

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SIVE

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,
**OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE
ECCLESIASTICORUM**

**QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD USQUE INNOCENTII III TEMPORA
FLORUERUNT;**

**RECUSIO CHRONOLOGICA OMNIUM QUÆ
EXISTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM
PRIORA ECCLESIE SÆCULA,**

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM
DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS LECTIONIBUSQUE VARIANTIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUOBUS INDICIBUS GENERALIBUS LOCUPLETATA: ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID
UNUSQUISQUE PATRUM IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO
SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN
QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ
TEXTUS COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR: CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO OPERIS DECURSU CONSTANter
SIMILIS. PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTINQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM
AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS
FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES PRIMA,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE LATINÆ
A TERTULLIANO AD GREGORIUM MAGNUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE, *Cursuum Completorum* IN SINGULOS SCIENTIÆ
ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ TOMUS LII.

SS. PETRI CHRYSOLOGI, VALERIANI ET NICETÆ TOMUS UNICUS.

PARISIIS, VENIT APUD EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PRÈS LA BARRIÈRE D'ENFER,
OU PETIT-MONTRUGE.

1845.

C 550.1

HARVARD COLLEGE LIBRARY

1875, March 22,

Bequest of

James Walker, D.D., L.L.D.

(H. U. 1814.)

President of Harv. Univ.

Anal.

SANCTI PETRI

CHRYSOLOGII

ARCHIEPISCOPI RAVENNATIS

OPERA OMNIA

REVISA

AD CASTIGATISSIMAM RECENSIONEM SEBASTIANI PAULI,

QUI

PREFATUS EST, NOTASQUE ADJECIT IN QUIBUS MANUSCRIPTORUM CODICUM COLLATIONES,
SELECTIONA QUEDAM EX OBSERVATIONIBUS DOMINICI MITÆ, VARIE LECTIONES LATINI LATINI,
NECNON CASTIGATIONES MEURSII COMPREHENDUNTUR.

EDITIO ANTE OMNES COMPLETA,

ARMONIBUS TUM EX SANCTO AUGUSTINO, TUM EX LUCA DACHERIO DESUMPTIS, NECNON TRIPlici VITA SANCTI CHRYSOLOGII
ET DISSERTATIONE JOE. AMADESI DE METROPOLI ECCLESIASTICA RAVENNATENSIS, LOCUPARTATA.

SEQUUNTUR

SANCTORUM VALERIANI ET NICETÆ,

GEMELIENSIS ET AQUILEIENSIS EPISCOPORUM

SCRIPTA UNIVERSA

JUNTA

JACOBI SIRMONDI, BRAIDÆ ATQUE EMINENTISSIMI CARDINALIS MAII KLUCBRATIONES

ACCURATISSIME EXPRESSA ET EMENDATA.

TOMUS UNICUS.

1 VOL., PRIX : 7 FRANCS.

³²
PARISIIS, VENIT APUD EDITOREM,

IN VIA DICTA D'AMBOISE, PRÈS LA BARRIÈRE D'ENFER,
OU PETIT-MONTROUGE.

1846.

ELENCHUS OPERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. PETRUS CHRYSOLOGUS.

Sermones 185, cum amplissimis prolegomenis.

Col..183

Ⓜ S. VALERIANUS.

Homiliæ viginti.

691

Epistola ad Monachos.

755

Ⓜ Apologia pro S. Valeriano. *Ⓜ Raimondo.*

757

Ⓜ S. NICETAS.

De Ratione fidei.

847

De Spiritus sancti potentia.

855

De diversis appellationibus D. N. Jesu Christo convenientibus.

863

Explanatio symboli.

865

Fragmenta sex.

873

Ⓜ Dissertatio Braidae in S. Nicetam.

875

SEB. PAULI
PRÆFATIO

IN NOVAM HANC EDITIONEM D. PETRI CHRYSOLOGI.

Sancti Petri Ravennatis archiepiscopi, cui ob auream dicendi facundiam Chrysologi nomen adhæsit, *Sermones*, quos vocant, duobus superioribus sæculis, ecclesiasticis tractatoribus, verbiq; Dei præconibus deliciarum loco fuisse, neminem arbitror esse quem lateat. Faventur hoc frequentes editiones, quæ nec vel unius anni intercapedine prodierunt Moguntia, Colonia, Parisiis, Venetiis, et alibi: ita ut typographis illorum temporum præcipua cura fuisse videretur, in edendis Chrysologi Sermonibus, sibi invicem manus eripere, et lucri occasionem antevertere. Nostra vero ætate, in qua bona despiciuntur, et quæ meliora sunt, ægre tamen probantur, minoris censi cøperunt: causantibus nonnullis enervem in eo esse eloquentiam: fluxam dicendi vim: orationem frigidiusculis sententiis plus æquo conspersam, et licet brevem, diffusam tamen: et in qua, si non vividum, solidum tamen ingenium desideres: stylum compressiorem, unde ei quandoque obscuritas emergit: et in quo facilitas naturalis, nec fucata puritas non semel frustra requiratur.

Fateor omnia hæc non falso, nec ingratiis asseri. Æquioris vero animi in Chrysologum argumentum esset, mitius secum egisse: et horum criminum nonnulla in Ravennatum, Græcorumque, apud eos degentium, mores refundere: qui tum corporis, tum ingenii viribus enervatis, firmiorem eloquentiam aspernati, hujusmodi tantum verborum lenociniis afficiebantur. Sapientis autem sacrique oratoris præcipuum munus est, sese vulgi auribus accommodare, ut populus veritatem audiat, nil pensi faciens, si ea aureis, vel fictilibus, lateisque vasculis propinetur. Quam profecto curam, solertiamque merito laudat in divo Basilio Gregorius Nyssenus sub initium suæ in Hexameron explicationis ad Petrum Fratrem: eaque præ omnibus aliis sanctis Patribus abunde elucet in divo Chrysostomo, qui suæ orationis mensuram auditorum aures esse arbitratus, ut de eo Ferrarius de Concion. lib. xi, pag. 244, se ad illorum captum et utilitatem accommodabat. Enim vero, si eorum plerique ab puriori ac elegantiori recedentes sermone, demissidri quandoque oratione usi sunt, non tamen sine consilio totius litteraturæ elegantiaque expertes censendi. Quadam enim affectatione, vulgarem sermonem sæpius præferebant cultiori, ut ad eorum captum, quos Christianæ religionis præceptis imbuere volebant, orationes suas componerent. Propterea non continuo abjiciendi, si qui eorum aliqua negligentia labe apparent inspersi: maxime si quid in se contineant ad nostri instituti nostræque religionis momenta firmanda, sive ad mores instituendos: cum præsertim illorum studium fuerit, ut iis tantummodo placerent, quos juvare susceperant.

Ea autem omnia, ut unde paulum recesserat, redeat oratio, quæ in divo Chrysologo redarguuntur, non esse hujusmodi, fidenter dicam, quæ alias tantum habitum opus nostro teneriori palato sordescere faciant. Ponderosiora sunt quæ in eo commendari queunt. In iis merito recensendus est frequens ille sacrarum Scripturarum usus: quo Divini oris verba ad omnia quæ vult, non violentis interpretationibus extorquet, sed veluti sponte fluentibus accommodat. Continua item sermonis elegantia, audientium animos dulces cadentium verborum sono, venustisque dictionis flosculis permulcens et alliciens: jucunda item oratio, quibusdam commatibus, et validis affectibus, tragicis quandoque verbis expressis: ea demum quæ styli candore, et dicendi affluentia tunc temporis auctori nostro *Chrysologi* nomen obtinuit. Scilicet hac ætate, hæc potissimum erant in moribus: iisque adhæserat audientium genius: ut optime norunt ii quorum manibus scriptores huic nostro cœvi leruntur.

Sermones quos edimus, ut plurimum, circa sacram Scripturam versantur: cujus sensus nescires an majori gratia et lepore quam puritate explanaverit. Litteralem primum exhibet, inde allegoricum: quem sæpius moralis quædam consideratio, vel sacræ ethices præceptum subsequitur: nec fastidiosa sunt prolixitate graves, sed pro temporum usu infra, vel haud integræ horæ spatio coerciti, quos etiam, ne tædium auditoribus gignerent, dividebat in plures: ut evenit in sermonibus de *Symbolo*: et id vel in fine unius, vel in principio alterius prænonebat, ut in fine serm. 22, *Differamus hodie*: quod et alibi legas. Dubium si eos eodem, vel in diversis diebus pronuntiaverit. Sed licet videatur suffecisse populum semel in die convocasse ad concionem, in serm. 22 et 23 innuere videtur id egisse eadem die: nam horum postremum incipit: *Audistis hodie*, etc.; quod non semel occurrit. Frequens etiam in eis jejunii, orationis, eleemosynæ, fideique symboli mentio est: quandoque etiam sanctorum festa, aliæque Ecclesiæ solemnitates celebrari susceptæ. Hæreses iterum, iterumque breviter quidem, sed valida robustaque manu vellicatæ: hæreticorum primipilares lacessiti: vel qui Christum *demonstrati*, sive specie tantum, vel phantastice venisse effutiebant: vel resurrectionem nostræ carnis; vel B. Virginem, contra Ephesini concilii statuta, *Θεοτόκον*, vel Deiparam dici posse negabant: seu ab Ecclesia Dei remittendi iterato peccata auctoritatem eliminabant;

seu denique alia hujusmodi falsitatis, mendaciorumque commata propugnabant. Circumcelliones item aggressus est, vel Agonisticos, vel cum Romanis Montenses dicās, eo quod in montibus habitarent, hominum genus ferox et audax : et præ aliis potissimum Eutychetis hæresim : ut nullam eam internecino bello aggrediendi occasionem prætermitteret : utpote quæ tunc primum in Ecclesiam irrepserat, virusque suum recens emovere cœperat. Contra eum disertissimis verbis naturas in Christo impermixtas prædicat, dum eundem verum Deum et hominem fatetur, divina et humana operantem : et una cum Nestorio eum compellat, cum serm. 84, *Veniant nunc, dicit, hæretici*; unde elui potest nota Sabellianismi, quam nonnulli falso inurunt Chrysologo; quasi loquens de filio prodigo serm. 1, Patris et Filii personam confundisset. At doctissimus præsul illis verbis, sub nomine Patris Christum quidem intelligit : Patris tamen nomine, non Patrem æternum, verum eundem Christum, seu Deum incarnatum. Loquitur enim de homine qui habuit duos filios : si habet filios, ergo pater. Jam filios, quos habet Deus incarnatus, seu Christus, dicit esse humanitatem et divinitatem, distinctas naturas, sicut duo filii distincti sunt, tamen in eodem supposito permixti, id est uniti, quod Eutychianismo adversatur.

Mores etiam suorum temporum corrupti et in malum delapsi declamantem Chrysologum sensere : vel illorum perditorum hominum fuerint qui genesim observabant : vel eorum qui ligaminibus, veneficiis, poculisque medicatis operam locabant suam : vel in kalendis januarii sese fœditatibus, et circulatoriis obscenitatibus ad ravim usque commactabant. Nec incendatos reliquit optimatum fastum, vestium cultum, mensarum apparatus, paratorum agmina, ingentem familiarium comitatum, aliaque id genus : quæ omnia valida eloquentia et apostolico zelo perstringit.

Dolebant igitur cordatiores viri, Sermones hos, veluti sub infelici sidere natos, ab typographorum prælis nunquam non nisi corruptos, innumerisque erroribus mire fœdos prodidisse : licet de eorum emendatione multa in multis editionibus splendide prædicentur : nec hucusque fuisse ullum qui in eis emaculandis, pristinaeque puritati restituendis insudasset. Si duos tantum excipias Martinum Castillo, et Dominicum Mila : quorum postremus ope mss. Cæsenatensis, et Urbinatensis non parvam nec levem ad id stipem addidit. At nescio quo fato factum, ut hæc quoque editiones innumeris scaterent mendis, et non uno in loco medicis manibus indigerent. Nam nec Castillo datum fuit omnes Chrysologi sermones recensere, longissimisque, quibus illos obruere incœperat, commentariis illustrare. Cum enim ad vigesimum quartum pervenisset, nec mediocris molis volumen compegisset, eum manum de tabula tollere, subita molestaque oculorum lippitudo coegit.

Hanc modo spartam ego utcumque adornandam suscepi, et licet invitum ad sacra hæc expostulari permisi, nonnullis motus causis, quas hic retexere, nec lectorem interest, et non nisi levioris operæ prelium esset. Potissimum mihi studium fuit in redintegrando textu, ex cuius depravatione non levis obscuritas quandoque legentibus creabatur. Id pro viribus præstiturus, mss. quædam hujus S. Patris adivi : primumque Cæsenatense, in Bibliotheca Patrum S. Francisci, quod illius Bibliothecæ instructor, princeps Novellus Malatesta, circa annum 1450 transcribendum curavit. Dubium autem, cujus notæ fuerit exemplar illud, a quo copia hæc desumpta fuit : certe nec melioris, nec emendatioris. Antiquiorem ætatem præse fert Romæ Vallicellanum, ab Baronio laudatum ; sed et ipsum oscitanter scriptum, et plurius in locis hiuleum. Præmittitur in eo Vita S. Petri Chrysologi ab Agnello scripta : et ex ejusdem Pontificali, ope codicis Estensis, publicata ab cl. viro D. Benedicto Bacchinio ordinis S. Benedicti. Non autem Vallicellanum in capita dispertitur, addita cujusque capituli synopsi, ut apud Bacchinium : sed appositis ad oram paginarum Romanis numeris, quibus forsasse innuitur, novem olim ex hac vita conflatas fuisse Lectiones matutinales. Egre enim cum doctissimo viro conveniam, qui in sua de *Patena Forocorneliensi* dissertatione, ex illis verbis, *charissimi*, arbitrariis est scriptionem hanc nonnisi sermonem esse ab Agnello, quodam presbytero Ravennati, in honorem Chrysologi pronuntiatum : licet hoc idem suadere videatur solemnibus illa absolvendarum Concionum formula : *qui cum Patre, et Filio, et Spiritu sancto, vivis et regnas*, etc. Aliud ms., quod occurrit in bibliotheca Vaticana sub numero 4952, quadringentorum circiter annorum ætatis, primum exstitit Ravennæ in Monasterio S. Mariæ de Portu, inde in bibliothecam cardinalis Sirleti, et ex ea in Vaticanam commigravit : illudque plurimis in locis, in quibus de editorum fide dubitavi, per cl. virum D. Teoli, non semel, iterumque consului. Et res pro illius comitate feliciter utique, et supra votum cecidisset, nisi codex et ipse depravatus, conceptam quandoque spem fecisset irritam. Nec mihi illaudatum præterire licet admodum Rev. P. D. Aloysium Mignanelli, qui ab Rev. D. Francisco Maria Mancurti Imolensis Ecclesiæ canonico, et de litteris et amicis optime merito, meis precibus expostulatus, nescires an majori comitate vel diligentia sex Chrysologi Sermones recensuit, qui mss. in collegio Hispanico Bononiæ asservantur. Inter eos unius alteriusve sermonis interrupta dicitio, et interpolata occurrit. Nam in serm. 71, post illa verba : *et altera Maria videre sepulcrum*, transit amanuensis ad lineam 19 (juxta editionem Mitæ) serm. 75, ubi habentur illa eadem verba. In serm. autem 75, lin. 29, post illa : *ad vitam redderet sempiternam*, revertitur idem amanuensis ad serm. 74 ; et post verba lin. 6 : *lapsus exstiterat et ruinæ*, subdit : *venit Maria Magdalene videre sepulcrum : et quam deceperat arboris interdicti visus, eandem repararet visio sepulcri*.

Secundum hæc nihil non egi, ut si quæ in aliis Bibliothecis delitescerent, quorum operatum lectum opus dare possem, ac largiori imbre areolam meam irrigare, amicorum be-

ignitate rescirem. Sed frustra cecidisse conatus, meque hianti adhuc ore destitutum dolemus adhuc. Tantum ediffiones nonnullæ emendatiores, si quæ sunt, ab me collatæ fuerunt: et cum typographorum sphalmatis conficiens, quæ res incredibilis est molestiæ plena, improbo labore id egi, ut non parum in hac restituenda et emaculanda profecerim: nisi mihi plus æquo vanus adulator obblandiar. Si aliquid e proprio penu protuli, et si quid aliud meo arbitratu immutatum est, quod perquam rarissime contigit, non tamen nisi prævia diligentia et morosa consideratione factum, lectoremque monitum volui, ne mea pro alienis obtruderem. Loca S. Scripturæ quæ ab auctore laudantur, quæque in editionibus corrupte annotabantur, suis quibusque locis restitui. In iis autem exscribendis usus fuisse videtur Chrysologus versione illa quæ ex Græco LXX Interpretum in Latinum versa, quamque Italiam vocat Augustinus, aliis fere innumeris præferebatur: eodem monente Augustino in cap. XIV et XLIX Isaïæ: *In ipsis autem versionibus Itala præferatur: nam est verborum tenacior cum perspicuitate sententiæ.* Hujus autem et auctor ignoratur, et tempus. Constat tantum, postquam vulgata Hieronymiana apparere cœperit, eam vocari inceptam *Antiquam*: quo nomine audit penes D. Gregorium præfat. in lib. Jobi, Cassianum, Eucherium, aliosque. Vide quæ observata sunt in notis ad serm. 20. Loca item quædam S. Scripturæ meliorum interpretum fide ausus sum explanare: sed in iis tantum rerum articulis, quando lux eis addita, in ea etiam quæ Chrysologus scripsit, refundebatur. Notas insuper addere placuit: non diffusas quidem, et quæ fastidium molestiamque lectoribus facerent; sed breviores, et quæ res observatu dignas potius innuere, quam longis verborum involucris, et multorum locorum exscriptionibus involverent, et libellum in ampliorem formam adaugerent. Cum autem hæ notulæ variis temporibus, et prout se offerbat occasio, scriptæ fuerint; inde factum quod nonnulla in superioribus sermonibus annotanda, in posterioribus, et contra, rejecta sint. Longior potius in laudandis auctoribus fui: ut lectoribus essem veluti pro indiculo, quo duce ipsi prænotatos scriptores adirent et consularent. Ratus item de concionatoribus aliquid promereri posse, si alia sanctorum Patrum loca indicarem, ubi vel eadem quæ Chrysologus, illustrarunt sacræ Scripturæ verba, vel in non absimiles corruptos, depravatosque hominum mores insurrexerunt. In omnibus editionibus varias reperies Sermonum inscriptiones, seu mavis dicere, ut forensi utar vocabulo, intitulationes: ac si in variis et sanctorum et B. Virginis festivitatis pronuntiati fuissent. Has utpote spurias, et adulerinas, et quæ per latus in impressionibus irrepererunt Dominicus Mita rejecit; et eorum loco alia quædam submitit. Ego, mss. fidem secutus, utrasque censui eradendas (n).

Cæterum sancti hujus antistitis Sermones hos, primus omnium e privatæ bibliothecæ pluteis eruit Felix, et ipse episcopus Ravennas XL; qui sedem obtinuit sub initium sæculi octavi, circa annum 707, usque ad annum 717 (Vitam dedit Agnellus in Pontificali Bacchini). Indeque anno 1534 typographicæ artis ope in vulgus prodire Bononiæ, curante P. D. Agapito Vincentino Lateranensis ordinis canonico. Unde apparet, quam perperam ab nonnullis editio Parisiensis anni 1544 venditur ut prima. Non autem juramentum præstare vellem, omnes hos genuinos Chrysologi fetus esse: nam nonnullos reperies obscuros, intricatos eloquio, et nostro haud dignos auctore. Et cum præter hoc observassem, stylum non undique parem sibi que constantem esse; argumenta non una, sed pluries in iisdem festivitatis repetita, in eam suspicionem facillime prolapsus sum, opus hoc fuisse compactum variis lucubrationibus sanctorum præsulum, qui fortasse post Chrysologum in Ecclesia Ravennati docuerunt, et ab studioso quopiam viro in hujusmodi fascem collectum, ut exemplo successoribus esset. Non autem ea, quæ sublestæ esse fidei suspicabar, expungere ausus sum. Indicavi tantum, religionis inde ducens privato judicio sacros vetustosque codices imminuere, et temerarias in eos manus injicere.

Ne vero ingratis quibusque videar accensendus, antequam primam hujus præfationis partem expediam, illaudatum iri non patiar cl. et doctissimum P. D. Jacobum Mariam Paitonum Congregationis de Somasca, virum juvandis natum amicis, mihi que præ cæteris recolendum, quique nullam non adhibuit diligentiam solertiamque, ut editio hæc nitidior et castigatior prodiret.

(a) Etsi V. C. Sebastianus Pauli inscriptiones a Dominico Mita singulis Sermonibus præmissas, mss. codicum auctoritatem secutus, rejecerit; Bibliopolæ tamen, habita legentium et concionatorum commodi ratione, eas de novo novissimæ huic editioni apponendas esse censuerunt.

VITA S. PETRI CHRYSOLOGI

RAVENNATIS ARCHIEPISCOPI

Ex Libro Pontificali AGNELLI, qui et ANDREAS, edito ab Cl. BACCHINIO tom. I, pag. 321.

Additis nunc Variis Lectionibus ms. VALLICELLANI.

CAPUT PRIMUM.

A bus] sapientia similis illi, et post eum non surrexit.

Petrus XXI, pulcher aspectu, delectabilis forma; ante eum nullus pontifex [Cod. Vallic. ex pontifici-

Multorum librorum et voluminum conditor, et velut irriguus fons ita in eum divina sapientia quotidie

emanabat; unde pro suis eum eloquiis Chrysologum A vocavit [*Vallie.* vocare], id est aureus sermocinator [*Vallie.* aureum sermocinatorem]. Natus est Corneliense territorio; nutritus et doctus [*Vallie.* edoctus] a Cornelio illius sedis antistite, et pro sui nutritoris amore Petrus iste beatus, qui dudum Imolas prædictum vocabat territorium [*Vallie.* quod dudum Imolas prædictum vocabatur territorium], ab illo jam tempore *Corneliense* nominavit. Sed aiunt alii ideo Corneliense, quod Corneli forum fuisset. Iste primi Leonis sanctissimi papæ Ravennatis Ecclesiæ cathedram regebat. In ipsis diebus sævissimus Eutyches presbyter maligno spiritu instigatur et circa sanctam et individuum fidem catholicam suis pessimis cogitationibus malignam cœpit hæresim excitare. Quem sanctissimus Leo per suam epistolam in conspectum sanctorum multorum Dei episcoporum admonivit [*Vallie.* admonuit]. Numquam potuit [*Vallie.* Et numquam potuit] ejus superstitiosam credulitatem ad bonum revocare propositum. Sanctus igitur Leo ad beatum Petrum hujus Ravennatis urbis pontificem [*Vallie.* non habet hujus, etc.], res notas celeriter fecit; qui scribens epistolam ad ipsum hæreticum direxit, per quam in Chalcedonensi synodo non consensit [*Vallie.* non consentiens]; demersus est. Sed ipse sanctissimus Leo multas vices per sua epigrammata in Constantinopolitanam urbem misit non solum ad Gallani Placidiam, verum etiam ad Valentinianum et Honorium [*Vallie.* add. imperatores] et ad cæteros alios fidei robustos, simulque ad divum Gratianum [*Vallie.*: *Reponendum* Martianum] et Eudoxiam sequestratim [*Vallie.* sequestratim autem] contra prædictum Eutychen presbyterum diversas, ut diximus, epistolas, et tanto tempore prolata fuit [*Vallie.* protelatum fuit], usque ad tempora Martiani imperatoris. Igitur, ut diximus, cum multa altercatio de sancta intemerata fide catholica facta fuisset multis diebus, contigit ut cum episcoporum consilio fuisset allatus prædictus hæreticus coram omnibus sacerdotibus, Theodorus episcopus cum eo certare cœpit, ostendens singula volumina de sanctis Scripturis, et diversa testimonia, quod sancta et indivisa sit Trinitas et Pater, et Filius, et Spiritus sanctus unus esset Deus cœqualis ex duabus manens naturis [*Vallie.* : *Hæc de Christo Domino apte intelligenda*], Dei et hominis. Non consensit. Tunc auctoritate apostolica demonstrata non respuit. Ostensaque est B. Petri Chrysologi epistola in qua ex parte continebatur ita : *Humanæ leges intra xxx annos inter nos [Vallie. non habet inter nos] omnes litigiosus interimunt quæstiones, et tu circa quingentos annos cur tanto præsumis in Christo conviciare sermone? vere oportet te humiliari ad sanctum Romanum pontificem, et diligenter ejus præcepta custodire, et non aliter extimes nisi quod B. Petrus apostolus virus sit, et apostolatus cathedræ Romanæ sedis in carne teneat principatum.* Post hæc autem ipse Eutyches sævissimus in ipso cecidit concilio [*Vallie.* consilio]. Sacerdotum vero cœtus post solutum concilium una cum plebe om-

nium Christianorum Deo immensas gratias agentes, et maximas laudes imperatoris catholicam et certam fidem observantis [*Vallie.* et maximas laudes inferentes catholicam et rectam fidem observantibus, etc.], valedicentes abierunt.

CAPUT II.

Petri Chrysologi ordinatio cœlitus imperata.

Igitur, charissimi, quod residuum est de Chrysologi vita in medium proferamus, et inquiramus quomodo aut qualiter in tali orthodoxa sede non ex propriis ovibus, sed ab subjecta Corneliense Ecclesia Ravennenses cives [*Vallie.* Ravennates] pontificem ordinarunt. Tempore namque illo postquam defunctus est beatissimus ante nominatus [*Vallie.* non habet ante nom.] præsul Joannes, convenerunt universus cœtus populi una cum sacerdotibus, sicut mos est in Ecclesiæ ritu, et elegerunt sibi pastorem, cumque eo properantes Romam venerunt [*Vallie.* cumque omnes cum eo... venissent] ad sanctum papam apostolicæ sedis, ut eorum ordina- ret electum, ne talis Ecclesia viduata esset pontifice tantis diebus. Die vero crastina erant omnes parati ut eum [*Vallie.* eum virum] quem elegerant sanctis [*Deest in Vallie.* sanctis] apostolicis presentarent aspectibus. Igitur nocte eadem apparuit ad sanctum Sixtum urbis Romæ episcopum [*Vallie.* S. Sixto... episcopo] per visionem B. apostolus Christi claviger Petrus, una cum Apollinare discipulo suo, et inter ambo stans B. Petrus Chrysologus; et parum B. Petrus apostolus pedem figens dixit ad S. papam Sixtum : Vide hunc virum, quem elegimus nos, qui stat in medium nostrorum [*Desunt in Vallie.* qui stat, etc.], ipsum consecra, non alium. Idcirco expergefactus papa, jussit valde introduci diluculo plebem universam, et virum qui ordinandus erat. Intuitus est eum diutissime S. papa et ait : Ite, tollite eum de medio, hunc non agnosco. Nisi adduxeritis mihi qui ostensus est, alium non ordinabo. At illi cœperunt inquirere inter se mutuo quæ esset hujusmodi res, ejectisque omnibus foras contristati sunt. Alia vero die jussit [*Vallie.* add. papa] ut populus cum omnibus electis [*Vallie.* clericis] maximis, et mediocribus, et pusillis ante se introducti fuissent, et cum non vidisset formam viri quæ illi ostensa fuerat, ait : Requirit ex vobis, forsitan non omnes venistis, et complures [*Vallie.* utrum plures] estis. At illi dixerunt : Non ex nobis [*Vallie.* novis] quempiam invenies, domine papa [*Vallie.* add. At ille dixit]. Ite et egredimini foras, nondum electum video. Tertia die [*Vallie.* nocte] denique iterum apparuit ad eundem papam, nec vigilans pleniter, nec pleniter dormiens; [*Vallie.* eidem papæ... vigilantibus... dormientibus], apostolorum princeps cum discipulo suo sicut et prius et sanctissimus Petrus Chrysologus [*Vallie.* S. Petrum Chrysologum] inter se tenentes, dicentes illi : Diximus jam tibi ne super alium manus imponas nisi super hunc virum, quia in illis temporibus Ravennæ Ecclesia, ut pinguedo olei lucernæ illuminans, si ab igne [*Vallie.* cum igni] fuerit

applicata, ita illius pinguescet et illuminabitur doctrina. Altera die introducuntur omnes, et non invenitur. Tunc sanctus papa sedis Romanæ [Desunt in ms. sedis Romanæ] dixit ad Corneliensem episcopum, qui illo tempore cum Ravennensibus civibus Romam ierat: Introduc omnes sacerdotes et clericos tuos, forte ibi inveniam virum qui mihi ostensus est. Cui ille cum supplicatione respondit dicens: Non habeo talem virum, nisi unum diaconum, qui præest omnibus rebus meis, super cujus manus ego servus tuus incumbo. Si jubes ut in medium veniat, deferatur. Cui beatissimus papa: Veniat, non solum ille, sed et cæteri omnes: si videro quem cupio, gratanter suscipio. At ubi ingressi sunt omnes, statim ut vidit S. papa virum quem sibi per visionem ostensum [Vallic. qui... ostensus] fuerat, conspexit eum ut gemmam fulgentem, et hinc atque illinc per spiritum cognoscens vultum B. apostoli Petri, et Apollinaris pontificis, Chrysologi Petri [Deest in ms. Petri] dextram sinistramque tenentes; et ut hæc omnia sanctus papa conspexit, statim de sede surgens, et obviam illi quasi medium atrium ivit; et libenti animo alterutrum se salutaverunt, usque ad genua. At ubi subtrahere se Petrus Chrysologus papæ voluit, beatissimus papa non sinivit [Vallic. sivit]. Statim cœpit fremitum dare populus inter se et maximum clamorem ad cælum. Alii dicebant quia neophytum non recipimus, non ex nostro fuit ovile, sed subito invadit cathedram episcopalem, quasi latro. Tollite, tollite eum de medio, non recipimus, quia de subjecta Ecclesia non licet in majorem transferre. Alii contra aiebant [Vallic. dicebant coram]: Justus est hic homo, non recte dicitis: suscipiamus eum, ut bene sit nostræ civitati; quia prudentissimus est, et castissimus, et doctor bonus, omnique gloria dignus; ex nostra cognatione est, nihil in eum mali sentimus, timore Domini plenus; sine causa eum perdere vultis. Sanctus vero Xistus III [Deest in ms. III] in tali altercatione populum huc illucque divisum conspiciens, palam omnibus retulit visum, ut supra diximus, quomodo [Vallic. quoniam] per admonitionem apostolicam eum consecrare debuisset. Et si istum non vultis patrem, a me recedite, et a sancta Ecclesia catholica alienati [Vallic. Romana alienate] vos omnes. Tunc illi, quasi una voce, cœperunt clamare: Ordinetur, ordinetur. Conscripserunt celeriter decretum: et per impositionem manus recepit Spiritum sanctum, ordinatusque est in pontificem cum gloria, et Ravennam [Vallic. Ravennatem] sedem reversus est. Ex illo jam die cœperunt omnes [Vallic. add. eum] venerari tanquam angelum Dei.

CAPUT III.

Ædes Petro curante constructæ. Ejusdem cum Projecto Corneliense Synchronologia. S. Barbatiani Junus.

Ædificavit hic Beatissimus fontem in civitate juxta ecclesiam quæ vocatur Petriana, quam Petrus antistes fundavit. Qui fons miræ magnitudinis duplicibus muris, et altis mœnibus structus arithmeticæ, [Vallic. architectonicæ] artis. Iterumque domum

A infra episcopium [Vallic. domus in archiepiscopatu] Ravennæ [Vallic. Ravennatis] sedis, quæ dicitur Tricolis, eo quod tria cola contineat: quæ ædificia [Sic ms. Bachin. legend. putat ædes] nimis ingeniosa inferius structa est. Fecitque non longe ab eadem domo monasterium S. Andreæ apostoli, suaque effigies supra valvas ejusdem monasterii est inferius tessellis depicta [Vallic. suamque effigiem... depictam]: totas vero parietes proconmissis [Vallic. perconmissis] marmoribus decoravit et in ingressu januæ extrinsecus super liminare versus metricos continentes ita [Vallic. fecit contineri ita]:

Aut lux hic nata est, aut capta hic libera regnat.

Lux est ante venit cœli decus unde moderum.

Aut privata diem pepererunt lecta nitentem,

Inclusumque jubar secluso fulget Olympo.

Marmora cum radiis vernantia cerne serenis,

Cunctaque sereno [Vallic. sidereo] percussa in murice

(saxa)

Auctoris pretio splendescunt munera Petri.

Huic honor huic meritum tribuit sic comere [Vallic.

(condere) parva;

Ut valeant spatium amplum superare coactis.

Nil modi un Christo est. Arctas bene possidet ædes,

Cujus in humano consistunt pectore templa [Vallic.

(constitit... templum).

Fundamen Petrus, Petrus fundator et Aula [Vallic.

(fundavit et aula).

Quod Domus hoc Dominus quod factum Factor, et idem

Moribus atque opere. Christus possessor habetur

Qui duo consocians mediator reddit [Vallic. reddidit] et

(unum.

Huc veniens fundat parituros gaudia fletus

Contritum solidans percusso in pectore mentem.

Ne jaceat, se sternat humi, morbosque latentes

Ante pedes Medici cura proferante recludat;

Sæpe metus mortis, vitæ fit causa beatæ.

C Multa condidit volumina, et valde sapientissimus fuit. Iste una cum Projecto a B. Cornelio Imolensis ecclesiæ una hora in diaconos ambo consecrati sunt. Post vero divina providentia, ambo solium episcopale tenuerunt. Petrus Ravennæ ecclesiæ, Projectus servatus est Imolensi [Vallic. Ravennatem ecclesiam, Projectus sortitus est Imolensem]. Postquam hic pontifex ordinatus est, postmodum ab ipso isto alter episcopus ecclesiæ Corneliensis consecratus est, temporibus Gallæ Placidie Augustæ, sicut scriptum reperimus [Vallic. scriptum est]. Corpus B. Barbatiani idem Petrus Chrysologus cum prædicta Augusta aromatibus condiderunt, et cum magno honore sepelierunt, non longe ad Posterulam [Vallic. Pusterula) Ovilionis, consecravitque ecclesiam S. Joannis Baptiste, quam Baudarius [Vallic. Baduarius] ædificavit.

CAPUT IV.

Petrus mortem suam prævidet, prædicitque. Forum Cornelii pergit, ibique decedit. Locus Sepulcri.

Cognovit autem post hæc beatissimus Petrus per Spiritum linem vitæ suæ. Ivit ad Corneliensem ecclesiam, et ingressus infra basilicam B. Cassiani obtulit munera: id est craterem aureum unum, et pateram argenteam alteram, et diademata aurea magna pretiosissimis gemmis ornata. Hæc omnia ad S. Cassiani corpus imhuit, positaque [Vallic. posuitque] super aram illius ecclesiæ, et stans super crepidinem juxta altare expansis manibus, benedixit cunctam plebem, sacerdotes, ac populum, et oravit

dicens : Tu dedisti, Deus, animam in corpore isto : **A** est : *Non repellat Dominus plebem suam in finem, et tu iterum misericors suscipe eam, quia tua sum creatura. Non occurrat mihi [Vallic. occurret ei] iniquissimus diabolus, sed angelus tuus [Deest in Vall. tuus] sanctus suscipiat [Vall. suscipiet] eam, et collocare jubeas in sinibus patriarcharum, ubi lux permanet, et gaudium immensum est. Et nunc, Domine, te confiteor labiis corde [Vall. et corde]. Tu qui cuncta patrasti ex nihilo, qui solus nosti prisca, et presentia, et futura, da populo huic cor docibile, ut timeant te, et agnoscant, quia es Deus in cælo sursum, et in terra deorsum, qui per sanctum Filium tuum totius generis humani salutem recuperasti, in quem credimus Deum et Dominum angelorum, qui es benedictus in sæcula sæculorum. Mitte illis, Domine, verum pastorem, qui tuas congreget oves non disperdendo, sed ad caulas ecclesie revocando. Non sopiat [Vallic. surripiat] ut mercenarius, non sit alienæ [Vallic. alienus] ovis custos, sed verus pastor, qui oves cum agnis commissas [Vallic. commissis] immaculatas tuo aspectui representet; ne ille ferox immanissimus lupus, qui prædam rapere quærit a te, pastoris [Vallic. pastore] corda excita, rapida voluptas depellatur, vellera fidelium ovium non diripiat, ne sancta Ecclesia vocis balatibus gemat. Tu bonum pastorem tribue [Vallic. Tu bonus pastor pastorem tribue] huic populo, mitte [Vallic. mitem] pastorem, non percussorem, sed nutritorem : non ut allidat, sed defendat : non spernentem, sed revocantem : non raporem, sed largitorem. Non ut.... [Vallic. laceret], sed compescat; non cupidum, sed tributorem : non elatum, sed humilem : non sævum, sed blandum. Custodi eos : populus tuus est, et opus manuum tuarum qui es benedictus in sæcula. Ad lugentem populum ait : Filii clarissimi, audite me. Ego vado, et ingredior viam universæ carnis, ubi constituta est domus omnis viventis. Nunc, filii, confortamini, et estote viri prudentes. Dabit vobis Dominus Deus pastorem et rectorem sicut scriptum*

hæreditatem suam non derelinquet. Ille docebit vos. Ille vos per amœnâ pascua ducet; ille sui verbi pabulo vos reficiet : ipsum audite, non conturbemini. Et vos viscera mea, non contra eum in tumorem cordis elevetis, non cum tumultu, et jurgio pastorem eligatis. Non patrem hujus patriæ pro [Vallic. cui] pecunia hanc obtineat sedem, sed hoc [Vallic. hunc] diligite quem Dominus elegerit. Estote perfecti illi : ab omni hæresi servate vos. Cavete ab Ariano dogmate. Sanctam, incontaminatam catholicam [Deest in ms. catholicam] fidem tenete. Corpora vestra servate sine pollutione, quia templa Dei animata sunt. Hæc custodite, et agite : ut mereatis vos cum vestro pastore in universorum placitorum [Vallic. in ovium sanctarum placitarum] cœlesti Domino viam parare. Præcepta ejus satis custodite : obedite ei, ut ille pro vobis oret : quia omnipotens Deus non vult hilarem, sed cor contritum suscipit, et humiliatum spiritum. Sit benedictio Domini Dei omnipotentis super vos, et super filios vestros in generatione, et progenie, nunc et semper in sæcula sæculorum. Cumque omnes respondissent Amen, conversus ad aram B. Cassiani ait : Deprecor te, beate Cassiane, intercede pro me. Tuae domui quasi vernaculus fui a Cornelio istius sedis in ecclesie gremio [Vallic. Cornelio in hujus Ecclesie gremio] nutritus : iterum ad te reversus animam nunc Deo omnipotenti trado, corpus autem meum tibi commendo. Hæc et his similia cum diceret, quasi qui eructans, ovans, et exsultans, C flentibus cunctis qui aderant, reddidit Spiritum in non. Decembris. Cæmentarii vero post sedem ipsius ecclesie paraverunt celeriter sepulcrum in loco abi ipse præcepit : et ibidem sanctum corpus receptum est, et permanet usque in hunc diem. Sedit autem annos..... menses..... dies..... [Pro Sedit, etc., ms., Regnante vero Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre, Filio et Spiritu sancto vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.]

OBSERVATIONES

D. BENEDICTI BACCHINI abbatis, etc., ad Vitam S. PETRI CHRYSOLOGI EX AGNELLI Pontificali tom. I, pag. 335.

Petri ætas expensa. Narratio de ejusdem electione divino impulsu facta contra Dupinium asseritur. Agnellus Ravennatem Ecclesiam Romanæ subditam agnoscit. Petri epistola ad Eutychetum. An aliam scripserit. An scripserit postremas illius periodos. Ædes Tricoli an ab Chrysologo excitata. Petriana ecclesia. Sacellum S. Andreae an ab Chrysologo constructum sit. Munera Corneliensi ecclesie tributa.

1. Divi Petri Chrysologi ætatem in postrema dissertatione indicavimus, quantum quidem sufficere poterat ad tollendam temporum confusionem; nunc expresse, quantum licerit, de ea discernendum est. Et pro episcopatus ejusdem initium, in ea sententia persevero, ut vel anno 440, qui Sixti III summi pontificis postremus fuit, vel præcedenti 439, ordinatum credam. Annus ejusdem æmortalis, nec ante annum 448 collocari, nec post 451 deferri potest. Posterioris asserti veritas ex eo patet, quod Emilie civitatibus clades, et direptio, Attila late furente, anno 452 est illata; eoque Ravennam properante, Joannes sedebat episcopus : nec fortassis is ejus se-

dis annus prior erat, sed præcedenti anno 451 ceperat. Prior autem assertio ex Actis S. Germani, Antisiodorensis a Constantino fideliter et accurate descriptis evincitur, cum ex iisdem certa demonstratione ellicerit eminentiss. card. Norisius Germanum Ravennæ obiisse, anno eodem 448, die 31 Julii, Hist. Pelag. lib. II cap. 12. Constat autem Petrum Chrysologum ejusdem sancti funus curasse. Idem eminentiss. et eruditiss. cardinalis de Petri Chrysologi æmortalitate anno hæc habet : *Eo anno (450) vel superiori forte decessisse 2 Decembris, qua die ejus memoria recolitur, patet ex epistola Leonis 35, ad Leonem Ravennatem, data die 24 Octobris,*

Marciano cos., hoc est anno 451: nam anno 448, A idem Chrysologus litteras ad Eutychem male jam ob hæresim audientem dedit; Eutyches vero in Italia eo ipsa anno ad kal. Junias inter catholicos habebatur, ex litteris Leonis ad ipsum eadem die datis, in quibus Eutycheis zelum laudat, quo contra Nestorianos depugnabat: ea est epistola sexta. Hæc inserenda putari, ut eos corrigere qui Petrum Chrysologum circa annum 440 obiisse scribunt, quæ fuit Hieronymi Rubei et communis scriptorum Ravennatum sententia: quæ si vera esset, sane ante annum 440 Germanus Antisiodorensis Ravennæ Chrysologo præsulæ diem obiisset. Rubeus Petri Chrysologi obitum non anno 440, sed 450, consignat Histor. Ravenn. lib. II; unde immerito refellit. Porro cum ad kal. Junias anni 448 Eutyches in Italia bene audiret, non potuit 440 anno a Petro epistola quæ exstat conscribi; cum enim conscripta est, Eutyches in Italia male audiebat, ut ex ejusdem epistolæ tenore constat: quare epistola Chrysologi non potuit ante annum 449 conscribi. Epistola S. Leonis, quæ Leoni, seu Neoni, dicitur scripta ex dictis supra in dissertatione, non probat intentum, licet cum Pagio contra Quesnellum, ad annum 451 retrahatur, ac propter conjecturam quam in dissertatione exhibui de Ravennii nomine, in inscriptionis ejus mendo forte cubante, adicere placuit Joanni fortasse scripta fuisse, qui exscriptorum vitio in Leonem mutatus sit. Id tamen si admittatur, nil argumentum jurat, cum Quesnelli argumenta cogant eandem epistolam ad annum 458 transferre: et in primis quæstio de redeuntibus a Barbarorum captivitate, quæ referri nequit ad extorres illos qui ob Genserici persecutionem solum reverti coacti sunt, quandoquidem illi non redibant a Barbaris, quod quæstio ipsa supponit. Quod probat Joannem ante annum 452 sedisse, est Attike incursio, quæ anno eodem evenit, cui Joannes ipse occurrit, ut narrat Noster. His omnibus perspectis, efficitur Petrum Chrysologum anno 450 vel 451 obiisse, eodemque Joannem suffectum, nec Neoni inter hos locum esse, qui ob multa præclare gesta, quæ in ejus Vita uarrantur, pluribus annis sederit oportet.

2. Ut autem ordo temporis servetur ab Agnello neglectus, observanda est Petri electio ad episcopatum, Numinis nutu, et sanctorum Petri et Apollinaris apparitione peracta. Rem omnium primus ex Nostro in lucem produxit Ferretus: inde diserte, ut solet in sua Historia, narravit Rubeus, ex eo Baronius, cæterique. Verum quod fluminum aquis accidit, quæ pro soli unde fluunt natura vario imbuuntur sapore, ita quod demum non sint quales a fonte manarunt; id narrationi huic accidisse facile deprehendit, qui Agnelli fontes gustaverit, quamvis rei substantia servata sit. Verum mirari subit hominum plures ita comparatos, ut facile nimis omnia credant, alios autem e contra ut omnia in dubium vertant. Dupinius in Bibliotheca Scriptorum Ecclesiasticorum de hac historia, hæc ex Gallico in Latinum versa habet: *At nequit historiae hujusmodi narrationi credi; etenim illam nullus fide dignus auctor exhibet.* Agnellus tandem in lucem prodiens, an Dupinio auctor fide dignus futurus sit ignoro. Illud aio, hinc agnosci hujus historiae traditionem prout ab Agnello narratur antiquitate eximie commendari.

3. Notari merentur privilegia ab Valentiniano Ravennati Ecclesie tributa, si qua fuere, quæ quidem Joannes Petri immediatus prædecessor nactus sit, Agnello ipso teste, licet alias primatus Romani impatiens, nullo modo episcopos ipsos a Romani pontificis jure exemisse: etenim si quando id exemptionis efficere valuisset, tum id ipsum fieri debebat, cum ipso Valentiniano imperante, qui privilegium paulo ante tribuerat, novum episcopum ordinandum esse, mors illius cui privilegium tributum fuerat efficiebat. Qui itaque narrat populum et sacerdotes (quorum nomine intelligendos etiam puto episcopos provinciales), facto de certi viri electione decreto,

cum eo Romam properasse ad Sixtum sanctum apostolicæ sedis papam ut eorum ordinaret electum; quique in subsequentibus adjicit, dissidente et tumultum agente Ravennatum plebe, Sixtum visione narrata dixisse: *Et si istum non vultis patrem, a me recedite, et a sancta catholica Ecclesia alienati vos omnes;* quare cuncti una voce clamaverunt: *Ordinetur;* et conscripto celeriter decreto per impositionem manus recepit Petrus Spiritum sanctum, ordinatusque est in pontificem; manifesto ostendit Valentinianum privilegium dedisse, si quod unquam dedit; potuit enim nobis ignotum dedisse, quod nullo modo S. sedis jura violaret; nec inde factum ut Ravennatum episcopi autonomi quodammodo essent. Hæc et similia, quæ suis locis pro opportunitate observabimus ab Agnello narrata, efficiunt ut satis mirari nequeam quid rei fuerit ut ipse qui alicubi Pontificale suum scribens erga Romanæ sedis primum se rite recteque affectum ostendit, alibi, et hic putido commento prefixo, schismaticarum partium sectatorem se prodit. At ea mendacis et malæ causæ conditio est, ut suo se gladio perimat.

4. Regrediendum modo ad ea quæ Agnellus de sancto Petro priori loco narrat, licet postremis ejusdem annis evenerint, quæque pertinent ad Eutychem abbatis Constantinopolitani hæresim. Ea vero tanta sermonis sribiligrine rerumque confusione infecti Noster, ut divinandum sit quid mente tenuerit. Actorum in causa Eutycheis hic ratio habenda est, ut suis apte temporibus restituantur vera, si quæ ex Agnelli historia elici poterunt; id etiam ei quod numero primo diximus ad postremos Chrysologi annos spectanti, lucem affundet. Damnata itaque Nestorii hæresi in Ephesina generali synodo, partim studia effecere ut qui quam maxime ab ea recedere voluerent, in oppositam atque impiam dilaberentur. Eutyches omnium absurdus peccavit, qui in Christo naturarum distinctionem pertinax negavit; et oppositum sentientes Nestorianismis accusavit, datis Leoni summo pontifici litteris, quibus Leo ipse respondit prima Julii, anno 448. Anno eodem in concilio Constantinopolitano, Novembri mense habito ad Flaviano ejusdem urbis episcopo, accusante Eusebio Doriense, Eutyches sæpe citatus, ac tandem comparens, asserensque proterve hæresim, damnatur. Hinc e vestigio Leoni denuo scribit, seque per nefas damnatum lamentatur, agiturque apud imperatorem ut concilium generale cogatur, qui interim, conventu Constantinopoli triginta episcoporum habito prima Aprilis die anni 449, rem majoribus tricis implicuit, Leo die 18 Febr. Flaviano scripserat, ac Theodosio inquirens causas ob quas Eutyches damnatus fuerat, quibus ab Flaviano intellectis, ejusdem zelum pietatemque commendavit epistola data die 21 Maii anni ejusdem. Ante hanc diem non potuit ab Chrysologo Eutychei epistola scribi, in qua disertis verbis hæresim suggillat; alias quod summus pontifex nesciverat, ipse agnovisset. Ephesi inde coacta nova synodo, Leo ipse S. sedis legatos misit, eosdemque litteris datis munivit: inter quas omnium laudibus communique Ecclesie consensu ea laudatur, quæ in editione Quesnelliana est num. 24 data die 13 Junii, in qua Incarnationis mysterium ea elegantia, puritate ac claritate explicatur, ut vix in tota antiquitate monumentum illustrius ad rectum dogma firmandum invenire sit. Synodus Ephesi coepa est die 8 Augusti ejusdem anni 449, quæ ob in ea per nefas gesta prædatoria postmodum dicta est, catholicamque fidem in summum discrimen conjecit, Eutyche absolute, et Flaviano damnato: qui paulo post ærumnis injuriisque affectus, dum in exsilium duceretur, e vivis excessit. Ob hæc Leo pontifex pluribus epistolis egit apud Theodosium, ut concilio generali res catholica restitueretur. Exstant epistole ad Augustum binæ, sub die 15 et 15 Octobris, et aliæ ad alios. Egit etiam ea de re cum Valentiniano, Placidia, Eudoxiaque, et legatos Constantinopolim

misit. Nil tamen in ea re gravissima ab Theodosio obtinuit. At eo defuncto, substitutoque Martino, Pulcheria ejus uxore agente, concilium primo Constantinopoli ab Anatolio habitum est, cui interfuere apostolicæ sedis legati, in quo lecta Leonis epistola ad Flavianum, et episcoporum subscriptionibus firmata, Nestorius æque ac Eutyches damnati sunt; deinde in concilio, cæpto celebrari die octava ejusdem anni, epistola eadem Magni Leonis regula fuit, qua firmatum est dogma de duabus in Christo naturis, contra Eutychetis hæresim, illique actionibus secunda et quarta lectæ concilium subscripsit.

5. His ex Eutychianæ hæresis historia delibatis, ad Agnelli tricas revertamur. Primo itaque ait, Eutychetem a sanctissimo Leone per epistolam monitum minime respicuisse; ait epistolam in conventu multorum episcoporum lectam. Leonis epistola nulla ad Eutychetem data in concilio ullo lecta est; quinimmo in nullo ex præcedentibus Constantinopolitanum sub Anatolio lecta est epistola celeberrima ad Flavianum, de qua in superioribus. De hac igitur ut loquatur reliquum est: at illi concilio Eutyches non affuit, nec res amplius integra erat. Subjicit paragrahum omnium implicatissimum. *Sanctus igitur, inquit, Leo ad beatum Petrum hujus Ravennatis urbis pontificem res notas celeriter fecit; qui scribens epistolam ad ipsum hæreticum direxit, per quam in Chalcedonense synodo non consensit, demersus est.* Ex his, ut puto, argumentum nonnulli habere crediderant, quo dicerent B. Chrysologi epistolam in Chalcedonensi synodo lectam fuisse, quod tamen repugnat actibus ejusdem concilii, in quibus nil de ea re; nec potuit fieri, ut episcopi Ravennatis pro regula fidei epistola legeretur apud eos qui primum sentiebant solummodo insistendum symbolis conciliorum Nicæni, Constantinopolitani et Ephesini: admissis secunda Cyrilli ad Nestorium epistola, et altera ejusdem ad Joannem Antiochenum, et eo nomine laudatam S. Leonis epistolam ad Flavianum recepere, quod ab dictorum sensu minime ablueret, explicaretque dilucide, quid de Eutychetis hæresi sentiendum. Dominicus Mita rem in hunc modum dirimi posse censet, in Responsionibus ad opposita Vitæ Chrysologi ab se conscriptæ num. 5, 6, 7 et 8, ut S. Leo intellecta a Flaviano Eutychetis hæresi, et causa, Romam vocaverit Petrum, qui, pontifice jubente, epistolam illam omnium celeberrimam conscripserit, pontificis ipsius nomine ad Flavianum, quæ primum in Constantinopolitana sub Anatolio, deinde in generali Chalcedonense synodo credendorum regula, contra Nestorium, æque ac Eutychetem lecta fuit. Ut autem effugiat, quod contra regeri ex styli diversitate ab aliis Petri monumentis potest, conjecturam ita circumscribit, ut sentiat Leonem, conscriptam a Petro epistolam proprio transcripsisse stylo, et aliqua suo Marte ascripsisse. Id omne ex sermone 75 Chrysologi confirmare nititur, ubi se ex itinere Ravennam quadragesimali tempore reversum, ac propterea fessum admodum dicit. Conjectura se veritatem assecutum fortassis credidisset Mita, si Nostrum legisset, cum ex allato loco astrui videatur, Petrum ab Leone vocatum epistolam scripsisse, quæ in Chalcedonensi concilio Eutychetis hæresim jugulaverit. At ex subsequentibus agnoscitur, Agnellum de epistola omnibus consentientibus scripta locutum; ait enim ostensam B. Petri Chrysologi epistolam, cujus etiam partem exhibet, de qua statim. Mitæ itaque conjectura hinc nullo modo fulciri potest, quæ aliunde dehisceat ruitque. Etenim post Quadragesimam anni 449 scripta est epistola Leonis, de qua fit quæstio, die videlicet 13 Junii, cum præcedens ad eundem Flavianum data fuerit etiam post Quadragesimam, die videlicet 21 Maii. At quis de ea re dubitari possit, cum stylos ac verba ipsa Leonem sonent?

6. Sequuntur apud Angelum quæ spectant ad

A alias Leonis epistolæ ob impetrandum Augustorum auxilium, quo res catholica in pseudo-synodo Nicæna male habita novo generali concilio restitueretur. Fæde labitur, nisi exscriptorum vitio Augustorum et Augustarum nomina sint mutata, Honorium memorans, ac Gratianum, qui e vivis dudum ante Eutychianæ hæresis tempora abierant. Honorii loco cogitavem an Honoria substitui posset: at cum nulla exstet Leonis epistola ad eandem, pessima etiam ob stuprum fama laborantem, emendatio em hujusmodi sustineri non posse cognosco. Martiani etiam loco facili lapsu Gratianum intrusum suspicabar: at illud obstat, quod eadem periodo rem usque ad Martianum prolatam dicit. Theodorum insuper, quem in sacro concilio ait cum Eutychete certasse, et ostensis sacræ Scripture voluminibus, sanctorumque Patrum testimoniis catholicam fidem de duabus naturis stabilivisse, tota veterum actorum concilii a Flaviano coacti (in quo tantum Eutyches auditus est, Eusebio Dorileense, et Flaviano ipso hæreticum urgente) series ignorat. Omnia itaque hic apud Nostrum ab veritate abeunt.

7. Illud e re esse infeliciter nemo, quod ad epistolæ de qua in superioribus sermo fuit integritatem pertinet, quam ex Agnelli loco uberrime probatam habemus contra nonnullos, qui contendunt postrema verba ad summi pontificis in fidei dogmatibus supremam auctoritatem spectantia Chrysologi non esse, sed recentius addita a Romanæ sedis studioso, eique addicto. Gerardi Vossii hi auctoritate nituntur, qui epistolam Chrysologi Græco-Latinam edidit cum aliis nonnullis, sub junctis Gregorii Thaumaturgi operibus impressis Moguntiæ anno 1604, monuitque in duplici Vaticano codice postrema illa verba deesse. Inde Dupinius prælaudatus in Bibliotheca hæc quæ Latine exhibeo habet: *porro littera fuisse videtur ante ea verba; et quod sequitur additum est ad sanctæ sedis auctoritatem commendandam.* At Agnello, ut annotavimus, et suis locis constat, erga S. sedem non bene affecto, et nihilominus verba ex epistola seu sensum eorumdem referenti, nullus sane crisis studiosus refragabitur. Constat profecta usque ad Agnelli tempora in Ravennatis Ecclesiæ, licet longo schismate afflictæ, codicibus integram Chrysologi exstasse epistolam, quam postmodum decurtaverint qui S. sedis auctoritatem in rebus fidei diffiniendis impugnare: idque potissimum imputandum iis qui Græca fide in Græcam linguam Latinam epistolam transtulere. Hic operæ pretium esse cogitavi Latinam ipsam vulgatam apud Baronium aliosque, et e regione textum ejusdem, quem in codice Estensi reperi, describere, adjectis suo loco periodis Agnello relatis, ut lector quid in hac re sentiendum sit dijudicet.

LATINA EPISTOLA D. PETRI CHRYSOLOGI

VULGATA

EX CODICE ESTENSI

Dilectissimo, et merito honorabili filio EUTYCHETI presbytero PETRUS episcopus Ravennæ.

Dilectissimo, et merito honorabili filio EUTYCHETI presbytero PETRUS episcopus.

Tristis legi tristes litteras tuas, et scripta mæsta mærore debito percurri: quia sicut nos pax Ecclesiarum, sacerdotum concordia, tranquillitas plebis gaudere facit gaudio celesti, ita nos affligit et dejicit fraternæ dissensio, præsertim cum talibus oriatur ex causis. (a) Triginta an-

Tristis legi tristes litteras, scripta mæsto mærore, et luctu percurri, quia sicut nos pax sacerdotum, tranquillitas plebis gaudere facit gaudio celesti, ita nos affligit et dejicit fraternæ dissensio, præsertim cum talibus oriatur ex causis. Triginta annis humanæ leges humanas ad-

(a) Agnelli paraphrasis: *Humanæ leges intra xxx annos in nos omnes litigiosas interimunt quæstiones; et*

tu circa quingentos annos cur tanto præsumis in Christum conviciare sermone?

nis humanæ leges humanas adimunt quæstiones, et Christi generatio quæ divina lege scribitur innarrabilis post tot sæcula disputatione temeraria ventilatur? Quid Origenes principiorum scrutator incurrit, quomodo Nestorius lapsus sit disputans de naturis, non latet prudentiam tuam. Magi Jesum in cunabulis Deum mysticis numeribus confitentur, et sacerdotes, quis sit qui virginali partu de Spiritu sancto natus est dolenda interrogatione disquirunt? Cum vagitus daret Jesus in cunis, gloriam in excelsis Deo cælestis clamant exercitus, et modo quando in nomine Jesu omne genuflectitur cælestium, terrestrium et infernorum, originis ejus quæstio commovetur? Nos, frater charissime, una cum Apostolo dicimus: Et si novimus Jesum secundum carnem, sed nunc jam non novimus, nec possumus curiose perscrutari, qui jubemur honorem dare, et timorem reddere, et expectare, non discutere quem judicem confitemur. Hæc breviter respondi litteris tuis, plura rescripturus, si ad me frater et coepiscopus noster Flavianus aliqua de hac causa scripta misisset; si enim tibi displicet, quod quidem scribis, tibi ipsi electum judicium, nos quomodo de his judicare poterimus, quos neque vidimus propter absentiam, et quod intellexerunt eorum taciturnitate nescimus? Justus mediator non est qui sic unam partem audit, ut nihil alteri parti reservet (a). In omnibus autem hortamur te, frater honorabilis, ut his quæ a beatissimo papa Romanæ civitatis scripta sunt, obedienter attendas: quoniam B. Petrus, qui in propria sede vivit, et præsidet, præstat querentibus fidei veritatem. Nos enim pro studio pacis et fidei extra consensum Romanæ civitatis episcopi causas audire non possumus. Incolorem tuam dilectionem Dominum tempore longissimo conservare dignetur, charissime, et honoratissime fili.

8. Cum diversissimis verbis iidem sensus explicentur in vulgatis et apud Agnellum in his quæ ipsi referre placuit, argumento, id est illum ex Chrysologo epistola sensum sumpsisse, non verba, quæ etiam Agnelliana sribilagine vitata nemo non videt. Quod spectat ad priora, ubi ex præscriptione annorum triginta ab humana lege inducta argumentum desumitur contra Eutychem, accepta ea sunt, vel ab eodem Chrysologo utrobique dicta, a sermone 145: *Humanæ leges intra triginta annos litigiosas omnes interimunt quæstiones, et Christus circa quingentos annos nativitatis suæ causas præstat, ortus sui lites patitur, status sui sustinet quæstiones? Hæretice, desine judicare judicem tuum, et adora in cælis Deum, quem Deum adoravit in terris.* Licet autem post legem a Valentiniano latam, Arcturo et Protogene coss., xv kal. Julii, de triginta annorum præscriptione, sermo ille ab Chrysologo sit recitatus,

(a) Agnelli paraphrasis: *Vere oportet te humiliari ad sanctum Romanum pontificem, et diligenter ejus præcepta custodire, et non aliter aestimes, ac si quod*

munt quæstiones; et Christi generatio quæ divina lege scribitur inenarrabilis post tot sæcula disputatione temeraria ventilatur? quid Origenes principiorum scrutator incurrit, quomodo Nestorius lapsus sit disputans de naturis, non latet prudentiam tuam. Magi Jesum in cunabulis Deum mysticis numeribus confitentur, et sacerdotes, quis sit qui virginali partu de Spiritu sancto natus est, dolenda interrogatione discurrunt? Cum vagitus daret Jesus in cunis, gloria in excelsis Deo cælestis exercitus, et modo quando in nomine Jesu omne genuflectitur cælestium, terrestrium et infernorum originis ejus quæstio commovetur? Nos, frater, cum Paulo dicimus: Et si novimus Jesum secundum carnem, sed nunc jam non novimus, nec possumus curiose replicare, qui jubemur honorem dare, et timorem reddere, et expectare, non discutere quem judicem confitemur. His omnibus respondi, frater, litteris tuis. Cætera desunt.

A et circa Adventus Domini festa anni 449, attente tamen legenti apparet Nestorii hæresim ibi præcipue impugnari, illosque qui *Græco turbine Latinam nubilare nisi sunt puritate*: ἀθροιστόν, Χριστοτόν, ut *Θεοτόν* tollerent blasphemantes. Ex quo argumentum minime leve desumitur productæ post annum prædictum vitæ, et epistolæ ab Chrysologo scriptæ serius quam putatur.

9. Inter opera magnifico sumptu Chrysologo curante excitata secundo loco recensetur domus intra episcopium Ravennatis ecclesiæ, quam dixere *Tricoli*, eo quod, inquit Noster, *tria colu contineret*, quia videlicet in tria insignia membra distinguebatur: quæ Græci τὰ κώλα dixere. Audiri ergo non merentur qui ideo ædem illam *Tricoli* dictam volunt, quod ad speciem trium collium representandam accederet. At Angellum Chrysologo Petro tribuisse quod Petro ejus nominis tertio tribuerum erat, evidenter agnoscitur ex verbis quos Agnellus ipse testatur lectos in æde *Tricoli*, a Maximiano episcopo consummata, in quibus pontificum Ravennatum series exponitur qui *Tricoli* construendo operam impenderunt, et Petrus cognomento Junior, et distinguatur ab Seniore, et ab Chrysologo, fundator dicitur ejus ædis, quos juvat ex parte a suo in præsentem locum transferre.

Hic Petrus junior Christi concepta secutus
Ut docuit, sacris moribus exposuit,
Hanc quoque fundavit mirandis molibus arcem,
Nominis ipse sui hæc monumenta dedit.
Hujus post obitum Aurelianus gessit honores,
Post hunc Antistes exstitit Ecclesius.

Petrus itaque qui *Tricoli* fundamenta jecit, is fuit qui Aurelianum præcessit; non Chrysologus, cui Joannes alter successit: ac Agnellus ita Agnellum emendat, qui fortassis hinc errandi ansam habuit, et Petrum cognomento Chrysologum ponendi immediate ante Aurelianum, quamvis dimidio quasi sæculo ille hunc præcesserit.

10. Primo tamen loco bene Chrysologo inter cæteras ædes tributur fons baptismalis, miræ magnitudinis, duplicibus et altis muris conclusus. Cum autem Agnellus discrete tradat fontem hunc *juxta ecclesiam quæ vocatur Petriana, quam Petrus Antistes fundavit*, constructum, nec hujus operis notitiam Rubeus aliunde haurire potuerit quam ex hoc Agnelli loco, mirum est Chrysologo quidem tribuisse fontis structuram pag. 103, at deleto ex Ravennatibus diptychis priori Petro, Petrianam basilicam Petro illi tribuisse qui Symmachi pontificis tempore floruit, et Aurelianum in Ravennati sede præcessit. Ex hoc itaque loco aperte constat ante Petrum Chrysologum, alium Petrum sedisse, quandoquidem fontem qui eidem Chrysologo tributur, cogimur basilicæ Petriane additum agnoscere, cui primitus fons erat adjunctus cum exiguo sacello S. Jacobi Agnelli ætate superstite, in quo Petri episcopi corpus reperitum, quod senioris esse idem Agnellus censuit. Altera ædes, Chrysologo tributa, est monasterium, sive sacellum S. Andreae apostoli, non longe a domo *Tricoli*, in qua S. Petri effligim et versus conscriptos fuisse Agnellus asserit. Hæc autem subdubito Chrysologum ne an Petro juniore sit ascribenda, cum videatur domus ipsius *Tricoli* commodo edificata, et versus ipsi nec Chrysologi styllum ac ejusdem ætatem sapere videantur, sed recentius quid sonent. Vox postrema secundi versus *to modernum* Cassiodori ætatem sapit, et phrasis ipsa ab Cassiodori phrasibus minime abludit. Rubeus loco supracitato sacellum hoc elegans quidem dicit, sed *lignis columnis suffultum*. Versus ascripti nil tale astruunt, sed breve quidem sacellum describunt ex fenestris angustis diei lumine minime pervium, sed

ipse B. Petrus apostolus vivus sit, ac apostolatus cathedræ Romanæ sedis in carne teneat principatum.

pretiosis marmoribus murice comptis splendidum, A excluso externo lumine, suoque lucens, ut sonant priores versus: *aut lux nata est, aut capta hic libera regnat*, cum cæteris quæ sequuntur. Postremi versus expiationem peccatorum per secretam exomologesim factam ostendunt, quod merito annotavit Rubeus. Cum vero scripti sint hi versus post Nectarii patriarchæ Constantinopolitani tempora, evidens est nil a celebri controversoque in Historiis ejus patriarchæ factis habere heterodoxos, quo sublâta auricularum confessionem existiment, quinimo praxim et post Nectarium perseverasse manifestum hinc efficitur. Effigiem etiam, quam super valvas tessellis expressam Agnellus Chrysologi fuisse credidit, existimo juniori Petro potius, sicut et sacellum, attribuendam esse.

11. Quæ sequuntur de sancto Projecto Corneliensè perspicua sunt, sicuti et illa de ecclesia S. Joannis, quam S. Barbatianus Placidie charus tenuit, et Ba-duarius ædificaverat, ex S. Barbatiani actis lumen innotuantur. Clara etiam sunt, quæ de obitu S. Petri

Chrysologi tradit Noster, nec quidquam habent quod legentem remorentur. Illud addendum videtur, ex muneribus quæ Chrysologi ad ecclesiam accedens obtulit, patenam argenteam summa veneratione servari, cujus exemplum ære sculptum tradidit Dominicus Mita ante suam Sermonum D. Petri editionem, ad cujus oram versus recentioris modi sunt sculpti, quos ascribendos puto, et sunt qui sequuntur:

Quam plebs tunc clara crucis agnus fixit in ara
Hostia fit gentis primi pro labe parentis.

Idem Mita veram, ut sibi suadet, Petri Chrysologi effigiem libro præfixit, et quam opere musivo elaboratam exstare ait Ravennæ in testudine chori metropolitanæ ecclesiæ. Illa tamen, nonnisi post undecimum a Christo nato sæculum fieri potuit; ut et post illud tempus templi pars illa restituta est, sed et pallii forma recentior est. De patena prædicta exspectari ab erudito viro D. abbate Pastrizio doctam lubricationem audio. Eam fortassis legere dabitur, antequam hæc mea in lucem edantur. At hæc ad Chrysologi vitam sufficiant.

VITA

S. PETRI CHRYSOLOGI

ARCHIEPISCOPI RAVENNATIS

EX CASTILLO.

§ I. *Patria, ortus, et Chrysologi nomen proponuntur.*

1 Est in Italia, notissima regione Europæ, quædam e sexdecim provinciis ejus, non minus celebris portio, satis jucundissima, amœnissima, et fausta, Æmilia nuncupata quondam, nunc vero Flaminia, sive Romandiola dicta, fertilis adeo, et feracissima, utpote quæ a Vatreno circumalluitur anne. Effugatis ab Ilio Troadis flammeo gladio Græcorum Trojanis, avolantes hi in Italiam, oppidum in perpulchra Æmilia regione, Ilium etiam nomine, condidere. Non semel repetito sæculo, cum Lucius Cornelius Sylla Romanus, nobilis ex Corneliorum progenie quæstor, posteaque dictator, relegato Mario majori Romano (jam vii consule), totam subegisset ditioni suæ Asiam, Romanis suis Cornelianis Æmiliam tradidit pro colonia, Ilium designans forum, ubi jus diceretur, liberæque agerentur novendinæ. Hinc habitatores Ilii

C totiusque Æmiliæ (quæ jam exinde incœpit a Imola nuncupari) in sui Lucii Cornelii obsequium, oppidum illud Forum Syllæ, communius autem Forum Cornelii, vocitarunt. Plinius autem lib. iii Histor. cap. 16, post medium, Imolæ situm Forocorneliensem agrum appellat. Hæc igitur Flaminie provincia, hæc Romandiolæ regio, hæc Æmiliæ, sive Imolæ, terræ Italicæ portio, patria communis nostri fuit præsulis Chrysologi: peculiare autem solum Forum Cornelii fuit, tanto felicissimum, quanto sanctissimi viri b natali condecoratum, faustissimum. c Apollinaris S. Petri apostoli discipulus, et primus Ravennatum antistes Forum Cornelii, sanctissimo exemplo et prædicatione in Christi Domini roboravit fide. Verum gentium spurcissimis civitas maculata moribus, in idololatriam lapsa, denuo indignit d Cassiani Sabionæ in Germania episcopi auxilio, qui sua doctria et

a Quisquiliarum loco habenda sunt quæ de ejus origine ab Trojanis fabulantur. Neque urbs alioquin antiqua, et celebris, satisque elegantia ædificiorum, aeris salubritate, ubertate agri, populorum frequentia commendata, et celebriorum virorum mater, his commentitiis subtilibusque inventis indiget, ut præ multis laudetur. Scipio Claromontanus in Historia Cæsarensi lib. v pag. 93, *Imolam* dictam scribit postquam Cleophis Alboini successor Forum Cornelium ab Narsete dirutum restauravit. Quod ei nomen alii effluxisse dicunt, vel ab corrupto Æmiliæ vocabulo, vel ab arce ab Antiocho Narsedis duce in ea ædificata.

b Ericus vel Ercius monachus, qui labente sæculo ix scribebat in Galliis, in Vita S. Germani episcopi Antisiodorensis, Chrysologum antiquo et nobilissimo sanguine ortum testatur.

Principis Ecclesiæ meritoque ac nomine pollens
Petrus, apostolica dicta servabat in urbe
Forte gregem, vir præcelso splendoris aviti
Stemmata conspicuus, multa et probitate coruscans

c Ejusdem vitam ex antiquo ms. erutam retulit Surius; et ex eo Petrus in Catalogo lib. vi cap. 128; S. Gregorius in Reg. lib. v cap. 33; Beda, Usuardus, Martyrologium Rom. et alii. Sub Vespasiano, annoque mortem ejus præcedenti, scilicet anno æræ vulgaris 78, illustriori martyrio, illustrem vitam absolvit. Vide quæ de eo disseruimus in notis ad serm. Chrysologi 128.

d Cujus Vite laciniam profert Ughellus in episcopis Imolensibus, pag. 620 recent. edit., ex chronica antiqua; ejus passionis acta sincera, ex libro *Ἱστορίας* Prudentii, habes apud Ruinartium, pag. 552. Cætera quæ circumferuntur sublestæ sunt fidei; nec melioris notæ, quæ Baronius ad Martyrologium, Romæ se invenisse professus est, et in quibus Cassianum Brixiansem tenuisse sedem scribitur. Sed fortasse errore scriptoris pro *Brixina* Brixia in Baronio legebatur, ut advertitur in Annotationibus Ferrarii, pag. 508, et in quam, eversa Sabiona, sedes episcopalis translata fuit. Florentinius noster in Martyrologio, ad diem 11 Augusti, pag. 747, eum

sanctitate Forum Cornelii spiritualiter instauravit, firmavit et stabilivit in fide; quin etiam anno Domini trecentesimo sexagesimo secundo, idibus Augusti, sub Juliani Apostatæ dominatu, martyrio, suoque sacro consecravit cruore.

2. Bellis concussa civitas, modo ab hæreticis, modo a gentilibus occupata, fidem per tempora amisit. At Deus eam ut plantarium tot rosarum virginum, liliorum confessorum, inter quæ candidum præcelsit Chrysologi lilium, violarumque martyrum tot custodiens atque reservans, non semel reduxit ad gremium. Postquadraginta et tres annos a D. Cassiani martyrio Forocorneliensis Ecclesiæ instauratæ sedem obtinuit Cornelius, natione Romanus, vita conspicuus, moribus ornatissimus, utpote qui post obitum meruit concionatorie laudari a Chrysologo, sermone centesimo sexagesimo quinto. Vix Ecclesiæ Forocorneliensis cathedram episcopalem * occupavit Cornelius anno Domini quadingentesimo quinto, velsexto, cum jam ^b e nobili prosapia Forocorneliensium virorum, nova lux Chrysologi oriri visa est, cum Ecclesiæ illi novæ petræ in petra fulcrum nascitur solidissimum. Nostro enim viro in sacro baptismatis fonte, in novo regenerationis lavacro, nomen imponitur Petrus, ut tanti antistitis futurarum virtutum cumulum præsigiret. Hinc de nostro Chrysologo ^c S. Adelpus Me-

tensis episcopus, sermone in numero 107, sic perorat: *Petrum enim vocari in aliis appellatio nominis est, in hoc (scilicet Petro Chrysologo) prærogativa virtutum.* Sed et ipse Noster sermone 154 ita fatur: *Nomina ipsa sæpe sanctorum merita indicant. Sicut Petrus a petra nomen adeptus est, quia primus meruit Ecclesiam fidei firmitate fundare.* Etenim cum a pueritia Petrus præstantia ingenii puerulos cæteros antecelleret, et adultus jam Latina Græcæque eloquentia majores natu, et alios superaret doctores, a Græcis qui e Byzantio gratia Cæsaris Ravennam petebant cognominatus est Chrysologos, seu Chrysologus: a *Chrysos, aureus, et logos, sermo*; quasi aureus sermo, seu aureus sermocinans. Sic etiam ipsimet Græci Byzantini, non ante annos plurimos temporis natalis Chrysologi, suum præsulem Joannem Atticis faciundissimum elementis, *Chrysostomum* appellavere, nempe *aureum os*. Apud omnes igitur tum sui temporis, tum nostri talem *Chrysologi* perpetuo meruit retinere nomenclaturam Petrus, ut etiam ejus homiliæ, sive sermones *aurei* a doctis communiter vocentur.

§ II. *Chrysologi educatio, ad episcopatum Ravennæ electio, et ejusdem consecratio referuntur.*

3. Ab incunabilis se totum Chrysologus orationi primum, et bonarum sacrarumque litterarum conse-

Forocorneliensem fuisse episcopum perperam tradit. Ferrarius et Mita in Vita Chrysologi Sabionensem a Fortunato Aquileiensi ordinatum; quem tamen scimus vixisse temporibus Constantii Augusti, et Ariana labe infectum fuisse. Sed Martyrologium Romanum parvum, Richenoviense ad diem 11 Augusti, Augustanum ad diem 13 ejusdem mensis, et hac ipsa die reginæ Suecorum, Ottobonianum, Antisiodorensis apud Martene tom. VI Collect. Anecdol., Stabulense Adonis Florentini ad diem 11 Augusti, Prudentius hymno IX, libellus Bedæ, ejusdem tanquam martyris tantum, numquam veluti episcopi meminere. Consule Bollandianos ad diem 13 Augusti. Anonymus Imolensis, in Chronica apud Ughellium tom. II pag. 619, eum Brixia, seu Brivina, quæ olim Sales dicta est, in Germania, in provincia Tirolensi, cujus episcopatus Salisburgensi metropolitæ subest, christiana probitate conspicuum vixisse scribit, indeque ab hostibus ejectum Inqlam venisse. Sed de ejus episcopatu nec vola quidem. Quo anno passus fuerit incertum. Pastritius, de patena S. Petri Chrysologi, passionem ejus ad annum 362 consignat. Nam Julianus, sub quo Cassianum passum dicunt, adeptus est imperium anno 361, in non. Octobris, sequenti anno tenuit, et anno 363, 26 Junii ex Fastis Idacii fulmine ictus interiit. Joannes Malela notat Julianum obiisse hora quinta noctis die 27 Junii, id est noctis diem hunc præcedentis; et cum nox illa intermedia ad utrumque diem referatur, hinc factum quod alii scriptores diem ejus emortualem die 26 statuunt. De mortis genere variæ admodum sententiæ, ut ostendit Gothofredus in disert. in lib. VII Philistorgii, cap. 15. Sed hæc extra semitam. Addam tantum Pastritium non ex illius fonte hausisse eum fulmine ictum occubuisse. Constat enim hæc mucrone transfluxum divina Numinis ultione, impios dies impiissima morte clausisse.

* Nec unum quidem reperies ex Chrysologi vitæ scriptoribus, qui vel minima hæsitacione hujusmodi Cornelium Imolensem fuisse episcopum ambigat. Omnes constantissime asserunt; eumque apud Ughellium primo loco positum, et ab Cælestino papa

anno 400 consecratum habes. Mirum autem quod Chrysologus in consecratione episcopi Projecti, serm. 165, in ejus laudes non nihil excurrans, loquenti de hujusmodi dignitate occasionem sibi sponte obviam non arripuerit. Sed tantum dicit, amari ab eo urbem quæ Cornelii, a quo ipse sacris fuerat initiatus, nomen obtinuerat. Unde Tillemontius, tom. V, pag. 865 Venet. edit., Cornelium, de quo Chrysologus, cujusvis alterius civitatis episcopatum tenuisse, opinabatur.

^b Vide notam 2. b col. 27.

^c Antistitem illum a quo sermo 107 inter Chrysologianos fuit concinnatus, Metensem fuisse episcopum, ex Mita in observat. ad hunc sermonem, eruit Castillo. Mitæ autem faciem præbuit Baronius, qui in notis ad Martyrolog. die 29 Augusti, hæc habet: *Adelpus episcopus ponitur hic decimus in ordine in serie episcoporum Metensium apud Democh. de Sacrif. Missæ. Agit de translatione ejusdem hac die Nolanus in Addition. ad Usuardum. Est sermo S. Petri Chrysologi 136 in Natali S. Adelphi: an autem sit ille de quo agitur, non audeo affirmare.* Baronio autem, opinatur Mita, aquam hæcere fecisse Paulum Diaconum, in Historia de episcopis Metensis Ecclesiæ, in Bibliotheca Patrum, tom. VIII quartæ edit., scribentem, Adelphum sedisse decimum in ordine, at quoniam anno non indicasse. Eo magis, quod in tabella nominum episcoporum ad calcem Historiæ, ex annorum supputatione colligitur, ætate Chrysologi Adelphum illum vivere desisse. Sed ad Baronii sententiam firmandam, ejusque dubietatem eliminandam, tabellæ hujusmodi fidem inanibus argumentis conatur labefactare. Chrysologus laudato serm. 136 vocat eum loco *primum*. At antequam Ravenna metropolitico jure donaretur, nullum alium sui superiore agnovit, nisi Romanum pontificem, et Mediolanensem, vel fortasse Aquileiensem antistitem. Nullus ea tempestate in his sedibus Adelphus. Adhærendum igitur Tillemontio tom. V, pag. 189. Adelphum scilicet hunc, incertæ sedis episcopum, ætate tantum Chrysologum antesse, quod et alibi repetendum. Vide serm. 136, not. 3.

cravit studio, ædes cursabat sacras, et metropolim invisebat, ubi ad martyris Cassiani suæ patriæ patroni aras provolutus diem integrum cum noctis parte non minima transigebat. Hæc mira Petri nostri pietas, hæc devotio S. Cornelii, tunc præfati Forocorneliensis oppidi præsulis, sic rapuit animum, sic atraxit affectum, ut advocando ad se Petrum, eum sub pastoralis clientela reciperet et educaret, quem satis in Dei servitute præfatus pontifex erudit. Do testem eundem Chrysologum, sermone centesimo sexagesimo quinto, ubi ait: *Cornelius namque memoriæ beatissimæ vita clarus, cunctis virtutum titulis ubique fulgens, operum magnitudine notus universis, pater mihi fuit: ipse me per Evangelium genuit; ipse me pius piissime nutrit; ipse sanctus sancta instituit servitute.* Adultum jam Petrum Cornelius sanctus sibi creavit diaconum, quem cum agnovisset ille in pauperum ardentissima dilectione flagrare, sibi dispensatorem, sacramque elegit œconomum; ei (ut alter Sixtus papa Laurentio) Ecclesiæ facultates, et opes tribuens, ut e penario sacro fidelissima sua distributione suppetias ferret egenis, succenturiaretur et miseris. Nec minus excordabant Cornelium arguta Chrysologi eloquentia, philosophia, theologia, et sacrarum litterarum peritia, in quibus omnibus, tanquam lucerna ardens in templo Dei, mirifice refulgabat.

4. Elapsis aliquibus annis ^a Ravennæ, quæ est urbs Sabinorum in octava Italiæ regione, in ora

^a Celebris urbis dignitas commendatione non indiget. Augustis in Occidentem sedem eligentibus, Ravennæ primum regnatum est, et exinde, tanquam a metropoli, per Africam, Hispaniam, et Germaniam jura derivata, legesque præscriptæ. Gothorum regum majestas ex ea refulsit; hisque per Constantinopolitanos Cæsares exactis, receptaque Italia, exarchorum sedes fuit; et tantis licet sequiorum sæculorum calamitatibus vexata, nominis celebritatem auxit potius quam minuit.

^b Id ex continua, vel frequenti angelorum consuetudine, scribit Ferrarius pag. 721, 722, ejusque festum ad diem 21 Novembris consignat. Eum primum Ravennatem archiepiscopum credunt nonnulli, veteri cuidam documento innixi, cui Baronius ann. 432 falsitatis notam perquam merito inurit. An autem fuerit Chrysologi immediate antecessor, vide Tillemontium pag. 181; et not. 5, pag. 866; et Ughellium tom. XI, pag. 351.

^c Ravenna vel ab anno 408 erat ad minus metropolis provincie Flaminie, cui ascribitur. Sed hæc dignitas in ea civilia tantum jura spectabat. Verum ejus episcopus, una cum aliis Flaminie, metropolitano Mediolanensi suberat. Flaminia enim Gallie Cisalpinæ, quam vicariatum Italiæ nuncupant, finibus desinebatur. Ignotum hucusque cur labentibus annis metropolitico jure meruerit insigniri. Fallor autem, nisi hoc ascribendum sit imperialis dignitatis præsentie, qua ab anno 402 decorabatur, cum Honorius imperator, Mediolano digressus, Ravennæque per aliquot menses moratus, ibidem eodem anno sedem fixit, et Valentinianus III ab anno 426; unde in eam quædam effluxit prærogativa, ut metropolis declarari mereretur, decreto pontificis et imperatoris: cui decreto alii nisi sunt contraire, et fortasse Mediolanensis, cujus jura imminuebantur. Hoc fere modo causa viciorum Italiæ, qui Mediolani debebant, omnino cœpit ejus urbis antistes, cui ordinandum

Adriatici littoris fundata, et sita inter duos non admodum divites fluvios, nuncupatos *Sabio et Roneo*, muros ejus isto lambente, respicitque Imolam, Faventiam, Cæseniam, et Forum Livii, adeo perantiqua, ut post confusionem linguarum sua viderit fundamenta. Ex ea orti sunt Cassiodorus senator, beatus Apollinaris primus ejus episcopus, S. Vitalis, Gervasius, et Protasius, atque Petrus Ravennas Foricornelii episcopus, de quo infra. Non est illa Ravenna villa Faustina in agro Tarracinensi xx ab Urbe lapide. De nostra enim vide Plinium lib. III, n. 4-13, et Martialem lib. III, epigramm. 56. Obdormivit in Domino ejus antistes Joannes hujus nominis primus, vigesimus tamen Ravennatum præsul, qui Græcæ a Græcis ob sanctitatem, puritatem, et innocentiam suam dicebatur ^b Angeloptos. Causa novi præsulis eligendi, ex usitato more, venerunt Ravennam, suffraganei, et episcopi Arimini, Cæsenæ, Fori Livii, Faventiæ, Brintii, Bononiæ, Mutinæ, Rhegii, Parmæ, Placentiæ, et Fori Cornelii, qui tunc erat dictus S. Cornelius. Hic venit una simul cum suo diacono Chrysologo, ^c ut metropolitani sui Ravennatum archiepiscopi assisteret electioni: ad quam tunc etiam cives concurrebant per puncta, sive suffragia. Dissidentibus igitur episcopis in comitiis, post varias quæstiones inter eligendum habitas; unus ex Ravennatum civibus seligitur in episcopatum. Legatos suos cives mittit Romam Ravenna, ut a summo Christi Vicario Sixto III. sui antistitis electi ^d obtineat be-

^c episcoporum cogendæque synodi per Italiam, contractiori acceptione sic dictam, onus incumberet. Dubitari autem posse arbitrantur nonnulli, Ecclesiam Ravennatem honore metropolitico auctam fuisse postremis Joannis Angelopti temporibus, opera Valentiniani junioris, et Gallie Placidie piissimæ Augustæ; at Petrum Chrysologum tantum ab turbas et tricas excitatas hujusmodi munus exercuisse, Vicohaventinum episcopum ordinando. Quamvis Henschenius, tom. XI Maii, pag. 154, eo propendere videatur, ut credat Chrysologum ipsum sub S. Leone Magno et Valentiniano circa annum Domini 450 hujusmodi dignitatem fuisse condecoratum, qui antea ab Leonis decessore Sixto III simplicem episcopi titulum et potestatem acceperat. Consule quæ edidi ex Pastritio in sermonum notis. Dum autem hæc scribo, audio Ravennæ doctissimos esse viros quibus, expilatis archivorum forulis, id bonis avibus evenit, ut in vetustiora quædam monumenta incidere, nulli usque dum cognita, quorum ope ita Ravennæ metropolitica dignitas veluti antiquissima asserti potest, ut in hac re omne dubium exhauriatur, et lites dirimantur. Doleo ab me quamvis per litteras et officia clar. doctis. viri P. Paciaudi Cler. Reg. compellatos nil rescripsisse. Unde mihi extero homini nil aliud datum, nisi ea proferre quæ ab accuratioribus scriptoribus tradita sunt. Serior fortasse dies meliora pariet.

^d Quæ de ordinatione Chrysologi, ex Agnelli Pontificali, tradunt Mita, Castillo et alii subacti ingenii viri, ad fabulas amandanda esse contendunt. At mirari subit, inquit Bacchinus, Observat. in Agnellum supra pag. 11, n. 2, homines plures ita comparatos, ut facile nimis omnia credant; alios autem e contra, ut omnia in dubium vertant. At falsitatis notam in his narratiunculis incubantem sensit etiam Tillemontius: ex eo præcipue quod Ravennatum præsulum ordinatio Mediolanensis metropolitæ, non

medictionem. Eo tempore, fertur Cornelium episcopum cum Chrysologo diacono suo adventasse Romam, aut causa prædictæ electionis episcopi Ravennatis confirmandæ, aut pro suæ Forocorneliensis Ecclesiæ peragendis negotiis. Pontifex igitur summus Sixtus III tunc temporis e cœlis visionem intuetur delapsam per somnium : nempe Petrum apostolorum principem, et sanctum Apollinarem, ejusdem D. Petri discipulum, atque primum Ravennæ præsulem. Hi speciem diaconi Chrysologi repræsentant Sixto, innuentes eum (alio quem obtulerant Ravennates reprobatum) debere eligi in episcopum, eumque creari Ravennatum antistitem gratius esse Deo Optimo Maximo. Adeunt Ravennates pontificium tribunal, et quem ipsi civem elegerant in episcopum, offerunt Sixto, flexo poplite deprecantes, suo vivæ vocis oraculo obfirmare electionem. At Ecclesiæ Caput jam satis illuminatum e superis, cœleste facessit negotium, oblatum repudians, et cæteros Ravennates præsto esse jubens. Adest Cornelius episcopus Forocorneliensis, cui Sixtus præcipit suos comites, et sodales ad consistorium trahere. Obtemperans tanto jussui Cornelius una cum pueris suis, atque ministris, diaconum adducit Chrysologum.

5. Hunc cum vidisset Sixtus, illico didicit, ipsum esse sibi cœlitus demonstratum, et a supremo numine episcopum jam designatum Ravennæ. Unde innumeris tum e Forocornelio, tum e Ravenna astantibus et auscultantibus, vivæ vocis oraculo proclamavit : non alium quam virum huic, archiepiscopum Ecclesiæ Ravennati præficimus. Quibus perspectis cuncti Ravennates mœrore occupati, eventum veluti sibi ominosum deplorarunt, eo quod contra avitum morem non civis, episcopus crearetur, electus, sed extraneus Forocorneliensis eligeretur ad munus. Hæc bene callens dynasta summus, ut conturbatos civium Ravennæ animos pacaret, coram Chrysologo renuente archiepiscopalem infulam acceptare; ne illi cum isto divinæ resisterent voluntati, revelationem sibi cœlitus factam tali eloquentia, spiritu, et verborum aperuit energia, ut non modo Ravennates evinceret, sed et cogeret Chrysologum abdicatam ut admitteret dignitatem. Post pedum osculum, post invisâ limina apostolorum, novus Ravennæ episcopus Chrysologus, cum tutelari suo Cornelio, cumque non minimo civium Ravennæ comitatu, revertitur in patriam Forocornelium; non solum ut pia urbanitate comitaretur Cornelium Forocorneliensem episcopum; sed ut D. Cassiani martyris salutaret aras. Ibi sancti martyris sarcophago adhærens, magna lacrymarum copia ad

Romani pontificis jura spectabat. Et hujusmodi consuetudo præsulum, Romanum pontificem accersendi, ut ab eo consecrationem acciperent, jam inde ab Leonis pontificis temporibus antiqua dicebatur. *Hujus temporibus*, inquit Anastasius in Leone VI, *restituta est Ecclesia Ravennatensis sub ordinatione sedis apostolicæ, ut defuncto archiepiscopo, qui electus fuerat, juxta antiquam consuetudinem, in civitatem Romanam veniret ordinandus*. Et id in pœnam fortasse tentatæ olim autocephaliæ. Quod autem sequioribus temporibus in usum venerat, hoc et Chryso-

A gubernium suarum ovium anxie patrocinium exoptat, egenis totius domus suæ temporales distribuit opes; et delicta Foricornelii salutata patria, cum comitatu familiari pergit, et revertitur in Ravennam.

6. Creditur, simul cum Chrysologo adventasse Ravennam Cornelium, quos sanctissimos viros festiva pompa, et hilari applausu, ad portæ introitum exceperunt Valentinianus Cæsar, hujus nominis III, et Galla Placidia ejus mater : qui tunc clavum tenebant imperii et sedem Ravennæ, uti in ea urbe, quæ post Romam tunc primum in Italia locum sibi vindicabat. Populi Ravennatis concursum et occursum superest enarrare. Anno Domini quadringentesimo trigesimo tertio, quadam ante consecrationem solemnii die, e S. Cornelii manu sacerdotium recipit Chrysologus, vim lacrymarum vix comprimere valens. Ad sacram igitur consecrationis functionem dies Dominicus designatur, et publice evulgatur, ne humilis in conspectu Dei et hominum, exaltationem ab ipso Deo promissam, amitteret apud suos. Conveniunt cæteri provinciales præsules, et in magna Ravennæ basilica, astantibus principibus Christianis Cæsare et ejus matre cum nobilibus populi, vetusto illo more, a sancto Cornelio in episcopum Chrysologus consecratur. Unde ipse Chrysologus sermone 165 ita habet loquens de Cornelio : *Ipse pontifex sacris me obtulit, et consecravat altaribus : et ideo mihi charum colendum, mirabile Cornelii nomen*. Creatus episcopus Chrysologus celeberrimam brevemque habuit ad populum concionem in qua boni præsulis debita et munera sublimi delineavit spiritu, gratias obtenti muneris, et festivalis pompæ egit, deditque vicinis, Cæsaris et matris ejus Gallæ Placidie assistentiam et christianam pietatem collaudans. Totum liquet ex sermone Chrysologi ^b centesimo trigesimo. Videsis ibi. Novo præsule, novoque patre et magistro, provincia tota exsultavit Æmilie, sive Imolæ, in qua erat Ravenna amplissima civitas et Occidentalis imperii augusta sedes. Jam antea circa annum Domini trecentessimum nonagesimum, Mediolano concesserat Deus Ambrosium. Sic etiam paulo ante tempora nostra, ad annum quadringentesimum trigesimum Hipponensi Ecclesiæ dederat Augustinum : jam vero Æmilie non oblitus Dominus, ad annum quadringentesimum trigesimum tertium ei præbuit Chrysologum, ut sanctitate sua Ravennatum obfirmaret fidem, et facundia sua mirabilique doctrina cunctas Æmilie hæreses extirparet.

§ III. *Varia Chrysologi archiepiscopi Ravennatis gesta, virtutesque recensentur.*

7. Non fuit noster Petrus Chrysologus ille • Pe-

logi ætati convenire, parvo negotio crediderunt recentiores scriptores.

^a Theodosii imp. filia, soror Arcadii et Honorii Augg. anno 411, nupsit invita Gothorum regi Ataulpho. Postea in libertatem vindicata; Gothorum enim captiva fuit, occisoque ab eis Ataulpho, Honorii fratris auctoritate, ad secunda vota transiit, cum Constantino Cæsari : ex quo Ravennæ peperit Valentinianum III.

^b Vide quæ annotata sunt in notis ad serm. 130.

^c Celebris hic temporibus Theodorici regis, qui quæ non leves partes perfunctus est in conciliis habitis in

trus Ravennas Ravennæ natus, et Ravennæ antistes, A ore, more dicebant, atque timebant Plauti in Militæ verbis :

Circumspicito, dum nequis nostro auceps sermoni fiat.

At cœlitus datus est eis apostolicus auceps Chrysologus, qui eos ut malas per aera volitantes occuparet aves, et in caveam inderet Ecclesiæ.

9. Nec casu ab Adelpho appellatur Chrysologus *vir beatissimus et apostolicus* : sic enim apostolicam adamabat vitam, ut alter appareret apostolus. Hinc clero suo communem, apostolicamque vivendi induxit formam, quem assidue regularibus ministeriis inservire docebat, ut innotuit citatus Adelphus eodem sermone, ubi ait : *Quenadmodum igitur sanctitatis regulam disciplinis monasterialibus imbutus exercet*, etc. Quod et ipsemet satis indigitat Chrysologus sermone 39, per totum, ubi de canonicis horis quæ recitantur diluculo memoriam facit. Verum ut hoc totum commodius sacer nancisceretur antistes, juxta Ursinam, Ravennæ ædem, ingens marmoratum erexit opus, quod deinceps *Tricolem* appellavere concives, eo quod * ad specimen collium trium affabre foret constructum. Hujus sacra structura ædis, vulgata voce *Canonica Chrysologi* dicta est; nam qui in metropolitana debebant, et serviebant clerici, in *canonica* disciplinæ regulari invigilabant, et veluti in communitate conventualiter viventes, et Deo famulabantur, et morabantur sponte. Sic ante Chrysologum fecerat meus D. Martinus, circa annum 370, de quo Breviarium Romanum die Novembris 11 refert : *Factus episcopus Turonensis, monasterium ædificavit, ubi cum octoginta monachis sanctissime aliquandiu vixit*. Similiter et Hipponæ fecit Aurelius Augustinus ante annum Domini 340, uti referunt ejus historiographi. Dicavit etiam Chrysologus sacrum templum divo Andree apostolo, quod a fundamentis juxta prædictam ædem Ursinam erexit : in cujus fronte formicis delineata Chrysologi videbatur imago, testante Ravennæ annalista Rubeo lib. II Historiæ, pro anno 449. Morte præoccupatus Noster, ultimam manum non dedit basilicæ D. Petri apostolorum principis, quam affectuose inchoarat, eique ex animo et voto jam dicarat. Et assistentia, et expensis non parum contulit erectioni ecclesiæ Sanctæ Crucis, sicut et sacello sanctorum Nazarii et Celsi, ubi memorata Cæsaris parens et imperatrix Augusta mausoleum sibi erexerat et sarcophagum.

10. Etenim qui baptismalem cisternam tot aperuit gentilibus, qui sacri fontis aquam ita studiose, et anxie infidelibus propinabat, ipse etiam curavit, quo bonus pastor, non solum doctrinæ lymphis suum ad-

causa Symmachi PP. anno 500 et 504. Sexaginta circiter annis Ravennæ sedisse scribunt. Sed ex epistola S. Leonis ad Neonem Ravennatem antistitem, data anno vel 454, vel 458, et ex altera Simplicii PP. Joanni itidem illius seculi antistiti, recte eruitur, Petrum illum, qui anno circiter 448 vel 449 vivebat, jam diem obiisse suum. Vide S. Leonem epistol. 135 pag. 716, et Conciliorum tom. IV pag. 1068 et 1069. Successit Joanni II, juxta Ughellium, anno 494, vel, ut correctius habet Bacchinus, 496. Unde autem hause-

rit Castillo, Petrum hunc Forocornelliensem sedem occupasse, mihi ignotum adhuc.

* Nugæ. Tricoli, inquit Agnellus, quod tria cola contineret, quia videlicet in tria insignia membra distinguebatur : quæ Græci τὰ κολα dixere. At hic Petro Chrysologo tribui, quod Petro hujus nominis IIII tribuendum est, observare licet ex Bacchinio supra, quem consulat velim circa alia additicia quæ Chrysologo nostro ascribuntur.

aquare gregem, sed et ovibus suis materialem aperire fontem. In oppidulo enim vicino Ravennæ dulcissimæ aquæ scaturiginem indagatus Chrysologus, fontanam erexit, et duplici muro sive turri munivit, ut non modo Ravennæ populo inserviret, sed etiam pateret et gregibus in ipsa ebullitione securior. Id de Ozia tamquam laude dignum divinum comendat oraculum II Paralip. cap. xxvi, vers. 10, de quo adhuc Dominum requirente habetur: *Exstruxit turres in sollicitudine, et effudit cisternas plurimas, eo quod haberet multa pecora*. Sic etiam inter celebratissima quæ sanctissimus pontifex Innocentius X elapsis annis opera fecit, quibus illustravit Urbem, fons, sive *fontana* est quæ dicitur Innocentii: quam etiam turri duplici et stauis variis decoravit onychinis. Omittimus permultas variasque eleemosynas, quibus aperta manu pauperum et egenorum sublevabat angustias, redimebat miseriam: quod non subobscurè potest colligi ex sermone centesimo tertio Auctoris. In jejuniis, orationibus et ciliciis ita fuit pœnitens et austerus, ut adhuc vivens ex ore concionantis Adelpi episcopi meruerit audire epitheta illa: *sanctus ac beatissimus*, ut ex sermone 107 liquet. Aliæ Chrysologi laudes desumi possunt ex Natali, Trithemio, Baronio tom. V Annal. ann. 435, et ex S. Felice archiepiscopo Ravennate in præfatione ad Homilias Chrysologi, ex Mita et aliis. Quoad pontificalia, duos episcopos^a consecravit Chrysologus, nempe Projectum Forocorneliensem episcopum, sancti Cornelii Romani successorem, ut constat ex sermone 165, et Marcellinum Vicohaventinum episcopum, quem in die natali Domini anno 449 vel ad initium 450 Chrysologus consecravit Ravennæ: nam Vicohaventia (ex qua erat oriundus Marcellinus) urbs erat Æmiliæ subjacens Ravennæ ditioni et archiepiscopatu, modo enim pagus ditionis Ferrariensis existit.

§ IV. De pretiosa Chrysologi morte, ejusque sepulcro glorioso.

11. Octodecim annos suo in munere pontificio feliciter jam egerat Chrysologus, dum circa ann. Domini quadringentesimum quinquagesimum Forocornelium, propriam petit patriam suæ mortis præsaus, ibi cupiens dissolvi, et esse cum Christo, ubi primam viderat mundi lucem et ubi primum se diaconatus

A munere, sacris noverat addictum aris. Introentem Ravennatem episcopum Chrysologum excipiunt magno cum gaudio, et hilari plausu conterranei Forocornelienses una cum suo episcopo Projecto; gratulantur omnes Chrysologo sua auctoritate et presentia patriam decorasse. Benigne exceptis a patre filiis altera die ad D. Cassiani martyris pergit templum, ut publice inibi eucharisticum immolet sacrificium. Suum devotum Cassianum salutatur, anxieque exorat apud Deum hora mortis patronum, utpote qui jam sibi vitæ finem noverat adfuturum. Juxta sacri martyris Cassiani aras episcopo et clericis, amore Dei sepulcrum exostulat, offerendo martyri sacro provolutus in terram mitratam cidarim auro variegatam et gemmis, cum poculo aureo, et argentea patella, quibus ipse sæpe fuerat usus in sacris. Sed inter alia quæ alta voce direxerat in patronum Cassianum, subdit: *Deprecor te, beate Cassiane martyr, intercede pro me, tuæ domus quasi vernaculus fui, a Cornelio hujus sedis antistite, in hoc templo nutritus: iterum ad te reversus, animam nunc omnipotenti Deo reddo; corpus autem meum tibi commendo*. His et aliis similibus peroratis, episcopalem in signo crucis benedictionem dat populo, et quiete, nimisque tranquille iuibi juxta altare prope meridiem obdormivit in Domino die secunda Decembris anno Domini^b quadringentesimo quadragesimo, sub Leone I pontifice maximo, sub consulatione Marciani Augusti, imperante in Occidente Valentiniano III et Theodosio Juniore in Oriente, ætatis suæ anno quadringentesimo quarto, ut colligitur ex epistola 37 Leonis papæ I sub consulatione prædicti Marciani Augusti, directa ad Neonem episcopum Ravennatem successorem Chrysologi. Inter vestes Chrysologi inventa sunt cuculla et cilicium^c sancti Germani Antisiodorensis episcopi, qui cum Ravennæ mortem, a se etiam prævisam, cum cœlesti commutasset vita, cadaver ejus a Chrysologo conditum, transmissum in Galliam fuit; et sanctissimi viri sanctus hæres factus cucullam atque cilicium induerat, quod post mortem Chrysologi totum revelatum fuit.

12. Tertio nonas Decembris omni populo conveniente pomeridiana hora, funus Chrysologi celebratur ab episcopo Forocorneliensi Projecto, et sancto Donato ejusdem civitatis et Ecclesiæ diacono, cum

^a Adi quæ disseruimus in notis ad serm. 165 et D 175.

^b Annum emortualem Chrysologi, nec ante annum 448 collocari posse, nec post annum 451 differri, diserte firmat Bacchinius. Pastritius de Patena, etc., opinatur Chrysologum se Romam contulisse anno 449, reversumque Ravennam anno 450 in Paschate. Ex Epistola item S. Leonis papæ Neoni Ravennatæ data an. 451, infert Chrysologum jam ab anno 450 ad superius commigrasse.

^c Cum^o Armo. iaci ann. 448 jam secundo ab Valentiniano defecissent, ut se in libertatem vindicarent, Aetius, qui tunc temporis Occidentis imperium vice imperatoris moderabatur, Eocaricum, seu quovis vocetur nomine, principem virum religione et moribus barbarum, validissimis instructum copiis, contra eos immisit. Quam facem dilectissimis populis imminentem ut averteret, per eorum legatos exora-

tus S. Germanus Antisiodorensis præsul, viæ se dedit, Ravennamque ad imperatorem pervenit, veniam exostulaturus. Urbem ingressus apud Chrysologum hospitatus fuit: ibique ab imperatrice Placidia muneribus auctus, magnoque honore habitus; nonnulla edidit miracula: donec morbo correptus occubuit, septimo post decubitus die, mensis autem Julii trigesimo primo ann. 448, sub qua die e plurimis provinciarum Galliæ calendariis, effluxit in Parisiense. De eo agunt Martyrologium Adonis ab cl. Georgio editum pag. 366, Hieronymianum, Gellonense, Rabanus, et Notkerus Rabanum exscribens. Initio Missalis Gallicani veteris apud Thomasium, habetur Missa S. Germani, sed nihil de die in qua ejus festum celebrabatur. Ex nonnullis Martyrologiis apparet kalend. Octobris ejusdem translationem solemniter habitam. Certe in Galliis seculo IX kalend. Octobris Remigio et Germano erant sacræ:

universo clero, et prætoris civitatis assistentia. Corpus sancti viri in urna conditum juxta D. Cassiani (ubi ipse selegerat) aram tumulatur. Non post multos dies (negotio bene perspecto) universus populus cum Projecto episcopo conveniens in templum, acclamatione et communi omnium suffragio, auctoritate episcopi Projecti, inter divos annumeravit Chrysologum. Olim enim canonizare servos Dei, canonizatione particulari, pro una scilicet provincia, natione, vel regno, consentiente populo, ac episcopos spectabat, uti satis clare elicitur ex verbis D. Cypriani martyris et episcopi Carthaginensis, qui lib. iii ep. 6, post medium, ita habet, loquendo de martyribus: *Denique, et dies eorum quibus excedunt annotate, ut commemorationes eorum inter memorias martyrum celebrare possimus.* At summi Ecclesiæ pastores, ut nonnullis occurrerent impedimentis quæ ex præcitate et usitato oriebantur more, decreverunt, hoc canonizationis negotium solummodo ad supremum Ecclesiæ spectare caput. Ita etiam habetur ex Alexandro III in cap. *Audivimus*, et Innocentio IH cap. *Cum ex eo*, de reliq. et vener. sanct. Ita Felix Contelorus de Canoniz. Sanct. n. 17, Troilus Malvetius dub. 2 a num 1, Augustinus Triumphus de Potest. Ecclesiæ quæstione 14 num. 2, et alii, communiter. ^a Vexabat tunc Attila sævissime Italiam, cum Chrysologus migravit in caelum: idcirco sumptuosa ejus corporis elevatio, seu collocatio dilata fuit ad annum Domini quadringentesimum quinquagesimum quintum, in quo sepulcrum gloriosum Chrysologi, gloriose, sumptuoseque, expensis Forocorneliensis ecclesiæ, condecoratum fuit, et ejus corporis jaspidea urna in sublime erecta, magna cum veneratione exornata fuit. Successit Chrysologo in episcopatu Ravennæ vir modestissimus et ^b eruditissimus Neon sub eodem Leone papa I, ad quem ipse pontifex quamdam scripsit epistolam, quæ inter Leonis epistolas trigesimum septimum sibi vindicat locum.

13. Brachium S. Petri Chrysologi, auro ornatum et gemmis, integrum et illæsum usque hodie videtur, et veneratur in Ursina sede Ravennæ. Similiter habetur inibi ejus argentea ^c patina, quæ sic cunctis tam ægris quam valetudinariis proficua est, ut aqua per eam demissa et a fidelibus potata, et a pestilentibus præservet, et canis rabidi morsum sanet, aliosque varios medicetur morbos. Hinc venit, ut omnes qui prædictis tenentur febribus, ad tumulum accurrant Chrysologi, qui sanitatem illico consequuntur. Corpus S. Chrysologi post 1042 annos, incorruptum et illæsum inventum legitur ab episcopo et clero Forocorneliensis ecclesiæ. Postea enim, anno videlicet Domini 1497, die 29 Augusti, sub Alexandro papa VI, per episcopum Ravennæ Simonem et cathedralis ec-

clesiæ Imolensis præpositum Mattæum a Phaello corpus D. Chrysologi denuo legitimus collocatum. Diximus post annos 1042, quia cum dicit Phaellus in sua epistola: *Fide profiteor, a quatricentesimo quinquagesimo quinto anno concivis nostri Chrysologi corpus honorifice sepultum, propriis manibus attractasse*, etc., non vult dicere, tot tantummodo intercessisse annos 455 a sepultura Chrysologi usque ad suum tempus; cum ab anno 450, quo Chrysologus vita fuit functus, usque ad Phaelli tempus decurrerint mille quadraginta duo anni: vult enim memorari annum 455, in quo post Attilæ flagellum corpus D. Chrysologi fuit sepultum, et ad sublime elevatum, uti diximus supra § 4, num. 12.

§ V. De Scriptis divi Petri Chrysologi.

14. Sermones D. Petri Chrysologi, qui modo ejus nomine volitant, et assidue citantur in pergulis, in numero sunt CLXXVI. Incipiunt a sermone *de Filio prodigo*, his verbis: *Hodie nobis Dominus*, etc., et finiunt sermone *de Cæco*, hisce verbis: *Surget in gloria*. Sed ex his 176 homiliis, sive sermonibus, sex non sunt D. Chrysologi, juxta probabiliorem peritorum opinionem: nam sermo 53 a S. Barbatiano, Placidie imperatricis a consiliis, conscriptus creditur. Sermo autem 107 S. Adelphi episcopi Metensis opus est, et ab altero illius temporis sacerdote sermo 129 et scriptus et concionatus fuit. S. Germanus episcopus Antiodorensis sermonem 138 confecit: sicut etiam dictavit sermonem 149 D. Severianus episcopus Gabalensis. E contra vero eidem Severiano tribuitur sermo 152, cum vere Chrysologi sit, ut stylus et ipsa doctrina satis comprobant. Sermones 50 et 127 nonnulli attribuitur D. Joanni Chrysostomo, cum sint vere a Chrysologo concionati. Videsis circa dicta tomum quintum Bibliothecæ veterum Patrum, quartæ editionis, in principio: ubi reperies nonnullos sermones falso tribui Chrysologo, qui non sunt ejus; et aliqui e contra qui sunt Chrysologi, modo D. Hieronymo, modo D. Chrysostomo injungi.

15. Præter supradictos sermones, multa alia scripsit Chrysologus, quæ temporis vetustate periire. Scripsit quædam commentaria, et nonnullas epistolas contra Arianos, quæ una cum sermonibus 171 a viro nobili Bathassare de Prosapia Chrysologi, Imolæ servata, et ad purum fuere redacta. At cum vir iste in obsidione, et tyranni Theodorici Ostrogothorum regis persecutione, carceri mancipatus ob defensionem fidei, inibi inedia consumptus finiret; Opera omnia Chrysologi ab eodem viro custodita, igne combusta periire in conflagratione illa quæ sævus ille tyrannus Ravennam et Forocornelium immaniter devastavit circa annum Domini 524. Sed quia alia originalia ma-

^a Direptio Italiæ per Attilam incœpit anno 452, et dum properabat, Ravennæ sedebat Joannes episcopus. Ex quo ponderosius eruitur argumentum, Chrysologi mortem post annum 451 retrahi non posse.

^b Conjecturam ex qua desumpserunt auctores, Neonem fuisse Chrysologi successorem, abunde Bacchi-

nium expungit.

^c De hac dissertationem adornavit abbas Joannes Pastritius, eamque edidit Romæ typis Antonii de Rubis anno 1706. Ego etiam nonnihil de ea commentatus sum in opusculo Pubuci Juris facti Neapoli anno 1746.

manuscripta, e quibus forsā Balthasar ille sua deprompserat exemplaria, nescio quo abdita in Theodorici invasione, illæsa reperta sunt: postea anno Domini 700, tempore Damiani episcopi Ravennatis XXXIX, flammis casu tota archiepiscopali bibliotheca devorata, iterum opera Chrysologi passa sunt ignem. Inventi sunt hoc anno in domo ejusdem doctissimi sacerdotis Sermones Chrysologi 176, qui nunc exstant, cum Epistola ad Eutychem.

16. Accidit itaque nostri Chrysologi tempore, ut Eutyches Byzantinus abbas ponentum præsidio adjunctus et suffultus juvenamine malignantium, prætextu fidei, confidens et promittens se contra Nestorium scribere (qui docebat duas in Christo fuisse personas), per omne imperium hæreticam falsamque seminaret doctrinam, edocens divinam Christi naturam cum humana in idem recidisse. Hanc hæresim Flavianus episcopus Byzantinus in synodo contra Eutychem congregata damnavit: et ad Leonem pontificem hujus nominis primum, in concilio acta remitti jussit. Sanctus igitur pontifex Leo, de facundia, subtilitate et doctrina D. Chrysologi bene conscius, eum ad se vocavit, et post varia resoluta dubia, encyclicam epistolam (nempe circularem, eo quod ad plures eisdem fuisset scripta verbis) dictare et scribere jussit Chrysologo: quam uti dignam tanto nomine, ipse Leo pontifex proprio nomine decoratam remisit Flaviano Constantinopolitano episcopo. Incipit epistola: *Lectis dilectionis tuæ litteris*; et finit (sex divisa capitibus): *Asterio et Protogene viris clarissimis consulibus*. **Æra 486.** Est epistola 10 in ordine Decretalium S. Leonis papæ, recepta in concilio Chalcedonensi per sexcentos et triginta Patres. Habetur in concil. Chalced. iv act. 2, et a Gelasio papa sub pœna anathematis jussa est venerari et observari. Atqui Eutyches iniquus abbas, epistolæ Chrysologi sub nomine Leonis præsentens efficaciam et pungentia verba, arripiens furio.us calamum, denuo aliam scripsit contra Flavianum epistolam et ad Occidentales episcopos, ut veluti lethalis basiliscus halitu suo, eos ad suum attraheret errorem. Sed Chrysologus, amore fidei incensus, Eutychem non valens sustinere insolentiam, proprio nomine aliam Eutychemi rescripsit epistolam, quæ incipit: *Tristis legi tristes litteras tuas*; et finit: *honora-*

tissime fili. Habetur hæc epistola in Vaticano n. 2574 et 2580, et tom. II Conciliorum in præambulis ad Chalcedonense in principio, ex impress. Colonæ anno Domini 1644. Adducit etiam Dominicus Mita Ficchius in principio Sermonum D. Petri Chrysologi: quam citat ex Rodolpho in Vita Chrysologi, et ex archivio senatus Imolensis.

17. Post citatum Damianum Ravennæ episcopum, successor ejus B. Felix quadragesimus Ravennatum archiepiscopus, circa annum Domini 715, sermones Chrysologi recollectit, et selecta scripsit serie: qui manuscripti nunc exstant in nostra Seraphica Casenæ conventus bibliotheca. Post prodierunt primo, opera et labore Agapiti Vicentini rectoris canonicorum Lateranensium, anno 1534. Eos emendavit postea in multis F. Petrus Rodolphus episcopus Senogalliensis, anno Domini 1594. Sed opus istud hodie non exstat, nec reperitur. Demum illustris dominus Dominicus Mita Ficchius a Ceronio Imolensis sacerdos, et parochus S. Agnetis, anno Domini 1642, sermones Chrysologi denuo emendavit, correxit, et auxit scholiis et notis, licet brevissimis; sed indiculis altissimis: prodierunt Bononiæ anno Domini 1643, cum exemplari patinæ argenteæ D. Chrysologi (de qua dictum est supra § 4, n. 11) et cum effigie D. Chrysologi, corporis medietate, juxta exemplar quod depictum est in coronide chori ecclesiæ metropolitanæ Ravennæ.

Nota pro scriptis Chrysologi id quod supra præfigimus. Nam multoties reperies ad verbum integras sententias, immo et sermones Chrysologi apud D. Hieronymum, Chrysostomum, immo et apud Augustinum; sed tunc prædicti sermones, aut falso tribuuntur Chrysologo, aut perperam prædictis Patribus, ut loco supra citato annotavi. Sententias autem integras Chrysologi, circa D. Matthæi Evangelium, v. g. in sermonibus *de Centurione, de Socru Petri, de Ejectione dæmonum, de Tempestate sedata*, etc., invenies in Paschasio Rathberto abbate Corbeiensi, in libris sup. Matthæum tom. IX sæculo ix Bibliothec. Veter. Patrum. Sed noster Chrysologus antiquior fuit Rathberto; nam iste vixit circa ann. Domini 900, temporibus Ludovici Pii imperatoris, et Caroli Calvi Galliarum regis; Chrysologus vero anno Domini 450, in sæculo quinto. Et hæc de Chrysologi vita sufficiant.

DOMINICI MITÆ PRÆFATIO,

Editionibus ejusdem apposita, quam hic recudere non abs re visum est.

Aurei Sermones B. Petri Chrysologi opera R. D. D. Agapiti Vicentini, canonicorum Lateranen. ordinis-rectoris, e tenebris manuum scriptorum exemplarium eruti, prodire in vulgus primo ex Bononiensi typographia Joan. Baptistæ Phaelli anno Domini 1534. Ezinde recusi sunt Colonæ Agrippinæ anno 1541 et 1618; Parisiis anno 1575, 1585, 1614 et 1631; Antuerp. 1577; Venet. 1588 et 1636; Mogunt. 1607 et 1613; Lugd. 1622, 1623, 1627, 1634 et 1636, sicuti eodem anno 1636 iterum Bononæ. At omnes codices non sine

PATROL. LII.

Dmaximo mendorum numero sunt, utpote qui ex prima Phaelli editione non integre, ut asseruit Agapitus, emendata descendentes, et originalibus et subsequentibus quorumlibet impressorum peculiaribus erratis exire deturpati. Mira tamen de habita correctione in illorum exemplaribus prædicata leguntur, sed, singulorum collatione facta, thypographos ac bibliopolas ex propria magis utilitate, quam ex veritate id temere assererasseprehendi. Quemadmodum Indices sacræ Scripturæ rerum notabilium, et ad concionatoris usum novissime

appositos pro nihilo habendos esse fuit experimento compertum. Qua de re non semel conquestus cum doctis probatisque viris, amice, hortatus sum ut pro genio ac viribus experirer, nam possem huic morbo mederi. Sed insitæ imbecillitatis conscius, quid valerem ego in arduo hoc opere, ubi interdum solius litterulæ, vel interpunctionis mutatio totum potis est auctoris invertere sensum, dum tanti ordinis rector in multis defecisse noscitur, non satis percipiebam. Lætus interim audio eruditiss. et omnium præconis celebrandum antistitem Petrum Rodolphum Tussignanensem, olim Senagalitæ præsalem, hosce Sermones ex quibusdam manuscriptis Romæ inventis emendasse, et suo Marte scholiis illustratos senatui nostro transmisisse, ut ederentur. Cæterum nec editio prodit, nec tanti viri labor, et studium tota diligentia perquisitum usquam gentium apparuit; forte enim invida aliquorum calliditate celatur, ut privatis usibus tantummodo inserviat. Veruntamen quoniam ingenium hominis trahitur in vetitum, expelliturque negata, ulterius perquirendo, didici hujus operis adhuc quatuor superesse manuscripta exemplaria, nempe duo Romæ parum ab impressis discrepantia: Urbini unum in Roveriana, Cæsena aliorum in Franciscana bibliotheca, quæ inter se cunctis pene conveniunt, at in quædam plurimis a vulgatis discordant. Quare adita ad manuscripta vix patefacto, ea ipsa partim per amicos, partim per me ipsum pervolvavi, et adhibito sodali semel ac iterum a capite ad calcem cum exemplari primum Bononiæ impresso contuli, atque errata quæcumque, ut licuit, calamo cortexi; variasque nec inuitas lectiones in margine ascripti, mendosis, quibus mos. exarabant, rejectis, et si quid ex illis omni ex parte emendari nequirit, studui id mentis speculatione supplere; tametsi hoc raro factum est, quod hæc ratio maximis difficultatibus obstructa lubrica sit et fallax. Quamobrem, B. Petro moderatore, germana lectio, ni fallor, ita commode per me restituta est operi, ut posthac ex his quæ inveniri poterant, parum in eo sit amplius desiderandum. Absolutis emendationibus spererat accuratissima obscuriorum locorum interpretatio, atque restituta correctoris ratio; sed namquid ex penu meo optimis poterat capibus mensa parari, si is sum ego qui non prius sacras attingi litteras, quam in legalibus studiis, forensibusque negotiis dimidium transegerim ætatem? Fictus tamen B. antistitis patrocinio cujus causa agebatur, hæc qualiacumque sint scholia meis lubricationibus consarcinata libuit apponere, saltem ineruditus non nihil profutura, vel litteratorum mentes stimulaturo, quo præstantiora scrutentur: etenim textum jam expurgato, et auro a scoria vindicato, facite a doctioribus vigilantiori animo magni theologi et auri concionatoris, uberius clariusque abditis sensus enucleabuntur et explanabuntur.

Cæterum ut hi Sermones tibi commode essent, indiculum eorum alphabetico ordine distinctum, et ad materias in quolibet sermone primario exaratas accommodatam adjeci. Postmodum Scripturæ verba litterario ordine librorum discretæ, mihi inventa faciliore alterum in indicem extraxi. Ac tandem notabilem

A quorumcumque locupletissimum syllabum tum ex littera, tum aliquando ex sensu deductum apposui, qui adhuc uberius prodiiisset, nisi obstaculo fuisset illud de sale ab ipso D. Chrysologo usurpatum: Amarat nimietas, quod poterat condire mensura (Ser. 125). Siquidem et sententiarum profunditas, et singularitas verborum doctissimi hujusce viri aptius concordantias requirebant quam elenchum. Utque facile indicata reperias, in margine sermonum numeros ascripsi, ut invento sermone pars etiam ipsius, ubi sententia præcise notatur, mox queat reperiri.

Tautologia indicibus vitio esse non solet, quod varia cum sint lectorum ingenia, nec idem verbum cunctis semper occurrat, et ad diversa quilibet ex voto sententias in illis perscrutetur, id ipsum pluribus in locis collocandum putant ut citius quod requiritur, quisque inveniat.

Elenchum juxta ritum Evangeliorum, quæ in sacro pro tempore leguntur, neotericis ad conciones usurpatum, ceu supervacaneum in hoc opere non requiras, quia ex compositis indicibus poterit orator, quæ velit, sibi gratius sua disquisitione parare.

Vitam tamen hujus sanctissimi viri stylo mediocri sententias quam apertissime exprimentis uberrime descriptam offendes, ut purior veritas quam antea a nonnullis sit explicata demonstraretur, ac qualis quantusque sit D. Petrus noster per eam innotescat. Opus elaboratum pellerit ad inscribendum: Sermones maximè ex parte illustrati, quod eorum codex Vitæque index, tenebris erutus, et a sordibus vindicatus, magis quam antea sit legentibus enucleatus ac declaratus. Nitore insuper atque splendore longe omnibus exemplaribus hac opera præstat. In quo faciundo quos sumptus, labores et pericula subierim, quam ægra sæpius valetudine prostratus jacuerim, quosque adversarios ac desertores domi forisque fuerim perpressus, scit ipse qui tandem e caelo protegit, Chrysologus sanctus; sciunt multi docti probatique Patres, qui me etiam inter silvas ad animarum curam longe a sapientum congressu residentem, librorum et bonæ valetudinis expertem adversa prope omnia superasse, et opus propositum aliqua demum ex parte absolvisse, mirantur. Quod adhuc in tenebris delitesceret, nisi illorum sincero iudicio nunc edere suissem compulsus.

In eo componendo juxta Senecæ (Epist. 116) monita, magis quævisi quid scriberem, quam quemadmodum scriberem; præterea stylus multorum, et ex multis constans non idem semper habetur, quia aliorum sententias referens propriis verbis transcribendas censui, ut sua auctoritate fulgerent. Facile tamen tam in componendo quam in transcribendo exciderint multa quæ vel oscitanter vel minus apte posita fuerint; sed hoc Dei permissu factum arbitrare, ut tandem Sciant gentes quoniam homines sunt (Psalm. ix). Et hæc satis tibi sint de meo hoc opere monita, lector amice. Sed quid dixi meum? Immo jure non meum, cum, præter errata, et si quid ineptius ac pingui Minerva descriptum est, hic aliud de meo agnoscere nequeam. Sermones namque divi sunt Chrysologi; Indices ab eisdem desumpti: Correctiones, Observationes, et Scholia

ejus patrocinio suggesta; illius Vita ipso juvante collecta. Quamobrem si quid insit Deo ac divo gratum, vel vitæ Ecclesiæ, Altissimo tribuenda est universa laus et gloria, B. Petro Chrysologo veneratæ et honor; nobis autem nil aliud, nisi pro tua pietate, humanissi-

A me lector, a Patre misericordiæ erratorum venia est exoranda. Vale.

Datum ex æde sacra paraciæ S. Agnetis Ugutionelli v kal. Aprilis MDCXLIII.

VITA S. PETRI CHRYSOLOGI

RAVENNATUM ARCHIEPISCOPI,

Ex ipsius Homiliis, et variis Scriptorum monumentis, tum impressis, tum manuscriptis, accurate conquisita, studiose collecta, et hic ordinatim digesta,

PER DOMINICUM MITAM SACERDOTEM PAROCHUM.

ANNO DOMINI MDCXLII.

Memoria justæ com laudibus.
Prov., x, 7.

1. Vitam scripturus viri sanctimonia æque ac eruditione clarissimi, *Petri Ravennatis Ecclesiæ archiepiscopi*, cui cognomen postea, *Chrysologi*, ex eloquentia fuit; priusquam hujusce rei initium expediam, res ipsa hortari videtur, pauca de *Forocornelio*, ejus patria, supra repetere, quo dicenda omnia illustria magis, magisque in aperto sint. Illo igitur a Græcis capto, ferro flammaque everso, multi nobiles ex Trojanis (sicuti nostri putant) (a) qui Antenore duce profugi in Italiam venerunt, cum aliquando pervenissent in Æmiliam, quæ præclara est ejusdem Italiae regio, apud Vatrennum annem, ac secus viam Flaminiam considerentes, ibi loci pulchritudine ac soli fertilitate capti, oppidum Ilium nuncupatum condidere atque habuere. Sed posteaquam Lucius Sylla e Cornelia gente, maxima omnium quæ Romæ fuerint opulenta atque patricia, oriundus, de Africa atque Asia subactis et domitis triumphavit, devictoque Mario ad imperii summum pervenit; oppidum hujusmodi (sicuti ex multis ego percepi) (b) emeritis militibus suis una cum incolis habitandum concessit; ibique forum, ubi jus diceretur nundinæque agerentur, instituit. Utque posteri hanc Romanorum coloniam, et a quo institutam scirent, oppidum posthac a proprio sæ gentis cognomine Forum Cornelii cunctis nuncupandum præscripsisse ferunt. Hi milites postquam paulatim per connubia nostras sibi miscuere gentes, Fo-

B rocornelium ædificiis ac populi multitudine ita celebre reddiderunt, ut brevi in amplam atque munitissimam coaluerit urbem, quæ non solum Octaviani Cæsaris firmos exercitus capere ac retinere potis esset (c), verum etiam post aliqua sæcula Athaulpho maximo Gothorum regi, ex celeberrima Balthorum gente orto, (d) sic probaretur, ut nuptias cum Galla Placidia, patre ac fratribus Augustis clarissima, summo apparatu ibidem concelebrare, et ultra annum cum proceribus, et maximo exercitu considerare ex cunctis hanc unam deligeret.

2. Hæc initio, sicuti finitimæ gentium civitates cum semper idola coluissent, tandem Evangelicam fidem a divo (e) Apollinare primo Ravennatum antistite per universam Æmiliam prædicatam suscepisse, et paucis post annis episcopo donatam fuisse, traditum est. Verum labentibus annis, cum sæpius fuerit hostilia passa, et a barbaris nationibus, quæ diis gentium litabant, promiscue cum nostris habitata, dum alius alio more viveret, et vires prævalerent gentium, facile et animarum pastore caruisse, et Christi nomen diuturnitate temporis apud nostrates pene obliteratum remansisse, majorum semper fuit gravis opinio. Cæterum Deus omnipotens ubi Forocornelienium misertus, Cassianum, virum doctrina et sanctitate illustrem, (f) qui Sabione in Germania episcopus erat, tanquam novum apostolum e partibus illis ad urbem nostram transmisit, qui docendo et prædicando incolas in fide Christiana diu

(a) Annales Imol. ms. Joan. Baptistæ Florii, alias Florentini, penes nobilem familiam de Quanis, seu magis Annalium fragmenta. Chronicon Imol. quod circumfertur sub nomine Philippi Saxi M. S. Jacobi. Philippus Bergom. in suppl. Chron.

(b) Annales Imol. qui super Prudent. poeta in D. Cass. Hymn. Sigonius de Antiquo jure Italiae lib. ii, Joannes Andr. Palatius in Oratione de Foro Cornelii edita Bononiæ anno 1575. Aliorum est opinio hoc nomen Foro Cornelium ab ipsis accolis sponte susceptum, quo gratiam dictatoris inirent.

(c) Cic. lib. xii, ad Caium Cassium epist. 5.

(d) Hieronyma. Rubeus in secunda editione Hist. Ravennæ lib. ii sub ann. Dom. 413 Chorom ad Peuting. in Epitom. de l'èditione imp. Rom.; Volaterra . lib. ii Geogr.; Baron. in Annal. Eccl. tom. v, ann. 414; Jordanus Ravennas in Chron. Gothorum; Florius et Saxus, qui sup. ms.

(e) Annal. Ita. qui sup. illustriss. D. mense D. Ferdinandus Millinus in Catalogo episcoporum Eccl. Imolen. in ejus prima synodo diocesana perscripto. Rub. lib. i Hist. et lib. v an. Domini 1040.

(f) Florius, Saxus et reliqui scriptores Vitæ S. Cassiani vel impressi vel manuscripti.

instruxit, ac proprio demum corroboravit martyrio (a), universi Cornelienses Evangelicam fidem toto animo suscipere; et ut perennem haberent, a beatissimo Christi vicario in terris firmissimo animarum pastore sunt fulti.

3. Atque inter alios præsules, quorum memoria temporum injuriis apud nos delata non fuit, eminens erat Cornelius natione Romanus, (b) vitæ sanctitate conspicuus, cunctisque virtutum titulis ubique fulgens. Per cujus tempora, antequam B. Joannes Chrysostomus Byzantii episcopus migravit ad Deum, a Virgineo partu quadri: gesimo sexto, ex honesta et Christiani nominis religiosa Forocorneliensium familia natus est infans, (c) cui parentes in sacro regenerationis lavacro ob honorem principis apostolorum Petri nomen imponi jusserunt, quasi jam futura pueri merita prænoscens, divino judicio cunctis prædicerent, Petrum vocari in eo nedum nominis appellationem fore, sed et prærogativam virtutis.

4. Hic igitur puer pulcher aspectu et delectabilis forma cum (d) mirificam virtutis indolem præ se ferre videretur; ut nimirum per ipsius ætatem licuit, opera genitorum schole ascribitur, ubi in primis litterarum rudimentis Christianisque moribus ac divino timore ita sane proficiebat, ut coætaneos longe superaret, et virilem in puerili corpore animum gerens levia quæcumque ac infirma aspernaretur; quare vel ipsa relaxationis tempora ad sancti Cassiani martyris ac patroni aram (e) humili ad Deum oratione frequentissime transigebat; seque ipsius B. Cassiani vernulam insigni quadam diiectione et esse, et ab aliis libere vocari piissime gloriabatur.

5. Quod cum crebro venerabili pastori sancto Cornelio admirabundo conspiciere contigisset, ex præsentibus futura prænoscens B. antistes, humilem scilicet adolescentem magnum in Ecclesia Dei aliquando futurum, si magis studiose institutus divino cultui consecraretur, illum tandem hoc ipsum peroptantem suorum Ecclesie familiarium numero ascripsit, (f) exindeque humanas et divinas litteras ipsum adeo scite perdocuit, ut, qua erat ingenii docilitate et linguæ celeritate, celeriter omni præclaro eruditionis genere imbutus sit, ac eam vitæ sanctimoniam adeptus, ut a prudentissimo episcopo sacro etiam levitarum ordine rite initiatus, et Cornelien- sis Ecclesie, quasi Stephanus alter Jerosolymitanæ, seu Laurentius Romanæ Ecclesie primarius diaconus fuerit constitutus.

(a) An. Dom. 362, idibus Aug. D. Cassian. martyrio coronatur. Vid. nostras not. in serm. 165 Auctoris.

(b) D. Chrysol. in d. serm. 165. Petr. Rodolphus Tussignanensis in Vita S. Chrysologi penes me ms. ac in archivo senatus Imolæ in fine cod. Commentar. ipsius senatus anni 1595 relata.

(c) Annal. Imol., Baron., Natalis, Rodolph. et in mss. omnia, Adelpus episcopus serm. 107 inter serm. Auctoris, et nostre in eum observat.

(d) Florius ac Rodolphus qui supra.

(e) Rodolphus niss. multa a me visa.

(f) Chrysol. serm. 865, de S. Projecto episcopo Corneliano, et nostre ibi notat.

(g) Act. vi, 2; concil. Vasente ii cap. 2; Baron.

6. Erat tunc temporis diaconorum munus mensis ministrare, hoc est (g) sacerdoti sacra facienti astare: eo impedimentis detento sanctorum Patrum homilias populo recitare: Ecclesiarum bona (h) penes ipsos conservata in pauperes erogare: ac quibuscumque perlustratis, omnia quæ opus essent, episcopo referre, ut stantes confirmaret, sustineret collabentes, lapsos erigeret. Quod munus non nisi probitate (i) et doctrina pollentes obibant, qui episcoporum quasi oculi (j) ac tabellarii, imo verius angeli (k) et prophetæ vocitabantur.

7. Petrus itaque in hoc levitarum numero constitutus, ut erat idea virtutum, et summus theologus, ita prudentia, castimonia, et insigni erga Deum et proximum charitate eminens, se verum sectatorem, quinimmo filium ne in minimo quidem a sacro præceptore degenerem civibus juxta et exteris demonstrabat. (l) Veruntamen qui præclarum hoc lumen virtutum non patriæ tantum urbi, sed universo orbi percelleret, divinitus statutum erat, quod tunc temporis quasi sub modio absconditum existimabatur, inde ex obscura latebra in eminens ecclesiasticæ dignitatis fastigium attolli debebat, velut jubar Ecclesie in domo Dei effulgens, ut sua claritate errorum caliginem longe lateque profligaret: essetorum hominum vitia, quæ tempora illa tristia miseraque reddiderant, e medio tolleret ac deleret.

8. Accidit propterea, ut, elato ad Creatorem Joanne hujus nominis primo, quem græca voce *Ἀγγελόπτερον* appellabant, (m) et vigesimo eorum qui Ravennatis Ecclesie gubernacula tenuerant, vitæ sanctimonia claro, provinciales episcopi pro consueta temporum illorum metropolitani assistitis electione Ravennam diverterent, quos inter affuerit et sanctus Cornelius cum suo diacono Petro, ubi post varias frequentesque populi ac cleri in comitiis dissensiones, unus tandem ex Ravennatibus deligitur, qui properanter ad Urbem cum legatis Ravennatibus, et sancto Cornelio episcopo, divino afflatu comitem itineris S. levitam Petrum ducente, ad canonicam summi pontificis confirmationem obtinendam contendit.

9. Clavum ecclesiasticæ navis tenebat tunc sanctus Sixtus hujus nominis III, cui per quietem apostolus Petrus et martyr Apollinaris medium inter sese venerabilem adolescentem habentes oblatis sunt, (n) quem ut in archiepiscopum Ravennatem, quocumque postposito, crearet, pontifici edixerunt. Sixtus divina revelatione commonefactus cum postera die Ravennam. I Annal. Eccles. an. 34.

(h) Baron. t. V an 492 innuit Chrysol. serm. 135.

(i) Act. vi, c. 3; Baron. VIII.

(j) 93 dist. ca. *Diaconi quasi oculi*.

(k) Clemens Const. Apostol. lib. ii, c. 30.

(l) Rodolph. ubi. sup. et Chrysol. ipse serm. 165.

(m) Rub. sup. lib. ii ann. 433, Rodolph., Florius, et alii; licet Baron. tom. V, cod. ann. 433, dicat sanct. Cornelium casu affuisse Romæ cum S. Petro Chrys., nihilominus Rubeo se remittit.

(n) Petrus de Natalibus in Vita Chrys. Rodulp. Rub. Annal. Im. et Breviar. S. Petri Chrys. de quo infr. in observ. In Vitam Chrys. n. 9, et Baron. An. Domini. 433.

nates pro confirmatione pontificiam aulam ingressos sibi astare videret, rejecto primum ab eis electo, inde ad se omnes qui illic essent accedere jussit, Cæterum cum inter Ravennates præmonstratam Juvenis speciem animo alta impressam nondum esset conspicatus, Cornelio episcopo jussit, uti et suos in conspectum proferret; quod ubi factum est, vix dum pontifex max. venerabilem Petrum Cornelii diaconum intuitus est, eum ipsum esse qui cœlitus sibi demonstratus fuerat, agnovit, et læto animo cunctis audientibus dixit: Hunc quidem divina providentia electum Ravennatensi Ecclesiæ archiepiscopum præficimus, non alium.

10. Cæterum pontificis inopinata sententia non leviter et animos Ravennatum perculit, quod cive ipsorum rejecto contra avitum morem exteris eligetur, et mentem Petri gravi potere concussit, visceraque turbavit, quod onus angelicis humeris formidandum exemplo summa auctoritate sibi imponi conspiceret. Quare ab Ravennatum querelis mutuata excusationis opportunitate, cum alioquin ex reverentia et humilitate sibi jus magnæ contradictionis non esset, ad pedes pontificis max. provolutus supplex precabatur, maximum hujusmodi munus, valde a sua mente et conditione alienum ut averteret.

11. Quapropter beatiss. Sixtus ad pacandos Ravennatum animos, et vires humilis Petri sublevandas, rem omnem cœlitus præmonstratam satis luculenter aperit, validisque rationibus utrisque suadet, divinæ ut acquiescant voluntati: tantumque pontificis vel auctoritatis, vel sacra eloquentia potuit, ut Petrus licet invitus et tremefactus pontificium Ravennatis Ecclesiæ munus divinæ voluntatis significatione et apostolica institutione delatum ulterius respuere non sit ausus; itaque imposito oneri humeros submittens, ne manus a Deo assignatum fugisse diceretur, mox se totum divinæ voluntati addictum consecravit. Ravennates vero Petrum, licet a Columba, ut alii multi præcedentes antistites (a) haud præmonstratum, cœlitus tamen miro modo iudicatum, et eorum Ecclesiæ opere tot Dei electorum præpositum novum antistitem venerabundi susceperunt, et consalutatum summo in honore quasi angelum Dei jugiter habuerunt.

12. Petrus itaque archiepiscopus vicesimus primus Ravennatis Ecclesiæ designatus anno a Dominica Nativitate trigesimo tertio supra quadragesimum, (b) postquam sacerdos ordinatus limina apostolorum veteri ritu invisit, et reliqua Urbis loca summa religione referta pie demisseque perlustravit, (c) Altissimum sanctis intercedentibus exorans, ut quemadmodum Moisi olim fecit, ita sibi nunc vires ad tanti muneris onus apte sustinendum impertiri dignaretur; tandem cum sancto Cornelio, et Ravennatibus Ra-

(a) Horum postremus fuit S. Severus XII in ordine archiepis. Raven. Rub. 1 Hist.

(b) Rub. Rodolph. Baron.

(c) Rub. Rodolph. qui supra.

(d) Rub. Breviarium antedictum. An. Imolens. Rodolph. et alii.

vennam profecturus iter arripiens, ubi ad Forum Cornelii pervenit, singulari devotione divi Cassiani martyris dilectum templum ingressus, fuis lacrymis ac humili oratione sanctum patronum iteratis vicibus precatus est, ut in tanta necessitate sese deserere nollet, quinimmo per divinam illuminationem favere, quatenus suscepto pontificatus muneri digne valeret inservire per Deum. Moxque re familiari sancte disposita Ravennam a prælatis deductus est, ubi a Valentiniano Cæsare et Galla Placidia ejus matre, Augustis (d) primum, inde ab Ravennatibus omnibus summo desiderio ac letitia exceptus fuit, quibus id unum ab eis petere se dixit, ut quoniam tantum oneris pro salute ipsorum subire non renuit, studerent et ipsi monitis suis obtemperare, divinisque præceptis non obsistere.

13. Demum proximo die dominico, præsentibus Christianis principibus, et populo universo incredibili apparatu et exultatione inenarrabili summo in templo a sancto Cornelio, ut credimus, et aliis coepiscopis vetusto more (e) archiepiscopus consecratus est Ravennatis Ecclesiæ post Romanam secundo loco tunc in Italia (f) habitæ, quod ipse Petrus aureo sermone mox habito in quadam parte testatur dicens: *Hodie Ecclesiæ Ravennati pro patre natus est filius, qui eum non pondere inclinet, non auctoritate deterreat, non commotione sollicitet, non asperitate conturbet; sed fidei sustentet obsequio; cura periglii faciat persecuram; familiam blanda institutione componat; hospitibus occurrat; parentibus serviat; regibus obtemperet; potestatibus collaboret; Dei senibus reverentiam, pueris gratiam, fratribus amorem, parvulis impendat affectum, liberam per Christum cunctis exhibeat servitatem.* Quæ omnia, hisque majora exacte, ut pollicitus est, ab eodem observata fuisse rerum quam optime probavit eventus.

14. Siquidem, ut salutari remedio paulo ante in Liguria Mediolanensis Ecclesiæ languoribus subvenerat melliflua divi Ambrosii eloquentia et Hipponensis Ecclesiæ necessitatibus in Africa doctissimum sancti Augustini eloquium; sic ut Ravennatis Ecclesiæ primogenitæ Romanæ in Æmilia, ubi tunc proprie Occidentalis imperii sedes Augusta fulgebat, ægritudo præclare repelleretur, donavit Omnipotens auream beato Chrysologo nostro eloquentiam, et summum magisterium, ut principes et populum ipsius imperii sibi cœlitus conceditum, quæ salutis essent, lingua manibusque perdocere valeret. Quare Petrus antistes immobile salutis fundamentum, intrepidus ad pericula, et ad laborem indefessus, qui unam commissi gregis salutem sibi propositam habebat, nec verbo, nec opere pastorali munere fugandis vitiis, virtutibusque inserendis, vel ad horam defuisse visus est.

15. Quod præsertim clare enituit, dum kalendis

(e) Idem Chrysol. serm. 130. Rodolph. Rub. sub ann. 449, et plurima vetustis mss. vitam ipsius describentia.

(f) Luitprand. Ecclesiæ Ticinen. Diacon. Rub. lib. v ann. 923. Idem Chrysol. serm. 130.

Januarii homines non tantum paganica superstitione obvelutos, sed etiam Christianos ipsos paganis adherentes vidit, qui gentilitio more sese idolorum simulacra effingebant (a) et per Augustam urbem vitia et crimina, quae olim ipsos commisisse seruant, representantes, cunctis laeda apecta prebent, seseque et proximos misera peccatorum mancipia reddentes, haec vota esse jocorum, novitatis lationem, anni principium predicare non versabantur. Quod B. Petrus pro munere pastoralis ferre non valeas virtute plusquam humana in concionem ascendit, et diaboli portenta cum primum dammare cepisset, plebemque aversam et infensam mira dexteritate placare, adeo sacrilegium illud fugiendum acerrima suasionem demonstravit, ut post allatis excusationibus populus resipuerit, et a talibus de caetero libentes propter Deum abstinere non recusaverit.

16. Novitates praeterea circa quadragesimale jejunium contra divinum mandatum superstitione quidem (b) inductas, quod ex hebdomadibus in sacra inedia aliae essent immoderate rigidae, aliae nimium remissae, et separatim callida a frigidis, separatim saluta ab insipidis propriis usibus jejunantes deputarent, et totum vitae negligenter conditorem, cohibuit et abolevit, atque jejunium aequale, sicut traditum est a Deo et ab Ecclesia, servaretur ad corporis et animae disciplinam, indixit et obtinuit.

17. Morem ea tempestate apud plerosque introductum maxime perniciosum, (c) Deo odibilem, ac minime ferendam, ut, qui catechumeni essent, sacrum regenerationis lavacrum ad longum tempus, declinantemque vitam differre consenserent, interinque spe veniae peccata peccatis cumularent, saepius summa animi pietate vitari monuit, et Christi fideles per Deum obtestatus est, ut Christo ipsi baptizandos afferrent, et eos quos sponte accedere aut necessitas vetaret, vel aetas impediret, retardaret ignorantia, tenerent vitia, spectatio deciperet, aut falleret confusione paupertas, attraherent, et opportuno tempore sabbati sancti, et Paschae, quando divinum hoc episcoporum manibus conferebatur sacramentum, diligenter invitando adducerent, ut, quoniam de vita semper sunt homines incerti, agendum curaret dicebat, ne servi, ne filii, ne conjuges, ne parentes nondum baptizati praeventi morte, et praesenti vita carerent, et ad saturam haud pervenire possent; sed potius in vinea Domini sedulo laborantes et vitae mercedem, et summam gloriae coronam percipere mererentur. Qua vero doctrina et charitate Petrus noster, qui sapientiae ornamentis non minus quam pontificio fulgebatur, perditos ac depravatos procerum, (d) heroum, et aulicorum mores corripuerit, nemo bene novit, nisi qui attentissime aureas illius conciones meditatus.

(a) Rub. Rodolph. Ser. ms. et alii. Idem Chrysol. serm. 155.

(b) Lege serm. 166 Auctoris, una cum not.

(c) Serm. 10, per tot., et serm. 59.

(d) Lege serm. 20, 21 et 427 Auctoris.

(e) Serm. 46.

18. Sed adhuc in paucis moramur; conjura erat quae nosmet amittes per ea tempora gessit, cum mare saeculi, ut ipsemet inquit, (e) erat tumens pompa, elatum vertice, madozam sectis, iunctis fluctuans, clamorem litibus, furens ira, severam perfidia, peccatis naufragam, impietate demersum; unde Dominica navis extrinsecus ab undis peccatorum, intrinsecus a tumidis haereticorum fluctibus jugiter quatiebatur. (f) At Petrus navigationis perites clavum secundum tenens, nullo acius vigilare ad salutem quam tota inferni calerva ad animarum perniciem conspicebatur. Propterea navem, ac servientibus procellis mergeretur, tutans, meruit, et nauta Christi, et apostolici piscatoris privilegium, quemadmodum infans sortitus fuerat et vocabulum: cumque curbus errorum fluctibus mersas ad semet homo sanctitatis suaviter traheret, doctrinae suae retibus Christianam concludabat ad fidem hominum multitudinem copiosam.

19. Etenim placuit Deo, et insensores tum ex ipsis Ravennatibus, tum ex diversis Italiae orbibus, multoque magis ex barbaris nationibus orbe jam tere toto diffusis qua vi, qua sponte Ravennae habitantibus, seu ad Valentinianum III, tunc Occidentis imperat. Aug. confugientibus, aut bello captis ibidem servientibus, vel alio quovis titulo apud Ravennates diversantibus, Petrus castes fidei ex barbarico curvo et paganica infidelitate ad fidem et vitam christianam evangelica doctrina evocatos sacri unda baptismatis expurgaret. Quod tanta animi propensione peragebat, ut mancipiis et simplicitate pueris, non querere, (g) sed liquare sermones, et teneris faucibus in modum lactis infundere videretur: aeque totam imbuentis parvulorum mentibus imbecillum occupari, venia interim a prudentibus impetrata, profiteretur.

20. Quare ex ipsa Christi doctrina, et Dominica oratione quid credere ac sperare catechumenes, qualiterque vivere deberent, et per fidem gratiae, quae per dilectionem operatur, ad vitam perpetuam assumi posse arbitrantur, tanta divini Spiritus et eloquentiae libertate janitor hic caeli perdoctus, ut cum illum alio silentio audissent, vel ante absolutum catechismum (h) baptismate expiari postularent; et jure optimo, ac celeri etiam per aliquot dies ab ipso in quadragesimali abstinentia ob id praedicationis munere dimisso, et maximis laboribus gravato consequerentur. Quare vitam, salutem, ac gloriam suam nuncupabat eos, quos haud patiebatur nescire, quod Deus sibi donaverat scire (i). Etenim quae a Deo acceperat, libere in Dei gratiam erogabat, ut homines captivos mortis, mancipia daemonum, idolorum ver-nulas, criminibus compeditos lumine veritatis illustraret, et a malis dominis liberatos, sacraque unda absta-

(f) Serm. 21.

(g) Serm. 62.

(h) Lege serm. 40, et omnes serm. in symbolum et orationem Dominicam.

(i) Serm. 147.

tos, et ad obsequium Antistiae revocatos, Christo A nos, Pelagianos, Donatistas, Nestorianos, aliosque Reg. secularum iteraretur.

21. Exempli decore ingenii tantus in hoc sacro presule fuit, et rara eloquentia ipseus ingenii lumen, summaque rerum omnium sapientia, ut homines quoscunque mente acerrimos et eruditione prestantiores, sive gentiles, sive hebreos, aut Christi fideles, qui ex cunctis orbis terrarum partibus tunc ad Augustam urbem Ravennam convenissent, et de divinitus Scripturis subtilissime aliquando disputasset, eruditissima interpretatione convinceret, ac Spiritu eodem quo beatissimi olim in primitiva Ecclesia apostoli, ad Christi fidem, et morum conversionem, ut extrema tenerentur pervicacia, doctes quoscunque captivato eorum intellectu, attraheret, ut vere dixerit S. Adelphus (a) Chrysologum nostrum beatissimum, et apostolicum aucupem esse, qui juvenum ingenia per aera subtilium speculationum volantia suavi suae eloquentiae calamo ad se alliceret, et solidae veritati tanquam visco inherescere propria doctrina compelleret.

22. Agri Domini Sabaoth cultor maxime strenuus cum esset noster antistes, in eo aliquando reperit parabolicam ficum, hoc est homines suae solertiae commissos, qui nullum fructum ferrent; at ipse artis peritus circa arborem fodere, et omnem operam adhibere, et fructum daret, semper in votis habuit; et si quem non fitico ad bonam frugem revocare valebat, Dominum interim rogare, ut alterum etiam annua patienter expectaret; nec arborem excindi, et operam suam perdere permetteret, saepissime obtestabatur. Dominum non ad justitiae severitatem, sed magis ad benignitatem et patientiam provocando, et infrugiferae arboris culpam in se potius quam in ipsam conjiciendo, imposterum se diligentius culturum pollicebatur: et irriguos lacrymarum fluctus ex intimo cordis affectu per luminum canales (b) identidem profundens, et ficus sordes abstergere, et radicibus fructuum ubertatem coelitus impetrare vehementius elaborabat.

23. Verumtamen quoniam in agro Domini non tantum vivebat arbor quae nullum omnino fructum praeberet; sed etiam (proh summum detrimentum!) quae lethali umbra ceteras indiceret, et noxialis radicibus noxia ipsa germinaret pullulamenta; ita ut ex his intelicissime tot surgere in agro Domini perniciosae haereses, quot ipsa divinae legis dogmata profiterentur, (c) Petrus noster, qui petra fundamentalis catholicae Ecclesiae, et fidei non tam propagator quam verus propugnator a Deo datus erat, perpetuus haereticorum gladius, quo tales e medio tolleret, numquam non fuit. Unde Arianos, Manicheos, Novatia-

nos, Pelagianos, Donatistas, Nestorianos, aliosque Tartari non tam arbores quam ministros, catholicae fidei maxime insensas, verbo scriptoque quasi falce ad radicemposito assidue percussos, (d) perfidos, ac deliras esse manifesta Scriptura luca demonstrabat: veramque orthodoxam fidem ac religionem strenue tutans, misericordiam illorum perditionem qui male de Deo, et praeter unanimem sensum catholicae Ecclesiae sentirent, aperta praedicebat, et caelesti eruditionis linguae calamoque saepissime persuadere (e) nitebatur.

24. Non tamen passus est Dominus Petrum Chrysologum ab insidiis haereticorum immunem, quo magis in conspectu hominum firmas ejus fides appareret. Cum enim Eutyches abbas Byzantinus (f) jam senecta gravis in cathedra postulentiae sedens, mellito sermone sub specie fidei acindere et distrahere fidei iteraret veritatem; Nestorio doctenti in Christo duas esse personas ut firmiter adversari videratur, assensere non erubuit in Verbi divini facta incarnatione divinam naturam cum humana in idem recidisse, ac si alteri altera esset communicabilis, et ex utraque commixta tertia composita, seu versus confusa consurgeret, ad quod impiissimum dogma factiosorum ope saeculares non paucos attraxerat, et ecclesiasticos proceres. Quare Flavianus Byzantii episcopus virum doctrinae lethalis percussore conatus synodo coacta (g) haeresim eam auctore damnavit, simulque gesta ad beatissimum Leonem primum sum. pontif. per certos nuntios transmitti curavit; (h) qui pontifex auream quamdam ingenii et eloquentiae ubertatem Petri Ravenn. archiepiscopi pernoscentis, et de veritate fidei ab haereticis in controversiam vocatae illam ex more, instantiisque auctorum consensu, tandem magno Petri doctrina (i) et litteris magnus Leo adjunctus, encyclicam epistolam a Chrysologo, ut ego ex multis probabiliter existimo, dictatam, suo tamen nomine conscriptam, haeresim Eutychetis doctrinis rationibusque apertissime convincentem, et plenissimam fidei catholicae rationem continentem (j) Flaviano episcopo dedit, omnibus tamen communem qua quidem postmodum in Chalcedonensi concilio sexcentorum triginta Patrum approbata, tandem Gelasius papa anathema esse qui ad unum iota illam non reciperet, declaravit. Quam sum. pontif. epistolam agre ferens perditissimus Eutyches, aliam fraudem aggressus litteris suis ad Occidentales, qui magni nominis erant, episcopos adversus Flavianum conscriptis, eisdem in illum concitare conabatur ut sensim in suam haeresim induceret: inter quos praecipuus fuit Petrus noster, cujus studium sancto Leoni praestitum haud haereticus compertum habebat: sed fidelis antistes (k) nedum

(a) Lege tot. serm. 107.

(b) Serm. 107, qui supra.

(c) Serm. 21.

(d) Lege indicem notab. Chrysol. v. *Haereticus*.

(e) Serm. 11.

(f) Rub. Rodolph. Baron. tom. VI, anno 448, et omnes, qui de Chrysol. scripserunt.

(g) Quae habita est anno Dom. 448. Bar., ibid.

(h) Flavian. hac de causa martyrio cor. Baron. an

449.

(i) Rodolph. sup. ait S. Leonem consilio Chrysol. in re gravissima usum fuisse. Vide infra Ad app. Responsionem num. 5.

(j) Concil. Chalced. act. 4 et 6, actum anno Christi 451, mense Decemb. Concil. Rom. de libris authent. cap. *Sancti Roman. Baron.* tom. VI, anno 449.

(k) Baron. sup. Rod. et mss. omnia.

Eutycheti auscultavit, verum etiam auream proprio nomine rescribens epistolam mira charitate ad obediendum sum. pont. litteris hortatus est, (a) et ut a sua cæca et temeraria disputatione et contradictione respiceret adeo angelice suasit, ut, ni diabolica pertinacia senex delirus imbutus esset, facili negotio corrigi et ad catholicam fidem reduci potuerit.

25. In tanta rerum ac temporum perturbatone principes ac populos Christianos concionibus instruat assiduis, (b) quomodo catholicam fidem tueri ac tenere deberent in summis gentium et hæreticorum procellis, in occisione gladii, in corporum et animorum naufragiis, in tyrannicis potestatibus regna invadentibus, in multiplici animantium pestilentia ubique gentium grassante, in sterilitate terræ, ac aliis Dei plagis; et cum ipso ad Deum accedere, Deo vero confidere, et fortes in fide permanere, et diu noctuque cum lacrymis et poenitentia Altissimum pro tranquillitate exorare commonebat: cunque semetipsum pro peccatis populi Hostiam Deo placentem offerret, quo divinam indignationem avertens peccatoribus veniam impetraret et gratiam, quis dixerit quam in conspectu cœli gratam aromatum fragrantiam redoleret (c)?

26. Vix dum Ravennati Ecclesiæ præfectus erat B. antistes, cum ad instituendam vel restituendam in ejus clero apostolicam vivendi rationem animum intendit; et regularibus ministeriis, communique vita in Dei sortem electos instruere ac detinere cogitavit. Propterea juxta Ursianam ædem amplissimum ædificium, quod (d) Tricollim appellabant, quia esset ad trium collium similitudinem exstructum (vulgo Canonicam dicimus), pro tuta assiduaque statione sacerdotum, et universi cleri, qui in ipsa metropolitana æde Omnipotenti inservire deberent, ingenti structura fundavit; idque a successoribus mira ædificatione absolutum etiam vetustissima carmina a Rubeo relata testantur his verbis (e):

Hic Petrus junior Christi præcepta secutus
Ut deenit, sacris moribus exsiliit.
Hic quoque fundavit miraudis molibus arcem.
Nominis ipse sui hæc monumenta dedit.
Hu us post obitum Aurelianus gressit honores,
Post hunc antistes exstitit Ecclesius.
Hinc fuit Ursicinus, sequitur post ordine Victor,
Temporibus junior Maximianus adest.

Quod cum temporum injuriis hujusmodi ædificium modo non exstet, ejus tamen vicem reddunt horti qui circa eandem Ursianam ædem conspiciuntur. Hancque monasticam vivendi normam cum cæteris perscripsisset beatus Petrus, ipse sibi prius strictiorem delegerat; et quamquam erat in vita maxime activa ob munus antistitis assumptum, nihilominus divino choro cum sacratis

A viris jugiter intentus aderat, ubi Deum opt. max. nocturnis (f) vigiliis et horis precabatur; hyanisque ac canticis divinas concelebrabat laudes; itaque tantam in Deum charitatem in dies fuerat assecutus, ut aliquando sacratissimam Domini passionem populo explanaturus, verba proferre nequirit præ teneritudine amoris in ipsum Deum, qua lacrymæ et gemitus ex intimis præcordiis erumpentes verba cohibere: quapropter ipsemet silentii causam in letitiis paschalibus afferens dixisse fatetur: (g) *Nostra occubere tunc viscera; sensus est commortuus; sermo noster suo est consepultus Auctori, ut ejus totam suscitaretur ad gloriam; ista exstitit silentii mei causa; ista debiti mei devota dilatio fuit, cum sermo noster toto affectionis obsequio ad inferos etiam suum secutus est largitorem.*

27. Qualem vero charitatis affectionem in pauperes haberet, facili negotio quisque sibi persuadere poterit, qui miseras illorum temporum historias evolvens, maximam, ne dicam innumerabilem fuisse pauperum et captivorum multitudinem ex crebris hostium populationibus fere ubique gentium factam agnoscat; quos ut Christiana pietas aleret redimereque, sæpissime concionibus apte (h) persuasit, et proprio exemplo auditores hortatus est: cum omnia præterquam inopi suæ sustentationi et ministrorum necessaria, (i) dandis eleemosynis, captivis redimendis, cæterisque misericordiæ et pietatis operibus præstandis erogare consuesset.

28. Ulteriusque progrediens in via Domini B. antistes carnem despiciens, et terram; itaque (j) frequentibus jejuniis, nocturnis vigiliis, asperrimo cilicio, flagellis assiduis, et lacrymis uberrime fuis, ita corpus in servitum animæ redegerat, ut ora pallerent, et macie amplum vividumque corpus, justam non excedens staturam, attenuatum esset. Quare vivens, ac præsens, et fere in principio sui pontificatus a S. Adelpho, qui fuit, ut reor, Metensium episcopus, sanctus ac beatissimus fuit in concione appellatus: (k) adeoque fama sanctitatis et doctrinæ Petri Ravennatum archipræsulis totum repleverat orbem, ut ad eum undique ex diversis regionibus visendi studio turba convolaret hominum; quique in vias solitudines, aut cæcas eremi latebras incolebant mirabilem Petrum magis ibant spectaturi, quam sæculum: qui cum hoc mundo gloriose luctans adversus instructas delinquentium turbas aciem quamdam disponebat sanctitatis; quoniam in eo viro, qui mundo sibi que crucifixus erat, (l) vivebat, regnabat, et imperabat Christus.

29. Viva Dei templa construens sanctissimus pastor, nec inanimata, ubi Deus peculiari modo inha-

(a) Epist. Chrysol. incip. : *Tristis legi tristes*, de relata in Annal. a Baron. anno 449.

(b) Serm. 20, 21 et 43.

(c) Rodulph., qui supra.

(d) Rubeus, sub anno 438; Chrysol. serm. 39 et serm. 107.

(e) Rub., lib. III. Hist. prædictæ, pag. 162.

(f) Serm. 39 et 107. sup.

(g) Serm. 77.

(h) Serm. 103, num. 12. Lege indicem serm. auct. v. *Eleemos.* et v. *Paup.*

(i) Rodulph. et mss. quæ vitam illius describunt, cœlum tantum suspiciebat.

(j) Serm. 107, Rodulph. et mss. multa.

(k) Serm. 107, sup.

(l) Serm. 116.

bitare credimus, deserebat; quinimmo Ravennæ A juxta memoratam Ursianam ædem divo Andreæ apostolo (a) a fundamentis Ecclesiam construxit, ubi ipsius B. Petri imago visebatur in fornice ipsius templi vermiculato intexto opere, taxillisque depicta, cum piissimo epigrammate ab eo editum ferunt, et quod Petrum nostrum ejusdem basilicæ fuisse conditorem clare demonstrat, cujus exemplum hoc est (b) :

Aut lux hic nata est, aut capta hic libera regnat :
Lux est, antequam cœli decus inde modernum ;
Aut privata diem pepererunt tecta nitentem,
Inclusumque jubar secluso fulget olympo.
Majora cum radiis vernantia cerne serenis,
Cunctaque sidereo percussa in murice saxa.
Auctoris pretio si lend sunt munera PETRI
Huic honor, huic merito tribuit sic contere parva,
Ut valeat spatii amplum superrare coactis.
Nil modicum Christo est, arcas bene possidet ædes,
Cujus in humano consistit pectore templum.
Fundamen PETRUS, PETRUS fundator, et aula,
Quod domus, hæc Dominus, quod factum, factor et idem
Moribus, atque opere Christus possessor habetur,
Qui duo consorcians mediator reddit et unum.
Huc veniens fundat parituros gaudia fetus
Construat solidans percussio in pectore mentem.
Ne jaceat, se sternat humo, morbosque lateentes
Ante pedes medici, rura properante, recludat.
Sæpe metus mortis vitæ fit causa beatæ.

Neque hoc contentus, aliam basilicam in honorem S. Petri (c) apostolorum principis, cujus nomen et ipse cœlitus adeptus (d) fuerat, inchoavit, quam morte præventus absolvere nequivit; in ædificationeque templi sanctæ Crucis, et sacelli sanctorum Nazarii et Celsi, ubi Placidia imperatrix Augusta sepulcrum sibi delegerat, plurimum laboris et industrie adhibuit.

30. Et quoniam memorata Placidia ex voto quod in maxima maris tempestate emiserat, augustissimum D. Joanni evangelistæ templum Ravennæ construxerat, et anxio sollicitoque nimis erat animo, quod dedicationem ejusdem juxta ritum tunc temporis in Ecclesia catholica observatum a sacro antistite nostro consequi nequiverat, eo quod nihil reliquiarum tanti viri Dei esset, quo posset dedicatio canonicè concelebrari, (e) divum Barbatianum presbyterum, sibi pro capellano inservientem, miraculis in vita clarum consulere decrevit, quam ratione huic rei succurri posse suaderet: extemploque viro Dei fuisse consilium tradunt, ut una sacras in ipsa æde agerent excubias, Deumque in hac re sibi fore propitium ex animo orarent; cumque tertia vigiliarum nocte ambo ante Altissimum in templo astarent, ecce Barbatianus virum conspexit venerabilem pontificiis amictum, ambulantem, ac thure basilicam sufficientem. Quem B. Joannem

(a) Rub. lib. II, anno 435 et seq.; Rodolph. et alii.

(b) Leguntur hæc carmina in Rub., sub an. 449, et in Rodolph. in Vita D. Chrysol. Exstat templum adhuc, sed imago et carmina non cernuntur; asserunt tam Rub. et Rodolph. Floriusque non ea omnia sua tempestate conspexisse. Nunc templum e recentioribus instauratum ac dealbatum est; ideo prædicta non exstant.

(c) Rub., sub an. 438.

(d) Serm. 107.

evangelistam ratus, mox Placidiam somno oppressam monuit ut et ipsa conspiceret; quæ illico surgens, ubi sacros evangelistæ pergit, et molitur amplecti ac deosculari pedes, simulacrum e conspectu delabitur, et in manibus Augustæ sandalium pedis ab eodem evangelista dimittitur, quod lætabunda recipiens pie, sancteque deoscularans, Valentiniano Cæsari filio ac universo populo mira exultatione commonstravit, et ita solenni ritu ac celeri pompa dedicationem templi cum cœlesti reliquia consequi merita est; hancque ædem cum regio cultu sacris imaginibus Augustæ ipsa ornari curasset; effigiem D. Petri nostri eandem quoque apponi voluit, in forma sancti episcopi sacrum facientis, et stupentis ob cœlitis præsentiam, qui preces de ore ipsius suscipere conspicietur.

31. Sic eodem ritu B. antistes ædem S. Joannis Baptistæ (f) reddidit sacram, ubi præfatus Barbatianus verus Dei famulus morabatur, cujus obitum ex levi quidem, sed pertinaci infirmitate divino, ut par est credere, afflatu Petrus prænosceus, Placidiam tunc temporis Arimini commorantem admonuit; quæ e vestigio Ravennam advolans, Barbatianum antequam animam exhalaret invisit; atque illius cadaver ablutum, unguentisque pretiosis linitum Chrysologus ipse in æde prædicta sepelivit.

32. Sicuti etiam sancti Germani Antisiodorensis episcopi (g) Britannicæ apostoli nuncupati, qui Ravennæ ad Creatorem evocatus fuit anno Christi 435. Corpus unguentis arabica suavitate conditis oblitum ligneo loculo commisit, quo posset in Galliam exportari, ut ipse moribundus poposcerat: cujus cucullum cum interiori cilicio Petrus ipse sibi in hæreditatem vindicavit, et Antonius alter Pauli eremitarum principis hæres, annos et ipse quindecim supervivens, in summa veneratione habuit.

33. Et quoniam non tantum in propriam, quam in aliorum ecclesias erant admodum impensa B. Chrysologi studia, propterea sanctum Projectum (h) Forocornelianum episcopum, S. Cornelii Romani in Corneliensi Ecclesia successorem consecravit. Et (i) Marcellinum olim piscatorem piscium Vicohaventinæ Ecclesiæ antistitem pari consecratione ordinavit anno Domini circiter 449, quem appendix ad Usuardi Martyrologium catalogo sanctorum ascriptum affirmat.

34. Ne vero quid officii, quod a se proficisci posse arbitraretur erga populum Ravennatem sibi cœlitus conceditum, prætermitteret, in classe oppido Ravennæ contermino aquis potabilibus experte cister-

(e) Rub., anno 433.

(f) Rub., anno 438, Rod. et alii; est serm. S. Petri Damiani in Nat. S. Barbatiani die ultim. Decembr. Vid. not. Baron. in Martyr. Rom. hac die.

(g) Natalis Rub. et Bar. t. V, ann. 431 et 435, et Antonin. II p. Hist. tit. 11. c. 17, § 6. Constat. presbyt. de Vita S. Germani: Rodolph. et Rabadanor. tam in vita D. Chrys. quam in Vita sanct. Germani die 31 Jul.

(h) Serm. 165, cum not.

(i) Serm. 175, cum not.

nam, quam etiam fontem appellant, mire magnitudinis A totius populi usibus duplici alto muro constructa et habitata.

35. Nec in tanta rerum sollicitudine, vel temperam varietate divini verbi prædicationem (a) vel e gradu, sive suggesto, vel e sede sacerdotali, seu sacra exedra dominicis præsertim, et aliis festis diebus omisit. (b) Verum manifesta luce sacrorum voluminum mysticis reserans questiones, et præcepta justitiæ forebat in populos, et quæ divinæ virtutis erant pro captu auditorum circa prædicationis suæ eloquentia atque vitæ sanctimoniam docere non desistebat; Deumque obstabat et exorabat (c) ut totam doctrinæ plenitudinem in auditorum mentis infundere dignaretur arcana: adeoque vehementer erat illius interdum concionis ardor, ut raptus divino quodam furore videretur, (d) ex quo tantum ora uniusque ad se convertebat, verbaque illius sic populos lætificabant, ut vel in æstâ magno sese comprimerent audientes (e): sicque amabilis erat, ut voce semel in concione amissa, (f) ab omnibus commiserantibus et collectivam effusa oratione Deo fuerit commendatus.

36. Vigebat adhuc ea tempestate inter Italos Latini sermonis communis et vulgata prolatio: at tamen cum a diebus Ciceronis jugiter ad interitum declinasset Romana facundia, temporibus Chrysologi præ confusione et commixtione Barbarorum cum Italis gentibus adeo constrepta jacebat, ut pene mortua diceretur. Nihilominus ne ab Ecclesia Dei penitus exsul Romana eloquentia foret, oculis concessum, ut C inter sacros viros sæpe floreret, sicuti et id antistiti nostro ad fructum animarum singulari quodam privilegio donatum conspicimus; dum ex eleganti atque disertâ latini eloquiâ, interdumque Græci sermonis prolatione, ex acuminè et gravitate ingenii, et omnium scientiarum copia extantem Chrysologi cognomen adeptum experitur. Plurimi namque ex Græcis, aliquorum sensu, qui patris ante annis suo Joanni cognomen Chrysostomi indiderant ob Atticæ eloquentiæ facundiam, Byzantio Ravennam ad Cæsarem profecti, ejusdemque Cæsaris Augusti majori ex parte natione Græci, Petri concionantis aureum orationis flumen audientes, simulque in eo ingenii permaturi, et sincere doctrinæ impudissimam ubertatem et suavitatem admirati, aureum sermocinatore, seu aurum Petri Ravennatis archiepiscopi esse sermonem propria lingua concludere volentes Chrysologum vocabant: quod nomen exinde perpetua

possessione apud quoscumque singulariter retinere (g) meruit; quod sermones illius, quos ore protulit, auri etiam in libro exarati, veluti ex auro purissimo conflati, ac nervosius conscripti a doctis ubique gentium prædicentur. Tametsi Chrysologus ipse humilitatis ergo se pauperem spiritum (h), exiguum ingenii, et eloqui mediocrem fatebatur; et quam divinæ Scripturæ intelligentiam haberet, (i) sibi a Deo optimo maximo ad salutem animarum emanatam præstebatur, ut plurimis concionibus id ab eo testatum fuisse perlegimus. Tantusque erat in hoc viro Dei omnis humanæ gloriæ contemptus, ut vel majorum gentilitia dimittens, se tantummodo Petrum episcopum Ravennatensem appellaret atque subscriberet. Genitorumque nomine obliterato (j) filium evangelicum sancti Cornelii episcopi Forcorneliani, a quo fuerat, ut supra memoravimus, sacris oblatu altaribus, se nuncupari magnopere lætaretur. Erat denique vir iste Dei et sanctimonia atque doctrinâ præditus, ut ni temporum injuriis ac bellorum incendiis, ea quæ scripsit ac gessit nobis miserime sublata fuissent, in utroque homine et ræculum magnum exstitisse cunctis perspicue pateret. Sed quis scit an Omnipotens summæ sapientiæ consilio hæc paucula tantam sciri permiserit, quo ex his longe majora cuique pro studio speculâri daretur, et ita Deum ipsam in sanctis colere, atque laudare?

37. Petrus igitur Chrysologus Ravennatis Ecclesiæ profulgatum decus, in vita miraculis et sanctitate clarissimus (k) maxime eruditionis et eloquentiæ theologus, nec non sacræ Scripturæ sincerissimus interpret, Magnus ab Emia. Baronio in Annal. Ecclesiasticis appellatus, post multos pro Ecclesia Dei ingenti animarum fructu exantatos labores, omnibusque officii sui partibus, ac pontificio munere annis duodeviginti sanctissime perfunctus, mortis consulatus, et Spiritu sancto plenus, diem repositæ sibi coronæ divini significatione prænosens, spiritum redditurus sibi ubi ab Altissimo per creationem ipsam receperat, et renovationem (l) et Cornelianensem Ecclesiam (dicam ego) sacris reliquiis, et sui depositione corporis decoraturus, gradu concilio natali solum repetit. Cumque a beato antistite Projecto sacratisque viris, ac civibus universis lætissime obviam egressis summo honore in patriam grate admodum pieque fuisset exceptus; postera die hora legitima in D. Cassiani ad aram ipsius B. martyris sacrosanctum Missæ sacrificium pro vivis atque

(a) Rodolph. Rub., an. 449.

(b) Rodolph. et multa mss. Vid. serm. 118 et serm. 137.

(c) Serm. 107 sic agebat Ambros. ut auct. est. Aug. lib. v Confess. c. 13, in fin.

(d) Serm. 43, num. 1, et 126, et 159, 1. Rub. lib. II, sub anno 451.

(e) Serm. 51.

(f) Serm. 35 et 86.

(g) P. Christoph. Vernochmus in opere inscr. Porta aurea sacræ Th. aperta aus. in Archivio PP.

Capuc. Bon. exist., ubi de S. Petro Chrys. agit, quod sæpius me audiente viva voce confirmavit.

(h) Natalis, Rub., Rod., et quotquot de eo scrips.

(i) Vid. serm. 136.

(j) Serm. 5, serm. 39, serm. 94, serm. 95, serm. 109, serm. 136, per tot.

(k) Natalis, Trithem., Barou. t. I, an. 435, et B. Felix arch. Ravenn. in præf. inf. relata ante serm. Chrysol. Flor. et alii.

(l) Nat., Rub., Baron., Rod., Flor., et Breviar. sup. memoratum ac ms.

defunctis Deo sanctissime obtulit. (e) Tum stantes, qui frequentissimi convenerant, allocutus de imminente sui obitus hora commonefacere placuit. Tunc sibi sibi facta aram S. Cassiani eligens, sacram hostiam auro gemmisque pretiosissimis distinctam, craterem aureum, et patinam argenteam mysticis figuris et characteribus exscriptam, quibus in sacro fuerat usus, arae S. Cassiani hereditario suae evangelicae paupertatis iure reliquit. (f) Ravennates vero, qui filium secuti fuerant ut in deligendo optimo pastore invigilarent; cives autem suos D. Cassianum summis honoribus ut prosequerentur, cunctumque populum, ut fidem Catholicam adversus quasocumque Tartari insurrecturas legiones retineret, nec uno tempore a divinis mandatis abcederet, pacem veram diligeret, pastores coleret, verba Dei de ore ipsorum libenter audiret, et monita salutis quaecumque strenue custodiret, (g) divina propemodum facundia et intimis precordiis hortatus est.

38. Caterum cunctis vel ad prima collacrymantibus quis plene commemorare valeat, quam paterne omnes in Domino fuerit consolatus? quam sanctis monitis et divinis colloquiis animorum moerore splebare tentaverit? Tandem pontificio ritu benedictione omnipotentis Dei super filios et eorum filios in generatione et progenie per seipsum, caelitus exorata, et signo sanctae crucis super cunctos effusa, mox ad S. Cassianum aram conversus est, demptamque suo capiti mitram ad pedes Agni Dei pro nobis in ara crucis oblatis super altare deponens, Deum et sanctum patronum genibus flexis devotissime precatus est, ut migrantem animam suam in caelum reciperent, hasque praeter ceteris ferunt obtulisse preces: (d) *Deprecor te, beate Cassiane martyr, intercede pro me; tuae domus quasi vernaculus fui a Cornelio hujus s. dis antistite in hoc ipso templo nutritus: iterum ad te reversus animam tunc omnipotenti Deo reddo, corpus autem meum tibi commendo.* Dumque prolixius haec et similia oraret, hominem exutos, tranquillam et serenam frontem spiritum Deo reddidit, infulas aeternas hic a se paratas in gloria recepturus quarto nonas Decembris, sedente Leone primo pontif. max (e) et Valentiniano III in Occidente, ac Theodosio Juniore in Oriente Imperatoribus Augustis, anno vero Domini quadringentesimo quinquagesimo, aetatis suae circiter 44, et sacrum filius corpus incredibili omnium dolore, ac pietate maxima a S. Projecto ipsius Foro Cornelii episcopo, ut aiunt, et coepiscopis provincialibus de more, atque sancto

A Bonato Cornelienensi diacono primario, prope corpus et terram sancti Cassiani facta electionem ejus, venerabili septuaginta sequenti die post eodem ipsius ecclesiae conditum fuit; cui omnium consensu inter divos relato universarum honoris in testimonium vite pie sanctoque tractate eodem depositionis die fuere decreti; et post quinquagesimum, extincto jam Dei gratia Athelmo furere, qui tunc vastaverat Italianam, tamulus sumptuose magis eodem in loco fuit conddecoratus.

39. Mirabilis sane virtus argenteae patinae caelici ab eodem relictae, cum aqua per eam demissa, et pie a fidelibus degustata suspensus rabidi canis morbum sanare, (f) et febres pestilentes tollere expertum sit; ad quae mala nullam naturae remedium sufficere constat, (g) quo est et multi canino rabidique morsu laesi tandem ad sanandum S. Petri Chrysologi ossa ejus venerandi, aequam potaturi et asportaturi conveniant. Ubi ex tot tantisque hujus sancti viri extorata reliquiis paterno affectu traditis, haec sola patina inter alias pretiosiores memoratae reliquiis venerabiliter conservatur, cum caetera ab eo donata aut bellorum incendiis perierint, vel avaritia hostili populatione diripta.

40. Verum mirabiliora profecto illius scripturarum monumenta relicta, in quibus vere solum ingenii, doctrinae sanctitatem, verborum atque sententiarum gravitatem et sinceritatem, structuramque elegantiam, ac pene divinam dicendi viam non jam Graeci solum, sed docti omnes admirantur et astupescunt; (h) et sicut aurum omni metallorum genere pretiosius ac jucundius esse solet, (i) sic Chrysologi scripta in paucis quamplurima eruditissime atque elegantissime complectentia omnium gravissima et jucundissima existere sentitur: idque majori admiratione, quod non ex omnibus quae scripsit, et quomodocumque scripsit (commentaria enim, epistolae, et alia praecleari sui ingenii volumina et eruditionis documenta edidit), (j) sed ex paucis fragmentis homiliarum, quae temperum injuria, seu bellorum incendiis ac populationibus, tanquam ex busto perperca reliquiis superfuerunt, in multisque alienatae, mutilatae, et contuminate Petrus Chrysologus in suis lucubracionibus quae exstant, divinarum humanarumque scientiarum bibliothecam, cherubicum sacrae Scripturae D interpretem, et absolutum, nervosum simul, et brevilloquentem oratorem existisse praedicant. Unde apud Catholicos concionatores accuratus sermo non habetur, ubi amplius cultum Chrysologi eloquium non fulgeat. Quod si videre omnia ab eo laconice

Florii nostri; et Baron. vel anno 449, vel 450. Sic etiam Rubeus.

(f) Natalis, Rod. et Experimentum.

(g) Plin. lib. xxv, cap. 6.

(h) Sixt. Senens. lib. iv, Biblioth. sanctae; S. Ant., ubi sup., § 7; D. Agap. Vicent. in praef. ad serm. Chrys. inf. relata.

(i) Serm. 29.

(j) Rub., Tril., Rod. et mss. omnia quae vitam ejusdem perscribunt.

(a) Nat., Rod., Flor., F. Jac. Januens. in legenda S. Cass. mart. in s. an. Domini 1582. Traditio perennis, et vetustiss. imagines in aede S. Cassiani Imole.

(b) Rodolph. et Rub., an. 450.

(c) Acta Vallicellae et Rod., in quibus plurima verba et orationes ab eodem sanctiss. profatae habentur.

(d) Acta Vallicellae Rodolph. et mss. multa.

(e) In Brev. praefatio pro veriori tempore obtulisse scribitur ann. 450, concordat originale Annalium

et perpolite conscripta digni fuisset, divinum magis quam humanum habuisse ingenium, summamque illius vim in Dei gloria et salute animarum impendisse nostra omniumque ætas hominum aperte cognosceret. Sed Deus mirabilis in sanctis suis fortasse voluit sic ex ungue cognosci leonem.

41. Nam (proh dolor!) periere ab ipso exarata exemplaria, aut Ravennæ, aut Foro Cornelii; et utrobique vel Theodorici Ostrogothorum regis Ravennam occupantis perfidia, (a) qui cum Ariana labe tactus intrinsecus, et obvolutus extrinsecus esset, in catholicos descæviens eos, et omnia ipsorum templa, omnemque regionem illorum perdere et gladio ac igne consumere minabatur, tandemque Boetium et Symmacum, clarissima Italix lumina, quod contra Arianos essent, interemit; immo Joannem ipsum hujus nominis primum pontificem max. vitæ sanctimonia clarissimum (proh nefas!) carceri Ravennæ mancipatum, pedore, situ ac inedia consumptum, vitam ob id terminare coegit; nec non Balhasarem ex familia sancti Petri Chrysologi, (b) virum omni sacrarum litterarum eruditione sapientem, quod tantummodo illis temporibus urbem Ravennam inviserit, pontif. max. in mortis genere consimilem reddidit. Quare non levis conjectura surgit perfidum regem Chrysologi scripta quæcumque omni diligentia acquisisse, et Ravennæ, et Foro Cornelii, et apud ipsum Balhasarem, qui probabiliter ea possidere credebatur, et ea omnia una cum actis, et processu sanctitatis, et miraculorum sancti Petri Chrysologi igni et consumptioni tradidisse; ne quis ipsius doctrina, concionibus, et commentariis contra Arianos, quibus fuerat lingua calamoque omni tempore infensus, ut valeret; sanctimoniam, auctoritatem et doctrinam ejusdem Herodes alter adversus suam perfidiam et hæresim pertimescens, Diocletianum secutus, (c) qui omnes Christianæ religionis codices jussit comburi, seu Julianum Apostatam, (d) qui studia bonarum artium ethnicis Christianisque magistris adeptis Christianæ juventuti improbe eripere conatus est: cum non sit tyrannus depopulatoribus regionum (e) seu religionum efficacius machinamentum quam ut libris tamquam firmissimis propugnaculis ipsas exuant. At brevi, Deo vindice, impius hic periit, moxque in sui facinoris pœnam cruciatus gehennæ ignis una cum Herode Joannis Baptistæ necatore merito percepit æternos.

42. Aut pariter Ravennæ circa annum Domini septingentesimum, (f) tempore Damiani, trigesimi noni Ravennatum archiepiscopi, dum absumpta incendio episcopi bibliotheca, scripturæ omnes illic re-

(a) Rub. hæc de Theodorico circa an. Domini 524. Co. firmat. Baron. in Annal. Dolionus in Compend. hist., et pleriq. alii.

(b) Ann. Im. Florii Saxi, et aliorum mss.

(c) Eus. l. viii, cap. 2 et 3.

(d) Historici omnes in Vita Jul.

(e) Joan. Gers. de Laud. Scriptor. c. 9.

(f) Rub. l. iv, sub dd. annis. Rod. et mss.

(g) Rub. sup. asserit homil. a Felice recollectar.

A positæ ad unam in cineres sunt reductæ. Quæ vero ex omnibus quæ Chrysologus scripsit remanserunt perpaucæ homiliæ, breves quidem numero verborum, sed graves pondere sententiarum, a B. Felice, quadragesimo Raven. archiepiscopo, concionatore disertissimo, ex præcipuis diversisque locis ac personis maximo labore et industria hinc inde conquistæ, atque divina voluntate exemplis quibusdam inventis, in unum, licet confuse ac indistincte nullo temporis ordine servato coactæ sunt, tamquam post uberem vindemiam perpauci recollecti racemi, circa annum Domini decimum tertium supra septingentesimum. Quamquam, quæ modo exstant D. Petri homilia, non esse easdem numero, ordine et perfectione, quæ a B. Felice editæ fuerunt (g) liquido constat; verum B postmodum currentium negligentia temporum, vel librarium incuria, seu aliquorum invidentia quamplurimas ex ipsis esse deperditas; et ex iis quæ remanserunt partim obscuratas et contaminatas, et partim adeo mutilas atque perplexas, (h) ut ne vix quidem a doctis intelligi queant. Hæc tamen qualescumque existant, usque eo sapientibus probatæ sunt, ut unico sæculi spatio duodeviginti vicibus, quod viderim, typis fuerint demandatæ.

43. Vel forsant antiquius Foro Cornelii circa annum Domini quingentesimum quinquagesimum quartum, (i) cum Narses eunuchus, Justiniani Cæsaris præfectus, et suo Domino tandem servus infidelis, ut Ostrogothorum reliquias, quæ ad Forum Cornelii confugerant, seque ibidem necessariis munierant, radicibus extirparet, ipsum Forum, urbem florentissimam et amplissimam, post longam obsidionem adeptum, ac dira populatione direptum temere et crudeliter igni ferroque funditus evertere ausus est; eo- que postmodum Cæsari indignato Longobardos in Italicum regnum e Pannoniis evocante, (j) Clephis illorum rex crudelissimus post sexdecim annorum intervallum juxta veteris Foro Cornelii relicta vestigia, loco tamen ad multos passus mutato, et satis anguste rete to, urbem eversam Vatrenum annuam intra se continentem firmissimo ponte super aquas constructo utrinque citissime reedificavit. Cujus castrum ad alteram fluminis ripam a parte austri super adhærentem collem ambitu rotundum munitissima ingentique sultum arce, (k) ut Ravennatibus finitimisque civitatibus quasi perpetuum stimulum opponeret; cum ab ejus duritie et firmitate sermone latino *Castrum Immolle*, hoc est castrum durum et quasi ferreum, arcemque hostibus natura et situ obsequentem, tametsi secus molles aquas exstructam, et ipsis undique vallatam appellare jussisset, brevi urbs

opus adhuc exstare in magna parte.

(h) Rod. et mss.

(i) Raphael. Vollateran. lib. iv Geogr. Tarcagnot. l. vii Histor. mundi. Dolionus in Compend. Hist. Ann. Imol. mss.

(j) Ann. Imol. Blond. Forolivian. l. viii. Hist. Rub. l. iii, an. 577, et alii hist.

(k) Rub., Tarcagnot., Dolion., Blond. et plerique alii.

ipsa, arcis, Castrique nomen vulgo adepta, et continua possessione roborata novissime a recentioribus quasi per syncopen, si non corrupto vocabulo, Imola appellari, nec non scriptione notari consuevit. Quamquam D. Cassiano dicatum templum in occidentali parte antiquæ urbis Cornelie constructum, ubi corpus B. Chrysologi quiescebat, an fuerit ab eversione et incendio exemptum, non satis nostro tempore constat. Hoc tamen pro certo scimus, post urbis excidium ibidem oppidum sanctum Cassianum nuncupatum exædificatum fuisse, ubi et cathedralis ecclesia et episcopale prætorium permanserunt, (a) quoad Emiliani et Bononienses invicem sese bello prementes oppidum illud postremo a Bononiensibus incensum funditus everterunt, præfatamque arcem, seu castellum Imolle a fundamentis in perpetuum sunt demoliti. Unde postmodum ecclesia D. Cassiano dicata, (b) sedes episcopalis, et sanctorum corpora multorum illic tumulo tradita in renovatam Imolensium urbem in lacunam translata fuere; inter quæ fuit et corpus B. Petri Chrysologi ad dexteram sepulcri D. Cassiani sub ara propria anno Dom. 1200 col-

locatum, (c) quod antea a Troilo Nordilio cive Imolensi tunc primario inventum in eadem ubi mortem obierat ecclesia tumulo honorificentiori anno Christi 946 circiter fuerat conditum; dum templum ipsum a Barbaris fœdissime conspurcatum instaurandum curavit, et munera non pauca ab Agapito II pontif. max. propter hæc consequi meritus fuit.

44. In nova autem et nunc exstante divi Cassiani in ipsa urbe ecclesia, (d) Matthæus Phaellus cathedralis ejusdem præpositus, ex mandato Reverendiss. D. Simonis episcopi sub anno Christi 1497, idem corpus B. Chrysologi sub ara propria conquistum invenit, attraxit, recognovit, marmoreoque sarcophago fideliter supra ipsum altare, quod est itidem ad dexteram aræ sancti Cassiani pridie kal. Septembris collocavit; cum ad lævam lapideo loculo supra altare B. Projecti civis Corneliensis et episcopi ossa pariter quiescant; ubi hac sanctorum triade venerato Deo, eorum jugiter patrocinium a civibus imploratur, et exteris non absque ingenti Christianorum fructu et spirituali lætitia ad Altissimi laudem et ejus beatorum venerationem.

AD OPPOSITA RESPONSIO.

Et quamquam ea quæ a nobis de Vita et Actis B. Petri Chrysologi sincere scripta sunt, ex auctoritatibus in margine relatis satis probata videntur, nihilominus, quia nonnulla eorum oppositione non carent, propterea contrariis pro virili satisfacere fuit consilium, quatenus relata veritas clarius elucere, et in ea lectoris animus placide conquiescere queat.

1. Primo igitur Petrum Chrysologum patria Ravennatem, et Ecclesiæ Cornelie episcopum fuisse, et Blondus Forolivianus, et qui illum transcripsit, (e) Jacobus Philippus Bergom. eremitanus, et alii perpauca istorum sectatores affirmant. Sed ni Blondus consueta librorum incuria male transcriptus habetur, illum toto cœlo errasse aliorum attestatio-nes indicant, qui e patria Corneliensi in archiepiscopum Ravennatem Petrum nostrum electum fuisse tradunt: ipseque Petrus sui ipsius testis omni exceptione major Foro Corneliæ educatum, (f) sancte institutum, et sacris initiatum a sancto Cornelio illius sedis antistite constanter affirmat, sanctumque Projectum ob præcipuum sui evangelici patris amorem in episcopum ejusdem Fori Corneliæ amabilius consecrat: quod utique facere nequisset, si Chrysologus ipse Cornelianæ Ecclesiæ presul exstisset, ut cuicumque liquido constabit, qui sermonem illius in ordine 165, una cum nostris in eum observationibus, legere non dedignabitur.

2. Apud Surium, Rabadan, et alios in Vita Chry-

sologi habetur, eundem consecratum episcopum anno Domini 450, et post decennium abiisse. At venia impertienda est scriptoribus istis, cum hæc apud Hieronymum Rubeum in prima Historiæ Raven. editione legentes erraverint in verba magistri. Porro Rubeus ipse in altera ejusdem historiæ editione errata corrigens electionem anno 433, et obitum anno 450, cautius veritate perquisita asseverasse legitur.

3. Antequam Rubeus suam ederet Historiam, plerique homines vitam B. Petri Chrysol. ad Simmachii papæ tempora producere non dubitarunt; cum scriptionem Petri episcopi Ravennatis duobus in conciliis sub eodem pontifice actis inspexissent, (g) quæ etiam Petro nostro in more posita erat: nihilominus Rubeus multum multaque legens, ut asseruit, veritatem nactus, non illum qui conciliis subscripsit Chrysologum, sed alium ab ipso Petrum fuisse demonstrat; et seriem antistitem Raven. Ecclesiæ texens, Chrysologo decedenti anno Christi 450, Neonem suffectum usque ad an. 453 affirmat; Neoni Joannem usque ad annum 493, et Joanni Petrum II antistitem natione Raven., qui fuit vigesimus quartus archipræsul illius Ecclesiæ, atque illis conciliis interfuit et subscripsit. (h) Id convincitur etiam sensu Baronii ex epistola in ordine 37 S. Leonis papæ sub anno Domini 451, ad Neonem episcopum Raven. data, quod si tunc vixisset Chrysologus, non

(a) Habentur hæc pluribus in act. Adm. RR. canonic. in archivo cathedralis ecclesiæ Imolen.

(b) Tunc appellabatur Ecclesia Corneliensis, ut legi pluribus in actis, ut supra traditi etiam Glos. et Archid. in can. 12, dist. 65.

(c) Flor. Rodulphusque in Vita Chrysologi, in fine.

(d) Phaelli attestatio, quam infra retuli. Flor. in Ann. Im. ms.

(e) Blond. l. de Italia Illustrata, reg. 6, ubi agit de Bergom. in suppl. Chron. lib. vi, ubi de Ravenna.

(f) Serm. 165.

(g) Notat., in c. Concilia sacerdotum, 17, dist., et d. st. 96, c. Bene, § cumque lecta esset.

(h) Non Petrus Altinas, ut aliqui affirmant, licet et ipse concilio interfuerit.

utique fuisse episcopus Noan. Ex aliis quoque non spernendis rationibus et conjecturis non paucis probat Rubens supra vera fuisse, quæ de tempore obitus B. Chrysologi narravimus, cui assensit Baronius, ad quos lectares remissionis sufficiat.

4. At quæ diximus prima facie nimis impugnare videntur ipsius Chrysologi verba dicentis sermone 145: *Christus circa quingentos annos natiuitatis sue causæ præstat; ortus sui lites patitur*. Ex quibus in margine ab eo qui primum sermonem edidit, fuit notatum, *Chrysologi ætas*. Nam si, dum hæc ipse protulit verba, anni fore quingenti erant a virgineo partu, quia B. Chrysologum ad illud usque tempus vitam produxisse negaverit? Verumtamen si prudens lector advertat verba illa fuisse contra Eutychen et ejus hæresim ab Auctore nostro prolata, non alio opportuniori tempore quam dum virus id lethale per Dei Ecclesiam serpere cœperat, hoc ipsum actum fuisse fatebitur: sed supra ostensum est hujusmodi hæresim ortam anno Christi 448, a concilio generali Chalcedon. sexcentorum triginta Patrum anno Christi 451 damnatam, et catholicam fidem roboratam existisse: unde quod anno 449 B. Petrus Eutycheti litteris rescripsit, eodem tempore populum concionibus instruxit. (a) Quod utique post annos quadraginta et ultra a dicto concilio Chalcedon. facere non distulisset. Circa quingentos annos merito dixit, ut de sæculo quingentesimo anni coepto ac dimidiato, quamquam necdum completo, loqui videretur; prout ad ipsum Eutychetem rescribens simili verborum phrase esse videtur, cum dixit: *Christi generatio post tot sæcula disputatione temeraria ventilatur*. Ita ut ad refellendum Eutychen longissimum centenarii numeri præscriptionem adhibens, locum amplificando, morem optimi oratoris usurpasse nemo non videat.

5. Jussu S. Leonis papæ ad Chalcedouense concilium adversus Eutychetis hæresim, præter infra scriptam responsoriam, S. Chrysologum scripsisse, et manuscripta, et impressa multorum documenta testantur, ipsamque epistolam exstare, et ante acta illius concilii descriptam haberi plerique asseverant. Verum hujusce rei veritatem satis curiose perscrutatus salam ad Eutychetem Chrysologi responsoriam epistolam, de qua etiam omnes meminere historici, incipientem: *Tristes legi tristes litteras*, etc., reperire potui. Nec tamen tot scriptores alioqui veridicos in hoc omnino conjunctim errasse, sed vera licet involuta dixisse sum jugiter ratus. Quamobrem, hæc quæ sæpius legens meditatus sum, quaeso, prudens lector attendat.

6. Constat apud omnes Eutychetem abbatem Constantinop. suam disseminasse hæresim circa an. Dom. 448, eoque tempore a Flaviano illius Augustæ urbis episcopo synodum malorum Patrum falso coactam, ut pestifero pro viribus occurreret igni,

contraque periculum ac concussorem abbatem, et ejus hæresim canonice fuisse pronuntiatum. Quod pertinax Eutyches gravissime ferens episcopus Chrysaphi eunuchi, imperatoris cubiculo præfecti, ob peculiare odium Flaviano infensi, confictis rationibus apud S. Leonem pont. max. per litteras de eodem Flaviano conquestus obtinuit, ut sum. pontif. quia scriptis Flavianum corripere. Cæterum pontifex brevi receptis a Flaviano epistolis, et totius causæ legitimo processu habito, ipsum abbatem falsa scripasse, et tamquam hæreticum rite declaratum recteque damnatum existisse cognovit. Verumtamen quia de maxima fidei questione agebatur, et decretoria responsio sanctissimi in terris Christi vicarii a fidelibus expectabatur, doctis Patribus de usu Ecclesiæ catholicæ deferentem beatissimum Leonem, ut quæ sentirent audiret, Petrum Chrysologum vel Romam evocasse, quod credibilis est, (b) vel saltem processum et acta ad illum, tamquam ad sanctissimum et Latine omnium tunc temporis Patrum doctissimum Græcæque linguæ peritum, transmisisse, ut discusso processu, et tota questionis veritate indagata, quæ sibi viderentur pro fidei comprobatione scriberet; idque Petrum præcipuum catholicæ veritatis magistrum libentissime pro Ecclesia Dei fecisse, nemo mentis compos negabit.

7. His tamen studiosus lector id opponat, quod in concil. Chalced. nusquam apparet epistolam Chrysolog., sed tantum sancti Leonis papæ fuisse lectam, quia et ipse libenter subscribens dicam epist. illam sancti Leonis papæ in ordine 10 incipientem *Lectia dilectionis tuæ litteris*, etc., ab ipsomet Chrysologo fuisse in substantia compositam, ac divo Leoni oblatam: et ne peculiari Ecclesiæ præsul, sed universali pastor, et qui B. Petri apostoli sedem tenebat in terris, ut congruum erit, veritatem fidei quaerentibus declararet, atque e via veritatis errantem corripere, proprio sancti Leonis nomine fuisse scriptam, Flaviano episcopo transmissam, omnibus vero catholicis communem. Hinc forsitan aliqui negarunt (c) ab ipso sancto Leone compositam, eum maxime stylo et doctrina a reliquis ipsius litteris distare videtur. Verumtamen in ea non animadvertentes acumen ingenii, sententiarum doctrinam et eloquentiam, sine ulla, ut arbitror, ratione non Chrysologo nostro, sed alicui ascribere non dubitarunt.

8. Non tamen inficior beatum Leonem doctorem maximum et elegantissimum acceptam a D. Petro Ravennate epistolam proprio transcripsisse stylo, et aliqua sue marte ascripsisse; nihilominus in ea non potuit divinum Chrysologi ingenium et ejus acumen omnino celari. Et hæc est illa circularis epistola Flaviano data, et totius questionis ventilatæ decretoria a concilio Chalced. 630, Patrum magna veneratione recepta, quam Petrum Chrysologum scripasse tradunt auctores, (d) licet non bene se explicent, vel eorum

(a) Serm. 145, et serm. 175.

(b) Leg. serm. 75, cum notat.

(c) Marcell. Comes in Chron, ait has litteras a S.

Prosp. dictatas sancto Leoni papæ. Id ipsum putavit Gennad. de Viris Illustr. cap. 84.

(d) Est in concil. Chalced. actio 2, pag. 304, in

scripta ad nostra tempora corrupta pervenerint. A hocque ex illis ingenii mei diuturna observatio, si adhuc sanam haud est nata veritatem, fortasse aliquibus argumentum esse poterit, quo saniori iudicio illam investigare aveant.

9. Ex dictis de ætate D. Petri satis constat effugiem ipsius nostro tempore ex vero ab aliquibus non fuisse expressam, dum illam non virum quadragenarium, sed senem grandævum representare conspicimus; verumtamen vero pictores errore eodem quo scriptores decepti, qui D. Petrum jam ferme centenarium decessisse litteris mandarunt, possent in aliqua parte excusari, si se virum nondum certe quinquagenarium pinxisse dicerent, sed jejuniis, oratione, vigiliis, studio, verberatione, ciliciis, laboribus et lacrymis usque eo extenuatum, ut septuagenarii potius imaginem præ se ferre videretur. Vera igitur et probata ipsius Chrysologi effigies opere vermiculato elaborata visitur Ravennæ in testamine chori metropolitanæ ecclesiæ, quæ virum venerabilem annorum 44 ad summum exprimitur videtur, vivida facie, barba subrufa, et libellum præ manibus in signum singularis ejus doctrinæ tenentem.

10. Miram, si vel dies obitus sanctissimi hujusce viri non esset in quæstione positus: alii enim, ut Petrus de Natalibus, et Baronius in Martyrologio Rom. ac Annal. Eccles., iv nonas Decembris obiisse edixerunt; alii vero, ut Rubens, et mss. multa, in nonas ejusdem mensis decessisse scripserunt. At si fœdere distinctionis procedamus, nullam prorsus contrarietatem lector offendet. Obiit siquidem D. P. Chrysologus iv nonas Decembris, prope meridiem, ante aram D. Cassiani in templo, ut habent monumenta nostra; at sacrum ejus cadaver nonnisi postera die vesperi fuit sepulture mandatum; cumque vetus ecclesiæ nostræ consuetudo perennis existerit annum concelebrendi depositionis diem, quemadmodum et Ecclesia Ravennas, tunc nobiscum conveniens ad Rubi usque tempora id ipsum præstitisse liquet, facili negotio decipi potuere scriptores qui iv nonas litteris decessisse mandarunt, videntes eadem die ab his ecclesiis anniversarios honores D. Petro nostro deferri. Porro Ferretus et Carrarius historici Ravennates, Floriusque noster, et pervetustam ecclesiæ huiusmodi. ejusdem sancti Petri officium, diem obitus iv nonas, depositionis autem iii, ut diximus, fuisse demonstrant; unde a nostris iii, ab aliis iv nonas Decembris annua hujus sacri pontificii recolitur festivitas sancta.

11. Quibusdam sciolis laconismum et breviliquium sanctissimi doctoris nostri haud integre probatum alioquin comperimus, quibus breviter distinguentes,

edit. Rom. an. 1660. Græce Latineque retulit Daron. in Annal. tom. VI, an. 449, et nos infra perscripsimus.

(a) Arist. de Arte Rhet. lib. iii.

(b) Cic. l. iii ad Quint. fratrem.

(c) Hierat. ad Pison. de Arte poetica.

(d) Flor. in Ann., ubi de Chrysol. agit.

(e) Nazianz. orat. 16, de Pauperum Amore; Seneca

alteram prebandam, improbandam alteram esse dicimus: primamque esse quæ subjectis rebus proportionem respondet, (a) ubi tantum verborum est quantum ad subjectam sententiam necesse est exprimentam; hanc certe aliquam apud eruditos obscuritatem parere negamus. (b) Secundam vero inaequalem esse, et aliquo ad subjectæ rei expressionem (c) carentem, illamque unam tenebras habere non dubitamus, de qua D. Aug. tract. 67 in Joan. inquit: *Est ipsa brevitatis altera obscuritas*. At quis non videat brevitatem a Chrysologo in sermonibus adhibitam, ubi textus alterati corruptive non habentur, non solum subjectis rebus proportionem adequatam, (d) verum etiam dilucidam, acumine ornatam, et ingenii eruditus tantopere aptam, ut eam improbare fatuum, si non impium, quisque sapiens judicare queat? Hocque genere dicendi grandiloquo cum ampla et sententiarum gravitate, et majestate verborum apte usum fuisse reor, quia Nazianzeni sensu, (e) *Quidquid facile percipitur, facile quoque in contemptum venit; atque in omne quod desiderium nostrum fugit, cupiditatem exercet*. Vel quia hoc genus virtute cæteris præstet, quemadmodum ea quæ de Phocionis brevitate a Plutarcho in Politicos scripta feruntur, id apta sunt indicare, dum ait (f): *Phocionis in dicendo brevitatem omnes admirabantur, quippe Polyæctus Demosthenem aiebat esse oratorem amplissimum, Phocionem vero persuadendo gravissimum: brevissima enim ejus dictione aberrantissimas sententias contineri. Quamobrem Demosthenes cæteros non magnificiens, solitus dicere traditur ut Phocionem surgere conspexisset: Verborum moorum gladius jam surgit*. Hæc pauca si antea scioli libero meditati fuissent intuitu, forsitan in ferendis iudiciis cautiore existimant, nec in sua reprehensione reprehensibiles forent.

12. Sermones D. Chrysologi numero centum viginti duo fuisse Sixtus Senensis, (g) et ejus in hac parte transcriptores Bellarmius tradiderunt (h): et si error in transcribendo fuit, codex Senensis truncus omnino fuerit oportet, cum in exemplaribus impressis et multis mss. centum septuaginta sex videantur; (i) quamquam ex illis quinque sunt, nempe serm. 53, 107, 128, 129 138 et 149, quos Chrysologum nostrum haud dictasse conjicimus, ut etiam in eos nostræ observationes demonstrant.

13. Et hæc pauca sunt, candidè lector, quæ in tanta vetustissimorum temporum, et variantium scriptorum obscuritate diuturnis investigata laboribus scrutator veritatis, non temerarius asseverator, divino afflante Spiritu ego, qui lynceus non sum, vix reperire potui; quæ in usum simpliciter collata, ut vides, ad Omnipotentis gloriam, D. Chrysologi veneratissimo

epist. 76.

(f) Apud Granat. in Collect. moralis philosophiæ tom. II, Etop.

(g) Lib. iv, Bibl. sanctæ.

(h) Descr. Ecclesiast., ubi de Petro Chrysol.

(i) In Bibl. Patrum quarta edit. tom. V, in princ., ubi de Pet. Chrysol. meminit Auct., dixit aliquos serm. non fuisse ab eodem dictatos.

nem, ac civium nostrorum spiritalem lætitiã, vel catervas, si quæ futuræ sint, contradicentium æquo animo exspectant, ut multiplicata disquisitione magis magisque summa veritas innotescat, cui una cum viris

præclara pique eruditione præditis perpetuo inlære-
rere valeam, et ob id æternæ immensæque Veritati
juges persolvam æterna per sæcula grates.

TESTIMONIA.

Pro majori testificatione aliquorum, quæ supra in Vita Auctoris memoravimus, accipe, candidè lector, litteras D. Chrysologi ad Eutychem, epistolam S. Leonis papæ, Dom. Matthæi Phaelli attestationem, aliqua de D. Petro elogia Scriptorum. B. Felicis in aliquot Chrysol. Sermones præfationem, ac Rev. P. Petri Rodulphi episcopi Senogal. epistolam ad senatores Imolenses, ut infra.

I.

Epistola S. PETRI CHRYSOLOGI ad Eutychem hæreticum.

Dilectissimo et merito honorabili filio Eutychemi presbytero Petrus episcopus Ravennæ.

Tristis legi tristes litteras tuas, et scripta mœsta mœrore debito percurri; quia sicut nos pax Ecclesiarum, sacerdotum concordia, tranquillitas plebis gaudere facit gaudio cœlesti; ita nos affligit et deiecit fraterna dissensio, præsertim cum talibus oriatur ex causis. Tringenta annis humanæ leges humanas adimunt quæstiones; et Christi generatio, quæ divina lege scribitur inenarrabilis, post tot sæcula disputatione temeraria ventilatur? Quid Origenes principiorum scrutator incurrerit, quomodo Nestorius lapsus sit disputans de naturis non latet prudentiam tuam. Magi Jesum in cunabulis Deum mysticis muneribus conflentur, et sacerdotes, quis sit, qui virginali partu de Spiritu sancto natus est, dolenda interrogatione disquirunt? Cum vagitus daret Jesus in cunis, gloriam in excelsis Deo clamat cœlestis exercitus; et modo, quando in nomine Jesu omne genu flexitur cœlestium, terrestrium, et infernorum; originis ejus quæstio commovetur? Nos, frater charissime, una cum Apostolo dicimus: *Etsi novimus Jesum secundum carnem, sed nunc jam non novimus* (II Cor. v, 16): nec possumus curiose perscrutari, qui jubemur honorem dare, et timorem reddere, et exspectare, non discutere, quem judicem coalitemur. Hæc breviter respondi, frater litteris tuis plura rescripturus, si ad me frater, et coepiscopus noster Flavianus aliqua de hac causa scripta misisset: si enim tibi displicet, quod quidem scribis, tibi ipsi electum judicium; nos quomodo de his judicare poterimus, quos neque vidimus, propter absentiam, et quod intellexerunt eorum taciturnitate necimus? Justus mediator non est, qui sic unam partem audit, ut nihil alteri parti reservet. In omnibus autem hortamur te, frater honorabilis, ut his quæ a beatissimo papa Romanæ civitatis scripta sunt obedienter attendas; quoniam beatus Petrus, qui in propria sede vivit, et præsidet, præstat quærentibus fidei veritatem. Nos enim pro studio pacis et fidei extra consensum Romanæ civitatis episcopi causas audire non possumus. Incolumem tuam dilectionem Dominus tempore longissimo conservare dignetur, charissime, et honoratissime filii.

Exstat hæc Epistola in fine Sermonum D. Petri Chrysologi in Bibliotheca Patrum 4 edit. tom. V, part. II, cum notis et variis lectionibus Gerh. Vossii. Est etiam ante acta concil. Chalcedon. IV Græce Latineque conscripta, et in Annal. Baron. tom. VI, et in Vita Chrysologi a Petro Rodulpho conscripta, et in archivo senatus Imolæ relata.

II.

Epistola S. LEONIS papæ primi ad Flavianum Constantinopolitanum episcopum contra Eutychemi perfidiam et hæresim.

Leo episcopus dilectissimo fratri Flaviano Constant. episcopo.

1. Lectis dilectionis tuæ litteris, quas miramur

fuisse tam seras, et gestorum episcopaliũ ordine recensito, tandem, quid apud vos scandalũ contigerit atque contra integritatem fidei exortum fuisset, agnovimus: et quæ prius videbantur occulta, nunc nobis reserata esse potuerunt. Quibus Eutychem, qui presbyterii nomine honorabilis videbatur, multum imprudens et nimis imperitus ostenditur, ut etiam de ipso dictum sit a Propheta: *Noluit intelligere, ut bene ageret, iniquitatem meditatus est in cubili suo* (Ps. xxxv, 34). Quid autem iniquus quam impia sapere, et sapientioribus doctioribusque non credere? Sed in hanc insipientiam cadunt qui cum ad cognoscendam veritatem aliquo impediuntur obscuro, non ad propheticas voces, non ad Apostolicas litteras, non ad Evangelicas auctoritates, sed ad semetipsum recurrunt. Sed ideo magistri erroris existunt, quia veritatis discipuli non fuerunt. Quam enim eruditionem de sacris novi et veteris Testamenti paginis acquisivit, qui nec ipsius quidem Symboli initia comprehendit? Et quod per totum mundum omnium regeneratorum voce deprecatur, istius adhuc senis corde non capitur.

2. Nesciens igitur quid deberet de Verbi Dei incarnatione sentire, nec volens ad promerendum intelligentiæ lumen in sanctarum Scripturarum latitudine laborare, illam saltem communem et indiscretam confessionem sollicito apprehendisset auditu, qua fidelium universitas profitetur credere se in Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum filium ejus unicum, Dominum nostrum, qui natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine. Quibus tribus sententiis omnium fere hæreticorum machinæ destruuntur. Cum enim Deus, et omnipotens, et æternus creditur Pater, conspitemus eidem Filium demonstratur, et in nullo a Patre differens, quia de Deo Deus, de omnipotente omnipotens, de æterno natus est cœternus: non posterior tempore, non inferior potestate, non dissimilis gloria, non divisus essentia; idem vero sempiterni genitoris unigenitus sempiternus natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine. Quæ nativitas temporalis illi nativitati divinæ et sempiternæ nihil minuit, nihil contulit, sed totam se reparando homini, qui erat deceptus, impendit: ut et mortem vinceret, et diabolum, qui mortis habebat imperium, sua virtute destrueret. Non enim superare nos possemus peccati et mortis auctorem, nisi naturam peccatam ille susciperet et suam faceret: quem nec peccatum contaminare, nec mors potuit detinere. Conceptus quippe est de Spiritu sancto intra uterum matris virginis, quæ ita illum salva virginitate edidit, quemadmodum salva virginitate concepit. Sed si hunc de Christianæ fidei fonte purissimo sincerum intellectum haurire non poterat, quia splendorem perspicuæ veritatis obæccatione sibi propria tenebrarum, doctrinæ se Evangelicæ subdidisset, dicente Matthæo: *Liber generationis Jesu Christi filii David, filii Abraham (Matth. 1)*. Apostolicæ quoque predicationis expetisset instrumentum, et legens in Epistola ad Romanos, *Paulus servus Jesu Christi, vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem* (Rom. 1); ad propheticas quoque paginas piã

solicitudinem contulisset, et invenisset promissionem A Dei ad Abraham dicentis : *In semine tuo benedicentur omnes gentes (Gen. xxii)*. Et ne de hujus seminis proprietate dubitaret, secutus fuisset Apostolum dicentem : *Abrahæ dictæ sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit et seminibus quasi in multis; sed, quasi in uno, et semini tuo, quod est Christus (Galat. iii)*. Isaïæ quoque prædicationem interiore apprehendisset auditu dicentis : *Ecce virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum Nobiscum Deus (Isai. vii)*. Ejusdemque prophetæ fideliter verba legisset : *Puer natus est nobis, filius datus est nobis, cujus potestas super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus magni consilii Angelus, Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis, Princeps pacis, Pater futuri sæculi (Isai. vii)*. Hæc frustratorie loquens ita Verbum diceret carnem factum, ut editus utero Virginis Christus haberet formam hominis, et non haberet materni corporis veritatem. An forte ideo putavit Dominum nostrum Jesum Christum non nostræ esse naturæ, quia missus ad beatam Mariam semper virginem angelus ait : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque, et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei (Lucæ ii)*; ut quia conceptus Virginis divini quoque operis, non de natura concipientis fuerit caro concepti? Sed non ita nobis intelligenda est illa generatio singulariter mirabilis, et mirabiliter singularis, ut per novitatem creationis proprietates remota sit generis. Fecunditatem enim Mariæ virgini Spiritus sanctus dedit : veritas autem corporis sumpta de corpore est, et *Ædificante sibi sapientia domum (Prov. ix)*, *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. i)*, hoc est in ea carne quam assumpsit ex homine, et quam spiritus vitæ rationalis animavit.

3. Salva igitur proprietate utriusque naturæ, et in unam coeunte personam, suscepta est a majestate humilitas, a virtute infirmitas, ab æternitate mortalitas; et ad resolvendum conditionis nostræ debitum natura inviolabilis naturæ est unita passibili, ut, quod nostris remediis congruebat, unus atque idem mediator Dei et hominum homo Jesus Christus, et mori posset ex uno, et mori non posset ex altero. In integra ergo veri hominis perfecta que natura est Deus totus in suis, totus in nostris. Nostra autem dicimus, quæ in nobis ab initio Creator condidit, et quæ reparanda suscepit. Nam illa, quæ deceptor intulit, et homo deceptus admittit, nullum habuere in Salvatore vestigium. Nec quia communionem humanarum subiit infirmitatum, ideo nostrorum fuit particeps delictorum. Assumpsit formam servi sine sorde peccati, humana augens, divina non minuens : quia exinanitio illa, qua se invisibilis visibilem præbuit, et Creator ac Dominus omnium rerum unus voluit esse mortalium, inclinatio fuit miserationis, non defectio potestatis. Proinde qui manens in forma Dei fecit hominem, idem in forma servi factus est homo. Tenet enim sine defectu proprietatem suam utraque natura. Et sicut formam servi Dei forma non admittit : ita formam Dei servi forma non minuit. Nam qui gloriabatur diabolus hominem sua fraude deceptum divinis caruisse muneribus, et immortalitatis dote nudatum duram mortis subiisse sententiam, sequæ in malis suis quoddam de prævaricationis consortio invenisse solatium, Deum quoque justitiæ exigente ratione erga hominem, quem in tanto honore considerat, propriam mutasse sententiam; opus fuit secreti dispensatione consilii, ut incommutabilis Deus (cujus voluntas non potest sua benignitate privari) primam erga nos pietatis suæ dispensationem sacramento occultiore completeret, et homo diabolice iniquitatis versutia actus in culpam contra Dei propositum non periret.

4. Ingreditur ergo hæc mundi infima Gloria Dei de cælesti sede descendens, et a paterna gloria non recedens novo ordine, nova nativitate generatus. Novo ordine, quæ invisibilis in suis visibilis factus est in

nostris; incomprehensibilis voluit comprehendi. Ante tempora manens esse cepit ex tempore. Universalitatis Dominus servilem formam obumbrata majestatis suæ immensitate suscepit. Impassibilis Deus non de dignatus est esse homo passibilis, et immortalis mortis legibus subjacere. Nova autem nativitate generatus, quia inviolata virginitas concupiscentiam nesciens carnis materiam ministravit. Assumpta est igitur de matre Domini natura, non culpa : nec in Domino Jesu Christo ex utero virginis genito, quia nativitas est mirabilis, ideo nostræ est naturæ dissimilis. Qui enim verus est Deus, idem verus est homo, et nullum est in hac unitate mendacium, dum invicem sunt et humilitas hominis, et altitudo deitatis. Sicut enim Deus non mutatur miseratione, ita homo non consumitur dignitate. Agit enim utraque forma cum alterius communionem quod proprium est, Verbo scilicet operante, quod Verbi est, et carne exsequente, quod carnis est. Unum horum coruscant miraculis, aliud succumbit injuriis. Et sicut Verbum ab æqualitate paternæ gloriæ non recessit, ita caro naturam nostri generis non reliquit. Unus enim idemque est, quod sæpe dicendum est, vere Dei Filius, et vere hominis filius : Deus per id, quod *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*; homo per id, quod *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* : Deus per id, quod *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*; homo per id, quod *Factum est ex muliere, factus sub lege*. Nativitas carnis manifestatio est humanæ naturæ : Partus Virginis divinæ est virtutis indicium. Infantia parvuli ostenditur humilitate venarum. Magnitudo Altissimi declaratur vocibus angelorum. Similis est rudimentis hominum, quem Herodes impius molitur occidere. Sed Dominus est omnium, quem Magi gudent suppliciter adorare. Jam eum ad præcursoris sui Ioannis baptismum veniret, ne lateret quod carnis velamine tegetetur, vox Patris de cælo intonans dixit : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui (Matth. iv)*. Quem itaque sicut hominem diabolica tentat astutia, eidem sicut Deo angelica famulantur officia. Esurire, sitiire, lassescere, atque dormire evidenter humanum est : sed et de quinque panibus quinque millia hominum satiare, et largiri Samaritanæ aquam vivam, cujus haustus bibenti præstat ne ultra jam sitiatur; et supra dorsum maris plantis non subsidentibus ambulare, et elationes fluctuum increpata tempestate consternere, sine ambiguitate divinum est. Sicut ergo, ut multa præteream, non ejusdem naturæ est flere miserationis affectu amicum mortuum, et eundem remoto quadrivanæ aggere sepulturæ ad vocis imperium excitare redivivum; aut in ligno pendere, et in noctem luce conversa omnia elementa tremefacere; aut clavibus transfixum esse, et paradisi portas fidei latronis aperire : ita non ejusdem naturæ est dicere : *Ego et Pater unum sumus (Joan. x)*; et dicere : *Pater major me est (Joan. xiv)*. Quamvis enim in Domino Jesu Christo Dei et hominis una persona sit; aliud tamen est, unde contumelia in utroque communis, aliud, unde communis est gloria. De nostro enim illi est minor Patre humanitas, de Patre illi est æqualis cum Patre divinitas.

5. Propter hanc ergo unitatem personæ in utraque natura intelligendam, et Filius Hominis legitur descendisse de cælo, cum Filius Dei carnem de ea Virgine, de qua est natus, assumpserit. Et rursus Filius Dei crucifixus dicitur, ac sepultus cum hæc non in divinitate ipsa, qua unigenitus consempternus, et consubstantialis est Patri, sed in naturæ humanæ sit infirmitate perpeusus. Unde unigenitum Filium Dei crucifixum et sepultum omnes etiam in symbolo confitemur secundum illud Apostoli, *Si enim cognovissent, numquam Dominum majestatis crucifixissent (I Cor. ii)*. Cum autem ipse Dominus noster, atque Salvator fidem discipulorum suorum suis interrogationibus erudiret, *Quem, inquit, dicunt homines esse Filium Ho-*

mnis (Matth. xvi)? Cumque illi diversas aliorum opi-
 niones retexissent, *Vos autem, ait, quem me esse di-
 citis? Me utique, qui sum Filius Hominis, et quem in
 forma servi, atque in veritate carnis aspiciatis, quem
 me esse dicitis? Ubi B. Petrus divinitus inspiratus, et
 confessione sua omnibus gentibus profuturus, Tu es,
 inquit, Christus Filius Dei vivi. Nec immerito beatus
 est pronuntiat a Domino, et a principali petra soli-
 ditatem et virtutis traxit, et nominis, qui per revela-
 tionem Patris eundem et Filium Dei est confessus, et
 Christus: quia unum horum sine alio receptum non
 proderat ad salutem: sed æqualis erat periculi Domi-
 num Jesum Christum aut Deum tantummodo sine ho-
 minie, aut sine Deo solum hominem credidisse. Post
 resurrectionem vero Domini, quæ utique veri hominis
 fuit, quia alter non est resuscitatus quam qui fuerat
 crucifixus, et mortuus, quid aliud quadraginta dierum
 mora gestum est, quam ut fidei nostræ integritas ab
 omni caligine mundaretur? Colloquens enim cum disci-
 pulis suis, et cohabitans, atque convescens, et por-
 tractari se diligenti curiosoque contactu ab eis quos
 dubietas perstringebat admittens, ideo et clausis ad
 discipulos januis introibat, et flatu suo dabat Spiritum
 sanctum, et donato intelligentiæ lumine sanctarum
 Scripturarum operta pandebat: et rursus idem
 vulnus lateris, fixuras clavorum, et omnia recentissi-
 ma passionis signa monstrabat dicens: *Videte manus
 meas et pedes, quis ego sum: palpate et videte, quia
 spiritus carnis et ossa non habet, sicut me videtis
 habere* (Luc. xxiv). Ut agnosceretur in eo proprietates
 divinæ humanæque naturæ individua permanere; et
 ita sciremus Verbum hoc non esse quod carnem, et
 unum Dei Filium et Verbum constiteremur, et car-
 nem. Quo fidei sacramento Eutyches iste nimium æsti-
 mandus est vacuus, qui naturam nostram in Unigenito
 Dei nec per humilitatem mortalitatis nec per
 gloriam resurrectionis agnovit. Nec sententiam B.
 apostoli et evangelistæ Joan. x pavit dicentis: *Omnis
 spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne ven-
 disse, ex Deo est: Et omnis spiritus qui solvit Je-
 sum, ex Deo non est, et hic est Antichristus* (I Joan.
 iv). Quid autem est solvere Jesum, nisi humanam ab
 eo separare naturam, et sacramentum fidei, per quod
 salvati sumus, impudentissimis evacuare signentis?
 Caligans vero circa naturam corporis Christi, necesse
 est ut etiam in passione ejus eadem obsecratione de-
 cipiat. Nam si crucem Domini non putat falsam, et
 susceptam pro mundi salute, supplicium verum fuisse
 non dubitat, cuius credit mortem agnoscat et carnem.
 Nec diffiteatur nostri corporis hominem, quem co-
 gnoscit fuisse passibilem: quoniam negatio veræ car-
 nis negatio est etiam corporeæ passionis. Si enim
 Christianam suscepit fidem, et a prædicatione Evan-
 gelii suum non avertit auditum, videat quæ natura
 transfixa clarius pependit in crucis ligno, et aperto
 per militis lanceam latere crucifixi intelligat, unde
 sanguis et aqua effluerint, ut Ecclesia Dei et lavacro
 rigaretur, et poculo. Nec transitorie legat ejusdem
 Apostoli verba dicentis: *Scientes quod non corrupti-
 bilibus argento et auro redempti estis de vana vestra
 conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine
 quasi Agni contaminati, et immaculati Jesu Christi*
 (I Petr. i). B. quoque Joannis Apostoli testimonio
 non resistat dicentis: *Et sanguis Jesu Christi Dei
 emundat nos ab omni peccato* (I Joan. i). Et iterum:
*Hæc est victorica, que vincit mundum, fides nostra; et
 quis est qui vincit mundum, nisi qui credit quoniam
 Jesus est Filius Dei? Hic est qui venit per aquam et
 sanguinem, Jesus Christus: non in aqua salum; sed
 in aqua et sanguine. Et spiritus est, qui testificatur,
 quoniam Christus est veritas. Quia tres sunt qui testi-
 monium dant, spiritus, aqua, et sanguis; et hi tres
 unum sunt* (I Joan. v). Spiritus utique sanctificationis,
 et sanguis redemptionis, et aqua baptismatis: quæ
 tria unum sunt, et individua manent, nihilque eorum
 a sui connexionem se jungitur, quia catholica Ecclesia
 hæc fide vivit, ac proficit, ut in Christo Jesu nec sine*

A vera divinitate humanitas, nec sine vera credatur hu-
 manitate divinitas.

6. Cum autem ad interrogationem examinis vestri
 Eutyches responderit dicens: *Consteo ex duabus
 naturis fuisse Dominum nostrum ante adnationem,
 post adnationem vero unam naturam consteio;*
 miror tam absurdam tamque perversam ejus profes-
 sionem nulla indicantium inreparatione reprehensam,
 et sermonem nimis insipientem nimisque blasphemum
 ita omissem, quasi nihil quod offenderet esset
 auditum; cum tam impie duarum naturarum ante in-
 carnationem unigenitus Dei Filius fuisse dicatur, quam
 nefarie, postquam Verbum caro factum est, natura
 in eo singularis assertitur. Quod ne Eutyches ideo vel
 recte, vel tolerabiliter æstimet dictum, quia nulla
 vestra est sententia constat, sollicitudinis tuæ dili-
 gentiam commoneo, frater charissime, ut, si per
 inspirationem misericordie Dei ad satisfactionem cau-
 sa perducitur, imprudentia hominis imperiti etiam
 hac sensus sui macula per te purgetur. Qui quidem
 sicut gestorum ordo patet, pene cœperat a sua
 persuasione discedere, cum vestra sententia coarctus
 profiteretur se dicere quod ante non dixerat, et ei
 fidei acquiescere cuius prius fuisset alienus. Sed cum
 anathematizandum impio dogmati nolisset præbere
 consensum, intellexit eum fraternitas vestra in sua
 permanere perfidia, dignumque esse qui iudicium
 condemnationis exciperet. De quo si fideliter atque
 utiliter doleat, et quam recte mota sit episcopalis
 auctoritas vel sero cognoscit; vel si, ad satisfactionis
 plenitudinem, omnia quas ab eo male sunt sensa viva
 voce et præsentis subscriptione damnaverit, non erit
 reprehensibilis erga correctum quancumque mise-
 ratio: quia Dominus noster verus et bonus Pastor,
 qui animam suam posuit pro ovibus suis (Joan. x),
 et qui venit animas hominum salvare, non perdet
 (Luc. ix), imitatores nos vult esse suæ pietatis; ut
 peccantes quidem iustitia coerceat, conversos autem
 misericordia non repellat. Tunc enim deum fructuosissime
 fides vera defenditur, quando etiam a
 sectatoribus suis opinio falsa damnatur. Ad omnem
 vero causam pie ac fideliter exsequendam fratres nos-
 tros Julianum episcopum et Renatum presbyterum
 tit. S. Clementis, sed et illum meum Hilarium dia-
 conum vice nostra direximus, quibus Dilectum no-
 tarium nostrum, cuius fides nobis est sæpe probata,
 sociavimus, confidentes ad futurum Divinitatis auxi-
 lium, ut is qui erraverat, damnata sensus sui gravi-
 tate, salvetur. Deus te inlocum custodiat, frater
 charissime. Data idibus Junii, Asterio et Protogene
 viris clarissimis conscribitur, æra 486.

III.

Epistola MATTHÆI PHAELLI cathedralis ecclesiæ Imp-
 lensis præpositi, transumpta ex tabella ipsius ma-
 nuscripta qua testatur se corpus B. Petri Chrysologi
 attraxisse.

Matthæus Phaellus præpositus Corneliæ urbi salutem.

D Tibi gratulor, et mihi gaudeo, Cornelia parens,
 tantum me pigram hic fœdendo comperisse, Chryso-
 logi scilicet concivis nostri corpus, quod tu forsitan
 dubitans quandoque hic latere utubasti. Id igitur ego
 Matthæus Phaellus hujusmodi præpositus licet indig-
 nus plena fide consteio a quatuorcentesimo quinquage-
 simo quinto anno, etc., honorifice sepultum propriis
 manibus attraxisse, juxtaque reverendi Patris et
 D. Domini Simonis Imolenis episcopi isthac sanc-
 phago fideliter collocasse anno Domini nostri Jesu
 Christi 4497, die vero vigesima nona Augusti, seu
 septillis, sedente clementia. Patre Domina Alexan-
 dro VI pontif. max. et præside. illustris. D. Catho-
 rina Sfortis, et præclarissimo primogenito D. Geta-
 riana vicecomitis de Rasio Imola, Ferabrivi que pro
 S. Rom. Eccl. vicar. Rogemus itaque, Corneliens,
 pietissime summum illum, maximum, cunctipoten-
 tem Deum, ut gregem suum Imolansem Pastor verus
 non deserat; sed per meritâ sanctorum omnium,

quos nostræ urbis civitas humilissime colit, nos a bellorum turbine protegat, vesana fame tucatur, et a dira peste incolumes conservare dignetur, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

Ergo precor, præsul, qui nunc ipsa templa recondo.
Sis mihi, sisque tuo propitius populo.

IV.

Eximii Doctoris PETRI CHRYSOLOGI Vitæ Elogium ex JOANNE TRITEMIO religiosissimo viro abbate Spanhemensi de Ecclesiasticis Scripturibus.

Petrus archiepiscopus Ravennas vir eruditus atque sanctissimus, in vita multis coruscans miraculis in declamandis homiliis ad populum excellentis ingenii fuit; multosque tam verbo quam exemplo ad veritatis tramitem convertit. Multa scripsit pro edificatione fidelium, de quibus feruntur: *Sermones, et Hamilia plures lib. I; Ad Eutychem Epistola, quæ incipit: Tristes legi tristes litteras. Scripsit etiam Epistolas alias. Claruit sub Mart. Aug.*

V.

Epistola nuncupatoria R. P. AGAPITI VICENTINI Canon. Lateran. Ordin. Rectoris. Ad Em. Card. Herculem Gonzagam, ante sermones ipsius Chrysologi ejus studii primum Banois impressos an. Dom. 1536 relata.

Cum mihi sanctissimi pariter ac eloquentissimi viri Petri Chrysologi Ravennatis archiepiscopi sermones quamplurimi, omni certe auro gemisque pretiosisimis longe pretiosiores, in manus venerint, non injuria in avaritæ crimen vocandus judicarer, si aut diutius clarissimis rebus tenebras obduci permitterem, aut nostros homines tam excellentis ingenii monumentis non sine magno eorum incommodo detrimentoque spoliatos atque orbatos æquo animo sustinerem: cum præsertim, ut quidam inquit sapiens, non plus utilitatis afferat hominum generi abscondita sapientia, quam aut gemæ reconditæ, aut invitus defossusque thesaurus. Propterea ut, quantum in me est, non solum mihi, sed aliis etiam possem, eos nunc demum Chrysologi sermones in publicum proferre statui: quandoquidem in his nihil non eruditum, non excellens, non absolutum offendas. Tanta est enim hujusce viri divinarum omnium humanarumque rerum cognitio, tamque incredibilis ac propemodum divina dicendi vis, tantaque copia, ut neminem satis admiratorum putem, cum eum viderit aureum illud eloquentiæ flumen effundentem. Nam sive occulta atque abdita divinorum oraculorum sensa conetur explicare, quis hoc homine subtilior? sive cælestis ac salutaris disciplinæ velit rationes reddere, quis illo scientior? aut ad virtutem cohortari cupiat, quis ardentior? aut a vitis revocare studeat, quis acrior? Denique vel claros viros contendat in cœlum laudibus efferre, quis gravior? vel in improbus invehi, quis vehementior? Unde non immerito Chrysologus a nostris et habitus est, et nominatus. Cujus tamen in perpurgandis ac potius instaurandis hisce sermonibus, incredibile dictu est, quantum laboris suscepim: propterea quod is codex, quem principio nacti fuimus, proximorum sæculorum inscitia quadam quasi rubigine ita cum fœdatus erat, tam maucus, ut nulla ferme in eo pars integra, atque incorrupta reperiretur. Verum nos quantum ex antiquorum exemplarium collatione assequi potuimus, opam auxiliisque afferre conati sumus. Quare effectum est, nisi mea me fallit opinio, ut disertissimi hujusce viri scripta in pristinum jam bene nitorem, nonnullis tamen exceptis, restituta sint.

Cætera amittuntur, quæ ad rem non faciunt.

VI.

B. FELICIS, XL Ravennatum archiepiscopi, in Sermones aliquot S. Petri Chrysologi Præfatio.

Ex mas. codicibus Sermon. Chrysol. Vaticellæ, Cænesæque et alibi.

Divina charismatum dona de cælesti thesauro pro-

lata dum largis virtutem mysteriis religiosa corda uberrime replevere, ita suavitate sancti Spiritus odorifica narratione distribuunt, ut et manifestis pandantur elogiis, et ornamenta salutis existant, juxta Domini vocem in sacris Evangelii paginis intonantem: *Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ (Joan. vii, 38).* Et iterum: *Aperi os tuum, et implebo illud (Psal. LXXX).* Et Salomon: *Spiritus dabit sapientiam quærentibus se: Et doctentium linguas seclæ disertas (Prov. ii; Sap. xi).* Quamobrem venerabilis beatusque pontifex Petrus Ravennatis Ecclesiæ præfulgidum decus, et catholicæ veritatis præcipuus doctor, calore superni amoris accensus, et rigatione perennis gratiæ irroratus, digno eloqui sui ornamento vernantium lectionum, opuscula de singulis Evangeliorum parabolis polito sermone conficiens delectabili dulcedine aures omnium replevit, et corda. Proinde, dilectissimi, pastoris tanti intentæ et anxie mente scripta legamus, et ardentis desiderio vultus spiritualibus amplectamur; quatenus fructum laboris in nostræ mentis calario reconcentes simul cum eo magnificæ laudis gloria perfruemur, et præmia æterni muneri capiamus.

Hoc humilis præsul Felix de pauperculo cordis calario sermone exiguo legentibus oblitulit munus, finis.

VII.

Epistola R. P. F. PETRI RODULPHI TUSSIGNANENSIS ad senatores Imolæ relata in Commentariis ipsius Senatus anno Domini 1603.

Illustribus et nobilibus viris DD. consalonero, conservatoribus, ac senatui locat. F. Petrus Rodolphus Tussignanensis, episcopus Senogalliensis et comes, salutem atque felicitatem.

Piam sane et salutarem personæque vestra dignissimam cogitationem audivi nunc vobis in animo versari de beatiss. Petri Chrysologi, civis olim nostri, clarissimis ingenii monumentis in lucem revocandis. Quod quidem non modo summo pere mihi probatur, qui video vos tum civi de patria vel potius de tota Christiana republica benemerito parem pro viribus gratiam rependere, tum vero universis sacrarum litterarum studiosis hoc pacto professo; verum etiam ut ad sanctum propositum urgendum et celeriter absolvendum vos adhortor, eo magis impellor, quod inter omnes constat, vel imperitorum negligentia temporum, vel libratorum injuria, seu forsitan nonnullorum invidentia factum esse ut ejus doctissima atque sanctissima scripta partim obscurata, partim sint deperdita; quæ vero sunt relictæ, quasi naufragia tam corrupta, et contaminata, ut vix legi, quedam etiam adeo perplexa, et involuta, ut vix intelligi queant. Præterea ut ego communis patriæ nostræ beneficentiæque vestræ debita vetuli gratiarum munera persolverem, ipsius vero Chrysologi manibus gratum officium præstarem, non ab re facturum me putavi, si vestrum istud consilium aliquo meo labore et industria adjovarem. Adjumentum autem nullum afferri posse majus a me comperi, quam auctoris hujus humiliss. quoad fieri possit, corrigendis et emendandis, ut ab omni, quam adhuc inter sordes et tineas passæ sunt, injuria vindicentur: sive ab earum lectione, quæ, propter auream scriptoris eloquentiam, unde cognomen adeptus est, summi et egregii viri antea sunt delectati, nullus posthac refugiat. Vitam quoque hujus sanctiss. viri qua potui brevitate ac diligentia descripsi. Pervolvavi hac de causa antiqua veteraque tabularia, quæ vel ex Vaticana, vel ex ampliss. Serletana bibliotheca habere potui; sique fideliss. vetustissimorum codicum collatione adhibita, hunc B. Petri Chrysologi sermonum librum quam diligentissime emendare, sanareque laboravi, et proprio nitore prope restituere. Denique nullo officii pietatisque genere omisso, non antea conquievi, quam scholia quedam adjecerim, observationesque plurimas, quibus, et emendationum nostrarum ratio affertur, et diffici-

liora loca quam facillime explicantur. Hoc autem quidquid laboris est, quod libentissime vobis clarissimis viris dedicatum, et grati animi ergo consecratum, volo, alacri vultu accipite, ac si probatur, edite, meique memores valete.

Senogalliae pridie idus Martii 1594.

SCHOENEMANNI NOTITIA

IN QUAE

LOCUS, TEMPUS ET FORMA OMNIUM EDITIONUM S. PETRI CHRYSOLOGI INDICANTUR.

Multis jam edisertis de vita et operibus B. Petri Chrysologi, non erit forte ingrata lectori de scriptorum S. Patris editionibus notitia sequens: quam nomen et aetas Auctoris excimiam et universam sat pollicentur. EDIT.

Dictum est, sermonum Petri Chrysologi collectionem, qualem modo indicavimus, esse antiquissimam, upote quae a Felice Ravennatensi et ipso episcopo numero XLI, ineunte saeculo octavo (tenuit enim sedem episcopalem ab anno circiter 707 usque ad a. 717) instituta et prologo ornata est, qui non solum in codicibus mss. sermonibus praefixus conspicitur, sed exinde etiam exscriptus et Vitae Petri a Dominico Mita conscriptae adjectus est (a). Eam octingentis et quod excurrit saeculis post a situ primus vindicavit Agapitus Vicentinus et Bononiae typis Jo. Bapt. Phaelli ex unico codice imprimendam dedit. Inde recusa est Coloniae Agrippinae a. 1541 et 1618; Parisiis, 1574, 1585, 1612, 1614, 1618, 1631, 1633; Antuerpiae, 1577; Venetiis, 1588 et 1636; Moguntiae, 1607 et 1613; Lugduni, 1622, 1623, 1627, 1634, 1636; sed plures undique ab officinarum negligentia maculas vitiaeque contraxit. Novam recensionem ad manuscriptos quosdam codices Romae inventos exactam paraverat Petrus Rodulphius, Tussignanensis, olim Senogalliae praesul, eamque scholiis suis illustratam a. 1594 editionis causa obtulerat senatui Imolensi. Ac litterae ejus quidem in Commentaria senatus relatae sunt, sed quid codici isti acciderit, ignoratur (b). Perfecit tamen novae editionis consilium Dominicus Mita, textumque ad vetustos codices cognitum et scholiis suis non admodum doctis enucleatum proposuit Bononiae a. 1643 in-4°. Sed hujus editionis fructus ad Gallos quidem et Germanos non pervenerunt, quippe qui non cessarunt antiquiora exemplaria iterato describere, licet non deessent,

qui meliora optarent. Erant enim, quos Chrysologi dictio delectaret, et qui acumen quoddam sententiarum in eo admirarentur. Fertur quoque doctus aliquis Suecus Zacharias Lundius commentarios variorum lectionum et animadversionum in Chrysologum condidisse, qui lucem quidem non viderunt, sed Jo. Alb. Fabricii tempore mss. servabantur Hafniae apud Rostgaardum (c). Enimvero in Italia ipsa Mitae editio nonnisi post integrum fere saeculum, iterum typis Venetis anno 1740 exscripta est. Novae postea editionis adornandae consilium invasit Sebastianum Pauli sacerdotem congregationis Matris Dei Lucensis, qui quidem non vulgares res a multifaria sua doctrina expectari jussit. Prodiit opus Venetiis a. 1750 collaudatum a Mansio, quem nemo justum hac in re arbitrum reputari oportere inficiabitur; tametsi justam editoris diligentiam in quibusdam, quae idem de eo retulit, desideres.

Epistolae ad Eutychem duplicem vulgo tradunt exstare editionem, unam in S. Leonis M. editionibus Quesnelliana anterioribus, in qua totum caput secundum post verba, *Haec breviter respondi, frater, litteris tuis*, desit; alteram integram, quam primus ediderit Gerardus Vossius a. 1604. Qua in re tanto magis fides habenda esse videtur Quesnello, cum addit priorem descriptam esse ex codice ms. Bibliothecae Thuauxae; quem etiam bona fide secuti sunt Ballerini.

Nilominus haec falsa sunt. Quippe nulla est Leonis M. ante Quesnellum editio, in qua haec epistola occurrat. Experientia hoc edocti sumus, et ne nos ipsi sefellisse credamus faciunt indices ordinem Epistolarum in editionibus superioribus representantes, in Quesnelliana juxta quam Ballerini editione obvii (d). Sed nec magis verum est alterum, quod idem Quesnellus scripsit, integram epistolam a Ge-

(a) Eundem quoque Casim. Oudinus inseruit Commentariis T. I, p. 1251.

(b) Exhibet epistolam istam Dominicus Mita in appendice documentorum ad Vitam Petri Chrysologi. Audivisse se significat Rodulphius, senatum Imolensem consilium cepisse civis sui praeclearissima ingenii monumenta in lucem revocandi. Se pro viribus labore suo et industria id adjuvare velle, Adjumentum autem, inquit, nullum afferri posse majus a me comperi, quam auctoris hujus hominibus, quoad fieri possit, corrigendis et emendandis, ut ab omni, quam adhuc inter sordes et lineas passae sunt, injuria vindicentur; sicque ab earum lectione... nullus posthac refugiat. Vitam quoque hujus sanctissimi viri, qua potius brevitate ac diligentia, descripsi. Pervolutavi hac de causa antiqua veteraque tabularia, quae vel ex Vaticana vel ex ampliss. Serletana bibliotheca habere

potui; sicque fidelissima veterum codicum collatione adhibita, hunc Petri Chrysologi Sermonum librum quam diligentissime emendare sanareque laboravi, et proprio nitore prope restituere. Denique nullo officii pietatisque genere omisso, non antea conquievi, quam scholia quaedam adjecerim, quibus et emendationum nostrarum ratio affertur et difficiliora loca quam facillime explicantur. Hoc autem quidquid laboris est, quod libentissime vobis dedicatum et grati animi ergo consecratum volo, alacri vultu accipite, ac si probatur, edite, meique memores valete.

(c) Fabricius in Bibl. M. et Inf. Lat.

(d) Neve aliquis putet Quesnellum editiones Leonis operum cum editionibus Petri Chrysologi una cum Leone M. evulgatis confudisse; etiam in his, quotquot eam representarent, integrum epistolae exemplum non deesse monemus.

rardi Vossii editione demum esse profectam. Etenim A dudum ante integra Latine legebatur in Actis concilii Chalcedonensis, quæ ipse Vossius laudat. Dicendum potius, in quibusdam mss. codicibus, quorum fontes monstrarunt Ballerinii, inveniri hanc epistolam dimidio breviorē et capite secundo a laudatis verbis carentem; sed editorum textus sanior ex actis concilii Chalcedonensis profluxit.

SÆCULO XVI.

1534. Bononiæ, ex typographia Jo. Bapt. Phaelli; in-4°. S. Petri Chrysologi Sermones.....

Editor P. Agapitus Vicentinus Canon. Lateran. ordin. rector inscriptis hosce sermones cardinali Herculi Gonzagæ, deque sua in edendo opera hæc præfatus est: Cum mihi sanctissimi pariter ac eloquentissimi viri Petri Chrysologi Ravennatis episcopi Sermones quam plurimi, omni certe auro, gemmisque pretiosiores in manus venerint, non injuria in avaritiæ crimen roandus judicaret, si aut diutius clarissimis rebus tenebras obduci permetterem: aut nostros homines tam excellentis ingenii monumentis non sine magno eorum incommodo detrimentoque spoliatos atque orbatos æquo animo sustinerem:.... cujus tamen in perpur-gandis ac potius instaurandis hisce sermonibus, incredibile dictus est, quantum laboris susceperim: propterea, quod is codex, quem principio nacti fuimus, proximorum sæculorum inscitia quadam quasi rubigine ita cum sædatus erat, tum mancus, ut nulla ferme in eo pars integra atque incorrupta reperiretur. Verum nos quantum ex antiquorum exemplarium collatione assequi potuimus, opem auxiliumque afferre conati sumus. Quare effectum est, nisi mea me fallit opinio, ut disertissimi hujus viri scripta in pristinum jam bene nitorem, nonnullis tamen exceptis, restituta sint. Notatur hæc editio oppido rarissima, in Catalogo Bibl. Barberianæ et Pinellianæ.

1538. Colonia, apud Petrum Quentel; in-fol. Epistola integra Petri Ravennatis episcopi ad Eutychem abbatem; in Præambulis Conc. Chalcedonensis; in ed. Conciliorum Petri Crabbe tom. I, fol. cccciv.

1541. Colonia Agrippinæ; in-fol. S. Petri Chrysologi... Sermones. Laudat hanc ut superiorem quoque Dominicus Mita, et ex eo Jo. Alb. Fabricius in Bibl. M. et Inf. Lat. qui voluminis formam ascripsit. Notatur in Cat. Bibl. Bodl. abs voluminis forma.

1544. Parisiis; in-8°. S. Petri Chrysologi... Sermones. Commemorat hanc descriptionem Fabricius l. I, additque in Autographis Rudolphinis, tom. I, p. 467, eam præter rem pro prima venditari. At in Cod. Bibl. Bodleianæ exstat editio Parisiis 1545, in-8°, quæ eademne sit, an diversa, nescio.

1574. Parisiis, apud Hieronym. de Marnef; in-8°. S. Petri Chrysologi Sermones.

In hanc editionem emendationes suas scripsit Latinus Latinus. Fabricius octonis factam esse prodicit. Apud Dom. Mitam laudatur editio Parisiensis a. 1575.

1577. Antuerpiæ..... Petri Chrysologi Sermones. Laudat Mita in præfatione.

1579. Colonia Agrippinæ, apud Jo. Carolum Münnich; in-4°. Editio Sermonum Petri Chrysologi et Maximi Taurinensis quæ hunc annum operarum vitio in titulo gerit, ad sequens sæculum referri debet.

1585. Parisiis, apud Hieron. de Marnef; in-8°. D. Petri Chrysologi archiepiscopi Ravennatis opus Homiliarum nunc primum editum (sic).

1588. Venetiis. Petri Chrysologi Sermones. Teste Mita l. I.

SÆCULO XVII.

1604. Moguntia, apud Balthas. Lippium sumpt. Ant. Hierat; in-4°. Petri Ravennatis seu Chrysologi epistola contra Eutychem, Græce et Latine cum notis Gerardi Vossii D. et præpositi Tungrensis; in Miscellaneis SS. aliquot Patrum Græcorum et Latinorum antehac non editis; adjectis Operibus Gregorii Thaumaturgi, pagg. 205-8. Græca ad cod. ms. card. Sirleti, Latina ex codd. Vaticanis num. 2574, 2576 et 2580, edita sunt. Ac in prioribus duobus non nisi prior pars Epistolæ exstabat.

1606. Colonia, Agr. sumptib. Jo. Gymnici et Ant. Hierat; in-fol. Petri Ravennatis Epistola ad Eutychem Lat. in Sev. Bini Concilii, t. II, ab initio, inter Epistolas præambulares in Conc. Chalced. œc.

1607. Moguntia; in-8°. S. Petri Chrysologi Sermones. Laudat hanc editionem usu sibi cognitam Christianus Daumius.

1609. Romæ, ex typogr. Vatic.; in-fol. Petri Ravennatis Epistola ad Eutychem, Gr. Lat.; in Concil. gen. Eccl. Cathol. t. II, p. 22. Græca ad codices mss. Bibl. Vaticanæ, Sfortianæ, Columnensis, olim card. Sirleti et Ant. Augustini archiep. Tarraconensis descripta sunt.

1612. Parisiis, apud Hieron. de Marnef; in-8°. D. Petri Chrysologi opus Homiliarum sive Sermones CLXXVI. Accessit ejusdem Epistola ad Eutychem presbyterum Græce et Latine, cum notis et variis lectionibus ex mss. Vatic. et cardin. Sirleti edita. Cat. Bibl. Reg. Paris., cujus exemplari passim additæ sunt emendationes ex ms. codice studio T. Mantelli.

1613. Moguntia..... Petri Chrysologi Sermones. Dom. Mita in Præf.

1614. Parisiis, apud Claudium Morellum; in-fol. S. Petri Chrysologi archiepiscopi Ravennatis eruditissimi et sanctissimi Sermones; cum Leone Magno et Maximo Taurinensi.

1618. Parisiis, sumpt. Sebast. Cramoisy; in-fol. S. Petri Chrysologi... Sermones; cum iisdem repetitæ editionis.

1618. Colonia, apud Ant. Hierat; in-fol. Petri Chrysologi episcopi Ravennatis homiliæ de Dominicis et Festis aliquot solemnioribus totius anni, ex impressione Parisiensis; ejusdem Epistola ad Eutychem cum Notis Gerardi Vossii; in Bibl. PP. t. V, p. 11.

1625. Lugduni, sumpt. Claudii Landry; in-fol. Petri Chrysologi... Sermones; cum Leone M. et aliis homiliarum auctoribus. Dominicus Mita Lugdunenses editiones præter hanc enumerat annorum 1622, 1627, 1634 et 1636.

1651. Parisiis.... Petri Chrysologi Sermones. Nescio an cum iisdem auctoribus, an seorsim. Laudat Dom. Mita.

1653. Lugduni.... in-fol. S. Petri Chrysologi Sermones; in *Heptade præsulum Christiana sapientia et facundia clarissimorum* THEOPH. RAYNAUDI.

Accessit *Epistola ad Eutychem*; item *Vita Chrysologi*, testimonium Trithemii et index duplex.

1636. Venetiis.... Petri Chrysologi Sermones. Teste Mita.

1636. Bononiæ.... Iidem. Eodem sponsore.

1643. Bononiæ, per Nicolaum du Solié; in-4°.

D. Petri Chrysologi Forocorneliensis, Ravennatum archiepiscopi, Homiliæ sacræ, sive Sermones aurei, recogniti, emendati, ac *maxima parte* [variis lectionibus, scholiis et observationibus] illustrati; opera et studio Dominici Mitæ. Cat. Bibl. Reg. Paris.

Nobis ad manum est exemplar Venetum ad Bononiense, ut videtur, satis accurate expressum. Inde discimus *Dominicum Mitam* sacerdotem parochum Ugutionelli, antea legum studio et forensibus negotiis vacantem, hominem mediocriter doctum longo correctioris Chrysologi textus desiderio exercitum, tandem cum mss. aliquot codicum copiam nactus esset, adductum esse, ut ipse operam suam ei perpurgando illustrandoque commodaret: *Ulterius perquirendo*, inquit, didici hujus operis adhuc quatuor superesse *manuscripta exemplaria*, nempe duo Romæ parum ab impressis discrepantia: sed Urbini unum in Roveriana, Cesenæ alterum in Franciscana bibliotheca, quæ inter se cunctis pene conveniunt, at in quamplurimis a vulgatis discordant. Quare aditu ad *manuscripta* vix patefacto, ea ipsa partim per amicos, partim per me ipsum pervolutavi et adhibito sodali semel ac a capite usque ad calcem cum exemplari primum Bononiæ impresso contuli, atque errata quæcumque, ut licuit, calamo correxi; variasque nec inutiles lectiones in margine ascripsi, mendosis, quibus mss. exuberant, rejectis, et si quid ex illis omni ex parte emendari nequivit, studii id mentis speculatione supplere; tametsi hoc raro factum est, quod hæc ratio maximis difficultatibus obstructa lubrica sit et fallax. Addidit scholia ineruditissimè saltem profutura, aut litterariorum mentes stimulaturo, quo præstantiora scrutentur. Sunt partim moralia, partim sensum fusius quam plerumque opus erat, illustrant, raro ad dogmata aut historias descendit, et tum fere *Scholia* et *Notationes*, vel *Observationes* inscripsit; rarissime de varietate aut emendatione lectionis disputat. Confecit præterea indices duos, alterum *alphabeticum Sæmonum*, in quo tamen non tam singuli sermones, quam *matæriæ* in quolibet sermone primario exarata recensentur, alterum *rerum et verborum notabilium*. Hinc vero elenchum juxta ritum Evangeliorum, quæ in sacro pro tempore leguntur, in superioribus ad concionatorum usum plerumque addi solitum velut supervacaneum omisit. Tandem et *Vitam Petri Chrysologi* ex ipsius homiliis, et variis scriptorum monumentis, tum impressis, tum *manuscriptis accurate conquistam, stu-*

diose collectam et ordinatim digestam addidit, eique pro majori, ut ait, aliquorum quæ in ea memorasset testificatione sequentia subjunxit documenta: 1° *Epistolam S. Petri Chrysologi ad Eutychem hæreticum*; 2° *Epistolam Leonis papæ I ad Flavianum Constantinopolitanum episcopum contra Eutychem perfidiam et hæresim*; 3° *Epistolam Matthæi cathedralis ecclesiæ Imolensis præpositi, transsumptam ex tabella ipsius manuscripta, qua testatur se corpus B. Petri Chrysologi attraxisse*; 4° *Elogium s. Trithemii*; 5° *Agapiti Vicentini præfationem ad editionem Bononiensem*; 6° *præfationem B. Felicis, XL Ravennatum archiepiscopi in Sermones aliquot S. Petri Chrysologi ex mss. codd. Valicellæ, Cesenæque et alibi*; 7° *Epistolam F. Petri Rodulphii Tussignanensis, episcopi Senogallien-
sis ad senatores Imolæ, qua Sermones Petri Chrysologi a se recognitos ipsis edendos offerebat, ex Commentariis ipsius Senatus a. 1595 desumptam.*

*Sic elaboratum Opus pellexit, inquit, ad inscribendum: Sermones maxima ex parte illustrati, quod eorum codex, Vitæque index et tenebris erutus, et a sordibus vindicatus magis quam antea sit legentibus enucleatus ac declaratus; nitore insuper utque splendore longe omnibus exemplaribus hac opera præstet. In quo faciundo, perguit, quos sumptus, labores et pericula subierim, quam ægra sæpius valetudine prostratus jacuerim; quosque adversarios ac desertores domi forisque fuerim perpressus, scit ipse qui tandem e cælo protegit, Chrysologus sanctus; sciunt multi docti probatique Patres, qui me etiam inter silvas ad animarum curam
C longe a sapientum congressu residentem, fibrorum et bonæ valetudinis expertem adversa prope omnia superasse, et opus propositum aliqua demum ex parte absolvisse mirantur; quod adhuc in tenebris delitesceret, nisi illorum sincero judicio nunc edere fuisset compulsus. Postremo de stylo suo excusationem addidit necessariam utique et vere facetam. Ait enim juxta Senecæ monita in hoc opere componendo magis se quævisisse quid scriberet; inde, et quia aliorum sententias referens propriis verbis transcribendas censuisset, necesse fuisse ut stylus multorum et ex multis constans non idem semper haberetur. Quod si tamen tam in componendo quam in transcribendo multa excidissent, quæ vel oscitanter, vel minus apte posita essent, hoc Dei permissu factum lectores arbitrari jubet, ut tandem *Sciant gentes quoniam homines sunt* (secundum psalm. ix). Nuncupavit editionem suam *Ferdinando Millino* S. Imolensis Ecclesiæ episcopo et Balneariæ comiti, ep. d. ex æde sacra *Paræctæ* S. Agnetis Ugutionelli: v. Kal. Aprilis h. a.*

1644. Parisiis, ex Typogr. Regia; in-fol. Petri Ravennatis Epistola ad Eutychem, Gr. Lat.; in *Concil. Coll. Regia*. Tomo VIII, p. 41.

1661. Parisiis, apud Simeonem Piget; in-fol. S. Petri Chrysologi... opera; in *Theoph. Raynaudi Heptade* h. a. et l. recusa.

1662. Parisiis, sumpt. Ant. Bertier; in-fol. S. Petri Chrysologi Sermones varii juxta anni totius Evange-

lia, festa Dominica et Sanctorum digesti; in *Franc. A. Combesii Bibliotheca PP. Concionatoria*.

Sequitur Combefisius Dominicum Mitam, cui in plerisque etiam de vita Petri astipulatur. Sed ipsi haud displicet sententia, non omnes hujus collectionis sermones unius ejusdemque esse auctoris, quamquam non ab argumentis ex singulis sermonibus ductis sic colligit, sed eo potius, quod in aliis veluti Chrysostomo, Bernardo et aliis homiliarum scriptoribus fieri consuevit.

1666. *Parisiis, apud Carolum Savreux; in-4°*. S. Petri Chrysologi Sermones quinque de Oratione Dominica, sub titulo: *S. Petri Damiani S. R. E. Cardinalis*; in *Luceæ Dacherii Spicilegio vet. aliquot scriptorum, qui in Gallia bibliothecis maxime Benedictinorum latuerant* tomo VII, pagg. 120-127.

Quod sæpius accidit talium Collectionum auctoribus, non excepto Baluzio, litteratissimo viro, ut, dum sua unius opera tantam curam suslinere aggressi essent, aut memoria aut diligentia interdum deficerent et dudum edita pro ineditis venditarent, id *Dacherio* etiam in his sermonibus accidit, qui in Felliciana collectione num. 67, 68, 70, 71, 72, et quidem emendatioribus leguntur, quam hic ex codice quodam Corbeiensis representantur. Monitus hac de re, tomo VII, post indicem contentorum hac ascripsit: « Ut in tomo VII Spicilegii Petre Damiano sermones 5 in Orationem Dominicam tribuerem, suasit codex ante annus scriptus quadringentos, qui Petri Damiani nomen distincte præferebat. At postquam in publicum prodiit tomus ille, monuit me suis litteris doctissimus theologus noster *Steph. de Marcis*, Sermones hosce Petri Ravennatis sive Chrysologi esse genuinos, ob varias et minime spernendas rationes; queis lubens calculum adjicio meum. Eruditis tamen relinquo judicium. » Sic ille; non allatis quas ipse doctus ille supeditaverat rationibus, quarum gravior nulla tamen esse poterat, quam quod jam dudum in antiquissima, certe Petro Damiano antiquiore Sermonum Chrysologi collectione exstant et cum ea excusi essent. Sed hæc sateri illum fortasse pudit. Attamen et in Indice generali tomo XIII Spicilegii subjecto Petri Chrysologi esse notavit, ejusque nomen etiam præserunt in secunda hujus operis editione, licet curator ejus *Ludovicus Franciscus Joseph de la Barre* prorsus nesciret quo jure posterius priori caset præferendum. D. Reprehendit potius *Dacherium* quod rationes, quas ipsum, ut suo codici minus fideret impulissent, non ediderit, additque, si quis malo exemplo ab eo factum esse contenderet, se minime adversaturum. Qui si editum aliquem Chrysologi Sermonem codicem inspectisset, non modo rationes illas facile ipse depre-

hendisset, sed caruisset etiam multis quas ibidem protulit, non ineptis sane sed minus necessariis emendationibus, quippe quæ plerumque omnes jam in antiquioribus editionibus Chrysologi distincte leguntur (a). Ejus vero et *Dacherii* exemplum fraudi fuit aliis, veluti *Fabricio* et *Mansio*, immo et novissimo editori in tantum, ut quinque istos Sermones cæteris superaddendos curaret.

1670. *Cygnæ, typis et sumpt. Sam. Ebotii; in-8°*. D. Petri Chrysologi de Incarnatione Christi Sermo CXXI et CXLIX, et de Infantum Nece CLII et CLIII; in *Dis. Patrum Homiliis in Festum Nativitatis Jesu Christi editis a Christiano Dausio*, pagg. 81-91.

Expressi sunt ex edd. Moguntina 1607, Lugdunensi 1623, et quæ in Coloniensi PP. Bibliotheca est. At *Mitam* editio *Dausio* non innotuisse videtur, siquidem in præfatione scripsit, illas editiones novam recensioem desiderare, eandemque flagitare lectionum varietatem, quæ ex iis quæ *Thomas Hibernicus* et hinc *Allegoriarum Collector* in *Collectanea* sua transtulerint animadverti possit. Idem *Casparis Barthii* in *Chrysologum laudes* ibidem profert.

1671. *Lutetiæ Parisiorum, impensis Soc. Typogr.; in-fol.* Petri Ravennatis Epistola ad Eutychen, Gr. Lat.; in *Conciliis Labbei et Cossartii* tomo IV. p. 35.

1671. *Parisiis, sumpt. Petri Vartiquet; in-fol.* Petri Chrysologi.... Sermones CLXXXVI, cum *Leonis M. et aliorum Opp.* collectis a *Raynando*.

1672. *Parisiis, apud viduam Caroli Savreux; in-4°*. Petri Chrysologi Sermo de Natali Domini contra Nestorium; edidit ex codice vetusto tamquam auctoris incerti setum *Luceæ Dacherius* in tomo XI, pagg. 279-281.

Acceperat a *Chiffletio*. In vulgatis editionibus auctior et emendatior exstat num. CXLV, quod primum monuit *Paulus Colomesius* in *Paratipom.* de SS. *Eccles.* p. 263, et *Obs. Sacris* p. 133. Cf. *Fabricius* in *Bibl. M. et Inf. Lat.* Minime igitur latere debuisset editorem novissimum.

1673. *Lut. Paris., sumptib. Jo. Bapt. Coignard; in-4°*. Petri Chrysologi episcopi Ravennensis ad Eutychen presbyterum Epistola; Latine cum notis *Paschasii Quesnelli*; cum *Leonis M. Operibus*, post epistolam 22, t. I, pagg. 477. Notæ exstant tomo II, pagg. 839-41 (in ed. *Lugdunensi* 1700, in-fol. t. I, pagg. 241, 42. Tomo II, pagg. 456-58).

« Triplicem, inquit *Quesnellus*, hujus epistolæ editionem invenio: unam, quam habent *posteriores sancti Leonis editiones*, ubi ex ms. *Codi. Thuanæ* Bibliothecæ descripta legitur Epistola; alteram, quam ex mss. codicibus Vaticanis num. 2574 et 2580 et cardinalis *Sirleti* procuravit *Gerardus Vossius* doctor

(a) *Tot mendis*, inquit *La Barre* in annotatione prima ad Serm. II, *tot mendis scitent hæ Homiliæ, quot ne perspicacissimus quidem unus ex conjectura tollere potest; quomobrem nihil hic nisi omnino castigatum lector exspectat, nolim; hanc pauca quidem loca scæde corrupta restitimus, sed de omnibus restituendis ne cogitavimus quidem; sunt enim nonnulla*

quæ nisi ope ms. codicis emendari non possunt. Interdum tamen correctiones ejus in locis corruptissimis adeo etiam impressis Chrysologi codicibus concordant, ut dubitare possis, an tantum sola conjectura hominis assequi valeat. Scilicet non semel, sed ubique ferme veram lectionem deprehendit.

catholicus : tertia denique ea est, quæ in prima parte Actorum Chalcedonensis concilii legitur cum Græca versione. Prima editio primum tantummodo caput continet, alterum integrum desiderat : reliquæ duæ utrumque caput complectuntur (a). Unde ista diversitas fluxerit, certo asserere non ausim : verisimile tamen est, vel editorem illum incidisse in mutilum codicem, vel ipsum codicem ab editore fuisse mutilatum. Inquirat porro quæ mutilationis istius causæ esse potuerint, et an integra etiam pro genuino episcopi Ravennensis fetu haberi possit. Quod quidem asserit, et deinde sic pergit : « Unde quo facto decurtata habeatur in vulgatis sancti Leonis editionibus, non assequor. Codicem quidem Thuaneum commemorant, ex quo deprompta fuerit ab editore. An hoc ita sit, nescio. Hoc scio, unicum in Catalogo Tuaneorum mss. codicem a me repertum, qui Epistolam sancti Petri Chrysologi contineat, cum aliis nonnullis ad synodum Chalcedonensem pertinentibus : in hoc vero codice integram haberi Epistolam. Cui si mss. Vaticanos et card. Sirleti codices, antiquasque ac recentiores Baronii et Conciliorum editiones adjunxeris, vix restat dubitandi locus, quin vel in editoris illius, si non malam fidem, saltem oscitantiam, vel in Codicis vitium refundenda sit Epistolæ diminutio. » Utinam vero Quesnello indicare placuisset editionum Leonis M. folium paginamve, in qua Petri hæc epistola exstet, quam a se lectam fuisse tam discrete significat.

1676. *Lugduni, sumptib. FFr. Anissoniorum et Joan. Poyssel; in-fol.* Divi Petri Chrysologi archiepiscopi Ravennatis Sermones Aurei ad Exemplar Seraphice Cesenæ bibliothecæ correcti, scholiis ac locupletissimis moralium conceptuum varietate Commentariis illustrati. Nunc recens in gratiam divini verbi concionatorum, addita Sanctissimi Doctoris Vita, nec non et ejusdem ad Eutychem Epistola Notis pariter elucidata, prodeunt in lucem opera et labore R. P. Fr. MARTINI DEL CASTILLO *Burgensis Minoritæ de Observantia*: in *S. Evangelii Mexicana Provincia Lectoris Jubilati, Theologiæ honor. Alex. VII. Rescripto decorati Magistri. Olim in eadem Provincia Ministri Provincialis*: et in magno *S. Bonavent. Collegio Rectoris, atque studiorum Regentis*. Accessit his Index quadruplex : I. scilicet Sermonum; II. Locorum Scripturæ sacræ; III. Evangeliorum ad Conciones per Annum; IV. Rerum denique notabilium.

Bellus hic artifex novem et quod excurrit alphabetæ commentariis suis in *XXII Chrysologi Sermones et Epistolam ad Eutychem* implevit. Illud cum superiori editore Dominico Mita commune habet, quod licet ingens titulorum syrma post nomen trahat, tamen de iniquitate fortunæ conqueritur, nec propitiorem habuit Facundiam deam. « Apposui in corde meo, inquit, universos *CLXXVI Sermones D. Petri Chrysologi meis illustrare commentis*: idcirco brevi orationum completo marginali scholio ad depromendum rimandumque sensum ejus subtilissimum me contuli,

(a) Adeoque non tres sed duæ tantum numerandæ fuissent, ut rectius a Fabricio et Balleriniis factum est.

latiori sermone (*nec enim periculosum est, ne sit nimium, quod esse maximum debet, junior aiebat Plinius*) inchoavi et viginti duos sermones, una cum ejus epistola ad Eutychem hæreticum, quos complevi, exhibeo. Sed proh dolor! ophthalmia prolixè admodum lumina torsit; et quod magis est, novem et plus annis, lippientem me limis oculis fortuna prospexit, retrahens invida, qua laboriosa a penso, laborare cupientem. Pluries repeti cum Diogene Cynico: Euge, o fortuna, quod viriliter me traciasti! Me peccatorem, me scelestum, flagellis felicem Deus Op. Ma. fecit, tenuit me semper idiographum, cum amanuense nunquam, bibliotheca orbatum et cella fere exulem. Ideam quoque testatur, se quæsisse magis quid scriberet, quam quemadmodum, non curasse se sollicitam, compertam perpolitamque orationem, sed remissius loqui voluisse, ut loqueretur securius. Unum quod in toto opere non prorsus ineptum judices, est *Vita Petri Chrysologi*, in qua Scripta etiam editionesque eorum attingit. Nuncupatum est *Petro Principi Portocarero Folch de Arragon et Corduba*, etc., epistola quæ omnibus ingenii auctoris sui luminibus radiat.

1677. *Romæ, sumptib. Pontii Bernurdon; in-fol.* Latini Latintii Viterbiensis Variæ Lectiones et Observationes in Petrum Chrysologum; in *Bibliotheca ejus Sacra et Profana*, t. I, pagg. 98 - 103.

Pertinent hæc observationes, quæ commendatione alia præter auctoris nomen non egent, ad sæculum superius. Obiit enim Latinus a. 1595. Usus est editione Parisiensi a. 1574.

1677. *Lugduni, apud Anissonios; in-fol.* S. Petri Chrysologi Sermones (CLXXVI) et Epistola ad Eutychem cum notis *Ger. Vossii*; in *Max. Bibl. PP.* tomo VII, pagg. 803 - 979.

1679. *Coloniæ Agrippinæ, apud Jo. Carolum Munnich et Petrum Ketteler; in-4º*; D. Petri Chrysologi archiepiscopi Ravennatis viri eruditissimi atque sanctissimi Sermones in Evangelia de Dominicis et festis aliquot solemnioribus totius anni insignes cum triplici indice, Evangeliorum et Epistolarum, Locorum S. Scripturæ rerumque et verborum in lucem editi. (Accesserunt Sermones Maximi Taurinensis.) *Editio prima in Germania* (sic).

Typothesæ incuria annus in titulo exscriptus est MDLXXIX. Etiam si vero satis typis et tota descriptione sæculum se proderet, non tamen meo unius arbitrio statuere ausus sum, antequam aliunde mihi hac de re constaret. Sed jam certus sum et lectores monitos volo, ut Maximi Taurinensis editionem a. 1579, ad sequens sæculum transcribant. In *Cat. Bibl. Reg. Paris.* laudatur hæc editio anni 1678.

1684. *Parisiis, apud Franc. Muguet; in-fol.* Petri Chrysologi Sermones duo: unus de pace in illud Matthæi v, *Felices pacifici*, etc. (LIII); alter de Natali Joannis Baptistæ; inter Augustinianos, quos Benedictini secreverunt per *Appendicem* tomi V, classe 4, num. 61, et classe 3, num. CXCI.

Prior olim inter Sermones de Tempore erat num.

CLXIX, postea in App. LVII; posterior inter Sermones de Sanctis XXII, post in App. LXXVII. Sed ille passim interpolatus est et multis sententiis auctior, quas proinde Maurini ansulis commonstrarunt; hic ab initio decurtatus. Erat ergo ratio, cur novissimus editor eosdem editioni suæ insuper adjiceret, ut a Mansio discimus. Alii duo insuper inter Augustinianos Sermones occurrunt, nempe num. CXXI, de Natali Domini V, quem in quibusdam mss. Petri Ravennatis nomen præferre notant, et Sermo XCVII de verbis Evang. Joan. XIV, *Pacem meam do vobis*, etc. quem cum LXI Chrysologi stylo convenire movent iidem.

SÆCULO XVIII

1714. *Parisiis, ex Typogr. Reg.; in-fol.* Petri Ravennatis Epistola ad Eutychem; in *Conciliis Harduini*, tomo II, pagg. 22.

1723. *Parisiis, apud Montalant; in-fol.* Petri Chrysologi Sermo de Natali Domini et Sermones V in Orationem Dominicam; in nova editione *Spicilegii Lucae D'Achery*, quam curavit Ludovicus Franc. Joseph de La Barre tomo I, pagg. 41, 215-221.

Vide quæ dicta sunt occasione editionis primæ a. 1666 et 1672.

1742. *Venetis, apud Augustinum Savioli; in-fol.* Sancti Petri Chrysologi Forocorneliensis Ravennatum archiepiscopi Opera omnia cum observationibus et indice rerum locupletissimo *Dominici Mitæ*. Accessere præterea in hac nostra editione S. Valeriani Cemeliensis episcopi Homiliæ quotquot exstant.

Bibliopolæ instituto Bononiensis a. 1643 editio accurate recusa et cultu non honesto modo, sed etiam magnifico dotata est.

1750. *Venetis in-fol.* Sancti Petri Chrysologi Opera omnia ad codices mss. recensita a P. Sebastiano Pauli Clerico Reg. Congregationis Matris Dei Lucensis.

De hac editione non nisi ex iis constat, quæ cl. Mansius in Bibliotheca Fabriciana mediæ et infimæ Latinitatis T. V, pag. 253, ad supplendam de Chrysologo notitiam recitavit. « Non est, cur hic præteream, inquit, quam sub ipso anno suo emortuali evulgavit vir cl. P. Sebastianus Pauli congregat. Matris Dei Lucensis, sodalis meus dilectissimus et amicus dum viveret in primis charissimus. Prodiit illa typis Venetis a. 1750, T. I (quod interpretor volumine uno) in-fol. Præter ea quæ in præcedentibus editionibus patuerunt, adjecit sermones septem de

A Oratione Domini desumptos ex Dacherli Spicilegio tom VII, pag. 120, veteris editionis; geminos etiam alios ex appendice Sermonum S. Augustini editionis Maurinianorum. Recensuit totum opus ad veteres mss. codices; notas a Dominico Mita olim adornatas retinuit, quibus et suas adjecit, nec paucas, nec, ut vera fatear, inductas. Quamquam vero laborem hunc viri eximii probo, multum tamen abesse credo, ut editio Operum Chrysologi sic tandem omnibus numeris absoluta reputetur. Admonet vir eximius ex orationibus hisce nonnullas Severiano cuidam in vetustis codicibus ascribi, qua ego præmonitione edoctus nactusque in veteri homiliario codice, reperto in bibliotheca canonicorum Majoris Ecclesiæ Lucensis, nec meo judicio sæculo XII recentiore, homilias quasdam Severiani nomine præfixas, unam aliquam ex illis conferendam assumpsi cum homilia Chrysologi, quæ inter editas est CH. Utramque consentientem reperi: simul tamen agnovi, hiulca quædam esse in edito, quæ egregie supplebantur a codice illo. Profert ibidem variantis lectionis aliquot exempla. Sed non hujus demum editoris fuit illa admonitio, nonnullas homilias Severiano in codicibus vetustis ascribi, sed dudum in Bononiensi prima ab Agapito illud observatum est. Nec admodum diligentiam ejus commendat, quod bis eosdem Sermones V in Orationem Dominicam exscribendos dederit.

1753. *Venetis, apud Simonem Occhi; in-fol.* Petri Chrysologi episcopi Ravennatis ad Eutychem presbyterum Epistola, Gr. Lat. cum admonitione et notis *Balleriniorum*; in *Operibus Leonis M. T. I*, epistola XXV, pagg. 775-78.

Ballerinii docent decurtatam epistolam, de qua Quesnellus primum monuit, proficisci ex collectione Canonum Hispana, ex eaque in *Isidorianam*, indeque in reliquis Collectiones fluxisse. Simul tamen ostendunt integræ originem potioris esse et antiquitatis et auctoritatis, quippe quæ inveniatur in collectione epistolarum in causa Eutychetis, quæ actionibus concilii Chalcedonensis præmitti solet, ante medium sextum sæculum Latine compacta. Suspiciantur autem priorem partem epistolæ quam etiam Hispanica collectio profert originalem esse posteriorem ex Græco usam.

D 1761. *Florentiæ, expensis Ant. Zattæ Veneti; in-fol.* Petri Ravennatis Epistola ad Eutychem Gr. Lat., cum præmonitione et notis *Balleriniorum*; in *Collectione ampliss. Concilior.* tom. V, pagg. 1347-1350.

JOS. A. AMADESII DISSERTATIO
DE
METROPOLI ECCLESIASTICA RAVENNATENSI,
AD CL. VIRUM
PAULUM PACIAUDUM.

TYPOGRAPHUS VENETUS LECTORI.

Ad umbilicum pervenerat Editio, cum diligentia et cura cl. v. Pauli Mariae Paciaudi clerici regularis Dissertatio hæc Ravenna Venetias missa ad meas manus pervenit. Hanc hic addere pro coronide horum Prolegomenorum, nec editori ingratum, nec lectoribus injucundum fore, arbitratus sum. Vale.

PROCEMIUM.

Cogitantem ea, quæ de Ravennatis Ecclesie dignitate superioribus diebus disserueram, tenebris et oblivioni demandare, me ex hujusmodi sententia revocaverunt persuasiones tuæ, optime Paciaude. Et quamvis diu, multumque dubitaverim, utrum tuæ voluntati resistere, an obtemperare magis expediret; illud enim obedientiæ periculum, alterum observantia atque amor in te meus insinuabat: attamen malui huic qualicumque periculo me totum committere, ut observantia et amori obsequerem, quam isthæc officia, quibus tibi obstringor, ne tantillum quidem violare, ut periculum devitarem. Imbecillitatem ingenii mei scribendique in re critica imperitiam, tum rei ipsius de qua actum est difficultatem et celeberrimorum contra nos opinantium virorum auctoritatem, tum extremam documentorum, rationum, scriptorum inopiam, cui obnoxii sumus, tibi pluries instanti, pluries quoque objeceram, quibus rebus ab hac ratione scribendi deterre-
rer. Sed quoniam hisce posthabitis in proposito perseverasti, meque nutantem velis remisque in hoc velut mare impulisti, mos est tibi gerendus omnino, atque specimen aliquod opusculorum nostrorum, qualiacumque demum illa sint, publico iudicio permittendum.

Tria igitur in cœtu nostro litterario de hac Ravennati Ecclesia tractavimus. Primum enim quesivimus, utrum Mediolanensis episcopi suffraganea illa fuerit quatuor prioribus æræ Christianæ sæculis. Deinde litteras Clementis II Romani pontificis, quibus Ravennatensi super Mediolanensem antistitem sedendi in conciliis prerogativa restituitur, a falsitatis nota vindicavimus. Tum quid opinandum sit de origine metropolitice dignitatis in Ecclesia Ravennatensi perpensis saniorum auctorum sententiis conquisivimus. Porro ea omnia argumenta, quæ fusiori calamo, ac vernaculo sermone, pluribusque dissertationibus scripseramus, ad tria capita modo contrahenda, breviorique oratione exponenda censemus.

A

CAPUT I.

Utrum Mediolanensi Ecclesie subjecta fuerit Ecclesia Ravennas quatuor prioribus æræ Christianæ sæculis.

§ I. Exponuntur rationes auctorum affirmantium.

1. Eustachius a S. Ubaldo Augustinianus Excalceatus satis prolixam dissertationem intexit postremo exeunte sæculo de *Metropoli Mediolanensi*, in qua omni rationum ac monumentorum genere, si Superis placet, conatus est demonstrare, inter illustriores Ecclesias, quæ Mediolanensi episcopo subjiuntur velut suffraganeæ, Ravennatem quoque et Aquileensem fuisse. Verum Augustiniani nostri una fuit cura in hac firmanda sententia, Sirmondii, Schelstratii, Norisii, et aliorum aliquot vestigiis atque auctoritati solummodo insistere. Cum enim nullum de subiectione harum Ecclesiarum antiquum, positum, et inalterabile sibi superesse documentum fateretur, et Nicæni concilii atque Antiocheni decreta non leviter contrarium urgere putaret, auctoritas tamen tantorum virorum antiquitatum ecclesiasticarum peritissimorum hominum pro omni antiquo illi satisfuit monumentis. Et optime quidem; si magna auctorum nomina, non autem rationes et fundamenta quibus eorum placita innituntur nostra hæc ætas in pretio haberet.

2. Porro celeberrimis etiam hisce criticis æque ac Mediolanensi eorum Symmystæ defuere omnino antiqua omnia positiva, et inalterabilia documenta, quibus Ravennati, et Aquileensi Ecclesiis jugum subiectionis certissime assererent. Nam concilia nulla primorum Sæculorum, nullæ consecrationes episcoporum, visitationes Ecclesiarum nullæ, sanctiones, appellationes, consultationes, quæ vel suffraganeitatis, ut ita loquar, in minoribus, vel preminentia in principibus Ecclesiis indicia esse solent, multoties, vel historicorum, vel Patrum testimonia, aliquod ejusmodi documentum eis suppeditarunt. Uta igitur conjecturarum atque argumentorum negantium via processere omnes, salebrosa enimvero et difficultatis plenissima. In hierarchia

imperii hanc sibi viam excogitarunt ad Ecclesiasticam hierarchiam stabilendam. Singulis fere provinciis, in quas longe, lateque Imperium dividebatur per Asiam, Africam atque Europam singulos metropolitanos episcopos tribuere non renuunt primis, quæ diximus, Ecclesie temporibus, eos nempe episcopos, qui in præcipua cujuslibet provincie civitate constituti, alios omnes minorum civitatum comprovinciales moderarentur: attamen ordinem hunc hierarchicum soli Italiae denegant, cui licet in XVII, ut aiunt, provincias distributæ, duos tantum metropolitanos episcopos per ea tempora assignatos volunt, Romanum scilicet, et Mediolanensem, ad quartum sæculum Aquileiensis exordia protrahentes, ad quintum usque Ravennatensis.

3. Si vero ab iisdem auctoribus petas qua ratione factum, ut in reliquis orbis Romani provinciis metropolitanis apostolico instituto ordinati sint, in Italia vero, ubi Paulus prædicavit, ubi Petrus Ecclesiam instituit, ubi sedes apostolica primis Ecclesie temporibus erat, institutum illud statim non obtinuit? quemadmodum a senetipso quesierat Emanuel Schelstratius (*Tom. I dissert. cap. 5*): primo responsiones illorum auctores isti non approbant, qui rationem et causam tanti discriminis in apostolorum vel successorum instituentium voluntatem rejiciunt. Secundo autem respondent ipsi, regimen quoque ecclesiasticum Italiae ad exemplar sæcularis apostolos vel successores eorum composuisse; cum enim a duobus vicariis præfecti prætorio Italiae omnis hæc regio administraretur, Romano scilicet, cui decem provincie suberant, et Mediolanensi, cui septem; eadem pariter methodo duo fuerant ecclesiastici metropolitani in Italia constituendi, ut quemadmodum in reliquo orbe, ita ibi quoque ecclesiasticæ hierarchiæ ordo sæcularis hierarchiæ ordini responderet. Quapropter decem suburbanarum provinciarum episcopis immediate præerat, ut metropolitanus, ipsemet summus pontifex; in septem vero cæteris, quæ Italiae cognomine distinguebantur, metropolitani vices gerebat Mediolanensis episcopus. Hinc distinctio episcoporum Romanæ provincie ab episcopis quos provincie Italiae appellabant; atque hinc orta est penes auctores ipsos de subjectione Ravennatis ecclesie et Aquileiensis conjectura; nam Æmiliæ prima erat civitas Ravenna, Venetiarum Aquileia, quas provincias vicariatus Italiae comprehendebat, ideoque earum episcopi metropolitanis Italiae obedientiam præstasse dicendi erant.

4. Vicariatus Italici urbes fuisse Ravennam, et Aquileiam nullus infelatur; illarum quoque episcopos ab Italia appellatos testantur subscriptiones concilii Sardiensis. *Fortunatianus ab Italia de Aquileia, Severus ab Italia de Ravenna, Protastus ab Italia de Mediolano*, ac tandem Mediolanum Italiae fuisse metropolim assertit Athanasius in epistola ad Solitarios. *Ex quorum numero clarissimæ sunt confessiones viri religiosi, et episcopi boni, Paulinus Treviranus, quæ Galliarum metropolis est, Lucifer Metro-*

Politanus episcopus Sardinie, Eusebius Vercellis civitatis Italiae, Dionysius Mediolani, quod et ipsum est metropolis Italiae. Accedit testimonium divi Ambrosii, qui tum ad Vercellenses, tum ad episcopum Vicohabentinum scribens Venetias, et Æmiliam ad se pertinere confirmat, ut interpretatur Sirmondus (*Lib. 1*). In epistola enim ad Vercellenses queritur S. Doctor, eorum Ecclesiam squalere adhuc Pastora viduatam, dum reliquæ finitimarum civitatum ecclesie ejusmodi solatio lætarentur. *Constitgor dolore, quia Ecclesia Domini, quæ est in vobis, sacerdotem adhuc non habet, ac sola nunc ex omnibus Liguria, atque Æmilia, Venetiarumque, vel cæteris finitimis Italiae partibus hujusmodi eget officio (Ambros. epist. 82).* In altera vero ad Vicohabentinum illius curæ enixa B commendat Imolensem Ecclesiam, donec novus ibi constituitur episcopus. *Commendo tibi, fili, Ecclesiam, quæ est ad forum Cornelii, quo eam de proximo intervisas frequentius, donec ei ordinetur episcopus: occupatus diebus ingruentibus Quadragesimæ tam longe non possum excurrere (Ambros. epist. 2).* Forum Cornelii, seu Imola urbs est Æmiliæ provincie, seu Flaminie, cujus etiam caput Ravenna: in Æmilia pariter sita erat Vicohabentia, modo Ferraria. Ex allatis ergo Ambrosii verbis constat Forum Cornelii sub ejus cura, et visitatione, et ordinatione fuisse: Vicohabentiam pariter ad eum spectasse, tum quia ejus episcopo, quem subjectionis nomine filium appellat, alterius Ecclesie visitationem mandat; tum quia ex homilia 175 S. Petri Chrysologi inferius afferenda subjectionem istam Vicohabentiæ arguere posse credunt critici nostri. Venetias igitur et Æmiliam continebat provincia Ecclesiastica Mediolanensis, consequenter Ravennam et Aquileiam.

5. Schelstratius vero ad effereudam magis magisque in has provincias auctoritatem Mediolanensis Ecclesie, aliud mutuatur argumentum ab epistola synodica quam Eusebius illius episcopus Leoni Magno conscripsit in celeberrimæ S. illius pontificis ad Flavianum epistolæ approbationem. Cum enim aliquorum Æmiliæ, Rhetiarum, Alpium Cottiarum episcoporum subscriptiones in calce Eusebianæ epistolæ observasset Schelstratius, arbitratus est in omnem fere Italiam, et ultra jurisdictionis suæ limites dilatasse episcopum illum. En verba Schelstratii. *Quam diffuse autem Mediolanensis Ecclesia per Italiam jus metropolitanicum obtinuerit ante institutos Ravennensis, et Aquileiensis Ecclesie metropolitæ, colligi potest ex Eusebii Mediolanensis epistola, quæ ad Leonem Magnum missa est super fide quam ad Orientem direxerat. Illi enim non solum subscribunt Liguria episcopi Crispinus Ticinensis, Cyriacus Laudensis, Abundantius Comensis et reliqui, sed etiam Faventius Regiensis, Majoranus Placentinus et Cyprianus Brixellensis de provincia Æmiliæ: Abundantius Comensis pro Agimone Curlensi, Gradus pro Eustasio Augustano ex Rhetia, Maximus Taurinatis et Quintus Dernensis ex Alpiibus Cottii: quos consequenter spectasse constat ad synodum Eusebii, . .*

His autem si addas episcopos Flaminiae, cujus episcopum Forocorneliensem ad suam obedientiam spectasse indicat divus Ambrosius habebis omnes fere regiones, quae ecclesiasticam Italiae provinciam constituebant, Liguriam nimirum, Aemiliam, Flaminiam, Alpes Cottias, Rhetiam Hisque Histriae et Venetiae provincia dumtaxat deesse cognoscitur, quibus exceptis, in reliquis Italiae regiones Mediolanensis episcopus, tamquam Italiae Metropolitanus, jus obtinebat. »

6. Hisce argumentis in sola prorsus conjectura positus, sunt qui pondus addunt argumenti negativi. Illud vero est, de solo Romano pontifice, tamquam decem suburbanarum provinciarum metropolitano, et de solo Mediolanensi episcopo tamquam septem Italiae provinciarum, locutos esse veteres Scriptores, et vetera, quae supersunt antiquitatis monumenta : de quibuscumque aliis Metropolitanis altissimum apud omnes silentium.

7. Haec tamen omnia, quae critici pene universi de hierarchia ecclesiastica tractantes singulis fere pagellis regerunt, atque infinita propemodum eruditione ad satietatem usque amplificanc, facili negotio, ut arbitror, diluere, et levitatis arguere poterit, qui doctissimam legerit *abbatis Bacchini* de origine ecclesiasticae hierarchiae dissertationem. Celebris enim Cassinensis totus ibi est in suffodiendo allatarum conjecturarum, atque argumentorum fundamento; quod egregia, eaque inconcussa doctrina omnino contrivit. Quare cum omnium probationum vis de Ravennatis et Aquileiensis Ecclesiae subjectione a civilis regiminis Italiae systemate promanet, cui Ecclesiasticam ipsius Italiae hierarchiam auctores ipsi accommodatam volunt; nos cum Bacchinio systema illud commentitium demonstrabimus, atque inde firmiter gressu ad reliquis Mediolanensium rationes enervandas procedemus. Quamvis autem aliqua de patriarchatu Aquileiensi hic obiter miscere nobis continget; protestamur tamen de illius prerogativis nullum prorsus iudicium nos esse laturos, maxime si quae P. Bernardus Rubeus in suo eruditissimo opere, et quae cl. Joseph Motta in dissertatione de jure metropolitico num. 31 et seqq. super Aquileiensis Ecclesiae origine, amplitudine, jurisdictione nuperrime scripserunt, non omnibus aequae placeant. Mediolanenses solummodo petimus ad eosque convertimur. Verum praestantissimae Mediolanensis Ecclesiae amplitudini nihil ideo per nos detractum volumus, satis superque contenti, si Ravennatensem ab ejus dominatu vindicaverimus, rationesque, quibus haec impetitur inter mere supposititias rejecerimus. Nos autem non latet ingenuis Mediolanensibus *ex vano nihil hauriri*, ut verba Ripamontii usurpem contra nimios patriae Ecclesiae magnificatores apte loquentis (*Tom. I Hist. Eccles. Med. lib. 1*) : *Nec eo sumus, ait, ingenio, ut dum miscendo falsa veris, primordia nostrarum rerum angustiora facimus, velimus mereri probra et cavillos, et in omne deinceps aevum ire cum illa morum existimatione ac fama, tamquam patrio no-*

mini specioso dictu gratificari et venditare fuerit cura. Irridet enim iis verbis, ex lib. iv decadis primae *Titii Livii* desumptis, Ripamontius Galvanei Flammæ concivis sui simplicitatem, qui fabellas omnes hinc inde captatas suum in *Chronicon* congresserat, et praecipue ubi ingentem provinciarum numerum imperite ascriberat Mediolanensis civitatis imperio, prout in iis versibus :

Urbs secunda Romae, infulis laureata supremis,
Imperii, sedesque Jovis, miris exarata structuris,
Prima metropolis urbes Liguriae regis,
Rhetias utrasque : Bavaria, Coria, Cumae,
Corsica, Sardinia, Ravenna, Janua, Pisa,
Gradus, Aquileia, Ticinum, Placentia, Sena
Angusta cum Secunda subsunt; tu Subria Romae;

Quae forsitan de civili, non de ecclesiastica jurisdictione accipi possent, nisi alibi, scilicet in *Chronico* suis bonus iste auctor temporali Mediolanensium dominatui ecclesiasticum aequaret illis verbis : *Ecclesiae Aquileiensis, et Ravennas, Januensis, Gradensis, Cumana, Augustana, Coloniensis, Basiliensis, Coriensis, Papiensis, Placentina, et omnes alii episcopi Italiae fuerunt suffraganei episcopi Mediolanensis.* Porro his omissis, ad argumenta criticorum quos jam laudavimus, animadversione et responsione propius accedamus.

§ II. Exponuntur rationes auctorum negantium.

8. In negativam sententiam aliquot praclarissimi auctores abierunt, inter quos eminent Petrus de Marca, Benedictus Bacchinus, Hieronymus Rubeus ex catholicis, Salmasius inter heterodoxos, licet non omnes ob easdem rationes, neque eodem, ut aiunt, spiritu ducti. Alii enim jugum Mediolanense ab Ravennate Ecclesia excusserunt, eam putantes metropolitanam fuisse usque ab ejus fundatione. Alii vero, quamvis hujus dignitatis initia ad quintum usque saeculum distraxerint, negarunt tamen probari ullo modo posse Ravennates Mediolanensi Ecclesiae paruisse umquam : immo Mediolanensi ipsi quartum Christianorum saeculum vix atque aegre concedere videntur ejus metropolitice jurisdictionis exordiis. Nos vero utriusque opinionis examen de origine hujus prerogativae in Ecclesia Ravennate ad caput tertium deferentes, quaestionem autem de origine clarissimae Ambrosianae metropolis integram doctioribus criticis relinquentes, satis nunc habemus auctorum negantium responsiones in medium producere, quibus allatas in superiori articulo contra libertatem nostrae Ecclesiae rationes refelluntur.

9. Harum igitur prima, quae caeterarum origo et fundamentum est, petitur ex forma regiminis Italiae, cui contendunt aptari debere formam regiminis ecclesiastici. Quia ergo in duplicem vicariatum Italia omnis partiebatur, Romanum et Italicum, duplex tantum dicendus est fuisse ea in regione metropolitane, nempe summus pontifex, ut Romae episcopus, et Mediolanensis antistes, ut episcopus civitatis quae caput erat Italici vicariatus; et quemadmodum episcopi decem provinciarum suburbanarum papae, ut eorum metropolitano, parebant, ita episcopi septem provinciarum Italicarum episcopo Mediolanensi, quos inter procul dubio Ravennas erat.

10. Qui sic argumentantur, ait Bacchinius, vel **A** admittant necesse est ecclesiasticam Italiae hierarchiam quarti et quinti saeculi ab ea quam apostoli ibi stabiliverant longe dissimilem, vel fateantur eam non fuisse aptatam civilis imperii systemati (*Dissert. de Orig. hier. eccl. part. II*), si illius auctores apostolos arbitrantur. Tempore enim apostolorum, immo neque per integra tria priora saecula Italicum regimen formam assumpserat duorum vicariatuum, super quibus aedificium omne suum scriptores caeteroquin peritissimi construxerunt. Italiam a Sicilia ad Alpes Cottias dividerat Augustus, testibus Plinio (*Lib. III cap. 5*) et Tacito (*An. lib. V cap. 11*), in undecim regiones sub unico praefecto: singulis tamen suum tribuisse praetorem credit Pancirolo (*Ad. Not. Imp. Occid. c. 49*), praeter decuriones, qui in civitatibus **B** Italicis Romani senatus imaginem praeseferebant, et duumviros, qui consules representabant. Forma isthaec regiminis Italici ab Adriano Caesare immutata est in quatuor praefecturas, atque earum quaelibet singulis consularibus attributa. Rursus novum induxit gubernationis systema in Italiam Aurelianus, si Panciolo fides (*Ubi supra*), qui argui posse ex Spartiano arbitratus est, sub uno correctore omnem hanc regionem tunc revocatam. Ex Vopisco autem (*In Tacit. ap. Bacch. ubi supra*) conjicit Bacchinius, indicia quatuor consularium non obscure apparuisse sub Tacito Augusto. Quae omnes variorum regiminum species cum longissime distent a specie vicariatuum Romani atque Italici, illaeque ab apostolorum aeo tria integra saecula, et amplius occupent, repetere **C** liceat, vel Apostolos non efformasse ad normam imperii hierarchiam ecclesiasticam in Italia, vel eam quae vigeat quarto et quinto saeculo toto caelo distasse ab apostolica institutione. Nutante igitur opinionis de Ravennatis Ecclesiae suffraganeitate praecipuo fundamento, corruat opus est opinio ipsa, quae nulla alia enimvero solida ratione fulcitur.

11. Quarto solummodo ineunte saeculo imperium universum divisit Constantinus Magnus in quatuor praefectos praetorio, quorum praefectus praetorio Italiae Africam, Sardiniam, Corsicam, et Siciliam cum insulis adjacentibus moderabatur praeter Italiam ipsam, quam per laudatos vicarios regebat, alterum Romae, Mediolani alterum residentem, cum ea Italicarum provinciarum partitione superius a nobis **D** indicata (*Zosim. Hist. lib. II. ap. Bacch.*). Haec autem ipsa Constantini Magni partitio Romani dominatus quot ab Augustis successoribus passa est vicissitudines! Quot provinciarum Italiae commutationes, commixtiones, variasque distributiones! Consulat qui super hac re plura cupit, quae Bacchinius (*Ubi supra*), quae auctores centum veteres aequae ac recentiores fusius scripserunt. Ne quarto igitur quidem saeculo ordinem hierarchicum Ecclesiarum Italicarum aptatum fuisse imperii systemati suspicari licet inter tot humanarum rerum perturbationes. His accesserunt Arianæ haeresis tempora, quibus et praecipue Constantio Constantini filio imperante, omnes pene Ita-

lice Ecclesiae turbatae, confusae, atque eversae fuerunt: adeo ut a veritate, ut ego quidem opinor, aberraret, qui ejusmodi aetate turbulentissima tributas a pontificibus summis fuisse assereret Mediolanensi episcopo septem Italiae stricte sumptae provinciarum Ecclesias, maxime quia haeresi in Italia eo ipso saeculo adhuc debacchante, jam metropolitica infra praefulgebat Aquileiensis antistes, ut apud omnes in comperto est. Quae ergo conjectura, quae ratio superest pro Ravennatis Ecclesiae subjectione?

12. Subscriptiones autem concilii Sardicensis innuere quidem aliquo modo possunt, inductam jam et firmatam Italicarum provinciarum distinctionem, quo tempore idem concilium celebrabatur, scilicet circa medium saeculi quarti, pluresque annos, postquam Constantinus vicariatuum Urbanum ab Italico distinxerat; ac propterea ad eam distinctionem fortasse indicandam addi potuit ab episcopis septem provinciarum, qui concilio interfuerunt *ab Italia*. Verum frustra ab hoc addito emendarunt doctissimi viri indicium vel praetextum effingendi Ecclesiam Mediolanensem omnium Italici vicariatus Ecclesiarum metropolitanam non solum ipso saeculo quarto, verum etiam, et multo magis saeculis praecedentibus. Primo in dubium revocare jure possemus, utrum *ab Italia* ad Mediolanensis vicariatus provincias designandas additum fuerit: primo quia eam denominationem ab Augusti aeo obtinuerat, ut pro Italia toto terrarum orbe cognoscebatur omnis ea regio quae, ut supra inuimus, hinc ab Alpibus Cottias, illic a Siculo mari circumscribitur, cum ante Augustum Galliae Cisalpinæ nomine tractus, qui ab Alpibus ad Rubiconem fluvium, Italiae vero, qui a Rubicone ad Siciliam pertingebat, ubique appellaretur (*Strab., Polyb. Cluver., ap. Bacch. ubi supra*). Secundo quia ab ipso Sardicensi concilio non obscure declaratum est quid ipsum intelligeret nomine *Italiae*, nempe non vicariatuum tantummodo Mediolanensem, sed universam Italiam, et praecipue provincias suburbicarias; epistola enim ad Julium R. P. ita eum hortatur: *Tua autem excellens prudentia disponere debet ut per tua scripta, qui in Sicilia, qui in Sardinia, qui in Italia sunt fratres nostri quae acta sunt, et quae definitu, cognoscant (Inter Hilarii fragm.)*. Nam si ad fratres, qui in Italia erant, id est ad episcopos tantum vicariatus Mediolanensis animum tunc intendisset concilium, omnes alios exclusisset a scientia actorum, et decretorum suorum, qui in Campania, Brutiis, Umbria, caeterisque Romani vicariatus provinciis residebant episcopi; immo eos ipsos solummodo pontifici suggestisset, qui Synodo interfuerant cum imaginario Italiae metropolitano, tacuisset vero eos qui abfuerant provinciarum vicariatus Romani, quorum vix unum aut alterum inter Patres Sardicenses reperimus.

13. Tertio quia neque Athanasius, et quod magis ad rem facit, neque ipse Constantinus Magnus rationem semper habuerunt hujus strictioris Italiae denominationis, qua solum Mediolanensem vicariatuum

respiciebat. Alter enim in libro de Synodis Picenum A
annonarium, quod inter Romani vicariatus provin-
cias certissime numerabatur, tamen *Italiae* vocabulo
appellat, cum ait : *Arminum urbs Italiae*; in Piceno
enim hanc sitam fuisse urbem, eaque ratione ad Ro-
manæ provinciae metropolitanum pertinuisse ejus
episcopum, non autem ad Ravennatensem, omni co-
nato probare nisus est cardinalis Norisius (*Dissert.*
de v. syn.). Constantinus vero Augustus scribens apud
Eusebium super celebratione Paschalis : *idcirco*, in-
quit, *id æquum omnes rectumque judicaverunt, quod*
et vobis placitum esse spondi, ut scilicet quod in
urbe Roma, perque omnem Italiam, Africam, Ægyptum,
etc., concordi sententia observatur, id vestra
quoque prudentia libentibus animis amplectatur. Ex
quibus verbis luce meridiana clarius colligitur, *et* B
per omnem Italiam in sensu Constantini extendendum
esse tam ad septem vicariatus Mediolanensis quam
ad decem Romani provincias, prout mehercle ab
omnibus extenditur.

14. Quarto denuum quia longe etiam post ad sci-
tum Italiae duorum vicariorum magistratum, *Italiae*
vocabulum pro integra regione quam uterque vica-
riatus complectebatur usurpatum fuit. Sic leg. 13
Codicis Theodosiani, quæ est de Accusationibus, et
l. 2, de integri Restitutione, omnem simul Italiam a
reliquis imperii regionibus distinctam legimus; l. 4,
de Desertoribus, et l. 9, de Extraordinariis, integer
tractus ab Alpibus ad mare Siculem nomine Italiae
indicatur. Pariter Campania, Tuscia, Picenum, Sam-
nites, Apulia, Lucania, Bruttii, Calabria, velut Italiae C
provinciæ l. 7, de Indulgentia debitorum, immo ur-
bicariæ et suburbicariæ Italiae provinciæ appellantur.
Leg. 9 et 13, et Judices, consulares, correctores, vi-
carii ipsarum provinciarum, iudices *intra Italiam* in-
distincte dicuntur. Quare cum prorsus aut æquivoca
foret, et Constantino imperante, et post Constanti-
num, *Italiae* denominatio, vel potius pro universa
Italiae regione acciperetur; frustra ab hujusmodi de-
nominatione suffragium petierunt critici doctissimi,
ut distinctionem regiminis provinciarumque distri-
butionem firmarent, multo minus ut formam eccle-
siastici regiminis ante et post Constantinum ad duos
Italiae metropolitanos contraherent.

15. At enim, aiunt, litem dirimit Athanasii epistola
ad Solitarios, quæ et *Italiae* denominatione indigitat D
provincias Mediolanensis vicariatus, et Mediolanum
ipsum Italiae metropolim. Esto. Sed quid inde pro
ecclesiastica episcopi illius jurisdictione super septem
provincias, præsertim vero tribus æræ nostræ super-
rioribus sæculis? Sane qui diligentius Athanasii verba
attenderit, alterum ex his sensum illa præferre
inveniet; aut enim nullo modo Mediolanensem epi-
scopum ibi metropolitanum intelligit B. doctor, aut
non omnibus vicariatus provinciis eum præsidere
existimat. Et revera non ait Athanasius *Dionysius*
Mediolani metropolitanus Italiae, quemadmodum de
Lucifero Galaritano, Lucifer metropolitanus episcopus
Sardinia. Verum eam immediate post *Luciferum* ap-

pellat *Dionysium*, ipsum nominat, ut simplicem epi-
scopum, Mediolanum autem, ut Italiae metropolim,
Dionysius episcopus Mediolani, quod et ipsum est
metropolis Italiae. Et id forte addidit Athanasius, ut
sicuti urbem *Trevirim* dixerat Galliarum metropolim,
ita et Mediolanum metropolis Italiae solitaris suis
agnosceretur, cum jam eo quo ad illos scribebat
tempore et locum habuisset divisio Italiae in duos
vicarios præfecti prætorio, atque apud multos inva-
luisse stricta denominatio Italiae respectu ad pro-
vincias Mediolanensis vicariatus. Si autem de metro-
polibus ecclesiasticis ibi loqui velis Athanasium,
videas opus est, utrum *et Italiae metropolis est*, intel-
ligendum sit de omnibus Italiae stricte sumptæ pro-
vinciis, an de aliqua tantum ejus parte; verba enim
quod et ipsum est metropolis Italiae æque interpretari
possimus in primo ac in secundo sensu. In primo
sensu explicata complecterentur, ut diximus, septem
Italice vicariatus provincias; in secundo sensu expli-
cata significarent, Mediolanum unam esse ex eccle-
siasticis Italiae metropolibus : qua ratione alias me-
tropoles non excluderet Athanasius, immo potius
admitteret in ipso vicariatu Mediolanensi. Quod
autem fortasse verius in hoc secundo sensu acci-
pienda sint allata verba, *quod et ipsum est metropolis*
Italiae, patet ex comparatione, qua Mediolanum cum
Treviri confert Athanasius : dixerat enim *Paulinus*
Trevirorum ac Galliarum metropolis est, et inde *Dio-*
nysius episcopus Mediolani, quod et ipsum est metro-
polis Italiae. Sicuti ergo *Treviris* unica tunc non erat
Galliarum metropolis ecclesiastica; vigeant enim
primis etiam Christianorum sæculis *Arelatensis, Lug-*
dunensis, Viennensis metropoles; ita neque Mediola-
num unica erat, aut ab Athanasio intelligebatur
unica Italiae metropolis ecclesiastica. Parum ergo
proficiunt laudati Scriptorum tanti Patris testimonio
abutentes, tum quia ejus verba nullo modo probant,
tribus superioribus sæculis Mediolanensem epi-
scopum fuisse septem provinciarum metropolitam, quod
præcipue erat ex eorum sententia demonstrandum;
tum quia ipsa Athanasii verba, vel interpretari non
possunt de Mediolano, ut ecclesiastica metropoli, vel
intelligenda sunt de Mediolano non tamquam totius
Italiae metropoli, sed tamquam una ex metropolibus
Italiae.

16. Non majoris deinde sunt momenti ad subji-
ciendam Mediolanensi episcopo Ecclesiam Ravenna-
tem, quæ desumuntur argumenta ab epistolis divi
Ambrosii, ita ut miremur valde, emunctæ pariter viros
hujusmodi documentis plus æquo fuisse. Nam quod
attinet ad Ambrosii epistolam, quæ est ad Verce-
lenses, verba illa : *Constitit dolore, quia Ecclesia*
Domini, quæ est in vobis, sacerdotem adhuc non habet,
ac sola nunc ex omnibus Liguriæ, atque Æmiliæ,
Venetiarumque, vel cæteris finitimi Italiae partibus
hujusmodi eget officio; eam, inquam, verba Sirmondus
triumphantis in morem opinionis suæ de Mediolanensi
per Italiam metropolitane, nimia sane confidentia
aptaverat. An non, ait, *abunde confirmat* (Ambrosius)

omnes *Figuræ, atque Similit, Venetianumque; vel A* *causarum fuitimarum Italiae partium Ecclesiæ ad Mediolanensis Ecclesiæ sollicitudinem pertinuisse (Simm. lib. 1. Resp. cap. 8)? Sensus tamen similitudinis interpretationis cardinalis Norisius, qui verborum Ambrosii intelligentiam seite conseruatus, Ambrosius, inquit, in epistola ad Veracellenses illarum pœuisciarum maminiit, non quod omnes sibi subiecte vrent, sed quod usi viciniore, ac sibi notiores ipse exemplum facillime adducere poterat (Nar. Diss. de v. ep. cap. 19).*

17. Quæ una doctissimi cardinalis responsione ab epistola ad Veracellenses expedita, ad alteram Vicobahentinæ episcopo inscriptam procedamus. *Commodo tibi, fili, ait S. doctor, Ecclesiæ quæ est ad Forum Carnelii, quæ nam de proximo interuenit frægentiss, donec ei ordinetur episcopus: occupatus diebus ingruentibus Quadragesimæ tam longe non possum occurrere.* Ea tibi Ecclesiæ Imolensis dubio præcipue Mediolanensi suffraganæ, cum pro ordinatione episcopi ab Ambrosio pendeat, et ejus visitationi subiaceat; immo Vicobahentina quoque ipsa, tum quia *fili* titulo episcopum interpellat Ambrosius, qui subjectionis titulus est, tum quia quinquaginta sepe post annos D. Petrus Chrysologus in consecratione Marcellini Vicobahentini fassus est, se contradicente Mediolanensi episcopo (ita enim interpretatur) primam illud jurisdictionis metropolitice actum exercuisse. Cum autem Ecclesiæ istæ Fori Cornelii et Vicobahentiæ in provinciis Æmilia et Flaminia constitutæ fuerint, consequens est hæc provincias, idque Ravennam etiam, earum caput, Mediolanensis episcopi jurisdictionem tenuisse.

18. Si Ludouici Antonii Muratorii sententiam de hæc Ambrosii epistola consuleremus, forte illam dubie fidei atque, ut aiunt, apocrypham celeberrimus auctor arbitraretur, ea ductus ratione, quod ibi Ambrosius *filium* appellat episcopum Vicobahentinum; titulum enim istum vitio vertit Muratorius (Tom. II *Ret. Ital. pag. 13*) diplomati D. Gregorii Magni dato ad Marinianum archiepiscopum Ravennæ, quem S. ille pontifex *confratrem, filiumque charissimum* dicit; atque ob id etiam criminis inter apocrypha diploma illud amandauit, Hieronymum vero Rufinum, et Ferdinandum Ughellum leuiter insinuauit, qui documentum ejusmodi suis insequuntur historiis. Quod igitur Gregorio Magno summo pontifici non licuisse putat Muratorius erga Marinianum, quem ipse inter claustra monachum instruxerat, excoluerat, dilexerat; licuisse dicemus Ambrosio erga Constantinum, in quem nulla, quam sciamus, ei erat paternitatis ratio, nisi forte Metropolitani, si aduersariis credimus (Jaen. *Diac. Vit. S. Greg. lib. III. c. 7; D. Greg. lib. IV. epist. 5*)? Ubi, vero legitur metropolitano comprouinciales episcopus filii nomine appellasse? Sed ista mittamus, quæ ad rem nostram minime conducere videntur. Hisce autem ac similibus in D. Gregorii litteris, et Muratorii objectionibus alibi a nobis satis, ut putamus, factum est.

19. Responderi vero criticorum nostrorum argumentationi posse crediderim, quod etiam admittetur Imolensam et Vicobahentinam Ecclesiæ aliquando subditas fuisse Mediolanensi; negari tamen posse quod inde inferatur Ravennatis quoque subjectione. Leue enim et futile argumentum est in sententia Baechinii (*Ubi supra*) ex forma et regimine civili particularium præuinciarum consequentiam trahere ad formam et regimen ecclesiasticum ipsarum. Longum esset documenta omnia profere quibus probatissimam tæpi visi sententiam firmari animaduertimus, quorum tæpam summa est: primo improbabile pressus esse sanctissimam, et apostolicam Ecclesiæ hierarchiam coarctatam fuisse ad civilium præuinciarum limites, qui modo contrahebantur, modo protendebantur, et iuxta eam regiminis speciem, quam variatam milites fuisse indubium est, cum duas in unam præuincias unitas legamus, tum unam in duas diuisam, modo alteram, quæ suum præsidem habuerat, alterius præuincie præsidii obtinuerat, modo alibi, iisque frequentibus, quænoxias fuisse variationibus. Secundo, cum apostoli non ex diuisione præuinciarum imperii, sed ex gentium conuersione et Ecclesiæ fundatione earum hierarchiam moti fuerint, ut ipse Baechinius mira eruditione fuisit probauit (*1 et II part. ubi supra*), nosque in 5 cap. breuiter inuicemus; idcirco non ex limitibus, non ex guberniis, non ex materiali tractu præuinciarum, ideoque non ex una, vel altera civili præuincie ciuitate, deduci potest, vel debet illius, vel alterius Ecclesiæ subordinatio ad aliquam metropolitano, præsertim primis sæcæ nostræ periodis, quibus non omnes ciuitates Christi fidei statim adhaeserunt, non omnes, licet ad Christum conuersæ, episcopatum obtinuerunt, non integris civilibus præuincis, sed multiplicibus populis in circuitu ad Christum lucretis, Ecclesiæque a se fondatis apostoli, et discipuli Christianas præuincias metiebantur.

20. Verum ad hominem magis respondendum est interpretationi contra Ravennates allatæ verborum D. Ambrosii; et primo dicendum, nullum omnino indicium, quod aut certum, aut probabile sit, Ambrosianis verbis subesse, episcopi Imolensis ordinationem seu consecrationem a Mediolanensi pendere; neque enim ait S. doctor, *donec ei ordinetur, vel probetur episcopus*, sed simpliciter Ecclesiæ illam Vicobahentinæ commendat, *donec ei ordinetur episcopus, quæ commendatio ex charitate promanans, euenitque episcopo, ut statim obseruabimus, conueniret.* Secunda, quod vera etinet ad visitationis motum quod sibi his verbis vindicare videtur Ambrosius in Ecclesiæ Imolensi: *Occupatus diebus ingruentibus Quadragesimæ tam longe non possum occurrere*; facile patebit Ambrosii tempora consideranti, visitationem illam non metropolitice jurisdictionis, sed apostolice prædicationis, et legitime signum, et opus in eo fuisse. Meminisse hic autem oportet, quæ de hæreses Arianae cladibus superius leuiter attingimus, Italiae fidem corruptam, disciplinam sursum

versum turbatam, plurimas Ecclesias catholicis episcopis spoliatas, ab lupis Arianis invasas. Est qui credat, Auxentii Mediolanensis usurpatione, tunc primum provinciam Ecclesiasticam Mediolanensem coaluisse, non paucis Italiae circumquaque episcopis in sensum, et in conciliabula hæretici illius convenientibus, ut Augustorum Auxentii et hæresis fautorum minis se eriperent, exsilia et mortes evitarent (*Bacchin. ubi supra*). Hanc miseræ Italiae faciem non paucis annis confirmarunt, etiam post Constantii imperatoris obitum, tum Juliani Apostatæ infeliciora tempora, tum Arianorum præpollens tyrannis, tum Justinæ Arianæ imperatricis favor, Damaso pontifice cum secunda ab eo Romæ celebrata synodo, anathematis et depositionis fulmina contra Auxentium nequidquam intorquebant.

21. Porro post Auxentii seram mortem Mediolani Ambrosio episcopo constituto omnis ad fidem rectam Italia convertitur, ut testatur D. Hieronymus (*In Chron. ad an. 11 Gratiani*), et de semetipso Ambrosius loquens: *Dissensionum omnium procella deseruit: cuncti sæcularis cupiditatis ardores, æstusque omnes, quibus Italiae populus per Judaicæ olim Arianæ proximæ levitatis incendia coquebatur, sereno jam spiramine temperatur* (*Ambros. Comment. in Luc. lib. ix cap. 20*). Nam cum episcopali infula apostolatam et sanctæ sedis legationem assumpsit Ambrosius, per-versasque circumiens Italicarum provinciarum Ecclesias, prædicatione, disputatione, doctrina, labore, contentione omni catholicam fidem restituit, Ecclesias reparavit, Arianos lupos qua ejecit, qua in legitimos pastores convertit, qua novos episcopos constituit. Ex quo factum conjecerunt aliqui ut quæ jurisdictio metropolitana sub invasore Auxentio illegitime irrepererat, sub vero apostolo ac patre sanctificata confirmaretur super Ecclesias variarum provinciarum ab eo ad fidem restitutas. Cui opinioni neque repugnamus, neque annuimus.

22. Nos autem Ambrosii apostolatam prosequimur, illique, et pontificiæ, qua fungebatur legationi, non metropoliticæ dignitati acta ejus in Ecclesia Imolensi, atque etiam, si placet, in Vicohabentina tribuimus. Ambrosius vero in alienis provinciis, et in alienis Ecclesiis prædicationis, visitationis et ordinationis munera exercuisse, mirabitur nemo, qui ecclesiasticam historiam tantisper calluerit. Centum hæc historia suppeditat episcoporum exempla, quibus populorum, et Ecclesiarum etiam propriæ curæ non commissarum cura alte inerat animo, ac propterea sive apostolica legatione fungentes, vel alio quovis legitimo titulo illas visitabant, synodos ibi celebrabant, episcopos ordinabant, vicinioribus, seu principalioribus commendabant. Quis est autem qui nesciat Eusebii Vercellensis, Osii Cordubensis, Pictaviensis Hilarii et Luciferi Calaritani, per Orientem itinera, labores, celebrata concilia, episcopos consecratos? Quis Cypriani epistolam pro Galliarum Ecclesiis, Theodreti pro Africanis ignorat? Athanasium legitimus Damaso pontifici veluti succensere, qui Medio-

lanensi Ecclesiæ, Auxentio pulso, non consuleret, scripsimus dilecto Damaso episcopo magnæ Romæ contra Auxentium invasorem Mediolanensis Ecclesiæ.

. . . miramurque, cur nondum depositus ejectusque sit ex Ecclesia (*Athan. epist. synod. ad Afric.*). Cyrillum vero Alexandrinum, cui damnati Nestorii causa Orientales universos, ipsumque juniorem Theodosium infensos reddiderat, nihilominus centies protestantem audimus, sibi omnium Ecclesiarum, non suæ tantum, curam habendam esse. Hauserat ille fortasse zelum istum apostolicum ex Cypriano, qui ad Stephanum Romanum pontificem scribens de Ecclesia Arelatensi, quam Martianus ex Novatiani secta episcopus inficiebat, asserere non dubitavit, *Cui rei nostrum est consulere, et subvenire, frater*

B *charissime, qui divinam clementiam cogitantes, et gubernandæ Ecclesiæ libram tenentes, etc.* Nempe sua quoque interesse debere Ecclesiæ Arelatensis bonum, zeli et charitatis causa judicabat sanctissimus antistes, pontifici autem Stephano id incumbere, supremæ jurisdictionis in universam Ecclesiam potestate et auctoritate.

23. Apostolatam igitur, et pontificium legatum agens Ambrosius, inter tot Ecclesias, quas vel ad fidem revocaverat, vel episcopis donaverat, hisce beneficiis cumulare facile potuit Imolensem quoque et Vicohabentinam, fortasse Arianorum labe prius infectas, vel præpotentia episcopis spoliatas, quamvis ad suæ ditionis jura minime spectarent. Porro dubium omne tollit quorundam scriptorum assertio de

C Ambrosii pontificia legatione, qua Damasi et Siricii summorum pontificum vices gerens, ea omnia peragere licite et valide potuit in hisce Ecclesiis, quæ cæteroquin non potuisset. De hac legatione dubitare haud licet, si Ecclesiæ etiam primorum sæculorum disciplinam, si sacros canones inspiciamus: præcipue vero id dubitare non licet auctoribus illis, inter quos Bacchinius, Thomassinus et alii, qui nullum in Italia metropolitanum fuisse, præter Romanum antistitem, omnibusque illum hujus regionis Ecclesiis præfuisse, non tamquam primatem solummodo, sed etiam tamquam immediatam archiepiscopum, per tria vel quatuor priora sæcula mordicus senserunt et docuerunt; omnium enim prudentiorum criticorum opinio est, si quando vel alienæ provinciæ Synodo præesse episcopum aliquem, vel alienæ Ecclesiæ novos episcopos ordinare, aut quemcumque alium jurisdictionis actum emittere legimus, non nisi pontificia auctoritate id factum, vel apostolica legatione, esse credendum. Quapropter cum Paulino Antiochiæ episcopo consecrationis benedictionem impertitus fuerit Lucifer Calaritanus, illum legatione Romana munitum asseruit Christianus Lupus; eoque ministerio insigniti etiam creduntur Eusebius Vercellensis et Hilarius Pictaviensis.

24. Verum de D. Ambrosio diserite id asserit Franciscus Ballarinus ex antiquo Breviario Patriarchico, quod Comensi Ecclesiæ usque ad Clementis VIII tempora in usu fuit: *Beatus Ambrosius temporibus Da-*

maai papæ et Theodosii imperatoris Ecclesiam Mediolanensem regebat, apostolica fungens legatione, qui et vicinarum regionum Liguriæ, Æmiliæ, Venetiæ, Rhetiarumque, et Alpium Cottiarum Christianis præerat, quo per superiorum temporum calamitates episcopis destituti fuerant. Idem Benedictus Jovius, idem Christianus Lupus nuper citatus crediderunt. Cui assertioni vim quidem maximam addit res Syrmii gesta, atque a Baronio ad ann. 330 relata, multoque prius a Paulino in Vita Ambrosii. Defuncto Syrmii episcopo, orta est contentio inter catholicos et Arianos super novo eligendo pastore. Catholicum illi, Arianum iati petebant, et his quidem adhærebat Justina hæretica imperatrix. Re ad Ambrosium delata, accurrit S. doctor, et catholicum episcopum eligi curat, electum Anemium consecrat. Syrmium dubio procul caput erat Illyrici, atque etiam ecclesiastica metropolis: igitur in illius Ecclesiam nullum jus acquisitum fuerat episcopis Mediolanensibus. Quapropter acta electionis et ordinationis Anemii nonnisi legationi apostolicæ, cuius facultatis utebatur Ambrosius, veniunt tribuenda. Concludendum igitur ex epistola S. doctoris ad Vicohabentinum falso erui Imolensis episcopi vel ordinationem, vel approbationem, ejusque Ecclesiæ, itemque Vicohabentinæ subjectionem, eoque minus Ravennatensis.

25. De tumido Schelstratii argumento, quo Mediolanensis jurisdictionem amplificare conatur ex concilio et epistola synodica Eusebii ad Leonem Magnum, pauca adhuc supersunt hic delibanda. Quamquam ubi dixerimus Schelstratium hoc concilio, hisce litteris gloriari, ut ostendat quæ fuerit amplitudo Mediolanensis metropolis ante institutos Ravennensis et Aquileienses Ecclesiæ metropolitæ; gloriosum istud argumentum per se statim evanescet omnino, tum quia synodo illi vix unus, et forte ne vix quidem ex tot Aquileienses provinciæ episcopis interfuit, adeo ut ex illorum præsentia nequiverit ad suffraganeitatem illius provinciæ consequentiam trahere; et quod mirabilius est, id notavit, et fassus est loco citato ipse Schelstratius iis verbis: *Hisque Histriæ et Venetiæ provincia dumtaxat deesse dignoscitur, quibus exceptis in reliquis Italiæ regiones Mediolanensis episcopus tamquam Italiæ metropolitanus jus obtinebat.* Unde ergo jactatæ amplitudinis argumentum habet synodus Eusebiana ante institutum Aquileiensem metropolitam? Tum etiam quia synodus isthæc Mediolanensis habita fuit medio sæculo quinto, anno scilicet 451, ut in Baronio, Binio, aliisque scriptoribus videri potest. Aquileienses autem Ecclesia, testante ipso Schelstratio, sub Damaso papa ad metropoliticam dignitatem evecta creditur (de qua opinione legendus Bernardus Rubeus, qui Aquileienses Ecclesiæ jura, doctissimo edito opere, nuper vindicare contendit), nempe fere integro sæculo ante celebratam synodum Eusebianam. Ravennatensis vero viginti saltem jam annos eadem præfulgebat prærogativa, scilicet ab anno 431, ut Tillemontius, et forte multo ante, ut alii arbitrantur, sed indubie

A quidem Petro Chrysologo eam moderante, ut omnes ad unum conveniunt. Quæ S. doctor cum ad superos evolasset anno 451, et cum episcopum Vicohabentinum in præcedentibus D. N. J. C. Natalitiis consecrasset, immo anno 446, sanctum quoque Projectum Imolensem episcopum (de quibus rebus omnibus in tertio capite fusius dicemus), evidens est eum jam metropolitanum induisse ante synodi Mediolanensis celebrationem. Ubi igitur amplitudo illa, a Schelstratio jactata, ex hujusmodi synodo ante institutos Aquileiensem et Ravennatensem metropolitam?

26. Fatendum est ergo ne per synodum quidem Eusebianam, aut per epistolam ejus synodicam contra libertatem Ravennatensium quidquam probari posse. Quod si eam ab episcopis Placentino, Brixilliensi, et Rhegiano subscriptam quis objiciat, atque inde argumentum instauret, Æmiliam provinciam, cujus civitates erant Placentia, Brixillum, et Rhegium, Mediolanensi episcopo paruisse, atque adeo Ravennam Æmiliæ caput, saltem ante acceptum pallium archiepiscopale, eadem subjectionis nota laborasse; multiplices occurrunt æque magni ponderis responsiones.

27. Et primo quidem dubitatum est a quibusdam, an synodus hæc Eusebii provincialis fuerit, scilicet solius provinciæ Mediolanensis synodus. Baronius, Ughellus, aliique illam provincialem arbitrati sunt, omnesque suffraganeos episcopos ad eam convenisse, litterasque synodicas proprio nomine signasse. C *Exstat quidem, ait Baronius, de his epistola synodalis omnium comprovincialium episcoporum subscriptionibus consignata.* Negant tamen Ticinenses scriptores, qui patriam Ecclesiam speciali libertatis privilegio a primis usque sæculis donatam volunt; negant, inquam, Crispinum Papiensem episcopum, cujus subscriptio legitur ad epistolæ calcem, concilio interfuisse, ut Mediolanensis suffraganeum, multasque rationes in medium afferunt, quas criticis examinandas relinquimus. Idem sentiunt Comensis Ecclesiæ historici atque patriarchatus Aquileienses amplificatores, quibus persuasum fuit Comensem episcopum, alterum ex præsentibus Eusebianæ synodo, nunquam Mediolanensem, semper vero Aquileiensem in archiepiscopum suum agnovisse. Accedunt D Ravennatenses ad negativam sententiam, asserentes Brixilliensem, Rhegiensem et Placentinum episcopos Æmiliæ, synodo Mediolanensi interesse nullo modo potuisse, ut suffraganeos; vel enim a primordiis rei Christianæ Æmilia omnis episcopo Ravennati addicta fuit, vel quinto tantum sæculo nostra hæc metropolitica in Æmiliam dignitas emersit. Evidens est numquam tres illos episcopos inter Mediolanenses suffraganeos numerari posse, cum ab omnibus utriusque sententiæ de initiis hujus dignitatis auctoribus admitti nequeat, neque admittatur, dimidiata Æmilia, aliquas ex ejus Ecclesiis Mediolanensi datas, alias Ravennati, contra universalissimam omnium hypothesin, scilicet hierarchiam ecclesia-

sticam ubique aptatam fuisse hierarchiæ civili, quod præsertim quarto et quinto sæculo in particularibus Italiae provinciis fieri cœpisse existimat, cum plerisque criticis abbas Bacchinius. Si igitur nostri illi Æmilie episcopi synodum Eusebianam petierunt, litterasque ad Leonem Magnum consignarunt, non ideo de Mediolanensi provincia credendi sunt, neque per consequens illa synodus habenda est mere provincialis.

28. Urget secundo non levis etiam ponderis animadversio. Si enim dicamus ad hanc synodum omnes convenisse provinciales, nullos autem alterius provincie Ecclesiasticæ episcopos, admittendum necessario erit in regiminis ecclesiastici ordine absurdum non exiguum, truncatas scilicet non paucas Italiae provincias, confusamque ut cum maxime que pulcherrima erat in aliis Ecclesie partibus hierarchiam; provincia enim ecclesiastica Mediolanensis primorum sæculorum composita dici deberet ex tribus Æmilie episcopis, ex duobus Rhetie, ex totidem Alpium Cottiarum, ex uno Venetiæ præter Ligurie episcopos: quod apud criticos omnes absurdissimum esset, juxta nuper allatam eorum de hierarchia ecclesiastica sententiam.

29. Advertendum tertio ad hanc ipsam Eusebii synodum missos fuisse a Leone Magno legatos Abundantium et Senatorem. Cui quidam apostolicæ legationi, quatenus vera fuerit, tribui commodè potest convocatio ad Eusebii conventum aliquot episcoporum aliena provincia, quemadmodum non paucis exemplis probari potest, id nec novum, nec inusitatum fuisse. Eustachius ipse a S. Ubaldo, propugnans contra cl. Muratorum diploma Attonis episcopi Vercellensis, lectum in synodo Mediolani habita an. 945, sub Olrico archiepiscopo, animadversionem huiusmodi nobis suppeditavit; cum enim inter suspicionis notas, quas Muratorius in hoc diploma con-gesserat, illam dilaret de præsentia isti synodo aliquot episcoporum qui non erant de provincia Mediolanensi, hæc habet Eustachius: *Legatum pontificium concilio, de quo loquimur, præsedisse velim animadverti; intelligere hiæ enim est sub metropolitani jurisdictione non comprehensos antistites potuisse ab eodem (legato) ad illud convocari.* Advertendum quoque censemus, eam ipsam ob causam, damnan-dæ scilicet Eutychianæ hæresis, et epistolæ magni Leonis ad Flavianum approbandæ, alias in Occidente synodos coactas fuisse, et præcipue in Galliis, in Hispania et in Illyria, amuesque istas non provinciales, sed plurium provinciarum nationales, a quibus similes huic postea Eusebianæ fuerunt ad S. pontificem scriptæ epistolæ synodales. Quare nihil prohibet, immo ratio suadet, Eusebianam quoque non provincialem, sed nationalem fore appellandam, opinandumque aliquot ex aliis Italiae provinciis episcopos ad eam vocatos fuisse fortasse a Leone Magno legatis. Et revera Natalis Alexander huic opinioni suffragari videtur, cum ait convocatum ab Eusebio dioceses Italiae conventum, quod certe et

A mandato Leonis, et nuntiorum apostolicorum auctoritate fecit.

30. Neque nobis stomachum moveat Eustachius a S. Ubaldo inani illa nominis *coepiscoporum* interpretatione, qua sub huiusmodi appellatione cadere dicitur episcopos tantum suffraganeos, ideoque cum in laudata synodica *coepiscopos* appellat Eusebius, quos ibi subscriptos videmus, hos ejus suffraganeos fuisse omnes. Nam in meridiana luce talia objectantem cæcutire arbitramur, quando plena omnia sunt vetera Patrum monumenta isto *coepiscopi* vocabulo, vel cum de alterius provincie, vel cum de æquali, vel cum de inferiori, aut superiori episcopo loquuntur. Consulatur pro omnibus D. Cyrianus, qui epistola ad Stephanum Romanum antistitem, Gallicos disertè vocat *coepiscopos nostras*. Verum in re adeo evidenti grave est diutius immorari. Quare argumentum absolvimus, et quia Eusebii concilium probari non potest provinciale, concludendum est frustra presentia episcoporum Æmilie, illorum suffraganeitatem conjectari.

31. Cæterum duo adhuc consideranda super hæc ipsa presentia nobis supersunt, alterum quod primis Ecclesie sæculis, et fortasse etiam aliquot posterioribus presentia isthæc episcoporum alicuj synodo certum iudicium subjectionis non erat; alterum, quod etiamsi vere tres illi Æmilie episcopi tunc fuissent Eusebio suffraganei, non ideo posset idem argui de Barenate Ecclesia ante acquisitam dignitatem archiepiscopalem. Primum quod spectat satis habemus ad concilia prioris illius et posterioris etiam ætatis oculos convertere, ut de propositionis nostræ veritate certiores sumus. In concilio Arelatensi primo contra Donatistas, Constantini magni cura celebrato, notum est, quot ab diversis totius Occidentis provinciis adfuerunt episcopi, quos certo certius Arelatensi non dixeris suffraganeos. Sub Liberio papa aliud in eadem civitate habitum est concilium, nec tamen omnes qui illuc confluerant Ecclesie pastores, atque inter eos Paulinus Trevirorum, Saturninum Arelatensem metropolitanum habuere. Scimus Osium Cordubensem, Eusebium Vercellensem, Hilarium Pictaviensem, Ægyptiacis atque Orientalibus conciliis astitisse; ideone vel Alexandrini, vel Antiocheni episcopi comprovinciales vocabuntur? Tandem Aquileiensem synodum in causa Palladii sub Valeriano episcopo composuerunt tum Itali, tum Africani, tum Gallicani præsules, penitus ab Aquileiansi jurisdictione exempti: secus Mediolanensis ipse pastor Ambrosius, qui et ipse intererat, Valeriano subditus foret censendus.

32. Neque obiciat cum Baronio (*ad an. 381*) Aquileiensi concilio præfuisse Ambrosium, et quamvis Valerianus primus sederet, primus subscriberet, id ætatis et ordinationis prerogativa concessum, qui primorum conciliorum mos fuerat. Nam etsi morem istum facile concedamus, licet non semper et ubique observatum: tamen eadem facilitate negamus morem istum spectasse metropolitanos, apud quos

synodi habebantur, vel eorumdem presides, quem-
 admodum cum Leone Allatio sentit Petrus de Marca,
 ostendens, citatis canonicis Apostolico 35, Antio-
 cheno 9 et Bracarense 24, si quando in conciliis
 episcopi confuso ordine sederent et subscriberent,
 metropolitanis tamen in eorum provinciis, et prae-
 sibus conciliorum, priorum sessionis et subscriptio-
 nis ordinem servatum esse: ait enim Bracaren-
 sis canon: *Conservato metropolitani episcopi primatu, cae-
 teri episcoporum secundum suae ordinationis tempus
 alius alii sedendi deferat honorem.* Videant autem
 Mediolanenses, ne dum Ambrosium Aquileiensi sy-
 nodo praefuisse pertinaciter contendunt, quamvis se-
 quendus a Valeriano et sederet, et subscriberet; in
 dubium et ipsi inducant, cum Eusebius synodi Me-
 diolanensis, de qua modo agimus, praeses fuerit, licet
 prior sua subscriptione epistolam ad Leonem Ma-
 gnum consignaverit; et nobis arma praestet contra
 jactatam ab eis sessionem in conciliis Mediolanensis
 antiq̄uitatis supra Ravennatensem. Quoad exempla con-
 ciliarum post eam aetatem habitorum, sufficiat pro
 omnibus synodus Ticinensis celebrata an. 876, et
 quae deinde confirmata fuit ab alia synodo apud Fan-
 tigonem ejusdem anni (tom. XI Concil. pag. 270).
 Illi autem Ticinensi synodo subscriperunt inter mul-
 tos alios Mutinensis, Placentinus et Florentinus epi-
 scopi, qui certissime eo tempore non erant provin-
 ciae Mediolanensis. Praeterea superius memoratam
 Olrici synodum an. 945, ubi Baso Placentinus, Sigi-
 fridus Parmensis, Wido Mutinensis, et alii alienarum
 provinciarum episcopi interfuerunt et subscripserunt.
 Praeterea alteram synodum, quam Ticini celebra-
 vit Anspertus archiepiscopus Mediolanensis an. 876,
 ubi, nulla praesente nec presente apostolica au-
 thentia, adfuerunt Mutinensis, Comensis, atque Arelia-
 nis, certissime non subiecti metropolitanis Liguriae, Tici-
 nensium pariter alteram non adducimus an. 966 a
 Walperto archiepiscopo convocata, quam praesen-
 tia et subscriptione sua firmarunt episcopi Parmae,
 Placentiae et Novicomii. Satis enim superque ex dic-
 tis innotescit, subscriptiones et praesentiam episco-
 porum alicui synodo non semper arguere eorum sub-
 jectionem. Solummodo pro coronide istius animad-
 versionis addere liceat, in more fuisse apud antiquos
 primorum seculorum archiepiscopos seu metropoli-
 tanos, alienae etiam provinciae episcopos in causis
 gravioribus ad proprias synodos vocare, ut ex cano-
 nicis Antiochenis atque ex notis Zonarae et Balsamoni
 conjicit cl. Joseph Motta in aurea disserta-
 tione de Jure Metropolitico num. 112 et seqq.

53. Alterum quod nobis erat propositum, postremo
 loco animadvertendum illud est, quod, licet Medio-
 lanensibus concederemus suffraganeos eos Emiliae
 episcopos quos in Eusebii synodica scriptos reperi-
 mus, nulla tamen inde promanaret consequentia ad
 probandum, tam ipsam Aemiliam, quam Flaminiam,
 et cum eis Ravennatensem urbem ante Eusebiana tem-
 pora metropolitanis Liguriae obedientiam prestatisse,
 si qua de Foro Cornelien- et Vicohabentina Ecclē-

sia num. 19 et seqq. superius coniecimus cum Bac-
 chiniis, ad examen revocemus, nampe tum quia prio-
 ribus saeculis regimen provinciarum ecclesiasticarum
 non potuerit omnibus civilium provinciarum semper
 circumscribi, adeo ut limites earum civiles idem
 essent ac limites ecclesiastici; tum quia Arianum
 schisma ecclesiasticos Italiae ordines perturbaverit et
 civitates illae a Ravennatis episcopi subiectione ad
 Auxentii Mediolanensis sequelam facile delicere po-
 tuerunt in ea rerum omnium perturbatione, quae post-
 modum ab Ambrosio in orthodoxa fide redintegrate
 benefactricem Mediolani Ecclesiam adhuc sub Euse-
 bio prosecuta sint, licet proprio metropolitanis jam
 restituta ex pontificis decreto et imperatoria san-
 ctione.

34. Expensis hactenus criticorum conjecturis quae
 ex regimini Italici forma, ex Athanasii et Ambrosii
 epistolis atque ex synodica Eusebii Mediolanensis
 derivantur, eam in praesens examinandas assumimus
 quae illis suppeditat argumentum negativum. De
 nulla alio, inquirunt, Italiae metropolitana mentionem
 faciunt vetera monumenta, nisi de Romano ac de
 Mediolanensi in primis aere Christianae temporibus;
 Ecclesiae igitur omnes Italiae eorum alterutri fuerint
 subiectae necesse est. Notissima autem est suburbi-
 cariarum provinciarum pervevusta descriptio, quae
 Romano pontifici, ut metropolitanae, parebant, et
 quarum episcopos consecrabat. Has inter nosse
 Aemiliam, neque Flaminiam, neque Venetias habet
 notula illa suburbicariarum provinciarum: quapropter
 cum neque Aquileiam, neque Ravennam adhuc
 fuisse metropoles per ea tempora inveniamus, ne-
 merandae profecto sunt inter Mediolanensis archiepi-
 scopatus suffraganeas.

35. Contra huiusmodi negativum argumentum,
 quo omnes praeter Romanam et Mediolanensem, aliae
 metropoles excluduntur primis Ecclesiae saeculis, dis-
 serendum erit consulto in cap. 3. Inter ea breviter
 respondemus cum Bacchiniis, idem negativum argu-
 mentum retorqueri posse contra Mediolanenses, cum
 neque de metropolitica eorum jurisdictione innega-
 bile aliquid documentum proferant illa ipsa priora
 tempora. *Metropolitana in Italia ante Ambrosium
 nullus certis asserat documentis,* ait Bacchinius, at-
 que allata in medium antiquiora quae pro Mediola-
 nensi metropoli facere videntur, omnia gravissime
 distinguit, explicat, rejicit. Praesertim vero in apo-
 crypharum numerum amandare non dubitat, narra-
 tivaculas quasdam de S. Barnaba apostolo, quem
 Mediolanensis Ecclesiae institutorem primum, atque
 Italiae metropolitanum edignant. Nos autem in
 eam questionem sensum nostrum non immiscemus,
 neque praestantissima Ambrosiana Ecclesiae jura,
 praeminentia, ornamenta invidemus, praesertim
 postquam cl. Joseph Antonius Saxius traditionem
 patriae Ecclesiae de adventu Mediolanum S. Barnabae
 esuditissimis vindiciis illustravit. Ravennatensis
 quoque illustris hanc celeberrimam Ecclesiam libertatem pro-
 pugnavimus tantummodo; et satis pro nunc, superque

habemus, nullum profecto, vel minimum *documentum antiquum, positivum, et inalterabile*, ut ipsi fiantur, immo nullum veteris scriptoris testimonium, nullum probabile indicium, ut jam ostendimus, Mediolanensibus superesse, quibus de subjecta sibi Ravennate Ecclesia vel minimum gloriantur.

36. Quapropter omitimus ad trutinam vocare, quæ de consecratione aliquorum Æmilix episcoporum, ac de nonnullis aliis jurisdictionis actibus illi magnificent, neque examinandum censemus, quibus auctioribus fidunt, quomodo vetusta aliquot verba interpretantur; longius enim ac proposeramus nostra protraheretur oratio. Unum est, in quo insistimus, nullum omnino vel tenuissimum probationis genus contra Ravennatem episcopum pro Mediolanense militare. E contrario autem aliquot positiva nostræ exemptionis ab jactatæ servitutis jugo nos utique proferre possemus indicia, inter quæ præcipuum illud esset, Ravennates antistites ab Romano pontifice consecrari consuevisse, quos metropolitani Mediolanenses passi non essent, si jus metropolitani supra Ravennatem Ecclesiam obtinuissent, juxta antiquissimam et inconcussam Ecclesie disciplinam. Id probant S. Severi acta, qui ante Ambrosium; id acta S. Petri Chrysologi, qui annos fere quinquaginta post Ambrosium, a Romanis pontificibus consecrati fuerunt: Petri Chrysologi, inquam, dummodo inceptæ ab S. hoc episcopo dignitatis metropolitice sententia, licet communissima, errori non sit obnoxia, de qua inferius. Alterum exemptionis istius nostræ positivum indicium exhibent subscriptiones, de quibus in sequenti cap. 2 conciliorum Romani I, sub Julio I, et Sardicensis, inter quas prior omnino occurrit subscriptio episcopi Ravennatis ante Mediolanensem: *quod nequaquam fieri potuisset, si Ravennatis tunc suffraganeus episcopi Mediolanensis fuisset*: quemadmodum argumentatur Schelstratus ex subscriptione Valeriani ante D. Ambrosium in prænarata synodo Aquileiensi ad vindicandam per ea tempora hujus Ecclesie libertatem ab jugo Mediolanense. (Schelst. tom. II Antiq. Eccl. Dissert. 4, cap. 5, n. 8 et seqq.)

CAPUT II.

De litteris Clementis II Romani pontificis præminentiam in conciliis Ravennati episcopo super Mediolanensem asserentis.

Non exiguum propugnate libertatis indicium est prærogativa sessionis quam in conciliis super Mediolanensem et Aquileiensem Ravennati archiepiscopo confirmavit Clemens II summus pontifex in synodo Romæ habita an. 1047, universa ipsa synodo antiquo Ravennatum juri suffragante. Nam si quando Ecclesia nostra Mediolanense jugum subisset, illud in ferore quæstionis, toties, ut aiunt, Romæ excitate pleno ore jactasset archiepiscopi Mediolanenses, quod numquam Deo favente factum legimus, neque pontifices summi celeberrimo Ambrosii successori antistites nostros præposuissent, qui tali subjectionis signo notati fuissent. Dexteram ergo pontificis in

A conciliari sessione Ravennatensi archiepiscopo confirmavit Clemens II, absente imperatore, sinistram vero illo præsentem, vetuitque Mediolanensi et Aquileiensi, ne in posterum super hujusmodi prærogativa quæstionem moverent. Clementis diploma retulit Ughellus in archiepiscopis Ravennatensibus, ubi de Humfrido archiepiscopo verba facit.

Ea res Mediolanensium animos adeo stimulavit, ut fabulæ nomine synodi, et Clementis iudicium, falsitatis vero nota ejus pontificis litteras commaculare non dubitaverint. Puricellius inter hosce obtretractores eminent in Vita quam descripsit Laurentii Littæ. Hujus autem secutus est vestigia Eustachius a S. Ubaldo (*Sect. 4, c. 14, n. 389*), quem ab initio usque memoravimus. Quod spectat ad Aquileienses, hi Mediolanensium argumentorum viribus confisi, illis acquieverunt omnino, neque ulterius quæstionem persecuti, prout videri potest apud P. Bernardum Rubeum (*Cap. 56*), nihil pro suorum patriarcharum præminentia vindicanda sunt conati. Retulit quidem cl. Muratorius (*Tom. VI, ad ann. 1047*) nescio cujus Dominici patriarchæ testimonium, scribentis se in possessione esse ad dexteram papæ sedendi, atque idem repetit in relata dissertatione de jure metropolitico laudatus Motta n. 31. Verum præterquam quod ne verbum quidem iste Dominicus fecerit, an ea prærogativa potiretur in concursu Ravennatensis archiepiscopi; nulla omnino, si fallor, de isto Dominico mentio apud Rubeum, neque invenitur in ullo ex catalogis Aquileiensium patriarcharum ad calcem ejus operis recensitis. Quare Mediolanensium scriptorum, qualiscumque auctoritatis ii sint, rationes ac testimonia, cum nusquam, quod ego sciam, a Ravennatibus perpensa fuerint, forsitan pro eorum levitate; id mihi consilium in animum venit, ut in synopsis redacta hic repeterem, excuteremque.

§ I. Quæ faciunt contra veritatem diplomatis Clementis II.

37. Aiunt igitur Puricellius et Eustachius a S. Ubaldo, Clementinas litteras ab aliquo impostore in gratiam Ravennatis archiepiscopi concinnatas, quæ deinde, sicut Ravennæ in S. Vitalis bibliotheca, sic etiam Romæ in archivo Vaticano, unde illas hausit Ughellus, reconditæ fuerint. Baronius nullum verbum habet quo se eas probare insinuet, nullum pariter habet Norisius ubi illarum meminit. Hieronymus Rubeus Ravennatum historicus, qui primus harum litterarum tenorem narravit, auctor est in hujusmodi diplomatibus suspectus, cum ad ann. 426 aliud pro Ravennati episcopo produxerit Valentini III imperatoris, contra quod veluti indequaquæ suppositum debacchati sunt post Baronium pene omnes scriptores.

38. Plura autem Clementinæ confirmationis veritatem infirmant; et primo esse illam incredibilem demonstrat contrarium decretum, paucos ante Romanam Clementis II synodum in consimili concilio emanatum. In coronatione enim Conradi Salici, quæ an. 1027 a Joanne XIX papa celebrata fuit in Vaticano, Heribertus Ravennæ archiepiscopus dexteram

Augusti apprehendens, eum pontifici ad altare sedenti præsentare præsumperat. Reclamantibus autem Mediolanensibus, tumultuque exorto, Conradus ipse publice pronuntiaverat archiepiscopo Mediolanensi officium illud præsentandi regis ex æquo et bono debere, utpote qui ipsius regis Italiam adeuntis consecrationem coronationemque inchoaverat. Cujus dicto audiens pontifex prærogativam offerendi regem Mediolanensis adjudicaverat, coactaque synodo vii idus Aprilis ejusdem anni confirmaverat, lege lata, ne in posterum archiepiscopus Ravennas se in negotiis pontificalibus præferre auderet Mediolanensi. Hanc autem narrationem derivarunt nostri auctores ab Arnulpho Mediolanensi scriptore, tunc manuscripto, modo typis edito doctissimorum Leibnitii primo, dein Muratorii opera, et notis aucto tomo IV Scriptorum Italice. Ergo non pro Ravennate, sed pro Mediolanense controversiam resolvit concilium. Idem scribit Galvaneus Flamma, qui citat Henricum Barbamigram; Tristanus Calchus, Sigonius, Albertus de Rosate. Quam concilii legem credibiliorem reddit possessio præsentationis novorum imperatorum, quæ certe stabat pro Mediolanense; nam Othonem Magnum, teste ipso Sigonio, in æde prius divi Ambrosii consecratum, et corona ferrea rediinitum, Romam associavit iste archiepiscopus, illumque pontifici obtulit iniungendum et coronandum. Eodem munere functum etiam dicunt ipsum Mediolanensem anno 972, ex testimonio pariter Sigonii de Othone II scribentis: *Conventu peracto Romam ad tertiam imperii Romani coronam accipiendam, ipso archiepiscopo deducente, pergebat*. Qui ergo fieri potest, aliter sub Clemente II, anno 1047, sancitum fuisse, et Ravennati collatam præminentiam, jam viginti retro annis pro Mediolanense decisam, hunc vero fuisse suo jure quæsito spoliatum? Hoc certe fidem elevat Clementinarum litterarum.

39. Porro Arnulphus prælaudatus, quem auctorem oculatum volunt prænarratæ historiæ de Clementis II electione, immo de Leonis IX ejus successoris pontificatu scripsit, neque ullum de Clementinis litteris verbum addit; facturus, si veræ fuissent, nam scriptor ille neque ipsis Mediolanensibus archiepiscopis pepercit. Quod majori nota dignum est, ex quo Arnulphus ipse narret a Nicolao II summo pontifice concessum subinde fuisse Widoni archiepiscopo Mediolanensi primo loco ad sui dexteram sedere in concilio Romano. Accedit quod idem auctor ita compositam asserit quæstionem in Conradi Salici inauguratione jactatam, ut postea omnis illa quieverit controversia. Verum igitur esse non potest illam exarsisse iterum post Conradi inaugurationem usque ad tempora Arnulphi.

40. Quia vero in Clementino diplomate recensentur litteræ quædam Joannis papæ Symmachi successoris, quibus præcedentia in conciliis dabatur Ravennatensi; urgent argumentum Mediolanenses: si ergo litteræ istius Joannis, si diploma ipsum Clementis II genuinum est, quomodo a dextris Nicolai

A II anno 1059 sedit Wido, a dextris Calixti II anno 1122 sedit Olricus, archiepiscopi Mediolanenses? Gratianum adde, qui dist. 17 loquens de synodis a Symmacho papa celebratis, *Hoc quoque, ait, notandum est, quod in hoc concilio, et in alia synodo Symmachi papæ ante Ravennatem episcopum Mediolanensis subscripsisse, et respondisse legitur, ex quo et sedis prærogativam ante eum habere colligitur*. Gratianus autem, qui suum decretum juxta Tritemium confecerat ab anno 1127 ad ann. 1151, apprime edoctus erat qui tunc temporis foret utrorumque archiepiscoporum in synodis sessionis modus, quapropter loquendo de tempore præsentis *habere*, non de præterito *nabuisse*, satis indicat eo vivente præcessisse Ravennati Mediolanensem, nullamque habitam de Clementis bulla rationem, quæ ideo si exstasset, non fugisset Gratianum. In synodis vero sublimiori loco sedere; ac priorem loqui, prout de Mediolanensi scriptum reperimus in conciliis Symmachi, prærogativæ dignitatis indicium sapit, ut ex ipso Gratiano, Glossa, Tiraquellio, Barbosa aliisque probare nituntur.

41. Videmus autem in tribus Symmachi conciliis, ann. 501, 502 et 503, habitis, duplici illo præcedentiæ honore insignitum Laurentium Mediolani præ Ravennæ episcopo Petro: immo illæ ipsæ synodi, immo Ennodius in earum defensione, Theodoricus rex ad easdem scribens, Baronius et Sigonius in ipsarum synodorum relatione, cum utrumque prælatum memorant, primo Laurentium, tum Petrum nominant. Concilio etiam sub Agathone anno 680 Romæ celebrato prior subscripsit Mansuetus Mediolanensis, deinde episcopus Aquileiense, tertio Theodorus Ravennas: quem fuisse verum subscribendi ordinem laudat cardinalis Norisius dissert. de v synodo cap. 10. Tum in alio conventu anno 963, præsidente Joanne XII, et astante Othone I, Romæ habito, ante episcopum Ravennæ sedit et subscripsit Walbertus Mediolanensis, referentibus Luitprando et Binio. Sedisse autem a dextris Nicolai II, et primo loco subscripsisse Widonem an. 1059, ut dictum est, affirmat citatus Arnulphus, Galvaneus Flamma, Ughellus. Item in concilio Lateranensi sub Calixto II Olricus Mediolanensis dextram apostolici occupavit, ut ex eorum temporum scriptore Landulpho de S. Paulo eruitur, qui de Grosulano etiam anno 1103, et de Jordano anno 1116, archiepiscopis Mediolanensibus idem scribit, et ex eo Puricellius in Vita Laurentii Littæ cap. 23, n. 42. Verum quia non appareat synodo Nicolai II Ravennatem archiepiscopum simul cum Mediolanense interfuisse, neque a relatione Landulphi præcise argui possit an in conventu Calixti affuerit Ravennas, cum Olricus a dextris papæ sedere dicitur: ante occupat difficultatem Eustachius a S. Ubaldo, atque opinatur in iis conciliis, quia eorum primo 113 Patres, alteri 300 et amplius, et forsitan usque ad 426 interfuerunt, ideo credendum esse Ravennatem etiam interfuisse atque adeo sub Mediolanense, qui primus a dextris papæ erat, sedisse.

43. Alterum suspitionis argumentum contra veritatem Clementinarum litterarum ipse earum tenor Mediolanensibus præstat. Inscriptio enim *Clemens episcopo omnibus S. Ecclesie filiis*, pariterque conclusio *bene valete, non eis aridet*. Non agebatur, inquit, in ea controversia de aliquo fidei articulo, cujus explicatio omnes Ecclesie filios, quibus hæc bulla innotebatur tangeret, et impropria erat, si recte perpendatur conclusionis formula, *bene valete*. Aperitur etiam in litteris Clementinis Petrum Ravennatem primam sedem in Symmachi papæ synodis cœsisse Laurentio Mediolanensi, *non aliquo jure, sed Annuitiata gratia*; cum certum sit prolatos, quo sanctorum, eo libtiores pro suarum Ecclesiarum juribus stitisse; et locum sustinere sibi debitum non cedere, virtutis esse partes. Sed esto cesserit præ humilitate, num illam humilitati tribuendum erit Ennodio, Theodorico regi, aliisque auctoribus, qui priorem Petro Laurentium nominarunt? Ad quid autem in synodis illis ejusmodi humilitas? Quisquam vero iste titulus humilitatis, si Laurentio debebatur prima sedes ante Ravennatem Petrum tum consecratione antiquiori, tum propriæ dignitatis præminentiâ? Ostendatur saltem aliquod monumentum, quo ante Laurentii episcopatum probetur Ravennatensi primam locum fuisse attributum.

43. Cæterum ait in supposititia bulla Clemens II Petrum Ravennatem Laurentio cœsisse in concilio Symmachi illo *innummodo casu*. At cur illo, non aliis autem casibus humilitatis actus? Atque ecce contradictio: non uno tantum casu, sed tribus diversis temporibus ante Ravennatem Petrum subscripsit Mediolanensis et sedit, scilicet in synodis III, IV et V Symmachi. *Item et multoties ventilatam a retro pontificibus prædecessoribus nostris, aut via, aut nullo sine scriptum est synodi sedenti furtum, quemadmodum loquuntur litteræ istæ Clementinæ: quare nullibi legitur super jure præcedendi inter hos archiepiscopos fuisse altercatum? Et revera non aliud indicium istiusmodi altercationis apparet, nisi ex relata Conradi Salici coronatione, ubi secundum Mediolanensem est pronuntiatum. Quare cum a Symmachi ætate ad annum 1027, nulla suppositæ quæstionis memoria resultat, dicendum in possessione præcedentiæ perseverasse Mediolanensem, et litteras Clementinas, quæ multoties altercatum fuisse mentiantur, ex hoc etiam capite fides non mereri.*

44. Sed ex duplici ulterius alio capite claudicat diplomâ istud; cuius enim legatur quod orta in concilio Clementis II controversia de præcedentiâ sessionis inter utrumque archiepiscopum, Mediolanenses propriâ jurâ et monumenta protulisse, *statim prolati quidam catalogus nominum eorum archiepiscoporum qui interfuerunt synodo Symmachi papæ, ubi præscriptus erat Mediolanensis archiepiscopus, nullumque aliud allegatum fuisse jus aut privilegium; id enim vero inverisimile prorsus videtur. Ubi enim metropolis anterioritas? Ubi antiqua Ravennatum subjectio? Ubi jus eligendi, coronandique reges Ita-*

lia? Quorsum omissa obtentæ in subsequentibus conciliis præcedentiæ exempla, de quibus non dubitatur, sub Agathone anno 680, sub Joanne XII, anno 965? Cur sola Laurentii sessio in Symmachi conciliis adducitur in exemplum in re tanti momenti? nulla certe in ejusmodi omissione credibilitatis species. Litteræ insuper Joannis I, fidem facientes de cessione loci facta a Petro Ravennatensi humilitatis gratia in Symmachianis synodis, privilegium vocantur in eodem Clementis II diplomate; etenim Mediolanensibus exemplum illud jactantibus opposuerunt statim Ravennates memoratas Joannis primi summi pontificis litteras: *Quo contra ostensum est privilegium Ravennatis Ecclesie, qualiter illa inscriptio nominum non aliquo jure, sed potius gratia humilitatis evenerit; et iterum placuisse papæ Joanni successori illius Symmachi ipsum privilegium fieri; quæ cum solam attestationem contineant, a ratione privilegii prorsus abhorreat. Tandem quomodo verificari possunt postrema illa verba Clementinæ bullæ: Sedem enim Ravennatis archiepiscopi jubemus semper esse a dextris nostris, nostrorumque successorum secundum antiquæ constitutionis auctoritatem? Et qualis hæc antiqua pro Ravennate constitutio? Ea vero etiam præexistente, qua fronte paulo ante verba nuper allata dixerat pontifex, Quisquis enim sibi iuxta nos dexteri lateris locum vindicabat, et cui jure deberetur, nobis incertum erat. Si Clementi nota erat antiqua pro Ravennate constitutio, quomodo illi incertum cuinam ejus dextera deberetur? Item e contra si id erat illi incertum, quomodo nota antiqua illa constitutio? Quare concludunt Puricellius et Eustachius: Non aliis opus est ut ex litteræ rejiciantur argumentis. Efficit ergo fuerunt ab aliquo Ravennatensium privilegiorum amplificatore post annum 1027, quo ea quæstio excitata fuerat in coronatione Conradi, et devisa secundum Mediolanenses.*

45. Quia tamen a Ravennatibus opponi facillime poterat eorum episcopum tum in concilio Romano sub Julio I ante Mediolanensem nominari, tum in nonnullis scripturis, scilicet in distributione largitionum Caroli Magni ex Eginardo apud Baluzium, tum in gestis Frederici imperatoris ab Othone Frisigensi scriptis, tum in gestis Othonis I imperatoris, per Luitprandum collectis, qui secundum a papa archiepiscopum vocat Ravennatensem; idcirco respondent Mediolanenses, anno 357, quo Julius I concilium celebravit, Ravennatem episcopum nondum metropolitanam fuisse, quare a denominatione simplicis episcopi ante archiepiscopum non potest argui Ravennatis præcedentiâ; quæstio enim est, quisnam post papam primus archiepiscopus: præterquam quod in primis illis conciliis non servabatur præminentiarum ordo, ut videri potest in Arelatense, ubi ante papæ legatos aliarum provinciarum episcopi subscribuntur; et in Romano in antedicto, ubi ante primatem Africæ Rufum Carthaginensem ponitur Aquilensis; et in Sardicense, ubi alphabeticus ordo in

nominandis episcopis adhibitus creditur, teste Bialo A (Tom I, pag. 450, col. 1).

46. Quod vero ad distributionem largitionum CAROLI Magni, non constat utrum ab ipso Carolo, an ab ejus viro scriptore prænominata fuerit Ecclesia Ravennatis; quod si ab ipso Carolo, id speciali forsitan benevolentia tribuendum. Otto Frisingensis ultra montes degens priorem nominavit, quem viciniorem sibi putavit, nempe Aquileiensem, tam Ravennatem, tunc Mediolanensem. Luitprandus autem non dixit episcopum Ravennæ secundum a Romano semper fuisse archipræsulem; sed per idem tempus, scilicet quando Theodori præpotentis feminæ factionibus Joannes X Ravennas episcopus ad pontificatus apicem ascenderat: hoc enim observato, non mirum quod tantæ temporis Ravennatis ea de causa pluris quàm par erat, et præ illis metropolitibus apud aliquos, atque etiam apud sedem apostolicam valerent. Omisso ventis factum regum Italie coronandorum jus, quilibet etiam eligendorum, cui Ecclesie pariter innixam voluit auctores nostri Mediolanensem episcopum prærogativam præcedendi in ecclesiasticis functionibus, ne legentibus ansam præbeat Gelasii pape verba repetendi, quæ ille de Constantinopolitano Acacio: *Notimus, quod prærogativam voluit Mediolanensi comparari, quia episcopus fuerit regis civilis* (Epist. ad episcop. Dard.).

¶ II. Mediolanensem in litteris Clementis II animadversionibus respondetur.

47. Animadversiones istas eo animo in præcedentem paragraphum contraximus, atque hisdemmet fere verbis et sensibus patris Eustachii exposuimus, ut earum utilitatem illo intuitu et absque nimio studio per semetipsum unusquisque illico sentiat. Et revera quod primam animadversionem respicit, si cardinales doctissimi Baronius et Norisius bullam Clementinam non expressè apocrypham dixerunt, sed ejus libellum rejecerunt in Hieronymum Rubeum Ravennatem histori. un, nonne evidens indicium est, nihil in ea tantos viros invenisse, quod de veritate bullæ dubii aliquid moveret? Nonne illi erant viri qui ab authenticis apocrypha discernere, qui apocrypha aperte rejicere, authentica aperte scirent probare? Rubeus autem, etsi in nonnullis veterum monumentis referendis parum fortasse criterii præ se tulit, quemadmodum in Valentiniæ III diplomate, criticis omnibus nihili habito, de quo nos in sequenti capite 3, optime tamen audit apud omnes in centum et millibus aliis, quæ narrat et producit. Immo vero quando Rubeus ob Valentiniæ diploma redarguitur tam aperte, nullo autem modo improbat propter Clementis II litteras a doctissimis viris qui aduncò naso, acerrimis oculis antiquas hujusmodi merces scrutari consueverunt; nonne dicendum indubiæ potius fidei ab illis fuisse reputatas ejusmodi litteras? Tales reipsa eas censet cl. Muratorius, qui de iis loquens: *La bolla, ait, di Clemente II accennata dal Rossi, e pubblicata dall' Ughelli, veramente ha tutta l'apparenza di non esser finta* (Mur. tom. IV. Annual. Ital. ad an. 1047).

48. At enim quas notas in iis deprehendere non valuerunt Baronius, Norisius, Muratorius, alii que sagaces viri, deprehenderunt fortassis Puricellius et Eustachius a S. Ubaldo, quibus miramur suffragatum quoque fuisse cl. Joseph Antonium Saxium in notis ad Arnulphum cap. 38, et in notis ad Sigonium. Igitur apud istos auctores historia coronationis Conradi Salici, quæ incidit anno 1027, alteram falsitatis notam in Clementina bulla indigitat; tunc enim indicatum est, ad Mediolanensem spectare præ Ravennate, dextera regis apprehensa, illum pontifici summo offerre coronandam. Heus boni! quid istud argumenti est? Quæstio illa posttane erat in eo, cuiam deberetur regum præsentandorum prærogativa; an potius in eo, cuiam in conciliis sedendi ad pontificis dexteram jus esset? Illud æquum fortasse erat tribui Mediolanensibus archiepiscopis, qui regem primo Italiam adveniens ferrea coronâ redimerent. Ast ab hæc quæstione nulla erat consequentia ad aliam de sessione in conciliis. Conclusum ea occasione est pro Mediolanensi, elque datum præsentare Conradum, atque id juris illi est perpetuo quæsitum ex decreto pontificis; non tamen actum, non tamen decretum de sessione in synodis, quod erat quidem probandum. Muratorius supra laudatus alteram ab altera quæstione et ipse discernit; qui enim ad annum 1027 ex Arnulpho altercationem propter Conradum inaugurationem extortam, et synodi subsecutæ definitionem narraverat, recensens postea ad annum 1047 secundam de sessione in concilio, novam eam vocat præcedentem controversiam, inquit, *insorse novâ lite di precedenza fra gli archivescovi di Ravenna e di Milano, e il patriarca di Aquileja; e la sentenza fu data a favore del Ravennate* (Mur. tom. IV Ann. Ital.).

49. Synodus tamen, repositum Mediolanenses, a Joanne XIX eam ob causam congregata vni idus Aprilis ejusdem anni 1027, decrevit ut in omnibus negotiis pontificalibus Ravennas nullo modo in æternum se Mediolanensi archiepiscopo præferat. Pape decretum Rixabatur super regis præsentatione, sententia autem synodi desinit de cujuscumque generis præcedentia. Novus sane ordo judiciorum! Sed esto, id totum factum sit; et fortassis in pœnam perturbatæ solemnitatis iudices, qui cum imperatore atque cum Mediolanensi Eriberto Romam venerant, istius consequenter fautores, decretum ediderint, in æternum contra Ravennatum quæcumque jura duraturum. Esto, inquam; ergone igitur falsa erit negotii istius retractatio in posteriori synodo Clementis II? Ergone, quia præ se ferunt pristini iudicii revocationem, apocryphæ erunt Clementinæ litteræ? Nugantur enimvero Puricellius et pater Eustachius hoc argumenti genere. Quis nesciat, seclusis fidei articulis, eadem numero quæstiones, quamvis sententiis etiam conciliaribus firmatas, ad examen revocari iterum ac tertio posse et consuevisse? Quis neget concilia ipsa conciliis emendari, et posteriora prioribus semper anteponi? Nemo profecto id inficiabitur, qui sui

compos videri velit. Quoties retractatam legimus celebrem quæstionem inter metropoles Arelatensem ac Viennensem, licet toties pontificiis et conciliaribus decretis, modo Arelatensi, modo pro Viennensi roboratam? Verum rei evidentissimæ exempla omittimus. Quare non solum litteræ Clementis II apocryphæ esse non possunt, quia Joannis XIX synodo posteriores, quin potius majoris habendæ sunt auctoritatis, quæ post iteratam controversiæ discussionem pontificio et synodali iudicio prodire. *Certe enim, inquit Cicero, recentissima quæque sunt correctæ, et emendata maxime (Cic. Acad. quæstion. l. 1).*

50. Porro hucusque processimus, quasi vera, inconcussa, atque indubitata forent ea quæ Arnulphus omnium primus de controversia coronationis Conradi Salici scripserat, et de synodo posteriori habita. Verum non adeo authenticum est Arnulphi testimonium, ut nullus supersit dubitandi locus. Solus ipse, octoginta si Pagio, sexaginta si Muratorio credimus, annos posterior auctor Mediolanensis historiolum illam lepide instruit. Glaber Rodolphus, Volpherus, atque, ut alios taceam, Wippo cœvi scriptores, inter quos oculus Wippo, alicus et capellanus Conradi Salici, qui ejus omnia gesta collegit, præsertim ejus atque uxoris coronationem Romæ a Joanne XIX peractam, ne unum quidem verbum inusitant de tanto per Ravennatem excitato scandalo, de sententia regis tam magnificata, de pugna inter Mediolanenses ac Ravennates, quam ea de causa contigisse addit Arnulphus, neque tandem de synodo super ea controversia postmodum celebrata. Rursus accuratissimi conciliorum omnium collectores, qui vel nudos titulos synodorum, actibus deficientibus, frequentissime edunt, istam non curassent, quæ licet de præcedentiarum tantummodo controversia, non levis tamen ponderis reputanda erat, ut inferius inuemus?

51. Sigonius quidem sæculo ab Arnulphi commentis quinto historiam de præsentatione Conradi ab Ravennate archiepiscopo tentata, et Mediolanensi ascripta pontificis decreto repetit lib. viii de Regno Italiæ. Verumtamen Sigonii relatio a relatione Arnulphi non parum differt, ut legenti utramque facile patebit; neque ille synodum celebratam ait, neque in omnibus pontificalibus negotiis præcedentiam Mediolanensi supra Ravennatem decretum: adeo accuratissimo doctissimoque historico fabellam redoluit Arnulphi commentarius. Ejusmodi autem est Sigonii narratio: « Cum autem Romam omnes, ut assolebat (in coronatione scilicet novi imperatoris), Italiæ properes convenissent, Ravennas quoque antistes accessit. Is, die Resurrectionis, quo die in basilica Vaticana, augustalia insignia accipere Conradus debebat, cum præsens pompæ adesset, absente forte Mediolanense, Conradum manu prehendit, ut ipsum pontifici pro ara stanti offerret. Ea re animadversa, legati Mediolanenses antistitis munus id esse sui clamaverunt, qui regem Italiæ legendi et coronandi jus obtineret. Orto autem ex ea re inter astantes principes an-

tistesque tumultu, tum Conradus audientibus omnibus: *Non est dubium, inquit, reverendi patres, quin quemadmodum imperatoris inunctio ad Romanum pontificem pertinet, sic regis Italiæ consecratio tota sit Mediolanensis antistitis. Quare est æquum ut Mediolanensis antistes, cujus manu futurus imperator in regem Italiæ jungitur, si adsit, regem pontifici offerat, quem ad imperium provehat, ut ex ejus auctoritate possit imperare qui ejusdem ordinatione didicit et cepit regnare.* Annuente vero pontifice Mediolanensis ad id muneris est vocatus. Cum autem justa de causa abesse diceretur, jussit pontifex ut Ardericus Vercellensis episcopus servatas metropolitanæ suo vices impleret; atque ita ab Arderico Conradus oblatum aureum diadema suscepit. » Hæc Sigonii narratio, quam si quis cum Arnulphi narratione comparaverit, fraudem schismatici auctoris facile perspicit. Omittimus vero in ea facti serie animadvertere, nullam Mediolanensis Ecclesiæ præ Ravennatæ excellentiam, jus nullum metropolitanicum, nullam metropolis præexistentiam, et, quod caput est, nullam in superioribus conciliis sessionis prærogativam tunc jactasse Conradum, aut Mediolanenses legatos, sed unum tantummodo regis Italiæ coronandi munus. Omittimus pariter ex tumultu inter principes et astantes præsules ea occasione commoto argumentum non leve deducere amplitudinis Ravennatis Ecclesiæ, quæ Mediolanensi Ecclesia, vel excellentior, vel certe non inferior haberetur. Verum ut ad Arnulphi fabulas redeamus, illum tandem mendacii redarguit Landulphus senior ejusdem, qui patriæ, ingenii, sectæ, furfuris homo. Hic de ipsomet Heriberto Mediolanensi archiepiscopo quatuordecim prolixos scripsit paragraphos, seu capita, in quibus ne syllaba quidem invenitur de tumultu in Conradi augusti inauguratione exorto, ne syllaba quidem de synodo Joannis XIX. Immo, quod magis Arnulphi auctoritatem elevat, et simul ipsius Landulphi narrationem suspectam nimis reddere videtur, jurgium inter archiepiscopos Romæ natum, Landulphus non Heriberti, ut Arnulphus, sed Widonis archiepiscopi temporibus attribuit; non præsentandi regis causa, sed sessionis in Stephani papæ synodo (error adest in papa ipso, qui non Stephanus, sed Nicolaus II tunc erat). Pugnam quoque inter ambas nationes Romæ factam ob præsulum suorum discordiam Arnulphus jungit cum Conradi coronatione sub Joan. XIX; Landulphus autem cum synodo Stephani, seu Nicolai II, ob discordiam sessionis. Nonne contradictio isthæc inter auctores cœvos ejusdem patriæ et sectæ, eorum fidei auctoritatisque ut cum maxime detrahit; atque ea omnia quæ narrat pura putida commenta esse de clarant de hac quæstione, quod nos infra ulterius demonstrabimus? Interea non abs re erit lectorem monere Landulphum istum seniore fabulas æque ac Arnulphum venditasse propemodum infinitas, de quibus videndi ejus annotatores, ac præcipue cl. Saxius, qui etiam in suis Vindiciis de adventu S. Barnabæ Mediolanum, Landulphum accusat fabulan-

tem, clero Mediolanensi indultam fuisse a beato Ambrosio facultatem uxores ducendi : quæ una fabula genium hominis aperit omnino.

52. Hieronymo Rubeo litterarum benemerito, multisque ab eo exaratis editisque operibus celeberrimo, auctoritatem derogare conati sunt Mediolanenses ob vulgatum Clementis II diploma; cui auctori an Arnulphus sit comparandus, iudicium esto apud sapientea. Certe de Arnulpho id evidens est, atque moderani ejus illustratores hic atque illic in suis notis fatentur, anachronismis, mendaciis ac fabulis confertum esse ejus opusculum. Silenus de Nonantulæ donatione a Burgundiorum rege Ambrosianæ Ecclesiæ facta in expiationem octoginta occisorum hominum, de Othonis II liberatione e Græcorum et Saracenorum manibus, de electione, coronatione, atque in Italiam adventu Conradi Salici, deque aliis centum quæ ab ejus illustratoribus notantur. Integra autem de Mediolanensi schismate, vel potius hæresi narratio nonne putidissimis mendaciis scatet? Quot verba, tot fere calumniæ, blasphemiæ, invectivæ in doctrinam fidei, in sedem apostolicam. Omnia fallaciis, commentis fraudulentè miscet confunditque. Quod autem ad rem nostram proprius accedit, archiepiscopum Mediolanensem ante Romanum pontificem citari vocarique ad synodum Romanam impatienter videtur ferre, infremit, debacchatur. Romanæ sedi Mediolanensem voceratur æqualem ad nauseam usque. Hujusmodi ergo scriptori subjectionem Christi vicario impie neganti, et dicta, facta, scripta adulteranti omnia in gratiam Mediolanensis Ecclesiæ, fabula de coronationis Conradi Salici tumultu, ac de synodi Joannis XIX decreto, temere et inconsulto credenda erit, tacentibus ad unum cœvis omnibus auctoribus etiam oculatis?

53. Quare ipsemet cl. Muratorius dum historiam de coronatione Conradi Annalibus Italiæ inseruit, suspicionem suam satis aperte demonstravit illis verbis: *Se vogliamo credere ad Arnolfo istorico Milanese*. De nostro autem Clementis II diplomate constantissime pronuntiavit: *La bolla di Clemente II veramente ha tutta l'apparenza di non esser finta*. Pagi ipse, quem legisse Arnulphum apparet ex auctorum Catalogo Breviarum sui tomo II præfixo, tamen ejus fabulam de coronatione Conradi a Ravennatense perturbata, et de synodo a Joanne XIX habita omnino præterit, licet postea e contrario bullam Clementis II pro Ravennate referat et admittat. Quapropter cum sexaginta vel octoginta annos post datas Clementis II litteras Arnulphus scripserit, ideoque suspicari jure ac merito possit, illum ad eludendam earumdem litterarum vim commentum suum elaborasse, liceat nobis Puricelli verba, quæ contra Ravennatenses nostros, quasi bullæ hujus confictores effutit, in Arnulphum suum potiori jure retorquere, post annum nempe 1047, quo rursus ea questio (Sessionis in concilio) inter Mediolanensem et Ravennatem archiepiscopos excitata fuerat, historiolum illam ab homine compositam fuisse, qui eo præsidio firmam

A in posterum cuperet præexcellentiæ, quam sibi Mediolanensis super Ravennatem vindicabat. Quia vero nihil ex parte Ravennatis ob stare magis posse crederet, quam synodum sub Clemente II papa celebratam, propterea commentum illud anni 1027 excogitasse, ut ejusmodi per eum historiola mentita,..... et in annum prædictum 1027 conjecta, decretum synodale Clementis II in omnem occasionem tacite obrueretur et infringere, quod anno 1047 conditum fuerat.

54. Neque Arnulphi fabulam credibilem reddit possessio, in qua Mediolanenses archiepiscopi erant anno 1027 novum imperatorem summo pontifici præsentandi, prout probare conantur, allatis exemplis ex Sigonio ad ann. 962 et 972; nam hujusmodi exempla non tangunt quæstionem de prærogativa sedendi a dextris papæ in concilio, quam unicam litteræ Clementinæ sartam tectam volunt Ravennatensibus. Hujus possessio ante illam synodum probanda erat Mediolanensibus, non alterius, quam non impugnavimus, et quam vel minime violavit in coronatione Conradi archiepiscopus Ravennas, vel si regis manum vere apprehendit, ut sibi id honoris vindicaret, forte fecit, absente Mediolanense, ut Sigonius est auctor.

55. Silentium deinde Arnulphi, qui cum scribat de Clementis II electione, silet de Clementina Ravennatum bulla, argumentum est non falsitatis bullæ, sed vel ignorantiæ, vel potius malitiæ istius schismatici. Quia ergo neque synodum contra Simoniacos a Clemente habitam is memorat, falsum erit quidquid de ea synodo S. Petrus Damianus alique gravissimi viri memoriæ mandarunt? Quod autem res sub Clemente gestas, aut ignoraverit Arnulphus, aut studiose adulteraverit, patet ex narratione ipsa electionis istius pontificis, quam unicam de eo refert, si cum veritate historiarum conferatur. Facto autem, inquit Arnulphus, *Romæ generali conventu præsulum, visum est regi (erat is Henricus III) et episcopis omnibus papam injuste tenere cathedram. Quo statim abjecto, unum ex Theutonibus præsulum illius loco substituit, quem mutato nomine Clementem vocavit, a quo etiam coronam accepit*. Quot in paucis lineis mendacia! Non Romæ, sed Sutris conventus ille præsulum celebratus est coram Henrico rege. Non abjectus papa Gregorius VI, sed ipse agnoscens se non posse juste honorem tanti sacerdotii administrare, ex pontificali sella exsilens, ac semetipsum pontificalibus indumentis exuens, postulata venia, summi sacerdotii dignitatem deposuit. Videsis Victoris III summi pontificis lib. in Dialog. indubiatum ac pene oculatum testimonium qui narrationem ita continuat: *Post hæc Urbem ingressus (Henricus), congregato in ecclesia beati Petri apostoli clero et populo una cum episcopis qui in prædictam convenerant synodum (Sutrinam), communi consilio Clementem Bambergensem episcopum elegerunt*. Non ergo Henricus, statim abjecto Gregorio, unum ex Theutonibus præsulum illius loco substituit; sed Clementis electio, post Sutrinam

synodus, ubi Gregorius sponte se abdicavit; Romae A
facta est, non ab Henrico, sed a cetero populoque Ro-
mano; cum episcopis Sacrae synodi iuxta canonica-
rum regulam; *conventio legitima*. Nec minorem igno-
rantiam sapit Arnulphus in gestis Leonis IX referen-
tis. Quis est enim quod ait, *Geminam in Italia syno-
dum celebravit* (Leo), *Papae scilicet usque Mianus*?
Veritatem vero veritam, ut Romanas tres ille no-
scivit? Qui tot praecipua saepeque temporibus proxima
aut neglexit aut nescivit, tamquam testis negativus
inducitur contra Clementis bullam?

56. Narrat quidem Arnulphus Widonem Mediolani
praesentem a Nicolao II Romam benigne exceptum
sedisse in concilio ad pontificis dexteram. Id pariter
confirmat Landulphus senior, de quo superius, vel
factum sit in concilio Stephani IX, in eam rem ren-
tente Ravennae archiepiscopo. Cui credendum, Deus
habeat? Neutri profecto. Stephanus IX brevi pauco-
rum mensium pontificatu, nullam Romae nec alibi
synodum habuit. Nicolaus II synodum quidem cele-
bravit a. 1059; verum enim vero illi non interfu-
erunt neque Ravennatensis; neque Mediolanensis.
Quod Mediolanensem Widonem, is tunc Simoniacae
haeresis infectus, Juramentum ac poenitentiam in mani-
bus S. Petri Damiani promissam dejeraverat in ha-
eresim reclusus, atque una cum clero suo concubina-
tio ejus priore indurterat: tantum abest ut Romam
accesserit, et ad pontificis dexteram in synodo ac-
cumberet. Immo in verbis ipsis ad Arnulphi historiam
non solum Widonem abisse Romam; synodoque
affuisse ex omnium auctorum silentio negari posse
videtur; sed etiam ex actis synodi ipsius, in quibus
Widonis subscriptio non apparet, immo ex condem-
natione Widonis ab eadem synodo, teste Sigotio
emanata, jure ac merito arguunt annotatores doctis-
simi falsam omnino esse tum Arnulphi, tum Landul-
phi de Widonis praesentia Nicolai synodo assertio-
nem. Quod Ravennatem vero spectat, qui tum erat
Henricus, eum Romanam huic synodo affuisse tacent
auctores omnes, atque ea quae de ipso habemus mo-
nimenta; tacet ipseniet Ughellus, quamvis Widonem
Mediolani antistitem synodo illi praesentem inducit,
nescio quibus actis fideus, quae legisse affirmat, ac
ea propter jure vapulat apud auctores annotationum
quas huicmet concilio annexas legitimus. Neque solus
a Nicolai synodo abfuit archiepiscopus Ravennas, verum
omnes ad unum ejus suffraganei abfuerunt. Forte
autem non bene audiebat tunc temporis apud
Nicolaum II Henricus noster, aut fortasse quaedam
subortae inter eos erant simultates. Id certum est,
qui solitus fuerat suis diplomatibus notas pontificias
inserere, prout refert Hieronymus Rubeus *tempori-
bus Victoris summi pontificis, ut universalis papae in
apostolica sacratissima beati Petri apostoli sed se-
cundo*; Nicolao sedente, et praesertim dicto ann.
1059, omissis pontificiis, regias notas adoptavisse
*sub anno Dominicae Incarnationis millesimo quinquagesimo nono, regnante vero Henrico honesto puero,
filio quondam Henrici imperatoris anno quarto, die*

*vigesimo nono mensis Decembris indicationis tertiae de-
cimo Ravennae*. Eandem notas adhibebat adhuc se-
quenti anno 1060.

57. Anno autem 1121 dexterae Calixti II tenuisse
Olivum Mediolanensem in concilio Romano scribit
Landulphus junior, eo modo quo jam tenuerant Me-
diolanenses pariter archiepiscopi, Grotolanus anno
1103, et Jordanus an. 1116. Immo quid in concilio
Calixti inter Olivum Mediolanensem et Ravennatem
archiepiscopum Guatherium altercationis incidit, suam
vero praesentem primas habuisse, et oculatum
testem Landulphus gloriatur. Vah tantis oculatus!
Romae certissime non erat anno 1122 Guatherius, praesentem
mense Martio, et si tantis etiam Aprili, quibus
concilium generale Lateranense ierunt nostri Me-
diolanenses oculos fuisse. Id probant indubie ar-
chivi nostri pergamenae: *Anno ad Incarnatione Do-
mini millesimo centesimo vigesimo secundo temporibus
dom. Calixti papae et Henrici imperatoris, die quinta
decima mensis Martii, indicationis quinta decima Ra-
vennae. Guatherius verus servorum Dei divina gratia
archiepiscopus sacrae nostrae Ravennae. Ecclesia Lau-
feris presbytero, et priori ecclesiae sancti Jacobi postea
in insula Volana, etc.* Erat ergo Guatherius Ravennae
die 15 Martii 1122; Certum autem debebat die 10
mensis Aprilis subsequentis. Anno ad Incarnatione
Domini millesimo centesimo vigesimo secundo die de-
cima mensis Aprilis indicatione decima quinta Fic-
colense. *Residente domini Guatherio archiepiscopo la-
cere Ravennae Ecclesiae in ecclesia sancti Johannis in
loco Ficcolensis ad festum faciendum, etc.* Verum
si fides Pugio, qui non paucos citat contemporaneos
auctores, concilium illud sequenti anno coadunatum
est, ac die 19 mensis Martii incipit. Huic inter-
fuit procul dubio Guatherius, atque alter fuit ex judi-
cibus quibus controversae inter episcopos Pisanae
et Januensis dirimenda negotium a Calixto fuit
demandatum. Ast in duplicatis actibus istius synodi,
qui referuntur in conciliorum collectione, indicium
nullum questionis et iurgii inter Guatherium et Oli-
vum. Addita quidem fuit in postrema hujus collectio-
nis editione Landulphi junioris narratio, sed fides
relicta apud auctorem.

58. Porro haec ipsa narratio, cui et. vir Joseph
Antonius Saxius sensum suum addit de parte Eccle-
siae primatu supra Ravennatem, laudatque Puricel-
lum, qui illum contra Rubeum acerrime propugna-
verat; haec ipsa, inquam, narratio vel contradic-
tionem involvit, vel nobis favet, vel neutris. Ait enim
Landulphus se illi synodo personaliter stitisse: *in
synodum intravi, et valde condoluisse, eo quod viderit
Ravennatem contendere Mediolanensi dextera
pontificis; et inde sequitur: Sed tamen ipse Mediola-
nensis Olivus in secunda feria, qua incepta et celebrata
fuit synodus, loco vacante neque in praesentia, neque in
synodo apparuit. Amabo, quomodo conveniant alter-
catio in synodo pro sessionis praesentia, et absentia
a synodo atque a palatio? Si aberat, quomodo alter-
cabatur? Landulphus contendentes vidit, et Olivus*

longe aberat? Ecce igitur contradiclio. Cur autem contendente Ravennate Gualterio, abfuit in prima sessione Mediolanensis a synodo, nisi certe quia praevaluerat Gualterius? Ecce igitur Landulphi narratio favet nobis. Quando vero ipse addit Olricum in secunda sessione expetito sedisse loco, cur non exprimit etiam Ravennatem simul affuisse in synodo, ac post Mediolanensem secundam, vel tertiam, aut quartam sedem fuisse sortitum? Cur id tacet? Nonne ut in prima sessione Mediolanensis, sic abesse potuit in secunda Ravennas archiepiscopus? Atque ita tandem huiusmodi narratio nemini favet. Nos autem de ipsius narrationis veritate haeremus adhuc; et quamvis qui auctorem istum nuper ediderunt cl. viri, cum a Landulpho seniori, atque ab Arnulpho dissimilem effingere conentur, tamen illius in patriae Ecclesiae phylacteriis amplificandis nimio studio non fidimus: quam animi suspensionem actorum synodi, et Sugerii abbatis ipsi synodo praesentis silentium augere nobis profecto videtur.

59. Exempla vero Grosulani et Jordani archiepiscoporum, quae Puricellus ad an. 1103 et 1116 vult accidisse, ad rem non faciunt. Primo, solus ipse Landulphus ea memorat, et praesertim quae de Grosulano, ejus tempore ipse adhuc morabatur in Galliis; secundo, nullum iis annis celebratum fuit concilium, qui ad pontificis dexteram sedentes interfuerint Mediolanenses archiepiscopi; tertio, etiamsi celebrata fuerint, nullus ad ea convenire potuit Ravennae praesul. Non anno 1103 neque anno 1105, ut contra Puricellum probare contendit cl. Saxius, sed anno 1104, ut Pagius, habita est synodus Romana sub Paschale II; sed praeter depositionem Brunonis archiepiscopi Trevirensis ex fide anonymi cujusdam auctoris, nulla alia de hac synodo superfuit memoria. Illud indubium est si synodo non affuisse Ravennae archiepiscopum, qui per ea tempora nullus erat, saltem legitimus; mortuo enim Wiberto antipapa, Henricus Augustus Paschali II infensum, Othonem quemdam in archiepiscopatum Ravennatem intruserat, qui, ideo Henrici partibus addictus, pontifici summo obedientiam negabat. Ultra quam quod ejus acta sub nomine *Othonis electi*, temporibus tantum Henrici signata, innuunt satis aperte illum consecrationem episcopalem numquam accepisse: *Anno Dominicæ Incarnationis millesimo centesimo tertio, imperante Henrico anno vigesimo, die tertio decimo mensis Augusti, indictione undecima. Otho electus servus servorum Dei*, etc. Quod fuerat anno 1103, fuit etiam sequenti anno 1104: *Anno millesimo centesimo quarto, imperante Henrico fuio qd. Henrici imperatoris anno vigesimo secundo, die vigesimo mens.... duodecima. Joannes Dei gratia de Firminiana petitior quidem, quia petivi a te Otho electo archiepiscopo*, etc.

60. Quoad annum 1116, agitata profecto legitur causa Grosulani cum Jordano tunc Mediolanensi archiepiscopo in concilio Lateranensi sub Paschali II, ut notat Pagius ex Puricello. Affuisse autem Jordanum, atque a dextris papae sedisse, cum adhuc du-

bitaretur num hinc legitimus foret archiepiscopus, neque acta docent, neque est qui asserat, si Landulphum juniorem, qui certe non aderat, exceptas. Attamen sederit necne pontifex proximus Jordanus, nihil nostrae interest, qui certo scilicet id evenisse absente Ravennatum archiepiscopo, neque enim auxilium sumus de hac Mediolanensium prerogativa, quando non adsint concilio praesules nostri. Nullus autem anno 1116 praerat adhuc nostrae Ecclesiae legitimus pastor, sed Jeremias quidam, defuncto Othoni ab schismatico imperatore Henrico suffectus, qui etiam electus tantummodo erat hoc ipso anno 1116, et forte numquam deinceps fuit episcopus consecratus; quod conjicimus ex archiepiscopalis archivi nostri monumentis, et praecipue ex sequenti: *Anno Dominicæ Incarnationis millesimo centesimo sexto decimo temporibus dom. Henrici imperatoris die vigesimo octavo mensis Junii indictione nona Ravennae. Dom. sacro, et meritis beatissimo, atque apostolico Patri Patrum dom. Jeremia electo archiepiscopo sanctae Ravenn. Ecclesiae Andreas de Calcinaia, seu filii, ex nepotibus tuis*, etc. Neque contra hanc nostram assertionem faciunt quae Ughellus pro Jeremia isto, quasi legitimus antistes fuerit, expiscatus est ab nescio qua vetusta comitissae Mathildis pagina; nam Ughelli allucinationem satis superque aperuit, atque explicavit cl. ejus annotator. Quare cum neuter intrusus adire Romam, Romanisque synodis intervenire potuerit, consequens est neque a sessione in conciliis 1104 et 1116 Grosulani et Jordani archiepiscoporum Mediolanensium, quatenus Landulpho juniore habenda sit fides, ullum Ravennatum juri- bus inferri praedictum: maxime etiam quia Ecclesia haec nostra suis fere omnibus principalioribus ornamentis ab ipso tunc sedente Paschale II spoliata fuerat in concilio anno 1106 apud Guastallam habito, et praesertim metropolitana in Aemiliam provinciam jurisdictione, ut refert Centius Camerarius, qui fuit postea Honorius III pontifex maximus: nec ad pristinam rediit amplitudinem dignitatis, nisi postquam Gualterius Jeremiae in archiepiscopatu successor, Gelasio II Christi Vicario praestita obedientia, et ejurato schismate est reconciliatus.

61. Hic vero sarcinulas parumper colligamus. Si discrepantia et dissimilitudo narrationum de una eademque re apud auctores contemporaneos, maxime si ejusdem patriae, falsitatis narratae rei argumentum esse apud omnes consuevit; quid credendum de jactata in synodis altercatione inter archiepiscopos? Arnulphus an. 1027 evenisse scribit inter Heribertum Mediolanensem et cognominem archiepiscopum Ravennatem, asserens quod lata in synodo Joannis XIX pro Mediolanensi sententia, postea omnino illa quieverit controversia, ut expresse ad rem suam notat Eustachius a S. Ubaldo Puricelli symmista. Cum igitur fabellas suas scribillaret Arnulphus circa annum 1085, testatur consequenter ab anno 1027 ad hunc an. 1085 amplius non excitatam inter archiepiscopos huiusmodi altercationem. Attamen non obstanto

tam perspicua Arnulphi assertione, ejus synchronus auctor Landulphus senior, ut supra notavimus, loquens et quidem proluxa narratione de eodem Heriberto Mediolanensi, nihil habet de controversia, de tumultu, de synodo, de sententia, de pugna inter nationales, ab Arnulpho relatis; verum ea omnia transfert ad tempora Widonis Mediolanensis archiepiscopi triginta et amplius post Heribertum annos, cum in concilio Nicolai II (quem Stephanum dicit) Widonem cum Ravennate altercantem et prevalentem inducit, utriusque praesulis aulicos et comites inter se commissa pugna rixantes, devictosque Ravennates, eo prorsus modo, quo Arnulphus ad ann. 1027 in coronatione Conradi retulerat; ita ut mirari cogar in duobus ejusdem aetatis, patriae, sectae tam enormem contradictionem.

62. Accedit tertius Landulphus junior, apud editores et illustratores suos fide dignior praeter alios duobus. Is vero cum Olicum Mediolanensem in synodo Laterani propria jura defendentem contra Gualterium Ravennatem describit, tacet et ipse famosum (si fides Arnulpho) concilii sub Joanne XIX habiti decretum, in quo summa rei fuisset pro Otrico; tacet Widonem Henrico Ravennati antehabitu in concilio Stephani IX (si Landulpho seniori credimus), solumque exempla Grosulani et Jordani indicat ad rem non facientia: quorum exemplorum ratione, et multis aliis, quae tunc in mente non habebantur, dom. *Olicus Mediolanensis archiepiscopus locum illum obtinere non dubitavit*; sunt verba Landulphi; qui tamen fatetur Olicum in prima sessione expetitu locum non obtinuisse. Interea quis non miretur, Olicum non dubitasse locum obtinere ratione exemplorum, et multis aliis que tunc in mente non habebantur? Novum sane genus probationis! Si tunc multas alias rationes aut exempla in mente non habebat Olicus, quomodo ab eis victoriam cause sperabat? Sed tricas istas praetereamus.

63. Alter igitur alteri ex nostris auctoribus contradicit, alter alteri fidem derogat, alter alterius historias in dubium et falsi suspicionem revocat. Omnes tamen in eo mirabiliter conveniunt, quod impossibile est Puricelli, P. Eustachii, et quotquot de Mediolanensi Ecclesia scripserunt, oculos effugisse, nempe neque Arnulphum, neque Landulphum utrumque, ullibi, et multo minus occasione tantarum altercationum, Ravennatis Ecclesiae subjectionem, ac praestitam quatuor prioribus aerae nostrae saeculis Mediolanensi suppositae metropolitae obedientiam jactare, aut saltem innuere. Illud enimvero maximum, ineluctabile, justissimum exoptate in synodis praecedentiae fuisset argumentum et fundamentum, non regis coronandi ac praesentandi jura, non antecessorum archiepiscoporum inopportuna exempla et inutilia. Quid ad haec Mediolanenses? Ejusmodi tamen probationis atque amplificationis genere non est profecto cur nos offendamur; scimus enim quo civium animos rapiat patriae charitas, dum civitas ad

se quaeque famam rerum gestarum honorumque, false mendacio trahit. (Liv. lib. vii.)

64. Usque adhuc Clementis II bullam a falsitate immunem demonstravimus quam illi affinxerant Puricellus et P. Eustachius ex auctoritate scriptorum Mediolanensium, atque ex posterioribus synodis. Operae nunc pretium est ad superiora tempora pedem referre atque de iis conciliis sermonem habere quae Clementis ejusdem aetatem praecesserunt, et in quibus Mediolanensem aiunt Ravennati episcopo praepositum in sessione et subscriptione. Verum Symmachi papae synodos ad ultimum examen reservantes, gradu retrogrado a Romana exordimur, quam praesidente Joanne XII habitam fuisse ann. 963 coram Othone I imperatore, atque in ea sedisse et subscripsisse Walpertum Mediolanensem ante archiepiscopum Ravennatem aiunt a Luitprando et Binio esse narratum. Quamnam vero synodum? Impiumne illud conciliabulum catholicis omnibus execratum, quod praepotens Augustus, non praesidente, sed absente Joanne XII coegit, quod sacrilegam sententiam ausum fuit in legitimum pontificem evomere, illoque violenter deposito, Leonem VIII antipapam creare? Istane in synodo praecessit Mediolanensis? Factum sit, non invidemus. In tumultuario conventu, ubi ante Walpertum nominatur patriarcha Aquileiensis, immo Rodulphus diaconus ejus procurator (cui idcirco si Mediolanensium opinionis standum sit, praerogativam sedis tribuendam quis non dixerit?), ubi non intererat pontifex, sed praerat imperator, ideoque locus non erat quaestioni cuinam dextera papae aut sinistra deberetur; in hujusmodi, inquam, conventu praecedentiam quaerent Puricellus et P. Eustachius; nos id genus honoris non curamus. Caeterum an perperam hic citentur Luitprandus et Binus, consulatur quid iste in notis ad hoc conciliabulum, tum in notis ad alterum ejusdem farinae conventiculum contra Benedictum V Rom. Pontiff. protestatur contra impostorem putidissimum, qui sub Luitprandi nomine commenta haec in illius historiam intrusit. Ergo quid in legitima synodo sub Agathone an. 680 actum sit potius videamus, nimium enim nos urget auctoritas cardinalis Norisii ordinem approbantis subscriptionum hujus synodi, scilicet Mansueti Mediolanensis primum tum patriarchae Aquileiensis, tertio Theodori Ravennatis. Tertius igitur hic erit praerogativa sedis a Mediolanense archiepiscopo.

65. Anno 680, vel 679, ut opinatur Pagius, scripserat Constantinus Pogonatus Graecorum imperator ad Agathonem Romanum pontificem de convocanda generali synodo contra Monothelitas. Super eo negotio episcoporum concilium Romae Agatho convocavit, jussitque Mediolani alteram, item in Gallias aliisque in regionibus adunari, ut nomine omnium Occidentis episcoporum sollemnis fieret legatorum missio ad Constantinopolitanum generale. Ex Gallicana igitur, septentrionali, Mediolanensi synodis legati Romam ad Agathonis supramemoratum con-

cilium convenerunt, atque inter eos, ut placet Pagio, Mansuetus Mediolanensis et Anastasius Ticinensis pro Mediolanensis provinciae episcopis. Affuisse etiam Theodorum Ravennatum praesulem certum est: is autem nondum schisma ejuraverat, quo sexaginta ante annos Ravennas Ecclesia ab apostolica sede defecerat, incentore Mauro archiepiscopo; sed hujus synodi occasione, Theodorū ad unitatem redeunte, schisma illud restinctum est.

66. Hujusautem Agathonis concilii nulla pene acta superfuerunt, nisi duae epistolae, quas lectas fuisse compertum est in actione quarti concilii generalis, altera videlicet Agathonis ad Constantinum Augustum, altera synodica ab episcopis Occidentis subscripta. Quapropter vanum est scrutari quinam prior sederit post papam, quinam actibus conciliaribus prior nomen dederit. Somniantur Mediolanenses profecto, Mansuetum Theodoro praecessisse. Tantummodo ex subscriptionibus, quas modo legimus epistolae synodicae appositas, argumentum praecedentiae sibi effingunt, et quamvis quaestio sit de sessione ad dexteram papae, tamen in subscriptionibus etiam suffragium mendicant, nec meminerunt, parum, aut nihil subscriptionum ordini esse fidendum, prout et ipsi praedicant, et nos inferius repetemus. Quisquis autem eas de quibus in praesens, superficie tenus percurreret, auctorum istorum levitatem facillime dignoscet; nullus enim inter episcopos ordo servatus est. Post Agathonem ergo pontificem non subscribit Mansuetus Mediolanensis, sed plerique Apuliae, Calabriae, Bruttiorum episcopi; inde sequuntur Siculi, praeeunte Syracusano eorum metropolitano. Succedunt legati Galliarum, quos excipit Mansuetus Mediolani praesul cum suffraganeis suis, sed nescio an istos quoque intereant aliquot alterius provinciae episcopi. Post illos vero Lucensis, Pisanus, atque non pauci ex Tuscia; deinde iterum suburbicarii Tusculanus, Anagninus, Alatrinus, et alii, quibus succedit Agatho Aquileiensis cum suis: hinc Pentapolitani, Pisauriensis videlicet, Anconitanus, caeterique: tum Perusinus, a quo reditur ad episcopos Etruriae. Ultimus omnium Theodorus archiepiscopus Ravennas, et suffraganei subscripserunt.

67. Quando igitur Mediolanenses ex ordine subscriptionum ordinem praecedentiae arguere velint, sibi ipsi contradicere cogentur, qui immediate post papam antistiti suo priorem locum occupant; cessant enim in Agathonis synodo, juxta seriem subscriptionum, non solum episcopi suburbicariis, ut vocant quos in aliis conciliis fere omnibus post majorem sedium praesules signatos cernimus; verum Syracusano etiam archiepiscopo ejusque suffraganeis, immo legatis quoque Gallorum. At enim nemo sane mentis tam confusae subscriptionum seriei praecedentiarum ordinem accommodabit. Ego quidem suspicor, synodicam Occidentalium epistolam, aut a praesentibus episcopis etiam nomine absentium subscriptam fuisse, aut verius, exacta synodo, per diversas Italiae provincias missam, ab episcopis, qui non

A interfuerant, subscribendam. Neque sit, quaeso, qui me temeritatis condemnet in hac suspitione explicanda. Scio quidem omnium in ore esse, synodum Agathonis 225 Patribus constasse, ac totidem epistolam synodicam consignasse: quod etiam ex Eddii narratione in Vita S. Wilphridi Eboracensis episcopi, qui istimet synodo subscripsit nomine Ecclesiarum septentrionalium, videtur luculenter confirmari. Ast si quod narrat Pagius probabile est, ex concilio nempe Mediolanensi duos tantum ad Romanum delegatos fuisse episcopos, nempe Mansuetum archiepiscopum atque Anastasium Ticinensem antistitem, cogar dubitare num auctores qui de numero Patrum synodo Agathonis praesentium scripserunt, eum numerum mutuati fuerint tantummodo a subscriptionibus synodicae illius epistolae, quae lecta atque inserta fuit actibus concilii oecumenici, non autem ex certa actorum Agathonis synodi notitia. Quomodo autem sibi constant delegatio ad synodum Romanam duorum tantummodo episcoporum provinciae Mediolanensis, et subscriptio omnium ejusdem provinciae episcoporum? Minime sibi constant, nisi dicamus, vel episcopos, qui synodo interfuerunt, aliorum episcoporum suorum nomina adjecisse, vel post absolutam synodum epistolam per diversas Italiae provincias circumlatam, ut ab omnibus etiam qui abfuerant subscriberetur.

68. Hanc nostram suspitionem auget opportunissime ipsa subscriptionum confusio, ut quieto animo consideranti facile patebit. Nec novum, nec mirandum id accidit memoranti quae Mabillonius de hoc inducto subscribendi more asserit ac probat argumentis atque exemplis non paucis, quae hic repetere nimis longum esset. Optime ad rem suam ius usus est eruditissimus Joseph Garampini in nupera dissertatione de Nummo argenteo Benedicti III P. M., ut probaret Lotharium Augustum minime interfuisse synodo Romae celebrato an. 853, licet acta synodalia consignata essent ejus subscriptione post Leonis papae nomen. Ex ista vero ipsa suspitione nostra oriri altera potest, scilicet vel Theodorum Ravennatem cum suis non adisse Agathonis concilium, quamvis synodicam sibi postea allatam signaverit; vel si interfuerit, eam subscripsisse post suum ab Urbe discessum; nisi dicere velimus quod dilata ad concilii finem ejus cum apostolica sede reconciliatione, ultimus illi locus in synodicae subscriptione remanserit. Utcumque res fuerit, adeo concilium Agathonis Puricello et P. Eustachio non suffragatur, ut potius noceat magnitudini atque amplitudini Mediolanensium prerogativarum, quibus supra omnes omnino Italiae episcopos, immo supra omnes metropolitanos proprium efferunt antistitem. Atque ex his apparet quid judicandum de testimonio Norisii ab iis auctoribus citati; non enim videtur attendisse eminentissimus doctor ad confusionem subscriptionum epistolae synodicae, neque ad Syracusanum archiepiscopum ante tres alios signatum, et praecipue ante Mediolanensem: quam inordinatam subscriptionum seriem certe non probasset vir, caeteroquin

omni eruditionum genere laudatissimus. Quid vero aptius ad objectum istud super Theodori subscriptione penitus evertendum excogitari poterat, quam ipsiusmet patri Eustachii a S. Ubaldo responsio- nem, eademque verba hic tandem atferere? Protulerat eruditus iste Augustinianus exalceatus contra Ticinensem Ecclesiam ab Mediolanense iugo se vilitantem, diploma quoddam Anselmi IV Mediolanensis archiepiscopi, signatum præter alios ab episcopo Papiensi Guilelmo. De hoc autem monumento dubitavit cl. Muratorius, atque illi aliquot suspitionis indicia appinxit, inter quæ subscriptionem episcopi Papiensis non solum post alios episcopos, sed etiam post longam presbyterorum atque abbatum seriem. Istud ergo suspitionis indicium hac responsione ad rem nostram aptissima diluere satagit Eustachius noster: « Post alios inferioris dignitatis, scilicet abba- tes et presbyteros, apparet certe subscriptio episcopi Ticinensis. Congruus illi ad id sine dubio post archiepiscopum locus. Sed quid si aliqua rationabili causa non ita observatum? Aliquando episcopi loco alias sibi non debito in conciliis subscribere, aut quia subscribendi tempore alii detenti, aut quia partium ordo servatus, ita ut facta prius subscrip- tione ab his qui ex una parte sedebant, subscribere- rint deinde, etsi digniores, qui ex altera; de quo mora Hallier de Eccles. Hierar. lib. IV, sect. 4, cap. 2, art. 4, § 75, et Capellus Hist. metropol. ur- botom. I, part. 1, dissert. 6, cap. 2, aut etiam quia quandoque tumultuaria, nulla scilicet servato orde- ne, sed ad cuiusque commoditatem; vel tandem quia sicuti non necessaria in ea casu subscriptio, sic nec attentus subscribentium ordo..... Non ergo tanti Ticinensis extra ordinem subscriptio momenti, ut cum rationabilis esse poterit, atsi quisque post sæcula causa præcisa nequeat assignari, et insuper exemplo non caruerit, falsitatis suspitione valeat hoc documentum obambulare. »

69. Superest igitur ut de Symmachi papæ concilii, ubi Laurentium Mediolani ante Ravennæ archi- episcopum Petrum subscripsisse apparet, verba faciamus. Tres præcedentis gradus in hisce synodis metropolitæ suæ requisitis mente conceperunt Me- diolanenses, allectionia, sessiana, subscriptionis. Addunt synodus ipsæ Theodoricum regem, Eno- dium diaconum, aliasque, eam utrumque presulum nominant, Mediolanensem Ravennati præferre; Gra- tianum, ex eo quod prior Mediolanensis locutus sit et subscripsit, asserece alius sedis prærogativam. Singula breviter disquiramus.

70. Quia ergo in Symmachi conciliis ante Raven- natem loquitur Mediolanensis, dignior est censendus? Unica tantummodo via locutum legimus in huius- modi synodis Laurentium, scilicet in tertia, quam Papius *Palmaram* fuisse probat; ibi autem non Lau- rentius, sed primus verba facit *Gresconius episcopus Tudertinae Ecclesie*, alter *Maximus episcopus Rhetor- nae Ecclesie*, tertius *Stephanus episcopus Venusinae Ecclesie*, quartus vero *Laurentius Mediolanensis*. Væ

igitur si prioritatem alloquentium in conciliis ad stabilendam ipsorum præcellentiam consulamus! S. Hieronymus loquens de fidei professione PP. con- ciliæ Ariminensis, subiungit (*Dial. adv. Lucif.*): *Alia die in ecclesia, quæ est apud Ariminum, et episcopo- rum simul, et laicorum turba concurrerunt, Maxi- mus episcopus provincie Byzantinæ, cui præter plu- rem primæ ab omnibus deferrebatur, ita locutus est,* etc. Eritne ergo dicendus Musonius iste maioris prærogativæ, et sedis honorabilioris præ cæteris episcopis conciliæ Ariminensis? Quod vero ad sessio- nem quam in conciliis Symmachi Laurentio subli- mioram confidenter tribuunt, pace scriptorum Me- diolanensium, eam pari confidentia negamus, donec certis rationibus aut monumentis, non autem quæ subscriptione, cui nihil fidere possumus, nobis veri- tas elucescat; quid enim habemus in synodis actus quod sessionis huius prærogativam se latum quidem vagum indiget? Littaræ autem nostræ Cle- mentis II Petrum Ravennatem Laurentio Medio- lanensi in subscriptione, non autem in sessione potius eam locum concessisse commemorant.

71. Tandem quid subscriptionem spectat, nos tam facile eam admitteremus, nisi Clementianam lit- teram mox allatam de ea fidem facerent. Legimus enim in notis ad alteram ex illis synodis, eam nempe an- tiquè celebratam, Baluzium asserentem: *Multæ et- iam diversæ sunt subscriptiones ab edita in cæcis exemplaribus, et diversæ ordines passim sunt in codice canonum Ecclesie Romanæ.* Ad alteram rem, que *Palmaris* a quibusdam vocatur, reperit eam Baluzii de subscriptionum ordine animadversionem Papii. In ultima autem observavimus hanc annotationem: *Sunt eadem subscriptiones in manuscriptorum codice Ver- riniensi, sed non eadem ordines.* Insuper dubitat Binius has easdem subscriptiones non pertinere ad hanc synodum. En eius verba: *In subscriptione plurimi Orientales nominantur, qui concilia Chalesdonensi ante annos quinquaginta duos interfuerunt, et quorum non decem annos a tempore dicti concilii nulla mentio reperitur. Unde præbabile esse apparet, quod hæc sub- scriptio non sit Romanæ, sed alterius cuiusdam synodi longe ante hæc tempora celebrata.* Quare nesciremus profecto quanam ratio loquat habenda eiusmodi sub- scriptionum. Dubietas autem isthæc urgeret magis si attendenda esset inscriptio synodi *Palmaris*, exi- denda rem viro papa Symmacho, una cum ven. viris *Laurentio, Maximo, Petro, Laurentio, Amiliano,* etc. Quis enim ex quibus istis Laurentiis credendus est Mediolanensis? Fortis Maximus ille intermedius? Num Maximus episcopus Bleranus ut in subscriptio- nibus? Num Marcellinus Aquileiensis? Sed iste ætæ synodorum nullibi subscribit, licet secundæ saltem synoda interfuisse certum sit ex epistola Theodori regis, et ex præcepto sanatus, ipsiusque Marcellini, ubi solius Aquileiensis prima loca nomen exprimi- tur, nihil habitus Mediolanensis. Quæ igitur inquam habenda esset ratio de iocatis subscriptionibus, per- que præcedentiam Mediolanensis totis viribus pre-

hari contendunt? Verum de ea dubitandi locum non relinquunt Clementis II sæpius memoratæ litteræ. At enim illæ luculenter declarant, spontanea Petri Ravennatis cessione, pro illa tantum vice, atque solius humilitatis gratia, permissum fuisse Laurentio Mediolanensi ut primus subscriberet, datumque super hoc ad perpetuam Ravennatensis prerogativæ cautionem et præservationem diploma a Joanne summo pontifice Symmachi successore, quod in Clementis II concilio lectum approbatumque fuit universorum Patrum suffragio. Quid igitur ab hæc Laurentii subscriptione sibi capiant momenti pro indebita præ-eminentiâ Mediolanenses?

72. Non credendum, reponunt, hujusmodi declarationi Joannis Romani pontificis, Symmachi successoris, neque litteris Clementinis, quæ falsæ sunt. Quippe quidem. Aut ergo veræ sunt hæc litteræ, aut falsæ, quemadmodum dicuntur. Si primum, concedi nobis necesse est nihil Mediolanensibus prodesse subscriptionem, de qua contendimus; si alterum, provocamus Mediolanenses ad eas omnes animadversiones quibus, ut superiori numero exposuimus, destrui facile poterit harum subscriptionum fundamentum; autante enim earum veritate, mutant ipsæ etiam, atque in dubium revocantur. Adde, Mediolanenses ipsos, qui divum Ambrosium concilio Aquileiensi præfuisse affirmant cum Barquio, licet sederit ac subscripserit secundus a Valeriano Aquileiensi episcopo, armâ nobis contra seipsos intorquenda ministrare, etiam litteræ nostræ Clementinæ abjiciendæ forent inter apocrypha. Respondent enim Mediolanenses scissioni et subscriptioni ipsis objectæ D. Ambrosii non probari præcedentiam concessam fuisse Valeriano ex debito, sed potius ex convenientiâ et ratione antiquioris ordinationis. In eadem Aquileiensi concilio observat Norzius, Apocrypha Symmachii metropolitæ præpositum Nimanium Vercellensem episcopum, idque in aliis actum conciliis; non enim semper in synodis dignioris sedis episcopi primo loco subscribebant; nam in Sardicensi ante Protasium Mediolanensem subscriptus legitur Lucillus Veronensis episcopus, qui tamen ea tempestate erat (ajunt Mediolanenses) subditus Protasio. Eiusdem sententiæ auctor fuerat Baronius, qui notat Januensem episcopum modo anteponi Brixiano, modo postponi; idem ait de Venetianis, et de aliis pluribus; immo, quod speciali nota dignum est, in concilio Romano sub Hilario papa indicat post Romanum pontificem primo loco poni Maximum episcopum Taurinensem, licet digniores ibi antaret metropolitani, atque ipse Mediolanensis. Innumera alia exempla adducunt Hallier, Albertus Picolus (qui observat ad rem nostram id moris fuisse in metropolitanorum subscriptionibus), Petrus de Marca, et Baluzius. Quapropter etiam in Aquileiensi concilio Valeriani anterioritati potuerunt quidem deferre primas synodi Patres, et ejus intuitu præcedentiam præfatam concedere, salvo semper jure superioritatis respectu S. Ambrosii, quem præsedisse voluit Baronius. Addunt, neque

A episcopos Aquileienses ex eorum in Arelatensi et Romano conciliis ante Mediolanenses nominatione majores præ ista honoris gradus acquisisse; quoad Arelatensē quidem, quia in eo etiam legati pontificis summi postpositi sunt minoribus episcopis, et Syracusanus ipse Aquileiensi præfertur. Quoad Romanum vero, Rufus Carthaginiensis postponitur Aquileiensi, cum tamen ut Africa primas debuisset præponi. Et sic non observato in horum nominatione ordine, nec mirum si ante provinciam Italia, et Mediolanensem episcopum Theodorus Dalmatiam in Arelatensi, et in Romana Benedictus Aquileiensi nominentur; ideoque sicut ex episcopis illis, et pontificis legatis, et Carthaginiensi antistita, non sine loco nominatis, nulla inferatur antepositorum episcoporum aut supra Romanam Ecclesiam, aut supra papæ legatos, aut supra Africa primatem major excellentiâ et præ-eminentiâ, ita neque Aquileiensem supra Mediolanensem præcedentiam censendum, quia late in alia concilio post illum est nominatus.

73. Cætera Mediolanensium in hæc animadversionem firmandam monumenta prætermissa, sic contenti qua usque adhuc adduximus, ut prerogativæ argumentum ex Laurentii ante Petrum nostram subscriptione desumptum eorum armis dissolvamus. Etiam si igitur apocrypha putari debeant Clementis II litteræ, nihilo tamen minus evinci non potest major prerogativa in Mediolanense, quia Ravennatense prior in conciliis Symmachi subscriptum invenitur. Immo licet etiam nobis conjecturas qualescumque nostras huic attestare præsupposita Clementianarum litterarum falsitate, et concessæ usque Mediolanensibus, ut authenticæ et vere subscriptionum synodicalium ordine. Quidquid sit ergo de iis Symmachi synodis quas ipse pontifex convocavit, primusque iis subscripsit; certum est tamen alteram ex iis habitam fuisse ubi Symmachus non præsedit, præsederunt vero archiepiscopi Ravennas et Mediolanensis, qui et subscripserunt primi omnium. Hanc vero synodum a Theodorico rege exactam, et episcopos convocatos nemo nescit, licet ipse Symmachi consensum, quem vi extorserat, simularet. Quidni ergo presidentes synodi ipse Theodoricus Marte proprio designaverit Mediolanensem ac Ravennatem, alium alio priorem? Quidni violento regi iavitus acquieverit Ravennas? Aut si id de Theodorico excogitari posse regent, atque omnia ordinata velint cum Symmachi consensu; nonne censi potest, utrumque archiepiscopum auctoritate a Symmacho eis collata concilio illi præsedisse, atque Mediolanensem præcedentiam a voluntate pontificis eo casu derivasse? Dicent fortasse Mediolanenses, respexisse tunc Symmachum dignitatem Ecclesiarum? non arbitror: secus dicendum foret Romanos pontifices in electione legatorum ad generalia, aliaque concilia, attendisse excellentiam graduum in electis, non prudentiam, non rerum tractandarum peritiam. In ejusmodi autem casu nulla major dignitatis accessio facta est Ecclesiæ Mediolanensi supra Ravennatem, quia ex voluntate Symma-

chi prior concilio præderit Laurentius, prior allocutus sit, prior subscripserit. Quando autem in ista synodo vel regis, vel papæ mandato, Ravennatem Mediolanensis præcessit; quid Ravennatis intererat, si aliis synodis subscriberet secundus, quibus cum præesset summus ipse pontifex, in prærogativam non inducebatur prior aut posterior subscriptio?

74. Hæc addideram in gratiam suppositæ Clementini diplomatis falsitatis. Verum igitur illud sit, nec ne, potiora prærogativarum jura frustra sibi aucupant Mediolanenses ab hisce Symmachianis subscriptionibus. Gratiano autem ex illis argumentum instituenti pro archiepiscopi Mediolanensis excellentia, aliisque omnibus recentioribus ab Eustachio citatis, nullius negotii est respondere, illos nempe antiquum conciliorum morem ad sui temporis inductam consuetudinem perperam metiri. Nullam antiquitus sedium prærogativarum habitam fuisse rationem in subscriptionibus conciliorum probant, quæ Mediolanenses nobis superius ingenæ suppeditarunt, et quæ super hujusmodi disciplina plurimi auctores docuerunt, et præsertim quæ in Symmachi conciliis animadvertimus. Cæpit quidem recentioribus sæculis pristina disciplina defervescere, oblique sunt Ecclesiæ præsules Christi Domini præceptum, *Qui major est in vobis fiat sicut minor, et qui præcessor est sicut ministrator* (Luc. xxii, 26), assumentes e contra discipulorum non adhuc confirmatorum infirmitatem, *Quis eorum videretur esse major* (Ibid., 24), ambitione induente personam necessitatis jurium propriæ Ecclesiæ tuendorum. Ad hanc respexit Gratianus, illiusque sectatores respererunt in allatis casibus, non autem ad primorum sæculorum simplicitatem.

75. Ob citatam tamen Gratiani auctoritatem Eustachius a S. Ubaldo subirascitur Felici Antonio Guarnerio, tribuente anteriorem Mediolanensis subscriptionem in conciliis Symmachi non præcellentiæ dignitatis, sed anterioritati ordinationis in episcopum; cum enim ea Guarnerii ratio apprimè Mediolanensium rationibus quadraret, quibus contra Aquileienses proprii antistitis præminentiam defendere conantur, atque etiam consona esset saniorum criticorum sententiæ; ideo Augustinianus noster Guarnerio Gratianum opponit dicentem, ex quo Laurentius subscripsit ante Petrum Ravennatem, *Sedis prærogativam ante eum habere*; ac notat Gratianum non dicere *Ordinis prærogativam*, sed *Sedis*; non dicere *habuisse*, sed *habere*, scilicet dum Gratianus scriberet: quod non dixisset, si authenticæ fuissent Clementis II litteræ; illi enim innotuissent. Ego vero credideram, opinionem illam Guarnerii, non Gratiani auctoritate, qua non adeo movetur ætas nostra, sed fortioribus argumentis enervandam fuisse, aut quærendum an prior Petro episcopatum adierit Laurentius, necne; nam si forte prior in episcopatu Ravennas, id argumentum omnium potissimum fuisset contra Guarnerium. Cæterum nisi Gratiani assertio firmiori nitatur fundamento quam subscriptionibus Symmachianis, eam inter innumeras alias

A libentissime relinquimus, quæ hujus auctoris ab omnibus rejiciuntur; neque obstupescimus cl. cæteroque decretorum collectorem non meminisse Clementini diplomatis, cum tot alia fortasse majoris momenti et indaginis vel tacerit, vel omiserit, vel ignoraverit, vel male intellexerit.

76. Quod vero ad Symmachi synodos attinet, quod Theodoricus rex, quod Ennodius, et centum alii, si placet, cum utrumque metropolitanum nominant, Mediolanensem præmittunt; ridiculum enimvero est id convertere in argumentum majoritatis. Scribit divus Paulus ad Galatas, *Cum cognovissent gratiam quæ data est mihi Jacobus et Cephas* (Galat. ii, 9); apostolorum principem Cepham Paulus ergo minorem credidit? Athanasius synodicam Sardicensis concilii epistolam laudans, atque episcopos qui eam subscripserunt enumerans, ait (*Apolog. 2*): *Eorum autem qui in synodo subscripserunt, cæterorumque aliorum ista sunt nomina, Osius ab Hispania, Julius Romæ per Archidamum, et Philoxenum presbyteros suos Prothogenes Sardicæ, etc.* Erit ergo Julius Romanus pontifex Osio Cordubensi postponendus? Væ autem præminentie Mediolanensium supra Vercellenses, si ipsius Athanasii auctoritate abutamur, in epistola ad Solitarios dicentis: *Clarissimæ sunt confessionis viri religiosi, et episcopi boni Paulinus Trevirorum, Lucifer episcopus Sardinie, Eusebius Vercellensis, Dionysius Mediolani.* Item quia Constantinopolitanum concilium in damnatione trium capitulorum, *condemnavimus, inquit, et anathematizamus... quæ impie Theodoretus conscripsit contra rectam fidem, et contra duodecim capitula S. Cyrilli, et contra Ephesinam primam synodum, etc.*, minor habenda erit isthæc generalis Ephesina synodus sancto Cyrillo ejusque capitulis? Quia S. Augustinus, cui potior auctoritas quam Theodorico tribuenda est, *tunc, ait, accepto volumine ejusdem concilii* (Pseudo-Sardicensis), *statuta considerans, legi Athanasium Alexandrinum episcopum catholicum, et Julium Ecclesiæ Romanæ episcopum nihilominus catholicum illo concilio Sardicensi fuisse improbatos* (August. lib. iv cont. Crescon., epist. 44 et 163); ergo censebimus, Augustinum antepone voluisse pontifici maximo Julio Athanasium in sedis prærogativa?

77. Verum quid plura? In concilio Romano sub Julio I, nonne Ravennas episcopus ante Mediolanensem nominatur? Nonne in concilio Sardicensi ter eodem ordine subscriptos legimus ambos istos antistites? Et præter centum, præter mille auctores, quibus Ravennatem libuit ante Mediolanensem laudare, nonne Sigonius ipse, quem Eustachius in suas partes trahere conatur, inter Ecclesias Italiæ principes Mediolanensi quartum solummodo locum assignat, Ravennatique postponit? Nos vero ejusmodi rationibus non adeo fidimus, ut prærogativas Ecclesiæ nostræ inde derivare curemus. Sufficit nobis exempla exemplis opponere, alia falsa ostendere, alia ad rectam rationem, mores, disciplinam explicare, ut levitate argumentorum quibus Mediola-

nenses utuntur contra Clementis II diploma detegamus.

78. Nondum tamen illud oppugnare desinunt, ejusque sensus et verba medullitus perscrutantes, ex principio illo *Clemens episcopus servus servorum Dei omnibus Ecclesie filiis*, atque etiam ex salutatione *Bene valete*, nova colligunt falsitatis indicia. Non agebatur, inquit, de aliquo fidei articulo, ut omnibus Ecclesie filiis littere istae inscriberentur: universis autem Ecclesie filiis salutio ista, *Bene valete*, minime convenit. Nugae! Non agebatur quidem de fidei articulo: verum ea erat quaestio, cujus definitionem omnes Ecclesie filios non latere decebat, cum bonus ordo conciliorum, ac Patrum unanimitas et concordia, Christianorum omnium aedificatio sit; et contra vero Patrum altercationes, ambitus, discordiae omnibus sint scandalo et irrisioni. Agebatur etiam de iis Italiae metropolitans, qui propter amplitudinem sedis ac dignitatis ob oculos erant universo Christiano orbi, Mediolanensis nempe, ac Ravennas. Accedit quod istiusmodi controversia excitari potuisset in quibuscumque synodis etiam generalibus, quae Ecclesiam universam representant: quapropter expediebat legem statuere, eamque solemniter publicare, quae ubique innotesceret, omnesque obligaret. Caeterum *universis Ecclesie filiis* inscriptas legimus *Urbani II Romani pontificis* litteras pro Turonensi S. Martini Ecclesia, quamvis neque agerent negotium fidei, neque disciplinae ad universam Ecclesiam spectantis. Idem dicito de millibus aliis summorum pontificum diplomatibus, eam inscriptionem praeferebantibus. Quod spectat ad salutationem *Bene valete*, si minus universis Christi fidelibus convenit, doceant ergo Mediolanenses aptius salutationis genus: interea nos illos monemus, plena esse mediae aevi diplomata similibus salutationibus *Bene valete*, licet inscripta sint omnibus Ecclesie filiis.

79. Apocryphum est etiam, addunt Mediolanenses, monumentum istud Ravennatensium, quia refert Petrum Ravennatem cessisse Laurentio Mediolanensi in Symmachianis conciliis, *non aliquo jure, sed humilitatis gratia*, cum virtutis, et muneris partes fuissent Ecclesiae suae jura tueri, non cedere. Levissimae huic objectioni respondeat Mediolanensis Arnulphus cum suo illo Heriberto archiepiscopo; dum enim Ravennas antistes (et ipse Heribertus nuncupatus) contenderet cum Mediolanense Regis coronandi praesentationem ann. 1027, *Domnus Heribertus sanctae Mediolanensis Ecclesiae venit archiepiscopus, vir strenuus, et modestus, immo et patientissimus, ne forte in populo fieret tumultus, adversus ejus* (Ravennatis archiepiscopi) *diram insaniam opposuit sanctam temperantiam, a tantae seditionis turbine humiliter declinavit, et coepiscopos, et omnes suos hanc temeritatem condemnantes, et illi in faciem resistere volentes, blanda persuasione admonuit, ut scandalum ejus humiliando vitarent.* Cur ergo archiepiscopus Mediolanensis humilitatis gratia tunc declinavit a tumultu, egressus est templo, coepiscopos suos compescuit? Nonne

Mediolanenses docent *Prælatos, quo sanctiores, eo firmiter pro suarum Ecclesiarum juribus stetitisse; non locum cedere, sed sibi debitum sustinere, virtus fuisset?* Hæc autem sunt P. Eustachii verba et morale documentum. Si ergo quia littere Clementinae asserrunt Petrum Laurentio cessisse *humilitatis gratia* in synodis Symmachianis, apocryphae habendae sunt; tali etiam nota laborabit Arnulphi narratio, quae Heribertum Mediolanensem templo cessisse, Ravennati non restitisse humilitatis gratia luculenter exponit.

80. Sed urget pater Eustachius: *At quo fine, qua necessitate, aut quod ob bonum exercenda tunc illi* (Petro Ravennati in synodis Symmachi) *quoad locum humilitas?* Petat ergo ille ab Arnulpho suo quo fine, qua necessitate, aut quod ob bonum exercenda Mediolanensis in coronatione Conradi declinavit a tumultu, templum reliquit, coepiscopos redarguit? *Ne forte* (respondet scriptura illa ex qua narrationem suam descripsisse dicitur Arnulphus, testante Beroldo, et de qua scriptura omitimus rationem repetere, cum pretium ejus facile legentibus appareat), *ne forte, inquam, in populo fieret tumultus... ut scandalum humiliando vitarent, nec tanta plebe impetuosam seditio cresceret, ne diabolus totius erroris auctor, bono pacis raperet de proposito episcoporum, quod moribus decet inesse laicorum.* Verba autem hæc laudatæ scripturae patrem Eustachium docere possunt finem, necessitatem, et bonum ob quod exercenda fuit Petro Ravennati in conciliis Symmachi quoad subscriptionem et, si mavis, quoad locum sessionis humilitas.

81. Humilitati tamen locus non erat, iterum instat P. Eustachius, tum quia nullum monumentum afferri potest, quod probetur ante Symmachi synodos Ravennatensem episcopum aliquando Mediolanensi in conciliis praecessisse, ut ex humilitate dici possit renuntiata sub Symmacho loci praesentia; tum etiam quia *Laurentio Mediolanensi, ut consecratione antiquiori, adhuc praecisa propriae dignitatis praesentia, debebatur praecedentia: unde ergo illi locum cessit Petrus humilitatis gratia?* Monumenta nostrae praecedentiae ante Symmachi tempora nobis praestat concilium Romanum sub Julio I et Sardicense, in quibus praepositum Ravennatem Mediolanensi legimus. Alterum monumentum est, nullibi inveniri antepositum in conciliis ante Symmachum Ravennati Mediolanensem episcopum. Quae prioribus monumentis objiciunt auctores nostri, inferius indicabimus; quae vero secundo objiciunt negativo monumento, plane ignoramus. Dicitur igitur jure potuit, Petrum *humilitatis gratia* Laurentio cessisse in conciliis Symmachi. Quod autem Laurentio, *adhuc praecisa propriae dignitatis praesentia*, praecedentia deberetur, quia prior in episcopum consecratus fuerat, praeterimus animadvertere quoniam fuerit *propriae dignitatis praesentia*, unde supra Ravennatem archiepiscopum; praecipue Symmachi temporibus, sese efferre poterat Mediolanensis. Durum fortasse erit auctoribus istis probare hanc dignitatis praesentiam, si

civitatem utramque, si Ecclesias, si earum originem, A
amplitudines, prerogativas, presules ad meræ veritatis historice lumen, seclusis fabulis, conferemus et expendemus. In reliquis caveant doctissimi Mediolanenses ne, dum ab anteriore ordinationis tempore novum argumentum instaurare satagunt contra Clementinas litteras, rem nostram, etsi inviti et nolentes, agant; si enim, non obstante priore Laurentii consecratione, Petrus ex humilitate primas partes ei detulit, aliud argumentum nobis in promptu est, ut Ravennatum archiepiscoporum excellentiam probemus præ Mediolanensium.

82. Præstat autem super his non immorari, ut audiamus ultimas falsitatis notas quas invenisse in Clementino diplomate sibi videntur Puricellus et Eustachius a S. Ubaldo. Earum alteram arbitrantur, dictum fuisse in eo diplomate, Petram Ravennatem cessione Mediolanensi *illo tantummodo casu*. Res, atque, non sibi constat; tribus enim in synodis Symmachianis Sevindus a Mediolanense sedit, ac subscripsit Petrus Ravenus; hic autem dicitur *illo tantummodo casu* huic cessionis indulsisse. Quam bene retineantur! quasi *eo illo casu* apprime significaret *pro una vice*, nullo autem modo interpretari posset *pro illis synodis* quæ in casu Symmachi celebrate fuerent; sicut quoniam in una tantum ex iis egerunt uterque personam presidis, quasi *pro illa tantum synodo* intelligi non possit præcedentia Mediolanensi concessa ex Petri humilitate. Quamquam autem Clementina verba explicanda essent *pro illa tantum vice*, cur intelligere ea deberemus *pro una tantum synodo*? Quis unquam grammaticus tiro ita interpretaretur? Aliquot annis, iisque continuis fuerunt hæc synodi repetitæ, et forte Patres nunquam ea causa ab Urbe discesserunt, cum summis non acquiesceret etiam post iterata concilia, et decreta contra antipapæ fautores, adeo ut unum solummodo tot annis continuatum ea concilia ab aliquibus reputentur. Quapropter optimo jure potuit Joannes I Symmachi successor in declaratione edita pro Ravennate, quam litteræ Clementinæ meminerunt, conventus illos omnes complecti, et indicare iis verbis, *illo tantummodo casu*, seu etiam illa tantummodo vice. Admissa igitur opinione Puricelli, quod tribus vicibus præscripserit Petro Laurentius, contradictionem minime sonant verba diplomatis Clementini. Nihil vero mirum, si concessa ex humilitate præcedentia in prima synodo, eadem humilitas concedere sensit in subsequenti, ne forte repetita altercatio scandalum excitaret, neu qui Romam venerant schisma teterrimum composituri, aliud ipsi propter inanis præcedentia titulos renovare dicerentur.

83. Pudet diutius in hisce trietis immorari, eo magis quia perseverant auctores laudati alias ejusdem farinae notas jactare. Altera ergo est, dixisse in suis litteris Clementem II *multoties ventilatam a retro pontificibus prædecessoribus nostris aut vix aut nullo sine sopitum est*: nempe jurgium ob præcedentiam in synodis inter tres illos contententes. Ubi enim, in-

quint, apparent indicia repetiti hujus jurgii? In sola coronatione Conradi Salici legimus illud excitatum an. 1027, cum Mediolanensis archiepiscopi munus sibi arrogasset Heribertus Ravennas. Immo vero, nos addimus, neque in Augusti illius inauguratione de jure in conciliis præcedendi altercatum est. Verum quid inde? Ergone in nullis aliis conciliis contentio isthæc emergere potuerat ante an. 1027? Nonne potuerat in Symmachianis, sopita tamen humilitate Ravennatis? Nonne subsecuta Joannis I declaratio id non obscure indicat? An tot aliis in synodis, quibus modo Ravennatem, modo Mediolanensem subscriptum videmus post Romanum pontificem, questio hæc agitari nequiverat? Ergo quia Puricello et patri Eustachio ignota sunt hæc jurgia, neque nota fuerunt Patribus, ante octo sæcula in Clementis synodo congregatis?

84. Quare ergo, exclamant, in synodo ista pro omnibus Mediolanensis Ecclesie juribus solus omnino dicitur esse *prolatus quidam catalogus uominum eorum archiepiscoporum qui interfuerunt synodo Symmachi papæ, ubi præscriptus erat Mediolanensis archiepiscopus*? Cur in ille alia omnia Mediolanensium potiora jura? Ubi metropolis anterioritas? ubi antiqua Ravennatum subjectio? Quorsum neglecta acquisita toties supra Ravennates præcedentiæ exempla, sub Agathone an. 680, et sub Joanne XII an. 963, de quibus supra? Hisne in re tanti momenti prætermissis, sola Laurentii sub Symmacho sessio (dicitur potius, præscriptio) memorata? Bona verba, quæso, Mediolanenses. Quorsum vos quidem jactabitis metropolis anterioritatem, quando sub judice adhuc lis est, an prior Ravennate orta fuerit Mediolanensis? Argumenta sane quæ capite 3 sequenti producat in medium Ravennatenses, non ita levia sunt, ut tam facilem patiantur responsionem. De antiqua vero nostræ Ecclesie subjectione præstat jam opinionem vestram moderari. Esto, amplissimus Insubrium metropolita sæculo cadente quarto, noster autem sæculo tantum ineunte quinto ortum cognoverint, adhuc falsissimum est ne die quidem uno vel altero Ravennatenses Mediolanensi episcopo obedientiam præstasse, quod jam demonstratum puto capite præcedenti. Jus eligendi coronandique reges Italiæ (illud enim hic quoque repetitis), quid juris addidit Mediolanensi episcopo in ecclesiasticis negotiis? Jus coronandi pontifices summos quid juris acquisivit unquam episcopo Ostiensi in Ravennatem, Aquileiensem, Mediolanensem antistites?

85. Memoratam demum præcedentiam in synodis Agathonis, et Joannis XII vidimus jam superius num. 44, 45 et 46, alteram nullo modo probari, alteram omnino esse falsam. Quid si Ravennates certiora proferent documenta obtente præcedentiæ supra Mediolanensem in conciliis, post Symmachi synodos, ante coronationem Salici, ante Clementis II diploma? Primum documentum, et quidem luculentissimum nobis suppeditavit cl. Joseph Garagnius insuper allata dissertatione *de nummo argenteo Benedicti III,*

cujus eruditissimi viri eadem verba hic liceat referre : « Ludovicum imperatorem adfuisse huic concilio (Romano an. 850) in ecclesia beati Petri apostolorum principis coacto, deduco ex quodam synodali precepto in causa Petri Aretinæ, et Cantii Senensis Ecclesie episcopi prolato, quod editum primo fuit a cl. Muratorio pag. 389 tom. IV Antiquitat. Italic, medii ævi, et iterum a cl. Joanne Dominico Mansio, pag. 936 tom. I Supplement. ad Concilia Veneto-Labbeana, cui subscribunt duodecim episcopi, quos inter *Joannes, archiepiscopus Ravennæ, Angelbertus, archiepiscopus Mediolanensis, Ambrosius, episcopus Lucensis, Oschias Pistorionensis, Donatus Fesulanus, Gerardus Florentinum, Joannes Pisanus, Andreas Volaterranus, Theoprandus Cluvinus, Otho Rossellensis, et Joan. Tuscanensis.* Cum vero hæc charta nullo certo chronologico caractere notetur, veri nimum simile visum est cl. Muratorio referendam esse concilio, quod die 8 Decembris an. 853 in Basilica Vaticana coactum fuit. At in illo nec Ludovicus imperator adfuit (quemadmodum supra observavimus num. 7 hujus capituli), qui tamen synodi iudicio prædicto interfuit; nec illi quos laudavimus episcopi, qui chartæ subscribunt, et præsentés fuerunt (pag. 391 apud Muratorium loco citato), haudquaquam concilio an. 853 adfuerunt, cum eorum nomina in ipsius subscriptionibus, editis ab Holstenio Collect. Roman. part. II, pag. 114, et tom. IX, Concil. edit. Ven. pag. 1137, nullibi legantur. Immo ipsemet *Joannes, archiepiscopus Ravennæ*, chartæ subscripsit et adfuit (pag. 391, ibid.), qui tamen concilio an. 853 absens per legatum suum subscripserat; ibi enim legitur: *Paulus diaconus vicem agens Joannis archiepiscopi Ravennæ...* Ego vero, ut mea fert sententia, datum fuisse arbitror in concilio quod die 16 Decembris indict. XIV, an. 850, in causa Anastasii Romæ coactum fuit, cujus historiam Leo IV in basilica Vaticana depingi fecerat cum inscriptione, in qua præ cæteris hoc notatum fuit: *Post Romanum pontificem in hac écommunicatione consenserunt archiepiscopus Ravennatis et Mediolanensis, utriusque num. 75* (apud Holsten. in Coll. Rom. part. II, pag. 109, et concil. loc. cit. pag. 1145)... Cum igitur iidem *Joannes Ravennæ et Angelbertus Mediolanensis archiepiscopi* tum prædicto synodali præcepto, tum concilio die 16 Decembris an. 850 interfuerint et subscripserint, vero nimum simile mihi videtur præfatum præceptum in hoc concilio prolatum et sancitum fuisse; adeoque affirmare non dubitaverim Ludovicum imperatorem concilio Romano an. 850 interfuisse, etc. »

86. Alterum documentum nobis præbet Ravennatense concilium eorum *Joanne XIII, R. P.*, atque *Othone* imperatore celebratum an. 967, in quo *Walpertus, Mediolanensis archiepiscopus, post Petrum Ravennatem* subscripsit condemnationi *Sabbathianis* antistitis. Cum autem concilium istud restitutum fuerit, sequenti anno 968, propter negotia quædam Magdeburgensis Ecclesie, ibique pacta fuerit nescio

quæ permutatio inter episcopos *Magdeburgensem et Halberstadensem* apud eandem Ravennatensem synodum, refert *Chronicon Magdeburgense, hinc etiam Concilio Petri, Ravennatensis archiepiscopus, et plurimi episcoporum Italia et Germanie subscribere anno Dominice Incarnationis 968, indictione XII, confuso* probabiliter inter plurimos Italiae episcopos *Walperto Mediolanense.* Omittimus quaritare alia istius generis exempla. Pauca isthæc jam allata, quæ nulli exceptioni obnoxia credimus, satis superque probant præminentiam nostrorum archiepiscoporum in conciliis ante coronationem *Salici et litteras Clementis II.* Desinant ergo nobis opponere doctissimi *Mediolanensis metropolitæ patroni* obtentam in primis conciliis hæc præcedentiam, jus eligendorum regum, primævam nostrorum, præsertim suffraganeitatem; discantque, amabo, ab ipsis suis tam magnificatis auctoribus *Arnulpho, et Landulpho* utroque, qui in suis aequalibus nihil de priore metropolis origine, nihil de antiqua Ravennatum subjectione, nihil de præcedentia in synodis *Agathonis et Joannis XII* in narrandis dissidiis inter suos et nostros præsules musitarunt, discant, inquam, ejusmodi prærogativas in argumentum falsitatis non assumere contra *Clementinum diploma.*

87. Sed ecce alios Augustiniani nostri cavillos Verbum illud *privilegium Joannis I Symmachi* successoris, quod in *Clementis* bulla relatum est, in susceptionem trahit bullam ipsam. Hic vero adversarius noster acuto aliquid sibi vidisse visus est. Pergamus audire. « Ad summum, inquit, agebatur de simplici attestazione, ab ipso *Joanne I* facta, *Petrum* nempe *Ravennatem* ex humilitate, et illo tantummodo casu *Laurentio* locum cessasse. Simplex autem attestatio privilegium dici non potest. Item *Clemens II* sedem *Ravennati* statuit a dextris pape, imperatore absente, præserte vero a sinistris, secundum antiquæ constitutionis auctoritatem. Et qualis hæc antiqua pro *Ravennate* constitutio? et quatenus ea exstitisset, quomodo dixerat paulo ante *Clemens II*: *Quisquis enim sibi juxta nos dextri lateris locum vindicabat, et cui jure deberetur nobis incertum erat?* Si namque *Clementi II* nota erat antiqua ad favorem *Ravennatis* constitutio, quomodo non ipsi iidem certum erat, cui sessio a dextris pontificis jure deberetur? Et si ipsi incertum, quænam vel cujus auctoritatis hujusmodi constitutio? *Non alius opus est, ut eæ litteræ referantur, argumentis.* » Bellum enimvero argumentatorem! Magnificam conclusionem!

88. Privilegium dici posset monumentum *Joannis I*, licet nullam attestationem præferret, vel quia attestatio est de privilegio *Ravennatis Ecclesie*, et pontificis *Maximi* attestatio de privilegio ipsa est privilegium; vel quia in ipsa attestazione sancitum erat, non derogatum iri prærogativæ Ecclesie *Ravennatis* ab spontanea *Petri* cessione pro illo tantum casu *Symmachiæ* synodi; vel quia cum ipsa attestazione ab *Joanne I* etiam confirmabatur *Ravennatensi* prærogativa sessionis præ *Mediolanense.* In

quolibet autem sensu constitutum et privilegium esse, et dici poterat Joannis I attestatio, a Clemente II relata. Porro hæc ipsa attestatio hoc idem privilegium esse poterat *antiqua illa constitutio*, ad cujus auctoritatem synodus Romana cum Clemente II sententiam dixit pro Ravennate; nisi in medium quis proferret antiquiorum etiam pontificum privilegia, Ravennati Ecclesie, apostolicæ sedis primogenitæ concessa, quæ a S. Gregorio Magno memorantur.

89. Quid autem, Deus bone, respondebimus dilemmati illi, quo nos irretiri arctarique sentimus: Si Clementi II nota erat antiqua pro Ravennate constitutio, quomodo non ipsi certum, cui sessio a dextris pontificis jure deberetur? et si ipsi incertum, quænam vel cujus auctoritatis hujusmodi constitutio? Væ nobis ab hujusmodi dilemmatibus! Orta questione de præcedentia sessionis inter archiepiscopos, nescit quidem pontifex, Germanus homo, rerum Italicarum fortasse rudis, cui deberetur, quia nondum lecta fuerat in synodo hæc antiqua constitutio quæ illum latebat. Lecta deinde antiqua hac constitutione, et probata in synodo, ecce nota evadit Clementi, ecce secundum eam pronuntiat pro Ravennate. Dum erat adhuc in incerto constitutio, nulla quidem pollebat auctoritate; quando autem certa evasit per lectionem et examen in synodo de ipsa habitum, auctoritatem omnem obtinet apud Clementem et universos Patres. Vah facilis e labyrintho eruptio! Sufficiebat seriæ Clementinarum litterarum attendere, quam nostri auctores strenue interverterant. Dicant ergo: *Opusne est aliis, ut eæ litteræ ejiciantur, argumentis?*

90. Sed non ignorabant Mediolanensis metropoleos patroni multa afferri pro Ravennate Ecclesia, quæ male sartam eorum hypothesim plurimum labefactare, immo plane subvertere possint. Itaque nonnulla ex his sibi ipsi objecerunt, eaque diluere conati sunt, sed irritò conatu. Quod itaque in concilio Romano sub Julio I in episcoporum syllabo ante Mediolanensem episcopus Ravennas nominetur, id vero aiunt nullius momenti esse ad præcedentiam Ravennatis antistitis astruendam, quia is per eos dies nondum erat metropolita, sed simplex episcopus; a denominatione autem simplicis episcopi ante archiepiscopum non arguitur ejus præcedentia, cum quæstio sit quis primus post papam archiepiscopus? Addere etiam quiverat Eustachius concilium Sardicense, ubi habemus Ravennatem ter præscriptum Mediolanensi, atque eadem facillima evasione vim harum subscriptionum infringere. Cæterum an in ratiociniis maximum vitium sit, aliquod incertum probari per aliud æque incertum, seu quod pejus est, aliquod certum improbari per aliud, quod dubium est atque in quæstione positum; logicos alumnos appellabo, atque ad eos provocabo Mediolanenses nostros. Supponunt enim tempore conciliorum Romani et Sardicensis, aut Mediolanensem episcopum jam metropolitanum fuisse, quod ab veritate longe positum esse auctores doctissimi probarunt, vix ab Ambrosii temporibus, Sardicensi, et Romana sub Julio synodo posterioribus

initium hujus dignitatis derivantes; aut supponunt nondum ad id honoris assumptum Ravennatem episcopum tempore conciliorum Romani et Sardicensis, cum non desint celeberrimi scriptores, non desint magni ponderis rationes, quæ contrarium indicant ac pene demonstrant. Quod si etiam daremus Mediolanensem episcopum honore tunc metropolitani insignitum, simplicem autem episcopum fuisse Ravennatem, nonne etiam volunt huic illi eodem tempore paruisse tamquam suffraganeum? Quis autem dixerit inter insigniores principalium Ecclesiarum præsules, minimum episcopum, iis temporibus, metropolitano suo anteponi, prout in allato Romano concilio? Residentibus etiam viris venerabilibus, pariterque cum eo (Julio Romano pontifice) audientibus Benedicto Aquileiensi episcopo, Ruso Carthaginensi episcopo, Agapito Ravennatis Ecclesie episcopo, Julio Mediolanensi episcopo, Luciano Maurianensi, et reliquis cum eis 116 episcopis. Non loquimur de Sardicensi, quia cum Mediolanenses premarunt a subscriptione etiam Aquileiensi episcopi, respondent ordine alphabetico congestas fuisse subscriptiones hujus concilii, et citant Binium: quamvis, re bene perpensa, puerile est credere, in tam augusto ac numeroso consessu, episcopos alphabetice vocatos ad subscribendum, non autem potius vel secundum dignitatem Ecclesiarum, vel secundum antiquiorem consecrationem, vel fortasse interdum ob alicujus episcopi famam, sanctitatem, scientiam, atque in ecclesiasticis negotiis expediendis peritiam. Nos autem dedignamur, juxta uberius dicta in superioribus paragraphis, ex tam turbido subscriptionum conciliarium fonte argumenta certæ prærogativæ derivare.

91. Eginardo in distributione largitionum Caroli Magni Ravennatem Ecclesiam Mediolanensi anteponente, quæritandum volunt auctores nostri utrum speciali ipse Carolus benevolentia, vel Eginardus vitæ ejus historicus suo Marte id fecerit; quia Otho Frisingensis ultimo loco inter Italiæ principes Ecclesias memorat Mediolanensem: aiunt, hominem ultra montes degentem incœpisse mentionem a metropolitibus sibi vicinioribus, Aquileiense scilicet ac Ravennatense, et in longinquiore terminasse, nempe Mediolanense: in quo utrum ad rectas geographiæ lineas metiti sint regiones auctores nostri, atque utrum Frisinga Baviaræ civitas, cujus episcopatum gessit Otho iste, seu potius Morimundense Cisterciensis ordinis monasterium in Gallia diocesis Lingonensis, ubi diu ante episcopatum, et multos annos ante mortem, quam ibi oppetiit, moratus est, viciniora sint loca Ravennæ, quam Mediolano, viderint alii; quemadmodum etiam viderint cui Gelasii I doctissimi pontificis vitio dandum sit, ante Mediolanum Ravennam laudasse, ubi contra Acacium Constantinopolitanum scribebat ad episcopos Dardaniæ, dicens: *Numquid apud Ravennam, apud Mediolanum, apud Syrmium, apud Treviros multis temporibus non constitit imperator? Numquid harum urbium sacerdotes ultra mensuram sibi antiquitus deputatam quidpiam suis dignitatibus*

bus usurparunt? Viderint pariter cui cardinalis Bonæ A rem fatemur, ab quinto sæculo hanc originem repetit; altera, quæ pauciorum est, licet non aspernandi nominis auctorum, initia isthæc in primo æræ Christianæ sæculo collocat. Priorem opinionem ad trutinam revocemus.

§ I. Exponitur opinio de origine hujus dignitatis in quinto sæculo.

92. Emmanuel Schelstratus, Sebastianus Tillemontius, Jacobus Sirmondus, Norisius, Bacchinius, centumque alii, qui primas inter criticos tenent, hanc opinionem omni conatu studioque omni tumentur. Commune unicuique eorum argumentum est, nullum prorsus ante sæculum quintum reperiri in Ecclesia Ravennate istius honoris indicium, primumque Ravennatium episcoporum metropolitana infula præfulsisse, atque ejus dignitatis jura exercuisse divum Petrum Chrysologum circa istius sæculi medium. Non omnes tamen in Chrysologo pari sensu conveniunt; namque Bacchinius (quem secutus est Pastrizius quidam, auctor dissertationis de Patena argentea divi Chrysologi) a communiore recedens, primum quidem metropolitanorum jurium exercitium huic nostro Ecclesiæ doctore attribuit, sed negat primum metropolitanum illum fuisse, distinguens initia a dignitatis exercitio. Primum autem qui ad eum gradum ascenderit, constituit Bacchinius Joannem cognomine Angeloptem, immediatum Chrysologi antecessorem in cathedra Ravennatensi.

93. Fundamentum communioris opinionis, quæ principium tum dignitatis, tum exercitii in Petro Chrysologo recognoscit, desumitur omnino ex illius homilia 175, quam in consecratione Marcellini Vicohabentiæ (modo Ferrariæ) episcopi ad populum Ravennatem habuit. Aiunt enim ejusmodi sententiæ fautores laudatæ homiliæ verba non obscure, non dubie, sed apertissime indicare, Marcellinum primum fuisse qui a Ravennate Ecclesia consecrationis munus acciperet ex decreto sedis apostolicæ, intercedente imperatore. Et ne aliter interpretandi locus remaneret, comparat, aiunt, Petrus Chrysologus primam hanc ab Ecclesia Ravennate impertitam consecrationem sacratissimo Mariæ partui, in cujus solemnibus opportunè hæc consecratio ceciderat: sicut enim post edictum Cæsaris pagani, Maria Filium suum primogenitum pepererat, ita propter decretum divi Petri, et Cæsaris Christiani primum in Marcelino filium pariebat Ecclesia Ravennas; et quemadmodum primo Mariæ opus fuit Sponsi sanctissimi dubietates superare, deinde longe a propriis laribus, inter hiemis rigores, rerumque omnium difficultates, divinum partum in lucem emittere, pariformiter inter contradictiones, quæ episcopo Mediolanensi tunc Vicohabentiæ metropolitanò tribuuntur, primos novæ jurisdictionis actus, primam nempe consecratione episcopi suffraganei nova mater produxit. Tali prope modum explicatione declarant doctissimi critici hæc verba Chrysologi: *Omnia quidem rerum primordia sunt dura, sed duriora sunt primordia generantis. Sancta Ecclesia Ravennas, ut primum pareret, viam*

CAPUT III. Quid opinari liceat de origine metropolitice dignitatis in Ecclesia Ravennatense.

Hactenus pro vindicandis Ravennatis Ecclesiæ libertate et sessionis prærogativa, cominus decertatum est cum Mediolanensibus. Modo autem super initiis, seu origine ejus metropolitice dignitatis sermonem habituri partium studia deponimus; versamur enim in re adeo ancipiti, atque in tanta documentorum charitate, ut nihil certi, nihil quod indubie fidei speciem præ se ferat, inter tot densas nebulas liceat intraspicere. Nos igitur diversas auctorum opiniones earumque rationes solummodo referre atque explanare contenti erimus; nullam vero sequemur, prudentiorum judicio alterutrius præstantiam committentes declarandam. Porro duas esse de hac origine opiniones neminem latet: altera, quam communio-

facti, angores pertulit, sensit dolores, et hoc egit, fractus, ut ordinem pariter divisi tota veritate tranire custodiret.... edicto Cæsaris pagani Dominus obtemperaturus occurrit, et decretis Regis, Petri, decreto principis Christiani servus adhuc aliquis obviavit. (Serm. 175).

94. Quod autem in Joanne Angelopte, ut opinatur Bacchinius, hæc dignitas non incoeperit, citati auctores, qui pro Chrysologo steterunt, antequam Pontificale Agnelli ederetur, satis, arbitror, habuisse asserere nulla id probari gentis documento, illud vero, quod primum ab Hieronymo Rubeo, tum ab Ughello relatum fuerat, purum putum commentum esse juxta sensum Baronii, atque omnium qui post Baronium de hoc documento scripserunt. Loquimur de diplomate illo Valentiniani III Augusti, quo Joanni Angelopti metropolitana dignitas super quatuordecim civitates Æmilie et Flaminie, palliique archiepiscopalis usus conferebatur. Papæ! Non est, inquit, imperatorie potestatis archiepiscopalem jurisdictionem tribuere, multo minus sacrosanctum pallium, quod ipsius jurisdictionis indicat plenitudinem. Schismatici ergo alicujus figmentum est diploma istud. Quapropter eo abrogato, nullum aliud reliquum est monumentum, quo initium dignitatis metropolitice Joanni Angelopti assignari possit; sed standum homilie Chrysologi, quæ tam initium exercitii quam initium dignitatis huic sancto doctori nimis aperte asserere videtur.

95. E contra Bacchinius in communis quidem sententiam abiit, ubi ex Chrysologi homilia primus metropolitice auctoritatis actus in Ravennatensi Ecclesia admittitur, scilicet Marcellini consecratio; immo detestatur et ipse diploma illud Valentiniani, atque in Agnellum primum illius assertorem, et Hieronymum Rubeum, atque Ughellum, uti Agnelli Symmistas irascitur: tamen a preconcepta opinione non recedit pro Joanne Angelopte. Et sane optime noverat doctissimus Cassinensis nullatenus collocari posse in Chrysologo istius honoris primordia, quando ante illum episcopum adeo manifesta appareant in Ecclesia Ravennate adeptæ jampridem dignitatis argumenta, ut nemo sanæ mentis de iis amplius dubitare potuerit. Neque contrarium verisimiliter sensissent Schelestratus, Tillemontius, ceterique omnes, si dum ipsi scriberent, e bibliotheca Estensi exiisset Agnellus vetustissimus auctor. Rubeo narranti quæ in electione Chrysologi evenerant, fidem non habuerunt auctores isti, præsertim Tillemontius consueta, qua omnia sus deque affirmat ac negat, libertate. Condonandum iis est tamen: Agnellum non citaverat Rubæus ad eam narrationem; licet cum sæpe ille profiteretur se ab Agnello plurima hausisse quæ Ravennatum historia hic atque illic opportunissime inseruerat, dignus ideo fuisset cum quo minus dure, minus superbe ageretur. Plenissimam illi fidem adhibuerat Baronius, non obtrexerat senior Pagius Baronii annotator, et narrationem Rubei in Brevario Romanorum pontificum junior Pagius admiserat.

96. Agnellum vero cum publici juris fueret Bacchinius eumque eruditissimis notis illustrare, quoadvertit ex una parte diligenter, quibus circumstantiis, Joanne Angelopte defuncto, enarrat hic auctor successoris electionem, viditque episcopos Æmilie congregatos una cum clero populoque Ravennate ad ejusmodi electionem. Notavit, electum cum legatis Ravennatum, inter quos Coruclius, Imolensis episcopus, Romam processisse approbationem et consecrationem, ut moris erat, a summo pontifice Sixto III impertaturum. Vidit, illo electo non admissio, Petrum Chrysologum, quem pontifex malebat, Ravennatibus despectum, quia diaconus esset Ecclesie suffraganeæ, videlicet Imolensis; admissum deinde, atque a Sixto consecratum; hisque positis, innegabilem resultare consequentiam, jam habuisse ante Chrysologum initia metropolitice dignitatis Ecclesiam Ravennatem. Ex altera autem parte cum in nullius ex prædecessoribus electione similia argumenta Bacchinius inveniatur, nullusque eorum legatur istius potestatis actus emisisse, de cætero vero asserere Agnellum sciat Joanni Angelopti a Valentiniano eam dignitatem collatam, propterea quamvis reprehenda sit hæc Agnelli assertio, tamen probabili conjectura remanet locus, opinarique jure quis poterit, ait Bacchinius, intercedente Valentiniano, concedente sede apostolica, Angeloptem omnium primum archiepiscopali dignitate insignitum. Quia vero objicere aliquis Bacchinio nostro potuisset difficillimum capto esse, septem vel octo annorum intervallo, quos Bacchinius Angeloptis episcopatus assignat, ne unum quidem accidisse casum novæ jurisdictionis exercendæ, maxime quia Angeloptis temporibus, juxta chronologiam Bacchini, aliquot ex novis suffraganeis fuissent consecrandi, vel saltem approbandi, inter quos certissime Feropopiliensis episcopus, Grati successor, qui anno 454 vita functus est: ea propter excogitare coactus est Cassinensis noster, Joanni Angelopti archiepiscopale pallium collatum solummodo fuisse extremis ejus vitæ diebus, adeo ut illi ne momentam quidem vitæ superesset, ad vel minimum actum novæ jurisdictionis eliciendam; urgebat enim necessitas sartum tectum Chrysologo servandi istiusmodi primum actum in consecratione episcopi Vicohabentini, quasi in hujusmodi solo actu metropolitica jurisdictio omnis consisteret.

§II. Quæ opponi possunt tam opinioni de Petro Chrysologo, quam opinioni de Joanne Angelopte.

97. Quamquam laudatorum virorum rationes non exigui ponderis primo intuitu videantur ad fundanda vel in Joanne Angelopte, vel in Chrysologo archiepiscopatus initia, tamen non caret utraque opinio iis difficultatibus, quæ difficillimæ sunt solutionis, meo quidem judicio, si introspectantur attentius. Amadato igitur ad sequentes paragraphos examine argumenti negativi, quod omnibus hisce auctoribus commune est, præmittendum hic venit, non convenire scriptores in stabilienda chronologia temporum Joannis Angeloptis et Petri Chrysologi. Rubeus enim no-

stet, quo cum Baronius et Pagius, prodigiosam **A**rit, amabo, Angeloptem nullum suffraganeum, aut Chrysologi electionem anno Domini 433, assignant, Angeloptis vero anno circiter 448; Bacchinius autem utriusque non paucos post annos protrahit. Angeloptem ad an. 432, Chrysologum ad an. 438. Nos in questione has non immiscemur, quæ fastidium procul dubio foret legentibus. Aliqua super huiusmodi chronologia: eruditissime scripsit, auctor Meditationum in vitam S. Geminiani, Mutinensis episcopi, qui factis consulti, si libuerit, facillime poterit.

98. Præmissa igitur necessaria ista utriusque chronologiae notitia, videntur opiniones allatae de primo Ravennate metropolitano inter se pugnare, atque altera alteram destruere. Et revera si quæ narrat Angeloptem de electione Chrysologi credenda sunt, prout Bacchinius credenda assersit, non poterunt **B** profecto Tillemontius, eiusque adherentes critici, quin ante Chrysologum retrahant nostræ dignitatis primordia; posita vero chronologia Bacchiniii, cogitur Cassinensis noster ea retrahere etiam ante Angeloptem, quem iniisse censet archiepiscopatum an. 468: nam Tillemontius satis aperte probat jam usque ad an. 451 Ravennatem episcopum inter Metropolitanos habitum, ex epistola eo anno ab Orientalibus scripta ad Mediolanensem, Aquileiensem et Ravennatem episcopos contra S. Cyrilli anathematismos. Quapropter saltem ad S. Exuperantii tempora, quæ Angeloptem immediate præcesserat, in chronologia Bacchiniii recurrendum foret.

99. Neque pro Tillemontio aliisque proderit Rubei chronologia; nam etiamsi demus electum Chrysologum anno 438, quæ Rubei, et forsitan verior est **C** sententia, nihilominus epistola hæc Orientalium data an. 431 Tillemontium aliosque ab præconcepta de hoc primo metropolitano opinione recedere persuadet. Si autem ad Chrysologi homil. 175 appellent, ab eaque argumentum mutretur ad eam ipsi opinionem propugnandam, facile respondebit Bacchinius verba homiliae indicare primum metropolitice potestatis usum in Marcellino Vicohabentiae episcopo per Chrysologum consecrato, non autem Chrysologum primum fuisse metropolitanum. Quare velint nolint, in altero ex ejus antecessoribus primordia ejusmodi sunt collocanda.

100. Porro neque pro Bacchinio chronologiam Rubei (quam de cetero ipse refellere conatur) stare **D** posse credimus, scilicet etsi electionem Angeloptis factam cum Rubeo dicamus an. 448, et Chrysologi anno 433, deducere inde consequentiam licebit ad initia metropolitica in Angelopte stabilienda, exercitum vero in Chrysologo. Præterquam quod enim destrueretur eo casu Bacchiniii hypothesis, quod extremis tantummodo vitæ suæ diebus Angeloptes honorem illum fuerit adeptus, adeo ut ne unum quidem novæ potestatis actum elicere potuerit; nam admissa Orientalium epistola, jam saltem anno 434, tribus fere ante Chrysologum, metropolitano erat Angeloptes, atque ut metropolitano ab Orientalibus agnoscebatur: quo annorum intervallo quis credide-

rit, amabo, Angeloptem nullum suffraganeum, aut consecrasse aut approbasse, nullum provinciale concilium contra recentes conciliorum generalium canones convocasse, nullum denique vel unum jurisdictionis indicium in amplissima provincia præstitisse? præterquam quod, inquam, Bacchiniii hypothesis destrueretur, quo deinde probabili fundamento, qua ratione natam dicemus Angeloptis tempore hanc dignitatem? Primo non ea ratione, quia Valentiniiani intercessione, et sedis Romanæ decreto, illi concessa fuerit; id enim merum est Bacchiniii commentum, cum si Chrysologi homilia consulamus, sancto huic doctore potius, Marcellinum ordinaturo, utriusque principis favor, profuisse videatur. Secundo non quia per Valentiniiani III diploma, quod Rubeus et Ughellus referunt, gradus metropolitico Joanni, non Petro collatus fuerit; diploma enim istud, Bacchinius cum universa eruditorum turba detestatur, dirisque omnibus devovet: quare illo rejecto, nulla poterit ex eo neque probabilis conjectura epui pro Angelopte. Tertio non quia hoc episcopo defuncto inventa fuerit, in Ecclesia Ravennate ejusmodi prærogativa, dici potest incepta in Angelopte; ratiocinium enim istud vel nimis infelix esset, vel divinationem saperet, nempe quia Ecclesia Ravennas metropolitana erat, dum e vivis Angeloptes excessit, ergo ipse primus fuit metropolitanus.

101. Confugiet fortasse et ipse Bacchinius ad homiliam 175 Chrysologi, quæ in super allatis verbis primum actum metropolitice jurisdictionis Ecclesie Ravennatensi tribuit, nempe consecrationem Marcellini; quare recentissimum tunc ipse ea fuisse hanc potestatem necesse est, ita Joanni Angelopti collatam postea, ante mortem diebus, ut nulla modo potuisset eam exercere; neque aliter conjectari omnino potest, si tum homiliae verba, tum dignitatis istius præexistentiam scribere velimus ante Chrysologi electionem. Verum Bacchiniii confugium hæc rationes convellunt; primo quia consecratio episcopi non est unicus actus metropolitice jurisdictionis; ideoque etiamsi consecratio episcopi Vicohabentini prima fuisset consecratio episcopi suffraganei, facta ab Ecclesia Ravennate, non propterea verba Chrysologi de primo jurisdictionis præfate exercitio interpretanda essent; poterat enim Joannes Angeloptes, poterat Exuperantius, Ursus, Liberius, alique antecessores Angeloptis synodes provinciales convocare, suffraganeas dioceses visitare, causas episcoporum judicare, immo electiones eorum confirmare, quin tamen eos ipsi consecrarent: qui actus, eorumque id generis alii non abstulissent consecrationi a Chrysologo factæ qualitatem primæ consecrationis, neque fidem derogassent verba divi Chrysologi.

102. Secundo quia nimis durum est credere septemdecim annorum intervallo, quibus in cathedra Ravennatensi sedit Chrysologus, si standum chronologiae historicorum Ravennatum, aut saltem duodecim, si chronologiae Bacchiniii, primum omnino fuisse metropolitice auctoritatis exercitium, Marcel-

lini consecrationem; si enim verum est, ut mox dicemus, sacram hanc benedictionem collatam Vicohabentino fuisse in Natalitiis Domini nostri Jesu Christi an. 450, vel potius 449, paucis ante Chrysologi obitum mensibus; verone simile dici potest tanto annorum intervallo nullum alium suæ dignitatis munus exercuisse in provincia? Vacavit, dum ille sederet, Placentina Ecclesia, et electus an. 459 Florianus. Vacavit Bononiensis, vocatusque ad episcopatum Adrianus, vel si quis alter sancto Petronio successit circa annum 450. Item vacavit Foropopiliensis Ecclesia, item Ariminensis (non desunt enim qui hanc quoque inter Ravennæ suffraganeas antiquitus numeratam velint), tandem bis vacavit Imolensis. Quando igitur illorum sæculorum disciplinam attendamus, ad Chrysologum spectasset et electos approbare, et si libuisset, consecrare etiam. Insuper præter episcoporum approbationem et ordinationem, nonne tot annorum curriculo potuit, ne dicam debuit Chrysologus provinciale aliquod concilium celebrare? Sacrosanctos canones Spiritu Dei conditos de hujusmodi synodis singulo quoque anno semel et iterum convocandis, neque ignorare, neque negligere poterat eximius Ecclesiæ doctor. Demum si per Italiam universasque Occidentis regiones, jussu Leonis Magni, provincialia concilia et nationalia coacta fuerunt, ut epistolam tantî pontificis ad Flavianum, quæ norma fuit Patribus Chalcedonensis synodi in fide definienda, approbarent et subscriberent episcopi et Ecclesiæ omnes; inverisimile est profecto mandata Leonis ad Chrysologum non pervenisse, virum apud universam Ecclesiam sapientia et sanctitate commendatissimum; eumque etiam Æmiliz ac Flaminiz Patres pro tam celebri causa non coadunasse.

103. Tertio quia etiamsi consecratio episcopi per malam hypothesim unicus admitteretur potestatis metropolitice actus, tamen Marcellinus non fuisset primus episcopus a Chrysologo consecratus. Adeamus, quæso, auctores qui de illo Vicohabentiz præsulæ verba faciunt: eum omnes opinantur consecratum fuisse exeunte anno 450, in Natalitiis Domini; immo Ughellus protrahit ad an. 451, quod tamen comprobari non potest, nisi initium anni 451 ab ipso Domini die natali juxta nonnullorum auctorum morem repetatur; non enim dubitari potest quin longe ante finem anni 451 ad cælos evolaverit Chrysologus, eique jam successerit in episcopatu Neon, si epistolam S. Leonis ad hunc episcopum an. 451 inscriptam admittamus, de qua sine rationabili fundamento, ut mihi quidem videtur, dubitavit Bacchinius. Cæterum si quæ auctores Imolenses alique probant aliquid ponderis habent, sanctus iste doctor extremum diem obiit ineunte Decembri an. 450; quapropter Marcellini consecratio spectare dicenda est ad Natalitia Domini an. 449, quemadmodum allati auctores opinantur. Contra vero si quæ de S. Projecto Imolensi episcopo scripta sunt, fidem merentur, eum ordinatione longe præcessisse Marcellinum, ideoque a Chrysologo prius consecratum cogimur asserere. Baronii

A quidem opinioni non assentimur cum Tillemontio, Baronii, inquam, putantis Projectam hunc Imolensem fuisse illum ipsam quem Ephesinæ synodo præsedisse legimus Sedis apostolicæ legatum; tempore enim hujus concilii, anno scilicet 431, nondum Chrysologus, qui Projectum Imolensem certissime ordinavit, inunctus fuerat Ravennatum antistes. Verum nihil prohibet quin rerum Imolensis Ecclesiæ scriptoribus adhæreamus, affirmantibus consecrationem Projecti factam anno 446, quarto ante Chrysologum defunctum.

104. Quomodo ergo, forte redargueret Bacchinius, vocavit hic S. doctor Marcellinum Ecclesiæ Ravennatis primum filium et primogenitum? Quomodo *toto veritatis tramite ordinem partus divini custodivit* B nostra Ecclesia, si Marcellinus ex decreto beati Petri et decreto principis Christiani primus non fuit qui a Ravennatensi metropolitano benedictionem acciperet, frustra *contranitente servo aliquo*, quem Mediolanensem episcopum interpretantur? Et quomodo verificabitur, dura esse initia rerum, sed *duriora generantis primordia*? Quando ergo hi Chrysologi sensus non aliter intelligendi veniunt, nisi de prima omnino consecratione episcopi, quam Ravennatenses antistites peregerunt post adeptum pallium, potius dicendum esset errasse scriptores vel qui ad Natalem anni 450 aut 449 Marcellinum ordinatum protraxerunt, scilicet post Projectum, vel qui Projectum an. 446 consecratum dicunt. Fatemur ingenue non levis momenti esse Bacchini argumentum, universorum C pene criticorum interpretationi innixum, quæ Chrysologi verba explicari volunt de prima omnino episcopi consecratione.

105. Attamen, omissa responsione quod, etiam hujusmodi interpretatione concessa, adhuc remanent inconcussa quæ paulo superius num. 100 et seqq. animadvertimus, si stylum Chrysologi, si figuratas eloquendi formulas, sensusque perpendimus, quibus ut plurimum utitur, fortasse in toto rigore non videbuntur interpretanda allata ejus verba. Filii Ecclesiæ primi et primogeniti sunt episcopi, quos primo omnium Ecclesia mater parit: inde autem per eos habent alii omnes esse filios tantæ matris. In hoc sensu explicavit Augustinus verba illa psalmi XLIV: *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii: constitues eos principes super omnem terram*. Scriptura ipsa non semper *primogeniti* nomen intelligit strictissime sumptum: *Dicesque ad eum* (Pharaonem): *Filius meus primogenitus Israel; dixi tibi, Dimitte filium meum, ut serviat mihi, et noluisti dimittere eum; ecce ego interficiam filium tuum primogenitum*. His autem verbis non solum appellat Deus Israelæm nomine filii *primogeniti*, sed ut ostendat illum habere tanquam primogenitum, minatur Pharaoni, Israelæm non dimittenti, terminium filii ejus primogeniti, quasi poenam talionis, primogeniti pro primogenito. Quis autem dicat Israelæm verum Dei primogenitum? Hæc sane qualitas Jesu Christi solius vere propria dicitur, et quatenus Verbum Patris est, et quatenus homo est, ut ex

Paulo didicimus, vel cum inquit ab Hebræos : *Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit, et adorent eum omnes angeli Dei (Hebr. 1, 6)*; vel cum inquit ad Romanos : *Primogenitus in multis fratribus, et primogenitus omnis creaturæ (Rom. viii, 9)*. Quare illud *primogeniti* nomen Israeli tributum nec potest nec debet intelligi in proprio et naturali sensu. Neque eo pacto illud usurpavit S. Joannes Chrysostomus, cum dixit : *Et digressus ab hac Ecclesia, ad illam pervenit, quæ est primogenitorum descriptorum in cælis*.

106. Idem dicito de *unigeniti* vocabulo, quod unico filio accommodari solet, et tamen Abrahamo a Deo intimatur : *Tolle filium tuum unigenitum, quem diligis Isaac... et non pepercisti unigenito filio tuo propter me (Gen. xxii, 2, 12)*; id, inquam, Abrahamo dicitur, quo tempore non Isaac solum, sed Ismaelem majorem natu filium, licet ex alia conjuge habet, ita ut respective ad Abrahamum vere et naturaliter Isaac non sit unigenitus. Referuntur ergo *primogeniti* vocabula in allatis S. Scripturæ verbis ad nescio quam majorem dignitatem et præstantiam, qua præ cæteris nationibus Israel eminebat in cognitione et cultu Dei, seu ad majorem Dei amorem et benignitatem qua Ismaelem præ aliis diligebat et custodiebat tamquam *primogenitum*. Potuit itaque etiam Chrysologus primum et primogenitum Ecclesiæ Ravennæ filium, figurate loquendo, vocare Marcellinum, comparative ad minores sacerdotes, et ad reliquos de populo, et non quasi in illo episcopo Ecclesia Ravennas prima vice filium peperisset, sed quasi in eo peperisset unum ex primis, seu majoribus et primogenitis filiis.

107. Neque nobis negotium facessit comparatio consecrationis Marcellini cum Mariæ partu, quatenus sicut Maria peperit primum filium, ita Ecclesia Ravennas consecravit primum episcopum : dicimus enim comparationes omnes et præsertim hanc S. doctoris, non ita strictè debere accipi ut in omnibus omnino circumstantiis res comparatæ inter se conveniant, atque ita omnibus divini Mariæ partus circumstantiis accommodentur circumstantiæ omnes consecrationis Marcellini. Sufficit autem si hi duo partus, naturalis unus, spiritualis alter, conveniant in tempore, scilicet quo die natus est Christus Dominus, consecrationem Marcellinus obtinuit : tum conveniant in matrum angustiis, ut filios parerent, nempe quemadmodum Maria patriam propriosque lares dereliquit, iter habuit crudescente hieme, in Bethleemico præsepio paritura, et in maxima inopia : ita Ecclesia Ravennas ob consecrationem Marcellini contradictionibus, velut partus angoribus, fuit obnoxia, viam facere coacta est, nempe ad Romanam sedem, atque ad imperiale patrocinium confugere. Tertio sufficit ut hi duo partus conveniant in edicto supremorum principum ; nam Augusti edicto ut obediret Maria, Jesum peperit apud Bethleem ; et per Romani pontificis et Cæsaris decretum Ecclesia Ravennas superatis contradictionibus Marcellinum consecravit. Tandem sufficit ut conveniant aliquo modo in qualitate partus ; sicut enim

A filium primogenitum peperit Maria, ita etiam episcopum, scilicet filium dignitate primogenitum Ecclesiæ inunxit Ravennas archiepiscopus. Cur autem credi non potest contradictiones de quibus Chrysologus loquitur respicere non consecrationem simpliciter, sed personam Marcellini, ita ut necesse fuerit ad pontificem atque ad Cæsarem confugere, ut electo illi benedictio episcopalis impertiri potuerit? Licetne suspicari aut conjicere contradictiones illas, qualescumque fuerint, ex humili Marcellini conditione derivasse, quem non nisi piscatorem et forte uxoratum verba Chrysologi indicare videntur, atque adeo clero et Vicohabentinis despectum?

108. Si autem nos urgeret Bacchinius, strictissime et in omnibus circumstantiis partum partui comparare, fortasse comparationem istam contra illius opinionem possemus aliquatenus retorquere. Nam si *toto veritatis tramite ordinem partus divini custodire* debebat Ecclesia Ravennas, videat Bacchinius ne Hieronymo Rubeo ejusque fautoribus viam faciat, ad revocanda per eam comparationem impugnatæ dignitatis initia ad tempora apostolica. Et revera sicuti *decretum Cæsaris pagani* non tribuit Mariæ facultatem pariendi *primogenitum*, quem purissima ejus viscera jam novem menses gestabant, cujusque mater usque ab æternis sæculis electa fuerat, ita neque *decretum B. Petri, decretum principis Christiani Ecclesiæ Ravennati* contulit facultatem prima vice consecrandi episcopum suffraganeum in Marcellino ; ea enim pollebat a primis Ecclesiæ temporibus. Immo eo modo quo Augusti pagani decretum in Mariæ partum influere non potuit, nisi ut ederetur in specu Bethleemico ad prophetiarum adimplementum, quæ Jesum ibi nasciturum tot ante sæcula prænumtiarant : ita decretum papæ et imperatoris Christiani nihil aliter influxit in consecrationem Marcellini, nisi ut de medio tollerentur difficultates, quæ, ne fieret, obversabantur ; non autem ut Ecclesia Ravennas tunc primum metropolitica facultate uti inciperet, quam forte quatuor ante sæcula illi contulerat ex voluntate beati Petri sanctissimus Apollinaris.

109. Ita Rubeus argumentari posset contra Bacchinium, ipse quoque beneficio utens allatæ comparationis. *Primordia vero illa duriora generantis*, quæ Chrysologus memorat, quid aliud fuerant nisi hæc difficultates, hæc contradictiones ad quas offendit ubi agi cœptum est de Marcellini consecratione, et quæ eo majores forte fuerant, quo majorem emissurus erat partum, scilicet filium inter natos Ecclesiæ dignitate, et ordine primogenitum? Certe quidem omnia magnarum rerum initia æqualem ut plurimum secum habent difficultatem ; non ideo tamen dici possunt tunc primum susceptæ, quia per medios labores suscipiuntur. Idem opus pluries repetitum, eundem laborem afferre semper aut fere semper potest, dum repeti incipitur ; quare illius primordia dura semper jure dicuntur. Quapropter concludendum ex huc usque dictis videtur, Chrysologi verba, nedum primos jurisdictionis metropolitice actus non indicare, cum

ante Chrysologum Ecclesia Ravennas jam fuerit metropolitana, et centum similia acta, etiam absque episcopi alicujus consecratione, quiverit exercere; sed ne indicans quidem primam episcopi consecrationem, tum quia in commodiorem sensum homiliae emphatica verba traduci possunt, tum quia factum ipsum nobis suadet interpretationem istam, nempe, anterior consecratio S. Projecti Imolensis episcopi (ne dicam aliorum) a Chrysologo peracta.

110. Si quis autem contenderet, Marcellinum primum fuisse Vicohabentini episcopum, quia Ravennate inunctus fuerit, ideoque Chrysologi verba commode explicari debere, non quidem de prima generatim consecratione, sed peculiariter de prima Vicohabentini episcopi, concederet fortasse nonnulli quibus, et Marcellinus apte Ravennatis Ecclesiae primogenitus tunc dici posse videretur respectu ad Vicohabentinam, et tantorum virorum integra remanere pariter videretur interpretatio de obicibus quos a Mediolanensi antistite primae illi consecrationi oppositos fuisse arbitrantur; immo si ad ea quae in cap. I opinati sumus de Ecclesiis Imolensi, atque ipsa Vicohabentina, respectus haberetur, non omnino improbabilis appareret istiusmodi conjectura: seductas namque eas Ecclesias ab Arianis, atque in Auxentii pseudopiscopi Mediolanensis partes aut vi aut metu raptas non zgre suspicati sumus, et quas defervescente procella divus Ambrosius reconciliaverit, et catholico pastore donaverit; propterea Mediolanenses antistites veluti patres ac benefactores aliquot annorum intervallo respexisse, illisque fuisse obsecutas Imolensem et Vicohabentinam Ecclesias, non esset fortasse incredibile; quibus positis nil mirum si revocatis tandem ad Ravennatensem provinciam Caesareo pontificioque decreto Mediolanensis obstitisset.

111. Verum, qualescumque sint ejusmodi conjecturae, illud evidens est, tot inextricabilibus ambagibus tam Tillemontii suorumque asseclarum assertionem, quam Bacchini opinionem circa nostram dignitatis primordiaz vel in Angelo, vel in Chrysologo stabilienda, involvi, ut alterutram amplecti periculum sapiat, atque ab alterutra adhuc abhorreat animus; maxime etiam quia contra eas sententias tot difficultatibus obnoxias aliud afferre possumus argumenti genus, quod penes cordatos viros atque ecclesiasticae eorum temporum disciplinae peritos aliquod pondus est fortasse habiturum, et praecipue apud Bacchini sectatores; ipse enim contra Agnellum et Rubeum argumentum istud acerrime intorquet, ubi in Valentiani infelix diploma totus imminet.

112. Illud vero desumimus ex universae Ecclesiae, et praesertim Romanorum ejusdem saeculi pontificum sensu, et legibus contra ecclesiasticae hierarchiae immutationes ac perturbationes. Revera enim nihil tum magis oderat Ecclesia, nihil magis Romani pontifices impugnabant, quam novarum metropoleon novorumque archiepiscoporum creationem in praedivium stabilitate ab apostolis hierarchiae. Adeo autem hisce innovationibus Ecclesia et pontifices restiterunt, ut

A imperatorum potentiam non timperint, et ipsorum conciliorum generalium canones irritaverint. Omittoque antiquiorem concilii Nicaeni canonem sextum, quo Orientalis Ecclesiae discordias componere sanctissimi illi Patres studuerunt, non aliunde exortas nisi ab episcoporum ambitione, qui mutatae imperii hierarchiae, novisque civilibus erectis metropolibus, hierarchiam novasque ecclesiasticas metropoles aptare autumaverant; omitto, inquam, canonem illum, venioque ad exempla Joannis Angeloptis et Petri Chrysologi temporibus proximiora.

113. Consuluerat Innocentium I Romanum pontificem Antiochenus episcopus, utrum deberet mutationibus civilium provinciarum Ecclesiarum regimen accommodare, ita ut si provinciae imperii primaeque earum civitates multiplicarentur vel minuerentur, multiplicari etiam vel minui ecclesiasticas provincias et metropoles oporteret. Cui ergo respondet Innocentius: *Quod sciscitaris, utrum divisis imperiali iudicio provinciis, ut duae metropoles fiant, sic duo metropolitani episcopi debeant nominari, non vere visum est ad mobilitatem mundanarum necessitatum Dei Ecclesiam commutari, honoresque aut divisiones perpetuas, quas pro suis causis faciendus duxerit imperator.* Antiocheni episcopi consultatio, si Thomasino credimus, eam controversiam spectabat quae jam inter magnum Basilium Caesarem, et Antimum Thianum episcopos saeculo quarto excitata ob Cappadociam in duas provincias ab imperatore Valente divisam in odium Basilii, nondum fortassis cessaverat inter illorum antistitum successores. Quidquid sit de hoc, sensus Innocentii contra novas metropoles nimis apertus est. Innocentius autem sedebat in cathedra apostolica ab anno 401 ad an. 417, Juvenalis, Hierosolymitanus episcopus, favente Theodosio juniore Augusto, in tres Palaestinas, in utramque Phoenicianam, atque in Arabiam sibi arrogaverat jurisdictionem; cuius ambituosos conatus improbavit primo Coelestinus summus pontifex, et concilium generale Ephesinum, tum magnus Leo et concilium Chalcedouense, a quo deinde ad officium revocatus est Juvenalis, reservataque illi vix Palaestina, Arabiam ac Phoenicias patriarchatui Antiocheno restituere coactus. Coelestinus vero ab an. 422 ad an. 432, et Leo Magnus ab an. 440 ad annum usque 461, Ecclesiae universali praerant. Ejusdem Theodosii tempore et decreto nonne Phoeniciam in duplicem provinciam partita fuerat, atque unius regimen retinebat Tyri episcopus, aliterius ambiebat episcopus Beritensis, quorum altercationes in eadem Chalcedonensi synodo fuerunt sopitae, lata in favorem veteris metropolitani Tyriensis episcopi sententia, redactoque in ordinem Beritensi? Nonne eodem tempore repressus fuit etiam Nicaeni antistitis malesanus ambitus, qui ab Augustis Nicaenam creari in metropolim curaverat, seque in metropolitani extulerat?

114. Praeter haec exempla, summam Ecclesiae universae repugnantiam in has hierarchiae suae mutationes demonstrat evidentiissime ipsiusmet Chalcedonen-

sis synodi duodecimus canon, quo Augustorum licentia in erigendis metropolitibus ecclesiasticis, episcoporum vero ambitioni frenum est impositum, vetitumque ne eas dignitates sub depositionis poena sibi ab Augustis compararent. Et revera fuit hic perpetuus Ecclesie sensus, summorumque pontificum, tum priorum tum posteriorum saeculorum, qui omni conatu restiterunt, negaruntque hierarchiam ecclesiasticam a principatibus pendere, illamque civili politicae accommodari. Id protestati sunt contra Græcos Hadriani II Romani pontificis legati in celebri controversia super regno Bulgarie, cujus ordinationes Græci Latinis arriperant eo prætextu quod Bulgarorum provincia membrum esset Græci imperii: *Sicut Bulgaria, aiebant legati, nobis diverso modo ordinationem pertinere dicentes, mendacium non loquimur, ita eandem Bulgariam ex Græco regno fuisse numquam negamus. Sed intueri vos decet quia aliud ordinant jura sedium, aliud patiuntur divisiones regnorum; nos de divisione regnorum non agimus, sed de divisione sedium loquimur.*

115. Verum, quia nostræ metropolis auctorem arbitrantur quidam Leonem Magnum, licet multo ante illum pontificem et Coelestino sedente jam metropolis esset, quod superallate rationes certissime probant, attamen tanti pontificis sensum super hujusmodi hierarchia perturbacionibus præstat exponere. Idcirco celeberrimum Anatolii Constantinopolitani episcopi, facinus, non abs re hic repetamus, qui secundum a Romano pontifice dignitatem ausus est sibi arrogare in Ecclesia regimine, suffragantibus tum Orientis imperatoribus, tam concilii Chalcedonensis Patribus, qui, donec cum sanctissimo Leone senserunt, eumque ducem secuti sunt, leges Spiritu Dei plenas condiderunt; ut primum autem ab ejus disciplina declinarunt, Anatolii ambitioni Augustorumque insinuationibus cesserunt, viamque aperuerunt terribimo schismati. Rursum magnanimus Leo, infractosque Nicænos canones, perturbatamque Ecclesiam pacem, apostolicam hierarchiam ac disciplinam Anatolio, Augustis, concilio reprobravit, ac synodale decretum pontificia auctoritate rescidit. Aliqua ex sanctissimi pontificis responsione ad Martianum imperatorem, excerpta verba hic liceat adducere. «Habeat, inquit, sicut optamus, Constantinopolitana civitas gloriam suam, ac protegente dextera Dei, diuturno clementiæ vestrae fruatur imperio. Alia tamen est ratio rerum secularium, alia divinarum; nec præter illam petram, quam Dominus in fundamento mire posuit, stabilis eris, nulla constructio. Sed propria perdit, qui indebita concupiscit. Satis sit predicto (Anatolio) quod vestrae pietatis auxilio et mei favoris assensu episcopatum tantæ urbis obtinuit; non dedignetur regiam civitatem, quam apostolicam non potest facere sedem; nec ulla speret modo, quod per aliorum peccata offensiones augeri.» Ex his autem fuisse ecclesiasticam hierarchiam efformare ad civilem regiminis systema, aliamque esse rationem rerum

A secularium, aliam divinarum. Item cum ait, *propter illam petram, quam Dominus in fundamento posuit, stabilem nullam fore constructionem*, iubetque Anatolium non dedignari regiam civitatem, quam apostolicam sedem facere non poterat, non obscure indicat ordinem atque ædificium hierarchicum Ecclesie a Christo Domino fuisse demonstratum mandatumque, ab apostolis vero constructum, et præcipue patriarchalium sedium, quæ vere apostolicæ erant, ita ut nefas esset eam constructionem discindere, novas metropoles erigendo, aliarumque Ecclesiarum auctoritatem et jurisdictionem minuendo aut immutando.

116. Id etiam vehementer ipse Leo reprobravit epist. 55, inquiens: *Superbum nimis est, et immoderatum ultra fines proprios tendere, et antiquitate calcata, alienum jus velle præripere, atque ut unius crescat dignitas, tres metropolitanorum impugnare primatus.* Notum est etiam quam severe in S. Hilarium Arelatensem animadverterit idem Leo ob usurpatam in aliena provincia jurisdictionem. Sacrorum canonum acerrimus propugnator atque ecclesiasticæ disciplinæ, non patiebatur pulcherrimam hierarchiæ ordinem, ab apostolis ubique terrarum constitutum, ullo modo perturbari.

117. Ejusmodi igitur erat Ecclesie mens, spiritus et constantia: tales ei præerant fortissimi, atque hujus apostolicæ hierarchiæ tenacissimi pontifices; tunc cum vel Angelopte vel Chrysologo Ravennatam infusam gestante, volunt auctores peno omnes novam hanc metropolim emersisse. Verumenimvero credibile id dicemus? Ullane in eo probabilitatis species? Dum Coelestinus et Leo, dum concilia, dum Ecclesia obstrepunt, repugnant, fulminant in Oriente contra novas metropoles quæ aliarum præstantiam, jurisdictionem, majestatem immittunt; in Occidente, eodem tempore, iisdem pontificibus, Mediolanensium quærens audientibus ob ereptam sibi jurisdictionem, ob ædificatam super Ambrosianæ Ecclesie jacturis novam metropolim? Quo tempore Coelestinus, Theodosio Juniori, et Leo Magnus Martino successent ac resistunt ob perturbatam Ecclesie ordinem, eodem tempore resistit Mediolanensis episcopus ipsiusmet Coelestini et Leonis ob eandem Ecclesie ordinem perturbatum? Nunc Orientales, nunc Ægyptii, nunc Constantinopolitani episcopi eadem oburgationum jacula in Coelestinum et Leonem retorquere potuissent, quæ isti in illos tam acristyle intorserant, si novas in Italia metropoles contra hierarchiam ab apostolis inductam constituisset, fervescitibus adhuc in Oriente iisdemet controversiis?

118. Huic ratiocinio pondus non exiguum addere potest sanctitas utriusque antistitis, Joannis nempe Angeloptis, et Petri Chrysologi; ea enim sanctitate alterum fuisse serunt, ut quod celites ventitare ad eum familiariter consueverant, ad hæc usque tempora Joannes, qui vidit angelum, vocatur. Alterius vero sanctitatem, zelum, doctrinam, eloquentiam prædicat Ecclesia universa, atque ea quæ tanti doctoris adhuc supersunt monumenta. Ejusmodi ergo viri enorme

ambitionis facinus admiserint, iis temporibus Ecclesie invisum, damnatum a conciliis atque a summis pontificibus, ab Oriente toto maledictis impetum, diris omnibus devotum? Angeloptes et Chrysologus pulcherrimum Ecclesie ordinem, harmoniam, apostolicas regulas perturbaverint, aliena jura miscuerint, occupaverint jurisdictionem, Ecclesias sciderint et usurpaverint? Vix crediderim fuisse qui talia de illis suspicati essent. Gelasius quidem hujus nominis primus Romanus pontifex ab hujusmodi nota sanctissimos antistites videtur luculenter absolvere, dum inquit: *Numquid apud Ravennam, apud Mediolanum, apud Syrmium, apud Treviros multis temporibus non constitit imperator? Numquid harum urbium sacerdotes ultra mensuram sibi antiquitus deputatam quidpiam suis dignitatibus usurparunt?*

§ III. Exponitur opinio de initiis metropolitice hujus dignitatis ab apostolorum ævo repetendis.

119. Hieronymus Rubeus Ravennatum historicus hanc opinionem secutus fuerat sæculo xvi, cui astipulati sunt Petrus de Marca, Salmasius, et alii, quos citat Bacchinius. Eorum omnis ratio, meo quidem sensu, ducitur tum ab universali ecclesiasticæ hierarchiæ ordine, tum a præstantia urbis Ravennæ apostolorum ævo. Quod attinet ad primum, certum quidem est eandem fuisse in Ecclesia omni constitutam regiminis hierarchiam, qua scilicet cuique provinciæ suus assignaretur metropolitanus, cui comprovincialium urbium episcopi subessent: hanc ab apostolis institutam ordinis formam quæ Ecclesie universæ communis esset; metropolitanum vero illum ex episcopis voluisse apostolos, qui in principe totius provinciæ civitate sedem obtineret, vel quia præses seu rector civilis ibi resideret, juraque daret urbibus subjectis, vel quia et frequentia populi, et sui amplitudine, et opibus, armis, commercio celebrior esset; vel quia ibi superstitionis idololatricæ pontifices, seu archiflamine divinis præessent. Floruit ergo hujusmodi hierarchia primis etiam Ecclesie sæculis, etiam temporibus apostolicis; atque non pauca supersunt adhuc vestigia ecclesiasticarum provinciarum, primorumque cujusque provinciæ episcoporum, nedum per Asiam et Africam, verum etiam per Europam, si quæ de Galliarum, Hispaniarum, atque Hlyrici metropolibus ecclesiasticis priorum sæculorum circumferuntur, ullam fidem merentur.

120. Quando ergo præstantissimi hujus ordinis et hierarchiæ regula in Dei Ecclesia esse debuerat universalis, ut quælibet provincia suum obtineret primum episcopum seu metropolitam, quid est quod nos prohibeat quin eam ipsam regulam in Italiæ quoque provinciis observatam fuisse iisdem primis sæculis admittamus? Nullibi usque adhuc lectum est argumentum, seu ratio, seu lex, seu canon, quorum intuitu non potuerit Italiæ quoque esse communis ea ipsa quæ aliis omnibus Ecclesie regionibus communis erat hierarchia. Nullus adhuc ex innumeris contrariam sententiam tuentibus criticis rationem vel unam edidit, quæ nobis persuadeat apostolos illorumque

A successores pontifices summos, neglecto universæ Ecclesie systemate, aliud prorsus dissimile pro sola Italiæ amplissima regione excogitasse et constituisse. Et revera non exigui momenti visa est hæc animadversio cl. Emmanuelli a Schelstrate, sibi que eam proponit enucleandam ac diluendam. *Verum hoc ipsum, ait, quæritur, qua ratione factum ut in reliquis orbis Christiani provinciis metropolitani apostolico instituto ordinati sint; in Italia vero, ubi Paulus prædicavit, ubi Petrus Ecclesias instituit, ubi sedes apostolica primis Ecclesie temporibus erat, institutum illud statim non obtinuit?*

121. Tentavit quidem Schelstratus hujus argumenti pondus enervare, confugiendo ad divisionem Italiæ in duos vicariatus præfecti prætorio, de quibus in cap. 4 locuti sumus: qua divisione supposita, constitutisque duobus metropolitans qui vicariis illis responderent, Romanum nempe et Mediolanensem episcopum, quibus cæteri Italicarum provinciarum subderentur; arbitrabatur præstantissimus auctor, etiam in Italia se reperisse, atque ostendisse observatam prioribus sæculis apostolicam illam hierarchiam, quæ in reliquo Christiano orbe vigeat. Verum infelici conatu: nam primo indubium est, ante Constantinum Magnum recensite divisioni Italiam minime fuisse obnoxiam, sed modo unum correctorem vel præfectum, modo quatuor consulares illius regimini præfuisse. Quare si Schelstratii systema locum haberet, Ecclesia Italica modo unum solummodo, modo quatuor metropolitans numerare debuisset, numquam vero duos, tribus ære nostræ superioribus sæculis.

122. Secundo, etiamsi Schelstratio omnibusque ejusdem opinionis auctoribus concederetur Italiam iis sæculis in duos vicariatus partitam fuisse, adhuc vigeret argumentum de universali hierarchia in ea quoque regione constituenda. Vicariatus enim isti, etiamsi exstitissent, non exclusissent divisionem civilium provinciarum ex quibus ipsi vicariatus constabant, neque etiam exclusissent peculiarem uniuscujusque provinciæ præfecturam, magistratum, conventus, urbem denique ejus principalem, ethnicique etiam, si volumus, sacerdotii caput. Exemplo sint cæteræ Romani imperii præfecturæ prætorio, quæ cum amplissimis plurimisque provinciis componerentur, hæ singulæ proprio præfecto, seu consulari, seu præsidi, seu rectori subdebantur, proprios conventus agebant, habebant propriam metropolim, cui comprovinciales urbes contributæ erant: atque hæc in temporalibus. Si autem spirituale regimen inspiciamus, licet in primates ecclesiasticos et exarchos Oriens, Ægyptus, Africa, Gallia, Hlyricum dividerentur, qui vastissimis iis in regionibus Christianis præerant, quis neget tamen fere in singulis provinciis earumdem regionum proprium fuisse metropolitanum, subjectum patriarchæ, aut primati, aut exarcho, superiorem tamen omnibus minoribus sæe provinciæ episcopis? Omitto Alexandrinum et Antiochenum patriarchatum, de quibus nemo dubitat, et vicini-

rem Africam appello : nonne Carthaginensi primati Africana omnis Ecclesia parebat ? attamen quælibet Africæ provincia suo metropolitano immediate suberat, qui *primus episcopus* dicebatur.

123. Quamvis igitur per tria priora sæcula Italiam gubernassent duo illi vicarii, quamvis duo tantum illis respondissent primates ecclesiastici, non ideo negandi fuissent particularibus Italiæ provinciis primi episcopi, seu metropolitani, qui in civitate principe cathedram tenerent, respondentes principi provinciæ magistratui, atque etiam, ut aliquibus placet, primario totius provinciæ ethnico sacerdotio : in quo casu metropolitani isti nihil de jure primatiæ Romanæ aut Mediolanensis (si hæc in rerum natura fuit umquam) profecto dempsissent : eo fere modo quo metropolitani patriarchatum Antiocheni, Alexandrini, Africani nullum jure primatum suorum præjudicium inferebant, quin immo splendorem dignitatemque augere videbantur. Verum hæc idea a nobis supposita sunt, ut Schelstratio cæterisque ei consentientibus effugium omne præcludamus ad eludendum argumentum de hierarchia totius Ecclesiæ, etiam in provinciis Italiæ admittenda. Porro, cum falsa omnino fuerit divisio Italiæ in vicariatus tribus æræ nostræ prioribus sæculis, falsa pariter est divisio in duos illos metropolitaneos, Romanum et Mediolanensem ; atque adeo, spectata universali hierarchiæ ecclesiasticæ regula, superest ut juste prudenterque conjiciamus per Italiam quoque eundem qui in reliqua omni Ecclesia hierarchiæ ordinem fuisse per apostolos distributum.

124. Sunt etiam qui concedunt nullam fuisse vicariorum civilium neque metropolitaneorum iis sæculis in Italia divisionem ; negant vero alium ibi præfuisse metropolitaneum præter Romanum episcopum ; silentibus enim veteribus monumentis de quovis alio metropolitano, solus pontifex legitur, et episcopos consecrasset, actusque eos omnes in Italicis Ecclesiis exercuisse, qui immediatis metropolitaneis competere, centumque producantur exempla apud istos auctores consulenda. Attamen id argumenti genus nihil probat, quia nimium probat, ut aiunt dialectici. Patriarchæ etiam Alexandrinus et Antiochenus ea omnia jura sibi arrogabant in provinciis subjectis, et præcipue episcoporum ordinationes per Ecclesias Orientis et Ægypti ; neque ideo respondebunt prælaudati auctores nullos metropolitaneos tunc existisse per Orientales atque Ægyptiacas dioceses, sed eos actus jurisdictionis ad patriarchas spectasse cumulative, prout legistæ dicerent, cum subalternis metropolitaneis, ratione eorum primatus atque inductæ consuetudinis. Quæ responsio opportunissima est ad rem nostram, siquidem animadvertere debuerant præstantissimi viri patriarchatus Alexandrinum et Antiochenum ad formam Romani seu Occidentalis institutos esse, si Nicænæ synodi sextus canon in sensu magis obvio attendatur ; ita ut quæ posset in Occidente Romanus pontifex ratione sui patriarchatus, possent in Ægypto Alexandrinus, in Oriente episco-

pus Antiochenus. Quæ ergo minoribus hisce patriarchis licebant in provinciis cujuslibet patriarchatus, quamvis proprios metropolitaneos illæ haberent, maximo omnium patriarchæ, Romano episcopo non licuerit in provinciis Italiæ, etiam immediato alicui metropolitano subjectis ? Accedit, Romanos pontifices hujusmodi jurisdictione vere usos esse iis in regionibus sui patriarchatus quibus nullum apud scriptores dubium quin proprii metropolitaneos jam pridem dati fuissent, atque illic non solum ipsos metropolitaneos, sed etiam minores episcopos promiscue ordinasse : quemadmodum probavit Natalis Alexander, tertiam Symmachi papæ epistolam citans, primam Nicolai I ad Michaellem Græcorum imperatorem, trigessimam quartam lib. iv. et decimam tertiam lib. v S. Gregorii Magni, tertiam Coelestini I ad episcopos Calabriæ et Siciliæ, ac testimonium Joannis diaconi in Vita Magni Gregorii. Quapropter, ex eo quod legatur Romanos pontifices jurisdictionem metropolitaneam exercuisse in particularibus Italiæ provinciis, et in particularibus Ecclesiis, desumi nequit argumentum papam fuisse solum et immediatum undecim, seu decem et septem provinciarum Italiæ metropolitaneum.

125. Neque etiam desunt qui avaritia et ambitione Romanorum pontificum exclusam velint ab Italia reliqui orbis hierarchiam in Ecclesiæ primordiis ; vel si qui fuissent metropolitaneos, illis asserant præceptum jurisdictionis etiam immediatæ usum ab ipsis pontificibus, ideoque innominatos remansisse. Quæ quidem criminationes satis per semetipsas irritantur, si Petrum et Paulum primos Ecclesiarum Italicarum ædificatores, si sanctissimos eorum successores priorum sæculorum pontifices ecclesiasticæ disciplinæ, apostolicarum traditionum, integerrimorum vitæ morum tenacissimos, quis sana mente et sui compos meminerit. Contraria potius conjectura, oppositumque ex diametro argumentum inde emergit : si enim Petrus et Paulus Ecclesiarum Italicarum fundatores fuerunt, si sanctissimi eorum successores adeo tenaces apostolicarum traditionum, atque integerrimæ ab eis acceptæ Ecclesiarum formæ et disciplinæ, quemadmodum nulla ratio suppetit negandi apostolos hierarchiam Italicam ad totius Ecclesiæ ordinem conformasse, ita eorum successores omni pene studio ac sollicitudine eundem servasse atque ubique dilatasse censendi sunt prioribus sæculis.

126. Hæc pro opinione Rubei aliorumque ei adhærentiam generaliter suggerere potest universalis Ecclesiæ disciplina. Modo aliquid peculiariter deserendum pro eadem opinione, argumentumque desumendum a præstantia urbis Ravennæ. Vel ergo amplectamur eorum sententiam qui volunt apostolos in constituendis Ecclesiis metropolitaneis rationem habuisse ad civitates provinciarum metropoles, illas nempe quibus, ut ait Petrus de Marca, *contributæ erant provinciæ imperii, apud quas magistratus subjectorum causas judicabat, et quo propter*

ea populi frequentia conveniebat, quod singulari quodam jure civitates a matrice pendebant; vel sequantur illorum assertionem, qui non tantum ad urbes, divinis provinciæ capita respexisse apostolos arbitrantur, sed etiam ad insigniores, celebriores, armis, opibusque potentiores, situ, commercio, exterarum nationum frequentia ad propugnandam fidem aptiores; vel tandem his adhaereamus qui ethnice hierarchiæ formam præ oculis habuisse apostolos credunt in Christiana stabilienda, scilicet, ut ibi minores episcopos collocarent, ubi flamines suos idololatria habebat, ubi vero archiflaminés, ibi majores episcopos, nempe metropolitanos constituerent: alterutram, inquam, ex hisce opinionibus sequi velintus, Ravennæ congruere certissime invenimus exigentiam infule metropolitane.

127. A Romanæ republicæ temporibus Cisalpinæ Galliæ metropolis habebatur Ravenna. Ibi Caius Cæsar, in hibernis exercitu distributo, morabatur, conventusque celebrabat, jus dicens Gallis universis. Ibi Augustus, ibi Tiberius diu habitare consueverant. It. undecim provincias cum Augustus universam Italiam partiretur, harum octava erat Æmilia in binas provincias subdivisa, quarum altera a Placentiâ ad Bononiam, altera a Bononia ad Ariminum usque protendebatur: utriusque tamen caput Ravenna fuit, ubi provinciæ prætor, ubi capitulum, senatus, patricius ordo habebatur, qui solis principalioribus inter metropoles tribuebatur. Ravennatum vero his temporibus res florentissimas quis ignoret? Aptus commercio situs maris vicinitate, amplissimus, isque tutissimus portus, classis Romanæ statio, ad imperii littora defendenda parate, celeberrimum denique orbis emporium exteris nationibus frequentatum, divitiis atque armis præ omnibus potens atque excellens; ita ut secunda post Romanam urbs appellaretur, tunc cum Apollinaris, Petri discipulus, prima in ea jecit Evangelii semina, prout Martinus Polonus, a Rubeo citatus, confessus fuerat. Demum sedem ibi ac pestilentie cathedram tenebant non minores flamines aut archiflaminés, sed pontificum ethnicorum collegium, quod præminentiam urbis, veluti alterius Romæ, non obscure demonstrat.

128. Igitur si apostolos neglexisse in Italia universalis hierarchiæ regulam non est dicendum, aut saltem si nulla ratio positiva probabilis nobis superest taliter arbitrandi, quid convenientius, quid rectæ rationi magis consonum, quid ecclesiasticæ universali disciplinæ et particularium Ecclesiarum necessitati commodius conjici, inmo asseri potest, hujusmodi urbem, provinciæ florentissimæ metropolim, Italicarum civitatum potentissimam, ethnice superstitionis caput, per quam tot nationibus in eam confluentibus fidem communicandi aditus amplissimus aperiebatur; hujusmodi, inquam, urbem ab apostolis electam fuisse, ubi sedes episcopi constitueretur, qui ad circumjacentes urbes et populos Evangelium transferret ac dilaret, Ecclesias eri-

geret, episcopos ordinaret, eumque doctorem suum, patrem, duce[m] conver[si] populi, novæque Ecclesiæ respicerent, ac venerarentur? Quod ergo tot insignibus Europæ metropolibus dicuntur apostoli tribuisse; ut eas scilicet ecclesiasticarum provinciarum capita constituerent, quemadmodum factum legitur per Hispaniam, Galliam, Illyricum, probabilissime censendum est tribuisse etiam Ravennæ, nobilissimæ Italiæ metropoli, juxta universalis hierarchiæ regulam, et inspecta tantæ urbis excellentia.

§ IV. Exponuntur objecta contra Rubei auctoritatem opinionem.

129. Aliqua ex iis quæ contra Hieronymum Rubeam ejusque assecclas facere videntur, superius retulimus, et Ravennatum verbis confutavimus, qualia sunt, et commentum vicariatuum Italiæ, duorumque metropolitanorum, aliis quibuscumque reiectis; et verba homiliæ 175 divi Chrysologi primum metropolitice jurisdictionis exercitium sanctissimo huic præsuli ex adversariorum interpretatione asserentia. Verum alia sunt non minoris fortasse ponderis, quæ Rubei placitum videntur enervare. Primo enim ad illud elevandum pene omnes conspirant magni nominis auctores, in ecclesiastica historia peritissimi, eosque universus fere criticorum, historicorum, geographicorum coetus est secutus: quæ res eorum opinioni vim maximam addere solet. Ea vero est, natam sæculo tantum quinto læcente Ravennæ metropolim fuisse, aut Joanne Angelepte, aut Petro Chrysologo eam Ecclesiam gubernante. Hi autem auctores scriptoresque omnes præter positiva quæ conglomeraunt argumenta superius memorata, alterum achilleum enimvero et insuperabile ad unum omnes jactare non desinunt; et jure quidem, silentium videlicet antiquorum, deficientiam monumentorum ex quibus unum saltem vel alterum in Ravennate Ecclesia indicium eruatur exercitæ quatuor Ecclesiæ primis sæculis metropolitice jurisdictionis. Porro sicuti Ravennates libertatem vindicant propriæ Ecclesiæ ab jugo Mediolanensium, maxime quia nullus omnino pro his adduci potest vel minimus actus ejusdem jurisdictionis in Ravennatem Ecclesiam absolutus, nulla episcoporum ordinatio vel approbatio, nulla synodus, visitatio nulla, epistola, decretum, canon, scriptoris alicujus testimonium: pari igitur lege, si nullum ex similibus actibus ante Angeleptem aut Chrysologum peregisse, nullum ex similibus testimoniis habuisse inveniuntur Ravennates episcopi, dicendum profecto erit opinionem quæ hanc dignitatem usque ab apostolorum ævo derivat nihili dignitatis habere.

130. Petrus ipse Chrysologus ne verbum quidem, tot editis doctissimis hominibus, de hac dignitate in suis antecessoribus eminente factus est, neque etiam de primo Ravennatum episcopo Apollinari sermone[m] haberet. Ipse Agriænus, noni cæterorumque sæculi rudis historicus, ne syllabam quidem super hujusmodi prærogativæ maussitavit, licet amplificandæ Raven-

natum præsulum potestati plus nimio interdum studuerit, ipsius Romanæ Ecclesiæ divinum primatum ægre admodum ferens. Quid plura? Initia dignitatis metropolitice Agnellus in Joanne Angelopte constituit, quamvis istius gradus et pallii collatorem impie effinxerit Valentinianum III Augustum. Quem igitur patronum opinionis suæ, quam rationem nobis afferent Rubeus, de Marca, Salvasius, et si qui sunt alii ejusdem opinionis assertores?

131. Nutat insuper potissimum eorum fundamentum, universali nixum Ecclesiæ hierarchiæ ordini, et regulæ per totum orbem diffusæ, nempe quod fere singulis imperii provinciis proprium metropolitanum dederint apostoli, in civitate earum principe residentem, atque Ecclesiarum regimen, civilium provinciarum regimini aptasse. Si enim vel generale totius imperii systema attendere velimus, vel particulare quarumcumque provinciarum, quo tempore cæpit per apostolos Ecclesiæ ordo stabiliri, ineptum prorsus fateri cogimur utrumque fuisse cui conformatam ab ipsis apostolis Ecclesiæ hierarchiam credamus. Auctor est gravissimus hujus propositionis cl. abbas Bacchinius, qui omnibus numeris absolutam, sacra profanaque eruditione validisque argumentis refertam dissertationem edidit de origine ecclesiasticæ hierarchiæ. Perpensa igitur Romani imperii forma, regiminum ac magistratuum distributione, provinciarum distinctione ac partitione, tum quæ forent principales urbes, provinciarum metropoles, omnibusque post prolixum examen cum regimine Ecclesiæ illiusque hierarchiæ partitione in primo sæculo comparatis, concludit doctissimus Cassinensis non potuisse apostolos ad formam civilis hierarchiæ respectum habere in Ecclesiarum ordine distribuendo et componendo, cum diversa fere ubique, ut ipse ait, emergerit distributio provinciarum ecclesiasticarum ab imperialium distributione. Quibus argumentis conclusionem hanc suam firmaverit cl. auctor, legere quisque poterit in primis capitibus primæ partis laudatæ dissertationis.

132. Ex particularium etiam provinciarum systemate argumentum auget Bacchinius contra præsumptam sacre hierarchiæ convenientiam ad civiles magistratus. Si enim cuilibet provinciæ metropolitanus ideo creditur assignatus, cui alii comprovinciales episcopi parerent, quia in qualibet provincia, in qualibet provinciarum primaria urbe rector, seu præses, aut consularis cæterarum provinciæ urbium magistratibus præerat, id, si veritatem consulas, locum habere non potest; adeo inordinatum, adeo varium legimus fuisse particularium provinciarum regimen; cum modo eandem provinciam moderaretur proprius rector, modo alterius provinciæ præses, modo plures provinciæ imi, modo pluribus consularibus parerent: quod maxime de Emilia nostra observatum est, quæ aliquando cum Flaminia proprium habuit consularium, aliquando cum Liguria uni præsidi subjecta fuit. Quare impossibile est profecto super instabili hujusmodi fundamento ædificasse apostolos eorum-

A que successores ecclesiasticarum provinciarum hierarchiam.

133. Ab imperii systemate temporum apostolicorum ad Synagogæ systema examinandum procedit Bacchinius. Describit qualem per Judææ provincias, qualem extra Judææ fines Israelitica Ecclesia tunc obtineret formam; quæ synedria seu concilia in singulis Judææ urbibus, ubi minorâ, ubi majorâ sacro et civili regimini præsiderent, omnia a supremo Hierosolymæ generali synedrio auctoritatem et jurisdictionem trahentia. Extra Judæam vero singulis quidem provinciis, seu magno alieni regionis spatio, unum tantummodo synedrium erât, sed in quavis civitate regionis illius scholæ seu synagogæ habebatur, quæ a regionis seu provinciæ synedrio, veluti a provinciali concilio pendebant ac moderabantur. Antiochiæ hinc, atque Alexandriæ synedria per Orientem et Ægyptum aliarumque civitatum per diversas regiones maxima polluisse auctoritate ostendit. Cum hujusmodi Synagogæ systemate conferens deinde Bacchinius Christianæ vagientis Ecclesiæ ordinem, alteram conclusionem eruit ex collatione ista, videlicet apostolos, ac præcipue Petrum, in fundandis principibus Ecclesiis minime ad formam Romani imperii respexisse, sed potius Judæorum politice se accommodasse, habita ratione eorumdem frequentia, ac prærogativarum pro diversitate temporum, et locorum, et gentilium etiam, cum ad baptismi gratiam admissi sunt. Hanc opinionem alijs ante illum scriptoribus probatam fuisse, ingenue fatetur Cassinensis noster, inter quos et Grotio, qui dixerat, totum regimen Ecclesiarum Christi conformatum fuisse ad synagogarum exemplar; et patri Thomasingo in Vetere et Nova Ecclesiæ Disciplina, quibus nuperrime accessit Joseph Mottæ suffragium in laudata dissertatione de Jure metropolitico n. 8 et seqq.

134. Verum, quia innumera in imperio, immo in universo orbe provinciæ supererant in quibus vel nulli vel rari admodum Judæi reperiebantur, adeoque ibi saltem non potuisse ad normam Synagogæ aptari ecclesiastica hierarchia videbatur, idcirco cl. Bacchinius, tribus distinctis in apostolorum prædicatione periodis, triplicem etiam diversam distinguit Ecclesiarum constitutionem. Prima periodus respicit apostolicæ prædicationis tempus, ex Christi Domini mandato Judæis tantum largitæ intra Judææ provincias. Altera respicit intervalum illud quo gentilibus, quibus mixti erant Hebræi, fides allata est ab apostolis per regiones longe lateque extra Judæam positas. Tertia tandem periodus apostolicæ prædicationis illud tempus designat quo in regionibus quas idololatræ omnes, nulli aut fere nulli Judæi incolebant, Evangelium diffusum est.

135. In prima prædicationis periodo satius fuit apostolis synedriorum formam in Ecclesia ordinanda æmulari. Generali ergo ac supremo Hierosolymæ synedrio, cui præerat summus Synagogæ pontifex, apostolorum ac discipulorum Christi collegium oppositum est, Petro præsidente; in singulis autem

civitatibus, ubi minora synedria, minores Ecclesiarum, ubi majora synedria, majores Ecclesiarum fundatae sunt; et sicuti in singulis Hebraeorum provinciis Samaria, Galilæa, Judæa minora a supremo uniuscujusque provinciae synedrio pendebant, omnia ab Hierosolymitano, ita factum est ut Christianarum Ecclesiarum minores a majore cujuscumque provinciae, omnes autem ab Hierosolymitana penderent. In secunda vero periodo exeuntes ab Judæae finibus apostoli, eas regiones circumierunt in quibus mixti erant gentilibus Hebræi, et synagogas per singulas civitates, synedrium autem habebant per singulas provincias, seu per quosdam regionis tractus. Quia vero ineffabili Dei providentia cautum erat ut ad gentium conversionem Synagoga ipsa viam faceret, et Judæi Christi discipulos in gentium notitiam ac familiaritatem inducerent, ut eo naturali medio supernaturalem fidem cognoscerent, ad quam Dei misericordia vocabantur, hinc est quod per id tempus tot in Asia, Africa, Europa Ecclesias, ex Judæis et gentilibus coadunatas, didicimus apostolos fundasse, ibique Christianas metropoles constituisse, ubi provinciarum synedria, Ephesinam, Sardicensem, atque, ut alias taceam, Antiochenam et Alexandrinam.

136. Ultima autem periodus apostolicæ prædicationis, ex doctissimi Bacchini conjecturis, ad fidem perduxit Ecclesias gentium, inter quas nec synedria, nec forte synagogas habebant Judæi. Primam omnium fundavit Petrus apostolorum princeps Romanam, in ea scilicet urbe totius orbis metropoli, cui cum æque subderetur Hebræus ac gentilis, congruum erat ibi Ecclesiarum maximam erigi ac fundari, quæ ex utroque populo coalescere componique debebat. Ab hac igitur principe Ecclesia, quam Petrus et Paulus ædificaverunt proprioque sanguine stabilierunt, missi sunt quaquaversum qui gentilibus Christum nuntiarent et Christianas ubique Ecclesias coadunarent. Ex hoc fonte in Italianam, Galliam, Hispaniam, Illyricum, Africam, fidei, baptismatis, traditionum rivuli feliciter derivarunt; adeo ut jure scripserit ad Eugubinum episcopum Innocentius I: *Legant si in iis provinciis alius apostolorum invenitur aut legitur docuisse; quod si non legant, quia nusquam invenitur, oportet eos hoc sequi quod Romana Ecclesia custodit, a qua eos principium accepisse non dubium est.* Hinc qui emerissem volunt jura Romani patriarchatus in omnem Occidentem, non longe a veritate aberrare arbitramur.

137. Porro animadvertendum hic venit in quo differrent inter se fundationes Ecclesiarum primæ et secundæ periodi, et fundationes Ecclesiarum tertiæ: nam quoad primas, non antea in illis ordinabantur episcopi quam Ecclesiarum ipsæ vel ex solis Hebræis, vel ex Hebræis simul et gentilibus jam conversæ, et aliquo modo formatae fuissent. Quoad alteras vero, antequam converterentur, aut ullo modo formarentur, ordinabantur episcopi, et mittebantur, vel designati ad aliquam specialem provin-

ciam seu civitatem, ut ibi propriam sibi Ecclesiam, prædicato Evangelio, efformarent, cathedramque collocarent; vel ad nullam designati individuam provinciam seu civitatem, sed ut ubicumque sors aut potius divina Providentia illis viam aperiret fidem disseminandi, ibi consisterent, sibi que Ecclesiam ex converso populo componerent. Itaque alterutro modo discipuli isti et episcopi ad gentes missi, cum jam Ecclesiam aliquam præclara in urbe fundassent, hinc finitimis civitatibus ac populis Christum annuntiabant, novas Ecclesias in circuitu sanctificantes, eis que etiam interdum, si expedire videretur, episcopos consecrantes.

138. Ex hac autem sapientissima evangelicæ prædicationis œconomia non solum intelligitur quomodo apostoli in ethnicis regionibus tot Ecclesias fundaverint, tot episcopatus erexerint, verum etiam qua ratione primæ omnium constitutæ fuerint ecclesiasticæ metropoles. Illa enim civitas hanc dignitatem adipiscebatur, ubi apostolorum discipuli ad prædicandum missi cathedram firmabant, ex qua cum finitimas etiam gentes atque urbes docendo circumirent, conversisque evangelicas leges imponerent, Ecclesias efformarent illisque episcopos darent; cœperunt conversi populi illos discipulos et missos veluti patres et doctores superioresque in spiritualibus negotiis respicere et venerari, eorumque cathedras, unde primo illis derivaverant fidei rudimenta, et proprias Ecclesias propriosque episcopatus initium habuisse fatebantur, tamquam matrem habere, ab ea traditiones, ab ea in dubiis consilium, ab ea disciplinæ, rituum, morum regulas, episcoporum suorum vel consecrationem vel approbationem mutuari, præsertim apostolis defunctis, quorum prudentissimæ institutioni acceptam referunt istam ecclesiastici regiminis politiam.

139. Id vero probabile, immo prorsus innegabile videbitur, si animadvertas primo apostolos eam regiminis formam sibi proposuisse, quæ et perpetua foret et aptior ad omnes populos ubique terrarum coadunandos in unum corpus atque in unum ovile, et facilius regendos et instruendos; secundo per se ipsos paucosque eorum discipulos tantum opus absolvere non licuisse; erant enim pauca illa grana per vastissimum universi campum disseminanda, paucique illi in multa Evangelii messe operarii. Quapropter necesse fuit aliquot fundari per orbis provincias principes Ecclesias, atque in iis aut apostolorum aut discipulorum, veluti totidem metropolitaram cathedras, fideique ac traditionis depositum collocare, a quibus principibus Ecclesiis per prædicationem, progressu temporis, aliæ Ecclesiarum et nascerentur et regerentur. Illæ autem principales Ecclesiarum ab apostolis vel ab apostolorum discipulis erectæ, apostolicæ vocabantur, quarum pulcherrimam distinctionem Bacchinius refert ex Tertulliano.

140. Ingenue ergo fatemur, hanc cl. Cassinensis opinionem de ecclesiasticarum metropoleon origine nobis præ cæteris arridere. Eam gravissimis viris

probatam esse non ignoramus, quidquid alii, præsertim Galli, in contrarium effutierint; congruit enim ut cum maxime idæ quam cordatus quisque concipere debet de Evangelii propagatione, incomprehensibiliter, ac non minus fortiter quam suaviter per mundum universum absoluta. Attamen nescimus utrum ea opinio Bacchini magis noceat, an faveat magis Ravennatensium placito de apostolica origine metropolitice eorum dignitatis.

§ V. Ravennatum responsiones.

141. Ne, quæ possunt allatarum difficultatum vim imminuere, videamur negligere Ravennatum responsiones, quæcumque eæ sint, brevissime hic exponemus. Et primo quidem illis minime negotium facessit contrariam opinionem esse communiorem, immo communissimam, quam nempe sequantur et propugnant pene omnes celebrioresque scriptores, in ecclesiastica historia, disciplina, moribus peritissimi; veritas enim opinionum hujusmodi non a multitudine neque a nominis claritate, sed a fundamentorum firmitate dignoscitur. Innumeræ propemodum opiniones singulis ætatibus regnarunt, quas foverat universalis consensus; modo autem falsæ sunt apud omnes. Et ne longius exempla quæritemus, nonne opinio de Mediolanensi metropolitano, super Italice divisione in duos vicariatus fundata, universalissima hucusque fuit, illique plauserunt critici fere omnes? Verumtamen destructo falso illo fundamento, amandatisque ad fabulas tot commentis quæ pro monumentis indubii habebantur, sententia isthæc ab aula recedit et evanescit.

142. Secundo non magni faciunt Ravennates argumentum negativum adversariorum. Væ, si ab hujusmodi ratiocinio timendum esset: *Non invenitur scriptum, ergo non fuit!* Actum omnino foret de plurimis quæ modo pro certis omnino habentur tum in sacris tum in profanis; actum foret de tot Ecclesiarum antiquitate, et vel non exstisse dicerentur prioribus sæculis, vel episcopos non habuisse, si auctorum silentio, si monumentorum inopie fidendum esset. Quia ergo quarto vel quinto solummodo sæculo de alicujus Ecclesie episcopo memoria vel notitia tunc primum emersit, nullus alter ante istum episcopum Ecclesie illi præfuisse credendus erit? Quia ergo de aliqua Ecclesia serius locuti sunt scriptores, tunc solum eam incœpisse arbitrabinur? Udenam, amabo, argumentum desumunt critici nostri, ut probent natas quarto sæculo Aquileiensium ac Mediolanensium metropoles? Ex silentio (respondebunt) antiquiorum monumentorum, et quia eo tantum sæculo vertente, aliquem actum legere incipiunt exercitæ ab illis episcopis metropolitice jurisdictionis. Infelix enimvero ratiocinium! Quia initium non invenitur, illud igitur pendere dicendum est ab hominum conjecturis et opinione. In nostro autem casu id prorsus ratiocinii genus prævalere volunt auctores nostri et quia neque in Chrysologo, neque in Angelo detegi possunt hujus dignitatis primordia, nihilominus necesse est in eorum altero illam incœpisse, quia de

PATROL. LII.

A eorum altero solummodo (aiunt) cœperunt legi quidam actus metropolitice postestatis! Possibile est ejusmodi ratiocinio tot doctissimorum virorum mentes acquievisse?

143. Atque eo major negativi hujus argumenti imbecillitas apparet, quo probabilior est eorum sententia qui regulam ecclesiasticæ hierarchiæ asserunt universalem esse debuisse per totum Christianum orbem, nullamque omnino rationem adductam fuisse, neque adduci posse, quare hierarchia Italicarum provinciarum differre debuisset ab hierarchia reliquæ totius Ecclesie. Apostoli primique sanctissimi Romani pontifices, disciplinæ, traditionum, regularum apostolicarum tenaces admodum, eas neglexissent in Italia tantummodo? Leges ad firmamentum ecclesiastici ordinis, sanctæque fidei morumque Christianorum conservationem adeo necessarias, in Italia solummodo immutassent, in Italia, inquam, universi capite, norma disciplinæ, morum, fidei? Quid si aliarum in Italia metropoleum, et primorum quidem sæculorum, indicia magni momenti non desint? Quid si de Syracusis, Panormo, Capua, Rhegio forte non sit amplius rationabiliter dubitandum? Certum est eruditissimas super iis dissertationes nostro hoc ævo prodiisse, quæ vix dubitandi aditum reliquerunt, et quæ jactatæ negationis vim minuunt ut cum maxime, per quam exclusis omnibus omnino ab Italia metropolitans, solos Romanos pontifices per quatuor priora sæcula exercuisse in ea regione metropolitana jura perfidiose affirmatum est.

C 144. De Ravennate vero quid dicendum? Si quæ contra opiniones de ejus initis, vel a temporibus Joannis Angeloptis, vel Petri Chrysologi repetendis, aliquod probabilitatis specimen præ se ferunt, videtur neutra sustineri posse, et nostræ dignitatis primordia neutri illorum sanctorum præsulum esse consignanda. Quando autem eos metropolitanos fuisse certissime invenimus, non invenimus autem eos primos illam dignitatem fuisse consecutos, per necessariam consequentiam statuendum venit ante, eos episcopos Ravennatem Ecclesiam fuisse metropolitanam, et recurrendum esse ad apostolica tempora juxta universalis hierarchiæ regulam, quando in nullo ex prædecessoribus Angeloptis, et Chrysologi principium dignitatis reperire datur: quemadmodum, ut supra dicebamus, quia solum extrema jam ætate legitur Chrysologus consecrasse episcopum Vicohabentinum, negari absolute non potest, immo de tanto doctore, iis Ecclesie temporibus asseri pro certo debet illum ante Vicohabentini ordinationem plurimos actus exercuisse ejusmodi potestatis per longum duodeviginti annorum decursum, licet de iis nemo neque ipsemet scripserit.

145. Silentium quoque sancti hujus antistitis contra eos non facere arbitrantur Ravennatenses, tum quia non omnia ejus opera ad nostram ætatem pervenerunt, cum ille fuerit *multorum librorum et voluminum conditor, et veluti irriguus fons, ita in eum divina sapientia quotidie emanabat*, teste Agnello,

multaque perierunt non solum Chrysologi, sed antecessorum ejus, quos non pauca eaque gravissima scripsisse tradunt antiquiores historici, vel barbarorum incursum, vel Ravennatis Ecclesie nostrae archivi et bibliothecae incenditis, vel sequentium saeculorum in litteras odio, et praestulum antiquorum, praesertim schismaticorum vel ignavia vel malitia. Tum quia in hominibus Chrysologi quae unice temporum injuriam superarunt, praeter epistolas ad Eutychetem haerestarcham atque ad PP. Chalcedonensis synodi, locus non erat neque occasio de hoc argumento mentionem faciendi. Tum quia silet etiam Chrysologus Ecclesiam Ravennatem hac praerogativa jam insignitam antequam ipse ejus gubernacula jam suscepisset, quod tamen non potest amplius in dubium revocari. Item unum vel alterum memorat S. doctor metropolitice jurisdictionis actum a se gestum, consecrationes nempe Projecti Imolensis, et Marcellini Vicohabentini episcopi; ergone decem et octo annorum intervallo nullis aliis actibus tantam dignitatem illustraverat?

146. Agnellus vero, schismaticus homo, qui imperatoribus nimis justo in ecclesiasticis rebus indulgebat, quique Romanae subjectionis impatiens, Ravennatum anacephaleosim impie aliquoties tuitus est probabiliter ex industria eam dignitatem in Angeloptis antecessoribus tacuit, ne ab apostolica sede derivatam cogeretur fateri. Quae ab Agnello de archiepiscopis nostris praeterita fuerunt, quaeque innotuerunt aliunde, propemodum infinita sunt (atque inter ea, mirifica undecim D. Apollinaris successorum per visibilem columbam electio, praecipua est; cum enim de singulis Agnellus scriberet, ineffabilis prodigii immemor, aut inscius videbatur, cujus tandem splendida indicia dedit in sancto Severo eorum postremo); mirumne igitur erit si quae errorem suum damnavissent, ille non retulit? Cum autem ad sedandos aliquorum tumultus, de quibus Chrysologus allatis verbis homil. 175 Valentinianus III imperator Romani pontificis decreta augustali sanctione roboraverit, qua sarcinam tectam Ravennatum episcopi dignitatem suam servarent, occasionem verisimiliter arripuit Agnellus Valentiniano tribuendi ejusdem dignitatis sacrique pallii collationem, quae a sola apostolica sede concedi poterant: si tamen ea fuit Agnelli mens, idque sonant ejus verba; probari enim fortasse ex Agnelliana relatione minime poterit illum indicasse tunc primum omnino creatam fuisse nostrae metropolis dignitatem, sed potius indicasse tunc primum circumscriptam fuisse certis finibus ecclesiasticam Aemiliae ac Flaminiae provinciam.

147. Caeterum nunquam satis mirati sumus quare tot sapientissimi viri, antiquae disciplinae peritissimi, contra hujusmodi assertum Agnelli nostri, et contra Hieronymum Rubicum adeo impotenter debacchantur, et Valentiniani diploma a Rubico relatum diris omnibus voteant. Duo enim praecipue in eo notant, et damnant absque ulla benigna interpretatione, nempe Valentiniano tribui metropolis nostrae erectionem,

et concessionem pallii archiepiscopalis, in quibus profecto non videmus quid novitatis, quid monstri horreant clarissimi viri. Nonne saeculum illud; nonne ipsa Valentinianae tempora hujusmodi exemplis scatebant? Primumne, an solus Valentinianus in Ecclesiastica jura manum immiserat? Quis Phoeniciae jurisdictionem diviserat inter Tyrium et Beritensem episcopos? Quis primatum Hierosolymitano tribuerat super Arabiam, Phoeniciam, Palaestinam? Quis Nicenam, quis Chalcedonem ad me ropolis fastigium sublimaverat? Nonne imperatores filiosmet ipsi? Quo canon duodecimus Chalcedonensis synodi spectabat terram illam depositionis in episcopos continuatione, nisi ab Augustis ejusmodi novarum metropoleon erectiones impetrare cessaverint? Ex hoc ergo capite nec novum; nec monstruosum fuisse Valentiniani diploma, neque omnino condemnandum Agnellus, quasi novam Ravennatum metropolim Augusto illi imputasset.

148. Quod vero ad collationem pallii, hic quoque fugit clarissimos viros prudens antiquae Ecclesiae oeconomia. Fuerit enim necne pallium istud imperatorium insigne, Augustorum munus ad indicandum et decorandum regale episcoporum sacerdotium, aut indumenti genus mere ecclesiasticum ad significandam in metropolitanis plenitudinem potestatis, procul dubio est, aliquot post magnam Constantinum saeculis, expectasse pontifices summos aut preces aut consensum imperatorum et regum, antequam pallii usum metropolitanis indidgerent. Cujus veritatis testes luculentissimi sunt tot epistolae Romanorum pontificum, et praesertim Gregorii Magni ad Caesarium Arelatensem. De hoc autem argumento consuli potest doctissimus Thomasinus, qui istam Ecclesiae consuetudinem fusius explicat, praesertim iis verbis: *Indubitatum est, aliquot saltem saeculis, non sine voluntate imperatoris in Oriente pallium, sicut in Occidente concessum fuisse; cum enim vestimenti id genus initio regum fuisset, eoque voluissent imperatores, quae eximia eorum erat et singularis pietas, regale Christi decorare sacerdotium; hanc vicissim illis per aliquot saecula pietatem gratitudinemque rependit Ecclesia, ut illo praeter eorum assensionem indueretur nemo.*

149. Quae igitur in Valentiniani Caesaris concessionem novitas, quod portentum, quando juxta illorum saeculorum oeconomiam tam commode intelligi poterat pro consensu, ab Augusto illo in erectionem nostrae metropolis praestito, atque in usum pallii? Decretum aliquid, seu concessionem, seu nostrae Ecclesiae privilegiorum confirmationem edidisse Valentinianum III indicari videtur per missivum opus S. Apollinaris in Classe, in quo Augusti illius imago volumen manibus tenet, scriptumque ibi legimus: *Privilegia Ravennatis Ecclesiae.* Verum de istis alii viderint. Reliquae autem falsitatis notae, quas curiosius auctores laudati scrutati sunt, ac se invenisse aiunt in Valentiniani litteris, ex profecto non sunt ob quas in istud diploma adeo

obstrepan; quarum altera esse potest titulus *archiepiscopi*, seculo quinto a Ravennate antistite nondum usurpatus, altera vero titulus *majoris*, quem sibi tribuit Valentinianus. Voculas hasce Agnellus non scripsit; irrepserunt autem probabiliter in diplomatis exemplaria, amanuensium culpa. Nos autem arbitramur veras litteras Valentiniani (aliquas enim ab Augusto ipso datas fuisse dubitare non sinunt verba homiliae 175 divi Chrysologi superadducta), vel archivi archiepiscopalis incendio, vel schismaticorum malitia consumptas, vel in Georgii archiepiscopi captivitate deperditas, qui Ecclesiae nostrae augustiora monumenta, ad ostendam ejus amplitudinem, in Germaniam asportaverat, scitoli alicujus opera et ingenio fuisse renovatas; et fortasse vel IX vel X saeculo, tunc cum *archiepiscopi* titulo passim utebantur Ravennatensium praesules, nec non *major* in more erat inter titulos, cujus exempla, ubi opus esset, praesto forent in pergamenis archivi Ravennatensis. Hanc tamen conjecturam prudentiorum judicio libenter committimus.

150. Qua autem occasione Valentiniani litterae vere emanaverint, utrum ab Angelopte, an ab Chrysologo impetratae, nihil certi habemus. Si autem conjecturas nostras qualescumque aperire licet, credimus, non pro nova Ravennatensis metropolis formatione eas datas fuisse litteras ab Augusto; obstant enim, ne id credamus, gravissima quae superius contra Bacchinium explicuimus argumenta; sed potius ut Chrysologus vel Angeloptes illarum patrocinio ecclesiae recuperent, quas diximus ab Arianis forte distractas, et postmodum per Ambrosii praedicationem in clientelam Mediolanensium episcoporum receptas, in ea per quinquaginta fere annos perdurasse, quorum idcirco conatibus, ne illas restituerent, auctoritatem apostolicam et imperialem apponere necesse fuit. Probabile est etiam, cum saeculo quinto inceperint, ut ait Bacchinus, termini hierarchiae ecclesasticae in Italia ad civilium provinciarum terminos accommodari, factum fuisse ut ad coarctandam seu extendendam metropolitancam Ravennatum jurisdictionem intra Aemiliae et Flaminiae confinia, simul concurrerent, temporibus vel Angeloptis vel Chrysologi, et sedis apostolicae decreta, et Augustorum favor, ad compescendas obtrectantium querimonias. Quavis autem ex his causis Valentiniani litterae prodierint, nil praedicti inferunt Ravennatum opinioni de impugnata eorum dignitatis origine.

151. Quam vero originem non solum allatis rationibus contra vim argumenti negativi se defendere illi arbitrantur, verum aliquo etiam positivo documento. Illud e Gelasii Romani pontificis epistola ad episcopos Dardaniae superius citata, hautre non dubitant, ubi contra Acacium Constantinopolitanum episcopum invehit Gelasius, conantem simbrias quaquaversum dilatare, seseque in Orientis patriarcham elevare, quia episcopus esset imperialis civitatis. Probat autem Gelasius, non ab imperii systemate, non

ab civilis magistratus praestantia, non ab regum residentia, verum ab institutione apostolica formatam fuisse Ecclesiae hierarchiam. Acactum vero exemptis urget episcoporum, qui licet imperialibus praesent civitatibus, se tamen infra antiquos jurisdictionis terminos continuerunt: *Risimus*, inquit, *quod prerogativam volunt Acacio comparari, quia episcopus fuerit regiae civitatis. Numquid apud Ravennam, apud Mediolanum, apud Syrmium, apud Treviros nullis temporibus non constitit imperator? Numquid harum urbium sacerdotes ULTRA MENSURAM SIBI ANTIQUITUS DEPUTATAM quidquam suis dignitatibus usurparunt?* Licet ergo, aiunt Ravennates, nullis temporibus apud Ravennam constiterint imperatores, nihil tamen hujus urbis episcopi suae dignitati auxerunt, nullumque majus jus usurparunt, ex Gelasii attestatione, sed in ea mensura dignitatis et jurisdictionis remanserunt, quam ante imperatores, et a priscis temporibus habuerant. Verum indubitatum quidem est, omnibusque historicis probatum, Ravennates antistites metropolitica dignitate polluisse, imperatoribus in ea civitate residentibus; igitur non illam adepti sunt Augustorum auctoritate aut intercessione, dum in ea resident, sed illam dignitatem in mensura sibi antiquitus deputata, nihil ulterius ei addentes, retinuerunt, et cum Ravenna imperialis civitas facta est, jam ab veteribus temporibus sedes erat ecclesiastici metropolitani.

152. Verborum Gelasii et hujus ratiocinii pondus senserat Bacchinus, qui se primum omnium metropolitici Ravennatum juris propugnatorum illud deprehendisse ait (ubi autem de metropolitana Syrmii Ecclesia locutus est Eustachius a S. Ubaldo, forsitan ante Bacchinium vim Gelasianae auctoritatis indicaverat). Porro mirum est qua ratione Bacchinii animum contorserit, *et aliquando pene in transversum egerit* istud argumenti genus, et in quem sensum explicare conatus sit Gelasii clarissima caeteroquin verba; illis enim in sensu obvio acceptis, viderat vir doctissimus per se cadere omnino suam caeterorumque opinionem de origine Ravennatum metropolis. Interpretationem ergo Bacchinii praestat hic eisdem verbis adducere, ne ipsius valorem imminuisse videamur.

153. « Cum in dubium, inquit, revocari minime possit quod Gelasio summo pontifice Romae sedente, praesul Ravennas metropolita fuerit, reliquum esse videtur ut ex Gelasii ejusdem testimonio non tunc coeperit metropolitanum jus in Ravennate Ecclesia, cum urbs illa regia Augustorum sedes evasis, sed eodem loco steterit quo antea fuerat, *nec ultra mensuram sibi antiquitus deputatam quidpiam suis dignitatibus usurpaverit.* Certe Gelasii testimonium omni exceptione majus est, tum quod floruerit paulo post ea tempora quibus Ecclesiae Ravennati metropolitico jus collatum fuisse diximus, tum quod praesumi debeat rem hujusmodi doctissimo Romano pontifici, jurium ecclesiasticorum scientissimo, bene perspectam. Tanta nihilominus sunt, adeoque clara, quae probant serius quam in caetero Occidenti in Italia jus

metropoliticum invecum, tanta ex quibus evidenter liquet de hujusmodi jure recentius Ravennati Ecclesie collato, constetque Ecclesias nonnullas, ut Forocorneliensis, Ambrosio vivente, Mediolanensi episcopo paruisse, et Petri Chrysologi, immo ejus electionis tempore inter Ravennæ subditas numeratas, ut obvio eo sensu quem præferunt Gelasii verba, eadem intelligi minime posse certum sit. Re itaque serio perpensa, Gelasium id solum intendisse reor, quod argumentum ferebat, videlicet nil accedere juris, quo in alios dominentur, episcopis quibuslibet ex eo quod quandoque Augusti apud eorum civitatem resederint, sed jura ecclesiastica ab Ecclesie auctoritate pendere. Negat propterea quidquam ecclesiastici juris accessisse episcopis Ravennæ, Mediolani, Syrmii, Trevirorum, ex eo præcise quod apud illas urbes multo tempore degerint imperatores, atque ob eam imperatorum moram, earum urbium præsules *ultra mensuram sibi antiquitus deputatam nil suis dignitatibus usurpasse*; minime vero negat aliunde, ex legitima scilicet Ecclesie potestate, potuisse jus augeri earumdem Ecclesiarum, eo etiam intuitu quod imperatorum ibi sedes exstasset. Gelasii itaque verba ferunt, quod Patrum et synodorum sanior et communior sensus tulit, ecclesiastica videlicet jura nullo modo a sæculari potestate pendere, vel primarum Ecclesiarum decus primarum civitatum decori acceptum referri debere, sed id totum a canonum præscripto et a supremo Petri arbitrio effici ac disponi, prout rerum temporumque circumstantiis congruere dignoscitur. Quare consequitur Ravennæ, Mediolani, Syrmii, Trevirorum episcopos, et cæteros quoslibet, dignitatum suarum antiquitus deputatæ mensuræ si quid additum est, non illud usurpasse, quod ibi imperatores quandoque degerint, sed legitime ex Petri auctoritate, salvo canonum præscripto, habuisse. Et ita quidem Gelasii verba intelligenda arbitror, quæ proinde efficiunt, minus curate, nec præcedentibus coherens, a summo viro de metropolitani Ravennatis juris initiis scriptum, illud videlicet acquisitum, *ea prorsus ratione qua sedes Constantinopolitana ob imperiale thronum patriarchalia jura usurpavit, ac tandem pacifice tenuit*. Oppositum enim ait pontifex, et testatur, ob imperatoris thronum nil supra veterem dignitatis suæ mensuram Ravennates præsules usurpasse. »

154. Hæc est Bacchiniii interpretatio verborum Gelasii, quam ipsemet fatetur ab obvio eorum sensu deviare. Ad hujusmodi vero violentam Gelasiani sensus explicationem Bacchinium cogunt momenta quæ probant serius quam in reliquo Occidente in Italiam jus metropoliticum inductum, in eaque regione solum Romanum pontificem isto jure polluisse ad quartum et ultra sæculum, ac præsertim quia recentius Ravennati Ecclesie illud fuit collatum, et quia constat Ecclesias nonnullas, ut Forocorneliensis, Ambrosio vivente, Mediolanensi episcopo paruisse, et Chrysologi electionis tempore numeratas inter Ravennæ subditas. Verum hæc omnia Bacchiniii momenta jam expendimus, tum quæ eruit ab argumento negativo,

A et ab opinione solius Romani pontificis in Italia metropolitani, tum quæ affert de Joanne Angelopte, ac de Chrysologo, ejusque homilia 175. Quod attinet ad Ecclesias quas, vivente Ambrosio, ait Mediolanensi paruisse, ut Forocorneliensis, satis pariter, ut arbitramur, superque respondimus in cap. 1, adeo ut dubia omnino, incerta ac fere improbabilia videantur momenta ista cl. Cassinensis. Quare cordato viro ea tanti esse non debent, ut per illa verborum Gelasii sensus, apertissimus per se ipsum et obvius, in distortum sensum violentissime rapiatur; immo potius rem dubiam et incertam, qualem volunt originem hujus Ravennatum dignitatis, per verba tam aperta, tam clara, tam obvia doctissimi pontificis par erat explicare, præsertim quia opinio Ravennatibus favens tot aliis allatis argumentis fulcitur; contraria vero, licet communissima, tot ambagibus, tot difficultatibus involvitur.

155. Et sane, pace cl. Bacchiniii, ejus interpretatio contorta nimis videtur, sensusque Gelasii nimis perturbatus. Acacio ille insultat, quia cum sit episcopus regie civitatis, tentat jurisdictionem suam augere et super Orientis patriarchas sese efferre; itaque exemplum illi opponit quatuor Occidentis episcoporum, qui cum essent et ipsi imperialium urbium antistes, nullam jurisdictionem sibi usurparunt ultra eam quam antiquitus obtinuerant. Verum quidem est, quod ait Bacchinium, Gelasium illis verbis non negasse *ex legitima Ecclesie potestate potuisse jus augeri earumdem Ecclesiarum, eo etiam intuitu quod imperatorum ibi sedes exstasset*; sed cum Gelasius tacuerit accessionem istam novi juris revera evenisse ex concessione Ecclesie imperatorum temporibus, evidens indicium est quod non evenerit; tum quia argumentum quo contra Acacium utebatur Gelasius, fortius Constantinopolitanum ursisset, ea animadversione quod illi quatuor episcopi, si quid jurisdictionis ultra antiquam mensuram acquisiverint, intuitu imperatorum, non nisi ex indulgentia pontificum Romanorum acquisiverint; tum quia cum id factum tacuerit Gelasius, alia magni ponderis conjectura inde oritur certissime non esse factum; nam ab exemplis quatuor illorum antistitem, si quia fuissent episcopi regiarum civitatum, ab apostolica sede majorem dignitatem obtinissent, occasionem opportunissime arripissent Acaciani exprobrandi Gelasio, atque Romanæ Ecclesie, negatum iri Acacio, etiam intercedentibus imperatoribus, etiam concedentibus duobus œcumenicis conciliis, Constantinopolitano 1, et Chalcedonense, quod aliis quatuor episcopis non fuerat negatum, perturbationem scilicet ecclesiasticæ hierarchiæ, et novæ jurisdictionis accessionem, licet episcopi illi nullo fulcirentur concilii canone aut consensu. Tum demum quia non potuisset Gelasius Acacio tam libere insultare, si Romana Ecclesia arguenda ipsa quoque fuisset ob perturbatam in Occidente, in gratiam imperatorum, apostolicam Ecclesiarum hierarchiam, quo tempore eam mordicus tuebantur in Oriente contra episcopos Constantinopolitanos, contra

duo generalia concilia, contra ipsos imperatores. A præsertim divi Petri Damiani, credunt Ravennates contrarium negativum argumentum exinanire. Atque hinc ad doctissimas Bacchini animadversiones animum convertentes, manus victas iis ultro dare non renuent. Concedent enim libentissime nullo pacto efformatam fuisse ab apostolis Ecclesiæ hierarchiam ad normam civiliū magistratuum. Concedent ex generali imperii systemate, quale fuerat temporibus apostolicis, atque ex particulari cujusque provincie regimine probabilissime deduci posse veritatem Bacchinianæ opinionis: licet ad rem non facere suspicentur, quæ de instabilitate regiminis cujuscumque particularis provincie eruditissime congescit abbas Cassinensis; nam primo instabilitas hæc particularis provinciarum regiminis locum forte non habebat quo

156. His autem rationum momentis se expedire arbitrantur Ravennates a Bacchini interpretatione in verba Gelasii, statuuntque ex illorum sensu obvio et naturali probari Ravennates episcopos non ab imperatorum temporibus metropolitico gradum fuisse adeptos, sed eo honore ante imperatores et a priscis temporibus præfulsisse; atque adeo cum nulla stabiliri possit incepti honoris epocha, ad apostolica tempora et ad primævam ecclesiasticæ hierarchiæ institutionem illius gradus originem esse referendam. Hic etiam obiter notatum volumus allata Gelasii verba juxta obvium eorum sensum etiam a Mediolanensibus usurpari, ut probent ante divum Ambrosium, non autem ob imperatorum residentiam, jam ad metropoli dignitatem ascendisse inlyctam Mediolani Ecclesiam: quod non abs re erit animadvertere. Cæterum mox relatam Ravennatensium conclusionem verborumque Gelasii intelligentiam roborare posse neutiquam ipsi dubitant auctoritate S. Gregorii VII, pariter Romani pontificis, æque doctissimi, æque jurium ecclesiasticorum acerrimi vindicis. Scribens enim Gregorius ad Ravennates, hæc de eorum Ecclesia ipsi insinuat: *Credimus non latere vestram scientiam, Ravennatem Ecclesiam sedi apostolicæ præ cæteris vicinis hærrere solitam fuisse, eamque specialiter ab ipsa dilectam, quidquid dignitatis et honoris antiquitus per beatum Apollinarem tenuit, munere scilicet præfatæ sedis concessum habuisse.* Prædilectam ait sanctus pontifex Ecclesiam Ravennatem ab sede apostolica, nam illi acceptum habere debebat quidquid dignitatis et honoris antiquitus per beatum Apollinarem tenuit. Si autem antiquitus, ac per primum ejus apostolum atque episcopum nihil aliud Ecclesia Ravennas obtinisset, nisi cum fide Christiana simplicis episcopatus cathedram, frustra eam specialiter dilectam sedi apostolicæ, frustra viciniorum adhæSIONem, frustra honores et dignitates ab ea sede obtentas jactasset Gregorius. Loquebatur ergo pontifex de iis honoribus et dignitatibus quibus ejus ætate eminebat Ravennatium Ecclesia, et quas illi a sede apostolica antiquitus collatas affirmat per beatum Apollinarem, primum scilicet Ravennæ episcopum, Petri apostoli discipulum; neque alia dignitas, neque alii honores ibi veniunt intelligendi, si res bene perpendatur, nisi dignitas atque honores metropolitici. Consonat Gregorio VII auctor Historiæ miraculorum ipsius S. Apollinaris in territorio Divionensi, qui auctor sæculo x creditur floruisse, adeoque ante Gregorium. *Qui martyr, inquit, ut descripta ejus passionis gesta testantur, a S. Petro apostolorum principe consecratus, ac Ravennæ, metropolitane Italicarum urbium nobilissimæ, primus archiepiscopus est destinatus.*

157. Tali testimoniorum positivorum serie, atque aliorum quæ brevitati studentes non quæritamus, et

B tempore Evangelium disseminabant apostoli. Accidit ea quidem temporum decursu, sed cum jam fides Christiana longe lateque diffusa erat, atque etiam stabilitus ecclesiasticæ hierarchiæ ordo ac systema, præsertim in Italia. Ea enim divisa ab Augusto in undecim regiones, et unicuique proprio assignato præside, decurionibus, duumviris, forma ista magistratuum et politiæ duo pene sæcula perseveravit, donec ab Adriano Cæsare immutata est. Quare satis intervalli et opportunitatis habere potuisset Ecclesia ab sibi firmandum in hac regione hierarchiæ statum juxta hierarchiam civilem ab Augusto constitutam, quatenus ad eam se conformasset. Stabilita autem semel ab apostolis eorumque successoribus hierarchia, nullis mutationibus obnoxia esse poterat, quidquid fuerit de civilis provinciarum regiminis perturbatione pluries secuta, Adriano, Aureliano, aliisque imperantibus. Quod si etiam verum fuisset temporibus apostolicis vel unam pluribus, vel plures provincias uni tantum præside paruisse, hinc opportuna resultaret ratio quare in ecclesiastica hierarchia non ubique uni provincie unus præses metropolitanus, sed sub uno metropolitano plures essent provincie, et quæ fuerat olim unica, fieret duplex provincia, uti cum Æmilia nostra actum fuit, partita in duplicem regionem, quarum altera Flaminia, Æmilia altera. Secundo vero quamvis temporibus apostolicis instabilitas particularium provinciarum regiminis observaretur stabiliendæ ecclesiasticæ hierarchiæ aliquibus in regionibus, id tamen de ipsa Æmilia neque tunc neque per diuturna tempora forsitan potest verificari; nam post allatam partitionem in Æmiliam et Flaminiam, utriusque caput et metropolis fuit immutabiliter Ravenna, etiam postquam Constantinus in duos vicariatus Italiam divisit.

158. Attamen, his non obstantibus, datisque ultro omnibus cl. Bacchinio, sibi adhuc gratulantur Ravennates tanti viri opinionem de origine ecclesiasticarum metropoleon non solum non destruere, sed magis magisque confirmare eorum sententiam qui temporibus atque institutioni apostolicæ initia hujus dignitatis in Ecclesia Ravennate tribuerunt. Si enim verisimillimum est (immo pene certum dixerim) sparsos ubique terrarum et quaquaversum apostolorum

discipulos fundasse Ecclesias gentium a se conversas, ubique propria stabilita sede, inde vicinis regionibus, urbibus et populis fidem communicantes, novas Ecclesias constituisse, novos episcopos ibi ordinasse, unde factum sit ex apostolorum sanctione ut conversis hisce regionibus novisque Ecclesiis, earumque episcopis discipuli isti præessent veluti primi patres ac doctores, atque eorum cathedram populi novarum Ecclesiarum respicerent uti propriæ fidei matrem, ab eaque traditiones, discipline apostolicæ regulas, in dubiis consilia, in dissidiis et gravaminibus refugium, in ordinationibus consensum petere et amplecterentur, quod proculdubio tunc fuerat et metropolitani juris principium ac fundamentum, et metropolitana dignitatis prærogativa; si, inquam, id ex Bacchinio verisimillimum censetur, acta opportunissime res est Ravennatum, qui Appollinarem Petri discipulum Ravennam, Italicarum urbium præstantissimam, ab apostolo missum, ibi episcopali cathedra erecta ac firmata, ex ea toti Æmiliæ Christi Evangelium prædicasse, perque ejus urbes ex conversis populis florentissimas Ecclesias efformasse, pro certo habent, ac testatur non solum perpetua celeberrimæ Ravennatis Ecclesiæ, sed etiam ipsarum Æmiliæ Ecclesiarum traditio, quæ illam fidei suæ magistram per Appollinarem cognoscunt et constituentur. Id *Benedictus XIV.*, qui modo Petri cathedram tenet, eruditione, doctrina, sapientia incomparabilis pontifex, de Bononiâ nostra luculenter asseruit ea quam in dedicatione novæ, ipsi S. Apollinari sacræ, magnificentissimæ basilicæ, Romæ nuper habuit, pereleganti oratione. Doctissimo pontifici præiverat Sigonius ab Ughello citatus, qui ait *Bononiam Christiana sacra susceptæ ab Appollinari Æmiliæ apostolo, quem Petrus apostolorum princeps illuc dicitur destinasse; qui tametsi Ravennæ sedem fixerit, Æmiliam tamen totam Christi Evangelio implevit.* Omittimus autem, ne in longum nimis procedamus, quæ de aliis Æmiliæ Ecclesiis per eundem Appollinarem formatis, illarum historici asserunt.

150. Longum quoque nimium foret testimonia actorum S. Apollinaris, sacerdotum scriptorum et multarum orbis Ecclesiarum hic attekere, quæ de missione ejus et per Æmiliam apostolatu fidem facerent amplissimam. Petrum Chrysologum, Petrum Damianum, centumque historicos, et præcipue cl. Bollandianos consulere unicuique licebit. Fuerunt quidem auctores qui, Apollinaris vetustissima acta superbe negantes, inter apocrypha eiecerunt; alii etiam fuerunt, ut abbas Fleury, qui ne verbum quidem dignati sunt Historiæ suæ ecclesiasticæ inserere de celeberrimo isto Petri discipulo, licet apud sanctos doctores, licet in tot Romanorum pontificum epistolis et monumentis, licet inter tot historicorum memo-

rias tam frequens occurrat ejus mentio, et Ravennatum ab eo fundatæ Ecclesiæ præstantia celebris sit apud auctores universos. Superbam hanc omissionem, inter tot alias maculas quibus abbas Fleury scatet Ecclesiastica Historia, merito illi exprobravit nuperus auctor Observationum in eandem ejus Historiam. Quod vero ad acta antiquissima S. Apollinaris, ea propugnarunt celebres auctores, ex quibus laudati Bollandiani de iis dubitari jure non posse luculenter docent, ac solum notant alicubi vitiatâ fuisse atque interpolata.

160. Verum ne unus quidem inter tot scriptores, vel qui admittunt vel qui rejiciunt ejusmodi acta, cruce rigorem eo usque acuit, ut apostolatium Apollinaris in Æmilia, hujus provinciæ urbium conversionem, Ecclesiarum fundationem neget; nituntur enim ista Patrum et historicorum fide, et immemorabili tot Ecclesiarum traditione. Quare si lex ab apostolis sancita, si mos universæ Ecclesiæ tum per Orientem fuit, quemadmodum invictissime ratiocinatur Bacchinus, ut secundæ Ecclesiæ ab ea Ecclesia ortæ, quam per discipulos apostoli fundaverant, illam tamquam magistram, matrem et caput recognoscere, quæ origo fuit metropolitici juris et dignitatis; si assertiones Gelasii I et Gregorii VII summorum pontificum in sensu obvio et naturali intelligendæ sunt; si ubique per Ecclesiam eadem valere debebat hierarchiæ regula; si vix ac ne vix quidem defendi adhuc potest auctorum opinio, qui vel in Joanne Angelopte, vel in Petro Chrysologo originem Ravennatis metropolitici dignitatis constituerunt, reliquum est, inquit Ravennates, ut Hieronymi Rubei, Petri de Marca, aliorumque scriptorum placitum de repetenda ab apostolicis temporibus atque a divo Appollinare, primo Ravennatum episcopo, hujusmodi origine probabilis longe esse, aliisque omnibus super hoc argumento placitis præstare videatur.

Hæc Ravennates. Nos autem, quamquam eorum ratiocinii vim sentiamus, ut cum maxime, tamen insuperabilem non asserimus, sensumque omnem nostrum prudentioribus ac peritioribus criticis, quibus cumulatisse nostra hæc ætas abundat, æquo animo permittimus. Hæc itaque erant, cl. Paciaude, quibus litterarias Ravennatum palæstras pro modulo nostro horis subsecivis exercebamus, quo tempore e metropolitano suggestu illustrem hanc urbem, admiratione tui, corda autem omnium doctrinæ, eloquentiæ, eruditionis tuæ divitiis præco evangelicus excitabas explebasque. Velim igitur et spero etiam fore ut postquam hæc nostra tranquille perlegeris, oculoque isto tuo penetrantissimo lustraveris, digna minus probes quæ e latebris nostris erumpant, auctorisque imperitiam orbi litterario prodeant ac testentur. Vale.

CENSURA SERMONUM.

Sermon XII a principio usque ad finem tribuitur S. Augustino, et habetur inter eloquia Millequii ipsius Augustini, compilati primum ab Urbinati Episcopo Bartholomæo, inde ab Joanne Cotterio impressi Parisiis anno 1649, column. 1, littera D; ibidemque citatur B. Augustinus serm. 13 in Quadrag. Cum autem hujus

sancitissimi doctoris obitus per decem supra septem annos præcesserit mortem Chrysologi, suspicari quis poterit sermonem hunc ab collectore quodam ex D. Augustino mutuatum fuisse. At nullibi in ejus Operibus invenitur. Sermo tantum de tempore numero 178 huic in principio assimilatur, sed nequam in decursu: et in eo nec verbum quidem de tentationibus Christi.

Sermonem L nonnulli Chrysostomo, alii Hieronymo ascribunt: uni Ecclesie Græcæ, alteri Latine amplissimo doctori; ac si inter prodigia non debuisset referri, duos diversarum linguarum scriptores eadem verbis eundem sermonem pronuntiare potuisse. Ecclesia Romana in Breviario ad Dominicam xviii post Pentecostem eundem legit in secundo Nocturno, et Chrysologo tribuit. S. Thomas in Catena hujusmodi sermonem citat nomine Joannis episcopi: qua loquendi formula citatus frequenter Chrysostomum advertitur in antiquioribus Catenis. Explicatio oratio, nec sic incisa, ut Chrysologi mos est, eum potius quam illi, aut Hieronymo, Chrysostomo deberi alicui poterit suadere. Nostro auctori vindicant mss. Cæsenæ et Urbini.

Sermo LIII habetur in appendice Sermonum S. Augustini sub numero 61, tom. V pag. 75, olim de Tempore 169, sed passim interpolatus, seu multis auctoritatibus, quæ appositis utrinque ausulis includuntur. Ex eo nonnulla transcribit Alcuinus in lib. de Virtutibus et Vitiis cap. 6. Rectius ascribitur Barbariano presbytero, de quo S. Petrus Damianus tom. XI pag. 306 edition. Lugdun., serm. LXV, habito in ejus natali die. Vixit hic Ravennæ, regnante Placidia Augusta ann. circ. 448; Surius die 31 Decemb.; Petrus de Natalib. lib. xi cap. 21, pag. 185; Rubens Histor. Ravenn. ann. 456. Precibus Chrysologi fortasse ductus, Ravennates inter se dissidentes, corripuit, et ad mutuam pacem, humilemque suo pastori obedientiam hortatus est. Utus sit, styli diversitas hunc auctori nostro adjudicat.

Sermo LXXIV. Frater Antonius Chislandus in lib. qui inscribitur: Opus aureum in Evangelia: super Evangelium Sabb. S. Paschæ dub. 17 et 28 et alibi, laudans hujusmodi serm. eum, divo Severiano seu Severino ascribit, sicuti et serm. infra LXXVI; id quod forte ab divo Thoma in Comment. mutuatum est, ut innuere videtur Maldonatus Matthæi xxviii, numero 0. At et stylus non absimilis, et diversarum phrasium eadem repetitionum coæquatio, et doctorum errorum consensus, et manuscriptorum, quotquot exstant, auctoritas, Chrysologo vindicant. Franciscus Cambesius in opusc. Recensiti Auctores, etc., Parisiis 1663, pag. 135, suspicabatur, an in Catena D. Thomæ, ubi sermo hic et sequentes de Christi Resurrectione laudantur, sub hoc contracto nomine Sever. legendus sit Severus Malacitanus: cujus temporibus convenit, quem Auctor perstringit, non auscultandæ præ carnis error. At nulli Severo Malacitano tribuuntur sermones, potiusque Chrysologus antiquitatem Origenis errorem respicere.

Sermo XCI. Hunc eundem sermonem, ab exordio tamen non parum imminutum, habes inter sermones D. Augustini de Sanctis, olim sub numero 22; nunc vero in appendice tom. V, pag. 135, num. 100. Nihilominus Chrysologo deberi ex ipso sui initio recte opinatur Mita.

Sermo CVII, licet stylo et doctrina insignis, inquit Mita, ab sermonibus Chrysologianis longissime distat. Fabricius in Bibliotheca mediæ Latine. tom. I lib. iii pag. 1055, et Tillemontius tom. V pag. 485 editionis Venetæ, jure quidem Chrysologo adimunt. Inscribitur in codice ms., In divum Petrum episcopum. Titulus autem divi recentiores ætatem redoleat. Præterea longe ab more nostri auctoris nitida hic dictio apparet, quam nec circumlocutiones infarciunt, nec inæquetæ expressiones extollunt. Futuri autem oportet de Petro alicujus loci episcopo in eo loqui: nec inætuum erat antiquis, inter auctorum opera ea recensere, quæ vel ipsis inscribebantur, vel in eorum honorem cesserant. Unde do libentissime manus opinantibus sermonem hunc in laudem Petri nostri Chrysologi, Ravennæ pronuntiatum fuisse.

Sermo CXXVII. Franciscus Garcia de Valle in Evangelico Concionatore lib. I, disc. 25, numero 38, nervis omnibus contendit, sermonem hunc deberi Joanni Chrysostomo homil. 16 ex variis in Matth. locis. Et revera inter Chrysostomianos occurrit in editione Parisiensi per Sebastianum Niellum sub Ciconis anno 1581, tom. II, pag. 1074, sed addito signo in ora libri, ut eum inter spuria amandandum ipse editor lectores admoneat. Lapis autem, vel stipes sit oportet, qui ab eo Chrysostomi gravitatem abesse non sentiat, et contra puram putamque sapere Chrysologi dictionem.

Sermo CXXIX. Sermo hic, inquit Latinus, nihil habet Chrysolog, cui astipulatur Mita, animadvertens verbum Charissimi, nunquam inveniri apud Chrysologum: cui aliud famigliare est, nempe Fratres. Suppositum etiam putat Tillemontius tom. V, pag. 866: quod præ cæteriis styli puritas facilisque verborum ductus suadent.

Sermo CXXXV. De hujusmodi sermone, ejusdem commatis cum superiori, hæc etiam habent Tillemontius et Latinus. Ruinartius Acta Martyr. pag. 488 eum uti nostri auctoris genuinum setum amplectitur, eumque vocat egregium sermonem.

Sermo CXXXVI lacinia est alicujus sermonis, auctoris ab Chrysologo diversi: cui nescio quis episcopus Adelphus intererat.

Sermo CXXXVIII. S. Germani Antisiodorensis setum opinatur Mita. Sanctus hic præsul dum Ravennæ apud Chrysologum hæspitaretur, hæc pauca de pace disseruisse, non vero est absimile. Sub initium Patrum et Magistrum vocat Chrysologum, propter ipsius in ea urbe pontificiam dignitatem exuberantemque doctrinam; se vero peregrinum et agrestem dicit, veluti ex locis Barbarorum profectum. Quamvis vero hæc ariolandi modo proferrantur, in toto est sermonem non esse Chrysologi. De S. Germano alibi.

Sermo CXLIII. Nonnulla in eo habentur quæ occurrunt in sermone de Annuntiatione penes Hieronymum, tom. ultimo pag. 101 edition. Parisiensis apud Niellum anno 1579, ad Paulam et Eustochium; eaque præcipue, quæ laudantur ab D. Thoma in Catena, tom. V ejus Operum, pag. 44, recent. editionis Venetæ. Observat autem Possevinus in Appar. tom. II, pag. 44, et ex eo Nicolai in notulis ad prædictam Catenam, sermonem hujusmodi inter Hieronymi spuria alegandum: et Græco potius quam Latino homini ascribendum; cum in eo Græcum auctorem Latine loquentem videre liceat. Sophronii autem esse D. Hieronymi amici, illius nempe qui ejusdem Catalogum de Scripturibus Græcum reddidit, pro comperissimum, ut loqui amant, credunt non pauci haud inferioris subsellii scriptores.

Sermo CXLIX. Divo Severiano Gabulorum episcopo dubio procul ascribendo, sub cujus nomine occurrit inter opera sancti Joannis Chrysostomi tom. III pag. 140 recent. editionis Parisiensis, curante domino de Montfaycon, qui hæc eadem præfatur: « Severianus, Gabulorum episcopus, qui Constantinopoli tunc debebat, et simulatis officiis sancti præsulis amicitiam sibi conciliaverat, ac frequenter ad populum conciones habebat, absentis, ac in Asiam profecti Chrysostomi, occasione captata, Populum sibi devincire, ejusque ut putatur studia ab Chrysostomo avertere satagebat. Qua de re monitus ab Serapione Chrysostomus, cum ex Asia rediit, ut vidit populum sibi gratulantem, lætitiæque plenum, rem non multum curasse videtur. Sed cum inde Severianus in Serapionem indignatus, impetrate plena verba protulisset, tumultuante populo, et in iram concitato, Constantinopoli pulsus est. Deinde curante Eudozia Augusta, ipsoque imperatore revocatus, et ab Chrysostomo ægre licet admistus est. Sed quia indignatus populus, non nisi pastoris sui monitis, conceptam in Severianum iram sedare poterat, hæc

oratiuncula (exstat ibi pag. 412) Chrysostomus exasperatos animos mitigavit, et ad Severianum admittendum deduxit. » Hæc doctissimus editor in Monitis ad præfatam homiliam. In sequenti vero die, Severianus ipse ad populum habuit oratiunculam, ubi de conciliata pace gratulatur: quam ille pacem partam communi Patri curante, summis laudibus commendat. Hujusmodi autem oratiuncula Severiani, inter sermones Chrysologi irrepsit, et centesimum quadragesimum nonum in ordine consecit. Formulam autem illam: communis Pater, præsentem Chrysostomum significare nullus dubito: uti observatur in aliis homiliis, et præsertim in illa quam presbyter quidam Antiochenus habuit coram Flaviano illius civitatis antistite, inter opera spuria Chrysostomi tom. VI pag. 555 laudatæ nuper editionis. Quod autem Baronius ab Martyrologio Romano Severianum hunc expunxerit, tamquam acerrimum Chrysostomi hostem, falso asseritur: dicamque hanc et ab Rosweido immerito inustam clar. Georgius in Notis ad Martyrologium Adonis extersit tom. I pag. 63. In nonnullis editionibus sermone huic præfigitur titulus: quem quidam Severiani putant, sed falso: illud tamen non temere factum, notat Latinus, nam nil, inquit, habet Chrysologi.

Sermo CLII Latine legitur inter alias Patrum homilias ab Alcuino collectas: nec desunt qui eum sermonibus D. Severiani annectendum esse opinantur. Irascitur autem Mita in notis; et invidentiam, ut ait, illorum, qui sermonem hunc Chrysologo auferre conati sunt, comparat ipsius Herodis in vitam Innocentium invidentiæ, aversoque in eos animo: subditque numquam aptius Chrysologi cognomen convenisse, nisi hujusmodi sermonis causa. « Siquidem in hoc vere aureum eloquentiæ flumen effudit, et summam professus est eruaditionem. Stylo et doctrina ab eminentioribus ejus homiliis haud discrepat, nec aliquis prudens hanc esse divi Severiani compositionem dixerit: cum tota phrasi et doctrina ab ejus sermone, hic in ordine 149 relato, discrepet. Fuit insuper Severianus natione Græcus, Græceque scripsit. At prædictus sermo tota origine Latinus, nulla ex parte græciamum redolet: neque ab exemplari Græco in Latinum idioma traductum, quispiam linguarum peritus usque modo judicavit. » Hæc Mita, plurimis aliis in hujusmodi sermonis laudes abundantius excurrens. Revera cum Chrysologiana phrasi ita convenit ut ovum ovo similis esse non dixeris.

Denique huic editioni appendicem addidi, paucos quosdam in ea referens Chrysologi sermones, qui huc usque alieno nomine circumferebantur. Primas tenent sermones quinque de Oratione Dominicali, quos ab Ducherio Spicileg. tom. VII pag. 120 mutuatus sum. Hos olim ex fide codicis Corbeiensis retulerat ad Petrum Damiani, postea admonente Stephano de Marces, comperit, esse Chrysologi. Sermones 73 et 97 in appendice divi Augustini tom. V pag. 92 et 120, de quibus jure merito Lovanienses dubitarunt, ab doctissimis nuper editoribus Monachis S. Mauri, auctori nostro adjudicantur. Tantorum virorum testimonio succenturiatus et id ego præstii.

Sunt qui nonnullorum codicum fide freti, sermonem quoque 120 ipsius appendicis genuinum Chrysologi fetum asserunt. At hoc asserere non patitur stylus sermonis tumens propemodum, nec ita, ut nostri Auctoris mos est, brevior et incisus, quique Petario lib. de Incarnatione xvi, nimis conturnatus videbatur. P. Labbe, Biblioth. pag. 783, alium sub suo nomine laudat de B. Virginis nativitate: sed, ut alias observatum est, sermonum intitulationes corruptæ sunt: nec temporibus Chrysologi hujusmodi festum adhuc celebratum est. Aerem verberant, et in nubibus fabricant, qui sermones LXVII, LXVIII, LXX, LXXI, in ordinem redigunt, et Petro Damiano ascribunt: nam cum prostent in prima collectione S. Felicis episcopi Ravennatis, quod sub initium sæculi VIII ev:nisse scimus, et longe posterior vixerit Damianus; jam patet quam inanibus fulcris eorum opinio innitatur.

Dictio etiam nitidior et faciliior serm. CXXIX de S. Cypriano, et CXXXV de S. Laurentio alicui fucum fecere, et suspicandi ansam præbuerunt.

S. PETRI CHRYSOLOGII

RAVENNATIS ARCHIEPISCOPI

SERMONES.

SERMO PRIMUS.

De duobus filiis, prodigo et frugi, et primo de abscessu prodigi a patre.

Hodie nobis Dominus patrem cum filiis duobus vocavit et produxit in medium: ut immensum suæ pietatis indicium, sævam Judaicæ gentis invidiam, redditum supplicem^b populi Christiani, pulchram panderet per figuram. Homo quidam habuit duos filios, et dicit adolescentior ex illis patri: Pater, da mihi portionem substantiæ quæ me contingit. Et divisit, inquit, illis substantiam (Luc. xv). Quantum pius pa-

^a Hoc est argumentum pietatis infinitæ, ut infra Auctor serm. 49. MITA. — Formula Chrysologo familiaris. Nonnullæ editiones habent *judicium*.

^b In hac parabola, et in his duobus filiis, duos præfigurari populos, Judaicum nempe et Gentilem, docent etiam Dionysius Areopagita epist. 8; Irenæus lib. iv adversus Hæreses cap. 70; Hieronymus epist. 46 ad Damasum; Augustinus lib. ii. Quæst. Evang., quæst. 53, aliique.

^c Patrem vivere ægre fert.

A ter, tantum hæres impatiens; qui patris fatigatur ad vitam; qui patris, quia tempus^d adimere non potest, nititur auferre substantiam. Hic ipsam prærogativam filii meruit non habere, qui ea quæ patris erant noluit possidere cum patre. Sed quæramus quæ res filium rapuit hos ad ausus, ad petitionem tantam fiducia quæ levarit. Quæ res? illa scilicet qua celestem Patrem sciebat nullo claudendum sine, concludendum tempore nullo, nulla mortis potestate solvendum. Et ideo cupit vivendi libertate gaudere, qui^e ditari noluerat facultatibus decedentis. Denique il-

^d Codices hactenus impressi corrupte *audire*. Latinus sic legerat: *Quia tempus aut diem non potest, nititur auferre substantiam*, Ambrosius tit. 4 lib. de Nub. cap. 4, pag. 308, col. 1, edit. Paris.: *Hæres otiosus spectat; hæres fastidiosus increpat, quod sero moriamini*. Augustinus lib. ii. Quæst. Evang., quæst. 29: *Avarus vellet nullum hominem esse, ut ipse solus omnia possideret*.

^e Aliæ editiones, *valuerat*. Ita etiam ms. Vallicellanus; edit. Colon. et Bonon. Sensus est: qui ut ditaretur noluit expectare mortem patris.

lam fuisse hujus petitionis ^a offensam, genitoris largitas comprobavit. *Et divisit, inquit, illis substantiam* ^b Potente uno, ambobus totam substantiam mox divisit; ut scirent filii, ^c quod ante tenebat pater, non fuisse avaritiæ, sed amoris; providentia, non invidentia, non dedisse. Tenebat pater servare substantiam filiis, non negare; et manere ea ^d pignori- bus cupiens, non perire. Beati filii quorum tota est in patris charitate substantia! Beati quibus manet tota in obsequio patris, in patris cultura possessio! Cæterum ^e facultates ^f unitatem scindunt, fraternitate separant, cognationem spargunt, parentum perdunt et violant charitatem, sicut ex sequentibus elucescit: *Pater, da mihi portionem substantiæ quæ me contingit. Et divisit, inquit, illis substantiam. Et non post multos hos dies, congregatis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, et ibi dissipavit substantiam suam, vivendo luxuriose. Et posteaquam consumpsisset omnia, facta est fames valida in regione illa, et ipse cepit egere, et abiit, et adhæsit uni civium regionis illius, et misit illum in villam suam, ut pasceret porcos. Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis quas porci manducabant, et nemo illi dabat. Ecce quid facit ^g cupiditas ad censum præceps. Ecce quemadmodum sine patre census nudavit filium, non ditavit; census filium tulit e gremio patris, ejecit de domo, exemit patria, spoliavit fama, exiit castitate. Quod vitæ, quod morum, quod pietatis, quod libertatis, quod est gloriæ, nil reliquit. Civem denique in peregrinum, filium in mercenarium, in egenum locupletem, liberum mutavit in servum, junxit porcis a patre piissimo quem sejunxit, ut serviret ^h cænoso pecori, qui pietati sanctæ parere contempsit. *Congregatis, inquit, omnibus, adolescentior. Adolescentior iste plane ⁱ non ætate, sed sensu; qui congregavit bona patris, ^j et**

A abiit longe plus mente quam loco; ut dato, non ac- cepto pretio misere se venderet servituti. Sic merca- tor ad talem contractum pervenit, qui parentum de- bitum nescit solvere, qui vicem ^k nescit redhibere generanti. Est penes patrem dulcis conditio, libera servitus, absoluta custodia, timor lætus, blanda ultio, paupertas dives, secunda possessio. Namque ad patrem labor respicit, fructus redundat in filios. *Dissipavit, inquit, substantiam suam.* Quæ composita fuerant, patre moderante, prodigente filio dissipantur; ut vel tarde sapiat patrem custodem, ^l non incubatorem fuisse substantiæ. *Vivendo luxuriose.* Mortalis est ista vita; quia moritur virtutibus: qui vitis vivit, se- pelitur famæ, perit gloriæ: qui manet turpitudini, cre- scit infamiæ. *Et posteaquam consumpsisset omnia, facta est fames valida in regione illa.* Luxuriæ, ventri, gulæ, fames tortor apponitur: ut ibi ultrix pœna sæviat, ubi pœnalis reatus exarserat. *Facta est fames valida.* Ad talem finem semper voracitas tendit, ad talem perve- nit terminum fugienda voluptatis effusio. *Et ipse cepit egere.* Filium data facit egere substantia, quæ divitem negata ^m servasset: ut penes se deficeret habendo, qui penes patrem abundaverat non habendo. *Et adhæsit uni civium regioni illius, et misit illum in villam suam, ut pasceret porcos.* Sic invenit qui se negat patri, qui se committit extraneo: ut sentiat ⁿ severum judicem, qui fugit indulgentissimum provisorum. Affectionis deser- tor, pietatis refuga, deputatur porcis, porcis addicitur, porcorum traditur servituti, ^o porcorum pascua ^p lutu- lenta percurrit, inquieti gregis teritur, et maculatur ex- cursu, ut sentiat quam miserum sit, amarum quam sit, quietis paternæ beatitudinem perdidisse. *Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis quas porci manduca- bant, et nemo illi dabat.* Quam crudele ministerium, quia ^q neque convivit porcis, qui vivit porcis! Miser, ^r qui squallentis pecoris deficit et esurit in saginam!

^a Hoc est improbam actionem qua filius in hac pe- titione usus est. MIRA.

^b Opinantur nonnulli Christum hic respexisse ad morem, si non Judæorum, saltem finitimarum gen- tium, penes quas filii, statim ac pubertatem attigerant, partem patrimonii paterni expetere poterant, ut quæ- stum facerent. Alii (inter quos noster) patrem filiis hæreditatem libere utendam dedisse, nulla licet lege vel consuetudine obstrictum.

^c Dissentit Chrysologus ab mente existimantium Prodigum, non bona patris, sed maternæ hæreditatis partem postulasse. Vide Du Hamelium hic.

^d Pignora pro filiis passim apud melioris ævi scri- ptores. Tertullianus etiam de Idololatriæ. cap. 12, Cy- prianus de Morte filiorum Jobi: *Post pignorum funera.*

^e Dicit omnes possessiones humanas ad necessitatem vite facientes, notat in hunc locum Chrysologi Gaspar Barthius Adversar. lib. xi cap. 3, colum. 517. Ibi- que laudat Gaudentium ad Germinium, et Venantium For- tun. lib. xi. Vide etiam Lactantium de Just. lib. v cap. 19.

^f Lege inferius Chrysologum serm. 162, ibique notam.

^g Augustinus, quæst. 47 in Exod.: *Græcus ἀποσκευὴν habet, ubi substantiam Latinus interpretatus est, quod aliquando nostri interpretantur censum.*

^h Columella lib. vii cap. 10: *Porcorum genus nulla re magis gaudet quam rivis atque cænoso lacu volutari.*

ⁱ Euthymius in not. ad Caten. ad xv Lucæ cap. 57: *Non quia tempore junior, sed quia sensu indigens. Non-*

nulæ editiones vitiosæ, *Non ætate, sed censu.*

^j Evang., *In regionem longinquam.* Quia Auctor, re- gionem hanc longinquam mystice interpretatur, placuit addere: *Regionem longinquam esse Dei oblivio- nem, ut docet August. lib. ii Quæst. Evang., quæst. 33. Vide apposite Ambrosius hic; quo teste, Regio lon- giqua est umbra mortis; hoc est peccatum.* MIRA. — Vid. Chrysostomum homil. de Patre et duobus filiis, tom. ii, pag. 1166, edit. Parisiens. an. 1581.

^k Chrysologi phrasis pro: Beneficium mutuo bene- ficio rependere. Plautus in Menæ: *Salvum tibi, ut mihi dedisti, redhibeo marsupium.*

^l Quintilianus lib. x: *Velut thesauris clausis incubabat.*

^m Ita locum restitutum ex ms. Cæsen. Aliæ editio- nes: *Negata saturabat.*

ⁿ Alias apud Castillum: *In se verum judicem.*

^o Nullum vitiosum ministerium apud Judæos et Ægy- tios, qui hujusmodi homines tamquam profanos ab templorum aditu arcebant. Neque ex inferiori plebe unus erat qui cum ipsis familiaritatem consuetudi- nemque vellet inire. Vide Herodotum lib. ii cap. 47.

^p Vitiosæ editiones habent: *Pascua luculenta; ex castigationibus Meursii cap. 11, pag. 130, mendum expunximus.*

^q Porcorum, quibus alendis insudabat, convivam esse nequiverat.

^r Sic restitutum ex edit. Bonon., Mite, et Castilli. Aliæ: *Qui porcorum deficit.*

Miser, qui ^a aequalentis cibi cupit, nec ^b impetrat qualitatem! His edocti, instructi talibus, maneamus in domo patris, ^c matris in gremio perduremus, cognatorum constringamur amplexibus, viscera nos paterna constringant, ne nos ad supradicta mala pertrahat adolescentiæ miseranda libertas. Sepiat nos paterna reverentia, matris componat affectio, cognatorum custodiamur affectibus. Inter propinquorum ^d lumina non valent delicta versari. Propinquorum quot oculi, tot lucernæ. Dies est aspectus matris: sol, patris rutilat in vultu. Unde viventi inter tot ^e virtutum luces, criminum tenebræ propinquare non possunt. Sed mensa patris nos alit virtutis cibo, salutis epulo, deliciis honestatis et gloriæ. Et quia latus nos de hac parabola dicere cogit proluxa series lectionis, quis sit pater in donando facilis, facilius in recipiendo; quis sit frater fratris tristissimus in salute; quis sit adolescentium abscessu insipiens, sapientissimus in regressu, sequenti sermone ^f votis communibus inquiremus.

SERMO II.

De eisdem, ubi de reditu filii ad patrem.

Luxuriosum filium, filium patris piissimi desertorem, quæ perculerint mala in tantum, ut fame tabidum ^g porcorum se dederit servituti, superiore, quo valuimus, sermone perstrinximus. Nunc ejus reditum, nunc ejus penitentiam, meliore jam voto, verbis lætioribus prosequamur. *In se*, inquit, *reversus dixit*: ^h *Quanti mercenarii patris mei abundant panibus* (Luc. 15, 17), etc. ⁱ In se reversus est, ^j in se ante redit, ut rediret ad patrem, qui a se ante recesserat, cum recessit a patre. A se migrat, et ab homine totus transit in bestiam, paternæ pietatis immemor, gratiæ genitoris oblitus. *Quanti mercenarii patris mei abun-*

^a Scilicet immundi, explicet Mita. *Textus*: *Et cupiebat implere ventrem suum από τῶν κεράτων, de siliquis.* Victus hic pecudum potius quam hominum. Ex his enim arboribus sumitur quæ *siliquiseræ* dicuntur. Alii nomine siliquarum intelligunt arbores nonnullas quas Græci vocant *καρπούβα*, neque aliter Galli, Hispani atque Itali. Et proprie siliqua vagina est vel integumentum in quo legumina crescunt. *Cerasis* autem videntur esse siliquæ silyaticæ, quarum proventus plurimus in Judæa et Syria. Erat et apud Syros quoddam siliquarum genus ex quibus vinum eliciebant, teste Plinio lib. iv, de Vinis Act.

^b Causam cur Prodigio defecerint siliquis, quibus porci saturabantur, inquiri Maldonatus in Lucæ cap. xv, num. 16.

^c Pro matre, catholicam hic figurari a Chrysologo Ecclesiam, nemo est qui non videat.

^d Nonnullæ editiones, *lumina*; ms. Cæs., *lumina*. Facilis amanuensium lapsus.

^e Omnes codices mss. et excusi habent *duces*. Mihi, etsi auctacter feci, arrisit correctio Castulli. Etenim post *lumina*, *lucernas*, *diem*, et *solem*, cur non *lucet*, sed *duces* subsequi debent? Ulterius, *tenebræ* non *duci*, sed *luci* opponuntur. Mirum autem quantum contrariis contraria connectere studeat Chrysologus.

^f Id est precibus communibus, explicat Barthius Adversar. lib. vi cap. 18 pag. 287, ubi hunc locum laudat. Et lib. viii cap. 21 observat spondaicum hexametrum his verbis contineri: quod et apud Chrysostomum, Hyginum, Hilarium, aliosque sæpius occurrere dicit. Sed qua utilitate advertat hæc *vir doctus*, nescio.

^g *dant panibus, ego autem hic sumus peres.* Fames revocat ^h quem saturitas exsularat; fames illi ⁱ patrem dedit sapere, qui copia tulerat sentire genitorem. Et si tantum præstitit vel invita fames, probate quid voluntarium possit conferre jejuniū. Oneratus ventris ad vitia cor deponit, premit mentem, ne supernam valeat sentire pietatem. *Corpus*, inquit, *quod corrumpitur, aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem* (Sap. ix, 5). Unde et Dominus: *Attendite ne graventur corda vestra crapula et ebrietate* (Luc. xxi, 34). Vacuandus est ergo ventris moderatione jejunii, ut exoneratus animus possit ad alta pertendere, conscendere ad virtutes, possit ad ipsum pietatis auctorem totus aliger pervolare. Hoc Elias probat, qui Dominici continuatione jejunii defecatus a carnali potdere, mortis victor ^m evolavit ad cælum (III Reg. xix, 8; IV Reg. ii, 11). *Surgam, et ibo ad patrem meum.* Jacebat qui dixit, *surgam*; intellexit lapsus, sensit ruinam, jacere se turpis luxuriæ respexit in lubrico, et ideo exclamat: *Surgam, et ibo ad patrem meum.* Qua spe? qua fiducia? ⁿ qua confidentia? Qua spe? Illa qua pater est. Ego perdidici quod erat filii; ille ^o quod patris est non amisit. Apud patrem non intercedit extraneus, intus est in patris pectore ipse qui intervenit et exorat affectus. Urgentur patris viscera iterum filiam genitura per veniam. Ibo ad patrem reus: sed pater viso filio cooperit mox reatum: dissimulat judicem, qui magis vult implere genitorem; et sententiam cito vertit in veniam, qui redire cupit filium, non perire. ^C *Surgam, et ibo ad patrem meum, et dicam illi: Pater, peccavi in cælum et epram te.* Confessio patrem pandit, genitorem loquitur penitudo. *Peccavi in cælum et coram te.* ^P Cui peccatur in cælo, non terrenus pater

Votis pro precibus utitur Paolinus Nolanus:

Nunc juvat ore modis, et carmina solvere votis.

^q Sic ex ms. Vallicellano, et Latinio. In editis deest particula *se*.

^b Chrysologus, cum Ambrosio et Beda consentiunt Græcis, qui non habent *in domo*.

¹ Ambrosius hic: *Etenim qui ad Dominum regressitur, se sibi reddit; et qui recedit a Christo, se sibi abdicat.*

² Locum Evangelii legit etiam Montanus *cum rediisset*. Latinis etiam dicitur ad se redire eum qui ad meliorem frugem revertitur. Græcis habet *εἰς τὸν οὐρανὸν ἐλθὼν, in seipsum revertens*. Vide Euthymium, et Theophylactum hic Luc. xv.

³ Meursius Exercit. cap. 2 pag. 170 reponit *expulerat*. Veretur autem barbaro isto tempore vocem hanc activam significationem habuisse. Quod ostendunt Glossæ Isidori.

⁴ Ita ms. Cæsariæ et Urbini, et editio Coloniensis, et Bononiensis I. Aliæ editiones, *Parte dedit sapere*. Græcum illud, πολλῶν δ' ὀμίως γίνεται διδασκαλος, *fames docere multa mortales solet*.

^m Ambrosius lib. de Elia et Jejun. pag. 34, 342: *Jejunus curru raptus est ad cælum, hoc gradu Elias ascendit*.

ⁿ Sic ex ms. Vallicel. et editio Colon. Mita habet, *qua conscientia*. Ms. Cæsæ: *se, qua constantia*.

^o Paschasius Rathbertus lib. iii et v in Math.: *Si ego peccavi, et non sum dignus vocari filius, tu nunquam patrem fore desiisti*.

^p Pro cælo non semel in sacris litteris intelligitur

est, sed et celestis, ideo adiecit: *Coram te*. Cui in A celo, et in terra, ^a ante oculos sunt omnia quae geruntur. *Peccavi in caelum et coram te, et jam non sum dignus vocari filius tuus*. Peregre profectus est iste, et in regionem longinquam fugit, sed accusatores suos, sed testes suos, divini patris oculos non refugit. Hoc David clarius aperit, sic dicendo: *Quo ibo a spiritu tuo? et a facie tua quo fugiam? Si ascendero in caelum, tu illic es; si descendero infernum, ades; Si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero in postremo maris. Etenim illic deducet me manus tua, et tenebit me dextera tua* (Psal. cxxxviii, 7-10). Videt iste per totum mundum nuda Dei oculis delicta consistere: non caelum, non terram, non maria, non abyssum, non ipsam noctem, Deo ^b velare posse peccata. Sentit quantum sit sceleris, mali B quantum, in ipso Dei ^c peccare conspecta, et ideo clamat: *Tibi soli peccavi, et malum coram te feci* (Psal. l, 6). Unde et iste adolescentior similiter vociferatur, et clamat: *Peccavi in caelum et coram te, et jam non sum dignus vocari filius tuus*. Non dicit: Non sum dignus esse filius tuus, sed non sum dignus vocari filius tuus; quia vocari ad gratiam pertinet, esse ad naturam. Audi Apostolum dicentem: *Ab eo qui ros vocavit in gratiam suam* (Galat. 1). Hic ergo adolescentior, quia ^d perdidit quod erat naturae, iudicat se quod est gratiae non mereri. *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*. Ecce potestatis suae filius quo devenit? voluptas luxuriae, adolescentiae libertas, ecce filium quo promovit? *Fac me sicut unum de mercenariis tuis*. Ut locatione annua servitus innovetur, ut labore jugi conditio conducta deteratur, ut die toto in opere suspiret miseræ verna mercedis, ut sit semper venditor sui, nec unquam negare suam valeat servitutem. Et hoc petit, quia qui penes extraneum servam ^e venserat libertatem, penes patrem credit sibi ^f futuram liberam servitutem. Jam nunc, ^g fratres,

Deus; ac si diceret: Peccavi in Deum; eam scilicet potestatem, quae in caelo maxime elucet, ut Daniel. iv, 28; I Macch. iii, 18; Matth. xxi, 25; Lucae xx, 4. In apocryphis etiam vet. Test. manifeste apparent hujus significationis exempla. Vide Vorstium Philolog. Sac. cap. 3 pag. 72, 73, et Seldenum Syntag. de Diis Syriis a cap. 18. At ex verbis quae attulimus, ut bene notat Castillo, clarissime elucet Chrysologi mentem esse ab evangelista non Deum pro caelo intelligi; sed vel Dei solium, et sedem, vel iustorum cœtum et unionem. Luculentissime assentit Hilarius enarrat. in psal. cxviii. Longiusculus locus note fines excederet. Consule etiam Chrysostrorum, homil. de patre et duobus filiis, si genuinum fetus est, tom. II pag. 1167 edit. Parisiens. 1581.

^a Hilarius tom. I pag. 628 recent. edit.: Non longe abest qui per naturæ suæ virtutem et ipse ubique, et semper est; et totus semper et ubique est.

^b Prudentius hymno matutino:

Speculator astat desuper
Qui nos diebus omnibus,
Acumque nostras prospicit
A luce prima in vesperum.
Hic testis, hic est arbiter,
Hic inueter quidquid est;
Humana quod mens concepit,
Hinc nemo fallit iudicem.

^c *Coram te*, ait evangelista. *Te teste, te iudice*, expli-

vellem lectionis hujus aperire mysterium, et non me revocaret istius utilitatis intentio: quia vos video non quasi nostra audire debito cum dolore, sed quasi extranea intellectu transvolare festino. Nostra, nostra, et omnibus profutura nobis semper loquitur Christus; et ob corrigendos nos mystica frequentat exempla Dominus, qui pater suorum voluit esse servorum, qui magis amari voluit quam timeri, qui panem vitæ se dedit ipsum, qui sanguinem suum in poculum salutis effudit. Præteritis comparationibus præsentibus corrigit et futuros, ne bonum patrem, ne genitorem piæ deserentes, ad mundi longinqua et nimis peregrina tendamus, ibique vivendo luxuriose substantiam totam salutis dissipemus et vitæ; omnibusque consumptis famem spei gravissimam perferamus, et sic nos primario regionis filius, hoc est, ^e desperationis auctori diabolo jam tradamur: et ille nos mittat in vitam suam, hoc est, ad hujus sæculi illecebrosas convalles; mittat ad pascendos porcos, eos videlicet qui proni semper in terram vivunt ventri, et ætus carnis in volutabro lutæ temperant, in eseno premunt, refrigerant in gurgite vitiorum. Quod autem mercenarios suos mittat ad porcos, facit hoc insatiata crudelitas, quæ contenta non est homines criminosos fieri, nisi eos vitiorum duces, criminum faciat et magistros. Cum eos tales fecerit, non statim eos ex ipso porcorum cibo pastuque saturari: ut esurientes vitia plus delinquant, luxuriosos satietas capere non potest, voluptas nescit expleri. Unde nos cum bono patre simus, permaneamus apud genitorem piæ, ut et diaboli laqueos ^f possimus evitare, et bonis patris jugiter perfruamur: Profunda post scrutabimur, quia ^g communioni et moribus piæ debemus.

SERMO III.

De eisdem, ubi de occurso patris ad filium.

Fili luxuriosi absconsumo, rogramum, culpam, peccat Brugensis.

^a Sed si nullum est adeo magnum vitium, Augustini sensu, quod possit delere extrema naturæ vestigia, quare hic ita? Quia perdidit quæ sibi ex ipsamet prolis natura competeant, vel honorem, vel gloriam sobolis. Vide infra serm. 5. Mira.

^b Vide Augustinum tom. II, ep. 120, cap. 2. Et in psal. xcix, in principio: *Libera servitus est apud Dominum. Libera servitus ubi non necessitas, sed charitas servit.*

^c Sic se olim Christiani mutuo appellabant. Lactantius lib. v cap. 16: *Nec alia causa est cur nobis invicem fratrum nomen impertiamur, nisi quia pares nos esse credimus*. Hieronymus contra Elvidium cap. 8: *Omnes Christiani fratres vocantur, quia in commune omnes homines ex uno patre nati, pari inter nos germanitate conjugimur*. Vide Justinum Apolog. ad Antoninum pag. 161; Asterium Amaseæ episcopum apud Photium cod. 271, Athenagoram in Apolog.; Tertull. Apol. cap. 39, ibique plura Herald. et Minutianum Felicem in Octavio pag. 336.

^d In divite illo cui adhaerera Prodigus diabolum agnoscunt cum Chrysologo August. lib. ii Quæst. Evang. quæst. 35; Bonavent. ad caput xv Lucae, et alij plures.

^e Id est reciproca nostræ unitati fidelium, et societati nostræ.

nitentiam percucurimus hactenus sermone geminato : occursum modo patris, bonitatem patris, patris ineffabilem misericordiam prosequamur. *Surgens, inquit, venit ad patrem suum; cum autem esset longe, vidit illum pater suus, et misericordia motus est, et accurrit, et cecidit super collum ejus, et osculatus est illum. Surgens, venit ad patrem suum (Luc. xv, 20).* Surrexit iste mentis et corporis de ruina : surrexit de profundo interni, cœli alta contingens : apud cœlestem patrem filius surgit ^a plus de venia, quam corrui de reatu. *Surgens, venit ad patrem suum.* Venit non gressu pedum, sed mentis incessu : longinquus terreni itineris non indiguit, quia compendia viæ salutaris invenit. Divinum patrem nescit viarum cursu quærere, qui fide quærrens, mox sibi illum invenit esse præsentem. *Surgens, venit ad patrem : cum autem esset longe.* Quomodo longe est is qui venit? quia ^b nondum pervenit. Iste qui venit, venit ad pœnitentiam, sed nondum pervenit ad gratiam; venit ad domum patris, sed nondum pervenit ad gloriam pristini, vel habitus, vel honoris. *Cum autem esset longe, vidit illum pater suus.* Vidit Pater ille qui in altis habitat, et humilia respicit, et alta a longe agnoscit (Psal. cxii, 5, 6). *Vidit illum pater suus.* Pater vidit illum, ut et ille patrem posset attendere; patris visus illustravit filii venientis aspectum, ut tota fugaretur obscuritas quæ circumfusa fuerat de reatu. Non sunt tales tenebræ noctis quales illæ sunt quæ de confusione veniunt peccatorum. Audi prophetam dicentem : *Comprehenderunt me iniquitates meæ, et non potui videre (Psal. xxxix, 13).* Et alibi : *Iniquitates meæ gravatæ sunt super me (Psal. xxxvii, 5).* Et post : *Et lumen oculorum meorum non est mecum (Ibid., 11).* Nox sepelit hesternum lumen; peccata sensum; animum membra confundunt. Nisi ergo cœlestis pater redeuntis filii radiasset in vultu, et totam confusionis caliginem respectus sui lumine sustulisset, numquam divini vultus vidisset iste filius claritatem. *Vidit eum de longe, et misericordia motus est.* Movetur misericordia, qui loco non potest dimoveri; accurrit, non progressu corporis, sed pietatis affectu. *Cecidit super collum ejus.* Non lapsu viscerum, sed

^a Quia in reformatione per pœnitentiam solet altius gratia resurgere. Vide Bernardum serm. 16 in Cantic.; Leonem M. serm. 12 de Pass. Domini, ex Apostolo dicente ad Rom. v : *Ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia, inferentem : Validius donum factum esse libertatis quam debitum servitutis.* Propterea dat illis stolam primam, hoc est pretiosiorum ea quam ante ipsum crimen inderat, ut innuit Maldonatus hic n. 22, ex Mita. Vide Guaricum serm. 2 Quadrag. de Filio Prodigio; Leonem M. serm. 12 de Passione sub initium; Tertullianum lib. de Resurrect. cap. 37.

^b Lucas Brugensis hic : *Longe erat a patre, quia nondum conceptam animo pœnitentiam opere perfecerat.*

^c Ambrosius hic : *Quasi quodam patris amoris affectu supra collum cadit, ut jacentem erigat.*

^d Peccatum est onus grave, ut in psal. xxxviii, 5; sed amor patris cœlestis super hujusmodi onus cadens, illud e collo filii levat; et jugum suave, quod Ambrosii sensu est jugum Evangelii, vel sensu Chrysostomi amor ipsius Dei, et observatio mandatorum

A compassionis. *Cecidit super collum ejus, ut erigeret* ^e sic jacentem. *Cecidit super collum ejus, ut amoris onere, ^d onus tolleret peccatorum. Venite ad me, inquit, omnes qui laboratis et onerati estis. Tollite onus meum super vos, quia leve est (Math. xi, 28, 29, 30).* Videtis quia filius juvatur istius patris onere, non gravatur. *Cecidit super collum ejus, et osculatus est eum.* Sic pater judicat, sic emendat, sic peccanti filio dat oscula, non flagella. Delicta non videt vis amoris, et ideo pater peccata filii redemit osculo, ^e clausit amplexu, ne nudaret pater filii crimina, pater filium ne fœdaret. Pater sic curat filii vulnera, ne filio cicatricem, nævum filio ne relinquat. *Beati, inquit, quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata (Psal. xxxi, 1).* Si adolescentis hujus factum displicet, horret abscessus : nos a tali patre nullatenus discedamus. Aspectus patris fugat crimina : expellit noxam : cunctam nequitiam et ^f tentamenta propellit. ^g Certe si abscessimus : si substantiam patris totam luxuriose dispersimus nos vivendo : si quidquid usquam commisimus facinoris et delicti, si ad impietatis præruptum totum, totam venimus ad ruinam, surgamus aliquando, et ad talem patrem, tali invitati redeamus exemplo. *Cum autem videret eum, misericordia motus est, et accurrit, et cecidit super collum ejus, et osculatus est illum.* Rogo quis hic desperationis locus? Quæ hic excusationis occasio? hic simulatio quæ timoris? Nisi forte timeatur occursum : terret osculum : turbat amplexus, et capere ad vindictam, non recipere ad veniam pater creditur, cum filium ^h trahit manibus, claudit gremio, ligat lacertis. Sed hanc cogitationem debellatricem vitæ, salutis inimicam expugnant nimis, nimis auferrunt quæ sequuntur : *Dixit autem pater ad servos suos, cito proferte stolam primam, et induite illum, et date annulum aureum in manus ejus, et calceamenta in pedibus ejus, et adducite vitulum saginatum, et occidite, et manducemus, et epulemur, quia hic filius meus mortuus erat, et revixit : perierat, et inventus est.* His auditis, adhuc moramur; adhuc non redimus ad patrem? *Cito proferte stolam primam, et induite illum.* ⁱ Sustinuit filii crimina, qui non sustinuit nuditatem : hinc

illius collo imponit. Quo onere non gravatur filius, sed juvatur. MIRA.

^e Scilicet abscondit. Quandoque autem, ut advertit Castillo, claudere idem est ac abigere, repellere. Nonius lib. x :

Ecce maris magno clausit nos obice pontus.

^f Id est diaboli technas; Gregorius lib. iv in lib. I Regum cap. ix : *Valde laboriosum est omnia tentamenta vincere.*

^g Similia habet Ephrem Syrus tom. I, lamentatione, seu recatione 5 ad animam negligentem. Mirum quam bene, quam pie!

^h Alias, tradit manibus.

ⁱ Locum in aliis editionibus depravatum restitui-
mus ex editione Bononiensi. Nuditas confusionem parit; Deus autem non sustinet confusionem peccatoris ad se redeuntis. Vel nuditas est carentia virtutum, quam in pœnitente non tolerat Deus; vel est confusio apud homines ex peccatis commissis, quam

est quod a servis ante vestiri voluit filium, quam videri : ut soli patri nota esset nuditas : quia pater solus videre filii non poterat nuditatem. *Cito proferte stolam primam.* Pater hic qui ^a in secundis esse non passus est peccatorem, plus de venia quam de justitia gaudium vult habere. *Cito proferte stolam primam.* Non dixit, unde venis? fuisti ubi? ubi sunt quæ tulisti? quare tantam gloriam tanta turpitudine commutasti? sed : *Cito proferte stolam primam, et induite iltam.* Videtis quia delicta ^b non videt vis amoris. Tardam misericordiam pater nescit. Delicta qui discutit, prodit. *Et date annulum in manu ejus.* Paterna pietas contenta non est innocentiam reparare solam, nisi pristinum ^c restituat et honorem. *Et date calceamenta in pedibus ejus.* Quam pauper rediit qui ditatus abscesserat, et de tota substantia calceamenta in pedibus non reportat. *Date calceamenta in pedibus ejus.* Ne vel in pede remaneret ^d deformitas nuditatis; certe ut calceatus anterioris vite rediret ad cursum. *Et adducite vitulum saginatum.* Communis vitulus non sufficit, nisi fuerit pinguis, nisi ^e fuerit saginatus; vitulus pinguis testatur paternæ pinguedinem charitatis. *Et adducite vitulum saginatum, et occidite, et manducemus, et epulemur : quia hic filius meus mortuus fuerat, et revixit; perierat, et inventus est.* ^f Historiam loquimur adhuc, et jam cogitamus arcanum audare mysterium. ^g Mortuus filius, vituli suscitatur ex morte, et unus vitulus totius familiæ ^h funditur in

peccator in extremo die minime incurret, si peccata sua sacerdoti pandat. Ex Mita.

^a Mita explicat : Vel quia peccatorem ad se conversum Deus vult in primo numero suorum amicorum; vel quia non patitur esse in secundis peccatoribus, qui per mortem æternam damnantur. Utrumvis elige. Ego ex genio Chrysologi interpretarem : Non passus est peccatorem esse in secundis, id est, in inferioribus vestibus, quas familiari sibi contrapositionum usu vocat secundas, et prima stola voluit amiciri. Potuit et ad illud Latinorum respicere : *In primis amicorum esse*, ut et Mita fortasse opinatus est.

^b Ms. Casenæ habet, *ius amoris*. Stola vestis erat oblonga ad talos usque demissa, cæteris nobilior, sine qua in publicum prodire ingenuo indignum. Articulus *τὴν* ante *στολῆν* ostendit non de quavis stola loqui in Evangelio, sed de certa, uti paulo post *τὸν μόσχον* de certo vitulo, ut advertit Cajetanus. Stola ergo videtur Chrysologo significare divinæ indulgentiæ beneficium, vel gratiam, quam Prodigium peccando exuerat. Vide Euthymium cap. 57 in cap. xv Lucæ.

^c Prodigium per annuli traditionem in honorem restitui asserit Auctor. Apud Hebræos enim et Romanos libertatis et ingenuitatis erat insigne. Jacob. ii, 2 : *Si introierit in conventum vestrum vir aureum anulum habens in veste candida*, etc. Antiquissimus apud Hebræos annulorum usus, vel in fidei, vel auctoritatis, vel grati animi signum. Genes. xxviii, 18, xli, 42; Num. xxxi, 50. Mystice hic Dei in anima per gratiam inhabitantis arrha et pignus.

^d Calceus enim, inquit hic Lucas Brugensis, habitus est et ornamentum hominis tenere et ingenue educati. Et fortasse ob hoc Christus in Evang. Math. x, 10, calceorum usum prohibuit apostolis, non sandaliorum, vel solarum. Questionem agitat Suicerus in Thesaurio tom. II, pag. 1587. Nonnullæ editiones habent *calciamenta*. *Calciari* et *calciare* in Plinio juniore et Suetonio observavit Vossius de Vitiis Serm. lib. vii.

saginam. Sed differendum est, ut senioris dolorem vetustum, vetustiore fratri invidiam prosequamur.

SERMO IV.

De eisdem, ubi de livore senioris filii in prodigum redeuntem.

De junioris filii reditu et salute gaudentes, senioris flebiliter pandimus, et dolemus invidiam, qui summum ¹ frugalitatis bonum extremo zeli malo perdidit et livoris. *Erat, inquit, filius ejus senior in agro, et cum veniret, et appropinquaret domui, auditur symphoniam et choros, et vocavit unum de servis, et interrogavit quæ hæc essent. Isque respondit : Frater tuus venit, et occidit pater tuus vitulum saginatum, quia saluum illum recepit. Indignatus est autem, et volebat introire.* *Erat, inquit, filius ejus senior in agro.* Erat in agro terram percolens, se desertans, duritiam solvit cespitis, cordis perdurat affectum, sentes eradicat et gramina, stimulos invidiæ non evellit. Sic in segete cupiditatis fructum zeli colligit et livoris. *Et cum veniret, inquit, et appropinquaret domui, auditur symphoniam et choros.* Invidium fugat symphonia pietatis, chorus charitatis excludit, et quem venire ad fratrem, et appropinquare domui, vocat ratio naturæ, hunc pervenire zelus non sinit, vocat non patitur introire. ¹ Invidia malum vetustum, prima labe, antiquum virus, sæculorum venenum, causa funeris. Hæc in principio ipsum angelum ejecit, et ² deiecit

^o Vituli et boves in conviviorum solemniorum et sacrificiorum usum alebantur. Quos Græci inter cibos *πολυτελειστάτους* referebant.

^f Vocat hic Chrysologus parabolam evangelicam. Historia enim vocatur quelibet rerum explanatio et declaratio.

^g Aiebat Philo impios etiam ad extremum viventes senium mortuos esse. Ad rem Drusius laudat Hebræorum adagium : *Improbi dum vivunt, mortui sunt.*

^h His verbis nullus dubitat sanctissimum Jesu Christi corpus in Eucharistia fidelibus propinatum significari. Vide Euthymium cap. 57 in Lucam.

¹ Chrysostomus, tom. II, hom. 16, pag. 1074 edit. Paris. : *Luxuriæ est adversa frugalitatis.*

² Virgilius II Æneid. :

Hinc mihi prima mali labe.

Invidus (ait Basilium tom. II, hom. de Invidia pag. 92, recent. edit., ubi plura alia congerit) *morbum intus detinet absumentem viscera atque irrodentem.* Consule Chrysostomum hom. 40 in Matth. pag. 269, et hom. 37 in Joan. pag. 751, et alibi pluries. Gregor. Nazianz. orat. 28, pag. 466 edit. Paris. 1630. D Gregor. Nyssen. tom. I, pag. 242 edit. Paris. 1622.

² Diaboli lapsum alii quoque ad invidiam referunt. Vide Rusticum Palæstinum apud Sirmo idem tom. I, pag. 169, num. 22 : *Unde ille, quem divina Scriptura diabolum nominare consuevit, et ejus pariter qui dicuntur angeli cum primis hominibus inviderent, Adam dico, et Evæ, a beata vita quam primum possederant, seipsos alienarunt.* Mire consonat Cyprianus in lib. de Zelo et Livore : *Hinc diabolus inter initia statim mundi, et periit primus et perdidit. Ille dudum angelica majestate subnixus; ille Deus acceptus et charus, postquam hominem ad imaginem Dei factum conspexit, in zelum malevolum livore prorupit. Non prius alterum deficiens instinctu zeli, quam ipse antea dejectus; cupidus antequam capiens : perditus antequam perdens, dum stimulante livore gratiam datæ immortalitatis eripit; ipse quoque (sic legit Sirmundus, rejecta Pamelii*

de cœlo. ^a Hæc de paradiso hominem principem nostre generationis exclusit. Ipsa hunc seniore[m] fratrem paternam secluit ^b domo. Hæc ^b Abrahæ progeniem, populum sanctitatis, ad auctoris suæ cædem, ad mortem sui Salvatoris armavit. Invidia intestinus hostis, non carnis quatit muros, non elidit septa membrorum, sed in ipsam cordis arietat arcem, et antequam viscera sentiant, ipsam dominam corporis animam prædo capit, et adducit inclusam. Si ergo volumus cœlestem mereri gloriam, si paradisi beatitudinem possidere, si æterni Patris inhabitare domum, si volumus rei cœlestis parricidii non teneri, pervigili fide, luce spiritus ^c tetras invidiæ pellamus, et excludamus insidias, invidiam totis armorum cœlestium viribus comprimamus : quia sicut nos ^d Deo jungit charitas, a Deo invidia sic sejungit. *Pater ergo illius egressus cepit rogare ipsum.* Cor patris anxium variis arctatur motibus filiorum, et inter diversos pignorum casus, genitoris pietas stupefacta discurrit; quia videt fratrem fratris reditu mox fugari, et salute alterius sibi alterum mox perire; ac mœrorem longum brevi gaudio pensatum invidiæ livore turbari. O zeli tumor, duos non capit domus ampla germanos ! Et quid mirum, fratres ? Fecit invidia, fecit ut mundi tota duobus esset ^e angusta fratribus latitudo, ^f namque ipsa Cain junioris ^g erexit in mortem (*Genes. iv.*), ut esse solum zeli livor faceret, quem primum fecerat lex naturæ. *At ille respondens, dixit patri suo : Pater, ecce tot annis servio tibi.* Sic sapit qui patris audeat ^h iudicare pietatem. *Ecce tot annis servio tibi.* En patri filius nascendi beneficia, qua servitute compensat. *Numquam mandatum tuum præterivi.* Hoc tibi non tua innocentia, sed patris venia dedit, quia multa charitate delicta filii maluit tegere quam nudare. *Et numquam mihi dedisti hædum, ut cum amicis meis epularer.* Fratri invidus animus gratus esse non potest patri; et paternæ largitatis memor non est, qui est fraternæ inmemor charitatis. Hædum sibi datum negat, qui substantiæ partem totam tempore divisionis accepit. Tunc enim cum frater junior dari sibi substantiæ pe-

A teret portionem, pater ambobus totum fratribus moy divisit, evangelista dicente, *Et divisit illis substantiam.* Sed invidus simulat semper : mentitur invidus semper. *Et numquam mihi dedisti hædum, ut cum amicis meis epularer.* Amicos paternos suos esse non computat : hos non amicos, sed extraneos credit a quibus vidit in patris gratiam se amari. *Sed posteaquam filius tuus hic, qui devoravit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti vitulum saginatum.* Hic rediisse fratrem dolet, non dolet ⁱ periisse substantiam; nec damni causa queritur, sed livoris : qui fratrem redeuntem de suo decorare debuit, non debuit de perduto sic fœdare. In filio est substantia patris tota ; et ideo nil pater perdidit, filium cum recepit. Frater credit damnum, qui rediisse conspicit cohæredem. Et quando invidus non avarus, quando quidquid habet alter ^j se computat perdidisse ? *At ipse dixit illi, Fili : tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt ; epulari autem, et gaudere oportebat quia frater tuus hic mortuus fuerat, et revixit ; perierat, et inventus est.* O quid facit vis amoris ! quamvis malo filio non esse nescit, non esse non potest pater ; videt filium degenerasse animo ; videt paternæ pietatis, paterni generis nil habere, et tamen nuncupat filium ; suadet effectum ; ad gratiam vel spem revocat largitatis, dicendo : *Tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt.* Hoc est dicere : Patere filium rediisse patri, permittit patri filium suscepisse ; nec ille aliud quam patrem quæsit, qui veniens non filii, sed locus mercenarii voluit collocari, dicens : *Pater, peccavi in cælum et coram te ; et jam non sum dignus vocari filius tuus : fac me sicut unum de mercenariis tuis.* Sint tibi omnia, illi sufficit pater ; et ne quid tibi de presentibus, de veteribus existimes imminutum, illi nova et futura perquiram. Certe si consilium patris sequeris et præceptum, participa presentia cum fratre ; ut cum ipso tibi communia sint futura. Gaude ergo, et inventum gaude, ut ille te gaudeat non periisse. Sed jam sermonem historicum concludamus, ut postea quæ sunt mystica, quæ profunda, Christo revelante, pandamus.

emendatione) id quod prius fuerat amisit. Augustinus tom. IX, tract. 5 super Epist. Joan., Nazianzenus orat. 27, luculentissime Bernardus serm. 17 in Cantic.

^a Lege infra Chrysologum serm. 26 et serm. 148, Chrysostomum hom. 55 in Joan. cap. 8 pag. 219 edit. Paris. : *Nam diabolus cum nullam haberet, præter invidiam, causam, Adam perdidit.* Nazianzenum orat. 27, Zenonem Veronensem serm. de Livore; Augustinum tom. VII, lib. iv, de Baptismo contra Donatistas, cap. 8.

^b Vide Chrysologum infra serm. 172, cui assentitur Zeno Veron. serm. de Livore et invidia pag. 307 edit. Veron., et evangelista scribens : *Sciebat enim (Pilatus) quod per invidiam tradidissent eum.*

^c Corruptæ editiones habent *terras invidiæ*. Errorem expunxit Meursius cap. 2, pag. 130.

^d Unde ab Cyrillo Alexandrino charitas dicitur *θεοσύναιος*, quæ Deo conjungit, qua voce carere Lexica ait Svicerus tom. I, pag. 1386. Verba Cyrilli

orat. in Mysticam Cœnam : *Deideremus demissionem in sublimem efficientem charitatem, quæ nos Deo conjungit.*

^e Zeno Veronen. serm. de Patientia. pag. 358, de Caino invidio et Abele justo : *Miratur orbis vacuus se duobus angustum.*

^f Basilinus etiam loco superius laudato exemplum Cain profert in medium, eoque vocat *primum diaboli discipulum, edoctum ab ipso, et invidiam, et eandem.* Quo eodem nomine eum appellat Zeno Veron. loco superius laudato pag. 303.

^g Similia habes apud Nazianzenum orat. 27, Cyprianum tom. II, lib. de Zelo, etc., Gregorium PP. part. III Pastor. cap. 2.

^h Idem ac *condemnatur pietatem*, uti usurpant verbum hoc veteres Latini.

ⁱ Vetabatur per luxuriam, *celeriter absumptam.*

^j Ambrosius, tom. I. lib. de Nabut., cap. 12 : *Pauperiorem se iudicat, quia sibi deesse arbitratur quidquid ab aliis possidetur.*

SERMO V.

De eisdem, Judæum et Gentilem figurantibus.

Callidi debitoris est et invecundi sæpe pacta non solvere, et patientissimum creditorem longa et artificii cavillatione protelare. De abscessu, de reditu luxuriosi filii, quintus est hic sermo nobis, qui historicum sensum, sicut promissimus, ad mysticam et singularem deitatis intelligentiam conabimur attollere. ^b Vos orate ut quia in tanto credito sum minus per me idoneus debitor, per Deum vobis idoneus solutor existam. *Homo quidam habuit, inquit, duos filios.* Posteaquam Christus nostræ carnis ^c suscepti onus, et Deus induit exuvias humanas, veraciter se Deus hominem vocat; Dominus patrem vere se duorum nuncupat filiorum, quia humanitati permixta deitas, deitati consociata pietas, ^d miscuit hominem et Deum; quæ Dominum univit in patrem. Hic ergo homo, pater hic, duos filios habuit ^e conditoris beneficio, non necessitate generantis, duos filios habuit, quos non emeruit esse, sed jussit: quia Christus sic in oculis nostris fuit homo, ut Deus semper in majestatis suæ maneret arcano. *Duos filios habuit.* Duos scilicet populos, Judæicum Gentilemque; sed Judæicum seniore prudentia legis fecit; Gentilem paganitatis stultitia reddidit juniorem. Quia sicut sapientia dat canos, ita quidquid viri est, tollit insipientia. Nunc ergo juniorem mōres præstitere, ^f non ætas: seniore illum non tempora fecerunt esse, sed sensus. *Et dixit, inquit, adolescentior ex illis patri: Pater, da mihi portionem substantiæ quæ me contingit.* Cognitorem pectoris, non voce petit iste, sed voto; quia a Deo bona malæve reportat ^g propria voluntas in nobis. Denique iste cum patre possessor ^h totius sortis, ⁱ ad partem propriam voluntate pervenit, dicendo: *Da mihi portionem sub-*

A stantiæ quæ me contingit. Et quæ est ista portio? quæ est? Habitus, sermo, scientia, ratio, judicium, quæ hominem præ cæteris animantibus in terrena habitatione contingunt: hoc est, juxta Apostolum, lex naturæ. At ideo divisit illis substantiam, dando juniore quinquē ista quæ diximus, beneficia naturæ; seniore quinquē legis libros divinitus inscribendo: per quæ substantia impar merito, numero par esset; humanum teneret ista ordinem, divino illa subsisteret instituto; ^j utraque tamen lex filios utroque ^k ad notitiam patris perduceret, ad reverentiam sui servaret auctoris. *Et non post multos dies, inquit, congregatis adolescentior omnibus, peregre profectus est in regionem longinquam; et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose.* Diximus juniorem non tempora fecisse, sed mores; et ideo dixit: *Non post multos dies.* Quia cum principio ipso mundi ^l festinavit Gentilitas ad idolorum patriam; ad longinquam diaboli regionem animo est peregrinata, non loco; ^m per elementa vanis est pervagata cogitationibus, ⁿ non est corporeis motibus jactata per terras: namque coram patre ^o sine patre erat; et cum in se esset, non erat secum. Hinc est quod luxuriosus per desiderium ^p secularis eloquentiæ, ^q per scholarum lupanaria, per trivium sectarum, dissipavit Dei Patris dementi disputatione substantiam. Et cum consumpsisset conjecturis quidquid erat sermonis, scientiæ, rationis, judicii, egestatem summam, famem magnam cognoscendæ veritatis miserissimus sustinebat: quia philosophia quærendæ divinitatis indixit laborem; veritatis irveniendæ fructum contulit nullum. Hinc est quod adhererat primario regionis illius, a quo mittebatur in istud seculum, hoc est in unam multarum superstitionum villam; ut pasceret porcos, id est dæmones, qui dicunt Domi-

^a Callidum debitorem depingit Cassiodorus *Variar. lib. v, epist. 34, pag. 84, recent. edit., eumque Frontosum dictum vocat, sui hominis testem.* Frontosus enim Græcè *ἄκατατος*; idem est ac facile mutabilis, inquit hic Castillo.

^b Paulus ad Coloss. cap. 4, v. 5: *Orantes simul, et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis, ad loquendum mysterium Christi.*

^c Plures editiones corrupte: *Suscepit oves.*

^d Improperie et latiori modo dicitur hic *mixtio*, unio duarum naturarum in Christo; nihilominus hac eadem voce utitur Iræneus apud Castillo: *Filius Dei, filius hominis factus est; mixtus homo Verbo Dei.* Concilium Chalcedonense anni 451, act. 5: *Confitemur in novissimis diebus filium Dei Unigenitum in duabus naturis inconfuse, immutabiliter, indivise, inseparabiliter agnoscendum; nunquam sublata differentia naturarum propter unionem.*

^e Ita reddimus ex editione Lügdenensij. Fatemur autem cæteris fere omnes, ac ins. Vallicellanus retinere, *conditoris pontificio.* Hac voce *beneficio* hoc sensu, utitur Auctor infra serm. 113.

^f Ex ms. Cæsena. Editi, *avates.*

^g Ita in editione prima Bonon. et in reliquis omnibus. Mita ex fide mss. reposuit, *prima voluntas*, hoc est, inquiens, voluntas, quæ prima in nobis est ante opus. Placuit planior sensus et obvius.

^h Id est, facultatum ac hæreditatis. Isaia xvii, 6: *In partibus torrentis pars tua; hoc est, sors tua.*

ⁱ Ex ins. Vallicellano. Nonnullæ editiones, *ad patrem.*

^j Intellige naturalis, et scripta. MITA.

^k D. Ambrosius lib. iii supra cap. v ad Rom.: *Legis naturalis prima pars est, ut agnitus honoretur Creator.*

^l Communior Patrum sententia, in hac evangelica parabola filium juniorem Gentiles significare, ut ait Chrysologus, et Hieronymus in epist. ad Damasum 146, Dionysius Arcopagita epist. ad Demophilum monachum. Obstat tamen quod Gentiles nunquam filii Dei fuerint, et consequenter nunquam a Patre discesserint. Vellem legeres Iræneum lib. iv advers. Gentes, cap. 24, pag. 260, Tertullianum de Pudicit. cap. 8, pag. 1200 edit. Paris. 1684.

^m Nonnullæ editiones corruptissime: *per clementiam.* Innuat Gentiles ex elementis nunina confecisse. Theophylactus hic: *Filius junior, sive Gentilis, vidit cælum, et cælum fecit Deum; vidit terram, et coluit eam.* Vide librum Sapientiæ cap. 15.

ⁿ Ex fide mss. In editis nonnullis additur perpetram particula *nec.*

^o Augustinus in psalm. lxxxiv, tom. IV, pag. 675 edit. Antuerpiens.: *Non enim regionibus longe est quisque ab Deo, sed affectibus. Amas deum, prope es; odisti eum, longe es; loco stans, et prope es, et longe es.*

^p Id est profane et mundane.

^q Lupanaria scholarum dicit ob immoderatam et luxuriosam appetentiam scientiæ philosophicæ; cujus investigatio curiosa nimis tangitur ab divo Augustino tom. I. de vera Religione cap. 4 et 5. MITA. — Hieronymus tom. IV, pag. 829 edit. Paris. 1678, in Ezechiel. cap. xvi, v. 31: *In omnibus viarum principiis fabricat lupanar suum, qui ad perversitatem doctrinæ testimoniis male abutilur Scripturarum.*

no : *Si ejicias nos, mitte nos in porcos (Matth. viii, 31)*. A dum in cælo solem, lunam, sidera, ⁱ deos esse blasphemat, et hæc eadem profanat adorando. *Et jam non sum dignus vocari filius tuus, fac me sicut unum de mercenariis tuis*. Hoc est dicere quia non mereor jam filii gloriam, vel veniæ, consequar ⁱ pro mercenario labore mercedem. Et cui honor sobolis perit, saltem vitalis maneat in quotidiano pane substantia. Sed pater occurrit, et occurrit longe. *Cum adhuc impii essemus, Christus pro nobis mortuus est (Rom. v, 8, 9)*. Occurrit pater, occurrit in filio, cum per ipsum de cælo descendit, et pervenit ad terras. *Pater, inquit, qui me misit, mecum est (Joan. viii, 19)*. *Cecidit super collum ejus*. Cecidit, cum per Christum divinitas tota nostra ^k decumbit, et incumbit in carne. *Et osculatus est eum*. Quando? quando *misericordia et veritas obviaverunt sibi : justitia et pax osculatae sunt se (Psal. lxxxiv, 11)*. *Dedit stolam primam*. Illam ^l quam Adam perdidit, immortalitatis gloriam sempiternam. *Posuit annulum in manu ejus*. Annulum honoris, ^m titulum libertatis, insigne pignus spiritus, signaculum fidei, arrham coelestium nuptiarum : audi Apostolum : *Desponsavi vos uni viro virginem castam exhibere Christo (II Cor. xi, 2)*. *Et calceamenta in pedibus ejus*. Ut essent ⁿ calceati pedes in prædicatione Evangelii, *ut fessent beati pedes evangelizantium pacem (Rom. x, 15)*. *Et occidit ei vitulum saginatum*. Illud de quo David cantabat, *Et placebit Deo super vitulum novellum cornua producentem et ungulas (Psal. lxxviii, 32)*. Occiditur patre vitulus sic jubente, quia Christus Deus Dei Filius occidi sine Patris voluntate non poterat : audi Apostolum, *Qui proprio Filio non pepercit, sed pro omnibus nostris tradidit illum (Rom. viii, 31)*. ^o Hic est vitulus qui in epu-

^a Dolosas augurum responsiones. Vide Minucium in Octavio, qui eis, æque ac hic noster, lepidissime irridet.

^b Et hic quoque aruspicinam tangit, et modum ariolandi Gentilium.

^c Ms. Vallicellanus, *ingluvium*.

^d Anagogice *siliquas* pro voluptatibus mundique illecebris, usurpat etiam Eutyminus cap. 57, ad cap. xv Luceæ.

^e Epicurum fuisse desperationis auctorem, nulla alia ratione crediderim dictum, nisi quia dum deos otiosos facit, et nil nostra curantes, ad eorum patrocinium confugiendi omnem admittit spem vetus ille poeta :

Namque deos didici securum agere ævum :
Nec si quid miri faciat natura, deos id
Tristes ex alto cæli demittere tecto.

Sunt qui Epicurum defendere conati sunt, ac si ipse sub beatæ naturæ nomine, Deum primum Auctorem agnovisset. Vide Nicolaum Bandellum in libro Gallice scripto de Vita et Moribus Epicuri, Parisiis 1679, et auctiori editione Latine 1693. Sed obstat veterum consensus ; qui deos otiosos ab Epicuro fingi, et religionem omnem susque deque dari uno ore testatur. Minutius Felix pag. 179 edit. Lugdun. Bataavor., Cicero lib. ii de Divinat., et de Natura deor. lib. i, pag. 202, Theodor. orat. contra Græcos, pag. 57, Plutarchus de Placit. philos. pag. 877. Nec Gasendus dicam hanc ab eo avertere studuit ; nam dum Epicurum in multis laudat, dum Deum hominum curam gerere negat, acriter oppugnat. Vide Augustinum de Civ. variis in locis.

^f Perbelle Cyrillus, quem laudat hic Castillo in illud Joan. cap. vi : *Unus ex vobis diabolus est, quia sicut qui adheret Domino unus spiritus cum Domino fit ; ita qui adheret diabolo unus cum diabolo spiritus efficitur, et ipse quemadmodum diabolus est*.

^g Ex editione Castilli et ms. Vallicellano. Aliæ editiones corrupte : *venire gentilem*.

^h Aliæ editiones et Colon. et Bonon. Mitæ : *Namque diabolus sic reliquit ut perderet*. Restituimus ex recensione Castilli.

ⁱ Solem, lunam et sidera, quæ officiosa hominibus videbantur, dedisse gentilibus idololatriæ initia, tradunt quamplurimi, a quibus laudandis abstinemus. Vide Budæum tom. I pag. 135 ; Levitic. xviii, 25 ; Deuteron. iv, 19.

^j Verba illa Evangelii, *Fac me unum de mercenariis tuis*, exstant in plurimis codicibus Græcis et Latinis, licet in nonnullis desint.

^k *Decumbit*, hoc est requiescit in nostra carne ; *incumbit*, hoc est, hæret hypostatice. MITA.

^l Tertullianus lib. de Pudicit. cap. 9 pag. 1201, de Prodigio loquens : *Vestem pristinam recepit, statum scilicet eum quem Adam transgressus amiserat*.

^m Servi qui e servitute exhibent, annulo donabantur.

ⁿ Id est, cooperti affectus temporales, inquit Mita. Penitentibus in gratiam receptis hoc Deus etiam concedit, ut et ipsi apti sint aliis docendis.

^o Ennodius, Carm. lib. ii num. 9, inter alia nomina Jesu Christo a veteribus attributa, et illud *Vitali* recenset :

Fons, Via, Dextra, Lapis, Vitulus, Leo, Lucifer, Agnus.

lum nostrum quotidie ac jugiter immolatur. Sed fra-
 ter senior, sed ^a senior filius veniens ex agro, popu-
 lus legalis, *messis quidem multa, operarii autem pauci*
 (Luc. x, 2): audit in domo patris symphoniam, au-
 dit choros, et introire non vult (Luc. x). Hoc quo-
 tidie oculis nostris intuemur. Nam venit Judæus ad
 domum patris, id est, ad Ecclesiam; stat foris per
 invidiam, audit Davidicam citharam personare, au-
 dit ^b ex concentu prophetico symphoniam, ^c ex popu-
 lorum vario conventu choros audit, et introire
 non vult, per invidiam stans foris. Dum gentilem fra-
 trem pristinis judicat et horret ex moribus, ipse pa-
 ternis bonis se eximit, ipse se paternis excludit gau-
 diis. Quod autem dixit: *Ecce tot annis servio tibi, et*
numquam mandatum tuum præterivi, et numquam de-
disti mihi hædum, tacendum potius quam loquendum
 esse jam diximus, quia Judæus loquitur: et non fac-
 ientis verba sunt, sed tumentis. Pater egreditur, et
 dicit filio, *Fili, tu semper mecum es*. Quomodo? per
 Abel, per Henoch, per Sem, per Noe, per Abraham,
 per Isaac, per Jacob, per Moysen, per omnes san-
 ctos, per quos Judaica generatio in Evangelio lecta
 derivatur, cum dicit: *Abraham genuit Isaac, Isaac*
genuit Jacob (Matth. i, 2). *Et omnia mea tua sunt*.
 Quemadmodum? Quia tibi lex, tibi prophetia, tibi
 templum, tibi sacerdotium, tibi sacrificia, tibi re-
 gnum, tibi munera, tibi (quod est super omnia) na-
 tus est Christus. Sed quia tu per invidiam perdere vis
 fratrem, paternas epulas, patris gaudia dignus es
 non habere. ^d Augusto sermone res latissimas, non
 ut volumus aperire potuimus; sed scientiæ vestræ
 intellectui vestro lata sunt quæ in sermone nostro vi-
 dentur angusta. Non sit hæc ingrata, simplex et oc-
 culta collatio, quæ nos res mysticas et excelsas non
 narrare, non ^e declamare, sed aperire compulsi et
 explanare.

Notat autem Mita Christum dici *Vitulum sagina-
 tum*: quia ex millibus electum virtutibus impingua-
 tus est; vel quia opprobriis, et patientia saginatus.
 Cui addi potest illud prophete: *Saturabitur oppro-
 briis*; vel, ut ait Anastasius Sinaita in Hexamer. lib.
 i, *Quia crucis jugum erat tracturus*. Vide Cotelerium
 tom. I pag. 25 in notis.

^a Judæus scilicet.

^b Sic Montanus pro *symphonia*, ut habet Evange-
 lium, vertit *concentum*. Syrus vocat: *Cantum multo-
 rum*. Utrique assentitur Chrysologus.

^c Laicos etiam populumque in Ecclesia veteri Psal-
 mos Davidicos cecinisse, eruitur ex Cæsareo Arela-
 tensi apud Mabillonium, præfat. in Sæcul. i Benedict.
 num. 110. Id etiam a S. Germano Parisiorum epi-
 scopo provisum, testatur Fortunatus lib. ii carm. 10:

Pontificis monitu clerus, plebs, psallit, et infans.

^d In nonnullis editis, *Augusto*.

^e Ita reposuimus ex editione Mitæ et Castilli. Reli-
 quæ omnes minus apte, *declarare*. Cæterum non male
 opinatur Mita sermonem hunc a Chrysologo habitum
 fuisse Neophytis, et parum adhuc in Christiana Do-
 ctrina firmatis.)

^f Sermo hic inscribitur in psalmum xcix, qui etiam
 a Genebrardo dicitur: *Psalmus propheticus de gentium
 conversione*; super quem ita scribit Lorinus: *Chryso-*

PATROL. LII.

† SERMO VI.

De lætitiâ ob inductionem gentium ad fidem et gratiam.
 In psalmum xcix.

Quoniam redeunte filio juniore familia tota choros
 egit, cœlestem cecinit symphoniam, convenit et nos
 hodie psalmum sumere, dare tympanum, et ponere
 organum, ^b citharam tangere, et ad tantum Dei Pa-
 tris gaudium ⁱ melodiam Davidicam personare. *Ju-
 bilate Deo*, inquit, *omnis terra* (Psal. xcix, 1). Quid
 est, quod intelligentia hujus exsultationis inquit?
 Quid est, quod post tanta deitatis, tam terribilia, tam
 mirifica præcepta terra nunc vocatur, et invitatur ad
 jubilum? *Jubilate*, inquit, *Deo, omnis terra*. ⁱ Quid
 aliud est, nisi quod posteaquam terribilis Deus mitis-
 simi pastoris elegit officium, personam pastoris in-
 duit, ut vagos populos, palantes plebes, dispersas
 longe lateque gentes, velut errantes oves in unum pas-
 tor misericors congregaret, immo ut nationes feras,
 prædam mortis, carnis cibum, potum sanguinis, be-
 stiarum furorem sitiennes, ad usum lactis, ad cibum
 graminis, ad ovium totam duceret et redderet leni-
 tatem? Terræ omni pastoralemente mandat, et imperat
 disciplinam, dicendo, *Omnia terra, jubilate Deo*. Sicut
 militem ^k tuba terribilis producit ad bellum, sic oves
 ad pascua dulcedo jubilationis invitat. Bellandi ergo
 fremitum pastorali lenitate mitigare convenit, ut
 gentes tam mitis gratia salvaret, quas diu ^l pereme-
 rat feritas naturalis. Quod autem pastoris bonus es-
 set redditus cum ad terras veniret Christus, clamavit
 ipse hodie: *Ego sum pastor bonus; pastor bonus animam
 suam ponit pro ovibus suis* (Joan. x, 11). Hinc est
 quod adjutores, quod socios ad curam totius orbis
 ipse magister inquit, dicendo, *Jubilate Deo, omnis
 terra*. Hinc est quod oves suas Petro vice sua, ut pas-
 ceret, ad cœlum remeaturus, commendat. *Petre*, in-
 quit, *amas me? Pisce oves meas*. Et ut tenuia redditus

*logus sermonem sextum insumit super præsentem psal-
 mum, ut doceat quanta sit lætitiâ de conversione pro-
 digi filii, qui typus erat omnium gentium.*

^a Tympana et organa primitus in Ecclesia Galli-
 cana inducta fuisse, asserit Mabillonius præfat. ad
 Sæc. Bened. iii. *Marianus Scoto*, scribit, *sub annum
 Domini 757 organum primum venisse in Franciam
 missum Pipino regi a Constantino imperatore ex Græ-
 cia*. Balæus item Angliæ episcopus tradit: *Vitellia-
 num Patria Signinum, vel Campanum insignem mu-
 sicum in templis circa annum Domini 609 cantus et
 organa adhibuisse*. Horum vetustior Chrysologus in
 Ravennati Ecclesia ea jam obtinuisse declarat. Immo
 antiquiora fuisse patet ex Prudentio, qui floruit circa
 annum Domini 380. Is meminit organi tantæ magni-
 tudinis, ut hominem in eo delitescere nonnulli suspi-
 cati fuerint. Hæc similia habet Balduinus Aldhelmus
 Anglus lib. de Virginit. Claruit anno 709.

^b De cithara antiquorum vide Isidorum in Origini-
 bus lib. iii cap. 21.

ⁱ Consentit Chrysologus iis qui hujus psalmi au-
 ctorem, non Moysen, sed Davidem dicunt.

^j Mendum in omnibus exemplaribus quæ nobis
 obvia sunt, ex ms. Cesenæ emendavit Castillo.

^k Non levi typographorum errore legitur in editis
 turba.

^l Alias, *ovesserat*.

primordia non cogeret potestate, sed pietate portaret, repetit: *Petre, amas me? Pasce oves meas.* Commendat oves, ovium commendat germina, quia fecunditatem gregis sui pastor præscius noverat jam futuram. *Petre, amas me? Pasce oves meas (Joan. xxi, 16, 17).* Istitis ovibus collega pastoris Petri Paulus pio pastu plena lactis ubera porrigebat, dicendo: *Lac vobis potum dedi, non escam (I Cor. iii).* Sensit hoc Rex beatus; et ideo pro balata clamat, *Dominus pascit me, et nihil mihi deerit: in loco viridi ibi me collocavit: super aquam refectenti educavit me (Psalm. xxii, 1, 2).* Post iugos ergo bellorum gemitus, post tristem sanguinis vitam, evangelicæ pacis ad pascua jam redeunti versiculus, sequens lætitiã annuntiat servituti. Erat homo peccati servus, erat captivus mortis, erat mancipium demonum, erat ^b idolorum vernula, erat vitiorum verbero, erat criminum compeditus. Sic malis dominis talibus tantisque exhibebat homo malam et miseram servitutem. Quando homo non sub peccato tristis? Quando non sub morte lugens? Quando non sub demonibus pallens? Quando non sub idolis tremens? Quando non sub vitis suspectus? Quando non sub criminibus desperatus? Et ideo homo dabat extrema suspiria, quando tales, tam erudeles dominos ^c jugiter sustinebat. Propheta ergo videns nos a talibus liberatos, et revocatos ad obsequium Creatoris, ad Patriæ gratiam, ad civis boni Domini liberam servitutem, merito exclamat: *Servite Domino in lætitiã: intrate, inquit, in conspectu ejus in exultatione.* Intrate non loco, sed corde. *Intrate in conspectu ejus in exultatione.* Quis quos ejecerat reatus, quos expulerat conscientia, gratia reducit, intromittit innocentia: *Intrate in conspectu ejus in exultatione.* Qui ingreditur in conspectu ejus in exultatione, est a reatu liber, est de præmio persecutus. Tamea quid est quod lætatur? quod suadere nititur hic propheta? *Intrate in conspectu ejus in exultatione.* Quis in conspectu Dei liber? divinis in oculis quis mentitur? Quis exultans ante terrorem majestatis supernæ? Archangeli tremunt, pavent angeli, potestates metuunt, in faciem cœli proruunt seniores; elementa fugiunt, solvuntur saxa, montes defluunt, terra tremat, et homo terræ quam Intrepidi

adus intrabit? et adhuc consistit exultans? unde est quod propheta hoc nos debere facere sic præsumit? unde est? Ex eo quod sequitur: *Scitote, inquit, quod Dominus ipse est Deus.* Quia Dominus ille Deus est, qui fuit in carno nostra pusillus; hinc est quod ille Dominus Deus est, qui fuit in cunabulis nostris capax; dulcis in gremio, mitis in habitu, in nostro contubernio blandus. Et ideo, *Intrate in conspectu ejus in exultatione.* Quia totum pavorem divinitatis, totum metum judicis in habitum nostrum ^d abdidit, providenti locavit aspectu: ut ingressus non pœnas judicis metuat, sed parentis præsumat amplexum. Et quomodo non exultet qui genitorem reperit, quem timuerat cognitorem? *Intrate in conspectu ejus in exultatione: scitote quod Dominus ipse est Deus, ipse fecit nos, et non ipsi nos.* Inanis est patris matricæque labor, nisi in germine affuerit opus et auctoritas Conditoris. *Manus tuæ, inquit, fecerunt me, et plasmaverunt me (Psalm. cxviii, 37).* Et alibi, *Tu formasti me, et posuisti super me manum tuam (Psalm. cxxxviii, 5).* Ergo quod nascimur, quod sumus, non debemus ipsi nobis, quia totum debemus Auctori. *Nos autem populi ejus, et oves pascuæ ejus.* Probatum est in proverbiiis sæpissime quia cœlitus venerit pastor, qui errantes oves, et lethali gramine sanctitas superno júbilo vitalia revocaret ad pascua. *Intrate, inquit, portas ejus in confessione.* Sola est confessio, quæ nos fidei facit introire per januam. *Atria ejus in hymnis: confitemini illi, laudate nomen ejus.* Diximus, quod nobis esset jam positus intra domum patris assumenda cœlestium canticorum spiritualis symphonia, ut sit nobis ^e in ingressu confessio, sint in atrii hymni, sit laus in penetralibus, ubi tota Deitatis inhabitat plenitudo. *Confitemini illi, laudate nomen ejus. Confitemini illi, quia Deus est, laudate nomen ejus.* Per quod salvati sumus: in quo cœlestis, terrestris, infernaque genuflectit, et diligit Dominum Deum creatura. *Quia suavis est Dominus.* ^f Uude? quia in æternum misericordia ejus. Vere suavis est per misericordiam, per quam solum totius mundi amarissimam dignatus est auferre sententiam. Ecce ^g agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. *Et usque in sæculum sæculi veritas ejus.* Deus enim ^h salva

^a Lortius in expositione hujus psalmi laudat Chrysologum, qui legit in loco viridi, ad Hebraicum fontem respiciens. Unde etiam Apollinaris locum istum sic transtulit apud Castillo: *Bene quidem in viridi collocavit loca.*

^b Familiaris vox Chrysologo, ut servum dominantum significet. Vide Pignorium de Servis pag. 55 edit. Amstel. 1674. Ipsi autem servi videntur sibi hac appellatione blandiri. Inscriptio apud eundem:

FUSCUS AUGG.
NOSTRORUM
VERNA

^c Frequentissime in editis deest *jugiter*, quam vocem ex ms. Vallicæ. apposuimus.

^d Alias *dedit*.

^e Is qui baptizari cupit, prius ore proprio Christi fidem profitetur: exinde in atrii Ecclesiæ catechiza-

tus lætanter hymnum Deo dicit; postremo baptisate expiatus in penetralibus Ecclesiæ offert Deo sacrificium laudis, de quo in psalmo xliix. Et satis abundanter apud Ludovicum de Angelis de Vita et Laud. S. Augustini lib. iii, n. 16. MITA.

^f Non autem vere, ut in editis.

^g Cur Christus vocetur Agnus læte prosequitur Sucerus in Thea. tom. I col. 23, verb. *ἄγνος*. Item totigi in dissertat. de *patena argentea Farocornelianæ*.

^h Tum ex parte ipsius Christi, qui debitam nobis chirographi sententiam in se suscepit, tum ex parte nostra quibus ab Deo datur venia criminum, si ex animo ipsis de cœnis propter Deum summo dilectum. Augustini sententia est in psal. i, 8. *Deus ignoscit confitentem, sed se ipsum puniunt. Ita servatur misericordia, quia homo liberatur; et veritas, quia peccatum puniuntur.* Vide, si placet, Damascenum lib. iii de Fide cap. 3. MITA.

veritate miseretur, qui sic dat peccatis veniam, ut justitiam in ipsa miseratione rationeque custodiat, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

SERMO VII.

De hypocritis et elationibus.

In fidei Matthæi VI: *Cum jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes.*

Ubi Deus Dominum mutavit in patrem, voluit charitate magis quam potestate regnare, et amari maluit quam timeri: unde paterno movit affectu, ne quid nobis de labore justissimo deperiret. Evangelista sic ait: *Cum jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes; exterminant enim facies suas, ut videantur ab hominibus jejunantes. Amen dico vobis, perceperunt mercedem suam (Matth. vi, 16).* Hypocrisis est subtile malum, secretum virus, venenum latens, virtutum fucus, tinea sanctitatis. Adversa omnia nituntur viribus suis, armis suis pugnant, impugnant palam: unde et caventur tam facile quam videntur. Hypocrisis secura simulat, fallit prospera, curiosa mentitur, et crudeli arte virtutes truncat mucrone virtutum: jejunium jejunio perimit, oratione orationem evacuat, misericordiam miseratione prosternit. Hypocrisis cognata feбри frigido poculo propinat ardorem. Quod corporibus est hydrops, hypocrisis animabus, hoc est: hydrops bibendo sitit, hypocrisis inebriata sitit. *Exterminant enim facies suas, ut videantur hominibus jejunantes.* Hypocrisis dum cupit captivare oculos, oculis fit ipsa captiva. *Exterminant enim facies suas.* Et si facies exterminant, ornamentum corporis quod manebit? Vere sicut Dominus dixit: *Si lumen quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt (Matth. vi, 5)?* Hypocrita, sit licet tibi facies inculta, neglecta cutis, tristis vultus, exterminatus aspectus, nec ab hominibus invenisti laudem et apud Deum fructum jejunii perdidisti. Hypocrita, elaborasti jejuniis ut labor tibi jejunii non

prodesset. Hypocrita, abstinentiæ fluctus intrasti, continentis concendisti undas, enastisti jejunii pelagus; et in ipso portu jejunii naufragasti: quia non comparasti lucrum, sed mercatus es vanitatem, qui de Dei credito humanum negotium perfecisti. Hinc est quod Deo redditurus es rationem, qui ab hominibus percepisti miseræ laudis usuram. Fratres, fugiendum est virus, pestilentia cavenda, quæ de remediis creat morbos, conficit de medicina languorem, sanctitatem vertit in crimen, placationem facit reatum, generat de propitiatione discrimen. Hypocrisim qui fugerit, vincit; qui incurrerit, cadit. Fugiamus hypocrisim, fugiamus, fratres: sit nostrum de simplicitate jejunium, de innocentia sit sanctum, de puritate purum, de sinceritate sincerum, sit hominibus occultum, ignotum diabolo, Deo notum. Thesaurum qui non abscondit, prodit; virtutes proditæ non manebunt. Virtutes sicut proditores suos deserunt: sic suos instant custodire custodes. Ergo jejunium quod contra vitia prima virtus est nobis, in arce pectoris collocatur: quia illo in interioribus presidente, vitia nos quater in exterioribus non valebunt. Hoc Christus, ut Christianus habere possit, hortatur cum dicit: *Tu autem cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava, ne videaris hominibus jejunans, sed Patri tuo qui est in abscondito, et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.* Cum dicit, *Unge caput tuum, et faciem tuam lava*: non ut coma capitis illecebroso redundet unguento, serius magister injungit, neque faciem nitescere solito vult lavacro; sed habitu prandentis vult celari jejunium Christiano, quia Christianam vindicare non vult artificii incrore jejunium. Sed ad cepta redeamus. *Unge caput tuum, et faciem tuam lava, ne videaris ab hominibus jejunans, sed Patri tuo, qui est in abscondito.* Sic non voluptuosos indulget aspectus, sed vultus qui simulatur excludit: facies morore dejecta invitat famam, non jejunium

Id moris antiquitus in Ecclesia obtinuit: scilicet, ut post sacras antistitis preces populus concordii voce responderet Amen. Paulinus Poemæ 49 de S. Felice natale 14:

Compuncta p̄ turba fuerat pastoribus Amen.

Vide Bonam Rer. liturg. lib. II cap. 5, Calvinium Rituale tit. de voce Amen. Sed et ipsi presules postpreces Deo habitas sibimetipsis respondebant Amen, ut late patent exempla.

In nonnullis deest.

Ex ms. Cesenæ. In aliis editionibus deest unde.

Ita Mita et Castillo, et ms. Vallicellanum.

Subtilissimum vocavit Cyprianus Serm. de Jejunio et tentatione Christi. Subsequenti voce Virus utitur etiam Gregorius Magnus super lib. I Reg. viii; lib. IV exposit. cap. 2. Lege Augustinum in exposit. psal. cxxxix, v. 3.

Ita Mita et editio Bononien. I. Castillo, et alii cognata febris.

Alia, exterminatur. Vocem Græcam ἀπαρτίσσει vertit Hieronymus demoliuntur. Syrus, corrumpunt, deformant.

Christus enim non agit hic de macie et pallore quæ jejunium naturaliter consequuntur; sed de metuita quadam tristitia et gestibus, quales illi apud Isaiam cap. LVIII, 5.

Hoc est virtutes, quas fidei tue commisit in

humanum vestisti negotium: id est, voluisti ab hominibus laudari. At hoc non est acquirere lucrum, sed mercari vanitatem: idcirco de fraude ac fenore rationem Deo reddes. MITA.

Ita restitui ex ms. Vallicell. editiones, nec inepte quidem, miseræ fraudis usuram. Consonat Paschasius lib. IV in Matthæi: *Et ideo in presentiarum famosas vulgi laudes, et in futuro simulationis suæ mercedem receperunt.*

Similia habes apud Hieronymum tom. I, ep. 2 ad Nepotianum; et tom. IV, epist. 1, ad Demetriadem.

Vel origine, utpote datam Adæ recenter creato, quod se immunem a peccato servaret; vel potentia, quia rite et recte servatum vindicat a vitis. MITA. — Fortasse prima pro principali eximique.

Monet Hieronymus Christum hic loqui juxta ritum provinciæ Palæstinæ, ubi diebus festis mos erat ungeri capita, a qua unctione Judæi tempore jejunii abstinabant, ut colligitur ex II Reg. xii, 20, collato cum 16, et alibi passim.

Vere enim Christus non jubet ut per delicias et formæ elegantiam caput ungetur, sed hilarem potius quam moestum vultum præferatur, ut paulo post ipse Chrysologus. Chrysostomus in psalm. XLVII: *Non hoc dicit unctionem præcipiendo, nemo enim nostrum hoc facit; sed vult ut letitiam et mentis hilaritatem demonstremus, adeoque gaudentes non martirium præ nobis ferentes jejunemus.*

voluntarium profitetur. Si vult, quare tristis? Si non vult, jejunos quare? Merito tali poena vivit, qui sibi facit de virtute vitium, mendacium de veritate, de mercede a dispendium, de remissione peccatum. Agricola si non impresserit cultrum, si gramina non evulserit, si in tuto semina non locarit, sibi mentitur, non terræ; nec terræ facit damnum, sed sibi non facit fructum: et ita se vacuat, ita decipit, impugnat ita, qui terræ manu fallaci mentitur. Quid faciet? quid habebit? quid inveniet? qui Deo, esuriente carne, hypocrisi luxuriante, mentitur? Quia agricolæ fecimus mentionem, sciat ille sustinere se laborem incassum, se nihil habiturum, qui premens jejunii aratrum, et abscondens gulkæ gramina atque eradicans luxuriæ sentes, misericordiæ b semina nulla jactaverit. Hoc Dominus aperire voluit, qui de jejuniis docens, mox ista subiecit: *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo et tinea demolitur, et ubi fures effodiunt et furantur. Sed thesaurizate vobis thesauros in cælo, ubi neque ærugo, neque tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt, nec furantur.* Quid tam paternum? quid sic veniens de amore? quod tam providum de charitate consilium? nihil tibi perire vult, qui tua in thesauris cælestibus vult reponi. Quam securus dormit, qui Deum suorum c meruit habere custodem! Quam nescit curas, quam deponit angores, quam non est anxius, quam servorum d caret fastu, qui sua patri servanda committit! Quomodo paterna servat affectio, e quod timor non potest sic servare servilis: pater cum dat sua filiis, non minuit commendata filiorum. Quid sit pater, nescit; nescit f filium, qui non credit patri. Tineam non excludunt claustra, sed claudunt; et generant, non repellunt: f rubiginem nutriunt servata, non vitant; quia quod de re nascitur, non vitatur. Ubi est necessitas, fures desesse non possunt. Qui ergo inter tineas, rubiginem, fures, sua ponit, exponit quæ sua sunt, non reponit.

a Sic Castillo et Mita. Aliæ editiones *Stipendium*.

b Congruentiæ similitudinis vadem damus Ambrosium tom. V, serm. 40, qui est Fer. 3 domin. 2 Quadragesimæ: *Terra aratri scinditur, ut mundanis sit congrua frugibus; mea terra jejuniis exaratur, ut cælestibus sit apta seminibus.*

c Cyprianus serm. 1 de Eleemos. : *In tuto hæreditas ponitur, quæ Deo custode servatur.*

d Latinius putat fortasse legendum: *Servorum caret actu.*

e In pluribus editis deest particula *quod*.

f Id est res et metalla quæ clausa servantur, rubiginem nutriunt. Fortasse vero addidit *rubiginem*, licet in sacro textu non legatur, quod adverterit per βρωσιν non tantum tinea, sed et rubigo intelligi posse, saltem illa quæ segetibus adhæret.

g Exhibeat scilicet. Verbum sane Chrysologianum.

h Thesauri in sacris litteris sunt bona opera, I Tim. vi, 17, 18. Inter quæ eximium obtinent locum benefacta in pauperes: quæ potissimum Christus Lucae xviii, xxii, vocat *thesaurum*. Virtutes item thesauri nomine comprehenduntur. Vide Chrysostomum hom. 66 in Genes.

i Augustinus tom. X, serm. 50 de Temp. cap. 8: *Qui sunt pauperes quibus damus, nisi latuarii nostri? Latuario tuo das, ad cælum portat quod das.*

j Leo, serm. 6 de jejuniis. 10 mensis vocat Deum

A Sicut de vestimento tinea, rubigo de metallo, de necessitate fures nascuntur: ita de divitiis avaritia, cupiditas de quæstu, de habendo habendi ardor acquiruntur. Qui ergo vult avaritiam vincere, divitiis s proroget, non reponat. Præmittamus, fratres, h thesauros nostros in cælum; sint i vectores pauperes, qui possunt sinu suo quæ nostra sunt ad superna portare. Nemo de fraude dubitet bajulorum: tua est ista transvectio, per quam nostra ad Deum i Deo fidejussore portantur: cui est omnis honor et gloria, virtus et imperium, et gratiarum actio in omnia sæcula sæculorum, Amen k.

SERMO VIII.

De jejuniis et eleemosyna.

B Gubernator prudens a littore cum navim solvit, cum mare transiturus intrat fluctus, domus, patriæ, conjugis, l pignorum, curas deponit, et ita totus mente, corpore, sensu, nauticis laboribus occupatur, ut et fluctuum possit superare discrimina, et stationem m lucrosi portus periculi victor intrare. Sic nos fratres ingressi iter abstinentiæ, jejunii pelagus, n quadragesimæ viam, navim corporis nostri solvamus a littore mundano; sæcularis patriæ renuntiemus curis; in crucis arbore tota mentis vela tendamus; virtutum funibus, sapientiæ remis, gubernaculis disciplinæ, navigii nostri muniamus incessum. Et subducti terris speculemus cælum: ut ducatu signorum cælestium inter liquidos calles latentis viæ inoffensum tramitem tenere possimus; ac si o gubernante Christo, flante Spiritu sancto, evictis voluptatum spumis, superatis vitorum fluctibus, dekursis criminum procellis, transvectis scopulis peccatorum, atque omnium delictorum naufragiis evitatis, p Paschæ portum, lucrum vitæ, gaudia resurrectionis intremus. Verum quia per campos nudos, per falsos vortices, per incertas q solitudines, acturi sumus viam, nobis tota est escæ et potus portanda substantia: imponamus abundantem misericordineum pauperum fidejussorem.

k Vide, tom. I Biblioth. Vet. PP. edit. Lugdunen. an 1644, Commentarium S. Juliani episcopi Toletani super Nahum prophetam, ut scias quanta auctor ille ex hoc sermone in rem suam transtulerit.

l Pignora pro filiis dicta, alibi annotavimus. Paulinus poem. 9 pag. 349, v. 48:

Et simul elidet solidæ sua pignora petræ.

D Pro eo quod est in Psalmo: *Elidet parvulos suos ad petram.*

m In nonnullis *lucro si portus*. Castigavit Meursius.

n De Quadragesimali jejuniis Cyrillus in Levit. lib. x fol. 731, Trapezuntio interprete: *Habemus Quadragesimæ dies jejuniis consecratos*. A cæteris abstinemus; de jejuniis etenim Christianorum pleni sunt veterum libri.

o Augustinus in psal. ciii, conc. 4: *Gubernator est Christus, illic naves commeabunt.*

p Ita passim Paschæ nomen inflexisse veteres ait Paulus Galeardus in notis ad S. Gaudentium pag. 25. Ex observatione Vossii lib. 1 de Analog. cap. 20. Subdit autem τὸ Πάσχα non a Græcis, sed ab Hebræis effluxisse, et in testem advocat insignem locum Gregorii Nazianzeni, orat. 2 in sanctum Pascha. Cæterum sermo hic videtur habitus initio Quadragesimæ.

q Alias *sollicitudines*.

diam nostræ a sitarcia profuturam. Fratres, esurit A jejunium, jejunium sitit, quod non pietatis cibo pascitur, quod potu misericordiae non rigatur. Alget jejunium, jejunium deficit, quod non eleemosynae velulus tegit, quod non miserationis operit vestimentum. Fratres, quod est terris ver, hoc misericordiam sciunt esse jejunio. Sicut verni flatus tota facit germina florere camporum : ita misericordia tota jejunii semina producit in florem, in caelestem messem totam jejunii facit fructificare virtutem. b Quod oleum lucernae est, hoc jejunio pietas, sicut lucernae lumen olei pinguedo succendit, et moderato pastu facit illud ad totius noctis solatium perlucere : sic pietas facit splendere jejunium, et ad totam radiare continentiae claritatem. Quod diei sol est, hoc eleemosyna noscitur esse jejunio. Sicut iubar solis clariorem perficit diem, et totam nubium dispergit obscuritatem : sic eleemosyna jejunii sanctifica^c sanctitatem, totamque e cupiditatis noctem lumine pietatis excludit. Ac ne multis d immorer, quod est anima corpori, jejunio largitas hoc habetur. Sicut enim mortificatur corpus, e corpore anima cum recedit : ita mors est jejunii, largitatis abscessus. Est quidem jejunium vitiorum mors, vita virtutum. Est jejunium pax corpori, membrorum decus, ornamentum vitae. Est jejunium robor mentium, e vigor animarum. Est jejunium castitatis murus, pudicitiae propugnaculum, civitas sanctitatis. Est jejunium schola meritorum, magisterii magisterium, disciplinarum disciplina. Est jejunium f ecclesiasticae vitae viaticum salutaria. Est jejunium invictus e Christianae militiae principatus. Sed in his virtutibus jejunium tunc viget, tunc vincit, tunc triumphat, cum duce misericordia puguat. Misericordia et pietas h jejunii sunt aë, per

a Sitarcia verbum Græcum hic annonam militarem, seu victum alimentumque significat ; cum aliis sportulam indicet, ut infra serm. 39. ΜΙΤΑ. — At Græcis annonæ Σιτάρκεια sunt : qua voce Σιτάρκισιον utitur Suidas : Σιτάρκισιον. Quod aliquibus alimenti causa datur. Philostorgius, Hist. Eccles. lib. vii cap. 4 pag. 90, ait Julianum τὰ σιτάρκεια τῶν ἐκκλησιῶν, annonas Ecclesiarum ministris dæmonum tradidisse. Idem narrat Sozomenus Hist. lib. v cap. 5 pag. 63, ubi pariter annonæ vocantur σιτάρκεια. Sitarcia proprie sportula est, vel pera ad portandum victum, 1 Reg. ix, 7. Dixit Saul ad puerum suum. Panis defecit in sitarciis nostris.

b Ugo cardinalis super Isaiam xxxiv, vel in hæc incidit, vel his similia commentatus est : *Jejunium sine eleemosyna quasi lampas sine oleo.*

c Ita restituimus ex edit. Bononien. 1. Aliæ, mortem.

d Phrasid Quintiliano familiaris.

e Similia fere Basilius hom. 2 de jejunio : *Jejunium custodit parvulos, sobrius facit juvenem, venerabilem senem. Venerabilior enim est canities jejunio decorata. Jejunium feminis ornatus est congruentissimus; ætate ac robore rigentibus pro freno est. Matrimonii custodia est, virginitatis nutritius.* Chrysologo etiam consonat Chrysostomus hom. 122, tom. VI antiq. edit.; Gregorius etiam Nyssenus hom. in principium Jejuniorum, tom. II pag. 248. Cyrillus Alexandrinus orat. paschal. 4 pag. 8.

f Ex edit. Castilli et nis. Cesenæ. Minus apposite aliæ, ecclesiasticae vitæ.

g Leo papa, serm. 7 : *Præsidia militiæ Christianæ*

quas tollitur, et portatur ad cœrum, sine quibus jacet, et volutatur in terra. Jejunium sine misericordia simulacrum famis est, imago nulla est sanctitatis ; sine pietate jejunium occasio est avaritiæ, non est propositum parcitatis : quia parcitas ista, quantum siccatur in corpore, tantum tumescit in sacco. Jejunium sine misericordia non est veritas, sed figura : ubi autem misericordia, ibi et veritas : probante propheta, cum dicit : *Misericordia et veritas obviaverunt sibi (Psal. LXXXIV, 11).* Jejunium sine misericordia non est virtus, sed hypocrisis, dicente Domino : *Vos autem cum jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes; exterminant enim facies suas, ut videantur ab hominibus jejunantes (Matth. vi, 16).* i Qui non jejunat pauperi, Deo fligit; qui jejunans prandium suum non erogat, sed j reponit, cupiditati probatur jejunare, non Christo. Jejunantes ergo fratres prandium nostrum reponamus in manu pauperis, ut servet nobis manus pauperis, quod venter nobis fuerat perditurus. Manus pauperis Abrahamæ sinus est ; ubi quidquid pauper acceperit, mox reponit. Thesaurus cœli est manus pauperis, quod suscipit ne in terra pereat, reponit in cœlum. *Thesaurizate, inquit, vobis thesauros in cœlo (Matth. vi, 20).* Manus pauperis est k gazophylacium Christi, quia quidquid pauper accipit, Christus accipit. Da ergo, homo, pauperi terram, ut accipias cœlum. Da nummum, ut accipias regnum. Da micam, ut accipias totum. Da pauperi, ut des tibi : quia quidquid pauperi dederis, tu habebis; quod pauperi non dederis, habebit alter. Clamat Deus misericordiam volo (Ose. vi, 6). Qui, quod vult Deus, Deo negat, a Deo sibi quod desiderat, vult negari. Misericordiam volo. l Homo, petit Deus ; sed tibi, non sibi. Misericordiam volo. Humanam misericordiam petit,

vocat jejunia.

m Chrysostomus, hom. 99, tom. VI : *Si jejunium adjunctam non habet sororem suam eleemosynam, non ascendit in cœlum; ejus enim compar est : nec solum compar, sed etiam vehiculum.* Chrysologo propius accedit Severianus apud Suicerum Theat. Eccles. tom. II pag. 409 n. 4 : *Jejunium duas habet alas, orationem et eleemosynam, sine quibus currere non potest.*

n Scilicet : qui jejunans non curat cibum quem non absumit in pauperum alimoniam erogari.

o Sic ms. Vallicel. Alias, deponit.

p Ambrosius, serm. 26, post medium : *Manus pauperum gazophylacium Christi est.* Erat olim in templis locus gazophylacium noncupatus, in quo recondebantur eleemosynae pauperibus distribuendæ. Frequens ejus mentio apud SS. Patres. Chrysostomus hom. 22 de eleemos. et collat. in sanctos hæc habet : *Hoc itaque modo uniuscujusque domus ecclesia fiat, sacratas opes in se conservans.* Hic observandum, et parergii loco sit, Chrysostomum hic non populum Constantinopolitanum alloqui, ut putat Ferrarius lib. ii cap. 10 de Antiq. Eccles. Ep. genere, et lib. i de Ritu Sac. Conc. cap. 26, sed Antiocheum : nam Antiochiæ habitam fuisse homiliam contendit Rossweidus in notis ad D. Paulinum serm. 34. Vide etiam de gazophylacio in ecclesia Augustinum in psal. LXXII, et Possidium in ejus vita cap. 24. Concilium Carthagineense iv, can. 95.

q Loco huic librariorum fortasse vitio laboranti opem ferre conatur Latinus; legendumque putat *Hoc petit Deus.* Nil facilius quam voculam hanc *Hoc* contractam hoc pro homo existimari. At et potuit au-

ut largiatur divinam. Est in oculis misericordia, ad quam per terranas misericordias pervenitur. *Demus*, inquit, *in celo misericordia tua* (Paul. I. II, 6). Biceps causam in iudicio Dei, paternam tibi misericordiam, per quam liberari possis, assume. Qui de petrocinio misericordiam certus est, de venia sit securus, de absolutione non dubitet. Misericordia non solum causam praevenit, anticipat cogitorem, sed etiam sententiam revocat, absolvit addictos. Quod Niniuite probant (*Jona* III), quos jam sententiae subjectos, poenae traditos, ad victimam stantes, morti deditos, misericordia sic rapuit, sic tenuit, sic praevenit, ut maluerit Deus ^b deduci sententiam, ne misericordiae quid negaret. Stabat quidem et tunc pro causa jejuniis, aspergebat cineres, sternebat cilicium, dabat gemitus, fundebat lacrymas: et quod non poterat excusare verbis, lacibus temperabat, sed non valuit mutare sententiam, nisi perorans misericordia subvenisset. Misericordia et peccatores liberat, et restituit sanctos: quia nisi affuisset misericordia, etiam David cum adulterat, amiserat prophetiam (*II Reg. XI*); et ^c Petrus cum negat, apostolici ordinis perdidit principatum (*Matth. XXVI*); et Paulus cum blasphemavit, remanserat persecutor. Fatetur hoc Paulus cum dicit: *Qui primus blasphemus fui, et persecutor, et injuriosus: sed misericordiam consequutus sum* (*I Tim. I*). Fratres, per misericordiam pauperum ^d misericordiam comparetur, ut possimus esse ^e a poena liberi, de salute securi. *Beati*, inquit, *misericordes: quia ipsi misericordiam consequentur* (*Matth. V*). Gratis misericordiam sperat libi, qui hic non fecerit misericordiam. Qui facit misericordiam, carrit ad praemium; qui non facit misericordiam, decurrit ad poenam.

SERMO IX.

De eisdem. In illud Matthaei: *Attendite, ne justitiam vestram faciatis coram hominibus.*

Agit nobilitatem Deus, agit in hoc saeculo, ne quid nobis ^f pereat in futuro: sicut ex ipso lucet principio lectionis. *Attendite*, inquit, *ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis: alioquin mercedem non habetis apud Patrem vestrum, qui in caelis est* (*Matth. VI, 1*). Et quomodo quod sit ab hominibus coram hominibus non sit? patientis justitiae latet

actoris hunc esse sensum: *O homo, petit Deus, sed tibi, non sibi*; quam sit formula haec loquendi Chryologo familiaris abunde patet. Vide serm. 9, in fine.

^a Hoc est ad sacrificium destinati, et jam divinae ultioni designati.

^b Hoc est revocari, vel removeri sententiam mortis latam in ipsos. MITA. — Latinius legit *induci sententiam*. *Deducere* autem pro *mutare* Ciceronis phrasis.

^c Intelligit Petrum peccando amisisse quodammodo meritum ad principatum, sicut David adulterio se indignum fecerat ut prophetaret. Hieronymus etiam cap. XVI Marci tom. VI pag. 158, Paris. 1589, assertit Petrum judicasse se indignum discipulatu, eo quod *ter negavit magistrum*, et teste Gregorio hom. 21 Christus peccare Petrum ter negando permisit; *ut is qui futurus erat pastor Ecclesiae in sua culpa disceret qualiter aliis misereri debuisset*.

^d Ex editione Castilli. Alke, *misericordiam paremus*.

^e Sic ex ms. Cesenae.

A sensus, publici operis quod secretum? Qui potest celare radices solis justitiae poterit occultare fignorem. Justitia lux verum ^g consiliis non velatur obscuris. Justitia cum sibi facte claret, omnes illustrat exemplo. Et quid est quod cum Dominus coram hominibus fieri non vult, per quam etiam capiant res humane? Et ubi est illud: *Sic lucet lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est* (*Matth. V, 16*)? Quomodo justitiam vult celare, cuius opera vult sic ^h elucere? Fratres, hic praecipio caelestis vult iactantiam tollere, auferre pompam, vanitatem demere, submovere inanem gloriam: sic justitiam vult celare. Justitia, quae per se sibi ⁱ abundat ad gloriam, spectantem pupuli, vulgi laudes, fa-

B vores hominum, mundi gloriam non requirit: a Beata genita, caelum spectat; in oculis agit divinis; superius virtutibus mixta semper a Deo solo, ut glorificetur, expectat. Sed haec est justitia, quae ex Deo est; illa vero justitia quae est hypocrisis, justitia non est: mentitur oculis, fallit aspectum, videntibus illudit, decipit audientes, seducit turbas, trahit populos, famam vendit, emit clamorem, sit saeculo, Deo non sit, mercedem rapit presentem, praemium non quaerit in futuro, caecat oculos, caeca ipsa non videns vult videri: propter quam caecitatem Christus praesenti sic inchoat in praecipio. *Attendite*. Hoc est, ne gestiatu attendi. *Ne justitiam vestram faciatis coram hominibus*. Quare? *Ne videamini ab eis*. Et si visi fueritis, quid? *Mercedem non habetis apud patrem vestrum, qui in caelis est*. Fratres, hic Dominus non iudicat, sed exponit, pandit cogitationum dolos, secreta mentium nudat, iniuste justitiam tractantibus, modum justae retributionis indicat. Justitia, quae se humanis oculis locat, divini patris non potest expectare mercedem: vult videri, et visa est; vult hominibus placere, et placuit; habet mercedem quam vult; praemium quod habere nolit, non habebit. Qua vero de causa sint haec praemissa, ex sequentibus audiamus. *Cum facis elemosinam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritae faciunt*. Bene tuba, quia talis elemosyna hostilis est, non civilis, non misericordiae dedita, sed clamari: seditionis veruula, non alumna pietatis; ostentationis nuntiatio,

^f Castillo et Mita corruptum locum ope mss. ita suae integritati restituere.

^g Editi perperam, *conclittis*.

^h Questionem quae ex sacrorum verborum oritur antinomia ita dirimunt Patres, et praeter ceteris Gregorius, Pastor. P. III admonit. 36; Isidorus Pelusiotus Epistolarum lib. IV ep. 159; Fulgentius episcopus Ruspensis Epist. lib. II, ad Gallam ep. 19.

ⁱ Ambrosius de Officiis liv. I: *Duplex est justitia. Specialis, quae dat cuiuslibet quod suum est, nihil vindicans alienum, et est una ex virtutibus cardinalibus. Generalis et universalis, quae est utilis virtus et perfectio, nil habens iniquitatis vel peccati*. Unde S. Hieronymus ad Demetriad: *Omnes virtutum species uno justitiae nomine continentur*. Hic accipitur justitia pro omni opere bono, quod potest ordinari ad gratiam vel praemium. MITA.

^j Dubitant enarratores in illud Evangelii quod noster exponit: *Noli tuba canere*, an vere Pharisei ante se per libicines canerent, ut populi ad eorum erogationem

non commercium charitatis. Eleemosynam quisquis A ostendat, insidiat. Tu, inquit, cum facis eleemosynam, non tibi dante ante te, sicut hypocritae faciunt in Synagoga, et in visis, ut glorificentur ab hominibus. Amen dico vobis receperunt mercedem suam. Audistis quemadmodum notat eleemosynam in conventu, in plateis, in trivitiis, non impositam ad levamen pauperum, sed innotuam propositam ad favorem, ut probentur misericordiam vendere, non donare. Fugienda est hypocritis, fugienda, fratres, quae captiva gloriae, verumtamen pauperum a non relevat, b sed fatigat; quae de genita hospis pompam suae glorificationis inquirat, quae eam laudem efflat pauperis ex dolore; quae de miseria potentis famam suae ostentationis expandit. Sed dicit aliquis: Ergo in conventu, in plateis, in trivitiis neganda est misericordia? non praebendus est victus? Plane, et in omni loco, et in omni tempore facienda est misericordia, praebendus est victus, auditus est tegenda; sed sic quomodo docuit misericordiam auctor, et misericordia non terrae sit nota, sed caelo; non hominibus innotata, sed Deo. In plateis, in trivitiis cum pietas habet secretum: e contra platea est, trivitiis est, cum in secreto facit hypocrita nil secretum. Fratres, Deus monendo sic vota capiat, non loca; sensum, non opera; studium, non dactorem: arguit largientem ad suam famam, non ad pauperis famam; iudicat non ubi facias, quando factus, sed qualiter factus: quia Deus de cordibus, non de manibus facta metitur; e et de sensu, non de locis operum colligit qualitatem. Misericordiam cofiam se solum vult fieri, qui solus est misericordiae et remunerator et testis; et qui dicit: *Ennivi, et deditis mihi manducare (Matth. xxv, 55)*. Vult in paupere sibi dari: et qui vult sibi dari, vult quod datum est se debere; et qui vult se debere quod datum est, vult largientibus nil perire. Deus parva poscit, maxima redditurus. Unde homo a si in paupere Deo senes, testes homines non requiras: fides arbitros non sequaris. De accipientis fide disputat, qui sine mediatoribus nil dat; qui credita diffamat, urit verecundia

iones in synagogis convenirent. Rupertus, Liranus, Cajetanus, Jansenius, et fortasse Chrysostogus affirmativam tuentur. Ex adverso stant Chrysostomus, Theophylactus, Abulensis, etc.

^a Editiones omnes, *revelat*, quo nihil inficetius.

^b Cyrillus Alexandrinus de Adorat. pag. 245 et 246. *Quanam vel qualis hypocritarum vita? Nonne ut coram hominibus quidem videantur benigni, et ut videantur esse, revera autem non sunt benigni.* Ibidem multa de hypocrisi, et praecleara quidem. Theophylactus in cap. vi Matthaei: *Hypocritae sunt qui aliud quidem sunt, aliud vero esse voluntur.* Unde Hesychius simulatio, fallacia, dolus. Sic Chrysostogus paulo infra.

^c Scilicet de sensu mentis et cordis intentione.

^d Ex Proverb. xix: *Qui miseretur pauperis generat Dominum.* Gyprianus in tract. de Oper. et Eleemos. huiusmodi testimonium legit: *Qui miseretur pauperis Deo generat; et plane generat,* addit Gaudentius serm. 13 pag. 165, postquam verba haec laudaverat, *recipiet omnia magna pro modicis, et caelestia pro terrenis.*

^e Proverb. v, 27: *Vias enim, quae a dextris sunt, novit Dominus.* Multa ad hanc rem habent scriptores profani.

^f In Apophtheg. apud Plutarchum: *ad dexteram*

debitorem. Ergo, homo, daturus Deo, da secreto; ut quod dederis, non sit oneris, sed honoris. Ob hoc ad te venit tuus dator in paupere, ut eum non dubites accepta reddere, qui tibi gratis dedit habere quod dares. Quam vero in paupere sit verecunda paupertas, qui largitatis tuae quaerit secretum, aperit ipse, cum dicit: *Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.* Putas quam vult nescire alterum, qui teipsum qui facis vult aliqua tui parte nescire? *Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.* Sicut e sunt nobis in dextera parte virtutes, ita nobis f pars vitiorum in sinistra. Ergo ut opus est dexterae quod facit tacitus dator; quod facit dator garrulus, hypocritis est sinistrae. Hypocritis, dolus, simulatio, fraus, mendacium, elatio, tumor, jactantia, B Insistunt nobis, et imminent a sinistris. Quoties ergo nobis cum bonitate, pietate, cum misericordia causa est, nesciat hoc sinistra. Sinistra est quae nobis animarum praemia semper indicit, et ne virtutes in effectum veniant elaborat. Ne sit pietas, impletas agit; ne eleemosyna e vincat, cupiditas pugnat: furit avaritia, ne misericordia convalescat; ne innocentia, puritas, simplicitas, sanctitas regnet, hypocritis sola configit, quam Christus a nobis tali praedicatione secludit: *Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.* Fratres, in hoc saeculo fugiamus quae a sinistris sunt, si in futurum a dextris desideramus astare, et audire: *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi (Matth. xxv).* Homo, da in terra pauperi, quae tibi manere vis in caelo. Homo, h commilita hic pauperi, si vis ibi regnare cum ipso Domino nostro Jesu Christo, qui est benedictus in saecula saeculorum. Amen.

SERMO X.

De infidelibus ad baptismum ducendis. In psalmum xxviii.

Omnes qui ardeas operum sublevant, et solantur angustias, probant ad solatium laboris datam nobis i naturaliter cantilenam. Hinc j nautae cantu superant

boni, ad sinistram mali. Vide Chrysostomum in Opere Imperfect. hom. 54 in Matthaeum. Ita fere Gaudentius Brixiensis episcopus serm. 18 pag. 212: *Nam conatur (diabolus) fidem nostram, et opera nostra a centenario numero perfecto, et in dextram constituto, ad sinistrae partis dolosa compendia depravare.* A Macario homilia 22 daemones vocantur *angeli sinistri.* Apud Latinos *sinistrum* saepe pro malo sumitur. Hinc *omen sinistrum* apud Ovid. i; *sinistri sermones* apud Plin. juniorem. s *Alias, vindicet.*

^h Hoc est sis et tu Christi miles, cum paupere ipso in Ecclesia militanti pauper, et egenus armis patientiae, uti debes, adversus internos externosque hostes, dives charitate in pauperes: et sic erunt commilitones. Mira. — Vide S. Leonem serm. 8 de jejun., in fine, et serm. 4 de jejun. septimi mensis.

ⁱ Plena sunt venusti leporis carmina, quae ad rem cecinit Ovidius lib. iv Tristium. Magna etenim est animae nostrae cum numeris cognatio: unde facile movetur, et sublevatur ex congrua et harmonica modulatione. Dissonantia labore generat et fastidium. Vide Gassendum in Manuduct.

^j Paulinus de reditu Nicetae:

Nautae laeti solitum celestium

marina discrimina; hinc immensa pondera adducunt levamine canticorum; hinc viantes colles arduos facit transcendere vox sonora, hinc ^a præliatores ipsos præcedens cantus subire concitat amara bellorum. Ac ne multis, omne quod duri est operis, quod laboris, dulcis vincit et efficit cantilena. Sic nos, fratres, Quadragesimæ jejunio cantica divina jungamus, ut abstinentiæ pondus cœlestis temperet, et sublevet symphonia provocante nos ad hæc ^b Davide beato, qui ^c dum fistula pecus charum mulcet, et oblectat in pascuis, cantu dura didicit superare bellorum, cantu valuit vocare gentes, reducere Judæos ^d fugare dæmonem, Dei filios ad superni patris obsequium convocare. sicut bene invitans ^e ejus cecinit melodia. *Afferte Domino, inquit, filii Dei (Ps. xxviii, 1)*. Putasne cœlestes taliter appellat iste ^f virtutes? aut homines Dei aptat in filios? et terrenam carnem cœlestem sublevat ad naturam? *Afferte Domino, filii Dei*. Homines, fratres, homines nuncupat hic propheta, quos Dei filios alibi sic decantat: *Ego dixi dii estis, et filii excelsi omnes (Psal. lxxxii, 6)*. Audivimus fratres quo nos tulit divina dignatio, quo paternitas extulit nos superna: credamus nos Dei filios, respondeamus generi; vivamus cœlo; patrem similitudine referamus, ne perdamus vitium quod sumus per gratiam consecuti. *Afferte Domino, filii Dei*. Videtis, quia cœlestis Pater sentit amorem donis, datis ^g affectum, probat muneribus charitatem. Et revera, fratres, filium se nescit, visceribus caret,

Concinnunt, versis modulis in hymnos;
Et piis ducent comites in æquor
Vocibus auras.

Asterius Amasæ episcopus in Phocam martyrem: *Nautæ et remiges ubique gentium consueta celeusmata, quibus navigantibus tœdium consolantur, ad communem martyris laudem transferunt.*

^a Timotheus fidicem Alexandrum Magnum impulit cantu ut ad arma procurreret etiamsi mense accumberet. Sunt qui tamquam aniles fabulas ea accipiunt quæ de viribus musicis a scriptoribus tradita sunt. Haudquaquam vero suspecta esse possunt quæ habentur de Saule, I Reg. xvi, 23; de Eliseo prophetare cupiente, IV Reg. iii, 15; de Moabiturum victoria II Paralip. xx, 21.

^b Hæc eadem de Davide canente habet Athanasius hom. de semente. Psalmos autem Davidicos tantum licebat publica recitare vel canere: juxta canon. 59 concilii Laodiceni, ubi Zonaras advertit præter hos alios quoque reperiri, qui dicuntur Salomonis, et aliorum: quod et ibidem Balsamon advertit. Cæterum moris fuisse veterum Christianorum psalmos et hymnos in Dei honorem pangere, tradit Eusebius lib. ii Histor. Eccles. pag. 16, Paris. anno 1554, et lib. v cap. 38.

^c De pastorali fistula loqui Chrysologum dubium nullum. Hujus forma non eadem, sed varia: licet ut plurimum sumatur pro utriculis, Gallis *la musette*. Inter Hebræorum instrumenta fistula vocabatur: *Masacrokita a sibilando*.

^d Saulem respicit, qui a malo spiritu vexatus Davidicæ citharæ pulsatione solabatur.

^e Psalmos metricos fuisse, et ad musicam accomodat, in confesso est apud omnes. Incertum vero quo metri genere scripti. Gomarius edidit *Lyræ Davidicæ*; in qua sibi blanditus est ad metra Horatiana vel his similia psalmos ita exegisse, ut veram hujus poeseos rationem invenerit. At Ludovicus Cappello

naturam negat, ingratus est patri, qui auctorem vitæ suæ non obsequiis placat, non devincit cultu, muneribus non honorat. *Afferte Domino, filii Dei*. Videamus quid sit illud, quod nos tanto patri hic Propheta commonet, et hortatur afferre. *Afferte Domino, filii Dei, afferte Domino filios arietum*. Hoc est totum quod expetit, quod requirit, ovium fetus, vile terreni pecoris germen, stratos per viam partus, ^h semina effusa per campos, divino Patri, ut divina soboles offerat, admonetur. Aut forte Judaicas victimas, sacrificia cruenta, balantes sub cultris hostias, Creator omnium nunc requirit Deus? Et ubi est illud quod dicit? *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos, quoniam meæ sunt omnes ferae silvarum, jumenta in montibus, et boves. Cognovi omnia volatilia cœli, et species agri mecum est*. Si esuriero, non dicam tibi: *meus est enim orbis terræ, et plenitudo ejus (Psal. lx, 9-12)*. Et si ista repulit, quos arietum filios sibi deposcit afferri? Ad Abraham loquitur: *Accipe filium tuum dilectum, et offeres mihi holocaustum (Gen. xxii)*. ⁱ Arius Abraham maturus ad innocentiam, ^j grandævus ad fidem perfectus ad hostiam, paratus ad holocaustum, afferebat filium suum, filium arietis: immo se immolabat in filio, sanctificabat mentem suam, ketificabat fidem suam, ut esset idem victima et pontifex, sacerdos et sacrificium. Patris erat passio ibi tota, ubi filius immolabatur; ^k ignarus filius sistebatur, nescius filium ^l aptabatur vinculis, ut tolleret de passione martyrium,

C Animad. libello totum illud Gomari opus obelo transfigere conatus est, ut inde lector discat, subdit Mivetus, vix inter doctos de eo posse convenire. At consulendus Blasius Cariophylus in sua de poesi Hebræorum dissertatione, italice scripta, ubi et metrum et similem vocum desinentiam in Hebræorum canticis eruditissime scrutatus est. Psalmi autem bifariam dividendi: quidam dicti *ode psalmi*, uti xxx et lxxv, quia voces præibant, organa sequebantur; alii *psalmi ode*, ut xlvi, lxxvi, quod voces præirent, organa sequerentur. De qua varietate consule Athenæum lib. xiv; et si plura desideras, adi Lamy, de Templo lib. vii sect. 5, 6.

^f Et revera in Scripturis quandoque pro *Filii Dei* intelliguntur *angeli*. Job i, 6, et ii, 1; Psal. lxxxviii, 7.

^g Alias et ms. Vallicellanum, *Effectum*.

^h Ovium fetus, ut apud Ovidium lib. iii. *Fastor.* v. 10:

Ut huic urbi semina magna dares.

ⁱ Ob virtutis robur.

^j De fide Abraham, ex qua ejus effluxit obedientia, et patientia, vide Clementem Alex. *Pædagog.* lib. iii. pag. 221; Theodoretum, *orat. de Charit.* tom. IV pag. 691; Basilium in *Asceticis*, cap. 22, tom. II pag. 716, et tom. I, pag. 672; Chrysostom. *epist.* 2 ad Olympiad. et *epist.* ccxxxvii, tom. IV edit. Paris. pag. 946 et 947, homil. 10 tom. V pag. 45; Gregorium Nyssenum, *orat. de Deo. Fil. et Spir. S.* tom. III pag. 475-476. Hæc indicasse sufficiat.

^k Editi nonnulli librorum errore: *Ignarus Filius*.

^l Editi, *Aptabatur vinculus*. Emendavit Meursius, advertitque Chrysologum posuisse *aptare* propria notione frequentativa ab inusitato *Apio, ligo*, ut docet Festus in *Apex*. Et revera non semel gaudet hic noster uti vocibus antiquis et desitis.

præmium de poena patris, de conflictu patris ^a raperet A pater offerat, non retardet, ut cui præsentem vitam coronam. Denique patris suspensa est dextera, patris gladius est remotus, quia non quærebatur mors filii, sed patris charitas probabatur: nec expetebatur sanguis filii, ubi tota victima in patris dilectione constabat, scriptura dicente: *Nunc scio quia diligis Deum, quia non pepercisti unigenito filio tuo propter me* (*Gen. xxii, 12*). Abraham diximus arietem, ut Isaac arietis filium probarem: ac si luceret quos arietem filios propheta vult domino nos offerre. *Afferre Domino filios arietum.* ^b Filios patrum, patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum, confessorum, Christianus modo ut afferat admonetur: quando grex dominicus fidei laxatur in pastum, quando agnos suos cælestis pastor ad ovile dominicum vult deferri, ne dispersi per inculta gentium, luporum devorentur incurisibus. Sed quid admoveat vox divina, planius jam loquamur. *Afferre Domino filios arietum.* ^c Afferre domino baptizandos, afferre quos fides concipiat, non caro; afferre quos Dei gratia generet, non mundana natura; afferre quos agnos præstet innocentia, non habeat pecoris hebetudo: afferre, afferre, quos sponte venire aut necessitas vetat, ^d aut retas impedit, aut ignorantia retardat, aut tenent vitia, aut delicta reinorantur, aut expectatio decipit, aut fallit confusione paupertas, adducite volentes, ^e attrahite nolentes, facite vobis de aliena necessitate mercedem: servum catechumenum si habet dominus, adducat, ut habeat jam fidelem; filium

præstitit, conferat et futuram. Vir conjugem deducat ad fidem, ne quod unum est in carne spiritu sit divisum. Amicus amicum attrahat ad salutem, ut de gratia divina humanam comprobet charitatem. Peregrinum civis, possessor hospitem Dei ducat ad mensam, ut sine suo sumptu de divinis copiis sit humanus. Attrahite nolentes; nemo dicat, Non vult, quia et Abraham, ut offerret filium, colligavit (*Gen. xxii, 9*); et Loth angeli, ut subtraherent flammis, extractum manibus sustulerunt (*Gen. xix, 16*), et Petrum Dominus ut iret ad martyrium quo nolebat, auxilii sui virtute præcinxit, dicens *Præcinget te alius, et deducet, quo non vis* (*Joan. xxi, 18*). Et pater cælestis non solum volentes suscipit, sed attrahit et nolentes, dicente filio: *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, ^f attraxerit illum* (*Joan. vi, 44*). Quomodo se Christianum credit, qui non Christo annosa et vetera ducit? Aut quomodo domum suam judicat ovile Dei, ubi non pascuale germen Dei pecus dat balatum? Obsecro et obtestor, fratres charissimi, per Dominum nostrum, ut in hoc vigiletis omnes, quatenus his diebus nullus a Dei gratia, nullus ^g a regeneratione divina relinquatur extorris, quatenus quod aliis Deus est per suam gratiam collaturus, vestrum crescat, et redundet in gaudium. Homines sumus sub incerto viventes: et nescimus quid pariat superventura dies (*Prov. xxvii*). Agamus ergo, dilectissimi, ne servi, ne filii, ne con-

^a Sic legendum putat Latinius. Mita et Castillo, *repeteret*. Prima lectio magis arrisit.

^b Rupertus super Ecclesiast. xxiv: *Ipsum ovile Dominicum hic accipimus per nomen Elim, id est Arietum. Arietes nempe duces grevis, et ovilis principes sunt: de quibus Psalmista: Afferre, inquit, filios arietum.* Et de prophetis ac patriarchis, apostolis, etc., scriptum credunt narratores illud Isaie lx, 7: *Arietes Nabaiatoh ministrabant sibi.*

^c Contra procrastinantes Baptisma multæ sunt sanctorum Patrum querelæ. Vide Gregorium Nazianz. Orat. Ad sancta lumina, et majora congerit orat. 40, quæ est in sanctum baptismum; Chrysostomum item homil. in Acta pag. 615 edit. 1612; Justellum in notis ad canon concil. Neo-Cæsari, et Vossium disput. de Baptis. Dilationis causam obtendebant: quod simul volebant baptizari et mori, ne post susceptum baptismum iterum peccarent, decepti a male intellecto loco Apostoli Heb. vi, 4, unde colligebant Novatiani nullam post baptismum delinquentibus spem reliquam esse. Ex hoc autem Chrysologi sermone eruitur, sanctum virum tot viribus niti, ut homines ad baptismum adducerentur: quia instabat Pascha, quæ altera erat post Pentecosten solemnitas ad tingendum sacro fonte fideles, juxta illius temporis disciplinam destinata. Hoc licet nonnulli reluctanti animo audiant, testimonia tamen SS. PP. utramque paginam implentium hoc idem nolint velint vincunt: Tertullianus lib. de Baptis. cap. 19; Hieronymus ad Pammachium; Fortun. lib. iii carm. 7, lib. v carm. 4; Socrates Histor. Eccles. lib. iv cap. 22; et ex Socrate Nicephorus lib. xii cap. 34; Basilius exhort. ad Baptis. ; Siricius in Epist. ad Decret. num. 2. pag. 190; Biblioth. Juris Canon. Parisiis an. 1661; decretum Leonis PP. apud Gratianum dist. 4, *Duo tempora*; Gelasius de Cons. dist. 4, *Baptizandi*; Capitul. Regum Francor. edita a Baluzio tom. II Concil., Gerundense, an. 517 canon. 4; Triburiense an. 895, can.

12; Moguntinum an. 813 can. 4, et innumera alia. Paschæ et Pentecostes diebus Græci Epiphaniam addidere: quod tamen damnatur a decret. Leonis PP. VII Bibliothec. Juris pag. 224, et a Petro Blesensi init. serm. 13; Galli Natalem Domini diem et S. Joannis Baptistæ. Vide Avitum Viennensem in epist. ad Clodovæum; Gregorium Turon. de Gloria Confessorum cap. 69. Obtinuit autem mos hic tingendi, scilicet in Paschate et Pentecoste, usque ad finem sæculi xi, teste Theophylacto Commem. in Lucam x. Hactenus autem dicta ita accipienda sunt, ut casus necessitatis fuerit excipiendus.

^d Vel senes, vel potius infantes, quia jam tunc temporis baptismum etiam infantibus ministrabatur. Noverunt omnes ea quæ synodus Africana 66 Episcoporum sub Cypriano statuit adversus Fidum episcopum; hic etenim, eodem referente Cypriano in epist. ad eumdem, quæ est 65, asserebat infantes infra secundum vel tertium annum baptizari non oportere. Vide Augustinum epist. ad Hieronymum 28.

^e Quomodo id fiat, docet Augustinus tract. 26, in Joan. vi, et serm. 2 de Verbis Apostol. et Maldonatus in Joan. vi, 44, cujus verba doctissime explicat contra Calvinum, Lutherum et Pelagium. Itemque docet quomodo accipienda sint verba Augustini serm. 2 supra laudato dicentis violentiam qua trahi dicimur, fieri cordi non carni. Tria autem dat auctor exempla de Jacobo, Loth et Petro, qui libere quod jusserrat Deus facere cupientes obstaculis quibusdam nihilominus retenti, alieno indigerunt auxilio, ut quod in prima eorum voluntate erat libere exsequi valerent. De hac re fere ad casum nostrum sanctus August. epist. ultima tom. II. Vide S. Gregorium Nyssenum, tract. in eos qui differunt baptismum. MITA. ^f In Evang. habetur *traxerit*. Ambrosius cum nostro ex Græco *ἄλυσαι* attrahere legitur.

^g Sic ex ms. Vallicell. et Latinio. Edijt, ex Mita, *Generatione*.

juges, ne parentes preventi morte, et presenti vita careant, et non perveniant ad futuram.

SERMO XI.

De jejuniis et tentationibus Christi.

Quod curiositas irremota, quod veterum labor, quod sapientia mundana quærens, et diu quærens, non potuit invenire, hoc scire et noscitur facile præstitit lex divina. Unde malum, culpa unde, vitiorum vis unde, unde criminum feror, unde corporum betia, unde conflictus animæ, unde vitæ tempestas tanta, unde mortis naufragium tam crudele nesciret homo, nisi Dei lex a diabolum proclississet? Diabolum mali auctor, nequitie origo, b rerum hostis, secundi hominis semper inimicus, ille laqueos tendit, lapsus parat, foveas fodit, aptat ruinas, mimelat corpora, pungit animas, cogitationes suggerit, immittit iras, dat virtutes odio, vitia c dat amori, errores serit, discordias auarit, pacem turbat, affectus dissipat, conciscit unitatem, sapit malum satis, bonum nil, violat divina, humana tentat. Hinc usque ad Christum tetendisse tentator temerarius sic refertur: *Et cum jejunasset quadraginta diebus, et quadraginta noctibus, postea eurrat; et accedens tentator dixit ei: Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant (Matth. 4).* Audientes ista in Deum non vadant, d non criminentur naturam, non contumelientur auctori, non accuset carnem, de anima non quaerantur, non impetant tempora, e astris non imputent, infamare

a Ad Rom. vii, 7: *Peccatum non cognovi, nisi per legem; nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces.*

b Suspiciat Latinius, an sic legendum. Fortasse in sensu Chrysostomi in psalm 117: *Communis orbis terrarum hostis*; et Justini Martyris in Exhort. ad Græcos: *Humani generis hostis*. Alia similia congeruntur apud Ignatium epist. ad Philipp. pag. 43.

c Editi, amoris. Emendavit Meursius.

d Vide Augustinum tom. I. *Retract.* cap. 14 lib. 1 de Moribus Manichæorum, lib. II de Fide ad Petrum Diaconum, cap. 20, et lib. VII Confess. cap. 13; Leonem M. serm. 4 de Quadrag. pag. 38 col. 1 editionis Lugdun.; qui et ipsos Manichæos damnat his verbis Chrysologi mentem satis aperientibus: *Sed vae illorum dogmati (Manichæorum scilicet quos paulo ante dixerat famulos diaboli) apud quos etiam jejunando peccatur; damnant enim creaturarum naturam in Creatoris injuriam, et contaminari edentes asserunt iis quorum non Deum sed diabolum conditorem esse definiunt; cum prorsus nulla sit substantia mala, nec ipsius mali sit ulla natura. Omnia enim bona, bonus Auctor instituit, etc.* Observanda etiam sunt hæc contra Saturnianos, qui cum Manichæis docebant peccatum a natura, et non a culpa inesse hominibus.

e Stellarum influxus, et aspectus, plurimum ad ea quæ nos agimus conducere, non unus ex veteribus sibi stultissime suaserat. Gregorius M. homil. 10 in Evangelio ait, Priscillianistis hanc adhesisse mentem, quemcumque, scilicet, hominem sub potestate stellarum nasci; unde eruerant ab eorum motibus multa quæ nobis debent evenire portendi. Vide Rufinum Aquileiensem, apud Sirmondum tom. I p. 167, contra Origenem circa astra eximie delirantem. Fuit hæc et gentilium opinio, sed non omnium; stultorum tantum, et amentium, ut notat Theodoretus quæst. 15.

A desinant innocentiam creaturæ, i malum sentiant accedens, non creatum, et creatorem boni Deum, diabolum inventorem mali: ac sic ascribent diabolo mala, bona Deo; declinent mala, faciant bona, habitari in bonis adiutorem Deum, qui dat posse quod jubet, et quæ præcipit, facit ipse: quia sicut diabolus s impellit ad mala, sic Deus deducit ad bona. Nemo ergo quasi concreat sibi vitia obsequatur, et quod est criminis esse putet nature, sed sumat cum Christo arma jejunii, criminum propellat impetus, prosternat castra vitiorum, et h de ipso auctore mali sumat Christo dimicante victoriam, diabolo victo vitia nil valent: quia extincto tyranno solutæ acies sunt tyranni. Audi Apostolum dicentem. *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem: sed adversus spiritualia B a nequitie in caelestibus (Ephes. 6, 12).* Tunc, inquit, Jesus ductus est in desertum a spiritu. i Non a diabolo, ut esset divinus cursus, non humanus incursum, ut esset spiritus præscientiæ, inscitia non esset humana; et esset potestas Dei, potestas non esset inimici. Diabolum semper primordia boni puleat, tentat rudimenta virtutum, sancta in ipso ortu h festinat extinguere, sciens quod ea subvertere fundata non possit. Nec non ignorans Christus l diabolo se quaerenti, patienter indulget, ut inimicus laqueo suo ipse teneretur, et caperetur inde, m unde capere se putabat; sicque a Christo victus, cederet Christianis. *Et cum jejunasset, inquit, quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Videtis, fratres, quia quod Quadragesimam jejunamus, non est n humana inventio, auctoritas est divina, et*

C i Augustinus de Fide ad Petrum Diaconum cap. 20: *Nullam esse malam naturam, quia omnis natura, in quantum natura est, bona: sed quia in ea bonum et augeri et minui potest, in tantum mala dicitur, in quantum bonum ejus minuitur.* Malum enim, nihil aliud est quam boni privatio, etc. MIRA. — Hieronymus homil. 5 in Eccles. pag. 417, *Vitium in se non consistit, sed consistit in privatione mali.* Vide Basilium homil. 3 in Hexam. pag. 22.

l Latinius et Mita. Alii, impellit mala.

m Scilicet inventore mali, ut superius, qui nos ad malum provocat et adducit. Hoc sensu Cyrillus homil. Paschali 6 pag. 68: *Dæmon mali auctor, peccati pater.*

n Locum hunc Apostoli Patres nonnulli, cum Chrysologo, in hunc eundem sensum adducunt: Leo I, serm. 4 de Quadrag. cap. 4; Paschasius lib. III in Matth., Gaillielmus Ebroicensis, serm. 1 in dom. 1 Quadrag., alique.

D i Ut innuat, Christum Spiritu non humano, sed divino ductum, sponte recessisse. Severus ex Græca voce *avibæ* vertit *subductus*; quasi a turba segregatus.

k Ut ab exemplo Christi statim post Baptismum tentati, discamus et nobis, vel post sinceræ vitæ professionem, tentationes imminere. Hilarius in Matth. pag. 677: *Tentatur, igitur, statim post baptismum Dominus, tentatione sua indicata, in sanctificationis nobis maxime tentamina grassari.*

l Ne quis forte existimet Christum necessitate, et non sponte fuisse tentatum; *occasionem enim tentandi, non nisi datam tentator habuisset*, inquit Hilarius hic.

m Christum enim esurientem diabolus fraude et dolis aggressus est, ut eum falleret.

n Ab abstinentia Salvatoris in deserto effluxisse in Ecclesiam quadragesimale jejuniis, quidquid oblate-

est mysticum, non præsumptum; nec est de terreno, sed de celestibus est secretis. Quadragesima quatuor decades ^a quadratam fidei continet disciplinam, quia semper est quadrata perfectio. Quaternarius numerus et denarius quæ in cælo, et in terra ^b teneant sacramenta, quia aperire modo non vacat, explicantes Domini cæpta jejunia. *Et cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus.* Homo, ^c Deus in te jejunat, in te esurit; immo jejunat tibi, tibi esurit, qui sibi sicut nescit manducare, sic non potest esurire. Ergo cum propter te jejunat Christus, te esurit. *Et cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esuriit.* Hoc non est infirmitatis signum, sed est insigne virtutis; quia cum dicit, *postea esuriit*, quadraginta diebus et ^d quadraginta noctibus probat in illo esurientem non fuisse. Esurientem sentire, et vincere, est laboris humani: ^e divinæ virtutis est esurientem non habere. Ergo Christus non jejuniio lassocit, non esurit fame, sed ^f esurivit Christus, ut tentandi materiam diaboli inveniret, quia ^g ad jejunium non audebat accedere, quia sic jejunantem, ^h Deum non hominem sentiebat. Tunc sensit hominem, tunc mortalem credidit, tunc eum putavit posse tentari, quando eum esurire callidus explorator insperxit. *Et accedens tentator dixit.* Accessit tentantis dolo, non obsequentis affectu. Accessit pejus impudens quam recessit, sed esurienti quid obtulerit, audiamus. *Dic ut lapides isti panes fiant.* Lapidem esurienti offert: humanitas talis est semper inimici; sic pascit mortis auctor; sic ⁱ invidus vitæ. *Dic ut lapides*

rent heterodoxi, testis est Ignatius epist. ad Philipp. pag. 45 edit. Genev. 1023, collector Constit. Apost. cap. 12, quæ loca frustra ab eis tentantur; Ambrosius item serm. 34, Hieronym. in Isai. LVIII, Augustinus epist. 119 cap. 15, Theodoretus, Hlistor. cap. 26, Basilides, orat. de jejuniis.

^a Id est perfectam, explicat Mita.

^b Quaternarii numeri mystica mysteria exponunt Ambrosius serm. 4, qui est feria 3 post domin. 2 Quadrag., Theophylactus patriarcha Antiochenus lib. IV Alogor. in Evang., Gregorius Magnus homil. 16 in Evang., Hilarius, Maximus, Basilides, præ aliis Paschasius lib. III in Matth.

^c In tua humanitate, et tibi, id est ad tuam utilitatem, explicat Mita.

^d Adde noctes ex Evangelio: quod vel dies et noctes ponit pro integris diebus; vel innuere voluit Christum non jejunasse more Judæorum, qui interdium jejunabant, nocte vescebantur.

^e Hic damnari possunt Cerinthiani, Ebionitæ, eorumque sectatores Paulus Samosatenus, atque Photinus, qui in Christo nil præter hominem esse asserbant. Theodosiani quoque; Theodorus enim lapsus in persecutione, ne Deum negasse videretur, purum hominem Christum dixit. Certe virtutis vocabulo, ubi de Christo sermo est, ad divinam ipsius naturam referri tantum non semper apud sanctos Patres, præcipue apud Hilarium, animadverti.

^f Hilarius tom. I, pag. 677. Non enim erat a Deo diabolus, sed a carne vincendus: quem utique tentare ausus non esset, nisi in eo per esuritionis infirmitatem, quæ sunt hominis non recognovisset. Augustinus, vel quisquis est sub ejus nomine a Mirab. S. Script. tom. III lib. III cap. 6: *Fanem verbo, et laborem Redemptor noster consummato tanto dierum numero sustinet: quatenus et tentatori occasionem offerret, et noceretur quam veram humanæ carnis substantiam æstaret.*

^g *Isti panes fiant.* Diabole, fallit te provisio tua. Potest famemvertere in saturitatem, qui potest in panem lapides immutare. Quid illi consilium tuum, cui sua sufficit virtus? *Dic ut lapides isti panes fiant.* Diabole, ^h et proficisti te, et tuum Dominum non pavisti. *Dic ut lapides isti panes fiant.* Miser! malus vis esse, sed non potes; cupis tentare, sed nescis; esurienti tenera offerre, non dura debuisti; famem non asperis palpere, sed blandis; inediam non horridis urgere debueras, sed gulosis. Istis non modo Dei Filium, sed hominis filium tu laqueare non posses. Ad presentiam Christi deperire tibi artes tuas, tentator, intellige. *Dic ut lapides isti panes fiant.* Potest de lapidibus panes facere, qui aquas convertit in vinum. Sed signa fidei sunt præstanda, non doctis; credenti danda sunt, non sunt danda tentanti; et facienda sunt ad petentis salutem, non ad facientis injuriam. Diabole, tibi ut quid signa, cui ⁱ nil subvenit ad salutem, cui totum restat ad pernam, cui et signa proficiunt ad ruinam? Sed accipe responsura, ut te intelligas, et subficiaris auctori. *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* Audi Patris Verbum verba salutis nostræ esurire, non panem, et agere ut homo semper vivat ^k esurienti verbo, terreno pane non semper: ac sic Deo vivat, ut sui necesse sit laboris; quia vere illa vita est, quæ sudorosa nescit, dolores non habet, non habet finem.

SERMO XIII.

De eisdem.

Quoniam ^m jejunii verbum, et tempus betterum

ⁿ Tantum enim post exactos quadraginta dies *accesit ad Jesum.* Quamvis Origenes, aut quis alius auctor homil. 29, sentiat eum per totos quadraginta dies fuisse tentatum.

^o Similia habet Leo Magnus serm. 4 de Quadrag., qui ideo diabolum Christum tentasse dicit, ut videret an Christus hujus esset conditionis, cujus erat corporis.

^p Ex codice Vatic. Alias, *intravit.*

^q Locum in plurimis editionibus corruptum restitui ex edit. Bonon. et ms. Vallicell.

^r Damascenus Orthodox. Fid. lib. II cap. 4 pag. 78: *Scire oportet quod hominibus mors est, hoc angelis esse lapsum; post lapsum enim non illis penitentia locus, ut neque post mortem hominibus.* Observandus locus contra Origenem et asceclas ejus, qui docuerunt dæmones tandem aliquando ad pristinam felicitatem redituros. Leontinus de Sectis, act. 40 pag. 350, de Origene dicit, credidisse eum *dæmones et angelos restitutum tri.* Testatur Photius epist. 1 pag. 2: *Matis dæmonibus antiquum locum et dignitatem patebantur; nam regressus illis ad cælestem gloriam partefactum tri docebant, unde exciderant.*

^s Ita explicatur ab interpretibus illud Evangelii *de omni verbo.* Cum enim homo constet anima et corpore; anima verbo Dei, corpus pane alitur. Est autem hic Hebraismus, ait Calmetus, ut verbum accipiatur pro qualibet re: *Nil non aptum cibo fit jubente Deo.*

^t Secutus est auctor Chrysostomum serm. de Jejun., et Genes.: *Jucundi sunt jejuniorum dies spiritale animarum ver. Vernam pro ver.* Vide Barthium Adversar. lib. X cap. 12, qui Chrysologum laudat. Ennodius, carm. 4:

Orbe captiva Venus alma fusa
Dotibus, florum per amœna ludens,
Dum facit vernum pretium et micantis
Sidere formæ.

Idem in præfatione carm. Epiph.: *Et pueritiæ adhuc in illo, et sæcularis licentiæ verna ridebant.*

spiritualium cernimus advenisse, sicut Christi milites, A deposito corporis animæque torpore, virtutum procedamus ad campum, ut membra quæ sunt nobis hiemali otio mollita, exercitio cœlestium roborentur armorum. Dedimus corpori annum, demus animæ dies; impendimus nobis tempora, tempus deputemus auctori; vivamus Deo paululum, qui sæculo viximus totum; seponamus domesticas curas, Ecclesiæ maneamus in castris; vigilemus in acie Christi; somnum cubilium non quæramus, jungamur fortibus; ab amplexibus separemur mollibus; amor nos teneat triumphorum, parvulorum non avocent blandimenta; auribus nostris insonet vox divina; familiaris strepitus nostrum non confundat auditum; ^a cibus parvus de cœlesti sumatur annona; terreni luxus copię non quærentur; in poculis sobrietatis mansura servetur; vires ebrietas ^b non enervet. ^c De stipendiis quidquid exuberat, ^d commilito pauper assumat; ^e pestilens effusio nil perdat; in conflictu habebis in auxilium, ^f esurientem socium quem cibabis. Sic muniti, fratres, ^g instructi sic, indicemus bella peccatis; statuamus criminibus pugnam, conflictum vitii nuntiemus, securi de victoria: qui nec arma cœlestia hostes poterunt superare terreni, nec divino regi adversa poterunt contraire mundana: nec ^h in procinctu fidei constitutos, prævenire poterit inimica subversio; neque cautos, vigilantes, sobrios, diabolus perturbare suis superventionibus prævalebit; certe neque nos taliter armatos publico conflictu provocare audebit: dolis appetere non præsumet. Animus in cœlesti speculo perseveret; diaboli fraudulentas et occultas de-

primat et declinet insidias. Est quidem diabolus per se nequam, fit tamen nequior provocatus. Audi Apostolum dicentem: *Diabolus sicut leo rugiens circum, quærens quem devoret* (I Petr. v, 8). Jejunantibus nobis, diabolus esurit, qui nostris semper saturatur ex culpis. Ille cibum nostrum deducit in crapulam: potum nostrum in ebrietatem diffundit, ut mentem faciat amentem, carnem luteam reddat, corpus animi domicilium, animæ vas, murum spiritus, virtutum scholam, Dei templum, in scenam criminum, in vitiatorum pompam, voluptatem redigat in theatrum. Capit ille satietatem, voluptatem percipit, expletur epulis, quando nos luxus solvit, libido stimulat, pompa rapit, impellit ambitio, urget ira, furor implet, succendit invidia, cupiditas inflammat, curæ sollicitant, lites vexant, lucra capiunt, usuræ vincunt, chirographa ligant, premunt sacculi, elidit aurum. Quando moriuntur virtutes, vivunt vitia, voluptas effluit, honestas perit, misericordia deficit, abundat avaritia, regnat confusio, succumbit ordo, prosternitur disciplina. Ista militant adversum militem Christi; istæ sunt satanæ cohortes, istæ diaboli legiones, ista sunt quæ mundum ⁱ sepulcris obsederunt, debellaverunt populos, vastarunt gentes, orbem totum duxere captivum. Ista sunt quibus nullus per se potuit ^j obviare mortalis: et ideo ad vincenda ista Deus venit ipse, cœli rex ipse descendit, ipse victor singularis advenit, jejunium quadragesimæ statuens in procinctu, ut quaterna decade jejunii ^k quadraturam mundi totam muro inexpugnabili communiret. Jeju-

^a Hoc est, parce vivamus de fructibus quos natura ipsa producit, non coquorum manus præparat. August. tom. X serm. 56 de temp. *Nihil prodest tota die longum duxisse jejunium, si postea ciborum suavitate, vel nimietate anima obruat. Illico mens repleta torpescit, et irrigata corporis nostri terra, spinas libidinum germinabit.* MITA. — De cœlesti annona: scilicet de divina Providentia, quæ nobis ad victum necessaria suppeditat. Judith. v, 14: *Annonam de cœlo consecuti sunt.*

^b S. Leo, serm. 8, de jejun. *Quotidiano enim experimento probatur, potus satietate aciem mentis obtundi, ciborum nimietate vigorem cordis hebetari, ita ut delectatio edendi, etiam corporum contraria sit salutis, nisi ratio temperantiæ obsistat illecebri; et quod futurum est oneri, subtrahatur voluptati.* Vide serm. 8 septim. mens. prope finem. Miles propter ebrietatem removetur a militia. L. Omne § Per vinum ff. de Re Milit. MITA.

^c Speciatim ad milites Cæsaris (scilicet Valentiniani III) loquitur, ut superflua pauperi commilitoni tradant. MITA. — merces diurna militum incerta, si Polybio fides. Hæc erat fortasse olim peditibus Romanis duorum obolorum, ductoribus quatuor, equitibus unius drachmæ. Sequioribus temporibus aurum et argentum minoris pretii est habitum, et stipendia largiori manu tribuebantur. Hæc apud SS. PP. quandoque dicuntur *ὀφθῶνα*. Ita sumitur illud Lucae iii, 6, ubi Gregorius Nazianzenus orat. 9 pag 155, Paris. 1650, Theophilactus in cap. vi ad Romanos pag. 60, Londini 1636, et in cap. iii Lucae, pag. 325. Jejunii autem cum militibus ad arma primo vere surgentibus aptissimam comparationem habes etiam apud Chrysostomum hom. 5 ad populum Antiochenum, Bernardum serm. 4 exhort. ad milites Templi, cap. 1, Antonium Pata-

vinum serm. 2 domin. 1 Quadrag.

^d Socium commilitonem, et socium contubernalem passim apud scriptores. Paulinus Nolanus ep. 25 pag. 162, *Socius contubernii mei.*

^e Dicitur pestilens effusio, quoniam in animæ perniciem diffunditur, quidquid in peccatis distrahitur.

^f Aliæ editiones, et nonnulla mss., *esurientem socium, vel esurie saucium.* Socium esurientem, hoc est pauper, quem si famescentem cibaveris, tibi sociabitur in bello, si non manibus, saltem oratione apud Deum.

^g Quod editi habent *sic instituti*, emendare placuit ex Latinio et ms. Vallicellano.

^h Ecclesia catholica dicitur *procinctus fidei*, hoc est murus, inexpugnabilis. Similiter jejunium est *procinctus* contra hostes, ut infra. Catholici dicuntur in *procinctu fidei* esse, quia jugiter parati sunt pro fide ipsa usque ad sanguinem pugnare, ut martyres faciunt. MITA. — *Procinctus* idem est ac *expeditio militaris.*

ⁱ Ammian. Marcell. lib. xxxi, pag. 579: *Obsessa a Marcomannis Aquileia, Opitergium excisum, et cruenta complura perceleri actu procinctus.* Paulinus Nolanus epist. 7 pag. 37: *De bucellato* (species panis militaris recocti) *Christianæ expeditionis, in cuius procinctus quotidie ad frugalitatis annonam militamus.*

^j Hoc est mundum replere sepulcris, propter innumera bella hinc secuta. MITA.

^k Catholicum sensum, quo docemur nullum hominum absque gratia Dei habituali posse viribus naturæ omnia vitare peccata, contra Pelagianos leviter tangit.

^l Orientem scilicet, Occidentem, Aquilonem, et Austrum; vel Asianam, africanam, Europam, et Americam, quæ forte tunc erant nota. MITA.

nium, fratres, scimus esse Dei arcem, * Christi castra, A mundi, et gloriam eorum, et dixit ei : Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me. O ausus diaboli ! Deo dicit, adora me : sed sensit mox virtutibus Deum, pœnis judicem, supplicem præmiis quem quærebat : nam Christi nomine, nomine jejunantis cepit ab obsessis corporibus effugari, et dare tremens illi gloriam, cui superbus callide irrogat injurias : jejuniis vicit, ut nobis vincendi vires, vincendi formam taliter largiretur. † Hoc, ait, genus non ejicitur, nisi in jejunio et oratione. † Jejunemus ergo, fratres, si volumus imitari Christum, si volumus fraudulentas diaboli superare versutias.

SERMO XIII.

De eisdem.

Ecce tempus quo miles procedit ad campum, recurrit ad Dei jejunia Christianus. Ecce tempus quo carnis otia, quo mentis ignavia, quo ventris cura, et tota est familiaris obsequii deponenda torpedo. Ecce tempus quo in armorum cœlestium meditatione, animæ et corporis exercendæ sunt vires. Ecce tempus quo residente Christo ^m astantibus angelis nostra luctaminis exercenda est fortitudo. Nunc est tempus quo gula cum jejunio, abstinentia cum crapula, cum luxuria castitas, cum perfidia fides, pietas cum impietate, patientia cum furore, cupiditas cum liberalitate, misericordia cum avaritia, humilitas cum superbia, sanctitas cum reatu, Christo remunerante configit. Si quis ergo, spectante Deo, cœlesti resonante jam tuba, angelico insistente occurso, cubiculi irretitus illecebris, enervatus mollitie palmarum, resolutus in totum jugalibus blandimentis, ad ^m exercitium virtutis venire neglexerit, perdit luctaminis præmium, virtutis gloriam, certaminis palmam, justitiæ coronam, * desertoris etiam crimine mulctabitur in raturum:

* Ambrosius tom. V. serm. 36, circa initium : *Cæstra enim nobis sunt nostra jejunia.*

† Ex Mita. Aliæ editiones, *servavit.*

‡ Consonat Chrysostomus hom. 22 tom. VI: *Adam ex incredulitate et propter cibum lapsus est. Isidorus Peleusiota lib. 1, quest. 69 : Annon gula primos parentes deliciis expulsi ? Vide Ambrosium lib. de Elia et jejunio cap. 4, post medium. Basilium hom. de jejun., etc.*

§ Hæc eadem Isidorus loco cit. Apposite S. Eligius episc. Noviomen. hom. in dom. 1 Quadrag : *Noe vir sobrius, mundo pereunte, inter undas diluvii servatur.*

¶ Ex ms. Vallicell. Male editi quidam, *Perducere.*

‡ Alii, *perduxit.* Non una est SS. PP. de ascensione Elie sententia. Alii putant eum non in cœlum, sed quasi in cœlum ascendisse. Theodoretus in psal. xxiv, pag. 486 : *Magnus Elias assumptus est quidem, at non in cœlum, sed tamquam in cœlum.* Apud Athanasium orat. de assumpt. Christi, tom. II, pag. 4. *Assumptus est Elia tamquam in cœlum.* Vide etiam (nos enim chartæ parcimus) Theophylactum in cap. xxiv, Lucæ pag. 546 ; Chrysostomum homil. 87, quæ est de Ascensione, tom. V, pag. 600 ; Œcumenium in cap. 1 Actorum. Causam vero cur ii alique decepti sint, in lectionem Septuaginta Interpretum in II Reg. II, 11, Suicerus refundit. Alii cum Scriptura, quibus et noster assentitur, docent Eliam in ipsum cœlum assumptum fuisse. Idem Chrysostomus hom. 121 tom. VI, pag. 792, et homil. 2 ad populum Antiochenum tom. I pag. 37 edit. Paris. ; Gregorius Nazianz. orat. 34, pag. 549 ; Tertull. lib. v adversus Marcionem cap. 12 pag. 795.

§ A Chrysostomo tom. VI homil. 84 Joannes dicitur *ἀστρος, inedia laborans.* A Gregorio Nazianz., orat. 29 pag. 633, *ἀστροφος, impastus.*

‡ Nam et initio mundi suasit Evæ ut amputaret jejunium. Ex Mita. Satis a longe petium. Crederem hic *vetustas* apponi, pro *fraudentas*, ut infra *fraudentas diaboli versutias*. Sic Claudianus de Rufino, hominem *vaserrimum velulam vulpem* nuncupavit.

† In editis, *perperam, lucessit.*

‡ Sic emendat Latinius quod habent omnes lexicæ *addicat.*

‡ Sequitur Chrysologus ordinem tentationum, secundum Matthæum ; quem genuinum esse inde constat, quod in nonnullis veteribus exemplaribus, quæ vidisse testatur Faber apud Jansenium Concord. cap. 15 idem sit et apud Lucam, ut notat Stapulensis. Et illud *ἵππευς*, ubi melius connectitur quam cum impudentissima illa adorationis tentatione, quæ tertia est apud Marcum, apud Lucam secunda. At nimirum an hoc potius vel illud antea factum, nihil tamen ad rem, dum omnia esse facta manifestum sit, inquit Augustinus lib. II de Consens. Evangel. cap. 16.

† Ex ms. Vallicell. Editiones nonnullæ *assensum.*

‡ Nescio quid simile S. Asterius episcopus Amasæe hom. 8 in ingres. jejunior. : *Noveris, o homo, ejus qui jejunit domus custodes esse angelos, et nostri veluti continui stipatores.*

‡ Alias, *exercitum virtutis.*

‡ Transfugarum et deficientium poena varia apud varios fuit. Lib. III de Re Milit. I. *Desertor.*, cap. 6, de Re Milit. ; Cod. de Desert. lib. XII. Vide Alexand. ab Alex. lib. XII cap. 13.

Hodie, fratres, Christus rex noster commilitones suos de evangelico allocutus est tribunali, indixit hostibus bella, promisit præmia pugnaturis, retulit bellorum causas, inimicorum dolos prodidit et conatus; ubi, et quando, et quomodo confligendum sit nobis triumphali constitutione signavit. Et quamvis solus possit obtinere victoriam, propter nos tamen, et nostram formidinem, adesse tota jussit^a præsidia de supernis. Qui ergo ista noluit audire, qui statuta regis nostri talia, et tanta, scire contempsit, judicate si non ipse se exiit nostræ militiæ sacramentis, et cælesti contubernio reddidit, et fecit extorrem. At vos, fratres, qui sequi vultis in hoc Quadragesimæ jejunio jejunii Dominici formam, pugnatos vos, sicut prædiximus, contra vitiorum turmas, contra acies criminum, contra infirmes concupiscentiarum formas, contra dæmonum^b totas aërias, totas diffusas, et innumeras legiones, triumphaturos vos ex ipsis quæ Dominicum jejunium consequuntur tentationibus approbate. Ubi enim Dominus Quadragesimæ jejunium indefesso illo virtutis suæ aggressus est documento, mox diabolus occurrit pugnaturus dolis, quia jejunanti viribus obsistere non valebat. Quantum enim crapulationi deditis^c dominatur et ebriis, orantes timet tantum, tantum refugit ille jejunos, dicente Domino: *Non ejicitur nisi in jejunio et oratione* (Matth. xvii). Sed qua fraude diabolus tentare ausus sit, audia-

^a Hilarius Comment. in Matth. iii pag. 679 § 5: *Post hæc ergo diaboli fugam angeli Christo ministrant, ostendentes a nobis victo calcatoque diaboli capite, et angelorum ministeria, et virtutum in nos cælestium officia non defutura.*

^b Hieronym. tom. VI super cap. vi Epist. ad Ephesios pag. 452, E: *Hæc astem omnium doctorum opinio est, quod aer iste, qui cælum et terram medius dividens inane appellatur, plenus sit contrariis fortitudinibus, id est dæmonibus. Apposite ad rem nostram Gregorius Moral. lib. xiii cap. 17; Bernardus tom. II serm. 63 de statu purgatorii art. 1 cap. 5. Nescio autem, et nec affirmare auserim vel negare, fueritne Chrysologus ex opinione eorum qui dæmones ex materia aërea subtiliorique, ita ut morti non sit obnoxia, creatos fuisse crediderunt. A qua non multum visus est abhorre Augustinus lib. iii de Genes. ad Litteram cap. 10 tom. III pag. 113, E, edit. Antwerp. 1700. Et si dæmones aëria sint animalia, quoniam corporum aëriorum natura vigent, et propterea morte non dissolvuntur, quia prævalet in eis elementum, quod ad faciendum quam ad patiendum est aptius. Ad Paulinum tamen epist. 95 hæc de re scribens, rursus simili quodam modo disputat, sed ab eo tandem petit, ut si quid aliquid excogitaverit, vel ab aliis acceperit se faciat certiorum. Tatianus Assyrius orat. ad Græcos pag. 154: *Dæmones omnes non carnea, sed spiritali concrectione constant, qualis est ignis et aeris.**

^c Vide Clementem Alexandrinum Strom. lib. ii cap. 4 et Pedagog. lib. ii cap. 1 pag. 148, D, ubi ebriis et helluonibus dicit præesse dæmonem, quem non veretur appellare *κοιλοδαίμονα*, dæmonem ventriloquum, dæmonum omnium pessimum et perniciosissimum.

^d Sane diabolus non solum ex prophetis, et ex eis quæ nato Christo acciderant, et ex Joannis testimonio, sed etiam ex vita immaculata agnoverat Christum Filium Dei esse. Suspiciabatur autem ne adoptivus. Videatur Augustinus tom. VII, lib. ix, pag. 179 de Civit. Dei cap. 21 et omnes enarratores in illud D. Jacobi xi, 19: *Dæmones credunt et contremiscunt.*

mus: *Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant.* Audistis quid de jejuniis ipse sentiat, et judicet inimicus. *Si Filius Dei es.* Videtis quia jam non hominem, sed^d Dei Filium credit, quem liberum a ventris conspexerat servitute. Sensit, sensit diabolus jejunium cunctis virtutibus anteferri. Joannem viderat urbium delicias, aqualentis eremi habitatione mutasse, molliem carnis vestis asperitate calcasse, agresti cibo mundi totam frenasse luxuriam, et, quod solum deitatis insigne est, hominibus^e dimisisse peccata. Et tamen non ei dixit: *Si Filius Dei es.* At ubi Dominum vidit jugiter jejunantem, proclamat: *Si Filius Dei es* (Matth. iii). Errat diabolus, qui contra Dominum astutiæ suæ nequitas et argumenta jaculatur. *Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant.* Quid est quod jejunante Christo Deitatis signa tota in sola panis promissione perquirat? Et quem Dei Filium continua^f jejunii significatione præsentit, esse Dei Filium de provisione panis, de cura ventris desiderat approbare? *Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant.* Quare non dixit: *Si Filius Dei es, dic ut homines, aut angeli, aut aliquid aliud fiant, sed dic ut lapides isti panes fiant?* Signum panis petit, qui signum jejunii pertimescit. Signum panis petit, ut jejunii tremendum sibi refugiat signum. Panem malus ingerit^h consultor, ut virtutem mutet, ut propositum

^e Virgilius I Georgic.: *Squalent abductis arva colonis.*

^f Quia dabat baptismum penitentiae in remissionem peccatorum: non quod baptismus Joannis per se daret remissionem peccatorum; sed quia ad illam comparandam homines excitabat per penitentiam. Vide infra serm. 457. MITA. — Hæc quæ sequuntur ex Latino: Contrarium asserit infra serm. 59. Locus notandus, sed repudianda sententia omnino videtur. Dei enim solius est peccata dimittere, nec unquam legitimus potestatem dimittendi peccata prius collatam fuisse apostolis suis a Christo, nisi post resu rectionem; tunc enim tributa sacramentis novæ legis gratia, et inspirato Spiritu sancto in apostolos, virtus remittendi peccata collata est apostolis. Joannes autem ingenue fassus est, et, demonstrato Jesu vero Dei Agno, ab eo peccatorum remissionem mundo esse dandam confirmavit. Idem asserit Basilius serm. 2 de Baptis. Hæc Latinus. Non desuere tamen ex Patribus qui a baptismo Joannis peccata rebantur dimitti, dispositive tamen, et præparando homines ad penitentiam per quam consequimur gratiam. Unde Justinus martyr vocavit baptismum Joannis *Prædidium evangelicæ gratiæ*. Basilius ipse a Latino laudatus, tom. II lib. i de Baptis. cap. 2 pag. 632, licet ubique prædicet baptisma Evangelicum excellentius esse baptismo Joannis: *Simul atque ad gratiam Dei, et Christi ejus aliquis accesserit, quantacumque et quæcumque peccata fuisset confessus, et baptizabatur in Jordane fluvio, et statim gratiam consequeretur peccatorum.*

^g Hoc est: quamquam assidui jejunii demonstratione dæmon argumentatur Jesum esse Filium Dei, quid est quod firmius has cupit argumentationes stabilire, si Jesus sibi metes esurienti provideat panem. MITA.

^h Ex ms. Vatican. Allas, nec male, *Consolator*. Inferius vero, *virtutem mutet*, ait, scilicet, *tollat, evertat*: verbum hoc sensu passim usitatum apud Plautum.

violet jejunantis. Sed videamus quid responderit de pane Panis qui de caelo descendit : *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* Quam vere vivit in verbo Dei, Dei Verbum. Quam vere panis non indiget pane. Quam divine lapides convertit in homines, qui de lapidibus Abrahamæ filios ad intellectum suæ majestatis exsuscitat. Et quia impudens inimicus nescit semel vinci, ad multiplicem vincens triumphum, *Status Dominum super pinnaculum templi, et ait : Si Filius Dei es, mitte te deorsum (Matth. m, 12).* O signum ! Mitte te deorsum : convenientius dixerit, Si Filius Dei es, ascende ad caelum, cum sit hominis utique ad ima cadere, Dei sit ad superna conscendere. *Si Filius Dei es, mitte te deorsum.* Sic suis suadet, sic suis providet semper ; sic suos elevat, ut de alto præcipitet validius in ruinam. *Si Filius Dei es, mitte te deorsum.* Consiliis suis diabolus se prodit, *Mitte te deorsum.* Lapsus quærit, præcipit imperat, et tali consilio, per Africam martyres facit, sine clamore, dicendo : Si vis martyr esse, mitte te deorsum, ut eos impellat de alto ad mortem, non de humili tollat, et elevet ad coronam. Et sicut se diabolus consiliis suis prodit, ita responsione sua Dominus se revelat, dum ait :

^a Augustinus tom. III in Psal. XLVI : *Qui orant lapides, nisi gentes, quæ lapides adorabant ?* Intelligit ergo Chrysologus Deum ex lapidibus, id est gentilibus, Abrahamæ filios, id est fideles excitasse. Hæc eadem Ignatius in epist. ad Magnesios pag. 59, Clemens Alexandrinus in Protrept. ad gentes pag. 3. Aliam allusionem eruit Chrysostomus hom. 11 in Matth., tom II pag. 961, quasi incredibile videri non posset, et Deus ex lapidibus faciat liberos Abrahamæ, cum ipse Isaac ex Abrahamo jam ætate natus sit. Nam effectum Abrahami corpus lapidi comparatur Isa. LI. Hanc sententiam tueri Theophylactus in m Matth. pag. 19. Photius autem epist. 77 pag. 25, 126, post hæc sententias enarratas, laudat mentem eorum referentium hæc ad conversionem Judæorum, qui tempore Dominicæ passionis, cum saxa omni sensu destituta scindi viderent, Christum vera fide amplexi sunt. Nec dissentit Theophylactus ipse l. c. : *Excitantem autem Deus filios Abrahamæ ex lapidibus. Quando ? Cum multi, eo cruci affixo, vidissent ruptas petras, et credidissent.* Auctor autem noster hæc satis apposite ingerit, cum loqueretur Ravennæ, quod plures ex gentilibus Roma illuc convenissent, ut in Cæsaris aula frequentes essent.

^b Quæstio olim fuit an Christus revera et corpore super pinnae Templi fuerit constitutus. Negat id inter alios vetustus auctor de oper. Cardin. apud Cyprianum de Jejunio et Tentatione pag. 425. Cui sententiæ non adherendum. Quis enim sola mentis cogitatione in sublime actus in præcepis sedare potest ? Christus ergo vere a terra attolli debuit, ut locus esset tentationi. Quid autem fuerit pinnaculum, ubi Jesus fuerat constitutus, ego frustra tentarem, nisi facem præberet doctissimus Lamy de Templo pag. 708. Ambiguitatem quæ est in voce latina Templi, fons Græcus aufert. Erat inquit, τὸ πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ, nomen autem τὸ ἱερὸν, distinguendum est a τῷ ἱεροῦ, quod proprium est ædis sacræ. Itaque erratum hucusque ab iis, qui opinabantur Jesum adductum a diabolo in summitatem ædis sacræ. Non enim legitur τὸ ναοῦ, sed τὸ ἱεροῦ. Nomen autem πτερύγιον, quod legitur in Matthæo et Luca, non esse Græcum putat Grotius, sed hellenismum, quod Hellenes, sive Judæi adumbrarunt ex Hebræo *canaph*, quod est margum, oram, summitatem. Omnia autem ea ædi-

^A *Non tentabis Dominum Deum tuum (Deut. vi).* Se utique Dominum, se utique Deum intelligi voluit, hæc dicendo, qui non de pinna templi tantum se dedit ad terram, sed e caelis se ad inferos usque jactavit, ut non cadentium forma, sed esset resurrectio mortuorum. Advertite, fratres, si possit sævius inimicus, quamvis sæpe victus, homini cedere, qui audit et sentit Dominum Deum, et tamen adhuc tentare non desinit. *Posuit eum super montem cocceum et ostendit ei omnia regna mundi, et gloriam eorum, et ait illi, Hæc omnia tibi dabo si prociens adoraveris me.* Hæc dicit, non qui possit dare, sed fallere ; nec promissa conferre, sed ipsa auferre promissionibus, quæ habentur. *Hæc omnia tibi dabo.* Offert quæ Dei sunt Deo, auctori quæ auctoris sunt ^B repromittit : suadet ut adoret ab omnibus adorandas, et, cæcatus ausibus suis, ante judicium judicij quemadmodum simplices deciperet confitetur. Cui Dominus non tam testimonio legis, quam divinitatis suæ respondet imperio : *Dominum Deum tuum adorabis (Deut. vi), tu Dominum Deum illum, cui genua flectunt omnia non solum cælestia et terrestria, sed etiam inferna (Philip. II).* Adorabis ergo tu in inferno stridens et ejulans eum quem ad te adorandum mode

ficia, quibus atria Templi circumdabantur, habebant τὰ πτερύγια, summitates, quibus coronabantur muri, ne quis ex illis caderet et simul ut tutius possent propelli hostes, qui muros scandere tentarent. Vide Josephum de Bello lib. v cap. 4, et Antiquit. lib. xii, cap. item 9. Credimus igitur in hoc Evangelij loco, in quo versamur, sermonem fieri de pinnaculo porticum, quæ atrium gentium circumdabant, quarum pars meridionalis imas despiciebat vallas, quæ despectari non poterant, inquit, Josephus, *absque vertigine, visu deficiente ob nimiam profunditatem.* Nullus aptior præcipitio locus. Summum autem ædis sacræ fastigium horrebat verubus, quibus abigebantur aves, nec locus erat idoneus in quo diabolus sisteret Jesum.

^c Similia velut ovo ovum habet Maximus Taurinensis homil. 4 de Jejun.

^d Editi, *conclitibus suis ac, etc.* Severianus ex castigatione Meursii pag. 131.

^e Hac de re Augustinus hæres. 69, et lib. 1 de Civit. Dei, a cap. 17 usque ad 28, et ffb. II contra epistolam Gaudentii. MATA. Loquitur Auctor de falsis martyribus Donatistarum, quos Augustinus in lib. 1 de Hæresibus, hæres. 69, tom. VIII pag. 16 recentioris editionis : *Vocantur Circumcelliones genus hominum agreste et famosissimæ audaciæ, quique in utriusque Numidiæ partibus tanquam monachi cenabantur. Hi per mortes varias maximeque præcipitiorum (unde apte hic eorum mentio apud Chrysologum) et aquarum et ignium sibi vitam adimere consueverant. Aliquando quos obvios invenerant rogabant, ut in eos violentas manus injicerent, mortem illis comminantes, ni fecerint. Sed quam Augustino Auctor noster cohæreat, advertat lector ex verbis ejusdem ad epistolam Gaudentii lib. 1 tom. III p. 442 : Ipse ut se de pinna Templi præcipitaret, etiam ipsi Domino audacissima tentatione suggesti. Ad diabolum sine dubio pertinetis, cum tria genera mortis, aquam, ignem, præcipitium in vestris mortibus frequentatis.*

^f In antiquo Matthæi textu non *cadens*, sed *prociens* legunt cum Nostro Ambrosius serm. in domin. 1 Quadrag., Chrysostomus hom. 15 in Matthæum ; Maximus hom. 1 et 2 de Jejun. et tentat, etc.

temerarius desertor invitas. Itaque diabolus toties, et taliter repercussus a Domino, circa nos servos ejus modo toto furore discurrit; et sicut Christus milites suos, ita ille suos alloquitur, et armat ministros. Dicit ergo diabolus: Tempus nos modo graviter jejunii observatione debellat: per gulam, ^a per crapulam, per ebrietates, per luxuriam, homines attentare non possumus; armate lites, seminate discordias, excitate odia, concitate iras, inspire mendacia, extorque perjuriam, suggerite blasphemias, vaniloquia diffundite, infundite dolos, conflante avaritiam, lucra turpia provide, ut quod venter modo ad luxuriam non dependit, vel sacculus claudat, et reponat ad poenam. Cavete ante omnia ne misericordia, ne eleemosyna, ne humanitas præteritos labores nostros debeat, præsentis auferat, tollat futuros. Sed nos, fratres, et nostri regis agnoscentes monita, et quæ diabolus suis mandaverit audientes, jejunia nostra sine lite, sine clamore, sine ira, sine dolo, sine simulatione, cum tota misericordia, charitate, pietate peragamus: ut Dominus Christus, qui, spretis pecorum cruentis victimis, spiritus contriti et contribulati cordis sacrificium requisivit, cum silentio pacis jejunii nostri hostias placatus et propitiatus assumat.

SERMO XIV.

De fructibus eleemosynæ, in psalmum xl.

Præliorum peritis militaris tuba personat disciplinam, imperitis tantum terrificum dat clamorem; ut magistra bellorum dat suis vires, hostibus dat pavorem. Qui sine tuba dimicat, miles non est: fertur furore, non prælio; virtute non agit, sed periculo; quærit perire, non vincere. Hoc diximus, ut Christi miles intelligat cælestis quare provisa sit cantilena. Constituti in campo sæculi pugnam cum diabolo, cum vitiis sustinemus. Quoties ergo nobis intonat propheticus clangor, toties nos in pace cautos, et in acie fortes, et in prælio reddidit invictos. Namque hodie ^b beatus Psalmista ad intelligentiam nos supernam convocat ^c per clamorem: *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem* (Psal. xl, 2). Et quæ est intelligentia, ubi est, ^d professa paupertas? Vis est intelligentiæ, si rimetur viscera, si deprehendat occulta, si tecta nudet. Verum subjecta oculis,

^a Laudat locum hunc Valesius in notis ad Ammianum Marcellinum pag. 578 col. 1. Aitque hujus temporis Latinos auctores crapulam ab ebrietate distinguere. Chrysologus sermone superiori: *Cibum nostrum in crapulam, potum in ebrietatem diffundit.*
^b Cum David a Patribus communiter audiat Psalmista, patet Chrysologum hujus psalmi xi reputasse eum auctorem contra eos qui non satis recte Ezechiaë ascripserunt.

^c Moris erat in veteri Ecclesia, ut sacræ Scripturæ a lectoribus, quorum munus erat, alta voce populo pronuntiarentur. Qua lectione absoluta antistes concionabatur. Justinus martyr. apolog. 2 pag. 98, C, edit. Coloniens. 1686: *Commentaria apostolorum, vel scripta prophetarum leguntur quousque tempus fert. Deinde lectore quiescente præsidens orationem habet, qua populum instruit, et ad imitationem tam pulchrarum rerum cohortatur.*

^d Hoc est aperta et manifesta. MITA. Intelligit

A exposita in publico, ingesta rebus, non est intelligere, sed videre. Nuditate algidus, tabidus fame, siti aridus, lassitudine tremens, defectu luridus, quod egenus sit intelligere? quis labor? Et si labor intelligentiæ nullus est, unde est intelligentiæ fructus? Oremus, fratres, ut ipse nobis intelligere intelligenda concedat, qui se intelligi in paupere ^f sic demonstrat. Quod ipse qui cælum tegit sit nudus in paupere, quod in esuriente esuriat saturitas rerum, quod sitiati in sitiante fons fontium, intelligere quomodo non magnum est? Quomodo non beatum intelligere, quod ei sit ampla paupertas, cui angustum est cælum; qui ditat mundum, quod egeat in egente; quod frustum panis, aquæ calicem dator omnium quærit; quod se Deus amore pauperis sic deponat, ut non adsit pauperi, sed ipse sit pauper? Hoc cui videre dederit Deus, ipse videt. Sed quomodo aut in se transfuderit pauperem, aut se in pauperem fuderit, dicat ipse jam nobis: *Esurivi*, inquit, *et dedistis mihi manducare.* Non dixit esurivit pauper, et dedistis illi manducare; sed esurivi ego, et dedistis manducare mihi (*Matth. xxv, 35*). Sibi ^g datum clamat quod pauper acceperit, se manducare dicit quod comederit pauper; quod bibit pauper; sibi testatur infusum. O quid agit amor pauperis! gloriatur in cælo Deus unde pauper erubescit in terra, et hoc reputat in honorem sibi, quod pauperi computatur injuria. Dixisse suffecerat; ^h dedistis mihi manducare, dedistis mihi potum; sed præmittit, *Esurivi, sitivi*, quia parvus fuisset amor pauperis quod pauperem suscepisset, nisi et passionibus suscepisset: et certe verus amor non nisi passionibus probatur. Verus amor est fecisse suas ⁱ angustiati angustias: nimis est quod sapit Deo pauperis cibus, qui totius creaturæ bona non esurit, saginatum se in esca pauperis prophetizat in regno cæli, coram omnibus angelis, in conventu resurgentium. Quod Abel passus sit (*Gen. iv*), quod servavit mundum Noe (*Gen. vi*), quod Abraham fidem suscepit (*Gen. xv*), quod Moyses legem tulit (*Ex. xx*), quod Petrus crucem resupinus ascendit, Deus tacet, et hoc clamat solum quod comedit pauper. In cælo prima est ^j esurientis annona, prima stipendia pauperis tractantur in cælo, erogatio pauperis prima divinis ^k scribitur in diurnis.

D Auctor nos debere aliorum indigentiam rimari, occultæque miseræ subvenire, non tantam aperte omnibus. Chrysologo Petrum Damianum supparem vide opusc. 9 de eleemosyna cap. 3 pag. 474 edit. Lugdunen. 1625.

^e Castillo Colonien. 1 et ms. Cesenæ habent *quis laborat?*

^f Ex PP. ampla testimoniorum strues afferri posset, qui psalmi locum hunc de Christo paupere intelligunt. Jacobus Billius in sua Anthologia sancta vocat pauperem *larvam Dei*.

^g Castillo habet *datum æstimat*.

^h Verba hæc in editis multis perperam sublata sunt.

ⁱ Alias, *angustiantes*.

^j Hoc est, prima causa quæ discutitur in cælo est cibus pauperi donatus, et stipendia eidem erogata; hoc enim in capite divinorum codicum notatur, ut primo se legenti pateat. MITA.

^k In diurnis enim quidquid dietum fiebat describe-

Beatus cujus nomen toties Deo legitur, quoties ratio pauperis recitatur in cœlo. Sed istius beatitudinis audiamus et fructum, *In die mala liberabit eum Dominus*. Qui se novit per mala sæculi vitam ducere, eleemosynæ semper secum auxilium ducat, ad præsidium sibi turmas pauperum vocet, in pastu pauperum largus prorogator exuberet, pauperum a frequentet donum, non trepidet erogando; deficere nescit cui porrigit manum parcus acceptor; exhauriri thesaurus is non potest, de quo sufficit nummus: *In die mala liberabit eum Dominus*. In die mala illi Deus liberator assistet, qui a malis pauperem liberavit. In angustiis illum Deus clamantem audiet, qui pauperem cum clamaret audivit. Non videbit diem malum, qui dies bonos habere pauperem fecit. Videbit diem malum, qui diem iudicii sine advocacione paupertatis intraverit: Sine causa accusant peccata, quem pauper excusat. Excusari non potest, quem fames pauperis accusarit. *Dominus, ait, conservet eum et vivificet eum*. Non dixit, conservat et vivificat; sed dixit, conservet et vivificet. Dixit, non ut denuntiantis vox sit ista, sed rogantis. Qui audivit rogante megenum, ecce audivit orbe toto pro se Ecclesiam sic rogantem: *Dominus conservet eum et vivificet eum*. Conservet, ne rapiatur ad pœnam; vivificet, ut resurgat a mortuis et recipiat vitam. *Et non tradet eum in manu inimici ejus*. Cujus inimici? nempe diaboli: ipse est inimicitiarum princeps; despicit inimicos, qui ipsum inimicitiarum calcarit auctorem. *Dominus autem adjuvet eum super lectum doloris ejus*. Exsequitur propheta omnes ærumnas fragilitatis humanæ. *Dominus autem adjuvet eum super lectum doloris ejus*. Quis est lectus doloris nostri, nisi corpus nostrum? in quo anima jacet, et jacet dolens, et dolet, quæ cœlum repetere cupiens premitur corporis terra. *Universum stratum ejus versasti in infirmitate ejus*. Justum non versat in stratum, nec injustum; sed stratum Dominus versat infirmo. Caro ergo est, quæ versatur et versat. Ipsa

est ergo quæ in adversis volvitur, in prosperis versat. Dominus ergo versat stratum nostrum, quando nobis adversa vertit in prospera: et quia in lecto doloris, hoc est in lecto corporis aimumolvebatur ægrotus, ipse qui volvebatur, proclamavit: *Ego dixi, Domine, miserere mei, sana animam meam, quia peccavi tibi*. Quia per consensum carnis sentit animi se contraxisse languorem, ut anima sanetur, implorat: et misericordiam petit fidens, quia in pauperem misericordiam fecit. Beatus qui fenerando pauperi, ipsum sibi iudicem præstitit debitorem.

SERMO XV.

De centurione.

Audituri estis hodie, fratres, quemadmodum cohortis Romanæ centurio dux factus est militiæ Christianæ; et merito, quia ante cœpit docere quam credere. *Venit, inquit, Jesus Capharnaum, et accessit ad eum centurio rogans et dicens: Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, et male torquetur. Et ait illi Jesus: Ego veniam et curabo eum. Et respondens centurio, ait: Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus: nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, et dico huic, Vade, et vadit; et alii, Veni, et venit; et servo meo, Fac hoc, et facit* (Matth. viii, 5). Videtis centurionem, antequam discipulatus subiret officium, locum magisterii fuisse sortitum. Præbet enim petendi formam, dat normam credendi; fidei pandit causas; virtutum commendat exempla, qui nondum christianæ scholæ ingressus est disciplinam. *Accessit ad eum centurio rogans eum*. Hoc est sapere, non rogare. *Puer meus jacet in domo*. Causas pueri quasi magister agit: vere centurio, qui stipendia terrena centenarium cœli mutavit in fructum, et servitutem militiæ sæcularis in divinam sustulit dignitatem. *Domine, puer meus jacet in domo*. Qui vocat Dominum, fatetur suam fideliter servitu-

batur. *Diurna pictacia* in leg. 2 Codicis Theodos. de erogat. Milit. Græcis ἡμερησίαι, diurnum. Videsis Pignorium de Servis pag. 315. Vetus marmor apud eundem:

PROC. AB EPHEMERIDE PROC. A MANDATIS
PROC. AD PRÆDIA, etc.

Idem vero ab *ephemeride* ac a *diurno*. Diurnarii autem, quorum meminere Valentinianus et Valens AA. lib. viii Cod. Theodos. de Cohort. Princip. non hujus loci sunt, sed ejusdem ordinis cum *scribendariis, tabulariis*, et id genus aliis.

^a Sic ex ms. Vallicell. et Vatic. Alii, nec improprie, *Domum*.

^b Apud Ovidium Fast. lib. v, *Intrare mentes*.

^c Ita legit Arnobius, Cassiodorus.

^d Ambrosius tom. III lib. v in Lucam pag. 463, L, edit. Parisien. 1551: *Lectus doloris, in quo anima nostra gravi conscientie ægra cruciatu jacebat*.

^e Mirum quanta caligine in nonnullis editionibus obruatur locus hic, qui Latinio etiam negotium facesserat.

^f Vide Augustinum, enarrat. in hunc psalmum.

^g Gregorius Nazianzenus in Tetrasticis:

Ac debitorem præter omnibus Deum
Frustrò rependit acceptra qui cœlestia
Alta tegique pauperes pascens Deum.

PATROL. LII.

^h Tunc temporis Judæi subjacebant Romanis: et Romani non tantum in Judæa, sed et in aliis imperii sui partibus, in primoribus civitatibus, militum præsidia servabant ad continendos in officio populos. Horum autem minor numerus Cæsareæ, Capharnaumi, etc., quam Hierosolymis. Vocem Romanam centurio veluti notissimam Syrus retinuit. Vide Grotium hic; et de centurionis munere consule Vegetium lib. ii cap. 14. Addam tantum centuriones apud Romanos quondam vocatos vites, iis enim ab imperatoribus dabatur vitis ad plectendos milites. Sceva apud Lucanum vi, 145.

..... Ibi sanguine multo
Promotus latiam longo gerit ordine vitem.

Vide Salmasium in notis ad Spartianum; Eusebium Historia Ecclesiast. lib. viii cap. 15, pag. 341 recent. edit., ubi locus implexus esodatur a Valesio in notis.

ⁱ Latinius legit *rapere*, et fortasse melius. Attamen lectionem codicum retinui, utpote iis quæ præcedunt magis congruam.

^j His similia Ugo cardinalis super lib. I Reg. viii: *Tribunus et centurio sunt nomina dignitatum: numerantur autem inter angarias, exactiones et servitutes*.

tem. Et quomodo hic centurio, qui sic agnoscit Dominum, a puerum suum ausus est profliteri; quasi nesciens b servi peculium ad Dominum pertinere? Aut ignorat communia qui docet tam secreta, tam profunda? *puer meus*. Memm dico quia jacet: si tuus esset, Domine, non faceret. Probat hoc propheta, cum dicit: *Ecce nunc benedicite Dominum, omnes servi Domini, qui statis in domo Domini (Ps. cxxxiii, 1)*. Qui statis, non jacetis, ait; stant servi tui, hominum servi jacent. Puer meus qui jacet, ut tuus sit, surgat: meus, quia c paralyticus: ut tuus sit, jam sanetur. Meus, quia male torquetur; ut tuus sit, jam non sit in pœna. Domine, tuos servos non decet malis subjacere, injuria est tua tuorum pœna servorum; tuos servos possidere non debet vis malorum; servi tui etsi patiuntur mala, non patiuntur ad pœnam, sed subeunt ad coronas. Adversa illis non sunt necessitatum causæ, sed sunt causa victoriæ. Servi hominum sunt, qui mala patiuntur inviti, quia illis in desperatione sui domini nequeunt subvenire. Tu autem, Domine, cui virtutes serviunt, curationes parent, obtemperant sanitates, quomodo computabis servum tuum, quem servum tantorum conspicias esse morborum? Nota est circa malos bonitas tua, pietatem tuam etiam impii constituentur, clamant exteri misericordiam tuam. Hunc tuum dicerem, quem jacentem tua benignitas non requirit? *Jacet in domo, et male torquetur*. Hinc est quod offerre eum, et offerre tibi, d pœnæ non sinit magnitudo, ne e familiaris infirmitas publice f ostensa et dolori sit, et pudori. Movit centurio judicem talia et tanta dumperorat; et sic movit, ut ad servum suum cœli Dominum ipsum ire velle perficeret. *Ego, inquit Christus, veniam et curabo illum*. Fratres, non centurio

A ad pietatem pietatis traxit auctorem; neque ad hoc ille ire compulsi Christum, ad quod venerat Christus: sed centurio magis sic sentire, e sapere sic docetur, quare ad servum in servo venerit Christus; quare ad hominem h in homine venerit Deus; utique ut levaret jacentes, elisos erigeret, solveret compeditos, et eos quos jam nemo nec afferre, nec offerre poterat, ipse operis sui vector elementissimus bajularet. Sed jam quid responderit centurio audiamus: *Domine, inquit, non sum dignus ut intres sub tectum meum*. ¹ Dedit debitum de humilitate responsum; et ipsam esse Dominum singulari pavore signavit, deducere dum veretur i ad animæ suæ domum, ad secretum cordis sui, ad tectum suæ conscientiæ, ad penetrabile mentis, in quo familia cogitationum incondita et confusa versatur; nec patitur aulam pectoris humani sine vitiorum strepitu in sinceritatis silentio permanere. Magistro ergo timore respondit: *Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum*. Hinc est quod Petrus, ubi Christum rerum cognovit auctorem, exclamavit dicens: *Exi a me, Domine, quia peccator sum (Luc. v)*. Sic eum Petrus exire a se rogat, quomodo centurio eum ad se supplicat non venire; h agit enim uterque ne indignitas hospitii in hospitii l manet injuriam. *Non sum dignus ut intres sub tectum meum*. Hoc benedictum esset antequam Deus hospitium nostræ carnis intraret: at nunc quid sic centurio tectum suum Christum velat intrare, quem totum videt intra tectum sui corporis jam manere? Fratres, centurio jam videbat in Christo corporis sui formam, sed passiones in illo sui corporis non videbat. Natus est in carne Christus, sed natus est de Spiritu sancto: accepit hospitium carnis, sed in aula virginis, ut m et veritas esset corporis humani, et de pollutione humani corporis nil

* Hoc est, quem suum esse proflitetur. Puer autem servum significat, ut ex collatione Lucæ vii, 3. Hebræi enim ita loquuntur I Reg. cap. xx, 14; Esther ii, 2; sed et gentiles. Aristophani *καία*, Terentio, Horatio, et Ciceroni *puer servum* notat. Mos enim veteribus, inquit Grotius, dura molliter offendi. Vide Servium in illud Virgilii: *Claudis jam vivos, pueri*; Et Plinium in Epistolis, unde hodie quoque ad tollendam servorum co. utinam familiaris vocantur. Verum morem veluti vetustum notat Macrobius lib. i cap. 2 pag. 210 edit. Pat.: *Nam et majores nostri omnem dominis invidiam, servis contumeliam detrahentes, dominum patremfamilias, servos familiares appellaverunt*.

b Duplex apud Hebræos servorum genus. *Extraneum*, quorum personam, bona, corpus, vita demum de jure dominorum erant. *Hebræorum*, qui adigebantur in servitatem vel a parentibus, cognatisve necessitate coactis; vel ipsi semet in captivitatem dabant, fame scilicet, extremaque inopia oppressi. Horum melior conditio, nec eorum servitus ultra annum jubilei protrahabatur, nisi ipsi sponte privilegio legis renuntiassent. De prioribus sermo est Chrysologo.

c Lucas addit in extremis vite suæ laborasse. Quare verosimile est hanc servi paralytim non unius partis, sed totius corporis resolutionem significare, *apoplexiam* scilicet. Nam et hanc etiam dictam fuisse paralytim ex Celso advertit Grotius.

d Quæstionem vel solvit, vel exagitat Auctor, cur centurio puerum non adduxit ad Jesum. Vide Chrysostomum hom. 25, alias 27, in Matthæum tom. VII pag. 393, C, recent. edit. G. L.

* Id est intra domesticos Laras hucusque coercita, nec omnibus nota. Vel familiaris infirmitas, hoc est infirmitas unius ex mea familia. Seneca epist. 47: *Majores nostros servos appellaverunt familiares*.

l In omnibus fere editionibus, magno hujus loci detrimento, deest vox hæc ostensa.

m Centurio enim Christum Redemptorem Judæis fuisse promissum ex commercio Hebræorum edoctus fuerat. Ita cum Chrysologo nostro Lucas Brugensis. Licet enim ex PP. nonnulli opinati sint hujusmodi centurionem fuisse Judæum, communior tamen opinio gentilem facit. Nec deunt qui Romanum, uti Chrysologus, cui assentitur Eusebius hom. de servo centurionis, et Theophylactus super Luc. vii. Recentiores interpretes Hispanum fuisse asserunt.

n Id est, in Christo homine. Usitata Patrum locutio; etsi non rigorose theologica, ut advertit D. Thomas III part. quest. 4.

o Ambrosius hic: *Pergit Dominus, excusat centurio, militarique deposito timore reverentiam sumit*.

i Sibi enim conscius erat, se magiam vitæ suæ partem in fal-orum unum cultu et in aliis mundi hujus inquinamentis exegisse.

h In editis deest enim.

l Advertit hic Castillo ab aliquibus, veluti a Laurentio a Ponte tom. II in Matth. cap. 8 num. 23, Sylveira tom. III in Evangel. lib. v cap. 11 quest. 12 num. 79, legi: *maneat injuriam*. At in ms. Casenæ habetur, *manet injuriam*; utique a verbo *mano*, non *maneo*.

m Non pauci fuere ex hæreticorum grege qui Christi carnem veram esse, cumque verum esse hominem,

haberet. Bene ergo centurio tectum suum indignum **A** et *alibi*, *Veni, et venit; et servo meo, Fac hoc, et facit.* Judicat Christo, quia sub singulari tecto manebat nostri corporis Christus: *a* juxta illud prophetæ, *Vigilavi, et factus sum sicut passer solitarius in tecto* (Ps. ci, 8). *Sed dic tantum verbo, et sanabitur puer meus.* Centurio iste cum *b* sine lege esset, nihil sine lege egit, dicit: *Dic tantum verbo.* Quia dictum erat, *Dixit, et facta sunt* (Ps. XLVIII, 5). Et si omnia perfecta sunt dictu, quomodo dictu solo unius infirmitas non curetur? *Dic tantum verbo, et sine verbo quod dicitur?* Sed iste postulat verbum non de loquendi usu, sed de virtute faciendi; verbum de quo dictum est: *Misit verbum suum, et sanavit eos* (Ps. cvi, 20). *Dic verbo tantum.* Quia iste credidit in verbo omnes manere virtutes. Verbum tuum, Domine, sanitas est; verbum tuum vita est; verbum tuum ubi accesserit, inde contestim fugit dolor, infirmitas mox recedit; verbum in quo Petrus cum laxaret retia, piscium multitudinem cepit, sine quo et ignorantia noctem pertulit, et nullum fructum pervigil piscator invenit. *Domine, inquit, laborantes per totam noctem nihil cepimus, sed in verbo tuo laxabo retia* (Luc. v). Et quasi non sulliceret quod de verbo egerat, verbo præstari posse quod postulat, rebus astruit, commendat exemplo. *Nam et ego homo sum sub potestate positus, habens sub me milites, et dico huic, Vade, et vadit;*

impie negarunt. Cerdo, Marcion, et Manea, Christum tamquam hominem apparuisse dixerunt, cum humano nihil haberet. Theodoretus lib. v cap. de Marcione, pag. 375, tom. II edit. Colon. 1573; Epiphanius Hæres. 22 vel 42 tom. I part. 1, pag. 302, edit. Colon. 1682; Socrates Histor. Eccles. lib. I cap. 22 pag. 185; Photius epist. ultima, pag. 381. Huc etiam referri debent Gnostici, qui, referente eodem Epiphanio hæres. 26 pag. 91, C, Christum non ex Maria natum, sed per Mariam ostensum fuisse effutiebant. Hi omnes, alique hujus futuris homines, a Theophylacto vocantur *συνταροδοκῆται*. Sunt qui affirmarunt Christi carnem *sidream* esse et *aeream*. Hos Apellitianos vocat Tertullianus lib. de Carne Christi, cap. 8, et Augustinus de Hæres. ad Quodvultdeum, cap. 23, *Apellitas*. Epiphanio, hæres. 44 pag. 381 dicuntur *Ἀπελλίται* *Apelleiani*. Hæc enim fuit et impii Apellis doctrina. Cujus assectæ catholicos injuria afficientes, vocarunt eos *Anthropolatras*, quod Christum verum hominem dicerent. Cujus acris convicii memoriam facit Gregorius Nazianzenus tom. I orat. 11 pag. 742 edit. Paris. demonstrando Apollinaristis, multo eos magis nomen *Sarcolatrarum* mereri: nam si Christus animam humanam non habebat, eos solam carnem adorare existimandos esse.

A *Revera Christo locum hunc psalmi convenire opinantur multi. Glossa interlin. Christus passer solitarius, et unicus.*

B *Centurio exlex typum gentilium gessit: qui proprii accesserunt ad Christum absentem, quam Judæi ad præsentem. At alius poterit esse horum verborum sensus. Centurio cum libros et legem Judæorum non calleret, juxta id tamen quod in lege scriptum est: dixit et facta sunt, ipse quoque locutus est. Dic tantum verbo.* Observandum autem, apud SS. Patres *ἔθνη* vocari ethnicos, quibus lex Mosaica de ritibus data non fuerat. Theodoretus in I Corinth. ix, 21, *Sine lege eos vocat, Paulus, qui sine lege vitam agebant; et Theophylactus, Lege carentes eos dicit qui legem Mosaicam non habebant, qui ex gentilibus erant, ut erat Cornelius.* Ad eandem significationem respexisse videtur *Mesyrius*, quando *ἔθνη* interpretatur, *legi non subjectum.*

C *Usura centesima, quæ vocabatur etiam, usura*

*et alibi, Veni, et venit; et servo meo, Fac hoc, et facit. Nam et ego homo sum. Hoc est dicere, tu Deus. Sub potestate positus. Hoc est, tu ipsa potestatum potestas. Habens sub me milites. Hoc est, tu virtutes. Et dico huic, Vade, et vadit. Hoc est: Dic infirmitati, vade, et vadit. Alii, Veni, et venit. Hoc est, Dic sanitati, veni, et venit. Et servo meo, Fac hoc, et facit. Ille puer meus erit et tuus servus, cum receperit sanitatem. Audiat; quid audiat? Sanus factus es, jam noli peccare (Joan. v); faciat justitiam, ut liberetur a paralyti omnium peccatorum, et possit psallere cum propheta: Convertere, anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi; quia eripuit animam meam de morte, oculos meos a lacrymis, pedes meos a lapsu. Placebo Domino in regione vivorum (Psalm. cxiv, 7-9). Fratres, imitetur centurionem, qui *c* ad centesimum fructum desiderat pervenire. Ne ergo leviter centurionis hujus prudentiam transeamus, hodie de ipso dicta sufficiant: quia mysterium permagnum est, quo *d* Gentilis geritur in figuram.*

• SERMO XVI.

De duobus demoniacis.

Christus *f* quod transferat maria, quod loca circuit, non est res humani desiderii, sed causa est salutis humanæ. Ambulat Christus, non ut videret loca, sed ut

assis, legitimarum omnium maxima erat, singulisque mensibus *e* centum denariis reddebat unum. Vide Sidonium Apollinarem Epistolar. lib. iv epist. 24, ibique notas apud Sirmundum tom. I pag. 553; B. Chrysostomum tom. VII homil. in Matth. 56, alias 58 pag. 573 recent. edit. G. L. in notis; Marmor apud Gruterum clxxv, 4, ubi legitur: *Donum datum*

UT EX CENTESIMIS EJUS QUANTITATIS

QUÆ EFFECIT ANNOS X DE

DIE VIII. KALEND. OCTOB. NATALI DIVI AUGUSTI EROGARENTUR EX ARKA, etc.

Usuræ centesimis majores improbantur l. l. de reb. cred., l. ultima de usur. Vide Paulum Recept. Sent. xi, 15, 2; Schoochium Exercit. Sacr. xix, pro Salmasio contra Gronovium; Gronovium ipsum de centes. usur.; et apud Chrysostomum tom. IV, in præfat. § 5.

d Editiones Paris., Colon., Mogunt., Lugdun., Venet., ac tantum non omnes habent *Judæus*. Ex ms. Cæsena et Vallicell. et editione Castilli repositi *gentilis*.

e Ex hoc sermone multa mutuatus est Paschasius Radbertus, qui quadringentis circiter annis vixit post Chrysologum.

f Mare dicit cum Evangelio lacum unum. Matthæus ait venisse Jesum in regionem *Gerasenorum*; Lucas *Gadarenorum*. At Gadaram, et Gerasam, non unam fuisse civitatem, quæ opinio apud nonnullos tempore Hieronymi invaluerat, sed diversas, luculentissime demonstrat Josephus de Bello, lib. II capit. 19, et Hieronymus de locis Hebr. Epiphanius, hæres. 66 ait *Gergeseorum*, *Gadarenorum*, *Gergesenorum*, *locum fuisse trium sortium in medio positum*. Non videtur tamen satis fuisse causæ cur editum in una regione miraculum alteri vindicaretur, quod fuissent conteminate. Quapropter adhaerendum puto observationi abb. Pezronii, cui libens subscribit Du Hamelius, regionem scilicet *Gerasenorum* tunc temporis subd tam fuisse *Gadarenis*, quam urbem Pompeii jusserat restaurari in gratiam Demetrii liberti sui. Quo nomine urbs illa nota erat inter præcipuas civitates Decapoleos. Addam ex Josepho, de Bel. lib. v cap. 3 pag. 888, fuisse fortasse *Gadaram*, *Gergesenorum* metropolim. De nomine *Gerase* vide Origenem Comment. in Joann. edition. Huetti pag. 130 tom. II.

homines, qui variis casibus perierant, inveniret. Qui loca fecerat, quid novi videret in locis? Aut illi quid aberat, qui ubique erat? Ut homo videbatur in locis, sed ubique videbat ut Deus; videbat utique, et desperatos videbat, quibus ibat divina remedia largiturus; ibat ad eorum curam, quibus humana jam defecerat cura, sicut hodierna probatum est lectione. *Cum venisset, inquit, Jesus trans fretum in regionem Gerasænorum, occurrerunt ei duo, habentes dæmonia, de monumentis exeuntes sævi nimis, ita ut nemo posset transire per viam illam (Matth. viii).* ^a Lubet scisse et vidisse Dominum quid mali, quid periculi illis haberetur in locis; et ideo illuc ^b isse ut sic desperatis, afflictis, sic miseris subveniret. *Occurrerunt ei duo dæmonia habentes, de monumentis exeuntes.* ^c In monumentis sedem fecerant ^d mortis auctores. Attendite quæ sævitia, quis furor, quæ rabies dæmonum erga humanum genus: quamvis breve tempus hominum terre non possunt, contenti non sunt mori homines, sed vivos homines gestiunt sepelire; se sepulcris mandant, ut homines ^e reducant in sepulcra: pascuntur cadaveribus, putredine saginantur, deliciantur fetore, quibus tota voluptas est homines interire. Sed sentiamus quid machinentur fraudibus, quid moliantur malis, quorum crudelitas modum non habet in aperto. Quid faciunt isti quando divitias ostentant, ^f nisi ut avaritiam serant? Ut inserant superbiam, pompam proponunt. Singularitatem venditant, ut ^g quod est communionis, excludant. Ut iram nutriant, causas colorant. Ut pietatem violent, affectibus dant querelas.

^a In editis laborat non mediocri vitio locus hic; pro *ludet* habetur enim *lucet*.

^b Sic corrigendum putat Latinius, et Castillo. *Mita, esse.*

^c Monumenta in agris constituebant Hebræi, non in urbibus, ne contaminarentur. Exstat insignis locus Josephi de Herode tetrarcha ædificatore Tiberiadis lib. xviii cap. 3 quem non vidisse pigebit. Cum vero Judæorum sepulcra alta essent, et fornicibus obducta, cubilibus similia, ut habet Menochius, vel cellis viniariis, ut Maldonatus, facile poterat quis in eis habitare. Vide plura apud eruditissimum Nicolaum de Sepulcris.

^d Sane dæmones circa sepulcra observari tradunt Clemens Alexandrinus in Prot. ept., Lactantius lib. ii cap. 11, Theophylactus in Matth. x, qui putat eo tempore viginisse dogma animas mortuorum dæmones fieri. Vide Tatianum Assyrium orat. ad Gentes, pag. 154: *Porro dæmones qui hominibus imperant non sunt animæ hominum*; Clementem Alexandrinum Stromat. lib. vi pag. 311. Quæ fuit Platoniorum sententia; a qua non abfuit Tertullianus, teste Augustino de Civit. Dei lib. ix cap. 14, nec Josephus lib. vii de Bello, cap. 25, pag. 981. Chrysostomus autem tom. V, homil. 36, cujus titulus: *Quod animæ eorum, qui violenta morte pereunt non fiant dæmones*, hoc tantum persuasum fuisse ait de his qui violenta morte occubuerant, et quos *Biothanatos* appellat. Vide Baronium ad annum Christi 138 § 45. Verosimilius aliis videtur creditum tum fuisse a multis inani philosophia deceptis, animas mortuorum hæerere circa sepulcra.

^e Sic emendavi ex ms. Vallicellano et Vaticano. Editiones, *redigant*. Putat autem Maldonatus id egisse dæmones, ut obsessos acrius torquerent fetore loci. Facile autem in sententiam descenderem existimantium viros hos non solum fuisse energumenos, sed

^a Philosophiam fingunt, ut faciant nihil scire homines plus quærendo. Deos multos figurant, ut Deus, qui unus et verus est, nesciatur. *Occurrerunt ei duo, dæmonia habentes.* Quando ad duos homines dæmonia multa, ad unum ⁱ legionem totam significat convenisse: hoc ideo facit, ut doceat cavendos esse dæmones, non timendos; simulque monstrat, quam sit potentia Christi singularis, quod nomine solo Christi fugatur omnis dæmonum multitudo. *Occurrerunt ei duo, dæmonia habentes.* Exhibiti non volentes venerunt; ^j imperantis jussu, non suo ausu; attracti sunt inviti, non sua sponte currentes. Denique ad præsentiam Christi homines exeunt de monumentis, et versa vice ^k captivos ferunt, a quibus fuerant captivati; sistunt pœnis, quorum cruciatibus torquebantur: aptant ad sententiam, a quibus addicti fuerant jam sepulcris. *Occurrerunt ei duo dæmonia habentes sævi nimis, ita ut nemo posset transire per viam illam.* Videtis quia dæmones venientibus ad Christum præcluserant viam, transitum denegarant. Etenim dæmonum ista cura, ne ad Deum homines possint reditum invenire. Non enim aliter possunt homines possidere, nisi eos ab auctoris sui societate subducant. *Ita ut nemo posset transire per viam illam.* Illic est quod ^l Christus factus est via. *Ita ut nemo posset transire per viam illam.* Illam, non istam. Ego sum, inquit, via (Joan. xiv). Ut ad viam per viam, ad Deum per Deum venientibus obsistere vis dæmonum non valeret: ad Deum nisi per Deum potest perveniri. Sed jam quid dæmones clamaverint, audiamus. *Quid nobis*

^c etiam lycanthropicos, Gallis *loups garous*, Italis, *Lupmanari*, et gravissima melancholia laborasse. Lucas viii, 27: *Occurrit illi vir quidam, qui habebat dæmonium jam temporibus multis, et vestimenta non induebatur, neque in domo manebat, sed in monumentis.* Conferendus est cum evangelista Paulus Medicus lib. iii cap. 16: *Per noctem enim egressi lycanthropici lapos imitantur, et quoad illuceat circa defunctorum monumenta vagantur.*

^f In pluribus editis deest *nisi*. Ita vero Colon. et Castillo.

^g Scilicet quod commune et vulgare est omnibus.

^h Vide quæ ad rem scribit Augustinus lib. xiii de Trinit. cap. 19.

ⁱ Apud Marcum: *Legio mihi nomen est, nam multi sumus.* Dæmones, ait Lactantius lib. ii cap. 15, non solum dæmones se esse confitentur, sed et nomina sua produunt. Legio autem ex Hebraica voce, quæ sonat *multitudinem*. Unde *legio olivarum* apud Beres. Rabb., *Facilius est legionem olivarum evintrire.* Numerus militum in legione apud Romanos non semper idem; sæpius immutatus. Vide Livium lib. viii decad. 1.

^j His similia habet Hieronymus in cap. viii Matth.

^k Nam ad Christi præsentiam coacti venire dæmones, non magis sui tunc compotes erant, quam fuerant antea obsessi.

^l Cur Christus via dicatur, et quomodo sit, vide Hammonium in Catena ad locum Joa: nis xiv, 6; Clementem Alexandrinum in Protrept. pag. 63; Nysseum orat. 10 contra Eunomium; Chrysostomum tom. V hom. 193 et 18 edit. Parisien.; Nazianzenum orat. 36; Epiphanium heresi 69, clarius in Anchorato; Cyrillum Hierosolym. catechesi illuminat. 10; Cyrillum Alexandrinum lib. ix in Joan. xiv, 4; Theodoretum in hunc locum, ibique Theophylactum.

et tibi, fili Dei? Hoc est dicere: Vitæ auctor a quid A tibi cum mortuis? Habitatore cœli, quid tibi cum sepulcris? Odor paradisi, quid tibi cum fetore? Quos de cœlo dejecisti, quos de paradiso exclusisti, quibus nunc tollis urbes, regiones habitabiles negas, permittit inhabitare nos vel sepulcra: et si nos persecutione tanta digni sumus, tu tanta non es b dignus injuria. Quid nobis et tibi? Quid? quod judici et reo, quod vindicti et pœnali, quod regi et desertori. Quid nobis et tibi, fili Dei? c Hoc dicunt possessori fures, hoc domino prædones, tenent spolia, prædam gestant, et quid sibi cum eo sit qui sua reposcit interrogant. Quid nobis et tibi, fili Dei? Quid? Ut reddatis homines, mundum restituatis auctori; et veniente Creatore, sciatis vobis in creaturis amplius nil licere. Quid nobis et tibi, fili Dei? Venisti ante tempus torquere nos? Quid nobis et tibi? Et vobis cum hominibus quid? Quid nobis et tibi, fili Dei? Agnoscunt, d agnoscunt Deum, judicem confitentur, clamant judicium se debere, et de tempore præscribunt. Quid nobis et tibi, fili Dei? Venisti ante tempus orquere nos? Auctori temporum tempus opponunt. Venisti ante tempus torquere nos? De tempore sic queruntur, quasi ipsum cum tempore fecerint, ut vivos considerint in sepulcris. Venisti ante tempus torquere nos? Tempus abscindit, prævenit mortem, sepelit vivos crudelitas im-

Formula hæc dicendi apud Latinos contemptum videtur inducere; at Hebræis aliud significat, quod clare patet II Reg. xvi, 10. II Paralipom. xxxvi, 21. Ex sententia ergo Hebræorum loquitur Chrysologus. Sed Græcis etiam hujusmodi locutio familiaris. Anacreon: Τι μοι καὶ μακροὶς αἰλοῖς; Quid mihi cum magnis tibiis? Demosthenes: Τι νῦν καὶ βασάνῃ; Quid legi cum quæstione?

^a Qui cum feteribus et sepulcris miscearis. MITA.

^b Sed quomodo rem furto sublatam quis adhuc possidere potest? Quia fures non auferunt Domino rei furtivæ possessionem, cum ipsa possessio solo animo retineatur, l. 5 § In admittenda, l. Si id, § finale, ff. de acquir. possess.; l. Licet, c. de acquir. et retinend. possess. Dæmones dum hominem obsident, non quidem possessores, sed detentores et occupatores rei alienæ: ideo fures jure ac merito appellantur. Homo enim creatus Dei est, et ad ipsius imaginem factus: propterea ut fures a possessione rei furto sublata arcerentur per l. 2 et l. 6 c. de furtis. MITA.

^d An dæmones vere Deum agnoverint, vide Maldonatum in hoc capite Matth. viii, 29. Agnovisse autem patet ex Luca iv, 41. Non autem voluntatis ista confessio, sed necessitatis extorsio, ut ex Hieronymo Lucas Brugensis.

^e Mirum quam corrupte, quam depravate locus hic in editionibus jaceat, nec clariorem lucem asserunt mss. Vaticanus codex: *Et de tempore queritur, quasi aut tempus habere debuerit, ut exorta est mors puniri de tempore causatur. Nequitia sæculi indurata.* Ex Bononiensi veteri et Castillo et Mita restituimus. Serius autem obscurus adhuc. Fortasse ait Chrysologus dæmones optasse hominibus nocere: id quod injuste desiderant ante tempus, scilicet ante eorum mortem, vel quia non putabant tam cito Christum venturum; et non ut punirentur statim, ac eorum malitia perspecta fuerit.

^f Hoc est in causam suæ defensionis tempus adducit. MITA.

^g Ubinam loci tanta multitudo porcorum apud Judæos, cum prodigus ad eos alendos in longinquam regionem commigraverit? Vel ex eo quia Judæis ve-

matura: et de tempore queritur, a quasi ante tempus habere debuerit injuste quod desiderat, et non ut exorta est ejus malitia, mox puniri: f de tempore causatur nequitia sæculi indurata. Malis patientia brevis est, bonis tarda ultio; quod læsis longum est, angustum est ad lædentes. *Erat, inquit, non longe ab eis grex porcorum multorum pascens. Dæmones autem rogabant eum dicentes: Si ejicis nos, mitte nos in gregem porcorum.* Digna petit indigna servitus. *Mitte nos in gregem porcorum.* De monumentis mitti se precatur in porcos nequitia, quia fetores amittere nescit, sed mutare. *Mitte nos in gregem porcorum.* Cœnum petunt ruentes cœlo; post æthereas habitationes ambiunt volutabra porcorum. *Mitte nos in gregem porcorum.* g Grex in gregem mittitur, ut prodatur dæmonum h multitudo: ut appareat hoc duos portasse homines, quod numerositas non valuit sufferre porcorum. *Ait illis, Ite. At illi exeuntes abierunt in porcos; et ecce impetu abiit totus grex i perpræceps in mare, et mortui sunt in aquis.* Traditur vile pecus non pro voluntate dæmonum, sed ut tali facto innotescat, quomodo l in homines seviunt, quomodo quærunt mortes hominum, qui sic porcos ut perderent quæsierunt. Dæmones omne quod est, agitur, movetur, vivit, ardent perdere, non habere. Ne quis ergo talis k fieri homo præsumat, humano generi inimicitia

titum erat porcos edere, non alere. Et tunc temporis poterant ali a Judæis, ad suppeditandam annonam Romanis militibus: qua de causa multa concessa suariis privilegia leguntur; vel quia Judæorum multi inter ethnicos commorantes propriis legibus astringi passi non sunt, sed eas lucro suo posthabuerunt. Romanis enim caro suilla in pretio fuit; vel demum animalia illa non Judæorum erant, sed gentilium, qui olim regiones trans Jordanem incoluere, et in his Gadaram, seu Gerasam. Revera autem quomodo Gadarenses fuisse Judæos confirmet Baronius anno 31, § 69, non bene adhuc liquet. Gadara enim genuina fuit; utraque Græci instituti. Una ad littus maris Mediterranei de qua Strabo l. xvi. Altera Perææ civitas fuit, quam Josephus de Bello lib. i cap. 5 Græcis hominibus tribuit.

^h Hieronymus in Vita Hilarionis pag. 95: *Qui viderant, non potuissent aliter credere exisse tantam de homine dæmonum multitudinem, nisi grandis porcorum numerus, et quasi a multis actus pariter corruisset.* Sic impietas Sadducæorum angelos negantes convellebatur.

ⁱ Quod solent dæmoniacci. Hinc fortasse illustrandus Hesichius: ἰδαμονίζετο per devia errare. Porro mare hoc putat Baronius fuisse thermas Gadaritanas: de quibus Epiphanius hæres. 30 num. 7; eos vero in lacum Tiberiadis demersos fuisse eruitur ab Hieronymo de Loc. Hebr.

^j Inter plurimas causas cur Christus hoc permiserit, hæc quoque commemoratur a Chrysostomo aliisque enarratoribus. Et certe in aliud humani corporis hospitium dæmones ii immigrare maluissent; at cum præviderent se id a Christo numquam impetraturos, poposcerunt vel animalia dominandi potestatem, et quodammodo hominibus nocerent; vel animalium facturam, quia domini eorum indignati Christum non suscepissent. Hieronymo in vita Hilarionis consonat Euthymius: *Student porcos occidere, ut eorum damno contristati domini gregis Jesum non susciperent.*

^k Diabolus factus est inimicus homini, ne homo eidem assimilari audeat; sed potius mores illius et suggestiones tamquam inimici abhorreat. MITA.

vetus, fixa ira, malitia destinata est. Dæmones nisi victi non cedunt, hædere non valent nisi jussi. Traditur ergo vile pecus, ut luceat dæmonibus in homines nil licere, quibus in porcos jussum est ^a ut liceat. Nos ergo aut vitii nostris facimus ut illi accipiant potestatem nocendi, aut virtutibus subjecta nobis dæmonum colla Christo triumphante calcamus.

SERMO XVII.

De dæmoniaco.

Venisse Dominum trans fretum in regionem Gerasenorum, et exeunti ei de navi statim ^b occurrisse hominem de monumentis habentem spiritum immundum, catenis et compedibus vinctum, evangelico hodie sermone cognovimus (*Marc. v, 3*); qui domicilium haberet in monumentis, auctor mortis, mortis incubat mansiones, et humanæ necis avidus, quos crudelitate sua occidere non potest, vivos gestit feraciter funerare. Sævitur, furit interitus nostri avarus exactor, cui pœna est quod homo nascitur; quod tardius moritur, cruciatur: hominis hanc ipsam brevissimam vitam amandare horrida nititur per sepulcra; confusus hostis, et ad utrumque perversus ingerit sepulcris vivos, mortuis ^c apponit cibos, mera fundit, ut et vivos enecet, et mortuos inquietet. Catenis et compedibus vinctus tenebatur homo: ^d vinctus alieno crimine, et habitatoris scelere, habitaculum innocens torquebatur. Diaboli culpa hominis redundabat ad pœnam, et prædæ miseris prædo saginabatur inclusus; nec facientem, sed patientem ^e execrabilis exponit invidia. Huic morbo cupiens Dominus subvenire, transfretat mare: hæc est,

^a Christus enim in hac re non vim agentem, ut loqui amant, exercuit, sed vim impedire volentem sustinuit. Voluit, ut liceret dæmonibus id quod alias efficere poterant, nisi majore vi impedirentur.

^b In superiori sermone duos, nunc unum tantum energumenum Christo obviam fuisse ait. Vere Marcus et Lucas unius energumeni meminere: vel quod forte alter ex iis erat notior, in quo erit legio demoniorum, ut ait Augustinus, de Concord. Evangel.; vel quod magis vexaretur. Unde ejusdem sanatio longe mirabilior, aut quod hic solus a Christo sanatus fuerit.

^c Improbat morem apponendi cibos super sepulcra mortuorum. Quarum sepulcralium epularum usum ab æthnicis, de quibus vide Kirchmannum de Funer. Rom., in Christianos etiam in primitiva Ecclesia mansisse; et non paucis abusibus volventibus annis pollutum fuisse, ex Augustino et Cypriano docet Guilielmus Stuckius Antiq. Conv. lib. 1 cap. 26. Id ætate quoque Chrysologi supra martyrum tumultis fieri consuevisse abunde docemur ex Ambrosio. Paulinus Nolanus, poema xxvi natal. 9 pag. 642 vers. 562:

. . . Ignoscenda tamen puto talia parvis
Gaudia, quæ ducunt epulis; quia mentibus error
Irrepat rudibus: nec tantæ conscia culpæ
Simplicitas pietate cadit, male credula sanctos
Perfusus balante mero gaudere sepulcris.

Hoc est *mera fundere*, quod Chrysologus damnat ut diaboli inventum, Paulinus ut simplicitatis lapsum excusat. Vide Chrysologo coherentem Augustinum tom. X serm. in Cathedra S. Petri, et Tertullianum lib. de Resurr. cap. 1, in principio.

A ad fluctuantis mundi ^f terminos corporis nostri navigio transmittit, ad littora pervenit salutis nostræ repleta naufragiis, et regionem cæcis ignorantibus tenebris infusam, lucis suæ splendore perfundit, callidi hostis deprehensurus insidias, ipsumque principem nequitie spiritualis cum suis legionibus, regia potestate fugaturus; ut tandem reddat liberos, quos diu tenuit potestas inimica captivos. Videns, inquit, *Jesum a longe, cucurrit et adoravit eum, et clamans voce magna, dicit: Quid mihi et tibi, Jesu fili Dei summi? Adjuro te per Deum ne me torques.* Ad nutum Christi conversus est ordo pœnarum; ante latrocinante diabolo homo vexabatur innocuus; nunc homo currit, sed diabolus incurrit: inclinatur caro, sed immundus jacet, et prosternitur B spiritus. *Cucurrit et adoravit* (*Matth. iv*). Quid est, diabole, quem trina tentatione provocabas ad lapsum, quem promissione regni ut te adoraret subdolos ambiebas, nunc tremens et miserandus prolaberis et adoras? Ecce qui honores omnes regni promittebat et gloriæ, habitare fetidis corruptione cadaverum reperitur in tumultis. Sic, sic iste decipit cum promittit, et ad inferna secum pertrahat, cum de supernis se consulentis ^g consulentes ^h fallax promissor illudit. *Quid mihi et tibi, fili Dei summi?* Nam et modo ut adulator, non ut devotus et obsequens hic adorat, evadere cupiens pœnam, prædam perdere pertimescens. Credit infelix ut eum quem tentatione vincere, quem muneribus nequivit inflectere, possit adulatione pulsare: sed ille consuevit vinctos absolvere, revocare C captivos, nec acquisitos, sed conditos a se sibi restituere ⁱ terminos: hostem libera virtute percellere,

^d Fatetur Mira hoc intelligi debere de crimine dæmonis, qui humanum genus in Ævæ tentatione pesumedit, cujus comparatione homo innocens est. Attamen mystice interpretatur de crimine Ævæ et de originali peccato. Unde dæmoniaco hic innocens quoad culpam propriam, reus erat quoad culpam parentum.

^e Hoc est, execrabilis invidia dæmonis non patitur ipsum in hoc facto apparere tortorem; sed solum permittit hominem videri talia pati, quatenus hominis peccatum, propter quod ipse mala patitur appareat, et dæmonis culpa non cernatur. MIRA. — Multæ editiones et ms. Vallicell. habent *miserabilis invidia*.

^f Id est, homines peccatores, juxta illud Job xxxvii, 3, *Et lumen illius super terminos terræ.* Vel potius ad omne id, quod in suo dominatu includitur: *Dabo tibi gentes et possessionem tuam terminos terræ.*

D ^g Ex ms. Vallicell. et Vatic. Nonnullæ editiones *consolantes*.

^h Alias, *fallax*. Qui superna consulunt, et a falso promissore illuduntur, il sunt qui futura soli Deo cognita a dæmone consulto scire desiderant, quod olim gentes fecisse constat cum idola de futuris consulere. MIRA. — *Quid mirum pater mendacii*, inquit Cyrillus Jerosol. cateches. Illum. pag. 124, *si opus mendacii speculatur?*

ⁱ Vide superiorem notam 5. Antiquis aliis *fines*, alius *terminus*; de quibus consule Hofmannum Contin. Lexici tom. III pag. 34; Salmasium ad Solinum pag. 680. Addam terminos finesque agrorum a Romanis quandoque dictos *arcas finales*, quæ non tantum finiendis agris, verum etiam condendis cadaveribus inserviebant. Harum figuram expressam ex Hygino habes apud laudatum Salmasium.

• nos facione pellaci inimicum suorum requirere possessorem. Et clamans voce magna, dixit : Quid mihi et tibi, Jezu fili Dei summi? adjuro te per Deum ne sis torquens. Quid agit? quid patitur fragilitas humane salubris et tantis subjecta miseriis? Ecce diabolus b petrona voce hominis hominem petiurus inclinat: et tota membra hominis hosti suo suam militant in ruinam. Quid mihi et tibi, Jezu fili Dei summi? Quid mihi et tibi? quod penitendo et iudici, quod regi et desertori, quod invasori et domino. Quid mihi et tibi; Jezu fili Dei summi? Si agnoscas filium, utique non nescis heredem: si heredem nosti, c hereditatem raperis eum praesumis? Adjuro te per Deum, ne sis torquens. Times tergiversator, et simulat: fatetur scire, sed ne Deus intelligatur solita arte contendit: sicut per Deum per Deum, d ut alterum videri ipsum sciat, ut astantem decipiat et fallat auditum. Interrogat eum Jezu, quod tibi nomen est? Interrogat: non ignorat, sed implet iudicem, servat e ordinem cognitoris: nomen interrogat, ut de conditione disciat, iudicet de reatu, addicat de crimine, Deum se esse data sententia peremonstrat. Respondit legit, quia multi sumus. Christi interrogatio nostram ignorantiam sic depellit; nobis aperit quod latebat, ad unum legit. Evidens est desidia militis, ai deserat aciem, si grossum retrahat, si confingere pertimescat; ibi anam numerosos hostes fortiorum praevidet f esse captivam. Ad presentiam regis isti quid sicut, qui ut videtur, et e nedum tironem exarant, toto cohortis sese agmine conveniant? ubi essent al vexillum ibi iam crucis, si Christi signa vidisset? Ago, Christiane, incide socius, manus tanta et tam multa quae sic metuit inermem; procul fugiet; si videat, si sentiat, si cognoscat armatum. Deprecabantur eum spiritus dicentes, mitte nos in porcos. Vide ubi Satanas sedem desiderat collocare. De sepulcris in porcos. Semel infectos patredibus, habitacula fetida et immunda perquiri; sordibus delectatur et coeno, qui utique semper fetore criminum et squalore pascolitur vitiorum. Sed sic est odor ejus tartareus et crudelis, ut eum nec

a Christus enim non subdola arge diabolum, ut hae diabolus Evam, sed propria virtute subvertit.

b Scilicet diabolus voce hominis utitur, ut clamet ad Dominum.

c Homo est hereditas Christi Domini: Psalm. xxvii: Postula a me et dabo tibi gentes hereditatem tuam; ubi Augustinus: Gentes hereditatem tuam, quam possides ad eorum salutem. Mira.

d Vatablus locum Evangelii legit: peto a te, ut jures mihi per Deum; quasi Christus, ut ait hic Chrysologus, alter fuisset a Deo.

e Judicis munus est primum reum interrogare, text. in cap. Praescripta, libell. 2. q. 8, et cap. Forus de verb. signific.

f Vel ait unum hominem a diabolo obsidendum esse fortiori legione daemonum; vel ad eum servandum opus fuisse legione demonum. Mentem autem Chrysologi satis aperire videtur Basilius orat. 25: Nos enim docuit quam multis humanum genus carnificibus demonibus traditum non perierit, quandoquidem demonum multitudo in unum armata tollere non evaherit.

g Opinantur nonnulli enarratores ex duobus demoniacis vitam fuisse gentilem. Cui sententia adha-

porcorum natura sufficeret sustinere: denique demergi in mari, et fluctibus b maluit deperire, quam ejus immunditiam pati et putredinem tolerare. f At quid possunt praesumere daemones, qui nec porcos quidem contingere praevalet, nisi eos potestas divina permiserit? Miser est qui, f relicto iudice, frustra carnificis requirit favorem; qui nec vexare, nec parcere, nec minere potest tormenta, nec addere, sed facit totum addictus ipse verbero ad jus et arbitrium judicantis.

SERMO XVIII.

De socru Petri infirma et sanata.

Hodierna lectione didicit attentus auditor quare caeli Dominus, restaurator universorum, terrenas et serviles intraverit mansiones. Sed nihil mirum si ad omnia dignanter accessit, qui clementer venerat omnibus subvenire. Cum venisset, inquit, Jezu in domum Petri, vidit socrum ejus jacentem et febrilem (Math. vii, 14). Videtis quae res k ad domum Petri invitaverit Christum: utique non discumbendi voluptas, sed jacentis infirmitas; non prandendi necessitas, sed salutis occasio; divinae virtutis opus, non humani pompa convivii. In domo Petri non vina, sed lacrymae fundebantur: turbabat ibi familiam non cura convivii, sed cura languentis: febris ibi, non edacitas aestuabat. Unde illuc Christus non epulas percceptorus, sed vitam redditurus intravit. Deus quærit homines, non humana; caelestia dare cupit, non concupiscit invenire terrena: Christus ergo receptorus nos, non nostra quaesiturus advenit. Cum venisset, inquit, C in domum Petri, vidit socrum ejus jacentem et febrilem. Ingressus in domum Petri Christus ad quod venerat, vidit: non aspexit qualitatem domus, non occurrentium turbas, non salutantium pompam, non familiae concursum; certe non ipsum preparationis ornatum, sed inspexit gemitum languentis, l febrilentis attendit incendium. Vidit periculum desperatae, et statim manus ad opus suae deitatis extendit: nec ante ad humana discubuit Christus, quam mulier quae jacebat consurgeret ad divina. Tenuit, inquit, manum

aisae videtur Chrysologus, dum hunc in milite Christi nedum tironem fuisse scribit.

b Quid si legendum maluerit? Porci enim maleo-runt demergi potius quam demonum tartareum odorem sustinere. Vel verbum maluit Naturae conjunxit, quam pro genio vel inclinatione, vel naturali quodam instinctu sumpsit.

i Ex ms. Vatic. Editi, aut quid.

j Contra eos qui vero relicto Deo operam demonis, ut olim gentes, implorare non erubescunt.

k Domus haec fuisse videtur Bethsaida, cujus civis erat Petrus, Joan. 1, 4. Quae urbs cum sesquiorae tantum itinere a Capharnaum distaret, poterat Jezu e synagoga Capharnaumi iterum exiens, Bethsaidam vel pransum, vel comatum ire. Et haec est mens Chrysologi, ut infra patebit. Vel doctus haec erat socri Petri. Petri autem dicta, quod ibi hospitaretur: quae est et Brugensis et Maldonati sententia.

l Videtur haec de mente Galeni lib. ut de diff. Febr. excogitasse Chrysologus, qui passim ad Hippocratem observat febrem vehementem ab eo esse ignam dici. Lampadis aestum vocat febrem hanc Bedelius lib. iii pag. 165.

ejus, et dimisit eam febris. Videtis quomodo dimittit A nus : *Et tu, Bethleem, domus Juda, non es minima in principibus Juda; ex te enim exiit dux, qui reges populum meum Israel (Mich. v). Unde et Apostolus : Ex quibus Christus secundum carnem, qui est Deus benedictus in sæcula (Rom. ix). Cum venisset in domum Petri, vidit socrum ejus jacentem et febricitantem. Vidit synagogam jacentem in perfidiæ suæ tenebris, decumbentem sub suorum sarcina peccatorum, vitiiis ad phrenesim usque febrientem : et ideo tenuit manum ejus, quia non tantum verbo, sed et manibus Judaicæ gentis operatur salutem. Audi prophetam, Deus autem Rex noster ante sæcula operatus est salutem in medio terræ. Tenuit manum ejus. Ut ante prophetarum sanguine manus ejus mundaretur, quam ministracionis ecclesiasticæ sumeret sacramentum. Et surrexit et ministravit. Hinc est quod erecta est quæ jacebat, et ministrat Christo, dum sanctificat manus suas modo in operibus bonis, quas ante malis operibus polluebat. Vespere, inquit, facto obtulerunt ei multos, dæmonia habentes, et ejiciebat spiritus verbo. Hoc humanitas quomodo intelligi potest, ut contempto die, vespere multos, et male saucios salutis avidi ad salutis remedia bajularent? Sed vespere est, cum finitur dies sæculi, mundus a luce temporum cum declinat. Sero lucis redditor venit, ut nobis gentibus, qui in nocte venimus sæculorum, diem redderet sempiternam. Vespere autem facto, obtulerunt ei multos dæmonia habentes. Vespere, hoc est, novissimo tempore nos gentes offert Deo apostolorum pia et solemnis devotio : et pelluntur a nobis C dæmones, qui nobis idolorum cultus imperabant. Audi prophetam : Omnes dii gentium dæmonia (Psal. xcv, 5). Ignorantes enim unum Deum innumeris diis serviebamus sacrilega et sordidissima servitute. Et ejiciebat spiritus verbo (Rom. x, 17). Quia ad nos Christus carne non venit, venit verbo : ubi ergo venit fides ex auditu, auditus per verbum, nos fecit liberos dæmonica servitute, dæmones reddidit ex impia dominatione captivos. Hinc est quod dæmones*

* Ms. Vaticani, tenuit.

^b Præsumptor vocatur Adam et hic a Chrysologo, et a Sedulio lib. II vers. 4.

Nec solus meritam præsumptor senserat iram,

voce parum Latina, et cujus vix apud Sidonium vestigium invenies. Non alia autem de causa præsumptor dicitur, nisi quod adipiscendæ divinitatis vana eum ambitio tetigerat. Alcimus Avitus Poem. lib. II.

Diis esse cupit similis, scripsitque venenum
Ambitione nocens.

^c Secutus est Græcam lectionem, non eis ut Marcus et Lucas.

^d Solus Petrus inter apostolos legitur fuisse uxoratus. Et hæc plurimorum veterum Patrum sententia. Adesis Clementem Alexandrinum Strom. lib. III pag. 448; B. Epiphanium hæres. 51, Alogor. pag. 437 § 22, et hæresi 50, Ebion. pag. 147 § 22; Hieronymum lib. I adversus Jovinianum. pag. 27; et in Epist. ad Julian. 34; auctorem quæstionum veteris et novi Testamenti. apud Augustinum tom. III recent. edit. quæst. 127 pag. 124, E. Quapropter penes Ignatium in epistola ad Philadelph., quam emunctioris naris critici genuinam esse præsentent, verba illa : *et aliorum apo-*

stolorum nomina, qui nuptiis operam dederunt, a Græculo quodam assuta censentur. Neque hic Chrysologus negat uxorem fuisse Petro : asserit tantum ea domi non adfuisse : quia alias ipsius potissimum muneris fuisset matrem a familiari rerum administratione sublevare. Vel quia communis Patrum doctrina est eam Petrum, aliosque, si qui fuere, ante apostolorum dimisisse.

^e Cum eam continuo a febris dimissam narret Evangelium, innuit eam statim redditam sanitati, absque eo quod opus habuisset temporis ut vires iterum et robur acquireret : *Sanitas quæ confertur a Deo*, inquit Hieronymus in Matth. laudatus a Mita, *tota simul redit.*

^f Editi, maturitatis. Emendavit Meursius.

^g Febricitantem feminam Synagogæ fuisse typum, tradunt etiam Theophylus Antiochenus lib. III Allegor.; Bonaventura ad cap. IV Lucæ; Beda tom. V, ad cap. VII Matthæi, etc.

^h Ministrat Christo et discipulis ejus, qui eum comitati fuerant.

ⁱ Cum Christus advenerat, multi a dæmonibus vexabantur, Satana magis insaniente, eo quod præsenferit eum breve regnaturum, et idolorum cultum et tenebrarum potestatem funditus ruituram.

sub manibus nostris torquentur imperantibus nobis, A qui nos subiciebant lignis, lapidibus adiciebant, et vacuas quotidie * per figuras inani timore vexabant. Modo est, fratres, ne nos infidelitas ad eorum revocet servitute[m] : b non laqueemur auguriis, non divinatione fallamur, * non capiamur sortibus, d non a Manibus inducamur, * non seducamur mortibus, non f pestibus anhelantibus captivemur; sed nos nostrosque actus commendemus Domino, committamus Patri, credamus Deo; quia tempus hominum sicut Deus agit, et ideo sicut s pater actus dirigit filiorum, et ut Dominus curam familiæ non relinquat.

SERMO XIX.

De Scriba, cui Christus sequi se non permisit.

Hodie evangelista sic cœpit: *Videns, inquit, Jesus turbas multas circa se jussit ire trans fretum (Matth. 1).* Quoties circa Dominum se indocilis turba diffundit, et jactatur in conscientie[re] procella, quietem deserit, petit fluctus, h portum deserit, naufragia intrat, ad excelsa contendens mergitur in profundum; tunc Christus hoc mare talibus turbatum turbis transfretari jubet. *Videns, inquit, Jesus turbas multas circa se, jussit ire trans fretum.* Non ut fugeret homines, qui hominum venerat ad salutem; sed insipientibus inducias dat credendi, errantes ut revertantur exspectat; pa-

* Particula *per*, qua multæ carent editiones, sensum obumbrabat. Cæterum nota satis gentilium opinio de larvis, spectris et lemuriis. Fortasse vero ad mentem Auctoris propius accedit interpretatio Mitæ, C qui per *figuras vacuas* intelligit numinum statuas, vel idola, de quibus Sapient. xiii, 15: *Sculpat diligenter per vacuitatem suam.* Ad rem nostram Cajetanus, in locum psalmi xcv, 5, legit: *quia omnes dii populorum vacuitates; hoc est, sunt sicut vasa cava nihil in se continentia.*

b Id est non implicemur aruspicianorum laqueis.

* Sortes dicebantur oraculorum responsa, ex Valer. lib. 1, Suetonio in Tiberio cap. 65.

d Manes dicebantur apud gentiles animæ defunctorum, quas nobiscum quandoque versari ceasebant.

* A spectris scilicet mortuorum. Opinatur Castillo a mortibus piorum hominum; quos aliquando vel repentino fato correptos, vel aliquo alio infortunio sublato, hoc ipsi in Dei iram et malorum operum ultionem sustinuisse vulgo facile credunt.

* Pestis, pernicies, et calamitas omnis est. Cicero in Catilin. orat 19: *in te conferri pestem istam, quam tu in nos jam diu machinaris.*

* Idem fortasse ac tuetur bona et rationes filiorum. Actor enim dicebatur is qui, impedito tutore, res agebat pupillorum l. 24 d. de administ. tutor.; et l. 22, § de tutela. Neque ideo actores dicti sunt, quod ad acta constituerentur, ut Theophilus existimat, sed ab *agendo*: unde et *πραγματοποιος* dicuntur Græcis. Sensus autem magis obvius est, Chrysologum pro actus actiones et opera filiorum intellexisse.

h Numquid vocis hujus tam propinqua repetitio Chrysologo digna, cui tanta erat verborum affluentia? Quid si dixerimus eum per antithesim figuram quam in deliciis habebat scripsisse *portu exit, naufragia intrat, etc.*

i Editiones *decipit*. Emend. ex ms. Vatican. et Vallicell.

j Vide Hieronymum in Matth. viii, tom. V, pag. 26 edit. Paris. 1579.

tentiam præbet et veniam, qui non vult proferre sententiam; sustinet contumaces, qui vult non perdere, sed salvare quod fecit. *Accedens, inquit, unus ex Scribis, ait illi, Magister, sequar te quocumque ieris.*

i Descendit non accedit, qui promittit Dominum incaute sequi. Sed ad omnia posse quis promittit? Dixisset cautius, *Sequar te* i quocumque jusseris: humanius certe, *Quocumque volueris. Sequar te quocumque ieris.* Sic dicit qui inter se et Dominum quilibet intersit, ignorat; sic dicit qui Christum Deum non intelligit, sed magistrum. *Sequar te quocumque ieris.* Petrus per mare sequitur, sed submergitur; ad passionem sequitur, sed negat. Et si Petrus sic deficit, succumbit ad pauca: iste quis est, qui se ad omnia sequi Dominum sic promittit? *Sequar te quocumque ieris.* Sic dicit iste,

B quasi posset cum Christo subire conflictum, k per ignominiam crucis adire gloriam, intrare mortis arcem, mortem mortificare per mortem, penetrare l ignotos tartari sinus, dirumpere inferni vincula, sæculis jam duratas animas, oblitas luce, propria m revocare ad corpora, concutere terram, saxa scindere, sepulcra reserare, educere sepultos ab inferis, testes suæ resurrectionis afferre. Adhuc adjiciat iste ire quocumque vadit Christus, supersedeat humeris angelorum, conscendat caelos, consideat Patri, apicem teneat omnium cœlestium dignitatum, ad ista Christum, ad hæc Dominum, n scriba stultus, superbus

k Alias, *ignominiam crucis adire per gloriam.*

l Hominibus scilicet. Sinum dicebant veteres quidquid ad aliud recipiendum aptum erat. Virgilius:

Argolicos penetrare sinus.

Theophylactus in cap. xvi Lucæ pag. 461: *Etiam in mari sinus appellare solemus loca portibus et quieti apta.*

m Implexus sane locus. Edit. multæ: *Sæculis jam duratas animas oblitas, ad lucem propria revocare per corpora.* Mita: *Sæculis jam diu gratam animas oblitas ad lucem revocare per corpora.* Sequi placuit lectionem codicis Vaticani, ubi particula *per corpora* ab aliquo qui contulit superinductum fuit *ad corpora.* Dixit fortasse animas sæculis jam duratas, quæ vel per sæcula tenebrarum patientes fuere. *Durare pro pati* Comicus: *Quis hic durare si sic fit potest?*

n Scribarum nomine in sacra Scriptura veniunt legis doctores, sapientesque homines tractandis negotiis periti I Paralip. xxvii, 32; Jerem. xxxvi, 10, 12, 20, 26; Eccles. x, 5; I Esdr. vii, 61; nec non qui descriptorum militum catalogum servabant, eosque recensabant. Judic. v, 14; II Paralip. xxvi, 11; Jerem. l.ii, 25; I Machab. v, 45. At horum munus nobile apud Hebræos, spectatumque, non pateretur eos vocari *stultos* et *vernulas*, qua voce in servorum significatione tam sæpe utitur Chrysologus. Pronum ergo est credere, hujusmodi scribam, in sensu Auctoris, scribam fuisse mercenarium et alicui homini privato vel a secretis, vel a rationibus dati et accepti. Cui assentire videtur Hieronymus, l. c., qui eum ad Christi sequelam sola spe lucri inductum fuisse credit. Et in hac eadem significatione Scribæ nomen sumitur in Scriptura. II Reg. vii, occurrit Sarai Davidis scriba; III Reg. iv, 3, Eliophex ex Abia, Salomonis; IV Reg. xxii, 8, 9, Sapham Josiæ. Et cum apud Hebræos pauci fuissent scribendi periti, facile evenire potuit, ut hujus generis Scribæ alterius essent nationis, a Judæis mercede conducti, et in famulatum asciti. Sententiam tuetur Hilarius comment. in Matth. Tom. I Oper. pag. 702 edit. Veron. qui in Scriba gentes et infideles adumbratos esse docet.

vernula sequi se Dominum cur promittit? Sed accipit a Christo tam dignum a pro tanta presumptione responsum: *Vulpes foveas habent, et aves cæli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet.* Quid est hoc? b Vulpes viribus infirma, calliditate potens, inventrix doli, fraudis artifex, simulationis magistra, simplicitatis vacua, plena strophis, avium domesticarum prædo, tectis familiaribus inimica, merito hanc Christus in typum format Herodis, principis Judæorum, qui pristinae libertatis oblitus, sub Romana potestate consistens, dominabatur arte, calliditate regnabat, imperabat fraude, præsidebat dolis, simulatione pollebat; et quia ab exteris gentibus c non valebat referre prædam, d familiarem plebem, vernaculos populos, velut aves domesticas devorabat. Probat hoc Christus quando Herodi mandat: *Ite, e dicite vulpi illi (Luc. xiii, 32).* Vere vulpis, qui regnum doli rapit, quod nec nascendo meruit, nec vivendo. Hic ergo Herodes in cordibus Scribarum usque ad necem Christi foveas sibi suorum scelerum collocavit: nec reliquit locum ubi Christus caput suum, quod Deus est (I Cor. xi, 3), reclinaret. *Vulpes foveas habent et aves cæli nidos.* Aves hic quoque f appellat dæmones in aere volitantes, qui et ipsi in pectoribus Scribarum malitiæ suæ nidos fecerunt, ubi tota nequitie suæ germina procrearent. Hinc est quod ubi se diabolus Judæ animo immiscuit, mox et concepit doli fructum, et crimen peperit proditoris. Videtis quia

a Miraculis enim Christi commotus, eum ambitionis et gloriæ cupiditate sequi cupierat.

b Brugenis vocat vulpes inutiles et invitas hominibus bestias. Scriptoris ecclesiasticis vulpes pro fraudulento est. Theophylact. in III ad Coloss. v. 9, p. 661: *Scriptura equos, canes et vulpes nominat eos qui propter voluntates et mores suos hujusmodi animalibus facti sunt similes.* Latinis etiam. Perseus Sat. v. 115: *Astutus vapidus servas sub pectore vulpem*

Apud quos *vulpinari* est subdole agere. Vide Augustin. in psalm. LXXXVIII et Hilarium Comment. in Matth. tom. I pag. 702.

c Gentiles enim non persolvebant tributa, sed tantum Judei.

d Non quia Judæus, nam pater ejus Ascalonita et de Idumæorum genere; sed propterea quod intra Judæorum et Galilææ fines dominabatur.

e Mita opinatur hic Chrysologum loqui de utroque Herode, scilicet Ascalonita, et filio ejus Antipa, qui et Herodes cognominatus est: « Unde propter nominis et sanguinis congruentiam, ac principatus quod de uno protulit, de altero quoque intellexisse credendum est: nisi maximam textus corruptionem, prout in multis aliis locis, hic etiam arguere liceat. » At dum addit inferius Herodem vulpem dictum, videtur locutus fuisse Auctor de Herode Antipa, Herodis Magni ex Maltæ filio, qui Baptistam capite minuit, et Christo illudit, quem vulpem Dominus vocavit, cui Pilatus Christum, quem Galilæum putabat remisit, utpote illi tetrarchiæ subjectum. Hic postquam a Caio Cæsare regium nomen acceperat, Agrippæ calumniis circumventus, regioque nomine et dignitate exutus, Viennæ ad Rhodanum ex animi mœnore obiit. Vocatur ab Nostro *principe Judæorum*; erat enim Galilææ tetrarcha, qui pristinae Judæorum libertatis oblitus, sub Romana potestate obediens Romanis; colligebatque tributa, quæ Cæsari impendebantur, sed fraudibus et versutiis, ut ex Josepho Antiq. lib. xviii, cap. 1 et ex Origene in Matth. tract. 22.

f Nescio quid simile invenies apud Paulinum, epi-

Scribam Christus e non repulit volentem, sed h fugientem prodidit, et horruit præsumentem. Aut quare Christus, aut quare pietatis auctor, largitor salutis, istum venire volentem prohiberet, qui mox i alium discipulum ire cupientem retinuit, ne abiret? Alia, inquit, *discipulus ait, Domine, permittite mihi primum ire et sepelire patrem meum. Jesus autem ait illi, Sequere me, et dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* Numquid sic Christus negat ultimum pietatis obsequium? vetat extremum munus parentibus, quod debetur? Non pietatis obsequium negat, sed divinam præponit humanis affectibus servitutem. Audite quid discipulus dixerit. *Permittite mihi primum ire, et sepelire patrem meum.* Hoc ei non primum esse debuit, sed secundum; terrenus pater j cœlesti postponendus est patri.

B *Sequere me, et dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* Hoc est dicere, me sequere ad contumeliam passionis, ut mecum possis ad resurrectionis gloriam pervenire. *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* Fidei filius ad domum perfidiæ cur rediret? Salutis proles perditum cum perditis cur desleret? Resurrectionis pignus ad sepulcra genitoris l quid curaret? *Sequere me, et dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* Quomodo mortui sepeliunt mortuos suos? Fratres, ipse dixit: *Ego sum vita (Joan. xiv, 6).* Quod est anima corpori, hoc est animæ Christus; sine anima corpus non vivit, m non vivit anima sine Christo: recedente anima, mox corpori fetor, corruptio, putredo, vermis, stol. 24, ad Severum, pag. 116, nota. 14: *Quis ergo me armabit contra tot agmina hostis aëris?* Añbi, Poem. xv natal. 4, quos Hostes dixerat, *vocat, preceres aërios:*

Aerlos proceres vincens in corpore nostro

Ad Ephes. ii, 2, *Principem aeris hujus.*

k Questio est inter Patres, an Christus Scribam filium a discipulatu expulerit; vel suo arbitrio reliquerit eum sequi. Primum sentium nonnulli; alii vero eum nostro, contrarium. Vide Ambrosium, lib. vi in Luc.; Augustinum, serm. 7 de Verb. Dom.; Gregorium, homil. 13 in Ezechiel.; et Chrysostomum, homil. 28 in Matth.

l Commune cum Chrysologo placitum est Patrum responsum Christi, *non ad sonum verborum Scribæ, sed ad sensum accommodatum fuisse*, ut ait Chrysostomus homil. 28 in Matth. Impio enim et fraudulento Scribæ mens erat, in Christi famulatu esse, ut inde lucrum assequeretur.

m Fuisse Joannem ex antiqua traditione perhibetur. At textus Matth. non habet, ut Noster, *discipulus*; sed *alius ex discipulis.* *Supple futurus, ait Hugo card., quia nondum erat discipulus.*

n Ambrosius, tom. II in psalm. I, 1: *Pietas enim prima in Deum, secunda in parentes.*

o Pignora pro filiis; familiare Chrysologo verbum. Lucæ X, 26: *et filii sunt Dei, cum sint filii resurrectionis.*

p Christi fidelis, est filius resurrectionis, hoc est ipsius Christi filius, qui dixit: *Ego sum resurrectio et vita*; habetque jus ut ad vitam una cum capite Christo resurgat. Cæteri homines infideles, quamquam et ipsi in novissimo die resurgent, non tamen filii resurrectionis proprie dici possunt, cum minime sint resurrecturi ad vitam, sed ad pœnam. Nil ergo fidelis ad sepulcrum genitoris infidelis curare debet, cum resurrectio non sit patri profutura, sed filio. Mira.

q Augustinus, super psalm. LXX serm. 2: *Sicut ita corporis est anima, sic vita anima Deus. Quomodo, si anima deserat, moritur corpus; sic anima moritur, si deserat Deus.*

ciat, horror et omnia visu detestanda succedunt : A^t tumentia terga submitit, stravit in plano vertice suos, motu frenavit, astrinxit fluctus, et per ^b liquentem viam ^b saxea soliditate servivit modo (Joan. vi); quid est quod usque ad periculum sui sævit, furit, contendit auctoris? Quid ipse Christus futurorum præcius, præsentium sic videbatur ignarus, ut Instantem procellam, tempestatis horam, tempus periculi non caveret : sed inter vigilantes omnes tunc solus ¹ teneretur in somno, quando imminebat sibi suisque tam grande discrimen? Fratres, gubernatoris peritiam non probat temperies serena, sed procellosa tempestas : blandiente aura, navim regit ultimus nauta; in confusione ventorum, primi quæritur ars magistri. Hinc est quod discipuli posteaquam viderunt sibi industriam nauticorum deperitisse, in se maria sævire, se fluctus petere, adversum se ventorum i turbines convenisse, ad ipsum gubernatorem rerum, ^b rectorem mundi, elementorum magistrum trepidi confugerunt, petentes ut sedaret fluctus, periculum submoveret, salutem redderet desperatis. Denique ubi jussio sola addixit mare, ¹ recussit ventos, ² tulit turbines, dedit quietem, navigantes ipsum esse omnium sentiunt, credunt, salentur auctorem. Sed jam quod intus est proferamus. Ubi Christus ² Ecclesie suæ navim mare sæculi transfretatur ascendit, gentium flabra, Judæorum turbines, persecutorum procellæ, vulgi nubes, demonum nebula, sic ruerunt, ut totius mundi fieret una tempestas. Regum spumabant undæ, fervebant potestatum fluctus,

SERMO XX.

De sedata maris tempestate.

Ecclesiasticæ lectiones sic divino dispensantur arcano, ut et peritis scientiam conferant altiore, et simplicibus salutaria intelligentiæ gratiam largiantur. Ascendente, inquit, ^d in naviculam Christo, fecisse motum magnam refertur ausa tempestas. Ascendente, inquit, eo in naviculam, secuti sunt eum discipuli ejus, et ecce motus magnus factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus, ipse autem dormiebat (Matth. viii, 23). Mare quod ^e pedibus Christi

^a Ita ms. Vatican. Aliæ editiones : jam sepultum.

^b Carpit hic morem adhibendi in funeribus cantus tibias, fistulas et symphonias, quem a gentilibus in Judæos effluxisse credunt nonnulli. Vide Brugensem, Maldonatum, Tirinum, Schultetum, Schmidium, præ cæteris Calvorum Ritual. ubi de re funer. et de tibiis funer. pag. 910 et 912. Et sicut apud Græcos, Romanosque tibicines in usu fuisse notant Isidorus, Orig. lib. ii cap. 20 pag. 90, ita apud Hebræos, ut patet ex historia evangelica Matth. x, 23. Non autem improbantur hic cantus psalmoreum et hymnorum, dum cadavera efferuntur : cujus meminere Chrysost. homil. 116 tom. VI, et homil. 14 in I Tim. pag. 309; Gregorius Nazianz. orat. in soror.; Eusebius lib. i pag. 121; B. Gregor. Nyssenus, de vita S. Macrinæ, tom. II pag. 201, ubi de ejus funer. Macarius, homil. 15 pag. 184. Quos autem psalmos cantaverint ex Chrysostomo homil. 4 in Epist. ad Hebræos; ag. 454 edocemur.

^c Ambrosius, in cap. vii Lucæ, de filia principis synagoge mortuis excitata : *More veteri tibicines ad incendendos excitandosque luctus ferebantur adhibiti.* Uberius explicat Maldonatus, cap. ix Matth. 23, hunc morem fuisse gentium, et ad Judæos quoque permannisse. MITA. — Vocat Auctor extranea lamenta, quæ interius mercenariam cantilenam dixit, scilicet viro- rum vel mulierum mercede conductarum, ut pretio emptis lamentis, elatum cadaver plangerent. Hoc est forta se, quod in lib. Sapient. xix, 13, dicitur : *lamentari ad sepulcra mortuorum.*

^d Vatablus legit navim ex Græco textu *πλοῖον* apud evangelistas, qui Græce scripserunt. Nonnus Homericæ exemplo navem hanc vocavit *πλοικῆνα* : quæ naves, ut plurimum, ingentis molis validisque trabibus compactæ, multorum egent ministerio. Nostro autem *πλοῖον scapha* videtur esse, qua lacum transfretabant. Optime Sedulius lib. ii vers. 15 :

... Exiguae conscendunt roborâ cymbæ.

^e Tangit aliâ historiam ex Matth. xvi, Marc. vi, Joan. item vi. Locum hunc Chrysologi de more excipit Paschasius lib. v in Matth.

^f Prudentius prefat. in lib. ii contra Symmachum : *Sialitque, et cogit ingredi tergum per humidum mare.* Arnobius, lib. i : *Calcabat ponti terga undis ipsi stupentibus.* Claudianus, de Bello Germ. : *Glacialia terga fluviorum.*

^g Virgil. vi Æneid., *Liquentes campos.*
^h Implexum in editionibus locum ex Meursii interpolatione restituitur. In nonnullis : *saxa soliditate serviunt.* Theophylactus, ad cap. vi Matth. locum psalmi lxx sic legit : *Qui ambulat super mare, ut super pavimentum.* Latinus : *Per liquentem viam saxi soliditate servant, id est fluctus.*

ⁱ Somno vero ac naturali; laboribus enim fessus erat; at voluntario, sive accersito, ut tempestas sine ejus consilio oriri videretur.

^j Ita Mita et Castillo. Aliæ appositæ quoque, *fruisse, concrevisse.*

^k Editi omnes et mss. Vallicell. et Casen. habent : *vectorem mundi, Vatic. et lectio Latini, rectorem.*

^l Ita omnes. Latinus legit, *retulit, seu repercutit.*

^m Meursius putat legendum : *sustulit turbines.*

ⁿ Hæc et sequentia ad mentem Tertulliani, de Baptismo, cap. 12 : *Cæterum navicula illa Ecclesiam præferbat, quod in mari id est sæculo fluctibus, id est persecutionibus, et tentationibus inquietetur, dumino per patientiam retulit dormiente : donec orationibus sanctorum in ultimis suscitatus compescat sæculum, et tranquillitatem suam reddat.* Ab aliis SS. PP. testimoniis, quæ utramque implerent paginam, abstinere. Vide Prosperum, de Vocat. Gentium, cap. 4; Augustinum, serm. 23 de Divers.; Hilarium, in Comm. Matt. cap. vi; Ambrosium, lib. vi in Luc. et lib. i de Salom. cap. 4; unde apud Chrysost. homil. 65 tom. VI pag. 675, et ibid. homil. 79 pag. 784. Arca Nob est Typus Ecclesie.

sonabat rabies ^a subditorum, populorum gurgites rotabantur, perfidiæ notabantur scopuli, ^b mugiebant littora Christiana, lapsorum ^c naufragia versabantur, et erat totius mundi unum discrimen, unumque naufragium. Tunc discipuli accedunt ad Dominum, et suscitaverunt eum, dicentes: Domine, salva nos, perimus; et dicit eis Jesus, Quid timidi estis, modicæ fidei? Suscitatus ergo a discipulis Christus, mare, hoc est, mundum, corripit, tranquillat orbem, reges mitigat, potestates placat, sedat fluctus, componit populos, Romanos efficit Christianos. ^d Ex ipsis quoque, exsecutores verbi Christianæ fidei reddidit, qui fuerant persecutores nominis Christiani. Hanc tranquillitatem servant principes Christiani, Ecclesia tenet, habet Christianitas, gentilitas admiratur. Tunc, inquit, surgens imperavi ventis et mari, et facta est tranquillitas magna. Porro homines illi mirati sunt dicentes, Qualis est hic, quia et ventis et mare obediunt ei? Discipuli sunt hi qui accedunt ad Dominum, qui suscitant eum, qui salvare se humili supplicatione deposcunt: ^e homines vero dicuntur qui elementa Christo taliter obedisse mirantur. Vere homines sunt, et sæculi homines, qui mirantur ad obedientiam Christi mundum sic esse conversum, qui templorum vertice velut undarum tumores stupent sic esse dejectos, qui idolorum spumas, dæmonum vident turbines sic fugisse, quos attonitos reddidit Christiani nominis toto orbe profunda et diffusa tranquillitas. Et vere fratres, dormiente in morte Christo, in Ecclesia magna est exorta tempestas; resurgente a mortuis Christo, Ecclesiæ reddita est, sicut scriptum est, tranquillitas magna. Modo nos dormientem in nobis Christum toto præcordium

^a Ex fide manuscript. Editi, traditorum.

^b Nemorum mugitus, apud Plinium lib. xvii, cap. 35.

^c Sic Castillo et ms. Cesenæ. Editi et ipse Mita, vexabantur.

^d Ita legit Latinius: cui favent mss. In edit., ipsosque exsecutores. Hoc est, inquit Mita, fecit Romanos, vel ex Romanis ministros, exsequentes verbum Christianæ fidei, quod est credere.

^e Videtur hic Chrysologus adherere putantibus eos qui in Evangelio mirati sunt, non fuisse discipulos, sed vel evangelicæ naviculæ nautas, vel in aliis navibus, vel in littore existentes homines; et ita sensit Origenes et Maldonatus, in cap. viii Matth. num. 27. At Hieronymus ibidem: Basilium, orat. 22 in fine, Hugo card., Cajetanus, etc., opinati sunt hic apostolos vocari homines, ob modicam fidem eorum.

^f Marginiste, ut vocant, Chrysologi notant locum hunc, veluti desumptum a lectione LXX interpretum. At ibidem legitur: sed ventus Aquilo suscitavit nubes. Lectio Auctoris, secundum quod putat Castillo, respicit effectum Aquilonis, qui, utpote frigidissimus, nives aquasque in glaciem indurat. Ovidius Metamorphos. lib. vi:

Induroque nives, et terras grandine pulso.

^g S. Augustinus, tom. IV de Consensu Evang. lib. ii cap. 4: Mundus ipse quatuor partibus terminatur, quas aliquando a ventorum nomine Scriptura commemorat. Ab Oriente, Aquilone et Meridie. Sic Auctor noster quatuor orbis partes intelligit, in quibus per ea tempora, licet non semper iisdem annis ac mensibus, maximum erat in mundo naufragium. Quandoquidem Angli, domitis Scotis, Pictisque e Scythia oriundis, Britanniam subegerunt. Africa sub Gense-

A gemitu, fidei voce, Christianis lacrymis, plorata alto, apostolicis clamoribus excitemus, et dicamus: Domine, salva nos, perimus. Et quia lectio apte temporis convenit, et sicut scriptum est: Aquilo durus ventus (Prov. xxviii, 23), nomine autem Dexter vocatur qui nobis gentes sic feras, sic amaras advectat; hic ergo Aquilo ventus durus et per Dextrum, per Africum, per Austrum, per Eurum diffundit se ^b tristi turbine, maria confundit, ⁱ delet aera, montes dejicit, sorbet urbes, provincias mergit, totius orbis cogit unum esse naufragium. Hinc est quod navicula Christi nunc tollitur ad cælum, nunc in trepidationum ima descendit, nunc Christi regitur viribus, nunc formidine jactatur, nunc operitur fluctibus passionum, nunc confessionum remigiis enatat. Sed nos fratres iterum atque iterum clamemus: Domine, salva nos, perimus. Et revera, fratres, si essemus unum, et humanum corpus, si eos qui pereunt nostra esse viscera crederemus, afflictione jejunii, precum gemitu, effusione fletuum, jugiter clamaremus: Domine, salva nos, perimus. Et studeremus nobis in nostris fratribus subvenire: nec furente gladio sanguinis nostri mare videremus in terris, nec tanta corporum, sed nec animarum jam naufragia sentiremus, atque humili voce precaremur: Domine, salva nos, perimus. Nec tamen ulla compassio, pietas ulla, ullus pavor, quicumque pudor nos, vel compunctio exsuscitavit ad dolorem Dei, Dei est quod urgemur malis, quod verberamur semper, quod gentes valent, quod ruit grando, quod rubigo inficit, quod impietas potest, quod dominantur morbi, quod sevit mors, quod tremitt terra: nos tamen nec tremimus, nec

rico a Vandalis capta, direpta et Ariana labe infecta, flamma ferroque consumpta est. Sicilia depraedata, Panormo obsidione cincto. Armorici ab imperatore Occidentali defecerunt: Attila, qui Dei flagellum cognominabatur, Thraciam Illyricum vastavit, Galliasque invasit, et demum ad Aquileiæ obsidionem et Italiæ vastationem se accinxit. In Gallia imperator Occidentis nobilissimum exercitum amisit: duces ab imperatore defecerunt ad hostes, ita ut fame, bello, pestilentia, terræmotu, cladibus, incendiis Barbarorum totus orbis agitato sit ob gentilitiam impietatem et heresim Christianorum. Vide in præmissis Annales Baronii, tom. V et VI, ab anno Christi 430 ad annum 450; Ruheim Raveann. et Dolconem Tarcagnor. MITA. — Auctori Aquilo dicitur Dexter; fortasse quia si apponas faciem contra Occasum, hic enim situs cælorum motibus proprius est et convenientior, Aquilo semper tibi dexter erit.

^h Ita legere placuit ex conjectura; licet ultra decem editiones, quas sub oculis habeo et mss. Vallicel. et Casen. habeant Christi turbine.

ⁱ Suspicatur Latinius an sic legendum.

^j In Oriente maximus fuit terræmotus: siquidem Cæsar Augustus, una cum populo, sub diu vitam egerunt, ne abruentibus Byzantii ædificiis opprimerentur. Baronius anno 442. MITA. — Fallimur toto cælo, nisi sermo hic tunc temporis fuit pronuntiatus, cum Wandali imperium et regionem Romanorum acri bello impeterant; vel id evenerit anno 430, cum Africæ potiti sunt; vel paucos post annos, scilicet 439 cum eorum armis Carthaginem subegerunt. Nec improbanda eorum sententia qui in eo damna et rapinas anno 440 in Italia et Sicilia a Wandalis perpetrata deplorari putarunt ex Tillemontio.

timemus, nec declinamus a malis, nec appetimus bona. Avaritia furit, anhelat pompa, iniquitas placet, aliena delectant, sed nostra pereunt; Dei flagella veniunt, sed nostræ provocant culpæ. Si Deus justus, utique nostri misericors. Fratres, revertamur ad Dominum, ut revertatur ad nos Deus; renuntiemus malis, ut respondeant bona: serviamus Deo bono, ut non malis gentibus et potestatibus iniquis serviamus, Christo Domino ac gubernatore nos auxiliante, honor cuius et majestas sine fine permanet in sæcula sæculorum. Amen.

^a SERMO XXI.

De eadem.

Quoties Christus nostra dormit in navi, et ignaviæ nostræ somno soporatur in corpore, irruit procella tota confusione ventorum, sæviunt minaces undæ, et dum spumosis fluctibus sæpius elevantur et decidunt, amara navigantibus gignunt expectatione naufragia, sicut præsens evangelistæ lectio declaravit, dicens: *Et ait illis* ^b *Jesus illa die cum sero esset factum, transcamus contra; et dimittentes turbam, assumunt eum ita* ^c *ut erat in navi* (Marc. iv, 35, 36). *Et ait illis Jesus illa die.* Qua die? illa nempe qua, juxta Isaiam, *consurgit confringere terram* (Isai. ii, 20); illa die, qua tota mundanæ lucis claritas vesperascit; illa, qua imminente tentationum nocte crebrescunt imagines fugiendæ vanitatum. *Cum sero esset factum.* Sero tunc est, cum tempus extremum et hora novissima sensibus humanis confusiones rerum nuntiant, quæ procedunt. *Transcamus contra.* De terrenis ad cœlestia, de præsentibus ad futura. Et bene contra, quia divina semper contraria sunt humanis: dum ista subjectos atrahunt ad fragilitatem, ad virtutem illa qui sequuntur, attollunt. *Et dimittentes turbam.* Dimittunt turbam, qui popularem auram et vulgum deserunt incerto semper judicio pervagantem: neque addicti rumoribus humanis a virtutis itinere retardantur, sed de bono conscientia stabiles et securi laudum et derogationum mendaces fluctus, Christo comitante, pertranseunt. *Et assumunt eum,* inquit, *ita ut erat in navi.* Quid hoc? aliter est Christus in cœlo, aliter habetur Christus in navi, aliter in majestate Patris, aliter in hominis humilitate sentitur, aliter cœternus Patri, aliter ætatumstrarum gradibus cernitur temporalis, aliter nostro dormit in corpore, aliter in sui vigilat Spiritus sanctitate. *Assumunt eum ita ut erat,* inquit, *in navi.* Laus fidei est, ita Christum recipere ut est et habetur in navi, hoc est in Ecclesia: ubi natus, ubi adolevit, ubi passus, ubi crucifixus, ubi

sepultus, ubi ascendisse in cœlum, Patris ad dexteram consedissee, unde vivorum et mortuorum judicem esse venturum singularis salutis est confiteri; qui taliter in navi nostra Christum confessus assumpserit, et si tunditur fluctuum scandalis, non tamen periculis mergitur, et operitur undarum. *Et facta est, inquit, procella magna venti et fluctus mittebat in navim, ita ut adimpleretur navis.* Et facta est procella magna: non ausa est explorare Domini dormientis virtutem, sed discipulorum pulsare fidem, timorem prodere, ut auctori suo quantum servitutis deberet, ostenderet. *Et erat, inquit, in puppi dormiens.* Ad dormientem confugiunt vigilantes; et credunt obsistere sævientibus elementis eum cui somnum dominari ^d summa compressione conspiciunt: contemplantur irruisse taliter humanæ necessitatis soporem; ut nec fragore maris, nec clamore fluctuum, nec extremo imminente naufragio potuerit suscitari. Et ubi est illud: *Ecce non dormitabit, neque obdormiet, qui custodit Israel* (Psal. cxx, 4)? Per se non dormit, neque sibi dormitat majestas expers lassitudinis, quietis ignara; sed totum per me mihi agit, qui quoties speciem sui actus, sui vultus immutat, toties nostrarum varietates arguit, et culpas animarum. Audi prophetam dicentem: *Palpebræ ejus interrogant filios hominum* (Psal. x, 5). Videte quemadmodum Dei oculi clauduntur, ne videant eos, ut vindicent, qui delinquant. *Averte, inquit, faciem tuam a peccatis meis* (Psal. i, 14). Et iterum patient, ut currentes incitent, lassescentes erigant, respiciant supplicantes. Hic ergo Domini somnus explorat discipulorum fidem, dubitationem prodit, et medicæ eos credulitatis aperit esse, qui non modo in se tantum, sed in ipsum auctorem credunt posse elementa consurgere. *Fluctus, inquit, mittebat in navim.* Quia Dominicam navem, quantum extrinsecus quatiant et infundunt undæ gentium moles, tantum intrinsecus ^e tumidi hæreticorum irruunt et desæviant fluctus. Hanc tempestatem beatus Paulus se pertulisse declarat, cum dicit: *Foris pugna, intus timores* (II Cor. vii, 9). *Ita, ut adimpleretur navis.* Merito spumosis fluctibus evangelista refert fuisse navem repletam, cum tot pene hæreses Ecclesia patitur quot divinæ legis legimus esse quæstiones. *Et erat, ait, ipse in puppi dormiens super cervicale; et excitant eum, et dicunt ei, Magister, non ad te pertinet quia perimus? et exurgens, comminatus est vento, et dixit mari: tace et obmutesce; et cessavit ventus, et facta est tranquillitas magna.* *Et ait illis, quid timidi estis, necdum habetis fidem?* Dum factum pandit lectio, tempus commendat exemplo.

^a Et præsentem etiam sermone prosequitur Auctor sanctorum dierum calamitates. Vide superiorem notam.

^b Sensus evangelistæ est: illa die qua bis concionaturus erat. Licet alii putent non illa die qua Christus præcedentia docuerat, sed aliqua alia.

^c Mysticum sensum eruit Chrysologus. Ad litteram sonat: suscepit eum in navi, et sese composuerat; seu pulvillum ejus capiti supposuerint, seu ligam quoddam aptaverint in puppi, ubi Christus caput suum reclinarat, quemadmodum sensit Theo-

phylactus, super cap. iv Marci. *Ut erat:* elegans locutio Latinorum, quæ significat continuationem ejus quod prius erat: *ut erat dejecta capillos.*

^d Ita scripsit ex conjectura Mita et ita legitur, licet mss. constantissime legatur *sua compassione*; veluti dicat a somno Christum fuisse compressum. Quid si Christo jam fesso lassoque somnus *compatiebatur*? Insolens locutio; sed a stylo Chrysologi non tam absona, ut eam non nemo possit amplecti.

^e Ambrosius in laudanda Pauli verba: *His verbis multorum hæreticorum denotat dogmata.*

Siquidem magna et satis gravis imminet procellosa A tempestas, dum se undique furens ac perniciosus ingerit turbo ventorum: maria mugiunt: ipsæ quoque insulae funditus subruuntur, et tristi sonitu littora universa feriuntur. Sed quia, ut diximus, Christus nostra dormit in navi, accedamus ad eum magis fide quam corpore, et pulsemus eum plus opere misericordie quam desperantium tactu. Suscitemus non insolenti strepitu, sed ^b elamore spiritualium cantileorum; non murmuratione improba, sed supplicatione pervigili. Deum Deo aliquid temporis vite nostræ, ne totam diem infelix ista vanitas et sollicitudo miseranda consummet; ne noctem totam perniciosus somnus et inanis sopor expendat, sed itidem pars diel et noctis ipsi temporum deputetur auctori. Vigila, homo, vigila; habes exemplum, ut quod tibi ^c gallus impendit hospiti, tu tuo exhibeas creatori; præsertim cum tibi ille insanat profuturus, cum te ad opus suscitât, cum diem nuntiât jam vicinum: quanto magis hymnis celestibus te Deum de superna sede tuam suscitare convenit in salutem. Audi prophetam dicentem: *De nocte spiritus meus vigilat ad te Deus (Isai. xxvi, 9)*. Et Psalmista: *Manibus meis nocte coram eo, et non sum deceptus (Psal. lxxvi, 3)*. Dioi vero tria tempora diei Psalmista Deo adiunget deputanda, dicens, *Vespere et mane, et meridie narrabo, et annuntiabo, et exaudiet vocem meam (Psal. i. lxxv, 15)*. ^f Per quæ tria tempora dum Daniel Deo sedulus supplicaret: impetravit non solum præscientiam futurorum, sed et captiva diu gentis sue meruit libertatem (*Dan. vi, 10*). Dicamus ergo quod propheta: *Exsurge, quare dormis, Domine? Exsurge, et ne repellas usque in finem (Psalm. xliii, 23)*. Dicamus cum apostolis: *Magister, non ad te pertinet quia perimus?* Et vero magister, quia non solum factor est omnium elementarum, sed etiam moderator et rector est, qui cum nos audierit, cum fuerit evigilare dignatus, planabuntur undæ, et tumidi fluctus sternentur, et colles; venti diffugient, peribit procella, et tempestas ista quæ imminet, et magna tempestas in tranquillitatem maximam commutabitur.

SERMO XXII.

De terrenorum cura despicienda, deque sermo vigili.

Premia statuuntur his semper quibus certamina dura proponuntur, ac pro magnitudine certaminis præmii proponitur magnitudo. Hinc est quod dis-

^a Apposite. Nam timoris causam fuisse dixerunt Christi satia explicat.

^b Hinc erue antiquum canti usum in Ecclesia. Rupertus lib. v de Glor. et Honor.: *Valet auditio musicæ dulcedinis psallendo atque orando, ad excitandam in pectore nostro Spiritus sancti gratiam.*

^c Gallus dicitur a Cicerone lib. ii de Divin., *nocturnus vigil.* Vide Ambrosium, tom. I l. v Hexam. c. 24.

^d Marginistæ Chrysologi notant locum hunc ex lectione LXX interpretum. Ego potius a Vulgata dictionem derivatum. Ambrosius, qui 53 circiter annis ante Chrysologum vixit, enarrat. in psalm. cxviii octon. 19 legit: *de nocte vigilat ad te spiritus meus.* Fortasse hæc a quadam antiqua lectione desumpta sunt, quæ in littera nec Vulgatam, nec LXX sequitur.

pulis suis Christus regnum ponit in gremio, ut in certamine non cedant periculis, non timori; pericula despicit, qui tendit ad regnum; victoriæ cupidus nescit timere. *Nolite timere, inquit, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum (Luc. xii, 32)*. ^e Grex pusillus mundo, magnus Deo; pusillus, quia gloriosos vocat eos, quos instituit ad ovium innocentiam et mansuetudinem Christianam: pusillus grex est, qui non de magno minuitur, sed crescit de pusillo; pusillus grex nascentis Ecclesiæ sic designat infantiam, quam venire ad regni sui infulus incrementis celestibus mox promittit. *Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum.* Adjecit quid faciendum sit regnaturus: *Vendite quæ possidetis, et date eleemosynam; facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in celo.* Vendite quæ possidetis: non potest demerari omnibus, nisi is qui propriis non tenetur; dejecta mentis est, qui familiaris rei meminit cum vocatur ad regnum; jacens animus plebeus nummulum thesauris regalibus anteponit; pauper sensus, parvis incubans, perdit magna; et inhians temporalibus, deserit sempiterna. *Vendite, inquit, quæ possidetis, et date eleemosynam; facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in celo.* Homo, tali monitu Christus te ditare voluit, non nudare; manere tibi tua voluit, non perire; perpetuari, non vacuari sacculos imperavit; jussit te transferre, non perdere.

Thesaurum non deficientem in celo, quo fur non appropriat, neque tineæ corrumpit. Plus consilio patris agit, quam jure dominantis: inter insidias latronum et tinearum morsus quare tua recondas objurgat: pervigiles noctes, dies anxios, sollicita tempora, ne tibi ipse facias, commoneris. Auri custos, servator argenti, securitatem non habet, nescit quietem, et cui deest securitas, quies perit; pœna dives est ille, non censa. *Thesaurum non deficientem in celo.* Hoc est dicere, ubi ego sum, ibi ponite; data mihi ego servo.

Homo, da Patri, crede Deo, quia et hæredi Pater, et Deus homini creditum non negabit; tenere tua non potest, quia sua dedit. An humanis indiget, qui divina largitur? an est nostrorum cupidus, qui nos suorum fecit hæredes? certe quibus regnum contulit, quid negabit? O homo, si sic permansurus es, quæ tua sunt hic reponere: si illuc iturus es, hic quæ tua sunt cur derelinquis? Qui relinquenda servat, alienorum custos

^e Vulgata habet contra eum. Ita Genebrardus contra legit pro eorum ex quadam Hebræorum particula, quæ utrumque significat. Ita sentiunt Glossa, Augustinus, Cassiodorus et alii. Sic Matth. xxvii, 61, sedentes contra sepulcrum, pro eorum sepulcro.

^f Vide Isidorum Hispal. de Eccles. Offic. lib. i cap. 19 ad 23.

^g Maldonatus hic vult discipulos Christi et omnes simul fideles pusillum gregem dici, ob Christianam mansuetudinem; ex Mita.

^h Fortasse veterasci erat reponendum, ut dictioni superiori dictioni perpetuari convenientius contraponeretur juxta genium Chrysologi. Cicero in Tuscul.: *Nihil iniquitatem debet eorum in quibus beata vita consistit.* Sacculos *βελούτια* vocat *Suidas*, quos *ταύρια* Matthæus.

est, non suorum. Si in hac vita, qua peregrini sumus, A vivimus, et modicum temporalem esse pauperem dolet, tristem, inhonorem esse: quale erit in perpetua patria inter æternos cives, de contemptu dolorem, de ignobilitate pœnam, de nuditate opprobrium sustinere; et nunc addicti pœnis, quando alii promoventur ad regnum? quando pauper ducitur ad consessum Dei, et dives trahitur ad consortium punitorum? Heu quam lamentandæ vices, quando desperati penes homines possidebunt spem divinam, et humanis bonis præditi bonis cœlestibus fraudabuntur! Et hoc facit thesaurus, qui cor hominis, aut per eleemosynam levat ad cœlum, aut per avaritiam demergit in terram. Et ideo dixit: *Ubi enim thesaurus vester est, ibi et cor vestrum erit.* Homo, mitte et p. æmitte thesaurum tuum in cœlos, ne a cœlestem animam demergas in terram. B Aurum de profundo terræ, anima ab excelsis cœli. Melius proinde est ad sedem animæ deferri aurum, quam in sepulcro auri anima demergatur. Exutos ergo totis divitiarum curis, et jam per omnia expeditos militare sibi in sæculo jubet, quos regnare donavit in cœlo. *Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando veniat a nuptiis.* C Sint lumbi vestri præcincti: ibi præcingenda est virtus, ubi voluptas est comprimenda. Nescit vincere vitia corporis, virtutis cingulum qui deponit. Cincti ergo castitatis baltheo, quod est insigne militiæ Christianæ, fluxam carnis detruncemus ignaviam, et regis nostri expectatione pervigiles insomnem somnum sæculi nesciamus. Non dormiant, inquit, nisi cum male fecerint (*Prov. iv, 16*). *Et lucernæ ardentes in manibus*

* Auctor dicit animam nostram cœlestem et ab excelsis, quia immediate ex nihilo creatur ab Deo, ut passim theologi. MITA.—Vide Clementem Alexand. Strom. lib. vi pag. 641, ubi disertè hæc eadem docet.

^b Non tantum militum et iter facientium, sed et ministrantium est habere lumbos succinctos. Lucæ v, 37; Joan. xii, 4. Hinc Phædrus, Fab. 2, *alio cinctos, a trienes dixit.* Chrysologus autem explicat locum Evangelii pro succinctione et compressione voluntatum.

* Sic restituimus ex fide mss. Editiones omnes cum Mita habent *voluntas*.

^d Præcipuum militiæ insigne baltheum erat, quo quicumque exuebat, militiam cogebatur deserere. Unde apud Prudentium, Psychomach. vers. 634, *discingere*, idem est ac *azarmare*: *Diacingitur omnis terra.* Et vers. 824: *Sedem properat discincta juvenus.* Ad rem vero nostram satis apposite Paulinus Nolanus epist. 25 pag. 164: *Hunc igitur, scilicet Dominum nostrum, sequamur; Huic militemus cui cinctus nunquam discingitur miles.*

* Ms. Vatiç., *Bonarum operum.*

^f Et qui sponsum præstolabantur, et qui sequebantur, faces gestabant. Lucæ xiv, 8; Esther ix, 22. Nos chartæ parentes a profanis testimoniis abstinemus. Dicks autem sunt *faces nuptialis amicæ*, pro *nuptiis conjunctæ*, vel *unitæ*. Censet Mita hic a Chrysologo perstringi Novatianos, qui nuptias inepte damnarunt. Fuere et qui dominem nuptiarum auctorem esse dixerunt, quos refellit Clemens Alexandrinus Stromat. lib. iii pag. 445.

* Erant et servi *Excubitores*, qui januarum gerentes curam dominum expectabant, quoadusque rediret.

vestris. Beati, in quorum manibus bonorum operum lucent lucernæ. Sic enim: *Lucoat lux vestra coram hominibus, ut videant bona vestra opera, et magnificent Patrem vestrum qui est in cœlis* (*Matth. v, 16*). Et ut lucerna ante oculos, opus bonum in mentibus sic resulget. Non portanti tantum lucerna lucet, sed multis, et opus bonum dum factum in uno lucet, multos illustrat exemplo. Lucerna repellit noctium obscuro, opus bonum malitiæ fugat tenebras. Accendamus lucernam a bonis operibus in manibus nostris, si volumus coram Domino et hominibus nos lucere. *Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando veniat a nuptiis.* Quia semper f nuptiis amictæ sunt faces, luminum testimonio celebratur castitas nuptiarum. Sicut enim fugit lucem illicita qui præsumit, sic multiplici coruscet in lumine licita qui requirit. *Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando veniat a nuptiis.* Homines sunt qui more debite servitutis a indefessis excubiis adventum sui domini præstolantur; qui vero sine ventri serviunt, ut divinam nesciant servitutem, et de carnis voluptate sollicitudinem occursum Domini perdidere, homines non vocandi sunt, sed jumenta. *Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando veniat a nuptiis.* Ex quo h ad desponsandum suam Ecclesiam Christus advenit, l thalamus ornatur sponsæ: et ornatur auro fidei, argento sapientiæ, virtutum gemmis, sanctitatis l velis, verecundiæ rosas, lilis castitatis, pudoris violis. Et ad alta cœli pudicitæ templum, fastigium virginitatis attollitur: nec desunt psalmorum citharæ, prophetica organa, apostolorum voces, k totæque symphonie cœlestium nuptiarum.

^b Christum Ecclesiæ sponsum vocari, innumera clamant SS. Patrum testimonia: quæ si congerere vellem, nubem facerem. Vide Theophylactum in cap. iii Joan. pag. 602; Hammonium in Catena ad cap. iii Joan. pag. 108; Clementem Alexand. Strom. lib. iii pag. 446, etc.

^l Thalamus in nuptiis instar conclavis camerati operis, aut tentorioli singulari artificio exstruebatur. Claudianus de nuptiis Honorii:

. . . All thalamum docto compositæ textu.
Stagmine gemmato, picturataque columnis
Edificetur apex, etc.

^l Veteres in penetralibus domus vela apponere consueverunt. Et hæc fortasse spectat Ausonius, epiced. in Patrem:

Non occursator, non garrulus obvia cernens
Valvis, et velo condita non adii.

D Ad hanc rem Pignorius de Servis laudat hæc eadem verba Chrysologi; Calvoriolus item Ritual. tom. I lib. i pag. 145. Sed et regii consistorii fores velis protendebantur. Corippus lib. iii de Justinii Minor. Pænetr.

Vela tegunt postes: custodes ardua servant
Lumina, et indignis iurare volentibus obstant.

^k Prosequens Chrysologus allusionem, meminit etiam musicæ et symphonie quas etiam in nuptiis Christianorum obtinuisse scimus. Nuptialis cantus meminit Ambrosius serm. 25. Chrysostomus tom. IX pag. 522 homil. 42 in Actis apostolorum refert ad hospites in nuptialibus convivis exhilarandos adhibita fuisse cybala, tibias et cantica.

Satis servus somni est, qui tali et tanto clamore non ad coelestis regis nuptias suscitatur. *Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando veniat a nuptiis, ut cum venerit et pulsaverit, confestim aperiant ei.* Veniens pulsat, cor bene conscius aperit, male conscius claudit; justa mens patescit ad primum, injusta, quia non meruit, se praecludit. Vigilemus ergo, dilectissimi, ut beatitudinem quae sequitur consequamur. *Beati servi illi quos cum venerit dominus invenerit vigilantes.* Sufficiant beatitudinis haec promissa, sed quia Christus ipsius beatitudinis eloquitur charitatem, differamus hodie, ut plenius audiamus quid suis filiis promiserit talis Pater.

SERMO XXIII.

De terrenorum cura despicienda et promissione regni.

Audistis hodie quemadmodum Dominus pastoralis jubilo clangorem tubae coelestis adjunxit, ut diu inclinatam ovium mentes ad divina tolleret, coeleste protinus promoveret ad regnum. *Nolite, inquit, timere, pusillus grex, quoniam complacuit Patri vestro dare vobis regnum (Luc. xii).* Acquisivit humilitas superbia quod amisit, et grex pusillus ac mitis totas et varias edomuit propria mansuetudine feritates. Pusillus grex vicit ac fregit tota genera bestiarum quot diversitates subdidit jugo Christi nationum. Grex pusillus ac mitis diu contentus occidi, diu devorari passus est, donec gentilis saevitia sanguine satiata, vel carnibus, evangelici pabuli suavitate, et divini fontis fluentia degustans, totum contagium saeculi evitaret, et pastum; atque in hominem rediret ex bestia, qui ex homine fuerat dilapsus in bestiam. Hoc sensit ante prophetas, hoc apostolos implese, hoc pertulisse martyres constat, attestante illo qui dicit, *Propter te mortificamur tota die, aestimati sumus ut oves occisionis (Psal. xliii, 22).* Ut vero iste grex novi ordinis aggredere praelium, ubi vivit ille qui fuerit occisus, qui occubuerit, vincit; invenit animam qui amittit; imitatus est suam regem, illam ovem, illum secutus est Agnum, qui *sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se, non aperuit os suum (Isai. lvi).* Tacet, qui volens patitur, clamat qui laniamur invitus. Nec potest de morte conqueri, qui mortem dignatus, non coactus, assumit. Potestatis insigne est, cum pro multis volens quis moritur; nolens cum moritur, est necessitatis extremæ, quia venit de contemptu mortis alterum, alterum de conditione naturæ. Chri-

^a Hoc nomine audiunt penes Latinos homines feræ ac agrestis indolis, quo sensu Apostolus vocavit Cretenses *malas bestias*. Arianus in Epictetum lib. ii cap. 9: *Alii quidem nostrum magnæ bestiae sunt; alii vero bestiarum malignæ.* Theophylactus in illud ad Corinth. xv. 32, vocat contentionem adversus Judæos *pugnam cum bestiis*; et ad Luca vi, Publicanum *malam bestiam* appellat.

^b Ms. Caesenaë, *ut vellet illam.*

^c Apud Julium Capitolinum in Yero: *Defuncto Pio, Maximus in eum omnia contulit principatus etiam imperatoriae potestatis indulto.* Isaac Casaubonus repouendum docet *Participatum*, quam lectionem firmat editio Mediolanensis. Ita apud Sparitanum in Didio Juliano, ubi in verbis: *Claudium Pompeianum e Ter-*

stus ergo sicut ovis, et volens, et tacens tondetur ^b ut tegat illam quam Adam primus intulit nuditatem; velut agnus occiditur, ut peccatum totius mundi immolatus absolvat; ponit pro ovibus animam suam, ut impleat et pietatem pastoris et curam. Tibi ergo rex, tibi sacerdos, tibi pastor, tibi sacrificium, tibi ovis, tibi Agnus, tibi totum factus est, qui fecerat totum. Et qui sibi numquam, tibi toties immutatur, propter te varias monstratur in formas, qui manet unica suae majestatis in forma. Et quid plura? dat se tibi Deus homo ut ferre potes, quia ut est tu non potes sustinere. Sed audiamus jam quid pusillo gregi talis promiserit pastor. *Nolite, inquit, timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum.* O bonitas effusa! O inaudita pietas! O ineffabilis affectio! In societate census pastor oves assumit, atque ad consortium dominationis servos dominus asciscit; ad ^e participatum regni rex gregem populi totius admittit: sic, sic dat, cui deficere census, cui regnum minui, vacuari potestas non potest largiendo. Providenter autem cepit Dominus, dicende: *Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum.* Promissionem regni sine timore servilis status audire non sufficit, quia qui libertate vix dignus est, capere non valet infulas principatus. Dominus ergo servorum mentes tali voce confirmat, ne eos repentinus promissi regni prosternat auditus. Regnum velle servum, crimen est adire periculum; terneritis non timere. Sed hoc ad Christum quantum est? ^C aut quam mirum, quod dat servis regnum, quod sibi servos facit in dominatione consortes, qui servorum pedes lavat, ut extrema servis serviat servitute? ^d Veniant huc, veniant, qui discutunt potestatem ejus, et tunc de ejus æquitate contendant, cum potuerint tantam capere, loqui, aestimare pietatem; nec jam calumnientur, si se in nostro corpore ^e patre minorem dicat, qui non dicto, sed et facto, cum pedes lavat servorum, se subdidit et subjecit pedibus servulorum. Homo, jam tibi parce, quia ^f ut tibi parceres, tuos Deus lavit, tuos tenuit, tuos amplexatus est pedes. Sed ad cepta redeamus: *Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum.* Ecce qui dat, dare loquitur Patrem. Numquid largitatem suam ^D denegat, sic dicendo? Absit, non potestatem mi-

racinensi ad principatum evocavit, legendum esse *participatum* edocemur ex codice Palatino, apud Hofmannum.

^d Contra Aetium et Eunomium hæreticos. Vide Augustinum hæres. 54. MIRA.

^e Male enim aliquot Scripturæ loca detorquebant hæretici. Catholicum earum sensum explicat auctor anonymus in Breviario fidei contra Arianos, apud Sirmundum Tom. I pag. 225. *Nos enim Catholici Deum nostrum Jesum Christum, et minorem dicimus Patri, et æqualem. Minorem propter humanitatem assumptam. Æqualem propter divinitatem perpetuam.* Vide Basilium adversus Eunomium initio tom. II, pag. 79, et lib. iii, pag. 35.

^f Ita ex fide manuscriptor. Edit., *ut tibi parces.*

naus, sed pandit affectum: sic dicendo non distantiam facit, ^a sed patris, suamque voluntatem monstrat, firmat unitatem. Quod autem dixit, complacuit, et non dixit, placuit; munus edocet Trinitatis, quia quod erga nos Filio placuit, hoc complacuit Trinitati. *Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum*: post tantam ergo Dominus largitatem, post suam gratiam tibi copiosius collatam, abjecta et vilia peculia servitutis jubet abjicere regnaturum. *Vendite quæ possidetis, et date eleemosynam*. Plebeium cultum regia non admittit potestas, augustus honor non nisi diademate confertur et purpura. Abjicere ergo debet habitum servitutis, qui se regem credit divinitus consecratum. Hinc est quod rex supernus illum, qui cum indigna veste majestatis ejus ausus est intrare convivium, ligari, præcipitari, detrudi in tenebras jussit exteriores (*Math. xii*), quia deformitas invitati ad invitantis redundat injuriam. Peculia quoque pristinae libertatis, jam divitiis, jam regis ditatus opibus qui reservat, ^b captivus miseria se nescit esse felicem. Est consuetudinis, est animi felicitas, ut adscitus ad regnum, quod fuit proprium, quod privatum, mox parentibus, mox propinquis, civibus indigentibus liberaliter ^c prorogare, ne sit mendicis animo, qui censu functus est et honore. Tali ergo providentia Dominus, consilio tali, vilia et caduca jubet ut vendamus, ut largiamur, ut donemus, qui in caelesti regno omnia quæ in caelo, et quæ in terra sunt, volumus possidere. Sed si vis servare tuorum pretia prædiorum, et sacculorum forte condita te delectant, fac tibi sacculos quales ille præcepit, qui jam cupiditatis tuæ custos est et provisor. Denique, ut vidit, quod duriter dixit: *Vendite quæ possidetis*, mox adjecit: *Facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in caelis*. Iterum contristatus es, quia quod habes, in caelis cogere collocare? Rogo, crede Deo tao, ^d qui servo credis, et magis Deo quam homini commenda. Sed si times ne quid inde præsumat, ne quid dispergat pietas largitoris, ^e signa fidei annulo sacculos tuos, ut tali custode dormias tu securus, quia ubi ille est, ibi locus nullus est furi.

^a Cyrillus Alexandrinus lib. iv cap. 5, in Joan. viii, 17, pag. 414, ponit istud a me ipso pro peculiariter, et proprie, secundum perfectissimam conformitatem et identitatem voluntatis Patris.

^b Ms. Vatic., captivus misera.

^c Vox Chrysologo familiaris. Mita, librorum fortassis incuria, habet prærogare. Parisiens. Mogan. et alix, erogare.

^d Innuit unum ex muneribus servorum, quod erat Arcariorum: sicuti Erastus ille, cujus mentio occurrit in Epist. ad Rom. vi. Saltem hunc Chrysologi locum, ita interpretatur Pignorius de Servis. Vide Zenonem Veron. ad Neophytum serm. 4.

^e Annulis potissimum pro sigillis utebantur veteres. Vide Clement. Alex. lib. iii Pedag. cap. 2, ubi postquam dixit aureos annulos mulieribus concedendos, non ad ornatum tantum, sed ut ea quæ domi sunt servanda obsignentur; usum improbat eorum qui numinum figuras in eis insculpi curabant. Dignus est locus qui exscribitur et explicetur. *Sint autem*

A Non poterit tibi tuam pecuniam denegare, qui tibi omnia sua contulit, qui te regni sui et honore ditavit et gloria.

SERMO XXIV.

De servo vigili et felicitate regni Dei.

Semper, et ad omnia vigiliis esse salutares nullus ignorat, quia re vera plus vigilare, plus vivere est. Nam quid tam mortis simile, quam dormientis aspectus? quid tam vita plenum quam forma vigilantis? Indulgendum somno est, ut corpus repararet, non resolvat; et vires revocet, non enervet. Semper ergo ad omnia vigiliis esse salutares nullus ignorat. Quæ ars, quod opus, quod tempus, quæ potestas, quod officium, non vitæ lucra lubricatione perquirat? Hinc est quod rex ^f in procinctu per vigil callidi hostis præcavet, et evitat insidias; tunc in castris miles supervenientes nocturnos impetus cauta pernoctatione propellit. Sic nauta vigilando diffusi itineris incertas vias intrat, et calles transit invios, et vestigio furtivo ad lucrosi portus votivam pervenit mansionem. Hinc pastor adjungit noctes diebus, et totum sibi tempus denegat dormiendi, ne qua lupis, suffragante somno, grassandi in gregem præbeatur occasio. Sic viator solers per auras noctis, æstus solis prævenit, ^g aptumque diem providentius deputat mansioni. Hoc propheta sciens non die solo, sed de nocte tota clamabat ad Dominum: *Domine Deus salutis meæ, in die clamavi, et nocte coram te (Psal. lxxxvii)*. Quid plura? Ipse Dominus pernoctat in oratione Dei (*Luc. vi*), ut ante nos ^h oratione liberet quam redimat passione. Et si pro servis dominus vigilat, merito pro seipsis servos vigilare sic jubet. *Præcincti, inquit, sint lumbi vestri, et lucernæ ardentes in manibus vestris, et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando veniat a nuptiis (Luc. xii)*. *Sint lumbi vestri præcincti*. Novus ordo vigiliarum, novus habitus imperator. *Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris*. Nil de vestitu, nil de calceamentis, nil de ipsius occursus apparatu servi vigiles admonentur; sed tota in præcingendis lumbis mandatur cura, tota in constringendis lumbis statuitur vis præcepti, addito lucernarum solatio tantum, sine quo

nobis signacula columba (in cujus specie Spiritus sanctus descendit), *vel piscis* (quo nomine Christus significabatur, ut infra videbimus), *vel navis, quæ cursu celeri a vento fertur* (quaque, ut observatum est, figuratur Ecclesia), *vel lyra musica, qua usus est Polycrates* (quæ fortasse Davidicam lyram in mentem revocat, ut opinatur scholiastes Sidonii Apollinaris apud Sirmondum, pag. 909, num. 154), *et si sit piscans aliquis, meminerint apostoli et puerorum qui ex aqua extrahuntur*.

^f Ipsa imminente expeditione, ut alibi annotavimus.

^g Emendatum ex Latinio quod habent editiones, *actumque*.

^h Christi oratio ad Patrem nos liberos ostendebat, ut membra unici Filii tanto capiti inserta. Passio vero non absolute respectu omnium liberos facit, sed redemptos: quia tollens nos a servitute diaboli, suos fecit servos pretio tanti sanguinis emptos. *Mitt.*

nec noctis aperitur obscuritas, nec venientis diei clarescit aspectus. *Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris.* ^a Cingulum quidem est proprie indicium servitutis: quod et ^b in cursu expeditus reddat, et faciat obsequentes. Sed dixisse suffecerat, estote præcincti; cur lumbos potissimum nominat? cur tanta jubentis reverentia lumborum facit magnopere mentionem. Quæris quare? quia in lumbis est tota corporis causa, ex lumbis tota carnis negotia suscitantur, in lumbis tota est humani lapsus, humanæ fragilitatis occasio. Inde venit quod virtutis ignaros reddit, efficit segniores. Hinc est ergo quod principaliter Dominus lumbos nostros astringi jubet balteo castitatis, et totum carnis nostræ pendulum, fluidum, resolutum, constringi mandat continua zona virtutis, ut carne succincta ad Domini occursum liber, velox, expeditus nostræ mentis reddatur incessus. Hæc tamen audiens, homo, scire debes, quia non retardat ab occurso Dei caro, quia ipsius occursum officii ipsius est inseparabilis comes, si tu ejus componas sarcinas, si reveles onera ejus, si pendula et sinuosa involucra ejus tu providus viator astringas. Quid plura? Erit tibi salubre contubernium, si tu ejus deses et resolutus non fueris institutor; quemadmodum autem debeas æquare sarcinas ejus, ejus pondera injusta moderari, Apostolus edocet, sic dicendo: *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram: fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, et avaritiam, quæ est idolorum servitus (Col. iii, 5).* Constringenda est ergo caro continentiae cingulo, ne effusa vitiiis, ac toto peccatorum gravata pondere, supernis et cælestibus insistere non possit incessibus. Bene ergo Dominus adjecit: *Et lucernæ ardentes in manibus vestris.* Quia semper ad innocentiæ testimonium lucer-

næ nocturno portantur in tempore: et sicut vitiiis amicæ semper sunt tenebræ, ita lucernæ semper inimicæ criminibus, sociæ semper boni operis sunt lucernæ. Sed in manibus sanctorum, ipsa bona opera sunt lucernæ, dicente Domino. *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant vestra bona opera: et magnificent Patrem vestrum qui in cælis est (Matth. v).* Et vere portant lucernas suas, vere fomentis operum, vere misericordiæ unguento inflammant lampades suas, quæ cum loco, proposito studio, latitant, opere, virtute coruscant, ac splendent toto orbe terrarum. Et quia expectationis suæ Dominus satis tristes, satis anxios noverat mores, ne quis superaretur tædio, ne quis lassesceret tarditate, ne quis longæ expectationis fatigatione succumberet, perseverantibus in beatitudinem cælestem, cæleste promittit obsequium. *Beati, inquit, servi illi quos cum venerit Dominus, invenerit vigilantes. Et ne ipsius beatitudinis qualitas haberetur incerta, mox adjecit: Amen dico vobis, quia præcincti se, et faciet illos discumbere, et transiens ministrabit eis.* ^c Præcincti se Deus, et faciet servos discumbere, et ministrabit eis. En mutatio inaudita rerum, en terribilis correptio dominationis, en pavenda conversio servitutis: quia parumper servus assistit in domini sui expectatione succinctus, et sustinendi fidem brevi fatigatione portavit, cui ut ^d talionem redderet, dissimulat se ^e in ipsa divinitate divinitas. *Præcincti se et faciet illos discumbere, et transiens ministrabit eis.* Discumbenti homini Deus astat, et astat in cælestibus; ^f epulanti servo servit Dominus, et servit accinctus pueris suis, ministris suis, ^g ministerium facit Christus, et facit in Patris jam gloria constitutus. Homo, ^h calumniaris Christum ad-

^a Illud videlicet, quo servorum vestes præcingebantur, ne eis ad peragenda, quæ jussa erant, essent impedimento. Hæc alibi annotata. Addam ex Horatio lib. ii sat. 8:

... Puar alta cinctus œternam,
Gausape purpureo mensam præteristi.

Et ex Juvenal. sat. 8:

Et cum venali Cyane succincta lægena.

Verba Chrysologi laudat Pignorijs de Servis.

^b Malui sic reponere ex ms. Vatic. quam id quod omnes habeat retinere: et discursus expedi os.

^c Triplicem admirationis fontem advertit hic Mita: ^d primum ex inaudita rerum mutatione, quod Dominus noster electus in cælo obsequium præstabit et ministerium; alterum ex terribili correptione suæ dominationis. Corripit enim, id est, seponit dominationem suam in homines, ut suum illis exhibeat obsequium. Tertium ex pavenda conditione servitutis. Quam enim time dum est regnum illi qui, cum natura servus sit, extemplo assumitur in regnum?

^e Secundum juriscons. in § 7. Instit. de injur. Talionem reddere est eadem poena mulctare aliquem qua tu ipse ab eo mulctatus; et propterea Dominus noster pro famulatu hic tibi ab homine præstato talionem aliquo modo reddidit, dum eidem homini famulatur in gloria. MITA. *Tavexadita* dicitur ab Græcis quæ ab nobis *tax talionis*. Vide canon. 4 concilii Nicæni ii, sive Balsamonem, pag. 499, et notas inferius ad serm. 38.

^e Et id duabus rationibus fieri docet Mita, ex varia hujus vocis *dissimulare* significatione. Primo enim dissimulare idem est quod connivere, seu clausis oculis aliquid dissimulare, juxta illud Sapientie xi, 24: *dissimulans peccata hominum*. Unde hic divina majestas agit ac si non haberet in homines æternam dominationem, tum sui causa, ut fiat servus servorum suorum, tum causa hominum, ne ipsi a tanta majestate oppressi, haud ferre possint ut sibi a tanto domino serviantur. Secundo *dissimulare* est se in aliquo loco detinere, ut Genes. xix, 16, cum angeli velent Lot a Sodomis educere. Textus ait: *Dissimulante illo apprehenderunt manus ejus*: hoc est, e domo se detinente; detinet se ergo deitas in deitate, quia, licet Deus homini beatitudinem communicet, non tamen totam honorum ubertatem largitur; sed quam ferre possit Beatus; et hæc Mitæ sententia, quam longo pluribus effert.

^f Quid habeat in iis epulis scribit Auctor infra sermon. 93 et sermon. 176. Non gustu, sed visu epulantur beati, nam visio est tota merces. MITA.

^g Si Christus cum Patre et Spiritu sancto summæ gloriæ objectum sunt, ut ex theologis, quare Christus tantummodo dicitur facere ministerium beatis? Quia ut sermo 22 superius Auctor: *Quod ergo nos Filio placuit, hoc complacuit Trinitati*. Christus autem hominibus beatam gloriam ministrare dicitur, quia fercula convivii potumque suo ipse sanguine promeritus est, ut habet in hoc loco Evangelii Barradas. MITA.

^h Obscurum in editionibus nonnullis locum, ex

huc, quod detulerit Patri? Qui tibi in terra lavando pedes, ^a extremum representavit obsequium, et promittit in cœlestibus novissimam servitutem? Crede, hæretice, et tu illi stude reddere talionem. Ille tibi in cœlestibus parat convivium se ministro, et tu tibi in terra non desinis continuas ingerere et generare blasphemias; faciet et ille transitus suos, quia transiens ministrabit illis; de dominatione ad fidium suorum pia transiet et migrabit obsequia; ad te de misericordie patre severissimum transiit in iudicem. *Et transiens ministrabit illis.* Constitentibus, expectantibus ministrabit epulas, ministrabit et tibi, sed dignam de tua negatione sententiam. *Et si venerit in secunda vigilia, et si in tertia vigilia venerit, et ita inenerit, beati sunt servi illi.* Si in secunda et tertia vigilia venerit: vigiliis ^b mundus plures, tres tantum vigiliis novit expectatio Trinitatis; quare tamen a secunda cœpit, et tacuit primam? Quia prima jam vigilia in ortu Dominicæ nativitatis excesserat. Probant hoc pastores, qui dum supra gregem suum vigilant, gregis ipsum pastorem in præsepio invenire, videre, tenere merentur et auctorem; sed quæ sit secunda et tertia vigilia requiramus. Sicut utique prima vigilia est sui ortus in carne, ita secunda est vigilia, quæ nostra redit et resuscitatur in carne. Denique ut ad resurgentem veniat, ^c annus excitatur, et evigilat mundus. Tertia vigilia est illa quæ expectatio tota novissimo venientis finitur adventu; ut sicut ille resurrexit nobis, ita nos illi ^d jam perpetuam resurgamus ad vitam.

SERMO XXV.

De terrorum cura despicienda, et promissione regni.

Hodie Dominus evangelici gregis ^e pusilla et terrena primordia, quam blanda exhortatione sit consolatus, audistis. *Nolite timere*, inquit, *pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum* (Luc. xii). Aufert spes anxias, dubios tollit eventus, omnemque propellit, et excludit timorem, quando in exordio ipso regnum nascentibus pollicetur. *Quoniam complacuit Patri vestro dare vobis regnum.* Quis de victu, quis de vestitu, quis de plebeio censu, et vernalis cœspitis vilitate suspirat, de regno certus, de dominatione securus? Satis sibi invidet qui elevatus

Mita, et Castillo, et ms. Cæsæn. genuinæ lectioni restitimus. Arius, aliique ex hoc textu, *Pater major me est*, arguunt Filium Dei, etiam quoad divinitatem, Patre minorem esse. Sed textum illum cum catholicis sincere noluerunt intelligere, qui communi sensu de humanitate tantum interpretantur: quod sæpius Auctorem nostrum pluribus in locis docuisse habetur. S. Ambrosius lib. ii cap. n Luce, contra eosdem hæreticos: *Et miramur, si Christus Patri defert, qui subditur matri?* MITA.

^a Hæc extrema servitus a Christo Domino discipulis exhibitæ, a B. Laurentio Justiniano prodigium vocatur. MITA.

^b Hebræi olim diem secabant in quatuor quadrantes, quos ut Romani ac Græci *vigilias* vocarunt. Inde noctem ipsam in tribus vigiliis diviserunt.

^c Ita ex emendatione Latini et ms. Vallicell. Editionis, *annuus*.

^d *Jam*, id est, *tunc*; signat enim tempus futurum; ut Luce v: *Ex hoc eris jam homines captiens.* Ex

A ad summa, ipse se ad humilia dejecit, ad egena deponit. Sed scire convenit, pater iste qui est, vel qualis est, vel quod regnum suis filiis repromittit. Quis sit iste pater, quotidie te confitente cognoscis, cum clamas: *Pater noster qui es in cœlis* (Matth. vi. 9). Qualis autem sit, ipsa operum magnitudine pervidisti: ex nihilo fecit cœlum, et terram ^f solidavit ex liquido, montes ^g statuit ad stateram, maria intra legitimos terminos sola præcepti auctoritate conclusit. Verum si regni, quod promittit pusillis, desideras nosse qualitatem, ipse aperit, sic dicendo: *Sinito parvulos venire ad me; talium est enim regnum cœlorum* (Matth. xix. 14). Esse in cœlo mirum est; in cœlo vivere, est majestatis. Jam regnare in cœlo quanti sit, sensus desinit æstimare mortalibus; et tamen, homo, quod æstimare non potes, percepisti. Apostolus sic dicente: *Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se* (II Cor. ii. 9). Et quod te mereri dubitas, habere te, et possidere, jam cogaris coaliteri. Quid ergo cum terra illi qui possidet cœlum? Quid illi cum humanis, qui adeptus est jam divina? nisi forte placent gemitus, eliguntur labores, amantur pericula, pessima mors delectat, et illata mala bonis sunt gratiora collatis. Sed videamus quod dat Pater tantus consilium regnaturis. *Vendite quæ possidetis, et date eleemosynam.* Si victuros vos, si regaturos, si vos jam divites esse creditis in supernis, ubi futuri, quo migraturi, ubi regnaturi estis, vos illa quæ vestra sunt jam præcedant; opes miseræ misericordiam computate; quæ humana sunt in divina convertite. Et ne cui forsitan deesset evectio ad portanda illa quæ dimittitis, ^h angariatus est pauper: ferunt pauperes onera nostra, et volentes ferunt, quia tali non deprimuntur pondere, sed levantur. *Vendite quæ possidetis, et date eleemosynam; facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cœlis, ubi fur non appropiat, neque timeat corrumpi. Facite vobis sacculos, qui non veterascunt.* Viletis quia pater iste ditare vult filios, non nudare. *Facite vobis sacculos, qui non veterascunt.* Novo modo, imago, cœlesti modo, qui hunc audit, vendendo comparat, recondit erogando, dum amittit acquirit. Quam cupit pecu-

D Exod. xix: *Jam nunc veniam ad te in caligine nubis.* MITA.

^e Illos enim alloquitur Christus, qui disciplinae suæ sese tradiderant, vel brevi tradituros erant.

^f Nimirum Genes. i. 2, alyssi nomine designatur aquarum materia mixta adhuc et confusa cum terra. Vide Severianum Gabulorum episcopum de Creat. Mundi orat. 1, apud Chrysostomum tom. VI, pag. 448 recent. edit.

^g Respicit ad illud Isaie xl. 12: *et libavit in pondere montes, et colles in statera.*

^h De Angariis vide quæ habet Stolbergius in dissert. cui titulus: *de Angariis veter.* tom. X Critic. sacr. pag. 101. Angaria in jure est injusta exactio; sed est Persarum vox, quibus *āryagos* dicebatur regius tabellio. Persæ enim itinera sua dividebant in parasangas; et ut parasangas attingerant tabelliones, bajulique quiescebant, et onera sua aliis ulterius euntibus per vicea transmittenda committebant. Si plura desideras, ad Meursium Castig. cap. 29 pag. 176.

niam perdurare, perpetuare sacculos divitiarum, condita permanere, qui dicit : *facite vobis sacculos, qui non veterascunt!* Ecce * docet avaritiam, qui cœperat suadere contemptum : *facite vobis sacculos, qui non veterascunt.* Et qui thesaurizantes temporaliter arguebat, ad totum cupiditatis fomitem jubet sacculos sine fine perquiri. Christe, quo te pertrahit amor tuorum? ut avarum lucrifacias, facis eum quod desiderat, non quod oportet, audire : sacculos imperas, æternos thesauros, qui non deficiant, vis parari; ut avarus dum consueta percurrat ad lucra, aut virtutem capiat, aut a virtute capiatur. Vere Pater es, qui cum tuis quibuscumque parvulis sic agis. Namque et nos interdum nostris parvulis petentibus noxia ingerimus salutaria sub specie noxiorum, fallentes insipientiam, non desipientes affectum. Dixisti : *Facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesauros non deficientes in cœlo.* Sacculus cur paratur? Quid ibi claustra, ubi ipsa custos est innocentia? ibi quid signaculum, ubi fraudis ausicio non habetur? Si et in cœlo sacculis opus est, cura non amittitur, sed mutatur. Domine, tu vidisti, quia in thesauris tota fides, tota spes in sacculis sit avaris : et ideo imputribiles in cœlo sacculos vis parari, ut qui te non sequitur ad cœlum, sequatur saltem sacculos suos. Avare, fac tibi sacculos, et fac jubente Deo, quia votis tuis annuit divina inajestas. Sed fac tibi sacculos erogando, quia quidquid pauper acceperit, Pater cœlestis suscipit. Et ubi recondit? in cœlo. Et ne forte perdidisse te doleas vel ^b usuram, centuplam in cœlesti fenore recipies, quidquid in cœlo, paupere transmiseris perferente. Usura mundi centum ad unum, Deus unum accipit ad centum; et tamen homines cum Deo nolunt habere contractum. Sunt forsitan de cautione solliciti? Quare? Nonne homo homini exiguæ chartulæ obligatione constringitur? Deus tot et tantis voluminibus cavet, et debitor non tenetur? Sed dicis, esto quod debeat, quo exigente restituet? seipso; quia non potest ulli mentiri : idem ipse est et executor et debitor. Non erit in reddendo durus, qui profusus est in largiendo. Crede, homo, Deo, quod tibi Deus dedit; majora reddere vult, cum vult debere largitor.

* Spiritualem ac cœlestem, ubi feneratur Domino, qui miseretur pauperi. MITA.

^b Vide, quæ superius annotavimus ad serm. 15, ubi addendum quod lege Justiniani cautum fuit ut etiam usure nauticæ non nisi centesimæ essent l. 26 § 1 cod. de usur. De modo autem comparandi usuras apud Romanos, post Salmasium, Gronovium et Gravinam, vide Gottl. Heineccium, Antiq. Rom. tom. II pag. 84 edit. Venet. 1739.

^c Vere hos dispensatores vocat Apostolus : *dispensatores ministeriorum Dei.* Non omnibus enim, inquit hic Theophylactus, pag. 490, *verbum Dei suppeditare oportet*; sed quibus opus est, et quando convenit, et sicut oportet. A Gregorio Nazianzeno, orat. 32 pag. 518, vocantur Ecclesiarum pastores τῶν ψυχῶν οἰκονομοὶ, καὶ τοῦ λόγου... ταλῶναι, animarum curatores et verbi promi condi.

^d Cum Chrysologo plures conveniunt enarratores, illud ad Titum 1, 7, *Dispensatores gratiæ Dei*, ad omnes fideles referendum esse censentes, qui dona ab Deo accepta in commodum aliorum exhibere debent.

SERMO XXVI.

De fidei dispensatore.

Quod hodie Dominus interroganti Petro respondisse legitur per figuram ad apostolos ipsos, ad doc ores tantum et ad eos * qui Ecclesiis præsentent, dictum, multorum persensit auditus. Interrogat Petrus, *Domine, ad nos dicis hanc parabolam, an et ad omnes? Cui respondit Dominus : Quis putas est fidelis dispensator et prudens, quem constituit dominus super familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram? Beatus servus ille, quem cum venerit dominus, ita invenierit facientem : vere dico vobis quod super omnia quæ possidet constituet eum. Quod si dicat servus ille in corde suo : moram facit dominus meus venire, et cœperit percutere pueros, et ancillas, et edere, et bibere, et inebriari, veniet dominus servi illius in die qua non sperat, et hora qua nescit, et dividet eum, partemque ejus cum infidelibus ponet.* Ecclesiæ quidem præules ista quam primum similitudo constringit, ^d sed hominem nullum, mortalem nullum profusus eximit hæc figura, quæ dum loquitur ad dispensatorem, omnibus, uno interrogante, respondit : Si est quisquam qui a Deo nil acceperit, discussionem dispensationis, dispensatoris officium non timebit. Homo, si hoc ipsum quod das, accepisti, accepisse te quod habes quomodo tu negabis? De cœlestibus conditis, de horreis divinis rationem reddet, præstabit causas * Ecclesiæ prorogator. Et quanto majus suscipit creditum, tanto majus se debitum non dubitat redditurum, dicente Domino : *Cui plus est creditum, plus exigetur ab eo (Luc. xii).* Et alibi : *Potentes potenter tormenta patientur (Sap. vi, 7).* Quanto altius ascenderit homo, lapsus, tanto altius cadet. Quid altius cœlo? De cœlo cadit in cœlestibus, qui delinquit; desperatus incurrit, qui in ipsis dominantis oculis offendit; et excusatione caret, qui facinus ipso iudice teste committit. Aut quam defensionem sperat, quem testimonium cognitoris accusat? Sic diabolus cum esset angelus, et in cœlo, et coram Deo semper clarissimus versaretur, et fulgens, dum Dei tentat aures, dum in Dei superbit aspectu,

* Vocabulum, ut alias observatum est, Chrysologo familiare. Idem ac *dispensator*. Hujus enim onus erat consuetum servis præstare demensum. Vetus inscriptio apud Pignorium :

SIGNUM HERCULI
DORUS LARC.
DISP QUI ANTE VILLICUS
HUIUS LOCI.

Chrysologus autem hic loquitur de prorogatore tritici : qui *ministrator*, vel *actor frumenti* dicebatur apud veteres inscriptiones; nisi ministratori et actori hoc obtigerit : ut quandoque et hujusmodi munere fungerentur. Hos Cassiodorus vocat *arcarios et procuratores tritici*; et lapis apud eundem Pignorium, A *Frumento*.

D. M.
ASCLEPIADI
ACTHITUS L. N.
A FRUMENTO.

Apud Ennodium lib. 1 epist. 3 habetur *prorogare litteras*; et lib. iii epist. 14 *prorogari scripta*.

lapsus ad terram, ad tartara dejectus, in diabolum A mutatur ex angelo; et qui erat a minister veniæ factus est b dux pœnarum. Hinc est quod Apostolus nostri ordinis hominem commonet, ne incidat in superbiam et laqueum diaboli. Dispensator ergo divini verbi et cœlestis doctrinæ prorogator, qui ante Dominum stat jugiter, versatur inter altaria semper, neque a Dei oculis recedit umquam, qui peccatorum causas, dolores populi suscipit, offert, ingerit preces, accipit, refert, restituit impetrata, ex homine totus in angelum substitutus, non potest nisi in ipsa Dei facie inter sanctorum sancta peccare, ut inde sibi sumat crimen, unde aliis veniam consueverat reportare. Denique Nadab et Abiud sacerdotes filii Aaron sacerdotis, dum contaminare externo igne altaria præsumunt, ipsius altaris consumuntur incendio, B ut sumerent de sacrificio pœnam, qui fecerant de propitiatione peccatum (Lev. x) : quod peccatum illis suscitaret ebrietas; nam vini odor odorem fugarat incensi, et ebrietatis ignis flammam provocarat altaris. Unde quia alienati vino alienum portaverant ignem, mox divino igne referuntur extincti. Ebrietas in alio crimine est, c in sacerdote sacrilegium, quia alter animam suam necat vino, sacerdos spiritum sanctitatis extinguit, dicente Apostolo: Spiritum nolite extinguere (I Thes. v, 19). Merito inter cœtera quæ in dispensatore malo arguit hodiernus sermo, vini condemnat insaniam, dicendo: Quod si dicat servus ille, moram facit dominus meus venire, et carperit percutere pueros et ancillas, et edere et bibere, et inebriari. Proprie dixit, edere et bibere, et inebriari, et percutere. d Ebrietas cœdis mater, parens litium, furoris genitrix, petulantix deformiter est magistra: hanc qui habet, se non habet; hanc qui habet, homo non est; hanc qui habet, non peccatum facit, e sed est ipse peccatum. Ebrietas est f demon blandus, venenum dulce, rabies voluntaria, invitatus hostis, illecebra honestatis, et pudoris injuria: hanc nullus noverit Christianus, ne auditu quidem sacerdos attingat; ne qui est forma virtutum, vitiorum inde fiat, et inveniatur exemplum. Verum

quia ad nos et ad ecclesiasticos viros satis dictum est, quemadmodum cunctos teneat responsio Salvatoris, quod non sit qui a Dei dispensatione invenitur extraneus, perquiramus Apostoli dictum. Non est potestas nisi a Deo (Rom. xiii, 1). Si a Deo potestas omnis, a Deo rex etiam dispensationis regix adeptus est dignitatem. Sic dux, sic miles, sic provinciarum rectores, sic urbium rationem reddaturi sunt omnes isti, si in ullo creditæ potestatis excessere mensuram, si rex justitiam custodivit, si acquitatem tenuit, si potestatem moderatus est, si misericordiam non omisit, si tenuit sic ponderis sui libram, ut in neutram partem potestatis suæ trutina e propensa declinaret, si omnium curam gessit, si civium procuravit quietem, si sic temperavit census, ut neque militi sufficientia deesset, neque tributarius lassaretur. Et dux præstabit Deo causas, si sequentibus se præbuit virtutis exemplum, si in excubiis pervigil, si in discursibus indefessus, si pacem omnium proprio labore perquisivit. Rationem reddet et miles, si paruit imperatis, si concussit neminem, si accepta stipendia justissimo labore pensavit. Judex quoque judicii sui supernum judicem sustinebit. Et tu qui dominus es domus tuæ, dispensatorem positum plusquam dominum volo credas, ut exhibeas conjugi simplicem charitatem, doctrinamque ei quam didiceris in Ecclesia prudenter infundas: cui Apostolus in Ecclesia tacere præcepit, et domi discere te docente, dicens, Mulieres in Ecclesiis taceant; si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent (I Cor. xiv, 34), Filiis impendas affectum sobrium, sollicitam curam, eosque fideliter in Domini enutrias disciplina. Servis victum et vestitum debitum reddas, remittas culpas, minas temperes, imperes disciplinam, et habeas eos fratres progenie cœlesti, quos subditos mundana possides servitute. Vos quoque servi debetis domino fidem in ipsa quam geritis servitute, quia qui pio et puro corde carnali domino debitum non reddet obsequium, Deo ante qui corda videt, quam homini tenetur obnoxius, qui te parem fecit per gratiam

a Mita censet diabolum fuisse quondam *miniatur* veniæ ob hominum custodiam angelis attributam, Recte equidem. Origenes enim lib. vii contra Celsum, pag. 400, ait *angelos adjuvare homines ad salutem*. Vide Chrysostomum homil. 159 tom. V pag. 958; Basilium in cap. viii Isaicæ, tom. I, pag. 1012, ubi angeli dicuntur *curatores generis humani*.

b Hominum scilicet et angelorum: quemadmodum, eo duce et persuasore angeli sectatores nec non homines peccavere, ut dicitur Apocalyp. xxii, 14: *Traxit secum tertiam partem stellarum*. MITA.

c Vide canones, qui *Apostolorum* inscribuntur regul. 42, et Advers. Barthii lib. lv cap. 1, Valeriani homil. 19 apud Sirmondum tom. I pag. 396.

d Tanta malorum seges oritur ex ebrietate, ut si vel pauca recensentur, notæ modus excederet. Vide Nyssenium, homil. de baptismo tom. II, pag. 221; Basilium, orat. 14 pag. 489; Chrysostomum, homil. 17 in I Cor. tom. V, ubi plura ebrietatis incommoda enumerat, nec ab ea quæ habet hic Chrysologus valde dissimilia, Augustinum item ad sacras virgines, quem hoc idem argumentum prosequentem laudat Came-

rarius Oper. subcis. tom. I, pag. 443. Ad satietatem consule Stuchium Antiquit. Convival. lib. III, cap. 8.

e Ebrius non facit peccatum dum ebrius est, quoniam ex defectu rationis liberam non habet voluntatem. Mox dum voluit inebriari fuit peccator. S. Thomas 2-2 quæst. 150. At contracta ebrietate efficitur D ipsummet peccatum, quia in peccato cum sit ebrietas, ab ipso nequaquam tunc surgere vellet, cum illud non intelligat, aut libera voluntate abhorreat: quare ebrius peccatum dicitur; hoc e t subjectum inconvertibile ad bonum pœnitentiæ, dum ipsa perdurat ebrietas. MITA. — Sed fortasse tantis non indigebat Chrysologus, qui hic peccatum sumpsit pro *maledictione et opprobrio*, etc.

f Ebrietatem demoni assimilari posse non solius Chrysologi sententia est. Basilium, orat. 14 vocat ebrietatem *dæmonem voluntarium*. Chrysostomus, homil. 74 tom. V pag. 582, postquam et ipse vocavit ebrietatem *dæmonem voluntarium*, addit *ebrium dæmoniaco esse deteriore*.

g Ita ex Latino placuit emendare, Editiones, *perpensa*.

quem conditio fecerat disparem vilitate servili. De divite quid dicam? qui quanto plus habet, tanto amplius debet.

Desunt nonnulla. Denique simul reddit, simul tradit alteri: quæ si noluerit reddere, singulis committat per partes. Et tu, pauper, commissam tibi dispensationem non parvam paupertatis existimes si patienter feras, si ingratus non sis, si sis vel in ipsa necessitate sobrius et fragallis; si danti agas gratias, non danti non ingeras blasphemans injurias; si tantum quæras quantum dat misericordia, non quantum cupiditas importuna compellit. Certe et tu, pauper, qui libenter petis, da etiam tu libenter petentibus. Sed forte dicis, Non habeo: sit dandi animus, et facultas non deerit largiendi, pone adveniendi sellam tuam, pone mensam tuam, candelabrum, lucernam: Sic Elias (I Reg. xvii), sic Eliseus (IV Reg. iv) dum declinant ad viduarum vacuas et inopes mansiones, copiose quod viduis deerat, suppleverunt. Adjecit autem Dominus ad confirmationem similitudinis hujus dicendo: *Ille autem servus qui cognovit voluntatem domini sui, et non se præparavit, et non fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multis; qui autem non cognovit et fecit digna plagis, vapulabit paucis.* Ille quidem qui per conscientiam peccat^a, merito gravius solvit conscientiæ pœnas; sed et iste per ignorantie culpas, plagas ignorantie non vitabit: Deum sicut contemnere non licet, sic^b non licet ignorare.

SERMO XXVII.

De scandalo tollendo.

In prociectu belli semper vigiliæ sunt militum distributæ, ut insidiis nil liceat, nil pateat delis. Perniciosissimus nimis est repentinus hostis; nam aut inscios prævenit, aut incautos præoccupat, aut opprimit dormientes. Hinc est quod Christus rex noster ante sæcula per totam sæculi noctem milites suos præmandatis vigiliarum vicibus commonuit contra diaboli, id est, veteris hostis subtilissimum dolum, contra latentes impetus vitiorum, contra criminum insidias irruentes, contra scandala quæ nobis variis oriuntur ex causis, contra tentamenta præsentis vitæ, contra urentes aures sæcularium pressurarum, taliter admonendo: *Vigilate et orate, ne intretis in tentatio-*

^a II Petr. ii, 21: *Melius enim erat illis non cognoscere viam justitiæ, quam post agnitionem retrorsum converti.*

^b Tertull. lib. de Pœnit., *Ignorantes Dominum nulla exceptio tutatur a pœna.*

^c Pruna vigilia cubitum itur, et eam non nominat Christus. Secunda vigilia erat nocturna nocte, et alto jam somno. Tertia vigilia, media jam nocte: ad cujus finem quarta appropinquat, quod est tempus exsurgendi. Vult ergo Christus nos vigilare ipso eodem tempore, quo omnes dormiunt, secunda scilicet et tertia vigilia.

^d Vide Basilium in Regul. Breviorib. resp. ad interrog. 64 pag. 550-55.

^e Non hæc vere diabolo, sed Petro dicta sunt a Christo. Intelligendus ergo Chrysologus, quod hæc dicantur diabolo, qui per tentationem suggererat Petro: *ea quæ Dei sunt minime sapienti; sed ea quæ hominum sunt,* inquit Origenes in Matth. pag. 236.

nam (Matth. xxvi, 41). ^c Et statuens qualiter vigiletur, adjecit: *Et si venerit in secunda vigilia, et si in tertia vigilia venerit, et ita invenerit; beati sunt servi illi, quos cum venerit, invenerit vigilantes (Luc. xii, 39, 57).* Et plane beati, quia qui vigilant et anticipant dolos hostium, de Domini sui gloriabuntur adventu. Hodie tamen Dominus ipsas nostrorum ducum contra scandala exsuscitavit, et armavit excubias, dicendo ad discipulos: *Impossibile est ut non veniant scandala (Luc. xvii).* Hoc est, impossibile est ut non veniant hostes. Et primum fratres scire nos convenit scandala hæc quid sint. ^d Scandalorum genera sunt diversa, et prima sunt illa quæ diaboli fraus parturit. Secunda sunt, quæ generalis calliditas humana. Tertia sunt, quæ parit ipsa ex illa quæ fallunt specie, quæ præterdunt bona cum mala inferant: sicut illud ad Adam, cum nobis humana abstulit, dum divina promittit (Gen. iii). Et illud, quod per Petrum: *Non tibi hoc erit, Domine (Matth. xvi).* Triumphum crucis vacuare contendit, cum fervere se nimio amore mentitur. Nam cum Dominus loqueretur passionis suæ gloriam, respondit per Petrum: *Non tibi hoc erit Domine.* Venenum quam dulce serpentis: ante facit militem regis sui negare victoriam, servus ipse Dominum quam negaret. Unde Dominus servum post se mittit, scandalum remittit auctori: dicendo ad Petrum: *Vade post me; et diabolo: ^e Satanæ, scandalum mihi es (Matth. xvi, 23).* Et vere post Dominum vadit Petrus, quia ut cum sequeretur ad cælum, crucem resupinus ascendit. Sed et illud est scandalum tale, quod fecit Judæis. Nam lapidem firmandis vestigiis latum, in totam sulcavit, et exasperavit offensam, et totius fundamenti petram vertit in scandalum, ut esset miseris ad ruinam. *Ecce pono, inquit, in Sion lapidem offensionis et petram scandali (Isai. viii, 14).* Hinc est quod Psalmista anxie supplicatione deposcit: *Custodi me a laqueo quem staterunt mihi, et a scandalis operantium iniquitatem (Psal. cxi, 9).* Et quia transilierat offensam, scandalum vicerat, taliter gloriatur: *In petra exaltasti me, et deduxisti me, quia factus es spes mea (Psal. li, 3, 4).* Diximus primum genus scandali, dicamus et secundum quod de humana calliditate diximus evadere. Scandalum populo Israelitico ^f Balaam divi-

^d *Satanæ* autem nomen, quod est *adversarius*, iis tribuebatur, qui divinæ voluntati adversabantur. Origenes contra Celsum lib. vi pag. 306: *Cæterum Sælam Hebræa lingua dicitur, et a quibusdam forma magis Græcæcæ Satanæ nominatus, significat adversarium.* De vocis etymo, mirum quam blande allucinat Justinus, in Dialogo cum Tryphone pag. 331.

^f Chrysologus, dum Balaam divinatorum appellat, eorum sententiæ videtur assentiri, opinantium Balaam non prophetam esse, sed virum magicis artibus deditum. Ariolus vocatur Num. xii, 5. Vide Origenem contra Celsum; auctor. Oper. Imperf. in Matth. homil. 2; Cyrillum Alexandrinum lib. iv et vi de Ador. in Spir.; Ambrosium Epist. lib. i class. recent. edit.; Lyrano; Cajetanum Brugens. Jamænum, Tirinum hic. Hieronymus vero ex Hebræorum opinionione, putat Balaamum verum Deum coluisse. Certe Moses Num. xii, 8, 9, 12, 18, 19, 20, expresse testat-

tor obiectis (Num. xxi; Apoc. x, 14), quando bellatoribus non cum ferratis viris, sed cum puellis toto lenocinio facili occurrit, et arma verteret in luxum, triumphum mutaret in infamiam, et in reatum tentus evocaret ultores, et ad summam profanaret totam de turpitudine sanctitatem. Hinc est quod cum Moyses tali notavit sententia cum puniret. *Et Balaam, inquit, divinum occidite, quia hic misit scandalum ante filios Israel.* Scandalum motus est Jeroboam (III Reg. xi), qui ex auro vaccae populo in deos figmento miserabili collocavit, ne Deum vivum, ne verum templum, ne divinam legem, ne legitimos reges, ne patrios ritus quaereret: sic populus nancipatus errori scandalum facit juxta Apostolum (I Cor. ii), cum quis idolis immolata quasi nihil nocitura manducat, et insensatos lapidas, et ligacos deos, qui neque sanctificare, neque pollere quid possunt, tali facto sustinet debere contemni. Sed quod ille fidei arbitrat exemplum, si ignorantibus erroris occasio, quid non ad contemptum, sed ad cultum provocat nescientes, et convivium religionis videri facit insciis, quos sciens studio derisionis absunxit. Unde bene Apostolus convulsit et aperit. *Et peribit infirmus in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est (I Cor. vii).* Tertium genus est scandalum, quod nobis nostris generatur ex sensibus, cum fallimur oculis, cum decipimur auditu, capimur odore, et sapore vitiamur. Unde Eva vetiti et lethalis cibi sic gusta est sauciata, sic visa. *Et vidit, inquit, mater quod bonum est lignum ad manducandum, et quod gratum oculis ad videndum, et speciosum est ad intendum (Gen. iii).* Bene ergo Dominus adjuvavit scandalizare sensus ipsos, dicens: *Si scandalizaverit te oculus tuus, aut manus tua, abscinde, et projice ab te: melius est tibi sine oculo et manu tenere ad vitam, quam toto corpore ingredi in gehennam (Math. v, 18; Marc. ix).* Et quantum Dominus lapsus et vitia jussit sic nos secare, non membra; tamen si hoc Eva mater humani generis sic fecisset, melius sine oculo et manu in vitam venisset, quam totam posteritatem suam lamentabilem misisset in mortem. Cavere ergo oportet nos, fratres, ne scandalum faciamus aliis, ne vel ipsi alio faciente patiamur. Scandalum est quod offendit sensus, quod mentem turbat, quod confundit intelligentiae puritatem. Scandalum est, quod diabolus fecit ex angelo, quod ex apostolo reddidit proditorem, quod invexit peccatum mundo,

quod hominem deduxit in mortem. Audi Dominum dicentem: *Vae mundo a scandalis (Math. vi).* Scandalum sanctos tentat, fatigat, curtos, incertos deficiat, confundit omnia, convulsat omnes: et licet in presenti loco Dominus de scandalo suo passivus loquatur, et Judam denotet per quem venit ipsius scandalum scandalotum; tamen ne quis in hoc determinet, admonet, dicens: *Impossibile est ut non veniant scandala; res tamen illi per quem tentant. Bonum est illi si lapis molaris appendatur collo ejus, et proficiatur in mare, quam scandalizet unum de parvulis istis (Luc. xv).* Quare non lapis, sed lapis molaris: quia lapis molaris dum tritum terit, dum farina fundit, a pollice suffarem dum secernit, panem pro laborantibus subministrat. Bene ergo illi qui eligit minister scandalum magis esse quam pacis, ad collum lapis alligatur molaris, ut hoc illum ad mortem trahat, quod illum trahere debuisset ad vitam: quia sensus ad vitam datos mortis convertit in scandalum, suadendo aliud videre, aliud audire, aliud sentire, aliud sapere, quam erat in Christo, quam erat in scientia salutaris. Hinc angularis lapidem (Isa. xxviii, 16), hinc adjutorii lapidem (I Reg. vii, 13), hinc lapidem sine manibus abscissum (Dan. ii, 45), qui est Christus, sic passillorum circuit et trahit ad scandalum, ut non pariter vite, sed panem lacrymarum conficeret et dolorem, sicut propheta testatur, dicens: *Qui manducavit panem doloris (Is. xxi, 2).* Bene ergo illi, sicut ammi dixit, *Ut mola asinaria alligetur collo ejus (Matt. xviii, 6),* et inde sumat poenam, unde sumpsit et sensum, et exaquetur jumentis insipientibus, qui noluit hominibus sapientibus comparari.

SERMO XXVIII.

De Matthaei Publicani ac divitis vocatione, et de Christo cum Publicanis manducante et apostolos pauperes eligente.

Quod sit virtutibus cognata paupertas, terrena et caelestis comprobata disciplina. Athleta ad luctum nudus accedit, configit cum fluctibus nauta fretus, miles in acie non nisi expeditus assistit; qui tendit ad philosophiam, totum quod in rebus est ante contemnit. Est ergo virtutibus cognata paupertas; et si paupertas virtutum parens, virtutum socia sic habetur, sapere convenit, quare Christus ad virtutis officium pauperes sic elegit. Petrus et Andreas, Jacobus et Joannes, germanitas combinata, immo congeneri-

tar cum verum Deum coluisse, quem ipse, Num. xxi, 18, Dominum Deum suum appellat. Augustinus, lib. ii de Divers. Quest. ad Simplicium, art. 9, quest. 46 in Numer., rem, ut reperivit, sub iudice pendentem, adhuc reliquit.

* Liqueat, ex Numer. xxi 16, Balaam regi Balac passisse ut ad castra Hebraeorum submitteret speciosas puellas Moabitides, quae eos ad fornicandum impellerent, ex lege, ut Hebraei prius ederent idololatria, et eorumque nomina venerentur.

* Ita cum Latinis. Editi, *intulit*.

* Servorum mensus erat molas torquere, certamque farinam mensuram statis diebus reddere. Sed et quandoque adhibebantur equi, vel asini. Unde *mola asinaria* ingentem quamdam inuit, ad quam circumagendam asino opus erat. Hieronymus hic, Vatablus, Mariana,

D Maldonatus aliique putavere genus fuisse supplicii apud Hebraeos, flagitiosissimos homines in mare demergere, e collo eorum mola asinaria suspensa. Lyranus autem, et ex heterodoxis multi, Grotius, Lightfootius, Clericus, rem in dubium revocant: assertique Calmetus, ne volam quidem hujus supplicii apud Hebraeos reperiri. Opinatur tamen a Syris vel Romanis induci potuisse in Palaestinam. Quoad Romanos vide Casaubonum in Suctonio. Aug. cap. 67.

* Cur Christus angularis lapis vocetur passim habet apud SS. Patres. Vide Cyrillum Alex. ad vers. 16 cap. xviii Isaie; Oecumenium in I Pet. ii; Chrysostomum homil. 111 tom. V, et homil. 6 in epist. ad Ephes., et ex eo Theophylactum, in cap. ii ad Ephes., Theodoretum in psal. cxviii, etc.

* Mss. Casense, et Vallicell. habent, *astat*.

nata paupertas, in ^a apostolorum principes eliguntur: A pauperes censu, loco humiles, viles arte, obscuri vita, labore communes, additi vigiliis, fluctibus mancipati, negati honoribus, injuriis dati, praesidio relictis, solo piscium captu victum vestitumque conquirentes. Sed in istis quantum vilis mundanus videbatur aspectus, pretiosas tantum animas Dei intuitus tunc videbat. Erant censu pauperes, sed innocentia locupletes; loco humiles, sed sanctitate sublimes, viles arte, sed simplicitate pretiosi; obscuri vita, sed vitae merito perlucentes; labore communes, sed proposito singulares: additi vigiliis, sed ad caelestes victorias jam vocati; fluctibus mancipati, sed fluctibus non demersi; negati honoribus, ditati magis honoribus, non negati; injuriis dati, sed injuriis non relictis; captores piscium, sed piscatores hominum jam decreti. Venite, inquit, et faciam vos fieri piscatores hominum (Matth. iv, 19); ut vitalis escæ jactu, ut hamo caelestis verbi, de mortis gurgite animas ad lucem tollerent sempiternam. Captores piscium fiunt hominum piscatores, de labore transeunt ad laborem, quia labor nescit lassescere ^e meditatus. Omnia quæ de usu veniunt, non fatigant. Virtus exercitio perseverat. Hinc est quod Apostolos suos Christus humanis laboribus exercere voluit, ut eos indefessos redderet in divinis: voluit eis Deus manere fortitudinem, de exercitio præstare virtutem. Et quia fructus provenit ex labore, voluit eos labores non perdere, sed mutare: ipse ante illis usum laboris indulisit, qui postea eis tolerantiam dedit virtutis. Hinc est quod regna, gentes, carceres, vincula, tormenta, mortes, sævientes homines terris omnibus sic vicerunt. Diximus quod in apostolis amica virtutum, Deo chara, sit electa paupertas. Matthæum ^d de telonio divitem, de usuris locupuletem, lucris sæculi onustum quod in apostolatam Christus elegerit, quid dicemus? Hodie Matthæus de seipso sic cepit: *Et cum transiret inde Jesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine; et ait illi, sequere me (Matth. ix).* Matthæus ^e publicanus generat nobis non parvam suis

^a Vel quia primores electi, vel abundantia virtutum. Theophylactus vocat Petrum et Joannem *vertices apostolorum*. Cæterum de hujusmodi voce *apostolus* vide Hieronymum in epist. 143, ad Damasum, et late Basnagium tom. I Histor. pag. 288, ubi contra Baronium contendit eam ævo Christi non fuisse adoptatam, quam tamen invenimus apud Joannem xiii, 16: *Ὁὐδὲ ἀπόστολος; atque missus major est eo qui misit eum*. Eodem modo II Cor. viii, 23. Fratres, missi ab Ecclesia ad eleemosynarum collectionem Ἀπόστολοι *Ecclesiarum* nominantur; et ad Hebræos iii, 1, Christus ipse dicitur *Apostolus*, vel quia ipse princeps est et caput apostolorum, vel quia, ut ait Theophylactus, missus est ad oves domus Israel.

^b Ac si diceret communem quandam et vulgarem artem exercuisse. Omnibus fortunæ et naturæ dotibus expertes fuisse apostolos, soloque nutu arbitrioque Dei vocatos, contra Maldonatam et Theophylactum, qui in eis naturæ habilitatem non excludere, asserere possumus cum Cleinente Stromat. lib. vi pag. 480, Hilario de Trinitate lib. ii, Origeneque contra Celsum lib. ii pag. 135.

^c Id est exercitus. Etenim meditari non modo valet mente agitari; sed etiam exerceri. Unde Plauti verba in Stich., *Simulque ad cursuram meditabor me ad ludos*

quæstibus quæstionem, et magnum nobis negotium sua negotiatione proponit. Sed dicit aliquis: Quam quæstionem? Quod negotium? Deus suscipit pauperes, sed divites non repellit. Habens suscipit et ad se attrahit non habentes. Abraham dives (Luc. xvi), dives Job, David dives. Et quid Abraham beatius? Quid fortius Job? Quid David sanctius? Nam et Abraham post terrenos mœrores piæ animas et revolantes ad cælum in gremium suæ consolationis includit. Et Job in ipsis divitiarum machinis diabolus et ipse vicit, et nobis vincendi eum reliquit exemplum. Abraham sic possedit divitias, ut eas sæpe et oblatas contemneret et calcaret indultas (Gen. xiv); et sic diligeret possidere divitias, non a divitiis possideri; habere eas ad largitatis materiam, non ad cupiditatis incendium.

^B Sed ad hæc respondetur, fuerunt sanctis innocentes divitiarum, utpote a Deo datæ, non turpiter acquisitæ; concessæ ad usum vitæ, non ad mortis usuram. Matthæum vero publicanum divitiarum, sic cupiditatis publicanum magistrum, fornace avaritiarum sic coquebant, sic alligabant vinculis cautionum, sacculorum ponderibus sic premebant, ut levari ad innocentiam, ad justitiam surgere, ad virtutem progredi non valeret. Unde et sedere ejus erat jam subsidere, non sedere. Hunc ergo talem ad sua cur vocaverit Christus, cur elegerit ad divina, nisi quæretur altius facit altissimam quæstionem, et non tantum quæstionem, sed et scandalum, sicut illo tempore circumstantium patefecit intentio. Quomodo enim infirmitas non laboraret humana, quando videbat apud Christum pecuniam sic valere, ut daret fraudulentum fidem, venali gratiam, cupiditatis magistro officium largitatis, doctori senoris magistrum sanctitatis, publicano sæculi caeleste secretum? Urebat videntes, quod usura quæ vastat terram tollebat ad cælum, et hanc quam detestantur homines Deitas advocabat. Sic autem sensit tunc videntes aperit Matthæus ipse, qui dicturus vera de se, non potuit hæc tacere. *Cum autem Jesus discumberet in domo, ecce veniebant multi Publicani et peccatores, et di-*

Olympiæ. Labor autem meditatus, id est frequenter susceptus ac exercitus, usu ipso fit levior. ΜΙΤΑ.

^d Tributum Græcis τέλος dicitur: unde *Telonium*. Locus videlicet in quo publica exigebantur vectigalia, et juxta mare positus, ut ibi solverentur a transfretantibus.

^e Hoc nomine Judæi vocabant eos quos ipsi vel ob vitæ institutum, vel morum impuritatem veluti profanos detestabantur. Non vero quod omnes Publicani essent ethnici, ut perperam opinatur Tertullianus lib. i de Pudicit. cap. 9, contra quem jure insurgit Hieronymus epist. 146, Damaso, ubi eos Judæos fuisse clarissime evincit, ut patet in Matthæo ex Patris nomine *Alphaeo* suoque *Levi*. Quod si velint Publicanos nonnullos fuisse ethnicos, id de principibus tantum Publicanorum dederim, quos Græci δημοσίωνας vocant, id est *publicorum vectigalium redemptores*; non vero de inferioribus eorumque ministris, ut erat Matthæus. Publicanos honori fuisse Romanis, neminem latere puto. Hos Cicero in epist. ad Silum prætorum vocat *amplissimos homines*, multisque laudibus ornat in orat. pro Plancio. At Judæis odio et despectui erant, quod Potentum avaritiarum tyrannidique inservirent.

scumbabant cum eo et discipulis ejus. Pharisei autem vi- **A** *dicentes, dicebant discipulis ejus: Quare cum Publicanis et peccatoribus manducat magister vester? Et hoc dicebant Pharisei, ut esset magnum malum, quod et malis poterit displicere: et si erat nefas publicanos Christo participes, ^a vel in cibo esse, divinis sociare quid erat publicanum? Fratres, in questione hac ingenium laboraret interpretis, si non ipse Dominus, cui sit ipsa questio, totum quod est questionis auferret. Repetamus ergo ordinem lectionis: Christus quare ad Matthæum venerit audiamus. ^b Cum transiret, inquit, Jesus. Non dixit, cum staret ibi: transivit, et pertransivit inde Jesus, ne Matthæus remaneret ibi; transivit inde Jesus, ne Matthæus ibi ^c taliter permaneret. Vidit hominem. Non dixit, vidit Matthæum, quia in Matthæo hominem liberarat; hoc est, homines **B** quos pecunia possidebat servire Deo nequeunt, pecunie servientes. *Non potestis, inquit, Deo servire et mammonæ (Matth. vi). Veni, sequere me.* Non dixit, Affer ad me, quia Matthæum, non Matthæi sacculos requirebat. *Veni, sequere me.* Hoc est, depone pondera, disrumpe vincula, solve laqueos. *Me sequere.* Quære te, perde usuram, ut te valeas invenire. Sed jam Phariseis quid responderit, audiamus: *Non est opus, inquit, sanis medicus, sed male habentibus.* Ecce quare ad Matthæum venerat Christus, ut avaritiæ curaret vulnera, ut saniem sanaret usuræ. *Euntes, inquit, discite, quid est Misericordiam volo, et non sacrificium.* Misericordiam voluit, ut Matthæus, quod tulerat per miseriam, in misericordias prorogaret; et inde redimeret pœnam, unde comparaverat culpam. *Non veni vocare justos, sed peccatores.* Sic dicens, non repulit justos, sed injustos, qui se ^d justos mentiebantur, exclusit. Christus ergo quod ad peccatores venit, peccata delere voluit, non peccatoribus voluit commanere. Quod est ^e dare vitam mortuo, hoc largitatem tribuere est avaro. Itaque Christus quod Matthæum vocat, non est illa pecunie ratio, sed est ratio tota virtutis. Denique Matthæus mox factus est terræ pauper, ut dives haberetur in cœlo.*

SERMO XXIX.

De eisdem, et de auro.

Cum Matthæum publicanum Dominus ad apostolatus fastigium evocat et extollit, dat manum lapsis, spem restituit desperatis, reddidit vitæ, quos sibi jam mors detinebat addictos. *Cum præteriret, inquit, Jesus, vidit Levi Alphæi sedentem ad telonium (Marc. ii).* **D**

^a Antiquorum Hebræorum mos constantissimus fuit, cum alterius religionis asseclis, neque cum artem aliquam vilem despectamque profitentibus, cibum sumere, ne aliquid immundum contingere conarentur. Vide Genes. xliii, 31; Joan. iv, 9.

^b E domo videlicet egressus, eo exiturus ad mare.

^c Ita retinimus ex ms. Vaticano; nonnullæ editiones, *aliter*.

^d Cujusmodi equidem Pharisei.

^e Hoc est, quemadmodum muneris est divini, non creatæ nature, ad vitam mortuos revocare; ita opus est dexteræ Excelsi quod avarus bona sua largiatur. Propterea Matthæi revocatio ab usuris, et facultatum ejus in pios usus erogatio fuit munus divinum. MITA.

Sedebat utique, qui stare non poterat pondere cupiditatis oppressus, et ipsa totus conscientia fraudis incurvus. Aurum natura grave, gravius sit avaritia nimis. Hinc est quod plus habentem deprimit quam ferentem, et vehementius aggravat corda quam corpora. Nascitur in terra profunda, sectatur ipsa montium fundamenta, perque ima venarum cæcis discurrit anfractibus, et dum suam semper ^f repetit ad naturam cœlestes animos ad inferna deponit: obcurat sensus semper, alta mentium semper in terrena demergit. Aurum erogare bonum, reponere malum, contemnere validum, fugere persecurum: quod sicut vincere virtutis est, ita felicitatis est evasisse. **A** *Auri furor ardentius humano fervet in pectore quam caminus totus ignescit incendiis, et acrius homines dissolvit in terra quam solvitur in calore flammaram.* **B** *Crudelitatis dominus, sævus hostis, amando lædit, nudat ditando, ipsum etiam captivat aspectum, fidem frangit, violat affectum, vulnerat charitatem, turbat quietem, adimit innocentiam, docet furtum, suadet fraudes, imperat latrocinium. Et quid plura? Hoc est, quod Apostolus dixit: Radix omnium malorum est avaritia (I Tim. vi). Est commutatio sane una, si homo prudens illud ante mittat ad cœlum, quam mittatur ab illo, ut stultus, in Tartarum. Mittat per manum pauperis, quia quidquid propter Deum pauperi dedit, ad cœlum sine dilatione transmittit. Merito Matthæum Dominus talibus vinculis absolvi cupiens præpeditum suscitavit, dicendo: Sequere me. Hoc est me sequere de supernis ad superna tendentem, et non aurum de inferis ad inferna mergentem. *Ubi fuerit thesaurus tuus, illic et cor tuum erit (Matth. vi).* **C** *Aurum patriarcharum stirpem, progeniem sanctam, tantam germanitatis singularem coronam adeo corrupit, et totius reddidit pietatis extorrem, ut Joseph Ægyptiis, fratrem barbaris, innocentem noxiis, ^g ingenuitatem traderent servituti (Gen. xxxvii). Sic sicavit mentes, sic corda depressit, sic quod in eis fuerat humani sensus, ferinam in rabiem commutavit, ut non offensam Dei, non sancti patris dolorem, non proprii sanguinis sensum meminisse permiserit. Intuere quid auro gravius, quod cum mores hominum perdit, perdit et naturam. Aurum Judaicum populum sic suo captivavit aspectu, vicit illecebris, specie perdecepit, ut hoc esse Deum crederent, et Deum **D** verum, Deum tot beneficiis cognitum denegarent; sic convertit homines in jumenta, ut vituli caput, caput suum crederent, et omnium rerum capiti ^h caput pe-**

^f Id est, dum natura sua obscura quæque et alte defossa loca amat.

^g Ms. Vatic. *ingenuum*. At ex genio Chrysologi lectionem ms. Cæsen. et Vallicell. libentius retinui. Non autem auri pretium, quod ex Ismaelitis perceperunt, eo perduxit Josephi fratres, ut eum venundarent; sed zelotypia tacti, quod eum in omnes regnarum somnia protenderent. Non desunt tamen ex Patribus quos hoc idem cum Chrysologo sensisse apparet.

^h Non uni ex SS. Patribus mens fuit, ab Hebræis vituli tantum caput fuisse conflatum. In hac sententia sunt Cyprianus et Ambrosius epist. 62, Lactantius lib. iv cap. 10. Et inde tradunt nonnulli ortam ethnicorum calumniam, Judæos scilicet adorasse caput

cedit anteferret (*Evod. xxii*). Attendite quam sit perniciosa ista fingenda, quas cum moros hominum, honestatem, vitamque perdiderit, ipsam quoque Deum voluit homini et contendit auferre. Hoc est, quod Judam fecit esse proditorem, ut hominem cogeret Deum negare, vendere germanum sui sanguinis, distrahere conditorem, et ipsum sanguinem laxare pretio quem sponte Dominus erat nostrum largiturus in pretium (*Matth. xvi*). Sed ne multa super hoc generent exempla fastidium, transeamus ad reliqua. *Sequere me, et surgens secus est eum*. Sæpe legitur et in hoste utilis virtus, sæpe in adversario comprobatur. Matthæus non subtrahitur operi, sed mutatur, et telonium suscipit magis quam reliquit, ut mansura Deo, non homini peritura conquirit, et non trigesimum in quadragesimum qui quagesimumque numerum tristis redigat suppulator; sed trigesimum in sexagesimum et centesimum gaudii fructum lætus recondat divinis commodis profuturum. *Et surgens secutus est eum*. Generosus animus, qui sic ea quæ magna petarat, facile, et quasi nulla contempsit: apparet illam per ignorantiam lucra ante præsentia conquistasse, a quibus ut se sensit, et vidit liberum, *tio* ^a raptus est ad divina. *Et factum est, dum accumberet in domo illius, multi Publicani et peccatores discumbunt cum Jesu et discipulis ejus*. Discumbebat Jesus plus in Matthæi mente quam ^b sigmato, et epulabatur non cibis, sed redivit peccatoris, ut revocaret convitio, collegio, humanitatis affectu, dulcissima sui confabulatione discumbentes, quos sciebat posse iudicis agnita potestate dissolvi, percelli terrore majestatis suæ, de nuda mox præsentia posse præsterni, velatus humano corpore, qui homini voluit subvenire. Occultavit dominum, qui servis dignatus est fiduciam non negare; majestatem texit, qui fragilem studuit parentis amore complecti. Sed offenduntur Judæi, dicentes: *Quare cum Publicanis et peccatoribus manducat et bibit magister vester?* Miraris, Judæe, cur miscetur convivio peccatorum, qui propter peccatores et nasci voluit, et non recusavit occidi: oblatras cur peccatorum vinum bibat, qui pro peccatoribus suum sanguinem fudit. Et si vis posse amplius, suscepit ipse peccatum, ne perderet peccatores; in se sententiam suam iudex retorsit, ut amasse se peccatores proderet magis solvendo debitum quam donando. Sed talibus ipsum Dominum respondisse

asini; quam postea in Christianos primævæ retatis effluxisse satis superque constat, licet eam ab alio fonte promanasse verosimilius sit. At Scriptura ubique vitulum dicit, nec usquam solius capitis meminit. Is autem erat Apis, seu Serapis Ægyptiorum numen.

^a Secreta quadam vi sese moveri sensit, quæ sitaviter quidem et jucunde, sed vehementissimè traheretur. Vide Augustinum de Gratia Christi contra Pelagium.

^b Id est, mensa, ut alias annotatum est. De sigmate vide Petrum Colum Brugensem, not. ad Sidonium pag. 49, ubi Lipsium emendat Lect. lib. iii, in expositione loci Lampridii alticimaturæ.

^c Superbissimum hominum genus Pharisei; qui dum alios veluti peccatores aspernabantur, se ipsos tanquam justos prædicabant.

A sufficiat, *Non necesse habent sani medico, sed male habentes; non enim veni vocare justos, sed peccatores*. Et quis non erat ægrotus, ipsa generis humani sic ægrotante natura? Ad omnes ergo venit, qui omnes male habentes ut curaret invenit; sed plane mori meruit, qui medicum contempsit ne se accusaret, vel constiteretur ægrotum. Sed dicti sui Dominus aperit mox figuram, dicendo: *Non enim veni vocare justos, sed peccatores*. Non hic Dominus justos respuit, sed superbos; ^e et eos notat, qui cum non sint, esse se jactant justos. Et ubi erant justi, cum juxta prophetam: *Non erat qui faceret bonum, non erat usque ad unum* (*Ps. xiii*)? Ut intelligant ægritudinem, medicum, ut curentur, admittant, confiteantur se peccatores, ut modo Christus parens et conviva largiatur veniam, ne post iudex ferat in contumaces debitam sine fine sententiam.

SERMO XXX.

De eisdem.

Hodierna evangelica lectio Matthæum publicanum sic in apostolum commutavit, ut qui erat fraudator pecuniæ fieret gratiæ distributor, et de impietatis schola ad pietatis magisterium perveniret; fieretque doctor misericordiæ, qui avaritiæ fuerat institutor. *Dum transiret Jesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthæum nomine* (*Matth. ix*). Cum transiret inde Jesus, bene transiret inde: transibat Judæam, ut veniret ad gentes; præteribat Synagogam, ut Ecclesia permaneret; prætergredebatur carnis patriam, ut deitatis suæ remearet ad sedem. In Christo, fratres, transitoria est carnis injuria, in quo divinitatis honor est sempiternus. *Dum transiret inde, vidit hominem*. Vidit plus divinis oculis quam humanis. *Vidit hominem*, ut peccata hominis non videret. Vidit opus suum, ut despiceret opera peccatorum. Vidit illum Deus, ^d ut ille videret Deum. Vidit illum Christus, ut ille pecuniæ latebras amplius non videret. Vidit illum Christus sedentem, quia pressus cupiditatis pondere, surgere non valebat. Fratres, deterius sedebat in telonio publicanus iste, quam paralyticus, de quo ante diximus, jacebat in lecto. Quia ille carnis patiebatur paralyticum, iste mentis; in illo fuerat compago turbata membrorum, in isto totus ordo fuerat sensuum dissipatus; ille jacebat ^e captus carne, sedebat corpore et animo iste captivus; ille doloribus succumbebat invitus, iste ^f vitiiis voluntarius servie-

^d Deus aspectu suo peccatores illuminat, ut miserissima sua conditione cognita, redeant ad ipsam per poenitentiam. S. Gregorius: Nullus Deum spiritaliter videt, qui carnaliter vivit; qui enim Deum vidit, eo ipso moritur, ab hujus vitæ delectationibus tota mente separatus. MIRA.

^e Omnibus scilicet membrorum viribus destitutus.

^f Ex iis abunde patet Matthæum, in sensu Chrysologi, non fuisse nobilem quempiam publicorum vectigalium redemptorem de quibus in notis ad super. serm., sed ipsius publici redemptoris ministrum quem aptius voces *portitorem*, vel *exactorem*, genus hominum servitice; avaritice, rapinis deditum. Alienarum calamitatum negotiatores vocat hos Chrysostomus tom. VI homil. de Pœnis, seu 79. Theophylactus hom. 15, pag. 88: *Qui portitorem nominat,*

habet; iste sibi inbecillam avaritiam videbatur in crimine, ille se cognoscebat inter vulnera peccatorum; iste lektorum accumulabat peccata, ille dolorum gemitibus peccata delibat. Merito igitur paralytico dicitur, *Confide, fili, dimittantur tibi peccata tua* (Math. ix), quia compensarat delicta doloribus; publicano autem dicitur: *Veni, sequere me*. Hoc est, ut sequendo me repares quod consequendo pecuniam perdidisti. Sed dicit aliquis: Quare Publicanus, qui major videtur in crimine, major habetur in manere? Nam mox apostolus certa præditus dignitate, non solum ipse accepit, sed aliis indulgentiam tribuit peccatorum: totum orbem splendore evangelicæ prædicationis irradiat, et paralyticus sola dignis venia vix habetur. Vis nosse quare plus consecutus sit Publicanus? Quia iuxta Apostolum, tibi abundavit peccatum, superabundavit et gratia (Rom. v). Scimus ut Publicanus gentilis populi typum teneat, paralyticus Jedaïel populi sit figura, qui hodieque mala valetudinibus tenetur in lecto, ut nisi portatus fuerit fide gentium, oblatus Christo miseratione sanctorum, Christiani populi credulitate salvatus, ad domum fidei, ad domum patriæ non potest pervenire. Et dicumbente eo in domo, ecce veniebant, inquit, multi publicani et peccatores, et dicumbant cum eo et discipulis ejus. Videntes autem Pharisei dicebant discipulis ejus, Quare cum publicanis et peccatoribus magister vester manducat? Arguitur Deus, quia inclinat se homini, quare conjacet peccatori, quare esurit penitentiam, quare sinit reditum peccatorum, quare acceptat misericordie secretula, quare sinit peculum pietatis. Fratres, venit ad prandium Christus, venit ad convivium Vita, ut faceret secum convivere mortuos; jactu Resurrectio, ut de sepulcris surgerent qui jacebant; desubivit indulgentia, ut peccatores levaret ad veniam; venit ad humanitatem divinitas, ut ad divinitatem veniret humanitas; venit iudex ad reorum prandium, ut humanitas præveniret reatus sententiam; venit ad languentes medicus, ut resciceret convalescendo debiles; inclinavit pastor boves humeros suos, ut ovem perditam salutaris reportaret ad caulas. Sed hoc Pharisæus detestatur et arguit, qui prandium Dominicum putat non virtutis esse, sed ventris; non spiritus, sed carnis; non divinæ bonitatis, sed voluptatis humane; terreni luxus, non gratiæ cælestis. Sic, sic se videt, qui Deum non videt. Quis arguit medicum jacentibus conjacentem, nisi iustitiam salutis inimicus? quis pastorem subnixum lasso pecori reprehendit, nisi qui lucrosi

gregis amorem nocet? quis iudicem de pietate iudicat, nisi ille qui fuerit desperatus? quis communionem Dei, nisi sacrilegus, spernit? indulgentiam quis, nisi crudelis horroret? Quare magister vester cum Publicanis et peccatoribus manducat? Et quis est peccator, nisi qui se peccatorem negat? Magis ipse peccator est, et, ut veritas dicam, ipse iam peccatum est, qui se jam non intelligit peccatorem. Et quis iniustus, nisi qui se iudicat justum? Legisti, Pharisee, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens (Ps. cxli). Quamdiu vivis in mortali corpore, et fragilitas dominatur in nobis; et si actu peccata vincimus, vincere peccata cogitationum non possumus, et iniustitias fugere: qui si corpore possumus evitare, et si consentiamus malum devincere valeamus, culpas negligentis, ignorantie peccata quemadmodam possumus abolere? Pharisee, confitere peccatum, ut Christi venire possis ad mensam, ut sit tibi panis Christus et panis ipse frangatur in tuorum veniam peccatorum, ut fiat tibi potulum Christus, qui in tuorum delictorum remissionem sedditur. Pharisee, prande cum peccatoribus; ut possis prandere cum Christo; agnosce te peccatorem, et tecum prandeat Christus; intra enim peccatoribus convivium Domini tal, ut possis non esse peccator; intra donatum misericordie cum Christi venia, ne cum tua iustitia extra donam misericordie putaris exclusus: agnosce Christum, audi Christum, audi Dominum tuum, audi celestem medicum, calumnias tuas peremptorie confutantem. Non est optus sanis medicus, sed male habentibus. Si vis curam, agnosce languorem. Non veni vocare justos, sed peccatores. Si cupis misericordiam, confitere peccatum. Euntes, inquit, dicitis quid est, Misericordiam volo, et non sacrificium (Ose. vi): Christus misericordiam vult, et non sacrificium; aut quod sacrificium quaeret, qui in te quaeret sacrificium factus est ipse? Non veni vocare justos, sed peccatores. Non repulit justos, sed quia sine Christo innocens non habetur in terris. Non veni vocare justos, sed peccatores. Sic dicendo non repulit justos, sed quia omnes reperit peccatores. Audi Psalmistam. Dominus de caelo prospexit super filios hominum, ut videat si est intelligens aut requirens Deum. Omnes declinaverunt; simul inutiles facti sunt; non est qui faciat bonum, non est usque ad unum (Psalm. xiii). Fratres simus, simus peccatores confessione nostra, ut Christi venia non sitis peccatores.

eo nomine complectatur avarum; injustum raptorem et meri cupidum.

¶ Licet Dominus fidem tantum illorum qui paralyticum portabant laudaverit, attamen dicendum est paralyticum proculdubio ita intima cordis compunctione comparatum fuisse, ut peccatorum veniam et corporis incolumitatem promeruerit.

¶ Alias, penitentem.

¶ Ms. Casenæ, jacentem cum iacentē.

¶ Ms. Casenæ, magister ipse est peccatorum. Utamque lectionem amplectitur Mira (qui se, ait, peccatorem negat; antonomastice peccator dicitur,

quia comparative ad alios majus peccatum habet. Etenim Deo contradicit in sacris paginis dicenti nullum hominem in hac vita esse sine peccato.) Alteram quod spectat subdit: Quod sit magister peccatorum falsa cognata disseminando cum Pelagianis et Coelestianis apud Augustinum serm. 29 de Verb. Apostolor. asserentibus hominem esse qui sibi sit peccator et qui Christi reparatione non egeat. Immo de peccatore et peccatorum magistro al ipse peccatum, quia nolens se peccatorem fateri, sit impenitens huius, de sua miserabili conditione hætus, emendationis expertus.)

SERMO XXXI.

De Phariseorum et discipulorum Joannis jejuniis.

Bonitas virtutum mater, malitia origo vitiorum; virtutes comitatur gloria, inhæret vitii cognata confusio; sicut vitia teguntur dolis, ita illustrantur libertate virtutes. Hinc est quod Christus virtutum lux, agebat libere, loquebatur pure, præstabat ut Deus, patiebatur ut parens, ut dominus arguebat: Judæi vero viperinum germen, a genitricis mors, genitoris occisio, dum perimunt Christum Synagoge matris uterum diruperunt. Vere sicut scriptum est: *Progenies viperarum* (Matth. iii) submittebant capita, adlabantur lingua, vulnera dabant dolis, blasphemias venena fundebant: et quasi non sufficeret ad odium contemptus, despectus ad injuriam, sic Christum persequantur insidiis, tentabant dolis, interrogatione pulsabant, appetebant contumelias, et tota cupidi simulatione vallabant. Objiciebant curandos sabbato, ut si non curasset, fletet de impossibilitate contemptus; de lege manaret calumnia si curasset. Interrogabant in qua potestate faceret sua jussione virtutes (Luc. xx), ut si dixisset, deitatis, invidiam commoverent; si tacuisset, artis magicæ crimen inferrent. Dicebant enim in *Beelzebub principe dæmoniorum ejicit dæmonia* (Matth. xii): et, sicut hodie lectum est, apud discipulos in magistrum notam de Publicanorum convivio componebant. Apud magistrum discipulos jejunii nescios gulæ deditos accusabant; sed discipulis de magistro, magistro de discipulis odiorum causas, discordiæ semina livore jactabant. *Accesserunt*, inquit, *discipuli Joannis, dicentes: Quare nos et Pharisei jejunamus frequenter, discipuli autem tui non jejunant* (Matth. ix)? Et cum discipulis Joannis quæ societas Phariseis? nisi quia junxerat^b invidia, quos disjunxerat disciplina. Hic jam sua perdit jura zelus, junxit disjungere consuetus. Judæi postponi Moysen Domino non ferebant, discipuli

^a Alludit ad illud quod vulgo perhibetur, vipersas scilicet ex eroso matris utero ad vitam exire. Chrysostomus homil. 11 in Matth. pag. 69: *Isud animal corrupit matrem, ejusque ventrem devorat, ac in lucem prodit*. Eodem modo Theophylactus in cap. iii Matth. pag. 18, Isidorus Peleusiota epist. 105 lib. i pag. 32, 33, etc. Vide quæ abundantius dicemus in notis ad serm. 138.

^b Discipuli Joannis zelo quodam pro magistro suo ducti erant in invidiam Christi. A Phariseis igitur submissi ii fuerant, ut Christi discipulos aggrederentur. Vel, ut vult hic Chrysologus cum Augustino de Consensu, etc. cap. 17 et Chrysostomus opinatur, Phariseis accessere, seseque illis consociarunt.

^c Explicarem non de publicis jejuniis antiqua lege Judæis decretis Levitic. i, 29, sed de illis quæ lege privata et jussu magistrorum, vel ex proprio cujusque consilio statis diebus observabantur. Quod solemne erat Phariseis, ob famæ aucupium, bis unaquaque hebdomade quandoque pluries. Discipuli etiam Joannis, eo præcipue tempore quo magister detinebatur in vinculis, jejunabant.

^d Videlicet qui interfuerant nuptiis, et quos apte Chrysologus vocat *amicos sponsi*. Nam sicut sponsam comitabantur virgines, ita socii et amici sponsi.

A Joannis Christum nolebant Joanni ullatenus anteferrî: sic in Christum fremebant utrique livore communi. *Quare nos et Pharisei jejunamus frequenter, discipuli autem tui non jejunant?* Quare? quia penes vos est de lege, non de voluntate, jejunium; jejunium non jejunantem respicit, sed lubentem. Et quis vobis jejunii fructus est, qui jejunium jejunatis invitum? Jejunium est singulare sanctitatis aratrum, colit corda, eradicat crimina, evellit delicta, vitia subruit, charitatem serit, copiam nutrit, parat innocentie messem. Discipuli ergo Christi in tota sanctitatis segete constituti, et virtutum manipulos colligentes, habentes panem jam novi fructus, inveterata non possunt jejunia jejunare. Quæ jactantur verbis, pallore proponuntur, venditantur defectu, placent humanis oculis, non divinis. *Quare nos et Pharisei jejunamus frequenter, discipuli autem tui non jejunant?* Respondit Dominus: *Numquid possunt filii sponsi^d jejunare, quamdiu cum illis est sponsus?* Quid est hoc? Interrogatus Joannes sponsum esse sic testatus est Christum: *Qui habet sponsam sponsus est; amicus autem sponsi, qui stat et audit cum gaudio, gaudet propter vocem sponsi* (Joan. iii). Convenienter ergo discipulis Joannes magistri sui voce respondit, ut vel illi crederent et non cogere tempora sponsi læta tristis intrare jejunii: quia qui quærit sponsam jejunia seponit, relinquit austera, totum se dat gaudiis, epulis indulget, totus blandus, totus amabilis, totus festivus incedit, et facit totum quod sponsæ tenera requirit affectio. Christus ergo qui tunc^e Ecclesiam desponsabat, indulgebat se mensis, convivantibus se non negabat, humanum, comem, blandum se pia charitate reddebat, donec vivinis humana conjungeret, et faceret de terrena societate cœlestis consortium. Adjecit Dominus dicens: *Nemo immittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus, tollit enim^f plenitudinem ejus a vestimento, et pejor scissura fit*. Antiquæ legis supellectilem dicit^g Judaicis studiis attritam, corruptis

Judic. xiv, 11. Græcis *ὀμολογῶντες* sunt, Latinis æquales. Ex hoc Evangelii loco Montanistæ jejunia, et xerophagias protrahebant etiam post Pentecosten, quod ablato sponso filii sponsi debeant jejunare. Vide Hieronymum in cap. viii Matth. Fortasse hic Chrysologus horum errorem perstringit.

^e Christum Ecclesie sponsum dici, alias observatum. Ad exemplum Dei, qui populi Hebræi a prophetis *maritus* nuncupatur, inquit Grotius in cap. iii Joann. 29.

^f Implere, dicitur Hebræis committere, sarcire, additoque panni frustulo vestem componere. Et plenitudo hic est scissura assuto panni surculo composita. Novum autem pendendum erit, si novum cum veteri panno committas. Tunc enim non coherentem commissura, nova scissura fit. Vide hanc eandem similitudinem Lucæ v, 36. Nec dissimilia habet Philo, ubi exponit legem quæ pannum et linum contexere velat: *non solum, inquit, diversitas consociationem respuit; sed prævalentia alterius rupturam potius afficit quam conjunctionem*.

^g Ita Hieronymus, Euthymius, Chrysostomus, Theophylactus, alique veterem legem pro veste usu tritam, pro rudi panno Evangelium interpretantur. Hinc colligebant Marcionitæ duas has leges simul componi non posse, neque unum esse Deum utrius-

sensibus, sectis scissam, impuris actibus obsoletam. **A** Pannum rudem Evangelii nuncupat indumentum. Sed audi pannum non scissuræ partem, sed principium texturæ. Tunc enim primum regalis indumenti tela de Christi vellere texebatur, de vellere quod dabat Agnus. *Agnus Dei qui tollit peccata mundi* (Joan. 1). Texebatur autem regium vestimentum, quod in purpureum fulgorem cruor tingeret passionis. Merito ergo Christus hunc pannum rudem Judaicæ vetustati prohibebat immitti, ne pejor scissura fieret, si Judaicam vetustatem novitas scinderet Christiana. Et geminat exemplum, dicens: *Neque mittunt vinum novum in utres veteres, alioquin rumpunt utres; et vinum effunditur, et utres pereunt; sed vinum novum mittunt in utres novos, et ambo conservantur.* **B** Utres veteres Judæos vocat; novos utres nuncupat Christianos: quia sicut ^b utres pellium ab omni squalore purgantur, et pigmentis liniuntur odoratis, ut saporem vini possint inviolabilem custodire, ita jejuniis corpora humana ab omni carnalium delictorum squalore purgantur, et fiunt utres divinis torcularibus apti, ut de ^c prelo crucis accipiant vinum novum, et incorruptam novitatem conservent. Sed hoc sicut accipiunt Christiani; ita Judæi, nisi Christiani fuerint, non habebunt: qui corrupti vitiis et inveterati malis, vinum novum quod est Evangelii verbum, sic acceperint ^d ut rumpantur et fundant. Agnoscendum est ergo quia Christus per exempla hæc non discipulos suos noluit jejunare, sed noluit jejunium verum fraudulentum miscere jejuniis.

SERMO XXXII.

De eo qui habebat manum aridam.

Omnia signorum Christi opera stupenda virtutum, non humanitus, neque casu, sed divina procuracione credenda sunt evenisse, sicut hodie nobis evangelicum demonstravit eloquium. *Et intravit, inquit, Jesus in synagogam, et ^e erat ibi homo habens manum aridam* (Marc. 3). Christus quidem ^f ingreditur synagogam,

que auctorem. Vide Tertullianum lib. 3 et 4 contra Marcionem; Epiphanium, hæres. 42; Augustinum lib. 4 contra Faustum.

^a Id est novum, vel numquam interpolatum. Nam et jurisconsulti *nova vestimenta opponunt interpolata*. Rudem pro novo habet etiam Paulinus epist. xxxi pag. 198 recent. edit.

Circumdansque rudes festis altaribus agnos
et poema xvii natal. 40 pag. 654.

. . . Nitet una venustus.
Annosis rudibusque locis.

^b Utres hircina coria sunt, arte parata, et instar sacci consuta, optime purgata, et suffluentis delimita, ne quid ingrati odoris in vinum irrepit. Hinc *ἀσπὸς ἀπρίνος, vas caprinum*, eo quod Hebræis *nebel, vas coriaceum*, LXX vertunt *ἀσπὸς*. Loquitur autem Christus in Evangelio ad consuetudinem Syrorum, qui maxime iter facientes vinum secum deferendum utribus includebant.

^c Idem prelum ac torcular comprimendis uvis aptum. Crux autem sæpius torculari assimilatur, ex illo: *Ego torcular calcari solus*.

^d Ex ms. Vallicel. editi, *et rumpuntur, et fundunt*.

sed Judæus nec recipit intrantem, nec agnoscit præsentem, ^e nec operantem cæcatus intelligit. Cernite quam nihil sit præsentia corporalis, ubi fuerit mentis miseranda separatæ; sicut contra nihil efficit absentia corporalis, ubi corda fuerint sociata per fidem. *Et erat ibi homo, habens manum aridam*. In hoc homine omnium hominum iniaغو figuratur, in hoc geritur cura cunctorum, in hoc universorum sanitas diu expectata reparatur. Aruerat enim manus hominis magis stupore fidei ^b quam siccitate nervorum, et plus culpa conscientie quam debilitate carnali. Antiqua nimis ista erat, et quæ in ipso mundi principio contigerat ægritudo, nec arte hominis aut beneficio poterat hæc curari; quæ justa Dei fuerat indignatione contracta, teligerat vetita, inconcessa præsumperat, cum se ad arborem sciendi bonum, malumque porrexerat (Gen. 3), auctore indigebat, non qui ¹malagma inponeret, sed qui posset illatam relaxare sententiam, et ignoscendo resolvere quod religaverat indignando. In hoc homine nostræ tantum geritur umbra sanitatis, perfecta autem salus nobis reservatur in Christo, quia tunc ariditas nostræ manus miserando dissolvitur, cum cruore perfunditur Domine passionis, cum illo vitali ligno crucis extenditur, cum carpit fructuosam de dolore virtutem, cum totam arborem salutis amplectitur, cum clavis Domini corpus affligitur, quo numquam ad arborem concupiscentiæ, et aridæ redeat voluntatis. *Observabant, inquit, pharisæi si sabbatis curaret, ut accusarent eum*. Ad infamiam judicis et nequitiam cogitoris, ¹ queritur de cura crimen, de pietate accusatio, reatus de virtute, de salute supplicium. Sed mirum non est: semper offendunt bona malos, pia impios, sancta profanos; aut quando non lascivus disciplinam, virtutem vitiosus, innocentiam criminosis accusat? Observabant solliciti sacerdotes sabbatis, non si peccaret, sed si curaret, ut accusarent eum. Amatores criminum invigilant, insidiantur in accusatione virtutum, quasi contra salutem, non pro

^e Vel ex more, quia sabbatum erat; vel introierat ut a Christo sanaretur.

^f Synagogæ erant academiæ, gymnasia, Hebræis ita dicte ab *het hamidraach, domus doctrinæ*, ut docet Buxtorfius. Si plura desideras, vide Lamy, de Templo pag. 662.

D ^a Athanasius, tom. 1 pag. 4075: *Restituta est ipsa manus; cæterum ariditas mentis in Judæis sanata non est*.

^b Cæmentarium hunc fuisse legitimus in Evangelio Nazareorum, quod Græce vertit Hieronymus. Et revera ex assiduo tactu rerum frigidarum cæmenti, luti, etc., oritur atrophica, qua pars sensim absumitur, et ob defectum alimenti siccatur, ut ait Noster, et arescit.

¹ Emplastrum seu medicamentum. MITA. Ex Græco *μάλαγμα*, eo quod sine igne maceretur et comprehendatur, ut est apud Isidorum lib. 4 cap. 9. Vide Cornelium Celsum, lib. 5 cap. 17; Augustinum, serm. 38 de Temp.; Salvianum lib. 3 de Gubern. Dei; Fortunatum in Vita S. Germani Paris. episcopi, qui hoc utuntur vocabulo.

¹ Observabant enim si sanaret, ut eum inde deferrent ad domum judicii, ubi plectebantur sabbati violatores.

salute sabbatum sit provisum. Si sabbatis curaret, **A** observant : tali legis interprete, non dico laborat nimis, sed supulitus et expirat ægrotus. Sabbatum non impie curam denegavit infirmis, sed tota pietate aliquoties quietem præstitit fessis nimio labore mortalibus. *Et ait homini habenti manum aridam : Surge in medium*, professor debilitatis propriæ, supernæ pietatis exactor, testis divinæ virtutis, Judaicæ ingreditur assertor. *Surge in medium*, ut quos non compungit virtus tanta signorum, quos non operante salutis inclinant, ^a vel debilitatis tantæ miseratio constringat et mitiget. *Tunc dicit eis, ^b licet sabbatis benefacere an male; animam salvam facere, an perdere?* Hoc dicens, bonitatem commendat operis sui, et illorum malitiæ conceptæ conscientiam accusat : quia cum ille hominem salvum facere corpore animoque gestiret, illi eum accusandi studio perdere moliantur, qui et patiebantur eum sabbatis curare; insidiantes animo utrum curaret, ut cum curasset, sensus sui malignitate damnarentur, et essent tali patientia quam ipsa malitia nequiores, et plus furentes dolo quam tali iudicio dementes. *At illi tacebant, et circumspiciens eos cum ira, contristatus super cæcitate cordis eorum.* Circumspiciens dixit, non conspiciens, id est, non tantum faciem ut homo intuenus, sed ut Deus corpora, corda, mentes, sensus, præterita, præsentia, futura contemplantus. *Circumspiciens eos cum ira, contristatus.* ^c Irascitur ut dominus, contristatur ut parens, dolet ut homo, intuetur ut Deus. *Dicit homini, extende manum tuam; et extendit, et restituta est manus illius.* Extende manum tuam : ^d jussione solvitur, quæ fuerat jussione

^a Optime. Nam illum in medium vocaverat, tum ut omnia redderet attentos; tum quia, ut ipse as, eus hominis miseri dura circumstantiarum corda emolliret.

^b Cum putarent Hebræi nec hostem aggredi licere die sabbati, rogat hic Christus an nisi liceat nocere, liceat saltem benefacere.

^c Non erat ira Christi appetitio vindictæ, sed indignatio in vitia : et contristabatur de peccatis, sed ut parens miseretur filiorum peccantium. A. Clem. Alex., Strom. lib. iv pag. 535, Deus vocatur ἀθύρος, nihil ira commotus. In textu Græco Evangelii pro cæcitate, alii legunt πῶρος, duritiam.

^d In Evangelio solum atrophiam exponitur; sed verba Christi, *extende manum tuam*, declarant laborasse duplici morbo et contractione scilicet et atrophiam. Cui sententiæ assentitur Chrysologus, dum dicit hæc Christi jussione manum fuisse solutam. Quæ enim in Evangelio dicitur *arida*, Vatablo *contracta* est, Græce ἑρμύρεα, incurva, nervis scilicet eam curvantibus et contrahentibus.

^e Hoc est, ariditas manus experimento cognovit adesse verum iudicem, qui illam condemnavit. MIRA.

^f Erant vel servi, vel aulici, vel potius fautores Herodis, qui quæ ab ejus partibus stabant. Herodi enim meditantibus sibi asserere regnum favebant multi, obstantibus aliis. Fuerant enim, ut videtur, religione Sadducæi : et Herodem interque eos consultum volunt, ut ille ipserum doctrinam, illius ipsi regnum stabilirent. Si autem Talmudistis assentiri velimus, docentibus eos eosdem esse ac Dositheanos, claresceret ratio cur Christo ob violationem sabbati succenserent. Eorum enim dogma erat, quod in eo situ in quo ipsos dies sabbati deprehenderit, permanent

devincta. *Extende manum tuam.* ^g Agnovit peena iudicem, opus Deum, indulgentia prodidit conditorem. Orate, fratres, ut sola Synagoga tali debilitate fuscetur; nec sit in Ecclesia cuius manum aretaciatur cupiditas, contrahat avaritia, rapina debilitet, tenacitas ægrotam constringat : sed si acciderit id ipsum, audiat Dominum et cito eam in opere pietatis extendat, relaxet, et in misericordia, in elemosinis porrigat. Sanari nescit, qui nescit pauperi fenerari. *Tunc egressi Pharisei statim cum Herodianis consilium faciebant, quomodo eum perderent.* Semper Judæus ^h Herodianis jungitur, ⁱ ut invadat Christianos. *Jesus, inquit, cum discipulis secessit ad mare.* ^k Ut comparatione fluctuum praviorem Judæorum probaret et demonstraret errorem. Sed quia Jesus, ^l deserviente navicula, id est, Ecclesia, sequestratur a confusione turbarum, et Christiani populi gubernator residet indefessus vario genere mendandi, et imperavit ventis et mari (*Marc. iv*) ut tandem tranquillitatis obedientia conquiescant, juxta prophetam : *Dirumpamus vincula eorum, et proficiamus a nobis jugum ipsorum* (*Psal. n*), ut sub iugo pietatis manentes, divinæ gloriæ mereamur esse participes.

SERMO XXXIII.

De filia archisynagogi, deque muliere sanguinis profusio laborante.

^m Audituri estis hodie, fratres, et, sancto evangelista Marco referente, mecum pariter cognitari qualiter ante Christum Synagoga prolabitur et prorali principatus, et eum duplici modo Deum et Dominum confitetur, cum adoret pro legis imperio sic dicentis :

usque ad vesperam. At refragatur Origenes adversus Celsum ⁿ et vi, ubi ait : Dositheum posteriorem fuisse Jesu, et persuasisse Samaritanis se fuisse Christum, Filium Dei. Epiphanius item Dositheanos ab Herodianis distinguit; et hos ait esse Samaritanos, et illos Judæos. Concordat Chrysologus, qui Herodianos Judæis semper unius fuisse dicit.

^o De tribus sectis maxime inter se disjunctis Phariseis, scilicet Herodianis et Sadducæis, ad irridendum autem et illudendum Dominum stricte conjunctis, Maldonatus, in Matth. xxii num. 23, arguit eas figurasse varias hereticorum sectas, inter se de religione contrarias, nihilominus ad persequendum Christum, hoc est, Ecclesiam catholicam, perfidè consentientes. MIRA.

^p Chrysologi mentem aptissimis comparationibus explicat Mira. *« Mare siquidem illum perdidit qui se ei temere committit, Judæi sponte Christum invadunt, ut sine causa perdant. Mare corpus demergit, non animum, non honores, non virtutes; Judæi hæc omnia in Christo perdere moliantur. Mare non semper scivit, Judæi jugiter. Mare Christum recognovit auctorem, quando eo imperante facta est tranquillitas magna, et sicco pede super illud ambulavit; Judæi in lege edocti Verbum Dei pro nobis incarnatum agnoscere recusarunt, et agnium occiderunt. »*

^q Optime dicitur Ecclesiam Deo deservire. Verbum enim hujusmodi significat in alicujus servitio permanere, ideoque passim usurpatur de pedissequis.

^r Ms. Casenæ, *ut ab inquietudine per obedientiam conquiescant.*

^s Quandoque, et ut plurimum, lectio sacrarum Scripturarum conciones in Ecclesia antebat. Pajant exempla. Nos alibi.

Dominum Deum tuum adorabis (Deut. vi) et redditorem vitæ indicat, cum salutem filie morientis implorat. Venit, ait, ad eum quidam archisynagogus nomine Jairus : et videns eum, procidit ante pedes ejus, et deprecabatur eum multum dicens, Filia mea in extremis est; veni, impone manum tuam super eam, ut salva sit et vivat (Marc. v). Antequam sermo evangelici sensus aperiat sacramentum, libet in hoc loco paululum parentum prodere passiones, quas sumunt et proferunt de affectibus et amore filiorum. Circumstante familia inter tenera et blanda obsequia propinquorum, molli filia decumbit in lectulo : pater pronus siæca jacet et versatur in terra; illa deficit corpore, hic mente et animo contabescit; illa secretas languoris sui sustinet passiones, hic fœdus et lugubris totus, toto fertur et factatur in populo; illa moritur ad quietem, hic vivit ad pœnam. Et certe omnisimæ anxia parentum vota cum gignunt : a periculosos ordines sobolem cum produciunt, cum nutriunt, mœstos labores et iuges pœnas cum fuerint ægrotautes : peior est mortis dies b pignora cum præcedunt. Heu me! cur tanta filii nesciunt? cur ista non sentiunt? cur vicem parentibus reddere non desudant? et tamen parentum pietas perseverat : quia quidquid filiis parentes impenderint, repensabit parentibus parens omnium Deus. Sed ad proposita redeamus. Venit autem quidam archisynagogus, nomine Jairus, et videns eum procidit ante pedes ejus, et deprecabatur eum multum, dicens : Filia mea in extremis est; veni, et impone manum tuam super eam, ut salva sit. Quod supplicatione flebili extrema filie sic lamentatur, quo tremeulum languoris sic postulat, desperatum satis probat et demonstrat affectum; unde est quod cure ordinem sic deposcit : Veni, impone manum tuam super eam. Ægro-tus non quemadmodum curetur imperat, sed tantum ut curetur implorat. Sed cum esset c archisynagogus, legis notitiam hic habebat; et cum verba cætera, hominem manum Dei legerat esse figuratum. Credidit ergo Deo, quia eadem manu qua creatam senserat filiam, recreari et reduci d posset ad vitam. Cognovimus quid sit. Veni, et impone manum tuam super eam. Ut qui sponte possit ad creandum, ad reparandum e iterum exoratus

A imponat. Hoc est quod propheta fatetur, cum decantat in Psalmis ; Tu formasti me, et posuisti super me manum tuam (Psalm. cxxxvii). Quia qui posuit eum formaret ex nihilo, imposuit iterum, ut reformaret ex perditæ. Denique idem Psalmista, ut manus hujus salutare sensit, et adeptus est largitatem, repetitam prorupit in vocem : Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini fecit virtutem (Psalm. cxvii). Et ut pervenisse eo quod archisynagogus poposcerat demonstraret, adiecit ; Non moriar, sed vivam. Ille, cum peteret, dixerat : Veni, impone manum tuam, ut salva sit, et vivat; hic jam consecutus exultat. Non moriar, sed vivam. Dextera Domini Christus est, sicut prophético docemur eloquio. Et vere fecit virtutem diabolum dum debellat; dum alligato forti, sicut ipse dixit, vasa fortis diripit (Math. xii); dum iherusum destruit, dum ipsam mortificat mortem. Et vere exaltavit nos, quas de profundo extulit, et elevavit ad caelum. Sed jam ad mulierem sermo transeat, quæ occulto vulnere et veracundo languori remedium sic quaesivit, ut ea summa f pudoram teneret, et curantis reverentiam custodiret. Et abiit cum illo, et sequebatur, inquit, cum turba multa, et comprimebant eam; et ecce mulier quæ erat in profusio sanguinis annis duodecim, et fuerat multa perpeffa a compluribus medicis, et erogaverat omnia sua, nec profecerat quidquam, sed deterius habebat; cum audiret de Jesu, venit in turba retro, et tetigit vestimentum ejus, dicens : Si vel vestimentum ejus tetigero, salva ero. Et confectum e siccatus est sanguis ejus, et sensit corpore quod curata est a plaga. Non tantum duo maria confunduntur fluctibus suis, quantum mulieris hujus animus accipiti cogitationum cupulo jactabatur. Post certamina desperata medicorum, b pnat medicamina mumpuosa, post iniquam et antiquissimam curam, ubi ars et peritia jam defecerat curantem, ubi languentis omnis jam consumpta fuerat substantia, i ipsi auctori verendum vulnus non casu, sed divinitus occurrit, ut quod humana arte tot annis curari non potuit, sola fide et humilitate curaretur. Mulier stabat æmulus, quam natura pudore perfuderat, quam per hoc

^a Hoc est, siderum dispositiones et loca dum filii nascuntur. Loquitur nativitates hominum ex mente astrologorum, ut infra serm. 157 in notis. MITA. — Sæpe in Scripturis memorantur ordines stellarum, Judic. v, 20; Jerem. xxxi, 35, et in Job. xxxviii, 33: *numquid nosti ordinem cæli?*

^b Hoc est, dum patri præmoritur filius. Nonnulla mss. habent *procedunt*, id est, cum filiorum cadavera ad sepulturam esserunt. MITA.

^c Hæmorrhoidus censet virum hunc unum fuisse ex iis triginta tribus consistorii minoris : quod erat in singulis urbibus ad iudicia peragenda constitutum; vel eorum unum, qui multitudinem moderabantur in singulis synagogis ubi singulis sabbatis conveniebant, ut Mosis explicationem audirent. Ministerio enim synagogarum decem numero viri adhibebantur, id quod eripit ex Maimonide Tephillah, cap. 2, explicante Lightfootio. Primores horum tres archisynagogi, quibus summa synagoge cura committebatur. Unum ex iis posterioribus nostrum hunc fuisse, Chrysologo adherens, vix dubitarem.

^d Ms. Vallicellan. et editio Mira habent *posse*.

^e Optime. Nam sapientiores enarratores subjunctelligi hic volunt : *oro, obsecro, ut venias*.

^f Hæc eadem habet Optatus lib. v contra Parmen. Auctor. serm. 42 in appendice oper. divi Augustini, Brugensis, Piscator, aliique.

^g Phrasis est Hebræorum, qui omnem scatebram fontem appellant, ut Zach. xii, 1. Rusticus Elpidius :

Siccavitque flues venas, fluxumque pudendum.

Sedulius : *Siccisque fluentis. Apud Lucam, pœcie, fluxus.*

^h Plura, eaque magni pretii medicamenta prescribebant Hebræi feminis profluvio sanguinis laborantibus : de quibus vide Lightfootium.

ⁱ In nonnullis editis et in ms. Vallicellan., *defecerat Jam*.

Non est in medico semper, relevetur ut æger :

Interdum docta plus valet arte palum.

^k Hoc est vulnus, ex quo, ipso Auctore, verendum quædam pudor oriebatur.

immundam Judaica lex notarat, dicens : *Immunda A orit, et sanctum non continget (Lev. xiv)*; contingere metuens, ne Judaicum furorem, ne legis posset subire sententiam. Dicere non est ausa, ne circumstantium confunderet et oneraret auditum, ne fieret populorum fabula, quæ tot annis ^a stadium et *σκάμμα* fuerat passionum. Siquidem et amplius ferre et sustinere dolor diuturnus et continuus non sinebat, et deliberandi tempus Christi prætereuntis celeritas amputabat, et e contra noverat quod tacenti, quod occultanti, morbum suum sanitas non daretur. Inter hæc bella cogitationum, solam salutis viam mulier, curam ut furaretur, invenit, ut raperet tacita quod petere non valebat, et pro sua verecundia et pro reverentia præstaturi; et quæ non merebatur corpore, corde perveniret ad medicum, fide Deum, manu tantum tangeret vestimentum : sciens hanc fraudem non solum veniam, sed et remedium præstaturam, quam non voluntas, sed necessitas verecunda generavit; præsertim cum et furantis lucrum quæreret, et ei cui auferebatur nullum gigneret detrimentum. ^b Pium latrocinium, quod ministra fide, fide attrahebat committitur. Ecce ubi virtus est quæ sita contrariis, ubi fraus fide conveniente quod nitebatur obtinuit. Mulier inter comprimentes, ut nesciretur accedit, et præsumpsit furari se posse curam fide sola, ut habitu lateret et corpore; retro accedit, et ad videndum se judicabat indignam. Curavit fides intra ictum temporis, quod duodecim annis ars humana curare non potuit. Post hoc exemplum suo vitio ^c longa trahit in languoribus tempora, et sua negligentia diu laborat, qui sola fide nescit curari, sed aromatum dispendiis onerari. ^e Tetigit vestimentum mulier, et curata est : et ab antiquo est absoluta languore. Miseri, qui quotidie corpus Domini tractamus et sumimus, et a nostris vulneribus non curamur. Non Christus infirmantibus, sed fides deest : nam multo magis modo in nobis ^d manens poterit

vulneratos curare, qui latentem mulierem præteriens sic curavit. Sufficit hodie, fratres, furta fidei, et Domini prætereuntis narrasse virtutem : cur autem Dominus veluti ignorans quærit, quam virtutis suæ opere scit curatam, quia nunc longum est, sequenti sermone narrabimus.

SERMO XXXIV.

De eisdem.

Omnes evangelicæ lectiones, fratres charissimi, magna nobis et præsentis, et futuræ vitæ commoda largiuntur. Sed hodierna lectio, et totum quod est spei, contulit, et quidquid est desperationis exclusit. Est nobis dura et deflenda conditio : peccare nos ^e cogit fragilitas innata, et confiteri prohibet confusio cognata peccati; malum enim facere pudor non est, et pudor est confiteri : timemus dicere, quod committere non timemus. Sed hodie ^f mulier, cum quæreret medicinam tacitam ^g vulnere verecundo, invenit silentium, per quod possit peccator ad veniam pervenire. Prima est felicitas in peccatorum turpitudinem non venisse, sed felicitas est secunda peccatorum veniam peccatis latentibus invenisse. Hoc propheta senserat, qui dicebat : *Beati, quorum remissa sunt iniquitates : et quorum tecta sunt peccata (Psal. xxxi)*. Ecce, inquit evangelista, mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur ab annis duodecim, accessit retro et tetigit fimbriam vestimenti ejus (Matth. ix). Confugit mulier ad fidem subitam, cui longa defecerat cura : quæ confundebatur medicinam petere, furari voluit sanitatem; nesciri se ab eo voluit, a quo se credidit posse salvari. Ut aer ventorum turbine, sic cogitationum procellis mulier turbabatur : conflagabat cum fide causa, cum timore spes, necessitas cum pudore; timoris frigus exstinguebat crudelitatis ardorem, obscurabat lucem fidei ^h vis pudoris, spei confidentiam necessitas verecunda frangebat. Sic mulier magni maris instar confusis æstibus jactabatur : quærebat quomodo faceret occultum de publico, de turba secre-

^a Scamma passionum, Italico vocabulo *bersaglio*, ΜΙΤΑ. — At *σκάμμα* frequentissima vox apud Græcos dicebatur locus in stadio, sive circo, ubi athletæ certabant. S. Ephrem sub initio libri de Certamine spirituali : *scamma est locus medius, in quo athletæ certabant*. Frequentius etiam locus ipse certaminis : Chrysostomus in Psalm. xlviii : *Scamma, ubi stadium et lucta est*. Quandoque notat certamen ipsum. Hinc Henschio *σκάμματα* sunt *ἀγώνες*, certamina. Vocem Græcam alii etiam Latini Patres retinere. Tertullianus, lib. ad Martyr. cap. 3 pag. 491, Ambrosius lib. 1 Offic. Adhuc athletæ in scammate sunt, proverbialiter dictum pro etiamnum de præmio certatur : eo modo quo Tertullianus ait : *ad scamma producere*. Quo in loco advertit Suicerus Thes. tom. II pag. 996 male Erasmum legere *ad stamma*. Paulinus epist. 24 ad Sever., pag. 161 : *Noli interim dum in scammate sumus, dum foris pugnae, intus terrores, alta pro nobis sapere, aut loqui*. Mitæ interpretationem nullibi memini me legisse.

^b Chrysostomus etiam homil. 32 pag. 262, tom. II edit. Paris. 1581, dicit mulierem hanc furti ream. Vide not. 4 serm. 35.

^c Evangelista dicit *fimbriam vestimenti*. Græce autem nomine *χρᾶσπίδων* intelliguntur filimenta illa, quæ pendunt ex fimbriis vestimentorum. Sanxerat

enim Moses Deuter. xxii, 12, ut Hebræi in quatuor pallii angulos panniculos et circa pallium fimbrias gestarent. Tali vestimentorum genere utebatur Christus legis observantissimus. Et si mysteria quærimus, hanc potius vestimenti partem tetigit, quia fimbria hæc insigne erat gentis Judaicæ et nota sanctitatis. D Num. xv, 38.

^d Alias, *manentes*.

^e Dum per malas complacentias nostros ligat affectus, unde quasi necessario compellimur cadere in peccatum. Quomodo inordinatæ passionibus alliciant, ac voluntatem nostram ad illicita protrahant, habes hic infra serm. 41. ΜΙΤΑ.

^f Pseudo-Ambrosius serm. 48 in appendice Operum S. Ambrosii novæ editionis, docet hanc mulierem fuisse Martham. Vide quæ habet hic cl. Calmetus, hujusmodi opinionem merito expungens. Vide etiam quæ de hac muliere scribit Eusebius Histor. Eccl. lib. iii cap. 18 et Sozomenus lib. v cap. 21.

^g Carthusianus sibi falso persuasit hanc fuisse a naribus hæmorrhœissam. Omnes vero conveniunt eam importuno muliebri fluxu laborasse. *Fædum et pudendum morbum* vocat Brugensis ut et Chrysologus infra serm. 35.

^h Mitæ convenit ms. Vatic. Vallicell. et nonnullæ editiones, *vis amoris*.

tum; agebat ut sibi et rediret sanitas, et verecundia non periret; curabat ne cura sua ad curantis redundaret injuriam; providebat ut redderetur sibi salus, salva reverentia Salvatoris. Tali ergo sensu mulier merito a de summitate fimbriæ pervenit totam ad deitatis summam. *Accessit, inquit, retro. Sed ubi retro? Et tetigit fimbriam vestimenti ejus. Accessit retro. Sed ubi? Retro nil erat, ibi faciem quam declinabat invenit. Erat in Christo corpus multiplex, sed erat deitas simplex; erat totus oculus, qui post se supplicem sic videbat. Accessit retro, et tetigit fimbriam vestimenti ejus.* O quid ista mulier vidit habitare in interioribus Christi, quæ in Christi fimbria divinitatis totam vidit inhabitare virtutem! O quam docuit mulier quantum sit corpus Christi, quæ in Christi fimbria tantum esse monstravit! Audiant Christiani, qui quotidie corpus Christi attingunt, quamnam de ipso corpore sumere possunt medicinam, quando mulier totam rapuit de sola Christi fimbria sanitatem. Sed quod nobis flendum est, mulier de vulnere medicinam tulit, nobis medicina ipsa retorquetur in vulnus. Hinc est quod Apostolus tangentes indigne corpus Christi taliter admonet, et deplorat: Qui enim tangit indigne corpus Christi, judicium sibi sumit. Et quod inde temeritas infirmitatem capiat, unde fides accipere debebat sanitatem, rursus intulit: *Propterea inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi (I Cor. xi).* Item dormientes mortuos dicit, quos luget in vivo corpore jam sepultos. Petrus et Paulus, principes fidei Christianæ, notitiam nominis Christi toto orbe diffuderunt; mulier accedendi ad Christum prima tradidit disciplinam; mulier prima dedit formam quomodo peccator tacita confessione deleat sine confusione peccatum; quomodo delinquens, soli Deo cognitus, de reatu nudare apud homines verecunda conscientie non cogatur; quomodo homo possit veniam judicium prævenire. *At Jesus, inquit, conversus, et videns eam, inquit, Confide, filia, fides tua te salvam fecit.* At Jesus conversus non motu corporis, sed divinitatis aspectu. Christus conversus est ad mulierem, ut mulier converteretur ad Christum, ut ab ipso curam sumeret unde sumpserat vitam, et

* Chrysologus supra serm. 33: *Fide Deum, manu solum tetigit vestimentum*: et Ambrosius lib. vi in Luc. cap. 9: *Fide tangitur Christus, fide Christus videtur; non corpore tangitur, non oculis comprehenditur, etc.* Per mulierem, Ecclesiam a gentilitate venientem intelligit; per fimbriam apostolos et successores recognoscit, ut infra in hoc eodem serm. MITA.

† Ob varias multiplicesque partes quibus constat. Vide Theol. in 1 part. dist. 8 lit. D. Vel propter corpus mysticum, in quo numerantur apostoli, Ecclesiæ doctores, etc. MITA. — Corpus multiplex quia ubique oculus, ubique manus, etc., erat, ut infra.

‡ Quia Deus est spiritus simplicissimus. MITA.

§ Fortasse mulier hæc in eam pravam sententiam iverat, Deum agere omnia natura, non voluntate. Hæc nonnullos olim habuit patronos, quos solide refutat auctor Responsum ad Græcos.

¶ Corruptum in editis locum ex edition. Bonon. 4 restituumus.

‡ Nonnulla mss. habent, *de fimbria vulnere medicinam tulit.*

§ Latinius ait verba hæc et sequentia *vel caste le-*

asciret sibi præsentis vulneris causam fuisse perpetuam rem salutis. *Conversus et videns eam.* Vidit eam divinis oculis, non humanis; vidit ut saluti redderet, non ut agnosceret quam sciebat; vidit eam; donatur bonis, malis caret, quem viderit Deus. Hoc universitas sentit ex usu, de felicibus sic dicendo: *Vidit illum Deus.* Vidit ergo istam Deus, quam curando reddidit sic felicem. Et quid plura? Christus mulieris docuit exemplo, quam fides sola totam proficiat ad salutem. Sed de Synagogæ principe jam loquamur, qui dum Christum ducit ad filiam suam, viam dedit quam mulier perveniret ad Christum. Sic cœpit hodiernæ principium lectionis. *Ecce princeps unus accedens adorabat eum, dicens: Domine, filia mea modo defuncta est, sed veni, impone manum tuam super eam, et vivet.* Futurorum præscium Christum non latebat quod prædictæ mulieris eveniret occursum: per quam Judæorum princeps disceret Deum non movendum locis, non itinere ducendum, non trahendum præsentia corporali, sed credendum quam sit Deus ubique præsens, ubique totus, ubique semper; et quam totum possit jussu facere, non labore; virtutes mittere, non deferre; mortem non manu, sed imperio effugare; vitam non arte reddere, sed præcepto. *Filia mea modo defuncta est, sed veni.* Hoc est dicere: Adhuc vitæ manet calor, adhuc animæ vestigia videntur, adhuc est in via spiritus, adhuc domus domus habet filiam, adhuc mortuam tartarus nescit; ergo ut euntem possis animam retinere, festina. Stultus putavit Christum non posse suscitare mortuam, nisi teneret. Hinc est quod Christus ubi pervenit ad domum, et vidit puellam quasi perditam fieri, ut infideles animos promoveret ad fidem, dormire eam dicit, non defunctam, ut crederent facilius de morte posse surgere quam de somno. *Non est, inquit, mortua puella, sed dormit.* Et vere apud Deum mors somnus est: quia velocius Deus mortuum ad vitam suscitatur quam de somno dormiens ab homine suscitatur, et ante Deum frigentibus morte membrorum vivificantem refundit calorem, quam homo sepultus somno corporibus vigorem possit infundere. Audi Apostolum: *In momento, in ictu oculi, mortui*

genda, vel sane interpretanda. Et Mita mire se torquet, ut ex eis catholicum sensum eruat et demonstret Chrysologum loqui hic de illa tacita confessione, quam primum elicere debet peccator in corde suo, antequam peccata confiteatur. Quodnam dubium? Poteratne Chrysologus auricularem confessionem damnare, qui paulo superius in eodem sermone dixerat: *malum enim facere pudor non est, et pudor est confiteri; timemus dicere quod committere non timemus.*

† Fides mulieris ea erat, qua credidit Christum esse illum de quo propheta prædixerant hujusmodi curationes emanaturas.

‡ Similia habet Theodoretus orat. 2 de Princ., Isidorus Orig. lib. viii, Tertullian. Apologet. lib. vii. Præ cæteris insignis locus Arnobii lib. 1 advers. Gentes, ubi Deum alloquitur.

§ Expungit hanc lectionem Mita, et reponit *facilius de somno posse surgere quam de morte.* Mens auctorem Auctoris hæc videtur esse: Christus dixit puellam mortuam dormire, ut inueneret futurum fore, ut illa revocaretur ad vitam tam facile quam aliquis alius dormiens revocaretur a somno.

resurgent (I Cor. xv). B. Apostolus quia velocitatem resurrectionis non potuit referre verbis, aptavit exemplis. Aut quomodo ibi celeritatem sermonis perstringeret, ubi ipsam celeritatem praevenit vis divina? At quomodo apparet ibi tempus, ubi aeterna sine tempore res donatur! Sicut ^o temporalitatem tempus attulit, sic exclusit aeternitas tempus.

SERMO XXXV.

De muliere profusio sanguinis obnoxia.

Quid sit Christum tangere, hodie docuit mulier in profluvio sanguinis constituta: quae cum tangit simbriam Christi, tum divini pectoris pulsata arcana, et ^b furto fidei summam rapuit de simbrae summitate virtutem. Felix fraus, quae et ^c lucrum salutis contulit, et damna sustulit mox pudoris. Probat hoc evangelicæ lectionis auditus. *Ecce*, inquit, *mulier quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accedens retro, tetigit simbriam vestimenti ejus, dicens intra se: Si tetigero tantum vestimentum ejus, salva ero (Matth. ix).* In arduis languoribus dat crebro consilium vis doloris, in desperatis causis est sæpe magistra necessitatis, invenit ipsa sibi passio medicinam. Hinc est quod mulier verecundo vulnere qualiter subveniret invenit, ut fidei insinuaret silentio quod insinuare publico clamore non poterat, ut secreta spiritus via coelestem perveniret ad medicum, ad quem pervenire manifeste carnis itinere non valebat. Dabat audaciam nullam pietas curantis, sed fiduciam pudendi languoris necessitas auferrebat; cogebat ad Christum doloris accedere magnitudo, sed ^d adire Christum fœditas ulceris non sinebat. Sic anceps mulier, et fidei trepidante consilio, ^e maluit de fide judicari quam de fœdo vulnere sic perire. *Accessit retro, et tetigit simbriam vestimenti ejus.* Sciens quod Deum ^f nec tactus polluit, nec offendit visus, nec odor exasperat, nec auditus sauciat, nec inquinat humana cogitatio. Nam si sol tangit stercorea, non tamen stercoreibus inquinatur, quanto magis creator solis tangit omnia, et tamen non potest ullis contactibus inquinari? Et si medicus cum saniem vulnerum tractat, cum curat verecunda membrorum, non injuriam computat, sed honorem: quanto magis Deus non arbitratur injuriam, dum vulnera nostra curando respicit, tangit ad remedium, visitat ad salutem? Dei conspectum offendunt ^D peccatorum vulnera, non dolorum; morbi criminum,

A non corporum passiones; vitiorum cæcæ, non viscerum fluxus: quia homo habetur voluntarius in delictis, in languoribus tenetur iustus. Hinc est quod peccator poenam recipit, aegrotus curam. Mulier ergo non ^o voluntatis concessa, sed doloris, nec confusa erimine, sed confusa languore, accessit retro, ut turbæ declinaret oculos, non Christi vitæ aspectum; a populis nasciri volebat, non a Christo; gessit non Deum latere, sed hunc: quia non nisi a solo Deo potuit latens videri, audiri tacens, celata curari. *Accessit et tetigit simbriam vestimenti ejus.* Quia in Christo nil postremum credidit, nil judicavit extremum; quia nec minoratur Deus in homine, nec virtus attenuatur in simbra, nec celestis natura membrorum variatur officiis. Hinc est quod mulier ^B per dorsum pervenit ad faciem, per vestimentum penetravit interna, et per simbriam capitis tetigit summitatem. Nec hoc sine mysterio; audite prophetam dicentem: *Sicut unguentum quod descendit in oram vestimenti ejus (Psal. cxxx).* Videtis, fratres, in simbriam vestimenti hujus totam planitudinem divini chrisma, totam divini capitis transisse virtutem. Scienter ergo mulier sacram Christi simbriam gessit attingere, ut de occulto mysterio vulneris posset sumere medicinam. Fratres, magna hæc mulier, et nimium permiranda, quæ scientia doctores legis vicit, sacramento omnes Judæos superavit, fide præcessit apostolum. Nam Judæus cum scribis et doctoribus suis Deum tatum desperit in corpore: Thomas apostolus ut Christum Deum crederet, immisit manum, ^C injecit digitum, patefecit vulnere; et ut Christum crederet, ^b iterum pati compulsi Christum (Joan. xx). Sed hæc mulier quam personam teneat, cujus typum præferat, cujus præsentem imaginem, spirituali intelligentia perquiramus, Quam est ista quam sic genuinus sanguis, naturalis debilitas, originalis morbus, ad causas mortis, ad lethala vulnus, ad fœdi languoris adduxit angustias? et quam sic sordidavit vitis, fœdavit criminibus, secretis vulneribus sauciavit, ut eam ars curare, non solum videre oculus, non solum honestas patere, non prevaleret lex ipsa mundare, immo quam lex jusserat arceri templo, prohiberi sacris, sanctis omnibus abstinere: et quam sic dixerat immundam, ut quidquid tetigisset, haberetur immundum. Ista est, fratres, ista est Ecclesia, quæ primi hominis vulnerata peccato, tota fluebat sanguine, tota originaliter decurrebat in mortem.

* Spatium temporis.

^b S. Fulgentius ad Tract. lib. II cap. 15: *Occulte simbriam tangens fidei rapti, sanitatis sibi furatur effectum.*

^c Editiones nonnullæ, *lucrum salutis.*

^d Male plures edidi, *audire.*

^e Scilicet, maluit a Judæis et gentilibus judicari de fide quam in Christo habebat. De hujusmodi fide Hæmorrhœissæ, vide late Chrysostomum homil. superioris laudata in nota 13 ad serm. 33.

^f Hæc enim erat apud Judæos lex, ut si femine simili morbo laborantes unum aliquem tetigissent, is illico pro immundo et polluto haberetur. Unde Hæmorrhœissam hanc cum immundis extra urbem habi-

tasse notat Abulensis cap. 43 in Matth. nota. 5. Vide paulo inferius Chrysologum.

^o Latinius emendat *voluptatis*. Communem lectionem retinui. Mulier conscia doloris erat, non voluntatis. Involuntarium ei erat malum, quod patiebatur.

^b Figurata loquitur. Admodum patiens sustinuit propria vulnera tangi, iterumque apostolico digito aperiri, cum alias haberet corpus gloriosum et impassibile. MITA.

Hoc absolute sermone diu tacuit Chrysologus: cuius silentii causam attingit in serm. 86. Ita opinatur Mita.

SERMO XXXVI.

De Hæmorrhœissa, et filia archisynagogi.

Hoc loco D. Petrus obmutuit, cujus silentii ratio abunde redditur sermone 86.

Verecundi debitoris est mox promissa dissolvere, nec creditoris animum, aut deludere moris, aut longa expectatione suspendere. Cum archisynagogi vel Hæmorrhœissæ mulieris connexa sibi et producta narratio a consueta sermonis nostri brevitate discederet, maluimus dimidiare tractatum, ne non recrearetur tantum, quantum vester oneraretur auditus. Domino archisynagogus occurrit, et totus prolabitur in terram, causam refert, insinuat dolorem, movet præstantis affectum, imperat ut properet et accedat ad curam; e contra mulieri Dominus non quæsitus occurrit, præteriens, occasionem salutis ingressit, taceus causam tacentis agnovit, occultum vulnus etiam celantis aspexit. Inter Dominum et mulierem furtivæ salutis agitur tam grande commercium: et dum publica petitione viam facit rogatus, fidei cogitatio divinum penetrat, et pervenit ad secretum. Felix mulier, quæ in tanta multitudine est sola cum Christo, ut sola sit conscia et salutis redditæ, et virtutis excelsæ! Beata, quæ talem reperit accessum, cui nullus possit obsistere! Beata, quæ tali via ad suum propripuit et irrepsit auctorem; quæ antequam de vulnere suo confunderetur ab homine, careret ipsius vulneris fœditate, sciens sibi apud homines et per homines interclusum totius aditum sanitatis, qui horrere magis quam curare vulnera consueverunt! Deus abstergit vulnera humana, non despicit; neque horret languores hominum, sed depellit; nec detestatur immunditias humani corporis, sed emendat: quia creaturæ suæ ad tactum nescit Deus, Deus non potest sordidari. Sed evangelista generat quæstionem, cum dicit: *Et statim Jesus in semetipso cum cognovisset virtutem quæ exierat de eo, conversus ad turbam aiebat: Quis tetigit vestimenta mea (Marc. v)?* Dum interrogat, ^a velut ignorantiam profitetur: exiisse virtutem de se sentit, ad quam exierat nescit? quod præstiterat novit, cui præstiterit ignorat? de persona dubitat, qui certus est de salute collata? Verum non ignorantis errore, sed majestate Dominus hic scientis et præscientis interrogat; nec quod occultum sibi esset requirit, sed et ipsum sibi bene esse cognitum sic demonstrat, dum taliter quærendo cunctis ignorantibus solus aperit quod latebat. Interpellatricem tacitam, et suggerentem cogitationibus solis, ac post tergum virtutis suæ consiliis adhaerentem, non ut discussor nescius, sed ut præsciens inquisitor producit in medium, suisque facit astare conspectibus, ut quæ sibi portarat salu-

A tem, omnibus reportaret et ^b fidem; et quæ virtutem probarat, agnosceret majestatem; nec rediret, ut putabat, incognita, quæ plenam ^c sui dederat notionem. Dum erubescit vulnus, dum in tali cura ipsum veretur ut Deum, fidei suæ mulier non parva nubila sustinebat, et mentis suæ lumine confusionum nebulis ipsa caligabat. Vox ergo Inquirentis Domini, velut flatus salutaris, fugavit nubes, dispersit nebulas, illustravit fidem, et illam quæ noctis latebat in tenebris ipso sole reddidit clariorem. Aut minor est ista sole, quæ toto orbe radiat, quæ toto Ecclesie fulget et resplendet in cœtu? si sic redisset invisæ, datæ veniam, eluserat medicum, non probarat; et sibi quod consecuta fuerat, ascribere potuit, non sananti; quæ se curam rapuisse ^d de simbria curantis crediderat, non de sensu: aut quid illius esse crediderat, cujus in se virtutem senserat, voto tamen judicabat extraneum? Quæ utique, et si ante curam verecundiæ fuerat quod latebat, humilitatis quod se judicabat indignam, cur post curam non sponte, ut ageret gratias, ut honorem redderet, ut gloriam tanti operis referret, occurrit? sed posteaquam vidit Dominum in inquisitione persistere, et discipulis excusantibus et compressionem turbæ opponentibus, non posse conspici se latere, postquam illam timor et tremor conscientiæ cœpit arguere, venit in medium, ut quem occulte senserat medicum, ^e palam profiteretur, et adoraret ut Deum, et tam præsentibus quam futuris fleret de tanto suo languore medicina, dicente evangelista: *Mulier autem timens, ac tremens, sciens quod factum esset in se, venit et procidens ante pedes ejus, dixit ei omnem veritatem.* Verum, quia historica relatio ad altiorem semper est intelligentiam sublimanda, et figuris præsentibus futura sunt noscenda mysteria, archisynagogus, vel ejus filia, sive mulier in fluxu sanguinis constituta, quid sub harum specie personarum teneant sacramenti allegorico nunc sermone pandendum est. Archisynagogi filia, ad quam venit Christus, vadit, et properat, et humano gradu iter facit, qui divinitus loco non potest promoveri, sine dubio synagoga est, dicente Domino: *Non sum missus, nisi ad oves quæ perierunt domus Israel (Matth. xv).* Sed dum ad illam Christus tendit, Ecclesia, quæ in cunctis gentibus posita, amisso naturæ bono, perdebat et profundebat sanguinem generis humani; cujus languorem peritia humana dum curare nititur, ipsum cumulabat: nam censura fragilitatis humanæ, ac mundanæ districtio disciplinæ, et populorum semper sanguinem fudit, et tamen nec hostes abolere, nec civium bella componere, nec criminum potuit dementiam perdelere; hæc ergo talibus confossa curia, ubi quidquid suæ fuerat ^f et

^a Humano enim more Christus circumspexit et interrogavit.

^b In pluribus editionibus deest *fidem*.

^c Ex ms. Casen. Editi, sibi.

^d Ut alibi observatum est, opinabatur male cum Judæis virtutem Christi, ita esse veluti aliquid de humanitate sua fluens. Lucæ vi, 19: *virtus de illo exibat, et sanabat omnes.* Vere autem ex illo exibat virtus, cum factis promebatur. Unde hic *virtutem,*

virtutis effectum explicant interpretes.

^e Maldonatus, et Menochius, alique una putant, ideo Christum se convertisse ad mulierem, ut mulier, videns se ultra latere non posse, proderet sese, et ad Dei gloriam miraculum referret.

^f Apposite equidem ad Hæmorrhœissam alludens: nam in Evangelio legitur: *Mulierem hanc πᾶσαν τὴν οὐσίαν αὐτῆς, omnem substantiam suam insumpsisse; vetera exemplaria habent: ὄλον τὸν βίον αὐτῆς, quod*

erat substantiæ, vidit esse consumptum, id est, animum, mentem, sensum, ingenium, laborem, industriam, rationem, quæ utique rectoribus ad profectum velut medicantibus commodamus, ubi Christi prætereuntis sensit præsentiam, retro accessit, quia videre eum sanguine polluta non merebatur. Accedit retro, hoc est, fidei sequitur auditum, et extrema Christi velut ipsam tangit simbriam, dum non honoratur in patribus, non sanctificatur in lege, non se jactat in prophetis, non Dominico ipso honoratur in corpore, dum ab illo generationis Christi ordine habetur extranea. Post tergum, hoc est novissimo tempore Christum sequitur, et sancitur occulto fidei sacramento, et vere tetigit vestimentum, quod in sepulcro reperit, per quod resurgentis Domini credidit, et prædicavit * insignia. Sed dum circa hanc Christus suis virtutibus occupatur, in archisynagogi filia deficit, et moritur Synagoga: ut et ipsa ad vitam per fidem redeat, quæ per legem mortua fuerat, et perierat per naturam. *Inter hæc veniunt de domo archisynagogi, et dicunt, Noli vexare magistrum, mortua est puella.* Hodieque Judæi nolunt vexari Christum, quem cupiunt non venire, et mortem pronuntiant, qui spem resurrectionis infideliter perdidit; sed et illud huic assertioni nostræ quam convenit, quod archisynagogi filia duodecim annos egisse refertur in vita, et hæc duodecim annos perseverasse memoratur in vulnere, cum utriusque novissimo et expleto tempore salus redderetur et vita. Nam iste numerus tempus humanæ vitæ concludit: qui ut annum faciat, duodecim distinguit et numeratur in mensibus: unde et propheta ^b sub annum Domini acceptum Christum indicat advenisse; et Apostolus temporis plenitudine Christum venisse approbat, dicens: *Postquam venit temporis plenitudo, misit Deus Filium suum (Gal. iv).* Orate, fratres, ut sicut sibi et legi, ut Christo viveret, defuncta est Synagoga; ita et nos peccatis moriamur, et carni, ut vivere possimus in Christo.

SERMO XXXVII.

De Jonæ prophetæ signo.

Fratres, sanctorum gesta casibus non sunt deputanda, sed signis: et quæ vitia putantur illorum, mysteriis sunt applicanda, non ^c lapsibus, sicut hodie Dominica signavit et patefecit instructio, dicens: *Turbis autem concurrentibus cepit dicere Jesus: ^d Generatio hæc nequam est; signum quærit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ; sicut recentior interpres vertit: Totum victum suum.* Verbum autem *signum* tum victum, tum omne quo vitam tuentur, significat. Utitur hac voce Lucas, et recte Latinus interpres vertit *substantiam*.

^a Vestimenta Domini vocat *insignia resurrectionis*, juxta illud: *Vidit linteamina, et credidit.*

^b Juxta versionem LXX.

^c Ita mss. Cæsen. et Vatic. Latinius, et secum editiones nonnullæ habent *lapidibus*.

^d Hæc ipsa Christi responsio testatur hujusmodi signum quesitum fuisse mala mente, et non descendit, sed contradicendi consilio.

^e Non a facie Dei naturali, qua præsentia sua Deus ubique est, ut infra Chrysologus, et ut bene noverat

A enim Jonas signum fuit Ninivitis, ita erit et Filius hominis generationi isti (Luc. xi). Ecce prophetæ fuga ipsius Domini vertitur in figuram, et quod celebratur ferale naufragium, hoc sacramentum Dominicæ resurrectionis existit. Nam quemadmodum Jonas typum per omnia tenuerit et impleverit Salvatoris, historię, quæ de ipso scripta est, textus ostendit. Fugit, inquit, Jonas * a facie Dei (Jonæ i). Nonne Dominus, ut hominis faciem præferret, et formam, faciem formamque propriæ deitatis aufugit? Apostolo sic dicente: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens (Philip. ii).* Formam suscepti servi Dominus, ut lateret mundum, ut diabolum præveniret, in hominem ^f se fugat ipsum. Et bene typus Christi ipsius Jonæ servatur in verbis. Non dixit: Fugio Deum, sed a facie Dei ego fugio. Deus qui ubique est, quo seipsum fugiet non est; sed Christus non ut loco, sed sicut specie faciem deitatis aufugeret, totum nostræ servitutis confugit ad vultum. Descendit, inquit, Jonas in ^g Joppen, ut fugeret in ^h Tharsis. Audi descensorem: *Nemo, inquit, ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit (Joan. iii).* Descendit Dominus de cælo ad terram, descendit deitas ad humana, descendit ad nostram superna dominatio servitutem. Et tamen qui descenderat ad navem, navem navigaturus ascendit: sic Christus, qui in hunc mundum descendit, virtutibus et mirabilibus, Ecclesiæ suæ conscendit in navem. Quid sibi vult ⁱ autem confusa ventis procella, nisi diabolum qui cor Judæ penetrans, reges, gentes, populos, militiam, judices, marinos elevavit, et inflavit in fluctus, ut ascendentes et cadentes undæ auctorem suum sæculi peterent ad quietem? Audi undas sæculi, audi prophetam dicentem: *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum episcopus (Ps. ii).* Et quia sors Jonam proditura non defuit, implet super Christum Davidicam prophetiam, quæ dicit: *Et super vestimentum meum miserunt sortem (Psalm. xxi).* Quod autem Jonas auctor suæ demersionis existit, cum dicit: *Tollite me, et mittite in mare*, voluntariam Domini indicat passionem; nam quare sibi illi sustinent hæc juberi, qui sibi in periculo tali sponte poterant subvenire? Quando enim multorum salus petit unius mortem, mors in intereuntis arbitrio collocatur, quia et moriturum retardat Jonas; sed a facie spirituali, id est ab eo loco ubi aderat Deus verbo et spiritu, ubi colebatur et adorabatur.

^f Ex codic. Vatic. Editi, *se fugit ipsum*.

^g Oppidum maritimum. Barbaris nunc *Jafa* vel *Jaffa*. Strabo, lib. xvi de eo sic loquitur: *Hoc navali utuntur, qui ad mare descendunt.*

^h Cilicicæ urbs, quam urbium Matrem vocat Solinus.

ⁱ Ex editione Bonon. Aliæ, *aut*. Ita etiam emendat Latinius.

^j Tali sensu explicat hos psalmi versiculos Hilarius tom. I pag. 34. Herodem nempe regem, Pilatum, Romanamque militiam unanimiter in Christum surrexisse.

dare potest ad mortem voluntas, et ^a periclitantis A mors periculum ^b prævenire: sic hic tibi totum Domini geritur in figuram expectatur morientis auctoritas, ut mori non sit necessitas, sed potestas. Audi Dominum dicentem: *Potestatem habeo ponendi animam meam: et potestatem habeo iterum sumendi eam: nemo tollit eam a me (Joan. x)*. Quomodo? quia Christus etsi emisit spiritum, non amisit, quia qui omnium in sua manu recipit et tenet animas, ipse animam suam quemadmodum possit perdere non videtur. Audi prophetam dicentem: *Anima mea in manibus tuis semper (Psal. cxviii)*. Et alibi: *In manus tuas commendo spiritum meum (Psal. xxx)*. Sed quid plura? Currit, occurrit, adest ^c bellua de profundo totum Dominicæ resurrectionis impletura et proditura, immo conceptura et paritura mysterium; adest ^D bellua, adest imago horrida et crudelis inferni, quæ dum fertur avidis faucibus in prophetam, vigorem sui sensit et degustavit auctoris, incurrit namque jejuniu[m] devorando. Sed domicilium cordis sui tremens ad superni hospitii aptat et præparat mansionem: ut ipsa quæ fuerat tota causa discriminis, ipsa feret necessariæ navigationis inaudita vectura, vectorem suum servans, et post triduum referens ad superna; et hoc daret gentibus quod abstulerat Judæis, quibus signum quærentibus solum dandum Dominus esse signum hoc decernit, per quod scirent gloriam quam in Christo speraverant, totam esse gentibus conferendam. *Generatio, inquit, hæc nequam est; signum quærit, et signum non dabitur illi, nisi signum Jonæ prophetæ. Sicut enim Jonas signum fuit Ninivitis, ita erit et Filius hominis generationi isti.* Quia Judaica perfidia fluctuante inferni Christus demersus est in profundum; et triduo cursu tota tartari occulta percurrens, et Judaicæ crudelitatis, et majestatis suæ ac precepti mortis dedit indicium cum resurgeret. Merito ergo surgent Ninivite in iudicio, et condemnabunt illam generationem, quia illi unius prophetæ naufragi, advenæ, ignoti, præconio corriguntur; isti post virtutes tantas, mirabilia tanta,

cum toto resurrectionis corusco, ^d ad fidem non veniunt, ad poenitentiam non moventur. Ipsum namque ^e resurrectionis signum non credunt, sed gestiunt infamare, dum pretio militum claudunt oculos, corda corrumpunt, quod scierant, quod viderant, ut tacerent; redimentes mendacium, ut tollerent veritatem. Facinus suum in Christi retorsere discipulos, cum dicunt: *Dicite quia discipuli illius nocte venerunt, et furati sunt (Matth. 28)*. Erras, Judæe: hoc discipuli non tulerant, sed magister; et ^f ipse se furatus est, qui videbatur occisus. Sed miror quod Judæus Christum requirit, quem inter duos latrones feraliter collocarat: committit male, custodit impie, iniquus quærit. Judæe, Christus perire non potest, sed tu eum tibi tuo scelere perdidisti, Veniet, ^g veniet in iudicium ^h regina austri et eo ipso, qui furatus putabatur, iudice, te ⁱ condemnabit: quia illa venit ab extremo terre audire sapientiam Salomonis, ^j et tu ad te venientem sapientiam Dei infelicissimus occidisti. Ninivite credituram gentium, regina austri Ecclesiæ tunc provisæ est in figuram. Beati sumus, fratres, quia quod præcessit in typo, quod promissum est in figura, nos specie, veritate veneramur, cernimus et habemus.

SERMO XXXVIII.

De injuria æquo animo toleranda.

Quanta sit cælestis philosophiæ magnitudo, quanta virtus militiæ Christianæ, hodie docuit Dominus, sic dicendo: *Si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi et alteram (Matth. v)*. Hoc putat arduum, qui præmia patientiæ quanta sint nescit. Putasne potest ille vulneribus invenire victoriam, qui nec ictu palmæ acquirere vult coronam? Potest iste morte inquirere gloriam, cui pro honore divino humana gravis videtur injuria? Homo, nonne preceptis talibus infantie tæ rudimenta componuntur? Palmæ, parvulorum sunt verbera, non virorum. Hinc est quod levibus mandatis pueritia Christi animatur, ut ad gravia toto jam robore evangelica juvenus accedat; ut hoc laboribus, pœnis, morte se gaudeat

dæis exhibitum, et primum tum gentibus propositum, ut conversionis eorum initium et exemplar.

^f Ambrosius, serm. 57 de Sepulcro Domini: *Ipse enim tulit corpus suum, scilicet Christus, qui suscitavit. Ipse tulit corpus qui illud jacens et dormiens sua aspiratione collegit. Ipse tulit corpus qui divinitatis virtute illud gestans, portat ad cælos; atque ideo sapienter mulier interrogat: Si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum. MITA.*

^g Evangelista, surget; id est, ut testis coram Christo iudice. Testes enim surrexisse e subsellis testimonium dicturos sicut apud Romanos, ita apud Judæos ostendit Marcus xiv, 57; Actor. vi, 13.

^h Reginam Austri, Æthiopiæ, cujus caput Meroe est, imperasse, multis persuasit Josephus lib. viii cap. 6. Assentitur Juvencus lib. ii. Mihi verosimilius est ex Arabia Felici venisse. Suadent et munera oblata Salomoni.

ⁱ Non sibi collata iudicandi potestate, sed comparationis exemplum. Depravatus locus, meliori interpolatione sanatus est.

^j Ex Latino et ms. Vallicel. Editi, *et tu advenientem.*

^a Sic correximus ex castigatione Latini. Quid enim est *periclitantis mora*, ut habent editi? Sensus Chrysologi est: cum ad multorum salutem mors unius requiritur, et ea in ejusdem sita est arbitrio, vel voluntas ejus potest retardare mortem; vel mors ejus imminens periculum prævenire.

^b Nonnullæ corruptæ editiones, *pervenire*.

^c Indefinite. Nil aptius. Licet Matthæus eam vocet, *cæte xii, 40*, nihilominus cavendum tibi est, subdunt enarratores, ut hic vel aut balenam, aut pristin, vel physeterem intelligas: quæ ut vastæ belluæ sint, habent tamen gulæ meatus angustos, ideoque solidum hominem nequeunt deglutire. Satius ergo est *cæte* nomine aliquem pisces ex cetaceis intelligere, veluti *cascariam, lamiam, maltham*, et hujus generis alios.

^d Ninivite moribus barbari, et urbis quæ metropolis erat regni Assyriorum ad ripam Tigridis cives, religione gentiles, lascivia effrenes, quique nullum adhuc Jonæ miraculum conspexerant, sese tamen ad poenitentiam composuere; Judæi e contra Dei cultores, inter litteras enutriti, Messicæ contribules, tot ei operanti miracula non credunt.

^e Resurrectio Christi ultimum fuit miraculum Ju-

obtinere, quod per infantiam parvis injuriis acquirere non valebat. Ut autem dura non esse quæ præcepta sunt approbentur, mandatorum series ipsa replicatur. *Audistis, quia dictum est antiquis, oculam pro oculo, et dentem pro dente; ego autem dico vobis non resistere malo: sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi et alteram; et qui vult tecum in judicio contendere, et tunicam tuam tollere, remitte illi et pallium; et qui te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo* (Exod. xxi, Deut. xxi). Audistis quia dictum est antiquis. Quibus antiquis? utique Judæis, quos antiquos plus ^a malitia fecerat quam vetustas, quos furor vindictæ cupidus sic tenebat, ut pro oculo caput, pro dente animam postulerent. Hinc est quod eos lex ad vindictæ vicissitudinem refronabat, ut qui veniam culpæ sapere non valebant, vel modum saperent ultionis, et ^b tantum vindictæ exigerent quantum læsionis intulerat vis furentis. Sed hoc antiquis, nobis autem per gratiam innovatis divina quid imperet bonitas, audiamus. *Ego autem dico vobis.* Quibus? utique Christianis. *Non resistere malo.* Sic cum dicit, vult nos vitia non repensare vitiiis, sed superare virtutibus, et in ipsis scintillis adhuc extinguere iram, quæ si pervenerit ad totum furoris incendium, sine sanguine non sedatur. Ira vincitur lenitate, mansuetudine extinguitur furor, malitia bonitate palpat, credulitas pietate prostermitur, impatientia patientia punitur, contentio superatur ^c blanditiis, superbiam humilitas sternit. Ergo, fratres, qui vult vitia vincere, pietatis arma teneat, non furoris. Et quamvis possit lucere sapienti quid sit quod instituuntur injuriis primordia Christiana: tamen quia non intelligunt quidem esse hoc virtutis, esse hoc bonitatis culmen, pietatis esse hoc fastigium, hoc esse divinæ philosophiæ non humanæ, non resistere malo, sed ^d vincere in bono malum, maledicenti benedicere, percutienti iterum ^e percutiendi licentiam non negare, tollenti ^f tunicam dimittere pallium, et rapienti prædam facere largitatem, ^g angarianti mille passus addere suam ad alia duo milia servitutem; ut vincat necessitatem voluntas, impietatem pietas; et hoc sic patientis virtus, quod imperat vis cogentis: ergo quamvis ista doceant quale miles Christi ad virtutem roboretur injuriis,

^a Nonnullæ editiones, corrupte, *militia*.

^b Jus talionis, quod his verbis innuitur, et de quo alibi, vetustissimum est. Aristoteles ait dictum fuisse jus Radamanthi; isto versiculo descriptum: *ut idem patiatur aliquid quod fecit, justum est.* Legem hanc Moses habet apertis verbis Exod. xxi, 24; Levit. xxiv, 20; Deuter. xix, 21. Non autem legislatoris mens fuerat ut eadem ad sonum verborum servarentur; vindictam enim ad certum usque modum, vel permittebat, vel dissimulabat. De hujusmodi lege posterioribus sæne temporibus vide canon. 4 concilii Nicæni II, ubi vocatur ignoto lexicis vocabulo, ταυτοπάθεια, ibique Balsamonem.

^c Quam male, bone Deus! in plurimis editionibus, *injuriis*.

^d Hæc quæ Christus docet, et Chrysologus, ex consilio sunt. Vide Makdonatum et Jansenium hic.

^e Alias cum ms. Vatic., *percutienti*.

^f Duplici veste utebantur Judæi. Docet Christus

A tamen ut plus pateat, qua ex causa sint præcepta altius requiramus. Fratres, ubi se peccatorum moribus, vitiorum scelus, impietatis phrenesis mentibus infudit humanis, et quidquid erat scientiæ, sensus et rationis exstinxit, furore vesano fecit per orbem diffusas gentes Deum fugere, sequi dæmones, creaturas colere, contemnere Creatorem, desiderare vitia, horrere virtutes, agi gladiis, vulneribus ruere, vivos ^h mortibus deperire. Unde sanari aliter homines non valebant, nisi celestis medici armati pietate tota et patientia niterentur, qui sic laborantium phrenesi paterentur injurias, maledicta portarent, sustinerent verbera, vulneribus scinderentur, donec eos ⁱ ad sobrietatem sensus, ad sinceritatem spiritus, ad mentium reducerent sanitatem; ac sic Deum quærerent, fugere dæmones, languores sentire, sapere sanitatem, abjicere vitia, capere virtutes, declinare vulnera, horrere sanguinem, recusare mortem, vitam desiderare ^j perficerent. Et si vultis ut quod diximus plenius innotescat, carnalium medicorum loquamur exempla. Nonne quoties miserum hominem cholera inflammaverit incendium, et dominante febre venarum reddiderit ægrotantem, turbatur sensus, mens deperit, feritas accedit, recedit humanitas, et ne multis, moriente homine furor vivit? Hinc est quod frendit dentibus, parentes laniat, acindit proximos, cedit pagno, morsu agit, atque afficit obsequentes. Tunc medicus ad virtutis laudem, ad artis gloriam, ad famæ cumulum armatur patientia: tolerantiam sumit, injurias despicit, morsus sustinet, fert labores, et non leves pœnas patitur, ut a pœna liberet laborantem; fovet oleo, insistit curis, erogat medicamentum, certus quod mercedem honoris obsequiis repenset ægrotus dum receperit sanitatem. Rogo, ^k quæ major phrenesis, quæ gravior vis furoris, quæ par dementia sancti hominis percutere maxillam? ^l mansueti fratris faciem verberare? placidi vultus gratiam tristi livore perfundere? nudare hominem solo quo tegitur vestimento? et ob vilem prædam nil Deo, nil homini, nil naturæ relinquere, nil pudori? angariare hominem ^m suis actibus occupatum? et alienam pœnam suam solatium computare? Ergo, fratres, si talia perpetrantes gravissima phrenesi laborare cognovimus, obediamus Christo, et parentium fratrum

D tollenti tunicam, vestem scilicet interiorem, dimittere et pallium exteriorem.

^h De angariis jam in not. 2, serm. 25. Consuetam angariarum spatium mille passus erant.

ⁱ Plurimæ editiones habent *moribus*, aliæ *morbis*. Mita. et ms. Vallicell. et Casen. lectionem hanc, quam retinimus, habent.

^j Ad mentem Augustini epist. ad Marcellinum num. 12: *Paratus debet esse homo pius et justus patienter eorum malitiam sustinere quos fieri bonos quærit, ut numerus potius crescat bonorum, non ut pari malitia se quoque numero addat malorum.*

^k Fortas., *perdiscerent*.

^l Atrox profecto injuria viro honesto alapam impingere. Ideo Basilius *παρισσα*, *alapam*, *infamam servorum plagam* appellat. Cyprianus de Spectaculis: *Itibus vulnerum infelix facies locatur.*

^m Laudat hunc locum Chrysologi du Cangius in Gloss. Inf. Latin. tom. I col. 234.

moribus, vultura, onera, tota pietatis virtute portemus, et et fratres nostros liberemus a preva, et nos eternam patientiam proximam consequamur. Nec dedignetur servus hoc accipere a conservis, quod Dominus a servis et pro servis dignanter accepit: palmis faciem non negavit, tollenti tunicam et pallium dimisit et corpus; aspariamon se ad laborem, gratus ac libens est secutus ad mortem. Ergo, fratres, si dignum Dominus pati duxit, pati servum quemodo, quemodo videtur indignum? Erramus, erramus, fratres; qui non facit quod jussit Dominus, gratis sperat Dominus quod promisit.

SERMO XXXIX.

De perseverantia orationis.

Per se semper sibi divina sufficiunt, sed ob hoc hominibus humanis frequenter insinuantur exemplis, quia celestis providentia non quid ipsa dicere, sed quid auditor capere possit, attendit. Sic fons per tenues venarum primitus erumpit meatus, atque angustis sensim serpit in rivulis, donec digno successu in totam se fluviorum latitudinem prorumpat, et valenter effundat. Et ut vobis de nobis loquar: nato parvulo, mox coavam preparat suecum natura, escam commutat in potum, et stupentes adhuc fauces, torpentesque internotam mentes, ad usum solidioris cibi, longa lætis infusionibus componit. Sic nos Dominus ad captenda divina vernaculis erexit, et informat exemplis, dicendo: *Quis vestrum habebit amicum, et ibit ad illum media nocte, et dicet illi: Amice, commoda mihi tres partes quoniam amicus meus venit de via ad me, et non habeo quod ponam ante illum; et ille de intus respondeat, Noli mihi molestus esse, quia jam ostium clausum est, et pueri mei mecum sunt in cubili, non possum surgere et dare tibi? Dico vobis, si non dabit illi surgens, quia amicus ejus est, propter improbitatem tamen ejus surget, et dabit illi quotquot habet necessarios (Luc. xi).* O quam dare vult, qui se inquietari taliter, taliter patitur suscitari! O quam necessitatis esse suæ, quod suæ potestatis esse, vult videri! O quam pulsanti iste gestivit occurrere, qui sic a secreti sui cubile ipsam collocavit ad januam! O quam negare noluit, qui sibi etiam neganti qualiter extorqueretur, ostendit! O quam non ad januam tantum Dominus, sed ipsa janua Dominus fuit! Ego sum, inquit, janua (Joan. i), qui, dormientibus servis, pulsantis necessitatem solus et primus audivi. O quam pius, quam misericors, qui quod mandatis docet, probat et informat exemplis! *Cum factis, inquit, elemosynam, noli tuba canere. Et iterum: Nesciat sinistra tua quid faciat dextra tua (Matth. vi).*

A *Quis vestrum habebit amicum, et ibit ad illum media nocte? Parum est quod facienti misericordiam nox velabat, quod largitatem dantis petentis obtegebat improbitas, nisi ad cumulum pietatis velandæ ascriberetur et somnus. Indicit in hac humanitate gemmam necessitatis speciem, petentis et dormientis, ut illum petere hospes, dare compellat hunc somnus: utpote qui propterea se daturum ei dicat in tempore, quod non occurrere amico, sed recurrere videatur ad somnum; et ut ei magis dormire liceat, quam dare libeat sic petenti. Quid plura? ecce pulsanti illi plus somnus, quam sonus exstitit suffragator. Nec otiosum reor esse quod horam petendi sic aperit, sic designat, dicendo: *Quis vestrum habet amicum, et ibit ad illum media nocte?* ^b Quasi non et prima, et secunda, **B** et tertia hora noctis, cum se sopor blandus dormientibus primum fundit in corpora, et visceribus diurno labore fessis dulcis, ac totus illabatur, molesta et aspera sit inquietantis improbitas. Sed hoc tempus est quod devotum et juge pernoctantis demonstrat judicium; hoc tempus est quo inter præteritos et futuros labores ardens animus, sed ad divina, nil indulget corpori, nil quieti: sed antequam finiat transacti diei opera, inchoat et anticipat jam futuri. Ista satis hora est efficax impetrandi. Hoc sciens propheta, ipsum tempus suæ supplicationis asserit exstitisse, cantando: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi (Psal. cxviii).* In hac hora vigilantibus, semper sponsus ille cælestis occurrit, qui dicit: *Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit (Matth. xxv).* Non potuit non impetrare quod voluit, qui ut reciperet hospitem, hospitem reficeret, totam sibi requiem denegavit. Aut quemodo sic petenti, sic pulsanti non responderet ille, qui se in hospite suscipi confitetur, cum dicit: *Hospes fui, et suscepistis me (Matth. xxv)?* Æstimo hoc dixisse pulsantem, aut forte aliter convenisse: Feci quod jussisti, redde quod promisisti; tibi credidi dicenti: *Nolite solliciti esse in crastinum (Matth. vi).* Unde hesterno hospiti quod apponerem non reliquit: si tibi ego sic habenti molestus sum, quanto mihi ille exstitit molestior non habenti? Et tamen ego illi me excusare non potui, quia tibi obedire contendi. Plus hic jubentis quam non habentis verecundia nunc laborat. Hospes in domo est, et tu dormis, immo tu dormis, qui non dormis. Ego suscepisti hospitem, nisi dederis panem, panem hospiti tu negasti. Merito sic pulsanti, petenti taliter, quotquot necessarios habuit evangelicus iste fenerator largitus est panes. Quid faciunt qui se non in cubili, sed ipso ^c collocant in sepulcro? qui se non somno,*

^a In Evangelio *κοιτη* et lectum et cubile significare potest. Rem extra ordinem miratur Chrysologus. Nemo enim cubile suum collocat ad januam, sed in penetralibus domus. Servorum autem erat prope januam dormire. Vide Pignorum, de Servis, qui verba hæc laudat.

^b Evangelista ipse notaverat horam seram noctis cum dixit: *Ostium clausum est.* Hanc horam Greci *κλεισθῆσεν* vocant *occlusionem ostii.*

^c Locutio metaphorica. Ut Ecclesiastici sæculares media nocte surgere debebant ad Deum orant-

dum, vel de more illorum temporum per quatuor noctis vigiliis, quasi per excubias in ipsis Ecclesiis Deum laudare tenebantur, et omitebant; merito igitur ab auctore arguuntur, quod in sepulcro mortis jaceant, quandoquidem aures tum cordis, tum capitis ita obturatas habent, ut ne galli quidem cantum, id est propriam conscientiam ad surgendum clamantem, audirent; nec suscitarentur aurora, id est evangelica inspiratione, non sole ipso, hoc est Christo, revocarentur ad lucem. *MIRA.*

sed morti tradunt? quos gallus non commonet, lucifer non suscitatur, sol ipse non revocat et producit ad lucem? Isti et tempus supplicandi, et hospitis mercedem, et ipsa diei opera perdidit. Contristamur, fratres, quando nos diluculo stamus ante Dominum, et nobiscum nostros filios non videmus. Ille noctis medio sic pulsavit, in cuius domo hospes venerat. Rogo, tu quare non vel diluculo vigilas, cui est hospes in domo? quod ille gratiæ, tu tribue vel pigritiæ; quod ille humanitati, tu necessitati saltem, plus somni quam tui amator, impende. Certe ut possis vigilare ad vitam, qui dormis ad mortem, quæ sequuntur, ausculta: *Et ego dico, inquit, petite, et dabitur vobis; quærite et invenietis; pulsate, et aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit; et qui quærat, invenit; et pulsanti aperietur.* Sed dicis, Esto quod petere possim, pulsare quomodo potero cœlestis secretum? Quemadmodum? Iterando preces, et exspectando iudicium largitoris, moras dantis patientissime sustinendo; quia quicumque cum semel pulsaverit, indignatur mox si non fuerit auditus, iste non est petitor supplex, sed est imperiosus exactor. Audi prophetam dicentem: *Exspecta Dominum, viriliter age, et confortetur cor tuum (Psal. xxvi).* Et si iterum distulerit in futurum, tu Dominum tuum patienter exspecta. Ubi autem quid quærere debeas vis nosse, sunt divitiæ in sinu pauperis, et regnum cœlorum intra te est. Intra vos est regnum cœlorum, dicit Dominus (*Luc. xvii*). Quis sit autem amicus qui dormit, et quis amicus qui de via venit, et qui sunt pueri qui dormiunt, et quis est iste qui pulsatur, et cur sub certo numero tres tantum postulat panes,

A cum petiero, quassero, pulsavero, et pervigil inquietator accipere meruero, vobis amicis mei Domini ^a non negabo. Sed dicitis mihi, Ecce amicus Domini tui ^b venit ad te; iste dare, non accipere, consuevit; hanc denique ^c sitarciam ^d de viatici sui copia pastor avidus explevit, ut de nostræ paupertatis vilissima præparatione gustaret; nec passus est intempesta nocte me sibi aliunde petere ^e hospitium locupletissimum quod habebat. Nec mirum, fratres; semper dare vult dives ad pauperem, cum declinat. Iste illius evangelici amici semper manet in janua; in istius cubili ille cum pueris suis largitor evangelicus perseverat, in cuius corde Pater et Filius, et Spiritus sanctus faciunt semper et collocant mansionem. Quid plura? Pater est: ab ipso petere, in ipso quærere, per ipsum pulsare me credidi; et ideo me vobis daturum non incautus promissor asserui.

SERMO XL.

De bono pastore.

Ubi vernalis aure tempus annuos ovium cœperit partus aperire, ubi per campos, prata, vias cœperit fecundi gregis germina copiosa dispergere, pastor bonus ^f seponit, et cantus, et ^g discursu anxio teneros quærat, legit, colligit fetus, atque eos collo, humeris, ulnis, lætus vector imponit, ut salvos omnes perferat, et ^h tutas perducat ad caulas. Sic nos, fratres, ubi Quadragesimæ arridente verno, ecclesiasticum gregem videmus fundere uberes partus, ⁱ tractatus nostri cantus et ^j consueti sermonis epulas seponentes, totam curam in colligendo et comportando cœlesti germinæ, anxii gravissimo labore dependimus. Sed quia ^k agnos redditos gregi, et totos intra Christi

^a Datam fidem vel exsolvere nequivit Auctor, vel sermo ille, in quo præstiterat quod hic promittit, periit.

^b Hic aliqua desunt, nec sensus est absolutus. Non tamen datum est ex manuscriptis aliquid vel supplere, vel corrigere. Vide infra in observ. ad serm. 107 et 136. MITA. — Mihi autem pro certo est Chrysologum loqui hic de aliquo alio episcopo, qui tunc temporis apud illum fuerat diversatus.

^c In I Reg. ix, 7, habetur: *Panis defecit in sitarciis nostris et sportulam non habemus*; ubi LXX legunt: *Quoniam panes defecerunt in vasis nostris, et plus non est nobiscum*; quo loco Abulensis: *Cistarcium est vas de vimine complexum ad reponendum panem, et ab aliquibus vocatur calathus*. Glos. Interlin. exponit: *Sitarciis nostris, id est sacculis, vel pera*. In Bibliis emendatis habetur *sitarciis*, non autem, ut erat in antiquioribus, *citarcis*. Maldonatus, Matth. x, 10, per *citarcis* sportulam intelligit, et similiter hic debet exponi. MITA. — Ejus tamen pace dixerim sitarciam hic apud Chrysologum, ut superius serm. 5, annonam quotidianam, vel demensum diurnum significare. Vide quæ ibidem dicta sunt.

^d Obscurum sensum sic illustrarem. Amicus qui semper dare, non accipere consuevit, hanc sibi familiaritatem et diurnam consuetudinem de copia suæ humilitatis, quam secum ut consuetum sibi viaticum affert, avidus sic explevit, ut non dedignatus sit de nostræ vilissimæ paupertatis præparatione gustare, nec passus est me aliunde petere quod ipse virtute et humilitate, omnium hospitium locupletissimum, habebat. Ad quid enim aliunde petere quomodo splendide agatur cum hospite, qui dum paucis est contentus, omnia secum habet? Inde in ipsius hospitis laudem pau-

cis excurrit, cuius precibus adjutus futurum fore sperat ut alterius sermonis expleat promissionem.

^e Ms. Vaticanum sic habet: *Nec passus est intempesta nocte me sibi aliunde petere, hospitium locupletissimum, quod habebat*. Nonnullæ editiones habent: *hospitium*.

^f Otia scilicet, quin et cantus, quibus tempus fallere studebat; seque totum labori committit.

^g Peragrande campos, et invia quæque sollicite discurrendo.

^h Editi, corrupte, *totas*.

ⁱ Hoc nomine sæpius apud SS. Patres andiebant conciones in Ecclesia. Optatus Milevitanus Donatistarum omnium et unius Parmeniani conciones *tractatus* appellatione non semel nominavit. *Nullus vestrum*, ait lib. iv, *lectiones Dominicas incipitis, et tractatus vestros ad vestram injuriam explicatis*. Et lib. v, Parmenionem alloquens: *Et cum hæc initio dictionis tuæ tractaveris in processu tractatus tui, horum immemor factus es*. Vide Ambrosium epist. 14, ad Marcellin.; Gaudentium Brixianensem in præf. ad Benivolium; Hieronymum epist. 65; Augustin. serm. 20, de Diversis; et hæc expresse tractantem Ferrarium, de Concione.

^j Ex hoc Chrysologi loco colligas velim episcopos tempore Quadragesimæ a concionibus abstinuisse, curamque impendisse omnem in colligendis vectandisque Christiani gregis fetibus ad Ecclesiam.

^k Agnos appellat recenter baptizatos. Tempore Quadragesimæ pastor noster sanctissimus in evocandis ad fidem gentibus plurimum præcipue insudabat, et catechismo instruens sabbato sancto Pascha, quo tempore volentes baptizabat. Tumque mos erat ut in Ecclesia Dei per immersionem et emersionem

videmus esse jam septa, divinos lætissimi revocamur ad cantus, Dominici vobis cibi exultatione tota vitales copias apponentes : ut quos socios senserimus in labore, participes in gaudiis habere possimus. Et quia præfatio hæc nostra pastoris boni fecit et intulit mentionem de ipso qui solus bonus, solus pastor, solus pastorum pastor est, tota sermonis nostri et tractatus repleatur et habeatur intentio. *Pastor*, inquit, *bonus, animam suam ponit pro ovibus suis* (Joan. x). Fortem facit vis amoris, quia nil durum, nil amarum, nil grave, nil lethale, computat amor verus. Quod ferrum ? quæ vulnera ? quæ pœna ? quæ mortes, amorem prævalent separare perfectum ? Amor impenetrabilis est lorica, respuit jacula, gladios excutit, periculis insultat, mortem ridet, si amor est, vincit omnia. Sed quæramus utrum sit ovibus commoda mors ista pastoris, quæ destituit oves, quæ lupis tradit inerme pœcus, quæ sic charum gregem ferinis morsibus derelinquit, direptioni dat, et exponit morti, sicut ipsius pastoris Christi probatur ex morte. Ex quo namque posuit ipse animam suam pro ovibus suis, sequæ Judaico furore permisit occidi, oves ejus gentilium, velut prædonum, diripiuntur incursu ; mactandæ in carceribus, velut latronum clauduntur antris ; a persecutoribus quasi sævientibus lupis sine cessatione laniantur, ab hæreticis quasi ab extraneis canibus rabido dente carpuntur. Hoc apostolorum peremptus probat chorus, hoc martyrum toto orbe diffusus clamat sanguis, hoc Christianorum membra data bestiis, consumpta ignibus, demersa fluminibus, patenter demonstrant : quod utique totum sicut mors intulit, ita vita potuit prohibere pastoris. Ideo pro te pastor amorem morte probat, quia cum videat ovibus imminere discrimen, cum gregem defensare non possit, mavult mori antequam mali de suis ovibus quid videat. Sed quid faciamus, quia Vita mori non poterat, nisi voluisset ? datori animæ animam quis tollere potuisset nolenti ? dicente ipso : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam; nemo tollit eam a me*. Ergo mori voluit, qui se, cum mori non posset, permisit occidi. Quæramus ergo hujus quæ vis, quæ ratio sit amoris, quæ hujus causa mortis, quæ hujus sit utilitas passionis. Et plane vis certa, vera ratio, causa lucens, utilitas tanti sanguinis peraperta : namque pastoris una ex morte virtus emicuit singularis ; pastor pro ovibus

baptizarentur, prout ex D. Augustino accipimus, aliisque. Quod cum propriis manibus ageret noster antistes, et innumeri propemodum essent baptizandi, nedum concionem eo tempore dimittere cogebatur, sed et gravissimo labore ob id suscepto nimis anxius erat et lassus. Cumque sacratos viros in ipso labore

vivens mortalium pastu mors moritur, dum devorat vitam ; absorbens reos mors, absorbetur, innocentiam dum deglutit auctorem ; et perit mors ipsa, quæ perdebat omnes, dum omnium perimere vult salutem. Ergo tali forma præcessit oves pastor, pastor ab ovibus non recessit ; nec illas dedit lupis, sed tradidit lupos illis quibus donavit suos eligere sic prædones, ut occisæ viverent, laniatæ resurgerent, sanguine suo tinctæ fulgerent regali purpura, niveo vellere perlucere. Sic bonus pastor pro ovibus cum posuit animam, non amisit ; et oves taliter tenuit, non reliquit ; nec destituit oves taliter, sed invitavit, quas per mortales campos, per iter mortis, vitalia vocavit et perduxit ad pascua. Sed dicit aliquis, Quando hæc erunt ? Ecce interim oves, id est, apostoli, prophetæ, martyres et confessores jacent sepulti : discerni toto sparguntur in orbe, involuti sanguine, tetrus clauduntur sepulcris. Et quis dubitat quod resurgant, vivant, regnent occisi martyres, quando Christus a illis resurrexit, vivit et regnat occisus ? Audi vocem pastoris hujus : *Oves meæ vocem meam audiunt et sequuntur me*. Necesse est ut quæ sunt ad mortem secutæ, sequantur ad vitam ; quæ ad contumeliam comitatæ sunt, comitentur ad honorem ; et sint participes gloriæ, quæ passionis participes exstiterunt. *Ubi sum*, inquit, *ego, ibi erit et minister meus* (Joan. xii). Ubi ? utique super cælos, ubi Christus est ad dexteram Dei sedens. Homo, non te turbet fides, spes te longior non fatiget : quia certa tibi res est, quæ in ipso tibi rerum servatur auctore. *Mortui*, inquit, *estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo ; cum autem apparuerit Christus vita vestra, tunc et vos cum illo apparebitis in gloria* (Col. iii). Laborans messor quod in semine non videt, videbit in messe, ^b et qui in sulco deflet, gaudebit in fructu.

SERMO XLI.

De jejuniis et eleemosyna.

Bella gentium legimus superasse quamplurimos, quos tamen pugnas carnis legimus non vicisse, et audivimus eos dedisse delictis pectora, qui dorsa hostibus non dederunt. Proh dolor ! Victores gentium vitiorum fuisse captivos, nationum dominos turpi servisse criminibus servitute ; stetisse inter sævientes gladios, et inter enervata lenocinia corruisse ; regnis fuisse terrori, ludibrio fuisse peccatis ; adversas acies contrivisse jejunos, et crapulatos suarum castra dissolvissse virtutum ; jacuisse effuso vino, qui jacere effuso sanguine nescierunt. Unde est hoc ? unde ? quia hoc non est ratio, sed languor ; non vita, sed febris ; phrenesis, non natura. Nam quotiens ciborum cruditas vitalia dejicit, infirmitat stomachum, corrumpit sanguinem, vitiat humores, succendit choleram, extremum ^c febris gignit incen-

socios habuisset, eosdem in gaudiis divinæ prædicationis participes habere præcepit. MITA.

^a Ms. Vat., *ipse*, fortasse melius.

^b Emendavimus ex Latinio. Editi omnes, *et quod*.

^c Vide quæ annotantur ad serm. 18.

diam, totius aeger mentem perdit, amittit sensum, fertur desideris, contrariis urgetur, salutaria respuit, querit noxia, fugit etiam. Tunc medici^a satagunt abstinentiæ remedio subvenire ut sanetur, ut sanet abstinentia quod voracitas sauciarat. Et si pro temporali cura ægri medicis obediunt, servant arduam parcitatem; quare pro sempiterna salute sit durum Christo moderatis obedire jejuniis, corpus gubernare mensura, mentem regere parcitate, sensum sobrietate frenare? Sicut terræ nubes caligant cælum, sic obscurant animas intemperata convivia; sicut ventorum turbines elementa confundunt, sic fereula congesta stomachum conturbant; ut navem fluctus, corpus ebrietas sic demergit, hominem dat in profundum, lucra vitæ aufert, mortis facit subire naufragium. Est ergo febris, est febris quam beatus Apostolus anhelare in humanis visceribus sic deplorat: *Scio quia non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum (Rom. vii)*: si non bonum, utique malum. Quod malum? Fragilitas certe, quæ dum serpit in carne, in venis æstuat, intrat ossa, conditur in medullis, fervet in sanguine, in vitiorum phrenesim sic erumpit. Fragilitas febris naturæ, languorum mater, genitrix passionum; fragilitas est, quæ nobis^b ejusmodi necessitates imponit: et ubi necessitas, non voluntas; ubi exstat de conditione captivitas, iudicium de potestate non constat. Fragilitas est per quam vadit homo, non quæ invitat voluntas, sed quo necessitas ducit. Audi Apostolum dicentem: *Non quod volo hoc ago (Rom. vii)*. Fragilitas dum parat homini necessaria, facit illum ad non necessaria pervenire; dum parat cibum, perducit ad erapulam; ebrietatem suadet, dum potum ministrat; offert somnum, ut inertiam tradat; curat ventris onera, ut salutis auferat curam; dat carni totum, at animæ nil relinquat: facit corpus passionum pompam; facit ut sit homo sui mors, vita vitiorum. Unde si se homo taliter sentit ægrotum, c^c medico se

A celesti tradat, sectæ ejus mentis acquiescat, a cibus se temperet, mensuram servet^d in potu, ut possit sic fragilitatis superare languorem, fragilitatem fagere passionum, febrim ac phrenesim vitare vitiorum. Abstinentia est hominis prima medicina; sed ad plenam curam, e^e misericordiæ requirit expensas. Abstinentia extinguit febrim, sed arefacta membra longæ febris incendio, nisi largo infundantur unguento, nisi blandissimis rigentur fomentis, nisi juvenetur medicinarum sumptu, ad integram sanitatem redire non possunt: sic jejunium quamvis excludat vitiorum morbos, carnis amputet passiones, criminum causas propellat; tamen sine misericordiæ unguento, sine pietatis rivo, sine eleemosynæ sumptu, perfectam salutem mentibus non reponit. Jejunium sanant vulnera peccatorum, sed cicatrices vulnærum sine misericordia non emundat. Audi Dominum dicentem: *Date eleemosynam, et ecce sunt vobis omnia munda (Luc. xi)*. Jejunium singulari cultu evellit vitia, eradicat crimina, ad fructus bonos agram parat et mentis et corporis: sed nisi misericordiæ fecerit fundamenta, f^f senium est studium jejunantis. Jejunium est sanctitatis hostia, sacrificium castitatis; sed sine misericordiæ incenso ad divinum non potest conspectum in odorem suavitatis ascendere. Quod anima est corpori, hoc misericordiam constat esse jejunio: quando jejunium ex misericordia vivit, tunc vivificat jejunantem. Jejunium, virtutem navis, portas questum vitæ, lucrum salutis adveniat. Sed qui intrat carnis pelagus, scindit vitiorum C fluctus, inter scopulos eriminam transit, præterit littora passionum; nisi cito portum pietatis intraverit, exercere virtutes non potest, lucrum non potest habere virtutum. Qui se stare novit in hujus vitæ labrico, qui se intelligit carnis viam transire per lapsum, qui se sentit incursionibus ignorantæ, negligentæ casibus subjacere, sic jejunium tenet, ut misericordiam non relinquat. Jejunium nobis aperit

^a Ita restituendum duximus ex mss. Cæsæ. Editi: *Stadio parant abstinentiæ remedio subvenire.*

^b Editi *jus necessitatis*. An ex ms. Cæsæ. medelam loco huic attulimus alii judicent. Lectionem editorum retinuit Mita, et hæc annotavit: *« Hoc est debilitas nostra, quæ et fomes, seu concupiscentia dicitur. Humana natura post lapsum primi parentis proclivis facta est ad malum: et ubi vulgata lectio psalm. cii ait: Quoniam ipse cognovit figmentum nostrum, recordatus est quoniam pulvis sumus, paraphrastes Chaldeus legit: Quoniam ipse novit fomitem pravum, qui peccatum suggerit. Job quoque, de homine loquens, ait: Consumetur velut tinea; etenim sicut tinea nascens ex ligno, vel panno laneo, instar filii viperæ conradit viscera matris, ita fomes peccati intra nos originali labe infectos exorians quantum est ex se, nisi divina gratia detineatur, spirituale humidum radicale absumit, et nos infirmiores ad difficultates superandas et imbecilliores reddit. Fomes est appetitus sensitivus justitia originali destitutus, qui suapte natura inclinatur ad sequendam suavia, et delectabilia sibi, etiamsi sint contra dictamen rectæ rationis, qui ab Apostolo, Rom. vii, peccatum vocatur; vel quia processit a peccato originali, vel quia vehementer, non vero necessario ad peccandum inclinatur. Quod autem fragilitas jus ne-*

cessitatis imponat; declarat Bellarminus in psalm. xxiv, vers. 18, in quo David orat Deum dicens: *De necessitatibus meis erue me*. Subdit Bellarminus: *Necessitates autem a quibus liberari cupit, videntur esse molestissimæ illæ concupiscentiæ quæ, velimus notimus, nos vexant, et aliquando in peccatum pertrahunt*. S. Augustinus, serm. 13 de Verbis Apostoli, inquit: *Prorsus si defuerit auxilium Dei, nil boni agere poteris; et nisi ille regat, cadis; nisi ille regat, jaces*. Optime Viger. in Epist. ad Rom. vii, versus finem, videndus. *Necessitates*, inquit Chrysologus lato modo, quæ scilicet impellunt, non quæ vim faciunt.

^c Chrysostomus, tomt. v homil. 31: *Ne mihi dicas, Peccati, quid agam? Medicum habes infirmitate superiorem; medicum habes morbi naturam vincentem; medicum habes sola voluntate curantem et qui potest si vult*. Macarius, homil. 26: *Medicus cognominatus est, quoniam celestem et divinam suppeditat medicinam, et morbos animæ sanat.*

^d Editi nonnulli cum ms. Cæsæ., in posterum.

^e Eleemosynis enim peccata sunt redimenda.

^f Senium est decrepita ætas. Hinc David: *Usque ad sequestram et senium*. Comparat hic Chrysologus jejunium misericordiam destitutum senio, ætati omnium infirmissimæ, baculoque indigenti. Sic jejunium labat, egetque fundamento misericordiæ. Mita-

caelum, jejuniis nos intravit ad Deum; sed nisi ante adfuerit nobis misericordia nostrarum patrona causarum, qui de innocentia constare non possumus, securi de venis non erimus, dicente Domino: *Judicium sine misericordia illi qui non fecerit misericordiam* (Jac. n). Dies gratus, sed gratior est serenus; erit ergo jejunium nostrum illo clarior, si nobis Quadragesimæ dies splendor misericordiae dat serenos. Clamat Deus: *Misericordiam volo* (Osee vi). Homo, da Deo quod vult, si vis tibi dari a Deo quod vis. *Misericordiam volo* Dei vox est, Deus a nobis misericordiam petit, et si dederimus quid dicturus est? illud quod hodie lectum est: *Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitiivi, et dedistis mihi potum. Et quid? Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi* (Matth. xxv). Qui dederit esurienti panem, dabit sibi regnum; negabit sibi fontem vitae, sitiienti aquae calcem qui negavit. Amore pauperis Deus suum regnum vendit: et ut emerere illud omnis homo possit, fragmentum panis ponit in pretium, quia vult habere omnes, qui tantum petit pretii quantum hominem scit habere. Deus regnum suum fragmento panis vendit; quis excusare poterit non eminentem, quem tanta villitas venditionis accusat? Fratres, prandium nostrum sit pauperis coena, ut mensa Christi nostrum pareat in prandium, promittente ipso, cum dicit: *Manducabitis in mensa mea in regno meo* (Luc. xxii). Fratres, sint deliciae pauperum nostra jejunia, ut temporale jejunium nostrum in aeternas possit nobis delicias immutari. Homo, dando pauperi das tibi; quia quod pauperi non dederis, habebit alter. Tu solum quod pauperi dederis, hoc habebis.

SERMO XLII.

De eisdem.

Jejunii bona, fratres, prout potuimus, superiori sermone perstrinximus; et quod esset oratio cognata jejunio, patefecimus ipsa conclusione sermonis. Sed quia jejunium sine misericordia deficit, jejunium sine pietate jejunat, sine miseratione infirmatur oratio, oratio sine largitate lassescit, reficiamus nostram pietatis erigamus auditu, adhibeamus jejunio misericordiam patronam: quia fames est avaritiae jejunium sine misericordia, cupiditatis poena est sine pietate jejunium; * alio, non devotus est, non Deo jejunare, sed saeculo; atterere se abstinencia, et hydropi ^b cupiditati inflari; exonerare ventrem cibus, et mentem pecuniae pondere praegravare. Ipsam se redigit in sacculum, qui pecuniam nescit progare, sed claudere: iste alienorum custos, non dominus est suorum; quia parat alii, negat sibi, cum misericors erogat quod avarus oppressit. Est ager cultus sine semine, sine miseratione jejunans. Ager cultus

careo sensibus, vitat gramina, evadit totum quod est negligentiae, quod est equaloria. Sed sicut sine semine fit sterilis, ipse cultus fructum non dat, dat laborem, et ad bonam frugem non valet pervenire; jejunans ita recedit animam; purgat sensus, cor mendant, abscedit vitia, eradicat crimina, dat menti cultum, corpori dat deborem; sine misericordia ad fructum vitae non pervenit, ad salutis praemium non vadit. Quod est sine rege aula regia, hoc est sine largitate jejunium. Aula regis fulget auro, nitet marmore, picturis splendet, grandescit spatium, levatur culmine, amoenatur viretis, ^d ipso terribilis est secreto: sed sine rege honorem non habet, caret gloria, est vacua solitudo, est clausa eremus, est horribilis solitudo. Sic jejunium laet innocentia, radiat castitate, fulget actu, ^e pingitur moribus, incessu micat, sanctitatis toto magnificatur ornata; sed sine misericordia gloriam non habet, mercede caret, palmam non tenet, perdit fiduciam supplicandi, impetrandi meritum non capessit, attestante Scriptura, quae dicit: *Qui claudit aurem ne audiat infirmam, et ipse clamabit, et non erit qui exaudiat* (Prov. xi). Quomodo potest misericordiam, qui negavit? *Judicium, inquit, sine misericordia fit illi, qui non fecerit misericordiam* (Jac. n). Misericordiam; qui non dat alteri, tollit sibi. Misericordia sibi erit, qui spargit pauperi. *Disperdit, inquit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in saeculum saeculi* (Psal. cxv). Misericordiam qui mittit inopi, sibi metel. *Qui seminant, inquit, in lacrymis, in gaudio metent* (Psal. cxv). Non sic imber infundit terram, quomodo jejunium lacrymae rigant pauperum. Homo, in lacrymas pauperum facta semina jejunii sui, quia occurrunt jejunii virtutes, aereant jejunantium messes, quae pauperum flentibus non fuerint irrigatae. Coeli pluvia infundit terram, lacrymae pauperis oculum rigant; ergo sicut coeli, et exspectat de ploratu pauperum vicem roris, quia misericordia arat coeli campos, silicos ducit pietas per superna, illis misericordia seminant; quia quae susceperit manus pauperis, ibi inest; ibi segentem colligit, qui semen suum pauperi commiserit hinc serendum. Beatus cui seminanti sic aeterna horrea perpetem praeparantur ad vitam. Hunc serentem B. Apostolus perscribebat, cum diceret: *Hoc autem dico: Qui parca seminat, parca et metet: et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet: unusquisque sicut proposuit sordi suo, non ex tristitia aut ex necessitate; Nilum enim datorem diligit Deus* (II Cor. ix). Magna sunt opera Domini, sed magnitudinem praecellit misericordiae magnitudo: nam cum dixisset propheta: *Magna opera Domini* (Psal. cx), adiecit alibi: *Misericordia ejus super omnia opera ejus* (Psal. cxlv). Misericordia, fratres, implet coelum, replet terram. *Domine, inquit, in caelo misericordia tua* (Psal. xxxv). Et idem ipse: *Misericordia Domini plena est terra*

* Quasi quamdam sumat de se ipso, ob avaritiae cupiditatem, vindictam.

^b Alias, cupiditate.

^c Insolens locutio, pro: amena fit viretis,

^d Regium penetrare ingredi sine poena nemini injusso licet. Alibi observatum.

^e Elegantiorum morum varietate exornatur.

^f Juxta versionem LXX.

(*Psal. xxxiii*). Et revera, fratres, periisset totum quod Deus fecerat, nisi misericordia subvenisset. Culpa et ultio quidquid in hunc mundum venerat, auferebant; quia et fragilitas semper tendebat ad lapsum, et cogebatur ad vindictam semper censura judicantis. Sic angelus dejecitur e caelo (*Isa. xiv*); sic de paradiso exsulat homo (*Gen. iii*); sic mundus diluvio deletur (*Gen. vii*); sic gentes confunduntur linguis (*Gen. xi*), dantur gladio (*Gen. xiv*); sic exuruntur urbes incendio divino (*Gen. xix*); sic ex Aegypto plebseducta in eremo occulebatur (*Exod. xix*); sic terra hians vorat populum (*Num. xvi*); et ne multis, sic Judæam ultor Christi sanguinis Romanus ^a delevit exercitus (*Matth. xxiv*). Hæc est Christi magna, larga, sola misericordia, quæ judicium omne in diem servavit unum, et homini totum tempus ad poenitentiam deputavit inducias; ut quod de vitiis infantia suscipit, rapit adolescentia, invadit juvenus, corrigat vel senectus; et de peccato vel tunc poeniteat, quando sentit jam se non posse peccare; et tunc saltem reatum deserat, quando illum reliquerit jam reatus; faciat de necessitate virtutem, moriatur innocens, qui totus vixit in crimine. Hinc est quod propheta ad misericordiam currit totus, quia fiduciam de sua justitia non habebat: *Miserere, inquit, mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam* (*Psal. l*). Et quare magnam? *Quia misericordia tua, inquit, magna est super me; et eruisti animam meam ex inferno inferiori* (*Psal. lxxxv*). Et si Deus reddit per misericordiam quod per judicium deperierat, homo, tibi quid stare, quid constare sine misericordia tu putabas? Probatum est ergo tibi non jejunium solum, sed omnes sine misericordia nutare virtutes. Abraham cælestis convivii principem, humanitas ardens, Deo impensa, perficit (*Gen. xviii*): nam quia duos cum Deo terrenam suscepit ad mensam, Orientis et Occidentis populum mensam suscepit ad cælestem. *Venient, inquit, ab Oriente et Occidente, et recumbent cum Abraham, Isaac, et Jacob in regno cælorum* (*Matth. vii*). Loth, quia hospitio suscepit angelos, judicium prævenit (*Gen. xix*). Hinc gehennam vicit in carne, misericordem nescit divinus ignis exuere. Facit ergo misericordiam, qui vult gehennæ incendium non timere. Denique veniens Christus ante de misericordia disputat quam judicet de reatu. *Cum sederit, inquit, super thronum gloriæ suæ dicet: Esurivi, et non dedistis mihi manducare* (*Matth. xxv*). Non dixit, Occidistis, furtum fecistis; sed Esurivi ego, et non dedistis mihi manducare. De crimine non ^b præstabit causas, cui de misericordia causa constabit. Quare? quia *Date eleemosynam, et ecce sunt vobis omnia munda* (*Luc. xi*). Non judicabitur de culpa, cui de largitate laus defertur a iudice; vindictam non

exigit, humanitatis debitum qui fatetur. *Esurivi, inquit, et non dedistis mihi manducare* (*Matth. xxv*). Manducat Deus in caelo panem quem perceperit pauper in terra. *Quamdiu fecistis uni ex minimis istis, mihi fecistis* (*Matth. xxv*). Da ergo panem, da vestimentum, da tectum, si Deum debitorem, non iudicem vis habere; nihil nos nocebit in terra, si nobis in caelo misericordia sit patrona.

SERMO XLIII.

De oratione, jejunio et eleemosyna.

^c Populis populariter est loquendum; communio compellanda est sermone communi; omnibus necessaria dicenda sunt more omnium; naturalis lingua chara simplicibus, doctis dulcis: docens loquatur omnibus profutura; ergo hodie imperito verbo veniam dent periti. Tria sunt, tria, fratres, per quæ stat fides, constat devotio, manet virtus. Oratio, jejunium, misericordia. Quod oratio pulsat, impetrat jejunium, misericordia accipit. Oratio, misericordia, jejunium, sunt hæc tria unum, dant hæc sibi invicem vitam. Est namque orationis anima jejunium; jejunii vita misericordia est. Hæc nemo rescindat, nesciunt separari. Horum qui unum ^d tantum habet, vel ista qui simul non habet, nihil habet. Ergo qui orat, jejunet; qui jejunat, misereatur: audiat petentem, qui petens optat audiri; auditum Dei aperit sibi, qui suum supplicanti non claudit auditum. Jejunium jejunator intelligat; esurientem sentiat, qui vult Deum sentire quod esurit; misereatur, qui misericordiam sperat; pietatem qui querit, faciat; qui præstare sibi vult, præstet. Improbus petitor est, qui quod alii negat sibi postulat. Homo, esto tibi misericordia ^e forma; sic quomodo vis, quantum vis, quam cito vis, misericordiam tibi fieri; tam cito aliis tantum, taliter ipse miserere. Ergo oratio, misericordia, jejunium, sint unum patrocinium pro nobis ad Deum, pro nobis hæc advocatio sint una, una hæc pro nobis oratio sint triformis. Hæc sunt, fratres, hæc sunt quæ tenent cæli arcem, quæ ^f secretum Dei judicis pulsant, quæ ante tribunal Christi causas humani generis exsequuntur, quæ injustorum petunt indulgentiam, reorum veniam promerentur. Hæc cui in cælestibus non assistunt, ipse non subsistit in terris; hæc cum teneant in cælestibus principatum, in terris rerum summam moderantur; hæc regunt prospera, hæc adversa propellant; vitia exstinguunt ista, virtutes ista succedunt; hæc reddunt casta corpora, corda pura, hæc pacem membris, mentibus dant quietem; humanos ista sensus scholarum faciunt disciplinæ, per hæc in templum Dei pectora humana consurgunt; hæc hominem præstant angelum, homini Deitatis deferunt hæc honorem. Hinc est, quod fit

^a Innuit eversionem Hierosolymorum sub Tito et Vespasiano.

^b Præstare causam, idem est ac in iudicio sisti.

^c S. Augustinus, de Trinit. lib. xiv cap. 15, ait: *Nisi popularia præponerentur, deficeret fides simplicium.* Vide ut pro auditoribus accommodate Auctor noster loquatur, et ut Latino sermone utatur in de-

clamandis homiliis, ut serm. 159. MITA.

^d Corruptum in editionibus locum ex ms. Cæsareæ restituimus.

^e Scilicet vel regula, vel exemplar, vel norma, ut inferius.

^f Penetrare, interiora domus, ut superius: *terribilis est secretum.*

horum suffragio ^a Moyses Deus (*Exod. iii*), et ad triumphos militares sibi omnia mandat elementa: jubet mare discedere, durari undas, profunda siccare (*Exod. xiv*), cælum pluere; dat frumenta, ventos spargere cogit carnes (*Exod. xvi*); noctem splendore ^b solis illustrat, solem nubis temperat velamento (*Exod. xiii*); petram percutit, ut de recenti vulnere frigida sitientibus ^c det fluentia (*Num. xx*); primus dat terris legem cæli, scribit vitæ normam, figit terminos disciplinæ (*Exod. xxiv, xxxv*). Per hæc Elias nescit mortem, relinquit terras, ^d cælos intrat, commoratur angelis, convivit Deo: et terrenus hospes supernas possidet mansiones (*IV Reg. ii*). Per ista Joannes ^e sit angelus in carne, cælestis in terra, et auditu, visu, tactu, totam solus capit, tenet, ^f complectitur Trinitatem. Et nos, fratres, si volumus Moysi gloriæ, Eliæ vitæ, Joannis virtutibus, omnium sanctorum meritis applicari, insistamus orationi, vacemus jejunio, misericordiæ serviamus. Qui in his vixerit, qui per ista fuerit communitus, jacula peccati, diaboli tela, mundi machinas, ^g vitiorum cuneos, mala carnis, voluptatum laqueos, arma mortis, Christianus armiger, bellator Dominicus non timebit. Sed nos qui ad incerta consurgimus, qui inter insidias diem ducimus, qui horarum varietates, momentorum motus, verborum lapsus, actuum pericula sustinemus, quid est quod ecclesiam mane nolumus intrare? Quid est quod ^h matutina prece totius diei custodiam nolumus postulare? quid est quod homini astare toto tempore libet, et Deo assistere nec puncto libet? Non est nostrum, fratres, non est nostrum; inimici est ista surreptio, decipere parat quos non patitur orationibus communiri. Quid de adversis queritur, qui sibi prospera non precatur? Audiamus vocem Dei monentem: *Orate, ne intretis in tentationem* (*Matth. xxvi*). In tentationem vadit, qui ad orationem non vadit. Hoc sciens propheta, cantabat: *Venite adoremus, et procidamus ante eum: et ploremus coram Domino qui fecit nos* (*Psal. xciv*). Putasne ante Deum lacrymas fundere dignatur, qui verba non

dignatur expromere? ⁱ Manicemus, oremus, vel humano timore, si non amore divino; si non invitati bonis, vel coacti malis. Mala tempora facit nobis contemptus Dei, temporum cursus non facit. Quod ergo contemptu perdidimus, jejuniis conquiramus: animas nostras jejuniis immolemus, quia nihil est quod Deo præstantius offerre possimus, probante propheta, cum dicit: *Sacrificium Deo spiritus contritulus; cor contritum et humiliatum Deus non spernit* (*Psal. l*). Homo, offer Deo animam tuam, et offer oblationem jejunii, ut sit pura hostia, sacrificium sanctum, vivens victima, quæ et tibi maneat, et data sit Deo. Hoc qui non dederit Deo, excusatus non erit, quia daturus se non potest non habere. Sed accepta ut sint ista, misericordia subsequatur; jejunium non germinat, si de misericordia non rigetur, siccatur jejunium misericordiæ siccitate: quod imber terris, hoc jejunio misericordia est. Quamvis cor excolat, carnem mundet, eradicet vitia, virtutes serat; si misericordiæ fluentia non dederit, fructum non colligit jejunator. Jejunator, ager tuus misericordia jejunante jejunat; jejunator, quod tu in misericordia fuderis, tibi in horreo hoc redundat. Homo ergo, ne servando perdas, collige prorogando; homo, dando pauperi, da tibi: quia quod tu alteri reliqueris, non habebis.

SERMO XLIV.

De consilio impiorum, via peccatorum, et cathedra peccitentia, in psalmum i.

Peritus medicus, quoties vario languore defessis plenam desiderat conferre medicinam, altas aperit morborum causas, latentes pestilentia exponit incursus, pestiferas caveri commonet regiones, quamplurima remediorum genera demonstrat, herbarum vires pandit, medicamentorum loquitur qualitates, obedientibus promittit longissimam sanitatem: sic ægros arduas et asperas suadet et perducit ad curas. Hinc est quod propheta sanctus, corporis animæque medicinam cælitus prolaturus, impietatis profundos i patefacit recessus, opertos peccatorum nudat mor-

^a Theodoretus, dialog. 2 pag. 56: *Typus erat ille (Moyse) et figura veritatis. Typus autem non habet omnia quæ habet veritas. Quamobrem non erat ille quidem natura Deus; et tamen appellatus est Deus, ut typum impleret.*

^b Ms. Cæsena et Vatic., *Noctem splendore illustrat.* Mita, *Noctem splendore ignis illustrat.* Fortasse melius, certe ad sacram historiam accommodatus.

^c Ita Vatican. Vallicell. et editio Mitæ. Ms. Cæsena, *defluant flumina.*

^d Aliæ, *cælum.* De Eliæ assumptione non eadem veterum est sententia. Nonnulli, sequentes versionem LXX Interpretum, dicunt eum non in cælum assumptum, sed tanquam in cælum. Vide Theodoretum in psalm. xxiv pag. 486; Athanasium, orat. de Assumptione Christi, tom. II pag. 4; OEcumenium, in cap. i Actor. pag. 4. Alii vere ipsum in cælum assumptum docent: Chrysostomus, homil. 2 ad popul. Antioch., tom. I pag. 37 edit. Paris.; Nazianzenus, orat. 34 pag. 549; Tertull. lib. v adversus Marcionem cap. 42 pag. 795; et hoc idem docet Scriptura.

^e Nyssenus, orat. in die Natal. Christi, tom. III pag. 345: *Magnus inter prophetas, et angelis æqualis præcursor.* Theophylactus in cap. vii Lucæ pag. 352:

Angelus Joannes fuit, fortasse quod angelicam vitam egerit, fortasse etiam quod adventum Redemptoris nuntiavit. Cave autem ab errore eorum qui, ex cap. Joan. i, 6, asseruere Joannem non hominem, sed purum putum fuisse angelum, quos confutat Cyrillus Caten. in cap. i Joan., 6.

^f Hoc est hominum solus præ cunctis tribus sensibus, nempe auditu, visu, et tactu tenet, et complectitur Trinitatem; hoc est sensibus ipsis quantum in se est apprehendit, intelligit et comprehendit Trinitatem: quia tangit Filium quem baptizat; videt Spiritum sanctum in specie columbæ supra Filium descendentem; et audit vocem Patris de nube intonantem: *Hic est Filius meus.* MITA.

^g Uti serm. 13 dixerat, *castra vitiorum.* Cuneus translate peditum multitudo in cunei formam. Vegetius, lib. III cap. 19. Vide infra serm. 174, ex Mita.

^h Mos erat veteribus Christianis ante lucem ad ecclesias convenire, ibique orationi, et divinæ psalmodiæ vacare. Vide epistolam Plinii ad Trajanum, observationibus Vossii illustratam.

ⁱ Corrupte in pluribus editis, *magnificemus; manicare enim idem est ac mane surgere.*

^j Alias, *patefacit.*

bos, iniquitates ostentat, secretum virus, vitiorum naturas, origines delictorum, radices criminum mirabili ratione depromit. Sic ægras mortalium mentes moderatione pia, pro ætate, pro sexu, pro tempore, pro viribus ad salutem perpetim divina curatione perducit. Psalmus quem hodie cantavimus, ^a Psalmorum præfatio est, immo et Psalmorum psalmus, titulum titulus; est argumentum generans argumenta, est tota causa sequentium canticorum. Et sicut clavis aulae regalis, ubi primam januam patefecit, ^b penetrabiles reddit intimas ac multiplicēs mansiones; ita psalmus iste, ubi reseraverit aditus intelligentiæ primos, psalmorum omnium pandit mysterium, pandit secretum. *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiae non sedit (Psal. 1)* *Beatus vir*: sicut dimicatorum cum bestiis, et gravissimorum certaminum discrimina subituro, pronuntiantur ante bravia, præmia, coronæ; propheta beatitudinem sic præmisit, ut provocaret hominem, ^c totam, quam post enumerat, criminum vincere feritatem. *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit.* Quod in consilio abire, et in via stare dixit, forsitan videatur absurdum, cum in consilio consistere et in via abire, magis hominum sit in usu. Perversa quidem sunt universa perversis, nec possunt tenere ordinem, quæ per ordinem non aguntur. Tamen hic propheta non de corporis loquitur, sed mentis ingressu; neque prohibet pedum lapsus, sed ruinas arcet animarum. *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum.* Abiit, abiit a se, a Deo impius cum recessit; nec stat in consilio, impiis cogitationibus qui vagatur. Iste ^d modo fertur ad cælum, modo refertur ad terras, jactatur per maria, levatur fluctibus, mergitur in profundo: cumque sua semper mente volutetur ut ebrius, non se computat, et ^e computat cælum. Qui ^f se scire existimat totum, se nescit; qui si sciret se, numquam cælum, solem, lunam, ligna, lapides adoraret, quæ sunt omnia suæ data et subdita servituti; sed adorat lapidem, servit ligno, qui Deo vivo, Deo vero servire contempsit. Et ut ab ipso principio rerum, impietatis facta replicemus, ^g impietatis consilium perduxit ad inferna, angelum de supernis, nuntium cælestis secreti in diabolum commutavit, hominem de regimine vitæ ad mortalis habitaculi transmisit exsilium, de paradisi deliciis ærummosos sæculi pepulit ad labores; mulierem de virginitatis gloria gemitus conscios dejecit ad partus. Inde est quod antequam gaudeat, non ignorat dolores, et solvit ante de reatu poenam, quam

A sobolis gaudeat de processu. *Multiplicans, inquit, multiplicabo tristitias tuas et gemitus tuos; in tristitia et gemitu paries filios (Gen. iii).* Qualis finis est, ubi est origo pœnalis? in vita lætitia quem tenebit, qui vitæ sumit exordium de mœrore? Hoc propheta noverat qui dicebat: *In iniquitatibus conceptus sum, et in delictis peperit me mater mea (Psal. i).* Si sic, fratres, ab utero in viam projicimur peccatorum, et delictorum iter totas currimus per ætates, cogitemus infantitiæ vanitates, adolescentiæ lapsus, juventutis ruinas, senectutis morbos, et tunc nos non viam vitæ, sed peccatorum viam carpere sic videbimus. Hanc viam notat Christus, sic dicendo: *Quam lata et spatiosa via quæ ducit ad perditionem, et multi sunt qui intrant per eam (Matth. vii).* Delictis lata, diffusa fluctibus, criminibus spatiosa, et vere via est vita præsens, in quam venit et vadit homo. *Generatio, inquit, vadit, et generatio venit, et terra in æternum stat (Eccl. vi).* Et ideo ante dixit: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit.* Non dixit, Non venit; nemo enim in viam non venit peccatorum, in qua nos lex ipsa naturæ perducit et mortis; sed Beatus ille qui non stat in ea. Stat ille, ille demoratur in ea, qui levat onera peccatorum, et onustus viator tarde pervenit, et coelestem clausam sibi invenit mansionem. Istis ponderibus impeditus sedit propheta, dicens: *Iniquitates meæ superposuerunt caput meum, et sicut onus grave gravata sunt super me.* Et quia toto vitæ tempore has serebat, exclamat: *Miser factus sum, et incurvatus sum usque in finem (Psal. xxxvii).* Peccatorum viam viator ille pertransit, qui mala hujus vitæ videt, sed despicit; sentit, sed calcatur; patitur, sed vincit; et dum fugit illa, plus currit: unde illi occurrit cælestis janitor, cælestis illi mansio se non claudit. Sed quid est quod peccatorum viæ impietatis consilium sic præmisit: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit?* Quia etsi natus homo mox peccatorum venit in viam, jacet tamen primum: non mox peccati currit in viam, sed ubi cœperit impietatis venena gustare, tunc ^h saporam trahit de pinguedine peccatorum. Impius in Deum tendit, a Deo vadit cum delinquit; peccatores Deus contemnit, qui ante mandavit non delere peccare. Lucem tenebræ fugiat, tenebræ luce redeunt abscedente: ubi Deus, peccatum nullum; ubi peccatum, non ibi Deus. Et ut scias, homo, a conspectu Dei hominem viam cursitare peccatorum, audi prophetam: *Non est Deus in conspectu ejus, polluuntur viæ ejus in omni tempore (Psal. ix).* Gravius ergo homo tunc in via labitur peccato-

^a Revera a pluribus, et tantum non omnibus enarratoribus, psalmus hic habetur veluti proœmium et summa omnium psalmorum.

^b Ex Ms. Vatic. Editi omnes, *penstrales.*

^c Ms. Cæsareæ, *Tantum.*

^d Alii quoque interpretes ex phrasi Hebræa expli- cant locum psalmi de impiis, qui inquieti et indies- nenter male agunt, tamquam mare, quod quiescere nequit, inquit Vatablus, unaque secum Pineda et Cocceius. Vide Isai. lvi, 20; Proverb. iv, 16.

^e Plurimi cælum facit quod adorat, etc., cum te nihil faciat. MITA.

^f Arrogantiam peccatorum describit; et in hoc quid- em psalmi loco, in Hebræo, pro *impiorum* legitur *derisorum.* Mali enim per arrogantiam pios irrident, explicat Du Hamelius.

^g Videlicet sententia, instituta, propositam impiorum.

^h Impius cum in profundum venerit, in impietate sua lætatur, et gaudet.

rum, quando in ea per prærupta impietatis illabitur. **A** Et in cathedra pestilentia non sedit. Impietatem probat qui facit, amat; qui amat, non potest non docere: hinc est quod docens impietatem, pestilentia^a residet in cathedra, et sermone mellito virus doctrinae lethalis^b audientibus sic diffundit. Pestilentia cathedram philosophiam posuit, quæ docuit, aut deos multos; aut eum qui est, vel non esse, vel^c non posse docuit inveniri; qui ipsam creaturam naturæ dedit, ut nature negaret Auctorem. Cathedram pestilentia Pharisæus proposuit, ^d qui traditiones humanas decretis celestibus anteponens, vastam^e lucem fudit populo Judæorum. In cathedra pestilentia hæreticus sedit, qui sub specie fidei, seindit, rumpit, distrahit unitatem. *Beatus ergo vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentia non sedit.* Et plane beatus, quia ista tria declinando ad Tripitatis beatitudinem meruit pervenire. Meditetur ergo in lege Domini, et meditetur die ac nocte, ut quæ sequuntur mereatur videre in futuro, et audire lætus tempore competenti.

SERMO XLV.

De homine fragili Deum orante, ne se arguat in ira; in psalmum vi.

^f Responsorium quod hodie propheta supplicante cantavimus, opportunum tempori, aptum malis præsentibus mecum vestra probat et cognoscit affectio. *Domine, inquit, ne in ira tua arguas me, neque in furore tuo corripas me (Psalm. vi).* Et Deus tumescit ira? calescit furore? absit, fratres. Deus nec subjacet passioni, nec ira accenditur, nec furor turbatur: sed ira Dei est delinquentium poena, furor Dei est supplicium peccatorum. Fratres, pulvere concreti, plasmatis luto, calcamur vitii, subdimur delictis, curis conficimur, arescimus membris, morte dissolvimur, letidis horremus sepulcris, et sic inhabiles ad virtutes, ad vitia habiles invenimur. Propheta ergo memor fragi-

litas humana, et carnalis substantiæ conscius, quia non confidebat de meritis, ad auxilium misericordiae convolvit, ut Dei constaret circa eum de pietate, non de severitate iudicium. *Domine, ne in ira tua arguas me.* Hoc est dicere, argue me, sed non in ira; corripe me, sed non in furoribus: argue me ut pater, non ut iudex; corripe me non ut dominus, sed ut pareus; argue me, non ut perdas, sed corripas; corripe me, non ut interimas, sed emendes: et hoc quare? quoniam infirmus sum. *Miserere, inquit, mei, Domine, quoniam infirmus sum.* Quid infirmius homine, e quem sensus fallit, ignorantia decipit, circumvenit iudicium, pompa lædit, tempus deserit, mutat ætas, hebetat infantia, juvenus præcipitat, senectus frangit? Huic ergo Deum irasci in ira, indignari in furore, non est creatoris pii, sed est severissimi cognitoris. *Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum.* Et quid vis? ^h *Sana me, Domine.* Sentit iste status sui vulnera, sentit morsum serpentis antiqui, sentit primi parentis ruinam, agnoscit se ad has infirmitates venisse nascendo, agnoscit se ad mortem naturaliter pervenisse: et quia mortem removere non poterat ars humana, divinam cogitur expetere medicinam; et ut facilius ægritudinis suæ impetret curam, ipsius ægritudinis causas aperit, qualitates narrat, magnitudinem pandit, exprimit vim doloris. *Sana me, Domine.* Quare? *Quoniam conturbata sunt ossa mea.* Totam structuram corporis ⁱ ossa portant; et si ossa turbaantur, quæ membrorum firmitas? quæ fortitudo nervorum? ubi carnis miseranda substantia? Turbantur ossa, fratres, peccatorum pondere, metu mortis, terrore iudicii. Audi ipsum alibi hoc dicentem: *Non est, inquit, sanitas in carne mea a facie iræ tuæ, non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum (Psalm. xxxvii).* Et post: *Anima mea impleta est illusionibus, et non est sanitas in carne mea.* Merito ergo addit: *Et anima mea turbata est valde.* Inter Dei præcepta et cordis passionem, inter virtutes et vitia, inter adversa et prospera, inter

^a Atque ita significat eum esse impietatis doctorem. Sedere enim demonstrat in psalmo doctrinam impiorum, vel audire, vel docere: nam docentes et audientes sedent. Progreditur autem per gradus: ambulare minus est quam stare, et stare minus est quam sedere.

^b Theodoretus ad hunc locum pag. 400: *Solet sacra Scriptura eos nominare pestilentes, qui non solum se ipsos labefactant, sed etiam cum cæteris labem communicant: imitator morbi qui et pecudes et homines invadit, cujus participes etiam sunt qui ægratantibus appropinquant.*

^c Gentilium errores pulsat, qui unum Deum vel negarunt, vel nostra non curare, vel quo loco resideat resciri non posse docuerunt.

^d Hoc eis reprobrat Christus in Evangelio: *Quare et vos transgredimini mandatum Dei, propter traditiones vestras.* Matth. xv.

^e Hoc est lumen immensum, quod populus Hebræorum habebat, prostravit, dissipavit, ad interitum reduxit. Mira.

^f Hoc nomina innuebant cantum, in quo cantori, singulos singillatim psalmi cuiusdam versiculos canenti, chorus, eosdem versiculos repetens, respondebat. Qui ritus initio Ecclesiæ in Christianis conventibus videtur admissus, utpote quo faciliiori modo plebs

etiam imperita psalmos concinere ediceret. Id patet ex Eusebio lib. ii Histor. Eccles. cap. 17, interprete Rufino, ubi referens ea, quæ de Essenis tradit Philo Judæus, ita demum concludit: *Quæ omnia supradictus vir eodem ordine eademque consequentia quæ apud nos geruntur expressit: et unus ex omnibus cansurgens in medium, psalmum honestis modulis concinit, atque ei præcipienti unum versiculum omnes responderunt.* Exempla si vis, adi Martene de Antiq. Eccles. Discipl. pag. 19 num. 7.

^g Animi et corporis morbos una simul conjungit. Genebrardus ita explicat ipsa verba psalmi videlicet: *Fragilis sum corpore, et animo proprie excius.* Et pars una interpretum loqui de corporalibus, altera de spiritualibus infirmitatibus docet. Ultrasque complectitur Chrysologus.

^h Augustinus: *Quid ergo iste orat, qui non vult in ira Domini redargui, vel emendari? quid, nisi ut sanetur?*

ⁱ Hanc eandem explicationem hujusmodi verbis David, alii interpretes quoque tribuunt. Et vere in ossibus est robur corporis, sine quibus rependum esset. Vel ossa ponuntur pro toto corpore. Sic alibi ossa dicuntur *laudare Dominum*, psalm. xxiv, 10; *excussare*, psalm. l., 10; *terreri*, Job. iv, 14; *marcescere*, xxxiii, 19; *pæce destitui*, psalm. xxxvii, 4.

pœnas et præmia, inter vitam et mortem, stans in acie, bella sustinens, suscipiens vulnera, raro stans, occumbens sensu, turbatur anima, ^a turbatur valde, quia carnis impedita ponderibus, priusquam ad virtutes veniat, vitiorum sit ante captiva. Hæc bella describit Apostolus, cum dicit: *Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem: ut non quæ vultis, illa faciatis (Gal. v)*. Et alibi: *Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, et captivum me ducentem in lege peccati (Rom. vii)*. Allegans ergo beatus propheta has infirmitates, hæc bella, has animorum turbationes, Deum tali voce convenit: *Et tu, Domine, usquequo?* ^b Hoc est, quousque pateris? quousque dissimulas? quousque non subvenis? quousque dissipari opus tuum, deleri imaginem tuam, tuam tibi creaturam perire permittis? Ubi est Christus tuus toties nuntiatus per legem, per nos, per prophetas multifarie repromissus? Veniat, veniat, priusquam pereunte sæculo, in sæculo nil inveniat quod resalvet. Veniat, veniat, ut carnem reparet, innovet animam, ipsam naturam in cœlestem commutet substantiam. Veniat, ut peccatum tollat, mortem deleat, destruat infernum, vitam reddat, donet cœlum, ne amplius terrena labes possit in nobis invenire quod perdat. Hoc autem petere prophetam, sequens sermo demonstrat, *Convertere, Domine*. Homo Deo, reus iudici, addictus sic loquitur cognitori? *Convertere, Domine*. Homo peccat, et Deus convertitur? Ita, fratres, quia juxta prophetam: *Iste peccata nostra portat, et pro nobis dolet (Isa. LIII, juxta LXX)*. Et beatus Joannes: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi (Joan. i)*. Suscepit peccatum, ut peccatum tolleret, non haberet. *Convertere, Domine*. Unde? ubi? De Deo in hominem, de domino in servum, ^c de iudice in patrem, ut pium conversio te demonstret, quem potestas terribilem comminatur. *Convertere, Domine; libera animam meam*. De inferno inferiori. *Salvum me fac propter misericordiam tuam*. Non propter meritum meum, quem labor afficit, gemitus sauciat, solvunt lacrymæ, ira turbat, impugnat inimicus. Sed hoc ut clareat, ipsa prophetæ decantetur oratio. *Salvum me fac propter misericordiam tuam*. Quare? *Quia non est in morte qui memor sit tui, in inferno autem quis confitebitur tibi? Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum: lacrymis meis stratum meum rigabo*. Hoc dicebat sanctus David in regali vertice constitutus: qui sic agebat principatum potestatis humanæ, ut in se sanctitatem spiritus, prophetæ gratiam custodiret, et

A nos in ira tota Dei positi nescimus dicere: *Domine, ne in furore tuo arguas me*. Terra negat fructus, cœlum temperiem, aer salubritatem: hinc ^d pestilentia ubique diffusa per urbes, per agros vario morborum genere consumit genus omne mortalium, et tamen nos non dicimus: *Domine, ne in furore tuo arguas nos, neque in ira tua corripas nos*. Ille post triumphos gemitibus, noctes et dies lacrymis occupabat; nos sub hostili gladio subjacentes, nulla tempora Deo damus, nullas vel ad horam lacrymas Deo fundimus: sed jugiter rapinis, fraudibus, perjuriis, dolis, de tractionibus nosmetipsos tradimus et donamus, ut magis magisque iram Dei in nos fomentis criminum suscitemus. Venite, fratres, venite cum propheta: *Venite, adoremus, et procidamus ante eum, et ploremus coram Domino qui fecit nos (Psal. xciv)*; ^e venite, dicamus; *Domine, ne in ira tua arguas nos, neque in furore tuo corripas nos*. Ut memor misericordiæ suæ iram mutet in misericordiam, reddet perditam, captiva liberet; nosque sibi cum lætitia servire jam donet, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO XLVI.

De exultatione spirituali et confessione peccatorum, in psalmum xciv.

Sicut graviter æstuanti, et longo sitis ardore succenso, fons frigidus satis lætus et satis salubris occurrit; ita nobis positus in mœrore, et nimium tribulationum pondere depressis, ad gaudia hodie prophetice vocis ^f excitat cantilena: *Venite, inquit, exsultemus Domino (Psal. xciv)*. ^g Venite: quo? vel unde? Ex te, homo, in te, ubi non locorum mutatio, sed conversio sensuum adversa depellit, mœrores fugat, desperationes abjicit, excludit angustias, et intrat domicilium sinceri pectoris, lætitiæ divinæ æternam præparat mansionem. *Exsultemus Domino*. Et ubi est illud: *Beati qui lugent (Matth. v)*, et *Ve vobis qui ridetis (Luc. vi)*? Plane beati qui lugent mundo, et vœ qui rident mundo: sed beati qui exsultant Domino, qui nesciunt de rapinis, nesciunt de fraudibus, nesciunt lætari de lacrymis proximorum. *Exsultemus Domino*. Ille exsultat Domino qui verbo, actu, opere, non sibi, sed suo exsultat auctori. *Exsultemus Domino*. Ille exsultat Domino, cui sola et tota lætitia semper est Deus. *Jubilemus, inquit, Deo salutari nostro*. Non est ovium vox ista, pastoris est: qui ^h dulci júbilo, et varia modulatione, aut gregem producit ad pascua, aut sub nemore umbroso fessum pecus retinet ad quietem, aut alta collium salubrio-

^a Augustinus, quem laudat Du Hamelius hic: *Quis non intelligit animam luctantem cum membris suis?*

^b Sic Genebrardus, Cocceius, Grotius, Pineda, Vatablus. Aposiopesis familiaris exspectanti auxilium et operi. Confer. Genes. xxv, 22; Luce xix, 42.

^c Pagninus, Arias Montanus, et alii, *convertere ab æstu iræ tuæ*.

^d Suorum temporum ærumnas et calamitates luget Chrysologus.

^e Locum hunc allegat Claudius Du Vert *Explication des cérémon. de la messe*, tom. I pag. 90, ut ex eo probet psalmos alternatim cum populo clericum can-

tasse: quod a me alibi observatum. Inde Augustinus in psalm. cxix, *quem modo nobis cantatum audivimus, et cantando respondimus*.

^f Omnes editi: *Exstitit cantilena*. Aperto vulnere nec Mita medicas manus adhibuit.

^g Est enim in psalmo vox hæc hortantis et excitantis ad peragenda. Nam *eia, age!* apud Hebræos his potissimum particulis, *veni, surge!* exprimi solet.

^h Jubilus, argutus sonus, unde jubulare, cantare in psalm. lxxv. Jubilum pastoralis agrestisque vocis sonum nuncupamus. Laudat hunc locum Du Cangius in Glossario tom. II col. 439.

ris graminis hortatur cupiditate conscendere, aut ad deveda vallium sensim tota necessitate descendere. Sed beatæ sunt oves illæ, quæ sui vocem admittunt pastoris, attrahunt, nutriunt, congregant, et vere pastori suo jubitant : quæ germina sui gregis Domino multiplicare moliantur. *Præveniamus faciem ejus in confessione.* Et quis prævenit peccatorum cognitorem, scrutatorem cordium, cogitationum conscium, futurorum præscium, præsentem semper et ubique? Sed præveniendus est non sensuum vicinitate, sed ingenii sagacitate; non velocitate pedum, sed provido confessionis obsequio : siquidem non dixit, *Præveniamus eum tantum, sed Præveniamus faciem ejus in confessione.* Hoc est, cum ^a spes misericordiæ est, cum tempus est veniæ, cum poenitiæ locus est, confiteamur patri, ne judicem sentiamus; prodamus quæ fecimus pietati, ne severitati cogamur exsolvere quæ tacemus : ^b dicamus indulgentiæ tempore delicta nostra, ne si tacemus, ad excipiendam sententiam desileamus. Et quid plura, fratres? non judicem, sed judicium nos hortatur propheta clementissimus prævenire. *Et in psalmis,* inquit, *jubilemus ei.* Ne indicta pectori nostro irrationabilis jubilatio crederetur. *In psalmis jubilemus.* Ut ^c in psalmis divinum resonet sacramentum, et quod ad propectum salutis animos promoveat audientium. *Quoniam Deus,* inquit, *magnus Dominus.* Hic dominici corporis aperit sacramentum, quia Deus etiam in nostro corpore magnus Dominus. *Et rex magnus super omnes deos.* Juxta illud : *Quis similis erit Deo inter filios Dei (Psal. LXXXVIII)?* quia omnes supernæ ^d virtutes cum regant cæteros, ipsæ tamen reguntur a Christo. *Quia in manu ejus sunt omnes fines terræ.* Quia quæ in manu Dei sunt, sine Deo nequeunt obtineri si dilatare fines, si prorogare terminos, si desideramus amissa revocare. Deum ergo fidei viribus deprecemur, per cujus offensam nobis ista depereunt; et ipsius propitiatione redeunt ampliata, qui dat sicut vult, tollit, et cum vult; si reddere non potest, omnipotens non habetur; multa facit ad suæ majestatis indicium, ad nostræ emendationis et correctionis exemplum. Vacant aliena præsidia, si nostri regis non subvenerint adjutoria. *Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud.* Ne pute-

tis quæsitum, inventum, et non a Deo conditum. *Ipsius est mare, et ipse fecit illud, et aridam manus ejus formaverunt.* Ubi sunt ^e qui Deum de materia, et maxime de aqua ^f mundum figurasse confingunt? Deus noster in cælo, et in terra, non ut inventor, sed ut conditor materiæ, ex nihilo cuncta perfecit. *Venite,* inquit, *adoremus.* Quæ sequuntur, fratres, ignorantibus veluti immemorem prophetam exultationis suæ fuisse, demonstrant, dum provocatos ad gaudia mox evocat ad ploratus. *Venite,* inquit, *adoremus et procidamus ante eum, et ploremus coram Domino qui fecit nos.* Dixerat : *Venite, exultemus;* verum hic propheta secum ^g fletus suorum non desiderat fundere gaudiorum : quia semper lacrymæ sicut dolore magno, ita producantur et gaudio, quæ utique interni pectoris exponunt, et testantur affectum. Qui ergo lapidibus prosternebantur, et lignis, vero tandem Deo cognito, vult nos adorare, procidere et ^h repensare lacrymis, atque continuo devotionis obsequio, quod diu et longo tempore negleximus. Plorat ergo, dum de præteritis poenitet, gaudet de præsentibus, æstuat et metuit de futuris. Perfectæ autem lætitiæ fletus fuisse ex sequentibus sic demonstrant : *Venite, adoremus et procidamus ante eum, et ploremus coram Domino qui fecit nos.* Et quasi interrogaretur, quare? reddit causas, aperit rationes : *Quia ipse est Deus noster, et nos populus pascuæ ejus et oves manus ejus.* Ex hoc utique quantum devotus est ille qui gaudet, tantum certe qui contristatur ingratus. Sed jam quæ admonet audiamus intentius : *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in irritatione secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri : probaverunt, et viderunt opera mea. Quadraginta annis proximus fui generationi illi, et dixi : Semper hi errant corde ; ipsi vero non cognoverunt vias meas quibus juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Cum dicit, hodie, te convenit, ad te loquitur, quicumque homo es auditor, ne audita voce ejus, contemptus reatum, contumaciæ crimen incurras, quem non præcepta, quem non correxit exemplum. Nam ob hoc Judaicam duritiam longo sermone narravit, ut te, Christiane, faceret cautiorem, cui non quadraginta annis tantum conversatur, et cohabitatur Deus, sed toto vitæ tempore paret, et militat ad salutem.

^a Non præveniendus est Dominus in sensu Pelagianorum, qui a libero arbitrio gratiam præveniri putant; sed cum tempus est veniæ, et cum poenitiæ locus est, ut paulo superius Chrysologus.

^b His et sequentibus aricularis confessionis dogma ex Chrysologo aperte firmatur, quidquid blaterent betherodoxi, qui loca hæc in malum sensum detorqueant, ut inde nutantia fulcra petant, unde eorum mendacia funditus evertuntur.

^c Ms. Casen., in primis. Consonat Vallicell. Adhæsimus editioni Bonon. 1.

^d Angeli, scilicet superioresque potestates.

^e Mundum de præexistente materia a Deo compactum fuisse sensisse Marcionem testatur Tertullianus lib. v advers. eundem cap. 19. In hac pariter blandienti heresi fuere Hermogenes, eodem astipulante Tertulliano contra Valentianum cap. 13, et contra eundem Hermogenem cap. 1, et de præscriptione, cap. 33; et Manichæi, de quibus vide Chrysostomum

D homil. 1 tom. V; Theod., Hæres. Fabul. lib. 1 cap. 26; Epiphanium, hæres. 66; Nyssemum de Opific. Homin. cap. 22, tom. 1 pag. 105 et 106.

^f Cicero lib. II de Natura deorum cap. 10: *Thales Milesius, qui primus de talibus rebus quæsit, aquam dixit esse initium rerum, Deum autem eam mentem quæ de aqua cuncta fingebat.* Id autem hausisse videtur philosophus ab illo loco Mosis : *Spiritus Domini ferebatur super aquas.* Consule apud Tilladet. tom. II pag. 222 epistolam Huetii, Gilberto Cupero datam.

^g Ex insperato gaudio lacrymas effundi jam compertum est. Laudatur locus hic, et illustratur a Gaspere Barthio Advers. lib. XII cap. 21 col. 1911.

^h Observant alii cum Chrysologo his tribus Psalmistæ verbis, *adoremus, procidamus, ploremus,* doceri nos, 1° venerationem et cultum Deo tribuendum; 2° non solum cordis, sed et exteriori compositione; 3° et lacrymis.

SERMO XLVII.

De parabolis inventæ margaritæ et sagenæ missæ in mare.

Christus Deus noster, quod cœlum, terram, mare, et in eis magnas, multas, varias condiderit creaturas, miranda potentie suæ documenta monstravit: quod vero humana suscipit, agit hominem, intrat tempora, ^a transit ætates, docet verbo, virtute curat, similitudines loquitur, proponit exempla, affectus nostri in se pondus aperit, inesse sibi dilectionis humanæ pandit ineffabilem charitatem. Hinc est quod cœlestia terrenis commendat exemplis, de præsentibus sapere dat futura, invisibilia visibilibus insimulat argumentis; probant hoc similitudines quas nobis hodie evangelicus clamat auditus: *Simile est regnum cœlorum homini negotiatori quærenti ^b bonas margaritas: inventa autem una pretiosa margarita, abiit, et vendit omnia quæ habuit, et emit eam (Matth. xiii).* Neminem qui hoc audit nomen negotiatoris offendat: hic negotiatorem loquitur qui dat misericordiam, non qui dat fenoris semper usuram; providentem ornamenta virtutum, non irritamenta vitiorum; gravitatem morum, non lapidum pondera perferentem; honestatis, non luxus monilia portantem, gestantem non voluptatis pompam, sed insignia disciplinæ. Iste ergo negotiator has cordis et corporis margaritas proponit, non humano commercio, sed divino exercitio; non ad præsens commodum, sed ut futurum meretur; non ad terrenam gloriam, sed cœlestem: quatenus cœlorum regnum possit virtutum præmio comparare, et innumeris bonis unam redimere perpetuæ vitæ margaritam. Adjecit autem similitudinem Dominus dicens: *Iterum simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare, et ex omni genere piscium congreganti: quam cum impleta esset, educentes; et secus littus sedentes, elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt. Simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare.* Similitudo hæc prodit cur in apostolatam piscatores elegerit Christus, et captores piscium fecerit hominum piscatores, ut divini iudicii typus arte piscatoria monstraretur. Pisces congregat ^c captura confusos, sed in vasa discretio dat electos: sic vocatio Christiana justos, et injustos, malos, bonosque congregat; sed bonos, malosque electio divina discernit.

^a Sedulius lib. 1:

. . . *Ærique meatus
Humana pro parte tulit.*

Augustinus serm. 146 de Temp.: *Patienter expectavit ætates, patienter tempora pertulit.*

^b Notum Judæis mercimonium ob maris Rubri vicinitatem.

^c Quod Græcis *σάγμα*, sagenæ, everriculum dicitur Latinis: cujus natura et officium est, quicquid ei obviam sit secum trahere. Grotius hic observat ex Plutarcho et Homero hoc ipsum retis genus vocari *πύλαγρον*.

^d Ex ms. Vatic. Mita et alii, *credituras*. Fortasse non male.

^e Hoc est cæci mortales, justorumque Dei iudiciorum minime capaces hujusmodi rerum humanarum administrationem iniquam et perversam existimant;

A. Simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare. Ad hujus sæculi mare tumens pompa, elatum vertice, undosum sectis, inscitia fluctuans, clamoribus litibus, fremens ira, sævum perfidia, peccatis naufragum, impietate demersum, misit piscatores suos Christus, hoc est, Petrum, Andream, Jacobum, Joannem, probatos arte, cum dicit: *Venite post me, faciam vos fieri piscatores hominum (Matth. iv).* Misit ergo piscatores suos retia portantes præceptis legalibus, et evangelicis innodata, monitis circumcincta, virtutum donis et gratia dilatata, evangelico sinu congregantia sine fine capturam. Hoc tempus modo, hoc agitur, fratres: per gentes, per populos Christi retia nunc trahuntur, et ducunt confusas ^d toto orbe capturas siue discretionis personas. Sed quia sæculi vicinus est finis, et ad B iudicii littus capturæ nostræ retia jam propinquant, pisces, hoc est homines, qui profundo sæculi discursu feriato ac libero vagabuntur, siccitate littoris, hæc est, finis propinquitatē turbati, tota se rerum ^e dispensatione collidunt: videntes impias gentes triumphis succedentibus ampliari, angustiari captivos toto orbe populos Christianos, impios prosperis gaudere successibus, pios malorum continuata successione calcari, subdi dominos servituti, dominari dominis servos, rebelles filios in parentes, senes juvenibus esse contemptui, omnemque naturæ statum, vitæ ordinem deperisse. Sed hæc cum ita sint, fortes non turbant, immo ^f infirmos turbant, fortes turbare non possunt, quia sumunt vires de similitudine, ^g fortitudinem de figura. Ejecti de profundo pisces parum C quidem in littore sui confusione volvuntur, sed citata discretio dum malos abjicit, eligit bonos; facit bonos, non turbat, brevis ista et cito ^h transitura confusio. Ista discretio superna, quæ dat malos pœnis, bonos rapit ad honorem, impios deducit ad tartarum, pios transmittit ad regnum, patres, senes, justos, electos, omnes de contumelia exigua perpetua gloria consolaturi. Probat hoc autem comparatio ipsa, cum dicitur: *In consummatione sæculi exibunt angeli Dei, segregabunt malos de medio justorum.* In consummatione sæculi: qui consummationem sæculi credit, qui de sæculi minoratione causatur, qui confidit mensura succedere, habere quid querit transitura? Fratres, mundus de fine principium sumit; fine innovatur, non

D etenim tota se rerum dispensatione collidere nil aliud est quam scandalizari, hoc est graviter offendi cunctas res male, ut illi videtur, distributas, videntes impias gentes ampliari, et cætera quæ dicuntur in textu. Et hi qui ita scandalizantur, infirmi sunt, non fortes. S. Hilarius, Comment. in Matth. xxv, ait: *Atque his quidem vexationibus multi turbabuntur et tantis insurgentibus malis scandalizabuntur, et usque in mutuum odium excitabuntur et falsi prophetae erunt, etc. MITA.*

^f Aliter Mita: *Sed hæc cum ita sint infirmos turbant, fortes turbare non possunt, quia, etc.*

^g Scilicet sagenæ evangelicæ, quæ omnia piscium genera includit, divinæ autem electionis est bonos a malis discernere.

^h Inferius, *brevis ista mixtura; Augustinus serm. 362, alias 121 divers.: Boni tolerant malos, donec in fine separentur.*

deficit creatura; sæculum deficit non Creatori, sed criminari; neque justis, sed peccatoribus finiuntur elementa. In consummatione sæculi exibunt angeli ^a operare justos. Nec quisquam dubitet sanctis angelos esse parituros, quibus obsequium suum promittit et Christus. Christi vox est: Præcingam me, et ministrabo vobis. Exibunt angeli Dei et segregabunt malos de medio justorum (Luc. xvii). Portate, justis, ^b portate, immo inducias justis date, brevis ista mixtura longa separatione pensabitur. Separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in caminum ignis. Ecce qui ^c eijciunt vicinos, qui expellunt hospites, qualem sibi eligant mansionem; ecce qui sibi hic delicias pauperis fame pœnis præparant alienis, ibi ignem sibi quantum de exigua voluptate succendunt. Ibi erit fœtus et stridor dentium. Quam male stridet ibi, qui hic male ridet; et qui nunc malis pauperum gaudet, de bonis pauperum tunc lugebit, quia potuit cum paupere gaudere, sed noluit: vos autem fideles gaudete in Domino semper.

SERMO XLVIII.

De Christo fabri filio appellato, et de invidia.

Evangelista hodie Judæorum circa Christum proditurus invidiam, sic cœpit: Venit, inquit, Jesus in patriam suam, et docebat eos in synagogis eorum, ita ut mirarentur et dicerent: Unde huic sapientia et virtus? Nonne hic est fabri filius? Nonne mater ejus dicitur Maria, et fratres ejus Jacobus, et Joseph, et Simon, et Judas; et sorores ejus nonne omnes apud nos sunt? Unde ergo huic omnia ista (Matth. xiii)? Non sic nubes cælum, nox diem, solem caligo, quomodo mentem cœcat, et tenebrat invidia. Livor hoc Judaicus probat, qui Christi sapientiam miratur, virtutes stupet, at tollit opera, dicta suscipit, et tamen ne in ipso videatur divinitas, deitas sentiatur, carnalium parentum nomina commonet et divulgat. Venit, inquit, Jesus in patriam suam. Nemo miretur, si conditor rerum, cælorum Dominus, Deus omnium, ^d patriam locumque sortitur, quando se claudit utero, metitur cunis, uberibus occupat, arctat gremio, dat in ulnas;

^a Nonnullæ editiones habent, *parere justis*.

^b Id est, sustinete, supportate adhuc medicum.

^c Hic et superius in hoc eodem sermone de hostibus imperium Occidentis infestantibus agit, et hospites et propriis civitatibus et provinciis expulsos tangit, quod liquet ex historiarum lectione. MITA.

^d Patria Christi quodammodo triplex. Bethleem ubi natus, Nazareth ubi educatus, Capharnaum ubi domicilium possit. Hic autem innui Nazareth omnes conveniunt.

^e Perierat homo, cui cælorum Ingressus nequaquam patebat, priusquam Deus sumpsisset hominem. Servatur a Deo ipso cum Dei Filius hypostatice humanam naturam sumpsit. MITA.

^f Junta Vulgatam Græcus textus habet: ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν, in synagoga eorum. Recteque nonnulli putant; Nazareth enim oppido obscurissimo plures synagoga vix esse poterant.

^g Novar. in Vall.: *Tamquam aliqua calamitate premerentur; quia Christi auctoritatem, quam sibi tot miraculis pepererat, invidis oculis intuebantur.*

^h Ex mas. Casense et Vall. Edat quam plurimam, *producentiam*.

ⁱ Non enim calumniabantur Christum, quasi præ-

et ut angustias tollat humanas, humanis se dedit a que aptavit angustis. Homo, ad te Deus se per ista deponit, te per ista sequitur, per istas te perquirat angustias; ut quem formavit opere, reformet exemplo; quem judicio repulit, reducat affectu, et in se servet quem præter se ^o conspicit deperitisse. Venit, inquit, Jesus in patriam suam, et docebat eos in synagogis eorum. Non in templo suo, sed ^f in synagogis eorum. Synagoga non poterant ejus esse, in quibus se turbæ peritidæ, non fidel congregabant; in quibus conveniebat invidiæ populus, non amoris; in quibus considerat consilium malignantium, non bonæ consilium disciplinæ. Docebat in synagogis eorum, ita ut mirarentur. Mirabantur indignatione, non gratia; stapebant ^o livore, non laude; furebant, quia quod sapere non poterant superbe subsebia, stans humilitas ^h producebat, ita ut mirarentur, et dicerent: Unde huic hæc sapientia? Sic dicit qui Deum, ex quo est sapientia, ex quo virtus, ignorat; sic dicit qui Christum nescit esse Dei sapientiam, Dei esse virtutem. Unde ait sapientis, Salomon probat, qui cum regni apicem parvulus suscepisset, ut creditum sibi populam regeret virtute, non fastu; sapientia, non timore; corde, non vertice; a Deo sapientiam voluit, poposcit, accepit. Unde huic hæc sapientia et virtus? Virtutei quæ dat oculos quos natura non dedit, quæ auditum reddit debilitate conclusum, quæ in mentis sui solvit vincula sermonis, quæ claudos reddeat ad cursum, quæ animas apud inferos jam devinctas propria redire cogit ad corpora, a Deo esse, nisi salutis invidus non negaret. At Judæi sciebant Christi opera divinæ virtutis esse, non esse possibilitatis humanæ; sed ⁱ livoris nubium, malitiæ fumus, visum spectantium caligabant, ne lumen Christi, ne tempus Evangelii perviderent dicendo: Nonne hic est fabri filius? Dicebant, Hic est fabri filius; sed cujus fabri filius non dicebant; dicebant fabri filius, ut arte vili ars lateret auctoris, et deitatis nomen fabrilis nomen absconderet. Christus erat fabri filius, sed illius qui mundi fabricam fecit; non malleo, sed præcepto;

atq; horum aut beneficii vi hæc omnia gererentur. Non enim quid tale eis exprobrat Christus; sed, ut notat bene Chrysologus, invidia perchi, quod ex infimis natalibus unus tantam famam promeruisse.

Paulo inferius, non carbone constat. Ferrariam artem exercuisse Josephum putativum Christi patrem, sentire videtur Chrysologus. Illud fabri filium in Evangelio varias peperit de Josephi arte sententias. Pseudo-Eustachio, in Hexam. pag. 37, domorum edificator habetur; Hugoni card., in Evangel. Marci vi, aurifex; neque eos condemnat qui eum cæmentarium faciant. Hilarius in Matth. xv, pag. 757, Fabrum ferrarium credit: *Plane hic fabri erat filius, ferrum igne vincens, omnem sæculi virtutem judicio decoquantis, massamque formantis in omne opus utilitatis humanæ.* Nihil itaque fuit cur Scultetus hanc Hilarii opinionem notaret veluti facinus nullis flammis piacularibus etendendum. Nam eandem sententiam induisse videntur Theophilus Antiochenus in Matth.; Ambrosius in Luc. lib. iii num. 2, ubi exscribit verba laudati Theophili; Beda in Marc. ii; et Chrysologus hic. Potior autem sententia est eum fuisse Fabrum lignarium. Nam cum vox τεκτων absolute ponitur, ut in Evangelio, Fabrum lignarium ianuere observatum est ex libro v Xen-

qui elementorum membra non ingenio, sed jussione compegit; qui massam sæculi auctoritate, non carbone conflavit; qui solem non terreno igne, sed superno calore succendit; qui lunam, tenebras, noctem formavit, et tempora, qui stellas variata luce distinxit; qui cuncta fecit ex nihilo, et fecit, o homo, tibi, ut opificem operis æstimatione pensares. Sed tu, Judæe, hujus fabri filium notas, cui pro tantis beneficiis repensare vicem deberes in filium: hinc est, quod non accipis futura, quia de præsensibus existis ingratus. *Nonne hic est fabri filius? Nonne mater ejus dicitur Maria?* Iterum, Judæe, matris nomen clamas, ^a occultas Patris; patrem dicis, nomen non dicis; fabrum dicis, opus non dicis. Judæe, decipiunt te ista, non decipiunt credituros. *Nonne mater ejus dicitur Maria, et fratres ejus Jacobus et ^b Joseph, et Simon, et Judas; et sorores ejus nonne omnes apud nos sunt?* Si mater, si fratres, si sorores apud vos sunt, pater ubi est? vobiscum non est, quia Deus odit fictos, invidos deserit, declinat ingratos, sibi non sinit crudeles et impios commorari. *Et fratres ejus et sorores ejus, nonne omnes apud nos sunt?* Callide fratres ingeris, ostentas sorores, ut numeroso partu sanctæ matris ^c virginitas lateat, obscuretur integritas, et sentiat de filio totum quod humanum est, nihil divinum. Judæe, quos dicis fratres et sorores Christi, Cleophæ ^d sororis Mariæ filii sunt, ^e non Mariæ; et fratrum et sororum filios fratres nuncupat et divina lex et humana cognatio. Ergo Christi fratres fecit non matris virgini-

phontis de Cyropædia. Adi Justinum antiquissimum scriptorem patria Palæstinum, qui Josephum habuit pro *Fabro lignario* in dialogo cum Tryphone pag. 316, quod novit etiam impius ille Libanius, cui perlepidum a Pædagogo datum responsum videre est apud Theodoretum lib. III Histor. cap. 23 pag. 142 edit. Vales., et Sozomenum lib. VI cap. 2. Sed jam notæ fines excessimus.

^a Id factum plerique existimant, quod adhuc in vivis non degeret Josephus.

^b Græci codices hunc Josen vel Joannem nominant. Est autem quem Ecclesia Jacobum Minorem dicit.

^c Etiam si Judæos alloqui videatur Chrysologus, fortasse vel Ebionitas, vel Helvidium, qui anteriori sæculo vixerat, vel Jovinianum respicere poterat. Uterque in Mariam virginem impie blasphemus eam alios post Jesum peperisse filios ausus est effutire. Vide Epiphani. tom. II lib. I Hæres. edit. Petavii, Tertullian. lib. de Velam. Virgin. cap. 6 pag. 368 edition. Paris.

^d Probabilior utique hæc sententia: scilicet, hos qui fratres Domini nominantur in Evangelio, fuisse ei sobrinos ex matre sorore Deiparæ uxore Cleophæ, vel Alphi, licet eam Chrysologus Cleophem et non Mariam dictam putet. Hieronymus, de Viris Illustr.: Jacobus qui appellatur frater Domini, ut nonnulli existimant Josephi ex alia uxore, ut autem mihi videtur, Mariæ sororis matris Domini filia. Consule Basnag. in Annal. tom. I pag. 91, fusiis pag. 95. Quæ narrat Nyssenus orat. de Nat. Dom. ex apocryphis desumpta nullam merentur fidem.

^e Immo nec Josephi, licet illum ex alia uxore, cui nomen Eschæ ex arbitrio indidit Ebionitæ, alios acceperit filios filiasque nonnulli veteres innuerint. Consule Hilarium in Matth. I pag. 671. Epiphanium hæres. 78 num. 7; Theophylactum in Matth. Hos

tas, quæ permansit virgo post partum, sed materteræ ejus fecit propinquitatis assertio. Beata Maria, si alios filios habuisset a Christo mater in ipso crucis tempore, in articulo ipso mortis ^f non discipulo traderetur, non commendaretur extraneo. Invidia de cælo abjecit angelum (*Isa. XIV*), de paradiso exclusit hominem (*Gen. III*). Ipsa primum contaminavit terras germano sanguine (*Gen. IV*). Ipsa germanos compulit venundare germanum (*Gen. XXXVII*). Ipsa Moysen fugavit (*Exod. II*), Aaron in fratris excitavit injuriam, Mariam maculavit livore germani (*Num. XI*); ac ne multis, quod pavet mens, quod visus tremit, quod auditus non capit, ^g ipsum Christi attendit et pervenit ad sanguinem. Invidia omnibus malis peior: quos ceperit, liberari nequeunt; quos vulneraverit, **B** ad curam non veniunt, non redeunt ad salutem. Invidia delictorum venenum, criminum virus, peccatorum mater, origo vitiorum: hanc qui non viderit, bona videt; hanc qui nescierit, mala nescit; hanc qui fugerit, vivit. Invidia vitari fuga potest, non potest superari conflictu. Sed jam quid Dominus responderit, audiamus: *Non est propheta sine honore nisi in patria sua et in domo sua.* Christus quidem venit in patriam suam et in domum suam quia scriptum est: *In sua venit, et sui eum non receperunt* (*Joan. II*). Verum dicendo: *Non est propheta sine honore, nisi in patria sua et domo sua, docet quia inter suos posse morsus est, adustio est; inter cives eminere proximos, proximorum urit ^h gloriam: propinqui propinquo si honorem debeant, computant ser-*

C Origenes in Matth., ex editione Huetii pag. 225, ad id adductos putat traditione Evangelii quod secundum Petrum inscribitur. Rectissime autem Hieronymo contra Helvidium videtur, ipsum Joseph virginem fuisse, ut ex virginali connubio virgo filius nasceretur.

^f Hoc eodem argumento ad asserendam Virginis puritatem utitur Hilarius Comment. in Matth. tom. I Oper. pag. 671, in fine, ex edit. Veron. 1730. Licet ex Josepho procreatos fuisse fratres Domini credat. *Quod si Mariæ filii fuissent, et non potius Joseph ex priore conjugio suscepti, numquam in tempore passionis Joanni apostolo transcripta esset in Matrem, Domino ad utrumque dicente: Mulier, Ecce Filius tuus; et Joanni, Ecce Mater tua; nisi quod ad desolatæ solatium charitatem filii in discipulo relinquebat.* Hilario consentiunt et Chrysologo Chrysostomus hom. 5 in Matth., Epiphanius loc. cit., Ambrosius lib. II in Luc., quamquam, ut observat scholiastes Hilarii, Joseph passionis tempore superstitem ponens, eo aliter utatur. Paulinus item epist. ad Augustinum I, alias 43 pag. 295 edit. Veron.: *Quo ostenderet eam præter se, qui ex ea Virgine natus esset, nec habuisset filium, nec habere; quia nec Salvator tantopere curam desolationis habuisset ejus, si illi unicus non fuisset.*

^g Ms. Cæsen., ipsa.

^h Perquam apposite de invidia urere dicitur:

Urit enim fulgore suo, qui prægravat artes,
Infra se posita.

Libius, lib. XI: *Quia tu, ommissa ista nocturna fabula, ad id quod doles, quod invidia urit, perverteris.* Ammianus Marcellinus, *urbani Juliani virtutes; ubi Valesius observat quod quidquid pulchritudine excellit urit oculos, ut apud Terentium: Urit me Glyceræ nitor.*

virtutem. *Et non fecit, inquit, ibi virtutes multas propter incredulitatem illorum.* Non fit ibi virtus, ubi incredulitas non meretur. Etsi mercedem cum sanat, non exigit Christus; indignatur tamen dum pro honore sibi fertur injuria, *qui est super omnia Deus benedictus et gloriosus in sæcula sæculorum.* Amen.

SERMO XLIX.

De eisdem, secundum Marcum.

Quoties humana Dominum sanctus evangelista sustinuisse aut egisse commemorat, toties carnalium sensus tota velut fluctuum commotione conturbat. Imbecilles namque mentes nesciunt Dominici corporis audire, discernere et dispensare mysteria, sicut hodierna lectio monstrat, quæ dicit: *Egressus inde Jesus, abiit in patriam suam (Marc. vi).* Egreditur unde, quo ingreditur, qui nullo continetur, nullo concluditur loco? Ad quam patriam vadit, orbem qui fecit et possidet universum? dicente propheta: *Tui sunt cæli, et tua est terra: orbem terrarum, et plenitudinem ejus tu fundasti (Psal. LXXXVIII).* Verum non sibi per se, sed per te tibi egreditur, et ingreditur Christus, donec te intromittat expulsum, exsullem revocet, reducat, et reportet ejectum. *Abiit ergo Jesus in patriam suam.* Non ut suam sibi, sed ut tuam tibi, quam Adam perdiderat, patriam redonaret. *Abiit in patriam suam.* Si natus, quomodo non homo? si homo, quomodo non civis? si civis, esse illi patriam quis miretur? Sed hic humanitatis modus, non divinitatis ordo est, quem fatetur: quia qui est, et qui erat ante sæcula Deus noster, parens noster, novissima voluit esse per sæcula; ut quos potestate fecerat, pietate salvaret; et compatiendo reciperet, quos extorres arguendo fecerat et jubendo. Quidquid enim per hominem susceptum legimus egisse, aut pertulisse Christum, non ad divinitatis audiamus injuriam, sed profecisse hominis ad gloriam. *Et sequentur, inquit, illum discipuli ejus.* Merito discipuli Christum redeuntem suam sequuntur ad patriam, quos jam in ^a superni ordinis albo descriptos cælestis patriæ cives, et municipes electio tanta, tantæ gratiæ perfecerat plenitudo, dicente Domino: *Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cælis (Luc. x).* *Et facto sabbato, cepit in synagoga docere, et multi audientes mirabantur in doctrina ejus, dicentes: Unde huic hæc omnia, et quæ est sapientia quæ data est illi? et virtutes tales quæ per manus ejus efficiuntur?* Infelix Judaicæ mentis et detestanda nequitia, ad discutiendum semper promptior quam ad

A credendum; divinis virtutibus non ad fidem, sed ad calumniam sollicitè commovetur, vel quia meruit audire sapientiam tantam. Sed unde sit malitiose curiosa, vel querula, in bonis suspicax, ad noxia satis facilis, doctrinam despicit quam miratur; quæ probat præcepta, contemnit; ad Deum cunctatur, ad idola perproclivis; in divinis astuta, ligno, lapidibus tota resoluta; prophetiæ rebellis, contraria veritati, auguriis, mendaciisque perdita. Rogo, cui cautum, quod cæcus videt? cui sollicitum quod mortuus surgit? cui dubium, quod loquitur mutus? certe, quis nesciat esse Deum, cujus sola curatur omnis debilitas jussione? Moyses signa fecerat multa, Elias maxima monstraverat documenta virtutum, nec dissimilia opera fecerat Elisæus: cur nemo personam discutit? cur nemo status commovet quæstionem? cur nemo unde essent, quive essent, unde ista, et per quem facerent curiositate sic requisivit ^b ingratus. Sed judicatur hic solus qui solus judicare noluisset ne puniret; improba severitate discutitur, qui ut largiretur veniam, nil quæsit: et cum solus innocens invenerit omnes reos, ^c ad indicium pietatis immensæ suspicere maluit, quam abrogare sententiam, ut vitam mortalibus olim perditam redderet, et repararet ^d occisos. Vere, sicut dixit Apostolus, Magnum pietatis est sacramentum, quod Christi nostri manifestatur in carne (I Tim. III). Extendit tamen adhuc curiositatem suam carnalis ista æmulatio, cui semper est ^e inimica veritatis cogitatio: nec patitur Christum virtutibus et sapientia Deum credi, sed proximorum, parentum, fratrum, affinium documento, ^f hominem tantum asserit, gestit, optat, intelligit, dicendo: *Nonne iste est fabri ^g filius et Mariæ, frater Jacobi et Joseph, et Simonis et Judæ? ^h nonne et sorores ejus hic nobiscum sunt?* Caiphas profano prophetat ore (Joan. XI); et cum sacerdos esset, falsitatis suæ sensum vicit officio veritatis; sententiam non suo, sed ⁱ addicti probat imperio. Balaam maledico benedicit ore, et conductus ad nequitiam, tota loquitur mysteria veritatis (Num. XXIII, XXIV): et sicut in spinis rosa, hoc est, in frutice horrenti miri odoris flosculi germinantur; ita sensus aliquoties pessimorum ad bona divinitatis impulsu aguntur inviti, ut non sit meriti, sed mysterii, quod loquuntur. Quod tunc malitiæ Judaicæ videmus evenisse, quæ in contumeliam Dominicæ generationis, cum per artem Joseph prosapiæ Christi exaggerat veritatem, veri genitoris confitetur et loquitur qualitatem, dicendo: *Iste est fabri filius.* Bene per-

^a Nonnulla mss. habent, in *superno ordine descriptos.*

^b Ex ms. Vatic. Alias, *ignarus.*

^c Editi *perperam, judicium.* Inferius, *abrogare;* editi, *rogare.*

^d Nonnullæ editiones ex *oscitantia* typographorum, *occisos.*

^e In editis plurimis *deest veritatis.*

^f Error hic Judaeorum a primis Ecclesiæ temporibus in hæresim transiit. Tempore enim Ignatii martyris fuerunt qui dicerent Filium nudum esse hominem. Tales Ebionite, et Cerinthiani, Joanne apo-

stolo adhuc superstitie, qui contra eos scripsit Evangelium.

^g Nazareni offendebantur etiam in matre Christi, quam nutricem fuisse, vel aliquo alio mânuum labore victum sibi quæritasse, census impium illud caput, objiciebant Christianis.

^h Consobrinas fortasse patruales neptes Josephi ex aliis fratribus vel sororibus, quas pauperulas fuisse ex hoc eodem patet, quod a Nazarenis criminabantur.

ⁱ Corruptum fortasse locum, nec ope mss. sanare potuimus. Legerem, *addictè muneris probat imperio.*

sonam tacuit, ut proderet ex arte genitorem, dicendo, non Joseph, sed fabri filius. Et quis talis faber, qualis est iste, qui ex nihilo tantum talem fabricatus est mundum? et quis faber talis, qui totius bonæ artis solus auctor, solus largitor existit? Dic ergo, Judæe, fabri filium, ut Dei filium fatearis invitus; dic Mariæ, ut verum hominem, sed Virginis filium confitearis impulsus; dic fratres, ut tantam dignationem tui prædices et proferas creatoris. Et licet ipse genitricis sanctæ per hoc virtutes moliaris abscondere; tamen evangelistæ veritas non Joseph et Mariæ, sed Cleophae sororis ejus filios, quos tu fratres appellas, probat et asserit existisse; usus enim temporis etiam præsentis germanorum et germanarum filios fratres noscitur nuncupasse. Namquam enim contra pietatis ordinem matrem Dominus extero, hoc est Joanni, commendasset ex cruce, si alios ipsa præter illum filios suscepisset^a: sed virgini virginem tradit, ut inter tales cura sola sacramenti, sola societas religionis haberetur; nec mundanæ sollicitudini discipulus tantus iste serviret, sed prædicaturus virginitatis partum^b, domi haberet unde hoc dubitantibus approbare. At Jacobus^c unius feminae et matris^d habere non potuit curam, qui inter primordia, et in illo Judaico tunc furore Hierosolymitanam singulariter rexit Ecclesiam. Bene addidit Dominus: *Non est Propheta sine honore, nisi in patria sua*. Ecce qualiter carnales sapiunt cives; ecce qualiter mundani parentes sentiunt et honorant. Beatus qui cum patrem meruit habere Deum, præter cœlestem patriam nil requirit.

• SERMO L.

De paralytico curato.

Christum in humanis actibus divina gessisse mysteria, et in rebus visibilibus invisibilia exercuisse negotia, lectio hodierna monstravit. *Ascendit, inquit, in naviculam, et transfretavit, et venit in civitatem suam* (Matth. v). Nonne ipse est qui, fugatis fluctibus maris, profunda nudavit, ut Israeliticus populus inter stu-

^a Vide notam e col. 335 superioris sermonis.

^b In Evangelio enim Verbum carnem assumpsisse et hominem factum docuit.

^c Ob distinctionem a Jacobo Majori Herodis jussu occiso, Minor dictus. Post Christi in cœlum ascensum ab apostolis, eorum manus Christo dirigente, inquit Photius epist. 117, primus Hierosolymorum episcopus fuit consecratus. Procurante vero Anano juniore pontifice, a synedrio damnatus, et de pinna templi præcipitatus: interit anno Christi 31 ætatis 61.

^d Nonnulli volunt fuisse Mariam sororem materteræ Jesu, uxoris Cleophae; ac proinde dictus frater Domini, quia ejus fuerat secundum carnem cognatus.

^e Vide quæ de hujusmodi sermone diximus in præfatione.

^f Nonnullæ editiones Bononiens. et Colon. habent, *inter liquidum*.

^g Genesareticus lacus hic, quo emenso Jesus venit Capharnaum, ut mihi certum est ex Marc. ii, 1, inquit Grotius, quo Christum immigrasse jam a Matthæo fuerat proditus. Hujusmodi lacus appellatur quandoque mare Tiberiadis; in sacra enim Scriptura quandoque lacus vocatur *βηλασσα*, et contra quandoque mare lacus dicitur. Quod et in profanis scriptoribus occurrit. Homerus et Sophocles mare vocant *λίμνη*, et Plinius septem Adriatici maris lacunas vo-

cat *pentas undas sicco vestigio, velat montium concava, pertransiret* (Exod. xiv)? Nonne hic est, qui Petri pedibus marinos vertices inclinavit, ut iter liquidum humanis gressibus solidum præberet obsequium (Matth. xi)? Et quid est quod sibi maris sic denegat servitutem, ut *brevis lacus transitum sub merce nautica transfretaret? Ascendit, inquit, in naviculam, et transfretavit*. Et quid mirum, fratres? Christus venit suscipere infirmitates nostras, et suas nobis conferre virtutes, humana querere, præstare divina, accipere injurias, reddere dignitates, ferro lædia, referre sanitates; quia medicus^h qui non fert infirmitates, infirmitates curare nescit; et qui non fueritⁱ cum infirmo infirmatus, infirmo non potest conferre sanitatem. Christus ergo, si in suis mansisset virtutibus, commune cum hominibus nil haberet; et nisi inplisset carnis ordinem, carnis in illo casus otiosa susceptio. Sustinuit ergo has necessitates, ut homo verus humanis necessitatibus probaretur. *Ascendit, inquit, in naviculam*. Christus Ecclesie suæ navem, sæculi fluctus semper mitigaturus ascendit, ut credentes in se ad cœlestem patriam tranquilla navigatione perducatur; et municipes civitatis suæ faciat, quos humanitatis suæ fecit esse consortes. Non ergo Christus indiget navi, sed navis indiget Christo, quia sine cœlesti gubernatore navis Ecclesie per mundanum pelagus tali et tanto discrimine ad cœlestem portum non valet pervenire. Hæc diximus, fratres, quantum ad intelligentiam pertinet spiritualem: verum nunc ipsius historie ordinem prosecquamur.

C *Ascendit, inquit, in naviculam et transfretavit, et venit in civitatem suam*. Creator rerum, orbis Dominus, posteaquam se propter nos nostra angustiavit in carne, cepit habere^j humanam patriam, cepit civitatis Judaicæ esse civis: parentes habere cepit, parentum omnium ipse parens, ut invitaret amor, attraheret charitas, vinceret affectio, suaderet humanitas, quos fugarat dominatio, metus disperserat, fecerat^k vis potestatis extorres. *Venit in civitatem suam, et*

cat septem maria, ut observat Fabricius Theolog. Aquarum p. 178. Vide etiam Hadrianum Relandum lib. 1, Palest. illust. cap. 38, pag. 230. Hinc patet quam infirmis hæreat fundamentis Porphyrii critique, de quo Hieronymus Quæst. Hebr. 1: *Frustra Porphyrius, evangelistas, ad faciendum ignorantibus miraculum, et quod Dominus super mare ambulaverit, pro lacu Genesareth mare appellasse calumniatur*.

D Sic cum nonnullis editionibus. M. ta ex antiquissimo Breviario ms. habet: *medicus qui offert sanitatem, infirmitates curare nescit*. Lectio quam retinimus aptiori nexu cum sequentibus cohereret, et stylium Chrysologi ærertius redolet.

^h Juxta illud Apostoli, I Cor. ix. Ubi S. Hieronymus in epist. ad Augustinum 41, tom. II Operum D. Augustini: *Fit enim tamquam æger qui ministrat ægroto: Non cum se febres habere mentitur; sed cum animo condolentis cogitat quemadmodum sibi serriri vellet, si ipse ægroret*. Auctor noster infra, serm. 151: *Qui non compatitur, amputare non potest passionem*. Ex MITA.

ⁱ Capharnaum intelligit, quem evangelista vocat *civitatem suam*.

^k Sic cum Latino et ms. Vallicell. Editi, *jus potestatis*.

ante offerentem ei paralyticum jacentem in lecto, et respiciens, inquit, Jesus fidem illorum, dixit paralytico: Confide, fili: dimittuntur tibi peccata tua. Audit veniam, et tacet paralyticus, nec ullam respondet gratiam, quia plus corporis quam animæ tendebat ad curam; et temporales curas a resoluti corporis sic deflebat, ut æternas pœnas resolutionis animæ non defleret, gratiorem sibi præsentem vitam judicans quam futuram. Merito Christus offerentium fidem non respicit, et recordiam respicit sic jacentis, ut fidei alienæ suffragio paralytici anima ante curaretur quam corpus. *Respiciens, inquit, fidem illorum.* Certis in hoc loco, fratres, Deum non querere insipientium voluntates, non spectare ignorantium fidem, non infirmorum stulta desideria perscrutari, sed ad altiorum fidem subveire, quod per solam gratiam conferebat, cum quidquid divinæ voluntatis est, non negaret. Et re vera, fratres, quando medicus languentium aut querit, aut respicit voluntates, cum semper contraria desideret et requirat infirmus; hinc est quod nunc ferrum, nunc ignem, nunc amara pocula ingerit, et apponit invitis, ut curam sani sentiant, quam non poterant sentire egrotantes. Et si homo injuriæ despicit, maledicta contemnit, ut sauciat morbo sponte vitam conferat et salutem; quanto magis Christus medicus bonitate divina morbis saucios peccatorum, et phreæsi criminum laborantes, ad salutem etiam invitos attrahit, et nolentes? O si velimus, fratres, o si velimus omnem mentis nostræ paralytism pervidere, animam nostram virtutibus destitutam jacere in vitiorum stratis cernere; luceret nobis quemadmodum Christus, et nostras quotidie toxias respicit voluntates, et ad salutaria nos remedia pertrahit, et perurget invitos. *Fili, inquit, remittuntur tibi peccata tua.* Hæc dicens, Deum se volebat intelligi, qui per hominem oculis adhuc latebat humanis; virtutibus enim et signis comparabatur prophetis, qui per ipsum fecerant et ipsi virtutes: peccatis autem dare veniam, quia penes hominem non est, et est singulare deitatis insigne, Deum illum pectoribus inserebat humanis. Probat hoc Pharisæus livor: nam cum dixisset: *Remittuntur tibi peccata tua, responderunt Pharisæi: Hic blasphematur,*

^a Sedulius, lib. III, pag. 167, v. 19, de hoc eodem paralytico: *Resolutaque membra jacebant.* Vatablus quoque legit, *resolutum pro paralyticum.* Paralysis enim est dissolutio nervorum, ex qua dissolutione exteriora membra viribus destituta tremula redduntur. Unde Hebræi hujusmodi ægrotos vocant *dissolutos membris*, et Græci eos qui a morbo hoc restituntur *ligari* dicunt. Infirmiorem describit Guillelmus Ader de Morb. Evangel. cap. 41: *Obsidetur enim in paralytia tota spina dorsa: quæ suapte natura frigida cum sua nervorum propagine a morbo frigidissimo, et glaciali, paralyti nempè, aut convulsione nunquam vindicatur.*

^b In nonnullis, operantium. Offerentium fidem respexit Jesus. Nam sicut servo centurionis profuerat fides amicorum domini sui, ita huic ægroti profuit fides amicorum una cum sui ipsius fide. Nam et paralytico fiduciam non defuisse vero simile est, qui se ad eum modum offerri passus est, et alioquin Christus ei peccata non remisisset.

^c Sic emendat Latinus. Editi omnes, *expectare.*

quis enim potest peccata remittere nisi solus Deus? Pharisæe, qui sciendo nescis, confitendo negas, cum testaris, impugnas: si Deus est qui remittit peccata, cur tibi Christus Deus non est, qui unius indulgentiæ suæ munere totius mundi probatur abstulisse peccata? *Ecce, inquit, Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi (Joan. 1).* Ut autem possis majora capere ejus divinitatis insignia, audi eum pectoris tui penetrasse secretum; aspice eum ad cogitationum tuarum latebras pervenisse; intellige eum cordis tui tacita nudare consilia. *Et cum vidisset, inquit, Jesus cogitationes eorum, dixit: Quid cogitatis mala in cordibus vestris? Quid enim est facilius dicere, Remittuntur tibi peccata tua, an dicere, Surge et ambula? Ut autem sciatis quia Filius Hominis habet potestatem dimittendi peccata, dixit paralytico, Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam; et surrexit, et abiit in domum suam.* Scrutator animarum prævenit mentium maligna consilia, et deitatis suæ potentiam operis attestazione monstravit, dum dissipati corporis membra componit, nervos stringit, jungit ossa, complet viscera, firmat artus, et gressus ad cursum suscitavit in vivo cadavere jam sepultos. *Tolle lectum tuum.* Hoc est, porta portantem, omnes mutas vices, ut quod est infirmitatis testimonium sit probatio sanitatis, ut lectus doloris tui sit mex curationis indicium, ut recepte fortitudinis magnitudinem ponderis asserat magnitudo. *Vade, inquit, in domum tuam, ne Christiana fide curatus, in viis Judicæ perfidiæ jam moreris.*

SERMO LI

De dæmoniaco surdo et muto curato.

Quia solito plus sese terris æstus infuderat, diu tacui, ne compressio quæ ex desiderio nascitur audiendi, ipsa nobis cynocaulatum generaret incedium: nunc ubi aërem temperies mitigavit autumnus, Dominicum, juvenile Domino, revocamur ad verbum. Cum filium suum quidam surdi et muti spiritus ferore possessum ingereret Domino curandum Dominum præter morem patientiæ suæ evangelista sic rejulit fuisse commotum, ut ante in patris vulnus ipse invehetur quam ad filii moveretur curam. *Respondens, inquit, unus de turba, dixit: Magi-*

^a Adhæsimus ms. Cassense. Editi, *cerneremus.*

^b Vide notam col. 218, serm. 10. Dicitur autem pertrahere invitos, cum contumaces flagellat, vel bonis cumulat, ut Deum auctorem agnoscant ad ipsum redeant per penitentiam: *MRA.*

^c Non Deo maledicendo, sed quod ei est, remissionem scilicet peccatorum, sibi arrogando.

^d Erat id, videlicet secreta cordis inspicere, inter notas Messie, ut contra Barchaocebam observant Talmudistæ titulo de Synedrio.

^e Hæc eadem verba in hunc locum usurpavit Lucas Brugensis.

^f Ardentissimum æstum innuit, quem populi ad audiendum frequentes, pressis ad invicem corporibus, effliciebant. Cynocaula enim est vel æstus canicularis, vel morsus rabidi canis.

^g Locum hunc laudat Elmenhorstius in illud Minucii Felicis pag. 14, num. 1: Post æstivam diem in temperiem sese autumnitas dirigebat.

^h Descendenti de monte in cujus vertice transfiguratus fuerat et ad discipulos redeunti.

ster, attuli filium meum ad te, habentem spiritum mutum : qui ubicumque eum apprehenderit, allidit eum et spumat, et stridet dentibus et arescit; et dixi discipulis tuis ut ejecerent eum, et non potuerunt. Qui respondens, eis dixit : *O generatio incredula (Marc. ix)* ! Respondens unus de turba : Quid est quod, uno interrogante, ^a feriuntur multi ? quid est quod, conquirente uno, incredulitatis notantur omnes ? quid est quod ad unius vocem tota generatio superba perfidiae nuncupatur ? Quid est ? Quia iste non ad Deum venerat, sed ad magistrum venerat; curam, non a virtute exigens, sed ab arte; tarditatem curae non causae deputans, ^b sed curanti; impossibilitatem discipulorum magistri imperitiae assignans, Judaico livori invidiae Scribarum talem satisfaciens per clamorem, *Et dixi discipulis tuis ut ejecerent eum, et non potuerunt.* Hoc est dicere, esse diabolum qui Christo non crederet, esse daemone[m] qui parvi possit Christi nominis habere virtutem. Discipuli non suo, sed Christi nomine daemones de obsessis corporibus effugabant. Quod ergo daemon discipulis imperantibus non cedebat, iste ad infirmitatem Christi nominis, non ^c discipulorum trahebat ad culpam. Videns ergo Dominus Judaeorum sic circumstantes sapere catervas, in filiis patrum perfidiam sic inurit, et in genitoribus germina sic venenosa percellit. *O generatio incredula ! Veniens, inquit, Dominus ad discipulos suos, vidit circa illos turbam magnam, et Scribas conquirentes cum illis; et confestim omnis populus videns Jesum stupefactus est, et expaverunt.* Timentes utique ne quod insultaverant discipulis, veniente magistro, hoc perderent; et, tanto daemone fugato, ipsa fieret discipulis causa gloriae, quae fuerat confusionis occasio. Hinc est quod Dominus, uno omnibus interrogante, respondit : *O generatio incredula, quamdiu apud vos ero ?* Quorum incredulitate neque unus daemon captivo fugatur ex corpore. *Quamdiu apud vos ero ?* ^d Et non ad gentes mittam ? ubi ad unius discipuli mei vocem templa corruunt, simulacra fugiunt, consumuntur arae, cadunt idola, caeduntur luci, tota daemonum potestas antiquis et veterosis sedibus suis gemens et tremens, et ejulans effugatur : commutantur in Ecclesias delubra, in altaria vertuntur arae, pecorum victimae mortuorum in vivam cordis hostiam transferuntur, auguria, divinationes, somnia, in solo Dei nutu, in Dei tantum constituuntur arbitrium. *Quamdiu apud vos ero ? quamdiu patiar vos ?* ^e Patitur patientia non timore ; non necessitate, sed misericordia ; expectatione, non metu hos patitur, portat, exspectat, qui redire vult impium, non perire. *Afferte illum ad me,* quasi longe positum curare non possit, sed afferte vos

^a Feriri interrogatione, dixit Bacharius de Recip. Laps. Verba Chrysologi laudat et illustrat Barthius Advers. lib. xxxii.

^b Dubitabant enim an Christus eum posset sanare. Du Hamelius, hic.

^c Et revera cum Chrysologo putant alii apostolorum quoque, seu discipulorum fidem vacillasse, ob conceptam rei difficultatem, cum tot in uno coaluissent mala.

^d Ex sequentibus patet mens Chrysologi : objur-gationem scilicet istam e sua sententia non apostolos respicere, ut ait Origenes homil. 4 in Matth. tom. III

A incredulitatis vestrae causam, infidelitatis titulum, perfidiae documentum. *Afferte illum.* Ut qui saltem do-centi Deo nolulistis credere, vel daemone confitente credatis, et sentiatis vos ipso diabolo nequiores, cum videritis illum confiteri, tremere sui mox praesentia cognitoris. *Et attulerunt eum, et cum vidisset eum, statim spiritus conturbavit illum, et elisus in terraolvebatur spumans.* Volvebatur homo, sed diabolus torquebatur; invasum vexabat cura, sed invasorem majestas judicis arguebat; sistebatur captus, sed puniebatur hostis, diaboli poena cruciatu humani corporis apparebat. Opus est, fratres, opus est Dei lumine, ne in opere Dei oculi fallantur humani. *Et interrogavit patrem ejus, quantum temporis est, ex quo hoc accidit ei ? at ille ait, ab infantia.* Requirit passionis tempus auctor temporis, medicus passionis tempus requirit, non ut nescius, sed ut sciens nescientibus prodat. Denique interrogatione tali tempus aperit, aetatem pandit, revolvit infantiam, ut tanti mali causa non tangat sobolem, sed parentem, quia a Deo sibi datum pignus ad diaboli gratiam, daemonum retulit ad honorem, dicente Scriptura. *Et obtulerunt filios suos et filias suas daemoniis (Psal. cv).* Infantia ut in se diabolo locum faceret, quid criminis admisserat ? quid reatus ? sed replentur daemone parvuli, quando a parentibus suis offeruntur diabolo, daemonum ducuntur ad curam. Denique patris fide solvitur, quem patris infidelitas alligarat. Patris vox est : *Si quid potes, adjuva nos misertus nostri.* Hoc est, nos adjuva, miserere nobis, quorum reatus aggravat innocentem, ad quorum poenam infantis periculum sic redundat. Et bene Dominus a parentibus fidem repetit, dicens : *Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti.* Et pater, *Credo, Domine, adjuva incredulitatem meam.* Pater credit ; et, sicut diximus, patris liberatur fide, qui patris fuerit infidelitate damnatus. Nam cui genitoris fides profuit, quomodo ei genitoris perfidia potuit non obesse ? Quomodo autem sanatus sit, vel quare discipuli, qui multos ejecerant daemones, hunc nequiverint effugare, juvante Domino secuturo sermone pandemus.

SERMO LII.

De eodem.

^f Doctoris officium est lecta disserere, et mysticis obscurata sensibus lucido astruere et demonstrare sermone, ne minor intelligentia inde perniciem generet auditori, unde scientiam conferre debuit et potuit salutarem. Haec est igitur hodiernae consonantia lectionis. *Et respondens unus de turba, dixit : Magister, attuli filium meum habentem spiritum surdum et mutum (Marc. ix).* Non dixit, Attuli filium meum surdum et

pag. 13 col. 1 antiquae edit. apud Juntas 1536; neque apostolos aequae ac multitudinem circumstantium, ut Lighthotius, Clericus, et Glossa, sed Judaeos tantum quos gentilibus comparat.

^e Apposite dictum. Nam Christus ostendit divinae erga Judaeos patientiae tempora appropinquasse, et respicit quod in Deuteronomio dicitur de vocatione gentium.

^f Doctoris, seu docentis appellatio apud Latinos passim obvia. Augustinus serm. 122 de divers.; Lirinensis Commonit. cap. 27; Gregorius M. lib. xvii Moral. cap. 14.

mutum, sed, Attuli filium meum ^a habentem spiritum A surdum et mutum. Numquid nequitia spiritalis humanis distinguitur membris, et sensibus angustatur humanis, ut debilitates nostras, nostras perferat passiones; nec videre possit, nisi fenestris oculorum, et foraminibus aurium capere auditum; sermonem lingue aut oris officio proferre, et per hoc surdi mutique statum miserabilem sustinere, cum tenuis et aerea natura carnem nesciat, refutet ossa, velut aura spirans orbem totum ^b temporis transeat in momento, diversas species assumat, varias mutetur in formas, corda penetret, illudat animabus, inspiret impias et turpissimas cogitationes, nec unde veniat aut quo redeat sentiatur, ac sic innocuas mentes, velut jaculum volans, lethali vulnere et tota facilitate transverberet? Parum esset si hoc pater solus sua supplicatione dixisset, cum dixit: *Attuli filium meum habentem spiritum surdum et mutum*, nisi Dominus ipse immundum spiritum tali increpatione depulisset: *Surde et mute spiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo*. Sed jam quæ ad solutionem quæstionis pertinent prosequamur. Deus qui dæmones est ^c perpetuo crematurus incendio, qui jam eos, et in præsentia astringit vinculis, angit cruciatibus, urget pænis, potest et cum jusserit tota debilitate truncare, atque eo modo quo vident, quo audiunt, quo loquuntur, cæcos reddere, surdos et mutos facere ne loquantur. Sed in hoc loco quid diabolus homini fecerit declaretur. ^d Antiquus refuga, ubi Deum terris reperit advenisse, obstruxit aures hominum, vinxit linguam, et obseratis humanis sensus foribus, speluncæ suæ latebram pectus fecit et paravit humanum: æstimans quod illuc auditus verbi, virtus divini nominis non veniret: simul, ut est dolosus et callidus, patrem capere parentesque tali se credidit decipere figmento, ut desperarent curari posse eum qui audire

^a Omnes sane morborum causas Judæi a spiritibus repetebant. Hunc autem puerum revera dæmon obsidebat.

^b Editi tantum non omnes, quos emendavit Meursius, habent *temporis in monumento*.

^c Vide an Chrysologus hic in illam incidat veterum sententiam, dæmones et nunc dira pati, sed post diem iudicii tantum inferni igne esse cremandos.

^d Vocat diabolum refugam. Refuga enim desertor est, et, ut ait Glossar. Latin. ms. apud Dncangium, *apostata, et qui a vero Dei cultu discedunt*. Utuntur hac voce Zeno Veron., serm. de Somno Jacob; Tertullianus, de Habitu muliebri cap. 5; Prudentius, ode 1 Peristeph., et Noster, serm. 155, de Herode.

^e Consonant Origenes, Chrysostomus et Hieronymus, qui naturalem morbi causam in puero hoc non agnoscunt, opinanturque una cum Nostro dæmones, ut homines fallerent, et in lunæ creatorem convicia evomerent, ægrum hunc excruciasse. Juvencus:

Nam cursus lunæ natum mihi hunc dæmonis arte Torquet.

Hinc est quod contra medicos insurgit Origenes, t. I pag. 311 edition. Huetii, qui morbum hunc non dæmonis arte invecum, sed ab *humiditate lunæ* invecum arbitrantur. Reprehendendus et ipse, qui in alteram partem longius recedendo a recta via aberravit; omnia enim dæmoni, nil naturæ permisit, cum e contra Euthymius in Matth. iv, 24, ad solam naturam referat. Recte autem existimat Huetius, in Origenian. pag. 54 col. 2, fuisse *epilepticum, paralyticum et dæmoniæ*. Id utique enim inauditum non est, ut duo hæc confundantur. Vide Hesygium.

nec poterat, nec fari; et ut quod erat diabolici operis, esse crederent debilitatis humanæ, deputarent pignori, ascriberent naturæ, quod intulerat hostis inclusus. Denique, sicut Matthæus de eodem refert, et alia simulatione istius miseri fefellerat patrem; nam sibi sic supplicat: *Domine, miserere filii mei, quia lunaticus est, et male torquetur* (Matth. xvii). Aut humanæ naturæ aut cælestis elementi dæmon, ^e quod suæ artis fuerat, voluit tunc videri, aptans ^f lunæ cursibus hominis passiones; vexabat corpus lunaribus incrementis, ut esse lunæ crederent, quod erat diabolici criminis et furoris. ^g Sic homines illusit, circumvenit ignaros, infamavit apud desides creaturam, quæ ^h lumini tantum condita ⁱ lædere nescit homines quos continua magis juvare cogitur servitute. Verum posteaquam venit occulorum cognitor, inspector validissimus secretorum, cui latentia diaboli non poterunt ^j obviare figmenta, adducitur puer sanandus præceptione divina; ut quidquid diabolus vinxerat, solveretur a Christo. Egit, egit inimicus, ut hoc quod videbatur, esset naturæ. Sed quare discipuli non potuerunt ejicere eum? Quia hic homo gentilis populi producitur in figuram: siquidem gentilis populus juxta Apostolum, habebat spiritum aeris hujus. *Aeris, inquit, spiritus, qui nunc operatur in ^k filiis diffidentia* (Ephes. ii). Hic ergo erat surdus et mutus, qui nec audire legem poterat, nec Deum poterat confiteri, sed in igne gehennæ, et per aquas amari semper gurgitis jactabatur; nec poterat a discipulis, vel ullo homine sanari, quia Christus olim auditus fidei, confessio salutis, gentium redemptio dicebatur et vita. Denique ubi imperio Christi fugatus est diabolus, patescunt clausa, vincula solvuntur, sermo redditur, auditus redit, homo reparatur, et solus diabolus deflet diuturna se possessione detrusum. Hinc est quod

^l Comitiali quodam morbi genere laborant lunatici vel epileptici, et in plenilunio majori vi agitantur. Causam aperit laudatus de Ader de Morbis Evang., et Euthymius loco superius citato. Rusticus Elpidius lib. v vers. 243:

Repererat in miserum rabies horrenda furoris
Dæmonis afflatus, propria qui peste novicus
Allidit captans fœdo discrimine mentes
Menstrua deciduos cum luna recolligit ignes.

^m Theophylactus in cap. xvii Matth.: *Non luna causa erat morbi; sed dæmon observabat plenilunium, et tunc insidiabatur, ut arguerentur opera Dei, tamquam nobis mala inferentia*.

ⁿ Id est creata, ut lumen noctu super res sublunares defunderet.

^o Quam vana sit astrorum observatio innuit. Sortes rerum omnium vetustissimi Chaldæi et Ægyptii sideribus deputabant; et Fortunæ quidem sortem tribuebant lunæ, ut dæmonis sortem soli, et huic res ad animum pertinentes, illi res corporeas curæ esse putabant. Id quod pluribus testimoniis tum ex Macrobio, tum ex Anthologiis Vevii Valensis demonstrat Seldenus lib. de Diis Syris syntagm. 1 cap. 1.

^p Id est, *contraire*. Explicat Barthius in notis ad Claud. Mamert. cap. 12 pag. 384; et in Advers. lib. x cap. 5, quod aliis Patrum exemplis illustrat, et ampliora congerit lib. xlvi cap. 7 col. 2132. Rudolphus Ardentius, homil. 19: *Quando præceptum terreni Patris non obviat præcepto Dei*.

^q Ab Apostolo intelligi hic Judæos et gentiles cum Chrys. tradunt enarratores non pauci. Vide Grotium hic.

veniens ex gentibus ^a impositione manus et ^b exorcismis ante a demone purgatur, et ^c aperitionem aurium percipit, ut fidei capere possit auditum, ut possit ad salutem prosequente Domino pervenire.

^d SERMO LIII.

De pace.

Beati pacifici, ait evangelista, charissimi, quia ipsi filii Dei vocabuntur (*Matth.* v). Merito Christianæ virtutes virescunt in eo qui unanimitatem Christianæ habet pacis, nec pervenitur ad vocabulum filii Dei, nisi per nomen pacifici. Pax est, charissimi, quæ spoliat hominem servitute, dat nomen ingenuum, mutat apud Deum cum conditione personam, ex famulo filium, liberum facit ex servo. Pax fratrum voluntas est Dei, jucunditas Christi, perfectio est sanctitatis, justitiæ regula, magistra doctrinæ, morum custodia, atque in rebus omnibus laudabilis disciplina. Pax suffragium precum est, supplicationum facilis, atque impetrabilis via, desideriorum omnium competens plenitudo. Pax dilectionis mater est, concordie vinculum, ac puræ mentis indicium manifestum, quæ sibi exigit de Deo quod vult; quæ quidquid voluerit, petit; quidquid petierit, semit. Pax præceptis regalibus conservanda est, ipso Domino Christo dicente: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis* (*Joan.* xiv); hoc est dicere: In pace vos dimisi, in pace vos inveniam: proficiscens voluit dare quod desiderabat rediens in omnibus invenire. Cœleste mandatum est servare quod dedit: una vox est, inveniam quod dimisi. Plantare pacem radicatus est Dei; evellere penitus, inimici. Nam sicut amor fraternitatis ex Deo est, ita odium ex diabolo; quapropter damnanda sunt odia, quoniam scriptum est: *Qui odit fratrem suum, homicida est* (*I Joan.* 3). Videtis ergo, fratres dilectissimi, quare pax amanda est, et diligenda concordia; ista sunt enim quæ generant et nutriunt charitatem. Scitis autem, secundum apostolum, quia *charitas ex Deo est* (*I Joan.* iv); sine Deo ergo est, qui non habet charitatem. Pax plebis charissimi est gloria sacerdotis, et pacis plena lætitia est perfecta charitas filiorum. Sacerdotis est admonere quod decet, plebis est audire quod monet; quidquid non licet, pastoris est

A prohibere, gregis audire ac velle ne fiat: utraque si convenient, salva sunt omnia; nec Deus invenit in plebe quod puniat, nec sacerdos potest habere quod doleat. Servemus ergo, fratres, mandata, quæ vite sunt; teneat se profundæ pacis nexibus colligata fraternitas, et salutari vinculo charitatis mutua se dilectione constringat, quæ operit multitudinem peccatorum. Dilectio ergo omnibus desideriis amplectenda est, quæ tot bona potest habere quot præmia. Custodienda præ omnibus virtutibus pax est, quoniam Deus semper in pace est. Locum non demus inimico, ne in tritici segete valeat seminare zizaniam, et, securo jam rustico, et spe longi laboris eluso, expectatos fructus ipsa messis maturitate perdat; aut vinum vetustate suave in liquorem perfidie demutatam infusa facis permixtione conturbet; aut inter dulcia mella felle venena amariora confundat. Procul contentiones, procul lites, procul maledicta mittantur: et quia laqueus est mortis lingua susurronis et bilinguis, parcat unusquisque animæ suæ, ne in supplicium suum vincula sibi mortis innectat. Amate pacem, et tranquilla sunt omnia: ut et nobis præmia, et vobis gaudia reservetis, ut Ecclesia Dei in pacis unitate fundata, perfectam in Christo teneat disciplinam.

SERMO LIV.

De Zachæo.

Beatus evangelista ^e proxime dum divitis inhumani vitam describit et finem, humanos movit et mœstificavit affectus: sed hodie Zachæi divitis humanitatem fidemque referendo, cœleste nos extulit, et prorexit ad gaudium. *Et ingressus*, inquit, *Jesus, perambulabat Jericho* (*Luc.* xix). Quare perambulabat, non ambulat? Quia ^f quod Moyses ambulaverat, perambulabat Christus; et populum quem Moyses induxit in via, Jesus ad quietem promissæ mansionis adduxit. *Perambulabat Jericho*. Jericho civitas ipsa est, quam Jesus Nave septeno tubarum clangore subvertit (*Jos.* vi). Sed quia Christus venit salvare quod perierat, ingreditur Jericho, ut quod lex terribili vociferatione dejecerat, Jesus clamore piæ prædicationis attollat. *Jesus*, inquit, *ingressus perambulabat Jericho, et ecce vir nomine Zachæus, et hic erat*

^a Alludit ad veterem Ecclesiæ ritum imponendi manus gentilibus ad fidem accedentibus.

^b Concilium CP. primum can. 7 lin. 380: *Primo die ipsos, gentiles sive Judæos, Christianos facimus, nomen suum in tabulis referimus; secundo catechumenos. Deinde die tertio exorcizamus, ter simul in facies eorum et aures insufflando: et sic eos catechizamus, ut longo tempore versentur in ecclesia, et audiant Scripturas; et tunc ipsos baptizamus.* Ex his patet exorcismum fuisse cæremoniam per aliquot dies præcedentem baptismum, ut bene Chrysologus.

^c Pamelius ad Tertullianum de Baptismo referens verba concilii Bracarenensis cap. 3: *Nos omnimode præcipimus ut ante baptismum 20 dies ad purgationem exorcismi catechumeni veniant, et in illis diebus 20 juxta canonicum præceptum erudiantur et consecrentur. Totidem enim dies computantur a sabbato hebdomadæ tertiæ.* Ad eadem, et potissimum ad tertium diem; qui in aperitione aurium dicebatur, alludit B. Ambrosius

lib. de iis qui Mysteriis initiantur cap. 1, et de Sacram. lib. 1 cap. 1; item B. Augustinus, serm. ad Compet. et loc. cit. ab Amalario de Divin. Offic. lib. 1 cap. 8; et Rupertus de Divin. Offic. lib. iv cap. 18-21. Hac tenus Pamelius.

^d De hujusmodi sermone vide quæ late in præfatione dicta sunt.

^e Id est paulo ante. Cicero Luceo lib. v: *Litteræ quas a te proxime accepi.*

^f Ambulare significat semper esse in motu; perambulare autem est circuire, sed ad metam et quietem. Ambulavit ergo Moyses qui populum per viam tantummodo duxit: Perambulavit Jesus, qui populum duxit ad quietem. MITA. — At Jesus non plures obibat civitatis vias, et plateas, ut nonnulli colligunt ex vulgata verbi *perambulabat* significatione; sed per mediam transibat civitatem, ut Jerosolymam, sui itineris metam, se conferret.

princeps Publicanorum, et ipse dives. ^a Princeps publicanorum in civitate perditam, perditum operis Zachæus egisse scribitur principatum : ex loco, persona, officio, reatus magnitudo monstratur, ut ex magnitudine criminis remittentis luceat magnitudo. *Et quærebat Jesum videre.* Qui Christum videre quærit, cælum unde Christus est, non terram, de qua aurum est, intueatur. Dives ergo, qui sursum respicit, non portat divitias, sed proculcat; nec incurvatur divitiis, sed levatur; atque ^b agit divitias ad largientis obsequium, non ad divitiarum avaritiæ servitutem; ^c divitiarum servus, non dominus est avarus : at misericors tot servos se probat habere quot nummos. *Quærebat Jesum videre, et non poterat præterire, quia statura pusillus erat.* Satis hic animo magnus erat, qui pusillus videbatur in corpore; nam mente tangebatur cælum, qui corpore homines non æquabat. Nemo ergo de brevitate corporis, cui addere nil potest, curet; sed ut fide ^d emineat, hoc procurat. *Et præcurrrens, ascendit in arborem.* Quibus putas iste gradibus altissimæ arboris pervenit ad ramos? Iste calcavit terram, superascendit aurum, transcendit avaritiam, et totam divitiarum supergressus est molem, ut prosiliens in ^e arborem veniæ, misericordiæ apprehenderet fructum, et de ^f specula confessionis indulgentiæ cerneret largitorem. *Ascendit in arborem sycomorum.* Misterio, non causa; ascendit in arborem ^g sycomorum, ut unde Adam texerat nuditatem corporis, Zachæus inde velaret feditatem avaritiæ. *Ascendit in arborem sycomorum, ut videret Jesum, quia inde erat transiturus.* Vere dixit transiturus, quia Christus per terrenas vias et humanos labores non mansurus venerat, sed venerat transiturus. *Cum autem Jesus venisset ad locum, suspiciens, vidit eum.* Quasi si illuc non vertisset oculos, non videret, qui Nathanael cum absens esset, sub eadem arbore longe vidit (Joann. 1) : sed vidit eum, vidit ad veniam, respexit ad gratiam, intendit ad vitam, contemplatus est ad salutem. Deus quem videt, non ut ignorans agnoscere cupit, sed ut sciens ad gloriam vult videre. *Vidit eum, et ait ad illum : Zachæe, festinans descende, quia hodie oportet me in domo tua manere.* Si bene ascenderat, quare ei dicitur descendere? Superius dixit : Præcurrrens ascendit

^a Ad quem tamquam ad præfectum, vel societatis quæ ibi coierat caput et præsidem inferiores Publicani vectigalia deferebant.

^b Locum laudat Barthius Advers. lib. xvi cap. 20 pag. 849.

^c Claudianus :

Si metuis, si prava cupis, si ducis ira,
Servitii patiere jugum.

^d Sic cum mss. et editionibus Bonon. et Mita. Aliæ, *immineat.*

^e Mita putat sycomorum Zachæi dictam arborem veniæ, eo quod ex hujus foliis Adam et Eva post lapsum fecerunt sibi succinctoria, cum eos peccasse putaret. Et laudat Augustinum de verb. Apost. serm. 8, tom. X. Unde arbor veniæ ea dicitur sub qua fuit progenitoribus venia ab ipso Deo pronuntiata. Cederem autem Chrysologum hic de arbore Adam nec somniasse quidem. Vocat arborem veniæ illam quam Za-

chæus ascendit arborem quam crucem Dominator ascenderet; hinc est quod dicitur ei : *Festinans descende.* Si sapis, festinans descende : descende ante Dominum de Adamatica arbore, ut post crucem Dominicæ passionis ascendas. *Nisi quis tulerit crucem suam, et secutus me fuerit (Matth. x);* non dixit, præcesserit me. Descende ergo, ut deponas tantæ fraudis onera, pondera cupiditatis, usurarum molem, magisterium publicani, exactionis crudelissimæ principatum, expeditus intres paupertatis scholam, discipulatum misericordiæ, pietatis usum, patientiæ disciplinam, studia virtutum, scientiam divinitatis, tolerantiam passionum, philosophiam mortis, atque inter vitalis ligni ardua jam perfectus ascendas. *Descende, quia hodie in domo tua oportet me manere.* Cujus domum non intraverit Christus, ille ad divinam non perveniet mansionem; et cujus licet ad mensam non sederit Christus; ille cœlestem non accumbet ad mensam. *Et festinans descendit, et suscepit eum gaudens.* Gaudet, quia suscepit susceptorem suum, quia pastorem suum pascit, quia reus judicem suffragio humanitatis inclinat, quia cibi et potus fenore debitorem suum sibi facit et acquirit; et sic fit, ut quæstum non perdat publicanus iste, sed mutet. *Et cum viderent, inquit, omnes murmurabant dicentes, quod ad hominem peccatorem divertisset.* Et quis sine peccato? Et si nemo, ipse sibi veniam negat, qui Deum, quod ad peccatores ingreditur, accusat. Deus, quando peccatorem quærit, non peccata, sed hominem quærit : ut peccatum, quod est opus hominis, despiciat, ut opus suum, quod homo est, non amittat. Audi prophetam dicentem : *Averte faciem tuam a peccatis meis (Psal. 1),* hoc est, ab operibus meis. De se autem : *Opera manuum tuarum ne despicias (Psal. cxxxvii).* Judex, cum vult ignoscere, hominem respicit, non culpam; pater, cum misereri vult filio, affectum cogitat, non delictum : sic in homine Deus sui memor est operis, ut operis obliviscatur humani. Tu ergo qui reprehendis, qui murmuras cur ad peccatorem diverterit Christus, viam salutis, exemplum veniæ, misericordiæ spem de tali ingressu cape, et cave ne hoc tibi sit blasphemandi materia, quod tibi occasio est salutis. Quo medicus nisi ad ægrum? *Non est opus, inquit, sanis*

chæus conscendens, veniam a Christo Domino meruit impetrare.

^f Iterum Mita ariolatur, et ficus hæc putat vocari *specula confessionis*, quia sub ea protoparentes nostri tegendo pudenda sua, fassi sunt peccata. Ex hac arbore veluti e specula eminentiori Zachæus intuitus est Jesum prætergredientem, eumque Dominum esse cognovit *misericiordiæ largitorem.*

^g Varias circa arborem Adami sententias habes apud enarratores. Sycomorus etiam vocatur ficus Ægyptiaca, quam describit Plinius lib. xi cap. 7. Unde Chrysologus et alii hanc eandem putant cum fico, de cujus foliis prima sibi integumenta patres nostri contextuere. Magistri autem Hebræorum, et Arabes interpretantur *morum*. Nomen autem Græcum indicare videtur hanc arborem ita *moro* esse similem, ut ficum aliquatenus referat. Leo, in descript. Africæ, eam proprio vocabulo vocat *giumum*, et summæ ait esse proceritatis.

medicus, sed male habentibus (Matth. ix). Quo anhelus pastor, nisi ad ovem perditam? Quando a se rex hostibus immiscet, nisi cum vult liberare captivum? Et qui pretiosam perdit margaritam, loca squalida non dedignatur intrare, et eam inter stercore ipsa perquirere non abhorret. In quod præceps post filium non se dat mater? Et arguitur Deus, qui creavit hominem ad imaginem et similitudinem suam (Gen. 1), quare hominem inter peccata charitate conditoris inquirat? Murmurat, homo, quare hominem Deus inter peccata quærat: quid facies cum videris eum propter hominem ipsas tenebras tartari penetrare? Audi tamen quid ingressus ad peccatorem fecerit Christus. *Stans*, inquit, *Zachæus dixit*. Vides quomodo erectus est, qui jacebat. *Jacemus* in vitiis, et *jacemus* oppressi; *stamus*, cum bonis operibus, erigimur ad profectum. *Stans*, inquit, *Zachæus, dixit, Dimidium bonorum meorum do pauperibus*. Iste post mortem se credit esse victurum, qui dimidium bonorum jam futuram transmittit ad vitam. Sit licet ille perfectus, qui totum quod habet illuc, ubi victurus est, semper hinc præmittit; est iste tamen virtutum socius, consors prudentiæ, fidei particeps, qui ad Deum vel dimidium mittit, quia homo quod hic reliquerit, hoc amittit. Et revera, fratres, sicut se iste ibi credit vivere, qui illuc transmittit sua; ita ille se tibi non credit esse victurum, qui sibi illic quod habere debeat nil pararit. Nam si paupertatem vix ferre possumus temporalem, in æternum mendicus fieri quis durabit? Quis militans non ad patriam mittit, quidquid bellico sudore conquirit, ut adolescentiæ labores senectus deliciosa compenset? Et Christianus cui militare est id, quod vivit in sæculo, quomodo non cogitat ut pericula terrena otis cœlestibus consoletur? Qualiter hæc faciat Christianus, Zachæus ipse et verbo docet et monstrat exemplo. *Dimidium bonorum meorum do pauperibus, et si cui aliquid fraude abstuli, reddo quadruplum*.^b Qui aliena prorogat,

^a Ita ex ms. Cæsren. restituimus cum Mita. Omnes quot vidimus editiones, *se ex hostibus, vel se hostibus*.

^b De bonis alienis faciens quis eleemosynam plus diripit in faciendo eleemosynam quam diripuerit in alienis furandis. Ratio est quia furando fraudem intulit homini; de re autem furto sublata faciendo eleemosynam, sibi, et proximo, et Deo ipso fraudem intulit. Homini, cui rem non restituit; sibi, quia sic faciendo sibi falso persuadet satisfecisse justitiæ; Deo, quia, quantum ex se est, propria sic commemoravit crimina, et furtum Deo judici ostendit. MITA.

^c Misericordias pro eleemosynis. Ita Fulgentius in lib. de Trinit. lib. iv cap. 24: *Misericordiam dispensare pauperibus*. Laudat hunc locum Ducangius in Glossar. tom. II pag. 638 antiq. edit.

^d Veteres magno consensu volunt Zachæum fuisse gentilem. Aliis verosimilius est fuisse Judæum, sed Publicanum, et, uti publicanum, vixisse usuris et questibus addictum. Non enim Judæi Christum traduxerant, eo quod apud incircumcisum epularetur, hoc profecto non prætermisuri, sed quod apud peccatorem. Nec Judæis interdicebatur publica conducere vectigalia. Vide Grotium hic.

^e Auctor Const. Clem. lib. vii cap. 46 pag. 38, a.:

plus dando diripit quam furando; nec compescit inde dolentum gemitus, sed producit. Audeo dicere, qui de fraude Deo offert, cumulat crimina, non emundat; quia Deus in tali munere exuvias suorum pauperum, non misericordias intuetur. Sine causa Deo plorat, contra quem juste causa pauperis ploraverit Deo. Dei vox est: *Si pignus tuleris fratri tuo tunicam, ante solis occasum reddes illi* (Exod. xi). Sicut furem lucerna prodit, ita sol eos qui fraudantur, accusat. Si volumus Deo offerre nostra, si apud Deum quæ nostra sunt possidere volumus, mereamur et nos audire talia, qualia Zachæus audivit: *Hodie domui huic salus advenit, quia et hic filius est Abrahæ*. Inhumanus dives cum esset filius Abrahæ, factus est gehennæ filius; iste cum esset rapinæ filius, dando sua, aliena reddendo, Abrahæ adoptatur in filium. Ne quis tamen putet Zachæum offerendo dimidium bouorum perfectionis tenuisse fastigium, qui post omnia sua et seipsum sic dedit Domino, ut episcopatus honore fultus, a mensa publicani quæstus ad mensam dominici corporis perveniret; et fraudulentas sæculi divitias derelinquens, in paupertate Christi veras sæculi divitias inveniret.

SERMO LV.

De paterna Dei in nos dilectione, de patrum in filios charitate, et de Judæorum pœna.

Posteaquam præcepta legis diffusa voluminibus, congesta libris, amorem nobis non suffecerant commendare divinum, duris hominum præcordiis, comparisonibus, exemplis, inseritur Dei et insinuatur affectus. Quis, inquit, *ex vobis patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi? aut piscem, numquid pro pisce serpentem dabit illi? aut si petierit ovum, numquid porriget illi scorpionem? Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester cœlestis spiritum bonum dabit petentibus se* (Luc. xi)? *Quis ex vobis patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi? Charitas dolum non habet; frau-*

Cæsareæ Palæstinæ primus ordinatus est episcopus Zachæus, olim Publicanus; post eum Cornelius; tertius Theophilus. Audiendus autem Latinus ad hunc locum Chrysologi: *Quadium Hierosolymorum episcopum, nomine quidem Zachæum fuisse constat, et 4 Trajani anno, post Justi mortem, eam Ecclesiam regendam suscepisse, id est anno Christi 114. Fuisse tandem eundem qui Publicanus in Evangelio descriptus est, vix, aut ne vix quidem verosimile videtur: eum post tam longum temporis intervallum hominem jam Publicani munere fungentem cum vocatus a Christo est, et superfuisse, et usque ad regendam Ecclesiam idoneum existimatum esse, non facile credi potest. Annus Christi 114 conjungendus est cum Trajani imperio 16, Q. Nicco Hasta et P. Manilio Yopisco cosse. De episcopatu Zachæi concordant alia scripta Clementi attributa; nec non Rufinus, in præf. ad Recognit.; et Hæresiographus, Sirmondianus, hæres. 11, 12. Pseudo-Clementis scripta aut non legit, aut lecta sprevit Eusebius Cæsariensis, alias tantum Ecclesiæ suæ ornamentum in operibus suis non omissurus. Quæ in epistola 3 supposititii Anacleti in Concilior. tom. I pag. 451 leguntur, de episcopatu Antiocheno Zachæi, nugæ sunt, quibus omnis obstat antiquitas.*

^f Scorpionum genus est quoddam album, ovoque simile.

dem pietas, affectio non recipit falsitatem. Si pater est, non potest non amare; si amat, nisi quod bonum est dare nescit. Negat patrem, qui de patris suspectus est largitate; ignorat se filium, quem data a paterna sollicitant. Totum quod est pietatis excludit, qui salutare non credit quidquid dederit pater; aut quomodo pater poterit filiis dare mala pro bonis, qui mala semper pro filiis paratus est sustinere, qui pro filiis mortem non refugit, pericula non declinat? Ideoque te Deus patrem fecit, ideo a te voluit hominem procreari, qui utique quod te de terra fecerat, poterat fecisse quamplurimos: sed egit ut generando scires quanta esset generantis affectio, et in te amorem tui tantum probares auctoris, quantum ipse auctor pignoris tuo pignori conaris impendere. Certe non solum in te quid esset generantis affectio, sentire te Deus voluit, sed in feris, et in pecudibus, et avibus, hoc Deus voluit te videre: quæ cum de terra produxerit sola jussione, postea laborem sentire compulsi generandi, mutare patrias, loca cubilibus apta conquerere, fetus locorum difficultatibus communire, gemitibus edere, maximis laboribus enutrire, ac se morti, si natos suos capi viderint, non negare. Unde si non hominis, vel ferarum comparatione, pecudum similitudine, exemplis avium, disce quanta sit in paterna charitate sinceritas. Si ergo Deum credis, et confessus es patrem, quidquid jusserit, quidquid in te elegerit, crede tibi satis esse salutiferum, crede satis esse vitale. Matris data discutere non licet, patris monita retractare non convenit; sic licet paterni mandati species tristior, res tamen ipsa salutifera et vitalis. Sic Abraham ubi Deum patrem credidit, mandatorum formas non attendit asperas et acerbas; circumcisionem recipit verecundam (*Gen. xvii*); et quæ cœlestis Pater jubet, non discutit, sed judicat gloriosa: parricidium considerat perselestum; sed quia Deus imperat, totum pietati committit. Hinc Isaac patris super se gladium cum videret, hostiam se esse, cum horrere, cum dolere poterat, est gavisus (*Gen. xxii*). Hinc Jephthæ filia patris munus, patris vota, sua morte tota gratulatione persolvit (*Jud. xi*). Quare ergo jam sciens Deum de patris disputat datis, cum parvulus et innocuus quærit a patre, non sibi bona et profutura percipit? Sed cur has similitudines Dominus fecerit, perquiramus. *Quis*, inquit, *ex vobis patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi?* Potuit dicere, numquid zizania, numquid lolium, quod ex

* Locum hunc affert Tilmanus in Allegoriis ad cap. xi Lucæ.

† Hoc eum nomine vocat Paulinus Nolanus epist. 100 ad Pammachium pag. 72: *Ipsè verus et aquæ piscis Christus*, ubi Rosweidus in notis varia congerit. Tertullianus, lib. de Baptismo, recens baptizatos et Christianos a Christo Pisce *pisciculos* vocat. Unde Clemens Alexandrinus, lib. iii Padog., eos monebat ut in memoriam Christi, vel baptismatis, *piscem* in annulis suis insculperent. Optatus lib. iii adversus Parmenian., ad mentem Chrysologi: *Hic est piscis qui in baptisate per invocationem fontalibus undis inseritur... In uno nomine per singulas litteras turbam sanctorum nominum continet ΙΧΘΥΣ. Piscis enim Latine est Jesus Christus, Dei Filius, Salvator.* Mysterium

vicinitate et similitudine mentitur panem, sed generat angustias? Sed Christus venerat filiis, id est Judæis, quos genuisse tali clamore querebatur: *Filios genui et exaltavi; ipsi autem spreverunt me* (*Isa. i*); venerat ergo filiis, venerat panis de cœlo, qui dixit: *Ego sum panis qui de cœlo descendi* (*Joan. vi*). Sed Judæis est conversus in lapidem offensionis (*Rom. ix*), et petram scandali (*Isa. viii*), dicente Domino: *Eecce pono in Sion lapidem offensionis, et petram scandali* (*Isa. xxviii*). Quare petram? Quia mordere petram, non panem a patre quærere gestiebant.

Circumdederunt me, inquit, *canes multi* (*Ps. xxi*). Denique posteaquam illi ex hominibus in canes probantur esse conversi, cœlestis illis in petram conversus est panis, non dantis vitio, sed accipientis nequitia, qui illos non reficeret, sed necaret; nec in fundamento positus promoverat ad culmen, sed eos qui sui patris tendebant ad necem, in profundam daret et volveret in ruinam. Adjecit aliam similitudinem: *Numquid pro pisce serpentem dabit illi?* Erat ^b et piscis Christus Jordanis levatus ex alveo, qui carbonibus impositus passionum, post resurrectionem suis, id est discipulis, escam præbuit tunc vitalem; sed Judæis in serpentem piscis iste commutatur, dicente Domino: *Sicut Moyses exaltavit serpentem in eremo, ita exaltari oportet Filium Hominis* (*Joan. iii*). Judæi in serpente videbant Christum, quia impius oculus Deum videre non potest, non potest videre pietatem. Dixit et tertiam similitudinem: *Numquid si petierit ovum, porriget illi scorpionem?* Consuetum est et solemne semper parvulos ovum petere, et parentes ovum pusillis petentibus non negare: sed quia Christus venerat congregare sicut gallina pullos suos (*Math. xiii*), ovum protulit verbi, per quod Ecclesiæ germina sancta nutrireantur. Sed quia Judæus per invidiam effundere magis quam sumere ovum id volebat, reperit ibidem scorpionem, ut juxta Apostolum, *Mandatum quod erat illis in vitam, hoc illis esset ad mortem* (*Rom. vii*). In commendationem pietatis tria Dominus protulit, et demonstravit exempla, ut tribus testimoniis, sicut tribus testibus, et pios ad fidem sui amoris animaret, et confutaret impios, non patris, sed suo vitio charitatis gratiam non cepisse.

• SERMO LVI.

De symbolo apostolorum.

Sollicitaret me acerbi partus subita et confusa

hujusmodi litterarum aperit Augustinus lib. xviii de Civit. Dei cap. 23 pag. 383 edit. Antwerp. Horum autem Græcorum quinque verhorum quæ sunt *Ιησους Χριστος, Θεου Υιός, Σωτηρ*, quod est Latine *Jesus Christus, Dei Filius, Salvator*, si primas litteras jungas, erit *ΙΧΘΥΣ*, id est, *piscis*. Versus Græcos, quibus acrostica hæc, a Sibylla Erithrea habes apud Eusebium in oratione Constantini cap. 13.

* Constat ex lectione sermonem hunc habitum fuisse instante Paschate, cum nondum tempus baptismi solemniter habendi advenerat. Occasionem præbuit aliorum pietas, qui baptismum inhiantes, tempus ad hoc debitum prævertere voluerunt. Celeritatis rationem tacet Chrysologus. Tillemontius, tom V, p. 188, credit inter auditores hujus sermonis nonnullos fuisse

tempestas, et immatura germinum me pullulamenta turbarent, nisi crebro disruptis temporum moris, et a rudi latrocinio, et b effractis viscerum claustris, repentina vivendi lucra quaererent et raperent nascituri. Hinc est quod homo saepe c mensis decimi despiciens terminum, septimo mense angustas primae domus et aretas uteri abjicit et deserit mansiones, ut praeliorum novus ante se d tempus evicisse gaudeat quam dependat ipse suam temporibus servitatem. Et si hoc humanae licet naturae, naturae caelesti quid obsistere poterit et divinae? Aut quid sanctus Spiritus non potest, si hoc potest caro? Aut quomodo gratia superna non efficit, quod fragilitas obtinet, et implet humana? Nonne sic Paulus acerbo dolore viam nostrae vexavit, et viscera genitricis, ut caelesti turbine, ac tota tempestate Ecclesiae praeveneret tempora parientis, ut subito, et e in via nasceretur (Act. ix), qui erat ad fidem viam gentibus praebiturus? Merito se f abortivum nuncupat (I Cor. xv), et miratur se fuisse natum, qui novit se nulla conceptus tempora pertulisse. Namque cum adhuc hostis ipse caederet extrinsecus sanctae matris uterum, et in ipso ortu pignora veneranda collideret, repente sanctum mutatur in germen, qui ipsius germinis fuerat ferocissimus persecutor. Eunuchus etiam g generatur in via (Act. viii). Ut quem castraverat humana teneritas ad hominis servitatem, et intra h regis aulam invita castitas collocarat, voluntaria castitas, et votiva ad caelestis aulae gloriam, ad aeterni regis promoveret et transferret obsequium. Beatus iste cui datum est ut palatii infulas non amitteret, sed mutaret. Haec dicit ratio, filioli, ut vos quos i tristes suscepimus ad matris uterum, latissimos perducamus uno eodemque momento. Audite fidem, orationem discite. Sed quia, impediendo tempore, nec nos vobis possumus j aperire mysterium, nec vos nobis potestis k solemniter reddere quae traduntur, agite ut et nunc symboli

A¹ simpliciter verba discatis, et paschali tempore quo plenius haec traduntur, sacramenti ipsius interiora possitis agnoscere. Accipite quod vultis, quod desideratis invadite, quia regnum caelorum vim patitur, et qui vim faciunt diripiunt illud (Math. xi). Accipite quod vultis; et quod vis potest tollere, gratia largiatur. Ingressus vitae, janua salutis, introitus fidei, singularis, innocens et pura confessio perdoceatur, dicente propheta: *Intrae portas ejus in confessione.* (Psalm. cxix). Unde idem propheta taliter admonitus, Dei in se loquentis m aditum domorum postulat, dicens: *Aperite mihi portas justitiae, et ingressus in eas confitebor Domino* (Psal. cxvii). Videtis quia non potest confiteri, qui non fuerit ingressus hanc domum salutis et fidei, in quam sicut intromittit confessio, ita negatio de ea indubitanter excludit. Sed quomodo confitendum sit audiamus. Corde, inquit Apostolus, *creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. x). Et quid crederetur ostendit. Si credis, inquit, Dominum Jesum in corde tuo, et ore confessus fueris, salvus eris. Corde creditur ad justitiam, ore confessio fit ad salutem. Magnum, filioli, per hoc fidei nostrae videmus esse compendium, quando inter cor et linguam totum salutis humanae versatur et geritur sacramentum. Habes homo unde credere debeas, corde creditur ad justitiam; habes unde debeas confiteri, ore confessio fit ad salutem. Et quid dicam? Totum in se habet homo, qui se habet; ipse autem se habet, qui Deum habet; Deum vero habet, qui eum suum credit, et confitetur auctorem. Signate vos. Fides quae capitur auditu, corde creditur, ore promittitur ad salutem, in secreto mentis est collocanda: et ipsis est nostri pectoris committenda vitalibus, n ne dum chartis, et atramento describitur incaute, non reservetur credulis ad vitam, sed prodatur perfidis ad ruinam. In te, homo, custodire debes, quod tibi extra te positum poterit deperire.

nescio qua calamitate oppressos, inter quos unus certe ex aulae primatibus audientium numerum augebat.

a Acerbo, intempestivo.

b Ex Latino et ms. Vallicellano; alias, et fractis.

c Nonne exacto nono mense homo nascitur? Vel de mense lunari loquitur, vel tempus nativitatis late suscipit.

d Id est extorsisse tempus, vivendo quasi per vim. MITA.

e Ita testatus est Ananias Sauli dicendo: *Dominus misit me Jesus, qui apparuit tibi in via quam veniebas.*

f I Corinth. xv, 8: *Novissime autem omnium tamquam abortivo visus est mihi.* Quidquid extra tempus nascitur abortivum dicitur. Aliam porro ab ea quam affert Chrysologus hujus cognomen rationem vide apud D. Thomam Oper. tom. VI pag. 394 recent. edit. Venetæ.

g Abbas Pezronius existimat fontem aquae ex quo fuit baptizatus eunuchus, dum iret per viam, effluxisse prope vicum Betherou, vicesimo a Jerosolynis lapide, Ebronem versus.

h Cur non reginae? Vide Plinium lib. vi cap. 29, qui ex Strabone lib. xvii ait Candacis nomen commune fuisse regnantibus in Meroc. At revera eunuchus iste reginae Candacis in peninsula Meroc in Aethiopia regnanti erat in famulatu. Sancti hujus eunuchi

memoriam recolunt Graeci die 27 Augusti. *Canisius* tom. I pag. 850.

i Putat Mita baptizandos hos tristes fuisse, quia illos ritae antea in peccatis poenitebat. Rectius Tillemontio sedit opinio, aliquo infortunio vel calamitate argeri.

j Tangit fortasse arcani disciplinam, qua jubente catechumenis non adhuc competentibus sacratiora mysteria religionis aperire nefas erat. Res satis superque nota.

k Mos erat catechistis primo catechumenos edocere, qui stato die circa ea quae didicerant episcopo interroganti respondebant. Augustinus lib. 1 de Fid. et Oper. cap. 2: *Baptizandis symbolum tradimus, reddendumque reposcimus.*

l Primum catechumenis nuda informatio et instructio facta, et in ea nuda tandem symboli ac orationis Dominicae recitatio imposita. Vide Calvorum, tom. I pag. 314; Pamelium ad Tertullianum de Baptismo n. 2; Augustinum loc. cit. cap. 6.

m Obscurus penitus in editionibus locus, ex emendatione Mita clarescit.

n Symbolum fidei ore et verbis docebatur; nunquam libris et litteris excipiebatur. Vide notas serm. sequentis.

SERMO LVII.

In symbolum apostolorum.

Beatus Isaias, ^a evangelista non minus quam Propbeta, immunda labia se habere et in medio populi habentis labia immunda se habitare deplorat, dicens : *O miser ego, quoniam compunctus sum, quia cum sim homo, et immunda labia habeam, in medio quoque populi habentis labia immunda ego habitem, regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis (Isai. vi)*. Super humano percellitur hic dolore, quia quod de Deo sentit et videt, loqui non valet, annuntiare non potest, non potest consistere. Quantum caro angusta est, animo suo areta sunt labia tantum, lingua tantum brevis est suae mentis interpres. In carne ignis anhelat inclusus, vaporat venas, inflammat viscera, exaestuat in medullis, totaque hominis interna semper incendit, quia quod mentis contemplatur affectu, ore depromere, effundere labiis, lingua distinguere, et in totum non sufficit evaporare sermonem. Hinc est quod Isaias, ubi vidit regem caeli, hoc est Christum, ipsumque esse Dominum Sabaoth, clara visione conspexit, sua sui que populi labia immunda deflevit; quia sicut illustrat corda, purgat ora, labia emundat Christi confessa divinitas, ita Christi polluit negata majestas. Sed quid iste profecerit prophetae gemitus audiamus. *Et missus est; inquit, ad me unus de seraphim, qui in manu habebat carbonem, quem forcipe tulerat de altari, et tetigit os meum, dicens : Ecce hoc tetigit labia tua, et abstulit iniquitates, et peccata circum-purgavit*. Non est hujus temporis dicere cur unus mittitur, et quis sit iste qui mittitur, et quantus est qui carbonem superni ignis sic manu gestat intrepidus, immo sic suo ^b temperat attactu, ut prophetae purget labia, non perurat; sed nunc nos etiam toto cordis compungamur affectu, nosque in hac miseria carnis miseros esse fateamur, immunda quoque labia nos habere peccatis gemitibus defleamus, ut unus iste de seraphim legis gratiae forcipe, acceptum de superno altari nobis ignitum fidei deserat sacramentum, tali que moderamine nostrorum tangat ora labiorum, ut iniquitates auferat, peccata depurget, et ora nostra sic in flammam plenae confessionis accendat, ut sit illa salutis adustio, non doloris. Petamus etiam, ut ad corda usque nostra perveniat calor iste carbonis, ut de tanta suavitate mystericum, non solum labiis gu-

Astum, sed ipsis totam satietatem sensibus et mente capiamus; et sicut Isaias post emundationem labiorum ineffabilem partum Virginis est locutus, dicens : *Ecce Virgo in utero accipiet, et pariet filium (Isai. vii)*, sic nos passionis sacramentum et resurrectionis referamus gloriam : *Credo in Deum Patrem omnipotentem*. In Deum vos hodie merito confitemini credidisse, quando deos deasque sexa dispares, numero confusos, turba populares, viles genere, fama turpes, impietate maximos, primos scelere, crimine singulares, ipsis etiam sepulcrorum suorum ^d vultibus accusatos, ketamini vos fugisse; quia miseria, doloris et infelicitatis est tantos et tales habuisse servulos, quantos vos et quales dominos haecenus pertulistis. Sed ad unum vivum, verum, solum, sed non solitari-um Deum vos pervenisse gaudete, dicendo : *Credo in Deum Patrem*. Jam consteatur Filium, qui nominat Patrem : quia qui vocari Pater, Pater dici voluit, habere se Filium clementer ostendit, quem non accepit ex tempore, non genuit in tempore, non suscepit ad tempus. Divinitas nec initium capit, nec recipit finem, nec admittit posterum, quae non agnoscit occasum. Deus Filium non doloribus parturit, sed virtutibus esse manifestat; nec praeter se facit quod ex se est, sed generat; dumque in se est, aperit et revelat. De Patre processit Filius, non recessit; nec successurus patri prodivit ex Patre, sed prodivit mansurus semper in Patre. Audi Joannem dicentem : *Hoc erat in principio (Joan. i)*. Et alibi : *Quod fuit ab initio (I Joan. i)*. Quod erat utique non accessit; quod fuit, apparet utique non coepisse. *Ego sum, inquit, primus, et ego novissimus (Isa. xlv)*. Qui primus est, non est iste post alterum; qui novissimus, post se alterum non relinquit; sed ista cum dicit, non excludit Patrem, sed in se et Patre universa concludit. Sed ^e ad ea, quae sequuntur accedamus : *Et in Christum Jesum Filium ejus unicum Dominum nostrum*. Sicut reges triumphorum suorum ^f titulis nuncupantur, et subjectarum gentium nominibus conqui-runt numerosissima cognomenta; ita Christus honorum suorum titulis nuncupatur : a chrismate enim vocatus est Christus, qui divinitatis unguentum aridis jam mortallium membris plus medicator infudit; et ut a chrismate Christus, sic Jesus vocatus est a salute, qui ob hoc nos divino infudit unguento, ut

^a Et potissima ratio est quia suae prophetiae obiectum est Babyloniae captivitas, ab hujusmodi captivitate reditus, et futuri Messiae regnum. Unde hoc eodem evangelista nomine eum vocant Augustinus lib. xvii de Civit. cap. 29; Hieronymus epist. 17, et in praefat. Isaiae; Theodoretus item in praefatione; et alii.

^b Latinius emendat : *templa, attactu*.

^c De hoc symbolo, quod apostolicum apud nos audit, plura plura commenti sunt. Vide Vossium, praecipue in dissertatione de tribus Symbolis. Quidquid alii deblaterent, antiquissimum esse patet, et jam dudum ab aetate Rufini, tamquam ab apostolis traditum, habebatur; et eo quoque aetate, scilicet anno 390, eandem quam nunc habet adeptus erat perfectionem. Confer Rufin. in expos. Symboli inter Opera Cypriani; Ambrosium in Symb. Apost.; Augustinum de Fide

ac Symb. ad Gatech., et in Enchirid.; Leonem PP. serm. de Pass. Dom. Quin jam pridem ante Rufinum, anno scilicet 198, ipsius antiquitatis vadem exhibet Tertullianum Calvorius tom. I pag. 505 § 3.

^d In sepulcrorum gentilium facie, vel in antica eorum parte, non raro deorum dearumque crimina et fabularum scelera insculpta conspiciuntur. Testatur quae supersunt sarcophaga. Vel potius a *sepulcrorum vultibus*, ab aspectu suorum sepulcrorum, quibus fuisse homines evincitur. *Euhemerus*, inquit Minucius in Octavio pag. 189, *eorum, divorum, patrias et sepulcra dinumerat*. Vide quam Minucio similia de Euhemero doceat Augustinus lib. I de Consens. Evang. cap. 23 fol. 271.

^e Ex ms. Cassana. Editi, *ad ea quae ante sunt*.

^f Occurrunt passim in numismatibus et lapidibus : *Africanus, Germanicus, Parthicus, Dacicus, etc.*

ægris certam salutem, perditis perpetuam redderet sanitatem. *Et in Christum Jesum Filium ejus unicum.* Quia etsi sunt multi filii per gratiam, iste unus et singularis est per naturam. *Dominum nostrum.* Qui nos de tantorum, tam crudelium, tam turpium liberatos servitio dominorum, ut non ad conditionem pristinam vindicet, sed ut ad perpetuam libertatem manumittat, inquit. *Qui natus est de Spiritu sancto.* Ita et taliter tibi nascitur Christus, donec tibi homo nascendi ordinem mutet, ut sit tibi novus ortus in vita, cui vetustus semper in morte manebat occasus. *Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine.* Ubi spiritus generat, virgo parturit, totum divinum geritur, nil humanum; nec ullus infirmitati locus est, ubi virtus est sociata virtuti. ^a Soporatus est Adam, ut de viro virgo sumeretur (*Gen. 11*); nunc ^b stupuit Virgo, ut vir repararetur ex Virgine (*Luc. 1*). Quid sibi de tanto, de tali partu natura poterit vindicare, ubi dum videt novari ordinem suum, tota sua conspicit jura mutari, venisse in suam sobolem suum sentit et miratur auctorem? Videatur hoc perfidis vile, magnum est credentibus sacramentum. *Qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus.* Audis iudicis nomen, ut ^c tempus etiam passionis agnoscas; audis crucifixum, ut nobis salutem perditam per quod perierat ^d reparatam esse agnoscas, et ibi videas pendere creditum vitam, ubi ^e mors pependerit perfidorum. Audis sepultum, ^f ne mors putetur illusa. Hoc est divinæ virtutis insigne, cum mors morte moritur, auctor mortis proprio mucrone truncatur, prædo capitur sua præda, infernus vita dirumpitur deglutita. *Tertia die resurrexit a mortuis.* Tres dies sepulturæ suæ tribus impendit Christus habitationibus profuturus, inferis, terræ, cælo; instauraturus quæ in cælo sunt, et quæ sunt reparaturus in terra, et quæ apud inferos redempturus, simul ut Trinitatis gratiam tridui sacramento datam panderet hominibus ad salutem. *Ascendit in cælos.* Ascendit, non ut se referret in cælum, qui semper mansit in cælo, sed ut te perferret, quem taliter vinctum absolvit et subtrahit inferno. Intellige unde, ubi, homo, per Deum sis levatus, ut esses in cælestibus stabilis, qui eras lubricus, ac ^g semper nutabundus in terra. *Sedet ad dex-*

teram Patris. Sed^h suis Pater nil habet a sinistris. Confessio nostra non divini consessus loca, sed virtutis assignat indicia: Deus loca nescit, Divinitas recipit nil sinistrum. *Inde venturus est judicare vivos et mortuos.* Esto vivos, mortuos quemadmodum poterit judicare? Sed illi vivunt, qui nobis mortui computantur. Ergo resurrecturos eos confitemini ad iudicium, quos infidelitas ⁱ existimat deperiisse; ut qui mortui fuerint, et qui reperientur vivi, pariter suorum reddant actuum vitæque rationem. *Credo in Spiritum sanctum.* Postquam susceptæ carnis confessus es sacramentum, oportet te deitatem spiritus confiteri, ut Trinitatis unitas æqua, Patris, Filii, sancti Spiritus per omnia, et in omnibus, virtutis integram fidei in nostra confessione custodiat et teneat veritatem. *Sanctam Ecclesiam catholicam.* Quia neque a capite membra, neque sponsa separatur a sponso: sed tum tali conjunctione spiritus sit unus, sit omnia, et in omnibus Deus. Ergo ipse in Deum credit, qui in Deum sanctam Ecclesiam confitetur. *Et remissionem peccatorum.* Ipsi sibi donat veniam, qui sibi peccata per Christum remitti posse confidit. *Carnis resurrectionem.* Bene credis, si te per Deum credis resurgere ex morte posse, cui resurgunt semper elementa: sic tempus ex tempore, sic ex nocte dies, sic de sepultura sua semina. Nec tu perire poteris, cum illa reviviscant: nec difficile est Deo facere de te sene quod tu facis semper ipse de semine. *Vitam æternam.* Hæc fides, hoc sacramentum non est, ^j committendum chartis, non scribendum litteris, quia chartæ et litteræ magis cauta quam gratiam proloquantur; ubi vero Dei gratia, donatio divina consistit, ad pactum fides, altitudo cordis sufficit ad secretum: ut hoc salutis symbolum, hoc vitæ pactam, divinus arbiter noverit, testis falsus ignoret. Signate vos. Ipse autem Dominus Deus noster sensus vestros, corda vestra custodiat; et in his quæ præcepit vobis, ipse vobis fautor assistat.

SERMO LVIII.

In idem.

Qui fidem quærit, ^k rationem non quærit; qui divina postulat, ^l seponit humana; qui Deo genitore nascitur, transcendit naturam, et tempori nil debet,

^a Exstasi quadam et mentis alienatione, inquit LXX; vel profundissimo somno cum capitis gravedine, legit Symmachus.

^b Virgo quasi stupore soporata putatur, ut soporatus est Adam. MITA. Crediderim respexisse ad illud evangelistæ: *Turbata est, et cogitabat, qualis esset ista salutatio.*

^c Augustinus de Fide, et Symb. cap. 11 tom. VI Oper. pag. 115 edit. Ant.: *Addendum erat Iudicis nomen, propter temporum cognitionem.*

^d Augustinus, serm. 77 de Tempore: Hoc enim agit Salvator, ut eisdem vestigiis quibus admissa fuerant delicta purgarentur. Et ipse Chrysologus, serm. 77: Eisdem lineis quibus perierat salus humana reparatur. MITA.

^e Adam scilicet et Evæ, ut putat Mita. Judæorum fortasse, sive gentilium. Sicut enim Christus vita fuit credentium, ita mors fuit infidelium.

^f Christus enim, secundum formam servi, quam susceperat, et ut homo vere mortuus est. Contra

Nestorium, qui solum hominem mortuum dicebat, vel contra Eutychen., de quo vide notas serm. 60.

^g Sic putat debere scribi Meursius pag. 178 cap. 30, licet temere mutare non audeat quod habent editi, *nutabundus.*

^h Negantes animarum immortalitatem. MITA.
ⁱ Augustinus, de Symb. ad Catechumenos: *Symbolum nemo scribit, ut legi possit, sed recensendum, ne forte deleat oblivio quod tradidit diligentia. Sit vobis codex vestra memoria.* Observat. Calvorius, tom. I lib. II sect. 4 cap. 2 pag. 312, Ienæ 1705, in Ecclesiastica Veterum Disciplina vocalem institutionem *catechismum* appellari; ita ut *κατηχίω* sive *κατηχίζω*, idem notet quod *ἀπὸ στόματος διδάσκω*, ore ac viva voce doceo. *Κατηχίω* enim idem est ac *ἵκνω*, resonare.

^j Non ideo quod quæ fides docet contra rationem sint, sed quod supra captum nostræ mentis sint constituta.

^k Ex ms. Cæsensæ et Vatic.

qui temporis meretur auctorem. Ecce pia ^a fidei germina videamus ante nasci vos velle quam concipi, ante percipere coeli regnum quam ventris angustias sustinere; sic tendere ad patris gaudia, ut matris transeat languores; nec putatis abortivum, quod maturum creditis esse per Christum. Sic Paulus apostolus per fidem maturus nascitur, qui se abortivum clamat esse per tempus (I Cor. xv). Accipite ergo fidem sola fide; nec quærat is aperiri vobis ipsius fidei rationem, quam vos ne requireretis intra fidem vestra festinatione clausistis. Ad fidem vos, Filii, hodie fides vestri auctoris invitat, qui promissionis suæ ante fidem implet quam fidem vestræ percipiat sponsonis; et hoc restituit rebus humanis, ut olim verbo promiserat per prophetam. *Dilata, inquit, os tuum et adimplebo illud (Psalm. LXXX).* Hoc est, tu dilata in confessione, et ego illud ipsius confessionis replebo sacramento, et mystico sermone ditabo, et replebo illud toto eloquio cælestis arcani. Et revera, Filii, quidquid audientis, quidquid respondentis obedientia proficitur, hoc donantis et docentis Dei redundat ad gratiam. Accepturi ergo symbolum, hoc est, pactum vitæ, salutis placitum, et inter vos et Deum fidei insolubile vinculum pectora parate, ^b non chartam; sensum acuite, non calamum; et audita non atramento, sed spiritu ministrante describe: quia committi non potest caducis et corruptibilibus instrumentis æternum et cæleste secretum, sed in ipsa arca animæ, in ipsa bibliotheca interni spiritus est locandum; ne profanus arbiter, ne improbus quod dilaceret discussor inveniat, et fiat ad contemptentis et ignorantis ruinam, quod confitentis et credentis donatum est ad salutem. Sed dicenti tibi prophætæ: *Dilata os tuum et adimplebo illud (Psalm. LXXX),* tu respondere possis: *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi (Psalm. cxviii).* *Credo in Deum Patrem omnipotentem.* Qui confessus est Patrem, confitetur et Filium, quia sine Filio Pater dici non potest; et quia Deo augeri, Deo addi nil potest. Semper fuit Filius, quia fuit semper et Pater; nescit inchoari Filius, quia deficere Pater nescit; nec crescit Genitus, ubi Genitor non senescit: æterna et cœterna Patris et Filii substantia non gradibus humanis, sed divinis est æstimanda virtutibus. *In Christum Jesum Filium ejus unicum, Dominum nostrum.* Christum unctum accipe non communi oleo, sed sancto, ^d quo natus est Spiritu. *Qui natus est de Spiritu sancto.* Tali nativitate consecrata est in Deo humanitas, non tali digeneratione minorata est ^c in homine deitas. *Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine.* Virginitas Deum credit, quia non nisi per Deum ipsa virgo esse potuit et mater. *Qui sub Pontio Pilato crucifixus est, et sepultus.* Judicem indicat ut tempus designet; crucifixum memorat, ut passionis conferat qualita-

tem: et inde fides argumentum divinæ virtutis et veræ resurrectionis colligat, unde impietas materiam contumeliæ et occasionem præsumpsit erroris. Crucifixus in cruce, in edito coram omnibus inimicis, et tota crudelitate spectantibus, et tota acerbitate observantibus, mortem suscepit. Sepulturam patitur, ne mortem non adisse ut vinceret, sed simulasse ut eluderet, ab impiis jactaretur. *Sepultus, tertia die resurrexit.* Et si in passione nostræ se carnis veram probavit habuisse substantiam, per trium dierum figuram totam Trinitatis resurgit in gloriam. *Ascendit in cælos.* Ascendit nos perferens, non se referens, qui numquam recessit e cælo. *Sedet ad dexteram Patris.* Ordo ibi divinus est, non humanus; sic a dextris sedet Filius, ut Pater non sedeat a sinistris: unica et singularis est divina sessio, ubi superna virtus recipit nil sinistrum. *Inde venturus est judicare vivos et mortuos.* Desinant homines, desinant hæretici judicare judicem suum; sperent veniam, ne incurrant de tali præsumptione sententiam. *Credo in Spiritum sanctum.* Nunc perfecta est tua in Trinitate confessio, quando Spiritum sanctum unius cum Patre et Filio substantiæ fidei voce confessus es. *Et sanctam Ecclesiam.* Quia sic conjuncta Christo est, ut totam divinitatis transferatur in gloriam. *Remissionem peccatorum.* Acquire tibi tua fide veniam: quia satis sibi inimicus est, qui hoc sibi dari non credit, quod tota benignitate largissimus promittit indultor. *Carnis resurrectionem.* Crede carnis resurrectionem: quia qui hoc non credit, fidem non habet in prædictis, dicente Apostolo: *Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit (I Cor. xv).* Quos judicabit quibus regnabit Deus, si vitæ, si iudicio resurrectio non reddiderit quos sæculo mors ademit? *Vitam æternam.* Manifestum est, quia vita æterna ipsa morte moriente succedit.

SERMO LIX.

In idem.

Audistis vocem Patris, vocem vocantis audistis: Venite, filii, venite, venite, quia venit tempus fidei, credulitatis dies, confessionis hora. Venite, petitores fidei, afferte sincerum pectus, cor mundum, puram vocem, ut quod per nos sermo salutaris insinuat, vos sancto capiatis auditu. Fides ex auditu, auditus ex verbo constat. Placitum fidei, pactum gratiæ, salutis symbolum tota simplicitate sensus audite, quatenus illud confessionis tempore et audire possitis et reddere: quia istud reddere est habere; divinum munus qui reddiderit, non amittit. Daturus legem Deus, jussit ut populi lavarent vestes, lavarent corpora sua, totosque se ab omni carnis contagione mundarent, quia appropinquare Deo homo non potest facie corporali, mundano squalore pollutus. Lex illa, quæ gratiæ umbram tenuit et figuram, ^d purificationem inerito

^a Alloquitur eos qui mox sacro fonte erunt tingendi, quos fidei semina vocaverat Tertullianus.

^b Alii notant ultimam superioris sermonis; et adde Christianum Lupum, tom. I Oper. pag. 6, ubi laudat hæc eadem verba Chrysologi.

^c Leo M. serm. 1 de Nativ.: *Nec inferiorem consumeret glorificatio, nec superiorem minueret assumptio.*

^d Notum est quam fuerint familiares Hebræis abluiones et purificationes. Unde ingredientibus tem-

quærit tantam, tantam merito exigit puritatem. Auditoris Divinitatis sacramentum totum, quanta mentis, quanta corporis opus est puritate? Mundemus ergo corda, purificemus corpora, aperiamus oculos, reseremus sensum, animæ januas patefaciamus totas, ut symbolum quod est fidei pactum, audire, capere, tenere, et in ipso cordis nostri secreto semper servare possimus. *Credo in Deum Patrem omnipotentem.* Credimus in Deum, si negamus deos, si renuntiamus idolis, si diabolum et ejus angelos abnegamus. *Audi, inquit, Israel, Dominus Deus tuus unus est (Deut. vi; Marc. xii).* Et iterum: *Non erunt tibi dii alii absque me (Exod. xx).* Habebit ergo Deum verum, unum Deum, qui Deum alterum non habebit. Credimus in Deum, et eundem confitemur Patrem, ut eundem semper habuisse Filium nos credamus: habuisse autem Filium, non conceptum, non inchoatum, non separatum partu, non auctum tempore, non minoratum gradu, non ætatibus immutatum, sed intra æternum Genitorem germen permanens in æternum. *Ego, inquit, in Patre et Pater in me est (Joan. xiv).* Audivimus Patrem, credamus Filium virtute divina, ordine non humano, arcano Dei, non ratione mundana, non lege sæculi, sed potentia superna. Quod scire licet, discutere non licet; credere convenit, non convenit perscrutari: nam ob hoc omnipotentem Deum diximus, ut Deo impossibile nil putemus. *Et in Jesum Christum Filium ejus unicum, Dominum nostrum.* Ab unctioe Christus, Jesus vocatus est a salute: quia et unctio, quæ per reges, prophetas et sacerdotes olium^a cucurrerat in figuram, ^b in hunc regem regum, sacerdotem sacerdotum, prophetarum prophetam, tota se plenitudine Spiritus divinitatis effudit; ut regnum et sacerdotium, quod per alios præmiserat temporaliter, in auctorem ipsum refunderet et redderet sempiternum. Et Jesus quidem, id est, salvator, recte dicitur salus, quia et dedit rebus esse, et ^c idem pereuntibus dat salutem. *Filium ejus unicum.* In se est unicus Filius, qui quod aliis per suam gratiam donat, ipse sibi unicam possidet ^d per naturam. *Dominum nostrum.* Sicut supra diximus, Dominus Deus: Deus

plum præsto erat mare aneum: ubi se quisque lavaret. Hujusmodi morem, fuisse etiam gentilibus (id scilicet curante diabolo, ut quæ ad Dei cultum ordinata fuerant, ad idola referrentur) testis est Herodotus lib. 1, inter Donaria Delphos a Cræso missa duo vasa recensens, quibus se abluerent ingressuri. Et libro iv de vase loquitur, quod *χαλκίον* appellat sexcentarum amphorarum capaci, quod ex aculeis sagittarum factum indigenæ memorabant.

^a Vide Augustinum, de Cons. Evangel. cap. 1; Epiphanium, hæres. 19, apud Baronium an. 57 n. 50, tom I pag. 428 edit. Lucen.

^b Hæc omnia Christo per prophetas fuerunt enuntiata Luce 1: *Regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis.* Matth. xxviii: *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra.* Psalm. ci: *Tu es sacerdos in æternum.* Deuteron. xviii, 15: *Prophetam de gente tua, et de fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus, ipsum audies.* Joan. vi, 15: *Hic est propheta, qui venturus est in mundum.*

^c Ms. Cæsen., ipse.

^d Contra Photinum, effluentem Christum Dei Fi-

A unus constat in Christo: quia quidquid est, et deitate et humanitate Deus unus est. Desiit in Christo^a substantiarum diversitas, ubi caro cœpit esse quod spiritus, quod Homo Deus, quod nostri corporis et deitatis una majestas. *Qui natus est de Spiritu sancto, ex Maria Virgine.* Quid terrenum nascitur, ubi auctore spiritu virgo vocatur in partu? quis non divinam credat, quando quæ peperit nil sensit humanam? Deum mulier virgineo portabat in templo: hinc est, quod et acquisivit honorem matris, virginitatis gloriam non amisit. *Qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus.* Nomen judicis dicimus, ut passionis tempus, ut rei gestæ veritas sic pateat. *Crucifixus est.* Ut quia per lignum mors venerat, rediret vita per lignum. *Et sepultus.* Ut officia tota mortis impleret, ut mors morte inoreretur, ut ex illius semine corporis, omnis humanorum corporum ratio vitalem surgeret et levaretur in messem. *Tertia die resurrexit a mortuis.* Ut tribus in diebus Trinitatis beneficium panderetur, ut per triduanum tempus humana trium temporum generatio salvaretur, id est, ante legem, in lege et in gratia. *Ascendit in cælos.* Non ut petens, sed ut repetens cælos. *Nemo ascendit in cælam, inquit, nisi qui de cælo descendit (Joan. iii).* *Sedet ad dexteram Patris.* Sed Patrem non habet ad sinistram. Divinitatis consessus recipit nil sinistrum. *Sedet ad dexteram Patris,* ut patris deitate una. *Sedet ad dexteram,* ne sit minor gradu, posterior ordine, sed Patri divinitate una, æqua potestate conregnet: *Ego, inquit, et Pater unum sumus (Joan. x).* *Inde venturus est judicare vivos et mortuos.* Si credimus venturum judicem, innocentes judici nos præparemus: judicem negat esse, qui advenire non credit: judicandum se satis iste diffidit, qui male vivit. Judicat vivos, judicat et mortuos, quos utique judicaturus exsuscitat. *Credo in Spiritum sanctum.* Hucusque Dominicæ nativitatis, passionis, resurrectionis, ascensionis, adventus mysterium confitentis, ad confessionem sancti Spiritus jam venimus: ut sicut in Patrem, et Filium, in sanctum Spiritum sic credatur, ut unam in Trinitate deitatem, virtutem, gloriam prædicemus. *Et sanctam*

lium esse per adoptionem, non per naturam.

^a Mita legit *subsistentiarum diversitas*, et addit: Non autem legendum substantiarum diversitas, ut in impressis; ni volumus contortius substantiam interpretari. Desiit ergo in Christo substantiarum diversitas, quia humanitas in eo non habet propriam subsistentiam, sed formaliter per subsistentiam Verbi subsistit. Impressa lectio, quæ dicit substantiarum est contra symbolum Athanasii, dicentis: *Deus est ex substantia Patris ante sæcula genitus, et homo est ex substantia matris in sæculo natus.* Ideo scriptorum vitio corruptus textus videtur; et immo pro *ly substantiam, subsistentiam* restituvimus, quia ubi error S. ripturæ verosimiliter conicitur, cessat Bellarmini Doctrina lib. iii de Christo cap. 15 dicens: *Patres non semper locutos juxta exactam dialecticorum regulam; sed abstracta pro concretis, et concreta pro abstractis aliquando usurpasse.* MITA. Vere autem hic Chrysologus contra Nestorium agens, rem ultra quam par est urget: et procul dubio hæresis Eutychetis tunc ei ignota erat; secus enim cautius se gessisset, ut in serm. cxliiv, ubi videtur hujusmodi hæresis præ oculis habuisse.

Ecclesiam. Credimus et Ecclesiam, quam Christi receptam, confirmatam credimus, et confidemur in gloriam. Remissionem peccatorum. In novum hominem nasciturus, antiqui reatus, peccati veteris quid habebit? qui præterita sibi remissa non credit debita, dubitat percipere se futura. *Carnis resurrectionem.* Crede, homo, de morte resurgere te posse, quia antequam viveres nil fuisti: aut quare dubitas quod resurgas, cum tibi totum quod in rebus est quotidie sic resurgat? ^a Sol occidit, et resurgit: dies sepelitur et redit: menses, anni, tempora, fructus, semina, cum transeunt ipsa moriuntur, cum redeunt sua ipsa morte reviviscunt, et ut resur-recturum te jugi et vernaculo instruaris exemplo, quoties dormis et vigilas, toties moreris et resurgis. *Vitam æternam. Amen.* Necesse est ut qui resurgit vivat in æternam, quia si in æternum non viveret, non vix resurgeret, sed morti. Signate vos. Hoc spei pactum, hoc salutis placitum, hoc vite symbolum, hæc fidei cautionem mens teneat, conservet memoria, ne divinitatis pretiosum munus ^b depretiet charta vilis, ne mysterium lucis atrum tenebret aramentum, ne secretum Dei habeat indignus et profanus auditor. Si mihi silentium semper vestra charitassic præberet, ad omnes tractatus mei sermonis vester perveniret auditus: sed Deus noster et mihi fiduciam dicendi, et vobis audiendi desiderium donare dignetur.

SERMO LX.

In idem.

Si Cananitis mulier clamore subito, repentina ^c fide, juvante Christo, et quod petebat accepit, et quod negabatur extorsit (*Matth. xv*); si Æthiops spaci arcantum vitalis lavacri præteriens invenit in via, rapuit in transitu (*Act. viii*); si Coraelius centurio antequam intraret baptisma, pervenit ^e ad Christum (*Act. x*); si latro in ipso momento mortis paradisu invasit (*Luc. xxiii*), et vitam vobis, in articulo temporis quam queritis, quis negabit? Ex fide ergo accipite fidem, et ut fidei mysterium scire possitis, accessu temporis laborate. Moyses laturus legem cælum vocat et terram: sacerdos quid invocabit gratiam prolaturus? Ille dixit: *Attende ad cælum, et loquer, et audiat terra verba ex ore meo* (*Deut. xxxii*, etc.); ego dicam, Attende, Deus, loquar; et audiat homo verba ex ore meo. Ille dixit: *Expectetur sicut pluvia eloquium meum, et descendant sicut ros verba mea*; ^d Ego dicam, Veniat sicut ros spiritus tuus, et inundet sicut flumen gratia tua, fiatque nunc cœlestis Verbi

unda saliens in vitam æternam. Ille dixit: *Quia nomen Domini invocavit, date magnificentiam Deo nostro*; ego dicam, Quia fidem invocavi, date credulitatem Deo vestro. Et quia navigia corporum nostrorum Quadragesimæ sunt ^d curata jejuniis, necesse est ut placitum fidei, symbolum cœlestis commercii jam dicamus, quatenus sub certa spe per tota mundi æquora, per infidos sæculi fluctus lucra mansura sæculis conquiramus. Accipite ergo fidem, expectate rem: quia cui fides non præcedit in semine, res ei non sequitur in fructu. Signate vos. Sermo creat auditum, auditus concipit fidem, credulitatem parturit fides, confessionem credulitas nutrit, confessio perpetuam dat salutem. Hinc est quod meo, vestroque ore occurrit; sic sibi fides, credulitas sic amplectitur se; salus se confessionis osculo sic salutatur. *Credo in Deum Patrem omnipotentem.* Hæc vox totum Trinitatis fatetur et aperit sacramentum. Deum dicit, non deos, quia unum Deum in Trinitate credit Christiana fides: scit Patrem, scit Filium, scit Spiritum sanctum, deos noscit. Divinitas in personis trina est, sed una est in Trinitate divinitas: personis Trinitas distincta est, non est divisa substantiis: Deus unus est, sed trinitate; Deus solus est, sed non solitarius; divinitas nec trinitate dividitur, nec confunditur unitate: hæc sentit fides cum dicit, *Credo in Deum.* Mox addidit, *Patrem.* Qui credit Patrem esse, Filium constat; qui credit Patrem et Filium, sciat non sentiat, gradus non cogitet, non tempora suspicetur, non conceptum querat, nesciat partum: qui Deum credit, divina confessus est, non humana.

^e Sed dicit hæreticus: Quomodo Pater, si non præcedit? quomodo Filius, si non sequitur? quomodo non dat initium, qui generat? quomodo quod generatur, principium a generante non sumit? Hoc ratio docet, hoc natura probat. Erras, hæretice, hoc habet humana ratio, non habet hoc divina; hoc accipit natura mundi, deitatis non recipit hoc natura; fragilitas humana concipitur, et concipit, parturitur et parturit, generatur et generat, accipit initium et dat finem, mortem suscipit et refundit, et reservat in sobole quidquid suæ conditionis est et naturæ. Deus vero Pater non genuit in tempore, quia tempus ignorat; non dedit initium, qui initium nescit; non transfudit finem, ^f qui non habet finem: sed sic genuit ex se Filium, ut totum quod in se erat esset et maneret in Filio. Honor geniti generantis honor est, perfectio geniti generantis forma est, minoratio geniti revelat ad generantis injuriam. Sed hæc audiens, hæretice, non dicas, Quomodo ista sint? dixisti Deum,

^a Hæc similitudine ad astruendam resurrectionis fidem passim utantur Patres: Tertull. Apolog. cap. 48; Theodoret. orat. 9 de Provid.: Prudentius, lib. II contra Symmachum; Ambrosius, Hexam. lib. III cap. 8; Athenagorus, Apol. pag. 49, alique plures.

^b Pretio minuat. Hæc loquendi formula obviam sit in lectione SS. PP. Unde apud Passivum carm. xrv, depretiatus:

Namque ubi corporeæ caritur gloria pompee,
Viliscit pretio depretiatus homo.

Vide notam primam sequentis homilie.

^c Restitutus locus ex ms. Casenæ. Editi, *ad spiritum.*

^d Fulcitur iis opinio credentium tribus Quadragesimæ dominicis symbolum fidei catechumenos edoceri.

^e Cœm Ravennæ multi Gothorum et aliarum nationum imperatorem Valentinianum comitarentur, et una secum ariana labe laborarent, id potissimum curabat Chrysologus, ut populum sibi creditum ab huiusmodi venenæ immunem servaret. Vide serm. 98 et 114.

^f Alias mss. Casenæ et Vatic., *quia nec finem habet, nec initium.*

credidisti Patrem, omnipotentem confessus es; si dubitas, mentitus es; credo si dicis, quomodo non credis, si discitis? si putas impossibile, omnipotentiam quam confessus es sustulisti; sed nos qui Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum unius majestatis et gloriæ confitemur, fidem Dominici corporis jam loquamur. *Et in Jesum Christum Filium ejus unicum Dominum nostrum.* Postquam Dei Filius sicut pluvia in velus toto divinitatis unguento nostram se fudit in carnem, ab unguento nuncupatus est Christus: et hujus nominis exstitit solus auctor, qui sic Deo superfusus est, et infusus, ut homo Deusque esset unus Deus. Hoc ergo unguenti nomen effudit in nos, qui a Christo dicimur Christiani; et impletum est illud quod cantatur in Canticis Canticorum. *Unguentum effusum est nomen tuum (Cant. II).* *Et in Christum Jesum Filium ejus.* Illud sacramenti nomen est, hoc triumphi: nam sicut a Deo unctus nomen sortitur ex unguine, ita cum salutem perditam mundo reddidit, a salvando nomen salvatoris assumit. Sæpe jam diximus, quod Jesus Hæbraica lingua dicitur, Salvator dicitur hoc Latina. *Et in Christum Jesum Filium ejus.* Cujus? utique Dei Patris; cum dicis ergo in Jesum Filium ejus, confiteris Jesum qui natus est de Maria Dei esse Filium. Cave ergo ne amplius sentias in Christo quod homo fuit, sed semper quod Deus sit confiteri, Apostolo sic dicente: *Et si novimus Christum secundum carnem, sed jam non novimus (II Cor. III).* *Unicum Dominum nostrum.* Hoc convenit ad utrumque, quia et unicus Patris est, et unicus Dominus noster est: alii filii, alii domini esse per gratiam perceperunt; solus Christus esse filius, esse Dominus habet et possidet per naturam. *Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine (Matth. I).* Si juxta evangelistam (*Joan. IV*) quod in ea natum est de Spiritu sancto est, quia Deus spiritus est, hæreticus jam Deum natum virginea conflatur ex carne; neque amplius cœleste mysterium, virginitatis partum, trahat ad conceptum mundi, ad terrenæ fragilitatis injuriam. *Qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus.* Nomen judicis audis ut tempus passionis agnoscas; audis crucifixum, ut ex mortis ignominia magnitudinem sentias charitatis; mortemque quæ per lignum venit, mortificatam scias esse per lignum; et credas majora tibi esse reddita per crucis arborem, quam perdidisse te per paradisi arborem suspirabas. Sepultum dicis, ut veram carnem Christi mortemque non perfunctoriam probet confessio sepulturæ, mortem suscepisse et vicisse, intrasse inferos et rediisse, venisse in jura tartari, et tartari jura solvisse, non est fra-

gilitas, sed potestas. Confiteris die tertia resurrexisse, ut intelligas resurrectionem Christi totius Trinitatis fuisse victoriam. Dicis *Ascendisse in caelos*, ut cœli Dominum credas, ut unde venerat rediisse fatcaris, quia superato diabolo, calcata morte, liberato mundo, super caelos triumphat Christus, qui victus putabatur in terris. *Clamas, Sedet ad dexteram Patris.* Ut quia Patris et Filii una est deitas, par potestas, in cœlesti consessu nulla sit sinistræ sessionis injuria. *Inde venturus est judicare vivos et mortuos.* Quia veniente Christo, resurgent mortui, sistentur vivi, ut pariter causas reddant de suorum ratione factorum. Et quia Dominici corporis jam diximus sacramentum, ad conflendum deitatem Spiritus perveniamus. *Credimus in Spiritum sanctum.* Quem Deum nobis inclamat vox divina, cum dicit: *Quia Deus spiritus est (Joan. IV).* *Credimus in sanctum Spiritum.* Quem propheta cooperatorum Patris et Filii decantat: *Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum (Psal. XXXII).* Totus Deus, totaque Dei virtus est, qui creator celestium probatur esse virtutum. *Credimus sanctam Ecclesiam.* Quam sic in se suscipit Christus, ut eam divinitatis suæ faceret esse consortem. *Credimus remissionem peccatorum.* Quia qui per Christum et Ecclesiam in novum hominem fuerit natus, veteris delicti nil habebit. *Credimus carnis resurrectionem.* Ut credamus passionis, mortis, resurrectionis Christi hanc fuisse causam, ut nos resurgeremus ex mortuis. Resurget caro, resurget, ut ipsi sumus, ut agnitio maneat personarum, ut et martyr de persecutoris pœna letitiam sumat, et persecutor sumat de martyris honore supplicium. *Credimus vitam æternam.* Quia post resurrectionem nec bonorum finis est, nec malorum. Signate vos. Fidem quam credimus et docemus, non atramento, sed spiritu, committamus pectori, non chartæ; d minus memoriæ, non libro, ne divinum munus violent res humanæ, ne cœleste secretum arbiter profanus assumat, ne quod est credentibus ad vitam, existat perfidis ad ruinam. Sol pipientibus oculis non lucem tribuit, sed tenebras; vinum vires vibrentium non reparat, sed enervat; sine medico vitæ poculum fit lethale, sic perfidis perniciosum est sine fide fidei sacramentum. Sicut dicit Apostolus, *Capiatur fides ex auditu, auditus autem capiatur ex verbo (Rom. X);* et vitæ placitum, pactum fidei, lex salutis non hæreat morituris, sed vivis sensibus affligatur.

° SERMO LXI

In idem.

Nisi me solaretur beati Pauli subita et inopinata

Leonis epist. 97 ad Leon. imp.; Theodor. lib. IV de Fab. Hæret., in fine. Hanc opinionem ex Lutheranis secutos fuisse Gasparem Swenckfeldum, et Andream Musculum ex Staphylo in lib. de Concord. Discipul. Lutheri advertit Bellarminus de Incarn. lib. III cap. 2 pag. 189 edit. Venetæ.

Per baptismi regenerationem omni deleri peccata, optime docet Augustinus tom. VII de peccat. Merit. et Remiss., contra Pelagium lib. II cap. 27, et contra duas Epist. Pelagii lib. I cap. 12. MIRA.

Ex quolibet sermone in symbolum colligitur san-

^a Vel Ebionitarum, vel potius, ut sui moris erat, Nestorianam hæresim tangit.

^b Jovinianistæ virginitatem Mariæ destruunt, dicentes eam pariendo violatam fuisse. Lib. de Hæres., qui inscribitur Augustino.

^c Eutychetis error fuit, Christi carnem non esse ejusdem nature cum nostra, neque Verbum veram assumpsisse carnem, sed quamdam aliam apparentem et phantasticam: ita Verbum potius se hominem passum et sepultum simulaverit, quam revera fuerit. Flavian. epist. 9 inter Epist. S. Leonis, et ejusdem

conversio (*Actor. ix*), vix crederem tam facile vos de terrena labe in caelestem posse gloriam commutari. Illum namque de persecutore mox apostolum praestitit repentina confessio, et Ecclesiae dedit insignem magistrum, quem furentem Christiani nominis invenerat vastatorem. Nec minus animat me ^a illius spadonis exemplum, quem fides ante rapuit ad gratiam, quam currus ^b ad Indiam domunque revocaret (*Actor. viii*). Accedit illud etiam latronis mirabile documentum, qui tunc rapuit paradisum, quando latrocinii sui poenas est appensus, ut solveret (*Luc. xxiii*). Unde nos, filiioli, quia sic tempus vestre regenerationis aptastis, ut neque vos possimus dicere quod necesse est, neque vos possitis quod oportet audire, fidem fidei committentes, tradimus breviter quod ^c latius commendare non possumus. Nam quem admodum exponentibus nobis potestis cognoscere symboli sacramentum, qui ipsum symbolum memoria capere vix valetis? Hoc monemus solum, ne quis committat litteris, quod est cordi mandaturus ut credat, Apostolo sic monente: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem (Rom. x)*. Audituri formam fidei, credulitatis normam, confessionis ordinem, parate simul corporis et cordis auditum. Sicut fons ore angusto manans magnis fluviorum laticibus ampliatur, sic fides symboli breviato sermone credulitatis latissimos dat meatus. Et sicut radix alte fixa in excelsum germen se protendit, fides sic radicata pectoris in profundo in excelsum credulitatis cacumen attolliitur. Ergo de cordibus vestris expurgate perfidiae caenum, ut pura per vos fidei fluenta percurrant; incredulitatis fruteta in vobis radicitus amputate, ut excrescant ad alta credulitatis vestre robusta plantaria. Et quia, auctore Apostolo, *corde creditur ad justitiam, ore confessio fit ad salutem (Rom. x)*, in confessionis vocem modo date quod jam corde creditis. *Credo in Deum Patrem omnipotentem*. Qui credit in Deum, Deum discutere non praesumat; Deus quod sit, sufficit scire; qui requirit unde sit, quantum sit Deus, Deus quid sit, hic nescit; sol importunum tenebrat aspectum, ad Deum inconcessus caecatur accessus; Deum qui vult videre, visionis ejus discat tenere mensuram; Deum suum qui vult scire, nesciat gentium deos; qui deos dicit,

clissimum archiepiscopum nostrum quamplurimos ^d baptizasse infideles adultos, tum barbaros, tum Italos ac Ravennates, qui adeo sanctis exemplis et sacra hujusce pastoris doctrina ad fidem suscipiendam invitabantur, ut nec differre baptismatis susceptionem, prout multi solebant, ob magnam Spiritus sancti in cordibus eorum commotionem possent. Quod cum ab externis indicibus beatus antistes argumentaretur, eos quamplurimum baptizare nitebatur, fisis exemplis adductis, Pauli scilicet, ac spadonis, et latronis. Ea tempestate et Romae multi ad fidem Christi convertentur, teste D. Leone papa I serm. 2 de Nativit.: *Cum utique ad fidem primum venientibus oris nostri officium debeamus. MITA.*

^a Vel vere spado fuerit; his enim utebantur reginae ad avertendas suspiciones; unde Terentius:

Eunuchum porro dixit velle te,
Quia sola utuntur his reginae;

contradicit Deo. Servire uni libertas est, captivitas multis. Quem Deum confessus es, crede Patrem; ut credens Patrem, esse Filium discas; dicens Filium, genitum cognoscas esse de Patre; cognoscens de Patre genitum, quomodo sit genitus non requiras, quia dixisti, *Credo in Deum Patrem omnipotentem*. Omnipotens potest omnia, et si omnia potest quod in se, ex se, et semper secum habeat Filium quis negabit? Generatio Dei initium non habet, nescit finem, non admittit excessum, quando in Genitore Genitus permanere persistit, dicente ipso Domino. *Ego in Patre, et Pater in me est (Joan. x)*. *Ego et Pater unum sumus (Joan. x)*. Confessus es Patrem, confessus es Filium, confessus es divinitatis arcanum, confitere incarnationis Dominicae sacramentum. *Et in Christum Jesum Filium ejus*. Christus a superno vocatur unguento, est enim tota plenitudine divinitatis infusus; Jesus nomen est a salute, quod nomen omne quod in caelo, quod in inferno est, tremens, genuflexum, summisso vertice constitetur (*Philip. ii*). *Et in Christum Jesum Filium ejus unicum Dominum nostrum*. Ut Patris et Filii est nobis una deitas, ita ^d dominatio una sit nobis. *Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine*. Spiritus et virgo copula terrena non est, caeleste sed est secretum: hinc est, quod nascitur est divinum. Ergo quod natus est constituendum est, quomodo natus est tacendum est; quia quod secretum est sciri non potest, quod clausum est nescit aperiri, quod singulare est non refertur exemplo. *Qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus*. Judicis nomen audis, ne tempus ignores; crucifixum audis, ut tibi mortis qualitas innotescat; et intelligas quid impenderit tibi, qui propter te poenam tantae mortis excepit. Audis sepultum, ut scias mortem non fuisse perfunctoriam, ^e sed veracem. Mori nolle est timoris humani, divinae virtutis est surrexisse de morte; hic ergo non offendant mortis auditus, ubi resurrectionis gloria abscondit mortis injuriam. *Tertia die resurrexit*. Quia hominis est quod moritur, Trinitatis est quod resurgit. *Ascendit in caelos*. Hominem ferens illo, ubi semper mansit. *Sedet ad dexteram Patris*. Ad dexteram sedet, quia habet deitas nil sinistrum. *Inde venturus est judicare vivos et mortuos*. Judicabit vivos et mortuos, quia resurgent ad iudicium, qui

vel regius minister, et princeps Palatinus; eunuchus enim in Scriptura idem qui princeps, ut Daniel I. Hinc Putipharus, licet uxoratus, dicitur eunuchus Genes. xl.

^b Aethiopiae reginam et illius quae Africana vocabatur, docent Acta Apostolorum. Quid ergo? Numquid Aethiopia in India? Hujusmodi nomen usurpasse crediderim Chrysologum, eo quod Aethiopes dicebantur ultimi hominum.

^c Adverte saeculi disciplinam, quae arcana religionis catechumenis aperire vetuerat, ut alibi observatum.

^d Ambrosius in cap. vi Lucae dixit: *Unus Dominus, quia unus Deus*; et quomodo id exponatur habes loco citato. MITA.

^e Apposite D. Thomas in Epist. I ad Corinth. pag. 45 tom. VI Oper. pag. 193 recent. edit. Venet.: *Erius enim mortis stianum alicujus, est quod sepeliatur.*

non putantur esse post mortem, quos gentilitas existimat perisse cum sæculo. *Credo in Spiritum sanctum.* Ut in Patre et Filio, et Spiritu sancto unam credas et intelligas esse deitatem. *Credo sanctam Ecclesiam.* Ut confitearis Ecclesiam Christi sponsam in perpetua Christi societate mansuram. *Credo remissionem peccatorum, carnis resurrectionem.* Qui remissionem peccatorum, qui carnis resurrectionem non credit, aufert veniam sibi, ipse subtrahit vitam. Quod audistis et credidistis, quod confessi estis, cor habeat, memoria teneat, charta nesciat, scriptor ignoret, ne sacramentum fidei divulgetur in publicum, ne ad infidelem fidei derivetur arcanum. Deus qui vobis sacramentum fidei et audire dedit, et credere, ipse vos æternam pervenire faciat ad salutem.

SERMO LXII

In idem.

^a Nutritor pius nisi totus fuerit redactus in parvulum, numquam parvulum perfectum perducit in virum; denique tunc vocem tenuat, verba ponit, agit nutibus, sensus seponit, infirmat viscera, abjicit vires, membra dissolvit, gressum tardat, gestit non ambulare, sed repere: ridere simulat, timere fingit, flere mentitur, quia est in illo mendacium pietas, desipuisse prudentia est, est infirmitas virtus. Hoc reor beatum Paulum fecisse, cum dicit: *Factus sum parvulus in medio vestri, tamquam si nutrix soveat filios suos* (I The. II). Sed forte aliquis stupeat, cum videat nutriculum ista facientem: non irridet si est parens, si pater est non miratur: hoc stultitiam dicere non potest qui scit amare. Unde vos jam patres, jam fortes, jam prudentes deprecor ut me patiamini parvulis Domini mei dependere debite ^b nutritionis obsequia: et blandimentis hodie magis congrua quam peritæ verba depromere; non quadrare, sed liquare sermones, et eos adhuc teneris faucibus in modum lactis effundere, ducunt Apostolo, *Lac vobis potum dedi, non escam* (I Cor. III). mutare voces, amare varios affectus, et quid plura? mente, corde, corpore, imbecillis parvulorum mentibus occupari. Sed jam vos Ecclesie pia germina prophetico sermone compello. *Venite, filii; audite me* (Psal. XXXIII), immo per me, et per meam vocem, jussa veri genitoris audite, quia vos meo ore Deus vocat. *Venite, filii.* Quo venite? et ad quid? *Timorem Domini*, inquit, *docebo vos.* Et quis veniat ad timorem? ille qui vult vitam, ille qui cupit videre dies bonos; ille qui vult bonum facere, fugere malum; ille qui post carnis et spiritus conflictum quietem divinæ pacis desiderat obtinere. *Venite, filii; audite me: timorem Domini*, inquit, *docebo vos. Quis est homo qui vult vitam, et cupit dies videre bonos? Prohibe linguam tuam a malo, et labia tua*

^A *ne loquantur dolum.* Sicut autem vitiant crimina conscientiam, sic dolum labia polluit, linguam maledicta contaminant; ac sic Deo confiteri non potest labiis inquinatus et lingua. Et quia *corde creditur ad justitiam, ore confessio fit ad salutem* (Rom. X), sanctificate corda, mundate labia, justificate linguam, ut vox fidei bajula de puro pectore toto sanetitatis procedat exemplo. Signate vos. Placitum vel pactum, quod lucris spem venientis continet, vel futuri, ^e symbolum nuncupari contractu etiam docemur humano: quod tamen symbolum inter duos firmat semper geminata conscriptio, et in stipulatione cautum reddit humana cautela, ne cui surrepat, ne quem decipiat perfidia contractibus semper inimica. Sed hoc inter homines, inter quos fraus, aut a quo facta est, aut cui facta ^B est, semper lædit; inter Deum vero et homines symbolum fidei sola fide firmatur: non litteræ, sed spiritui creditur: et mandatur cordi, non chartæ: quia divinum creditum humana non indiget cautione. Deus facere fraudem nescit, pati non potest, quia non excluditur tempore, non ætate vincitur, occultatione non fallitur, videt abscondita, furata tenet, negata possidet. Deo salva est ratio sua semper, quia ille, quod creditit, ubi pereat non est; ac si homini, non Deo, neganti perit, non perit feneranti. Sed dicis: Qui falli non potest, quid est, quod exigit placitum? quid symbolum quærit? Quærit ille propter te, non propter se; non quia ille dubitat, sed ut tu credas: quærit symbolum, quia qui ad tuam sortem venit, ad tuam non dedignatur venire contractum; quærit symbolum, quia qui cum totum semper ipse commodat, vult deberi; quærit symbolum, quia te modo non ad rem convocat, sed ad fidem et per placitum præsens futurum pertrahit et invitat ad lucrum. Hoc Apostolus commemorat, cum dicit: *Ex fide in fidem* (Rom. I). Et alibi: *Justus ex fide vivit* (Hebr. X). Nemo ergo immemor symboli sit, nemo iuncti cum Deo placiti sit oblitus; nemo cum fidem modo suscepit, rem requirat; cum ad spem venerit, quare non mox sperata percipiat conqueratur. Audi Apostolum dicentem: *Spe salvi facti sumus, spes autem quæ videtur non est spes; quod enim videt quis, quid sperat* (Rom. VIII)? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam exspectamus. Spes ad futura tendit, fides ad promissa transmittit; cum res venerint, advenierint et promissa, spes desinit, fides cessat. Dulcis est epistola, sed usque dum veniat ipse qui misit; necessarium chirographum, sed usque ad debiti redditionem; grati flores, sed usque dum veniat ad potum. Sed presentia epistolam delet, rumpit solutio cautionem, flores consumuntur a pomis: et ideo te superni Patris filium, hæredem Dei, cohæredem Chri-

^a Veteres, nutricium dixere. Inscriptio:

MEMMIA TERTULLA
NUTRICIO SUO.

Justin. Instit. tit. 6 § 5: *Aut pædagogum, aut nutricium, aut educatorem.* Laudat verba hæc Chrysologi Pignorius de Jernis, pag. 382 recent. edit.

^b Ms. Cæs., educationis.

^e Symbolum hic est scriptura seu chirographum inter duos contrahentes factum; vel est pignus ex utraque partium datum, ne ab initio contractu impune resilire liceat. MITA. Addam testem Suidam ad mentem Chrysologi: *Symbola, pactiones, quas inter se civitates pepigerunt, et suis civibus proposuerunt, stantentes ut aliis præsent ea quæ jussa sunt, et ab aliis vicissim impetrent.*

ati, participem regni coelestis, confessorem divini iudicis, cœli incolam, paradisi possessorem modo designatum te fide noveris; modo spe, non re noveris te promotum. Et ideo suscipite fidem, tenete spem, dicite symbolum, ut ad rem et ad illa valeatis bona quæ prædiximus pervenire. Signate vos. Hodie, homo, representata est Deo anima tua. *Credo in Deum.*

^a Quæ diu ante dicebat Deum, sed nesciebat; vocabat Deum, sed ignorabat; ignorabat utique, quem taliter per lapides et ligna requirebat. Dicat ergo modo, dicat: *Credo in Deum Patrem omnipotentem.*

^b Quæ diu cum videret lapides, cui crederet non videbat: sed est vere Deus, qui te præstitit non videndo videre, quem videndo dii gentium fecerant non videre. Audi dicentem Dominum: *In iudicium veni in hunc mundum, ut qui non vident, videant, et videntes cæci fiant (Joan. ix).* *Credo in Deum Patrem.* Inest Deo pietas, est in Deo semper affectio, paternitas permanet apud illum; semper ergo Filium fuisse credas, ne Patrem semper non fuisse blasphemias. Sed dicis: Si genuit, quomodo semper habuit? quomodo genuit? Qui sic interrogas, fidem negas, quam fateris. *Credo dixisti: si credis, unde venit quomodo? quomodo sermo dubitantis est, non credentis. Credo dixisti in Deum Patrem omnipotentem: si est, quod non potest, omnipotens non est; sed tu illum genuisse ex aliquo Filium putas, quem totum fecisse confiteris ex nihilo; ex aliquo utique, si ex tempore: quod si Pater tempus non capit, Filius initium nescit. Sed quam miserum, ut tu illum facias temporalem, qui te præstitit sempiternum. Non ergo conceptione temporum, non passione viscerum, sed Pater Filium generat, nobis dum revelat. Et in Christum Jesum Filium ejus unicum Dominum nostrum. Attende, homo, qua reverentia tibi fides insinuat et traditur: audi Patrem, ut sentias, intelligas, credas, non discutias Filium; et quia est confitearis, non unde, et quando, et quomodo sit, temerarius perscrutator inquiras. Hinc est, quod tibi cœlestis sermo ut annuntiet Patrem, mox te ad Christum, ad Jesum, ad Filium, ad unicum Dominum nostrum tota mente transmittit, ut cum videris ejus quæ sunt humana, te nec assequi posse, nec æstimare, nec capere, non audeas ejus quæ sunt divina contingere. Quia natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine. Age, homo, si tamen homo, progredere corde tuo, consurge mente tua, dilatare sensibus tuis, arripe ingenii tui acumina, excita*

^c scientiæ tuæ vires; quicquid in te rationis est, exuscita, examina, discute, perscrutare, et nunc stupenti modo solus aperi quid est quod Spiritus generat, Virgo concipit, Virgo parit, permanet Virgo post partum; quemadmodum sit Verbum caro, Deus homo, homo transfertur in Deum; quemadmodum cunabula capiunt quem non capit cœlum; quemadmodum portatur humeris orbem qui sustinet totum; quare ipse qui fecit omnia, instituit universa, cuncta moderatur, de te nasci, a te regi voluit, instituit nutriri, ut te parente viveret, cujus ante despexerat servitute. Et si hoc potueris de reposito divinitatis attingere et proferre de deitatis arcano, tunc interius accede, ascende altius, licentius intueri, et tunc Patris tempora, initia Filii, explorator novus, singularis inventor, proditor divinitatis expone. Esto major Isaia, qui dixit: *Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suum; in humilitate iudicium ejus ablatum est, generationem ejus quis enarrabit (Isa. lxxv)?* Cujus? Hujus generationem qui sicut ovis ad occisionem ductus est. ^d Si Christi humana generatio existit, si divina; et si ut generatur, narrari non potest, quæ te, homo, unda, qui te fluctus, ad istud naufragium pertulerunt? qui te spiritus per aera volitare impulit ad ruinam? Pater, Filius et Spiritus sanctus una deitas, una virtus, una sempiternitas, majestas una: quicquid autem Filius minoratur, accipit, ^e crescit, mei est corporis, non substantiæ suæ. Aut miraris homo quia Patrem vocat in cœlo qui matrem habere dignatur in terra? *Qui sub Pontio Pilato crucifixus est, et sepultus.* Quare, homo, qui in se æqualis est Patri, hoc solum, quod in te minor esse voluit, accusas? quem audis sedente Pilato astare, cognoscente Pilato judicari, quare hoc solum accipis addici accusantibus criminosis, reo pronuntiante damnari? Sed ille de carne tua nasci voluit, tuis voluit uberibus occupari, jacere in tuo pectore, tuis voluit humeris bajulari, qui semper a te amari voluit, non timeri. Require quid in lege mandaverit primum, et quid in gratiam quæsierit tunc videbis. Interrogatus Dominus, sicut evangelista dixit, quod esset mandatum in lege primum, ait: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua (Matth. xxii);* hinc est quod ad cor tuum venit, ^f et ad mentem tuam, quia animo, corde,

est, tam divina quam humana reperitur; utramque inenarrabilem vocavit Isaia. Lectio non est mutanda, sed apte distinguenda. Hæc Latinus. Contra Arium et Eutychem hæresiarchas, ut in epistola Auctoris ad Eutychem, et infr. serm. 145. MITA.

^g Adhæsi correctioni Meursianæ. Editi, nescit. Cæterum loca Scripturæ Joan. xiv et I Corinth. xv, et si quæ alia, explicanda sunt, quod Filius sola ratione humanæ naturæ sit minor Patre. Ita Chrysostomus, Cyrillus lib. II Theol., Augustin. lib. II Trinit., cap. 7, et Gaudentius in Epist. ad Paul., rejecta veterum Patrum explicatione de ratione principii, non de ratione naturæ, a qua utpote minus congrua resiliisse videtur Chrysologus.

^h Ms. Cæsæn., quem.

ⁱ Ms. Cæsæn., quem.

^j Mss. Cæsæn. et Vatic., possit.

^k Ms. Cæsæn., Patrem.

^l Et non magis angelus, ut ista intelligas; vel animal ratione carens, aut diabolus malitia utens, qui temere ista disquiris. MITA.

^m Ita Latinus et ms. Vallicell.; editi, arripe

ⁿ Ms. Cæsæn., stupenda.

^o Omnia quæ consului mss., generatio existit si Divina. Lectio nisi apte distinguatur et pronuntietur, non parit hoc loco congruam sententiam; quare sic puto legendum: si humana Christi generatio existit et divina. Hoc est, si utraq; generatio in eo locum habet, et in uno Christo, cum ad occisionem ductus

^p Ms. Cæsænæ, suscepit animam tuam.

corpore a te ab initio diligi perquisivit. *Qui sub Pontio Pilato crucifixus est et sepultus.* ^a Hucusque Judæus, sequitur hæreticus; exspectet : ad priora illorum nullus accedat, qui Christi pascuntur, et saginantur injuriis. Sed vos, filioli, audite, ut post passionem mortis, sepulturæ mœrorem resurrectionis gaudiis effugatis. *Tertia die resurrexit.* Ut esset nostri corporis resurrectio, virtus, gratia, beneficium Trinitatis. *Ascendit in cælis.* Per me, qui per se numquam defuit cœlo. *Sedet ad dexteram Patris.* Divinæ virtutis ordine, non honoris humani. Diximus, sic Filius a dextris sedet, ut numquam Pater sedeat a sinistris. *Inde venturus est judicare vivos et mortuos.* Et quid debet judici mors? hinc est quod resurgit, ut debeat. *Credo in Spiritum sanctum.* Hunc in quem credit, negat, qui Spiritum sanctum negat. *In sanctam Ecclesiam.* Quia Ecclesia in Christo, et in Ecclesia Christus est; qui ergo Ecclesiam fatetur, in Ecclesiam se confessus est credidisse. *Remissionem peccatorum.* Da tibi, homo, veniam tu credendo, qui ad omnia peccata dilapsus es desperando. *Carnis resurrectionem.* Hoc est totum fidei documentum : si carnem, quæ corrupta est, quæ putrefacta est, quæ periit, per Deum resurgere, ^b repaginari, redire posse credas, quem posse omnia, quando omnipotentem confessus es, tunc jurasti. *Vitam æternam.* Bene addidit vitam æternam, ut se resurrectionum crederet, qui resurget per ipsum, ^c qui cum Deo Patre et Spiritu sancto vivit et regnat, nunc et semper, et per immortalia sæcula sæculorum. Amen.

SERMO LXIII

De Lazaro a mortuis suscitato.

Post apostolicam lectionem cupientibus nobis ad evangelicas redire virtutes, ^d mox Lazarus ab inferis reversus occurrit apportans vincendæ mortis formam, deferens resurrectionis exemplum. Si ergo placet, priusquam ingrediamur pelagus lectionis, priusquam aggrediamur quæstionum fluctus, ante-

^a Observat Mita verba hæc desiderari in mss. Cæsensæ et Urbini : exstant autem in Vatic. et Vallicellano, ubi non variant ab impressis. Sensum tamen Auctoris eruit Mita, aitque hic eum agere contra Judæos et hæreticos. Judæus etenim, etsi fateatur Christi mortem et sepulturam, ultra non progreditur in fide; immo ipsius Christi resurrectionem negat. Hæreticus item carnis futuram resurrectionem negabat. Contra hos insurgit Auctor, ut Christianos auditores confirmet in fide resurrectionis carnis humanæ. Ex Mita.

^b Denuo sociari, compingi. Hujus vocis unum tantum ex Chrysologo exemplum profert Du Cangius.

^c Conciones veterum Patrum sub divinæ ac sanctissimæ Trinitatis invocatione et glorificatione frequentissime conclusas ostendit Ferrarius lib. I de Rit. Sac. Eccles. Conc. 152.

^d Idem ac Eleazarus, ex vocis Hebraicæ contractione. Grotius ex Tertulliano ac Prudentio. Lazarus autem juxta Bedam apud D. Thomam in Cate a interpretatur *adjutus*. Chrysost. homil. in cap. XVI Lucae, tom. II, pag. 1171.

^e Augustin. tract. 49 in Joan., Oper. tom. III, p. II, pag. 449 edit. Antwerp. : *Inter omnia miracula quæ*

A quam facti talis altitudinem penetremus, resurrectionis contempler aspectum : quia hoc ^e signum videmus esse signorum, virtutum cernimus esse virtutem, mirabilium esse mirificentiam pervidemus. Suscitaverat Dominus filium Jairi principis synagogæ, sed adhuc funere calente, sed adhuc mediante morte, corpore adhuc præsentem, adhuc inter homines homine morante, adhuc ^f viante spiritu, adhuc anima claustra tartari nesciente, ac ne multis, sic mortuæ vitam reddidit, ut jus maneret inferni. Suscitavit et unicum matris; sed sic, ut retineret phœretum, ut anticiparet sepulcrum, ut corruptionem suspenderet et præveniret fetorem, ut ante mortuo vitam redderet, quam tota mortuus jura mortis intraret. Circa Lazarum vero quod geritur, totum ^B singulare est, cujus mors, cujus resurrectio commune nil habet cum prædictis; quem circa et vis tota mortis impleta est, et forma resurrectionis plena resplendet. Audeo, et dico ^g totum rapuisse resurrectionis Dominicæ sacramentum triduanus ab inferis Lazarus si rediisset : nam Christus rediit triduanus ut Dominus, Lazarus revocatur quadriduanus ut servus. Sed ad probanda quæ diximus, jam prælibemus aliqua lectionis. *Miserunt, inquit, sorores ejus ad Dominum dicentes, Domine, ecce quem amas infirmatur.* ^h Sic dicentes affectum pulsant, ⁱ interpellant amoreum, conveniunt charitatem, necessitudinem necessitudine gestiunt ^j submovere : sed Christus cui plus est mortem vincere quam removere languorem, cujus amare illud est, non ut dilectum allevet, sed ab inferis ut reducat, dilecto non languoris medicinam, sed resurrectionis gloriam mox paravit. Denique, *Ut audivit infirmari Lazarum, sicut dicit Evangelista, mansit in eodem loco duobus diebus.* Videtis quemadmodum dat locum morti, licentiam dat sepulcro, corruptioni posse permittit, negat nil putredini, nil fetori; atque ut tartarus rapiat, trahat, habeat, admittit; atque agit ut humana spes tota pereat, et tota vis mundanæ desperationis accedat, quatenus quod facturus est

fecit Dominus noster, Lazari resurrectio præcipue prædicatur.

^f Omnia metaphorice dicta, et rhetoricis coloribus adornata. Voce *viare* pro *iter facere* alii utuntur scriptores hujus ævi. Sidonius lib. IV, epist. 3; Fortunatus lib. IX poem.; Ambrosius, lib. V Hexam. cap. 10 : ^D *Quis tribuit dispositionem viandi.*

^g Cum triduana Christi resurrectio plurimis abundet mysteriis et sacramentis. Si Lazarus triduanus surrexisset, id quod Dominicæ resurrectioni servatum erat sibi assumpsisset, et repræsentasset in se quod mehercle servum dedecebat. Resuscitatur itaque ante Domini resurrectionem; sed quadriduanus jam felens, ne Dominicæ resurrectionis sacramento præjudicium inferret, simulque ne discipulorum fidem raperet, ut hic infra, et serm. 81. MITA.

^h At per nuntios ad Jesum missos : qui absens erat et trans Jorda em.

ⁱ Sorores Lazarum non sua, non fratris merita prædicant, sed solum amorem Jesu erga ipsum, ut observat hic Brugeusis. *Sufficit ut noveris, i* quit Augustinus loco cit. pag. 451, *non enim amas, et deseris*

^j Latinius legit *submonere*.

divinum sit, ^a non humanum. Tantum autem ^b in loco exspectatione mortis residet, ut et mortuum ipse nuntiet, et tunc ad Lazarum denuntiet se venire. Ait enim, *Lazarus mortuus est, et gaudeo*. Hoc est amasse? gaudebat Christus, quia mœror mortis vertendus mox erat resurrectionis in gaudium. *Et gaudeo propter vos*. Quare, propter vos? quia in morte et resurrectione Lazari figura tota mortis et resurrectionis dominicæ pingebatur; et quod erat secuturum mox in Domino jam præcedebat in servo. Dicebat semel et iterum discipulis suis: *Ecce ascendimus Hierosolymam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et scribis: et condemnabunt eum morte, et tradent eum gentibus ad illudendum et flagellandum, et ad crucifigendum (Matth. xx)*. Et ista dicens, videbat eos fieri satis dubios, satis tristes, satis consolationis extorres: et noverat eos ita opprimendos esse ipso pondere passionis, ut nihil in eis ex vita, nihil in eis ex fide, nihil in eis remanere posset ex luce, sed tota pene perfidix nocte fuscandos. Et ideo mortem Lazari usque ad quadriduorum tempus protendit, usque ad fetorem prævalere permittit, ut discipuli dubium non habentes posse Dominum post triduum adhuc recentem surgerè, cum servum vidissent post quadriduam surgere jam fetentem; et crederent illum facile posse sibi vitam reddere, qui alium taliter revocarat ad vitam. Hinc est quod dicit: *Gaudeo propter vos, ut credatis*. Necessè ergo erat mors Lazari, ut et cum Lazaro ^c jam discipulorum fides consurgeret sepulto. *Quoniam non eram ibi*. Et erat locus ubi non erat Christus? et quomodo non erat ibi, unde mortuum Lazarum discipulis nuntiabat? Fratres, erat ibi Christus Deus, sed ibi ^d non erat homo Christus; erat ibi Christus Deus cum moreretur Lazarus, sed nunc ad mortuum venturus erat Christus, quando erat mortem Christus Dominus subiturus: dicebat itaque, *Quoniam non eram ibi*. Hoc est in morte, in sepulcro, in inferno, ubi per me et meam mortem potestas tota mortis est subruenda. *Martha*, inquit, *ut audivit quia Jesus venit, occurrit illi, dicens, Domine, si hic fuisses, frater meus non fuisset mortuus*. Mulier, et ^e Deum confiteris et dicis, si hic fuisses? Deum nec absentant loca, nec tempora repræsentant. Non moreretur Lazarus, si Dominus fuisset ibi, qui erat ibi: scilicet,

^a Hanc eandem sententiam, Christum scilicet, exspectasse adhuc, et locum dedisse corruptioni, ut certior esset prodigii fides, repetunt ad hunc locum Cyrillus, Theodoretus, Chrysostomus, Euthymius, Alcuinus, alique.

^b Mansit enim Bethabaræ

^c Loco huic in impressis corrupto ex ms. Cæsennæ medelam attuli.

^d Id est, ibi non erat cum sua humanitate.

^e Sed infirma fide; non enim Christo nisi præsentem potestatem tribuerat ægros sanandi, ut Auctor infra.

^f In editis legitur: *qui erat ibi, sed si in paradiso mulier non fuisset*. Subobscuro sensui aliquam lucem afferre conatus sum ex Latino. Dominus erat ibi, et Lazarus mortuus non fuisset, si Eva in paradiso voluptatis non peccasset.

^g Id est, instructa ad nocendum.

^h Martha enim Christum deprecabatur veluti pro-

phetam, cui ab Deo potestas facta fuerit impetrandi prodigia, quæcumque ei placerent. Cupit ergo ut apud eum se gerat, ac si fuisset Lazari advocatus. Chrysostomus homil. 61: *Adhuc enim ei, Christo, quasi homini intendebant*.
ⁱ Putat Grotius Martham a Phariseis aliquid subobscurum de resurrectione didicisse. Ad resurrectionis fidem fuisset tunc temporis communem apud Judæos, credunt accuratiores interpretes. Vide inter eos Calmetum in psalm. x, v, et in II Machab. xii, 43.
^j Similia, vel tantum non eadem, Augustinus hic: *Per quem tunc resurget, potest et modo, quia ego sum resurrectio*.
^k Ita explicat Brugensis illud Evangelistæ: *Ego sum resurrectio, etc.*, id est auctor et fons resurrectionis et vitæ. Solent Hebræi causas per effectus nominare. Tali modo Christus dicitur *justitia, sanctificatio, redemptio, salus, etc.*

^A si ^f in paradiso tu, mulier, non fuisses; mulier, tu quæsi lacrymas, tu invenisti gemitus, tu morvem gula pretio comparasti, et accusas absentiam Dei, quando causam mortis fuisset tuam præsentiam non recusas? Mors quando a te ^g provisa est, tunc lamentandi materia fuit; nunc vero facta est virtutis occasio, quia tunc ad pœnam peccantis data est, nunc permissa est resuscitantis ad gloriam; tunc tartarus invenit hominem, nunc amittit. Sed jam quære per fidem, mulier, quod per perfidiam perdidisti. *Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus; sed et nunc scio quia quæcumque petieris a Deo, dabit tibi Deus*. Hæc mulier non credit, sed credere conatur, cujus credulitatem incredulitas confundit. *Quæcumque petieris a Deo, dabit tibi Deus*. Deus ex se dat, non a se petit. Quid

^B affers moras, mulier, supplicandi, cum jam præstaturus assistat: Mulier, judex ipse est, quem tu ^h desideras advocatum; in hoc dantis potestas est, non necessitas est rogantis, *Scio*, inquit, *quia quæcumque petieris a Deo, dabit tibi Deus*. Mulier, hoc crede e, non est credere; hoc scire, nescire est. Probativ hoc Apostolus, quia homo quando se putat aliquid scire, tunc nescit (I Cor. xi). Sed jam quid Dominus responderit, audiamus. *Resurget frater tuus*. Et mulier: *Scio quia resurget in resurrectione in novissimo die*. Martha, iterum scis quod nescis: scis quia in novissimo die ⁱ possit resurgere frater tuus, sed quod et hic possit, nescis; aut forte Deus qui tunc potest ^j suscitare omnes, unum modo mortuum non potest suscitare? Potest, potest Deus suscitare ad

^C temporale signum mortuum unum, qui tunc omnes mortuos ad vitam perpetuam suscitabit. *Scio quæcumque petieris a Deo, dabit tibi Deus, et scio quia resurget in resurrectione in novissimo die*. Martha, ante te est resurrectio quam tam longe mittis. *Ego sum*, inquit, *resurrectio*. Et quid est, ego sum resurrectio? et non ego resuscito? quid est? Quia suscepit hominem, suscepit mortem: ut qui resuscitat jubendo unum, resurgendo in se resuscitet omnes; et quibus Adam puteus mortis exstitit, his ^k vitæ fons Christus existat; et impleatur illud Apostoli, *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur (I Cor. xi)*. *Ego sum*, inquit, *resurrectio et vita: qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet, et omnis qui vivit et credit in me, non morietur in*

æternam. Credis hoc? Et mulier, Utiq̄ue, Domine, ego credidi, et credo, quia tu es Christus filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti. Qui ad Lazarum venerat, quid sic occupatur in Martha? quid? Ut ante ista a in fide surgeret, quam ille resuscitaretur in carne. Sic facit qui et vivis et mortuis consulturus advenit: nec pertimescit faciendi moras, penes quem facti et effectus permanet et potestas. Fratres, patimini hodie differri verbum, si desideratis audire latius quæ sequuntur.

SERMO LXIV.

De eodem.

Singula Scripturæ verba si libris singulis mandarentur, nec sic mysteria quæ in ipsis sunt audientibus perlucere; et quid faciet subitus et brevis sermo, qui in modum fulguris, priusquam illustret oculos, jam refugit, nec dat lucem videntibus, sed pavorem? Orate ergo, uti quia in sæculi obscuritate versamur, et in carne positi noctis tempus agimus, non diei, lucernam nobis verbi sui Christus accendat, qua prævia mysterii cœlestis ingrediamur obscura, et gradu lento perveniamus ad scientiæ divinæ quantum possumus claritatem: sicut illi magi, qui mentis suæ oculos metientes, non audent splendori solis, aut divinæ se committere claritati, sed nocte tenebrarum stellæ lumen tenerioribus oculis assumentes, ad cubile Christi tenerrimum pervenerunt (Joan. xi). Sed jam, sicut promisimus, evangelicæ lectionis quod superest, exsequamur. *Martha, inquit, ut audivit quia Jesus venit, occurrit illi. Sic servus non fuit, non proximus, non amicus, certe qui aderat consolator, ut mulier sola medias per turbas, per castrum lotum, b extra civitatem et luctus tempore, venienti occurreret salvatori? Fratres, in his personis non causæ currant, sed sacramenta signantur. Mulier currit pro morte, quæ cucurrit ad mortem; festinat ad veniam, quæ festinavit ad culpam; ad redemptorem pius pervenit, seductor pessimus quam prævenit; resurrectionem quærit, quæ quæsit ruinam; et ipsa quæ mortem viro attulit, ut vitam viro referat, hæc ahebat. Hinc est quod in loco Christus restitit, expectavit Christus, quod non intravit turbas, quod non contendit ad domum, quod non ad sepulcrum diverstit, quod non ad Lazarum propter quem venerat,*

^a Christum his verbis Marthæ spem fidemque confirmasse docent etiam Chrysostomus, Theophylactus, Maldonatus, Grotius et Brugensis.

^b Nondum enim Christus venerat in castellum; sed eo loco remanserat ubi erat Lazari sepulcrum constructum, extra oppidum, juxta morem Hebræorum.

^c Christum Dominus sapientia Patris, perdita eo ordine reparat quo ceciderunt. Mulier per peccatum ante virum cecidit, ergo decuit mulierem ante virum reparari. S. Augustinus de Genes. ad litter. lib. ii cap. 34: *Præceptum enim a Domino per virum, usque ad feminam; peccatum autem a diabolo per feminam, usque ad virum.* Et cap. 37: *Prius data est pœna mulieri quam viro.* Itaque si Redemptor ante ad virum quam ad mulierem pervenisset, utique mulier in sua ægritudine mansisset, et solitus ordo reparationis haud fuisset servatus. Vel saltem homo indignatus potuisset refugere illam habere participem vitæ ex divina reparatione acquisitæ, quam semel mali caput

A festinavit; sed mulierem sustinet, mulierem remoretur, mulierem primam suscepit, quam primam suator infecit; a muliere perfidiam fugat, ad mulierem revocat fidem, ut quæ fuit perditionis obsequium, salutis eadem sit ministra; et sit tandem per Deum viventium mater, quæ per diabolum diu mater existit mortuorum. Et quia mulier fuerat mali caput, causam mortis agit, ut ante crimen diluat quam veniam largiatur, ante causam tollat quam sententiam solvat; et cavet ne vir mulierem, per quam semel deceptus est, participem refugeret ad vitam; ac ne multis e periisset mulier, si ante ad virum Christus Dominus pervenisset. Hinc est, fratres, quod per mulierem nascitur Christus; hinc est quod virum mulier semper ventris sui suscitavit de sepulcro, ut doloribus revocet, quem depulit blandimentis, ut d flendo reparat quem perdidit manducando. Denique ubi Martha confessa est Christo, et quidquid e fuit culpæ in persona mulieris pia confessione delevit, mittitur ad Mariam, quia sine Maria nec fugari mors poterat, nec vita poterat reparari. Veniat Maria, veniat materni nominis bajula, ut videat homo Christum virginalis uteri habitasse secretum, quatenus prodeant ab inferis mortui, mortui exeant de sepulcris. *Jesus, inquit, videns Mariam plorantem et Judæos qui cum ea venerant plorantes, fremuit spiritu et turbavit seipsum, et dixit: Ubi posuistis illum? Responderunt, Domine, veni et vide; et lacrymatus est Jesus. Plorat Maria, plorant Judæi, plorat et Christus; putasne simili compassione? Esto quod Maria soror fletet, quia nec fratrem retinere potuit, nec morti potuit obviare: quæ licet esset f de resurrectione secura, destititione tamen solatii præsentis, mora absentia tam longæ, tristitia diutina separationis non potuit non deslere; simul quia e tam trux, tam fœstis, tam crudelis imago mortis, quamvis fidelem mentem non potuit non tangere, non movere. Flebant Judæi et conditionis suæ memores, et futuræ vitæ desperatione possessi. Mors cum satis viventibus sit amara, satis turbat ipso exitu, plus conturbat exemplo: mortuum quotiens quis viderit, totiens se morti ejulat destinatum. Sic de morte non potest non dolere mortalis. Quid horum Christus? et si nihil horum, quare flebat? certe ipse qui dixerat, Lazarus mortuus*

D fuerat expertus ad mortem. Vide fere ad casum nostrum S. Augustinum lib. lxxxiii QQ. q. 11, apud Magistrum in in part. distinct. 12 lit. E. Sed quomodo, ais, aut quando pervenit Christus ante ad mulierem quam virum? Quando ex prævisis meritis Christi venturi Verbum æternum sibi elegit B. Virginem in matrem, et illam immunem fecit ab omni labe peccati. Vel tunc ad mulierem Christus Dominus pervenit, quando missus est angelus Gabriel a Deo. Tunc enim B. Virgo enixe Deum precabatur, ut ad redimendum genus humanum descenderet, ut promiserat per prophetas, etc. Ex Mita.

^d Ms. Cæsen., *fastidiendo.*

^e Ex eodem ms. Editi: *Et quidquid suæ culpæ, non in persona mulieris, etc.*

^f Vide notam 8 superioris homiliae.

^g Depravatus in editis locus restituitur ex editione Mitæ, ms. Urbinati et Latinio.

est, et gaudeo, de quo gaudet mortuo, ipsum cum resuscitat tunc lamentatur; qui cum amittit non flet, cum recipit tunc deplorat; tunc fundit mortales lacrymas, vitæ spiritum cum refundit. Fratres, habet hoc natura corporis humani, ut producat lacrymas vis gaudii, vis moeroris. Quotiens enim viscera, aut lætitiæ, aut tristitiæ nimio arctantur impulsu, oculi in lacrymas mox erumpunt. Hinc est quod Christus non dolores mortis, sed illius lætitiæ recordatione lacrymavit, qui voce sua, voce una, omnes est mortuos perpetuam suscitaturus ad vitam. Fremit spiritu, et tota se viscerum commotione conturbat, quia adhuc solum Lazarum, et non jam omnes mortuos suscitabat. Quis ergo ex humana infirmitate existimet hic flevisse Christum, cum cœlestis pater luxuriosum filium non quando abiit, sed quando recipit tunc deplorat (Luc. xv)? Christus recipiens flevit Lazarum, non amittens, denique non quando plorantes videt, tunc plorat Christus; sed quando interrogat, et in respondentibus videt fidei nil manere, dixerat: *Ubi posuistis eum? At illi responderunt, Domine, veni et vide.* Putaverant eum nescire ubi positus esset in terra, qui sciebat ubi illum tartara dira retinerent. Ille sic interrogans exigebat fidem, scientiam porrigebat, ut astantes scirent quod mors, quod sepulcrum, quod corruptio, quod putredo, quod fetor non ex conditione Dei, sed ex delicto hominum hominibus accessisset. Nam cum dicit, *Ubi posuistis eum, mulieres lænepat, mulieres arguit, hoc est: Quem ego posui in paradiso, in regione vitæ, ecce vos ubi posuistis eum.* Sed et Judæi ad ignorantiam requirentis respondēbant. *Domine, veni et vide.* Quid? illum jubere morti? quid? jubere illum inferis crederent, qui credebant eum quod erat in oculis non videre, qui de lacrymis ejus taliter disputabant? *Qui potuit aperire cæci oculos quomodo facere non potuit, ut hic non moreretur?* Potuit facere ut non moreretur, sed mori permisit is qui mortuum ad suam gloriam voluit suscitare: permisit ad inferna descendere, ut appare-

ret Deus ab inferis hominem eum reducit. Sed, Judæi, apparent corda vestra obstruitoria inferis, viscera vestra duriora mortuis, oculi vestri tetriores sepulcris, cum vox quæ patefecit tartara vestra non patefecit arcana, cum jussio quæ exsuscitat mortuorum mentes vestras non suscitavit, cum lex quæ illustrat sepulcrum vestrum non illuminet cæcitatē. Sed ista sufficiant, ut cum Christo resurgenti Lazari gloriam patientius videre possimus.

• SERMO LXV.

De eodem.

Quoniam mortem Lazari, Mariæ fetus, lacrymas Marthæ, Judæorum planetas jam perstraximus sermone geminato, nunc exoneremus animos, abjiciamus curas, exoccupemus sensus, ut resurrectionis tantæ gaudio totis mentibus et capere et audire possimus. Evangelista venisse ad monumentum sic prædicat Salvatorem. *Jesus, inquit, rursus fremens in semetipso, venit ad monumentum: erat autem spelunca et lapis superpositus erat ei. Jesus fremens venit ad monumentum.* Fremit Christus, ut caro reviviscat; fremit vita, ut mors fugetur; fremit Deus, ut resurgat homo; fremit indulgentia, ne sententia contradicat; fremit Christus debellans mortem, quia non potest non fremere, qui singularem rapit de hoste victoriam. Quod autem dixit, *Rursus fremens, fremit rursum.* ut geminata resurrectionis demonstret insignia: quæ voce Christi sicut mortui corpore de sepulcris suscitantur ad vitam, perfidia mortui ad vitam fidei sic resurgunt. *Erat, inquit, spelunca.* Dixisse suffecerat venisse ad monumentum; quid est quod tantopere speluncam Evangelista commemorat? Spelunca plane, ubi hominem diaboli latrocinium collocavit; spelunca, ubi virum fraus condidit mulieris; spelunca, ubi Dei plasma mortis rapacitas includebat. *Et lapis superpositus erat ei.* Duræ mortis janua durior durissimo lapide claudebatur: sed plorans quid proficit ad sepulcrum, quando sic duros et congestos obices non penetrat vox plorantis? Christiani, ploremus Deo pro

* His male torquentur insipia illa capita quæ Christum Stoicum et affectuum expertem ponitis nobis effingere conati sunt. At ægre ferebant veteres quod Christus in Evangelio lacrymasset diceretur. Unde Epiphanius ætate, ipso teste in Ancorato, cap. 31 pag. 76 edit. Colon., in quampluribus Lucæ codicibus erratus fuerat loci: ille, in quo Christus visa Hierosolyma collacrymasset dicitur. Quem tamen adhibuerat Iræneus lib. contra hæreses, ad refellendos eos qui Christum specie tenus apparuisse impie docebant.

^b Augustinus de Verb. Dom. serm. 3: *Non locum sepulchri ignorare credi debuerat, sed fidem populi approbare volebat.*

^c Scilicet ex pacto, vel placito Dei.

^d Sarcasmus est. Cæci illuminationem in dubium revocant; ac si dicerent: Quid prodigium cæci nati prædicant? Amicum utique servasset, si cæcum illuminare potuisset. Ex his videtur quomodo apte Chrysologus in sequentibus perfidiam ac infidelitatem arguit Judæorum.

^e Hæc scribens Chrysologus verosimilia quædam, ita rhetoricis coloribus adumbrat, ut dum de evangelica historia agebatur, nonnemini modum transillisse videri possit.

^f Hoc est: Christus Dominus non potest non tur-

bari intimis animi sensibus, et turbatus excitari ad maximam in hostem protervum indignationem, quem speciali et raro modo sic vincere parat. Vel Christus indignatur et obstrepit, quia unum solum resuscitat, dum omnes ad vitam revocare venisset: interimque detinebatur, quoniam tempus a divina præordinatione stabilitum nondum advenerat. MITA. Vel potius amplectenda est sententia Augustini, opinantis Christum infremuisse ob peccata hominum, a quibus mors.

^g More Hebræorum sepulcra in speluncis excavabantur.

^h Quoniam homini vitam innocentie, et cætera bona fraudibus suis abstulit, ipsumque in mortis speluncam occlusit, ne quis furtum videret, aut reperiret. MITA.

ⁱ Lapis appositus erat ad ostium, per quod in antrum speluncæ descendebatur. Speluncæ os quidem una parte sublimius, altera depressius erat: ideoque lapis non hic dicitur revolvi ut Matth. xxviii, 2, sed auferri.

^j Obex, omne id quod obicitur dici potest. Juvenecus, lib. iv, pennas, quibus gallina pullos suos circumplectitur obices dixit. Vide Gasparem Barthium advers. lib. xix, cap. 14, qui hunc Chrysologi locum illustrat.

peccatis nostris, et, mortuis ^a non audientibus, cum gentibus non ploremus. *Ait Jesus, tollite lapidem.* Inter divinas virtutes humanum Christus requirit auxilium? non sufficit amovere lapidem, qui mortem sufficit effugare? sepulcri claustra reserare non valet, qui portas tartari prævalet aperire? Dixerat per prophetam: *Auferam cor lapideum de carne eorum, et dabo eis cor carneum (Ezech. xi)*; præcipit ergo ut Judæi ex ^b cor lapideum tollant, evolvant perfidiæ saxum, silicem duræ incredulitatis excludant, quatenus animæ per infidelitatem mortuæ de sepulcro pectoris prosilirent: et non tantum surrexisse Lazarum, quantum se Lazaro consurrexisse gauderent. ^c *Tollite lapidem.* Tollite misere humanitatis obsequium, ut divinitatis beatæ ^d opera nunc clarescant. *Tollite lapidem.* Quem posuistis vos, ut hominem quem ego posui, nunc repo. am. *Respondit Martha: Jam fetet.* Mulier, et quod fetet cujus est? *Jam fetet.* Modo ad te pertinet, quod a te venit: ad sepulcrum non sentires fetorem, si in paradiso suasorem nolisses audire. *Jam fetet.* Quod perditiori fetet non fetet Creatori. *Jam fetet.* Quod horret alieni operis eversor, amator sui operis non abhorret. Sed dicendo sic, testaris mortem, quam tu, mulier, intulisti; fetorem clamas, ut plena mors audientibus innotescat, quatenus quod resurget Lazarus, redeuntis sit spiritus, non latentis. Divinæ virtutis sit, non sit artis humanæ; neque Judæi, qui nos dicunt in *principio demoniorum ejicere demones (Matth. ix)* iterum dicant nos non imperio Dei, sed humano præsidio mortuos suscitare. *Jam fetet, quatruiduanus est.* Dicit et tempus, ut sciant quia auctor est temporum, cui tempora nulla præscribunt. *Jam fetet, quatruiduanus est.* Dicendo sic, ^e exaggerat desperationem, ut qui adsunt videant quia Deus est, qui sic vitam mortuis desperatis salutem, fetentibus dat vigorem. *Elevatis, inquit, oculis sursum.* Elevat oculos sursum, ut nobis formam supplicandi tribuat, ^f non sibi viani præparet impetrandi: namque sursum ro-

^a Ms. Cæsen. et Vatic., *nil audientibus.*

^b Consonant alii Patres: Isidorus lib. iv epist. 160; Theodoretus in Ezechiel. xi; Origenes ad Matth. xii, etc.

^c Justa quoque quæ defunctis solvuntur *obsequia postrema* dicta sunt. Hic pro *obsequio* nostræ humanitatis intelligitur sepulcrum.

^d Christum voluisse astantes omnes suis ipsorum oculis perspexisse Lazarum, non mortuum tantum, sed fetidum, ut miraculum resurrectionis luculentius claresceret, fere omnes interpretes docent. Vide Ambrosium lib. i Exam. cap. 73, et orat. de Fide resurrect.; Maldonatum item, et Brugensem, ex Euthymio.

^e Spem ob rei difficultatem non retinuerat Martha; jam enim in fetido et quatruiduano corpore spes omnis aberat resurrectionis. Atque eo magis, si jam tum invaluisse vetus eorum opinio, animam scilicet vagari circa corpus, donec facies et aspectus defuncti immutetur. Beresch Rabba fol. 114 apud Lightfootum in notis: *Tribus diebus anima vagatur circa corpus, expectans ut redeat in corpus; cum vero videt quod immutatur aspectus faciei, recedit et relinquit corpus.*

^f Superius gratias egerat Christus Patri suo, quod nondum orantem audierat, ut intelligerent eum simi-

spicit, qui semper est sursum cum Patre, semper Pater in ipso est, et ipse est semper in Patre: *Ego, inquit, in Patre, et Pater in me est (Joan. xiv)*; *Pater, inquit, gratias tibi ago, quia audisti me.* De præstito agit gratias; et quod Pater audierit, hoc dicitur; quod Filius petierit, hoc tacetur. Fratres, inter Patrem et Filium audiendi est affectio, non est necessitas supplicandi; charitas assensus est, non est austeritas jurisdictionis; ibi amore geruntur omnia, ubi non indiget obsequio, sicut ex sequentibus elucescit. *Pater, gratias ago tibi, quia audisti me: ego autem sciebam quia semper me audis.* Vocat invocandi cura, ubi fiducia certa est audiendi. Aut quid ibi facit petendi labor, ubi præstandi est causa communis? Nemo ergo ^e sic Filium minoret precibus, ne ^b Patrem circa salutem hominum sic minoret. Quare autem sic loquatur Filius, ipse aperit, sic dicendo: *Pater, gratias ago tibi, quia audisti me: ego autem sciebam quia semper me audis; sed propter populum dixi, qui circumstat.* Videtis quia loquendo talia suum Patrisque affectum tollit, prodit, pandit gratiam, ⁱ loquitur unitatem. Dixerat: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt (Joan. xvi)*; et si sua sunt omnia, quomodo petit? Qui de suo petit, quod petit, non necessitatis est, sed amoris. *Pater, gratias ago tibi, quia audisti me: ego autem sciebam quia semper me audis; sed propter populum dixi, qui circumstat, ut credant quia tu me misisti.* Missum se dixit, ut populi sciant de cælo venisse Christum, non recessisse de cælo. Sic ergo mittitur, sic et quod habet accipit, quomodo ⁱ unde venerat non recessit; sic ergo et Filius quod habet accipit, et Pater quod dedit non amittit. Fratres, et quod auditur, et quod mittitur, et quod venit, et quod accipit, et quod nascitur, et quod patitur, et quod moritur, et quod resurgit, non est hoc divinitatis suæ, infirmitatis hoc nostræ est, nostræ est hoc naturæ: quod totum causa nostri tulit in nostro corpore, non propter se in sua pertulit majestate. Sed ad proposita redeamus. Quid est quod dicit, Pa-

lem non esse cæteris prophetis quibus necesse erat orare ut exaudirentur.

^e Ex hujusmodi enim Evangelii verbis deducebant Arianorum filii argumentum, ut Filium Dei Patre minore astruerent. Quis enim, aiebant, aliquid petens auditur, minor est eo a quo auditur et impetrat.

^b Ac si Pater ad homines sublevandos non posset, nisi magnis precibus adduci.

ⁱ Christus enim in illud præcipue semper incubuit, ut populus nunquam ex ejus verbis se esse minorem Patre posset eruere. Ideo cum orat, tunc enim ut homo loquitur, semper aliquid admiscet, vel post orationem aliquid semper gerit, quo ipsius cum Patre unitas et æqualitas ostendatur.

ⁱ S. Augustinus tract. 11, in Joan.: *Neque enim propterea debet incredibile videri, quia sic ad mundum veniens exiit a Patre, ut non desereret Patrem; et sic vadit ad Patrem, relicto mundo, ut non deserat mundum. Exiit enim a Patre, quia de Patre est; in mundum venit, quia mundo suum corpus ostendit, quod de Virgine assumpsit. Reliquit mundum corporali discessione. Perrexit ad Patrem hominis ascensione, nec mundum deseruit præsentis gubernatione.* MITA.

ter, gratias ago tibi, quia audivisti me? Quid est? Ubi A
 Christus cœpit a inferi pulsare fores, portas tartari
 submovere, januas aperire mortis, gehennæ solvere
 legem vetustam, deturbare antiquissimum jus pœna-
 rum, repscere Lazari animam, ab inferis viam redi-
 tus innovare, occurrit ei tartari tota furens potestas,
 præferens edictum superni principis, excelsi regis
 portans decretum, gestans latam tot sæculis Deo lo-
 quente sententiam; et videns hominem sciscitabatur
 quis iste esset, quid auferet, quid sibi vellet, cur so-
 lus, aut sine tremore tremendos mortis lacessat et
 incessat accessus. Cui dicenti quis esset, responderunt
 prophetica voce, ministri resurrectionis, angeli. *Ipsè
 est rex gloriæ, ipse est fortis et potens in prælio* (Pa.
 XIII). Sed refert tartarus: Ego regem gloriæ in cœ-
 lestibus scio omnibus potestatibus cœlicis præsidere, B
 cæjus nutum tota sufferre non potest creatura; hunc
 autem video de terrenis unum, concretum limo, cor-
 pore mortali septum, et in ipso habitu hominis, ho-
 minibus viliorem, et ad summam cito dandum sepul-
 cro, subdendum mæx protinus esse ditioni. Sed per-
 sistentibus angelis et repentibus: *Ipsè est Dominus
 virtutum, ipse est rex gloriæ*; ipse cœli præsul, ipse
 creator mundi, ipse salvator sæculi, ipse redemptor
 omnium, et de qua furis tu, lator ipse sententiæ, ipse
 tuum calcaturus caput, ipse tuum contritrus impè-
 rium, ipse te suo iudicio perditurus; qui reos jussus
 capere, attrahis innocentes, sanctos diripis, ipsi Dei
 Filio comminaris. Redde ergo unum, priusquam mul-
 tos cogaris exsolvere. Sed tartarus adhuc ista non
 credens, per consuetos nuntios recurrit ad cœlum, hæc C
 invidiosa interpellatione deploratus: Ego, Domine, et
 si extremus creaturæ tuæ, et si tristi servitio manci-
 patus præcepta tua inviolabili lege servo, pervigilo,
 ne quis sententiæ tuæ vetustum jus, novus temerator
 immutet, sed apparuit homo, qui dicitur Christus,
 tuum se Filium jactans, sacerdotes tuos notat, scribas
 tuos arguit, sabbata tua violat, legem tuam solvit, et
 animas exemptas carne, et pœnæ jam mæxque custo-
 diæ deputatas, ad corpora, in quibus scelerate vixe-
 rant, redire compellit; et tantis quotidie procedit ausi-
 bus, ut Lazarum jam carcere nostro clausum, jam
 lege nostra vinctum, jam jure nostro manentem, effra-
 ctis claustris inferi conetur eruere: aut cito subveni,
 aut si patefecerit semel januas, omnes, quos tot sæ-
 culis servavimus, nunc amittis. Ad hæc Filius de sinu D

Patris respondit: Pater, justum est ut carcer non in-
 nocentes teneat, sed nocentes; pœna non justos cru-
 ciet, sed injustos. Quamdiu sub unius hominis culpa,
 propter Adæ solius noxam, patriarchas, prophetas,
 martyres, confessores, virgines, viduas, in castitate
 cœi jugii permanentes, omnes ætates, utrumque sexum,
 certe b parvulos nescientes bonum vel malum, hic car-
 nifex ad se trahere crudeli infestatione non cessat?
 Pater, ego moriar, ut non moriantur omnes; Pater,
 ego Adæ debitum solvam, ut per me tibi vivant qui
 per Adam moriuntur inferno; Pater, propter senten-
 tiam tuam ego meum sanguinem fundam, tantum est
 ut ad te tua redeat creatura, pretium chari tibi sangui-
 nis mei redemptio sit omnium mortuorum. Ad hæc
 totius Trinitatis consensus, et Lazarum præcepit exire
 B et tartarus ad reddendos omnes mortuos Christo jus-
 sus est obedire: hinc est quod Filius clamat: *Pater,
 gratias tibi ago, quia audisti me* (Hebr. IV). Testatur
 Apostolus quod Christus advocatus noster sit apud
 Patrem; denique quando sedet, conjudicat Patri;
 quando stat, officio fungitur advocati. Tunc Christus,
 peracta advocacy, clamat voce magna: *Lazare,
 veni foras*. Tunc tartarus, ligatis manibus et pedibus,
 Lazarum retulit ad superna: timens et tremens, ne
 dum solvit, ne dum moras facit, ne dum tardius refert
 unum, omnes cogeret afferre. Sic factus est vivorum
 relator, qui raptor esse consueverat mortuorum. Nam
 quare Christus vincula inferni dirupit, mortis liga-
 menta dissolvit, nisi ut nobis monstraret inferni tre-
 mendam servitutum? Nam si de Moysi corpore diabo-
 lus angelo contradixit, quomodo non tartarus Christo
 de vita et de resurrectione Lazari contradicet? Orate,
 fratres, ut qui gustum resurrectionis Lazaro propi-
 nante suscepimus, redeunte Christo universalis resur-
 rectionis voces mereamur audire.

SERMO LXVI.

De divite et Lazaro.

Duas hodie a duobus evangelistis editas, ita re-
 citari fecimus lectiones, ut sermoni nostro vester in-
 tellectus occurreret, paterent abdita. Lazari resur-
 gentis occasio, cur d alterius nos Lazari compulerit
 facere mentionem, ex sequentibus audietis: modo
 inhumani divitis et Lazari pau: eris stupendas vices,
 pavendas successiones, conditiones admodum lamen- -
 tandas in medium producere et afferre gestimus, quia

Duas etiam lectiones quandoque recitatas fuisse do-
 cet Augustinus serm. 121, de Diversis. *In memoria
 retinentes pollicitationem nostram ex Evangelio et
 Apostolo fecimus recitare lectiones.*

d Certant veteres recentioresque enarratores, an
 hæc de Lazaro hi toria sit, an parabola, vel demum
 historiis ac parabolis immixta narratio. Historiam
 eam credidisse videtur Chrysologus, cum Ambrosio
 lib. viii, de Divite. Parabolam alii. Chrysostomus
 hom. de divite et Lazaro; Cyrillus Alexandrinus in
 Caten. Græcorum PP., ubi notatur ex Judeorum tra-
 ditione mendicum quemdam tunc fuisse Hierosoly-
 mis, nomine Lazarum, satis notum, cujus meminuit
 Dominus ad majorem sermonis manifestationem.
 Consule Theophylactum.

a Elegantiis dictum quam *Inferni*, notavit Barthius
 advers. lib. xiii cap. 10 col. 1090.

b Limbum quem vocant, puerorum esse, ut ait hic
 Chrysologus, apud i feros, tenere Patres concilii
 Florentini, ubi sess. ultima diserte definitur, tam eos
 qui mortali peccato obstricti quam eos qui solo origi-
 nali mox in infernum descendunt, pœnis tantum dis-
 paribus puniendos esse. Nihilominus communis
 scholasticorum sententia est, quam sequitur Innocen-
 tius III, cap. *Majores*, ex tract. de Baptismo, limbum
 puerorum altiori loci constitutum.

c Antequam sermo ad populum haberetur, reci-
 tabantur coram Evangeliorum lectiones, vel illa sac-
 ræ Scripturæ loca, de quibus sermocinari oportebat.
 Vide Act. xiii, 14; Auctor Constit. Apost. lib. xi,
 cap. 14; Tertull. in Apol. cap. 39, et alibi passim.

dives qui participem pauperem in nobis presentibus A audire contempsit, in futuris malis compatentem pauperem non meruit invenire; nec ardens aquæ refrigerium percepit, æstuantem pauperi fame panis refrigerium qui negavit. *Cum esset, inquit, in tormentis, elevavit oculos suos, et vidit Abraham de longe, et Lazarum in sinu ejus (Luc. xvi).* Gratis respicit modo • Lazarum sursum, qui ante deorsum Lazarum videre despexit. De talibus dixit propheta: *Oculos suos staverunt declinare in terram (Ps. xvi).* *Cum esset in tormentis.* Pungit pœna, quæ non pœnitudo componit, et vexant tormenta, quem Lazari vulnera non moverunt: nec gratis aculeos percipit pœnarem, qui in purpura volitabatur ingratus. *Vidit Abraham de longe.* Longe illi erat Abraham, cui non fuerat proximus pauper. • *Vidit Abraham divitiarum consortem, sed inhumanitatis • exsortem, et Abraham dives, sed plus humanitate quam censu, tu dives inhumanitate tua major tuis divitiis extitisti; Abraham sibi peregrinus, • civis hospitem fuit; tu palatia possidens, lectum pauperi non dedisti; Abrahami dum servos suscipit, dominum sic recepit, et cunctis hominibus ponens panes, ipsam Dominum suam suscepit ad mensam; tu dum singulari pauperi negas micam, stillam refrigerii perdidisti. Et ipse clamans, dixit. Sic clamat ibi, qui hic clamantes contempsit audire, ibi cassa vox est, istic inanis est clamor. Audi prophetam dicentem: In inferno autem quis confitebitur tibi (Psal. vi)? In inferno quis misericordiæ locus? in tormentis quæ spes veniæ, et in hora sententiæ tempus indulgentiæ quis requirit? Pater Abraham, misere mei. Crudelis filii, quam misericordiam petis quam tibi negando pauperi tu negasti? Et mitte Lazarum. Miser filii, si Lazarus ad tuam mensam venisset, tu ad istum discubituam non venisses. Ut intingat extremum digiti sui in aquam. Qui claudit manum pauperi, extremi stipem digiti sic deposcit, et sitit aquæ guttam, qui vini lacus, ne guttam daret, inclu-*

• Loquitur ad phrasim Hebraicam, *elevans oculos.* Chrysostomus, *Con. 11, de Lazaro apud D. Thomam in Catena, Oper. tom. V, pag. 275, col. 1, recentioris edit. Ven.:* *Elevavit oculos, ut inspiceret, non ut despiceret. Lazarus enim sursum erat, ille deorsum. Cæterum Hebræi tam Abraham sinum quam infernum in subterraneis reponebant, et adeo dissitis, ut eos innumera chaos disterneret. ita tamen, ut ex uno in alterum prospiceretur. Confer quæ habet Lightfootus in illud Apocalypseos: Torquebitur in conspectu angelorum sanctorum.*

• Chrysologus res spirituales verbis sensui accommodatis explicat: nam hanc eandem rem egit Christus. Male autem Tertullianus et Irenæus hinc argumentum ducunt, post mortem in anima remanere lineamenta quæ tam corporis, et simulacra membro-

• Non consortem, non socium

• Nonnulli interpretum recte putant hic de Abrahamo potius quam de aliquo alio patriarcha fieri mentionem, ob ejus hospitalitatem. His et noster accensendus. Tropica vero est evangelistæ locutio. Pro sinu enim Abraham intelligebant Hebræi locum in quo animæ suavem vitam agerent. His recte probat Muratorius male de Chrysologo sensisse Brauetum, dum eum in testem advocat suæ sententiæ de Paradiso

sit. *Ut intingat extremum digiti sui.* Qui divitias suas non miserando pauperi dedit, sibi misericordiam sic minorat. *Et refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma.* Quasi reliquum corporis ab incendio haberet immune: sed lingua plus ardet, quæ misericordia ut fletet, jubere neglexit; in lingua majus sentit incendium, quæ maledixit pauperi, misericordiam contradixit; lingua in tormentis prima est, quæ, derogando pauperi, pauperis blasphemavit auctorem. Sed audiamus jam quid responderit Abraham. *Fili, inquit, recordare, quia receperisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala.* Nemo putet, audiendo ista, quia dives pro bonis receperit bona, quando hinc magis reus est, quod cum a Deo pro malis receperit bona, bona pro nobis Deo reddere contempsit. Nam de divitiis tantis nec victum dedit pauperi, nec sacrificium Deo minima oblatione dependit. At pauper dives vulnere, censu nudus, exutus corpore, vestitus pœnis, animam quam solam non tenebant vulnera, Deo in hostiam jugiter offerebat. Hinc est, quod recipit • pro doloribus requiem, pro opprobrio gloriam, pro contumeliis honorem, pro despectu gratiam, pro pœnis immortalitatem, pro vulneribus præmia, pro siti refrigerii fontem, pro fame cœlestis mensæ delicias sempiternas, et quem divitis angulus non cepit, sinus divitiarum consolationis includit. Tu, dives, • fulgens quondam purpura, nunc • tegere fimo, pro coccino vestire flammis, pro molli discubitu sustine tormentorum dura, pro lautis ferculis epulare pœnas, copias inopia compensa, ebrietates siti digere, pro odoribus aspergere fetore: et cui astiterunt voluptatis obsequia, astent tibi ministeria nunc pœnarum, quia ista tibi despiciendo pauperem taliter tu mutasti. Adjecit autem Abraham, dicens: *In his omnibus inter nos et vos chaos magnum firmatum est, ut qui volunt hinc transire ad vos non possint, neque inde huc transmeare.* Dicendo sic, • tam justos quam injustos ante adventum Domini apud inferos fuisse declarat,

pag. 250.

• Credebant neoræi eos qui vitam in deliciis egissent post mortem pœnis esse multandos; et e contra qui in ærumnis, felicitatibus cumulandos. Ita etiam Chrysostomus homil. in Luc. xvi, Maldouatus et Grotius.

D • Purpura nomine omnia veniunt divitum ornamenta, Sidonius, *epist. 40; Lucanus in Hippica de membris balnei.* In onyche quam cardin. Baro. ii beneficentia possederat olim Sirmundus hæc legebantur: *Εὐρίκη, Μακεδὼν, ἡ πορφύρα τῶν ἀδελφῶν: Sis felix, Macedo, purpura, id est, decus fratrum.* Serius autem factum quod reges tantum purpura uterentur, cum antea lautioris fortune viri, ut hic noster, purpura item amicirentur. Hebræis majorem purpuræ copiam fecit Tyri vicinitas. Vide Blasium Carophilum *Miscell. pag. 43.*

• Similia his quæ sequuntur habet Basilius in *Catena PP.*

• Gregorius lib. vi *Moralium, cap. 27: Eos enim qui cœlestis patriæ vias secuti sunt, post egressum carnis inferni claustra tenuerunt; non ut pœna quasi peccatores flecteret, sed ut illos in locis remotioribus requiescentes ab ingressu regni reatus primæ culpæ retineret.*

et a discretos locis tantum, non regionibus aperit A fuisse divisos. Postquam vero Dominus resurgens a mortuis, aperuit infernum, patefecit caelos, paradisi claustra reseravit, dedit sanctis paradisi intrare requiem, ad caeli gloriam pervenire. Ista qui sic credit, intelligit quid mortalibus veniens conaverit Christus. Insipienter ergo dives putat apud inferos mutari loca, quando hic agendo homo bene vel male ibi sibi b terminum aut poenae aut quietis indicit. Stultus in vita dives, stultior invenitur in poena; et qui bonorum suorum nescivit tempus, nec malorum suorum tempus miserandus agnoscit. *Rogo te, pater.* Modo rogas, modo tibi tempus patiendi est, non rogandi. *Rogo te, pater? Quid? Ut mittas Lazarum in domum patris mei.* Ante quam bene jacuit Lazarus ad illam januam, in qua fame sua inhumanitatis tuæ c titulos B fixit, ubi postes tuos suis d ulceribus laureavit, ubi sanie sua e pinxit micas tuas. Patere ergo stare vice, jam deponere dolos; luere quia tu Lazarum non potes sic videre: scitur, scitur, quia plus te felicitas Lazari quam gehennæ torquet incendium. *Respondit Abraham: Habent Moysen et prophetas, audiant illos.* Hoc est, si Moysen, qui regna Ægypti elementis seculum militantibus trivit (*Exod. vii*), qui siccat mare (*Exod. iv*), qui duravit fluctus, qui lapides in fluentia convertit (*Exod. xvii*), qui solem texit nube, qui noctem luce radiavit (*Exod. xiii*), qui caelum fecit pluere carnes, rorare panes (*Num. xvi*), non solum non audierunt, sed et occidere sunt moliti, isti Lazarum dignabantur audire, quem tot vulnera sepiunt, quot Moysen cinxere virtutes? patere et me sentire quod genui, et tu patere quæ fecisti. *Non, pater Abraham.* Vere, non pater, quia non erat Abraham filius, sed gehennæ. *Non, pater Abraham, sed si quis ierit a mortuis ad eos, poenitentiam agent.* f Hoc dives de corde omnium dicit, hoc de desideriis cunctorum petit, hoc de votis omnium loquitur mundanorum, omnes enim susurrare consuevimus: O si quis veniret a mortuis,

a Theophylactus: *Chasma mega, hoc est ingens hiatus, significat justorum a peccatoribus distantiam.* Tertullianus Græcum χάσμα vertit infernum; aitque esse immensam distantiam sublimitatis et profunditatis. Plutarchus etiam in lib. de Sera nua. Vind. in descriptione inferorum ponit chasma. Vide Lightfootum et Grotium in his locis Evangelii, ubi multa de Hebræorum opinione circa infera animarum loca. Ex Chrysologi descriptione firmatur opinio eorum qui Elysios campos non a Græcis vel ab Ægyptiis, sed ab Hebræis inventos putant. Nam et apud ethnicos quoque flumina in Elysiis defluebant, ut et apud Hebræos. Vide Ezechiel. xxxi, 15. Insepulcorum animas errare nec ad Elysios pervenire, utriusque gentis opinio fuit. A Tartaro separabantur Elysiis vasto insuperabilium murorum ambitu et igneo torrente; et hanc fuisse Hebræorum mentem ex hoc Evangelii loco dignoscimus. Id quod minimi erat impedimenti, ut qui in Tartaris debebant eos qui in Elysiis viderent et audirent.

Hinc exaudiri gemitus, et sæva sonare
Verbera, tunc stridor ferri, tractaque catena.

Et apud Hebræos: *Videntes turbabuntur timore horribili, Ut ut sit, Hebræi hac voce inferi locum innuebant, ut bene Chrysologus, ubi animæ post mortem commemorabantur.* Isai.: xiv, 9; Ezechiel. xxxi; 15;

et quod ibi agitur hic referret, omnes crederent ei. Certe, ut dubitantes dicerent, Quis inde venit, unde nemo venit? Post mortem quod sit aliquis, quis probabit? Omnes audita loquimur, dictis insinuata sentimus: nam quid veri fides habeat, mersum est in profundum. Sed perfidia, non ignorantia esse quod sic loquimur, cum ita credimus, hodie beati Joannis evangelistæ lectio secuta monstravit. Nam sicut dives petit, Deus pro Lazaro s Lazarum misit. Sed quid missus, quid desideratus, quid resurgens profecerit, patienter audite. *Cogitaverunt, inquit, principes sacerdotum, ut Lazarum interficerent, quia multi propter illum abibant ex Judæis, et credebant in Jesum (Joan. xii).* Quasi ad hoc desideratus advenerit, ut iteratæ mortis pericula sustineret. Nolunt, nolunt referre visa, qui volunt audita non credi. Scimus, scimus, et vitam parari bonis, et malis tormenta præparari: sed dum vitii capti virtutum tempus nolumus advenire, fingimus nescire quod scimus, et post mortem quid sit nolumus ab inferis venire qui dicat, cum de caelo Christus veniens, et ab inferis ipse rediens, et quid bonos in caelo maneat, et quid malos expectet in inferno, et verbo docuerit, et firmaverit exemplo. Sed forte ideo nec ista credimus, nec Christum volumus advenire, quia mundum transire nolumus, immo non quia mundum transire nolumus, sed quia dolemus vitia præterire. Christus venit non vitam fugare, sed mortem; mortem fugare, non vitam; mundum revocare, non tollere; vitia perdere, non suam disperdere creaturam. Sed orate, fratres, ut veniens nos inveniat tales, quales regni sui cupit et præcipit esse consortes.

SERMO LXVII.

In orationem Dominicam.

Accepistis auditum fidei, fratres charissimi, formam Dominicæ orationis audite. Christus breviter b orare docuit, qui cito vult postulata præstare. Aut Job. xxvi, 5; I Petri iii, 19.

b Contra Origenem, ejusque sectatores, docentes terminum quondam imponendum æternis suppliciis. Vide Theophylactum ad hunc Eva gelii locum.

c Titulos figere postibus idem est ac inscriptiones, lapides et statuas ibidem apponere, quæ gentis nobilitatem et munera inuenerunt.

d Quandoque mos fuit antiquis diebus festis postes floribus et lauro ornare. Hebræos quod spectat testis est Persus:

Herodis venere dies: cunctaque fenestra
Dispositæ, pinguem nebulam vomuere lucernæ,
Portantes violas, etc.

Pro die Herodis intelligit festa et sabbata Judæorum.

e Latinius: *Quomodo potuit pingere micas, si negavit micas?*

f Tali modo explicant hunc locum evangelistæ, Chrysostomus homil. de Lazaro, Euthymius, Beda, Maldonatus et Grotius.

g Eum scilicet, quem Christus a mortuis suscitavit. Nec vero assimile est Christum, cum hanc edisseret parabolam, Lazarum a mortuis suscitatum respexisse. Id plurimi enarratores volunt.

h Rogantibus apostolis ut sibi a Christo aliqua daretur orandi formula, hanc eos edocuit omnium excellentissimam, et quam Tertullianus vocat *brevariium totius Evangelii.*

quid petentibus se non dabit, qui seipsum ^a non petentibus dedit? Aut in respondendo quam facit moram, qui in dictandis precibus vota supplicum sic reverent? Hodie quod audituri estis stupent angeli, miratur cœlum, pavet terra, caro non fert, auditus non capit, non attingit mens, tota sustinere non potest creatura: ego dicere non audeo, tacere non possum. Deus det ut et vos audire possitis, et ego dicere. Quid est magis tremendum, quod se dedit terris Deus, aut quod vos dat cœlo; quod societatem carnis intrat ipse, aut quod vos facit consortium divinitatis intrare; quod mortem sumit ipse, aut quod vos resumit ex morte; quod ipse in vestram nascitur servitute, aut quod vos sibi gignit in liberos; quod suscipit paupertatem vestram, aut quod vos sibi facit hæredes, sui unici cohæredes? Est utique terribilius quod terra transfertur in cœlum, homo deitate mutatur, servitutis sors dominationis jura sortitur. Sed hoc quamvis metuendum sit, tamen quia causa non docentem respicit, sed jubentem, accedamus, filioli, quo vocat charitas, trahit amor, inviatur affectio: Deum patrem viscera sentiant, vox personet, loquatur lingua, spiritus clamet, et totum quod est in nobis, respondeat gratiæ, non timori; quia qui iudicem mutavit in patrem, amari voluit, non timeri. *Patet noster qui es in cœlis* (Matth. vi). Hoc cum dicis, non sic habeas, quasi non sit in terris; non sic accipias, quasi sit loco clausus, qui claudit omnia, sed intellige esse tibi genus e cœlo, cujus Pater habetur in cœlo; et age ut, vivendo ante, sancto respondeas Patri. Dei filium ille se probat, qui vitii non obscuratur humanis, qui divinis virtutibus elucescit. ^b *Sanctificetur nomen tuum*. Cujus genus sumus, ejus censemur et nomine: rogamus ergo ut nomen ejus quod in se et per se sanctum est sanctificetur in nobis; nomen enim Dei aut honoratur ^c ex nostro actu, aut ex nostris actibus blasphematur. Audi Apostolum dicentem: *Nomen Dei per vos bla-*

^a Scilicet gentibus, quæ illum neququam petebant. Nam Hebræi in lege docti Christum ad homines venire orabant dicebant: *Mitte, Domine, quem missurus es*, etc.; *Veni, Domine, noli tardare*, etc. MITA.

^b Maldonatus et Brugensis, *celebre reddatur*; Beda et Menochius, *ametur et timeatur*; Tertullianus: *in omnibus perfectissime regnet per gratiam*; Augustinus, serm. olim. 48 de Temp. nunc 56 et 57: *Hoc rogis; ut quod semper sanctum est, in se, sanctificetur in te*. D. Thom., exposit. in orat. Dom. petitio. 1 p. 30 Oper. tom. VIII edit. Ven.: *Ne nomen ejus in nobis manifestetur et declaretur*.

^c Drusius ex divo Hieronymo: *Sanctificatio enim et pollutio nominis Dei pendet ex operibus nostris*.

^d Eo, scilicet, regno, quo Deus regnat in cordibus justorum: quod regnum Dei vere vocatur ab Apostolo ad Rom. xiv. 16. Ambrosius, Hilarius, Gregorius, Maldonatus, alii aliter explicant. Cyprianus de Orat. Dominic. sermo 6 pag. 558: *Qui se Deo et Christo dedicat, non terrena, sed cœlestia regna desiderat*. Consentiant, Sedulius, lib. iv; Chrysostomus in Matth.; Augustinus, ep. olim 21, nunc 130 ad Probam, c. 11.

^e D. Thomas, loco cit. pag. 32. *Cum ergo petimus quod veniat regnum ejus, oramus quod non regnet in nobis peccatum, sed ipse Deus*. Ambrosius de Sacram. cap. 4 pag. 341 edit. Paris. 1551.

^f Editi, perperam, *Deus meus est*.

aspematur in gentibus (Rom. ii). *Veniat regnum tuum*. Et quando non regnavit Deus? Petimus ergo ut qui sibi regnavit semper, modo ^d regnet in nobis, ut et nos in illo regnare possimus. Regnavit diabolus, regnavit peccatum, regnavit mors, et fuit diu captiva mortalitas: petimus ergo ut, regnante Deo, pereat diabolus, ^e deficiat peccatum, moriatur mors, captivitas captivetur, ut nos liberi perpetuam regnemus in vitam. *Fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra*. Hoc est regnum Dei, quando et in cœlo, et in terra Dei voluntas est sola, quando in omnibus hominibus ^f Deus mens est, Deus vivit, Deus agit, Deus regnat, Deus est totum, ut juxta illud Apostoli: *Sit Deus omnia in omnibus vobis* (I Cor. xv). *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. Qui patrem se nobis dedit, qui sibi

^B nos adoptavit in filios, qui rerum nos fecit hæredes, qui nos nomine sublimavit, qui nos suo et honore donavit et regno, ipse nos ut panem quotidianum postulamus addixit. In regno Dei, inter munera divina, quid quærit paupertas humana? tam bonus, tam pius, tam largus Pater panem filiis non nisi postulatus indulget? Et ubi est illud: *Nolite solliciti esse quid manducetis, aut quid bibatis, aut quid vestimenti* (Matth. vi)? Hoc petere jubet ^g quod prohibet cogitare, quatenus cœlestis pater ^h cœlestem panem, cœlestes filii ut postulemus, hortatur. Ipse dixit: *Ego sum panis, qui de cœlo descendi* (Joan. vi). Ipse est panis, qui satus in Virgine, fermentatus in carne, in passione confectus, in fornace coctus sepulcri, in Ecclesiis conditus, illatus altaribus, cœlestem cibum quotidie fidelibus subministrat. *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*. Homo, ⁱ si sine peccato esse non potes, et vis semper dimitti tibi totum, dimitte semper; quantum vis dimitti tibi, dimitte tantum; quoties vis dimitti tibi, toties tu dimitte; immo quia vis totum dimitti tibi, totum dimitte: homo, intellige quia remittendo aliis tu ^j tibi veniam dedisti. *Et ne nos inducas in tentationem*. Quia

^g Cum nonnulli animadvertissent vocem *τροφῆον* in Hebræo legi *mahar*, quod Syris, quorum dialecto usum fuisse Carri-tum volunt, crastinum est, et non *quotidianum et hodiernum*; in te orta est questio, quam movet Chrysologus: an scilicet Christus in Evangelio dum sibi invicem repugnantia docuerit. A. cujus solutionem alii eandem cum Chrysologo ihere vident, dicentes in Dominicali petitione agi de pane eucharistico. Ambrosius lib. v de Sacram. cap. 4; Cyprianus, lib. de Orat.; Augustinus homil. olim 42: *Impertire nobis eucharistiam tuam, quotidianum cibum*. At hujusmodi explicationes mores potius quam litteram spectant. Hac enim petitione querimus omnia quibus ad vitam conservandam indigemus. Alii cum Hieronymo annotarunt vocem Hebræam, ex quo conflatum putatur verbum *τροφῆον*, non qui lem diem proximum, vel immediate sequentem, sed qui liquidum futurum est significare; et dixerunt esse *τροφῆον* omne id spatium vitæ, quod nobis superest emolendum.

^h Evangelista, *ἄρον τὸν τροφῆον*; quod nonnulli vertunt *supersubstantialem, super omnes substantias*.

ⁱ *Debitum in Scripturis delicti figura est*, inquit Tertullianus; *et peccata debita vocantur*, subdit Brugenensis.

^j His similia habet alibi quoque Chrysologus, quæ non absolute intelligenda sunt, quasi hac sola impleta

In sæculo est ipsa vita tentatio. *Tentatio*, inquit ille, *est vita hominis* (Job. vii). Rogemus ergo ut nos a arbitrio nostro non relinquat, sed in omni actu paterna nos pietate constringat, et in vitæ tramite cœlesti moderatione confirmet. *Sed libera nos a malo*. A quo malo? a diabolo quippe, ex quo est omne malum. Rogamus liberari nos a malo, quia malo qui non caruerit, frui non potest bono. c Si adhuc non nati, si adhuc in utero constituti, panem petunt, expetunt regnum, d quare sit quæstio, quod semper Dei Filius, in Dei patris mansit arcano? Si Ecclesia generat, ratio non est, est cœleste mysterium; quod in Patre Deo, Dei Filius fuerit, quomodo humana ratiocinatione tractetur non est, non est humano modo divinitas æstimanda. Audisti Deum, nil terrenum cogites, nil humanum; audisti Patrem Christi, hoc per substantiam crede; audisti patrem tuum, hoc crede per gratiam: ille ut esset Filius habuit semper, te esse filium dedit modo. Sic ergo te filium seito, ut servum te esse non nescias; sic audi ad Christi similitudinem te reductum, ut semper te Christo cognoscas esse subjectum.

SERMO LXVIII.

In eadem.

Conditio mortalis, terrena compago, limosa substantia, vitæ ac mortis incerta, labore attrita, consumpta pœnis, putredini ac pulveri subjecta natura capere non valet, æstimare non sufficit, fugare non audet, credere pertimescit, quod hodie cogitur confiteri. Tantam donorum Dei gratiam, promissorum magnitudinem, munerum largitatem, fragilitas humana unde promereri valeat, non potest invenire. Hoc reor non ambiguum Habacuc prophetam mentis intuitu prævidisse, dum se tanto pavore concussum, hujus auditus taliter exagitatum tremore, dicit: *Domine, audivi auditum tuum, et timui; consideravi opera tua, et expavi* (Habac. iii, juxta LXX). Auditum timuit, non quia tunc propheta tantus audierit Dominum, sed quia tunc servus Dominum suum sibi conversum reperit, et audivit in patrem; non quia mundi hujus fabricam elementis ita sibi dissonis consonantem contemplatus expavit, sed quia pietatis erga se tantæ considerans tunc opera, admirationis tremore concussus est et pavore. *Consideravi*, inquit, *opera tua et expavi*. Adoptatum se tunc stupuit in filium, quando perdiderat ipsius fiduciam servitutis. Denique ut scia-

tis hujus orationis, quam vobis hodie Divinitas insinuat et infundit, affectum, propheta tunc audeat cœlitus percepti hujus muneris quodammodo pavore solutus. Quid iterum dixerit pervidete. *Custodivi*, inquit, *et expavit venter meus a voce orationis labiorum meorum*. Posteaquam divini muneris senserat largitatem; custodivit se, ne se hostem, ne inimicum, ne latronem se iterum sicut in paradiso sustineret. Fit vigilantior, fit sollicitior sui custos, qui se post tantæ rei jacturam cœlestem thesaurum in vasis fictilibus custodivit. *Et expavit venter meus*. Ventrem cordis interna nominat hic propheta; qui sicut venter cibis, cor sic sensibus pascitur et repletur. *Et expavit venter meus a voce orationis labiorum meorum*. Si intellectus cordis infuderat ori vocem, labiis dederat verba, cur vota sua, cur desideria sua, cur ex hoc quod est exoraturus, expavit? Quia non suggestione sui cordis, sed divini Spiritus loquebatur affatu. Audi Paulum dicentem: *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem: Abba, Pater* (Gal. v). Quod auditum cum ad interna transmitteret, tantum se meruisse mirabatur, et interna tota hominis pavebant. Merito adjecit: *Et intravit tremor in ossa mea*, quia ipsa prophetæ viscera vexabantur. *Et subtus me*, inquit, *commota est virtus mea*. Quid est subtus me? quatenus ipse idemque homo sursum per gratiam jam levatus jacebat subtus pristinam per naturam, nec virtutem cœlestem virtus poterat sustinere terrena. Jam fumavit mons Sina, cum daturus legem Deus descendit in montem (Exod. xix). Quid caro faceret, cum descendit Deus in carnem, carni gratiam collaturus? Venit pater quia homo Deum, servus dominum non ferebat. Et quia fidelis est in verbis suis quæ dixit: *Aperi os tuum, et implebo illud* (Psal. lxxx); aperite nunc ora vestra, ut ipse ea tali prece, tali repleat et clamore. *Pater noster qui es in cœlis* (Matth. vi). Ubi sunt qui de Dei promissione diffidunt? Ecce quam cito fidei est remunerata confessio: mox ut Deum unici Filii confessus es Patrem, tu ipse es Dei Patris adoptatus in filium, ut esses cœli hæres, qui paradisi exsul habebaris et terræ; et ideo nunc vocas, *Pater noster qui es in cœlis*. Quia fuit tibi quondam pater qui te resolvit in limum, qui te ad claustra duxit et pertraxit inferni: terram nesciat, amorem carnis ignoret, patrem pulveris non requirat, nihil in se vitii licere permittat, qui Deum patrem cœlestem repe-

conditione Deus nobis peccata dimittat, sed si cætera accedant, veluti pœnitentia, dolor, etc. Hoc enim interest inter promissiones affirmantes, quæ cum exceptione saseipiendæ sunt, et negantes, quæ absolute.

a Deus non tantum homines impios suis sæpe vitiiis relinquit, ut Rom. i, 24, sed eos etiam qui viribus suis plus æquo confidunt. Quod malum, juxta Chrysologum, antevertimus assiduis precibus, et præcipue hæc eadem petitione in orat. Dominico.

b Malum hic a SS. Patribus pro diabolo sumi plurimis probari potest. At in luce meridiana lucernam accenderem. Græce, in textu, ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, ab illo improbo, ab illo maligno vertit Tremellius, Montanus et Syrus; quo nomine diabolus vocari solet, Matth., xiii, 19; Joan. xi, 13; v, 18.

tit ad naturam. Et qui se Dei filium credit, actu, vita, A moribus, honestate, tanto generi respondeat, ne iterum ad terrena descendens ad ipsam tanti genitoris tendat injuriam. *Sanctificetur nomen tuum.* Si nomen Christi cæcis visum, cursum claudis, defessis vario languore sanitatem, mortuis dat vitam, teque, homo, ipsum, totamque sanctificat creaturam, quemadmodum tu ipsius nominis oras et exoptulas sanctitatem? Quia a Christo vocatus es Christianus; et ideo supplicas ut prærogativa tanti nominis meritis in te subsequentibus roboretur. *Adveniat regnum tuum.* Devotionem mandat, exigit desideria, vota perquiri ipse, qui adventum suum in sua continet potestate. Fidelis est ille miles, qui regis sui præsentiam sitit, exoptat regnum, expetit et concupiscit triumphos: sed hic petis ut tibi et in te adveniat regnaturus, in quo diabolus arcem, mors imperium, diu inferus gessit et tenuit ^a potestatem. Oremus ergo, charissimi, ut Christus semper suo regnet in milite, ^b et miles semper suo triumphet in rege. *Fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra.* Beatus dies ille, qui terrenorum jungit, sociat, exæquat cælestibus voluntates, ut inter dispares substantias una atque eadem sit voluntas. Hæc est fida pax, inconcussa concordia, gratia perseverans, quando per unius domini ordinem, familia natura diversa, voluntate sit una, eadem reperitur et sensu. *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Post cæleste regnum panem quis postulet temporalem? Sed quotidianum ^c et in diem vult nos in sacramento sui corporis ^d panis viaticum postulare, ut per hoc ad perpetuum diem et ipsam Christi perveniamus ad mensam, ut unde hic gustum sumpsimus, inde ibi plenitudinem totasque satietates capiamus. *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Qui sic petit, et debita non relaxat, iste se etiam per quod orat, accusat; qui sibi tantum donari postulat, remitti tantum, quantum ipse remittit et donat, ad placitum Deum, Deum taliter invitat ad pactum. Quisque quantum ipse præstitit alteri, tantum sibi exigit et ipse præstari. Dimittenda sunt autem, fratres, debita non pecunie solum, sed omnium causarum, culparum, criminum; quidquid, homo, ^e incurrere poteris, in his tibi cum incurrerit alter, ignosces. Fidens peccatis suis petti veniam, qui peccanti libenter ignoscit. *Et ne nos inducas in tentationem.* Hoc petere millies multis modis D cogimur, fratres, ne fragilitas plus ausa, et de se

temere præsumens, nec virium suarum modum colligens, in conflictu male cauta succumbat, deinde offensus Deus tradat tentationibus quos deliquit. *Sed libera nos a malo.* Satis de se humiliter sentit, nec salvari se per se præsumit, qui ut a malo per Deum liberetur, implorat. Signate vos. Intelligite, filii, quanta perfectorum, quanta fortium gloria sit et potestas, quando tanta virtus in ipso conceptu, tanta majestas aperitur in partu. Nondum natus patrem vocat, sanctitatem postulat, regnum petit, dat jura terris, terrenas cælestibus exæquat voluntates, et laboribus profuturis exigit jam devotus annonam. *Panem nostrum, inquit, quotidianum da nobis hodie.* Beati estis, qui cœpistis ante pugnam vincere, ante triumphare quam vivere, ante ad patris promptuaria B quam matris ad gremium pervenire, ante pastum gregis, quam succum lactis invadere, toto ante victoriarum sonare jubilo, quam vagitu respondere curarum. Vere, ut dixit Apostolus, infirmum Dei fortius est hominibus (I Cor. 1). Aut quis poterit tanti concessus referre sacramentum? ubi ^b Virgo mater parit orbe quotidie, nec relinquit posteros ad laborem, sed æternam germina ^c præmittit ad gloriam.

SERMO LXXIX.

In eandem.

Putasne mortale pectus Dominicæ charitatis erga nos magnitudinem capiat? Putasne terreni corporis pondere mens depressa erga nos divinum intelligat ac sentiat affectum? Nam quidquid cœli mteat, radiat et C splendet ornatus, quidquid in terra fragrat in floribus, sapit in fructibus, in animantibus gaudet, nostro amore factum, nostræ addictum est servituti. Sed quantumvis magna, parva tamen sunt ad supernæ in nos dilectionis iudicium. Nobis principatus cœlorum, nobis æthericæ potestates, nobis supernæ dominationes, nobis angelorum officia excubiis militant indefessis. Sed ista adhuc asserendæ in nos divincæ necessitudinis parva sunt, et minora, ta tumque infima, quantum creatore suo minor est creatura. Deus vultu incontemplabilis, visu imperspicabilis, nullo sensu æstimabilis, inaccessus mente, ne ipso quidem ad plenum notus auditu, quoties, qualiter, quam varie, quam diverse se humanis aptavit obtutibus? Quam se communioni, quam se familiaritati præstitit et concessit humanæ, cum Noe consilii sui facit esse participem, et expiando mundo diluvium præmonet imminere, et

^a Alias, principatum.

^b Ex ms. Cæsensæ. Editi, ut missæ.

^c Alias, exinde.

^d Viaticum dicitur SS. eucharistiæ sacramentum, quod nobis ad aliam vitam commigrantibus pro comitatu sit. Vide Basilium Ponticum ex familia Eremitarum S. Augustini Variar. Disputat. quæst. 2 part. 1, num. 1. Confer quæ dixi in dissertatione de Pat. argentea Gorreorn pag. 96, in notis.

^e Alias, incurrere potes.

^f Ex ms. Vaticano. Editi, tumore.

^g Ex hac eadem petitione validissimum argumentum desumebant catholici adversus Pelagianos, asserentes nulla ope gratiæ posse homines viribus suis

peccata devitare. Frustra enim petimus *Ne nos inducas in tentationem*, si hoc in nostra positum sit est potestate, ut nullo Dei adiutorio valeamus implere. Hieronymus, lib. III contra Pelagianos; Augustinus, Epist. olim 89, nunc 157, ad Hilarium, et epistola olim 74, nunc 78, ad eundem.

^h Hoc est, Ecclesia generat filios per baptismum, quos mortales ante se præmittit ad gloriam; stabit enim mater Ecclesia hic, donec sæculi consummatio adveniat. Sed filios Christianos quotidie præmittit ad regnum, dum filii electi obeunt mortem. *MTA.*

ⁱ Ms. Cæsensæ, sed a terrene germinæ præmittit ad gloriam.

totum sæculum ipso custode parvo arcæ designat in temine (Gen. vi); eum ad Abraham velut hospes adveniat, invitatus tota dignatione succedit, oblata non respuit, apposita velut esuriens et lassus assumit, et divina collatione velut egens suscipit et acceptat humana (Gen. xviii) ? Hinc est, quod emortua mox senis membra reviviscunt, steriles velutæ jam viscera succedunt extincta, et natura in vivo cadavere percepta proditura suum resurgit auctorem, et generat plurimos transacto jam tempore, per unum quem crediderat conditorem (Gen. xxi). Ad Moysen igneus Deus glomeratur in rubo, deinde confert facienda cum servo, exercetur variis in Ægypto virtutibus, et potest ad nutum famuli (Exod. iii); irrogat flagella, vel tollit (Exod. vii); et in mari quantus sit, quantumve homini dederit, ultricis undæ demonstrant obsequia, cum siccato gurgite cedit unda piis, et liquore durato murum præstat, munimen exhibet liberandis, ac tota nature suæ virtute de hoste sevissimo triumphatura decurrit (Exod. xiv). Miro contubernio israeliticis Deus conversatus in castris (Deut. xxiii), numerosas gentes nunc ferit fulmine, nunc tangit grandine (Josue, x); nunc solo tubarum clangore prosternit (Josue, vi); ut sine conflictu, sine vulnere Deus ducat victricis acies quas præcedit. Affuit desideris, votis annuit singulorum, mox ad interrogata respondit, occulta prodidit, prædixit futura, quæ sita potest fecit, regnum contulit, donavit opes, temperavit pleris, fecundas præstitit terras, conjuga ipsa illorum copia et honore decoravit. Sed adhuc parum esse credidit, si affectum suum erga nos præstando prospera tantum, et non etiam adversa sustinendo monstraret. Post omnia, mundum suum pauper ingreditur: facit in cenabulis ut homo, vagitu suo imperat, inquit, exigit quam tibi præstitit ipse pietatem. Parens omnium usus est te parente, subjectus tibi existit cui omnis subjacet altitudo, timuit quem vincenda meturunt, fugit ad quem cuncta confugiunt; caeterum arbiter est hospes in domibus peccatorum; pascit pascitur qui pascit omnes. Et quid plura?

^a Quia Abraham credidit illum esse Deum, et universorum conditorem, qui sibi dixerat ex Sara uxore senæ, se pariter senem filium suscepturum, qui multarum gentium esset futurus parens; ideo in gratiam fidei suæ consequitur ut transacto generandi tempore nihilominus generet, et plurimos ex Isaac suscipiat nepotes. MITA.

^b Ms. Caesen. et Vallicel. *potest fecit.*

^c Fortasse legendum, *Cedit unda pedibus.*

^d Id est: *Omnipotens.*

^e Et apposite observant hic enarratores in petitione dicit *Pater noster*, et non *meus*: ut intelligamus nos esse eum Christo cohærentes et unius Patris filios.

^f S. Joannes Chrysostomus, homil. 20 in cap.

ritatem. Qui ergo esse fecit, dedit vivere, docuit et orare, quia totum voluit præstare, qui sua sibi precæ voluit supplicari. *Pater noster qui es in cælis* (Matth. vi). Ecce, homo, tua te voce Christus hodie, ut sibi faceret cohæredem Dei Patris, adoptat in filium, dum ait, *Pater noster*. Quod suæ dignationis est, tuæ esse voluit potestatis, juxta illud: *Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri* (Joan. i); et tamen jubet dicere, ut dignatio donantis sit, non temeritas præsumptis, *Qui es in cælis*. Non quod non sit in terris, sed te qui cælestem Patrem jam vocas, ad cælestem vult tendere et repetere jam naturam, ut generi tanto vita nostra respondeat, ne terreni mores degenerent, quos cælestis donavit et contulit jam natura. *Sanctificetur nomen tuum*. Non quod tua sit precæ sanctificandum, quod te sanctificat nomen; sed quia Christi nomine vocatus es Christianus, petendum tibi est ut actu tuo nomen hoc sanctificetur et honoretur in te. Quia sicut virtutum fama, nominis tantum respondet ad gloriam, ita male conversantis infamia ad ejusdem nominis redundat injuriam, dicente Apostolo: *Nomen Dei per vos blasphematur in gentibus* (Rom. ii). Et revera, filii, tunc gentilis nomini derogat Christiano, quando aliter quam proficitur, et dicitur vivere, viderit Christianum. *Veniat regnum tuum*. Non ut Deo veniat regnum habenti semper, sed postulas ut tibi veniat non habenti, et percipias illud quod tibi affectu suo Dominus pollicetur, cum dicit: *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est a constitutione mundi* (Matth. ii). Venite, benedicti, non dixit, veniamus; percipite, non dixit, percipiamus. Nemo miretur quia patrem vocat qui nondum natus est; nam si Joannes exultat (Luc. i), et Jacob coluctatur in utero (Gen. xxv), prudens æstimet quid possit natura divina, si tantum potest per Deum humanam conceptio.

SERMO LXX.

In eandem.

Omnia quæ divinitus dicta factaque referuntur, sunt miraculo, sunt stupori, sunt pavenda mortalibus, ipsis etiam cælestibus sunt tremenda; sed nihil tam stupet cælum, pavet terra, expavescit universa creatura, quam quod vos estis hodie, nobis dicentibus, audituri. Servus Dominum patrem vocare a det, judicem suum reus nuncupat genitorem, conditio terrena sua se voce Dei adoptat in filium: qui terrena

Matth. vi, ait, *nondum initiatum quippe baptismatis sacramento, non posse Deum Patrem vocare*, quod Auctori nostro contradicere videtur. Sed Chrysostomus humano more loquitur, Chrysologus autem divino. Si quidem tantum designatus Filius mente divina, licet quod ad nos physice non possit appellari Filius, gratia baptismatis adhuc sibi deficienti; tamen divino more Filius Dei appellatur cui preterita juxta ac futura sunt præsentia. MITA. — Alludit Chrysostomus ad suorum temporum morem, quando non aperte licitum erat catechumenis orationem Dominicam recitare. Vide notam 4, serm. 67. Augustinus in Eucherid. ad Laurent. cap. 71: *Eorum (idelium) est dicere, Pater noster qui es in cælis, qui jam Patre tali regenerati sunt ex aqua et Spiritu sancto.*

perdidit, æstimat se divinitatis hæredem. Sed aude-
mus, quia præsumptio dicentis non est, ubi auctori-
tas est jubentis; ipse enim nos hodie dicere sic voluit,
qui nos docuit sic orare. Et quid mirum si homines
Dei consecravit in filios, quando se hominis dedit et
aptavit in filium? Carnis tunc naturam transtulit in
divinam, deitatem quando humanam detulit ad natu-
ram: tunc hominem sibi in cœlestibus præstitit cohæ-
redem, quando se participem reddidit terrenorum.
Aut homini negare quid amoris potuit, quid muneris,
qui totum quod erat hominis, etiam peccatum, ^a sus-
cepit et mortem? Aut quomodo hominem in suis
prosperis socium non habebit, qui in adversis homi-
nis se fecit esse consortem? Homo, redi ad Deum,
sic amatus a Deo; et ad illius gloriam da totum te,
qui se totum propter te ^b ad suam deduxit injuriam;
et voca patrem fidens, quem tanto amore tuum
probas, sentis, intelligis esse genitorem. *Pater noster.*
Quod nondum natus patrem vocat, nemo miretur:
Deo nata sunt nascitura, futura facta sunt Deo. Quæ
futura sunt, inquit, jam fuerunt (*Eccl. iii*). Hinc est
quod in utero suum Joannes sentit auctorem (*Luc. i*);
et exstat nuntius matri, qui erat suæ nescius vite.
Hinc est quod Jacob ante legitur bellare quam nasci,
ante triumphare quam vivere (*Gen. xxv*). Hinc est
quod jam sunt Deo qui sibi adhuc non sunt, qui electi
sunt ante constitutionem mundi. *Qui es in cœlis.* Non
quod ille non sit in terra, sed ut tu per hoc germen
esse noveris te cœleste: et si te Dei Filium esse fate-
ris, vive quasi Dei Filius, ut actu, vita, virtutibus,
tanto possis respondere genitori. *Sanctificetur nomen
tuum.* Quia a Christo vocatus es Christianus, petis ut
prærogativa tanti nominis sanctificetur in te; quia
nomen Dei quod per se et sibi sanctum est, aut
sanctificatur in nobis nostro actu, aut nostro actu
blasphematur in gentibus. *Veniat regnum tuum.* Ipse
dicit: *Regnum Dei intra vos est (Luc. xvii)*: si intra
nos est, veniat ut quid oramus? Est in fide, est in
spe, est in expectatione, sed ut in re veniat, jam
precamur. Veniat autem nobis, non illi qui semper
conregnat Patri suo, semper regnat in Patre; sed
veniat nobis. *Venite, benedicti Patris mei, percipite
regnum quod vobis paratum est ab origine mundi (Matt.
v)*. Dicimus, *Veniat regnum tuum.* Ut sic Deus regnet
in nobis, quatenus in nobis desinat mors regnare,
desinat regnare peccatum. Regnavit, inquit, mors ab
Adam usque ad Moysen (*Rom. v*). Et alibi: Non regnet

^a Suscepit ad delendum: non autem assumpsit ut
haberet, ut dicit supra serm. 45. In epistola D. Leonis
ad Flavianum dicitur: *Assumpsit formam servi sine
sorde peccati.* Ideo suscepit, ut haberetur I Petr. ii:
Peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum.
Et II Cor.: *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis
peccatum fecit.* Id est, Deus fecit Deum esse hostiam
pro peccato. Vide Bellarm. in ex. osit. psalmi xxi, 1.
D. Ambrosius lib. ii in Lucam, de Christo baptizato
ait: *Unus omnium peccata suscepit, ut in illo omnia
peccata morentur.* MITA.

^b Ms. Cæsen., ad tuam.

^c Penes alios interpretes, τῶν, sicut et nos dimit-
timus, non significat modum remittendi, Deus enim
perfecte remittit, sed rationem. Non est regula, quod

A peccatum in vestro mortali corpore (*Rom. vi*). *Fiat
voluntas tua sicut in cœlo et in terra.* Nunc in terra
multa fiunt pro diaboli voluntate, pro sæculi nequitia,
pro desiderio carnis; in cœlo vero fit nihil præter
Domini voluntatem. Petimus ergo, ut interempto
diabolo, ut novo sæculo, ut mutato corpore, ut de-
structo mortis imperio, ut abolita dominatione peccati,
in cœlo et in terra, in Deo et hominibus, una Dei sit,
eademque voluntas. *Panem nostrum quotidianum da
nobis hodie.* Post regnum cœleste, terrenum panem
petere non jubemur, prohibente ipso cum dicit:
Nolite solliciti esse animæ vestræ quid manducetis aut
quid bibatis (*Matth. vi*). Sed quia ipse est panis qui
de cœlo descendit (*Joan. vi*), petimus et precamur
ut ipsam panem quo quotidie, id est, jugiter, ^u *sumus*
B in æternitate victuri: hodie, id est, in præsentī vita,
de convivio altaris sancti ad virtutem corporis men-
tisque capiamus. *Et dimitte nobis debita nostra sicut
et nos dimittimus debitoribus nostris.* Sic dicendo,
homo, ^e indulgentiæ modum, mensuramque venie
tu tibi dedisti, qui a Domino tantum tibi petis dimitti,
quantum dimiseris ipse conservo. Dimitte ergo delin-
quenti in te totum, si vis ipse de tuis nihil Domino
debere delictis: in altero dimitte tibi, si vis ipse vis-
dicem vitare sententiam. *Et ne nos inducas in tentatio-
nem. Deus, sicut scriptum est, neminem tentat (Jac. i)*:
sed tentare dicitur, cum ^d contumaciter euntes ad
tentationum laqueos derelinquit. Sic Adam tentatoris
incurrit insidias, dum sui præcepta deserit conditoris.
Unde autem et a quo tentaretur homo, *prodit sic*
C dicendo: *Sed libera nos a malo.* Hoc est, a diabolo,
qui totius mali et auctor est, et origo: diabolus na-
tura cœlestis fuit; nunc est nequitia spiritualis, ætate
major sæculo, nocendi usu tritus, lædendi arte ^e per-
ritissimus; unde non jam malus, sed ^f malum dicitur,
a quo est omne quod malum est. Hinc est quod pro-
priis viribus liberari homo non potest, carnalibus
vinculis illigatus. Petendum nobis est ergo ut Deus
nos a diabolo liberet, qui ^g Christum terris ut dia-
bolum vinceret, commodavit. Clamet homo, clamet
ad Deum, clamet, *Libera nos a malo, ut a tanto malo,
solo Christo vincente, liberemur. Pater noster qui es in
cœlis.* Orandi thema, materiam petendi, supplicandi
normam paucissimis in verbis ipse tibi qui tibi est
exorandus indulset, ut ex hoc tu petendi sumas sen-
D sum, intellectum postulandi capias, mensuram colli-
gas impetrandi, et brevissimo magisterio orandi,

Deus nobis et majora et liberalius remittit, sed
conditio; quod si aliis non remisimus nec nobis
remittetur.

^d Augustinus: *Non enim per se ipsum inducit Deus
in tentationem, sed induci patitur eum quem suo auxilio
deseruerit.*

^e Ms. Cæsen., promptissimus.

^f Vide notam 13 serm. 67.

^g Nota vim hujus verbi *commodavit*; hoc est, fru-
endum dedit. In commodato etenim redditur idem ipsum
specie et numero quod fuerat commodatum, ut patet
toto tit. ff. commodati. Sic Christus terris commo-
datus dicitur, quia, devicto diabolo et homine re-
empto, idem specie et numero cœlo redditus est.
MITA.

latissimam capias disciplinam; ^a simul quia ad amoris indicium rex ipse officio functus est advocati, ut preces quibus ^b responsurus erat ipse dictaret. Cunctatio ablata est impetrandi omnis, immo fiducia collata est tota promerendi, quando ipsum se legit in precibus qui rogatur. Metus locum non habet, ubi a Patre filius pietate interprete desiderat quæ sancta sunt impetrare.

SERMO LXXI.

In eandem.

Fratres charissimi, qui vos donavit credere, ipse vos docuit et orare, et totam petendi formam paucis aptavit in verbis: quia cum patrem postulat, multa prece filius non laborat; sicut enim petere cogit necessitas genitum, ita urget charitas dare genitorem. Pater ergo qui sponte præstat, non tam ut petatur, quam quid petatur ostendit, ut filius petendo justa placeat, qui potest stulta postulans displicere. Audite Patrem, et vos filios esse jam credite, ut quæ petieritis incunctanter impetrare possitis. Quid valeat fides, credulitas quid possit, quanti sit confessio, hodie monstratur in vobis. Ecce Trinitatis trina confessio in cœlestem sobolem de terrena vos sustulit servitute; ecce fides quæ Deum locuta est patrem, patrem vobis Deum hodie acquisivit; ecce vox quæ confessa est Deum Filium, vos Dei adoptavit in filios; ecce credulitas quæ Deum Spiritum proclamavit, de carnis substantia mortali in vitalem Spiritus substantiam vos mutavit. Quis pietatis tantæ dignus invenitur assertor? Deus Pater homines dignatur hæredes, Deus Filius non dedignatur servulos cohæredes, Deus Spiritus carnem consortem divinitatis assumit, et cœlum possessio terrenorum, et inferis addicti jurisdictione suscipiuntur in supernis, Apostolo probante, cum dicit: *An nescitis quia angelos judicabimus?* Vocate ergo Deum patrem, vosque si nondum natos, jam tamén designatos filios esse jam credite, et date operam quatenus sit vobis cœlestis vita, sint vobis divini mores, et forma deitatis tota vestra præferatur in forma; quia cœlestis Pater respondentem generi filios muneribus datat divinis, degenerantes ad poenalem revocat servitute. *Pater noster qui es in cœlis.* Succumberet conscientia servilis, terrena conditio solveretur, nisi nos ad hunc clamorem ipsius Patris auctoritas, ipsius Filii Spiritus excitaret. *Misit, ait, Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem Abba Pater.* ^c Lassescit mens, caro nostra deficit ad divina, nisi Deus quæ fieri jubet impleat ipse qui jubet. Quando ausa mortalitas Deum vocare patrem nisi modo, quando superna virtute hominis animantur interna? *Pater noster qui es in cœlis.* Homo, quid commune cum terris tibi, qui confiteris tibi genus

esse de cœlis? Ergo cœlestem vitam monstra in habitatione terrena: quia si quid in te gesserit terrena cogitatio, cœlo maculam, cœlesti generi injuriam intulisti. *Sanctificetur nomen tuum.* Nos petimus ut sanctificet nomen suum Deus, quod sanctitate sua totam salvat et sanctificat creaturam. Fratres, hoc nomen est quod supernæ potestates pavent, quod tremenda suscipiunt servitute: hoc nomen est quod mundo perduto dat salutem: sed petimus ut nomen Dei actu nostro sanctificetur in nobis; nobis enim bene agentibus benedicitur nomen Dei, nobis male agentibus blasphematur. Audi Apostolum dicentem: *Nomen Dei per vos blasphematur in gentibus (Rom. 11).* Petimus ergo, petimus ut quantum nomen Dei sanctum est, tantum nos ejus mereamur in nostris mentibus sanctitatem. *Veniat regnum tuum.* Quasi non semper fuerit, ac sit, sic regnum Christi ut veniat nunc rogamus. Et ubi est illud? *Regnum Dei intra vos est (Luc. xvii).* Inter nos est fide, sed ut re veniat supplicamus. Fratres, quamdiu diabolus vario nequitiarum genere, multimoda arte fallendi rerum aciem turbat, sensus hominum, moresque confundit, scævitiis idolis, sacrilegiis furit, fallit auguriis, divinatione mentitur, signis decipit, illudit astris, spectaculis occupat, obsidet viliis, peccatis vulnerat, criminibus sauciat, desperatione prosternit, Christi regnum prolongat et absentiat a nobis. Petimus ergo ut veniat tempus quo, mali tanti auctore pereunte, mundus totus, creatura tota, totam solius Christi regnet et triumphet ad gloriam; et fiat quod sequitur, ut sicut in cœlo, ita et in terra una Domini sit voluntas. Sit terra cœlum, vita Deus, tempus æternitas, patria requies, census innocentia, honor immortalitas, ^d gloria castitas, Deus totum. Addidit, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Post paternitatem Dei, post divini nominis sanctitatem, post cœli regnum, quotidianum panem jubemur exposcere. Christus oblivioni non subjacet, Christus mandatis suis contraria non demandat; ipse dixit: *Nolite solliciti esse animæ vestræ quid manducetis aut quid bibatis (Matth. vi).* Sed quia ipse est panis qui de cœlo descendit (*Joan. vi*), qui legis et gratiæ mola aptatus est in farinam, qui crucis confectus est passione, qui magnæ pietatis fermentatus est sacramento, qui ^e conspersio levis levamentum sustulit de sepulcro, qui ut divinitatis suæ calore coqueretur, ipse clibanum decoxit inferni, qui ad cœlestem cibum quotidianus Ecclesiæ defertur ad mensam, qui in remissionem frangitur peccatorum, qui edentes se perpetuam pascit et enutrit ad vitam, hunc panem quotidie nobis dari petimus, donec illo in die perpetuo perfruamur. *Et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Homo, ^f penes

contemnatur.

^a Quam male, bone Deus! Plurimæ editiones: Veneta Sarzine, Lugdun. Durandi, Colon. Henningii, etc., *furia castitas.* Lugdun. Landriani, curante Theophilo Raynaudo, habet *cura castitas.*

^b In nonnullis, sicut et in ms. Vatic. deest *levis.*

^c Explicandus est Chrysologus ex Augustino, qui

^a Etiam quia.
^b Ita corrigit Meursius, ut est in editione prima Bonon. Editi fere omnes, *responsus.*

^c Meursius corrigebat, *flaccescit mens.* Sanctificetur in nobis. Augustinus, serm. olim 48 de Diversis, nunc 56 et 57: *Hoc rogas, quod semper sanctum in te, sanctificetur in te; id est sanctum habeatur, non*

te est potestas veniæ, in te est indulgentiæ, tu tibi A remissionis auctor es constitutus. Gratis petis veniam, qui tibi in alio indulgere contempsisti. Homo, * tu tibi misericordiæ factus es ipse mensura; quantum quæris misericordiæ, fac tantum. *Et ne nos inducas in tentationem.* Tentatio est, fratres, species fallens, quæ prospera in adversis, adversa occultat in prosperis; humanamque ignorantiam dolosè educit in lapsus; petimus ergo ne peccatis impellentibus in tentationum foveas incidamus. Inducere autem Deus dicitur, currentes ad erimina cum relinquit. *Sed libera nos a malo.* Hic mali malum designat auctorem, hoc est, diabolum. ^b Petimus ergo ut munere hoc uno malis omnibus cum mali careamus auctore. *Pater noster, qui es in cælis.* Nemo cum se filium clamat, manere se miretur in habitu servitutis: ad divinum germen hodie designatus es, non promotus; spem, non rem, te noveris consecutum. Audi Apostolum: *Spe salvi facti sumus: spes autem quæ videtur non est spes, quod enim videt quis, quid sperat? si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus (Rom. viii).* Hodie adoptionis est dies, hodie promissionis tempus est: audi, crede, expecta, crede creditori tuo, qui tibi credidit debitori; expecta parumper ut veniat, qui te diu sustinuit ut venires; da illi inducias de promisso, qui tibi quidquid erat debiti jam donavit. Aut quare tu fatigaris spe Dei, cum genus omne hominum subsistat spe, fide vivat? Agricola numquam sereret anhelus, si fructum laboris sui de tempore non speraret; viator laborem prolixo itineris non subiret, nisi se ad destinata crederet pervenire; nauta mare non intraret incertus, si se lucris sequentibus compensaturum viarum discrimina non speraret; miles tota juventutis tempora non ageret in periculis, si senectutis honores copiosissimos non speraret; filius paternæ dominationis * tempora non duraret, si se substantiæ paternæ non speraret hæredem. Et tu si te jam filium Dei credis, juxta prophetam: *Expecta Dentium, viriliter age, et confortetur cor tuum (Psal. xxvi);* et expecta, ut hæreditatem Dei de expectationis fide, et de virtute patientiæ consequaris. Audi Apostolum: *Filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus; scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus (Joan. iii).* Et iterum: *Vita vestra abscondita est cum Christo in Deo: cum autem apparuerit Christus vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria (Colos. iii).* Fratres, beati sunt filii Dei, quia et

petitionem hanc de quotidianis peccatis intelligit, quibus non carent nec pissimi homines, quæque Deus dimittit, si nos dimiserimus. Serm. olim 48 de Divers., nu. c 56; serm. olim 42 inter 50, nunc 67; serm. alias 135 de Temp., nunc 59.

* Laudat hunc locum Chrysologi Du Hamelii in notis ad Sac. Script. hic.

^b Nostræ infirmitatis memores, non solum ut vincamus petimus, sed etiam ne in certamen descendamus, ac forte vincamur. Maldonatus ex Tertulliano, Cyprianus, Augustinus, etc.

* Non sustineret. Horat. lib. 1 Od. 14 :

Vix durare carinæ

Possunt imperiosius æquor.

hæreditatem rerum omnium possidebant, et de excessu patris luctus temporum non videbant.

SERMO LXXII.

In eandem.

Quod ego modo cum magno tremore dicturus sum, quod vos estis nunc terribiliter audiri, immo terribiliter vocari, stupent angeli, pavescunt virtutes, supernum cælum non capit, sol non videt, terra non sustinet, tota non assequitur creatura. Quid ad hæc mortale pectus? Quid ad hæc mens hominis imbecilla? Quid ad hæc humani sensus angustia? Quid ad hæc humanæ vocis aura? Quid ad istud humana lingua cito tacitura? Hoc Paulus ^d invisibiliter cum vidisset, prodidit non prodendo, dicens: *Nus oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, B quæ preparavit Deus diligentibus se (1 Cor. ii).* Hoc Isaias cum suo mox excipisset auditu, ad hæc humanum pervenire posse dubitat vel fidem, dicens: *Domine, quis credidit auditui nostro (Isai. lxi)?* Hoc Jeremias cum divino conceperet auditu, partus supernorum sensuum non sustinebat, clamans: *Ventre meum, ventrem meum doleo, et sensus cordis mei perturbati sunt (Jerem. iv).* Hoc Habacuc divini spiritus perorabat afflatu, cum dicit: *Gustodivi; et expavit venter meus a voce orationis labierum meorum; et intravit tremor in ossa mea; et cæcitas me commota est virtus tua (Habac. iii).* Elevatus virtute Dei sensit summi sub se succubuisse virtutum. Longum est super hoc sacramentum pavore prescui, et dinumerare ^f sanctorum exempla: tempus non sinit diu me in hoc timore demorari, cælestis partes impetus non potest ^g tardare nascentium. Ego ergo, et vos in utero adhuc penetrati voce compello, provida exhortatione præmones; ut antequam videatis matrem, vocetis et patrem, ante blandimenta matris, patristendatis et festinetis ad regnum, ante patris præventatis et panem quam matris ad ubera pendentis. Nec in vos quicquam sibi, aut matris necessitas; aut ætati: tempora vindicent: sed in vobis totum divini patri, totum cælesti respondeat et occurrat auctori (Matth. vi). *Pater noster qui es in cælis.* Hæc est quod pavebam dicere, hæc est quod trepidabam proferre, hoc est quod heque recitabant; neque terrestrium quemquam sinebat servitutis propriæ conditio suspicari: cæli et terræ, cæli et Dei responsum tantum posse provenire commercium, ut Deus in hominem, homo in Deum; Dominus in servum, servus verteretur in filium, steterique divinitatis et he-

^d Paulus vidit invisibiliter, quia sine imaginibus vidit arcana per extasim, S. Thomàs in II Cor.; et vidit invisibiliter, quia oculis corporalibus Deum non videtur, ut ex Augustino docet Fulgentius us resp. 3, ad Ferrandum diaconum. Ex Mita.

* Emenda: Meursius, *subitissime commotus est.*

^f Ex ms. Vatican. In editis deest *exempla.*

^g Hoc est vos, qui divina vocatione nasci spirituales cupitis Christiani, et quodam impetu viscera matris Ecclesiæ urgetis, ut statim nascimini, mihi haud permittitis jamdiu in modo conceptis exemplis morari (observa ut gentes baptizari et renovari cuperent. Mita.

manitatis ineffabili modo una et sempiterna cognatio. Et quidem deitatis erga nos dignatio tanta est, ut scire nequeat quid potissimum mirari debeat creatura: utrum quod se Deus ad nostram deposuit servitutem, an quod nos ad suæ divinitatis rapuit dignitatem. Hinc est, homo, quod te divinitus adhortatur, * qui tanto nunc tuo amore flammatur; quod adhuc in utero voce tuate Deus adoptat in filium; quod te non fieri solum liberum vult ille, sed nasci; quod ipsam propter te manumittit naturam, ne quem natum, nequam maculam imponat ortus pristinae servitutis. O vos beatos, quibus dominari datum est ante quam nasci, ante regnare quam vivere, ante ad Dei Patris gloriam pervenire quam prosapiam proprie vilitatis agnoscere. Ecclesia felix mater, quæ vos tales respicit, quæ cum virgo permaneat, genuisse tales, et tantos vos taliter se miratur. Olim partus iste præcedentibus designabatur exemplis. Hinc est quod Jacob in utero matris cum fratre luctatur (*Gen. xxv*), præcipit et triumphos. Hinc est quod in utero Thamar gemini de primatus honore præliantur, retardant partus, nec ante lucem cupiunt videre quam vincere (*Gen. xxxviii*). Hinc est quod Joannes exsultat ante, et ante suo occurrit auctori genitricis ex utero quam procedat (*Luc. 1*). Et si humana pignora sic ante Deo militant, quam nascantur parentibus, quam vivant sæculo; quid mirum si Ecclesie divina germina, si Deo sua soboles in utero adhuc, quod sit superi germinis jam fatetur? *Pater noster qui es in caelis*. Stupor insurgit, Christus de Dei patris pectore matrem vocat, et fatetur in terra; et homo de matris utero patrem vocat, et constitetur in caelis, *Pater noster qui es in caelis*. Quo te homo repente provexit gratia? quo te rapuit caelestis natura? ut in carne et in terra positus adhuc, et carnem jam nescias et terram, dicendo: *Pater noster qui es in caelis*. Qui ergo se tanti Patris filium constitetur et credit, respondeat vita generi, moribus patri, et mente atque actu asserat quod caelestem consecutus est ^b per naturam. *Sanctificetur nomen tuum*. Cujus utique genus esse cupimus, ejus utique censemur et nomine: et ideo petimus ut in nobis illius nominis sanctificatio perseveret, honor et prærogativa nominis, quod sublimavit sic tanti Genitoris celsitudo. *Adveniat regnum tuum*. Non illi petimus cui nunquam defuit regnum, immo qui est ipse

A regnum, totamque in se regni continet potestatem; sed qui nos vult ad promissam regni gloriam pervenire, monet nos expetere omnibus hoc votis, in hoc vult nos totis mentibus inhiare. Quantum namque est temerarius qui discurit de genere, * ignavus est tantum qui non gaudet, æstuat, anhelat, cum promissum intendit et pertendit ad regnum. *Fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra*. Sicut in caelo, sic et in terra: tunc jam totum caelum est, tunc agit Dei mens una omnes, tunc in Christo omnes et in omnibus Christus, quando omnes solius Dei sajunt, et ^d faciunt voluntates; tunc omnes unum, immo unus omnes quando Dei spiritus in omnibus vivit unus. *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. Sicut in psalmo: *Benedictus Dominus de die quotidie* (*Psal. B Lxxvii*); ita hic: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. Quotidianum jugem dicimus; jugis panis ille est, qui de caelo descendit: *Ego sum panis qui de caelo descendit* (*Joan. vi*). * Perfectæ ergo beatitudinis est iste panis; hodie, hoc est in præsentibus, illius panis cibo jam vivere incipimus, ejus perpetuitate, quod est quotidie, saginabimur in futurum. *Et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*. De supplicantis pectore venia fons emanat, et ad veniam refuet: quidquid pietatis exuberat, et effundit in alterum, quando indulget sibi tantum quantum alteri condonaverit. *Et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*. Satis potest homo misericors, qui cum Deo de pietate configit, cum tantum sibi dari quantum dederit, quantum donaverit tantum desiderat et donari. Homo, sit semper in pectore tuo venia, si vis crimina non timere. *Et ne nos inducas in tentationem*. Hæc interpretatione indigent, quia tentatio diaboli prævia et amara est sinistra ejus: quamdiu vero hoc fragill contineamur in corpore, necessario precamur ut in nos ^f nec tentationi pateat aditus, nec diabolo tribuatur accessus. *Sed libera nos a malo*. Ipse autem Dominus Deus noster liberet nos a malo, et perducatur ad omne bonum, qui vivit et regnat Deus modo et semper, et per infinita sæcula sæculorum. Amen.

* SERMO LXXIII.

De paschali solemnitate.

Hodierna festività, fratres charissimi, nobis vo-

D natione, ita in eucharistia est sacramentaliter. MITA.

^f Vere his verbis Deum rogamus, ne simus nos obnoxios esse tentationi, ut superius innotuit. Cyprianus de Orat. Dom., Augustinus, epist. 157 cap. 2, et lib. de Dono Persev., cap. 6; Chrysostomus, Tertullianus et alii.

^g In codice Bononiensi sermo hic inscribitur: *Sermo B. Petri Ravennatis de die Pasche*. De eo Mita: Non videtur absolutus hic sermo. Est illius argumentum de iis qui diu ante effecti sunt Christiani; et de iis qui nuperrime. Hi secundi appensi collo eorum qui jam diu baptizati et confirmati fuere, debent ex uberibus Ecclesie, communis matris, verbum Dei et instructionem in fide, quasi lac sumere. Primi vero corpus Christi recipere, et cuncti una pariter sacram Dei eruditionem ab ore pastoris audire. MITA.

^a Alias, *Quod tanto*

^b Alias, *consecutus es paternitatem*.

^c Ex mss. Vallicel. Editi plures, *Ignarus*.

^d Ita petitionem explicat Brugensis: *Fiat a nobis, et in nobis, quod tu vis, præcipis, consulis*.

^e Salebrosum locum ex mss. Caseræ et Urbini explanavit Mita, addens quam sit panis perfectæ beatitudinis sacramentum eucharisticum, in quo vi verborum adest corpus, sanguis, et divinitas Christi, cum in beatitudine una divina persona non videatur sine altera, dicas cum theologis, quod Pater et Spiritus sanctus adsunt in hoc sacramento per concomitantiam. Augustinus, pater theologorum et lumen, serm. 3 de Tempore, ait: *Fillius suscepit carnem et non deseruit Patrem, nec se divisit a Patre: suscepit carnem in proprietate, sed tamen Pater, et Spiritus sanctus non defuit majestate*. Et sicut Christus est in Incar-

tera non connectit, nec carnes agni ^a servat in crastinum: sed dum præterita præsentibus solemniter devotione participat, et Pascha nostrum, Pascha redeunte conjungit, novæ regenerationis ablactat infantiam, quia juxta Apostolum, *Vetera transierunt, et ecce facta sunt omnia nova* (II Cor. v). Annus Domini perficitur temporibus, non senescit, ^b qui tamdiu suo recurrit in circulo, quamdiu nos ad diem retributionis adducat. Paschalis hodierna solemnitas a lacte, quos ante genuit, nunc ^c repellit, ut solidioris cibi pastu, perfectum Christi roborentur in virum. Fecisse Abraham epulum magnum, totiusque domus suæ lætitiæ suscitasse ablactato Isaac, historia divina referente cognovimus (*Gen. xxi*). Et si senectutis soboles, si steriles unicus, choris tripudiantibus, cithara et tympano, et toto psalterii resonante concentu, universæ familiæ corda traxit et commovit in gaudium, quanto magis nos ^d hodie in hymnis spiritualibus convenit exultare, vel canticis, quando ^e Virginis in germine ablactatur universa fecunditas? Si Anna Saræ consterillis, quæ lacrymis orationum suarum tamdiu madefecit ariditatem sui corporis et naturæ, quamdiu fuerat longo vitæ tempore negata posteritas, Samuelem divino munere susceptum, ablactatum mox divinum refundit in munus, et lætitiæ suam sacrificiorum victimis ad plenitudinem liberationis accumulatur (*I Reg. i*); multo magis nos oportet laudis immolare sacrificium, vota solvere, suavitatis incensum adolere, et tota holocaustorum pinguedine Deo Patri victimas immolare, quando Virgo mater enutrita et ablactata tot numero pignora quot stellas cæli, Patri toto orbe repræsentat, ut impleatur illud propheticum: *Benedices coronam anni benignitatis, et campi tui replebuntur ubertate* (*Psal. xl*). Nemo ergo ^f otiosum esse credat istud festivitatis nostræ salutare mysterium, nec existimet ^g pannum novum veteri nos assuere vestimento, ubi nihil Judaicæ vetustatis, novitati conjungimus Christianæ: scientes, Apostolo dicente, novam totam in

^a Codex Bononiensis, *reservat*.

^b *Ibid.*, *et*.

^c *Ibid.*, *appulit*, *corrupte*. Id est a catechismo et teneris instructionibus, ut sacram participent eucharistiam. MITA. — A veteribus et pro cibo et ante cibum infantibus mel dabatur, deinde lac, ut observatum est a viris eruditissimis Salmasio lib. de Transubstant. pag. 495, et Isaaco Vossio in Barnabæ epistolam, ad calcem genuinarum Ignatii epistolarum. Hinc mellis et lactis in veteri Ecclesia degustatio, ad *Infantiæ*, ut alicubi loquitur Hieronymus, *significationem*.

^d Ex cod. Bonon. In editis deest *hodie*.

^e Ex eod. cod. editi, *Virginis germinis*.

^f Ex eodem cod. In editis deest *esse*.

^g Hoc est, Hebræorum Pascha non assuitur nostro Paschæ. Alludit ad illud Matth. ix, 16, de quo supra sermo 31. MITA.

^b Omnes editiones et mss. Vatic. et Bon., etc., habent *pacum*. Placuit emendatio Latini.

ⁱ Ex ms. Vatic. Editi, *satis ausus*.

^j Non unus inter Patres est Chrysologus qui Jacobi factum a fraude et mendacio excuset, et hæc omnia ad mysterium referri oportere contendat. Vide Augustinum lib. Contra Mendacium, cap. 10. At ut ille a mendacio excusaretur, satis non esset demonstrare in actione illa mysterium, sed oporteret probare

A Christo nobis emeruisse creaturam; sed agnitionem divinam supernæ virtutis evehimus ad profectum (II Cor. v), ut dum simul nuper nati quid facere debeant imbuuntur, et ante geniti quantam Deo gratiam de perfectione sua debeant instruuntur, appendantur collo ii qui modo nati sunt, et pietate tota sub Ecclesiæ matris uberibus occupentur, trahant teneris faucibus ^h innocentiae pastum, in opere sancto brachia meditentur extendere, nitantur in cursu fidei tremula firmare vestigia. Numquid sic relinquendi sunt jam nutriti, ut non patris cura, patris manu, patris regantur arbitrio? et ita matris consilio, matris fide muniantur, ut non humana solum, sed etiam divina prudentia percipiant et præripiant salutaria? Sic Jacob suo nimis timidus, matris consilio ⁱ satis audax, patris ut præriperet benedictionem, ^j plus mysticus quam dolosus incessit (*Gen. xxvii*); nam primogenitum se mentitus non est, quia ille primus est quem cælestis gratia generat, non natura mortalis; ille nos sub hircorum pellibus figurabat, qui ut moriamur peccato, hortatu matris Ecclesiæ mortificati corporis induimur vestimento, et ^m odore agri continuis confessionum fructibus et ubertate redolemus, donec cæcitati Israeliicæ salutariter illudentes, paternam benedictionem toto fidei præripiamus arcano, dicente Apostolo: Cæcitas Israel facta est, donec plenitudo gentium introiret ex parte (*Rom. i*).

1 SERMO LXXIV.

De Resurrectione Christi.

C Aliquantulum nos tacere, fratres charissimi, et ^l vigiliarum labor fecit, et coegit jejunii lassitudo; et ideo hodie reddimus de Dominica Resurrectione sermonem, in qua si divinum est quod ex Virgine nascitur Christus, quantum divinius est Christus a mortuis quod resurgit? Quod ergo divinum est, humano non accipiatur ⁿ auditu. *Vespere*, inquit, *sabbati quæ lucescit in prima sabbati* (*Matth. xxvii*). *Vespere sabbati*, hoc nescit dies sæculi, hoc non habet

simul in sensu historico et litterali nullam præferri mendacium, ut bene Estius in hunc locum. Hoc sibi potissimum negotii suscepit Theodoretus, quæst. 81 in Genes.; Gregorius Magnus, lib. i homil. 6 in Ezechiel., et in Job, lib. xviii cap. 3 nov. edit.; S. Thomas, 2-2, quæst. 1 art. 3, ad 3; Melchior Canus lib. ii de Loc. Theolog. cap. 4. Consultius est cum eruditissimo Calmeto tom. I pag. 216 col. 2 sapiens illud Augustini lib. iii de Doctr. Christ. principium adducere: cum scilicet in Scriptura eximii alicujus viri peccatum adducitur in quo figura et typus rerum futurarum exhibetur, exemplum tamen illud ad litteram minime afferendum esse. Augustinus: *Figuram ad intelligentiam referat, factum vero ipsum ad mores non transferat*.

^k Ms. Bonon., *Agni*, *corrupte*.

^l Vide quæ diximus in præfatione.

^m Vigiliarum usus in primæva Ecclesia et jejunium prolixius in Hebdomada magna. Quin nox ipsa Paschatis *Vigiliarum Nox* vocatur a Gaudentio tract. in Exod. pag. 24, et ab Alcimo Avito de prima festi Rogationum Instit., et ab Adone Viennensi in Chronico. Vide Lindenbrogium Observat. ad Marcell. pag. 545.

ⁿ In Codice Bonon. additur: *Audistis evangelistam dicentem: Vespere*.

mundi usus. Vesper finit, ^a non inchoat diem; tenebrescit vesper, non lucebit; non in auroram vertitur, quia lucis ortum ignorat. Vespera mater noctis parit diem; mutat ordinem, dum agnoscit auctorem; radiat de novitate mysterium, anhelat Creatori servire, non tempori. *Vespere, inquit, sabbati quæ lucebit in prima sabbati, venit Maria Magdalene et altera Maria videre sepulcrum.* Sero mulier currit ad veniam, quæ mature cucurrit ad culpam. Vespere quærit Christum, quæ in matutinis Adam se noverat perdidisse. *Venit Maria et altera Maria videre sepulcrum.* Quæ de paradiso perfidiam sumpserat, festinat ^b fidem sumere de sepulcro; contendit rapere de morte vitam, quæ ^c de vita rapuerat mortem. *Venit Maria.* Hoc nomen matris est Christi, venit ergo mater in nomine, venit mulier, ut fieret mater viventium, quæ facta fuerat mortuorum mater, ut quod scriptum est impleteretur: *Hoc est mater omnium viventium* (Gen. iii). *Venit Maria et altera Maria.* Non dixit venerunt, sed venit; sub uno nomine venerunt dux mysterio, non casu. *Venit Maria et altera Maria.* Venit ipsa sed altera, altera sed ipsa, ut mulier mutaretur vita, non nomine; virtute, non sexu; et fieret resurrectionis nuntia, quæ internuntia et lapsus exstiterat et ruinæ. *Venit Maria videre sepulcrum.* Ut quam deceperat arboris visus, visus repararet sepulcri; et quam prostraverat illecebrosus aspectus, aspectus salutaris attolleret. *Ecce, inquit, terræmotus factus est magnus, angelus enim Domini descendit de cælo.* Tremuit terra, non quia angelus descendit de cælo, sed quia ab inferis ^d Dominator ascendit. *Ecce terræmotus factus est magnus.* ^e Movetur chaos, dissiliunt ima terrarum, timet terra, montium tremunt pondera, orbis fundamenta quatiantur, corripitur tartarus, sistuntur inferna:

A addicitur mors ^f quæ in reos tendens incurrit in iudicem, dominata servis exarsit in Dominum, sæviens in homines prosilivit in Deum. Merito ergo perit lex tartari, remota sunt inferni iura, potestas mortis ablata est, et in poenam temeritatis suscitavit mortuos ^g cognitoris injuria: denique redduntur corpora, redintegratur homo, vita reparatur, et constat de venia jam totum, quia in auctorem vitæ mox est transgressa sententia. *Ecce terræmotus factus est magnus.* Modo terræmotus magnus: O si tunc vel levis turbo arborem mortiferam dejecisset! O si nebuke fumus illius mulieris tenebrasset aspectum! O si tetra nubes lethalis pomi speciem caligasset! O si manus tangens inconcessa tremuisset! O si peccati diem tenebrasset ^h nox injusta, et lamenta mundi, et incrementa mortis, et Creatoris injuriam tunc tulisset! Sed vitæ semper serviunt blandimenta, lenocinantur dulcia delictis, virtutibus vero austera et fortia sunt amica. *Angelus enim Domini descendit de cælo.* Resurgente Christo, morte pereunte, terrenis redditur cælestis commercium; et mulieri cui fuerat cum diabolo lethale consilium, cum angelo colloquium ⁱ fit vitale. *Angelus enim Domini descendit de cælo, et revolvit lapidem.* Non dixit volvit, sed revolvit lapidem, qui advolutus probavit mortem, et revolutus exstitit ^j resurrectionis assertor. Beatus lapis qui Christum et revelare meruit et velare; beatus qui non minus corda aperit quam sepulcrum; beatus qui dat resurrectionis fidem, ^k fideique resurrectionem, qui divinam carnem resurrexisse testatur. Mutatur hic ordo rerum; mortem, non mortuum, devorat hic sepulcrum, domus mortis mansio fit vitalis; uteri nova forma mortuum concipit, parit vivum. *Angelus enim Domini descendit de cælo, et accedens revolvit lapidem,*

^a Accommodat se Chrysologus ad communem aliarum nationum usum, apud quas insolens est dicere diem in vespere elucescere. Locutio vero hæc propria est Judæis, qui dies sacros, ut hodiernum et nos, ad Vesperas exordiebantur, vel elapsa hebdomada, cum prima hebdomada alterius dies inciperet.

^b Hæc fere Nyssemus orat. 2 contra Eunomium tom. III pag. 712: *Quoniam, sicut ait Apostolus, mulier seducta in prevaricatione fuit, et defectionis a Deo, quæ per inobedientiam facta est, dux fuit; idcirco resurrectionis primæ fuit testis, ut ruinam, quæ ex prævaricatione secuta est, per fidem resurrectionis repararet. Et quemadmodum sermonum initio, serpentis ad circum ministræ, et consiliaria facta est principium mali, et sequelam in vitam intulit; sic ejus qui morti dedit defectionem draconem sermones ad discipulos perferens, hominibus dux et princeps fidei efficeretur, per quam merito primæ mortis occasio dissolvitur.* Ex interp. Suicri in Thes. tom. I pag. 807.

^c Do qua vita? An de paradiso deliciarum, ubi vitam agere debebat? An de cibo qui vitam reparans vitam præbere dicitur? An quia cibus naturaliter factus est ad protegendam vitam? Sic de morte cepit vitam, id est de sepulcro, quod mortis sedes nuncupatur. MITA.

^d Communis sanctorum Patrum sententia est, hoc terræmotu præsertim Dominicam resurrectionem mundo fuisse annuntiatam.

^e Græco vocabulo, *εὐσείς ἐξέτρο μίγας*, motus magnus factus est; sunt qui putant innui, non terræmotum, sed turbiniem. Hammondus, Clericus, etc. At

in novi fœderis libris, vox illa non nisi pro terræmotu usurpatur, ut hic apud Chrysologum. Vide Act. xvi, 26; Apoc. vi, 12; xi, 13; Matth. xxiv, 7; xxvii, 54; Marci xiii, 8; Lucæ xxi, 1.

^f Ms. Bonon., quæ in rege offendens.

^g Ex eodem codice, *suscitarii mortuos. Cognitoris injuria tartara provocantur, redduntur corpora, etc.*

^h Sed cur nox injusta dicitur? Forte, quia servit injustis, qui tenebras amant, ut liberius peccent? vel quia sua caligine ordinem rerum perturbat? vel quia æque pulchrum obscurat et turpe, bonum et malum? Certe, quia si ante tempus diem obscuram reddidisset, injuste illud egisset. Vel forte per noctem intelligit mortem, ut Bellarm. in psal. xxi, 21, quasi minus utique malum fuisset, quod Eva injuste moreretur, quam sic Deum offenderet. Etenim si mors, quæ pœna peccati est, ante ipsum peccatum obtigisset homini, dici potuisset injusta. MITA. Auctor superius Evæ manum *inconcessam* vocavit, eo quia ad ea quæ vetita erant protendebatur; nunc vocat *noctem injustam*, quæ jura diei turbaverat.

ⁱ Ms. Bonon.: *Et mulier cui fuerat cum diabolo lethale consilium, cum angelo fuit colloquium cælesti.*

^j His, scilicet, quibus vacuum sepulcrum patebat, non quod Christi corpus resurgens ea lapidis revolutione indigeret, licet Patribus nonnullis, scilicet Hilario hic, Leon. epist. 83 ad monachos Palestine, visum sit lapidem fuisse revolutum ab angelis honoris gratia Christi resurgentis. Vide Grotium et Maldonatum hic.

^k Verba hæc desunt in codice Bonon.

et sedebat super eum. Et angelo quæ causa sedendi erat, cui nulla inerat lassitudo? Sed sedebat ut fidei doctor, ut resurrectionis magister: sedebat super petram, ut soliditas sedis daret credentibus firmitatem. Ponēbat angelus super petram fundamenta fidei, super quam Christus erat Ecclesiam fundaturus, qui dixit: Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Erat, inquit, aspectus ejus sicut fulgur, et vestimenta ejus sicut nix (Matth. xvi). Ad angeli gloriam non sufficit vigor, ad celestem naturam quid fecit vestimentum? Sed splendore tali referebat speciem nostræ resurrectionis et formam, quia resurgentes per Christum, Christi mutantur in gloriam. Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes, et facti sunt veluti mortui. Miseri quos tunc percussit pavor mortis, quando securitas redditur vitæ: sed crudelitatis ministri, perfidie executores alienæ, fiduciam sumere quomodo poterant de supernis? Obsidebant sepulcrum, resurrectioni januas obstruebant, et non qua posset intrare vita, mors perire, servabant: merito eos angeli percussit et prostravit adventus. Misera, et sibi semper inimica mortalitas dolet se mori, ne resurgere possit, oppugnat: sepulcrum aperire cōvenerat, et ad resurgendum quiddam erat facilitatis afferre ut esset miraculum de facto, de exemplo spes, de reverso res, credulitas de vivendo. Grandis demerita est hoc, hominem nolle credere, quod sibi desiderat evenire. Hoc de his custodibus hodie dixisse sufficiat: quid autem nostra fides habeat, ne hodie longum sit, post dicemus, præstante Domino nostro Jesu Christo, qui vivit et regnat cum Patre Deus in sæcula sæculorum. Amen.

§ SERMO LXXV.

De eadem.

Quantum a vobis ego, a me tantum peregrinatus est sermo: sed orate, fratres, ut sicut me vobis Deus reddidit, ita mihi dignetur reddere et redonare sermonem. Audistis evangelistam dicentem (Matth. xxviii):

^a Maldonatus et Grotius alique censent Græcum vocabulum *ἰκονάσαι*, quod vulgo *sedere* dicitur, usurpārī etiam pro *se sistere* alicui.

^b Ms. Bonon., *soliditas sedentis*.

^c Ex eodem codice: *Sedebat angelus supra petram, ut soliditas sedentis demonstraret fundamenta fidei, super quam, etc.*

^d Ex eod. cod., *fulgur. Ad celestem naturam quid factum est vestimentum? Ms. Casen. et Vallicel., quid attinet vestimentum?*

^e Post hæc additur in ms. Bonon.: *Obscura obscuritas carnis, carnis resurrectionem sic Hebr. dicente Domino: Tunc justii fulgebunt sicut sol.*

^f Ms. Casen., *simplicitatis ministri*.

^g Codex Bonon., *Ipsi qui obsidebant sepulcrum.*

^h In codice predicto desunt *mors perire*.

ⁱ Utique angeli adventus, non Christus resurgens. Neque enim congruum erat ut inopia illa turba Christum ab inferis reducem prima videret. Adverte perpetuum pictorum errorem.

^j Cætera, quæ sequuntur, desunt in codice Bononiensi.

^k Sermo hic omittitur in codice Bonon.

^l Discesserat a sua sede Chrysologus; et peregrina-

^A *Vespera*, inquit, *sebbati quæ lucebat in prima sabbati*. Quid hic intelligit humanus sensus? Quid hic humana sapit sapientia? *Vespera quæ lucebat*. Vesper finit, non inchoat diem, nec lucem arturit, sed tenebras; sed hic elementorum auctor elementorum vires mutat, ut in resurrectione Domini totum divinum sentias, nil humanum. Denique resurgente Christo fidelibus lucebat vesper, dies infidelibus tenebrosus; discipulis nox mutatur in diem, Judæis dies vertitur et mutatur in noctem, *Ab hora*, inquit, *sexta, tenebrae factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam* (Luc. xiiii). Ut ipsa quæ tota est meridiana claritas obcuraretur, et illud quod scriptum est impleteretur: *Occidet illi sol meridie* (Amos viii); occidet illia, id est, Judæis; nostris autem: *Nox sicut dies illuminabitur* (Ps. cxxxviii). Quia vesper, qui in profundam semper caliginem vergit, totam tunc Christi tenentis et crevit in lucem, ac splendore toto tota mortalium pectora ab inferis Christo resurgente complevit. *Vespera sabbati*. Quia illuminatur per Christum sabbatum, non deletur. *Non enim venit solvere legem, sed adimplere* (Mat. v). Illuminatur, ut in die dominico luceat, clarescat in Ecclesia, quod in synagoga Judæis obcurantibus fuscabatur. *Venit Maria Magdalena et altera Maria videre sepulcrum*. Præcedunt apostolos ad ministerium feminæ, quæ sexu viros, quæ ordine discipulos sequuntur: sed non hinc faciunt apostolos sequiores, quæ non feminarum formas, sed Ecclesiarum typum deserunt Dominicam ad sepulcrum: Maria, et Maria, sic altera, ut ipsa: ipsa ut altera: altera ipsa Maria, Maria mater Christi: unum nomen duas geminatur in feminas, quia hic Ecclesia ex duobus populis veniens, una figuratur ex duobus populis, id est, ex gentibus et Judæis, quia primi novissimi et novissimi primi (Matth. xx). Venit Maria ad sepulcrum, venit ad resurrectionis iterum, venit ad vitæ partum, ut iterum Christus ex sepulcro nasceretur fidei, qui carnis fuerat generatus ex ventre; et eum quem clausa virginitas vitam protulerat ad præsentem, clausum sepulcrum

nus a suis, alio se contulerat: vel Romam ad synodum sub Leone pontifice bis celebratam contra Manichæos; vel eundem adierat pro causa hæresis Eutychianæ. Ex M. It. Exploditur conjectura hæc ab abb. Bacchinio, quem vide in Observationibus ad Vitarum Chrysologi, huic editioni præmissam num. 5.

^D Ex Hebræorum nempe institutione. Prima hora cum sexta matutina conveniebat, tertia cum nona, sexta cum meridie, nona cum tertia pomeridiana; ita enim absolventur ab eis viginti quatuor horæ quibus apud nos dies conficitur.

^m Latinius, *erepsit*.

ⁿ De tribus Mariis consule, si placet, quæ eruditissime disserit Calmetus Comment. in Sac. Script. in prolog. ad Evangel. Matth. pag. 451. Chrysologus tantum ad Mariæ nomen alludit.

^o Scilicet in Mariam Magdalenam, et in Mariam Jacob et Jo. ephi Matrem.

^p Plurimorum Patrum ac interpretum sententia fuit, Christum ita e sepulcro egressum esse, ut e Matris utero prodiit, intacto scilicet, integroque ostio. Auctor Quæst. ad Orthod. sub nomine Justini, quæst. 117; Chrysostomus, homil. 11 de S. Joan. Bapt.; Nazianzenus, Traged. de Christo patiente; Hieronymus

ad vitam redderet sempiternam. Divinitatis insignē est clausam virginem reliquisse post partum, de sepulcro clauso exisse cum corpore est divinitatis insigne. Maria et Maria venerunt, ut viderent sepulcrum; vides quia venerunt, non ut Dominum cererent, sed sepulcrum; nec quærebant cum mortuis jam viventem, quæ Dominum jam resurrexisse credebant. Angelus enim Domini descendit de cælo, et accedens revolvit lapidem. Revolvit lapidem, non ut egredienti Domino præberet aditum, sed ut Dominum mundo jam resurrexisse monstraret; conservis ad credendum daret fidem, non ad resurgendum Domino præstaret auxilium. Revolvit lapidem. Revolvitur ad fidem, qui ad perfidiam fuerat advolutus. Revolvit lapidem, ut idem esset vitæ titulus, qui acceperat mortis tenere custodem. Orate, fratres, ut nunc descendat angelus, et totam duritiem nostri cordis evolvat, aperiat sensuum clausa nostrorum, resurrexisse Christum nostris etiam testetur ex mentibus, quia sicut illud cor cælum est, in quo vivit et regnat Christus, ita illud pectus sepulcrum, in quo Christus adhuc habetur mortuus et sepultus. Christi mors sicut fuisse, ita pertransisse credatur: Christus homo passus, mortuus et sepultus fuit; est, vivit, regnat, manet, permanet Deus. Audi Apostolum dicentem: *Etsi novimus Christum secundum carnem, sed jam nunc non novimus* (II Cor. v). Et: *Quod mortuus est peccato, semel mortuus est, quod autem vivit, vivit Deo* (Rom. vi); hoc est, vivit Deus. Et accedens revolvit lapidem, et sedebat super eum. Sedebat ad docendam resurrectionem, non ad lascivitudinem sublevandam. Cælestis natura ignorat lascivitudinem, nescit laborem: sed factus est lapis et vas angelicæ sessionis, doctrine cælestis cathedra, schola vitæ, quia Judæis ad mortis januam, ad cineris servitium, ad triste silentium fuerat constitutus. *Erat, inquit, aspectus ejus sicut fulgur, vestimenta autem ejus sicut nix.* Vultus claritas a vestium candore separatur, et facies fulguri, nivi vestis angeli comparatur, quia fulgur de cælo, nix de terra. Audi prophetam dicentem: *Laudate Dominum de terra, ignis, grando, nix* (Psal. cxlviii). In facie ergo angeli claritas cælestis servatur naturæ; in veste vero figuratur gratia communionis humanæ, et temperatur species angeli colloquentis, ut carnales oculi, et vestium serant placidam claritatem, et ex fulgore vultus nuntium sui tremerent, et revererent auctoris. *Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes.* Quare ter-

quest. 6 ad Hedibiam; Augustinus, seu quis alius, serm. olim 159, nunc 160, append.

^a Ms. Cæsæ., *tenere custodiam.*

^b Ex eodem ms., *et mentibus.*

^c Vasa appellasse videntur nonnulli, majora saxa vel columnarum frusta apta ut super iis sedeat. Vide Gloss. Du Cangii, tom. III, pag. 1379.

^d Nix in vestimentis nil aliud sonat quam summum candorem, ut apud Græcos et Latinos, ita et apud Hebræos, Num. xii, 10: psalm. li, 7; Taren. iv, 7.

^e Morem eum gerebant Judæis: et ideò territi, ne pomas herent corporis oscitanter servati. Maldonatus et Brugensis.

^f Solent angeli hac salutationis formula pie timore percussos consolari.

riti? Quia custodiebant e crudelitatis studio, non pietatis obsequio. Ruit, destruitur, stare non potest, quem conscientia destituit, impellit reatus. Hinc est quod angelus percellit impios, pios alloquitur et solatur. *Nolite timere vos.* Hoc est, et illi timeant: quærentes non timeant, timeant persequentes. *Nolite timere vos, scio enim quod Jesum qui crucifixus est, quæritis, non est hic.* Hoc est: Ego veni ut instruerem vos, non ut illum eximerem, qui et rerum factor est, et est sui suscitator. *Non est hic, surrexit enim sicut dixit.* Vides quia venit angelus, ut factis assereret servus, quæ Dominus prædixerat verbis; et doceret moriendi et vivendi penes illum potestatem fuisse, qui ante suam mortem prædixerat resurrectionem: nam utique qui scire potuit, potuit et cavere, sed quia vincere potuit, declinare contempsit, quia resurgentis gloria sepelivit morientis injuriam. De sequentibus, fratres, sequenti sermone tractabimus, quia protrahere nos et dilatare sermonem adhuc recens itineris prohibuit lassitudo.

SERMO LXXVI.

De eadem, deque secunda Christi manifestatione facta mulieribus a monumento regredientibus.

Superiori sermone Mariam et alteram Mariam Ecclesie ex duobus populis venientis figuram diximus habuisse: hoc ex sequentibus hodie cupimus approbare, si modo nobis vester benignus præbeatur auditus. Respondens, inquit, angelus dixit: *Nolite timere vos, scio enim quia Jesum qui crucifixus est, quæritis: non est hic, surrexit enim sicut dixit. Venite, videte locum ubi positus erat Dominus* (Matth. xxviii). Angelus prædicat nomen, crucem dicit, loquitur passionem, fatetur mortem, sed resurrectionem mox, mox Dominum constitetur. Et si angelus post tanta supplicia, post sepulcrum agnoscit Dominum, suam loquitur servitum, et injuriam passionis totam transisse sentit resurrectionis in gloriam; cur homo aut minoratum Deum in carne judicat, aut in passione existimat ejus defecisse virtutem, aut consumptam dominationem credit servitute? Digre itaque dicit crucifixum, ostendit locum ubi positus erat Dominus, ne alter et non ipse idem resurrexisse crederetur ex mortuis. Et si Dominus eadem redit in carne, vulnera reportat, ipsa clavorum foramina resumit, et ipsa facit testimonia sui corporis, suæ resurrectionis indicia, quæ suæ fuerant contumelia passionis; quare homo se in alia putat, aut in sua non putat carne

^e Mulieres quærentes Jesum, contraponit militibus persequentibus, apposite. Nam Chrysostomus, apud Maldonatum, censet adjunctum fuisse illud vos emphaticè, ut illas opponat militibus.

^b Ms. Cæsæ., *suum est suscitator.*

^c Ibid., *quod Dominus.*

^d Nam post resurrectionem inchoabatur regnum Domini nostri Jesu Christi, cui subsunt et angeli.

^e Vide Epiphanium adversus hereses tom. I, p. III pag. 1026 edit. Colon. In Cod. Bonon. deest ejus.

^f Ex ms. Bonon. Quam alte obsecutus fuerit locus hic, consule editiones.

^g Primi omnium resurrectionem negarunt Samaritæ et Sadducæi, quos refellit laudat Epiphanium, tom. I, p. I, pag. 23. Origenistæ item, Basilidiani,

rediturum, aut carnem servus forte dedignatur suam, cum nostram Dominus non mutarit? Acquiesce homo ipsum te futurum esse in carne tua, ne tu ipse non sis, si in carne surrexeris aliena. Adjecit angelus, dicens: *Et cito euntes dicite discipulis, quia surrexit, et præcedet vos in Galilæam, ibi eum videbitis.* Angelus hic non feminas, sed Ecclesiam duabus in feminis mittit, ^a unam mittit, ut eam mittendo sic longe lateque diffundat. Angelus hic sponsam mittit ad sponsum; denique euntibus illis occurrit Dominus, et ^b salutatur eas, dicens: *Avete.* Occurrit, et non potestaterret, sed prævenit charitatis ardore; non auctoritate turbat, sed salutatur lege sponsi; non dominantis jure onerat, sed honorat dilectione consortis: salutatur: *Avete.* Dixerat discipulis suis ipse: *Neminem salutaveritis in via, et quid est quod hic in via tam ^d festivus saluator occurrit? Non exspectat cognosci, intelligi non requirit, non ut interrogetur admittit, sed in salutationem vadit totus, vadit fervens, et suum solvit ipse salutatione mandatum? Fecit, fecit, quia totum vincit, et exsuperat vis amoris: simul, quia Christus in Ecclesia se salutatur, quam suam fecit esse, et sic viscera sua, suum sic recepit in corpus, dicente Apostolo: *Et ipse est caput corporis Ecclesie (Colos. 1).* In istis vero feminis Ecclesie figuram manere plenam res ipsa ostendit eviderent, quia discipulos suos Christus de resurrectione nutantes arguit, trepidantes firmat, ostensione lateris, clavorum cavernis, sumptione cibi, vix revocat ad fidem (*Luc. xxiv*). Unde et merito in fide parvulos sic pueros appellat, dicendo: *Pueri, numquid habetis pulmentarium (Joan. xxi)? ipsamque alibi Mariarum flentem quasi de mortuo, mulierem vocat, atque tangendi se licentiam negat (Joan. xx): istas autem sic perfectas invenit, sic credentes, sic non de sexu trepidantes, sic mysterio currentes, sic Dominum toto fidei ardore requirentes, ut habendum se tradat eis salutatione tali, dicens, Avete.* Angelus dixerat: Scio enim quia Jesum crucifixum queritis; et requirentibus Christus, *avete* respondit; alibi autem Mariæ ^e nec tangendi datur facultas (*Joan. xx*), hic non solum tangendi, sed et tenendi copia tota conceditur. *Illæ autem, inquit, accesserunt, et tenuerunt pedes ejus.* Iste tenent pedes Christi, quæ in Ecclesia typum evangelicæ prædicationis tenent, et merentur ex cursu: ac sic fide tangunt sui vestigia salvatoris, ut ad totius dei-*

A tatis pertingant gloriam, perveniant ad honorem. Illa autem merito audit: *Noli me tangere (Ibid.)*, quæ in terris deslet Dominum, et sic in sepulcro querit mortuum, ut eum ^f in cælis nesciat regnare cum Patre. Noli me tangere, id est, obsequi ^g tactu carnis, quem fidei tactu deberes attingere; nec quasi hominem tantum tangere te præsumas in terra, quem Deum nondum sapis in cælestibus adorare; feminea cura desinat, muliebris sollicitudo desistat, virilis credulitas tuam conscendat in mentem, ascensum meum cordis tui capiat latitudo, ^h ut in cælestibus æterna tactus mei beatitudine perfruaris. Juxta illud prophete: *Beatus vir cujus est auxilium abs te, Domine; ascensus in corde ejus disposuit (Psal. lxxxiii).* In terra non tangit Christum, qui fide in cælo non conscendit B ad Christum. Quod ergo eadem Maria nunc in fidei vertice constituta, nunc in Ecclesie sublimate fastigio, et tangit Christum, et tenet toto sanctitatis affectu, nunc imbecillitate carnis et feminea infirmitate dejecta dubitat, et tactum sui non meretur auctoris, non facit quæstionem: si quidem illud de figura est, hoc de sexu; illud est de divina gratia, hoc de humana natura. Quia nos idem ipsi cum divina scimus, Dei munus est; cum humana sapimus, cæcamur ex nobis. ⁱ Sic beatus Petrus Christum, dum Dei Filium constitetur, Patre revelante, cognoscit; cum negat Christum, carnis sentit et patitur cæcitate (*Mat. xvi*). Inter hæc Judæi crimina, aut male emunt sua, aut distrahunt pejus aliena, dum peccata taxant pretio, dum pecunia pensant et compensant delicta, dum in sceleribus suis fundunt, quod toto scelere congregaverunt. Sic Judæi comparant traditorem Domini sui, et pretio Redemptoris mundi sanguinem pensant; sic aperti sepulcri fidem claudunt ^j sacco, ut negandæ resurrectionis crimen nummis criminum mercareatur. *Pecuniam, inquit, copiosam dederunt militibus, dicentes: Dicite quia discipuli ejus venerunt nocte, et furati sunt eum, nobis dormientibus, et si hoc præces audierit, nos suadebitis ei, et securos vos faciemus. At illi accepta pecunia fecerunt sicut erant edocti; et diffamatum est verbum istud apud Judæos usque in hodiernum diem.* Apud Judæos, numquid apud Christianos? Judæe, quod tu in Judæa obscurabas auro, fide toto claruit et eluxit in mundo: discipuli receperunt, non furati sunt Christum; tu perfidiam comparasti, sed D non furatus es veritatem; Judæe, resurrexit Chri-

Valentiniani, Marcionitæ, alique hujus furfuris homines.

^a Deest in Cod. Bonon.

^b Ex eod. cod., saluator.

^c Ibid., Avete, hoc est, bentote.

^d Ex Mita.

^e Alii interpretes duo hæc Evangelii loca, quæ velut ad invicem pugnantia introducit Chrysologus, ad litteram conciliant. Dicunt enim primo vel has duas fuisse apparitiones diversas; secundo vel Magdalenes ante eum tetigerat; tertio vel Christo prohibente tetigit tamen, ut res importuna et audax est amor. Consule Maldonatium.

^f Chrysologo consonare videtur Augustinus tract. 121 in Joan., in hac femina recognoscens Ecclesiam de Gentibus quæ in Christum non credidit, nisi cum

ascendisset ad Patrem. Tom. III pag. 590 edit. Antwerp.

^g Ms. Cæsene, obsequi tantum carne.

^h Docent cum Chrysologo alii enarratores Christum illis verbis, *Noli me tangere*, innuisse mulieri Christum amplectendi gratiam habituram in cælis: a rebus corporeis ad spirituales mentem ejus attollens. S. Leo, serm. 11 de Ascensione, pag. 72 edit. Lugdun., cura Raynaudi: *Noli me tangere. Nolo ut ad me corporaliter venias, nec me sensu carnis aspicias, ad sublimiora te differo. Cum ad Patrem ascendero, tunc me perfectius veriusque palpabis, apprehensura quod tangis, et creditura quod non cernis.*

ⁱ Alias in ms. Bonon.: *Sic beatus Petrus, sic Dei Filium Patre revelante cognoscit.*

^j Ex eod. cod., mundo.

stos, tu pecuniam perdidisti. *Sanguis ejus super nos et super filios nostros.* Judææ, Christus vivit, tu et te et tuos posteros occidisti.

SERMO LXXVII.

De Resurrectione Christi.

Plenum satis et perfectæ devotionis indicium, quod tempore passionis tota creatori suo compatitur creatura. Quæ caro terra tremente non tremuit, quæ mens non torpuit, quod ingenium non defecit cum sol ante tempus occidit, lux refugit? Denique, fratres, et nostra occubuere tunc viscera, sensus est commortuus, sermo noster suo est consepultus auctori, ut ejus totam nunc suscitaretur ad gloriam. Ista exstitit silentii mei causa, ista debiti mei devota dilatio fuit. Nec mirum, fratres, si provide sermo meus toto affectionis obsequio ad inferos etiam suum secutus est largitorum, quia sine ipso vobis talibus ac tantis creditoribus quod redderem non habebam. Quod si cupidus aliquis et avidus exactor de solutionis tarditate conqueritur, * calumniam temporis nobis desistat inferre, quia dives Dominus meus multiplicem senoris ipsius auget et repensat usuram. Absolvat ergo nos jam evangelicæ largæ lectionis humanitas, quos ^b officii necessitas hoc tantum deduxit et addixit ad debitum. *Vespera, inquit, sabbati quæ lucescit in prima sabbati.* In Domino resurgente non humanæ solum conversum est jus naturæ, sed etiam ipse creaturæ ordo insigniter est mutatus. *Vespera sabbati quæ lucescit.* Ecce Domino resurgente, non tenebrescit vespera, sed lucescit; et fit lucis exordium, quod principium noctis esse consueverat. *Vespera sabbati quæ lucescit in prima sabbati (Matth. xxviii).* ^c Sicut mortalitas in immortalitatem, corruptio in incorruptionem, caro in Deum, ita tenebræ transferuntur in lucem; ut se nox ipsa taliter non periisse gaudeat, sed esse mutatam, quæ obscuritate magis quam tempore sic defecit, quæ intervalla, quæ vicem suæ felicis perdidit servitutis, ut in perpetuæ lucis proflueret et erumperet liberta-

tem, dicente propheta: *Et nox illuminatio mea in deliciis meis (Psal. cxxxviii).* *Vespera quæ lucescit in prima sabbati.* ^d Sabbatum secundarium se lætatur effectum, quod jussione legis torpebat in otio; et per diei Dominici primatum in divinæ virtutis opera mirabiliter excitatur, quod Judaicæ observationis inertia a virtute salutari reddebat extraneum, dicente Domino: *Non licet sabbatis ægris curam, afflictis opem, cæcis visum, vitam mortuis condonare (Luc. vi)?* et interpretando taliter a Deo diem sabbati sanctæ legis studiis deputatum, misere tantum ventris addixerat servituti. *Vespera sabbati quæ lucescit in prima sabbati, venit Maria Magdalena, et altera Maria.* Una venit nomine, quæ nunc alia legitur in diversa persona. *Venit Maria et alia Maria.* ^e Quo et unam in duabus nominis unitas figuraret, et mutatam feminam diversitas panderet personarum. Venit enim, non venerunt, et cum dicit alia, in utraque eandem mystico designat affatu, ut aliam venisse ante fidem, aliam post fidem redituram esse monstraret. Venit mulier, sed redit Maria; venit quæ intulit mortem, redit quæ genuit vitam; venit Adam quæ deduxit ad inferos, redit quæ ab inferis Christum recepit. *Venit Maria et alia Maria.* Quare? *Videre sepulcrum, et non Christum querere:* tantum videre sepulcrum, reatus sui titulum, facinoris sui triste documentum, suæ cum diabolo præsumptionis, sui quæstus ferale commercium, ut inde recuperaret fidem, unde perpetuum suæ prævaricationis sustinebat opprobrium. *Et ecce terræ motus factus est magnus.* Si sic terra tremuit cum suorum Dominus resurgit ad veniam; quemadmodum contremisecit, cum noxiorum consurget ad poenam, dicente propheta: *Terra tremuit, et quietit, cum resurgeret in judicium Deus (Psal. lxxv)?* Et quæ conservi, hoc est angeli, præsentiam sustinere non valuit, quemadmodum Deum judicem sustinebit? Ecce iisdem lineis, quibus perierat salus humana, reparatur. Prima ad perfidiam mulier, prima procuratur ad fidem; prima currit ad

* Actio in jure est qua quis rem quampiam sibi per solemnem juris formulam asserere conatur; ut pro qua litem intendit. Vide Glossarium Du Cangii.

^b Hoc est, plangendi mortem Christi, et cum Ecclesia tanto funeri condolendi.

^c Difficilis sensus explicatio. Pro tenuitate ingenii arbitrator auctorem de homine per Christum in novissimo die resuscitando loqui, in cujus carne mortalitas in immortalitatem, corruptio in incorruptionem, caro in spiritum per beatam gloriam transferrentur. Tenebræ vero, quæ in lucem commutabuntur, sunt vel cunctæ res adversæ, quæ in lucem, hoc est in prosperas res, transferuntur; vel certe mors ipsa, quæ nox dicitur, et quæ deposita obscuritate in perpetuam lucem mutabitur, id est in perpetuam vitam. Non perit nox, id est mors, quia omnes morimur; sed mors mutatur in vitam quoad justos, qui in Domino moriuntur. Non deficit tempus, quia auctor temporum tempora nescit. Nox perdit vicem suæ servitutis, quia mors homini, homo morti deservit; sed libera est a servitute, dum ipse homo in resurrectione luce perpetua fruatur. Hoc probat Auctor ex psalm. cxxxviii, 10. *Et nox sicut dies illuminabitur, etc.*, quod sic explicio. Dicit homo: Esto, tenebræ me operiant in nocte mortis, ne ulterius videam lucem: hoc erit quidem in poenam peccati; sed nox, hoc est ipsa mors

corporis, erit illuminatio mea in deliciis meis, quia per gratiam Christi resuscitati, et ego a morte resurgam, et per viam mortis de morte ipsa transibo ad vitam, ubi lumine gloriæ illustratus deliciis beatæ visionis perfruar. Lege Mald. in cap. 1 Lucæ, num. 78 et 79, ubi per tenebras et lucem cunctas res prosperas et adversas respective Patres intellexisse docet. Et in Joan. 1, 4, versus fin., vitam lucem, mortem tenebras Scripturam appellare ait. Sic Auctor noster, infra, serm. 79, hujus loci explanationem innuere videtur. MITA.—Attento stylo Chrysologi facillime intelligitur, comparari hic nostrorum corporum resurrectionem ipsi eidem vesperi, vel, ut loqui amat, nocti resurrectionis Domini, quæ suæ naturæ obscuritatem vertit in lucem, sicuti et nos nostrorum corporum corruptionem vertemus in immortalitatem.

^d Diem Dominicum ob Christi resurrectionem sabbatum primum vocat; hoc est, festum præcipuum ac principale. Sabbatum autem Hebræorum secundarium appellat, hoc est, in secundo et humiliori loco positum, tanquam hujus primarii significativum. De sabbato Hebræorum in diem Dominicum converso, et de sanctificatione festorum pulchre, ut solet, Augustinus serm. 251, de Temp. MITA.

* Ms. Casenæ, quo tunc in duabus unam.

interemptorem mortis, quæ prima cucurrerat ad mortis auctorem; prima audit ab angelo, quæ prima cum diabolo fuerat collocuta. Angelus Domini descendit de celo, et accedens revolvit lapidem, et sedebat super eum. Non ut conferret resurrectionem tali operatione, sed ut præderet, dicente Domino: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* (Joan. x). Nobis clausa aperit, nobis occulta reorat, nec auctorem suum, qui jam non erat in sepulchro, educit ad lucem; sed conservos suos, qui positi erant in dubitationis obscuro, ad fidem resurrectionis adducit; ipso attestante, cum dicit: *Non est hic, surrexit: Revolvit lapidem, et sedebat super eum*. Quare non volvit, sed revolvit? Ut quem perfidia Pharisæorum ad offensam voluerat et scandalum, angelus ad fidem revolveret et salutem, dicente propheta: *Ecco pono in Sion lapidem offensionis et petram scandali* (Isai. viii, xxviii; Rom. ix). Revolvitur ergo lapis, ut evolveret mortem, qui vitam clauserat advolutus, dicente Scriptura: *Videbitis vitam vestram pendentem coram oculis vestris, et non credetis* (Deut. xxxviii). *Et sedebat super eum*. Non lassitudinem recreans, sed sacri et vitalis sepulchri se esse præsidem eis demonstrans; et destructam esse mortem cælestis minister officii, tali sessionis suæ declarabat indicio; et eos Deum qui passus est, Deum qui intra nostri corporis est receptus angustias, Deum quem habitu superno sic residens testabatur assertor. Et quid plura, fratres? sedet, quia ab illo tam venerabili sepulchro numquam angelus recedit. *Præ timore autem ejus exterriti sunt custodes, et facti sunt sicut mortui*. Quos prosternit terror noxios, ad conscios mox recurrit. Sic, sic innocenti cum resurgere, terror et mors injustos et impios possidebit. *Erat autem aspectus ejus, sicut fulgur et vestimenta ejus sicut nix*. Quid facit vestis, ubi nulla est nuditas? quid indumentum, ubi tegendi necessitas non habetur? Sed angelus, fractus, nostrum habitum, nostram formam, nostram similitudinem, in resurrectione taliter præfigurat, ubi homo ipsa corporis sui claritate restituitur, dicente Domino: *Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno patris eorum* (Matth. xiii). *Respondens autem angelus, dixit mulieribus: Nolite timere vos, scio enim quod Jesum, qui crucifixus est, queritis*. Adhuc crucifixum et mortuum requirebant, quarum fidem sæva passionis procella turbaverat, et temptationis eas ita pondus incurvaverat, ut eædi Dominum adhuc querere et in sepulchro. *Non est hic*. Secundum id quod in loco existit; hic est autem, per hoc quod ubique est, et loci capacitatem non clauditur. *Venite, videte locum ubi positus erat Dominus*. Mulieres vocat angelus ad videndum, ut sacri corporis locus mundaretur oculis, quos diabolo claudens velle arboris macularat aspectus. Ingressuntur sepulchrum, ut conspicerent Domino totam fidei resurgerent in salutem. *Si complantati sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus* (Rom.

A vi). *Euntes dicite discipulis ejus. Revertete ad vitam, mulier jam sanata, et quæde filiam, quæ perfidiam suasisti; refer homini Dominicæ resurrectionis indicium, cui ante temptationis et ruinæ consilium detulisti.*

SERMO LXXVIII.

De septima Christi mansuetatione facta discipulis ad mare Tiberiadis.

Post illam terris inexperiam, tremendam cæcis, inauditam sæculis, inferis non serendam tempestatem Dominicæ passionis, venit ad mare Dominus, et discipulos suos locutijs in tenebris reperit fluctuantes. Fugiente enim sole quid de splendore lunari? quid de stellis ad noctis potuit solatium remanere? Erat enim una terra et confusa caligo, quod non solum visum corporis, sed ipsum mentis excabat obtutum: nec sinebat litus fidei, portum salutis petere, vel repete navigantes. *Mane, inquit evangelista, jam facta, stetit Jesus in litore, nec tamen cognoverunt discipuli quia Jesus est* (Joan. xxi). Creatoris injuriam tota fugerat creaturam: necque Domini sui mandatis contumaciter contendit, sciens ad litum damna vindictam pertendere, in qua fuerit servorum scelere Dominus occisus. Hinc est quod iis se decore: tibus fundamentis terra trepuit, sol ne videret aufugit, dies ne interesset abscissit, petra, quia non valebat decedere per naturam, novum scinduntur per vulnus, facinus tantum sono, quia voce non poterant accessit; infernus ubi ad se penetrare ipsum Judicem vult victus, et ejulans, quos tenebat amissit: hinc est quod reddite corporibus suis animæ resurrectores mortuos, quos mundus putaverat deperit, viventes nuntiavit. Ergo taliter cum mundi compage tota confuso ordine fluctuaret, et ad primordiales tenebras atque antiquum chaos crederet se quavis morte devolutam, subito resurrectionis suæ lumine Dominus diem reducit, et orbem totum pristinum reformatur in corpus, ut quem sibi taliter viderat esse compassum, suam secum suscicaret ad gloriam, dicente evangelista: *Mane jam facta; id est, transacta nocte Dominicæ Passionis, stetit Jesus in litore*. Et in antiquum terminum revocaret universa, firmaret dubia, factata compesceret, turbata componeret, et statione sua ipsa fundamenta orbis, que sic commota fuerant, stabiliret, quo mox mundus ad sui recurreret auctoris obsequium, qui ad sui diffugerat auctoris injuriam, *Mane autem facta, stetit Jesus in litore*. Ut Ecclesiam præcipue, in qua discipuli amarit tunc fluctibus jactabantur, ad fidem fidei suæ reduceret stationem: denique quia eos fidei virtute repererat destitutos, et a virili robore javenerat perdetectos, arguit tales pueros nunc; ando, cum dicit: *Pueri, numquid pulmentarium habetis? Ibi enim erat Petrus, qui negaverat* (Matth. xxvi). *Thomas, qui dubitaverat* (Joan. xx); *Joannes, qui fugerat* (Marc. xiv); non ergo ut fortissimos milites, sed pueros compellat et ut

^a Ms. Caseno, *suadente*.

^b Ad primam statum a quo discesserant.

^c Significat Christus se esse in vado, ipsos in sale

versari, ait Grotius,

^d Timuisse apostolos doceri animi Chrysostomus, et alii.

timidos; et quos idoneos necesse deprehendit ad prelium, ut teneros invitat ad mensam, dicendo: *Pueri, numquid habetis pulmentarium?* Ut humanitas ad gratiam, panis ad fiduciam, ^a pulmentum revocaret ad fidem; corpus enim resurrexisse non crederent, nisi eum ^b toto hominis ordine cernerent manducantem. Hinc est quod petit escas ^c saturitas tota rerum: panis ipse manducat, quia non ille cibum, sed suorum semper esurit charitatem. *Pueri, numquid habetis pulmentarium?* Responderunt ei, *Non.* Et quid habebant, qui Christum jam secum positum non habebant, qui coram stantem Dominum suis adhuc ^d oculis non videbant? *Non enim cognoverunt discipuli quod Jesus est. Dicit eis, Mittite in dexteram portem navis rete, et invenietis.* Revocat ad dexteram, quos turbo passionis egerat et redegerat ad sinistram. *Miserunt,* inquit, *et non poterant illud trahere a multitudine piscium.* Miserunt in dexteram, miserant in vitalem partem, sed ut pueri adhuc trahere non valebant: censerant tamen ex ipso pondere, senserant pisces venisse ad jubentis imperium, ^e non humanæ artis incurrisse capturam. *Discipulus autem ille qui diligebatur a Jesu, ait: Dominus est.* Primus qui diligitur videt, quia semper amoris oculus acutius intuetur, et semper vivacius ^f qui diligit sentit. *Petrus ut audebat.* Quis res illam Petri sic tardaverat mentem, ut ab illo audeat Dominum, qui coloris convenerat nuntiare? Ubi est illud ipsius singulare? Tu es *Christus Filius Dei vivi (Matth. xvi, xvii)*, ubi est? In domo auferat Caiphan principis Judæorum, tardius eum Dominum videbat, qui vocem facile ancillæ succurrantis audivit. *Ut audivit, inquit, quia Dominus est, tunica se præcinxit, erat enim nudus.* Mirum! fratres, cum comprehenderetur Dominus, Joannes abiecit sindonem, et Petrus ^g inventus est nudus: quia Joannem tenuit fuga, Petrum negatio sic nudavit. Mirum, fratres, et vere mirum, quia qui in navi nudatus est, in mare ^h se demergit iustus (*Matth. xiv*): quia innocentia nunquam nuda est, et reatus semper refugit ad velamen. Danique ⁱ sicut Adam (*Gen. iii*), ita et nunc Petrus post culpam suam gesit tegere nuditatem, qui fuerant ambo utique ante culpam ^j sancta nuditate vestiti. *Tunica se præcinxit,*

A et misit se in mare. Ut mare dilueret quod negatio taliter sortidaverat. *Misit se in mare.* Ut esset prius in reditu, qui acceperat in ordine principatum. *Et tunica se præcinxit,* ^k Qui præcingendus erat martyrii passione, dicente Domino: *Alius te præcinget, et duces quo tu non vis (Joan. xxi).* *Alii autem discipuli navigio venerunt, non enim longe erant a terra, sed quasi cubitis ducentis, trahentes rete piscium.* Alii navigio perveniunt, et capturam piscium trahunt, ut Ecclesiam sæculi jactatam procellis, et eos quos evangelico reti ad supernam lucem rapiunt, et elevant de profundo, ad Dominum secum fidei labore perducant. *Non, inquit, longe erant a terra.* Non erant longe a terra viventium, ^l quos presentium finis proximos esse fecerat jam futuris. *Sed quasi cubitis ducentis.* Ex Judæis et gentibus centenarium numerum duplicat, qui duorum vitam salutemque jungit populorum. Reliquam partem lectionis sequenti sermone, Domino juvante, tractabimus.

SERMO LXXIX.

De Resurrectione Christi.

Quoniam Matthæi et Marcj super Dominicam Resurrectionem jam cucurrimus lectiones, modo qui hinc intonuerit Lucas beatissimus exquiramus. *Una, inquit, sabbati valde diluculo venerunt ad monumentum mulieres, portantes quæ paraverant aromata (Luc. xxiv).* Sepe diximus quæ circa resurrectionem Christi gesta sunt, gesta esse resurrectionis nostræ in formam: hinc est quod evangelistæ sermone plus mystico quam nova factorum Christi seriem proloquuntur. *Una, inquit, sabbati.* Bene una, quia resurrectionis dies alteram nescit; lucis æternæ mater, noctis tempus ignorat; perpetuus dies perpetuo illucescit; resurgentium lux mori non potest; lux quæ noctem delet, nescit exstingui. *Venerunt, inquit, ad monumentum portantes quæ paraverant aromata: et invenerunt lapidem revolutum a monumento, et intrantes non invenerunt corpus Domini Jesu.* Quid est, quod quæ ante de monumento ^m fugerant, nunc audaces redeunt ad sepulcrum: intrepidæ pavidum redeunt ad funus, sepulcri tristitiam confidenter invadunt; et non inveniētes Dominum, constanter quærunt, constantius immorantur; nec illud pavescunt, quod monumento

^a Et pulmentarium sumitur pro quolibet obsonio. Ita sonat Græcus *κρυσπεριον*.

^b Et eo licet, eodemque modo quo ceteri homines vescuntur.

^c Vocatur Christus, vel quia omnibus rebus satur nullis indigebat, vel per quem omnes saturantur.

^d Vel quia a litore aberant; vel quia nondum satis luceret dies.

^e Nam jecerant rete ad dexteram propius littus, ubi minor erat spes capiendi.

^f Ex Latinis. Edili, qui diligitur.

^g In calido illo ætate Petrus incedebat nudus. Aut juxta mentem Beclæ dicitur nudus ad comparisonem cæterorum vestimentorum, quibus uti solebat; vel quod more piscatorum, studio piscandi nudus inceserat.

^h Evangelium dicit tunica se præcinxisse. Et vere Petrus, viso Domino, superiorum vestem induit, ut aliquibus videtur, pallii genus, quo Phœnices et Tyri utuntur, inquit Theophylactus, qui præcinxit se,

ut honestius iret ad Dominum. Nec poterat vestis hæc, licet talaris, natatui obsistere, non enim erat natandi necessitas. Sed jam terræ vicinus poterat pedes, præcinctusque ad latus veste, ad Dominum pervenire.

ⁱ Consonant alii. Theophylactus vero, et secum plures, pudorem Petri ex nuditate, non ex culpa effluxisse docent.

^j In Adam fuit justitia originalis, in Petro gratia justificationis, in utrisque innocentia. MITA.

^k Ms. Casen., quia.

^l Vel finis vitæ presentis vel honorum temporaliū, quæ Christum sequentes dimiserant.

^m Evangelista vocat eas mente consternatas ob angelorum aspectum et ob ea quæ in Passione Christi eveniunt. Quod hic autem dicitur illas ad monumentum reversas parasse aromata, per antecessum dicitur, cum aromata non emissent, nisi elapso sabbato, et in vesperis alterius diei.

* nox addita, dum tenebras generat, addit timorem? A Adam novus cito cecidit, dum cito credit; et dum Fratres, mulier mali causa, peccati auctor, via mortis, ^b sepulcri titulus, inferni janua, ^c lamenti necessitas tota : ob hoc nascuntur lacrymis, mancipantur mœroribus, gemitibus addicuntur, et in lamentis tantum fortes sunt, quantum viribus inveniuntur infirmæ : et quantum imparatæ sunt ad labores, tantum ad lacrymas sunt paratæ : hiuc est quod lacrymis arma vincunt, regna fletibus inclinant, lamentis totam fortitudinem virorum frangunt. Non est ergo mirum, si ad lacrymas, ad funus, ad sepulcrum, ad obsequium Dominici corporis feminæ ardentiores apostolis hic videntur ; ubi mulier prima currit ad lacrymas, quæ prima cucurrit ad lapsum ; præcedit ad sepulcrum, quæ præcessit ad mortem ; sit resurrectionis nuntia, ^d quæ fuit mortis interpres ; et quæ viro porrexerat interitus tanti nuntium, viris ipsa porrigit magnæ salutis auditum, ut compenset fidei nuntio quod perfidiæ ademittit auditu. Non est hic præposterus ordo, sed mysticus ; non postponuntur apostoli feminis, sed ad majora servantur ; feminæ obsequium Christi suscipiunt, apostoli Christi suscipiunt passiones ; illæ portant aromata, isti flagella ; illæ intrant sepulcrum, isti carcerem ; illæ ad obsequium festinant, isti pervolant ad catenas ; infundunt illæ ^e oleum, isti sanguinem fundunt : mortem stupeant illæ, suscipiunt hi mortes. Et quid multa ? Resident illæ domi, ad acies isti tendunt, ut devoti milites probent adversis fidem, virtutem laboribus, injuriis patientiam, periculis mortem, vulneribus tolerantiam, devotionem pœnis, viscerum laceratione constantiam. Mulieres ergo ferunt pro Christo lacrymas ; apostoli, diabolo superato et victis hostibus, Christo et victoriam referunt, et triumphum (*Luc. xxiv*). Verum quod apostoli resurrexerunt Dominum mulieribus nuntiantibus, aut non credidisse, aut ^f deliramentum judicasse referuntur, graviter nemo arguat : alte dubitat, qui altius credit ; decipi non potest, qui non est ^g facilis auditui ; ignavus nimis est, qui post exemplum invenitur incautus ; rudis miles ad aciem concurrat, qui causam belli nescit, vim bellatoris ignorat ; peritia est, non est segnitias, cum sensim miles veteranus incedit. Sic

* Latius explicat quod evangelista factum dicit *difuculo* ; vel de initio itineris loquitur, non de termino. Nam mulieres Dominica die ante ortum solis, Jerosolymis discessere et pervenire circa ortum solis, Joan. xx, 1 : Πρωὶ σκοτίας ἔτι οὕσης ; et Marc. xvi, 2 : Ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου.

^b Est sepulcri titulus sensu Zamorrae in Monarchia mystica, cap. de malis mulieribus, quia titulus sepulcri cum sit : *Hic jacet*, mala femina nondum a pravis actibus et fraudibus desistit, donec amatorem libidinosum ad ultimam deduxerit perditionem ; sed hæc morale sapit expositionem. MITA.— Aliunde fortasse deducenda res est. Quicumque innuere cupiebat rem aliquam sui juris esse, titulum præfigebat. Augustinus, psalm. xxi : *Ubi potens aliquis invenerit titulos suos, nonne jure rem sibi vindicat, et dicit : Non ponere titulos meos, nisi res mea esset?* Vide Du Canguium in Glossario. Vocat ergo mulierem *titulum sepulcri*, quod ipsa mortem et sepulcrum universo orbi paraverit. Vide infra, serm. 154, 155.

^c Nil habet in se, quod non sit lamenti causa ne-

cessaria. ^d Cyrillus apud divum Thomam in Catena Oper. tom. V pag. 374 recent. Ven. editionis : *Namque femina, quæ fuit mortis ministra, venerandum resurrectionis mysterium primo percepit et nuntiavit.* ^e Dicit *oleum* pro aromatibus, quæ ad condiendum Christi corpus paraverant. ^f Lucas xxiv, 11 : *Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista.* ^g Mss. Cassen. et Vallicell., *Facilis auditor.* ^h Dum Petrus una cum Joanne, auditis quæ mulieres nuntiaverant, surrexit et accurrit ad monumentum, ut Lucæ xxiv, 12, existimasse videtur Chrysologus, id egisse, ut veluti experientia edoctus alius non temere credere, ea propriis oculis inspiceret terra essent, nec ne. Indeque non feminis, quarum arte jam in atrio deceptus fuerat, addit Mita, sed sibi tantum fidens, quid de resurrectione credendum fuerat, deliberare. Primam ad sepulcrum accessionem, caput ipse pars sicut narrat Joannes xx, 3. Hic Petrus proficiscitur solus, saltem solius Petri meminit Lucas.

SERMO LXXX.

De Christi Resurrectione et secunda manifestatione facta mulieribus a monumento regressantibus.

Sermone proximo, quia primam partem perstrinximus lectionis, hodie quæ sunt in sequentibus audiamus. Respondens, inquit, angelus dixit mulieribus : *Nolite timere vos, scio enim quia Jesum, qui crucifixus est, quæritis, non est hic; surrexit enim sicut dixi;*

venite, videte locum ubi positus erat Dominus (Matth. A xxviii). Putasne Petri, Joannis, discipulorum omnium absentia a objurgatur, castigatur ignavia, quod resurgenti Christo mulieres primæ solæ pervigiles ardentem occurrant; ipsa etiam b virilis portio sic notatur, ut ad resurrectionis gloriam muliebris præcurrat infirmitas? Absit, fratres, est istud causa, non casus; mysterium, non eventus; ordo, non culpa: nam mulier hic virum sequitur, non præcedit, ubi c vir resurgit in Christo. d Sentias ergo Petrum non mulieribus cessisse, sed Christo; non ancillæ, sed domino; sacramento, non somno; ordini, non timori: denique jam e vir erat in Christo quando ad mulieres angelus venit, ut f quantum præcellit Dominus angelum, tantum vir mulierem præcederet in honore. *Nolite timere vos.* Quia bonos amor possidet, malos R pavor; et impios timor terret, pios solatur affectio. *Nolite timere vos.* Hoc est dicere: Timeat Judæus qui tradidit, Pilatus qui addixit, qui illudit miles, quæ crucifixit impietas, crudelitas amara pocula quæ propinavit, s sævitia quæ obsedit sepulchrum, perfidia quæ emit mendacium, fidem quæ vendidit, inhumanitas quæ Dominum suum resurrexisse dolet, non dolet occidisse: vos autem gaudere convenit, non timere, quia resurrexit quem quærebatis mortuum, vivit quem lugebatis occisum. Scio enim, quia Jesum, qui crucifixus est, quæritis. Hoc est, quid quæritis h viventem cum mortuis? vitam quid quæritis in sepulchro? Ne potius ad occursum viventis: et jam nolite concurrere ad morientis obsequium. Scio quia Jesum, qui crucifixus est, quæritis: non est hic. Sic C dixit angelus, quia aperuit ob hoc sepulchrum, non ut inde exiret Christus, qui ibi jam non erat, sed ut ibi Christum jam non esse monstraret. *Surrexit sicut dixit.* Gemina virtus est: et redire a mortuis, et futura præscire. *Venite, videte locum ubi positus erat Dominus.* Venite, mulieres, venite, videte ubi Adam posuistis vos: ubi sepelivistis hominem, ubi virum vestro consilio contrusistis, per quod fecistis i pro servis ipsis Dominum sic jacere, et intelligite erga vos

tantam magnitudinem veniæ, quanta fuit Domino injuriæ magnitudo. *Venite, videte locum ubi positus erat Dominus.* Virtus angelica esse Dominum qui crucifixus est, confitetur: et infirmitas humana discutit, j utrum sit Dominus qui resurgit? Christus sic humanas suscepit passiones, ut totum quod divinitatis est, non amittat. *Et euntes cito, dicite discipulis ejus, quia surrexit, et ecce præcedet vos in Galilæam: ibi eum videbitis.* Neque hic mulieribus apostoli postponuntur, sed mulier absolvitur a reatu, dum portat vitæ, portat resurrectionis auditum, quæ auditum mortis portaverat et ruinæ. *Et euntes, inquit, cito de monumento cum timore et gaudio magno.* Mulieres intrant sepulchrum, ut fierent sepulturæ participes, sociæ passionis; exeunt de sepulchro, ut ante fide surgerent quam resurgerent carne. *Exeuntes cum timore et gaudio magno.* Et ubi est, nolite timere. Quia timor non ablatum est, sed mutatus; timor abscesserat de reatu, sed de servitio manebat; malus timor culpæ, bonus reverentiæ timor: Adam datum perdidit, ne perderent k ipsum redditum pertimescebant. *Cum timore et gaudio magno.* Scriptum est: *Servite Domino cum timore et exsultate ei cum tremore (Ps. ii). Cum timore et gaudio magno. Quia timor Domini sanctus permanet in sæculum sæculi (Psal. xviii).* In sanctitate ergo manet, qui Dei permanet in timore. *Currebant nuntiare discipulis ejus, et ecce occurrit eis Jesus dicens, Ave.* Fideliter currentibus occurrit Christus, ut quod fide crediderant, agnoscerent visu: et firmaret præsentia, quas adhuc trepidas habebat auditus. *Occurrit eis Jesus, dicens, Ave.* Occurrit ut Dominus, salutatur ut parens; affectu animatur, servatur timore; salutatur, ut per amorem serviant, non fugiant per timorem. *At illæ accesserunt, et tenuerunt pedes ejus.* Haberi se voluit, qui passus est se teneri. *Accesserunt, et tenuerunt pedes ejus.* Ut scirent l in capite Christi virum esse, se esse in pedibus Christi: et datum sibi virum sequi, non præire per Christum. *Dicit eis, Nolite timere.* Quod dixerat angelus, dicit et Dominus, ut quas firmaverat angelus, Christus

a Nonnullæ editiones habent *culpatur*. Aliæ, *uritur*.

b Petrus, scilicet, aliique apostolorum.

c Id est, virilis sexus, quem Christus Dominus, nascendo inter nos, assumpserat.

d Ms. Cæsen., *Constat ergo*.

e Virilis portio hominis prius erat non solum ad Christi sepulchrum, sed et in Christo ipso per unionem hypostaticam, quando angelus, Christi minister, venit ad docendum mulieres de ipsius Christi resurrectione. MITA.

f Legendum est *Dominus* vel *Christus*, non autem *Deus*, ut in impressis codicibus. Facile enim fuit, ut verbum *Dominus* per compendium litterarum incaute immutaretur in verbum *Deus*. Christus autem Dominus præcellit angelis, primo quia ipse est caput angelorum, juxta illud ad Coloss. ii: *Qui est caput omnis principatus et potestatis*; secundo quia Christus, ut homo, est sacerdos in æternum, qui quotidie seipsum offert in incremento sacrificio Missæ. Ex Mita.

g Obscurum in editis locum, ex interpunctione Meursii elucidavimus.

h Ms. Cæsenæ, *vivificantem*.

i Prima editio Bon., *pro servis ipsi*.

j Manichæos fortasse designat, qui phantasticam, non veram fuisse Christi resurrectionem blasphemabant. Vide Cyrillum Hierosolymitanum catechesi 14. Eutyches, quemadmodum assumptionem corporis negavit, et impie docuit, Unigeniti divinitatem cruci affixam fuisse, ita asseruit divinitatem tumulo mandatum resurrexisse. Theodoretus Hæretic. Fab. lib. IV, cap. 13, pag. 246. Origenes putavit Christi corpus, post resurrectionem fuisse aereum, vel æthereum, sicuti colligitur ex lib. ejus iii contra Celsum, pag. 136. Eandem opinionem, ex fetidis Origenianis lacunis haustam, interpolavit Ostorodius, Sociniani stiptis infelix propago.

k In Christo scilicet, qui novus fuit Adam.

l Multa hic congerit Mita, et se mire torquet ut suadeat sensum Chrysologi esse: Virum in capite constitutum dici, nam summus pontifex est Ecclesiæ caput, et mulieres sunt in pedibus: *Hoc est in numero fidelium, quibus datum est sequi virum per obedientiam, non autem per usurpationem munium sacerdotium.* Minori negotio res indiget. Vir potiore partem tenet in Ecclesia; mulier subjecta ei et pedisæqua est.

redderet firmiores. *Sed ite, dicite fratribus meis, ut eant in Galilæam, ibi me videbunt.* Resurgens a mortuis, Christus resumpsit hominem, non reliquit : vocat ergo fratres, quos corporis sui fecit esse germanos; vocat fratres, quos Patris sui adoptavit in filios; vocat fratres, quos benignus hæres sibi præstitit co-hæredes. Sed resurgente Christo impietas qualiter resurgat audite : *Ecce venerunt quidam de custodibus in civitatem, et nuntiaverunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant. At illi congregati cum senioribus consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus dicentes, dicite, quia venerunt nocte discipuli ejus, et furati sunt eum dormientibus nobis.* Qui dant pecuniam, non perdenda comparant, sed servanda; Judæi, vendente Juda, emerunt, ut perderent Christum; nunc pecuniam copiosam, ut se legem, templum, patriam perderent, effuderunt. Viri sanguinum, et dolosi, statuunt pretium falsitatis, perfidiae conficiunt instrumentum, commercio crudeli fraudem fidei, veritatis latrocinium nundinantur : corrumpunt milites, ut furtum vocent quod erat resurrectionis arcana : *Venerunt discipuli ejus nocte, et furati sunt eum.* Non contenti interfecisse magistrum, quomodo discipulos possent perdere moliantur, discipulorum crimen esse faciunt virtutem magistri. *Venerunt nocte discipuli ejus, et furati sunt eum.* Plane amiserunt milites, perdiderunt Judæi; sed discipuli magistrum suum, non furto, sed fide; virtute, non fraude; sanctitate, non crimine; vivum, non mortuum sustulerunt : hinc est, quod ^a in Galilæam, ut eum possint videre, mittuntur, quia Deus in loco perfidiae non videtur. Quid autem dixit : *Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra.* Qui ipse in se sibi dederit, hoc declarat, probante Apostolo, cum dicit : *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi* (I Cor. v). Filius Dei Virginis filio, Deus homini, divinitas carni contulit, quod semper cum Patre possedit, et Spiritu. Et ideo ait : *Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti.* Ut omnes gentes potestas una, eademque ^b recrearet ad salutem, ^c uas crearet ad vitam. *Et ecce, inquit, ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* Est semper nobiscum, qui cum Patre est semper, et veniet nobis per hoc quod assumpsit ex nobis. Et quid plura, fratres? Quod nascitur, quod patitur, quod resurgit, quod accipit, non est, non est necessitatis suæ, nostræ est hoc salutis.

SERMO LXXXI.

De quinta Christi manifestatione facta discipulis, cum Thomas abesset.

Dum rebellis Judæa Creatorem suum debellare

^a Omnes enim, qui Christum comitati fuerant e Galilæa erant, et e Galilæa profecti ad festum Paschatis.

^b Solemnis vox apud Patres *creare* pro immutare in melius. Chrysostomus homil. in II Cor. v, 17 : *Creat Deus, quando malum hominem bonum reddit.* Basilium, orat. 4 contra Eunomium; Gregorius Nysæus, de scopo Christiani tom. I pag. 224; Theodoretus ad II Corinth. v, 17, ibique Theophylactus.

contendit, et in auctoris sui necem levat impias manus, terris abstulit pacem, concordiam negam solvit, elementorum sic foedus rupit, ut mundum totum ad chaos ^e revocaret antiquum : denique diem fugat, noctem invadit, lucem tenebris, coelum rebus aufert, facit tremere terram, miscet mortuos vivos, inferos, superosque confundit, et dissipato ordine in creatoris injuriam pacificum nil penitus, amicum penitus nil reliquit. Hinc est quod reversus ab inferis Christus, ut rebus pacem reddat, exclamat : *Pax vobis.* Dum hæc loquuntur, inquit, discipuli, *Jesus stetit in medio eorum, et dicit eis : Pax vobis.* Bene addit vobis, quia jam terra steterat, dies redierat, sol recurrebat, et ordinem suum compago mundi redditum jam tenebat. Discipulis autem manebat adhuc bellum, et collidebat eos acriter fidei ^b perditione conflictus. Non sic terram, sicut discipulorum cordi turbo concusserat passionis : et ideo animos eorum credulitatis et incredulitatis acies pertinaci dimicatione vastabat : insistebant mentibus eorum cogitationum catervæ, et excursibus desperationis ac spei, robusta licet pectora, rumpebantur. Inter miracula innumerosa signorum Christi, et multimoda passionis ejus genera, inter deitatis insignia, et imbecilla carnis, inter mortis damna, et dona vitæ, discipulorum sensus, mentesque forebantur : unum spiritus eorum tollebatur ad caelum, nunc eorum animæ collidebantur in terram; et in intimis eorum tali procella ^c saeviente, portum quietis nullum, nullam stationem pacis poterant invenire. Hoc videns scrutator pectorum ^d Christus, qui jubet ventis, procellis imperat et sole nutu tempestates tranquillitate commutat, mox eos sua pace confirmat, dicens : *Pax vobis, ego sum, nolite timere.* Ego sum crucifixus ille, mortuus, sepultus. *Ego sum.* Per me Deus, per vos homo. *Ego sum.* Non spiritus in figura carnis, sed ipsa veritas in carne. *Ego sum.* Ego ex mortuis sum vivus, ex inferis sum supernus. *Ego sum,* quem mors fugit, inferna tremuerunt : tartarus Deum confessus est, cum pavescit. *Nolite timere,* Petre, quod negaveris, quod fingeris tu, Joannes, quod deseruisti omnes, quod infidelibus de me totis cogitationibus judicastis, quod adhuc non creditis, me videntes (*Matth. xxvi ; Marc. xiv.*) *Nolite timere, ego sum.* Qui vos per gratiam vocavi, elegi per veniam, pietate sustinui, charitate portavi, et modo vos sola bonitate suscipio, quia culpas videre nescit Pater cum Filium recipit, suos affectio cum resumit. *Conturbati,* inquit, *et conterriti existimabant se spiritum videre.* Quare? quia clausis ostiis ^d intraverat Dominus. Discipuli ergo consternati mororis somno, dabant Christo non quod

^e Ex amplificatione dictum, ait Mita; vel quia id tunc eventurum, tot occurrentibus prodigiis, homines verebantur.

^d At ipsi iidem discipuli fassi erant Christum surrexisse : *vere surrexit Dominus.* Quid ergo nunc spiritum esse credunt? Apposite Chrysologus, quia clausis ostiis intraverat, et nullum adventantis strepitum senserant. Consule Brugensem hic.

potest divina virtus, sed quod natura recipit humana. *Putabant se spiritum videre (Luc. xxiv)*. Namque spiritus hominis in utero septa transit, penetrat muros, ut clauso corpore intret corpus inclusum: sic anima quando dat vite linem, a corporis dulci contubernio cum recedit, domorum claustris, mundanis obstaculis non tenetur: substantia celestis terrenis ergastulis nescit includi, juxta illud: *Spiritus nescis unde veniat, aut quo vadat (Joan. iii)*. Discipuli ergo post resurrectionem clausis ostijs Domino ingresso reportasse eum soliditatem corporis non credebant, in imaginem carnis solam rediisse animam suspicantes, ut dormientibus solent corporeæ imagines apparere. *Existimabant se, inquit, spiritum videre*. Ergo, sicut diximus, in discipulis non sedabantur cogitationum bella, sed magis magisque cogitationum bella crescebant, et tumultus mentium ipsis etiam visionibus agebatur; et unde resurrectionis asserebatur fides, inde totius cunctationis scrupulus nascebatur. Quod venerat, erat res; quod clausis ostiis intraverat, fides non erat: non erat fides, sed virtus erat; humanum non erat, sed homo erat, ut esset verum corpus in deitatis potentia, non inanis carnis species in resurrectionis injuriam. Ergo ad comprimendos ex hoc nascentes conflictus cogitationum, respondit Christus: *Quid turbati estis? et cogitationes ascendunt in corda vestra? Bene ascendunt, non descendunt: quia depressæ carnis pondere cogitationes humanæ ad altum Dei mysterium conantur ascendere, et conatibus in ipsis franguntur, ruunt, deponuntur ad terram, nisi ille juverit, qui donat homini cogitare divina. Quid turbati estis? et cogitationes ascendunt in corda vestra? Videte manus meas et pedes. Videte, hoc est dicere, Vigilate. Quare? Quia non est somnium quod videtis. Videte manus meas et pedes. Quia gravatis oculis caput adhuc respicere non potestis; videte carnis vulnera, quia Dei opera non videtis, considerate inimicorum titulos, quia Dei adhuc non considerastis insignia, palpate, ut vel manus fidem faciat, quia videns oculus, sic cæcatur: oculus non videt, videat tactus; digiti vestri intrent vestigia clavorum, manus vestræ alta vulneris exquirant, aperite manuum foramina, sulcate latus, renovate vulnera, quia negare non possum discipulis ad fidem, quod inimicis in penam sevientibus non negavi; palpate, palpate, et usque ad ossa inquisitores ardui pervenite, ut vel ossa carnis astruant veritatem, et me esse ipsum vel vulnera servata testentur. Rogo quare nie resurrexisse non creditis, qui innumeros mortuos sub vestris*

^a Locum illum evangelistæ inferius positum: *spiritus ossa et carnem non habet*, aliter a cæteris Christianis interpretabantur Marcionitæ: ex eoque colligebant, Christo resurgenti non fuisse verum corpus, sed imaginarium. Tertullianus lib. vi, contra Marcionem: *Vult itaque sic dictum, quasi spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habentem: Id est non habentem ossa, sicut spiritus.*

^b Signa et characteres vulnerum, quæ Gregorius Magnus, homil. 26 in Evang. vocavit *vestigia vulnerum*; et inferius Chrysologus, *vestigia clavorum.*

^c Qui facile humerari non possunt, explicat Mita.

A oculis suscitavi? Nisi forte virtus quæ aliis adfuit, mihi defuit, juxta illam vocem quæ mihi pendenti insultavit^d in cruce, dicens: Alios salvos fecit, se ipsum salvum facere non potest: si rex Israel est, descendat de cruce, et credemus ei (Matth. xxvii). Et quid est majus, excussis clavis descendere de cruce, aut ab inferis calcata morte conscendere? Ecce et me ipsum salvum feci, et ruptis inferni vinculis ad superna conscendi, et tamen neque apud vos fulem meæ deitatis inveni. Aut forte triduana mors abnegat fidem credendi? Nonne quadriduanum Lazarum jam fetentem vobis coram vocavit ab inferis vox mea, mea jussio revocavit ad vitam (Joan. xi)? Et si servus quadriduanus surgit, cur triduanus Dominus non resurget? *Adhuc autem illis non credentibus præ gaudio et mirantibus.* • *Votiva gaudia et cum data fuerint, vix creduntur; optata cum perveniant, dant stuporem: hinc est quod apostoli resurrectionem Christi celeriore quam speraverant admirantur; et quod credunt tardius, non est perfidiæ, sed amoris, scrutantes enim taliter fidem non abnegant, sed requirunt; et dum intendunt altius, verum esse quod intuentur exoptant. Fratres, discipulos ad ista tardos, stupidos ad tanta, non perfidiæ timor, sed causæ præstitit magnitudo; visa non videre, nescire scita, credita non credere, non incredulitas facit, sed miraculum singulare. Fratres, ad virtutes natura est nimis infans, quæ nisi per Deum creverit, capere matura non potest, non valet perfecta sentire. Deus ergo quod per nos non possumus, ipse nos capere per se, et sentire concedat.*

SERMO LXXXII.

De Christi resurrectione, et quarta manifestatione facta duobus euntibus in castellum.

Quoniam Matthæus sanctus jam nobis quæ de resurrectione Domini cognoverat salutariter indicavit, hodie quid etiam beatus referat Marcus audiamus. *Et cum transisset, inquit, sabbatum, Maria Magdalena, et Maria Jacobi et Salome, emerunt aromata, ut venientes ungerent Jesum (Marc. xvi)*. Mulieres hoc loco feminea devotione discurrunt, quæ non ut viventi fidem, sed ut mortuo unguenta deferunt ad sepulcrum, et ut sepulto parant mœroris obsequia, non ut resurgenti divinatorum gaudia triumphorum. Mortem Christus, ut mors moreretur, accepit; Christus dum occiditur, illud quod omnes occidebat occidit, sepulcrum Christus infernum patefacturus intravit. Soluta ergo lege tartari, et inferni carcere destructo, et ipso mortis imperio preëmpto, jam Christus non est ungendus ut mortuus, sed adorandus ut victor. Mulieres 8 perno-

Adhuc autem dubitasse apostolos, mentemque eorum fluctuasse, ut ait Chrysostomus homil. 83, et alii quoque sentiunt.

^d Ms. Bonon. *In cruce dicens: Vah! vah! alios, etc.*

• Ea gaudia vocantur votiva, quæ multis votis fuerunt expetita; de hac voce multa commentatur Gothofredus ad l. i Codicis Theodosiani.

^f Ms. Bonon., *Salomene.*

8 Hoc Chrysologi loco conciliari possunt evangelistæ. Dicendum enim est piæ feminas in ipsi sabbati vespere, scilicet post solis occasum, elapsa solemnitate, Matth. xxviii, 4, emisse aromata, exisse

ctant, vigilant, insomnes agunt, obscura penetrant erumpentis auroræ : unde etiam lucem dubiam non minus cordis videntur sustinere quam corporis. *Et valde mane*, inquit, *una sabbatorum, veniunt ad monumentum orto jam sole*. Si valde mane, quomodo orto jam sole ? Sic nescit evangelista quid dicat ? Evangelista quid dicat scit, sed quid audiat, qui non didicerit nescit, non est erroris ista relatio, veritatis est : nec lapsus patitur sermonis humani, sed rei gestæ cœlitus aperit veritatem. Dixerat : *Ab hora sexta, usque ad horam nonam tenebræ factæ sunt* (Marc. xv) ; ergo ^a sol qui præter horam ut Domino compateretur abscesserat, claritate cum resurgeret Dominus ante tempus occurrit : et qui ut suo commoreretur auctori, ipsam meridianam suam mortificaverat claritatem, ut consurgeret auctori suo, evictis tenebris, antelucanus erupit. *Valde mane*. Quia tunc sol ut mane faceret ^b manicavit ; et qui ante noctem fugerat, nunc ipse noctem prævenit fugaturus, ut reddat luci nox horas quas terror Dominicæ passionis invaserat. *Dicebant*, inquit, *ad invicem : Quis revolvat nobis lapidem ab ostio monumenti ?* Ab ostio monumenti, an cordis ? a sepulcro, an ab oculis ? Mulieres, observatum est pectus, oculi sunt clausi : et ideo patefacti sepulcri gloriam non videtis, oleum non corpori Dominico, sed lucernæ cordis vestri, si videre desideratis, infundite, ut luce fidei pateat quod clauditur incredulitatis obscuro. *Et respicientes*, inquit, *viderunt lapidem revolutum, erat quippe magnus valde*. Plane magnus, et magnus valde, et plus jam magnus merito quam forma, qui creatoris mundi corpus et claudere et operire sufficit. *Et introeuntes monumentum, viderunt juvenem sedentem a dextris, coopertum stola candida*. Introierunt sepulcrum, ut consepultæ Christo, Christo consurgerent de sepulcro, et impleretur illud Apostoli : *Consepulti estis ei in baptismo, in quo et resurrexistis* (Colos. ii). Vident juvenem, ut cernerent nostræ resurrectionis ætatem ; vident juvenem, quia nescit resurrectio senectutem, neque ætates recipit æterna perfectio. Homo ubi nescit nasci, mori nescit ; et ubi nasci morique nescit, ibi ætatum nec admittit detrimentum, nec indiget incrementis. Vident juvenem sedentem a dextris, quia resurrectio recipit nil sinistrum. *Vias*, inquit, *quæ a dextris sunt, novit Dominus* (Prov. iv juxta LXX). *Et, Tunc statuet justos ad dexteram suam* (Matth. xxv, juxta LXX). Orate, fratres, ut et nos moriamur vitiis, sepeliatur temporalibus pompis, ut æternitati resurga-

extra urbem, ibique aliquo quodam loco noctem insomnes egisse, ut primo statim alterius diei diluculo venientes ungerent Jesum : et viæ se dantes, ante solis ortum, Luca xxiv, 4, ad sepulcrum pervenisse.

^a Ex ms. Bonon. : *Sol qui ea hora qua Dominus pateretur abscesserat, ut conresurgeret Domino, ante tempus occurrit.*

^b Luca xxi, 38. *Et omnis populus manicabat ad eum*. Petrus Damianus, lib. vi, epist. 31 : *Decadente crepusculo mox ad hominem properans manicavit*. Vocem barbaram quidam negant esse, licet Augustinus, quest. 46, in lib. Judic., eam apud Latinos scriptores occurrere neget. Aptè ea utitur Chrysologus, utpote a mane deducta, ut iter matutinum designet : unde

A mus in Christo, et a dextris positi mereamur audire : *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi* (Matth. xxv). *Coopertum stola candida*. Stola ista non ex mortali velere, sed ex virtute vitali ; splendens cœlesti lumine, non colore terreno ; et clara Creatoris munere, non arte fullonis, dicente Propheta : *Amictus tamen sicut vestimentum* (Psal. ciii), et de justis : *Tunc justis fulgebunt sicut sol* (Matth. xiii). Terreni terrenis velati sunt vestimentis ; et ideo sicut novitate splendent, ita vetustate sordescunt : cœlestes vero amictu cœlestis luminis ambiuntur, et a terreno squalore suspensi, nec sædantur vetustate umquam, nec ullis sordibus obscurantur ; sed vestes quas semel dederit resurrectio, perpetuo lumine vestiuntur. *At illæ exeuntes de monumento, fugerunt ; invaserat enim illas tremor et pavor*. Angelus sedet in monumento, de monumento fugiunt mulieres ; quia ille de cœlesti substantia confidit, turbantur istæ de conditione terrena. Sepulcrum qui mori non potest timere nescit ; mulieres autem et de facto tremunt, et sepulcrum sicut mortales adhuc mortaliter expavescunt : hinc est quod nemini quidquam dicunt. *Et nemini quidquam dixerunt*. Quia mulieribus audire, non loqui datum est ; discere datum est, non docere, dicente Apostolo : *Mulieres in Ecclesia taceant* (I Cor. xiv). Denique eadem Maria postea et vadit, et nuntiat, sed jam non feminam, sed Ecclesiam gestans, ut ibi sicut femina taceat, hic ut Ecclesia enuntiet et loquatur. *Post hæc*, inquit, *duobus ex his ambulantiibus ostensus est*. Quare non tribus, quare non quatuor, sed duobus ? Quia duobus populis, id est, gentibus et Judæis, resurrectionis fides hic prædicanda monstratur : unde, sicut diximus, probatur in duabus feminis, ^c ut in discipulis duobus Ecclesiam unam figurari. *Ostensus est in alia effigie*. Nemo putet Christum sua resurrectione sui vultus effigiem commutasse, ut qui in vulnere erat ipse, alter esset in vultu ; ^d sed mutatur effigies, dum efficitur ex mortali immortalis, et ex corruptibili incorruptibilis, ut hoc sit mutasse substantiam, non mutasse personam, et acquisivisse vultus gloriam, non vultus notitiam perdidisse. Et ne festinus sermo aut fugiat, aut transvolet quæstiones, quod sequitur proximo sermone, Domino revelante, innotescamus.

SERMO LXXXIII.

D *De nona Christi manifestatione facta recumbentibus undecim discipulis.*

Hodie beatus evangelista sic retulit apostolos in

manicationes, ad manicationes, ad matutinum, in concilio Turonensi 2, cap. 18 ; *et manicationes festivitatum* apud Haimonium, lib. iv Histor. 81. Du Cangius in Glossario hic laudat verba Chrysologi.

^e Ex Latino ; editi, aut.

^d Pristina ei erat effigies, at gloriosior et pulchrior, inquit Brugeusis. Christum pristinam effigiem retinuisse, vel ex eo liquet, quod discipulis opus erat ut eum oculis agnoscerent. Ita optime puto Marcum cum Luca conciliari. Locus hic ita habetur in ms. Bonon. : *Unde, sicut diximus, probatur sic in duabus feminis ut in populis duobus Ecclesia una figurari, ostensus est et in aliam effigiem commutasse.*

ipso crucis tempore ^a mensis deditos inhiantes epulis, conviviis occupatos, Dominicæ passionis oblitos. *Recumbentibus*, inquit, *illis undecim, apparuit Dominus* (*Marc. xvi*). Recumbentibus, ubi? ad sepulcrum Domini, mox ad mensam servi? Hæc est servorum fides? hæc discipulorum charitas? hic Petri ardor? hæc est Joannis de ipso Christi pectore assumpti dilectio? hæc est tanto tempore, tantis donis, virtutibus tantis, affectu conquisita, ut ^b in ipso articulo passionis, calente adhuc morte, recenti adhuc funere, exsultantibus inimicis, insultante Judæa tota, discipuli ^c toto tori cultu, totaque discumbentium voluptate pranderent? ^d Moysi mortuo assistunt angeli (*Judæ 9*), agit sepulcri curam Deus ipse: Judaica castra sistuntur, dissimulatur iter, horrida eremi statio duratur, indicitur triginta dierum placentus, et longo lamentationis obsequio servile funus honoratur (*Deut. xxxiv*); et Christus verus unus Dominus, creator rerum, redemptor omnium, post illam tragicam passionem, post mortem, et mortem crucis, triduanus a discipulis lacrymas non meretur? Terra tremat, turbatur tartarus, scinduntur saxa, monumenta dissiliunt, sol fugit, dies sepelitur, fit nox totum, et soli discipuli alto ^e sigmate, choro uno, toto otio, deliciis securi epulantur; et hoc, fratres, reversus ab infernis ipse sic magister invenit: *Recumbentibus ergo illis undecim, apparuit Dominus et exprobravit incredulitatem eorum, et duritiam cordis, quia his qui viderant eum resurrexisse non crediderant?* Ad hæc, Petre fidelis, Petre devotissime, quid dicemus? *Recumbentibus illis*. Numquid prandentibus? Fratres, ^f hoc non erat discumbere, sed jacere; nec convivii erat chorus ille, doloris erat ille conventus; ibi panis non erat gaudii, sed mæroris; ibi crucis felle, non vini dulcedine pocula misciebantur. *Erant*, inquit, *clausi propter metum Judæorum* (*Joan. xx*). ^g Si metuentes, si clausi, certe non prandentes; et si non prandentes, non erat domus illa, sed carcer; illud sigma non erat, sed sepulcrum: tunc tota ad discipulos pœna Dominicæ transierat passionis; et non

A solum lateribus eorum, sed et cordibus doloris lancea tota figebatur; tunc tristitiæ clavis affixæ manus eorum, pedesque tenebantur; tunc illis acetum, tunc fel amaritudo Judaica propinabatur; tunc illis sol occidit, dies fugit; tunc illorum mentes animasque nox profundissima possidebat; tunc illos in perfidiæ scopulos, in naufragium fidei cogitationum tentatio sævissima collidebat; tunc desperatio, quæ est inter omnia mala peior, et in adversis venit semper extrema, funereis illos sternebat sepulcris. Unde, sicut diximus, non discumbentes, non epulantes eos Dominus, sed jacentes invenit, sed sepultos: et ideo exprobrat incredulitatem eorum, quia tantum crediderant desperationi, ut resurrectioni prædictæ a Domino nil crederent, ^h a servis non crederent nuntiata; atque in se nihil fidei relinquerent et salutis, sed sæculo mortui, sepulti mundo, unam domum illam, unum sibi esse omnes crederent jam sepulcrum. Hinc est quod eos Dominus videns emisit se mundo, ad mundum revocat, remittit in mundum, dicens: *Ite in mundum universum, prædicate Evangelium universæ creaturæ*. Venite in mundum, ut qui putatis vos in uno omnes domicilio jam jacere, subjacere vobis omnem mundum repente videatis. *Venite in mundum universum, prædicate Evangelium universæ creaturæ*. Hoc est dicere, estote vos spes omnibus, qui vobis ipsis desperationis causa fuistis; et incredulitas vestra quanta sit tunc probate, cum videritis auditui vestro mundum credere, qui credere vestro visui non potuistis; et cordis vestri quanta sit duritia tunc scitote, cum senseritis, non viso me, orbe toto gentes ferocissimas me fateri, quem positum vestris in oculis vos negastis. Videbitis in terra divisos, clausos insulis, pendentes rupibus, solitudine remotos, ⁱ magorum sciolos, i Græcorum querulos, ^k Romanorum peritos fide sola quærere, quam manu, digito, sulcatis meis vulneribus vos quæstistis. Sed quia meæ Passionis, meæ mortis, meæ resurrectionis vos mitto testes, alius vos ista perscrutatos esse concedo, dummodo ^l cunctatio vestra fiat eis qui

^a Ms. Cæsennæ, mensis delentos.

^b Id fuit ipsa die Dominicæ resurrectionis, ut habent Euthymius et Theophylactus. MITA. — Verosimile est hanc eandem manifestationem esse, quam Joannes commemorat, licet Thomas abesset, sed collegium apostolicum eo numero constabat. Sic ante casum Judæ collegium duodecim vocabatur. Vide Duhamelium hic, et Maldonatum.

^c Tori in quibus sternebantur mensæ toto cultu ornabantur: qua de re vide late disserentem Philonem de Vita Contemplativa, et Senecam de Brevitate, cap. 12. Chrysologus autem fortasse credidit discipulos eodem usos fuisse cœnaculo quo Christus in ultima cœna. Erat enim jam stratam. Tuetur hanc sententiam Grotius.

^d Vide dissertationem eruditissimi Calmeti de obitu et sepultura Moysis, ad Epistolam Judæ, Dissertationum tom. II pag. 304, edit. Lucen.

^e De sigmate, alias observatum est mensam significare.

^f Merito plane se retractat Chrysologus. Nam discipuli *recumbentes*, id est *sedentes* una simul erant, non cœnantes, cum eis Christus apparuit, licet hoc tempore cœnæ contigisset, cum paratum habebant cibum,

cujus comestione Dominus veritatem resurrectionis suæ probare voluit, inquit Brugensis et Maldonatus; vel juxta alios in fine cœnæ, eis non tam comedentibus quam confabulantibus cum duobus illis qui Emmaute redierant.

^g Tuetur hic Chrysologus sententiam opinantium hanc eandem fuisse manifestationem de qua Joannes. Vide supra num. 2.

^h Augustinus etiam lib. III de Consens. Euthymius, Brugensis, Grotius, scribunt Christum redarguisse apostolos, quod Mariæ Magdalene, Petro, et duobus discipulis Emmaus, aliisque tam multis visum a se redivivum affirmantibus non crediderunt.

ⁱ Astrologus enim omnia scire præsumit, dum omnia nescit.

^j Si ariolari licet, Græci vocantur *queruli*, quia multiloqui; vel, ut habet Oecumenius in Epistola Judæ 16, pag. 230: *Μεμφίμορος, qui omnia et semper cavillari studet*. Hesychius autem *Μεμφίμορος* vertit *querulus*.

^k Quia longo usu in rebus humanis exercitos.

MITA.

^l Dubitationes apostolorum vos magis firmant. Radulphus Ardentius, homil. 69: *Ne nos dubitaremus*.

vobis credituri sunt firmamentum. *Qui crediderit*, inquit, *et baptizatus fuerit, salvus erit*. Fratres, quod est anima corpori, hoc est baptismati fides: hinc est, quod qui generatur ex fonte, ex fide vivit: *Iustus*, inquit, *ex fide vivit* (Rom. 1). Moritur ergo omnis quicumque fuerit sine fide. *Qui crediderit*. Quia Trinitas Deus unus est, quia in Patre et Filio et Spiritu sancto una est tota æqualitate majestas, quia Deitas a Trinitate distincta est, non est unitate confusa, sed Deitate una est, est trina personis; quia Deus Trinitatis nomen est; quia Pater et Filius non censendi sunt ordine, sed æstimandi sunt charitate; quod Spiritus sanctus non est habendus inferior, plus, minusve, non ut exterior habendus est plus, minusve, quia nescit exteriora Divinitas; quia Christus sic homo factus est ut quod Deus est permanet, sic est mortuus ut mortuos totis sæculis sua resuscitaret ex morte; quod non sibi resurrexit ille, sed nobis; quod nos cælo intulit, dum se sustulit cælo; quod sedet ^b ad auctoritatem Judicis, non ad requiem fatigati; quod veniet non loco, qui ubique est ad movendum, neque ut mundum suum teneat, qui totum possidet mundum, sed ut mundus jam semper visionem sui mereatur auctoris. Credat homo etiam peccatorum remissionem, quia cælestis regio cum sit latissima, non capit peccatorem; neque de suorum desperet homo magnitudine peccatorum, quia si est, quod Deus donare non potest, omnipotens non est. Credat et carnis resurrectionem, ut sit homo ipse ^c qui resurgit, ut accipiat ipse qui peccat poenam, ipse præmium qui laborat. Credat æternam vitam, ne locum habeat mors secunda. Quod autem de humanis corporibus dæmones, id est, hostes effugantur antiqui; quod ex uno ore varius effunditur sermo linguarum; quod ^d tacti per Christum nesciunt sua venena serpentes; quod venenata pocula bibentes non valent nocere per Christum; quod morbi corporum fugantur Christum prædicantis ad tactum, est, fratres, summum credulitatis indicium. *Signa*, inquit, *credentes hæc sequentur: In nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, et si quod mortiferum biberint, non nocebit eis; super ægros manus imponent, et bene habebunt*. Homo ergo, esto tibi

ideo eos ad tempus incredulos esse voluit. Vide notam 17 serm. seq.

^a In editis, *divisa*. Supra diserte dixerat serm. 60: *Personis Trinitas distincta est, non est divisa*. Quod etiam innuit serm. 88. Unde textus corruptus creditur incuria scriptorum. MITA.

^b Quod post ascensionem dicatur *Christum sedere ad dexteram Patris*, explicatur a priscis theologis officium in eo Judicis indicari. Vide Gregorium Magnum pag. 119 edit. Paris. hom. 29: *Quid est, quod hunc Marcus sedentem, Stephanus vero stantem se videre testatur? Sed scitis, fratres, quia sedere judicantis est; stare vero pugnantis, vel adjuvantis*.

^c Hæc desunt in plurimis editionibus.

^d Consonant verba Græca *ὄπισ ἀποῦαι, angues tractantur, vel manibus tollent*.

^e Non vili, sed magno pretio.

^f Ob similem timoris causam clausis januis convenire solitos fuisse apostolos edocemur, Act. xii, 13.

^g Hoc est divinitas humanitati juncta. *Absoluta Di-*

A per fidem medicus, ne cogaris extraneis medicis tuo dispendio subjacere, et ^e chare quod gratis possides comparare. Orate, fratres, ut et in præsentem medicinam semper fidei sentiamus, et in expectatione Christi positi in adventu ejus securi de nostra conscientia gloriemur.

SERMO LXXXIV.

De quinta Christi manifestatione facta discipulis, cum abesset Thomas, deique sexta, cum adesset.

Diebus quadraginta, quibus post resurrectionem suam Dominus diverso modo reletur, et creditur suis apparuisse discipulis, haud immerito sermone ipsis lectionibus, ipsis deservit, et nititur sacramentis, ut Dominicæ Passionis mœrorem multiplici resurrectionis indicio perfectum vestræ charitatis convertat in gaudium; et qui ante per virtutem suam nostro resurrexit in corpore, nunc etiam per fidem nostris resurgat in cordibus. *Et cum esset sero die illa una sabbatorum, et fores essent clausæ, ubi erant discipuli congregati propter metum Judæorum, venit Jesus, et stetit in medio eorum* (Joan. xx). Cum esset sero: erat plus mœrore quam tempore, sero est mœroris et tristitiæ nubilo mentibus obscuratis. *Sero erat*. Quia etsi crepusculum dederat aliquid resurrectionis indicium, necdum tamen eis Dominus refulerat plenam sui luminis claritate. *Et cum fores essent clausæ, ubi erant discipuli congregati propter metum Judæorum*. Magnitudo terroris et facinoris tanto turbine discipulorum domum simul et corda concluserat, et ita totum luminis abdicarat ingressum; ut magis magisque mœrore sensibus occupatis cæca noctis augetur offusio. Nullæ noctis tenebræ caliginis mœroris et formidinis comparantur, quia nullo possunt aut consolationis aut consilii lumine temperari. Audi prophetam: *Timor et tremor venerunt super me, et operuerunt me tenebræ* (Psal. lvi). *Et cum fores essent clausæ, ubi erant discipuli congregati propter metum Judæorum, venit Jesus, et stetit in medio eorum*. Rogo, cum dubitatur clausi corporis arcanum, et observatum tota integritate domicilium virginalis absoluta Divinitas potuisse penetrare, quæ post resurrectionem corporis nostri ^g crassata mysterio, ^h foribus ingreditur

trinitas, hoc est simplex Deitas. Notandum quod persona Christi, præcise et secundum se considerata, est quidem omnis compositionis expert; persona autem Christi considerata ut subsistens in natura humana, seu ut est terminus resultans ex unione, non est simplex, sed composita, sicuti ipsa unio Incarnationis est vera compositio, ut rationibus et auctoritatibus post alios theologice docet Bonaccina de Incar. disput. 2 qu. 5 punct. 3. MITA.

^h Cyrillus Hierosol.: *Nemo quærat quomodo januis clausis corpus Domini penetravit, cum intelligat non esse homine nudo, sed de omnipotenti Dei Filio hæc scribi*. Calvinus, Clericus, alique hujus commatis homines, interpretantur hunc locum, quasi Christus ingressus sit ipso sibi recludente fores. At si ipse Christus fores aperuit, quomodo scribit evangelista ipsum intrasse januis clausis? Reponunt: Verba hæc cum *fores essent clausæ* tempus notare quo ingressus est, in vesperis scilicet, cum fores clauduntur, non autem nondum quo ingressus est. At id jam advertebat evange-

et egreditur clausis, taliq[ue] indicio se totius creaturæ demonstrat auctorem, cui non obsistit, cui deservit ad omnia creatura? ^a Sed si conceptum partumque virginitas excusare suo nescit creatori, si ingressum egressumque clausa janua creatori suo non potest denegare, quemadmodum lapis monumenti, quamvis magnus, quamvis Judaica malitia obsignatus, resurgenti poterat obsistere Salvatori? Sed sicut virginitas et janua claustris suis fidem faciunt deitatis, ita revolutus lapis fidem resurrectionis affirmat, qui nullum ^b revolutus Domino suo præparavit egressum, sed nocte fidei præstat et admittit ingressum. *Venit Jesus, et stetit in medio eorum: et dicit eis, Pax vobis.* Discipulorum corda fidei et dubitationis, desperationis et spei, defectus et magnanimitatis, continui conflictus prælia sustinebant; talium ergo cogitationum bella inspector prævidens, secretorum pacem primitus se videntibus reddit, ut qui taliter ablatam materiam reliquerat conflegendi, redditus oculis eorum causam totam certaminis amputaret. *Gavisi sunt, inquit, discipuli viso Domino.* Gavisi sunt: quantum post tenebras gratior lux est, serenitas post tempestatis obscura, tantum est acceptius gaudium post mœrorem. *Dicit eis iterum, Pax vobis.* Quid repetitæ pacis largitas ista manifestat, nisi quia quietem, quam sensibus indixerat singulorum, vult etiam inter eos repetitæ pacis donatione servari: quos utique non modica habituros esse noverat in posterum de sua cunctatione certamina, dum unus se in fide perstitisse jactaret, dubitasse alter mœreret. Ut ergo et arrogantis jactantiam tumoremque reseccaret, et ejus qui infirmatus fuerat sanaret et excluderet passiones, cause, non discipulis, quidquid acciderat pius moderator ascribens, imperio pacis suæ bella nascitura compressit: ne alter alteri impropere, quod ipse cui totum debebatur, donaverat in futuro. Petrus negat, Joannes fugit, Thomas dubitat, cuncti relinquunt (*Matth. xxvi, Marc. xiv, Joan. xx*): quibus nisi pacem suam Christus dedisset, et Petrus qui primus erat omnium putaretur inferior, et sequens

hæta: *Cum sero esset.* Inutilis ergo hic notaretur pleonasmus. Falsa autem et futilia hæc commentantur, quia locus hic argumento erat Catholicis, veram Christi præsentiam in eucharistia asserentibus, eoque, licet non invito, ad eam astruendam utebantur.

^a Alias, quod si conceptum.

^b Ita correxi ex ms. Casenæ, ubi prius erat *resolutus*. Sed corrupte. Non enim angelus revolvit lapidem, ut Christus resurgeret, sed postquam resurrexit ex clauso sepulcro angelus revolvit lapidem, ut viderent homines Christum amplius non jacere in sepulcro: propterea revolutus lapis ab ostio monumenti discipulos in fide resurrectionis Christi obfirmavit. Aliud ms. legit, *resignatus*. MITA.

^c Hæreticos notat, qui ex hoc Evangelii loco Patre Filium minorem impie ausi sunt esse. Arius et Arianorum filii.

^d Vide Gregorium M., homil. 27 pag. 116, tergo, col. 1.

^e Unus Patrum, conciliorum et totius Ecclesiæ consensus est, Christum hic apostolis facultatem remittendi peccata communicasse.

^f Hæresim Novatiani tangit, qui quondam lapsus veniam denegabat. Vide notam vii serm. 94.

^A indebite forsitan tolleretur adversus primum. *Sicut misit me Pater, sic et ego mitto vos.* ^e Missi sermo non minorat Filium, sed declarat, quia non mittentis potestatem hic, sed ^d missi voluit intelliigi charitatem, cum dicit: *Sicut misit me Pater.* Non Dominus, sed Pater. Sic et ego mitto vos. Non auctoritate adhuc jubentis, sed toto diligentis affectu: mitto vos ad tolerantiam famis, ad onera vinculorum, ad squalorem carceris, ad perferenda omnia genera pœnarum, ad sublevandum cunctis execrabile mortis jugum, quæ omnia charitas utique humanis mentibus imperat, non potestas. *Quorum remisistis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt.* ^e Dedit potestatem remittendi peccata, qui insufflatione sua infudit ipsum cordibus eorum et largitus est Remissionem. *Hæc cum dixisset, insufflavit eis, dicens: Accipite Spiritum sanctum: quorum remisistis peccata, remittuntur eis.* Ubi sunt qui per homines hominibus remitti peccata non posse præscribunt; ^f qui semel diabolica impulsione collapsos opprimunt, ^g ne se erigant, qui languoribus curam vulneribus crudeli spiritu subtrahunt negantque medicinam; qui peccatoribus redeundi desperationem ^h impie insultant? Remittit Petrus peccata, et toto cum gaudio suscipi pœnitentes, ⁱ atque omnibus sacerdotibus hæc a Deo concessam amplectitur potestatem, qui post negationem nisi pœnitentiam repetisset, apostolatus gloriam et vitam pariter perdidisset. Et si Petrus per pœnitentiam rediit, quis sine pœnitentia subsistit? *Thomas autem cum audisset a condiscipulis suis, quod vidissent Dominum, respondit: Nisi videro fixuram clavorum, et misero manum meam in latus ejus, non credam.* Cur Thomas ^j vestigia fidei sic requirit? cur tam pie patientem, tam dure discutit resurgentem? ^k cur ea vulnera, quæ manus infixit impia, devota dextera ^l sic resulcat? cur latus, quod impii militis lancea patefecit, refodere manus nititur obsequentis? cur dolores persecutorum furoribus irrogatos, famulantis curiositas renovat immitis? cur tormentis Dominum, cur pœnis Deum, cur cœlestem medicum probaturus de

^g Alias, ne resurgant.

^h Sic ex editione Mitæ. *Aliæ, peccatoribus remittendi et redeundi desperatione impie resultant.* Quid si legendum: *Redeundi desperationem impie inculcant?*

ⁱ Hæc sensere Patres, concilia et omnes catholici enarratores. Vide Tridentinum sess. 14 can. 3; et Patres apud Bellarminum, de Pœnitentia; Menochium, Brugensem, etc.

^j Quod Græce τὸν τῖνον, locum clavorum, noster non inepte, *vestigia fidei.*

^k Negat Clericus in notis ad hunc Evangelii locum exstitisse in pedibus cicatrices, eo quod in eis clavi infixi non fuerint. At tota reclamant antiquitas, apud quam non dubitatur, pedes etiam Christi clavis fuisse transfixos. Quæstioni solummodo datur, an uno tantum, vel singulis in singulos pedes. Drusius, Clerico non ingratus scriptor, ait Christum crucifixum quaternis clavis, singulis per singulas manus, et singulis per singulos pedes. Ad Clericum quod spectat, nullis contra eum egemus testibus, dicente Luca Christum Thomæ quærenti vestigia vulnerum ostendisse tum manus, tum pedes.

^l Alia lectio habet: *sic investigat.*

vulnere discipulus sic requirit? Cecidit potestas diaboli, patefactus est carcer inferni, disrupta sunt vincula mortuorum, moriente Domino sunt evulsa monumenta, et resurgente Domino tota mortis est mutata conditio. Ab ipso Domini sacratissimo sepulcro lapis revolutus est, linteamina resoluta sunt, et resurgentis ad gloriam mors fugit, vita rediit, caro amplius casum nescitura surrexit: et cur tibi soli, Thoma, sola vulnera præsentari ad indicium fidei, nimis callidus explorator, expostulas? quid si ista cum aliis abolita fuissent, quod periculum fidei tuæ a curiositas ista peperisset? Nulla pietatis monumenta, nulla Dominicæ resurrectionis inveniri æstimas potuisse documenta, nisi manibus tuis sulcares Judaica crudelitate exarata sic viscera? Quæsitivus, fratres, pietas ista, exegit ista devotio, ut resurrexisset Dominum nec ipsa in posterum dubitaret impietas. Sed Thomas non solum cordis sui, sed omnium hominum curabat incertum: et prædicaturus hæc in gentibus, quemadmodum tantæ fidei astrueret sacramentum exsecutor strenuus perquirebat. Certe prophetia magis quam cunctatio fuit. Nam cur talia peteret, nisi a Domino ad indicium resurrectionis suæ servata sola vulnera prophetali spiritu cognovisset? Denique sponte præstitit cæteris, quod iste tardius implorat. *Venit, inquit, Jesus et stetit in medio et ostendit eis manus et latus.* Nam qui ingressus fuerat clausis ostiis, et merito a discipulis spiritus esse putabatur, non aliter ipsum se, nisi ipsa corporis passione, ipsis vulnerum notis, taliter dubitantibus poterat approbare. *Denique venit et dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, et vide manus meas, et affer manum tuam, et mitte in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis.* Ut effundant toto orbe, iterum te aperiente, hæc vulnera fidem, quæ aquam in lavacrum, sanguinem in omnium pretium jam fuderunt. *Respondit Thomas et dixit: Dominus meus et Deus meus!* Veniant et audiant hæretici: et, sicut dixit Dominus, non sint increduli, sed fideles. Ecce non solum corpus humanum, sed per pœnalis corporis passiones, Deum et Dominum esse Christum, Thoma vociferante, manifestat. Et vere Deus est, qui

^a Hoc eodem vocabulo de Thoma loquens utitur Gaudentius, serm. 16 pag. 189.

^b Gregorius, homil. 26 in Evangelio: *Plus nobis Thomæ infidelitas quam fides discipulorum profuit, quia, dum ille ad fidem pulpando reducit, nostra mens omni dubitatione postposita solidatur.* Gaudentius, l. c.: *Quod avidius et videre, et attrahere Dominum perquisivit, hoc totum nostræ procurabatur salutis.*

^c Conveniunt, licet non omnes, Thomam Jesu Christi divinitatem nondum credidisse, et adhuc stesisse in ambiguo, eum sua virtute a mortuis surrexisse.

^d Docent etiam Hilarius et Leo ideo Christum in corpore suo glorioso, vestigia vulnerum retinuisse, ut constaret idem corpus resurrexisse quod fuerat crucifixum.

^e Dubitare nonnulli, Augustinus etiam et Beda hic, an revera S. Thomas Christi vulnera pertractaverit. Negat Euthymius; asserunt Patres et interpretes plerique; Augustinus hic, et serm. 158; Tertullianus adversus Praxeam; Bernard. serm. 5 in

A vivit ex morte, resurgit ex vulnere: quia talia et tanta cum susceperit, vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

h SERMO LXXXV.

De ingressu Christi in templum, et Judæorum admiratione.

Etsi aliqua videntur occulta sui profunditate mysterii, nulla tamen est Ecclesiastici cultus infructuosa solemnitas: divina festivitas non pro nostris est voluntatibus consecranda, sed pro suis est percolenda virtutibus. Christianus animus quæ sunt traditione Patrum, et ipsis roborata temporibus, nescit in desperationem deducere, sed venerari ea toto desiderat devotionis eloquio. *Jam die festo, ait, mediante, ascendit Dominus in templum (Joan. vii).* Quod templum? *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis (I Cor. iii)?* Ascendit hodie Dominus nostri pectoris in templum, qui tam clementer nostri corporis descendit in formam: quod autem ascensus Dei fit in humani cordis excelso, beatus propheta asserit, cum decantat: *Beatus vir cujus est auxilium abs te, Domine, ascensus tui in corde ejus (Psal. lxxxiii).* *Jam die festo mediante, ascendit Dominus in templum.* Merito die festo mediante ascendit Dominus in templum, quia nobis erat perfectum diem festum præstaturus e cœlo: quidquid sublime, quidquid ad cœlum tendens in cordibus habebatur humanis, usque ad infernum Dominicæ pondus incurvaverat Passionis. Id namque est quod Christus quadraginta diebus residet et remoratur in terris: et, si dici fas est, Patris occursum differt, Patris suspendit amplexum, donec totum se revelet, et i reformet suæ ascensionis in gloriam. In cujus ergo templo hic non ascenderit Christus, cœlum non ascendet ille cum Christo. *Ascendit in templum, et docebat, et mirabantur Judæi, dicentes: Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit?* Bene mirantur Christum, quod non didicerint scire, quando ipsi probantur quæ didicerint et doceant legis præcepta nescire, dicente Domino: *Tu es doctor in Israel, et hæc ignoras (Joan. iii)?* Mirantur Judæi jam rebelles, nolunt credere: mirari norunt, detrectant

Cantic.; et alii apud Calmetum ad hunc locum.

^f Plures sane interpretes consentiunt Chrysologo, per aquam baptismum, per sanguinem redemptionem mystice fuisse designatam.

^g Nunc primum Dei appellatio Jesu Christo tributa legitur in Evangelio. Concilium Constantinopolitanum iv anathematis notam Theodoro Mopsuesteno inussit, verba hæc Thomæ ita interpretanti, ac si terrore et stupore prodirent, et Deum Patrem, ut debita illi gloria de tanto prodigio referretur, non Christum respicerent. Noster autem naturas in Christo impermixtas docet disertissime contra Nestorium et Eutychen.

^h Sermo hic in nonnullis editionibus inscribitur, in illud Joannis: *Jam die festo mediante.*

ⁱ S. Leo, serm. 1: *Quod Christus quadraginta dierum spatio differt ascensionem, ut Dominus Jesus vere agnosceretur resuscitatus, qui vere erat et natus et passus, et mortuus.*

^j Iterum formatur Christus in mentibus ipsorum, ille idem qui prius erat ante mortem, Deus, scilicet et homo in unitate suppositi. MITA.

sapere, ^a nescire possunt. *Mirabantur Judæi, dicentes: Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit? Quid virgo peperit derogas, non miraris; quod Deus nostro ^b sentit et operatur in corpore abrogas, non fateris; quod cæcus videt, surdus audit, claudus currit, surgit mortuus, et tota Christus arcana Dei loquitur, non miraris? hoc solum quod sciat cum non didicerit, hoc miraris? Hic est ipse qui non didicit litteras, sed donavit; hic est qui sensum condidit, per quem litteræ finguntur; peritus legis, auctor omnium cur litteras non didicerit, admiratur? Deus utique adest origo cunctorum, qui facit esse quod non fuit; cum non didicerit, docet.*

^c *Deesse videntur non pauca.*

^d SERMO LXXXVI.

De annuntiatione et conceptione D. Joannis Baptistæ.

Mundanus sermo, ut humano profertur ex sensu, humanis servit et obsecundat ingeniis; divinus vero sermo in potestate dantis est, non dicentis. Audistis quemadmodum Zacharias ille ^e summi sacerdotii splendor dum exorat, obmutuit; tacuit pater vocis, *Ego, inquit, vox clamantis in deserto (Joan. 1)*; genitor clamoris obmutuit; et egressus silentium retulit, qui ^f responsa relaturus intraverat. Videtis ergo quia silentium meum, quod antea contristavit vos, venit ^g de antiquo pontificali usu, non de novitatis incursum. Ille ubi sensit linguæ suæ vincula sui januam clausisse sermonis, imperavit nutu ne quis causas taciturnitatis inquireret, quia cœleste mysterium dicere non didicerat, qui didicerat scire: sed hoc ad tempus, quia sacerdotis differtur sermo, non aufertur; reconditur, non negatur; mysterio suspenditur, non fugatur. Denique Zacharias ipse quod tacet, non est pœna, sed signum; non est terrena debilitas, sed cœleste secretum; Deus qui loqui dat, tacere facit; et imperat silentium, qui inserit verbum; dominatur divinus sermo, non servit, quia Deus verbum; et ideo non cum jubetur loquitur, sed cum jubet;

^a *Alia exemplaria, nescire possint.*

^b *In nonnullis, sentitur.*

^c *Nonnullæ editiones id notant.*

^d *Deesse non pauca videntur. MITA.*

^e *Chrysologus in eorum sententiam it, opinantium Zachariam summo sacerdotii munere functum, et non simplicis tantum, et de vice Abix, ut nonnullis videtur innuere Lucas 1. Ambrosius, Lucæ 1, tit. de ingressu Zachariæ in Templum: Videtur autem hic Zacharias designari sacerdos summus, quia semel in anno solus summus sacerdos in secundo sanctuario intrabat. Vide August. in Joan. homil. 49; Bedam, homil. in vigilia S. Joan. Baptistæ; Theophylactum, Brugensem, etc.*

^f *Solitas enim fuisse sacerdotibus contingere apparitiones angelorum, qui Dei jussa ad homines ferunt tunc maxime cum adoluerent, ex pluribus rabbinorum scriptis eruit Drusius. Zacharias autem non sacrum penetrabile ingressus erat, ut mandata Dei exciperet, sed ut adoleret.*

^g *Quandoque pontificii munii obeundi necessitas præsulæ a concionibus distrahebat, quod inferius innuit: Quod tacuimus habetote, non oblivionis fuisse, sed temporis; divini negotii, non rationis humanæ.*

^h *Rubeus, lib. II Histor. Ravennat. pag. 109. Chrysologus: Cum acerrimus esset in dicendo, et in furore quasi*

non cum exigitur, sed cum donat; non cum cogitur, sed cum venit. Unde, fratres, et cum venit audite, et cum non venit sustinete, et cum se donat accipite, et cum se negat orate; quia hoc doctor accipit, quod meretur auditor. Ergo tam vobis quam mihi ^h præteritus suspensus est sermo, ut profluvium mulieris, et verecundi vulneris causam, et illius pudorem sic nostra verecundia celaret, ut quod illa tacuit, etiam nostro silentio clauderetur (Matth. IX): sed cœptum revertamur ad verbum. Hierosolymitanus fons abundat, cum impellit angelus (Joan. V), non cum sitit auditor; sic sacerdotis sermo exuberat, quando dat Deus, non cum perorat sacerdos. Hinc est quod Zacharias ipse, qui prophetias loquebatur populis, tacet sibi, ut nos ingrati Deo non simus,

B si nos semel tacere voluit ⁱ quibus semper inoffensum largitus est verbum. Ille non dedignatur a Filio verbum recipere, cui dederat lucem: et vos, filii, orate nobis vocem, ut possitis audire sermonem. Reparate gaudium meum, ut assuetam possitis lætitiā possidere, et implere illud Apostoli: Quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me (II Cor. II). Veniat ergo, veniat in medium beatus Zacharias, qui nos tacens pio consolatur exemplo: et silentio suo nos de nostro non sinit tristes esse silentio. Veniat, veniat præcursor verbi, sacerdotii speculum, sanctitatis exemplum, evangelistarum princeps, ^j clausula prophetarum. Fuit, inquit, in diebus ^k Herodis, regis Judææ, sacerdos quidam nomine Zacharias (Luc. I). Dum dicitur sub quo rege quis sacerdos sit, temperantur mala: adest semper in mœore solatium, nec consolator deest, cui imminet persecutor. Fuit in diebus Herodis, regis Judææ, sacerdos quidam nomine Zacharias. Usque ad Herodem Judaicæ genti sacerdotalis sanctitas, senum gravitas, patrum pietas præsidebat: jus erat lex divina, ambitio nil ibi, nil temeritas, præsumptio nil valebat, quia gerebatur totum divino ordine, non humano; sed Herodes ^l veniens

raperetur divino, in ipso tamen ardore dicendi, vox illi exstinguebatur: quod in ea maxime concione accidit, quam de muliere fluxu laborante dicebat. Tillemontius vero putat innui hic Serm. 35, qui aliorum brevior est.

ⁱ *Alias, quibus sæpius.*

^j *In eo enim desiderant prophetiæ. Chrysostomus ex variis Matthæi locis, homil. 20 pag. 1074 edit. Paris. vocat eum silentium prophetarum.*

^k *Fuit hic Herodes cognomento Magnus, Innocentium cæde, et aliorum criminum perpetracione famosus. Vocat regem, ut eum ab alio Herode tetrarcha Galilææ discerneret. Joannis autem conceptio evenit anno 12 Herodis.*

^l *Filius enim erat Antipatri, et Nepos Antipæ, qui religione paganus, Ascalonæ vel natus vel eductus, primus Judaicam amplecti fuerat religionem, cum sub Hircano rege, Judææ præfuit. Antipæ patris religionem secutus Antipater, Phasellum et Herodem Magnum filios in Judaica lege eduxit. Mirum igitur Harduini commentum, qui eum paganum fuisse docet, Athenis oriundum, Platonicæ sectæ addictum, quam ipse in Herodianos transfudit. Fabellas has expungit Basnagius in Historia Judæorum Gallicæ scripta. Tom. I pag. 63.*

ex gente aliena invasit ^a regnum, ^b violavit sacerdotium, confudit ordinem, mutavit mores, ^c sprevit senes, ^d interfecit juvenes, tribus miscuit, delevit stemmata, corruptit genus, tulit quidquid erat et divinae et humanae funditus disciplinae. Sed hoc quid ad Zachariam sanctum? Ne quid ergo tale et in ipso Zacharia crederetur admissum, evangelista cogitur sic referre: *Fuit in diebus Herodis, regis Judaeae, sacerdos quidam nomine Zacharias, de vice Abia.*

• Quia usque ad ipsum ab atavis, avibus, patribus, transfusum genus mansit sacerdotii, tempus legis, sacrificii omnis servata est disciplina, eo quod impietatem regis, iniquitatem temporis, ambitionis rabiem, temeritatis furor, sacerdotis ^f meritum, et vita comperceret. Sed quid sequatur, audiamus. *Factum est ut incensum poneret, ingressum in templum Domini, et omnis multitudo populi orabat foris in hora incensi.* ¶ In hora incensi, fratres, jam sol Judaico occumbebat in templo, ut in Ecclesia matutinus exurgeret, et Judaicae doctrinae instabat vesper, quia Evangelii imminere aurora; legis obscurabatur dies, ut totus reluceret in gratia. Hinc est quod Zacharias in hora incensi, hoc est, in extremo tempore legalium caeremoniarum prophetali Spiritu incensum inter: offert preces, desideria ingerit, vota commendat, tempus admonet, promissa repetit, ^h exigit Christum. *Et omnis multitudo orabat foris.* Ut ergo populus, qui stabat foris, intromitteretur exorat; quia quos lex adducit ad januam, gratia intromittit in templum. *Apparuit, inquit, et angelus Domini, stans a dextris altaris incensi; et videns Zacharias, turbatus est et pavor occidit super eum.* Ergo non est mirum si turbatur sacerdos, si stupet doctor, si pavescit antistes, si tacet minima cum videt maxima, si deserit verba cum signa conspiciunt. Et ne solus Zacharias timuisse videatur, audi alium prophetam dicentem: *Domine, audivi auditum tuum et timui, consideravi opera tua et expavi (Habac. III),* Qui cum Deo loquitur expavescit; unde loquatur angelus ignorat; et quid tenemus? Unde sacerdos taceat, jam dicamus. *Et respondens ei angelus, dixit: Ego sum Gabriel, qui sto ante conspectum Dei, et missus sum ad te haec loqui, et haec tibi evangelizare: et ecce eris tacens, nec*

A poteris loqui. Quae tacentis culpa, si imperat silentium vis jubentis? Ergo et nos tantilli qui tacuimus, quod tacuimus habetote non oblivionis fuisse, sed temporis; divini negotii, non rationis humanae. Ergo tristes non simus, quia, donante Deo, silentium momenti continuato sermone pensabitur, et modicum quid tristitiae nostrae magnum vertetur in gaudium. *Gratias ago Deo meo, qui mihi in amoris lacrum vertit daturum sermonis: nam quanta sit in me charitas vestra, passor prodidit, ⁱ testatus est clamor, ostenderunt lacrymae, oratio effusa monstravit.*

SERMO LXXXVII.

De eisdem.

B Sicut nimio dolore et infirmitate longa luminibus obscuratis, nisi sensim refusa fuerit, sit inimica lux, certe cum solis sit condita lux oculis, solis sit oculis lux amica, per quos utique reliquo corpori vel traditur, vel negatur; ita ^l diuturno perfidiae morbo contenebratis mentibus, nisi paulatim fuerit fidei claritas restituta, subito ipso fidei splendore magis perfidiae crassescit caligo, longo usu aut producitur, aut obtunditur semper natura. Hinc est quod Dominus tetra infidelitatis nubilo cordibus jam caecatis, ut irradiaret partus virginei sacramentum, desperatae et annosa sterilitatis ante praemisit conceptum: ut qui videbat post senectutem longam arida membra reviviscere, et transacto curriculo jam vitae veteranae in primam reflorescere pubertatem, atque ipsam naturam ^k in occidua aetate ad nascentis servi insignia suscitari, pudicitiae florem, pudoris titulum, castitatis insigne, virginitatis claustra manere post partum crederet posse, auctore ipso ex utero procedente, servari. Et ut praefationi nostrae ac similitudini, quam de oculis sumpsimus vetusto languore defessis, ipsa de qua loquimur modo adsit et astipuletur auctoritas, ac probet oculos hominum nocti male assuetos, obscuratos, promotos sensim revocatos ad lucem, in Joanne Dominus accendit sui luminis et praemisit lucernam, ut degustato lumine in se jam divini Solisubar ipsum ^l perferrent, ipsam deitatis caperent claritatem. Juxta illud quod dictum est de Joanne: *Ille erat lucerna ardens et lucens (Joan. v):* ut ille den-

^a Defuncto enim Antigono II Aristobuli Filio, et Alexandri Jannae nepote, et ex Asmoneorum stirpe ultimo, quique Antiochiae Marci Antonii Romanorum ducis jussu vel capite minutus, vel cruci affixus obiit, Herodes regnum usurpavit.

^b Aristobulum enim, magnae spei adolescentem, Mariannae ejus uxoris fratrem, Hircani filium, summumque pontificem, dum balneum, exiens a prandio, intraverat, a coevis ephebis suffocari jussit.

^c Hircanum regem longævum e solio dejecit, privatamque vitam agere coegit.

^d Alexandrum videlicet et Aristobulum, ejus ex Marianna filios, capite obruncatos. Editi nonnulli, perperam: *Infecit juvenes.* Chrysostomus, loco citato: *Herodes profanavit Templum, sacerdotium sustulit, confudit ordinem, temeravit regnum, corruptit quidquid erat religionis, quod legis, quod morum, quod fidei perdidit, et confudit... occisor filiorum, etc.*

^e Regalis sacerdotii dignitas a Deo Aaronis familiae fuerat addicta. Penes autem primogenitos erat sum-

D mum sacerdotium. Alii e familia simplices sacerdotes tantum, qui a Davidis regno in 24 classes distributi, vices obibant suas. Quam divisionem ad destructionem usque secundi templi Hierosolymitani in usu fuisse, observat Josephus Antiq. Judaic. lib. VII.

^f Restitutus locus ex nis. Caesena; editi, *et meritum superavit et vita.*

^g Durae erant horae incensi. De matutina intelligit Grotius; Chrysologus, et una secum accuratiores interpretes, de vespertina.

^h Deprecabatur Zacharias. Num pro suscipienda prole? Cum essent ambo provectae jam tetatis, id minime sperabat. Ergo deprecatio videtur fuisse pro salute populi, et adventu expectati Messiae. Duhamelius hic. Vide notam ^k serm. 88.

ⁱ Rubeus, loco citato, eruit ex his quam charus et in deliciis populo Ravennati esset Chrysologus.

^j Cum Latino. Editi, *diurno.*

^k Ms. Caesena. Alii editi, *in occidua aetate.*

^l Ex Latino. Editi, *praeferrunt.*

san noctis placido haurire aperires tenebras, ipse noctis meschum diem iam desiderantibus ad lucem perpetem redonaret. Hinc est quod et magos adhuc noctis inebrias, et totis obstupescentes oculis, tonitriferis stellarum stellis assuescit ad lucem et gradatim pertrahit ad ipsum fontem luminis et diem (*Math. n*). Et re vera, fratres, congruit, quia totius anni metas temporum quadriga percurrit; ac nobis Domini nostri natalitia festa revocat, et gaudia jam reducit. Nunc de Joannis orto, de partu sterilis jam loquamur, et compendio credulitatis isto, ad illud ubi partus est sine partu, ubi creatur auctor ipse procreantis; ubi nascitur ipsa origo generantis, inter hiematis ac nubilos et nebulas dubias luces, lucerna prava; stella duce pervenire possimus. Fuit, inquit evangelista, sacerdos quidam nomine Zacharias, et uxor ejus Elisabeth: et non erat illis filius, eo quod esset Elisabeth sterilis, et processissent ambo in diebus suis (*Luc. i*).^a Sterilitas senectute exaggeratur extrema, et a spe generandi totum subducitur quidquid est corporis et naturae; et ne vel cogitatio sobolis ulla remaneret, ad id perventum est temporis et aetatis, quo transactio calore vitali mortale frigus sterilis jam viscera possidebat, ut genitor ipse cognosceret inde jam per hominem non posse nasci hominem, unde abscesserant res humanae. Sic, sic, fratres, duris hominum praecordiis credulitas^b asseritur, et inseritur fides; et tunc totum divinum creditur, cum fuerit nil humanum. Sorte exiit ut incensum poneret Zacharias ingressus in templum Domini. Bene dixit ingressus in templum: non ingressus templum: quia ipse erat Dei familiaris templum, portans in sui pectoris puritate tota legis arcana et apponens non tam thuris quam purae supplicationis incensum. c Gratius namque Deum in suo, quam in hominis opere requiescit et non tam libenter odoratur^d Arabicae arboris guttam quam sinceri cordis et pectoris sanctitatem. Apparuit ei angelus Domini, inquit, stans a dextris altaris incensi. Dicere suffecerat, apparuit ei angelus, quid magnopere e a dextris altaris? Ut esse in sanctis angelis auditor intelligas nil sinistrum; dicente Scriptura. Vias quae a dextris sunt novit Dominus (*Prov. iv, juxta LXX*). Apparuit ei angelus. Cum jam defecerat totus homo, ut ante Joannes nasceretur ex sterili, quam Christus nasceretur ex Virgine, factum est de Joanne: Ecce ego mitto angelum meum (*Math. xi*). Felix, quae ut in Deum cresceret, in

A sensibus sine defectu natura; felix; quae sterilitatis damna virginea fecunditate mutavit; felix, quae uno concepit in partu quidquid in toto orbe confundere deplorabat; felix, quae facta est vitalium e germinans mater, quae erat ante origo miseranda mortalium, ad dolores pariens cum dolore, ad gemitus edens cum gemitu, ad pericula producens hominem cum periculo generantis, et in ipso ortu occasum nuntians per lamenta et lacrymas; semper devorans partus suos, sciens se tantis meroribus generare mortuos. Pascebatur ergo sterilitate magis natura, ne ipsa fecunditate gravius deserviret, fetus postea editura quae pignora: quae utique lacrymis, maerore, gemitu, tanto tempore suum querebat et interpellabat auctorem, intelligens hoc sibi accidisse per culpam, non esse ab auctore piissimo institutum, cum crearetur. Hinc est quod Dominus conditor ipse naturae viam virginei conceptus, virginei partus, invisibili vestigio et ignoto calle pertransit, et iter humani ortus divino gressu ambulat, non humano, ut nascendo ipsam naturam a servitate mortis, cui taliter addicta fuerat, primitus liberaret, et fonte purgato supernam rivulis redderet puritatem. Merito Joannes in utero exultat, qui originis suae libertatem ante nosse quam esse meruit, ante meruit sentire quam vivere. In hora incensi per angelam aperitur sterilitas, conceptus jubetur, promittitur partus, et inter sacraria nativitas sacra procuratur: hinc est quod adhuc in utero cum membrorum compageⁱ pene concepta in Joanne est prophetia ante natu Dei loquitur quam perveniat ad vocis officium. Verum ne dum profunda et mira latissimas lectionis brevitate cupimus sermone concludere, quae maxime dicenda sunt, transeam, proxime, si Deo placuerit, de sequentibus disseremus.

SERMO LXXXVIII.

De eisdem.

Semper debere anxium est, fratres, semper triste fenoris vinculis alligari; sed tunc, quem vobis mea saepe facit promissio debitorem, satis ipsa de tactu debiti natura et obligatione blanditur, quia dat, non accipit, qui promittit; et qui dando debet, sibi magis ipsum facit obnoxium creditorem; atque ubi qui credidit debet, et qui debet creditur, ibi necessitudinis, non necessitatis probatur esse contractus; et in tali fenore animae non oneris, sed honoris pra-

Arca, cui angelus indecore tergum obvertisset, si ad illud latus stetisset; ideoque stetit in dextris altaris; nempe ad latus septentrionale.

^f Mss. habent *concupere*, vel *conficere*. At inflicto a libraribus vulnus non sanatur adhuc.

^g Ms. Caesen. et Vallicell., *vitalium germinum mater*.

^h Metaphorica locutio. Liberat primum naturam humanam tamquam fontem, ex quo homines tamquam rivuli emanant, ut a sordibus rivuli ipsi mundi reddantur. MITA.

ⁱ Vide apposite ad haec Cornellum a Lapide Comment. in Luc. v, 42, 43, pag. 24, col. 1, in princip.

^j Ms. Caesenae, *ante mutus loquitur*.

^a Ms. Caesense, *sterilitate senectus duplicavit miraculum*. Ait Grotius: Ad vetus sterilitatis vitium accedens impedimentum aetatis.

^b Hoc est, plantatur; et instar arborum in jam plantata credulitate ipsa fides inseritur. MITA.

^c Communem lectionem placuit retinere. Ms. Caesense habet: *Gratia namque Dei tam in suo quam in hominis opere requiescit*.

^d Exod. xxx enumerantur quatuor aromatum species, e quibus thymia confici debuerat, Deo in templo adolendum. Inter has *nataph*, id est, ut bene notat Chrysologus, *gutta* quae fluit ex arbore, sicurco *brachii* dicta, quia fluit, seu stillat.

^e Zachariis operabatur in orientali latere altaris, ubique adolebat. Latus occidentale erat proximum

dulcis currit usura. Posteaquam Zachariæ sacerdoti apparuisse angelum Domini evangelicus sermo descripsit, adjecit dicens : *Et turbatus est Zacharias videns, et timor irruiit super eum* (Luc. 1). Si de iudicis potestate sollicitus est, qui semper de apparitoris turbatur et contremiscit adventu, et mandati meritum de persona venientis æstimat et metitur; et quamvis bene conscius pavet, donec causas venientis agnoscat et intelligat qualitatem; quid faciet, quo pavore trepidabit, cum potestatem supernam senserit hominis imbecilla natura, cum respexerit homo angelum, et divinæ sedis ^a ministrum viderit? Caro numquam de sua conscientia est secunda : sicut Zacharias ipse, de quo loquimur nunc, comprobavit, qui in ipso tempore placationis offendit; qui dum credit, dubitat, dicente angelo, Quia non credidisti verbis meis : dum postulata promeretur, incurrit; condemnatur, munera ipsa cum suscepit; qui vocem, cum vocem percipit, tunc amittit. Hinc est quod angelus antequam mandata pandat, dona tradat, referat impetrata, ^b metum discutit, fugat timorem, confortat animos ancipiti cogitatione turbatos, ut mens quæ migraverat a se nimio pavoris excessu, in semetipsam reversa beneficiorum tantam sentiret et caperet largitatem, dicens : *Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua : et uxor tua Elisabeth pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem*. Putasne sacerdos tantus sic est populi, sic universitatis oblitus, ut de conceptu veteranæ conjugis, ^c de partu desperatæ sterilis rogaret, ut sibi soli legatus omnium tunc adesset, ut advocatus omnium pro se singulariter oraret, ut tantum pontificatus officium ^d intra domesticas arctaret curas, inter familiares clauderet et occuparet angustias, et incensum totius plebis in solum desiderium proprii pignoris addiceret veteranus antistes, ac tali desiderio grandævus, et ipsum tempus jam respiciens, ad partum succenderetur intempestivum? Absit, fratres, absit, ut hoc de sancto Zacharia fidelis anima suspicetur. At quidem angelus in hoc fuisse refert totius supplicationis effectum, dicens : *Exaudita est deprecatio tua, et uxor tua Elisabeth pariet tibi filium*. Si angelus ad petita respondit, sacerdos pro solo pignore supplicavit, si pro

A omnibus egit supplicatio sacerdotis, cur angelus de solo pignore retulit impetrata? Quid tenemus, quid diu suspendimus animos auditorum? quam non sibi soli, sed omnibus adfuerit iste venerandus antistes; quam responderit angelus universis; quam Deus prospexerit in uno isto germine sacerdotis, quem genitoribus utique et ipsi ob hoc delegerat natura, ut eum daret universitati, largiretur sæculis, populis condonaret, et fieret sacramenti filius inter sacraria ^e delatus, inter sacramenta concessus, esset antistes de venerando generatus antistite, esset angelus ore angeli sancta conceptus in viscera, esset vox Christi : *Ego vox clamantis in deserto* (Joan. 1); esset vox Christi ad Christum sua reservatus ad tempora, esset præco iudicis præsentiam clamaturus, esset penitentia populos Christi vocaturus ad veniam. Quam sacerdos ergo iste jam sui nescius, jam sibi mortuus, extraneus conjugi, soboli jam negatus egerit omnibus, omnibus impetravit, mox angelo referente discamus. *Et multi, inquit, in natalitate ejus gaudebunt*. Non est unigenitus qui est cunctorum creatus ad gaudium. *Erit enim magnus coram Domino*. Qui coram Deo magnus est, quantus sit penes homines quis probabit? *Et vinum et siceram non bibet*. Qui natus est sancto de corpore sacerdotis, et summa senectute, ab omnibus vitiis defæcato, atque exempto juventutis incendiis, vinum nescit, ignorat siceram ^f, quæ pariunt luxuriam ebrietatis et vitia, et tota dissipant morum decora, ornamenta virtutum. *Et vinum et siceram non bibet, sed Spiritu sancto replebitur adhuc in utero matris suæ*. Juxta illud Apostoli : *Fratres, nolite inebriari vino, in quo est luxuria, sed replemini Spiritu sancto* (Eph. 5). *Et Spiritu sancto replebitur adhuc in utero matris suæ*. Beatus Joannes, qui ante Dei Spiritu meruit intonare quam hominis vagiret in fletu; beatus, qui ante divina possidere meruit quam sortiretur humana; beatus, qui ante meruit coelum scire quam terram; beatus, qui, antequam videret præsentia, futura meruit nuntiare; beatus, qui ante Deum capere potuit quam suo ipse caperetur a corpore; beatus et singulariter est beatus, qui, antequam saperet quærere, meritum acquisivit; beatus, qui non pervenit ad gratiam per laborem,

^a Aliquid semper exitiale spectantibus spectra hæc protendere censebant Hebræi, certa que vicinæ mortis omina. Genes. xvi, 13; xxxii, 30; Exod. xx, 19; Judic. vi, 21, 23; xiii, 12. Vide Euthymium, et Maldonatum hic.

^b Similia Origenes, homil. 4 : *Nova quippe facies, humanis obtutibus se præbens, turbat mentem, animumque consternat : unde angelus sciens hanc humanam esse naturam, primum perturbationi medetur*.

^c Certe de filiis nec cogitabat quidem senex ipse, ac sterilis uxoris maritus. Nec pro eadem sterilitate orasse pronum est credere, ut nec Chrysologus credidit. Alii nihilominus putant Zachariam jam pridem pro susceptione prolis Deum orasse, et ad transactam illam precatorem angelum respexisse : Vide Ambrosium in Luc. 1. Ad rem protinus Augustinus de Quæst. Evangel. lib. xi, in principio, tom. III Oper. p. 11 pag. 179 edit. Antuerp.

^d Longe verosimilius dicimus cum Chrysologo; Augustino, lib. 1 Quæst. Evangel.; Chrysostomo, ho-

mil. Nat. S. Joann. Baptiste; Theophylacto et aliis : pro Messicæ adventu orasse; sui enim populi salutem quam enixis precibus expostulare munus erat sacerdotum.

^e Ms. Cæsense, *annuntiatus*.

^f Sicera vinum erat condimentis mixtum : de quo vide Theophilum Antiochenum ad Luc. 1, 15, pag. 331. Paris. 1635. Post vinum nulla potio promptior et aptior inducendæ ebrietati. Nonnulli siceram a vino distinguunt, eamque omne vinum fictitium esse dicunt. Alii docent innui hoc vocabulo omne id quod inebriat, excepto vino. Vide Theophylactum, Balsamonem ad Can. 3 Apostol. pag. 234. Paris. 1558. Cur autem hujusmodi potionis genus vetitum fuerit Nazarenis si quæres, confidenter respondeat rabbiini arborem Adamo vetitam vitem uviferam fuisse. Nuxæ. Vox Hebraica *sechar* omne id significat quod inebriare potest. Vide Duhamelium *lic.* Beda, in Luc. 1, veram subdit hujus prohibitionis rationem.

sed ad labores ipsius gratiæ dignatione descendit. Et **A** noster præparare et confirmare dignetur in gloriam multos, inquit, *filiorum convertet*. Ad quem? Dicit angelus, ut quia blasphematur, quia negatur hæreticus, commutescat; dicat angelus, ut audiat fidelis, et gaudeat; credat hæreticus, et recurat. *Convertet*. Ad quem? Ad *Dominum Deum*, inquit, *ipsorum*. Quis est hic Deus? De quo propheta dicit: *Hic est Deus noster, et non est absque eo qui invenit omnem viam disciplinæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo (Baruc. iii)*. Quando dedit? Tunc utique quando legalibus in tabulis totius vitæ regulam, totam disciplinæ descripsit et normam. Attentus esto auditor, ut scias quis est hic Deus noster, absque quo alius non est. Quis est? *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est (Ibid.)*. Quis est alius visus in terra nisi Christus, qui nostra **B** est conversatus in carne? Et quis est alius conversatus cum hominibus, nisi ille qui cum hominibus humano est commoratus in corpore? Et si hic est Deus noster, et non alius absque eo, hæretice, cum hunc non habueris, quem habebis? *Non est alius, inquit, absque eo*; et nunc non dicis, Ergo ubi est Pater? Propheta dicit: *Nec est alius absque eo*; et ubi est? In Filio utique, quia præter Filium non est Pater. *Ego in Patre, dicit, et Pater in me est (Joan. iv)*. Unde et propheta non dixit, Non est alius, sed *Non est alius absque eo*: hoc est dicere, Est; sed in ipso est. Sed dicis, Et si in ipso est, quomodo est alius? **C** Hæretice, sic est alius persona, ut sit ipse substantia; sic est ipse substantia, ut nulla sit confusio Trinitatis; sic est unitas Trinitatis, ut nulla sit in Deitate distantia; sic in se est, et sine se tota Trinitas non est, ut insit in Patre, et Filio, et Spiritu sancto personalitas definita, non separata divinitas. *Et ipse præcedet ante illum*. Ante quem? Ante Christum, qui est Deus ipsorum. Deus noster, Deus omnium, Deus absque quo alius non est: *In virtute Eliæ*. Nemo cum hoc audit, *μετεμψύχωσεν* impulet: hic spiritum dicit illum, quem per divinam gratiam meruit, non quem carnis est consecutus ad vitam; et virtutem dicit illam quam de supernis habuit, non illam quam propter corporis adeptus est firmitatem. Joannes ergo Eliæ venit in spiritu, et in ejus virtute graditur, qui totum victu, vestitu, honore, castitate, abstinentia, et omnibus Eliam virtutibus repræsentat et Christum. **D** *Præparet Domino plebem perfectam*. Quam in vobis Deus et Dominus

noster præparare et confirmare dignetur in gloriam nominis sui.

SERMO LXXXIX.

De eisdem.

Omnia quæ a Deo creata sunt nobis bona sunt, et bona valde, dicente Scriptura: *Et vidit Deus omnia quæcumque fecit, et ecce valde bona (Gen. 1, juxta LXX)*. Ergo omnia quæ a Deo creata sunt, bona sunt, et ^d valde bona: sed inter vitia virtutesque media sic habentur, ut ex ipsis, et periti doctrinæ materiam sumant, et erroris causam inveniant imperiti. Sapientes namque Creatorem creaturæ contemplatione cognoscunt; stulti vero dum creaturas ipsas deos existimant, sapere nequeunt Creatorem. Hinc est quod ^e solem, lunam, stellas, aurum, lapides, ligna, deos sibi fecerunt gentiles, quæ Christiani addicta suæ sapiunt servituti. Nec mirum sic esse ^f mediam creaturam, quando ipse creator omnium Christus est fidelibus in salutem, infidelibus in ruinam, evangelista dicente: *Hic positus est in ruinam et resurrectionem multorum (Luc. ii)*. Apostoli etiam aliis habentur in mortem, aliis habentur in vitam, Paulo probante, cum dicit: *Quibusdam sumus odor mortis in mortem, quibusdam autem odor vitæ in vitam (II Cor. ii)*. Ergo et evangelicæ lectiones fiunt bonis intelligentiæ salutaris, malis vero erroris occasio. Antehac evangelista beatissimus, cum referret Joannem Baptistam Herodis astrictum vinculis, adulteriis Herodiadis extinctum, truncatum in præmium saltatrici, sensimus aliquos fuisse permotos, cur Deus sacrilegæ sanctum, adulteræ virginem, angelum addixerit saltatrici. Fratres, virtutes Joannis, Herodis crimina abundanter ^g alio sermone tractabimus: nunc eloquamur quæ vinculorum causa, carceris quæ necessitas, quæ mortis utilitas fuerit in Joanne. Joannes non potuit mori ^h communi sorte, qui natus est privilegio singulari: cum Christus Deus nasceretur in carne, Joannes angelus est generatus in terris, ut ita officia terrena officii se cœlestibus miscerent, sicut humanis se divina miscebant, et in terra Deo angelus, Domino ordo cœlestis obsequii non deesset. Sed audiamus ordinem nascentis Joannis, ut causas mortis ejus invenire possimus. *Fuit, inquit, in diebus Herodis, regis Judææ, sacerdos quidam nomine Zacharius, de vice Abia, et uxor ejus de filiabus Aaron, et nomen ejus Elisabeth. Erant autem ambo justi ante Deum, incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Do-*

de Athenienses, sprete religionis vindices, Anaxagoram garrientem in solem, quem ipsi deum credebant, morte multandum censuerunt. Wower in Not. ad Octavium Minuc. pag. 73. col. 1.

^f Ex una parte boni, ex alia mali ministra.

^g Infra, serm. 127.

^h Ms. Casen. et Vallicel., communi morte. Ambrosius, serm. 83, in Nat. S. Joan. Bapt.: *Qui præter hominum nativitatem ex repromissione generatus fuerat, hoc de Deo meruit, ne communi cum cæteris de sæculo morte discederet, sed corpus, quod Domino donante susceperat, Dominum confitendo deponeret. Ergo Joannes per omnia voluntatem Domini fecit, quia propter opus Domini et natus est et defunctus. MITA,*

* Vel *detumescat*, ait Latinius. Editi, *contumescat*.

^b Arianos, Ætianos, aliosque hujus furfuris hæreticos perstringit, qui Christo divinitatem, eandemque cum Patre substantiam negabant.

^c Animarum in alia corpora transitum. Eliæ autem animam in Joannem transmigrasse nonnulli commenti fuerant, apud Augustinum quæst. 17 in Numer. Confer Tertullianum in lib. de Anima. Hæc autem erat Phariseorum opinio, credentium animas honorum posse in aliud corpus immigrare, dum improborum animæ perpetuis mancipantur tormentis. Vide Calmetum in Matth.

^d Id est, optima. Carent enim Hebræi superlativo.

^e Prima fuisse idololatriæ principia, nemo est qui pesciat. Vide Diodorum Siculum Biblioth. lib. 1. Un-

nini sine querela (Luc. 1). Oratores magni et excellentes ingenio, quoties illustrium virorum parant narrare virtutes, avos atavosque commemorant, ut ad honorem presentium accedat dignitas antiquorum, et laus patrum filiorum redundet ad gloriam. Major est innata gloria quam quaesita; praecedat quod venit ab origine quod sequitur ex labore, gloriam beatus est habere quam quaerere: hinc est quod evangelista ut extollat Joannis gloriam, Zachariae patris, Elisabethae matris genus dicit, avos memorat, scribit merita, loquitur titulos, gradus digerit, vitam pandit, dilatat insignia, praedicat sanctitatem. *Fuit, inquit, in diebus Herodis, regis Judaeae.* Tempus memorat regis nefandi, qui sacrum sacerdotii violavit moerorem, confudit ordinem, statutum solvit, abstulit institutum. Et hoc accedit ad meritum Zachariae: quia cum in omnes pene Herodes ausus suae temeritatis extenderit, ausus sit nihil in isto, virtutibus sit hujus oppressus, ut sacerdotii immaculata successio ad gloriam germinis servaretur. *Et uxor ejus de filiabus Aaron.* Aaron primus pontifex in lege fuit sacerdotii origo: propterea, merito praetermissis omnibus, ejus filia dicitur, cujus in se memoria praetulit sanctitatem, quam tanti generis pia custos gloriosissime transfudit in filium. Sed hujus matris laudes evangelista describit: *Erant, inquit, ambo justii ante Deum.* Est nova felicitas, est conjugium singulare, quando manet in duobus mens una, una sanctitas in duobus: constabat mente quod distabat in sexu; et in moribus erat unum, quod geminabat aspectus; et virtutibus reddebat pares, impares dedorat quos natura. *Erant, inquit, justii ambo ante Deum.* Placere judiciis humanis, coram hominibus esse justum, est virtutis humanae, maximi est et laboris: ante Deum qui scrutatur corda, cogitationes discutit, videt mentium motus, esse justum humani laboris non est, muveris est divini. Si magnus est qui non peccat in carne, quatenus est qui corde non peccat? Joannes ergo supra carnem est natus de istis, qui ante Deum nec corde, nec corpore peccaverunt. Adjecit evangelista, dicens: *Incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querela.* *Incedentes:* incedit qui non stat in trivis peccatorum, qui peregrinum se hoc sentit in saeculo, qui asperas virtutum intrat intrepidus mansiones, qui montes justificationum, mandatorum colles indefessus viator ascendit, ut praesentia paren-

^a Proprium genus, familiam, avos proavosque, in publicis tabulis describebant Hebraeorum sacerdotes. Exstat insignis locus Josephi contra Appionem, Oper. tom. II, pag. 440, in fin., edit Havercamp.: *Debet enim quisquis sacerdotio fungitur, ex populari sua conjuge liberos quærere; neque ad pecuniam et honores respicere, sed genus exquirere, secundum antiquam successionem, multis probatum testimoniis.*

^b Sacerdotum cuilibet feminam quamcumque ducere licebat, dummodo de Hebraeis parentibus nata, cum de plebe hominibus peregrinam etiam ducere fas esset, exceptis ex nonnullis nationibus, quibuscum jus connubii non erat Hebraeis. Quare quod Zacharias uxorem duxerit ex stirpe Aaron non fuit obsequium legi praestitum, ut voluit. Lex enim Num. xxxvi, 8, ad solas virgines parentarum facultatum haeredes pertinebat. Ceterum nil nobilius Joannis

tis Dei, patriae caelestis beatitudine perfruat. *Incedentes in omnibus mandatis et justificationibus.* Hi in omnibus, in quibus nemo vel pauci. In omnibus mandatis et justificationibus. Quis fumi nescius cupiditatum transit incendia? quis vitae lubricum nunquam lapsus evadit? per vitiorum gargarum quis impollutus incedit? carnis negotia, vitae causas, actus mundi quis peragit, et non erit in querela, cum nasci ipsum plenum sit et lacrymis et querelis? Namque parturiens queritur ex dolore, et natus in lacrymas queritur ex natura. Sed in Zacharia et Elisabethae reatus occidit, periit querela, omnis est amputata causatio, quia in illis parabatur unde tota sanctitas nasceretur: sed hoc ex ipsa jam lectione luceat. *Et non erat eis, inquit, filius, eo quod esset Elisabethae sterilis.* Sterilitas ista non erat maledicta, sed mystica, in qua partus non ablati est, sed dilatus; neque erat pigriori clausa, sed temporis: colebatur tempore, virtute serebatur, maturabatur aetate, senectute crescebat, ut in filio singulari tota fecunditas pensaretur, quando in uno nascebatur numerositas congesta virtutum. Beata sterilitas quae unum servabatur ad partum, et exspectabat Joannem, cui quia prima omnia debebantur, primogeniti dignitas non periret. *Et ambo processerant in diebus suis.* Processerant, non decesserant: vixit in sanctis aetas, non defecit, sed processit. Aut quid illis defecit, quibus accedunt semper incrementa virtutum? Ergo in Zacharia et Elisabethae stupet sexus, frigescit caro, membra sopuntur, tempus praeterit, aetas transit, abolescit totum quicquid est et humani ordinis et negotii conjugalis, ut divino munere, non partu ex hominibus angelus nasceretur. Promiseramus de ortu Joannis causam mortis ejus expromere, sed quia nos hodie longius sermo protrahit, et ad probationem rei satis nobis necessaria sunt quae sequuntur, quae modo dicta sunt ortus ejus deputentur ad gloriam; nosque ingrati non simus vobis, qui differimus debitum, et non negamus: nam debitoribus dilatio crescit ad gratiam creditoris. Expectate ergo quod promittit debitor, et expectate securi, quia promissa negari nequeunt, quando sterili tam largiter negata solvantur.

SERMO XC.

De eisdem.

Ergo nos sanctorum lapsibus, sanctorum trepidatione fundari, cunctatio nos hodie Zachariae docuit

^D Bapt. origine. Ab utroque enim sanguine regali Davidis, et sacerdotali Aaronis, deducebatur.

^e His enim evangelistae verbis innui sanctorum conjugum, non tam pietatem, et justitiam coram Deo, sed etiam erga proximum, communis est cum Chrysologo sententia interpretum. Vide Ambrosium, Euthymium, Maldonatum, etc. Unde illis non tantum conscientia pura, sed fama integra.

^f Recte. Nam mandata Dei in sacra Scriptura ita vocantur. Beda, et Brugensis.

^g Vitam nostram vocat *actum mundi*, ac si nos hic fabulam ageremus. Actus penes hujus aevi scriptores idem est ac *actio, officium*, etc.

^h Ms. Casen., *est abolitum totum.*

ⁱ Si Chrysologus, ut primum est credere, se data fide exsolvit, promissus hic sermo temporum injuria interit.

sacerdotis: qui cum non credit Dei promissa, sed discutit; et opera divina, non fide percipit, sed humana ratione disquirit, infidelitatis culpam longa silentii condemnatione persolvit. Audierat ab angelo: *Exaudita est deprecatio tua: et uxor tua Elisabeth pariet tibi filium. Qui tunc respondit: Unde hoc sciam? Ego enim sum senex, et uxor mea processit in diebus suis* (Luc. 1). Nonne quantum senectute longa spem posteritatis amiserat, tantum longo vitæ usu fuerat edoctus quod Deus impossibile nil haberet? Legerat tanti temporis sacerdos, sciebat veteranus pontifex lege naturam, non auctorem naturæ posse constringi; et tempus homini posse, suo non posse præscribere conditori. * Noverat de Abrahamæ et Saræ emortuis extrema senectute corporibus, et a patris matrisque nomine famosissima sterilitate summotis; Isaac ad totam fecunditatem Israelitici germis erupisse (Gen. xxi), cui non obfuit tantum defuisse naturam, quantum nasci profuit auctoris beneficio, non nature. Didicerat Rebecca (Gen. xxv) et Annæ (I Reg. 1) effeti diu, diu naturæ suffragio destitutis, dedisse Deum quod sterilitas abnegaverat. Edoctus ergo tantis, quid est quod dicit: *Unde hoc sciam? Ego enim senex sum, et uxor mea processit in diebus suis?* Fratres, satis ad Deum trepida, satis ad divinas virtutes hominis est imbecilla natura, nec talem se in causa invenit qualem se æstimat ante causam; et satis se ignorat antequam se rebus probet, et experiat exaiphis. Petit cælum, petit alta, scrutatur superæa, movet cælum, pulsat cælum; sed cum cælum moverit, cæli pondera non poterit sustinere. Ambit fidei subire verticem, ardet cælum sua penetrare virtute; sed æthereas in vias ubi incedere humanis gressibus inchoat, et cum suam deorsum respicit ad naturam, non tantum fidit de præteritis, quantum trepidat de ruina. Sic B. Petrus cum per æquora divinos imitatur incessus, et novus viator molle iter duris gressibus calcat, ante de lapsu supplicat quam gaudeat de donato (Matth. xiv). Sic nunc Zacharias, qui cum diu fletet diabolum posse, regnare mortem culpa hominis unius, nasci homines ad labores, ad gemitus, ad pericula, optare licet ærumosa; moritura, nec tamen posse pignora promereri; stare inter acies criminum, obsideri vitiorum crateris, infirmitatum quati et quassari semper impulsu; videre eminus vexilla virtutum, spem legis, gratiæ libertatem, nec tamen illuc quemquam propriis posse viribus pervenire; velle bona, et non facere; criminata

* Hæc omnia, quæ proculdubio ignota Zachariæ non erant, incredulitatis culpam in eo aggravarunt. *Quandocumque enim Deus aliquid indicat, inquit Chrysostomus homil. 2 de incompar. Dei Natura, oportet in fide suscipere; nam super hujusmodi disceptare contumacis est animæ. Vide hic Not. 4.*

^b Id est non cognitum adæquate visione comprehensiva.

^c Edisti corrupte, ullis felicibus. Emendavit Meursius.

^d Peccasse Zachariam signum ab angelo postulando, et superius Chrysostomus, erunt multi, ex eo quod angelus cunctantem punierit. Vide Augustinum, homil. 290 pag. 4463 novæ edit. Et diffidentie culpa eo fuit deterior, quod alias ei ignota non erant divi-

odisse, nec vincere; debere jam misereri Deum, debere jam taliter subvenire captivis; pontifex ergo iste cum Dei aures continua et tali querehæ, tali lamentatione pulsaret, Deus sic pia, sic justa poscenti, ex germine ipsius responsionis suæ sumpsit et instituit mirabile documentum, quo crederet posse Deum dare vitam mortuis, salutem reddere desperatis, si senectuti mortuæ sobolem, si sterilitati dedisset filium desperatæ, sicut evangelicus aperit sermo, cum dicit: *Exaudita est deprecatio tua, et uxor tua Elisabeth pariet tibi filium*, redemptionis hujus nuntium, hujus salutis prævium; qui Deum non, sicut tu, voce audiat, non gemitibus flectat. Non ad impetrandum nostra ille, sicut tu, suffragia requirat, sed ipse in nostro ordine constitutus, et angelico honore fultus, Deum satis ab omnibus desideratum, nec illi unquam cognitum, etiam ipsis angelis invisum, manu teneat, amplectatur gremio, et jam conspicuum mundo ^e ulnis felicibus tradat, palmis beatissimis assignet, humanis oculis pervidendum, Deum cognitum faciat universis, perducatur Dominum ad consortia servulorum, misceatur reis Judicem, censorem in se testetur noxiorum suscepisse personam, ac si probet condemnationis humanæ sententiam cessaturam, quando ipse agitur, ipse currit per veniam, qui reos erat daturus ad poenam. Ut luceat hoc mysterium pietatis immensæ, Zacharia, tuus filius suum Dominum poenitentiae demergit in baptisma, in remissionem diluit peccatorum: quia voluit fons dilui, cognitor suscipere veniam, Judex ipse suam subire sententiam, ne damnet reos, ne vindictam proferret in noxios; ascendit crucem, degustat mortem, sepulturam patitur, intrat infernum, qui puniri voluit, ne puniret, qui amari magis voluit quam timeri. Quod ubi Zacharias, fratres, audivit, tantum se meruisse suis precibus sacramentum, rei ipsius consideratione territus, sacramenti ipsius æstimatione turbatus, nec se mereri tantum credidit, et Deum dubitavit ad hæc talia et tanta descendere. Hinc est quod dicit: *Unde hoc sciam? Ego enim senex sum, et uxor mea processit in diebus suis.* Hoc est dicere, Quomodo me habere filium ratio non permittit humana, ita nasci et mori Deum majestas non sinit sempiterna. Cui ^d angelus veniabiliter non credenti poenam signi tantum dedit, non perfidiæ: cautelæ est tarde de Deo humilia credere, de Deo tardius contumeliosa sentire. Adjecit Angelus, dicens: *Ego sum Gabriel.*

^e Ut ex nomine tanto, et ex merito ministri tanti, pon-

ne potentiae exempla; et quod erat sacerdos populi-que magister; et quod hoc tempore, cum cessasset prophetiæ et apparitiones, ei angelus fuerat locutus; et quod demum in ipso oraculorum loco et tempore præcationis. Vide Lightfootum in Harmonia. Cæterum hoc crimen veniale tantum fuisse docet Maldonatus. Chrysologus fortasse veniabiliter dixit: id est, culpa venia digna.

^e Gabriel sonat virtus Dei, vel virtus mea Deus; angeli enim cum nominibus non indigeant, nomina accipiunt, quibus ministeria eorum indicentur. Hebræorum filii aiunt, Michaellem esse severitatis ministrum, Gabrielem vero misericordiae. Ideo illum una aia volare, tardior enim ad puniendum Deus; hunc duabus, quia velox ad ignoscendum.

tifex promissionis fidem pensaret, et crederet qualitatem. *Ego sum Gabriel, qui asto ante Deum, et missus sum loqui ad te.* Dum dicit nomen, designat meritum; ^a cum se refert astare, se missum refert; servitutum fatetur, ne prerogativa nominis debitum celaret obsequium. *Ego sum, inquit, Gabriel, qui asto ante Deum, et missus sum loqui ad te, et hæc tibi nuntiare.* Vere magnus Dominus, et sapientiæ ejus non est numerus (*Psal. cxlvi*). Infirmantem curat de vulnere, nutantem de ultione confirmat, de supplicio fidei perficit argumentum, dicendo : *Et ecce eris tacens et non poteris loqui.* Ut ex te et in te credendi regulam consequaris, et vernaculo exemplo Deum posse credas facere quod promittit : nam cum vult, ^b tuæ vocis organum claudit; et cum vult, tui aperire oris officium profecto potest; et cum vult secundam ex sterili facere, ex secunda sterilem cum promittit, potest; cum vult largiri partus officia, obsequia naturæ cum vult, prævalet denegare. Egit ergo angelus ut tali documento pontifex eruditus non dicat amplius : *Unde hoc sci. m?* Qui totius creaturæ indicio potuit approbare quod Deus omnia possit; et qui cælum, terram, mare, et omnia quæ in eis sunt, ex nihilo legerat substitisse, credere debuit quod potuit ex aliquo facere quod vult, et desperato reddere quod promittit; et qui totum fecit ex eo quod non erat, ex eo quod est quidquid vult facere non laborat. *Et erat plebs exspectans Zachariam, et mirabantur quod tardaret in templo. Egressus autem Zacharias non poterat loqui ad illos, et cognoverunt quod visionem vidisset in templo. Ille autem erat innuens illis, et permansit mutus.* Egreditur pontifex gestans in ore sterilitatis indicium, portans in pectore conceptionis figuram, ut cum mater pareret filium, daret filius vocem, tunc verbi pater ederet sacramentum, et ante natus daret patri veniam, quam dilueret crimina vetusta populorum. Et quia qui non credidit, tacuit, merito propheta, quia credidit, gloriatur, dicendo : *Credidi, propter quod locutus sum (Psal. cxv).* Fratres, dat verbum fides, negat infidelitas verbum. Si nos ergo, fratres, sicut dixi, sanctorum lapsus erigit, firmat trepidatio beatorum, nihil umquam Deo esse impossibile judicemus, neque inquiramus quemadmodum facturus sit, quod promittit, cuius voluisse fecisse est, cuius dedisse est promississe.

^c SERMO XCI.

De eisdem.

Aurum de terra legere qui noverunt, ubi divitem senserint venam, ibi quidquid artis est, quidquid laboris impendunt : et nos quia in sancto Zacharia celestem novimus latere thesaurum, in ipso totum quod sermonis est nostri, quod vestri auditus est, occupemus, quatenus commune lucrum sit, quod fuerit communi labore quæsitum. *Fuit, inquit, in diebus Herodis regis Judææ sacerdos quidam nomine Zacharias, ex*

^a Periphrasis servi; quasi dicat : *Astare Deo, servire Deo, ministrare Deo.* Latini quoque, *stare ad pedes, ad cyathos, etc.*

^b Zachariæ autem adeptam fuisse, non tantum loquendi, sed et audiendi facultatem infra apparet, cum amici eum nutibus allocutum fuisse dicantur. Non

^A vice Abia. Hoc jam diximus. *Et uxor ejus de filiabus Aaron (Luc. 1).* Sic cœpit evangelista, ut in conjugæ sacerdotis ^d servata sacerdotalis stemmatis generositas monstraretur. *Erant, inquit, ambo justii ante Deum. Ambo justii, quia in ambobus erat una justitia. Ambo justii, quia constabat inter eos non de diligentia, sed de sanctitate conjugium. Ambo justii, quia sexu dispareres, pares meritis habebantur. Ambo justii, quia ut erat in duobus una caro, sic erat in duobus unus spiritus. Imitentur conjuges, ut quos conjungit affectio, jungat et virtus. Erant, inquit, justii ambo ante Deum. Ambo justii ante Deum. Et ubi est illud : *Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens (Psal. cxlii)?* Ante homines forte quis putetur justus, quia homines ut culpas corporum norunt, sic vitia ^B mentis ignorant : ante Deum vero, cui pectoris claustra patent, quem cogitationum secreta non latent, quis innocens habetur et justus? Estne homo qui corde non peccet, non cogitatione delinquat, non offendat dubitatione, non lapsum trepidationis incurrat? Moyses dubitat (*Num. xx*), Aaron deviat (*Exod. xxxii*), Petrus negat (*Matth. xxvi*), et quis justus? Et quomodo *ambo justii ante Deum?* Ante Deum, sed per Deum. *Ambo justii ante Deum.* Non labore, sed gratia. Audi Apostolum : *Justificati gratis per gratiam ipsius (Rom. iii).* Et iterum : *Non ex vobis, Dei donum est; non ex operibus, ne quis gloriatur (Ephes. ii).* Et iterum : *Quid habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non accepisti (I Cor. iv)?* Evangelista ergo sic refert, non quid non habuerit, sed quid accepit; non quid quæsitum sit, sed quid donatum. *Erant, inquit, ambo justii ante Deum, incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Dei sine querela.* Incedentes dixit, ut eos ostenderet cucurrisse virtutibus, non stetisse; et ambulasse in via justitiæ, non sedisse; nec remansisse in itinere mandatorum, sed ad mandatorum plenitudinem pervenisse. *Incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Dei sine querela.* Beati, fratres, quos culpa non percutit, non vulnerat crimen; sed beatiores isti quos tetigit nec querela. *Sine querela.* Si pueritia, si adolescentia, si juvenus sine querela exstitit, ubi tota querela est, qualis horum senectus? Si tale initium, qualis finis? Ascendisse justificationum vertices, colles mandatorum, nec in ^D aliquo titubasse, est gratiæ singularis, est unice felicitatis insigne. *Et non erat, inquit, illis filius, eo quod esset Elisabeth sterilis.* Non dixit, Non erant illis filii, sed Non erat illis filius, quia singularis futurus erat, qui erat de talibus nasciturus. Audi Dominum dicentem : *Non surrexit major in natis mulierum Joanne Baptista (Matth. xiii).* *Eo quod esset Elisabeth sterilis.* Sterilis corpore, sed secunda virtutibus; tarda soboli, sed non tarda Deo; non germi clausa, autem improbabilis est opinio Theophylacti, verbum *ἄσπερος* quod infra subjungitur, non tam surdum quam mutum significare.*

^c Vide quæ diximus in præfatione.

^d Ms. Cæsen., *Servata sacerdotali stemmate generositas monstraretur.*

sed tempori; non negata pignori, sed servata mysterio. *Et umbo, inquit, processerant in diebus suis. Processerant*: sic describitur sacramentum senectutis, quæ nondum decidit meritis, non ætate deficit, sed procedit; nec sentit detrimenta corporis, quæ sumit augmenta virtutis. Fratres, Elisabeth sanctæ partus non ablatus est, sed dilatus, donec transiret tempus carnis, passio corporis, conjugii necessitas, voluptatis causa, cupiditatis sensus, et totum quod humanum confundit, gravat, onerat conscientiam. Mandabatur enim longo tempore sacrificii domus, sanctitatis hospitium, * metatus metatoris Christi, angeli domicilium, aula Spiritus sancti, Dei templum. *Nescitis, inquit Apostolus, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis (I Cor. III)?* Denique ubi tota corporis sedata querela est, et in totum facti sunt sine querela, mox sterilitas fugit, reviviscit senectus, fides concipit, parit castitas, na citur major homine, par angelis, tuba cœli, præco Christi, arcannum Patris, Filii nuntius, signifer superni Regis, peccatorum venia, Judæorum correctio, vocatio gentium, et ut proprie dicam, legis et gratiæ b fibula, quæ diploidem summi sacerdotis sancto patri jungebat in pectore. Evangelista ergo virtutes patris matrisque describit, ut ex generatorum tantis meritis dignitas germinis nosceretur; et probaretur major homine, qui in ortu suo excedebat legem nativitatibus humane. Sed si processurus est, jam nascatur Joannes, quia instat nativitas Christi; surgat novus Lucifer, quia jubar jam veri Solis erumpit; det vocem præco, quia adest judex; clamet tuba, quia venit Rex; et quia processurus est Deus, angelus jam præcedat. Verum, quia quod supra homines est, homo referre non sufficit virtutes c nascentis angeli, angelus jam loquatur. *Dixit angelus ad Zachariam, Ne timeas Zacharia: exaudita est deprecatio tua, ecce Elisabeth soror tua pariet tibi filium; et vocabis nomen ejus Joannem; et erit tibi gaudium et exultatio; et multi in natiuitate ejus gaudebunt. Erit enim magnus coram Domino; et vinum et sicram non bibet; et Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ; et multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum; et ipse*

præcedet ante illum in Spiritu et virtute Eliæ, ut convertat corda patrum in filios, et incredulos ad prudentiam justorum, parare Domino plebem perfectam. Vacat humanus sermo, silet d prædicatio tractatoris, quando angelico præconio Joannis profertur gloria; virtus insonat, laus e collaudatur; nec est quod illi adjiciat homo, cui Deus contulit totum. *Spiritu sancto, inquit, replebitur adhuc ex utero matris suæ.* Videtis quemadmodum Joannes ante pervenit ad cœlum quam tangeret terram, ante accepit divinum Spiritum quam haberet humanum, ante suscepit divina munera quam corporis membra, ante cepit vivere Deo quam sibi, immo ante vixit ille Deo quam Deus viveret illi, juxta illud Apostoli: *Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus (Gal. II).* f Sexto mense suæ matris exsultat in utero, et in uterum Virginis venisse nuntiat Christum. Fervens nuntius, qui ante gestivit nuntiare quam vivere; impatiens dux, qui antequam perveniret ad corpus e pervenit ad Regem; ante rapuit arma quam membra; ante aciem petiit quam lucem; et ut vinceret mundum, vicit ante naturam, ipse sine visceribus viscera matris exsuscitat; et quia tardabat corpus, solo spiritu implet evangelizantis officium. Quid dicam? Joannes antequam Christum præcederet, se præcessit. Patris, matris, filii corda unus atque idem implet Spiritus sanctus: ut uno sanctitatis organo resonet nativitas Dominicæ cantilena. Nec mirum, fratres, semper ortus regios honorat festivas, dulcis gratificat symphonia. Et nos, fratres, nativitatem Christi glorificemus canticis, honoremus muneribus: quia mentitur fidei, si quod facit magus (Matth. II), non facit Christianus.

SERMO XCH.

De eisdem.

Sensim nos sermo evangelicus ad altiora promovet, ad superna extollit. Nec mirum, fratres, si Eliam currus ætherius evexit ad cœlum (IV Reg. II), cum quotidie ista Evangeliorum quadriga, hominum genus cœli perferat et transmittat ad regnum. Ecce jam nos ipsa, fratres, de partu sterilis ad Virginis partum et a Joannis ortu ad ortum nostri fecit proxi-

* Sic emendatus locus, ex editione Bonon. 1 et Mitæ. Reliquæ, *meatus metatoris*. A Chrysostomo pariter, homil. ex variis in Matth. loc. pag. 1074, tom. II, vocatur Baptista *Christi metator*. Frequens hujus ætatis scriptoribus verbum *metatus* pro *domicilio*; passimque apud Gregorium Turonensem: *Metatorum præbendorum onus*; in Novell. Theod. de *Metatis*, ubi plura de hoc onere; et in Codic. Justin. eodem. tit. *Metatores autem mansionum preparatores*. Bene Mita: *Foriero*. Cyprianus, epist. 22, sub initio, si Pamelio in notis credimus, vocat imperatorem Decium *metatorem Antichristi*. Laudat hunc locum Chrys. Du-Fresne in Gloss.

b Fibularum aliquæ vocabantur *vestiariæ*, quibus vestes annectebantur. Apud veteres occurrit *propositus a fibulis*. Earum usum respexit Chrysologus, quasi Joann. Baptista si fuerit qui utramque legem univit et complexus est.

c Angelum vocat Joannem vel ex privilegio quo nascitur, vel ob vitæ puritatem, vel potius ad mentem Scripturarum loquens, in quibus angelorum nomine

passim veniunt prophætæ, Aggæi 1, 13. Judic. XIII, 2; XI, 4; pro cujus loci intelligentia consule Augustinum, quæst. 91 in Exod., et Justin. in dialogo cum Triphone. Clemens Alexandr., lib. 1 Strom., et Tertullianus contra Judæos, lib. v, vocant *angelum Malachiam* prophetam ultimum, seu Esdras is fuerit.

d Tractor idem ac concionator, vel qui in Ecclesia Scripturas explicat. Vide Claudianum Mamertum episc. Viennensem, lib. 1 de Statu Animæ, cap. 3; Sidonium, lib. II, cap. 9; Cassiodorum, præfat. ad librum de Institut.; Gregorium Magnum, in epist. ad Leonardum episc. cap. 11; Augustinum, serm. 19 de Verb. Apost.; Paulinum, vel quicumque tandem ille sit, in Vita S. Ambrosii; Hieronymum contra Helvidium, etc.

e Ms., *prædicatur*.

f Vel a tempore apparitionis angeli, vel a conceptione.

g Rex medio in corpore exercitus morari solet, quo optimis undique vallatus prasidiis securius pugnet. MITA.

mos Salvatoris. Sed quod superest adhuc de Zacharia pontifice patientius audiamus, ut ad cunabula nostri Regis regali itinere pervenire possimus: qui ob hoc celestis quadrigæ fidam conscendimus sessionem, ut sollicitas et arduas compendiorum semitas vitaremus. Sed enim lectum est: *Et factum est ut impleti sunt dies officii ejus, abiit in domum suam* (Luc. 1). Ita uui templo astabat tribus tota: parebant millia sacerdotum, propter quod ipsa observatio pontificalis officii erat divisa per plurimos, dispensata per tempora, et distributa per vices, ne aut ordinem sacerdotii multitudo confusa turbaret, aut alter legendo jugiter alteri debitum negaret officium. *Post hæc autem concepit Elisabeth uxor ejus.* Erat illis conjugii facultas, erat illis licentia donata generandi, quibus inerat adhuc legis adolescentia, instabat adhuc religionis infantia. Lex, fratres, illicita prohibuit; licita non negavit; intra donum tenuit, supra donum conferre nil potuit; naturam rexit, supra naturam hominem non erexit. Lex fidei janua, gratis aurtia, Evangelii prævia, paedagogus religionis infantia, remisit in sacerdotio ^b legali conjugii castitatem, ^c ut in pontificatu gratiæ venturam perpetuæ virtutis gloriam nuntiaret. Secundum hanc ergo indulgentiam Elisabeth annositate jam mortua, sanctum reviviscit in partum, et arida atque exarata rugis membra medullis vitalibus in viscera secunda viridantur: ipsum quoque tempus, ipsum, in quo desierat, revocatur ad corpus; et vetustate nimia domus uteri dilapsa, in faciem novam repente reparatur; stupet ordo, deficit consuetudo, miratur ipsa natura, et ex apparatu mansionis, hospitis meritum dignitasque innotescit. Verum Joannes in generali habitaculo satis se miratus est esse peregrinum, qui se exclusum tempore, abdicatum natura, receptum se in eo auctoris beneficio didicit, non parentis. *Et celabat se mensibus quinque, dicens, quia sic mihi fecit Dominus.* Bene totum fecisse Dominum confitetur, quæ sibi collatum per hominem nil videbat. Et occultabat se mensibus quinque, quia etsi erat divini muneris, sui tamen temporis non erat quod habebat. *Celabat se mensibus quinque.* ^d Erubescit anus feta, verecundatur vetula primi partus, et puerperam senectus abscondit extrema, ne sterilitatis opprobrium risu secunde senectutis auget. Quod autem risu subjacet senilis et veterana conceptio, per similibus hujus sterilitatis et ætatis Sara probat (Gen.

^a Familie sacerdotum ex Eleazaro et Ithamare Aaronis filiis oriundæ, numerum vigesimum quartum explebant, ut ex I Paralip. xxiv edocemur. Has David sorte delegerat, ut unaqueque ordine suo in templo ministraret per singulas hebdomadas; ita ut, 168 diebus exactis, munus ad primam reverteretur. Patet vicem Abiæ, ex qua Zacharias, octavam fuisse. Vices has Græce *ephemeræ*. Lucas, 1, *ἡ ἑφημερίς* 'Αβία, de vice Abiæ.

^b Ex Latino. Editi, *legalis*.

^c Clericorum celibatum aptissime innuit.

^d Quam de causa Elisabeth se celaverit, obscurum. Nonnulli, ut Chrysologus, putant ob verecundiam. Propudium enim erat in anu effeta fecunditas, sicuti in femina integræ ætatis sterilitas; alii, ut re-

^A xviii), quæ sibi cum reddi partem, donari filium, cum jam vita prope deceret Domino promittente cognosceret, et ipsa de suo parte risit; et quod risu posset esse omnibus prægnans, et onerata carities, ipsius germinis testatur ex nomine, dicente Scriptura: *Et vocavit nomen filii sui Isaac* (Gen. xxi). Quod interpretari risum docuit, adjiciens: *Risum mihi fecit Dominus.* Hinc est quod Elisabeth sacrum vult celare mysterium, dicendo: *Quia sic mihi fecit Dominus.* Ut modo conceptus fatiget verecundia, quamdiu negati partus ærumna afflixit; pater tacet ex pœna, ex verecundia mater elat. O quanta silentio vox nascitur! O quanta taciturnitate tæba sæculis inclamatur generatur! O quod secretam divini Judicis dat præconem! *Quia sic mihi fecit Dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.* Honor conjugii, matrimonii dignitas, est procreatio dulcium liberorum; satis enim grave est, et satis triste, et virginitatis carere premio, et æliorum solatia non habere; sustinere onera matrimonii, et ad fructum matrimonii non venire. Hinc est quod gaudet a se ablatum sterilitatis opprobrium, *Secundo: Quia sic mihi fecit Dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.* Quia hoc apud homines miseram competitatur, apud Deum vero reatus nullus est, ubi parentis culpa nulla est, sed iudicium denegantis. Certe et hoc asserit aliqua corporalis infirmitas, necessitas in causa est, non voluntas. Sed jam nunc omnis ignava carnis intelligentia sit remota, tota corporei sensus abjiciatur infirmitas: et quæcumque est ingenii humani omnis excludatur intentio, fidei pateant oculi, cordis reserentur aures, mentis currat et incurrat incensus: ut pervenire ad mysterium virginæ conceptus, ad sacramentum partus virginæ penetrare possimus, adjuvante Domino Jesu Christo, qui ex ea genitus nunc in celestia regna cum Deo Patre et Spiritu sancto vivit per infinita sæcula sæculorum. Amen.

† SERMO XCIII.

De conversione Magdalene.

Ad prandium, et ad Pharisæi prandium venisse Christum sollicitus forsitan miratur auditor. Pharisæi domum Christus intravit, non accepturus Judæicos cibos, sed divinam misericordiam largiturus; neque accubuit ^e pocula saporata melle floribus odorata sumpturus, sed penitentis lacrymas ex ipis

pente prodire in oculis hominem tinnente corpore, illustrius foret miraculum; vel ut solus Dei pro tanto beneficio laudibus vacaret; vel denique, ut ab omni inanunditia careret, ac sordibus se subduccret. Filius enim Nazarenus futurus erat.

^e Ex hoc Evangelii loco eruit Maldonatus id quod Chrysologus: sterilitatem scilicet non fuisse opprobrium coram Deo, nec semper ab irato Numine proficisci.

^f Sermo hic in stils editionibus inscribitur: *De ea qua unxit Dominum unguento.*

^g Mel Hebræis, ut et cæteris Orientalibus familiare moltoni, ut e plurimis sacræ Scripturæ locis locutentur erullat. Crateros vero floribus et coronis mos fuisse veteribus exornare, nullus necit.

oculorum fontibus potaturus : Deus delinquentium A genitus esurit, sicut lacrymas peccatorum. *Rogabat; inquit, Dominum quidam Pharisæus, ut manducaret cum illo : et ingressus domum Pharisæi, discubuit. Et ecce mulier quæ erat in civitate peccatrix, ut cognovit quod accumberet Dominus in domo Pharisæi, attulit alabastrum unguenti, et stans retro secus pedes ejus, lacrymis cepit rigare pedes ejus, et capillis capitis sui tergebat, et osculabatur pedes ejus, et ungebat unguento (Luc. vii).* Videtis quia ad Pharisæi mensam venit Christus, non ut carnalibus repletur escis, sed ut in carne negotium cælestis monstraret; neque ut probaret posita humanitas ante se, sed post se gesta divinitus approbaret. Christum namque semper agnoscimus per humanos actus divinas exercuisse virtutes, dum nova et præter usus mortalium cuncta B esse quæ ab eo etiam corporaliter gesta sunt comprobantur. Pharisæus ad manducandum vocat Christum : quid ibi quærit mulier non vocata? Claustra domus non prorumpit extraneus, convivii secretum non præsumit non a invitatus intrare, cibos paratos relaxandis mentibus post laborem perturbare non audet arbiter luxuriosus; et quid est quod hæc mulier ignota, immo male nota, onusta lucibus, plena lacrymis, clamosa planctu, nescio janitore, nullo consilio, ipso ignorante pastore, domus aditus percurrit omnes, transit totas C ministeriorum e catervas, ipsum convivii pervolat ad secretum, et facit domum lætitiæ domum lamentationis et planctus? Fratres, non rogata venit illa, sed jussa; intravit exhibitam, non præsumens : ipse sic fecit eam sisti sibi, qui illam D cælesti sententia jussit absolvi. Denique dum Pharisæus veste clarus, primus d in sigmate, in ipsis oculis Christi e tumens, epulis homini, non Deo placaturus, festinus infunditur, venit mulier, et venit

retro, quia reus animus post tergum stat ad veniam, quia per culpam novit se vultus fiduciam perdidisse; venit satisfactura Deo, non homini placitura cum venit; venit pietatis illa, non voluptatis exhibitura convivium. Denique et pœnitentiæ ponit mensam, ferreula compunctionis apponit, panem doloris infert; potum lacrymis temperat in mensura, et ad delicias deitatis totas, f totam pulsat cordis sui et corporis symphoniam; g organi planctus dat clamorem, citharam per suspiria longa modulatur, gemitus aptat h in fistulam; et dum pectus ipsam conscientiam arguens sæpe percutit, facit placitura Deo i cymbala personare; dumque taliter apportat divinis oculis cibos, totas misericordiæ copias sic reportat. *Ecce mulier quæ erat in civitate peccatrix.* Exaggerat evangelista j mulieris facinus, ut accumularet indulgentiam largitoris. *In civitate peccatrix.* k Civitate peccaverat, quia fama sua famam totius tetigerat civitatis; sicque jam non peccatrix solum, sed l ipsius civitatis facta fuerat ipsa peccatum. Hæc cognovit quod nisi ab illo solo civitatis peccatum non posset auferri, qui solus mundi venerat abolere peccatum. Et ut cognovit quia accumberet Dominus in domo Pharisæi. Non ad stantem, non ad sedentem audet venire peccatrix : Deus cum stat, corripit; cum sedet, judicat; prostratis conjacet, cum decumbit. *Ut cognovit quod accumberet Dominus in domo Pharisæi.* Inclinem ad miserandum supernam didicit majestatem; et ideo credidit quod esset ad veniam sibi promptus, qui Pharisæi venerat tam promptus ad mensam. *Attulit alabastrum unguenti.* m Portavit oleum, quia medicinam lethali vulnere a superno medico perquirebat. *Stans retro secus pedes ejus.* Ad pedes tendit semper citam veniam qui requirit. Et bene stans, quia jam cadere non potest, qui n ad pedes Christi

a Inter triclinarios servos censebatur *invitator et vocator*, nomen sortiti ex munere. Hujus meminit Athenæus lib. iv, illius Martialis lib. ix, et vetus inscriptio apud Pignorium de Servis.

AGATHOPUS
AUGG. LIB.
INVITATOR

Sed esse invitatores servos expressit Christus apud Matth. xii et Lucam xiv.

b Ita omnes. Fortasse legendum *ministrorum*. *Hæc enim*, ait Pignorius pag. 47, *justa et legitima sunt triclinarii nomenclatura*. Zeno Veron., serm. de Invidia et livore : *Joseph non venisset in Ægyptum, nec ex ministris Pharaonis exstittisset.*

c Mirum sane quantum apud antiquos excreverit servorum numerus. Si testimonia ad satietatem desideras, adi Pignorium in pæfat.

d Sigma a figura semicirculari quemadmodum portens C. P. Juliani, apud Zozimum lib. iii; a figura semicirculari *signa* vocabatur. Cum autem sigmati duo essent extrema, velut cornua, dexterum occupanti primus erat in convivio locus. Alter ei obtigerat, qui *sinistrum*. Si ergo Pharisæus primus erat in sigmate, dextrum ille cornu tenebat.

e Gregorius etiam, hom. 33 in Evangelio, Pharisæum hunc superbum et *tumentem* vocat.

f Deducto a more priscorum, qui in convivii instrumentorum pulsatione delectabantur, et Judei præ cæteris. Vide locum Amos vi, 5. Verba Chrysologi laudat Pignorius de Servis pag. 162.

g Sidonius lib. ix cap. 13 dixit *gemere tibiam*.

Crepulis restanda buccis
Gemit aura tibialis.

h Unde apud veteres *fistulatores*. Puella item illa in regio convivio calamos modulabatur apud Abdiam lib. ix Histor. Apost.

i Horum usus plurimus apud Hebræos. Vide Lamy, de Templo, pag. 120.

j Fuerat enim meretrix, vel scortatrix. Nam id genus mulierum Græci vocant *ἀπαρτάδας, peccatrices*.

k Alius, *civitati : in civitate*.

l Vel quia civitas ob scandalum Magdalænæ apud cæteros male audiebat, vel tota civitas ad lasciviam ob exemplum hujus mulieris fuerat redacta, etc. MITA.

m Oleum sumpsit pro quocumque unguento. Alabastrum enim, in quo hujusmodi oleum servabatur, vas erat vulgare, et in convivii usitatum, aptumque unguentis condendis. Plinius, lib. xxxvi cap. 8. At potior fortasse sententia opinantium alabastrum nomine ea omnia vocari vasa in quibus unguenta condebantur. Vide Epiphan. de Ponder.; et scholiastem Theocriti in Idyll. 15 pag. 188, et Aristophanis ad Acharnenses, pag. 302; præ aliis Guillelmum Stuchium Antiq. Conviv. lib. iii cap. 15.

n Non tam cito modum accumbendi mensis, ut nobis hodie mos est, deseruerunt Hebræi. Licet enim Proverb. xxiii, 1; Amos vi, 7; Ezechiel. xxiii; et Tobie ii, 4; Esther. i, 6; vii, 1, non obscura appareant

meruit pervenire. *Stans retro secus pedes ejus.* Ut Christi vestigiis innixa percurreret per viam vitæ, quæ per viam cucurrerat mortis. *Lacrymis rigabat pedes ejus.* En mutatur ordo rerum, pluviam terræ cælum dat semper: ecce nunc rigat terra cælum, immo super cælos et usque ad ipsum Dominum imber humanarum prosiliit lacrymarum, ut juxta Psalmistam et de aquis fletuum cantetur illud: *Et aquæ quæ super cælos sunt, laudent nomen Domini (Psal. cXLVIII).* *Lacrymis rigabat pedes ejus.* O quanta vis in lacrymis peccatorum! rigant cælum, terram diluunt, extinguunt gehennam, delent in omne facinus lata divina promulgatione sententiam. *Et capillis capitis sui tergebat.* Dominicus pedes lavat lacrymis, a crinibus tergit. Vacat ab excusatione paupertas; inhumanitas veniam non habebit, quia in totum sibi natura sufficit ad obsequium Creatoris. *Et capillis capitis sui tergebat.* In peccatricis caput purgandis criminibus refluebat unda, ut sua fonte mulier in novum baptismum suorum dilueret illuviem peccatorum. *Et capillis capitis sui tergebat.* Ut juxta Psalmistam verticem capilli (Psal. LXXVII), ex quo ambulaverat in delictis suis, in sanctitatem tali verteret servitute. *Et osculabatur pedes ejus.* Præcesserant intervenientes lacrymæ, ut oscula devota sequerentur, quia lacrymæ satisfactionis sunt documentum, b oscula sunt reconciliationis indicia. *Et ungebat unguento.* c Mulierem super caput Domini fudisse oleum, alio evangelista referente, cognovimus (Math. xxvi): non est ergo quod facit hæc mulier mollis et carnalis obsequii, d sed plenæ humanitatis est sacramentum; quia e in capite Christi Deus est, in pedibus evangelizantium pacem. f Orate, fratres, ut et nos in unguine Domini com-

vestigia accubitionis super strata, vel lectisternia, mos hic adhuc apud omnes non obtinuerat. Quod processu temporis evenisse credunt interpretes ex imitatione Persarum et Chaldæorum. Certe Salvator, et in hoc Pharisæi convivio, et in ultima discipulorum cæna lectis incubuit. Ita vero jacebant, ut pedes versus mensam, et caput anteriorem partem respiceret. Accumbebant detractis calcæis, et soleis, quas postea servus, quem Romani vocabant *ad pedes*, custodiebat.

a Heri quoque servorum suorum capillis tergebant manus.

b Vide Hebr. ij, 21, et alibi sæpius; et consule Wowerum ad Minuc. Octavium pag. 48.

c Dubium an Chrysologus putaverit hanc eandem fuisse mulierem de qua Matthæus xxvi. Aliam ab eo existimatam crederem; illam enim vocat absolute mulierem, hanc vero per particulam hæc determinat, quasi dicat: hæc mulier de qua loquimur. Chrysologo conveniunt cordatiores interpretes. Alius hic locus, alius Christi sermo. Obmurmurat Pharisæus, non Judas; et diversa propemodum est obmurmurationis causa: hic mulieris attactus, illic unguenti perditio redarguitur.

d Orientalibus humanitatis officium fuit, prandentibus et cœnantibus caput pedesque unguento delinire: cujusmodi officio feminæ potissimum fungebantur, quibus magis quam a viris res unguentaria curabatur. Vide I Samuel viii, 13, et hic Maldonatum. Mita ait pro oleo capiti effuso, obsequium significari Christo Domino exhibitum; pro oleo effuso pedibus, humanitas præstita apostolis et successoribus. Quod si mulier Ecclesiæ personam agens, quæ est et aliorum interpretum mens, obsequium dimidiasset, non totum

mereamur aliquatenus computari, et ungamur unguento quod pedibus funditur Salvatoris: quia sicut oblatio est, cum offertur unguentum; ita et chrisma perfectum est, de Dominicis vestigiis cum redundat. Cujus autem mulier ista typum præferat, vel quam magnum præfiguret arcanum, donante Deo, tunc dicemus, quando ea quæ sunt in sequentibus exponuntur.

SERMO XCIV.

De eadem, et Pharisæo murmurante, ac Christo respondente.

Quoniam sermone proximo partem primam hodiernæ percurrimus lectionis, admirati pariter sumus quo fervore, qua fide, quali ausu, quanta obsequii novitate, peccatrix mulier ipsius vestigia contigerit Salvatoris: modo quid Pharisæus tacens dixerit, quid Christus, cui loquuntur tacita, responderit, audiamus. *Videns, inquit, Pharisæus, qui vocaverat eum, ait intra se dicens: Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum (Luc. vii).* Pharisæe, quod conspicis non est ignorantia, sed potestas; est divini judicii, non erroris humani. Pharisæe, erras, nescire magis potuit si fuisset propheta, quia prophetia non est humani arbitrii, muneris est divini: unde propheta h scit non quantum vult, sed quantum dedit ille i qui tribuit prophetiam. *Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum.* i Mulieris malæ tactus urit male conscium, parem polluit, suspectum notat, hominem malæ voluntatis infamat: cæterum peccatrix sit bona, sit sancta, sit innocens, cum tetigerit veniæ largitorem. Stercora contingunt, sed non inquinant solem. k Medicum cum tangunt vulnera, pu-

Christi corpus mysticum unxisset. Integrum præstitit, dum Christum caput Ecclesiæ, et sacerdotes verbi que Dei præcones, qui pedes sunt, unguento perfudit.

e Quia idem Deus, qui est in capite Christi, est etiam in pedibus ejusdem corporis mystici, in quibus sunt prædicatores Evangelii, qui ideo pedes Christi dicuntur, quia Christus tamquam caput illos præcellit, illuminat, ac regit, ut sequantur vestigia ejus, prout dicitur infra, serm. 95. Verumtamen obscervandum est, in toto hoc corpore mystico Christi et Ecclesiæ, Deum diverso modo inesse. Siquidem est eminentissime in capite Christi, hoc est in humanitate Christi per hypostaticam unionem; in pedibus Christi, hoc est in Ecclesia, quæ præcipue ex gentibus conflata est, per fidem adest et gratiam, atque internam illuminationem, dirigens eorum actus, gressus, etc. Unxit hæc mulier caput et pedes Christi, ut pedibus per caput, et capiti per pedes obsequium præstaret humanitatis, argumento eorum quæ dixit Auctor infra, serm. 175: *Sicut honor capitis, etc.* MITA.

f Suadet nobis orare Deum, ut et nos ungamur unguento quod pedibus funditur Salvatoris, hoc est, de Ecclesiæ sacramentis participemus.

g Ms. Cæs., ita profecto chrisma est.

h Alii quoque enarratores notant hic Pharisæi errorem, quasi prophetæ omnia scire debuissent. Vide Grotium, Brugensem, et Calmetum.

i Consule Maldonatum ad hunc locum.

j Nempe hæc erat Pharisæorum opinio, ex contactu hominum flagitiosorum alios inquinari. Isa. LXV, 5.

k Ex Latino. Editi, medicum cum tangit.

credo non polluit. Judicem quamvis tangat reus, non potest maculare cum supplicat. Sic peccator cum Dominum tangit, non Dominum sordidat; sed ipse et peccato caret omni, et rapit subito sanctitatem. Probat hoc mulier in profuvio sanguinis constituta, quæ ut a tetigit fimbriam Domini, non fimbriam polluit, sed ipsa mox inquinamento vetustæ caruit passionis. *Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum.* Phariseus Christum prophetam crederet, si exposita oculis, nota populis si videret. Quid putas crediturus erit, cum mox eum mentis suæ arbitrum, cordis sui judicem, testem conscientie suæ, cogitationum suarum didicerit cognitorem? Putasne vel tunc fatebitur Deum, quem modo post virtutes tantas judicat nec magistrum? *Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum.* Mulier habebat vulnus, sciebat illud, et ideo taliter tanti vulneris medicum perquirebat; Phariseus perfidie morbo saucius, superbie flamma febriens, per phrenesim se nesciebat insanum. Hinc est quod Christus illuc primum curam vertit, ubi ignota sæviebat infirmitas, ut cœlestis medicus uno medicamine duos curaret ægrotos. *Videns Phariseus qui vocaverat eum, ait intra se, dicens.* Cui, quia intra se cogitaverat Phariseus, Christus publica voce respondit; et dum Pharisei cordis patefecit arcum, ipsum fuisse totius prophetiæ demonstrat auctorem. *Respondens, inquit, Jesus, ait: Simon, habeo tibi aliquid dicere.* Tibi, cui opus est medicina, et nescis quærere medicinam; tibi, qui Deum magistrum vocas, et Dei deseris disciplinam: ignoras quoniam magistro magnam facit injuriam, qui se discipulum fatetur ejus, cujus non sequitur institutum? Nam sicut discipuli probitas laus est magistri, ita magistri vituperatio discipulus nesciens disciplinam. *Simon, habeo tibi aliquid dicere. Respondit, magister, dic.* Iterum, *magister, dic,* et non Deus dic. Jam jam Deum sentiens, quem vocat magistrum. *Duo, inquit, debitores erant cuidam feneratori: unus debebat denarios quingentos, et alius quinquaginta. Non habentibus illis unde redderent, donavit utraqûe; quis ergo eum amplius diligit? Respondens Simon dixit: Æstimo quod is cui plus donavit. Et Dominus, recte judicasti.* Audistis quemadmodum cœlestis creditor totum debitum charitate compensat, et ad incrementum totius fencris amoris solius exigit et requirit usuram. Plectendus debitor, qui dilectione sola suam negligit redimere cautionem. Vis scire, homo, quid Deo debeas? Quod factus es, Dei creditum est; quod es rationis capax, Dei fenus est; quod discretionem mali bonive possides, accepisti; et quod vivendi nor-

* Ex Latinio. Alias, *tangit*. Ex præcepto Moysis Num. xv, 83, Hebræi quadratorum palliorum oras teniola ornabant, addebantque angulis panniculos, vel fimbrias Græce κρᾶσπῆδα ex lino, vel cannabe cærulea. Hoc vestium genus gestasse Christum testatur hemorroïssa.

† Sic emendat Latinus. Alias, *mundana voluntate*.

‡ In Novatianos insurgit, qui nihil spei relinquebant iis qui semel peccaverant; docebantque impie

nam acceperis per chirographum legis, stipulantem Deo spondisse te non potes diffiteri. Sed dum ta per vitia carnis in lutum instar suis demergis, et quadrupedum more vivens qua præditus es ratione privaris, et in gargite criminum boni malive perdita discretionem confundis, et divinæ legis substantiam dissipas, mundana voluptate captivus, factus es gloriosi fenoris debitor luctuosus, cui deficientibus virtutum lucris criminum multiplicatur usura. Sed licet in hac re cecideris, licet fueris in ista devolutus, vide ne desperes: homo, remansit tibi unde piissimo satisfacias creditori. Absolvi vis? Ama. *Charitas cooperiet multitudinem peccatorum* (I Joan. iv). Negationis crimine quid pejus? et tamén Petrus amore solo valuit hoc delere, probante Domino, cum dicit: *Petre, amas me* (Joan. xxi, 12)? Inter omnia Dei præcepta amor obtinet principatum. *Diliges, inquit, Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, et ex tota virtute tua* (Matth. xii). Ama ergo, homo, Deum, et ama totus, ut possis omnia sine labore vincere et delere peccata. Teneræ militiæ, delicati conflictus est amore solo de cunctis criminibus reportare victoriam, sicut ex sequentibus elucescit. *Conversus, inquit, ad mulierem, dixit Simoni.* Quid est, quod conversus ad mulierem, Simoni loquitur Christus? Quia cum poenitentem respicit, arguit oblatrantem. *Dixit Simoni: Vides hanc mulierem? Intravi in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti, hæc autem lacrymam rigavi pedes meos, et capillis capitis sui tersit; osculum mihi non dedisti, hæc autem ex quo intravi non cessavit osculari pedes meos; oleo caput meum non unxisti, hæc autem unguento unxit pedes meos.* Propterea, dico tibi: dimittuntur illi peccata multa, quoniam dilexit multum; cui autem minus dimittitur, minus diligit. Probatum est quia dilectio delet et abluit universa peccata. Quid est autem quod dixit: *Cui minus dimittitur, minus diligit?* Ergo ad peccandum satis est ut major charitas comparetur? Absit. Charitas de præteritis subvenit, non liberat de futuris; charitas nescit peccare cum diligit; charitas non est charitas, si delinquit; charitas Dei custos est sanctitatis. Fratres, si nos esse peccatores novimus, et esse nolumus peccatores, pedibus Christi demus lacrymas, spargamus capillos, figamus oscula, pietatis oleum tota devotione fundamus; ut dicatur nobis: *Dimittuntur vobis peccata multa, quia dilexistis multum.* Imitemur hanc mulierem, quam conspicimus non solum caruisse peccatis, sed ad totum sanctitatis verticem pervenisse. Quæ sit autem hæc mulier, quia hodiernus sermo charitatis nos distulit, sicut jam promissimus, in sequentibus Deo auctore pandemus.

non posse ab hominibus peccata dimitti.

‡ Hi pedes sunt sacerdotes confessarii, ad quorum pedes peccata sunt deponenda per confessionem, dando lacrymas contritionis, spargendo capillos affectionis, peccata ore proprio nutando, amoris oscula figendo, Deum toto corde diligendo, oleum pietatis fundendo, et peccatorum satisfactionem exhibendo. Lege infra, serm. 95. Mira.

SERMO XCIV.

De eadem, ubi de Magdalene allegorica conversione.

Omnia quæ a Christo corporaliter gesta referuntur, sic subnixæ sunt historica veritate, ut plena semper sacramentis cœlestibus compræhendantur. Et quia, quod erat in facie lætationis jam perstrinximus sermone repetito, orate ut, sicut promisimus, interna ejus, Spiritu sancto revelante, pandamus. Inhonora est dictio, quæ Dei facta humana tantum expositione depromit. Rogavit, inquit, Dominum quidam Pharisæus ut manducaret cum illo (Luc. vii). Pharisæus, fratres, a catholicus dicitur Judæorum; nam et resurrectionem credit, et a Sadducæo resurrectionem negante dissentit. Hinc est quod rogat Christum, id est, resurrectionis auctorem, ut manducet cum illo: quia qui convivit Christo, mari nescit, utique vivit semper. Rogabat Dominum ut manducaret cum illo. Rogas, Pharisæe, ut manduces cum illo; crede, esta Christianus, et manducas ex illo. Ego sum, inquit, panis qui de celo descendit (Joan. vi). Semper Deus majora tribuit quam rogatur; nam se manducandum dedit, qui rogabatur, ut manducandi secum fiduciam largiretur; et tamen sic hoc dedit, ut illud quod postulatus est non negaret. Nonne promittit hoc et sponte discipulis suis? Vos qui perseverastis mecum, manducabitis et bibetis in mensa mea in regno meo (Luc. xxi). Christiane, qui se tibi hic manducandum dedit, quid sum tibi denegare poterit in futurum? Et qui tantum tibi viaticum paravit ad victum, quid in illa tibi mansione perpetua non paravit? Manducabitis in mensa mea in regno meo. Audisti Dei convivium, sollicitus non sis de qualitate convivii. Qui pervenire regis meretur ad mensam, manducabit quidquid regni dominatio possidet et potestas; sic qui ad convivium venerit Creatoris, habebit in deliciis suis quidquid continetur in creatura. Sed ad cœpta redeamus. Et ingressus domum Pharisæi. Quam domum? Nempe synagogam ingressus accubuit. In synagoga, fratres, tunc accubuit, quando occubuit Christus: sed corpus suum Ecclesie transmisit ad mensam, ut esset cœlestis caro manducaturis gentibus ad salutem. Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis (Joan. vi). Quemadmodum autem manducetur caro Christi,

A quemadmodum bibatur et sanguis ejus, norunt illi qui sunt sacramentis cœlestibus instituti. Ecce, inquit, mulier quæ erat in civitate peccatrix. Quæ mulier? d. Ecclesia sine dubio. In civitate peccatrix. Civitate quæ? Illa de qua dixerat propheta: Quemadmodum facta est meretrix civitatis fidelis Sion (Isai. i)? Et alibi: Vidi iniquitatem et contradictionem in civitate, et iniquitas et sabbat in medio ejus et injustitia; et non desecit de plateis ejus vaura et dolus (Psal. lxxv). In civitate ergo perfidia septa muris, superbiæ turribus communita, distincta iniquitatum plateis, observata contradictionum portis, depicta doli fucis, indurata et silicibus usurarum, negotiorum doloribus aggravata, infamata lupanaribus, id est, idolorum templis, mulier hæc, id est Ecclesia, gravissimum traheret reatum ex tanta precedentium colluvie peccatorum. Sed ubi audivit venisse Christum ad domum Pharisæi, id est, ad synagogam: ibi, hoc est, ad Judaicum Pascha, passionis suæ mysteria tradidisse, aperuisse sui corporis et sanguinis sacramentum, manifestasse postea redemptionis arcana, scribas velut pessimos despiciens janitores. Vos vobis legisperitis, qui tuiusmodi clavam scientiam (Luc. xi)! Irruptis contradictionum foribus, contempto ipso chori Pharisæici principatu, ardens, anhelans, astuans ad totum legalis convivii penetrale pervenit: ibique reperit Christum inter amoris epulas et dulcia pocula traditum, Judaicam occubuisse per fraudem, juxta illud prophetæ: Quoniam si inimicus exprobrasset mihi, suppartessem utique; et si is qui oderat me, super me mala lacus frisset, abscondissem me utique ab eo: tu vero, homo magnanimis, dux meus et natus meus, qui mecum dulces capiebas cibas, in domo domini ambulavimus cum concors (Psal. lxxv). Ut cognovit accubuisse Dominum in domo Pharisæi, id est, in synagoga omni dolo, tota fraude addictum, passum, crucifixum et sepultum; tamen et fervore fidei tanta ista non retardatur injuria, sed portat unguentum, portat Christiani chrismatism oleum: et quia Christi faciem videre non meruit corporalem, stat retro non loco, sed tempore, inhæret ejus vestigiis, ut sequatur; et jam desiderii plus quam conscientie lacrymas fundit, ut quem abeuntem videre non meruit, mereatur videre redeuntem. Lacrymas ergo ad pedes Domini profluo amore perfundit; dum pedes evangelizantium regnum ejus honorum operum præ-

^a Pharisæorum secta antiquissima censetur, quamvis Hieronymus in Isai. viii scribat ex schola Hillel et Sanimai profluxisse. Eorum mores, instituta, superstitiones habes apud Calmetum Diction. Bibl. Cæterum eos credidisse animam immortalem, specie quadam metempsychoseos admissa, existentiam angelorum, et corporum resurrectionem, constat ex Act. xiii, 8; Josepho Antiq. lib. xviii cap. 2 et de Bello lib. ii cap. 12.

^b Sadducæi pluribus erroribus inquinantur. Nam animam rationalem, quam in hominibus fatebantur, immortalem esse perfracte negabant. Joseph. lib. ii de Bello, cap. 12. Angelorum existentiam habebant ad instar fabulæ, Act. xxviii, 8; Matth. xxii, 23; Marc. xiii, 8; Lucæ xx, 27; Deumque corporeum asserebant. Arnobius lib. iii pag. 400. Et ab eo providentiam abstulerant. Josephus ubi supra. Unde et alterius vitæ

D præmia et poenas. Præ cæteris corporis resurrectionem pro viribus impugnavant. Quapropter successu temporis, nam eversis Hierosolymis pestis hæc parumper deseviit, vires iterum sumptura, imperator Justinianus, sancita lege, ab imperii finibus adegit, ultimoque supplicio damnavit.

^c Non omnibus enim sacra religionis mysteria pandebantur. Aug. tract. 96: Catechumenis sacramenta fidelium non producantur. Et eucharistiam præcipue sub arcana disciplina latuisse norunt omnes. Consule Origenem, lib. contra Celsum.

^d In hac muliere Ecclesiam figurari docet etiam Ambrosius, lib. vi in Lucam, cap. 15; et Gregorius, homil. 33 in Evangel.

^e Usurarii duri ut silices, damnantur ab SS. Patribus apud Suicerum tom. II pag. 1275.

pedibus tenet, lavat lacrymis caritatis, confessionis A labiis osculatur, et totius misericordiam profundit magnentium, donec convertens ad eam; quid est convertens? hoc est, reversus, dicit Simoni, dicit Pharisæis, dicat negantibus, dicat populo Judæorum: Intravi domum vestram, aquam pedibus meis non dedistis. Et hæc quando dicit? Quando venerit in majestate Patris sui, et segregabit justos ab injustis, quasi pastor qui segregat oves ab hædis; et dicit; *Eurvi, et non dedistis mihi cibum; sitiivi, et non dedistis mihi potum; hospes fui, et non suscepistis me.* Hoc est dicere, Aquam pedibus meis non dedistis; hæc autem, dum meorum pedes lavat, pedes urgit, pedes osculatur, fecit servis a quod vos Domino non fecistis (*Matth. xv*), fecit pedibus quod capiti vos negastis, impondit minimis quod vos vestro denegastis auctori. Tunc dicit ad Ecclesiam: Dimittantur tibi peccata multa, quia dilexisti multum. Quia tunc arit remissio peccatorum, quando tollitur materia tota peccandi, quando corruptio induet incorruptionem, quando mortalitas immortalitatem consequatur, quando peccati caro caro totius efficietur sanctitatis, quando terrena servitus cælesti dominatione mutabitur, quando militia humana divinum promovebitur ad regnum. Orate, fratres, ut et nos in parte Ecclesiæ constituti, ad eam que numeravimus pervenire mereamur, auctore ipso Christo, cui est honor et gloria una cum Spiritu sancto in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO XCVI.

De parabola zizaniorum b.

Si dicta vel facta Christi passim carnalibus sensibus c subicerentur, torpesceret animus meus, vacaret, dormiret ingenium, cor tabesceret, exstingeretur quidquid humani vigoris est et calor. *Proposuit, inquit, illis parabolam (Matth. xiii).* Sicut in lapide frigit ignis, latet ignis in ferro, ipse tamen ignis ferri ac lapidis collisione flammatur; sic obscurum verbum verbi ac sensus collatione resplendet. Certe si mystica non essent, inter infidelem fidelemque, inter impium atque pium discretio non maneret, et esset devotus sicut contumax, iners sicut qui laborat, pervigil ut ille qui dormit: nunc vero cum petijt anima, mens pulsat, querit sensus, sperat pietas, fides exigit, meretur intentio, apparet et sudantis fructus, et pœna desidis, et justitia largitoris simul, quia plus accepta D sapiunt quam possessa, inventa magis quam subjecta delectant. Hinc est quod doctrinam suam Christus parabolis velat, tegit figuris, sacramentis operit, reddit obscuram mysteriis. *Proposuit, inquit, illis parabolam.* Illis, hoc est, non suis, sed extraneis, inimiciæ utique, non amicis; spectantibus ad calumniam, non

audientibus ad salutem. *Idco in parabole, inquit, loquor eis, quia videntes, non vident; et audientes, non audiunt, neque intelligunt.* Quare? Quia qui calumniatur preterita, videre presentia non meretur; neque dignus est agnoscere gratiam, qui legem ne cognosceretur, abcondit. *Vos vobis, inquit, legisperitis, qui tulistis etiam scientia; ipsi non introitis, et eos qui introibant, prohibuistis (Luc. xi).* *Proposuit, inquit, illis parabolam, dicens: Simile est regnum celorum homini.* Et quid offendit Christus, si in similitudinem hominum factus est, ut persanti humano generi subveniret? Scandalizat Dominus, si, ut munusculum servos, inveniatur in habitu servitutis? quando quidquid est majestas futura, quidquid adventus et regni, eodem homini comparatur. *Simile est, inquit, regnum celorum homini qui seminavit bonum semen in agro suo; cum autem dormirent homines, venit inimicus ejus, et superseminavit zizania in medio tritici, et obti.* Audistis quemadmodum sator mundi rerum principia bene sevit, nec ullum malum ab originis processit auctore; ab inimico superseminatum est malum, malum d non est a rerum parente procreatum. *Et vidit Deus, inquit, omnia quæcumque fecit, et ecce bona valde (Gen. i).* Bona, et valde bona: nam quem Deus faciens vocavit mundum, insciens reddidit inimicus immundum; et hominem quem Deus in paradiso deliciarum collocavit ad vitam, inimicus in hac laboris vita detraxit ad mortem; et affectum quem carni Deus inseruit per naturam, inimicus in parricidium per invidiam commutavit. Cain probat hoc qui primus germano sanguine terram tinxit, et in exitum fraternum e mortis dignus exstitit dedicator (*Gen. iv*). Sic ex discordia nata mors semper humanam scindit et separat charitatem. Et quia longum est ire per singula, vel paucis aperire compellimur, inimicus qualiter bonis mala, virtutibus vitia, vitalibus mortalia, nostram semper superseverit ad ruinam. Nonne ex uno homine Deus omnem replevit terram, et semina ex uno pius sator totum genus hominum tantam multiplicavit ad messem? Sed inimicus mox homines in unum redegit omnes; et superseminando mala quod bene satum fuerat, delevit diluvio, non rigavit. Sic legem divinis et veracibus satam præceptis, humanis et mendacibus fucavit inventis: ut de sacerdote fieret persecutor, de doctore depravator existerat, de defensore legis redderetur inimicus. Sic creaturas ad agnitionem conditas Creatoris, ut nesciretur Deus, deos esse mentitus est. Hinc sapientes sæculi fecit stultos, speculatores mundi docuit nihil videre, professores scientiæ fecit scientiam non habere, inquisitores rerum omnium dimisit ignaros. Sic evangelicam segetem satam cælesti semine hæretica zizania superseminando confu-

pretem.

c Alias, *subjacent.*

d Crasse igitur Manichæi ex sequentibus Evangelii verbis colligebant naturas ipsas bonas malasque a Deo et diabolo seri, inquit Grotius.

e Cain vocatur *πρωτόγονος*, primus homicidæ; cum voce carere lexica inquit Suicerus tom. II pag. 264.

a Triplici capite juxta veterum morem debebatur aqua pedibus Christi, uti Domino et advenæ. *Genea. xvii, 4; I Regum xxv, 44; I Timoth. v, 10; et uti discutitur. Vide Athenæum lib. xiv.*

b Zizania, herba notissima, stipula exiliori quam triticus: et lolii species, quæ ex tritico corrupte nascitur: et hæc est zizania Evangelica. Vide Julium Pomponium, Sabinum, veterem Georg. Virgiliū inter-

dicit inimicus, ut manipulos fidei gehennæ fasciculos faceret, ne triticum fieret cœlestium horreorum. Et quid plura? Posteaquam est ipse in dæmonem conversus ex angelo, ne qua creatura in suo statu consisteret, arte, dolis, machinis, fraude contendit. Sed jam præsentis parabolæ verba pandamus. *Simile est regnum cœlorum homini. Cui? Utique Christo. Qui seminavit bonum semen.* Quia in ipso rerum semine nescit malum conditio Creatoris. *In agro suo.* Hoc est, in mundo, dicente ipso Domino, *Ager hic mundus est (Matth. xvi).* *Cum autem dormierunt homines.* Id est, sancti Patres, patriarchæ, prophetæ, apostoli, martyres, in sopore mortis temporaliter dormientes, quia sanctorum mors somnus est; peccatorum vero mors est, quia in inferno pœnæ vivunt, vitæ pereunt peccatores. *Veniens inimicus ejus.* Id est, diabolus. *Superseminavit zizania.* Superseminavit, non seminavit. Præcedunt Creatoris bona, mala diaboli postsequuntur; ut malum quod est ex diabolo, sit accidens, non natura. *Superseminavit zizania in medio tritici.* Quia diabolus hæreses inter fideles, inter sanctos peccatum, inter pacificos lites, inter simplices dolos, inter innocentes nequitiam gratis serere consuevit: non ut acquirat zizania, sed ut triticum perdat; nec ut reos capiat, sed ut adimat innocentes. Hostis plus ducem quam militem petit; nec obsidet mortuos, sed impugnat viventes: sic diabolus non peccatores quærit capere, quos possidet subjugatos, sed ut justos capiat, sic laborat. *Superseminavit zizania in medio tritici, et abiit.* Quia diabolus impellit quidem viribus ad ruinam, sed posteaquam prostraverit, derelinquit; diabolus non quærit hominem, sed hominis interitum quærit. Fratres, ille malis nostris gaudet, turget ruinis nostris, nostris vulneribus convalescit, nostrum sanguinem sitit, nostra saturatur ex carne, nostris^a vivit ex mortibus. Diabolus hominem non vult habere, sed perdere. Quare? Quia ad cœlum unde ille cecidit, non vult, non fert, non patitur hominem pervenire. Et quia nos sermo trahit longius hodie, reliqua differamus, ut et communem relevemus laborem, et quæ dicenda sunt plenius exsequamur. Deus autem noster et mihi dicendi gratiam, et vobis audiendi desiderium donare dignetur.

SERMO XCVII.

De eadem.

Quia festinus antehac sermo, ut communem temperaret laborem, ad totum parabolæ prætereuntis non valuit pervenire secretum, nunc reliqua, Domino revelante, pandamus. *Proposuit, inquit, illis parabolas, dicens: Simile est regnum cœlorum homini qui seminavit bonum semen in agro suo; cum autem dormirent homines, venit inimicus ejus, et supersemi-*

^a Ms. Cæsen., *nostris saginatur ex mortibus.*

^b Ex ms. Cæsen. Alias, *in gramine*; cui lectioni adhærendo M ta subdit: Id est in herba, juxta illud Isaie XLII, 15: *Desertos faciam montes et colles, et omne gramen illorum exsiccabo*: id est, omnem herbam.

^c In quadam constitutione Manuelis Comneni, apud

navit zizania in medio tritici, et abiit. Cum autem dormirent homines (Matth. xii). Insidiator in noctibus latitat, in diebus vigilantes fugit, appetit dormientes, fortis conflictum petit, provocat palam spectantibus omnibus, et coram populo vult habere victoriam. Maximæ infirmitatis indicium est dormientibus irruisse. *Cum autem dormirent homines, venit inimicus ejus.* Malus numquam non stultus. Quid hic egit inimicus? Esto quod dormierint servi, numquid et Dominus dormiebat? Esto quod oculos servorum sopor clauserit post laborem; numquid et dominantis oculos ulla vicerat lassitudo? Inimice, lucis reinga, vigilasti, laborasti, sed non latuisti: nam, dormientibus servis, Dominus ipse te videt; desertor cœli prævenisti, fecisti, sed non profecisti. Deo perire non potest quod ipse custodit: fraudis auctor, in Dominum non committis, sed in servos, dum facis ut negligentia illorum quod tuæ fraudis est ascribatur. Ille, ille te videt, qui totius et fraudis testis est et laboris. Manent ergo laboris sui fructus beneficientem, manent et nequitia suæ pœnæ fraudulentum; illi triticum ad horreum cœleste portabant, tu tibi zizaniorum tuorum portabis fasciculos ad gehennam. *Cum autem dormirent homines, venit inimicus ejus, et superseminavit zizania.* Ut quid? Ut periret dominica messis, et hoc ad lucrum quid pertinebat inimici, nisi quod invidia spiritus hominum damnum suum computat lucrum, et quod perierit hominibus, hoc se æstimat acquisivisse? Sed diabolus hoc ideo, ut diximus, tenebris celantibus est molitus, ut adulteratæ messis noxa redundaret ad servos, et hinc pœnam sumerent, unde speraverant palmam. Denique vigilantes servi præ timore, ista cur evenerint expavescent: hoc metuentes, ne zizaniorum germina ad illorum redirent offensam, quorum conscientia præter jactum boni seminis nil habebat. Hinc est quod auditum sui domini prævenerunt, ne securi de innocentia, reatum de silentio sustinerent: cum vocatur innocens ad reatum, dum purgari æstuat, urget et stimulat cognitorem. *Cum autem crevisset herba et fructum fecisset, tunc, inquit, apparuerunt et zizania.* Quod latet in herba, manifestatur in spica; et^b quod celatur in germine, aperitur in fructu: sic quos credentes putamus pares, fide dispares invenimus, sic judicii prodit messis quod Ecclesiæ germen occultat. Juxta illud dictum Dominicum: *Ex fructibus eorum cognoscetis eos (Matth. vii).* Flores multi, multitudinem fructuum pollicentur, sed exanimati ventorum flabris, ad fructum paucissimi perseverant: sic credentes in Christo multi Ecclesiæ videntur in pace; ubi autem persecutionis procella perflaverit, pauci martyrii reperiuntur in fructu. Sed^c Euphemia sancta plus solvit in fructu

Suicorum Thes. Eccles. tom. II, pag. 25, S. Euphemia vocatur Καλλιμάριον. Ita enim Græci plerumque vocabant feminas illas pro Christiana religione mortem oppetentes. De ea meminit Paulinus Nolanus poema 26, pag. 638:

Et quæ Chalcidicis Euphemia martyr in oris,
Signat virgineo sacratum sanguine litus.

quam promisit in flore; quæ, manente virginitatis flore, A copiosum martyrii pervenit ad fructum. *Accesserunt*, inquit, *servi patrisfamilias, dicentes ei. Accesserunt*, fratres, mente non corpore; non loco, sed fide; dixerunt non clamore vocis, sed cordis tacito cum dolore: *Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo?* Seminasti, non seminavimus: * nos quod perfecte facimus, tibi semper nostro assignamur auctori, et tu in iis quæ nobis facienda præcipis, ipse operator assistis. Ergo si nos operis tui facis esse pro tua dignatione consortes, non nobis solis quod zizania nascuntur ascribas. Domine, aut tecum nos munit innocentia, aut nobiscum te reatus attingit; nos nostro operi non potuimus invidere, magnis sudoribus offensam non potuimus comparare; tu quod vis, unde vis, quando vis, habes; nos præter tuam gratiam nil habemus, per quam stamus, *vivimus, movemur et sumus* (*Act. xvii*), et sine qua jaceamus, deficiamus et perimus. Ergo nos hæc nobis sic laboravimus, ut perirent? Sed quis hoc fecerit, qui solus non dormis, nobis dormientibus, tu vidisti; et si tu vidisti, juste Judex (factum quis scit? ille qui vigilat, non ille qui dormit (*Ps. cxxvi*), ergo tu prode eum, ut nos quos sic anxios conspicias, facias sic securos. *Ait dominus, Inimicus homo hoc fecit.* Inimicus homo hoc fecit; et tu quare hoc cum videres, Domine, permisisti? Quare? Quia timere fraudes non potest, cui nil potest deperire; et quia plus est mixta discernere quam prohibere mixturam, majus est reparare perdita quam illesa servare; simul quia oportet zizania esse, ut qui probati sunt manifesti fiant (*I Cor. xi*). *Servi autem dixerunt ei, Visimus et colligimus zizania?* Sic devoti servi indefessum promittunt laborem, nec patiuntur Dominicæ messis videre vel temporaliter feditatem; sed Dominus, quem tempora non fatigant, et quando vult potest abolere suæ messis injuriam, vetat dicendo: *Non.* Et quare prohibuerit mox revelat. *Ne forte colligentes zizania, eradicetis simul cum eis et triticum.* Sic imperiti erant cultores, sic operis nescii, sic discretionis scientiam non habentes, ut evellent zizania, eradicarent et triticum? Ubi sunt prophætæ per Dei spiritum prophetantes? Ubi Petrus cui Pater revelat (*Matth. xvi*)? Ubi Paulus in quo operatur (*Gal. ii*) et loquitur (*II Cor. xiii*) Christus? Ubi omnes sancti, plane sancti, sed servi, tantum scientes, D

quantum singulis scientiarum largitor indulsit? Sed dicis, Hoc occultum nil erat, nil erat ibi occultum, quando aliud videbatur in specie, aliud habebatur in flore; et quod hodie erat zizania, cras in triticum vertebatur: sic hodie habetur hæreticus, qui crastina fit fidelis; et qui ad præsens peccator cernitur, ad futurum justus assistit. Hinc est etiam quod auctor utraque referebat ad messem, id est, usque ad iudicium divinæ patientiæ suæ et nostræ penitentiae tempus, ut qui de se malo commutarit ad bonum, Dominicum deputetur in triticum, cœlestibus horreis aggregandus; qui se de fide fecerit infidelem, gehennæ deputetur incendio. Et quid plura? Si zizaniis non Dei patientia subveniret, nec Matthæum de Publicano evangelistam, neo Paulum de persecutore B apostolum Ecclesia possideret. Denique Ananias eradicare triticum tunc quærebat, quando ad Saulum missus, de Paulo talia querebatur: Domine, quanta mala fecit sanctis tuis (*Act. ix*)! hoc est, eradica zizania; quid ad lupum ovis? quid ad contumacem devotus? quid ad persecutorem talis prædicator missus? Sed cum Ananias videret Saulum, Paulum Dominus tunc videbat; cum Ananias persecutorem diceret, tunc Dominus prædicatorem sciebat; et cum ille eum zizania judicaret inferni, Christus eum vas electionis, triticum in cœlesti horreo jam ponebat. *Vade, inquit, quia vas electionis est mihi.*

SERMO XCVIII.

De parabola grani sinapis.

Audistis hodie, fratres, quemadmodum grano sinapis tota regni cœlestis comparata est magnitudo. Et quid est quod potestatem tantam, sic parva, sic minima, immo minimorum minima similitudo concludit? Sic enim ait Dominus: *Cui simile est regnum Dei? et cui simile æstimabo illud* (*Luc. xiii*)? Cum dicit: *Cui est simile*, quasi quærentis indicat et producit affectum. Et ille solus Verbum, scientiæ fons, dicendi flumen, qui omnium corda rigat, sensus aperit, ingenium dilatat, in invenienda similitudine nunc laborat? Sed quid invenerit audiamus. *Simile est, inquit, regnum cœlorum grano sinapis.* Quærens in cœlo et in terra, nil invenit nisi granum sinapis, in quo potentiam totam supernæ dominationis includat; et illud regnum singularitate potens, æternitate felix, divinitate fulgens, diffusum toto cœlo, tota terra dilatatum, in grani sinapis coarctat et concludit an-

Chalcidicum hic est Chalcidonia. Chalcidone enim in Bithynia, non Chalcidis in Eubœa passa est Euphemia. Ita Sidonius *carm. 2 paneg. Anthemii* agens de Byzanthio, cui Eurus a proxima Chalcedone spirat:

Proxima Chalcidicis sensim tuba temperat Euri.

De Euphemia meminere Ennodius apud Sirmundum *tom. I pag. 110, hymn. 17 et pag. 1142, num. 130*, ubi ejus leges epitaphium; *Calendarium Seldeni, pag. 1339*; *Mediolane se apud Muratorium*; et *Frontonis pag. 229*; de qua etiam sermonem habuit S. Asterius Amaseniæ episcopus. Ravennæ fuit templum divæ Euphemiæ sacrum, quod Apollinaris episcopus longo postliminio reversus rite consecra-

vit; ibique divæ lipsana ab Hermacora Aquileiæ episcopo, divique Marci discipulo accepta reposuit, teste Rubeo *Histor. Ravenn.*, et ex eo Bacchinio in *Agnelli Pontificali tom. I pag. 131*. Pronum autem est credere in eadem ecclesia homiliam hanc habitam fuisse a Chrysologo. Ibidem enim, non in aliis ecclesiis Ravennatibus, habebantur Missæ ad populum, id est *solemnes* in quibus episcopus concionabatur.

* Ex mss. Cæsæn. et Vallicell. Editi, *quod per te facimus.*

b Ex editione Mitæ. Aliæ: *Plus est mystica discernere quam prohibere mysterium.*

c Huic sermoni nonnulla deesse videntur.

gustias? *Simile est regnum caelorum grano sinapis.* Spes ista est credentium tota? Exspectatio ista est fidelium summa? Ista est felicitas virginum longis continentiae laboribus comparata? Ista est gloria martyrum totius effusione sanguinis conquisita? Hoc est quod nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit (I Cor. ii)? hoc est quod ineffabili sacramento diligentibus Deum promittit Apostolus esse preparatum? Fratres, non facile Dominicis moveamur in dictis; nam si *infirmum Dei, fortius est hominibus; et stultum Dei sapientius est hominibus* (I Cor. i), hoc minimum Dei tota magnitudine mundi magnificentius invenitur; si modo hoc granum sinapis nos sic nostris seminemus in mentibus, ut intelligentiae magnam nobis in arborem crescat, et sensus altitudine tota levetur ad caelum, ac totos scientiarum diffundatur in ramos atque ita ora nostra ferventia vivido fructus sui sapore succendat, et ita igne seminis sui toto nobis ardeat, et flammetur in pectore, atque nostrae ignorantiae totum nobis auferat sua degustatione fastidium. *Simile est regnum caelorum grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum, et crevit, et factum est in arborem magnam, et volucres caeli requieverunt in ramis ejus.* Grani sinapis, sicut dicit, instar est regnum Dei, quod de supernis affertur verbo, suscipitur auditu, fide seritur, credulitate radicatur, spe crescit, confessione diffunditur, virtute laudatur, et dilatatur in ramos, ad quos vocat aves caeli, id est, spirituales sensus, atque in ipsis eas quiescit suscipit mansionem. Veniat haereticus, veniat, quia redeuntibus Ecclesiae semper patecitur ingressus; veniat, audiat, et pietati Dominicae jam desinat oblatrare. Si caelestia regni majestatem amuls ad grani sinapis similitudinem venit, quid queritur quod Deus ad hominem, Dominus a servi descendit in formam? Sic enim venit, haereticus, ut tibi totum per fidem cresceret, cui jam totum defecerat per naturam. *Simile est regnum caelorum grano sinapia.* Sed sinapis revertamur ad granum: sic tota regni summa manet, et consistit in regno caelorum. Christus est regnum caelorum, qui, velut granum sinapis, in hortum virginis corporis missus, orbe toto crucis in arborem crevit, ac tantum dedit fructus sui saporem, cum teritur passione, ut quidquid est vitale suo saporaret et condiret tactu. Nam sicut in integritate grani sinapis virtus

^a Contra Christi humanitatem negantes insurgit, in Eutychem praeceteris, sibi coevum, de quo S. Leo ad Julianum, Coensem episcopum, epist. alias 11, nunc 25, ait Eutychem unigenitum Dei Filium sic de utero B. Virginis praedicare natum, ut *humani quidem corporis speciem gesserit, sed humanae carnis veritatem Deo unigenita non fuit.* Valentinus, Apollinaris, Manichaei nullam in Christo humanae carnis dixerunt veritatem.

^b Similia his habet Hilarius, Comment. in Matth. xiii, tom. 1, pag. 735 recent. edit., ubi Christum grano sinapis comparat.

^c Minimum, aliorum comparatione, est granum sinapis. Sed in calidioribus locis longe super humanam staturam assurgit, et arborescit. Id quod in agro Babylonensi de sesamo et milio fieri testatur Herodotus.

A habetur occulta, apparet vero virtus ejus vehementissime si teratur; ita Christus corpore teri voluit, qui suam noluit latere virtutem. Et nos, fratres, teramus istud granum sinapis, ut ejus vim in hac similitudine sentiamus. Christus rex, quia tota ipse est origo regnandi; Christus regnum, quia in ipso est totum regni sui tota majestas; Christus homo, quia totus homo reparatur in Christo; Christus granum sinapis, unde magnitudo tota Dei, tota hominis exiguitate minoratur. Et quid plura? Omnia ipse factus est, ut in se repararet omnes; Christus homo accepit granum sinapis, hoc est, regnum Dei accepit homo Christus, quod habuit semper Deus Christus; misit in hortum suum, hoc est, in Ecclesiam sponsam. Hujus horti saepe meminit in Canticis Canticorum, dicendo: **B Hortus clausus (Cant. iv).** Ecclesia hortus est Evangelii vomere orbe toto diffusus cultura, clausus simulis disciplinae, ab omni pessimo gramina apostolico labore purgatus, fidelium plantariis, lilis virginum, rosis martyrum, confessorum viriditate amicus, fragrans floribus sempiternis. Hoc itaque granum sinapis in hortum suum misit Christus, id est, promissione regni sui, quod radicatum est in patriarchis, natum est in prophetis, crevit in apostolis, in Ecclesia fecit arborem magnam, multiplices dedit in donationibus ramos, quos enumerat Apostolus, dicendo: *Alii datus est sermo sapientiae, alii verbum scientiae, alii cura sanctorum, alii operatio virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum* (I Cor. xii). Audistis, fratres, istud granum sinapis in arborem quam prorupit, audistis quas fundavit radices, audistis quales quantosque se jam diffuderit et seceverit in ramos, in quibus caeli, non acri, aves, in pennis sapientiae et prudentiae volatu, fidei securitate requiescant. Et tu audi, si vis terrenas bestias non timere, si vis evitare aves rapaces, voraces vultures, hoc est, aves aereas, quae sunt omnes nequitiarum spirituales; elevare a terra, terram deserere: sicut alia columbae propheticae deargentatae (Psal. lxxvii), cum pennas divini Solis fulgore radiatas, evola in specie auri, ut in tantis et talibus famis jam nullis laqueis attentanda requiescas semper, et de volatu tali valida, et de tanta mansionem secunda. De similitudine sequenti, sequenti verbo, Dominus docente, declarabimus.

^d Hoc est, abbreviatur, ut psalm. lxxxviii, 14: *Minorasti dies temporis;* ubi Hebraeus legit *abbreviasti.* MITA.

^e Futuram evangelicam doctrinam vim et incrementum praedicat Christus. Quam late vero et quam cito sparsum fuerit verbum Domini oritur ex Actis Apostolicis, Epistolis Pauli, et scriptoribus sequentis saeculi. Confer Ironeum, lib. 1 cap. iii; Origenem, homil. iv in Ezechiel; Arnobium, lib. ii; Athanasium, in epist. synodica, apud Theodoretum hister. lib. 4 capit. 3; Hieronymum, epist. ad Evagrium; Chrysostomum, serm. de Pentec. Tertullianus, qui scribebat circa annum 200, inter nationes Christo subditas, commemorat: *Gentium varietates, Memororum multos fines, Britannorum inaccessa Romanis loca, Sarnatarum, Dacorum, et Scytharum et multarum gentium Romanis ignotarum, etc.*

SERMO XCIX.

De parabola fermenti.

Bene cucurrit hodiernæ series lectionis, ut evangelica mulier mater nostræ acciperet a Domino fermentum, per quod nobis hodie hoc templum tantam sanctitatis exigeretur et surgeret in massam. Sic enim cepit Dominus: *Cui simile æstimabo regnum Dei? Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinae mensuris tribus, donec fermentatum est totum* (Luc. xiii). Bonus Dominus, amator suorum Christus, regni sui similitudines iterat, variat comparationes, quas non de occulto sumit, non capiat de cœlestibus, sed profert de quotidiano usu, de communi conversatione proponit, ut ad omne genus hominum perveniat, quod est omnibus profuturum, juxta illud prophete: *Audite hæc, omnes gentes, auribus percipite, omnes qui habitatis orbem, quique terrigenæ, et filii hominum, simul divus et pauper* (Ps. xlviii). Si quid de divinitatis occulto, si quid de secreto regali, si quid de penetrabilibus divitum afferret in medium, hoc nesciret pauper, non caperet mediocritas, notum simplicitas non haberet: nunc vero loquitur nota diviti, usitata pauperi, omnibus vite ipsius necessitate vernaçula, quia homo in Dei vocatione queritur, non discernitur in ejus vocatione persona. Sed lectam similitudinem replicamus. *Cui simile, inquit, æstimabo regnum Dei?* Sic dicendo appendit animos auditorum, et attonitos reddit stupore toto, quid regno Dei, quid imperio divini valeat comparari: atque illis mente per multa et magna pervagantibus oculi Dominus in hospitio pauperis, in manu panicoctaria mulieris regni sui invenit et format exemplum, dicendo: *Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinae mensuris tribus, donec fermentatum est totum.* Ante regnum suum grano sinapis comparabat, punc illud efficit simile fermento. Ante sinapis granum memorat accepisse virum, mulierem nunc asserit accepisse fermentum. Dicit ante exiguum semen virum æviase in magnæ arboris incrementum, mulierem modo fermentum breve ad profectum totius massæ abscondisse manifestat. Vere, sicut dixit apostolus Paulus: *Næque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino* (I Cor. ii). Ad unum regnum diversum sexum varia similitudo perducit, neque virum separat a muliere vocatione Christiana, quæ Deus coniungit, natura sociat,

^a Deductum a verna, servo scilicet domi nato.

^b Ita plurimæ editiones. Aliæ cum ms. Valliscellano, panicoctaria. In Consuet. Tolosæ part. ii, rubrica de debitis, apud Du Cangium, panicoctaria. Barbarum verbum miratur Pignorius, de Servis. A furno dicebantur penes Latinos. Vide lib. xii de Fudo Instructo, etc.

^c Vere mulier non est pars parabolæ, nisi velis dicere cum Chrysologo, infra, et alijs, Ecclesiæ significare. Ideo autem nominatur magis quam vir, quia pinsendi officium magis muliebri est quam virile.

^d Granum sinapis, si conteratur, accenditur, et in vim suam excitatur: et naturali quadam acrimonia herymas edentibus elicit. Unde Latinis adagium: *Sinapi victiario, pro mastam ducere ritum.*

^e Ita pro tribus aasis, Lucæ xiii, 31; Matth. xiii,

A et mira similitudine similes reddit habitus, forma componit, et facit Deus, ut sit homo unus duo, duo unus, alter ipse homo in copula conjugali; ne sit aut singularitas destituta, aut confusa conjunctio. Sed quare has similitudines regni sui Dominus per virum et product et feminam? Quare majestatem tantam tam vilibus, tam disparibus format exemplis? Fratres, pretiosum latet in hæc vilitate mysterium, dicente Apostolo, *Mysterium hoc magnum est, ego autem dico in Christo et in Ecclesia* (Ephes. v). Comparationibus istis humani generis negotium geritur principale, per virum et mulierem mundi causa sæculis tractata finitur: Adam primus homo, mulier prima Eva, ab arbore scientiæ boni et mali (Gen. iii), ad evangelici sinapis ardorem deducuntur, ut oculos quos illecebrata arbor aperienda clauserat, sinapis arbor grati sui callyrio et acritudine ipsa dum claudis aperiret, ut ore quæ venenosæ arboris gustus infecerat, salutaria arbor flammæ gustus qui sapore sanaret; et ista arbor ignem pastu suo conscientiam toto conversationis suæ ardore succenderet, quam frigidam illa toto jam rigore perleceerat. Neque hic jam vel agit, vel confunditur nuditas, ubi hominem totum tegit vania, sicut facit calere vestitus: sed hoc per granum sinapis, quod accepit vir, confertur feminæ. Quid vero per fermentum quod accepit mulier, confertur homini, sollicitius perscrutemur. *Simile est, inquit, regnum Dei fermento, quod acceptum mulier, abscondit in farinae mensuris tribus.* Res de usu geritur: vir in agro sinapis arborem serit, domi mulier fermentum procurat, et panes præparat alimentis, quia virum foris exspectat labor, intus mulierem domestica cura constringit. Hinc est quod Sara sterilis et anus ex ista præparatiua fermenti, et ex tribus mensuris, tres subinerticinas panes dominicæ hospitalitati offert mystice et apparet obsequio (Gen. xviii), ut sterilitas mundi tota senectute concolua, in mensuris tribus, hoc est, in æqualitate Patris, et Filii, et Spiritus sancti, fermentum fidei collocaret, et Domino suo tres panes generat confessione Trinitatis; atque pro munere hæc totam Christiani germinis secundaret ad prolem, sed ad proposita redeamus. Mulier accepit a Deo fermentum fidei, quæ accepit a diabolo perfidiæ fermentum; abscondit in mensuris tribus, hoc est, et in tribus hominum temporibus, quod

D 33, legit Chrysologus cum Arabo. *Satum* autem, vel *asach*, tertia pars est *bathi*, seu *ephæ*. Capit autem sex *cabos*, scilicet sesquimodjum Italicum. Sed cur tria dicit? Quia tria sata erant, ut videtur, mensura unius cocturæ. Abraham tria sata coxit, Genes. xxviii, 6; totidem Gedeon, Judic. vi, 19; et ephannum, quod ad idem recurrit, Anna Samuelis mater, I Reg. i, 24.

Vetustior hæc vel similis expositio et relatio, cuius meminit Hilarius Comment. in Matth. tom. I cap. 13 pag. 735: *Quamquam ad fidei sacramentum, id est Patria, et Filii, et Spiritus sancti unitatem, tres farinae mensuras esse referendas, sensisse nullas meminerim.* Quam tamen merito improbat et refellit.

^e Ambrosius lib. vii, in Luc. de Comparat. regni cœlest. ad ferm. simile quid habet: *Et quia in tribus mensuris abscondit dicitur esse fermentum con-*

est ab Adam usque ad Noe, a Noe usque ad Moysen, a Moysen usque ad Christum; ut mulier quæ corruerat fermento mortis in Adam totam massam generis humani, fermento resurrectionis totam carnis nostræ massam redintegraret in Christo; ut mulier quæ confecerat panem gemitus et sudoris, panem vitæ coqueret et salutis; et esset omnium viventium mater vera per Christum, quæ erat in Adam mater omnium mortuorum. Ob hoc namque Christus nasci voluit, ut sicut per Evam venit ad omnes mors, ita per Mariam rediret omnibus vita. Quæ Maria hujus fermenti implet typum, similitudinem præfert, consignat figuram, dum de supernis suscipit fermentum Verbi, et humanam carnem in alvo Virginis, immo in alvo Virginis cœlestem totam conspersit in massam. Sed quid allegorici sensus in hac similitudine maneat, jam prodamus. ^a Mulier quæ accepit fermentum, Ecclesia est: fermentum quod accepit, cœlestis doctrinæ est sacramentum: mensuræ tres in quibus perhibetur abscondisse fermentum, Lex, Prophetæ, Evangelia, ubi divinus sensus mystico absconditur et celatur in verbo, ut fidelem non lateat, lateat infidelem. Quod autem dixit: *Donec fermentatum est totum*; illud est quod Apostolus dicit: Ex parte scimus, et ex parte prophetamus: cum autem venerit quod perfectum est, cessabunt quæ ex parte sunt (I Cor. xiii). In conspersione scientia nunc divina est, aspergit sensus, levat corda, incrementat ingenia, et doctrinarum more ad sapientiæ cœlestis dilatat, suscitât, diffundit augmentum, fermentatur totum. Quando? Adveniente Christo.

SERMO C.

De Syrophœnissa, sive Chananea.

Hodie Beatus Marcus, cum ^b Syrophœnissæ mulieris commendat prudentiam, fidem refert, credulitatis extollit ardorem, sollicitis auditoribus non parvam generat questionem, dicendo: *Et inde surgens Dominus abiit in partes Tyri et Sidonis, et ingressus domum, neminem scire voluit, et non potuit latere* (Marc. vii). Voluit et non potuit: velle, et non posse, non est divinæ majestatis, est ^c infirmitatis humanæ; scriptum est enim: *Omnia quæcumque voluit Dominus fecit in cælo et in terra, in mari et in omnibus abyssis* (Psalm. cxxxiv). Et Apostolus: *Voluntati ejus quis resistit* (Rom. xcv)? Succumbit necessi-

gruum visum est ut Dei Filium crederemus absconditum in tege, ac opertum in prophetis, evangelicis prædicationibus adimpletum.

^a Ita Ambrosius lib. vii in Luc. cap. ubi supra. Beda item in Luc. xvii. Du-Hamelius, ut probet in hac parabola ostendi progressum Ecclesiæ, laudat verba hæc Chrysologi. Huic autem sermoni deest finis.

^b Matthæo mulier hæc dicitur Ἑλληνίς, Græca. Judæi majorem partem Syriæ Græciam vocabant, eo magis quod postquam Græci rerum potiti fuerant, omnes gentes religionem diversæ eis Græcorum nomine veniebant. Epist. ad Rom. i, 16; ii, 9; x, 12; ad Galat. iii, 28. Sane in historia Hebræorum, cum Antiochus e Judæa rediret Antiochiam, dicitur profectus in Græciam. Chananea etiam dicitur Matth. xv, 22, quod

tati quæ non libera et absoluta voluntas. Leprosus dicit ad Dominum: *Si vis, potes me mundare* (Matth. viii); et evangelista dicit: *Voluit, et non potuit*. Quid ait beatus Marcus? Numquid extollenda ita est mulieris fides, ut inclinetur Domini possibilitas et voluntas? Aut est tanta sagacitas fidei, ut nolente Deo divinum valeat investigare secretum? Tale mihi videtur et illud esse, cum Dominus Hemorrhœissæ fidem in suæ virtutis vult proderere, ac probare documento, interrogando: *Quis me tetigit? Cui discipuli dicunt: Turbæ te comprimunt, et dicis, Quis me tetigit* (Marc. v)? Discipulis videbatur quod omnes tangerent Dominum solo corpore comprimentes, et tali carnali incessu omnes similiter jungerentur: similiter ille, qui aliter senserat, et aliter inquirebat, pervenisse molierem ad majestatem suam, ad suam penetrasse virtutem, mente, non corpore, non communi tactu, sed fide, ^d istam sciebat. Unde clamat non homo, sed Deus; non caro, sed spiritus: *Quis me tetigit?* ut eum proderet virtus operis, quem tunc humanitas occultabat. Sed quid sit voluit, et quid sit non potuit, evidentius inquiremus. Promissionis suæ memor Christus, Israelitici populi primum venerat ad salutem, ut quod Abraham promiserat (Gen. xxii), et semini ejus David (Ps. cxxxii), ejusque posteris, fidele redderet persolutum: sed quia indignos se sua perfidia præstiterunt, obtinuit, rapuit, traxit ^e fides gentium, quod infidelitas sprexit et perdidit Judæorum. Audi ipsum dicentem: *Non sum missus nisi ad oves perditas domus Israel* (Matth. xv). Sed oves luporum contagione jam rabidæ, et ipsis bestiis propria feritate saviores, laniare et violare suum semper volvere pastorem: atque ideo velle suum Christus implere non poterat, non impossibilitate sua, sed nequitia perditorum, et quod aliis detulerat, aliis conferre cogebatur, dicente ipso: *Regnum cælorum vim patitur, et qui vim faciunt, diripiunt illud* (Matth. xi, 6). Vim fecit fides gentium, ut raperet hereditatem Patris, ipsam hereditatem totam diriperet filiorum, sicut evidentius præsentī lectione monstratur. *Mulier enim statim ut audivit de eo, cujus habebat filia spiritum immundum, intravit, et procidit ante pedes ejus. Erat autem gentilis Syrophœnissa genere. Et rogabat eum ut dæmonium ejiceret de filia ejus. Qui dixit illi: Sine prius satiari filios; non enim es: bonum tollere panem filiorum, et mittere canibus.* Non dixit, non est bonum

D Phœnices Chananeorum ex genere essent.

^e Hilarius in psalm. cxxxiv, tom. I pag. 530: *Inferioris ab eo naturæ est, ne totum quod velit, et faciat.*

^d Editi omnes, ista sciebat.

^e Mulieris fidei, gentilium fides comparat, eosque in ea vult significari. At quomodo mulier ethnica cum fuerit, Christum Filium David, et Dominum suum vocavit? Crederem Græcam et ethnicam dici, quod Judæa quidem genere non esset, sed ad Judaicam religionem quodammodo accessisset; quam vel a parentibus hauserat, vel Judæorum consuetudine didicerat. Nisi velimus dicere ethnicis etiam Messiam e genere David forte innotuisse, et Jesum sub hoc nomine per universam Judæam agnitum. De fide autem et adoratione Chananeæ vide Origenem, Hilarium, Hieronymum hic, et Chrysostomum homil. 52.

mittere canibus; sed, Non est bonum tollere filii, et A
mittere canibus: quia dare panem canibus, etsi humanitatis non est, humanæ tamen est rationis. * Canis dormientibus dominis nocte et custos et pervigil prodit extraneum, turbat furem, occurrit latroni, ut curam relevet et sollicitudinem servulorum. Verum tamen quomodo tulit panem filiis, quibus toties et taliter obtulit, tribuit, ingressit? Sed illi oblatum conculcare ad scelus, non ad vitam sumere sunt conati: et tamen comminutum et conculcatum a filiis, canis tota fide, toto desiderio lambere festinavit. Hinc est quod sic respondit: *Utique Domine, nam ^b et catelli sub mensa comedunt de micis puerorum.* Merito quæ se canem confessa est, in hominem commutatur, et juste convertuntur in canes qui se filios esse voluerunt; merito adoptatur in filiam, levatur, honoratur ad mensam, quæ se sub mensa laudabili et provida humilitate dejecit; juste toto nunc epulatur micæ ex pane, quæ suis meritis se intellexit, et confessa est vix mereri. Et quid plura? Hinc est quod, propter justitiam suam, Dominus, nec Judæis dare potuit, nec gentibus denegare ^d.

SÉRMO CI.

De morte contemnenda a fidelibus, et quare illam permiserit Deus. In illud Lucæ: Nolite timere eos qui occidunt corpus, etc.

Audistis, fratres, quemadmodum milites suos Christus regia exhortatione compellat, ut despectu mortis ^e interfectores corporis non paveant. Denique eos in amicorum jura transcribit, qui studio triumphi, qui amore libertatis, sanguinem cum gaudio et C sine trepitatione fuderint; sic enim ait: *Vobis autem dico amicis meis, Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, et post hæc non habent amplius quid faciant. Ostendant autem vobis quem timeatis: timele eum qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam.* *Vobis autem dico amicis meis, Ne terreamini (Luc. xii):* quia libertatem probat virtus, metus indicat servitutem; nam liber ad gloriam, servus natus est ad timorem; merito ergo ad Dei amicitias sublimatur, qui propter Deum humanas despicit mortes, nescit timores. Si amicos morum facit imitatio, morum similitudo conjungit, convenienter eos amicos vocat Christus, quos imitatione sua mundi jacula, et ipsam mortis formidinem conspicit et previdet calcaturos. *Vobis autem dico.* Id est, ^f non omnibus, sed amicis. D *Vobis autem dico.* Quos mors absolvit ista, non finit. *Vobis dico.* Quos corporis resolutio promovet ad me-

lius, non transducit ad pœnam. *Vobis dico.* Quibus morte vita inchoatur, non finitur. *Vobis dico,* Quorum mors pretiosa fit non sui qualitate, sed causa, dum vitæ magis lucra invenit quam vitæ perdat usuram. Sed audiamus quid dicat amicis suis. *Ne terreamini ab his qui occidunt corpus.* Audiant qui de bono mortis veterum vetusta volumina detraverunt, nihil tamen inde capere virtutis, aut consolationis aliquid invenire valuerunt. Quia etsi totis eloquentiæ viribus ad tolerantiam mortis armarunt animos, siccarunt lacrymas, suspiria sustulerunt, negaverunt gemitus, incluserunt dolores, nihil tamen aut de spe certa, aut de perpetua vita, aut de vera suis lectoribus salute conquisierunt. Quis homini, quis sapienti dicat? Mori naturæ est, necesse est deperire. Nobis vixerunt veteres, vivimus nos futuris, nemo sibi; quod non potest tolli velle virtutis est: suscipe voluntarius ad quod urgeris invitus; mors antequam veniat non est; cum autem venerit, venisse nescitur. Nec ergo amississe te doleas quod cum amiseris non dolebis. Sed hæc talia cum dixerint, ^g dicunt totum de sententiâ, non de vita. Quia unde, et quando, et quomodo tibi, et per quem mors venerit, nescierunt: nobis autem auctor vitæ prodidit mortis auctorem; Deus namque vitam fecit, diabolus machinatus est in vitam, divino eloquio sic proiente: *Deus mortem non fecit (Sap. i), invidia autem diaboli mors introivit in orbem terrarum (Sap. ii).* Sed dicis, Quare Deus opere diaboli opus suum passus est deperire? O homo, si interrogata scire velles, vacares paululum, dares animum, aperires aures, ut negotium principale arbiter ipse tu tam curiosus agnosceres. Sed tu occupatus aliis semper, tibi numquam, quare nescias rerum causas, negotia tota sæculorum, judiciorum profundum, et impenetrabile secretum, deses et otiosus accusas. Nonne ut apices litterarum, ut elementa cognosceres, adductus magistro, scholis affixus, totus patiens laboris et pœnæ, nec domum noveras, nec parentes? Quam utile tibi est ad quod tibi magister addicitur, ingeritur schola, et tibi pœnis tuis, labore suo doctor supplicat, ut ista velis scire, ut talia et tanta digneris audire. Probant hoc apostoli, et maxime Paulus, qui vapulando docuit, non cæde do, ut eximius magister quot sunt homini mores, tot ferret et exciperet passiones. Et nos ea in puncto temporis rerum principia, causas sæculi discamus, quia jubemur; et quomodo nos jubemur? et tu audis non quomodo debes; et nos ista servitus, ^h necessitas talis excusat; te libertas tanta,

* Verba hæc laudantur a Pignorio, de Servis, pag. 274.

^b Antiquis catuli etiam erant inter delicias triclinary. Vide Ursinum, in Appendice ad Ciaconium, de Triclinio. Hoc et marmorum sculpturæ passim testantur.

^c Hoc nomine gentiles innuit, quod impuram ageant vitam, et in sanguine idolothorum immolatorum versarentur, inquit Theophylactus, in cap. xv Matth. ; vel tamquam exosos Judæis, ut idem alibi repellit. Vide Clementem Alexandrinum Stromat. ii pag. 361; Chrysostomum, homil. 23 in Matth. Theophylactus superius laudatus, in vii Matthæi subdit:

Canes sunt *ἀπίστοι, infideles.* Vide Photium, in epist. 54 pag. 107; Isidorum Peleusiotam, lib. iv epist. 81.

^d Huic homilicæ aliquid deesse videtur. MIRA.

^e Ms. Cæsennæ, *suorum corporum.*

^f Cyrillus in Catena Græcor. PP. : *Non quibuscumque enim hic sermo simpliciter convenire videtur, sed iis qui Deum ex tota diligunt mente, quibus convenit dicere: Quis nos separabit a charitate Christi?*

^g De sententiâ lata in homines, quod sint mortales, non de vita, etc. MIRA. Vel de vita æterna, quæ nos manet post mortem.

^h Ms. Cæsennæ, *necessitas tuis fortassis excusat.*

voluntas talis, indubitanter accusat : quod dicimus, officii nostri est ; quod minus dicimus, est fastidii tui. Quæris, homo, cur non mortem Deus mox cum ipso extinxit auctore, et lethale virus sua providentia tunc non providit, ne ad totius orbis, et præcipue ad eam imaginis perniciem perveniret? Cælum quod tu vides, homo, firmatum ære toto portat aquas multas, nec portatur ab aliquo ipsam, quia sola illud appendit jussio, sola sustinet vis præcepti, divino eloquio sic prodente : *Qui extendit cælum sicut pellam, qui legi in aquis superiora ejus (Psal. cii).* Terra quæ tanto calcatur pondere, atque onere montium, ac mole solidatur, supernat liquido a fundamento, dicente propheta : *Qui fundavit terram super aquas (Psal. cxxxv),* ut quod stat, mandati sit, non naturæ. *Ipsæ, inquit, dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt (Psal. cxxviii),* ut quod stat, sit divini operis, non rationis humanæ. Mare quod tanto commotionis suæ vertice fertur, et elevatur ad nubes, frenant tenues arenæ, ut videamus potestatem tantam non pulveri cedere, sed præcepto. Omnia quæ in eis sunt, moventur ac vivunt solo jussu facta ; iterum sola jussione solvenda confirmat propheta, cum dicit : *Initio tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli; ipsi peribunt, tu autem permanebis, et omnes sicut vestimentum veterascent; et velut operitorium mutabis eos, et mutabuntur (Psal. cx).* Quomodo? Ut tempori vetustas, non Creatori pereat creatura. Sed tu jam nos, quicumque quæris, evagatos esse debetis : quia cum tu quæris quare Deus mortem in destructionem sui plasmatis permisit permanere, nos cælum, terram, mare ex nihilo facta, et a solvenda iterum ex nihilo, longo sermone descripsimus, tibi magis ac magis disquirendi materiam acquisivimus. Dicis : Ego quæsi cur homo pereat, tu et ipsa elementa peritura firmasti, ut de generalitate preundi solatium, non quietem de ratione, fessis mortalium sensibus provideres; quasi non doloris sit perire cælum, solvi terram, et totam rerum faciem jure mortalitatis aboleri. Dicis, rogo, quid pulchrius cælo? quid splendidius sole? quid luna gratius? quid ornatius stellis? quid salubrius terra? quid utilius mari? aut quæ in istis vetustas? quæ sicut nata vel facta sunt perseverant; quod utique gratius esset ista stare, quam perdere. Homo, forsitan esset jucundius, sed non utilius : nam istis stantibus tu nutasti; istis lucantibus cæcatus es, ne videres; cæli claritas stupescit sensus tuos, oculos tuos sol splendore cæcavit : nam decore deceptus horum, opificem tu negasti; istos rectores mundi, istos confessus es deos, quos

tunc Deus verus subjecerat servituti; necesse est ergo solvi cuncta, novari omnia, ut vel tunc facta credas, cum videris esse reparata. Nec nos æstimes evagatos, quos in argumentum tuæ intelligentiæ totam percurrisse conspicias creaturam. Homo, quando te auctor tuus fecit ex pulvere, non vidisti; nam si te vidisset factum, numquam te moriturum sic deslevisset. Vidisti te perfectum, vidisti te viventem, vidisti te decorum, auctori tuo te similem jam vidisti : unde cesses, qualis es, quia nec nascentem, nec morientem videras, nesciebas? Hinc est quod naturæ dedisti te, tibi te, Deo nihil : propterea Deus per naturam rededit te, permisit ex nihilo in pulverem revocari; ut quid fueris sic videas, et resurrecturus agas gratias, qui factus, qui creatus ingratisimus exististi.

Non timeamus ergo, fratres, sicut dixit Dominus, eos qui occidunt corpus, quia istam vitam non periment, sed destruunt, dum de temporali faciunt sempiternam. Quid plura, fratres? permisit tunc mori, qui poterat suscitare; qui vivificare sufficit, permisit occidi; cui est honor et gloria in sæcula sæculorum, Amen.

SERMO CH.
De Centurione.

Christus in corpore nostro maneat, quod omnes non suscitavit mortuos, omnes non sanavit ægros, credamus hoc non potestati defuisse, sed tempori. Tunc orbem totum toto virtutis suæ fulgore radiasset, et sustulisset tempus fidei, et nihil secundi adventum sui reservasset ad gloriam. Nec vero sic virtutum suarum temperavit insignia, ut et divinitatis suæ manifestaret indicium, et credendi documentum plenissimum largiretur, et excusationem callidæ infidelitatis auferret, sicut hodie centurio cujus evangelista Lucas meminit, fide sua providentiaque monstravit. Centurionis, ait, *cujusdam servus male habens moriebatur, qui illi pretiosus erat.* Centurio hic Romanus erat; sed plus erat hic ipse fructus centesimo Christianus. Et Deo magis militabat iste quam sæculo; et in humano bello fortis, fortior in divino, pacis custodia permanebat. *Cujus servus male habens moriebatur, qui illi pretiosus erat.* Servus erat, qui pretio taxabatur. Quæramus ergo quis est iste servus qui illi erat pretiosus. Si dominatur anima, corpus servit; et homini nil corpore pretiosius. Hic servus centurionis istius pretiosus infirmabatur ad mortem; ergo centurio rogabat ut Christus solus mortali corpori largiendo vitam perpetuam subveniret. *Cum audisset, inquit, de Jesu, misit ad eum seniores Judæorum.* Gentilis Judæos ad Christum mittit; et in

disp. 2, quæst. 5, punct. 5, et ultimo. Vide Bellarminum in psalm. Cl. vers. 26. MITA.

^a Alias, reflectus.

^c Centenis enim militibus imperabant centuriones, fructusque centesimus major in usuris.

^f Fortasse et miles. Nam quandoque apud Hebræos milites appellabantur *Seret ducum.*

^g Quem dominus plurimi faciebat.

^h Vel magistratus oppidi, vel præpositos Syngægæ. Utrique eorum hoc nomine gaudebant.

^a Alias, elemento.

^b Cælius Sedul., lib. 1 :

Qui maris undisonas, fluctu surgente, præceffas
Mergere vicinæ prohibes confinia terræ.

^c Quoad vetustatem, ut paulo superius explicat cum ait : *Ut tempori vetustas, non Creatori pereat creatura.* Mundus enim purgandus est, et innovandus per combustionem omnium mixtorum in terra, aqua, vel ære existentium, et mutatio erit accidentalis, ut docent Theologi apud Bonaccin. de Incarn.

lege positus, qui sine lege erat, legis demonstrat auctorem. Nemo ergo miretur si gentilis, hoc est Christianus, aut vocat, aut ducit, aut perducit ad Christum. *Misit ad eum seniores Judæorum, rogans eum ut veniret, et salvaret servum ejus. At illi cum venissent ad Jesum, rogabant eum sollicitè dicentes: Dignus est ut hoc illi præstes, diligit enim gentem nostram, et synagogam ipse ædificavit nobis.* Judæi rogant pro gentili, qui pro se non rogant; et agunt satis pro salute alieni servi, qui pro salute suorum nihil agunt filiorum. Alunt: *Dignus est ut hoc illi præstes.* Si dignus est qui audit, credit, mittit ad Christum: ad Christum qui venit, videt, et non credit, quam probatur indignus? *Diligit enim gentem nostram.* Ille diligit gentem vestram, quam sic Christo supplicem facit; sed vos odistis eam, quam sic Christo redditis contumacem. Aut quomodo Christianus non diligit gentem vestram, qui dum Christum fatetur ex gente vestra, quidquid gentis vestræ est cœlestem tollit et extollit ad gloriam? *Diligit enim gentem nostram, et b synagogam ipse ædificavit nobis.* Audistis quia semper dirata est synagoga, et jacet jugiter in cœmentis, nec cœlestem surgit in fabricam, nisi eam in Ecclesie calmen Christianus fabricator instruxerit. *Jesús, inquit, ibat cum illis.* Sed illi non ibant cum Jesu, cum quo mente non ibant; nec cum illo erant, qui se juncti corde, corpore videbantur adjuncti. *Et cum jam non longe esset.* A quo? A gentili. Quantum Judæi se sejungebant a Christo, Christus tamen gentibus jungebatur. *Et cum longe jam non esset, misit ad eum centurio amicos.* Qui ante miserat Judæos, nunc amicos mittit: ut Judæos, sic dicendo indirecte inimicos, probante hoc Apostolo cum dicit: *Inimici propter vos (Rom. xi).* Judæi dum credidisse gentes invident, quidquid erat et legis et gratiæ perdidierunt. *Misit ad eum amicos.* Audi ad apostolos Dominum dicentem: *Jam non dicam vos servos, sed amicos (Joan. xv).* Sicut fides servos promovet in amicos, ita perfidia filios in pœnalem e redigit servitutem. *Misit ad eum amicos, dicens: Domine, noli vexari.* Quarè? *Quia non sum dignus ut intres sub tectum meum.* Videtis quia Christus ducebat magis Judæos quam adduceretur a Judæis, ut audirent esse penes centurionem Divinitatis reverentiam, penes gentilem legis cultum, penes militem stipendium gratiæ, penes Romanorum fidel doctrinam, in frigore pagano Christianum calorem, in terreno pectore cœleste secre-

tum, et notitiam totam dominationis supernæ in tota sæculi servitute. *Domine, noli te vexare.* Hoc est dicere, Deus, quid te vexas humano in corpore? quid te conficis labore terreno? et viæ longitudine te fatigas? quid peregrinans locis, qui es ubique totus? atque intra te totam tenes et possides creaturam? *Domine, noli te vexare, non sum dignus ut intres sub tectum meum.* Fratres, quod est tectum quod hominem aut dignum facit, aut reddit indignum, quo divinum invitet, aut repellat accessum? Fratres, hoc tectum corpus est quod tegit animam, quod operit sensum spiritus, quod cordis domicilium velat, quod libertatem mentis a cœlesti visione secludit. Sub hoc ergo tecto centurio indignum ducit intrare Christum, hoc est, in corpus humanum divinam succedere majestatem. *Non sum dignus ut intres sub tectum meum.* Sed Deus, qui quod humanum est, cum vult, facit esse divinum, et quod nostræ carnis est, cum dignatur, suum commutat in spiritum, nec habitare carnem, nec tectum nostri corporis dedignatur intrare. *Propter quod, inquit, et meipsum indignum arbitratus sum venire ad te.* ^d Hoc est utrumque devoti, quia et ad se Deum venire indignum ducit, et se accedere ad eum scit esse non dignum. Quis intrat ad judicem non vocatus? quis non jussus ingreditur ad regem? quanto magis ad Deum non venit qui non vocatus. *Quos vocavit, inquit, eos et justificavit (Rom. viii).* Centurio ergo non refugit adventum Domini, Christi presentiam non recusat, sed agit ut vocantis sit gratia, non sit temeritas presumentis. Nam Deus quid possit, humano suggerit et informat exemplo dicendo: *Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites; et dico huic Vade, et vadit; et alii, Veni, et venit; et servo meo, Fac hoc, et facit.* Hoc est, si ego, qui sum ^f sub potestate constitutus, imperio verbi solo facio mihi parere subjectos, quomodo tu qui nulli subjaees, et cujus omnia subjacent potestati, verbo non potes jubente curare? sanitatem mittere? mandare virtutes? Aut verbo rescire non potes, quod verbo fecisti? *Dixit, inquit, et facta sunt; mandavit, et creata sunt (Psal. cxlviii).* Aut aliquid ex aliquo reparare non sufficis, cum ea ex nihilo qui parasti? *Dic ergo verbo, et sanabitur puer meus.* Implevit illud quod propheta de Deo cecinit: *Misit verbum suum, et sanavit eos; et eripuit eos de corruptela eorum (Psal. civ).* Fratres, centurio iste, dicendo: *Non sum dignus ut intres sub tectum meum,* Christiani populi gerit figu-

^a E gentilitate ad fidem evocatus, vel Christianus ob idem quæ credidit Christum ejus potuisse sanare servum. Et fortasse, ut advertit Grætius, centurio hie natus Dei cultum cum Hebræis profitebatur; vel Christum Messiam a Deo missum credebat. Chrysostomus, homilia 20, alias 27, tom. VII Oper. pag. 314, edit. Monfauca: *Vide centurionem veram de Christo habuisse opinionem; nam non dixit Roga, non dixit Precare, Supplicare, sed solum Imperare.*

^b Præceperat Augustus, cujus instituta sequebatur Tiberius, ne cubi Judæi vetarentur in synagogis convenire. Unde insolens videri non potest hominem Romanum restaurandæ synagogæ operam dedisse, usque fortasse laboribus militum, quos ne otium in lasciviam

verteret, solebant Romani ad publica munera applicare. Chrysostomus loco laudato pag. 316, in fine: *Quod autem Matthæus declarat ipsam Israelitam non esse, et Lucas vero dicit, quod ædificavit synagogam, non est contrarium; potuit enim et Judæus non esse, et synagogam construxisse.*

^c Ms. Cæsen.: *Sicut fideles servos promovet in amicos, ita perfidiæ filios in pœnalem redigit servitutem.*

^d Homini pio, humili, devoto utrumque convenit: scilicet, se indignum putare ut ipse ad Christum, et ad se Christus accederet.

^e Existimat indignum. Ita ms. Cæsen.

^f Inuit se vel tribunus, vel prædici subditum. Beta hic, cap. 25.

ram, qui Christi præsentiam corporalem se judicat non mereri, sed solo verbo, nuntio, auditu fidei tantum, totas Domini audit, credit, respicit in sua sanitate virtutes. Nam quod dicit : *Dico huic, Vade, et vadit; et alii, Veni, et venit; et servo meo, Fac hoc, et facit*; Judæorum repulsam, vocationem gentium, ^a Christiani populi obedientiam sic demonstrat. *Dico huic*, hoc est, Judæo, qui non credidit, *Vade, et vadit; et alii*, hoc est, Gentili, quia credidit, *Veni, et venit; et servo meo*, hoc est, Christiano, *Fac hoc, et facit*. Oremus, fratres, ut mereamur Christiani non nomine tantum esse, sed fide; et ut quæ jubentur, non audiamus tantum, sed faciamus audita. Quia sicut devoti servi est fecisse jussa, ita jussa contumacis est non fecisse. *Dic ergo verbo, et sanabitur puer meus. Quo audito*, inquit, *Jesus miratus est*. Creator mirabilium ^b miratur; aurium conditor, quasi qui non audita nesciat, sic stupet audita: sed dum gentilem sic credidisse miratur, incredulitatem corripit Judæorum. Denique, *Sequentibus se turbis dicit*, in morte manentes arguens sic Judæos: *Amen dico vobis, nec in Israel tantam fidem inveni*. Verum est, fratres: fides sola vivit, et vivet in gentibus; signa et virtutes lassant, et nihil proficiunt in Judæis.

SERMO CIII.

De filio viduæ excitato a mortuis, deque corporum resurrectione.

Hodie beatus evangelista, quia viduæ matris unicum jam funereis vinculis illigatum, lamentabili impositum jam feretro, prosequentibus turbis euntem jam ^c carceris ad sepulcrum, per Christum vitæ redditum nuntiavit (*Luc. vii*), omnium concussit corda, movit mentes, stupefecit auditum. Sed hoc gentes mirentur, Judæi stupeant, mundus paveat: nos autem, qui omnes a sæculis mortuos ad unam vocem Christi sepulcris excitandos credimus, cur miramur? *Exsurgent*, inquit *Isaias, mortui, et resurgent qui in monumentis sunt (Isai. xxvi, juxta LXX)*. Et Dominus: *Veniet hora quando mortui audient vocem Filii Dei; et qui audierint, vivent (Joan. v)*. Ad hæc Apostolus: *In momento, in ictu oculi, in novissima tuba; canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti (I Cor. xvi)*. Quæ est ista tuba, quæ inferis infert bellum, sepulcri resolvit moles, intonat mortuis vitam, resurgentibus in lucem perpetem dat triumphum? Quæ est? Illa quam superius Dominus dixit: *Mortui audient vocem Filii Dei (Joan. v)*. Tuba non quæ arctato

A spiritu per concavum cornu ligni vel æris tristem bellantibus dat ^d mugitum, sed quæ de corde Patris, ore Filii, vitalem simul et inferis et superis dat clamorem. *Et in novissima tuba (I Cor. xvi)*; tuba quæ in principio mundum vocavit ex nihilo, ipsa in novissimo mundum revocabit ex perditio; et quæ initio hominem suscitavit ex limo, ipsa in fine hominem resuscitabit ex pulvere. Fratres, sic credimus, quia tuba divinæ vocis chaos divisit, collegit orbem, mundavit elementa, distinxit mundum, suspendit cælum, fundavit terram, mare vinxit, mersit infernos, dedit ordinum vices, jussit rerum continuam servitutem; ac ne vacuum horreret orbis, aptavit habitatores, habitacula sic discrevit: in cælo posuit angelos solo spiritu viventes, in terra constituit vitas varias terrenorum, in aere dedit animas aligeras pervolare, in aquis tam pusilla quam magna fecit, ut viveret animalium multitudo; ac miro modo sic ex disjunctis partibus juavit compagem mundi, ut nec commixtio discreta confunderet, nec discretio rerum scinderet unitatem. Hinc est, quod diei ac noctis copula sic divisa est, ut ex quiete labor, requies ex labore constaret. Hinc sol et luna vicissim mundi circum-eunt metas, ut sol ^e geminata luce amplifcet claritatem diei, et luna ^f lumine suppari ex toto cæca noctis tempora non relinquat. Hinc stellæ suo cursu varios mutant ortus, ut noctibus et signent tempora, et vianibus dent ducatum. ^g Hinc tempora eundo veniunt, esse incipiunt dum desistunt. Hinc semina nascuntur, crescunt, adolescunt, juvenescunt, senescunt, decidunt, moriuntur, et iterum vitalibus sepulta sulcis, resoluta putredine, salutari ex morte in vitam suam redeunt, de corruptione ^h perpetua suscitantur in forma. Et si hoc, fratres, Dei vox, tuba Christi, per dies, per menses, per tempora, per annos vocat, revocat, ducit, reducit, præcipit esse, facit non esse, dat morti, vitæ reddit, quare quod in omnibus semper facit, semel facere non possit in nobis? Aut in nobis solis virtus divina lassescit, propter quos solos totum quod prædictum est Dei est operata majestas? Homo, si tibi omnia sua ex morte reviviscunt, cur tu Deo non reviviscas ex morte? Aut in te solo Dei creatura deperit, propter quem subsistit, agitur, mutatur, innovatur ⁱ tota quotidie creatura? Fratres, hæc dico, non signorum Christi cupiens exinanire virtutes, sed hortor ut unius resurgentis exemplo ad fidem resurrectionis omnium concitemur, et credamus quod ^j crux nostri corpo-

enim ex se lucet, secundo mediante luna, et stellis, quas sua luce illuminat.

^f Luna tunc suppar videtur soli, quando ab ipso integre illuminatur.

^g Verba hæc, ut apposite dicta, laudat Barthius Advers. lib. lvm, cap. 5 pag. 2730.

^h Ex mss. Cæsen. et Vallicell. Editi, *propria*. Quia hæc seminum forma perpetuatur et continuatur in mundo ex corruptione et vivificatione. MITA.

ⁱ Alias, *tota die*.

^j Symbolice dictum. Cæterum in cruce aratri figuram nonnulli scriptores observant. Vide Bosium, de Cruce.

^a Mysticum sensum hoc tali modo explicat Beda. Insignem, sed longiusculum locum, lege apud eum cap. 25.

^b Nempe mirantis modo se habuit et locutus est, ut circumstantes centurionis fidem admirari et imitari possent. Vide Chrysostomum toties laudatum homil. 26, olim 27.

^c Ms. Valicell., *ad sepulcrum carceris*.

^d Tuba tribuit mugitum, cui tribuitur reboatus.

^e Nonnulli impressi codices habent *germinata luce*, sed corrupte. Nam sic emendat Latinius, et habent mss. omnia, et prima editio Bonon., ut advertit Mita, qui varias hic affert explicationes. Aptior autem: *Quod sol geminata luce splendere dicitur; primo*

ris sit aratrum; fides, semen; sulcus, sepulcrum; resolutio, germen; expectatio, tempus; ut cum ver Dominici adventus arriserit, corporum nostrorum matura tunc viriditas vitalem resurgat in messem, nescituram jam finem, nescituram canitiem, non passuram fasces, nec flagella sensuram. Quia depositis in morte vetustatis paleis novum gloriosi corporis consurgit in fructum. Si ad unius viduæ lacrymas temporales sic motus est Christus, ut occurreret in via, ut ex oculis stillantia dolorum fluentia restingueret, ut ^a recuteret mortem, reduceret hominem, resuscitaret corpus, vitam reduceret, planctum verteret in gaudium, et exsequias lugubres in festivitatem natalitiam commutaret, et feretro datum matri vivum redderet ex morte; quid modo faciet quando inardescet viribus suis ad Ecclesiæ suæ lacrymas diuturnas, ad sponsæ suæ sanguineos sudores? Nam per supplicansem Ecclesiam lacrymas fundit iuges, per martyres sacrum sanguinem sudat, donec unicuique suum, hoc est populum Christianum, quem tot ad mortem ferunt tempora, occurrens Christus de mortali feretro perpetuæ vitæ reddat in supernæ matris gaudium sempiternum. Verum quia nascentis Christi venit tempus, et miraculum cœlestis jam radiat paritura virginitas, atque ortum divini regis nobis non stella jam nuntiat, sed ipse solis ascensus, adoratori occurramus omnes, et muneribus sacris Deum regemque virgineo processisse fateamur ex templo: offeramus munera, quia nascenti regi semper publica paratur oblatio, offeramus munera, quia indevotus satis est vacuus adorator. Hoc probat magus, qui onustus auro, succensus thure, sacratus myrrha, Christi cunabulis inclinatur (*Matth. II*). Quale est, si quod fecit magus, non faciat Christianus? Quale est, si ad gaudium nascentis Christi fleat pauper, captivus gemat, hospes lamentetur, ejulet peregrinus? Festa cœlestia ^b Judæus decimis semper honoravit, Christianus quid de se sentit, si vel centesimis non honorat? Fratres, ne quis me hoc dicere existimet declamantis studio, non dolentis affectu. Doleo, certe doleo, quando lego Christi cunabula magos rigasse auro, et video ^c altare corporis Christi Christianos vacuum reliquisse, et in tempore hoc præsertim, quando se pauperum ^d fames vasta, ^e quando se fundit turba lamentabilis captivorum.

^a Alias, *percuteret*.

^b Decimæ apud Hebræos duplicis erant generis: et quæ Levitis impendebantur, et quæ insumebantur in templo, occasione festivitatum. In quarum loco successisse videntur Agapæ Christianorum. Harum decimarum mentionem fieri volunt rabbini in Deuter. *xiv*, 22; *xxii*, 12; et *xvii*, 18. Vide Liranum in Deuteron. *xxvi*.

^c Christianorum mos erat antiquus eleemosynas ad pauperum sublevationem, captivorumque redemptionem, super aram templi deponere: quas diaconisantes, egenis opportune distribuiebant, ut etiam Auctor, infra, serm. 135, et notat Baronius ad ann. Christi 402 *MITA*.

^d *Mita* cum editis legit *fames vastat*, et plura commentatur; quasi fames se ipsam devastet et destruat. Latinius emendat *vasta*; et sic legi in ms. Casenæ, ipse *Mita* fatetur. Sensus est: *Quando se*

A Non habeo nemo dicat, quando Deus ^f ex eo quod habes, non ex eo quod non habes, querit; quando duo æra viduæ in acceptum dignanter ascribit. Devoti simus Creatori, ut nobis devota sit creatura. Proximorum nostrorum sustentemus angustias, ut a nostris liberemur angustiis. Repleamus altare Dei, ut nostra horrea repleat fructuum plenitudo. Certe si non damus, quia non accipimus non queramur. Ipse autem Deus noster donet vobis tam præsentia quam futura bona, per Dominum nostrum Jesum Christum, cui est omnis honor et perpetua gloria, una cum Spiritu sancto, nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum, Amen.

SERMO CIV.

De divite, cujus ager serax fuit.

B Quotiens dives iste venit in medium, quem tot sæculis, orbe toto, die omni, clamor divinæ vocis accusat, totiens divitiarum fallax fugatur illecebra, totiens cupiditatum furens flamma restinguitur, avaritiæ totiens rabies vesana mitigatur. Sic namque hodie cœpit Dominus Jesus. *Hominis cujusdam divitis uberes fructus ager attulit; et cogitabat intra se dicens: Quid faciam, quod non habeo quo congregem fructus meos? Et dixit, Hoc faciam, destruam horrea mea, et majora faciam, et illuc congregabo omnia quæ nata sunt mihi bona mea; et dicam animæ meæ: Anima, habes bona multa posita in annos multos: requiesce, manduca, bibe, epulare. Dixit autem illi Deus, Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te, quæ autem parasti, cujus erunt? Miserum, quem ubertas sterilem, ^g abundantia anxium, inhumanum copia, divitiæ fecere mendicium. Humanus ager inhumanum dominum sustinebat; et quod terra fundebat largiter, concludebat et congregabat anguste; ut esset alienorum custos, qui esse suorum noluit prorogator, ingratus Deo, sibi nequam, hostis pauperum, divitum nota, ^h carcer naturæ. *Hominis cujusdam divitis uberes fructus ager attulit, et cogitabat intra se. Quasi possit extra se quispiam cogitare, sed intra se iste cogitabat, qui in corde suo impietatis consilio recepto nil pietatis sibi, misericordiæ nil reliquit. Cogitabat intra se, dicens. Digno consiliario se usus, ⁱ qui mali animi non poterat habere solatium, non poterat habere collegam. Et cogitabat intra se, dicens. Mens impia cum pietate certabat, et**

D *fames vasta, et turba fundit lacrymabilis captivorum.*

^e Hoc est ejulatu, lacrymisque adeo Christianam pietatem clamat, ut metalli instar fundi pauperum viscera videantur. *MITA*. — *Turba se fundit*, id est, *effundit, concursat, etc.*

^f Optime concordat S. Leo serm. 3 de jejuniis septimi mensis. *MITA*.

^g Plutarchus de cupiditate divitiarum, aiebat: *Argentii cupidinem non exstinguit argentum, nec aurum auri; neque si plura possideas, coercetur plura possidendi cupiditas.* *MITA*.

^h Ea includens, quæ ad hominum commoditatem natura emittit. Basilius, homil. 6, quæ inscribitur *de Avaritia*, ait, talem divitem non meminisse humanam naturam.

ⁱ Interior noster collega, quocum ipsi nos ipsos consulimus, animus est. At animus malus non potest esse nobis nec solatii nec collegæ loco.

patebatur intestinum bellum, qui misericordie pa-
cepam perdidit et quietem. *Et cogitabat intra se, di-
cens: Quid faciam? Interrogantis vox est; et quem
putas interrogabat iste? Erat in illo alter, quia ad
ejus penetralia jam diabolus possessor ^a incederat;
et qui intraverat in cor Judæ, mentis ejus tenebat
arcanum. Quid faciam, quod non habeo? Audistis
quomodo non habet dives? Ecce clamat: Non ha-
beo. Verum est, quia non habet semper, qui querit
semper; et non habet ubi congreget, qui ut congreg-
get sic requirit. Sed audiamus quid ei responderit
consiliarius internus. *Destruam horrea mea.* Eviden-
ter apparuit qui latebat, quia a destructione incipit
semper inimicus. Agit, agit, ut que habes destruas,
et que concupieris non reformes. Miser dives, igna-
rus de presentibus, disputas stultissime de futuris;
quam melius presentia, ubi est sedes anime, trans-
tulisses! At nunc ^c catenæ horreorum tuorum straxe-
runt fauces pauperum, vixerunt hospitum colla,
esurientium viscera contriverunt: unde pauperum
te precedunt gemitus et sequuntur, accusant
te hospitum luridi vultus, te turba im- etiam plangens
petentium; ut addictus a supremo Judice satietatem
pœnarum capias, qui horreorum tuorum seras, ne-
gando ceteris, tibimet conclusisti. ^d Cogitanti intra se
diviti merito ille taliter respondit, *qui scit cogitationes
hominum, quoniam vanæ sunt (Psal. xciv): Stulte,
hac nocte repetunt animam tuam a te; quæ autem pa-
rasti, cujus erunt? Bene stulte, quia ibi totum de
carne fuerat, nil de corde. Bene stulte, ^e quia migratu-
re mox anime condita satis longa preparabat. Hac
nocte a te repetunt animam tuam.* Convenienter hac
nocte, quia fugiens misericordie lucem, avaritiam te-
nebris se manciparat, dicendo: *Manduca, bibe, epu-
lare.* Quod autem bibentes filii noctis sint, non dicit
Apostolus sic declarat, *Et qui inebriantur, nocte ebrii
sunt (I Thea. v);* per obscura fertur, assumitur por-
tanebras, qui vite subsidium claustris suorum man-
davit et condidit horreorum. *Repetunt animam tuam a
te.* Quare non dixit: qui dederat, repetit, sed repe-
tunt? ^f Quia sanctorum Deus repetit animas et reducit,
tartarei ministri repetunt et pertrahunt animas impio-
rum. *Et cogitabat intra se, dicens: Quid faciam, quod
non habeo quo congregem fructus meos? Et dixit:
Hoc faciam; destruo horrea mea et majora faciam,
et illuc congregabo omnia que nata sunt mihi bona**

*mea; et dicam animas meas: Animas habeo multa bona
posita in annis multis; manduca, bibe, epulare. Dixit
autem illi Deus: Stulte, hac nocte repetunt animam
tuam; quæ autem parasti cujus erunt? Unde iste dives
sic preventus est, ut magis cogitata perderet quam
parata; et impletum est illud propheta: *Exiit spiri-
tus ejus, et recessit in terram suam; in illa die peri-
itunt omnes cogitationes eorum (Psal. cxlv).* Cogita-
vit iste quid post se relinqueret, non quid præmitteret
ante se: unde iuxta Apostolum: *Evanescent in cogi-
tationibus suis, et obscuratum est iniquis eorum corum;
estimantes se esse sapientes, stulti facti sunt (Rom. i).*
Cui dicitur stulte, et excitatus de somno presentis vi-
tæ, in illa perpetuitate nihil invenit in manibus suis;
sicut dixit Psalmista: *Dormierunt somnum eorum, et
nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis
(Psal. lxxv).* Vigila ergo, dives, in opere bono, in
malo dormi; ut non sit manus tua pauperi vacua, ut
tibi plena sit semper. Quia dives quantum largitur
profundit, tantum largitur refundat in rebus. Est
ergo dives in misericordia, si semper esse vis dives:
et tunc erunt horrea tua majora, tunc plena, si non
superint largitate vacua, cupiditate inclusa.*

SERMO CV.

De muliere qua habebat spiritum infirmitatis.

Hodie cura Christi, et divina virtutis Jedis num-
bile documentum, et diabolice fraudis nudavit astu-
tiam, et absoluit mulierem longe et obscuro vulnere
saupiam; sicut ait Evangelista: *Erant Jesus docens
in synagoga sabbatis, et mulier qua habebat spiritum
infirmitatis annis decem et octo, et erat inclinata, neq-
ue omnino poterat sursum respicere. Quam cum vidisset
Jesus, vocavit illum, et ait illi: Mulier, dimissa est ab
infirmitate tua. Et imposuit illi manus, et confestim
erecta est et glorificabat Deum (Luc. xiii).* Habebat
spiritum infirmitatis, et erat inclinata: patebat vul-
nus, sed auctor vulneris non patebat; languorem vi-
debant cuncti, sed languoris materiam non videbant.
Erat in aperto pœna, sed in ipsa pœna carnis flexio
includens; corpus aspiciebatur incurvum, sed non
aspiciebatur incurvi corporis pondus; in medio vi-
vium portabat mulier hostem suum, sed hostem cives
ut propellerent non videbant. ^h Ars nequissimi spiri-
tus ⁱ corporis necessitas credebatur, ut prædo cali-
dus teneret captivam dolo, quam tenere viribus non
valebat. Diabolus nihil esset, si essent sollicitiores

^a Alias, *insidebat.*

^b Hac ex editione Mitæ et ms. Valliscæ In aliis desunt.

^c Similia his Basilius, homil. in divites, ubi plura de avaritia, tom. II, oper. pag. 51: *Educ de carcere vincias opes.*

^d Ex ms. Vatic. Editi: *Cogitabat intra se dives. Merito ille, etc.* Mita vero: *Dixit autem illi Deus: Stulte. Merito illi taliter respondit, qui scit, etc.*

^e Gregorius, Moral. xxii cap. 12: *Kadem nocte sublatus est, qui multa tempora fuerat præolans; ut scilicet, qui in longum sibi colligendo prospexerat, subsequentem diem, vel unum, minime videret.* Mita laudat hic locum S. Maximi, serm. de sancto Michaeli: *Nudi in sæculo nascimur, nudi etiam accedimus ad lavacrum: quæ ergo incongruum est ut quem nudum ma-*

ter genuit, nudum suscipit Ecclesia, dives velit intrare in cælum.

^f Ita et alii interpretantur. Animas impiorum, repetunt angeli mali, boni piorum.

^g Alias, in rivulis.

^h Cyrillus Alexandrinus, in Catena Græcorum Patrum: *Dicit autem spiritum infirmitatis, quia mulier patebatur hæc atrocitate diaboli, derelicta a Deo propter propria crimina; vel propter transgressionem Adæ, ob quam humana corpora infirmitatem et mortem incurrerant. Dat autem super hoc Deus diabolo potestatem, ut homines mole adversitatis depressi velint ad meliora transire.*

ⁱ Ac si laborasset emprosthotono, que tensio est flectentium musculorum in anteriora.

homines et cautos. Aut quid in homine umquam A prævaluit ille virtute, nisi arte, mendacio, insidiis, fraude, dolo, nequitia, vitiorum ministerio, furore criminum? Ille voluntates hominum semper explorat, et bonas quidem voluntates refugit; malis autem voluntatibus obsecundat, ut sit minister scelerum, criminum leno, parasitus ipse vitiorum. Et quia potestate non potest, dominatur turpissimis mentibus turpissima serytute. Sic mendacio decepit Evam (Gen. iii), sic cupiditate laqueavit Judam (Marc. xiv), sic Judæos cæcavit invidia (Marc. xv), sic gentes idolorum caligavit errore, sic confudit populos pompa rerum, sic parvulos vanitate ne sana saperent occupavit. Denique quid circa presentem mulierem molitus sit audiamus. *Et ecce, inquit, mulier, quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem et octo, et erat inclinata, nec omnino poterat sursum respicere.* Videtis quia hæc mulier depressa pequissimi spiritus onere suspirabat, qui semper oneribus peccatorum deprimit homines, et inclinat ad terram, ne cælum videant, ne superna sapiant, i.e. Deum aspectent, ne ad libertatem suam per suum revertantur auctorem; sed inclinato capite, defixis oculis, prono vultu, captivi sub iugo semper hostis teneantur antiqui. Sic premebatur publicanus ille, qui oculos suos ad cælum tollere non valebat, sed percutiebat peccati conscium pectus; et quia negandi locus non erat, locum misericordiae perquirebat, dicendo: *Deus, propitius esto mihi peccatori* (Luc. xviii). Hoc sustinens propheta beatissimus sic canebat: *Iniquitates meæ superposuerunt caput meum, et sicut onus grave gravatæ sunt super me* (Ps. xxxvii). Et ut sui operis aperiret auctorem, alibi sic profatur: *Verticem capilli perambulantium in delictis suis* (Psalm. lxxv). Quia qui non resistunt delictis, sed perambulant in eis, eorum diabolus et equitat, et percurret in verticem; ut qui ad mala suo valunt studio, ad peiora diaboli ducantur impulsu, Apostolo dicente: *Tamquam euntes ducebamini* (I Cor. xii). Sed quid in hac historia spiritualis intelligentiæ maneat perscrutemur. *Et ecce mulier quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem et octo, et erat inclinata, nec omnino poterat sursum respicere.* Quæ est ista cujus infirmitatis etiam tempora describuntur? Quæ est ista, a cui ferre de terra, sed inclinare ad eam languor calidus sic studebat? Quæ est? Hæc quæ modo est sanctorum genitrix b Ecclesia sancta filiorum, quam

clesiæ typum portat, in Synagoga sic reparitur incurva? Quid est? Quia dum fugit gentium sacrilegia, et declinat sarcinas idolorum, graviora incurrit, et portat c pondera Synagoga, probante Domino, cum dicit: *Væ vobis, Scribæ et Pharisei, qui alligatis onera gravia, et imponitis super humeros hominum* (Luc. xi), *ipsi autem nos vel minimo digito ea vultis movere* (Matth. xiii). Unde et beatus Petrus: *Nunc ergo quid tentatis Deum, inquit, imponere jugum super cervicem discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus* (Act. xv)? Hinc est quod Christus, ab his oneribus homines cupiens alleviare, clamat: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos; tollite jugum meum super vos, quia suave est* (Matth. xi). Cum dicit omnes, et Judæos utique vocat, et gentes. Sed quare per decem et octo annos mulieris hujus trahitur agritudo? Quia nisi decalogus legis d octodadis venisset ad gratiam, numquam sancta Ecclesia, numquam mulier hæc ad plenitudinem temporis, ad diem salutis, ad tempus acceptum, ad sui Salvatoris presentiam pervenisset. Hanc autem mulierem gessisse Ecclesiæ sic figuram ipsius qualitas eurationis e assignat. *Vocavit, inquit, ad se illam, et imposuit illi manus.* Sic curare semper Ecclesiam satis novit, qui fieri Christianus meruit, et quotidie fieri conspiciet Christianos. Namque ut incurvus peccatis erigatur gentilis ad cælum, prius a gentili f per impositionem manuum nequam spiritus effugatur. Nam qui solo verbo fugat demones, et infirmitates omnes sola sanaverat jussione, quare au- C per hanc mulierem suas imponit manus? Quare circa istam curandi ordinem novat, nisi quia jam tunc in una sanat omnes; immo, quia non ante suscipit Ecclesiam, nisi eam per impositionem manuum suarum purget a diabolo, et faciat Christianam; et amplius, faciendorum Christianorum curam presentis curæ formet et instituat sacramento. Sed archisynagogus indignatur quare Christus sabbatis curet, hodieque Judæus in Ecclesiæ cura zeli furore torquetur, dum cælestes sensus intelligentia terræna s revolvit, ac putat sabbatum jumentis, non hominibus consecratum, qui perclitanti bovi vel asino sabbato festinus occurrit, hominique morienti sabbato pietatis quidquam, miserationis quidquam non indulget. Et hoc facit excors, ut in pectore violet sabbatum, et in hmine ipsam violet sanctitatem: ac sic Deo Dei lege præscribit; et observando sabbatum, Deo sabbatum sic refundit, quod Deus Judæo pro labore terræna et h opere carnis clementer indulget. *Et conversi sunt in arcum perversum* (Psal. lxxvii), qui in Dominum legis legis præcepta rectissima sic retorquent. Judæo,

a Locus Oedipo dignus. Fortassis: *Cui se auferre de terra negabat, sed inclinare ad eam languor calidus sic studebat.*

b Ms. Cæsen. habet, *Ipsa est sanctorum genitrix filiorum Ecclesie sancta.*

c Alias, *portavit pondera.* Graviora erant Judæorum præcepta, vel mores; vel severiores poenas transgressoribus miniantia.

d Ita editi omnes et inss. Tunc legi scriptæ deca-

logus ad gratiam octavarum numeri pertinet, quando carnem nostram assumpsit Filius Dei, et in ea mortuus resurrexit nobis. Mira.

e Alias, *designat.*

f Exorcismi et manus impositiones super capita baptizatorum, etiamnum moris sunt in Ecclesia.

g Sic ex Latinis. Evid. *perverit, vel perversit.*

h Ms. Cæsen., *aperibus carnis.*

qui te ab numanis, ut vel uno die, vel sabbato, salutari curatione cessares. *Deest quippiam*. Et tu, Christiane, * diem Domino dominicum serva, si vis illum videre Domini diem, si vis quidquid est dominicum per Dominum possidere.

SERMO CVI.

De ficu quæ fructum non protulit.

Sicut peritus magister ad audiendum rudes, ad intelligendum tardos, discipulorum sensus vario genere doctrinæ pulsatur, suscitatur, accenditur ingenium, ita Dominus similitudinibus variis, diversis comparationibus, populorum pigros, tardosque animos ad evangelicum convocat et invitat auditum; namque hodie sic cœpit: *Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua, et venit quærens fructum in illa, et non invenit. Dixit autem ad cultorem vineæ: Ecce tres anni sunt, ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, et non invenio: succide eam; ut quid et terram occupat? At illa respondens, ait illi, Domine, dimitte illam etiam hoc anno, usque dum fodiam circa illam, et mittam stercore, et si quidem fecerit fructum; sin autem, in futuro succides illam (Luc. xii). Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua. Rogo quid tam planum, quid tam lucidum, quid tam commune, quid rusticis sic vernaculum, quid proprium sic peritis quam propositæ similitudinis forma? Quæ de generali usu veniens omnes et verbo instruit et convertit exemplo. Infructuosa arbor intricat cespitem, necat spatia, exhaurit terræ vires, cultorem conficit damno, afflicto lædio possidentem: ac sic excidere istam lucrum est, est istam commodum non habere. Sic homo utique qui naturæ donum, munus animæ, rationis beneficium, excellentiam sensus, iudicium mentis, artis industriam, culturæ bonum, per steriles atque inopes actus evertit, occupat, mergit, auctori fructum, cultori gratiam negat; sicut arbor e terra, sic iste e vita meretur excidi. Et sicut infecunda arbor si fuerit in vinea, dum fundit mortiferam subjectis viribus umbram, inimica non sibi soli, sed etiam palmitibus sit fecundis: ita homo deses, ignavus, si præsit populis, non sibi soli sit noxius, sed multis, dum sequentes se suo vitiat et perdit exemplo. Sed hanc similitudinem quare Dominus dixerit audiamus. Arbor ficus, brumali tempore transacto, dum grossos producit in florem, et simulat suum suis floribus fructum, decipit incautos, illudit ignaros. Namque mox projicit grossos, pigrum proficit et prorumpit in germen; et sit posterior cæteris fructu, quæ videbatur cæteras anteisse. Merito ergo a Domino ^b Synagoga arbori fici comparatur, quæ calefacta tempore legali, temporaliter ecclesiastici fructus floruit in figura. Patriarcharum namque ^a Ignatius, in epist. ad Magnes. pag. 57 edit. Genev. 1623, vocat diem hunc: *diem Resurrectioni consecratum et principem omnium dierum*. Fallitur ergo Nicephorus, lib. vii cap. 46 edit. Basil. 1562, dum asserit Constantinum Magnum, omnium primum, diem hunc appellasse *dominicum*. Nisi dicamus Nicephorum hic innuere voluisse appellationem hanc, jam obsoletam, a Constantino iterum fuisse restitutam. Quod etiam eruitur a Sozomeno, *Histor. Eccles. lib. i cap. 7 pag. 43*. Cave autem hinc inferas diem hanc antea a Christianis non fuisse in honore. Vide*

A radice solidata, sacerdotali exaltata culmine, prophetis dilatata ramis, Judaicæ observationis repleta grossis florebat, tunc spe sola fructum datura per Christum, immo ipsum Christum datura * post fructum, dicente Psalmista: *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam (Ps. cxxxi)*. Unde sancti scientes hæc, spem fructus ex flore capiebant, et solabantur præsentia de futuris: videntes jam jamque succedere æterna mortalibus, perpetua caducis, Legi gratiam, Synagoga Ecclesiam, celestia terrenis, humanis divina, omnibus Christum; quem quia venturum longa patientia sustinebant, venisse fideli gaudio sunt gavisii. Ex istis erat Simeon ille, cui promissum erat ut non videret mortem, donec videret Christum Domini, quem in ulnas habens, talem prorupit in vocem. *Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum (Luc. ii)*. Ignari vero dum fiduciam gerunt in lege tota, neque sunt de Christi exspectatione solliciti, neque suscipere Christum, neque agnoscere meruerunt: et ita sunt legalibus decepti flosculis, sicut nescios grossis suis decipit ficus. Hinc est quod Dominus adventus sui tempora scire cupientes mittit ad ficum, dicens: *Videte ficulneam et omnes arbores. Cum producant jam fructum, scitis quia prope est ætas; ita et vos cum videritis hæc fieri, scitote quia prope est regnum Dei (Luc. xxi)*. Videtis quia ficus non signat præsentia, sed indicat sic futura. Sed jam per ordinem propositum prosequamur exemplum. *Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua*. Synagoga est arbor ficus, possessor arboris Christus, vinea in qua refertur plantata arbor ista, Israeliticus est populus, Isaia propheta sic dicente: *Vinea Domini Sabaoth domus Israel est (Isai. v)*. Venit, inquit, quærens fructum in illa, et non invenit. Venit Christus, et in Synagoga fructum fidei reperit nullum, quia tota dolis erat inumbrata perfidie. Ad ficulneam venit Christus, ad quam legitur Adam nudus fugisse ^d post culpam, dicente Genesios libro: *Et cognoverunt quia nudi sunt: et consuerunt folia fici, et fecerunt sibi succinctoria (Gen. iii)*. Venit ergo ad ficum Christus, ut inveniret Adam, ut nudum tegeret pio suo corporis indumento, cujus ficus non velabat, sed stimulabat pudorem; cujus ficus ista, id est Synagoga, circumcisionibus suis nudabat partem verecundi corporis, non tegebat. Venit, inquit, quærens fructum, et non invenit. Dixit autem ad cultorem vineæ: *Ecce tres anni sunt, ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, et non invenio; succide eam*. Cultor vineæ, qui infructuosam ficum jubetur excidere, est præsul Synagoga angelus, qui sterilitatem, quia non potest excusare, inducias impetrat supplicanone. 29 concilii Laodiceni, ibique Balsamonem et Zonaram; et consule Biblioth. Juris Canon. pag. 1242 edit. Parisiensis. 1661.

^b Ita communiter hæc parabola interpretatur. Consule Ambrosium, Bedam, Theophylactum, Euthymium, et Augustinum, serm. olim 31, nunc 110, de Verb. Domin.

* Ms. Cæsen., *per fructum*.

^d Hujus generis fuisse arborem Adamo interdictam, tradunt Hebræi et ex Græcis plerique. Vide Mariana hic.

cando. Sed illud prætereundum non est quod dixit : **A** de futuris meritis judicarent? Petrum enim vocari in aliis appellatio nominis est, in hoc prærogativa virtutis. Vere beatus Petrus, immobile fundamentum salutis, talem se exhibet in sacerdotio, quales videri volunt qui sacerdotium concupiscunt. Quemadmodum igitur sanctitatis regulam & disciplinis monasterialibus imbutus exercet? Pallent ora jejuniis, macies corpus attenuat, eleemosyna pro delictis supplicat, ^b lacrymæ peccata baptizant. Sed ne forte hoc devoti populi turba miraretur, solet Petrus flere, cum in eum Christus intendit (*Math. xxvi*). Nec quisquam in apostolo imbrem irrigui luctus accuset. Jucundæ sunt lacrymæ, quæ gaudium immortalitatis emerunt (*Marc. xvi*). Ipse est ergo ¹ custos fidei, petra Ecclesiæ, ¹ janitorque cælorum. Ipse est apostolicus piscator electus, qui **B** ad se turbas errorum fluctibus mersas, hamo sanctitatis invitat, et doctrinæ suæ ^k rete concludit ad fidem hominum multitudine copiosam (*Luc. v*). Est etiam ipse beatissimus et apostolicus auceps, qui animas juvenum per aera volantes calamo divini sermonis attingit. Jure igitur venerabilis Dei sacerdos olim apostoli ¹ nactus vocabulum, nunc adeptus et meritum, serit in populos præcepta justitiæ, et manifesta luce reserat sacrorum voluminum mysticas quæstiones : tantumque est in cælestibus magisterium disciplinis, ut qui convertitur, ipsi absolutionem debeat ; qui non corrigitur, sibi reatum. Omnis undique ad eum ex diversis regionum partibus visendi studio turba concurrat. Quicumque invias solitudines aut latentes eremi latebras incolebant, mirabilem Petrum **C** magis veniunt videre ^m quam sæculum. Datum est illis aliquando discere, difficilium quidem, sed gloriosius ⁿ mundo præsentem luctari : et adversus instructas delinquentes turbas aciem quamdam disponere sanctitatis. Quanta enim in mundo positis post certamen palma est, si in solitudine constitutis sine luctamine coronæ debentur? Unde fratres, quoniam beatissimus Petrus omnia quæ sunt divinæ virtutis, prædicatione suæ doctrinæ vos instruit, pariter et exemplis edocet, deprecemur Dominum Deum nostrum, ut ævo longissimo doctrinæ cælestis vos sermone lætificet.

• SERMO CVII.

In D. Petrum episcopum Ravennæ.

Licet fandi sterilitas silentium mihi indicare videatur, loqui tamen vehementia cogit et sanctitas imperantia. Præstantius est enim imperitum prodere eloquium, quam officiosum negare sermonem. Qui ergo tanti viri adhortationem recuset, cui e cælo contigit et ¹ apostolici vocabulum, et summi privilegium sacerdotis? Neque enim absque divino judicio fuisse credendum est quod prima illa vivendi rudis infantia tanti nominis adepta est dignitatem? Quem tunc affuisse, nisi Deum ipsam putamus, cum nescii parentes

^a Hanc eandem interpretationem repetunt Ambrosius, et Theophylactus, et Gregorius, homil. 31. Alii explicant de triplici Judaicæ republicæ forma sub judicibus, regibus et pontificibus; alii de triplici hominis ætate, pueritia, virilitate et senectute; alii demum de tribus annis quibus Christus docuit. Hæc pro libito. Verior sententia est, per tres annos divinam innui misericordiam erga populum Judaicum. Dicit autem per tres annos, quia ficus, quæ frugifera sunt, diutius fructus non differant.

^b Latini dicunt *ablaqueare*, unde *ablaqueatio*.

^c Vere ficus, cæteris frigidior, stercoracione indiget.

^d Ex Latinio. Edit. omnes, *tota cælesti imbre*.

^e Vide quæ diximus in præfatione, et in notis ad Vitam Chrysologi ex Castilio.

^f Vide Barthium, *Adversar. lib. XLIII cap. 8 pag. 1490*, ubi plura commentatur de voce *apostolici*, primis Ecclesiæ temporibus episcopis attributa.

^g Ex his verbis eruere pronum est Chrysologum, nam in ejus laudem pronuntiatum fuisse sermonem hunc, in præfatione indicavimus, et viridi adhuc ætate

intra monasterii septa dies transegisse suos. Vel ad hærendum Tillemontio, cui persuasum est hic monasterii nomine, vel Cornelii episcopi Imolensis domum, vel ejusdem episcopi seminarium indicari.

^h Lacrymas vicem baptismatis fuisse B. Petro apostolo, scribit Leo Magnus serm. 9 in passion. Domini. **D** At hallucinatur Barthius, *Advers. lib. LV col. 2613*, cum hic de Petro apostolo loqui putat : hæc Chrysologum respiciunt.

ⁱ Nam contra Arium, Eutychem et alios hereticos, ac fidei Christianæ hostes quoscumque, verbo, scriptoque, fidem ipsam tutatus est. MIRA.

^j Ideo janitor cælorum dicitur ab Adelpho Chrysologus noster, quia innumeros adducebat ad fidem, et peccatores suaviter trahebat ad pœnitentiam. MIRA.

^k Ms. Casen., *retibus*.

^l Alias, *sortitus*.

^m Hoc est urbem Ravennatem, ea tempestate, aula Cæsaris et insignium virorum confluentia et comitatu nobiliorem.

ⁿ Id est : *combattere de front contre le monde*, explicat Tillemontius.

SERMO LVIII.

De homine, ut sit hostia et sacrificium Deo. In verbis Apostoli: Obsecro vos per misericordiam Dei, etc.

Mirā pleiās, quæ ut præcetur, ut largiatur, exopat: Hodie natiuæ beatūs Apostolus sibi hūmana petens, sed diuina conferens, sic præcatur: *Obsecro vos, per misericordiam Dei (Rom. xii).* Medicus austerā remedia cum recipere persuadet ægros, agit precibus, non compellit imperio, sciens infirmitatis, non volūtatatis esse, quod salutaria respuit, quoties profutura repellit infirmus. Et filium pater non potestate, sed amore ad rigorem pertrahit disciplinæ, non ignorans quam sit aspera immaturis sensibus disciplina. Et si corporalis infirmitas ad curam precibus sic movetur, et si sic puerilis animus vix ad prudentiam ducitur blandimentis, quid mirum si Apostolus, qui semper est et medicus et pater, humanas mentes morbis carnalibus sanctiatis, ut ad remedia divina subrigat, sic præcatur: *Obsecro vos, per misericordiam Dei.* Novum genus obsecrationis inducit. Quare non per virtutem? quare non per maiestatem, non per gloriam Dei, sed per misericordiam Dei? Qui per ipsam solam Paulus et crimen persecutoris evasit, et apostolatus tantū adeptus est dignitatem: sicut ipse facetur, dicens: *Qui prius sui blasphemus et persecutor: et injuriosus, sed misericordiam Dei consecutus sum:* Et iterum: *Fidelis sermo et omni acceptatione dignus: quia Christus in hunc mundum venit peccatores salvos facere, quorum primus ego sum, sed misericordiam sum consecutus, ad exemplum omnium, qui credituri sunt illi in vitam æternam (I Tim. i).* Obsecro, inquit, vos per misericordiam Dei. Rogat Paulus, immo per Paulum rogat Deus, quia plus amari vult quam timeri. Rogat Deus quia non tam Dominus esse vult quam pater. Rogat Deus per misericordiam, ne vindicet per rigorem. Audi rogantem Dominum: *Tota die, inquit, expandi manus meas (Isa. lxxv).* Nonne qui expandit manus ipso habitu rogat? Expandi manus meas. Ad quem? ad populum. Et ad quem populum? Non tantum non credentem, sed contradicentem. Expandi manus meas. Distendit membra, dilatat viscera, pectus porrigit, offert sinum, gremium pandit, ut patrem se tante obsecrationis demonstraret affectu. Audi et alter rogantem Deum: *Popule meus, quid feci tibi, aut quid contristavi te (Mich. vi)?* Nonne dicit: Si divinitas ignota est, vel caro sit nota? Videte, videte in me corpus vestrum, membra vestra, vestra viscera, ossa vestra, vestrum sanguinem. Et si quod Dei est timetis, quare vel quod vestrum est non amatis? Si Dominum fugitis, quare non recurritis ad parentem? Sed forte vos Passionis mee, quam fecistis, magnitudo confundit. Nolite timere. Crux hæc non meus, sed mortis est aculeus. Clavi isti non mihi insigunt dolorem, sed vestram mihi insigunt altius charitatem.

^a Toletus, I Petr. ii, 9, ubi Chrysologum laudat: *Ad hoc enim quitibet Christum sacerdos est.*

^b Ut olim, quando extranea animalia immolabantur.

^c Hostia immolata adhuc vivit, quando homo ab

A Vulnera hæc non educunt gentibus meos, sed in vos meus visceribus introducunt. Extensis corpora mei vos dilatat in gremium, non meam crescit in penam. Sanguis meus non mihi depetit, sed vestrum profugatur in pretium. Venite ergo, redite et vel sic probate patrem, quem videtis pro malis bona, pro injuriis amorem, pro vulneribus laetis tantam reddere charitatem. Sed jam quid obsecret Apostolus audiamus: *Obsecro, inquit, vos, ut exhibeatis corpora vestra.* Apostolus rogando sic omnes homines ad sacerdotale fastigium provexit. *Ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam.* O inauditum Christiani pontificatus officium, quando homo non extrinsecus quod Deo est immolaturus inquit; quando homo secum, et in se, et quod pro se est, Deo sacrificaturus apportat; quando et eadem manet hostia, idem permanet et sacerdos; quando hostia maclatur et vivit, sacerdos nescit occidere qui litabit. Mirum sacrificium, ubi corpus sine corpore, sine sanguine sanguis offertur. *Obsecro, inquit, vos per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam.* Fratres, hoc sacrificium Christi descendit ex forma, qui corpus suum pro vita sæculi vitaliter immolavit: et vere corpus suum fecit hostiam vivam, quia vivit occisus. In tali ergo victima mors expenditur, hostia permanet, vivit hostia, mors punitur. Hinc martyres morte nascuntur, sine inchoant, occasione vivunt, et in celis lucent, qui in terris putabantur extincti. *Obsecro, inquit, vos fratres per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam sanctam.* Hoc est illud quod propheta cecinit: *Sacrificium et oblationem noluisti, corpus autem perfecisti mihi (Psal. xxxix).* Esto, homo, esto Dei sacrificium et sacerdos; non amittas quod tibi divina dedit et concessit auctoritas; induere sanctitatis stolam, præcingere balteum castitatis; sit in velamento capitis tui Christus; crux in frontis tui munimine perseveret; pecteri tuo appone divinæ scientiæ sacramentum; in odorem thymiana semper orationis accende; arripe gladium Spiritus; altare cor tuum pone; et sic corpus tuum admove Dei securus ad victimam. Deus fidem, non mortem querit; voluit, non sanguinem stilli; præcatur voluntate, non necesse. Hoc probat Deus, ad hostiam Abraham sancti filium cum poposcit (Gen. xxi). Nam quid aliud Abraham quam corpus suum immolabat in filio? Quid aliud Deus quam fidem requirebat in patre, qui filium sicut offerri jussit, sic non permitti occidi? Tali ergo homo confirmatus exemplo, offer corpus tuum et non solum macla, sed etiam seta per omnia virtutum membra. Quia toties tibi vitiorum artes moriuntur, quoties a te Deo viscera fuerint immolata virtutum. Offer fidem, ut perfidia sit penita; immola jejunium, ut voracitas cesset; sacrificia casti-

hæc vita deficit et carnalibus vitis se maclat, mortificando carnem suam cum peccatis et concupiscentiis. MITA.

^d Cingulum scilicet, quo sacerdotis femora præcinguntur.

tatem, ut moriatur libido; impone pietatem, ut deponatur impietas; invita misericordiam, ut avaritia deleatur, et ut consumatur stultitia, semper sanctitatem convehit immolare: sic fiet corpus tuum tua hostia, si nullo peccati jaculo fuerit sauciata. Vivit corpus tuum, homo, vivit quoties a te Deo virtutum vita viduorum visceribus immolatur. Non potest mori qui vitali gladio meretur occidi. Ipse autem Deus noster, qui est vita, veritas et vita, et a morte nos liberet et perducat ad vitam.

SERMO CIX.

De hostia corporis et animae Deo rationabiliter offerenda. In eadem verba Apostoli.

Quantum procedens sermo tantum primordia ^a tangit apostolice lectionis, nunc de his que sequuntur quod Dominus inspirat audiamus; sic enim cepit: *Obsecro, inquit, vos, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam (Rom. xii).* Numquid Apostolus sic dicendo, sola corpora digna divinis hostiis probat, et animas velat reprobas aut tacet, aut preterit, aut relinquit? Nonne anima de caelo est, corpus e terra; hoc regitur, regit illa; illa dominatur, hoc servit; hoc vivit, vivificat illa; illa manet, hoc deficit; hoc aetates patitur, illa nescit; et ad extremam mortem, quae tantam dominatur in corpus, nec anima presente contingit? Et quid est quod tacetur anima, et solum corpus ad Dei hostiam sic vocatur? Fratres, hic Apostolus honorat corpus, non minorat animam. Nam corpus quod capimus peccata, quod delicta vincunt, quod deprimunt crimina, quod vitiis corrumpunt, quod deficiunt passiones, hoc Apostolus cupit solvere, liberatè scludet, laborat attollere, expiare contendit, ut corpus ad originem animae conscendat, non anima descendat corporis ad naturam; et corpus animam committetur ad caelum, non anima corpus bequatur ad terram. Audi Scripturam dicentem anima qualibus et quantis corporis cruciatibus aggravetur: *Corpus, quod corrumpitur, aggravat animam, et deprimit terrena cogitatio sensum multa cogitantem (Sap. ix).* Ergo non deponi animam, sed corpus Apostolus vult levare; et animam et corpus, id est, hominem totum, ad hostiam sanctam, ad placitum Deo sacrificium, vult venire. Quod autem et anima sit Dei sacrificium, Psalmista declarat dicens: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus (Psal. l).* *Ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, placentem Deo.* Quia non homo ex eo quod vivit placet, sed placet ex eo quod bene vivit; nec ex eo fit homo hostia si se Deo offerat, sed si sancte offerat Deo. Quantum enim immaculata victima placet Deum, tantum Deum victima, si maculata fuerit, exacerbatur. Audi dicentem Deum: Non offeras mihi claudum, non luscum, non mortis contagione pollutum, sed matu-

rum sine macula (*Levit. xii*). Hinc est quod Apostolus vivam Deo petit hostiam. Ergo, fratres, si nos ipsius propitiationis incensum. *Deunt nonnulla.*

Probat hinc Cain, qui cum Deo parva a quo totum perceperat ingratus pontifex sic divisit, ut quod erat pessimum, hoc adoleret altari; quod erat optimum, in suam reservaret offensam; denique cum sua suo male partitur cum auctore, se suosque posteros et a vita et ab humano genere perdidit (*Gen. iv*). Ergo Abel sequamur ad primum, non Cain comitemur ad poenam. Abel agnum portans ad Dei sacrificium, sicut agnus assumitur; Cain gestans sibi stipulam, fomentum sibi, per quod exureretur, invenit. *Ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, placentem Deo, rationabile obsequium vestrum.* Quantum placat obsequium quod ratione subnixum est, tantum quod rationem non habet, exacerbatur. Rationabile obsequium, quod non presumptione turbatur, non temeritate confunditur, non violatur illicitis, non simulatione fucatur. Ad obsequium regis militaris statio contemiscit; humana dominatio exigit sollicitam servitatem, ad arbitrium jubentis timor obedientis invigilat; quia et cauta devotio primum justae remunerationis acquirit, et temeritatis poenam praesumptrix servitus non evadit. Quis non vocatus ad aulae regalis se proprofiterit? quis sine dignitate ^b infulis nomen dignitatis invadit? Et si haec penes homines sollicita? cautaque sunt, si ratione constant, si convalescunt ordine, si tremore servantur; quanto, penes Deum magis cauta est devotio, magis tremenda servitus, magis sollicitus cultus, ut divinitus ratione praestet obsequium? *Rationabile, inquit, obsequium vestrum.* Obsequium ratione calens, fervor est; furor est, quod ratione non frenatur. Hinc Iulianus populus Deum dum sibi praeter rationem querit, Deum cui cum ratione serviebat, amisit (*Exod. xxxii*). Hinc filii Aaron dum rationis sunt inmemores, dum praesumunt terrenos ignes divinis ignibus admovere, flammam sacrificii salutaris in poenale sibi incendium commutarunt (*Levit. x*). Hinc Saul ^c tumens regali vertice, dum putat sibi et de sacerdotio quid licere, regnum quod acceperat, altaris temerario amisit (*I Reg. xv*). Hinc Judaeus dum legem sine legis ratione excolit, legis interemit auctorem. Hinc gentilis dum ^d deorum populis et deorum monstris, ^e nescius rationis, obsequitur, ad Dei, qui unus et verus est, pervenire non meruit servitatem. Hinc Arius Patri se putat obsequi Filium blasphemando; et dum Filio dat initium, Patri finem miserandus imponit. Hinc ^f Photinus dum coaeternum Patri Filium negat, Pater ut Pater non semper fuerit elaborat. Hinc omnes haereses dum feruntur ad divinitatis injuriam, dum Trinitatem

lium exprimi poterat.

^a Nil enim ratio magis adversatur quam polytheismus, ut passim Arnobius, et Minucius in Octavio.

^c De Photini haeresi vide Epiphanium tom. I lib. III haeres. 61 vel 71 pag. 828.

^a Alias, cogit.

^b Sumitur infula aliquando pro corona imperiali, ut lib. I in fin. c. de Quadr. praescript. MIRA.—Hinc pro omni dignitatis ornamento ponitur.

^c Nonnullae editiones corrupte, tremens.

^d Nullo aptiori vocabulo multitudo deorum genti-

mentiuntur vocabulis, ^a blasphemii obsequuntur. A Nos autem, fratres, et corpora nostra aptemus in vivam Dei hostiam, obsequium nostrum rationabile procuremus, ut sit fides vera, pura conscientia, mens sobria, spes firma, cor mundum, caro casta, sanctus sensus, pius animus, tuta ratio, casta charitas, larga misericordia, vita sancta, verecundus habitus, et ad omne Christi obsequium humilitas nostrum semper comitetur incessum.

SERMO CX.

De salute sub fide reposita, justificatione a Deo per Christum, et de morte pro Christo subeunda. In verba ejusdem: Non est autem scriptum propter Abraham tantum, etc.

Beatus Apostolus primis et novissimis, id est, Judæis et Græcis, fidei vexillum unicum semper et singulare erigit ad salutem: quod quisquis habere non meruerit et tenere, cœlestium possidere non poterit gloriam triumphorum. Solum est, fratres, quod contra perfidiam dimicantibus aciem dirigit, regem indicat, connectit socios, impiumque hostem sola sui visione terrificat. Sic enim hodie cœpit: *Non est autem scriptum propter Abraham tantum, quod reputatum est illi ad justitiam; sed et propter nos credentes in eum qui suscitavit Jesum Dominum nostrum a mortuis* (Rom. iv). Videtis, fratres, quia dum priores futura, dum præterita credunt posteris, sic uno itinere fidei utrique perveniunt ad salutem, dum illi venturum Christum, nos jam venisse profitemur, illi usque ad mortem more hominū descensurum mirantur et credunt, nos esse mortuum et resurrexisse gloriamur. Et quid plura, fratres? Ideo salus hæc tam antecedentium, quam sequentium oculis est negata, ut tota esset in fide. Quod autem dixit: *Qui suscitavit Jesum Dominum nostrum a mortuis*. Ne quis ab alio credat, ipse sui factor et resuscitator est corporis, qui dixit: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* (Joan. x): neque enim ab alio resurrectio suscitari, neque ab alio vivificari vita potuit, nec eadem negare sibi quod erat omnibus collatura. Quia nec fons siti, nec panis esurit, nec sol indiget luce, nec requies ipsa lascescit. *Qui traditus est, inquit, propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram*. Traditus propter delicta, non ut ea quæ non poterat mori vita puniretur, sed ut delicta, quæ nos a vita exsulaverant, sola deleterentur. *Et resurrexit propter justificationem nostram*. Manente condemnatione justificari non potest condemnatus; nos ergo quos primi culpa sic parentis addixerat, ut mors obnoxios sibi jure retineret, Christus cœlestis et verus parens, soluta mortis condemnatione, per mortem propriam resurrectionem justificat, ut non reus pereat, sed reatus; ipsaque pœna, id est mors, quæ reos fuerat jussa

percellere, merito deficiat et suæ amittat infulas potestatis. Cur innocentem, cur ipsum judicem crudelis et impia est ausa contingere? et ideo addidit: *Justificati igitur ex fide pacem habeamus ad Deum* (Rom. v). Hoc est dicere, desinat, desinat mater dissensionum, hostis quietis, pacis inimica contentio, non extollatur Judæus per legem, gentilis non superbiat per naturam, philosophus ab opinionibus suis spumosis et inanibus detumescat, nemo de meritis, nemo de operibus gloriatur; quia vitam, quam prævaricatio prima sustulerat, et elongaverat a nobis furiosa contentio, restituit et reddidit pax divina. *Pacem habemus ad Deum, per Dominum nostrum Jesum Christum*. Terra non rebellet in cœlos, ^b caro non insurgat in spiritum; sed supernæ pacis humilis perpetem jungatur ad gloriam. *Per quem accessum habemus*. Quare nobis ipse factus est via, *fide in gratiam istam*. Dux vitæ istius fides est, fratres. *In qua stamus et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei*. Stamus certe fide, non corpore; et in spe, non in re jam percepta gloriamur. *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio autem spem, spes vero non confundit*. Ecce quibus ætatibus justus perfectum roboratur in virum: in tribulatione, patientia, probatione, spe. Tribulatio, fratres, velut prima justi viri concutit et conturbat infantiam: sed cum invenerit ista patientem, ad majora adolescentem jam bonæ indolis tunc erudit. *Tribulatio patientiam operatur*. Patientia est, fratres, quæ Christi juvenem aptum probat esse virtutibus. *Spes vero non confundit*. Spes est quæ virum perlicet: et ad mensuram Christi plenitudinis indefessa producit. Perfectæ virtutis est, quod in re non teneas ^c spei robore possidere. *Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*. Et ut diffusæ in nos divinæ charitatis ostenderet qualitatem, adjecit: *Ut quid enim Christus, cum adhuc infirmi essemus secundum tempus, pro impiis mortuus est? Vix enim pro justo quis moritur: nam pro bono forsitan quis audeat mori? Commendat autem charitatem suam Deus in nobis, quia adhuc cum peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est*. Si Christus genus hominum sic dilexit, ut daret pro impiis et peccatoribus mortem suam, ^d justis quid aliud credimus largiturum, quam vitam suam, regnum suum, gloriam suam. Ex te suscepit mortem, quam impiis impenderet super terram: reservat tibi, quod in se et per se semper possidet, et possidet in cælo. Dicamus ergo cum propheta: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam* (Psal. cxv). Hoc est et ego moriar pro illo. Et quid simile? Ille sponte pro impio et peccatore, ego vix pro justo et bono: ego vix, quia

^a Hoc est voluntarie ex animo ac læte blasphemiant. MITA. — Morem gerunt eis qui blasphemii Deum impetunt.

^b Illic enim est primus justitiæ effectus et reconciliationis cum Deo.

^c Nam spiritum promissionis accepimus, veluti pinguis et arrhabonem regni cœlestis. DUHAMEL.

^d Corruptum loem: *Justis eum qui credimus, etc.*, sanavit optime Latinus: Mita nec male: *Justis eum quid credimus largiturum.*

mo ad mortem non tam voluntas quam necessitas ducit. Audi ipsum dicentem ad Petrum : *Cum autem venieris, præcinget te alius, et ducet quo tu non vis.* In adversis, fratres, necessitas voluntati non potest comparari; acquiescere necessitatis est, velle virtutis. Volenti mors ipsa subiecta est, quia semper dominata est mors nolenti. Et tamen, fratres, quia divinæ charitatis nil simile potest homo redhibere, tet quod potest, quia secundum quod habet acceptus est. Deficiat ad gloriam, moriatur ad vitam, pereat ad salutem. Gloriamur, fratres, de nova istius commutatione commercii; quia ^a mors, quæ erat inter homines reparatio tota pietatis, per Christum divinæ commendatio est facta charitatis.

↳ SERMO CXI.

De peccato originali. In verba ejusdem : *Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit.*

Præsens, fratres, Apostoli lectio cum dicit, per unum hominem mundum totum suscepisse sententiam (*Rom. v*), non ad perorandum nos, sed ad flendum renovato et intimo dolore compellit. Si enim eximii vates singularis populi, et unius urbis, ac solius nonnumquam hominis diu lamentavere discrimen; quæ mens non totis tenebris obscuretur, quos sensus non tota hebetudo confundat, quos oculos non redigat in fontes et fluentia lacrymarum, quando unius lapsus exstitit ruina cunctorum, et unius culpa omnium defluxit ad pœnam, ac parentis vitium universo generi exitium ferale præparavit, dicente Apostolo : *Propterea sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intravit, et per peccatum mors* (*Ibid.*). Miserum me! ipse qui erat causa bonorum omnium, janua factus est hic malorum. *Peccatum in hunc mundum intravit.* In hunc mundum : miraris eum posteris obtuisse, qui facinore suo damnaverit mundum? Sed dicis, Quomodo intravit? Per quem intravit? Quomodo? Per culpam. Per quem? Per hominem. Et quid? peccatum natura est, an substantia? Nec natura est, nec substantia, sed accidens : et adversa est hæc potestas quæ videtur in opere, sentitur in pœna, impugnat animam, vulnerat mentem, ipsam violat, confunditque naturam. Et quid plura, fratres? Hoc est peccatum naturæ, quod est fumus oculis, quod febris corpori, quod dulcissimis fontibus amara salsedo. Utique purus et lucidus est oculus per naturam, sed per fumi conturbatur et obscuratur injuriam. At corpus membrorum partibus et sensibus suis, per hoc quod est a Deo conditum, viget; sed ubi vis febriam cœperit, et procella domi-

nari, totum efficitur imbecillum : tunc amaritudine oris, tunc oculorum caligo, tunc gressuum nutabunda vestigia, tunc inimica aura, tunc chari graves, tunc ipsa obsequia videntur odiosa. Et fontes quantum grati sunt per suam dulcedinem et naturam, tantum efficiuntur ingrati, cum aliquod vitium ex accessione susceperint. Sed ad cœpta redeamus. *Sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intravit, et per peccatum mors.* Ecce, fratres, janua, per hominem peccatum, et per peccatum intrasse videmur in mortem. Peccatum, o crudelis fera, et non uno capite in hominum genus sævire contenta! quam vidimus ^e trino ore tota humanæ stirpis germina tam pretiosa devorantem : trino ore, fratres, peccatum capit, mors devorat, deglutit infernus. Et quo, sicut diximus,

B fonte lacrymarum talis nobis ^d plane deflendus est parens, qui nos tantarum miseriarum reliquit hæredes, qui non solum collata bona perdidit, sed omnes posteros suos tam feris creditoribus obnoxios sic reliquit? O dura hæreditas ac crudelis! O miseri, quibus nec adipisci libuit, ^g nec renuntiare licuit nos hæredes! Audi quod sequitur : *Et ita in omnes homines mora transivit.* Sed ne injustum forte videatur cur per unum in omnes, quia omnes per unum; per eum te detestaris esse damnatum, per quem te editum esse gloriaris in lucem. Sed dicis, Si generi debeo quod natus sum, numquid et crimini, ut ante me reum faciat natura quam culpa? Huic questioni tuæ mox qui sequitur Apostoli sermo respondet, dicendo : *In quo omnes peccaverunt.* Si in illo omnes peccaverunt, merito per illum omnes susceperunt supplicium. *Sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intravit, et per peccatum mors : et ita in omnes homines pertransivit, in quo omnes peccaverunt.* Sive in homine, sive in peccato; per illum et in illo omnes peccaverunt. Non ergo peccatum versum est in naturam, sed dum peccatum mortem ingerit, pœnam sibi debitam exigit per naturam. Deus naturam ita fecerat ut homines crearet ad vitam : quæ tamen ^f dum morti nolens generat, illa se peccato fatetur obnoxiam, cujus pœnæ deservit in vita. Nam quis ista sentiat, fratres, quod exstingui velit natura partus suos, et germina sua tam chara velit necari? Sed dum ingemiscit et condolet, amissam suspirat et desiderat suspicere libertatem. Sed per quem acceperit, Joannes primus signanter ostendit, qui viso Christo proclamat et vociferatur, dicens : *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi* (*Joan. i*). Peccatum mundi, hoc est, fratres, quod per unum hominem Apostolus intrasse testatur. Gaudete ergo, fratres, quia peccatum quod nos gravi

^a Alius, mox quæ erat.

^b Hujusmodi sermonis finis et scopus est originalis peccati veritatem contra Pelagianos statuere, et corruptionem inde nobis derivatam, nec alio remedio sanandam, nisi Deus se hominem fecisset. TILLEMONTIUS.

^c Si tantum de originali peccato est sermo, illud trino devorat ore ob triplices mali effectus, qui sunt diminutio boni naturalis, macula et reatus pœnæ. Si de peccato actuali fatur, illud trino ore, hoc est, triplici peccato devorat : nempe cogitatione, verbo et

opere mortifero. MITA.—Se ipsum explicat Chryzologus. Peccatum Adæ triplici nos damno affecit : inclinatione ad malum, morte, æterna damnatione.

^d Alias, plene.

^e Uti hæredes necessarii : quemadmodum de servo hærede instituto disponitur in § 1 Inst. de hæ. qualit.; vel uti filii hæredes sui et necessarii ex jure 12 Tabul., absque prætoris privil. sicuti § 12 eodem tit. habetur. MITA.

^f Alias, ad mortem.

pondere deprimebat ad tartarum, a Christo sublatum est, in tartara jam demersum; et nos, quos morti culpa primi parentis addiderat, secundi et divini parentis gratia a poena revocavit ad vitam. Salvati ergo sine Christo a homo non poterat, quia totius mundi peccatum ante ipsius permanebat adventum. Sed tu quod per Christum justificaris, amplecteris; et quod per Adam damnatus es, tu refutas; et alterius tibi poenam obfuisse conquereris, qui tibi conspicias alterius subvenisse justitiam. Numquid non in semine tota arbor? Vitium ergo seminis vitium est totius arboris. Si sibi ipsa per se natura subveire potuisset, numquam eam ad reparandum in se auctor ipse suscepisset. Ad vitam eam creatam credis, qui addidit eam per auctorem dubitas esse reparatam? *Usque ad legem enim, inquit, peccatum erat in mundo. Usque ad legem eam audis, usque ad finem legis, hoc est, usque ad adventum Domini nostri Jesu Christi, accipe. Quia peccatum non imputabatur, ait, cum lex non esset. Et quando lex non fuit, quae cum ipso homine coepit? si lex non fuisset, Adam praevicator utique non fuisset, sicut fides aperit Apostolos, eam dicit: Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen. Utrique legem acceperant: sed Adam mox praevicatus est, ut accepit; Moyses praevicatoribus promulgavit acceptam, dicens apostolo: Lex praevicationum causa posita est (Galat. iii). Regnavit ergo mors per legem, quia graviores praevicatores quam peccatores; et non tantum parentis vitio, sed eto jam lapsus factiore, oeva devoravit. Sed regnavit, inquit, mors ab Adam usque ad Moysen, oriam tu eos qui non poterant in similitudinem praevicationis Adae. Quia non tantum magnos, sed devorabat et parvulos; et non tantum noxios, sed et devastabat innocuos: innocuos dico a culpa propria, non parentis. Et hinc gravior erat lamentanda conditio, quia ejus parentis solvebat poenam, cujus vix vitam degustarat infans; et lubat peccatum mundi, qui mundum cognitam non habebat. Acquiescamus ergo, fratres, quod per unum et unius delicto mors regnavit, si omnes per unum absolvi desideramus, et esse per Christum: quia qui vivit, Christo debet, non sibi; et Adam quod mortuus id debebat.*

SERMO CXII.

De morte per hominem, vita et gratia per Christum habita, deque abundantia delicti propter legem. In verba ejusdem: Si enim unius delicto mors regnavit per unum.

Si quis poculum aquae frigidae sitienti porrigit victori, aliquantum quidem animam recreat aestuans, et humanitati e plane succurrit, non tamen penitus

^a Mss. Casen. et Vallic.; nemo poterat.

^b Certe presto erant homini natara lex, interiorque conscientiae lumen, quibus quid malum esse, quidve bonum, docebatur; sed obscuriori quadam turbataque ratione. Locum hunc Apostoli Basilides apud Origenem h.c. lib. v pag. 140 interpretabatur de metempsychosi; quasi senper in mundo fuerit peccatum, at hominibus tunc solummodo imputatum, quando in humana corpora commigrarunt.

A sitim exstinguit: ita et magnum divinae scientiae desiderantibus nosse secretum, noster sermo non sufficit, qui ad praesens festinationi deservit et tempori. Nam si ad humana perdiscenda tota hominis brevis est vita, quod tempus sufficere credimus ad intelligentiam posse divinam? Date ergo veniam, fratres, si intra punctum temporis et horae unius vix momentum obscura lucidare, clausa reserare, firmare dubia, profunda contingere, tot saeculorum ineffabile sacramentum per omnem modum aperire non possum, et eloqui, si vel caute annis, secure filis, creditibus confidenter, constanter incredulis non valeamus. Verum quia hodie apostolicus sermo elaro se lumine sanctibus audientium totus infudit, nec quidquam catholicis mentibus reliquit ambiguum, cum dicit: Si enim unius

B delicto mors regnavit per unum (Rom. v); declamandi studium seponentes, tota simplicitate ipsi apostolicis eloquiis initemur, ut verum scire cupientibus sub sermone nostro generetur obscuritas. Si enim unius delicto, ut dicit, mors regnavit per unum, quare mortem ab uno et primo homine esse posteris acquisitam insinuare et approbare evangelica laborat auctoritas? Et quamvis sufficiat illa sententia, quae dicit: Deus mortem non fecit (Sap. i); quare eam tam atrocem, tam crudelem, tam inultem nonnulli a Deo velut esse conditam, scire non possum. Nemo sine piculo aestimat tam pium, tam bonum Deum, mortem creare potuisse, ejus universus mundus dolere continuo, gemitu, lacrymis, accusat et detestatur auctorem. Si mors etiam peccata homines est terminum peccati, quo

C ausu concreata homini et poscente eriditur innocenti Deo insita esse quam vita? Sed audiamus Apostolum: Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multo magis abundantiam gratiae, et donationis, et justitiae accipientes in vita regnabunt per unum Christum Dominum nostrum. Ecce unum, et unum, Adam et Christus. Per illum peccatum regnavit in mortem, per istum gratia regnavit in vitam. Denique duo haec principia vitae et mortis, absolutionis et poenae, desideratae libertatis et damnationis extremae, is qui sequitur sermo Apostoli aperit et declarat. Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, ita et per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitae. Per unum et unum, aut mors regnat, aut vita conceditur. Quid hic ergo addere sermo possit interpretis? quibus e si adjunges silentium, omnis saeculorum succumbit intentio. Per unius delictum in omnes homines in condemnationem, ita et per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitae. Sicut fonti fluvius, sicut fructus seminum, ita origini deservit aut addicta aut erepta posteritas, sicut

^c Alias, plene.

^d Habendae concionis tempus unius horae spatio definitur. Vide Origenem, homil. 3 in Genes.; Cyrillum Hierosolymit., catech. 13: Quae cum multa sint, et tempus horae perbreve; Augustinum etiam, serm. 237 de Temp.; et Chrysologum nostrum, serm. 121, ibique notam ultimam.

^e Ex Latino; in editis deest ai. Nonnulli, ad-junges.

ex his quæ adiecit Apostolus plenius approbatur. Sicut enim unius hominis inobedientia peccatores constituti sunt multi, ita unius obedientia iusti constituentur multi. Sit homo peccator, ut sit Deus justus, quia reatus redundat ad iudicem, si poena percellit innoxium. Et ideo dixit: Sicut per unius hominis inobedientiam peccatores constituti sunt multi. Ut scirent se ejus cui æ fuisse participes, cuius poenæ socios se esse persentiant. Sed jam quid lex profuerit, attestante Apostolo, nullius legis amatores. Lex autem, inquit, subintravit, ut abundaret delictum. Ecce, ut Apostolus dicit, non imminutionem delictorum lex fecit esse, ^b sed copiam; non per se, fratres, sed per eum qui legem per imbecillitatem ferre non poterat. Non magnitudo lucis hebetat oculos, quæ solis a Deo creata est oculis, sed oculorum infirmitas lucis totam suscinere non potest, et ferre claritatem: ita et lex, fratres, quæ per se satis justa erat, et satis sancta, dum ab homine fragili severam exigit disciplinam, magis magisque oneravit et prodidit delinquentem. Et hoc quare, fratres? Ut per gratiam et veniam Conditoris rediret ad vitam qui per tumorem et ignorantiam, ^c cum male de innocentia gloriaretur, in debitum parentis deducebatur et poenam. Morbus igitur latebat occultus, per quem omnium secreta medullarum et venarum meatus in ipsorum vitalium tendebant exitium, et quantum ^d εὐχρηστία in omnibus generabat internis. Venit lex quæ et vulnus proderet, et tandem vetustæ languori ^e supernum advenire medicum nuntiaret. Venit lex, quæ mandatorum fomentis in cutem produceret quod in altum lethaliter sæviebat. Venit lex, ut gladio præceptorum velut apostema longi temporis aperiret, et collectam diu saniori salutaris subinde allocare effluis. Nec tamen per se, fratres, aut vulnus claudere aut aegrotanti perfectam addere valebat ipsa sanitatem. Quod ubi vidit aegrotus, et tandem statum suum miserandus agnovit, cepit tendere festinus ad medicum, ut quod per legem proditum, et per ipsam diu fuerat ampliatus, tanti medici peritiam curaretur et gratia. Ampliatum vulnus dicimus, fratres, quia post incisionem, putredo, fetor, horror, vexatio ipsi vulnere abscissione generatur, et sit per curam deterior miserandi facies ipsa languoris quam fuerat ignorantiam periculum cum lateret. Venit ergo medicus; et jam fesso curis, et curationum vexationibus perdesesso, solius verbi auctoritate subvenit. Sicut centurio ille confitetur, cum

^a Justus omnino est Deus, quia homo peccator est; et Deus justitiam in hominem, tanquam in vere peccatorem, exercet. MITA.

^b In Apostolo particula *ut abundaret* non est loco causæ, sed quod occasione legis evenit, quamquam ipsa repugnante lege, quæ minui peccata volebat, non augeti.

^c Homo justus adhuc sub lege naturæ videns se agere quod rectum est, timore plenus de innocentia lætabatur, quam se habere confidebat; et per ignorantiam minime sentiebat se juste a Deo puniri ob parentis delictum, et amissam in ipso parente innocentiam. Venit lex Moysis, quæ protulit totum. MITA.

^d Id est, contagionem, interpretatur MITA. Id est, idem judicium. Hoc est, omnia interiora similiter erunt

A dicit: *Dic verbo, et sanabitur plebs ista* (Matth. viii). Et impleteretur illud propheticum: *Misit Verbum suum, et sanavit eos* (Psal. cvi). Et ideo sequitur: *Ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia*. Ac si diceret: *Ubi dilatatum est vulnus, supereffusa est sanitas*. Nemo ergo ingratus sit legi, quia quem aegrotantem et jacentem invenerat, levavit, fovit, et ut saluti traderet, ipsum usque ad medicum salubri exultatione perduxit, ut, sicut dixit Apostolus: *Quomodo regnavit peccatum in mortem, ita gratia regnet in vitam æternam, per Jesum Christum Dominum nostrum*. Gratia in vitam, peccatum regnat in mortem. Recta fides non mortem, non interitum hominis auctori Deo deputat, sed salutem. Mors sit hominis, sit peccati, ut vita creata et reddita solum credatur esse per Christum.

SERMO CXIII.

De non permanendo in peccato, ut gratia abundet, et de virtutibus inserviando. In verba ejusdem: Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet? etc.

Beatus Apostolus quando nota interrogat, quando manifesta perquirat, eos videlicet objurgat et increpat qui eloquia divina sua interpretatione corrumpunt: et inde concipiunt suffragia criminum, unde assumere debuerant documenta virtutum. Sic enim hodie cepit: *Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet* (Rom. vi)? Superius dixerat, fratres: *Ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia*; et ideo ita exorsus est, ne pro illo divino et singulari magisterio imperitis se velut interrogatione participat, ut quæ sunt prudentiæ cœlestis plena eruditione respondeat. Si enim ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia. *Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet?* Si prona est delinquentibus pietas, si gratia copiosa peccantibus, si injustis amica largitas est divina, certe si futura bona malis presentibus acquiruntur, quid nobis virtutum iter arduum, quid durus obtinendæ justitiæ labor, quid inter malos jugis servandæ innocentie cruciatus? Augeantur humana facinora, ut bonitas cœlestis exuberet; faciamus mala, ut dixit, ut veniant bona (Rom. iii); permaneamus in peccato, ut gratia abundet. Ad hæc, fratres, idem qui interrogat Apostolus ipse respondit: *Abst. Qui enim morti sumus in peccato, quomodo adhuc vivemus in illo?* Cum dicit ^a *Abst.*, taliter intelligentiam insipientium exsecratus

affected, legitur in margine pag. 484 edit. Colon. 1627.

^b Christus Dominus, non raro apud Patres dicitur medicus. Chrysostomus tom. V homil. 31: *Ne mihi dicas, peccavi; quid agam? Medicum habes infirmitate superiorem, medicum habes morbi naturam vincentem, medicum habes nutu sanantem, medicum habes sola voluntate curantem, et qui potest, si vult*. Basilius Seleuciensis, orat. 35, vocat Christum medicum sine medicamentis sanantem. Hoc etiam de morbis corporis intelligi potest. Gregorius Nyssenus, orat. 5 contra Eunomæum.

^c Particula *abst* execrantis est, ut Rom. iii, 31: quasi dicat: *Absurdissimus est et detestabilis error*.

est et sensum : siquidem medicus non vulnere, sed curæ proficit et salutem; nec putredini, nec morbis, sed soli congaudet ille sanitati. Ita et Deus, qui pro magnitudine vulneris adhibuit magnitudinem vigoremque medicinæ, et nec peccato, sed homini largitus est gratiam; nec ad multiplicanda, sed ad delenda delicta imbrem suæ pietatis effudit. Nemo, nemo sic de ægritudine grataletur, ut velit in vulnere permanere. Ingratus medico, inimicus est curæ, qui semper curari æstuat, nec umquam desiderat hic sanari; et ita Dei gratiam suis cupit exuberare peccatis, ut sibi cupiat peccata cumulari. Miser qui tali voto reus esse contendit per veniam. Fugienda, fratres, dementia ista est, fugienda, quæ etiam post curam captiva tenetur amore morborum, recidiva enim lethalis est sæpius ægritudo. Quod autem dixit: *Qui enim mortui sumus peccato*, præsentis temporis loquitur hic figuram: quia mortuos nos dixit esse peccato, non nobis jam in toto mortuum dixit esse peccatum; quia etsi peccatum ipsum actu operis sanctis et fidelibus est defunctum, vivit tamen, et adhuc in nostram desævit mortem. Tunc autem peccatum ipsum ^a morietur in nobis, *cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem, et factus fuerit sermo qui scriptus est: ubi est, mors, aculeus tuus? ubi est, inferne, victoria tua? Aculeus autem mortis peccatum est* (I Cor. xv). Vivit autem peccato, qui ejus, sicut in consequentibus dicit, ^b concupiscentiis famulatur; et stimulis miserandus inservit, qui obsecundat vitiiis, qui criminibus infelici et continua captivitate succumbit, qui quod delicti est esse autumat hoc naturæ, et morbo qui est accidens utitur velut opere et beneficio Conditoris. Et ideo ad arguendum talium ignorantiam addidit dicens: *An nescitis quia quicumque in Christo Jesu baptizati sumus, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus illi per baptismum in mortem*. Audiant fideles, et intelligant: quemadmodum tridua Domini sepultura trina demersione figuratur in baptismo; ut resurrexisset cum Christo, et si necdum corpore, vitæ jam novitate congaudeant; sitque totus homo virtutum domicilium, qui receptaculum fuerat ante vitiorum. *Ut, sicut dixit, quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus*. Christus quidquid suarum virtutum est, refert ad gloriam Patris; et homo, cujus suum nihil est, sibi vindicare quod per Christum resurrexit elaborat. Quod autem dixit: *In novitate vitæ ambulemus*, quæ superius diximus, illa confirmat, ut si necdum hoc corpore, vita tamen jam totus immutatus incedat; intelligat se, et dominetur elementis, qui elementis hactenus per ignorantiam serviebat; largiatur sua per gloriam, qui prius turpiter furabatur aliena; et qui carnis exer-

bat illicita, contemnat etiam licentias corporales; et qui innocentiam hactenus impie moliebatur extinguere, pro innocentia gloriosius ipse moriatur. Et quid plura? Si ex vetere homine jam novus effectus est, vitiorum gurgitem in fontem commutet ipse virtutum. Usque ad finem autem lectionis hoc ingerit beatus Apostolus, hoc demonstrat, illum posse cum Christo vivere, illum regnare cum Christo, qui resurgens Christi innocentiam sequitur, imitatur vitam, implere nititur sanctitatem. Quod dicit: *Ut destruat corpus peccati*; destruat, fratres, actu, non substantia; opere, non figura, quia peccato, non Deo vult hominem perire, qui ait: *Existimate vos mortuos esse peccato, vivere autem Deo*. Et supernæ libertati, fratres, restituere hominem tota pietate contendit, qui dicit: *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore*. Et iterum: *Peccatum vobis non dominetur*. Non dixit, Non veniat ad vos; non dixit, Non provocet, non tillet; sed, *Non regnet, non dominetur*, confligat ad vincens gloriam, dimicet et decidat ad triumphum victoris; et tandem se doleat impia peccati dominatio a servis quondam suis tota securitate calcari; et crudelis tyrannus ingemiscat subjectum se suorum pedibus captivorum; et ad eorum triumphum, de quibus diu triumphaverat, se veteranus hostis pervenisse deploret.

SERMO CXIV.

De servis legis et gratiæ. In verba ejusdem: Peccavimus, quia non sumus sub lege, sed sub gratia, etc.

Sicut peregrinanti reditus ad propria dulcis semper et charus est, et vernaculæ domus vestibula sunt gratiosa post tempus, ita mihi post intervalla sermonis ad apostolicarum ^c seriem lectionum suavior est recursus. Siquidem a proposito dicendi ordine, et continuo tramite loquendi discedere nos sæpe necessitas religiosa compellit; quia sic doctrinæ ordo moderandus est, ut non modo aliud impediatur ex alio. Unde quid hodie beatus Apostolus dixerit audiamus. Quid ergo ait? *Peccavimus, quia non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit* (Rom. vi). Hæc interrogatio, fratres, eorum arguit imperitiam qui, legis consuetudine captivati, gratiæ beneficio nesciunt sentire virtutes; et quos præceptorum legalium series prodidit contumaces, eos sola munerum commoda et festivitatum pompa observationibus vanis fecit et reddidit obstinatos. Et cum legem tempus excluderet, quid cultor legis a lege faciet abdicatus? Judæe, quid habes quod non perdidisti? Si autem perdidisti, quid gloriaris quasi non perdidideris? Ubi est templum, ubi est sacerdos, ubi sacrificium, ubi incensum, ubi purificationes tuæ, ubi solemnitas tuarum non omittenda devotio? Sed ut sis Judæus, merito circumcideris, quia bonis omnibus abscissus es supra-

^a Juxta veterum philosophorum placitum, quibus aliquid mori dicebatur, cum suis exibat finibus, in aliena transiens. Platoni homo mori dicebatur, et cum anima relinquit corpus, et cum anima in corpore constituta suas exiit passiones, et ad virtutes transit.

^b Concupiscentia quando vocatur peccatum, non utique quia peccatum est vocatur, sed quia peccato facta sit. S. Augustinus, tom. VII, contra duas Epistolæ Pelagian. lib. I cap. 12. MIRA.

^c Vide notam ^e serm. 66, col. 385.

dictis. Scriptum est enim : Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis (*Deut.* xxvii). Si maledictus est qui in uno offenderit, quoties maledictus erit qui nihil ex omnibus probabitur effecisse? *Peccavimus*, ait, *quia non sumus sub lege, a sed sub gratia?* Ac si diceret, fratres: *Peccavimus*, quia in cura non permansimus jam sanati? *Peccavimus*, quia ignem, ferrum, medicamenta reliquimus jam curati? Infelix æger, qui post curam non vult curare tormentum. Et quid plura, fratres? Numquam curat, qui infirmantis querit et exspectat arbitrium? Nam ^b cum ex humore frigidus semper ignis succendatur in corpore, et rigor nimius dum membra vexat et concutit, acrius ipse efficit et gignit incendium; ita ægrotus ad augendam flammam quæ suis semper æstuat et anhelat in venis, dari sibi aquam frigidam impatienter exspectat, nesciens quod tunc calor calore restinguitur, frigore nutritur incendium. Lex ergo dum hominis semper exspectat et sustinet voluntatem, nec tamen homo peccati sarcina præpeditus sufficere legalibus prævalet obedire mandatis, cultorem suum lex non absolvit a peccati vinculo, sed crimine prævaricationis obligat. Et ideo addidit, dicens: *Nescitis quod cui exhibuistis vos servos ad obediendum, servi estis ejus cui obedistis, sive peccati ad mortem, sive obeditionis ad vitam?* Quid est, fratres, quod cum de lege loqueremur, hominem prodidit servum fuisse peccati? *Sive peccati*, ait, *ad mortem, sive obeditionis ad vitam.* Quia superius dixerat, peccatum vobis non dominetur; non enim estis sub lege, sed sub gratia. Qui ergo sub lege sunt peccati, ^c deprimuntur et incurvantur imperio, nec poterunt miseri de peccati turpissima servitute, nisi gratia manumittente, liberari. *Gratias autem ago Deo*, dixit, *quia fuistis servi peccati.* Sic gratias agit, quasi qui congaudeat hominem servum fuisse peccati? Absit. Gratias agit, non quia ante servi fuimus domini tam crudelis, sed quia etiam non sumus subjugati, sicut ex sequentibus id ipsum manifestat expressius, dicens: *Obaudistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis: liberati autem a peccato, servi facti estis justitiæ.* Obaudivimus, fratres, beneficio vocantis, non nostro, quia captivi sic tenebamur arbitrio. *Obaudistis autem ex corde in eam formam doctrinæ.* In quam? In Evangelii nempe, ubi novo libertatis genere non est ommissa servitus, sed mutata, quia melior est devota famulatio quam vaga et

A præsumpta libertas. *Servi facti estis justitiæ.* Hæc servitus, fratres, non obligat, sed absolvit; non onerat, sed honorat; abstergit servitutis maculam, non iniurit. Quid hic, rogo, non divinum est, ubi servitus pellitur servitute, ubi fugatur conditione conditio, ubi mors morte moritur, ubi perditio perditione sanatur, et ut proprie ac breviter dicatur, ubi tota adversitas ipsius adversitatis mucrone prosternitur? Quod autem dixit: *Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ: sicut enim exhibuistis membra vestra servire immunditiæ, et iniquitati ad iniquitatem; ita exhibete membra vestra servire justitiæ in sanctificationem.* Magnitudinem pietatis ostendit, cum evangelicam doctrinam ad tam humilia et pene verecunda deponit exempla; ut sanctitati tantum quantum immunditiæ, quantum iniquitati justitiæ tantum imponat, et imperet servituti. Absurda, fratres, atque indecens videtur comparatio, quæ tantum gloriæ quantum turpitudini hominem cupit esse subjectum; sed utinam vel tantum! Et quando tantum Deo quantum mundo, quando tantum cælo quantum terræ, quando tantum virtuti quantum vitiis fragilitas humana famulatur? Totus homo miser sic carni deditur, sic rebus præsentibus occupatur, ut nihil in se, quod futuræ vitæ, quod divinis bonis deserviat, derelinquat. Illecebræ temporalis vim beatus Apostolus uno sermone humanis conscientiis convenienter aptavit, convenienter expressit, ut tanta voluntate justitiæ, pudicitæ ac munditiæ humana membra serviant, quanta vehementia dementiaque turpitudini vitiisque se dederunt. Parva aut forte nulla exigit, qui cupit ^d devicta proprietate concedere; et admittit excusationem qui possibilia tibi ^e et usitata præcipit te repensari debere pro maximis. Da ergo, homo, Deo tantum quantum carni vitiisque tribuisti. Et quid est, quod ante vitiis, non Deo, debeas teipsum, quod a te Deus tuo tantum utique amore perquirat? Sequitur: *Cum enim servi essetis peccati, liberi fuistis justitiæ; nunc autem liberati a peccato, servi facti estis ^f justitiæ.* Ante servi peccati, nunc servi justitiæ. Per Apostolum ecce succedit servitus servituti, contumax tu nunc tempus tuæ libertatis ostende; peccatum te ante mentiebatur liberum, quem tenebat ^g miserande captivum, nunc gratia te vocat servum, quem ut vere faceret esse liberum, Dei ipsius adoptavit in filium. Impleta est ergo Christi sententia, qua dicit: *Qui vult esse dominus, sit servus (Matth.*

^a Subdit hic Latinius: Vide quam longe ab Apostoli vera lectione et sententia recedat Chrysologus. Alius certe est Apostoli sensus, dum inquit: *Peccavimus, quia*, etc. Et verbis illius *sub gratia*, repelit iterum, iterumque refellit objectionem sibi ab initio factam illis aliis verbis: *Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet?* Absit.

^b Ex humore frigido, putrido tamen, minore resistantiam faciente, ignis in corpore nostro accenditur ac putrido ipso humore frigido nutritur; contrarium enim fit ex suo contrario, ut patet ex Aristotelis *Physica*. MITA.

^c Ms. Cæsen., *Calor non exstinguitur frigore; sed frigore nutritur incendium.*

^d Alias, *detenta*, seu *retenta*. Ut fit cum res datur in emphyteusim; ubi parum, quod fere pro nihilo habetur, pro canone solvi mandat ab emphyteut. Proprietas enim ac directum domini diu penes concedentem remanet, ut cod. de jure emphyt. et late per Julium Clarum. MITA.

^e Hic suspicandum de veritate lectionis putat Latinius. Primam edition. Bon. secuti sumus. Lectio vero de qua Latinius: *Qui possibilia sibi et usitata præcipit, ut repensari debere pro maximis.*

^f Resumit Chrysologus quod Apostolus dixerat superius Rom. v, 18.

^g Pro *miserere*. Sic etiam *miseriter* et *miserabilior* apud Nonium.

xx). Beata est hæc servitus, quæ dominationem generat sempiternam. Illa enim libertas fructum poenæ, et confusione[m] vobis intulit non ferendam, sicut dicit: *Quem enim fructum habuistis tunc in his quæ nunc orbescitis? nam finis illorum mors est.* Ecce qualiter munum dedit, ecce quali præmio honorat illam diabolus servitutem; ut mors simul et vitam finiat et inchoet poenam. At qui Christo serviunt, fratres, illius morte et cum stipendiis, sanctitatis perpetuam transferuntur ad vitam; finis enim Christi non suscipit finem, quia non interficit hominem finis iste, sed perficit.

SERMO CXV.

De lege abrogata per gratiam. In verba ejusdem: *An ignominia, fratres, scientibus enim legem loquor, etc.*

Posteaquam et Davidicam citharam spiritualis intelligentiæ plectro et modulatione tangentes, animos vestros et corda permulsimus, intonantis quoque Evangelii ad suscitandos sensus vestros principia metuenda præbuimus, ad Apostolicum magisterium mox credidimus esse remeandum, ut tripartitus ordo sermonis ecclesiasticæ doctrinæ salutiferam teneat et præbeat disciplinam. Nam et cantilena a continuo labore relaxat animos, et Evangelica auctoritas mentis reparat et exsuscitat ad laborem, et apostolicus vigor a tramite recto removeri et nostros non sinit sensus evagari. Hanc beati Apostoli per ordinem sequi hodie reperimus lectionem. *An ignoratis, fratres, inquit, scientibus enim legem loquor, quia lex dominatur homini quanto tempore vivit? Et indicit similitudinem. Nam quæ sub viro est mulier, vivente viro, alligata est legi; si autem mortuus fuerit vir ejus, soluta est a lege viri: igitur vivente viro, vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro; si autem mortuus fuerit vir ejus, soluta est a lege viri.* Videtis, fratres, beati Apostoli magnum cœlestis magisterii documentum, quemadmodum legis tempora legalibus testimoniis assertit præterisse, totamque ejus prærogativam miro conjugii exinanivit exemplo. Et merito lex et carnali conjugio comparatur, quæ non obtinuit cum synagoga spirituale consortium. Nam cum accepisset eam ad observantiam disciplinæ, ad sancti germinis fecunditatem, ad augmentum pudoris, ad custodiam castitatis, ad superni thalami sacrum reverendumque secretum, ad mysticam thori cœlestis unitatem, reperit in ea totius meretricationis illuviem. Occurrit enim tanto viro, id est legi,

A non compta moribus, non moribus orata virtutum, non incensa gravis, non vese illo et flammeo virginali verecundie operata velamento; sed lasciva oculis, soluta gressibus, præventa illecebria, et tota dolis et simulationibus perfureata. Quam cum vir tentus visam justa indignatione despiceret, et eam procul a sua societate propelleret, atque toto exacerpetur judicio gravitatis; illa neo despecta erubuit, nec contempta se correxit, nec respuit, sed repulsa, sed tota præceps ad idolorum lupanaria convolvit, et maluit subire fornicationis infamiam atque et adulterii crimen incurrere, quam male placui habilius turpitudinem non horro. Unde et merito eam beatus propheta deplorat, dicens: *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion (Isai. 1)?* Cujus adulteria quoque Ezechiel sanctus toto pene volamine præscribit. Ille est, fratres, quod cum in Evangelio a scribis et doctoribus legis apud Dominum ista accusaretur adultera, avertit faciem suam Dominus, et declinavit in terram, ne crimen cerneret quod puniret; et maluit, fratres, in pulvere scribere veniam, quam dare in carne sententiam (Joan. viii). Hoc Apostolus adulteram ad Christi nititur revocare consortium, nec patitur pristini lapsus timore tardari, quæ vivente viro merito exstitit adultera, quia fuit cum alio viro, nunc vero non deserit legem, quæ ad legis recurrit auctorem; sed moritur legi legalibus addicta sententiis, ut vivat gratiæ et resurgat per veniam, quæ fuerat interempta et mortificata per legem. Denique cum eam a maritali jure defuncto viro asseret absolutam, ipsam potius, non virum, insequentibus defunctum esse testatur: quia non lex homini, sed homo et moritur legi; nec mandatum præterit, sed mandato deficit ille qui habetur a mandato. Audi quod sequitur. *Itaque, fratres mei, et vos mortificati estis legi.* Numquid dicit, mortua est vobis lex? *Et vos mortificati estis legi.* Et bene addidit, *Per corpus Christi.* Quia lex reum astringit, aretat obnoxium, punit et interficit criminosum. Qui ergo per corpus Christi ab omni crimine exemptus est et erutus, feliciter moritur legi, ut innocentia vivat et gratiæ. *Ut sitis, inquit, alterius, qui ex mortuis resurrexit. Alterius.* Alter ipse effectus est, cum nostram corruptionem in incorruptionem mutavit, et mortalitatem immortalitatis transvexit ad gloriam. *Et fructificemus, ait, Deo.* Consortes cœlestis naturæ per Christum, non terræ, sed Deo; non morti, sed vitæ; et Deo fructum asserit deferri, non carni. *Cum*

^a Stipendium peccati mors.

^b Superiores homilias innuit, in quibus, vel psal-morum versiculos, vel quædam Evangeliorum loca enarravit: nunc ad Apostoli Epistolas, quas superius interpretatus est, ait esse remeandum.

^c Ex Latino.

^d Juxta eos Romæ degentes alloquitur Apostolos, quos fratres vocat etiam carnis ortu, ait Grotius.

^e Sub statu legis Mosalæ pauci erant spirituales, plerique carnales, ait idem Grotius.

^f Stupri scilicet, vel adulterii.

^g Quo sponsæ caput obauebatur. Hieronymus in Epitaphio Paulæ, ut notaret virginem Christi auspi-

etiam consecrandam, ait eam Christi flammeo reservari.

^h Similitudinem ex Apostolo apte prosequitur. Non enim putandum est Paulum loqui de muliere per divortium dimissa, quæ alteri nupsisset, hoc enim per legem licebat, at de muliere nupta quæ cum alio viro consuevisset.

ⁱ Alias, cum sacro textu, *Hæratam.*

^j Putant Theodoretus et Cajetanus Apostolum hic Judæis convnitemen maluisse dicere, *Mortui estis legi, quam Lex mortua est vobis.* Eadem tamen est sententia; si enim Judæi ad Christum conversi mortui sunt legi, illa etiam mortua est lex.

anim, inquit, esse in carnis, passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificaremus morti. Cum dicit: *Cum essemus, præteritum tempus indicat, dum in sola carne positi, immo magis expositi, quæ carni sunt tantum sapere, facere, velle cogebamur, juxta aliud Apostoli: Qui in carne sunt, Deo placere non possunt (Rom. vii). Cum enim essemus, inquit, in carne, passiones peccatorum, quæ per legem erant.* Dicam sicut dictum est a Domino: *Si lumen quod in te est tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ (Matth. vi)?* Si per legem passiones peccatorum membris dominantur humanis, quid ipsæ per se facient passiones, quæ nascenti mox homini infeliciter et pœnaliter obsecundant? Cum taliter nascentem, generatur taliter, angores deprimunt, urgent pericula, afficiunt pœnæ: passiones sunt, fratres, per quas infirmatur infantia, pueritia trahitur, adulescentia insanit, juvenus et senectus multis luctibus cumulatur; ipsæ sunt quæ totam hominis vitam inimico turbante comitantur ad lapsum; quas lex dum prohiberet, admonuit; dum discuteret, amplavit; dum accusaret, reddidit chariores; et quæ per ignorantiam latebant, fecit esse per scientiam notiores. Et sicut per falcem spinæ magis dum succiduntur accrescunt, ita dum resecantur per legem, a pullulant passiones, quia intrinsecus velut in radice carnis fixæ solidantur. Lex intrinsecus culturam fidei habet satis justam, nec proficit: unde ad frugem mortis ipsum cespitem humanæ carnis sua excitatione perducit. *Passiones, inquit, peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificaremus morti.* Instrumentum quod ad vitam erat, ad frugem mortis sibi in nobis vindicant passiones. Sauciati ergo taliter per Christi gratiam, a lege mortis absolvimur, et Spiritum sanctum percipimus intrinsecus debellatorem, victoremque vitiorum; ut passiones firmes exclusæ pulsant, tentent, provocent, sed concidant ad nostrorum gloriam triumphorum. Nobis, nobis cupit vincere, qui cum domiaretur nobis dignatus est militare, sicut dixi^b. Ergo serviamus in novitate Spiritus a carnis servitute jam liberi, quia vera dominatio est c famulus Dominicæ sanctitatis; nam et^d vetus homo et vetus littera totam corrumpit et perdidit disciplinam.

SERMO CXVI.

De cognitione peccati per legem. In verba ejusdem: *Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit, etc.*

Quoties diverso genere, sed voce consona mystica resonat cantilena, mita dulcedine pascit et delectat auditum; ita cum vario modo, sed uno Spiritu eodemque sensu divina et cœlestis doctrina depromi-

^a Naturæ nostræ corruptione, quæ Dei beneficiis abutitur, lex nostra funesta evadit, nisi illam gratia Salvatoris comitetur. Primo enim inflammat concupiscentiam, quæ cohibita, velut agger legis opposito, majori impetu in varia desideria erumpit; secundo peccatum excitat, quod in homine sine lege vivente concupitum fuerat. Vide Natal. ab Alex. in Epist. S. Paul. tom. I pag. 101.

^b Videtur hic aliquid deesse.

^c Augustinus in psalm. cxcix: *Libera servitus est*

tar, libentius et cum suavitate maxima evengelice scientiæ pandis et aperit sacramentum. Et ideo post propheticam melodiam et virtutem Christi stupenda miracula, ad apostolicarum redeamus ordinem lectionum. Taliæ ergo hodiernæ existit continentia lectionis. *Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognovi, nisi per legem: nam concupiscentiam non sciebam, nisi lex diceret: Non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam (Rom. vii).* Audistis, fratres, quo verbo ante Christum laboraverit humana conditio, quam captiva sine gratiæ fuerit humana fragilitas, quæ lege, quæ mandatis non prohibebatur, sed armabatur ad crimina: quæ ob hoc audiebat, ob hoc cognoscebat, non ut vinceret peccata, sed faceret. *Peccatum non cognovi, nisi per legem.* Vitia non nosse felicitatis est, nosse periculi, viciæ virtutis est. Rex nobilis et fortis, hostibus suis longius occurrit, et ita prævenit ingruentium dolos, ut dejici nequeat fides militum, civium nequeat eo. turbati constantia: si modo generosus animus per Christi gratiam corporis sui transgreditur inaspirandas angustias, et ita totus delicta prævenit, proculat vicia, et cœcitas totus interiectione prosterat, ut nequeant facis sensus fallere, dolls ingenium depravare, tumultuationibus misera, imbecilla corda dissolvere, ardore sanguinibus, c famantes occasiones incedere, vario passionum genere membra naturaliter infirma venare. Quod ignis aridæ vegeti, hoc vitia corpori sunt humano, quæ sola securius separatione vincuntur, necantur ignorantia, et nescita feliciter evanescent. Nam si ad mentem et sensus pervenerint, si contigerint animos, si semel membra penetraverint, inextinguibile gignitur et exaltatur incendium: et nisi unda cœlestis corda rigaverit, mentes infuderit, membra madefecerit, totum quod est roboris humani, subditur et redigitur in favillam. *Lex, inquit, peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognovi nisi per legem.* Ac si diceret: *Aurum avaritia non est, sed avaritiam non cognovi, nisi per aurum.* Vinum ebrietas non est, sed ebrietatem non cognovi, nisi per vinum. Pulchritudo corporis non est concupiscentia, sed formæ decus concupiscentiæ me rapuit et perduxit ad lapsum. Sic ergo ipsa per se mala non sunt, quæ a Deo ad utilitatem, ad salutem, ad gratiam sunt creata, sed per ea delinquendi datur occasio. Ergo avarus aurum accusat, ebrius vinum, lascivus aut lepidus formæ vult esse quod contigit ad ruinam. Ita et lex quæ a Deo data fuerat ad salutem, quæ erat per se cœlestis et sancta, facta est per hominem miseri hominis ad ruinam, sicut ex sequentibus probat

apud Dominum: libera servitus, ubi non necessitas sed charitas servit.

^d Adam, et vetusta Hebræorum lex.

^e Lethale peccatum, quamquam sub cineribus penitentis sepeliatur, si peccator ipse proximam delinquendi occasionem non dimitterit, et a se ejecerit, non dicitur penitus extinctum, sed tantum ea re cooptatum, ut iterum data occasione accendatur. *Mta.*

Apostolus, qui dicit: *Itaque lex quidem sancta, et mandatum sanctum et justum et bonum.* Quod ergo bonum erat, non intulit mortem, sed peccatum, quod principaliter intulerat mortem, quod fragilem, quod imbecillem, quod humanam naturam pronam fecerat ad lapsus et vitia. Quod latebat, et hostiliter humano grassabatur in corpore, lex reprehendit, lex prodidit, dum admonet hominem de innocentia, de sanctitate, de justitia, de virtute, de fide; dum arguit de vitiis, de delictis, de criminibus. Sed homo, audire quidem cœpit virtutes, cœpit velle, sed non attingit; cœpit detestari, sed sequi vitia; odisse delicta, sed facere; horrere crimina, sed implere: unde tarde se servum captivum, se male rabiei sensit addictum et cœpit clamare: *Infelix ego homo, quis me liberabit a corpore mortis hujus?* Cui respondetur: *Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum.* Quo auditio cœpit libertatem querere per auctorem, salutem per veniam, vitam per solam sperare gratiam. Nam diu ignoraverat unde esset difficilis innocentia, unde laboriosa justitia, anxia sanctitas, virtus ardua, fides tota periculis plena, unde sic tantas copias haberent delicta, unde crimina dum succiduntur increscunt, virtutes deficiunt dum coluntur. Lex aperuit, lex deiecit, lex tota luce monstravit, crimina per peccatum, virtutes per Deum in humanis sensibus, in humana mente dominari; nec posse ante superari delicta quam delictorum fuerit auctor extinctus, quod est peccatum, quod Christus abstulit, attestante Joanne, cum dicit: *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi (Joan. 1). Sine lege enim, inquit, peccatum mortuum erat. Ego autem vivebam sine lege aliquando. Sed cum venisset mandatum, peccatum revixit. Et ego mortuus sum, et inventum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Nam peccatum occasione accepta per mandatum seduxit me, et per illud occidit.* Peccatum mortuum erat, non quia non erat, sed quia ignorabatur, et proprie dictum est, *Peccatum revixit.* Quia erat sepultum in ignorantia nostra: non mandatum per peccatum, sed peccatum per mandatum revixit, dum facit prævaricari qui fuerat ante peccator; dum reum perficit etiam contumacem, desertorem exsuscitat et rebellem. Unde merito homo jam tunc se exclamat mortuum, quando se unde, et quare et per quem moreretur agnovit. Peccatum, fratres, quam crudelis tyrannus sit, jam videmus. *Per mandatum seduxit me, et per illud occidit.* Quia argumentum salutis tetendit in laqueum, quia curam fecit esse languorem, quia instrumentum sanitatis exitiale mutavit in vulnus, quia vitam ipsam in gladium lethalem convertit: *Per mandatum seduxit me,*

^a Ms. Cæsæn, et Vatic., unde vitia.

^b Alias, suscepit.

^c Ms. Cæsænæ et Vallicel.: *Adam ille primus non habet initium, non habet hic novissimus finem; sed novissimus ille est, qui est primus.*

^d Ait non prius factum esse spirituale corpus, sed animale, tam in Christo quam in nobis. Præmittere enim solet Deus imperfectiora, ut perfectiora sequantur. Sic prius terra quam fructus, prius pueri sumus quam viri.

et per illud occidit. At quomodo sibi jam, quod esset occisus, provideret jam mortuus? nam quis poterat subvenire occisio, nisi Christus, qui vitam reparavit occisus? qui talionem morti reddidit per mortem, mortem peremit, atque eam prodidit contumacem, quæ incubare jussa pœnis reorum, attentare ausa est ipsum judicem, invadere ipsum innocentia præsumpsit auctorem: unde merito mors mortua est, et in me non ego vivo, sed vivit, agit, regnat, imperat Christus.

SERMO CXVII.

De Adam primo et novissimo. In verba ejusdem: Factus est primus homo Adam in animam viventem, etc.

Duos homines beatus Apostolus hodie retulit humano generi de Jisse principium, Adam videlicet et Christum: duos homines pares corpore, sed merito dispares; compage membrorum tota veritate perimiles, sed ipso sui principio tota dissimiles veritate. *Factus est, inquit, primus homo Adam in animam viventem: novissimus Adam in spiritum vivificantem (I Cor. xv).* Ille primus ab isto novissimo factus est, a quo est et animam consecutus, ut viveret; hic est ipso se figuratus auctore, qui vitam non exspectaret ab altero, sed ipse vitam solus omnibus largiretur; ille vilissimo plasmatur ex limo, ex utero pretioso Virginis hic procedit; in illo terra mutatur in carnem, in isto caro promovetur in Deum. Et quid plura! Hic est Adam, qui suam tunc in illo cum fingeret imaginem collocavit. Hinc est quod ejus et personam ^b suscipit, et nomen recepit, ne sibi, quod ad suam imaginem fecerat deperiret. Primus Adam, novissimus Adam; ille primus habet initium, hic novissimus non habet finem. ^c Quia hic novissimus vere ipse est primus, ipso dicente: *Ego primus, et ego novissimus (Isa. XLVIII).* Ego sum primus, id est sine initio. Ego novissimus, utique sine fine. *Sed non prius, inquit, quod spirituale est, sed quod animale, deinde quod spirituale.* ^d Prius utique terra quam fructus; sed non tam pretiosa terra quam fructus; illa genuitus exigit et labores, hic substantiam largitur et vitam. Merito propheta de tali fructu gloriatur, dicens: *Terra nostra dedit fructum suum (Psal. LXXXIV).* Quæta fructum? Illum nempe de quo alibi dicit: *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam (Psal. CXXXI).* *Primus homo, ait, de terra terrenus; secundus homo, de cælo cælestis.* ^e Ubi sunt qui conceptum Virginis, Virginis partum, mulierum partibus existimant exæquandum, cum illud de terra sit, hoc de cælo; hoc divinæ virtutis sit, illud infirmitatis humanæ; illud sit ^f in corpore passionis, hoc totum sit in tranquillitate divini Spiritus, humani corporis in quiete? San-

^e Cerinthum, Ebionem, Carpocratianos, aliosque hujus commatis viros vellicat. An vero Virgo sanctissima communi mulierum more Christum enixa fuerit, vide apud Mabillonium, præf. 2 in sæculum IV Bened. pag. 354 edit. Trident., occasione recensendæ questionis ortæ inter Ramtramnum, monachum Corbeiensem, et Paschasium Radbertum, ejusdem loci cœnositam.

^f Ms. Cæs., in corporis passione.

quis siluit, caro stupuit, soporata sunt membra, et aula Virginis tota est in cœlesti commoratione suspensa, donec auctor carnis, carnis sumeret indumentum, et fieret homo cœlestis, qui non solum terram redderet homini, sed homini donaret et cœlum. Virgo concipit, Virgo parturit, Virgo permanet. Ergo virtutis est caro conscia, non doloris, quæ magis pariendo integritatis augmenta suscipit, damna pudoris ignorat; testis potius sui partus existit, quæ nullas partus pertulit passiones; et sacramentis cœlestibus interfuisse se nova mater miratur, quæ nascentis ordinem intelligit humanæ consuetudinis nil habere.

^a Si Deum sic nasci magus fatetur munere, fatetur dum adorat; advertite quid sentire, quid credere debeat Christianus. Sed quod sequitur audiamus. *Qualis terrenus, tales et terreni, et qualis cœlestis, tales et cœlestes.* Quemadmodum non nati taliter, tales poterunt inveniri, non manendo quod nati sunt, sed quod renati sunt permanendo? Hinc est, fratres, quod virginæ fontis uterum cœlestis spiritus arcana luminis sui admixtione fecundat; ut quos ^b origo limosæ stirpis profuderat sub misera conditione terrenos, cœlestes pariat, et ad similitudinem sui perducatur auctoris. Ergo jam renati, jam reformati ad nostri imaginem Creatoris, quod præcipit Apostolus impleamus. *Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cœlestis.* Fuerit necessitas, quod de terra concreti cœlestia ^c spirare nequivimus, quod de concupiscentia nati concupiscentiam non valuimus evitare, quod illecebris dominantibus acquisiti coacti sumus illecebrarum turpitudinem sustinere, quod sæculi hujus habitaculo recepti captivi fuimus malis; ad instar nostri Domini, sicut diximus, jam renati, quos utique concepit virgo, vivificavit spiritus, portavit pudor, genuit integritas, nutritiv innocentia, edocuit sanctitas, virtus exercuit, Deus adoptavit in filios, imaginem totam tota similitudine nostri portemus auctoris: non majestate qua solus est, sed innocentia, simplicitate, mansuetudine, patientia, humilitate, misericordia, concordia, qua dignatus est nobis fieri et esse communis. Cesset vitiorum pruritus pestifer, delictorum lethalia blandimenta vincantur; execrandus furor, criminum comprimatur origo; discutatur a sensibus caligo tota pompæ secularis; abjiciatur a mentibus mundanæ cupiditatis illusio; appetatur paupertas Christi, quæ divitias in cœlestibus possidet sempiternas; tota sanctitas animæ custodiatur et corporis, ut non magnitudine, sed æcti imago Creatoris nostri portetur et clarescat in nobis. Affermat quod diximus Apostolus, cum dicit: *Hoc autem dico, fratres, quia caro et sanguis regnum Dei possidere non*

possunt. Ecce quomodo carnis resurrectio prædicatur, quia ibi caro possidebitur a spiritu, non caro spiritum possidebit, sicut ex sequentibus elucescit. *Neque corruptio incorruptionem possidebit.* Vides quia non caro deperit, sed corruptio; non homo, sed culpa; non persona, sed crimen; ut homo in Deo, et coram Deo vivens, finem se delictorum tandem gaudeat consecutum. De resurrectione proprius sermo profertendus est, fratres, quia transcursim, et in ipso verbi fine, non convenit dici de eo quod nos ad æterna tempora ac perpetuam transmittit ad vitam.

d SERMO CXVIII.

De morte et resurrectione carnis.

Quoniam tota ^e spes fidei Christianæ in resurrectione constituta est mortuorum, ne quisquam de ea ausus sit dubitare, beati Pauli asserentis, eam auctoritate, rebus, exemplis, latissimam recitari vobis fecimus ^f hodie lectionem, ad quam sermo noster quod adjicere possit non potuit invenire. Sed quia nostri officii vestra charitas semper exigit servitutum, repetere hæc eadem, inculcare vehementius hæc ipsa, resurrectionis ipsius ardore gestimus. Fratres, semper de resurrectione libet dicere, jugiter de resurrectione delectat audire, quia mori numquam libet, vivere semper delectat. Resonet ergo in ore nostro resurrectio semper, semper resurrectio ad nostræ mentis transmittatur auditum, ut mors quæ nostros semper obsidet sensus, cum terrore suo, cum lamentis suis a nostris sensibus effugetur. Quia sic agricola fructus uberes et ^g exsatiatas epulas cantat, ut ^h immanem vomeris laborem non sentiat et sudorem. Sic nauta portus modulatur et lucra, ne undarum ruinas, ne maris discrimina pertimescat. Sic miles, ne vulnera metuat, ut gladios non pertimescat, prædas personat et triumphos. Unde resurrectionem mente, ore, oculis, spectet, cantet, cogitet Christianus, ut totam mortis possit despiciere et calcare formidinem. Mors est, fratres, desperationis domina, incredulitatis mater, germana corruptionis, inferni parens, diaboli conjux, omnium malorum regina, quæ omne genus hominum tali ordine inexplebili impugnat, ut primum susurratricem suam desperationem præmittat talia suadentem: Homo, cur tua perdis tempora? Ecce domina mors tua venit, ⁱ animam tuam in nihilum redigens, carnem tuam putredine, ossa tua vetustate consumens, ut te qui non fuisti antequam nascereris, faciat non esse post mortem. Redde ergo debita ante mortem, moriturus cito, tibi, ætatibus tuis: da lusibus infantiam, da deliciis adolescentiam, da voluptatibus juventutem, da

^a Hoc ipso ad hanc rem argumento utitur Noster in epistola contra Eutychem.

^b Similia Augustinus, lib. xiii de Civit. Dei, pag. 23: *Induimus imaginem terreni hominis propagatione prævaricationis et mortis, quam nobis intulit generatio; sed induimus imaginem cœlestis hominis, gratia indulgentiæ vitæque perpetuæ.*

^c Sic legit Latinius. Editi, *aspirare.*

^d Sermo hic alias inscribitur: *In verba ejusdem:*

Notum autem vobis facio, fratres, etc.

^e Hoc passim SS. Patres. Vide Theophylactum in I ad Corinth. xv, 1, pag. 291 et 292: *Totus Christianismus in resurrectionis dogmate situs est.*

^f Vide notam 1 serm. 115.

^g Exsatiatas dicimus res, in quibus desideria nostra abunde complentur.

^h Ex mss. Cæsennæ et Vatic.; editi, *imminentem.*

ⁱ Hic anima sumitur pro vita corporali.

senectutem mihi, ne sine causa de spe cogites desperatus. Post istam mittit incredulitatem suam filiam, sic minantem: Quasi non moriturus, quasi ^a evasurus mortem, sic de vita disponis? Homo, te decipit fides, tu fidei credis, quæ ut tollat præsentia, futura promittit, et ut auferat quæ sunt ante mortem, nescio quæ invisibilia pollicetur esse post mortem. Quis inde venit, aut quis sapiens credit tot sæculis promissa, nec reddita? O si manduces et bibas! *Manduca et bibe, cras enim morieris (Isai. xxii)*. Tertiam germanam nequitie suæ corruptionem tali dirigit cum furore, ut aspectus hominum invadat, attrahat, occupet, per sepulcra, extremos ostendens carceres, suos jacere ^b demonstrat immobiliter vinculatos; et ut homines sensus hominis horrore toto, toto pavore conturbet, effundit putredinem, eructat saniem, spargit fetores, atque ad unum corpus hominis innumeros ^b carnifices a se vermes dedisse proclamât. Quare non desperationi, quare non incredulitati crederent Christiani? Hæc sunt mortis bella, his ducibus, his consiliis, tali conflictu captivat, vastat, interficit omnes quos natura præsentem perducit ad vitam, ^c ducit reges, trahit populos, gentes impellit, non divitiis redimi, ^d non flecti precibus, non lacrymis molli, non viribus umquam potuit ista superari. Erravere, fratres, qui de bono mortis ^e scribere sunt conati. Et quid mirum? tunc se mundi sapientes magnos æstimant et præclaros, si id quod est summum malum, hoc esse summum bonum simplicibus persuaserint: merito Scriptura de istis dicit: *Væ qui dicunt bonum malum, et malum bonum (Isai. C. v)*. Væ qui ponunt tenebras lucem, et lucem tenebras! Et re vera quem non isti fallerent; ^f quem non cæcare potuerunt, qui vivere malum, mori bonum, incautis credere perfecerunt? Sed hæc, fratres, veritas submovet, lux fugat, impugnat fides, Apostolus notat, Christus delet, qui dum bonum vitæ reddit, malum mortis prodit, damnat, excludit. Sic enim cœpit Apostolus: *Notum autem vobis facio, fratres, Evangelium, quod prædicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, per quod et salvamini: qua ratione prædicavi vobis, tenere debetis, nisi sine causa credidistis? Tradidi enim vobis in primis, quod et accepi, quia Christus mortuus est pro peccatis nostris, et quia sepul-*

tus est, et quia resurrexit tertia die secundum Scripturas (I Cor. xv). Dei largitas victurum, non moriturum ditat. Aut quid bonam accipit, si non erit ipse qui accipit? *In quo et statis. Stat utique qui semper vivit, quia mortuus semper jacet. In quo et salvamini. Si quis moritur, perit; ^b salvatur vero ille qui semper vivit. Qua ratione prædicavi vobis, tenere debetis, nisi sine causa credidistis. Non solum, fratres, sine causa credidit, sed et sine causa vixit, qui se ad hoc solum natum credidit ut periret. Homo quid tibi oritur quod non occidat? quid tibi quod occiderit, non resurgit? Dies mane oritur, et iterum resurgit in mane; sero sepelitur in nocte, et iterum resurgit in mane. Sol quotidie nascitur, quotidie moritur, ⁱ resurgit ipse quotidie; tempora dum transeunt, pereunt; dum redeunt, reviviscunt. Unde, homo, ⁱ si Deo non credis, si non acquiescis legi, si non consentis auditui, vel oculis tuis crede, vel elementis resurrectionem tuam tibi jugiter prædicantibus acquiesce. Certe si ista longe sunt inferiora, quæ in tuis manibus sunt, et de morte tuo opere suscitantur, te posse Dei opere doceant suseitari. Vade ad semen, Apostolo te docente (I Cor. xiii); tolle triticum aridum sine sensu, sine motu; duc sulcum, fodi terram, fac sepulcrum, sepeli triticum, inspicere quemadmodum morte deperit, humore turgescit, putredine corrumpitur; et cum pervenerit ad totum quidquid desperatio, quidquid incredulitas, quidquid corruptela tibi superius ingerebat, tunc subito reviviscit in germine, in herba pubescit, juvenescit in caule, maturescit in fruge, et ad illam totam ipsam, quam tu perisse deflebas, speciem resurgit et formam; ut te, homo, triticum non tam doceat manducare quam sapere, non tam cogat laborare quam credere. Reliqua nos taceamus, quia et unde, et quando, et quomodo, et per quem mors venerit, beatus Apostolus plano et satis lucido ac divino declarat eloquio. Homo, accipe fidem, quia gratis datur; crede resurrectionem, quia qui promittit illam pretium non requirit.*

SERMO CXIX.

De vero cursu pro corona gloriæ. In verba ejusdem: Nescitis quod hi qui in medio currunt, etc.

Beatus apostolus Paulus non solum per doctrinam

^a Menander, teste Justino, Apolog. ad Antoninum Dium, pag. 145, sectatoribus suis suavitatem quod morituri non essent.

^b Ipsa mors carnifex est, inquit Chrysostomus, homil. 75, tom. VII.

^c Claudianus de raptu:

Sub tua purpurei veniunt vestigia reges
Deposito luxu, turba cum paupere misit.
Omnia mors æquat.

^d Similia his Theodoretus, orat. 6 de Provid. pag. 387: *Lacrymantia non miseretur, precibus non movetur, donis non corrumpitur*, etc. Vide Basilium, epist. 185.

^e Ethnicis fere omnes mortem laudabant. A rege Ptolemæo velitus fuit Cyreniacus Hegesias eam in scholis laudare, eo quod multi eo audito, mortem sibi sponte consciscerent.

^f Alias, quem non cæcarunt.

^a Editi plures, moriturus.

^b Mss. Cosen. et Vallic.: *Salvatur nemo per illum, quod supervivit.*

ⁱ Hoc argumento libenter usi veteres. Nyssenus, orat. de Resurrect. Christi, tom. III, pag. 426. Nam noctem mortis imaginem putabant, diem vitam. Tertullianus, lib. contra Marcionem: *Sed nax est imago mortis*. Hilarius, Genes.: *Dies imago vite, nox mortis imago est.*

ⁱ Inter Judæos Sadducei; inter Christianos Simon Magus; Hermogenes item, teste Tertulliano de Resurrect. carnis cap. 4; Joannes Hierosolymit.; Eutychius patriarcha, licet resipuerit, resurrectionem corporum negarunt. Inter gentiles non capituliter errasse videntur, qui eam crederet, aut doceret. Id autem apud eos factum, credit Lortius, ex cap. iv. 29, Act. ad coercedos, metu futurorum, Scinorosos.

legis, sed sæculi hujus exemplo ad coronam nos gloriæ celestis hortatur. Sic enim inter cætera ait, et audivit dilectio vestra. *Nescitis quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit præmium*; et addidit: *Sic currite, ut comprehendatis* (I Cor. ix). Secundam terrenam exemplum, multi quidem, ut ait Apostolus, *a* in stadio currunt, sed unus accipit coronam, id est, ille qui melius currit; ita et in stadio vitæ præsentis, multi quidem currunt, sed unus accipit coronam. Currunt Judæi per legem, currunt philosophi per inanem sapientiam, currunt et hæretici per falsam annuntiationem, currunt catholici per veram fidei prædicationem: sed de his omnibus unus coronam accipit, id est, populus catholicus, qui, recepto fidei cursu, tendit ad Christum, ut ad palmam immortalitatis coronamque perveniat. Quapropter et Judæi, et philosophi, et hæretici in vacuum currunt, qui non recte fidei tramite gradiuntur. Quid enim prodest Judæis currere per observationem legis, qui Christum, dominum legis ignorant? Currunt et philosophi per inanem sapientiam sæculi, sed superflua et vacua cursus ipsorum est, qui veram Christi sapientiam nesciunt. Vera enim sapientia Dei Christus est, quæ non ornatur verbis, nec luculenta oratione, sed fide cordis agnoscitur. Currunt et hæretici per venenatam fidei suæ assertionem, currunt per jejunia, currunt per eleemosynam, sed pervenire ad coronam nequeunt, quia non currunt; falsa enim fides eorum veræ fidei gratiam accipere non meretur. Manifestat hoc Apostolus alio loco, cum dicit: *Et si distribuero omnem substantiam meam pauperibus, et si tradidero corpus meum igni ut ardeat, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest* (I Cor. xiii). Non enim habet charitatem Christi, qui Christo non fideliter credit. Et ideo bene addidit Apostolus, dicendo: *Sic currite, ut comprehendatis*. Currere ergo debemus fidei cursu in fide Christi, in mandatis Dei, in operibus justitiæ, ut ad coronam æternæ vitæ pervenire possimus. Denique quemadmodum nobis currendum est, item Apostolus consequenter ostendit, dicendo: *Omnis, inquit, qui in agone contendit, ab omnibus continens est; et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptibilem*. Vide quibus nos Apostolus exemplis ad coronam *a* promissæ immortalitatis in-

vitat. *d* In agone isto terreno qui vincere volunt, abstinere se *e* a cibis quibusdam, a potu nimio, abstinere *f* ab omni immunditia, sub tanta castitate, ut etiam propria conjugia non requirant; nec aliter se vincere posse sperant, nisi corpus suum castum & pudicumque servaverint. Et post tantum laborem quid aliud quam parvam, et corruptibilem, et vilem quidem coronam accipiant? Si ergo *b* pro corruptibili coronam tantus labor a quibusdam suscipitur, quanto magis nos omnem laborem sustinere debemus, quibus præmium celeste et æternæ gloriæ corona promittitur? Est ergo nobis agonizandum non levi certamine: certamus enim contra spiritualis nequitie, contra diabolum et angelos ejus; certamus contra injustitiam, contra impietatem, contra malitiam, contra impudicitiam, contra diversas illicebrosas peccatorum. Et si certantes *i* vincimus, tot coronas accipimus quot vitiorum victores fuerimus. Magnus itaque agon iste est, in quo spectaculum Domino exhibemus: spectamur enim certantes a Domino, spectamur ab angelis ejus; in terra vincimus, sed præmium virtutis in caelestibus accipimus. Denique sancti martyres in agone certaminis positi, non solum vitia peccatorum, sed ipsam mortem vicerunt, et *j* præmia immortalitatis susceperunt. In hoc agone primo Dominus et Salvator noster, et certavit et vicit, ut nobis exemplum certaminis et victoriæ demonstraret. Hæc ergo vobiscum tractantes, semen boni certaminis inficimus in cordibus vestris, tanquam sulcata invenientes pectora vestra aratro justitiæ. Colite igitur verbum quod sparsimus in vobis, ut possit germinare quod satum est. Deus autem visitatione sua, rore suæ vos pietatis infundat; et det incrementum seminibus nostris, quo possitis in collectis manipulis meritorum ad fructum centesimum pervenire.

SERMO CXX.

De figura sæculi vitanda, et forma Salvatoris assumenda. In verba ejusdem: Nolite configurari huic sæculo, etc.

Christus apostolos sal esse hodie patefecit, dicendo: *Vos estis sal terræ* (Matth. v). Ne quis ergo impatienter ferat, si beati Pauli verba ut grana divini satis terimus, quatenus altius soporati, sensus intel-

a *Alibi* videtur Apostolus ad Olympica vel Isthmica certamina, quæ Corinthi celebrabantur. Stadium in quo cursu certabatur pedibus, seu equis.

b Alias, scientiam.

c Alias, promissam.

d Pauli vestigiis inherens Chrysologus, a cursoribus transit ad agonistas, athletas scilicet et pugiles.

e Athletæ (quo nomine comprehendebantur apud Græcos omnes qui corpore decertabant, apud Latinos vero pugiles tantum et luctatores), licet essent voracissimi, caricis, caseo et nucibus alebantur; et si carnibus, his tantum quæ nimium succi et pinguedinis habebant, at sine ullis condimentis. Hinc eorum victus, qui apud Latinos *colephium* vel *coliphium* dicebatur; *arida saginatio* dicitur a Tertulliano de Pallio, cap. 4, ubi vide Salmasium pag. 262, 267.

f Horatius, de cursoribus:

Multi fecit, tulitque puer, avarit, et alit,
Abstinuit Venere et Baccho.

Chrysostomus in verba Pauli ad II Tim. ii, 3. *Nisi qui legitime certaverit, hæc habet cum nostro: Non sufficit ad legitimam decertationem, si agonista in agone descendit, non si unctus fuerit... oportet insuper ut qui coronam consequi vellet, omnem agonisticæ professionis observasset legem tam circa ciborum, quibus vel abstinendum, vel vescendum athletis fuit, quam circa continentiam ac honestatis rationem.*

g Laudat verba hæc Chrysologi Pitiscus in Lexic. Antiq. Romanar. tom. I pag. 197.

h *Ælianus* Var. Histor. vi, 6: *Qui strenus pugnasent oliva et utilis ramis redimiti, laudibus ferebantur.*

i *Vicerimus... accipiemus.*

j Hæc et ex superioribus nonnulla profert clariss. Muratorius pag. 251 de Paradiso, contra Burnetum.

ligentiam condire possimus. Grana enim salis ^a integra saliant, quatenus in medullis ipsa subtilius attenuata descendant : sic sermo Apostoli communiter lectus præbet simplicem sensum, profundam scientiam præstat, lectione sedula iteratur ad illa quæ ante perscrutati sumus. Hodie dicit beatus Apostolus : *Nolite configurari huic sæculo (Rom. xii)*. Putasne beatus Paulus apostolus dicendo sic, elementorum figuris ne configuremur obsistat? neve simus ut Persarum reges, qui subjecta nunc pedibus suis sphaera, ut polum se calcare credantur, Dei vices mentiuntur : nunc radiato capite ne sint homines, solis resident in figura ; nunc ^b impositis sibi cornibus, quasi viros se esse doleant, ^c effeminantur in lunam : nunc varias velut siderum sumunt formas, ut hominis perdant figuram, et nihil supernæ claritatis acquirant. Sed ista licet de sæculi vanitate descendant, et sapientibus tam fugienda sint quam ridenda, tamen Apostolus cum dicit : *Nolite configurari huic sæculo*, sæculi vitam corrigit, arguit mores, iudicat institutum, castigat voluntates, luxuriam condemnat, et totam vanitatum sæcularium pompam propellit, effugat, excludit a mentibus Christianis. Sed hoc modo strictim commonet quod est in principio hujus Epistolæ latius exsecutus, ubi figuram sæculi in vitiis sic figurat : *Repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, avaritia, nequitia, plenos invidia, homicidiis, contentione, dolo, malignitate, susurratores, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, erectos, superbos, inventores malorum, parentibus non obedientes, insipientes, incompósitos, sine affectione, sine misericordia, qui cum iustitiam Dei cognovissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, digni sunt morte : non solum qui faciunt illa, sed qui consentiunt facientibus (Rom. i)*. Fratres, audistis formam sæculi, didicistis speciem, vidistis figuram : si tamen formam et non informe monstrum, ubi confusione criminum tota rerum facies est deleta, ubi peccatorum connubio tota mundi figura est dissoluta, ubi delictorum morbis imago ipsa ablata est conditoris, ubi homo in vitiis est sepultus, ubi corrupti corporis scatent scelera, ubi homo hominis est sepulcrum, ubi in homine non homo cernitur, sed cadaver. Apostolus ergo huic formæ nos prohibet esse conformes, et configurari nos huic vetat figuræ ; huic similitudini consimiles non esse permittit, sed ad formam Dei reformat, ad similitudinem revocat Christi, et totam reducit ad imaginem conditoris, dicens : *Sed reformamini in novitate sensus vestri. Hoc est, sitis per Christum sensibus innovati, abjecta sæculi hujus figura ; et tota inveteratæ imagi-*

^a Integra pro re incorrupta, non violata sanie, neve confecta tabe, ut dicat Auctor : grana salis res integras, nondum incorruptas saliant, si ipsa grana in medullis subtilius attenuata descendant. D. Chrysostomus, homil. 15 in Matth., inquit : *Quomodo fieri potest ut ea quæ jam corrupta sunt, salis perfricatione reparentur?* MITA. Ms. Cæsen., in medullas ipsas.

^b Successores Alexandri, qui se filium Jovis Ammonis mentiebantur, cornuta fronte prostant in nummiis.

^c Quin et Gordiani Pii nummus, dum Persas aggress-

nis deformitate projecta, ^d formam vestram in formam vestri reducite Salvatoris : ut novitas sensuum vestrorum in vestris actibus elucescat, et cælestis homo cælesti habitu jam gradiatur in terra. Qualiter autem componat formam novi hominis, jam pateat. *Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem habent actum ; sic multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra. Habentes autem donationes secundum gratiam, quæ data est nobis, differentes. Agit, agit ut corpus, quod collocat in cælesti actu, in superna vita, in moribus sanctitatis membrorum consensu et copulatione consistat : neque pes oculi ministerium, neque oculus pedis officium perverso tumore confundat ; sed ut sanctitatis membra donis contenta sint largitoris, et credant suum esse membra omnia, quod unum fecerit membrum, quia minori nescit membrum unum, quod totum honoratur in corpus. Hinc est quod Apostolus actus membris, membra actibus sic depingit : *Sive qui docet in doctrina, qui exhortatur in exhortatione, qui tribuit in simplicitate, qui præest in sollicitudine, qui miseretur in hilaritate. Caritas sine simulatione ; odientes malum, adhærentes bono, invicem honore prævenientes, invicem benigni, sollicitudine non pigri, spiritu ferventes, Domino servientes, spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, memoriis sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes : benedicite et nolite maledicere ; gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus ; providentes bona, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos, nulli malum pro malo reddentes ; si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes ; non vindicantes vosmetipsos, sed date locum iræ. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum ; si sitit, potum da illi ; noli vinci a malo, sed vince in bono malum. Superius, fratres, Apostolus patefecit membra vitiorum, revelavit modo nobis membra virtutum ; ut cæleste corpus tantis solidatum membris, nervis talibus roboratum, possit facile mundi bella prosternere, diaboli superare conflictus. Et ita vivens, ut Apostolus docuit, non prosternit mundum ? non proterit carnem ? non diabolum vincit ? non æquatur angelis ? non major est cælo ? Plane major cælo, quia cælum non movetur sponte, non voluntate agit, non D iudicio facit quidquam, sed sola necessitate servit semper, quia semel iustum esse servire ; impollutum se non viribus, non labore custodit : unde cum non sit obnoxium pœnæ, sic tamen nec consistit ad præmium. At homo ex terrena vilitate concretus, dum terre-**

surus Carras recepit, exhibet caput ipsius torrium, et in postica parte lunam falcatam, apud Patinum pag. 375. Luna in his regionibus, tum masculino, tum feminino habitu religiose colebatur. Spartianus de Caracalla : *Cum iterum vellet bellum Parthis inferre, atque hibernaret Edessæ, atque inde Carras Læni dei gratia venisset.*

^d Differt enim figura, quæ est lugax, externa, apparens potius quam existens ; et Forma quæ est constantior et solidior.

nam labem vincit, dum sanguinis stimulos frangit, A dum carnis exuberat passiones, transcendit cœlum, ad ipsam deitatis pervolat sedem : et sic fit major cœlo, meritis supergreditur angelos, non natura. Probat hoc apostolus Paulus, qui dum satis terram vincit, et intravit cœlum, et transivit alium, et usque ad tertium meruit pervenire. Et juste, nam primus conscendere debet cœlos; qui sic et verbo et exemplo homines penetrare docuit cœlos. Erit, erit major cœlo, qui vixerit sicut docuit Paulus; erit clarior sole, qui sic virtutum radiis toto orbe splendet, ut fœcari se nulla vitiorum nocte permittat. Erit, erit iste lucidior luna, qui tenebræ has non tenuato lumine temperat, sed totam sæculi noctem pleno meritorum fulgore depellit : nec sicut luna quotidiana lucis detrimenta præsentit, sed jugi factorum lam- B pade in superni luminis claritate persistit; nec iste sicut illa menstruo interpolatur obscuro, sed in claritate Dei continua permanebit. Et si magna est illa, quod mitigat noctem, quanto hic major, cujus vita recipit nil de nocte? De stellis taceo, quia quot cœlum stellis, tot sancti virtutibus elucescunt, dicente Domino : *Vos estis lux mundi, lucete sicut luminaria in mundo* (Matth. v). Ad summum, cœlum, sol, luna, stellæ (Deo dicente) transibunt (Matth. xxiv), justus autem in claritate Dei continua permanebit. Velim, fratres, de singulo Apostoli verbo singulas proferre dictiones; sed quia et frequentata lectio fastidium generat audientium, et nos diutius non possumus * evangelicas tacere virtutes, gratum sit charitati vestræ quod compendioso sermone præsentem clausimus lectionem. Deus autem noster, et quæ diximus, et quæ tacuimus, ipse sanctis vestris sensibus insinuare dignetur.

SERMO CXXI.

De divite et Lazaro.

Audistis, fratres, hodie et paupertatis finem, et divitiarum qualis sit exitus cognovistis, dicente Domino : *Homo quidam erat dives, et induebatur purpura et bysso, et quotidie epulabatur splendide* (Luc. xvi). *Et erat quidam mendicus nomine Lazarus, ulceribus*

* Sermo episcopi quandoque Evangeliorum lectionem præcedebat.

^b Apud Veteres *obsequia* exsequiæ funeores sunt. Nicolaus PP. I in respons. ad consulta Bulgarorum, apud Du Cangium in Gloss. tom. III p. 32, ubi hunc Chrysologi locum laudat : *Non est solito cum obsequiis more ad sepulcra ferendus.*

^c Tangit veterum morem, apud quos usuvenerat ut cum sanus efferretur, propinqui, amici, cum servis, etc., honoris causa anteirent. Vide Hieronym. ad Paulam, de obitu Blesillæ; Sulpicium lib. II de Vita S. Martini; Hegesippum lib. v cap. 2.

^d Bajuli hic videntur esse *νεκροφόροι*, Latinis, *vespillones*. Ita apud Augustinum in epist. 19, ad Hieronym. : *Non erit pius deductor, ac bajulus corporis.* Hi c apud Marcellinum lib. xiv pag. 37 : *Bajulorum præcentor.* Tibicen scilicet, qui vespillonibus præcinebat; vel alius quisque, qui eos ad opus excitabat, non secus ac celestis remiges. Laudat hunc locum Du Cangius in Gloss. tom. I pag. 482.

^e Deligebantur ad ministerium luneris *cuccullatores* ex ultima servitute homines, qui numero quatuor humeros cadaveri supponebant. Martialis. lib. viii pag. 74 :

plenus, qui jacebat ad januam ejus, cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa divitis, et nemo illi dabat : sed et canes veniebant et lingebant ulcera ejus. Factum est autem ut moreretur pauper, et portaretur ab angelis in sinum Abraham. Dives autem mortuus est et sepultus in inferno. En, fratres, quam rerum lamentanda mutatio : pauperem portant angeli, divitem deglutit infernus. En, fratres, mors pauperis totam vitam divitis vicit, et elatio sola pauperis totam divitis pompam transcendit et gloriam. Quare sic sepultura decipit oculos? quare sic exsequiarum pompa mentitur? In ^b obsequium divitis migrat hic ^c tota civitas, cum funus effertur; pauper vadit solus, pauperem duorum portat miseratio ^d bajulorum, ^e nec quatuor ut mortuo, sed duo sub uno vecte, quasi projiciendo oneri portitores addicantur inviti. Merito ei mox angelica officia, merito divina deputantur obsequia, cui tam crudeliter negata sunt ipsa humanitatis extrema. Funus divitis antecedit lugubris turba servorum; feretrum pauperis præcedit angelorum psallentium multitudo. In marmoreo tumulo et ^f curata veste jacet divitis corpus inclusum; pauperis caro ^g naturali quiescit in limo, et materiali situ ^h vermium morsus nescit, prævenit putredines et fetores. Sed requiramus, fratres, quæ divitis culpa, quod crimen, quod scelus eum supplicii addixit inferni, et ante judicium damnationis ejus, ⁱ elogium tot sæculi fecit, ipso judice referente, cantari, dicente Domino : *Homo quidam erat dives, et induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide. Et erat quidam mendicus nomine Lazarus, qui jacebat ad januam divitis, et cupiebat saturari de micis, quæ cadebant de mensa divitis.* Numquid per se tantum divitiæ criminose sunt? aut solæ et per se penes Deum damnandæ sunt vestes? et tantum per se puniendæ sunt epulæ, ut non solum careant præmio honorum, sed omnium malorum ferant et mereantur ^j exitium? Aut ita per se probata est, et sanctificata mendicitas, ulcera tam sacrata, ut angelorum manibus Abraham sancti rapiantur ad gremium? Et mirum, fratres,

Quatuor inscripti portabant vile cadaver,
Accipit infelix qualia mille rogus.

Vide Pignorium, de Servis.

^f Alias, *aurata.*

^g Ms. Cæsen., *materiali limo et naturali situ.*

^h Quod provenire poterat, vel ex magna siccitate corporis ipsius mendici, vel ex natura telluris sabulose, nimis aridæ; vel quia ut caro putrescere incipit, mox terra ipsa putredinem corrodit, immo propria virtute putredinem prævenit, et vermes ex ipsa signi prohibet, quod verius videtur. MIRA. — Plurima sunt beatorum virorum corpora quæ, Deo annuente, incorrupta vobis obitum servantur. Huc fortasse respexit Auctor

ⁱ Elogium proprie est brevis criminis annotatio, seu titulus, ut dicitur in lib. III *D. Stellio natus*; et leg. ultima Cod. Theodos. de Naviculariis. Ammianus Marcellin., lib. xiv : *Multos sub uno elogio jussit occidi.* Zeno Veron., de Martyrio Isai. proph. : *Isaias cum Christum prædicaret, vel futuræ damnationis elogium Israelitico populo nuntiaret, etc.*

^j Alias, *judicium.*

quod Abraham, quondam dives, hunc divitem spernit, dicentē Scriptura: *Erat autem Abraham dives valde* (Gen. xxi), et eum quem habuit in bonis presentibus patrem, nunc reprobat et patitur esse pœnalem, præsertim cum neque pauperis hujus bona, neque mala divitis istius prodiderit sermo divinus. Cur ergo nunc Abraham ambit pauperem, divitem refugit et relutat? Aut quemadmodum hunc Abraham innocentem habuere divitiarum, hunc fecere divitiae criminisum; illum promovere ad omnium requiem beatorum, hunc in omnium malorum barathrum deputarunt? Verum ne propositus sermo vestrum diu fatiget animum, suspendat auditum, acceleranda nobis est hujus solutio quæstionis. Abraham, fratres, non sibi, sed pauperi dives fuit, et opes non habere, sed prorogare gessit: magis magisque in sinu pauperis quam in horreis recondere suas studuit facultates, sicut toto vitæ ejus ordine perdocetur. Nam peregrinus ipse jugiter laboravit, sicque ne peregrinus peregrinum se esse sentiret (Gen. xviii): sub tentorio manens ipse, sine tecto advenam manere non passus est; et hospitem hospes semper ipse suscepit, extorris patria, domicilium nescius, ipse et dominus omnium fuit, et patria; sciens se non a incubatorem, sed dispensatorem divitiarum positum largitatis, ut vindicaret oppressos, absolveret captivos (Gen. xiv), eriperet jam jamque morituros, ipsum se morti novus bellator addidit, apud quem pietas in alteram vitam sua charior fuit. Abraham susceptus hospiti astitit, non assedit; et fuit iste non conviva hospitis, sed minister. Abraham viso peregrino, dominum se esse nescivit, ipse allatur prandii, ad coquinam satis delicatam sollicitus addixit uxorem: et qui se suaque omnia famulis suis credit ac committit, committere vix audet hospitem conjugii quam probatæ. Et quid plura, fratres? Hujus denique humanitas sic saluta, sanctis est semper manibus præparata, ut invitaret apud illum ipsum Deum, et compelleret hospitari. Ille ad Abraham, ille ad requiem pauperum, ille ad hospitium receptaculum venit, qui se in hospitio et paupere receptum fatebitur in futuro, cum dicet: *Esurivi, et dedisti mihi manducare; sitiivi, et dedisti mihi bibere; hospes fui, et suscepisti me* (Matth. xxii). *Factum est autem ut moreretur pauper et portaretur ab angelis in sinum Abraham.* Non immerito, fratres, ista tunc omnes sanctos suscepit in requie, et in ipsa cœlesti beatitudine fungitur dispensatoris officio: quia dum semper hic suscepit peregrinos et pauperes, ipsum cum angelis suscipere Deum, ipsum sub tentorio suo videre hospitem meruit, quem semper habuit largitorem. Et revera, fratres, parum se bea-

^a Basilius Cæsariensis, in append. Conc. iv p. 26: *Oportet eos qui sapienter secum reputant, existimare divitiarum usum in administratione esse positum, non in fruendo.* Nam hoc esset quod est Chrysologo incubare divitiis. Vox autem est in sacris gentilium usitata, de his qui in sanis deorum somnia captabant. Occurrit passim apud poetas. Vide Ciceronem, de Divinat. lib. ii; Tertullianum, de Anima cap. 27; Arnobium, lib. i, etc.

^b Mutat hic ordinem Auctor, et a limbo Patrum

A tum credidit, si in ipsa superna gloria ab hospitalitatis pio cessaret officio. Et solis bonis frueretur divinis, qui hic humana bona erudicem se credidit cuiquam si negaret. Abraham; fratres, venientibus longe semper occurrit, prætereuntes etiam precor vocat, volentes magna cum supplicatione suam compellit ad mensam, et prima et saginata de gregibus hospitibus semper apponit, suis et conjugis sine manibus factos calentes semper offert panes, quos frigidos et hesternos esse utique jectis humanitas non sinebat. At iste alter dives, immo divitiarum captivus, servus opam, et ipsis censibus compeditus, tantum pompæ ignobilis sepulchrum, in quo pietatis totus utique et visus defecerat, et auditus, non jam personam, non pauperem, sed ipsam misericordiam despicit ad janam suam Lazaro sic jacente. Purpura, bysso, delicatis vestibus, epulis blandis ferrea viscera crudelis anima nutrebat: quem Deus humane salutis avidus inquisitor emollire cupiens, non tam Lazarum, quam ipsum pietatis et consolatorum ejus projecit ad janam; consolatorum dixi, propter ferrea viscera. Impulsus ergo oculis mendicis Lazarus ingeritur, advovetur, et ut dives dare possit, magis magisque divitis census cumulatur; sed dives adamante durior, quidquid Deus pauperis propter alimoniam divitis conferebat ad censum, ille aut effundebat turpiter, aut crudeliter reponebat. Item Deus, ut non taceret, ut clamaret, ut admoneret divitem, ut panem se querere tantum jejunos pauper ostendat, ut vel ad minima largienda abundantis impollat animum, augetur pauperi sanies. *Cupiebat, inquit, de micis saturari que cadebant de mensa divitis.* At dives variis crapulatis ferculis indigentem suam rocabat ad cœlum, ne vatem pauperis humi et taliter jacentis audiret. Itemque Deus, quia obderatis auribus unius oris nil erat vox elatantis, ad aperiendum cor divitis totum corpus pauperis vulneribus aperit, ut in admonendo divite tot essent pauperis ora quot vulnera. Solvuntur viscera, alceræ producuntur, hiatus vulnerum dilatatur, sanies effunditur, et tota pauperis caro componitur in scenam pietatis: ut quem vox esurientis non moverat, vel suspiria, vel dolores, gemitus et tota ærumnarum congeries commoveret; sed dives superbo oculo, insatiabili corde, hæc omnia et audire, et videre, et sentire contemnit. Quærit adhuc Deum quemadmodum dives a sua obstinatione solvatur. Solvit pauperi manus a suis artibus, uti nec abigeret canes divitis, quos vulneribus suis divite erat pastor in vulnus: et novo modo, fratres, humanitatis ordo mutatur; sit humana mendicitas, ut cupiditas et prodatur inhumana. Dives pauperem nec cadenti-

ad locum beatitudinis ascendit, ubi Abraham fungi dispensatoris officio fertur. Mira.

^c Pro optima.

..... O inter dilectos pars prima sodales.
Ovid. lib. iv Trist. Eleg. 9.

^d Vas in quo metalla liquescunt. At Lazarus ferrea viscera divitis emollire non potuit.

^e Alias, *proderetur.*

bus de mensa micis pascit, et Lazarus pauper, quia aliud non habebat, etiam de carnibus suis canibus humanus exstitit. Miser dives, si panem non dedisti, quare vel canes abigere noluisti? Sed ^a mitiores te canes tui, immo tu scævior canibus tuis: nam te sæviente illi parcunt, qui non ad morsum dentes, sed linguas ad obsequium sic producant, ut in modum spongiæ non vexent vulnera, sed detergant. Dives, in canibus tuis famem pietas vicit: in te pietatem saturitas non ericit. Nam quod canes hoc studio ^b facere curarunt, usus ipse, qui semper est in oculis, probat. Nam canes lambendo semper curant vulnera sua: canes curant pauperem magisterio naturæ, et homo hominem negligit, ipsa graviter accusante natura. Verum est, verum est, quod dives nec micæ dare potest, dum semper avarus eget. Differendus est sermo, fratres, quia et dicendi ^c tempus absumpsimus, et lectionis loca, quæ nobis tractanda sunt maxime, subsequuntur.

^d SERMO CXXII.

De eisdem.

Deberet, fratres, sermo noster hodie sancti Andreae, in quantum sufficit, referre virtutes: sed quia de divite illo et Lazaro, evangelico paupere, quod superest nos diximus reddituros, et B. Andreae apostolitus et martyrii sui prærogativa sufficit, et abundat ad gloriam, si placet, nos quæ promissimus, quæ debemus, ipso Domino reddente, solvamus. Scientes namque quod et dicenti et audienti semper generet lassitudo fastidium, superiore tractatu maximam partem propositæ distulimus lectionis, ut reparatis animorum viribus salutaris verbi sequentia toto vigore ^e debito caperemus audita. Post illa enim quæ diximus, hæc sequuntur. *Et elevans oculos cum esset in tormentis, Abraham vidit a longe, et Lazarum in sinu ejus. Et elevans oculos suos (Luc. xvi).* Sero dives sursum levat oculos suos, quos semper depressit in terram. Dives, quos oculos levas, ipsi sunt accusatores tui; quos oculos levas, ipsi non placant judicem, sed inflammant; non reportant veniam, sed reatum; et exigunt poenarum eumulam, non solamen. Quo oculos levas? quid clamas adhuc, dives? quo respicis, dives? Ibi est Lazarus, ibi est impietatis tuæ proditor, testis eriminis, credulitatis assertor. *Et clamavit, inquit, Pater Abraham, miserere mei.* Modo cognoscis patrem, et modo tibi patrem se

^a Ipse belluæ quadam in Lazarum pletate moveri videbantur. At Augustinus serm. 78 recent. edit. comparat maledicos canibus lambentibus ulcera Lazari.

^b Editi cum Mita, *fecere curantur*. Melius nos cum Latino.

^c Habendæ concionis tempus olim definitum fuisse ex Patribus probatur. Consule Origenem homil. 21 in Numer.; Augustinum homil. 23 lib. quinquag. Homil. et serm. 237 de Temp.; et Chrysologum rursus sermon. 112; et ibi notam 2.

^d Ex hoc Chrysologi sermone, uti ex aliis aliorum Patrum, veluti Chrysostomi, in orat. III adversus Judeos; Augustini, in Præfation. ad exposit. Epistolæ B. Joannis; Gaudentii Brixiensis, etc., eruit Ferrarius de Concionibus, lib. III cap. 14 pag. 363, concionandi consuetudinem obtinuisse apud veteres Patres, non tantum diebus dominicis, sed et in aliis Festis, 30 Martyrum præsertim,

esse necis, quem in Lazaro patrem sic sprevisi: modo tibi justus occurrit, qui tunc, ut tibi pius esset, diu Lazarum passus est cruciari. Infelix quem sic ipsa ^f erigo arguit, quem sic ipse lucis auctor ^g addicit; infelix cui in judicio pro magnitudine criminis, non misereri genitor, non pater ignoscere, non affectio potuit subvenire. Quid clamas adhuc, dives? Adhuc dives, sed criminæ, non censu; non substantia, sed reatu. Quid clamas? quid postulas? Hoc loco jam non geritur postulatio, sed controversia, ubi diverso consistit ipse qui passus est: sed agentium diversus est locus: hic agit de proximo, ille de longe; hic de sinu suggerit, clamat ille de tartaro; exorat ille de requie, queritur hic de poena. Sed quid dicit dives: *Pater Abraham, miserere mei.* Bene diceres, si Lazarus in sinu residens ipsum pectus judicis non teneret; bene diceres, si Lazarus justissimi cognitoris tota non possideret arcana. Gratis rogat judicem, quem sic innocens confessor accusat; et frustra sibi credit judicem posse subvenire, quando ore judicis pronuntiat ipse tanta qui pertulit. *Miserere mei, et mitte Lazarum.* Adhuc tu in Lazarum sic crudelis? *Lazarum mitte.* Quo? Ad infernum de gremio, de solio sublimi ad profundissimum chaos, ad tormentorum stridorem de sancta quiete, de tanto silentio beatorum. *Et mitte Lazarum.* Ut video, quod agit dives, non est novelli doloris, sed livoris antiqui, et cælo magis incenditur quam gehenna. Est grave illis malum, est illis incendium non ferendum quos aliquando habuere contemptui videre felices. Adhuc divitem malitia non deserit, quem jam possidet poena, qui non se ad Lazarum duci postulat, sed ad se Lazarum vult deduci. Ad cruciatu tui stratum, dives, pius Abraham Lazarum mittere non potest, quem tu ad mensam tuam non es dignatus admittere. Jam vobis versæ sunt vices: vides ejus gloriam, cujus supplicium sic sprevisi; videt ille cruciatu tuos, qui te tunc tua mirabatur in gloria. Sed videamus, fratres, quare sibi mitti Lazarum sic deplorat. *Mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aqua, et refrigeret linguam meam.* Erras, dives, hæc flamma non tam linguæ quam mentis est, non tam linguæ quam cordis est; et adhuc iste scientiæ calor est, non illud extremum quid te manet et expectat incendium. Nam si te jam novissimi ^h judicii totus ignis ambiret,

^e Latinus legit *devoto*.

^f Hoc est ipse Abraham, a quo tu originem duxisse dicis, dum Patrem vocas.

^g Addicere, verbum judiciale, quando res plus offerenti addicitur. Hic autem pro *damnare, devovere*, etc.

^h Passim apud veteres Patres mentio occurrit. Hilarius in psalm. cxviii num. 2: *An cum ex omni otioso verbo rationem stimus præstituri, diem judicii concupiscentes, in quo nobis est ille ignis indefessus subeundus?* Origenes, homil. 3 in psalm. xxxvi: *Omnes nos ad illum ignem venire necesse est.* Gregorius Nazianzenus sub initium orat. 261: *Ignis ille postremus, quo nostra crimina expendantur aut purgantur.* Vide Cæsarium, in append. serm.; August. serm. 15 num. 4; Ambrosium, serm. 20 num. 4: *At in allatis locis, Patres pro igne judicii præcubantes flammam intellexisse conveniunt tantum non omnes;*

et illius desperata damnationis sententia jam tene-
ret, numquam levas oculos, numquam patrem
colloqui, numquam pro te rogare, numquam præ-
sumeres intervenire pro fratribus. Certe si te jam
possidet totus ignis inferni, si te gehennæ flamma com-
plectitur, quare solius linguæ æstibus desideras subveni-
ri? Nisi quia cum pectus tuum anhelat flamma sui
criminis et reatus, magis lingua uritur, ardet, æstuat,
quæ insultavit pauperi, quæ misericordiam denega-
vit: hæc præcedit ad iudicium, hæc antea degustat
et patitur cruciatus, hæc de toto corpore prima sen-
tit ardorem, quæ cum prima hic varios deliciarum
cibos, et odorata degustaret pocula, mandare pieta-
tem noluit, fieri misericordiam non præcepit, sed et
ipsa cum alii facerent, derogabat. Ipse est qui in-
duebatur purpura et bysso. Quid est, dives? ab æstu
bysus non defendit? purpura non resistit inferno? Re-
manserunt ista; deseruerunt ista, et ipse nunc nudus
sudat, æstuas, qui aliquando insultabas æstibus^a arti-
ficiose nuditate vestitus. *Et mitte Lazarum ut intingat
extremum digiti sui in aqua, et refrigeret linguam
meam.* Quid est dives? ubi sunt torrentes torcularium
tuorum? ubi sunt horrea ad famem pauperis non mi-
nus cupiditatibus dilatata quam copiis? ubi sunt vina
ad inopiam pauperis^b annositatibus et ipsa tempo-
rum oblivione servata? ubi sunt effusiones, lapsus,
flumina^c ministeriorum tuorum? Ista omnia tibi
periere, non crimini, qui sitis extremi digiti guttam,
quam si vel solam dedisses pauperi, non sitires. Im-
misericordem te gutta, et mica reddidit inhumanam,
in quibus totus pauperis et victus consistit et vita.
Velim scire, dives, si vel ipsi tibi in pœna positus
ignoscis, quia ad hæc mala non venisses, si de tantis
horreis micam, guttam de tantis torcularibus tunc
dedisses. Parum est quod caro eget, quod natura
exigit, quod sufficit vitæ; avaritia causa est quod
homo magna et multa recondit non sibi, sed aliis ad
suum plane præsentem vel posterum cruciatum. Sed
dicas, dives: Ego et si vinum negavi, aquam peto,
quam communem cunctis animantibus auctor ipse
omnium præstitit et natura. Puto, dives, quod et
aquam pauperi tu negasti, cui ne ingrederetur januam
tuam, ne ad tuum puteum perveniret,^d canes quam
plurimos objecisti. Quid est autem quod dicis? *Mitte*

Chrysologus vero videtur infernum innuisse. Tertul-
lianus etiam, Apolog. num. 48, de iudicio agens, *ju-
gis ignis, ignis iudicii meminit*; at tamen ibidem so-
los reprobos respicit.

^a Auctor hic de byssi indumento loquitur: quod
tenuissimi lini genus est, ex quo fiunt vestes subti-
lissimæ, quæ non modo æstum corpori deferentis non
causant, sed potius æstum remittunt.

^b Leg. 115 Cod. Theod. de Decurion., *annositate
se tueri.* In l. ult. eodem Cod. de Prædiis navicul.,
annositatis cursus. Petrus Cellensis, lib. ix epist. 5:
Calamus noster annositate et desuetudine quassatus.

^c Servos quandoque *ministeria* dicta notat Pigno-
rius, pag. 101. Seneca, de Benefic. lib. iii cap. 18,
et apud Latinos Gallicos scriptores, *ministerialis* ser-
vus est. Quandoque etiam *ministerii* appellatione in-
telliguntur omnia vasa argentea sternendo triclinio
necessaria. *Sacri pompam ministerii* vocat vasa sa-
cra Paulinus Nolanus.

*A Lazarum ut intingat extremum digiti in aqua, et non
deferat aquam? ergo juxta est aqua: et si juxta
est, quare de proximo non sumis? quare? quia vin-
ctæ sunt manus tuæ merito, dives, quia solutis debi-
litate Lazari manibus subvenire contempsisti. Debet
homo, debet debilibus sua membra partiri: quæ cum
Job non daret, sed redderet, sic dicebat: Ego sui o-
culus cæcorum, pes autem claudorum; ego eram pater
invalidorum (Job. xxix, juxta LXX).* Homo, si non
habes nummum, da pauperi manum, quia majorem
misericordiam facit, qui ad mensam suam manu pau-
perem debilem ducit. Ipsum se pauperi dedit, qui se
aptavit in obsequium pauperis, aptavit in pauperis ser-
vitutem. Iterum, fratres, præsentis verbi plenitudinem
differamus, ut tertia auditione quam sententiam ab
B Abraham beatissimo pertulerit dives proloquamur.

SERMO CXXIII.

De eisdem.

Inverecundi debitoris est, aut differre credita, aut
promissa denegare; honesti, sine mora et mox utra-
que persolvere. Promisimus ut omne quod restat de
illo divite redderemus, qui cum in Lazarum visus sit
immitis, in se magis sævus existit et crudelis. Hac-
tenus quid dives ad Abraham locutus fuerit, et sanc-
tus evangelista, et noster sermo, in quantum po-
tuit, declaravit. Dictum est: *Et elevans oculos suos
cum esset in tormentis, vidit Abraham a longe, et cla-
mans dixit: Pater Abraham, miserere mei, et mitte
Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aqua, et
refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma.*
C *Cui nunc respondit Abraham, Fili, recepisti bona in
vita tua (Luc. xvi).* O mira pietas! adhuc vocat fi-
lium, quem degenerasse propria crudelitate sic re-
spicit. O singularis bonitas! adhuc vocat filium,
quem vidit inferni vernulam, pœnarum sobolem, ex-
tremum mancipium jam gehennæ. Sed vocat filium,
ut magis magisque filii prodatur impietas, quando
^e cum tali etiam paterni sermonis pietas perseverat.
Tu vocas patrem, ego voco filium ut te graviter
doleas perdidisse quod natus es. Adhuc voco filium,
ut amarius doleas perdidisse te quod tibi gratia de-
derat et natura; quia non habuisse doloris non est
tantum, quanti habita mœroris est perdidisse. Voco
filium, ut intelligas iudicii esse quod pateris, ^f non

D ^d Servi ostiarii comes quandoque fuit canis. Plau-
tus Mistel.: *Tranio age canem, ustam a foribus facem
abducas.* Erant, et qui prope januam canem pictum
haberent, ut Trimalchio apud Petronium. Seneca,
lib. iv. de Ira vocavit hos *catenarios canes.* Irascitur
jure Pignorius in nostrorum pictorum inscitiam, qui
in ipso divitis triclinio Lazarum humi cubantem
pingunt: scilicet janitores admisissent hominem sca-
tentem ulceribus, ipsi dorso luituri, quidquid domi-
norum oculos offendisset.

^e Ms. Cæsen. et Vatic.: *In eum talis etiam pa-
terni sermonis, etc.*

^f In nonnullis editis, *adhuc ego.*

^g Mysticum sensum eruit Mita, atque id quod
nunc patitur Hebræus, per divitem significatus, non
esse ultionem a Christo sumptam, sed justum deita-
tis iudicium; ut qui gentilem viam salutis docere re-
cusavit, ipsemet a Gentili viam salutis ediscat, et lau-
dat serm. 102 et serm. 171, satis a longe.

faroris : voco filium, ut in me mea patientia, et in te A
 tea ^a maneat pœna. Sed iste, fratres, intelligit se
 non esse filium, qui fatetur et pensat de suo merito
 esse quod tam pii patris perdidit de natura. Qui
 tunc utique respondisset generi, si pius, si hospita-
 lis, si misericors, in pauperem si fuisset humanus.
 Qui genitoris opera non facit, negat genus, Domino
 sic docente : *Si filii Abraham essetis, opera Abraham fa-*
ceretis (Joan. viii). Ille fidem generis probat, ^b qui
 paterni operis assertor assistit. Sed quid dicit Abra-
 ham? *Fili, recepisti bona in vita tua.* Si tantum divi-
 tis hujus istud est crimen, quia ^c recepit bona;
 quantum reus, qui invadit indebita? Si tantum crimi-
 nosus qui sua claudit, qui non largitur accepta,
 quam pœnalis est, qui et suis incubat, et aliena per-
 vadit? Fratres, demus nostra, si tamen nostra; demus B
 tamen quæ putamus nostra; vitemus aliena, decli-
 nemus extranea; certe si cui aliquid tulimus, tota
 celeritate reddamus : ne hic relinquentes omnia, illuc
 censu pauperes, crimine divites, ad istum divitem
 perducamur. Discat tamen dives quia ^d recepit bona,
 non accepit. Videtis, fratres, quia Abraham sancti
 verbo istius divitis animus proditur, sensus arguitur,
 intellectus punitur, qui non sibi data, sed reddita
 credidit quæcumque Domino largiente possedit. In-
 telligite quo sensu incesserit, quo corde ambulaverit,
 qui Deum sibi credidit debitorem, et dominum suum
 male dives usuris suis addixit obnoxium : ignorans
 quia Dominus, etsi pauper incessit in terra, di-
 ves tamen ascendit in cœlum. Et dedit ille, non
 accepit in fenore, qui dedit uni quinque talenta, C
 alii duo, alii unum; unde et promittit se exactu-
 rum, non redditurum usuram, cum dicit ad servum :
Serve nequam et piger, dedisses pecuniam meam num-
mulariis, et ego venissem, et exegissem eam utique
cum usuris (Matth. xxv). Hinc autem plus impius di-
 ves iste, quia non in alium pius exstitit : qui etsi
 recepit bona, non pro bonis bona, sed pro malis
 bona recepit indignus. Sed transeamus ad Lazarum,
 et quæramus quid est quod dicit : *Et Lazarus simi-*
liter recepit mala. Et id sufficiat ad meritum, abun-
 det ad gloriam, si non fecit bona, sed recepit mala.
 Plane beatus est, fratres, qui se a Deo accipere bo-
 na, ^e mala recipere fideliter credit. Beatus qui Deo
 semper reddit debita : certe si non potest, vel dimi-
 titi sibi debita tota humilitate deposcat, ipso Do-

mino sic docente : *Dicite : Dimitte nobis debita nostra*
(Matth. vi). Beatus qui Deo debita, et cum non in-
 telligit se contraxisse persolvit, alius propheta insti-
 tuente cum dicit : *Quæ non rapui tunc exsolvebam*
(Psal. lxxviii). Beatus qui se apud Deum semper ut
 excuset, accusat, Scriptura taliter admonente : *Just-*
us in primordio sermonis sui accusator existit (Prov.
xviii, juxta lxx). Et si justus, quare se justus ac-
 cusat? quia non justificabitur in conspectu tuo
 omnis vivens *(Psal. xli).* Homo coram homine de
 justitia, de innocentia, de merito forsitan gloriatur;
 coram Deo qui se de innocentia jactat, de sua justitia
 gloriatur homo non est. Hinc est, quod ille Pha-
 riseus cum non orat, sed justitias suas computat,
 imputat, ructat, injustus et publicano deterior abs-
 cedit *(Luc. xviii).* Sed accedamus ad reliqua. *Nunc*
autem hic consolatur, ait, tu vero cruciarius. Videte,
 fratres, intelligite, fratres, ex his quæ dicta sunt,
 quia justos et injustos etsi ^f discretio locorum, una
 tamen inferni adhuc regio continebat; atque eos etsi
 chaos jam magnum, nondum tamen cœlestis habita-
 tio separabat; et si dividebat illos hiatus tristis,
 nondum tamen deputata superius angelis altitudo.
^g Flammea romphæa (sicut legislator refert) paradisi
 olvebatur in janua, ne illuc homini ^h pateret acces-
 sus *(Gen. iii)* : æreis januis ^e et ferreis vectibus portæ
 inferi obseratæ claudabantur, ne animabus, quæ illuc
 jactatæ fuerant de supernis, ullus pateret egressus.
 Nam et chirographum paterni debiti, quod morti
 singulos adjiciebat, stylo culpæ et reatus ipsius atra-
 mento tenebatur ascriptum, et ad sobolis noxam
 multa temporum currebat usura. Nec erat idoneus
 qui paradisum introiret, flammam exstingeret divi-
 nitus institutam, aut aperiret januas inferni cœlitus
 obseratas, aut solveret chirographum, quod in arca
 legali Dei præcepto tenebatur inclusum. Hinc est
 quod ipse Dominus, primi hominis, id est, contuma-
 cis servi, exsulator advenit; ipse Dominus qui obse-
 ravit paradisum, qui clausit infernum, ad terras et
 ad inferos tota potestate descendit, ut accensa ex-
 stingeret, clausa protinus aperiret, protoplasti fa-
 cinus aboleret. Hinc est quod arietem suæ crucis
 portat aggressurus infernum, ut conterat et confrin-
 gat ipsas tartari januas ære munitas, et ferro. De
 latere fundit aquam, ut paradisi viam temperet;
 D ignem ex parte sanctorum exstinguat inferni, totum

^a Alias, *permaneat.*

^b Locus restitutus ex ms. Cæsen.

^c Juxta varias hujus verbi *recipere* significationes, varia explicantur ab Auctore animi sensa. Hic *recipere* interpretor occultare; juxta l. fin. c. oper. lib. factam ab imp. Valente et Valentin., unde habentur crimina receptorum, eorum scilicet qui fures, raptores et cæteros malefactorum, ut occultent, apud se recipiunt, ut ff. de Recept. et C. de his qui Latron. et in Can. *Sicut ait* de Hæreticis. Ideo recepisti bona in vita tua, est idem ac si diceret : Tibi, tuisque improbiis usibus, cæteris occultata, bona reservasti. MITA.— Ingeniosius an verius, alii videant. Ἀπίδαεις hic non solum *recepisti*, sed *plene accepisti* significat.

^d Recepit, id est habuit bona, ut ea Domino reddat cum fenore, vel pauperibus eroget. *Accipere*

autem est gratis aliquid ab aliquo habere, vel quod suum est sibi vindicare. Dives autem bona possidebat, Domino largiente, non Domino red-dente. Ex MITA.

^e Hoc est : dum malis justus opprimitur, fideliter credit his a Deo opprimi, tamquam amantissimus filius a patre.

^f De iis locis de quibus Chrysologus, juxta sanctorum Patrum mentem alibi disseruimus.

^g *Flammeum gladium* habet Vulgata pro flamma in figuram gladii conformata.

^h Consonat Origenes, Comment. in I Reg. xviii edit. Huetii, pag. 36, ubi docet feliciorum esse nostram conditionem, quam eorum qui ante Christum vixerant; quod *nulli eorum datum sit, ubi lignum vitæ erat prætergredi, et flammeum gladium pertransire.*

chirographum debiti diluat, et solvat antiquam, et A patiendo hoc remittat ipse, quod ipse intulit importando. Agnoscite, fratres, lætamini, fratres, post triumphum Christi sanctorum custodiam dissolutam et in sanctos ultra inferni nil deberi: quando Christus ut justos, non injustos absolveret, ad inferos usque penetravit. Intelligamus, fratres, quantum Christus profuerit; immo quam sine Christo in nullo fuerit salus, cum præter istam corporum solutionem, sanctorum quoque animæ apud inferos tenebantur astrictæ. Beatus ergo Lazarus, qui totum Deo debuit, ut crimini nil deberet. Beatus quod hic recepit tot mala, ut ibi bona omnia possideret. Et adiecit Abraham, dicens: *Neque hinc ad vos transire neque huc transire quis potest.* Terret, fratres, terret nimis hujus vocis auditus, quæ ostendit post mortem, et semel apud inferos personali custodiæ deputatos ad sanctorum quietem non posse transferri, nisi Christi gratia jam redempti, ab hac desperatione sanctæ Ecclesiæ intercessione solvantur; ut quod sententia negat, Ecclesia mereatur, præstet gratia. Hic tamen dives rogat adhuc, et dicit: *Pater Abraham.* Adhuc vocat Patrem, qui meritis suis et patrem et patriam sic amisit. *Pater Abraham.* Hic miser et in pœna mentitur. *Pater Abraham, mitte eum in domum patris mei.* Si vere hunc patrem vocat, cujus domum patris alterius tunc requirit? nisi forte eum se in absentia habere patrem credit, quem in præsentem se taliter conspiciit perdidisse: et sic sibi credit ejus patris domum ejus gratia custodiri, cujus ibi negari sibi sinum videt, videt requiem pernegari. *Pater Abraham, mitte eum.* Quem? Nempe Lazarum. Ubi? *In domum patris mei.* Modo, et tarde, dives Lazarum ad domum patris sui non misericors, sed miserandus invitat, quem toto tempore substantiæ miseratione suis in-cumbentem januis non recepit; et sub specie pietatis ad pristina vulnera, ad præteritos gemitus Lazarum vult redire, quem prima petitione ad suos devocare non potuit cruciatus. Ante dixit: *Mitte ad me.* Modo dicit, *Mitte ad fratres meos.* Dolet, agit infelix, ne videat felicem, quem aliquando putaverat infelicem, *Mitte ad fratres meos.* Ubi? *In domum patris mei.* Ut quid? *Habeo enim,* inquit, *quinque fratres, ut teste ur illis, ne et ipsi veniant in hunc locum tormentorum.* Cui pius, qui sibi sic impius? Impudenter præsumit aliis impetrare pœnitentiam, qui sibi tam crudeliter ad veniam nil providit. *Mitte Lazarum in domum patris mei, habeo enim quinque fratres.* Et putas quod quinque fratribus tuis sufficiat

Lazarus, qui tibi tanto tempore, tot vulneribus suis, toto clamans corpore nil profecit? Merito et respondit Abraham: *Habeo Moysen et prophetas, audiant illos.* Sine Lazarum tantos requiescere post labores, et tu delle tuas, quas tuo merito sustines, pœna. Deus autem fratribus tuis et omnibus, non pro tuo consilio, sed pro suo munere olim prospexit ad salutem: dedit per Moysen legem, prophetiam largitus est per Eliam; auferant ergo illos, ne tuos sentiant cruciatus. Respondit dives: *Non, pater Abraham, sed si quis ex mortuis resurrexerit, credent ei.* Cui respondit Abraham: *Si Moysi et Elias non credunt, neque quis ex mortuis resurrexerit credent ei.* Nihil tam verum, fratres, qui de cælo loquenti per legem, de cælo venienti Christo credere noluit, jam non crederetur credere ab inferis revertenti. Ipse Christus, fratres, Deus et Dominus noster ad Moysen est habitus de cælo, ipse in terra terreno est locutus in corpore, ipse cum terreno corpore ab inferis est reversus: et tamen referenti quæ bona in cælis, quæ aut apud inferos mala, fratres, divitis illius, qui Judaicis intelliguntur in populis credere tota obstinatione noluerunt. Verum, fratres, quid nos, qui sit dives, aut quis Lazarus pauper, et qui sint quinque divitis fratres, dicere nunc tempus excludit, nec quid in hac historia spiritualis intelligentiæ lateat aperire permittit, edocti per Christum, quid apud ipsum justos maneat, quid apud inferos expectet injustos, agamus, curramus verbo, opere, misericordia, ut et superna bona apprehenderem, et mala perterriti vitare et declinare possimus.

SERMO CXXIV.

De eisdem.

Quoties nobis a Deo dives ingeritur purpuratus, quoties vulneratus pauper apponitur, toties nobis misericordiæ σκάμμα panditur, toties nobis stadiū pietatis aperitur; ut de spectaculo cœlesti possim attendere, quam brevi quantumvis pauper ad palmam; dives pervenit ad ruinam. *Homo,* inquit, *erat dives, et induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide. Et erat quidam mendiculus nomine Lazarus, qui jacebat ad januam ejus, cupiens saturari de micis quæ cadebant de mensa divitis (Luc. xvi).* Induebatur dives purpura, pauper livore; dives bysso, pauper squalore; auro dives, pauper fetore; dives plumeo decumbebat in sigmate; jacebat durissima pauper in terra; dives ructabat epulas, sanie pauper anhelabat; fundebat vina dives, pauper lacrymas; exsatiatus dives projiciebat panes, micæ

* Chrysologum loqui de limbo SS. Patrum putat Mita, in quo detinebantur Patres in pœnam originalis peccati, nec poterant nisi per mortem Christi ab illa custodia eximi.

^b Alias, *accubantem.*

^c Ms. Casen. et Vallicel., *Nec Lazaro credit ab inferis revertenti.*

^d Locus scilicet apertus, in quo misericordia excurrat. Scamma in Gloss. Græco-Latin. *fossam*, vel *fossa*, redditur: unde non inepte Mita *cavea ludorum*, sicuti et in aliis editionibus, scilicet locus medius in quo athletæ luctabant, sive quia fossæ leviter

depressa speciem præferbat, vel quod apud Græcos fossa solet cingi, ut apud Romanos Euripod. Chrysostomo, homil. 85 tom. V edit. Paris. pag. 758, Scammata sunt fines curricula, termini: *Homines angelos reddidit, et ad spem rerum cœlestium vocavit, et stadia longius extendit.* Interpres minus apte: *longiora certamina posuit, licet inficiis non eam apud ipsum Chrysostomum, homil. 4 ad populum Antiochenum, tom. VI pag. 458, Isidorum Peleusiotam, aliosque, scamma item significare certamen. Vide notas serm. 35.*

pauper esuriens non habebat; pascebat oblatrantes pauperem dives ferculis suis, pauper vulneribus suis saturabat divitis canes. Ac ne plurimis, ad divitem bona omnia, ad pauperem mala omnia perlegimus provenisse; neque tamen pauperem frugerunt adversa, aut diviti omnia secunda profuerunt: immo pauperem provexit ad philosophiam paupertas, ad virtutem dolor, contemptus ad patientiam, necessitas ad voluntatem, fames ad jejunium, sitis ad tolerantiam, ad vitam mors, ad premium poena, ad caelum terra, egestas ad regnum; et divitem sic extulit purpura ad superbiam, byssus ad luxum, ad inhumanitatem copia, abundantia ad impietatem, unguenta ad marcorem, ad caecitatem splendor, sublimitas ad ruinam. Ergo neque prospera ignavos erigunt, neque fortes adversa prosternunt: quia neque divitiae, neque paupertates, sed animus aut ducit gratos ad premium, aut ad poenam deducit ingratos. Januae divitis pauper apponitur ulceribus plenus: ac sit hoc non humano casu, iudicio sit divino, ut divitis et pauperis conflictus esset in terra, spectaculum maneret in caelo. Divēs totus indutus divitiarum stabat armis; et contra pauper jacebat ipsa vestitus in carne, nisi forte lorica erat illi, unum totius corporis vulnus. Divēs morabatur a servorum in choris, pauper exutus cute dolorum stimulis agebatur. Jacebat impietatis tela divēs, clypeum miserationis Lazarus opponebat, crudelitatem suam dives pauperis vibrabat in vulnus, frustrabatur diviti somtem animam pauperis robur, quia eorporē se deserente, totus migravit in animam, et calcata carne in spiritum totus armiger supernus ascendit, ne ubi possit ferire divitis crudelitas inveniret. Ob hoc enim egerat Deus ut dives pauperis, pauper divitis in oculis semper essent, quatenus vicissim sibi ambo curam de vario languore praestaret. Aegrotabat pauper corpore, mente dives. Hinc est quod differebatur cura pauperis, ut dives sumeret de vulnere medicinam, de gemitu compunctionem, de lacrymis poenitentiam, de patientia exemplum, de fame misericordiam, de siti sensum; ad summam, caeleste de terrenā compassione consortium: certe ut tantis dives bonis sultus Deo gratus esset, quando gratus Deo pauper in malis omnibus, vidente divite, permanebat. Merito ergo portabatur ab angelis qui jacebat; qui lugebat, Abrahæ consolabatur in gremio; et vivit Deo semper, qui se sibi vivere nec scivit in mundo. *Factum est, inquit, ut moreretur pauper, et portaretur ab angelis in sinu Abrahæ. Mortuus est autem dives, et sepultus est in inferno. Miser accepit ante animam, quam corporis sepulturam, nec ante quieti corporis quam poenali traditus est sepulcro; ut vivat poenae semper, cum*

sit semel mortuus vitae. *Et sepultus est in inferno: et vidit Abraham de longe, et Lazarum in sinu ejus. Immutatio quantitas rerum! quo descendit dives! quo pauper ascendit! Respicit ibi sursum, quem despectorat hic deorsum; et videt eum de inferno in sinu Abrahæ, quem jacentem se coram superbo de sigmate non videbat. Pater Abraham, miserere mei. Stultus petit a patre misericordiam, quam negaverat fratri. Miserere mei. Quid illi cum misericordia, cui jam totum cecidit in poenam? Aut quæ illi supplicatio apud patrem poterit subvenire, cui in sinu patris residet accusator? Pectus patris Lazarus tenet, et totam sancti cordis pulsat æquitatem, quatenus se filii patrem boni, mali iudicem servet. Pater Abraham, miserere mei: et mitte Lazarum ut intingat extremum digiti sui in aqua, et refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. Mitte Lazarum: ut ipse qui cruciatus mei causa est, jam refrigerii minister extremum digiti sui solamen modo ipse porrigat, cui ego jacenti manus meæ totius solatium tunc negavi. Et mitte Lazarum ut intingat extremum digiti sui in aqua, et refrigeret linguam meam. Sicut itaque guttam, quæ vini lacus cum pauper sitiret, effudit; et stilla digiti extremi credit gehennæ flammam extinguere, qui mensuris per totam diem ebrietatis non exstinxit incendia. Sed hanc sibi guttam ad refrigerium dari petit, ad ardorem pauperis quam negarat. Ista gutta est, dives, quæ te facit crudelem; ista gutta est, quæ os Lazari a te negata siccat, quia ad refrigerium corporis et gutta sufficit, et mica. Cupiens, inquit, saturari de micis, quæ cadebant de mensa. Spargebatur panis, fundebatur vinum, et quod ad extremam vitam pauperis negabatur, hoc totam diviti peribat ad pompam. Et mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aqua; et refrigeret linguam meam. Lingua in capite, caput mali; ipsa derogat egeno, insultat pauperi, pietatem latrat, misericordiam carpit: et merito prima est in gehenna, in cruciati prævia, dux poenarum, quia ipsa interdixit misericordiam, cui datum fuerat ut juberet. Et quamvis series lectionis et me compellat dicere, et vos invitet audire, qui sit purpuratus dives, qui sit Lazarus pauper, qui sint quinque fratres divitis, quomodo ante diem iudicii dives cruciatus d sentiat gehennæ; attamen dolor revocat ad dicendum: *Mortuus est dives et sepultus est in inferno.* **D** Et si est sub terra carcer, si est ^e xavatis ardens, si est inferus sine fine crucians, si est ^f apparitor tristis, qui nos ad ista rapiat post sæculi labores; quid stupemus? ubi sumus? quæ est ista quæ non elicit somnus? quæ est ista quæ nos tenet oblivio lethalis? quare non omnibus contemptis evadenti a malis fallibus nobis sola sit cura, ne viventes mundo, ne aliis car-*

^a Et Latino.

^b Dolebat Latinitus locum corruptum et mancum esse. Modo ex ms. Cæsena et editione Mitæ restituitur.

^c Et emendatione Latini. Editi omnes, corrupte, ferre.

^d Latinitus putat hic aliquid deesse. At reponendum: Attamen dolor revocat ad dicendum: *Mortuus est*

dives, et sepultus est in inferno, quæ desunt in editis plurimis.

^e Combustio, crematio.

^f Latinitus, apparitor instans; mendose editiones, apparitor istis. Aliquando, voce obsoleta, apparitor dicebatur limocincti. In veteri maruora: Apparitor et limocincti. Chrysologus hic pro apparitore mortem intelligit.

rentes, ad tantas, tales, tam crudeles subito rapiamur pœnas? Et si est ascendendi possibilitas ad superna, si est facultas vivendi in cœlestibus, si est Abrahamæ sinus bonis omnibus ad requiem preparatus, si est Lazarus in sinu patris tanti; immo quia dubium non est, ubi et loca, et personæ, et nomina describuntur, quare non cœlo mutamus terram? quare non caducis emimus æterna? quare non perituris manentia comparamus? ut et supplicia devitemus inferni: et hæc quæ audire desideramus anguste, late videre, habere et tenere possimus.

SERMO CXXV.

De villico iniquo.

Omnium quidem ciborum sal salubre est condimentum, si mensura non desit: alioqui sine modo et ipsum perit, et quod salierit perdit; amaratur enim nimietas quod poterat condire mensura. Sic qui in nobis est sensus, si teneat modum, dat saporem, intellectum parit, prudentiam generat, cor dilatat, auget ingenium, maturat dicenda, audienda componit, fitque sibi dulcis, sit degustantibus tota dulcedinis plenitudo; et plane erit ille melleus sensus, qui ore profert nil amarum. Hoc præmisimus, ut sit nobis in evangelicis sensibus nostri sensus constringenda mensura: quatenus vitalem cibum, divinum pastum, cœlestem saporem non violet, sed cautissima nobis sobrietate custodiat, juxta illud Apostoli: *Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem* (Rom. xii). Sed jam quid Dominus dixerit audiamus: *Homo quidam erat dives* (Luc. xvi). Et quis erat homo iste, nisi Christus? Quis dives, nisi ipse, qui in paupertate nostra totas creaturæ divitias possidebat? *Homo quidam erat dives*. Hoc Judæis sæpius inculcabat, ut intelligerent quod inesset ei locuples deitas, cui erat humana paupertas. *Erat dives*. Erat in majestate sua dives, qui oculis Judæorum erat pauper. Et quomodo dives non erat, cui ministrabant angeli, virtutes parebant, elementa serviebant, et quæ non erant, fiebant jussa, vocata veniebant? *Homo quidam erat dives: et habebat villicum*. Quem nisi hominem, cui ad colendum mundum tota fuerat commissa possessio? *Homo quidam erat dives, et habebat villicum: et hic diffamatus est apud illum*. Quasi non præscierit, quasi non præviderit, cui occulta nota sunt, cujus oculis etiam illa nuda sunt quæ teguntur. *Et hic diffamatus est apud illum*. Ergo ille famæ credidit? fama nuntiante cognovit? Absit. Sed quia illa

quæ noverat, quæ pietate velabat, querere tunc cepit quando accusabat terra: *Vox sanguinis fratris tui clamat de terra* (Gen. iv), clamabat terra, clamabat cœlum, dolebant angeli, quando jam tota sæculi fama loquebatur. *Et hic diffamatus est apud illum quod dissipasset substantiam ejus*. Filius junior ante istius hominis lectus est substantiam dissipasse, nunc ipsum bona villicus dissipasse perhibetur. Sicut idem Deus et homo Christus, idem paterfamilias et pater; sic hunc eundem esse et villicum constat et filium: est hic causarum diversitas, est mutatio nominum, non est varietas personarum. *Et diffamatus est apud illum quod dissipasset bona ipsius, et vocavit eum*. Vocavit per Evangelium. *Et ait illi*. Et quid per Evangelium non agit, per quod mores arguit, occulta nudat, conscientiam pandit, commissa castigat, dinumerat mala, et in his persistenti minatur pœnam, quamvis converso veniam repromittit? *Et vocavit eum, et ait illi: Quid hic audio de te? Cognita velut audita imputat, quia in reum non vult accelerare sententiam; et convictum penes se, velut accusatum convenit, qui judicium gestit venia sic præire. Quid hoc audio de te? Redde rationem villicationis tuæ, jam enim non poteris villicare*. Tam piis tam severa cur jungit? cur ante a villicatione submovet quam rationem agnoscat? *Redde rationem, jam enim non poteris villicare*. Rationem modo instar hominis expetit, modo sicut Deus instantia denuntiat et futura. *Redde rationem, jam enim non poteris villicare*. Rationem petit, non ut exigat, sed relaxet; petit, ut petatur; petit hic, ne petat tibi; petit in sæculo, ne petat in judicio; petit cito, ne pœnarum tempus, tempus satisfactionis excludat. *Redde rationem villicationis tuæ: jam enim non poteris villicare*. Quare? Quia venit finis vitæ, tempus mortis, jam te apparitio superna constringit, jam judicium vocat. Festina ergo, ne satisfactionis tempus perdas; qui tempus operis perdidisti. *Redde rationem*. Hoc est dicere, compone rationem, compone tua, ne reddas mea; compones autem, si jam desines dissipare. Priora debita suscepi ego, cum te suscepi; solvi ego, cum te absolvi; ego cognitor pro te cognitori audierus astiti; judicium intravi iudex; rei mei reus factus sum, a pœnalibus suscepi pœnas, a damnatis sententiam non refugi; mortis perditior mortem excepi; penetravi inferos destructor inferni, ut te per ista non modo subducerem tuæ pœnæ, sed et meæ consortem facerem dignitatis. Age ergo, ut te quem

^a Theophylactus, ad Coloss. iv, 6: *Cibus si sale careat injucundus est; si vero nimium salsus sit, gustui omnino ingratus est.*

^b Duplex villicorum genus. Nonnulli mittebantur in villas, ut cæteris servis præessent, et quorum habitationem Varro lib. i de Re rustic. cap. 13, et Columella lib. i cap. 6, statui præcepere prope villæ januam. Sed totius etiam domus dispensatores erant, Græcis *οἰκονομοί*, Latinis *actores* etiam dicti l. D. Famil. l. xi § 7 de Statu lib.: et talem esse se simulabat Leonidas ille apud Plautum Asin. ii 4, vers. 53. Alii in villas designabantur, ut cæteris tamquam dominorum vicarii imperarent, fundumque colerent; et ille etiam *actores* dicti lib. iii D. de Pignoriibus. His postremis accensum

dum villicum a Luca descriptum Chrysologus putavit, dum homini eum assimilat cui totam ait fuisse mundi commissam possessionem. Magistratus *reipublicæ villicos* dixit Cicero; et Arnobius, lib. iii adversus Gentes, nescio quod numen vocat *ministerium Jovis et villicum*.

^c Catecrexis; neque enim falsa, vel calumniosa erat, sed vera hæc diffamatio. Ex his arguit Calmetus hujusmodi villicum evangelicum, qui heri sui bona dissipavit, non villicum fuisse, sed magnæ domus dispensatorem, penes quem dati et accepti rationes servabantur.

^d Sanavit Latinius corruptas editiones, in quibus præsententi.

tempus tux villicationis exclusit, perpetuitas * mæx A damnationis non includat. Sed villicus quid responderit jam perscrutemur. *Ait intra se : Quid faciam? Quid faciam modo? semper homo bona facere tunc capit, quando mors faciendi tempus ademit. Ait intra se. Quærit intra se consilium, qui foris unde sibi jam succurreret non habebat. Ait intra se. Pungit cor suam, stimulat mentem suam, et omnia vexat interna, ut a se pœnitentiam quam pro se dare possit extorqueat. Fodere non valeo. Non vires isti, sed tempora defecerant ad laborem. Fodere non valeo, mendicare erubescio. Confusionem futuri iudicii pertimescit, in quo jam non pœnitendi tempus est, sed pœnarum, et ubi reus plus de conscientia quam de gehennæ erubescit incendio. Mendicare erubescio. Et quis non erubescit ^b in cœlestibus mendicare? Miser quem temporalitas habuit divitem, mendicum sempiternitas possidebit; et habebit hunc nudum tartarus, quem incompletum suscipere cœlum potuit et tenere. Præsens figura tendit ad populum, sed bonum nobis, bonum nimirum, si ad nos ista aptemus singuli, si ad nos ista referamus, qui in terra nos debemus sentire villicos, * dominos non putare; prorogationis temporariæ ministerium suscepisse, non invenisse jus perpetuum possidendi; cavere ne ad patremfamilias fama everse substantiæ nos præcedat, juxta illud Apostoli: *Quorundam peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudicium; quosdam autem et subsequuntur* (I Tim. v). Non pervenit ad statutum terminum vitæ, qui villicationis amittit tempus, quem sonarit credita dissipasse. Hinc, hinc est immaturus exitus, hinc est ante diem mors, C hinc est vocatio amara, hinc est seipsa acerbior redhibitio, sicut propheta lamentatur, clamans: *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos* (Psal. lrv). Sed utinam, quando nos de vocatione commo. et ægritudo, quando febris a villicatione inclementer excludit, quando vis doloris ad reddendam villicationem properare compellit, præsentis villici factum sensumque sequeremur, converteremur ad animæ consilium, ad compunctionem cordis, ad mentis pœnitentiam, ad misericordiæ suffragium, ad pietatis patrocinium, ad confessionis advocationem! certe peteremus Dominicorum ^d chirographa debitorum; et si non tota, vel media, sicut iste villicus, ad nostram veniam solveremus; ut qui bona credita dissipando iniquitatis vocamur villici, in novissimis pia fraude D ipsius laudem iudicis consequamur. *Et laudavit,**

inquit, villicum iniquitatis. Et quia evangelici factum villici non parvam generat quæstionem, qui reus de multis unam legitur placuisse per fraudem: quare placuerit sic, vel quis sit iste, sequenti per Deum plenius sermone pandemus.

SERMO CXXVI.

De eodem.

Quam sit commodum, quam lucrosam debitorum nodos solvere, * cautionum vincla laxare, præsentis villici nos edocet et informat exemplum: qui dum chirographorum cumulos ^f prudenti moderatur assensu, non modo evasit & arctissimas discussionis angustias, sed etiam discussoris laudem mansuram sæculis conquisivit. Et nos, fratres, quod de præsentis lectione vobis fecit ^h promissio me debere, audita piissimo temperate, ne me vosque simul oneret severa discussio, quos intelligentia poterit benigne relevare. Unde quæ supersunt lectionis jam sequamur, et consilium villicus quod invenerit audiamus. *Ait, inquit, intra se: Quid faciam, quia dominus meus aufert a me villicationem? Fodere non valeo, mendicare erubescio. Scio quid faciam... Convocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantum debes domino meo? At ille dixit: Centum cados olei. Dixitque illi: Accipe cautionem tuam; et sede cito, scribe quinquaginta. Deinde dixit alii: Tu vero quantum debes? Qui ait: Centum coros tritici. Et ait illi: Accipe litteras tuas, et scribe octoginta. Et laudavit dominus villicum iniquitatis, quod prudenter fecisset* (Luc. xvi). Vel nunc liquet in evangelicis lectionibus obscuratas mysteriis divinis, supernis velatas sensibus, contineri quamplurimas quæstiones, nec facile humano intellectui subjacere quod ore Christi de cœlestibus prolatur arcanis. *Et laudavit, inquit, dominus villicum iniquitatis, quod prudenter fecisset.* Rogo quid hoc loco mundanus capit audimus? quid hic communis capit et recipit auditus? ubi inter villicum et dominicos debitores ⁱ versutæ fraudis laudatur inventio, ubi debitoris honestas tollitur, aufertur pudor, J violatur innocentia, verecundia tota sepelitur, ubi villicus reddendæ rationis tempore plus ardet in fraude, quam tempore villicationis anhelavit in luxu; in articulo discussionis ipsum dominicum plus in dispendium sævit quam diebus suæ fudit et disperdidit actionis; et qui ante substantiam vacuaverat dissipando, vacuando chirographo quod remanserat plus D evertit; nec curat unde possit sarcire quod deerat, sed quod remansit, quemadmodum minorare possit,

* Sic ex mss. Cæs. et Vatic.; editi, *mæx donationis.*

^b Christianus adeo bonis cœlestibus exuberat in militanti Ecclesia, ut aliunde quærere sibi haud necesse sit; nam *Gloria et divitiæ in domo ejus.* Vide quam perp ram agant, qui relictis sacris Scripturis et Patrum doctrinis pro sacris concionibus, quoscumque scrutantur auctores profanos, ut ex dictis eorum conceptus auribus prurientes extrahant et populo prædicent placentia. MITA.

* Ms. Cæsén., *non dominos extimare.*

^d Vulgata, *cautionem.* Ita enim jurisconsulti, quod Græci *syngrapham* aut *chirographum.*

* Vide superiorem notam. Hujusmodi vocabulo in hoc eodem sensu utuntur Tertullianus et Sal-

vianus.

^f Ex Mita. Alias, *pio.*

* Ex eodem. Alias, *certissimas.*

^h Ms. Cæsén., *me constat promississe.*

ⁱ Et in hac versutia, vel solertia, non in fraude, et in facti improbitate, tota vis similitudinis sita est; nam etiam Genes. iii secundum LXX legitur quod *serpens prudentissimus erat*, ubi prudentiam non virtutem dicit, sed astutiam: *in qua mirandus est*, subdit Origenes (vel potius Geometer, ut observat Corderius, in Caten. PP. Græcorum), *concursum et acumen quibus vigor mentis elicitur.*

^j Ita editi et mss. Reponerem, *velatur.*

excoigat. Dicebat debitori: Quantum debes domino meo? Non dicebat, quantum debes mihi? Conveniebat conscientiam, testabatur debitoris animam, sic dicendo. Et quid est quod sine respectu domini, debitorem ad tantam fraudem villicus provocabat? Quantum debes domino meo? Dicit ille: Centum cados olei. Accipe cautionem tuam, et scribe quinquaginta. Ad tantam fraudem villicus conspirabat et agebat, ut totam fidem perderet, dum meditat cautionem. Quantum debes domino meo? Sciebant ambo quia praesens erat ubique et semper supernus creditor, nec poterat fraude praeveneri; sed neque in oculis dominicis desinit, semel coeperit qui furari. Est tamen ait humani moris ut debitor quærat compendia fraudulenta, et villicus sibi consulat, sic furando: dominus iterum quare probat fraudem? furta collaudat? prædicat falsitatem? Quod est nequitia, prudentiam dicit, et hoc pium iudicat quod multis pessimum falsitatis præstat exemplum? Sapit ita carnalibus sensibus; spiritualibus, quod est divini luminis, jam luceat. Narrata est parabola per villicum, quæ fuerat juniorem prælibata per filium. Villicus iniquitatis a mammona inique gentium populus auncupatur. Facite vobis, inquit, amicos de mammona iniquitatis, qui relictio Creatore totum se mammonæ tradiderat servituti. Quisquis est ab hujus mammonæ captivitate liber, et pecunie jam crudeli pondere non gravatur, consistat in specula cælesti, et inde despectet mammonam mundam, et mundanis tyrannico furore dominantem. Imperat gentibus, jubet regnis, bella mandat, comparat bellicosos, sanguinem vendit, agit mortis, prodit patrias, urbes destruit, subdit populos, arces urget, vexat cives, sero præsidet, jus delet, fas nefasque confundit, et ad mortes usque tendendo, fidem tentat, violat veritatem, famam carpit, honestatem dissipat, solvit affectus, innocentiam tollit, pietatem sepelit, necessitudinem scindit, amicitiam subruit. Et quid plura? Hoc est mammona, dominus iniquitatis, qui inique humanis et corporibus dominatur et mentibus. Hujus ergo mammonæ villicus, hoc est gentis populus dissipatæ tamen substantiæ reus a Domino per Evangelium convenitur, ut reddat rationem villicationis suæ, id est, naturalis boni. Cui tunc dicitur: Jam non poteris villicare. Quando ei finis sæculi nuntiatur. Credit denique juxta Apostolum figuram præterite mundi (I Cor. vii), transire tempora villicationis humanæ; et intra se, in se reversus, quid facere deberet, interrogat. Ait intra se, Quid faciam? Inge-muit cor, doluit mens, respondit fides, credulitas de-

dit consilium salutare, ut villicus ad verum dominum jam rediret, et erogando mammonam sævum dominum suæ victor subderet servituti, ut fieret salutis occasio, quod perditionis existerat instrumentum. Pergit ergo villicus gentis quondam jam Christianus, ad primum debitorem domini sui. Quem? Judæum debitorem, quem quid quantumque domino suo debeat interrogat; quasi nesciat modum debiti. Portitor cautionis noverat jam per Evangelium, sed interrogando confessionem taliter requirebat; denique et qualitatem, et quantitatem debiti confitetur, dicens: Centum cados olei. Quare non argenti, vel auri pondus? quare non centum decem, aut nonaginta, sed centum? Ut et de debito et de numero cæleste luceat sacramentum. Debebat Judæus oleum, quod chirographo legis ad ungendos reges, prophetas et sacerdotes, Christiani chrismatis acceperat in figuram, donec ad ipsum regum, et prophetarum, et sacerdotum principem perveniret, cui tota reddenda et infundenda erat cætenaria chrismatis plenitudo. Sed quia contra cautionis fidem debitor, ne debitum redderet, occidit impius creditorem, legalis ipsa cautio pervenit ad gentes, hoc est lex: ut Judæus convictus per gentem, quia debitum convertit in crimen, poenitiæ solvat usuram. Vides ergo quia villicus non fraudem, sed poenitentiam suadet: sollicitat ad acquirendam misericordiam, non impellit ad falsum, cum dicit: Accipe cautionem tuam, sede cito, et scribe quinquaginta. Quinquagesimum numerum ad misericordiam pertinere David pandit, cum psalmum quinquagesimum cantat, clamans: Misere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam (Psal. l.). Quinquagesimus numerus patefecit misericordiam, dum quinquagesimum annum, qui est jubileus, lex debitorum oranium, omnium contractuum delere et solvere ligamenta perscribit (Levit. xxv). Villicus ergo iste agit, ut per misericordiam Christi idoneus sit Judæus, qui per cautionem legis insolubilibus confusus debitis tenebatur. Debet Judæus oleum, qui juxta Apostolum (Rom. xi) seracis in se olivæ pinguedinem incredulitatis sterilitate sicceverat. Unde et evangelicæ fidei calore jam tota redit in ramos Christianos, totamque reviviscit in gratiam. Deinde alii dicebat: Tu vero quantum debes? Qui ait: Centum coros tritici. Posteaquam granum tritici, quod est Christus, satum est in terra nostræ carnis, et ad ubertatem supernam per Dominicam secundatam est sepulturam, factum est ut homo centesimum fructum suo jam debeat auctori. Nisi, inquit, granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum multiplicat. Eadem enim vox Hebræis vanitas et iniquitas. Vide Natal. ab Alex., Calmetum, aliosque. Consue etiam Augustinum, de Quest. Evangel. lib. i quest. 54; Ambrosium, lib. vi in Luc. cap ultimo; Theophylactum hoc loco, etc.

* Ex ms. Casen.; editi, debitor ad tantam fraudem villico conspiraverat.

^b Alius hic a superiori hujus verbi sensus. Meditabatur villicus sibi cavere et prospicere. Frequens comicorum locutio. Terentius in Andria: Puerum autem, ne reaciscat mihi esse ab illa, cautio est.

^c Mammon, sive mammona, Syriaca vox est, quæ significat divitias, et cum punicus sermo ex Hebræo nascatur, punice etiam mammona divitiæ sunt. Vide Augustinum, lib. ii cap. 21 de Sermon. Dom. in Monte. Alii Interpretes volunt: Mammona iniquum, vel iniquitatis, Hebræicam esse vocem pro mammona va-

mitatis. Eadem enim vox Hebræis vanitas et iniquitas. Vide Natal. ab Alex., Calmetum, aliosque. Consue etiam Augustinum, de Quest. Evangel. lib. i quest. 54; Ambrosium, lib. vi in Luc. cap ultimo; Theophylactum hoc loco, etc.

^d Vide ad rem Tertullianam, lib. iv contra Marcionem, et Ambrosium lib. vii num. 245. De avaritiâ plura et insignia Salvianus lib. i.

^e Alias, scilicet.

^f Ex ms. Casenæ. Editi, creascit in ramos: Christiano totam, etc.

(Joan. XII). Videns ergo villicus satis providet, cum dicit: *Accipe cautionem tuam, et scribe octoginta*. Quia sicut quinquagesimus misericordiam confert, ita octogesimus totam fidem præfiguratur et gratiam. Hic est numerus, in quo decalogum legis esse et octoquadem gratiæ satis gnarus legis, satis studiosus Evangelii lector intelligit. Itaque villicus cum dicit, *Scribe octoginta*, id agit, ut per gratiam solvat quod reddere non poterat per naturam. Bene ergo iste villicus meruit laudem domini sui, qui in chirographis non fraudem molitus est, sed salutem. Quod autem dixit: *Prudentiores sunt filii sæculi in generatione qua quam filii lucis*, ita intelligendum est, quia qui erant filii sæculi quondam, id est, gentiles, nunc electi sunt Dei: et qui erant filii Dei, hoc est Judei, nunc in filiis sæculi sunt relictæ. *In generatione sua*. Qua renati sunt, non qua nati sunt. *Scrībantur hæc*, inquit, *in generatione altera* (Ps. cx). *Altera hæc est generatio querentium Dominum* (Psal. xliii). Deus autem scientiæ et illuminationis illuminet corda vestra, et totam scientiæ suæ plenitudinem in vestræ mentis infundat arcanum.

* SERMO CXXVII.

De decollatione B. Joannis Baptiste.

Hodie nobis Joannis virtus, Herodis feritas dum refertur, concussa sunt viscera, corda tremuerunt, caligavit visus, intellectus hebit, aufugit auditus. Aut quid constat in sensibus humanis, quando perdidit virtutum magnitudinem criminum magnitudo? *Herodes*, inquit, *tenuit Joannem et alligavit eum, et posuit in carcere* (Matth. xiv). Joannes virtutum schola, magisterium vitæ, sanctitatis forma, norma justitiæ, virginitatis speculum, pudicitie titulus, castitatis exemplum, penitentiæ via, peccatorum venia, fidei disciplina; Joannes major homine, par angelis, legis summa, Evangelii sanctio, apostolorum vox, silentium prophetarum, lucerna mundi, præco judicis, præcursor Christi, ^b metator Domini, Dei testis, totius ^c medius Trinitatis, ^d datur incestæ, traditur adulteræ, addicitur saltatrici. Merito ergo concussa sunt viscera, corda tremuerunt. At Herodes ipse est qui profanavit templum, sacerdotium sustulit, confundit ordinem, temeravit regnum, corruptit quidquid erat religionis; quod vitæ, quod legis, quod morum, quod fidei, quod di-

sciplinæ, perdidit et confudit. ^e Herodes sicarius in cives, in nobiles latro, populator in socios, in domesticos prædo, interemptor plebis, occisor filiorum, homicida in extraneos, in proprios parricida, in ebrians cruore terram, in sili sanguinis permanebat. Hinc est quod Joannis sanguinem pium iugenti poculo crudelitatis absorbit: sed ipsa lectio jam loquatur. *Herodes*, inquit, *tenuit Joannem, et alligavit eum*, *Qui vincula solverat peccatorum, peccatoris vinculis alligatur, ut vincula venia locum veritæ non relinquat*. *Alligavit eum et posuit in carcere*. Herodes, tu ^f adulterium facis, et in carcerem vadit Joannes? Sic judicæ sedens in loco judicis reus, in loco vindicis innocentie persecutor? Rogo ubi rerum facies? ubi fama? ubi pudor? ubi existimatio publici cognitoris? certe ^g ubi Deus? ubi homo? ubi fas? ubi lex? ubi ipsius jura naturæ? Simul omnia sunt, Herodes, te agente, te judicante, te jubente confusa. *Tenuit*, inquit, *Joannem, et alligavit eum, et posuit in carcere*. Herodes, te causa petit, te arguunt vincula, te carcer accusat, te divulgat prodæta in publicum Joannis injuria: causam custodiam qui requirit, invenit in te quod puniat, et in Joanne quod doleat. Joannes orbi notus, fama virtutis cognitus, celebratissimus sanctitate, dum trahit ad se suæ inquisitores injuriæ, facit ut tuus cunctis innotescat incestus; ^h agit ut te habeat confusio publica, quem corrigere non potuit secreta correctio. Herodem Joannes monitis, non accusatione pulsabat; corrigere volebat, non perire: sed Herodes facibus libidinis ardens perire maluit quam redire, et uxorem fratris illicite possidere. Captivis criminum, innocentie inimicis odiosa fit semper libertas, virtus contraria vitiosis, sacrilegis exosa sanctitas, inimica castitas impudicis, corruptis integritas pœna, luxuriosis adversa frugalitas, crudelibus misericordia, pietas impiis, injustis justitia non ferenda. Probat hoc evangelista cum dicit: *Dicebat enim illi Joannes, non licet tibi habere uxorem Philippi fratris tui*. Ecce unde Joannes ⁱ offendit, ecce unde Herodes feris: malos qui monet, offendit; incurrit odium, qui arguit criminosos. Dicebat Joannes quod erat legis, quod justitiæ, quod salutis; certe quod erat non odii, sed amoris: ecce qualem consecutus est ab impio pro pie-

D *rodie*, illius crudelis impique tyranni imago excitatur.

^k *Credunt nonnulli* (inter quos, et Nostrium annumerandum esse ex his patet) Herodem Philippum, etiam in vivis degere, dum uxor ejus Herodias nupsit Herodi Antipæ.

^l In Herode precebat adulterio crimen incestus, ex lege Moysis, qui uxorem fratris habere vetuerat: uno demtaxat excepto casu, si maritus mortuus fuisset illiberis. Maritus autem Herodiadis, quo tempore eam duxit Antipæ, vivebat adhuc; et ex ea acceperat filiam Salomam galatæicem, cujus mentio in Evangelio. Ulterius Herodias nedum Philippi Herodis Antipæ, licet non ejusdem uteri fratris, uxor fuerat; sed filia Aristobuli, quem Herodes Magnus genuerat ex Mariannæ Hircanæ filia, ex stirpe Amoneorum. Vetita autem erant ex lege concubia, non tantum cum uxore fratris, sed et cum fratris filia; Levit. xviii, 14, ex multorum conditorum interpretum sententia, quamvis res difficultate non careat.

^m *Aliæ editiones, incurrit.*

^a Vide quæ in præfatione annotantur.

^b Præcursor Domini vel prænuntius. Alibi de metatoribus nonnulla.

^c Medius, id est nuntius Trinitatis, explicat Mita: quia eo mediante, dum Christus baptizatur in Jordane, tota Trinitas innotuit, Pater loquens, Filius testimonium recipiens, Spiritus sanctus sub specie columbe descendens.

^d Quod omnes editiones peccaverant, *datur incestus*, emendavit Latinus.

^e Herodes ille, cujus facinora enumerat Auctor, fuit Herodes cognomento *Magnus*, et alter ab eo fuit Herodes ille qui Baptistam capite minui jussit. Is enim erat Herodis Magni filius ex Malthææ Samaritanæ, Antipæ dictus, Galilææ tetrarcha, cui adhaererat Herodias, Aristobuli filia, et Herodis Philippi ejus fratris quondam uxor. Absit autem quod doctissimum Chrysologum tam late ignorantie acceamus; fortasse enim se populi vulgique mentibus accommodavit, in quibus statim ac insonat nomen *He-*

tate mercedem. *Volens*, inquit, *occidere eum, timuit* *populum*. Facile deviat a justitia, qui in causis non Deum, sed homines pertimescit. Hic timor peccandi facultatem differre potest, auferre non potest voluntatem : unde etiam quos suspenderit a crimine, avidiores reddit ad crimen, et æstuat animo quousque perficiat, quod cogitat malum. Solus est Dei timor, qui mentes corrigit, fugat crimina, innocentiam servat, perpetem tribuit facultatem. Sed audiamus ipsam Joannis beatissimi passionem. *Die natalis Herodis saltavit Herodiadis filia in medio triclinio, et placuit Herodi : unde jurejurando pollicitus est dare ei quodcumque postulasset ab eo. At illa præmonita a matre sua, da mihi, inquit, hic in disco caput Joannis Baptistæ. Hæc est mulieris antiqua malitia, quæ Adam ejecit de paradisi deliciis (Gen. III); hæc cœlestes homines fecit esse terrenos, hæc humanum genus misit in infernum, hæc vitam abstulit mundo propter unius arboris pomum. Hoc malum quod homines ducit ad mortem, hoc malum fugit Elias propheta (III Reg. XII); et cujus lingua a clavis facta est cœli, tamquam reus fugit a facie mulieris; hæc invenit verum laborem et pressuram, quæ nunc occidit Joannem Baptistam, dejecit pueritiam, perdit juventutem, illicit et inquietat emortuam senectutem. Præmonita a matre sua, Da mihi, inquit, in disco caput Joannis Baptistæ. De matris pectore dans rugitum b nova bellua, contempta corporis præda, caput ipsum truncatura pervadit. Et contristatus est rex, propter jusjurandum tamen, et propter discumbentes jussit dari, misitque decollari Joannem, et allatum est caput ejus in disco, et datum est puellæ, et puella dedit matri suæ. Audistis, fratres, quanta sit nata de voluptate crudelitas, de libidine impietas. Et allatum est caput ejus in disco.*

a Ignem enim e cœlo evocavit Elias, pluviaque e nubibus suo nutu descendit, deciduisque ex aere flammis Dei hostes absumpsit. Chrysostomus, lib. III de Provid. cap. 12 vocat eum *cœlestem animam, qui sic in terra versabatur, ut simul in cœlo esset.*

b Atheneus, lib. XIII Dipsos. pag. 414 : *Ex belluis omnibus meretrice nulla perniciosior; et parum supra : Thebanam sphingem omnes vocare meretrices possumus.* Ex Mita.

c Lau. lat hunc Chrysologi locum, et illustrat Pignorius de Servis.

d Sæcularis dicitur, quod centesimo quoque anno fiebat. In tragicis hisce ludis præco prænuntiabat : Populum Romanum eos visurum esse ludos, quo nemo ejus ætatis unquam vidisset, aut visurus esset posthac. Plinius, lib. VII cap. 48. Sic Joannis Baptistæ decollatio tragœdia secularis fuit, quia nemo unquam illius ætatis viderat, nec erat visurus in posterum. MITA. — Ludi sæculares, non centesimo quoque anno Romæ fiebant; sed ita nuncupabantur, quod quæ rara sunt, post sæculum evenire, loquentium consuetudo usurpat. Ovid. Trist. II, 25 :

Juserit, et Phæbo dici, quo tempore ludos
Fecit, quos ætas aspiciet una semel.

Chrysologus mortem Joannis vocat *tragœdiam*; in tragœdia enim, non mediocri conditionis hominum, sed illustrium personarum funesti exitus habentur; *sæculares* dicit veluti inauditam et insolitam.

a Alias, *per verticem.*

f Dies ab antiquis solemniter celebrati numerantur a Gregorio Nazianzeno, orat. 40. Inter eos præcipuus

e In arenam vertitur domus, mensa migrat in caveam; sunt de pransoribus spectatores, furore mutantur convivium; fit cibus cædes, vinum transit in sanguinem, finis apponitur natali; in ortu exhibetur occasus, convivium in homicidium commutatur, organa d tragœdiam personant sæcularem; intrat bestia, non puella; querit amputare, non saltare; discurrit fera, non femina; spargit jubar e per cervicem, non capillos; membra dilatat anfractibus, sævitia crescit augmentis; fit grandis crudelitate, non corpore; et singularis fera usque dum capiat prædam, fremit ore, dentibus frendit; ferrum non suscipit, sed producit. Verum ne quis existimet declamare nos velle de talibus, nos non declamare volumus, sed clamare, ut festivitatum gaudia sint cauta vestrarum, f natalium- que vestrorum solemnitas teneat in exultatione mensuram, epulis nostris intersit Christus, in facie prædeatur auctoris; honestate convivii natura ipsa, quæ vos produxit, honoretur; lætitia mensæ vestræ pertingat ad pauperes, familia vestra innocentia tripudiet disciplina, s luxus absistat, fugetur effusio; saltatricum pestis, lenocinia cantorum, voluptatum fomenta, ventris onera, naufragia h mentium cum Herodiadis conviviis abscondantur; ut præsens gaudium vestrum ad lætitiæ perveniat sempiternam. Hodie, fratres, sermonem tulimus, non in Herodem tantum, sed etiam in Herodiadem; quia satis auditor intelligit quanta sit felicitas martyris, quando miseriam persecutoris audierit: scire tamen nos convenit quia et Joannes de morte sua natus est, et de natali suo mortuus est Herodes.

i SERMO CXXVIII.

In divum Apollinarem episcopum et martyrem.

i Beatus Apollinaris, primus sacerdotio, solus

erat dies natalitius, seu γενέθλια, qui optimo magnificoque cultu festus erat.

s Nequitia irritamenta, quæ olim in convivio us venerant, perstringit Chrysologus. Cantores a conviviis arcebantur lege, cujus meminit Paulus Diaconus, lib. I de Theodosio: remque tangit Macrobius, lib. III Saturnal., cap. 1. Excisa tamen luxuria hæc, quæ, teste Augustino, lib. III de Civit. cap. 21 pag. 63, ex Asia Romam commigraverat, per vices pullulare non desit, teste, ut vides, Chrysologo. Cæterum similia his habet Sidonius Apollinaris, Epist. lib. I ep. 2, ubi laudat convivia Theodorici regis: *Nihil ibi lyristes, choraulus, mesochorus, tympanistria, psaltria canit*, etc. De mesochoris vide Plinium Epist. lib. II ad Maximum.

D h Alias, *mentis*. Non poterant aptiori vocabulo ebrietates et ebrietas effectus innui. Vide Hilarium, tract. in psalm. cxxv pag. 459, qui ait in *ebrio mortem quamdam, natura incolumi, imperare*. Basilus, in psalm. cxxxiv, vocat ebrietatem *rationis perniciem*. Idem multa habet dignissima quæ legantur orat. 14 pag. 489.

i Primitus in Ecclesia acta gestaque martyrum legabantur inter missarum preces in confessionibus. *Præfationes* vocant; de quibus intelligendus est locus Hildui i abbatis Dionysiani, in epistola Areopagitici præfixa, ad Ludovicum Pium imperatorem, ubi ait inter celebrandum *tormenta martyrum succincte commemorari*. At cum hujusmodi acta, ut plurimum, ita referrentur, ut vix a populo possent exaudiri et percipi, mos fuit episcopis fusiis de iisdem disserere. i Fuit hic primus Ravennatum episcopus quem

• hanc Ecclesiam Ravennatē vernaculo ^b atque in-
 clyto martyrii honore decoravit. ^c Merito Apollinaris,
 quia juxta mandatum Dei sui, hic perdidit animam
 suam, ut eam inveniret in vitam sempiternam. Bea-
 tus qui ita cursum consummavit, fidem servavit, ut
 vere primus a credentibus suo reperiretur in loco.
 Nec eum quisquam ^d confessoris vocabulo minorem
 credat esse quam martyrem, quem Dei nutu quoti-
 dianum et multiplicem reversum conspiciat ^e ad agonem.
 Audi Paulum dicentem : *Quotidie morior* (I Cor. xv).
 Semel mori parum est eum qui potest regi suo glo-
 riosam sæpe de hostibus referre victoriam. Non tam
 mors quam fides et devotio martyrem facit, et sicut
 virtutis est in acie, in conflictu, ^f pro regis amore
 succumbere, ita perfectæ virtutis est diu agere et con-
 summare certamina. Non ideo persecutus est marty-
 rem, quia non statim intulit mortem; sed probavit
 martyrem, quia non elicit fidem; iniecit tela quæ
 potuit, et omnia armorum suorum genera callidus
 exegit inimicus: nec tamen fortissimi ductoris mo-
 vere mentem potuit, aut temerare constantiam. Sum-
 mum est, fratres, pro Domino præsentem vitam, si
 necesse sit, contemnere, sed gloriosum est etiam cum
 vita mundum suo temnere et conculcare cum prin-

S. Petri discipulum fuisse tradunt. Plura de eo habes
 apud claris. Bacchiniū Vitæ Pontif. Raven. ex
 Agnello tom. I pag. 1:8. Vide Martyrologium Flo-
 rentin., pag. 667; Surium sub die 23 Julii pag. 275;
 Bollandistas tom. IV Julii die 23 pag. 341; Tillemont-
 ium tom. II pag. 102; Bailletum eadem die. Alia de
 eo Martyrologium Adonis tom. II pag. 349, et doctiss.
 Georgium in notis. Clar. P. Sabbatinius, in kalenda-
 rio Neapolitano, observat referri a Gregorio papa lib.
 vi epist. 61 ad Castorium, in fine pag. 538, Ravenna-
 tes religioni duxisse quiddam supra corpus S. Apol-
 linaris promiserant non observare: quæ autem de
 sancto hoc narrat Chrysologus, ideo veris accensenda
 existimat Honoratus a S. Maria in Regul. Critic.
 tom. II pag. 66, eo quod sapiente viri ad correctionem
 Breviarii Ecclesiæ Parisiensis electi, ab eo homi-
 liam hanc expungere nefas habuere. Quam solide
 nitatur argumentum, alii videant.

• Ex quo desumitur, usque ad Chrysologi tempora
 nullum ex Ravenn. Ecclesiæ archiepiscopis subisse
 martyrium præter divum Apollinarem: quod illos
 de mendacio utique arguit, quiasserunt ex qui-
 busdam mss. habuisse S. Martianum, quartum in or-
 dine archiepiscoporum Ravennatum, martyrio coro-
 natum fuisse; de quo Rubeus, lib. I Hist. Raven, sub
 anno 127 meminit; non tamen hoc ipsum affirmat,
 sed omnino negasset si præsentem sermonem consi-
 derasset. MITA. — Ex iis Nostri verbis eruit etiam
 Fabrus, et Henschenius in Act. SS. Maii 22 tom. V
 pag. 127 edit. Antwerp. 1685, divum Martianum, cu-
 jus memoria agitur die 6 Martii, et qui sub Trajano
 martyrio coronatus occubuit, alium fuisse a Marciano
 Ravennatum antistite; quorum ambo Rubeus nomi-
 nis similitudine deceptus in unum conflavit. Hæc
 etiam asserit Pet. Damianus serm. 32 de sancto
 Apollin. 1:3, pag. 222, licet sexcentis post Chryso-
 logum annis.

^b Id est *domi perpersio*. Sic Prudentius præfat. in
 Psychomach. Vide locum laudatum apud Barthium
 Advers. lib. xxix, cap. 9.

^c Fortasse etymologiam nominis respicit: Ἀπόλλου,
perda.

^d Num martyr dici possit Apollinaris vide Bolla-
 ndianos loc. cit. pag. 341 num. 76. Insigni hoc titulo
 decoratur a Gregorio Magno lib. v epist. 22. In lita-

cipe. Festinabat Christus ad martyrem, martyr suum
 festinabat ad regem. Bene diximus festinabat, juxta
 illud prophetæ: *Exsurge in occursum mihi, et vide*
 (Ps. lvm). Sed ut propugnatorem suum sibi Ecclesia
 sancta retineret, Christo vehementer occurrit, ut vin-
 centi justitiæ reservaret coronam, et sibi belli tem-
 pore præliatoris sui præsentiam condonaret. Funde-
 bat sæpe confessor sanguinem suum, suisque vulneri-
 bus, fide mentis suæ, testabatur auctorem. Cœlum
 suspiciens carnem ^e despiciebat et terram. Vicit ta-
 men, tenuit, et a suo desiderio retardari martyrem
 tenera adhuc ^b Ecclesiæ impetravit infantia. Infantiam
 dico, fratres, quæ totum semper obtinet; quæ plus
 lacrymis quam virium ratione contendit. Neque enim
 tantum vultus et sudor fortium quantum possunt la-
 crymæ parvulorum, quia ibi corpora, hic corda fran-
 guntur; ibi mentis judicia vix inveniuntur, hic tota pie-
 tas inclinata descendit. Et quid plura, fratres? Eg-
 git, egit Ecclesia sancta mater, ut nusquam a suo separa-
 retur antistite. Ecce vivit, ecce ut bonus pastor suo
 medius assistit in grege, nec unquam separatur spiri-
 tus, qui corpore præcessit ad tempus; præcessit dico
 habitu, cæterum ipsa ⁱ inter nos corporis sui habita-
 tione quiescit. Exstinctus est diabolus, persecutor oc-

niis ævo Caroli M. apud Mabillon., Analect. tom. II
 pag. 683, inter martyres invocatur post Timotheum,
 ni forte, ut advertit Georgius ad Adonem loc. cit., sint
 Remenses martyres Timotheus et Apollinaris: in aliis
 item litanis apud Martenium de Antiq. Discipl. pag.
 630 recensetur inter martyres post Protasium. At
 apud Chrysologum hic, et in litanis apud Thomasium,
 de Antiquis Missarum Libris, accensetur confessoribus
 post S. Benedictum. At licet mortem gladio non
 subierit, quia tamen sanguinem fudit, et martyrii de-
 siderio exarsit, hujusmodi titulo donari posse existi-
 mant.

^e D. Apollinaris, ut pluries fuit exilio mulctatus
 et cæsus; habet S. Petrus Damianus in sermonibus de
 eodem, et Rubeus lib. I Histor. Raven.

^f Sic editio Bonon. et mss. et ita legit Latinus;
 reliquæ omnes, *pro re amata*.

^g Alias, *contemnebat*.

^b Fuit namque martyrio coronatus anno Dom. 74,
 et præfuit Ecclesiæ Ravennati undetriginta. MITA. —
 Intelligendus est autem de numero pleno, nam annos
 sedisse 28 mens. 1, dies 4 habemus ex Agnelli Pon-
 tific., qui nullatenus suffragatur opinioni mortem
 Apollinaris ad annum 74 consignanti. Tradit enim
 Apollinarem, cum Petro apostolo Romam venisse, ab
 eoque post plurimum tempus ordinatum episcopum, et
 Ravennam missum. Cum autem Petrus Romam vene-
 rit anno æræ vulgaris 43, si Apollinaris, qui sedit ann.
 28, obiit anno 74, missus fuerit necesse est anno 2
 pontificatus Petri. Id non consentit Agnellus, qui post
 plurimum tempus ab adventu Petri Romam, Raven-
 nam missum fuisse scribit. Cum autem ex severiori-
 bus tabulis Vespasianum mortuum sciamus anno Christi
 vulgari 79, martyrium Apollinaris ultra illum an-
 num differre, ut facit Rubeus, nefas ait Bacchini-
 us, pag. 135, putatque rectius statui divi Apollinaris obi-
 tum circa annum mortis Vespasiani: qui tamen, cum
 defunctus fuerit ex Suetonio viii kal. Julii, mors Apol-
 linaris non potuit accidisse, nisi anno præcedenti.
 Qua chronologiæ ratione admissa, concludit Bacchi-
 ninus, initium pontificatus Apollinaris retrocedendo af-
 figetur, servata die qua natale ejusdem in omnibus Mar-
 tyrologiis signatur 23 Julii, anno vulgaris æræ 50, die
 vero 19 Junii.

ⁱ Sepultus enim fuit Ravennæ, ait Mita.

cubuit : ecce regnat et vivit, qui pro rege suo desideravit occidi, qui vivit et regnat cum Patre in unitate Spiritus sancti Deus, per omnia seculorum secula.

• SERMO CXXIX.

In D. Cyprianum martyrem.

Quoniam hodie Deo in natali sancti Cypriani martyris convenimus, in quo miro certamine de diabolo triumphavit, et quia nobis virtutum suarum gloriosum reliquit exemplum; ideo exsultare nos convenit et lætari. ^b Natalem ergo sanctorum cum auditis, charissimi, nolite putare illum dici quo nascuntur in terram de carne, sed de terra in cœlum, de labore ad requiem, de tentationibus ad quietem, de cruciatibus ad delicias, non fluxas, sed fortes, et stabiles et æternas, de mundanis risibus ad coronam et gloriam. Tales natales digne martyrum celebrantur. Cum ergo hujusmodi festivitas agitur, noli æstimare, charissime, quod in solis prandiis et ^c profusioribus epulis natales martyrum celebrentur : sed imitandum tibi proponitur quod in memoria martyris celebras. Aspice ergo, charissime, alacritatem populi circumstantis. In hac enim die aliquando turba astitit impiorum, cum sanctus Cyprianus jussu tyranni feriretur, turbæ erant malorum, expectantium chori; nunc multitudo fidelium ad collectandum devota confluit : tunc turba sævientium, nunc exsultantium; tunc desperatorum, nunc sperantium. Idcirco ergo natales martyrum annua lætitia celebrantur, ut quod semel actum est, per omne ævum in memoria maneat devotorum. Gesta res est, charissime, ne te dices ignorare; celebrantur annua, ne dicas, oblitus sum. Ad hæc ergo imitanda vos animate, charissimi, hanc magnanimitatis gratiam concupiscite; hoc petite dari vobis, quod ille meruit adipisci. Omnes enim cœlestia cupientes terrenorum bonorum laqueis irretiri non possunt, quia conversationem suam in cœlestibus statuerunt : sicut ait sanc-

^a Vide quæ in præfatione annotata sunt.

^b Laudat verba hæc Binghamus, tom. IX; Orig. pag. 134, ut evincat usitatum jamdudum fuisse Ecclesie stylum, diem martirii natalem martyris vocitare; et Du-Cangius tom. II pag. 808, in fine. Similia habet Chrysostomus hom. 429; Origenes, vel vetustus auctor, sub ejus nomine in Job tom. I lib. III pag. 274 edit. Paris. 1604, et fere eadem Eusebius Emisensus de natal. S. Genesii, Biblioth. PP. tom. I edit. Lugdun. pag. 670; Augustinus, tom. X, serm. 95 de S. Stephano, fol. 567 col. 4; Maximus in natali SS. Petri et Pauli. tom. VI Biblioth. PP.; et rursus Chrysologus serm. 133.

^c Martyrum dies emortuales quos, ut dixi, Ecclesia natales vocat, solemniter celebrari veteribus Christianis mos fuit. Præcis temporibus in hujusmodi dierum honorem convivia celebrabant, *agape* nuncupata, et diversa ab agapis illis, apostolis cognita. Cum autem ob consuetam hominum in malum propensam naturam, immodicis comessationibus et ebrietatibus fœdari cœpissent, et inde Manichæi calumniandi fideles occasionem arripere, piorum hominum consensu eliminata fuere.

^d Sermo hic in nonnullis codicibus inscribitur : *In consecratione episcopi*. Festum enim consecrationis suæ quotannis celebrabant episcopi, sicuti imperatores natale, seu ortum imperii. L. II Cod. Theod. de Feriis. In utrisque autem panegyricos dici solere

tus Apostolus : *Nostra autem consecratio in capis* (Phil. III). Dirigatur ergo cordis nostri desiderium ad habitationem cœlestem, ubi cum dispersus fuerit pauperibus thesaurus vester, illic erit et cor vestrum. Thesaurus autem honorum omnium Christus est, qui vos cum Patre et Filio et Spiritu sancto donis cœlestibus, et nunc, et in æternum cumulare et replere dignetur.

• SERMO CXXX.

In consecratione episcopi.

Sicut magnæ promissionis longa expectatio accendit animum, mentem fatigat, ita sensus omnes, et interna ipse viscerum suscitatur optatus promissionis effectus. Hinc est quod hodie, sicut dixit Isaias (Isai. LI), Ecclesia mater sancta festiva, tota gaudens et compta processit, induit se tunicam jucunditatis suæ; et sicut sponsa imposuit ^e sibi mitram, ac vario se composuit et decoravit ornatu, ut cœlum stellis fulget laminibus, et terra vernat floribus suis; et ut hortus producit germina sua, ita produxit lætitia in conspectu omnium filiorum suorum. Quia juxta pollicitationem David : Hodie pro patre natus est ei filius (Psal. XLIV), qui eam non pondere inclinet, non auctoritate deterreat, non commotione sollicitet, non asperitate conturbet, sed fidei sustentet obsequio; cura pervigili faciat persecutam, sollicito labore necessaria procuret, familiam blanda institutione componat, hospitibus occurrat, parentibus serviat, regibus obtemperet, potestatibus collaboret, det senibus reverentiam, pueris gratiam, fratribus amorem, parvulis impendat affectum, liberam per Christum cunctis exhibeat servitutem. David dixit : *Audi, filia, et vide* (Psal. XLIV). Ego dicam : *Audi, mater, et vide, pro patribus tuis nati sunt tibi filii*. Sint prudentia senes, gravitate patres, charitate filii, virtute juvenes, dulcedine soboles, innocentia infantes, malitia parvuli, quæ mundi sunt nescientes : totam regni Dei præsentiam

ostendunt, quoad principes, ii qui in quinquennialibus vel decennialibus imperatorum dicti sunt; et quoad episcopos sermo hic, et alter inter Chrysologianos 107, et unus Ennodii in natali Laurentii Mediolanensis episcopi, alterque ejusdem in natali Epiphani episcopi. Anastasius Paulinum Nolanum ad consecrationis suæ solemnitate litteris amantissimis invitavit eodem teste Paulino lib. XVI; Ambrosius lib. I cap. 5, ad Felicem episcopum Comensem ait, natalem ejusdem orationibus celebrasse. Et Hilarius scribens ad episcopos Tarraconensis Ecclesie inquit : *Lectis in conventu fratrum, quos natalis mei festivitatis congregavit, litteris tuis*. Ni fallamur animi moris hujus inventor Damasus, qui anno 360 sedere cœpit. Vide Basnagium Ann. tom. III pag. 518. At hunc sermonem quod respicit, fere omnium qui de Chrysologo scripserunt mens est, ab eo fuisse recitatum Ravennæ, non suæ consecrationis recurrente die, sed in ipsa consecrationis solemnitate. Rubens Histor. Raven. lib. II, anno 449; Mita in ejus Vita; Bacchinius ad Agnellum tom. I pag. 315; Pastritius, de Patetæ, etc., pag. 98, etc.

^e Quia tres episcopi mitra fulgentes consecrant alium episcopum ex dispositione Anacleti papa. Mira.—Fortasse Chrysologus inter sponse ornatus mitramenit, ut Onuphrius in calce libri de Vocibus Ecclesiasticis obscurioribus. Ovid. Heroid. IX, 65 :

Ansus et hirsutos mitra redimiro capillos.

possidentes, attestante Domino, cum dicit: *Sinite parvos venire ad me, talium est enim regnum caelorum* (Math. xix). Tales generat perpetua virginitatis copula, tales generat caelestis vitae conjugatio, sexus nescia, conceptus concia, gnara partus, corruptionis ignara, pudore integra, integritate clausa, casta pignoribus, fecunditate diffusa. Hæc tam pia mater dum unius germinia sui hodie natalitia festa celebrat, sinus aperit, extendit amplexus, emittit vocem, divinis cantat^b in canticis, ut omnes advocet, omnes capiat, omnes ad congaudendum sibi gremio charitatis includat. ^c Adest ipsa etiam mater Christiani peregrina et fidelis imperii, quæ dum hinc, opere misericordiam, sanctitate^d in honore Trinitatis beatam sociatur et imitatur Ecclesiam, procreare, amplecti, possidere, ^e angustam meruit Trinitatem. Sic remanerat Trinitas in sui amore et ardore ferventes, ista meruit ut daret sibi honorem, gauderet quod sibi fecit^f Dei gratia religionem consimilem. Ista meruit ut ^g genitricis dignitas per genitricem redundaret in posteros. Osta, fratres, ut Christiani principes, quia pia devotione dignantur nostris occurrere gaudiis, nostris solemnitatibus interesse, ipsos quoque pari gratia omnium sacerdotum longo in tempore obsecratis devota commendat.

§ SERMO CXXXI.

De Deo, et videtur; de timore et pertinacia Judæorum, deque hominibus maris.

Sæpe diximus quod Deus corporeis oculis non videtur, quod divinitas non clauditur mente carnali, quod humana ratio rerum non capit conditorum, sed Deum sola fides attingit, credulitas sensit tota, neque est, sed quia est, hominis, quantumque

est, intuetur aspectus. Denique Moyses, qui de servo in amicum, de homine promovetur in Deum, Dei faciem querit, sed non invenit; petit, sed non accipit; et ut posteriora tantum Dei videat, admonetur (Exod. xxxiii): quatenus homo Deum querat sequi, non præcedere; neque ante Deum quæ sint querere præsumat; sed quod per Deum sint omnia adorator agnoscat. Crebro Deus hominibus formam hominis demonstrat, et magnitudinem suam tantam, brevem nostri operis colligit in figuram, ut presentiam divinitatis possit infirmus noster oculus intueri, angustum noster recipere possit aspectus. Sic ad Abraham Deum venit in hominis forma, succedit hospitis in figura, et lazi viatoris in mortem accepit pedibus suis aquam (Gen. xviii); sed et invitatus ad mensam vitæ:

et panis appositione saturatur: et ita se totus humano credit et committit obsequio, ut ipse tactu, vise, verum hominem videatur explere, et hoc eo tempore quo verus Deus sterilitati extremæ senis desperata patefactis visceribus in partum sobolem largiturus advenit. Sic Jacob vianti conviator occurrit (Gen. xxxii), et ita se humane collegio seclum præbet, ut provocanti homini Deus totus in luctum inseratur, et tunc videbatur nervis aut lacertis vincere, quando victor caelestia dat dona, munera dat divina. Sic laici Deum regali habitu sedere conspexit (Isai. xvi), ut agnosceret nisi a Deo rege regantur reges, ipsæ cum sint homines, nihil regere posse rectores. Sic Daniel Deum Patrem, crine niveo, senectute reverenda, antiquitate terribilem, septum angelis, ignitum sede, ad iudicandum residere conspexit (Dan. vii). Sic ipsum Filium Dei in hominis filio vententem cum caeli nubibus intuetur, ⁱ ut ignotum

Placidiam Augustas appellavit. Verum, ut ait Bacchinus ad Agnellum Pontific., tom. I, p. 315, nec ubi Placidia merita Constantius Augustus creatus est, sed ob propria. Sozomenus lib. ix cap. 16: *Constantium imperator præmii loco tum sorore, tum corona, tum purpura, tum imperii consortio honoravit*. Quare non potuit dici hunc Augustum a Galla Placidia fuisse procreatum. Sed nec ipsa Augusta renuntiata est, nisi cum Valentinianus declaratus est Cæsar. Igitur Chrysologus, juxta verborum proprietatem interpretandus est: scilicet, triplici modo ad Augustalem dignitatem referri potest, quod Placidia Augustam meruit Trinitatem procreare, Valentinianum pariens; amplecti, Constantii nuptiis; possidere, Augustas honores assecuta.

^f Putat idem Mita innui his verbis, Placidia obtigisse in virum Constantium catholicæ religionis assecum, sibi que consimilem, cum antea copulata fuerit Ataulpho regi barbaro, et si non pagano, saltem Arianae hæresis sectatori. Nonnullæ editiones habent: *Quod sibi fecit et de gratia religionem consimilem*.

^g Meo sensu legendum esset vel genitoris dignitas, vel Augustalis dignitas. Siquidem per Placidiam dignitas Augustalis redundavit in posteros, hoc est in filios ac nepotes, ab ipsa et Constantio viro procreatos: et hoc dignitas Augustalis processit a Theodosio Cæsare, ipsius Placidia genitore, per quam in posteros memoratos exinde reflexit. Mita.

^h Sermo hic alias inscribitur: *In illud Joannis: Si quis sermonem meum servaverit*.

ⁱ Hic suspicandum an genuina sit lectio, inquit Latinus.

^a Natalem intellige, non vitam sed cathedra.

^b Ms. Cæsare habet *clamat*.

^c Mita opinatur, nec male, huc sermoni adfuisse Gallam Placidiam, Theodosii insp. filiam, et Arcadii et Honorii sororem. Habemus enim ex Rubeo in Historia Ravennatum, Valentinianum imp. presentia sua hanc decorasse solemnitate. Ex quo eruit idem Mita, his verbis debere alia procedere, ipsum Cæsarem commemorantia, quod et arguit a particula etiam, quæ necessario aliquibus verbis conjungenda esset, quæ hic desiderantur: et liquido patet, inquit, ex hinc serm., ubi Auctor rogat sacerdotes pro Christianis principibus orare, qui suis interfuerunt solemnitatibus.

^d Cum Chrysologi consecratio die Dominica habita fuerit in qua præfatio Trinitatis cani solet: *Et quoniam Augusta, quolibet die dominico, in quibus præfatio de sanctissima Trinitate cantatur, sacris intererat, ideo, ait Mita, sectatur et imitatur Ecclesiam.* An potius tribus virtutibus, fide, misericordia, et sanctitate Trinitatem honorando, beatam imitatur Ecclesiam?

^e Obscurum locum ita explicat Mita. Placidia igitur procreasse augustam Trinitatem fertur, quia fuit trium imperatorum procreatrix. Etiam ipsius causa Constantius olim exercituum ductor, iam ipsius maritus factus, paulo post Augustus ab Honorio declaratur. Secundo loco ipsa procreavit filium Valentinianum, a Theodosio Juniore appellatum Cæsarem, et septimo ætatis anno Augustum. Tertio tandem se ipsam quodammodo creavit Augustam, cum Honorius, ne sororem præter dignitatem Constantio collocasse diceretur, et Constantium ipsum et eandem

ante tantis perfidis Christum, fidelibus notum semper fuisse cognoscat. Si toties Deus ab hominibus in figura hominis videtur, quid est quod Judæus modo hominem videns Christum, sic exasperatur, nisi forte figura, honor, veritas, putatur injuria? Retulit evangelista hodie Christum dixisse: *Si quis sermonem meum servaverit, non videbit mortem in æternum* (Joan. viii). Ad quod verbum responderunt Judæi: *Nunc cognovimus quia dæmonium habes: Abraham pater noster mortuus est et prophetæ; et tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum. Numquid tu major es patre nostro Abraham? Quem teipsum facis?* Omnes perfidia qualiter exceperit! o qualiter oculos claudit livor! quantum judicium cordis nequitia præjudicata confundit! o quam dure amputat obstinatio rationem! sensus humanus perversus audire non potest, quod semel statuit odisse, malis bonitas exosa, justitia injustis inimica. Hiuc est quod homines mendaces cognoscere nequeunt veritatem, judex animus invenire verum non potest inter nuntia falsitatum. Quod vult, non quod est, audit semper, qui decrevit errare. Dixerat Christus: *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum.* Judæus non discutit audita, interpretari sibi dicta non quærit: quod ipse impossibile æstimat, exigit ut ille astruat qui promittit; sed mox de conceptu mentis blasphemiam parturit, serit injurias, maledicta diffundit, et auctoritatem dicentis ita contumeliis vacuare nititur, ut et æterna dare posse mortalibus non credatur, qui sic humanis videtur subjacere. *Nunc scimus quoniam dæmonium habes.* Dæmon mali auctor, mala promittit, non bona; occidere, non vivificare consuevit; nec vult æternos esse homines, quos nec temporales esse permittit. Ergo non est dæmon, sed Deus est Christus, qui redonat quam donaverat vitam, et verbo suo æternos facit homines, quos diabolus persuasione sua fecerat temporales. *Abraham, inquit, mortuus est et prophetæ, et tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum.* Audiat fidelis, ut fide revelante cognoscat quod infidelis nescit audire, quod videre non potest qui semet incredulitatis demersit obscuro. Dixit Christus: *Mortem non videbit.* Obstinatio tua, Judæe, merito dicere falsitatem quærit. Abraham et prophetæ verbum audientes tenaciter servaverunt, sed tamen mortui sunt, sed non in æternum. Ergo cum dicit: *Mortem non videbit,* et addidit *In æternum,* resurrectionem promittit, non temporaliter negat esse morituros. Judæe, quos mors in præsentī sæculo

faciebat non esse, nos resurrectio perpetuos reficit in futurum. Audi apertius hoc dicentem: *Omnis qui crediderit, non morietur in æternum, sed transibit de morte ad vitam* (Joan. v et xi). Quomodo non moritur? Quia de morte transit ad vitam. Moritur ergo, moritur omnis qui nascitur de conditione mortali; sed vivit, et in æternum vivit, omnis qui renascitur de generatione vitali. Sed dico, qui potuit auferre mortem, quare hominem voluit transire per mortem? gratior enim videtur medicus qui anticipat morbos, quam qui morbis ingerit seram et non sine dolore medicinam. Judæe, fecisset et hoc medicus Christus, si medicus ægrotus non fuisset ingratus. Ille et vitam dedit, et homini mortem venire prædixit: sed ille qui adverso non senserat, prospera servare nescivit. Bona, quam sint bona, scire, nisi malorum cognitione non possemus. Ergo magnificabitur Christus, qui et ante inhabitam vitam dedit, et perditam modo reddit: et homo plus gnarus vitæ, erit sibi cautior, erit plus gratus auctori. *Numquid major es, inquit, patre nostro Abraham?* Plene major et tanto major, quantum servo dominus, quantum Deus homine, quantum factura factor, quantum vivificans mortuo, quantum suscitans suscitato. *Respondit Jesus, Abraham exultavit ut videret diem meum; vidit, et gavisus est.* Ille, ut ostenderet vivere Abraham, dixit illum vidisse diem suum, id est diem quo mundo natus est Christus. Dierum conditor non tenetur die, temporis auctor tempora nescit; sed Christus propter hominem homo natus, et diem suscepit et tempus. *Abraham exultavit ut videret diem meum.* Si Moyses et Elias in monte occurrunt, ut promissum conspicerent Christum, quomodo nec Abraham occurrit ad partum Virginis, ut promissam benedictionem in gentibus, id est, in semine suo, patientissimus exspectator intenderet? *Amen, amen, inquit, dico vobis quia ante Abraham ego sum. Si omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. i), et hic est cui Pater dixit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Gen. i), quomodo Abraham non vidit? *Faciamus hominem ad imaginem, et similitudinem nostram.* Angelus et Deus, ut diversa est substantia, sic imago. Ergo non nisi ad Filium loquitur Pater, cum dicit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram,* quibus est imago eadem, eademque substantia. *Tulerunt lapides, ut mitterent in illum.* Et ædificantes turrem, ut altius caderent, ipsi sibi lapides providerunt; et isti lapides, non ut Deum occiderent, sed unde se occiderent, miserabiles attulerunt. *Jesus abscondit se.* Non timens, sed ignoscens:

^a Varians lectio: *Internuntiam falsitatum.*

^b Ms. Cæsena: *Deus ergo Christus est, non est dæmon, qui redonat.*

^c Lege iis similia apud Augustinum, Tractat in Joan. 43 pag. 425 Oper. tom. III. *Quid sibi vult quod ait: Mortem non videbit in æternum? nisi quia Dominus videbat aliam mortem, de qua nos liberare venerat: mortem secundam, mortem æternam, mortem gehennarum, mortem damnationis, etc.*

^d Ita emendat Latinius quod habent editi, suscitando suscitatus.

^e Augustinus, loco modo laudato, pag. 427, num. 16... *Incertum autem potest esse unde dixerit: utrum diem Domini temporalem, quo erat venturus in carne, an diem Domini, qui nescit ortum, nescit occasum. Sed ego non dubito patrem Abraham totum scisse.*

^f S. Barnabas in sua epistola: *loquente Patre ad Filium: Faciamus hominem, etc.* Justinus martyr, dialogo cum Tryphone; Theophilus, lib. II ad Autolyt.; Origenes, lib. II contra Celsum; Eusebius Cæsariensis, *Histor. Eccles. lib. I cap. 2, etc.*

Deus peccatorem cum fugit, parcat; Deus rebellem A
non vult perdere, cum declinat.

SERMO CXXXII.

De unitate fidelium.

Si perfecta omnia, si robusta, si nullius indiga
gæret et proferret natura, profecto aboleretur pie-
tas, ingenium deficeret, ars periret, aurum obscura
retur in terra, gemma occultaretur in lapide: utra-
que tamen invenit, purgat, distinguit, elimat opifex
disciplina; et ars eadem usque ad murenulæ pre-
tiosæ speciem, gratiamque perducit; et quod terra
naturæ largo de fonte producit, aut asperatur senti-
bas, aut agresti luxuria dominante silvescit, nisi illud
ad cultum suum solers agricolæ revocet industria; et
ne longius evagetur, uno et vernaculo ea in quibus
nitimur afferamus exemplo. In cunabulis jam natus
homo in homine est, ^a sed latet; est corpus, et non
est; membra videntur, et non sunt; vivunt quæ non
vigent sensu; inclinatur pietas, desudat industria, ars
laborat; et ut plenius dicam, quot membra hominis,
tot magisteria ut hominem perficiant, elaborant. Et
quid plura? cuncta quæ natura generat vel producit,
pietas nutrit, industria excolit, ars decorat. Et quid
mirum, fratres, si Deus, qui pati propter hominem
voluit, ut hominis honoraret industriam, in rebus
præsentibus infirmari voluit et naturam? Hinc est
quod ^b sensus in littera latet, occultatur divinum in
humano sermone mysterium; ut quæ credentibus
adhuc futura jam patent, perfidis et non credenti-
bus obscurantur, ac si infidelium poena fidelium re-
dundet ad gloriam. Non enim parvi est cruciatus visa
non cernere, audita nescire, salutifera velut noxia
declinare, virtutes quasi vitia sic cavere, dicente ipso
Domino: *In parabolis loquor, ut videntes non videant,
et audientes non audiant* (Marc. iv; Luc. vii); et ad fi-
deles: *Vobis autem datum est nosse mysterium Dei*
(Matth. xiii). Nulli ergo, fratres, simplicitate sua aut
communis aut vilis sermo evangelicus habeatur, præ-
sertim cum ipsa ^c personans evangelicæ lectionis
tuba bene petentibus et pie cupientibus prædixerit
denegandum, dicendo: ^d *Quia si duo ex vobis con-
veniant super terram, de omni re, quamcumque petie-
rint, fiet illis a Patre meo* (Matth. xviii). Audistis
quantum possit et prævaleat sanctæ petitionis assen-
sus: non dixit illud aut illud, sed totum se promittit
quidquid unitas postulationis concupierit, præstaturam,
cum dicit: *De omni re, quamcumque petierint, fiet illis*.
Salva tamen ea cautela et reverentia, ut a
Deo, quæ Deo ^e digna sunt, postulentur; qui enim
mala a Deo postulat, Deum mali iudicat et sentit au-

ctorem: et quia vilia et indigna precatur, præstantis
potestatem et potentiam degener petitor ignorat.
Non ergo impia, sed pia; non terrena, sed celestia;
non illecebris, sed virtuti congrua; non digna odiis,
sed apta concordie, a tali semper exoranda sunt lar-
gitore. Ubi sunt qui præsumunt Ecclesiæ conventum
posse contemni, et solitarias preces venerandæ con-
gregationi autumant anteferri, si duobus vel tribus
simul positis ^f medium se futurum, et omnia se pro-
mittit quæ postulatus fuerit præstaturum (Matth.
xviii)? Qui nil negat tam paucis, quid in conciliis et
congregatione sanctorum poscentibus denegabit? Sic
credens propheta hoc adeptum se gloriatur cum di-
cit: *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo, in
concilio justorum et congregatione* (Psal. cx). Toto
corde conbteletur, ^g et audit esse præstandum. Sed non-
nulli sub specie fidei, contemptus sui excusare nitun-
tur ignaviam; ut neglecto venerandi cœtus et con-
gregationis ardore, illud se tempus orationi deputasse
conflingant, quod domesticis dederint et impenderint
curis; et dum propriis desideriis mancipantur, di-
vina contemnunt et despiciunt instituta. Isti sunt
qui corpus Christi dissipant, membra dispergunt:
nec ad decorem suum patiuntur formam Dominici
habitus pervenire, quam propheta cum vidisset in
spiritu, sic canebat: *Speciosus forma præ filiis homi-
num* (Psal. xliiv). Habent quidem singula membra
proprium sui munus officii, quod tamen tunc im-
plere poterunt, si connexa sibi et compaginata per-
fecti corporis perveniant ad decorem. Hoc ergo in-
terest inter congregationis plenitudinem gloriosam,
et separationis præsumptam de ignorantia aut negli-
gentia vanitatem; quod in salute et honore integri
corporis species est unitas membrorum et in separa-
tione viscerum est fœda, lethalis et horrenda perni-
cies. Homo, quid aliud te docuit in tuo corpore, aut
sic divisa conjunctio, aut tam conjuncta divisio, nisi
ut ex multis unus, et unus in multis viveres? Est
membrorum commercio salutari pretiosus oculus,
sed si perseverat in corpore; alioqui ubi corpori de-
fuerit, sibi non aderit: debent illi membra omnia
suæ lucis obsequium; sed et ipse oculus sentit cor-
pori se debere quod lux est, qui utique cum omnibus
membris ^h ministerium membrorum provideat, evul-
sus a corpore nec videt. Quisquis ille est qui se putat
esse aliquid, tali institutus exemplo maneat in Eccle-
sia, ut sit aliquid; alioqui ubi defuerit illi, sibi esse
mox defuit. Quod qui plenius nosse desiderat, Apo-
stoli de corpore Christi loquentis perlegat instituta,
quia nos illa percurrere sermonis brevitatis amica

^a Imperfectus enim est, et non est completus. Ex Aristotele II et III de Generat. MITA.

^b Soli homini vitæ cursus in labore præscribitur, ut rationabile quod accepit exerceat. D. Ambrosius optime in præfat. Evangelii Lucæ, prope medium, ubi et congruentiam hujusce rei affert. MITA.

^c Ex edition. Bonon. 50, et ex Mita. Aliæ, perpe-
ram, cum ipsa præmia evangelicæ lectionis nihil, etc.

^d Miris modis hæc verba a Patribus exponuntur, ut

est apud Maldonat. in hoc textu Matth. xviii, 19. MITA.
^e Jac. iv, 3: *Petitis, et non accipitis, eo quod male
petitis.*

^f Promissioni huic nititur Ecclesiæ nostræ fides, quæ fidelium cœtibus et conciliis, omnibusque locis, in quibus catholicus grex congregatur, Spiritum sanctum præesse constantissime credit.

^g Ex ms. Cæsen. in impressis, *audet.*

^h Ex mss. Cæsen. et Vatican. Editi, *ministratum*

non patitur (1 Cor. 1). Lex est data non uni, sed omnibus. Christus non pro uno, nec ad unum, sed ad omnes, et pro omnibus venit; ut redintegraret omnes in unum, solum bonum, solum jucundum propheta futuri præscius, sic proclamat: *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum* (Psal. cxxxii). Quia Deo non singularitas est accepta, sed unitas. Spiritus sanctus apostolis in unum congregatis ubertate tota sui fontis illabitur (Act. 2), cujus ut simul discipuli operirentur adventum Dominica sunt præceptione commoniti. Fratres, amittit divina munera, perdit gratiæ largitatem, charitatis fraudatur bonis, unitatis illum benedictio non manebit, qui de se maleficus, et ex defectu suo stulte sibi sufficiens, sic præter Ecclesiam vitam quærit, quam in ipsa tantum esse propheta testatur, dicendo: *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum* (Psal. cxxxii); quia illic mandavit Dominus benedictionem et vitam usque in sæculum.

• SERMO CXXXIII.

In D. Audream apostolum.

Beatus Andreas merito natus hodie creditur, quando non ad præsentem vitam ^b materno est effusus ex utero, sed ^a conceptu fidei, martyrii partu, coelestem noscitur generatus ad gloriam. Quando non eam materna canabula suscepere vagientem, sed superna triumphantem secreta receperunt; quando non infirmum ^d lactis pastum genitricis trahit ex pectore, sed pro rege suo devotissimus miles virtutis sanguinem fudit. Vivit, quia mortem coelestis militiae bellator occidit. Sequitur hic moriendo Domino æstuans et anhelans, ac toto virtutis gradu Dominicus incumbit hæere vestigiis, ne eum cursus faciat disparem fratri, quem natura similem, vocatio socium,

^a Sermo hic in codice Vaticano inscribitur: *Incipit sermo de natale S. Andreae*.

^b In margine ipsius codicis manu recentiori, *materno; in textu, merito*.

^c In eodem codice, *conceptu Dei*.

^d Codex Vat., *lactis potum*.

^e Ex editione Mita. In ms. Vat. et in editis aliis deest *largiente se*. Sermonem autem hunc, quo nil corruptior erat in editis, ad fidem mss. emendasse testatur Mita. Corruptus etiam occurrit in ms. Vaticano, et Vallicellano, in quo item inscribitur: *In die natali S. Andreae*. De qua loquendi formula vide quæ notantur a claris. Meursio in Gloss. de nativitate martyrum; et Gasparem Barthium Adversar. lib. xix cap. 3; et Historiam de duobus Christi Militibus Damasceno ascriptam. Unde veteres martyrum passionum *baptismum* etiam appellavere. Vide notam ^d serm. 135.

^f Hujus sermonis titulus in ms. Cæsennatico: *In natali S. Felicitatis*. Beata Felicitas una cum filiis Romæ martyrium passa est sub persecutione Severi imperatoris, circa annos Domini 200, vel paulo ante sub M. Aurelio tempore Soteris papæ anno circiter 176. MITA. — S. Felicitatis passio, una cum septem filiis, obvenit Romæ circa annum 150, sub Publio Urbis præfecto, et Antonino Pio imperatore: sub quo, licet placidissimo principe, martyria non defuere. Ejus festum tum antiqua Martyrologia, tum etiam Sacramentarium beati Gregorii a filiorum festo distinguunt; illorum enim memoriam habent die 10

A parem gratia ipsa persecerat. Ad unam vocem Domini sicut ille patrem, patriam, censum reliquit: laboribus, opprobriis, itineribus, contumeliis, vigiliis, Christo largiente, se indefesse germani societati donavit: solum est quod tempore Dominicæ Passionis fugit, sed nequæ hoc impar, quia fugit. Negare autem si aliqua putatur culpa, non est gravius fugere quam negare. Sed tacenda sunt alia: æquavit, fratres, venia, quos sic discreverat culpa. Et subsecutus martyrii fervor devotos perprobavit, quos metus improbaverat antecedens. Nam crucem quam refugerant, postea conjunctis viribus ardentem invadunt, ut unde reatum sumpserant, inde conscenderent cælum, inde præmium sumerent et coronam. Petrus namque crucem, arborem conscendit Andreas; ut qui Christo compati gestiebant, in semetipsis figuram formamque ipsius exprimerent passionis; et redempti ligno, consummarentur ad palmam. Sic Andreas noster etsi cedit ordini, præmio tamen non cedit et labori.

• SERMO CXXXIV.

In D. Felicitatem martyrem.

Quoniam varios martyrum multiplicisve triumphos, quos persecutoris crudelitas toties illusa cumlavavit, tempus nos dinumerare non patitur, ad illam tota nostri sermonis confugit oratio, quæ meruit filios tot habere quot dies ^e mundus accepit. Vere mater luminum, fons dierum, quæ septenario corasco germinis sui toto orbe splendet. Beata, quæ ^a non solum pro lege patitur, sed ipsius ¹ legis heptalismum meruit mater sancta generare: heptalismum, fratres, qui non unius et temporalis tabernaculi illustraret arcanum, sed Ecclesiam sempiternam sacro illuminaret incenso. Felix, quæ meruit portare tot virtutum pignora quot illa arca ¹ præceptorum volu-

Julii, hujus vero die 23 Novembris. Celebrem autem fuisse olim Romæ Felicitatis memoriam, ex eo maxime arguitur, quod in die ejus passioni sacro sanctus Gregorius papa homiliam ad populum habuit, ubi mulieris hujus constantiam multis laudibus extollit: et olim etiam sub ejus nomine cæmeterium Romæ existisse notat Baronius in notis ad Martyrologium. Ejusdem acta sincera exhibet Ruinartius pag. 26. Vide etiam Martyrologium Adonis ad diem 10 Julii, et 23 Novembris, ibique notas doctiss. Georgii.

^e Scilicet quot dies consumpti sunt in creatione. Septem enim *libros*, qui una secum martyrium subiere, enixa fuit; et septimo die mundus absolutus.

^b Alludit ad illam Matrem septem filiorum II Machab. vii, quæ pro patriis legibus una cum filiis atrocissima tormenta ab Antiocho tyranno simul cum morte, potentissime sustinuerunt. De quibus S. Gregorius Nazianzenus, orat. 20 in Machab., pulchre MITA.

¹ Ita omnes. Mita addit in ora libri: *Heptalismum ponitur pro numero septenario*. Hic autem mendum cubare notat Macrius in Not. Eccles.; debet enim legi *heptalychnum*, juxta vocem Græcam *ἑπτάλυχνος*, lucernam, septem referent luminibus, quæ ardebat in templo Hierosolymitano; et ad quam respicit Chrysologus.

¹ In arca fœderis erat liber Deuteronomii scriptus tabulis lapideis ex sententia Tostati. Forte sensu Auctoris, si lapides erant numero septem, in quibus Deuteronomium erat scriptum, quod præcepta conti-

mina sacrata gestavit (*Exod. xxv*); et ut illa verbo, **A** ita hæc doceret exemplo. Jam tunc eos, fratres, martyres genuit, quando eos partus sui septenario numero consecravit et mystico. Huc, huc sanctus Paulus veniat, qui adhuc parturit donec Christus formetur in homine (*Galat. iv*). Ecce mulier iterum atque iterum parturit, donec in virtutem mutetur infirmitas, caro transcendat in spiritum, terra transferatur in cælum. Ardebat, anhelabat, ut eos uno die sacros martyres pareret, quos vix parvulos per annorum curricula generabat. Ecce mulier, ecce mater, quam vita filiorum fecit anxiam, mors securam. Beata, cui in futura gloria tot astant candelabra, quot germina; beata, quæ tot præmisit ad regnum; beatior, quæ suum in sæculo ^a nil amisit. ^b Discurrebat letior inter confossa cadavera quam inter cunabula chara filiorum, quia internis oculis tot cernebat bravia quot vulnera; quot tormenta, tot præmia; quot victimas, tot coronas. Et quid plura, fratres? Non est, non est vera mater, quæ nescit filios sic amare.

• SERMO CXXXV.

In D. Laurentium.

Hodiernus ^d dies baptismi martyris Laurentii corona illustratur, cujus egregii martyris merita ^e nulla pars Romani orbis ignorat. Passus est in ipso capite gentium, id est, in ipsa urbe Romana. Ibi enim diaconus ministravit, et in ipso juventutis suæ flore decorem juventutis suæ sanguine purpuravit. Passio ejus insignis est, multumque mirabilis: hanc breviter, Domino adjuvante, narrabo. ^f Illo tunc archidiacono beatus Sixtus erat episcopus, cujus triumphus martyrii ante triduum fuit. Cum ergo sanctus Laurentius episcopum suum Sixtum pergentem ad martyrium sequeretur, fide fultus, tristis affectu, non quia ille patiebatur, sed quia ab illo ipse deserebatur, respexit venerabilis senex venerabilem juvenem, et ait illi: Noli esse tristis, filii, post triduum me

nebat. Scribit Joseph., de Antiquit. Jud. lib. iv cap. 8, quod stabat liber legis prope latus arcæ, sed extra et legebatur septimo quoque anno in festo Tabernaculorum a summo sacerdote. Vide, si placet, S. Hieronymum in Exposit. Deuteronomii. **MIRA.**

^a Filios enim non amisit, sed pignora præmisit ad cælum, ut ait B. Gregorius in laudata homilia.

^b Laudat verba hæc Ruinartius loco superius citato, pag. 25.

^c Vide in Præfatione.

^d Diem enortuale martyrum baptismum etiam a veteribus dictum superius innuimus in nota ^e serm. 133. Chrysostomus, homil. 75. V tom.: *Ne miremini, quod baptismum vocaverim martyrium; etenim hic spiritus etiam copiose adest, et peccata tolluntur, et anima mirabiliter purgatur: et quemadmodum, qui baptizantur aquis, ita qui martyrii coronam consequuntur proprio lavantur sanguine.* Hoc etiam sensu vox βαπτισμα sumi de morte Christi Matth. xx, 22; Marc. x, 38; Lucæ xii, 50, notat idem Chrysostomus, homil. 32 tom. V; Theophylactus in cap. xx Matth. pag. 117.

^e Protulit verba hæc Ruinartius, in Actis Martyrum, de S. Laurentio, pag. 188. Augustinus serm. 303 novæ editionis: *Quam non potest abscondi Roma, tam non potest abscondi Laurentii corona.* Leo Magnus, in serm. de hoc sancto ait: *Quam clarificatam*

sequeris. Tunc ille exhibita prophetia, jam corde paratissimus, ex spiritu ebrius, certum speravit fatu-
rum quod prædixerat ille qui noverat. Deinde apprehensus, est adductus: et quoniam erat archidiaconus, apud illum esse utique ^a credebantur opes Ecclesiæ, quas desiderabat persecutor, non tam avarus quam furiosus. Oderat quem occidebat: sed amabat apud eum quod ille contemnebat. Erat autem sanctus Laurentius pauper opibus, dives moribus: non se negavit Ecclesiæ habere divitias, sed ut eas ostenderet, tridui dilationem petiit, deinde mandavit congregari agmina pauperum. Tunc deinde ipso die coronæ suæ præsentatus examini, tamquam demonstraturus quod ille quærebat, demonstravit quod habebat. Tunc ait persecutor: Ubi sunt Ecclesiæ facultates? At ille manum extendens in pauperes: Hæ sunt, inquit, Ecclesiæ facultates. Verum dixit, sed amarum. Quid autem mirum, si veritas auxit odium? Irrisum se dolens crudelis tyrannus et avarus inimicus, qui forte mitiorem pœnam cogitaverat, ferro interficere venerabilem juvenem, parari flammam præcepit; plus ardebat quam urebat; urebat in carne, ardebat in corde. Supplicium ejus tanto erat gravius, quanto interius. Tunc oblata est torrenda, et ut verius dicam, assanda martyrio ^b nobilis illa Laurentii craticula: astrictus est ferro, sed ille craticulam supplicii, lectum quietis putabat: supplicium dixi, secundum animum punientis, non secundum conscientiam patientis. Nullum est enim supplicium damnati, ubi non est pœna peccati. Itaque beatissimus martyr ostendens quam quiete jaceret in illo ignito ferro, ait circumstantibus: Jam me versate, ^c et si una pars cocta est, vorate. Miramur patientiam, donum Dei miremur. Ibi fides non solum non arsit, sed et consolabatur ardentem. Quare fides consolabatur ardentem? Quia fidelem tenebat promittentem. Ut fides non deficeret, ut spes non averteretur, ut charitas inter pœnas igneas corporales

esse Jerosolymam Stephano, tam illustrem suisse factam Romam Laurentio.

^f Innuit hoc idem Prudentius, hymno de S. Laurentio, libri Περὶ Στεφάνου hym. 2:

Hic primus e septemviris,
Qui stant ad aram proximi,
Levita sublimis gradu,
Et cæteris præstantior.

• Hoc archidiaconorum munus. Ibidem:

Claustris sacrorum præerat:
Cælestis arcanum domus
Filiis gubernans clavibus,
Votasque dispensans opes.

^b Celebris hæc jam diu Romæ. Gregorius Magnus, indict. 11, epist. 55 ad Dynamium patricium Galliarum transmittit *crucem parvulam, cui de catenis S. Petri beneficia inserta sunt... et per quatuor in circuitu partes de B. Laurentii craticula in qua perustus est, beneficia continentur.* Servatur etiamnum Romæ extra muros ad divi Laurentii in agro Verano.

^c Augustinus, serm. 303: *Jam, inquit, coctum est; quod superest, versate me, et manducate.* Prudentius:

Tunc ille: coctum est, devora,
Et experimentum cape
Sit erudum an assum suavis.

plus accenderetur, Dei dona erant. Fratres mei, ne merito arroget potentiae suae quod non dat nisi Deus. Merito Apostolus alloquens martyres, ut in Epistola ejus hodie cum legeretur, audistis: *Vobis, inquit, donatum est pro Christo, non solum ut credatis in eum, sed etiam ut patiamini pro eo (Phil. 1)*. Ergo martyrum merita velut Dei dona laudemus, amemus, oremus, subinferamus voluntatem nostram. Voluntas enim sequitur, non praevinit. Sed tamen non deest charitas, si non desit voluntas; ipsa enim ardens voluntas vocatur charitas. Quis est qui timeat volens? quis est qui amet nolens? ferveat oratio, et festum martyris celebretur: sed ut non sit inanis qui celebrat, imitetur.

• SERMO CXXXVI.

In Adelphum episcopum.

Habet hoc ^b Adelphi antistitis sanctus animus, et plena pietate dignatio, ut dives pauperis intret hospitium, pauperis se ponat ad mensam, et humilibus se faciat esse communem, quem divitiae, potestas, honor fecit et reddidit singularem. Inter maximas enim virtutes numeranda est ista voluntas, quae contempto obsequii sui fastu, despecta magnifice domus reverentia, calcato etiam suae fastigio potestatis, et abjecta opum suarum interna conscientia, unde tumor maximus humanis semper dominatur in mentibus, ad vilissimas inopis se inclinavit angustias, ut suo pauperem contubernio sublimaret. Beatus plane iste animus, et ab omni morbo arrogantiae remotus, qui ad hoc pauperis diversorium prius intravit ut ante humanitatis debitor quam largitor ^c existeret. Imitari Deum evidenter iste gestivit, qui ante humana in corpore suscepit obsequia, quam beneficia homini divina concederet. Quod pontificem Dei summi praesentem Adelphum fecisse conspicimus: qui cum sit verbo dives, scientia copiosus, magnus ingenio, ^d loco primus, egeni sensus et mediocri eloquii nostri audientiam concupivit, illius prophetae instar qui illius viduae victum esurivit extremum, et parvulorum ejus sua fame vexavit angustias, novum differens sua petitione ministerium, ut petendo tribueret, esuriendo saturaret, et exhauriendo deficientibus horreum divina largitate cumularet (III Reg. xvii).

• Sermo autem hic in ms. Caesenaë inscribitur: *De laude S. Adelphi episcopi*. Scimus enim apud veteres obtinuisse episcopos, in quoddam inter se observantiae specimen, si forte alterius sedis episcopi eorum concionibus aderant, in eorum laudes digredi; cujus rei obvia sunt exempla. Illustre quoddam apud Ennodium, dict. 2, tom. I Operum Sirmondi pag. 1053, ubi Laurentius episcopus Mediolanensis, qui aderat, pluribus laudatur. Quam tamen concionem pronuntiavit Honoratus Novariae episcopus ut suam, quod olim consuevisse notat Ferrarius de Concion. pag. 203. Nazianzenus orat. 6, praesentem Nyssenum laudat; et orat. 17, Basilium; et Eulalium orat. 30; et centum quinquaginta episcopos orat. 32. Augustinus, psalm. xcii, episcopum Carthaginensem; Gaudentius Brixianus Ambrosium Mediolanensem, etc.

^b Cujus sedis fuerit episcopus Adelphus ignotum adhuc. Mita eum *episcopum Metensem* dicit; sed nullis vel futilibus superfultis argumentis, ait Tillemontius. Vide notas ad Vitam Chrysologi ex Ca-

A Et nos, filiioli, quod habuimus, dedisse non possidet: quia etsi nos factum conturbavit ad tempus, relevat et solatur exemplum. Cito ad verbum hujus Dei hominis exiguitas ingenii nostri, ut viduae illius pastus, caelesti proficiet incremento; ac deinceps a reposito cordis nostri non vitae substantia deficiet, sed ipsa inopia abolebitur et defectus. Felix vena, quae suo ditatur irriguo, et fluenta putei sui tota acquirit atque attrahit ^e ubertate. Ecce venit, et sublimes vestros animos caelestis imber infudit: totoque impetu superni fluminis, quae in vobis est, civitatem Dei suo rigavit illapsu, ut terra nostra divino rore madida centesimum usque fecundetur ad fructum. Aperite sensus, corda dilatate, et gremium vestrae mentis extendite: ut quidquid de caelestibus iste thesaurus vobis ^f largiter effuderit, ad aeternam gloriam et caesum perpetem possidere possitis.

SERMO CXXXVII.

De praedicatione D. Joannis Baptistae.

Posteaquam legis vomere et jugi cultu exinanita Judaici cespitis est ubertas, beatus Joannes gentium convolans ad desertum, sentes criminum spiritus igne succendens, infructuosas arbores excidens ultionis securi, complanans asperos superbiae colles, humilitatis convalles erigens exaequando, et planitiem terrae totam (gramine perdit) aptans, nutricibus submittere irrigua Jordanis: ac sic Evangelico semini novalia diffusa praeparat, secunda componit. *Factum est, inquit, verbum Domini super Joannem Zachariae filium in deserto (Luc. iii). Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. i). Super Joannem? Quare non ad Joannem, sed super Joannem? Quia quod desursum est, super omnes est. Factum est verbum Domini super Joannem. Quia Joannes vox est, Deus Verbum. Factum est verbum Domini super Joannem. Deus super Joannem, super servum Dominum, super vocem verbum. Sed dicis mihi: Quid, quod vox praecedat verbum? Praecedat, sed non praecellit: antecedit ad sequentis obsequium, non ad propriae potestatis indicium. Vox non est ipsa iudex, sed est nuntia judicantis: verbum judicat, vox praetonat: jubentem potestas respicit, non clamantem. Sed hoc fateatur, testetur, asserat vox ipsa, praeco*

stillo, num. 7.

^c Varians lectio, *exstiterit*.

^d Chrysologus hic apertissime innuit S. Adelphum, quisquis tandem is fuerit, ordine, et gradu sibi superiorem fuisse. Antequam Ravennatensis Ecclesia jure metropolitico donaretur, nullum alium sibi superiorem agnoverat in Italia, quam Mediolanensem, vel fortasse Aquileiensem antistitem. Nullus temporibus Chrysologi in his sedibus Adelphus. Unde facile est hujusmodi virum de quo hic habetur sermo, episcopum tantum fuisse Chrysologo seniore. Licet enim Ecclesiam Ravennatensem, dum in ea sedebat Chrysologi praedecessor, metropolitaneam factam credant nonnulli, id tamen nec certe nec tute asseritur. Unde non vero absimile est, ex Ravennatam antistitem numero, Chrysologum primum hac actum fuisse dignitate.

^e Corrigimus ex ms. Vatic. et Latinio. Editi mendose, *libertate*.

^f Apparet ex his non obscure, et ipsum Atst

ipse, qui clamat: *Qui post me venit, inquit, fortior me est* (Matth. iii). Quare? Quia in me terror est, in illo est sententia. *Venit in omnem regionem Jordanis.* Venit ad Jordanem, quia Judaicas sordes non poterat hydria jam lavare, sed flumen. Sicut scriptum est: *Erant, inquit, hydræ lapideæ secundum purificationem Judæorum* (Joan. ii). *Venit ad Jordanem.* Ut pœnitentes portaret aqua, non vino. *Venit in omnem regionem Jordanis, prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum.* Erat penes Joannem venia, sed non sine pœnitentia; erat remissio, sed lucibus comparata; erat cura vulneris cum dolore; erat baptismus quod culpam tolleret, [conscientiam non ^b deleteret. Et quid plura? Per baptismum Joannis ^c purificabatur homo ad pœnitentiam, non promovebatur ad gratiam. At vero Christi baptismus sic regenerat, sic immutat, sic hominem reddit ex vetere novum, ut præterita nesciat, non recordetur antiqua, qui de terreno cœlestis jam cœlestia possidet et divina. Hinc est, quod redeunti post luxuriam filio pater immortalitatis reddit stolam primam, ^d anulum libertatis imponit, occidit vitulum saginatum, aquas pœnitentiæ, gratiæ convertit in vinum, ut convivium gratiæ jam pocula mera satiarent (*Luc. xv*): quatenus conscientiæ dolores, pœnitentiæ gemitus, peccatorum lamenta, sobria Dominici calicis aboleret ebrietas: dicente propheta: *Et calix tuus inebrians, quam præclarus est* (Psal. xxii). Quantum enim terrena ebrietas est deformis, tantum præclara et decora ebrietas est cœlestis. *Dicebat ergo ad turbas quæ exhibant ut ab illo baptizarentur: Progenies viperarum, quis ostendit vobis fugere ab ira ventura? Facite ergo dignos fructus pœnitentiæ, et ne cœperitis dicere, Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quod potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham. Jam enim securis ad radices arborum posita est. Omnis arbor non faciens fructum bonum excidetur, et in ignem mittetur.* Progenies viperarum. Exemplo corripit,

A comparatione notat, figura prodit, ut jam non mores solum, sed ipsam naturam possit venenosi germinis immutare. *Progenies viperarum.* Quia quos Deus creaverat homines, fecerat filios Abraham, malitia peperit et ^e convertit in vipersas; et quos conditor cœlestis dulcedine pietatis infuderat, hos impietas amara fecit lethales vomitus, serpentium virus effundere; et infando crudelitatis auspicio de morte patris concipi, matris de morte generari. *Progenies viperarum.* Soboles ingrata naturæ, cujus ortus est genitoris exitium, cujus vita est mors parentis. *Progenies viperarum.* Vipera conceptus sui tempore intra os suum receptum caput conjugis ^f refertur abscondere, ut per cruenta oscula non fetum concipiat illa, sed crimen; ac si carnifices sceleris sui pariat filios, vindictæ ordine, non naturæ. Nam genimina patris concepta de cæde, sanguinis antequam lactis exigunt nutrimentum, et ultionem petunt; matris namque uterum viperæ dicuntur excindere, et sceleratum conceptus sui domicilium adhuc immaturis visceribus, maturo furore confringere, ut hoc sit illis vivere, matrem suam, matrem quæ illos tales genuit, non videre. Compulsi latius comparationis quam sanctus Joannes fecerat typum descripsimus et figuram, ut non maledicti, sed veritatis sit, quod ab illo Judæi taliter nuncupantur. *Progenies viperarum.* Synagogam, fratres, ejusque filios tales fuisse demonstrat, ad quam Christus affectu conjugis cum venisset, dicente Joanne: *Qui sponsam habet, sponsus est* (Joan. iii): inter amplexus et oscula cruenta Judæ, Christi caput est expetitum, et ore petatum, cum dicitur: *Crucifige, crucifige* (Joan. xix). Unde pignora sanguine concepta, tanto mox ad matris armantur interitum, ut disrupto synagogæ utero, ad vocem Joannis concurrerent et regenerarentur ad Dei progeniem. *Progenies viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira?* Quæ est ista ira ventura? Illa quæ non habet finem, quæ hominem non absolvit morte, sed colligat: nec

phum populo Ravennati verba fuisse facturum, ut tunc moris erat, nobisque alias est observatum, serm. 138, not. ^e.

^a Vel circa Hierichuntem cis Jordanem, et ad Jordanis occasum; vel Bethaniam, sen Bethabaram trans Jordanem; vel ad Ennon prope Salim cis Jordanem. In iis nempe locis constat Joannem prædicationem exercuisse.

^b Varians lectio: *ostenderet.* Qui baptismo Joannis baptizabantur, erant tantum baptizati in remissionem peccatorum media pœnitentia, ita ut virtute pœnitentiæ remitteretur culpa baptizati per illud baptismum. At hoc modo baptizati, quandocumque peccata sibi in illo baptismo remissa menti eorum occurrerent, tenebantur denuo conteri, et corde pœnitere: qua de re conscientiam non debebat illud baptismum, hoc est conscientiæ synderesim non auferebat, vel cum ms. *culpam non tollebat, sed conscientiam ostendebat.* Pro declaratione effectus baptismatis Christi Domini ac Joannis videre poteris Suarium in tu parte divi Thomæ: hinc desumes explicationem loci D. Chrysologi sub serm. 13, paulo ante medium.

MIRA.

^c Joannis baptismus vera erat præparatio baptismatis Christi: homines enim sic comparabat, ut Messiam audirent, et criminum remissionem per baptismum reci-

perent. Gregorius, homil. 20 in Evang. pag. 110, tergo 50 edit. Paris 1551: *Notandum itaque quod dicitur prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum; quoniam baptismum quod peccata solveret, quia dare non poterat, prædicabat.* A loco Chrysostomi super Matth. homil. 10, licet aptissime hic conveniret, quoniam longiusculus est, abstineo.

^d Id erat præcipue libertinorum insigne, quod veste alba et annulo donantur. Tertull., de Resurr. cap. 57; Lipsius, Elector. 1108; Joann. Kircham, de Annulis xv, 16; Thomas, de Usu pract. distinct. in ingen. et libert. xxvi, 27, pag. 14; Justinianus, novel. 78: cum discrimen abstulit inter irgenos et libertinos, annulorum usum excepit, quem illis sartum tectumque voluit.

^e Christus appellat Judæos filios vel progeniem viperarum per Hebraismum, ut filios arietum. Unde recte Chrysologus eos vipersas vocat. Vide Suicerum tom. I pag. 754, ubi locum explicat.

^f Hæc de vipera olim passim enuntiantur. Nunc audi recentiores, quibus hæc fabulam sapiunt. Consulas velim Matthiolum in Dioscoridem, ubi advertes ex male intellecto Aristotelis loco hanc effluxisse. De vipera similia etiam docet Basilius tom. II pag. 91 C recent. edit.

jam ventis spem habere permittit, quam semel tartari deputavit ad poenam. Admoniti taliter, cognoscunt et genus, et crinem, et ideo responderunt, dicentes: *Quid faciemus ut salvemur? Qui respondens, ait illis.* Quod dicturus est, fratres, timeo dicere, ne quot auditores hodie video contemptores, ille tot faciat contumaces. Quid faciam? Dicere timeo, tacere non possum: aliud me prohibet pietas, ad aliud impellit utilitas: pietas, ^a ne auditor dum contemnit, incurrat: utilitas, ne qui facturus sit non audiat, et per hoc doctor offendant. Dico, fratres, ut et nudus se vestiat, et ego me exuam. *Qui habet, inquit, duas tunicas, det non habenti; et qui habet escas, similiter faciat.* Putasne satis petit, qui de duabus tunicis unam petit? Non satis petit, quia non petit gemmam, sed tunicam; non aurum, sed panem. Et si qui de duabus tunicis non dederit unam, reus est; qualis est unam de plurimis qui negarit, qui ad hoc vestes suas carcerat, et panem claudit, ut pauper fame pereat, frigore consumetur? Ille vestes sepelit, non reponit; non credit diligentiae, sed sepulchris: qui quod negat pauperi, dat tinea: et ipse vestibus suis corporis vorator est, dicente Domino: *Vermis eorum non morietur (Isa. Lxvi)*, quia Christum concussit pauperis fames; dolor hominis Dei prosilivit ad viscera, captivi gemitus ad Christi penetravit interna, inopis contemptus ad creatoris sui redundavit injuriam, profitente ipso, cum dicit: *Esurivi, et non dedistis mihi manducare, nudus fui, et non vestistis me (Matth. xxv).* *Venerunt et Publicani dicentes: Quid faciemus?* Audiant publicani: *Nihil amplius quam constitutum est vobis petatis.* Prodidit quae res reum faciat publicanum, ne amplius petatis. Qui plus petit, ^b fraudis exactor est, non tributi: cogitent quam Deo reus est, qui defessum et depressum publicat; magis ac magis sua fraude deprimit et fatigat, et ad debita vix sufficienti superimponit, et auget indebita. *Venerunt et milites, dicentes.* ^c Audiant et milites quid etiam militibus interrogantibus responderit hic magister: *Et nos quid faciemus? Et ait illis: Neminem conculcatis, neque calumniemini, contenti estote stipendiis vestris.* Verus miles est, qui non conculcit, sed defendit; qui calumniam non ingerit, sed repellit; qui currit ad regis stipendia, non qui currit ad praedam. Beatus Joannes sic divina docuit, ut non turbaret humana: instituit rempublicam, non dimovit; probavit a Deo ordinata

^a Plurimae editiones, mendose, quae non auditur.

^b Recte; vectigalia enim et justa tributa a principibus imperata non damnat Christus, si ea ex legibus justitiae et aequitatis indicta sint; sed in exactionibus modum excedere, et plus justo extorquere, hoc Christus execratur. Vide Grotium ad hunc locum.

^c Milites quos alloquitur Joannes, vel erant ex militia Herodis Philippi, vel Herodis Antipae, vel ex Judaeis, qui in castris Romanorum merebant. Eos vero quos Chrysologus, ii erant qui sub imperatore stipendia facientes, Ravennae stationes habebant.

^d Sermo vero hic promissus vel interit vel promissis non stetit Auctor.

^e Vide praefationem. Moris autem fuisse in Ecclesia ut episcopi peregrini ad concionandum invitarentur, qui mos a canone 33 concilii iv Carthaginensis,

A esse quae docuit, posse facere et servare justitiam. Quid sit autem inter baptisma Joannis, et Christi baptisma, quia latius explanandum est, ^d nunc tacemus.

• SERMO CXXXVIII.

De pace.

Melius quidem fuerat, fratres charissimi, si pater ac ^a magister noster communis imperitiam nostram latere permitteret, nec publicaret penuriam, quae in nobis hactenus velamento propriae verecundiae tegitur. Melius fuerat, ut qui tam copiose abundat in spiritualibus doctrinae divitiis, de navicula pauperis nequaquam tenuis verbi vectigal exigeret. Quid enim aut egenus divitiis, aut peregrinus civibus, aut agrestis et ignarus studiosis conferat? Tamen quoniam jussis parere cogimur, eadem nos humilitatis ratio, quae excusare videtur, ad dicendum cogit, cogit ad obediendum. Quid igitur est, o religiosa plebs Domini, quod vobis quamvis pauperes, quamvis ineredditissimi, attamen decenter offerimus? Pacem sine dubio, quam Dominus noster Jesus Christus ingredienti nos offerre omni domui jubet (*Luc. x*): unde et nos in principio salutatiois nostrae ^e pacem vobis a Domino exoravimus, quae et habenda semper est, et ^b semper oranda; non illa infida et instabilis hujus mundi pax, quae vel pro commodis queritur, vel pro timore servatur; sed pax Christi, quae secundum sententiam apostoli Pauli, superat omnem mentem, et credentium corda custodit (*Phil. iv*); pax quae charitatis secundis nutritur uberibus; pax humanae fidei, columna justitiae; pax futurae spei pignus idoneum; pax quae praesentes sociat, absentes invitat; pax quae terrena caelestibus et divinis humana conciliat; sic enim dicit Apostolus: *Quod Dominus noster Jesus Christus pacificavit per sanguinem suum, non solum quae in terris sunt, sed quae in caelis (Colos. 1)*. Haec ergo vobis, charissimi, pro viribus pauperis victici, peregrinis viator exposuit, expectans magis una vobiscum apud mensam potentis magistri affluentibus, et copiosis dapibus saginari. Deus autem pacis, qui caelestibus terrena conjunxit, concedat nobis eadem sapere in alterutrum, et plena unanimitate gaudere, per Christum Dominum nostrum, per quem est Deo Patri omnipotenti gloria in saecula saeculorum. Amen.

SERMO CXXXIX.

De remittendo fratri delicto.

D Sicut in terra latet aurum, ita divinus sensus verbis

Concilior. tom. II pag. 1440, stabilitus fuit plurimis exemplis, quae hic retexere non vacat, monstrat Baronius ann. 36 num. 15 pag. 337, edit. Lucens.; et Ferrarius, de Concionibus, lib. II, cap. 5 pag. 178. Sermonem autem hunc extra Ravennatem diocesim habitum fortasse fuisse notat Tillemontius.

^f Nonnulli putant praesulem hic laudatum fuisse archiepiscopum Mediolanensem: sed conjecturam hanc fatiscienti fulcro inniti, ideam observat Tillemontius.

^g Hunc morem populo annuntiandi pacem solemnem fuisse Chrysostomo, testatur Socrates, lib. vi cap. 14; Sozomenus, lib. vii cap. 18; et ex eo Nicephorus Callixtus, lib. xiii cap. 16.

^h Ms. Vatic., exoranda.

colatur humanis : et ideo quoties Dominica nobis eloquia panduntur, mens evigilet, animus intendat, ut intellectus possit scientiæ celestis intrare secretum. Quare Dominus hodie sic cœperit, audiamus. *Attendite*, inquit, *vobis* (*Luc. xvii*). Quid sibi ista novitas elocutionis? Quo ista tendit admonitio præter usum? *Attendite*, inquit, *vobis*. Ille attendit sibi, qui non alienis actibus importunus, impudens, curiosus intendit. *Attendite*, inquit, *vobis*. Vagus oculus, a lascivus intuitus, improbus aspectus, suas non respicit ad ruinas, ahenos currit, et decurrit ad lapsus; sua cæcus ad crimina, ad aliena errata perlucet; malorum suorum nescius, alienorum est accusator et testis; suum tepidus ad reatum, ad alterius et innocentis flammatur et excandescit examen. Et ne multis, sicut dixit Dominus : Oculus in se trabem non videns, videt in alio festucam (*Matth. vi*). Nonne oculus prævaricationis est auctor? *Et vidit*, inquit, *mulier quod bonum esset signum ad manducandum, et quod gratum oculis ad videndum* (*Gen. iii*). Mortis janua, invidiæ tax, livoris caminus, toto cupiditatis incendio velocius per aliena percurrit, quam currit ignis arida et terrena per gramina. Dei est quod oculus in orbem sic apertus arcatur angustissimus in pupillam, quatenus moderate visum videat, non invideat; prævideat, non propripit; prospiciat, non despiciat : oculus sit animæ fenestra, speculum sit mentis, sit lumen corporis, membrorum dux sit, non introitus vitiorum. Sed ad præfata redeamus. *Attendite*, inquit, *vobis*. *Vobis*, non dixit *sibi*, quia quidquid alii attenderit homo, attendit sibi; et quantum videbit ipse alteri, videbit alter ipsi, sicut ex sequentibus elucescit : *Si peccaverit*, inquit, *in te frater tuus, increpa illum; et si pœnitentiam egerit, dimitte illi*. Age, homo, mandante Deo, dimitte peccata : esto misericors ad delicta, in te commissorum tu remissor esto peccatorum, tu modo ne perdas in te diviua infulas potestatis; quidquid in alio tu non remisit, tibi in alio tu negabis. *Si peccaverit in te frater tuus*, inquit, *increpa illum*. Increpa ut iudex, ut frater remitte, quia juncta libertati charitas, charitati mixta libertas, et terrorem comprimit, et suscitatur fratrem : frater est in febre cum ledit, est in furore proximo cum delinquit, est sui nescius, est humanitatis extraneus : huic qui per compassionem non subvenit, hunc qui per patientiam non curat, non per veniam sanat, sanus non est, ægrotat, infirmatur, viscera non habet, et ab humano sensu monstratur alienus. *Fuit frater*, ascribe ægritudini, tu illum juva ut frater; ascribe tu, quod sic geritur, febrili, et fratri non poteris imputare commissum; dabisque tu prudenter infirmitati culpam, fratri veniam; ut illius sa-

nitas ad tuam gloriam recurrat, illius venia tuum redundet ad præmium. *Si peccaverit* inquit *in te frater tuus, increpa illum; si pœnitentiam egerit, dimitte illi*. Nemo ista audiens censuram sibi remittens assumat, et imponat fratri delinquenti vana præsumptione personam : ac sic durum putet remittere delicta. Se peccatorem, peccaturum se homo cogitet : et tunc incipit amare veniam, non amare viudictam. Audis tu quia remittere debeas, et quia tibi remitti debeat non audis. Peccabis et tu illi cras, qui tibi hodie peccavit; et erit tibi iudex, qui tibi erat reus ante, et reddet tibi veniam, si dedisti : si non dedisti, aut negabit veniam, aut si dederit, b imputabit amplius quam donabit. Remitte peccanti, remitte pœnitenti, ut cum tu peccaveris, repensetur in venia, non done-

B tur. Bona semper venia, sed tunc dulcissima cum debetur. Vicit poenam, iudicem prævenit, evasit iudicium, qui remittendo ante sibi veniam quam delinqueret jam providit. *Et si septies*, inquit, *in die peccaverit in te, et septies in die conversus fuerit ad te, dicens : Pœnitet me, dimitte illi*. Quare veniam lege constringit, angustat numero, sine concludit, quam sic pulsat per misericordiam, per gratiam sic relaxat : c si septies, si octies? vincit numerus gratiam? bonitati calculus obsistit? et addicit una culpa poenæ quem commissa septem veniæ jam dederunt? Absit. Nam sicut felix ille qui septies remisit, ita felicior est iste septuagies septies qui remisit. Petrus mandati immemor hujus interrogat Dominum, dicens : *Si peccaverit in me frater meus, quoties remittam illi? septies* (*Matth. xviii*)? Respondit Dominus : *Non solum septies, sed septuagies septies*. Præscriptus ergo numerus non angustat veniam, sed dilatat, et quod præcepto finit, sine fine relinquit arbitrio; ut d si quantum jusserit remisit, et tantum sit obedientiæ, sit præmii. Verum septimus numerus, qui numerus videtur parvus, invenitur amplissimus sacramento : nam æquius minor per dies gradiens sabbatum facit, quod donedixit Dominus, et deputavit ad requiem, tam sui operis quam laboris humani. Septimus numerus e per octo das currens, sic septemuplicat septimanas, ut Pentecosten nobis impletam mysterii solemnitate concludat, totumque sancti Spiritus imbrem in ecclesiasticam segetem celesti sonitu tunc effundat. Septimus numerus, cum per menses properat, septimi mensis festa consecrat tota nobis jejunii sanctitate (*Levit. xxii*). Septimus numerus cum vadit per annos, septimanas facit, facit annum qui requiem dat terræ, sexus omnes fraternæ obligationis absolvit (*Deut. xv*). Septimus numerus annorum cum circuit septimanas, annum quinquagesimum, qui jubilæus vocatur, ad ple-

^a Ms. Casenæ et 4 editio Bonon. habent *passius intritus*.

^b Magis tibi ad rationem ascribet, ad tuum debitum panet, quam donabit. MIRA.

^c In sensu sacræ Scripturæ septenarius numerus pro incerto usurpatur. Vide Maldonatum, observ. in *Matth. xviii* num. 21 et 22.

^d Hoc est, Domini præceptum est fratri peccanti remittere, etc. Sed, esto, sit tantum usque ad nume-

rum septenarium : usque ad illum numerum qui remisit, præmium obedientiæ recipiet; qui vero ultra hunc numerum condonaverit præmio supererogationis donabitur, quod maximum est supra præmium obedientiæ; etenim si bonum est septies dimittere, et optimum erit semper et quandocumque frater opus habet ut sibi dimittatur dimittere. MIRA.

^e Latinius legit : *per hebdomadas*.

mitudinem totam veniæ et remissionis adducit (*Levit.* v); ut tollatur servitus, redeat libertas; ut cautionum documenta et monumenta rumpantur; resurgat debitor, debitum sit sepultum; redeat ut ager pauperis, ut pereat divitis totus de cupiditate contractus. Et si optimus numerus septemplex per dies, per menses, per annos, totum contulit remissionis et veniæ, septemplex septuagies septies septimus numerus quid afferre possit, Christianus æstimet et advertat auditor. Tunc vere cessabit crediti contractus et debiti, tunc vere abolebitur tota conditio servitutis, tunc illa, illa veniet sine fine libertas, tunc æternus ager victurus semper remeabit. Veniet, veniet remissio tunc vera, quando abolebitur etiam necessitas ipsa peccandi, quando pereunte immunditia vere mundus jam vocabitur mundus, quando redeunte vita mors non erit, quando regnante Christo diabolus jam peribit. Orate, fratres, et ut nobis Dominus augeat fidem, quatenus hæc bona credere, videre, et tenere possimus.

• SERMO CXL.

De Annuntiatione D. Mariæ Virginis.

Satis modo sit oculorum nostrorum ^b pura acies, ut possit in divini ortus intendere claritatem: nam si nascentis jubar solis oculorum nostrorum vix suffert sanitas tota, vel puritas, quanta interni visus est præparanda sinceritas, ut splendorem sui ferre possit orientis et radiantis auctoris? *In sexto autem mense missus est, inquit, c angelus Gabriel in civitatem Galilææ cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro cui nomen erat Joseph (Luc. II).* Locum, tempus, personam, sanctus evangelista designat, ut relationis

• Hujusmodi festum Annuntiationis jam a sæculo III in Ecclesia celebratum demonstrant tot SS. PP. sermones in eo habiti: scilicet ab Epiphanio episcopo Constantiensi in insula Cypro, a Chrysostomo, S. Acacio episcopo Melitiniensi, S. Basilio episcopo Seleuciensi, Tito episcopo Bostrensi, Anastasio archiepiscopo Antiocheno, Hesychio presbytero Jerosolymitano, aliisque multis, de quibus consulere Combetsium in Bibliotheca Concionatoria. Incidisse autem in diem 25 Martii, eruitur a Menologiiis, et Meneis, et Calendariis Ecclesiæ Russiensium, Ægyptiorum, Syrorum, Coptorum, aliorumque Orientalium. Idem habent antiquissima Martyrologia Ecclesiæ Latinæ; et Henschenius, præter Martyrologia ætate Caroli Calvi, uti Vandalberti, Adonis, et Usuardi, alia memorat hoc recinentia. Thomasinus, de Festis, tom. II lib. II cap. 12 pag. 299, cui assentitur Bailletus in Vitis SS. die 25 Decembris, ait hunc diem 25 Martii statutum fuisse a Patribus, non nisi communi opinione, quod Conceptio Nativitatem novem mensibus antecedit. Utrumque vellicat P. Honoratus in Animadvers. in Regul. et usum Critices tom. II pag. 271 et 272. Nescio autem si ejusdem argumenta tanti sint roboris, ut contrariam opinionem evertant. Concilium Toletanum x hujusmodi festum transtulit ad octavum ante Natale Domini diem, quem Hispani, sub titulo Expectationis, celebrem habent, et ab antiphonis *Festum O* appellatur. Toletana Ecclesia utramque retinet solemnitatem: alteram mense Martio, ut Romanæ Ecclesiæ sanctissimum institutum sequatur; alteram octavo ante Natalem Domini diem. Qui plura cupit de Annuntiationis festivitate, adeat eminentiss. Lambertinum, nunc *Benedictum XIV*, de festis B. M. V. p. 11 & 29.

veritas manifestis ipsarum rerum comprobetur indicia. *Missus est, inquit, angelus ad virginem desponsatam.* Ad virginem Deus aligerum portitorem mittit: nam ^d dat arrham, dotem suscipit, qui fert gratiam; fidem refert, et tradit munera virtutis, qui mox virginæ consensus ^e resolvit sponsonem. Pervolat ad sponsam festinus interpret, ut a Dei sponsa humanæ desponsationis arceat et suspendat affectum, neque auferat a Joseph virginem, sed reddat Christo, cui est in utero ^f pignorata cum fieret. Christus ergo suam sponsam recipit, non præripit alienam; nec separationem facit, ^g quando suam sibi totam jungit in uno corpore creaturam. Sed quid egerit angelus audiamus: *Ingressus ad eam, dicit: Ave, gratia plena, Dominus tecum.* In hac voce oblatio est, oblatio muneris, ^h non simplex salutationis officium. *Ave.* Hoc est accipe gratiam. Ne trepides, ne sis sollicita de natura. *Gratia plena.* Quia in aliis gratia, in te tota ⁱ gratiæ pariter veniet plenitudo. *Dominus tecum.* Quid est in te Dominus? Quia ad te non visitandi studio venit, sed in te novo nascendi illabitur sacramento. Adjecit congrue: *Benedicta tu in mulieribus.* Quia in quibus Eva maledicta puniebat viscera, tunc in illis gaudet, honoratur, suscipitur Maria benedicta. Et facta est vere nunc mater viventium per gratiam, quæ mater existit morientium per naturam. *Quæ cum audisset, turbata est in sermone ejus.* Quid est quod personam videt, et de sermone turbatur? Quia venerat angelus blandus in specie, ^j fortis in bello, mitis in habitu, in sermone terribilis, ^k humana proferens, divina reprovocans. Unde et virginem, quam leviter visus sollicitaverat, nimium turbavit auditus; et quam missi

^b Ms. Cæsæn., *purus intuitus.*

^c Qui missus est ad Danielelem et Zachariam missus et ad Virginem; ut huic soli demandatum videatur totum negotium annuntiandi mortalibus adventum Christi. Vide S. Gregorium, hom. 34 in Evang.

^d Nazianzenus, orat. in Christi Nativit: *quod autem digna cognosceretur sponsum, attestatur cum dicit GRATIA PLENA; quasi enim arrha, aut dos sponsi ostenditur, quod secunda sit gratia.*

^e Vel forte clarius *resignat sponsonem*; hoc est aperit ablato quasi nexu, vel patefacit; aut virginæ consensus sponsonem Deo reddit. MITA.

^f Ex hoc loco eruit Mita testimonium pro Dei genitricis immaculata conceptione: et vult sensu Chrysologi *Mariam dici Christo pignoratam statim ac cepit fieri, ne ullo tempore diabolo pignorata diceretur.*

^g Ms. Cæsænæ, et Vallicel., *in uno corpore subito jungit creaturam.*

^h Alii e contra opinantur hanc simplicem fuisse salutationem. Vide Lighthfootum in Harm.

ⁱ Ita Arias Montanus ex vers. Syriaca, Arab. et Pers., *Κεχαριτωμένης, gratia atque favore plena.*

^j Ita plures editiones et ms. Vaticanum. Mita legit *fortis in verbo.* Lectionem editorum retinui, propter illud Gregorii, homil. 34 in Luc. tom. II pag. 124, 50 edit. Paris: *Ad Mariam Gabriel mittitur, qui Dei fortitudo nominatur. Illam quippe nuntiare veniebat qui ad debellandas areas potestates humilis apparere dignatus est.*

^k In lucem aspectumque humana ostentans, et verbis divina reprovocans, hoc est, re ipsa promittens. MITA.

præsentia parum moverat, concussit toto pondere A
mittentis auctoritas. Et quid plura? Mox sensit in se
supernum suscipi Judicem, ubi ante jam cœlestem vi-
dit et contemplata est ^a metatorem. Quamvis enim
blando motu, affectu pio, virginem sibi Deus in ma-
trem, servam sibi verteret Dominus in parentem, tur-
bata sunt tamen viscera, mens refugit, ipsa est treme-
facta conditio, cum Deus, quem tota creatura non ca-
pit, totum se intra pectus recepit et condidit huma-
num. *Et cogitabat*, ait, *Virgo quæ esset ista salutatio*.
Advertat vestra charitas, ut diximus, consensisse
Virginem salutationi, non verborum, sed rerum; et
vocem fuisse non communis obsequii, sed supernæ
vim totam fuisse virtutis. ^b Cogitat ergo Virgo, quia
cito respondere est facilitatis humanæ, cogitare vero
ponderis est maximi et iudicii permaturi. Quantus sit B
Deus satis ignorat ille qui hujus Virginis mentem non
stupet, animum non miratur: pavet cœlum, tremunt
angeli, creatura non sustinet, natura non sufficit, una
puella sic Deum ^c in sui pectoris capit, recipit, oble-
ctat hospitio, ut pacem terris, cœlis gloriam, salutem
perditis, vitam mortuis, terrenis cum cœlestibus pa-
rentelam, ipsius Dei cum carne commercium, pro
ipsa domus exigat pensione, pro ipsius uteri mercede
conquirat, et impleat illud prophete: *Ecce hæreditas
Domini, filii merces fructus ventris* (Ps. cxxvi). Sed
jam hæc concludat sermo, ut de partu Virginis, donante
Deo, et indulgente tempore, gratius proloquamur.

SERMO CXLI.

De Incarnatione Christi.

Quantum secretum cubiculi sit regalis, quali reve-
rentia, quo tremore locus habeatur, ubi ipsa princi-
pis requiescit potestas, quam nulli extraneo, im-
mundo nemini, nulli infideli pateat illuc et ^d permit-
tatur accessus; quam munda, quam casta, quam fide-
lia, ibidem præstentur obsequia, imperialis aulae
manifestis docetur insignibus. Quis ad ipsas palatii
fores vilis, quis propinquat indignus? Certe ad thala-
mum sponsi nisi satis proximus, nisi satis intimus,
nisi bonæ conscientiae, nisi laudabilis famæ, nisi proba-
bilis vitæ nullus admittitur. Intra thalamum vero
ipsum virginem Deus capit solam, suscipitur sola

virginitas illibata. Unde, o homo, his admonitus
exemplis, æstima quis sis, quantus sis, qualis sis, et
tunc demum cogita utrum possis Dominicæ nativita-
tis penetrare secretum, utrum merearis ad illius pec-
toris cubiculum pervenire, ubi tota superni Regis,
tota divinitatis requiescit majestas; utrum debeas
humanis oculis, corporeis sensibus, conceptum vir-
ginis temerarius discussor attendere; utrum possis
ipsas Dei manus operantes sanctum sibi corporis
templum intra alvum genitricis audax et curiosus ar-
biter intueri, conspectibus tuis absconditum sæculis
nudare mysterium, revelare tibi ipsis ^e angelis invi-
sibile sacramentum; et ita cœlesti fabricæ præsidere,
ut deprehendas liquido tu quomodo Deus penetrare
clausæ carnis intraverit, quemadmodum sacri cor-
poris in illo venerabili utero præter Virginis con-
scientiam lineamenta pinxerit, quomodo præter
conspicientis sensum mansura sæculis ossa solidave-
rit; qualiter, præter hominis ordinem, hominis veram
produxerit formam; quemadmodum, præter carnis
solicitudinem, totam carnis assumpserit veritatem;
qua ratione, præter naturam ^f nostræ carnis, inte-
gram susceperit qualitatem: et si ad hæc tibi liber
non perpatuerit accessus, jam Deus ex carne nunc
assumere non potuit, quod in principio assumpsit ex
limo? Immo quia totum Deo est possibile, et tibi ne
ad minima quidem operum Dei possibile est perve-
nire, conceptum Virginis noli discutere, sed crede;
Deum voluisse nasci pie senti, quia facis injuriam si
requiris; magnum Dominicæ nativitatis sacramentum
fide percipe, quia ne minima quidem operum Dei as-
sequi poteris sine fide, dicente Scriptura: *Omnia
opera ejus in fide* (Psal. xxxii). Sed tu hic totum vis
de ^g ratione constare, ubi totum consistit ex fide, quod
tamen non sine ratione subsistit, sed ratione Dei, non
tua, homo. Quid tam rationabile, nisi ut Deus quid-
quid voluerit possit? Qui quod vult non potest, Deus
non est. Quæ ergo mandat Deus, ^h hæc sequitur angelus,
implet Spiritus, efficit virtus, Virgo credit, natura
suscipit, cœli narrant, annuntiat firmamentum, ostendunt
stellæ, magi prædicant, pastores adorant, pe-
cora cognoscunt, attestante propheta: *Cognovit bos
possessorem suum, et ⁱ asinus præsepe Domini sui*
(Isa 1). Tu homo, si non mox cum angelis, agnosce

^a Nil aptius. Metatorem angelum vocat; metator D
enim is est qui præcursor. Ducem præveniens loca
designat ubi sedes et castra locanda sint. Vide notas
serm. 91 et 127.

^b Geometer in Caten. Græcorum: *Audita lætitia
dictum examinavit; et neque manifeste obstitit per in-
credulitatem, nec statim pareat ex levitate.*

^c Ms. Cæsen., in sui pectoris thalamo recipit, et
oblectat hospitio. Alias, in sui pectoris scriniolo capit
et oblectat.

^d Præsto enim erant cubicularii, ut indignos arce-
rent, qui et armigerorum vices quandoque impleve-
rant. Vide Ammianum Marcellinum lib. xxvii.

^e Angelus naturali lumine Incarnationis mysterium
incognitum habet, sed ex Dei revelatione cognitum.
Ambrosius, de Fid. ad Gratian.; August., lib. iv cap. 1.
MIRA.

^f Varians lectio, naturæ nostræ.

^g Editio 1 Bonon., niteris ratione constare.

^h Alias, nuntiat angelus.

ⁱ Ex iis verbis persuasum nonnullis fuit Isaiam
hic, non Judæorum tarditatem, et ingrati animi vi-
tium erga Deum, eorum benefactorem, exprobrasse,
exemplo bovis et asini tardiorum animalium; sed in
bovem asinumque singularem aliquem digitum inten-
disse, qui omnium Dominum, recens in præsepe na-
tum, agnoverint. His accensendus Chrysologus, ut
vides. Longe aliter locum hunc alii Patres exponunt,
ac in illis disertissime Hieronymus in cap. 1 Isaiæ.
Obtrudunt homiliam 32 Chrysostomi, tom. VI Oper.,
his similia recinentis. Nemo autem summus, ut loqui
amant, criticem attingit labiis, qui eandem homiliam
inter spurias amandandas non censuerit. Cæterum
ignoscendum Chrysologo, si eadem sensit quæ Ori-
genem, Ambrosium, Gregorium Nazianzenum, Nys-
senum item, Cyrillum Hierosolymitanum, Paulinum,
Prudentium, aliosque sensisse legimus. At sapientio-
res critici noverunt Patres illos figurate et allegorice

vel tardissime cum jumentis; ne dum moraris, ipse jumentis, quibus ante comparatus fueras, postponaris. Ecce jumenta adulantur caudis, blandiuntur auribus, lingua lambunt, et motu quo possunt auctorem suum fatentur contra naturam in tuam venisse naturam; et tu cum Judæia discitis, carpis, qui excluderunt a diversoriis suis Dominium suum, quem jumenta suis in præsepibus susceperunt. Unde si tandem vel angelis es pium præstaturus auditum, quæ ab angelo dicenda sunt, si non feliciter vel dignanter admitte: quod nos hodie differre, et sequenti referre sermone, a sancti fratres, satis vobis necessarius sermo compellit.

^b SERMO CXLII

De Annuntiatione D. Mariæ Virginis.

Audistis hodie, fratres charissimi, angelum cum muliere de hominis reparatione tractantem. Audistis agi, ut homo c cursibus eisdem quibus dilapsus fuerat ad mortem, rediret ad vitam. Agit, agit cum Maria angelus de salute, quia cum Eva angelus egerat de ruina. Audistis angelum de carnis nostræ limo templum divinæ majestatis arte ineffabili construentem. Audistis in terris Deum, in caelis hominem sacramento incomprehensibili collocari. Audistis inaudita ratione in uno corpore d Deum hominemque misceri. Audistis fragilem nostræ carnis naturam ad portandam totam deitatis gloriam angelica exhortatione roborari. Denique ne tanto ponderi cœlestis fabricæ in Maria, subtilis nostri corporis arena succumberet, e et in virginis totius generis humani portatura fructum virga tenuis frangeretur, rogatura metum vox angeli mox præcessit, dicens: *Nè timeas, Mariæ (Luo. 1)*. Ante causam dignitas virginis annuntiatum ex nomine: nam Maria f Hebræo sermone, Latine, domina nuncupatur: vocat ergo angelus dominam, ut dominatoris genitricem trepidatio deserat servitutis, quam nasci, et vocari dominam ipsa sui germinis fecit et impetravit auctoritas. *Ne timeas, Mariæ, invenisti enim gratiam.* Verum est, quia qui invenit gratiam, nescit timere. *Invenisti gratiam.* Apud quem? *Apud Deum.* Beata quæ inter homines audire sola meruit præ omnibus. *Invenisti gratiam.* Quan-

locutus fuisse, eoque bovis et asini animalium subjugalium symbolo - pastores genere et religione Judæos, ferendo Mosaicæ legis oneri assuetos, intellexisse; qui, ex dato sibi signo ab angelo, natum Dominum intellexerunt.

a Hoc olim nomine decorabantur fideles.

b Sermo hic inscribitur: *de Annuntiatione beatæ Mariæ Virginis*: cuius festivitatis meminisse videtur Sergius papa: *Constituit, ut in diebus Annuntiationis Domini, Nativitatis, etc.*, ubi Rosweidus contendit de Nativitate Domini intelligi, non de ipsius Genitricis per angelum Annuntiatione, in quo eum graviter fœdeque cespitasse notant alii. Gregorius Thaumaturgus, orat. 2 in Annunt. omnibus aliis solemnitatibus eam anteferre videtur. At de tribus his orationibus subacti iudicii viri pleno jure dubitant. Vid. serm. 140, notam a.

c Alias, *eisdem gradibus.*

d Contra Eutychem, ut pluries observatum est, et errores Valentini, Manetis, et Apollinaris, quorum nemo humane carnis veritatem in Christo admisit.

A tam? quantam superius dixerat: plenam. Et vere plenam, e quæ largo imbri totam funderet et infunderet creaturam. *Invenisti enim gratiam apud Deum.* Hæc cum dicit, et ipse angelus miratur, aut feminam tantum, aut omnes homines vitam meruisse per feminam: stupet angelus totum Deum venire intra virginis uteri angustias, cui tota simul angusta est creatura. Hinc est quod h remoratur angelus, hinc est quod Virginem vocat de merito, de gratia compellat, vix causam prodiit audienti, sane ut sensum promoveat, vix longa trepidatione componit. Æstimate, fratres, qua reverentia, quo tremore nos tanto interesse deccat et conveniat sacramento, quando ipse angelus non sine metu metum discutit audientis. *Ecce concipies in utero.* Bene concipies, quod caro nescit, conditio non habet, non admittit natura. *Ecce concipies in utero.* Quis ante ad fructum pervenit quam terræ laborem sentiat et sudorem? Quis ante poma carpit quam plantæ suam tribuat et impendat industriam? i Quis præter viam ad ultam pervenit mansionem? Quis præter naturam naturæ suscipit incrementum? Beata ergo et vere beata Maria, quæ præter generandi curas, præter materni doloris fastidia, tantam germinis pervenit ad gloriam. Beata, quam divinum pignus sic suo suscepit et servavit in pectore, ut illud tota corporis externa nesciret. Beata, qua quod de supernis i angelo referente suscepit sic menti suæ solæ commisit et credidit. Intra domum: Virginis negotium cœlestis sic geritur, ut manentibus claustris, ipsa domus septa non sentiant. *Concipies, et paries filium.* Qui ingreditur et egreditur, et introitus sui et exitus nulla vestigia reliquit, divinus habitator est, non humanus; et qui conceptu suo virginem servat, et ortu suo relinquit virginem, non terrenus homo est, sed cœlestis. Nostræ ergo carnis ordo secedat; hic sibi natura nostra nil vindicet, ubi ad divinam progeniem cœlestis ordo divinam instituitur in naturam. Conceptus et partus sermo audientis animum non fatiget, nec leviter sensum h moveat Christiani, ubi ad cœlestem progeniem i virtutis Dei divina peraguntur insignia. *Concipies et paries filium.* Non dixit tibi, dixit tuum. Quare? Quia san-

Vide similia apud Hilarium, psalm. vi, num. 12, et lib. de Trinit., num. 11.

e Ms. Cæsænæ, *virginea virga.*

D f Mariæ nomen alii a voce Syriaca quæ domum significat; alii ab hebræo marum, quod est excelsum et sublime, deductum volunt. Vide Saucerum Thea. Eccles. tom. II pag. 303.

g Alias, *apud quam.*

h Ne dicas vero ad horam usque nonam productum fuisse colloquium: quod Antonii Belingeri, lib. de Angelo Custode commentum fuit. At multo magis ridendus Rutilius Benzonius, qui Gabrielem in Mariæ salutatione suavissimum hymnum carmenque lægisculum musicæ modulatum oceanisæ somnariæ. Hæ germanissime geræ sunt.

i Laudat verba hæc Saucerus in Theatro Eccles. tom. II, pag. 415, in fine.

j Alias, *deferente.*

k Alias, *Christianum.*

l Alias, *Virtutis divinæ peraguntur insignia.*

quam *concepitur Filius Dei*. Virgo te gratia matrem præstitit, non natura; genitricem te dici pietas voluit, quam non sinebat integritas; in tuo conceptu, in tuo partu crevit pudor, aucta est castitas, integritas roborata est, est ^a solidata virginitas, omnes perseverare virtutes. Virgo, si tibi salva sunt omnia, quid dedisti? Si virgo, quomodo mater? Si sponsa, genitrix quomodo? Ille, quo tibi aucta sunt omnia, nil minuit, Virgo, concipitur ex te ^b auctor tuus, tua ex te oritur origo, ^c in tuo germine est genitor tuus, in tua carne est Deus tuus, et ipse lucem mundi ^d per te recepit qui lucem mundo dedit. Monita ergo per angelum, Virgo, ^e ne præsumas hunc vocare filium tuum, sed mox ut genueris, invoca salvatorem: quia virginitas non sibi parit filium, sed parit pignus auctoris, et integritas suum gestat dominum, non alumnum, dicente angelo: *Et vocabis nomen ejus Jesum*, quod Salvator Latino vocabulo nuncupatur. *Dixit autem Maria ad angelum, Quomodo fiet istud?* Ecce Maria interrogat: et si qui interrogat, dubitat, cur solus Zacharias velut querulus percunctator incurrit? Quia pectorum cognitor non verba, sed corda pervidit; non quid dixerint, sed quid senserint, judicavit; erat enim interrogantium causa dissimilis, species perdivisa. Hæc contra naturam credidit, ille dubitat pro natura; hæc integræ rei ordinem quaerit, ille quæ Deus jubet fieri non posse perscribit; ille impellentibus exemplis non accedit ad fidem, hæc sine exemplo percurrit ad fidem; hæc miratur de partu virginis, ille de conceptu disputat conjugali. Merito ergo hæc loquitur, hæc Deum suo cognoscit et constitetur in corpore; ille tacet, donec Joannem quem negabat, convictus proprio redderet ex corpore. *Quomodo fiet istud? Quare? Quis virum non cognosco.* Mulier, quem virum quaeris? quem tu in Paradiso perdidisti? Redde virum, mulier, redde depositum Dei, redde ex te quem perdidisti per te: prætermitte naturæ ordinem, recognosce ordinem Creatoris. Ille ex te assumet et faciet virum, qui in principio te fecit et assumpsit ex viro; ne quaeras virum, cesset opus hominis, quia ad reparationem hominis sufficit ars divina. Hinc est quod Deus ipse ad te venit, quia te poenituit ad hominem pervenisse ^f. Nec jam caro ad carnem;

sed *Spiritus sanctus superveniet in te*. Quia quod de carne natum est, caro est; et quod de Spiritu, spiritus est (Joan. III). Qui ergo de Spiritu nascitur, sine controversia Deus est, quia Spiritus est Deus. *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi*. Obumbrat Dei virtus, ne portatura Deum, et fragilitas humana succumbat. *Et virtus Altissimi obumbrabit tibi*. ^h Æstus nostri corporis nescit quam divinæ protegit umbra virtutis; nec secretum mundanæ habitationis inquiri, quæ se septam superni splendoris circumspicit velamento. *Propterea quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei*. Nemo hic communiter accipiat sanctum, sed illa singularitate qua clamatur in cœlestibus: *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth (Isai. vi)*. Mittitur autem Maria ad Elisabeth, virgo ad sterilem, infans ad anum, ut certamine pio sumant ambæ, percipiant pariter, altera de novitate fidem, altera de necessitate virtutem. His auditis, respondit Maria: *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum*. Quæ vocatur ab angelo domina, ipsa se cognoscit et constitetur ancillam. Quia devotus animus ⁱ infulis beneficiorum crescit ad obsequium: augetur ad gratiam, non ad arrogantiam prosilit, non ad superbiam pertumescit. *Fiat mihi secundum verbum tuum*. ^j Quæ credit verbo, merito concipit Verbum: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum (Joan. I)*; et ad totam rem pervenit, quæ secretum ^k fidei consentit auditu. Quantum peccat hæreticus, qui post causam non credit, cum tantum hanc credidisse conspiciat ante causam?

1 SERMO CXLIII.

De eadem.

Debetur quidem vobis natalitius sermo, sed ineffabile Nativitatis Dominicæ sacramentum credere magis convenit quam referre. Virgo peperit. Quod natura non habet, usus nescit, ignorat ratio, mens non capit, pavet cœlum, stupet terra, creatura miratur, quomodo sermo narrabit humanus? Denique evangelista conceptum Virginis, Virginis partum sicut humano sermone pandit, ita divino claudit arcano: et hoc facit ut homo, quod credere jussus est, discutere non præsumat. Quis attingit arcanum

^a Communissima veterum Patrum sententia perpetuum agnoscit B. Virginis integritatem. Vide Hieronymum, contra Helvidium, cap. 9; Origenem, in Luc. homil. 7; Constantinum Magnam, in orat. ad SS. Cœtum, cap. 49; Epiphaniun, hæres. 78, num. 7; Augustinum (si ipse est) de Hæres. cap. 56. Helvidii argumētum refellit Basilius, tom. I pag. 106. Tertullianus lib. de Velam. Virgin., ait hoc constare licet Hebron resistat. Post Helvidium et Hebionem hæc eadem effutisse scimus Jovinianum.

^b Laudat hæc, et aliorum Patrum fere similibus verbis illustrat Barthius Advers. lib. I cap. 7 pag. 14. Bucherius, homil. in Annuuntiat. B. V.: *Creator tuus eris filius tuus, qui fecit te nascetur ex te.*

^c Alias, in tuo gremio.

^d Nonnullæ editiones, *Per te nobis dedit.*

^e Verba hæc caute legenda, et recte explicanda advertit Latinius, scilicet: ne præsumas eum habere ad instar filii humano more geniti; sed eum veluti

D Salvatorem tuum invoca et deprecare.

^f Frustra hic se torquet Mita; nam Auctor loquitur de Eva, non de Maria.

^g Juxta nonnullos per verba illa, *virtus Altissimi obumbrabit*, angelus operationis modum explicat: qui consistit in divina Dei protectione, qua remota, eam divina Majestas consumpsisset; et hæc Chrysologi meus. Vide Synopsim Sacror. Critic. tom. IV pag. 817, in principio.

^h Vide S. Thomam p. III, quæst. 27, art. 4, ubi docet B. V. nec fomitem habuisse.

ⁱ Fasciis, funibus beneficiorum.

^j Alias: *quia credit.*

^k Ad perfectam Verbi incarnationem, et Dei maternitatem pervenit B. V., quia auditu proprio, quasi per scalæ gradus fidei summitatem ascendit. MITA.

^l Consule præfationem.

Dei, partum Virginis, rerum causas, sæculorum negotium, commercium divinitatis et carnis, hominem Deumque unum Deum? Evangelista sic ait : *Missus est angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilææ cui nomen erat Nazareth, et virginem desponsatam viro cui nomen erat Joseph, et nomen virginis Maria (Luc. 1).* Missus est angelus a Deo; ubi ^a mediator est angelus, humana cesset opinio; ubi cœlestis est nuntius, interpretatio terrena pellatur. Curiositas humana torpescat, ubi supernus habetur interpres. *Missus est angelus a Deo.* Qui audit attentius, quia a Deo missus sit, deitatis refugit perscrutari secretum. Quod per angelum Deus mandat, ille meretur scire, qui timet scire. Audi Dominum dicentem : *Super quem respiciam nisi super humilem, et mansuetum, et trementem verba mea (Isai. LXVI, juxta LXX)?* Humilem, et mansuetum : quantum mansuetus est ille qui jussis obtemperat, immansuetus tantum est ille qui jussa discutit. *Missus est angelus ad virginem.* Quia semper est angelis cognata virginitas. In carne præter carnem vivere non terrena vita est, sed cœlestis. Et si vultis scire, angelicam gloriam acquirere majus est quam habere; esse angelum felicitatis est, virginem esse virtutis; virginitas enim hoc obtinet viribus quod habet angelus ex natura. Angelus ergo et virgo divinum agunt officium, non humanum. *Ingressus, inquit, angelus ad eam dixit : Ave, gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu inter mulieres. Ave, gratia plena, Dominus tecum :* videtis quibus est virgo oppignorata muneribus. *Ave, gratia plena, Dominus tecum.* Ave, hoc est accipe. Quid? Virtutes munerum, non pudoris. *Ave, gratia plena.* Hæc est gratia quæ dedit cœlis gloriam, terris Deum, fidem gentibus, finem vitii, vitæ ordinem, moribus disciplinam. Hanc gratiam detulit angelus, accepit Virgo salutem sæculis redditura. *Ave, gratia plena.* Quia singulis gratia se est largita per partes, Mariæ vero simul se totam dedit gratiæ plenitudo. *Omnes, inquit evangelista, de plenitudine ejus accepimus (Joan. 1).* Unde et David dicit : *Descendit sicut pluvia in vellus (Psal. LXXI).* Vellus cum sit de corpore, nescit corporis passiones; sic virginitas cum sit in carne, vitia carnis ignorat. Cœlestis ergo imber virgineum in vellus placido se fudit illapsu, et tota divinitatis unda bibulo se nostræ carnis celavit in vellere, donec per patibulum crucis expressum terris omnibus in pluviam salutis effunderet. *Et sicut stillicidia stillantia super terram (Ibid.).* Ut vitalibus

partita stillicidiis tempora fidei rigarent germina, non necarent. *Ave, gratia plena, Dominus tecum. Missus est angelus a Deo, et quid dicit? Dominus tecum.* ^b Ergo erat cum Virgine, qui ad Virginem miserat. Præcessit nuntium suum Deus, sed a Deo non recessit : teneri locis non potest, qui omnibus habetur in locis; et totus ubique est, sine quo nihil est totum. *Benedicta tu inter mulieres.* Vere benedicta virgo, quæ et virginitatis possidet decus, matris et pertulit dignitatem. Vere benedicta, quæ et superni conceptus meruit gratiam, et sustulit integritatis coronam. Vere benedicta, quæ et divini germinis suscepit gloriam, et regina totius exstitit castitatis. Vere benedicta, quæ fuit major cœlo, fortior terra, orbe latior; nam Deum quem mundus non capit, sola cepit. Portavit eum qui portat orbem, genuit genitorem suum, nutritivum omnium viventium nutritorem. Sed videamus quid ait evangelista : *Maria, inquit, ut vidit angelum, turbata est in sermone ejus.* Turbata est caro, concussa sunt viscera, mens tremuit, tota cordis obstupuit altitudo : quia in ingressu angeli virgo sensit divinitatis ingressum. Turbatur humani corporis templum, et carnalis domicilii movebantur angustia, cum se in virgineo pectore tota Dei conderet magnitudo. Sed si placet, priusquam fidei Christianæ penetremus arcanum, loquamur ad eos qui partum virginis, qui magnum pietatis sacramentum, qui reparationem salutis humanæ referunt ad divinitatis injuriam. Venit ad virginem Deus, hoc est, ad opus suum opifex, creator ad creaturam suam. Quando ad officis honorem operis restauratio non redundat? Quando honor non deputatur ad gloriam, si factor facturam suam reparat? Ne amittat quis opus suum, nonne cum veterascit revocat, et cum cadit erigit, et cum destruitur in melius non reformat? Ergo quod in partu virginis agitur, non est Creatoris injuria, sed salus est creaturæ. Si Deus fecit hominem, quis arguit cur refecit? et quod ex limo formasse digne creditur, quare ex carne reformasse judicatur indignum? Quid pretiosius, caro aut limus? Ergo reparationis nostræ quanto pretiosior materia, tanto major est gloria. Aut quando Deus non in utero plasmator est hominis? Audi Job : *Manus tue fecerunt et finxerunt me.* Et post : *Ut caseum coagulasti me : ossibus et nervis inseruisti me, vitam et misericordiam dedisti mihi (Job. x).* Et David : *Tu formasti me, et posuisti super me manum tuam (Ps. cxxxviii).* Et ad Jeremiam Deus : *Priusquam esses in utero, non*

^a Locum exhibet Barthius Advers. lib. LVIII cap. 6 col. 2733, atque mediatorem pro legato ab aliis etiam usurpari.

^b Suspicetur fortasse aliquis credidisse Chrysologum Mariam virginem jam Christum Dominum concepisse cum ab angelo salutaretur : quod erudendum putant ab illo Hieronymi, epistola 190 ad Priscilliam : *Sancta Maria, quia concepera eum in quo omnis plenitudo divinitatis habitat corporaliter, plena gratia salutatur.* Ego tamen ægre admodum credam Hieronymum, et Chrysologum, aliosque, si qui alii sunt, a recto Evangelii sensu in re compertissima aberrasse, aliisque patribus repugnasse, qui Chri-

stum a Virgine conceptum credunt in ipsa tantum colloquii clausula, et post Virginis assensum : Augustino scilicet, serm. 18 de sanctis; Gregorio Magno, lib. XVIII Moralium, cap. 27; Basilio Seleuciensi, orat. de Annunt.; Joanni Damasceno, lib. III de Fide cap. 11; Bernardo, serm. 4 super *Missus est*; Sedulio, lib. XI Pasch.; Prudentio, in Carmine contra Homuncionitas; Ruperto lib. I de Spiritu S. Operibus cap. 9, etc. Idcirco Chrysologi et Hieronymi, etc., testimonia emollire et in rectum sensum dellectere opus est. Consulas velim doctissimum Serry, Exercit. 27 pag. 180, ubi hæc latius disputat.

te, et in vulva sanctificavi te (Jerem. 1). Si ergo parentis in alvo Job lineamenta depinxit, si matris in utero David membra compegit, si Jeremiam genitricis sanctificavit in vulva, si Joannem sterilis in utero replevit Spiritu sancto, quid mirum modo, si virginis habitavit in utero, qui mulierem hominis sumpsit ex latere? Ipse hominem mulieris resumpsit ex utero, qui virgineum viri formavit ex corpore; ac perinde, homo, quæ tibi videntur nova, Deo habentur antiqua. Sed dicis: Quæ nascendi necessitas Deo cui suppetit faciendi potestas? Quæ? Ut ipsam naturam nascendo reficeret, quam fecerat operando: quia quæ facta fuerat ut generaret ad vitam, ipsa generabat ad mortem. Per peccatum primi hominis natura lethale vulnus accepit, et cœpit esse origo mortis, quæ erat initium vitæ. Hoc ergo negotium nativitatis quod nasci compulit Christum, ut naturæ curam nativitas daret auctoris, et naturæ curatio esset vivificatio filiorum.

SERMO CXLIV.

De eadem.

De nativitate Christi nos comperendinare sermonem altitudo rei facit, et cogit mysterii magnitudo. Virgo peperit, quis loquetur? Verbum caro factum est, quis narrabit? Si Verbum Dei infantæ dat vagitum, homo imperfectus quomodo clamabit in verbo? Quantam stella magis nocte dedit querentibus lucem, tantam doctoris sermo ortus Dominici præbet audientibus claritatem: ut Christum invenisse gaudeant, discurrere non præsumant, honorent muneribus infantiam, non minorent. Sed orate, fratres, ut qui nostro sensim crevit in corpore, paulatim nostro crescere dignetur in verbo. Evangelista hodie angelum retulit sic locutum: *Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum* (Luc. 1). *Ne timeas, Maria, quare? Quia invenisti gratiam. Timet non qui invenit, sed qui perdit. Invenit, invenit hæc concipiendo superni germinis gratiam, quæ pariendo non perdidit virginitatis insignia. Ne timeas, Maria. Quid timet, quæ securitatem rerum concipit, parit gaudia sæculorum? Timor non est, ubi divinum est negotium, non humanum; ubi virtutis conscientia est, non pudoris. Quid timet, quæ suscepit eum quem timent omnia quæ timentur? Quid timet, a cui judex causæ est as-*

sertor, integritas testis innocentæ? *Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum* (Joan. 1). Quod erat in principio apud Deum, b Verbum Deum intra se virgo reperit, et factum est magnum deitatis templum, quæ erat pusillum humanitatis hospitium, et quem non capiebat pusillitas humani corporis, cœpit virginalis c uteri magnitudo. *Ecce inquit, concipies in utero. Propter reverentiam dixisse suffecerat concipies; quod exaggerat, in utero, quid est? Ut conceptus esset veritas, non figura; ut partus esset proprietas, non imago, ut sicut de Deo vero Deus verus natus est, sic de vero conceptu d veritas humani corporis nasceretur. In ortu Christi, fratres, humani corporis injuria sublata est, non natura; nec est creatura deleta, sed culpa damnata. Est ergo hæresis, quæ Christum e aërium corpus assumpsisse mentitur: nec habuisse carnem, f sed hominem simulasse confligit. *Concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Quod Hebraice Jesus, et vocæ σωτήρ, hoc dicitur Latine s Salvator. Merito ergo Virgini salva sunt omnia, quæ omnium genuit Salvatorem. Et vocabis nomen ejus Jesum, quia in hoc nomine deitatis tota adoratur majestas: omnes qui commorantur in cœlis, universi qui habitant terram, cuncti qui in profundo tenentur inferni, huic prosternuntur nomini, hoc adorant. Audi Apostolum dicentem: *Ut in nomine Jesu omne genua flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum* (Phil. II, 10). Hoc nomen quod dedit cæcis visum, auditum surdis, claudis cursum, sermonem mutis, vitam mortuis, totamque diaboli potestatem de obsessis corporibus virtus hujus nominis effugavit. Et si nomen tantum est, quanta potestas? Sed quis est iste qui vocatur hoc nomine? Jam dicat angelus. *Et Filius b Altissimi vocabitur. Videtis quia quod concipit Virgo, non terrenum germen est, sed cœleste. Virgo peperit, sed Deus suscepit Filium. Ergo qui de hac nativitate humano modo disputat, ad omnem tendit tanti genitoris injuriam. Et dabit, inquit, ei Dominus sedem David patris sui. Hinc i hæreticus generat perfidix suæ nebulas, hinc sibi fingit erroris materiam. Ecce, inquit, non ego dico, sed angelus, *Dabit illi Dominus Deus; numquid non major est qui dat, quam qui accipit? et qui accipit, antequam acciperet non habe-****

De Marcion, Valentinus, Basilides, Bardesanes, Cerdo, Manes. Vide Theodoretum Hæretic. Fabul. lib. IV cap. 11 pag. 278. Idem, epist. 104 pag. 975; Chrysostomum, homil. 8 in Matth. pag. 52; Ignatium, in epist. ad Trallenses, pag. 13, Basilium, de Generat. Christi hum. pag. 589, ad illud. Matth. I, 20; Socratem, Histor. Eccles. lib. I cap. 22 pag. 185; Photium, epist. ult. pag. 381; Leontium, de Sectis, act. 3 pag. 434. Huc quoque referri debent Gnostici, qui, scribente Epiphonio hæres. 26 pag. 45, docuerunt Christum non esse natum ex Maria, sed per Mariam ostensum; carnem vero ipsum non assumpsisse, sed speciem tantum fuisse, seu illusionem.

s Vide Synopsim Sacr. Critic. tom. IV pag. 34 et 35. In sacris autem receptis Hospitator.

b Deus dicitur Altissimus hic, et Gen. XIV, 9; psalm. LXXXII, 7; Marci V, 7.

i Arianos perstringit.

f Hæresim hanc fovenerunt varii: Simon, Menander, PATROL. III.

bat. Sed nos ista, fratres, audiamus, non ut perfidi, sed ut fideles; et sit nobis argumentum fidei, quod istis est erroris occasio. *Dabit illi Dominus Deus.* Quis dat, aut cui dat? utique Deus homini dat, divinitas carni. *Dabit illi Dominus Deus.* Quis Deus? utique Verbum quod erat in principio semper Deus. Cui dat? *quod caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. i).* Audi Apostolum dicentem: *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi (I Cor. xv).* Sibi utique non alii. Hic ergo Deus, qui in Christo erat, regnum sibi dabat in Christo, et conferebat suscepto corpori quod semper sua divinitate possederat, sicut ex ipso angeli probatur eloquio. *Dabit illi Dominus Deus sedem David patris sui.* Vides, quia quando accipit, David filius dicitur; quando dat, Dei Filius nuncupatur, ipse dixit: *Omnia quæ habet Pater, mea sunt (Joan. xv).* Et quæ necessitas accipiendi, ubi est habendi potestas? *Aut, omnia quæ habet Pater, mea sunt.* Quis accipit quæ sua sunt? Aut in gratia dantis est, si accipientis est quod donatur? Fatemur quia accipit, sed iste qui natus est, qui suscepit carnem, qui suscepit infantiam, qui cunabula pertulit, qui suscepit ætates, qui laborem sustinuit, qui famem sensit, qui sitim passus est, qui tot injuriarum genera non refugit, qui ascendit crucem, qui subivit mortem, qui intravit sepulcrum: hæretice, huic quod accipit ascribere. At putas quod honorem a Deo dedignatur accipere, qui ab hominibus tantas accepit injurias? Aut existimas quod conferri sibi regnum a patre fastidit, qui ab inimicis pœnas, mortemque suscepit? Hæretice, quod est injuriæ, quod infantilæ, quod ætatis, quod temporis, quod dati, quod accepti, quod minorationis, quod mortis, si intellexeris non esse divinitatis, sed corporis, tu nullam Filio irrogabis injuriam, nullam tu facies in Trinitate distantiam. Sed revertamur ad nos, et quæ sunt nostra jam loquamur. *Dabit illi, inquit, Dominus Deus sedem David patris sui, et regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis.* Qui in cælo semper consedit Patri, nunc sedem David accipit in terra: qui regnabit sibi semper, modo nobis in domo Jacob regnum sortitus est æternum. Gaudeamus, fratres, quia qui sibi regnavit regnaturus est nobis; gaudeamus, quia venit regnaturus in terra, ut nos cum illo regnare possimus in cælo. Audi Apostolum: *Si compatimur, et conregnabimus (II Tim. ii).* Nobis natus est, nobis utique regnum venit donaturus, ipso promittente, cum dicit: *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi (Matth. xxv).* Vobis dixit, non mihi. Venit, ut sit nobiscum semper, ut nostris sit semper in oculis, qui

^a Ex Latino. Editi, *tota injuriarum genera.*

^b Consonant Patres, qui pro domo Jacob Ecclesiam et fideles inani volunt.

^c Vel de siderum, vel de angelorum militia hæc intelligas, utraque semper eadem erit, nec unquam deficiet. Ex Mita.

^d Similia habes apud Theophylactum in II Tim. ii; S. Athanasium, q. 120 de Parab. Script.; Gregorium Nazianz., Orat. 11 in Pentec.; Augustinum, in psalm. lx; Ambrosium Offic. lib. i cap. 10.

A nunc tantum nostris habetur in cordibus. Veniet, ut quibus est gloria de regno, sit de familiaritate fiducia. *Et regni ejus non erit finis.* Qui ejus adventum credis, gaude, quia regnum sine fine promisit, ubi est sine successore militia, ubi sunt perpetuæ dignitates. Sed quid est quod permansura non ambiunt qui ambiunt transitura? Quid est? Quid est quod caducos honores auro comparant, et nolunt gratis accipere sempiternos? Fratres, hic parantur officia, hic decernuntur loca, hic honores designantur, hic qui non de Evangelii fide acceperit codicillos, ibi æternarum infulas non habebit dignitatum. Ergo si delectat militia, si volumus semper militare, arripiamus arma Christi, vigilemus, sobrii simus, vincamus diabolum, prosternamus vitia, ut possimus accipere præmia pariter et coronas ab ipso Domino nostro Jesu Christo, qui cum Deo Patre regnat nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

• SERMO CXLV.

De generatione Christi, et de Joseph Mariam dimittere volente.

Audituri estis hodie, fratres, quemadmodum nobis beatus evangelista generationis Christi retulit sacramentum. *Christi, inquit, generatio sic erat: Cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto; Joseph autem vir ejus cum esset justus, et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam (Matth. i).* Et quomodo justus, qui conceptum sponsæ duxit non discuto? Suspecti non exquirunt causam pudoris, conjugii famam non vindicat, sed requirit? *Voluit occulte dimittere eam.* Hoc pio magis videtur convenire quam justo; sed humano judicio, non divino. Penes Deum neque pietas sine justitia est, neque sine pietate justitia; cœlesti sensu sine bonitate æquitas, sine æquitate bonitas non habetur. Virtutes si separate fuerint, dilabuntur; æquitas sine bonitate servida est, et justitia sine pietate crudelitas. Joseph ergo merito justus, quia pius; et pius, quia justus. Denique dum pietatem cogitat, crudelitate caruit; dum causam temperat, judicium custodivit; dum vindictam differt, crimen evasit; dum relugit accusatorem, fugit sententiam. Æstuabat animus sanctus negotii novitate percussus, stabat sponsa prægnans sed virgo; stabat plena pignore, sed non vacua pudore; stabat de conceptu sollicita, sed de integritate secunda; stabat vestita materno munere, sed non honore virginitatis exclusa. Sponsus quid faceret ad ista? Accusaret de crimine? Sed erat ipse innocentie testis. Culpam diceret? Sed erat ipse custos pudoris. Urgeret adulterium? Sed erat ipse virginitatis asser-

^a In aliquibus codicibus inscribitur tantum: *De generatione Christi*; reliqua desunt.

^b Alias, *relinquit.*

^c Uti justus, id est patriorum rituum observator, retinendam uxorem minime consuit; uti pius, dimittere cogitavit; sed sine strepitu forensi et criminis infamia.

^d Nec veritus est Augustinus dicere nil aliud quam adulte rum suspicasse. Justinus etiam in Colloquio cum Tryphone pag. 303 D, edit. Colon. 1686: *Quod*

tor. Quid faceret ad ista? Cogitat dimittere, quia non poterat vel foris prodero, vel intus quod evenerat continere. Cogitat dimittere, et dicit Deo totum, quia quod homini diceret non habebat. Et nos, fratres, quoties res turbat, fallit species, facti color negotii interiora nescire, declinemus iudicium, subtrahamus vindictam, sententiam fugiamus, dicamus Deo totum, ne dum facile innocentem forte gestimus in poenam, ipsi nobis noxiam sententiam proferamus, dicente Domino: *In quo iudicio iudicaveritis, iudicabitur de vobis (Math. vii)*. Certe si nos tacerimus, clamabit Deus, respondebit angelus, qui Joseph, ne innocentiam desereret, sic praevenit: *Joseph, inquit, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam; quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Pariet autem filium, et vocabis nomen ejus Jesum; ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum. Joseph fili David*. Videtis, fratres, in persona generi vocari, videtis ^a in uno totam prosapiam nuncupari, videtis in Joseph seriem Davidici stemmatis ^b jam citari. *Joseph fili David*. ^c Vicesima octava generatione natus, quomodo David filius dicitur, nisi quia generis aperitur arcanum, fides promissionis impletur, superna conceptio caelestis partus virginea jam signatur in carne? *Joseph fili David*. Tali voce ad David prolata fuerat promissio Dei Patris: *Juravit Dominus David veritatem, et non frustrabitur eum: de fructu ventris tui ponam super sedem tuam (Psal. cxxxi)*. Quod factum quidem tali gloriatur in cantico: *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis (Psal. cix)*. De fructu ventris tui, bene fructus ventris tui, bene de utero, quia caelestis hospes, supernus habitator sic in uteri descendit hospitium, ut corporis claustra nesciret; sic de habitaculo ventris exiit, ut virginis janua non pateret, et impleretur illud quod cantatur in Cantico Canticorum: *Hortus clausus, soror mea sponsa; hortus clausus, fons signatus (Cant. iv)*. *Joseph fili David, noli timere*. Sponsae causas sponsus ne

vero Joseph occulte dimittere, non palam traducere cogitaret, ideo fuit, quod certe adulteram nesciret, sed mere suspicaretur; immo potius fluctuatione et perturbatione animi moveretur.

^a Promissio Dei de Christo nascituro, non Judaicam gentem tantummodo, sed privatam Davidis prosapiam spectabat.

^b Alias, non mutari.

^c Corrupte legebatur *tricesima octava*. Facile epim fuit librariis pro *vicesima* scribere *tricesima*. Matth. xvii: *Omnes generationes ab Abraham usque ad David, generationes quatuordecim; et ab David usque ad transmigrationem Babylonis generationes quatuordecim; et a transmigratione Babylonis usque ad Christum, generationes quatuordecim*. Ergo vicesima octava generatione a David, natus est Christus. ΜΙΤΑ.

^d Lege Moysis, Deuteron. xxi, 20, statuebatur lapidatio in uxores adulterii reas.

^e Sponsa est, quae alicui pacta est uxor: nam quae desponsata erat, uxor habebatur destinatione, ac proinde uxor vocatur Genes. xxix, 21; xxii, 24, ubi puniuntur tamquam adulter, qui alterius sponsam corruperit. Vox autem haec *conjugis* sponsalibus de futuro, usitato hominum sermone, non convenit. Quare inter Virginem ac Josephum matrimonium ratum, non consummatum intercesserat. Vide Duhamel i: 1. otis hic; et Augustinum lib. v contra Julian. cap. 12, qui eidem

A timeat admonetur; et vere pius animus cum compattiter, plus pavescit. *Joseph fili David, noli timere*. Ne cum de conscientia securus sis, de sacramenti cognitione succumbas. *Joseph fili David, noli timere*. Quam vides virtus est ista, non crimen; hic non humanus lapsus est, sed est divinum illapsus; hic praemium est, non reatus; hic incrementum caeli est, non corporis detrimentum; hic non est proditio personae, iudicis est secretum; hic palma cognitoris est, non supplicii poena; hic hominis furtum non est, thesaurus est Dei; hic non est mortis causa, sed vitae. Et ideo noli timere quia quae vitam paratur, non meretur ^d occidi. *Joseph fili David, noli timere Mariam conjugem tuam accipere*. Sponsam vocari conjugem legis est haec divina: sicut ergo manente virginitate mater est, ita ^e conjux dicitur pudore permanente. *Joseph fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam; quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est*. Veniant, audiant, qui requirunt quis sit quem Maria genuit. *Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est*. Veniant, audiant, qui Graeco turbine ^f Latinam aubilare nisi sunt paritatem, ἀπαγορεύον, χρονορεύον, ut θεοόνορον tollereat, blasphemantes. *Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est*. Et quod de Spiritu sancto natum est, spiritus est, quia Deus spiritus est (Joan. iii et iv). Quid ergo requiris quis est qui de Spiritu sancto natus est, cum tibi quia Deus est, Deus ipse respondeat? eum te Joannes increpet, qui dicit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, et Verbum Deus caro factum est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus (Joan. i)*. Joannes vidit gloriam, respicit infidelis injuriam. *Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est*. Et vidimus gloriam ejus. Cujus ejus? qui natus est de Spiritu sancto, ejus qui *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*. *Quod in ea natum est de Spiritu sancto est*. Virgo concepit, sed de Spiritu; virgo ^g parturit, sed eum quem praedixit Isaias: *Ecce virgo in utero accipiet, et pariet*

Juliano suffugium quaerenti, et evangelistam ex vulgi opinione locutum effutienti, dum Mariam Josephi conjugem dixit, arguta hac observatione occurrit: *Hoc putemus evangelistam facere potuisse, cum vel sua, vel cujuslibet alterius hominis verba narraret, ut secundum opinionem populi loqueretur*. Numquid et angelus loquens unus ad unum, contra conscientiam suam, et ipsius cui loquebatur, secundum opinionem potius quam secundum veritatem fuerat locutus; cui et dixit: *Noli timere accipere Mariam in conjugem tuam?*

^f Vixerat Chrysologo coaevus Theodoros Mopsuestenus, secundum eujus pravam doctrinam: *Deus D Verbum erat in illo homine quem Virgo peperit κατ' ἀξίαν, secundum dignitatem, κατ' ἀναστροφήν, secundum relationem, κατ' ἐπίπρασιν, secundum operationem: unde ipsa virgo Maria ἀνθρωποτόμος, hominipara, et Χριστοτόκος, Christipara, non Θεοτόκος, Deipara, dici poterat*. Verosimilius autem est hic a Chrysologo vellicari haeresim Eutychetis, ut putat Bacchinus in Agnello tom. I. Ex hoc enim eruit vir doctissimus Petrus episcopum Ravennatem diversum esse a Petro nostro, qui recentiori aetate vixit; observavitque Tillemontius tom. V pag. 864, col. 2. Nota in hoc sermone nonnulla legi, quae occurrant etiam in epistola Chrysologi contra Eutychem.

^g Alias, concepit.

filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod interpretatur Nobiscum Deus (Isa. vii, Matth. 1). Nobiscum Deus, cum illis homo. Et maledictus homo, qui spem ponit in homine (Jerem. vii). Audiant qui requirunt quis est qui natus est de Maria? Paries filium, inquit angelus, et vocabis nomen ejus Jesum. Quare Jesum? Apostolus dicit: Ut in nomine Jesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium, et infernorum (Phil. ii); et tu quis sit Jesus, dolosus cognitor nunc requiris? Omnis jam lingua confitetur quia Dominus Jesus in gloria est Dei Patris; et tu adhuc inquiris quis est Jesus? Paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum; ipse enim salvum faciet populum suum. Non alterius salvum faciet. Unde? A peccatis eorum. Esse Deum, qui peccata donat, si Christianis non credis, crede infidelissime vel Judæis dicentibus: Cum sis homo, facis teipsum Deum (Joan. x). Quis potest peccata dimittere, nisi solus Deus (Marc. ii)? Illi eum negabant; tu ab eo peccata dimitti credis, et Deum dubitas confiteri? Verbum caro factum est, a ut hominis caro promoveretur in gloriam Dei, non ut Deus in carnis verteretur injuriam, sicut dicit Apostolus: Qui se jungit Domino, unus spiritus est (II Cor. vi). Et quomodo non quando se jungit Deus homini, unus est Deus? b Humanæ leges intra triginta annos litigiosas omnes interimunt quæstiones, et Christus c circa quingentos annos nativitate suæ causas præstat, ortus sui lites patitur, status sui sustinet quæstiones? Hæretice, desine judicare judicem tuum, et adora in caelis Deum, quem Deum magus adoravit in terris (Matth. ii).

^d SERMO CXLVI.

De eadem, ac Joseph sponso, et sponsa matre.

Quoties transcurtis anni metis dies Dominicæ Nativitatis adventat, et virginei partus fulgor toto orbe diffunditur flammeo corusco, e voluntatis, non pavoris est quod tacemus. Quæ mens in ipso ortu divini regis objicere se præsumat? Solis radii cum erumpunt, visus hebetatur humanus; radiante Deo, quomodo non totus animorum sauciatur aspectus? Reparatis ergo sensibus novi luminis post stuporem, tempus est quo jam nos visa Christi generatione per carnem ipsius etiam divinitatis contemplantur arcana. Christi, inquit evangelista, generatio sic erat (Matth. 1). Fratres, si volumus intelligere quæ dicuntur, divina

A verba modis non pensemus humanis; seponendus est humanus sensus ubi totum quod dicitur est divinum. Sic Christus quod nascitur non est consuetudo, sed signum; non est natura, sed virtus; non ordo est, sed potestas; et est coeleste miraculum, ratio non humana. Hic mundana scientia quid capiet? hic carnis intelligentia quid requiret? Christi, inquit, generatio sic erat. Non dixit, Sic facta est, sed Sic erat, quia Christi generatio erat apud Patrem, quando generabatur ex matre. Quod erat, semper erat; quod factum est, hoc reddebatur: erat Deus, reddebatur homo; ex utero nos susceperit ille, qui nos plasmaverat f ex luto. Cum desponsata esset mater ejus Maria. Suffecerat dixisse, cum desponsata esset Maria. Quid sibi vult sponsa mater? si mater, non sponsa; si sponsa, non adhuc mater. Cum desponsata esset Maria mater ejus. Virginitate sponsa, fecunditate mater; mater viri nescia, partus conscia. Aut quomodo non ante conceptum mater, quæ post partum virgo mater? Aut genitrix quando non, quæ sæculorum generavit auctorem, principium dedit rebus? g Natura virgo mater semper, sic semper noverca corruptio. Est ergo muneris virginalis ut regeneret per Deum virgo quod per Deum virgo generavit: Deus et integritas est coeleste consortium, virginitas juncta Christo copula est perfecta virtutis. Quod Virgo concipit, est honor Spiritus, non onus est carnis; quod parturit Virgo, secretum est Dei, non est ministerium conjugale; quod nascitur Christus, divinæ majestatis est, non est imbecillitatis humanæ: est gloria deitatis tota, ubi nulla carnis sentitur injuria. Cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto. Quid est quod ad sponsam, et non ad liberam coelestis innocentiae destinatur arcanum? Quid est quod sic zelo sponsi, sponsæ periculum comparatur? Quid est quod virtus tanta putatur crimen, salus certa discrimen? Quid est, quod inter innocentes taliter laborat pudor, verecundia succumbit, fatigatur castitas, sauciatur fides, exstat accusatio, urget causa, facultas tota excusatione aufertur? Quis excusat sponsam, quam conceptus accusat? Aut quid proficiet defensor externus, quando facti testis internus assistit? Quid tenemus, fratres? Non apices, non litteræ, non syllabæ, non verbum, non nomina, non personæ in

D Evangelio divinis vacua sunt figuris. Sponsa queri-

^a Ms. Cæsen. et Vallicel., ut homo carne promoveretur.

^b Legem tangit a Valentiniano datam Arturo et Protogene cons. xv kalend. Julii, de triginta annorum prescriptione, c. de Præscript.

^c Ex his nonnulli eruerant ætatem Chrysologi, sed perperam. Vide Mitam in responsionibus ad opposita de Vita Chrysologi. Antiquos parum diligentiae in annis computandis impendisse fatentur omnes. Præcipue P. Le Ceiller, *Histoire générale des auteurs ecclésiastiques*, tom. IV pag. 13. Quin hic ipse sermo supputationis hujus errorem evincit. Ejusdem enim styli est quo scripta fuit epistola ad Eutychem, dubio procul data an. 449. Ni velimus dicere 50 jam ab ea transactis annis, adhuc Chrysologum in habendis ad populum concionibus exerceri.

^d Alias titulum præfert *De eadem*. Cætera desiderantur.

^e Alias, pavoris, non voluntatis est, quod tacuimus. Verba hæc juxta mentem Tillemontii, tom. V pag. 187, innuere videntur Chrysologum in die Nativitatis Domini a concionibus abstinuisse.

^f Alias, ex limo.

^g Ms. Cæsenæ: *Natura virgo vitata, finem attulit naturæ: sicut rerum natura virgo mater, sic rerum semper noverca corruptio*. Hoc est, cum natura quæ virgo a Deo creata fuerat, ob peccatum protoplasti vitata remansit, finem attulit ipsi naturæ virgini, quæ ulterius parere nequivit virgo, sed corrupta ut dicat plurimum generationem unius, alterius esse corruptionem; qua de re natura non amplius dicitur mater, sed appellatur noverca. MITA.

tur, ut jam tunc Ecclesia Christi sponsa signetur, juxta illud Osee prophetæ : *Sponsabo te mihi in justitia et judicio, et in misericordia et miserationibus, et desponsabo te mihi in fide* (Osee II). Hinc Joannes ait : *Qui habet sponsam, sponsus est* (Joan. III). Et B. Paulus : *Sponsavi vos uni viro virginem castam exhibere Christo* (II Cor. XI). Vere sponsa, quæ virginali partu novam Christi regnuit infantiam. Procurator Joseph sponsus, ut iste in illo Joseph Christi figuram impleat passionis; Joseph prophetalibus somniis incurrit zelum, Christus propheticis visionibus suscepit invidiam; Joseph missus in lacum mortis, vivus emergit a lacu, Christus mortis sepulcro datus, vivus remeant a sepulcro. Joseph venundatus est, pretio taxatus est Christus, Joseph transducitur in Ægyptum, ad Ægyptum fugatur Christus; Joseph esurientibus populis panem copiose ministrat, Christus cæli pane manentes orbe toto exsaturat nationes. Sic lucet cur Joseph iste cælestis sponsi typum prætulit, portaverit imaginem, ambulaverit in figuram. Maria mater vocatur, et quando non Maria mater? *Congregationes*, inquit, *aquarum appellavit Maria* (Gen. I). Nonne hæc exeuntem populum de Ægypto concepit uno utero ut emergeret cælestis in novam creaturam renata progenies juxta illud apostoli : *Patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes in Moyse baptizati sunt in nube et in mari* (I Cor. X). Et ut semper Maria humanæ prævia sit salutis, populum quem unda generatrix emisit in lucem, ipsa jure præcessit in cantico. *Maria, inquit, soror Aaron sumens tympanum in manu sua, dixit: Cantemus Domino, gloriæ enim honorificatus est* (Exod. XV). Nomen hoc^a prophetiæ germanum est, hoc renascentibus salutare, hoc virginitatis insigne, hoc pudicitie decus, hoc indicium castitatis, hoc Dei sacrificium, hoc hospitalitatis virtus, hoc collegium sanetitatis; merito ergo matris Christi nomen est hoc maternum. Diximus quare mater sponsa, quare Joseph sponsus, quare Mariæ maternum nomen, ut totum circa ortum Christi fuisse mysticum panderemus: nunc quare sponsa quæsitæ sit ad partum Christi, aliis prodamus ex causis. Prædixerat Isaias et virginem parere Deum cæli (Isai. VII), regem terræ, orbis Dominum, reparatorem mundi, mortificatorem mortis, redditorum vitæ, perpetuitatis auctorem: hoc quam esset mundanis triste, terribile regibus, pavendum Judæis, ipse Dominicæ nativitatibus probavit eventus. Namque ubi natum Christum nuntiantibus magis audivit Judæa, Herodes didicit, mox perdere Judæi, Herodes occidere molitus est Christum (Matth. II); et dum successorem sibi timent, omnium perdere conati sunt salvatorem. Denique quia ipsum invenire nequierunt, delent patriam, lac iniscent sanguini, cœvos ejus parricidali furore collidunt; laniant innocentie socios, quia culpæ participes invenire non poterant quos punirent. Et si jam nato Christo hæc faciunt, concepto

A Christo tanta feritas quid fecisset? Hinc est quod providetur sponsus, providetur maritalis species, ut celet miraculum, ut tegat signum, ut velet Virginis partum, ut crimini non det locum, ut furentis insidias sic eludat. Christus quamvis morti deditus, in utero si fuisset extinctus, mors præceps quod nostræ saluti venerat, abstulisset. Et quia locus iste multa nobis conferre poterit si dicatur, prælibasse nos hodie, fratres, Dominicum sufficiat sacramentum.

SERMO CXLVII.

De Incarnationis sacramento.

Dominum Christum, fratres, quæ res fecerit terreni corporis inire commercium, intrare humanæ carnis angustias, habitare virginalis uteri mansionem, quia ante hac audire cœpimus, hodie plenius audiamus. Vos mihi vita, vos mihi salus, vos mihi gloria: et ideo non patior nescire vos^b quod Deus mihi dederit scire. Deum scivit evangelista cum dicit : *Deum nemo vidit unquam* (Joan. I). Ergo Deum quem sciebat, agnoscebat, sentiebat: quia videre non poterat creatura, ferebatur servitute dura, triste exhibebat obsequium pro invisibili majestate; obsederat pavor omnia; timor solverat universa; cuncta concusserat terror; in cælo divinus splendor prostraverat angelos; in terra tonitrua et fulmina corda mortalium quassabant. Sic mines pavor amorem dominantis exclusit; angelos fugavit ad terras; homines traxit ad idola; mundum vanis erroribus occupavit: fecit omnes Creatorem fugere, colere creaturas. Amare non potest, qui satis timet: hinc est quod mundus, perire maluit quam timere; pavore mors ipsa levior. Denique Cain ubi parricidali cœpit terrore vexari, mortem petit, requiem credit si periret (Gen. IV). Et quid dicam Cain? Elias ille ubi sensit toto se timore aspergi, repetebat quam fugerat mortem, melius existimans morti succumbere quam timori (III Reg. XIX). Petrus quoque Dominicæ virtutis timore turbatus, Christum ut a se discederet, supplicabat : *Discede, inquit, a me, quia homo peccator sum* (Luc. V). Hoc dicebat, quia quidquid erat amoris et fidei, pondus pavoris exstinxerat; sic timor nisi amore fuerit temperatus, quamvis devotam servitutem efficit contumacem. Videns ergo Deus mundum labefactari timore, continuo agit ut cum amore revocet, invitet gratia, charitate teneat, et constringat affectu. Hinc est quod inveteratam malis terram abluit ulciscende diluvio, et Noe novi sæculi vocat parentem, blando sermone compellat, dat familiarem fiduciam, pie de præsentibus instruit, consolatur per gratiam de futuris; et jam non jussis, sed participato labore una in arca claudit totius sæculi partum, ut societatis amor, timorem servitutis auferret, et servaretur amore communi quod fuerat communi labore salvatum (Gen. VII). Hinc est quod Abraham vocat de gentibus, auget nomine, patrem fidei facit, comitatur via, inter exteros servat, ditat rebus, honorat triumphis, pro-

^a Maria Aaronis soror, prophetiæ dono claruit.^b Ms. Cæsen., quod mihi Deus scire donaverit.

missis oppignorat, eripit injuria, hospitalitate blanditur, mirificat germine desperato; ut tot repletus bonis, tanta divinæ intellectus dulcedine charitatis, Deum diligere disceret, non timere; amando colere, non pavendo (*Gen. xii*). Hinc est quod Jacob fugientem solatur in somnis, redeuntem pro certamine provocat, luctatoris constringit amplexu; ut amaret patrem certaminis, non timeret (*Gen. xxviii*). Hinc est quod Moysen patria voce vocat, paterna alioquitur charitate, ut sit plebis suæ liberator invitat (*Exod. iii*). Et quid plura? Deum facit, dedit eum in Deum Pharaonis; Deum facit, munis signis, armat virtutibus, jussis bella expugnat, militem ipso verbo vincere tribuit, præceptis triumphare concedit atque per omnes virtutum coronas ad amicitiam suam promovet, cœlestis regni præstat esse participem, et ut ipse sit legislator indulget, totum tamen ut amaret accepit: denique tantum esset Dei amore succensus, ut ipse ardentem diligeret, et alios ut diligerent sic moneret: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, et ex tota virtute tua* (*Deut. vi*). Quidquid est cordis, quidquid mentis, quidquid virtutis humanæ, ita Dei amore voluit possideri, ut hominis mundanus non haberet quid violaret affectus. Sed per hæc quæ memoravimus, ubi humana corda flamma divinæ charitatis accendit, et humanis sensibus amoris Dei tota se fundit ebrietas, sæcilia mensis cœperunt Deum carnalibus velle oculis intueri. Deum quem mundus non capit, augustus quomodo capere poterat humanis aspectus? Quid erit, quid debeat, quid possit, non respicit jus amoris. Amor ignorat iudicium, ratione caret, modum nescit. Amor non accipit de impossibilitate solatium, non recipit de difficultate remedium. Amor nisi ad desiderata pervaserit, necat amantem; et ideo vadit quæ ducitur, non quo debeat. Amor parit desiderium, gliscit ardore, ardor ad inconcessa pertendit. Et quid plura? Amor quod amat non potest non videre: hinc est quod omnes sancti omnia quæ meruerant parva duxerant, si Dominum non viderent. Et revera, fratres, quomodo pro beneficiis reddet obsequium, si beneficiorum non videat largitorem? Aut quomodo credit a Deo se amari, cujus non meretur aspectum? Hinc est quod amor qui cupit videre Deum, et si non habet iudicium, habet tamen studium pietatis. Hinc est quod Moyses audeat dicere: *Si inveni gratiam coram te, ostende mihi faciem tuam* (*Exod. xxxiii*). Hinc est quod alius dicit: *Ostende faciem tuam* (*Psal. lxxix*). Denique et ipsi gentiles ob hoc simulacra finserunt, ut in ipsis erroribus oculis cernerent quod colebant. Sciens ergo Deus visendi se desiderio cruciari, lassarique mortales, unde se visibilem faceret hoc elegit, quod esset et terrenis magnum, et non minimum supernis. Nam quod in terra a Deo sibi simile factum

A est, in cœle non poterat honorificum non haberi? *Factumus*, inquit, *hominem ad imaginem, et similitudinem nostram* (*Gen. i*). Perfecta devotio hoc debet imagini, quod debet et regi. Si de cœlo sumpsisset angelum, nihilominus invisibilis haberetur: si de terra minus hominem, et divinitatis esset injuria, et dejectus hominem, non levasset. Nemo ergo, charissimi, Dei credet injuriam, si Deus ad homines per hominem venit, et assumpsit ex nobis, ut videretur a nobis qui vivit et regnat Deus nunc, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

SERMO CXLVIII.

De eodem.

Hodie, fratres, hesternum debemus reddere sermonem, hodie Dominicæ nativitatis lætitiã debemus B iterare: quando concepit Virgo, virgo parit, manet virgo, non est contractudo, sed signum; non est ratio, sed virtus; auctor est, non natura; non est commune, sed solum; divinum est, non humanum. Cesset ergo inanis philosophicæ labor, nasci Christum non fuit necessitas, sed potestas; fuit honor, injuria non fuit; sacramentum pietatis fuit, deitatis non fuit detrimentum; fuit reparatio salutis humanæ, immunitis substantiis non fuit hoc divinæ. Qui non nascendo ex intacto limbo fecit hominem, nascendo ipse hominem de corpore fecit lactato; manus quæ in nostrum plasma lætam dignanter assumpsit, ad reparationem nostram dignanter assumpsit et carnem. Ergo quod Creator in creatura sua, quod Deus invenitur in carne, creaturæ honor est, non est Creatoris injuria. C Sed hoc contumeliam credit, qui credit Iulium pretiosus esse quam caruem. Fortasse penitet de lui injuria in honorem carnis, in hominis gloriam se mutatum? Homo, quare tibi tam vilis es, qui tam pretiosus es Deo? Quare sic honoratus a Deo teipsam taliter inhonoras? Quare quæris unde factus sis, et ad quid factus sis non requiris? Nonne tota ista quam vides tibi facta est mundi domus? Tibi infusa lux circumfusis removet tenebras, tibi est temperata nox, tibi dimensus est dies: tibi cœlum, solis, lunæ, stellarum vario fulgore radiatum est; tibi terra floribus, nemoribus, fructibus est depicta; tibi creata est in aere, campis, in aqua speciosa continens mirabilis animalium multitudo, ne gaudium novi sæculi tristis solitudo confunderet. Hinc est quod fecit te esse de D terra, ut esses tu dominus terrenorum, et esses ipsis in ipsius substantiis communione communis: nec tamen te terrenis terrestribus sic æquavit, ut non etiam cœlestibus animatum te cœlitus exæquaret: et ut esset tibi cum Deo ratio communis, corpus commune cum jumentis, dedit tibi animam de cœlo, dedit tibi corpus de terra, ut in te nexa cœli terræque cœcordia servaretur. Adhuc tamen quid adjiciat ad honorem tuum tuus Creator excogitat: in te imagi-

^a Hac formula absolvere conciones solemne fuisse Patribus, testatur Ferrarius de Concion. lib. 1, cap. 32, pag. 153, ubi et ipsum laudat Chrysologum.

^b Nil usitatius apud veteres quam virtutis nomine divinitatem, et maxime Christi, enuntiare. Sola testi-

monia, quæ Theodoretus colligit ad calcem dialogi 3 contra Theopaschitas abunde faciunt. Addam illud Ambrosii lib. II de Fide, cap. 7 num. 56: *Christus ut homo turbatur, non turbatur ejus virtus, non turbatur ejus divinitas.*

nam suam ponit (*Gen. 1*), ut terris invisibilem conditorem visibilis imago præsentem poneret, et in terrenis dedit tibi vices suae, ut non ^a fraudaretur Domini vicario mundi tam larga possessio. Et si ista ita sunt, quare modo putatur injuria, quando Deus quod per se facit in te, in se clementer exceptit, et in homine se vere videri voluit, in quo ante imaginario voluit se videri; deditque ut ^b proprietatis esset ipse, qui ante ut similitudo esset acceperat? Conceptit vi g^o, virgo peperit, non te conceptus turbet, partus te non confundat auditus, quando virginitas quidquid est humani pudoris excusat. Aut quæ ibi verecundie læsio, ubi inuit deitas eum amica sibi semper integritate consortium; ubi est interpretis angelus, fides pronuba, desponsatio castitas, donatio virtus, jader conscientia, causa Dea, conceptus integritas, virginitas partus, virgo mater? Nemo ergo judicet humano modo quod divino geritur sacramento, nemo ^c mysterium celeste discutiat ratione terrena, nemo ex uno tractet novitatis arcanum, nemo quod singulare est metiatur exemplo, nemo contumeliam de pietate componat, nemo periculum subeat de salute. Certo qui seire desiderat altiora, recurat ad legem, per legem legis scientiam querat, auctoris factum acerrimitate cognoscat auctoris. Lex refert (*Gen. 11*) quod Deus hominem propriam creavit ad vitam, quod homini terram jussit proferre fructus spontanea servitute; quod bestias, pecudes, armenta, humanæ justitæ potestati subjacere, non arti, ut homo laboris necius, doloris ignarus, beatus delicias possideret. Sed omnia hæc ne haberet homo, angelus, qui inter primos habebatur, invidit, maluitque in diabolum commetari, ne hominem plenum gloria ^d sic videret. Denique hoc livore succensus aggreditur dolis feminam, virginemque ut vetitum degustaret pomum inducit: induceta virgo inducit virginem mox maritum, ac deiecit vitæ statum, mortis cibum, peccati pabulum, dum ministravit, et ipsa fit totius materia ruinæ, quæ facta fuerat ad solatium singulare. Hinc peccatum primum, hinc origo mortis, hinc labor, hinc dolor, hinc gemitus, hinc amara ^e propagata est nostræ conditio servitutis. Namque homo ante dominus omnium, in omnium dejectus est servitutem, et timet omnes qui timebatur ab omnibus; et vix arte valet, qui potestate regnabat. Hinc est, fratres, hinc est, quod Christi talis est ordo nascentis: ad virginem diabolus venerat, venit angelus ad Mariam; ut quod malus deiecerat angelus, bonus angelus allevaret. Perfidiam suavit ille, hic fidem: suasori credidit illa, ista credit auctori. Nasciatur Christus, ut nascendo corruptam

A redintegret naturam; infantiam suscepit ille, patitur nutrimenta, percurrit ætates, ut unam perfectam, manentem, quam ipse fecerat, instauraret ætatem: portat hominem, ne jam cadere homo possit; quem terrenum fecerat, fecit esse celestem; animatum humano spiritu, spiritum vivificat in divinum: et sic eum totum tollit in Deum, ut in eo quod peccati, quod mortis, quod laboris, quod doloris, quod terræ est, nil relinquat, præstante Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre vivit, et regnat in unitate Spiritus sancti Deus, nunc, et semper, et per immortalia sæcula sæculorum. Amen.

† SERMO CXLIX.

De Nativitate Christi et pace Christianorum.

In adventu Domini et Salvatoris nostri, atque in præsentia ejus corporali angeli ducentes choros celestes, evangelizabant pastoribus, dicentes: *Annuntio vobis gaudium magnum, quod erit omni populo* (*Luc. 1*). Ab ipsis ergo sanctis angelis etiam nos mutuati vocem, annuntiamus vobis gaudium magnum. Hodie enim Ecclesia in pace est, et hæretici in ira; hodie Ecclesie navis in portu est, et hæreticorum furor jactatur in fluctibus; hodie, fratres, pastores Ecclesie in securitate, et hæretici in perturbatione sunt; hodie oves Domini in tuto, et lupi insaniunt; hodie vinea Domini in abundantia, et operarii iniquitatis in indigentia; hodie populus Christi, charissimi, exaltatus est, et inimici veritatis humiliati sunt; hodie, dilectissimi, Christus in lætitia, et diabolus in luctu; hodie angeli in exultatione, et demones in confusione. Et quid plura dicere? Hodie Christus qui est rex pacis, cum sua pace procedens fugavit omne dissidium, dissensiones depulit, discordiam perturbavit, et sicut cælum splendor solis, ita Ecclesiam fulgore pacis illuminat. *Quia natus est vobis hodie*, ait, *Salvator mundi*. O quam desiderabile nomen pacis, quam religionis Christianæ stabile fundamentum, et altaris Dominici celestis ornatus! Et quid dignum possumus de pace proloqui? Pax nomen est ipsius Christi, sicut et Apostolus dicit: *Quia Christus est pax nostra, qui fecit utraque unum* (*Ephes. 11*): quæ non sententiis, neque fide, sed invidia diaboli dissidebant. Verum sicut procedente rege, et plateæ mundantur, et omnis civitas diversis floribus et ornatibus coronatur, ut nihil sit, quod minus dignum vultui regis appareat; ita et nunc, procedente Christo rege pacis, omne quod triste est auferatur a medio; et illucescente veritate, fugetur mendacium, fugiat discordia, resplendeat concordia. Et sicut frequenter fieri videmus, ubi regum, vel fratrum tabulæ depinguntur, ut inter utrosque

renuam. Nonnulla enim eorum sacra vocabantur *mysteria*, vel *sacra opertanea*.

^d Alias, *quam hominem sic videre*.

^e Editiones correximus ex ms. Cæsen., in quibus deest, *propagata est*.

^f Huic sermoni in nonnullis editionibus titulus est: *De Nativitate Domini sermo: quem quidam D. Severiani Gabalensis vultant, sed falso*. Consule annotata in præfatione.

^a Mita, mendose, fundaretur.

^b Homo prius tantum erat similitudo Dei; nunc suam proprietatem dicitur, postquam humanitas accepta est a Verbo. MITA.

^c Hujus vocis significationem examinandam suscepit Casaubonus Exercit. 16 pag. 542, eamque a claudendo dictam putat. Universam autem Christi, et de Christo doctrinam appellant *mysterium*. Et I Cor. iv, 1, apostoli vocantur *dispensatores mysteriorum Dei*. A paganis vocem hanc effluxisse si quis contendat, non

unanimitatis declarentur insignia, artifex pictor femineo habitu post tergum utriusque ^a concordiam statuit, quæ brachiis suis utrumque complectens indicet, quod hi qui videntur corporibus separati, sententiis et voluntate conveniant; ita nunc pax Domini media assistens, et utrumque nostrum gremio palpante connectens, discreta corpora in unum convenire animum ulnis jungentibus docet, in quo sine dubio completur sermo propheticus, qui ait: *Et erit consilium pacificum inter utrosque* (Zach. vi). Et hesterno quidem ^b pater noster communis Evangelico pacis sermone præfatus est, hodie vero nos verba pacis expromimus; ipse nos hesternos resupinis manibus in verbo pacis excepit, et nos hodie dilatato pectore ulnisque patentibus ad eum cum muneribus pacis occurrimus. Jam bella destructa sunt. Omnia pulchritudo pacis obtinuit, nunc in luctu est diabolus, et in lamentatione omnis dæmonum turba; nunc in cœlestibus lætitia, et in angelis exsultatio, quibus specialius familiaris est pax: hanc enim etiam cœlestes admirantur: virtutes, apud quas fons ejus habetur perennis: ex quo etiam terreni, guttis quibusdam exinde distillantibus, irrorantur. Et ideo etiam si in terris pax laudatur a sanctis, laudis ejus splendor redundat in cœlum: laudant eam cœlestes angeli, et dicunt: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis*. Videtis, fratres, quomodo cœlestes omnes, et terrestres invicem sibi munera pacis mittunt, cœlestes angeli pacem terris annuntiant, sancti in terris Christum, qui est pax nostra, collaudant in cœlestibus positum, et mysticis choris conclamant: *Hosanna in excelsis*. Dicamus ergo et nos cum angelis: *Gloria in altissimis Deo*, qui humiliavit diabolum, et exaltavit Christum suum; gloria in altissimis Deo, qui discordiam fugavit, et pacem statuit. Videte, fratres, vocem angelicam exsultantem. *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax*. Dico enim vobis artem diaboli, cujus neque vos ignoratis astutias. Vidit Satanæ firmitatem fidei stabilitatemque, vidit eam pietate dogmatum septam, vidit eam operum bonorum fructibus abundantem; et ideo pro omnibus ad insaniam venit, et rabie furoris exarsit, ut inscinderet concordiam, ut convelleret charitatem, ut disrumperet pacem, sed pax semper sit nobiscum.

SERMO CL.

De fuga Christi in Ægyptum.

Si conceptum Virginis, Virginis partum sermo non aperit, sensus non recipit, non capit mens humana, Deum fugisse ut hominem quis loquatur? *Apparuit*, inquit, *Angelus Domini in somnis Joseph, dicens: Accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum* (Matth. ii). Si pietatis esse diximus, quod

^a Hæc apparent in nummo Julæ Paulæ, et in veterum monumentis.

^b Chrysostomus scilicet, qui pridie quam Severianus de pace sermonem habuerat et ipse.

^c Male vulneratum in editis locum ex mss. Cæsæn. et olim Urbinat. sanavit Mita.

natus est Christus, Christus quod fugisse legitur, quid dicemus? Forte sicut natum diximus, ut repararet naturam, dicamus quod ut fugaces revocaret aufugit. Et revera si, ut revocet errantem ovem, in montibus ipse errat, quomodo ipse non fugit fugientes populos ut reducat? *Accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum*. Quid est quod sic cœlestis causa tractatur, ut sensus ^e confundatur humanus, lassetur animus, laboret intelligentia, hebetetur auditus, fides nutet, spes titubet, credulitas ipsa succumbat? *Accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum*. Persequente homine, Deus fugit; sæviante terra, cœlum trepidat; et volitante pulvere, pavore turbantur angeli, et pavor patris filio fugiente monstratur. *Accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum*. David persequente Saul, ad Judæam confugit, recepit vicina (I Reg. xxi et xxii); domus unius viduæ Eliæ sufficit ad latebras (I Reg. xvii). Christo fugiente locus deest, provincia deficit, non subvenit patria. Dum migrat, non vicina gentes, non finitimæ sufficient regiones: sed ^d Ægypti tristem locum, extorrem habitam, lingua, moribus barbaram ^e procurat exsilium. *Accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum*. Si rerum refugium fugit, auxilium latebit omnium; si formidat fortitudo cunctorum, si se universorum defensio non defensat, quare humana notatur fuga, arguitur trepidatio, formido culpatur? Quare vocatur in crimen Petrus qui negat, Joannes qui expavescit et fugit, discipuli omnes, quia deseruat per pavorem (Matth. xxvi, Marc. xiv)? Et ista, fratres, esto facta sint, quare litteris mandantur, quare referuntur in libris, quare recitantur sæculis, quare quotidianis lectionibus innotescunt, quare omnes panduntur in gentes? Numquid ut divinum timorem lingua, locus, ætas, tempus, universa cognoscant? Sicut enim cum virtutes leguntur, animos erigunt ad profectum, ita deponunt animos cum recitantur infirma. Quid sibi vult ergo evangelista, quod hæc scribit ad memoriam sempiternam? Devoti militis est regis sui tacere fegam, referre constantiam, virtutes loqui, timores silere, aperire fortia, infirma reticere, adversa delere, prædicare victorias, quo et hostium frangere ausus possit, et sociorum excitare virtutem. Evangelista igitur referendo talia, videtur excitasse hæreticorum latratus, defensionem fidelibus sustulisse.

^d Tolle, ait, *puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum*. Mandatur fuga, non profectio; imponitur necessitas, non voluntas: indicit angelus latentem peregrinationem, non liberum commeatum; ut via, quæ est per se molesta, semper esset molestior per timorem. Ergo ob quam causam hæc nobis scripta sint, jam tempus est ut quæramus. *Tolle puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum*. Bellicosus quod in bello

^d Ms. Cæsænæ, sed Ægypti triste loco, extorrem habitu, lingua ignotum, moribus barbarum procuratur exsilium.

^e Ita emendat Latinius: Editi et mss., procuratur.

fugit artis est, non timoris; Deus quando fugit hominem, sacramenti est, non pavoris: potens quando se subducit infirmo, insequentem non pavet, sed foris producit; vult enim in aperto vincere, qui publicam referre cupit ex hoste victoriam; occultum se non patitur inire confictum, qui mandare suum sæculis vult triumphum. Secreta victoria, virtusque latens exemplum posteris non relinquunt. Hinc est, quod Christus fugit, ut cedat tempori, non Herodi: neque enim mortem fugit, qui venerat de hoste reportare victoriam; neque humanas insidias expavescit, qui totas venerat diabolicæ fraudis aperire versutias; neque tunc timuit, quando infans, et secundum hominem timere nescivit, et secundum Deum potuit non timere. Christus, fratres, si mactatus in illo grege lactentium tunc fuisset, mors ei casus fuerat, non voluntas; non virtus fuerat, sed infirmitas; necessitas fuerat, non potestas; et innocentia fuisset præmium, majestatis gloria non fuisset. Certe ubi esset, quod a Deo dictum est: *Non coques agnum in lacte matris suæ* (Exod. xiii et xxxiv)? *Futurum est*, inquit, *ut Herodes quærat puerum*. Herodes quærebat, sed quærebat diabolus per Herodem, qui videbat sibi magos, quos habebat in erroribus suis principes, aufugisse. Christus si victus pannis, si sub matris uberibus occupatus, si taens lingua, si latens opere, si gressu nullus, diaboli signiferos, hoc est magos in duces fidelissimos commutavit, perfectæ ætatis Christus quid posset facere diabolus jam videbat: et ideo movebat Judæos, instigabat Herodem, ut Christi suspectam sibi præveniret infantiam, ut futura virtutis ejus anticiparet insignia, ut peremptorium sibi nobis victoriosissimum vexillum crucis callidus machinator auferret. Sentiebat diabolus, sentiebat quod Christus doctrinis, virtutibus, vitam mox repararet, et mundum totum, qui adhuc vagiens, ipsum quod erat mundani verticis, occuparet, juxta illud prophetæ: *Priusquam sciat puer vocare patrem aut matrem, accipiet et virtutem Damasci, et spolia Samariæ* (Isai. vii). Et ut, ipsi probantibus Judæis, cum dicunt: *Videtur, quia nihil proficimus, ecce mundus totus post ipsum vadit* (Joan. xi), Christus se in carne venturum, ascensurum per ætatum gradus, annuntiatum gloriam cœlestis regni, prædicaturum fidei doctrinam, et imperio verbi solo fugaturum dæmones, daturum cæcis visum, claudis

A cursum, mutis verbuni, auditum surdis, peccatoribus remissionem, mortuis vitam, per legem promiserat, et per prophetas. Unde hæc Christus impleturus vir, infans mortem distulit, non fugit. Denique fugam ejus non de periculi metu, sed de prophetiæ venisse mysterio evangelista asserit, sic dicendo: *Accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum*. Et post: *Ut impleretur quod dictum est a Domino per prophetam dicentem: Ex Ægypto vocavi filium meum* (Osee xi). Christus ergo fugit, ut staret legis veritas, prophetiæ fides, Psalmistæ testimonium, dicente ipso Domino: *Necesse erat impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, et prophetis, et psalmis de me* (Luc. xxiv). Christus fugit, nobis, non sibi; Christus fugit, ut dispensanda temporibus sacramenta servaret. Christus fugit, ut futuris virtutibus subveniret, et perfidis materiam tolleretur excusandi, et credituris fidei fiduciam largiretur, quia in persecutione melius est fugere, quam negare. Denique Petrus, quia fugere noluit, abnegavit (Marc. xiv); Joannes ne abnegaret, aufugit.

SERMO CLI

De eadem.

Hodierna lectio movit corda, concussit viscera, stupefecit auditum. *Ecce*, inquit, *angelus Domini apparuit Joseph in somnis, dicens: Surge, accipe puerum, et matrem ejus, et fuge in Ægyptum* (Matth. ii). Cui nascenti virginitas non resistit, non obviat ratio, non contradicit natura, quæ potestas, quæ vis, quod discrimen prævalet, ut compellatur ad fugam? *Accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum*. Reverentius diceret, *Vade in Ægyptum*, ut esset profectio, non fuga; voluntas, non necessitas; judicium, non metus; humanum saltem, si non divinum: at nunc mandatur fuga, mandatur cœlitus, mandatur per angelum, ut videatur cœlum timor ante tenuisse quam terram. *Accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum*. In Ægyptum fuge a tuis ad extraneos, ad sacrilegos a sanctis; a templo tuo ad dæmonum fana, ad idolorum patriam a regione sanctorum. Sic Judææ non sufficit latitudo, sic angustatur sæculi diffusa possessio, non capit secretum templi. Sacerdotum turba non suscipit, non abscondit numerositas investigabilis cognatorum, ut ad deitatis latebras profana Ægyptus conducatur: sic res urget, si non vacat inveniendi verecundiam virginis, laborem matris, sexus

* In erroribus scilicet, in quibus astronomicis observationibus dediti, ut plurimum, inducuntur. Ex quibus et ex sequentibus satis patet tradidisse Chrysologum, magos fuisse ariolos, et vanarum stellarum apparitionum studiosos, quos infra vocat *diaboli signiferos*. At nullus jam dubitat, magos hos fuisse sapientes, philosophos, et sideralis scientiæ peritos. Chrysologus fortasse nudæ vocis significationi adhæsit. Nam, ut ait Hesychius, magum appellabant *seductorem, incantatorem*; et Suidas: *Veneficos vocarunt magos*. Chrysologo propior Balsamon, ad can. 36 Laodicen. pag. 842: *Magi sunt, qui ad Satanam accedunt*. Non autem defuere ex Patribus qui cum Nostro male de evangelicis magis sensere. Hilarius, Comment. in Matth. cap. 4, num. 5, pag. 672, tom. I edit. Veron., vocat eos *homines professionis longe a*

scientia divinæ cognitionis aversæ; Ignatius, Epist. ad Ephes.; Justinus, dialog. cum Tryphone; Orig., lib. 1 contra Celsum; Ambrosius, lib. 11 in Luc. num. 47 et 48; Hieronymus, in Isai. xix, 47, qui tandem palinodiam recinere videtur in Daniel. xi.

^b Alias, *saluberrimum*.

^c Ms. Cæsen., *evacuaret*.

^d Alias, *veniam*.

^e Alias, *robustiori ætate*.

^f Fuisse Ægyptum idololatriæ sedem, nemo est qui ambigat: et, adventante Christo, Ægypti simulacra corruisse jam prædixerat Isaias cap. xix, de quo vaticinio Baronius in Annal. At alio intendisse animum prophetam sanctissimum, vult clariss. Serry Exercit. 38 pag. 261 et seqq.; quem consulat vellem, ut vulgo conceptam opinionem tandem exuas.

pudorem, periculum in Joseph, longinquitatis fatigationem, exitium totius domus, et, quod his durius, Judæos peregrinatos in gentibus, quibus nec ipsa est communio, immo est profundum legis transgressione naufragium. O quam durum est peregrinatio etiam inter cives fratresque! sapit quid sit sua domus, qui sentit alienam: et ubi est illud: *Domine, refugium factus es nobis (Psal. LXXXIX)? Et, Deus noster refugium et virtus (Psal. XLV)?* Si refugium fugit, si timet virtus, si præsidium migrat, quæ vita, quæ spes, quæ securitas, quod munimen? Eliæ contra insidias liberi regis, vidua una sufficit (III Reg. xvii); Christo contra Herodis captivi minas Judæa tota non sufficit. Elias missos ad se cælesti igne consumit (IV Reg. i), Christus sola fuga fit salvus. Hucusque fugæ Christi querimonias exaggerasse sufficiat. Fratres, quod fugit Christus, fuit mysterii, non timoris; fuit liberatio, non periculum Creatoris; divinæ virtutis fuit, non fuit fragilitatis humanæ; non fugit propter auctoris mortem, sed fugit propter sæculi vitam. Nam qui mori venerat, quare fugeret mortem? Christus totam causam nostræ salutis occideret, si se parvulum permisisset occidi. Christus venerat, ut quos præceptis docuerat, firmaret exemplis, et ipsæ faceret quæ faciendæ mandaverat; et visu probaret possibilia, quæ impossibilia videbantur auditu. Venerat ut mundo notitiam suæ deitatis infunderet, et humani generis ignorantiam auferret. Venerat ut pigra mortalium corda ad fidem virtutibus excitaret. Venerat diabolum publico superare conflictu; ut ab omnibus et divino vinceretur jussu, et humano præsterneretur exemplo. Venerat præsentis suæ promissa perolvere, ut quibus scire se dederat, concederet se videre. Venerat ut veniret Judæus de contemptu legis. Venerat introducere ad fidem gentes. Venerat eligere apostolos doctores orbis, eosque cælestibus implere doctrinis, munire virtutibus, armare signis, ut signis edomarent feros, sanarent virtutibus infirmos, doctrinis dociles edocerent: et ad summum, venerat mortem perdere moriendo, penetrando inferna dissolvere, resurgendo sepulcra reserare; ascendendo ad cælos cælestibus donare terrenos. Omnia hæc atque pertissent nobis, si Christus, cum esset in cunabulis, non fugisset. Sed, auditor, dicas, Cum posset aliter, quare tantis, quare talibus se summatistis injuritis? Quare? Primum, quia neque sine ho-

mine poterat salvari homo, neque sine humanis injuriis injuriæ humanæ poterant amputari: causam suam facit, qui alteri vult cavere; qui non compatitur, amputare non potest passiones. Christus nos in se suscepit, ut se daret nobis; pertulit passiones nostras, ut nostras tolleret passiones. Hinc est quod Christus fugit, ut nostras fugas in persecutionibus temperaret. Martyr comprehensus debet tenere constantiam, non comprehensus debet fugere persequentem, ut et persecutori indulgeat respiscendi tempus, et sibi tempus non auferat supplicandi, dicente Domino: *Si vos persecuti fuerint in hac civitate, fugite in aliam (Matth. x)*. Persecutorem qui provocat, facit; corrigit qui declinat. Fugere debemus ergo, provocare non debemus, si salvari persecutores nostros volumus, pro quibus præceptum est nos orare. *Orate*, inquit, *pro persequentibus vos (Matth. v)*. Orandum est, fugiendum est, ut et ille qui per ignorantiam ferit, sanetur; et ille qui patitur de patientia palmam subeat, non subeat de temeritate discrimen. Fratres si Saulum martyres non fugissent, Paulum martyremque non fecissent. Hoc faciendum docuit Christus, hoc nobis reliquit exemplum; ut fugiente Domino, fugere indignum non putet servus. Et alia est causa quod fugit Christus, quod infans tempus suæ distulit passionis, quod crucem supra tricesimum annum vite corporalis ascendit; ut qui ad vitam perfectam hominem fecerat, perfectam repararet in vitam; et qualem terris dederat, talem redderet cælo. Et quod ad Ægyptum fugit, aliam procedit ad causam. Fugit ad Ægyptum, ut perfidiam Judæorum per fidem gentium castigaret: nam Dominum suum quem Judæa fugaverat, Ægyptus obsequenter accepit, ut Ecclesiam Synagoga, Judæis gentes anteponendas in fide suam panderet per figuram.

§ SERMO CLII.

De infantium neci.

Zelus quo tendat, quo prosiliat livor, invidia quo feratur Herodiana hodie patefecit immanitas: quæ dum temporalis regni æmulatur angustias, æterni regis ortum molitur extinguere, sicut ait evangelista: *Tunc Herodes videns quia illusus esset a magis, iratus est valde: et mittens occidit omnes parvos qui erant in Bethlehem et in omnibus finibus ejus (Matth. ii)*. Videns quia illusus esset a magis. Dolet impietas se illusam, dilatam se crudelitas furit, fremit dolenti-

* Judæis ad exteros velita peregrinatio.

b Alias, ab hominibus.

c Alias, alterius.

d Corruptus in plurimis editionibus locus medica manu indigebat. Dum autem *martyremque* dicit, forsitan S. Stephanum respicit.

e Ad litteram: Christus in Ægyptum se recepit, ubi nihil Herodes auctoritatis et potestatis habebat. Nec ejus, nec Scribarum, et Phariseorum furorem evitasset, ut observat Hieronymus, Comment. in Matth. lib. i, si extra Galilææ tantum fines aufugisset. Nam persecutor Herodes integrum tum Judæorum regnum obtinebat, et post ejus tantum obitum in tetrarchias divisio facta fuit.

f Non quod tunc in Ægypto Christi fides recepta esset, ut gregarius quidam mysticus scriptor innuit:

nam ibidem ad annos usque rep. sal. 329 idololatriam durasse accuratiores scriptores docent. Et qui tradunt ad Christi adventum idolorum simulacra in eadem regione corruisse, si de dæmonum imperio fidem excusso intelligunt, ea tradunt quæ elapsis temporibus, non quæ modo evenere. Cum autem in superiori nota meliori criterio examinandam dixi universam horum simulacrorum eversionem, non ideo omnia prodigia quæ tunc in Ægypto visa scribunt expuixi; hæc enim solius Casauboni aliorumque Protestantium audacia est; ea sola ratione, quod Christi initium suorum signorum fecisse dicatur in Cana Galilææ.

g In nonnullis editionibus hanc epigraphem præfert: *Qui, non recte tamen, divi Severiani titulo circumfertur. Vide præfationem.*

tas se deceptam, et in se fraus reversa colliditur. Herodes stridet cadens ipse in laqueum quem tetendit : hinc iniquitatem quam condiderat evaginat : de fide perfidiae sumit arma ; terreno quaerit furore, quem natum coelitus non credit ; ad sinus matrum militum cogit castra, inter ubera arcem pietatis oppugnat, in teneris uberibus ferrum durat, lac fundit antequam sanguinem, dat ante mortem sentire quam vitam, tenebras ingerit intrantibus lucem. Sic ait magister mali, minister doli, irae artifex, inventor sceleris, impietatis auctor, pietatis praedo, inimicus innocentiae, hostis naturae, malus omnibus, suis pejor, pessimus sibi : quem Christus, non ut evaderet, sed ne videret, aufugit. In altum tendens, cedit ab alto ; coelum pulsans, intrat profundum ; in se vadit, qui vadit in Deum ; se occidit, qui vitam conatur occidere, quia capi non potest perditione salus, occisione vita, aeternitas sine. O ambitio quam caeca semper ! O quam semper praesumptio pessima ! O quam perdit concessa, qui inconcessa captat ! Herodes obsidens terrenum regnum, impugnat coeleste ; terrenis inhians, irrumpit in divina, ipsamque pietatem tota impietate insectatur. Audierat natum regem, quaesierat ubi, quando, unde ; et ad quid : ast qualiter debuerat non quaesivit, quia apud illum erat peccandi amor, amor innocentiae non manebat. ^d Destinatus ad scelus, ad piaculum promptus, paratus ad crimen, causas innocentiae non requirit, jus abrogat, confundit fas nefasque, cui nequitia est sodalis, cui odiosa est aequitas, iniquitas semper est amica, qui caedibus vivit, qui se munit sanguine, qui crudelitatem sectatur, cui de timore stat totum, de amore nil constat. Herodes tunc caecus sic Christum gladio quaerit, investigat cruore, crudelitate rimatur, successorem timens, incessit in auctorem ; peremit innocentes, volens innocentiam deperire. Rector populi, morum custos, disciplinae censor, iustitiae indagator, aequitatis defensor, servator innocentiae, ampliatur populi, innocentiae causam facit innocentium crimen, munus ^e vaticinatorum vertit in poenam, auctoris ortum orientum mandat occasum, negotium salvantis salvandorum jubet esse discrimen. Iudex audientes vocat, interrogat loquentes, negantes arguit, urget reos, percussit noxios, conscios corripit, ^f addit complices, sententiae dat detectos. Infantes quid ? Quorum lingua lacui, oculi nil viderunt, nil audierunt aures, manus

A nil fecerunt, et quibus actus nullus est, unde culpa ? ^g Sumpserunt mortem qui vivere nescierunt, non tempus ^h profuit, non excusavit aetas, silentium non defendit, quibus apud Herodem solum quod nati sunt, hoc fuit crimen. Et revera, quomodo non redderent naturae creditum, a quibus causa exigebatur auctoris ? Infelix homo, qui sibi ad accusationem paravit omnia, ad excusandum spatium non reliquit, sed totum paravit ad poenam ! Quis excusabit, quem pulsat innocentia, infantia impetit, lac ut sanguis accusat ? Hoc contra Herodem. At Christus futurorum praescius, conscius secretorum, cogitationum iudex, mentium perscrutator, quare deseruit quos sciebat quaerendos esse propter se, et propter se noverat occidendos ? Natus rex, et rex coelestis quare neglexit milites innocentiae suae, coetaneum sibi quare contempsit ⁱ exercitum, quare cunabulis suis deputatas excubias sic reliquit, ut regem solum quaesiturus hostis totum grassaretur in militem ? Fratres, Christus non despexit suos milites, sed provexit, quibus dedit ante triumphare quam vivere, quos fecit capere sine concertatione victoriam : quos donavit coronis antequam membris : quos voluit virtutibus vitia praeterire, ante coelum possidere quam terram, nec ante humanis inserere quam divinis. Praemisit ergo Christus suos milites, non amisit ; recepit suas acies, non reliquit. Beati, quos ^j martyrio natos vidimus esse, non saeculo. Beati, qui labores in requiem, in refrigerium dolores, mœrores in gaudium commutarunt. Vivunt, vivunt, qui vere vivunt, qui pro Christo merentur occidi. Beati ventres qui portaverunt tales, beata ubera quae se talibus infuderunt, beatae lacrymae quae pro talibus fuscis flentibus gratiam baptismatis contulerunt. Nam diverso modo, dono uno, in lacrymis suis matres, et suo filii sanguine baptizantur. In martyrio filiorum passae sunt matres ; nam gladius filiorum pertransiens membra ad matrum corda pervenit, et necesse est ut sint praemii consortes, quae fuerunt sociae passionis. Arridebat parvulus occisori, gladio adjocabatur infantulum, nutricis loco attendebat lactans percussoris horrorem, nescia lucis aetas moritura gaudebat, infans filius omnem hominem non ut hostem respicit, sed parentem. Matres tulerunt quidquid et angoris exstitit, et doloris, et ideo non carebunt martyrii gaudio, martyrii lacrymas quae fuderunt. Hoc loco attendat audier, attendat, ut Intel-

^a Alias, *extinguere*.

^b Ms. Caesen., *quia capere non potest perditionem salus, occisionem vita, aeternitas sine.*

^c Ms. Caesen., *peccandi timor*. Male.

^d Hoc casu, a perversa voluntate destinatus ad committendum scelus ; destinare saltem deliberare, statueret casu. MATA.

^e Id est magorum, qui cum Christi nativitate admonuerant. Ita ex ms. Caesens. emendandum duxi, licet Mita cum editis retineat *munus nati natorum*.

^f Fortasse, *addicit*.

^g Alias, *Subterant*.

^h Ex ms. Vallicellano. Editi, *tempus affuit*.

ⁱ Exercitum vocat infantium numerum in Herodiana persecutione occisurum, quem Graeci in suis *Menologiis* et *Aethiopes* in suis *Liturgiis* ad quatuor-

decim millia, praeter omnem veri speciem, extendunt. Quis enim credat in tam angusto terrae angulo, spatio duorum tantum annorum, tot puerorum millia in lucem proditisse, demptis insuper femellis, in quibus facile non servitum est, cum ab illis nil sibi timeret Herodes, iisque infra id tempus placida proculdubio morte preempts ? Et haec ergo ad Graecas fabulas amandanda.

^j Bethleemitas pueros veros martyres esse tenet Ecclesia, eosque eo nomine veteres Patres commendant. In his maxime S. Irenaeus, lib. iv adversus Haeres., cap. 8 ; Cyprianus, epist. 56 ; Augustinus, serm. 10 de sanctis ; auctor homiliae 5 in diversa Evangelii loca apud Origenem. Quo autem jure eo ornentur titulo, merito disputant theologi. Vide *Notum* in iv Sentent. dist. 4 § 21.

ligat martyrium non constare per meritum, sed venire per gratiam. In parvulis quæ voluntas, quod arbitrium, ubi captiva fuit et ipsa natura? De martyrio ergo debemus totum Deo, nil nobis. Vincere diabolum, corpus tradere, contemnere viscera, tormenta expendere, lassare tortorem, capere de injuriis gloriam, de morte vitam, non est virtutis humanæ, muneris est divini. Ad martyrium qui sua virtute currit, per Christum non pervenit ad coronam: sed ipse nos cœlestis perducit ad pabulum, qui nostro dignatus est jacere in stabulo, Jesus Christus Nazareus Dominus noster, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO CLIII.

De eadem.

Fratres, humani sensus non est virginei partus aperire mysterium: quod natura non habet, auctoris est, non naturæ; est opus superni spiritus, quod sentire non potest caro; ubi non est humanitatis indicium, ibi deitatis est signum, dicente propheta: *Ipse Dominus Deus dabit vobis signum. Ecce virgo in utero accipiet (Isa. vii)*. Ubi nil est terreni usus, est ibi cœlestis ordinis totum; quod de mundo non est, munda intellectui non potest subjacere. Conceptus qui virginem servat, partus virginem qui relinquit, divinum est quod generat, non humanum; Deus graditur, ubi vestigium nullatenus humani transitus invenitur; consuetudo deficit, miracula cum geruntur; consuetudines non respiciunt signa, singularitas non admittit exemplum, sicut hodierna pandit lectio, quæ divina narrat prælia parvulorum. Coorta regi cohors sua, magis præmori quam commori tota gestit: Christo dicati milites cœperunt ante militare quam vivere, ante pugnare quam ludere, fundere ante sanguinem quam lactis ubera peroptare: ardentes animæ moras corporis non tulerunt, a gremio ad furentes hostium cuneos pervolantes, anticipant virtutibus blandimenta, vulneribus oscula, unguenta ferro, ut cœlum possint ante inhabitare quam terram, præmia spiritus ante portare quam carnem, ante referre triumphos Deo quam perferre hominum nutrimenta. Vere, vere, fratres, isti sunt gratiæ martyres, conflentur tacentes, nescientes pugnant, vincunt inscii, moriuntur in-

^a Alias, qui non violat.

^b Ex ms. Cæsæn. Editi, timoris ignavia.

^c Titulus proprie lapis inscriptus, vel ipsa lapidis inscriptio. Hac notione, lapideum titulum, habet vetus inscriptio apud J. Sponium, in Itiner. tom. III p. 2 pag. 5. Vide Du-Cangium, in Gloss. tom. III pag. 1252, ubi hujusmodi locum Chrysologi laudat.

^d Mariana hic: Abram pater excelsus, Abraham pater turbæ.

^e Ex eo enim quod multarum gentium erat futura parens... propterea congruo decoratur et nomine. Sarai principem vel domnam meam indicabat, quod uni homini, et uni familiæ præcelleret; verum venturæ dignitati anguste satis respondebat hoc nomen; propterea Deus illam in posterum vocari jussit Sarah; hoc est dominam indefuite, seu principem, ut multarum gentium stirps et origo diceretur. MITA.— Sara princeps mea, Sara princeps absolute, ob copiam posteritatis, Mariana hic. Vide Philonem, de Nominibus mutatis.

conscii, ignari tollunt palmas, coronas rapiunt ignorant. Ergo sicut virginitas corruptionis nescia contulit honorem matri, sic infantia passionis ignara martyrii palmas rapuit et coronas. Sed quid dicemus quod rex ipse qui stare debuit, fugit solus, et fugit monente Patre? Fugere istud est amoris intimi, non timoris ignavi. Si stetisset Christus, haberet eos synagoga filios, hos Ecclesia martyres non haberet.

SERMO CLIV.

In D. Stephanum protomartyrem.

Sicut dominum prædiorum limitibus affixi tituli proloquuntur, ita nomina ipsa sæpe sanctorum merita indicant, testantur insignia. Ita Abraham, quod fide credidit, nominis adjectione monstravit, quando ex Abram Abraham divinitus nuncupatur: ut dilatandum genere, nomine ante dilataretur, dicente Domino: *Et non vocabitur amplius nomen tuum Abram, sed Abraham erit nomen tuum, quia patrem multarum gentium posui te (Gen. xvii)*. Sic coeja sancta ejus cum de sterili fit secunda, ex Sarai vocitata est Sarah, ut et ipsa ante crescat nomine quam crescat pignore; et quia permittente Domino risum edidit si vetula conciperet exarata jam rugis, si pareret desperata jam secunditas, si sterilitas jam penes senectutis extrema prægnans fieret, risum mox quod genuit, nuncupavit; et hoc aptavit in nomine, quod sensu passa est cum rideret: *Et vocavit nomen ejus Isaac, quod interpretatur risus (Gen. xxi)*. Sic Jacob, qui in utero cœpit ante luctari quam vivere, ante viribus superare quam membris, etiam inter viscera materna ipsa supplantatoris est vocabulum consecutus, eo quod antequam nasceretur noscitur divinitus reprobatum supplantasse germanum (Gen. xxv). Et quia longum est ire per singula, sicut Petrus a petra nomen adeptus est, quia primus meruit Ecclesiam fidei firmitate fundare; ita Stephanus vocatus est a corona, quia primus meruit pro Christi nomine subire conflictum, primus meruit sanguine militum Christi martyrium dedicare. Petrus apostolici chori vetustum teneat principatum, aperit intrantibus regnum cœlorum, reos potestate vinciat, poenitentes clementer absolvat; Stephanus est mar-

^d Non mediocri vitio laborantem locum sanavimus ex Latinio. Editi et ipse Mita, promittente Domino, risum credidit.

^e Ennodius, carm. XLIV:

Quid Stephano potentius!
Dicas coronam, martyr est.
Fructum laboris, nomen est.

^h Cain dedicator mortis, ut dicitur serm. 96. Stephanus dedicator martyrii, quia fuit primus qui pro nomine Christi, jam pro nobis passi, mortui et resuscitati, sanguinem fuderit. S. Fulgentius, serm. de eodem. MITA.— Dedicare idem ac initium dare. S. Cyprianus, epist. 33: *Hoc die auspiciatus est, dum dedicat lectionem. Gesta Constantini M.: Palatium usque ad perfectum fecit, quem non dedicavit, id est incepit. Vox Tertulliano familiaris.*

ⁱ Locum exhibet Barthius, Advers. lib. v cap. 2 pag. 2148, et observat choram veteribus pro jure antiquissimo agmine usurpari, raro, vel nunquam pro tristi. Exempla profert.

tyrum primus, Stephanus purpuratum a ducat exercitum, qui pro Domini sui b adhuc calente sanguine sanguinem suum avidus bellator effundit. Et quia sanguore proprio tinctam sibi ipse purpuram conquistavit, merito a rege suo consecutus est post coronam, qui jam cum nasceretur nomen sortitus est a corona: vere quem præsavit et prædestinavit, ipsum nunc martyrii primum vocavit ad gloriam.

• SERMO CLV.

De kalendis Januarii, quæ varia gentium superstitione polluebantur.

Ubi nostram Christus pie natus est ad salutem, mox diabolus divinæ bonitati numerosa genuit et perniciose portenta, ut ridiculum de religione componeret, in sacrilegium verteret sanctitatem, de honore Dei Deo pararet injuriam. Hinc est, fratres, hinc est quod d hodie gentiles deos suos fœditatibus exquisitis, excogitato dedecore, et ipsa turpitudine turpiores e videndos trahunt, distrahunt, f pertrahunt, quos faciunt non videndos. Quæ vanitas, qualis dementia, quanta cæcitas, fateri deos, et eos ludibriis infelicibus infamare! Irrisores sunt, cultores non sunt, qui deos quos venerantur illudunt; injuriis afficiunt, non honorant, qui deos a quibus se formatos existimant, sic deformant, confundunt, non glorificant, qui eos de ipsa confusione componunt. Vere sicut ait Apostolus, *Quia non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt (Rom. 1):* quando eis quibus humana abrogant, dant divina, quando

• Alias, ducit, duxit.

b Passus dicitur ab aliquibus die 3 Augusti ejusdem anni 34, quo Christus cruci affixus est pro omnium salute. Sed et traditione Ecclesie, Patrum testimonio comprobata, coronatus est vii kalend. Januarii anno Christi 34 ex leto, inchoante illo ipso die anno 35 a nativitate Domini. MITA. — Martyrologium Adonis editum a claris. Georgio, tom. I, pag. 7: *Natale S. Stephani protomartyris non longe post ascensionem Domini passi, eodem scilicet anno passionis Christi.* An vero die 26 Decembris S. Stephani natalis celebraretur, vel ejus inventio, an illius translatio Constantinopolim, quæ ann. Dom. 439 hac die facta fuisse dicitur, consulendus Baronius in Martyr., die 3 Augusti, ac item Sollierius ad Usuardum, die 3 Augusti.

c Sermo hic laudatur a Martene de Antiq. Eccles. Discipl. tom. I pag. 104. Notum omnibus, kalendas Januarias, quarum tertium diem vel pridie Novarum Vota vocitatum est, quod eo die vota pro salute principis susciperentur, apud Christianos adhuc immoderate libertatis et intemperantiæ fuisse. Quamobrem antiqui Patres et concilia acriter contra eorum observationem invehantur. Chrysostomus, homil. 23 in eos qui novilitia observant, tom. I pag. 264 edit. Francofurt. 1698, multos eo die superstitione observationi et auguriis deditos esse dicit, ac putare reliquum annum se hilariter transacturos, si novilitium hoc hilariter degerent. Similes quas Chrysostomus querelas habet Augustinus, serm. 5. de kalend. Januarii tom. X pag. 621; Asterius Amasenus, hom. 4 de festo kalend., ap. Combefis. auct. nov. pag. 65; Ambrosius serm. 17 per totum. Prudentius lib. I contra Synmachum:

... Jaso etiam celebri de mente litatur
Amplius epulæque sacris, quas inveterato
Neu miser! sub honore agitant, et gaudia ducunt

A eos judicant dignos celo, quando ipsos faciunt terra ipsa non dignos, vere dati sunt in reprobum sensum; et e non est hoc judicii humani, est hoc sapientiæ Dei, ut ipsi sint injuriarum Dei vindices, qui injuriis probantur auctores. Quæ ira, quæ ultio, sic in Deum de idolis exsequeretur offensam, ut eos quos vetustas aris, incenso, victimis, gemmis, auro deos esse mentita est, posteritas turpi cultu homines fuisse turpissimos judicaret, et eorum vitam, mores, actus, ipsis eorum signaret in vultibus, ac doceret tales fugiendos esse potius quam colendos! Desseamus, fratres, et eos qui talia sunt secuti, et nos evasisse talia cœlitus gaudeamus. Quorum formant adulteria in simulacris, quorum fornicationes imaginibus mandant, quorum b titulant incesta picturis, quorum crudelitates commendant libris, quorum parricidia tradunt sæculis, quorum impietates personant tragœdiis, quorum obscena ludunt, hos qua dementia deos crederent, nisi quia criminum desiderio, amore scelerum possidentur, i deos exoptant habere criminosos? Qui peccare cupit, peccatorum colit et veneratur auctores. Hinc est quod se Veneri adulter inseruit; hinc est quod se Marti crudelis addidit. j Hæc diximus, fratres, ut proderemus causam: quare gentiles hodie faciant deos suos talia committere, quæ sustinemus, et faciant tales qui videntibus et horri sint et pudori; faciant ut eos aliquando et ipsi qui faciunt horreant et relinquunt, et Christiani gloriantur a talibus se liberatos esse per Christum: si modo non eorum ex spectaculis polluantur, si eorum non in-

C Festa kalendarum. Sic observatio crevit
Ex atavis quondam male cepta; deinde secutis
Tradita temporibus, serisque nepotibus auctam.
Traxerunt longam corda inconsulta catenam,
Mosque tenebrosus vitiosa in sæcula fluxit.

Vide Martene de Antiq. Eccles. Discipl. tom. I pag. 104; Durantium, lib. xi cap. 48 pag. 380; Du-Cangium, tom. II pag. 13; clariss. Sabbatium, kalend. pag. 12; concilium Trullanum, canon. 62 concilior. tom. VII pag. 1375; Bing. Orig. Eccles. tom. IX pag. 6 § 3, ubi Chrysologus citat.

d Ex hoc textu dignum observatione censeo ea tempestate multos de plebe ac nobiles fuisse Ravennæ, qui adhuc gentilitio more viverent, idolaque colerent. MITA. — Sed iudicia hæc Christianis etiam usitata erant. Consule quoad Ravennates Rubeum Histor. lib. II pag. 106.

e Editi: *Ipsa turpitudine turpiores deos suos videndos trahunt.* Frustra repetita verba deos suos expungit Meursius.

f Simulacra enim deorum tunc temporis producebantur cum omni cultu: *Qui cum ridiculus esset ridiculum facere, et insultare ipsis diis suis talibus productionibus ait Chrysologus.* Barthius, Advers. lib. XIII cap. 12 pag. 2503.

g De hujusmodi lectionis veritate merito suspicandum esse notat Latinius: nam in suo codice legerat: *Non est hoc judicii divini.* Genuinam lectionem restitimus.

h Exornant. Tertullianus in poem. de Judicio Dei:

Quis mihi ruricolæ aptabit carmine mosas
Et vernis rosas titulabit floribus auras?

i Editi, *criminum deos exoptant.* Tò *criminum* bis repetitum iterum expungit Meursius

j Totam periodum ex mss. et conjectura restituit Mitæ. Alta nox penes alias editiones.

quinent thura tactu, si hujusmodi fugiant de assensione discrimen, quia factis semper est equalis assensus, Apostolo probante, cum dicit: *Non solum qui faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facientibus* (Rom. 1). Et si tanta est de assensione damnatio, quis satis luceat eos qui simulacra faciunt semetipsos? Nonne isti amiserunt imaginem Dei, similitudinem perdiderunt, Christi exuti sunt indumentum, qui se simulacrorum formis sacrilegis formaverunt? Sed dicit aliquis, Non sunt hæc sacrilegiorum studia, vota sunt hæc jocorum; et hoc esse novitatis lætitiæ, non vetustatis errorem; esse hoc anni principium, non gentilitatis offensam. Erras, homo, non sunt hæc ludicra, sunt crimina. Quis de impietate ludit, de sacrilegio quis jocatur, piaculum quis dicit risum? Satis se decipit, qui sic sentit; tyrannus est, tyranni habitum qui præsumit. Qui se deum facit, Deo vero contradictor existit; imaginem Dei portare noluit, qui idoli voluerit portare personam; qui jocari voluerit cum diabolo, non poterit gaudere cum Christo. Nemo cum serpente securus ludit, nemo cum diabolo jocatur impune. Si quæ sunt ergo viscera pietatis in nobis, si quæ est in nobis contemplatio humanitatis, si quæ nos habet fraternæ salutis affectio, abstrahamus eos qui sic ad perditionem currunt, rapiuntur ad mortem, trahuntur ad tartara, festini sunt in gehennam. Abstrahat ergo pater filium, servum dominus, parens parentem, civem civis, homo hominem, Christianus omnes qui se bestiis compararunt, exæquarent jumentis, ^b aptaverunt pecudibus, demonibus formaverunt. Et ille qui liberat, invenit præmium; qui negligit, acquirit offensam. Beatus qui suæ vitæ custos est, et provisor est salutis alienæ.

SERMO CLVI.

De Epiphania et magis.

Quoties salutaribus succis contra lethales morbos antidotum temperat peritia præcauta medicorum, si præter artem, præter medicinam, præter tempus, accipere præsumat ægrotus, sit periculi causa, quod provisum est ad salutem; sic Dei verbum, si præter magisterium, præter doctrinam, præter dogma fidei, scire temerarius præsumat auditor, quod est vitæ materia, sit perditionis occasio. ^c Quærendum est, fratres, ne per audiendi imperitiam, quod ad profectum nobis divinitus scriptum est, ad animarum ve-

niat detrimentum. Putasne ^d Chaldæos siderum scrutatores, errantes per astra magos, cœli negotia in tenebris noctium perquirentes, nascendi, moriendi causas, stellarum cursibus ascribentes, bona, malave hominum de arbitrio luminarium firmantes, evangelista hodie ortum Christi absconditum sæculis stella duce docuit invasisse? Absit. Sic sentit mundus, sic gentiles intelligunt, sic facit species lectionis: cæterum sermo evangelicus non humana loquitur, sed divina; non usitata, sed nova; non arte fallentia, sed veritate subnixæ; non oculis alludentia, sed cordibus inlita; non conjecturis nutantia, sed auctoritate firmata; a Deo venientia, non a fato; non collecta numeris, sed virtutibus acquisita. *Cum natus esset Jesus, inquit, in Bethlehém Judæ, in diebus Herodis regis, ecce magi ab Oriente venerunt Hierosolymam, dicentes: Ubi est qui natus est Rex Judæorum? Vidimus stellam ejus in Oriente, et venimus adorare eum* (Matth. 2). Cum nascitur Jesus, oritur origo rerum, generatur largitor generis, nascitur auctor naturæ, ut repararet naturam, genus redderet, originem recrearet. Adam primus homo, pater generis, origo generationis, naturæ bonum, libertatem generis et germinis vitam sic perdidit, dum deliquit, ut malum naturæ, virtutem generis, germinis mortem successio lamentanda portaret. Hinc est quod Christus nascendo naturam reddidit, sustulit moriendo mortem, vitam revocat dum resurgit: et qui homini animam dederat de cælo, inde hominem fecit et carnis constare, ne terrena labores cœlestem sensum rursus carnis demergat in lapsum, dicente Apostolo: *Primus homo de terra, terrenus; secundus homo de cælo, cœlestis: qualis terrenus, tales et terreni; at qualis cœlestis, tales et cœlestes* (1 Cor. xv). Et Joannes evangelista: *Omnis, qui ex Deo natus est, non peccat, sed generatio Dei servat illum* (Joan. 1). Hinc est ergo quod nascitur Christus, et jacentes in terreno germine cœlestem tolleret ad naturam. *Cum natus esset Jesus in Bethlehém Judæ. Bethlehém, fratres, Hebraice domus panis vocatur. His ergo vocabulis Judæ signatur domus, genus vocatur, ut promissionis fides, ut prophetiæ veritas impleatur, dicente Jacob: *Juda, te laudabunt fratres tui, manus tuæ supra dorsum inimicorum tuorum, adorabunt te filii patris tui* (Gen. xlix, juxta LXX). Et post: *Non deficiet princeps ex Juda, nec dux ex femoribus ejus, donec veniat cui reposita sunt, et ipse erit expectatio**

aut in feras transformant?

^c Alias, Curandum est.

^a Ad instar enim deorum dearumque personati procedebant. Vide apprise ad rem Augustinum, seu quemvis alium, serm. 29 in appendice. Longior locus notæ fines excederet. Audi tantum Rubeum pag. 106, de Ravenn.: *Deorum simulacra induti cursabant per urbem; idque eo gestu ac modo, ut quæ de illorum incestibus, adulteriis et cæteris improbe actis tradita sunt, ea jere omnia viderentur sub oculis poni.*

^b Et hæc quoque infamis horum profanorum ludorum consuetudo erat: pecudum cervorumque assumptis formis huc illucque discursare, et petulantius se gerere. Vide concilium Tolet. iv can. 10; Augustinum, serm. de Temp. 225; concil. Antisiod. can. 1; Ambrosium, in psalm. xli; Maximum Taur., serm. in kalend. Januar.: *Numquid non universa ibi falsa sunt, et insana, cum se a Deo formati homines, aut in pecudes,*

^d Agit in astrologos judicarios, et contra Priscillianistas, opinantes magos naturali astrorum scientia Christum natum conjecisse, quos sæpius Augustinus, Chrysostomus et Gregorius arguerunt. Cumque Noster neget magos stella duce natum invenisse Christum, de naturali et humana scientia astrorum loquitur, ut innuit in seq. sermone. MIRA. — Magos autem Chaldæos fuisse ad instar figmenti habent eruditiores. Nam Chaldæa respectu Judææ Aquilonaris est, non Orientalis: unde toties prophetae malum a Chaldæis inferendum Judæis ab Aquilone oriturum dicunt. Verosimilius est Persas fuisse, et a Perside venisse. Fabella de magorum uno coloris subnigri, a Collectaneis Ven. Bedæ perperam ascriptis, emanavit.

gentium. Unde et David, *Juda rex meus* (Psal. LIX). **A** *Cum natus esset Jesus in Bethlehém Judæ in diebus Herodis regis. Quid est, quod a tempore regis nefandi B- us descendit ad terras? miscetur divinitas carni? si terreno corpori celeste commercium? Quid est? et quando non vorus rex expulsurus tyrannum, vindicatoris patriam, instauraturus orbem, libertatem redditurus adventat? Herodes b refuga gentis Judicæ invasit regnum, libertatem sustulit, profanavit sancta, confudit ordinem; quidquid disciplinæ, quidquid cultus est, abolevit; merito ergo genti sanctæ, quia humana desunt, divina succurrunt, et adest Deus ipse, cui homo non erat qui adesset. Sic iterum Christus veniet, ut Antichristus subruat, liberetur orbis, paradisi patria reddatur, mundi perpetuetur libertas, sæculi servitus tota tollatur. **Ecco magi ab Oriente venerunt.** Ab Oriente ad Orientem veniunt magi, ut susciperet venientes ipse qui jusserat ut venirent: quando enim Deum magus, nisi Deo jubente perquireret? quando regem cœli nisi revelante Deo c astrologus invenisset? quando unum Deum sine Deo Chaldaeus adoraret in terra, qui in cœlo d diis totidem quot sideribus serviebat? Plus cœlestis de magis quam de stella signum est, quod Judææ regem, quod legis auctorem magus scit, nescit Judæus; Chaldaea defert, non defert Judæa; Hierosolyma aversatur et refugit; Syria sequitur et adorat. **Ecco magi ab Oriente venerunt, dicentes: Ubi est qui natus est rex Judæorum? Vidimus stellam ejus.** Et quid tamen est quod videtur? Vero sicut dixit Apostolus: *Cum esset dives, pauper factus est* (II Cor. vii); cum esset in deitate sua dives, nostra sit pauper in carne; et habere cepit stellam suam, totam qui fecit, habet et continet creaturam. **Vidimus stellam ejus.** Aliquando videt magus illam qui habet stellam, non habetur a stella; nec ipse agitur cursu stellæ, sed ipse stellæ agit cursum, cujus per cœlum sic cursum dirigit, sic moderatur incessum, sic viam temperat, e ut magorum serviat et mittatur ad gressum. Nam ambulante mago, stella ambulat: sedente mago, stat stella; mago dormiente, excubat stella: sic sentit magus, ut quibus viandi par conditio est, par sit necessitas serviendi; et stellam jam non Deum credit, sed judicat esse conservam, quam cernit taliter suis obsequiis mancipatam. **Ubi est qui natus est rex Judæorum? Vidimus stellam ejus in oriente, et venimus adorare eum.** Dicendo, ubi est qui natus est rex Judæorum, non interrogant, sed*

insultant: quando scientes interrogant nescientes, non ipsi ignorant, sed negligentes arguunt, increpant desides, malos produunt, contumaces verberant, servos Domino non occurrisse accusant. Nam quid ab hominibus quærant, qui per Deum noverant quod quærebant? Ut quid illis ad hoc humanæ demonstrationis officium, quibus ad hoc cœli sidera serviebat? Quo illis lucerna templi, quibus cœli sidus mirabile perlucet? **Ubi est qui natus est rex Judæorum?** Hoc est dicere: Cur rex Judæorum in præsepe jacet, et non decumbit in templo? Cur non fulget in purpura, sed squalet in pannis? Cur latet in specu, et manifestus in sanctuario non habetur? Recoperunt jumenta in præsepe, quem in domo sua recipere vos spreveritis. **Agnovit, sicut scriptum est, vos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui** (Isai. i); tu autem, Israel, tuum Dominum non quæxisti. **Vidimus stellam ejus.** Apparuit stella non volens, sed jussa; non cœli nutu, sed Divinitatis impulsu; non lege siderum, sed novitate signorum; non cœli climate, sed virtute nascentis; non ab arte, sed a Deo; non astrologi scientia, sed præscientia Conditoris; non arithmetica ratione, sed sanctione divina; superna procuratore, non curiositate Chaldaea; non arte magica, sed Judæica prophetia. Sic ubi vidit magus humanas perisse curas, suas defecisse artes, mundanæ sapientiæ exinanitos labores, omnium sudores obriguisset sectarum, totius philosophiæ thesaurus esse vacuos, fugisse paganam noctem, opinionum nebulas concidisse, ipsas demonum delituisse umbras, stellam non ut cometam e inconfuso crine occultare quod nuntiat, obscure quod lucet, sic dicit: **Fas est, ut te novo radio, signifero lumine, splendore certo radiare videam in Judæam, atque illic natum regem, præter mundi legem, præter carnis ordinem, præter humanam monstrare naturam.** Sic deposito errore, sequitur, currit, pervenit, invenit, gaudet, procidit, adorat; quia non per stellam, non per artem, sed per Deum, Deum se invenisse humana miratur in carne. Ergo, fratres, lectione præsentis non est firmatus error magicus, sed solutus. Sed sufficiant ista hodie, ut per Deum quæ sunt in sequentibus clare elucescant.

SERMO CLVII.

De eisdem.

D Dominicæ festivitates causas suas suis vocabulis eloquuntur: nam sicut nascendo Christus diem dedit

Numquam vero magos reges vocat; eosque numquam hujusmodi titulo honorarunt veteres, si ab uno Tertulliano nonnullisque aliis discedas. Notabilis locus Origenis homil. 3 qui magos *miseros homines* vocat.

^d Sidera pro diis olim habita nemo est qui nesciat.

^e Origenes, in Joan. pag. 27, vocat stellam *magorum ministram, et servam cognitionis Jesu.*

^f Ms. Casenæ, non ignorant nescientes, sed arguunt negligentes.

^g Mita legit, *cinnamato crine.*

^h Mita: *Tempus est ut te præmium sequar, et novo, etc.*

^a Convenit hodie inter chronologos insigniores, Christum natum esse anno mortem Herodis antecedente, qui, notante Flavio Josepho A. antiq. Judaic. lib. xvii cap. 8, obiit anno 37 post adeptum a Romanis Judææ regnum; unde Christum necesse est natum esse anno Herodis 36, imperii Augusti 40, quandoquidem an um imperii sui quintum agebat Augustus dum Herodem Judæorum regem constituit, ut ; Iurini momenti demo strat card. Norisius, Centaph. Pisa. dissert. 11, cap. 6, pag. 128 edit. Lugdun. per Van der Aa.

^b Unde refuga, nisi a Judæorum castris ad gentiliu; imperatorum religionem? Vide not. 4. erm. 52.

^c Magos sapientes vocat *astrologos*; et seipsum explicat si forte alicui scrupulum inieciisset serm. 150.

natalem, et resurgendo resurrectionis diem dedit; sic lumine signorum diem suæ illuminationis ostendit. Qui enim nascendo ante humano corpore se velavit, postea operando ipse se cœlesti revelavit arcano: post Deus ipse apparuit triuo modo, qui homo in partu patuit singularis. Merito ergo ^a solemnitas præsens Epiphaniæ vocabulo nuncupatur, in qua illuxit deitas, quæ nostra nobis obscurabatur in carne. Ista est, fratres, ista est festivitas quæ, concepta tempore diverso, peperit tria deitatis insignia. Per Epiphaniam magi ^b Christum Dominum muneribus mysticis conflentur, et cultores siderum, ^c noctis incolæ, auctorem lucis densis inveniunt in tenebris: ut sit hoc auctoris gratia, non sit hoc industria sic quærentis; non sit stellæ, sed Dei; sit Creatoris donum, non sit beneficium creaturæ; non sit humanæ artis, muneris sit divini. *Ecce magi*, inquit, *ab Oriente venerunt, dicentes: Ubi est qui natus est rex Judæorum? Vidimus enim stellam ejus in Oriente, et venimus adorare eum* (*Matth.* 11). *Vidimus stellam ejus*. Et quid non ejus? Stella ejus est, non ille stellæ. *Stellam ejus*. Quæ accepit esse, sed non dedit; stellam, cujus ortum tenebat auctor, non quæ ortum tenebat auctoris. *Stellam ejus*. Venientem, ^d non a genesi, sed a genitore; mandato, non fato; non a computatore, sed ab auctore; non quæ daret ortum, sed quæ sustineret occasum. Stellam non legiferam, sed signiferam; ferentem non dierum ordinem, sed noctium lumen. Stella hæc ministra viæ, non vitæ; comes magorum, non cognata Christi; non Dominantis domina, sed ancillula servorum. Sed dicit aliquis: Quare magi? Quare per stellam? si cum stellis, cum origine nulla causa est, nulla ratio cum natura? Quare magi? Quare stella? Ut per Christum ipsa materia erroris sic fieret salutis occasio: quemadmodum per Christum mortis causa, causa facta est vitæ. Hostem proprio mucrone turbare singulare est insigne virtutis. Apud magos in culpa erat ignorantia, non voluntas; et erat in crimine non studium, sed error. ^e Quærere Deum, et nescire quærere, necessitas magis est quam reatus. Fuit ergo pium, ut et Deus invenire se a quærentibus daret et culpam deputaret errori. Denique Paulus judicio tali de persecutore factus est prædicator, quia per zelum legis impugnabat legem, et in Deum ^f Dei amore peccabat. Hinc est quod fides currit ad Paulum,

^a Latinam Ecclesiam in hac die, tres jam dudum celebrasse solemnitates, hic a Chrysologo memoratas, patet ex Isidoro de Divinis Officiis; Maximo Taurinensi, homil. 1 in Epiph., et homil. 6 sub initio; aliisque plurimis.

^b Alias, *Christum Deum*.

^c Vel quia studio siderum addicti; vel mystice, quia in nocte gentilitatis vitam agerent. Ex Mita.

^d Natalem hominum diem observare, ut mos est astrologis improbat. Multa hic extra seinitam aggerit. MITA.

^e Ms. Cæsæne, *quærere Deum, quem nesciebant, et nescire quærere, magis necessitatis est quam reatus*. Non enim Deum in astris quærebant per pertinaciam, sed per ignorantiam, ait Mita.

^f Nam Christum, quem esse Deum nesciebat, ob zelum divinæ legis persequebatur.

^g Magos veri Dei fuisse adoratores; sed Judaicæ

A perfidia ad ignorantiam recurrit. Sed adhuc dicit auditor: Esto quod stella, non nutu proprio, sed hujus jussu ostenderet viam quærentibus magis: unde tanta munerum scientia mysticorum, unde donorum sacramenta tanta? Non Chaldæa arte, sed de prisca sacrorum traditione majorum: erant isti ^g de genere Noë, de filiis Abrahæ, qui Christum nasci per Deum diligebant, non per artem; eumque hominem, Deum, regem, moriturum alto cognoverant sacramento. Hinc est quod apta patrum fidei munera portaverunt, ut aurum regi, incensum Deo, morituro myrrham scienter offerrent, talique munere et pietati satisfacerent et honori. Sed de magis ista sufficiant. Per Epiphaniam Christus in nuptiis aquas saporavit in viam (*Joan.* 11), ut Christum nuptiis interfuisse virtutis fuerit, non voluptatis; non fuerit humanitatis, sed potestatis; signi fuerit causa, non ventris; ebrietatis non fuerit apparatus, fuerit deitatis ostensio. Denique ubi aqua mutavit naturam, mox patefecit auctorem, et elementorum creator ^h mutatione revelatus est creaturæ. Felices nuptiæ, felices illæ quibus Christus est præsens, quæ non luxu, sed virtutibus consecratur. Quid ibi non transivit in gratiam, ubi aqua transivit in vinum? Per Epiphaniam Christus Jordanis alveum baptisma nostrum consecratus intravit (*Matth.* 11), ut quos nascendo in terra susceperat, hos renascendo relevaret in cœlum; in se haberet liberos, quos præter se viderat esse captivos; faceret vitales ipse, quos culpa fecerat esse mortales; perpetuos redderet, quos mors dederat temporales; et quos diabolus exsules fecerat terrenorum, hos ipse in cœlestibus sibi faceret esse consortes. Hinc est, fratres, quod Spiritus sanctus tunc toto se fudit illapsu, quando Pater de cœlestibus clamat: *Hic est Filius meus dilectus* (*Matth.* 11); ut quibus in creandis nobis operatio fuerat una cum Filio, una fieret de nostra reparatione dignatio; sicque Christus diverso tempore uno eodemque die magorum munere, aquæ mutatione, atque Patris voce Deus triuo testimonio nosceretur, fieretque de trina ostensione Christi Epiphaniæ una et sacrata solemnitas.

1 SERMO CLVIII.

De eisdem.

Sæpe quærimus quare sic mundum Christus intrat,

D legis ignaros tradunt non pauci. Sed eos primitias gentium, communi consensu dicuntur a Patribus. Maleferiatus auctor anno 1636 integrum volumen in Gallia edidit, ut ostenderet magos Christi adoratores, haud alios fuisse quam Henochum, Eliam et Melchisedechum. Sic insanire solet:

Gens ratione carens, et mentem postea chimeris,

ait Serry, pag. 356, qui opinionem hanc potius irridet quam expendit. Cæterum, id quod asserit Noster, magos scilicet fuisse ex filiis Abrahæ, ex Cæthura concubina, habes etiam apud Maldonatum, in cap. 11 Matthæi.

^h Quia id tam celeriter, et adeo absolute factum est, ut non nisi a Deo creatore id esse posse judicandum sit. MITA.

ⁱ Observa hic aureum eloquentiæ Romanæ flumen: pro materia, de Christo rege nato, magisque Chri-

ut ventris experiatur angustias, partus patiatur injuriam, sustineat vincla pannorum, cunabula toleret imbecilla, lacrymis uberum nutrimenta disquirat, ætatum gradus, necessitatesque persentiat. Et qualiter venire debuit, qui voluit apportare gratiam, timorem pellere, quærere charitatem? Natura docet omnes quid valeat, quid meretur infantia. Infantia, quam barbariem non vincit, quam non feritatem mitigat, quam crudelitatem non comprimit, quem non compescit furorem, quam non potestatem deponit, quem non mollit rigorem, quam duritiam non resolvit, quid non amoris expostulat, quid non affectionis extorquet, quam non imponit gratiam, quam non impetrat charitatem? Hoc ita esse sciunt patres, matres sentiunt, probant omnes, viscera humana testantur. Sic ergo nasci voluit, qui amari voluit, non timeri: et tamen apud malitiam humanam sic blanda, sic pia, sic chara, audite quid proficit infantia. *Audiens*, inquit, *Herodes rex, turbatus est, et omnis Hierosolyma cum ipso, et congregans omnes principes sacerdotum, et scribas populi, sciscitabatur ab eis ubi Christus nasceretur (Matth. 2)*. Si Hierosolyma, si rex, si scribæ, si principes sacerdotum ad Christi sic turbantur infantiam, quid isti facerent, Christus perfectum mox in hominem si venisset, si fultus divitiis, et multitudine, si cum suspectis, si cum extraneis? Qui nil dant tempori, nil ætati, nil pauperi, nil parenti; sed ut audiunt natum, parant nascenti mortem, innocenti dolos, scelus pio, nudo gladios, soli milites, vagienti necem, pœnam parenti: et ut vis misceatur sanguini, crudelitas acerba cunabulis bella indicit, ubera telis urget, clypeos illidit gremiis, quatenus humanam divinamque sobolem ante sepulcrum faciat intrare quam mundum. Esto quod Herodes rex amore regni, successoris timore, coactus sit talia moliri; quare Hierosolyma, quare principes, quare scribæ? Quia nasci non vult profanum Deum, servus dominum, hierocem reus, rebellis principem, perfidus cognitorem. Hierosolyma varia se contaminatione perfuderat, sacerdotes profanaverant sancta, et peccata vendentes, in quæstum veniam pietatemque convertent. Scribæ doctrinam cœlestem, scientiam salutarem, vitale magisterium, in scævum sensum, in perfidie lapsum, in lethale vaniloquium commutarant. Hinc est quod Christum nolunt nasci, vivere timent, quia noverant se mox ignominie dandos, trahendos opprobriis, ejiciendos templo, privandos sacerdotio, oblationum munere vacuandos. Semel enim cupiditate flammati, capti pompa, vitiis sauciati, vanitate ebrii, madefacti luxu, quia de correctione nil cogitare poterant, de venia nil sperabant. Bonus villicus quando copiosum fructum continuo labore conquirat, venire dominum suum ad lucrum suum cupit, suum con-

cupiscit ad gaudium: diligens operarius quando opus suscepti laboris impleverit, ut mercedem percipiat, patremfamilias desiderat advenire: devotus miles post conflictum, post victoriam, præsentiam regis optat, ut præmiis sudores et vulnera remuneratione compenset; sic ad palmam suam cupit venire Christum, qui bella mundi indefessa virtute prosternit; sic Christum venire non vult, qui superatus illecebris sæculi de pœna trepidat, de venia nil præsumit. Fratres, faciamus bona, declinemus a malis: fugiamus vitia, virtutes sequamur, dissimulemus præsentiam, futura cogitemus, nostrum petamus ad regnum, nostram veniamus ad palmam, optemus ad gloriam, tendamus votis omnibus ad coronam. Sed ad illa sermo quæ sunt in sequentibus jam recurat. *Tunc Herodes*, inquit, *clam vocatis magis, diligenter didicit ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis, et mittens in Bethlehem, dixit: Ite et interrogate diligenter de puero, et cum inveneritis, renuntiate mihi, ut et ego veniens adorem eum*. Occulte vocat magos, quia palam nil audeat simulata mens, conscientia dolosa. Occulte vocat magos, quia fur amat noctem, latro in occulto tendit insidias. Diligenter inquirat tempus stellæ: sed cum timet regnum, signum cœli non timet, temporis non pertimescit auctorem. Quid turbaris, Herodes? Quid es tantum de successore sollicitus? Cui sidera militant, terreno imperio non tenentur. *Ite, et interrogate diligenter de puero, et cum inveneritis, renuntiate mihi*. Herodes, erras: magus adorare jussus est, non deferre; testari venit ille, non prodere; videre illi datum est, tibi non datum est invenire. *Ite, et interrogate*. Quasi magos semel interrogare non sufficit. Interrogantibus pie datum est sine pietate responsum, salutis nuntius male audientibus conversus est in ruinam. Contumax servus audit natum Dominum, sed Domino nascenti parat laqueos, non honorem, mortem preparat, ut careat servitute. Sed quia nec finiri Deus, nec perire salus, nec vita poterat interire, permanet in honore Dominum, servus remansit in crimine; et ad pœnam trahitur qui ad obsequium venire contempsit; capitur ad sententiam, qui ad gratiam noluit pervenire. *Ite, et interrogate diligenter de puero, et cum inveneritis, renuntiate mihi*. Convenienter dixit *renuntiate mihi*, quia semper diabolo renuntiat, qui pervenire festinat ad Christum; Christianus futurus a sacerdote cum audit, Renuntias diabolo, respondit, Renuntio. Proprie ergo Herodes a magis sibi renuntiare debere dicit, qui se diaboli sciebat tenere locum, Satanæ noverat implere personam. *Ut et ego veniens adorem eum*. Vult mentiri, sed non potest: veniet, ut ad tormenta curvetur, ad supplicia jaciatur, sternatur ad pœnam, qui adorare finxerat, ut sæviret. Sed magi, ubi Judaicæ perfidia-

stam requirentibus fusum; pro auditoribus, Valentiniano imperatore, et Galla Placidia, ejusdem matre Augusta, nec non proceribus aulæ; pro tempore, ubi mores hominum corrupti erant et depravati; pro eruditione, ut tota animi placiditate illos arguat, desumpta similitudine ab orationis argumento, et quomodo sanctis instruat preceptis. MITA.

* Etenim oblatas victimas ad peccatorum expiationem sibi ipsis vindicabant, seu vindicatum pretium sibi recondebant. MITA.

^b Alias, ad agrum suum.

^c Dum enim Herodes aulica benignitate magos abire sinist, de Christi nece impius cogitabat.

nubila transierunt, et in Christianæ fidei sereno a revident, quam viderant stellam, ipsa prævia, ipsa duce, ad ortus Dominici locum sacratissimum pervenerunt. *Et apertis thesauris suis obtulerunt ei munera aurum, thus, et myrrham.* Aurum regi, thus Deo, morturo myrrham, Dominicæ devotioni offerunt, scientiæ thesauros maximos in posterum credituris; sic ad sua per innocentiae viam redeunt, qui iter Herodiane fraudis calcaverunt in ruinam.

SERMO CLIX.

De eisdem.

Ante hos dies, id est, diem octavum kalendarum mensis hujus quo crescere dies coepit, quia dies verus illuxit, in carne natum Dominum Christum Jesum, in Evangelio scriptum (*Luc. ii*), facile recolunt, qui legerunt, vel qui aurem legentibus præbuerunt. Israelitici pastores super gregem suum vigilantes, angelis nuntiantibus, cognoverunt: hodie in eadem carne manifestatum gentiles magi curiosa sectantes, signis indicantibus, invenerunt. Illis ortum Dominicæ nativitatæ annuntians locuta est vox spiritualium ministrorum, istis stella tamquam lingua cælorum. Dicunt illi ad quos sæpius prophetae missi fuerant: Transeamus usque Bethleem, et videamus hoc verbum quod factum est ad nos; dicunt isti, quibus b nullus umquam locutus fuerat prophetarum, et sciscitantes interrogant: *Ubi est qui natus est rex Judæorum? Vidimus stellam ejus in Oriente, et venimus adorare eum (Matth. ii).* Accedunt ergo illi de proximo, hi veniunt de longinquo, utrique tamen ad unum eandemque fidei locum, pia devotione conveniunt: ibique regem Christum appositum ante duo c prophetica illa jumenta, duorum videlicet populorum typum figuramque gestantia, intuentur, admirantur, agnoscunt. *Agnovit enim bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui (Isai. i).* Agnovit enim bos Judæus d jugo legis excusso, agnovit et asinus paganus stultitiæ feritate deposita; ille deserens superfluum observationis laborem, hic relinquens vagum superstitionis errorem. Uterque agnovit, quia uterque ad unum præsepe Domini epulaturus accessit, epulaturus non fenum mortis, sed cibum salutis. Edite, edite, pia animalia, æternæ vitæ cibaria: et perpetuæ retributionis escam avidis quantum potestis faucibus occupate, non dividentes in frustra, sed integrum, solidumque sumentes. Non potest enim edi Christus, et dividi; integer a credentibus sumitur, integer in ore cordis recipitur. *Verbum enim caro factum est, et*

a Non abs re suspicantur aliqui ex sacrae Scripturae enarratoribus spectatum in Oriente ab magis sidus, Hierosolymam usque ducem præcessisse; inde negatum ejusdem lumen dum ibi commorati fuere, iterum se egredientibus exhibuisse, ac Bethleem usque deduxisse.

b Neque verbo ad aures, neque scripto et per prophetiam: licet enim per prophetiam Balaam et veterem majorum suorum traditionem sciverint magi quæ dicuntur in textu, tamen Balaam non fuit propheta, sed ariolus: et sicut Caiphas, non sicut propheta prophetavit. Lege Maldonatum, in cap. ii Matth., q.

A habitavit in nobis (Joan. i): habitavit, ex quo uterum Virginis dignanter implevit. Obtulerunt illi, ut scriptum est, aurum, thus et myrrham. Nos fidei c tunc longinquæ regionis, nos f proxima confessionis myrrham boni odoris, nos suaveolentia dona charitatis; tria namque ista offerimus, quando Christum, et regem, et Dominum, et hominem confitemur. Sed in spiritu et veritate adoremus Christum, si ei munera fidei et confessionis obtulimus: et nos sicut illi magi, qui sunt fidei nostræ duces credulitatisque principes, commoniti in somnis, id est, in hac vita, quæ somno est similis, illuso Herode rege, id est, diabolo hujus mundi principe, per aliam viam, id est, e per alteram vitam, ad illam nostram patriam revertamur, de qua per Adam ejecti infeliciter sumus, per Christum vero misericorditer nunc reducti.

SERMO CLX.

de eisdem.

Quamvis in ipso Dominicæ incarnationis sacramento adfuerint clara semper divinitatis insignia, Deum tamen venisse in humanum corpus nullis modis aperit et revelat hodierna solemnitas, ne perdat per ignorantiam semper obscuritatibus involuta mortalitas quod tantum tenere meruit et possidere per gratiam. Nam qui nobis nasci voluit, a nobis noluit ignorari: et ideo sic aperit, ne magnum pietatis sacramentum magni fieret erroris occasio. Hodie magus quem fulgentem quærebat in stellis, in cunis reperit vagientem. Hodie magus clarum miratur in pannis, quem diu in astris patiebatur obscurum. Hodie magus quid ubi videat profundo stupore pervolvit: in terra cælum, in cælo terram, in Deo hominem, in homine Deum, et universo sæculo non capacem concludi corpore perpusillo. Unde magus qui scrutari non valet, capere non potest, mox adorat; videt enim non sic lucere in cælo stellam, lunam, solem, qualiter illuxisse carnem contemplatur in terris; videt in uno eodemque corpore divinitatis et humanitatis convenisse commercium. Hic dum credit Deum, sentit regem, intelligit humani generis amore inorturum, et pavida cogitatione pertractat quemadmodum possit mori Deus, qualiter possit vitæ restitutor occidi. Ac sic magus cessat arte quærere quod arte non potest invenire: et quia se in cælo diu cum D astris errantibus videt errasse, gaudet in terra se ad Deum ducatu unici sideris pervenisse, et deprehendit magus cuncta quæ videntur in cælo, humanis clara oculis, profundis esse obscurata myste-

4, et Num. xxii, 5. MITA.

c Ex loco Isaie inferius laudato, quem ad Christum natum communiter applicant.

d Hæc est prophetiæ hujus genuina explicatio. Vide disertissime Hieronymum in cap. i Isaie.

e Ab Hebræis enim ad nos fides nostra peregrinata est.

f A lege enim Christi nobis sacramentum penitentiae, et peccatorum confessio effluxit, nisi potius intelligat de fidei confessione quam corde et animo elicimus. Ex Mita.

g Per præsentis vitæ emendationem.

rijs. Jamque videns credere se, et non discutere, mysticis muneribus confitetur: thure Deum, auro regem, myrrha esse moriturum. Thure Deum, auro regem, ut eum diviti placaret obsequio, quem curioso et importuno inceserat et offenderat instituto; atque implet illud quod multi de spadone ex Æthiopia suspicantur: *Æthiopia præveniet manus ejus Deo* (Psal. lxxvii). Videt Christum magus Judæum præveniens manibus suis, quia quando Christum Judæus Herodi scelere prodebat, tunc magus Deum Christum muneribus fatebatur. Hinc est quod gentilis qui erat novissimus, factus est primus: quia tunc ex magorum fide est gentium credulitas dedicata, et Judæorum est notata crudelitas. Hodie Christus Jordanis alveum, mundi peccatum lavaturus intravit: ad hoc eum venisse Joannes ipse testatur. *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (Joan. i). Hodie servus Dominum, homo Deum, Joannes Christum tenet; tenet accepturus veniam, non daturus. Hodie, sicut ait propheta: *Vox Domini super aquas* (Psal. xxviii). Quæ vox? *Hic est Filius meus dilectus in quo mihi complacui* (Matth. iii). Hodie vox Dei super aquas, quia Pater Deus ut probaret generis fidem, ipse sui testis Filii, ipse assertor assistit. *Hic est Filius meus dilectus*, quia alterum qui testimonium diceret non habebat; arcanum Patris, arbitrum non habebat; testem generatio nescit divina; divinitas externam non recipit notionem, ipso Filio dicente. *Nemo novit Filium, nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius* (Matth. xi). Hodie Spiritus sanctus supernatans aquis in specie columbæ, ut sicut illa colomba Noe nuntiaverat diluvium discessisse mundi (Gen. viii), ita ista indice nosceretur perpetuum mundi cessasse naufragium; neque sicut illa veteris olivæ surculum portaret, sed totam in caput parentis novi chrisimatis pinguedinem fundit, ut impleat illud quod propheta prædixit: *Propterea unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis* (Psal. xlv). Hodie Dominus super aquas. Bene super aquas, et non sub aquas, quia Christus baptismati suo non servit, sed imperat sacramentis. Hodie Deus majestatis imponit, et si Pater de cælo intonat, si Filius Jordanis insistit fluentis, si Spiritus sanctus corporaliter apparet de supernis; quid est quod Jordanis qui fu-

git ad præsentiam legalis arçæ (Josue iii), ad totius Trinitatis præsentiam non refugit. Quid est? Quia qui pietati obsequitur, incipit non esse timori. Hic Trinitas exercet gratiam totam, totam secum loquitur charitatem: ibi elementa corripit, ut servulos instituât ad timorem. Inter hæc tamen talia et tanta intrepidus stat Joannes, quia timere non potest, qui totus ad Dei amorem natus angelicæ testimonio comprobatur. Hodie Christus initium dat signorum celestium, dum convertit aquas in vinum (Joan. ii), ut quem Pater voce Filium jam probarat, ipse se Deum virtutibus approbaret, quia auctor est elementorum qui elementa commutat; et naturam fecit ipse, qui contra naturam facere non laborat: aquam transfert in vinum, ut divinitatis in vigore naturæ nostræ proficiat hebetudo. Nam qui panes quinque fragmento profuio et furtivo incremento, ad quinque millia hominum tetendit et dilatavit saginam (Matth. xiv), potuit augmentis succrescentibus ad nuptiarum festa vini ampliare et perpetuare mensuras. Sed aqua in sanguinis erat convertenda mysterium, ut mera pocula de vase corporis sui Christus bibentibus propinaret, ut impleret illud prophetæ: *Et calix tuus inebrians quam præclarus est* (Psal. xxii). Tribus autem modis hodie Christi deitas est probata: magorum munere, Patris testimonio, aquæ mutatione in vinum; quia tribus stare omne verbum Scripture firmavit auctoritas dicendo: *In ore duorum vel trium testium stet omne verbum* (Matth. xviii). Sed quia festività ipsa ad mensam nos Domini et calicis istius lætitiâ commonet jam venire, res amplas brevi sermone sufficit conclusisse, per Dominum nostrum Jesum Christum, qui vivit et regnat nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

SERMO CLXI.

De parabola servi ab agro regressi, deque hominis erga Deum gratitudinē.

Audistis, fratres, quemadmodum famulatum divina Domini exigit humanæ servitutis exemplo, dicendo: *Quis vestrum habens servum arantem, aut pascentem, qui regresso ab agro dicat: Statim transi, recumbe; et non dicit ei, Para quod cænem, et præcingere, et ministra mihi donec manducem et bibam, et post hæc tu manducabis et bibes? Numquid gratiam*

^a Ms. Cæsen., *credit et non discutit, sed mysticis muneribus confitetur.*

^b In hoc nempe vaticinio conversionem gentium, Ægyptiorum maxime et Æthiopum, quorum primitiæ in reginæ Candacis spadone multi recognoscunt. Hilarius autem, cum Chrysologo putat magos Christum in incunabulis veneratos, ex iis regionibus esse profectos.

^c Ms. Cæsen., *ipse sibi, sui testis Filii.*

^d Scilicet Christi, qui omnium salvandorum ac reparandorum parens est. MITA.

^e Quod vera ac naturalis columba fuerit hæc, plerique negant: verum tamen corpus habuisse affirmat S. Augustinus, sed corpus ærum in speciem columbæ. Non tamen fuit illud corpus, quodcumque esset, a Spiritu sancto hypostaticè assumptum, ut falso opinatus est Tertullianus; sed Spiritus sanctus fuit in illo, tamquam signatus in signo: sicut angeli, ut ab

D hominibus videantur, sæpe humana corpora assumere. Vide Maldonatum in cap. iii; Matth., num. 16.

MITA.—In hac re, inquit Calmetus, religiosi adeo non fuere Patres, uti recentiores nostri; neque indignam putavere Spiritu sancto columbæ speciem, cum passim in Scriptura Dei Filius describatur nomine Leonis Juda, Vermis Jacob, Agni, Lapidis, etc.

^f Ms. Cæsen., *manifestaret.*

^g Ms. idem, *Deitate vino.*

^h Hoc est abscondito, et humanis oculis imper-

vio.

ⁱ Scilicet in sacrificio Missæ. MITA.

^j Hinc subinfere Auctorem nostrum prædicasse populo divinum verbum ante sacrum, vel antequam sacrum faceret. MITA.—Vel potius inter Missarum solemniam, proxime pro Evangelii lectione, antequam populo sacra mysteria distribuerentur.

*habet servo illi, quia fecit quæ sibi imperavit? Non puto. Sic et vos, cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite: Servi inutiles sumus; quod debuimus facere, fecimus (Luc. xvii). Sic et vos. Quid simile? Immo longe dissimile. Tantum debet homo Deo, quantum debet homini homo? Absit. Nam est alter ordo, diversa causa, a dissimilis fides. Deus hominem fecit esse, nasci jussit, dedit vivere, concessit sapere, donavit et tempora, distribuit ætates, concessit ad gloriam, aperuit ad honorem, præfecit animantibus, et toti terræ dominum definita lege et ætate præscripsit: et cum talia, tantaque prima homini Dei beneficia deperiissent, secunda reparavit tanto majora, quanto divina; præstantiora tanto, quanto celestia. Nam cæli post habitatorem dedit, quem dederat ante incolam terrenorum, ut adversum nullum illi, nullus incursum, b nullusque serpens terrenis latens in bonis, irrepere amplius in hominem non valeret; servaretque conditio jam certa, quem perdidit c incerta libertas; et esset homo liber omnium, sola Domini servitute, cui conditionem qua factus est debet, debet originem: quod redemptus est, quod emptus est, debet utique servitutem, dicente Apostolo: *Prelio empti estis, nolite fieri servi hominum (I Cor. vii)*. Et propheta ut conditionem, ut originem fateretur: *Ego servus tuus, inquit, et filius ancillæ tuæ (Psal. cxv)*. Deo ista, homini quid tale debet homo? Et tamen quærit Deus vel tantum; quia reddere homo Deo nil vult, cui debet totum. Sed repetamus lectionem, et oculis nostris similitudinem proponamus ipsam, et quod diximus tunc lucebit, quia nullam Deo, homini totam dependimus servitutem. *Quis vestrum habens servum arantem aut pascentem, qui regresso ab agro dicat: Statim transi, recumbe; et non dicit ei, Para quod cœnem, et præcingere, et ministra mihi, donec manducem, et bibam, et post hæc tu manducabis et bibes? Quam familiaris, quam vernacula, quam de quotidiano usu veniens, quam communis est ista doctrina. Si dominus est, qui audit, agnoscit talia se exigere a servo; si servus, exhibere se domino ista cognoscit. d Servus namque post vigiliis antelucanas, post totius diei varios et duros labores, post trepidantes et anxios concursus, et parat Domino**

^a Hoc est fidelitas, vel constantia promissorum. MITA.

^b Alta hic nox in veteribus editionibus. Lucem dedimus ex Mita.

^c Anceps, fluctuans, quia in mutabili hominis arbitrio residebat. MITA.

^d Laudantur verba hæc a Pignorio, de Servis, page 68.

^e Ms. Vallicell., *varios calices*.

^f Vel quia sepe in conviviis fabulatur, vel respicit morem antiquorum, in quorum conviviis ludicra et scenica agebantur, vel ænigmata a convivis solvenda proponebantur.

^g Has serviles delicias, inquit Pignorius, tangit eleganter Geta Terentianus Phorm. Act. II, scen. 1:

Herus si redierit

Molendum usque in pistrino, vapulandum, habendam

[compedes,

Opus ruri faciendum, etc.

A suo cœnam, et cinctus quod paraverat subministrat: non est elatus, quia fecit, sed cum devotione singula faciens contremiscit, et apponit domino suo cibus multiplices, arte tota totius saporis conditos; ipse autem semicoctam, nec salitam forsitan cœnulam gustaturus; porrigens crebra pocula, e variat calices, vina mutat; ad longissimi f convivii fabulas longiores stat fixus, stat moveri nescius, stat cujus lassescere non licet servituti. Et cum dominus jam partem noctis in somno deducit, peragit in quiete, servus colligit, curat, accurat, ponit, componit, reponit, et sic in rebus necessariis inmoratur, ut nihil sibi, aut parum noctis ad escam reservet et soporem. Post hæc omnia nisi pervigilet in crastinum, et dominum prævenit dormientem, fessus, indefessus, g manebat ad verbera, ad præsentem pœnam nihil hesternò ei subvenit de labore, quia quidquid dominus indebite, iracunde, libens, nolens, oblitus, cogitans, sciens, nesciens circa servum fecerit, iudicium, justitia, lex est, imperantis ira subdito jus est, et ad libitum domini vocem non habet conditio servitutis. Si ergo et servus sentit quid debeat homini taliter serviendo, et dominando dominus qualem servitutem Domino dominorum debeat, docetur et intelligit se magistro. Hoc implebat Paulus, qui h servitutis sue titulos sic scribebat: *Usque ad hanc horam esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cœdimur (I Cor. iv)*. Et alibi: *Lividum facio corpus meum, et servituti subijcio (I Cor. ix, juxta LXX)*. Præbebat vindictam bonus servus, qui se usque ad livorem sic agens jugiter verberabat: nec laxabat frena corpori, ne per indulgentiam caro laxata alterius incurreret servitutem. Sed, homo, quod a servo exigit, impende ei qui te dominum fecit. Tu qui semper dormis, et a servo exigit vigiliis indefessas, aliquando vigila tuo Domino pro te sine cessatione vigilantem, assiste tuo Domino vel momento uno jejunanti, cui manducanti tuus servus semper assistit; remitte servo innocenti, i cui peccanti blanditur Dominus tuus; da interim veniam, cui tuus Dominus semper ignoscit. Certe si quidquam boni feceris, crede te i Domino solvise debitum, non beneficium præstitisse. *Cum feceritis, inquit, omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, servi*

^h Nescio quid de viris principibus vulgo *stolati* somniet Mita. Tituli servitutis erant tabellæ in quibus inscribentur mancipiorum morbi, et vitia, et quidquid aliud emptorum intererat non nescire. Pecebant autem hujusmodi tituli ex eorum collo. Propertius Eleg. 5 lib. iv:

Aut quorum titulus per barbara colla pependit.

Ait ergo Paulus inter titulos sue servitutis, scripsisse famem, nuditatem, etc.

ⁱ Blanditur Deus peccatori, vel statim non puniendo, vel largiendo temporalia, vel more optimi parentis, qui maledictis suorum infantum arridet, quo bonos efficit; vel uti loquens de Saulo dixit Augustinus serm. 15 de verb. Apost., *servi et misereatur. Ex Mita.*

^j Alias, *dominanti*.

inutiles sumus; quod debuimus facere, fecimus. Quando per se homo utilis ad divina, qui sic sibi est inutilis ad humana? Cogitet homo cordis mala, carnis vitia, voluptatum fluctus, desideriorum procellas, irarum scopulos, naufragia criminum, et tunc quidquid in se est utile ^a dabit Deo, sibi quidquid inutile est deputabit. Sed ad proposita redeamus, ut quare Dominus discipulos suos admonuerit jam patescat. Apostolos suos Christus ^b ut mitteret ad populos vario dolore languentes, dedit illis virtutem spiritus, potentiam supernam dedit, dedit gratiam sanitatum, unde perambulantes illi reddebant visum cæcis, claudis cursum, surdis auditum, et ne per singula vos morer, cunctis male habentibus dabant salutem, unde redeunt gloriabantur dicentes: *Domine, etiam in nomine tuo daemonia subjecta sunt nobis.* Quos Dominus temperat, dicens: *Nolite gaudere quia demonia subjecta sunt vobis: gaudete autem quia nomina vestra scripta sunt in cælis (Luc. x).* Ergo ne per elationem perderent quod conquisierant per laborem, et deputarent sibi quod divinitus fuerant consecuti, ad humilitatem, quæ mater est doctrinæ, tali revocat exemplo: *Quis vestrum habens servum arantem, aut pascentem, qui regresso ab agro dicit ei, Statim transi, et recumbe; et non dicit ei, Para quod cenem, et præcingere, et ministra mihi donec manducem et bibam, et post hæc tu manducabis et bibes?* Post exactos labores, et magna et multa documenta virtutum, apostoli satis sibi utiles videbantur, sed versari in luto carnis, et limo corporis hujus, et quod essent inutilis, nesciebant, sedprehenduntur cum Judas tradit, Petrus negat (*Matth. xxvi*), Joannes fugit, relinquunt omnes (*Marc. xiv*), ut solus in quo erat, et ex quo erat tota utilitas appareret. Quod autem dixit: *Et postea tu manducabis,* monet discipulos, ut post ascensionem suam statim copulari se Domino in illa beatitudine superna gestirent. Nam denique hic ^c relicturos omnia approbat, et præcingit ad tolerantiam passionis, et ministerii sui perficit ad laborem. Nam tunc tanto tempore ministrarunt apostoli discumbenti, quanto tempore inter peccatorum coquinas et gentium focos cenam Domini super mensas Ecclesie in memoriam perpetem præpararunt. Hanc cenam qui ^d fidelis est novit, qui nescit, et scire desiderat, sit fidelis.

SERMO CLXII.

De eo qui volebat dividere hæreditatem.

Audistis, fratres, hodie quid a Domino hæres bonorum petierit mundanorum. *Magister, inquit, dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem (Luc. xii).* Præceps cupiditas, et incauta, mundanæ litis arbitrum credidit ipsum sæculi cognitorem; et eum fieri

^a Id est, ascribet Deo.

^b Alias, cum mitteret.

^c Non parvo loci detrimento in editis omnibus deest vox omnia. Supplevit Latinius.

^d Sacram scilicet eucharistiam, quæ ea ætate arcana tenebris obtegebatur infidelibus et catechumenis.

^e Editi, perperam, sed amoris.

^f Juxta. S Augustinum relatam a Magistro distinct,

A voluit divisionis auctorem, qui ad restituendam venerat humani generis unitatem. *Magister, dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem.* Hic non magister quæstus est, ^e sed amor. *Dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem.* Cum dicit, *dic fratri meo,* præmisit quod charitatem moneat, quod interpellet naturam, quod pulset affectum. *Dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem.* Non potest dicere fratri, *Divide,* qui per prophetam docuit: *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum (Ps. cxxxii).* *Dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem.* Quæ major hæreditas, quæ melior hæreditas quam divinæ vinculum charitatis? Quia hæreditas aliquando perit, charitas numquam, dicente Apostolo: *Charitas numquam excidit (I Cor. xiii).* Sed dicit aliquis, Ergo charitas numquam perit, numquam violatur? Plane numquam, quia ^f charitas si est, permanet; si non permanet, non est. Sicut sterilis arbor quæ vernali tempore cum tota candescit in flore, ^g fructum non dat illa, sed fallit; ita est charitas quæ putatur, et non est: occasionum concussa fluctibus evanescit, ac sic lædit sollicitos et decipit incautos. Sed ad cœpta redeamus. *Magister, dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem.* Hæreditas mundana, ante posteris infert jurgia quam confert census; antequam dividat facultates, ^h scindit hæredes; antequam debitas tradat singulis portiones, successores ipsos desecat et mittit in partes. Proinde non est hæreditas ista, sed pugna; et hæc noverca filiorum est, non facultas. Ille ditat filios, qui relinquit filiis plenissimam charitatem.

C At tu, quisquis ille es qui Dominum tali petitione compellas, Dominum provocas, Dominum producis ad litem, cum quo tibi Apostolus hæreditatem docet et ostendit esse communem: *Hæredes, inquit, Dei sumus, cohæredes autem Christi (Rom. viii).* Hic tibi sic hæres est, hic est tibi frater, qui nascendi sorte, conditione crescendi, vivendi ordine, moriendi exitu, per omnia tibi voluit similis inveniri. Nam cum esset et solus Dei hæres, et Filius unicus per naturam, te participem sibi, te cohæredem sibi voluit et fecit esse per gratiam, qui eras miser et subjectus ultimæ servituti. Habebis itaque, et collata poteris feliciter possidere, si manseris in aula Patris, si fueris in divina hæreditate communis. Dari potest, dividi non potest sors divina, quia cœlestia et qui dederit non amittit, et D qui acceperit sibi singulariter non recondit. Unde homo quid hunc ad divisionem vocas, quid hunc ad discussionem miserandus invitas, quid ab eo partem petis, qui tibi quæsit et contulit totum? Vel expertus cessa, et jam pœniteat talia te petiisse. Nam partem substantiæ principalis accepisti, et acceptam peregrinus, vagus, luxuriosus cum luxuriosis belluo

31 lib. iii: *Charitas, quæ deseri potest, numquam vera fuit; et Ambrosius: Ficta charitas est, quæ in adversis deserit.* Ex Mita.

^g Ms. Cæsen., *fructum dat nullum.*

^h Chrysostomus apud Lippom. in Catena: *Facultatum multitudo divisionem operatur, concordiam impedit, et cognationis vinculum dirimit.*

perdidisti (*Luc. xv*). Hinc paradisi exsul, hinc hæreditatis exsors, hinc extorris a vita. Homo, dicit tibi Christus, Quod a me, et per me consecutus es, sine me non poteris possidere, quia sine me qualis fueris, jam vidisti; hoc sciens pro te Patrem ingratis omnium sic poposci: *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, et illi sint tecum (Joan. xvii)*. Et quia nec hoc tibi sufficere poterat ad tutelam, nam cum tecum esses in paradiso, et ^a extra me tu periisses, adjecti, dicens: *Pater, sicut tu in me, et ego in te, ita et isti in nobis unum sint*. Ego ut Patris bona habeam, processi de Patre, a Patre penitus non recessi: et ideo tantum te in nobis habere volo, quantum nos ipsi sumus, et manemus in nobis. Desine ergo vel superna dividere, vel de terrenis me audiente litigare, ne quem tenes et habes hodie largitorem pium, severissimum sentias postmodum cognitorem. Sed jam quid responderit Dominus audiamus: *Homo, inquit, quis me constituit judicem aut divisorem super vos? Quis me constituit judicem? Et ubi est illud quod tu dixisti, Domine: Pater neminem judicat, sed omne iudicium dedit Filio (Joan. v)? Aut divisorem super vos? Et quis dividet justos ab injustis, sicut segregat pastor oves ab hædis (Matth. xxv)? Si tibi iudicium debetur hominis, et per te est totius sæculi celebranda divisio, quomodo dicis, Quis me constituit judicem aut divisorem super vos? Est quidem penes Christum, et fuit, atque erit omne iudicium, sed tunc non iudicaturus venerat, sed iudicandus, nec addicturus reos, sed a reis innocens addicendus. In homine agebat Deum, in servo dominum, ut esset vernula temporis, qui erat et factor et cognitor sæculorum. Merito ergo respondit: *Quis me constituit judicem aut divisorem super vos? Et quis eum constitueret judicem, qui constituit et restituit universa? Christus ad litigatoris arbitrium arbiter esse non poterat, qui totius iudicii summa est et potestas.* ^b At illi iurgator quare non opposuit: Quomodo non invitatus a fratre taliter tu petisti? Nescis, quod justus mediator non est, qui ab una tantum eligitur parte? Verum hæc non dixit; sed invisus astitit, ut adjudicantis illi fas esset, fratri non esset, resilire sententiam. Et quia Christus correcturus venerat, non damnaturus reum, præcepto removet fomitem iurgiorum, dicendo: *Videte, cavete ab avaritia*. Hoc est dicere: Abjiciatur avaritia, et non erit in hæreditate contentio. Avaritia, fratres, parentes negat, germanos dividit, separat socios, amicitiam solvit, excludit affectum: hanc qui intra se habuerit, erit nullius, suus non erit. Avaritia, fratres, sicut dixit Apostolus, *radix est omnium malo-**

^a Alias, *extreme tu periisti*.

^b Mirum quantum tota hæc periodus in omnibus editionibus scateat erroribus. Et cum etiam codices mendosi sint, eam ex conjectura Mita restitimus.

^c Observat plurimis Mita, primum monumenta more antiquo in agris construi solita ex lapide lateritio. Si vere ibidem prope arbores plantatæ fuissent, illæ radicibus intra lapidum connexionibus immixtis, et lapides titulares, et lateres, sepulcrum componentes, e proprio loco indistincte prosternunt. MITA.

rum (I Tim. vi): quæ cum radicari cœperit in corde, sic morum dissipat ornamenta, sicut ^e arbor noxia feralibus radicibus nexa solvit, et dissipat monumenta majorum.

SERMO CLXIII.

De terrenorum cura despicienda.

Beati quorum corda hodiernus Dominici sermonis penetravit auditus. Beati quorum mentes promovit ad fidem tanta et talis promissio Salvatoris. Beati qui credulitate celestium mandatorum duris absoluti sunt presentium curis. Tali namque hodie discipulos suos, immo omnes auditores suos, Dominus voce compellat: *Nolite solliciti esse animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quod vestiamini.* ^B *Anima plus est quam esca, et corpus plus est quam vestimentum (Luc. xii).* ^d Quis sic ita invidus bonis suis, quis sic deliciis suis inimicus, ut spontanea et cœlitus præparata despiciat, et concupiscat mundanis laboribus et doloribus conquesta? Degener nimis animus, mens tota servilis est, quæ coquorum ^e afflatus, squalores coquina, hesterni horrore fetentia perquirat obsonia, cui jugiter regius deserivit atque adjacet apparatus. Noli ergo, homo, inania providendo gemere, noli laborare caduca præparando, quia prandii tui semper et ubique Deus præparator assistit. Quis rex devotis militibus debitam non procurat annonam? Quis dominus fidelibus servis ista cibaria non ministrat? Quis pater non dat panem filiis? Si ergo nobis Deus, et rex et Dominus, ^C et Pater est, quid negabit? Stipendiis suis militans derogat milles regi; suis sumptibus vivens dominum servus accusat; pro se sollicitus filius culpam superstitem patrem. Noli ergo, homo, exponere Deum pro te taliter cogitando, qui et iustitia regnantis, et dominantis studio, et generantis affectu, in se totam tui recepit sollicitudinem, refudit et curam, dicendo: *Nolite solliciti esse animæ vestræ quid manducetis*. Sed tunc forte mellitus imber, et singularis cibus, Judaici fastidii deterret exemplo, nec carnem credis humorum varietate concretam per solum manna ^f sua voluntate compleri: dicis, Deus sicut corpus ex diversis voluit constare membris, ita variatis dapibus voluit et jussit nutriri. Superfluum est, o homo, iste qui te exagitat timor: nam Creatoris ad prandium ^D tota concurrat et advolat creatura. Unde si te legalis cibi singularitas et paritas terret, invitet et provocet evangelici convivii cœlestis effusio, quæ in uno ferculo manducato Petro totius apposit genera creature (*Act. x*). Nam quidquid Noe ^g vector novi

^d Latinus, *quis sit*.

^e Ms. Cæsen. Editi, *affatus*.

^f Auctor Sapientiæ xvi, 20, 21, tradit omnium gustui manna accommodari consuevisse, ut singulis caperet. S. Augustinus Retract. lib. ii cap. 10, scite animadvertit hanc cibo virtutem, ut se omnium gustui accommodaret, non nisi pro filiis Dei inditum fuisse. Vide Gregor. Moral. lib. vi cap. 9.

^g Aliis epithetis eum ornant Patres. Dicitur est a Chrysostomo, homil. 110 tom. V pag. 711, *non fragram facientis naturæ bonus gubernator*; a Nazianzeno,

saeculi, saeculi servavit ad semen, quidquid in aere volitat et fertur, quidquid gignitur et vivit in terra, quidquid in aquis est, et movetur, hoc uno Petri coelitus mactatur, et exhibetur ad coenam. Si ergo vis, homo, accipere et omnia manducare, despice villa tibi providere cellaria. Et nos quidem magnis exemplis tibi superna cogitanti carnalia non defutura probare contendimus: Deus autem pro suae majestatis insignibus de suis dubitantem promissis ad villa et extrema remittit exempla; ut te tali examinatione redarguat, quem ^a tanta imitatione non traxit. Considerate, inquit, corvos, quia non seminant, neque morant, quibus non est cellarium, neque horreum, et Deus pascit illos; quanto magis vos plures estis illis? Dubium merito infidelem ad avem mittit, amicam belli, furoris sociam, insatiam sanguine, et in ipsos mortuos ferro graviviam. Namque cessante gladio carnifex improbissimus exanimem grassatur in corpus, laniat, dissipat, spargit, ne quid funeris inventum, quieti misericors sepultura commendet. Itaque Dominus exemplo tali exaggerat dubitantis insaniam, qui putat Deum hoc piis filiis denegaturum, quod impiis ^b avibus subministrat; et existimant relinquentibus propter se patriam, domum, parentes, filios, conjuges, victus subsidia non daturum, qui nascenti indulget crescere, terminavit corporis incrementum. O miserum, o tota infelicitate dignissimum, cui cum detur regnum, suspirat panem; cum perpetuitate donetur, deslet potum; cum immortalitatis gloria induatur, plangit corporis vestimentam. Genuinae infelicitatis conscius, fieri non credit se felicem; et terreno enutritus in pulvere caeli incolam dubitat se futurum. Convenienter ergo Dominus quae sequuntur adjecit: *Quis autem vestrum cogitando potest adjicere ad staturam suam cubitum unum?* Humanarum mentium cogitationes intimus scrutator exponit; nam omnis homo dum sui corporis pulchritudinem concupiscit, procerum se esse exoptat: sed cogitare homo hoc potest, hoc per se homo obtinere non potest; ad id credendo pervenit, ad hoc pervenire non potest cogitando. Hinc est quod Dominus humani conscius desiderii hominem Christi tetendit in formam, ut in mensuram Christi speciositate tota decorus esset, qui in brevitate sua erat ipso erubescens deformis; unde bene subjunxit: *Si ergo neque quod minimum est potestis, de caeteris quid solliciti estis?* Hoc est, quid cogitatione, homo, majora praesumis, qui per fidem minora desperas? Quid vestimento minus, quid majus corporis incremento? Crede ergo tibi a Deo vestitum corporis posse praestari, a quo tibi fides corporis incrementa repromittit. Verum, quia Deus sic humanum diligit genus, ut ipsos quos dominantis jure corripit, mox paterno soletur, et

A mulceat blandimento, quos comparatione foedissimae avis exasperasse videbatur, ad floris odorati et speciosi nimium hos reducit exemplum. Considerate, inquit, lilia quomodo crescunt: non laborant, neque morant. Dico autem vobis, nec Salomon in omni gloria sua vestiebatur sicut unum ex istis. O quantum se superna pietas hominis amore deponit! Nam qui poterat praecipua sua sola auctoritate firmare, toto insinuat et astruit labore doctoris, et qui sufficiebat in sola fide promissionis suae terminum collocare, auditores ad fidem promissi suavis perducit exemplo; dubios lili comparatione confirmat, liliium Salomonis sublimat exemplo: quia ipso Domino testante, inter omnes mundi reges Salomon singulari gloria, ornatu unico, speciosus effulsit, et omnes terrae flores liliium vincit et praecellit in gratia; tantumque distat ab universo gervine liliium, quantum regem specie, gloria, cunctis, constat excellere. Nec a nobis latius lili describenda est pulchritudo, cujus prerogativam Dominica testatio reddit singularem: iteranda sunt sane illa quae ad robur fidei nostrae geminato Dominus commendavit exemplo; quia Christianus de vita, de regno, de immortalitate certus, de pastu et vestitus non debet necessitate pulsari, cum videat Deum hodie nato, et perituro in crastinum gemini ^d tantam vestibus gloriam contulisse. Sed sicut ariditate ista, sicut elibani deputantur incendio, ita mortis, ita gehennae ignibus destinantur, qui praesentia sibi a Deo praestari dubitant, cum futura sibi jam sentiant contributa. *Et vos nolite quaerere quid manducetis, aut quid bibatis, et nolite in sublimitate tolli; haec enim omnia gentes mundi quaerunt. Pater autem vester scit quoniam his indigetis. Verumtamen quaerite regnum Dei, et haec omnia adjicientur vobis.* Cum se patrem nostrum dicit, nostri sibi piam curam comprobat non deesse: cum nos regnum caeleste jubet quaerere, subjicienda monstrat omnia; nobis quidquid caelestis exigit apparatus indicat adfuturum.

SERMO CLXIV.

De igne caelesti, de separatione facta a Christo, et de Ecclesiae et Synagogae divisione. In illud Lucae: Ignem veni mittere in terram, etc.

Sicut febrientibus amarus est semper salutaris cibus, ita et saepe Dominicus sermo contrarius imperitis: utrisque tamen aliter, aut ex corporis, aut ex mentis infirmitate contingit. Hodie Dominus exasperasse nonnullorum videtur auditum, dicendo: *Ignem veni mittere in terram, et quid volo, nisi ut accendantur?* Et infra: *Putatis quia pacem veni mittere in terram? Non, dico vobis, sed separationem (Luc. xii).* Et ubi est illud: *Ecce Agnus Dei (Joan. i)?* Ubi illud: *Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se mutus, sic non aperuit os suum (Isai.*

speciale sibi nihil vindicant; et ideo pabulis indigere nequeunt, quia aliis invidere non possunt.

^c Ms. Caesen., de pastu et vestitu non debet ambigere.

^d Ms. Caesen., tantam vestitus gloriam. Latinius, tantam vestitum gloriam.

orat. 18 pag. 297, secundi hujus mundi parens; a Theodoro in psalmum. xc, generis nostri scintilla; et iterum orat. 5 de Provid., secundus humani generis princeps, etc.

^a Sic placuit reponere cum Latinio. Editi omnes, tanta mutatione.

^b Ambrosius, apud Du-Hamelium hic: Aves caeli

LM) Sed et illud : *Dicite filiæ Sion : Ecce rex tuus venit tibi mansuetus* (Math. xxi)? Et quid est quod Agnus iste tam dure in prædicatione percudit? Quid sic arietat in verbo, qui in passione ^a tanta patientia tacet, in morte tota humilitate succumbit? Et revera, fratres, mundum suum Christus per omnia mitis et mansuetus intravit, dum nascitur nostro dulcis in germine, dum cunis blande blandior ipse fovetur, dum parvulus in gremio se fundit et resolvit humano, dum parentis in collo stringitur, et stringit toto charitatis amplexu. Et ut enutriet toto dum nutritur affectu, per omnes sensim currit et adolescit ætates : pauper agit semper, solitarius semper incedit, quia pauper communis est semper; patet omnibus solitarius semper. Et quid est quod tantum verbis spargit ignem, quod tanta et talia inflamat, et dilatat incendia, dicendo : *Ignem veni mittere in terram*? Quid est? Ager quoties longa incuria silvescit, et toto luxuriæ agrestis sordescit horrore, peritissimi cultoris utique semper aperitur et purgatur incendio : ac studio benigno cultor ignis apponitur, ut exustis sentibus reveleetur prima facies campi, ^b præstetur agricolæ libera, fiat facilis via vomeri, sit germinis ferax sterilis diu terra, et longa ac mœsta otia læto lætissima jam repenset in fructu. Ergo ubi Judaicus cespes continuo aratro legis et jugi cultu ^c effectus ad inopiam, non respondit germi, non labori, sed pro tritico lolium reddidit, protulit pro viribus spinas, Christus ad sata gentium divini cultus convertit industriam : ac diu oppressa dumis nationum cupiens novalia purgare, ignem mittit primum maximus magister in terram, et quidquid naturalis squalefecerat luxus, quidquid arefecerat brumalis rigor, artificii depurgat et consumit incendio; quatenus sola longo exhausta jejunio ipso suo cinere saginata pinguescerent, et post diuturnam durtiæm tenera redderentur et mollia; ac sic evangelico apta cultu semini redderentur commoda; et felici sulco jam redderent tricesimum, sexagesimum ac centesimum fructum. Sed hic ipse cultus non est novus agricolæ veteri et cœlesti, nam legem ^d pangere, gratiam serere, ignis semper uti opere consuevit. Daturus legem ignem præmisit in rubo; sed divinum rubus portavit, non concepit incendium (Exod. v), jam tunc aculeis malitiæ plenum et ingratum cultura legis ^e populum præfigurans. Et nunc in arva gentium cum destinaret apostolos, sic eos igneo imbre perfudit, et ignis consedit super eos, ut possent humecta siccare, sicca infundere, decoquere cruda, frigida calefacere, accendere extincta, comburere noxia, et in opere diverso uno atque eodem igne ad cœlestem copiam tota percolere deserta terrarum, dicente propheta :

^a Ms. Vatic. et Vallicel., *qui in patientia tanta ad mortem festinat.*

^b Id est, a vepribus sentibusque soluta. Verum cum Latino sic emendavimus. Editi omnes, *præstetur agricolæ libertas.*

^c Ita cum eodem Latino : Editi, *effectus.*

^d Alias, *spargere.*

^e Divinam legem non concepit Judæus, sed eam tantum forinsecus portavit, veluti rubus in exteriori

In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum (Psal. xviii). Sed ad illud jam quod sequitur transeamus. *Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendantur*? Sed *baptismo habeo baptizari, et quomodo coarctur donec perficiatur*? Urget aqua ignem : cogitanda est talis, tam divisa conjunctio. Urget unda flammam, multiplicat flamma undam. Quæ est talis, tam ^f concors ista discordia? Geritur hic, sicut diximus, agricolæ divini species : plena namque omnia calore germinant, humore nutriuntur. Unde rerum parens Deus ignis et aquæ commercio nos germinat, nos enutrit, quorum tanto ardet, calet, exæstuat, anhelat affectu. *Baptismo habeo baptizari.* Christus suo baptizatur in sanguine, ut quidquid ex nostra carne suscepit, diluatur, renovetur, et totam suæ divinæ majestatis redigatur in formam. Baptizatur Christus suæ baptismate Passionis, qui totius peccatum mundi lavit, quod non nisi ab eo qui mundum fecerat, poterat aboleri. *Putatis, ait, quia pacem veni mittere in terram? Non, dico vobis, sed separationem.* Quare? Quia conjunctio cœlestis est in ista separatione terrena. Nemo potest connecti terræ, et jungi cœlo. Grata ergo et chara sit ista terrena separatio, quæ nos sic a terrenis separat, ut inserat nos divinis. *Erunt, inquit, ex hoc quinque in domo una divisi, tres in duo, et duo in tres : dividetur pater in filium, et filius in patrem; mater in filiam, et filia in matrem; socrus in nurum suam, et nurus in socrum suam.* Cum quinque dixerit ex una domo dividendos numero, nomina sex dividuntur, pater, filius, mater, filia, socrus, nurus : sed quia est ipsa socrus quæ mater est, certum est quinque tantum personas in his nominibus inveniri. Dividuntur autem tres in duo, dum in sponso sponsa conjuncta, socrus quæ tertia est, divisa remanebit in domo. Ergo ista in qua Ecclesia conjungitur Christo Synagoga, quæ mater est, et socrus, permanet suo jam marito perdivisa. Duo ergo in tres ita dividuntur, dum de isto Christi et Ecclesiæ consortio altera ^g hæres scinditur et dividitur Synagoga, ut Christus et Ecclesia divisi ^h ab hæreticis, uno maneant et jungantur in Spiritu. Dividitur et pater in filium, et filius in patrem, dum Judaicus populus qui per carnalem Christi generationem paternum sortitus est nomen, a Christo Filio per invidiam separatur, pater lividus in odium vertit affectum, cui filii gloria jugis est pœna, est continuus cruciatus, dicente Apostolo : *Quorum patres, ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula* (Rom. ix). Dividitur et mater in filiam : est namque Synagoga mater, ex qua per Petrum et cæteros apostolos nascitur Ecclesia filia, quæ ubi divini

tantum parte exardescens. Ex Mita.

^f Verba illa, *baptismo habeo baptizari*, diverso tempore a Christo fuisse pronuntiata existimat Maldonatus : unde inanis operæ esset eorum nexum cum superioribus quærere. Id autem egregie præstitit Chrysologus.

^g Latinius legit, et jure fortasse, *altera hæresis.*

^h Alias, *a Judæis.*

regis Christi mernit habere consortium, matrem et A
 æmulam pertulit et novercam. Et quæ filiæ mater ta-
 lis, qualis nurui socrus? Hæc namque Synagoga ma-
 ter, ubi Ecclesiam nurum vidit ex gentibus adve-
 nisse, occidit scelestam filium, nurus consortium ne
 videret: occidit Christum, si vel sic amorem nurus
 furibunda valeret extinguere. Sed ex morte totum
 resurrexit in Ecclesiæ conjugium Christus; ut pro-
 baret charitatem non separari morte, sed crescere.
 Arguit eos autem Dominus qui faciem cœli, ortus nu-
 bium, stellarum cursus, plagas orbis student nimia
 curiositate perquirere, et tempus salutis suæ nullis
 studiis, nullis iudiciis nituntur agnoscere. *Hypocritæ,*
 ait, *faciem cœli et terræ nostis probare; et quomodo*
tempus istud non probatis? Oculus effusus perdit lu-
 men, quia tota hominis intra pupillam visio continetur.
 Ne ergo studeas videre multa, ut videas temetip-
 sum; ne præsumas excelsa contueri, nec longinqua
 ambias conspiciere, quia angustus oculus non capit
 multa, non penetrat excelsa, longinqua non perspi-
 cit, atque ita videt nihil, qui videre existimat totum.
 Agnosce ergo diem salutis, tempus acceptum per
 Christum Jesum Dominum nostrum, si vis a te.

Deest finis.

• SERMO CLXV.

*De consecratione D. Projecti episcopi Foro-Corne-
 liensis.*

Omnibus quidem Ecclesiis venerationem debere me
 profiteor, et fidelissimam servitum: sed Corneliensi
 Ecclesiæ inservire peculiariter ipsius nominis amore
 compellor. ^b Cornelius namque memoriam beatissimæ C
 vita clarus, cunctis virtutum titulis ubique fulgens,
 operum magnitudine notus universis, ^c pater mihi
 fuit, ipse me per Evangelium genuit, ipse pius piis-
 sime nutrit, ipse sanctus sancta instituit servitute,
 ipse pontifex sacris obtulit et consecravat altaribus:
 et ideo mihi clarum, colendum, mirabile Cornelii no-
 men. Amor ergo cognominis me compellit Corne-
 liensis Ecclesiæ desideriis desideranter occurrere, et
 Projectum venerabilem virum amabilius pontificem
 consecrare. Projectum dixi, sed non abjectum, juxta
 illud: *In te projectus sum ex utero; de ventre matris
 meæ Deus meus es tu (Psal. xxi).* Et vere iste Projectus
 ex utero humanæ matris divinæ in utero jugi-

ter mansit, qui domus suæ nescius, domus Dei esse
 perstitit habitator. Qualiter autem, fratres, canabulis
 ab ipsis ^d gradus Ecclesiasticæ militiæ conscenderit
 et officia, quia dicere mihi longum est, sicut dicit
 Dominus, *ætatem habet, ipse ^e pro se loquatur (Joan.
 ii)*, per Dominum nostrum Jesum Christum, qui vivit
 et regnat cum Spiritu sancto in sæcula sæculorum,
 Amen.

† SERMO CLXVI.

De quadragesimali jejunio.

Habet quidem simplicitas innocentiae suæ gratiam,
 habet fidei suæ fructum; scientiæ præmium habere
 non potest, palmam habere non potest virtutum.
 Aliud est otio et securitati suæ vivere, aliud est pro
 omnibus ferre vigiliis et labores. Simplicitas civem
 B bonum facit, non facit militem fortem: hinc est quod
 ille census solvit, hic stipendia percipit et honores.
 Civis aut cedit aut succumbit adversis, adversa miles
 sustinet et propellit; ille pugnare non didicit, hic non
 timere; ille cavet semper, hic vincit. Hæc diximus,
 ut quæ sit distantia monstraremus inter eum qui
 Christianæ fidei simpliciter accipit et sequitur sacra-
 mentum, et inter eum qui studet ipsius fidei et appre-
 hendere scienter, et nosse mysterium. Ecce Quadra-
 gesimæ jejunium, quod devotione solemniter die crastino
 suscipit universalis Ecclesia: multi putant abstinen-
 tiæ tantum studio, vel nobis traditum, vel pro nobis
 Dominum peregrisse, nec altioris intelligentiæ conti-
 nere mysterium, sed solummodo castigandis corpo-
 ribus, resecandis vitibus, temperandis mentibus hoc
 provisum. Porro quadragenarius iste numerus tam
 sacratus esse a sæculis, tam mysticus reperitur, ut
 semper efficiendis rebus divinis, et maximis Dei ne-
 gotiis explicandis adhibitus lege inviolabili perscri-
 batur. Quod ut luceat ad purum copiosissimis per-
 curramus exemplis. Cum mundus intra generis hu-
 mani primordia perdesenda, nefando vitiorum squa-
 lore sordesceret, et totus criminum feteret horrore,
 ac pene ipso iniquitatis suæ fumo fuscare cœli tantam
 contenderet claritatem, quadraginta diebus ac nocti-
 bus expiaturus terram, cœlestis imber effunditur
 (Gen. vii): ut, quia perire sibi mundus, quod factus
 fuerat, ^f jam debebat, gauderet tali baptismate se
 renatum, sciretque quod est, non se naturæ, sed

^a Sermoni huic in ms. Cæsena præfigitur titulus: *D*
In ordinatione episcopi Foro-Corneliensis nomine Pro-
jecti.

^b Vide quæ observata sunt in notis ad Vitam Chry-
 sologi ex Castillo, num. 5.

^c Forte per baptismum, certe per educationem,
 ordinationem, et consecrationem. De B. Ambrosio,
 D. Augustinus lib. contra Pelag.: *Baptizantem vene-*
ror ut Patrem; in Christum Jesum per Evangelium ipse
me genuit. MITA.

^d Projectum una cum Chrysologo a B. Cornelio
 sacris aris addictum, et levitam consecratum, tradit
 Mita. Chrysologo inde ad Ravennatam sedem evecto,
 alter ab eo venit in archidiaconatus dignitate, quam
 postea, et ipse electus præsul, beato Donato levitæ
 Corneliensi cessit. Episcopalis infulus ornatus vide-
 tur anno 431. Eumdem credit esse Baronius, quem
 Cælestinus PP. legatum elegit, ut suo nomine concilio
 Ephesino præesset. Annal. tom. VII an. 431

num. 22. At si hæc vera essent, communis de Chry-
 sologi ordinatione sententia corrueret, ejusque ca-
 thedræ natalem ante Sixti dies annumque 431 statuere
 oporteret. Non autem sibi constare videtur Baronius,
 dum alias Rubeum secutus, statuit ordinationem
 Chrysologi anno 433, Sixti PP. II ibidem num. 24
 anni 433. De Projecto episcopo silent Martyrologia.
 Ejusdem tantum meminit Ferrarius, de Sanctis Italiae,
 sub die 23 Septembris, qui ei in Ecclesia Foro-Corne-
 liensi sacer est. Mira de eo narratur: qua fide, apud
 ipsum Auctorem videat is cui hæc scire plauerit.
^e Mos fuit ut qui episcopi consecrabantur verba ad
 populum facerent, ut alibi observatum est.

^f In quo Chrysologus, ait Castillo, Ravennatum
 vitiosa et nimis adulterata comescuit jejunia: nam
 quadragesimales hebdomadas, modo valde rigidas
 amplectebantur cives, modo nimis indulgentes et
 laxas diligebant.

^g Alias, *deflebat.*

auctoris sui gratiæ, jam debere; ipsamque nostri baptismatis formam terra, nostri corporis origo, prælibaret; ut quæ ante natos homines producebat ad mortem, hos ad vitam produceret jam renatos. Attendite, fratres, quantus sit quadragenarius numerus iste, qui et tunc cælum terris aperuit abluendis, et nunc fonte baptismatis orbem totum pandit gentibus innovandis. Merito nos quadraginta diebus per jejunium currimus, ut perveniamus ad fontem ^a baptismatis et salutis. Quadraginta annis populum Judæorum panificus in eremo pavit imber (*Exod. x*): nec solito ministratu incrementa germinis produxit e terra, sed ipse terris potius fluxit frumenta; totumque servitutis humanæ ademit laborem, qui blando rore esurientibus coelestem præbuit et evexit annouam. Quadraginta diebus terram repromissionis exploratio missa divinitus circumvit (*Num. xiii*): ut hic sacratus numerus promissas Israeliticum populum evocaret ad terras, qui nos quadragenariis jejuniis cursibus evocat, et perducit ad cælum. Namque et nostri corporis terram quadraginta diebus explorat nunc et circuit cælestis inspectio, ut expugnatis et expulsis vitiorum gentibus, regionem nostri cordis possideat turba virtutum. Et quia nihil omittendum est, Moyses ipse dierum quadraginta jejunio ita humano defæcatus est et exaninitus a corpore (*Exod. xxiv*), ut totus divinitatis mutaretur in gloriam; et adhuc in nostri corporis obscuro toto fulgeret lumine deitatis; neque fructu eum mortalium visus posset, qui ^b substantia Dei diu pastus tota mortalis cibi oblitus fuerat adjumenta: unde dilicit coram Deo et cum Deo commorantibus vite subsidia non deesse. Et revera, fratres, nescit lassari, mori non potest, cui panis, cui vita Deus est. Merito hic talis legem sancire meruit, qui totum quicquid in homine lex urgere poterat, peramisit. Præstitit hoc Moysi iuge fortasse jejunium; sed nondum reddiderat talem, si defuisset quadragenarius numerus hic sacratus. Jejunium Eliam levavit ad cælum (*IV Reg. ii*), et purificato sic corpori ignei currus addixit obsequium; ut ostenderet ^c gehenna, quæ exurit reos, innocuis quam deservit: sed ut ad hoc perveniat et Elias, quadragenarii numeri ante viam mysticam præcurrit (*III Reg. xix*). Ezechiel eximius prophetarum quadraginta diebus ^d jacens latere uno, scientibus legem loquor, captivitatem futuram dum præfiguratur, absolvit (*Ezech. iv*): qui sacratus numerus iste suscipit iniquitates, ut deleat; captivitates ut absolvat ingreditur; vincula patitur,

^a Peracto expletoque quadragesimali jejunio solemniter in Paschate habebatur baptismus.

^b Hoc est essentia divina, vel sermone Domini, qui Moysem per aera per quadraginta dies bis renovaverat, ut ait auctor de Mirab. Script. in tom. III Oper. S. Augustini. *MIRA*.

^c De hujusmodi vocis etymo vide Hofmannum, in Lexico; Fungesum, in Gehenna; Seldenum, de Diis Syris, syntag. 1 cap. 6.

^d Ezechiel prophetarum vetustissimus diebus trecentis et nonaginta in sinistrum latus, quadraginta in dexterum cubuit: omnino diebus quadragintis, et triginta per trecentos et nonaginta dies, annos toti-

A ut relaxet. Hinc est ergo quod Dominus, auctor a sæculis in hoc numero absconditi sacramenti, intra ipsum numerum dierum quadraginta jejunii (*Matth. iv*), ut quod adumbraverat in famulis ipsa per se ^e jam Veritas, facta et coapta perficeret, firmaret tenera, inchoate suppleret, et quæ præceptis instituerat, reboraret exemplo; non enim suffecerat hoc tantum tanti numeri sacramentum imperasse verbis, nisi commendasset et facto. Et tamen, fratres, a tempore diluvii sacramenti hujus contendimus aperire mysterium, non ausi anteriora contingere, superiora rimari, loqui tacita, tam diu certe reposita proferte: præsertim cum mihi temerarium et vobis non necessarium videam causarum tales tantasque origines perscrutari. Veræ devotionis est, fidelissimæ servitutis

B est, quid fieri velit, non quare velit dominator, inquirere. Si ergo quadraginta dierum simplex, purum, æquale, tantis testimoniis, sub tanti numero sacramenti traditum nobis a Domino jejunium perdocetur, unde ista varietas, unde novitas ista, unde hebdomadæ nunc resolutæ, nunc rigidæ, nunc indulgentes nimium, ^f nunc severæ? Unde intemperati jejunii usus iste, qui aut afficiat sine venia, aut remittat ad crapulam? Hoc est, separatim calida, separatim frigida, separatim salis, separatim cibi remedia suis usibus deputare, et totum vitæ negligere conditorem? Certe qui corporis cibos condiunt, sapienter discant animæ pabulum temperare, ne aut plus salutum, aut penitus insulsum salutaris cibi generat lethale fastidium. Jejunium sit æquale: et, ut est nobis traditum (*Matth. iii*),

C servetur ad corporis et animæ disciplinam. Certe qui jejunare non potest, non præsumat inducere novitatem: sed fateatur esse fragilitatis propriæ quod relaxat, et ^g redimat eleemosynis quod non potest supplere jejuniis; quia illius gemitus Dominus non requirit, qui pro se gemitus pauperum sic redemit.

SERMO CLXVII.

De D. Joanne Baptista prædicante, deque penitentia agenda.

Opportune nobis Joannes beatissimus jejunii tempore penitentiae doctor adventit; doctor dicto factoque, magister verus, quod verbo asserit, demonstrat exemplo. Magisterium stat de scientia, sed magisterii auctoritas constat ex vita; docenda faciens, obedientem perficit auditorem. Docere factis, sola est norma doctrinæ; doctrina in dictis scientia est, in factis virtus. Scientia ergo illa vera est, quæ fuerit mixta virtuti; illa, illa divina est, non humana, evangelista

dem significantibus, Israelis iniquitas definitur; per quadraginta, diuturnitas captivitatis Judæ indicatur. De cubatione autem Ezechielis, an ad prodigium recurrendum sit, vide Chrysostomum de Provid., Basilium in Isaïæ viii, Theodoret. in Osee 1, cæterosque enarratores.

^e Corrupte in editis, ipsa per se jam veritate facta; vel: ipsa per se jam veritas faciens.

^f De superstitione in hoc jejunio a pluribus adhibita habet S. Ambrosius serm. 23 et 24, in vetustis. *MIRA*.

^g Vide quam optime S. Leo serm. de jejunio septimi mensis.

probante, cum dicit: *Quæ cepit Jesus facere et docere* (Act. 1). Præceptor cum docenda facit, et auditu instruit, et informat exemplo. *In diebus*, inquit, *illi venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ, et dicens: Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum* (Matth. 3). Pœnitentiam agite, quare non magis gaudete? gaudete magis, quia succedunt humanis divina, cœlestia terrenis, temporalibus sempiterna, malis bona, secunda anxiiis, ærumnis beata, mensura perituris. *Pœnitentiam agite*. Pœniteat plane, pœniteat qui divinis prætulit humana, qui servire voluit mundo, et dominationem mundi cum mundi Domino non habere. Pœniteat qui maluit perire cum diabolo, quam regnare cum Christo. Pœniteat qui virtutum libertatem fugiens, captivus voluit esse vitiorum. Pœniteat, et satis pœniteat, qui ne vitam teneat, manus tradidit morti. *Appropinquavit enim regnum cœlorum*. Regnum cœlorum est præmium justorum, judicium peccatorum, impiis pœna. Beatus ergo Joannes, qui pœnitentia judicium voluit præveniri; peccatores non iudicium voluit habere, sed præmium; impios voluit regnum intrare, non pœniam. Et tunc Joannes viciniam cecinit regnum cœlorum, quando adhuc puer mundus ætatum conquirebat augmenta. Modo cœlorum regnum quam proximum jam scimus, quando mundus senectute fessus extrema, vacuatur viribus, membra deponit, amittit sensus, doloribus urgetur, curam respuit, vitæ moritur, vivit morbis, defectum clamat, testatur finem. Nos ergo duriores Judeis, qui fugientem sequimur mundum, qui futurorum temporum obliviscimur, præsentibus inhiamus, qui in ipso positi jam iudicio non timemus, qui venienti jam Domino non occurrimus, qui volumus manere mortem, resurrectionem nolumus mortuorum, qui servire volumus, nolumus regnare, ut tantum regnum nostro Domino differamus. Ubi est illud: *Cum orabitis, dicite: Veniat regnum tuum* (Luc. 11)? Majori ergo pœnitentia opus est nobis, et pro modo vulneris modus adhibendus est medicinæ. Pœniteamus, fratres, pœniteamus cito, quia nobis spatium temporis jam negatur, jam nobis ipsa hora concluditur, iudicii præsentia jam nobis satisfactionis locum excludit. Currat pœnitentia, sententia ne præcurrat: quia Dominus quod non venit adhuc, quod adhuc expectat, quod moras facit, nos sibi redire desiderat, non perire, quos pietate tali semper est allocutus: *Nolo mortem peccatoris, sed ut revertatur impius a via sua, et vivat* (Ezech. xxxiii). Pœnitentes ergo revertamur, fratres, et ne de arcto temporis pertimescamus, quia auctor temporis nescit arctari: probat hoc evangelicus latro, qui in cruce et in hora mortis rapuit veniam, invasit vitam, effregit paradisum, penetravit ad regnum (Luc.

A xxiii). Et nos, fratres, qui de voluntate meritum non quasivimus, acquiramus vel de necessitate virtutem, ne judicemur iudices nostri simus: pœnitentiam debemus nobis, ut possimus nobis auferre sententiam. Prima est felicitas perpetua innocentie securitate gaudere, inviolatam servare mentis et corporis sanctitatem, nulla immunda mundi inquinamenta sentire, reatus conscientiam non habere, vulnera nescire peccati, gratiam semper possidere virtutum, semper sub spe vivere cœlestium præmiorum. Sed si quo forte nostra mens jaculo fuerit confixa peccati, si caro tumescat ex crimine, si vitiorum sanie fragilitas humana corrumpatur; tunc ægris illa, quæ non sanis, pœnitentiæ medicina succurrat, ferrum compunctionis accedat, apponatur adustio tunc doloris, adhibeantur suspiriorum tunc fomenta, tumens conscientie fervor evaporet; tunc reatus ulcera lacrymis abluantur, immunditiam corporis cilicia tunc detergant. Ferat, ferat amaram pœnitentiæ curam, qui servare debitam noluit sanitatem. Cui vita sua chara est, dura nulla est cura: medicus non sit ingratus, qui per dolorem revocat ad salutem. Qui innocentie creditum servat, pœnitentiæ non solvit usuram. Dominus hoc aperit dicendo: *Non est opus sanis medicus, sed male habentibus*. Et qui male haberent patefecit, iterum dicens: *Non veni vocare justos, sed peccatores* (Matth. 11). Revocat per pœnitentiam Joannes, Christus per gratiam vocat: hinc est quod Joannes vestitu, victu, loco, totus pœnitentia formatus incedit. *Venit*, inquit, *Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ et dicens: Pœnitentiam agite*. Per deserta Judææ pœnitentiam clamat Joannes, quæ legis cultum, prophetarum laborem, fecunditatem patrum, frugem Dei sua sterilitate perdebat: unde ad pœnitentiam merito vocantur disciplinarum deserta, non hominum, non locorum: vocat clamor, ubi non assistit auditor. *Ipsæ autem Joannes habebat vestimentum de pilis camelorum*. Potuit de caprarum, sed cilicio opus non erat: sed accepit e tortuosissimi pilos animantis nihil habentis recti, nihil gratiæ, nihil decoris, quem natura dedit labori duro, addixit magno ponderi, extremæ tradidit servituti. Tali pœnitentiæ magister indui debuit vestimento; ut qui a recti detorserant disciplina, et deformes se totos formis reddiderant peccatorum, magnis pœnitentiæ sarcinis subderentur, adjicerentur duris satisfactionis angoribus; suspiria compunctionis laboriosa portarent; ut directi et attenuati in modum acus per angustum pœnitentiæ foramen ampla remissionis intrarent, et impleretur Dominicum dictum: *Camelum per foramen acus posse transire*

^a Alias, *delicatam*.

^b Ms. *Cæsariæ, cui vita sua est chara, nulla cura est impura*.

^c Vocat camelum animal tortuosum, fortasse quia solus camelus, referente Horo lib. ii cap. 95, *semur in flexis*; habet enim quatuor articulos in femore, totidem ossibus interjectis. Camelum ira percitum ita describit Nazianzenus:

Quid? si camelus quispiam ferox tonet
Gutturæ, libique tendat infestum caput?
Stablisne pugnans? nonne qui sapit fugit?

^e In his Christi verbis multi opinantur non agi hic de camelo animali, sed de camelo, aut camilo, sive nautica. Nam *camilum* vocari crassum rudentem, quo nautæ utuntur ad jaciendas anchoras, advertit Theophylactus, in cap. xix Matth. pag. 113. Jure

(*Matth. xix*). *Esca autem ejus erant locustæ, et mel silvestre*. Locusta castigandis peccatoribus attributa merito poenitentiae figuratur in pastum, ut de peccati loco exsilens, in poenitentiae locum ad caelum possit a pennis veniae pervolare. Hoc propheta senserat, qui dicebat: *Sicut umbra cum declinat sublatus sum, et excussus sum sicut locustæ; genua mea infirmata sunt præ jejunio, et caro mea immutata est propter misericordiam* (*Psal. cviii*). Audis quemadmodum de peccato in poenitentiam excussus est ut locusta, et curvavit genua ut poenitentiae pondera bajularet: et adjicitur mellis cibus, ut amara poenitentiae dulcis misericordia temperaret.

SERMO CLXVIII.

De parabola centum ovium.

Sicut profunda maris ingredi, et liquentis viae calles invios transmeare artifex viator invenit; ita de Dei dictis aliquid audire, et ad divini sensus penetrare secretum dedit et docuit lex divina. Hinc est quod ratem nostrae mentis carnis a littore solventes, in pelagus evangelici sermonis intramus, credentes quod flante Spiritu sancto caelestis intelligentiae perveniamus ad portum. Dominus noster hodie spem peccatorum promovit ad veniam, et superborum murmur piissimo compressit exemplo. *Erant, inquit, appropinquantes Domino publicani et peccatores, ut audirent illum: et murmurabant Pharisei et Scribae dicentes, quia hic peccatores recipit et manducat cum illis* (*Luc. xi*). Non minus invidi quam superbi malitiam de Dominica bonitate capiebant: de pietate Dei impii reddebantur, flebant de Christi miseratione crudeliter, sumebant de caelesti curatione languorem, et poenitentium veniam vertebant judicis in reatum. *Peccatores recipit, et manducat cum illis*. Sic videt invidus, sic superbus sentit: avarus sic sapit, intelligit sic malignus. *Peccatores recipit*. Non dicunt suscipit. Quid amiserat, qui recipit? Donat culpas, iram vertit in gaudium, dolorem mutat in gratiam, quicumque invenit quod amisit. *Peccatores recipit*. Recipit peccatores Deus, sed Deus peccatores

autem hæret hic aqua eruditioribus. Animal intelligendum suadet vocis acceptio, et Talmudicorum proverbium, a Caninco pridem usurpatum de eo qui arduam rem aggreditur: *Fortè ex urbe Pomboditha es, ubi immittunt elephantem per foramen acus?* Christus vero pro elephante, camelum usurpavit, animal Judæis magis cognitum. At agi de rudente suadet analogia major inter rudentem et filium, quod solet per foramen acus induci. Certe Syri et Arabes pro rudente intelligunt. Et Talmudicos ne quis objiciat, habent et ipsi adagium de rudente per foramen angustum, quale est foramen acus. Vide Suicerum.

Ex his liquet credidisse Chrysologum locustas, ἀκρίδας, de quibus pastum Joannem testatur evangelista, vere locustas fuisse, non laganas in melle fritas, sicut Ebionæi, teste Epiphano, lib. contra hæres. tom. II hæres. 30 pag. 65; non arborum et herbarum extremitates, ut Theophylactus in *Matth. xi*, Nicephorus Callixtus *Histor. lib. i cap. 14 pag. 79*, et Paulinus Nolanus *carm. de Joanne Bapt. :*

Præbebant facilem victum silvestria mella,
Pomaque, et incultis enatæ cautibus herbæ.

nec aliud quoddam herbæ genus quod melastram vo-

esse non sinit, quos recipit; peccator Deum non violat appropinquans, Deus peccatorem sanctificat cum proquinquat. Phariseæ, Christus peccata non recipit, cum recipit peccatorem, quia Deus non criminis, sed hominis est receptor. Unde Phariseus non quales venerant, sed quales redibant videre debuit peccatores. Certe Paulum, quem persecutorem miserant, prædicatorem viderunt mox rediisse. Sed jam Deus gaudium suum de reditu peccatoris comparatione qua, qua similitudine insinuet, audiamus. *Et ait ad illos parabolam: Quis ex vobis homo qui habet centum oves, et si perdiderit ex eis unam, nonne dimittit nonaginta novem in deserto, et vadit ad illam quæ perierat, donec inveniat eam? Et cum invenerit eam, imponit super humeros suos gaudens; et veniens domum convocat amicos et vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam quæ perierat. Ita, dico vobis, gaudium erit in caelis super uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, qui non indigent poenitentia. Semper quidem cum perdita reperimus, novum capimus cumulum gaudiorum, et est jucundius nobis invenisse perdita quam non perdidisse servata. Sed hæc parabola plus divinæ pietatis quam consuetudinis humanæ loquitur, et exprimit veritatem. Magna relinquere, amare minora, Dei potestatis est, non est cupiditatis humanæ: quia Deus et quæ non sunt facit esse; et perdita sic sequitur, ut teneat quæ reliquit; et amissa sic invenit, ut quæ servata sunt non amittat. Ergo non terreus pastor iste est, sed caelestis, et parabola hæc tota non figurata est laboribus humanis, sed divinis est obumbrata mysteriis; sicut ex ipso numero mox lucescit cum dicit: *Quis ex vobis homo qui habet centum oves, et si perdiderit ex eis unam?* Quare non quinquaginta, quare non ducentas, sed centum? quare non quatuor, quare non quinque, sed unam? Ut ostenderet non ex damno fuisse, sed ex numero plus dolorem. Namque amissio unius totum dissipaverat centenarium numerum; et totam de dextera redererat ad sinistram, ut dispendio*

cant, ut refert Theophylactus loco cit., et Jacobus de Vitriaco *Histor. Orient. lib. i cap. 53*; nec aviculas, nec pisces marinos, quod perridiculum est. Consonat Chrysologo communior sententia auctorum: nam Orientalibus, ut ait Hieronymus in *Jovinian. lib. 2 cap. 7 locustis vesci moris est*. Hinc, teste Eusthatio, *Odyss. θ, ἀκρίδοπαροι, locustivoræ* dicti sunt. Merito adeundus cl. Bochartus de *Anim. p. 11 lib. iv*.

Alias, peccati veniam.
Hoc est, Pharisei minime considerantes, quod Christus Dominus nostrorum non indigens, sola misericordia et pietate nos ipsos quærit, dicunt: Peccatores recipit, hoc est peccatores, veluti rem sibi utilem recuperat amissam; quasi dicere velint divinitatem ex perditione nostra aliquid damni passam fuisse. Bene dixissent: Peccatores suscipit, hoc est, peccatores in suam gratiam libere et gratis admittit, ut infra serm. 170. MITA.

Alias, plus doloris.

Irenæus, adversus Valentinianum *lib. i cap. 13*, ait: *A numero nonagesimo nono, qui est in lava, per unius additionem transferri in dexteram, et ibi centena constituit. Quem locum laudat Pierius Valerianus: et fuse docet hanc numerandi methodum ab antiquis*

unius et sinistra clauderet omnes, et dextera nil haberet. Nonagesimus et nonus numerus in sinistra laet clausus, constrictus hæret, tenetur oppressus: qui tamen ubi unus perceperit et senserit augmentum, mox dexteræ transit ad palmam, mox centenarii numeri pervenit ad coronam; et si non habuisse centenarium numerum doloris est, cujus doloris est perdidisse? Videtis quia per unius ovis amissionem pastor iste totum gregem cecidisse de dextera, et totum in sinistram doluerat recidisse; et ideo relictis nonaginta novem, unam sequitur, unam quærit, et inveniret in una omnes, redintegraret omnes in una. Sed jam cœlestis parabola pandamus secretum. Homo habens oves centum Christus est. Pastor bonus, pastor pius, qui in una ove, hoc est in Adam, posuerat totum gregem generis humani, hanc inter amœna paradisi, hanc in regione vitalis pascuæ collocarat: sed illa vocem pastoris oblita est, dum lupinis ululatibus credit, et caulas perdidit salutare, et tota lethalibus sauciata vulneribus. Hanc ergo Christus veniens quærere in mundum, in utero virginæ regionis invenit. Venit suæ nativitatibus in carne, et in cruce levans humeris suæ imposuit Passionis, et gaudens toto resurrectionis gaudio per ascensum ad cœlestem tulit et pertulit mansionem. *Et vocavit amicos et vicinos.* Hoc est angelos. *Dicens illis: Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam quæ perierat.* Congratulantur et congaudent Christo angeli super oris Dominicæ reditu, nec indignantur in toto sibi presidere solio majestatis, quia de cœlestibus invidia cum diabolo fuerat jam fugata: nec poterat per Agnum qui peccatum mundi tulerat, in superna amplius invidiæ penetrare peccatum. Fratres, ille nos quæsit in terra, nos illum quæramus in cœlis; ille nos portavit suæ divinitatis ad gloriam, nos illum sanctitate tota nostro portemus in corpore: *Glorificate, inquit Apostolus, et portate Deum in corpore vestro (I Cor. vi).* Ille Deum in corpore suo portat, qui nullum portat in suæ carnis operatione peccatum.

SERMO CLXIX.

De parabola drachmæ perditæ.

Per omnes evangelicas lectiones latere mysticos sensus et cœlestis intelligentiæ manere secreta, norunt soli quicumque divini Spiritus gratiam percipere. Ecce posteaquam pastor Supernus perditam centenarii gregis ovem perquisivit, invenit et ange-

vitatam fuisse, et quomodo. Unde Auctor noster hunc morem respiciens, inquit: *nonagesimum nonum numerum in sinistra latere clausum.* Quoniam, cum leva manus, digitis complicatis, et pollice super medium digitum compresso, ostenderetur, nonagesimus nonus numerus indicabatur: cui numero si unum tantum addamus, mox centenarius numerus evadit; qui non per levam, ut supra compressam, ostenditur, sed per dexteram compresso versus palmam auriculari digito. Unde numerus ille nonagesimus nonus, si per additionem unitatis fiat centenarius, de sinistra transit ad dexteram. Ex Mita.

^a Nonaginta novem oves humanum genus est perditum, una ovis Adam. Hac una recepta clauditur centenarius numerus, et omnes recipiuntur.

lorum lætitiâ totam cœlestem jam retulit ad ovile, mulier evangelica producit in figuram: quæ lumine accenso de decem drachmis unam drachmam perditam sic requirit, ut inventa hac de lucro suo, de suo gaudio, causam pariat cœlestium gaudiorum. Sic enim dicit: *Aut quæ mulier habens drachmas decem, si perdidit drachmam unam, non accendit lucernam et everrit donum, et quærit diligenter, donec inveniat? Et cum invenerit, convocat amicas et vicinas, dicens: Congratulamini mihi, quia inveni drachmam quam perdideram. Ita dico vobis, gaudium erit coram angelis Dei super uno peccatore penitentiam agente (Luc. xv).* Putasne mulier ista communis est, aut habuisse eam decem drachmas humano putatur ex sensu, aut unam casu creditur perdidisse mundano, aut simpliciter contingit quod eam nocturno requirit in tempore, aut lucernam de nostri usus more succendit, aut consuetum quod eam perdidit et invenit intra domum, aut familiare quod amicas ad lætitiâ convocat et vicinas, quas perdens convocasse non legitur ad mœrorem? Novum damni genus, et quod drachmam non ablatam patefaciat, sed dilapsam: et quod eam domesticis absconditam tenebris et non defossam dolis loquatur extraneis. Videtis quam singulare sit totum, quam morem transeat et supergrediatur humanum, quam divinum spiret et redoleat sensum, quam attollat ad cœlum mentis intellectum, quam collocet in supernis, quam cogat superni cordis accendere lucernam, et instar evangelicæ mulieris, per Dominicæ lectionis obscura, drachmam quærere scientiæ salutaris. Antequam Christus ad ovem veniret errantem, et miserandis discursibus attritam misericordibus humeris sublevaret ad cœlum, et onustus pecore pio inaccessas lupis perveniret ad caulas; mulier habens decem drachmas tenebras diutinas sustinebat, et non solum drachmam perditam dullebat unam, sed ipsas novem drachmas sibi residuas non videbat. Nox ei erat jugis, erat ei profunda et perseverans caligo; cui lucerna sine divino igne ad noctis solatium non lucebat. Sed posteaquam supernus ignis, ignis Spiritus sancti flammeo se super apostolos imbre diffudit, et non minus frigida quam tetra mortalium corda toto ignis sui calore succendit, mulier, id est Ecclesia, accendit lucernam suam, id est, internum illum sui cordis obtutum, hoc est, *illuminatos*, ut inquit Apostolus, *oculos cordis vestri (Ephes. 1).* Accendit ergo lucernam suam, et illam

^b Favet Auctor opinioni aliquorum theologorum asserentium Lucifero revelatam fuisse unionem hypostaticam humanæ naturæ cum Verbo divino, et inde sumptam occasionem superbiæ et invidiæ quæ diabolum et assecras ejus dejecit. Vide Suarium tom. I disp. 42 sect. 1. MITA.

^c Hoc est per gratiam bonis angelis concessum; vel, quia invidia fugata fuerat e cœlo per sempiternam diaboli et sectatorum expulsionem; vel quia Agnus propria morte cœlitibus pacem reddiderat. MITA.

^d Mulier quæ perdidit drachmam, Ecclesia gentium erat, quæ verum Deum perdidit, non quidem ablatum, seu ereptum, sed dilapsum, hoc est negligentius custoditum. Ex Mita.

Judaicam domum ignorantiae a caecam tenebris evertit apostolicum post laborem, donec jam de decem drachmis, hoc est, Decalogo legis, drachmam perditam reperiret in Christo. Christus est plenum deitatis numisma, Christus est drachma nostrae redemptionis et pretii, Christus est qui et erat in legis Decalogo et latebat, Christus est quem habebat et Synagoga, et tenebris impugnantibus non videbat. Decem drachmas, decem legis diximus verba, ex quibus Verbum perdidit et Synagoga unum. Quod unum? Illud quod in Ecclesia primus quia lucerna ardens erat, Joannes invenit, dicente domino : *Ille erat lucerna ardens* (Joan. v), dicente evangelista : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. i). Hoc fuisse in Decalogo jam patescat. *Audi, inquit, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est* (Deut. vi; Marc. xii). Hoc Synagoga dum non videt in Filio, amittit in Patre; dum non credit in Christo, Christum lethaliter crucifigit; cui merito per Decalogum consequenter dicitur : *Non occides* (Exod. xx). Siquidem dum Judaeus ipsam maudatorum seriem capite detruncat, ante Christi quam legis exstitit homicida; unde et totum corpus Decalogi retorsit in Christum. *Non occides, non machaberris* : damnata est Synagoga, quae juncta diis gentium repulit Christum, qui seposita potestate dominantis, conjugis ad eam descendit affectus. *Non furum facies*. Furata est Dominicam resurrectionem, quae pretium militibus dedit, ut resurrectionis infoderet et occuleret veritatem (Matth. xxviii). *Non falsum testimonium*. Haec est quae conquisivit falsos testes (Matt. xxvi), ut impleret illud : *Exsurgentes testes iniqui, quae ignorabam, interrogabant me* (Psal. xxxiv). Et revera aliter tradere non poterat veritatis auctorem, quia semper sola impugnat falsitas veritatem. Sic ruit, sic per gradus cadit, qui de scalis labitur et corruiat praceptorum. Nam si Dominum Deum credidisset unum, ad hoc ruinarum barathrum non venisset. Sed nos lucernam matris Ecclesiae jam sequamur, et ambulantes in lumine Domini vultus, Christi perveniamus ad drachmam; atque amicas et vicinas, id est, Ecclesias gentium convocemus, ne matrem nostram, drachmam suam, nesciant invenisse; et dicamus cum propheta : *Paravi lucernam Christo meo* (Ps. cxxxi). Et quid lucerna profuerit audiamus : *Ecce audivimus eam in Ephrata, invenimus eam in campis silvae. Introibimus in tabernaculum ejus, adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus* (Ibid.). Ecce quod per distensos campos et nemora diffusa

A querebamus, hoc in Domino, hoc matris inveniamus ad lucernam. Super hoc letetur et celum, quia in uno peccatore poenitentiam agente totius Christiani populi claruit plenitudo, et tota deitatis forma Christi nostra refulsit in drachma.

SERMO CLXX.

De Christo pro nobis varias formas assumpente, apostolos vocante, morbos curatum millente, et paupertatem praecipiente.

Beatus Marcus hodie cum Galilaeae Dominum retulit circumnisse castella, inefabilem circa nos prodidit ejus pietatem. *Et circuibat, inquit, Jesus castella in circuitu docens* (Marc. vi). Audistis quemadmodum circuit, quemadmodum te et propter te ubique pietas indefessa perquirat. Et ille qui capit ipse omnia, nec ab ulla capitur ipse creatura, intrat, et tuo angustatur in corpore, tuis in habitaculis se coarctat. Et ille cujus majestatem vox fidelium quotidiana testatur clamans : *Pleni sunt caeli et terra gloria tua* (Eccl. in fine praefat. Miss.), tuis propter te circuit, apparet, videtur, et tenetur in locis. Quo se movet immobilis plenitudo; quo accedit, vel unde recedit, quo sunt plena omnia? Et tamen vadit, redit, descendit, ascendit, et totum te, et propter te homo Deus patitur, quia te nimis diligit, nimis amat. Habitus suscipit, formas variat, commutat officia : et nunc igneus tibi resplendet in rubo (Exod. iii), ut perfidia te frigidum fidei calore succedat; nunc elucescit caelesti flammeus in columna (Exod. xiii), ut remotis ignorantiae tuae tenebris, per solitudines mundi hujus, viam possis scientiae percurrere salutaris; nunc idem tibi nubis vertitur in columnam, ut ardentes tuorum temperet aestus animorum; nunc te ut aquila protegit pennis sapientiae, et caelestem provocet ad volatum, dicente Moyse : *Sicut aquila protegit nidum suum, et super pullos suos confidit, extendens alas suas accepit eos, et suscepit eos super scapulas suas, Dominus solus lucebat eos, et non erat cum eis Deus alienus* (Deut. xxxii, juxta LXX). Nunc sicut gallina educit, ducit, vocat, recipit, protegit, portat, fovet, ambit, amplectitur (Matth. xxiii), et sui volatus oblita, suae temporaliter immemor libertatis, tuis in penetralibus, tuo versatur in pulvere, ut te vernaculis, familiaribus, domesticis alat, erudiat, instituat nutrimentis; nunc ut pastor bonus altissimis errantem solus requirit in montibus, solus invenit, solus suis humeris imponit, et ne amplius in terrenis pascuis luporum morsibus pervadaris, caelestes evellit et perducit ad caulas (Luc. xv). Sic, sicut dixi

* Ita editiones nonnullae, Colon. 1627, Venet. 1636, Lugdun. 1636, Lugdun. Raynaudi 1635. In nonnullis aliis, *everrit*. Evertit autem legunt in sacro textu veteres Latinorum libri, et mss., et editio Sixti V 1590. At mendose. Legendum enim est ut habet Graecus, *everrit*. Exemplaria olim quaedam, aetate Gregorii Magni ferebant *emandat*. Quibus assentitur Ambrosius epist. 11, initio. La Haye spretis emendationibus legi vult *evertit*.

* Ms. Caesenae oppositum habet : *Legis antequam Christi exstitit homicida : unde et totum corpus Decalogi retorsit in Christum*. Ultra sit germanior lectio,

lectori dijudicandum relinquo. Mihi probatur impressa. Hoc est, cum Synagoga juncta diis gentium adulterium commisit, et Christum verum sponsum repulit, tunc caput decem praceptorum Dei detruncavit; quod est illud : *Ego sum Dominus Deus vester, etc.* Unde prius Christum mente occidit quam legem; et totum corpus Decalogi a se retorsit et rejecit; vel rejectum in Christum, id est Christo, et ejus Ecclesiam, observantiam Decalogi remisit, quam a se abdicavit. MITA.

* Ms. Caesen., qui te.

mus, habitus suscipit, formas variat, et ut te mutet in melius, ipse sua toties mutat et commutat officia. Et quia diu circueverat ut diriperet et devoraret inimicus, nunc necessario circuit ut te vindicet, ut eripiat Christus, dicente Scriptura: *Adversarius vester sicut leo rugiens circuit quærens quem devoret* (I Petr. v). *Et convocavit*, inquit, *duodecim*. Post diuturna tempora tetra noctis, aurora suæ desiderato splendore æternus dies Christus noster reluxit in lucem, qui duodecim suas horas in apostolis suis duodecim signanter aptaret. Hunc diem beatus Psalmista prophetali vidit spiritu, cum canebat: *Hæc est dies quam fecit Dominus, exsultemus et lætemur in ea* (Psal. cxvii). Unde et Apostolus lucis ac diei filios appellat credentes: *Vos filii lucis estis et diei* (I Tim. v). *Et convocavit duodecim*. Duodenarius numerus iste per quaternarium tripartitam nobis monstrat et format quadrigam: per quam Trinitas tota toto orbe apostolicis vehitur et fertur excursibus, ut diabolum mitis bellator expugnet, ut mundi superbiam mansuetus victor inclinet, ut discordias gentium pacificus auferat præliator, ut destructo inferno, hoc est, peccati fovea, diuturno carcere animarum humani generis captivitatem liberam triumphi sui perducatur ad gloriam. Hunc Trinitatis curram beatus Psalmista vidit prophetali spiritu, cum dicebat: *Ascendisti in clavam, captivam duxisti captivitatem, accepisti dona in hominibus* (Psal. lxxvii). Hunc curram sibi, suo Patri et Spiritui sancto, Dominus cum diceret, præparabat: *Tollite jugum meum super vos, quia jugum meum suave est, et onus meum leve est* (Matth. xi). Nescit lassescere bajulus misericordiae, pietatis evector. Duodecim patriarchas, duodecim distinctos in tribubus (Gen. xliix), quodecim fontes eremi (Exod. xv), duodecim Jordanis lapides elevatos ex alveo (Josue iv), in figuram formamque apostolici numeri fuisse descriptos scrutatori legis relinquimus altius ad probandum, quia nobis cur binos ad prædicandum discipulos miserit, propositae lectionis series conatur aperire. *Et cepit eos mittere binos et binos*.^a Binos mittebat ne destituta singularitas aut negaret, ut Petrus; aut fugeretur, ut Joannes (Marc. xiv). Cito cadit fragilitas humana, quæ de se superbe confisa socios despicit, non vult habere collegam, dicente Scriptura: *Et vae uni cum ceciderit, et non est secundus qui erigat eum* (Eccl. iv). Quantum autem alter alterius roboretur auxilio, eadem Scriptura testatur, cum dicit: *Frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas munita* (Prov. xviii). *Et cepit eos mittere binos et binos*. Nec mirum, fratres, si Trinitas, quæ ex duodenario numero tripartitam conscendit quadrigam, nunc ascendit et bigam; ut duobus nuntiis duorum vocatio monstreretur, et clareat populorum, dicente Apostolo: *Numquid Judæorum Deus tantum? Nonne et gentium?*

A *immo et gentium* (Rom. iii); et impleatur Isaia vaticinium, qui se ascensorem bigæ vidisse testatur, ubi audit sibi dici: *Quid tu vides? et respondit, video assessorem bigæ* (Isai xxi), unde mox cecidisse Babylonem clamat, et omnia sculptilia. Quis dubitat, fratres, per has bigas Christus salutare iniquitasse discursus, cum videat apostolica prædicatione corruisse templa, idola deperiisse, cessasse pecudum mugitus, et victimas, ipsas aras cum thuris sic fumo jam tota evanuisse per sæcula? Has bigas Habacuc viderat cum clamaret: *Qui ascendis super equos tuos, et equitatus tuus sanitas* (Habac. iii). *Et dedit*, inquit, *eis potestatem spirituum immundorum*. Hoc est, divinx virtutis insigne; hoc tropæum singularis triumphi, ut prædæ suæ prædo ipse, ipsis captivis suis ipse captivus, vinctus quondam suis vinctus ipse diabolus nunc tradatur, quatenus eorum subjiciatur imperio, quorum ante fuerat magnificus servitute. Merito dolet, gemit merito, merito stridet, qui se videt hominum sententia, hominum potestate percelli, qui se Deum hominibus longa diu fuerat persuasione mentitus. *Et præcepit eis, ne quid tollerent in via, nisi virgam tantum, non peram, non panem, non in zonis æs*. Homo cum operarios invitat ad opera, non necessaria victus solum, sed etiam largo fundit epulas apparatu, ut convivium humanitatis effusæ pondus operis superet et laborem.^b Deum quantum credit inhumanum, qui ad opera ejus invitatus, pera, pane, pretio onustus incedit, et anxius; ut aut lassus aut tardior ad opus operarius infidelis occurrat, aut occurrere fortassis non possit! præmia promittit ille copiosa, tot chirographis, tot testibus, largam spondet ille mercedem, tu eum neque panem, neque vestimentum impio spiritu æstimas præbiturum? Teipsum cum non esses, dedit esse; et quidquid, homo, habes dedit ipse; et cum tibi ac tuis voluptatibus vivere, victus necessaria non negavit: hunc suis virtutibus, suis operibus servienti, non panem, non vestimentum æstimas largiturum? Hoc ipsum quod in pera, quod in zona portas, quis dedit tibi? Quid illi de suo insultaturus occurris? Novit quia dives es.^c Cede, homo, opibus tuis: sufficit tibi divina paupertas, depone sarcinas divitiarum tuarum, onustus non potest per angustam viam ad opus Dominicæ messis pervenire, veni expeditus, veni liber ad opera, antequam nudus et expoliatus, infidelis omnibus operarius rapiaris ad pœnam; quia, sicut scriptum est, *Morientem divitiæ non sequuntur* (Psal. xlviii). Sit tibi pera conscientia tua, sit tibi panis vita tua; ut sit verus panis Christus in vita, qui dixit: *Ego sum panis* (Joan. vi). Sit tibi in pretium merces tua, quia ille præmium exigit securus a Christo, qui ut sequeretur Christum, nudus desepit respuens fideliter quod habebat.

^a Missos fuisse binos tacet Matthæus. Misit autem, ut collata opera se mutuo juvarent, ut ait Brugensis; tam ad plenam testimonii fidem, ut vult Grotius.

^b Voluisse Dominum in hac prima legatione manifestum dare apostolis divinx providentiæ documen-

turn, communis est cum Chrysologo sanctorum Patrum opinio.

^c Locus ex Mita correctior. Aliæ editiones, *Cessa, homo, operibus tuis*.

SERMO CLXXI.

De discipulis illotis manibus prandentibus.

Sicut fulgura cum saxa, montes, arbores, ipsa domorum culmina, terribili collisione dissolvunt, sensus hominum mentesque corripiunt: ita Dominus quoties in Phariseos intonat, suos timore salutari corrigit et emendat, sicut hodie evangelicus sermo perdocuit, Phariseos et Scribas vituperasse aliquos discipulorum Domini, eo quod non lotis manibus manducarent. Nemo cum hæc audit, existimet discipulos Domini sub specie contemptus incultis et lutulentis manibus edere, nec mensæ Domini, nec convivii communis servare et colere honestatem: quando istud neque natura patitur, neque hospitalitatis admittit affectio. Quis aquam manibus non offerat mox ad venientis obsequium, quis ad offerentis tristitiam mox recuset? præsertim cum Dominus ipse arguat Simonem invitatus ad mensam? *Pedibus meis*, inquit, *aquam non dedisti* (Luc. vii). Vult itaque fieri, quod sic exigere perdoceret. Sed Pharisei non diligentiam corporis in discipulis Domini, sed superstitionis suæ baptismata perquirebant; nescientes unum baptismum, quod Dominus non lavandis solum, sed in novandis animabus et corporibus invenisset; quod non corpus ad cultum vitæ, sed conscientiam dilueret ad salutem. Hoc propheta precabatur, cum diceret: *Amplius lava me ab injustitia mea* (Psal. l). Id est, quousque me legaliter lavas, et me non lavas? lava me per gratiam semel, quem lavacra legis innumera non laverunt. Sed hoc aperiat nobis ipse qui sequitur evangelicus sermo: *Pharisei*, inquit, *et omnes Judæi nisi crebro laverunt manus non manducant, tenentes traditionem seniorum, et cum de foro veniunt nisi baptizati fuerint non manducant, servantes baptismum calicem et urceorum ac æramentorum et lectorum* (Marc. vii). Phariseæ, qui te mundum credis, cum tua omnia tuo sint ^a polluta convivio? In foro tu de innocentis sanguine disputasti, derapienda substantia pauperis perquisisti, perscrutatus es qualiter libertatem addiceres servituti, et cum interiora tua tanto sint confecta crimine, quemadmodum te exterior lavare et mundare sufficiat aqua? corda et corpora nostra mundare hæc poterit, cum fuerit et ipsa Spiritus sancti purificata commercio, ut visibili ministerio invisibile purificationis nostræ perficiat sacramentum. Sed tu, Judææ, calices, urceos, æramenta baptizas, quæ motu sensuque carentia per naturam, ut reatum nesciunt, ita non sentiunt; hæc honoras, et te per quem contaminata sunt omnia, non emundas; tuis usibus, tuis obsequiis hæc mancipata purificas, et te divinis officiis, divinis ministeriis non purificas mancipatum. Sed nos, fratres, non quid Judæis, sed quid discipulis suis Dominus responderit, audiamus: *Dicebat autem, quod quæ de homine exeunt, illa contuminant hominem. Abintus enim de corde hominum*

^a Ob Pharisæicam conscientiam peccatis deturpata, ut infra. MITA.

^b Ms. Casen. *Iste suus expugnator esse potest; sed quis esse non potest liberator: hoc est, potest quidem*

A procedunt cogitationes malæ, adulteria, fornicationes, homicidia, furta, avaritiæ, nequitæ; dolus, impudicitia, oculus malus, blasphemie, superbia, stultitia: omnia hæc mala abintus procedunt et contaminant hominem. Quæ spatia terrarum, quæ magnitudo urbium, quæ latitudo regionum, tot hostes ferre, tot inimicos capere, tantas sustinere prævalet nationes, quot vitia, quot delicta, quot crimina rapiunt humanos sensus, hominum corda patiuntur? Vidistis, fratres, quod ad unam ovem genera tota, tota feritas bestiarum accedant, quæ magis eo sæviunt, quo se explere nequeunt, satiari non possunt unius captione voraci dente prædones; qui plus hinc æstuant et tabescunt, quod capere nequeunt et vorare; quod ad unam columbam tot milvi, tot aquilæ, vultures tot voraces, tantarum currat congeries avium sordidarum. Hanc numerositatem, hanc multitudinem senserat propheta cum caneret: *Circumdederunt me mala, quorum non est numerus: comprehenderunt me iniquitates meæ, et non potui ut viderem* (Psal. xxxix). *Abintus de corde hominum procedunt.* Tolerabilis est hostis cum muris arietat extrinsecus, cum foris positus cedit aliquando conflictui; cui vero est intus inimicus, cujus adversarius in ipsis penetralibus jam desævit, iste se intelligit, et sentit oppressum, iste se et captivum pervidet et deplorat, iste suus expugnator esse non potest, ^b suis esse non potest liberator, alienum requirit auxilium, quærit alterum defensorem. *Abintus exeunt de corde.* Novus est hic ordo bellandi: de homine contra hominem gentes exeunt bellaturæ: non contentæ in occulto vincere, prosternere in abdito; quasi quæ famam quærant hominis de ruina. Judæi, qui foris sunt, se et sua forinsecus lavent; nos, fratres, ab istis vitiorum sordibus emundemur intrinsecus: *has nequitiarum gentes in nostris mentibus Christo propugnante vincamus, has delictorum bestias de nostris cordibus terrore Dominici nominis effugemus, has criminum rabies et voracissimas aves a nostris sensibus crucis hasta fortiter propellamus; ut civitatis nostræ splendor, templi nostri sanctitas, domus nostræ integer et singularis ornatus, ad habitandum semper in nobis nostrum provocet et invitet auctorem.* Illuc vitia redire nequeunt, ubi Christus cum suis virtutibus commemoratur.

SERMO CLXXII.

De irædia et hypocrisi.

D Audistis hodie, fratres, quemadmodum, dum seclusit alios, seipsum janitor invidiosus exclusit. *Væ vobis*, inquit, *legis peritis, quia tulistis clavem scientie, ipsi non introistis, et eos qui introibant prohibuistis* (Luc. xi). Audistis ergo quemadmodum dum seclusit alios, seipsum janitor invidiosus exclusit. Acceperat claves Phariseus non ut clauderet, sed ut intrare desiderantibus aperiret; sed ne intraret alter, ipse permanere foris maluit per livorem. Omnia quidem vitia ad suo-

per se pugnando vincere, sed ab molestiis, damnis, periculis se eripere, aut penitus liberare, non valet. Expugno signat pugnando vinco: Liberator vero dicitur periculi, et molestiæ ereptor. MITA.

rum semper tendunt et prosiliunt læsionem; sed suos semper amplius invidia consumit: invidia suorum carnis semper existit, extendit sensus, torquet animos, discruciat mentes, corda corrumpit. Et quid plura? Hanc qui receperit, sua sustinet sine fine supplicia, quia in se domesticum semper diligit habere tortorem. Quis ibi malorum finis, ubi alterius ^a bonum pœna est alterius? ubi cruciatus alienus est aliena felicitas? malum multiplex: quot sunt prosperitates hominum, tot tormenta sunt invidorum. Cum aliis vitiis animus poterit confligere Christianus, invidiam quisquis antequam sentiat non fugerit, non evadit. Hæc peritis legis legem suavit non aperire, sed claudere; et salutaris præcepti non commodare doctrinam, sed negare; obserare scientiæ fontem et vitalis fluenti, originis suæ secreto ^b divitias obstruere. Iste velociter fugiendus est morbus, quia quos contigerit non patitur jam sanari. Invidia cœlum tentavit; ibi enim diabolus fecit ex angelo; ussit terras, quæ utique paradisi nobis amœna flammeo custode seclusit. Reges urget, quia hæc Herodem in cœvos Christi sic compulit desævire, ut ante lac quam sanguis teneris funderetur ex membris (*Matth. II*). Charitatem violat, nam hæc Cain reddidit fratricidam, et innocuam adhuc terram ^c novi sanguinis cruore perfudit (*Gen. IV*). Vastat populos, namque Judæos hæc, si dici fas est, si capit sermo, fecit esse deicidas: deicidas diximus, non quo pervenit, sed quo facinus hoc tetendit. In Christo enim Judæi non hominem tantum, ^d sed Deum Filium Dei conati sunt opprimere, necare virtutes, cum iucunt: *Hic est hæres, venite, occidamus eum, et nostra erit hæreditas ejus* (*Marc. XII*). Sed quid valet diabolus ad Deum? Invidia quid valet ad Dominicam charitatem? Invidit diabolus nobis terram, sed donavit cœlum Deus; claves scientiæ legisperitus sustulit, sed claves cœlestis regni per Petrum largitus est Christus (*Matth. XXVI*). Ac sic invidia suis commodis est nudata, et homo ditatus est ipsa ^e necessitate damnorum. Bene ergo in sequentibus Dominus adjecit, dicens: *Attendite vobis a fermento Phariseorum* (*Luc.*

A XII). Quia in fermento non est moles magnitudinis, sed tumoris; et conspersio tali specie inflata est, non ditata: quantum enim efferbuerit ferventius, tantum farris massa turgescit, et totam formam levitatis implet, et tumoris. Congruè ergo a Domino dictum est: *Attendite vobis a fermento Phariseorum, quod est hypocrisis*. Quid est hypocrisis, nisi species arte composita; quæ aliud in re agit, aliud promittit in vultu? Hæc penes Phariseos per scientiam tumescebat, Apostolo sic dicente: *Scientia inflat* (*I Cor. VIII*). Ilios namque scientia inflabat ad superbiam, non instruebat ad vitam; et corrumpebat ad malitiam, non ad prudentiam promovebat. Erat in eorum facie hypocrisis, erat in eorum mente invidiæ hydrops, erat in pectore stitulosus fons, erat ardens unda, quæ suis magis ac magis inflammabatur fluentis, ut bibentis non exstingueret sitim, sed augeter incendium. Sic, sic hypocrisi ministrante, suis semper invidia propinat. Ab hoc nos morbo subtrahit Apostolus: *Cum nos non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis* (*I Cor. V*), sanctum Pascha Domini celebrare compellit. Veritas nescit tumorem, simplicitas hypocrisis prorsus ignorat. In azymis sinceritatis et veritatis. ^f Hæc sunt cordis azyma, hæc cœlesti dulcedine confecta, hæc gratiæ saporata pinguedine, hæc sancti Spiritus igne decocta; hæc nos manducantes Agnum Dei, Agnum qui tollit peccatum mundi, ad nostrum Pascha solemniter immolamus, quibus Christus ad lætitiæ totam, totam est natus et immutatus ad gloriam.

SERMO CLXXIII.

De D. Joanne Baptista et Herode.

C

^a Ms. Cæsen. et Vallicel., honor. At revera invidia, ut ait Damascenus lib. XI Orthod. fid. cap. 4 pag. 128, est tristitia ex alterius proveniens bonis. Et Basilium M., orat. de Invid., statim post initium, pag. 445: *Invidia est dolor de proximi prosperitate ac rerum successu conceptus.*

^b Ibidem: *Vitæ fluenti originem, per suam invidiam obturare.*

^c Novus, id est recens per homines in mundum immissus. Ms. Cæsen., fortasse melius, *innocentis cruore perfudit*. His similia Chrysostomus hom. 40 in *Matth.* pag. 269: *Hæc sævum fecit dæmonem. hac ratione prima cædes patrata, sic natura fuit ignorata, sic terra fuit contaminata.* Homilia Basilii M. de Invidia digna est quæ integra legatur.

^d Contendit hic pluribus Mita Judæos in lege doctos cognovisse Christum esse Messiam et Dei Filium; at tamen invidia et malitia excæcatis ipsum morti adjudicasse: atque his terminis sententiam Chrysologi esse explicandam, licet in ea non omnes Patres et scholastici conveniant. Quam ut firmiter stabiliat, innititur præcipue Christi testimonio, in illis verbis Joan. VII, 28: *Et me scitis, et unde sim scitis.* Hebræorum Scripturæ duplicem Christi generationem

tradebant: alteram æternam et hominibus ignotam; temporariam alteram, certoque tempore, loco, familiaris addictam. Unde turbæ in vulgi animis excitabantur. In allatis autem Christi verbis innui humanam generationem sentiant multi, quibus apte Christus respondit: *Unde sim scitis*, et ex Patre dumtaxat me agnoscitis; alia vero mihi est origo, quæ vos latet. Locum diversimode interpretantur Patres Græci, et ex mente Chrysologi juxta Mitam: *Nostis quid ego sum, nedum ex hominum natura, verum etiam me scitis esse Messiam et Dei Filium, quamquam per summam malitiam dissimuletis.* Arrisit explicatio hæc Maldonato. Cæterum Judæos Christum cognovisse tenent Origenes tract. 19 in *Matth.*; auctor Oper. Imperfecti, homil. 40; Hieronymus in comm.; Beda, lib. III in *Matth.*; D. Thomas Aquinas in p. quæst. 47 art. 5 in corp.; alique a Mita laudati.

^e Hoc est, quia homo ex invidia diaboli necessario incidit in temporalia damna, propterea a Christo Domino ditatus est bonis spiritualibus, quæ altioris sunt gradus. *Mita.*

^f Ms. Cæsen.: *Veritas est cordis azyma, cœlesti dulcedine confecta, gratiæ saporata pinguedine, etc.*

sepe regiones : ac sic apta pascuis, irrigua fluentis, umbrosa, accommoda, secreta quietis loca penetrant, reperiunt amoenitates, et deliciis perfruuntur. Et vos, filii, Dominici gregis portio copiosa, niveo et divino vestita jam vellere, molli fetu, cœlesti germine perfecta, si per nostræ vocis auditum ad loca sepe salutaria, ad salutaria pascua pervenistis; si per nostrî sermonis fluentia animi vestri æstus, vestræ sitis temperastis ardorem; si sub doctrinæ nostræ tegmine aliquanta commoditate recubastis, quæ ordinamus attendite, quæ dicimus audite, quæ facimus approbate; nec pro voluntate vestra, sed pro dispositione nostra prædicationis nostræ percipite rationem : et sive cum dicimus ^a de gradu isto, sive cum de ^b sacerdotali sede pro temporis ratione tractamus, ut oves bonæ, ut chari greges, dilecta pignora, sine fastu impigræ, ac toto fidei cursu convenite, concurrite. Nec vos locorum mutatio tam propinqua, et spatia sic arctata, aut reddant desideres, aut faciant murmurantes : quia nec ovis ad caulas pervenit, si pro suo libito pervagetur; nec scientiam discipulus poterit obtinere, si doceri pro sua voluntate contenderit; ægrotus quoque nunquam poterit recipere sanitatem, si pro suo fuerit curatus arbitrio. Sed quia nobis hodie contra lupum furem sermo est, arcepto pastorali baculo transeamus ad evangelicam lectionem. *Audivit, inquit, Herodes rex (manifestum enim factum erat nomen Jesu), et dicebat : Quia Joannes Baptista resurrexit a mortuis, propterea virtutes operantur in illo (Marc. vi).* Stultus de mortuo piè credit, quem feraliter persecutus est vivum. *Joannes resurrexit*, ait, et tamen confitetur ignorans, quia in Christo pro Christo resurgit occisus. Herodes, quid egit gladius tuus? crudelitas tua quid profecit? quo processit impietas tua? si ut ipse dicis, rediit ad virtutes, resurrexit ad opera divina, qui furore tuo putabatur extinctus? Joannes resurrexit sicut fateris ipse : non hic persona, sed infirmitas perit; non hic Joannes, sed mors magis tali morte succubuit : illusa est pœna, carnifex habetur irrisus, ipsa est cognitoris miseri decepta sententia, quæ interemptum non perdidit, sed promovit. *Joannes resurrexit a mortuis, propterea virtutes operantur in illo.* Et si hostis legis, per legem tamen ille ^c resurrectionem promissam didicerat mortuorum. Et si resurrectionem Joannem noverat, cur insanus occidit?

^a Ferrarius, de Concion., ut astruat e gradibus altaris habitas fuisse conciones, hæc eadem verba Chrysologi laudat lib. iii cap. 7 pag. 347. Sidonius, carm. Euchar. ad Faustum Rejensem, sub fin.:

Sen te conspicuis gradibus venerabilis oræ
Concionaturum, plebs sedula circumcisit.

Ex exedra pontificali item verba faciebant antistites. Vide laud. Ferrarium, lib. iii cap. 5 pag. 368. Aurelius Prudentius B. Hippolyti basilicam describens :

Exente sub adversa gradibus sublime tribunal
Tollitur, aures prædicat voce Deo.

^c Vel potius quoddam metempsychoseos genus credidisse videtur Herodes : quod et Judæis persuasum fuisse edocemur, præcipue a Phitone, de Somniis. Hebræorum autem rabbi, de quibus Grotius ad

Si ad totius divinæ virtutis culmen, si ad totum quidquid est potestatis insigne tali morte sciebat elevandum, ^d cur se tantæ mortis esse fecit auctorem? Semper febricit impietas, a phrenesi semper crudelitas ^e obtinetur, carere dementia furor nescit; in se namque scævicit, quoties in alterum tendit; se punit, dum percellit insontem; sibi lethalis est totus, cum erga justum crudelis existit. Ecce Joannes, ut ipse dicis, jam vivit in Christo : ad tuam pœnam redit, qui venit ad omnium cœlesti munere medicinam. *Alii autem dicebant quia Elias est; alii vero dicebant quia propheta est, aut quasi unus ex prophetis. Quo audito, Herodes ait : Ipse est Joannes, quem ego decollavi; hic resurrexit a mortuis.* Malevolo quidem at veraci sensu testis ipse criminis sui, assertor sceleris sui, sui facinoris accusator existit. *Joannes, quem ego decollavi, ipse est; hic resurrexit a mortuis.* Verum dicit : nam sicut in Christo sui resurgunt, ita in suis ipse patitur Christus; et sicut honor capitis ad membra pertendit, ita membrorum pœna ad dolorem capitis, ad capitis redundat injuriam. *Joannes, quem ego decollavi, ipse est.* Iste ^f rex sapiens, egregius judex, censor morum, disciplinæ custos, vindex innocentie, criminum pœna, quod decollaverit Joannem dicit, quare decollaverit tacet, ne potestatem regiam tanti facti confunderet turpitudine : sed evangelista prodit, ut interfectoris dedecus interfecti producat ad gloriam. *Nam ipse Herodes, inquit, misit, ac tenuit Joannem, et vinxit eum in carcere propter Herodiam, uxorem Philippi, fratris sui, quia duxerat eam uxorem. Dicebat enim Joannes Herodi : Non licet tibi habere uxorem fratris tui.* Herodias, quæ uxor esse duorum fratrum sceleris amore contendit, ^g ut affectione violaret affectum, et sociaretur Herodi Herodias, ne essent vel nomine dissimiles, qui erant scelere, moribus vitæque consimiles, et jungerentur vocabulo, quos criminum junxerat turpitudine; hæc ergo Herodias insidiabatur Joanni. Herodes adulteræ ^h non vincebat animum, nefas tamen adulteræ diferebat. Illa, ne esset arguens, arguentis tendebat ad mortem; ille, ut placeret incestæ, captivus ipse justum tantum tenuit, et vinxit inclusum, quia in innocentem reus facile non poterat dictare sententiam. *Cum accidisset, inquit, opportunus dies, Herodes natalis sui cœnam fecit principibus, tribunis et primis Galilææ; cumque intrasset filia insius Herodiadis, et saltasset, et placuisset*

^p Matth. xiv, 2, tradunt quidquid Plato, et Pythagoras, alique disputavere, haustum esse a prophetis.

^d Ms. Cæs., cur ejus mortis auctor esse sustinuit?

^e Ibid., possidetur.

^f Omnia per ironiam dicta.

^g Amando Herodem violarat affectum activum passivumque Philippi sui legitimi viri : et affectione in Herodem violarat Herodis et Philippi fratrum mutuum affectum. MITA.

^h Quia Herodias in aviditate incestus Herodem superabat : at tamen illam non eji iebat Herodes; vel cum ms. Cæs. : *Herodes adulteræ non vincebat animum*; hoc est, Herodes non tenebat animum Herodiadis sibi per vim subjectum, vel ad proprium usum paratum, ita ut ab illa recedere non valeret. MITA. — Fortasse Herodes non vincebat animum Herodiadis, satagendo ut eam a proposito dimoveret, sed tantum quasitam ab ea Baptistæ necem diferebat.

*Herodi, simulque recumbentibus, Rex ait puellæ: Pete a me quod vis, et dabo tibi. Et juravit illi, Quidquid petieris, dabo tibi, etiam si dimidiam regni mei. Ingratus, inhumanus rex, qui virtuti tantæ, tam glorioso labori, tam memorabili facta, non totum regnum suum, sed dimidium dedit. Et quæ sibi vel pro parte servavit, qui post tantam domus suæ gloriam, post tantam familiaris sanctitatem, post tale castitatis exemplum, esse, videri, vivere, non debebat? Illa ergo criminis filia, non naturæ, non tam ad matrem, quam ad ipsam sententiam sui sceleris mox occurrit; ut quæ fluida tota, tota ierat resoluta, sæva, et treuculantia revolaret, et, ut de ipsa artibus loquar, ut tragediam nefandam caneret, quæ impleverat turpissime comœdiam. At illa egressa dixit matri suæ: Quid petam? Illa vero dixit: Caput Joannis Baptistæ. Et ingressa statim cum festinatione ad regem, petiuit dicens: Volo, ut protinus des mihi in disco caput Joannis Baptistæ. Et contristatus est rex propter jurandum, et propter simul recumbentes, noluit eam contristare; et statim rex misso spiculatoris, jussit afferri caput ejus. Ille autem abiit, et decollavit eum in carcere, et attulit caput ejus in disco, et dedit illud puellæ, et puella dedit illud matri suæ. Sic judicat * mens oppressa crapulis, soluta vino, et toto quodammodo ebrietatis demersa naufragio. Volo, ut protinus des mihi in disco caput Joannis. Serpentis germen caput hominis petit, cui suum caput sententia principali sciebat addictum, dicente Deo: ^b Ipse servabit caput tuum, et tu illius observabis calcaneum (Gen. iii). In longum nos trahit prolixitas lectionis, et satis in altum promovet loci ipsius inmensa profunditas. Differamus hodie quæ sequuntur, ne dum sermo festinat ad suam, quæ sunt prolixè dicenda transmittat. Id in clausula nostri commendamus eloquii, quod sine causa occurrit serpens: nam tota germina serpentis antiqui iste Joannes noster interemit, et effusione sui sanguinis extinxit occisus.*

SERMO CLXXIV.

De decollatione D. Joannis Baptistæ.

Herodianæ cœnæ cruentas epulas, convivium sic ferale, tunc torra, tunc cœlum, hodie necum vester horruit et expavit auditus. *Herodes, inquit, natalis sui cœnam fecit (Marc. vi). Bene cœnam, quia non luci, sed tenebris addictus est hic natalis, in quo noctis filius natus est, non diei. Natalis sui, inquit, cœnam fecit principibus, tribunis et primis Galilæe (Marc. vi). Quid agit incauta et cæca semper impietas? Omnes evocat potestates, ut non tam multos convivii sui socios, quam innumeros criminis sibi testes assumat,*

* Chrysostomus, tom. I homil. 84: *Ebrietas nihil aliud est, nisi mentis commotio, eversio rationis, destitutio intellectus, absentia intelligentiæ.*

^b Exemplaria quædam Lat. a legunt *Ipse, cum Chrysologo; Hieronymo, in Quest. Hebr.; Irenæo, lib. iv ady. hæres. cap. 78; Leone PP., serm. 2 de Nat. Dom. P.ikelos apud Calimetum hic: Recordaberis, quod tibi feceris ab initio, et in fine illum observabis; nempe qui e femina illa nascetur filius, exiget injuriæ a te acceptæ ultionem; tu vero conceptam illum, non in mulierem, jam inde ab initio, rabiem*

*et tot habeat facinoris sui arbitros, quot habuit præsidem disciplinæ. Cumque intrasset filius ipsius Herodias dis et saltasset, inquit, et placuisset Herodi. Respondit suo turpis generi, dum patri complacet turpiori; de adulterio namque non nisi turpis debuit procreari: quæ fractis gressibus, corpore dissoluto, disjuncta compage membrorum, fluentibus ex arte visceribus, tota patri fieret deformitate formosior. † Et revera suam credidit tunc Herodes cum talem vidit; nam putasset alienam, si pudicam vel aliquantulum pervidisset. Serpens tunc latebat in femina, quæ reptans gressibus flexuosis lethale toto corpore virus effudit, ut discumbentium mentes furor, venenum corpora sauciaret, homines verterentur in bestias; nec vino jam tales, sed sanguine potarentur; † nec pane rabiidi, sed carnibus vescerentur humanis. Tales utique tales reddidit, quibus adhuc fumante sanguine caput intulit tunc Joandis; ut illud Psalmistæ canticum probaretur: *Dederunt carnes sanctorum tuorum bestiis terræ, effuderunt sanguinem eorum tanquam aquam (Psal. lxxviii). Ecce quidquid parient totis noctibus protracta convivia; ecce quid generat quod cum mensura editur, et sine mensura bibitur vinum. Ecce quo præcipitatur caro, cum ad luxuriæ facinus voluptatis inflammatur incendiis. Rogo quid tantis cuneis arctatur? Sufficit infelix caro sibi suis casibus ad ruinam, attestante propheta cum dicit: *Ut quid irrutis in hominem, interficitis universi vos tanquam parieti inclinato et maceræ impulsæ (Psal. lxi)?* Jacebat in Herode caro oppressa crapulis, ebrietate captiva, quæ, titillante luxuria, et non tam ludente quam illudente lascivia, promitteret quidquid turpitudinis peteret se daturam. *Pete a me quod vis, inquit, et dabo tibi; et juravit illi. Jurat miser, dum quidquid honestatis est et virtutis abjurat. Pete a me quod vis. Quid peteret luxuria, nisi castitatis interitum, pudicitie necem, mortem sibi semper contrariæ sanctitatis? Volo ut des mihi in disco caput Joannis. Si caput viri est, juxta Apostolum (1 Cor. xi), Christus, jam tunc novello ore antiquissimus serpens Christi Domini tendebat ad mortem. Volo ut des mihi in disco caput Joannis. Jam tunc avidus draco in servi capite Domini degustabat sitiens passionem. Volo ut des mihi in disco. Cur in disco, cur pretiose gestas, quem † viliter occidis, nisi quia pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus (Psal. cxv)? Hoc ipsum quod vis non agis quomodo ipsa vis, quia agit te superna ratio aliter quam vis. In isto quidem tunc ferati antro, non aula regis, rapies tunc fera pastum suum credidit, cum caput martyris vidit; totum suum sensit,***

lovebis.

* Jure Mita sit hallucinatum fuisse Chrysologum. Non enim Herodias ex hoc Herode Salomem filiam saltatricem, sed ex Herode Philippo tetrarcha, suscepit.

† Alludit ad canes rabidos, qui panem non edunt, neque edere possunt; ob rabiem tamen homines et cuncta animantia mordere satagunt ac rabie inflcere. De quibus S. Augustinus, de Civit. Dei lib. xxii cap. 22 in medio. MITA.

* Emendat Latinius. Editi omnes, *viriliter.*

cum liquorem sacri sanguinis sitiens aspexit; ferculum crudelitatis suæ toto ore, totis faucibus contendit et conatur absorbere. Sed Joannes venit in sublimi positus, ut lucerna super candelabrum, tenebras ut fugaret, dicente Domino: *Ille erat lucerna ardens et lucens* (Joan. v). Venit Joannes, ut iudex in tribunali resplendens, ut qui arguit adulterium, exponeret et damnaret homicidam; et qui pie vivens incestum vocarat ad pœnitentiam, reservaverat ad veniam, homicidium etiam damnaret occisus. Quam quæso meretur veniam, qui in morte Joannis ipsam pœnitentiam tam creduliter interemit? Gratis cucurrisset Herodes et Herodias, nomina non affectione sociata, sed crimine, ^a quæ vocem intercipi posse stultissime credidisti. *Ego sum, inquit, vox clamantis in deserto* (Joan. i). Vox occidi non potest, sed magis clamat angustiis corporis absoluta. Sic vox Abel in suo jam effusa sanguine magis sonat, magis penetrat, magis pertendit ad cœlum (Gen. iv). Sic nunc, Joannes toto orbe clamat, totis sæculis facinus vestrum cunctis refert, et ostentat in gentibus. Ecce Joannes Christi capite gloriatur, qui capiti putabatur addictus. Ecce eo die quo tu finisti tuum, ille sibi natalem cœli acquisivit: quia quando tuus ortus mersit in finem, tunc illius finis ortus est in natalem. Justus enim tunc inchoat vivere, cum pro Christo meretur occidi; transfertur ista morte vita martyris, non aufertur; morte magis claruit, qui ob hoc mortuus est, ut viveret in æternum. Ecce tu jaces in morte, Joannes vivit occisus. Tu fucata murice purpuram perdidisti, Joannes cruore suo fulgenti purpura semper gloriatur indutus. Tui convivæ nunc participes efficiuntur in pœnis, Joannes cœlesti mensa cum choris vescitur angelorum. Ille audit cœlestem jugiter symphoniam, tu audis inferni semper gemitum et stridorem. Ille meretricis tuæ, saltatricis tuæ addictus in pretium, nunc regno, nunc præmiis cœlestibus honoratur, tu mercedem sententiæ tuæ cum tua filia in tartaro percepisti. Vestimentum Joseph, cum adulteram fugeret, derelinquit (Gen. xxxix); Joannes ne videret adulteram, ipsum projecit et corpus. Joseph, ne adulterium faceret, libens carcerem suscepit; Joannes ut argueret adulterium, eremum carcere commutavit. Joseph somnia dum revelat, evasit ex morte;

^a Alias, qui vocem.

^b Ms. Vallicell., *feminarum insidias*.

^c Hæc inscriptio in mss. Cæsen. et Vallicell. Hunc autem sermonem Mita et Tillemontius habitum credunt Ravennæ, in die Dominicæ nativitatibus, occasione ordinationis Marcellini episcopi Vicohaventini; qui primus ab antistite Ravennati, uti metropolitano, fuit consecratus. *Vicohaventia* cathedra, quæ sæculo xiii invenitur dicta *Ferrariola*, nunc *parochia S. Georgii*, ad septentrionalem ripam minoris Padi, non diu post Lateranense concilium mansit; translationisque auctorem fuisse volunt Ferrarienses Vitalianum papam anno 657. Causam suspicatur Henschenius, tom. II Maii pag. 154, fuisse Mauri, Ravennatis archiepiscopi superbiam, qui a Romana sede deficiens, eo insolentia progressus fuit, ut Romano pontifici a suo tribunali judicando, diem dicere præsumperit. Throni et delicti successorem habuit Reparatum; qui, cum cito resipisset, a Deodato PP. Vitaliani successore, non

A Joannes, ut Dei Filium revelaret, suscepit et mortem. Joseph dum panem præparat temporalem, ex auro torquem meruit, et honorem; Joannes, ut ostenderet (*Matth. xi*) cœlestem credentibus panem, martyrii torquem meruit ex cruore. Merito in natis mulierum cunctis major est hic Joannes, qui non solum adulteras arguit, sed et licita mulierum consortia virginitatis amore calcavit. Et si Joannes tantus, Joannes talis, tanta eremo separatus a feminis ^b feminarum pericula non evasit, quis est qui inter feminas vivens evasurum se sine labore maximo, maxima sine cautione confidit, nisi is qui sancto alitur Spiritu? Qui cum genitore natoque una cuncta disponit sæcula per ævi omnia spatia.

SERMO CLXXV.

B ^c De Marcellino episcopo Vicohaventino, et D. Mariæ, Virginis partu.

Omnium quidem rerum primordia sunt dura, sed duriora sunt omnibus primordia generantis. Sancta Ecclesia Ravennas, ut primum pareret, viam fecit, angores pertulit, sensit dolores. Et hoc egit, fratres, ut ordinem partus divini toto veritatis tramite custodiret: nam posteaquam primogenitum totius creaturæ Virgo mater ut pareret, viam totius patriæ percucurrit; sic virgineus partus, sic primitivorum est dedicata nativitas. Et necessario, fratres, Via generatur in via. *Ego sum, inquit, Via* (Joan. xiv); ut omnis aditus excluderetur erroris, et viator tandem cœlum peteret, qui terreni itineris incassum diu sudores pertulerat et labores. *Et factum est in diebus illis, inquit evangelista, exiit edictum a Cæsare Augusto, ut scriberetur universus orbis. Ascendit autem et Joseph a Galilæa de civitate Nazareth in Judæam ad civitatem David, quæ vocatur Bethlehem, eo quod esset de domo et familia David, ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore prægnante. Et factum est in diebus illis, impleti sunt dies ut pareret, et peperit filium suum primogenitum* (Luc. ii). Libet hic aliquid de dolore dicere. Edicto Cæsaris et pagani universorum Dominus obtemperaturus occurrit, et decreto beati Petri, decreto principis Christiani, servus adhuc aliquis irreverenter obsistit? Verum, quia neque prospera adversis, neque gaudiis miscenda sunt tristitia, his omissis hodierni germinis lætitiâ proloquamur. ^d Habeat modo na-

D alia lege veniam obtinuit quam ut Mauri nomen expungeret e diptychis. Interim factum videtur Henschenio, ut Vicohaventinus episcopus, archiepiscopi sui exsecratus superbiam, Romam se contulerit, ubi sedis suæ Ferrariam transferendæ petierit, et obtinuerit facultatem. Hæc ille.

^d Hic Auctor de S. Apollinari martyre loqui videtur, qui uti primus partus Ecclesiæ Ravennæ, de quo supra, reverentiam meretur. Quod si de Marcellino loqui placet, sciendum est quod Vicohaventia in primum suæ Ecclesiæ episcopum habuit Oltradum, exterum a sancto Sylvestro PP. immediate electum et consecratum anno Christi Domini 530. Exinde alterum habuit episcopum, pariter alienigenam, cui tertio loco sussectus est Marcellinus iste, qui non advena, ut ceteri supra memorati, sed Vicohaventinus origine educationeque fuit. Itaque Auctoris sensus videtur: Ille episcopus, qui fuit primogenitus Ecclesiæ Vicohaventinæ, habeat reverentiam primogenitæ,

tus, qui primum natus est, primogeniti reverentiam, teneat et honorem : Marcellinus hodie vernaculi partus totum rapuit et conquisivit affectum. Circumstant filii, adsunt propinqui, cognatio tota concurrat, familia exsultat omnis, et ipsa penetralia domus tripudiant et lætantur : quia videre oculis, suscipere manibus, hodie primum sanctæ genitricis partum, sobolemque meruerunt. Ipsa quoque genitrix sponsa mater et virgo, in ipso conjunctionis suæ cubiculo, genuisse nova gratulatione miratur. ^a Sed neminem turbet, nullum moveat, quod in thalamo ipso sponsa ipsa cernitur peperisse : talis non est de crimine, sed de virginitate conceptus, quando in tali germine cœlestis partus est, non humanus : nec ullus hic est sinistrae suspicionis locus, ubi ipse sponsus sponsæ suæ testis habetur et custos. Quicumque sollicitus es de facto, esto de exemplo persecutus, et præcedentis trepidatio ad tuam cautelam proficiat, et munimen. Joseph ille maritus solo nomine, conscientia sponsus, prægnantem sponsam fluctuans et anxius intuetur, quia neque accusare innocentem, neque prægnantem poterat accusare; tacere tutum non erat, erat loqui periculum. Admittit, non prodit crimina accusator insontis. Erat ipse testimonium

quia peregrinus vim fecit, et more primogenitorum angores pertulit. At Marcellinus hodie, non quidem uti primogenitus, atque angoris, sed uti filius domi natus et domesticus partus, itineris expers (erat enim jam in fide catholica firmata illa Ecclesia), totum suorum sibi acquirit amorem. Forte etiam intellexit Auctor de Christo ipso primogenito Mariæ sacratissimi qui modo natus dicitur ante Marcellinum, quoniam erat annua dies Natalis ejus jam cepta, fereque mediata, cum Marcellinus episcopus consecratus est. MITA.

^a Fortasse populum turbaverat hujusmodi electio, nempe quod exterius non fuerat, aut alias a summo pontifice immediate electus et consecratus; sed civis, a civibus electus, arte piscatoria ignobilis, fortassis uxoratus, ac filiis dicatus, nec litteris satis eruditus : propterea suspicio esse poterat, maxime apud invidios, qui nunquam moriuntur, et apud plebem seductam, aliquam criminis intercessisse labem. At Chrysologus noster rationibus et exemplis S. Joseph ac beatissimæ Virginis, hoc neutquam suspicandum suadet, cum præsertim ipse Marcellinus sponsus sit testis et custos integritatis Ecclesiæ suæ sponsæ. Etenim quam optime novit in ejusmodi electione divinum adfuisse consilium, cui contraire nefas est. Quomodo autem distinctius facta sit Marcellini electio, non est meum divinare, et ex pervetustis Ferrariæ memoriis aliud habere nequivi. Unum id notum, quinque fuisse Vicohaventinæ episcopos ab anno Christi 330 ad annum 657, quo tempore translata sedes Ferrariæ dicitur a Rubeo Histor. Ravennat. lib. xi pag. 109 edit. 2. Addentes ad Martyrologium Usuardi hunc Marcellinum in numerum sanctorum Dei locant : sed an hoc fuerit communiter ab Ecclesia Dei receptum, non satis constat. MITA. — Et revera altum de Marcellino in aliis ecclesiasticis tabulis silentium.

^b Foede corruptus in multis editionibus locus restituitur ex Mita et ms. Vallicellano.

^c Ms. Casenæ, cum sibi angelum.

^d Vel piscator Marcellinus, seu ut opinatur Tillemontius, aliquam publicæ piscationis præfecturam gerens.

^e Non inanis nunc operæ pretium erit subdere, quæ de hujus sermonis explicatione scripsit Pastritius

castitatis, erat custos pudoris : aliud noverat, aliud intuebatur; confundeat visus quem non confundebat ^b Virginis fides : actus et vita in bivio; mens justa et sanctus animus ancipiti cogitatione torquetur; sentit, sed tantum non potest penetrare sacramentum, quia nec accusare poterat, et defensare penes homines non valebat. Merito mox occurrit angelus, merito responsum subvenit mox divinum, cui humano deficiente consilio justitia non defecit. Et quid dicit? *Joseph fili David, noli timere.* Qui nihil fecerat, quid timebat? Timebat, quia etsi nullus in facto reatus erat, erat in causa maximus pavor. Sanctus animus quidquid non assequitur, expavescit. Cave ergo, homo, de partu nostræ matris taliter disputare, ^c cum angelum respondisse sufficiat : *Noli timere accipere Mariam conjugem tuam; quod enim in illa natum est, de Spiritu sancto est.* Feliciter parturit, quæ virginitatis coronam magis magisque pariendo conquisivit et gloriam. Hic vero qui nobis hodie natus est, semper retia ^d tetendit in mare. Nemo ergo miretur, si piscatorem Petrus gestivit habere collegam. Orate ergo, fratres, ut piscari mereatur homines qui hactenus pisces capere hominum laboravit ad vitam ^e.

in suo Opusculo de *Patena Chrysologi*. Ea autem hæc sunt.

Expositio obscuri sermonis CLXXV D. Petri Chrysologi, ut veritas pateat, eundem primum metropolitici dignitatem et auctoritatem exercuisse.

^c Aliam moram, et quidem diuturniorem, considerare nos monet Chrysologi sermo 175, qui est de Marcellino episcopo Vicohaventino a se consecrato. Ostendit enim ibi resistantiam factam contra decretum B. Petri apostoli, et imperatoris edictum. Quis autem hic fuit? Audiamus verba sermonis. Præmittit ea fuisse primordia et generationem primam quæ non fit sine dolore. *Omnium quidem rerum primordia sunt dura, sed duriora sunt omnibus primordia generantis.* Assumit Evangelium sibi exponendum, cum Deipara Virgo genuit primogenitum, incipiens ab illis dictionibus : *Exiit edictum a Cæsare Augusto,* et more suo in Evangelii processu præsentem res contemplatur, iis et verba et res Evangelii accommodans; ideoque exigens acutum legentis vel audientis intentionem. Post igitur proœmium circa duritiam, difficultatem et dolorem primum generantis, quod auditores non percipissent quorsum tenderet, dubium omne tollit prosequendo : *Sancta Ecclesia Ravennas, ut primum pareret, viam fecit, angores pertulit, sensit dolores.* Ergo de Ravennatensi Ecclesia in ordinatione Vicohaventini explicanda sunt Evangelii et Deiparæ Genitricis verba et res; proindeque sicut Deipara nullum antea genuerat vel pepererat, sed primogenitum edidit Christum Jesum; ita Ravennas Ecclesia nullum antea consecraverat antistitem, neque matris officium exercuerat, sed tunc primum in consecratione Vicohaventini episcopi matrem se demonstravit, cum primum genuit et primogenitum. Dolores quidem Deipara in pariendo non pertulit, quia sacra Virgo Spiritus sancti obumbratione concepit, et virgo peperit, nisi dicamus difficultatem et dolorem fuisse itineris suscepti e Nazarena domo ad Bethlehemiticam speluncam. Sed Ravennas Ecclesia quæ etiam mater sacra et virgo illibata est, ut quælibet alia Christi Ecclesia, dolores veros pertulit, et angores antequam pareret. Quia scilicet dum mater effecta est per decretum sedis apostolicæ et imperatoris Va-

ferentiam illi edictum, metropolitani quoque subjectas per hujusmodi decreta civitates Ecclesie Ravennati regebat, restitit, sua jura producens, et nolens potestate metropolitica circa easdem privari, inde Ravennati Ecclesie necessitas orta fuit privilegium novum tuendi contra primum metropolitani, quanto studio, quot difficultatibus satis innuunt illa verba: *Angores pertulit, sensit dolores*. Ad quid? Ut primum pareret.

« Vicohaventinus episcopus spectabat athena ad Mediolanensem archiepiscopum, nam S. Ambrosius Mediolanensis scripsit epistolam 19 in aliis editionibus 44, et in novissima editione 2 ad Constantium Vicohaventinum episcopum, commendans illi Ecclesiam Forocornellensem, tamquam sui juris, sibi que subjectam. Hæc vero Ecclesia sicut et Vicohaventina una cum alijs civitatibus in edicto Valentini III subjecta est Ravennati episcopo, ut ibi videre est, proindeque ille civitates ad Mediolanensem pertinebant. Vicohaventia, nunc Ferraria nuncupatur. Cum enim multi vici ibi essent ad Padum, civitas dicta Vicohaventia, quasi vicus habens, corrupto deinde vocabulo in varias desit appellaciones: quia et ipsa penitus perit a Gothis destructa, et ad alteram Padi ripam translatis habitatoribus atque Ferrariam condentibus, jus episcopale per Vitalianum papam illius translatum est.

« Habemus metropolitani qui cum Ravennate pugnat, et illi Ecclesie constituta jam matri et metropolitane, angores, doloresque ingerere antequam pareret primogenitum. Propterea Chrysologus sermonem suum proseguens ait: *Et hoc egit, fratres, ut ordinem partus divini loco veritatis throno custodiret. Nam posteaquam primogenitum totius creaturæ Virgo mater ut pareret, vitam totius patriæ percucurrit: sic Virgineus partus, sic primitivorum est dedicata natiuitas*. Similitudinem inculcat partus primogeniti Ecclesie Ravennatis cum partu primogeniti Deiparæ, tum in eo quod ante partum opus fuit curere, ac percurrere partes vias; et laborare struere viam Emilianam et Flaminiam, quæ Romæ iungunt, immo quæ inde profecturæ, apostolicam sedem obsecrando, easque opem atque auctoritatem implo-rando, ad privilegium similiter tuendum; quod semel statum fuerat et fecerit, sicuti Deiparæ opus fuit percurrere viam usque ad Hierosolymam vrbem suam seu Bethlehæm usque; tum in eo quod Deipara primogenitum peperit in via, vel secus viam, Ravennas vero Ecclesia primogenitum suum peperit in via Emilia, in qua ditto Ravennatis Metropolitani est: *Et veritate, fratres (pergit Chrysologus) Via generatur in via. Ego sum, inquit, Via; ut omnis vilis excluderetur erroris, et viator tandem celum peteret, qui terreni itineris incassum diu sudores pertulerat et labores*. Non modo in via generatur, seu patitur Christus, sed ipse est via, et proinde tum in via errare homo possit, quisquis enim viator errat, ideo errat quia exil e via, et sudores multos subit, ut in viam reuertatur. Ravennas Ecclesia erat quidem in via Emilia, sed non habebat Emilianam sibi subjectam, cum hæc agnosceret Mediolanensem Ecclesiam pro matre. Sed postquam privilegium habuit matris et Metropolis cum potestate generandi, viam habuit, et vitam fecit; ut initio sermonis dixerat Chrysologus: atque ut episcopus qui in via Emilia erat, non erraret si obediret Ravennati, quia validum erat et legitimum privilegium, nec per rapinam Mediolanensi subtractum, utpote via ordinaria, auctoritate scilicet apostolica et imperiali concessum.

« Nequam similitudo absoluta est in hoc partu Vicohaventini episcopi consecrati per metropolitani Ravennatem cum partu Christi Domini ex Deipara. Nam in hoc intercessit edictum Cæsaris: *Et factum est in diebus illis, inquit evangelista, exitu edictum a Cæsare Augusto, ut profle-erit universis orbis. Ascendit autem et Joseph a Galilæa de civitate Nazareth in Judæam ad civitatem David, quæ vocatur Bethlehem,*

A eo quod esset de domo et familia David; ut propter-etur enim Maria desponsata sibi amore prætulerat. Et factum est in diebus illis impleti sunt dies ut pareret, et peperit filium suum primogenitum. Et hoc quidem in partu Deiparæ. Quod verum in partu Ravennatis matris? *Libet hic aliquid de dolore dicere: edicto Cæsaris et pagani Dominus obtemperaturus occurrit; et decreto beati Petri, decre-o principis Christiani, servus adhuc aliquis irreverenter obstitit? In utroque igitur partu edictum Cæsaris, et decretum promulgatum fuit: ibi Cæsaris Augusti, hic Valentini III Augusti; ibi hujusmodi decreto, et edicto imperatoris pagani universorum Dominus obediret ac sine ulla mora, sine ulla hesitentia, est obsecutus; hic imperatoris Christiani et edicto, non Dominus, sed servus et subditus episcopus Mediolanensis audeat sine ulla reverentia resistere, et diu hesitare; ita ut Ravennati Ecclesie angores gignat et dolores, ut non pariat. Dolendum plane et maxime dolendum; eo magis quod non intercessit solius imperatoris edictum in hoc privilegio matris seu metropolis concedendo; sed etiam decretum S. Petri, et quidem primo loco nominatum, tum et eo tanquam ex prima radice firmitatem habeat hujusmodi prerogativa.*

« Hinc sæpe Ravennates archiepiscopi Chrysologi successoris discere poterant reverentiam erga sedem apostolicam, et non buccinare auctoritatem, seu independentiam a Romano pontifice, privilegio Valentini se munientes: cum in hoc Chrysologi sermone non Cæsaris decretum tantummodo, sed S. Petri decretum, tum vero decretum Cæsaris antihadverendum fuisse. Hinc etiam refellendi sunt qui Valentini III edictum irridere tamquam spurium et abieciendum, auctoritas enim Chrysologi cogit quemlibet sanæ mentis ad fatendum promulgatum fuisse privilegium imp. Valentini, sicut etiam decretum summi pontificis; ubi talis facultas dabatur Ravennati. Sed cum perierit hoc secundum, perit et primum fortasse vel additione aliqua corruptum legitur; sed negari nequit fuisse edictum Cæsaris, quo Ravennas episcopus constitutus fuerit archiepiscopus et metropolitani cum subjectione civitatum quæ in via Emilia erant, et antea spectaverant ad Mediolanensem antistitem; qui non sine labore et dolore Chrysologi diu pro hac re certavit; obstitens tum decreto S. Petri, tum edicto imperatoris Valentini; sed tandem parta victoria post tot angores, Chrysologus primus fuit, qui episcopatum Vicohaventinum consecrando tamquam primogenitum et filium doloris (siquidem major dolor a matre percipitur, cum parit primogenitum; quasi cum ceteros parit; sic virgineus partus, sic primitivorum est consecrata natiuitas); metropolitani munus primarium exereat, videlicet suæ provincie episcopos consecrando.

« Videtur præterea colligendam quod Joanni Ravennati, cognomento Angelopite antecessori Chrysologi, circa finem sui præsulatus Valentini privilegium fuerit concessum; ita ut in ista concertatione Mediolanensis diei suum obierit: quandoquidem post electionem suam Chrysologus in sede metropolitana sermonem habens conqueritur illis verbis; quæ prætulimus, et qui tunc in presentia; *servus adhuc aliquis irreverenter obstitit*; quod plane inuiti; post victoriam adeo feliciter obtentam, ut ad consecrationem episcopi Vicohaventini Ravennas procederet; adhuc Mediolanensi invitum obtinuisse, quasi non cederet; sicut post iudicis sententiam in causa aliqua diu agitata solet adversarius victus adhuc cohereri et inuissitare.

« Verum quia neque prospera adversis, heque gaudiis miscenda sunt tristitia, his omniis, pergit Chrysologus, hodie mihi germinis legitimum proloquimur: *Habeat modo natus, qui prius natus est; primogeniti reverentiam, teneat et honorem*. Profecto haluit sedes Ferrariensis, quod non modo ejus episcopus cum Vicohaventinus dicebatur, primus inter consecratos a Chrysologo fuerit; verum etiam quod pri-

mogenitus Ecclesie metropolitanae Ravennatis : unde ad hominibus hanc reverentiam et hunc honorem nunquam primogenitus possit exigere. *Marcellinus hodie vernaculi partus totum rapuit et conquisivit affectum.* Partus Deiparae, cum ea peperit Christum, fuit Dominicus partus : quia Dominus universorum natus erat : partus Marcellini episcopi in sua consecratione est vernae et servi partus. Rapuit primus partus totum plebis affectum, et conquisivit ; affectum, inquam, qui Domino debetur adoratione quoque laetitia colendo ; rapuit Marcellini partus totum plebis affectum, qui vernaculo partus et humano potest competere : neque enim unus affectus alterum excutit, utpote in diverso ordine constitutum diversimode colens, sicuti neque affectus in Creatorem affectum in creaturas excludit. Rapere autem violentiam et efficaciam ostendit ; sed conquirere, ex omnibus plane cordibus affectum educere demonstrat. Vernaculi partus vocabulum, sorte etiam servilem conditionem atque humilem ortu familiam Marcellini dixit, ut videtur colligi ex sequentibus. Sed cum in ecclesiasticis gradibus et dignitatibus non splendor natalium domusque inclytæ imagines fumosæ respiciantur, sed pietatis fulgor, virtutis atque religionis ardor ; ideo Marcellini quantumvis vernaculi partus, ut a consecratione cum non repulit, ita nec a gaudiis et plena populi jubilatione prohibuit.

Circumstant filii, adsunt propinqui, cognatio tota concurrat, familia exultat omnis, et ipsa penetrat Domus exultant, quia videre oculis, suscipere manibus hodie primum sanctæ Genitricis partum sobolemque meruerunt. Quoniam mentis oculus et loquerentis intentio duos respicit partus primogeniti, hæc verba de Marcellini potius partu, quam de Dominico sunt intelligenda ; cum nec filii, nec propinqui concurrerint ad Deiparae partum, ut viderent oculis manibusque susceperent. Quapropter aliorum nomine intelligi possunt episcopi suffraganei, qui sunt quasi filii matris et metropolis ; propinquorum vero nomine episcopi alterius provinciae, Romano metropolitano subjecti, vel alteri. Concurrerant enim Ravennam, ubi erat imperator et Augusta, praesules non pauci, et cum viderent hanc primum solemnitatem, et exercitium metropolitæ nuper facti, magis conserentim, majorisque letitia, et exultatione consecrationi Marcellini plaudebant. Cives itidem et externi signa gaudii edebant, et Marcellino congratulabantur. Sed filios quoque revera genitos à Marcellino, antea uxorato, et propinquos carnaliter possimus explicare ; non enim desunt exempla illis quoque temporibus, mortuâ uxore vel separata, vitæque dedita religiosa, virorum qui pietate praestantes, vel doctrina, vel meritis, ad episcopales infulas sint promoti. Salvianus unus sufficeret in Gallia ; sed in Emilia praecesserat Severus Ravennatum antistes. Concursus filiorum, propinquorum, totiusque domus et familiae facile fuit in metropolim ipsam Ravennæ ; non enim mater ad filium, sed filius ad matrem debet convolare ; itaque sancta Genitrix est sancta Ecclesia Ravennas, mater aliarum sibi subjectarum.

Ipsa quoque Genitrix, et sponsa, mater, et Virgo in ipso sponsi sui thalamo, in ipso conjunctionis suae cubiculo, genuisse nova gratulatione miratur. Neque hæc verba de Deipara, ejusque partu virgineo possunt accipi ; proinde hæc etiam de Ravennati Ecclesia sunt explicanda quæ non solum sancta genitrix est, sed et virgo, habens sponsum Christum Dominum, ut Deipara sponsum habuit ; cum hoc tamen discrimine, quod Deipara cum sponso conjuncta non est, ut pareret suum primogenitum, aliter virgo non permanisset, sed ut sibi esset virginitalis testis et custos ; Ecclesia vero, quia non carnaliter parit, sed spiritualiter, ut pariat primogenitum suum indiget sponso, ejusque thalamo, immo et conjunctione, in qua et per quam gignens filios semper virgo perseverat, utpote spiritualia dona in consecratione com-

municans ex Spiritu sancti gratia, quæ in omni Ecclesia operatione imploratur. Non obscure thalamus sponsi est major Ecclesia, et Metropolitana ; atque adeo hinc etiam constare potest peractam Ravennati Marcellini consecrationem, et hanc prerogativam, quod Vicohaventinus in metropolitana sit consecratus, novam gratulationis esse materiem Chrysologus deprehendit.

At quæ thalami et conjunctionis nomina primo aspectu videntur virginitali opponi, solvit sanctus orator et pastor hoc pacto nodum : Sed neminem turbet, nullam moveat, quod in thalamo ipso, sponsa ipsa cernitur peperisse : talis non est de crimine, sed de virginitali conceptus ; quando in tali germine celestis partus est non humanus, nec illius est sic sinistra suspitionis locus, ubi ipse sponsus sponsæ suæ testis habetur et custos : quicumque sollicitus es de facto, esto de exemplo maximo persecutus, et præcedentis trepidatio ad tuam cautelam proficiat et munimen. Nempe partus hic in consecratione episcopi, carnalis non est, neque conjunctio carnalis est, sed spiritualis : virginitalis vero carnalem conjunctionem excludit, et propterea in ipsa generatione vel partu, sponsus qui conjungitur spiritaliter, nempe Christus, testis est virginitalis et custos ; sicut exemplo maximo docentur in partu Deiparae virgineo ; sponsum Josephum testem fuisse virginitalis suæ sponsæ, atque custodem. Quamobrem securus quisque debet esse, nullam hic labem, nullam turpem notam intercessisse ; nec in hoc defuisse Marcellini primogeniti partui virgineo similitudinem cum partu virgineo primogeniti Deiparae.

Joseph ille maritus solo nomine, conscientia sponsæ, prægnantem sponsum fluctuans et amarus intuetur, quia neque accusare innocentem, neque prægnantem poterat excusare : tacere tutum non erat, erat loqui periculum. Admittit, non prodiit crimina accusator insontis. Erat ipse testimonium castitatis, erat custos pudoris ; actus et vita in bivio ; mens parva et sanctus amicus accipiti cogitatione torquetur ; scilicet, sed tantum non potest penetrare sacramentum, quia nec accusare poterat, et deusante penes homines non habebat. Merito mox occurrunt angelus, merito responsa subveniunt max ætatum, cui humano deficiente consilio, justitia non defecit. Et quid dicit ? Joseph, fili David, noli timere. Qui nihil defecerat quid timebat ? Timebat, quia et si nullus in facto reatus erat, erat in causa maximus pavor. Sanctus animus quidquid non exsequitur, exparescit. Quoniam Evangelium in ea parte qua Marcellini consecrationi congruebat expositum erat pluribus, ne videretur Chrysologus plus justo in causam suam pronus, et id quod præcipuum in evangelicis oraculis descripsit, in perpendendis mysteriis ibi contentis modo moratur, transitumque facit a consecratione Marcellini ad Josephum sanctissimum Deiparae sponsum ; commemoratio sponsi Christi, in partu primogeniti Marcellini virgineo, studens exenterè suspitionem de carnali complexu, et non virgineo partu, ex eo quod sponsus Christus erat virginitalis et custos et testis, quemadmodum Joseph virginitalis Deiparae testis et custos fuerat. Describit ergo ejus suspensionem, non amittendo justitiam, eunque timorem divinitus excussum. Modo revertitur et concludit cum Vicohaventini episcopi consecratione.

Cave ergo, homo, de partu nostræ matris laetiter disputare, cum angelum respondisse sufficiat : Noli timere accipere Mariam in conjugem tuam ; quod enim in illa natum est, de Spiritu sancto est. Feliciter peperit, quæ virginitalis coronam magis magisque pariendo acquisivit et gloriam. Hic vero, qui nobis hodie natus est, semper retia tetendit in mare. Nemo ergo misetur si piscatorem Petrus gestivit habere collegam. Urat ergo, fratres, ut piscari mereatur homines, qui hactenus pisces capere hominum laboravit ad vitam. Rediens ad consecrationem, de ipsa tantum ostendit curam, inquitque fortassis aliquos non defuturos, qui talem partum suspicentur non virgineum, quandoquidem adhuc

SERMO CLXXVI.

*De cæco.*¹

Deus quoties desperatas humanorum curat corporum passiones, deitatis suæ toties potentiam pandit : sed in una eademque infirmitate, quando ordinem suæ curationis immutat, causas propter quas hoc faciat, facit nos altius perscrutari. Nam iuxta viam sedenti cæco visum sola restituit jussione; alii a natiuitate cæco visum, non lumini, sed tenebris, et cui natura visum inviderat, atque ipsa, quæ parat et aperit oculos, oculos clauserat et negarat, Christus imponit lutum, et collyrio materiali fingit, facit, procurat oculos, ^a non recurat (*Joan. ix.*), ut creante, non medicante manu inde homini suppleret lumina, unde hominem fecerat totum. Iste vero cæcus, cujus nobis evangelista Marcus retulit curam, sic novo sanatur modo, ut omnes compellat exquirere cur contumax cæcitas moram facere sic præsumit auctori, cujus nutu, visu, jussu infirmitates pereunt, redeunt sanitates, vita oritur, mors finitur, stant omnia, cuncta dilabuntur. *Venit, inquit, Jesus Bethsaida, et adducunt ei cæcum, et rogabant eum ut eum tangeret; et apprehensa manu cæci, eduxit eum foras extra vicum (Marc. viii).* Quasi eum curare non potuerit in loco, aut beneficio loci indiguerit, universis qui contulit visum. Hæc est Bethsaida cujus perfidiam Dominus exprobrat, dicens : *Væ tibi, Chorozaim, væ tibi, Bethsaida : quia si in Tyro et Sidone virtutes factæ fuissent quæ in te factæ sunt, olim in cilicio et cinere pœnitentiam egissent (Matth. xi).* Ergo apprehensa manu ejus de domo infidelitatis educit, levat eum de perfidiæ sessione, ut ante fidem quam oculos daret, ante menti quam corpori redderet sanitatem, ante præberet ^b humani ducatus obsequium quam divinæ virtutis operaretur insigne. Illi rogabant ut vel tangeret eum : sed Christus, qui horrere ne-

missitabat, adhuc resistebat Mediolanensis decreto pontificio et Cæsareo. Propterea, non sine causa timorem divi Josephi amplissime pertractat, exponitque late modum quo repulsus cœlitus per angelum fuit ille timor; quasi diceret : Matris nostræ partus Ecclesiæ Ravennatis constitutæ in munere genitricis et metropoleos legitimus est : adeoque noli, quisquis es, suspicari quidquam mali; noli timere, Ecclesia quæcumque sis ex suffraganeis, matrem ipsam non esse veram, vel vim aliquam intercessisse imperatoriæ majestatis, vel dolum : coronam conquisivit et gloriam Ecclesia Ravennas, vicit causam jam agitatam reclamante adversario, et feliciter peperit hunc partum primogenitum Marcellini hodie nobis nati, qui piscatoriam artem exercuit. Non ideo tamen episcopali bus infulis indignum se præbuit : immo B. Petrus apostolorum princeps, qui Romæ sedes habet, per suum successorem Sixtum III, admisit ad episcopatum hunc piscatorem; nec dedignatus est, qui ex piscatione piscium vocatus est ad piscationem hominum, habere collegam Marcellinum piscatorem, ut eum faceret similiter hominum piscatorem. Quid aio non dedignatus est? Immo gestivit, lætatusque admodum est, cum similitudinem vocationis in ipso repererit, quæ solet gaudium gignere. Hinc videtur colligi hanc primam consecrationem post victoriam in contentione cum Mediolanensi fuisse peractam, cum consensu summi pontificis, et sic magis tutam securamque fuisse redditam, ne quisquam auderet male aliquid suspicari. Potest etiam exponi, quod Chrysologus ipse de se lo-

A scit pauperem, pauperem scit amare, totam dedit pauperi manum, et debilitati Deus publicam præbuit servitatem, ut homo non horreat hominem, et videns non videntem videat, et duce manu cæcum lucis faciat nescire orbitatem : ne dicat homo : Non habet manus mea quod det pauperi, det ipsam manum pauperi, et plus erit manum pauperi dedisse quam nummum, iter præbuisse pauperi quam pauperi panis dedisse fragmentum. *Et eduxit eum foras extra vicum, et expulit in oculos ejus.* Dominico sputo vacuas oculorum replet lacunas, divino ore luciferam dat salivam, ut sancti roris gutta baptizaret oculos peccatoris, ut aperiret venia, quos clauserat culpa. Nemo ergo dubitet divino imbri tota arefacta mortalia membra posse reviviscere, cum videat parva Dominici sputi gutta arentes cæcitate oculos subito sic suscitatos in lucem : *Exsurgent, inquit Isaias, mortui, et resurgent qui in monumentis sunt, et lætabuntur qui sunt in terra.* Quomodo? Ros enim qui abs te est sanitas est illis; quod est pluvia semini, hoc resurrecturis Dominicus imber. *Et imposuit illi manus.* In faciendo, in reparando, in componendo hominem Dominicæ manus curatrices hominibus semper adsunt. *Manus tuæ, inquit, fecerunt me et plasmaverunt me. Et interrogavit eum si aliquid videret.* Interrogat ut homo, operatur ut Deus. Qui videt abdita terrarum, qui cordis intuetur occulta, cui omnia sunt nuda quæ sunt tecta omnibus, in opere suo, in oculis suis videre querit, laborat scire, alio referente cognoscit? Absit. Sed interrogat ut præsentem scirent, futuri cognoscere, cæcitatibus hujus non esse simplicem, sed mysticam curam. Denique non lumen, sed auroram quandam, lucemque erumpentem datam sibi adhuc qui curabatur, Domino interrogante, respondit : *Video, inquit, homines ut arbores ambulantes.* ^c Imperfectis oculis

quatur, quod, cum metropolitanus esset et nomine Petrus, gestiebat in piscatoris consecratione, sortem apostoli cujus nomen deferebat in eo contemplatus.

^c En totus plane sermo Chrysologi, neque ulla vox omissa, ut per totum contextum sermonis veritas proposita elucescat, quod B. Petrus Ravennas archiepiscopus non fuit quidem primus qui hac fulserit dignitate, sed primus qui eam exercuerit in præcipuo metropolitani munere, suæ provinciæ episcopos consecrandi.

Habemus quoque alterum sermonem 165 in consecratione episcopi Projecti Corneliensis, ubi tamen nil habet simile, nec unquam aut dolorem aut angorem innuit in pariendo, vel antequam pareret mater Ecclesia Ravennas, sicuti nec tam ingentem lætitiâ cum peperit. Quod argumentum plane evidens videtur tunc temporis quiescisse a querulis et turbis excitandis Mediolanensem antistitem, fuisseque Chrysologum in pacifica possessione consecrandi et exercendi munia archiepiscopalia. Quamobrem præcedit proculdubio tempore sermo habitus in Vibohaventini consecratione, quamvis numero posterior. ^d

^a Hoc est pristino lumini oculos haud restituit quia nunquam lumen habuit, sed cæcus natus est. MITA.

^b In nos ante Deum naturæ quam gratiæ experimur : siquidem prius creatur homo naturalis, et exinde per gratiam baptismatis Christi regeneratur atque renascitur spiritualis. MITA.

^c Ex abundantia humoris chrySTALLII, inquit MITA.

grandescunt formæ, turbantur species, res falluntur. **A** et in vico, hoc est, in conventu malignantium ignorantia cæcitate tenebatur, et sedebat oppressus. Hinc est quod non veniebat ad Christum, sed venit ad eum Christus, et apprehendit manum ejus, ut dono vocantis, non beneficio legis, non proprio curatum se gloriaretur arbitrio. Educit eum foras, ut in Ecclesia lucem fidei videat per libertatem gratiæ, qui sub legis velamine nil videbat. Imponit ei primum manum, ut videat transire umbram legis; ut sacerdotes, scribas, pharisæos, et figuram totam Judaicæ observantiæ videat velut arbores præterire, quæ ut in tempore, sic cum tempore senescunt, nascuntur, virescunt, florescunt, fructificant, pereunt, evanescent. Iterum imponit ei manum, ut resurgens non jam caduca videat, sed æterna, et videat quidquid est divini luminis, honoris et gloriæ: sicut ille magnus ex ipsis Paulus, qui extra vicum et in via Judæus cecidit, ut resurgeret Christianus; et cæcatus est in lege (*Act. ix*), ut videret in gratia, sicut ab ipso perhibetur: *Nunc videmus in speculo et in ænigmate; tunc autem videbimus facie ad faciem* (*I Cor. xiii*). Tunc quando quod sepultum est in morte, surget in vita, et quidquid satum est in contumelia, surget in gloria.

APPENDIX.

S. PETRI CHRYSOLOGII

RAVENNATENSIS ARCHIEPISCOPI

SERMONES VII,

A S. PATRE QUONDAM ABJUDICATI *.

SERMO I.

De oratione Dominica.

Accepistis auditum fidei, fratres charissimi, formam Dominicæ orationis audite. Christus breviter orare docet, qui cito vult postulata præstare: aut quid petentibus se non dabit, qui seipsum non petentibus dedit? aut in respondendo quam faciet moram, qui in dictandis precibus vota supplicum sic prevenit? Hodie quod audituri estis stupent angeli, miratur cælum, pavet terra, caro non fert, auditus non capit, non attingit mens, tota sustinere non potest creatura, ego dicere non audeo, tacere non possum. Deus det ut vos audire possitis et ego dicere. Quid est magis tremendum quod se dedit terris Deus, aut quod vos dat cælo; quod societatem carnis intrat ipse, aut quod vos facit divinitatis consortium intrare; quod mortem sumpsit ipse, aut quod vos resumit ex morte; quod ipse in vestra nascitur servitute, aut quod vos sibi gignit in liberos; quod suscipit paupertatem vestram, aut quod vos facit hæredes suos, sui unici cohæredes? Est utique terribilius quod terra trans-

C fertur in cælum, homo deitate mutatur, servitutis sors dominationis jura sortitur. Sed hoc quamvis metuendum sit, tamen, quia causa non dicentem respicit, sed jubentem, accedamus, filii quo vocat charitas, trahit amor, invitat affectio, Deum Patrem viscera sentiant, vox personet, loquatur lingua, spiritus clamet. Totum quod in vobis est respondeat gratiæ, non timori; quia judicem mutavit in Patrem; amari voluit, non timeri.

Pater noster qui es in cælis (*Math. v, 9; Luc. xi, 2*). Hoc cum dicis, non sic habeas quasi non sit in terris; non sic accipias, quasi sit loco clausus qui claudit omnia: sed intellige esse sibi genus e cælo, cujus Pater habetur in cælo. Et age ut vivendo sancto sancto respondeas Patri. Dei Filium ille se probat qui vitiis non obscuratur humanis, qui divinis virtutibus elucescit.

Sanctificetur nomen tuum. Cujus genus sumus ejus censemur et nomine. Rogamus ergo ut nomen quod in se et per se sanctum est, sanctificetur in nobis; nomen enim Dei aut honoratur ex nostro actu, aut

*Vide, supra col. 479, censuram omnium sermonum.

ex hostili actibus blasphematur. Audi Apostolum dicentem: *Nomen Dei per vos blasphematur in gentibus* (Rohi. II, 24).

Veniit regnum huius. Et quando sibi regnavit Deus? Petimus ergo ut qui sibi regnavit, semper regnet in nobis, ut et nos in isto regnare possimus. Regnavit diabolus, regnavit peccatum, regnavit mors, et fuit diu captiva mortalitas. Petimus ergo ut regnante Deo pectat diabolus, deficiat peccatum, moriatur mors, captivitas captivetur, et nos liberi perpetuum regnemus in vitam.

Fini voluntas tua sicut in celo et in terra. Hoc est regnum Dei quanto in celo et in terra Dei voluntas est sola, quando omnibus hominibus a Deus vivit, Deus agit, Deus regnat, Deus est totus, juxta illud Apostoli, ut sit Deus omnia et in omnibus nobis (I Cor. V, 17).

*Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Qui Patri sibi nos dedit, qui sibi nos adoptavit in filios, qui secum nos fecit heredes, qui nos... nomine sublimavit, qui nos suo et honore donavit et reges, ipse nos ut panem quotidianum postulamus adarit. In regno caeli inter munera divina quid querit paupertas humana? tam bonus, tam pius, tam largus Pater panem filiis non tamen postulatus indulget? Et ubi est illud: *Nolite solliciti esse, quid manducetis, aut quid bibatis, aut vestiamini* (Matth. VI, 31)? Hoc Pater jubet, quod prohibet cogitare; quid tenemus? Coelestis Pater coelestem patrem coelestis Filii ut postulemus hortatur; ipse dixit: *Ego sum panis qui de caelo descendi* (Joan. VI, 51). Ipse est panis, qui satus in virgine, fermentatus in carne, in passione confectus, fornace coctus sepulcri, in Ecclesiis conditus, illatus altaribus coelestem cibum quotidianis demonstrat fidelibus.*

Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Homo, sine peccato esse non potes; et vis semper dimitti tibi, totam dimittis semper; quantum vis dimittit tibi, dimittis tantum. Quoties vis dimitti, toties te dimittis; litius quia vis totam dimitti tibi, totam dimittis. Homo, intellige quia remittendo aliis tibi veniam tu dedisti.

*Et ne nos inducas in tentationem. Quid in hoc secuto est ipsa vita tentatio: *Tentatio*, inquit, est vita hominis (Joan. VII, 1), rogamus ut nos hostro arbitrio non relinquat, sed in omni actu paterna nos pietate constringat, et in vitae tramite coelesti moderatione confirmet.*

Red libera nos a malo. A quo malo? A diabolo, quippe ex quo est omne malum. Rogamus nos liberari a malo, quia malo qui non carnerit, frui non po-

^a Hoc in loco delevimus vocem est, quae sententiam turbabat ante vocem *Deus*. Infra, ubi qui nos nomine, cum nominibus deesse intelligeremus, puncta adjecimus, quibus lector id nos non fugisse perspiceret.

^b Tot mendis scatent hae homiliae, quot ne perspicacissimus quidem unus ex conjectura tollere potest; quare obrum nihil hic nisi castigatum omnino lector expectet, nolim. Haud pauca quidem loca foede corrupta restitimus, sed de omnibus restituendis nec cogitavimus quidem; sunt enim nonnulla, quae nisi

A test bono: Si adhuc non traxi, si adhuc in vobis constituti panem petunt, expetunt regnam, quare in quibus quod semper Dei Filii in Dei Patre nunciam, et quod in Patre Deus Dei Filius fuerit? Quomodo humana ratione tractatur? Non est; non est humano modo divinitas estimanda. Audisti Deum, nihil terrenum cogites, nihil humanum. Audisti Patrem Christi, hoc per substantiam crede; audisti Patrem tuum; hoc crede per gratiam: Me esse Filium habuit semper, se esse Filium dedit modo. Sic ergo te Filium scito, et servum te esse non negas. Sic audi ad Christi similitudinem te redactum, et semper Christo te cognoscas esse subjectum.

SERMŌ II.

De eodem.

*Conatus mortalis, terreni compago, limosa substantia ad vitae pensae ac mortis incerto labore arida, consumpta penis, potestatis pulveris subjecta natura capere non valet; eridite peritrescit, quos homo cogitavit confiteri. Tantam amonitum gratiam, b profimorum magnitudinem, munerum largitatem, fragilitas humana non potest invenire. Hic fecit ambrosium prophetam mentis intuitu praevidisse; dum tanto pavore concussus, et hujus audito taliter exagitatus tremore dixit: *Domine, audivi auditum tuum, et timui; considerari opera tua et expavi* (Habac. III, 2). Audiam tuum, non quia tunc propheta tantus audierat Dominum, sed quia tunc servus Dominum suum sibi conservum reperit, et audivit in partem: vel quia mundi hujus fabricam elementis ita sibi dissonis consonantem contemplatus expavit; sed quia pietatis erga se tanta considerans, tunc opera admirationis tremore concussus est et pavore. Consideravi, inquit, opera tua et expavi. Adoptatum se tunc expavit in filium, quando perdidit ipsius fiduciam servitutis. Denique ut sciat hujus orationis, quam vobis hodie divinitas insinuat et infundit affectum, prophetam tunc audire coelestis percipere; hujus muneris quodammodo pavore solatum, quid iterum dixerit pervidete: *Custodivi me, inquit, et expavi venter meus, a voce obsecrationis laborum meorum* (Ibid. 16).*

Posteaquam divini muneris tantam senserat largitatem, custodivit se, ne se hostem; ne inimicum, ne latronem se iterum in paradiso sustineret; sit vigilantior, sit sollicitior sui custos, qui se post tanta rei jacturam coelestem thesaurum senserat reperisse, dicente Paulo: *Portamus hunc thesaurum in vasis fictilibus* (II Cor. VII). Custodivi me et expavi venter meus. Ventrem cordis interna nominat haec propheta, quia sicut ^c [venter] cibus, ita cor sensibus pascitur

ope ms. codicis emendari non possunt. Hic lego: *tantum gratiam Dei, donorum promptissimum magni. Infra edidimus auditu, ubi erat auditus: mox observatum, ubi legebatur conversum. Caetera mihi legenda videntur: reperit et audivit Deum Patrem. Nesci quid.*

^c Priorum vocem recte additam esse, nempe scitis negaverit. Mox ubi legitur: *ex hoc est eshortationis foedissimus librarii error ita emendari posse videtur: exhorret obsecrationem?*

et repletur : et ex pavis ventis meus a voce obsecrationis laborum meorum. Si intellectus cordis fuderat ōi vocem, labiis dediderat verba, auris vota sua, cur desideria sua, cur.... ex hoc est exhortatorus? Expavit quia non suggestionem vel erroris, sed divini Spiritus loquebatur affato. Audi Paulini dicentem : *Misi Deus Spiritum Filii sui in vinda nostra emanantem, Abba Pater (Gal. iv, 6)*; quod eam audientem ad interna transmisseret, tantum se meruisse mirabatur, et interna tota hominis prestant, merito adiecit : *Et intravit tremor in ossa mea, quia ipsius propheta videri viderantur, et subit me, inquit, commotus est spiritus meus. Quid subitus me? quia unus ipse idemque homo rursus per gratiam jam levatus, jacebat subitus pristinam per naturam, nec virtutem celestem virtus poterat sustinere terrena. Jam solum fuit mons Sion cum laturus legem Deus descendit in montem : quid caro faceret, cum descendit Deus in carnem? Carnis gratiam coheratus venit Pater, quia homo Deum, servus Dominum non ferebat. Et quia in verbis suis fidelis est qui dixit, *aperit os tuum, et implebo illud (Ps. lxxii, 11)*; aperite nunc ora vestra, ut ipse ea tali proce; tali repleat et clamore. Ubi sunt, qui de Dei promissione diffidunt? Ecce quam cito est fides remanentia ebulliens; mox et Deum amici Filii confessoris es Patrem, tu ipse es Dei Patris adoptatus in filium, ut esses coeli haeres, qui paradisi exat habebaris et terrae. Et idem nunc vocas : *Pater mater qui es in caelis*. Quis fuit tibi quondam Pater, qui te resolvit in matrem, qui te ad dexteram duxit et portavit inferni. Terram nescias, amorem carnis ignoret, patrem pulveris non requirat, nihil in se vitiis horret permitit, qui a Deo Patre celestem repositus ad naturam, ut qui ad Dei filium creatus actus, vita, moribus, honestate tanto generi respondeat, ut nesciat ad terram descendens, ad ipsam tantum gentilitis tendat injuriam.*

Sanctificetur nomen tuum. Si nomen Christi coelis visum, coelorum claudis; defessus vario languore sanitatem; mortuus vitam, sequit ipse, homo, totaque sanctificat creaturam, quemadmodum tu ipse nomen visum oras et expostulas sanctitatem? Quia ab Christo vocatus es Christianus; et idem supplicis et prerogativa tanti hominis fuerit illi te subsequentibus roboratur.

Adveniat regnum tuum. Devotionem mandat; exigat desideria, vota persequit ipse, qui adventus sui vitam in sua continet potestate. Fidelis est ille miles, qui regis sui presentiam stitit, et tot regni expetit et concupiscit triumphos. Sed hic petis ut tibi et in te adveniat regnatorus, in quo diabolus arcem; mors imperium; omnia infernus gessit et tenuit potestatem. Gratias ergo; charissimi; et Christus semper tuo regnet in mente; ut miles semper tuo triumphet in rege.

In editis firmavit, quo nihil est ineptius. Infra ubi: *reperit ad naturam,* prepositionem delendam censeo, nisi forte quis male suspicatus hominum ille decessus ad legi oportere. *Delectem originem reperit de naturam;*

Quin legi oporteat viam, haud velle subito. Statim : Decus regni expetit, aut aliud quid simile malo,

Fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra. Beatus dies ille qui terrarum iungit, coelos et excoquit celestibus voluntatem; et inter dispersos substantias una eademque fiat voluntas; hinc est sua pax, incommensuranda concordia; gratia perseverans; quia unius Domini ordinem naturam; similia per diversa voluntatum sita; una eademque reperit et tenet.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Post celestem regnum panem hinc postulas temporalium? sed quotidianum. Et inde vult nos in sacramento sui corporis panis viaticum postulare: unde ex hoc ad perpetuam diem, et ipsam Christi pervenimus ad mensam, ut eandem hinc guttam sumpsimus, hinc plenitudinem sibi totasque castitates capimus.

Et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Qui sic petit (et) debita non relaxat, ille se etiam per quod erat accusat, qui sibi tantum donari postulat, remitti tantum, quantum ipse remittit; et donat ad placendum, Deum tantum invitans ad pacem; quantum ipse praestiterit alteri, tantum sibi exigit et ipse praestari. Dimittenda sunt autem, fratres, debita, non pecunia solum, sed omnium castitatem, culpam, criminum quidquid homo haurire potest. In his tibi cum incurreris alter, ignosce; sedus peccati sui petit veniam, qui peccanti libenter ignoscit.

Et ne nos in istud in tentationem. Hoc petere multis modis cogitur, fratres, ne fragilitas plus eundem, et de se temere presumens, nihil viriam suorum colligens in conflictu male cautia succumbat; deinde offensus Deus tradat tentationibus quos relinquit.

Sed libera nos a malo. Satis est se humiliter sentis, qui ut a malo per Deum liberetur imporat. Signate vos. intelligite; nescis; quanta perfectorum, quanta formidum gloria sit et potestas, quando tanta virtus in ipso conceptu; tanta majestas aperitur in partu. Nonnam natus Patrem vocat, sanctitatem postulat, regnum petit. Dat jura terris, terras celestibus excoquit voluntates, et laboribus pro futuris exigit jam devotus annonam. *Panem,* inquit, *quotidianum da nobis hodie.* Beati estis qui occipitis ante pugnam vincere, ante triumphare quam vivere, ante ad Patris gremium; ante ad Patris promptuarium quam matris ad gremium pervenire; ante pastum gregis quam succum lactis invadere totum; ante victoriam sonare júbilo, (ante) vagitu respondere, quam eunatum (...) vere ut dixit Apostolus *infirmum Dei fortius est hominibus (I Cor. i, 15)*: At quis poterit tanti conceptus referre sacramentum, ubi virgo mater parit orbem quotidie, nec relinquit posteros ad laborem, sed a terreno germine praemittit ad gloriam?

SERMO III.

De eadem.

Omnia quae divinitus dicta factaque referuntur,

quam quod e veteri editione servatum est, et tot regni exp. Mox edi curavimus infernus gessit, ubi erat: *infirmus cessit.* Quae sequuntur in versu: *Fiat voluntas tua,* aliis castiganda relinquimus. In reliqua hominum quid additum sit, lector ex solita nota intelliget.

sunt miraculo, sunt stupori, sunt pavenda mortalibus, ipsis etiam sunt caelestibus tremenda. Sed nihil ita stupet caelum, pavet terra, expavescit universa creatura, quam quod vos estis hodie nobis dicentibus audituri. Servus Dominum Patrem vocare audet, iudicem suum reus nuncupat genitorem, conditio terrena sua se voce adoptat in filium, qui terrena perdidit existimat se Divinitatis haerem. Sed audeamus, quia praesumptio dicentis non est, ubi auctoritas est jubentis. Ipse enim vos hodie dicere voluit, qui nos hodie docuit sic orare. Et quid mirum, si tunc homines Dei consecravit in filios, quando se hominibus dedit et aptavit in filium? Carnis tunc naturam transtulit in divinam, quando deitatem humanam detulit ad naturam. Tunc hominem sibi in caelestibus praestitit cohaerem, quando se participem reddidit terrenorum: aut homini negare quid amoris potuit, quid muneris, quid honoris, qui totum quod erat hominis et peccatum suscepit, et mortem? Aut quomodo hominem in suis prosperis non habebit, qui in adversis homini se fecit esse consortem? Homo, redi ad Deum sic amatus a Deo; et ad ipsius gloriam da totum te, qui se totum propter te ad tuam deduxit injuriam; et voca Patrem fidens, quem tanto amore a tuum probas, sentis, intelligis esse genitorem.

Pater noster qui es in caelis. Quod nondum natus Patrem vocat, nemo miretur. Deo nata sunt nascitura, futura facta sunt Deo. *Fecit*, inquit, *quae futura sunt* (Eccl. vi, 10). Hinc est quod in utero suum Joannes sensit auctorem et exstat nuntius matri qui erat nescius vitae. Hinc est quod Jacob ante legitur bellasse quam nasci, coepit ante triumphare quam vivere. Hinc est quod jam sunt Deo qui sibi adhuc non sunt, quoniam electi estis ante constitutionem mundi. *Pater noster qui es in caelis.* Non quod ille non sit in terra, sed ut tu per hoc germinem esse noveris te caeleste. Et si te filium Dei tu fateris, vive quasi Dei filius, ut actu, vita, virtutibus, tanto possis respondere genitori.

Sanctificetur nomen tuum. Quia a Christo vocatus es Christianus, petis ut praerogativa tanti nominis sanctificetur in te, quia nomen Dei quod per se et sanctum sibi est, aut sanctificetur in nobis nostro actu, aut nostro actu blasphemetur in gentibus.

Adveniat regnum tuum. Ipse dicit: *Regnum Dei intra vos est* (Luc. xvii, 21). Si intra nos est, veniat quid oramus? est in fide, est in spe, est in expectatione, sed ut veniat jam precamur. Veniat autem nobis, non illi qui semper conregnat Patri suo, semper regnat in Patre, sed veniat nobis: *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi* (Matth. xxv, 34). Dicimus veniat regnum tuum, ut sic Deus regnet in nobis, quatenus in nobis desinat mors regnare, desinat regnare pec-

* Editum erat *tum probas*. Infra, in versu et dimitte, edidimus *si vis ipse*, ubi legebatur *suis ipse*. Sub finem etiam scripsimus: *ut preces quibus, cum editum antea esset: ut precibus quibus*. Statim au-

catum. *Regnavit, inquit, mors ab Adam usque ad Moysem* (Rom. v, 14). Et alibi: *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore* (Ibid., 15).

Fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra. Nunc in terra multa sunt pro diaboli voluntate, pro saeculi nequitia, pro voluntate carnis. In caelo vero fit nihil praeter Domini voluntatem. Petimus ergo ut interempto diabolo, ut novo saeculo, ut mutato corpore, destructo mortis imperio, ut abolita dominatione peccati, in caelo et in terra, in Deo et hominibus, una Dei et eadem sit voluntas.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Post regnum caeleste, terrenum panem petere non jubemur, prohibente ipso cum dixit: *Nolite solliciti esse quid manducetis, aut quid bibatis* (Matth. vi, 13). Sed quia ipse est panis qui de caelo descendit (Joan. xli, 50), petimus et precamur ut ipsum panem, quem quotidie, id est, jugiter sumimus, in aeternitate ad victum corporis mentisque capiamus.

Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Sic dicendo, homo, indulgentiae modum, mensuram veniae statuisti: et tu tibi dedisti, qui a Domino tantum tibi petis, quantum dimiseris ipse conservo. Dimitte ergo delinquenti in te totum, si vis ipse de tuis nihil Domino debere delictis. In altero dimitte tibi, si vis ipse vindicem vitare sententiam.

Et ne nos inducas in tentationem. Deus neminem tentat, sicut scriptum est; sed tentare dicitur, cum contumaciter euntes ad tentationum laqueos delinquit. Sic Adam tentatoris incurrit insidias, dum sui praeccepta deserit creatoris. Unde autem et a quo tentatur homo prodidit sic dicendo: *Sed libera nos a malo*; hoc est a diabolo, qui totius mali et auctor est et origo. Diabolus natura fuit caelestis, nunc est nequitia spiritualis, aetate major saeculo, nocendi usutritus, laedendi arte peritissimus. Unde non tam malus, sed malum dicitur, a quo est omne quod malum est. Hinc est quod propriis viribus homo liberari non potest carnalibus vinculis illigatus. Petendum est ergo nobis ut Deus nos a diabolo liberet, qui Christum terris, ut diabolus vinceret, commodavit. Clamet, clamet homo ad Deum, clamet: *Libera nos a malo*, ut a tanto malo, solo Christo vincente, liberemur.

Pater noster, qui es in caelis. Orandi thema, materiam petendi, supplicandi normam paucissimis in verbis ipse sibi, qui tibi est exorandus, indolsit; ut ex hoc tu petendi sumas sensum, ut intellectum postulandi capias, mensuram colligas impetrandi, et brevi magisterio orandi latissimam capias disciplinam; simul quia ad amoris iudicium rex ipse officio functus est advocati, ut preces quibus responsurus erat ipse dictaret. Cunctatio ablata est tota promerendi, quando ipsum se legit in precibus qui

ctorem suum non intellexerat Acherius, cum *interpres* legendum esse conjecit, ubi legitur: *a Patre Filii interprete*.

rogatur. Metus locum non habet, ubi a Patre filius A interprete desiderat quæ sancta sunt impetrare.

SERMO IV.

De eadem.

Fratres charissimi, qui vos donavit credere, ipse vos docuit et orare, et totam petendi formam paucis aptavit in verbis, quia cum Patrem postulat, multa preces filius non laborat. Sicut enim petere cogit necessitas genitum, ita urget charitas dare genitorem. Pater ergo qui sponte præstat, non tam ut petatur, quantum quod petatur ostendit; ut Filius petendo justa placeat, qui potest stulta postulans displicere. Audite Patrem, et vos filios esse jam credite, ut quæ petieritis incunctanter impetrare possitis. Quid valeat fides, credulitas quid possit, sit quanta confessio, hodie monstratur in nobis. Ecce Trinitatis trina confessio in cœlestem sobolem de terrena vos sustulit servitute: ecce fides quæ Deum locuta est Patrem, Patrem vobis Deum hodie conquisivit; ecce vox quæ confessa est Dei Filium, vos Dei adoptavit in filios; ecce credulitas quæ Deum Spiritum proclamavit, de carnis substantia mortali in vitalem Spiritus substantiam vos mutavit. Quis pietatis tantæ dignus invenitur assertor? Deus Pater homines dignatur hæredes; Deus Filius non dedignatur servulos cohæredes; Deus Spiritus carnem consortem divinitati jurisdictione suscipit in supernis, Apostolo probante cum dicit: *Aut nescitis quia angelos judicabimus* (I Cor. vi, 3)?^a Vocate ergo Dominum Patrem, vosque, et si nondum natos, jam tamen designatos filios esse jam credite, et date operam quatenus sit vobis cœlestis vita, sint vobis divini mores, et forma deitatis tota vestra præferatur in Filium: quia cœlestis Pater respondentes generi filios muneribus ditat divinis, degenerantes ad pœnalem revocat servitutem.

Pater noster qui es in cœlis. Succumberet conscientia servulis, terrena conditio solveretur, nisi nos ad hunc clamorem ipsius Patris auctoritas, ipsius Filii Spiritus excitaret. *Misit, ait, Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem Abba Pater* (Gal. iv, 6). Lassescit mens, caro deficit ad divina, nisi Deus quæ fieret jubet, impleat ipse qui jubet. Quando ausa est mortalitas vocare Patrem, nisi modo quando superna virtute homines animantur in terra? *Pater noster qui es in cœlis.* Homo, quid commune cum terris tibi, qui confiteris tibi genus esse in cœlis? Ergo cœlestem vitam monstra in habitatione terrena, quia si quid in se gesserit terrena cogitatio, cœlo maculam, cœlesti generi intulisti injuriam.

Sanctificetur nomen tuum. Non petimus ut sanctificet nomen suum Deus, quod sanctitate sua totam salvat et sanctificat creaturam. Fratres, hoc nomen est quod supernæ potestates pavent, quod tremenda suscipiunt servitute; hoc nomen est quod fugat dæmo-

nes; hoc solum nomen est quod absolvit animas diaboli feritate captivas; hoc nomen est quod mundo perditio dat salutem. Sed petimus ut nomen Dei actu sanctificetur in nobis. Nobis enim bene agentibus benedicuntur nomen Dei, nobis male agentibus blasphematur. Audi Apostolum dicentem: *Nomen Dei blasphematur in gentibus* (Rom. ii, 24). Petimus ergo, petimus, ut quantum nomen Dei sanctum est, tantum nos ejus mereamur in nostris moribus sanctitatem.

Veniat regnum tuum. Quasi non semper fuerit^b, sic regnum Christi ut veniat, nunc rogamus. Et ubi est illud regnum Dei? *Intra nos est.* Intra nos est fide, sed ut re veniat supplicamus. Fratres, quando diabolus vario nequitiarum genere multimoda arte fallendi rerum faciem turbat, sensus hominum moresque confundit, sævit, idolis sacrilegis furit, falst auguriis, divinatione mentitur, signis decipit, illudit artibus, spectaculis occupat, obsidet vitiis, peccatis vulnerat, criminibus sauciat, desperatione prosternit, Christi regnum prolongat, et absentat a nobis. Petimus ergo ut veniat tempus quo, mali tanti auctore pereunte, mundus totus, creatura tota, totam solius Christi regnet, triumphet ad gloriam, et fiat quod sequitur,

Ut sicut in cœlo, ita et in terra. Una Domini voluntas sit terra, cœlum, vita Deus, tempus æternitas, patria requies, census innocentia, honos immortalitas, c furia castitas, Deus totum.

Addidit: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Post paternitatem Dei, post divini nominis sanctitatem, post cœli regnum, quotidianum panem jubemur exposcere. Christus oblivioni non subjacet, Christus mandatis suis contraria non demandat. Ipse dicit: *Nolite solliciti esse quid manducetis, aut quid bibatis* (Matth. vi, 31). Sed quia est panis qui de cœlo descendit, qui legis et gratiæ molatus est in forma, qui crucis confectus est in farina, qui crucis confectus passione, qui magno pietatis fermentatus est sacramento, qui conspersiois levamentum sustulit de sepulcro, qui cum divinitatis suæ calore conqueretur, ipse clibanum decoxit inferni, qui ad cœlestem cibum^d quotidianus Ecclesiæ defertur ad mensam, qui in remissione frangitur peccatorum, qui edentes se perpetuam pascit et enutrit ad vitam; hunc panem quotidie nobis dari petimus, donec illo in die perpetuo perfruamur.

Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Homo, penes te est potestas veniæ, in te est indulgentia ejus, tu tibi remissionis auctor es constitutus; gratis petis veniam, qui tibi in alio indulgere contemnis. Homo, tu tibi misericordiæ factus es ipse mensura; quantum quæris misericordiam fac tantum.

^a Sic edidimus, ubi erat *vocat ergo*. Mox in priori editione *qui cœlestis*.

^b Hic vocem *accessit*, quæ omnino supervacanea est, delevimus ante voculam *sic*. Infra *intra nos est fide* edidimus, ubi erat *fides*. Mox Acherius conjecit legendum *artibus*, ubi editum, *illudit arcis*.

^c Quid hoc sit, *furia castitas*, non satis intelligo; nec huic loco satis consultum arbitror, si legatur *luxuria castitas*.

^d In priori editione, *quotidianis*. Infra ergo *unum*, lego ergo *nunc*.

Et ne nos inducat in temptationem. Tentatio est, fratres, specie fallens, quæ prosperat in adversis, adversa occidit in prosperis, humanamque ignorantiam delicias deducit in lapsum. Potius ergo ne peccatis impellantibus in temptationum foveas incidamus. Inducere autem Dominus dicitur currentes ad criminum curam relinquit.

Sed libera nos a malo. Hic malum mali designat auctorem, hoc est diabolum. Petius ergo unum, ut munere hoc a malis omnibus cum malo careamus auctore.

Pater noster qui es in caelis. Nemo cum se filium clamat, manere se miretur in habitu servitutis. Ad divinum germen hodie designatus es, non promptus spem, non rem, noveris consecutum. Audi apostolum: *Spe salvi estis: spes autem quæ videtur non est spes; quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus* (Rom. vii, 24). Hodie adoptionis est dies, hodie promissionis tempus est. Audi, crede, expecta: crede creditori tuo, qui tibi credidit debitori; expecta nonnumquam ut veniat, qui te diu sustinuit ut venires; de illi inducias, sed promissori qui tibi quiddam erat debiti iam donavit. Ut qui in b fatigaris spe Dei? fide vivas. Agricola numquam sereret anhelus, si fructum laboris sui de tempore non speraret; viator laborem prolixi itineris non subiret, nisi se ad destigata crederet pervenire; nauta maris non intraret incerta, si lucris sequentibus compensaturum discrimina non pensaret; miles tota juventutis tempora non ageret in periculis, si senectutis honores copiosissimos non speraret; filius paternæ dominationis tempora non duraret, si se substantiæ paternæ non speraret heredem. Et tu si jam filium Dei credis, iuxta prophetiam: *Expecta, viriliter age, et confortetur cor tuum, sustine Dominum* (Psal. xvi, 20). Expecta ut heredem Dei expectationis fide, et de virtute patientiæ consequaris. Audi apostolum: *Filii Dei sumus, sed nondum paret quid sumus. Cum apparuerit, similes ei erimus* (I Joan. iii, 2). Et iterum: *Vita nostra absconsa est cum Christo; cum apparuerit Christus vita nostra, et vos apparebitis in gloria* (Col. iii, 3). Fratres, beati sunt filii Dei, quia et hereditatem omnium rerum possidebant, et de excessu Patris lucris tempore non videbant.

SERMO V.

De eadem.

Quod ego modo cum magno tremore dicturus sum, quod vos estis huic terribiliter audituri, immo terribiliter vocaturi, stupent angeli, pavescunt supernæ virtutes, cælum non capit, sol non videt, terra non sustinet, tota non assequitur creatura. Quid ad hæc

^a An non assumptus? mihi quidem ita videtur; et infra, ubi sed promissori legitur, nullo sensu legi oportere opinor se promissori.

^b Hoc etiam corruptum est, sed ita, ut sine codicis ope restitui non possit. Infra, ut heredem, Acherius recte conjecit ut hæreditatem.

^c Legendum est profecto posse dubitat. Infra ubi

mortale pectus? quid ad hæc mens hominis imbecilla? quid ad istud humani sensus angustia? quid ad hæc humanæ vocis aura? quid ad istud humana lingua cito tacitura? Hoc Paulus invisibiliter cum vidisset, prodidit non prodendo dicens: *Nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se* (I Cor. ii, 9). Hoc Isaias cum suo vix cœpisset auditu, adhuc hominem pervenire posse debet, ad auditum dicens: *Domine, quis credidit auditui nostro* (Isa. lvi, 1)? Hoc Jeremias cum divino concepisset auditu, partus supernorum sensuum sustinebat clamans: *Ventrem meum doleo, et genas cordis mei perturbasti sunt* (Jerem. iy, 19). Hoc Habacuc divino Spiritus perorabat afflatu cum dicit: *Custodivit me, et expavit venter meus a voce observationis labiarum meorum, et intravit tremor in ossa mea; et subitus me commota est virtus mea* (Habac. iii, 16). Elevatus virtute Dei, sensit suam sub se succubuisse virtutem. Longum est super hoc sacramentum pavores prosequi et dinumerare sanctorum; tempus non sinit me dici in hoc timore dinumerari, celestis partus impetus non potest tardare natiuitatem. Dico ergo, et vos in utero adhuc penetrali voce compello, provida exhortatione præmoueo, ut antequam videatis matrem, vocetis istius Patrem; ante blandimenta matris, Patris tendatis et festinetis ad regnum; ante Patris perveniat ad pacem, quam matris ad ubera pendeatis. Nec in vos quidquam sibi aut matris necessitas, aut ætatis tempora vindicent, sed in vobis totum divino, Patris totum cœlestis respondeat et occurrat auctorem.

Pater noster qui es in caelis. Hoc est, quod tremor præferre, hoc est, quod neque cœlestium, neque terrestrium quemquam sinebat servitutis propriæ conditio suspicari, cœli et terræ, carnis et Dei repente tantum posse provenire commercium, ut Deus in hominem, homo in Deum, Dominus in servum, servus verteretur in filium, fieretque Divinitatis et humanitatis ineffabili modo una et sempiterna cognatio. Ac Divinitatis erga nos dignatio tanta est, ut scire nequeat quid potissimum mirari debeat creatura, utrum quod se Deus ad nostram deposuit servitutem, an quod nos ad suæ divinitatis rapuit dignitatem. Hinc est quod homo, quod et divinitus adoratus tanto nunc suo amore flammatur, quod adhuc in utero voce tuâ se adoptat in filium. Vos beatos quibus dominari datum est antequam nasci, ante regnare quam vivere, ante ad Dei Patris gloriam pervenire quam prosapiam propriæ vilitatis agnoscere. Ecclesia felix mater, quæ vos tales respicit, quæ cum virgo permanet, genuisse tantos vos et taliter se miratur.

Quia partus iste præcedentibus designabatur ex

dinumerari, Acherius in margine habet: forte immorari. Sed malim dinumerando immorari.

^d Loco huic, quem foedum in modum corruptum esse facile quis intelliget, sic medemur: *totum divinum Patri, totum cœlesti respondeat, ei occurrat quicquid.* In sequentibus: *Hinc est quod, etc.; nonnulli est filii, quod alii fortasse castigabunt.*

plis. Hinc est quod Jacob et Esau gemini in utero de primatus honore praeliantur, retardant partus, nec ante lucem cupiunt videre quam vincere. Hinc est quod Joannes exultat, et ante suo occurrit auctori, genitricis ex utero quam procedat. Et humana pignora sic ante Deo militant quam noscuntur parentibus, quam vivant seculo. Quid mirum, si Ecclesia divina germina, si Deus sua sobole in utero adhuc, quod sit superbi germinis jam fatetur: *Pater noster qui es in caelis*. Stupor insurgit; Christus Dei Patris de pectore matrem vocat, et fatetur in terra; et homo de matris utero Patrem vocat, et constitetur in caelis: *Pater noster qui es in caelis*. Quo te, homo, repente provexit gratia, quo te rapuit caelestis gratia, quo te rapuit caelestis natura, ut in carne et in terra positus adhuc et carnem jam nescires et terram dicendo: *Pater noster qui es in caelis*. Qui ergo tanti Patris filium constitetur et credit, respondeat vita generis, moribus Patri, et mente atque actu asserat quod caelestem consecutus est per naturam.

Sanctificetur nomen tuum. Cujus utique genus esse credimus, ejus utique censetur et nomine. Et ideo petimus ut in nobis illius nominis sanctificatio perseveret honor et prerogativa nominis, quod sublimavit sic tanti genitoris celsitudo.

Adveniat regnum tuum. Nos illi petimus cui nunquam deest nec defuit regnum, immo qui est sibi ipse regnum, totamque in se regni continet potestatem. Sed quis nos vult ad promissam regni sui gloriam pervenire, monet nos expetere omnibus hoc votis, in hoc vult nos totis mentibus inhiare. Quantum varoque est temerarius qui discutit, de genere ignarus est qui non audent, aestuat, anhelat, cum promissum intendit et pertendit ad regnum.

Fiat voluntas tua sicut in caelo et in terra. Tunc jam totum est caelum, tunc autem Dei mens una omnibus; tunc in Christo omnes et in omnibus Christus, quando omnes solius Dei sapiunt et faciunt voluntates; tunc omnes unum, immo unus omnes, quando Dei spiritus in omnibus vivit unus.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Sicut in psalmo: *Benedictus Dominus die quotidie* (Psal. lxxv, 22), ita hic *panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, quotidianum jugem dicimus. Jugis panis ille est, qui de caelo descendit: *Ego sum panis qui de caelo descendi*. Perfekte ergo beatitudinis est ille panis. *Hodie*, hoc est in praesenti illius panis jam cibo vivere, ejus perpetuitate, quod est quotidie, saginamur in futurum.

Et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. De applicantis pectore veniae fons manat, et ad veniam refluat quicquid pietatis exuberat, et effundet in alterum, quando indulget sibi tantum, quantum alteri condonavit. *Dimitte nobis*

debita vestra sicut et nos dimittimus debitoribus vestris. Satis potest homo misericors, qui cum Deo de pietate configit, cum tantum sibi dari quantum dederit, quantum dogaverit, tantum desiderat et donari. Homo, semper in pectore suo venia, si vis criminum non timere.

Et ne nos inducat in tentationem. Haec interpretatione non intelligant, quia tentatio diaboli praevia et amara ministra est. Quamvis vero hoc fragili continetur in corpore, necessario precatur ut in nos nec tentationi pateat accessus, nec diabolo tribuatur accessus. *Sed libera nos a malo*: ipse autem Dominus noster Jesus Christus liberet nos a malo et perducat ad omne bonum, qui vivit et regnat Deus modo et semper per infinita saecula saeculorum. Amen.

d SERMO VI.

De verbis Evangelii Matth. xvii: Hoc genus in nullo efficitur, nisi oratione et jejunio.

Adversus temerarium negotium quae vobis humanis armis ostendit, debemus utique retinere. Hoc, aut, genus in nullo efficitur, nisi in oratione et jejunio (Matth. xvii, 20). Haec cum plena fide experientur, pietas est. Pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vitae praesentis et futurae (I Tim. iv, 8). Inspiciamus ergo utiliter orationis fructus et jejunii, quia ipsa sunt arma adversus improbas cogitationes. Jejunium purgat mentem, sublevat sensum, carnem spiritui subjicit. Jejunium cor facit contribulatum et humiliatum, quod Deus non spernit. Jejunium concupiscentiae nebulas dispergit, libidinum ardores extinguit, castitatis verum lumen accendit. Jejunium verborum non amat, divitiarum superfluitatem judicat, superbiam spernit, humilitatem commendat, praestat homini seipsum intelligere quod est, infirmum et fragilem, atque dum ita se intelligit imbecillum, aptius virtute Dei adjutorium quaerit et accipit, quaerit autem per frequentes orationes et obsecrationes. Oratio quidem refectio est jejuniorum, et advocat gratiam Spiritus sancti. Oratio duritiam cordis mollit, austeritatem temperat, jejunium dulcificat. Sicut enim sine potu non est plena refectio, sic et jejunium sine oratione non potest animam perfecte nutrire. Quid est autem oratio nisi ascensio animae de terrestribus ad caelestia, inquisitio supernorum, invisibilem desiderium? Absit dissensio secularium morum quibus premittitur mens humana quotidie. Oratio conjunctio est Spiritui sancto: si tamen in oratione intentus sit animus, sicut clamat propheta: *Situit in te anima mea, quam multipliciter tibi caro mea* (Ps. lxxii, 2). Quid autem sitiendum sit, sequitur, *ut videat virtutem tuam* (Ibid., 3). Credite mihi: si ad videndam plenam virtutem Dei plene sitiat anima humanae substantiae, nec fastidio victa dissimulet, replebitur adipe et pinguedine spirituali: et sitiens il-

^a In priori editione, *Joanne exultante*, male. Statim, ubi *Deus sua sobole*, lego *Deo destinata sobole*.

^b Totum hunc locum sic restituo: *qui disputat de genere, ignis est qui non ardet, aestuat. Infra, tunc autem Dei, lego caelum, cum Dei.*

^c *An exhibebit?* si quis verbo *exuberandi* usum esse

hunc auctorem contendat, non equidem reluctabor, sed velim saltem legat *exuberabit*. Infra: *praevia et amara*; malim: *praevia mali*, vel *malorum*.

^d Exstat num. LXXIII in appendice operum D. Augustini, tom. V.

lam Dei visitationem sensu proprio cum fide clamabit : *Adhæsit anima mea post te, suscepit me dextera tua* (*Ibid.*, 9). Jejunium tollit inertiam, de animo impedimenta carnalia aufert. Oratio vero perseverans jungit Deo, atque ita gaudens assistere se Domino gloriatur. Adhærens autem anima Domino, incipit securitatem habere, et libertatem; nec pavores sustinet, nec timores. Suscepto autem tanto patrocínio dexteræ Dei, quomodo poterit noceri ab aliqua potestate, sicut scriptum est, quod nemo illud rapit de manu Patris (*Joan.* x, 19)? Hoc præstat jejunium, hoc præstat oratio.

• SERMO VII.

De verbis Evangelii Joann. xiv : *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.*

Domini vox est, fratres charissimi : *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis* (*Joan.* xiv, 27). De pace dicturi, prius quæ pacis sint commoda videamus. Est pax serenitas mentis, tranquillitas animi, simplicitas cordis, amoris vinculum, consortium charitatis. Hæc est quæ simultates tollit, bella compescit, comprimit iras, superbos calcat, humiles amat, discordes

^a Exstat num. XCVII in appendice Operum D. Augustini ad calcem tom. V, ubi etiam repetitur fusior ex ms. Regio, et ex Colbertino. Eundem in lectoris commodum, ne huic novissimæ editioni aliquid deesse videatur, hoc loco apponere, bibliopolis placuit. *Domini est ista vox* : Pacem meam do vobis, pacem dimitto vobis (*Joan.* xiv, 27). *De pace dicturi, prius quæ sint pacis commoda, audiamus. Est enim pax serenitas mentis, tranquillitas animi, simplicitas cordis, amoris vinculum, consortium charitatis. Hæc est enim, quæ simultates tollit, bella compescit, comprimit iras, superbos calcat, humiles amat, discordias sedat, inimicos concordat, placita cunctis. Non quærit alienum, nihil deputat suum. Docet amare, quæ odisse non novit. Nescit extolli, nescit inflari* : humilis omnibus, mitis est omnibus. In ipsa requies, in ipsa tranquillitas. Pax quæ exercetur in Christiano, consummatur in Christo. Hanc qui amaverit, Dei hæres est; qui contempserit, Christo rebellis est. Dominus enim Christus ad Patrem remeans hæreditarium bonum, id est, pacem suam, suis cultoribus dereliquit, dicens : Pacem meam do vobis, pacem dimitto vobis. Hanc pacem qui acceperit, teneat; qui perdiderit, repetat; qui amisit, exquirat. Quoniam qui in eadem pace inventus non fuerit, abdicatur a Patre, exheredatur a Filio; et exutus et nudus, invenietur ab eodem Domino alienus. Respuet munus oblatum, qui datæ legis contempserit bonum : nec poterit ad hæreditatem Domini pervenire, qui testamento noluerit inservire. Pacem quam Christus dimisit, Christiane, amplectere; hæreditati Dei ut cultor adhære, voluntatem Domini in te transfusum ostende. Beati, inquit, pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur (*Matth.* v, 9). Scriptum est discordibus, scriptum est inimicis, filius esse nisi pacificus non potest; inimicos abdicavit, qui pacificos filios fecit. Aut enim datam pacem. Christiane, conserva, aut gloriam tibi

A sedat, inimicos concordat, cunctis est placita. Non quærit alienum, nihil deputat suum; docet amare quæ odisse non novit. Nescit extolli, nescit inflari. Hanc ergo, qui acceperit, teneat; qui perdidit, repetat; qui amisit, exquirat : quoniam qui in eadem non fuerit inventus, abdicatur a Patre, exheredatur a Filio, nihilominus a Spiritu sancto alienus efficitur. Respuet enim munus oblatum, qui datæ legis contempserit bonum; nec poterit ad hæreditatem Domini pervenire, qui testamentum noluerit observare. Non potest concordiam habere cum Christo, qui discors voluerit esse cum Christiano. Contumaciæ ergo crimen est quod jubetur contemnere, quod præcipitur nolle, quod imperatur declinare. Quid tibi commune cum discordia, Christiane? quid simultates amas, quod auctori pacis placere non potuit? quid exeres inimicitias, quas evadere non potuit nec ille, qui eas primus invenit? Initio namque inimicitias in protoplastum dum serpens exerit, interficitur; dum homini invidet, ipse prosternitur; dum Adam cupit decipere, ipse primitus jugulatur. Quare aut Christi charitatem amplectere, Christiane, aut discordiæ auctori de similitudine operum ^b parem te esse cognosce.

^c salutis ablatam, si non amaveris pacem, cognosce. Non potest promissa Christi percipere, qui cum fratre noluerit concordari; non potest concordiam habere cum Christo, qui discors voluerit esse cum Christiano. Si de nobis a Christo vicaria passio peteretur, et Filii Dei sanguis, qui pro nobis effusus est, ad pensandum nostro sanguine quæreretur; quanta instantia vel officio fuerat festinandum, ut et jussa tantæ Majestatis expleres, et vicaria passione dependere quæderes, et pro morte vitam acquirere, et passione reciproca compensare? At nunc quomodo poteris pro Christo animam ponere, qui pacem ubi eodem delegatam nolueris conservare? Contumaciæ crimen est, quod jubetur contemnere, quod præcipitur nolle, quod imperatur declinare. Pax enim Christi est bonum; discordia diaboli malum; auctori respondet, qui de utroque alterutrum eligit. Quid tibi cum discordia, Christiane, quæ principem suum diabolum interemit? Quid amas simultatem, quæ placere auctori non potuit? Quid exeres inimicitias, quas evadere non potuit nec ille qui eas primus invenit? Inimicitias in protoplasto dum serpens exercet, interficitur; dum homini invidet, ipse prosternitur; dum Adam decipit, jugulatur. At contra Christus tantum homini charitate adhæsit, tantum eum unica benignitate amavit, ut eum commendaret Patri, sociaret sibi, dum carnem propter ipsum descendens induit. Scriptum est : Invidia diaboli mors intravit in orbem terrarum (*Sap.* ii, 24). Imitantur autem illum, qui sunt ex parte illius. Non cadat in Christianum quæ cadit in diabolum, quia Christianum concedet conservare quod eum constat a Domino didicisse. Quæ de re autem Christi charitatem amplecti debemus, ut cum illo in æterna beatitudine vivere possimus. Amen.

^b Mss. omnes addunt vocem ipsius, sed alii post verbum operum, alii post particulam te.

SANCTUS VALERIANUS,

CEMELIENSIS EPISCOPUS.

J. SIRMONDI ^(a) EPISTOLA

AD FRANCISCUM CARDINALEM BARBERINUM.

DE HAC S. VALERIANI EDITIONE.

EMINENTISSIME DOMINE!

Quod ne sapius facere audeam pudor et reverentia prohibent, nunc ut Eminentiam Tuam litteris appellem. officii mei ratio, atque eadem, ni fallor, in ipsam observantia persuadet. Existimavi enim, cum Valeriani episcopi famam in discrimen iterum vocari audirem, non meurum tantum esse partium, susceptam alias ejus causam non deserere, sed Sancti quoque Officii ac Romani nominis interesse, ut pristinum de illo iudicium suum sententiamque non evertat. Meminisse autem opinor E. T., nec enim ignorare potuit, tametsi ab Urbe tunc aberas, cum ante annos sex Homiliarum istarum censuram delator idem urgeret, sacrum tribunal, audita et probata Auctoris defensione, quam litteræ nostræ continebant, aliud nihil decernendum censuisse, quam ut notas in novam editionem compararem, in quibus de utroque accusationis capite satisfaceret, hoc est, de Sancti prænomine, quod imputabatur, et de Semipelagianismi suspitione, cujus insimulabatur. Præstitit utrumque Lugduni nuper edito ad Valeriani purgationem libello P. Theophilus Raynaudus, Societatis nostræ theologus, copiose adeo et accurate, ut præclare ad causam actum putem, quod operam hac in re meam, a qua expectari tale nihil poterat, studio suo diligentiaque præverterit. Quod si nihil novi postea prolatum est, quod severiorem sententiam requirat, non indignum opinor singulari E. T. pietate fuerit, providere, ut immotum maneat Sancti Officii decretum, atque innoxio et utili alias Scriptori fama integra conservetur. In quo quidem eo minus, ne importunus videar intercessor, verendum confido, quod præter commune doctorum suffragium, qui Valerianum hactenus cum approbatione legunt, ipsum etiam E. T., cui placere nisi recta non solent, illius gustu aliquando et sapore delectatam intelligo. Parisiis XVI Augusti M. DC. XXXII.

Ad duo capita quæ obijciuntur circa Homilias VALERIANI

I. Unum est de Sancti nomine quod negant huic auctori convenire. Constat autem id a me profectum non esse, quia multis ante annis, cum prima ejus homilia *de bono disciplina*, cæteris nondum repertis, in Germania ederetur, idem titulus præfixus est. juxta vetus exemplar, ut monuerunt, monasterii S. Galli, in quo inscriptio est hujusmodi: *Liber S. Valeriani Cemeliensis episcopi*. Unde cum animadverterem non temere ab aliis sic esse appellatum, nec certi quidquam haberem in contrarium, non existimavi debere me, aut posse sine nota hunc illi titulum adimere.

Utrum autem Valeriano tributum olim hoc nomen fuerit ob peculiaris opinionem sanctitatis, an propter dignitatem tantum episcopi, quemadmodum difficile foret statuere, cum Cimelæ civitatis post ejus eversionem vix ulla restent monumenta, ita vicissim ad hoc illi abrogandum, si jure competat, satis non esset suspicio quæ obtenditur doctrinæ Semipelagianæ, eo nimirum tempore quo Ecclesiæ auctoritate damnata nondum erat, cum videamus Cassianum et Hilarium Arelatensem, qui hanc præ cæteris profitebantur, sanctos nihilominus, alterum a S. Gregorio in epistola 12 libri VI, alterum in Martyrologio Romano appellari, et utrumque apud suos usitato sanctorum cultu honorari.

II. Alterum ad doctrinæ istius criminationem spectat, quam volunt in nonnullis harumce Homiliarum locis deprehendi. In quo quidem præterquam quod nullus videtur esse locus ejusmodi, quem defendere non liceat, melioremque in sensum interpretari, prout in hoc ipso genere Chrysostomum et alios Patres tum Græcos tum Latinos explicare mos est, et quod P. Theophilus in libello quem pro Valeriani defensione scripsit, ab omni eum labe liberum esse docet, hoc insuper observandum est, licet concederemus Valerianum cum aliis præsulibus Gallicanis qui eodem sæculo eademque in provincia vivebant, doctrinam eandem amplexum fuisse, non potuisse illos tamen hæreticos hoc nomine censi ante synodum Arausicanam II, quæ doctrinam illam damnavit, et a sede apostolica confirmata est annis post Valerianum amplius sexaginta.

De Valeriano rursus, ut de Sancti nomine ac titulo sit controversia, negari non potest

(a) Hæc epistola, et quod instar dissertatiunculæ subnexum est, ex autographo SIRMONDI desumpta sunt.

religiosae illam semper, dum vixit, in pace et communionem Ecclesiae catholicae. Cujus rei fidem tacit epistola 52 S. Leonis papae ad ipsum et alios episcopos Galliae scripta, et horumce altera ad S. Leonem. Concilium item Reimsense, cui adfuit, et cum caeteris subscripsit. Tum etiam quod ejus quocumque honorifica sit mentio in epistola evocatoria (a) symboli Arelatensis III, in qua transactio est de concordia inter Faustum abbatem insulae Liriensis et vicinos tres episcopos, quorum unus fuit Valerianus.

Homiliae praeterea istae ab annis XX, cum excusae Parisiis primum fuere, recusae postea in Germania fuerunt, et Lugduni non semel, lectaeque ab omnibus sine offensione et cum fructu, ac piam revera et religiosam doctrinam continent, utilemque imprimis ad stabiliendam invocationem sanctorum, et cultum sacrarum reliquiarum. Adeo ut non defuerit vir magni nominis, qui diceret scriberetque, quando in Germaniam allatae sunt, divina factum providentia videri, ut hoc potissimum tempore ad confutandos haereticos reperire sint. Neque hactenus apud nos auditum est quempiam praeter Denuntiatorem existisse, qui earum lectionem non probaret.

(a) Tom. I Concil. Galliae, p. 120.

NOTITIA HISTORICO-LITTERARIA

IN S. VALERIANUM.

(EX BIBL. MAX. VET. PAUL. GALLANDII T. X, et BIBL. HIST. LIT. PAUL. SCHÖNEMANNI T. II.)

§ I. Vita (Galland.).

Apud Gennadium, Isidorum aliosque scriptorum ecclesiasticorum nomenclatores altum de VALERIANO silentium. Ex aliis itaque veterum monumentis repetenda, si qua sunt, quibus auctor noster utcumque noscatur. Et primum quidem de ipsius episcopali sede inquirendum: hinc tamen simul compertum fiet, qua tempestate claruerit sanctus antistes. *Oppidum Veditantium Cemelon*, ait Plinius (a), illudque cum Ptolemæo Italiae tribuit, quia uterque *Varo* summe Italiae terminat, non *Alpe summa*, ut rectius Antonini Itinerarium, ubi Galliae assignatur: ad quem locum Wesselingium adi sis (b). « Et vero, inquit Sirmondus (c), ad Galliam pertinuisse Cemelium, praeter modo citatum Itinerarium, fidem sine controversia facit vetus Notitia civitatum Galliae, quae inter Alpium maritimarum civitates quae sub Ebreduno metropoli censentur, sexto loco numerat civitatem Cemelenensium: et Usuardus in Martyrologio pridie iouis Matas; quo die sancti Pontii martyris natalem in *Gullitis* civitate *Cymela* solemnem fulsse notat (d): ejus nimirum quem auctor noster saepius triplici homilia *de bono martyrii*, sed tacito semper nomine commemorat (e). » Quibus addenda ejusdem sancti Pontii Acta, Baluzii studio divulgata, ubi ad rem nostram haec habentur (f): *Fines Italiae transiens (Pontius) urbem sub jugo Alpium procul sitam petiit nomine Cymelam*. Porro haec urbs, ut scribit Sammarthianus (g), quae olim celeberrima fuit, tot cladibus a Vandalis, Longobardis et Saracenis attrita est, ut

A primævae suae magnitudinalis ne umbram quidem servaverit: (h) cujus hodieque prisca tantum rudera vestigia, nomenque haud procul Nicæa restat in colle quem Cemelam vocant.

Semel igitur Valeriani cathedra episcopali constituta, reliquum est ut quo tempore vixerit eum Sirmondo inquireamus. (i) « Mihi vero, inquit, ex cathedra ipsa Cemelensi deprehendere videor, illum sub annum Christi 450, hoc est, Leonis Magni temporibus floruisse. Post Leonem enim, Leonis ipsius decreto, ut Hilari papae verbis epistola 4 docetur, Cemeliensis civitatis et Nicæensis castelli episcopi diversi non fuerunt: sed iidem Cemelienses simul, quamdiu Cemela stetit, et Nicæenses. Quod videre est in synodo v. Aurelianensi, cui Aetius presbyter directus a Magno episcopo Ecclesiae Cemelenis et Nicæensis, subscripsisse legitur in antiquis exemplaribus quae integras ejus concilii subscriptiones habent: nam mutilae sunt in extantibus. Quare Valerianum qui Cemelensis tantum episcopus nuncupetur, ante Leonis decretum sedem illam rexisse oportuit. Atque ut quod sentio dicam, omnino Valerianum hunc illum esse conjicio, ad quem et alios vicinarum Galliae provinciarum episcopos, acripta exstat Leonis ejusdem epistola de Vasensis episcopi ordinatione (j), quam aeternae memoriae cardinalis Baronius ex Arelatensi codice divulgavit (k). Confirmorquæ in sententia, quod in illo episcoporum numero Ingenuum video, Ebredunensem, id est Valeriani Cemelenis metropolitanum antistitem. Sed et aliae duae sunt epistolae. Leonis una

(a) *Plin. Hist. Nat. Lib. III, cap. 3.*

(b) *Wessel. Vett. Rom. Itiner. pag. 306.*

(c) *Sirmond. praefat. ad Valerian. homil.*

(d) *Usuard. Martyrol. sinc. pag. 81, edit. Paris. 1718.*

(e) *Valerian. homm. 15-18.*

(f) *Act. Pont. cap. 15 apud Baluz. Miscell. tom. II, pag. 154.*

C (g) *Sammarth. Gall. Christ. nov. torn. III, pag. 1268.*

(h) *Sirmond. l. c.*

(i) *Id. ibid.*

(j) *Leon. epist. 66 opp. tom. I, pag. 998, notitia edit. Ballerin.*

(k) *Baron. ad ann. 450, § 57.*

ad XLIV episcopos Galliae, altera episcoporum eorumdem ad Leonem (a), in quibus Ingenuus et Valerianus pariter coniunguntur. † Hactenus Sirmundus : cui accedunt Tillemontius (b) atque Historiae litterariae Gallicae auctores (c).

De Valeriani gesta haec Sammarthanus (d) : † Anno 439 adfuit Reienti concilio, in quo de negotio Armentarii actum est. Accepta sancti Leonis epistola ad Flavianum (anno 451) cum aliis plurimis ad ipsum scripsit, illam summis laudibus extollens, eique se in omnibus assentiri professus est (e). Fuit etiam unus ex iis quibus respondit sanctus pontifex (anno 459) gratulatus ipsorum orthodoxam fidem, et Eutychem ac Dioscorum in concilio Chalcedoniensi damnatos significans (f). Oita gravi controversia Theodorum Foro-Juliensem episcopum inter et Faustum abbatem Lerinae quae tunc ab ea diocesi pendeat,..... cum Valerianus noster et Maximus Reiensis, episcopi, partes in eo iurgio, et quidem Lerinensium, amplexi fuissent; Ravennius Arelatensis episcopus, tantò malo remedium allaturus, in sua urbe concilium coegit ad 30 Decembris (g). Adhaere cum eo et Rustico Narbonensi undecim antistites : convenerunt quoque cum Lerinensibus monachis Maximus et Valerianus : non nominantur tamen inter Iudices, fortè quia ut partes aderant. Lis tamen amice composita fuit. Quo praecise anno habitum fuerit concilium istud, incompertum : certè inter annos 449, quo ad episcopatum evectus est Ravennius, et 451, quo ad immortalem vitam migravit. Annum assignat 455 Sirmundus, antea Tillemontius (h). Rivierius Carthusianus notat mentionem fieri anno 451 Valeriani Nicæensis episcopi. † Hactenus Sammarthanus. Benedictini autem ob hanc Lerinensium causam una cum Maximo Reienti a Valeriano susceptam, non dubitant quin idem ille fuerit cum Valerio Lerinensi monacho, qui pro episcopo apud Nicæam cultus fuit ad diem 24 Julii (i). Quando obierit, incertum est.

§ II. Scripta. (Schœn.)

Tribuuntur Valeriano huic *Sermones XX et Epistola ad Monachos, de virtutibus et ordine doctrinae Apostolicae*. Sermones inscribuntur : I, *De bono disciplinae*; II, III, *De arcta et angusta via*; IV, *De promissis et non redditis*; V, *De oris insolentia*; VI, *De otiosis verbis*; VII, VIII, IX, *De misericordia*; X, *De parasitis*; XI, *Qui gloriatur, in Domino gloriatur*; XII, XIII, *De bono pacis conservandae*; XIV, *De bono humilitatis*;

(a) Leon. epist. 99 et 102, pag. 1107 et 1136 edit. citat.

(b) Tillem. Mem. eccl. tom. XV, pag. 125.

(c) Hist. litt. de la France, tom. II, pag. 329.

(d) Sammarth. l. c. pag. 1270 seq.

(e) Inter Leon. epist. num. 99, pag. 1107 edit. citat.

(f) Leon. epist. 102, pag. 1136 edit. cit.

(g) Conc. tojn. V, pag. 25 edit. Ven-Labb.

(h) Tillem. Mem. eccl. tom. XV, pag. 125.

(i) *Histoire litt. de la France*, T. II, p. 329. De Valerio isto admodum *Vicentius Barralis* in *Chronologia Lirinensi* part. 1, p. 207, ubi ex monacho Lirinensi ad episcopatum Nicensem in provincia assumptus

A XV, XVI, XVII, *De bono Martyrii*; XVIII, *De Machabaeis*; XIX, *De Quadragesima*; XX, *De avaritia*.

§ III. Editiones. (Schœn.)

Valeriani nomen reparavit *Melchior Goldastus ab Haiminsfeld*, asserto ei ex mss. exemplarium fide *Sermone de bono disciplinae*, qui antea incerto nomine inter Augustini Opera ferebatur, ab eo vero cum notis et emendationibus peculiari volumine editus est anno 1601. Huic decem annos post alias *undeviginti homilias* cum *epistola* in codice quodam Corbeiensi non admodum castigata scripto a se repertas adjecit *Jacobus Sirmundus*, non quod nomen Valeriani i mss. præferret, sed ob styli similitudinem et facundiam in utrisque parem. Ac huic quidem iudicio quamvis lubrico continuo ab omnibus assensum est, indeque tam in Bibliothecis Patrum, quam cum Leonis M. Operibus aliquoties, itemque cum accessione aliqua in Operum Sirmundianorum collectione et postremo a *Gallandio* haec *Valeriani Opera* recusa sunt. Vix dum autem lucem aspexerant Valeriani Homiliae, cum orthodoxia earum in dubium vocari coepit et Romæ apud sacrum tribunal delatae fuerunt tanquam hæresi Pelagianæ affines. Simul Sirmundo quoque de *Sancti* prænominis, quod Valeriano indidisset, lis intenderetur. At ille ad utramque accusationem brevi scripto ad Sacrum Officium transmissio respondit. Quo lecto ac probato nihil aliud decernendum censuerunt, quam ut notas in novam editionem compararet, in quibus de utroque accusationis capite satisfaceret. Suscepit autem seu rogatu Sirmundi, sive sponte sua uberiores hanc defensionem *Theophilus Raynaudus* ejusdem Societatis theologus. Certè Sirmundus cum iterum Valeriani famam in discrimen vocari aut tunc, in litteris hac de causa ad Franciscum cardinalem Barberinum scriptis ad Raynaudum provocat, eumque adeo copiose et accurate utrumque præstitisse ait, ut præclere ad causam actum putet, quod operam hac in re suam, a qua expectari tale nihil potuerit, studio suo diligentiaque prævertisset, et si nihil novi postea prolatum fuerit, quod severiorem sententiam requireret, postulat ut immotum maneat Sacri Officii decretum. Num vero Raynaudianum illud scriptum seorsim primum, an cum ipsius Valeriani quadam editione Lugduni proditum fuerit, non satis mihi liquere fateor (j). Attamen insertum est editioni Lugdunensi a. 1653 et sequentibus usque ad a. 1671, nec non in

dicitur. Sed de epistola ejus, quam appellant *Historiae litterariae Gallicae* auctores, alium cum apud Barralium, tum alios, silentium.

(j) Ejusmodi editio, nisi prius locum habet, facta esse debet intra annos 1626 et 1652. Nam Epistola Sirmundi ad card. Barberinum data est *Parisiiis* 16 Augusti M. DC. XXXII. In ea vero scribit, delatum esse Valerianum apud Iudices Romanos ante annos sex. Certè in editio. e a. 1623 non inest, et ipse Sirmundus in subjectis laudate epistolae defensionis suae gratia brevibus capitulis non semel *Lugduni ab annis xx* (i. e. ab a. 1612, quo primum excusæ fuerunt *Parisiiis* istae Homiliae, ad a. 1652) *Valerianum esse typis descriptum* affirmat.

Veneta a. 1742, a bibliopola est additum. Sed jam de A
singulis videamus *Valeriani editionibus*.

SÆCULO XVII.

1601. (*Genevæ*) *Excudebat Petrus de la Rouiere*; in-8°. S. Valeriani Cimelensis episcopi de bono disciplinæ Sermo. S. Isidori Hispalensis episcopi de prælati Fragmentum. *Melchior Hamenuetto Goldastus* dedit cum collectaneis, in quibus multa pariter multorum auctorum, Patrum quam maxime, loca vel ante edita explicantur, vel noviter eduntur.

In duobus præfationibus ad lectorem, tum ea quæ textum antecedit, tum collectaneis præmissa Goldastus de momento horum librorum, disciplina nempe ecclesiastica disserit, partim veteris disciplinæ rationem declarans, partim servandæ aut amissæ recuperandæ præcepta tradens. Idem argumentum est epistolæ collectaneis pariter præfixæ ad Theodorum Bezam (date in *ædibus Lecti a. d. iv id. Quintil. a. œ. 13. c. stylo Juliano*). In principio vero Collectaneorum ea exponit, quæ ipsum impulerint, ut Valeriani nomen huic sermone præfigeret. Scilicet jam Erasmus intellexit, Augustinum auctorem ejus non esse. Sed Goldastus demum hanc sententiam explanavit et argumentis roboravit. Probat quippe orationem utriusque auctoris longissime inter se discrepare. Nec vero ingenio doctrinæ Augustini aptum esse contendit, nec verisimile arbitratur, eum de una re unoque argumento variis et diversis libris (exstat enim opus ejusdem uberius de *Disciplina Christiana*) tractatum fuisse. Denique nec veteres agnovisse hunc partum, nec expositum sustulisse clarere ac manifestari ait vel ex uno Possidonii vel Possidii indiculo, in quo nulla de eo mentio, et quod nusquam in Sententiis a Prospero collectis, aut in Excerptis Eugypii, aut P. Lombardi Sententiis, nusquam denique in Confessione Augustiniana Hieronymi Tortensis acerrimi operum Augustini et consipicui propugnatoris laudetur. Quibus expositis sic ille pergit: *Itaque mea virtute nunc et comitate satis factum arbitror, ut auctorem ad Augustinum sermonem istum attingere numquam porro sis dicturus, de cujus vero patre et legitimo facile queas ad conjecturam evadere, si quintum admittas γράμμα, quo veluti gnomone quodam libros veros et nativos a supposititiis decernamus. Hoc enim nec utile, nec tutum minus, ut ego quidem rationem capio, quam mihi ita dixere viri complures doctissimi, si codicum scriptorum fides bona, eorumque auctoritas digna. Nactus sum hujus sermonis vetustissimum et antiquissimum exemplar in scrinio nobilissimi viri, Bartholomæi Schobingeri IC. festivo parato cum a scriptis, tum a cæcis libris. Ejus hæc est inscriptio. INCIP. LIB. S. VALERIANI CIMELENSIS EP. DE BONO DISCIPLINÆ. Simul ac primum legi titulum nomenque libelli, adeo ad Bibliothecas Cunradi Gesneri, Josuæ Simleri, Jacobi Frisii. Dicas Neptuni pecudes, ita mutant. In archivio monasterii S. Galli, e cujus peculio hic olim codex, vetustissimi sunt librorum Indices, qui de hoc scriptore meminere. Catalogus S. Othmari primi sub Pipino Karoli M. patre abbatis : S. Valerii Cymelensis episcopi, etc.*

In concilio Constantiensi optimam et præclarissimam librorum scriptorum partem Poggius Florentinus Romanus et Florentiam, Æneas Silvius, qui pontifex post illa destinatus, Basiliam vi fraudibus distraxerant. Eo facinore commoti et commoti fratres, reliquos a direptione codices signo monasterii obsignarunt, et Catalogo recensuerunt. In eo legitur : S. Valerii liber de Bono Disciplinæ, etc. Eamdem simul epigrapham cernas in cortice ipsius libri. Error, aut fallor, aut natus ex affinitate nominum. Fuit Valerius episcopus Hippo-nensis, Augustini prædecessor, cujus hodieque exstat liber de Vita Monachorum, Volaterrano teste. Fuerunt et alii eodem nomine, quos nihil attinet recensere. Significat deinceps, de Valeriani hujus ætate deque Cimeliensi episcopatu ejusve situ haud quidquam se habere explorati. Usus est in contendendo hoc sermone Goldastus editione posteriori Basileensi Operum Augustini. Sed principio statim auctoritate manuscripti codicis sustulit distinctiones capitum, veluti inconcinnas et sensum scriptoris sæpiusculè perturbantes. Quod quidem jam Erasmus viderat, et rejectis eorum indicibus, notas numerorum satis habuit margini adjecisse. Sed Lugdunensis sive Genevensis potius editio postea recepit. Emendasse deinde se fatetur plurima in ipsa orationis serie atque contextu, quæ vel certissima ipsi viderentur, vel leviora magisque frivola, quam ut notarentur. Attamen plerarumque rationem exposuit. Notæ ejus sunt lectissimæ et rara eruditione refertæ.

1604. *Insulæ ad Lacum Acronium, ex off. Joannis Ludovici Brem;* in-4°. S. Valeriani Cimeliensis episcopi de bono disciplinæ Sermo; inter *Paræneticos Veteres* cum notis *Melchioris Haiminsfeldii* Goldasti, ex bibliotheca et sumptibus Bartholomæi Schobingeri I. C. *pagg. 7-39.*

1612. *Lutetiæ Parisiorum, ex officina Nitelliana;* in-8°. Sancti Valeriani episcopi Cemeliensis Homiliæ XX. Item Epistola ad Monachos, de virtutibus et ordine doctrinæ Apostolicæ. Omnia primum, præter unicam homiliam, post annos plus minus mille ducentos in lucem edita a *Jacobo Sirmondo* Societatis Jesu presbytero anno MDCXII. S. Valeriani episcopi præter homiliam de bono disciplinæ, inquit Sirmondus, quæ incerto antea nomine jactabatur, paucisque ab hinc annis auctori suo restituta est, nihil hactenus D in lucem prolatum accepimus. Quas nunc damus reliquas undeviginti, celeberrimo antiquæ Corbeix monasterio debemus. Cujus unicum quo usi sumus, pervetustæ, sed parum castigatæ manus exemplar, etsi homiliam de bono disciplinæ non habebat, et civitatis nomen, in qua Valerianus episcopus sedit, non indicabat : facilis tamen ex styli argumentumque similitudine conjectura fuit, has illius germanas sorores esse, omnesque ab uno et eodem Valeriano editas, episcopo Cemelenensi. Neque hac in re quisquam, ni fallor, repugnabit . . . Stylus quippe, optimus judicandi magister, characterque dictionis Valerianæ; gravis, inquam, ac splendida, et dignitatis succique plena facundia, quæ in his Homiliis elucet, satis hanc

ejus quam dixi, ætatem prodit; illam scilicet, qua Eucherius Lugdunensis, Hilarius Arelatensis episcopi, Vincentius Lirinensis, Prosper et Salvianus presbyteri, Galliam nostram non dissimili eloquentiæ laude et gloria decorabant. Vellem modo emendatiores nobis, et qualesq; disertissimus episcopus pronuntiarat, edere licuisset. Sed in tanta depravati codices labe optandum id mage fuit, quam sperandum. Fortasse autem quod prima hæc editio non potuit, altera præstabit. Cæterum de Cemeliensi episcopatu accuratissime, deque Valeriani persona, quantum licuit, disseruit. Inscriptis Henrico Ludovico Castaneo Rupisæo Pictavorum episcopo.

1618. *Coloniæ Agr., apud Anton. Hierat; in-fol.* Valeriani Cemeliensis episcopi Homiliæ XX, ex editione Jac. Sirmondi; Ejusdem Epistola ad Monachos; in *M. Bibl. PP.* tom. V, part. III.

1625. *Lugduni, sumptibus Claudii Landry; in-fol.* Sancti Valeriani episcopi Cemeliensis (ad Nicæam Galliæ) Homiliæ XX, cum Epistola ad Monachos, de virtutibus et ordine doctrinæ Apostolicæ; cum Leone M., Maximo Taurinensi, Petro Chrysologo, Fulgentio et Asterio episcopo Amasææ. Præmittitur præfatio Sirmondi, sed absque nomine ejus. Perperam autem Fabricius tradit hanc editionem ipsum Sirmondum curasse.

1635. *Lugduni in-fol.* Valeriani Homiliæ XX, cum Epistola ad Monachos, etc. *Theophilus Raynaudus* Valerianum accurata defensione texti adversus *Parcum Charitatis* criminatorem; in *Heptade Præsulum Christiana Sapientia et Facundia Clarissimorum. Cf. Leonis M. Opera.*

1661. *Parisiis, apud Simeonem Piget; in-fol.* Valeriani. . . Homiliæ XX, etc., cum Raynaudi defensione; in eadem Collectione.

1671. *Parisiis, sumpt. Petri Variguet; in-fol.* Eædem; inter eosdem Scriptores.

1677. *Lugduni, apud Anissonios; in-fol.* S. Valeriani. . . Homiliæ XX, ex ed. Jac. Sirmondi; Ejusdem Epistola ad Monachos; in *Bibl. Max. PP.* tomo VIII, pagg. 498-525.

1685. *Parisiis, apud Franc. Muguet; in-fol.* S. Va-

leriani. . . Sermo de bono disciplinæ; in *App. tomi VI Opp. S. Augustini* ed. *Benedd.* in exemplari *Antuerp.* col. 775-777.

1696. *Parisiis, ex Typographia Regia; in-fol.* S. Valeriani. . . Homiliæ XX, etc.; inter *Opera Jac. Sirmondi* tomo I, pagg. 604-702. Addita sunt ex schedis defuncti: *Epistola ejus ad card. Barberinum* cum notationibus quibusdam ad duo illa objectionum capita; item *Testimonia quædam Patrum* ad calcem exemplaris sui ab eodem descripta, quibus palam fieri vellet, *Valerianum in homilia 11, ubi cum Semipelagianis sentire visus est quibusdam, haud aliter tamen locutum esse, quam sanctos illos Patres haud dubie catholicos.*

SÆCULO XVIII.

1742. *Venetiis, apud Augustinum Savioli; in-fol.* Sancti Valeriani Cemeliensis episcopi scriptoris dignissimi Homiliæ quotquot exstant. Accedit *Epistola ad Monachos* et defensio *Theophili Raynaudi*; cum *Operibus Petri Chrysologi* juxta editionem *Dominici Mitæ* ab hoc bibliopola recusus, pagg. 215-291. Abest tamen Raynaudi nomen, non fraude aliqua sed ignorantia forte bibliopolæ. Quippe nonnisi in titulo generali editionum Lugduensium et Parisiensium a Raynaudo esse scriptum fuit, quem advertere ille, sive is cui describendi operam mandarat, non operæ suæ esse duxit. Fefellit tamen hoc Oelrichsium, ut editori Veneto a. 1742 illam tribueret.

1774. *Venetiis, ex typogr. Jo. Bapt. Albriti; in-fol.* Sancti Valeriani episcopi Cemeliensis Homiliæ XX. Item Epistola ad Monachos de virtutibus et ordine doctrinæ Apostolicæ. Ex præclara editione Sirmondiana recensita et aliquot in locis emendata; in *Bibl. PP. et SS. Eccl. Vet. Andreae Gallandii* tomo X, pagg. 123-158. Expressa est editio a. 1696. Accessere igitur Epistola *Sirmondi ad Barberinum card.* et alia, et inspersæ sunt Baunæi (de la Baune) emendationes cum nonnullis *Casp. Barthii* ex *Adversariis* et *Cotelerii* ex *Monumentis Eccl. Gr. et Constitutionibus Apostolicis*, nec non aliquot Gallandii conjecturis. In *Prolegomenis caput III* Valeriano dicatum est.

TESTIMONIA DE S. VALERIANO.

In exemplari VALERIANI editi a SIRMONDO, reperimus ad calcem descripta postea ipsius Sirmondi manu hæc Patrum testimonia, quibus palam fieri vellet Valerianum in homilia 11, ubi cum Semipelagianis sentire visus est quibusdam, haud aliter tamen locutum esse quam sanctos illos Patres haud dubie catholicos.

METHODIUS Patarensis apud Damascenus in *Paralipomenis*.

Πάντος ἀγαθῆς πράξεως ἢ καταρχὴ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ βουλῇ κείται· τὸ δὲ συμπέρασμα ἐν τῷ Θεῷ.

Omnis bonæ actionis initium in nostra voluntate positum est: complementum vero in Deo.

CHRYSOSTOMUS hom. 12 in *Epistolam ad Hebræos*.

Δεῖ γὰρ ἡμᾶς πρῶτον ἐλεῖσθαι τὰ ἀγαθὰ, καὶ ὅτι ἐλεῖσθαι μὴ ἡμᾶς, τότε καὶ αὐτὸς τὰ παρ' ἐαυτοῦ εἰσάγει. Οὐ

προβάνει τὰς ἡμετέρας βουλάσεις, ἵνα μὴ λυμάνηται τὸ αὐτεξούσιον ἡμῶν.

Oportet enim nos primum bona eligere, et postquam elegerimus, tunc affert quæ sua sunt. Non prævenit nostras voluntates, ne perdat nostrum liberum arbitrium.

IDEM in hom. 2 in *Epist. ad Corinth.*

Ἀπὸ τούτου τοίνυν μαθάνομεν, ὅτι κἀν ἐλεῖσθαι μὴ ἡμᾶς, ἀξιῶς πρότερον παρέχειν ἡμᾶς ἐαυτοῦς χρῆ' κἀν

γὰρ θεός ἦ, τοὺς ἀξίους ἐπιζητεῖ· οὐ γὰρ ἀπλῶς ἔπισην Α
ἀγαθαὶ καὶ τοῖς ἀναίσθητος διακειμένοις.

Ex quo nimirum intelligimus, quamvis Deus misericordiam erga nos adhibiturus sit, nobis tamen istud prius faciendum esse, ut misericordia dignos nos ipsos prestemus : quamvis enim misericordia sit, dignos requirit : non etenim temere quibusvis obtin- git, etiam stupore laborantibus, etc.

HILARIUS in psalm. cxviii, in Num.

Voluntas nostra proprium ex se habere debet ut velit. Deus incipienti incrementum dabit, quia consummationem i se infirmitas nostra non obtinet, meritum tamen adipiscendæ consummationis est ex initio voluntatis.

OPTATUS lib. ii.

Est enim Christiani hominis quod bonum est velle ; et in eo quod bene valuerit currere ; sed homini non est datum perficere : ut post spatia quæ debet homo implere, restet aliquid Deo ubi deficienti succurrat : quia ipse solus est perfectio : et perfectus solus Dei filius Christus. Cæteri omnes semiperfecti sumus : quia nostrum est velle, nostrum est currere : Dei perficere. Unde et beatus apostolus Paulus ait : Ne-

que volentis, neque currentis, sed ad Dei gratiam pertinentis.

HIERONYMUS lib. iii contra Pelagianos *pene initio.*

Scito baptismum præterita donare peccata, non futuram servare justitiam, quæ labore et industria ac diligentia, et semper super omnia Dei clementia custoditur : ut nostrum sit rogare, illius tribuere quod rogatur; nostrum incipere, illius perficere; nostrum offerre quod possumus, illius implere quod non possumus.

AUGUSTINUS *Enchirid. cap. 32.*

Totum Deo dandum est qui hominis voluntatem bonam et præparat adjuvandam, et adjuvat præparatam. Præcedit enim bona voluntas hominis multa Dei dona, sed non omnia : quæ autem non procedit ipsa, in eis est et ipsa.

Ex veteri codice Florincensi in quo varia antiquorum Patrum opuscula vel fragmenta.

Valerianus quoque Cemeliensis episcopus in libro de Bono Disciplinæ : Bene, inquit, in omnibus causis timor obtemperat disciplinæ : qui pro hoc ipso quod imminentes periculorum casus aut iras iudicum cavere non potest, potestatem conservandæ salutis obtinuit, et quæ sequuntur in homilia 1, n. 2.

S. VALERIANI

EPISCOPI CEMELIENSIS

HOMILIÆ XX.

I HOMILIA I.

De bono disciplinæ.

1. Multi qui sanæ doctrinæ adversantur, justitiam culpant, et disciplinam imperium esse iudicant, ac rationabilem castigationem superbix assignant : cum non sit imperium, nisi ubi aliquid iubetur injustum ; nec sit superbia, nisi ubi negligitur disciplina. Disciplina igitur magistra est religionis, magistra veræ pietatis, quæ nec ideo increpat ut lædat, nec ideo castigat ut noceat. Denique mores hominum irata corrigit, inflammata custodit, ita Salomone dicente : *Fili, ne deficias a disciplina Domini, neque satigeris cum ab eo increparis. Quem enim diligit Dominus, increpat; flagellat autem omnem filium quem recipit* (Prov. iii, 11). Nihil profecto est, quod non disciplina aut emendet, aut salvum faciat. Quam si quis sapiens apprehenderit, nec gratiam amicitiarum perdit, nec periculum damnationis incurrit. Nemo disciplinam irrationabilem putet, sub qua videt, universis quæ in cælo et sub cælo sunt verbo operante compositis, omnipotentis Dei stare consilium. In principio enim operis sui Deus nihil prius quam disciplinam fecit. Nam cum assistente Sapientia eoculum suspenderet, terram pararet, maria concluderet, et suis locis suis-

C que temporibus cursum solis lunæque globum disponeret, omnia sub disciplina constituit. Quid autem non esset tenebrosum, quid non incompositum, quid non haberetur absurdum, nisi constitutis legibus cuncta starent elementa? Numquid sine disciplina agitur solis cursus? qui quamvis diurni itineris necessitatem infatigatus impleverit, ad officium tamen suum matutinus occurrit, et se in parte cæli quotidie terrarum spatia lustraturus ostendit. Tanta est disciplinæ ratio, ut intra temporum metas lege conscriptas ita indefessi itineris alternis vicibus siderum cursus agitur, ut nec luna defectionis suæ, ac damna effugiat, nec solem diurni luminis flamma destituat. Numquid sine disciplina est, quod tanti maris fluctus humili terrarum littore continentur, et in suo sinu frequenter incitata ventis altior aggere unda concluditur? Omnia profecto insipiens natura confunderet, nisi mundum disciplinæ ratio gubernaret.

2. Hæc ideo proposuimus dicere, ut disceretis obedire evangelicis præceptis et cælestibus obtemperare mandatis. Quid autem rationalem animam et ad Dei imaginem factam expediat, facile potest homo intelligere, cum videt sacratis per voluntatem Dei constitutionibus disciplinæ etiam elementa servire. Audite

* Illud ac importunam videtur.

prophetam dicentem : *Servite Domino in timore, et exsultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, et pereatis de via justa* (Ps. II, 11, 12). Bene in omnibus causis timor obtemperat disciplinæ : qui pro hoc ipso quod imminentes periculis casus aut iras iudicum cavere novit, potestatem conservandæ salutis obtinuit. Quid igitur adultero castum? quid furi esset tutum? quid latroni non pervium? quis non expavesceret. concava littorum, secreta silvarum? quid non præsumptio possideret, nisi furor animorum sub metu pœnæ disciplina comperceret? Ac nisi constitutus esset ordo vivendi, numquam profecto finem poneret natura peccandi. Nihil est quod non gula suadeat, si gulæ disciplina consentiat. Nihil est quod non perdat luxuria, si amor vitiorum a te disciplina discedat. Nihil est quod non habendi ac possidendi cupiditate animus occupet, nisi avaritiæ vitium disciplina condemnet. Omnia sub metu disciplinæ vitia jacent. Jam non est in quo fides umquam erubescat, si homo futurum Dei iudicium respiciat et causam reddendæ rationis intendat; nec est in quo vindex scelerum flamma desæviat, si intuitu disciplinæ aut quæ sunt honesta cogites, aut quæ sunt pudenda castiges. Multi ibi nomen crudelitatis imponunt, ubi pro amore disciplinæ crimen admissi sceleris supplicio vindicatur latronis, cum sententia iudicantis iustis legibus serviat; et non solum præsentibus, sed etiam futuris manum porrigat.

3. Quis igitur non licito crederet se debere peccare, si impudicis et impiis actibus iudex non præscriberet disciplinam? Videamus quid lex loquatur : *Non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices* (Exod. xx, 13, 16).^a Hæc sunt disciplinæ legis, quibus etiam districtio sententiæ sæcularis obsequitur; impugnando turpia, resecano criminosa. Nam adjicit Scriptura : *Iudex non est vindex positus boni operis, sed mali* (Rom. xiii, 5). Ita ut etiam vicarium pœnæ genus exigat, cum dicit : *Oculum pro oculo, dentem pro dente* (Lev. xxiv, 20). Sed istam antiquæ sententiæ severitatem facile vitare possumus, si flammam futuri iudicii cogitemus. Absolute autem docet Paulus apostolus posse contemni sæcularis arma iudicii, qui dicit : *Si vis non timere potestatem, quod bonum est fac* (Rom. xiii, 5). Sed hæc non otiose tractanda sunt. Nam cum de his terrenis potestatibus Apostoli doctrina commemorat, sensibus nostris cœlestis iudicii partes insinuat. Nam cum docet serviendum sæculi legibus, admonet necessario hominem futuris cavere temporibus. Si vis, inquit, non timere potestatem, quod bonum est fac. Hoc est dicere. Vis non futurum timere iudicium, declina a malo, et fac bonum (Ps. xxxvi, 27). Ergo hanc primam constitutionis formam quæ sæculi legibus caret, cavere debemus et vincere, ut possimus a nobis illud præiudicium futuræ mortis excludere : quia quos ista temporalis non affligit pœna, hos illa in æternum insatiabili tormentorum persequitur dolore. Nemo au-

tem illum homicidii crimen evasisse æstinet, quem excusatum sæcularis iudicii corrupti sententia absolverit. Nec ille adulterii facinus prætermisum putet, qui indulgentiæ lege deprehensus evasit. Nemo cum sanam dexteram videt falsitatis reo debita jure supplicia iudicet fuisse concessa. Defunctis corporibus salva sunt crimina, nisi fuerint prius apud Deum lacrymarum intercessione purgata; expectat enim reum suum gehenna debitis armata suppliciis. Ad confusionem magis præsentis vitæ, non ad absolutionem criminis, pertinet auctoritas sententiæ sæcularis. Illa ergo nobis sunt ante omnia cogitanda supplicia, ubi homo vivit durante pœna, ubi nec tormenta corpori, nec desunt membra tortori. Quæ tamen facile vitare possumus, si habenas disciplinæ teneamus, ita dicente Apostolo : *Si vis non timere potestatem, bonum fac, et habebis laudem ex ea* (Rom. xiii, 5).

4. Quis sapiens non ad hæc disciplinæ bona animum lætus apponat, ubi potest homo non solum criminis pœnam vitare, sed et gratiam laudationis acquirere? Audite prophetam dicentem : *Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, et pereatis de via justa* (Ps. II, 12). In hoc loco ad illos, puto, pertinet ista sententia, ad quos nondum disciplina pervenit; qui adhuc in deviis morantur, capti antiquo superstitionis errore. Probantur enim sub lege numquam vixisse, qui admonentur ut apprehendant studium disciplinæ. Sequitur in hoc psalmo : *Ne quando irascatur Dominus, et pereatis de via justa*. Igitur si illos propheta statuit reos, ad quos disciplina numquam pervenit, quid de illis iudicandum putamus, quos disciplina destituit? Inter utrorumque actus auctoritas propheticæ lectionis incusat minorem plane culpam non pervenisse ad disciplinam, quam legem disciplinæ respuisse. Ecce dicit propheta : *Qui spernit disciplinam, odit animam suam* (Prov. xv, 32). Et vere, ut dixit, ita est. Nam hostis est et inimicus animæ suæ, qui spretis disciplinæ monitis^b diabolicis occupatur officiis.

5. Dicunt aliquanti disciplinam satis duris legibus constitutam. Loquantur ista satis miseri, quos ad omne facinus ille diabolus auctor mortis invitat, quorum mentes insatiabilis gula possidet, super quos regnat ebrietas, quos turpis luxuria captivos tenet, et a quibus numquam superbia ingrata discedit. Illis autem quibus est studium honeste fidem servare continentie, humilitati pietatique servire, dulce disciplinæ onus est et leve jugum Domini, quod non gravat nisi aut perditos aut perituros. Erubesco dicere in confusionem humanæ negligentie, quare apud aliquantos parum proficiat disciplina, cum videamus pastorale magisterium etiam apud muta animalia non perire. Doceant nos ecce servare ordinem disciplinæ tam dociles equorum animi, cum in gyrum ducti flexuosis gressibus membra componunt, et sub unius habenæ retinaculo ita laxari se consentiunt, ut et currendi et stanti modus sub quadam legum dispositum, pro nugis videlicet et obstantibus veritatibus. BARTHIVS in *Advers.* p. 898.

^a Lego hæc s.

^b Ego in eo sum ut suspicer officiis a Valeriano

tione servetur. Ita quos natura numero dividit, studio disciplinæ conjungit. Videte quam fortia boum corpora plastro subjaceant : quæ in tantum imperio animum parant, ut tumentia naturaliter levi jugo colla supponant. Ita disciplinæ constitutionibus serviunt, etiam quæ in feritate nascuntur. Unde miror aliquoties hominem cui inest sapientia et intellectus prudentiæ, passim præcepta disciplinæ negligere, cum videamus mutum animal vitia cavere, jussis obtemperare, imperio deservire, atque ita ad omnem obedientiam animum aptare, ut cum opus fuerit armatis legionibus occurrat, et hostilibus se telis jussum objiciat. Audite in hoc loco prophetam dicentem : *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui; Israel autem me non cognovit (Isa. 1, 3)*. Vereor dicere, ne nostram negligentiam pulset ista sententia : non autem cognoscit Dominum, qui conditionis suæ non cognoscit officium.

6. Ostendam sane quomodo Dominus possit aut inveniri aut cognosci, si tamen est animus videndi. Si vis videre Dominum, require mendicum, suscipe peregrinum, visita infirmum, curre ad carcerem. Si vis videre Deum, vincula captivitatis absolve, nodos iniquitatis incide. Audi de hoc Dominum dicentem : *Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi bibere; hospes fui, et suscepistis me; nudus fui, et cooperuistis me; infirmus fui, et visitastis me; in carcere eram, et venistis ad me (Matth. xxv, 35, 36)*. Moneo itaque ne despicias nudum, ne cæco manum subtrahas, ne involutum pannis contempnas. In hac enim veste primum Dominus cum a magis quæreretur, inventus est. Et quia de disciplina fecimus mentionem sub qua fides Christiana viget, necesse est ut omnia in aures vestras vitæ ornamenta deferantur, ut intelligat unusquisque parum sibi prodesse conversionis famam, nisi in contemptu mundi amaverit disciplinam. Ergo cui studium est Christum colere, prius cordis ^a sic corporis indumenta suscipiat. Omnis igitur vita religionis professæ, integritatis debet famam sentire, ne quem expectat corona virtutis, pudoris damno feriat. Corporis integritas vitam munit, integritatem fides incontaminata custodiat, ut manente utriusque partis beneficio, immaculatum hominem faciat regnare cum Christo.

7. Sed in hoc solo constat conversionis nostræ ratio, ut boni simus. Laborandum igitur illi ante omnia est, ut qui bonitatem sequitur, bonus esse judicetur. Nam quamvis homo purum corpus immaculatumque custodiat, laceratam vitam ad Deum portat, cujus actus vultum infamat, licet sciamus conscientiam solam bonis actibus posse sufficere. Sed quanto melius est ut semper de te bene sentiat, qui circa januam tuam vanis suspicionibus frequenter ægrotat? Insuper est enim naturaliter vulgo, ut de bonis male semper **3** judicet. Sed tu qui curam bonæ famæ colis, studio tuo gratiam integræ opinionis acquire. Vita ergo nostra ita sit lucida, ut sit omnibus nota. Integritas religioni, pudor serviat humilitati. Quem amor tenet

^a Forte, sicut.

A servandæ integritatis, ante omnia falsi ad se famam non admittat erroris. Magnum est quidem et gloriosum et usque ad cælum omnium ore proferendum, numquam malis actibus locum dedisse; sed multo fortius est nunquam falsis suspicionibus laborasse. Quid enim tibi prodest sobrietas, si vitia ebrietatis exerceas? Quis te non ebrium judicet, si inter effluentes vino calices saltantium gyros imiteris? Quis te castum putabit, si te viderit meretricum fabulis mixtum scenico sermone compositis, aut loquentem turpia, aut inhonesta resonantem? Laudo quidem conscientiam castitatis in te, sed odi colloquium meretricis.

8. In quo loco fortasse dicat aliquis, Sufficit mihi pura conscientia. Quantum ad innocentiam pertinet, tibi soli sufficit. Sed providendum est ne facilitate tua alter peccet, et alienum peccatum in te redundet, juxta illud quod dicit Scriptura : *Væ illi per quem scandalum venit (Matth. xviii, 7)*. Quamvis autem pretioso serico corpus vestias, et niveo vellere membra componas, non sine macula diem transigis, si camini ardentis ora contigeris. In omni igitur actu tuam vitam disciplina comitetur. Si vis placere Christo, elabora ut professionem tuam fides adjuvet, fama commendet. Precedat vos patientia humilitatis sociæ, assistat pudicitia integritatis magistra : fugiat cupiditas, erubescat ebrietas, luxuria actus suos luceat, superbia confusa discedat. Quicumque igitur est qui festinat Deum agnoscere, sub hoc disciplinæ ordine Christum nostrum poterit invenire. Multa quidem superabant adhuc, dilectissimi, quæ disciplinæ ratio suadebat aperire : quæ interim putavimus differenda, ne otiosis auribus fastidium pareret longa narratio. Sane ne quid in hoc opere subtraxisse videamur, elaborabimus ut ea quæ religiosis actibus competunt, sequenti tempore disseramus.

HOMILIA II.

De arcta et angusta via.

1. Multis atque innumeris disciplinæ legibus, dilectissimi, sicut audistis evangelistam dicentem, vivendi rationem Christus noster instituit; et diversis modis renascenti populo viam salutis ostendit : nihilque occultum esse voluit, quod animam aut salvaret aut perderet; ne res tanto pretio comparata diabolicis superstationibus ignorantæ vitio decepta serviret. Sed quod pejus est, parum prodest medicina morituris : et ideo difficilis est via salutis, quia facilius est semper exitus mortis, ita Scriptura dicente : *Quam ampla et spatiosa via est quæ ducit ad mortem, et multi sunt qui intrant per eam! Quam arcta et angusta via quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam (Math. vii, 13, 14)*! Mirantur fortasse aliqui quare evangelista amplam et facilem dicat esse viam mortis, cum iter vitæ toto arctetur accessu. Cui autem unquam difficilis fuit ad inferiora descensus, ubi homo onere suo trahitur, et fascis sui victus mole portatur? Multi sunt autem quæ viam prosperæ salutis impediunt. In

quo loco illos specialiter mortis injuria persequitur, A quibus vanitas et crudelitas dominatur. Concurrent præterea in præjudicium vitæ dissensiones, æmulationes, lites, rixæ, sacrilegia, adulteria, homicidia, fraterna odia, parricidalia consilia, falsitatibus armata perjuria, quæ non solum ascendentem impediunt, sed etiam in profundum tartari mergunt. Quando ergo fieri potest ut ille homo facile ad superiora perveniat, quem tanta vitia impediunt? *Arcta et angusta via est quæ ducit ad vitam.* Hæc est illa via, dilectissimi, per quam justii pergunt, et sancti immaculatique gradiuntur; per quam illis iter est, qui humilitate, integritate, sanctitate præditi indefessi Christum nostrum prosequuntur.

2. Hujus ergo vitæ et eligendus nobis et muniendus accessus est, quia sicut est arduus, ita et pervius: facilem autem se volentibus præstat, si non aut vanitas impediat, aut fallax hujus mundi ornatus obsistat. Liberum autem et exutum omnibus impedimentis illum esse convenit, qui iter ardui montis aggreditur. Sicut autem videmus injusto fasce vacillare vestigia; ita multis lapsibus subjacet anima, si fuerit iniquis acibus occupata. Unde exonerandum corpus est sæcularibus desideriis impeditum, ne per ardua et excelsa tendentibus, aut periculum mortis incumbat, aut desperatio laboris accrescat. Quis igitur sapiens animal suum impeditum sarcina per angustum iter dirigat, cujus unum latus excelsi montis moles premit, aliud rupes præceps astituit? ubi si temeritas prævaluerit, aut revertendum est, aut evadendum. Similis est et hominis illius causa qui viam religionis ingressus est. Opus est ergo ut semper reseceat quæcumque aut inhonesta videantur aut turpia, qui animam suam ad cœlestem gloriam desiderat pervenire. Non sine causa autem dicit Dominus: *Relinque bona tua, et sequere me (Math. xix, 21)*. Bona ista, dilectissimi, mala nostra sunt, terrenis acibus enutrita: quibus dum aliquanti nimium attente serviunt, cœlestia perdiderunt.

3. Si vultis itaque ut vobis pateat cœlestis janua, removenda sunt omnia, et pœnitentiæ deputanda sunt quæcumque in excidium vitæ negligenter et inconvenienter usitata sunt. Difficile autem est ut ad ea quæ præparavit Dominus credentibus in se, tibi perveniendi sit aditus, nisi onustum vitiis pectus exoneret, atque omnes injustitiæ culpas religiosæ disciplinæ auctoritate compescas. Superflue autem te putas ardui itineris et vitæ asperæ semitas tenere, si animæ impediatis errore. Ponite vobis denique, si videtur, ante oculos duos ad superiora tendentes; quorum unus gravi pondere onustus pergat, alter levi tantum baculo nixus incedat; et videbitis quis facilius ad superiora perveniat. Respicite prius ad illum qui gravatur onere; et videbitis hominis illius pendentia retrorsum festinare vestigia, atque ita flexo genu incedere, ut putetur redire. Modo descendenti, modo cadenti similis, ita in diversam partem penduli itineris toto cor-

pore per singula momenta jactatur, ut ipsa necessitas ambulandi pene plus desperationis habeat quam laboris. Convertite modo oculos vestros ad illum, cujus cervicibus nihil ponderis imminet; et videtis quam liber incedit, quam facile illi est per ardua exutis ire plantis, et in locis scrupulis pendulis hærerè vestigiis. Nunc levi cursu procerus attollitur, nunc per ^a diversa tota animi alacritate portatur; ut ostendat difficultatem locorum liberis non impedire corporibus nec laboriosa esse cuiquam itinera, quamvis sint ardua, si exoneretur mens injustis ponderibus occupata. Similis est, dilectissimi, ratio sive his quos iniqui actus onerant, ^b sive illis quos veteri exutos culpa pœnitentiæ lacrymæ commendant. Debet itaque quæ sunt onerosa deponere, qui vult ad judicium securus venire: B et terrena contemnere, cui est animus cœlestia possidere.

4. Sane, dilectissimi, quo facilius illius ardui itineris exsuperemus angustias, sinceræ mentis adhibenda sunt studia: et removendum si quid litium aut infelix sermo servit, aut in opprobrium domus alienæ injuriæ forte veneni lingua commovit. Æstimari autem non potest quantum impediunt viam vitæ vitia indiscipline lingue: quæ dum nimium loquendo organum sui oris exercet, odia adversum se etiam de otiosis sermonibus excitavit. Nam dicit Dominus etiam de otiosis sermonibus rationem esse reddendam (*Math. xii, 36*). Videte ergo quid illi futurum sit quem causa culpæ principalis impugnat, cum non sit sine periculo animæ ad judicium etiam levia quæcumque portare. *Arcta et angusta est via, quæ ducit ad vitam.* Quicumque ergo est sapiens, primo loco jactet a se impedimenta mundi, et muniat iter suum studio disciplinæ; removeat intercedente pœnitentiâ quæcumque per negligentiam videtur imposita; nec secum portandum putet quidquid gloria secularis imponit: quia licet sint per se gravia, fiunt tamen itineris difficultate graviora. Forte aliquantis in hoc sæculo nimium delicatis angusti et ardui itineris necessitas desperationem parit. Et vere habet hoc ratio, ut aspera quæque et difficilia rudis animus expavescat. Sed quid facimus, quod nulla deliciosis militibus virtutum patet janua? Quis autem fructus laboris esset, si per plana discurreres? aut quando te ad locum paratum venisse gauderes, si sine injuria corporis pervenires? Quis umquam otiosus tropæa composuit? aut quis circumstantibus undique hostium legionibus ad victoriam dormitando pervenit? ^b Parum laudis habet virtutum corona, quæ ex labore non descendit. Potest quidem habere palmam, sed non habet gloriam. Quando fuit ut agricola horrea sua otiosus impleret? aut quis umquam legitimo tempore agri sui fructum recepit, nisi prius multiplicato rudem terram sulco confecerit? Hæc est autem magnorum ratio virtutum, ut quanto plus homo laborat, tanto plus mercedis acquirat.

5. Videamus tamen, qualis ista via mortis sit tiam auctoris est, virtutes agnoscere in aliquo sine labore. BARTH.

^a Scribe *demersa*. BARTH.

^b Videtur abundare vox *virtutum*. Contra senten-

quam evangelista dicit amplam et spatiosam, et fluctibus plenam : quæ quamvis referta sit mortibus, numquam tamen desinit suscipere criminosos. Est enim hujus naturæ, ut cito ad se perituros invitet : facilem autem se illis præbet, quos disciplina destituit. In comparatione autem plani et angusti itineris, nihil viatori periculosius spatiosis itineribus : quia sine disciplina curritur, ubi equorum habentæ laxantur : atque ita fit ut multos porta mortis recipiat ; quia ubi liberius pergatur, facilius pervenitur. Audite Dominum dicentem : *Tolle crucem tuam, et sequere me* (Matth. xvi, 24). Facilem profecto homo illius ardui itineris non expavescit accessum. Quare autem illum labor conturbet, cui alter manum porrigit ? Quisque igitur per ardua alterius latere regitur, necessitatem cæptæ rei diviso itineris labore hortatur. Et ideo potest fieri ut ad promissa regni præmia non dubie perveniat, qui ad superiora Domino comitante festinat. Sed deponendum est prius, dilectissimi, sicut superius diximus, quidquid humanis corporibus infelix sæculi error imposuit : ne forte nos peccatorum mole objecta ad illa remunerationis tempora aut non patiatur pervenire ; aut si pervenerimus, cælestis regni portas non permittat intrare.

6. Sed dicis, Non possumus pervenire : certis experimentis agitur ; videmus enim frequenter multos insalutato patrefamilias janua teste discedere ; quos tamen nequitia, aut malitia, aut perfidia, aut luxuria, aut superbia facit exosos. Contempletur unusquisque vestrum diabolicæ præsumptionis offensam ; et intelliget quantum superbia gravet hominem ad superiora tendentem ; vel in quo statu sit positus, cui elationis spiritus dominatur. Audite de hoc Dominum dicentem : *Humilibus Deus dat gratiam, superbis resistit* (Jac. iv, 6). Sed nec minus impeditur necessitas hujus itineris vitio cupiditatis : quæ dum vult nimia pecuniæ mole gaudere, divitem in regnum cælorum non permittit intrare, ita Domino dicente : *Amen dico vobis, quia difficile est divitem intrare in regnum cælorum* (Matth. xix, 23). Hinc ebrietas, luxuriæ malis conscia, non parum humanis corporibus oneris indicit : quæ dum impudicis actibus servit, infelicem hominem a consortio regni cælestis exclusit. Obsidet etiam angusti itineris secretum crudelitas cum impietate conjuncta : quæ dum cruentis legibus mortis instituit, cælestis gloriæ clausit viam, ita Apostolo dicente : *Non fures, non avari, non ebriosi, non maledici, non rapaces regnum Dei possidebunt* (I Cor. vi, 10). Ad hæc ergo quæ diximus, pugnandum nobis est studio disciplinæ, ut perveniamus ad locum vitæ. Adhibenda magis est itineri nostro pietas, misericordia, humilitas, integritas, castitas, sobrietas, pax, fides, charitas. Non autem prius ad locum promissæ hæreditatis pervenies, nisi sub hoc vitæ studio onustum prius vitii corpus exueris.

^a Attentius inspicite quæ sunt illæ leges mortis, et quæ harum institutio. Omnia assuetis vobis, *Martini* legendum. Ut in avaros, libidinosos et ebriosos

HOMILIA III.

Item de arcta et angusta via.

1. Omnis homo cui est cura Deum videre et cælestia regna contingere, facile potest intelligere, angusti et ardui itineris necessitates ad vitæ compendium pertinere, et spem obtinendæ gloriæ in labore consistere. Nihil est enim quod non labor exsuperet ; si tamen in alteram partem, ut assolet, animus non declinet. Constat autem illi omnes difficultates occurrere, qui illius spatiosæ vitæ delectatur errore. Audite evangelistam dicentem : *Quam ampla via et spatiosa est quæ ducit ad mortem, et multi sunt qui intrant per eam ! Quam arcta et angusta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam* (Matth. vii, 13, 14) ! Non dubito quod aliquantis in ordine cælestis militiæ constitutis desperationem faciat, quod cælestis militiæ ardui itineris arctatur accessus. Et vere, dilectissimi, non solum arduum, sed etiam difficile et plus quam laboriosum est ad celsiora tendentibus. Sed invitis desidiosus, et occupatis negligentibus, sine dubio etiam per plana necessitas laboris accrescit. Quamvis autem sint aspera et difficilia quæcumque sunt in excessis posita, non dubie fit ut in apertum campum veniant, si itinerantibus nihil desperationis occurrat. Omne igitur opus, dilectissimi, in quo studium humanæ conversationis invigilat, voluntarium requirit officium. Nam inestimabile est quantum difficultatis accrescat, si hominem voluntas in maxima rerum necessitate decipiat. Numquam ille bene iter ardui montis aggreditur, cui desperatio dominatur. Quando autem potest fieri ut corpus assuescat labori, nisi voluntas obtemperet laboranti ? Respice et vide quam cito ad terram resilit, qui equum trepidus ascendit : vel quantis labore angustis, qui invitus altum mare navigaturus ingreditur.

2. Religio Christiani nominis in qua vocati sumus, liberi arbitrii suscepit officium, ad quam si quis invitus venerit, oneri onus addit, et exultis antiqua lege corporibus, desperatæ vitæ pondus imponit. Inde est quod multos porta mortis recipit, quia perituris semper vitæ difficultas occurrit. Necessarium itaque ut qui ad libertatis viam pervenit, si quid in se est infidelitatis, resecat, et cæleste testimonium studio voluntariæ servitutis accumularet : ne homo tantis Deo beneficiis obnoxius, in parvis officiis inveniatur ingratus. A negligentibus et imperitiis servitium Deo debitum forte iudicetur onerosum, ex hoc quod nullum tempus vacationis excipiat. Omnem hominem Deus, non solum ad libertatem vocavit, sed etiam in summa rerum dignitate constituit. Ipse autem sibi servitium indicit, qui invitus servit. Nam si voluntati servitium accommodes, non te famulum Dei invenies esse, sed filium. Nam ita dicit propheta voce Domini : *Ego ero vobis in patrem, et vos eritis*

invectus est hactenus, ita jam sub titulo crudelitatis ad militares viros venit. *Βαπτισμῶν*.

^b An inquit ?

mibi in filios et filias, dicit Dominus omnipotens (Jerem. xxxi, 9; II Cor. vi, 18).

3. Conditionis nostræ, dilectissimi, talis est servitus, ut laudemus semper Dominum nostrum in operibus suis, et extollamus eum in claritate majestatis suæ vœce continua. Quid autem præter hoc humanum indiget invisibilis, incomprehensibilis, inestimabilis gloriæ potestas? aut in quo corporale requirat officium, cui chorus obsequitur angelorum? Illa est servitus intolerabilis, quam indicit tyrannicæ, hoc est diabolicæ, dominationis superbia, impiæ captivitatis injuria: ad officium vero, non ad servitium pertinet voluntarie superiori personæ exhibere famulatum. Audite prophetam dicentem: *Voluntarie sacrificabo tibi, Domine (Ps. lxxiii, 8)*. Discite quantum distet inter addictam et voluntariam servitutem. Numquam potest fieri ut sine offensa diem transigat, quem negligentia addictæ servitutis accusat. Qui ex voto Domino suo paret, acquirit gratiam invitus, accumulavit injuriam, ita propheta dicente: *Maledictus homo, qui facit opera Domini negligenter (Jerem. xxviii, 10)*. Si consideret unusquisque vestrum gratiam adhibitæ libertatis, quam Christus noster fidelibus populis per regenerationem vitalis lavacri et Spiritus sancti effusionem concessit, intelligit non otiose Domino serviendum; cui quamvis quodlibet quotidie honoris aut muneris exhibeamus, numquam tamen persolvimus quod debemus. Quando autem est ut ille persolvat debitum, quem constat vicario pœnæ munere comparatum, nisi forte pro amore redemptoris se simili sententia aut mortis aut damnationis excipiat? Sed dum ista fortissimis quibusque proveniunt, nos vel quod solum possumus, Christo nostro quotidie gratiarum hostias immolemus; ut si alios commendant virtutum merita, nobis saltem locum gratiæ faciant voluntariæ servitutis officia.

4. Exoneremus ante omnia corda nostra impia contagione, ut fructus possimus nutrire justitiæ: debet enim ex integro terrenis actibus abrenuntiare, qui vult cœlestibus mandatis satisfacere. Nam sicut homo numquam invitus bene servit, ita nec occupatus bene commendata custodit. *Voluntarie sacrificabo tibi*. Non sine causa propheta hæc se Domino voce commendat. Sciebat necessario multos dubio corde servire; et aliud ore promittere, aliud pectorum secreto disponere. *Voluntarie sacrificabo tibi*. Quamvis parva, ex voto offerentis magna fiunt munera: consumunt vero auctorem suum beneficia quæ constiterint extorta: sic denique semper plangit quod erogavit, qui convivium invitus instituit. *Voluntarie sacrificabo tibi*: hoc est voluntario sacrificio. Ut auctori tuo oris munuscula quotidie lætus exhibeas, ejus sacrificium laudis verborum suavitate componas; atque ad officium operis deputati devotus

^a Mallem equidem unum, aut unum enim: alioquin textus abruptus videtur.

^b *Diaplicon istud vel Rescribendum videtur et, ut*

occurras. Audite prophetam dicentem: *Voluntarie oris mei fac benefactum, Domine (Ps. cxviii, 108)*.

5. Cum ergo convenimus ad ecclesiam, dilectissimi, ante omnia secreta pectoris nostri fides veritatis auxilio munita possideat: ^a ut enim purum et immaculatum Deus diligit, non falsitate obsessum, non perjuriis occupatum, non fictum, non dubium; levitatis enim perfectæ hæc sunt indicia, aut sanctitatis amor, aut studia disciplinæ, hoc est immaculatam hostiam sacrificiis exhibere, tota Domino fideliter mente servisse. Servitii autem nostri hæc est ratio, ut beneficia Christi nostri semper recolas, et in quo religiose fidei labore profeceris, auctori tuæ libertatis assignes. Inter omnia custodias præcepta justitiæ, uni Deo servias, Trinitatis tamen honore servato. **B** Unam fidem, unum baptismum credas, Patris, Filii, ^b vel Spiritus sancti unam claritatis confitearis essentiam; nec divisa voluntate cujusquam aut præcedere aut regnare personam; sed Patrem et Filium et Spiritum sanctum unius potestatis, unius credas esse virtutis. Ita igitur sit ut illud arduum et angustum iter in æternum victurus exsuperes; atque ea quæ justis laboribus in cœlesti parte promissa sunt, non dubie consequaris, si per hos disciplinæ gradus excurras, et vitæ tuæ tempora sub hæc vivendi lege disponas.

HOMILIA IV.

De promissis et non redditis.

1. Si homo obnoxius beneficiis, dilectissimi, promissioni suæ satisfaceret, et studio devotionis implendæ fidem placitis exhiberet; neminem unquam repetitio debiti ingrata confunderet: nec esset cuiquam imputandi locus, si mox promissi muneris votum sequeretur effectus. Sed inde est quod interdum amicitiarum fides læsa suspirat, quia necessitas est aliquoties homini aut redditionis increpare moram, aut debitoris exprobare perfidiam. Inimicitias enim ^c dixisse est promissa denegasse: quia ad litem pertinet, si quid aut hic invitus reddit, aut ille per moras exacerbatus exigit. Audistis prophetam dicentem: *Sic psallam nomini tuo, Deus, in sæculum sæculi, ut reddam vota mea de die in diem (Ps. lx, 9)*. Infinitum est, dilectissimi, quid beneficia gratiæ capiant, si ante diem creditorem suum debitor solutione præveniat. Quicumque autem commodatam pecuniam **D** ultro reddiderit, sibi reponit. Non difficile enim homo cum opus fuerit quodlibet impetrat, si feneratori suo celeri satisfactione respondeat. Ille vero quem perfidia arguit, semper creditoris sui januam clausam invenit; et quamvis frequenter, pulset ac supplicet, tristis et vacuus cum increpatione recedit. Si ergo homo homini mentiendo adversum se odia excitat; quando magis si Deo fallat, et cœlestis majestatis **G** Dominum lubrica promissione decipiat?

2. Ideo hæc proposuimus, dilectissimi, quia so-

paulo post.

^c Forte, *indistinctæ*.

lent aliquanti imminentibus periculis ita animorum A
vota componere, ut accedente tempore obliviscantur
se aliquid Domino promississe. Hic hostiam corporis
sui offert; ille poenitentiae lacrymas repromittit: alius
in amore ecclesiarum, alius in honore sanctorum
voti reus existit. Sed ista tam facile est promittere
quam negare, circa quos tam diu durat spes devo-
tionis implendae quam diu dolor sentitur in capite.
Ita paulatim consuescit promissa denegare, post-
quam mortem coeperit non timere. Et miramur quare
aliquoties Dominus undantibus lacrymis tam tarde
respondeat, nec exaudiat supplicantium voces justis
doloribus servientes! Miramur quare non sollicito
agricolae laetior se solito cultura componat, quare
non pingues oleae exhibeant pretiosa commercia,
quare non plenis torcularibus sudet copiosa vindemia!
Nemo hic terrae imputet, nemo intemperiem
aeris accuset: manus arida nihil colligit; aut si col-
legerit, mox amittit. Infructuosi agricolae semper
vacua et otiosa sunt horrea. Nam et inde descendit,
quod aliquoties non invenit medicina quos sanet.
Difficile est ut medicus manum fideliter accommodet,
quem frequenter languentis promissio vana destituit.

3. Ecce hic filii sui infirmitate suspirat, et sancto-
rum januas die noctuque precibus inquietat. Hæc
mariti, ille uxoris suae valetudine afflicto, secretum
pectoris sui pulsat, et flebilis oratione auxilium coele-
stis miserationis implorat, se sumque munus Deo
offerens. Sed ista succedentibus votis videmus ali-
quoties universa subito animum excedere, ut æstimes
miseros oblivionis magis bibisse poculum, non salu-
tis. Ita non semper fallacibus votis profutura respon-
dent. Quando autem est ut beneficium inveniat, qui
debitum non reportat? Non potest fieri ne aliquando
suae perfidiae poenas luat, qui inanibus verbis patien-
tiam iudicis frequenter illuserit. Inde est quod otio-
sis Dei auribus hominum preces evanescent, nec
habet effectum intercessio lacrymarum, quia difficile
est ut exaudiantur, qui Deo suo frequenter vana pro-
missione blandiuntur.

4. Beati apud quos manet fides placiti, et nullum
studium mentiendi. Melius est profecto non promit-
tere quam promissa fraudare: ubi quamvis homo
inhumanitatis notetur culpa, nulla tamen subdole
circumventionis gravatur injuria. Recurrite denique
ad Actus Apostolorum, et invenietis ad damnum
animae pertinere promissis fidem frangere. Legimus
igitur Ananiam et Sapphiram uxorem suam vendito
patrimonio suo partem dispensandae pecuniae ad
apostolos detulisse, partem domi reconditam reser-
vasse; quibus ait sanctus Petrus: *Implevit, Anania,*
iniquitas cor vestrum mentiri Spiritui sancto, cum esset
fundus in vestra potestate; non hominibus mentiti estis,
sed Deo (Act. v, 3, 4). Ita dum operantur fraudem,
mercati sunt mortem; et dum cupiditati serviunt,
aeterna munera perdiderunt. Ecce dicit propheta:
Vota mea Domino reddam, in atrii domus Domini
(Ps. cxv, 18). Obligatus legitima debiti est sine dubio

pactione, qui vincitur Domino aliquid promississe:
qui autem redditurum se loquitur, necessario debi-
tum constetur. Tam diu enim juris tui est patrimo-
nium tuum, quam diu chirographi fide alteri non
fuerit obligatum. In omni itaque placito, sive quod
amicitia obtulerit, sive quod voluntas ascripserit,
non lentanda redhibitio. Nam omnis oblata muneris
gratia perit, ubi causa repetitionis incumbit. Ita ni-
hil votis suis praestitit, cui necesse est invito reddere
quod promisit. Nam legimus in Salomone: *Si roveris*
votum Domino tuo, ne moram feceris reddere illud:
quaerens enim quaeret illud Dominus tuus a te, et erunt
in peccatum quae egrediuntur per labia tua, nisi red-
dideris illud (Deut. xxiii, 21).

5. Ergo, dilectissimi, moneo ut quicumque se
B Domino votum promississe novit, statim reddat.
Certe qui solvendo non sufficit, non promittat. Non
hic, ut aliquanti vultant, inhumanitatis vitia exaggeramus;
sed de fide dicimus, quam videmus apud ali-
quantos periclitari pestilentia vanitatis. Nam multi
sunt, quod pejus est, qui subtracto libertatis suae
pretio, non integram pecuniam, hoc est, semi-
plenam religionis fidem ad Dominum detulerunt.
Audite prophetam dicentem: *Vovete et reddite Deo*
vestro munera (Ps. lxxv, 12). *Vovete,* his dat consi-
lium conversionis. *Reddite,* ab istis debitum pro-
missae repetit sanctitatis. Parum autem ille habet
de religione, quem studere vides saeculo, et plus praesenti
vitae favere quam aeternae gloriae. Tunc probas
nihil te Domino tua oblatione fraudasse, si iustitiae
partes colas, integritatem diligas, sanctitatem quam
promissisti exhibeas. Debet autem expavescere Ana-
niae vel uxoris ejus exitum, qui intelligit se Domino
fuisse mentitum. *Vovete et reddite Deo vestro mu-*
nera. In hoc loco causam munificentiae non impor-
tune prosequitur, quia testimoniis competentibus
admonemur. Siquidem infructuosis hominibus ac-
quiescamus, ut ista vox affectum indicet postulantis.
Numquid a te Deus aliquid requirit, quia illi desit?
quid autem non habet, qui totum possidet? Num-
quid quia in tribulationibus tuis promittis aurum,
aut in doloribus polliceris argentum, Dei usibus ne-
cessarium est? aut ideo aliquis pretiosos lapides aut
vestes offert, quia his Deus indiget? Ob hoc a te
tuum munus quaeritur, ut ipse fulgeas tuo auro, ipse
tuo niteas argento, ipse tuis gemmis orneris, ipse
tuo serico vestiarius. Tuis donis tuam vult Dominus
animam componi, quam videt aut superbiae, aut ne-
quitiae, aut avaritiae, aut luxuriae vitio depravatam
Vovete et reddite Domino Deo vestro munera.

6. Sed dicis forte, Non indiget Deus nostra mu-
nera. Non quidem munera indiget: sed fructum re-
quirit, quem propter redemptionem animae tuae
misericordiae deputavit. Nam praeter illam hostiam
corporis tui quam incorruptam et inviolatam altaribus
convenit exhibere, nec non vocis officia quae nos-
tro debemus artifice, hoc est apud Dominum acce-
ptabile sacrificium, ut bonitati et misericordiae studeas,
ut iustitiae partes foveas, et fide intemerata jugiter

Domino placere contendas; ut nudum non invitus A vestias, ut inopem non invitus pascas, ut captivos voluntarie redimas, ut in vinculo constitutum memor tue redemptionis absolvas. Ad hæc forte respondeas, Quid pauperi faciam, quid filio derelinquo? Audi Dominum dicentem : *Qui plus amaverit filium aut filiam, quam me, non est me dignus (Matth. x, 37)*. Videtis ergo nihil præferendum Deo, nec plus filium cogitandum esse quam Deum. Dicis, Quid filio derelinquo? Si cum unum filium habeas, alium tibi desperanti uxoris partus exhibeat, nonne utrumque tibi uno successionis 7 gradu pietas paterna commendat, et ut supervenienti locum facias, etiam testamenti jura rescindis? Ita hæreditatem cui solet unus inhereditare, frequenter videmus inter multos numero accrescente sufficere. Qui ergo habet unicum filium, cogitet Christum sibi natum; atque inter duos aut tres vel plures ita opes suas dividat, ne Christus noster exheredatus abscedat. Quod si tantum gaudes numero filiorum, moneo ut admissio ad consortium hæreditatis redemptore tuo, ita patrimonii tui divisionem temperes, quasi aut unum minus natum tibi judices, aut unum plus accrevisse gratuleris. Fac ergo locum Christo tuo inter filios * sibi dilectos. Quare autem illos non una patrimonii in terra divisio maneat, quos in cælo eadem portio promissæ hæreditatis exspectat? Quicumque autem indigentibus et miseris quæ sunt vitæ necessaria subtraxerit, primogenito et quidem meliori inter omnes filios portionem subditam denegavit. Audite in hoc loco Scripturam dicentem : *Qui pauperi miseretur, Deo fenerat (Prov. C xix, 17)*.

7. Multi sunt qui miserorum necessitatem ita illudendam putant, ut in dies promittendo decipiant; et hoc ad illa vota pertinet, quæ superius diximus oblivione consumi. Quid juvat differri miserum, si abundantia snppetit facultatum? Ubi vides hominem statim posse benefacere, et eleemosynam procastinata humanitate differre, solam ibi voluntatem intelligis defuisse. Audite ad hunc locum Psalmistam dicentem : *Sic psallam nomini tuo, Deus, in sæculum sæculi, ut reddam vota mea de die in diem (Ps. lx, 9)*. Numquid dixit de anno in annum? Sed dixit de die in diem. Omni ergo die operandum nobis est, dilectissimi: debitum autem Deo et promissum munus non est tempore prolongandum. Nihil futuro iudicio debet, qui quotidie vota persolverit: nec est unde rationem in posterum præstet, qui de die in diem Domino honorum operum fructus justo labore ditatus obtulerit. Ecce dicit : *Quæcumque feceritis uni ex minimis istis, mihi fecistis (Matth. xxv, 40)*. Sive ergo bonum, sive malum quis fecerit, ad Domini majestatem noverit pertinere; utriusque enim partis retributio hominem exspectat. Unde studentum nobis est misericordiæ et eleemosynis : ne cum venerit Dominus cæli et terræ, inter ceteros animæ errores pauperum nobis nuditates opponat, et oculis nostris infelicitates ingerat miserorum. Nemo ergo

despiciat nudum, nemo conturbet aspero ore mendicum. Hæc est inter omnia placita Deo hostia, hic ordo salutarium sacrificiorum, ut miseris in necessitate subvenias : et ne in infidelitatis notam incidas, compos voti fidem tue promissionis absolvas.

HOMILIA V.

De oris insolentia.

1. Non otiosum est, dilectissimi, quod inter omnia vitia quæ vitam humanæ conditionis impugnant, specialiter linguæ insolentiam propheta castigat. Sciebat necessario amari oris studio aliquoties venena componi, et nimia facilitate labiorum frequenter odia comparari. Et vere, dilectissimi, ita est. Nam inquieta naturaliter lingua non parvum mortalibus affert vitæ detrimentum, ut cum bene composita, dissipat, aut diu pacata conturbat. Quando autem est ut se rixa moveat, si se lingua compescat? aut quis ibi locus est inimicitiarum, ubi cessant venena verborum? Nam hoc habet semper lingua malitiosa commercium, ut lites serat, odia moveat, mortes acquirat, ita in hoc loco Salomone dicente : *Lingua multos conturbavit pacem habentes; civitates destruxit, et domos effodit (Eccli. xxviii, 16, 17)*. Falluntur profecto, qui putant nihil esse ferro fortius, nihil veneno violentius : quamvis autem ista in perficiendis mortibus habeant peculiare naturæ beneficium, cedunt tamen in contentione verborum. Nihil enim est tam noxium aut malitiosum, quod non viribus suis minus sit, si se incitata semel lingua commoverit. Multa sunt quidem humani corporis vitia, et satis gravia; sed parum possunt consiliis virtutibusque suis, nisi sceleribus armentur alienis : sicut est crudelitas, quæ impietati servit, et portas inferi cruenta mortis lege custodit. Quid autem falsitas posset, si cupiditas otiosa dormiret? nam et ipse mortis exitus minor esset, si aut ferrum deficeret aut venena cessarent.

2. Singulare autem malum est lingua, in qua tantum malitiæ robur exultat, ut in perficiendo opere suo alterius auxilium non requirat. Cohibenda ergo nobis est, sicut propheta admonet : ne forte cum proruperit, aut excitata lædat, aut incitata percutiat. Solet enim non impune recedere, cum se in verborum procacitate jactaverit. Nam commota flammæ devomit; et cum alium nocere quærit, totum intrinsecus male conscium pectus incendit. Audite prophetam dicentem : *De multiloquio non effugies peccatum (Prov. x, 19)*. Facilius, si necesse est, quilibet potest ferre armatas ferro acies, et instructas rebus bellicis legiones; quis autem sustineat labiorum tela infixæ pectoribus? Facilius sine dubio recipiunt sanitatem corpora ferro lacerata : aut quare aliquis tantum gladio occisorum morti crudelitatis pondus imponat, cum aliquoties minora ibi sint pericula, ubi major est cruoris invidia? Difficilius autem semper sanatur, quidquid extrinsecus collisionis includitur. Non difficile est profecto medico ulcera quamvis tumentia in

* Forte, sibi.

oculis posita herbarum beneficio castigata mollire. **A** habet et vis veneni remedium suum; quod haustum quamvis in ultima viscerum sede dominetur, salutaris tamen poculi unda perquiritur: in tantum ut miretur aliquoties artifex scelerum, superveniente medicina nihil oris sui incantationem valuisse; linguæ vero insanabilis plaga est, quæ quamvis leviter percutiat, alta tamen semper movet pectoris dolore suspiria. Sciebat sine dubio propheta quantum malum esset linguæ, cum clamaret: *Pone, Domine, custodiam ori meo et ostium circumstantiæ labiis meis, ut non declinet cor meum in verba mala* (Ps. cxi, 3, 4). Si quis ergo est sapiens, ponat custodiam ori suo, et det labia vinculo taciturnitatis.

3. Sed nec unius tantum partis studia procacis linguæ pulsant invidia. Agendum quidem est huic, ne aliquid injuriosum proferat; sed nec minus illi providendum, ut insanientis hominis dicta rationabili verborum responsione supplodit. Magnum autem studium est servandæ pacis, si amaritudinem aliene linguæ blando prosequaris alloquio, cito autem iniquorum labia amicus sermo confundit. Sed, quod pejus est, facilius invenies qui aut male semper dicere, aut libenter mala velit audire. Nihil est sævius, nihil violentius amarum asperisque sermonibus: quorum vulnera tanto difficilius curantur, quanto facilius proferantur. Ferri spicula per œcolum volantis facile scuti objectione contemnis; **B** verborum vero jactus nec revocari potest, nec prohiberi, multo enim velocius sagittis sunt. Quæ autem ibi propugnacula subveniant, aut quæ munitio tam parata succurrat, ubi emissam telum pene ante percutit quam procedit? Enumerari non potest quantis sit lingua jaculis accincta verborum, quibus satis promptum est etiam quæ sunt animæ secretiora percutere. Quamcumque autem aures injuriam suscipiunt, illico ad cordis secreta transmittunt: ubi si semel introierit, sine mortis exitu non recedit. Res autem quæ nullis medicinæ beneficiis indagata excluditur, in perpetuo dolores operatur. Unde castigandus est linguæ sonus, ne de facilitate verborum faciat venenum.

4. Si respiciamus, dilectissimi, ad omnes qui corporibus dominantur dolores, nihil invenies quod non possit aut ferro sanari, aut blanda medicaminis confectione molliri. Latere autem neminem potest quam graves sint luporum morsus, quam periculosum serpentium virus: sed his facile obsisti potest aut herbarum succo, aut arte medicorum. Verborum vero intolerabile vulnus est: difficile autem sanare potest alius doloris causam, quæ semel pectori infixæ sedem animæ latenter invaserit. Audite prophetam dicentem: *Mors et vita in manibus linguæ* (Prov. xviii, 21). Vere, dilectissime, si ad interiora respicias, et tumorem exasperati cordis diligenter inquiras, invenies verborum vulnera mortis operari. Quid mihi autem aliquis in comparatione malignæ linguæ artificium veneticæ inrepet, et noxiæ poculorum compositiones accusat? Excessit illa res omne genus veneni, quæ non potest nisi morte compesci. Omnis

quidem malitia ex corde descendit: sed hæc ipsa, quamvis sit noxia, facile potest tolerari, si res iniquo nutrita consilio non provocetur in litem; sed aut talia doleat, aut in suis volutata sedibus conquiescat. Tam diu enim sanari potest iniquarum vallitudo cogitationum, quam diu id quod corde concipitur, ore tacito continetur. Verum ubi semel lingua rotante proruperit, frustra medicum quærit; sine remedio est enim culpa verborum; quia deleri non potest quidquid lacrymarum inserta per aures propagavit injuria. Audite Dominum dicentem: *Facito ori tuo ostia et seras, et verbis tuis facito stateram* (Eccli. xxviii, 28).

5. Ad hæc forte respondeas, Quis possit in tantum oris sui labia continere, ut tacitus diem transeat? Non hæc sententiâ honestæ linguæ vinculum taciturnitatis indicit. Vult plane loqui hominem; sed honesta proferentem, ac pacifica cogitantem. Multum autem verbis honoris accrescit, si dulcisonos organi cantus nulla mentis amaritudo confundat. Hæc ideo proponimus, dilectissimi, quia invenimus multos aliquoties uno atque eodem sermone dulcibus verbis venena miscere; et fictis pacis blanditiis litium pugnas intrudere. Quid istis infelicius, quid periculosius esse potest, qui fallacis linguæ studio vitæ insidiantur aliene? Quare isti non respiciunt ad illum propheticum psalmum, qui dicit: *Disperdat Dominus labia dolosa* (Ps. xi, 4)? Videtis sub quali maledictione vivit, qui aliud in corde serit, aliud in lingua disponit? Bene profecto hoverat Dominus cæli ac terre, aliquoties malos sanctorum studia ficta humilitate decipere; qui ore evangelico dicit: *Veniunt ad vos in vestimentis ovium, ab intus autem sunt lupi rapaces* (Matth. vii, 17). Inextricabile profecto malum est, dolosa consilia miscere blanditiis. Nolo suspectas munerum suavitates. Quis autem libenter habeat acidos lactes, et tristi herbarum sapore conditos? Difficile igitur potest fieri ut ille cuiquam placere possit, qui simul dulcem et falsam aquam profert. Quando autem est ut gustus non offendat, si favo mellis quæcumque amaritudo se misceat? Cor ipsum hominis, quamvis sit vivum et sapiens, integra prudentia caret, quod amaritudo fellis infecerit. Omnia itaque subdolæ mentis compescenda sunt vitia: ne dum ceperint aliqua extrinsecus amara conficere, etiam ea quæ sunt in ore nostro dulcia incipiant displicere.

6. Audite prophetam dicentem, *Pone, Domine, custodiam ori meo*. Hæc est utilis custodia oris nostri, ut non facile declinet cor nostrum in verba, quæcumque ad expugnanda pacis studia aut turpis sermo profert, aut vilis actus personæ confingit. Inter confusos autem linguæ sonos neminem pœnituit tacuisse. Nam videmus frequenter etiam verborum facta in crimen venire, et nimia facilitate verborum amicitiiis odia succedere. Quando autem potest fieri ut homo aut magniloquus, aut maliloquus non habeatur ingratus? Quod tamen vitium si requiras, superabundat in aliquantis feminis: quæ sicut non dubitant quæ sunt turpia dicere, ita nec ea quæ sunt pudenda confiduntur.

tur audire. Sed nec nos ista dicimus, ut aliquis semper vocem suam presso ore contineat, et linguae sonum obductis labiis perpetua taciturnitas includat. Ut nimiam malos loqui ingratum est, ita inutile est bonos semper tacere. Cum opus ergo fuerit, proferamus verba iustitiae: sit os nostrum conditum.

7. Sed dicis forte, Non potest non aliquando respondere provocatus. Tacendum est plane, cum improbus sermo labia quieti sollicitat; et loquendum, cum os amicis pacis studia commendat. Ita et loqui et tacere perfectio est. Est autem utriusque partis causa verborum tenuisse mensuram. Magnum est tacere, magnum est loqui; sed sapientis est utrumque moderari. Nam aliquoties nimia taciturnitas stultitiae ascribitur, sicut et verborum nimietas ad furorem refertur. De qua re si nostri sententiam requiras arbitri, jam malo aliquis tacendo stultus, quam nimium loquendo iudicetur insanus. Loquamur ergo, sed cum timore et tremore, cogitantes de omnibus verbis rationem esse reddendam (*Math. xii, 36*): ita ut nihil de corde nostro iniquum exeat, nihil de ore blasphemum procedat, nihil resident in cogitatione quod laedat. Nam praeter illa quibus auditus offenditur, quorumdam interiorum conscientiam propheta castigat: *Labia dolosa in ore et corde locuti sunt mala* (*Ps. xi, 3*). Inter illas ergo insolentis linguae culpas, cogitationes. Nam quidquid in corde loqueris, Domino confiteris; quia Deus scrutator est cordis. Videte ergo si possit fieri ut illi occultum aut excusatum possit esse quod clamas, quem non potest latere quod cogitas. Omni itaque studio, dilectissimi, aequali vinculo ora nostra moderentur. Nihil ingratum lingua proferat, nihil injuriosum improbus sermo contingat, nihil subdolum, nihil dolosum in corde nostro sit, nihil asperum, nihil otiosum. Nam Dominus dixit etiam de verbis otiosis rationem esse reddendam (*Math. xii, 36*). Quamvis autem aliquis vitam fide muniat, scientia regat, castitate et sobrietate componat; nihil est quod in homine placeat, si in toto corpore sola lingua displiceat.

9 HOMILIA VI.

De otiosis verbis.

1. Quotiescumque, dilectissimi, pro studio necessitatis nobis creditae causam tractavimus disciplinae, dum graviora persequi volumus, aliquanta negleximus: quae licet aliquantis videantur facilia, si diligentius requiras, multis criminibus inveniuntur obnoxia. Quibus nunc porrigenda manus est, et elaborandum studio medicinae, ut unaquaeque res culpas suae infirmitatis agnoscat. Currite ergo per singula, si videtur, quae aut poenae serviunt, aut laetitiae blandiuntur; et inveniatis non solum in saevis draconibus regnare noxium virus, sed etiam in exiguis apum venena latere corporibus. Frequenter diximus, dilectissimi, ebrietatem et cupiditatem quosdam fontes esse vitiorum, ex quibus quidam torrentes praecipitati peccatorum nascuntur, qui secum maximam partem humani generis in profundum trahunt: cum hinc ebrietas gulae gurgitem fovet, inde cupiditas furorem

A improbae pervasionis accendit. Haec enim mater est superbiae, illa luxuriae; quarum una falsitatis, altera deformitatis est socia: quibus studii est homicidia exercere, adulteria fabricare, amicitiarum fundamenta destruere; cum quodam commercio foeditatis furtivo amori mercedem suggerit cupiditas, occasionem praestat ebrietas.

2. Sed haec, dilectissime, sicut aliquoties diximus, parvo poteris labore cohibere, si illa prius quae peccandi fomitem praestant, volueris rescare: nec plane difficile tibi erit compescere quae sequuntur, si ea quae sunt in capite vitia castigata damnentur. Cito enim universa corporis junctura deficiet, si non aut qui ventri improbo pabulum subministret. Unde ante omnia ebrietatis sive cupiditatis castiganda sunt vitia, quae sibi inter caetera vindicant principatum; ut illa quae his obsequuntur, suo periclitentur officio. Facile est enim quamvis profundi gurgitis undam siccare, si ortus aquae possit excludi. Multa quidem, dilectissimi, adhuc de his quae recolimus, memoriae suggeruntur: sed quia aliquoties in earundem castigatione satisfacimus disciplinae, putamus pro commemoratione rerum hodie dicta posse sufficere. Unde ex his quae praesenti materiae videntur inserta, interim temperamus, donec illarum partium crimina quae aliquantisper facilia videntur, exponamus.

3. Audistis, dilectissimi, evangelistam dicentem de otiosis verbis Domino rationem reddendam (*Ibid.*). Si respiciatis, dilectissimi, ad haec quae proposuimus, et illa quae in castigatione indisciplinatae linguae aliquoties diximus; intelligitis hanc sententiam ad oris insolentiam pertinere: cujus dicta quamvis otiosa dicantur, non tamen otiose tractanda sunt. Nemo autem credat levem esse culpam, quam tantopere celestis sententia districtioris impugnat. Hinc denique exsequitur quidquid fama mentitur: otiosa sunt enim semper infructuosa colloquia ficti rumoris exposita. Qui autem putandus est otiosus esse sermo, nisi ignarus rationis et nuntius falsitatis; cui id studii est, aut ridenda confingere, aut de incertis quasi certa sentire? Est autem hoc genus hominum, quod dum fabulas pascit, nescit cavere mendacium. Audiant isti Dominum dicentem: *Os quod mentitur, occidit animam* (*Sap. 1, 11*). Otiosa verba sunt figurata convicia, stulta fatigatione composita, dulcibus ut aliqui putant, sed multis accincta plagis ac mortiferis insuper armata suppliciiis. Nam quamvis laetitiam excitent, odia tamen frequenter incidunt. Multa sunt, dilectissimi, his similia, quae forte non sint praetermittenda, licet inter omnia verborum vitia videantur extrema. Si, verbi gratia, hominem fuscis coloris appellas argenteum, otiosum verbum injuriam facit, quia si verum dixeris, accusasti; si falsum detuleris, irrisisti. Cum hominem procerae staturae et antiquae infantem vocas, nonne injuriam facis, si veritate suppressa puerili studio mentiaris? Ad contumeliam enim pertinet, si verbis tuis humano corpori aut aliquid addas aut detrahas.

4. Sed dicis forte, satis levia esse ista, et facilio portanda. Verum est. Nam talia sunt ista genera vo-

cabulorum, ac si alienis crinibus leves plumas inseras; vel si per totum verticem juventutis primæ honore fulgentem, liquentes cineres aut pulverulenti aliquid candoris asperseris: non quidem caput oneras, sed deformas. Similiter et detracta per jocos coma, quamvis nihil operetur doloris, multum tamen exhibet fœditatis. Cavendum est ergo, dilectissimi, ne scenico sermone alter alterum lædat, et theatralibus verbis verecundiam fratri læsæ æstimationis incutiat. Solet igitur nimia oris facetia excitare motus animorum, et sermo lætitia accinctus reciprocum parare convicium. Sic denique scintilla quamvis parva flammam evomit, et ex nihilo exorta magna frequenter movet incendia. Otiosus sermo satis otioso nutritur auctore. Unde quia theatralium verborum fecimus mentionem, forte pro studio disciplinæ nec illa debeam reticere, quæ otiosis verbis curiosas aures capiunt, atque alti pectoris secreta concutiant, dum plagis modulantibus blandiuntur. Hæc sunt illa vitia, quæ superius commemoravimus quadam mellis suavitate componi: hoc illud opus, quo diximus admixta dulcedine tristes vulnerum dolores institui.

5. In hoc loco forte aliquis pro amore disciplinæ interrogandum putet quæ sint istæ otiosæ voces, quæ injuriam excitent et periculum audientibus parent. Bene requiris, ne per ignorantiam periclitetur auditus. Invenimus igitur frequenter, ita impudicitæ viam muniri, atque ex hoc fomenta adulteriis ministrari: cum hic agili plectro tinnientis citharæ sonos expedit, ille docili digito laborantis organi blandimenta componit. Isti sunt laquei, quibus famulantibus inter cætera vulnera diabolus hominum mortes operatur. Nam quotiescumque dulci voce mulcetur auditus, ad turpe facinus invitatur aspectus. Nemo insidiosis cantibus credat, nec ad illa libidinosæ vocis incitamenta respiciat: quæ cum oblectant, sæviunt; cum blandiuntur, occidunt. Sic frequenter videmus blandis sibilis aves decipi, et hebetes feras in laqueum mortis dulcedine vocis impelli. Similis est, dilectissimi, causa mortalium quos dulcisoni cantus cura sollicitat. In hoc autem proficiunt varietates vocum, et producta sine syllabis verba, ut homo aut capiat aut capiat. Explicari non potest, dilectissimi, quam periculosos laqueos exhibeant mimicæ studia voluptatis. Nam si aliquis posset humani pectoris secreta perquirere, inveniret ad singulos sonos fistulæ corda infelicitum suspirare. Intelligite ergo quid inter viros ac mulieres nimium familiaris ac secretus sermo faciat, **10** quid juncta vicinia, quid jocis mixta colloquia, quid gula deliciis invitata, quid auri famæ ad omne facinus prostitutionis exposita; si alienum furorem etiam mutæ vocis blandimenta decipiant.

6. Refugiendus est ergo error iste vocis sonus, qui humanis pectoribus dulcedine sua amaritudinem fecit, et persuasionem quadam melliflui cantus frequenter mortifera ægris venena commiscuit. In quo loco primum obturandæ aures sunt, oppositæ scutum & dei, quo facilius omnis lenocinantis vocis excluda-

tur auditus. Adhibenda etiam disciplina, quæ oculorum desideria repellat, et tabescentis cordis incitamenta compescat. Nam ita docet evangelista dicens: *Si te scandalizat oculus, erue eum (Matth. v, 29)*. Nemo, dilectissimi, in hoc credat hujus sententiæ stare rationem, quasi Dominus humanum corpus deformare velit, quod ad similitudinem suam plasmavit et ad speciem suæ dignationis instituit: hoc est oculos eruere, quæ sunt in homine turpia ressecare, et viles actus emendatione compescere, castigatis illecebris truncare luxuriam, et bono conscientie manus improbæ cupiditatis abscondere. Ille autem manus suas incidit, qui in se infidelitatis tela confregit, et justo judicio infidelitatis calamos amputavit. Ad salutem igitur animæ pertinet, si debilitentur vitia **B** iniquis actibus enutrita, et radicitus vellatur impiorum aspectus oculorum: quibus cito mortis stimulus acquiescit, si hæc quæ superius dixi, integra et illæsa permiseris dominari. Sed quo facilius ista operemur, audiendus est Christus, qui dicit: *Relinque omnia bona tua, et sequere me (Matth. xix, 21)*.

7. Scio quidem, dilectissimi, quod laboriose suscipiunt ista, qui sæculi actibus occupantur: quibus dolens est istius vitæ usus. Sed si diligenter requiras, vanitate plenus, et quodammodo tenui umbra vestitus, ad tempus mundus obsequitur, et hæc quam videtis fallax divitiarum pompa blanditur. Bene ista noverat sanctus David, qui dicit: *Averte, Domine, oculos meos, ne videant vanitatem (Ps. cxviii, 37)*. Quæ est ista vanitas, nisi cultus divitiarum et sæcularium studia voluptatum? Confirmat hoc in Salomone qui dicit: *Vanitas vanitatum, omnis homo dives (Eccle. i, 2)*. Nemo ergo, dilectissimi, in hujus mundi vanitate confidat, quam videt infirmis stare vestigiis; cujus cultus temporalis atque inanis est, et ornatus fumo ventoque similis. Talis est autem decor vultus ejus, ac si speciem illius vitis aspicias, quæ solstitiani flore composita, promissæ fructum nescit exhibere viademixæ; quæ dum nimium parturit, maculam perpetuæ sterilitatis incurrit.

8. Longe alium nobis, dilectissimi, æternæ vitæ tempus promittit ornatum, si tamen homo peccatis pauper incedat. Ille autem ad Christum dives vadit, qui misericordiæ fructus congregat, et stultæ studia cupiditatis impugnat. Ille ad cælos opulentissimus pergit, qui a se pompam temporariæ vanitatis excludit. Ille secum magnas opes ad paradysum portat, qui onustum vitis pectus studio religionis exonerat. Ille postremo omnem penuriam mendicitatis evasit, qui quotidie in corde suo Christi nostri mandata serit, et pervigili fide horrea pectoris sui seminibus divinæ institutionis impleverit. Ita ut ante omnia illius otiosi sermonis compescas libertatem, quæ si inter illa religiose vitæ studia mixta considerit, non dubie in examinatione futuri iudicii præjudicat sanctitati. Cito autem quæ sunt in homine optima revilescent, nisi inter cætera quæ emendationem requirunt, studiosè ea quæ superius commemoravimus linguæ vitia ressecentur.

HOMILIA VII.

De misericordia.

1. Si respiciamus, dilectissimi, omnes justitiæ gradus per quos opus religionis instruitur, non invenies cui non apud Dominum gratiosa servitus locum comperet dignitatis. Sed hæc ipsa, fides quæ in nobis operatur, quamvis humano labore proficiant, ad Dominum referenda sunt, per quem et in quo, si qua sunt bene gesta, consistunt, et in posterum quibusque profutura servantur. Unde nemo sapiens Dei beneficia suis virtutibus æstimet applicanda, ne audiat illam Apostoli sententiam dicentis : *Quid habes quod non accepisti? aut si accepisti, quid gloriaris quasi non accepisti* (I Cor. iv, 7)? Scimus quidem, dilectissimi, quod juxta Evangeliorum fidem quæ beatitudinis promissa commemorat, homini justitia in cœlestibus locum fecit : id est promissionem paradisi et terram repositionis gratia mansuetudinis et humilitatis obtinuit ; cordis puritas Christum videre meruit ; misericordia consimilem mercedem retributionis accepit ; pacis jucunditas multis inter filios Dei locum paravit ; poena sanctorum victoriæ coronam et cœlestis regni gloriam ex virtutis meritis acquisivit. Sed hæc omnia una atque eadem Patris et Filii et Spiritus sancti in nobis virtus operatur, quæ perfectionem justis laboribus præstat, ac bonæ voluntati quæcumque sunt optima subministrat. Unum est sane et pernium, quod ex illa misericordiæ sede descendit, in quo sibi quotidie juste possit mortalis homo gloriari : hoc est, refectio pauperum et redemptio captivorum ; si tamen ipsam non aut jactantia dissipet, aut tristitia ingrata conturbet.

2. Auditis ecce evangelistam dicentem : *Venite, benedicti Patris mei, possidete mecum regnum cœlorum promissum vobis a constitutione mundi. Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi bibere; nudus eram, et vestistis me* (Matth. xxv, 34-36). Videtis ergo quod si gloriari cuiquam oportet, non nisi in hoc opere convenit gloriari, in quo pasci ac vestiri se Dominus præcipit ; et in dies famem suam portiuncula panis fracti postulat saturari. Si vultis ergo ut non sit inanis gloriatio, primo loco abundantibus elemosynis summi regis redimamus amicitias : et ut nobis pateat cœleste regnum, omne misericordiæ studium convertamus ad Dominum. In cujus amore non otiose aut negligenter pauperum tractandæ sunt lacrymæ : ne ille qui totum orbem solet pascere, ad nostram confusionem inter mendicos videatur esurire. Contemplare denique singulorum necessitates, et nostri erga miseros sollicitudinem Salvatoris ; et intelliges ibi esse Christum nostrum, ubi abundantiam videris lacrymarum. Nec enim longe tibi quærendus est Dominus, si non sis avarus. Expectat nos ecce foris, cum illa suorum turba famulorum. Non enim tibi errandum est oculo, ut dubites circa quem potissimum opus miserandæ erogationis impendas. Ipsum scias esse Christum nostrum, quem videris nudum, quem aspexeris cæcum, quem offenderis claudicantem, quem pannis involutum, quem videris

A sordida veste contactum. In hac denique veste, cum a magis quæreretur, inventus est ; et cum in præsepi positus jaceret, sub hoc habitu apertis thesauris munerata oblata suscepit. Ad hæc respondet illa evangelica sententia, quæ dicit : *Thesaurizate vobis thesauros in cœlo, ubi neque tineu corrumpit, neque fures effodiunt* (Matth. vi, 20). ¶ Hi sunt illi thesauri qui cœlestibus meritis deputantur, quos nulla res adversa contaminat ; hoc est, facultatum per miseros dispensata substantia.

3. Audi itaque primo in hoc loco consilium meum, quicumque divitiarum abundantia gloriaris. Si times tineam, commenda ; si furem metuis, in superiore parte commenda. Ecce habes idoneum custodem, qui opes tuas servet tibi, in æternum et in sæculum sæculi profuturas. Addit ad hæc : *Nolite vobis thesaurizare thesauros in terra* (Ibid., 19). Non ab re est, dilectissimi, quod admonet Dominus, ne quis thesaurum suum terræ commendet. Frequenter enim videmus congesta terræ vitio periclitari ; et opes nimium defossas quadam limi tabe consumi. Unde utilius judico esse commodare quam abscondere, et fenore magis credere quam terræ deputare. Stultitiæ autem genus est, clausum tenere quod potest multiplici labore proficere, et ad usum æternæ vitæ fructum exhibere justitiæ. Moneo ergo ne quis in terra abscondat thesaurum suum, hoc est, ne quis terrenis actibus cœlestis animæ dignitatem deputandam putet. Illius autem thesaurus tineam comedit, qui vanitati servit, et vitam suam in hujus mundi pompa constituit. Tinea igitur, dilectissimi, vermis est invidiæ et avaritiæ, qui secreta cordis solus possidet, solus quæ sunt in abditis congesta consumit. Furem vero diabolus, credite : qui ut bonis operibus insidietur, objecta sæculi pompa blanditur ; et ut hominem a consortio regni cœlestis excludat, aurum manibus ingerit, argentum oculis opponit, gemmas collo inserit. Ita superbiam nutrit, et desideria carnis stimulo cupiditatis accendit ; quæ sicut Scriptura dicit, mergunt hominem in interitum (I Tim. vi, 19). Non dubie autem ille pœnis exonerat profundum, qui thesauros suos præmittit ad cœlum. Audite quid Dominus offerat : *Venite, benedicti Patris mei, possidete mecum regnum promissum vobis a constitutione mundi. Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi bibere; nudus eram, et vestistis me* (Matth. xxv, 34, 36). Quis dubitet post hanc vocem, de hoc sæculo cum tota patrimonii sui pompa migrare? Stultitiæ profecto vanitas est, vitium in electione meritorum, plus mundum eligere, quam cœleste regnum, magis sæculo placere, quam Christo. Si quis itaque vult locum invenire in cœlesti sede non desinat indigentibus necessaria ministrare.

4. Sed forte dicat aliquis, Tenues sunt facultates meæ, non patiuntur tantas erogationis expensas. Si tibi aliquis donum præclaram hujus temporariæ possessionis offerret, nonne pretio collato undique nummos aggereres ; et si forte sacculi tui pondus non sufficeret, rem tibi necessariam mutuata pecunia

comparares, donēc ampliata novo cespite possessione gauderes? Ecce possessio tibi regni cœlestis offertur, et quidem parva pretii mercede taxata, quæ possit etiam ab illo facile emi, qui non solet de paupertate causari. Videamus tamen quid sit quod a te nomine pretii postulatur, cibus, potus et vestitus. Ad hæc non invenio cui erogatio non quotidiana suppetat. Si requiras, forte horreis tuis annonæ species exuberat, et novas vini cellulas antiqui gustus fama commendat. Quid tibi prodest servare ista, si nescias lucrativis studere commerciis? Sed dicis, Pauper sum. Numquid sub hac voce illis excusare te poteris, quibus pretia specierum pro temporum sterilitate deponis? Sine causa exiguitatem tuæ facultatis accusas: potes habere quod vendas, non potes habere quod dones? Non sine causa dictum est: *Frangere esurienti panem tuum* (Isa. LVIII, 7). Ad inhumanos puto pertinere istam sententiam, quorum panes reconditos et incontaminatos solet caries exesa consumere. Frange ergo esurienti panem tuum, ne pereat, et te a consortio regni cœlestis excludat. Ad dicit ad hæc, *Et domesticos seminis tui ne desperaveris* (Ibid.). Qui sunt domestici nostri? Necessario omnes qui nobis sunt nascendi lege conjuncti. Quid est quod faciendis elemosynis non est cujusquam excipienda persona, nec habendum electionis iudicium? Quia res quæ necessitati servit, erogationis ordinem non requirit. Quid autem tibi est opus querere utrum Christianus an Judæus, utrum hæreticus an gentilis, utrum Romanus an barbarus, utrum liber an servus sit ille qui postulat? Ubi incumbit necessitas, non opus est ut personam discutias: ne cum indignos misericordia segregas, Dei Filium pariter amittas. Unde autem scire possumus in qua parte terrarum habitat Christus? Ubique credendus est esse, qui totum noscitur possidere.

5. Sequitur superiora: *Tunc erumpet temporaneum lumen tuum, et vestimenta tula ante orientur, et præibit te justitia, et claritas Dei circumdabit te. Tunc clamabis ad Dominum, et Dominus exaudiet te. Adhuc te loquente dicit, Ecce adsum* (Ibid., 8, 9). Et hoc propter fracti panis particulam. Quam plus putas acquires, si majora præstaveris? Audite evangelistam dicentem: *Beati misericordes, quoniam ipsis miserabitur Deus* (Matth. v, 7). Multi quidem gradus sunt misericordiæ; sed requirendum est qui potissimum existant. Principatus misericordiæ est quidem lapso manum porrigere, erranti viam salutis ostendere, infirmos visitare, in tribulatione positos solatiis inhærere; sed illa est præcipue exspectanda, esurientem pascere, nudum vestire, captivum redimere, ad tempus non habenti necessaria commodare. Invenimus aliquoties præterea multa genera misericordiæ, quibus se vulgo studia humana commendant: quæ cum nullum exhibeant misericordiæ fructum, misericordiæ tamen mentiuntur affectum. De his enim dicit Jacobus in Epistola sua: *Si frater aut soror nudi sint, et indigeant victu quotidiano, dicat aliquis vestrum: Ite in pace, calefacimini et saturamini, non dederitis eis quæ*

necessaria sunt corpori, nihil vobis proderit (Jac. II, 15, 16). Quis non oderit tale genus misericordiæ, ubi oris elegantia infirmo pietas otiosa blanditur, et infructuosæ cœlo lacrymæ porriguntur? Quid juvat alienum flere naufragium, si negligas corpus expositum; aut prodest animum excruciare dolore alieni vulneris, si deneges poculum sanitatis? Non pascunt esurientem blanda colloquia, nec vestiunt alienam nuditatem infructuosa consilia. Quid juvat fomentis mollibus palpasse mendicum, si non reficias fame moriturum? Quod istud genus est misericordiæ, ut hominem velis vivere, et nolis in necessitate servare? Crudelis est profecto pietas, quæ scit dolere miseris, et nescit subvenire perituris.

6. Quid amplius queritis, dilectissimi, pro erogatione fracti panis? etiamsi non fuisset vobis celestis regni portio repromissa, sufficere peccatoribus deberet illa sententia, quæ mortalibus spem futuræ salutis et lætitiæ perpetuæ detulit securitatis. Nam si respiciatis ad vestri laboris fructus et celestis indulgentiam pietatis, multo plus recipitis quam datis. Ecce pro pastu pauperis in Evangeliiis cœlorum vobis regnum promittitur; pro erogatione fracti panis, et hospitii receptaculo, vel nudati corporis vestimento, opem suam vobis invocantibus per prophetas Dominus pollicetur (Isa. LVIII, 9): in psalmis justitia misericordiæ vestræ in sæculum sæculi collocatur (Ps. cxi, 9). Si comparem terrenis cœlestia, satis parvo constat res tam pretiosa commercio; aut quanta pars est elemosynæ vestræ ad illa quæ videtur mortalibus Dominus præstitisse? Ecce nos damus terrena, ille cœlestia; a nobis temporanea offeruntur, ille sempiterna largitur. Vultis scire quantum distent a cœlestibus donis vestri census? In comparatione beneficiorum, non est eadem ratio, divitias accipere perpetuas, et dare quæ erant peritura. Ante omnia illis lacrymis conamendum est, quas nuper furor cruentæ hostilitatis indixit. Nec enim deest in quo se opere bona voluntas exerceat. Nam, quod pejus est, multos videmus de sua sororumque redemptione sollicitos, quibus manus porrigenda est. Sed dicis, pauper sum. Nec nos quoniam suademus dare quod non habet: sed cujus facultas tam tenuis est, ut non possit redimere captivum, saltem illud quod est minimum addat ad pretium, et vel parvo nummo videatur satisfacisse mandato.

HOMILIA VIII.

Item de misericordia.

1. Multæ causæ, dilectissimi, ex evangelica lectione venientes in diversam partem animum trahunt: quas si voluerimus sub unius materiæ propositione disponere, necesse est ut causa causæ impediatur, alterius negotii intellectum alter excludat. Quando autem potest fieri ut non confusione multarum rerum aut dicentis, aut audientis impediatur ingenium? Inter cætera ergo, dilectissimi, quibus pro meritis suis, beatitudinis gratiam evangelista commemorat fuisse collatam, interim causam misericordiæ

apud vos putavimus exponendam, quæ quotidiani operis fructum requirit : cætera temporibus suis, cum usus fuerit, exsequemur; ut unaquæque res cum propriis viribus fixa constiterit, alterius causæ materiam non requirat. Ecce dicit Dominus : *Beati misericordes, quoniam ipsa miserabitur Deus* (Matth. v, 7). Miror, si post hanc vocem dubitet aliquis nummum suum expendere, cum viderit justia lucra respondere beneficii. Quid autem prodest congestam auri massam sacculo custodire, cum possis quotidie et bene facere, et expensæ sœnus pecuniæ reportare? *Beati misericordes, quoniam ipsa miserabitur Deus*. Gaudete, dilectissimi, et securi donate, atque indubitanter expendite. Quis autem non certatim opes suas larga per miseros erogatione dispenset, cum multiplex fructus et duplicia dona eâ intelligat recepturum? Ecce denique beatos illos Dominus in hac vita judicavit, quibus in futuro misericordiam repromisit.

2. Audite in alio loco Dominum dicentem : *Omni petenti te tribue* (Luc. vi, 30). Non est otiosum, dilectissimi, quod omnibus petentibus eleemosynam Dominus dare jubet. Sciebat necessario aliquoties inter malos etiam bonos latere; atque ideo bonos malosque commiscuit, ne cum indignos erogatio nimium cauta prætoriret, etiam dignos misericordia indonatus abscederet. Nulla est discretio postulantis; nec est necessitas exploranda pauperis; dantis, non accipientis fructus quærentur. Non interest cui petenti eroges; non enim requirit Dominus utrum mereatur ille qui postulat; sed quærit quantum præstet qui donat. Audite ad hunc locum Apostolum dicentem : *Qui parce seminat, parce et metet* (1 Cor. ix, 6). Profecto nobis præstamus, quotiescumque miseris subvenimus, lucrum nostrum est, nostrarum erogatio facultatum. Nam si respicias ad spem futuræ retributionis, fenori traditur quidquid esurientibus ministratur, ita dicente propheta : *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem, in die mala liberabit eum Dominus* (Ps. xl, 1). His omnibus fidejussor est Christus, qui dicit : Ego vobis in centuplum reddam (Matth. xix, 29). Insuper et vita æterna promittitur; impietati et avaritiæ judicii districtio reservatur, ita evangelista dicente : *Cum venerit Filius Hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc segregabit omnes ab invicem, oves a dextris, et hædos a sinistris; dicens illis qui a dextris sunt: Venite, filii mei, possidete mecum regnum cælorum. Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitiivi, et dedistis mihi bibere; hospes eram, et collegistis me; nudus eram, et vestistis me. Dicit illis qui a sinistris sunt: Recedite a me, maledicti, in ignem æternum. Esurivi, et non dedistis mihi manducare; sitiivi, et non dedistis mihi bibere* (Matth. xxv, 31, 32, 34-36, 41, 42). Cogitemus ergo, dilectissimi, et provideamus ne nos retributio impietatis inveniat. Nam sicut in pascendis vestientisque pauperibus placatur Dominus, ita læditur in contempta miserorum; cui tanta est cura infelicium, ut sibi datum judicet quidquid inopem aut vestit aut reficit.

3. Audite Salomonem dicentem : *Fili, benefac tecum, concludit eleemosynam in sinu pauperis* (Eccli. xxxi, 15). Quisque ergo utilitatibus suis consulere desiderat, non invitus pauperem pascat. Non deest autem in quo quotidie possis lucrum facere, si ad necessitatem respicias paupertatis alienæ. Nam dicit Scriptura : *Eleemosyna et fide peccata purgantur*. (Proverb. xv, 27). Ecce hic jejunis faucibus pastum requirit, ille miserabile vestimentum deesse sibi in nuditate testatur. Satis crudelis est et nimium durus quem non tangit dolor, cum partem corporis sui aut debilitas, aut nuditas, aut paupertas stimulat. Parum profecto sibi prospicit, qui non causæ alienæ necessitatis intendit. Nil tibi prosunt divitiæ tuæ, si divitiarum beneficiis non utaris. Nam pars mendicitatis est, congestam secreto pecuniam possidere. Necis quod non recipit fructum quicumque non seminat, juxta illam sententiam, quam superius commemoravimus, *Qui parce seminat, parce et metet* (II Cor. ix, 6)? Hæc est igitur exercendæ culturæ ratio, ut quanto plus homo seminum terræ commendat, tanto futuris messibus spes major accrescat. Qui non seminat, otiosis manibus alios metentes spectat. Nam qui inter ceteros agricolas plus laboraverit, plus reponet. Quando autem potest fieri ut horrea sua vacua despiciat, qui semina multiplicato jugiter sulco terræ commiserit? Quid tibi prodest congestis incubare divitiis, si de his nullum lucrum capias? Videmus denique frequenter inveteratam frugum massam vetustate consumi, et vitiosa temporibus vina nullis in posterum usibus profutura jactari. Illud solum aliquoties Domino magis intelligimus profuisse, quod renovandi gratia solet agricola indigentibus commodare. Quidquid autem avaritia servaverit, aut ætas nimia decipit, aut vetustas ingrata consumit, aut linea damnosa corrumpit. Hoc solum sibi homo reponit, quidquid causa miserationis expenderit. Nam ita dicit Dominus : *Thesaurizate vobis thesauros in cælo, ubi neque linea consumit, nec furca effodiunt et jurantur* (Matth. vi, 20).

4. Provideamus ergo, dilectissimi, ne facultates nostras vermis avaritiæ exterminet. Præmittamus illuc opes nostras, ubi nullus fur irrat, nullus insidia tor incendat. Commendemus divitiæ nostras Domino dicenti : *Nolite vobis thesaurizare thesauros in terra* (Ibid., 19). Quisquis enim facultates suas in opere Dei fideliter erogaverit, in parte cæli reconditas ac repositas sub justo fidejussore custodit. Nemo sapiens ad hujus sæculi ornamenta respiciat : quæ dum temporaliter voluntatibus hominum serviunt, animis possidentis illudunt. Duo sunt genera divitiarum : unum quod suadet ad mortem, aliud quod ducit ad vitam. Divitiæ mortis sunt, incubare facultatibus alienis, et coæcervatam pecuniam infelicium lacrynis comparatam in diem annumerare sæculi hæreditatibus profuturam. Illæ integræ et incorruptæ divitiæ, quibus animæ redimuntur, quibus peccata purgantur. Illius divitiæ acceptabiles Deo sunt, cujus largitate pauper alitur, nudus vestitur, captivus redimitur, vinculus

absolvitur, cœlestis regni hæreditas comparatur. Nolo illas divitias, quæ quotidie augmento suo famem faciunt, et in posterum dignitatis suæ flore nudatæ, amatores suos esurire patiuntur.

5. Recurramus denique ad Scripturas, et intelligetis in comparatione divitiarum sub meliore sorte stare pauperiem. In castigatione enim avaritiæ Dominus quemdam divitem apud inferos Abrahæ patri nostro ita supplicasse assignat, ut mendicum Lazarum in sublimiori loco residentem mitteret, qui refrigeraret os ejus, et æstuantia siti labia restingeret. Cui ita traditur fuisse responsum : *Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala; nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris (Luc. xvi, 25)*. Videtis quod quædam vices studia bonorum ac malorum hominum manent, quas studio misericordiæ convenit præveniri; ne infructuosæ divitiæ adversum se ultrices criminum flammæ accendant? Paremus itaque nobis, dilectissimi, apud Dominum locum gratiæ, et viam vitæ nostræ munificentia et largitate muniamus. Affectuum nostrorum labem apud Dominum præmissa satisfactione purgemus, respicientes ad illam propheticam sententiam quæ dicit : *Qui seminant in lacrymis, in gaudio metent (Ps. cxxv, 5)*. Si quis ergo conscientiam suam diligenter interrogat, non otiosis auribus ista suscipienda putet. Non enim poteris in illa die futuri iudicii aliter invenire refrigerium, nisi vulnera tua aut curaveris refectione pauperum, aut laveris inundatione lacrymarum. Profusius autem ipsi flete, et facultates vestras flentibus erogate, ut futuris temporibus inter cæteros gaudia metentes, fructus misericordiæ colligatis.

HOMILIA IX.

De eadem misericordia.

1. Quotiescumque, dilectissimi, charitatem vestram pro studio religionis admonere opus est, toties nobis illa sententia evangelicæ lectionis occurrit, quæ futuro iudicio inter bonos malosque discernit : quam si quis neglexerit, lacrymas metet; si quis excoluerit, abundantissimos lætitiæ fructus acquireret, ita evangelista dicente : *Cum venerit Dominus in majestate sua, et segregaverit malos a bonis, dicet ad illos qui a dextris sunt : Venite, possidete mecum regnum cœlorum. Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitiivi, et dedistis mihi bibere. Dicet et ad illos qui a sinistris sunt : Recedite a me, maledicti, in ignem æternum. Esurivi, et non dedistis mihi manducare; sitiivi, et non dedistis bibere (Matth. xxv, 31 seq.)*. Quicumque ergo, dilectissimi, vestrum ad illud cœlestis regni consortium venire desiderat, primo loco paupertati manum porrigat, nec alienas lacrymas otiose respiciat; quia unumquemque sive boni operis, sive mali sententia retributionis expectat, ita Domino dicente : *Quæcumque seminaverit homo, illa et metet (Galat. vi, 8)*. Inter cætera ergo, dilectissimi, quibus religiosæ vitæ studio opera apponimus, non prætermittamus necessitatem pauperum, ne perdamus infelicitium commercia lacrymarum. In hoc enim stat apud Dominum ratio pecuniæ

A per miseros dispensata, ut quanto plus homo erogat, tanto fenoris plus reponat. Sic multis seminibus multa parturiunt, ac multis parturientibus multiplicata consurgunt. Audite de hoc quoque Dominum dicentem : *Qui parce seminat, parce et metet (II Cor. ix, 6)*. Si ergo videtis quod qui parum serit parum metet, ita et qui parum erogaverit, parum recipiet; qui nihil serit, nihil reponit; ita sit ut qui parum recondit, invitus sæpe jejuset. Quando autem potest fieri ut homo horrea sua plena magnis frugibus videat, qui nihil seminis terræ commendat? Si vultis ergo, ut fructus lætitiæ colligamus, largius in lacrymis seminemus : *Qui parce seminat, parce et metet.*

2. Invenimus frequenter hominem, qui cum esurienti semel eleemosynam dederit, mandatum se persolvisse credit. Non igitur deficientes fame artus unius diei pastu refecisse sufficet : sine causa autem una die bonus est, qui altera descendit ingratus. Nam præcedentis misericordiæ beneficium perdidit, qui putat esurienti semel sufficere quod donavit. Ille autem ad Dominum integros misericordiæ fructus præmittit, a quo pauper numquam tristis abscedit. Jugi medicamine opus est medico, ut gemitus alieni doloris excludat : quia infirmitas quæ in diem crescit, medicinam in diem requirit. Sed nec minore cura nobis providendum est, ut abundantibus eleemosynis curemus, si quid in nobis cruentum, si quid est sordidum. Non enim statim sanantur vulnera quæ semel laveris. Sæpe excisi corporis medicina repetenda est. Si vultis itaque, dilectissimi, ut dies vitæ nostræ nulla avaritiæ culpa contaminet, non claudamus aures nostras ad clamorem infelicitium, nec avertamus oculos nostros a nuditate miserorum. Nemo autem sibi putet perire, quod pauperibus donaverit. Nam sicut mendicitas inhumanitatem sequitur, ita opulentia humanitatis studio comparatur; ita propheta dicente : *Qui dat pauperibus, numquam egebit; qui vero avertit faciem suam, in maxima penuria erit (Prov. xviii, 27)*. Ecce aures vestras clamor esurientis increpat, et jejunis faucibus januam tuam sonus vocis deficientis accusat. Quare tibi non occurrit illa sententia : *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem; in die mala liberabit eum Dominus (Ps. xl, 1)*? Satis illum negotiatorem constat stultum, qui reconditum sacculo tenet nummum, de quo inde potest habere commercium.

3. Sed quod pejus est, avaritiæ multa consentiant. Hic ne misereatur pauperi, obstrepit vocem postulantium conturbatione sermonum : ille, ne audiat, aliud audisse simulat. Satis misera est ista vivendi conditio, ut homo dum studet avaritiæ, auribus suis gravitatem conetur imponere. Respice ad illam sententiam quæ dicit : *Qui pauperi miseretur, Deo fenerat (Prov. xix, 16)*. Quare ergo dubitet aliquis indigentem pascere, cum videat se ista Christo nostro in pauperis refectione conferre? Sunt aliqui, qui miserabilem mendicitatem spe procrastinate humanitatis illudunt; qui cum excusare postulantibus erubescunt, miseros promittendo decipiunt. *Ecce hic*

dicit, Clavis deest, custos absentat; cum primum fueris reversus, accipies. Non cogitas illam sententiam Salomonis, quæ dicit: *Ne dixeris, Abi et revertere, cras ego dabo, cum possis statim benefacere* (Prov. III, 28). Unde scis quid contingat sequenti die? Dicis, Cum primum fuerit reversus, accipies: quando est illud, esurienti ut villicus tuus redeat, qui forte te volente frequenter absentat? quando est, ut ad clamantem illa fastidiosa secretorum tuorum claustra dissiliant, quæ dum tuæ serviunt voluntati, nesciunt aperiri? Dicis, Cum fueris reversus, accipies. Quid si nudum gravior solito tempestas cædat? quid si deficientes fame artus exitus vicinæ mortis excipiat? Quis non iudicet tuo iudicio deputatum morti, quem videt tuo beneficio potuisse servari? Cum fueris reversus, accipies. Cujus fide reedit, quem virtus tota destituit? aut qua spe domum repetit, qui pridie confusus abscessit?

4. Deponamus quod promissioni tuæ redeundo satisfaciatur, forte sub hac qua pridie conditione venturus. Satis justius plane est, eleemosynam statim negasse, quam esurientem spe promissa decipere. Audite Dominum dicentem: *Frange esurienti panem tuum* (Isa. LVIII, 7-9). Requiramus si vultis, dilectissimi, qua fractus panis mercede pensetur. Ecce dicit Dominus: *Frange esurienti panem; si videris nudum, vesti eum; et domesticos seminis tui ne despexeris. Tunc erumpet temporaneum lumen tuum, et vestimenta tua cito orientur, et præbit ante te justitia, et claritas Dei circumdabit te. Tunc exclamabis, et Deus exaudiet te; et dum adhuc loqueris dicet, Ecce adsum.* Videte, dilectissimi, quantum nobis constet erogatio tenuis expensæ, ut ad petitionem nostram tantæ majestatis Dominus dignetur occurrere. Nam et alibi dicit: *Qui dederit uni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ, amen dico vobis, quia non peribit merces ejus* (Matth. x, 42). In hoc loco voluntas requiritur, non facultas. In maximis enim affectum integræ devotionis ostendit, qui in minimis votum miserationis exhibuit. Unusquisque ergo, dilectissimi, prout habet, ut potest, eroget, largiatur, expendat. Nemo claudum refugiat, nemo surdum non audisse se fingat, nemo debili manus subtrahat, quia omnia ista in retributione consistunt. Vestire enim pauperem, corporis sui est operuisse nuditatem; lucrum autem magnum est refecisse mendicum. Sic enim dicit Dominus: *Quæcumque feceritis uni ex minimis istis, mihi fecistis* (Matth. xxv, 40). Tanta est enim apud Dominum nostrum cura miserorum, ut sibi præstitum putet quidquid egentibus erogatio miseranda contulerit. Videmus igitur aliquoties inter abundantis vini frumentique commercia egentes viduas, quas sexus et senectus deceptis, quibus nec laborandi, nec providendi virtus suppetit. Satis ille impius est, quem non ad misericordiam provocat ut infelicitas desolationis, aut infirmitas senectutis. Videmus, et quod pejus est, frequenter multitudinem captivorum nudis errare corporibus. Quid tibi prodest abundantia divitiarum tuarum, [si in conspectu tuo unus algeat, alter esuriat?

5. Ecce imminet tempus, dilectissimi, justæ retributionis et promissæ in cœlestibus munus hæreditatis. Erogemus ergo et expendamus in hoc sæculo, si vultis partem divitiarum obtineamus in cœlo. Audite Dominum dicentem: *Thesaurizate vobis thesauros in cœlo* (Matth. vi, 20); et alibi: *Facite vobis sacculos, qui non veterascunt* (Luc. XII, 33). Bene, dilectissimi, Christus noster boni operis fructum pensata facultatum qualitate disposuit; ut in faciendis elemosynis nec dives, nec pauper excusare se possit: ita ut huic qui plurimum possidebat, thesauros juberet erogare; illum quem noverat paupertatis squalore sordere, esurienti panem juberet frangere. Quæ autem tam vacua horrea, quæ sustinere non possint tam tenuem erogationis expensam? aut qui tam miseri census, quos possit conturbare mendicus? Facile sane et sine difficultate potest implere mandatum, cui ultra possibilitatem nihil constat impositum. Scio quidem census tenues frequenter bonæ voluntati obsistere, ita ut non sit in quo se opera pretiosæ cogitationis extendant. Sed si illa quæ majora sunt implere non possumus, vel hæc quæ parva et facilia sunt non prætermittamus. *Frange esurienti panem.* Ad hæc quis non devota mente respondeat, quamvis paupertate oppressus sit, et tota victus mendicitate suspiret? Alioquin aut nimium mendicus, aut satis vanus est, qui in facienda elemosyna non est fracti panis erogatione contentus. Sed dicis: Multa minutatim dispensata massam faciunt. Verum est: sed quantum est istud ad illud quod dicit Dominus: *Ego vobis reddam in centuplum, insuper et vitam æternam* (Matth. XIX, 29)? Tu tamen, qui tam invitus fracti panis portiunculam porrigis, quid faceres, si a te auri pondus, si argenti pretiosum talentum, aut aliquid integrum peteretur? Nescio, si tu aliquando dato magno pretio captivum redimas, qui de re tam parva suspiras. *Qui pauperi miseretur, Deo generatur* (Prov. XIX, 16). Unde, dilectissimi, moneo ut nemo partem divitiarum Deo subtrahat, qui justis laboribus non difficilem boni operis fructum reportat, cum misericordiæ mercedem multiplici miseratione compensat. Non dubitemus itaque erogare, non dissimulemus expendere. Maxima enim semper fuit apud cultores terræ spes alendæ vitæ, ex abundantia seminasse.

HOMILIA X.

De parasitis.

1. Quotiescumque, dilectissimi, pro studio disciplinæ, ad confusionem malorum, opus fuit bonarum partium virtutes exponere, multum amicitias honoris exhibuimus, cum singula quæque pro suis meritis laudaremus: præferendo fraternæ conjunctionis studia, quæ pacis et charitatis juncta consortio, vitam perfectæ religionis instituunt. Sed dum assidue singularum rerum causas curiosus inquiri, et honestis actibus officium sermonis accommo, multum in ipsis amicitias quod mihi displiceret inveni. Unde ne quid in adulatione bonarum partium subtraxisse videar disciplinæ, ausus sum inter illas inimicitiarum culpa

etiam amicitias castigare, si tamen amicitiae dicendae sunt, ubi operatur injuria multis acta vulneribus. In quo loco ad excusandam execrabilis erroris invidiam, aliquanti forte lusum praetendant, et poenalibus causis laetitiae nomen imponant. Ferat hoc quo libet animo, qui hujusmodi contumeliis subjacere consuevit. Ego ibi amicitias excessisse omne genus captivatis puto, ubi nec laeso irasci, nec irato, convenit vindicari. In quo loco, dilectissimi, quem ex **15** duobus infeliciorum iudicem, nescio: utrum illum qui aliena deformatione vivit, an istum qui corpus suum ludibrio prostituit et illusionibus tradidit. Nemo mihi in talibus causis patientiae nomen imponat: ad luxuriam profecto pertinet poena, quam irascentis inimici non extorquet injuria. Sed forte istis danda venia sit, quos ad omnem contumeliam paupertas trahit, et infelix penuria luxuriantibus plagis subjacere compellit; qui dum necessitati serviunt, contumeliis acquiescunt. Esto ut his patientiam causa improbae paupertatis indicat; quid de illis iudicamus, quos aliena pascit contumelia? Qualis iste gradus est amicitiarum, quem vinxit poena, asperavit injuria? aut quae illi potest esse gratia familiaritatis, ubi est quotidie poena venalis?

2. Erubescere quidem, dilectissimi, in confusione miserorum quos fames improbae cupiditatis illeat; sed multo plus illorum actu et conversatione suspiro, apud quos poenalis amicitia tristitiam removet, et laetitiam cruentus amor familiaritatis exegit. Infelices quidem illos iudico, quos ad jugem contumeliam venter invitat, et ad omnem injuriam gula numquam poculis exsatiatura sollicitat. Sed istos multo infeliciores puto, qui amica instigatione pugnas instituunt, et inter fluentes mero calices alieno sanguine satiantur. Ecce hic convivium instituit, et votivo quodam apparatu undique greges adulantium congregavit. Inter quos procedit parasitorum gula: cui consuetudinis est injuriam mero vendere, et poculis scissa plagis vestimenta sarcire. Videte ergo, quomodo isti ferant odiorum causas, apud quos cruentas esse placet amicitias. Quid non invenit infelix ac damnosa luxuria? Ecce sit spectaculo homo homini: et ad excitandam laetitiam aut sermo turpis, aut vultus exigitur sceditatis. Huic denique manducanti barba vellitur, illi bibenti sedilia subtrahuntur; hic ligno scissili, ille fragili vitro pascitur. Tanta est igitur libido ridendi, ut putent miseri nullum sine laetitia transire convivium, nisi in cibos verterint aut vestimenta corporum, aut ministeria poculorum. Quantis autem putatis miseris ista constare? Ecce quidquid detrimenti mensa fecerit, insatiabilis venter acquirit. Nam qui hujusmodi voluptatibus servit, etiam mercedem laboris sui aut bibendo conterit, aut vapulando consumit.

3. Sed haec ante omnia illis imputanda sunt, quae laetitiae causa ad tam foedum ministerium gradum amicitiae et familiaritatis inclinant. In meliore profecto statu est apud Dominum servitus, quae standi lege deputato parat officio. Est illi inter acumbentes locus ridendi, et

A nulla tamen inter expectantes tenetur culpa peccati. Ecce instruitur acies poculorum telis armata. Expectatur primum in contentione verborum victoria: nec finis ponitur, donec abundantibus lacrymis aspera quaeque poculorum temperentur. Polluere est magis quam exornare convivium, expectare infelicium pugnas amicorum: si tamen amici dicendi sunt, qui captivorum lege serviunt, et gladiatorum more pascuntur. Datur misero inter ciborum novitates, vini liquores, quidquid vilis, quidquid asperius, ut in tanta rerum abundantia incertum sit utrum esurire aut sitire sit melius. Minus plane ludibrio subjacet teae-brosis sedibus deputata captivitas; ubi quamvis sustineat homo durum dominationis imperium, accipit tamen ex ipsa rerum necessitate solatia. Non enim **B** habet, in quo possit erubescere, cui necesse est invito servire. Velim tamen scire, dilectissimi, in quo reficiat expectantis animum injuria deformitatis alienae. Asserant forte hujus rei amatores jocis ista praestari: quasi re vera desit unde homo non requiratur.

4. Ostendam vobis, si placet, oblectamenta non incommoda, quae facile omnem tabescentis animi possint maestitiam remove. Ecce infantibus quam sunt verborum admiranda principia: ubi primum informis littera vocabulorum matris operatur, et distantis syllabae gemitus patris nomen oritur? Quis autem ibi ketus non sit, cum inter illa sermonum dura rudimenta, luctantes laborum sonos rudis lingua decipit, et os trepidum stillantia verba destituit? Quod si forte spectaculis delectaris, habes equorum, **C** licet aliquoties periculosa, satis tamen grata certamina, cum plagis gradu concito ventos aut timeant aut rapiunt. Nec parum laetitiae conferunt illa studia venationum, et canibus acta certamina, quae nec periculis, nec damnis constat exposita: cum hic in conflictu aemulis cursibus aurito lepori imminet, ille argenti naribus cervi vestigia latentis inquirat. Quae tamen dimittenda sunt saeculo, in quo antiquo aestuat errore luxuria. Nos vero aliter decet, quos Christus noster suis legibus vinxit, et ab illa superstitiosae gentilitatis stultitia segregavit. Licet nec nobis desint spectacula, quae tristitiam relevent, et anxium curis animum suavioriter oblectent.

5. Ponamus nobis ante oculos illas pugnas martyrum, et intueamur admirabilia exempla virtutum; et videbitis subito accrescente laetitia cadere omnes infelicium aestus animorum. Cui autem non laetitiam parat pugna, justis partibus succedente victoria, quam ferus hostis adnotis tormentorum stimulis in sanctorum persecutione composuit? Quis igitur non rideat, quis non laetus sit, cum videat militem Christi nostri supplicii exultantem? erubescere persecutionis auctore, victum plagis cessasse tormentum? Si quis forte dulcisoni cantus delectatur auditu, ad psallentium prophetarum choros sollicita laetius corda convertat. Impleatur os nostrum caelestium exultatione psalmodiarum, referente Christo nostro gratias, qui spe reddicae salutis in honore nominis sui jugiter exultare nos voluit. ~~Haec est exul-~~

latio cordis nostri, ut die noctaque letemur in Domino. Hoc est autem exultare, mandatis Domini tota mente servisse. Mandatis autem Domini servit, qui vitam suam ab omni vitiorum contagione custodit. Ille vitam suam custodit, qui fidem proximo suis exhibet, pacem diligit, amicitias colit. Hoc est igitur amicitias colere, alienam iracundiam moderationis studio sustinere, et ferventes fratris animos patientia temperare. Ita est, ut futuro iudicio inter ceteros inculpatus incedas, si de Christo nostro in his omnibus quæ diximus, te probatum castigatus exhibeas.

HOMILIA XI.

Qui gloriatur, in Domino gloriatur.

1. Non recte sentiant, dilectissimi, qui putant vitæ ornamenta proprio labore componi, et sine adiutorio omnipotentis Dei virtutum posse merita comparari. Si ergo nostram est tantum quod boni sumus, quare vitis subjacemus? aut si ex nobis descendit omne quidquid potest hominem aut ornare aut salvum facere, **1** quare pereundi lege concludimur? Omnem profecto modum sacrilegæ superstitionis excessit, qui in laboribus justis partem Deo subtrahit, a quo sapientiæ spiritum accepimus, qui totum hominem regit, et ad omne opus bonum mortalium mentes accendit, cujus est quidquid ex illa justitiæ sede descendit. Omnia itaque laborum insignia ad Deum referenda sunt, ne sancti Spiritus dona rescindat. Nimis autem presumptionis est vitium, imperatore pugnante militem solum palmam velle reportare victoriæ. Sane si vultis potestis agnoscere cui mala, cui bona debeant imputari, propheta dicente: **C** *Bonitatem fecisti cum servo tuo, Domine (Ps. cxvii, 65)*. Item alibi: *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus (Ps. xiii, 1)*. Videtis ergo, quod bona nostra Divinitati debemus ascribere; mala autem humanis moribus imputare; quia ut bona procurante Domino creantur, ita mala diabolo auctore nascuntur.

2. Sed ut intelligatis vitam Dei nunquam esse, mortem diabolo subjacere, audite evangelistam dicentem: *Venite, filii, possidete mecum regnum promissum vobis a constitutione mundi. Esurivi, et dedistis mihi manducare (Matth. xxv, 34, 35)*. Aliis vero dicit: *Recedite a me, maledicti, in ignem æternum, quia non dedistis mihi manducare (Ibid., 41)*. Videte ergo quod boni actus cælo serviunt, mali inferni sedibus deputantur. Divisio autem actuum nostrorum est: cum **D** bene facimus, Christi sumus; cum mala operamur, in diaboli potestate transimus. Numquam enim deserit Dominus voluntatem religionis studio florentem: nec desunt solatia divinitatis, ubi sunt actus bonæ conversationis. Tunc sane nos bona deserunt, cum deteriora succedunt: quia non dubie divino auxilio destituimur, postquam iniquitatis desideris occupamur. Assistente igitur Deo ac Salvatore nostro, sine dubio dominatio diabolicæ potestatis absentat. Ubi autem virtutum Dominus discesserit, facile hostis aulam vacuæ possessionis invadit. Una est itaque spes

sanctis nostræ, ut malorum actuum ordinem nobis imputemus, bonorum Dei virtutibus ascribamus. Cito autem ille ad se imperium diabolicæ potestatis admittit, qui divinæ majestatis solatia non mererit obtinere.

3. Sperandum ergo in Domino, ut boni simus: et cum boni fuerimus, in Domino gloriandum. Audite Apostolum dicentem: *Quid habes quod non accepisti? Si accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis (I Cor. iv, 7)*? Hæc actuum nostrorum perfecta gloriatio est, si gloriemur in Domino, apud quem victoribus virtutum corona componitur. Ibi sane de se hominem gloriari oportet, ubi pro nomine Domini voluntaria crucis poena succedit: quæ tamen gloriatio hanc habet fructum, si auxiliante Christo mereatur effectum; nam propheta in hoc loco dicit: *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laborant qui ædificant eam, in vanum vigilant qui custodiunt eam (Ps. cxxvi, 1)*. Videtis ergo quod nec sine Domino quod bonum est ædificari, nec ædificatum sine Domino poterit custodiri. Ædificatio divinæ hujus domus ædificatio est vitæ nostræ, quam oportet divinæ majestatis auxilio communiri. Rogandus itaque semper est Christus noster ut in nobis bona patriat, et exorandus ut nutrita custodiat; atque ita intelligentiæ nostræ corda componat, ut omnia quæ bona sunt, gloriæ celestis potestati assignet.

4. Stultitiæ vero genus est, ut homo suum esse judicet quod laboravit, qui in alterius potestate consistit. Ecce hic modo divitiis exultat, modo paupertate suspirat: si in manus nostras sunt bona nostra, quare non cum volumus aut penuria cessat, aut divitiæ perseverant? Hic modo sanitatis vigore attollitur, modo infirmitatis dolore vexatur: si in potestate hominis esset vitæ nostræ salus, numquam periclitaretur mendicus, nec moreretur infirmus. Requirit denique unusquisque initia vitæ suæ, et auctorem quærat generis humani, quis corpus formaverit, quis membra composuerit, quis terrenam materiam in humanum usum fecerit vegetare. Nonne hæc omnia Dominus Sapientia procurante constituit? Cum ergo non sit nostrum quod sumus, quomodo nostrum est quod habemus? Stultitiæ genus est, ut eum alii debeas vitæ beneficium, tibi ascribas ornamenta virtutum. Ecce hic honore extollitur, ille sibi de corporis integritate blanditur; hic divitias labori suo impulat, ille scientiam doctrinæ vigiliis assignat. Nec nos negare possumus ornamenta religiosæ vitæ vigilantie studio comparari. Sed ibi Deus est, ubi integræ religionis est animus, ita Apostolo dicente: *Exemplum ejus quæritis qui in me loquitur Christus (II Cor. xiii, 5)*? Satis ibi vacillat humanum studium, ubi non requiritur Dei auxilium. Nam non dubie periclitatur fides, si non muniatur patrocinio divinitatis. * Nostrum est igitur bonum velle, Christi vero perficere. Nam ita Apostolus loquitur: *Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio (Rom. vii, 18)*. Vides

* Vide infra his Valeriani hominibus subjectam Sirmondi epistolam § 2 ac Patrum antiquiorum sententias eidem appositas.

ergo boni operis voluntatem ex nobis debere descendere, perfectionem vero in Dei potestate pendere. Quare autem aliquis mortalium fieri bona suo tantum studio assignet, cum dicat propheta : *Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum* (Ps. xiii, 3) : et Evangelista itidem doceat non esse bonum, nisi solum Deum (Matth. xix, 17)? Ergo videtis, quod si quando boni videmur, bonitatem Dei operamur. Audite Apostolum dicentem : *Vos estis templum Dei, si tamen Spiritus Dei habitet in vobis* (I Cor. iii, 16). Templum profecto Dei sumus, sed cum bene facimus. Si ergo templum Dei est homo, necessario Dei est quod habemus in templo.

5. Sed hæc bonis diximus. Verum non est Dei templum, ubi convenit multitudo vitiorum. Nam ubicumque crimina porriguntur, ibi diabolus dominatur. Ad illum scilicet respicit pompa divitiarum, qui sibi in magna domo vindicat principatum. Nos procuratoris loco fungimur, si aliquid lucri fecerimus, referetur ad Dominum; si damni, referetur ad procuratoris exitium. Quidquid enim servus in domini positus potestate laboraverit, necessario domini est. Habet quidem servus gratiam laboris sui, sed domino debet fructum operis impleti. Denique utili servo ad hoc pecunia creditur, ut domino duplicati fenoris lucra numerentur.

6. Respicite itaque ad consuetudinem conversationis humanæ, et intelligetis utili servo ad hoc pecuniam credi, ut domino duplicati fenoris lucra numerentur. Nam ita in hoc loco evangelista dicit, ad eum qui lucrum a quadruplicate pecunie reverse de peregre domino portavit : *Euge, serve bone, quia in pauca fuisti fidelis, in multa te constituam, intra in gaudium domini tui* (Matth. xxv, 23). Ita dominus laudatur in servo bono, servus bonus prædicatur in domino. Unde cavendum est ne quando quod ad gloriam boni operis pertinet, nostris virtutibus ascribamur, scientes quod non per jactantiam victoriæ corona componitur, sed per fidem et confessionem Dominicæ Passionis, quibus respondent bonorum operum studia. Hæc est illa pecunia, cui diximus **17** cœlestis regni respondere beneficia. Hoc illud negotium justo fenore duplicatum. Hæc est illa retributio meritis debita ac beatis laboribus repromissa.

7. Multiplicetur ergo in nobis pietas, fides, misericordia, bonitas; ut cum venerit Dominus facere rationem cum servis suis, intremus in gaudium Domini Dei nostri. Quod facile obtinere possumus, si usque in finem cœlestia mandata servemus. Sed non otiose nobis laborandum est, ut mercede digni judicemur. Justis autem actibus facile honesta succedunt, si tamen non occupent animum prævæ voluptates, quæ non difficile in ventos evanescent, si non divinæ majestatis solatia requirantur. Quisquis ergo est in hoc quo stat salus homini, religionis ordine constitutus, non extollatur gloria sanctitatis : sed magis fructum

* Emendabis mecum et leges, duplicatæ, ex ipso scripturæ textu. COTELER. Monum. Eccl. Gr. tom. II pag. 545, b. — Restitutionem confirmant quæ mox

laboris sui Domino reservet, qui unicuique pro meritis cœlestia dona componit. *Qui gloriatur itaque, in Domino gloriatur* (I Cor. i, 31). Omni ergo studio agendum est, dilectissimi, ut vitam nostram Domino ita fides pura commendet, ne quid extollentia humana sibi vindicet, aut suis laboribus donet. Totum autem perdidit quod laboravit, qui propriis virtutibus fructum sanctitatis ascripserit.

HOMILIA XII.

De bono conservandæ pacis.

1. Solliciti sint forte aliqui malivolis exprobrare verbis studium bonæ voluntatis, et timori aut ignaviæ ascribere, si quando homo litibus cedit, et exulceratus injuriis ad omnem patientiam quietis amore confugerit. Ad confutanda tam prævæ mentis judicia, **B** sufficere quidem deberet evangelicæ lectionis admonitio. Sed quod ex nobis est, fidem rerum etsi exiguo sermone prosequimur; atque ea quæ plenitudo religionis postulat, pro affectu quo charitati studemus, votis competentibus adjuvamus : licet sciam antiquis legibus ita multos devicto amore servire, ut odiis semper impugnent quidquid servandæ pacis cura suggererit. Siquidem id ipsum quod dicturi sumus, multis divinarum Scripturarum testimoniis approbemus, ita in hoc loco Domino dicente : *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui vos oderunt* (Matth. v, 44). Non dubito quod aliquantis satis otiosum et impossibile videatur pro inimicitias amorem deferre, pro contumeliis gratiam retulisse. Et vere, dilectissimi, difficile est, ut accepta injuria dolor non in quacumque parte corporis deserviat. Sed sapientis est supervenientem dolorem aut patienter ferre, aut fomentis mollioribus temperare. Infinita autem virtus est, odia vicisse beneliciis. Nam ille inter cæteros palmam perfectæ virtutis obtinet, qui ad vicem veneni pocula dulci melle componit.

2. Primus itaque dilectionis gradus est charitatis affectum amicitias nutrire; integræ autem dilectionis est cumulus, odium amore repensare. Illud beneficiis ascribitur, hoc virtutibus deputatur. Additur præterea ad cumulum perfectæ dilectionis illa sententia, quæ ait : *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi; hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput ejus* (Rom. xii, 20). Quicumque ergo tu es, quem alienæ insolentiæ inquietat injuria, et dolor contumeliis excitatus stimulat; si vis perfectus esse, **D** animorum iracundiam moderatione compesce, et a te patientiæ bono odia improbæ indignationis exclude : aut certe, si tantum vindicare desideras, miserere ab his qui ignorant salutem animæ in hac dilectionis perfectione pendere. Forte odiis odia compensentur, et ad compensandum facinus vicaria injuria. Provocasse quidem ad iracundiam fratrem, crimen est; sed provocatum non cessasse, deforme est. Ita enim odiorum semina abundantissimos iniquitatis fructus reddunt, et scelerum pœnas operantur, et cum auctor subjicit auctor : *Hoc illud negotium justo fenore duplicatum.*

lius erubescit fratri satisfacere, et læsus justo, quantum ipse putat, iudicio vindictam illatæ requirit injuriæ.

3. Audistis ecce, dilectissimi, quibus pacis studia fructibus gratulentur, nunc discite quantis odia criminibus incensentur. Sic enim proponit evangelista, Domino dicente : *Qui odit fratrem suum, homicida est* (1 Joam. III, 51). Videte utriusque partis retributionem. Huic pro odio fratris homicidii macula ascribitur, illi vindicta pro parva elemosyna præparatur. Respice denique et vide quanto te amicitia quietis et pacis honore circumdet, quantum tibi favoris exhibeat, si adversus inimicitias amore contendas. *Diligite inimicos vestros* (Matth. V, 44). Longe autem minor fructus est, si amantem te diligas. Alienis enim moribus servit, qui non amantem diligit; suis autem moribus servit, qui amantem diligit. Ad illum necessario charitatis gratia pertinet, qui inter duos prior affectum amoris exhibuit; qui amantem diligit, debitum reddit. Nam non est novum meritum, ubi alterius præcedit officium : nec perfectioni ascribendum est, ubi muneribus munera, præmissis officiis redduntur officia. *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum* (Rom. XII, 20). Numquid dixit, Si esurierit amicus tuus, ciba illum? Tu inimicum tuum pasce; nam amicus ipse sibi præstat ut non esuriat : quid autem ibi operatur tua elemosyna, ubi amicum pascit amicitia.

4. Videamus tamen quid intersit inter eum qui indigentem amicum pascit et eum qui esurientem inimicum reficit. Ille gratiæ reddit debitum, hic exhibet miserationis et virtutis exemplum. Gloriosum est quidem indigentem fratrem pascere, sed fortius est inimico in necessitate posito subvenire. *Diligite inimicos vestros*. Forte illi quem recens pulsat injuria, videantur ista non convenire rationi. Sed respiciat, quicumque est, ad vitæ suæ quietem; et intelliget quia inimicum dilexisse, vicisse est. Infinitum autem est, quantum periculi homini incumbat, cum duos æmulo furore consimiles ad pugnam ille diabolus magister litis armaverit, cujus est consuetudinis ad instiganda odia amaros portare ac reportare sermones. Quando est autem ut ille diem sine tribulatione transigat, vel quando est ut ab illo nox sine impia cogitatione discedat, quem ira indignatione stimulat? Numquam profecto sine suspitione vitam ducet, cui est semper necesse cogitare et timere quem læserit. Summa itaque cura sunt dolores asperi blando verborum medicamine temperandi, quatenus et duritia cordis pacis studio castigata mollescat. In quo loco beatos illos iudico, qui verba labiorum suorum tacito ore custodiunt, et memores cœlestium mandatorum alienæ vocis contumeliam non requirunt. Cessant enim odia, ubi non reputatur injuria; nec habet ullam virtutem iracundia, si desit unius in contentione persona. Ita duplex patientiam manet victoria : hominem vicisse proprios animorum motus, et temperasse mores alienos.

5. Scimus quidem, dilectissimi, quod aliquoties in contentione verborum laceratis auribus corda suspi-

rant. Sed ipse sibi injuriam facit, qui litigiosi hominis verba custodit : ipse se maculat, qui alterius dicta queritur in se fuisse collata. Plena victoria est, ad clamantem tacere, et non respondere provocanti. Habes enim mercedem et de tua patientia, et de fratris medela, si oblivioni deputetur injuria; ubi enim verbis verba succedunt, incendio fomenta præstantur. Sicut nihil est deformius respondere furiosis, ita nihil utilius tacere provocatis. Nam sic accrescunt inimicitia, si cum alter se verbis defendit, alterius dicta alter accuset : nullus autem est finis inimicitias, nisi ad tempus obtemperemus iratis. Dicis forte, Non est culpa, si illud quod dicit propheta feceris : *Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ labiis meis* (Psal. CXL, 3). Si non vis injuriam pati, religa plectrum oris tui, et obtura aures tuas, ne ad te irascentis fratris verba perveniant; aut certe si pervenerint, silentio deputentur. Sic fit ut conceptus furor virtutem perdat, si imo tacente alter solus insaniat.

6. Audite Apostolum dicentem : *Dilectio proximi malum non operatur* (Rom. XII, 10). Vultis scire quod sit istud malum, quod gratiam fraternæ dilectionis excludit? odia, rixæ, similitates, lites, æmulationes, quæ omnem cursum vitæ præsentis infamant. Hoc ergo malo absolutus est, qui charitati servit : nec habet in eo locum ruina vitiorum, qui calcatis odiis integrum charitatis custodit affectum. Adde ecce dilectionis augmentum evangelista, dicens : *Dilige proximum tuum, sicut temetipsum* (Matth. XXII, 39). Videamus qui sit iste proximus, quem tanto studio evangelista commendat. Non ita propheta gradum parentelæ aut necessitudinem consanguinitatis exposuit, ut extraneos a gratia fraternæ dilectionis excluderet. Proximus tuus est omnis homo, qui eadem tibi est Christianitatis lege conjunctus; proximus tibi est, qui ab Ecclesiæ consortio non videtur alienus; proximus tibi, quicumque est proximus Christi. Qui ergo proximum diligit, Deum diligit. Ita qui Deum diligit, oportet ut Christi sui proximum veneretur. Propheta laudans conjunctionem fraternam dicit : *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum* (Psal. CXXXII, 1)! Quid in vita hominis est bonum, nisi pax, sub qua omnia quæ sunt honesta proficiunt ac religiosa nutriuntur? Quid est jucundius quam ut omnes gentes uni Deo in pace serviant, atque in unius Domini laudem omnium populorum vota conveniant? Habitare in unum hoc est, in unum Deum credere, et in uno Dei Filio fideliter permanere. Hæc est mortalibus utilis et jucunda conjunctio, ut non dividamus, sicut hæretici faciunt, Patrem a Filio, nec Filium a Patre, nec Spiritum sanctum ab utroque; sed credamus hæc tria nomina per personas divisa, unius deitatis gaudere consortio. Ita fit ut cum in unum convenerit, nullum sit in Ecclesia dissidium charitatis.

7. Vitemus ergo semper, dilectissimi, odia : sed ut odia vitare possimus, ante omnia causas vitemus odiorum. Primo loco cesset invidia, quæ ad omnem

litem animos humanæ mentis accendit. Nemo in comparatione personæ alterius natales infamet; et non est quem insolentia sui oris accuset. Cavendum ante omnia est, ne quid per concertationem similitatis accrescat. Solet enim insanabilis inimicitia ex contentione descendere. In quo loco patientia opus est, cui non sine fructu propriæ salutis obsequeris. Nam sicut illum qui injuriam fratri infert gravis peccati manet culpa; ita te maxima protegit virtutis corona, si accepta non irascaris injuria. Ille enim dilectionis plenus affectus est, si obliteratis contumeliis, infirmitatibus miserearis alienis. Scimus quod gloriosum est aliquantis, exspectare benignis oculis pœnas corporum aut damna miserabilium facultatum. Sed si qui sunt isti, audiant Dominum dicentem: *Orate pro calumniantibus vobis (Math. v, 44)*. Multi accepta injuria vicariam contumeliam parant, et vindictæ locum animo latrocinanti exspectant. Et ubi est illud quod Dominus dicit: *Nemini malum pro malo reddentes (Rom. xii, 17)*? Ac ne aliquid sibi vindicaret iracundia, potestatis etiam spem abstulit ultionis, cum dicit: *Mihi vindictam, ego retribuam, dicit Dominus (Ibid., 19)*. Dimittat ergo unusquisque fratri suo ex toto corde. Nullus recolat injuriam, nemo quaerat ira perseverante vindictam. Sint tibi cum inimico tuo semper blanda, sed pura colloquia: cessent obtreccationes, et cessant lites. Sic est ut a te diligatur inimicus, si non addas causas quibus semper inflammetur iratus.

HOMILIA XIII.

Item de bono pacis conservanda.

1. Aliquantis forte æstimant, dilectissimi, ab antiquis legis justitiam quam criminosi satis duram judicant, nimis bonitatis præjudicio fuisse calcatam; ex hoc quod dicat Dominus in Evangelio: *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui vos oderunt, et orate pro calumniantibus vobis (Math. v, 44)*. Satis crudelis est, dilectissimi, qui putat justitiæ non convenire bonitatem, cum una atque eadem sit ratio Providentiæ, malos bonitate compescere, bonos legis vinculo custodisse. Denique currite ad sanctum David, et invenietis fontem justitiæ ac bonitatis unius esse virtutis, qui ita in parte psalmerum loquitur: *Bonus es tu, Domine, et in bonitate tua doce me justificationes tuas (Ps. cxviii, 68)*. Nemo ergo dilectissimi, legis descriptionem aliud putet esse quam bonitatis pietatisque consortiam: quæ cum disciplinæ studet, honestis actibus mores instituit, et concitata iniquis cogitationibus corda severitate compescit. Nam ut sciat nihil de antiquo jure fuisse subtractum, audite Dominum dicentem: *Non veni legem solvere, sed adimplere (Math. v, 17)*.

2. Non sine causa, dilectissimi, Christus noster præsentis ac veteris Testamenti præcepta unum corpus esse voluit. Sciebat alteram partem sine alterius adjutorio stare non posse: et vere ita est. Nam ubi est districtio judicantis, temperamentum semper

opus est bonitatis. Omne denique poculum, dilectissimi, cujus auxilio medicina spem humanæ salutis operatur, ex amaris speciebus et dulcibus constat. Quod si quis medicus rationis ignarus nequeat temperare, dum remedium quaerit, mortifera agris venena componit, quæ ita omnes extrinsecas dolores accendit, si tristes herbarum succos æquis neciat miscere ponderibus. Ita et lex, dilectissimi, quæ Christiana fura moderatur, ex amaris et dulcibus, hoc est, ex antiquis et præsentibus institutis est condita. Nam ut est peccatoribus ingrata, ita et justis tota est verborum suavitate composita: in tantum, ut his cæleste promittat regnum, illis gehennæ minetur incendium. In qua si quis sapiens noverit humilitatis et pacis adjunctione confectionis servare mensuram, nullam exinde districtioris juris patietur injuriam. Nam ut est facile aspera quæque pocula mellis suavitate mollire, ita non est difficile honestis actibus antiqui juris amaritudinem temperasse.

3. Si quis itaque **19** vestram justitiam amat, utriusque Testamenti mandata * studeat, atque ita novellis legibus serviat, ut illa quæ sunt antiquitas constituta non prætermittat. Sic ergo implebis legem Christi, si nihil de antiquis aut præsentibus institutis subtraxeris veritati. Quis autem sapiens opus justitiæ fructum neget esse bonitatis, cum audiat prophetam dicentem: *Bonum mihi quod humiliasti me, ut discerem justificationes tuas (Ps. cxviii, 71)*? Non dubito esse aliquos, dilectissimi, qui sub hac sententia perfectam putent stare justitiam, quæ dicit: *Oculum pro oculo, dentem pro dente (Levit. xxiv, 20)*. Dominabatur quidem ista dudum apud sæculi homines: sed ideo, quia necdum auctor venerat bonitatis. Qualem autem illam putatis fuisse justitiam, quæ solam mortis operabatur injuriam? Et nullus profecto adhuc pœnæ finis esset, nisi Christus noster cruentis legibus oleum misericordiæ miscuisset, hoc est, vere sine dolo impleisset justitiam, bonitatis exhibuisset doctrinam. His ergo, dilectissimi, eruditionibus instituti, antiquæ legis amaritudinem dilectionis studio temperemus; ne videatur ille perfectæ modum excessisse justitiæ, qui illatæ vicem reportat injuriæ.

4. Ecce dicit evangelista: *Diligite inimicos vestros (Math. v, 44)*. Forte aliquantis videtur absurdum, contumeliam amore repensare. Non est impossibile inimicum diligere, si partium tuarum utilitatem cogites. *Diligite inimicos vestros*. Nemo sub hoc mandati titulo æstimet se aliquod inimico præstare beneficium. Qui inimicum diligit, se diligit. Sibi enim pepercit, qui latrocinantis dexteram magni muneris præda compescuit; et suum corpus texit, qui armato hosti precibus obviavit, negotio quodam conatus servare reverentiam pugnatori. Nam partem constat esse victoriæ, prælium oblato auri pondere redemisse. *Diligite inimicos vestros*. Hoc est inimicos diligere, odiis non respondere, accepta contumelia

* Post hanc vocem forte addendum *servare*.

patienter ferre, donare injuriam aut manu factam aut verborum stimulis excitatam. Nam ita dicit Dominus: *Qui te percusserit in dexteram maxillam, præbe illi et sinistram* (Matth. v, 19). Istud præbere scio quod aliquantis ingratum est qui nesciunt lites cavere, et imminentes suppliciorum poenas moderatione compescere.

5. Infinitum est autem quantum uni patientia sua præstet, si alter solus insaniat. Nam sicut duplicatas in se plagas excitat, qui repugnat; ita majoris rixæ lucrum facit, qui manus suas alio ferente continuit. *Benefacite his qui vos oderunt* (Matth. v, 44). Primus gradus est ille quem diximus, ut inimicum tuum diligas, secundus vero ut inimico benefacias; nam ibi affectus docetur, hic opus miserationis exigitur. Aliud est enim inimicum diligere, aliud misero subvenisse. Parum igitur apud inimicum tuum proficit gratia dilectionis tuæ, si eum quem diligere te assersis, esurire patiaris. Audite Paulum dicentem: *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi; hoc enim faciendo, carbones ignis congeres super caput ejus* (Rom. xii, 20). Hic, quantum video, misericordia crudelitati famulatur. Quare ergo non ille circa inimicos suos pecuniam securus expendat, quem promissæ tempus ultionis expectat? Nescit sine dubio irasci, qui dubitat misereri. Ultra felicitatem autem constat esse victoriæ, inimicum calvum fecisse, et injuriam vindicasse. Sequitur in hoc ipso loco: *Orate pro calumniantibus vobis* (Matth. v, 44). Sine dubio hic Dominus conscientiam ficti cordis admonuit. Sciebat enim dilectionem verbis compositam, ac licet largam erogationis expensam, feri frequenter ingrati. Ita ergo te ostendis non invitum illam vindicem tui eleemosynam fecisse, si inimici tui plagas cælesti medico supplici oratione commendes, et profusis lacrymis auxilium salutis implores. *Diligite inimicos vestros*. Si inimicos diligere jubemur; in quo statu putatis esse illum qui fratrem, nullis excitatus injuriis, impia infestatione insequitur? De hoc mihi videtur Apostolus dixisse: *Qui odit fratrem suum sine causa, homicida est* (I Joan. iii, 15). Et vere ita est ac si occiderit hominem, qui odii persequitur innocentem.

6. Sed videamus tamen qui sunt isti quos propter odia fraternâ sanctus Joannes damnandos credidit. Puto illos esse de quibus propheta dicit: *Invidia percussum est cor eorum*. Isti sunt qui adversus se pugnas instituunt, et domos suas proprio igne incendunt, in quorum sinu clauso flamma tenetur incendio. Nam non est hic quod alteri debeat imputari, ubi nullus est cum adversa parte conflictus, cum omnes pene causæ et omnia odia inter personas in acie provocatas descendant. Si credibile est, ecce invenimus reum qui adversarium non habet: habemus itaque qui possit puniri, et non invenimus qui debeat vindicari. Felicem plane illum judico, cujus

A gloriosam vitam torvis oculis alter aspexit. Nam satis bono loco est illius casus, qui aliena laborat invidia, quia non livet homo nisi melioribus; nec invidiæ subjacet, nisi quem ad celsiora melior vitæ profectus evexerit. Illos vero plus quam miseros puto, quos lucra aliene felicitatis exagitant; et iracundia impia simulatione concepta occultis cordis jaculis inquietat. Bæque istos sua tela puniunt; ut videatur mihi ipse invidia aliquid habere discretionis, cum auctoris sui cor repercutit, et male concium pectus cruento jugiter livore consumit.

7. Primo ergo castiganda invidia est, quæ semel animo concepta dolores operatur. Sane ubi occurrit oculis nostris aliene gloria felicitatis, simulationis nos magis studium tenent, non livoris; juxta illud B quod dicit Apostolus: *Æmulamini meliora* (I Cor. xii, 31). Ille profecto nihil subtrahit veris amicitias, qui sine invidia bonis æmulatur aliis; nec alteri injuriam facit, qui exemplis ad meliora contendit. Si quis ergo est sapiens, imitetur fructus justitiæ, equatur actus continentis, apprehendat humilitatis gratiam, et cum bonis semulo amore currat, ut ad meliora perveniat, respicientes ad illam apostolicam sententiam quæ dicit: *Sic currite ut apprehendatis* (I Cor. ix, 24). Quicumque ergo movetur aliena gloria, currat post bonos, et elaboret ut apprehendat: et acquiesco ut præcedat, tantum ut sine animi livore contendat. Hoc est vere immaculatam exequisse virtutem, sine injuria vicisse meliorem. Superbis sane locum domus, tantum ut nos in humilitate vineamus. Non nos ad simulationem provocet C lucrum militiæ secularis. Maneat illos pompa divitiarum quos admonet cura filiorum, licet multo plus lucri faciat ac sibi reponat qui culturam miserationis exereet. Nihil est autem tutius quam in ore pauperum partem recondere facultatum. Nam ita dicit Scriptura, Domino dicente: *Qui parce seminat, parce et metet* (II Cor. ix, 6). Tibi fraudas quidquid reservas. Erogemus ergo, dilectissimi, multum, ut multiplices colligamus fructus misericordis. Sine lucro est autem pecunia quæ sacculo tenetur inclusa: quæ si negotio deputata fuerit, non multo post tempore 20 quadruplicata respondet. Quidquid pauperibus dederitis, sine dubio seniori deputatis, redditur vobis in posterum, cum uniuscujusque labores multiplicato honore censentur. Expectat enim singulos retributio operis sui, sive quos religiosa fides ornat, sive quos manus larga commendat. Nam ita Evangelista dicit: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur* (Matth. v, 7, 9). Sit ergo nobis, dilectissimi, primo loco cura pacis, secundo miserationis. Nihil fictum labiis corda nostra suggerant; nihil dubii ora respondeant, respicientes ante omnia ad illam sententiam quæ dicit: *Quod tibi non vis, alio ne facias* (Tob. iv, 16). Hæc illa quam diximus, perfecta dilectio, quæ affectum integri amoris instituit. Ita est

* Pro aliis, ut advertit Cotelarius ad Const. Apost. lib. 1 cap. 4

ergo ut in te antiqui juris districtio nihil habeat potestatis, si ea quæ legis plenitudo postulat obedienter observes.

HOMILIA XIV.

De bono humilitatis.

1. Non sine injuria partis alterius, dilectissimi, est, quotiescumque opus est, vocis præconia virtutum meritis exhibere, quia cum homo meliora laudat, deteriora castigat. Non enim dubie stultus notari se æstimat, si bonorum judicio sapiens laudatus abscedat. Sed quid facturi sumus, qui non possumus nec bona sine malorum increpatione disponere, nec mala sine bonorum commemoratione damnare? Dabit ergo veniam, qui se in hoc opere injuriam æstimat accepisse. Melius est enim ut mala conscio pudore confusa discedant, tantum ut ea quæ sunt laudatione digna non lateant. Dux igitur causæ in unum veniunt, humilitas et superbia, quarum exponi alteram sine alterius verecundia rerum natura non patitur, quia una suis actibus, altera erubescit alienis. Dicendum igitur est quantum humilitas utilitatis habeat, ut possitis intelligere quantum superbiæ infelicitatis incumbat; et exponendum quantum superbia odiorum pariat, ut discatis quantum amoris gratia humilitatis acquirat; quo facilius unusquisque agnoscat vestrum quid in se debeat emendare, vel quid possit eligere. Non ita superbiæ castiganda dominatio est, ut humilitatis prætermittenda sit gratia; nec in tantum humilitas præferenda, ut superbiæ tacenda sint vitia. Quid enim prodest scire valetudinis causam, si nescias medicinam? aut quid juvat nosse auxilium sanitatis, si nulla sit compescendi cura languoris?

2. Audite de his Scripturam dicentem: *Humilibus Deus dat gratiam, superbis autem resistit* (Jac. iv, 6). Discite nunc, dilectissimi, utriusque partis retributionem; et intelligetis quid diligere, quid odisse debeatis. Ecce hic pro amore humilitatis invitatur ad gratiam, ille pro superbiæ crimine deputatur ad pœnam. Castiget ergo unusquisque in se, si cui accreverit tumor animum, ne adversum se cœlestis iustitiæ arma commoveat. Difficile autem sine periculo vitæ suæ transigit, cui adversus sublimiorem potestatem causa dimicationis incumbit. Inclinandus est itaque ad omnem humilitatem animus, ut sit apud Dominum obtinendæ locus gratiæ. Potestis autem intelligere quam gravis sit culpa tumentis supercilii, quam necesse est tanto Divinitatis labore compesci. Bene humilitas semper illasa est; nescit enim vinci, cui non est causa pugnandi. Superbia vero non solum odiis, sed etiam periculis subjacet. Difficile enim potest fieri ut in sustineat pugnam, qui injuriam indicit. Sed facile a nobis omne periculum hujus necessitatis excludimus, si adversus superbiæ vitia humilitate pugnemus. *Humilibus Deus dat gratiam, superbis autem resistit.*

3. Si diligenter requiritis, dilectissimi, universa quibus ab initio mundi Domino cœpimus displicere, invenietis omnium vitiorum principem fuisse super-

biam, et cognoscetis facile in quo aut humilitas meruerit cœlestem gratiam, aut superbia incidit Divinitatis offensam. Periclitari denique superbia hominem diaboli exitus docuit: qui in sublimiori constitutus loco, humiliora despexit; ac propter vitium præsumptuosæ mentis angelica dignitate depulsus, tyrannicæ sententiam damnationis excepit. Videtis itaque quod superbiæ partes agit qui superbiæ studet. Quid autem superest illi, nisi damnationis sententiæ, cui arrogantia dominatur? Comparemus, si placet, bonis mala, et deteriora melioribus, et intelligetis quanta homo in diem superbiæ vitio laboret invidia. Sed nec longe quærenda persona est. Tu assume officium libertatis, et statim animum superbientis agnosces. Quæ, rogo, illis est vita, quibus quotidiana sunt odia? Numquam profecto ille aut sine suo aut sine alterius peccato diem transigit, qui supercilio elatus incedit, quia inter superiores inferioresque personas semper aut despicitur aut timetur. Superbia vilitatis est vitium, et indicium ignobilitatis; nescit autem extolli nobilitas mentis. Semper accrescit apud indignos mores cum potestate supercilium; verum ubi est vitæ splendor, humilitas otiosa blanditur.

4. Humilitatem illam veram et sanctam dico, quam religionis et Dei amor suadet, non timor dominationis extorquet. Illius humilitatis facimus mentionem quæ charitatis est juncta consortio; quæ non auctoritate extorquetur imperii, sed nutritur lege vivendi. Nemo profecto mores naturæ tantum vitii æstimet imputandos, cum facultate nutritur supercilium, cum potestate crescit imperium. Quando igitur infirmis corporibus sufficeret medicina, si cum homine nascerentur et vulnera? Nutritur superbia, dum hic se verbis sapienterem, natalibus judicat ille meliorem; hic dum non vult loco moveri, ille dum putat se posse contemni. Ita videmus vitio superbiæ odia crescere in comparatione personæ: dum hic adulantium oculis auri argentique pondus ingerit, ille ambitum honoris opponit; hic dum in se præfert abundantiam opum, ille sermonum; hic dum se vult propter consilium expeti, ille propter convivium desiderat salutari. Enumerari vix possunt vitia superbiæ! quæ si homo vincere aut cavere posset, nullum laqueum diabolicæ damnationis incurreret. Ecce hic ut semper novus esse videatur, excusationem salutaribus mandat; ille ut quotidie salutetur, ægrotat; hic ut inveniatur imputandi locum, fingit se de omnibus esse sollicitum, non quod absentem desideret, sed ut reum inofficiositatis accuset. Quærit enim quam ex matutinis horis januam saluator obsederit, ut impetet quare amicorum pompa defuerit. Ita cum ad salutationem non admittatur ille qui præsto est, reus statuitur ille qui deest; ac si cum huic qui occurrit clauditur janua, illi qui deest paratur offensam. Nolo illos dicere fastus animum, cum egreditur diu meditato supercilio, **21** ac suis locis suisque meritis ordinationes instituit; ita ut cum hic oscula porrigat, ille pectus opponat. Nullus illi sermo gratus, nullus confabulationis servatur affectus: alios oculis præterit,

alios sermone despicit : ^a alteram, ut alteri se ostendat iratum. Quæ rogo ibi est spes vivendi, ubi unus sub specie amicitiarum præsumit dominationem ; alter, dum nimium obsequitur, sustinet servitutem ?

5. Videamus autem qualis sit hic superbus, cum inter æquales in iudicio sententiam daturus forte consederit. Videor mihi videre pugnas verborum eructatione compositas, cum unus misericordiæ studeat, alter iustitiæ favere se fingat ; non ut recto iudicio fidem servet, sed ut studia personæ superioris expectet. Aliud enim sensisse se simulat, ut alterius disceptatione dissentiat. Non putat in consiliis rectum, nisi quod solus senserit ; non putat justum, nisi quod sibi ipse persuaserit. Vult solus audiri, ac solus omnium ore laudari ; nec deest, quod pejus est, ex hac parte qui faveat. Cito enim superbia adulationi dat locum, dum aut hic quærit gratiam, aut ille veretur offensam. Nec parva est in ipsis convivii superbia, cum altior toro locus paratur, atque in tantum sublimior lectus sternitur, ut magis pendere quam jacere videatur. Ita superbia acquiescit injuriæ, ne pati videatur injuriam. Quæritur quis assurgenti manum porrigat, quis humerum regat ; quis latus fulciat. Nemo mihi excusare potest hoc vitium non esse tyrannicæ dominationis. Officium enim quod homo homini exhibet, si non ad hoc solum deferatur ut tueatur infirmum, constat esse servitium. In quo loco laudo paupertatis patientiam, quæ cum propriis virtutibus deseritur, alienis moribus famulatur. Sed quid solis divitibus tantum superbiæ pondus imponimus ; cum videamus frequenter homines in summa penuria constitutos simili animorum infelicitate sordere ? De quibus dicit ille sapientissimus Salomon : *Tres odit anima mea... pauperem superbum*, et cætera quæ sequuntur (*Eccli. xxv, 3, 4*). Excedit sine dubio ille superbiæ modum, cui nulla est conscientia facultatum. In maximis et in sublimioribus humilitas præferenda est, humilem vero pauperem nemo miratur ; invitus enim se humiliat, quem necessitas paupertatis inclinat. Humilitas in paupere grata est, in divite gloriosa ; humilitas inter inimicos blanda, superbia vero etiam inter amicos ingrata.

6. Requiramus e contrario, dilectissimi, quæ sint bona humilitatis. Blanda est et officiosa semper humilitas, in amicitiiis grata, in contumeliis otiosa : non extollitur prosperis, non mutatur adversis ; non indicit servitium, non extorquet ; officio prior ad salutandum, tardior ad sedendum ; non se adulantium grege expectat deduci ; non se ambitiose desiderat salutari ; non laudis studia postulat, non favorem vocis expectat : odit acclamantium choros, quia non sine verecundia laudatur bona conscientia. Non requirit voces adulantium, nisi qui se laudatione novit indignum ; verecundius autem semper laudatur amicorum studiis, qui meretur. Verum ubi indignitas dominatur, notari actus suos æstimat, si illaudatus abscedat. Circumsepta est humilitas bonitate. Ut fa-

cere injuriam nescit, ita a contumelia non requirit. Vir humilis in contentionibus magis vult tacere quam vincere, in iudiciis acquiescit imperitus videri quam impudens judicari ; non in verbis promptus, non ad respondendum paratus. Citatus vero et facilis est superborum sermo, plenus contumeliis et refertus injuriis, numquam sine vulnere missus, numquam sine dolore jaculatus ; cujus insanabilis plaga est, et irremediabilis macula. Ubi autem pervenerit verborum culpa, mox per satisfactionem sequitur medicina.

7. Hanc ergo amare, dilectissimi, hanc quærere, hanc eligere, hanc tenere nos convenit, ut non perdamus gratiam mercedis munere promissam. Audite evangelistam dicentem : *Qui se humiliat, exaltabitur ; et qui se exultat, humiliabitur* (*Luc. xiv, 11 ; xviii, 14*). Exaltatio ista damnatio est, quæ circa arrogantes et superbos futuri iudicii exerit potestatem. Inclinandus itaque nobis est animus, quatenus supposita omni nota superbiæ, odiorum studia conquiescant. Sic erit ut homo de humiliori loco ad celsiora perveniat, et remuneratus honore condigno cœlestis gratiam potestatis acquirat.

HOMILIA XV.

De bono martyrii.

1. Multa mihi loquendi apud vos fiducia est, dilectissimi, quotiescumque opus est in amore beati martyris ad memoriam præconia revocare martyrii, quæ animosa fides peperit lucrativis incitata suppliciiis, licet non tantum lingua sufficiat quantum martyria postulant. Quando autem omnia humani oris officium poterit expedire quæcumque in paratum belli cœlitus virtus operata est ? Itaque, quod solum possumus, favorem labiorum meritis exhibemus, siquidem nullius sensum latere possent facta certaminis quod nobis per annos singulos reparat documenta virtutum. Audistis Psalmistam dicentem : *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus* (*Ps. cxv, 15*). Quid pretiosius esse potest illa morte quæ in conflictu pugnæ hostilibus telis nescit cedere ? Maximam profecto illam animam constat palmam reportare victoriæ, quæ non acquiescit impiis legibus decepta servire. Hoc est vere eximie virtutis indicium, persecutionis tempore plus morti favere quam vitæ. Licet æternæ vitæ locum faciat, quem in confessione Christi nostri voluntaria crucis pœna commendat, ita Domino dicente : *Qui amat animam suam, perdet illam ; et qui odit animam suam, in vita æterna inveniet eam* (*Joan. xii, 25*). Quis non sapiens, contempta hujus lucis usura, si ita usus venerit, ad martyrium ambitiose festinet, cum videat ad lucrum vitæ pertinere morti animam deputasse ? Quare autem non homo ad tam pretiosum opus devotus occurrat, ac se impiorum manus audacter objiciat, quem cœlestis gratia remunerationis expectat, juxta illud quod Dominus in illa beatitudinis descriptione commemorat : *Beati qui persecutionem patiuntur*,

^a Fortè, alterum amat, ut alteri se ostendat iratum. BAUN.

propter justitiam, quia ipsorum est regnum caelorum (Matth. v, 10).

2. Videtis quantos fructus humanis fides supplicii probata contulerit, vel in quo loco sit posita contemptu corporis acquisita victoria. Quis autem posset de hac quam commemoravimus mercede dubitare, cum videat ecce in amore sanctorum totius orbis studia convenire, et passim undique ad devotionem annuam solemnitatis occurrere? Facile profecto intelligimus quia illis in caelesti sede locus paretur, quorum memoriam tanta officiorum cura prosequitur. Aptemus itaque animas ad futuram gloriam quae reposita est nobis, et praepo-namus terrenis caelestia, ut possimus illa aeternae vitae promissa contingere. Nemo autem sibi de hujus mundi ambitione blandiatur, quem videt in diem deficere accessu zelatis et temporis. Si comparemus denique aeternis praesentia, satis vilia et inutilia constat esse quae temporaliter possidemus. Require denique gratiam debitae haereditatis, et intelligis hujus mundi divitias displicere, ac judicas nihil auro obscurius, nihil argenti splendore sordidius. In comparatione autem paradisi, vitro similis est gemma pretiosior. Ita est enim hujus lucis et futuri temporis dignitas, ac si stante in caelo luna oculis hominum radius se matutinalis infuderit. Tamdiu enim placet lunare commercium, quamdiu tenebrae nocti constitutis legibus praestat officium: quae quamvis placeat candore nocturni luminis, obscuratur tamen superveniens sideris claritate melioris.

3. Illoc est solum quod tempora praesentis vitae commendet, si ea agimus quae futuro judicio non subjaceant accusationi, nec possint accusata convinci. Sed ut nulla in posterum anima apud Deum injustitiae laboret invidia, amplectendus est ille profecto psalmus qui dicit: *Qui seminant in lacrymis, in gaudia metent* (Ps. cxxv, 5). Hoc est in lacrymis seminare et gaudia metere, praecedentes vitae actus proprio confutare judicio, et lascivientem animam justo subdidisse supplicio. Cito enim tristitia laetitia consequitur, si distractionem judicis satisfactione praevinias, et admissi criminis culpas assidua castigatione confundas. Sed ne minorem ex hoc gratiam comparasse puteris, afflicti et morore confectis subvenias, et causam tuam apud pauperes larga erogatione componas. Nam ita dicit Dominus: *Beati misericordes, quoniam ipsi miserebitur Deus. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur* (Matth. v, 7, 5). Si quis itaque vestrum, dilectissimi, studiosae Christi consolationem requirit, alienos dolores eleemosynis resecat, ac studiosae lacrymas suas huic in cujus honore convenimus, patrono commendet; ac se frequentibus patrocinii insinuet, quo facilius possit impetrare quaecumque Domino pro sua utilitate suggesserit. Occurrendum est semper Dei amicis, ac serviendum est proximis, et incessabiliter supplicandum ut sanctae intercessionis possimus obtinere suffragium. Quis autem apud justum iudicem locus erit veniae, si amicis regis nescias supplicare?

4. Denique respicite ad saecularis ordinem discipli-

nae, et intelligetis quae circa sanctorum obsequia cura manere vos debeat. Sine dubio nisi prius placatus fuerit illius animus qui secreta domus praetoriae observat, non facile pervenitur ad sublimioris amicitiam potestatis. Studiosae profecto expetenda sunt suffragia patronorum, quibus solis datum est irascentis Domini animos nosse mollire, et iracundiam temperare. In magna igitur domo post dominum secundus est semper gradus amicorum. Soli sunt per quos apud dominum et suggerendi liber locus, et impetrandi facilis praebatur accessus. Peculiari itaque veneratione encolenda nobis est memoria sanctorum, ut janua salutis aperiatur, et in notitiam Domini desideria nostrae pervenire faciant servitutis. Magna enim securitatis est portio, in rebus asperis de domo regis habuisse suffragium. Nam decrevit quodammodo invidia criminis, ubi reus ad amicitias regalis familiae coepit pertinere. Ita sine periculo homo vitam transigit, si sit qui apud Dominum negligentiam peccatoris excuset. Nemo autem est cui non opus sit potentioris etiam in maxima securitate suffragium. Nam quamvis aliquantos in hoc numero fides probata sanctificet, opus tamen est ut sit qui ipsam fidem Domino supplici intercessione commendet. Nec enim tam fortem invenias, ut non egeat auxilium fortioris. Sicut bene sub scuto militatur, ita tuto testibus sub patrono res agitur; ubi quamvis immineat poena, si sit qui intercedat, non dubie obnoxia legibus donatur injuria. Quis autem modus esse potest mortis, si cum iudex sententia feriat, non sit qui reo supplicii intercessione subveniat.

5. Si cogitarem, dilectissimi, quantum nobis civis martyris virtus praestitit, a laudibus Dei nostri nunquam linguae studium, nunquam oris cessaret officium. Respicite ad illorum studia qui peregrinas aquas bibunt, et fontes longe positos sitientes inquirunt, et videtis quantum gratiae habeat suis aquis inundata possessio. Aestimari autem non potest quantum patrimonio utilitatis accrescat, si quando quod alibi ambitiose queritur, in propria possessione nascatur. Vobis ecce Dominus virtutum, de quo quotidie praesumeretis, dedit fontem vivum habere, non deficientem, non asperum, non amarum: de quo si quis voluerit bibere, semper justitiam sitiet, nec unquam ab illa caelestium mandatorum lege discedet. Si vultis ergo, dilectissimi, ut sit nobis in caelesti sede portio, quam victoribus Dominus repromisit, imitemur primo loco sancti martyris fidem in confessione, et sequamur viam ejus in virtute, nec debitemus in amore Domini cruentis lictoris manibus pectus opponere. Voluntarium autem militem in conflictu pugnae cito protegit corona victoriae. Sed dum ista hostis superveniunt, et felicitum meritis conferuntur, nos interim, quod ad praesentem animae salutem pertinet, resistamus adversis. Non deeat autem in quo possis quotidie vincere, si volueris carnis desideria repugnare. Respice et vide quanta circa te saeviant certamina criminum, vel quam multa sit acies instructa vitiorum. Hinc superbia, inde fidem nostram impugnat

invidia; modo ebrietas luxuriæ materiam suggerit, A modo cupiditas a. inimicum ad omne genus falsitatis incendit; cujus studium est inter cætera rixas serere, lites movere, odia comparare. Adversus istas ergo legiones nobis est armis spiritalibus dimicandum, et die noctuque in acie standum, donec aut vitia cedant, aut ad pœnitentiam inclinata confugiant. Quibus superatis, non dubie etiam illum qui summam martyrii palmam requirit, possumus intire conflictum. Quis autem ibi nollet pugnare, aut quis non conetur vincere, ubi non solum homo præcedentibus laborum meritis, sed etiam præsentibus virtutum docetur exemplis?

HOMILIA XVI.

Item de bono martyrii.

1. Satis necessaria fuit, dilectissimi, hæc mundo, B quantum res docet, ad excitandam virtutum gloriam victoriæ tam præclare cognitio. Qui adhuc sine dubio jaceret in tenebrosis vinculis, si non ineluctis sanctorum illuminaretur exemplis; et circa devia et incerta pugnaret, nisi incredulas hominum mentes diffusa per totum orbem martyrii corona confunderet. Oh quam rem Deo agendæ sunt gratia, qui ad tantam patientiam mortalium mentes armavit, nec otiosus operis magni labores aspexit; ita ut cum amatoribus suis indiceret pugnae necessitatem, victoribus pararet justam retributionem mercedem, ita evangelista dicente: *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum celorum (Ibid., 10)*. Quisque ergo sapiens studio religionis ad superiora contendit, discat prius unde magis veniat corona virtutibus. Nec enim longe nobis querendus quem sequamur. Ecce ante oculos nostros est, qui quotidie exemplis salutaribus provocat, et paterna affectione ad consortium sanctitatis invitat. Facile ergo, si vultis, ea quæ sunt cœlesti regno digna apprehenditis, cum habeatis quotidie quem possitis sequi, et quem debeatis imitari. Respicite, dilectissimi, ad aliarum regionum studia, quæ videmus in amore sanctorum peregrinis latius florere commerciis; et intelligetis quantum nobis Dominus præstiterit, vel quantum circa nos sollicitudinis aut amoris impenderit, qui inter cæteras nationes quas salvandi studio respexit, etiam loca nostra martyrii cruore perfudit. Requirete, et inveniatis quam ambiciose totus pene orbis expetât patrocina sanctitatis: ita ut tantarum virtutum merita certantibus votis ac frequentibus jugiter prosequantur officiis. Facile ergo agnoscitis quam specialis circa vicem martyrum officiorum cura nos maneat, cum videatis huc etiam extraneas nationes devotæ mentis amore concurrere, et, prout causa exigit, sancti martyris solatia postulare. Habetis plane quod peculiaris gratulari. * Nam ex vestro fonte oritur quidquid religionis ubique hibitur, et ex vobis nascitur quidquid alibi sitientibus ministratur. Discite ergo ex hoc, dilectissimi, Deum diligere, qui se quotidie cœlesti im-

perio sanguinis sui effusione commendat: et agnoscite quantum amatoribus Christi nostri patientia, quantum religionis actibus conferat in persecutione tristitia.

2. Ecce, sicut lectio docet, victorem possessio regni cœlestis excipit. Tanti est plane sustinuisse carnificem, cui paret poena mercedem. Quis igitur sapiens, si ita Deus venerit, tantæ virtutis operam bene sibi conscius non requirat, ac se hostibus audaciter objiciat? Quare autem ille flammam non securus aspiciat, aut quare tortoris ungulas expavescat, quem tam pretiosa gratia remunerationis expectat? Perfectæ fidei est lucrativis locum dare supplicio, præsertim cum tantis præcedentium virtutum docearis exemplis. Perfacile profecto potestis intelligere quid prosit fortissimis quibusque in persecutione vicisse, cum videatis quotidie adversus nequitiam diabolicæ presumptionis per singula sanctorum loca spiritalis judicii sentire sententiam. Non autem otiosa res est, dilectissimi, quod videmus frequenter in castigatione immanis spiritus corpora humana vexari, et invocatis sanctorum nominibus actus suos auctorem scelerum confiteri. Quando incredulis mentibus lectio sola sufficeret? quando humanis sensibus antiqua cognitio integram fidem veritatis insereret? aut quando ad credulitatem tantarum rerum descenderet animus, si ad assertionem præteritarum solus expectaretur auditus? Satis igitur infelix est, et alienus a Christo, cujus corda adhuc obsidentur stultæ incredulitatis errore, cum videat merita sanctorum tantis stare virtutibus. Ad hos enim respicit, quod videmus frequenter apertum spiritum sub alterius persona psallentem, et alieno ore trepidæ confessionis proferre sermonem. In qua cum operetur flamma, non videtur injuria; alter cæditur, et alius confitetur.

3. Tantum igitur Dominus per sanctos suos virtutis operatur, ut diabolicæ nequitie actus per occultas vulnerum plagas et invisibiles lacrymas judicii auctoritate confundat; et latentia scelerum blandimenta sub quodam torture castigata compescat. Quis sapiens hæc expectet, et non statim quidquid illud est in se infidelitatis accuset, et memor conditionis suæ jugi officio sanctorum memoriæ condigne honorem pareat? Facile videlicet potest intelligere quis illis apud Dominum locus sit, vel quo honore a nobis habendi sint, quibus examinatione palmarum commissum videt esse judicium. Horum ergo, dilectissimi, exempla sectanda sunt, horum fides sequenda, horum virtus imitanda. Nec difficile est cuiquam ista perficere: nam si cogitetis promissæ remunerationis coronam, facile vobis erit vincere persecutionis injuriam. Ecce dicit Dominus: *Qui perseveraverit, dabo illi victoriæ coronam (Apoc. ii, 26)*. Nemo ergo diffugiat, si ita usus fuerit, sonitus catenarum et tenebrosis sedibus otiosa supplicia, in usum impiorum parata, nervorum. Sine dubio univversus apparatus mortis cedit, si tamen

* In Bibliotheca maxima Patrum de anno 1677, tom. VIII, legitur: *Habetis plane quæ peculiaris gratia possitis.*

pugnanti voluntas accrescat. Omnis igitur spes obtinendæ victoriæ in fide et voluntate consistit. Si enim voluntas sequatur fidem, numquam deserit voluntatem. Difficile autem est ut ille sentiat pœnam corporis, qui susceperit injuriam voluntariæ passionis. Sane quo facilius in acie positus securus incedas, ante oculos ponenda sunt semper facta sanctorum. Nam in maximis præliis non desunt pugnatori solatia, si fortissimorum virorum requirantur exempla. Ecce dicit Dominus: *Tolle crucem tuam, et sequere me* (*Matth. xvi, 24*). Sed forte non omnibus ista convenient, quia frequenter delectatum corpus cedit injuriæ. Qui de corporis sui fragilitate desperat, ad arma justitiæ confugiat, quæ voluntario deputatur officio. Facile autem supervenientis hostis impetum sustinet, quem ad pugnam voluntas armaverit; nec expavescit cruenti lictoris gladium, quem munit virtus animarum.

4. Sed cui ista laboriosa videntur, dilectissimi, faciliora suscipiant. Unum quidem est et arduum iter, sicut evangelista dicit, quod ducit ad vitam (*Matth. vii, 14*). Sed si requiramus, multæ viæ sunt per quas venit ad gloriam. Ecce incumbit luxuria, dominatur superbia, sævit avaritia: adversus istas pugnandum est nobis studio disciplinæ, cui omnis cœlestis gloria virtutis obsequitur. Inclina denique superbiam, et statim consequeris gratiarum coronam; compece avaritiam, et non dubie de omnibus vitiis poteris obtinere victoriam. Vince ergo prius desideria carnis, et non difficile tibi erit vincere tormenta carnificis. Nostis quantis malis invidia subiaceat; quæ dum aliis

livet, ipsa se percutit, vel quantum anima cupiditatis periclitetur incendio. Scitis quam gravis aspectus ad excitanda desideria, quam sint veloces jactus oculorum, quam turpis ebrietas, quam periculosæ verborum sagittæ, quæ non sine dolore percutiunt, non sine fatigatione discedunt. Adversus hæc ergo paranda nobis est crucis pugna. Toties denique in die tolles præmium, quoties desideria vinces animorum.

24 5. Multa sunt præterea, dilectissimi, quæ nobis necessitatem pugnæ frequenter indicunt: quibus devictis ac superatis, non minimam palmam justo victor labore consequeris. Nam sicut quanta sunt in homine vitia, tanta sunt et vulnera, ita quanta sunt certamina, tanta sunt præmia; quot sunt victoriæ, tot sunt coronæ. Non enim ille sine triumpho parvo diem transigit, qui castigatis vitiis animo purificatus incedit. Ecce dicit Dominus: *Tolle crucem tuam, et sequere me* (*Matth. xvi, 24*). Scio quidem paucis deberi martyrii coronam, ipso Domino dicente: *Multi vocati, pauci electi* (*Matth. xx, 16*). Sed dum ista felicibus superveniunt, in his quæ superius exposuimus excitanda fides est, ut nos, cum opus fuerit, impugnatione religiosæ vitæ hostilis impetus paratos inveniat. Virtus enim magna in minoribus semper experimentum capit. Sic rudis miles, priusquam ad pugnam veniat, adversus arborem truncatam robur exercet, et inductæ manus vulnera ludendo componit. Nunc pedes tollitur, nunc rapido equorum cursu ventos imita-

atur; in tantum denique proficit studium, ut pene minor labor sit vicisse hostem, quam exercuisse virtutem. In similibus ergo, dilectissimi, præludendum nobis est, et aptandus est studiis animus ad fortiora venturus. Virtus enim quæ in parvis promittitur, facilius in maximis exhibetur. Sic dum consuescimus minora vincere, majora discimus tolerare.

HOMILIA XVII.

Item III de bono martyrii.

1. Asserunt, dilectissimi, solliciti agricolæ rudem terram et nullis umquam examinatam sulcis, non statim justis respondere seminibus; nec bene conceptam sulco germen nutrire, nisi prius scissa ac sæpius repetita mollescat. Jam tunc necesse est ut dominus agelli sui fructus securus expectet, cum antiqui cepitis amaritudo cessaverit: ubi si arandi studium subito cultura destituit, prope est ut pristino colore terra sordescat. Hæc est enim boni malique discretio, quod diligentia naturam vincit, negligentia revocat ad naturam. Sub hac, dilectissimi, vivendi ratione Christianæ religionis cultura aut crescit, aut deficit; nec minore in hoc opere cura suspirat, cui necesse est duritiam humani cordis assidua castigatione molliere, et exposita frequentius fide obsessum vitiis pectus excolere. Non autem dubie apud negligentes periclitatur religiosæ studium professionis; præsertim si cœlestium verborum semina mens amara suscipiat, et indociles animi nesciant fructus nutrire justitiæ. Nam sicut cessante studio solent spinis arva sordescere: ita ubi religionis cultura negligitur, vitium naturæ renovatur.

2. Apud illas forte nationes, dilectissimi, laboriosum sit viam salutis justo sermone disponere, quibus tantum verbo fides Christianæ religionis innotuit. Inveniant isti forte, etsi vanum, excusationis ingenium, qui dicant nulla sibi unquam quæ sequerentur exempla admirabilium credita fuisse. Quorum vocem propheta convincit dicens: *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum* (*Ps. xviii, 5*). Nos ad hæc, dilectissimi, quem gradum excusationis opponimus, si quid in nobis Dominus aut negligentiam deprehenderit, aut infidelitatis invenerit, apud quos Christianum nomen a virtutibus cœpit? quorum non solum auribus, sed etiam oculis quotidie sub præsentia tanti martyris fides religionis inseritur? Et cujus tandem martyris? Illius necessario qui in hoc loco pugnam inclytæ virtutis primus exercuit, et quo ordine cœlestis regni possessionem obtineremus ostendit, qui in dies quid agendum nobis sit exemplo docet, quid proficiamus inquirat. Nemo autem dubitet illum pro actibus suis esse sollicitum, quem videt sibi parentelæ affinitate conjunctum.

3. Oportet itaque, primo loco, ut nos huic patrono frequentibus insinuemus officiis; quatenus pro nobis apud Dominum peculiaris intercessor invigilet, et vitam nostram dignationis suæ favore commendet. Nihil autem est quod non possit homo in qualibet necessitate positus obtinere, si amicis summi imperatoris

non desinat supplicare. Respicite illorum studia, dilectissimi, qui sitientes aquas a peregrinis fontibus petunt : hoc est, qui sanctas ac venerabiles martyrum reliquias per extensa spatia terrarum studio religionis inquirunt, et diffusa per totum orbem virtutum merita peculiaribus officiis prosequuntur; et intelligetis quo honore nobis ille habendus est qui hujus urbis locum in conflictu cœlestis pugnae suo victor cruore perfudit. Vidimus enim per diversas et longe positas regiones scissi corporis plagas passim dividi, et pretiosa vulnerum documenta toto cominus orbe portari; ita ut non minor sit illis sanctorum cura, quibus sola martyrii creduntur indicia. Patrocinium ergo quod aliis fides præstitit, nobis ultro Dominus majestatis exhibuit. Non itaque longe quærendus est quem sequamur. Hic habemus patientiæ magistrum, hic exempla præmiorum, hic formam virtutum, hic documenta meritorum. Aptemus itaque, si ita usus venerit, ad omnem patientiam animam; et memores annuæ solemnitatis quem veneramur meritis, sequamur et exemplis.

4. Videte quæ sunt ornamenta pectoris, quæ pretioso serico quasi opus Dei tegitis, et fulvo auro sidereum vultum oueratis; et discite quæ sit pompa vulnerum, quæ corona lacrymarum, in quo stet sustinuisse carnificem, vel quanti constet vicisse tortorem; vel in qua descendat exultatione victoria supplicii comparata, ita propheta dicente: *Qui seminavit in lacrymis, in gaudio metent* (Ps. cxxv, 5). Quis sapiens his rebus edoctus non judicet temporalis vitæ usum in comparatione martyrii debere contemni? Si autem respiciatis ad hæc quæ quotidie sanctis exhibentur officia, agnoscat persequutionis tempore melius esse perire quam vivere. Sed quare dicimus perire, cum propheta dicat: *Justus vita vivet in æternum* (Ezech. xviii, 9)? Huic ergo, dilectissimi, virtutum magistro profusus in diem lacrymis supplicemus, ut nos profuturis doceat servire vulneribus: ostendat adversum bellis pectus opponere atque omnem conflictum injuriæ sustinere. Neque enim difficile est ibi inire pugnam, ubi videas præcessisse victoriam. Cito autem sedet animis, quod docetur exemplis. Sed, quod pejus est, propter vanitatem hujus mundi difficile est cuiquam ad cœlestia pervenire. Non autem obtinet regnum promissum corporis delicata custodia; nec ad coronam virtutum facile pervenit, qui non legitimo agone certaverit. Necesse est igitur ut ad omnem injuriam corpus inclinet, qui ad locum victoriæ pervenire dispōnit. In hoc autem stat obtinendæ locus gloriæ, ut discat prius displicere sæculo, qui placere vult Christo.

5. Audite in hoc loco Dominum dicentem: *Qui amat animam suam, perdet illam; et qui odit animam suam, in vitam æternam inveniet eam* (Joan. xii, 25). Multa sunt genera passionum, quæ Deo nostro 25 mortalem hominem vivendi lege commendunt: in quibus etsi non est corona martyrum, est tamen non minima palma virtutum. Sane, dilectissimi, quia reposita est hæc de qua diximus, corona victoribus, nos

A interim vel quod possumus, peccatis circumstantibus repugnemus. Cui ergo illa prima martyrii pompa non creditur, elaboret saltem, ut inter fortissimos quoque honestæ ac religiosæ vitæ præmia consequatur. Non igitur ignoratis quantis naufragiis mens humana subjaceat. Ecce cupiditas oculorum nostrorum portas jugiter pulsat, et corda hominum divitiarum stimulis inquietat. Hinc hominem ad omne facinus animus, inde invitat aspectus. Non deest ergo in quo vincas, si pugnare non desinas, et quasi in acie positus hostilibus telis per momenta confligas.

6. Ad hæc sane expugnanda evangelica institutione opus est, quæ dicit: *Si te scandalizat oculus tuus, erue eum* (Matth. v, 29). Hoc est oculum eruere, vitia castigare, desideria carnis extinguere, et disciplinæ studio vitæ lasciviam deprimere. Paratus tibi est ecce campus, luxuriæ provocaris illecebris; et ut solet fieri, specie cultuque deciperis. Si vis ut ista superes, pugnandum est studio castitatis. Occurrat tibi Theclæ inter flammæ et rabidas bestias custodita pudicitia; quæ in tantum mundi hujus ornamenta despexit, ut amore servandæ pudicitia conjugales thalamos desponsata contemneret, et integritatem professæ virginitalis pugnando nutret, vincendo servaret. Frequenter nos ad pugnam provocat iracundia, et furor animorum: instigamur injuriis, contumeliis accessimur. Discite quo studio ista vincamus; armemus ad patientiam animos, et quod oratione obtinere non possumus, doceat nos ad hæc evangelicus sermo qui dicit: *Qui te percusserit in dextera maxilla, præbe illi et alteram* (Matth. v, 39). Videtis quod injuriæ acquiescisse, vicisse est. Nam non minimam coronam illum constat reportare victoriæ, qui, juxta hæc quæ præmisimus verba mandati, læsus nescit irasci. Sugerunt nobis aliquoties oculi quod animus non requirit, frequenter etiam ipsa suos lingua prodit errores, erumpit in vocem turpia et inhonesta resonantem. In hoc loco hæc est ratio adhibenda virtutum, ut taciturnitatis studio amoris verba claudantur. Ubi in altercatione sermonum loquendi modus est virtutis cumulus. Audite de hoc prophetam dicentem: *Pone, Domine, custodiam ori meo, ut non declinet cor meum in verba mala* (Ps. cxl, 5). Vincenda ergo est avaritia, confutanda iracundia, castiganda luxuria, et circumstantiæ vinculo ora refrenanda. His gradibus ad paradisum tenditur, his virtutum meritis ad sanctorum consortium pervenitur.

HOMILIA XVIII.

De Machabæis.

1. Multa quidem spe, dilectissimi, ad æternam salutem animus accenditur, si quando singulorum martyrum facta recoluntur: sed multiplicato quodammodo anima gaudio in amorem Domini favoremque se commovet, quotiescumque memoriæ Machabæorum mater occurrit, quæ adhortatione sua una die septenarium numerum martyrii corona vestivit, tanto fide fortior, quanto partu videtur fuisse fecundior. In qua tanta virtutum documenta, quanta fuerunt pignora. Nam tot una die omnipotenti Deo martyres tradidit,

quot filios mater diversis temporum vicibus acquisivit. Beata inter omnes matres, et ipsa orbitate felicior, cui tantum fides contulit, ut sub una die ad cœlestis regni gloriam cum tota ventris fecunditate migraret. Hinc respicite illam evangelicam sententiam, quæ dicit Christo nostro nec parentes præferendos esse nec filios (*Matth. x, 37*). Apud aliquantos forte gloriosum sit, et exemplis salutaribus proferendum, unum filium Deo hostiam obtulisse. Hæc omnem animarum virtutem et vota præcessit: ita ut in dolore sævientis pœnæ nullum filiorum affectus maternæ pietatis exceperit. Videte autem per quot virtutum gradus pretiosa fides creverit: cum acquiescisse semel satis sit, hæc septies in amorem Domini pietatem maternam voluntaria orbitate muletavit; bene sibi conscia, quæ sciret omnem fructum ventris sui in illa vitæ æternitate consistere, juxta illam sententiam quæ dicit: *Qui amat animam suam, perdet illam; et qui odit animam suam, in vitam æternam inveniet eam* (*Joan. xxi, 11*).

2. Docet lectio veteris Testamenti Abraham patrem nostrum unicum filium suum Isao immolandum Deo sacrificium obtulisse. Quod per totum orbem memorabile fidei constat esse documentum. Ac licet nullus perfuderit sanguis altaria, fuit tamen in voluntate victoria, quia apud Dominum hoc est velle, quod facere; cui ita angelum legimus acclamasse: *Abraham, Abraham, ne injicias manus in puerum, sufficit quod agnovi quod diligis Dominum Deum tuum* (*Gen. xxi, 11, 12*). Si ergo pater noster Abraham unum filium sacrificium obtulit, et placuit; quanto magis hæc, quæ uno tempore septem votis consentientibus immolavit, se ipsam octavo loco hostiam Deo offerens; ut quæ fuerat ad incitamentum cœlestis gloriæ magistra tot fortissimorum virorum, fieret etiam ipsa eximie virtutis exemplum? Sed si placet, dilectissimi, ipsius pugne ordinem recolamus, ut discant parentes amare filios, et filii obtemperare parentibus: Christi nostri amore prælato, qui victoribus legitimo agone certantibus coronam vitæ cœlesti flore componit, ita Domino dicente: *Qui vicerit, dabo illi coronam vitæ* (*Apoc. xi, 11*). Ecce, dilectissimi, quantum rei gestæ fides eloquitur, instituitur pugna pro patriis legibus inter omnipotentis Dei et diaboli ministros, multis atque innumeris instructa supplicis; quibus armatus auctor iniquitatis venena nequitæ suæ consuevit exercere. Sed quamvis adversus justitiæ ministros multis sæviat hostilis ira terroribus, sit sine trepidatione conflictus. In quo loco artifex scelerum et inimicus bonorum altiori interpellat corda consilio. Mollitur igitur adversus singulos impletatis suæ tela, et pœnali quodam argumento, ut mos est, certamen singulare disponit, dum credit in adversis divisam per partes fraternitatem facile posse turbari, nec difficile vinci, si singulos in quæstione positos pœna confecerit.

3. Productur itaque primo loco natu primus, circumstantibus ac frementibus undique cum toto mortis apparatu impietatis officis, non otiose persecutore tractante, qui putaret, sublato conjurate virtutis ca-

pite, omne bellum posse finire. Sed festellerant cum misero crudelitatis magisterio nimium edocta consilia. Nam tanto sædus hostis vincitur, quanto adversus unum justum virum major tyranno satellitum turba famulatur. Maximum autem est indicium ignavie, inter consertos hostium globos unum palmam victoriæ retulisse. Sauciato itaque hostis 26 furore cui diversa tormentorum genera serviebant, curri per singulos manus cruenta carnificis: et ad incutiendum mortis timorem, unicuique fraternum sanguinem portat, explorans metu mortis testimonia crudelitatis. Sed dum apud alterum victoriæ locum mollitur, victum se ab alio confitetur. Stetit autem apud omnes inconcussa fides, vis suorum animata supplicis. Succedit in aciem secundus; nec longo intervallo procedit et tertius; quibus coronatis, pugnam quartus aggreditur; nec quintum, aut sextum mors funesta deterruit. Est denique in omnibus una fides, una virtus, una conscientia; ut omnes unum putares, atque omnes unum esse crederes, cum tamen singulos per partes laceraret injuria. Ita fraternitas victoriæ animata consortio, dum paternis legibus servit, multiplicis virtutis insignia reportavit.

4. Inter tot igitur pompas funerum discorrit mater attonita, et curis anxia, ac metu et pavore conterrita. Sed neminem ista res decipiat; trepidat quidem, sed de victoriæ eventu, non de morte filiorum. Ad singulas interrogatio: res mater stat sollicita, ne quem fides deciperet, ne quem a collegio sanctitatis fragilitas humana segregaret. Nam adversus cruentas hostis minas unumquemque sedula adhortatione prosequitur, ne vellet aliud esse quam frater. Singuli quidem patiuntur: sed ista cum singulis patitur, et cum singulis animo sola torquetur. Tollit ergo palmam propriæ virtutis in amore omnipotentis Dei. Sed si respiciatis ad singula quæ sedulitas materna sustulit, cum omnibus filiis partem est sortita martyrii. Post tam innumeras virtutum palmas, venit ecce ad illum, cujus ætas hosti obtinendæ victoriæ spem fecerat, et qui viderat circa fortiores ætate viros parum profecisse minacis inquisitionem sermonis, pueriles animos lactandos blandæ adhortationis alloquio, omni denique via subdole persuasionis aggreditur. Huc divitibus et honore dignum judicat, illam unicus filii absolute æstimat esse palpandam. Sed animus jam totus directus ad cælum non facile recipit de terrena parte consilium: accenditur magis ad virtutis culmen intrepidæ animus infantie adhortante matre.

5. O novum et mirabile virtutis exemplum! orbitate sua mater exsultat: et unde pietas damnum patitur, lucram reportat. Premisso etiam hoc quem delicatius amabat filio, ipsa quoque viam gloriöse mortis ingreditur: nec longe innumeris vexata supplicis, cum triumpho persecuta filio, ad cœlestia et æterna contempta hac temporali luce proripuit. Cui ergo, dilectissimi, curæ sunt ventris sui pignora, hujus matris imitetur exempla, tam numerosa, tam fortia. In quam si quis vincendi studio intenderit, non dubie multiplicis gloriæ honore mune-

ratus incedit. Quæcumque itaque mater est, filios suos hoc honore dignos iudicet : ac sub ista quam didicistis adhortatione doceat, ut discant cœlestium legum instituta servare. Qui autem Christo nostro serviunt, fortissimorum virorum pugnas imitentur. Ista mater probat se amare filios suos, quæ hoc quo mundus nititur errore depulso, de fructu ventris sui hostiam Deo tradiderit, ac se suosque Domino quotidie immolatura libenter obtulerit. Sed quo facilius illius cœlestis virtutis insignia obtinere possimus, contemnenda sunt munera et honores huius sæculi, quæ humanos oculos vanitate suadente decipiunt. Hoc autem apud Dominum acceptabile constat esse sacrificium, si prælato cœlesti honore sæculum cœperis despiciere.

HOMILIA XIX.

De Quadragesima.

1. Si respiciamus, dilectissimi, causam præsentis solemnitatis, quæ nobis spem salutis æternæ futuræ resurrectionis lege commendat, non ab re est, si omnes hos in lætitia dies ducamus, atque illa districtioris vitæ studia temperemus. Sed in hoc mihi aliquoties displicet lætantium chorus, quod putat homo totum sibi licere, quidquid Quadragesimæ tempore illi religiosæ deputaverat disciplinæ. Unde nulli dubium est, præcedentia officia in confusionem venire, si nescias custodire quæcumque ad purificationem animæ jejuniorum et vigiliarum labore te constiterit comparasse. Cito autem ille quæ sunt comparata rescindit, qui immemor spiritalium munerum carnalibus desideriis acquiescit. Oportet enim inter quæ diximus gaudia, illam religiosæ disciplinæ viam teneri, quæ non dubie Domino hominem bonæ voluntatis insinuat. Cui si sciremus condignam legibus servare reverentiam, nullum gehenna susciperet, nullum perpetuæ mortis poena damnaret. Omni ergo studio nobis agendum est, dilectissimi, ne purificati corporis conscientiam indulgentia nimis remissionis impugnet : non tantum dierum illorum observatione contenti, quos annuatim jejuniorum cura commendat. Licet hanc ipsam aliquantis ob inutilem somnum et insatiabilem gulam constet ingratis. Qui dum ad sanctæ Paschæ dies desiderio instigante festinant, accusando vigiliarum studia continentis bonæ Paschæ convivia et jejunia copiosa. Quasi re vera quod Quadragesimæ dies prohibeant, licito fieri solemnitas votiva permittat, et in absoluteione jejunii data sit licentia peccandi.

2. Ideo nemo putet ex eo omnia sibi licere, quia videt districtioris vitæ tempora præterisse. Solet enim omnem honestæ vitæ statum remissio incauta decipere. Non æstimet ille ebrietati aliquid fuisse permissam, qui videt constituto tempore cessare jejunium. Non credat mentes hominum somnolentiæ deputatas, qui videt juges vigilias superve-

* Totam hanc sententiam faciunt perobscuram tum omissæ interpunctiones, tum vox una corrupta, quam in hunc modum nunc emendamus : *Accusando vigilia-*

niente solemnitate fuisse suspensas. Non est utilis servus, qui feriatos dies ad hoc expectat ut dormiat. Major sollicitudo agricolæ manet, postquam diutino terram labore contigerit. Vigilandum igitur est primum, ne forte commendata sulcis semina, aut fera præsumptuosa sibi vindicet, aut avis insidiosa contemnat. Sequitur ut ex otio in usum aquæ bibula fossa deducatur, ne superveniens tempestas pullulantia germina aut occidat aut rapiat. Opus est etiam herbas velli, et aridum cespitem sarculo operante molliri : ac per illos quos sibi agricolæ vindicant feriatos 27 dies, improbum animal circumducta sepe prohibere. Tantus est enim amor alendæ vitæ, tanta providentiæ cura, tantum culturæ studium, ut nec tunc quemquam otiosum esse conveniat, cum agricole arista fructus perfecto flore commendat. Nam solent adultæ messes spinis accrescentibus impediri : atque illa quæ in spe maturitatis constituta sunt, alieno semine suffocari. Ita intelligendum et multa agricolæ studio crescere, maximâ quæque per negligentiam deperire.

3. Sed dicis forte, Omnes negligentias solemnitatis excusant. Omnibus sine dubio periculis subjacet, qui vitam suam quolibet tempore negligentis tradiderit. Numquam denique equis otio deputatis bene frena laxantur. Ita et post hiemis rigorem cito inebriata aquis terra luxuriat. Videmus etiam frequenter navigia maris portu proximo, quiescentibus remis, subita vi incurrisse naufragis. Ad hæc ergo respicientes, fratres dilectissimi, ita vitæ nostræ ordinem disponamus, ut primo loco castigemus illam conviviorum luxum, quatenus a nobis desideria carnis fugitiva discedant. Non igitur ideo dico, quasi adeo sit abstinendum a cibis, aut in totum parcendum poculis : quia licet sint ad crucem parata, tamen semper sustinenda sunt corpora. Displicet mihi solum in his diebus insatiabilis gula, atque illa ventris infructuosa commercia : displicet profusum ebrietate convivium, ac per totam noctem ludibriis expositum. Excedit profecto disciplinæ modum, si quis plus bibat quam sitiat. Quid igitur apud illos exosum, ubi præter ebrietatis vitium, etiam detrimta conveniunt facultatum? Quis autem ferat illa damna vinolentiæ, ubi plus vergitur ebrietatis causa quam bibitur? aut quis apparatus illius triclinii libenter aspiciat, in quo omnia pereuntis vini odore sordescunt? Nam ubi supercurrit merum, horret necessario turpi squalore convivium, perit profecto quidquid hydria plena susceperit.

4. Videat ergo quid futurum sit cui ebrietas placet, atque ad hæc quæ dicturi sumus animum sapienter accommodet, et non difficile causam suæ infelicitatis agnoscat. Si oleo nimio vas compleveris, ad os patulum recurrit servens unda vendemiæ, et cum scditate revomet quidquid ex nimietate susceperit. Videmus etiam frequenter exundantem vino caprini generis

rum studia: continentiam bonam, parca convivia, et jejunia copiosa, etc., mutata voce Pascha in istam parca, suis orationi nitor restituitur. BAUX.

vasa corrumpi, et undis luctantibus cuppas figuli rimas aperire. Nihil profecto liceret morti, si scirent miseri causas vitare pereundi. Debilitatis autem viam munit, qui infirmis corporibus plus aliquid oneris imponit. Ita est ut dubie cœptum iter peragat, quem injusti fascis pondus accusat. Moneo itaque, dilectissimi, ut si quis Christo nostro placere disponit, primo loco desideria gulæ castiget, quæ ebrietate famulante magistra solet esse damnorum. Denique hinc nuditas, hinc mendicitas, hinc solet aliquantis venire egestuosa paupertas, ita Salomone dicente: *Omnis ebriosus pannis vestiatur* (*Prov. xxiii, 21*). Perseverat magis in bonis illi fructus continentiae, quibus videmur Domino Quadagesimæ diebus devota jugiter mente servire: ne cum forte nos possidendos negligentiae dederimus, videamur studium honestæ vitæ temporibus solum præstitisse, non moribus. Quid prodest, si te Domino quadraginta diebus bonum exhibeas, et una die furore impiæ crudelitatis offendas? Quid juvat per multa temporum spatia pudicitiae servasse reverentiam, si postmodum ad turpe facinus luxuria instigante rapiaris? Quid prodest cupiditati ad tempus fraudem fecisse, si post tantos misericordiae fructus quos tibi manus larga contulit, alienis damnis et lacrymis delecteris? Perit profecto quidquid gratiæ homo per multos annos justis operibus acquisivit, si sub unius horæ spatio quocumque turpis vitæ depravetur errore.

5. Hæc est igitur servandæ disciplinæ ratio, ut integritatem in te nutrias, castitatem diligas, pacem colas, atque omnia quæ iniquitati serviunt, sub metu disciplinæ confundas: ita ut superiori non superbiat mediocritas, nec despiciatur in personarum comparatione paupertas. Sicut autem magnum est semper servasse melioribus: ita utile est et gloriosum humiliori personæ reverentiam præstitisse: quia in quantum homo dignitate præditus humiliatur, attollitur, ita Domino dicente: *Qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur* (*Matth. xxiii, 14*). Humilitatis itaque ante omnia via eligenda nobis est, quæ nec odiis subjacet, et multum semper amoris acquirit, ita Apostolo dicente: *Humilibus Deus dat gratiam, superbis autem resistit* (*Jac. iv, 6*). Cogitet ergo quis hujusmodi labore iniquo de pœna dubitare futuri iudicii, qui videt adversus sese pœnam cœlestis iracundiæ commoveri. Quam si quis humilitate prævernerit, non difficile erit ut in cœlesti sede locum æternæ possessionis inveniat, de quo ille diabolus superbia operante depulsus, sententiam perpetuæ damnationis excepit. Sectemur ergo humilitatem, sobrietatem, continentiam, pudicitiam; elaboremus obtinendo studio sanctitatis; ut vita nostra nullis damnis animæ concutiatur, nullis unquam apud Dominum odiis addicta suspiret.

HOMILIA XX.

De avaritia.

1. Asserunt, dilectissimi, auctores omnium curationum diversis doloribus medicinæ beneficia diversa

A competere, et singulis infirmitatibus singula quæque beneficium peculiare præstare; ita ut doceant tumentia aut ferro debere compesci, aut medicaminis confectione molli: latentia melius esse poculis indagari, frigida corporum ferventibus pasci, calidiora frigidioribus temperari. Ego vero in opere divinæ institutionis aliter sentio. Nam si illam Epistolam ad Timotheum factam recenseatis, invenietis sub uno medicamine, et unius vulneris resecatione multas valetudines posse curari. Quod autem istud vulnus sit, in quo infirmitates diversæ conveniunt et mortiferos dolores operantur, sanctus apostolus Paulus evidenter exposuit dicens: *Radix omnium malorum est cupiditas: quam quidam appetentes erraverunt a fide, et inseruerunt se doloribus multis* (*I Tim. vi, 10*). B Tractandum est ergo, dilectissimi, quo opere, quo labore debeat tanta criminum silva succidi. Sed prius concurrentium undique in unum omnium vitiorum causas debetis agnoscere, et singula quæque unde descendant, quo vadant, quid deformitatis, quid doloris exhibeant, diligenter inquirere. Maxima enim spes est recuperandæ salutis, fontem nosse languoris.

2. *Radix omnium malorum est cupiditas.* Et vere, dilectissimi, si respiciamus ad singula quibus ab initio vitam suam habendi studio conditio humana prostituit, nihil est malorum, quod non cupiditas aut concipiat, aut parturiat, aut pascat, 28 aut nutriat. Ex hoc enim fomite videmus pullulare odiorum causas, hinc evenire criminum pugnas, hinc fraternas acies instrui, hinc amicitiarum fœdera dissipari. Nemo ergo singulis infirmitatibus proprii doloris crimen assignet. Nam cum omnia vitia consent nominibus suis, pendent tamen sceleribus alienis. Videmus igitur superbiam vanitatis tumore componi, et humillimum quemque arrogantiae contagione moveri. Quem si inter æquales positum subito forte respicias, alium judicas esse quam fuerit, ita elatum verbis incedere, et tumentis aspectu aspicias ad cœlum collum portare, ac paupertatis beneficio diu clausum iter linguæ verberum munire ponderibus; atque in tantum fastidiosi oris verba disponere, ut cum ipse velit loqui, alium nolit audire. Sed hæc quamvis sint per se gravia, constat illecebris cupiditatis animari. Cessat denique divitiarum pompa, et non tam facile invenies, qui superbiæ laboret invidia.

D 3. *Radix omnium malorum est cupiditas.* Curramus per singula, si videtur, et invenietis quantis malis pullulet vitium cupiditatis. Ecce armatur vicinitas frequenter ad litem: unde est, nisi quod hic forte terminos transcendere, et cespitem juris alieni cogitat occupare? Quare non occurrit oculis illa sententia: *Ne transeatis terminos quos posuerunt patres vestri* (*Prov. xu, 28*)? Ecce fit primum in hoc loco de proprietate contentio: et dum suam quisque cupiditatem verbis fovet, stimulum litis accendit. Crescit postmodum de contentione causatio: atque utinam hoc solum sufficeret cupiditati! Illud gravius est, quod dum nemo vult inchoate calumniæ facere jacturam, pervenitur ad rixam. Armantur servi, incitantur pro-

pinqui, et in alterius lucrum pectus opponitur alienum. Animatur vino furor conductus, et effusus sanguis fit pretium possessionis. Aperitur postmodum legibus forum; et dum ultionis locus quaeritur, congeneratur homicidium. Videmus etiam frequenter acies cupiditate componi, dum aut hic vult videri ditior, aut ille erubescit esse pauperior. Quibus inter se æmulantibus periclitatur interim vicina possessione consortium, dum quaerit quis primus invadat, et cogitat ut immune possideat. Ita fit ut dum cupiditas quaerit augmentum, patrimonium vacillet alienum.

4. Quare non cogitant isti illam sententiam, quæ dicit: *Stulte, hac nocte requiretur a te anima tua; hæc quæ parasti cuius erunt* (Luc. xii, 20)? Et vere nihil est stultius quaerere dubia et acquirere peritura. Quid enim prosunt homini opes, quæ ad hoc solum congregantur ut pereant? Certe te moriente remanet cespes avaritia propagatus: relinquitur ampliata possessio; et quamvis sit in alterius potestatem transfusa, testimonium tamen tui sceleris servatura. In quo loco cogitandus semper ille propheticus sermo: *Væ illi qui jungit villam ad villam* (Isa. v, 8). Sed dicis, *Lego parentes filiis thesaurizare debere* (II Cor. i, 24). Ex hac ipsa sententia potes agnoscere quid profecerit pietas tua. Ecce ad alium transeunt divitiarum tuarum ornamenta, et tecum remanet persuasione iuvidia. Apud alium facultatum tuarum pompa resedit, et tecum pœna migravit. Stultitiae genus est, aliis fecisse lucrum, et sibi parasse supplicium. Nam ita dicit Apostolus: *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum diaboli* (I Tim. vi, 9).

5. Sed nec longo intervallo celestis sententia distractionis suæ exserit potestatem. Nam quodam modo per gradus ad ultionem quamdam præteritorum actuum vitiorum incrementa succedunt. Denique hic parricidalis animo aut patris vitam increpat, aut matris mortem exspectat. Tueatur illum forte ab hoc crimine causa debite hæreditatis. Verum est: sed quamquam legitimus hæres sit, non tamen sine cupiditatis vitio successionis vota componit. Vellet denique unicus esse, si posset; modo de patris morte cogitat, modo de fratris vita suspirat. Non est hoc sine grandi scelere impietatis. Nam quisque hominum parentivæ mortis exspectatione animam pascit, parricidalis crimine in hæreditate succedit. In quo loco cupiditatis impulsu nutriuntur inter cohæredes odia. Necdum funus effertur, et jam testamenti fides juris inter; retatione vacuatur. Alter de subscriptione patris disputat, alter de fratris persona desperat. Hic astruit scripturam non stare testibus, ille assignat testamentum non convenire temporibus. Ita vacillat prædium in collisione causarum; et quod acquisivit avaritia parentum, perdit cupiditas filiorum. Audite Scripturam dicentem: *Ne concupiscas rem proximi tui* (Exod. xx, 17). Enumerari non potest quantis modis cupiditas seviat. Ecce ubi testamentum profertur, statim de falsitate cogitatur. Quaeritur quis mutum audierit loquentem, quis mortuum hæredes noverit

A ordinantem. Nec difficile est, quod pejus est, cuiquam invenire personas, aut scelere conjunctas, aut pretio comparatas. Imitatur hic infelix subscriptionem manus alienæ. Ita scripturam quam testator non instituit, cupiditas calamo sæpius repetente componit.

6. *Radix omnium malorum est cupiditas.* Hic ad confirmandam fraudem armat perjurio falsitatem, ille alienis litibus corruptum nonnumquam pectus opponit. Ita sub unius cupiditatis vitio facultas et acquiritur, et laceratur. Ubi est quod dicit Scriptura: *Falsus testis non erit impunitus* (Prov. v, 19)? Cui hoc imputandum putamus, quod inter illos quos audimus aliquoties criminibus interfuisse, etiam innocentes in crimen vocantur? Venit enim frequenter in questione suspicio; et cum apud alterum resideat B furti culpa, ad alium transit perversionis invidia. Ita dum augmentum facultatum quaeritur, etiam bene acquisita lacerantur. Sic fit ut aliquoties descendat ex cupiditate falsitas, et ex falsitate paupertas. *Radix omnium malorum est cupiditas.* Unde est quod videmus inter se frequenter armatas stare legiones? Quid autem aliud est, nisi quod aut ille aliena occupare quaerit, aut ille occupata custodit? Inde descendit quod aliquoties de imperii potestate contenditur, et de primatus ambitione certatur. Omnia profecto in pace consisterent, si hominem imperandi cupiditas non removeret.

7. *Radix omnium malorum est avaritia.* Requiramus cujus sit vitium quod tenui tabulato hominis vita committitur, et dubiis casibus pelagi incerta tentantur. Nonne cupiditati ascribendum est, cum superveniente procella altum mare nauticus clamor incusatur? Nonne ad cupiditatis recurrit invidiam, cum scrupelis rupibus naufragum corpus illiditur, et tumentia aquis membra ignotis littoribus pelagi unda jactantur? Numquam se profecto nauta navigio credidisset, nisi navigandi desiderium negotiandi cupiditas incitasset. Fertur denique homo undis voto quadruplicandæ pecuniæ, portatur aurum ut reportetur cum falsitate perjurium. Numquam enim negotium sine fraude agitur, ubi ad hoc solum vilis emitur, ut charius distrahatur. In qua re etiam si votis hominum C navigatio quieta successerit, non sine naufragio est, cum inter vendentem et ementem iniquis aut ponderibus, aut mensuris, quis aut operatur aut patitur. Quare isti non cogitant illam sententiam quæ dicit: *Sicut mensus fueris, metietur tibi* (Matth. vii, 2)?

8. Erubescimus illa dicere, dilectissimi, quæ luxuria agente deferuntur cui descendit ex cupiditate commercium. Frequenter igitur conjugalitatis pudor pecuniæ taxatione vilescit, et diu incontaminata virginitas sub parvo auri pondere prostituta fidem integritatis amisit. Tanta est apud aliquantos cupiditas, ut venalis pudor pretium fœditatis inveniat. Nam ita ad corruptionem corporis pecunia studiosè pensatur, quasi dignum aliquid comparetur. Infelix profecto est, qui plus cupiditati consulit quam pudori. Damnassee est promissæ hæreditatis gratiam, integritatis fecisse jacturam. Videte sub uno crimine quam dissimile

commercium cupiditatis. Hic pecuniam dedit, ut corruptionem emeret; illa pudorem perdidit, ut pecuniam compararet. Nihil enim sine cupiditate agitur, quotiescumque peccatur. Nam si removeas ornamentorum cultum, nullum patieris in corporis contaminatione naufragium. Cesset denique auri desiderium, et nec conjugalis fides perit, nec virginalis integritas erubescit.

9. *Radix omnium malorum est avaritia.* Hic proditiois arguitur, ille delator alieni criminis accusatur. Quis dubitet quod secretam pectoris oblatæ pecuniæ pondus irruerit? Nihil clausum constat, quod auro argenteque non pateat; nihil occultam, quod non pecunia indagante sit cognitum. Unde periculose illis conscientie fides creditur, quibus cupiditas dominatur. Haberet profecto integritas totum secretam, si in aliena domo proditrix pecunia non haberet ingressum. *Radix omnium malorum est cupiditas.* Ecce ille Dominus ac Salvator noster exitum voluntariæ Passionis vitio alienæ cupiditatis implevit. Legimus damnationem Redemptoris nostri triginta argenteis comparatam. Sed sicut vidistis proditorem ex cupiditate venire, ita debetis agnoscere damnationem ex proditioe descendere. Proditus quidem ductus ad supplicium, sed proditor carrit ad laqueum. Ecce quid fructus habet cupiditas: pecunia damnationis ad comparationem sepulture reposita, hoc est funeribus deputata. Intelligite ergo, in quo statu sit culpa cupiditatis, cum in damnationem venerit pretium proditiois. Nam et apostolus Petrus dicit: *Pecunia tua secum sit in perditionem (Act. viii, 9)*. Forte sit aliquis de stultis et avaris qui sibi de hac sententia blandiantur, et præferat quod audit secum suam pecuniam migraturam. Nihil votis istius ex hac parte subtrahimus. Ventura quidem tecum est, non ut putas ad ornamentum corporis, sed ad testimonium falsitatis. Non tamen ad illos est ratio, quos misericordia committatur. Alia illos manet causa, quos pecunia sua

A circa pauperes expensanda Domino largæ erogatione commendat, alia illos quos reconditas per scelus facultates accusant. Istis denique annumeratur ad supplicium, illis vero paratur ad regnum, ita Domino dicente: *Venite, filii, possidete mecum regnum paratum vobis a constitutione mundi. Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitivi, et dedistis mihi bibere; nudus eram, et vestistis me (Matth. xxv, 34-36)*.

10. Sit ergo, dilectissimi, unusquisque vestrum illa pecuniæ qualitate contentus, quæ gratiam salutis acquirat, non quæ causam damnationis accendat. Castigemus itaque primo loco cupiditatem, si volumus et omnium vitiorum vincamus errorem. Nemo appetat aliena, et non est qui inimiciarum laboret invidia; nemo impetat consortium, et nullum est de pervasione cartamen. Sit unusquisque contentus propria, et nulla est de occupata possessione causatio. Contemneretur, et paratum evanescit homicidium; nec parricidia odia seruntur, si cupiditatis oculus castigetur. Non est in quo hæres erubescat, si quis ad mediocritatem portionis suæ contentus accedat. Non sit qui pecuniæ augmentum quærat, et neminem culpa proditiois accusat. Si non requiras lucrum, nullum petieris in tempestate naufragium; et cum agelli tui otiosus secreta custodis, alienum periculum securus aspicias. Vitare ista, dilectissimi, per singulos gradus forte difficile est, et laboriosum multis simul hostibus per diversos errores occurrere. Querendum est ergo compendium belli, et auctor litis requirendus; ut cum illo nobis sit pugna, a quo processit injuria. Non enim dubie legiones armis instructas poteris viacere, si tyrannum potueris obtinere. Totam autem causam belli finivit, qui auctorem pugnæ superavit. Instruamus ergo virtutum acies adversus paratas scelerum legiones. Sed ante omnia adversus ipsam quæ caput belli est, hoc est cupiditatem, fide auxiliante pugnemus. Ita non difficilis erit de illa quam diximus vitiorum labe victoria, matre captivâ.

S. VALERIANI

EPISCOPI CEMELIENSIS

EPISTOLA AD MONACHOS.

De virtutibus et ordine doctrinæ apostolicæ.

30 Impositæ mihi votorum circa me vestrorum sarcinæ, etsi interim corpore, ut scriptum est, absens, præsens tamen spiritu ac mente succedo (I Cor. v, 3; Coloss. ii, 5). Nec parum, ut reor, dilectioni vestræ officii atque amoris exhibeo, quia vos quoque in spiritu, non in carne; agere confido, dicente Apostolo: *Quicumque in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in vobis (Rom. viii, 8, 9)*. Nec sanè incognitam spiritalibus viam teneo, si xdi-

* Hæc duas voces quæ in Firmidii editione de-
stant, restituit Cotelarius in notis ad Canones Apo-

D ficationis vestræ sollicitudinem sermonibus eloqui epistolari expromo; præcipuum beatissimi Pauli exemplum præ manibus habens, quem sequi cupimus, etsi consequi non valeamus. Etenim etsi nos comparatio illius in nullo recipit, vobis tamen obedientia eorum est eoque quos edocet. Ut doctrina ordine constituto, cum ROMANIS (Rom. i, 8) predicari credulitatem vestram in toto orbe cupientes, * cum CORINTHIIS (II Cor. vi, 6) secunda emendatione correcti, pace integra, charitate non ficta invidiosorum, § 76 tom. I PP. Apost. pag. 453. ed. Cler.

cum vos, ut scriptum est (I Cor. xvi, 20; II, xiii, 12), a sancto osculo salutetis. Cum GALATIS (Gal. iv, 10, 30, 31) mensium, temporumque observatione rejecta, repudiantes mundum ac sequentes Deum, non auocilla vos filios intelligatis, sed liberæ. Ut in verbo veritatis cum EPHESIS (Ephes. i, 13; iv, 5) permanentes, unum Dominum, unam fidem, unum Deum patrem omnium, qui super omnes, et per omnia, et in omnibus nobis est, noveritis. Cum PHILIPPENSIBUS (Philipp. ii, 14, 15), irreprehensibiles et simplices, omnia sine murmuratione et hæsitationibus facientes, in medio gentis præve sicut luminaria luceatis. Cum COLOSSENSIBUS (Coloss. iii, 16) verbo Christi in vobis abundanter habitante, invicem vos psalmis, hymnis et canticis spiritualibus doceatis. Cum THESSALONICENSIBUS (I Thess. iv, 1, 3; v, 17) voluntatem Dei abstinentes a fornicatione sectemini, orantes sine intermissione, omnia probantes, quæ bona sunt retinentes. Dehinc præcepti ordinem cum omni labore sectantes: ut si quis operari non vult, nec manducet (II Thess. iii, 10). Ipse enim est panis qui de cælo descendit (Joan. vi, 51, 59); cui admisceri neminem decet, nisi opera quibus ille delectatur exerceat. Ut TIMOTHEUS vobis forma sit, etiam post diurnam æquam vino modico uti præceptus, ad sustinendum stomachum (I Tim. v, 23), non ad opprimendum: quia quanvis geminis conditionibus erudiatur, nisi quis sobrius fuerit, ministerium suum implere non poterit (II Tim. iv, 5). Ut TITI vos informet exemplum, non solum sobrios esse debere, sed etiam continentibus; quia omnia munda mundis, coinquinatis autem et infidelibus nihil est mundum (Tit. i, 8, 15). Denique hæc apostolice conclusio tota doctrinæ mystici

numeri summam abstersi corporis purificationem complevit, quia nihil est tam Deo proximum quam hominem non esse corruptum. Attendamus quippe post hæc circumspiciamus quid sequatur. Fugitivus quondam domino famulus redit, et conditio conversione mutatur (Philem.). Apostolicis vinculis genitus, ad utilitatem inutilis proficit; nec solum in fratrem, sed etiam in charissimum fratrem, gradum conjunctorum nominum fastigio transcendit animarum; nec tantum appellationis meretur vinculum, sed etiam amoris affectum. Ad hoc enim Domini dignatione perducitur pura castitas sobrietate nutrita, ut quod parcitas vini curavit in Timotheo, quod abstinentia et continentia purgavit in Tito, id ad indulgentissimam libertatem accrescat in ONESIMO. Hæc et exsequenda doctis, et agnoscenda sunt imperitis; quia sicut scriptum est, et ignorantia mors est (I Cor. xiv, 35), et fides sine operibus mortua est (Jac. ii, 26). Gemina vobis ratio adhibendæ observationis incumbit, sciendi cura, cum labore complendi; quoniam ea quæ in divinis eloquiis præcipiuntur, non solum non facere, sed etiam ignorare peccatum est. Hæc quoque in exemplum consummate perfectionis assumens, contemptum præsentium rerum ob amorem cælestium insinuo præmiorum. Ut si forte quispiam vobis, aut persecutionis pondus intulerit, aut diripuerit universa quæ vestra sunt, vos quoque nobile illud ac singulare testimonium quod in eximia eorum laude venerando Paulus ore deprompsit, non dispari sanctæ imitationis prosequatur affectu, quo ait: *Nam et vinculis compassi estis, et raptam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis (Hebr. x, 34).*

THEOPHILI RAYNAUDI S. J.

APOLOGIA PRO S. VALERIANO,

EPISCOPO CEMELIENSI,

ADVERSUS NIC. CHICHON.

PROLOQUIUM.

Agendi pro Valeriano causæ et modus.

Ad omnes æque cum se dat occasio, nec facultas deest, pertinere censendum est, illud sive monitum, sive præceptum parentis optimæ, ad dilectum uteri sui Samuelem in visione qua eum erudit Proverb. xxxi: *Aperi os tuum muto et causis omnium illorum qui pertranseunt.* Si maxime genuinum loci, alioqui non perspicui, sensum querimus; muto os aperit, quisquis innoxium, qui tamen pro se dicere, et causam suam tueri nequeat, indemnem præstat ab insultibus quibus appetitur: Quod ipsum est, causam filiorum pertranseuntium, hoc est imbellium, et ad sui defensionem invidiosorum (cujusmodi fere sunt pertranseutes et advenæ) propugnandam suscipere, eique os aperire, quod tanquam insigne charitatis opus, mater amantissimo filio commendatum voluit, estque cuivis alteri imitatione exprimendum. Hoc

consilio, cum e diuturnis tenebris nuper eductus Valerianus Cemellensis episcopus, acri theologi cujusdam criminatione ac zelo incensissimo, quem ne ipsi quidem Alpini rigores temperare valuerunt, famæ discrimen adierit ac etiamnum adire pergat, eo quem dixi PARCO CHARITATIS criminatore, Valerianum tanquam Semipelagiani erroris compertum atque convictum, ubique proscindente, et quibus potest clamoribus annitentè, ut Valeriani opus ac nomen pristino sepulcro ac tenebris redonetur; charitati consentaneum duxi, viro sin minus sancto (nam hoc etiam ei decus per accusatoris zelum periclitatur) aut muto saltem, nec jam pro se dicere idoneo, aperire os meum, et pertranseuntis causæ, laborantique Valeriani famæ, opitulari. Nam quamvis macule ei a criminatore inspersæ non parvæ duntaxat sint, sed etiam minimæ; tamen etiam laberculæ exquisitum candorem infuscant, et muscæ (tantulæ licet) unguenti cui immoriuntur, suavitatem externi-

* Is erat predictus Nicolaus Chichon.

nant. Ad hoc porro officium præter communem hactenus propositam, ea me impulit privata causa, quod harum (ut de Eucherii lucubrationibus scite dixit Hilarius Arelatensis) florulentarum, omnique amœnitæ vernantium homiliarum fragrantia viciniae nostræ cui Valerianus episcopus præfuit, atque adeo Jætam oris nostri, quamvis alterius et dioceseos et provincie, tamen non adeo dissitis, afflata sit tam multis ante sæculis, dignumque videatur omnem ab eis pudorem, ut suaviter afflare pergant, dispellere. Quod commode præstiturus videor, si præmissis iis quæ ad Valeriani personam spectant (quod ita necessarium videatur ad avertendam doctrinæ labem, ut ex dicendis liquebit), has ejus homilias, quas negata benigna interpretatione, PARCA CHARITATIS criminationo impetit, naviter diligenterque excutiam, prolatis iis omnibus, unde labes aliquas sinceræ et undecumque catholicæ scriptoris hujus doctrinæ aspergi videtur. Illis autem expositis, et ad sanæ doctrinæ amussim exquisite aptatis, alterum quoque criminationum caput attingam disquirens rectene Valerianus sancti titulum quo illum mss. perantiqui codices donant, retinere in posterum debeat.

CAPUT I.

Valeriani sedes. — De ejusdem ætate, natione, genere, statu privato, conjectanea.

1. Eleganter, ut omnia, Theodoretus orat. 9 de Provid., imitatus Chrysost. hom. 7 in Ep. ad Coloss. ad illud, *Vita vestra abscondita est*, plerosque sanctorum, etiamsi apud Deum illustres, jamque gloria cumulatam, tamen quamdiu sæculi fluctibus voluntur, margarito conferri posse observat; quod velut in ostreo abdit, et quod homines inglorii delitescant: ut propterea concludat, providendum a Deo fuisse alterius sæculi statum, quo decus uniuscujusque ac pretium in aperto statuatur, appareatque quid fuerint etiam cum obscuri incognitque premerentur. Hoc cum in aliis sanctissimis viris innumeris, tum nominatim in Valeriano deprehendere licet: quem tametsi sanctitatis nomine superstes aliqua antiquitatis aurula illustrem ferat, magna tamen hactenus in plerisque obscuritas, et communis, ut ita dicam, livor ævi pressit; ita ut e capitibus propositis de sola sede constet; in cæteris, conjectura fere utendum sit. Conabimur nihilominus a sede quæ explorata est, reptare ad reliqua.

2. Sedes itaque Valeriano Cemeli, sive Cellæ aut Cemelini. Totidem enim nominibus dictam invenio civitatem, cujus nunc vix aliqua rudera supersunt prope Nicænam Salyum, in colle cui etiamnum Cemeli appellatio, et florentis quondam civitatis fama rerum vacua, durat. Nam si Deiparæ ædem sacram, et S. Pontii abbatiam demas, cætera campi tantum sunt, et vineta, ubi Cemelum fuit. Nimirum ut est apud Senecam, epist. 91: *Nihil privatim, nihil publice stabile est. Tam hominum quam urbium fata voluntur.* Et quod idem scite dixit epist. 71: *Certis eunt cuncta temporibus, nasci debent, crescere, extinguui. Nulli non senectus sua est. Omne humanum genus quodque est, quodque erit, morte damnatum est. Omnes quæ usquam rerum potiuntur urbes, quæque alienorum imperiorum magna sunt decora, ubi fuerint aliquando quæretur.* Sapienter etiam de morte Antonius lib. iv de vita sua num. 58: *Quot urbes mortuæ, ut ita dicam, sunt? Helicæ, Pompeii, Herculanum, et alia innumera.* Nec dissimiliter S. Ambrosius epist. 8, quæ est ad Faustinum, memorat *semirutarum urbium cadavera, terrarumque sub eodem conspectu exposita funera.* Ad has Cemelum adjungo, quam vixisse aliquando, nec ingloriam, rudera indicant, et Plinii ac veterum geographorum testimonia non obscure produunt.

3. Ex constituta Valeriani sede non invalida de ævo conjectura ducitur. Nam ex epistola Hilarii pape ad quosdam Gallie episcopos habetur, decreto sancti

Leonis magni, episcopatum Cemeliensem conjunctum fuisse episcopatu castri (ita enim appellat) Nicæensis, haud dubie ob tantam utriusque loci viciniam et dioceseon angustiam. Ab eo itaque tempore, idem Cemeliensis, qui Nicæensis episcopus fuit. Nec Cemeliensis tantum, vel tantum Nicæensis; sed conjuncta utriusque civitatis nomenclatione nuncupatus est, ut liquet ex v. Synodo Aurelianiensi, cui Aetius presbyter subscripsit, nomine Magni episcopi Cemeliensis et Nicæensis. Quamquam in excusis synodi illius exemplaribus, mutila est ea subscriptio, ut notavit R. P. Jacobus Sirmondus, qui Valerianum eduxit. Subinfert autem ex proposita observatione, quandoquidem Valerianus absolute Cemeliensis episcopus nuncupatus legitur, oportuisse eum ante factam a sancto Leone utriusque sedis conjunctionem, Cemeliensi Ecclesie præfuisse, atque adeo posteriorem non esse sancto Leone Magno. Hoc non gravate concesserim. Addit præterea Valerianum sub annum Christi 450, hoc est sancto Leoni æqualem statuentium, argumento inde ducto, quod exstat ad Valerianum et Ingenuum Ebredunensem, Valeriani Metropolitanum, cæterosque vicinarum Gallie provinciarum episcopos, ejusdem sancti Leonis epistola de Vasensis episcopi ordinatione, ex cod. ms. Arelatensi a card. Baronio evulgata; et alia, inter sancti Leonis epistolas num. quadragesima secunda, ad omnes Gallie episcopos, qua Valerianus et Ingenuus, inter Gallie episcopos, quorum ad sanctum Leonem epistola proxime præcesserat, referuntur. Item quod concilio per eadem tempora Rhegii in Gallia celebrato, subscripsisse legatur Valerianus, cum aliis illius tractus episcopis. Tandem quod habeatur Valeriani episcopi cum laude mentio, in recens reperto concilio Arelatensi sub Ravennio sancti Leonis æquali in hæc verba: *Causam quæ inter sanctum episcopum Theodorum, et sanctum Valerianum, vel sanctum Maximum, item episcopos, atque Abraham Faustum, necnon et reliquos fratres insulæ Lirinensis acciderat, absque dubio, omnes nos qui in Christo unum sumus, differre non possumus, nisi id agamus qualiter curetur et abstergatur.* Erat Theodorus episcopus Forojuliensis, Maximus vero Rhegiensis, cui postea Faustus successor, bis successor, ut ad eum canit Sidonius. Itaque suborta inter Theod. Lerino vicinum et Faustum Lerini abbatem controversia, Maximus Lerini olim abbas, tunc Rhegiensis episcopus, pro Fausto et Lirinensibus stetit. Et tempora ac loca consentiunt, ut Valerianus ille episcopus, qui item a Fausti partibus stetit, fuerit hic noster Cemeliensis episcopus, quem olim in Lerinensi asceterio monachum exisse, postea attingam. Has conjecturas, ut non diffiteor esse admodum probabiles, video tamen conjecturas tantum esse et quæ indocilem animum ægre permoveant, præsertim quia in citatis epistolis et conciliis Valerianus nusquam appellatur Cemeliensis. Nec Ingenuus, qui post Valerianum ascribitur in citatis epistolis, dicitur fuisse metropolita Ebredunensis: idque ex ipsa posteriori loco posita Ingenui ascriptione, infirmari videtur, ut non urgeam quod ad concilii plenitudinem aut tituli postea appositi vitium referri posse video, nempe episcopos illos ad metropolim Arelatensem, et diversam ab Ebredunensi cui Cemelum subest, et ab Aquis cui subjacet Rhegium, pertinere. Denique plures simul eodem tempore in illo Gallie tractu floruisse Valerianos episcopos, docet Gallorum episcoporum epistola ad sanctum Leonem, et ejusdem pontificis ad eos rescriptum, quod est inter epistolas 52, ut plane incertum fieri necesse sit quis eorum hoc nostro recurrat. Quamquam cum pro Valeriano plures suppetant, et reliqua adjuncta consentiant, non injuria existimatur eorum aliquem esse hunc ipsum quem quærimus Valerianum Cemeliensem. Et ita omnino habeo persuasum. De Valeriani ævo satis.

4. Natio minus obscura est. Ex dictis enim perspicuum videtur Gallum fuisse, et sedes consenti. Nam

quamvis Cemelum a Plinio, Ptolomæo, Leandro, A alisque nonnullis geographis in Italia collocetur, tamen apparet id ab eis idcirco factum, quod Italiane limitem statuunt Varum fluvium, cum tamen olim Galliarum finibus a l Alpem summam porrectis, Cemelum Gallie finibus conclusum fuerit, et ita ferant antiqua itineraria, ac notitia civitatum Gallie, quæ Cemelum inter Alpium maritimarum civitates Eredunensi metropoli subjectas numerat. Sed et in Romano martyrologio, pridie idus Maii, sanctus Pontius qui duos Philippos Cæsares ad Christum adduxerat, in Gallia sub Valeriano et Gallieno passus proditur. At passum Cemeli non constat; et diserte utrumque, id est, et Cemeli, et in Gallia passum, affirmant Usuardus ad eam diem, et Petrus Exquilius episcopus in Catalogo (qui eum etiam facit episcopum Cemeliensem) annuntiatque a titqua Acta quæ Surlus edidit. Hunc Pontium Cemeli pro Christo obrucatum a triplici homilia de Laule Martyrii celebravit Valerianus, tanquam peculiare Ecclesie sue decus, ut docent illa ex homil. 17 trita de eo argumento: *Illius martyris qui in hoc loco pugnam inclyta virtutis 35 primus exercuit*. Nam quamvis in eo tractu, immo Nicie quæ Cemelio stanti prope continens erat, ante sanctum Pontium alii sanguinem pro Christo fudissent, ut S. Bassus sub Decio 5 Decembris, tamen Cemeli primus martyrii agonem consummavit Pontius. Igitur Gallie finibus conclusum est Cemelum; quando Cemeli passum Pontium, in Gallia, ut v. listi, passim produnt Martyrologia et Acta, in quibus ex Italia egressus Cemelum adisse scribitur. Nec aliud sane de Cemelio quam de Nicia, Cemelio, ut dixi prope continente, statui potest. Ac Niciam Gallie finibus concludunt, Romanum Martyrologium xii kal. Junii, cum de S. Hospitio confessore; et ejusdem occasione Gregorius Turonensis lib. vi Hist. Franc. c. 6, Sigebertus anno Domini 581, alique passim. Itaque Valerianus in Gallia episcopus, non abs re Gallus conjicitur, cum nihil suppetat quod illum aliunde eo delatum, sedem Cemeli nactum suadeat; ut ex hoc proinde novo sidere, tot micantissimis illius quod dixi ævi Gallie astris adjuncto, Eucherio Lugdunensi, Hilario Arelatensi, Solonio, Verano, Claudiano, aliisque præsulibus; Genadio item, Vincentio, Salviano, Prospero, presbyteris, in ignem plane Galliarum jam illis temporibus splendorem liceat agnoscere.

5. Et quando Eucherii facta mentio, non debeo inter alias de Valeriano conjecturas missam facere quam suggerit Heribertus Rosneidus in notis ad Eucherii Parenensis: eum videlicet Valerianum ipsius cognatum quem philosophiæ sæculari tunc addictum, Eucherius omni floridissimæ descriptionis vere ostentato ad mundi contemptum invitat, hunc ipsum esse Valerianum Cemeliensem. Quod si admittimus, lux affunditur Valeriani generi ac nobilitati. Nam Valerianum illum ad quem Eucherius scribit, fuisse ipsi sanguine et junctum, frons ipsa Pareneseos Eucherii præfert. Et cum Eucherium constat splendidissimis natalibus insignem fuisse, idem decus ad Valerianum transfunditur; ipseque Eucherius illum ita affatur eo quem signavi loco: *Quamvis in maximis sæculi apices, patre, soceroque elevatus, illustribus ex utroque titulis ambiaris, ego tamen longe superioris in te honoris fastigia concupisco*. Vides genus illusterrimum. Sed et obiter saceri vocem adverte, quæ Valerianum illum conjugio illigatum prodit. Id vero videri posset omnem conjecturæ hujus vim elidere, cum Valerianum Cemeliensem et episcopum fuerit, et ante episcopatum monachus vixerit, ut aperte habetur ex initio epistole ad monachos qui illum sibi tametsi absentem in præfectum elegerant. Nihil tamen conjecturæ propositæ inde decedere perspicuum est ex ipsa Eucherii ad sanctum institutum invitatione; quæ docet vel Valeriani conjugium non fuisse nisi designatum, ideoque fas illi adhuc fuisse ad aliud vitæ genus conuolare: vel quod aliis plerisque accidit, Valerianum,

annuente conjuge, aut non ultra superstite, liberum fuisse ad sanctum institutum capessendum, et consecutam promotionem in præfecturam monasticam ac episcopatum.

6. Et hinc via utcumque aperitur ad agnoscendum Valeriani sanctum obitum et beatitatem. Nam quod per ea tempora, *altrix magnorum montium plana Lerinus*, ut eam Ennodius nominat, illustriorum virorum a seculi fluctibus in Gallia secedentium frequentissimus portus esset, admodum verisimile est in ea insula monachum egisse Valerianum; indeque primo alicubi a monachis absente in præfectum fuisse expetitum: tum vitæ sanctitate sanguinis splendori conjuncta illustrem ad sedem Cemeliensem in ea ora positam fuisse translatum, ubi sancto sine quieverit, juxta ea quæ de S. Valerii Lirinese olim monachi depositione, Arnouldus in Martyrologio monastico his verbis tradit: *Nono kal. Augusti, Nicie in provincia, depositio sancti Valerii episcopi, et confessoris, qui ex monacho Lirinensi ad episcopatum assumptus boni pastoris officium implere studuit, et in gaudium Domini sui introductus, audire meruit, Euge serve bone, etc.* Idem consignatur in tabulis Lirinensibus ea die. Hunc porro esse nostrum Valerianum existant nonnulli Nicenses. Quos inter v. c. nec juris tantum utriusque consultissimus, sed omni quoque politiore literatura excultissimus, D. Honoratus Leotardus, datis de eo argumento litteris, hunc esse sensum suum significavit. Nec vero refert quod sanctus ille ex Lirinensi monacho episcopus, Valerius dicitur, non Valerianus. Nam potuit in antiquioribus tabulis, unde illud Martyrologium confectum est, per festinationem amanuensium, notarum compendia (ut assolet) consentantium, scribi pro Valeriano, Valerius, adhibita nota, qua in alia exscriptione non adhibita, manserit Valerius. Hac sane vel simili alia ex causa, in concilii Araucanici subscriptionibus, Valerius cum Valeriano confunditur in plerisque codicibus. Minus etiam movet quod locus depositionis, non Cemelum, sed Nicia notetur in iisdem tabulis et Martyrologio. Nam juncto per illud tempus a S. Leone episcopatu Cemeliensi et Nicæensi, contingere facile potuit ut Valerianus utriusque sedis episcopus, Nicie potius quam Cemeli corporis exuvias poneret: et in tanta Nicie Cemeli propinquitate, mirum non esset etiam stante Cemelio Nicie excessisse e vivis Valerianum, tametsi in gregis sui excubiis assiduum. Præterquam quod non ultra stante Cemelio cum illud Martyrologium confectum est, vel exscriptæ tabulæ antiquæ, quibus fuit depromptum, facile potuit qui Valerianum iis inseruit, ut obscuritatem vitaret, abjecta Cemeli diruti mentione, civitatem continentem, in quam Cemelum, ejusque populus, et sedes episcopalis, aliaque jura concesserant, assignare pro loco in quo e vivis excesserit sanctus ille episcopus. Quid si vero ne locum quidem obitus signavit, sed locum quo ejus illa die e vita excedentis depositio recolitur, quod Cemelio everso, Nicie fieri oportuit?

7. Sed me quidem conjectorem diutius agere in tam obscuris Valeriani rebus piget. Multoque etiam magis pigeret, nisi animadverterem criminatorem, longe tenuioribus indicis, immo apertis hallucinationibus nixum, secure Valerianum harum homiliarum parentem longe aliis coloribus expingere quam prout a me expressus est. Statuit enim per se evidens, ac illustrissimè card. Baronii testimonio firmat, hunc esse nefandissimum hæreticum Pelagii et Cœlestii partiarium ex Occidente profectum Alexandriam, ut habetur ex epistola Eusebii cujusdam ad S. Cyrillum Alexandrinum, quam profert Baron. anno Christi 417, 41, 45. Ea Epistola is quem dixi Eusebius amice expostulat, cum S. Cyrillo, quod 36 truncati gladio sedis apostolicæ, Pelagius et Cœlestius, communionem Alexandrinæ Ecclesie potuerunt, interventu ac opera hominis pestiferi, eorumdem hæreseos capitum fœderati Valeriani ventri loqui, gule ventrisque mancipii, genere humili, et conditione ipsa servi, Ariminenis

possessionis illustrissimi Valerii comitis. Additque Baronius conjectare se, hunc esse illum ipsum Valerianum, cujus apud S. Hieronymum est mentio epist. 79. Qui enim ibi in vulgatis codicibus dicitur Annianus pseudodiaconus Celedensis, cujus libros contra se editos S. Hieronymus testatur se per Eusebium presbyterum suscepisse, respondens S. Augustino et Alippio qui sciscitanti erant eosne libros confutasset, hunc Baronius suspicari corrupte legi Annianum, dicendum autem Valerianum. Quandoquidem verisimile est hunc esse illum Eusebium qui Valerianum apud Cyrillum insinulaverat, atque adeo non alium quoque esse Annianum illum, quam Valerianum Eusebio invisum. Qui item corrupte dicitur Celedensis diaconus, cum de Ecclesia Celedensi nusquam sit mentio, sed Cenetensis potius sit dicendus. Ita enim substituit Baronius, testatus aliam lectionem habere *Arelatensis*. Quid si *Avellanensis*, quæ Juliani aliquando Capuani episcopi, Pelagianorum acerrimi, agnominatio ex patria, teste Prospero? Quid si item *Celanensis*? Nam hunc Julianum, Beda lib. I in Cant., in ipso initio, vocat episcopum Celanensem, in Campania. Hic Valeriani nostri criminatur, triumphum canit, et cardinalis Baronii auctoritate eum aperte gravari, immo opprimi, perspicuum existimat.

8. Verum hæc existimatio tam insulsa est, ut ne ingesto quidem salis modio defatiganda videatur. Tota enim vis argumenti quo nititur, eo universa revolvitur, quod cardinalis Baronius de Valeriano Cemeliensi, et his hominibus, earumque parente prorsus tacens, prædat Hieronymi et Augustini ætate vixisse Pelagianum quemdam nomine Valerianum, diaconum Cenetensem. Inde infert criminatur, hunc esse Valerianum Cemeliensem episcopum, harum homiliarum parentem. Quæ cujusmodi sit consecutio, ineptiam ipse quoque, si demonstrare contendant. Quare obiter tantum dico, non si unus aliquis fuit hæreticus nomine Alexander, aut Joannes, aut Sergius, fas illico esse, omnia quæ perverse ab illo facta dictave sunt, transfundere in quemcumque ejusdem nominis ea ætate florentem, quamvis neque munus, neque alia personarum adjuncta diversa essent, ut hic sunt plane diversa. Periclitabitur sane per hanc inferendi et criminandi licentiam auctor catholice Epist. B. Judas argui proditoris et venditionis Christi Domini, patræ a bipedum nequissimo, ejusdem nominis, muneris, ac ævi cum S. Apostolo. Desino calamum per se quassatum conterere.

Nihil porro præterea suppetere quod Valerianum nostrum gravet ex iis quæ sive ex Eusebio illo, sive ex Hieronymo adducta sunt, nullo negotio evinco. Nec urgeo quanta sit fides quorundam sub Eusebio illius nomine vulgatorum scriptorum de vita S. Hieronymi, et aliorum ejusdem ingenii partium ad S. Cyrillum et Augustinum, quæ hæresibus atque ineptiis facta, Lovaniensibus tom. II Augustin. observant, suffragante Baronio anno Christi 420, a num. 42, et in Rom. Martyr. ad 30 Sept. Hæc tametsi dissimulata velim, quis non videt eum Valerianum, quem Eusebius ille *ὑπαρχιδιανον* nominat, fuisse Pelagii et Cœlestii discipulum ac fœderatum; hunc autem Valerianum, cujus hominibus indemnes præstamus, fuisse eorundem juratum hostem, ut et Semipelagianos reliquos, quibus ab adversario non satis memorii postea adjungitur? Semipelagianus enim viri alias probi et docti, Pelagium et Cœlestium, quorum Valerianus ille ventriloquus partiarum proditor, abominabatur, ut infra referam. Nihil igitur nostrum huic Valeriano cum Valeriano illo quem Eusebius apud Cyrillum est insectatus, commune revera est, præter nomen. Unde quo jure criminatur Valeriano nostro infamiam Valeriani hæretici affricat, tantum quia ejusdem est nominis; eodem noster, si ineptire liberet, cumulari posset elogiis queis per eadem tempora Prudentius Valerianum episcopum celebrat hymno 10 peristeph., aut quibus Valerianus episcopus Aquilensis sub

eam ætatem florens exornatur a S. Hieronymo et Rufino aliisque.

9. Tametsi vero causas præsentis nihil incommodat quod Valerianus ille ventriloquus idem sit cum Anniano Celedensi diacono, ut Baronius conjectabat; multa tamen sunt quæ suadeant fuisse longe diversum, et conjecturam scriptoris sapientissimi omnique superioris infirmant. Omnes enim antiqui codices et Hieronymi et Augustini (nam hujus quoque tom. II ea Hieronymi epistola inserta legitur) constanter legunt Annianum; nec ulla lectionis varietas in manuscriptoris quæ Marianus Victorius et Augustini emendatores adhibuerunt notata est in eo nomine. Quod vero Eusebius aliquis (incertum an ideam qui ad Cyrillum scripsit) ad Hieronymum Anniani scripta transmisit, non sufficit ad transformandum Annianum in Valerianum. Immo quia potior est plurimum codicum fides unius novi codicis testimonio si demus eundem esse illum Eusebium qui ad Cyrillum de Valeriano scripsit, et ad Hieronymum scripta ejusdem erroris transmisit, colligendum potius erit mendum esse in ea Eusebii epistola quæ recens profertur, legendumque in ea esse, pro Valeriano, Annianum. Sed demus sane irrepisse in eum Hieronymi et Augustini codices, proque Valeriano corrupte in eis legi Annianum, quid Valeriano Celedensi diacono, cum Valeriano Cemeliensi episcopo? Quid blasphemio scriptori, post delusam cum Pelagio synodum Diosopolitanam, calamum adversus S. Hieronymum strigentem, cum scriptore cujus omnes apices, pietatem, humilitatem, charitatem, et reliquas Christianas virtutes infingunt?

Altera præterea in Hieronymi codice vitata, ut maxime admitteretur, purgaret potius quam fœderet Valerianum Cemeliensem, probri quod ei inspergebatur, derivatione in alium Valerianum ex suspitione Cenetensem, aut ut una lectio habet, Arelatensem. Nullam tamen exstare Celedensem Ecclesiam (quæ fuit unica mendum cavendi ratio) scriptori diligetissimo exekdit, cum Hieronymi epist. 77, quæ illi 79 prope continens est, scripta sit ad Marcum presbyterum Celedensem. Ex qua 37 constare videtur Celedensem Ecclesiam in Syria fuisse; quandoquidem S. Hieronymus Marcum illum qui in Celedensi Ecclesia plurimum pöberat; exposcit auxiliatorem adversus eos qui in Syriæ eremo, quam tunc incolabat Hieronymus, ipsum extrudere nitebantur. Nec est quod data gratis identitate Valeriani illius de quo Eusebius scribebat ad Cyrillum, et Anniani de quo Hieronymus, novum videatur hominem forte in Occidente natum (quod Ariminensis illa servitus significat) ascriptum fuisse Celedensi Ecclesie in Syria. Frequentissimum enim per ea tempora erat ut qui in Occidente nati essent, continuantes in Orientem, ibi inaugurarentur. Ipseque S. Hieron. origine Dalmata, Antiochiæ initiatus est sacerdotio.

Video me tempus prodigere, et tam male subixam Valeriani nostri ex ea Eusebii epistola denigrationem, jam satis superque obductam esse; planeque constare quanto jure Valeriani nostri criminatur sibi ex ea epistola triumphum eecinerit; quam denique verisimiliores sint conjecture nostræ, si earum cum criminantis argumentis fiat contentio. Qualicumque vero fuerint quæ premisi conjectatione, placuit ea non præterire, quod et sua probabilitate non vident, et aliquid apud cordatos et affectu liberos conferre possint, ad suspendendum vel temperandum judicium de Valeriani recta fide, in ea criminatione ad quam progredior.

CAPUT II.

Quæ adversus Valerianum facere visa, aut videri potuerunt.

1. Duo in Valeriano suggillat criminatur, doctrinam Semipelagianam et sancti prænomen. Auspicabor a prioris criminationis parte cui etiam subnectam si quæ alia in doctrina Valeriani occurrerint vel præ-

hosa, vel suspicionem latentis mali movere apta. Qua in re nec criminatoris diligentia, nec mea insuper indignatione et scrutatione contentus fui; sed oculatissimorum præterea censorum judicia et emunctissimæ naris hominum sagacitatem studio meo adjunctam volui.

Semipelagianismi suspectum Valerianum, vel etiam (si accusatorem audimus) plane compertum, faciunt quæ variis harum homiliarum locis, sparsi habentur. Signabo quæcumque occurrerunt. Homilia prima, omnium iudicio undecumque sana est: et ideo apud Augustinum tomò IX, ubi jam pridem habetur sub nomina libri *de Bono disciplina*, non modo Erasmi arrosionem effugit, sed etiam Lovaniensium theologorum censuram; qui quamvis recte libellum illum loco movendum pronuntiaverint, tamquam ab Augustino non conscriptum, nihil tamen in eo reprehenderunt; ut neque card. Bellarminus in censura tomì IX D. August. quamvis de parente libelli anceps sit, nec definire audeat, aliunde ab Augustino sit, an ipse Augustinus. Quæ dubitatio, postea quam ea scripsit Bellarminus, plane evanuit, prolatis posteriorum diligentia veteribus codicibus ex Floriacens. et S. Galli bibliotheca, in quibus disertè liber ille Valeriano Cemeliensi ascribitur. Et ut fides veterum codicum deesset, stylus plane clamat, auctorem non esse Augustinum, sed eundem cui ascriptæ leguntur reliquæ undeviginti, hoc est Valerianum. Ex eo tamen quod tantus vir ausus non fuerit eum libellum D. August. abjudicare, perspicuum est nihil illum subolsescisse in eo minus sanam, olidumve. Itaque intacta sane abire posset ea prima homilia, nisi Valeriani criminatore, qua est in deprehendis aliorum erroribus odora vi, hæc quoque primam homiliam sufflisset, quod prima ejus verba hausta sint a Pelagio, quem ait, *sæpius eo dicendi modo esse conquestum*.

2. Homilia secunda sub initium ita loquitur Valerianus de angusta via: *Hæc est illa via, dilectissimi, per quam justi pergunt et sancti immaculatique grudiuntur*. Liqueat sermonem esse de via iusta arcta, non philosophice tantum, sed etiam christiane. Et tamen hæc subit quæ Massiliense fermentum subolent, quo voluntas, Dei manum veluti prehendere et ad illam ex se surrigi dicitur: *Hujus ergo viæ et eligendus nobis et muniendus accessus est, quia sicut est arduus, ita est periculosus; facilem autem se volentibus præstat, si non aut vanitas impediatur, aut fallax hujus mundi ornatus obsistat*. Hoc illud ipsum esse videtur, quod Cassianus, et alii ejusdem furfuris toties ingeminant, damnaturque Can. 6 conc. II Arausiacani, *miseri cordiam Dei conferris volentibus*.

In eadem sententiam hom. 3: *Omne igitur opus, dilectissimi, in quo studium humanæ conversationis invigilat, voluntarium requirit officium*. Et mox: *Religio Christiani nominis in qua vocati sumus, liberi arbitrii suscepit officium*. Hæc voluntaria liberi arbitrii officia, Cassiani et Fausti, ut locutionem, ita et fulgorem referunt. Diserte sane Faustus epistola ad Lucidum, salutis initium, quod naturæ viribus tribuit, ait: *officii rem esse, non meritum*. Rursus inferius eadem homilia: *Christo nostro, quotidie gratiarum hostias immolemus, ut si alios commendant virtutum merita, nobis saltem locum gratiæ faciant voluntaria servitutis officia*. Quid clarius pro eorumdem Massiliensium errore, cum humana servitute gratiam devocare eique locum facere perhibeatur? Nomen porro officii designare opus honestum intra naturæ ordinem, atque adeo non nisi humanam servitutem Deo ab homine impensam denotare, docent Tullii, ut Lætantius non semel nominat, *Officiales libri*; itemque Panatii et filii ejus, ac etiam Aristotelis (referente S. Ambros. i Offic. c. 7) libri de Officiis. Item Nicolai Damasceni opus de eodem argumento ac eum eadem inscriptione, commendatum a Simplicio in e. 37 Enchir. Epicteti. Et denique Zenonis Stoici scriptis, promotam vocem quæ Latine officium vertitur,

ut est apud Iærtium lib. VII, in Zenone. At constat hos ethnicos supra honestatem mere naturalem non assurrexisse. Igitur qui gratiæ locum fieri per voluntaria, sive liberi arbitrii, officia asserunt, ut hic a Valeriano factum videtur tribuere humano labori ad vocationem gratiæ, qui est Massiliensium error.

3. Homilia 7 æque lubrice, post enumerata sancta pleraque opera, quibus cœlum virtutum meritâ emergari licet, subjungit: *Sed hæc omnia una et eadem Patris, et Filii, et Spiritus sancti in nobis virtus operatur, quæ perfectionem justis laboribus præstat, ac bonæ voluntati, quæcumque sunt optima subministrat*. Agnoscat lector solemnia verba quibus Semipelagianismus apud indubitatos ejus assertores concipitur: *Deum esse qui perfectionem præstat, homine initium præbente*. Et subministrari quidem a Deo **SS** optima omnia, nempe cœlestes suppetias, et gratiam, eum actualem tum sanctificantem; tamen præmissæ ex homine per naturæ vires bona voluntate.

An non vero idem fuerunt illa ex homilia 9: *Videte, dilectissimi, quantum nobis constet erogatio tenuis expensæ, ut ad petitionem nostram, tantæ majestatis Dominus dignetur occurrere*? Dominum occurrere dicit, sed expetitum et humanis votis advocatum, quod nostrum quantumcumque initium Massilienses dandum naturæ viribus in salutis negotio contentebant, ut caset unde Deum acceptionis personarum labe eximerent, qui aliquibus præsto esse, alios abjicere videatur. Eoque trahit Valerianus locum ex c. xv Isaie, quod item facit Cassianus collat 13, cap. 8 et 11.

4. Homilia 11, error, de quo agimus, traditur primum subobscuris, verbis illis: *Numquam deserit Deus voluntatem religionis studio florentem, nec desunt solatia Divinitatis ubi sunt ætus bonæ conversationis*. En, voluntatem ex se studiosam Deus superinditis auxiliis communit ac promovet, et actibus nostris humanis solatia gratiæ accedunt. Mox vero apertissime, et ita ut ipsius solis radiis scriptus videatur Semipelagianismus. *Nec nos negare possumus ornamenta religiois vias, vigilantie studio comparari: sed ibi Deus est ubi integræ religionis est animus, ita Apostolo dicente: Exemplum queritis ejus qui in me loquitur Christus? Satis ibi vacillat humanum studium, ubi non requiritur Dei auxilium. Nam non dubie perclitatur fides; si non manietur patrociniò Divinitatis. Nostrum est igitur bonum velle, Christi vero perficere. Nam ita Apostolus loquitur: Velle adjacet mihi; perficere autem bonum non invenio. Vides ergo boni operis voluntatem ex nobis debere descendere, perfectionem Dei potestatem pendere. Rursusque infra: Habet quidem servus gratiam laboris sui, sed domino debet fructum laboris impleri*.

Conclamatus plane videri potest Valerianus, neque videtur tam morbo loco, Chiron ullus medicinam satis idoneam facturum. Quid enim aliud Pelagianorum reliquæ obruderat? Audi Cassianum collat. 13, cap. 9, in fine: *Ut evidentiùs clarent, etiam per naturæ bonum quod beneficio Creatoris indultum est, nonnumquam bonarum voluntatum prodire principium, quæ tamen nisi a Domino dirigantur, ad consummationem virtutum pervenire non possunt, Apostolus testis est dicens: Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio*. S. item Augustinus in expositione quarundam propositionum ex Epist. ad Rom. num. 60, cum junior tunc sic scripsisset: *Quod credamus, nostrum est; quod autem bonum operemur, illius est qui creditibus in se dat Spiritum sanctum*; postea recensens illud opus i Retract. c. 23, et lib. de Prædest. **SS**. cap. 3, reprobatur eam propositionem, quam tamquam Semipelagianismo fetam, commendabant Semipelagiani, et D. Augustino objiciebant, ut testatur Hilarius epist. ad August. Immo Julianus Capuanus, Pelagianorum signifer, cum quo S. Augustin. geninò certamine confligit, eo tandem adactus est, ut non aliud assereret quam quod proxime proposito hoc Valerianus: *Velle intelligi, verba sunt Augustini*,

sententiam ejus referentis l. iv prioris respons. c. A
 3. *Hominem per se incipere sine gratia, quod perficit gratia.* Et ibid., lib. ii cap. 8: *Volunt, Pelagii ex par e assecke de quibus ibi agit, in homine ab ipso homine incipere cupiditatem boni, et hujus cepti meritum, etiam perficendi gratia consequatur.* Ut jam Valerianus non tantum Semipelagianismi, hoc est Pelagianismi diluti, sed ipsius facis Pelagianæ propinator audire posse videatur.

5. Quid si et Ethnicismi? Hierocles sane, homo gentilissimus, ad vers. 47 Pytag. late confirmat, electionem bonorum in bonis esse, perfectionem autem eorum esse a Deo, et studium quidem nostrum, esse veluti extensionem manuum ad bonorum captationem; Deum autem esse, qui manum porrigentibus præsto est, et largitur volentibus ac petentibus. Itaque tamquam formam materiæ, preces operi et conatui nostro esse imprimendas docet, ut eo inter nos petentes et Deum largientem medio interposito, perficiamus juvante Numine, quod per nos ipsos non adduceremus ad perfectum. Vocatque Hierocles impiam virtutem (si ita dici potest) illius qui in suis dumtaxat operibus confidens, expropta vi sua naturalis perfectionem a Deo non expectet. Seneca eodem sensu, *epist. 75, in fine, negat deos fastidiosos esse; admittunt, et ascendentibus manum porrigunt.* Quasi diceret: plane dii homines admittunt, sed venientes. Manum iisdem porrigunt, sed ascendentibus et ex se conantibus id præstare quod per naturam possunt. Unde ita subdit, nullam sine Deo mentem bonam esse, ut tamen naturalia boni semina, per culturam in fruges promovenda non sileat. Tantum non dicens, nostrum esse velle, Deo vero perficere. Plane gemina habet initio epistolæ 41, ubi bonum virum sine Deo nemini esse contestatur, nec posse quemquam nisi ab illo adjutum exurgere; non posse item rem tantam sine adminiculo Numinis stare; a nobis tamen ducendum esse initium, eo quod Deus prout a nobis tractatus est, ipse nos tractet; esseque proinde a nobis ipsis impetrandam bonam mentem, sive bene volendi exordia, quibus Deus consummationem adjungat. Qui est Stoicus ille typus, quem S. Augustinus in gratiæ hostibus toties exarat; ac nominatim *serm. 15 de Verb. Apost. et tract. de Stoicis et Epicureis.*

Philo pulcherrime lib. de Sacrific. Abelis et Caini, ad illud, *et factum est post aliquot dies, hoc ipso errore ait laborasse Cainum, et proinde liceat teterimi hujus dogmatis assertores, pro Caini germanis habere.* Distinguit enim Philo tres classes eorum qui Deo gratias non agunt. Primam leviter præ reliquis peccantium, eorum videlicet qui per beneficiorum oblivionem, gratiarum actionem, qua nihil pretiosius, missam faciunt. Alteram deterrimam hoc est eorum, qui per niam arrogantium, se ipsos habent pro auctoribus bonorum suorum. Tertiam malignitatem veluti mediam eorum qui bona sua referunt ad auctorem Deum; sed ita ut censeant se merito suo illa consequi, attracto ad se per bonum aliquod suum opus Deo, et per illud rati se dignos factos divina gratia. Diceres expressos a Philone, pluribus post sæculis nascituros Pelagianos et Semipelagianos. Nam Pelagianis perbelle congruit classis illa secunda, Semipelagianis vero tertia. Et utramque Philo manifestis veteris Instrumenti oraculis, quæ profert, convulsam docet, et Cainitarum esse confirmat. Annuittque de more S. Ambros. lib. de Cain et Abel. cap. 1, quamvis initio capitis secundi, aliam eorumdem duorum fratrum allegoriam magis approbet, hac non rejecta. En igitur quantum virus in prolatis Valeriani locis latet: si tamen latet, et non potius aperte se prodit; 39 cum tam diserte homini initium bonorum suorum arroget, solam vero perfectionem Deo tribuat, ut Semipelagianus reliqui.

6. Fides autem catholica hæc est, ait Chrysost. aut quisvis alius auctor homilicæ de Adam et Eva, *cujus hæc partem legere etiam licet apud Coelestinum,*

epist. ad episcopos Galliæ: Ut omnium bonorum effectuum atque operum, et omnium studiorum, omniumque virtutum, quibus ab initio fidei ad Deum tenditur, Deum profiteamur auctorem, et non dubitemus ab ipsius gratia, omnia hominis merita provenire, per quem item fit ut aliquid boni et velle inveniamur et facere. E. hæc plane catholica regula, malus cæteroqui auctor, nec prorsus abs re Eutychnianismi insimulatus Johannes Maxentius, in calce professionis catholicæ, in hunc modum ferit eos quibus relata ex Valeriano verba placent. *Abominamur eos qui contra vocem Apostoli audent dicere, nostrum est velle, Dei vero perficere: idem doctor, et velle, et perficere donum testatur esse divinum, ipso dicente: Deus enim est qui operatur in vobis et velle, et perficere pro bona voluntate. Ita ille, consentaneæ ad catholicum dogma de Deo salutis humanæ initiatore. Nimis, qui filii Dei sunt, imitatione filii naturalis, ut Fulgentius lib. de Incar. et Grat. Christi cap. 20 recte advertit, non ex voluntate carnis aut viri, sed ex Deo nascuntur. Et quamvis unusquisque, præeunte Deo, possit sibi pater efflicere, et matrem se vel feminam, hoc est sanctum vel improbum, efflicere, ut pulcherrime tradit Nyssenius hom. 6 in Eccles. et l. de Vita Moysis, ac Bernardus *serm. 57, ex parvis, tamen nisi Deus præcedit, jacerendum est homini æternum in nihilo, multo magis quoad esse gratiæ (quippe sublimius) quam quoad esse naturale.**

Ipse fidei et totius sanctitatis nostræ, ut Fulgentius supra ex Apostolo urget, non consummator tantum, sed etiam inflator et auctor. *Ipse, juxta D. Augustinum, homil. 14, ex 50, retribuendo bona pro malis, invenit quo modo retribuere bona pro bonis, etc. Cum ergo bona retribuunt, prævenit se, dando bona quibus retribuere bona. Ipse, ut est apud eundem August. cap. 52 Enchir., hominis voluntatem bonam et præparat adjvandam, et adjvat præparatam. Præcedit enim bona voluntas hominis multa Dei dona, sed non omnia. Quæ autem non præcedit ipsa, in eis est et ipsa.* Hæc et triplici in nos ad salutem diffusa benedictione, omnium suavissima, et animæ recogitantis palato maxime sapiens, eodem Bernardo judice *serm. 39, ex parvis. Ubi misericordiam ac benedictionem Dei prævenientem nos, adjvantemque et consummantem distinguens: Verum, inquit, in his tribus, non immerito dulcius sapit, ea quæ non modo immeritos, sed male meritos prævenit; ut dum adhuc filii sumus iræ, et operamur opera mortis, ipse cogitet super nos cogitationes pacis; et ne petentibus quidem, immo et impetentibus; non invocantibus, sed protercantibus, non interpellantibus, sed etiam repellentibus, spiritum bonum, spiritum vitæ, spiritum adoptionis largitur. Quid illi animæ dulce sapiat, cui misericordia tanta non sapit? Merito proinde benedictio dulcedinis nominatur, ea quæ prævenit. Admodum igitur corrupta, aut nulla, spiritualiter gustandi vi præditum oportuit Valerianum, cui ea benedictio dulcedinis, non modo dulce non sapuit, sed re ullo quidem pacto percepta est. Aliter sentimus, catholici. Non, inquam, quod Valerianus affirmabat, prævenimus ipsi Deum, ac veluti sollicitamus, ut operi per nos cepto, opitator et consummator accedat, sed ipse antecurpat et prævenit nos. Videndus quoque Richardus Victorinus lib. de Gradibus charitatis cap. 3, initio.*

Concludo hunc locum insigni plane disputatione Ecclesiæ Lugdunensis in opere contra Joannem Scotum, circa caput ejus quartum, in fine, ubi hæc ejus propositio refertur: *Semper naturam inchoare posse ac perficere non nisi per gratiam.* Hoc Lugdunensis Ecclesia his verbis rejicit: *Quod si ita dicit, quasi natura hominis per liberum arbitrium suum semper possit bonum inchoare, sed non nisi per gratiam Dei perficere, ut inchoatio totius boni semper homini deputetur, Deo autem tantummodo ejus perfectio; ut prima partem boni agendi sibi redderet homo, secundam Deus: talis sensus omnino Pelagianus est, et contrarius Evangelicæ et apostolicæ veritati. Quia ipse Dominus,*

ut initium boni nostri ostendat non esse ex nobis, sed ex illo, ait : Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. Et Apostolus dicit fidelibus : Quia qui cepit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Jesu. Et iterum : Vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, verum etiam ut pro illo patiamini. Et beatus Joannes apostolus dicit : Non quasi nos dilexerimus Deum; sed quia ipse prior dilexit nos, et misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris. Et iterum beatus Paulus apostolus ait : Per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem et consummatorem fidei nostræ, Jesum. Si ergo vere Catholice esse cupiamus, totum fideliter divinæ gratiæ deum debemus, et initium videlicet boni operis nostri, et finem : quia sicut præmissis Scripturæ sanctæ testimoniis clarissime demonstratur, Dominus elegit sanctos suos, non illi eum. Deus in suis fidelibus et incipit bonum et perficit. Ab ipso donatur fidelibus qui pro eo patiuntur, et initium fidei et finis martyrii. Ipse prior dilexit sanctos suos, ut et illi eum possent diligere. Et fides nostra Dominum Jesum habet auctorem, eam in nobis inchoando; et ipsam habet consummationem perficiendo. Hæc ergo fideliter teneamus, ut in vera fide fundati ab errore hæretico tui simus. Non est querenda fortior et dilucidior consultatio erroris Valeriani, quoad supernaturalis operis initium ex nobis, solum vero perfectionem ex Deo.

7. Aliorum contra sanam doctrinam errorum, notatum a criminatore Valerianum, non inaudivi. Amicus tamen homo, ingenio acri et perspicaci, quem ad scrutandum in lucernis Valerianum adhibui, significavit unum præterea et alterum locum, in alio negotio, posse lectori minus attento, aut æquo duriorum videri.

Quinetiam ne quid præteream quod gravando Valeriano conferre possit, moneo his semel ac iterum pridem vulgatis, incidisse me in opus Bernardi Vindigni, cui titulus : *Criticus Augustinianus castigatus*. Ibi in Observationibus ad Augustini tomum nonum, cui insertus est liber de Dono Disciplinae, qui idem est cum prima Valeriani homilia, adjudicatur ea lucubratio Augustino, nec in ea aliud reprehenditur, quam quod cap. 4 dicatur : *Non est imperium, nisi ubi aliquid jubetur injustum*. Idemque cap. 8 obscure admodum dicitur, *cui studium est Christum colere, prius cordis et corporis suscipiat indumenta*. Sed non est quod ista nos moveant. Nam quod auctor illius lucubrationis quæ recte B. Aug. adjudicatur, dicat imperium non esse, nisi cum jubetur injustum; sumi debet juxta phrasim murmuratorum quos sibi suggillat Valerianus, qui sollicitudinem et accuratorem præpositorum insimulabant tyrannidis ac superbæ. Hoc perverse dici monstrat Valerianus contendens bene moratum et humilem subditum, quamdiu nihil est injustum mandatum, non debere duri ac tyrannici jussi insimulare præceptum superioris. Locus ex cap. 8 optime habet. Agit enim ibi Valerianus de converso qui illius in sæculo calcibus factus sit monachus, ac proinde vestem mutat. Eum ergo monet ut sicut aggreddens ad servitum Dei et religiosum cultum iniens, mutavit vestem corporis, ita novam animæ vestem suscipiat propositum et voluntate. Quid ibi obscurum aut non nitens? Quare his, quæ exordia sunt, prætermissis, excutiamus bina illa quæ ab amico, emunctissimæ naris homine, Joanne Garatio notata dixi.

Prior locus habetur hom. 3, ubi ceteros quidem Christianos negat persolvere unquam Deo posse quod debent, at martyres Deo debitum exacte persolvisse profertur. Non otiose, inquit, Domino serviendum, cui quamvis quilibet quotidie honoris aut muneris exhibeamus, numquam tamen persolvimus quod debemus. Quando autem est, ut ille persolvat debitum, quem constat vicario pænæ munere comparatum, nisi forte pro amore Redemptoris se similis sententia aut mortis, aut damnationis excipiat? Audacter plane sanguis hominis pari pro Deo fusus cum pretioso sanguine quasi Agni immaculati componitur, quandoquidem debitum quo

A Christus nobis sibi obstrinxit dicitur persolvi, ac velut exstingui ea sanguinis repensione. Sapientius Chrysostomus, aut quisvis alius auctor homiliæ de Adam in creaturas reliquas prelatione, nominum quibus Deo obstringimur indissolubilitatem expendit. Suavissime de more S. Ambr. lib. de Virg. prope in fine : *Bonus servus in pretium studet præparare domino quod pro se solutum est*. Noli aurum parare filia, noli argentum. Non divitiis istis te Christus redemit. Paratum habeto pretium, non semper exigeris, sed semper debes. Sanguinem solvit, sanguinem debes. Ille pro te solvit, tu pro te redde. Erasmus oppignerati malo creditori peccatis. Contraximus chirographum culpæ, pænâ sanguinis debebamus. Venit Dominus Jesus, sumus pro nobis sanguinem obtulit. Sed non potest sanguinem reddere, ipsum inquam Christi sanguinem, nam de eo agit, negatque reddi vel compensari posse. Bonus quidem servus debet pretium suum reparare Domino suo. Sed si non potest pretium reddere, vel hoc faciat, ne pretio videatur indignus. Ergo et tu dignum te gere tali pretio, quasi diceret : Compensatio ejus desperanda tibi est; saltem igitur connitere, ne tantum litrum frustra sit exhibitum. Disertissime item ac verissime Salvianus l. II ad Eccles. : *Quidquid libet, homo pro Deo perferat; solvi omnino non potest, quod Deus pro homine perperussus est*. Quia etiamsi passio ipsa non differat genere pænarum, multum tamen distet necesse est diversitas patientium.

Posterior suspectus Valeriani locus habetur homil. 5. Valerianus videtur asserere peccatum linguæ esse vulnus absque remedio. Sic enim loquitur : *Tandem sanari potest iniquarum valeudo cogitationum, quamdiu id quod corde concipitur, ore tacito continetur*. Verum ubi semel lingua rotante proruperit, frustra medicam quaerit. Sine remedio est enim culpa verborum, quia deleri non potest, quidquid lacrymarum inserta per aures propagavit injuria.

8. Hæc sunt quæ, præter Semipelagianismum de quo Valerianus a criminatore traducitur, aiebam posse in eo dure dicta videri, quæ tamen nullo negotio molliuntur. Nam prior locus tantum continet decus illud martyrum quo mortem Salvatoris morti rependunt, et, ex divina concessione ac privilegio martyrii, abstergunt omnem reatum et maculam, usque ad novissimum quadrantem persolventes quod debent, juxta illud Tertulliani in calce Apologetici : *Quis non pati exoptat, ut totam Dei gratiam redimat, ut omnem veniam ab eo compensatione sanguinis sui expediat? Omnia enim huic operi delicta donantur*. Et S. Cyprianus epist. 52, martyres omnia peccata passione purgasse ait, statimque ab obitu ad gloriam pervenire, ut proinde neque suffragiis, neque sacrificiis, per vivos absque injuria juvari queant, ut Innocentius papa dixit, qua necessitate adulti tere omnes qui aliter e vita excedunt obstringuntur. Rari enim sunt adulti quibus ad purum alia via, id est per baptismum, aut contritionem absolutissimam, vel satisfactionem perfectam, abstergantur sordes peccatorum, absque additione ignis emendatorii. Itaque non cogitavit Valerianus de contentione et æquiparatione sanguinis Christi et sanguinis martyrum. Quamquam si aliquid tale protulisset, non difficiliter exponeretur quam sanctus Cyprianus, cujus sunt illa ad calcem libri de Laude Martyrii : *Cum ad exemplum Dominicæ passionis atque ad omne testimonium Christi animam tuam ponas, nec fundere sanguinem melius, martyrio totum necesse est cedere*. Martyrii inestimabilis gloria, infinita mensura, immaculata victoria, nobilis virtus, inestimabilis titulus, triumphus immensus, quippe quo et propria contentis laude profertur, velut socio Christi cruore decoratus. Et nox : *O beati, et quibus vere dimissa sunt peccata! Si tamen qui Christi compares es, aliquando peccastis*.

9. In posteriore loco, noluit Valerianus asserere linguæ peccatum esse immedicabile; sed tantum ostendere intendit quantum sit nocuum, quod verbo improvide emisso plerumque infertur, quamque sæpe ea plaga ægre obducatur, immo frequenter nullo

numquam tempore obducatur; eo qui transfixus est, spiculum cordi infixum, non tantum non revelente, sed etiam altius ac firmius adigente, Sagitta enim infixa semari carnis, sic verbum in corde stulti. Præclare omnino in hanc rem disputat noster, hom. 5.

Quare his, quæ plane levia sunt, nec a criminatore obijciuntur, prætermittimus, insistendum est depellendo Semipelagianismi probro, cujus Valerianus acriter vehementerque incusatur. Unde etiam a criminatore subinfertur ejus de Sancti gradu dejectio: cum enim sine fide recta impossibile sit placere Deo, temerarium omnino censet, homini cuius fides ambigua sit, vel potius aperte oblata, Sancti prænomen arrogare. Accedit altum de Valeriano silentium in tabulis ecclesiasticis et omnibus retro Sanctorum indicibus, in quibus verisimile non est prætermittendum tam universaliter tamque constanter fuisse Valerianum, si sanctitatis laude vivus claruisset, et Sancti nomine dignus excessisset e vita.

41 CAPUT III.

Quæ prima Valeriani quoad Semipelagianismum defensio, ejusque improbatio.

1. Priusquam relego vestigia adversus Valerianum pressa, et ostendo quam vana suspicio tetram ei Semipelagianismi labem affricurati, referre juvat qui in ejus defensionem proponi posset, et revera ad aliorum gravissimorum Patrum purgationem est necessarium.

Erunt ergo qui existiment eam maculam esse in Valeriano adversariorum opinione minorem, quod Valerianus eo ævo vixerit quo Semipelagianismus nondum erat exploratus error, eaque in regione cujus plerique omnes præsules et viri sanctitate ac eruditione præstantes ad eundem scopulum naufragantes, de initio fidei ex humanæ voluntatis aliquo per seipsam nisu, deque gratia Dei humanæ invocationi subjuncta, et omnibus quantum ex Deo est, divinæ gratiæ rore æque respersis, a D. Augustino impune dissentiebant: donec post annos circiter sexaginta, eoque amplius, concilii Arausicani in definitione, proscripto errore, veritas catholica constabillita est, quod juxta postremam (nam multoties in hoc puncto variavit) cardinalis Baronii sententiam, contigit anno Christi 529, sub consulatu Decii junioris, quæ est anni nota concilio ascripta, cum tanto ante floruisset Valerianus. Itaque videri posset ex hoc capite Valerianus, non nisi leviter, immo non nisi materialiter errasse, tametsi tota accusatio de Semipelagianismo homilias ejus inperso, veritate niteretur. Unde non esset quod quidquam de ejus sanctitate detractum censeretur, cum constet viros sanctissimos, salva sanctitate, in multo apertioribus impigisse, non communi errore, sed privata sua opinione ac sensu ductos. Non enim error hæreticum, sed perpicax obstinatio facit, inquit Petrus Damiani lib. 1, epist. 15, nec omnes hæretici dicendi sunt, qui opinantur errorem; sed qui pertinaciter et audacter prædicant falsitatem.

2. Mitto reliquas cum in hac ipsa Semipelagianismi causa suppetant exempla luculentæ Cassiani et Fausti Rhegiensis. Cassianus enim, etiam post scriptas et evulgatas collationes, S. Leone familiarissime usus est, ut docet epistola quæ Cassianus S. Leoni opus de Incarnatione inscripsit. Quanta autem sanilitatis laude claruerit, docent non tantum ejus scripta, quæ christianæ perfectionis medullam jure dixeris, sed etiam memoria quæ in benedictione est Massilicæ, ubi a tam multis sæculis, Sancti titulum retinet et cælestium honoribus colitur. Ejus enim caput, argentea theca inclusum inter sacras reliquias abbatiæ S. Victoris, ubi Cassianus olim vixit, exhibetur venerandum, sacrum de eo, et quidem peculiare ac proprium, celebratur; die festo honoratur, omni denique cultu qui cœlitibus impendi solet religiose afficitur. Quæ videtur fuisse causa cur Petrus de Natalibus, lib. vii

A Catalogi sanctorum cap. 59, eum sanctis ascripserit. Varias dioceses in quibus Cassianus colitur ut sanctus, notavit Alenardus, in præludii ad Concordiam regularum S. Benedicti Avianensis cum de Regularium auctoribus Paulinus Aquileiensis episcopus lib. 1 contra Felicem Urgelitanum, sub fineq, et lib. ii semel ac iterum, nec non lib. iv, initio, allegans Cassianum, appellat eum *beatum Cassianum*. Disertissime quoque Thomas Waldensis, lib. iii Doctrinæ artic. 3, cap. 28, num. 2, Cassianum adducens, vocat *sanctum Cassianum*, et a catholicis talem agnoscendum, luculentum præconio ei exhibitum, contendit. In Concordia Regularum per S. Benedictum Aniane abbatem, frequentissime allegatur regula Sancti Cassiani, et raro omittitur prænomen Sancti. Idem honores Fausto Rhegi in Provincia habentur, ubi templum Deo, in Fausti tamquam sancti honorem, jam olim exstructum cernitur, et quotannis festum de eo, cum octava, tamquam de insigni sancto, celebratur. Primus eum Joannes Molanus, non ita pridem e Gallicano Martyrologio, cui illuc usque tamquam sanctus ascriptus fuerat, expunxit, exemplo nequaquam probando in doctore privato. Quamvis igitur et Cassianus et Faustus hujusmodi fuerint, tamen utrumque errori patrocinatum et materialiter fuisse hæreticum ita exploratum est, ut non sit effugio locus.

3. Nam Cassianus, ut postea apertissime demonstrabo, quibusdam eorum qui salutem capessunt, salutis initium ex naturæ viribus concessit. Nec audiendi sunt, sive Henricus Cuychius, sive Petrus Ciaconius, suis ad Cassianum annotationibus: quorum ille collationem 15, quæ Prosperi impugnationes et Gelasii decretum, esse hæreticam fatatur, sed absque Cassiani labe, quem ait retulisse tantum, non etiam approbasse, sententiam abbatij Chæremonis: alios autem Cassiani libros errore liberos contendit; et sicuti Cassianus contrarium videtur tradere, interpretatur id Cuychius de bona voluntate per gratiam excitata et præcedente uberiora auxilia, eaque utcumque promerente. Ciaconius vero, propositiones 2 et 10 ex Cassiano excepta, et passim in cæteris propositionibus ad questionem de gratiæ pertinentibus, etiam collationem 15 purgat a crimine, eo quod Cassianus et ea collatione, et multo magis alibi, astruat tantum naturale aliquod meritum remotum, sive naturalem dispositionem remotam ad gratiam sanctificantem, non autem proximam dispositionem, quam solam Ciaconius cum errore admitti censet.

4. Sed neutra Cassiani excusatio est idonea. Nam mens Chæremonis non est alia quam ipsius Cassiani, qui, ut cum Prospero loquar, in procapio libri contra Collatorem, *Chæremonis se ostendit per omnia probare ac suscipisse sententiam*. Et sane, nisi hanc admittamus fuisse Cassiani mentem, latendum erit omnia quæ in Collationibus habentur, ad eos tantum spectare, qui inducuntur loquentes: quod non minus extra rem esset, quam si quis Platonis Dialogos Platonis mentem continere negaret; aut si quis diceret in Dialogis S. Hieronymi contra Pelagianos non haberi quid revera de gratia senserit S. Hieronymus. Itaque perspicue Cassianus revincitur erroris quoad collationem 15, Ecclesiæ auctoritate suffragans. Dicere quidem quod in ea collatione asseritur morbidum esse, quæ vero alibi iisdem prope verbis ab eodem auctore traduntur esse alio sensu accipienda, divinare est, vel potius tenebras gratis effundere. Evanescent erge omnis illa prior Cassiani excusatio.

5. Nec posterior est magis idonea. Nam 42 admittere naturale aliquod meritum remotum, et naturalem dispositionem etiam remotam, ad gratiam sanctificantem, reprobum est et maledicto proximum. Ea siquidem dispositio, quamvis esset remota respectu gratiæ sanctificantis, esset tamen proxima respectu alicujus gratiæ auxiliantis, per quam gradus fit ad sanctificationem. At concedere auxilium gratis posse naturaliter acquiri, et sub meritum cadere, est Semipelagianus error, quem proinde sibi affricat, qui ea

ratione Cassianum purgat. Quod si nomen dispositionis remotæ acciperetur improprie, quo pacto usurpatur a plerisque scholasticis, admittentibus naturalem dispositionem remotam, id est meram obicis remotiorem absque inductione ullius proportionis, et quæcumque moraliter idonea, sive Dei attractiva, et qualitercumque meritoria, aut etiam imperatoria, aptatione subjecti ad formam supernaturalem; sic vitio vacaret ea Ciaconii doctrina, sed ad rem non faceret: quia Cassianus perspicue agit de naturali dispositione, tenui quidem, sed tamen proprie accepta, et aliqui gratiæ merito feta. Quare fatendum est Cassianum errasse circa initium salutis. Eumque errorem, is quæ exstant ejus operibus contineri docent quæ in Cassiano reprehendit Prosper, habenturque etiamnum apud Cassianum. Ut propterea displiceat quod card. Baronius anno Christi 435 affirmat, nempe nunc quidem sanum esse Cassianum; olim tamen, priusquam Eucherii Lugdunensis et Victoris Martyritani, ac Cassiodori labore purgaretur, vis rescisit quæ cum Ecclesiæ catholice doctrina non cohererebant, morbosum existitisse. Hoc reijcio, cum exstant, ut dixi etiamnum apud Cassianum, quæ Prosper ex eo verbatim retulit atque confluxit.

6. Faustum quoque laborasse errore Sempelagianorum quoad salutis initium, disertè asserit Petrus Diaconus lib. de Incarn. et Grat. Christi cap. ult., et non posse eum nota illa eximi, quamvis subobscurè plerumque errorem producat; at ita ut ægre teneatur, mihi videtur indubitatum, ex tam multorum illius ævi catholicorum doctorum concitatione in Faustum. Nam S. Avitus Viennensis episcopus, in quo (ait Ennodius in Vita Epiphani) se peritiam velut in diversorio tucidæ domus inclusit; S. Fulgentius, S. Cæsarius et in Oriente Joannes presbyter Antiochenus, adversus Faustum, partim adhuc superstitem, partim non ita multo ante defunctum, insurrexerunt, ut docerem ex Isidoro, lib. de Viris Illustr. cap. 14; Gennadio, cap. 86 Catalogi; auctore Vitæ S. Fulgentii, cap. 28; Adone Viennensi, in Chronico, ad Christi annum 492; Joanne Maxentio, in responsione ad Hormisdæ epistolam: ut proinde operam ludant recentiores, qui pro Fausto pugnant, et eum usquequaque catholicum fuisse, tanto post tempore persuadere nituntur, decepti exilitate meriti naturalis quod respectu gratiæ admittit, et interdum vix nomine meriti dignatur, ob tenuitatem; ita ut non obstante aliqui illo merito, gratiam agnoscendam inculcans, eandem sincere asserere videatur.

7. Cassianus ergo et Faustus, pii et sancti viri, nec in vita dumtaxat pietatis laude clari, sed etiam post mortem, iis in locis in quibus ævum exegerunt, sanctitate commendati, et cœlitum honoribus illustres, humanum aliquid passi, re nondum per Ecclesiam perspicue definita, aliter de salutis initio scripserunt quam sana doctrina ferat, nec tamen idcirco omnino proscribuntur. Quin potius quæ utiliter scripserunt, cum fructu leguntur, eorum memoria in benedictione est. Erit igitur qui non aliter de Valeriano statuat.

Mihi tamen hujusmodi excusatio, perparum reipsa vel nihil a vera accusatione, quod punctum de quo agimus, abesse videtur. Sic enim non homiliæ, de quarum sinceritate et sana doctrina quærimus, errore liberæ demonstrantur, sed probabilis ignorantia auctoris ejusque involuntaria cespitatio allegatur. Quod unicum est pro Cassiano perfrugium, interclusis, propter auctoritatem Prosperi, cui Romana Ecclesia suffragata est, omnibus benignis Cassiani in sensum catholicum interpretandi viis quas inire aliqui antehac infeliciter tentarunt, ut monstravi; nec desunt qui idem etiamnum cogitent, eventu, ut auguror, non dissimili, consilioque parum probabili. Quid enim attinet collaudatam a Gelasio, cum ceteris Prosperi opusculis, impugnationem Cassiani retractare, ipsumque etiam Cassianum eodem decreto in plenis ac non corruptis editionibus suffixum velle indemnem prestare, iis quæ adversus eum constituta sunt, labe-

A factandis, aut potius male tentandis? Eo sanè devenerit videntur qui Cassianum purgant, ut Prosperum Cœlestini et Gelasii elogiis illustrent, vel calumniæ in detorquenda Cassiani mente, vel inscitia in ea perspicenda insimulent: quod quam sit intutum et injustum, nihil attinet dicere. Ipseque Cassianus, quamvis Prosperi impugnationem moleste tulerit, ut Prosper sub initium epistolæ ad Rufinum refert, tamen non est calumniam causatus, quod fuisset avertendo Prospero accommodatissimum. Fausti vero, quamvis non adeo explorata videri posset allucinatio; et nonnihil anceps causa, quod complures pro eo catholici scriptores steterint (sane Sinodius Faustum habuit pro viro doctrinæ salutaris ac singularis; Ruricius vocavit doctorem eximium, pastorem egregium, Hilarius Arelatensis, adhuc abbatem ita honoravit, ut medium locaret inter se ac Theodorum et Maximum episcopos; Hilarius pontifex dignum duxit qui in synodo Romana secum una presideret); tamen eadem mihi videtur esse ratio; et illum æque rejectit Gelasius pontifex.

8. Non igitur e re et existimatione Valeriani esse videtur, si Cassiano et Fausto, ut erroris, sic excusationis similitudine accenseatur. Et quod communis eo avo eaque in regione fuisse Sempelagianus error obtenditur, pertinet ad potentioris labis illius diffusionem, non autem ad Valeriani ab ea immunitatem. Nam sicut bonum, juxta Senecam epist. 73, Dionem, Chrysostomum, orat. 40, et Tyrium, dissert. 33, quo communis et diffusius, eo etiam auctius est; ita et malum, quod idem Dio eleganter de more prosequitur orat. 32, quoad plures permanat, eo est tetrius et gravius. Quæ paria sunt merito, ait Prosper, contra Collat. cap. 9, de malis agens, non minuuntur coeundo, sed crescunt. Pulcherrime item S. Hilarius, initio sexti libri de Trinit., demonstrat quanta sit gravitas erroris, ex quo pervulgatus et communis efficitur. Quare alia via ineunda est purgando solide ac vere Valeriano; ita ut non commiserationem erga eum movere velle, aut deprecari justam censuram, sed innoxium ostendere, et justo judicio interposito, causaque discussa evincere, judicemur

CAPUT IV.

Germana Sempelagianismi expositione tradenda, pro-
luditur ad legitimam Valeriani ab ea labe exem-
ptionem.

1. Quia criminator dicam Sempelagianismi Valeriano maxime impingit, minus de reliqua accusatione sollicitus, operæ pretium est præmittere quis fuerit Sempelagianorum germanus error, quod discrepantes de eo sententiæ sint, et verendum videam ne Valeriani criminator aliter fortassis Sempelagianismum quam par sit et veritas ferat interpretetur, et idcirco fucus fiat imperitis. Idque excutere in errore non adeo pervio magis necessarium videtur: quandoquidem idem Valeriano mastix, qua est anti-quitatis Ecclesiasticæ et hæreseon peritia ac sagacitate in pervadendo ad ipsa errorum cubilia, Arianismum, quo vix ullus fuit in Ecclesia error minus ambiguus, non esse de divino Verbo in natura tantum divina subsistente, sed de Christo ex Divinitate et humanitate compacto, accipiendum contendit; quasi idcirco erraverit Arius, et tot synodorum fulminibus contritus sit, quod dixerit Christum esse Patre minorum. Quæ quanta sit, ut quam mitissime dicam, cespitatio, nihil attinet exaggerare.

2. Ut igitur vera Sempelagianismi notitia habeatur, adeundi sunt Prosper et Hilarius, qui de eo errore ad D. Augustinum adhuc superstitem litteras dederunt, quæ exstant præfixæ libro D. Augustini de Prædestinatione Sanctorum. Ex quibus, ut hoc præmittam quod usum aliquem in hoc negotio habere potest, constare puto Hilarium illum non modo non esse S. Hilarium Pictaviensem, ut senserunt aliqui relati a Baronio ad Rom. Martyrol. 5 Maii, littera I, et idem per calami vel typographi exerrationem ha-

betur apud Cassiani glossatorem, ad l. xu de Inst. c. 13 (allucinatione plane gemina ei qua impedit Erasmus in notis ad Eucherii Parenensis), sed etiam non esse Hilarium Arelatensem episcopum, ut passim affirmatur. Nam Hilarius episcopus Arelatensis unus fuit eorum qui adversus D. Augustinum querelas moverunt. Audi Prosperum in calce epistolæ ad Augustinum: *Speramus non solum tenuitatem nostram disputationum tuarum præsidio roborandam, sed etiam ipsos quos meritis atque honoribus claros caligo istius opinionis obscurat, defæcatisimum lumen gratiæ recepiuros. Nam unum eorum præcipuæ auctoritatis et spiritualium studiorum virum, sanctum Hilarium Arelatensem episcopum sciat beatitudo tua admiratorem sectatoremque in aliis omnibus tuæ esse doctrinæ, et de hoc quod in querelam trahit, jampridem apud sanctitatem tuam, sensum suum per litteras velle conserre. Sed quia utrum hoc facturus, aut quo fine sit facturus, incertum est, etc.* Expende particulas illas, *unum eorum*, utique adversus Augustinum agentium, de quibus sermo erat; et in aliis omnibus, iam quoad negotium, de quo Prosper tota epistola, atque adeo quoad errorem Semipelagianum, non erat Augustinianæ doctrine admirator, immo eam in querelam habebat. Et Prosper liquido testatur, se eum habuisse suspectum, cum dubitet quo fine esset cum Augustino per litteras acturus, quod se præstiturum receperat; ut propter ea plane videatur Hilarius Arelatensis is fuisse et vitæ meritis antecedens, et adeptus nuper summo sacerdotii honore supereminens, ad cuius auctoritatem se parem non esse, agnoscit Prosper eadem epistola. Numerus enim pluralis, quem eo item loco adhibet, facile referri potest ad communem loquendi modum de aliquo, cum ejus nomen ex causa premitur.

Is vero Hilarius cujus epistola ad Augustinum extat, non modo non erat episcopus, cum Prosper ad Augustinum de hoc negotio deque Hilario Arelatensi episcopo scriberet, sed etiam laicus fuisse videtur; quandoquidem suæ ad D. Augustinum scriptio: rationem reddit, quod D. Augustini *contradictores essent ex parte tales, quibus consuetudine ecclesiastica laicos summam reverentiam necesse sit exhibere*: quod ita se servatum sublit, ut tamen modeste pro Augustino egerit quæ liquet cadere in laicum. Quid quod Hilarius Arelatensis episcopus vir fuit et doctissimus, et quod ejus superstitibus lucubrations aliquæ produnt, eloquentissimus. Hic vero Hilarius, haudquaquam se stylo similem Hilario Arelatensi exhibet in epist. citata, in cujus etiam calce fatetur se tenuitatis sine conscientia adactum agere cum viro, inquit, *tum moribus, tum eloquio, tum studio claro, ut quanta posset collecta suis litteris intimaret, quas conjunctas his destinare curari. Est enim talis, qui etiam præter hanc necessitatem dignus tuæ sanctitatis notitia judicetur*. Quæ aperte cadunt in Prosperum, qui se Augustino de facie igitur testatur initio epistolæ, et cum Hilario pro Augustino apud Cælestinum papam postea stetit. A quo cum uterque vocetur filius, ea ipsa epistola qua alii Galli episcopi, ad quos scripta est, vocantur fratres; cum item uterque a divo August. vocetur filius, initio libri de Prædest. Sanct., perspicue haberi videtur ne Prosperum quidem eo tempore episcopum fuisse, ac fortassis etiam neque postea, cum a Gelasio, Fulgentio, Marcellino Comite et aliis eum subsecutis, numquam vocetur episcopus, ut passim alii in Gelasii de reto, sed tantum vir religiosus, eruditus et sanctus. Ac ut episc. Rhegiensis fuisset, num tamen videtur fuisse præmittendus Hilario Arelatensi, longe sublimioris seculi antistiti, et ex plenissima mundana potestate, ut in Parenesi loquitur Eucherius, ad religionem primum, tum ad Arelatenses infulas evecto, quæ aperta est confirmatio discriminis quod statuimus inter Hilarium Arelatensem præulem, et istum qui pro Augustino stetit cum Prospero.

Emendandum vero est in scriptore, ceteroquin di-

ligentissimo, quod Hilarium istum Augustini studiosum, non tunc quidem cum Augustinum i terpellavit, sed postea, fuisse Arelaten em episcopum statuit, illum ipsam Hilarium qui non minus eruditione et eloquentia quam nobilitate claruit ac etiam sanctitate; cum vero Augustinum i terpellaret, ait fuisse dumtaxat presbyterum. Ita habet anno 446 Christi 426, n. m. 20, et anno 430, num. 89, et anno 441, num. 3, pleneque in Rom. Martyrolog. ad 5 Maii, littera I. Hæc ex dictis per se concidunt. Ostensum enim est, cum Augustinus ab Hilario et Prospero i terpellaretur, celebrem illum Hilarium Arelaten-em jam fuisse adeptum eam sedem, et ab iis ipsis Augustini i terpellatoribus vocatum in suspensionem. Item monstratum est Hilarium cujus est epistola ad Augustinum adversus Semipelagianos, cum eam scriberet, non nisi laicum fuisse, ac proinde non fuit tunc presbyter.

Ex quo obiter prætere deprehenditur ambigi posse an hic Hilarius diversus sit statuendus ab illo Hilario Syracusano qui longe antè in causa Pelagii tuæ in Sicilia versantis Augustinum pulsavit iis questionibus quæ apud Augustinum epist. 88 leguntur, et evadunt epist. 89, ubi Augustinus eum semper vocat filium. Eo enim gustu Augustinianæ doctrinæ percepto, potuit hic Hilarius ad Augustinum in Africam pergere, salubribus ejus uberibus præsens nutriendus; quo beneficio excidisse magnopere dolet sub lineam epistolæ adversus Semipelagianos, addens id sibi maxime accidisse fratris causa, quem cum matrona sua continentiam professum renuntiat, ex Galliæ ora maritima, unde dici posset ad Augustinum scripsisse, sive in transitu, sive aliqua ex causa eo divertens.

Cum vero hoc ambiguum videri possit, exploratum tamen arbitror illum alium Hilarium quem D. Augustinus epist. 94 de recenti errore Pelagii admonet, ab Hilario Semipelagianorum delatore diversum esse. Ille enim alius Hilarius consacerdos et pastor a D. Augustino vocatur ea epist. 94, cum tamen Hilarius Augustini familiaris, laicus (ut dixi) fuerit, extrema ætate D. Augustini. Videtur ergo fuisse Hilarius Narbonensis primæ episcopus, qui tunc florebat. Nam quominus concedam esse Hilarium Arelatensem episcopum ratio temporis non patitur. Data enim est ea Augustini epistola sub Innocentio primo, anno Christi 461, ut ibi, n. 5, observat Baronius, quo tempore Hilarius sedi Arelatensi nondum fuerat præfectus. Nam successit S. Honorato, qui sedit post Patroclum. At hic, teste Prospero in Chronico, cæsus est Arelatis, anno Christi 426, sedente Romæ Cælestino, cui præverat Innocentius, eumque ante Cælestinum subsecuti Zozimus et Bonifacius; ut perspicuum sit nondum per ea tempora Hilarium titulo consacerdotis et pastoris potuisse affici ab Augustino. At de his satis.

3. Ex horum igitur Augustini æqualium et studiosissimorum epistolæ liquet sub extremam D. Augustini senectutem, in Gallia Narbonensi, maxime Massiliæ, plerosque, et inter eos non neminem et vitæ et meritis summi sacerdotii honore supereminentem, id est, episcopum, ægre tulisse quod S. Augustinus, revocata priore sua doctrina de initio gratiæ et justificationis ex naturali conatu, quam juvenis et negotii gratiæ minus sciens tradiderat, primum plane salutis nostræ exordium divinæ preventionis concedendum doceret, quas eorum querelas S. Prosper in responsione ad tria prima Genuensium excepta late refert. Et quamquam initio, fere tantum susurrando, et clanculum, Augustino adversabantur, ut idem Prosper epist. ad Rufinum testatur. tamen sensim, quod idem in præfatione libri contra Collatorem diserte tradit, magnis motibus in eam posteriorem D. Augustini doctrinam efferbuerunt, quod putarent ea ratione ruinam peccatoris refundi in Deum, et hominis salutem non statui in ejus manu, contra quam antiquus Ecclesiæ sensus ad ea usque tempora tale-

rat. Alii ex iisdem Augustini æmulis alia apponebant. *Augustinum*, inquit Prosper epist. ad Rufinum, post præmissum illustrissimum ejus elogium, *quidam nostrorum infamant, dicentes eum liberum arbitrium penitus submovere, et sub gratiæ nomine necessitatem prædicare fatalem; adjicientes etiam duas illam humani generis massas et duas credi velle naturas, ut scilicet tantæ pietatis viro paganorum et Manichæorum ascribatur impietas.* Alia item addebant dura et dira, quæ in capitulis ipsorum, apud Prosperum exstantibus, videre licet. Quantis item et quam portentosis calumniis ipsum Prosperum Augustini defensorem onerarent, habetur in præfatione ad objectiones Vincentianas, apud eundem Prosperum.

4. Existimarim autem primam horum omnium in Augustinum et assecas motuum originem fuisse gliscentem in ingeniis plerisque infirmis errorem, ex male intellecta D. Augustini doctrina de electorum vocatione secundum propositum, ac non uniformi electione omnium ad eadem gratiæ auxilia, atque ideo neque ad gloriam. Aliquos enim monachos inde admodum fuisse turbatos constat ex D. Aug. epist. 46 et 47, et ex libris de Gratia et Lib. Arbitrio, ac de Correptione et Gratia. Eodemque etiam pertinuisse videtur desperatio illius monachi in ipso D. Augustini monasterio, quam describit lib. de *Dono Persev.* cap. 15. Nam quamvis D. Augustinus eam solam præscientiam causarum refert, tamen sunt duo illa satis conjuncta, et fere infirma ingenia ad utrumque illum scopulum aliduntur; ac cur præscientur tales futuri, causam referunt in non suppeditata largiora illa et secretiora beneficia quæ electis obtinunt. Hi ergo, alique infirmi, scandalum passi sunt in proposita D. Augustini doctrina. Resque eo venit, si Sigebertum audimus, anno Christi 415, et idem habetur in Chronico Prosperi per Pithorum edito, anno Honorii 25, ut hæresis inde conflaretur *Prædestinatorum*, qui subnervabant corda servorum Dei, negabantque habendam esse salutis sollicitudinem; quod nisi quis esset et felici illo pusillo grege electorum, quibus Deus gloriam antecederet decrevit, et auxilia specialia, altamque et secretam vocationem præparavit, necessario perendi essent; salvandi autem necessario forent, si ad eum numerum et beatum Dei peculium pertinerent.

Alii tamen hæresim Prædestinatorum longeposteriorum faciunt, et magnam partem aliter explicant. Tribuunt quippe eam auctori Gotescalco, monacho Suessionensi, qui sub annum Christi 800 vivebat. Ejus autem error his verbis refertur ab Ecclesia Lugdunensi, contra Joannem Scotum, ex ipsius Scoti libro, in quarti capitis examine. *Tertiam ponit hæresim, 45 prædestinationibus necessitatem et vim inferentem. Cujus, ut sibi videtur, auctorem non tacet, vocans eam Gotescalcanam, a quodam videlicet miserrimo et infelicissimo monacho, jamdudum illic (nescimus quo ordine) damnato, et annis jam plurimis carcerali ergastulo recluso, nomine Gotescalco.* Hunc et alios ejusdem Gotescalci errores, eadem Ecclesia libro de Tribus Epistolis, initio, ex cujusdam (credo Hincmari) epistola refert: illud item addens, cum Gotescalcus e Gallia ad extremas Germaniæ oras ob Evangelii prædicationem profectus esset, inde cœpisse prædicationis exordium, quod Deus quos voluit, ab æterno, sive ad gloriam, sive ad supplicia prædestinaverit, et ita quidem, ut nec electi perire, nec reprobi salvari possint; nec velit Deus omnes salvari, sed eos dumtaxat qui salutem reipsa consequantur, pro quibus item solis venerit et passus sit Christus. Ob hæc et similia in quibus obfirmate hærebant, adjudicatum flagris Gotescalcum a monachis et abbatibus, et pene usque ad obitum sine miseratione dilaceratum, traditur eodem libro, post medium, adactumque suis manibus in flammam projicere librum quem pro prædictis propositionibus scripserat. Videsis de Gotescalco Pithæum in Annalibus, Trithemium in Chronico Hirsaugiensi, Fro-

doardum lib. III Hist. Eccles. Remens. cap. 14, et omnium maxime Hincmarum qui aderat, epistola de eo ad Nicolaum I, ubi bene advertit Gotescalcum non fuisse revera auctorem primum, sed instauratorem dumtaxat hæreseos Prædestinatorum, quam a prima origine repetimus. Multa quoque de Gotescalci nequitia et pœnis ei inflictis leguntur apud Rabanum, epistola ad ipsum Hincmarum, et alia ad Heberardum comitem. Nam in alia quæ est ad Noringum ita errorem Gotescalci repellit, ut de eo prorsus sileat. Similiter qui nunc lucem aspexit auctor operis contra hæresim Prædestinatorum, et conficium Augustini nomine librum adducit integrum ad hujus hæresis penetralia educenda in publicam lucem, Gotescalci nusquam meminit, et hæresim Prædestinatorum exortam ipsis D. Augustini temporibus agnoscit, proximeque a Nestorianæ eam collocat ante exortam Eutychianam, de qua silet.

5. Ab hac ergo hæresi, tunc per eam quam dixi occasionem gliscente, quam maxime recessuri nonnulli, *ut semper erroris est abrupta dementia*, juxta Novatianum de Trinit. c. 20, in alterum extremum deflexerunt, negantes specialem beneficentiam Dei in electos et vocationem eorum secundum propositum. Item divinam electionem ad gloriam, nulla meritum per gratiam comparatum ratione habita factam repudiabant; et qui inter eos erant turbulentiores, antecedentem illam electionem, ad augendam infamiam, magna mendaciorum accessione cumulabant. Antecedentem quoque gratiæ excitantis præparationem, et omnem voluntatis humanæ præventionem, a Deo gratiæ auctore factam aversabantur, tamquam libertati humanæ infestam. Eoque consilio, Deum communem omnium Patrem, et nullius personam accipientem, probaturi salutis item humanæ potestatem in uniuscujusque manu reposituri, auxilia gratiæ voluntati naturaliter exsertæ, et auxilium per naturales vires imploranti ac se ad salutem conanti subjungebant. Cordatiores tamen ac sedatiores, ac etiam religiosiores nonnulli, ut de Cassiano dicam, subjunctionem illam gratiæ excitantis ad humanam voluntatem, non fundabant in securata libertatis temeratione per gratiam prævenientem, aut in defutura homini salutis suæ potestate, si præveniatur, præsertim ut propositi divini assectantis electionem antecedentem ad gloriam (hæc enim omnia videntur agnovisse non sequi revera, sive ex electione æterna ad gloriam et specialem gratiam, sive ex temporali præventionem vi æterni decreti facta, proptereaque in quibusdam libere salvandis agnoscebant præventionem gratuitam), sed fundabant subjectionem illam gratiæ ad voluntatem in quibusdam Scripturæ locis male detortis, ad gratiam subsequentem pertinentibus, quibus Deus dicitur peccatorem expectare, et in maturitate præveniri.

6. Ut perspicuum testatumque fiat hæc ita se habuisse (nec enim desunt qui refragentur, et errorem Massiliensium aliter referant), itemque ut ea quam diximus sententiarum et fundamentorum inter Massilienses varietas perspicatur, adeundi et audiendi sunt qui nascentem eorum errorem Augustino primum, tum Coelestino pontifici renuntiaverunt Prosper et Hilarius. Ita igitur Prosper, epistola ad Augustinum, post late expositas Massiliensium querelas adversus specialem quorumpiam electionem ab Augustino assertam, eorumque vocationem secundum propositum, non communem aliis: *Autum, quantum ad Deum pertinet, omnibus paratam vitam æternam; quantum autem ad arbitrii libertatem, ab his eam apprehendi qui Deo sponte crediderint, et auxilium gratiæ merito credulitatis acceperint. In istam vero talis gratiæ prædicationem, hi quorum contradictione offenditur, cum prius meliora sentirent, ideo se vel maxime contulerunt, quia si profiterentur ab ea omnia bona merita præveniri, et ab ipsa ut possint esse donari, necessitate concederent Deum, secundum propositum et consilium voluntatis suæ, occulto judicio et opere manifesto,*

aliud vas condere in honorem, aliud in contumeliam, **A** quia nemo nisi per gratiam justificetur, et nemo nisi in præparatione nascatur. Sed refugium istud fateri, divinoque ascribere operi sanctorum merita formidant, nec acquiescunt prædestinatam electorum numerum nec augeri posse nec minui, ne locum apud infideles ac negligentes cohortantium incitamenta non habeant, ac superflua sit industriæ ac laboris indictio, cujus studium cessante electione frustrandum sit. Ita demum enim posse unumquemque ad correctionem aut profectum vocari, si se sciat sui diligentia bonum esse posse, et libertatem suam ob hoc Dei auxilio juvandam, si quod Deus mandat, elegerit. Ac sic cum in his qui tempus acceperunt liberæ voluntatis duo sint quæ humanam operentur salutem, Dei scilicet gratia, et hominis obedientia, priorem volunt obedientiam esse quam gratiam, ut initium salutis ex eo qui salvatur, non ex eo credendum sit stare qui salvat; et voluntas hominis, divinæ gratiæ sibi pariat opem, non gratia sibi humanam subjiciat voluntatem. Vides initium ac progressum erroris, ad metam usque barathro et voragine conclusam.

7. Similia Hilarius initio epistolæ ad Augustinum, brevius quidem quoad erroris originem, distinctius tamen quoad progressum et varia adjuncta erroris. Ait, inquit de Massiliensibus, novum et inutile esse prædicationis, quod quidem secundum propositum eligi dicantur, ut id nec **L**6 arripere valeant nec tenere, nisi credendi voluntate donata. Excludi putant omnem prædicandi rigorem, si nihil quod per eam excitetur in hominibus remansisse dicatur. Consentient omnem hominem in Adam perisse, nec inde quemquam posse proprio arbitrio liberari; sed id conveniens asserunt veritati, vel congruum prædicationi, ut cum prostratis et nunquam suis viribus surrecturis annuntiatum obtinendæ salutis occasio, eo merito quo voluerint et crediderint a suo morbo se posse sanari, et ipsius fidei augmentum, et totus sanitatis suæ consequatur effectus. Cæterum ad nullum opus, vel incipiendum, nedum descedendum, quemquam sufficere sibi posse consentiunt. **C** Næque enim alicui operi curationis eorum, annumerandum putant exterrita et supplici voluntate unumquemque ægrotum velle sanari. Quod enim dicitur, crede et salvus eris: unum horum exigi asserunt, aliud offerri, ut propter id quod exigitur, si redditum fuerit id quod offertur deinceps tribuatur. Et mox: Non putari negari gratiam, si præcedere dicatur talis voluntas quæ tantum medicum quærat, non autem quidquam ipsa jam valeat. Nam illa testimonia, ut est illud, sicut unicuique partitus est mensuram fidei, ad id volunt valere, ut adjuvetur qui cæperit velle, non ut etiam donetur ut velit; rejectis ab hoc dono aliis pariter reus, et qui possint similiter liberari, si ea quæ pariter indignis præstatur credendi voluntas, etiam ipsis similiter præstatur. Si autem, aivni, dicatur voluntatem omnibus remansisse, qua vel contemnere quis valeat, vel obedire, de compendio putant rationem reddi electorum vel rectorum, in eo quod unicuique meritum propriæ voluntatis adjungitur. Rursusque infra: Quod autem dicit sanctitas tua neminem perseverare nisi perseverandi virtute percepta, eatenus accipitur, ut quibus datur, inertis licet, præcedenti tamen proprio arbitrio tribuatur: quod ad hoc tantum liberum asserunt, ut velit vel nolit admittere medicinam. Cæterum et ipsos abominari se et damnare testantur, si quis quidquam virium in aliquo remansisse quoad sanitatem progredi possit existimet. Nolunt autem ita hanc perseverantiam prædicari, ut non vel suppliciter emereri, vel amitti contumaciter possit. Nec ad incertum voluntatis Dei deduci se volunt, ubi eis, quantum putant, ad obtinendum vel amittendum evidens est, qualecumque sit, initium voluntatis. In prædictis Hilarii verbis, ad plenam erroris de quo agimus introspectionem, desideratur lux aliqua quoad duo: nempe et quoad initium illud qualecumque, quod Semipelagianum arbitrio ex se expectato dabant; et quoad opus ad quod necessariam gratiam esse fatebantur.

8. Et quidem initii nomine in ipsis erroris sui enabulis cujusvis boni operis exordia designabant, ita ut non primi dumtaxat boni actus liberi, sive fidei, sed quorumvis bonorum operum ad perseverantiam necessariorum exordia nudo libero arbitrio ascriberent. Postea tamen convicti, ut **D**, Augustinus refert lib. de Prædest. SS. c. 2, et in ejusdem libri calce, et lib. de Bono Persever. c. 17, palinodiam ecterunt, seque restrinxerunt ad solum salutis initium, et perseverantiam in ea, ut bis cap. illo 17 testatur **D**. Augustinus. Placet ipsa verba appendere; quod recentiores aliqui secure pronuntiant, Semipelagianos circa solum salutis initium, non item circa perseverantiam, aberrasse. Ita ergo loquitur Augustinus, referens Semipelagianorum sententiam: Sed ii, qui solum initium fidei et usque in finem perseverantiam sic in nostra constituunt potestate, ut Dei dona esse non putent, neque ad hæc habenda atque continenda Deum operari nostras cogitationes et voluntates, cætera vero ipsam dare concedant, cum ab illo impetrantur credendis fide. Et mox: Hæc ergo ex Deo dona sunt, id est, ut de aliis taceam, sapientia et continentia. Acquiescunt et isti, Semipelagiani. Næque enim Pelagianii sunt, ut adversus istam perspicuam veritatem dura et hæretica perversitate contendant. Sed hæc, inquisit, ut a Deo dentur nobis, fides impetrat, quæ incipit a nobis. Quam fidem et incipere habere, et in ea usque in finem permanere, tamquam id non a Domino incipiamus, nostrum esse contendunt. Vides in quas tandem angustias devenierit Semipelagianii, coacti solum fidei initium, et perseverantiam in ea nudæ voluntati tribuere; eoque confugientes, ut Deum labe, hominem necessitate in salutis negotio eximerent.

Sed initium plane fuisse perfugium illud, clamant Scripturæ inlinitis quoad perseverantiam. Non minus item luculenta pro fidei initio ex supernaturalibus tantum suppetitis concipiendo exstant testimonia, quam pro initio reliquorum supernaturalium operum, ut videre est in longa et insigni disputatione quam instituunt S. Augustinus lib. de Prædest. SS., et insigniter serm. 15 de Verbis Apostoli, Prosper l. de Vocat. Gent. c. 23, et Fulgent. lib. 1 de Verit. Prædest., ut probent fidem esse donum Dei. Nec tantum fidei supplementum, ut **D**. Augustinus eo libro c. 2 loquitur, sed etiam fidei caput, de quo solo Semipelagianii ibi impugnatū refragabantur. Et quamvis consilium Araucanum quod Semipelagianismi fœces siccat, damnet, non eos tantum qui fidei initium sibi arrogabant, sed etiam eos qui cæterorum bonorum exordia eodem modo vindicabant nudo arbitrio et natura viribus; tamen hoc non eo pertinet, quasi Semipelagianii ita philosophati sint de cujusvis extra fidem bonæ actionis initio, sed cum principio ita sensissent, ne qua superesset erroris scintilla, id quoque reprobavit. Quamquam cum fides sit prima radix in salutis negotio, sitque de ea multo potior ratio quam de subsequentibus actibus, ac sic evictum fuerit initium ejus a Deo esse, de aliis quoque omnibus multo potiori jure idem evictum videri debeat; mirum non esset, etiamsi admitteretur Semipelagianos in eodem semper errore de cujusvis operis initio perstitisse, divum tamen Augustinum incubuisse præsertim in eam curam, ut demonstraret fidei initium a Deo esse, non autem a nudo libero arbitrio.

9. Cum autem ejusdem **D**. Augustini testimonio, lib. de Prædest. SS. c. 2, compertum sit Semipelagianos non potuisse obsistere manifestissimis Scripturæ locis, quibus fides donum Dei esse monstratur, perspicuum videtur, eos nomine initii fidei, non intellexisse fidem rudem adhuc et modicam, sed nomine initii fidei intellexisse eam credendi volitionem fidei præviam quam concilium Arauc. n. can. 5 vocat credulitatis affectum, aperteque S. Fulgentius l. de Incar. et Grat. Christi c. 18, Semipelagianos refellens circa voluntatem credendi, quam ab homine esse

contendebant, cum nominat initium credentia. Ex quo sequitur quod fidem ceptam, cui Semipelagiani, ut D. Augustinus, c. illo 2 loquitur, rependi aiebant fidem auctam, non esse fidem essentialiter constitutam, tametsi intentiva imperfecta, sed casu affectum aptitudinem, qui sit fidelis veluti praedictum; quavis moraliter tunc cum **47** ea actus computetur, et idcirco denentur plerumque eodem nomine. Similiterque sequitur fidem auctam quae ibidem appellatur incrementum fidei, non esse auctarium et accessionem aliquam ad fidem ante inchoatam in eodem genere, sed esse fidem ordinis superioris, succedentem imperfecto illi initio, appetenti ad laborem humanum. Provocari autem aiebant, fide illa cepta, fidem auctam, quia existimabant hominem, exhibitio initio, qualitercumque emerit interius gratiae auxilium, necessarium ad credendum. Et ipsam quidem hominem ex parte sua primum conferre voluntatem, eam autem cum primum emicuisset, foveri et promoveri a Deo. Quod ipsum aliter essent dicerent homines initium praebere, Dei vero esse perficere. Itemque ut Prosper epistola citata refert, iis conferri sanctitatem qui bono naturae, quod vocabant gratiam initialis, bene usi essent, eoque aliqui merito divinam in se supernaturalem beneficentiam provocassent.

10. Eo credulitatis naturali affectu ex nobis supposito, quo prolici asserebant divinae gratiae adiutorium, quodque aiebant a divina vocatione expectari, addebant Semipelagiani reliqua omnia quibus nomen operum dabant, ipsumque etiam fidei assensum esse a divina gratia. Idque affirmabant, cum aiebant ad quodcumque opus humanae curationis, et incipiendum, et perficiendum, necessariam esse gratiam. Tantum quippe excludere ab operum syllabo eum quem dixi naturalem credendi affectum, disponentem utcumque ad gratiam. Hoc enim dumtaxat voluntati nudae saluum volebant in negotio salutis, quod ita necessarium censerent, ut salus in cuiusvis adulti potestate locaretur, et Deus liberaretur ab acceptance personarum, quibus duobus incommodis posteriorem D. Augustini doctrinam premi calumniabantur: a se autem declinari existimabant, admittendo ex parte hominis quaecumque initium, seu tribuendo bono usui liberi solius arbitrii meritum aliquod quantumcumque exile ac tenue, ut in eo initio tota gratiae substrictio fundamentum haberet. Idque initium pure naturale, nostroque iudo arbitrio exproptum, aiebant a Deo expectari; tamquam ansulam qua voluntatem divina auxilia prehsantem acciperet.

11. Ridiculi vero prohusque insulsi sunt, qui aliter eam expectationem interpretantur, affirmantes hoc errore sordere, qui dixerunt consensum, prout libere a voluntate praestitum gratiae vocanti praemissae, expectari a Deo tamquam rationem cur ipse quoque eum consensum velit a se prodire. Ita ut cum duae hae causae concurrant ad illius consensus productionem, prior ratione sit voluntas ante praevienta. Eam vero praestoletur Deus, et ad eius nutum, atque adeo posterius ratione, se applicet ad cooperandum et dandum consensum. Quam censores praedicti censent esse reprobam illam doctrinam de Deo voluntatem nostram expectante, a Cassiano collat. 13 cap. 12 male fundatam in illis Isaiae verbis cap. xxx: *Expectat Dominus ut misereatur vestri*, damnatamque in concilio Arausico. n can. 4, et a Prospero, Fulgentio, aliisque gratiae contra Semipelagianos defensoribus, confutata.

Hoc vero est in erroribus antiquis referendis, et in concilliorum contra eos delinitionibus interpretandis locari, cum exploratissimum sit Semipelagianos divinam gratiam excitantem et primum initium a Deo positum exclusisse, timentes humanae libertati ex praeventione, et divinam immunitatem a vitio acceptionis personarum praetextentes. Eo itaque sensu damnantur, quod voluntatem a Deo expectari affirmarent; cum tamen Deus non expectet voluntatem ut eam vocet,

etiamsi jam vocantem vere expectet quoad consensum liberi productionem. Id est non eam inconsultam abripere ad cooperandum, vel adigere ad credendum consensum: sed id libertati ejus permittat nec nisi ab ea jam praevienta advocatus occurrat ad cooperandum. Advocatus, inquam, non per actum divinae cooperatione anteriorem, quam constat esse impassibilem, sed per exigentiam naturae tunc operabundae, et in talibus circumstantiis, ac praemissa divina fecundatione praevientia, expropterea actionem, si posset absque Deo se ad cooperandum adjungente eam expromere. Eam enim suam exigentiam voluntas contendant Deo obijciens, et objective, non formaliter, exhibens, advocat Deum ad cooperandum, et cum ipsa producendum consensum liberum. Itaque illa per Deum expectatio humana voluntatis, quam concilium Arausicanum reprobat, alia non est quam quae ab ipsis Semipelagianis posita fuerat, hoc est expectatio voluntatis ut vocetur, ita ut prius homo ex se et suis viribus, Deo nihil adducere circa salutem hominis movente, exprimat suam quaecumque visum, ejusque interventu utcumque mereatur ut Deus, qui eum dumtaxat visum, languidum licet et eservera, expectabat, illuc accurrat, promotor et consummator initii nostri, cui tamquam aequali merito, et eausdem moraliter moventi, exhibet supernaturales suppetias.

12. Semper dico juxta Semipelagianos initium illud salutis quod esse a nobis affirmabant, tenue aliquid et exile fuisse, nec nisi aliquale meritum auxiliorum gratiam continuisse. Perspicuum namque videtur illos non affirmasse competere tali initio meritum de condigno, respectu salutis ad quam aiebant illud disponere. Ita disertissime tradit Cassianus collat. 13 c. 9, et 13, et 16, lib. xii de Instiit. c. 11, 13, 14. Idemque sonant verba illa Semipelagianorum, quos supra ex Hilario retulimus dixisse, ipitium istud seu voluntatem qua quaeritur medicus, non valere quidquam, id est, perexigui esse momenti ac meriti. In quo Semipelagiani a Pelagio dissidebant, qui naturali salutis negotiationi meritum ejus condignum concessit.

Nec placent qui Semipelagianos quoad hoc Pelagio adhaesisse et meritum condignum invexisse affirmant; ut Vega lib. viii in conc. 5; Toletus in c. viii ad Rom. annot. 31, et in c. xi, ad illud: *Si autem gratia, jam non ex operibus*. Non placent, inquam; nam sanctus Augustinus qui locis allegatis hoc Semipelagianum meritum improbat, tamen ibidem et epist. 105, **48** ac saepe alibi, concedit peccatori divinitus praemoto meritum congruum remissionis peccatorum, negatque simile meritum naturalibus viribus posse concedi respectu primae gratiae. Ergo agnovit gratiam non tantum everti concessione meriti naturalis condigni (quamquam eo maxime), sed etiam concessione meriti naturalis congrui, et aliquis tantum ac perexigui, quale invexerunt Semipelagiani; qui exiguitatem hujus meriti considerantes eo devenerunt, ut profiterentur quod ei nostro qualicumque initio rependitur, esse gratiae donum, et initium illud non esse meritum, nempe perfectum et simpliciter dictum. Quod minus pervadentes nonnulli, inconstantiae damnant Cassianum et Faustum apud quos locutiones illae frequentes sunt, quasi erroris sui ea in parte immemores. Revera tamen perstabant in errore, nec nisi meritum simpliciter dictum inficiabantur, cum tamen omnis plane naturalis ad salutem dispositio, et vis qualitercumque meritoria, quam illi admittebant, neganda sit tamquam gratiae eversiva, quod Toletus supra male diffitetur.

13. Neque vero recte Semipelagiani per hunc errorem prospici a se putabant humanae libertati in negotio salutis, et divinae exemptioni a labe acceptionis personarum, quem fuisse illis geminum erroris scopulum praemisi; male, inquam, errorem errore declinabant. Nam quamvis verissimum sit salutem esse in cuiusvis adulti potestate, et Deum longe abesse a personarum acceptione, est tamen falsissimum quod Deus praeveniatur ab homine, sive quod homo salutis

suz negotium per bonum usum nudi liberi arbitrii auspicetur : sed ad locandam in manu cuiusvis adulti salutem suam, satis superque est quod præventus a Deo possit vocanti consentire aut dissentire, ut plane luculenter tradit Fulgent., lib. de Prædest. et Gratia cap. 9, post Augustinum, lib. de Spir. et Lit. c. 34. Et quamvis ea præventio non sit æquale beneficium omnibus quibus impenditur, sed in quibusdam talis sit, ut faciat facere (tametsi luctabiliter), eo quod sit victrix suavitas atque delectatio, prout vocatur a D. Augustino lib. de Peccat. Merit. c. 27; tamen semper est sufficiens ad operandum, et talis ut per solam hominis negligentiam ac culpam non sortiatur effectum. Quæ autem est selecta et specialis, non infert Deo labem acceptionis personarum, quæ locum non habet in mere gratuitis, etiamsi distributio fiat inæqualis, nulla prorsus interposita causa ex parte recipientium.

Est tamen ibi ingeniis omnibus fixa crux, hærendumque est in divino, iusto, sed occulto iudicio, juxta illud Augustini de Spir. et Littera c. 34 : *Si ad illam profunditatem scrutandam quisquam nos coarctet, cur illi ita suadetur ut persuadeatur, illi autem non ita, dno sola occurrunt interim quæ responderi mihi placeat. O altitudo divitiarum, et : Numquid iniquitas apud Deum? Cui responsio ista displicet, querat doctores; sed caveat ne inveniat præsumptores. Cavendum item esse in ea quæstione præcipitium movet serm. 20 de Verbis Apost. et pulchre serm. 41 : *Movet me, inquit, quod ille perit, non ille. Movet tamquam hominem, si verum vis audire, et me movet, quia homo sum. Sed etsi tu homo, et ego homo, audiamus dicentem : O homo, tu quis es qui respondeas Deo? Si posses loqui pecus, et dicere Deo, Quare istum hominem fecisti, et me pecudem, non juste succenseres, et diceres : O pecus, tu quis es qui respondeas Deo? Et tu homo es, sed a Deo pecus es, et utinam sis pecus ejus, et ovis pascuæ ejus!* Videndum in eamdem sententiam epist. 105, et Prosper II de Vocat. Gent. c. 30, in fine, et S. Chrysost. hom. 26, in Epist. ad Rom., in mor. Itaque admotæ a Semipelagianis machinæ nullo negotio subvertuntur. Alta ratione eas machinas disjicere se putant alii, sed quæ revera non est solida, nec erroris pura. Nam non video quam commode a Semipelagianismi labe liberari possit auctor operis contra Prædestinatianos, sæpe concedens toto libro tertio gratiam prævenire voluntatem, sed hoc accipiens de præmissa incarnatione, et Christo fonte gratiæ ad salutem nostram a Patre dato, qua ratione argumenta contra Semipelagianos ex necessaria gratiæ preventionem elidere poterat. Sed non sufficit ad illud initium quod contra Semipelagianos agnoscendum est, tamquam proprium gratiæ prævenientis; intelligi enim debet de gratia actuali, quæ est actus nobis receptus, ac excitans nos ad operandum : qualem gratiam præire ex parte Dei, et antevertere nostram operationem hic auctor non videtur agnoscere. Et idem videtur innuere Arnobius junior in psalmum cxlvii. Itaque sola catholica et solida ratione evertendi Semipelagianorum machinas, ea est quam proposui.*

14. Ille autem aliæ calumniæ in Augustinum, quas præterea memorabam Massiliæ et per eam Galliæ oram disseminatas, quoad electionem ad gloriam partim per se evanescent, ut Prosper eas referens I. ad objectiones Vincentianas recte demonstrat; partim commodissime mihi videntur depellendæ, si dicamus D. Augustinum admisisse quidem in Deo formalem gloriæ electorum intentionem, meritis prævisis anteriorum, a qua originem ducat præparatio vocationis congruæ, et secundum propositum (ita enim aperte ferunt quæ disputat lib. de Corrupt. et Gratia cap. 7 et 12, et lib. de Prædest. SS. cap. 3, et I. de Bono Persever. cap. 9, aliisque locis; et id quoque suadet specialis illa cura et amor Dei in electos, in Scripturis ab Augustino expensis, tam sæpe celebratus); eam tamen intentionem juxta eumdem D. Augustinum, non aliter statuendam esse efficacem, quam per ordi-

nem ad auxilia congrua per eam procuranda. Nam electio mediiorum congruorum, et eatenus efficacium, ita connectitur cum divina illa electione et intentione, ut non debeat hæc intentio concipi efficax, priusquam hæc media, et ordo ad ea cogitetur. Cum autem ea media non sint ineluctabilia, sed absolute loquendo possint non habere effectum, ut alibi demonstratur, et splendidissime tradit S. Macar. hom. 37, agens de gratia tradita apostolis jam confirmatis in gratia, ne graviter delinquerent, quæ utique efficax fuit, recte ex his mediis conjectamus efficacitatem intentionis a D. Augustino inventam non esse firuiorem. Atque ita concidunt omnes machinæ quæ ex eo admovebantur, quod salus electi, juxta D. Augustinum, 49 sit plane necessaria et eversu impossibilis. Aliud enim est certo et infallibiliter non fore evertendam, aliud non posse everti, etiamsi homo vellet. Primum est verissimum, posterius vero falsissimum.

Quamquam nihil quoque versatili libertatis humanæ conditioni timendum censerem, etiamsi admitterem electionem ad gloriam juxta D. Augustinum esse plane efficacem, sed tantum intra ordinem intentionis, eo quod Deus ob prævisam conditionaliter cooperationem voluntatis humanæ, si his vel illis suavibus mediis juvetur, noluerit de voluntate abripienda per auxilia ineluctabilia quidquam decernere, consequenter ad suam illam robustam planeque antecedentem electionem, quam ex seipso concepit, decreturus, si humanæ voluntatis indocilitatem et obfirmationem adversus illa mitiora et molliora media prænovisset. Sic enim libertas humana ejusque circa salutem veritabilis salva perstat, non obstante ferreo illo decreto prorsus immanente, et voluntatem qualis ex se erat, atque adeo plane exsolutam, relinquente. Salus tamen fit indefectibilis, quia quamvis intentio divina sit pura intentio ob præcognitam inflexionem liberam voluntatis per gratiam repudiabilem, tamen si voluntas aliter se habere vellet, adigeretur ad capessendam hanc vel illam viam, divino decreto antecedenti quod supponitur consentaneam. Quia vero ea salutis indefectibilitas, quamvis cum præsentī libertate cohærens, mihi alias ob causas non probatur, idcirco propositam D. Augustini sententiam eo quem retuli modo exponere præstat, ut cavillis et calumniis minus obnoxia statuatur. Hæc alibi plene discussa nunc tetigisse sat est, ad aperendam inanitatem querelarum a Massiliensibus jactatarum, de quibus hactenus.

15. Vidit Cassianus reliquorum Massiliensium errorem hactenus expositum, quo prima gratia statuitur semper voluntati et invocationi humanæ subjuncta, cohærere non posse cum plerisque Scripturis quibus docemur Deum palam fieri nescientibus ipsum, et apparere iis qui illum non interrogabant. Itaque aliud aliquid commentus est. Nempè quod interdum quidem homo præveniat Deum, et bono liberii arbitrii usu promereatur utcumque gratiam Dei, petitioni ad studio naturali superinductam, qui fuit error Semipelagianorum, seu vulgi Massiliensium; interdum tamen Deus præveniat nos, et a nobis nondum vocatus pulset ad ostium, ac voluntatem præoccupet. Quod esse Cassiani placitum notarunt Cuychius annot. 20 in Cassianum, et Ciaconius in observationibus ad eundem, aperteque habetur ex Prospero lib. contra Collat., præsertim c. 5, 9 et 38. *Nec cum hæreticis, ait c. illo 5, tibi nec cum catholicis plena concordia est. Illi in omnibus justis hominum operibus liberæ voluntatis tentur exordia, nos bonarum cogitationum ex Deo semper credimus prodire principia. Tu informe nescio quid tertium et utique parti inconveniens reperisti, quo nec inimicorum consensum acquireret, nec in nostrorum intelligentia permaneret.*

Sed quid aliunde Cassiani mentem venatur, cum extent perspicua ipsius Cassiani loca, quibus ea quam dixi Cassiani opinatio liquido deprehenditur? Illustrissime collat. 13 c. 7 : *Dei benignitas cum bona voluntatis in nobis quantumcumque scintillam emicuisse*

perseperit; vel quam ipse tamquam de dura silice nostri cordis excusserit, confovet eam et exaucciat, suaque inspiratione confirmat. Et cap. sequenti: *Cum in nobis ortum quemdam bonæ voluntatis inspexerit, illuminat eam confestim atque confortat, incrementum tribuens ei, quam vel ipse plantaverit, vel nostro conatus viderit emeruisse.* Similibus disjunctionibus scætet tota illa collatio, et propterea concilium in Arausic. can. 8, peculiariter ac seorsim, suppresso licet Cassiani nomine, damnat ejus errorem, quo aliqui ad Deum accedere dicuntur per liberum arbitrium prævenientes Deum, alii vero per divinam misericordiam a Deo præventi idem præstare dicuntur. Quod concilium ait excindi universali illo oraculo: *Nemo enim potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum.* Et effato apostolico omnes æque comprehendente: *Nemo, plane nemo, ut concilium expendit, non aliqui dumtaxat, potest dicere Dominus Jesus nisi in Spiritu sancto.*

Quare cum Cassianus alieni tantum memorat præventionem Dei per voluntatem creatam cujus motum præstoletur; alibi autem, ac nominatim collat. 3, non semel memorat tantum præventionem divinam qua omnis voluntatis motus anteveritur, non est inconstantia insimulandus, ut aliqui hic quoque faciunt: sed cum specialis ejus error ferat aliquando Deum, aliquando voluntatem ponere initium justificationis, consequenter quandoque unam præventionem, quandoque aliam pro instituto et subjecta materia proponit, ut Prosper etiam notavit lib. contra Collat. c. 38.

16. Hæc licet ita se habeant, nihilominus passim Cassiani error Semipelagianismi nota suffigitur, ipseque Cassianus Semipelagianis accensetur, quia qua ex parte voluntatem aliquando Deo præire statuit in salutis negotio, ea ex parte Semipelagianismum sectatus est: sicut ipsi Semipelagiani, quia qua ex parte statuebant præventionem humanam auxilium Dei antecedere, Pelagio adharebant, Pelagianismi sepe notantur, et Pelagiani dicuntur apud Augustinum, Prosperum, Fulgentium, aliosque antiquos. Non laboravit tamen Cassianus aliis erroribus qui in aliis ejusdem furfuris notati sunt. Et quamvis divo Augustino occulte obloqueretur, ut Prosper late memorat epist. ad Rufinum, tamen quæ supra retulimus portenta calumniarum de D. Augustino, non confixit, aut disseminavit, ut indicant illa ejusdem Prosperi lib. contra Collat. c. 2: *Ne, ad obscurandam scientiam doctorum, ea exagitate videamur quæ vulgus ignobile et procaz ineptorum loquacitas intemperanter effundit, unius potissimum definitiones, quem non dubium est illis omnibus in sanctuarum studio Scripturarum præstare, referemus.* Hoc est Cassiani, quem rursus paulo post vocat *virum sacerdotialis ordinis, qui disputandi usu, inter eos quibuscum degit excellit; et, ut vides, liberat eum nota procacitatis in Augustinum; moxque toto opere refellit tantum in Cassiano errorem de divina per hominem præventionem, tactis omnibus aliis supra memoratis, quibus gravatum ab aliquibus ea ætate et regione D. Augustinum præmisimus.*

17. Habemus igitur quis vere fuerit error 50 Semipelagianorum, tum quatenus maxime parti Massiliensium communis, tum quatenus Cassiano peculiaris ac quorsum Semipelagianismus dicatur. Quia enim assertores erroris propositi non omnino adharebant Pelagio, sed ex parte tantum, nempe negando primum justificationis initium esse ex divina gratia, quam aliqui agnoscebant, idcirco Semipelagianii appellantur. Et aptius vocarentur reliquæ Pelagianorum, qua etiam ratione interdum nominantur; quia revera non amplexabantur dimidium erroris Pelagii, sed in uno dumtaxat puncto, tam multis in quibus Pelagius præterea erraverat rejectis, cum eo consentiebant, ea una parte superbæ predicationis (id est Pelagianæ) cæteris abdicatis retenta, ut loquitur Prosper epist. ad Demetriadem. Quin etiam in illo

A unico puncto, non omnino Pelagium sectabantur, sed veluti dimidia ex parte. Nam cum Pelagius meritum condignum in naturalibus operibus respectu humanæ salutis agnosceret, ipsi, longe temperantius philosophati, aliquale dumtaxat meritum naturale admittebant, quod esset salutis nostræ fundamentum et gratiam homini conciliaret; quamvis illud adeo exile censerent, ut vix nomine meriti illud dignarentur. Quia tamen hic eorum error erat veluti portio plenitudinis illius errorum a Pelagio invecæ, et illa gratia, ut cum Fausto loquar, *voluntatis ansulam præhendentis* advocatio per humanum laborem sternebat viam ad renovandum præcipuum Pelagii errorem, quo divinam gratiam per naturalia merita dari contendeat, propterea dicti sunt Pelagianorum reliquæ; *In quorum detractionibus* (verba sunt Prosperi epist. ad Rufinum) *hæresis Pelagiana palpiteret.* Et in epist. ad Aug.: *In istis Pelagianæ pravilitatis reliquiis, non mediocre virtutis fibram nutritam queritur.* Et lib. contra Collat. cap. 11 hujus erroris assertores, refoveûd eîneres Pelagianii dogmatis jam extincti, deficientem fumi nidorem in redvivam flammam conatos accendere.

18. A plerisque vocantur Massilienses; quia revera Prosper initio epistolæ ad Augustinum, eos quorum errorem tota epistolâ refert, ait in Massiliensi urbe fuisse constitutos, quos *claros et egregios in omni virtutum studio viros fuisse testatur*; nimirum ea tunc urbe e Cassiani disciplina excultissimis in re ascetica et virtute monachis instructissimis, quos inter ipse Cassianus, velut inter ignes luna minores, *insignis et clarus*, ut Prosper Tiro in Chronico loquitur ad Christi annum 436, splendebat, et eruditione et sanctimonia. Ut propterea S. Prosper epist. ad Rufinum, de hoc in Massiliensibus *virtutum studio, exortum periculum, et de morum probitate discrimen*, ingeniescat; secuturus facile populis quod illud tam illustrem gregis Christi portionem probasse perspicere. Illarius tamen initio epistolæ ad Augustinum, eadem cum Prospero ad Augustinum ventilata referens, ait *Massiliæ, vel aliis etiam in locis in Gallia, fuisse ventilata.* Nec id Prosperum latuit, qui etiam Hilarii Arelatensis querelas, ut supra vidimus, ac etiam Genuensium dubia non tacuit; ex quo patet lucem illam Massiliensem, omnem illum tractum et Gallia oram pervasisse, ac Genuam etiam et Italiae fauces tentasse.

Si tamen Massiliensis lues dicenda est, quæ primum in Africa videtur exorta, non modo quoad rixas de vocatione secundum propositum, quibus sedandis S. August. librum de Corrupt. et Gratia scribere adactus est, ut ejus libri initio et epist. 47 docet, ac etiam Prosper initio epist. ad Augustinum, sed etiam quoad enatum ex eo circa specialem vocationem dissidio placitum Semipelagianum de priua gratia humanæ invocationi subjuncta. Aperte enim S. Augustin. ante delatos a Prospero et Hilario Gallis, epist. 107 et lib. II contra duas epist. cap. 8, contrito jam Pelagio, refert servatos, qui errorem de prima gratia humano labori expensa tuerentur, dimissis reliquis Pelagii erroribus, qui est Pelagianismus ille dilutus, quem sero sapientibus Afris Massiliensibus, alique vicini Galli fere omnes, aliquamdiu admiserunt, nec sine obfirmatione aliqua. Ita ut quamvis D. Augustini a Prospero et Hilario admoniti, divinis plane libris de Prædestinatione Sanctorum et Dono Perseverantiæ (quos D. Augustini cygneas voces et testamentum jure quis dixerit) videri posset error ille plane contritus, necesse tamen postea fuerit Coelestinum Romanum pontificem ab iisdem Prospero et Hilario interpellatum, gravi increpatione, Augustino superstites in Galliani Semipelagianismi professores, et conniventes ad eorum errorem, vel etiam ei stipulantes episcopos coercere, non magno quoad hunc errorem pretio opere. Nam per annos insuper non paucos in eo tractu viguit, quod Galli D. Augustini auctoritate non admo-

dum moverentur hac in parte in qua ipse alias sensisset aliter, ejus vero posteriorem sententiam, duram et immitem esse calumniarentur. At Coelestini auctoritatem declinare se satis existimarent, causando libros de Prædeterminatione Sanctorum et Dono Perseverantiæ quibus Semipelagianismus convellit, non fuisse a Coelestino approbatos, sed tantum doctrinam anteriorum Augustini Operam, quibus Pelagium censerat, fuisse a Coelestino commendatam. Id enim Gallos obtendisse late refert Prosper in fine lib. contra Collatorem.

19. Nec prius fumans adhuc hæc Pelagii favilla planè extincta est, quam sedes apostolica, transmissis ad tractus illius episcopos capitulis, quæ Araucanæ in Liberiense basilicæ dedicatione publice proposita, et a Patribus congregatis armata ac denuntiata sunt, omnem incendii illius velut scintillam, doloso cineri tuenda humanæ libertatis ac divinæ justitiæ suppositam, feliciter compressit anno Christi juxta novissimam card. Baronii subductionem 529, sedente Felice IV, longe post S. Leonem Cassiani aequali, cui titulus a collectore gratis appositus, eam capitulorum apostolicorum transmissionem ascribit. Et accessit insignis eorundem capitulorum confirmatio, per Bonifacium II datus ad S. Casarium litteris quæ leguntur tom. I Conciliorum Galliæ pag. mihi 223.

Consideratione porro dignum est, in illis capitulis sive canonicis, ea tantum deliniri, quæ ad excludendam subjectionem divinæ gratiæ ad humanam voluntatem pertinerent, et ad gratiæ necessitatem pro toto justificationis progressu; intactis iis quæ ad electionem ad gloriam spectant, et plerisque quæ in D. Augustini doctrina displicuerant. Similiterque Coelestinus in fine epistolæ, post constitutam Ælem catholicam de veritate noxæ parentalis 51 et gratiæ necessitate ac primatu, profertur reliquis questionibus de quibus D. Augustino negotium facessebatur, neque a se negligi, neque decidi, sed liberæ doctorum disputationi permitti, intra eos fines quos Christiana charitas et modestia præligit. Quod ego ad questionem de electione absoluta ad gloriam, ante vel post prævisa merita per gratiam procreata, pertinere existimari. Quia enim in eo puncto D. Augustinus multos et graves contradictores sustinebat, nec antiquiores Patres ea in parte perspicue prodiderant aliquid tamquam ex fide tenendum; aliunde autem fatalitas quædam, sub nomine electionis et prædeterminationis ad gloriam, prorsus antecedentis consensum humanum, induci metuculosi videretur; satis duxerunt pontifices in questionibus non necessariis non excurrere, contenti tradidisse quæ sine fidei violatione negari non poterant; quoad illas autem non necessaria questionibus, indixisse modestiam; et D. Augustini saggillatione, tanti viri merita exaltatoque pro Ecclesia labores dedecente, interdixisse. Quinetiam S. Prosper, quamvis Augustini placitorum tenacissimus, tamen in epistola ad Augustinum, post relatas Semipelagianorum querelas in varia doctrinæ a D. Augustino traditæ capita, cum extremam veluti lineam placiti, quod isti e contrario statuebant, esse docuisset subjectionem gratiæ ad nudam voluntatem humanam, hoc dumtaxat videtur reprobare tamquam Pelagii virulentia imbutum, intactis cæteris: *Si principium salutis male in homine collocatur, si divinæ voluntati impie voluntas humana præferatur, ut ideo quis adjuvetur quia voluit, non ideo quia adjuvatur velit, si originaliter malus receptionem boni non a summo bono, sed a semetipso inchoare male creditur, si aliunde Deo placeatur, nisi ex eo quod ipse donaverit.* Quæ liquet ad solum gratiæ primatum ac necessitatem pertinere.

20. Non video autem unde aliqui incumbentes parieti inclinato et maceræ depulset, plures contra fidem aperte pugnantes errores in Semipelagianis tanto post tempore subodorati sint, quam pontifices, et concilia, et illorum temporum Patres perspexerint. Aflingunt

A enim Semipelagianis quod interna gratiæ auxilia veramque spiritus submirationem sustulerint; itemque quod dixerint hominem naturæ viribus immediate sustolli ad gratiam sanctificantem, nullis interpositis disputationibus liberis. Adhuc autem negatam ab eis fuisse gratiam sanctificantem, et divinam cooperativam ad actiones liberas. Quæ omnia quo jure Semipelagianis aflingantur, equidem non video.

Nam quod atinet ad gratiam sanctificantem, ne ipse quidem Pelagius eam aperte sustulit, ut ex eo liquere videtur, quod concilia et Patres Pelagium impugnantes omnino silent de gratia habituali: et exaggerationes virium naturæ, quas Pelagius epistola ad Demetriadem, et iis qui supersunt Commentariis in Paulum inseruit, præsentia item ab eo libertatis lenio per gratiam, ut habetur ex D. Augustino l. iv contra Julian. cap. 8, et ex lib. n contra duas Epistol. n. 5, ad solum gratiam actualem spectabant, non autem ad habituales. Quanto magis igitur Semipelagianis, viri et docti et probi, gratiam sanctificantem non sustulisse censendi sunt.

Quod vero atinet ad gratiam actualem internam revelationis ac externæ propositionis objecto distinctam, certum est eam negasse Pelagium, primo quidem absolute et simpliciter, postea vero tamquam necessariam. Contendebat enim ad summum esse utilem, et juvare ad facilius operandum quod absolute posset per nudas naturæ vires effici, ut memorat D. Augustinus epist. 106, et luculenter lib. de Gestis Pelagii cap. 14, habeturque ex ipso Pelagio epist. ad Demetriad. Nisi si, quod Augustinus eadem lib. de Gestis Pelagii cap. 31 satis inuit, de hæreticorum more Pelagius cum res tulit, mendaciter admisit quod alioqui inficiebatur. Pelagianos certe, de magistri posteriore placito minus sollicitos, internam gratiam excitantem inficiatos esse, multis confirmat Bellarminus in Recognit. cap. 13 lib. primi de Grat. et Lib. Arbit., aperteque tradit S. August. lib. i contra duas Epist. cap. 19, et in secunda respons. contra Julian. lib. i cap. 93, ubi refert eos gratiam internam vocasse necessitatem. Sic igitur de internis gratiæ auxiliis sentiebant Pelagius et Pelagiani, quocumque verborum colore hæresim obtegerent: Semipelagianis autem non sic; idcirco enim S. Augustinus lib. de Prædest. SS. cap. 4, laudat eos quod gratiam simpliciter dictam atque adeo internam admittentes, recederent a Pelagio. Quorsum ergo eis affligamus contrarium, et non jam Semipelagianos, sed pure Pelagianos quoad gratiæ negotium eos statuamus?

Idem dico de impacta iisdem negatione divinæ nobiscum cooperationis in actibus liberis. Nam quamvis de Pelagio problema sit expunxeritne divinam cum causis secundis cooperationem, et nominatim cum voluntate libera, et non pauci partem affirmantem, plerique etiam negantem tradant, ut videre est apud Salam. 1, 2, tract. 5, d. 3, n. 9, et alios quos adduxi in Natur. Theo. dist. 8, n. 358, de Semipelagianis tamen nusquam apud antiquos legitur quod divinæ cooperationi sint adversati. Nec id sane ad ipsorum causam referebat, ut videtur ex dictis perspicuum.

21. Silen de ea insolitate quam nuperi quidam in Semipelagianis damnant, quod admiserint actus mere naturales circa objecta illa materialia quibus supernaturalis actus distinguuntur; v. g., quod admiserint dari posse naturalem aliquem assensum objectorum quæ intellectus supernaturali fide roboratus præstat assensum, et naturalem aliquem amorem, charitatis theologice in suo ordine proportionalem, absque illo tamen ordine ad gratiam et justificationem. Hoc Semipelagianis vitio vertere ac suffigere, ineptire est; nec vacat injuria in gravissimos theologos veteres juxta ac novos qui ita senserunt.

Satis de Semipelagianorum errore, si rei apud plerosque implexitatem et argumenti fecunditatem spectes, omnino paucis; si institutum hoc loco nostrum, plane multis. Nunc an hic ipse error Valeriano jure impingatur consideremus, repetitis et ad examen

vocatis locis illis quæ offensionem ingenerasse supra A vidimus.

CAPUT V.

Demonstratur directe Valerianum a Semipelagianismo proxime exposito abhorruisse.

1. Alienum omnino ab errore proposito fuisse Valerianum duplici via pandam. Nempe 52 primo directe, hoc est ostendendo quam ille gratiæ divini studiosus assertor fuerit, primasque ei semper detulerit; secundo indirecte, iis nimirum quæ Semipelagianismum sapere visa apte conditis, et ad catholicum saporem idonea expositione aptatis.

Planè catholicam apud Valerianum gratiæ divini assertionem ferunt varia loca. Sic enim loquitur homil. 3, extrema: *Servitii nostri hæc est ratio, ut beneficia Christi nostri semper recolat; et in quo religiosæ fidei labore profeceris, auctori tuæ libertatis assignes.* Et homil. 7, initio: *Hæc ipsa quæ fides in nobis operatur, quamvis humano labore proficiat, ad Dominum referenda sunt, per quem et in quo, si qua sunt beneficia, consistunt, et in posterum quibusque profutura accipiuntur.* Unde nemo sapiens Dei beneficia suis virtutibus estimet applicanda, ne audiat illum Apostoli sententiam dicentem: *Quid habes quod non accepisti? Aut es accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* Ex hoc Apostoli loco, Venantius Fortunatus, expositione orat. Dom., circa tertiam petitionem, in insigni digressionem contra Semipelagianos, contendit perspicue ac aperte everti eorum errorem: ita ut quisquis hoc cum Apostolo, quem *Ecclésiæ oculum* scite nominat, humiliter prolegetur, eo ipso profiteatur bonam quoque voluntatem et salutis initium a Deo esse: æque ac prima incensio lampadis ab intrinseco est, quo ille exemplo egregie aperit a Deo præveniri hominem, imitatus Augustinum tract. 25 in Joan. Non dissimiliter ergo sensit, qui locum illum in eam rem æque adhibuit Valerianus. Qui mox ibidem, enumeratis variis bonis operibus supernaturalibus, addit: *Sed hæc omnia, una atque eadem Patris, et Filii, et Spiritus sancti in nobis virtus operatur, quæ perfectionem justis laboribus præstat, ac bonæ voluntati, quæcumque sunt optima, subministrat.* Alludit aperte ad illa Apostoli verba, quæ totius de gratiæ doctrinæ breviculum jure quis dixerit: *Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre lumine.*

2. Splendidissime homil. 11, prope tota. Nonnatum vero in ipsa homiliæ fronte, verbis illis: *Omne profecto modum sacrilegæ superstitionis excedit, qui in laboribus justis partem Deo subtrahit, a quo sapientie spiritum accepimus, qui totum hominem regit, et ad omne opus bonum mortalium menes accendit. Omnia itaque laborum insignia ad Deum referenda sunt, ne S. Spiritus dona rescindat.* Et mox prolatis aliquot Scripturæ testimoniis: *Videtur ergo quod bona nostra Diripiuntur debemus ascribere, mala autem humanis moribus impetare: quia ut bona procurante Deo creantur, ita mala diabolo auctore nascuntur.* Partem laboris justæ et ad justitiam promoventis, non esse Deo subtrahendam; accipi a Deo s. spiritum sapientiæ ac veluti primum habitum vitæ supernaturalis; accendi a Deo mentes nostras ad omne opus bonum, et quidquid hujusmodi est, Deo procurante creari, ideoque hæc omnia esse illi ascribenda; quantum abest a Semipelagianismo, quo prima radix boni operis homo statuitur, et boni procuratio eidem ascribitur!

Specialiter vero quod ait bona creari in nobis procurante Deo, mala autem nasci auctore diabolo, argumentum continet in rem nostram efficacissimum, ex eo ductum quod quemadmodum fetus non potest sibi ipsi dare primum esse, sed necessario supponit patrem; ita spiritualis fetus, ille, inquam, absconditus cordis homo qui in nobis formatur, quamvis ad suum augmentum et conservationem possit aliquid conferre, tamen quoad primum initium necessario aliunde prodit, hoc est a Deo, qui voluntarie generat nos verbo veritatis, ut simul initium aliquid creaturæ

ejus. Hoc ipso sensu Semipelagianismum plane excidente, locutum Valerianum, liquet ex illis aliis ejusdem homiliæ verbis: *Requirat unusquisque initium vitæ suæ, et auctorem quærat generis humani: quis corpus formaverit, quis membra composuerit, quis terrenam materiam in humanum usum fecerit vegetare. Nonne hæc omnia, Dominus, sapientia procurante, constituit? Cum ergo non sit nostrum quod sumus, quomodo nostrum est quod habemus? Stultitiæ genus est, ut cum alii debeas vitæ beneficium, tibi ascribas ornamenta virtutum.* Eni apertissimam Semipelagianismi profligationem, eo quod dicebam argumento subiiciam, usurpatam quoque a D. Aug. in psal. cxxlv, ad illud, *Et justitia tua exultabunt.*

Nec dimitto indiscussam vim verbî quo ut mala auctore diabolo in nobis nasci, ita bona procurante Deo creari aiebat Valerianus. Nam sive verbum *creandi* presse ac stricte, sive laxius usurpemus, suppetet quod huic rei referat nonnihil. Et stricta quidem acceptatio qua vox *creandi* signal productionem ex nihilo, recta impetit Semipelagianismum et quodcumque salutis initium ex nature viribus, ut propterea S. August. ad veritatem catholicam ea in parte confirmandam usurpare passim soleat verba illa ps.: *Pro nihilo salvos facies eos; ita luculentur in psal. lv, itemque illud Apostoli: Ipsius factura sumus, creati in Christo Jesu, in operibus bonis, et similia quæ ad hoc institutum urget lib. de Grat. et Lib. Arbit. cap. 8. Eodem sensu S. Basil. in ps. xxxii, tractans illud: Ipse dixit, et facta sunt; mandavit, et creata sunt, proferens varias Scripturas in quibus creatio, quia est productio ex nihilo, spiritualem nostram procreationem ex nullo nostro initio factam signat, addit posse eum psalmi versum, quoad priorem partem de effectione naturali accipi, qua dicente Deo factus est mundus; quoad posteriorem vero partem, intelligi posse de generatione in Christo, quæ est moralis creatio, excluso in ea morali quocumque influxu subjecti, quoad primam gratiam auxiliantem. Nec dissimiliter Anastas. Sinaita I. vii Hexaem., initio, sit in i capite Geneseos iterari narrationem creationis rerum, quæ posset superflua videri, nisi instituta deno esset ad designandam secundam creationem longe sublimiorem, quæ est in Christo et per Christum. Hoc denique voluisse oportuit antiquos illos scholasticos, qui vel in 4, dist. 26, vel in 4, dist. 4, censuerunt gratiam fieri in nobis per creationem. Hoc enim in rigore physico loquendo, si de gratia habituali sit sermo, improbable est: nam accidenti valde præternaturale est produci absque subjecto, atque adeo ex nihilo physico. Et multo etiam improbabilius est agendo de gratia actuali, quæ forte nulla vi potest sic effici. Senus ergo scholasticorum illorum esse debet quem S. Thomas 1-2, q. 110, art. 2, ad 2, perspicue expressit: nempe gratiam sanctificantem moraliter creari; quia spectata prima radice ex mera Dei præventionis liberalitate obtingit, quod similiter dicendum est de gratia actuali. Atque ita primus hic sensus creationis nostræ per emisum Dei spiritum, ac Deo procurante factæ, aperte evertit Semipelagianismum.*

53 3. Si autem verbum *creandi* sumatur paulo latius, ita ut dicantur procurante Deo creari bona, mala autem nasci auctore diabolo, quia bene supernaturaliter operantes, non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nascimur, tanquam ex patre fecundante, et primum initium totius procreationis indente, æque concidet per ea verba Semipelagianismus. In quam rem juvat afferre perelegantem doctrinam cui Gulielmus Parisiensis l. de Sacram. Matrimonii cap. 5, inædificat animæ humanæ cum Deo nuptias, ad concipiendam et pariendam prolem honorum operum, non absque universo apparatu illis nuptiis comitante, per analogiam ad nostras nuptias. Est autem ea doctrina Richardi Victorini in Psal. xxviii, ad illud: *Dilectus quemadmodum filius unicornium, et Bernardi, lib. de Inter. Domo cap. 68, qui aperte ex*

Richardo profecit. Observant hi doctores, quamvis possimus patres esse Christi, cooperantes ad alienam salutem, eumque gignentes in alieno corde, tamen unumquemque nostrum in quo Christus formatur et generatur, non se habere ad Christum sic genitum ut patrem, sed ut matrem dumtaxat, quæ ex alieno seminio concipit. Proptereaque expendunt, interminatam in Scriptura maledictionem sterili et quæ non parit; nec similiter dictum, maledictus qui non gignit: quia non æque in potestate nostra est præveniri sancta cogitatione qua veritas perspicitur, ac est in nostra potestate adhærere veritati intellectæ et interius gustatæ, Domino dante suavitate. Ea enim præventio, conferens primum salutis initium, mere ex Deo est, qui proinde jure dicitur habere rationem Patris in hac spirituali nativitate, contra quam sentiebant Semipelagiani, qui sibi ipsis absque gratia nativitatis illius initium arrogabant. Liqueat ergo quantum ab eis abfuerit Valerianus.

Inferius quoque, eadem homilia 11, allegato initio ps. cxxvi: *Nisi Dominus ædificaverit, etc.*, ita infra: *Videtur ergo, quod nec sine Domino quod bonum est ædificari, nec ædificatum sine Domino poterit custodiri. Ædificatio divinæ hujus domus, ædificatio est vitæ nostræ, quam oportet divinæ majestatis auxilio communi. Rogandus itaque semper est Christus noster, ut in nobis bona nutriat, et exorandus ut nutrita custodiat, atque ita intelligentiæ nostræ corda componat, ut omnia quæ bona sunt, gloriæ cælestis potestatis assignet.* Expendo ædificationem divinæ domus, id est exordium et initium justificationis, Deo tribui æque ac ejusdem jam ædificatæ custodiam. Ex eo enim quod Dei sit domum nostram internam ædificare, inferri ipsum quoque justificationis exordium a gratia esse repetendum, tradit egregie Naz. orat. 31, num. 8, et Nazianzeni auditor S. Hieronymus, Jerem. xviii. Itemque Joannes episcopus Hierosolymitanus adductus et commendatus a S. Augustino lib. de Gestis Pelagii cap. 14, ac etiam Prosper ad excerpta Genuens. dub. 8. Adverto insuper gratiæ divinæ prævenientis auxilia, iisdem a Valeriano verbis expressa, quibus designantur in ecclesiastica oratione Dominicæ 6 post Pentecosten, qua petitur a Deo, *ut quæ sunt nutrita, ac pietatis studio quæ sunt nutrita custodiat.* Præterea observo eodem loco Valerianum, non aliqua, sed plane omnia quæ Christiana bona sunt, cujusmodi etiã est primum justificationis initium, assignare Deo gratiæ auctori, et monere rogandum Deum, ut ita intelligentiæ nostræ corda componat, id ut agnoscamus et facto præstemus. Quæ omnia sunt a Pelagii reliquiis alienissima. Valet enim ex ejusmodi dicto ea D. Augustini illatio quam conficit retract. cap. 9, ubi expendens quod dixerat lib. iii de Lib. Arbitr., omnia bona ex Deo esse, sic concludit: *Quia omnia bona ex Deo sunt, sequitur ut ex Deo sit et bonus usus liberæ voluntatis quæ virtus est, et in magnis numeratur bonis.*

4. Infra quoque Valerianus ex illis Scripturæ locis: *Non est qui faciat bonum, et nemo bonus nisi solus Deus*, argumentatione ei gemina quam Prosper cap. 20 contra Collat. ex iisdem locis conficit ad probandum nostræ ex Deo salutis initium, concludit in hunc modum: *Ergo videtur quod si quando boni videmur, bonitatem Dei operamur.* Item addit, cum bene facimus in ordine ad salutem, Deum in nobis ut in templo habitare, et scilicet operari in nobis illud ipsum bonum, quod tametsi nostrum sit, tamen quia radicaliter et principaliter a Deo pendet, *bonum Dei* a Valeriano appellatur; eo ipso sensu quem egregie expressit S. Greg. lib. xxxiii Mor. cap. 25 et 26, tractans illud: *Quis ante dedit mihi, ut reddam ei;* et homil. 9 in Ezech., ad illud: *Ingressus est in me spiritus, postquam locutus est mihi, et statuit me super pedes meos.* Appono partem loci illustrissimi, tamquam radium quo vera et catholica Valeriani hoc loco doctrina, collustrari potest. *Sciendum est quia mala nostra solummodo nostra sunt, bona autem nostra, et*

A omnipotentis Dei sunt, et nostra: quia ipse aspirando nos prævenit ut velimus, qui adjuvando subsequitur, ne inaniter velimus, sed possimus implere quæ volumus. Præveniente ergo gratia, et bona voluntate subsequente, hoc quod omnipotentis Dei donum est, fit meritum nostrum. Quod bene Paulus brevi sententia explicat dicens: Plus illis omnibus laboravi. Qui ne suæ videretur virtuti tribuisse quod fecerat, adjunxit: Non ego autem, sed gratia Dei mecum. Quia enim cælesti dono præventus est, quasi alienum se a bono suo opere agnovit, non autem ego: sed quia præveniens gratia liberum in eo arbitrium fecerat in bono, quod libero arbitrio eandem gratiam esse subsecutus in opere, adjunxit: sed gratia Dei mecum. Ac si diceret, in bono opere laboravi, non ego, sed et ego. In hoc enim quod solo Domini dono præventus sum, non ego. In eo autem quod donum voluntate subsecutus, et ego. En S. Greg. gratiam prævenientem et salutis ex Deo initium colligit et probat ex eo quod bonum opus nostrum dicatur bonum Dei, nosque dicamur alienum bonum operari, quo ipso modo loquitur, ut vidistis, Valerianus. Quæ mihi videntur idonea argumenta bonæ cujusvis voluntatis etiã primæ, ab eo ascriptæ auxilio gratiæ, in salutis negotio.

5. In calce denique ejusdem homiliæ 11, hæc verba habet: *Qui gloriatur ergo in Domino gloriatur; omni ergo studio agendum est, dilectissimi, ut vitam nostram Domino ita fides pura commendat, ne quid extollentia humana sibi vindicet aut suis laboribus donet. Totum autem perdidit quod laboravit, qui propriis virtutibus fructum sanctitatis ascripserit. Hæc plane gemina effato S. Cypriani in nullo gloriandum esse, quando nostrum nihil sit. Ex quo testimonio S. Augustinus lib. de Prædest. SS. c. 3, et lib. de Dono Persever. c. 14, fatetur se adductum ut sententiam suam priorem circa salutis initium retractaret. Quomodo ergo Valerianus, eodem modo locutus, salutis initium homini arrogaret? Et vero quod negat 54 fas esse extollentiam humanam aliquid suis laboribus vindicare, videtur intortum in errorem Semipelagianorum, qui humano labori subjungebant gratiam, eamque ascribebant ei labori quo voluntas petendo, pulsando, quærendo, Deum advocat. Ut suspicio esse possit universam hanc homiliam qua Valerianus ex instituto rejicit eos qui Deum gratiæ auctorem ab aliquo laboris sui consortio in bonis operibus excludunt, non tantum in Pelagium intorqueri, qui absolute gratiam inficiabatur; sed etiam, et quidem multo magis in Semipelagianos, quorum post Pelagii cineres, favillæ fumabant.*

6. Tandem alienissimum est a sensu et modo loquendi Semipelagianorum, quod habetur hom. 16, verbis illis: *Omnis igitur spes obtinendæ victoriæ, in fide et voluntate consistit. Si enim voluntas sequatur fidem, nunquam deserit voluntatem. Utique fides. Sane Semipelagiani erroris flos, vel potius flex, est subsecutio et junctio fidei ad voluntatem bonam. At Valerianus, diserte voluntatem bonam subjungit fidei; ita ut etiam prima credendi voluntas, non sit ex nuda facultate voluntatis, sed divinum fidei seminium, sive gratiam voluntati præviam subsequatur. Quæ est catholica doctrina contra Semipelagianos. Idcirco enim eos sugillans S. Petrus Chrysologus, serm. 135, post commendatam S. Laurentii in vivicomburio constantiam, monet auditores ut mirantes S. Laurentii fidem et patientiam, donum Dei mireantur; Dei enim donum fuisse, tantam fidem, tantum in tantis cruciatibus animi robor. Tandemque concludit: *Ergo martyrum merita, velut Dei dona laudemus; amemus, oremus, subinferamus voluntatem nostram. Voluntas enim sequitur, non prævenit. Sed tamen non deest charitas, si non desit voluntas. Ipsa enim ardens voluntas, vocatur charitas.**

CAPUT VII.

Quæ prioribus locis Semipelagianismum subolere in Valeriano visa, demonstrantur catholica.

1. Pergo ad indirectam Valeriani expurgationem,

quæ in locorum superius propositorum expositione consistit. Tractabo singula eo ordine quo adducta sunt; qui idem est cum ordine ac serie homiliarum de quarum morbositate aut ulcere suspicio fuit.

Præmittendum tamen est unum, quod non ad Valeriani tantum, sed etiam ad plurimorum Patrum indemnitate observare operæ pretium est: nempe, non si aliquando Patres auxilium gratiæ in opere talis auxilii indigo reticent, censeri illico posse exclusum, cum sæpe subintelligatur, nec semper necesse sit omnia exprimi. Id quod etiam in ipsis Scripturis servatum a Spiritu sancto gravissimi Patres notarunt. Ut S. Basilius in cap. vi Isaïæ, tractans illud: *Eccce ego mitto*; et S. Ambrosius, ad Lucæ proœmium, expendens illa verba: *Visum est et mihi*; et observans evangelistam, etiam si tacuit loquentem in se Spiritum sanctum, non idcirco tamen id negasse, similiterque Christianum si in opere ad salutem pertinente, eodem modo loquatur, et de divina cooperatione taceat, non idcirco eam diffiteri. Descripsit eum D. Ambrosii locum S. Augustinus lib. de Grat. Christi c. 46, et lib. de Dono Persever. c. 49.

Sed insigniter idem tradit S. Anselmus, in Concor. II p., c. 15, his præter cætera: *Cum aliquid dicit Scriptura sacra pro gratia, non amovet omnino liberum arbitrium; neque cum loquitur pro libero arbitrio, excludit gratiam: quasi sola gratia aut liberum arbitrium solum sufficiat ad salvandum hominem, etc. Ita quippe intelligenda sunt dicta divina, ut hoc excepto quod dixi de infantibus, nec sola gratia, nec solum liberum arbitrium, salutem hominis operetur.* Illustrat hoc nonnullis Scripturis adductis; tum profert insignem similitudinem: *Sicut ergo quamvis naturalia visus non procreet prolem sine patre, nec nisi per matrem; non tamen removet ullus intellectus aut patrem aut matrem a generatione prolis; ita gratia et liberum arbitrium non discordant, sed conveniunt ad justificandum et salvandum hominem.* Appositissime. Quid enim familiarius quam ut simpliciter dicamus: *Hic homo est filius illius mulieris*, tacito, nec tamen idcirco excluso patre? Similiter ergo, quamvis voluntas nostra de Spiritu Dei concipiat, nec nisi cœlesti semine fecundata, ac divinæ illuminationis prægnata concepta (ut S. Fulg. loquitur initio secundi ad Trasim.) eniti possit partum salutis; tamen plerumque, solius liberæ voluntatis opus illud fundantis sit mentio, non expresso, nec tamen negato divino semine per quod fecundata est voluntas; sine quo non plus posset concipere aut parere fetum salutis, quam possit naturaliter mulier effici mater absque viri opera.

Itaque qui voluntatis solius meminerunt, exprimunt dumtaxat quid hæc causa in suo genere et ordine ad effectum et ipsi et gratiæ communem contribuat, non negato (quamvis non expresso) gratiæ concursu. Quod, ut dicebam, in Scripturis ipsis servatum videamus. Et longe æquissimum est eodem modo accipere similia Patrum dicta, in longioribus præsertim disputationibus, aut cum ad populum agunt: quia illa diligens et anxia utriusque cooperariæ causæ expressio, vel nauseam et fastidium pareret, vel offensivam ex ingenerata suspitione hominis de auditoris aut lectoris ingenio aut securitate diffidentis. Ita plane, sua quædam de libertatis humanæ viribus duriuscule in speciem dicta lib. III de Lib. Arbit. emollit ipse D. Augustinus in Retract. c. 9, ostendens tacitam tunc a se, sed non exclusam gratiam. Quam (ut vocat) *regulam*, Augustino allegato, commendat Faustus Rheg. lib. I de Grat. c. 6: *Apud regeneratos, inquit, quando gratia sine labore, vel labor sine gratia, in Scripturis ponitur, supprimitur, non separatur. Cum unum sine alio dicitur, tacetur alterum non negatur, secundum illam regulam quam antistes Augustinus insinuat: Non omnia quæ tacentur, negantur. Non melat, Pelagianos hoc ipsum studiose inculcasse; sic enim Critobulus, pars Pelagii sustinens apud Hieronymum, lib. I contra Pelag., fere initio, objicienti Attico catholico quod gratiæ non meminisset, ideo-*

A que eam inficiatus videretur, reponit: *Ex eo quod non negavi, dixisse existimandus sum, neque enim quidquid non dicimus, negare arbitrari sumus.* Et apud Paulum Orosium in Apolog. pro arbitrar. libert. hæc adversus ipsos Pelagium scripta habentur: *Quamlibet crebro dicas de gratia Dei, Non ideo negavi, quia non dixi; sed ideo dixisse accipiendus sum, quia non negavi: quasi vero et Susanna 55 ideo de adulterio confessa credenda sit, quia arguentibus aliis non negavit; aut testimonium falsorum testium, Dominus Jesus quia tacuit, approbaverit.* Hæc, inquam, a Pelagianis dicta non inficio. Neque tamen idcirco vacillat regula proposita, quia non omni quod hæretici proferrunt, illico adversandum est. Poterit enim quod dicunt (ut sane hic contingit) non esse fetus eorum; sed ab Ecclesia et probatis doctoribus mutuo sumptum. Itaque cum PP. hoc statuunt quasi pro canone, jure ratum est habendum. Accedit quod plerumque Patres, ut sanctus Augustinus etiam notavit lib. de Prædestinat. SS. cap. 14, intenti in rem quam tractant, non sunt adeo solliciti de exprimendis ac distincte et explicite proponendis omnibus quæ fide certum est ad aliquid intervenire, sed secure loquentes agunt quod agunt. Atque ita statim et obiter gratiæ auxilia plerumque supponunt, aut attingunt potius quam tractent; quamvis non idcirco ea distentur, vel divinam voluntatis nostræ præventionem inficiantur; sed quod muneris nostri est, et in potestate nostra locatur, potius urgeant.

2. Hoc quod generatim de Patrum scribendi et loquendi modo in hac re præmissi, locum omnino habere potuit in Valeriano; ut non sit quod rigidus austeriusve cum eo agamus, si aliquando e duabus causis ad salutis nostræ negotium intervenientibus, alterutrius tantum meminere, non expressa altera, quam non idcirco inficiatur. Hujusmodi cautione præmissa, quæ ad pleraque Patrum dicta in aliis materiis commodare æque potest, ut ad suppressionem alicujus et divinis personis, in opere universalis communi (quo eam adhibet Paschal. Diacon. I. II de Spiritu sancto c. 4, in fine) accedamus ad expendenda sigillatim suspecta apud Valerianum loca superius proposita.

Primam homiliam ex ea causa suffigebat criminato, quod ipsa prima ejus verba hausta sint a Pelagio, quem ait: *Sæpius eo dicendi modo esse conquestum.* Non possum non suspicere tantam sagacitatem in Pelagii vestigiis subolfaciendis. Nam hic est frons primæ illius homiliæ: *Multi qui sanæ doctrinæ adversantur, justitiam culpant, et disciplinam imperium esse judicant; ac rationabilem castigationem superbæ assignant, cum non sit imperium, nisi ubi aliquid jubeatur injustum; nec sit superbia, nisi ubi negligitur disciplina.* Subjiciturque continenter, longum disciplinæ encomium. Quid hic Pelagianum fermentum subolet? Vel quæ, saltem in speciem, hujus principii cum Pelagiana impietate communitas? Exstat indiculus errorum Pelagii apud Augustinum, hæc. 88 et lib. de Gestis Pelagii cap. 11, 14 et 55. Quid inter eos errores affine commendationi huic disciplinæ regularis? Nam de ea sermo est auctori cum monachis agenti, ut satis liquet ex inutilitate famæ conversionis, quam religioni professe denuntiat, nisi disciplinæ studium accesserit. An vero S. Cyprianum initio libri de Disciplina et Habitu Virginum, Chrysostomum homilia de Eruditione disciplinæ, Hugonem Victorinum libro de Institutione Novitiorum a cap. 10, S. Bonaventuram in Speculo disciplinæ propter Novitios, Laurentium Justinianum lib. de Discipl. Monast., et alios qui disciplinam non secus celebrant quam hic Valerianus, et grave a discolis haberi jugum eam expostulant, Pelagiæ fuliginis insimulabimus ea ex causa?

Quam vere autem subdatur a criminatore, Pelagium sæpius eo dicendi modo esse conquestum; intelliget qui adverterit ex Pelagii scriptis præter plagulas apud Augustinum, superesse dumtaxat epistolam

ad Demetriadem, male a quibusdam, jam a Beda temporibus, D. Hieronymo inscriptam, et ab eodem Beda lib. 1 in Cant. Juliano Celanensi episcopo, qui cum Augustino conflixit, attributam; item Commentarios breves in Paulum, Hieronymo quoque inscriptos, diserte autem a D. Augustino lib. de Gestis Pelagii cap. 46, et lib. in de Pecc. Merit. cap. 1 et 41, Pelagio ascriptos; ac denique symbolum secundum, quod habetur tomo IX Hieronym., incipitque: *Credimus in Deum Patrem*, definit autem per ea verba, *hereticum comprobavit*. Nam hanc fidei professionem S. August. 1. de Grat. Christi cap. 52 et 53, et lib. de Peccato Orig. cap. 4 et 21, a Pelagio ad Innocentium transmissam monstrat. Nusquam vero in illis lucubratiombus comparent quereke ille Pelagii, de neglecta aut duritia regularis disciplinae, apud aliquos effrenes et jurgi impatientes. Et ut existarent alicubi ex Pelagio illae quereke, parum omnino id referret; cum non quaecumque ab haereticis dicta sunt, reseccanda videri debeant, nisi eadem falce omnia prope fidei dogmata recisa velimus, ut Rusticus carm. Diaconus Dial. contra Aceph. probe monuit.

3. Homil. 2 illud notabatur, quod agens de via Christiana Valerianus dicebat, accessum Christianae viae facilem se praestare volentibus, quae videbantur subolere Sempipelagianam gratiae subjunctionem ad voluntatis conatum. Sed haec est plane inanis criminatio. Quid enim apud Patres et morum magistros decantatius, quam volenti nihil difficile? et si velimus divinae gratiae qua praevinemur cooperari, fore ut consensus ad virtutem, quantumcumque praeceptus et horridus, non mitescat modo, sed etiam cum suavitate superetur? At hoc unum est quod affirmat Valerianus.

Nec minus perspicue, absque nota vel erroris suspicione idem tradiderunt, ut alios ita praeceream, Clem. Alex. in Strom. cap. 7, et S. August. 1. de Lib. Arbit. cap. 13, et variis locis S. Chrysostomus. Et Clemens quidem disputans de adoptione filiorum Dei haec verba habet: *Velle ergo omnia antecedit. Rationes enim facultates sunt ejus quod est velle ministrare. Vetus, inquit, et poteris. Idem quod Valerianus conceptis verbis tradidit S. Maximi de Scopo Incarnat., et qui hoc ipsum mellitissime sic expressit Eucher. in Parva. ad Valer. n. 7: Si hominum quispiam clarus ac lucuples in locum liberorum te adoptaturus accineret, iras per oppositas rerum difficultates, et per quodvis longi recessus iter vectatus occurreres. Deus, universitatis rerumque Dominus, te in adoptionem vocat; illud, si velis, tibi blandum filii nomen impertiet, quo Deum nostram unicum suum nuncupat. Et non accensus raperis? non properus urgeris? ne conditionem tantam celeri occursum mors festina praeripiat? Atque ad hanc obtinendam, tu non in vias terrae solitudines, nec longinquam maris incerta penetrabis. Cum volueris, haec adoptio tui tecum est. Sed et Laurentius Novanensis homil. de Paenitent. idem explicat sic tradit: *Homo, 56 noli differre, res in promptu est, vita in manu est, victoria in arbitrio est. Si volueris, victus; si noveris, victus relinqueris. Qui cultu vincere, conatur ut vincat; qui desperat, amisit victoriam. Itaque perspicue statuit cuique in manu sua vincere peccata, quae victoria infert sanctitatem. Neque tamen quisquam idcirco notavit Laurentium, vel Sempipelagianismi insinulavit, quia suppressit divinam praeventionem.**

Sanctus vero Augustinus, loco allegato, longam de voluntatis vi ad christianam vivendum disputationem concludit his verbis: *Ex quo conficitur ut quisquis honeste recleque vult vivere, si id se velle praefugacibus bonis velit, assequatur tantam rem tanta facilitate, ut nihil aliud ei quam ipsum velle sit habere quod voluit.* Quem locum recognoscens i Retract. cap. 9, agnoscit catholicum et usquequaque sanum esse, tametsi solius voluntatis facta in eo sit mentio, dimissa nec tamen exclusa gratia quod id loci illius non interesset, et nondum tunc exortis Pelagianis non videtur necessarium diligentius ac sollicitius loqui. Non dissi-

A militer serm. 31, ex 40 novis, hortatus ad tenendam justitiam et libertatem a secunda morte, subdit: *Quae si nolis ideo non erit, quia illud unde te ad ista morte redimes, si volueris, erit. Iustitiam voluntas impetrat a Domino, et bibit illam tamquam de fonte vivo, ad quem fontem nullus prohibetur accedere, si dignus accedat. Et mox: Sanguis Domini tui, si vis, datus est pro te; si noluieris, non est datus pro te.* Rursusque paulo post: *Sanguis Christi volens est salus, nolens supplicium.* Tandem in psalm. cii, ad illud: *Qui sapient omnes languores tuos*, multa praefatus de Deo medico et sanctorum sanatione, subdit: *Sanabit te? opus est ut sanari velis. Sanat omnino ille quemlibet languidum, sed non sanat invitum. Quid autem te beatius, quam si sanguis in manu tua vitam, sic habeas in voluntate sanitatem tuam? Si velles esse in aliquo sublimi honore in hac terra, ducatum, proconsulatum, praefecturam, si concupisceres, numquid continuo posses quod velles? Numquid voluntatem tuam potestas sequeretur? Haec et alia hujusmodi apud Augustinum frequentia nemo unquam insinulavit erroris, vel asinitatis cum Sempipelagianorum fuligine. S. Chrysostomus eodem sermone modo loquitur homil. 5 in I ad Thessalon., in quo sine, inculcans, ut boni fiamus et Christianas virtutes adipiscamur, sat esse ita velle, juxta illud Isaiae quod allegat, *Si volueritis et audieritis me.* Alibi item multis est hac in parte; sed disertissime hom. 18 in Epist. ad Rom., paulo ante partem moralem, ubi proposita salvatione reliquiarum per electionem gratiae, cujus (ut ait) sunt in hominis salute potiores partes, opponit sibi: *Cyr igitur non omnes salventur, si ex gratia salus est? Respondet autem in hunc modum: Quia nolueris. Gratia siquidem, licet gratuita sit, volentes tamen tantummodo salvat, non eos qui nolunt, qui continuo aversantur, qui contradicunt. Mirum, ut ait initio homiliae 19, potior quidem pars gratiae est, non tamen totum. Longum et pulchrum in eam rem locum legere licet apud Theodorum Studitium, catechesi 43, sub finem.**

B

C 4. Itaque recte omnino ac catholice dicitur, viam salutis patere volentibus, esseque eis facilem: non enim excluditur gratiae adiutorium voluntatem vegetans, sed subintelligitur aequae ac in illa D. Ambrosii locutione, sub finem libri de Viduis, *Unicuique voluntas suae prosperitatis est auctor. Ex voluntate enim sapientia nascitur.* Et perspicue agit de supernaturali sapientia. Neque aequae ac in aliis illis locutionibus, *Propria voluntas est unicuique causa suae salvationis: et, Bona voluntas Deum ad nos deducit, et nos in Deum dirigit. Per bonam voluntatem Deum diligimus, Deum eligimus, ad Deum currimus, ad Deum pervenimus, et eum possidemus. Per eum ad Dei similitudinem reformamur, et ei similes efficiuntur.* Habentur haec omnia in Manuali quod nomine D. Augustini circumferitur cap. 25. Et plane similia habentur apud D. Bernardum lib. de Interiori Domo c. 8. Nec dissimiliter ac durius etiam Nazianzenus, ob additam particulam exclusivam, et tamen simili subintellectione adhuc condendus verbis illis orationis 40: *Ite et emite, ac*

D *vinum nullo persoluto pretio bibite? o ingentem benignitatis celeritatem! o facilem contrahendi rationem! Hoc bonum sola voluntate venale tibi proponitur, cupiditatem ipsam Deus ingentis pretii loco habet. Sicut autem. Particula exclusiva intelligenda tantum est cadere in ea quae ex parte voluntatis conferri debent.*

Eodem denique modo accipienda sunt illa S. Iustini in Apolog. ad Antonin., ubi recolens locum Isaiae de peccatoris justificatione et secunda natiuitate jam antea adductum ab ipso, si volueritis et audieritis me, ac secundam istam natiuitatem cum ea quae sit adulti baptismi contraponens, subdit apostolos docuisse primam quidem hominis natiuitatem fuisse necessitatis opus, quod homine neque sciente, neque volente, peracta sit; providisse tamen Deum, ut non maneremus necessitatis et ignorantiae filii, quales ex prima natiuitate eramus, sed efficeremur filii voluntatis et scientiae, adipiscentes remissionem

peccatorum et sanctitate volentes renasci. Ubi certum est ita exprimi naturam ex liberi arbitrii delecta quo homo volens sciensque formator, et nascitur deo, ut tamen non excludatur divina gratia volitionem et preveniens et promovens.

Indubieque eadem mens fuit Nysseni homil. 6 in Eccles. ad illud: *Tempus pariendi et tempus moriendi*, juxta quem: *Nobis ipsis quodammodo patres omnes, quando per bonum animi institutum liberumque arbitrium, nos ipsos formaverimus, et genuerimus, et in lucem ediderimus. Hoc autem facimus ex eo quod Deum in nos ipsos admittamus effecti filii Dei, et filii virtutis, et filii Altissimi.* Idem optime, lib. de Vita Moyse, exponens nativitatem ad gratiam: *Est vita humana mutationi semper supposita. Quare oportet cum non sit aeterna et immobilis, semper nasci. Sic autem nasci, non aliena sit appetitione, nec extrinsecus ut in corporali nativitate, sed electione propria unusquisque nascitur. Unde fit ut nos ipsi patres simus nostri, qualescumque nos volumus electione gignentes et aut matrem aut feminam, vitii ac virtutis ratione fugientes.* Non poterat magnificentius bonae voluntatis interventum in salutis nostrae negotio proponere: meritoque posset hoc ejus dictum salebrosius videri quam quod Valerianus dixit, viam salutis patere volentibus. Hactenus tamen Nyssenus, calumnia negatæ preventionis gratuita oneratus non est, et merito. Nam ut cætera loca taceam, in orat. catech., cap. 30, disertissime asserit gratiam prevenientem. Et cum ibid. cap. 30 accurate tradat quod ex eo aliis locis allegatis protuli, nempe hominem liberæ suæ voluntatis electione gigni ex Deo et filium Altissimi effici, perspicuum esse videtur, non pugnare duo illa, nativitatem secundam obtingere volentibus, et a Deo vocante et preparante esse quod voluntas velit ut obtingat. 57 Quod attendentes nonnulli Patres adducti c. 3, n. 3, dixerunt neminem in spirituali nativitate esse sibi patrem, sed matrem dumtaxat, quia hæc ex aliena tantum anteriori operatione secundatur.

5. In homilia tertia suspectus primum erat locus quo asserebatur depositi a Christiano voluntarium officium. Sed perperam trepidatur timore ubi non erat timor. Vel enim suspecta est vox voluntarii in negotio salutis, vel vox officii. Neutra vero jure insinuat. Nam David, qui voluntarie se sacrilicatum spondebat, non habetur erroris suspectus. Ejusque non insinuat princeps apostolorum, qui Christianos ad servitum voluntariam cohortatur. Non item S. Ambrosius, qui lib. 1 de Jacob, c. 3, studium nostrum commendans, et in eo dicens esse omnia, ita ut aut culpam adjungat, aut gratiam, subdit: *Quid in alios derivamus? Voluntarium sibi militem legit Christus, voluntarium servum sibi diabolus auctionatur.* Nec denique S. Paulinus, cujus illa sunt in epistola 2 ad Severum: *Quæ nobis gratia, si in alieno tantum fideles fuerimus, nisi de proprio serviamus, id est, de libero voluntatis arbitrio, ex toto corde nostro, et ex totis animæ nostræ viribus diligentes Deum? In quem nos affectum lacessit propheta qui dicit, Voluntarie sacrificabo tibi? Hoc enim acceptum et placitum coram Deo, ut bonum nostrum sit voluntarium.* Sane omne obsequium nostrum Deo exhibitum esse debere voluntarium, notio ipsa obsequii fert, etiamsi divina preventio supernaturalis obsequium exigatur. Immo quia preventio illa ad voluntarium obsequium sollicitat, scilicet Isidor. Pelus., l. iv, epist. 51, tractans illud: *Ita qui secundum propositum vocati sunt, aut vocationem non esse violentam et coactam, sed voluntariam ac spontaneam; ab effectu eam consequente, sive a proposito nostro voluntario, de quo verba illa Apostoli accipit, denotantur eam voluntariam.* Tantum abest ut humano consensui et obsequio negaturus esset rationem voluntarii.

6. Æque facile purgatur vox officii; quam tametsi in ecclesiasticis libris non tam usitatam, ut loquitur S. Augustinus epist. 19, et ab ethnicis usurpatam ad designandum naturale decus actionum intra naturæ

fines honestarum, tamen S. Ambrosius Offic. c. 8, docet non esse tantummodo philosophorum scholæ aptam, sed Christiano quoque sensu usurpari posse, sive officium ab efficiendo dictum velimus, quasi efficium, una littera propter sermonis decorem inmutata; sive ab eo quod ea agantur quæ nulli officiant, prosint omnibus. Utravis enim officii notatio et significatio ut probetur, monet æque eam vocem in Christianos et supernaturales actus honestos, ac in naturales cadere. Et ideoque idem S. Pater, lib. iv in Lucam, ad illa verba capitis quarti: *Nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus*, vocem officii intrepide adhibuit agens de obsequio supernaturali. *Evidenter*, inquit, *hic sermo nos Domini salutaris informat, et ad studium venerandæ divinitatis hortatur, quod nemo sanatus ostendit, et maculosi morbo corporis absolutus, nisi qui religioso officio studuit sanari; non enim dormientibus divina beneficia, sed observantibus deferuntur.* Neque vero quia Cassianus et Faustus voces voluntarii officii usurpaverunt, dammandæ confestim sunt tamquam reprobe et Semipelagianismo gravidæ. *Non enim omnia quæ hæretici dicunt, signata sunt aut recusanda*, ait S. Cyrillus epist. 30, ammentibus Origene, homil. 9 in Num., et Hieronymo epist. 75 et 152.

7. Calumnia quæ alteri ejusdem homiliæ loco inædificabatur, non minus facile dispellitur. Quod enim ait Valerianus, quando alios commendant virtutum merita, curandum esse ut nobis locum gratiæ faciant voluntariæ servitutis officia, non eo pertinet quo detorquebatur. Sensus enim est: quando martyrii laure, de qua agebat, non semper in promptu est (nec erat sane quo tempore has homilias habebat Valerianus in altissima tunc pace Ecclesiæ), entendum esse ut voluntaria servitus suppleat quod supplicium extrinsecus irrogatum et patienter exceptam præstare posset, si inferretur, pateatque ea ratione aditus ad gratiam Dei. Quod perinde est ac si dicatur: satagendum esse ut per bona opera accessio fiat ad gratiam sanctificantem antequam partam, juxta illud S. Ambrosii serm. 14 in psalm. cxviii, 4: *Voluntarium organum uberiore spiritus sui gratia Christus implevit.* Vel ut per bona opera de sancti Spiritus inspiratione concepta, contritionem, inquam, perfectam, et amorem exquisitum, divinam gratiam sanctificantem adveniens, depulso peccato quo forte prius sordebat anima.

8. Homilia 7 notabatur locus quo divina virtus dicitur perfectionem justis laboribus præstare, et administrare bonæ voluntati quæcumque sunt optima. Quod tantum abest ut notari debeat, ut potius admodum pie et catholice a Valeriano dictum sit, ad humanum fastum (ut fert Valeriani eo loco institutum, et proxime antecedentia docent) deprimendum, agnoscendamque Dei in nos beneficentiam, a quo est omne donum perfectum et datum optimum, juxta Apostoli sententiam ad quam Valerianus aperte alludit. Itaque quod ait, perfectionem præstari a Deo laboribus justis, sensus non est hominem solum inchoare, Deum vero perlicere; sed sensus est, ipsam totam perfectionem et dignitatem operum justorum ex Deo manare, eique decus justorum operum illibate esse ascribendum. Conformiter ad S. Macarium, cujus sunt illa plane insignia homil. 26: *Oportet hominem dedita opera et consulto excolere terram cordis sui, et elaborare. Requirit enim Deus laborem, fationem, ac operationem ab homine. Verum nisi super-nitus apparuerint nubes caelestes ac pluviae gratiæ, nihil proderit agricolæ labor.* Hoc autem est indicium Christiani cultus, quancumque quis labores sustineat, et quantascumque justitias peregerit, ac si nihil effectisset, ita se gerere, omnia scilicet bene per nos ac juste facta ascribendo gratiæ. Nec dissimiliter S. Leo serm. 2. de Epiph. cap. 3, verbis illis: *De cordibus nostris quæ Deo sunt digna promanant. Quamvis enim omnium bonorum sit ipse largitor, etiam nostræ tamen fructum quærit industriæ. Non enim dormientibus preterit regnum caelorum, sed in mandatis Dei laborantibus atque vigilantibus, ut si dona illius irrita non secerimus, per*

ea quæ dedit, mereamur accipere quod promisit. Similia habet serm. 5 de Epiph. c. 3. Quod item ait Valerianus, subministrari bonæ voluntati quæcumque sunt optima, non est trahendum ad suppeditationem auxiliorum gratiæ ob præviã volitionem **58** naturaliter bonam, quod esset aperte contra scopum Valeriani, nec humanum tumorem comprimeret, sed auget: accipiendum itaque est de ea, quam dixi, subministrazionee cuiusvis dati optimi, facta a Deo voluntati ex se egentissimæ, nec unquam ad supernaturalia assurrectionis, nisi erigeretur et præveniretur divinitus.

9. Ex homilia 9 arguebatur locus quo dicitur Dominum dignum occurrere ad petitionem nostram. At hæc est admodum insulsa criminatio, et quæ æque in Isaiam, ipsumque Spiritum sanctum posset cadere. Tractat enim ibi Valerianus illud Isaia: *Tunc invocabis, et Dominus exaudiet; clamabis, et dicit: Ecce adsum.* Inde vero infert ineffabilem esse Dei dignationem, qui ad clamorem nostrum ac petitionem dignetur occurrere, seque paratum ad opitulandum præstare, quod ipsum propheta eo loco, immo per prophetam Spiritus sanctus profitetur. Posset sane non suspectus modo, sed etiam compertus erroris eo loco haberi Valerianus, si clamorem illum ex meris naturæ viribus conceptum diceret, aut si petitionem cui Dominus occurrit ex naturæ nudo vigore profectam vellet, qui esset error gratiæ humanæ invocationi subijuncta in concilio ii Arausicano confessus. Sed hujus perversi sensus non alia apud Valerianum indicia extant, quam apud prophetam cuius verba adhibuit.

Concinnunt plane alii Patres, ut S. Chrysostomus homil. 27 in Genes., tractans similem ejusdem prophetae locum ex c. 65: *Adhuc loquente te, dicam, Ecce adsum.* Hortatus enim ad innitendum divinæ gratiæ, et summam Dei in nos beneficentiam exaggerans quæ non, ut inter homines assolet, primum obsequia exigat, tum beneficia sua elargiatur: sed prius beneficiat, et prioribus beneficiis excitet nos ad exhibenda sancta obsequia, subjungit ad consequendam sanctitatem et remissionem peccatorum, non esse plurimo tempore opus; quod latronis exemplo confirmat, qui ne hora quidem eguit ad plenam emundationem. *Tanta est Dei erga nos misericordia. Nam ubi viderit voluntatis nostræ propositum firmum, et ferventi nos desiderio ad se accedere, non retardat, neque differt, sed accelerat, suamque solitam liberalitatem exhibens, dicit: Adhuc loquere, et dicam: Ecce adsum.* Id quod late confirmat exemplo servi illius qui rogatus rationem reddere, cum non esset solvendo, supplex domino factus, immensæ summæ remissionem exoravit, ac etiam supra quam petebat obtinuit.

Similia illa apud Ambrosium in calce sermonis 47: *Multi diabolici fluctus sunt in hoc mundo, tentationum multa naufragia, a quibus ita liberari possumus, si clamantibus manum suam Salvator extenderit. Nos ergo clamare ad Dominum non censemus, ille auxilium solutum non negabit.* Durius item lib. 3 de Virgin. Didicisti, inquit, ubi Christum requiras, discite etiam quem admodum possis mereri ut ille te quærat. *Excitat Spiritum sanctum dicens: Exsurge, Aquilo, et veni, Auster: aspira hortum meum, et perfuam aromata mea. Descendat frater meus in hortum suum, et manducet fructum pomiferarum suarum. Hortus Verbi animæ vernantis affectus est, et in pomiferis virtutis est fructus. Veni ergo; et sive manduces, sive bibas, si Christum invocas, adest dicens: Venite, manducate panes meos, et bibite vinum meum; sive etiam dormias, pulsat ad januam.* Extrema hæc verba aperte ferunt præventionem divinam gratuitam, qua Deus ipse homines, necdum aperientes cordis ostium, sollicitat et illicit ad bonum. Et tamen in anterioribus verbis docet S. Ambrosius, peccatorem invocando mereri ut Deus illum quærat, item excitare Spiritum sanctum. Quæ si crude acciperentur, non modo cum veritate catholica toties alibi per S. Ambrosium tradita non cohærerent, sed neque cum extremis illis verbis quibus Deus pulsare ad januam cordis, hoc est prævenire hominem et premo-

vere ad bonum dicitur. Itaque restat ut S. Ambrosius dicatur tribuisse homini invocanti meritum ut a Deo quærat, et excitet Spiritum sanctum; non agendo de invocatione humana qua primum gratiæ auxilium comparetur, sed agendo de invocatione facta ex anterioribus gratiæ auxiliis ad promerendam ulteriorem et uberiorem. Quo ipso modo accipi longe molliora Valeriani verba quæ nunc purgamus, est longe æquissimum.

Denique concinit S. Macarius cum alibi variis locis, nominatimque hom. 16 et 23, tum luculenter homil. 46, ubi longe etiam durius loquitur quam prædicti omnes, quamvis multus, immo plurimus variis locis sit in assertionem gratiæ prævenientis, ut infra monstrabo. Locum ascribo, ut qui in Valeriani oculo festucam vident, hanc primum trabem eijciant ex S. Macarii oculo. *Quemadmodum si quis morbo aut febris detineatur, licet in cubile corpus projectum sit, non valens perficere opus aliquod terrenum, non tamen quiescit animus, sed distractus et curans quæ superagenda, medicum requirit, missis ad eum amicis suis; eodem quoque modo anima post transgressionem mandati, in infirmitate affectionum redacta, et languidior redditus, ubi accesserit ad Dominum, et crediderit, auxilium ab eo consequitur et abnegata priori pessima vita, licet antiqua ægitudine decumbat, et nequeat opera vitæ vere peragere; nihilominus curare quæ ad vitam pertinent, sedulo deprecari Dominum, et inquirere verum Medicum, et habet et potest. Et non, ut aiunt quidam perversa doctrina seducti, prorsus mortuus est homo, ut omnino non possit quidquam boni peragere. Etenim infans, licet nihil possit perficere, aut propriis pedibus accedere ad matrem nequeat, nihilominus voluitur, clamat, et plorat inquirens matrem, erga quem summa afficitur misericordia mater, et gaudet de infante querente eam cum labore et clamore. Et cum non possit infans ad eam pervenire, nihilominus ob multam pueri inquisitionem ipsa mater abit ad illum, amore pueri capta, et amplectitur, circumfovet, atque alimentum profert summa cum dilectione. Hoc ipsum benignus quoque Deus facit in anima ad eum accedente, et ejus desiderio detenta.*

Sive de languore et ægitudine animæ ex casu primi parentis, sive de ægitudine et languore ex propria anteriori culpa loquitur S. Macarius, periunde est. Statuit enim animam in utrovis illorum statuum, clamare posse, et inquirere medicum, et id negantes perversa doctrina imbutos vocat: quia scilicet agit de anima clamante et inquirente, præmissa cœlesti præventionem et sollicitationem, quamvis eam hic non exprimat. Adhibet porro, ut vides, illud ipsum sægri exemplum, quo postea usi sunt Semipelagiani ad declarandum suum errorem, ut ex Hilarii epistola ad Augustinum discimus. Proptereaue dixi durius **59** aliis jam memoratis loqui S. Macarium, quamvis ei benigna interpretatio non negetur, quæ proinde neque aliis mitius locutis, ac inter eos Valeriano, neganda est.

10. Homilia 11 maxime morbosa visa est. Duo in ea notabantur loca. Prior quo dicitur: *Deum nunquam deserere voluntatem religionis studio florentem, nec deesse solatia divinitatis, ubi sunt actus bonæ conversationis.* Hic tamen locus usquequaque sanus est. Voluntatem enim religionis studio florentem a Deo deseri, quis nisi impius, et divinæ benignitatis prorsus rudis effutiat? Cui vero ignotum illud a Trident. sess. 6, cap. 41, traditum post D. August. lib. de Nat. et Grat. cap. 26, ac Prosperum ad 7 et 13 objectionem Vicentianam, et lib. ii de Vocat. c. 12, et ad 7 capit. Gallorum: *Deus neminem deserit, nisi prius ipse deseratur?* At non deserit Deum voluntas religionis studio florens. Itaque quam ei gratiam contulerat Deus, ut religionis studium conciperet, eoque floret, eandem lubens volens prorogat, cœlestiæque auxilia et solatia bonis actibus ex divina largitate procreandis intentio homini deesse non sinit. Prior ergo ille locus facilem, ut dixi, explicatum habet, vel po-

tius otiose opponatur. De posteriore quia putatur A desperandus, seorsim pronuntiandum est.

CAPUT VII.

Catholice omnino a Valeriano dictum esse, nostrum esse velle, Dei autem perficere, multipliciter ostenditur.

1. Totā adversus Valerianum belli moles, in posteriore locum ex homil. 14 notatum incumbit, cum diserte tradat ex loco Valerianus, *nostrum esse bonum velle, Dei vero perficere; et boni operis voluntatem ex nobis debere descendere, perfectionem vero in Dei potestate pendere. Et habere quidem hominem gratiam laboris sui, sed Domino debere fructum laboris impleti.* Quod videtur esse ipsissimum virus Semipelagianum quo homo ita Deum admittit in subsequentibus cooperarium, ut tamen quod D. Augustinus lib. de Prædest. SS. cap. 2, egregie notavit, primas sibi partes in salutis suæ negotio vindicet, Deo secundas tantum concedat, et *quasi componat cum Deo, ut partem sibi vindicet, atque illi partem relinquat. Et quod est elatius, primam tollit ipse, sequentem dat illi, et in eo quod dicit esse amborum, priorem se facit, posteriorem Deum.* Tantum tamen abest, ut hic locus desperandus sit, ut potius commo- dissime, nec uno modo ostendere liceat nihil in eo affirmari cum sana doctrina minus consentiens.

Idque videtur agnovisse Ecclesia Lugdunensis libro contra Joannem Scotum, circa propositionem ejus quartam, in ipso fine. Post longam enim rejectionem propositionis illius, *nostrum est inchoare, Dei per gratiam perficere*, subdit Lugdunensis Ecclesia: *Si istius verba alium sensum habent, ostendit ipse qui scripsit.* Quæ verba aperte innuunt, præter sensum aperte hæreticum, qui verbis illis in extima crusta spectatus subesse potest, alium adinveniri posse catholicum et labis expertem. Eum nos (quidquid sit de Joanne Scoto, qui gratiam prævenientem inficiatus videri potest) circa Valerianum affluibus licet verbis usum, exhibere conabimur, nec difficile (ut spero) exhibebimus, et quidem multiplicem.

Et in primis spectandum est Valeriani institutum, et sententiæ quæ in invidiam vocatur cohesio ac textura cum antecedentibus et consequentibus. Vult enim universe quod præclare circa Scripturæ loca annotatum est a D. Chrysostomo hom. in illud Jerem. : *Scio, Domine, quia non est hominis via ejus.* Nempe nullam esse periculosiorem, aut magis præposteram loci alicujus interpretationem, quam quæ datur uni alicujus loco, a corpore tractationis cui commissus erat avulso, neglecta antecedentium et consequentium cohesione et ἀκολουθία scopoque auctoris. Scopus ergo Valeriani eo loco erit infingere, *stultitiæ, ut ait, genus esse, ut cum alii debeas vitæ beneficia, tibi ascribas ornamenta virtutum.* Cum, inquam, agnoscas te a Deo habere quod sis secundum naturam, inficeris tamen te ab eodem habere ut tibi bene sit supra naturam, et quoad virtutes infusas, aliæque supernaturalia animæ decora. Hoc ita confirmat Valerianus, ut tamen negatum nolit ornamenta religiose vitæ vigilantie studio comparari; nosque ad eam animæ exornationem et mundum supernaturalem aliquid conferre : nimirum assensum liberum quo admodum Deo annuimus, cum in potestate nostra situm esset refragari, et divinam sollicitationem ac motionem nos prævenientem abjicere, ut Tridentinum diserte tradit sess. 6, cap. 4. Ne vero inde animas humanas intumescat, addit Valerianus, neque ex assensu illo et volitione boni adhibita per voluntatem, præberi vanæ gloriationis occasionem, cum ea studii nostri exhibitio etiamsi per gratiam exrompta, ac de voluntatis silice velut excusa, imprimis Dei auxilio egerit ut excuderetur. Deinde jam excusa tota non sit et periclitetur, nisi divinitus firmetur, muniaturque adversus supervenientes difficultates, quæ plurimæ semper et graves impendent in supernaturalium operum exercitio.

2. Primum illud humilitatis motivum a Valeriano

propositum, ex eo quod consensus non fuerit per nos exhibitus, nisi per gratiæ auxilium et præveniens et coadjuvans, continetur verbis illis quæ in invidiam a criminatore vocantur, cum tamen sint catholicissima et usquequaque sana. *Nec nos negare possumus ornamenta religiose vitæ vigilantie studio comparari. Sed ibi Deus est, ubi integræ religionis est animus, ita Apostolo dicente : Exemplum ejus quaeritis, qui in me loquitur Christus?* Hæc in invidiam vocantur, et morbosa a criminatore censentur, qui putat sensum esse, studium humanæ vigilantie, excluso Dei auxilio, parare ornamenta religiose vitæ, eo quod Deus adveniat quo eum vocat animi religio integra, et naturæ viribus concepta. Sed hic sensus est aperte contra scopum Valeriani, et pugnat cum ratione ex loco Apostoli proxime adducto petita.

Germanus itaque Valeriani sensus est ex immediate B præmissis repetendus. Dixerat, stultitiæ genus esse prima sua initia naturalia Deo ascribere, non item supernaturalia. Inde tacite occurrens objectioni quæ proferri a superbo poterat, ex eo quod ornamenta virtutum comparantur hominis studio, subdit se quidem negare non posse quin humanum studium conferat ad ea ornamenta comparanda; sed hoc studium non esse a nobis, sed a Deo præveniente et cooperante. *Ubi enim est integræ religionis animus, ibi Deus est; non consequenter, sed antecedenter.* Quasi diceret: Vere, quisquis es qui id tacite tractas, vigili studio aliquid fecisti, sed cujus ope? et unde illud studium? An non a Deo, ut de suo in bonum animarum studio pronuntiavit Apostolus, cum dixit: *An experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christus?* Itaque vigilantia quidem laudanda est, commendandusque conatus ad boni operis exercitium exromptus; sed nisi antecessisset divina prævidentia, conatus ille ac nisus voluntatis, non modo languidus plane et cassus fuisset, sed prorsus nullus. Hunc ipsum sensum de hominis vigilantia ac justificatione produunt illa Augustini serm. 15, de Verb. Apost. c. C 11: *Justificationem et habeamus in quantum habemus, et augeamus in quantum minores sumus, et perficiamus, etc. Sed totum ex Deo, non tamen quasi dormientes, non quasi ut non conemur, non quasi ut non velimus. Sine voluntate tua, non erit in te justitia Dei. Voluntas quidem non est nisi tua; justitia non est nisi Dei. Esse potest justitia Dei sine voluntate tua; sed in te esse non potest, nisi per voluntatem tuam. Et mox: Sine te fecit te Deus; non enim adhibuisti aliquem consensum ut te faceret Deus. Quomodo consentiebas, qui non eras? Qui ergo fecit te sine te, non te justificat sine te. Ergo fecit nescientem, justificat volentem.* Satis de primo humilitatis motivo per Valerianum propositio.

Addit etiam secundum jam tactum humilitatis motivum, ad deprimentum tumorem, ex ea studii humani libera collatione in comparisonem ornamentorum animæ. Nempe quod præter divinum auxilium præveniens atque cooperans, egeamus divino auxilio subsequente, quo firmemur et muniatur in bono ex divina inspiratione concepto. *Satis ibi vacillat humanum studium, ubi non requiritur Dei auxilium. Nam non dubie periclitatur fides, si non muniatur patrociniis divinitatis. Nostrum est igitur bonum velle, Christi vero perficere. Nam ita Apostolus loquitur: Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio.* Denuntiat Valerianus nos nobis non sufficere, ne ad bonum quidem aspirante Deo jam conceptum, eo quod facile ob infirmitatem simus vacillaturi, in tantis fluctibus et turbinibus, tantaque nostra imbecillitate. Itaque requirendum sive implorandum humillime esse Dei auxilium subsequens ac muniens in tot discriminibus. Quod sane ad cohibendam inflationem ex bono opere, et collato libere assensu voluntatis divinitus sollicitate est appositissimum, cum inde liceat nos quidem jam præventos tantulum quid contulisse, consensum scilicet liberum quo Deo vocanti adhæsimus; tamen nisi Deus beneficia anteriora præventionis et cooperationis novo ac speciali subsequente gratiæ et perseve-

rancia beneficio cunulet, cassum fore laborem nostrum et minime dituratum. In quem sensum Iulianus Apostoli accipit: *Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio.*

3. Quo ipso modo eundem locum accepit Prosper lib. contra Collat. cap. 8. *Cum donatum, inquit, nobis fuerit bonam velle, non statim invenimus et facere, nisi quarentibus, potentibus, atque pulsantibus, qui dedit desiderium, praestet effectum. Vox namque ista dicentis: Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio, vocati est, sub gratia constituti, qui condelectatur quidem legi Dei secundum interiorem hominem; sed videt aliam legem in membris suis, repugnantem legi mentis suae, et captivam se in lege peccati. Et quamvis acceperit scientiam recte volendi, virtutum tamen in se non invenit eorum quae optat operandi, donec pro bona voluntate quam sumpsit mereatur invenire quid faciat.* Eodem modo illum Apostoli locum accepit S. Gregor. xxxi Moral. cap. 25, tractans illud: *De cujus utero egressa est glacies, et getu de caelo qui genuit.* Ostendit enim plerosque post sancta desideria turbari in executione, nec posse concepta virtutum semina in fruges operum promoveri, eo quod intervenientibus tentationibus reverberentur, ne de proposito bono divinitus indito extollantur, immemores inanitatis suae et egestatis: idque censet voluisse Apostolum eo quem dixi loco. *Quid aliud, inquit, quam de Dei vero utero glaciae produciuntur, quando de interno secreto dispensatio egreditur, et voluntates nostras, etiam in bonis desideriis frenantur? Videamus paulo (infusa videlicet terra) quanta disciplinae glacie praematuro, dum ait: Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio. Qui enim velle habere se asserit, jam per infusionem gratiae qua in se lateant semina ostendit. Sed dum perficere bonum non invenit, profecto indicat quanta illum dispensationis supernae glacie premat.* In eundem sensum interpretatus est Apostolum S. Thomas Rom vii, lect. 7, improbat illa ejusdem loci interpretatione quam refert, ut eam etiam minus probavit D. Augustinus i Retract. 25.

4. Ad eum ergo modum, locum Apostoli usurpavit Valerianus, eoque sensu cum Apostolo loquens dixit, nostrum esse velle, Dei autem perficere. Id est consensum quidem per nos praestari Deo vocanti (consensum enim, praeventi et divinitus adjuti, contribuimus de nostro), ut tamen consensus ille sollicitanti Deo praestitus, irritus non sit, nec in auras abeat, vel etiam ante executionem concepti desiderii evanescat: necessarium insuper esse ut divina protectione, jugique subsequentis auxilii munimine firmetur. Quod item ferunt illa alia verba sub homiliae finem: *Habet quidem servus gratiam laboris sui, sed domino debet fructum operis impleri.* Itaque nulla hic in Valeriano labe se prodit, sed nitela et puritas undecumque.

5. Id ut distinctus appareat, quandoquidem hic est potentissimus adversarii aries, quo dejecto reliqua pessum ibunt, discernenda sunt duo in praesenti Valeriani sententia. Primum quod dicat nostrum esse velle, id est in salutis negotio hominis partes esse Deo praeventi assensum praestare; alterum quod dicat, *Dei esse perficere*, et difficultates supervenientes dispellere. De hoc secundo, negotium Valeriano non facessitur: quia rata est inter omnes **61** subsequentis gratiae et Dei confirmantis quae operatus est in nobis, non utilitas tantum, sed etiam necessitas. Idque ut caetera nunc extra locum taceam, perbelle expressit S. Ephrem, laudum gratiae frequens buccinator, tract. de Fuga pravaram consuetudinum, qui habetur tom. I. *Audiamus, inquit, ipsum Apostolum dicentem: Cum metu et tremore vestram salutem operemini. Et neque si quis adhuc juvenis sit hoc parci pendat, neque senes negligat. Utriusque enim incertus est finis. Contemplemur ergo agricolas. Hi enim terram adequantes seminant; et virescentibus terris, solerter eis servant, volucres et quadrupedia inde arcentes, ne dum adhuc semen est tenerum ac molle, a talibus evellatur et nullius bonae frugis reddatur. Et quando jam ad mes-*

*A sem excreverit, ne tunc quidem cura et sollicitudine vacant; sed anxiè horrent, ne forte grandibus frugibus concutiantur, aut locustas messis devorent, aut ventus, aestuans fructum corrumpat. Unde et assidue vota Deo nuncupant, supplicibusque Deum votis interpellant, ut salvos et innocuos ipsis Dominus suos fructus concedere dignetur. Tunc vero fractus in sua recedentes horrea, magno cum gaudio festum celebrant. Sic quoque et eos qui spiritualem vitam aggreduntur, vigilare et sobrios esse, ac divini verbi semen custodite oportet, etc. Non poterat familiarius necessitatem divini auxilii perficientis quod aspirante Deo coeptum est, declarare. Proptereaque passim alii Patres ad exponendum salutis negotium, eam comparationem usurpant, et cor nostrum agro ac solo, gratiam caelesti semini ac divinis nubiibus, Scripturas ligoni, ardorem sancti Spiritus stercoreationi, studium nostrum colture per agricolam impense, denique curae ad messem usque et irrigationem frugum in horream divinam gratiam subsequentem componunt. Videlicet nominatim eundem Ephremem in decade capitulum de virtute, cap. 14; Macarium, homil. 26, interrogat. ult. et ponit; Paulinum optime epist. 36, sive 2, ad Apram et Annadam, et epist. 35, sub finem; Prudentium lib. i contra Symmachum, sub finem. Prius scien illud dictum, seu quod nostrum sit velle, casum plane est in sensu quem Valeriano dedit: esse autem sensum illum vere germanum, declarato et prolo prolo in loco ex homilia in illud Isaiae: *Si volueritis et audieritis me, etc.* quae Chrysostomo tribuitur, tametsi fortassis alium et quidem Lustinum auctorem habeat. Ita loquitur in homiliae initio: *Si velle aut nolite nostrum non estis, hoc est si vivendi recte, an secus, libertas adempta nobis fuisset, nec bonus unquam caelestis murus digno perciperet, nec malus supplicium comperens innoteret, sed totum Deo deputaretur auctori. Quae factus non explicat, declarat eatenus dici nostrum esse velle, quatenus libertas quis voluntatis arbitrio praecipua cui impetant aut contemnit: unde sibi quisque quod meretur merenti, nec potest aliud mereri quam velle; quippe cui legis propositus tenor sit, ex quo quid velit eligat, et quod noli contemnat, ut iudicium hominis Dei iudicium celebratur; et qui libertatem concessam in obsequium dederit, minueretur; qui in contemptum duxerit, condemnetur.* Quod hic auctor tam explicite dicit, eatenus nostrum esse velle in negotio salutis, quatenus libere praestamus assensum, quem negaremus si liberet, omnino catholicum ac certum est, quia non idcirco excluditur gratia praeventi, sed potius non obscure insinuat in voce assensus, quae connotat antecedentium invitationem et sollicitationem, cum qua eundem sensum et animum induit qui consentit.*

igitur omnino catholicus sensus subest propositus ex Valeriano verbis, quae tantum fuerunt nostrum esse velle, id est, ut Auctor adductus sua hinc verba exposuit, nostrum esse consentire, et exsequi, vel delectare divinum imperium. In nobis namque manet, ut Bernardus lib. de luter. Domo cap. 68, ad querendum salutem, arbitrii libertas; sed admovent prius Deo et invitante ad salutem, ut vel eligamus, vel sequamur. **D** Potestatis nostrae est divinae inspirationi acquiescere; et quae ad salutem nostram pertinent, eligere, et sequi; divini vero muneris est ut possimus adipisci quod sequendo cupimus consequi. Verba sunt ista quae apud Valerianum suspecta habebantur, plane gemina. Descripsit Bernardus locum ex c. 21 de Eccles. Dogmat. Gennadii (si tamen Gennadii, et non alienius qui Gennadii librum ea additione intererit; cum ipse quidem Gennadius ex Cassiani et Fausti laudibus, Prosperi autem rejectione, non obscure se prodit Semipelagianum). Ut ut sit, probavit et descripsit eum locum Bernardus, itemque Rabanus lib. i de Universo, cap. 10, et auctor libri de Spiritu et Anima cap. 48. Hanc primam interpretationem dicti, toto Valeriani opere in speciem difficillimam, existime planam et commodissimam, maximeque cum anterioribus et tota homiliae textura cohaerentem; nec dubite

talem habendam ei qui animo in solam veritatem intento et docili ac non preoccupato, Valeriani mentem eo loco inquiserit.

6. Subjuncto secundam interpretationem æque catholicam, juxta quam id unum voluit Valerianus, volitionem liberam qua Deo vocanti consensum præstamus, ita simul a nobis et a Deo esse, ut tamen prius ratione a nobis profundatur quam a Deo; et rationem cur Deus ad illam per nos libere formandam cooperarius accedat, ex eo petendam, quod nos bene utentes divina præventionem, operari velimus, cum possemus adversus stimulum calcitrare. Et nihilominus totam supernaturalitatem sive perfectionem ordinis superioris quæ cernitur in illo libero consensu cui nostra determinatio et applicatio libera initium dedit, esse a Deo. Quæ ratione, *perfectio*, non sonat consummationem rei jam inchoatæ, et eatenus imperfectæ, sed dignitatem et eminentiam ordinis superioris, quæ in actu est, secundum quam actus habet proportionem cum ulteriori gratia et gloria. Ut hæc responsio perspicitur, duo sunt præmittenda.

7. In primis præmitto non debere mirum videri quod noster conversus in actum liberum, statuatur ratione anterior concursu divino ad eundem actum, sive divina cooperatione nobiscum: neque enim hic sermo est de divina excitatione quam Deus in nobis absque libera nostra cooperatione et eatenus sine nobis producit, quæ excitatio perspicue antecedit consensum nostrum supernaturalem; sed sermo est de eo concursu quo Deus actionem liberam nobiscum cudit. Eam enim actionem, sive consensum liberum, ponere vel omittere, est in potestate voluntatis, divino anteriori rore respersæ, et divino adjutorio gratiaque adjuvante suffultæ. Deus autem pro ea magna reverentia qua creatam voluntatem disponit, quoad hoc eam non prævenit, ut sæpe loquitur sanctus Chrysostomus; id est, non adigit illam, neque vim infert, ut in hanc potius 62 partem quam in illam flectatur, quod faceret præoperando, et ut ita dicam præagendo ac præcurrendo, sed voluntati gratia sua roboratæ, permittit delectum hujus vel oppositæ actionis, sive actionis et omissionis. Ratio autem cur ipse Deus se applicet ad concurrendum nobiscum, et efficiendam hanc vel illam actionem, est quia videt determinationem nostram ferre ut hic et nunc non sit meritum in voluntate, sed exercitium alicujus actionis, itemque ut hæc specie, non alia, actio exercentur, quomodoque tandem videat id ferre determinationem nostram, quod explicare alterius est instituti. Hac ipsa ratione concursum divinum ad nostras operationes liberas subsequi ratione determinationem nostram, latè alibi expositum est, recteque tradunt Scotus in 4, d. 1, q. 1, littera Ss., et in 2, d. 37, quest. unica, litt. V; Ocham in 1, d. 42, q. unica, litt. R.; Gregor. in 2, dist. 34, q. 1, art. 3, ad 8; Gabr. in 2 dist., q. 2, litt. F. et M.; Capreol. in 4, dist. 12, quest. unica, ad 1; Scoti contra 2; Major in 2, dist. 37, dub. ultimo; Alain. tract. 2 Moral. cap. 10, in fine; Kuardus, artic. 7, propos. 10, sub finem; aliique adducti cum de divino concursu, et libertatis humanæ cohæsiōne cum divinis decretis, et primæ causæ cooperatione nobiscum. Et specialiter in supernaturali cooperatione, idem non obscure colligitur, ex eo quod Deus nostrum se adiutorem et cooperatorem profitetur. At qui adjuvatur, quatenus adjuvatur, prius saltem ratione supponitur se accinxisse ad operandum, idemque est de eo cui Deus cooperatur, juxta illud D. Augustini serm. 15 de Verbis Apostol.: *Si non esses operator, ille non esset cooperator*. Tametsi, quest. 15 in Deuteronom., rationem habens gratiæ prævenientis, ait Deum operari, hominem vero cooperari.

8. Præmitto, præterea, *perfectionem* posse duobus modis usurpari. Nempe primo prout connotat anteriorem imperfectionem, quæ adjectione vel appositione aliqua consummatur. Quæ ratione parvulus cum crescit, adaptione novæ molis supra anteriorem dicitur perfici; et gratia habitualis quoties novo aliquo

auctario cumulatur, perfici dicitur. Hoc sensu, D. Thomas 1 p., q. 4, art. 1, ad 2, ait Deum spectata vocis notione non posse dici *perfectum*. Sumitur deinde *perfectio* secundo, prout denotat nobilitatem et dignitatem rei quæ perfecta affirmatur. Quo pacto minimus gradus gratiæ dicitur esse maximæ perfectionis præ bonis omnibus naturalibus. Et hoc modo Deus, cui nihil accedere aut decedere potest, dicitur *perfectus*, quamvis nulla in eo præjacuerit inchoatio boni, quæ superventu alterius complenda et consummanda sit. Hoc item sensu S. Jacobus dixit omne donum perfectum desursum esse. Neque enim mens Apostoli erat, ea tantum dona cœlitus dimitti, quibus nulla ulterius fieri debeat accessio: qua ratione omnis gratia quam hic adipiscimur, quamdiu crescere licet, expungeunda esset ex albo donorum perfectorum descendendum a Patre luminum. Mens ergo Apostoli erat, omne donum ordinis superioris a Deo gratiæ auctore proficisci, in quibus donis magna omnino perfectio, id est dignitas entitativa atque nobilitas elucet.

9. His ita præmissis, perapicua secunda illa Valeriani interpretatio quam proponebam. Cum enim ait in negotio salutis *nostrum esse velle, Dei vero perficere*, quasi eo ordine formetur consensus liber ut primum nos velimus, Deus vero perfectionem apponat, sensus esse potest: in consensu libero qui a voluntate divinitus præventa et adjuta profunditur, duo esse; nempe et quod sit consensus liber, et quod sit talis perfectionis ac dignitatis, habeatque proportionem cum gratia sanctificante, ad quam per eum consensus sit progressio; ac etiam cum gloria quæ est meta totius supernaturalis progressus. Quod ergo ille consensus liber ponatur in rerum natura, habet et a nostra voluntate divinitus præventa per gratiam excitantem, et Deo nobiscum cooperante. Prins tamen ratio est quod nos velimus agere, quam quod Deus velit coagere. Nec Deus vult ad illum actum liberum nobiscum procreandum se applicare, nisi quia divinus intellectus qua est perspicacia, videt voluntatem in his circumstantiis operabundam: id est, eruptam in hunc illumve certæ speciei actum, si se sola posset in eum erumpere. Hoc ferunt verba illa, *nostrum esse velle*. Quod tamen consensus ille noster sit illius dignitatis ac perfectionis cujus revera est; hoc est quod sit supernaturalis, id habet a Deo gratiæ auctore, qui hunc actum principiat, cum ratione auxilii præinmissi et coadjuvantis, tum etiam ratione coefficientiæ et applicationis supernaturalis, qua divina potentia exsequens, humanæ voluntati supra connaturalem ejus exigentiam cooperatur. Hoc exprimit verba illa: *Dei vero est perficere*. Sicut enim determinatio ad exercitium actus liberi tribuitur voluntati creatæ divinitus præventæ, tamquam directæ et proximæ causæ talis exercitii in manu ejusdem divinitus secundatæ constituti; ita supernaturaliter et perfectio ordinis superioris, ob quam iste consensus habet proportionem cum sanctitate et gloria hominis, respondet Deo ut causæ directæ ac proximæ. Non quod gradus quoque supernaturalitatis non sit conjunctim a voluntate simul et a Deo; sed quod si spectetur ratio et causa a qua habet quod sit supernaturalis, ea non sit alia quam Deus. Sicut intellectio supernaturalis, v. g. assensus fidei; quod sit objecti expressio, habet ab intellectu; quod sit talis expressio, habet a specie impressa determinante universalitatem et indifferentiam potentiæ; quamvis entitative tota intellectio et ab intellectu sit, et a specie impressa armante, ut Philosophus loquitur, ac determinante potentiam ad actum talis essentia, sive ad exhibitionem talis objecti.

Quare ut in pauca contraham hanc secundam Valeriani interpretationem: *Nostrum est velle*, id est quod operatio libera exerceatur, id a nobis divinitus præventis, tamquam a causa directæ proficiscitur. Quod autem ea operatio, quæ ad nutum voluntatis divinitus præventæ exercetur, habeat supernaturalem perfectionem, a Deo est, tamquam a causa directæ.

40. Possumus hanc doctrinam Patrum auctoritate A communicare. Luculenter eam tradit S. Macarius homil. 37, diserte tradens a voluntate hominis esse ut opus supernaturale exerceatur, nec Deum in eo genere quidquam operari, nisi ad voluntatis præventæ exigentiam. Locum infra dabo cap. 9, num. 3.

Auctor Operis Imperfecti in Matth., homil. 32, expendens verba illa capituli xix : *Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est.* 63 hæc verba habet: *Quod dicit, quibus datum est, non hoc significat, quoniam quibusdam datur, quibusdam non datur; sed illud ostendit quia nisi auxilium gratiæ acceperimus, nihil ex nobis valeamus. Quoniam autem volentibus gratia non negatur, in Evangelio Dominus dicit: Petite et dabitur vobis; quærite et invenietis; pulsate et aperietur vobis: omnis enim qui petit, accipit; et qui quærit, invenit; et pulsanti aperietur. Debet autem voluntas præcedere, et sic sequitur gratia. Nam nec gratia sine voluntate aliquid operatur, nec voluntas sine gratia potest. Nam et terra non germinat nisi pluvias susceperit, nec pluvia fructificat sine terra.* Tradit diserte hic Auctor individuam gratiæ et voluntatis in edendo supernaturali opere societatem, quamvis necesse sit gratiam prævenientem, priusquam de facto opus illud efficiat, antecedere, ac veluti rigare voluntatis ariditatem, ut in exemplo pluvix ac terræ contingit. Itaque quod ait : *Debere voluntatem præcedere*, ne intra unam et alteram lineam admittatur manifesta repugnantia, ac ut ratio quæ subjicitur cohereat, exponendum necessario est de antecessione illa rationis, qua ostendimus voluntatem et gratiam ita simul coëficere actum liberum, ut præmisso tactu voluntatis per gratiam prævenientem, quod ad coëfectionem de facto expromptam attinet, prius ratione agat voluntas libera : eo quod causa cur Deus ad illud opus cum voluntate coëficiendum se applicet, sit determinatio voluntatis conditionaliter prævisa. Atque ita locus ille auctoris Operis Imperfecti disertissime continet traditam Valeriani interpretationem.

Video excipi posse, opus illud mendosum esse, et factum erroribus. Verum ea exceptio hoc loco non valet. Nam S. Bonav. lib. II Pharet. cap. 26, et S. Thom. in Catena, Matth. xix verba proposita describentes, nihil in eis corruptum aut putens subsolferunt. Constat quidem Arianos opus illud interpolasse, et admisto hæreseos suæ fermento vitiasse. At res de qua agimus nihil ad Arianam impietatem fecit.

41. Nec desunt affinia loca ex indubitatis et, ut ita dicam, azymis Chrysostomi operibus. Nam homil. 23, in Matth., Operis Perfecti, investigans causam nundationis Manassis, respondet id factum penitentix fletu et studio voluntatis, subditque : *Non est quippe, non est aliquid omnino peccatum quod non cedat penitentix virtuti, immo gratiæ Dei. Cum ad meliora convertimur, nobis continuo cooperatur efficitur.* Si enim bonus esse malueris, qui prolibeat nullus omnino est. Immo est quidem diabolus prohibens, sed profecto nihil poterit te eligente meliora; magis autem, hoc Deum tibi in adiutorium copulante. Perperam Latina interpretatio habet *Deo copulante*, cum legendum sit *Deum copulante*, ut Græca ferunt et sensus exigat. *Quod si tu certe nolueris, retroque recesseris quinam ille te tutabitur? Non enim necessitate ac violentia, sed cum tua te vult voluntate salvare.* Subjicit in eam sententiam quamplurima quibus confirmat Deum quidem non velle nos violenter astringere : *Si tamen solam ad placendum ei ostenderimus voluntatem, nullo modo nos destitutum, sed accessurum ad compugnandum, ut fert Græca vox, seque nobis poscentibus adjuncturum cooperarium et protectorem.* *Utinam, inquit post multa, nos ita erga illum servare affectum, ut illius viscera nostra charitate flammantur. Sed tantummodo occasionem Deus istius ignis requirit, et si modicum acintillam ipse præbueris, ingentem omnino flammam beneficiorum in te ejus accendes.* Et mox præcludens vanum metum timentium Deo veluti obstrepere, negat

metuendam esse in eo ad Deum accessu inurbanam importunitatem. *Sicut enim respirare importune omnino nunquam est, ita etiam non quidem petere, sed non petere potius, importunum est. Sicut enim respirare, hoc jugiter indigemus, ita etiam eo quod a Deo præstatur auxilio. Quod si voluerimus, facile illum ad nos poterimus inflectere. Et hoc profecto declarans, atque ostendens, Deum promptum esse semper ad beneficia largienda dicebat; sicut diluculum paratum invenimus eum. Quotiescumque enim venire et ad illum voluerimus accedere, expectatas ab illo esse preces nostras continuo sentiemus.* Vides quam perspicue Chrysostomus præcessionem illam applicationis voluntatis divinitus præventæ exposcat, ut Deus illi adjungatur cooperarius in pugna cum Satana, et liberi consensus formatione, quam hostis noster interciperere satagit.

In eundem sensum sunenda sunt illa ex homil. 15 ejusdem operis : *Si modo initium rei ipse præstiteris, habebis supra omnia opulentem tibi pacis Deum, flammamque illam, primum ipso cooperante, discutias.* Et illa ex homil. 16 : *Facilem facit Deus esse virtutem cooperando nobis, nosque semper in bonis actibus adjuvando. Ubi enim volueris exiguum quid devotionis afferre, reliqua omnia celeriter subsequenter. Propterea enim vult et te aliquid laborare, ut tua quoque possit esse victoria.* Et denique illa ex lib. I de Compunct. Cordis, quæ male aliqui habent pro immedicabiliter ægris : *Non sola Dei gratia facit unumquemque perfectum. Requiritur enim ut et nos quod in proposito nostro et viribus nostris est expleamus. Idcirco venit quidem ad unumquemque gratia Dei, sed apud eos qui digne expleant ea quæ mandata sunt, in ipsis permanet. Ab his vero qui minus digne agunt, cito discedit. Ad eos autem qui nec initium faciunt convertendi ad Dominum, omnino non venit. Rectas enim mentes diligit, et sine furore propositum. Sunt sane hæc immedicabilia, si sensus sit primum gratiæ auxilium non venire ad hominem, nisi is operatione honesta ex naturæ viribus elicita, naturali, inquam, conversione ad Deum, tamquam initio salutis ex parte sua posito, illam proficiat. At hic sensus est a Chrysostomo et a veritate alienissimus. Sensus igitur germanus est gratiam compugnantem et cooperantem, quæ efficit hominem perfectum, omnino non venire ad eos qui nec initium faciunt convertendi ad Dominum. Ut enim gratia cooperans et compugnans accedat, et nobiscum eliciat consensum quo dispositive ultimo perficimur, necesse est ut prius ratione faciamus conversionis initium. Idque abunde sufficit ad obstruendum os loquentium iniqua. Hæreticorum, inquam, adversus quos postremo illo loco obiter agit Chrysostomus, et ignavorum Christianorum, qui culpam non adeptæ perfectionis referrebant in gratiam aliquos velut aspernantem, et ad eos non venientem. Hoc perperam obtendi ait Chrysostomus, quod gratia compugnans et perfectio adipiscendæ coadjuvans, quantum est ex se, ad omnes veniat. Et his quidem qui ea uti assidue voluerint, prompta semper subserviat atque constanter. Utentibus vero primum, sed mox resiliens, et aliorum studia sua vertentibus, ipsa quoque desistat adesse, donec ipsi denuo illius coëfficientiam exigant; eaque exigentia voluntatis operabundæ advocent divinam illam gratiam ad compugnandum et 64 cooperandum. Illis denique, qui inertes prorsus, ac otio marcentes, primum actum liberum conversionis ad Deum elicere renuerint, prorsus se neget : eo quod divina Sapientia ut tumori nostro simul et honori consulere, ut sapientissime ponderat hic ipse S. P. homil. 83 in Matth., et 60 ad pop., in ipso initio, voluerit nec totum libertatis esse, ne superbiremus; nec totum gratiæ, ut virtus esset aliqua ex parte bonum nostrum, quatenus scilicet voluntas præventa admisit libere et advocavit gratiam, prout actu cooperantem et coëfficientem : quia voluntas prius ratione, præmisso celesti afflatu, determinavit se ad agendum.*

12. Adde postremo loco insignem S. Bernardi locum, tract. de Gratia et Lib. Arbit., aliquantulum a

principio, ubi late confirmat velle inesse nobis ex libero arbitrio, atque adeo nostrum esse velle, quamvis ut velimus bene in Christiana significatione, id non sit nostrum, sed gratiæ. *Velle, inquit, inest nobis ex libero arbitrio, non etiam posse quod volumus. Non dico velle bonum, aut velle malum, sed tantum velle. Velle enim bonum profectus est; velle malum, defectus. Velle vero simpliciter, ipsum est quod vel proficit vel deficit. Porro ipsum ut esset, creans gratia fecit; ut proficiat, salvans gratia facit; ut deficiat, ipsum se depicit. Itaque liberum arbitrium nos facit volentes, gratia benevolos; ex ipso nobis est velle, ex ipsa bonum velle.* Declarat hæc multo pluribus, et inter alia accipit in hunc sensum illud Apostoli: *Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio*, docens Apostolum agnovisse, velle quidem sibi inesse ex libero arbitrio, tamen ut illud velle sit velle supernaturaliter bonum, id habere a gratia faciente Christiane benevolam, sive benevolentem in ordine ad salutem. Agnoscit ergo Bernardus nostrum esse velle, et quidem prius ratione, quam gratia cooperans assensum liberum nobiscum coëfficiat. Nam ratione saltem, prius est velle quod nostrum est, quam bene velle quod est a gratia, Deoque ejus auctore, supra naturæ debitum operante.

Obsigno hanc secundam Valeriani interpretationem verbis Prosperi, l. de Vocat. Gent. cap. 26, alias 9, quibus doctrina hactenus proposita continetur et egregie illustratur: *Gratia Dei, inquit, in omnibus justificationibus principaliter præminet, suadendo exhortationibus, movendo exemplis, terrendo periculis, incitando miraculis, dando intellectum, inspirando consilium, corque ipsum illuminando, et fidei affectionibus imbuedo. Sed etiam voluntas hominis subjungitur ei atque conjungitur, quæ ad hoc prædictis est excitata præsidii, ut divino in se cooperetur operi, et incipiat exercere ad meritum quod superno semine concepit ad studium; de sua habens mutabilitate si deficit, de gratiæ opitulatione si proficit. Quæ opitulatio per innumeros modos, sive occultos, sive manifestos, omnibus adhibetur: et quod a multis refutatur, ipsorum est nequitia; quod autem a multis suscipitur, et gratiæ est diviniæ, et voluntatis humanæ. Quod autem supposita excitatione hominis non libera, consensus liber gratiæ illi non liberæ subjunctus prius ratione sit ab homine, juxta Prosperum, quam a gratia, prout actu coëfficiante, declarant quæ subdit in calce capituli: hoc in primis agere gratiam, ut in eo quem vocal, primam sibi recepticem et simulam donorum suorum præparat voluntatem. Nam virtus volentium nulla est. Annuitur, inquam, gratia præveniens, ut voluntatem exhibito consensu libero ad gratiæ cooperantis admissionem et dona ulteriora deducat; quod sine eo consensu reliquus progressus in salutis negotio plane intercludatur, ac proinde ratione primus sit post gratiam prævenientem. Non dissimilia petere licet ex Richardo Victorino, lib. iii de Contempl. c. 16.*

13. Subjicio tertiam Valeriani interpretationem catholicam, simulque duas hactenus traditas illustro ex Anselmo, seu potius Hervæo in c. i ad Philipp., ad illud, *Qui cepit in vobis opus bonum, ipse perficiet.* Quem locum exponit hac ephrasi: *Deprecor Deum pro vobis, confidens hoc ipsum de bonitate ejus, quia ipse qui per prævenientem gratiam cepit in vobis opus bonum, per subsequentem et cooperantem perficiet illud, dans perseverantiam usque in diem Jesu Christi; id est usque ad extremum diem vitæ uniuscujusque, quando anima de corpore egrediens, præsentatur ante tribunal Christi judicanda. Cooperando in nobis, Deus perficit quod operando incipit, quoniam ipse ut velimus operatur incipiens, qui volentibus cooperatur perficiens. Nam ut velimus, sine nobis operatur; cum autem volumus, et sic volumus ut faciamus, nobiscum cooperatur.* His verbis, et duæ jam propositæ Valeriani interpretationes continentur, et tertia subindicatur. Nunc prima quidem traditur, cum dicitur, Dei esse perficere quod ex ejus præventionem bene volumus; perficere, inquam, dando perseverantiam. Secunda vero, cum di-

citur, Deum cum volumus, cooperari, atque adeo quia volumus, operando nobiscum in nobis actum quod summopere perficimur, quia est datum optimum et donum perfectum, superans omnia ex naturæ feracitate enasci apta. Tertiam eruo ex eo quod dicitur Deus cooperans perficere quod operando incipit. Ubi verbum *perficiendi* usurpandum est cum connotatione anterioris imperfectionis, expletæ et consummatæ per adjunctionem perfectionis supervenientis.

Quia ergo cooperatio divina, et noster liber consensus supernaturalis, si comparentur cum divina præventionem, se habent ut imperfectum et perfectum, sive ut semen ac fructus, ut pulchre declarat S. Anselmus in Concor. ii p. c. 16, idcirco quatenus Deus nos invitat et excitat ad bonum, recte dicitur opus ejus esse in nobis imperfectum. Hominis autem sic præventi est volendo efficere, ut Deus quod se solo cepit operando, perficiat cooperando. Nostrum enim est velle ac uti immisso divinitus gratiæ semine: quo ipso Deus agnita voluntatis determinatione, adjungit se illi, non jam excitatorem, sed cooperarium, perficitque quod inspirando cœperat, et terra nostra fructum suum non dante, imperfectum manebat. Descripsit verbatim Hervæus Augustinum lib. de Grat. et Lib. Arb. cap. 17, cui proinde hæc tertia Valeriani interpretatio innititur potius quam Hervæus. Et potest etiam fundari in illis Fulgentii verbis lib. de Prædest. et Grat. cap. 11, quibus docet Deum esse qui dicitur in nobis perficere quod vocatio inchoaverat, *quia ad nos pertinet conari bona, quæ et velle donavit; ostendens sine se non posse compleri, quod et vult ad conatus hominum pertinere.*

65 14. Quartam Valeriani interpretationem subnecto, conformem ei expositioni quam DD. plerique catholici tribuunt ei loco Apostoli quo Valerianus nititur, *velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio.* Non pauci enim, nec ignobiles, ea verba accipiunt de velleitate peccatoris ex nuda natura operantis, quæ illi adjacet, id est, juxta eum languida et prostrata jacet, quasi infirma, nisi gratia accedat, et voluntati efficaciam ad perficiendum conferat. Aiunt ergo DD. prædicti Apostolum in se transfigurasse personam peccatoris gratiæ robore destituti atque gementis: quod naturaliter ad bonum suspiret, illudque inefficaciter velit sub ea ratione sub qua objicitur illi, et spiculo naturæ lumini et voluntati appetenti commensum est: sed illud velle langueat, et jaceat, nec valeat ad bonum Christianum assurgere, nisi gratia perficiens accedat, qua indebitus vigor voluntati immittatur, sicque bonum perducatur ad effectum. Quam interpretationem Apostoli eleganter persequitur Nicol. Gorram, Rom. vii. Dici ergo similiter potest, Valerianum in eo deprimerem factum humanum, ac conari persuadere ut qui gloriatur in Domino glorietur, quod quamvis ex naturæ viribus habeamus imperfectam aliquam et inefficacem boni volitionem, et eatenus nostrum sit velle, tamen Dei solius sit perficere, id est, efficere in nobis aliquid sicut oportet. Nam illud siquidem velle quod ex nobis habemus, plane nihili ducendum est in negotio salutis, ac ne remote quidem disponit ad gratiam et justificationem. Divinum autem munus sive prima gratia excitans, ac deinde cooperans, perficit quod delineatum et utcumque inchoatum fuerat, per illam, naturalem et languidam boni volitionem. Non quod gratia et illa volitio pertineant ad eundem ordinem; sed quod gratia habeat se ut formans ruditatem et potentialitatem illam naturalem, et eatenus dici possit perficere negotium salutis, quod imperfecta illa volitio non potuit consummare. Quo ipso sensu, gratia dicitur perficere naturam, quam sustollit ad ordinem diversum. Et S. Bernardus, sermone in Ramis Palmarum nuper addito, cujus initium est, *Redemptor noster*, fere in fine, ait bona naturæ inchoari ex gratia creatrice, augeri vero et perfici ex gratia salvatrice.

15. Facit ad rem præsentem distinctio quam proxime laudatus Gorram, II Cor. i, adhibuit, tractans

dubium circa illa verba ejusdem capituli: *Non sumus sufficiens, etc.* Opponit enim in contrarium Glossam Ezech. iii, quæ ait initium bonæ voluntatis esse ex nobis, quod Glossæ dictum ita enodat: *Duplex est initium: quoddam naturale, scilicet inclinatio naturalis et actualis ad bonum, et hoc est ex nobis; quoddam formale, quod est pars boni operis, et hoc est a Deo.* Hoc posterius initium præ priori cui supervenit, vocat formale, tamquam perficiens et actuans potentialitatem prioris initii, quod materiale idcirco appellat. Hanc ipsam distinctionem et interpretationem facile est Valeriano accommodare, dicendo admitti ab eo volitionem naturalem ex nobis, tamquam materiale boni initium, quod nullo modo ad gratiam disponat, ac ne congrue quidem eam impetret; perfectionem tamen boni illius initii naturalis, quæ sola confert ad salutem, non homini, sed Deo auctori gratiæ assignari. Et multo sane crudius est dicere initium salutis esse ex nobis, perfectionem ex Deo, quod Glossa supra dixit, quam cum Valeriano dicere, nostrum esse velle, Dei vero perficere. Ergo quam interpretationem durioribus illis verbis damus, par est his mollioribus non negare.

16. Poterat quinta interpretatio addi, quæ insinuat a S. Optato, lib. ii contra Parmenianum, ubi ait nostrum esse velle et currere, Dei autem perficere, id est imperfectiones tollere, et homini in plerisque semper deficienti succurrere, quia ipse solus est perfectus, nos autem omnes semiperfecti sumus, quantumvis bene et sancto curramus. Verba Optati infra adducam, c. 9, ex quibus hæc interpretatio melius deprehendetur. Nec pauca etiam pro ea illustranda exstant apud S. Hieronymum lib. i contra Pelag., ubi late prosequitur, quamvis omnes velimus bonum plenum et justitiam apprehendere, proprium tamen esse Christi solius esse perfectum.

CAPUT VIII.

Valerianus modum loquendi Scripturarum emulatus, atque adeo male notatus.

1. Satis superque, ut existimo, depulsa sunt quæ pro Semipelagiani nota Valeriano inurenda proferri vel suspiciosissime poterant. Nunc ut nitela Valeriani magis prodatur, eo præsertim postremo loco qui maxime lubricus censebatur, juvat ostendere eum ipsam loquendi modum, qui in Valeriano offensionem criminatori movit, aliosque plane similes, in Scripturis receptos esse, ut proinde injuria notetur erroris, ob usurpatam locutionem quam Spiritus sanctus scriptori canonico suggestit, nisi aliunde constaret detorqueri ab eo germanam Scripturæ sensum, de more sectariorum omnium; quod in præsentem non habet locum, quandoquidem nihil Valeriano oppositum est quod commode depulsum atque enodatum non fuerit.

2. Militat ergo in primis pro Valeriano locus Apostoli Rom. vii, quem ipsemet allegavit: *Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio.* Hujus loci varix interpretationes passim apud interpretes prostant: sed duæ quas ibi D. Thomas retulit sunt maxime accommodatæ. Alteram ita Apostolus accipit, ut sensus sit, volitionem boni, sicut oportet, esse liberam homini per gratiam adjuto, quamvis ulterior gratia exigat ad perseverantiam a Deo expectanda, qui idcirco perficere dicitur, quod nostra electio, tametsi per gratiam concepta, ad consummationem non perduceret, eo quod difficultas superveniret extrinsecus; et, ut ille deessent, fastidium quod naturaliter obrepit ex jugi conflictu et nisu contra torrentem, disturbet plerumque consilia optima, et antierius voluntatis propositum frangat.

Expressit id egregie, usurpans hunc ipsum locum Apostoli, auctor Soliloquiorum perperam S. Augustino ascriptorum, cum sint 66 revera S. Anselmi, saltem maxima ex parte. Ita ergo loquitur c. 4: *Domine, si vis potes me salvare, ego autem etsi vellem, non possem. Magna est multitudo miserationum*

A mecum; velle quippe mihi adjacet, perficere autem non invenio. Velle quod bonum est non possum, nisi tu velis; nec quod volo possum, nisi tua potentia me confortet: et quod possum aliquando nolo, nisi tua voluntas fiat sicut in cælo et in terra. Et quod volo et possum, ignoro, nisi tua sapientia me illustret. Etsi etiam sciam quandoque volens, quandoque valens, imperfecta et vacua transit sapientia mea, nisi adjuvet vera sapientia tua. Et mox: Dicebam, Hoc faciam, illud perficiam; nec hoc, nec illud faciebam. Aderat voluntas, non facultas. Aderat facultas, non aderat voluntas; quoniam de meis viribus confidebam. Nunc autem confiteor tibi, Domine Deus meus, Pater cæli et terræ, quia non in fortitudine sua roborabitur vir, ut non gloriatur ante te stulta præsumptio omnia carnis. Non est enim hominis velle quod possit, aut posse quod velit, vel scire quod velit et possit, sed potius arte gressus hominis diriguntur; illorum, inquam, non a se, sed a te, dirigi se confitentur. Hæc et alia eo loco, quibus non modo infirmitas humana ad volendum bonum per nudas naturæ vires, sed etiam ad perseverandum cum gratiæ suppetiis, quæ ad volendum suffecerunt, perspicue exprimitur; alludendo ad propositum Apostoli locum, eo quem protuli sensu intellectum.

3. Posterior vero interpretatio eum locum ita accipit, ut sensus sit, volitionem boni naturalem a nobis esse; perfectionem autem boni, sive executionem dispositionis illius qua perducendi sumus ad salutem, jam inde a prima volitione ad supernaturalem bonum quomodolibet disponente ad verticem usque gloriæ adeptæ, esse a Deo iisque auxiliis quibus naturam ad hujusmodi bona ordinis superioris sustollit. Quæ interpretatio non caret fundamento aliquo in voce *perficiendi*, quæ in Scripturis, cum agitur de negotio salutis, idem sonat quod executionem et operationem, ut notavit Adamus (vel potius ut ad Adami condiscipulum lego in præfatione ad librum Hesselii de facto Nectarii) Joannes Hesselius in c. ii ad Philipp., ad illud: *Qui operatur, ενεργων, in nobis velle et perficere, θελειν και ενεργειν*, ubi verbum quod paulo ante interpretis vulgatus vertit *operatur*, illico vertit *perficere*. Ut proinde idem sit juxta hanc interpretationem, ac si Apostolus dixisset eo loco quem versamus: *Per naturam nudam et ex me habeo aliquam boni voluntatem prorsus inutilem ad salutem: ut autem bonum illud, ad quod intra inferiorem ordinem concipiendum et utcumque volendum ex me feror, exsequar de facto sicut ad salutem oportet, hoc non habeo nisi per gratiam.*

4. Harum loci Apostoli interpretationum, prior mihi videtur aptior, eamque S. Thomas approbavit et Catharinus alique recentiores; planeque videtur eam amplexus Valerianus, hunc Apostoli locum usurpans. Nihilominus ad Valeriani institutum perinde est utramvis Apostoli interpretationem amplectamur; et juxta utramvis Valerianus, qui locutionem Apostoli usurpavit, pronuntiandus est ab errore immunis. Propositum erat Valeriano ostendere hominem in salutis negotio debere tumorem ponere, et in Domino non in se gloriari, ad quod utervis ille sensus verborum Apostoli a Valeriano usurpatorum est accommodatissimus. Nam qui potest tumori esse reliquus locus, in tanta humanorum studiorum, quamvis recte et ex gratiæ auxilio initorum, vacillatione et fragilitate? Quæ item superbix materia illi suppetit, qui norit omnem fortitudinem suam esse favillam stupæ, et quidquid naturalibus suis viribus potest, nullius plane esse ad salutem momenti, atque adeo quidquid est in ordine gratiæ, a Deo esse? *Multum sane per omnem modum*, ait Richard. Victor. lib. iii de Contempl. cap. 23, *animus tam ad dilectionem Dei, quam ad sui contemptum proficit, cum plane agnoscit quam per se nihil possit. Quam admiranda illius gratia, per quam ita operatur in nobis omnia opera nostra, ut sint tam sua quam nostra, dona sua et merita nostra.*

Urget insigniter hoc humilitatis incentivum S. Græ-

gov. xxii Moral. c. 10, tractans illud; *Si osculatus sum manum meam ore meo, quod perinde esse ait, ac si dixisset Job : Ego mea opera tamquam mea non profero, quia auctoris sui gratiam negare convincitur, quisquis sibi tribuit quod operatur.* Et idcirco præmiserat sanctos esse ab hujusmodi fastu alienissimos, quia probe norunt quid ex se, quid ex Deo habeant, et quidquid in se boni inspicunt, immortalis gratiæ cognoscunt donum; eique de accepto munere debitores fiunt, qui et præveniendæ dedit eis bonum velle, quod noluerant, et subsequendæ concessit bonum posse quod voluerant. Unde bene per Joannem dicitur : *Adoraverunt viventem in sæcula sæculorum, mittentes coronas suas ante thronum Domini, ut ad illum referant gloriam laudis, a quo se sciunt vires accepisse certaminis.* Idem infinities inquit S. Augustinus, nominatimque lib. de Corrept. et Gratia c. 12, et in ps. lxxvii, sub finem. Et hoc ipsum Apostolus verbis allegatis infigere voluit, nec aliud intenderit aut dixit Valerianus. Proindeque quisquis ei negotium ex hac parte fecisset, videtur ne eodem arte Apostolum appellat.

5. Geminam huic Scripturæ loco observat S. Thomas, Rom. vii lect., esse illum alium ex c. xvi Proverb. *Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus ejus.* Perinde enim esse censet D. Thomas dicere hominem viam suam disponere, et ut paulo ante ibidem dicitur, preparare animam; ac dicere, hominis esse velle, Dei autem perficere. Sicut ergo locutio illa sapientis, *hominis est viam suam disponere, et animam suam preparare; Domini autem est gressus ejus dirigere* (sive ut legit D. Augustinus secutus Græcuna textura, *a Deo autem responsio linguæ, nempe internæ, sive consensus constans et perfectus ad finem usque) casta omnino est, quippe a Spiritu sancto suggesta, abest a Semipelagiano errore quam longissime; ita illa alia locutio quam Valerianus usurpavit, omnino sana est et catholica : quando quidem, Judice B. Thoma, utraque sub dissimili vocum cortice, eodem sensu feta est. Abulebantur quidem Semipelagiani ea cordis dispositione et animæ preparatione homini per Salomonem concessa, indeque inferebant initium salutis, sive bonam voluntatem esse homini a seipso; perfectionem autem et consummationem negotii salutis, esse a Deo gratiæ auctore, ut refert S. August., lib. ii contra duas epist. Pelag. cap. 8. Tamen si mens non læva fuisset, facile deprehendissent hominem quidem preparare cor, non tamen sine adiutorio Dei qui tangit cor, ut D. Augustinus loco allegato recte disserit.*

6. Quod Salomon eo loco tradidit, non infirmavit Jeremias c. 10, verbis illis : *Scio, Domine, quia non est hominis via ejus, nec viri est, ut ambulet et dirigat gressus suos.* Quam Jeremias sententiam S. Chrysostomus, integra homilia de ea egregie discussit : præfatus eam suo tempore ubique circumferri solitam in domibus, in foris, in pagis, in urbibus, in terra, in mari, in insulis, et quocumque te contuleris. Nec paucos aconitum ex suavissimo flore legentes, intulisse ex ea nihil in nostra potestate situm esse. Quod S. Chrys. idcirco ab eis factum refert, quod non inspecta totius capituli textura ac serie, abreptis temere paucis verbis a reliquo contextu truncatis atque avulsis, in absurdos et a Scriptoris mente alienos sensus deborquerent prophete sententiam : quod esse perisquo ineptiendi et errandi originem, graviter queritur. Itaque non infirmari a Jeremia quod a Salomone traditum retulimus, ex eo confirmat S. Chrysost. quod eo ipso loco propheta ipsi homini gressus suos tribuat, et esse ejus viam quam init agnoscat; quod non diceret si ipsa in ejus potestate non esset. Præterquam quod subdit illico propheta supplices ad Deum preces, ut dignetur modum adhibere supplicio : cui locus perfectio non esset, nisi cor hominis disponeret viam suam, ut Sapiens affirmabat. Sic complanata difficultate ex eo loco nata, ejusdem loci germanum sensum profert S. Chrysostomus his verbis : *Quod dicit, hanc sententiam habet. Non totum est in nostra potestate :*

A sed aliud quidem in nostra, aliud vero in Dei situm esse potestatis. Nam ut optima quæque eligamus, velimus, et agere contendamus, omnemque operam exanimemus, nostrum est arbitrii. Ut quem ad exitum ea perducamus, neque interciderere sinamus, utque ad finem recte factorum perveniamus, id vero celestis est gratia. Partitus enim est nobiscum virtutem Deus, et neque rem totam in nostra, sitam esse voluit potestate, ne in superbiam efferremur; neque totum sibi ipse sumpsit, ne nos inertia dedamus : sed exiguum quid laboribus nostris relinquens, majorem partem ipse conficit. Et infra : Hoc igitur est quod ait propheta, felicem exitum rerum in potestate nostra situm non esse, verum ab auxilio pendere divino; ut autem eligamus, in nobis et in arbitrio nostro situm est. Hunc esse germanum prophete sensum, pluribus reliqua homilia confirmat : eam præsertim vanam excusationem præcludens, quæ ex eo a quibusdam duci posse videbatur, quod non sit homini vitio vitendum, si non agat; cum ejus tantum fuerit velle et eligere, Dei autem sit ad exitum perducere. Frivola esse eam excusationem inde demonstrat S. Chrysostomus, quod fieri non possit ut si nos voluerimus, elegerimus, ac staverimus, Deus nos derelinquat. Si enim eos qui nolunt hortatur, et consulit eis ut velint et stant, multo magis eos qui ultro eligunt non derelinquet. Ex his satis superque liquet quomodo locus Jeremias et ad purgandum Valerianum conferat, et cum proposito Sapiens loco, quem item e re præsentis assa ostendimus, non collidatur.

7. In eundem sensum adducit ibidem S. Chrysostomus celebrem locum ex c. ix ad Rom., quo item abusus qui segnitiei suæ Scripturas obtendebant, initio memoraverat. *Non est volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.* Revera tamen eum locum cum libertate coharere, etiamsi prodat hominis esse velle et currere, Dei vero misereri atque perficere, ita demonstrat S. Chrysostomus post discussum Jeremias locum allegatum : *Simila illud est etiam : Non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei. Et quam ob causam curro, inquis, vel quom ob causam volo, nisi tota res in meo sit arbitrio sita? Ut nimirum dum vis et dum curris, divinum auxilium et benevolentiam tibi concilies, sic ut te adjuvet, et manum porrigat, atque ad finem usque perducatur. Si enim hoc sustuleris, et currere simul et velle desideris, neque manum porriget Deus, sed et ipse abscedet. Unde autem id constat? Audi quid dicat Jerusalem. Quoties volui congregare filios tuos et nobis? Ecce relinquetur domus vestra deserta. Vides quoniam illi noluerunt, quo pacto etiam Deus abcessit? Propterea nobis quoque opus est ut velimus et curramus, quo Deum nobis etiam concitemus. Vult igitur homo et currit, auctore Apostolo, idque plane hominis est, tametsi divinitus antea tacti atque præventi. Nihilominus enim nisi luberet, neque vellet, neque curreret, et tamen negotii felix exitus atque perfectio expectanda est a Deo miserente, cujus propterea esse dicitur perficere quod nos ex ejus inspiratione voluerimus et elegerimus. Ut ergo demonstret quod sola gratia opitulans exprimat, ait hoc pertinere ad designandum quam nihil sit omne quod exhibemus ad salutem præ perfectione et consummatione cœlestis adveniente et promovente conatus nostros in irritum alioqui cessuros. Non sufficit, inquit, ad perficiendum salutem sola voluntas humana, nec idoneus est mortalis cursus ad consequenda cœlestia et ad capiendam palmam supernæ vocationis Dei, nisi hæc ipsa voluntas nostra bona, promptumque propositum, et quæcumque illa in vobis esse potest industria, divino vel jubetur vel muniat auxilio. Et ideo valde convenienter dicit apostolus, quia non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei; quemadmodum si dicamus de agricultura illud quod scriptum est : Ego plantavi; Apollo rigavit; sed Deus incrementum dedit. Ita neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Sicut ergo cum bonos atque uberes fructus ad perfectam maturitatem protulit seget, nemo vie et convenienter dicit quia fructus istos agricolâ*

fecit, sed a Deo falebatur præstitos; ita etiam nostra perfectio non quidem nobis cessantibus et otiosis efficitur, nec tamen consummatio ejus nobis, sed Deo, qui est prima et præcipua causa operis, ascribitur. Et post multa concludit: *In nostro vitæ cursu, a nobis quidem dependendus est labor, et studium atque industria adhibenda; laboris vero nostri fructus a Deo speranda est salus.* Sic expensus locus Apostoli belle consentit cum loco quem purgamus in Valeriano.

8. Attexo locum ex psalmo octogesimo, quem D. Augustinus, l. II contra duas Epistolas cap. 7, ait geminum esse illius quem ex cap. XVI Proverb. jam protulimus: *Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus ejus.* Nempe illum psalmi locum: *Dilata os tuum, et implebo illud.* Quæ verba existimat idem significare ac illa quæ ex Sapiente Proverb. XVI retulimus, et vidimus in ea recidere quæ ex Apostolo primum proposita et a Valeriano usurpata sunt: ut proinde quia quæ eadem sunt uni tertio, inter se quoque sunt eadem, fatendum sit omnia ista loca eodem recidere. Eo igitur psalmi octogesimi loco, tribuitur homini oris apertio et dilatatio, Deo autem ejus impletio. Non quod Deus ipse non aperiat os et labia cordis nostri (aperire enim dicitur Exodi IV, ut notavit S. August. q. 9 in Exod., et Fulgent. l. de Prædest. et Grat. c. 11), sed quod nos ipsi divinitus 68 præventi, ita inchoemus texturam negotii justificationis, ut Deus gratiam pro gratia reponens, et novo gratiæ beneficio anteriorem gratiam cumulans, accedat consummator boni quod nos pro fragilitate nostra, et tam multis remoris, ipsaque operis sublimitate præpediente, non adduxissemus ad perfectionem, nisi divinitus accessisset novæ gratiæ robor, necessarium ad implendum et perseverandum. Hoc sensu, nos sumus qui divinitus tacti et præventi cor lubentes Deo aperimus; ipse vero per consensum a nobis libere præstitum subintrans, nobisque ad ipsum appropinquantibus, appropinquans, ut dicitur Jacobi IV, implet os apertum, dirigit gressus hominis qui cor suum disposuit ac præparavit animam, perficit atque consummat quæ tenuitas nostra recte voluit, sed perficere nequivisset. Quod est illud plenum et perfectum gratiæ donum quod Deus dare dicitur applicato per consensum arbitrio, sicut apertio cordis sinu, ut eleganter in hunc modum tradit auctor Scake paradisi, c. 10, tom. IX August.: *Quid prodest homini, si per meditationes quæ agenda sunt videat, nisi orationis auxilio et Dei gratia ad ea obtinenda convalescat? Omne (inquit) datum optimum et omne donum perfectum desursum est descendens a Deo in hominem, sine quo nihil possumus facere, sed ipse in nobis facit opera, non tamen omnino sine nobis: cooperatores quidem Dei sumus, sicut dicit Apostolus; vult siquidem Deus ut eum oremus et ut ei adveniens et præstolanti ad ostium aperiamus sinum voluntatis nostræ, et ei consentiamus. Hunc consensum exigebat a Samaritana, quando dicebat: Voca virum tuum. Volo tibi insundere gratiam, tu applica liberum arbitrium.* Sicut tamen eam applicationem arbitrii tanquam dispositionem subsequitur infusio gratiæ sanctificantis; ita cordis aperitionem per consensum liberum, et illam nostram supernaturalem auditionem ad Deum, antecessit præventio mere gratuita, et pulsatio homini non libera: ita velle illud nostrum, quo veluti rudimento per nos posito Deus perficiens et consummator accedit, inde ortum habet unde perfectionem; quia nisi Deus non cogitantibus, multoque minus volentibus præsto fuisset, excitans et præmovens, non exsurrexisset velle nostrum, quod per Deum perfici posset.

9. Nec aliter accipiendus est ille alius locus apud Psaltem: *Accedite ad Deum, et illuminamini.* Et alius apud Jacobum: *Appropinquate Deo, et ipse appropinquabit vobis.* Appropinquare enim nobis dicitur Deus, cum præmisso hominis accessu, et dispositionibus liberis, subjungit quod suum est, et eatenus hominem in tenebris illuc usque versatum illuminat, homine illuminante sibi lumen scientiæ proprio arbitrio, ut

A est apud S. Hieronymum in cap. II Ecclesiastæ, ad illud: *Non est bonum homini, etc.* Quod aliter dicitur: Deum, quia homo voluit, consummationem et perfectionem apponere; et expectasse Dominum ut miseretur nostri, quæ est Isaïæ locutio cap. XXX; aut hominem præparasse Domino cor suum, quod facere monemur I Reg. III; vel denique hominem prævenire in maturitate et clamare, ut dicitur ps. CXVIII. Sicut ergo has locutiones, a Spiritu sancto suggestas canonicis scriptoribus, nemo erroris notaverit, aut gratiæ divini illum hominis accessum et liberam appropinquationem præventi contrarias dixerit, cum certum sit preventionem divinam iis locis non expressam, non idcirco in eis negari, sed subintelligi; ita locutio quam in Valeriano purgamus, quandoquidem illis affinis aut etiam genuina est quoad sensum, eadem benigna interpretatione donari sine incommodo potuit, vel etiam debuit, non autem in invidiam vocari.

B Hæc ad gustum aliquem ex Scripturis præbendum sufficere in præsentia existimo, ut constet quam infirma sit Valeriani criminatio; qua ex parte maxime fervet.

CAPUT IX.

Cum Valeriano gravissimi Patres æque causa caderent.

1. Nulla ratione potest liquidius deprehendi quam vana fuerit Valeriani quoad Semipelagianismum criminatio, quam si ostendero gravissimos Patres quorum doctrinæ sinceritas ambigua non sit, eodem plane modo citra querelam locutos esse quo locutus est Valerianus eo loco in quo maxime sit via ad impingendum ei Semipelagianismum: nempe quod dixit *nostrum esse velle, Dei vero perficere*; nam cætera nemo non videt quam sint inania. Non proferam quoscumque possem Patres, sed selectos quosdam: ac ne ex his quidem omnia ad hoc institutum facientia coacervabo, sed libabo dumtaxat quædam singularia, et ita similia iis quæ in Valeriano culpantur, ut non sit ovum ovo similis, aut gutta guttæ. Quanti autem apud prudentem quemcumque theologum in gratiæ negotio esse debeat Patrum sensus, quamque temperate agendum sit in iis improbandis quæ Patres usurparint circa illud, quantumvis nonnihil lubrica aut ambigua videantur, res ipsa loquitur, et docent illa S. Fulgentii lib. I de Verit. Prædest. c. 15: *Dignum est ut in singulis quibusque sententiis in quibus nubilo cujusquam obscuritatis ambigimus, sanctorum Patrum definitionibus hæreamus, quos præveniens misericordia Dei gratis illuminavit ut crederent, et sequens instruxit spiritualiter ut docerent.*

2. Primus in aciem prodeat Origenes, cujus catholicissimam de gratia sententiam, cum ex aliis perlisque locis petere licet, tum disertissime ex l. VII contra Celsum pag. 414, col. 1, non secus ac Valerianus scripsit hom. 12 in Num., ad illud, *Profecti a puteo, veniunt in Mathaniam.* Nam præter cætera quæ in hanc sententiam luculenter disputat, ait: *A Mathaniam venimus in Nahabiel, quod interpretatur ex Deo. Quid ex Deo? Posteaquam obtulerimus nos quæ ex nobis sunt, venimus ad hoc ut consequamur ea quæ ex Deo sunt. Cum enim fidem nostram et affectum obtulerimus ei, tunc et ipse largitur nobis diversa dona Spiritus sancti, de quibus dicit Apostolus, Omnia autem ex Deo sunt. Fidem et affectum vocat ibi Origenes liberum voluntatis assensum, ad cooperandum Deo sollicitanti nos ad bonum, ut ex proxime antecedentibus liquet. Atque ita locus iste Origenis plane recidit in locum qui apud Valerianum visus est morbosus. Idem Orig., hom. 24 in eundem librum, luculenter in eandem sententiam disserit, circa illud, *Homo quicumque roverit; et præter cætera, ait: Vult ergo a nobis prius aliquid accipere Deus, et ita nobis aliquid ipse largiri; ut dona sua et munera, merentibus, et non immerito, largiri videatur.* Declarat autem id quod Deus per nos præmitti postulat. esse voluntariam 69 recensionem*

cum gemitu ad Deum, et conversionem ad cor, quæ conversio ita per nos præmittitur ulterioribus Dei donis, ut tamen præveniamur antèrius.

Multo gravioris auctoritatis est S. Hilarius, Latinæ, ut S. Hieronymus scite dixit, eloquentiæ Rhodanus, cujus doctrinæ sincerissimæ, et undecumque erroribus liberæ, locupletissimum perhibet idem Hieronymus ad Lætam scribens. Hilarius igitur in psalm. cxviii, litteræ nun, ad illud, *Hæreditate acquisivi, etc.*, ita loquitur: *Ne quod a multis dici sæpe solet rationis aliquam habeat auctoritatem, cum asserunt proprium Dei munus esse ut quis in Dei rebus atque operibus versetur, excusantes infidelitatem suam quod, cessante erga se Dei voluntate, maneat infidelis: est quidem in fide manendi a Deo munus, sed incipiendi a nobis origo est. Et voluntas nostra hoc proprium esse habere debet, ut velit Deus incipienti crementum dare; quia consummationem per se infirmitas nostra non obtinet, meritum tamen adipiscendæ consummationis est ex initio voluntatis.* Corrupte editio ab Erasmo adornata, verba illa: *incipiendi a nobis origo est*, exhibet hoc modo, *impediendi a nobis origo est*, quod cum scopo Hilarii non cohære per se liquet, et firmatur ex illis quæ post ea subjiciuntur, *ut velit Deus incipienti crementum dare; et, est ex initio voluntatis*, quæ aperte ferunt illam priorum verborum lectionem quam dixi. Ut vero leguntur priora illa verba, locus Hilarii æque Valeriano commodat ratione horum posteriorum, quæ ubivis leguntur eodem modo. Videntur autem exclusionem gratuitæ præventionis sonare: revera tamen eam præventionem non excludunt; sed tantum aperiant quid homo post divinam præmotionem debeat de suo ad salutem conferre, adjuvante Deo. Id quod egregie illustrant illa ejusdem Hilarii in eundem psalmum littera he, ad illud: *Inclina cor meum in testimonia tua*, cum eandem versat difficultatem, unde hominis culpa salutem non adipiscens, si salus a Deo est. *Omnes*, inquit, *occasionem hujus impiæ excusationis propheta submovit. Primum enim cum orat, conveniens infirmitati suæ egit officium; dehinc Dei muneribus humanæ devotionis studia connexuit. Cum enim ait: Legem mihi statue, Domine, viam præceptorum tuorum, quid secundum orationis nostræ humilitatem Dei esset ostendit. Cum autem subjecit, Et exquiram eam semper, officium devotionis suæ promittit: et in cæteris quoque utrumque quodam complexu sibi invicem colligavit, cum deduci se in semita postulavit, et cum idipsum voluit. Prius enim quæ a Deo sunt cum honore præposuit, et tunc quæ a se pura confessione subjecit. Orat igitur ut Deus tribuat. Est ergo a nobis cum oramus exordium, ut munus ab eo sit. Dehinc quia de exordio nostro munus est ejus, ex nostro rursum est ut exquiratur, et obtineatur, et maneat. En exordium a nobis, ut munus et consummatio a Deo sit. Sicut ergo S. Hilarius exordium illud nostrum agnoscens, non evertit quod immediate ante concesserat, dandas scilicet esse Deo primas in salutis negotio; ita neque quotquot similiter aut etiam mollius loquuntur (cujusmodi revera fuit Valerianus) insimulandi sunt negatæ divinæ præventionis, aut defensi Semipelagianismi.*

Idem S. Hilari., can. 6 in Matth., ad illud: *Multis mihi dicent*, etc., reprehendit vanos ostentatores operum suorum, quasi vero eorum aliquid proprium sit, quæ loquuntur aut faciunt, et non omnia virtus Dei invocata perficiat. Et mox: *De nostro igitur est beata illa æternitas promerenda; præstandumque est aliquid ex proprio, ut bonum velimus, malum omne vitemus.* Diserte, bonum velle ex nostro et proprio esse ait, virtutem autem Dei invocantem perficere omnia affirmat, quæ est ipsissima sententia Semipelagianismi notata in Valeriano. Quam ergo gloseam his Hilarii verbis aptabit criminatorem, eandem Valeriano accommodabimus.

3. S. Macarius Ægyptius, S. Antonii discipulus, æt æqualis S. Hilarii, hom. 37, diserte et perspicue

A initium salutis Deo tribuit. Ait enim post pleraque in eam sententiam: *Ne igitur existimes te in virtute prævenisse Dominum, secundum eum qui dicit, Ipse est qui operatur in nobis et velle et perficere pro bona voluntate.* Statim vero subdit quæsitum et responsionem, qua res de qua agimus luculenter exponitur. Interrogatio hæc est: *Quid igitur præcipit Deus homini facere?* sequitur responsio: *Antea diximus promptitudinem animi hominem habere a natura, quam quoque Deus requirit. Præcipit igitur ut primum cognoscat, et cum cognovit diligit, et voluntate incumbat. Ut autem exerceatur mens, aut laborem toleret, aut opus aliquod perficiat, gratia Domini largitur volenti et credenti. Voluntas ergo hominis est velut adjutorium a natura insitum; absente vero voluntate, neque ipse Deus quidpiam operatur, quamvis possit, propter liberam nimirum arbitrii libertatem. Perfectio igitur operis spiritus in voluntate hominis sita est. Et mox: Ipse dicit: Quoties volui congregare filios tuos, et noluisti? Itaque ex hoc credamus quod ipse nos congregat, a nobis autem solam requirit voluntatem. Quæ vero voluntatis erit declaratio, nisi labor spontaneus?* Subdit illustrissimam comparisonem instrumenti artis et hominis in salutis suæ negotio, quod sicut instrumentum nisi ab artifice citatur manet innotum; ita et anima, licet laboret operans quod bonum est, Deum in ipsa clam operantem exigit. Similia ex parte habet homil. 4, post medium. In his omnia continentur quæ Valeriano vitio vertebantur. Nam et *laboris spontanei sive voluntarii meminit Macarius*; et voluntatis quæ a nobis requiritur, ut Deus in nobis operetur consensum liberum: eo quod Deus tanta cum reverentia libertatem nostram disponat, ut quamvis possit, tamen ad ejus jura retinenda, nolit nisi volenti largiri gratiam qua opus spiritus perficiatur. Nempe non primam et prævenientem, quam disertissime ante paucas lines astruxerat, et explicatissime etiam agnoscit hom. 1 pag. 6, hom. 11 pag. 143, hom. 15 pag. 180, hom. 26 pag. 345 et 347, et hom. 29 pag. 388; sed cooperantem ad excludendum consensum liberum, quem Deus nobiscum non facit nisi quia volumus. Itaque recte concludit S. Macarius quod quamvis nos quidem non præveniamus Deum in virtutis opere, perfectio tamen operis spiritus (sive quod opus spirituale, ad quod a Deo præventi et sollicitati sumus, ad perfectionem suam consummante et perficiente Deo pertingat) in voluntate hominis sita est. A Deo namque præstatur ea operis perfectio, juxta S. Macarium, sed ad voluntatis humanæ divinitus præventæ exigentiam, quamvis ad præventionem Deus non expectaverit exigentiam voluntatis. Potuit sanctus Macarius a magistro suo Antonio Magno eam doctrinam hausisse. Siquidem, referente sancto Athanasio, c. 15 Vitæ n. 53, B. Antonius nostram tantummodo voluntatem in hoc negotio expectari confirmabat. 70 Nihil illis, ut putabatur, apud Valerianum salebris accommodatus proferri potest.

4. S. Optatus Milevitanus lib. II adversus Parmenianum, post medium: *Vos ipsi qui sancti et innocentes videri ab hominibus vultis, dicite unde est ista sanctitas quam vobis licentius usurpatis. Quam Joannes apostolus profiteri non audent, qui ait: Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, et veritas in nobis non est. Hoc qui dixit, sapienter se ad Dei gratiam reservavit. Est enim Christiani hominis quod bonum est velle, et in Deo quod bene voluerit currere; sed homini non est datum perficere, ut post spæcia quæ debet homo implere, restet aliquid Deo, ubi deficienti succurrat, qui ipse solus est perfectio, et perfectus solus Dei Filius Christus; cæteri omnes semipfecti sumus, quia nostrum est velle, nostrum est currere, Dei perficere. Unde B. Paulus apostolus ait: Neque volentis, neque currentis, sed ad Dei gratiam pertinentis. Nam et a Christo Salvatore nostro perfecta sanctitas non est data, sed promissa. Denique sic ait: Sancti eritis, quia et ego sanctus sum, qui solus est sanctus et perfectus. Non dixit: Sancti estis, sed Sancti*

ERITIS dixit. Unde est ergo quod vobis perfectam sanctitatem de superbia vindicatis? Frustra anniteret demonstrare, quam hæc consentiant cum iis quæ in Valeriano suspecta habebantur. Nec vero potest S. Optati auctoritas declinari, admittendo ejus lapsus; nam S. August. lib. I contra Parmen. c. 3, et lib. III de Doctr. Christ. cap. 4, ac Fulgent. lib. II ad Monim., eum cum laude allegant, tamquam scriptorem usquequaque catholicum.

5. S. Cyrillus Hierosol. in calce præfationis ad Catecheses: *Meum est dicere, tuum vero agere, Dei autem perficere.* Et catech. 1, cum præmisisset apparuisse mysticarum plantarum flores, ac desiderium suum subjunxisset, ut et fructus perficiatur (utique a Deo) subdit: *Liberalis namque est Deus, et pronus ad beneficentiam; expectat tantum cujuslibet propriam voluntatem. Propterea subiecit Apostolus, Secundum propositum vocatis sanctis. Propositum cum adest proprium, vocatum te facit.* Quod expectari a Deo ait propositum nostrum, et voluntatem, illud ipsum est quod Valerianus dixit, nostrum est velle. Quod autem Cyrillus a Dei liberalitate et beneficentia, positum assensu nostro atque proposito, perfici desiderat initia nostra, et fructus ex floribus consequi, agnoscit quod Valerianus affirmavit. *Dei esse perficere.* Expectari porro voluntatem ait Cyrillus, non nudam aut ex se initium dantem humanæ saluti, sed præventam, et cum gratia præoperante cooperantem. Ei enim sic subsequenti divinam præventionem, uberiora auxilii et perfectio, et omnia bona rependuntur a muneratore liberalissimo, a quo esse humanæ voluntatis præventionem splendidissime tradit idem Cyrillus, catech. 16, agens de Spiritu sancto, quem *Magnum Præsulem et gratiarum parochum* (appellatione illi gemina qua apud S. Ambr. lib. I de Spiritu sancto, vocatur *Præsul benedictionum Dei*) nostris voluntatibus afflantem, et ad omnia pietatis opera prævenientem elegantissime describit.

6. S. Basilii, in cap. VI Isaïæ, ad illud: *Quem mittam, ita loquitur: Observa et exactam disciplinam et circumpectam prudentiam dicendi, quæ veridicum prophetam addeceat.* Duobus enim propositis sermonibus, unica satisfacit responsione. *Quem mittam, et quis ibit? Ecce ego sum, mitte me. Non jam adjecit, ET EGO IBO.* Siquidem susceptio istius apostolicæ legationis penes nos sita est, et a nostro pendet arbitrio; confirmare autem ad perfectionem, ejus est qui infusione gratiæ nos corroborat Dei. Itaque Isaïas per id quod libera et electivæ erat voluntatis, respondit: *Ecce ego sum, mitte me.* Quod autem erat gratiæ, reliquit Domino, ut qui propriæ conscius infirmitatis non est ausus polliceri se iuratum. Hoc quid aliud, quam quod Valerianus dixit, nostrum est velle, Dei perficere?

7. Gregorius Nys., Basilii Magni frater, is quem omnes Patrum patrem vocant (ait Epiphan. diacon. in synodo, actio. 6, partit. 5), libello de scopo Christiani, liberæ voluntatis et gratiæ necessarium nexum egregie tradens, nostrum esse velle, Dei perficere, præclare docet. Multis enim adhortans ad crescendo in sanctitate, et collaborandum spiritui gratiæ adjuvanti, hæc habet præter cætera: *Corporis certe augmentum ad increndendum non in nobis situm est; haudquaquam natura ex hominis sententia et libidine staturam metitur, sed suo ipsiusmet impetu et necessitate: animi vero in ortus renovatione modus et decus, quæ spiritus gratia largitur, per ejus qui acceptus est studium, a consilio nostro pendit. Nam quanto magis labores pro pietate extendit, tanto etiam magis animi magnitudo simul extenditur; et sempiternam vitam atque ineffabilem quæ in cælis est lætitiæ, ejusdem spiritus gratia concedit: accipiendi vero munera et dignitatem gratia fruendi, amor per fidem laboribus obtinet. Jam vero ad idem progressæ, operum justitia et spiritus gratia, in qua anima concurrerunt, eam beata vita certatim complent, sed a se invicem distincta, nullum animæ emolumentum exhibent. Etenim Dei gratia in animis qui salutem fugiunt non potest*

frequenter adesse: homines vero virtutis viæ per se non sufficit ad vitæ formam absolutam extollendos. Nisi Dominus ædificaverit domum et custodierit civitatem, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. Hic edocemur non esse in mentem inducendum, in humano studio totam vitam esse coronam; verum ad Dei voluntatem referendam spem de fine obtinendo. Hæc Nysseus, admodum consentaneæ Valeriano. Nam et a nobis præmotis pendere agnoscit advocacionem Dei ad nos adjuvandos, et perfectionem a Deo esse, dierte statuit.

8. S. Gregorius Nazianzenus, *cujus ea est in doctrina Christiana auctoritas, ut nullus unquam ejus dictis calumniam inferre præsumpsit* (verba sunt D. Thomæ I p. q. 61 art. 3), et quem nominatim Semi-pelagianis quoad salutis initium opponit S. August., l. de Dono Persev. c. 19, ita scribit, orat. 31, tractans illud Christi, *sed quibus datum est*, multiplicem quæ hæreticum affectum verbis illis prave detortis subjacentem depellens: *Aptitudinem quidem alios aliis vel majorem vel minorem habere ipse quoque concede: cæterum ad perfectionem adipiscendam, aptitudinem solam minime sufficere contendo. Rationem enim esse quæ tam excitet, ut natura in opus prodeat; quemadmodum silex ferro pulsatus, atque ita ferrum fiat. Cum audieris Quibus datum est, adde Volentibus datum est, atque iis qui ea animi propensione sunt; etenim cum illud audis, non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei, idem tibi existimandum censeo. Quod salutis adeptionem ait dari a Deo volentibus, idem est ac si diceret, nostrum esse velle, Dei autem perficere. Et tamen quam hæc non pugnent cum initio salutis ex Deo, liquet ex illis quæ statim subjungit, probans, et ex Apostolo Rom. IX, eruens ipsum quoque velle nostrum ex Deo esse.*

9. S. Ambrosius cui in sincera gratiæ assertione 71 testimonium sæpe perhibet S. August. ut epist. 107, et l. de Grat. Christi c. 44, et l. de Dono Persev. cap. 8 et 13, et 19, et 23, accommodatissime in rem nostram loquitur serm. 10 in psal. cxviii, ad v. 4: *Moyse dicit Deus: Miserebor cujus misertus fuero, et misericordiam præstabo, cui misericordiam præstitero. Igitur non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei est. Forte dicas, Ergo non debemus vel velle vel currere. Atqui negligentes Deus deserere consuevit. Non ergo hoc dicit, sed quid dicat consideremus. Non volentis, neque currentis hominis perseverantia est. Non est enim in hominis potestate, sed miserentis Dei est ut possit complere quæ cœperit. Vides ab Ambrosio velle tribui potestati hominis, complere autem sive perficere et perseverare, ascribi Deo. Non plus, aut aliter dicit Valerianus. Est et alius apud S. Ambrosium egregius locus in calce epistolæ ad Justum (et est epist. 65, alias lib. I, epist. 10): *Incrementa, inquit, per naturam quæ divini habet gratiam muneri, consummationem et perfectionem Deus dat, id est illa præstantissima et divina Trinitatis natura et substantia. Non sumit incrementa pro augmento aut profectu rei jam conditæ, sed pro initio et prima productione, et in eum sensum usurpavit paulo ante illud Apostoli I Cor. III: Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Hujusmodi ergo incrementa sanctorum operum fatetur S. Ambrosius esse per naturam, divini habentem gratiam muneri. Ipsa enim libertas qua agere volumus, et Deum sequi, est magnum plane munus Dei, tametsi nobis comperitur a natura; consummationem autem et perfectionem Deus dat. Quia supra illud quod natura spontaneo ingenio operatur, ut surgant semina divinitus indita (ut paulo ante dixerat Ambrosius) id est supra id quod potest de suo conferre natura exigitur Dei gratia præveniens, ratione cujus Deus consummat et perficit imperfectum nostrum: nos, inquam, promovet ad fruges operum supernaturalium, quas ne inchoaremus quidem per naturam nudam. Hoc ipsum est quod Valerianus dixit, nostram esse velle, Dei perficere. Non est ovum ovo similius.*

10. S. Chrys., hom. 1 in Epist. ad Hebr., in mor., A
 Ita loquitur : Oportet nos eligere primum quæ bona
 sunt, et tunc Deus quæ sua sunt introducit. Non ante-
 cedat nostras voluntates, ne nostrum lædatur arbitrium
 liberum. Cum autem nos elegerimus, multam tunc nobis
 offert anxietationem. Et mox : Nostrum eligere tan-
 tum est et velle, Dei autem efficere, et ad perfectionem
 perducere. Idem sonant quæ habet hom. 17 in Joan.,
 ad illud, *Conversus Jesus et videns eos sequentes, etc.*
 Sic enim scribit : *Hinc admoneri possumus, Deum
 suis in nos beneficiis nostras non prævenire voluntates,
 sed a nobis incipiendum esse. At cum nos prompto pa-
 ratoque animo ad suscipiendam gratiam exhibemus,
 tunc multas nobis offert salutis occasiones. Et hom.
 42 ad pop., tractans illud : Ne des (ita enim legit) in
 commotionem pedem tuum. Non dixit, Ne commovearis,
 sed Ne des. Igitur in nobis est dare, non in ullo altero.
 Nam si stare velimus stabiles et immoti, non commove-
 mur. Quid igitur? In Deo nihil est? Omnia quidem
 in Deo, sed non ita ut liberum in nobis arbitrium viole-
 tur. Si igitur in Deo sunt iniqui, cur non accusat?*
 Propterea dixi, ne liberum in nobis arbitrium viole-
 tur. In nobis igitur et in Deo sunt. Oportet enim nos prius
 eligere bona, et tunc illa tunc inducit. Nostras non præ-
 venit voluntates, ne nostram temeret libertatem. Cum
 vero nos elegerimus, tunc magnum nobis offert subsi-
 dium. Et hinc extricat dubium ex istis Apostoli ver-
 bis Rom. ix : *Non est volentis, etc., quæ videntur falsa,
 si et in nobis est salus nostra. Præter primam enim
 illorum verborum explicationem, quod scilicet Apo-
 stolus ea verba ex persona adversarii protulerit ob-
 jiciendo ac interrogando, non asserendo, subdit hanc
 secundam : Dicit et illud potest, quod cuius est am-
 plius, totum esse dicit. Nostrum enim est eligere et
 velle, Dei vero expedire et ad exitum adducere. Quo-
 niam illius itaque plus est, totum illius esse testatur,
 secundum humanam locutus consuetudinem. Nam et
 nos ita facimus. Quale quod dico. Donum ædificatam
 bene videmus, et dicimus totum esse artificis, licet non
 totum ipsius sit, verum et operariorum et Domini qui
 materiam suppeditavit, aliorumque multorum. Attamen
 quoniam plus contulit, illius totum esse dicimus; ita
 profecto et hic. Et rursus in multitudine, ubi multi
 sunt, omnes esse dicimus; ubi pauci, neminem. Ita et
 Paulus ait : *Non volentis, neque currentis, sed mise-
 rentis est Dei. Dei vero magna hic facit. Unum quidem
 ne extollamur. Sive curras, sive festines, inquit, ne
 tuum esse putes meritum. Nisi namque supernum asse-
 quaris favorem, omnia nequidquam. Tamen clarum est,
 quod optatum assequeris, quandiu curres, quandiu voles.
 Non hoc itaque dixit, quod in vanum currimus, sed quod
 in vanum currimus, si totum nostrum esse putemus,
 nisi Deo plus assignemus. Nec enim totum Deus suum
 esse voluit, ne sine causa nos coronare videatur; neque
 rursus nostrum, ne in arrogantiam dilaberemur. Nam
 si minorem habentes partem altum sapimus, quid si to-
 tius auctores essemus? Tandem post multa, tractans
 illud : *Lavamini, mundi estote, et si fuerint peccata
 vestra sicut purpura, sicut nivem dealbabo, ita enim leg-
 git, subdit : Vides quod priores nosipos oportet mun-
 dare, et tum Deus emundat. Cum enim dixisset prius :
 Lavamini, mundi estote, tunc subdidit : Ego deal-
 babo.***

Locum ex hom. 32 Operis Imperfecti, a DD. Thoma
 et Bonavent. allegatum tamquam Chrysost., supra
 jam protuli c. 7. Est et alius pulcherrimus locus hom.
 de septem Machabæis; est n. 44 tom. I Græcol. Ibi
 Deus ita loquens inducitur : *Non talis agonotheta ego
 sum, ut certaminis exitum in aliqua certantium virtute
 constituam, sed ipse assisto luctantibus, et auxilium
 præbeo, et manum præbeo athleticis meis. Et quod est
 proprii arbitrii libertate suscipiendæ de bonæ voluntatis
 affectu, ut pro legibus meis et nomine meo dimicet, id
 in victoriam ipsis procedere, mei est auxilii. Similia
 alibi apud Chrysostomum non semel leguntur, quæ
 plane similia sunt his quæ in Valeriano insimulantur
 erroris.*

Vereor autem ne alicui minus provide fecisse vi-
 dear, qui ad Valerianum expurgandum, ejusque do-
 ctrinam liberam Semipelagianismo præstandam, ad-
 ducam Chrysostomum, quem tetra hac fuligine obli-
 tum, immo Cassiano discipulo erroris auctorem
 fuisse, tentavit jam olim Thomas Bradwardinus lib. II
 de Causa Dei cap. 41, et recentiorum non nemo, ut
 Anianus præfat. in homil. Chrysost. in Matth. quem
 refert et approbat Sixtus Senens. lib. v Bibl. annot.
 104 (quamquam apud ipsum Anianum, ego quidem
 nihil tale lego, sed contrarium potius non obscure
 deprehendo); Mol. i p. q. 14 art. 13 d. 41; Tol. in
 cap. vi Joan. annot. 20; et qui ad omnes pro Chry-
 zostomo excusationes obsurdæ Vasq. i p. d. 89 c.
 4 et d. 91 c. 8 et 9.

Mirabile tamen mihi semper visum est, quod quam
 calumniam Chrysostomus ab ipsis 72 Pelagianis non
 est passus, eam a catholicis post tot sæcula sustineat;
 ita ut cum Pelagiani loca Chrysostomi pro suo errore
 de peccato originis tam studiose colligerent, et catho-
 licis opponerent, ut D. Augustinus contra Julianum
 testatur in hac tamen parte ita cæcutiverint, ut non
 agnovissent errorem, qui apud eum tam creber est,
 juxta doctores allegatos. Quid quod exstant apud
 Chrysostomum tam crebræ, tamque ingeminate et
 perspicuæ assertiones initii salutis plane gratuiti, ut
 omnem plane hujus in eo erroris vel suspicionem abster-
 tergant? Omitto homiliam de Adam et Eva, quæ ex-
 plicitissime continet catholicam de gratia doctrinam,
 contra Pelagianos eorumque reliquias. Eam, inquam,
 homiliam omitto, quia est dubius Chrysostomi partus
 et (saltem quoad aliqua ex Coelestini epistola ad epi-
 scopos Galliæ inserta) supposititius.

Disertissime vero et conceptis verbis expressam
 apud Chrysostomum præventionem gratuitam, legere
 licet in plerisque indubitatis ejus scribitis, ac nomina-
 tim hom. 19, et 22, et 23, et 28, et 38, in Genes.,
 quibus locis præviam et nostras preces antecedentem
 gratiam aperte admittit; et pulchre hom. 12 in I Cor.
 ad illud : *Quid habes quod non accepisti?* et hom. 13
 ac 44, et 71, in Joan., et hom. 4 de Laud. Pauli, et
 hom. 5 in II ad Thessal., ac hom. 1 et 8 in Epist. ad
 Phillip. et luculenter in ps. cxliii, ad illud : *Domine,
 quid est homo quia innotuisti ei?* et homil. 70 in Math.,
 ad illud : *Exi cito in plateas, ubi ad diligentiam nos-
 tram pertinere statuit tantum quæ subsequuntur vo-
 cationem ex gratia factam et mere liberaliter collatam.*
 Homilia quoque 24 in epist. ad Hebr., cum dixisset
 observationem mandatorum pluris esse debere Chri-
 stiano quam miracula, rationem reddit, quod miracula
 quidem sint pura Dei munera, observatio autem man-
 datorum, post Dei donum, etiam nostri sit studii. En
 post Dei donum, id est post præventionem divinam.
 Nam de gratia comitante, eo ipso quod comitans est,
 non diceretur proprie ac vere, quod post Dei donum
 nostri sit studii bene agere. Egregie item hom. 28 in
 Ep. ad Heb. ad illud : *Aspicientes in auctorem fidei.*
 Plane vero divinam præventionem tradit illustrissime
 ac explicitissime, hom. 83 in Math., ad illud : *Ante-
 quam gallus cantet.*

Quare merito pro Chrysostomo a calumnia hac in
 parte purgando certant Hierem. Constantinop. in
 Cens. Orient. Eccl. 18; Driedo c. 4 Concord., in me-
 dio; Bellarmin. lib. vi de Grat. et Lib. Arbit. c. 6;
 Fons. vi Metaph. c. 2, q. 5, sect. 10; Suar. l. ii de
 Predest. c. 8; Justin., in c. ii ad Phillip., ad illud :
*Deus est qui operatur, et alii plerique. Immo Domini-
 cus Soto, in c. i ad Rom., ad illud, Qui prædestina-
 tus est, Chrysostomi in hoc puncto criminatores,
 impietatis, Driedo autem, loco notato, magnæ impu-
 dentiae, damnat. Itaque de sana hac in parte Chryso-
 stomi doctrina, non videtur dubitandum. Ac proinde
 quam explicationem adductis ex eo locis concedimus,
 eandem uni simili loco apud Valerianum negare non
 est æquum.*

11. S. Isidorus Pelus. Chrysostomi discipulus, lib.
 iv, epist. 171, ita scribit : *Non eorum ea quæ non*

sunt in nostra potestate, ut tu vir sapiens arbitraris; **A** sed ea quoque quorum nos sumus domini, si non magna auxilii copia nobis a divina Providentia adveniat, non poterimus ad perfectum finem exitumque perducere. Aderit autem id præsto omnino iis hominibus qui absque tergiversatione ac prætextu ullo ea quæ penes se sunt inferunt, nihilque eorum quæ ad illud impetrandum conducere videntur prætermittunt. Priora verba aperte ferunt, Dei esse perficere; posteriora autem, nostrum esse velle. At ne hæc volitio viribus naturæ ab eo ascribi censeatur, audi quæ subjicit: *Nam divina Providentia quæ non volentes excitat, et hortatur ut velint; profecto eos qui volunt, omniaque faciunt et sollicitè agunt, omnino in ipsum præclare factorum subvehit fastigium.* Et apertissime lib. II, epist. 72: *Cognita præeuntis divini auxilii facultate quisquis vult, et laborat, atque omnia movet (neque enim nuda voluntas sufficit), tum addiscit, tum fructum edit, tum salutem assequitur.* Vides præterea ibid., epist. 266, et l. III, epist. 271.

12. Hilarius diaconus, is quem S. Hieronymus dialog. adversus Lucifer. orbis Deucalionem, ob inductum anabaptismum nominavit, in Commentariis in Paulum (qui perperam Ambrosio ascribuntur, cum sint istius Hilarii, ut notavit vir eruditus in edit. Lovan. ad lib. IV divi Augustini contra duas epist. c. 4) perspicue prævit Valeriano ad illud Philip. II: *Deus est qui operatur in vobis velle et operari pro bona voluntate*, sic enim habet: *Apostolus Deum bonos conatus adjuvare testatur. Omnem enim gratiam semper reportat ad Deum, ut nostrum sit velle, perficere vero Dei.* Nec potest opponi schisma aut etiam hæresis hujus Hilarii. Nam quoad negotium gratiæ, et quæ ad Pelagianos spectant, catholice sensit; alioqui S. Augustinus, lib. IV contra duas Epist. c. item 4, non protulisset contra Pelagianos locum ex his Commentariis in c. V ad Rom., in explicatione verborum illorum: *In quo omnes peccaverunt.* Et cum alleget hos Commentarios nomine S. Hilarii, non inanis inde desumitur conjectura de Hilarii hujus resipiscencia et revocatione ad Ecclesiam, et usquequaque veram fidem. Quod enim S. Augustinus communitate nominis deceptus, ascripserit Hilario Pictaviensi hos Commentarios, et idcirco eorum auctorem vocaverit sanctum Hilarium, nimis pingue est, et Augustini nare ac solertia indignum, in tanto styli et scriptio-
C nis discrimine, præsertimque cum S. Augustinus non ignoraret ipsummet Commentariorum illorum auctorem in cap. 3 prioris Epistolæ ad Timoth. se Damasi pontificis, hoc est ipsius prope Augustini æqualem prodere, quod belle cum Hilarii diaconi ætate consentit, non item cum ætate Hilarii Pictaviensis.

13. S. Hieronymus, cujus de gratia doctrinam contra Rufinum de Semipelagianismo suspectum, approbat Gelas. c. *Sanctia Romana*, et epistola 7, quæ est ad episcopos Piceni; item qui dialog. 3 adversus Pelag. profitetur se doctrinæ divi Augustini de gratia adhærere, et vicissim a D. Augustino pro catholica doctrina contra Pelagianos profertur lib. I contra Jul. c. 2, et lib. II, sub finem, ubi de falsis rumoribus a Pelagio jactatis adversus S. Hieronymum, *quasi ei tamquam æmulo invidisset*; sanctus, inquam, Hieronymus ita scribit dialog. 3 contra Pelag.: *Hoc esto, baptismum præterita donare peccata, non futuram servare justitiam, quæ labore et industria ac diligentia, et semper super omnia Dei clementia custoditur, ut nostrum sit rogare, illius tribuere quod rogatur; nostrum incipere, illius perficere; nostrum offerre quod possumus, illius implere quod non possumus.* Rursus infra in eodem dialogo: *Ubi misericordia et gratia est, liberum ex parte cessat arbitrium, quod in eo tantum est, ut velimus atque cupiamus, et placitis tribuamus assensum. Jam in Domini potestate est, ut id quod cupimus, 73 quod laboramus, ac nitimur, illius ope et auxilio implere valeamus.* Idem in c. III Ezech. ad illud: *Et aperui os meum, hæc habet: Ego, inquit propheta, aperui os meum, quia mihi dictum est, Aperi os tuum et comede. Avertio ore Dominus largitus est cibos,*

ut initia voluntatis in nobis sint, et perfectionem a Domino consequamur. Non est enim volentis, neque currentis, sed miserentis Dei. Attamen et velle et currere, nostri arbitrii est. Et lib. II in Jovin.: *Sicut in bonis operibus perfectior est Deus, non est enim volentis, neque currentis, sed miserentis Dei et adjuvantis ut pervenire valeamus ad calcem; sic in malis atque peccatis, semina nostra sunt incentiva et perfectio diaboli.* Idem in epistola ad Theodosium et alios anachoretas, agens de studio evadendi e sæculi tenebris per supernaturales actus, ait: *Et ante dixeram præsens, et nunc per literas votum indicare non cesso, quod mens mea omni ad id studium cupiditate rapiatur. Nunc vestrum est, ut voluntatem sequatur effectus: Meum est, velim; obsecrationum vestrarum est, ut quod velim et possim. Nempe quia exorabit mihi auxilium Dei, cujus est perficere. Quid loco Valeriani magis genuinum? Item, epist. 8: *Non est volentis, neque currentis, sed Dei miserentis. Et tamen velle et nolle nostrum est; ipsumque quod nostrum est, sine Dei miseratione nostrum non est.* **B** Nemo unquam calumniatus est catholico dogmati de initio salutis plane gratuito adversari, cum tam constanter D. Hieronymus pro gratia pugnet adversus ejus hostes, perspicueque epist. 8, sub medium, Demetriadem doceat quomodo accipienda sint hæc quibus dicit nostrum esse velle, Dei vero perficere: *Velle, inquit, et nolle, nostrum est; ipsum quoque quod nostrum est, sine Dei miseratione nostrum non est.* Et in epist. ad Ctesiphon.: *Velle et currere meum est, sed ipsum meum, sine Dei semper auxilio, non erit meum. Dicit enim idem Apostolus, Deus est qui operatur in nobis et velle et perficere.**

14. S. August., lib. I Retract. cap. 23, et lib. de Prædest. SS. cap. 3, utrobique, excutiens locum ex ea quam junior ediderat expositione quarundam propositionum Epistolæ ad Romanos, diserte admittit vere et catholice dici *nostrum esse velle, Dei vero perficere*; quamvis corrigat quod insuper in illis propositionibus dixerat *nostrum esse credere*; quia, nondum (ut fatetur) bene discussis gratiæ arcanis, existimabat cum eas propositiones exponeret, actum fidei non esse ex gratia, sed esse naturæ fetum. Itaque absolute retractat quod in ea expositione dixerat prop. 61, *nostrum esse quod credimus; quod autem bonum operamur illius est qui credentibus dat Spiritum sanctum.* Admittit autem tamquam catholicum, quod ibidem addiderat: *Nostrum est credere et velle, Dei autem dare credentibus et volentibus facultatem bene operandi*; quia de volitione, tametsi supernaturali (qualis ea est quæ ad credendum intervenit) recte dicitur quod nostra sit, *propter arbitrium voluntatis*, ut ibidem addit: quamvis etiam Dei sit, ratione gratiæ divinæ voluntatem preparantur et roborantur. Quatenus autem credere, substernitur volitioni nostræ, per quam inducitur; sic etiam ipsum credere, nostrum est, quia non est nisi volentibus nobis. Hoc sensu et, ut ait, hæc regula servata, agnoscit Augustinus locis allegatis verissime dici nostrum esse velle, Dei vero facultatem perficiendi sive operandi tribuere.

D Iisdem locis ratum habet valdeque commendat, quod in iisdem propositionibus in 62 dixerat: *Cum post vocationem voluerimus, non sufficit voluntas nostra et cursus noster, nisi et Deus vires currentibus præbeat, et perducatur quo vocat. Ac deinde subjunxit: Manifestum est ergo non volentis, neque currentis, sed miserentis Dei esse, quod bene operamur. Omnino verissimum est.* At hoc idem plane est cum sententia quæ apud Valerianum insimulabatur erroris. Nam et voluntatem nostram agnoscit Augustinus sive velle nostrum in negotio salutis, et huic volitioni accedere insuper vult perfectionem a Deo gratiæ auctore et consummatore; quod unum dixit Valerianus. Proindeque si Valeriani criminatio subsistat, D. Augustinus, si Deo placet, Semipelagianismi damnandus erit in eo suo judicio, in Retractationibus proditio, circa propositionem ei plane genuinam quæ apud Valerianum arguitur et confirmatur in lib. de Prædest. SS., ubi maxime for-

vebat exagitatio Semipelagianorum, contra quos liber ille extrema D. August. ætate ex instituto scriptus est.

Ejusdem D. Augustini locus, in q. 68 et 83, luculentus admodum est. Si quis, inquit, magno gemitu et dolore penitendi misericordia Dei dignus fuerit, non ipsius est, qui si relinqueretur, interiret; sed miserentis Dei, qui ejus precibus doloribusque subvenit. Parum est enim velle, nisi Deus misereatur; sed Deus non misereatur qui ad pacem vocat, nisi voluntas præcesserit ad pacem. Hanc præcessionem voluntatis ad pacem Dei, non excludere misericordiam Dei prævenientem, declarat ipse S. Augustinus lib. 1 Retract. cap. 26, locum propositum recognoscens. Igitur cum voluntatem ad perfectam animæ pacem divinitus concedendam præcedere, pacem autem illam subsequi, idem plane sit ac dicere, nostrum esse velle, Dei vero perficere, intelligit omnino S. Augustinus, velle illi nostro præire divinum donum gratuitum, idque non negari, cum dicitur a nobis sumi exordium libere volendi, aut nostrum esse velle.

Supplet præterea insignis locus ex D. Augustino quæst. 9 in Exod., ubi tractans illud Dei ad Moysem: *Sed nunc vade, tu, et ego aperiā os tuum, et instruam te quæ locuturus es*, eumque locum componens cum loco psalmi LXXX, quo Deus hominem invitāt ut os dilatet et aperiāt, Deo ipso os dilatatum impleturo, ita disserit: *Satis hic apparet, non tantum instructionem oris, sed ipsam etiam apertionem, ad Dei voluntatem et gratiam pertinere. Non enim ait: Tu aperi os tuum et ego instruam te, sed utrumque ipse promisit, aperiā et instruam. Alibi autem dicit in psalmo: Dilatā os tuum, et adimplebo illud. Ubi significat in homine voluntatem accipiendi quod Deus donat volenti; at ad voluntatis exordium pertineat, Dilatā os tuum, ad Dei autem gratiam, et adimplebo illud.* En diserte assignatum voluntati (utique antecedenter præventæ et concomitanter adjutæ) exordium consensus liberi, Deo autem adimpletionem. Quod enim ea præventio illudque adjutorium non proponatur expresse eo psalmi loco, sicut proponitur in aliis verbis ex IV Exodi, parum refert, quia quod subicitur, non idcirco negatur. Itaque voluntas, asserente per Psaltem Spiritu sancto, et interprete D. August., suppositis divinis auxiliis antecedentibus et comitantibus ad manum positis, præbet exordium cudendi liberi consensus, quo vult accipere quod Deus donat volenti. Eo sensus autem exordio posito, factaque per hominem ea apertione et dilatatione oris, Deus adimplens sive perficiens non deest. Videsis in eamdem sententiam, philosophantem egregie Augustinum 74, serm. 7 de Verb. Apost., sub initium, ubi, ad accipiendam gratiam divinæ bonitatis, vult aperiari ab homine sinum voluntatis, et hominem monet ut Deus velit ei quod petit dare, accommodandam ipsi homini esse voluntatem ad accipiendum. Et libro contra Epistolam Fundamenti, cap. 1, in ipso fine: *Nostrum fuit velle has partes expetere, Dei est volentibus et petentibus donare quod bonum est.* Hæc tam genuina sunt iis quæ apud Valerianum calumnice patent, ut non videam sitne gutta guttæ similior.

15. Eucherius Lugdunensis, aut quisquis alius auctor homil. 11 de Paschate, perperam Eusebio Emisseno inscriptæ, respondens percontanti cur Deus salutem hominis, eo quo perficitur modo sanxerit exsequendam, non autem jure supremi domini hominem liberando et obstipum jacentemque subvehendo ad gloriam, hæc habet præter cætera: *Iniquissimum videtur ut qui ceciderat voluntarius erigeretur invitus. Vides quia dignantissimi medici studium infirmi sui requirit assensum? Per liberum arbitrium est excepta captivitas; per liberum rursus arbitrium erat restituenda libertas. Dominus enim qui januam reserat, etiam sollicitudinem pulsantis expectat. Pulsantis, inquam; nam ubi labore studuerit reparare quod perdidit, nec damnum rei perditæ, nec fructum sentiet restitutæ. Beneficium non potest custodire qui nescit desiderare. Periclitatur mune-*

rantis donum, si non inveniat suscipientis effectum. Et mox: Hoc elaborat divina Providentia, ut quia consensus crimen intulit perditio, voluntas meritum conferat acquisito, et devotio reparati justitiam reparatoris ostendat; utique dum homini pro bona sua voluntate benigne facit, perficitque et consummat quod homo adhibito dumtaxat affectu iuchoaverat, conferens quod suum est. Ita enim ferunt quæ retulimus, suntuque, sin minus verbis, at saltem sensu, eadem cum illis quæ apud Valerianum purgamus. Et utrorumque sensus est quem toties jam profero: nempe hominem divinitus invitatum, præbere prius ratione assensum, pulsare, et velle; idque contuentem Deum cooperari homini, et opus perficere ad quod voluntatem illexit, ac ne per ingruentia discrimina avertatur a recto, providere cælestes suppetias, quibus voluntas roboretur atque fulciatur adversus hostiles impetus et intestinum dissidium.

Ne vero quis Eucherio (si is est homilicæ auctor), ob affinitatem cum Hilario Arelatensi, Semipelagianismum inpingat, expendat illa ex hom. 9 quibus breviter eandem doctrinam proponens, ait hominem non fuisse compellendum, sed ducendum ad salutem: ut sua voluntate repararetur, qui sua voluntate ceciderat, essetque locus et virtuti et remunerationi, et idcirco hominem a Deo non abripi per violentiam, sed per benevolentiam sollicitari et erudiri in vitam: *Quia benignitas provocantis etiam meritum desiderat acquiescentis, et dignantissimi medici studium infirmi sui requirit assensum.* Non poterat concinnius et apertius divinam præventionem testatam dare, sequæ Semipelagianismi tunc maxime vigentis labe eximere.

Alius ex Eucherio locus in hanc rem expansione dignus habetur homil. 3, ad Monachos, sub finem; sic enim scribit præter cætera: *Ubi viderit Deus devotionem animi, ardentiorē insinuabit affectum, et quantum nos addiderimus ad studium, tantum ille apponet ad adjutorium; quantum nos apposuerimus ad diligentiam, et tantum ille addet ad gloriam. Qui habet dabitur illi, et superabundabit. Et alio loco dicit: Possi adjutorium supra potentem.* Hæc eidem reprehensioni patere videri possunt, cui verba apud Valerianum suspecta. Nam Deum adjuvare potentem, et appetere adjutorium ad studium, et affectum insinuare, ubi devotionem viderit, idem sonare videtur quod illa Valeriani: *nostrum est velle, Dei perficere.* Sensus tamen Eucherii est omnino catholicus, et probe cohæret cum gratuita præventionem. Nam scopus ejus est, docere quo plus homo collaborat gratiæ Dei, eo amplior quæstum facere, magisque semper ac magis ditescere. Ita tamen, ut velit initium laboris a Deo præveniente factum, cui propterea totum laboris fructum ac quæstum hominis vult ascribi. Sic enim paulo ante verba proposita loquitur: *Sanctus adhuc sanctificetur, quotidie addamus ad merita, nec de nobis aliquid præsumamus, quia Dei est omne quod possumus.* Et statim post verba quæ antea retulimus tanquam suspecta, ita concludit, aperte eluens omnem in verbis illis suspicionem: *Gratia ergo de gratia nascitur, et profectus profectibus serviunt, lucra lucris, et merita meritis lucrum faciunt; ut quanto quis plus acquirere cœperit, tanto plus conetur et delectetur acquirere, ut acquisitionis lucrum acquirendi patriæ appetitum.* Quem ergo catholicum sensum posteriora et anteriora Eucherii verba, intermediis illis quæ Valeriani loco affinia diximus, aperte ferunt, quidni verbis quoque Valeriani, cum nihil apud eum obstat, aptare liceat?

16. S. Dorotheus divinæ gratiæ frequens assertor, cui S. Theodorus Studita, vir et sanctissimus et doctissimus, ac suo tempore fidei in Oriente columen, in Testamento, num. 4, testimonium perhibet sincerissimæ ac catholicissimæ doctrinæ in omnibus scriptis, ita loquitur doctr. 10 n. 2: *Deus illum respicit et liberter adjuvat, datque illi quietem, qui viriliter decertat, et sibi ipsi vim facit. Itaque nos ipsos, fratres, cogamus, compellamusque, ac stabile fundamentum jiciamus, velimusque tandem quod bonum est. Nam etsi perfecti*

nondum *venimus*, perfectionem tamen ipsam velle, et quod *bonum est appetere, principium et fundamentum est nostræ salutis. Simul ac enim velle cœperimus, cœpimus auxiliante Deo et pugnare. Non deerit qui nos ad parandas virtutes adjuvet, modo ipsi decertemus. Proinde quidam ex Patribus frequenter dicere solebat: Da sanguinem et accipe spiritum. Hoc est, certa, contende, emitere, et habitum procul dubio virtutis acquires. In his verbis, sententia quæ in Valeriano male audiebat, multipliciter continetur. Ut enim Deus hominem respiciat, ut Dei adjutorium accedat, ut Deus quietem det, et ad perfectionem pertingere contingat; vult Dorotheus hominem fundamentum suæ salutis jacere, et velle ac appetere quod bonum est, cui volitioni spondet non defuturum Deum, et præstato per nos sanguine, hoc est sudore et conatu nostro, ut ipsemet interpretatur doctr. 14, contestatur non defore divinam gratiam ac spiritum, et subsequaturam perfectionem ad quam conitebamur. Similiterque doctr. 14: *Incipe, inquit, forti animo et fide constanti erga Deum. Ostende illi animi tui propositum ac studium, et adesse tibi procul dubio senties auxilium illius ad recte agendum et cum virtute.**

Hæc si apud S. Dorotheum eadem severitate acciperentur, qua criminatores accipi vult apud Valerianum, et sensus esset, conatui ex mera libertatis vi naturali humanis que viribus concepto subjungi Deum opitulatorem, ea dispositione plectendum, adducentemque ad perfectum; male omnino S. Theodorus Studita 75 testatur Ecclesiæ moriens reliquisset, nihil in S. Dorothei doctrinis contineri contra rectam et sanam fidem. Est enim error exploratus et jam compertus S. Dorothei ævo (hoc est sub annum Christi 360), multoque magis tempore S. Theodori Studitæ (id est, anno Christi 800), asserere gratiam divinam subjungi humano labori tamquam dispositioni. Itaque sensus Dorothei is est quem Valeriano similiter loquenti dedimus: nempe homini ex gratia et per gratiam divinitus præmissam operanti, ac fundamentum ulteriorum et uberiorum auxiliorum per bonum usum priorum jacentium, rependi a Deo spiritum; et Deum accedere consummatorem operis suppeditatione gratiæ largioris ac concessione perseverantiæ, quæ homini a Deo expectanda est ultra vocationem.

S. Gregorius papa, referente S. Zacharia Romano pontif. epistola 6, ad S. Bonifacium Moguntinum (exstat tomo II Decret. Epist. sum. pontif. et inter Epist. S. Bonifacii post 137), hæc verba habet: *Bonum opus sit in voluntate, et cum Dei adjutorio erit in perfectione.* Non alium S. Gregorium quam Romanum, allegari ibi a S. Zacharia, persuasissimum habeo. Neque enim Pont. Rom. scribens, alium Gregorium, sine addito aliquo discriminante adduceret. Præterquam quod fuit ille pontifex S. Gregorio addictissimus, ejusque Dialogos Græcæ vertit, ut refert Photius. Ubi is locus apud S. Gregorium Magnum legeretur, hæsi alias ambiguus. Nam loca duo S. Gregorii quibus ea verba contineri notat Serarius in scholiis ad S. Bonifacii Epistolas, nihil tale revera continent. Sed postea deprehendi eum locum haberi hom. 21 in Evang., sub initium. Et quamvis is locus nullibi apud S. Gregorium occurreret, indubie tamen habendus esset germanus S. Gregorii, quia de fide S. Zachariæ pontificis in allegando S. Gregorii loco, dubitare non licet. Et quamvis aliquis perfrecte auderet distiteri ea verba esse S. Gregorii, sola S. Zachariæ pontificis auctoritas ad plenam eorum indemnitate satis superque esse posset. Itaque locus allegatus duorum sanctissimorum pontificum auctoritate communitur. Hinc quanta tutela accedat Valeriano, qui non aliud dixit quam hi fidei magistri, nihil atinet exponere. In epistola 40 Hormisdæ papæ, quæ est ad Anastasiam et Palmatiam (est 34 in tom. I Epist. Decretal.), in hujus Pontificis epistolarum serie, habentur verba, loco proxime citato valde affinia. Hæc nimirum: *Bonæ voluntatis studium divinæ semper comitatur prosperitatis effectus.*

S. Ildephonsus, serm. 1 de Assumpt. initio: *Sit nobis bona voluntas in affectu, erit pro certo Dei adjutorium in proventu.* Quid clarius? Quid Valerianum dicto similior?

Beda in negotio gratiæ versatissimus, et D. Augustini studiosissimus, tantum abest ut vitium ultimum in Valeriani verbis quæ excutimus subfocerit, ut potius q. 13, ex variis quæ habentur tom. VIII, ea proferat ex libro Sapientiæ. Sic enim scribit: *Deus hominem fecit perfectum, et talem scilicet qui posset velle bonum et non velle. Et hoc est liberum arbitrium, velle scilicet et nolle absolutum. Hoc est, velle suum hominis per naturam sic dicitur in Sapia, Nostrum est velle, Dei autem perficere. Nostrum scilicet per naturam. Et Apostolus: Velle quidem adfacit mihi per naturam; sed hoc velle et hoc bonum depræconi homo peccando, et quasi exstinxit; non tamen omnino, quia semper remansit in eo aliqua scintilla boni. Et quando Apostolus dixit, Deus operatur velle, sic non intelligimus, quo modo primum ponat in eo velle, sed voluntatem, quæ in eo est per naturam deprævatam et quasi exstinctam suscitet et reviviscere faciat. Sic facimus convenire ista duo, quod Scriptura dicit: Nostrum est velle, et quod Apostolus: Deus operatur velle cum libero arbitrio. Horum quidem verborum cortex, nostrum est velle, Dei autem perficere, in libro Sapientiæ non comparet. Itaque expressum esse a Beda sensum necesse est; fortassis loci illius ex cap. xii, quo pronuntiatur Deum cum magna reverentia nos disponere. Nempe quatenus antecedenter præventos atque pulsatos cogitatione et suavitate non libera dimittit nobis ipsis, nostrumque liberum velle, sive nostram ad actum elicium consensus determinationem præstolatur, perfecturus quod illa tulerit. Fortassis expressit locum illustrissimum de Libero Arbitrio, ex cap. xv Ecclesiastici, qui liber cum sit sapientialis, interdum appellatur Sapia. Quidquid vero sit de Scripturæ loco, quo Beda propositam sententiam expressam censuit, sufficit in præsentia eam Bedæ fuisse certam et plane catholicam, cum etiam a Spiritu sancto dictatam existimari. Diserte enim quod prius dixerat haberi in Sapia, mox subdit haberi in Scriptura; ut proinde non possit quis existimare Sapiam a Beda primum memoratam esse librum sapiæntis alicujus scriptoris non canonici.*

17. S. Damascenus, orat. 3 de Imag., tradens primum genus eorum, quibus potest adoratio deferri, ait eo contineri sanctos: *Qui pro virili conformes se reddiderunt Deo, suamet voluntate et destinato proposito pro cohabitante et cooperante Deum; qui et vere dii nuncupantur, sed adoptione, non natura, etc. Hoc primum a libertate pendet propositi et voluntatis. Deinde omni qui certa deliberatione et animi destinatione proponit bonum, Deus cooperatur in bonum.* Idem, l. II Fid. Orthod. c. 29: *Noctæ oportet electionem agendorum in nostra esse potestate, finem autem bonum in Dei cooperationem juste cooperante iis qui recta conscientia bonum eligunt, secundum præscientiam ejus.* Quem interpres vertit *finem bonorum*, quæ vertere poterat, aut etiam debebat *perfectiorem*. Neque enim eo Damasc. loco potest sermo esse de causa finali, ut per se patet. Vox autem Græca τῶς quam ibi adhibet Damascenus, non causam tantum finalem, sed alia etiam multa significat; interque ea *perfectiorem*, ut notavit, qui de vocis illius polyonymia agit, Stobæus in Eclogis ethicis capite 3, initio. Idcirco addens nuptias Dorice dici τῶς, vel quod juventutem perficiant, vel quod virum mulieri sociatum perficiant; qua ratione pronubam Junonem *perfectam* dictam observat. Itaque aperte Damascenus idipsum ait quod Valerianus, *nostrum est, velle et eligere, Dei perficere.*

Marcus eremita, tractatu de Paradiso, *Interrogatione ultima: Jubet Deus ut homo imprimis cognoscatur, et, cum cognoverit, amet ac voluntatem deprævatam, ut autem mens exerceatur, laborem perferat, atque opus quod perficiat, gratia Domini largitur volenti et denti. Quare voluntas hominis est velut auxilium a*

non in illam, qua ab eodem de Deo quidem quidpiam operatur, tametsi facultate non careat, quod fit ob arbitrii humani libertatem. Igitur operis perfectio, Dei voluntas autem, hominis. Non est opus Marci et Valeriani verba conferre, tam genuina sunt, immo tam eadem. Tantum opponi potest hunc quoque Marcum admittendum morbosum censi. Hoc ego quoad alia nunc non excutio. In hoc tamen puncto plane sanus est. Nam ubi S. Macarium homil. 37 fere excerpit, in verbis quæ ante postremam hanc interrogationem habentur, aperte tradidit gloriam prævenientem. Numquam, inquit, existimes te prævenisse Dominum in virtute, ex eius sententia qui dicit: *Ipse est qui operatur in nobis et velle et perficere pro bona voluntate.*

18. Strabus Fuldensis, in Glossa ordinaria in capite in Ezech. ad illud: *Et operi us meum*, describens eo loco S. Hieronymum, ita scribit: *Aperte ore Dominus cibos largitur: ut initia voluntatis in nobis sint, et perfectionem beatitudinis a Domino consequamur. Non est enim volentis, neque currentis, sed Dei miserentis. Velle tamen et currere, nostri est arbitrii.* Hæc aperte sunt eadem cum illis quæ leguntur apud Valerianum; et cum Strabus ea apud Hieronymum lecta sua fecerit, satis monstravit nullum se in eis errorem subodoratum.

Theophylactus, qui, ut liquet ex præfatione in Evangelium Mathæi, et ex Comment. in caput xxii, ad illud: *Multi sunt vocati*, catholicissime de salutis initio et gratia præveniente sensit. Tamen in capite ix ad Romanos, ad illud: *Non est volentis*, hæc verba habet: *Videtur hic liberum arbitrium tollere Apostolus. At illud non agit: Non quemadmodum de domo dicimus: Totum est artificis, cum interim opus habeat materia, et cooperatores ipsum adjuvantibus; attamen quia rei consummatio ab illo pendet, dicimus: Totum hoc illius, nimirum fabri est, vel eam domum iste suber condidit. Non dissimili ratione et nostra voluntate indiget Deus. Attamen quia ille consummat et perficit, dicimus, Totum hoc Dei est.* En Deus, juxta Theophylactum, in negotio salutis consummat et perficit: non accedit tamen consummator quin interveniat nostra voluntas, qua non præsupposita, non cooperaretur nobis, neque consummaret aut perficeret salutem nostram. Quid aliud dicit Valerianus? Recolatur locus supra, num. 9, adductus ex Chrysostomi hom. 42, ad pop., quam Theophylactus aperte defloravit, et esse quam proposui ejus mentem erit extra dubium.

19. Philotheus Constantinopol., orat. in tertiam juniorum Dominicam, de crucis Adorat., expendens illud Christi: *Si quis vult venire*, satis fuse aperit divinum consilium in relinquendo homini potestate suæ voluntatis in negotio salutis suæ, tandemque concludit: summam dignitatem ac pretiositatem bonorum, quæ nobis Deo obaudientibus parata sunt, in causa esse cur vi trahendibus non simus, præsertim cum ea quæ accipiuntur cum necessitate ac vi non diu perseverent. Tum subdit: *Hæc de causa non cogit Christus, sed si quis vult sequi, eum vocat, eumque admittit. Si volueritis*, inquit, *et audieritis me. Prius est velle, et tum demum audire.* Si non voluerimus, neque audire poterimus: omnes enim virtutis et vitii functiones in voluntate nostra sitæ sunt. Nec aliter Joannes Xiphilinus item Constantinopol. patriarcha, orat. de eodem argumento, iisdem prope verbis locum illum Isaie adducens ad propositorum Christi consiliorum illustrationem: *Per Isaïam, inquit, dicit, Si volueritis et audieritis me. Prius enim velle oportet ac tum audire, ut pro nostra parte liberi simus. Ibi enim ex eo quod nolimus, fit ut non audiamus. Sic omnis beatitudo et pena dolorumque perpessio a nostra libera potestate proficiscitur.* Uterque aperte proficit ex Chrysostomo, orat. de eodem argumento.

In horum auctorum dictis quæ retuli, non modo primo loco statuitur velle liberum, quod in Valeriano vocatur in suspitionem, sed etiam, quod durius est, vocatio videtur subjungi liberæ vocationi, quatenus

A auditio quæ vocationem assectari videtur potest ab illis est vocationi. Quasi visitio vocationem advocet aut impetret, ut dixit etiam S. Ambros. lib. 1 de Cain cap. 8, agens de vocatione Zachæi, quem ait impetrasse ut vocaretur. Quæ multo duriora sunt his ex parte aliqua similibus quæ tam severe accipiuntur apud Valerianum. In horum ergo auctorum locutionibus, velle, quod jacitur tamquam fundamentum primum totius substructionis ulterioris, non est ita primum, quin divinæ motioni anteriori ex qua productum est inædificetur; sed tantum dicitur prius respectu divinæ gratiæ cooperantis, et reliqui progressus consequentis: est autem plane posterioris divinæ gratiæ excitante ad volendum, sive vocatione quæ non impetratur prout omnino prima, sed tantum prout expressior vel uberior; aut prout sollicitat ad ulteriora opera bona, connexa cum primo, ex divina gratia mere liberaliter concessa, et nullis bonis operibus impetrata, prælicitio. Ei autem eatenus prima vocationi Deus adjungit quod suum est, et perfectionem nostri illius initium, nempe gratiam cooperantem ac subsequentem, quibus nostrum illud rudimentum ex divina præventionem excitatum confertur, et ad perfectum adducitur. Quidni longe mollius locutum Valerianum eodem modo accipere liceat, equidem non video.

20. S. Bernardus, lib. de Interiori Domo cap. 68: *Potestatis nostræ est divinæ inspirationi acquiescere, et quæ ad salutem nostram pertinent, eligere et sequi. Divini vero muneris est ut possimus adipisci quod sequendo cupimus consequi.* Hæc cum sententia quam apud Valerianum male audire volunt tam genuina sunt, ut non sit faciendus contentio. Nec refert quod eodem capite Bernardus tam diserte astruat necessitatem gratiæ prævenientis, doceatque nullam esse humanam industriam sine Dei gratia; et esse in nobis libertatem ut vel eligamus vel sequamur, sed admonente prius Deo et invitante ad salutem. Nam quod D. Bernardus explicite dixit, hoc alii Patres eodem modo locuti quoad posteriora illa verba non excluserunt, sed subintellegerunt, ut sæpe ostendimus.

Hugo Victorinus, l. de Spiritu et Anima (ipse enim censetur verus ejus operis parens), cap. 48, eadem verba quæ nunc ex Bernardo descripsimus adhibet ac proinde in eandem rem urgeri potest. Ante utrumque eodem modo locutus est Rabanus lib. 1 de Universo, c. 10. Omnes, ut supra etiam, cap. 7 num. 5, notabam, profecerunt ex lib. de Eccles. Dogmat. c. 21, cujus auctor fuit Gennadius, qui proinde æque potuisset adduci, si constaret illud caput non esse alicujus catholici scriptoris additamentum ad Gennadium, vel corrigendum (est enim de Semipelagianâ fuligine suspectus), vel explendum. Video me a peritis ridendum, si admeam hunc Gennadium esse illum Massiliensem qui sub annum Christi 490 floruit, non autem illum Gennadium Scholarium, qui Constantinopoli sedit ante annos plus minus ducentos, sub annum scilicet Christi 1440, et pro Ecclesiæ Romanæ ac Græcæ concordia strenue egit in concilio Florentino. Quominus tamen id obiter monere supervacuum non sit, facit peritia criminatoris, apud quem mille anni tamquam 77 dies unus; et idcirco Gennadium libri de Ecclesiasticis Dogmatibus auctorem, vocat Gennadium Scholarium.

Rupertus, libro in Josue capite x, tractans exploratores a Josue missos, sic habet: *Non ergo quisquam ullo in negotio tantum de cælestibus præsumat præsidit, ut non etiam ipse sibi prior adsit vigilando pro facultate ingenii, laborando pro portione virili. Nam sicut minimæ fidei est de divinis dubitare promissis, sic nimis temeritatis vel præsumptionis est cælestem per miracula præstolari opem, otiose sedendo manibus compositis. Hominis namque est incipere, Dei autem perficere.* Quid clarius? quid Valeriani dictis quæ in suspitionem vocatur affinis? Neque tamen Rupertus umquam Semipelagianismi notatus, vel utcumque insimulatus est. Immo explicatissime ac

creberrime catholicum dogma de perpetua gratiæ divinæ auxiliatricis præventionem apud eum est reperire. Locum vero in hanc rem totam ipsis solis radiis scriptum legere est libro ejus x de Officiis c. 8, ubi quomodo et præventio Dei sit necessaria, et tamen nostrum sit velle, Dei perficere, egregie aperit.

21. Laurentius Justinianus, lib de Contemp. mundi c. 3, cum præmisisset noscendum esse tantum liberum arbitrium esse nostrum proprium, cætera autem sive naturalia, sive gratuita, esse Dei munera, concludit in hunc modum : *Virtutes et meritorum cumulo, et liberi arbitrii assensu creantur, Dei nihilominus cooperante virtute, quæ liberum arbitrium juvat.* En liberum arbitrium ejusque partum, electionem, beatus hic doctor ait esse nostrum proprium; Deo autem tribuit perfectionem per cooperationem gratiam adjuvantem, quod plane idem est ac si cum Valeriano dixisset, *nostrum esse velle, Dei vero perficere.* Et tamen fuisse Laurentium Justinianum in negotio gratiæ usquequaque sanum et catholicum, patet ex illo ipso capite quod adductum est. Et optime etiam ex Fasciculo Amoris c. 8, sub finem, et ex lib. de Discipl. et Perfect. cap. 23.

Non pigebit tot sanctis doctoribus sanctam virginem a Deo eruditam subtexere; cum apud Deum, ut non Judæus aut Græcus, servus aut liber, ita neque mas aut femina sit. B. Hildegardis, quam sanctus Bernardus, et multi magni præsules, ipsique etiam summi pontifices, propter cœlestem sapientiam, datis ad eam litteris coluerunt, respondens ad quæstiones Wiberti monachi Gemblacensis, aperte agnoscit Dei esse perficere bona opera quæ nos voluerimus. Sic enim habet ad quæstionem, Quid proprium, quid commune habeant gratia et liberum arbitrium: *Gratia Dei et liberum arbitrium hoc commune habent, quod homo in scientia boni et mali, utrumque et bonum et malum ad operandum eligere potest: et quod per proprietatem liberi arbitrii secundum gustum et desiderium carnis quæ nunquam coactus dimittere potest, elegerit, hoc diabolo adjuvante perficit, et quod secundum voluntatem animæ elegerit, hoc gratia Spiritus sancti adjuvante perficit.* En, liberum arbitrium potest eligere quæ Deo adjuvante perficit; quod ipsum est a Valeriano dictum, nostrum esse velle, Dei perficere.

Hæc quæ retulimus, et similia quæ apud Patres occurrunt, ita omnes accipiunt ut gravissimos Patres, hoc esse florem ecclesiasticæ eruditionis, Semipelagianismi non damnant: sed pro argumento de quo agunt variis viis benigne exponunt. V. g., ita ut voluerint nostrum esse velle, Dei vero perficere, quatenus divinitus vocati atque præventi libere assentimur, cum possemus non assentiri, eo quod etiam post vocationem, ut expresse dixit Chrysost. hom. 4 de Laud. Pauli, simus domini consensus nostri; quamvis ad perficiendum et executioni plane mandandum bonum propositum, necessaria sit gratia divinitus conferenda. Vel certe ita ut noluerint hominem divinitus præventum præstare libere Deo consensum, et sic, ejus esse velle; Deum autem homini libere volenti cooperando perficere effectum primæ vocationis. Vel præterea ita ut tantum concedant homini ex se et ex nudis naturæ viribus operanti, imperfectam boni volitionem, quæ ne remote quidem disponat ad justitiam; et ideoque Dei sit egestatem nostram honestando perficere in nobis per gratiam, quod nunquam ex se præstaret natura. Qui omnes sensus, et si qui sunt alii supra tacti, eximunt Patres et calumnia, quamvis semper non meminerint gratuite præventionis, eo quod non id agerent, ut de seipso dixit D. Augustinus i Retract. cap. 9, excusans suum silentium, aut certe parcitatem memorandi gratiam in libris de Libero Arbitrio, quos ante exortam hæresim Pelagianam conscripserat. Non, inquam, id agunt Patres, ut ubivis omnia dicant, sed pro subjecta materia quod ad lectoris vel auditoris ædificationem confert, hoc proponunt. Reliqua quamvis taceant, non tamen concludunt. Ad hanc normam exigenda

A sunt Patrum scripta, quoties Patres intenti in argumentum quod tractant, adjunctum aliquid minus explicare proponunt; quod esse illis admodum frequens, notavit S. Anselmus lib. de Sacram. altaris cap. 13. Nec potest sine gravissima in viros æque doctissimos et sanctissimos injuria et Ecclesiæ probro negari illis hæc sive reverentia sive benignitas.

22. Quod ergo in aliis Patribus necessario facimus, quidni in Valeriano æque fiat? Non enim adversus eum militat quod contra Cassianum et Faustum esse vidimus: ut scilicet reclamant adversus eum Patres qui per ea tempora vivebant, erantque probe conscii mentis ac sensus quo dictum aliquatenus lubricum, et in bonam malamve partem flexile, fuerat prolatum. Itaque idem de Valeriano, quod de tam multis aliis Patribus, similiter vel etiam durius locutus, pronuntiandum est. Immo quamvis Valerianus non versaretur in eadem navi cum tam multis aliis Patribus, æquum foret sententiam quæ in verum æque ac falsum sensum potest accipi, interpretari in bonum ac catholicum sensum. Ita enim postulat Christiana charitas, et mititas. Et ut Nazianzenus, orat. 8, recte censuit: *Non facile de alio malum suspicatur, qui non facile ad malum impellitur.* Ita neque alienis dictis, præsertim quæ annositate incanuerint, subjacere falsitatem facile persuaderit, qui veritatis et sinceritatis ipse sit amans, nec minus cum aliis agere, quam agi secum caudide velit.

CAPUT X.

An Valerianus, Sancti titulo, quo jam olim in usus potitur, exuendus.

1. Quod olim in sua causa Madaurensis philosophus, hoc in Valeriani negotio, unius et alterius vocatæ immutatione dicere licet. *Ecquandone vidisti flammam, stipula exortam, claro crepitu, largo fulgore, cito incremento? Sed enim 78 materia levi, caduco incendio, nullis reliquiis. Hem tibi illa accusatio jurgis inita, verbis aucta, argumentis defecta, rebus flaccens, strepitu vicens, nullis post æquorum arbitratorum sententiam reliquiis calumniæ permansura.* Nihil a me exaggeratum, nihil oratorie aut cum veritatis vel charitatis paritate dictum, intelligunt qui criminationis Valeriano quoad doctrinam impactæ ortum et progressionem edocti, jus ejus et eventum, inanitatem, inquam, et infirmitatem, ex hac lucubratiuncula æstimabant. Nunc tractandum superest alterum criminationis caput supra propositum, spectans ad Sancti prænomen. Quamquam poterimus hac in parte esse breviores, non modo quia crimatorum unicum ejus fundamentum profert, corruptam Valeriani doctrinam, quod satis hactenus disjecimus; sed etiam quia hæc criminationis pars, non tam ipsum impetit Valerianum, in quem tendendum et purgandum incumbimus, quam alios qui ei titulum illum detulerunt. Severitas tamen crimatoris, ejusque in re quam accipere benigne licuerat charitatis parcitas, hoc quoque criminationis caput obiter et in transcurso attingere suadet.

2. Inde ergo infert crimator, Valerianum peperam et cum fidei catholicæ injuria Sancti titulum præferre, quod Semipelagianus cum fuerit, veræ sanctitatis, quæ extra catholicam fidem nulla est, expertem fuisse fatendum sit. Quod enim de sui temporis hæreticis a sancto Irenæo scriptum est, lib. iv c. 60, æque in omnes quoad pietatem et sanctimoniam in torquere licet. *Putativum est, et non veritas, omne apud eos.* Notavit quidem Origen., homil. 7 in Ezech., nihil esse hæreticis familiarius quam ut *per umbrarum sanctitatis simplicibus fucum faciant, idque Augustinus, l. ii advers. Litter. Petil. c. 18, diaboli et electorum ejus organorum proprium esse confirmavit; tamen qui juxta veram definitionem datam ab Epicteto, c. 36 Enchiridii, probitatis et sanctimonie similitudinat sunt, et reipsa eo nomine a Patribus insigniuntur, nominatimque a sancto Ignatio, epist. 9, et a sancto Cypriano epist. ad Jubaianum, facile præ-*

dunt, quæ tandem sit illa sanctitas, cujus larvam deformosissimæ et omnibus modis fœdissimæ vitæ obtendunt. Non secus ac ille Alexandrinus simius, apud Nyss. lib. ad Harmonium de Christian. Nomine, objectis nucibus posuit personam, et sequæ quod erat exhibit. Quare cadit haud dubie hac causa Valerianus, si extra fidem catholicam, quæ unica est vera et Christiana fides, vitam et animam egit.

Qua ratione sanctus Maximus monachus et martyr, epistola ad Petrum Illustrem, contendit titulum sancti Pyrrho in hæresim prolapsus esse denegandum. *A cuncta enim, ut ait, cecidit sanctitate, qui ab Ecclesia catholica sponte prosiliit. Et addit: Non nisi per piam confessionem et orthodoxam fidem, sanctificationem recipi, sanctumque vocabulum.* Liceat hic profecto dicere, quod Fredericus imperator, apud Tagemonem, in expeditione Asiatica legatis imperatoris Constantinopolitani ingressis. (Dominus vester *Sanctum* se appellat. Mirabilis est sanctitas quæ sanctos viros, honestos, religiosos, benigne, utpote fideles nuntios in osculo pacis exceptos, in quorum ore non est inventum mendacium nec iniquitas, subito consuevit incarceratione, et fame ac nuditate usque ad mortem macerare. Longe faciat a nobis Deus talem sanctitatem!) Dicere, inquam, similiter liceat, Valeriani Semipelagianismo supposito, Apagæ sanctitatem fœda hæresi contaminatam! apagæ sanctum hæreticum!

5. Non est tamen operosum demonstrare quantopere hæc accusatio frigeat. Absque vera enim fide nullum esse sanctitati locum, extra controversiam est, ut non sit opus in locum communem excurrere, quo sanctam Ecclesiam catholicam, unam et solam; hæreticorum autem spelæa, improbitatis et nequitiae latibula esse, planum fiat. Illud ergo demonstrandum fuerat, abfuisse Valerianum a vera fide, quæ illi, ut evici, non nisi per calumniam et inanem plane suspicionem abrogata est. Et ut cum parcellissimo charitatis criminatore Valeriani agam liberaliter, demus sane convictum ab eo fuisse Valerianum Semipelagianismi, ita ut labis illius indeclinabiliter et inexcusabiliter compertus habeatur. Equidem quod de Fausto et Cassiano quoad gratiæ negotium supra retuli; deque sancto Cypriano quoad hæreticorum anabaptisum; de sancto Chrysostomo quoad Deiparæ leves culpæ; de sancto Irenæo quoad Millenarium; deque aliis plerisque viris sanctissimis quoad alias materias in confesso est; de Valeriano quoque dici queat errasse nimirum materialiter et absque pertinacia, nondum re tunc aperte per Ecclesiam definita; cum tamen hæreticum vereque fidei exsortem non faciat assertio falsa, sed contumacia et obliuio adversus Ecclesiam fidei magistram, juxta insignem Augustini doctrinam ad Vincentium Victorem, cujus multos et pingues errores retulerat l. iii de Origine Animæ c. 15. Absit, inquit, ut te arbitris hæc opinando a fide catholica recessisse, quamvis ea fidei sint adversa catholice, si coram Deo, cujus in nullius corde oculus fallitur, veraciter te dixisse respicias, non te tibi ipsi esse creditum; probari ea quæ dixeris posse, ac studere te semper etiam propriam sententiam non tueri, si improbabilis delegatur: eo quod tibi sit cordi, proprio damnato iudicio, meliora magis, et quæ sint veriora sectari. Iste quippe animus etiam in dictis per ignorantiam non catholicis, ipsa est correctionis præmeditatione ac præparatione catholicis. Et l. de Dono Persev. c. 21, idem Augustinus rationem reddens consilii quo ad retractanda quæ ad illud usque tempus scripserat animum appulerat, sibi que inter scribendum errores aliquos excidere potuisse professus, cujusmodi sane erat hic ipse, in quo versamur de actu fidei et salutis initio ex naturæ viribus, quem errorem junior et rerum gratiæ rudis docuerat; Sed interest, inquit, quantum et in quibus rebus erretur; et quam facile quisque corrigat, vel quanta pertinacia eum defendere conetur errorem. Bonæ quippe spei est homo, si eum sic proficientem dies ultimus vitæ hujus invenerit, ut adjiciantur ei quæ oroficienti defuerunt, et perficiendus

A quam puniendus potius judicetur. Hanc pro eo decore quod Valeriano salvum volumus, excusationem nemo inidoneam censuerit, qui æquus æstimari esse velit humanæ ad labendum fragilitatis, divinæque in nos benignitatis, cum abest obduratio animi in errore quem imprudens adieris, non etiam sciens volensque retineas.

4. At rigidum censorem canæ vetustatis, et qui parcus charitatis, summo jure cum ea agere obfirmaverit in re de qua agimus, monitum velim, consideret diligenter, ne cum ea benignitatis paritate injuria, nec qualicumque, sed irreligiosa et ipsi cœlo infesta adjuugatur. Quam in rem, recolli velim ex c. 1 quam non vanis conjecturis admodum verisimile effecerimus, 79 hunc esse Valerianum illum, qui ex abbate in episcopum promotus, ad omnem sanctimoniam (quod hæc homiliæ docent) commissum sibi populum informavit, et communicatoris cum sancto Leone litteris frequenter usus, plerisque conciliis catholicis subscripsit, famamque suam ad posterum sin minus splendidam, et quod negari non potest aliquatenus obscuram, at nullo saltem sinistro rumore aspersam transmisit. Nec enim proditur, vel per conjecturam, qui ab omni retro ævo locutus sit de eo verbum malum. Quin etiam sancto sine quievisse, et tabulis Iyrinensibus ac Martyrologio monastico stata die 24 Julii insertum tamquam coelitem, iis indicis astruimus, quibus potiora et clariora non sunt, quæ veterum plerisque pacificam servant possessionem tituli ac decoris, de quo recens Valeriano iis movetur. Sed quid perantiquum longæque firmissimum pro Valeriani sanctitate suffragium diutius premo? Veteres mss. codices, ex Sancti Galli aliisque illustribus bibliothecis deprompti, Valerianum Cemeliensem harum homiliarum auctorem, *Sanctum* diserte indignant. An non igitur exemplo non bono, nec absque temeritatis periculo, tentatum videri potest a Valeriani criminatore, de antiqua possessione dejicere eum, cujus sanctitatem nullo firmo argumento, nulla vel probabili ratione infirmaverit, sola caligine rerum illius, quam ævum aliis tam multis et sanctissimis et eruditissimis viris offudit, injurie prætenta?

5. Videt lector quam nullo negotio, ut Mamerti verbis utar, *veritatis calor frigidum verborum pruinis liquefaciat*; nec necessarium hoc loco esse ad illam aliam in Valerianum machinæ declinationem confugere, quæ videri cuiquam posset non intuta. Nempe antiquam prænominis hujus communicationem, non esse ad præsentem Ecclesiæ usum admittendam. Nunc enim non nisi plane vindicari, ut cum sancto Cypriano loquar, hoc titulo decorantur: ita ut ne illi ipsi quidem, quos Ecclesia cœlestibus honoribus cum aliqua restrictione prosequitur, *Sancti* nominentur, sed *Beati* dumtaxat, quamdiu ea restrictio non amovetur, eaque comprehensione plene ac omnimodæ sanctitatis eorum illustrationi procluditur.

Alium vero olim ad usum eam appellationem impertiendi viguisse, nemo tam hospes est in Patrum libris aut in ecclesiastica historia ut ignoret. In ipsi enim Ecclesiæ cunabulis, Christiani omnes hoc nomine condecorabantur, ut ex Apostolo sæpe liquet, et ex cap. ix Actorum, ac ex illius ævi scriptoribus, Ignatio præsertim, qui epist. ad Magnesianos gravissime adhortatus Christianos ut se dignos exhibeant cognomento quod acceperunt, adducit in eam rem illud Isaïæ LXII, quod de Christiano populo accipit, *Vocabitur nomine novo, quo Dominus nuncupabit eum, et erit populus sanctus.* Immo Philo Judeus apostolorum æqualis, communem *Sanctorum* nomenclaturam Christianis omnibus aptatam eo tempore vulgo fuisse, confirmare videtur, describens Christianorum instituta ac mores sub nomine Essenorum, lib. de Vita Supplicum, ut Eusebius, ac Hieronymus auctores, alique permulti apud Baronium, anno Christi 64, contendunt. Atque Esseni nomen cum Sancti nomine idem esse, habetur ex ipsomet Philone lib. Quod omnis probus liber, et ex Chrysost. homil. 44 in Acta,

Itaque omnes olim Christiani, sancti audiebant; quippe instituta, professione, ac capite Christo, sancti, et ad omnem sanctitatem aspirare obstricti, et divino obsequio ac cultui tam multis nominibus mancipati; hoc enim proprie est sanctum esse, juxta modum loquendi in Scripturis frequentissimum, ut advertit Origenes homil. 11 in Levit., qui notat: *Eam ob rem, etiam muta animalia et vasa ministerii sancta vocitata, et vestimenta sancta dici, et loca item quæ in urbibus vel sub urbibus posita sunt, et sacerdotibus deputata. Ex multis quidem animalibus, primogenita bouum vel pecorum sanctificari per legem Domino jubentur, et dicitur, Ne faciatis in eis opus ullum quia Domino sancta sunt. Super vasis vero, cum in tabernaculo testimonii, vasa ministerii thuribula, vel phialæ, vel cætera hujusmodi vasa, sancta appellantur. Super vestimentis etiam, stola pontificis Aaron, et tunica lineæ, et cætera hujusmodi vestimenta, sancta dicuntur.* Hæc et alia bene multa eo loco Origenes, late inferens, totidem modis Christianum posse dici Sanctum, et teneri ad sanctitatem aspirare, quot sunt genera rerum inanimatarum, quibus ob specialem aliquem nexum cum divino cultu, nomen Sanctæ tribuitur. Ut plane videas longe altius repetendam esse eam Sanctorum appellationem, omnibus olim Christianis tributam, quam unde eam duxit Pamelius ad lib. II Tertulliani ad Uxorem cap. I num. 3, qui censet eam primum petitam ex loco Apostoli I Corinth. VII, qui illi Christianorum dicuntur Sancti. Omnes ergo Christiani Sancti audiebant: quanvis certum sit, non omnes tunc vitam exegisse ad solidæ sanctitatis amussim. Neque tamen idcirco quisquam jure contendat nunc expungendam, quod severius in ea appellatione tribuenda agatur hoc tempore.

Quin etiam nemo sanctos Patres criminatur, aut inducta spongia delendam contendit delatam quandoque apud eos hæreticis aut suspectæ fidei hominibus Sancti appellationem, sive ratione muneris quod obibat, sive ob gloriam confessionis, tametsi labe subsequente velut infuscatam. Certe divus Augustinus Hilarium diaconum, Luciferianum, nominat Sanctum Hilarium, quamvis non constet respuisse, et ad Ecclesiam revenisse. Frequentissime item Sanctitatis titulum, honoris ergo, impendit alloquens episcopos fidei oblæsa, aut vitiatæ, quamdiu eorum causa desperata non erat. Sanctus Gregorius, libro VI Regist., epist. 6, Joannem Jejunatorem, quem Baron. anno 596, in peccatis suis mortuum opinatur, vocat sanctæ memoriæ Joannem. Titulus imperatoris apud Luitprandum, lib. I cap. 3, est *δραποῦλα τοῦ ἁγίου, dominatiq̄ tua sancta*. S. Cyrillus, L. II in Nestorium cap. 4, agnoscit quod Nestorius ibi adductus dixerat Medos ac Persas Isaiæ XIII Sanctos appellari, tametsi impios et idololatras. Nihilominus enim agnoscit dici sanctos, quia sicut segregatum Deo sacrificium, sive ille vitulus, esset fortasse, sive ovis, sanctum appellabatur; eum ratione etiam prophetica voce, ipsi quoque sancti sunt vocati, quod divino numine segregati dicatique essent ad Babyloniæ capiendam. Constat etiam Alexandrum III, in rescripto ad regem Æthiopum hæreticum, quod refert Baron. anno Christi 1177, in inscriptione, impendisse ei titulum Sanctissimi, quo insigniri ab omnibus ex regionis usu solebat. In quibusdam manuscriptis codicibus sexti concilii Constantinopolitani testatur Alemanus ad Photii Historiam Arcanam, p. 73, legi Justinianum IV *ἁγιος*. Sicut in præfatione ad Canones Trullanos 20 dicitur, *τῶν θείων λόγων*: id quod etiam de Theodora Augusta habent PP. sexti conc. CP. Propudiosam tamen hujus Alecius vitam, et Justiniani enormia probræ a verâ sanctitate remotiora, quam eorum a terra distet, Procopius prodidit in ea historia. Item concilium Romanum Palmare dictum, Theodosio Gothorum regi Ariano, titulum San-

cti (quidam codices legunt *piissimi*) tribuisse, non adlandi studio, sed pro more honestandi eo magifico titulo ævi illius principes. Auctus etiam Dionysius Alexandrinus, apud Euseb. I. VII Histor. cap. 10, Valerianum et Gallienum, ethnicos imperatores Christiano nomini infensissimos, nominavit Sanctissimos. Apostoli haud dubie exemplo, qui hominem pessimum quod prefectura fungeretur, vulgari titulo appellavit Optimum. Contra quam hæreticos jam olim factitasse habetur ex sancto Chrysostomo ad illud psalmi XIII: *Non est Deus*. Sic enim scribit. *Quilibet hæreticus vehementissimus in tempore persecutionis, loquens cum pontifice, nec eum vocat pontificem, nec archiepiscopum, nec religiosissimum, nec Sanctum. Sed quid? Reverentia tua, sapientia tua, prudentia tua, justitia tua, et nomina illi addicit communia, ejus negans auctoritatem.* Nimirum quia cum aliis, tum ea maxime que nunc ad episcopum episcoporum restricta est Sanctitatis appellatione, auctoritas ecclesiastica hæreticis invisa designabatur. Tandem defunctos quoque, Sanctos veteribus dictos, docet illud Martialis lib. XI, epigr. 30, alias 54:

Dic bene quod sancto peperit fecunda marito.

Ubi Raderus: sancti erant veteribus defuncti, Virgilius:

Salve, sancte parens, cineres salvete recepti.

Et duodecim. Tabulæ: *Mos letho datos, dices habento.*

6. Hanc igitur defensionem pro retinendo Sancti titulo, Valeriani nomini præfixo, ex usu antiquo qui fuit episcopos ea appellatione cohonestandi, qui usuparet, non esset profecto quod a spongia criminatores metueret. Nam si criminatores de præsentis Ecclesie usu rem æstimans, obduci omnes illos quos dixi titulos in Patrum scriptis, vel conciliorum actis contenderet, quoties non perspicue vindicatis hominibus tribuuntur; nec ille ridendum se ac exhibendum prudentibus propinaret, non etiam intentum assequeretur. Atque ita non incommode aliquis tituli de quo agitur indemnitati a se prospectum arbitretur.

Non habent sane potiora pro titulis Sanctorum et Beatorum quibus plerosque non vindicatos eondectarunt, nomine obstrepente, Joannes abbas Cisterciensis, in compendio SS. sui instituti, Chrysostomus Vander Sterre in Natalibus SS. Præmonstratensium, Molanus in Indiculo SS. Belgii, et in ejus auctario Arnoldus de Raïsse, Augustinus de Witte in Genealogia sancti Francisci, Hiacythus Coquetus libro de SS. Belgii, ordinis prædicatorum, Chrysostomus Henriquez in Menologio Cisterciensis.

Ego, ut præmissi, eam defensionem tamquam non necessariam dimitto: satis superque factum æquo cuivis ac prudenti existimans, si nulla novandi occasione suppetente, cum non agatur de eo in tabulis Ecclesiasticis referendo, nec de ullo novo honore eadem decernendo, sed de rebus eo quo jam pridem sunt loco permittendis, qualem antiquiores voluerunt esse ac nominari, quam auctorem illum, quem nulla accusatio noxium probavit, et pro quo faciunt urgentes conjecturæ, quas initio dedi, frequens præsertim communicatio cum Ecclesie capite; in plerisque conciliis catholicis subscripto; tabularum Lirinensium et monastici Martyrologii suffragium; in codicum vetustissimorum epigraphis, tituli nunc recens controversi possessio; cui nullus longissimi temporis præscriptionem reveritus, negotium hæcenus facescivit post tam multas, tam variis locis factas Valeriani editiones, præter unicum Valeriano in doctrinâ tam parva æquum, et charitatis in eum adeo parcum. Quare quamdiu per Ecclesiam et sapientes licet: Qui tenet teneat, possessio valet.

SANCTUS NICETAS,

AQUILEIENSIS EPISCOPUS.

MONITUM EDITORIS.

Quamvis ex Veterum, quæ supersunt, de S. Niceta testimoniis certo certius eruatur divum episcopum scriptorum aliquot auctorem exstitisse, diu tamen illorum editionem quam sic appellari aliquatenus deceret incassum exoptaverat litteratorum respublica; nec aliud a totâ retro antiquitate ad annum 1833, rimari potuerant eruditi præter brevissima quædam fragmenta necnon opusculum cui titulus *Expositio fidei*: libellus enim *ad virginem lapsam*, S. Nicetæ lipsanis litterariis accensus a Petro Braida anno 1810, æquali immo et potiori jure ad S. Ambrosium pertinet, eaque de causa inter hujus Patris opera locum a nobis obtinuit (a). Tredecim vero circiter abhinc annis eminentissimo studiosissimoque cardinali Maii quod tandem eruditorum investigationes effugerat sese quasi sponte dedit obvium, siquidem doctissimo viro in nonnullos tractatus incidere contigerit, quos in bibliotheca Vaticana, cui felicissime præest, asservatos, non solum firmissima manuscripti fides, sed etiam ratio scribendi simul et thematis analogia S. Nicetæ apertissime vindicant. Maiano igitur textui in hujus Patris operibus edendis hærebimus, quem illustrabunt Braidæ aliunde elucidationes, præcedetque notitia in S. Nicetam ex Bibliotheca historico-litteraria Schönemannii de prompta.

(a) Vide tom. XVII nostræ Patrologiæ col. 367.

PETRI BRAIDÆ PRÆFATIO

IN SUAM RECENSIONEM OPUSCULORUM S. NICETÆ.

Quinti Ecclesiæ sæculi scriptorem et Patrem, vix nomine tenus, immo ne nomine quidem satis hactenus exploratum, sistimus tibi, optime lector. Hic est Nicetas seu Nicetas Ecclesiæ Aquileienseis episcopus, qui ab anno 454 usque ad annum 485, ut meliores ferunt notæ, celeberrimam illam Ecclesiam administravit, et qui pastoralis suæ sollicitudinis, pietatis simul atque ingenii monumenta reliquit, nonnullis scriptis opusculis, quorum scriptores ecclesiastici meminere; sed quorum nonnisi unum et alterum, quod sciamus, ad nos usque pervenit, paucis demptis Fragmentis, quæ veluti ex aliorum naufragio superfuerunt. Unum tantummodo ex his opusculis innotuerat eruditus superioris ævi, quod etiam simul præbuerat disputandi materiam de vero illius auctore, quodque propterea modo huic, modo alteri ex præcipuis Latinæ Ecclesiæ Patribus tributum fuit; licet Niceam seu Nicetam quemdam, de quo tamen dubii semper hærebant, auctorem illius esse suspicarentur. Nostra hac demum suprema ætate innotuit alterum sub Nicetæ Aquileienseis episcopi nomine, quod Romæ in Ghisiana bibliotheca delituerat, quodque opera eminentissimi Ecclesiæ principis atque litterarum omnium ornamenti, Stephani cardinalis Borgiæ (heu quam immature vita functi!), in vulgus elatum fuit: nec ita multo post fragmenta quoque deperditorum prodierunt, quæ in quodam vetusto codice Palatinæ Vindobonensis bibliothecæ continebantur, quæque studio clarissimi viri Michaelis Denis ejusdem bibliothecæ præfecti, atque itidem paulo pridem litteris

omnibus erepti, edita fuerunt. Pergratum igitur tibi erit, hæc quæ supersunt omnia Nicetæ seu Nicetæ hujus uno comprehensa volumine habere, ut series minorum, ut ita loquamur, veterum Patrum, hujus etiam nostri accessione augeatur; maxime vero cum sperandum nostra hac ætate haud sit, ut, post ultimam Venetam Andreæ Gallandii, novæ edantur veterum Patrum Bibliothecæ, aut ut jam editæ novis tam cito additionum voluminibus crescant.

Miraberis sane quicumque vel prima fronte volūmen hoc nostrum inspexeris, non exiguæ molis librum a nobis conditum pro duobus tantummodo opusculis paucisque fragmentis, quæ veluti opera omnia Nicetæ hujus nostri exhibemus. Quid vero, inquires, si dare penitus omnia atque integrâ licuisset? Verum cum primum subiit animum cogitatio hujus edendi exornandique Nicetæ, rem comperimus non uno ex capite alexæ plenam; quæ propterea multum operis atque laboris exigeret. Nullus in primis Aquileienseis episcopus, Niceas seu Nicetas dictus, auctor operum quorumcumque ab eruditus admitteretur: et cum Baronius in suis ad Martyrologium Romanum notationibus Niceam seu Nicetam illum a Gennadio aliisque appellatum Romanianæ civitatis episcopum, et variorum opusculorum auctorem, habendum esse dixit pro Nicea seu Niceta episcopo Aquileiensi, eruditi pene omnes, paucis exceptis, veluti agmine facto, in eundem Baronium insurrexerunt, atque cum eo expostularunt de vi aperta illata historicis monumentis. Opuscula deinde illa,

quæ Gennadius tribuit Niceæ seu Nicetæ episcopo civitatis Romatianæ, ab eruditis communi prope calculo tributa fuerunt Niceæ seu Nicetæ alteri, qui quarto desinente et quinto ineunte sæculo inter Dacorum barbaram gentem episcopus fuit, quique nobis præcipue ex Paulini Nolani, cujus erat amicissimus, testimoniis innotuit: et Romatiana Gennadii aliorumque civitas ab iis habita illa fuit, quæ in nova Dacia mediterranea cis Danubium sita ab antiquis geographis atque scriptoribus, voce parum ab ea dissimili quam Gennadius usurpavit, Remesiana, aut Romesiana, sive Remissiana appellatur. Quid plura? Ut prodiit Patavini seminarii typis anno 1799 noviter detectum Nicetæ opusculum, et ab ipso Gennadio in Romatiano suo episcopo memoratum, quod est *de Symbolo*, seu *Explanatio symboli habita ad Competentes*; ut prodiit, inquam, hoc opusculum sub nomine beati Nicetæ, episcopi Aquileiensis, prout Ghisianus ferebat codex, clarissimus Michael Denis, qui tunc Nicetæ fragmenta ex alio Vindobonensi codice eruebat, scribere non dubitavit se consentire non posse in τὸ *Aquileiensis*, illudque in Ghisiano, Codice certo σφάλμα esse, scribendumque fuisse aut *Daciæ*, aut *civitatis Romatianæ* cum Gennadio, aut *Romesianæ* cum Tabula Pentingerriana, aut Ρημισιάνης τῆς Δακίας cum actione prima concilii Chalcedonensis tomo IV Conciliorum Labbei editionis Venetæ col. 892, ut videre est vol. II, parte III, pag. 2041, operis illius, cui titulus: *Codices mss. theologici bibliothecæ Palatinæ Vindobonensis Latini, aliarumque Occidentis linguarum. Recensuit Michael Denis. Vindobonæ anno 1802.* Neque id satis. Paulo namque post vir præclarus inter nostrates Joannes Prosdocimus Zabeus sacræ theologiæ doctor, et in regio tunc Venetiarum gymnasio nunc vero in regio ibidem lyceo professor, quin adhuc quidquam rescivisset de iudicio Michaelis Denis, sponte sua in eisdem sententiam ivit, pro qua etiam dissertationem eruditissimam exaravit, ac Venetis typis Antonii Rosa anno 1803 publici juris fecit, hoc eidem appposito titulo: *Explanationem Symboli, quæ prodiit Patavii anno MDCCXCIX, tribuendam probabilius esse sancto Niceæ Dacorum episcopo, quam beato Nicetæ episcopo Aquileiensi, Dissertatio.* Vides igitur, optime lector, quantam rem aggressi fuerimus; vides quot qualesque adversarios, tum nostræ, tum superioris ætatis, impetere necessario opus fuerit, dum propositum esset pro Nicea seu Niceta nostro Aquileiensi scribere, et ita in eodem novum quodammodo statuere quinti sæculi scriptorem et Patrem ex operibus quæ alteri, longeque ab his regionibus po-

sito, communiter tribuebantur. Multa propterea dicere necesse erat, sive quæ novam opinionem tuerentur, sive quæ veterem infirmarent, multis occurrere tenebamur difficultatibus veterum eruditorum, atque iis maxime, quæ nuperrime, una simul cum suis de novo excogitatis, veluti momenta solidissima opinionis quam tuebatur, congestit Zabeus in citata dissertatione paginarum LI in forma quarti, uti aiunt; neque interim peculiaris aliqua Michaelis Denis animadversio deserenda erat, quæ solidissima videri facile potuisset. Quid vero si perpendamus, argumentum hoc, ex inopia veterum monumentorum, atque ex defectu enuntiationum quæ claræ sint atque dilucidæ, veluti suapte natura patere potissimum conjectaris; de quibus cum sermo est, proluxa oratio sit oportet?

B Atque hæc de causa præcipua cur opus hoc nostrum discretæ brevitatibus modum quodammodo superaverit.

Sunt tamen et alia, quæ nos ad laxandas veluti habenas currenti calamo impulerunt. Nonnulla namque variæ eruditionis capita occurrerant, quæ etiam non penitus nova, novam tamen, ratione rei nostræ, non respuerent illustrationem, quam legentibus patetaremus fortasse non injucundam. Nova etiam quædam sese obtulere, quæ merebantur ex integro pertractari, ut proposito fieret satis. Res ipsæ Aquileienses, tum quæ Ecclesiam respicerent, tum quæ civitatem et agrum, non uno in loco diligentiam nostram excitabant; utpote quæ aliæ ad rem nostram spectarent, aliæ eandem proxime attingerent, aliæ demum aut novam aut uberiorem requirerent disquisitionem. Præterea Niceæ seu Nicetæ nostri opuscula atque fragmenta, locuples sunt Thesaurus Eruditionis Ecclesiasticæ, quo dogmata religionis præcipua asseruntur, quo morum præcepta traduntur atque inculcantur, quo pleraque disciplinæ capita illustrantur. Quis autem hæc in quinti sæculi scriptore ac Patre non perpendenda singillatim susciperet, dum de eo agere ex instituto deberet, atque ea edere quæ scripta reliquit? Neque minoris profecto habenda erant quæ Nicetam ipsum respiciunt, nomen, genus, patria, ætas, res gestæ, scripta quæ exstant, quæque desiderantur, et alia quæ ipsum attingunt; sanctitas quoque, ac cultus; necnon et Doctrinæ integritas in quibusdam dicendi modis, qui fortasse movere aliquem possent. Habes igitur, optime lector, unde voluminis molem, etiam in exiguo sacro penu quod exhibet, non molesto animo feras: habes etiam unde *Dissertationis* nostræ gravitatem simul et materiam veluti ex limine intuearis: nunc singula, pro humanitate tua, benigne lustrato.

NOTITIA HISTORICO-LITTERARIA IN S. NICETAM,

AUCTORE SCHOENEMANNO.

(Ex Schœn. Biblioth. hist. litt. Patr. Lat. tom. II.)

§ I. Vita.

Ita recte scribi videtur nomen episcopi illius Romatiani, qui Niceas audit a Gennadio (a). Gente Dacus fuit et in patria Romatianæ civitatis episcopus. (a) Variant quavis fere occasione et in omnibus

pene mss. nomina, *Nicæas*, *Niceas*, *Nicetas*, *Nico-*

Ex Paulino Nolano novimus, eum, cum in itinere in A Italiam facta Romam transiisset, multorum in se ibi admirationem traxisse. Tum vero etiam (quod a. 398 accidit) Nolam accessit et ad sepulcrum S. Felicis se contulit, invisitque Paulinum et in ejus animum sane candidissimum adeo sese insinuavit, ut ille reditum ejus in Daciam singulari poemate nunc quoque superstitite prosequeretur, quod late insignes mentis atque animi ipsius dotes explicat imprimisque eum ab ardore in prædicando per barbaras, quæ Daciam obtinebant, gentes Evangelio extollit. Neque poterat Nicetas non concedere amici precibus, quo minus in secundo suo ad istas terras accessu (a. 402) apud ipsum iterum subsisteret. Ex Innocentii I epistolis patet, eum a. 414 adhuc in vivis fuisse (a). Cæterum memoriam ejus valde conturbavit Baronius, diversum censens Nicetam Dacum, cujus mentio fit in Martyrologio Romano ad diem 7 Januarii, a Nicæa Gennadii Romatiæ civitatis episcopo, cujus depositio notatur ad diem 22 junii, hunc vero eundem esse ratus cum Nicæa Hypodiacono Aquileiensi, qui a. 458 litteras a Leone M. accepit, per grande temporis intervallum scilicet ab isto officio ad episcopi dignitatem evecto. Quam in rem mirifice se torsit, ut Romatiæ civitatis nomine Aquileiam appellatam esse demonstraret. Sed hæc omnia vana esse dudum viri docti animadverterunt, quorum accurata exploratione tantum jam effectum est, ut Romatiæ civitatem in Dacia Mediterranea seu Mœsia, inter Naissum et Sardiçam quærendam, et Nicetam Romatiæ in Dacia natam, non, quæ fuerat media Tillemontii sententiâ, ex Aquileiensi clero ad illius civitatis episcopatum evocatum fuisse, teneamus (b).

§ II. Scripta.

Composuit teste Gennadio simplici et nitido sermone competentibus ad Baptismum instructionis libellos sex et ad lapsam virginem libellum, pene omnibus labentibus incensurum. Illi perditum sunt et solummodo ex argumentis a Gennadio indicatis noscuntur. Hunc superesse putant inter Ambrosii et Hieronymi opera. Nimirum inter epistolas Hieronymi una occurrit titulo *Objurgationis ad Susannam lapsam*, manifesto spuria; nam ab episcopo compositam esse apparet, quam dignitatem Hieronymus numquam assecutus est. Eadem vero inter Ambrosiana reperitur sub nomine *Tractatus ad virginem lapsam*, eique cum propter orationis discrepantiam, tum ob sensus, rigore suo prope ad Novatianam hæresim, quam ille

et Nicetius. Interim Daci episcopi nomen frequentius *Nicetas* et *Nicetius* exhibent, sicut Hypodiaconus Aquileiæ constantissime *Niceas* appellatur. Apud Gennadium etiam in admirando codice ad S. Andræam de Valle *Nicetam non Niceam scribi* testatur Holstenius in Notis posthumis ad Martyrologium Romanum apud Florentinum et Bollandi continuatores, laudante Rubæo.

(a) Scilicet non solum in ep. ad Marcianum Naissitanum d. Ravennæ a. 409, ut Tillemontius judicat de eo tamquam vivente loquitur (ubi Cf. *Constant*, apud quem exstat n. xvi, pag. 822), sed etiam inter episcopos Macedones recensetur in inscriptione epistolæ

in libris de Pœnitentia impugnavit, accedentes, non majori jure competere dudum inter eruditos operum ejus censores creditum est. His quoque Bellarminus, Possevinus, Riverus et sequiores hujus generis scriptores concinunt. Nicetæ primus, ni fallor, tribuit Joannes Baptista Cotelerius (c), a quo nemo deinceps præter laudatos Maurinos Patres dissensit. Hi vero, ut Ambrosio vindicarent, argumenta hæc in medium adduxerunt: scilicet, ut hæresis notam averterent, locutiones, quæ in illo occurrunt duriores, non alio consilio aiunt esse adhibitæ, quam ut majorem commissi propudii horrorem incutientes, acrius ad pœnitentiæ opera fontem excitarent, efficerentque ne vel propria mollitie, vel remissioris cujuspiam doctoris indulgentia, quandoque ab austeritate semel suscepta revocaretur. Ita vero auctorem ipsam ad pœnitentiam publicam stimulasse, ut simul æternas pœnas evitandi spe sublevaret. Quibus addunt, fuisse quondam Ecclesiæ morem, ut atrocium quorundam criminum reis ne in morte quidem veniam et reconciliationem concederent, proindeque Auctorem inter ea crimina et hoc Susannæ flagitium sine ulla erroris nota referre potuisse. Stylum concedunt non omnino Ambrosianum esse, nam sanctam præsum etiam ubi orationem adhibeat maxime concitata, minus densis ac brevibus incisivi uti. Tum judicant sententiam quamdam, quam Rob. Cocus in *Censura* sua tamquam doctrinæ Christianæ e diametro adversam objecerat, iisdem pene verbis in libro 1 de Virginitate legi. Porro, quod Nicetæ tribuatur similis argumenti epistola, nihil referre putant; potuisse enim peræque Ambrosio occasionem illius scribendi nasci, sicut et Basilii exstet epistola ejusdem materiæ et epigraphes, et si apud ipsum Ambrosium virgo Indicia falsi criminis accusari potuerit, juxta epistolam ad Syagrium, potuisse et aliam veri: denique omnes in Ambrosii nomine convenire libros mss. præter unum recentiorem, qui Joanni Chrysostomo tribuerit. Hisce igitur rationibus inducti inter genuinos Ambrosii fetus reliquerunt, et licet improbaverint Tillemontius et Vallarsius, non video tamen, novi quidquam momenti ab iis contra allatum esse.

§ III. Editiones.

Dictum est a nobis, inter Hieronymiana æque ac D Ambrosii opera hoc opusculum legi. Sed quoniam in diversis sæpe diversarum editionum tomis deprehenditur, lectoribus ejus curiosis indicio aliquo subvenire

17, a. 414, juxta *Constantium* pag. 833.

(b) Inter hos numerandi sunt Holstenius in l. 1., Quesnellus ad Leonis M. Epistolam 79, Tillemontius in *Memoriis* tomo X, pag. 621 seqq., et novissime Rubæus in *Monum. Eccl. Aquilei.* c. 17, pag. 151 seqq. Illis tamen insuper habitis Baronii sententiam amplexus est et in *Commentariis* suis nude transcripsit Oudinus tom. 1, pag. 1249 seqq.

(c) In notis ad Constitutiones Apostolorum lib. II, c. 57. In novissima PP. Apostolicorum ed. Jo. Clerici Amstelod. 1724; tom. 1, pag. 268, not. 14. Prima ed. prodierat Parisiis a. 1672.

studebimus. Id vero ante omnia animadverti velim, A in Hieronymi editionibus initium esse a verbis *Puto levius esse crimen*, quæ cum sequentibus usque ad illa, *evaporans præstat refrigerium passioni*, in Ambrosianis deficiunt, ubi principium sonare solet, *Audite qui prope estis*. In editione Hieronymi *Erasmiana Bas.* 1516 exstat *tomo II, fol. 81-85*. « Dictu mirum est, scribit Erasmus, quam hic liber diversus habebatur in exemplaribus. Nec idem erat initium, et alia in aliis supererant aut deerant, tum pleraque diversa habebantur. Stylus palam arguit non esse Hieronymi, etiamsi non indignam censeam, qui legatur. Gustus phrasin non abhorret ab oratione divi Augustini. » In editione *secunda Frobeniana* a. 1537 exst. *tomo IV, pagg. 139-143*; in ed. *Mariani Victorii Antuerpiensis impressionis* a. 1579, *tomo IX, pagg. 104-107*; *Parisiis exemplaris*, a. 1609, *tomo IV, pagg. 865-871*; item a. 1643, *tomo IX, pagg. 88-91*; in his omissa est censura Erasmi. In ed. *Francofurtana* a. 1643 legitur *tomo IV, pagg. 92-96*; in ed. *Benedictinorum Parisiis* 1706, *tomo V, pagg. 176-182*; in ed. *Vallarsii, Veronæ* 1742, *tomo XI, pagg. 178-192*, et *Venetis* 1771, *tomo XI, part. II, pagg. 245-265*. Vallarsius auctorem scribi jubet Nicæam et eundem pu-

tat cum Hypodiacono Aquileensi, qui cum familiaris Hieronymi fuerit, facile accidere potuisse ut liber ejus locum inter Hieronymianas scriptiones inveniret, sicuti Ambrosio ob argumenti similitudinem, quod sæpius de Virginitate et Virginum institutione disputet, videatur ascripta. Sed prior ratio, quam levis sit, nemo non intelligit, posterior æque in Hieronymum ac Ambrosium cadit. Cæterum in Vallarsiana editione diligentissime hic liber tractatus est, judicatis etiam Benedictinorum, Ambrosii editorum, variis lectionibus et observationibus.

In Ambrosii operum ed. *Basileensi*, a. 1527, exstat *tomo I, pagg. 178-186*. Typographi errore caput ultimum, quod *consolationem lapsæ* continet, quasi novus libellus singulari titulo exscriptus est. Erasmus in brevi ad lectorem admonitione in aversa tituli pagina impressa declamationem esse, inquit, qualis illi Hieronymi de matre et filia reconciliandis, et inter Hieronymiana scribæ dolo, ne scilicet deprehenderetur, ab initio, juxta quam in medio et fine esse interpolatam. In *Sixtinæ* editionis exemplari *Parisiensi* a. 1605 legitur *tomo IV, pagg. 449-456*; in *Benedictina, Parisiis* 1690, *tomo II, pagg. 301-330*, titulo *libri de Lapsu Virginis consecratæ*.

DE S. NICETA VETERUM TESTIMONIA.

S. LEONIS MAGNI *epistola ad Nicetam*.

Regressus ad nos, etc. (Vide reliqua *tomo nostro LIV, Epist. 159*.)

GENNADIUS MASSILIENSIS, de *Viris Illustribus* cap. 22.

Niceas, Romacianæ (a) civitatis episcopus, composuit simplici et nitido sermone competentibus ad baptismum instructionis libellos sex. In quibus continet primus, qualiter se debeant habere competentes qui ad baptismi gratiam cupiunt perveire. Secundus est de gentilitatis erroribus: in quo dicit suo pene tempore Melodium (b) quemdam patremfamilias ob liberalitatem, et Gadarium rusticum ob fortitudinem ab ethnicis esse inter deos translatos. Tertius liber de fide unice Majestatis; quartus adversus Genethlogiam (c); quintus de Symbolo; sextus de agni Paschalis victima. Edidit et ad lapsam virginem libellum (d), pene omnibus labentibus emendationis incentivum.

HONORIUS AUGUSTODUNENSIS de *Scriptoribus Ecclesiasticis* lib. II, cap. 21.

Niceas, Romacianæ civitatis episcopus, composuit simplici et nitido sermone sex competentibus ad baptismum instructionis libellos. Ex quibus primus est

de competentibus baptismi; secundus de gentilitatis erroribus; tertius de fide unice Majestatis; quartus adversus Genealogiam (e); quintus de Symbolo; sextus de agni Paschalis victima. Condidit et ad lapsam virginem libellum pene omnibus labentibus emendationis incentivum.

JOANNES TRITHEMIUS de *Scriptoribus Ecclesiasticis* § 118.

Niceas, Romacianæ urbis episcopus, vir in divinis Scripturis studiosus et eruditus, ingenio acutus, sermone apertus et nitidus, scripsit ad ædificationem gentium non contemnendæ lectionis opuscula, de quibus subjecta feruntur: *Ad Competentes qui ad Baptismum disponuntur Præparatorium*, lib. I; *de Erroribus Gentilitatis* lib. I; *de Fide unice Majestatis* lib. I; *adversus Genealogiam* (f) lib. I; *de Symbolo quoque* lib. I; *de victima Agni Paschalis* lib. I; *ad Virginem lapsam* lib. I (g).

CASSIODORIUS de *Institutione divinarum Scripturarum* cap. 16.

Si quis vero de Patre, et Filio, et Spiritu sancto aliquid summatim præceptat attingere, nec se multo longa lectione fatigare, legat Niceti (h) episcopi li-

(a) Al., *Romanæ*, perperam. In aliis invenire se *Romacianæ* testatus est Suffridus Petri.

(b) Corb. ms., in quo pene tempus *Meigidium quemdam patris familias... et Gadarium rusticum*, etc.

(c) Al., *Genethlogiam*. Nam in Corb. vitiose, *Genethiam*.

(d) Id., *librum humane labentibus incentivum*.

(e) *Genethlogiam*.

(f) Immo, *Genethlogiam*, sive adversus Astrologos

Genethliacos.

(g) In volumine Operum Joannis Trithemi ex bibliotheca Marquardi Freheri, Francofurti typis Wecheliani 1601 in-fol., post ultimum opusculum ad *lapsam Virginem*, hæc habentur: *Et quadam alio. Claruit tempore Theodosii et Honorii principum anno 420*.

(h) Al., *Nicæi*.

brum quem de Fide conscripsit, et doctrinæ celestis claritate completus, in contemplationem divinam compecciosa brevitate perducetur. Qui voluminibus sancti Ambrosii sociatus est, quos ad Gratianum principem destinavit.

Ex Martyrologio ms. membranaceo, venerandæ antiquitatis, monasterii Sancti Galli Mosacensis, diocesis olim Aquileiensis dein Utinensis, ex Notkero et Usuardo probabiliter constato; cujus apographum, ex originali educatum et illustratum manu et studio clarissimi viri Josephi Binii archipresbyteri Glemensis ac ejusdem monasterii et abbatiæ vicarii in Spiritualibus Generalis, exstat in Tabulario penitentiæ Metropolitani Capituli Utinensis. Ad. x kal. Julii.

Sancti Nicee Romane Civitatis episcopi.

Ex Martyrologio vetustissimo sancti Hieronymi presbyteri nomine insignito, quod ex codice ms. monasterii Corbeianis sexcentorum circiter annorum Dacharius primum edidit Spicilegii tomo II, pag. 1, editionis in-fol., deinde Vallarsius in sua divi Hieronymi Operum editione inseruit tomo XI, pag. 457. — Ad x kal. Julii.

Depositio sanctæ memoriæ Niceti episcopi.

Ex vetustiori Occidentalis Ecclesiæ Martyrologio divo Hieronymo tributo, quod Franciscus Maria Florentinus Lucensis ex suo præsertim, ac Patriæ Majoris Ecclesiæ, pluribusque aliis probatæ fidei codicibus integre vulgavit; quodque nuncupandum esse Romanum a Magno Gregorio descriptum, ab Adone laudatum, pro xiiiioribus sæculis præteritum et expectatum, non leviora argumenta suadere in ipso voluminis titulo pronuntiant. Luca 1668. — Ad x kal. Julii.

Depositio sanctæ memoriæ Nicetæ episcopi.

Ex Martyrologio Gellonensi, sive monasterii Sancti Guillelmi de Deserto, O. B. diocesis Lutetensis; quod exstat in Spicilegio Dacharii tomo II, pag. 25, præcitate editionis in-folio, et conscriptum creditur anno circiter 804, ut ex Monito præcedenti. — Ad x kal. Julii.

Nicæ episcopi.

Ex antiquo Martyrologio Gallicano, quod ex ms. domini Chauvelin regiorum sigillorum custodis, publici juris fecerunt Martenius et Durandus Veterum Scriptorum et Monumentorum, etc. tomo VI, col. 658, et ab annis circiter septingentis conscriptum ab eisdem dicitur in Observatione prævia. — Ad x kal. Julii.

Sancti Niceti episcopi.

Ex Martyrologio insignis Ecclesiæ Antissiodorensis, quod ex ms. Colberino publici juris fecerunt idem Martenius et Durandus Veterum Scriptorum et Monumentorum, etc. tomo VI, col. 685. — Ad x kal. Julii.

Beati Nicetæ Romatiænæ civitatis episcopi.

Abbo in Martyrologio, opera et studio Dominici Georgii. Romæ 1745. — Ad x kal. Julii.

Depositio Beati Nicetæ Romatiænæ civitatis episcopi.

USUARDUS in Martyrologio, etc., opera Joannis Molani. Lovanii. Anno 1568. — Ad x kal. Julii.

Depositio sancti Niceæ, Romatiænæ civitatis episcopi.

USUARDUS in Martyrologio apud Bollandianos, Socios tom. VI. Junii parte 1, pag. 353, editionis Antuerpiensis. — Ad x kal. Julii.

Depositio sancti Niceæ, Romatiænæ civitatis episcopi.

USUARDUS in Martyrologio sincero, ad autographi, in Sun-Germanensi abbata servati, fidem edito, etc.; opera et studio (D. Jacobi Bouillart) presbyteri et monachi Benedictini e congregatione Sancti Mauri. Parisiis. 1718. — Ad x kal. Julii.

Depositio sancti Niceæ, Romatiænæ civitatis episcopi.

NOTKERUS in Martyrologio, apud Canisium Thesaurus Monumentorum, etc., seu Lectiones Antiquæ, etc., ex editione Antuerpiensi Jacobi Banage, to. II, parte III, pag. 89. — Ad x kal. Julii.

Depositio beati Nicetii, Romanæ urbis episcopi.

Ex Martyrologio ad usum Romanæ curiæ, Venetiis impresso per Fratres de Sabio, anno 1522. — Ad x kal. Julii.

Depositio sancti Niceæ, Romacianensis episcopi.

Ex Martyrologio, multo quam antea purgato et locupletato a Francisco Maurolyco, etc.; Venetiis, apud Juntas 1568. — Ad x kal. Julii.

Depositio sancti Niceæ, episcopi Romacianensis, doctrina et pietate conspicui.

Ex Martyrologio, sacræ Romanæ Ecclesiæ usui in singulos anni dies accommodato a Petro Galesinio. Mediolani, apud Pontium, 1578. — Ad x kal. Julii.

In Romatiæna civitate sancti Niceæ episcopi et confessoris; qui multis libris conscriptis, ac vita religiose acta, sanctimonis et doctrinæ laude florens, abiit ad Dominum.

Ex Martyrologio Romano, ad novam Calendarii rationem, et Ecclesiasticæ Historiæ veritatem restitutum, et Gregorii XIII pontificis maximi jussu edito. Venetiis, apud Juntas, 1601. — Ad x kal. Julii.

Sancti Niceæ Romatiænæ civitatis episcopi, doctrina sanctisque moribus clari.

Ex Martyrologio Romano, Gregorii XIII pontificis maximi jussu edito, et Urbani VIII auctoritate recognito, etc. Venetiis, apud Juntas, 1630. — Ad x kal. Julii.

Sancti Niceæ Romatiænæ civitatis episcopi, doctrina sanctisque moribus clari.

Ex Martyrologio Romano, Innocenti XI pontificis maximi auctoritate recognito, etc. Romæ, 1684. Typis reverendæ cameræ apostolicæ. — Ad x kal. Julii.

Sancti Niceæ Romatiænæ civitatis episcopi, doctrina sanctisque moribus clari.

Ex Martyrologio Romani Editione novissima, a Benedicto XIV pontifice maximo aucta et castigata, etc. — Ad x kal. Julii.

Sancti Niceæ Romatiænæ civitatis episcopi, doctrina sanctisque moribus clari.

LECTIONES PROPRIÆ

Ad usum archiepiscopalis Utinensis diocesis, a S. Rituum congregatione approbatæ die 23 Augusti 1794, pro officio sancti Nicetæ Aquileiensis episcopi, ad diem 22 Junii.

LECTIO IV. — Niceas, seu Nicetas episcopus civitatis Romatiænæ, quo nomine Aquileiam, aut non

longe dissitum Portum Romatinum significari putant; idem ille perhibetur esse Aquileiensis Nicetas, ad

quem sancti Leonis Magni exstat epistola. Hic cum A episcopatum cepisset, postquam Hunni, Attila duce, eam regionem vastaverant, vix statu rerum ad meliora converso, nonnulli cives a barbaris in captivitate abducti, liberi ad patriam remearunt, illico deprehendit ex occasione hostilis incursus plura gregi suo illata fuisse vulnera, quæ magnam curationis difficultatem videbantur afferre. Aliorum enim, qui interempti putabantur, mulieres novis erant conjugiiis irretitæ; alii immolatis cibis asserebantur esse polluti; aliis iterato, vel semel quidem, sed ab hæreticis fuerat baptisma collatum. Itaque hæc omnia, per Adeodatam Romanæ Ecclesiæ diaconum, ad sanctum Leonem Magnum retulit, ut auctoritate nutuque ejus quid facto opus esset doceretur: qua in re et eximie erga populum suum charitatis, et maturi judicii, et debiti in primam sedem obsequii præclarum exhibuit argumentum.

Lectio V. — Ad singulas solliciti præsulis consultationes respondit sanctus pontifex peculiari epistola Nicetæ Aquileiensi inscripta, quam et ad omnes fratres et comprovinciales episcopos ejus per ipsum voluit pervenire. Ac de feminis quidem, quæ aliis nupserant viris, legitimarum fœdera nuptiarum redintegranda constituit, et idolothitis usos pœnitentiæ satisfactione purgari; quæ tamen non tam temporis longitudine, quam cordis esset compunctione pensanda. Eos autem, qui ad iterandum baptisma vel metu coacti, vel errore traducti fuerant, per pœnitentiæ itidem remedium, habita moderatione, et judicio episcopi, communionis voluit recipere unitatem: C te demum vel semel tantum, sed ab hæreticis bapti-

zatos, sola invocatione sancti Spiritus per impositionem manuum statuit confirmandos. Nicetas itaque hac instructus ex veteri more a Romana sede doctrina, pro suo, quo exarserat, instaurandæ disciplinæ studio, necnon et pro ea, qua erat affectus erga cathedram Petri reverentia, ad præteritorum errorum maculas abstergendas, quos bellica clades intulerat, totus incubuisse merito creditur, ut Ecclesiæ suæ faciæ ad pristinæ observantiæ dignitatem restitueret.

Lectio VI. — Quæ vero magis magisque illius vigiliantiam in cura commissi sibi gregis ostendunt, ac simul ipsius cum Evangelicæ prædicationis laude doctrinam commendant, ea sunt ingenii monumenta, quæ, Gennadio Massiliensi et Honorio Augustodunensi testibus, nitido ac simplici sermone exarata reliquit: B quorum tamen vix unum aut alterum non interit. Ediderat autem competentibus ad baptismum instructionis libellos, jam tum plurimi factos, et aliis hujusmodi præstantiorum Patrum lucubrationibus sociatos, in quibus et de competentium ratione, qui ad baptismi gratiam cupiant pervenire, et de gentilitatis erroribus, et de fide unice Majestatis, et contra Gethliologiam, et de Symbolo, et de agni Paschalis victima disserebat. Libellum insuper ad lapsam virginem condidit, qui pene omnibus lapsis emendationis incentivum ab iisdem scriptoribus vocatur. Has inter pastorales officii sollicitudines, cum triginta circiter annos Aquileiensem episcopatum administrasset, doctrina sanctisque moribus clarus ad pastorum principem evolavit, anno quadringentesimo octogesimo quinto.

SANCTI NICETÆ

EPISCOPI AQUILEIENSIS

DE RATIONE FIDEI.

1. Renatis hominibus per fidem, et sanctificatis secundum Evangelii formam in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et per hanc confessionem regnum cœleste sperantibus, nihil magis utile esse dixit Apostolus, quam ut his honorum sit operum cura. Sic enim scribit ad Titum: *Et de his volo te confirmare, D* *ut curam habeant bonorum qui credunt in Deo. Hæc sunt, inquit, bona et utilia hominibus. Stultas autem quæstiones et genealogias et rixas et pugnas legis devita; sunt enim inutiles et vanæ (Tit. iii, 8).* Hæc scribens beatus Apostolus, jam tunc prævidebat futuros homines qui per curiositatem et quæstiones inutiles curam bonorum operum prætermisuri erant; et pacem, quam Dominus Ecclesiæ suæ reliquerat, perdi-

turi. Namque homines, qui dum alta sapere conantur, nec humilia intelligere permittuntur, oblitum Apostoli, *Noli alta sapere sed time (Rom. xi, 20)*, sic dum illicita præsumunt, etiam licita perdidit. Isti sunt qui cum nec fabricam cœli et terræ sensu colligere et capere valeant, ipsum conditorem et fabricatorem Deum capere et mensuram contendunt; et quem debent per operum magnitudinem et tantarum rerum immensitatem solummodo et simpliciter adorare, in quæstione mittunt; et de qualitate mysterii ejus ac de quantitate disputant, dicentes: *Quantus Pater? qualis Filius? cujusmodi Spiritus sanctus? O homo, nondum te ipsum cognoscens, audes divina metiri?*

* Vulgata novi Testamenti editio, *ut curent bonis operibus præesse*. Utitur ergo Nicetas (sicut etiam in Explanatione Symboli) antiquiore Bibliorum interpretatione, quæ a vulgata sæpe recedit; qui autem ejus interpretationis reliquias studiose conquirunt, ad

Nicetam quoque nostrum cum fructu jam respicient; cujus rei gratia locos editionis vulgatæ in margine demonstravi. [Nos intra parentheses in textu descripsimus. Edit.]

2. Et quidem taceo de Sabellio Patripassiano, qui A stulta præsumptione ausus est dicere ipsum esse Patrem qui est Filius; ipsum etiam esse Spiritum sanctum: et nomine tantum esse Trinitatem, non etiam veritate; nec personis subsistere, sed sola nuncupatione: ac sic totum confundit, cum ipsum Patrem corpus suscepisse et passum esse conflat. Taceo de Photino, qui audiens unigeniti Filii Dei incarnationem, humilitatem, passionem quoque illam salutiferam nobis, hominem tantum eum putavit; Deum autem, quem debuit ex ipsis operibus agnoscere, denegavit: oblitus dictum Apostoli dicentis: *Quia cum in forma Dei esset Christus, formam servi accepit; ut nobis, uti servis peccati daret verissimam libertatem* (Philip. II, 6). Et ad Corinthios: *Sciitis, ait, gratiam Domini nostri Jesu Christi, quia propter nos pauper factus est, cum esset dives, ut ejus paupertate divites essetis* (II Cor. VIII, 9). Taceo ergo tam de Sabellio quam de Photino, quia ab omnibus fere ecclesis dignam errori suo sententiam detulerunt.

3. De hac hæresi, quæ nunc fidei catholicæ calumniatur, pauca dicere postulastis; de hac utique hæresi, quæ ab Ario auctore exorta est. Hic namque non fuit contentus Evangelicis vocibus, apostolorum prædicationibus, quæ utique Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum sonant: nec dignatus est ita, ut dignum est, credere, quia Pater habet Filium, et Filius vere habet Patrem: sed cum se extendit infelix, et vult inquirere quomodo et qualiter Deus potuit generare, modum non apprehendens, quia nec comprehendere potest, cecidit in errorem, ut et Patrem denegaret et Filium. Sic autem negat Patrem, quia dicit eum non potuisse de se proprium et verum Filium generare: Filium vero sic negat, dum eum aliunde et de nullis exstantibus dicit factum esse potius quam genitum; et creaturam esse quamdam, quæ meruit propter charitatem Filius appellari; non autem vere esse Filium qui de Patre sit genitus: et inde est quod alterius eum substantiæ commentatus est, ne omnino Patris verus Filius esse credatur. Contra hanc ergo ejus perversitatem et novam doctrinam facta est Nicæna synodus, ubi omnibus collatis et decursis scripturis, veritas manifestata est, scripta est. Nam denique Filium, quem Arius dixerat aliunde esse et non de Patre, neque de substantia Patris, id est de eo ipso quod Deus est, sancti patres nostri professi sunt natum de Patre, hoc est de substantia Patris, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, natum non factum, unius substantiæ cum Patre; ut nulla utique diversitas credatur in Filio. Revera

utique si verus est Dei Filius, et vere de Deo Patre est genitus, non utique alterius substantiæ est credendus, nisi ejus cujus est filius: ut sicut Pater Deus est, ita Deus sit Filius: et sicut lumen Pater est, ita lumen sit Filius.

4. Sed offendit aliquantos hæc ipsa professio, qua creditur Filium ejusdem esse substantiæ, et per calumnias professio sancta torquetur. Nam sic interpretantur unius substantiæ dictum, quasi nos divisum dicamus Patrem; et pars Patris sit Filius; et Deus Pater sit imminutus in Filio: vel certe per fluxum et derivationem Filius paternæ substantiæ retineat unitatem. Quod absit non solum a sensibus, sed etiam ab auribus Christianis, ut tale aliquid in mentem nostram veniat. Nos autem sic unius substantiæ credimus Filium, ut Patrem credamus in sua æternitate perfectum, in sua quoque impassibilitate manentem, ita Filium generasse, ut non passionem aliquam vel diminutionem senserit suæ naturæ suæque majestatis, sed perfectus ipse perfectum de se genuerit ante omnia sæcula verum Filium omnipotentem, per quem scilicet omnia facta sunt, sine quo factum est nihil: ut verus Pater unigeniti Filii sui, et verus Filius Patris esse credatur, non confusus, sed distinctus; omnia tamen habens in se Filius quæ sunt Patris, sicut ipse ait in Evangelio: *Omnia, quæ habet Pater, mea sunt* (Joan. XVI, 15). Quæ illa omnia? utique virtutem, utique potentiam, bonitatem, incorruptelam, gloriam et æternitatem, sicut habet Pater. Cæterum si hæc non erunt in Filio, vereor dicere, Pater in Filio degenerasse videatur. Et si hoc ita est ut degener Filius æstimetur, quomodo idem honor ipso dicente Domino, *ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem* (Joan. V, 23)? Hoc exigit Dominus, hoc exhibent fideles: nec scandalizantur de humilitate Filii Salvatoris, nec de verbis ejus quæ secundum hominem locutus est; neque de passionibus, quas propter mundi salutem implere dignatus est: sed per hæc ipsa plus se gratiæ, plus honoris debere sentiunt Christo: ut et si non esset præceptum in Evangelio ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem, ultro hoc facerent fideles: quia ille qui se humiliare dignatus est, exaltari debuerat, sicut scriptum est, *Qui se humiliat, exaltabitur* (Luc. XIV, 11).

5. At cum Pater dicat, *Hic est Filius meus*, hunc audite (Matth. III, 17), Filius dicat, *Ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem* (Joan. V, 23); quæ cæcitas mentium est, intermissa honorificentia, contumelias concinnare? quæ oblivio spei est, infr-

^a Cod. hoc loco mendose, *Fotiniano*; sed recte alibi.

^b Ita cod., non *qui*.

^c Cod. hoc loco *hærese*, at superius *hæresi*.

^d Ambrosius contra Palladium lib. II, cap. 8: *Hæc est causa erroris, hæc origo hæresis Arianae, dum non intelligunt virtutem Dei, neque tanti sacramenti dispositionem agnoscunt, ut Deum humanis conditionibus comparent*. Quæ verba cuncta adamussim exscribit Phœbadius contra Ar. opusc. II, cap. 8. (Vid. Patrol. nostræ tom. XX.)

^e Cod., *nicæa*.

^f Post hoc vocabulum scribitur in codice *id est de eo ipso quod Deus est*; tum huic commati linea subscribitur, quia scilicet expungitur, utpote mendosa superioris commati repetitio.

^g Epithetum *impassibilis* additum fuisse vocabulo *Dei Patris* in symbolo Aquileiensi, notat Rufinus in sua explicatione. En igitur Nicetas Aquileiensi secundum suæ Ecclesiæ symbolum hic loquitur.

^h Ad cæteros novi Testamenti codices, qui habent hoc additamentum *hunc audite*, nunc accedit Nicetas qui in suo ita legebat.

mum et minorem et contemptibilem ^a aestimare Christum, qui nobis fortitudinem et magnitudinem et gloriam secundum Patris sui contulit voluntatem? Crede mihi; Filii honor dignitas Patris est: quantum detuleris unigenito, tanto magis amplificabis gloriam Patris. Bonus Pater non invidet gloriam Filio; quia omnis gloria Filii recurrit in Patrem. Hic est catholicus sensus, hæc devotio fidelium, hoc studium sanctorum. Secundum hæc, omnia dicta et facta Salvatoris intelligunt, et intelligentes loquuntur. Nec omnino impediuntur ad hanc devotionem per illa quæ Domini voluntatem videntur ostendere: ut puta, *Pater major me est* (Joan. xiv, 28); et, *Non veni facere voluntatem meam* (Joan. vi, 38); et, *Filius a se nihil potest facere* (Joan. v, 19); et alia multa hujusmodi: quæ omnia non infirmant Filium, neque depretiant, sed a Patre ^b distinguunt. Siquidem et hæc ideo sunt posita, ut vera ejus divinitas non negetur: *Ego de Deo Patre exivi* (Joan. xvi, 28); et, *Ego in Patre, et Pater in me* (Joan. x, 38); *Ego et Pater unum sumus* (Ibid., 30); et, *Qui me videt, vidit et Patrem* (Joan. xiv, 9); et *Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificavit, ita et Filius quos vult vivificat* (Joan. v, 21).

6. Sed nec illa fidelem animam scandalizant, quibus Dominus esurisse, dormisse, lacrymasse refertur; tunc, tristis usque ad mortem, crux, passio, sepultura: siquidem ad hoc sunt scripta et facta, ut et tolerantiae exempla præberentur, et vera ejus incarnatio nosceretur. Nam in eo quod esurisse Dominus dicitur, veri corporis assumptionem intellige. In eo autem cum quinque panibus et piscibus duobus, ^c quinque ^d millia hominum satiat, veram ejus divinitatem cognosce. Certe cum dicit: *Ego sum panis vivus qui de celo descendi* (Joan. vi, 41), non cadit in sensum nostrum ut panis esurire credatur. Sic et de somno intelligendum est: quoniam sicut per ^e somnum corporis veritas cognoscitur, sic per illud quod statim ventis et fluctibus imperat, vera ejus divinitas approbatur. Nam quod lacrymas super Lazarum fudit, fantasmatis suspicio tollitur; lacrymæ enim veri corporis sunt humores. Quod autem dicit, *Lazare, veni foras* (Joan. xi, 43), et statim ille qui jam fesebat, aperiente se terra, vivus emersit, magnum ejus divinitatis indicium est. Nam et illud quod ait, *Tristis est anima mea usque ad mortem* (Matth. xxvi, 38), ex hac ipsa Lazari resurrectione intelligi potest, qualiter debeat accipi: nec enim divinitas mortem metuebat, sed ^f humanum affectum per tristitiam animi indicabat. Crux æque, passio et sepultura, ^g uno vel altero dicto Domini discutuntur, quominus ei impotentia vel infirmitas ascribatur. Cum dicit ad Ju-

^a Cod., *errare*, pro *aestimare*, quæ lectio emendanda mihi visa est.

^b Cod., *distinguunt*, antiqua orthographia.

^c Ita cod.

^d Cod. cum unica *l*, antiqua orthographia.

^e Cod., *somnium*.

^f Miracula multiplicati panis, tempestatis sedatæ, Lazari revocati ad vitam, conjunctim memorat Nicetas etiam in explicatione symboli, ibidemque eadem fit comparatio humanitatis Christi infirmæ cum ejusdem potente divinitate. Est autem facta imitatio

deos, *Solvite templum hoc*, utique corpus suum dicebat: *et ego in triduo suscitabo illud* (Joan. ii, 19). Et iterum ait, *Potestatem habeo ponere animam meam, et potestatem habeo iterum sumere illam* (Joan. x, 18). ^h Si corporis sui suscitavit templum, si potestas est ponendæ animæ per passionem et resumendæ per resurrectionem, cessat in Christo infirmitatis opinio, ubi tantæ potestatis sublimitas declaratur.

7. Omnia ergo pie intelligenda sunt; omnia honorifice sunt tractanda; utrumque in Domino ⁱ confitendum est; et forma in qua semper fuit, et forma servi, quæ accepta est propter servos, credenda est; et passio secundum carnem, et impassibilitas secundum divinitatem; ne aut impii ^j aut ingrati judicemur. Nam qui Filium Dei, secundum id quod est, impassibilem negat, et Deo Patri dicit esse dissimilem; hic impius est. Et qui passiones ejus secundum carnem confiteri dedignatur, ingratus est. Glorietur ergo in cruce Christi, sicut Paulus gloriari consuevit: *Mihi, inquit, absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi* (Gal. vi, 14). Confiteamur unitatem, non separemus: *Si ^k enim mortui sumus, ut ait Apostolus, et convivemus: si sustinemus, et conregnabimus. Si negamus, et ille negabit nos* (II Tim. ii, 12). Si non credimus quod ipse dicit, *Ego et Pater unum sumus*, ille fidelis permanet, negare se ipsum non potest; quia in gloria Dei Patris est; quia vivit cum Patre; quia regnat cum Patre uno eodemque imperio. Sicut ait Apostolus, cum de omni impudico et immundo et avaro loqueretur, *Non erit, inquit, hæres in regno Christi et Dei* (Eph. v, 5); unum regnum tam Christi dixit quam Dei; quia una voluntas Patris et Filii; una cooperatio; una denique gratia, eademque gubernatio est: sicut idem magister gentium docet scribens: *Gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino nostro Jesu Christo*. Et iterum: *Ipse autem Deus et Pater noster et Dominus Jesus dirigat viam nostram ad vos* (I Thess. iii, 11). Non dixit *dirigant*, ne Patris et Filii diversitatem aut voluntatis, aut potestatis induceret; sed dixit *dirigat*, ut unitatem potius demonstraret. Hac igitur fide hisdem verbis et nos oremus ut Patris, Filii et Spiritus sancti una gratia, una pax, una etiam gubernatio semper nos et tueatur et dirigat.

Hæc pauca ad vicem commentarioli, quia vobis ^D scribi postulastis, negare non potui. Confido quia fidelibus animis, etsi brevia sunt, plenam poterunt præstare lætitiæ Dei.

Explicit liber Nicetæ ^l episcopi de Ratione fidei.

Incipit ejusdem de sancti Spiritus Potentia.

ex Nazianzeno orat. 35.

^h Cod., *una vel altera*.

ⁱ Cod., *sic*.

^j Cod., *conficiendum*.

^k Alterum hoc aut deest in cod.

^l Corrigendum *commortui*.

^m Hic recte adest in codice vocabulum *episcopi*, quod amanuensis socorditer omiserat in titulo operis ante initium. Contra hic idem amanuensis præterminavit ante *Nicetæ* titulum *sancti*, quem recte posuerat initio operis.

SANCTI NICETÆ

EPISCOPI AQUILRIENSIS

DE SPIRITUS SANCTI POTENTIA.

1. Sequitur, ut quid de tertia persona, id est Spiritus sancti, sentiam, pro captu mentis exponam: siquidem de hoc vel maxime^b dubitare multos intelligo. Et licet temerarium sit de hoc disputare qui Patri et Filio in confessione sociatur, secundum Domini traditionem et nostram in baptismo confessionem, tamen quia multi diversa sentiunt, et ratio a nobis inquiratur, necessario reddenda est; nec aliunde reddenda, nisi ex divinarum fontibus Scripturarum. Certus autem sum, preoccupatas aures et sensus alia opinione gravatos, difficile posse placari: perniciose enim preventio. Nam hoc in natura humana est, ut si de aliquo viro bono male nobis fuerit susurratum, et prævenerit cognitionem veri nuntius mendax, difficile et laboriose susceptam deponamus opinionem, etiamsi idoneis assertoribus doceamur. Quod nunc multis suspicor eventurum, qui prava doctorum interpretatione anticipati, Spiritum sanctum creaturam crediderunt, et tamquam ministrum despexerunt. Ad propositum igitur redeamus.

2. In Nicæno tractatu positum est secundum symboli formam, *Credimus et Spiritum sanctum*. Quod utique sufficiebat fidelibus, quia in illo conventu de Filio quæstio fuerat, non de Spiritu sancto. Atque utinam ut fuerat traditum, cum Patre et Filio Spiritum sanctum simpliciter credidissent illi qui postmodum quæstionem de Spiritu induxerunt! ut puta, Macedoniani vel eorum in hac curiositate participes. Dum enim quæerunt et isti, qualis est Spiritus sanctus? unde est? quantus est? natus est? an factus est? sic iterum sciderunt populum, et vere, secundum Apostoli dictum (I Tim. 1, 4), interminabilem quæstionem Ecclesiis induxerunt. Nonne oportuerat quem semel sanctum et^c natum sanctum crediderant; eum cum Patre magis et Filio honorificarent, quam creaturis sociarent? Sed adhuc inducunt quæstiones, et tortuosis interrogationibus simplices quosque fide spoliare contendunt. Nulli autem dubium puto esse, quia mala interrogatio eum qui interrogatur, nisi

^a Victorianus, in edito a me superioribus annis commentario epistolæ ad Galatas cap. iv, 6 (et adv. Arian. iii, 17) personas SS. Trinitatis, vocat *potentias*. Ergo Nicetas sic est in hoc titulo intelligendus.

^b Sic loquitur etiam Gregorius Nazianzenus circa finem laudationis S. Athanasii. Porro veterum errorum adversus Spiritum sanctum historiam, ducto initio a Sadduceis, habemus apud Petavium de Trin. lib. 1, 14. Legatur idem auctor etiam lib. ii, 13; iii, 7. Ex Patribus ecclesiasticis, qui Spiritus sancti divinitatem nominatim defenderunt, supersunt hi præcipui, Didymus, S. Basilius, S. Ambrosius, S. Athana-

A cautus fuerit, nescium præcipit in blasphemiam. Et inde est quod præmonet Paulus: *Videte ne quis vos spoliaret per philosophiam et inanem deceptionem* (Coloss. ii, 8). Interrogant enim rebelles Spiritus sancti: natus est Spiritus sanctus, an innatus? Ecce laquei duo dextra levaque protensi: in quam enim partem volueris pedem responsionis extendere, capieris. Si dixeris, natus est; dicet et jam non esse unigenitum Filium Dei, eo quod sit et alter natus. Si dixeris, non est natus; dicet tibi, ergo et alter erit Pater ingenuus: et jam non est unus Deus Pater, ex quo omnia. Postquam vero utrimque viam responsionis obstruxerit, jam te quasi recto cursu deducit in foveam ut dicat: Si ergo neque natus est de Patre Spiritus, neque ingenuus, superest ut creatura dicatur.

B 3. Quid faciet inter has clausulas fides Ecclesie? acquiescat tortuosæ philosophiæ, et contra omnium opinionem scripturarum tam veteris quam novi Testamenti^d credat esse creatum Spiritum Dei sanctum, quem nusquam creaturam legere potuit? Absit. Melius plane faciet, si spretis huiusmodi humanis conclusionibus et vinculis interrogationum, ad Domini sui se verba convertat. Ipse enim in Evangelio dicit unde sit Spiritus sanctus, ipse finem statuit quæstioni qui finem non habet. Dicit ergo ad apostolos: *Mittam vobis a Patre Paraclitum Spiritum veritatis* (Joan. xv, 26). Sed unde sit? nescitis. Si vis scire, audi ipsum dicentem: *Hic de Patre procedit*. Quid nunc oportet, fratres? Christum audire, an homines? Christus neque factum dixit Spiritum sanctum, sed hoc solum quia de Patre procedit^e. Contrarii dicunt, quia factus est, et creatus. Puto melius esset ista credere, ut Christus Dominus revelavit, quam ut humana præsumptio concinnavit. Si autem interrogemus eos unde possint probare Spiritum sanctum^f factum; cum non habeant de Scripturis certum evidens testimonium, ^g assumant illud quod dictum est in Evangelio: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. i, 4). Dicant ergo: Si omnia per ipsum facta sunt, et Spiritus sanctus factus inter omnia creden-

sus, Theodoretus, S. Cyrillus Alex., Paschasius Romanæ Ecclesie dissonus. His nunc accedit Nicetas Aquileiensis. Nuper vero a me editus est in hoc volumine Hieronymi Donati de hoc argumento tractatus amplissimus.

^e Natum dicebant hæretici, quorum sententiam aut verba nunc refert Nicetas.

^d Cod., *credit*.

^f Repetitur in cod., *quid nunc oportet fratres*; tum subscripta linea expungitur.

^g In cod. additur *dominum*, tum expungitur.

^h Malim *assumant*.

us est. Hæc non est apta probatio, sed potius scrupulosa collectio. Quæro igitur; os Joannis, qui hæc dicebat, in quo Spiritu loquebatur? nonne in Spiritu sancto? si ergo in Spiritu loquebatur, ipse utique Spiritus loquebatur. De his autem dicebat, quia per ipsum facta sunt omnia quæ utique in multitudine et ordine creaturarum sunt constituta; non a de semet ipso dicebat Spiritus sanctus, ut ipse quoque inter cæteras creaturas factus ex nihilo crederetur.

4. Testis autem est hujus rei beatus apostolus Paulus, qui nominatim illa, quæ per Christum facta sunt, exsequitur. *In ipso*, inquit, *condita sunt omnia quæ in cælis et quæ in terra, visibilia et invisibilia; sive b sedes, sive dominationes, sive principatus, sive potestates: omnia per ipsum et in ipso c creata sunt (Coloss. 1, 26)*. Numquid inter omnia cælestia et terrestria etiam Spiritum sanctum nominavit? Et utique principaliter nominasset, si eum creatum vel factum, sicut cætera, cognovisset. Si autem tam dure vis intelligere illud quod dictum est, *omnia per ipsum facta sunt*,^d ut non excipias Spiritum sanctum; quæro quid sentias de eo quod dicit propheta David ad e Deum Dominum, *omnia serviunt tibi (Ps. cxviii, 91)*; numquid Spiritum sanctum inter omnia servire dicis, aut servum appellaris, qui utique non est servus, sed Dominus liberans a servitute creaturam? Quod autem sit Dominus Spiritus sanctus, ad Thessalonicenses scribens Paulus sic dicit: *Dominus dirigat corda vestra in dilectione Domini et tolerantia Christi (II Thess. iii, 5)*. Spiritum sine dubio Dominum dixit, de quo et ipse Salvator ad apostolos dixerat, *quia ipse vos dirigit in omnem veritatem (Joan. xvi, 13)*. Adhuc evidentius docet Paulus dicens: *Dominus est Spiritus; ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas (II Cor. iii, 17)*. Et ad Romanos: *Non, inquit, accepistis Spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis Spiritum adoptionis (Rom. viii, 15)*. Si Spiritus adoptionis est, et facit homines filios Dei, quomodo ipse in servili conditione ponitur, cum servus non possit legitime liberare? *Quoniam, inquit, estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra declamantem: Abba, Pater. Si autem Filius, et hæres per Deum; ergo jam non est servus, sed Filius f (Gal. iv, 6)*. Si me Christus liberum facit et Filium et proprii nominis divinitatis suæ hæredem, impius ero si eum servum dixerem qui me liberum facit. Libertas autem Spiritus in hoc etiam manifestatur, quod dixit Apostolus: *Omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult (I Cor. xii, 11)*. Ubi voluntaria distributio prædicatur, non

A potest videri conditio servitutis. In creatura enim servitus intelligenda est; in Trinitate vero dominatio et libertas. Ergo si illud quod dictum est in psalmo *omnia serviunt tibi* ad creaturas pertinet et non ad Spiritum sanctum, hoc quoque dictum, *omnia per ipsum facta sunt*^h, non Spiritum sanctum inter omnia concludit; quia nec ex aliqua materia aut ex nihilo factus legitur, quiⁱ de Patre procedit.

5. Sufficit itaque fidelibus hoc scire quia Filius quidem genitus est, Spiritus autem de Patre procedens est: et ipsis utamur verbis quibus uti divina Scriptura nos voluit. Qui autem diligit vitam, et vitæ novit auctorem, et trium nominum socio honore suscepit in baptismi sacramento, nec jam illic terminam quærit, ubi certum erat non fuisse principium, in quo credidit. Credimus ergo Spiritum sanctum Paracletum de Patre procedere: esse autem non Filium, neque Filium Filii, quod solent^j stulte conquirere; sed Spiritum veritatis, cujus processio aut qualis aut quanta sit, nulli conceditur scire. Nam de incomprehensibilitate ipsius Spiritus Dominus quoque in Evangelio dixit: *Quia Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis, sed nescis unde veniat aut quo vadat (Joan. iii, 8)*. Hunc Spiritum novimus in persona esse propria et vera; fontem sanctificationis, lumen animarum, divisorem gratiarum. Hic Spiritus sanctificat, non sanctificatur; illuminat, non illuminatur: nec ulla creatura sine hoc Spiritu aut ad æternitatem pervenire, aut vere sancta poterit nominari. Audeo dicere; templum ipsum Domini, id est corpus quod accepit ex Virgine, certe ipso Spiritu instructum est. Et dixit Gabriel angelus ad Mariam: *Spiritus sanctus veniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit te; ideoque quod nascetur ex te, de Spiritu sancto est (Luc. i, 35)*. Ecce ipsum templum, in quo verbum Domini habitavit, invenimus ab Spiritu sanctificatum. Et licet dicat ipse Dominus de se, *Quem Pater sanctificavit et misit in hunc mundum (Joan. x, 36)*; et iterum, *Potest enim Filius Dei et suum corpus et omnia sanctificare (Joan. xvii, 19)*: tamen ut virtutem et proprietatem sancti Spiritus sæculo manifestaret, tempore baptismatis in specie columbæ ipse in suum corpus recepit Spiritum sanctum, ut vere secundum Apostoli dictum omnis in eo habitaret plenitudo divinitatis corporaliter: de qua plenitudine postmodum accipiant apostoli gratiam pro gratia, ipso inspirante Domino in faciem apostolorum, et dicente: *Accipite Spiritum sanctum; si cujus peccata dimiseritis, dimissa erunt; si cujus tenueritis, tenebuntur (Joan. xx, 22)*.

ordo horum commatum.

^a Ita cod. Num pro *divinitate*?

^b Legendus inter alios Photius a me editus Amphilocho. 1, circa fin., ubi abutentes evangelico Joannis textu hæreticos refutat.

^c Sic *de Patre* simpliciter, non addito *Filioque*, scribit Nicetas noster etiam in Symboli Explanatione. Et quidem alii sæpe Patres sic locuti secure sunt ante exortam controversiam; qua super re disserit cl. Braida in comm. ad prædictum Nicetæ opusculum p. 270.

^j Cod., *stulta*. Liceret etiam scribere *stulti*.

^a Deest *de* in cod.

^b Ita *sedes*, non *throne*, etiam Victorinus adv. Arium 1, 24. Sed cap. 36, *throne*, quæ sine dubio varietas amanuensium est.

^c Victorinus, *constituta*. Variabant enim exemplaria etiam Italica veteris. Victorinus ipse cap. 36, *creata*. Quæ sunt librariorum arbitria.

^d Deest *ut* in cod.

^e In cod. scribitur tantum *D*. Num ea littera explicanda esset *Deum*, an potius mendosa credenda, ambigebam.

^f In vulgata Paulini textus editione inversus est

Et cum scriptum sit, *Quis poterit peccata dimittere nisi solus Deus (Luc. v, 21)*; ecce apostoli in Christi potestate peccata dimittere, perhibentur. Cognita est itaque quanta sit sanctificatio Spiritus, ubi Dominico ipsi corpori accommodata monstratur: cognita est et potestas Spiritus, cum peccata dimittit.

6. Veniamus ergo ad ceteras ejus virtutes et opera, ut quid et quantus sit Spiritus sanctus possit agnosci. Sicut enim Pater et Filius nisi per opera agnoscuntur, ut ipse Dominus ait, *vel operibus meis credite (Joan. x, 38)*; ita et Spiritus sanctus nisi per operum insignia, quid sit non potest plenius sciri. Nemo itaque ^a anxiet cum de Spiritus sancti virtute capitula profecerimus; nemo aures claudat cum divina verba recitantur: plus debent credere cœlestia testimonia, quam terrena figmenta. Quid ergo est quod volumus? ad signa Dominica sine dubio traditionem. Si enim in nomine Patris et Filii non sine Spiritu sancto renascimur, non sine Spiritu sancto sanctificamur, atque ad æternitatem proficiscimur, cupimus ostendere quia non solum in baptismo, sed etiam in aliis omnibus cum Patre et Filio Spiritus sanctus operatus est et semper operetur.

7. Quamquam sufficeret hoc solum, quod in baptismi sacramento cooperatus invenitur; quia ex hoc et alia intelliguntur non sine Spiritu esse creata. Quale est revera, renovatio quidem et reparatio hominis cum Spiritu fiat, figuratio autem hominis et creatio, sine Spiritu esse credatur? An dubium est alicui, plus esse baptismi sacramentum, quam ipsa exordia creaturæ? quia in baptismo æternitas perficitur, in exordio autem mors regnavit ab Adam. Audiamus ergo David de creatione prophetantem: *Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum (Ps. xxxii, 6)*. Verbum hoc utique Filius intelligendus est, secundum Joannis præconium *per quem omnia facta sunt*. Spiritus autem oris non alius est, nisi iste qui creditur sanctus. Habes utique in uno versiculo Dominum, et verbum Domini, et Spiritum sanctum Trinitatis adimpleturum mysterium. Quod si verbum hoc, per quod cœli firmati sunt, aliquis impudenter jussionem interpretari voluerit; ^b Spiritum æque aera solubilem dixerit; paulatim in Judaismum cadat necesse est: quia nec Photinus nec Judæi per verbum substantivum et Spiritum concedunt esse aliquid procreatum.

8. Sed dices: De verbo quidem manifestum est quod creaverit; quid de Spiritu? Accipe aliud testimonium justissimi illius et antiquissimi Job. *Spiritus, inquit, divinus qui fecit me (Job. xxxiii, 4)*. Et David psallens dicit ad Deum: *Emitte Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ (Ps. ciii, 30)*. Si

^a Ita cod. Et notemus neutralem verbi significationem.

^b Agnoscit quidem Nicetas sensum grammaticum vocaboli spiritus, sed sacrum illi antefert.

^c Cod., *ornatum*.

^d *Credulitatem pro fide firma* dicit Nicetas etiam in Symboli Explanatione; qua super dictione legis disserentem Braidam p. 264 sqq. Salvianus de Gub. lib.

A creatio et renovatio per Spiritum erit, sine dubio et principium creationis sine Spiritu non fuit. Sed solent hi, qui veritati resistunt, argute Spiritus vocabulum et personam ad Filium convertere, sicubi creator Spiritus invenitur; quia et Filius Spiritus est, sicut et Pater Spiritus. Quod utique non est credendum prave argumentationi, vel ex hoc ipso quia David et verbum Domini dixit, quod est Filius; et Spiritum nihilominus prædicavit, qui est sanctus: verbum quidem firmans cœlos, Spiritum autem omnem virtutem eorum, hoc est ^e ornatum. Aut credant ergo qui hæc legunt; aut si nolunt credere, quid et legunt? Ne quis autem putet hanc ^d credulitatem ad Dei Patris contumeliam pertinere, cum potius ad gloriam ^e expectet, si ejus verbum cujus ipse Pater, aut ejus Spiritus cujus ipse auctor est, creasse omnia referatur: ipse enim ^f creat omnia, cum verbum ejus creant et Spiritus.

9. Post creationem igitur ostendamus quia vivificat Trinitas. Et quidem de persona refert Apostolus: *Testor coram Deo qui vivificat omnia (I Tim. v, 21; vi, 13)*. Vitam vero dat Christus: *Oves, inquit, meam vocem meam audiunt; et ego dabo eis vitam æternam (Joan. x, 27)*. Vivificamur vero per Spiritum, ipso Domino dicente, *Spiritus est qui vivificat (Joan. vi, 64)*. Similiter et Paulus ad Romanos: *Qui suscitavit Christum a mortuis, & vivificabit et mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis (Rom. viii, 11)*. Ecce una vivificatio Patris, et Filii, et Spiritus sancti aperte monstrata est.

10. Præscientia omnium rerum in Deo est, et occultorum cognitor est. Licet nemo Christianus ignoret, tamen ex Danielis libro monstrandum est. *Deus, inquit, qui occultorum cognitor es, qui prospicis omnia ante quam nascentur (Dan. xiii, 42)*. Hæc eadem præscientia in Christo est, dicente evangelista: *Ab initio, inquit, sciebat Jesus quis esset eum traditurus, vel qui essent non credentes (Joan. vi, 65)*. Quod sit autem occultorum cognitor, ex hoc manifestatum est, cum obscura consilia Judæorum manifestans dicebat: *Quid cogitatis nequam in cordibus vestris (Matth. ix, 4)?*

11. Similiter præscire omnia Spiritum, Deus manifestavit dicens ad apostolos: *Cum venerit Spiritus veritatis, docebit vos omnia, et ventura annuntiabit vobis (Joan. xvi, 13)*. Qui ventura annuntiare perhibetur, puto præscire omnia non dubitabitur, quia ipse ^h scrutatur altitudines Dei, et novit omnia quæ sunt Dei. Nec non et sacramenta revelat Dei; testatur Daniel dicens: *Ipse est Deus deorum, et rex regum, qui sacramenta revelat (Dan. ii, 47)*. Revelantur omnia per Christum, sicut ipse ait: *Nemo novit Patrem*

iii, 2. *Quid est credulitas aut fides? Opinor hominem fideliter Christo credere, etc.* Item Paulinus in carmine apud me Auctor. class. tom. V, p. 378.

^e Ita cod. pro *spectet*, quod non caret aliis exemplis.

^f Cod., *erat*.

^g Cod., *vivificavit*.

^h Cod., *scrutatur*.

nisi Filius et cui voluerit Filius revelare (Luc. x, 22). A Omnis vero in Spiritu revelatio est; testatur Paulus: Nobis, inquit, revelavit Deus per Spiritum sanctum suum (Cor. ii, 10). Ecce est revelatio unius Trinitatis Deus.

12. Quod ubique sit præsens, et impleat omnia, dicente Esaia: Ego, inquit, Deus approximans. Et Deus de longinquo (Isa. xxx, 27). Si absconditus fuerit homo in absconditis, numquid non videbo eum? nonne celum et terram ego impleo (Jerem. xxiii, 24)? Quid autem de sua præsentia, qui ubique? Et Salvator Christus in Evangelio dicit: Ubicumque fuerint duo vel tres^a in nomine meo, ibi et ego sum in medio ipsorum (Matth. xviii, 20). De plenitudine autem ejus apostolus refert: Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes celos ut adimpleret omnia (Eph. iv, 10). De Spiritu æque sancto quod^b adsit ubique, dicit propheta ex persona Domini: Ego in vobis, et Spiritus meus stat in medio vestrum (Agg. ii, 6). Et Salomon ait: Spiritus Domini replevit orbem terrarum (Sap. i, 7). Habitat Deus in sanctis suis, secundum promissionem quam dixerat, Habitabo in illis et inambulabo (II Cor. vi, 16). Quid vero Dominus in Evangelio dicit? Manete in me et ego vobis (Joan. xv, 4). Probat autem hoc Paulus: Nescitis quia Jesus Christus in vobis est (II Cor. xiii, 5)? Hoc autem totum in Spiritu habitatione adimpletur, sicut memorat Joannes: Ex hoc, inquit, scimus quia in nobis est, de Spiritu suo, quem dedit nobis (I Joan. iii, 24). Similiter et ideam Paulus: Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis (II Cor. iii, 16)? Et mox dicit: Glorificate et portate Deum in corpore vestro (I Cor. vi, 20).

13. Nam quod arguat Pater, arguat et Filius, arguat etiam et Spiritus sanctus, ita probandum est. In Psalmo xlix legitur: Peccatori autem dixit Deus, quare tu enarras justitias meas (Ps. xlix, 16)? Et infra: Arguam te et statuum^c illam contra faciem tuam (Ibid., 24). David æque orans dicit ad Deum: Domine, ne in ira tua arguas me (Ps. vi, 2). Et quia ipse venturus est arguere omnem carnem (Jud. 15). Quid vero de Spiritu sancto Salvator in Evangelio? Cum veneris, inquit, Paraclitus ille, arguet mundum de peccato et de justitia et de judicio (Joan. xvi, 8). Hoc providens David clamabat ad Deum: Quo ibo a Spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam (Ps. cxxxviii, 7)? Quod sit autem unum judicium^d a Deo per Christum futurum, beatus Paulus ostendit: Cum judicabit, inquit, Deus occulta hominum per Jesum Christum Dominum nostrum (Rom. ii, 16). Et quia Spiritus sanctus judicaturus est Antichristum, dicente Paulo, cum de persona ejus loqueretur: Quem interficiet, ait, Dominus Jesus Spiritu oris sui (II Thess. ii, 8). Si Antichristus Spiritu oris Domini interficitur, ergo et omnis creatura Spiritu judicabitur, dicente Salo-

monne: Contra illos statuet Spiritus virtutis, et tamquam turbo venti dividet eos (Sap. v, 24).

14. Nam et quod bonus Pater, bonus Filius, bonus Spiritus sanctus, sic probatur. De Patre quidem dixit Unigenitus in Evangelio: Nemo bonus nisi unus Deus (Matth. xix, 17). De se autem: Ego sum pastor bonus (Joan. x, 11). De Spiritu æque David psallens dicit: Spiritus tuus bonus deducet me in viam rectam (Ps. cxlii). Et sicut dicitur de Filio, Rectum est verbum Domini (Ps. xxxii, 4), sic et de Spiritu dicitur Spiritum rectum innova in visceribus meis (Ps. i, 10).

15. Quis autem illam dignitatem Spiritus sancti possit tacere? Antiqui enim prophetae clamabant: Hæc dicit Dominus. Hanc vocem Christus adveniens in suam revocavit personam dicens: Et ego dico vobis. Novi autem prophetae quid clamant? sicut Agabus propheta in Actibus apostolorum ait: Hæc dicit Spiritus sanctus (Act. xxi, 14). Et iterum se a Deo Patre et a Christo vocatum et missum Paulus apostolus (Gal. i, 1), non ab hominibus neque per hominem, sed per Jesum Christum et Deum Patrem. In Actis vero apostolorum legitur quod a Spiritu sancto segregatus et missus. Sic enim scriptum est: Et dicit Spiritus sanctus, segregate mihi Barnabam et Paulum in opus quo vocavi eos (Act. xiii, 2). Et paulo post: Ipsi autem missi a Spiritu sancto descenderunt Seleuciam (Ibid., 4).

16. Nequis autem Spiritum sanctum quia Paraclitus dicitur^e contemptibile quid æstimet; Paraclitus enim advocatus sive consolator est secundum Latinam linguam; quæ appellatio etiam Filio Dei communis est, sicut docet Joannes: Hæc, inquit, scribo vobis ne peccetis. Quod si quis peccaverit, Paraclitum habemus apud Patrem Jesum Christum justum (I Joan. ii, 1). Nam et ipse Dominus cum dicit ad apostolos alterum advocatum mittet vobis Pater, sine dubio cum aliam Paraclitum nominat, sic quoque Paraclitum manifestat. Sed nec a Patre hoc nomen Paracliti alienum est: beneficentiæ enim nomen est, non naturæ. Paulus denique ad Corinthios scribit: Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi; Pater misericordiarum et Deus totius consolationis, qui consolator nos (II Cor. i, 3); quod Græce dicitur, ἡ καὶ θεὸς πάντων παρακλητικός. Et cum consolator dicitur Pater, consolator et Filius, consolator et Spiritus sanctus, una tamen nobis consolatio Trinitatis præstat. Sed abluti, inquit, estis et sanctificati et justificati estis in nomine Domini Jesu Christi et in Spiritu Dei nostri (II Cor. vi, 11).

17. Sed forsitan hæc mitia et bona non excitant animum ad intelligendam potentiam Spiritus sancti; pauca de terribilibus proferamus. Vendiderat possessionem Ananias, sicut scriptum est in Actibus apostolorum, suppressamque partem pecunie discipulis sibi reservaverat; reliquam pro tota ante pedes de-

^a Deest apud Nicetam vox congregati.

^b Cod., assit, quod ferri potest.

^c Ita cod.

^d Cod., ad eum pro a Deo.

^e Cod., contemptibilia.

^f Verba Græca deerant in codice, relicto spatio vacuo; quæ ego supplervi pro spatii modulo.

posuit apostolorum. Offendit Spiritum sanctum, quem putaverat se latere. Sed quid ad eum continuo beatissimus Petrus? Anania, quare Satanas implevit cor tuum, mentiri te Spiritui sancto (Act. v, 3)? Et statim ait: Non es mentitus hominibus, sed Deo. Atque ita percussus virtute ejus, cui mentiri voluerat, expiravit. Quid hic vult ^a beatus Petrus intelligi Spiritum sanctum? Et utique clarum est cum dicit: Non es mentitus hominibus, sed Deo. Manifestum est ergo quoniam qui mentitur Spiritui sancto, Deo mentitur; ei qui credit in Spiritum sanctum, credit in Deum. Sic etiam uxor Ananiae, quae in mendacio fuerat conscia et in morte facta est socia. Tale aliquid, immo fortius in Evangelio ostendit Dominus dicens: Omne peccatum et blasphemias remittentur hominibus; qui autem dixerit blasphemiam in Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc saeculo neque in futuro (Matth. xii, 32; Marc. iii, 28, 29; Luc. xii, 10). Terribilis sententia! ^b irremissibile dicit esse peccatum ei qui in Spiritum sanctum blasphemaverit. Comparata haec sententia illud quod scriptum est in Regiarum libro: Si peccando peccaverit vir in virum, orabunt pro eo; si autem in Deum peccaverit, quis orabit pro eo (I Reg. ii, 25)? Ergo quia peccare in Spiritum sanctum et peccare in Deum, idem ^c inexpiabile crimen est; jam advertere poterant quanta sit Spiritus sancti majestas; in quem si quis rebellis existerit, in perpetuas penas tradetur.

18. Possem plura de divinis Scripturis proferre testimonia quae, secundum Baptismi sacramentum, Trinitatem unius operationis ac potentiae manifestarent. Sed quia et in his plenus est sapientibus intellectus, multa praetereo. Faciam itaque recapitulationem dicitur: si de Patre procedit Spiritus sanctus; si liberat; si sanctificat; si Dominus est, ut dixit Apostolus; si creat cum Patre et Filio; si vivificat; si praecientiam patet, si quis habet. Pater et Filius; si revelat; si ubique est; si adimplet orbem terrarum; si habitat in ^d electis; si arguet mundum; si judicat; si bonus est; si rectus est; si de eo clamatur, haec dicit Spiritus sanctus; si prophetas constituit; si apostolos mittit; si consolator est; si abluit et justificat; si ^e tentatores suos interficit; si is qui ^f in eum blasphemaverit, non habet remissionem neque in hoc saeculo neque in futuro, quod utique Deo

A proprium est; si haec ita sint, immo quia vera sunt, quid a me quaeritur ut dicam quid sit Spiritus sanctus, cum per operum magnitudinem, quod est ipse se manifestat? Non utique alienus est Patris et Filii sanctitate, qui non est ab operum virtute alienus: frustra illi nomen divinitatis negatur, cujus potestas non potest abnegari: frustra prohibeor eum cum Patre et Filio venerari, quem constiteri cum Patre et Filio ipsa veritate compellor. Si ille mihi cum Patre et Filio confert remissionem peccatorum, confert sanctificationem et vitam aeternam, ingratus ero nimis et impius si non ei cum Patre et Filio referam gloriam. Aut si non est colendus cum Patre et Filio, ergo nec confitendus est in baptismate. Si autem omni modo confitendus est, secundum dictum Domini et traditionem apostolorum, ne semiplena sit fides et imperfecta; quis me poterit ab ejus religione et veneratione cohibere? ^g Ia quem enim credere jubeor, ei etiam devote supplicabo.

19. Adorabo ergo Patrem, adorabo Filium, adorabo Spiritum sanctum, una eademque veneratione. Quod si quis durum hoc putat, audiant quomodo David ad ^h culturam Dei fideles hortetur: Adorate, inquit, scabellum pedum ejus, quoniam sanctum est (Ps. xcvi, 5). Si scabellum pedum Domini religionis est adorari; quanto magis religiosum erit, si ejus Spiritus adoretur? ille utique Spiritus quem beatus Petrus in tanta sublimitate praedicavit dicens: ⁱ Evangelizaverunt vobis Spiritum sanctum missum de caelo, in quem concupiscunt angeli prospicere (I Pet. i, 12). Si angeli eum cupiunt aspicere, quanto magis nos homines mortales ^j contemnere non debemus? ne forte et de nobis dicatur sicut dictum est ad Judaeos: Vos semper ^k Spiritui sancto restitistis, sicut et patres vestri (Act. vii, 51).

20. Quod si haec tanta ac talia non inclinant animum ad venerandum Spiritum sanctum, accipere adhuc aliquid fortius. Sic enim Paulus instruit prophetas Ecclesiae, in quibus utique et per quos ipse Spiritus loquebatur: Si, inquit, omnes prophetent, intret aliquis infidelis aut idiota, convincitur ab omnibus, examinatur ab omnibus, occulta etiam cordis ejus manifesta sunt. Et tunc cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quia vere Deus est in nobis (I Cor. xiv, 24). Utique Spiritum sanctum intelligi voluit, qui in prophetis lo-

^a Ita cod., beatus, cum paulo ante sit beatissimus.
^b Sic absolute censet, seu potius scribit Nicetas etiam in Explanatione Symboli; deque eo loco disputat Braida p. 289 sqq.

^c Atqui peccata adversus Deum expiabilia apud Deum sunt, quamquam hic videtur contrarium prope dici. Ergo eadem fere responsio valet ad peccatum contra Spiritum sanctum; nempe quod Nicetas paulo severius dixerit quam se intelligi maluerit.

^d Cod. mendose, excelsis; sed confer p. 325.

^e Cod., temptatores.

^f Cod., cum pro in eum.

^g Cod. Vat. mendose, in quem enim jubeo, si etiam dubie supplicabo. Et quidem devote pro dubie lego in alio codice Vaticano.

^h Cultura hoc loco sine dubio cultum religiosum significat. Eodem vocabulo utitur Nicetas in Sym-

D boli Explanatione, prorsus ut ego censeo in eodem sensu; quia ibi agitur de abrenuntiando cultui diaboli. Quare assentiri non possum cl. Zabæo (ed. Nic. Expl. Symb.) qui existimat verbo cultura significari ibi a Niceta vestium elegantiam. Etiam S. Ildephonsus Toletanus de Script. Eccl. 3 dicit culturam idolorum. Immo vero Lactantius Inst. v, 7: Dei unici pia et religiosa cultura. Sic Tertullianus Apol. cap. 21: Negat quod colit, et culturam in alterum transfert.

ⁱ Notabilis varietas, evangelizaverunt Spiritum sanctum missum, pro Spiritu sancto missa ut est in vulg. ed. itemque in Graeco textu, ἐὶ Ἰησοῦ καὶ ἁγίου ἀποσταλῆντι. Nicetas ergo, si sana lectio codicis est, dicit praedicatum ipsum Spiritum sanctum ab apostolis.

^j Cod. Contempnere.

^k Ita cod. Et sic Eugenius quoque carthaginiensis lib. 8d. legisse se demonstrat.

quebatur. Si ergo infideles cadunt in faciem et adorant Spiritum sanctum, adorant perterriti, et confitentur inviti ex operum magnitudine, id est abundantia gratiæ spiritualis; quanto magis fidelibus expedit voluntarie et ex affectu adorare Spiritum sanctum!

21. Adoratur autem Spiritus non quasi separatim more gentilium; sicut nec Filius separatim adoratur, quia in dextera Patris est; sed cum adoramus Patrem, credimus nos fideliter et Filium et Spiritum sanctum pariter adorare: quia et cum Filium invocamus, Patrem nos credimus invocare: et cum Patrem rogamus, a Filio nos credimus exaudiri, sicut ipse Dominus pollicetur, *Quidquid petieritis a Patre in nomine meo, ego faciam; ut honorificetur Pater in Filio*. Sic et cum Spiritus adoratur, ille utique adoratur cujus est Spiritus.

22. Illud autem nullus ignorat, quod divinæ majestati nec addi quidpiam nec minui, humanis supplicationibus potest: sed unusquisque secundum propositum voluntatis suæ aut gloriam sibi acquirit fideliter venerando, aut confusionem pertinaciter resistendo. Certum est enim quia et contentio et superbia damnationem generant; honorificentia fructum devotionis exspectat. Quare autem fideles non honorificent integre Trinitatem, ad quam pertinere confidunt, cujus nomine se renatos, cujus vocabulo se nominari gloriantur? Nam sicut ^a, a nomine Dei Patris homines Dei appellantur, ut Helias homo Dei

^a Cod., *ad nomen*.

^b Cod., *integre*. Malim *integra*.

dictus est, et Moyses homo Dei, ut Timotheus homo Dei a Paulo appellatus est; sic a Christo Christiani nuncupantur; sic etiam ab Spiritu spirituales appellantur. Si igitur voceris homo Dei, et non fueris Christianus, nihil es. Æque si Christianus dicaris, et non fueris spiritualis, ne tibi satis de salute confidas. Sit ergo nobis secundum baptismum Salvatoris confessio, fides ^b integræ Trinitatis, una devotio pietatis: nec more gentilium, potestatum diversitates opinemur, aut creaturam in Trinitate suspicemur. Sed nec Judæorum scandalo succumbamus, qui Filium Dei negant, qui Spiritum non adorant; sed potius perfectam Trinitatem adorantes et magnificantes, sicut in mysteriis ore nostro dicimus, *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth*, ita conscientiam teneamus. Et illud unus sanctus, utque Spiritus; unus Deus, Jesus Christus in gloria Dei Patris; una omnipotentia, quia una est religio Trinitatis. Et deinceps pacem et dilectionem sectantes bonis semper operibus abundemus: et audiamus ab Apostolo, sicut audierunt Corinthii in ^c prima Epistola: *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et dilectio, et communicatio sancti Spiritus erit cum omnibus vobis. Amen*.

Explicit sancti Nicetæ episcopi de Spiritus sancti Potentia.

Incipit tractatus ejusdem de diversis appellationibus Domino nostro Jesu Christo convenientibus.

^c Inmo sequentia verba leguntur in secundæ Epistolæ clausula.

SANCTI NICETÆ

EPISCOPI AQUILEIENSIS

DE DIVERSIS APPELLATIONIBUS

D. N. JESU CHRISTO CONVENIENTIBUS.

1. Multa nomina multæque appellationes in Scripturis sanctis inveniuntur, quæ Domino Jesu et Salvatori nostro conveniunt. Dicitur verbum, dicitur sapientia, lux, virtus, dextera, brachium, angelus, appellatur homo; dicitur agnus, ovis, sacerdos, via, veritas, vita; dicitur vitis, justitia, redemptio: panis, lapis, medicus, fons aquæ vivæ, pax, judex, janua appellatur. Hæc omnia dicitur; et alia multa vocabula in Scripturis sanctis ^b de Christo invenies; cum unus atque idem sit Dei Filius Deus noster, ut virtutis ejus ac dispensationis ratio cognoscatur. Audisti appellationes; quære nunc appellationum significationes. Verbum dicitur, vel quod impassibiliter genitus sit a Deo Patre, vel quod sine diminutione paternæ substantiæ ejus exstiterit generatio. Nam nec homo diminutionem aliquam pati videtur cum verbum emittit. Vel certe verbum dicitur, quod per ipsum sit Deus Pater semper et angelis locutus et hominibus. Sapientia dicitur, quia per ipsum sunt in principio sapienter cuncta disposita. Lux dicitur, quia et primas mundi tenebras ipse illuminavit, et noctes mentium humanarum suo adventu fugavit. Virtus dicitur, quia nulla eum potest superare creatura. Dextera et brachium dicitur, quia per ipsum universa creata sunt, et ab ipso omnia continentur. Angelus magni consilii appellatur, quia ipse est num-

^a In eodem argumento versatur Damasus carm. 44 ed. Sarazan. (*Tomo nostro XIII, col. 378, S. Dam. carm. 6*), qui tamen versus in pervetusto Vat. cod. 353 tribuuntur Silvio cuidam. Et quidem cod. vat. *via pro vita; columba pro columna; panis pro paries*.

Legatur item poeta Orientius in collect. Pisaur. tom. VI, p. 89; et Phœbadius contra Arianos cap. 6, quem postremum lectum a Nicetæ vix dubito.

^b Cod. in pro *de*. Alius codex hic verba aliquot desiderat.

tius paternæ voluntatis. Dicitur hominis Filius, quia A propter nos homines homo nasci dignatus est. Dicitur agnus propter innocentiam singularem. Ovis dicitur, ut ejus passio demonstraretur. Sacerdos dicitur, vel quia suum corpus oblationem et hostiam obtulit Deo Patri pro nobis; vel quod per nos^a dies singulos offerri dignatur. Dicitur via, quia per ipsum pergitur ad salutem. Vitis appellatur, quia brachiorum palmites extendens in cruce, magnum sæculo præstitit dulcedinis fructum. Justitia dicitur, quia per sui nominis fidem justificat peccatores. Redemptio dicitur, quia olim perditos sanguinis sui pretio nos redemit. Panis dicitur, quia^b famem gentium per suum refecit Evangelium. Lapis dicitur, quia nec serpens fecit in eo vestigium, et nobis ipse præstitit munimentum. Medicus dicitur, quia infirmitates nostras et vulnera sua visitatione curavit. Fons aquæ vivæ dicitur, quia per lavacrum regenerationis et abluit et vivificat peccatores. Pax dicitur, quia dissidentes in unum collegit, et Deo Patri reconciliavit. Resurrectio dicitur, quia ipse omnia de sepulcris corpora suscitabit. Judex dicitur, quia ipse est et vivos judicaturus et mortuos. Janua dicitur, quia per ipsum cœlorum regni fidelibus aperitur introitus.

2. Ergo quia tantis et nominibus et titulis Dominus communis appellatur, habe fiduciam, fidelis, et spem tuam in ipso tota virtute constitue. Nam ut Patrem scias, ipse tibi verbum est. Si vis recte sapere, ipsum quære, quia sapientia est. Si tenebras aliquas sensus tuus patitur, Christum require, quia C lumen est. Infirmus es? habes refugium, quia et medicus est et virtus. Vis scire per quem sit mundus creatus, et a quo omnia contineantur? ipsum crede, quia brachium et dextera perhibetur. Pavorem sustines aliquem? in omnibus tibi velut angelus aderit. Si tibi difficile fuerit visu accedere ad tantam unitænitæ majestatem, ne desperes, quia et homo factus est, ut ad eum facile accessum haberet humanitas.

Si innocens fueris, tibi ipsi se^c sociabit velut agnus. Si te persecutio aliqua gentilis contristat, sume fiduciam, quia et ipse tamquam ovis immolatus est; et te tamquam sacerdos Patri suscipiet offerendum. Si viam salutis ignoras, require Christum, quia ipse est iter animarum. Si vis scire veritatem, ipsum audi, quia veritas est. Mortem omnino ne timeas, quia Christus vita credentium est. Dulcedo te sæculi delectat? magis ad crucem Christi convertere, ut ejus vitis, quæ in cruce pependit, dulcedine recreeris. Peccator es perditus? justitiam debes esurire, redemptorem sitire, quod Christus est: satiat enim quia panis est. Si nutas in aliquo, firma gressum in ipso, quia lapis est, et te munitum præstabit ut murus. Infirmus et debilis es? ab ipso quære remedium, B quia medicus est. Ardorem pateris peccatorum, vel maxime quicumque es catechumenus? curre ad vitæ fontem, ut ardor tuus exstinguatur, et æternitatem tua anima consequatur. Si ira discruciat et exagitat dissensio, accede ad Christum, quia pax est, ut et Patri reconcilieris, et omnem diligas hominem tamquam te esse diligendum^d judicas. Si occasum corporis times, et mortem vitæ istius perhorrescis, memento quia resurrectio est; potest resuscitare quod cecidit. Si te peccati^e voluptas sollicitat, et vitia carnis^f irritant, præsciis cogita quia justus judex est, severus examinatus est, æterni ignis præparator est; et numquam te peccare delectabit. Ad postremum, frater, si te desperatio aliqua invaserit de remuneratione justitiæ, de cœlestis gloriæ expectatione, g credibili mente januam illum esse præsume; quia et per ipsum resuscitatus a mortuis, et cœlorum secreta penetrabis, et angelorum consortium consequeris: et audies illam desiderabilem vocem: *Euge, serve bone et fidelis, h quia fuisti fidelis, intra in gaudium Domini tui; posside regnum quod tibi i præparatum est a mundi constitutione: ipso præstante, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat per omnia sæcula sæculorum (Matth. xxv, 23). Amen.*

vocabuli.

^a Al., voluntas.

^f Al., invitant.

^g Al., fidei.

^h Al., quia in pauca fuisti.

ⁱ Al., paratum.

SANCTI NICETÆ

EPISCOPI AQUILEIENSIS

EXPLANATIO SYMBOLI

^b HABITA AD COMPETENTES.

1. Qui credit in Christo, et sequitur eum ad veram ducentem vitam, sicuti Israelis populus Moysen

D secutus terram repromissionis ingressus, hic confidens duce Christo abrenuntiat inimico, et angelis

In antiquo codice Bobiensi apud Muratorium AA. m. z. tom. III, p. 819, sic: *liber I instructionis Ni-*

cetæ episcopi.

^b Ob hujus vocabuli declarationem en locum ex

ejus, et universæ magicæ^a curiositati, quæ constat ejus per angelos Satanzæ. Deinde^b renuntiat operibus ejus malis, et culturo, idolis, sortibus, et auguriis, pompis, et theatris, fornicationibus, ebrietatibus, choris, atque mendaciis. Hæc sunt et alia serpentina, quæ stringunt animas hominum, et ad inferni carcerem ducunt. His ergo malis se homo expediens, has catenas post dorsum suum velut in faciem projiciens inimici, jam^d sincera voce pronuntiat.

2. *Credo in Deum Patrem omnipotentem.* Bene incipit a credulitate confessio, quia sic beatus Paulus expressit. *Corde, inquit, creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem (Rom. x, 10).* Credis ergo in *Deum Patrem omnipotentem: Deum ingentium, qui ortus a nullo est, et a nullo cœpit: Deum invisibilem, quem nullus carnis oculus videre sufficit: Deum incomprehensibilem, qui omnia comprehendit: Deum immutabilem, qui non mutatur temporibus, nec senescit ætate, sed semper idem est: qui non in tempore cœpit vivere, sed semper vivens, nullum patitur successorem: Deum bonum et justum cœli et terræ Creatorem.* Hunc confiteris Deum, sed eundem confitearis et *Patrem Filii* necesse est: *nemo enim Pater est sine Filio: Pater ergo per Filium est, habens utique Filium, cuius sit Pater.*^b Et hæc est pia confessio in Deum; ut eum non solum^c Deum scias, sed cognoscas et Patremⁱ, Patrem viventis verbi, virtutis ac sapientiæ propriæ: ^k qui ante omnia sæcula, ante omnium principium, ante omne omnino tempus ex se genuit Filium, Spiritus Spiritum, Deus Deum; in quo sunt condita universa^l quæ in calis, et

A *quæ in terra; visibilia, et invisibilia, sicut docet Paulus (Coloss. i, 16), et consignat Joannes: omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil (Joan. i, 3).*

3. Credens ergo in Deum Patrem, statim te confiteberis credere et in Filium ejus Jesum Christum. Hic est Filius Dei Jesus Christus. Jesus qui Hebræorum lingua interpretatus, Salvator intelligitur: Christus vero regis dignitatis appellatio est: veluti salvator et rex, unus atque idem Christus Jesus. Hic propter nostram salutem descendit a Patre de cælis, et simile nobis corpus accepit. Natus ex Spiritu sancto, et Virgine Maria sine ulla viri operatione: *corpus ex corpore, Spiritus sancti virtute, generatum est; manens Deus, homo factus est,*ⁿ ut hominibus et vici et doctrinæ salutis esse posset: quia aliter divinitas ab hominibus sustineri non poterat nisi corporis assumptione visibilis.

4. Natus ergo ex sancta et incontaminata Virgine, ut sanctas natiuitatis nobis præstaret initium. Natus est, secundum quod ante dictum fuerat per prophetam: *Ecce virgo in utero concipiet, et pariet Filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel: quod est interpretatum, Nobiscum Deus (Isai. vii, 14); Matth. i, 23.* Crede ergo, hunc, qui ex Virgine natus est, nobiscum esse Deum; *Deum ante sæcula de Patre; hominem ex Virgine propter homines.* Vere incarnatum, non putative, sicut per quidam erronei hæretici *grubescetes mysterium Dei in phantasmate dicunt factam Domini incarnationem: quia non vere fuerit quod videbatur, sed oculos fefellerit hominum.* Quod^r absit

pervertasta, quam lego in Vaticano codice, missa expositione. Inter catechumenum et competentem quæ differentia est? De catechumeno, quid sit, satis superius dictum est; sed de competente, quid sit, breviter est dicendum. Competens est qui diligenter instructus fide et attentè de credulitate imbutus, post traditam sibi doctrinam Christianitatis, et mysterium symboli, et traditionem orationis Dominicæ, petit et rogat ut possit consequi mysteria sacri baptismi et gratiam, et partici-
cipare fieri sanctæ Ecclesiæ, et in servitio cum fidelibus esse Christi. Unde et a petendo, competentes vocantur. Item in antiquo sermone ms. sic lego: *Pascha petitum, sive competentium, dicitur, quia hac die symbolum, id est fidei sanctæ credulitas, competentibus neophytis tradebatur; ut qui ad Dei gratiam percipiendam in Paschali solemnitate festinabant, fidem, quam confiteri deberent, agnoscerent. Competentes enim dicuntur quasi simul petentes.* Denique in antiquo sacramentali ms. Vat. sic lego: *Primus gradus catechumenorum; II, competentium; III, baptisatorum.* Ad Competentes exstat brevis levidensisque exhortatio inter sermones spurios S. Fulgentii num. 78. Sed et bonus exstat Augustini sermo ad Competentes, secundum videlicet in dominica Palmarum.

^a Male cod., curiositatis.

^b Vocabulum *renuntiat* perperam omissum fuerat in editionibus, quod in codice adest. Cum autem hanc et sequentes emendationes facio ad codicis fidem, haud ego editores accuso, sed partim apographorum novorum varietatem, partim operarum incuriam.

^c Hic obtrusa in edd. particula *et*.

^d Editiones male *symbolica*. Veram evidentemque lectionem codicis *sincera* confirmat Nicetæ fragmentum 4 Vindobonense.

^e Dixi superius p. 13, n. 1 in symbolo Aquileiensi

scriptum fuisse *crede in Deo, non in Deum.* Cur ergo apud Nicetam Aquileiensem legitur *crede in Deum*? Nimirum cl. Braida dissert. p. 64 perdocte jam demonstravit symboli Aquileiensis formulam ætate Nicetæ jam fere obsolevisse, Romanamque pro illa formulam in usum venisse.

^f Ostendit mihi in suis schedis cl. Fea insignem Alcuini, ut ita dicam, prædam, qui in sua fidei confessione part. iii, cap. 20, exscribit tacite ad verbum caput hoc S. Nicetæ usque ad *factum est nihil.* Ego vero observo apud Braidam in S. Chromatii editione p. LXXIX (*Patrol. tom. XX, col. 345*), eundem Alcuinum exscribere S. Chromatii quoque locum, laudato tamen auctoris nomine. Ergo Alcuinus aquileienses patres familiares habuisse videtur.

^g Alcuinus interponit *et*.

^h Alcuinus omittit verba *ab et usque ad cognoscere et Patrem.*

ⁱ Contra fidem codicis editiones habent *Domitium.*

^j Alcuinus, *Patrem dico.*

^k Apud Alcuinum, *quod (relatum ad verbum) ineffabiliter ante omnia, immo absque initio, ex se genuit, Spiritus Spiritum, etc.*

^l Alcuinus, *et quæ.*

^m Alcuinus, *omnia inquit.*

ⁿ Ita cod. Atque edd.

^o Sic edd.; ad cod. minus bene cum unica m.

^p Cod. habet *qui; tum sequitur compendium quod videtur explicandum dicitur aut dicuntur.* Sed revera antiquus amanuensis scripserat tantum *quidam*, quod non intellexit posterior librarius. Male vero est in editionibus *quidam dicunt; nam dicunt paulo post sequitur.* Quare et interpunctio editorum mutanda mihi fuit.

^q Perperam editiones replicant *absit.*

Dr. i. p. a.
d. i. cappa.
doc.

omnino a Dei veritate. Si enim falsa incarnatio est, falsa erit et salus hominum. Quod si vere salus in Christo est, vera æque incarnatio est. In ipso utrumque existens; homo, quod videbatur; Deus, quod non videbatur. Manducans ut homo, et pascens quinquæ millia hominum quinque panibus, quia Deus. Dormiens ut homo in navi, sed ventis et mari imperans, quia Deus. Manus cruci affligens velut homo; sed paradisi contenti se latroni tribuens, quia Deus. Mortem postremo suscipiens deposito ad modicum corpore, ut homo; sed quatruiduanam mortuum de sepulcro ^b suscitans, quia Deus. Utrumque ergo credendus est Christus; Deus, et homo: quia sicut homo ex passionibus agnoscitur, ita Deus ex divinis operibus manifestatur. Habes ergo unde respuas magistros fallaciæ. Si quis tibi hominem tantummodo Christum fuisse in auribus susurrare ^c tentaverit, dicit quia homo per prædicta factus est; ^d quem ex virtutibus, et professionibus jam cognovi, dicente ipso Salvatore ad Judæos: *Si mihi non vultis credere, vel operibus credite. Et cognoscite, quia ego in Patre, et Pater in me* (Joan. x, 38).

5. Sequitur ut credas Dominicæ passioni; et passum confitearis Christum, crucifixum a Judæis, secundum prædicta prophetarum. Et vide ne erubescas in passione Domini tui. Si forte aliquid infidelitas Judæorum, vel stultitia gentium de magnifica Christi cruce blasphemare voluerint, memento semper dicti Domini: *Qui me confessus fuerit coram hominibus, et ego confitebor eum coram Patre meo, qui est in cælis* (Matth. x, 32). Nec sane est unde confundaris, si in quo sacramento passus est Christus, intelligas. Passus est non divinitate, sed carne. Deus enim impassibilis semper est. Passus autem est carne, sicut apostolus docet (I Petr. iv, 1), ut ejus vulnere salus humano generi proveniret: sicut etiam propheta prædixerat Isaias. *Et ipse, inquit, passus est pro peccatis nostris, vel vulnere ejus sanati sumus omnes* (Isai. liii, 5). Nostro enim peccato passus est Christus, ut nobis justitia donaretur. *Sub Pontio ergo Pilato passus est.* Tempus designatur, quo Pontius Pilatus fuit præses Syriæ et Palæstinæ. Hoc autem ideo cautè ponitur, quia aliquanti hæreticorum dæmoniis fraudibus decepti diversos garrunt christos. Tu ergo et tempus passionis edoceris; ut eum, qui vere sub Pontio Pilato pro salute mundi passus est Christus, non passum aliquem alium fatearis. Mortuus est ergo, ut mortis jura dissolveret.

6. *Tertia die resurrexit vivus a mortuis*, sicut ait propheta, *inter mortuos liber* (Psal. lxxxviii, 7). Ne-

^a Cod. cum unica *l*, quæ est genuina vetus orthographia.

^b Cod. et edd., *suscitat*; quam lectionem emendavi ex analogia certissima præcedentium.

^c Cod., *templaverit*.

^d Cod., *quæ* superposito compendii signo. Ergo vel *quem* vel *quoniam*.

^e Perperam in edd. additur *est*.

^f Quomodo hic locus Nicetæ intelligendus sit, late disputat cl. Braida dissert. pag. 266 sqq. Et quidem nullus theologus, vel symboli, vel Pauli (I Thess. iv)

que poterat Christus a morte detineri, qui et mortis, et vitæ totam obtinet potestatem. *Ascendit in cælos*, unde et descenderat: quia *Nemo*, inquit, *ascendit in cælum nisi qui de cælo descendit, Filius hominis qui erat in cælo* (Joan. x, 18; iii, 13). *Sedet ad dexteram Patris*, secundum quod dictum est in Davidicis ex persona Dei Patris ad Filium: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* (Ps. cix, 8). *Inde venturus* ^e *judicare vivos et mortuos.* Credo quoniam hic ipse Christus Dominus noster veniet cum angelis et virtutibus eorum, ^f tam vivos quam olim mortuos judicare: ut reddat singulis secundum opera eorum: hoc est, justos ad vitam æternam constituat; impios autem æternæ pœnæ subjiciat.

7. *Credis et in Spiritum sanctum. Hic Spiritus sanctus unus est*, sanctificans omnia, qui de Patre procedit, solus scrutans mysteria et profunda Dei, qui in specie columbæ de cælis venit in Christum. Hic Spiritus sanctus unus quidem est, sed multiplex in virtutibus et in operationibus. Ipse dividit gratiarum dona singulis prout vult (I Cor. xii, 11). Ipse prophetas constituit, apostolos implevit; et ipse tempore baptismi animas credentium, corporaque sanctificat; ^g sine cujus operatione nulla potest creatura ad æternitatem pervenire: in cujus gloriam etiam ^h *angeli prospicere concupiscunt* (I Petr. i, 12). Qui et sedes ⁱ et dominationes, et universas cælorum virtutes sua majestate sanctificat. ^j *In quem Spiritum sanctum si quis blasphemaverit, non habet remissionem neque in hoc sæculo neque in futuro*, sicut ipse Dominus pronuntiavit (Matth. xii, 32).

8. Hanc Trinitatis fidem, fratres, in cordibus firmate vestris, credentes in unum Deum Patrem omnipotentem, et in Filium ejus Jesum Christum Dominum nostrum, et in Spiritum sanctum, lumen verum, et sanctificatorem animarum, qui est pignus hæreditatis nostræ, qui nos, si in eum fuerimus intenti, deducet in omnem veritatem, et faciet cœlestibus colerere. Hanc enim regulam fidei apostoli a Domino acceperunt, *ut in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti omnes gentes credulas baptizarent* (Matth. xxviii, 19). Hæc in vobis maneat fides; *hoc depositum custodite, charississimi, deviantes profanas vocum novitates et oppositiones fallacis scientiæ* (I Tim. vi, 20).

9. Si gentiles suadent multos patres iterum colere, tu retine beatam professionem tuam, ^k quia unum confessus es Deum Patrem: nec ^l enim natura fert, ut unus homo plures habeat patres. Si Judæus Christum Dei Filium non credere suadet, sit tibi tamquam hostis; aut impugnandus, si tanta tibi est scientia

expositor, locum hunc intactum reliquit. Quare mihi verbis abstinendum est.

^g Sic ad litteram Nicetas etiam in opusculo de Spiritu sancti Potentia pag. 16, vers. 11.

^h Confer de Sp. s. Pot. p. 28, vers. 1.

ⁱ Ita Nicetas etiam de Sp. p. Pot. p. 15, vers. 3 a fin.

^j Ergone fuit amanuensium error de Sp. s. Pot. p. 25, vers. 18, *in Spiritu sancto blasphemaverit?*

^k Ed., *qua*.

^l Deest enim in edd.

Scripturarum; aut certe devitandus, si exercitatio A deest. Si quis hæreticus sub nomine Christiano aut Christum tibi creaturam tradit, aut Spiritum sanctum alienum esse a Patris et Filii gloria persuadet, sit tibi tamquam ethnicus et publicanus; quia te ad ^a idololatriam ^b deducit, cum creaturam colere persuadet. Et cum te questionibus tortuosis nititur implicare, recurre ad murum fidei tuæ, et dic secundum Apostolum: *Ego ^c absolutus sum, ego sanctificatus sum, ego justificatus in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei mei (I Cor. vi, 11)*. Nihil de hac Trinitatis professione ^d nuntiabo, ne saluti meæ ^e dampnum, et fidei faciam detrimentum.

10. Post confessionem beate Trinitatis, jam proferis credere *sanctam Ecclesiam catholicam. Ecclesia quid aliud, quam sanctorum omnium congregatio?*

Ab exordio enim sæculi, sive patriarchæ, sive Abraham, Isaac, et Jacob, sive prophetæ, sive apostoli, sive martyres, sive cæteri justi qui fuerunt, qui sunt, qui erunt, una Ecclesia sunt, quia una fide et conversatione sanctificati, uno spiritu signati, unum corpus effecti sunt: cuius corporis caput Christus, sicut perhibetur et scriptum est (Coloss. i, 18). Adhuc amplius dico. Etiam angeli, etiam virtutes et potestates supernæ in hac una confœderantur Ecclesia: Apostolo nos docente, quia *in Christo reconciliata ^f sint omnia, non solum quæ in terra sunt, verum et quæ in cælo (Coloss. i, 20)*. Ergo in hac una Ecclesia crede te communionem consecuturum esse sanctorum. Scito unam hanc esse Ecclesiam catholicam in omni orbe terræ constitutam; cuius communionem debes firmiter retinere.

Sunt quidem et aliæ pseudo-ecclesiæ; sed nihil tibi commune cum illis; ut puta Manichæorum, Cataphrugarum, Marcionistarum; vel cæterorum hæreticorum, sive schismaticorum; quia jam desinunt istæ Ecclesiæ esse sanctæ: siquidem demoniacis deceptæ doctrinis, aliter credunt, aliter agunt, quam Christus Dominus mandavit, quam apostoli tradiderunt. Credis deinde *in remissionem peccatorum*. Hæc est enim gratia, qua credentes, ^g Deum Christum confitentis, ^h consequuntur per baptismam remissionem suorum omnium peccatorum. Unde et regeneratio dicitur; quia plus homo innocens, et purus redditur, quam cum de matris suæ utero generatur. Consequenter credis et *carnis tuæ resurrectionem, et in vitam æternam*. Revera enim si hoc non credis, frustra in Deum credis. Totum enim quod credimus propter nostram credimus resurrectionem. Alioquin si in hac vita tantum speramus in Christo, vere, ut ait Apostolus, *miserabiliores sumus omnibus hominibus*

(I Cor. xv, 19); quando utique ad hoc Christus carnem suscepit humanam, ut communionem vitæ perpetuæ mortali nostræ substantiæ impertiret.

11. Multi quidem sunt hæreticorum, qui distortent fidem resurrectionis, vindicantes solius animæ salutem, negata carnis resurrectione. Sed tu, qui in Christum credis, carnis tuæ resurrectionem profiteris. *In hoc enim Christus et mortuus est, et resurrexit, ut et viventium et mortuorum dominetur (Rom. xiv, 9)*. Nec sane supervacue hoc credis. Habes siquidem auctores idoneos. Accipe Isaiam prophetam dilucide prædicantem: *Exsurgent mortui, et resurgent qui sunt in monumentis, et suscitabuntur qui sunt in terra (Isai. xxvi, 19)*. Habes et ipsum Dominum prophetarum in Evangelio promittentem: *Ego sum resurrectio et vita; qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet (Joan. xi, 27)*. Et alio loco: *Amen dico vobis, veni hora cum mortui qui sunt in monumentis, audient vocem Filii Dei; et resurgent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ, qui autem mala gesserunt, in resurrectionem iudicii (Joan. v, 28, 29)*. Habes apostolum Paulum asseverantem: *Oportet corruptum hoc induere incorruptelam, et mortale hoc induere immortalitatem (I Cor. xv, 53)*. Scitote ex duplici nos esse substantiam, id est, corpore et anima. Corpus quidem mortale, anima vero immortalis. Cum homo ex hac vita deficit, non anima moritur, sed ea recedente solum corpus emoritur, et putrescentem in terra corpore, ⁱ anima pro suo merito aut *in loco lucis* aut in loco caliginis reservatur; ut in die adventus Domini de cælo, cum venerit cum sanctis angelis suis, resuscitatis omnibus, et animæ revocentur in corpora, et justa sit bonorum malorumque ^j discretio. Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum: impii vero, et iniqui in tenebras inferi, ubi *erit fletus oculorum, et stridor dentium*, sicut, scriptum est.

12. Ut autem de corporis resurrectione non dubites, accipe vel unum exemplum de mundanis rebus, sicut docet Apostolus (I Cor. xv, 36). Ecce granum tritici, mortuum, aridum, seminatur in terra; et rore cæli madefactum, cum putruerit, tunc demum vivificatur, et surgit. Puto, qui granum tritici resuscitat propter hominem, ipsum hominem seminatum in terra resuscitare poterit: immo et potest et vult. Nam sicut granum pluvia, ita corpus Spiritus rore vivificandum, sicut clamat Isaias ad Christum, *ros, enim, inquit, qui abs te est, sanitas est illis (Isai. xxvi, 19)*. Vere sanitas, quia resuscitata corpora sanctorum amplius jam mori non metuunt. Vivent enim cum Christo in cælo, qui vixerunt secundum præcepta

^a Cod., *idolatriam*. Ambigo autem utrum librarii mendo, an usu jam tum vulgari quoniam sic loquimur Itali hodierni, fortasse quia ab antiquioribus ita traditum nobis est.

^b Cod., *deducunt*, et mox, *persuadent*.

^c Ita cod. et edd. Sed hoc mendum esse pro *abluti* demonstrat ipse Nicetas de Sp. s. Pot. p. 24, vers. 16. *Abluti* habet vulgata Pauli Latina editio; itemque Græcum archetypum ἀπλοῦσασθε.

^d Nuntiare pro renuntiare seu negare, etiam apud Tertullianum notavit cl. Braida.

^e Cod., *dampnum*.

^f Ita cod. At edd., *sunt*.

^g Edd., *Dominum*.

^h Cod., *consecuntur*.

ⁱ Quomodo intelligendus sit Nicetæ hic locus, et quod verba *in loco lucis* satis indicent cælestem sedem: ita ut Nicetas in illorum errore non sit qui opinati sunt cælestem beatitudinem nonnisi post universale iudicium iustis attributum iri, late disputat demonstratque cl. Braida dissert. p. 274 sqq.

^j Perperam in edd., *distinctio*.

Christi et justitias in hoc mundo : hæc est æterna, A et beata vita illa, quam credis : hic fructus totius fidei, et bonæ conversationis : hæc spes, propter quam nascimur, credimus, et renascimur. Propter hanc et prophetæ et apostoli et martyres tam labores inextricabiles sustulerunt, quam mortem cum gaudio susceperunt. Hanc vitam nec gentilis habebit, nec Judæus incredulus possidebit; sed nec vitiiis et criminibus serviens Christianus; quia solis est fidelibus et caste viventibus præparata.

13. Quod cum ita sit, charissimi, manete in his quæ didicistis et tradita sunt vobis. Retinete semper pactum, quod fecistis cum Domino, id est hoc symbolum, quod coram angelis et hominibus constitimini. Pauca quidem sunt verba; sed omnia continent sacramenta. ^a De totis enim Scripturis hæc brevilitatis causa collecta sunt, tamquam gemmæ pretiosæ in una corona compositæ, ut quoniam plures credentium litteras nesciunt, vel qui sciunt, per occupationes

sæculi Scripturas legere non possunt, habeant sufficientem sibi scientiam salutarem.

14. Ita, charissimi, sive sedetis, sive operamini, sive dormitis, sive vigilatis, hæc salutaris confessio volvatur in pectoribus vestris. Sit animus semper in cælo, spes in resurrectione, desiderium in promissione. Crux Christi, et gloriosa passio cum fiducia præferatur; et quotiens inimicus mentem tuam aut timore, aut avaritia, aut ira titillaverit, responde illi minaciter, dicens : Et abrenuntiavi, et abrenuntio tibi, operibus pariter, et angelis tuis; quia credidi Deo vivo et Christo ejus, cujus Spiritu signatus nec mortem didici jam timere. Sic vos tuebitur manus Dei, sic Spiritus Christi sanctum custodiet introitum vestrum, ex hoc nunc et usque in sæculum; cum meditates Christum dixeritis ad invicem : fratres, sive vigilemus, sive dormiamus, simul cum Domino vivamus; cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

^a Locum hunc S. Nicetæ, observante cl. Fea, prope ad litteram sibi vindicavit S. Ildephonsus Tolitanus de Cogn. baptismi cap. 33 (ed. Matrit. Patr. Tolet. tom. I, p. 185) cujus en verba : *In quo (symbolo) ideo ab apostolis breviter collecta sunt ex omnibus Scripturis, ut quia multi credentes vel litteras nescirent,*

vel scientes occupati impedimento sæculi Scripturas eis legere non liceret, hoc corde et memoriâ retinentes, sufficientem sibi haberent scientiam salutarem. Claruit autem Ildephonsus ducentis fere post Nicetam nostrum annis.

EJUSDEM S. NICETÆ

FRAGMENTA SEX.

I.

Nicetas in libro primo ad Competentes. Instructiones igitur necessarias ad fidem currentibus opus est explorare, quas et rusticæ animæ possint advertere pariter et tenere, non ex proprio ingenio compositas, sed ex divinarum Scripturarum prædicatione collectas, quibus edocentur baptismum electi, ut quid dimiserint sciant, et quid desiderant magis intelligant, et quid accepturi sunt, vel quid observare debeant certius recognoscant; quia magnum est quod desiderant, grande est quod inchoant, sive Deus inspiravit, sive homo commonuit et suasit.

II.

Ibidem. Catechumenus, quasi ^a hospes et vicinus fidelium, deforis audiens mysteria, nec intelligens; audiens gratiam, nec advertens; ex ^d hoc vero fidelis incipit appellari.

III.

Ibidem. Non enim ante ad confessionem venit, nisi prius fuerit diabalo renuntiatum. Sicut nec ^a au-

^C rilegus ante aurum mittit in sacculum, nisi prius terram vel limum laverit universum. Ideo oportet prius opudium dicere diabolicæ vanitati, et amara ejus studia abrenuntiando projicere. Abrenuntiare autem oportet non nudo sermone neque solis labiis, sed fide fortissima, et indubitata scientia, id est ut Christo se homo tota animi virtute committat, confidens, quia Christi factus desinat timere diabolum. Deinde abrenuntiat et operibus ejus malignis, id est culturis et idolis, sortibus et auguriis, pompis et theatris, furtis et fraudibus, homicidiis et fornicationibus, superbix et jactantiæ, iræ et avaritiæ, commessionibus et ebriositatibus, choris atque mendaciis, et his similibus malis. Quid dicimus de his, qui superfluo carnis ornatu jactare se volunt, et videri mirabiles? taceo de exquisitis inutiliter vestimentorum subtilitatibus. Oro, vos, quid faciunt in viris capilli ^f acu crispati, comæ retro quidem cervicem cooperientes, ante autem frontem penitus abscondentes, ita ut nec signo Christi locus liber relinquatur in fronte; et ^g unde se putant

proferri.

^b Quippe Nicetas libros sex instructionis ad Competentes scripserat, quos enumerat Genadius.

^c Cod., *hospis*; et paulo ante, *caticuminus*.

^d Scilicet, *baptismo*.

^e Cod., *aurilicus*.

^f Cod., *aquo*.

^g Cod., *eundem*.

^a Edidit hæc fragmenta vir cl. Michael Denisius ex codice Vindobonensi sæculi decimi, in opere inscripto, *Codices mss. theol. biblioth. Palat. Vindob.* vol. II, part. III, p. 2042 sqq. Scilicet in prædicto codice Vindob. inter alia inest opusculum cui titulus, *Ordo vel brevis explanatio de catechizandis rudibus*, cum Patrum auctoritatibus, quas inter Nicetæ. Apparet autem fragmenta hæc modo quidem pura recitari, modo autem eorum sensum, immutatis aliquando verbis,

habere aliquam gloriam vel decorem, inde turpitudinem et ignominiam contrahant? Similiter et mulieres caput ligantes ut scutum, ut frons tamquam vallis inter duos subsidat colles; ut de auribus pondera lapillorum auro ligata dependeant, ut brachia onerentur auro, ut cervicem premant catenæ vel lapides, et pedibus sanguinæ calceamentis flammute utilent. Quis usus in his, quæ utilitas invenitur, nisi sola inanis pompa, et mens desiderio infantili corrupta?

IV.

Item in lib. II. Certe omne peccatum sine dæmonis operatione non fit, quæ omnia opera diaboli vel ejus pompas esse intelligimus. His ergo malis se homo expediens, has catenas post dorsum suum velut in faciem proficiens inimici, jam sincera voce pronuntiat: *Credo in Deum Patrem omnipotentem*, et reliqua. De fide enim sicut in eodem symbolo continetur.

* Notabilis admodum hic locus de virili muliebrique Nicetæ temporibus ornandi corporis more; quam

atur, pleniter ad fidem quisque atque ad baptismum venire desiderans, instruendus est pariter et docendus, ut brevitate symboli in corde memoriter tenent, quod quotidie dicat apud semetipsum, antequam dormiat, cum de somno resurrexit, quod omnibus horis in mente habeat; similiter et orationem Dominicam, et signaculum crucis quo se contra diabolum militat.

V.

In lib. ad Cômpetentes. Symbolum est communitarium fidei, et sancta confessio, quæ communiter ab omnibus tenetur et discitur.

VI

In lib. primo. Cur exorcizatur, nisi ad consequendam gratiam preparatur? Per exorcismos enim veluti per ignem purgantur; quia ignita sint eloquia Domini, ex quibus sunt exorcismi compositi.

vanitatem ecclesiastici homines, ut nunc quoque fit, severe reprehendebant.

PETRI BRAIDÆ

DISSERTATIO IN S. NICETAM.

I PROLOQUIUM.

Scopus dissertationis et ordo.

Niceam seu Nicetam episcopum Aquileiensem illustrare aggredior, illum nempe ad quem divi Leonis Magni super quibusdam difficultatibus percelebris exstat epistola; eumque in primis ipsum esse contendendo quem Gennadius Romanianæ civitatis appellat episcopum, eundemque propterea auctorem tum nuper detecti editique libelli, cui titulus *Explanatio Symboli beati Nicetæ Aquileiensis episcopi habita ad competentes*, tum alterius quoque qui *Libellus ad ipsam Virginem* ab eodem Gennadio appellatur, quique hæc us inter Opera sanctorum Ecclesiæ doctorum Ambrosii, Hieronymi, et aliquando etiam Augustini locum obtinuit. Res itaque mihi potissimum est cum illustri viro, de sanctis Ecclesiæ Patribus optime merito, ac lucubratoribus editis, aliisque nominibus spectatissimo, Joanne Prosdocimo Zabeo, qui in peculiari sua dissertatione, quæ Venetiis prodiit typis Antoni Rosa anno 1803, Niceam seu Nicetam illum Romanianæ civitatis episcopum a Gennadio memoratum, ac hisce aliisque scriptis operibus clarum, alium ab Aquileiensi Nicea seu Niceta esse voluit, eumque episcopum propugnavit illum in Dacia civitatis, quæ apud scriptores veteres Remisianæ aut Romessianæ sive Remesianæ nomine appellatur; illum propterea qui Aquileiensi episcopo eisdem nominis paulo superior existit tempore, quique sancti Paulini Nolani episcopi amicitia et hospitio inclaruit. Dum vero contra hujusmodi virum doctrina et eruditione præstantem, quem maximi facio, cujusque lucubrationem de Nicea seu Niceta nostro vere sum admiratus, stylum sumo, non is est animus ut quidquam velim ejus laudi imminutum, qui solius veritatis detegendæ studio se ad scribendum contulit, et in eam quam probabiliorum judicavit sententiam descendit. Stet suis honor clarissimo viro, qui in sua opinandi ratione, antequam prior ex his opusculis recens detegeretur, præstantissimos ecclesiasticæ eruditionis proceres habuit antecessores, necnon et nuper, eodemque opusculo jam Patavii edito, illustris memoriæ virum Michaelen Denis Palatinæ Vindobonensi bibliothecæ præfectum; cujusque elucubratio digna sane est quæ

legatur, tum ob orationis nitorem, tum etiam ob eruditionis delectum, et illam maxime perspicuitatem, quæ in hujusmodi recollata eruditionis genere non raro desideratur. Liceat interim et mihi oppositam tueri sententiam; quam plane probabilior existimo, quam etiam satis exploratam (absit verbo invidia) lectoribus humanissimis ac partium studio minime actis apparituram confido: quod dum exsequor, ea est indoles viri ingenui atque oratissimi, ea animi amplitudo, ac veritatis assequendæ cupido, ut non dubitem quin pergratum illi futurum sit etiam a sententia discedere, quam minus firmis rationibus innixam deprehendat, licet fortasse momenti fuerit non exigui tantopere pro eadem laborasse.

En autem dissertationis hujus progressum et ordinem. I. Sive Aquileiensi Ecclesiæ episcopus sit, sive alterius in Dacia sitæ, ille, quem Gennadius Romanianæ civitatis appellat episcopum, procul dubio unius auctoris sunt tum *Explanatio Symboli ad competentes*, tum *Libellus ad lapsam Virginem*; quæ duo nunc primum una simul sub nomine sancti Nicetæ Aquileiensi episcopi damus opuscula. II. Niceas seu Nicetas, sancti Paulini Nolani episcopi amicitia clarus, non fuit episcopus civitatis Romanianæ in Dacia cis Danubium constitutæ; quinimmo trans Danubium episcopatum gessit. III. Romanianæ civitatis episcopus Niceas seu Nicetas a Gennadio memoratus, non est Niceas seu Nicetas ille Dacus sancti Paulini Nolani episcopi amicus, ejusdemque laudibus celebratus. IV. Romanianæ civitatis episcopus Niceas seu Nicetas a Gennadio memoratus, est dubio procul Niceas seu Nicetas episcopus Aquileiensis, qui sancti Leonis Magni tempore floruit, et ad quem ejusdem sancti pontificis exstat epistola. V. Romaniana civitas a Gennadio memorata, non est in Dacia inquirenda, sed in veteri diocesi seu provincia Aquileiensi; et probabiliter illa est quæ Portus Romanianus, seu Romaninus, aut Romanus, non ita procul a Concordia, ex fluvio ejusdem nominis a Plinio appellata fuit; aut ita quæ hodie Portus-Gruarius dicitur, et ad eundem Romanium, seu Romaninum, aut Romanianum fluvium sita est, qui eam interfuit. VI. Niceas seu Nicetas, episcopus Aquileiensis, Romanianæ civitatis episcopus probabiliter dictus fuit, seu quæ

antequam episcopalem sedem Aquileiensem conscenderet, episcopo Auxiliarius fuit Aquileiensis Ecclesiae ad portum Romatiū sive Romatiū, situs; seu quia ad portum vel civitatem ejusdem nominis non infrequenter sedebat, etiam cum Aquileiensis Ecclesiae clavum teneret. VII. Clarissimi Zabei, contra Aquileiensem Nicetæ seu Nicetæ Gennadiani episcopatum, momenti sit satis. Occurrit quoque auctoritati et animadversionibus clarissimi viri Michaelis Denis. VIII. De sancto Niceta episcopo Aquileiensi, ejusque opusculis, tum nunc editis, tum etiam aut deperditis aut adhuc latentibus; necnon et de fragmentis, quæ nobis innotuerunt studio et industria ejusdem eruditissimi viri Michaelis Denis. De illius quoque sanctitate ac cultu. IX. Nonnulla exhibentur observata digna tum quoad dogmata et mores, tum quoad disciplinam, ex sancti Nicetæ opusculis atque fragmentis. X. Nonnulla quoque expenduntur, quæ ab eodem Niceta aut minus exacte, aut durius dicta videri possent.

CAPUT I.

Sive Aquileiensis Ecclesiae episcopus sit, sive alterius in Ducia, ille quem Gennadius Romanianæ civitatis appellat episcopum, procul dubio unius auctoris sunt tum Explanatio Symboli ad competentes, tum Libellus ad lapsam Virginem, quæ duo nunc primum una simul sub nomine sancti Nicetæ Aquileiensis episcopi dantur opuscula.

A Gennadio Massiliensi oritur oportet hæc de Nicetæ seu Nicetæ episcopo ejusdemque scriptis Operibus disputatio: siquidem qui illi: secuti sunt, ac de eodem Nicetæ seu Nicetæ habuere sermonem, Honorius Augustodunensis, et Joannes Trithemius, a Gennadio opere mutuati fuerunt. Gennadius itaque, De Viris Illustribus, capite 22 ex editione Joannis Alberti Fabricii, hæc habet: « Nicetæ Romanianæ civitatis episcopus, composuit 3 simplici et nitido sermone competentibus ad baptismum instructionis libellos sex. In quibus continet primus qualiter se debeant habere competentes, qui ad baptismum gratiam cupiant pervenire. Secundus est de Gentilitatis erroribus: b in quo dicit suo pene tempore Melodium quemdam patremfamilias ob liberalitatem, et Gadarium rusticum ob fortitudinem ab ethnicis esse inter deos translatos. Tertius liber de Fide unice Majestatis; quartus adversus Genethlogiam; quintus de Symbolo; sextus de Agni paschalis Victimæ. Edidit et ad lapsam Virginem libellum, d pene omnibus latentibus emendationis incentivum. » Hæc Gennadius.

Constat igitur ex Gennadio Nicetam seu Nicetam episcopum civitatis Romanianæ, inter alia quæ scripsit simplici ac nitido sermone, libellum quoque scripsisse de Symbolo ad competentes, qui quinto loco ab eodem numeratur, et alium insuper ad lapsam Virginem, qui ultimus recensetur. Cum postremus hic libellus unicus esset ex septem a Nicetæ seu Nicetæ elucubratis, qui ante superiores annos ecclesiasticæ republicæ innotesceret, hinc ex allato Gennadii testimonio non pauci critices periti suspicabantur libellum hunc ad Nicetam seu Nicetam istum pertinere, quamvis aliis sanctorum Patrum Operibus accenseretur; et quamvis eruditissimi Benedictini edtores Operum divi Ambrosii inter genuinos illius fetus enumeratum velent, parum admodum Gennadii auctoritate permoti, aliorumque, qui Gennadii testimonio nitebantur. Omnium autem primus, qui Nicetæ seu Nicetæ Gennadiano libellum hunc ad lapsam Virginem tribuit, fuit vir clarissimus Joannes Baptista Cotelerius in postrema notatione sua ad caput 57 libri II Constitutionum Apostolicarum, tom. I, pag. 268, Patrum Apostoli-

corum edit. Amstelodam. 1724, ubi ait: « Quia autem in hac nota, et alibi allego librum ad Virginem lapsam, quem viri docti abjudicant quidem Ambrosio, Hieronymo, Augustino, sed nemini adjudicant; cuius parentis fetum illum esse autem, aperiam. Puto esse Nicetæ; adductus in eam opinionem auctoritate Gennadii, illiusque descriptorum Honorii Augustodunensis, et Trithemii. » Præcipua sane hujus Nicetæ seu Nicetæ laus, quod illius opusculum dignum visum fuerit aliquando tum Hieronymi tum Augustini ingenio; maxime vero quod a Benedictinis monachis nostra etiam, ut ita dicam, ætate, inter genuina divi Ambrosii Opera recensitum fuerit. « Potest namque liber (aiebat Joannes Clericus Artis Criticæ p. III, s. 2, cap. 6, n. 12), potest liber tribui scriptori cuiquam, et quidem falso, qui stylo scriptus sit ab ejus dictione non prorsus abhorrente; ab alio nimirum ejusdem ævi aut proximi scriptore.... Nec mirum est Ambrosio et Hieronymo, exempli causa, ascriptos proxime præteritis sæculis fuisse varios eruditos libros, et quibus B vix meliores scribere ipsi potuissent. »

Dum unicum tamen illud Nicetæ seu Nicetæ opusculum ex septem ab eodem scriptis cognitum esset, et divi Ambrosii præcipue nomine gauderet, Gennadii auctoritas tanta non erat, quæ rem conficere videretur, et opusculum illud veluti ex Ambrosianorum Operum catalogo deicere, ut Nicetæ seu Nicetæ illi, parum tunc certe comperto scriptori, tribueretur. Quid namque obstare posset, quominus Ambrosius ipse, qui tam præclare de Virginibus, de Virginitate, de Institutione Virginis, ac de Exhortatione Virginitatis libros conscripsit, alium quoque elucubraverit pro re nata ad lapsam Virginem, seu potius de lapsu Virginis consecrata, ut in ejus Operum editione a Benedictinis monachis adornata inscribitur? Ambrosii certe dignitas in hoc opusculo minime desideratur: episcopalis elucet auctoritas, viget robur disciplinæ, nitet ubique eruditio Scripturarum, et rerum gravitas cum elocutionis vim mirè consentit. Ille nimirum veluti lapis Lydius non exstabat, ad quem ex criticorum placilis conferri illud opusculum potuisset, ut absque ambiguitate de illius auctore judicare liceret: decrat nempe opusculum aliud e sex a Gennadio memoratis quod Nicetæ nomen præferret, et ad quod conferri potuisset illud ad Virginem lapsam, seu de lapsu Virginis consecrata, de quo anceps sententia fuisset; ac propterea licitum erat Ambrosianorum Operum editoribus illud divi Hieronymi usu parè adversus Origenis defensores, qui quædam sub nomine Pamphili martyris apologia pro Origene nitebantur, dum nullum aliud Pamphili pateret opus, unde apologia illa genuinus fetus illius martyris probari posset: « Date quodlibet aliud opus Pamphili; nusquam reperietis; hoc unum est. Unde igitur sciam quod Pamphili sit? Videlicet stylus et salvia docere me poterit! » S. Hieronymus, ad Pammachium et Oceanum, de erroribus Origenis, epist. 84, in edit. Vallarsii num. 11.

Postquam vero ex codice bibliothecæ Ghsianæ prodit tandem anno 1799 Patavinis primum typis excusus, ac paulo pridem inventus, opera eminentissimi cardinalis Stephani Borgia (heu quam cito Ecclesiæ ac litteris omnibus erepti!) unus e sex illis libellis pro competentibus ad baptismum, quos Gennadius Nicetæ seu Nicetæ suo tribuebat, Quintus nempe de Symbolo; quique ad omne dubium ex animo depellendum cuod ille reapse foret, et auctoris illius de quo Gennadius loquebatur, titulum præferrebat Explanatio Symboli beati Nicetæ Aquileiensis episcopi habita ad competentes (quidquid de voce Aquileiensis censendum sit, quæ rei substantiam nunc non afficit, et de qua fusius infra); ecce criticam habemus regulam, qua tuto judicare possimus etiam de libello altero ad Virginem

^a Al., Romanæ, perperam; in aliis invenire se Romanicæ testatus est Sufrius Petri.

^b Corbei. ms., in quo pene tempus Melgidium quemdam patrisfamilias... et Gadarium rusticum, etc.

^c Al., Genethlogiam. Nam in Corbei., vitiose, Genethlogiam.

^d Id., librum humane latentibus incentivum.

lapsam, seu de lapsu *Virginis consecratae*, num plane Nicetæ seu Nicetæ hujus hic censendus sit, an potius divo Ambrosio relinquendus. Adest nimirum styli regula valde tuta, sapienterque ab omnibus criticis tractatoribus tradita, neque tamen nostra aut superiori ætate inventa, sed a veteribus Ecclesiæ Patribus deprompta, qui eadem sepe usi fuerunt, sancto Dionysio Alexandrino, Eusebio, Hieronymo, Augustino, aliisque, uti videre est apud Joannem Clericum, loco supra citato, et apud Honoratum a sancta Maria, Aninadvrs. in reg. et usum criticæ dissert. 3 art. 7.

Cum nullum itaque exstet dubium de *Explanatione Symboli ad competentes*, quin opus Nicetæ seu Nicetæ episcopi sit de quo Gennadius, quidquid interim de Romatiana civitate opinari liceat, quæ Aquileiensis aut altera in Dacia intelligatur, *Explanatio* illa, quæ profecto cuique legenti simplicem etiam ac nitidum sermonem exhibet ab eodem Gennadio desinitum, styli quoque Nicetæ seu Nicetæ hujus ita prodit, ut quod divus Augustinus de sancto Cypriano aiebat epistola 95, num. 39, idem nobis liceat de Nicetæ nostro proferre. « Stylus ejus habet quamdam propriam faciem, qua possit agnosci. » Hinc ex stylo *Explanationis Symboli ad competentes* recte judicabitur de aliis quoque ejusdem Nicetæ seu Nicetæ libellis, si qui in lucem post tot sæcula emergant, etiamsi auctoris nomine destituti: et videndum interim de libello ad *lapsam Virginem*, seu de *lapsu Virginis consecratae*, qui quidem per tot sæcula absque auctoris nomine circumfertur, et sola nititur apud Gennadium nomenclatione.

Clarissimus ipse Zabeus germanitatem agnovit duorum horumce opusculorum in monito post dissertationem suam posito ad *Symboli Explanationem* quam iterum evulgavit, ubi ita scripsit: « Si quis opera illa perpendet, cognoscat quidem vestem utriusque esse dissimilem, sed cultum verborum, et nitorem sententiarum esse eodem, atque propterea in ipsa styli differentia faciem se talem prodere, qualem decet esse sororum. » Gaudeo mihi sane Zabeum habere consortem sententiæ meæ, quam apud sacrorum Rituum congregationem ante annos 16 peculiari animadversione tuebar, dum jussu illustrissimi ac reverendissimi archipræsulis nostri, ac postea S. R. E. cardinalis, Petri Antonii Georgii, preclaræ memoriæ viri, patronum agerem sancti Nicetæ seu Nicetæ episcopi Aquileiensis, augendi gratia illius officii lectionibus propriis; quod ex voto etiam factum fuit: sed cum Zabeus ibidem abstinuerit super hac re ab omni prorsus inquisitione, utpote quæ illius non esset instituti, res ista apud nos ejusmodi est, quæ mereatur dilucide explicari.

Neque diffitendum quidem hosce libellos prima fronte videri posse ab alio atque alio auctore prodisse, utpote quod non idem in utroque sit eloquentis genus, immo toto celo diversum: nam uti Zabeus ipse animadvertebat, orationis genus in *Explanatione Symboli familiare* est ac tenue; dum in libello altero ad *Virginem lapsam oratio sublimis est, vehementer, concitata*. Non ideo tamen comparatio utriusque opusculi dimittenda: nam idem esse potest in variis operibus styli, licet veluti styli facies sit diversa, quemadmodum idem ipse optime dignoscitur homo, et ab alio quocumque probe discernitur, licet aspectum præbeant, pro interiorum affectuum diversitate, modo serenum modo turbatum, modo gratum modo offensum, modo hilarem modo severum, modo pacatum modo etiam concitatum. Non idem itaque Nicetæ seu Nicetæ aspectus in duobus hisce libellis, sed idem styli in utroque, eadem dicendi forma, idem locutionis incessus, idem verborum nexus, et alia hujusmodi; ex quibus constat quod licet ipse non ejusdem in utroque, ut ita dicam, ingenii fuerit ac voluntatis, ejusdem tamen labii in utroque esse non destitit: quod exempli causa ex paucis, quæ sequuntur, collationibus confirmamus; veniam interim ab eruditissimis lectoribus petentes, si ad hæc minutiora descendi-

mus, quæ tamen in argumento hoc novo minime credimus contemenda.

Legimus itaque in *Explanatione Symboli cap. 1*: *Hæc sunt et alia serpentina, quæ siringunt animas hominum*. In libello vero ad *lapsam Virginem seu de lapsu Virginis consecratae*, cap. 9 num. 39: *De te quid dicam filio serpentis*; et num. 42: *Exclde ergo... de corde tuo blandimenta serpentis*. En ejusdem in utroque opusculo usum metaphoræ, quæ familiaris quodammodo auctori fuisse videtur. Iterum in *Explanatione Symboli*, cap. 2: *Qui oriis a nullo es*. In libello vero ad *lapsam Virginem*, cap. 2 num. 5: *Quæ caput horum et causa malorum es*; et cap. 6 num. 22, ex lectione editionis Hieronymianæ Vallarsii: *Quæ oblivionem tantorum passa bonorum es, et receptaculum tantorum facta malorum es*. Iterum in *Explanatione Symboli*, cap. 8: *Hanc... fidem, fratres, in cordibus firmate vestris*. In libello vero ad *lapsam Virginem*, cap. 5 num. 19, ex lectione præcitatæ editionis Hieronymianæ: *Semper cogita cui virginitatem sponderis tuam*. Iterum in *Explanatione Symboli*, cap. 10: *Siquidem dæmoniacis deceptæ doctrinis*; et cap. 12: *Propter nostram credinam resurrectionem*; et paulo post: *Ad hoc Christus carnem suscepit humanam*. In libello vero ad *lapsam Virginem*, cap. 6 num. 25: *Quos... pro tua sustinuit opinione labores*; cap. 8 num. 32: *Humanæ medicinæ exclusit auxilium*; et num. 36: *Incumbentem sibi evasit interitum*. En in utroque opusculo eundem orationis cultum, eundem nexum verborum. Idem igitur styli in ambobus hisce opusculis patet, qui, accedente auctoritate Gennadii utrumque opusculum Nicetæ seu Nicetæ suo adjudicantis, eorum germanitatem probe confirmat.

Sed aliud quoque singulare est in eisdem opusculis, quod nequaquam silentio prætereundum. Stylus quidem satis bona satisque tuta cognoscendorum ac distinguendorum operum regula est, uti jam viderimus: sed nihilominus aliquid insuper desiderari solet, quod quamdam habeat cum stylo propinquitatem, ut argumentum ex stylo petitur firmiter adhuc et laculentius evadat. Negari enim nequit etiam argumentum hoc, quamvis *nullum sermo aut isto tutius, aut sapientius excogitatum, illud falli nonnumquam posse*, uti observat, ac rationibus et exemplis probat prelaudatus Honoratus a Sancta Maria, loco supra citato. Quare etiam divus Hieronymus ad Augustinum scribens, epistola inter Hieronymianas in editione Vallarsii 102 et inter Augustinianas 68, super quadam alia epistola ab eodem Hipponensi episcopo sibi data, de qua tamen dubius hærebat an vere illius esset, licet styli et argumentandi rationem agnosceret; aliquid amplius desiderabat præter styli ipsius, ut certior de scripti illius germana veritate fieri posset: aiebat enim: « Ego simpliciter fateor dignationi tuæ, licet styli et *επιχειρήματα* tua mihi viderentur, tamen non temere exemplaribus litterarum credendum putavi. »

Quod itaque in duobus hisce libellis peculiare habemus ad styli unitatem confirmandam, ut eorum germanitas adhuc clarius elucescat, sunt quædam sacre Scripturæ verba uno eodemque modo in utroque relata, et a communis lectionis textu discrepantia. Ea autem sunt illa quæ in Vulgata nostra absque ullo umquam discrimine leguntur et Matthæi vii, 12; et xiii, 50; et xxi, 15; et xxv, 30; necnon et Lucæ xiii, 28: *Ibi erit fetus, et stridor dentium*; quæ verba unius vocis additione aucta conspiciuntur in utroque ex his libellis, ubi occasione data eadem referuntur, semel nempe in primo, et bis in secundo; nam in *Explanatione Symboli*, cap. 15 legimus, *Ubi erit fetus oculorum, et stridor dentium*; et in libello ad *Virginem lapsam*, cap. 8 num. 34, similiter, *Ubi erit fetus oculorum, et stridor dentium*; et cap. 10 num. 44, ex eadem textus lectione, *Successit stridor dentium, et fetus oculorum*.

Notum est apud eruditos, priscis Ecclesiæ sæculis usque ad Gregorii Magni ætatem, obtinuisse in Occi-

dente illam sacrorum Bibliorum versionem Latinam, quæ Itala dicta fuit; quæ tamen decursu temporis, Vulgata prævalente, ita demum obsolevit, atque etiam interiit, ut vir clarissimus Petrus Sabatierius ex illustri Maurinorum coetu, qui vetustissimam illam versionem nobis reddere sibi proposuerat, eam eruere non sine ingenti labore coactus fuerit ex Operibus Latinorum Ecclesiæ Patrum illorum sæculorum, manebatibus nihilominus hinc inde lacunis, quas fortasse nullo umquam pacto implere fas erit. Hæc porro vetus Latina versio ea fuit, quæ communi usu ab omnibus in Occidentali Ecclesia terebatur, quæque non multiplex, sed unica semper extitit, ut probat eruditissimus Benedictinus 7 adversus Josephum Blanchinum in præfatione sua, num. 64, licet ejusdem unice versionis varii discrepantesque essent codices quibus singuli Patres utebantur, unde in *laudandis Scripturis interdum non adeo omnes et singuli secum consentiant, sed aliquando alii ab aliis dissideant, et alius alii sententias, alia alii verba adhibeant*, ut ipse animadvertit.

Quid igitur Latina vetus in præcitatæ Matthæi ac Lucæ locis, ubi Vulgata nostra, absque *oculorum* additamento, habet simpliciter: *Ibi erit fletus, et stridor dentium*? Et eadem Latina vetus in singulis præcitatæ locis cohæret perfectissime Vulgatæ nostræ, et ubique præbet ipsissima verba: *Ibi erit fletus, et stridor dentium*, omisso prorsus vocabulo *oculorum*. Eruditissimus vero editor Sabatierius, qui Latinam hanc veterem concinnavit consultis omnibus illorum sæculorum Patribus ac scriptoribus necnon et codicibus quos habere ad rem potuit, minime inobservatam reliquit additionem vocis *oculorum*: sed in annotatione huic textui supposita monet rarissimam esse lectionem vocis *oculorum*, sibi que bis tantum occurrisse, semel nempe in quodam manuscripto sancti Germani, et iterum apud Faustinum presbyterum in libro contra Arianos, tomo V, pag. 644, h. Bibliothecæ Patrum Lugdunensis. Ipse vero addam, occurrisse mihi hanc vocem *oculorum* in relato textu Evangelico etiam in Historia Persecutionis Vandalicæ Victoris Vitensis, lib. v, capite 1, neque umquam alibi.

Hinc itaque patet lectionem vocis *oculorum* in textu Evangelico *ibi erit fletus, et stridor dentium*, lectionem paucissimorum omnino codicum fuisse in illa veteri Latina versione Bibliorum quæ priscis Ecclesiæ sæculis obtinebat; si ex tot scriptoribus illorum sæculorum quos præ manibus habuit clarissimus Sabatierius ad versionem illam iterum componendam, his tandem sibi vocem illam occurrisse fatetur, et si vix alibi inveniri potest, uno excepto Victoris Vitensis loco quem ipse adieci. Quod si paucissimorum omnino codicum apud veteres lectio illa fuit; ubi eadem ipsissima inveniatur in duobus opusculis, quæ cæteroquin constat ejusdem etiam esse styli, et quorum argumentum, et ipsamet inscriptio quam præseferunt, a scriptore aut coævo aut pene coævo uni eademque auctori tribuitur; opuscula sane ipsa jure meritoque, etiam nova hac probatione, germana censenda sunt: ideoque satis hucusque probatum quod in votis erat, unius nempe auctoris esse tum *Explanationem Symboli ad competentes*, tum *libellum ad lapsam Virginem*, seu *de lapsu Virginis consecratæ*, de quibus hic agimus; quicumque demum sit ille Niceas seu Nicetas episcopus civitatis Romatiænæ, cui opuscula illa duo Gennadius adjudicavit.

Unum adhuc restat super hac re quod paucis expediamus; estque illorum auctoritas, qui *libellum ad Virginem lapsam* jam olim Hieronymo et Augustino dederunt; et maxime Maurinorum, qui libellum ipsum ita Ambrosio adjudicarunt, ut inter ejusdem genuina opera, quæ ad Virgines et ad Virginitatem spectant, collocatum voluerint, cum prævia admonitione eorum persuasionis teste. Jam vero si *Explanationem Symboli ad competentes* procul dubio illius Niceas seu Nicetæ est cujus nomen præfert, sive Romatiænos in Dacia ille fuerit, sive Aquileiensis in Italia, et

si ex iis quæ dicta sunt *libellus etiam ad Virginem lapsam* illius auctoris est cujus *Explanationem Symboli* esse constat; *libellus ad Virginem lapsam* neque Hieronymi esse potest neque Augustini, immo neque etiam divi Ambrosii, quidquid Maurini senserint ejusdem Operum editores.

Sed quod rem conficere plane videtur, quodque mirandum sane diligentiam hactenus effugisse eruditorum virorum qui hujusce *libelli ad lapsam Virginem* toties meminere, illa profecto est additio vocis *oculorum* in textu Evangelico de quo loquebamur, quæ additio ad textum ipsum non semel sed bis legitur usurpata in eodem libello de quo hic sermo, ut monuimus. Ubinam vero hæc additio *oculorum* legitur in tot genuinis operibus sanctorum Hieronymi, Augustini, et Ambrosii, cum illis contigit Evangelici illius textus verba proferre? Quinimmo Hieronymus, epistola 14 ad Heliodorum, num. 8, hoc planè modo Evangelii verba refert: *Ubi erit fletus et stridor dentium*. Augustinus quoque, sermone 31 de verbis psalmi cxxv cap. 5: *Ibi erit fletus et stridor dentium*, et libro de vera Religione, cap. 54: *Ut ibi sint ubi eis sit ploratus et stridor dentium*. Quod autem ad divum Ambrosium attinet, qui, præter alia varii generis opera, Evangelium Lucæ explanavit peculiari commentario, cui titulus *Expositio in Lucam*, ubi Evangelicus textus adest, cujus hic mentio; sanctus hic doctor, libro vii ejusdem operis, num. 204, textum ipsum reidit simpliciter ex communi lectione absque *oculorum* additamento: *Illic erit fletus et stridor dentium*; ut profecto mirari subeat Maurinos maxime illius Operum editores, ceteroquin diligentissimos æque ac eruditissimos viros, aut non animadvertisse hujus textus differentiam in *libello ad Virginem lapsam*, seu *de lapsu Virginis consecratæ*, quem ipsi aliis sancti Ambrosii Operibus sociabant, aut differentiam hanc nihili omnino fecisse. Hæc autem differentia, cæteris etiam perpensis, tanta hic nobis est, ut rem ex ea extra controversiam positam censeamus, dicamusque confidenter, quod sicut neque Hieronymi neque Augustini neque Ambrosii dici potest *libellus ille ad lapsam Virginem* qui bis textum Evangelicum refert alio prorsus modo ac habetur in aliis eorundem Patrum genuinis ac sinceris operibus, ita libellus idem germanus frater reputandus est alterius libelli *de Symbolo ad competentes*, ex eo etiam quod eundem Evangelicum textum præbeat cum eadem ipsissima ac satis infrequenti additione quæ ibidem conspicitur.

CAPUT II.

Niceas seu Nicetas sancti Paulini Nolani episcopi amicitia clarus, non fuit episcopus civitatis Romatiænæ in Dacia cis Danubium constitutæ, quinimmo trans Danubium episcopatum gessit.

Expensa germanitate duorum opusculorum *de Symbolo ad competentes*, et *ad Virginem lapsam*, jam ad illorum auctorem accedimus, ad Niceam scilicet, seu Nicetam. Clarissimus Zabæus, qui lotus est in ostendendo Niceam seu Nicetam hunc eundem esse cum Nicea seu Niceta sancti Paulini Nolani amicissimo, quem constat in Dacia episcopatus munere præclare functum, iis assentitur scriptoribus, qui civitatem Gennalii Romatiænam comperte habent pro Remisiana aut Romessiana seu Remesiana, quæ profecto in Dacia Mediterranea cis Danubium sita erat, uti ex geographis constat; nobisque propterea cum Crevierio et cum tabula geographica Anvillæi utriusque Daciæ cis et trans Danubium positæ notionem præbet, ad ambiguitatem locorum et nominum præcavendam. Nos vero, quibus alia prorsus insedit opinio, nimirum Niceam seu Nicetam hunc sancto Paulino Nolano episcopo familiaritate conjunctum, nequillius Remisianæ aut Romessianæ sive Remesianæ civitatis fuisse episcopum, neque omnino in Dacia cis Danubium sita episcopatum gessisse, sed in illa prorsus quæ quam latissime trans Danubium protendit

datur, absque ullo peculiari sedis seu civitatis titulo; nos, inquam, cum auctore Illyrici Sacri Daniele Farlato, qui ex professo de Daciis hisce et ratione habita ad rem Christianam disseruit, addita insuper nova illarum regionum tabula geographica, utriusque Daciæ hic ideam exhibemus; probatur deinde ex ipsis maxime Paulini Nolani verbis, Nicetam illum suum neque Romensianæ sive Remesianæ aut Remisianæ fuisse episcopum, neque omnino in Dacia cis Danubium posita, sed in Transdanubiana episcopali munere et apostolatus officio inclaruisse; ut inde pateat luculentius Romanianæ civitatis nomen a Genadio adhibitum in Nicea seu Nicetâ nihil suffragari, ut Niceas seu Nicetas hic Genadius existimetur et Paulini Nolani amicus, et illius in Dacia civitatis episcopus quæ Romensianæ seu Remesianæ aut Remisianæ nomine appellata fuit.

Itaque tomo I Illyrici Sacri, et prolegomenon parte I, capite 5, hæc de Daciis a Farlato traduntur. « Trajanus primo post Christum sæculo exeunte rerum summam adeptus, trans Danubium, ut imperii Romani, sic Illyrici fines propagavit. Pontem lapideum ingenti substructione, et mirabili opere artificisque perfectum Danubio injecit, qua exercitum traderet. Decebalto rege Dacorum victo. Romanis provinciis addidit Daciam, præsidii eidem et coloniis Romanorum impositis, anno Christi 105. Daciam, ait Eutropius libro VIII. Decebalto victo subegit, provincia trans Danubium facta in his agris, quos nunc Taiphali tenent, et Victophali, et Tervingi habent. Ea provincia decies centena millia passuum in circuitu tenuit.... ex toto orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulit ad agros et urbes colendas.... Porro Dacia longe patebat lateque a septentrione in meridiem inter Carpatas montes et Danubium; ab occasu in ortum inter Danubii cursum a borea in austrum reflexum, ac Tyram fluvium, qui oriens ex montibus Carpatibus super ostia Danubii in Pontum Euxinum infertur. Hæc regio continebat tres illas provincias, quas hodie Transylvaniam, Moldaviam, Valachiam appellamus. Sed tertio post Christum sæculo vergente, Dacia ob Gallienæ scordiam in perpetuum amissa, Romanum imperium pariterque Illyricum fines suos citra Danubium contraxit. Gallienus diu placidus et quietus, inquit Eutropius libro IX, mox in omnem lasciviam dissolutus, tenendæ reipublice habens probrosam ignavia et desperatione laxavit: Alemanni vastatis Galliis in Italiam penetraverunt. Dacia, quæ a Trajano ultra Danubium adjecta fuerat, amissa est. Aliquis tamen urbes regionesque adhuc Romani suis coloniis ac præsidii obtinebant, cum Aurelianus imperare cepit anno post Christum circiter 270. Is cum pro sua prudentia animadverteret, neque Romanos cives inter Barbaros tuto commorari, neque regionem illam ab hostium incursionibus defendi, pacatæque obtineri posse, satius esse duxit Barbaris eam relinquere, quam inutili labore ac dispendio recuperare. Itaque ex oppidis illis Romana præsidia deduxit, et colonias Romanorum, illuc a Trajano inventas, citra Danubium transtulit, quibus inter Mæciam utramque collocatis attribuit agrorum terrarumque, quod satis esset ad eas alendos continendosque, et justæ magnitudinis provinciam æquaret, quæ ex intermediiis 10 urbibus agrisque partim superiori, partim inferiori Mæsiæ detractis coaluit. Huic vero provincie a Danubio usque ad Macedoniæ fines inter Mæciam Parnamque productæ nomen Daciæ imposuit; et Dacia Aureliani, nova, Cisdanubiana, ac denique Romana cognominata est, ut non solum loco, sed etiam nomine distingueretur ab altera, quæ Dacia Trajani, antiqua, Transdanubiana, et Barbara vocari consuevit. Eandem postea bifariam divisit; quæ pars Danubii ripis ad septentrionem adjacet, eam Ripensem; quæ vero in meridiem vergit, procurritque usque ad montem Hæmum, eam Mediterraneam Daciam appellavit. Hæc tradunt Eutropius, Yopiscus, Jordanes, et alii plures. Provinciam Daciam, quam Trajanus ultra Danubium fecerat, intermisit, vastata omni

A Illyrico et Mæsiâ, desperans eam posse retineri: abductosque Romanos ex urbibus et agris Daciæ, in agris Mæsiæ collocavit, appellavitque eam Daciam, quæ nunc duas Mæsiæ dividit, et est in dextera Danubio in mare fluenti, cum antea fuerit in lava. Eutropius, libro IX. Cum vastatum Illyricum ac Mæsiam desperatam videret, provinciam trans Danubium Daciam a Trajano constitutam, sublato exercitu ac provincialibus, reliquit, desperans eam posse retineri; abductosque ex ea populos in Mæsiâ collocavit, appellavitque suam Daciam, quæ nunc duas Mæsiæ dividit. Yopiscus in Aureliano. Jordanes autem, de Success. Reg. et Temp. addit ab eo lem Aureliano Dardaniam sitam infra Mæsiam superiorem a meridie provinciam factam esse, quæ ab oriente novæ Daciæ Mediterraneæ finitima erat, in occasum et meridiem usque ad Scardum Hæmumque montes porrecta. Sed Gallienus Daces, dum regnaret, amisit. Aureliusque imperator, evocatis exinde legionibus, eos in Mæsiâ collocavit, ibique aliquam partem Daciam Mediterraneam, Daciamque Ripensem constituit, et Dardaniam junxit. Præterea Aurelianus postquam Trajani Danubio impositum interscipi jussit, et omnem ad novam provinciam aditum Barbaris includeret. Hæc de Daciis, earumque situ ac vicibus, Illyrici Sacri auctor Daniel Farlatus, Videndum nunc de Niceæ seu Nicetæ episcopatu: quæ scilicet Niceas seu Nicetas sancti Paulini Nolani episcopi amicitia clarus, episcopus us fuerit illius civitatis quam Romanianam Genadius appellat, quæque Romensiana seu Romensiana sive Remesiana auctorum et geographorum veterum in Dacia Cisdanubiana Aureliani, nova etiam ac Romana dicta, fuit, et perhibetur, aut alterius in eadem loci; an potius episcopatum gesserit in alia veteri Dacia trans Danubium posita, quæ Dacia Trajani, antiqua, et Barbara appellabatur.

In poemate xvi sancti Paulini Nolani, cui titulus, Ad Nicetam redeuntem in Daciam, quodque sex paginarum spatium, ut in Veropensi sancti Paulini Opera editione in-folio, satis proluxe extensum, et ubi plura commemorantur, tum illius itineris loca, tum nomina populorum, in quibus habitus hic Nicetas Christi nomen propagaverat; in hoc poemate, inquam, nulla omnino mentio civitatis Romensianæ, seu Remesianæ, aut Remisianæ vel Romensianæ, quæ illi episcopalis asseritur in Dacia Cisdanubiana sub metropoli Sardicensi. Si vere illius urbis Cisdanubianæ episcopus fuisset Nicetas, in tam longo carmine quo ipsam redeuntem in Daciam comitatur, nequamquam urbis hujus, quæ præcipua carminis esse debuisset, sicut et Nicetæ itineris meta, fuisset oblitus.

C Paulinus Nolanus, qui loca alia tam longinquæ vim minime præterivit, veluti Thesaloniceam, Tomis, Scupos, quem postremum etiam appellat patriæ illum propinquum, uti infra videbimus. Nullius itaque omnino propriæ sedis episcopus fuisse videtur Nicetas hic Dacus; et unum potius merito j. dicabimus ex his episcopis, qui pro veteri Ecclesiæ disciplina gentium episcopi dicebantur, quique propterea ad prædicandum inter gentes Evangelium mittebantur, et episcopi proinde erant plurimum populorum ac regionum, antequam illic episcopales sedes erigerentur.

D De his episcopis agens clarissimus abbas Bæchi-nus de Ecclesiasticæ Hierarchiæ Originibus parte I, capite 5, num. 19, ita scribit. « Ordinato primis Ecclesiæ temporibus in Occidente non modo certæ gentis, quæ in fide erudiri deberet, sed etiam creatos non certæ gentis, nec certæ regionis episcopos novimus, qui gentibus predicantes, ubi consistenter, ibi certam sibi sedem fundarent. Ejus rei, et post apostolica tempora in moribus posita, et ab apostolis procul dubio fluentis, certum documentum exhibet Photius in Bibliotheca, codicæ 48, ubi narratur Caius Romanæ Ecclesiæ presbyter, Victore et Zephrino sedentibus, gentium episcopus ordinatus, quem censuere χριστογενῆς ἱερέων ἱεραρχῶν. Id nempe ab initio obtinuerat, ut hujusmodi Evangelii emissariis, orbis gentium ad Christum converteretur, qui Ro-

mane sedis, tamquam metropolis, colonias fundarent in Occidente. Unum propterea ex his episcopis *Evangelisti emissarii* fuisse existimamus etiam hunc Nicetam; et quidem *certe gentis* Dacorum probabiliter episcopum ordinatum, qui *Romanæ sedis, tantam metropoli, colonias in illis regionibus fundaret.* Cum vero sanctus idem Paulinus, epistola ad Severum ordine 29. num. 14, ut in citata illius Operum editione, appellet Nicetam *venerabilem episcopum atque doctissimum, qui ex Dacia Romanis merito admirandis advenerat;* quidni hic iudicare voluerit Nicetæ itinera ex Dacia in Italiam, etiam ad hoc, immo ad hoc potissimum ab eodem instituta, ut Romam veniens, fidei progressus ibidem suis laboribus partos ad Romanam sedem referret, tamquam ad eam a qua illarum gentium apostolus missus fuerat novæ fundandæ causæ *coloniam* Christianorum? Quod autem *certe* illius gentis noviter in fide erudiendæ episcopus ordinatus fuerit Nicetas ex indicato apostolicorum episcoporum more, non autem aliojuz peculiaris sedis jam institute, et quasi aliorum in ea episcoporum successor, nisi Remesiana illa civitas erat, vel Remisiana seu Româliana sub metropoli Sardicensi, idem ipse Paulinus innuere videtur; qui in eodem poemate, dum locum tangit episcopalis curæ hujus Nicetæ non unum aliquem sig. at. sed generaliter *oras* appellat, quibus erat ipso *præstius sacerdos;* ait enim:

Sed freto emenso superest viarum
Kursus in terra labor, ut veharis
Usque felices, quibus es sacerdos
Præstius oras...

Quinimmo ex eodem Paulini poemate jure, si fallor, assequitur agrum apostolici laboris istius Nicetæ, non cis Danubium, ubi Romesiana seu Remissiana aut Romatiana civitas sita erat, sed trans Danubium existisse; et reapse Transdanubianam Daciam, nimirum Daciam quæ Trajani Dacia appellabatur, longe lateque protensam regionem ad Levam Danubii partem, variisque Barbarorum populis constantem, illum suscepisse excolendam. Videtur Daciarum Mœsiarumque tabula geographica, apud Cluverium, Introductio in universam *12* geographiam tam veterem quam novam; nec non et alia tabula Illyrici universalis et hodierni tomo I Illyrici Sacri Danielis Farlati. Quid igitur sanctus Paulinus?

Hic Arctos procul usque Dacos:

ita paulo post initium carminis Nicetam suam alloquitur Paulinus. Quinam vero sunt hi Daci Arctoi tam procul siti, nisi plane Transdanubianæ Daciæ incolæ, qui jam tunc temporis ad Romanum imperium non pertinebant; quique Arctoi merito nuncupabantur a Paulino, comparate nimirum ad alios Dacos qui cis Danubium siti erant inter utramque Mœsiam, in illa videlicet Mœsiæ parte a superiori et inferiori deducta quæ Dacia Aureliani appellata fuit, quique ad dexteram Danubii oram positi Romani imperii partem constitutebant?

Præterea quod certe Daci Transdanubiani fuerint ii, quos Nicetas Paulinians excolendos susceperat, alla sunt in eodem Paulini carmine quæ magis magisque suadent. Aiebat namque ad Nicetam suam in Daciam redeuntem:

Tu Philippæos Macedum per agros
Per Tomitanam gradieris urbem,
Ibis et Scupos patriæ propinquos
Dardanus hospes.
O quibus jam tunc resonabit illa
Gaudis tellus, ubi tu rigentes
Edoces Christo fera colla miti
Subdere gentes!

Quod Dardanus fuerit hic Nicetas nimirum e Dardania oriundus, quam provinciam novæ Daciæ junxerat Aurelianus, teste Jornande a Farlato supra relato, ex Paulini dictis apparet. Quod non procul a

Scupis, ipsius Dardaniæ seu Mœsiæ superioris præcipua urbe natale solum habuerit, ex eodem itidem constat. Vir scilicet ad Evangelium in Dacia Barbara prædicandum a Romana Ecclesia sapientissime electus fuerit, qui non tam procul ab illis regionibus esset oriundus; qui Dacus et ipse audiret, licet ex Dacia Romana cis Danubium posita; qui propterea et illorum Barbarorum linguam, veluti finitimorum, satis calleret, instituta ac mores non ignoraret; et ipsa quoque loca facile haberet perspecta, quæ essent maxime ad levam Danubii rivam posita. Persequitur itaque illius terrestre iter Paulinus post appulum ad urbem Thessalonicensem; eumque veluti comitatur progredientem per agros Philippæos Macedoniæ, ac per urbem Tomitanam, euntemque etiam ad Scupos, urbem proximam patriæ suæ, antequam ad tellurem perveniat ubi *rigentes* populos edocebat miti Christo subdere fera colla. Quid vero in terra Paulinus? Poetico spiritu ductus exclamat: *O quibus jam tunc gaudiis resonabit illa tellus, ubi tu rigentes*

edoces Christo fera colla miti subdere gentes! Quid porro illud *jam tunc* in Paulini carmine, si cum Scupis esset Nicetas, non procul adhuc fuisset ab illis gentibus, quas edocebat fera colla subdere miti Christo? Et Scupi certe, sive Dardaniæ sive Mœsiæ superiori tribuantur, proximi erant Romesianæ seu Remesianæ aut Remisianæ civitati, quæ sedes episcopalis esse dicitur Nicetæ Pauliniani, uti ex tabulis constat. *Jam tunc* itaque in Paulini sensu illud innuit procul dubio, quod etiam cum Scupis esset Nicetas, non parum adhuc distabat ab illa telluris parte, ubi docebat gentes fera colla subdere Christo. Desiderium nempe illorum populorum de Nicetæ adventu exprimere volens Paulinus, gaudium eorum canit de proximo illius adventu, etiam cum non modice ab illis distaret. Si tam proximus illis fuisset cum Scupis esset, minus profecto apposite illud *jam tunc* usurpasset; quia nihil mirum resonare nos gaudiis eum proximam nobis aliquem intelligimus quem ardenti animo desideramus; sed illud sane mirum, resonare gaudiis etiam *jam tunc* *13* cum adhuc remotum novimus, quem ad nos properantem scimus. Non igitur Cisdanubianæ, sed Transdanubianæ fuisse videntur ille gentes, quæ Nicetas Paulinians edocebat fera colla subdere miti Christo. Minime vero prætereundum et illud *fera colla*, quo mores et ingenium illorum populorum Paulinus exprimit, ad quos Nicetas revertebatur. *Fera colla* porro Cisdanubiani Daci minime præferabant; utpote qui non Barbari, sed Romani, et ex Romanis colonis orti, ab Aureliano imperatore e Transdanubiana Dacia evocati fuerant, quam totam veteribus incolis reliquerunt, quos vero *fera colla* habuisse merito cecinit Paulinus, ex eorum veluti innata barbarie, atque in Romanum imperium aversatione.

Pergit autem Paulinus:

Quaque Riphæis Boreas in oris
Alligat densis fluvios pruinis,
Hic gelu mentes rigidas superno
Igne resolvit.

Jam antea dixerat Paulinus *rigentes* populos illos esse, qui de Nicetæ proximo adventu gestiebant: nunc uberius illius soli rigiditatem exprimit, ac præcipue in fluvios vim Boreæ signat flantis in Riphæis oris. At Daciæ Cisdanubianæ intra 45 et 44 latitudinis septentrionalis gradum constitutæ, uti ex ipsa Anvillei tabula constat, adeoque minus ad borealem partem positæ quam nos Foro-Julienenses qui intra 46 et 47, siti sumus, quique tantam vim Boreæ in fluviiis nostratibus nihilominus minime experimus; Daciæ inquam, Cisdanubianæ haudquaquam conveniunt quæ hic Paulinus de Riphæis oris notat, ubi Boreas *clligat fluvios densis pruinis*, et ubi Nicetas etiam *mentes* ibidem *gelu rigiditas* superno igne resolvit. Quinimmo telluris *rigiditas*, quam Paulinus notat in Nicetæ sui episcopali cura, minus etiam convenit Da

cis Cisdanubiæ ex partibus superioris et inferioris Mœsiæ ab Aureliano præcipue conflata, uti antea videbamus; cum constet Mœsiam olim frugum feracissimam fuisse, atque a Romanis *Cereris horreum* appellatam ob soli fertilitatem, uti ex Cluverii opere superius citato lib. IV, cap. 16 num. 1.

Sed quid plura? Rhipæas oras sic memorat Paulinus, quæ a lava Danubii ripa septentrionem versus longissime distabant, quam longissime vero ab Aureliani Dacia Cisdanubiana, et a civitate Remesiana seu Remisiana aut Romesiana in hujus novæ Daciæ Mediterranea parte posita; ideoque hac vel una voce Transdanubianum Nicetæ episcopatum signat, qui a majori Trajani Dacia ultra Danubium usque ad Rhipæas oras juxta illum quodammodo protendebatur. Neve quis dixerit poetice hic locutum Paulinum, et locum pro loco sumpsisse ad quamdam veluti hyperbolem pro ornatu ac decore carminis. Quidquid enim ante temporis Rhipæarum orarum seu Rhipæorum montium nomine haberetur, cum nimirum vastissima illa atque remotissima barbarorum terrarum spatia ad Aquilonem posita minus essent Romanis hominibus explorata; in quomodo Rhipæas oras, aut loca certe ad Rhipæarum orarum fines vergentia, ideoque non cis, sed trans Danubium proculdubio sita, proprie exprimit Paulinus episcopalis Nicetæ curis obnoxia, dum protinus illorum locorum incolas nominat, quos Christo Nicetas ipse pepererat; ait enim continenter:

Nam simul terris animisque duri,
Et sua Bessi nive duriores,
Nunc oves facti duce te gregantur
Pacti in aulam.
Quasque cervices dare servituti
Semper a bello indomiti negarunt,
Nunc jugo veri domiti subactas
Sternere gaudent.

En igitur Bessos veluti Rhipæarum orarum incolas trans Danubium, ideoque ab Aureliani nova Dacia Cisdanubiana **14** longissime positos, quos hic Paulinus Nicetæ sui curis subjectos nobis exhibet.

Sed sunt etiam alii qui una cum Bessis ultra Danubium Nicetæ curis patebant, quosque Paulinus itidem nominat in eodem carmine; nimirum Scythæ, Getæ, et maxime Daci, qui toti amplissimæ regioni nomen dabant; ita ut apostolatus illius satis late patuerit a lava Danubii parte usque ad Rhipæas oras semper inter barbaras gentes, quin ulla mentio appareat novæ Daciæ cis Danubium, Romanorumque hominum, qui e barbarâ Dacia evocati sedem in ipsa fixerant. En iterum Paulinum:

Te patrem dicit plaga tota Borræ,
Ad tuos fatus Scythæ mitigatur,
Et sui discors fera te magistro
Pectora ponit.
Et Getæ currunt, et uterque Dacus;
Qui colit terræ medio, vel ille
Divitis multo bove pilleatus
Accola ripæ.

Sunt igitur Bessi, sunt Scythæ, sunt Getæ, sunt Daci, quos memorat Paulinus a Nicetâ suo in Christiana religione excultos, quique finitimi inter se, illam constituiebant trans Danubium, et extra Aureliani Daciam, *plagam totam Borræ*, quæ Nicetam parentem suum dicebat. Bessi porro, etsi Strabonis tempore, id est primo ineunte Christi sæculo quo florebat, *majorem Hæmi montis partem tenerent* inter Mœsiam inferiorem et Thraciam, ut idem scribit libro VII; trans Danubium postea, Trajano fortasse compellente, aut etiam Aureliano cum Romani imperii hæres ad fluvium illum contraxit, sedem suam possuisse videntur ad Pontum Euxinum, in ea regione, que nunc quoque paulum prolati nomine Bessarabia appellatur. Scythæ vero, ut nihil dicamus de Scythia minori cis Danubium, quæ Scythia Romana etiam dicta fuit, utpote Romani imperii parte, et ubi Tomi

A Ovidii exsilio civitas celebris, et hic quoque a Paulino in Nicetæ sui itinere memorata; Scythæ, inquam, barbari, eo tempore latissima terrarum spatia ad aquilonem trans Danubium incolebant, et Asiæ etiam partem ibidem non modicam occupabant. Getæ, pars validissima Scytharum erant, Gothi etiam dicti, Bessis Scythisque contermini, quorum tunc trans Danubium præcipua sedes; licet quandoque in Romanorum etiam terris ii admissi essent, qui Christianorum sacris initiari voluissent, ut infra dicemus. Daci demum, et ipsi Scythica gens, quorum regio post Danubium a meridie et ab oriente Getis unita, Carpathicis jugis claudebatur ad septentrionem, in Mediterraneam Ripensem atque Alpinam divisa, prout similiter in Mediterraneam ac Ripensem divisa fuit ad quamdam imitationem illius etiam nova Dacia Romana cis Danubium ab Aureliano facta. Videatur Cluverius, Introduct. in universam geographiam tam veterem quam novam libro IV, cap. 16, 17 et 18. Definitus hinc apparet ex Paulini carmine Nicetæ sui episcopatus, qui totus inter barbaras gentes fuisse constat ex adversa novæ Daciæ parte trans Danubium; licet et Dardanus ipse fuerit, et prope Scopus ortus. Sed nonnihil adhuc in eodem Paulini carmine immorandum ad rem nostram validius confirmandam.

De Bessis superius loquens Paulinus quos Nicetas erudiebat, et Bessorum nomine poetico more totam etiam illam gentem comprehendens quæ Nicetæ suberat episcopali curæ, quæque Bessis, Scythis, Getis Dacisque constabat, uti vidimus; aiebat in gentis ipsius laudem et in Nicetæ commendationem, quod *quas cervices dare servituti semper a bello indomiti negarunt, nunc jugo veri domini subactas sternere gaudent*. Illi porro a bello indomiti, qui semper negarunt cervices dure servituti, nequaquam **15** erant Daci Cisdanubiani, Romani omnes et origine et cultu, qui relicta veteri Dacia Transdanubiana, ad dexteram fluminis partem Aureliano auctore considerant: sed illi reapse a bello indomiti, semperque servituti hostes, quocumque appellarentur nomine, qui latissime patentem trans Danubium regionem incolebant; patriam nempe suam, pro qua tam sæpe adversus Romanos, tamque fortiter dimicarunt; quique licet quandoque devicti, et in Romanam provinciam a Trajano redacti, semper nihilominus indomiti jugum postea excusserunt, ita ut Aurelianus, evocatis cis flumen Romanis omnibus tum militibus tum colonis, satius duxerit totam illam regionem illis permittere, non secus ac ante Trajani tempora, quam pro illis iterum subigendis nova adversus eos prælia institueret. Sed Paulinum denique audiamus Nicetam suum alloquentem, totamque illam regionem, quæ eidem in religionis negotio obtemperabat, uno veluti diceandi modo definientem.

Orbis in muta regione per te
Barbari discunt resonare Christum
Corde Romano, placidamque casti
Vivere pacem.

D Numquam Paulinus *mutam orbis regionem* (quidquid hoc *mutæ* vocabulo intellexerit) Romanam provinciam dixisset, numquam Daciam Cisdanubianam intra superiorem et inferiorem Mœsiam constitutam, Romanis colonis constantem, urbibus oppidisque confertam, clarisque aliis regionibus finitimam: numquam Cisdanubianos Dacos *Barbaros* vocasset, quos ignorare non poterat et ad Romanum imperium pertinere, et eosdem a colonis esse prognatos ex toto olim orbe Romano a Trajano deductis. Quid vero illud quoque quod ait, per Nicetam illos *Barbaros dicere Christum resonare corde Romano*? Nimirum hæc loquendi ratione populus proculdubio signat, qui licet Romano imperio non subessent, cor tamen Romanum, seu fidem Romanam Nicetæ merito gerebant; quique Romani erant corde, etsi non essent corpore.

Hi porro *Barbari* qui dicebantur *cord Romano resonare Christum*, et quidem in Dacia ubi Nicetas apostolatum gerebat, non alii esse poterant quam Daci alique populi trans Danubii in siti, qui ab Aureliani tempore Romanis aquilis non parebant; quique nihilominus per susceptam Nicetæ prædicatio e Christi religionem *cor Romanum* gerere videbantur, utpote qui Romanis fide essent conjuncti, quamvis a Romano imperio alieni. Quidni vero et hac dicendi ratione: *Per te Barbari discunt resonare Christum corde Romano*, indicare quoque voluerit Paulinus, Nicetam ex Dacia Romana ortam, et hinc a Romana Ecclesia inter Dacos Barbaros e regione positos episcopum ad predicandum Evangelium ordinatum; quod superius conjectabamus: veluti si dixisset, per te Romanum hominem, et a Romana sede missum, *Barbari*, quamvis Romanis infesti, discunt tamen resonare Christum eodem modo quo resonat in ore tuo Romano, et in Romana Ecclesia; corle iterum Romani facti, etsi Barbari natione ac cultu, et Romanis legibus non obnoxii? Hoc autem obiter, data occasione; et divinando potius quam asserendo: nunc iterum ad nos.

Habemus igitur Nicetæ episcopatum a Paulino descriptum, a Danubio septentrionem versus ad Pontum usque Euxinum, per Dacos nimirum, inde per Getas, dein per Scythas et Bessos continuo veluti ductu, et recta propemodum linea, utpote populos sese invicem limitibus excipientes, aut etiam non uno in loco fortasse permixtos. Habemus horumque populorum mores, nullo inter eos discrimine, agrestes, duros, feros ab eodem appellatos, et totam gentem Barbarorum vocabulo designatam; dictumque *mutam orbis regionem* totum illud 16 terrarum spatium, tum, ut videtur, propter frigiditatem, tum etiam maxime propter incolentium asperitatem, vitæque rationem omni omnino cultu expertem, atque a Romanorum, sicut imperio, ita et ingenio alienam. Nicetas itaque Paulinianus non fuit episcopum civitatis Romensianæ seu Remesianæ aut Romanianæ, neque alterus cujusvis civitatis in Dacia Cisdanubiana, nova, ac Romana, positæ; sed unus proculdubio fuisse videtur ex episcopis gentium nullo peculiaris sedis titulo distinctis, qui ad levam Danubii ripam non tam episcopatum quam apostolatum exercuit inter illas Barbaras gentes, quæ Dacorum, Getarum, Scytharum, Bessorum nominibus appellabantur: merito propterea in Romano Martyrologio ad diem 7 Januarii, absque ullo peculiaris sedis titulo, et cum elogio apostolicis illius laboribus non impari, Nicetam hunc recensitum legimus: « In Dacia sancti Nicetæ episcopi, qui feras et barbaras gentes Evangelii prædicatione mites reddidit ac mansuetas; » quod optime in utraque parte cum sancti Paulini Nolanus poemate concordat.

Verum quod hactenus de Nicetæ Daci Transdanubiano episcopatu disserimus ex locorum gentiumque notione quam Paulinus Nolanus nobis maxime præbet, non incongruum erit aliqua ex parte confirmare aliis quoque ecclesiasticæ historiæ monumentis, quæ rei Christianæ statum nobis exhibent citra et trans Danubium, in utraque scilicet tum veteri tum nova Dacia, atque in ambabus Mœsiis, Nicetæ Daci apostolatus tempore, sæculo nempe desinente quarto, et quinto ingrediente. Et profecto monumenta docent rem Christianam, Nicetæ Daci ætate, eis Danubium, tum in Dacia nova, tum in Mœsiis, et in Scythia Romana, nec non et in finitimis regionibus, Dardania nimirum, Thracia, Macedonia, sicut etiam ad Hæmum montem, jamdiu firmatam fuisse, ibique jam tunc episcopales sedes plurimas existisse cum metropolitibus suis; ut præcipue apparet ex subscriptionibus episcoporum ad Nicenam primam generalem synodum, ac postea ad Sardicensem inibi in nova Dacia celebratam; et uti clarius aliunde etiam explicavit eruditissimus Lequienus in suo Oriente Christiano, tomo I, in Diocesi Thracica, ubi de provinciis Thraciæ, Hemimonti, Scythiæ, ac Mœsiæ infe-

rioris, etc.; et tomo II, in Diocesi Illyrica, ubi de provinciis Macedoniæ, Daciæ Mediterraneæ, atque Dardaniæ, etc. Aut igitur barbaræ gentes profanorum numinum cultrices, quæ essent ad Christianam religionem perducendæ, non exstabant Nicetæ tempore in Dacia Cisdanubiana, aliisque finitimis regionibus; aut certe non erat cur Nicetas episcopus vel suam relinqueret peculiarem Ecclesiam, si reipsa Remesianæ civitatis in nova Dacia Mediterranea fuisset episcopus, ut Barbaros hac atque illac alibi positos erudiret, vel in alienam veluti messem manum immitteret, et aliorum episcoporum dioceses quodammodo invaderet, ut ibi barbararum gentium apostolatum suscipere. Trans Danubium itaque necesse est episcopatum gessisse Nicetam, ubi sane et barbaræ gentes exstabant profano numinum cultui addictæ, quæ propterea ad Christianam religionem essent convertendæ; et ubi peculiare Ecclesiæ, propriis instructæ episcopis, nonnumquam fuerant institutæ.

Quid porro de gentibus illis Transdanubianis, Nicetæ Daci ætate; quid de Christiana religione ibidem invecata ex monumentis habemus? Transdanubianas gentes diximus eas quas Paulinus recenset veluti a Niceta suo ad religionem Christianam perductas; Dacos nimirum, Getas, Scythas et 17 Bessos; easque Transdanubianas probavimus eadem Nicetæ Daci ætate ex ipsa Paulini dicendi ratione, quæ gentibus ac regionibus cis Danubium positissimis minime conveniret. Promiscue quidem non raro nomina illa Transdanubianarum gentium sumuntur apud scriptores; a quibus alia etiam barbaræ gentes his unite sub uno aut altero ex his nominibus plerumque indicantur, licet propria vocabuli distinctione non careant. Nihilominus quos Getas Romani appellabant idem sunt ac Gothi, uti eruditi communiter animadvertunt; qui e remotioribus versus aquilonem Germaniæ finibus egressi, in Transdanubianis hac illac regionibus primum conserederunt sub diversis eorum seu ducibus seu regibus, et partim Ostrogothi, partim Visigothi appellati, ex Orientali seu Occidentali plaga quam tenuerunt; deinde varios per Europam terrarum tractus occupavere. Atque hi quidem, sen eorum pars quadam, ut refert Philostorgius Hist. Eccles. lib. II, cap. 5, ac meminit etiam divus Basilius Magnus, epist. 165, al. 339, in editione Maurinorum, cum, Valeriano et Gallieno imperatoribus, Asiam, Galliciam et Cappadociam per Pontum Euxinum ingressi prædandi causa, captivos inde multos Christianos abduxissent, inter quos non pauci erant Christianæ legis sacerdotes ac clerici, ab his verum Dei cultum didicerunt; qui etiam ita inter eos increbuerat Constantini Magni maxime ætate, ut episcopus haberent, inter quos Theophilus ille qui Nicenæ synodo interfuit, seque nomine provinciæ Gothiæ subscripsit: *Theophilus Gothiæ metropolis episcopus*. Commemorat nihilominus Philostorgius idem loco citato, sub eisdem Constantini Magni imperio Getarum seu Gothorum ingentem multitudinem, pietatis causa, e patriis sedibus ejectam fuisse, quos imperator benigne excepit, atque in Mœsia collocavit. Gentis itaque Getarum seu Gothorum pars maxima trans Danubium sita inanium deorum cultui, etiam Constantino imperante, addicta erat. Quid autem postea? Sævissima quoque persecutio adversus Christianos apud eam gentem orta est, ut narrat Sozomenus Hist. Eccles. libro VI, cap. 37. Persecutionis autem auctor fuit alter ex Gothorum regibus, Athanaricus nomine, qui Christianam religionem, non solum avite superstitionis vindicandæ studio insectabatur, sed etiam quod ægre ferret, suos Romanorum, quorum erat hostis infensissimus, religionem sectari. Plurimis ea occasione Gothi martyribus ditata Ecclesia fuit, inter quos celeberrimus ille Saba, de cuius vita ac martyrio exstat epistola Ecclesiæ Veronensis pag. 527, cujusque martyrium ad annum Christi 372 signant eruditi. Multi interea Gothorum Christianorum apud Romanos, priscosque Chri-

stianis Gothos jampridem in Mœsia a Constantino A
 haspiis donatos, cis Danubium secesserunt, perse-
 cutiois fugiende gratia, et ipso quoque impellente
 Athanarico, ut Isidorus in Chronico, qui sevitæ sua
 tandem pertæsus, Christianos maluit regno expellere
 quam interficere: et ita trans Danubium pagani Gothi
 reapse dominabantur; si illos excipias qui regionem
 cis Tanaim fluvium ad Tyram usque amnem tenebant,
 ubi Gothorum Ecclesiam constitutam censet supra
 laudatus Lequienus, tomo I, col. 1241, in Ecclesia
 Gothicæ, et ubi intemerata catholica fides perseveravit.
 Sub finem vero imperii Valentis Augusti, cum Hun-
 norum gens, *omni ferocitate atrocior*, ut scribit Jor-
 nandes de Rebus Geticis, cap. 24, ex aliis erupta
 septentrionalibus majoris Scythiæ post Tanaim flu-
 vium locis in Daciam tenderet Transdanubianam,
 Gothorum pars bello devicta ac multitudine oppressa
 18 loco cedere compulsæ fuit, atque ip Romanam diti-
 onem cis Danubium petita veniam transire: quod qui-
 dem non sine pactis conditionibus inter Romanos et
 Barbaros factum fuit, ut scribit Socrates Hist. Eccles.
 libro IV, cap. 33, quarum potiores fuere, ut hi Roma-
 nis legibus viverent, Christianoque nomen darent. Loca
 novis hospitibus a Romanis permissa fuere Mœsia,
 ac Thracia, et nova Ripensis Dacia: in hoc tamen novi
 hospites infelices, quod magna eorum pars, fraude
 Valentis Augusti Ariarum partium propugnatoris
 pervicacissimi, lapides pro panibus, serpentes pro
 piscibus accepit; Christianam nempe religionem, non
 puram atque orthodoxam, sed Ariarum impietate
 ledatam, quam dein et in posteros propagavit, lateque
 diffudit.

Quin cæteras hic Gothorum aliorumque Barbaro-
 rum vices percurramus, bellaque cum Romanis modo
 prospere, modo infelicitè gesta; patet interea ex
 dictis Getarum seu Gothorum barbaram gentem trans
 Danubium constitutam, Valentis imperio desinente,
 aut paulo post, Gratiano scilicet et Theodosio impe-
 rantibus, paganam gentem maxima ex parte fuisse,
 prout Hunni quoque eorumdem victores, lisque postea
 permixti. Patet insuper nullas eo tempore Ecclesias,
 nullos episcopatus in illis Transdanubianis regionibus
 existisse; si Ecclesiam illam Gothicam excipiamus,
 de qua supra cum Lequieno, et quæ ad Daciæ de
 qua loquimur, ex situ ubi erat, non prorsus spectabat.
 Quoad Dacos vero, Scythas et Bessos, a Paulino una
 cum Getis seu Gothis memoratos; quibus nominibus
 primitivæ fortasse illarum regionum gentes utebantur,
 antequam Getæ seu Gothi ac Hunni postea in hæc
 loca descenderent, quibusque nominibus etiam novos
 incolas veteribus permixtos, aut eisdem confines, aut
 certe in eorum regionibus dominantes, ipse intellexit;
 quis audeat asserere ante Valentis aut Theodosii
 Magni tempora non paganos omnes eosdem fuisse?
 Quis vero indicare inibi queat aut Ecclesias aut epi-
 scopos, præter Ecclesiam et episcopatum Tomorum in
 Scythia minori seu Romana ad Pontum Euxinum cis
 Danubium posita, quæ propterea ad veterem Daciæ
 barbaram cæterasque barbaras gentes trans Danu-
 bium nullatenus pertinebat? Si igitur inter barbaras
 gentes, quales Paulinus Nolanus describit, episcopatum
 gessit Nicetas ille suus; si eas ipse profecto do-
 cuit *Christum resonare corde Romano*, atque *nunc*
primum cervicis sternere jugo veri Domini, quas sem-
per a bello in domitiis negarunt dare servituti, ut idem
 Paulinus canebat prout antea videbamus; quod nihil
 aliud est, quam eas ad Christianam perduxisse reli-
 gionem, quam prius non noverant: barbaræ igitur
 hæc gentes aliæ profecto esse non poterant, quam quæ
 Daciæ Barbaram trans Danubium incolebant; ideo-
 que trans Danubium merito dixerimus episcopatum
 gessisse Paulinianum Nicetam, etiam pensatis, præ-
 ter Paulini ipsius verba, aliis ecclesiasticæ historici
 monumentis, quæ rei Christianæ statum nobis aper-
 riunt citra et trans Danubium Nicetæ ipsius Daci-
 ævo, id est sæculo desinente quarto, et quinto ingre-
 diente.

Verum gentes Transdanubianas a Nicetæ hoc Daco
 ad fidem Christianam perductas fuisse Lequienus ipse
 supra citatus fatetur Orientalis Christiani i tomo II, in
 Diocesi Illyrici Orientalis, et Provincia Daciæ Medi-
 terranæ col. 306; et nihilominus eundem Ecclesie
 Remisianæ, seu Romæsiæ, aut Remesianæ cis
 Danubium in nova Dacia Mediterranea sub metropoli
 Sardicensi facit episcopum, dicens: « Eodem quo
 sancti Hieronymus et Paulinus tempore, Nicetas
 sive Nicetius Remesianæ urbis episcopus claruit,
 qui Bessos, Dacis, Gothis et Scythis trans Istrum
 19 consistentibus verbum Dei prædicavit. » Quid igitur
 ad hæc? Favet certe opinio nostræ auctoritas Le-
 quieni, qui Bessos, Dacos, Gothos et Scythas, quibus
 Nicetas hic prædicavit, trans Danubium positos agno-
 vit: sed dum Nicetam, barbararum earum gentium
 institutorem et patrem, asserit nihilominus episco-
 pum civitatis Romæsiæ in Dacia nova Mediterranea
 cis Danubium; in hoc quidem plus æquo tribuit cui-
 dam, quem citat, Genoadiano codici San-Germanensi,
 haud certe alio de nota, et de quo alibi fiet mentio,
 ubi Nicetas Remesianæ civitatis, quæ certe in Dacia
 cis Danubium fuit, appellatur episcopus; et in hoc
 similiter morem gerit tot eruditissimis scriptoribus, qui
 contra Baronium Romæsiæ Genoadii civitatem
 pro Remisianæ, aut Romæsiæ, seu Remesiana in
 Dacia nova Romana antehac intelligere voluerunt, et
 de quibus etiam sua loco data opera sermo erit. Cæ-
 terum cum Paulinus omnino siluerit, uti antea nota-
 bimus, seu Romæsiæ, seu Remesianam, seu alio
 quocumque modo dictam, civitatem in carmine suo,
 dum Nicetæ laudes prædicaret; cum nihil prorsus
 dixerit de Nicetæ meritis in peculiari quadam regenda
 Ecclesia, ubi barbaræ ac pagane gentes non essent;
 cum totam Nicetæ laudem collocet in Barbarorum e
 paganis superstitionibus conversione; quis eundem
 peculiaris alicujus Ecclesie extra Daciæ Barbaram,
 immo in Dacia nova Mediterranea, episcopum simi-
 lificat ex quadam sola seu appellatiōis loci simili-
 tudine, seu nominis unitate, seu etiam temporis con-
 venientia? Præter quam quod Paulini laudes in eodem
 carmine ad Nicetam redeuntem in Daciæ ex omnino
 sunt, ut cuique integrum illud carmen legenti patere
 potest, quæ totam Nicetæ vitam in barbarorum gen-
 tium conversione atque institutione peractam indi-
 cent; ut nihil temporis reliquum illi fuerit ad pecu-
 liarem aliam regendam Ecclesiam, maxime verò Da-
 nubio flumine, et aliquo etiam terre tractu a barbaris
 illis gentibus separatam: nisi gratis dicere velimus
 Nicetam hunc peculiarem Ecclesiam suam in Dacia
 Romana Mediterranea sitam veluti dereliquisse, et
 apostolatam suscipere inter barbaras gentes in Dacia
 Transdanubiana; quod haud scimus an illius ævi di-
 sciplina pateretur, et an Nicetæ merito ascribi facile
 posset.

De Nicetæ hujus Daci ætate, de episcopatus tem-
 pore, de anno quo eum plus minusve obiisse puta-
 mus, sequenti capite data opera dicendum erit, ad
 quod lectorem mittimus. Interim ex iis quæ ibidem
 dicturi sumus, non immerito hic asserere possumus,
 Paulinianum hunc Nicetam episcopatum et apostola-
 tum suum inter barbaras gentes Transdanubianas in-
 choasse sub Valente imperatore anno circiter 373,
 cum annum ageret ætatis trigesimum aut etiam tri-
 gesimum quintum, complexus vero cum vita anno
 circiter 420, ætatis autem septuagesimo quinto, aut
 etiam octogesimo. Quapropter Daci hujus Nicetæ in
 barbaras illas gentes Transdanubianas reapse merita
 prædicavit, eodem prope quo sanctus Paulinus tempore,
 etiam divus Hieronymus epistola 60 in editione
 Vallarsii ad Heliodorum, num. 4, quæ ad annum re-
 fertur 398, dum ex Bethleemítico suo recessu scriberet,
 quod « Bessorum feritas, et pellitorum turba popu-
 lorum, qui mortuorum quondam inferis homines
 immolabant, stridorem suum in dulce Christi frege-
 runt melos. » Sed adhuc clarius epistola ibidem 107
 ad Lætam, num. 2, quæ anno tributur 403, Trans-

danubianarum illarum gentium in Christiana religione progressum his verbis exposuit: « Hunni discunt Psalterium, Scythiæ frigora fervent calore fidei: Getarum rutilus et flavus exercitus Ecclesiarum circumfert tentoria; et ideo forsitan contra nos æqua pugnant acie, quia pari religione confidunt. »

Occurrendum hic tamen cuidam etiã objectioni viri clarissimi Domini Georgii, qui in suo Adonis Martyrologio, ad diem x kal. Julii, pag. 288, duas citat epistolas Innocentii papæ I, quæ videri possunt tomo III Conciliorum Labbel editionis Venetæ curis Coleti, nempe 21 ad episcopum Naresitanum seu Naisitanum, et 22 ad episcopos Macedoniæ, in quibus Nicetæ episcopi mentio fit, quem ille absque ulla dubitatione Nicetam Romatiaricæ episcopum intelligit in Dacia Cisdanubiana. Ut ut vero Nicetæ hujus sancti Paulini familiaris tempus conveniat cum ætate Innocentii papæ I, et cum tempore datarum ab eo epistolarum quæ memorantur, nihilominus pace dixerim summi viri Innocentium papam in neutra ex illis epistolis appellare Nicetam episcopum civitatis Romatiaricæ, neque Romisianæ aut Remissianæ, etc., sed episcopum tantum. Fuerit idem fortasse ac Paulini amicus qui in prima epistola nominatur, ubi de Bonosi episcopi persona et damnatione agitur; quid contra nos, si inde non sequitur aut illum fuisse reapse episcopum Romatiaricæ, aut non fuisse episcopum in Dacia Transdanubiana? Quod vero ad alteram Innocentii epistolam attinet, quis non videt datam illam ad episcopos provincie Macedoniæ sub metropoli Thesalonicensi; ac proinde Nicetam illum ibidem nominatum inter ceteros Macedoniæ episcopos, unum quemdam episcopum fuisse illius provincie, Nicetam, et ipsum nomine, sed alium omnino ab altero seu Nicetæ seu Nicetæ de quo hic sermo, qui nullo modo inter episcopos Macedoniæ provincie enumerari poterat, sive eis Danubium episcopalem sedem Romatiaricam habuisset, quia tunc inter episcopos metropolis Sardicensis, provincie Dacie Mediterraneæ, constitutus fuisset, ideoque cum Macedonibus non confundendus; sive trans Danubium episcopatum gessisset, quia aut nulli provincie tunc accensendus, aut certe finitimæ, Dacie scilicet Mediterraneæ, cujus metropolis erat Sardica.

Videtur itaque jure iterum concludendum, Nicetam seu Nicetam, sancti Paulini Nolani amicum, non fuisse episcopum civitatis illius in Dacia nova Aureliani cis Danubium positæ, quæ Remesiana aut Romissiana vel Romatiaricæ, etc., appellata fuit; sed episcopatum absque dubio gessisse trans Danubium inter barbaras gentes, in ea Trajani Dacia quæ tunc ad Romanum imperium non pertinebat, et Barbara proinde Dacia appellabatur. Nihil est igitur unde sibi quisquam blandiri possit de Romatiaricæ civitatis nomine a Gennadio adhibito, ut Nicetæ seu Nicetæ ille Gennadianus perhibeatur idem esse cum Nicetæ seu Nicetæ sancti Paulini amico; qui propterea percommode in Dacia cis Danubium collocetur, eique Remesiana vel Romesiana aut Remissiana, etc., civitas tribuatur, quæ parum inflexo vocabulo Romatiaricæ Gennadii facile intelligi valeat.

21 CAPUT III.

Romatiaricæ civitatis episcopus Nicetæ, seu Nicetæ, a Gennadio memoratus, non est Nicetæ seu Nicetæ ille Ducus sancti Paulini Nolani episcopi amicus, ejusdemque laudibus celebratus.

Jam ad penitiora et graviora progredior, dum hoc capite probandum suscipio Nicetam, seu Nicetam, episcopum civitatis Romatiaricæ a Gennadio memoratum, non esse Nicetam seu Nicetam illum Dacum sancti Paulini Nolani episcopi amicum, ejusdemque laudibus celebratum. Hic enim illius opuscula intimius investiganda; hic inquirendum venit num sancto Nicetæ Paulini Nolani amico conveniant, an non, quæ in his opusculis peculiariter exhibentur de dogmatibus, de hæresibus, de disciplina, ad regularum

A normam quas recta ratio exigit, et critices periti tradunt. Hic proinde dicendum etiã de hujus Nicetæ Paulini amici ætate; et an pærsus Paulino cœvus, an suppar, an minor exstiterit: quæ omnia diligenti indigent inquisitione, ut lata propositio inde veluti sua sponte propeadat. Utrumque ex his opusculis, quæ germana esse probavimus, gravissima suppeditat argumenta, ut evincatur eorum auctorem Nicetam seu Nicetam episcopum civitatis Romatiaricæ, qui a Gennadio memoratur, esse non posse Nicetam seu Nicetam illum Dacum, sancti Paulini Nolani episcopi amicum, ejusdemque laudibus celebratum: sed tum brevitate studio, tum quia exploratiora seligere præstat, *Libello nunc ad lapsam Virginem ad alia reservato, in Explanatiã Symboli ad competentes immorari sufficiet.*

Quod ad dogmata vero attinet, quæ in aliqua sanctorum Patrum non satis explorata lucubratione traduntur, et ex quibus cognoscendorum auctorum solent critici eruere argumenta, non me latet satis firma non esse quæ ex quibusdam dogmatibus eruuntur, quæ aliquando Ecclesia adversus ortas hæreses in conciliis explicavit: nam cum Ecclesia nunquam nova dogmata tulerit, sed illa tantum uberius explanaverit suaque definitione firmaverit, quæ ab initio revelata, et constanti traditione servata, Novatorum postea cavillationibus temerata fuerit; necesse est ut eadem dogmata asserta inveniantur etiam in illis sanctorum Patrum Operibus, quæ concilia præcesserunt in quibus illa definita fuerunt; quin inde inferri queat Opera illa, non illorum, sed sequioris ætatis auctorum esse censenda. Quis enim ignoret catholicum dogma, exempli gratia, de Filii Divinitate, et consubstantialitate cum Patre, etiã ab antenicenis Patribus et præditum et traditum fuisse? Sola itaque dogmatis alienius assertio, quod aliquando Ecclesia lege lata sanciverit, non est ratio sufficiens judicandi opus aliquod posterius esse dehere illa Ecclesie definitione.

C Adsumt tamen persæpe adjuncta quadam, quæ argumenta e dogmatibus sumpta firma reddunt, et ineluctabilia: veluti si dogma illud, aut peculiari vi asseratur, quæ non asseratur antequam Ecclesia super illo pulsaretur; aut si eisdem pene verbis vel parum dissimilibus annuntietur, quibus Ecclesia in œcumenicis conciliis congregata in illius definitione usa fuit, aut quæ Romani pontifices in suis dogmaticis constitutionibus adhibuerit; aut si iisdem fulcitur momenti, quibus fulciri consuevit ab iis qui, æstu fervente disputationum, veritatem catholicam validius tuebantur; aut si in eodem dogmate annuntians, 22 verba, rationes ac dicendi modi usurpentur, quæ post illius definitionem communiter apud Patres erant in usu. Crescit vero argumentorum e dogmatibus sumptorum pondus ac robor, si in dogmate annuntians contrarius denotetur error, etiamsi tacito errantis ejusque sectatorum nomine: et si dogma aliquod proponatur, cujus contrarius error non semel in Ecclesia eruperit, neque semel tantum fuerit profligatus, tunc in dijudicandis Operibus ex hac dogmatis assertione, alia ex eisdem Operibus debent inquiri quæ lumen ferant in tenebris; ac sere nunquam peculiariter quadam deunt, quæ ambiguitatem tollant; neque interim minima habenda est ratio etiam varietatis illius in scribendi disserendi modo quæ unam ab altera ætate, et unum ab altero sæculum, veluti colore aliquo peculiari ac proprio charactere, distinguit.

His itaque expensis, ecce nobis Nicetæ, seu Nicetæ, episcopus civitatis Romatiaricæ a Gennadio appellatus, qui in *Explanatiã Symboli*, cap. 4, ita competentes suos alloquitur super incarnationis mysterio. « Crede hunc, qui ex Virgine natus est nobiscum, esse Deum; Deum ante sæcula de Patre; hominem ex Virgine propter homines. Vere incarnatum, non putative, sicut quidam dicunt erronei hæretici erubescerent mysterium Dei. In phantasmate dicunt

factam Domini incarnationem : quia non vere fuerit quod videbatur, sed oculos fefellerit hominum. Quod absit, absit omnino a Dei veritate. Si enim falsa incarnatio est, falsa erit et salus hominum. Quod si vere salus in Christo est, vera æque incarnatio est. In ipso utrumque existens; homo, quod videbatur; Deus, quod non videbatur. Mauducans ut homo; et pascens quinque millia hominum quinque panibus, quia Deus. Dormiens ut homo in navi; sed ventis et mari imperans, quia Deus. Manus cruci affigens velut homo; sed paradikum confitenti se latroni tribuens, quia Deus. Mortem postremo suscipiens deposito ad modicum corpore, ut homo; sed quadriduanum mortuum de sepulcro suscitans, quia Deus. Utrumque ergo credendum est Christus; Deus et homo: quia sicut homo ex passionibus agnoscitur; ita Deus ex divinis operibus manifestatur. Habes ergo unde respas magistros fallacie. » Hactenus beatus Nicetas. En igitur catholicum dogma veræ in Christo humanitatis a Niceta nostro assertum; neque assertum simpliciter, sed etiam perspicue naviterque explicatum, ac solidissime etiam propugnatum adversus dogmatis hujus temeratores, quorum notat errorem, et quos ipse, non expresso quidem eorum nomine, sed generatim appellat *errores hæreticos*, ac *magistros fallacie*. Non est itaque anterior hic Nicetas, sed posterior exortis erroribus super vera Christi humanitate; ac propterea talis est in Niceta nostro dogmatis hujus assertio, ut inde de illius ætate aliqua ferri possit opinio.

At non semel in Ecclesia Dei contra veram Christi humanitatem error erupit. Auctor Catalogi Hæreticorum, qui post Tertulliani librum de Præ-criptio-nibus locum habet, meminit hæretici Saturnini, qui sub Trajano aut Adriano imperatore Antiochiæ hæresim disseminavit, asserens inter alia *Christum in substantia corporis non fuisse, et phantasmate tantum quasi passum fuisse*. Meminit et Basilidis, qui Christum similiter venisse in phantasmate effutiebatur, et sine substantia carnis fuisse. Ophitas etiam recenset, qui circa annum 150 orti, inter alia assererant *Christum non in substantia carnis fuisse*: subinde Valentinum, qui docuit *Christum in substantia corporis nostri non fuisse, sed spiritale nescio quod corpus de cælo descentem, quasi aquam per fisulam, sic per Mariam virginem transmeasse, nihil inde vel accipientem, vel mutantem*; dein post alios Cerdonem, qui Christum in substantia carnis negat, in phantasmate solo fuisse pronuntiat; nec omnino passum, sed quasi passum; nec ex Virgine natum, sed omnino nec natum: demum Cerdonis discipulum Marcionem, qui hæresim Cerdonis approbare conatus est, et eandem dicere quæ ille superior hæreticus ante dixerat. His accedunt Apollinaristæ et Manichei, quorum nullus in Christo humanæ carnis credit veritatem, uti aiebat sanctus Leo Magnus, epistola 35 ad Julianum episcopum Coensem, capite 1, ex editione fratrum Ballerini, qua semper in hac dissertatione utemur.

Hunc vero jamdiu a Patribus in his hæreticis condemnatum errorem, ac propterea propemodum obsoletum, medio sæculo v, veluti ab inferis revocavit Eutyches archimandrita Constantinopolitanus, qui propterea per impios veterum hæreticorum volutus errores dicitur a sancto Leone Magno epistola 124, ad monachos Palestinos, cap. 2; et de quo idem ipse aiebat epistola 79, ad Pulcheriam Augustam, quod « si quid sani cordis habuisset, dudum in auctoribus suis perculsum olimque prostratum (errorem) facile poterat declinare, ne de sepultis cineribus rediviva tentaret incendia commovere, ut in eorum transiret consortium, quorum secutus esset exemplum. » Præstat nihilominus hunc Eutychetis errorem intimum considerare; quoniam non illos veteres Nicetam nostrum respexisse reor, dum in illa catholici dogmatis assertio de vera Christi humanitate, eilem adversus appellat *errores hæreticos, et magistros fallacie*; sed Eutychem præcipue ejusque sectatores Nicetam indi-

care voluisse verbis illis contendo, uti inferius explicabo.

Iterum itaque loquatur beatus Nicetas ad competentes suos de dogmate catholico veræ in Christo humanitatis, eosque communiat adversus oppositum errorem. « Crede, inquit, huic, qui ex Virgine natus est nobiscum, esse Deum; Deum ante sæcula de Patre; hominem ex Virgine propter homines. Vere incarnatum, non putative, sicut quidam dicunt erronei hæretici erubescens mysterium Dei. In phantasmate dicunt factam Domini incarnationem: quia non vere fuerit quod videbatur, sed oculos fefellerit hominum. Quod absit, absit omnino a Dei veritate. » Quid igitur Eutyches, ejusque sectatores? Audiatur in primis cœvus historicus, et S. Leonis papæ I notarius, S. Prosper Aquitanus in Chronico; qui, Asturio et Protogene consulibus, ita scribit: « Hoc tempore Eutycheana hæresis exorta est, auctore Eutyche quodam presbytero, qui apud Constantinopolim monasterio celeberrimo presidebat, prælicans Jesum Christum Dominum nostrum, beate Mariæ virginis filium, nihil maternæ habuisse substantiæ, sed sub specie hominis solam in eo Verbi Dei fuisse naturam. » En igitur Christum ex Eutychetis errore non vere, sed putative incarnatum, uti apud Nicetam aiebant erronei illi hæretici; dum nihil maternæ habuit substantiæ, uti ex eodem Eutyche refert sanctus Prosper: en in phantasmate factam Domini incarnationem, et non vere ipsum fuisse quod videbatur, sed oculos hominum fefellerisse; quod procul dubio perinde est ac in Christo sub specie hominis solam Verbi Dei fuisse naturam, quæ est hæresis Eutychetis a sancto Prospero nobis exhibita.

Sed quoad hæresim Eutychetis nihil accuratius, nihil solidius, nihil uberius duo Leone Magno, qui hæresim illam ab ipso ortu suo et penitus intellexit, et acerrime exagitavit, et summa vigilantia compe-scuit, et apostolica auctoritate contrivit. Sanctus Leo itaque audiatur Eutychetis errorem exponens, et non uno quidem, sed pluribus in locis, pro zelo quo ardebat catholicæ veritatis. « Nec frustrator loquens, aiebat S. Leo, ita Verbum diceret (Eutyches) carnem factum, ut editum; utero Virginis Christus haberet formam hominis et non haberet materni corporis veritatem. » Ita in celebri epistola ad Flavianum, quæ est 28 in citata editione fratrum Ballerini, capite 2. « Quantum Nestorius a veritate excidit, dum Dominum Jesum Christum de matre Virgine hominem solum asserit natum; tantum etiam hic (Eutyches) a catholico tramite deviavit, qui de eadem Virgine editum, non nostræ credit esse naturæ: ut quod formam servi gessit, quod nostri similis fuit atque conformis, quædam nostræ carnis fuerit imago, non veritas. » Ita epistola 30, ad Pulcheriam Augustam. « Quantum Nestorius a veritate discessit, Deitatem Verbi ab assumpti hominis substantia separandum, tantum a recto tramite etiam iste (Eutyches) desciscit, qui unigenitum Dei Filium sic de utero beate Virginis prædicat natum, ut humani quidem corporis speciem gesserit, sed humanæ carnis veritas Verbo unita non fuerit. » Ita epistola 35, ad Julianum Coensem, capite 1. « Sic ut Nestorius... sic et Eutyches damnatum olim sectatus errorem, alia profanitate blasphemans, a catholicæ soliditatis compage resectus est: quia inordinat quibusdam nimiumque simplicibus persuadere tentavit, quod Verbum Dei ita caro sit factum, ut veram carnem de matre non sumperit: nec nostri illum generis corpus habuisse; sed Divinitatis ejus et carnis unam esse naturam: ut unum Dominum nostrum Jesum Christum et falsum hominem, et Deum diceret esse passibilem. Quod nec pietas fidei, nec ratio recipit sacramenti; ut aut in sua natura passibilis fuerit Deitas, aut in susceptione humana mentis sit Veritas. » Ita epistola 102, ad episcopos Galliarum. « Catholice fidei petra... et Eutychem similiter exsecratur, qui in Domino Jesu Christo veritatem humanæ carnis evacuas, ipsum Verbum in carnem asserit

transformatum, ut nasci, nutriri, proficere, pati, mori, atque sepeliri, et die tertio suscitari, solius fuerit Deitatis, quæ servilis formæ non veritatem suscepit, sed figuram. » Ita epistola 119, ad Maximum Antiochenum, cap. 2. Hactenus de Eutychetis errore sanctus Leo Magnus. Hæc porro quæ sanctus pontifex de Eutychetis errore commemorat, quod nimirum ipse docuerit Christum habuisse formam hominis, sed non materni corporis veritatem; quod fuerit in illo naturæ carnis imago, non veritas; quod speciem gesserit humani corporis, non humanæ carnis veritatem; quod veram carnem de matre non sumpserit, nec nostri generis corpus habuerit, ac propterea falsus homo existerit; quod servilis formæ figuram suscepit, non veritatem; hæc, inquam, de Eutychæ a divo Leone relata, nonne eadem sunt quæ beatus Nicetas de suis erroneis hæreticis et magistris fallaciæ referebat; quod putative scilicet, non vere incarnatum doceret Dei Filium; et quod in phantasmate factam dicerent Domini incarnationem, quia non vere fuerit quod videbatur, sed oculos se illerit hominum?

Verum adhuc luculentiora in eodem divo Leone de Eutychetis errore scribente 25 videamus, et ipsum phantasmatis vocabulum a Niceta usurpatum, atque illam ad oculos fallendos illusionem æquipollenti simulationis voce expressam; ut idem error appareat indicatus a Niceta nostro etiam ex eodem quo sanctus pontifex usu verborum; infra dicturi quæ, his præmissis, rem plane conficere nullus, prout credimus, diffiteatur. « Non dubie enim... Manichæorum confederantur errori (Eutyches scilicet ejusque assecte), qui ab unigæ ito Dei Filio verum et nostræ naturæ hominem negant esse susceptum, omnesque ejus corporeas actiones simulatorii volunt fuisse phantasmatis. » Ita sanctus Leo epistola 59, ad clerum et plebem Constantinensium olitanae urbis. « Eutyches quoque eodem (quo Nestorius) percellatur anathemate, qui per impios veterum hæreticorum volutatus errores, tertium Apollinaris dogma delegit: ut negata humanæ carnis atque animæ veritate, totum Dominum nostrum Jesum Christum unius asserat esse naturæ, tamquam Verbi Deitas ipsa se in carnem animamque converterit; et concipi et nasci, nutriri et crescere, crucifigi ac mori, sepeliri ac resurgere... ejus tantum essentia fuerit, quæ nihil horum in se sine carnis recipit veritate... Unde si ab Apollinaris perversitate hæreticus iste desciscit, non vincatur Deitatem passibilem sentire atque mortalem; et tamen Verbi incarnati, id est Verbi et carnis unam ad prænotiari naturam, non dubie in Manichæi et Marcionis transit insaniam, et mediatorem Dei et hominum, hominem Christum Jesum simulatorie omnia credit egisse, nec humanum in ipso corpus, sed phantasticam corporis speciem oculis apparuisse cernentium. » Idem sanctus Leo epistola 124, ad monachos Palæstinae, capite 2, et ipsissimis verbis epistola 165, ad Leonem Augustum, capite 2. In sermone vero 65, de Passione Domini 14, capite 1, hæc habet: « Sermonem, dilectissimi, de gloriosa Domini nostri Jesu Christi passione promissum, ita expectationi vestre intelligi esse reddendum, ut officium disserendi et festo paschali serviat, et ausibus impii erroris (Eutychiani) occurrat. Qui enim Dei Filium veram nostræ carnis negant suscepisse naturam, inimici sunt fidei Christianæ, et evangelicam prædicationem nimis impudenter impugnant: ut secundum ipsos crux Christi aut simulatio fuerit phantasmatis, aut supplicium Deitatis. » Etenim igitur phantasmatis vocem a divo Leone usurpatam in exponendo Eutychetis errore ad sensum prorsus beati Nicetæ; sicut etiam vocem simulationis, quæ illusionem illam exprimit ad fallendos oculos hominum, quam beatus Nicetas intelligit. Quis vero non eundem omnino sensum deprehendit in verbis illis Romani pontificis, Christum Jesum simulatorie omnia (Eutyches) credit egisse, nec humanum in ipso corpus, sed phantasticam corporis speciem oculis apparuisse credentium; et in his beati Nicetæ, in phan-

tasmatæ dicunt factam Domini incarnationem, quia non vere fuerit quod videbatur, sed oculos se illerit hominum? Addatur etiam quod in eodem nunc citato sermone sancti pontificis, capite 4, Eutychetis sectatores phantasmatici Christiani appellantur, sicut etiam ipsissimis verbis iidem impetuntur in epistola 124, capite 6, ubi idem sanctus pontifex ait: « Dicant igitur isti phantasmatici Christiani quæ substantia Salvatoris affixa sit ligno, quæ jacuerit in sepulcro, et revoluta monumenti lapide, quæ tertio die caro sur-rexerit, etc. »

Neque hic vero desinit verborum ac sensuum convenientia inter divum 26 Leonem de Eutychæ Eutychiæ-nisque loquentem, et beatum Nicetam de erroneis illis hæreticis et magistris fallaciæ, quos commemorat, commententem competentes suos: quapropter in re, quæ in hujusmodi argumento præcipua est, nihil est omit-tendum ex iis quæ lucem quantalibet afferre possint, et veluti viam sternere ad ea quæ inferius manifesta dabuntur. Ait itaque beatus Nicetas de suis erroneis hæreticis loquens: Sicut quidam dicunt erronei hæretici. Non igitur magis erant tuorum numero; qui quidam fuisse dicebantur. Qui autem sanctus Leo papa de Eutychiænis? « Quæ confessio, aiebat (veræ nimirum Deitatis, et veræ in Christo humanitatis) cum im-pie nunc a paucis quibusdam ledatur, etc. » Epistola 43, ad Theodosium Augustum. Et iterum: « Cui sacramento (veræ pariter Divinitatis et veræ humanita-tis in Christo) quia impie nunc a paucis imprudentibus obviatur, etc. » Epistola 44, ad eundem Theodo-sium Augustum. Item: « Ut pax ecclesiastica reno-vetur, quæ quorundam dissensionibus videtur esse turbata. » Epistola 70, ad Pulcheriam Augustam. Ipsa vero Pulcheria Augusta, quæ præsens erat Eutychiæ-næ factioni, ita ad eundem sanctum Leonem scribebat in epistola quæ inter illas sancti pontificis est or-dine 77: « Illo errore sublato, qui ab aliquibus nunc ortus est. » Pergit beatus Nicetas, et illos quosdam suos erroneos hæreticos, qui non vere incarnatum Christum dicebant, appellat erubescences mysterium Dei. Quid autem et hic de Eutychiænis sanctus pon-tifex Leo? Recolantur quæ habet epistola 165, ad Leonem Augustum, capite 9: « In magno, inquit, sacrilegio se versari hæreticorum manifestat impietas, cum sub specie Deitatis honorandæ humanæ carnis in Christo denegat veritatem; et religiose existimari credi, si dicatur in Salvatore nostro verum non esse, quod salvat, cum ita secundum promissionem omnia sæcula percurrentem, mundus sit Deo reconciliatus in Christo, ut nisi Verbum dignaretur caro fieri, nulla posset caro salvari. Omne enim sacramentum fidei christianæ magno (ut hæretici volunt) decoloratur obscuro, si lux veritatis sub mendacio putatur latuisse phantasmatis. Non ergo quisquam sibi erubescendum existimet Christianus de nostri in Christo corporis veritate... De quo cum sanctarum litterarum nulla pars sileat, sufficit quædam consona veritatis signa posuisse, quibus diligentia fidei in splendidissimam latitudinem dirigatur, et sincera intelligentiæ luce perspiciat, quod in Filio Dei, qui se incessabiliter Filium hominis et hominem profitetur, non sit Christianis erubescendum, sed constantissime gloriosum. » Vides igitur apud Leonem Magnum Eutychiæ-nos erubescences de nostri in Christo corporis veritate, et quidem sub specie Deitatis honorandæ; sicut apud Nicetam erronei illi hæretici erubescences et ipsi mys-terium Dei, non vere, sed putative incarnatum Christum Dominum dicebant, quasi vera Deum incarnatio de-deceret.

Quanta vero fuerit apud Nicetam illius erroris im-manitas contra quem competentes ad baptismum com-monebat, quantaque ex illo Christianæ fidei homi-numque salutis pernicies immineret, ex iis quæ indi-catum errorem in illa Symboli Explanatione et vestigio subsequuntur apparet: ait enim: « Quod absit, absit omnino a Dei veritate. Si enim falsa incarnatio est, falsa erit et salus hominum. Quod si vere salus in

Christo est, vera æque incarnatio est. Numquid et tale aliquid de Eutychno errore apud Leonem papam? Epistola 27 nempe 60, ad Pulcheriam Augustam, hæc habet: « Hæresis quippe est nimis impia, et Evangelio veritatis inimica, quæ non portiohem alligam lædere, sed ipsa Christianæ religionis conatur fundamenta convellere, negans sempiterni Patris Filium sempiternum de ulero beatæ Virginis Matris veram carnem nostræ sumpsisse naturæ. » Et epistola 165, ad Leonem Augustum, capite 8, ita scribit: « Quam itaque sibi in hujus sacramenti præsidio spern relinquant qui in Salvatore nostro negant humani corporis veritatem? Dicant quo sacrificio reconciliati, dicant quo sanguine sint redempti? »

Hactenus et hæresim Eutychnianam ex præcipit illius expugnator divo Leone Magno plene detectam perspeximus, et miram hæresis hujus cum ea de qua Nicetas in *Explanatione Symboli* loquebatur similitudinem; quin etiam utrumque iidem sensibus, phrasibus, ac verbis quoque usum fuisse in propria hæresi indicanda collatione facta cognovimus. Progrediendum nunc ad id quod ab initio erat propositum; nimirum quod beatus noster Nicetas nequaquam veterum illorum hæreticorum qui Eutychi veluti præleserunt respexit errorem, licet eorum error cum illo de quo Nicetas plane conveniat, nec verba quoque desiderentur, quæ rei unitatem constituent; quæque profecto clarissimo etiam Zabeo fucum fecerunt, ut nihil omnino de Eutyche suspicatus; præcessores tantum illius ibidem agnosceret in dissertationis sue parte altera, num. 16; sed quod reapse de Eutychno errore lætutus fuerit Nicetas, et quod pro *erroneis illis hæreticis ac magistris fallaciæ* in *Explanatione Symboli* memoratis, Eutyches ipse ejusque sectatores intelligendi omnino veniant: quod conjecturis quidem probandum suscepit, non enim alia suppetunt alterius generis argumenta; sed conjecturis, ni fallor, tanti ponderis, quibus vel conjunctim, vel etiam singillatim sumptis, rem prorsus confectum iri confidam.

Ad celebrem dogmaticam epistolam sancti Leonis Magni ad Flavianum Constantinopolitanum antistitem accedamus oportet, quæ Eutycheis errorem tantis rationum momentis tantaque auctoritatis et eloquentiæ vi ab ipso sui exordio jugulavit, ut nihil ea robustius, nihil validius adversus illam impletatem communi totius Ecclesiæ plausu judicaretur. Ab anno 449, quo eadem epistola prodit, Asturio et Protogene consulibus, usque ad concilium Chalcedonense, ubi cæu fidei regula ex ipso Petri ore prolata venerabiliter accepta fuit, omnes tum Orientis tum Occidentis Ecclesias pervagata, ita in ore omnium esse cœpit, ut non modo eam singuli per orbem universum episcopi præ oculis semper haberent, sed et eadem etiam communiter a fidelibus, velut *Symbolum fidei*, memoriæ commendata teneretur. Præstat super hæc luculentissimum testimonium afferre Ecclesiæ Gallicanæ, quæ in epistola synodica ad ipsum divum Leonem missa, et inter hujus sancti pontificis Epistolæ ordine 99, capite 2, ita scribebat: « Quæ apostolatus vestri scripta, ita ut symbolum fidei, quisquis redemptionis sacramenta non negligit, tabulis cordis ascribit, et tenaci, quo ad confundendos hæreticorum errores paratos sit, memoris commendavit. » Quod itaque de Gallicana Ecclesia testabantur synodice congregati episcopi Galliarum, hoc de cæteris per orbem Ecclesiis jure censendum: præcipue vero cum certum sit in fidei professionibus nihil antiquitus fuisse frequentius, quam post generalia concilia hujus quoque epistolæ doctrinam profiteri, quæ inter divina etiam officia tempore Adventus, tum in 28 Romana Ecclesia, tum in aliis Italiæ et Galliarum locum habuit, ut erudite admonent Ballerini fratres in admonitione ad hanc eandem epistolam. Quod spectat ad hæc Italiæ superioris loca, exstat epistola ad eundem sanctum Leonem papam Eusebii episcopi Mediolanensis aliorumque comprovincialium episcoporum, inter

A Leonis epistolæ, num. 97, ubi epistola ad Flavianum beati pontificis summa veneratione suscipitur, ac debitis laudibus celebratur. Quod vero attinet ad Aquileiensem provinciam Mediolanensium conterrinam, ubi nos degimus, iidem eruditi fratres Ballerini indicant Sponsonem episcoporum provincie Aquileiensis ad Paulinum patriarcham anni 801, a de Rubels in Monumentis Ecclesiæ Aquileiensis allatam, atque e manuscripto Vaticano 1322 erutam, ubi episcopi provinciales profitebantur *catholicæ fidei regulam juxta definitionem concilii Nicæni, et ut tomus beati declarati papæ Leonis*. Licet vero sequioris ætatis monumentum hoc sit, minime tamen ambigendum ex primæ etiam Aquileiensium fluxisse disciplina, atque ex eodem pristina venerationis fonte erga hanc epistolam, quam litteris suis testatam reliquerunt Gallicani præsules ac Mediolanenses, quamque plene consimilem in universa Ecclesia extitisse, et rei gravitas, et illorum temporum conditio, et ratio ipsa suadet.

B Quid igitur ex hac dogmatica divi Leonis epistola ad rem nostram? Cum tanta fuerit erga epistolam hanc veneratione in universo orbe catholico ab eo tempore quo data fuit, ut veluti *symbolum fidei* ab omnibus acciperetur, nec non *memoriter* teneretur; ubi hujus celeberrimæ epistolæ sensus, ubi ejusdem momenti adversus Eutychnianum errorem adhibita, ubi verba etiam, ac veluti ipsa dicendi ratio in alio quopiam opere deprehenduntur, in quo maxime aut de hæc aliquo modo agatur, aut, quod præcipuum est, ipsum fidei symbolum explanetur, commoneanturque auditores ne se abripi sinant ab *erroneis hæreticis et magistris fallaciæ* contraria docentibus; minime dubitandum, illius operis auctorem eundem respexisse Eutychnianum errorem quem sanctus pontifex in illa epistola prolargavit, quamvis nec Eutyches ibi, neque Eutychniani expresso nomine indicentur. Ejusmodi porro esse *Explanationem Symboli ad competentes*; quæ sensus videlicet contineat in epistola divi Leonis expressos adversus Eutycheis errorem, quæ momenta referat ab eodem adhibita, quæ verba etiam ac veluti dicendi rationem exhibeat, textus ex utraque lucubratione ob oculos positi invictissime, et arbitror, demonstrabunt.

C Sit itaque primum sanctus pontifex Leo in eadem epistola sua ad Flavianum, quæ ordine est 28, capite 4: « Agit, inquit sanctus pontifex, utraque forma cum alterius communione, quod proprium est; verbo scilicet operante quod Verbi est, et carne exsequente quod carnis est. Unum horum cornuscat miraculis, aliud succumbit injuriis... Esurire, sitire, lassescere, atque dormire, evidenter humanum est. Sed quinque panibus quinque millia hominum satiare.... supra dorsum maris plantis non desinentibus ambulare, et elationis fluctuum increpata tempestate consternere; sine ambiguitate divinum est. Sicut ergo, ut multa præteream, non ejusdem naturæ est, flere miserationis effectum amicum mortuum, et eundem, remoto quadrivane aggere sepulture, ad vocis imperium excitare redvivum; aut in ligno pendere, et in noctem luce conversa, omnia elementa tremefacere; aut clavibus transfixum esse, et paradisi portas fidei latronis aperire: ita non ejusdem naturæ est dicere: **29** *Ego et Pater unum sumus*; et dicere: *Pater major me est*. Quamvis enim in Domino Jesu Christo Dei et hominis una persona sit; aliud tamen est, unde in utroque communis est contumelia, aliud unde communis est gloria. De nostro enim illi est minor Patre humanitas; de Patre illi est æqualis cum Patre Divinitas. » Hactenus sanctus Leo. Ecce nunc beatum Nicetam in *Explanatione Symboli*, capite 4, statim post ea verba quæ superius retulimus ad ostendendam perniciem quæ Christianæ fidei imminerebat ex errore quem ille exagitat in *erroneis suis hæreticis*; et non alio prorsus sensu ac esse sanctus pontifex explicabat de Eutycheis errore. In ipso (Domino Jesu Christo), ait beatus Nicetas, utrumque existens; homo, quod videbatur; Deus, quod non videbatur. Manu-

cans ut homo; et pascens quinque millia hominum quatuor panibus, quia Deus. Dormiens ut homo in navi, sed ventis et mari imperans, quia Deus. Manus erubi affligens velut homo; sed paradisum confidenti se latroni tribuens, quia Deus. Mortem postremo suscipiens deposito ad modicum tempore, ut homo; sed quadrivium mortuum de sepulcro suscitans, quia Deus. Utrumque ergo credendus est Christus, Deus et homo; quia sicut homo ex passionibus agnoscitur, ita Deus ex divinis operibus manifestatur. Habes ergo unde respuas magistros fallaciae. Hactenus etiam beatus Nicetas.

Jam vero, si excipiat stili proprietates, quae non eadem est in utroque scriptore; nam simplex ac nitida in Niceta, gravis ac splendida in Leone: et si excipiat sermonis quaedam prolixitas quae in textu divi Leonis apparet, utpote qui totus erat in tota illa epistola ut dogmata catholica assereret de vera in Christo humanitate, et adversum Eutychemis errorem convelleret; dum strictior dicendi ratio Nicetae conveniebat, qui non de unico illo dogmate sed de symbolo universo explanationem competentibus tradebat, et talem quidem quae auribus audientium facile exciperetur, non quae legentium oculis subiceretur; veluti epistola, aut alla alterius generis lucubratio, quam propterea longiusculam, ubi res urgeat, esse non dedecet: si haec in aliis textibus excipiat, ex ipsa stili varietate, et ex ipso dicendi genere necessaria diversitas; quis, quae, non videat, sensus in utroque textu esse plane conformes in dogmatis explicatione, eadem adhiberi momenta ex evangelica historia petita ad confodiendum errorem dogmati oppositum, et verba etiam non semel, ac veluti dicendi rationem in utroque penitus convenire? Non alia egent miniori discussione allati duo textus, quos parallelos non improprie dicam, quique re ipsa uti parallelos satis aperte vel intuentium oculis sese produnt; ut ex his concludamus beatum Nicetam, eundem ac divus Leo in epistola ad Flavianum respexisse Eutychemis errorem in sua *Explanatione Symboli ad competentes*, capite 4, atque idcirco pro illis *erroneis hereticis*, pro illis *magistris fallaciae* quos objurgat, Eutychem profecto et sectatores illius ipsum quoque indicare voluisse.

Rem non pigeat nihilominus etiam uberius illustrar: ac validius confirmare. Eadem quae in Niceta nostro apparet occurrendi ratio Eutychemo errori ex dogmatica epistola sancti Leonis papae ad Flavianum, sive ex ipsius sensu, et momentis in ea allatis, atque ex ipso dicendi modo, et pene ex verbis illius, uti vidimus; eadem, inquam, in aliis ejusdem aetatis Patribus elucet, de quibus non est controversia quod Eutychemianum errorem respexerit. Quid nempe consequitur? **30** Inde nimirum vehementius firmatur, et communiter, tunc Ecclesiae antistites ex fonte illius dogmaticae epistolae hausisse quae fidelibus traderent ad fidem veram in Christo, sicut Divinitatis, ita et humanitatis confirmandam, atque ad refellendum adversum errorem; et plane Eutychemis haeresim esse de qua in *Explanatione Symboli* monebat Nicetas competentes suos, cum eadem loquendi ratio appareat, quae in Leone et in Niceta, etiam in aliis Patribus, quos nullus dubitat aut aetatem erroris Eutychemis attigisse, aut errorem ipsum proxime subsecutos. Jam igitur videamus.

Adest inter alios sanctus Maximus Taurinensis, qui, ut ex ejus Vita in novissima illius Operum Romana editione concinnata apparet, anno 465 adhuc erat in vivis; quique anno 451 in concilio Mediolanensi cum aliis episcopis illius provinciae subscripserit: at epistola sancti Leonis ad Flavianum, uti constat ex synodica superioris citata Eusebii Mediolanensis episcopi ad eundem sanctum pontificem, quae exstat, ut dictum fuit, inter istius Epistolae ordine 97. Itaque sanctus Maximus in sermone 57 de Paschatis Solemnitate 9, ex eadem novissima editione Romana haec habet: « Quis dubitet ineffabiliter eum Filium Dei, Filium-

quae esse hominis, qui potuit et mortem perpeti, et morte devicta semetipsum suscitare de tumulo? Nam suscepta carne de Virgine, ne quam in fide nostrae confessionis nebulam pateremur; toto praeconationis suae tempore verum se revelabat Deum, perfectum ostendebat et hominem. Flebat quippe, ut nostro dolore moerens, sed ut sua virtute potens miseratus caecorum tenebras, huic nequam formos faciebat oculos, illi reddebat amissos; navigans cum discipulis suis somno hominis dormiebat in puppis; sed consciae majestatis imperio insurgentium fluctuum moles, minacesque ventos serena protinus tranquillitate composcivit. Moriturum se, ut temporalis vitae homo sapissime testabatur, sed ut aeternus Deus, refugio in corpora vitali spiritu, ad lucem mortuos redire praecipit. Ut Filio hominis ingerebantur convicia blasphemantium, sed ut ignara mortalitatis inostentiam credendi disceret veritatem, quasi unicum Filium suum Pater alloquebatur e caelo. » Et sermone 102, de Verbis Evangelii, etc., ita loquitur: « In hac lectione simul consideranda est in eodemque Redemptore nostro disjuncta operatio Divinitatis et humanitatis, atque omnimodis detestandus error Eutychemis, qui unam tantum in Christo dogmatizare praesumpsit operationem. In alterutra enim parte vel qui solum hominem fuisse dixerit, gloriam negabit Conditoris; vel qui solum Deum, negabit misericordiam Redemptoris. Nempae quod super turbam miseretur Dominus, ne vel inedia, vel longioris vitae deficiat labore, noverimus affectum, atque compassionem humanam fragilitatis: quod autem de septem panibus, et paucis piscibus satiavit quatuor millia hominum, credimus divinum opus esse virtutis. » Homilia vero 49 haec alia habet: « Hujusmodi Dominus peregit in sua carne mysterium, ut sicut Deus esse divinis virtutibus creditur; ita et homo esse, infirmitatibus diligenter humanis. Et hinc est quod Christus ut homo esurit; et esurientes pascit, ut Deus. Hinc quod fatigatur itinere, et claudis virtutem tribuit ambulandi. Hinc quod oculos suos laxat in lacrymas, et mirabiliter caecis reformat aspectum. Hinc quod appropinquante morte tristatur, et mortuum Lazarum suscitavit de sepulcro. Haec omnia, fratres, Conditor **31** ac Redemptor noster, ut Deus et homo agit, non quia talis illi nascendi necessitas fuit; sed quia tale in caelo, et in terris voluit regnare mysterium. » Haec sanctus Maximus Taurinensis de catholico dogmate verae in Christo, sicut Divinitatis, ita et humanitatis, adversum Eutychemianum errorem; et penitus ad sensum, immo veluti ad verba ipsa tum divi papae Leonis, tum beati nostri Nicetae.

Post Maximum Taurinensem audire praestat etiam divum Petrum Chrysologum, cuius exstat celebris ad Eutychem ipsum epistola, inter Epistolas sancti papae Leonis ordine 25, ad initium pertinens anni 449, uti animadvertunt Ballerini fratres in admonitione praevia; in qua epistola illum monebat, ut his quae a beatissimo papa Romanae civitatis scripta sunt *obedienter attenderet: quoniam beatus Petrus, qui in propria sede et rivit et praesidet, praestat quaerentibus fidem veritatem*. Quamvis vero Chrysologi obitus post annum 451 differri non possit, ut monet clarissimus abbas Bacchini in Observationibus ad vitam ejusdem ab Agnello in suo libro Pontificali nobis datam; etiam hoc tam brevi tempore, scilicet biennii circiter; ab exorto sibi quae cognita Eutychemo errore, sanctissimus Ravennatum pontifex oblata occasione in sermonibus suis illum insectari non destitit; et ita quidem, ut manifeste appareat errorem illum et ipsimet coloribus depinxisse quibus sanctus Leo ac beatus noster Nicetas, et similis etiam dicendi ratione, ac momentis quoque ejusdem ponderis ejusdemque generis confutasse. Sermone 21 ex editione Sebastiani Pauli Augustae Vindelicornum 1758, in-folio, ita aiebat: « Et assumant eum ut erat in navi. Quid hoc? Aliter est Christus in caelo, aliter habetur Christus in navi; aliter in majestate Patris, aliter in hominis humilitate

sentitur; aliter cœternus Patri, aliter ætatum nostrarum gradibus cernitur temporalis; aliter nostro dormit in corpore, aliter in sui vigilat; spiritus sanctitate. » Sermone 58 hæc habet: « Sepulchrum patitur (Christus), ne mortem non adisset ut vinceret, sed simulasse ut eluderet, ab impiis jactaretur... Et si in passione nostræ se carnis veram probavit habuisse substantiam, per trium dierum figuram totam Trinitatis resurgit in gloriam. » Sermone 60 hæc alia legimus: « Sepultum dicis (Christum) ut veram carnem Christi, mortemque non perfunctoriam probet confessio sepulture; mortem suæ cepisse et vicisse; intrasse inferos et redisse, venisse in jura tartari, et tartari jura solvisse, non est fragilitas, sed potestas. » Sermone denique 144 ita scribit: « Ecce, inquit, concipies in utero. Propter reverentiam dixisse suffecerat: *Concipies*: quod exaggerat, in utero, quid est? Ut conceptus esset veritas, non figura; ut partus esset proprietatis, non imago; ut sicut de Deo vero Deus verus natus est, sic de vero conceptu veritatis humani corporis nasceretur. In ortu Christi, fratres, humani corporis injuria sublata est, non natura; nec est creatura deleta, sed culpa damnata. Est ergo hæresis, quæ Christum ærium corpus assumpsisse mentitur: nec habuisse carnem, sed hominem simulasse confingit. » Hæc sanctus Petrus Chrysologus in Sermone suis. Quis igitur non videat Eutychanum errorem hic expressum ipsissimis verbis *simulationis, figuræ, imaginis* humanæ carnis in Christo, quæ adhibita fuerunt a divo Leone in tot ex eodem superius allatis textibus; quæque plene respondent aliis *putativæ incarnationis*, atque *phantasticæ, ad fallendos hominum oculos*, quæ apud 32 Nicetam occurrunt. Quis æque non intelligat a divo Petro Chrysologo quædam hic afferri, pro opportunitate orationis, ad asserendas in Christo operationes humanas a divinis distinctas, quæ divus Leo papa in epistola ad Flavianum protulit, et beatus quoque Nicetas in *Symboli Explanatione* recensuit?

Ut aliquid præterea, post divum Maximum Taurinensem, et post divum Petrum Chrysologum, etiam ex præsulibus Gallicæ Ecclesiæ afferamus, quod ad rem nostram faciat, nonnulla hic ex Fausto Reicensi, atque ex sancto Avito episcopo Viennensi addere liceat. Fausti quidem, qui paulo post damnatum Eutychanum errorem Reicensem sedem conscendit, nimirum circa annum Christi 455; Fausti ea sunt quæ sequuntur, ut notant Maurini Augustinianorum Operum editores ad sermonem 176 in appendicibus Augustinianis relatum; cui titulus: *In Ascensione Domini I*, ubi hæc assuta leguntur, et nimis improprie sancto Hipponensium episcopo supposita, qui morte sua jam pridem errorem præcesserat de quo hic agit. Ait itaque Faustus: « Ideoque omnibus modis detestanda sunt venena Orientalis erroris, qui impia novitate præsumit asserere Filium Dei ac Filium hominis unius esse nature... Nos ergo noverimus duplicem in Christo geminamque substantiam; de Patre cœlestem, de matre terrenam. Quam utramque in uno eodemque Redemptore suis promptum est testimoniis explicare. Quasi homo dicebat, *Quia Pater major me est*; sed idem quasi Deus pronuntiabat, *Ego et Pater unum sumus*. Quasi homo dicebat, *Tristis est anima mea usque ad mortem*; sed quasi Deus fiducialiter loquebatur, *Potestatem habeo ponendi unum meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam*. Quasi homo in cruce pendeat; sed quasi Deus regnum cœlestem donabat. » Hæc Faustus Reicensis; quem ita locutum ad sensum divi Leonis Magni in textu relato ex epistola ad Flavianum satis elucet: licet non satis orthodoxe in aliquo alio dogmate senserit, uti constat; quod tamen ad rem, de qua nunc agimus, non pertinet.

Sanctus vero Avitus nonnihil Fausto ætate posterior, utpote qui Viennensem cathedram obtinuit sub finem sæculi v, Eutychetis errorem fusiori calamo perstrinxit tum in epistola 3, quæ inscribitur: *Domno Gundobado regi*, tum in aliis quoque Operi-

bus, quorum nunc nonnisi fragmenta supersunt; maxime vero in illis quibus olim titulus: *Contra Phantasma*; hoc enim appellabatur nomen ab Avito Eutychanismo, sicut etiam *phantasmatis prædicator* Eutyches ipse ab eodem dicebatur. En igitur quædam Viennensis præsulis, prout in Bibliotheca Veterum Patrum cura Andrea Galladii, tomo X, pag. 709 et sequentibus; et primum ex eadem citati epistola ad Gundobadum excerpta, quæ tota est adversus Eutychanum errorem, quem etiam in fine præteritatem clamat, quæ adhuc augmen o accenditur, ut propterea contra eam dimicanti etiam ætate sua necessitatem ostenderet. « Jam porro, inquit, quoniam transacta passio docet hominem verum, cruciatum doloribus, latrocinibus comparatum, confectum supplicio, tumulatum sepulcro; per hæc omnia phantasmatis assertoribus assumpti corporis veritas contradicit. » Pergit vero sanctus Avitus, et Eutychiani erroris improbitatem tangens atque perniciem ad sensum prorsus tum divi Leonis tum beati Nicetæ, quæ superius hæc etiam super re invicem contulimus, hæc et ipse subjungit. « Adhuc cum omne quod spei est in solo redemptionis nostræ mysterio collocemus, nec sit aliud nostrum reviviscere, quam 33 Dominum necem pertulisse: falsum est quod sua incarnatione nos salvat, si et hoc in dubium venit, quod tolerandum pro nobis in carne suscepit. » Quod vero ad præcipuum textum Leonis attinet, parallelum Nicetæ textui de vera in Christo sicut Divinitate ita etiam humanitate, et ad quem respexisse aiebant Patres illos qui post Leonem Eutychanismum insecuti fuerunt, ut inde adhuc clarius elucescat etiam Nicetam Eutychanum prorsus intellexisse errorem, contra quem ipsis sensibus ac per e verbis vivit sancti pape Leonis; en quomodo sese explicat etiam sanctus Avitus: « Respicendum est hic, quantum Eutychiani Bonosiaci barathro profundius mergantur. Illi Christo Divinitatis honorem tantummodo adiungunt, isti et corporis veritatem. Photinus hominis personam nos adorare deridet, hic nebulam. An forte hæretici hujus ipsius illusionis exordium ab ipsis in Christo sacre nativitatis crepundis ordiuntur, ac perinde falsum erit, quod jacuit in pannis, quod apparuit magis, quod planxit in cunis? Taceo reliquos in succidua ætate; refectus, quibus divinam pariter humanamque naturam complexens, lassitudinem relectio pertulit, consolatio lacrymas effudit, lux dormivit, panis esurit, fons sitivit. Taceo planctum illum quem super defunctum Lazarum habuit, antequam effectu resuscitandi ostenderet Deum præmississe humane conditionis affectum. » Neque hic, occasione oblata, prætereundum quod de Eutychanis non uno in loco aientem vidimus divum Leonem; quod veram nempe in Christo humanitatem negantes, ipsam veritatem in susceptione humana mentium dicerent, atque sub mendacio phantasmatis latitantem; quod etiam Nicetas non ter non tacuit de erroris hæreticis suis, quos arguebat de Christo dicentes quia non vere fuerit quod videbatur, sed oculos se ellerit hominum: ad quem sensum ita et Avitus ipse quam præclare scribebat: « Quod videte ad quantum; et ceteri Divinitatis injuriam, si veritatis magister, qui nobis etiam verborum mendacia interdicit, ipse factis crebatur potuisse mentiri. Procul dubio enim mendacii genus foret, si quod ipse non fuerit, se credi a suis velit, et putaretur factum a Christo, quod non licet facere Christiano. » Hactenus sanctus Avitus in epistola illa 3, ad Gundobadum regem: quæ autem sequuntur, non ideo audentia julicavi quia aliquid deesse putem ad sancti Aviti mentem plene in rem nostram assequendum respectu Eutychiani erroris ab eo exagitati eodem etiam modo quo urgebatur a divo papa Leone; sed quia inde adhuc uberius illius sententia explicatur, et quia pro re ex fragmentis sumpta sunt quæ supersunt librorum illius Contra Phantasma, id est contra Eutychanum errorem. Ait itaque: « Qui factus est ei ex semine David secundum carnem. Asser-

rui duplicem plena descriptione naturam. Unam in qua secundum Divinitatem factor est omnium, et alteram in qua factus est ex semine David secundum carnem. In quarum neutra substantia suspicio potest phantasmatis inveniri : quia sicut per se invisibilis erat Divinitas quæ inclinabatur e caelo, ita de David stirpe descendens nihil ludificatorium habere potuit veritas carnis Christi : quæ non solum usque ad David per proavos suos, sed per ipsum David usque in Adam, expressa parentum nominatione resolvitur. Et ideo dicit Apostolus, esse ex semine David secundum carnem, ut eum consubstantialiorem exponeret matri, de qua utique sumpsit et mortem; cum phantasma nec nasci, nec mori possit, sed principium ejus deludere, **34** (finisque vanuisse sit.) Hæc sanctus Avitus Viennensis in fragmentis, etc., numero 1, ex eodem tomo X Bibliothecæ Gallandii pag. 749.

Jam igitur concludendum, Nicetam nostrum episcopum civitatis Romatiænæ a Gennadio memoratum, in sua *Symboli Explanatione*, capite 4, ubi catholicum dogma tradit competentibus suis vere in Christo, sicut Divinitatis, ita etiam humanitatis, et ubi refellit erroneos illos hæreticos et magistros fallaciæ, qui non vere, ut aiebat, sed putative incarnatum Christum dicebant, ideoque in phantasmate factam Domini incarnationem, quia non vere fuit quod videbatur, sed oculos sefellert hominum; concludendum, inquam, Nicetam hunc non respectisse ad hæreticos illos veteres, qui in adinventionibus et phantasmatibus suis Eutychem precesserunt, sed plane Eutychem ipsum ejusque sectatores intendisse; et quia errorem illum undequaque exponit eo prorsus modo ipsique formis, quibus eumdem habemus apud divum Leonem Magnum in tot epistolis, quas dedit ad ipsum profligandum tum in Oriente unde eruperat, tum in Occidentis partibus ubi suffragia sibi comparare satagebat; et quia eisdem sensibus ac momentis, immo et pene verbis utitur idem Nicetas adversus errorem illum, quibus ipse sanctus pontifex usus fuit in celebri dogmatica sua epistola ad Flavianum, quæ per totum catholicum orbem diffusa, ceu fidei regula ubique habita fuit etiam ante Chalcedonense generale concilium, ubi demum Eutychemis error supremum ictum accepit; et quia præterea ea tem ipsa quæ in Niceta apparet occurrendi ratio gliscenti errori ex epistola illa ad Flavianum, sive ex ejusdem sensibus ac momentis ac pene etiam verbis, eucet etiam communiter in Patribus vel Eutychi cœvis, vel qui non ita longe post eumdem floruerunt, de quibus constat quod Eutychemianum reapse errorem insecuti fuerunt.

Quid nunc igitur post tam prolixam disquisitionem de vero ac proprio Eutychemiano errore a Niceta nostro in sua *Symboli Explanatione* exagitato? Inde nimirum sequitur, quod Eutychemiano errore anterior esse nequeat Nicetas hic *Explanationis Symboli* auctor. Quod si Eutychemiano errore anterior Nicetas hic esse non potest, jam inde liquet, Romatiænæ civitatis episcopum Niceam ceu Nicetam a Gennadio in memoratum, et *Explanationis Symboli* auctorem, non esse Niceam seu Nicetam illum Dacum sancti Paulini Nolani episcopi amicum, ejusdemque laudibus celebratum; quæ est hujus tertii capitis propositio, quam adversus opinionem clarissimi Zabei sustinendam suscepi : nam Nicetas ille Dacus Paulini Nolani amicus ejusdemque laudibus celebratus, procul dubio anterior fuit Eutychemiano errore, qui non nisi Niceta Daco jam pridem vita functo primum erupit. Ab Eutychemiano itaque errore descendendum nunc est ad hujus Nicetæ Daci Paulino Nolano amicitia conjuncti diligenter inquirendam ætatem; quod ab initio capitis hujus secundo loco mihi erat propositum, et quod unum restat ad rem conficiendam de qua modo agimus.

Nicetas itaque Dacus amplius in vivis non erat cum Eutychemiana hæresis ortum habuit. Hæresis namque hæc ab Eutyche archimandrita, et jam sene, uti patet ex pluribus locis Epistolarum sancti Leonis Magni, ortum in Oriente habuit circa annum Domini 448.

A Eodem enim anno in consensu episcoporum et abbatum habito Constantinopoli ab illius regis urbis episcopo Flaviano, Eutyches primum accusatus fuit novi illius dogmatis, quod ipse per monasteria libro edito disseminabat, ab Eusebio Dorylæi episcopo, illius antea amico, a quo etiam frustra monitus fuerat; **35** et Eutyches erroris convictus, et in errore contumax damnatus fuit, ac sacerdotii honore privatus. Anno insequenti 449, sanctus Leo papa celebrem illam ad Flavianum epistolam dedit contra Eutychemianum errorem, qua tam perspicue catholicum dogma de incarnatione Domini, et de duabus in Christo naturis ostendit, et errorem ipsum Eutychemis tam strenue profligavit. Anno demum 451, celebratum fuit Chalcedonense concilium œcumenicum, in quo, rescissis omnibus quæ in latrocinio Ephesino per violentiam et fraudem ab Eutychemis asseclis ac patronis acta fuerant, epistola illa sancti Leonis papæ ad Flavianum, jam per universum orbem diffusa, et undique venerabiliter accepta, ac veluti Symbolum fidei habita contra Eutychemianum errorem, quasi ex ipsius *Petri ore prolata* a Patribus acclamata fuit.

B De Nicetæ Daci emortuali anno nihil quidem exploratum habemus : sed Nicetas Dacus procul dubio floruit ætate Paulini Nolani, cujus etiam amicissimus erat, et ad quem invisendum e Dacia Nolam se bis contulerat, ut ex ejusdem Paulini scriptis constat. Porro Paulinus Nolanus ad superos evolavit anno 431, ætatis suæ 78, cum presbyter Nolæ fuisset ante episcopatum plures annos, et ad episcopalem eam sedem assumptus esset anno circiter 409, uti ab eruditibus ejus Operum editoribus observatum fuit. Nicetam hunc Dacum natu Paulino majorem fuisse, ex pluribus Paulini ipsius de eodem locutionibus non immerito conjicimus. Siquidem et *parentem* eum, et *magistrum* passim appellat, et se non modo præ humilitate *pauperem* et *insipientem*, sed etiam illius respectu *parvulum*, poemate xxvi de sancto Felice, Natal. 9, quod eviit in secundo Nicetæ adventu Nolam circa annum 402, cum Paulinus tunc ageret ætatis an. uni circiter 49. Id ipsum vero alia sunt quæ luculentius adhuc evincunt.

C Ante annos quatuor, nimirum anno 398, primum Nolam advenerat Nicetas, cum Paulinus annum ageret 45. Exstat Paulini poema, num. 17, ad Nicetam redeuntem in Daciam, de quo superiore capite plura; quod ad reditum, ex primo ejus adventu, non ex secundo, eruditi spectare censent. In hoc poemate persequitur Paulinus fusiori stylo Nicetæ laudes, quæ in eo maxime sitæ erant, quod Bessorum gentes, et Getas, et Scythas, et utramque Daciam, Ripensem scilicet atque Mediterraneam, ipse primus ad caulas Domini adduxisset, quodque illarum gentium convertitarum mores ad mite Christianiorum ingenium efferatisset. Præstat jam ipsum audire.

O quibus jam tunc resonabit illa
Gaulis tellus, ubi tu rigentes
Educes Christo feræ colla mihi
Subdere gentes!
Quaque Riphæis Boreas in oris
Alligat densis fluvios pruinis,
Hic gelu mentes rigidas superno
Igne resolvit.
Nam simul terris anlmisque duri
Et sua Bessi nive duriores,
Nunc oves facti duce te gregantur
Pacis in aulam.
Quasque cervices dare servituti
Semper a bello indomiti negarunt,
Nunc jugo veri Domini subactas
Sternere gaudent...
O vices rerum! bene versa forma!
Invit montes prius, et cruenti,
Nunc tegunt versos monarchis latrones
Pacis alumnos....
Mos ubi quondam fuerat ferarum,
Nunc ibi ritus viget angelorum:
Et latet justus, quibus ipse latro
Vixit in antris...

Euge, Niceta, bone serve Christi
 Qui tibi donat lapides in astra
 Vertere, et vivis sacra templa saxis
 Edificare...

Te patrem dicit plaga tota Borrae;
 36 Ad tuos fatus Scythia mitigatur,
 Et sui discors fera te magistro
 Pectora possit.

Et Getæ currunt, et uterque Dacus:
 Qui colit terræ medio, vel ille
 Divitis multo bove pileatus
 Accola ripæ...

Orbis in muta regione per te
 Barbari discunt resonare Christum
 Corde Romano, placidamque easit
 Vivere pacem.

Sic tuo mitis lupus est ovili,
 Pascitur concors vitulus leoni,
 Parvus extracto trucibus cavernis
 Aspide ludit.

Patet ex his quanti meriti vir fuerit Nicetas ille Dacus, de quo tanta canit hic Paulinus. Patet insuper quanta jam tunc, anno scilicet 398, cum Paulinus annum ageret 45, prestiterit Nicetas regionibus illis, quæ ipsius cura a barbarie revocata, adeo in Christiana institutione ac cultu profecerant, ut nihil pene aliis jamdiu excultis Christianorum regionibus inviderent. Si ibi *monachorum cætus in montibus*, si *solitariorum cellule in antris*, si *ubique ritus angelorum*; profecto jam ubique tunc temporis constituta censenda est Christiana religio per Nicetæ apostolatium in Dacia Barbara trans Danubium posita, et jam ubique sacræ reles edificata, ubique sacerdotes atque ministri illius opera ibidem instituti; adeo ut absque ullo novi illius gregis detrimento potuerit ipse longam suscipere peregrinationem, eamque non multo post aggredi iterato, ut Paulinus inviseret, et sancti Felicis Nolani sepulcrum veneraretur. Ad hæc vero, et quidem tam magna, obtinenda in regionibus illis, et terrarum amplitudine, et populorum frequentia, et climatis asperitate, et morum feritate, et locorum insuetudine difficillimis, quis non videt maximam jam tunc sue vitæ partem impendere Nicetam debuisse? Tunc igitur cum Paulinus in primo Nicetæ adventu quadragesimum quintum annum agebat, recte conjicimus natu majorem Nicetam ipsum fuisse, qui tantis jam inclaruerat apostolatus meritis apud barbaras illas gentes.

Et Paulinus quidem ipse innuit non obscure in eodem carmine majorem hospitii et amici sui ætatem, cum illum, pro tot laboribus ac meritis, ad cælestis regni mercedem poetico more veluti comitatus, eundem ponit, spectato haud dubie ordinario vitæ cursu, morte seipsum præcessurum, indeque sibi opem a Deo precaturum, illius intuitu amicitie, quæ nulla vi rumpi valet. Ita namque pergit:

Has opes condens Domino perennis,
 His sacrum lucris cumulans talentum,
 Audies, Intra Doniui perennis
 Gaudia lætus.

His, precor, cum te domus alma sancto
 Ceperit fratrum numerosa cœtu
 In choris, et nos pietate chari
 Pectoris abde.

Nam D'o grates, quæ amore tanto
 Nos ubi adstrinxit per opera vincis,
 Vis ut internum valeat catenam
 Rumpere nulla.

Cum igitur Paulinus Nolanus obiit, uti supra inuimus, anno 431, et duobus annis octuagenario minor, non levi sane conjectura inferimus ex dictis, saltem decennio ante, nimirum circa annum Christi 420, ad superos evocatum fuisse Nicetam Dacum; etiamsi demum ad octuagenariam ipsam pervenisse ætatem, quæ tamen non ita facile admitenda videtur in apostolico viro tantarum gentium patre, innumerisque laboribus, necnon et longis itineribus verosimiliter fracto. Porro cum ætas Nicetæ Daci non sese pro-

A tenderit ultra annum 420, cum tempe Eutythiana hæresis ab ortu suo tringinta prope annis adhuc distaret; cumque Eutythiana hæresis, a Nicea seu Niceta episcopo civitalis Romanianæ à Gennadio memorato, in *Symboli Explanatione* tam aperte, ut vidimus, innuatur, immo etiam 37 impugnetur; necnon et fisdem sensibus ac momentis, quia etiam ipsis pene verbis impugnetur, quibus a divo Leone Magno tanta auctoritatis et eloquentiæ vi impugnata ac penitus prostrata fuit in sua ad Flavianum epistola, quæ ad annum spectat 449, quibusque etiam eadem et sequenti ætate communiter impetebatur ab Ecclesiæ præsulibus, penes quos Leonis epistola ceu fidei regula venerabiliter habebatur; hinc propterea (confidenter dicam) liquet, Nicetam Dacum minime auctorem esse opusculi *Explanationis Symboli ad competentes*, ac proinde Romanianæ civitalis episcopum Niceam seu Nicetam à Gennadio memoratum, non esse Niceam seu Nicetam illum Dacum sancti Paulini Nolani episcopi amicum, ejusdemque laudibus celebratum; quæ erat hujus tertii capitis propositio.

Unam hic tamen et alteram, antequam progrediamur, prevenire difficultatem juvat, quæ obijci possent, quæque alicujus fortasse momenti adversus hætenus dicta cuipiam videantur. Esto itaque prima, Sint quidem veluti paralleli, dixerit aliquis, allati duo textus ex sancto Leone Magno, atque ex beato Niceta, unde propositio nostræ pondus ac robor; ita ut e duobus hisce scriptoribus alter ab altero sensus acceperit atque momenta, necnon et verba ipsa ad impugandum errorem, contra quem ambo dimicabant; quis tamen certos nos reddat beatum Nicetam ex epistola sancti Leonis Magni ad Flavianum habuisse quæ scripsit in sua *Symboli Explanatione*, capite 4, adversus *erroneos illos hæreticos* quos appellat, uti nos probare conati sumus; et non potius sanctum ipsum Leonem Magnum sensus suos sumpsisse ex præexistenti opusculo beati Nicetæ; qui propterea, et reapse fuerit episcopus ille Dacus sancti Paulini Nolani amicus eodemque etiam ætate provecit, et idcirco non Eutythen, sed veteres Eutythetis antecessores atque magistros, uti fert sententia clarissimi Zabei, ipse exagitaverit verbis illis e *Symboli Explanatione* relatis; quibus postea sanctus Leo satis accommodè usus fuerit ad eundem veterum hæreticorum confodiendum errorem, ætate sua in Eutyche redvivum? Huic tamen difficultati non incongrue occurrat, si dicam primo certum esse sanctum Leonem Magnum Eutythetis errorem, impugnasse in sua ad Flavianum epistola; et certum pariter esse Nicetæ nostri sensus, momenta, ac verba prope ipsa penitus convenire cum divi Leonis sensibus, momentis, ac pene etiam verbis, tum in illa epistola, tum in aliis loci, ubi Eutythianum errorem exponit, et ubi eundem convellit, uti jam fuisus ostensum fuit. Nullum itaque dubium, et Nicetam eundem cum divo Leone respexisse Eutythianum errorem, quem tam perfecte cum illo exprimit atque convellit; ac propterea non divum Leonem ex Niceta, sed Nicetam sumpsisse

quæ scripsit ex divo Leone, qui omnium primus in Occidente Eutychi num errorem, statim ab ortu illius ex Eutyche jam sene, impetivit atque confodit. Dicam secundo, non ita facile existimandum esse divum Leonem veluti ad verbum mutuatum fuisse ex alienis lucubrationibus, quæ ipse in illa sua ad Flavianum epistola exararet; non enim alibi in aliis divi Leonis scriptis exemplum hujusmodi invenitur. E contrario vero Nicetam, quisquis interim ille fuerit post illum Dacum de quo egimus, optime sibi et materiam quam traiebat consuluisse, si dicamus ex epistola Romani pontificis ad Flavianum pene ad verbum sumpsisse quæ tulit ad impugandum errorem, quem competentes suos præcavere docebat: ea enim erat epistola quæ in toto Christiano orbe notissima esset atque celebratissima et in Ecclesia universa veluti fidei regula haberetur in tradendo 28 incarnationis mysterio, uti jam vidimus.

Præterea maluerit fortasse sanctus Leo et sensibus et momentis, et iisdem etiam pene verbis uti, quibus anterior scriptor usus fuisset, ad dogma confirmandum quod in sua illa epistola defendebat; numquid scriptoris hujus nomen sanctus pontifex siluisset? Minime sane; sua enim intererat Christiano orbi ostendere Patrum doctrinam eam esse quam ipse de incarnationis mysterio in illa epistola tradebat, et a Patrum traditione longe abhorreere Eutychemis signum quod ibidem confutabat; ideoque ejus erat indicare nomina eorum, quorum doctrinam ac verba pene ipsa referebat. Siluerit tamen in illius epistolæ textu Nicetæ nomen sanctus pontifex, ne solius Nicetæ mentionem faceret in re de qua erat aut plurimum meminisse, ut traditio appareret, aut certe nullius; numquid in syllabo testimoniorum, quem sanctus ipse pontifex post conciliabulum E. hesinus et ante Chalcedonensē concilium per legatos in Orientem misit, ut doctrinam suam ad Flavianum epistolæ Latinorum ac Græcorum Patrum doctrinam coherentem ostenderet; quemque postea auctiorem ad Leonem etiam Augustum transmisit eum sua peculiari epistola ad ipsum data, quæ est ordine 165, ne fides catholica in eodem Chalcedonensi firmata, Marciano imperatore ac fidei defensore defuncto, ex novis hereticorum molitionibus periculum pateretur: numquid, inquam, in hoc syllabo omisisset Nicetæ textum tam præclarum tamque perspicuum, immo omnibus aliis aperte dixerim, clariorem, inserere, ut traditionem Patrum ostenderet, si vere in illa ad Flavianum epistola hoc Nicetæ textu profecisset? Adeantur testimonia illa Patrum quæ sanctus pontifex collegit, quæque in editionibus conciliorum legi possunt actione secunda concilii Chalcedonensis post epistolam ad Flavianum, necnon etiam fusiora post aliam jam citatam ad Leonem Augustum epistolam in editione Operum sancti pontificis fratrum Balleriniorem; quorum etiam super hisce testimoniis legi possunt adnotationes prævæ ad hanc eandem epistolam, atque ad præcedentem 28, ad Flavianum. In hac porro Testimoniorum serie, multa ex Hilario, Ambrosio, Augustino inter Latinos; multa etiam ex Athanasio, Chrysostomo, Nazianzeno, Basilio, Theophilo atque Cyrillo Alexandrinis inter Græcos Patres collecta videbimus a sancto pontifice, atque eo sine collecta, ut omnibus esset perspectum venerabilium Patrum prædicationibus nos concordare, et non aliud nos prædicare quam quod sancti Patres nostri toto orbe docuerunt, nec quemquam ab illis, nisi solos impios hereticos, discrepare; uti in eadem ad Leonem Augustum epistola, capite 10, idem sanctus pontifex profitebatur. Testimonium profecto Nicetæ nostri inter hæc testimonia Patrum minime omisisset sanctus Leo, si tunc hoc quoque testimonium existisset, multoque minus si ipse eodem in sua ad Flavianum epistola usus fuisset. Non itaque sanctus Leo ex opusculo vetustiori sancti Nicetæ, atque ex illius dictis quæ essent contra Eutychemis antecessores atque magistros; sed sanctus Nicetæ ex epistola sancti Leonis, et sensus et momenta, et pene etiam verba sumpsit ad eundem quem sanctus Leo Eutychemis ipsius convellendam errorem. Ipse propterea sanctus pontifex, qui nihil omnino Nicetæ nostri retulit in testimoniis Patrum quæ collegit ad propriæ doctrinæ confirmationem; ipse est qui vere certos nos reddidit, et nihil se ex Nicetæ Dacorum episcopo sanctique Paulini Nolani amico sumpsisse in epistola ad Flavianum, et Nicetæ potius alium Daco posteriorum ex illa sua epistola profecisse, ut dogma 39 catholicum suummet sensibus ac pene verbis totissime traderet invictissimæque defenderet.

Neque aliquis addat fortasse, debuisse saltem Nicetam divi Leonis epistolæ mentionem facere in *Explanatione* sua, si vere ex eadem epistola sumpsisset quæ dixit adversus illos, quos ipse appellat *erroneos hereticos*. *Symboli* namque *Explicatio* beati nostri Nicetæ ad competentes, ejus est indolis concio,

A tum ex natura sua, tum ratione auditorum competentium quibus habita fuit, quæ simplicem doctrinæ expositionem ac etiam illustrationem admittat, juxta ordinem articulorum quibus Symbolum constat, ut nulla debuerit alicujus operis seu nominis allegatione infarciri, excepto codice sacrarum litterarum, cujus Symbolum apostolorum in præcipuis fidei rebus quoddam est veluti breviarium, ut Patres omnes loquuntur, et ex communi sensu Patrum ipse quoque Nicetas *Explicatio* ejusdem capite 16. Non oportebat itaque competentium mentem quodanmodo fatigare alicujus nominis seu locutionis indicatione, quibus sat erat divina oracula simpliciter intelligere, et Evangelium in hanc rem testimonium, ut catholicam veritatem assequerentur, sequemetipsos ab hereticorum insidiis tatos redderent. Quoad alios vero qui Nicetæ *Explicationem* lecturi essent, quid opus erat indicatione hujus loci ex epistola divi papæ Leonis ad Flavianum, si, ut dictum fuit, epistola hæc orbem universum pervagata, et regula fidei apud catholicos omnes habebatur, et in omnium ore tunc temporis posita erat? Semetipsos igitur satis se probebant apud catholicos divi Leonis sensus ex epistola ad Flavianum, ubi cumque enuntiantur, quin esset necesse auctorem proprio nomine indicare. Accedit, quod tota divi Leonis papæ ex epistola ad Flavianum illius loci auctoritas, tota ex Evangelicæ historia factis ac textibus constat, quæ ab eo afferuntur, et conferuntur simul, ad duplicem in Christo naturam astruendam, et ad diversas distinguendas in eodem pro utriusque naturæ differentia operationes. Minus igitur necesse erat ut divi Leonis mentio fieret apud Nicetam, quando non tam divi Leonis auctoritas, quam auctoritas evangelicæ a divo Leone prolata, et a Nicetæ in suam sermonem assumpta rem contra Eutychem conficiebat. Demum sanctus ipse Leo, qui contra Eutychemis blasphemias celeberrimam illam ad Flavianum epistolam concinnavit, quique superiorum Patrum fidem in eadem se prædicare gloriabatur, quænam ex Patribus ibidem peculiariter nominavit, licet eorum testimonia a se data opera collecta, publicique juris facta ut jam vidimus, præ oculis haberet, et licet ex eorum sensibus, eorumque ex Evangelio petitis argumentis in eadem epistola proculdubio profecisset?

Sed jam ad alteram difficultatem gradum faciamus oportet, quæ majoris fortasse ponderis alicui videatur. Si vere Nicetas, inquit quæpiam, in *Symboli Explicatione*, capite 4 habuit statutum animo errorem Eutychemis impugnare, eumque ac illius asseclas indicare per verba illa, *erroneos hereticos*, cur Eutychem ipsam, et Eutychemianos nunquam nomine proprio appellavit? Quinimmo cum capite *Explicationis* 10 variorum hereticorum Pseudoeclesias a Christiano viro fugiendas nominaverit, videlicet Manicheorum, Cataphrygarum, Marcionistarum; cur Pseudoeclesiam Eutychemianorum siluit omnino, quæ profecto tunc maxime temporis expresse nominari debuisset, ut ab hac præsertim competentes Christiani facti caverent, neve se sinerent ab Eutychemis asseclis decipi, qui virus suum sub specie pietatis effundere conabantur, etiam post ictum supremum quo 40 in Chalcedonensi concilio percussus fuerunt? Verum ad primum; quid mirum, si Eutychem Nicetas atque Eutychemianos in *Explicatione* suæ capite 4 proprio nomine non indicaverit, dum eorum impugnaret errorem? De errore nimium res erat, non de erroris auctore, neque de asseclis ejus, nimium tunc temporis notis ob excitatas eorum erroris causas in Ecclesia turbas. Cum porro recens erapisset hic error, et Eutychemis nomen jam undique esset compertum, certe necesse non erat ut Nicetas competentes nomen enuntiare auctoris erroris quod jam ipso indicato errore sese probebat. De aliis quoque anterioribus Eutychemiano erroribus sermonem habuit Nicetas in *Explicatione* sua, uti, exempli gratia, de errore Arianorum contra Filium Dei, ac de errore Macedonianorum contra Spiritum

sanctum, capite 9, ubi ita aiebat : « Si quis hæreticus sub nomine Christiano aut Christum tibi creaturam tradit, aut Spiritum sanctum alienum esse a Patris et Filii gloria persuadet, sit tibi tamquam ethnicus et publicanus, quia te ad idololatriam deducit, cum creaturam colere persuadet. » Ubinam vero aut Arium aut Macedonium, aut Arianos aut Macedonios, vel hic vel alibi Nicetas in *Explanatione* sua nominavit? Non est ergo cur jure dicamus Eutychanum errorem non respexisse Nicetam capite 4 *Explanationis*, quia neque Eutychem, neque Eutychanos proprio nomine indicavit.

Sed cur saltem Eutychanorum Pseudoeccliam non nominavit capite 10, ubi aliarum trium Pseudoeccliarum expressam fecit mentionem? Facilis est responsio ad hanc quoque alterius difficultatis partem. Sancti enim Leonis Magni ævo, ac similiter Nicetæ nostri Aquileiensis ætate, nondum peculiare societates et Ecclesias a Catholicis distinctas sibi constituerant Eutychetis discipuli; sed hac illac dispersi in catholicis ipsis Ecclesiis, et inter catholicos viventes, errorem suum diffundebant, et catholici semper videri volebant. Non erat igitur cur Nicetas, sicuti commemorabat Pseudoeccliam Manichæorum, Cataphrygarum, Marcionistarum, hæreticorum veterum qui jamdiu a catholica societate defecerant: ita commemoraret etiam Pseudoeccliam Eutychanorum, qui recens exorti nondum coaluerant in peculiarem sectam a Catholico grege distinctam, et peculiaribus sacris addictam. Sanctus vero ipse Leo hanc nobis suppeditat responsionem in epistola 157, quam anno 457 scripsit ad Anatolium episcopum Constantinopolitanum, in cujus clero aliquis erat, et quidem presbyter nomine Atticus, qui Eutychetis doctrinam sectabatur atque docebat. « Jampridem, inquit, dilectioni tuæ scripsisse me recolo, ut in clero Ecclesiæ tuæ nullum Eutychanæ hæresi consentire patiaris: quoniam capitis periculum respicit, si quid saucium inveniatur in membris. Sed cum hoc nulla adhuc correctione purgatum sit, et Atticum presbyterum tuum ad eam insolentiam profecisse cognoscam, ut in Ecclesia contra catholicam fidem et Chalcedonensem synodum audeat disputare; cogor vehementius de tua dissimulatione causari.... Et ideo acrius moneo, neque amplius dissimulandum esse protestor, si hominem pestilentem ulterius in tua habendum communione credideris; quem nos, si fieri potest emendari malum quam perire: ut scilicet si correctum se videri cupit et in societate ecclesiastica permanere, de eo loco, unde contra catholicam fidem multa disseruit, aperte tunc ipsius fidei prædicator appareat, et nihil Eutychanis dogmatis prætermittat, quod non manifestatione suæ professionis Christiano populo audiente condemnet: ne, ut dixi, plurimum **41** dissimulatio ista te maculet, si vel hic tam noxius, vel Andreas impietatis ipsius socius, nec correcti fuerint, nec repulsi. » Commixti igitur eo tempore adhuc erant Eutychiani catholici, nec alteram illi peculiarem Ecclesiam seu societatem constituebant, a qua abhorrere catholici debuissent, et a qua abhorrere competentes suos post acceptum baptismum Nicetas noster doceret. Si hæc peculiaris Eutychanorum societas et Pseudoeccliam tunc temporis jam exstitisset, non erat cur Atticus presbyter ad clerum Constantinopolitanum pertineret, sed ipse cum Andrea illius socio jam ivisset ad suorum Pseudoeccliam seu societatem, et sacra habuisset seorsim a catholicis; unde, veluti de eo qui foris esset, non erat cur Anatolius episcopus a divo Leone, ipsius causa, dissimulationis argueretur. Si hæc autem peculiaris Eutychanorum societas seu Pseudoeccliam locum non habebat in Orientis partibus, neque in Constantinopolitana urbe, unde Eutychanus error erupit, minus obtinebat in Occidente proculdubio, et in Italiæ regionibus; ideoque minus etiam erat, quod de hac hæreticorum societate, veluti de Pseudoeccliam, meminisse debuerit Nicetas Aquileiensis. Addendum vero, quod idem

A sanctus Leo, sequenti etiam anno 458, in epistola 161, ad presbyteros, diaconos et clericos ejusdem Ecclesiæ Constantinopolitane, ita scribebat: « Nullum sinatis vobis Nestorianum vel Eutychanum infectum perversitate sociari. » Conabantur itaque cum catholicis societatem habere; ideoque nullam hactenus ex semetipsis societatem seu Pseudoeccliam constituebant. Ubi etiam animadvertamus oportet, quod non solum Eutychiani recens exorti, sed neque Nestoriani qui eos viginti circiter annos præcesserant, adhuc erant tunc temporis ita societate copulati, et a catholica Ecclesia communione peculiari distincti, ut Ecclesiam quamdam seu Pseudoeccliam facerent a catholica ipsa diversam, a qua propterea admonendi essent fideles ut sibi caverent.

Et re quidem vera, aut nulli, aut ferme nulli hæreticorum, qui Ecclesiam lacesserunt atque turbantur erroribus suis, scissionem ab eadem fecere, ut ab ipso suorum errorum exordio, aut prima, ut ita dicam, eorum insurrectionis ætate, ut Ecclesiam sibi peculiarem conderent a catholica separatam; etiamsi per anathematis sententiam seu in provincialibus seu in generalibus conciliis latam, a catholicorum fidelium communione et ab ingressu sacrarum ædium arcerentur. Horruere siqui lem semper hæretici homines, veluti absolutam impietatis suæ condemnationem, hanc alterius cœtus a catholica communione distincti erectionem, et nullum interea non moverunt lapidem ut late contra eos sententiæ aut reformarentur aut revocarentur: nec nisi demum, obfirmata temporis lapsu impietate, omnique amisso pudore et accedente etiam, ut plurimum, regie deceptæ auctoritatis influxu, eo devenerunt, ut secessionem aperte a catholicis facerent, ut ad sacra separatim coirent, et ut aliam veluti Ecclesiam constituerent in similitudinem illius a qua ipsi defecerant. Sit pro omnibus in exemplum Arianae hæreseos et Arianae Pseudoeccliam historia. Ab ortu hujus pestis omnium terrarum usque ad Nicænam synodum, et a Nicæna synodo usque ad concilium Sardicense quod anno 347 celebratum fuit, Ariani numquam inter se peculiarem quamdam conflexerant Pseudoeccliam a catholica separatam: quinimmo cum catholicis unionem semper affectarunt, subdola erroris sui in catholicum sensum expositione, pluribusque fidei captiosis professionibus factis in simplicium deceptionem, ut omnibus notum est. Hinc piissimus ille Constantinus **42** Augustus, qui adversus omnes hæreticorum atque schismaticorum sectas legem tulit, ut apud Eusebium Vite Constantini libro III, cap. 64 et seqq., mentionem quidem facit Novatianorum, Valentinianorum, Marcionitarum, Paulinianistarum et Cataphrygarum, qui tunc erant fortasse præcipui qui in Oriente adversus catholicam Ecclesiam grassarentur: at nullam omnino Ariarum mentionem habet; et hoc non alia certe de causa, nisi quia Ariani homines, quamvis jam tunc et numero et audacia et auctoritate valerent, catholicas nihilominus sacras ædes adibant, catholicam prætendentes unitatem ac simulantes fidem, cavebantque quammaxime societatem quandam constituere quæ a damnato auctore erroris eorum nomen haberet, ut monet etiam Sozomenus Hist. Eccles. libro II cap. 32. Hinc sanctus quoque Julius papa, qui circa annum 341 scripsit ad episcopos Orientales Eusebianæ factionis, ut apud sanctum Athanasium Apologice contra Arianos num. 21, eos in epistola sua veluti fratres habet, ac veluti membra catholice communionis alloquitur: quod indicio est, ipso teste Socrate Hist. Eccles. libro II cap. 18, neque tunc Arianos Ecclesiam sibi aliam a catholica separatam adhuc instituisse. Propterea, uti idem Socrates ibidem, cap. 22 et Sozomenus, lib. III cap. 13, post concilium tantummodo Sardicense, et post conciliabulum Philippopolis, id est post annum 347, Arianos inter et catholicos aperta separatio facta fuit, unde Pseudoeccliam Ariarum ortum habuit, quæ tam late in Oriente patuit, favore præsertim duorum Augustorum Constantii et Valentis,

queque etiam in Occidentis partibus plurimum diu- que valuit, opera maxime Barbarorum, qui post lapsum Romani imperii hac infecti doctrina rerum in Occidente potiti fuerunt. Prima fortasse peculiarium sacrarum ædium mentio, ubi Ariani separatim a catholicis convenirent, habetur in Ecclesiastica Historia, apud Socratem, lib. II, cap. 23; apud Sozomenum, libro III, cap. 20; et apud Theodoretum, libro II, cap. 12, ubi Constantius imperator Magno Athanasio ab exilio ad selem Alexandrinam revertenti, anno 349, opera Constantis qui pro illo apud fratrem intercesserat, unam ex sacris ædibus quæ Alexandriæ erant, petiit pro Arianis suis, ubi sacros eorum conventus seorsim a catholicis haberent; quod tamen mira Athanasii dexteritate non cessit illi pro voto. Nullius igitur est momenti adversus ea quæ atulimus de Eutychno errore a Niceta nostro in sua *Symboli Explanations* indicato atque impugnato, capite 4, animadversio illa qua quis opponeret eundem nihil dixisse de Eutychnorum Pseudoeclesia, capite 10, ubi alias aliorum hæreticorum Pseudoeclesias nominavit. Jam nunc ad reliqua pergamus.

AD CAPUT TERTIUM AUCTARIUM.

Romatianæ civitatis episcopum Niceam seu Nicetam a Gennadio memoratum, non esse Niceam seu Nicetam illum Dacum sancti Paulini Nolani episcopi amicum ejusdemque laudibus celebratum, hactenus ostendimus ex Eutychno errore, quem Niceas seu Nicetas auctor opusculi de *Symbolo ad competentes* in hac sua lucubratione, ad sensum divi Leonis Magni, aliorumque illius ac consequentis ætatis, peculiari sermone exagitat; quemque Nicetas ille Dacus triginta prope annis vita functus ante ortum Eutychni 43 erroris eo prorsus modo exagitare non poterat. Rem inde confectam quidem ita arbitramur, ut nullo indigeat alterius probationis adminiculo. Nihilominus quoniam et alia sese offerunt, quæ juxta criticorum placita maxime faciunt ad veritatem assequendam, ubi de auctoribus homonymis questio est, eorumque Operibus, cujus nempe hæc aut alia sint; non nihil et hic immorandum, ne quidquam omittamus ex iis quæ rem non modo magis magisque confirmare, sed etiam illustrare valeant. Quæ hactenus dicta sunt, tempus respiciunt quo Nicetas ille Dacus floruit. ut omnino esse non possit idem ac Nicetas Romatianæ civitatis episcopum, quem constat ea tradidisse in sua *Symboli Explanations* quæ ad ætatem Nicetæ Daci minime pertinebant. Quæ nunc adjicienda veniunt, ad locum spectant in quo Nicetas ille Dacus episcopatum gessit; ita ut quædam in Nicetæ Romatiani dictis deprehendantur, quæ Nicetæ Daco sancti Paulini Nolani amico, ac Dacis gentibus trans Danubium positis, ubi Nicetam hunc episcopatum gessisse ostendimus, haudquaquam convenirent. Ea vero quæ hic in medium afferenda sunt, non modo ex *Symboli Explanations* erimus, sed etiam ex uno fragmentorum Vindobonensis codicis quæ damus post opuscula; ex quo etiam nonnulla alia afferemus, quæ argumentum nostrum ex loco sumptum validius confirmabunt, ac viam sternent ad ea quæ sequenti capite quarto dicturi sumus, ubi Nicetam seu Nicetam Romatianæ civitatis episcopum aperte Niceam seu Nicetam esse probabimus episcopum Aquileiensem.

Niceas seu Nicetas Romatianæ civitatis episcopum in *Explanations Symboli ad competentes*, capite 1, hæc habet: « Qui credit in Christo... abrenuntiat inimico, et angelis ejus... Deinde et operibus ejus malis, et culturæ, idolis, sortibus, et auguriis, pompis, et theatris, fornicationibus, et ebrietatibus, choris, atque mendaciis. » In tertio vero *Fragmentorum* hæc alia consimilia habet, sed aliquanto fusius explicata: « Non enim ante ad confessionem venit, nisi prius fuerit diabolo renuntiatum... Ideo oportet prius repudium dare diabolicæ vanitatis... Deinde abrenuntiat et operibus ejus malignis, id est culturis et idolis, sortibus et auguriis, pompis et theatris,

A furis et fraudibus, homicidiis et fornicationibus, superbix et jactantiæ, iræ et avaritiæ, comessionibus et ebriositatibus, choris atque mendaciis, et his similibus malis. » Hæc sanctus Nicetas aiebat, fideles suos commonefaciens quid sibi vellet, et quam late pateret abrenuntio illa, quæ ex vetustissimo Ecclesiæ more exigitur ab iis qui in Ecclesiæ sinum recipi cupiunt per baptismum, et qui proxime fidei professionem emissuri sunt antequam salutaribus undis abluantur. Ubi nemo non videt sanctum antistitem in utroque loco non simplicem Ecclesiæ formulam recitare, qua abrenuntio exigebatur a baptismum petentibus, sed explicationem potius illius formulæ exhibere; ut intelligerent ejus vim ad omnem vite cultum pertinere, et sub unius vocis forma, *operum* nempe *diaboli*, omnia Christiano nomini adversantia contineri.

Eadem quidem erat prisca Ecclesiæ sæculis abrenuntiationis in universa Ecclesia consuetudo, sed non eadem et ipsissima ubique formula, id est non eisdem ubique verbis concepta. Clarissimus Josephus Vicecomes, qui in eruditissimo suo opere De antiquis baptismi Ritibus ac Cæremoniis, libro II, capite 20, de renuntiationis formis agit, et veterem renuntiationis formam cum nostra convenisse ostendit, multa affert ex Ecclesiæ Patribus, in quibus licet idem ubique abrenuntiationis sensus, non 44 eadem tamen ubique verba apparent. Idem præstitit, et ad eundem scopum, etiam Josephus Catalanus in suis Commentariis ad Rituum Romanum, tomo I, tit. 2, cap. 2, § 13, *diaboli pompæ*, quibus renuntiandum erat, in veteribus formulis abrenuntiationum, licet non semper et ubique, frequentissime nihilominus exprimuntur: et dubium nullum est, abrenuntiationem hanc originem duxisse ab illa veri nominis *pompa*, quæ, vigente in Romano imperio idolorum cultu, circensium partem maximam, immo præcipuam constituebat. De hac Tertullianus in libro de Spectaculis, capite 7: « Sed circensium paulo pompator suggestus; quibus proprie hoc nomen, *pompa*, præcedit. » Quænam vero hæc fuerit, ita prosequitur: « Illa quorum sit, in semetipsa probat de simulacrorum serie, de imaginum agmine, de curribus, de thensis, de armamaxis, de sedibus, de coronis, de exuviis, quanta sacrificia præcedant, intercedant, succedant, quot collegia, quot sacerdotia, quot officia moveantur, sciunt homines illius urbis, in qua dæmoniorum conventus consedit. » Constat itaque *pompam* vere ac proprie antiquitus fuisse simulacrorum illam solemnem deductionem, quæ honoris causa per publicas Urbis vias ad circum usque habebatur, antequam circenses ludi ederentur; uti etiam late ostendit Onuphrius Panvinius, de Ludis Circensibus libro II, capite 2. Hinc primis illis Ecclesiæ sæculis, in quibus idolorum cultus dominabatur, nihil solemnius in Christiana initiatione, quam ad renuntiationem diaboli, angelorum ejus, atque operum, *pompam* etiam addere, quæ vere ac proprie simulacrorum gestationem exprimeret in circensibus fieri solitam, unde maxima gentilium numinibus religio accedebat. De hac itaque circensium *pompa*, in renuntiatione prævia ad baptismum, proculdubio intelligendus Origenes, homilia 10 in librum Numerorum, ubi hæc habet: « Recordetur unusquisque fidelium, cum primum venit ad aquas baptismi, cum signacula prima suscepit, et ad fontem salutaris accessit, quibus ibi tunc usus sit verbis, et quid denuntiaverit diabolo, hoc est, se non usum *pompis* ejus, neque operibus ejus. » De hac ipsa circensium *pompa* intelligendus etiam Tertullianus, qui in libro de Corona Militis, cap. 3, ita aiebat: « Aquam adituri, ibidem, sed et aliquanto prius in Ecclesia sub antistitis manu contestamur, nos renuntiare diabolo, et *Pompæ*, et angelis ejus. » Et in libro de Spectaculis, capite 4: « Cum aquam ingressi Christianam fidem in legis sæpe verba profitemur, renuntiasse nos diabolo, et *pompæ*, et angelis ejus, ore nostro contestamur. »

Pompa tamen in circensibus desit post initium seculi quarti, ut prælaudatus Panvinius animadvertit in citato de Circensibus libro II, capite vero 18; « Nam Christianorum sacris, inquit, initiatus (Constantinus), antiquam superstitionem, quæ hæc supplicatissimi *pompa* maxime conservabatur, quantum potuit, et temporum illa conditio tulit, circa annum Christi 325 labefactavit. » Renuntiatio nihilominus *pompæ* seu *pompis* diaboli in Christianorum initiatione perduravit. Quid vero per diaboli *pompam* intelligebatur, si amplius in circensibus *pompæ* propria dictæ usus non erat? Omissa nempe in circensibus *pompa*, hæc est simulacrorum gestatione, omnis reliquus circensium apparatus ac cultus diu postea, etiam sub Christianis principibus, quamvis invita religione, perduravit; cujusmodi erant naumachia, equestres atque pedestres pugnae, venationes cum feris, quadrigarum equorumque cursus, et alia hujusmodi: et *pompæ* seu *pompæ* diaboli nomine, quibus ad baptismum accessuri renuntiabant, hæc ludicra veniebant; quæ partim vanitatem quamdam Christiano homine indignam præseferabant, partim impietatem a Christiana religione abhorrentem inuentium oculis exhibebant, et omnia demum ethnicae superstitionis origine foedatæ censebantur. In hunc purro sensum, quarto sæculo ad finem vergente, hujusmodi renuntiationem *pompæ* seu *pompæ* diaboli explicabat sanctus Cyrillus Hierosolymitanus in catechesi 19 mystagogica I, num. 6, ubi ita aiebat: « Postea dicitis: Et omni *pompæ* illius. *Pompa* vero diaboli est, theatrorum insanie, equorum cursus in hippodromis, venationes in circo, et reliqua hujusmodi vanitas.... Ne tibi studio et cordi sit theatri insaniam, ubi conspicias mimorum petulantias.... neque illa eorum qui in circensibus venationibus sese feris exponunt.... Fuge etiam equorum curricula, quod prorsus insanum est supinasque animas dejicit spectaculum. Hæc enim omnia diaboli *pompæ* existunt. » En igitur quid *pompæ* nomine veniebat in renuntiatione prævia ad baptismum, postquam *pompa* illa veri nominis, quæ in circensibus habebatur, sublata fuit. Eodem prorsus sensu etiam quinto sæculo, Salvianus de *pompis* loquebatur, quibus renuntiatio ab initiandis fiebat; per eas nimirum intelligens, non jam obsoletas nunquam paganorum in circensibus gestationes, sed circensia alia ludorum spectacula quæ supererant, et theatrorum scenas, quibus dolebat maxime Christianos homines, contra solemne eorum propositum, animæ tam cupidæ ac tam vehementi libidine inhiare, uti fuse per totum librum VI de Gubernatione Dei, præcipue vero capite 6.

Nunc ut ad Nicetam nostrum sermonem convertamur, qui non semel, sed bis, uti vidimus, de renuntiatione loquens quæ diabolo fiebat a baptismum petentibus, *pompas* memorat ac *theatra*; *pompæ* nomine, atque a *theatris* præsertim distincto, circensia spectacula, quæ demptis simulacrorum gestationibus adhuc supererant, quorumque amore illius ætatis homines ardentissime deperibant, eundem intellexisse nemo negaverit. Nemo quoque inficias erit ex Nicetæ testibus supra allatis satis deprehendi, in renuntiationis formula ab illo pro Ecclesiæ suæ more usitata proprium *pompæ* vocabulum defuisse, quod generali *operum* diaboli nuncupatione supplebatur: ex quo demum recte conjiciamus, et circensia spectacula et *theatra*, more prorsus Romano, apud illos viguisse ad quas ipse sermonem habebat; cum in explicatione *operum* diaboli, quibus Christo nomen daturus renuntiabat, non omiserit et *pompas* quæ tunc temporis essent in usu, et *theatra* quoque referere; quæ omnia Romani orbis ohlectamenta propria, seu potius corrupte illecebræ censebantur. Jam vero quis umquam dixerit circensia hujusmodi spectacula, quæ *pompæ* nomine explicarentur, et *theatra* quoque, in Dacia Transdanubiana existisse inter barbaras illas gentes quæ Dacorum, Scytharum, Bessorum, Getarumque nominibus ve-

niebant? Salvianus profecto supracitatus, qui totus erat in obliurgandis ætatis suæ Christianis ob circensium ludorum theatraliumque spectaculorum delectationem, quibus datam in baptismo fidem ipsos mentiri prohibebatur, eosdem exprobrabat barbararum gentium adducto exemplo, apud quas fidenter aiebat neque circenses raperij neque theatra, quibus eorum mores corrumpere. « Quid simile apud Barbaros (aiebat ille libro VI supra citato, capite 7)? Ubi apud illos circenses, ubi theatra, ubi scelus diversarum impuritatum, hoc est spei nostræ ac salutis excidium? » Non erat itaque cur Nicetas ille Dacus sancti Paulini Nolani amicus in exponendis *operibus* diaboli, quibus novi illi Christiani baptismum accepturi nuntium miserant, *pompas* commemoraret atque *theatra*, ut intelligerent et his quoque diaboli iuventis, quæ apud eosdem non exstabant, illos renuntiasse. Quod si concedere etiam velimus nonnulla apud illas barbaras gentes existisse, quæ consimiles essent circensibus ludis ac spectaculis theatrorum apud Romanos, quæque *diaboli opera* merito dici possent quibus in baptismo et ipsi renuntiasent; cur Nicetas ille Dacus ad ea indicanda Romanas voces usurpasset *pompæ* atque *theatri*, quæ certe apud illas gentes Romanis moribus non assuetas nullius essent significationis? Cum igitur videamus Nicetam seu Nicetam Romanicæ civitatis episcopum, a Gennadio memoratum, in opusculo suo de *Symbolo ad competentes*, atque in tertio ex fragmentis ipsius quæ supersunt, voces usurpasse quæ minime convenissent apud barbaras gentes in Dacia Transdanubiana positas, ubi Nicetas sancti Paulini Nolani amicus episcopatum gessit; hinc merito inferimus ex loco etiam episcopatus hujus Nicetæ Daci, Nicetam seu Nicetam Romanicæ civitatis episcopum, de quo Gennadius, non esse Nicetam seu Nicetam Dacum sancti Paulini Nolani amicum, ejusque laudibus celebratum.

Quisnam igitur hic Nicetas Romanicæ civitatis episcopus, qui circenses ludos, et theatrorum spectacula in suis opusculis nominavit? Non hujus, sed sequentis capituli ea est inquisitio; ubi aperte asserimus ac probamus Nicetam seu Nicetam Romanicæ civitatis episcopum a Gennadio dictum, esse Nicetam seu Nicetam episcopum Aquileiensem. Præcludere tamen quodammodo sequenti capiti non erit incongruum, asserendo nimirum etiam ex *pompæ* ac *theatrorum* vocibus a Nicetâ usurpatis non ægre posse inferri, Nicetam hunc Romanicæ civitatis episcopum a Gennadio dictum, Nicetam seu Nicetam fuisse episcopum Aquileiensem. Ac primo quidem Aquileiensi episcopus *pompas* atque *theatra*, quibus Christiani in baptismo renuntiasent, recte poterat nominare; cum ambigendum non sit in Aquileiensi olim celeberrima civitate et circum existisse ubi *pompæ* habebantur, aliaque illius loci spectacula, tum ante Constantinum Magnam, tum etiam postea, et *theatra* similiter in quibus scenica edebantur. Quod Aquileiensi circus olim fuerit, in quo *pompæ* agerentur simulacrorum stans diebus, nullibi quidem in monumentis eorum temporum quæ supersunt clare expressum habemus; sed tamen multa sunt quæ suadent. Aquileienses olim non modo Jovis ac Beleni, seu Apollinis, sed etiam Solis cultores erant, quem sub Mithræ nomine indicabant, uti a clarissimo presule Philippo a Turro ostensum fuit in dissertatione de Beleno, pag. 281, quæ exstat cum suis Monumentis Veteris Antiquitatis. Porro circensibus ludis præcipue Sol colebatur, uti pluribus probat idem doctissimus præsul de Mithræ, etc., capite 6, in eisdem Monumentis pagina 210. Circus igitur Aquileiensi civitati non defuisse videtur.

Præterea idem præsul clarissimus in dissertatione de Diis Aquileiensibus ibidem, pag. 315, ostendit etiam celebrari Jovis templum, et Capitulum, ad urbis dominicæ imitationem, Aquileiæ ætate; sicuti Capitulia habuisse illustres urbes Ravennam, Florentiam, Mediolanum, Carthaginem, pluresque alias, et suam

in primis Augustam, colligit doctissimus Marcus Velleus Rerum Vindexarum libro v, pag. 259 postremae editionis, ut ipse aiebat, Eruit etiam idem a Turre ex 47 Inscriptionibus Aquileiensibus a se illustratis, Augustalium collegio Aquileiensem civitatem non caruisse, uti in dissertatione de Colonia Foro-Julieni ibidem, pag. 366. Addit insuper, pag. 359, decurionum ordinem, qui Aquileiæ exstabat, quique instar senatus erat, splendidissimum ordinem appellatum fuisse in lapidibus, quorum illic mentio, ac proinde probabiliter, non secus ac decuriones Capuæ, quorum Cicero meminit Agrar. 2, numero centenario constitisse, quod certe amplissimum habebatur. Quinimo et consulum Aquileiensis civitatis mentio non infrequens in lapidibus apud eundem auctorem, ibidem, explicatis, licet *coloniis et municipiis consularum dignitatem ægre permittant viri docti*, ut ipse ibidem, pag. sequenti 360. Quidni igitur et circum Aquileiam haberit, ubi circenses ludi ederentur, et *pompæ diaboli idololatria vigente circumferrentur?* Jam et alias Romani orbis civitates, præter Romam, circos decoratas fuisse animadvertit eruditissimus Panvinus, de Ludis circensibus libro ii, cap. 17, nimirum Mediolanum in Italia, Antiochiam in Syria, Arelatem in Gallia, et alias alibi; quarum plerasque recenset, tum in ipsa Italia, uti Anagninam et Assisiam et Alatrium, tum ubique terrarum, Joannes Argolus in notis ad hunc Panvini locum, ubi etiam generatim subdit, quod *multi quidem circi fuerit, ubi enim Romana se explicuit potentia, erigebantur*. Cum itaque Mediolano non inferior esset Aquileiensis civitas; cum vero et Anagnia et Assisio et Alatrio longe præstaret, non immerito conjectare fas est circum Aquileiæ exstitisse unam cum cæteris aliis ædibus, quæ urbem maximam, splendidissimam, atque opulentissimam decorarent.

Id vero multo etiam firmissimum inferendum, si quæ auctores, aut gloriæ tantæ urbis cœvi, aut ab ea excisa non longe positi, de eadem scripto reliquerunt, animadvertantur. Ea congestit eruditus noster Nicolaus Madrisius in libello Italice scripto, cui titulus: *Apologia per l'antico stato e condizione della famosa Aquileja*, Utini edito anno 1721, pag. 31. Hic nempe Herodolanum legimus qui *maximam Italiam urbem* Aquileiam appellavit; hic Julianum Augustum, qui eandem *opulentum emporium* dixit; hic Procopium, qui ipsam *prædivitem atque immensam civitatem* appellavit, ac paulo post *magnitudinem insignem, et civitatem frequentiam*; hic Justinianum Augustum, qui *Aquileiam omnium sub Occidente urbium maximam* fuisse testatus fuit; hic Luitprandum, qui eam *urbem magnam, atque immensam in modum frequentem* exstitisse dixit; hic alios quoque recentiores, qui in ejus magnificentie laudes, veterum auctoritate ducti, effunduntur. Quis igitur negaverit tam præclaræ urbi circum afuisse, tum ante Constantini Magni ætatem, tum etiam postea, licet de eo nulla exstant certa in veterum scriptis eorum temporum peculiaria documenta?

Attamen etsi certa desint de circo Aquileiensi et peculiaria in scriptis veterum documenta, non desunt omnino indicia quedam, unde conjecturæ nostræ roborari queant. Sanctissimus Aquileiensium episcopus Chromatius, qui quarto desinente et quinto ineunte sæculo Aquileiensibus præfuit, tractatu 1, capite 2, in Evangelium Matthæi, qui exstat in Bibliotheca Patrum Andreae Gallandii tomo VIII, ita ad Aquileiensem populum loquebatur: « Vice agonothetæ vel munerarii certatoribus in hoc stadio spiritali præmium grande proponit (Christus); ut dum aspiciunt præmium, nec labores timeant, nec pericula perhorrescant. » Nisi vero dicere velimus Chromatium Aquileiensibus suis exemplum protulisse de rebus ipsis non notis, quod profecto absoum est; et agonothetas, 48 id est certaminum iudices, et munerarios, eos scilicet qui certamina edebant, et stadium quoque, id est locum in quo certamina edebantur, Aquileienses agnovisse latendum est; ideoque res hujusmodi

A Aquileiæ aetas, et Aquileiæ stadium fuisse ubi agebantur. Stadium porro etiam circus dictus fuit *ob rei similitudinem*, uti aliquando etiam circus maximus Romæ; licet hoc nomen Græcorum potius sit; non quod *Latiæ circum, ipsi stadium, vel agan vocaverit*, sicut animadvertit laudatus Panvinus, de Ludis Circensibus libro ii, capite 1. Circum igitur, qui stadium etiam Græca voce dicitur, Aquileiæ fuisse Chromatii temporibus, ex Chromatio ipso non ægre inferimus. Si autem post Chromatium, synchronum et conterraneum auctorem, locus in hujusmodi argumento esse potest Procopii Casariensi, qui sexto jam adultæ sæculo historias Græce scripsit; hic certe de Bello Vandalico libro 1, cap. 3, inter Historiæ Byzantinæ scriptores, tomo I, pro more Constantinopolitanæ urbis quæ circum inibi exstantem hippodromum appellabat, uti etiam monet idem Panvinus citati operis libro 1, cap. 27; hic, inquam, hippodromum memorat Aquileiensem, quem Latinus illius interpres circum reddidit, ubi refert quod Joannes Tyrannus, Theodosio Juniore, Ravennæ bello captus, et Aquileiam deductus, ibidem, antequam neceretur, a seculo per hippodromum ad ignominiam vectus fuit, spectantis populi ludibriis datus: quod ad ænæum pertinet 424 aut 425. Hæc autem circi Aquileiensis Procopii mentio, etsi post integrum elapsam sæculum ab Attiliana Aquileiæ clade, eoque etiam amplius ab eventu quem referebat, et etsi ab auctore longe ab his regionibus posito, nostras tamen de circo Aquileiensi probe roborat conjecturas. Præterea solertissimus Aquileiensium antiquitatum investigator canonicus Bertoli, in opere suo cui titulus: *le Antichità d'Aquileja*, pag. 254, ex veteri indicatione ejusdem loci Aquileiensis civitatis, qui dicebatur *juxta turrim Arenæ*, infert amphitheatrum Aquileiæ exstitisse. Fuit fortasse istud ædificium etiam Aquileiæ, licet hujusmodi moles, maxime vero lapideæ, non ita essent frequentes, uti clarissimus Scipio Maffeus animadvertit *degli Anfiteatri*, cap. 7 et 9; et licet ipse fateatur nihil umquam in antiquis monumentis sibi occurrisse de Aquileiensi amphitheatro. Quid vero si *Arenæ* nomine circus potius intelligendus sit, qui non raro etiam arena dictus fuit, uti Maffeus ibidem capite 10? *Turris* quoque circum magis quam amphitheatrum indicare videtur, uti constat ex iconibus quæ circum nobis exhibent, maxime apud Panvinum de Ludis Circensibus; atque ex numismatibus, quæ nobis exhibent amphitheatra. Hinc itaque circi Aquileiensis conjectura validius roboratur. Atque hæc de circo Aquileiæ stante: quæ aliquanto fuscus dici in re hactenus, ut putamus, intacta, non fuit omnino incongruum.

De circo vero, qui Aquileiæ exstiterit, cum dictum sit, plura addere de theatro non est necesse, quod erat minoris operis atque impendii ædificium, ac frequens propterea in minoribus etiam urbibus ac municipiis, neque insolens interitum in ipsis pagis, uti ex clarissimo Mazochio de Campano Amphitheatro, capite 8; sive ex marmore extractum haberetur, sive ex ligno, sive ex marmore simul ac ligno, uti monumenta docent. In urbe illa amplissima ac prædivite, quæ etiam commercii causa exterorum frequentia abundabat, quæ Augustorum sæpe præsentia honestata fuit, tum ante Constantini ætatem tum etiam postea, ut historiæ tradunt, ac leges ibidem datæ ostendunt, nihil certe defuisse videtur ex 49 iis quæ ad oblectamentum non modo, sed etiam ad luxum spectarent, quæque tribuerent quovis modo ad satisfaciendum multitudini, spectaculis maxime ac scenicis dedite. En igitur quomodo Romanianus Gennadii Nicetas ex usurpatis vocibus *pomparum*, atque *theatri*, quæ Dacum illum esse non sinunt, prodat se potius Aquileiensem; maxime vero cum Nicetas alter non adsit, de cujus episcopatu inquirendum veniat.

Ne quis interim excisam opponat Aquileiensem urbem Nicetæ Aquileiensis tempore, ita ut in ea neque

circus pro ludis, neque theatra pro scenicis spectaculis amplius exstarent. Sufficit nempe quod paulo ante exstiterint, ut in renuntiationis explicatione pompas atque theatra, veluti res audientibus omnino perspectas, nominare Aquileiensis praesul potuerit. Præterea non ita fortasse Aquileiensis civitas excisa fuit, ut illico inajora etiam ac solidiora ædificia, quemadmodum circi erant atque theatra, præsertim in præcipuis urbibus, solo æquata fuerint: neque ita certe excisa fuit, ut, saltem post Hunnorum ex Italia discessum, aliqua ex parte iterum habitari non potuerit; quod ipsa divi Leonis Magni ad Aquileiensem Nicetam data epistola quadamtenus indicare videtur.

Præterquamquod ea erat tunc temporis populorum insania atque dementia erga circenses ludos et theatrorum scenas, ut ipsi qui supererant cladibus civitatum pauci cives hoc sibi veluti remedium æternum poscerent, ac procurarent. Adeundus propterea coævus Nicetæ Aquileien-si scriptor Salvianus in suprascripto libro vi de Gubernatione Dei, in quo totus est ad eorum objurgandam insaniam, qui etiam excisis urbibus, abductis necatisque civibus, ac populatis regionibus, pro circensibus tamen ac theatralibus deperibant. En quomodo de his loquatur, qui amissis in vastatione Barbarorum theatris ac circis, theatralia nihilominus atque circensia alibi sibi poscebant: « Cujuslibet civitatis incolæ Ravennam aut Romam venerint, pars sunt Romanæ plebis in circo, pars sunt populi Ravennatis in theatro; » ita cap. 9. De his vero qui urbium excidio superfuere, et nihilominus spectacula sibi in eisdem urbibus, uti antea, desiderabant, ita capite 15: « Pauci nobiles, qui excidio superfuert, quasi pro summo delectæ urbis remedio circenses ab imperatoribus postulabant. » Trevirorum urbs ea erat, *Gallorum summa atque opulentissima* ab auctore dicta, hoc fatum passa initio sæculi quinti, et hoc sibi solatium deprecata ab imperatoribus Honorio atque Constantio, uti notat Baluzius cum Valesio ad hunc locum. Hujus propterea urbis excidium longo sermone prosequitur Salvianus; et ad eam ita denum orationem corvertit, in rem nostram valde accommode. « Circenses ergo, Treviri, desideratis, et hoc vastati, hoc expugnati, post cladem, post sanguinem, post supplicia, post captivitatem, post tot eversæ urbis excidia? Quid lacrymabilius hac stultitia, quid luctuosius hac amentia?... Theatra igitur quaeritis, circum a principibus postulatis? Cui, quaeso, statui, cui populo, cui civitati? Urbi exustæ ac perditæ, plebi captivæ et interemptæ, quæ aut periit aut luget; de qua etiam si quid superest, totum calamitatis est; quæ cuncta aut mæstitudine est anxia, aut lacrymis exhausta, aut orbitate prostrata, in qua nescias pene cuius sit sors peior ac durior, interfectorum, an viventium. Tantæ enim sunt miseræ superstitium, ut infelicitatem vicerint mortuorum. Ludicra ergo publica, Trever, petis? Ubi, quaeso, exercenda? An super busta et cineres, super ossa et sanguinem peremptorum? **50** Quæ enim urbis pars his malis omnibus vacat? Ubi non cruor fusus, ubi non strata corpora, ubi non concisorum membra lacera? Ubique facies captæ urbis, ubique horror captivitatis, ubique imago mortis. Jacent reliquæ infelicissimæ plebis super tumulos defunctorum suorum, et tu circenses rogas? Nigra est incendio civitas, et tu vultum festivitatis usurpas? Lugent cuncta, tu lætus es? » Hæc Salvianus de Trevirorum civitate, et ad Trevirenses cives. Quid igitur mirum, si pro illorum temporum dementia erga spectacula, et si pro morum pravitate, quæ Dei iracundiam provocabat, ac Barbarorum manus in Occidentis perniciem urgebat; quid mirum, si Aquileia ipsa Trevirorum sortem experta, exemplo ipsorum, post Attilanam cladem, in paucis civibus qui supererant, et Barbarorum gladios evaserant, circensibus pristinis inhiaverit atque theatris; ut Nicetas episcopus in explicatione *operum diaboli*, quibus baptismum petentes renuntiabant, et *pompas et theatra*

A memorare debuerit? Sed de his satis; et fortasse etiam latius quam oportebat.

Non est tamen omittenda ipsa renuntiationis vera formula, quæ a Niceta nostro in tradendo regenerationis sacramento fuerit usurpata. Jam in antecessum monuimus, Nicetam in supra allatis textibus ex *Symboli Explicatione ad competentes*, et ex tertio *Fragmentorum*, non simplicem formulam retulisse in sua Ecclesia adhiberi solitam, sed potius formulæ illius explicationem ad instructionem fidelium, ut scilicet intelligerent quam late pateret renuntiatio ab iis facta in baptismatis susceptione: quod certe ipse quoque satis innuit per vocem *id est*, quam præponit enumerationi rerum illarum quas sub nomine *operum diaboli* venire docebat, et per ea quoque verba, *et his similibus malis*, quibus enumerationem claudit. Si Nicetæ allata verba diligentius expendantur, apparet profecto formulam in ejus Ecclesia adhiberi solitam, fuisse illam, quæ duplici constabat renuntiatione, et omnium pene simplicissima erat; nimirum: *diabolo*

B *et angelis ejus, deinde et operibus ejus*, absque alio verborum additamento. Ex Operibus supra citatis Josephi Vicecomitis, et Josephi Catalani, qui renuntiationis ritum expendunt, constat aliquibus in locis obtinuisse unicam etiam renuntiationem omnia comprehendentem quæ alibi dividebantur in plures, in quibusdam aliis duplicem fuisse in usu, communius triplicem, quadruplicem etiam alicubi, juxta rerum ac verborum divisionem. Constat insuper non unum ubique, sed varium fuisse etiam usum verborum in ipsa elicienda renuntiatione. Duplex erat renuntiatio quæ obtinebat in Ecclesia Mediolanensi sub divo Ambrosio, paucis et ipsa concepta verbis; atque aberat omnino *pompæ* vox, licet communiter alibi esset in usu. Præstat eundem sanctum doctorem audire non uno in loco de hac re scribentem. « Post hæc reserata sunt tibi sancta sanctorum, ingressus es regenerationis sacrarium, repete quid interrogatus sis, recognosce quod responderis; renuntiasti *diabolo et operibus ejus, mundo et luxuriæ ejus*. » Ita in libro de *Mysteriis*, capite 2. Clarius idem Ambrosius in opere de *Sacramentis*, quod sub ejus nomine circumfertur, libro 1, capite 2. « Quando te interrogavit: Abrenuntias *diabolo et operibus ejus*? quid respondisti? Abrenuntio. Abrenuntias *sæculo, et operibus ejus*? quid respondisti? Abrenuntio. Memor esto cautionis tuæ. » In *Hexaemeron* vero lib. 1, cap. 4, omnia simul renuntiationis verba in unum comprehendens, ita scribebat: « Deserit qui abluitor intelligibilem illum **51** Pharaonem principem istius mundi, dicens: Abrenuntio tibi, *diabolo, et angelis tuis, et operibus tuis, et imperiis tuis*. » Porro quidquid sit de modica diversitate verborum, quæ Ambrosium inter et ipsum Ambrosium apparet in renuntiationis formula quam ipse in allatis textibus nobis exhibet, quæque Mediolanensis Ecclesie suæ tunc fuisse dicenda est; nemo, arbitror, distitebit renuntiationis formulam ab Ambrosio nobis traditam maxime convenire, ac pene eandem esse cum ea, quæ Nicetæ fuit, auctoris *Explicationis Symboli ad competentes*, et tertii fragmenti ex ipsius deperditis lucubrationibus. Utrobique nempe duplex renuntiatio apparet; utrobique *diabolo* renuntiatur *et angelis ejus*; utrobique *et operibus ejus*; ac simul utrobique deest *pompæ* seu *pompæ* vox, quæ cæteroquin adeo frequens ac pene communis erat in formulis renuntiationum. Isthæc vero Nicetianæ renuntiationis formulæ similitudo cum alia Ecclesie Mediolanensis sub divo Ambrosio, non exiguum præbet indicium agnoscendi in eodem Niceta episcopum Aquileiensem. Quis enim ignorat quanta Aquileiensem inter et Mediolanensem Ecclesias iis temporibus esset necessitudo, immo quanta veluti consanguinitas; cum jamdiu sese invicem harum Ecclesiarum antistites episcopali ordinatione donarent, ac mutuis sese fovissent officiis, uti ex historiis abunde colligimus, et clarissimus De Rubeis non uno in loco Aquileiensem Monumentorum animadvertit, sicut etiam eruditissimus Oltrocchi in

sa Ecclesiae Mediolanensis Historia Ligustica paucis abhinc annis in lucem edita. Sed ad alia properandum.

In eodem tertio fragmento, continuo post ea verba quae supra retulimus, quibusque *diaboli opera* explicavit, ita pergit beatus Nicetas, eius objurgans, qui contra renuntiationem factam *operibus diaboli*, toti erant in superfluo carnis ornatu, et in nimio sibi procurando corporis cultu. « Quid dicimus de his qui superfluo carnis ornatu jactare se volunt, et videri mirabiles? Taceo de exquisitis inutiliter vestimentorum subtilitatibus. Oro vos, quid faciunt in viris capilli aquo (*acu*) crispati, comae retro quidem cervicem cooperientes; ante autem frontem penitus abscondentes, ita ut nec signo Christi (*crucis*) locus liber relinquatur in fronte, et eundem (*unde*) se putant habere aliquam gloriam vel decorem, inde turpitudinem et ignominiam contrahant. Similiter et mulieres caput ligantes ut scutum, ut frons tamquam vallis inter duos subsistat colles, ut de auribus pondera lapillorum auro ligata deperdeant, ut brachia honerentur (*onerentur*) auro, et cervicem premant catenae vel lapides; et pedibus sanguineae calciamentis flammulae rutilent. Quis usus in his, quae utilitas invenitur, nisi sola inanis pompa, et mens desiderio infantili corrupta? » Haec Nicetas in citato Vindobonensi fragmento. Quod hic inprimis occurrit animadvertendum dignum, ea est increpatione qua Nicetas episcopus eos perstringit, sive mares sive feminas, qui exquisito corporis cultu, nimioque ornatu luxu *superbiam* illam atque *jactantiam* ostendebant, quae inter *diaboli opera* ipse prius enumeraverat, quibusque sacramento baptismatis initiandi renuntiaverant. Si porro consulamus, quae jam in antecessum retulimus ex poemate sancti Paulini Nolani de Dacorum, Scytharum, Bessorum Getarumque populis recens ad fidem conversis per Nicetae praedicationem; si animo recolamus, quae ibidem magna ac mira idem sanctus praesul commemorat in laudem Nicetae sui de sancta illarum 52 gentium conversatione, qua priscae Ecclesiae nascentis reletam aemulabantur; quis credat mutatam tam subito, sub oculis Nicetae ipsius, novae illius Ecclesiae faciem, ut illi necesse fuerit eos fideles tam graviter objurgare, quod a data fide in regenerationis sacramento per renuntiationem factam *operibus diaboli* veluti recessissent? Non igitur Nicetae Daci videntur esse illa verba, sed alterius potius Nicetae qui Ecclesiam jam adultam excoleret, ubi sensim abusus irrepserint qui pastoris essent increpatione notandi; ideoque Nicetas potius Aquileiensis ille fuit, qui haec in sua Aquileiensi Ecclesia insectabatur.

Praeterea singillatim etiam nonnulla animadvertenda occurrunt in allatis ex hoc Nicetae fragmento locutionibus. « Taceo, inquit ille, de exquisitis inutiliter vestimentorum subtilitatibus. » Quid sunt istae *subtilitates vestimentorum inutiliter exquisitae*? Vestimenta, ut apparet, non quidem ad usum, sed ad luxum unice comparata; vestimenta, arbitrator, absolute perfectionis non modo, elegantisque operis, verum etiam mirae tenuitatis; qualia sunt quae pannis constant levissimis, summa arte ac labore confectis ex lanae aut gossypii aut lini aut serici illis exilissime ductis. Hujusmodi vestimentorum subtilium abusus, qui non modo Christianam moderationem, sed verecundiam quoque persaepe laederet atque pudorem, meminebat fortasse Hieronymus in epistola ad Laetam, quae 107 est in editione Vallarsii, num. 10, ubi eam instituens super disciplina filiorum: « Talia, aiebat, vestimenta paret, quibus pellatur frigus, non quibus vestita corpora nudentur. » Hinc autem *subtilitatis* vocem quoad vestimenta, ut luxum notaret Christiano homine minus dignum, sumpsit fortasse Nicetas ex propheticis locutionibus. Nam apud Isaiam, cap. xix, 9, ubi describitur *onus Aegypti*: *Confundentur*, aiebat propheta, *qui operabantur linum, pectentes, et texentes subtilia*; ubi per haec *subtilia* lineae vestes maxime intelliguntur summae tenuitatis, quae in Aegypto texen-

tantur. Non dissimili modo apud Ezechielem, cap. xvi, 10, eadem vox usurpatur, ubi de Jerusalem civitate sermo est, quam auxerat Dominus dignitate atque decore in conspectu omnium gentium: *Et vestivi te, inquit Dominus, discoloribus, et calceavi te janthino: et cinxi te bysso, et indui te subtilibus*. Hic vero *subtilia* expositores interpretantur pro vestibus in genere tenuibus ac delicatis, et praecipue pro pallio serico, admodum exili stamine confecto.

Quidquid autem intellexerit Nicetas in hoc fragmento pro *exquisitis inutiliter vestimentorum subtilitatibus*, sive linea nempe, sive alterius materiae vestimenta, tanto tenuitatis artificio elaborata; nemo quidem sibi facile persuaserit, delicatas hujusmodi vestes apud feras ac barbaras gentes trans Danubium sitas, Nicetae Daci tempore, inveniri potuisse; sicuti neque gentes illas horum vestimentorum luxu ita fuisse delectatas, ut inde corripi ab episcopo ac parente suo Niceta mererentur. Iterum recolantur, quae de gentium istarum barbarie agrestibusque moribus ex sancti Paulini versibus superius relatis erui facillime possunt; et unicuique patebit, ni fallor, artes omnes, quae luxus essent, et quae ad nimium vitae ac corporis cultum spectarent, longe prorsus ab illis regionibus fuisse, sicuti etiam harumce rerum delicatarum studium, necnon et earundem acquirendarum facilitatem ex aliis Romani imperii regionibus, quae nullam, ut plurimum, aut certe exiguam cum gentibus barbaris et a Romano imperio alienis commercii societatem habebant. E contrario quid 53 non hujusmodi Aquileiensibus conveniret, incolis civitatis illius, quae, florentibus rebus, omnium esset post Roman Italicarum maxima, atque emporium ditissimum quo totius Orientis atque Occidentis merces copiose conflueret; quaeque etiam post Attilianam cladem, non illico a pristino statu ac dignitate, atque ab omni prorsus exterorum frequentia ita penitus dejecta fuit, ut non diu postea cives illius in vitae cultusque ratione aut luxum veterem, aut veteris saltem luxum similitudinem quamdam, et quidem in Christianis reprehensione dignam, servare potuerit?

Alia veniunt in eodem Nicetae fragmento notata digna; eaque sunt elegantiae illae simulque graphicae descriptiones, quibus velut ob oculos ponebat, eodemque tempore reprehendebat supervacaneum capillorum cultum in maribus primum, postea in mulieribus, quas etiam arguit quod cervicem et aures et brachia vario pretiosus cultus ornatu onerarent. « Oro vos, inquit, quid faciunt in viris capilli acu crispati, comae retro quidem cervicem cooperientes, ante autem frontem penitus abscondentes, ita ut nec signo Christi (*crucis*) locus liber relinquatur in fronte? » Loquitur hic Nicetas de vetustissimo illo signo crucis, non quo frons tangebatur, manu postea ad pectus deducta, inde ad utrumque latus scapularum relata, quod signum crucis majus appellari potest, et quo communius hodie Christiani utuntur; sed potius de illo signo crucis, quod totum in fronte perficiebatur, ducto pollice supra frontem in modum crucis, quod signum minus recte dicemus, habusque usus etiam apud nos, at minus frequens, cabetur. De hoc certe minori signo intelligendus Tertullianus in vulgato illo textu, qui legitur in libro de corona, capite 4: « Ad omnem progressum atque promotum, ad omnem aditum et exitum, ad calcium, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quaecumque nos conversatio exercet, frontem crucis signaculo terminus. » De hoc eodem etiam sanctus Augustinus Enarratione in psal. l., num. 1, ubi conquerebatur quod hoc signo se munirent in fronte Christiani etiam in ipso circo, quoties aliqua de causa expavescerent, quin interim animadvertent ex signo ipso, locum eidem esse non debere in vanitatibus et insaniis, quibus spectantes aderant. « Quam multos hodie, fratres nostros cogitamus et plangimus ire in vanitates et insanias mendaces... Qui si forte in circo aliqua ex causa expavescant, continuo se signant, et

stant illic portantes in fronte, unde abscederent, si hoc in corde portarent! Cum itaque de hoc signo loquatur etiam Nicetas, quod totum ferebat in fronte, frontem nimirum terendo ut aiebat Tertullianus, et in fronte propterea veluti impressum illud quodammodo portando ut Augustinus; hinc liquet nudam atque apertam Christianorum frontem esse debuisse, et nequam capillis obductam, ac penitus absconditam, ut Christiani eodem se signo munire ad omnem eorum actum facile possent. Merito igitur conquirebatur de Christianis suis beatus Nicetas, qui novum comæ et capillorum cultum amantes, frontem suam ita capillis tegebant, ut locum liberum non relinquere-
rent eam terendæ signaculo crucis.

Nunquid vero suspicandum, abusum huiusmodi irrepsisse in Nicete Daci episcopatu, inter gentes illas trans Danubium sitas, quæ ante Nicete prædicationem ab omni essent politiori cultu alienæ, quæque per apostolicos Nicete labores, Christiano gregi annumerata, adeo in Christi religione profecerant, ut de illis tam mira Paulinus Nolanus celebrare potuerit? Abusus hic potius ex illis 54 est, qui facile obrepant in populis nimio rerum cultui operam dantibus, quibusque omnia suppetunt quæ ad vitæ commodum, ad luxum, atque splendorem spectant; in populis quoque, in quibus Christiana religio temporis lapsu defervet, et in quibus a pristina vitæ severioris consuetudine Christiani lasciviores facile recedunt. Aquileiensi propterea Nicetæ, potius quam Daco, objur-
gationes istæ conveniunt in Christianos plus nimio capillorum cultui indulgentes, ut signo crucis in fronte faciædo locum non relinquere. Quod autem conjecturam hanc nostram magis adhuc confirmat, vetus est lapis Aquileiensis anaglypho opere sculptus, et a canonico Bertoli editus in suis *Antichità d'Aquileja*, alias citatis pagina 46, ubi sane videre est juvenem æquum leva manu tenentem, et frontem capillis obductam habentem, qualem nimirum describit Nicetas in suo fragmento. Lapis quidem paganus est, non Christianus, uti ex inscriptione apparet, quæ exstat in altero lapidis latere; et ideo ad Nicetæ Aquileiensis ætatem probabiliter non pertinet, in qua etiam penitus abolita idololatria non esset, huiusmodi tamen non erat quæ sese inscriptionibus et anaglyphis explicare ac proderet facile posset. Verum sufficit huiusmodi capillorum cultum olim fuisse inter Aquileienses, etiam paganos, ut postea resumî potuerit ab Aquileiensibus ipsis Christianis, qui vanitate ducti obsoletas inquirerent ac renovare et culturæ formas, et qui tepore quodam religionis non omnimode abhorrent a veteri paganorum suorum consuetudine. Hoc vero de viris: quid deinde in mulieribus reprehendit Nicetas in eodem fragmento?

Prosequitur nimirum Nicetas objurgationem suam, dicens; « Similiter et mulieres caput ligantes ut scutum, ut frons tamquam vallis inter duos subsistat colles, ut de auribus pondera lapillorum auro ligata dependant, ut brachia onerentur auro, ut cervicem præmant catena vel lapides, et pelibus sanguineæ calciamentis flammulæ rutilent. » Deinde objurgationem utramque, tam viris factam quam mulieribus, ita concludit: « Quis usus in his, quæ utilitas invenitur, nisi sola inanis pompa, et mens desiderio infantili corrupta? » Hic quoque videre est ita exquisitum atque pompaticum mulierum cultum a Niceta delineatum, ut difficile admodum credi possit eundem obtinuisse inter barbaras Dacorum gentes trans Danubium positas, difficilium vero inter novos illos fideles recens a beato Niceta Christianorum populo aggregatos. Quid vero si et hic opportune lapis Aquileiensis occu rat, unde inferre possumus Aquileiensem mulierum cultum respondere Nicetæ verbis allatis; ideoque non Daci, sed Aquileienses potius Nicetæ verba illa esse quæ attulimus ex Vindobonensi fragmento? Exstat sane lapis huiusmodi in præcitato opere *Antichità d'Aquileja*, pag. 253, ubi mulierem videas anaglypho opere sculptam ad pectus usque,

nec ita quidem excellenti, ut videtur, artifice, ut hinc proinde appareat in honorum artium destinatione, ac fortasse Christiana etiam religione adulta opus illud Aquileiense prodiisse, cum nihil quoque ibidem adsit quod idololatriam sapiat. Videas parvo mulierem hanc, orinibus decussatam implexis, caput ligatum habentem ut scutum; videas illius frontem, tamquam valem, inter duos subsistere colles et crinibus hinc inde surgentibus; videas fortasse etiam de auribus pondera lapillorum dependentia, auro certe ligata; videas denum etiam cervicem catenis vel lapidibus pressam in medio inter utrumque collem. His igitur præmissis sufficiat sequenti capiti, in quo validioribus argumentis probandum ex instituto suscipimus Nicetam seu Nicetam 55 illum Romatianum, quem Dacum esse non posse ostendimus hactenus inductionibus ex tempore primum, deinde etiam ex loco de-
ctis; Nicetam, inquam, seu Nicetam illum Romatianum a Gennadio nuncupatum, esse profecto Nicetam seu Nicetam episcopum Aquileiensem, qui sancti Leonis Magni tempore floruit, et ad quem ejusdem sancti pontificis exstat epistola.

CAPUT IV.

Romatianæ civitatis episcopus Niceas, seu Nicetas, a Gennadio memoratus, est dubio procul Niceas, seu Nicetas, episcopus Aquileiensis, qui sancti Leonis Magni tempore floruit, et ad quem ejusdem sancti pontificis exstat epistola.

Quis demum sit Nicetas ille seu Nicetas Romatianæ civitatis episcopus a Gennadio memoratus, et duorum auctor opusculorum quæ germana ostendimus, nunc potissimum inquirendum venit: eumque, quem non esse Nicetam seu Nicetam Dacum sancti Paulini Nolanici amicum hucusque probavimus, sicuti neque illius esse in Dacia Cisdanubiana Romesianæ sive Remesianæ vel Remissianæ aut Romatianæ civitatis episcopum; eum, inquam, asserimus esse reipsa Nicetam seu Nicetam episcopum Aquileiensem, qui sancti Leonis Magni tempore floruit, et ad quem ejusdem sancti pontificis decretalis exstat epistola. A graviori nimirum disquisitione ad gravissimam nunc accedimus, in qua optandum quidem esset luculentiora adesse argumenta quæ rem conficerent apertissime: sed in qua nihilominus talia sunt quæ etiam conjunctando in medium proferamus, ut assensum sibi, si fallimur, ultro valeant promereri.

De Nicetæ Aquileiensis episcopi ætate ut paucæ præmittam, quæ extra controversiam sunt posita; illud in primis est, Nicetam hunc, uti recte animadvertit etiam clarissimus Bernardus Maria De Rubens in Monumentis Ecclesie Aquileiense, cap. 17, col. 452, non esse illum qui tempore divi Hieronymi Aquileiense Ecclesie hypodiacoconus erat, et ad quem ejusdem sancti doctoris familiaris exstat epistola, quæ ad annum circiter spectat 374, ut apud ejusdem Opera editores; ætas enim istius inde recte perperam non patitur, ut locum episcopatus Nicetæ nostri in Leonis magni pontificatu siti implere poterit. Alterum est, anno 454, post Attilanum vero Aquileiense excidium anno secundo, Nicetam nostrum in Aquileiensi sede successisse episcopo nomine Secundo, non autem, ut alicui visum, Chromatio, qui successores alios habuit quinque ante Nicetam: deinde anno 458, datam ad consultationes illius epistolam divi Leonis Magni, quæ est inter ejusdem epistolæ editionis Venetæ Veronensium fratrum Balleriniorum, num. 150; demum anno 485 ex hac vita migrasse, uti ex Aquileiensibus Chronicis habemus, quibus in hæc parte viri docti consensum minime recusarunt.

Hicne igitur Aquileiense Nicetas Leonis Magni coævus idem fuerit ac Nicetas seu Nicetas Romatianæ civitatis episcopus a Gennadio memoratus, atque duorum auctor opusculorum, quæ germana capite I probavimus? Ita nimirum: nam, quæso, si opusculi *Explanationis Symboli ad competentes auctor esse non potest* Niceas seu Nicetas Dacus sancti Paulini

Nolani amicus ejusdemque laudibus **56** celebratus, de quo uno tantum exstat questio, quoniam, uti vidimus de hæresi Eutychniana in Explanatione illa sermo habetur, quam Nicetas Dacus ritate sua nequibat attingere, a qua inimo lo. go adhuc abfuisse ostendimus eum ad superiores evolavit; quid est, quod a Romani codicis auctoritate in bibliotheca Ghisiana nuper detecti discedere nos compellat, ut ubi hic clare et perspicue, nulla characteris differentia, nulla vitiationis nota, nullo signo lituræ, nullo posterioris manus vestigio, habet simpliciter *Explanatio Symboli beati Nicetæ Aquileiensis episcopi habita ad competentes, nos legere, aut certe concipere auctore debeamus, prout clarissimus Zabeus autumat, beati Nicetæ, vel Nicetæ Romanianæ in Dacia episcopi? Nicetas ille Dacus sancti Paulini Nolani amicus, auctor illius opusculi esse non potest: Nicetas alter non exstat, aut certe non astruitur, qui *Explanatorem Symboli dederit ad competentes*, atque in ea de Eutychniana hæresi sermonem habere potuerit, et ita cum Niceta nostro Aquileiensi aliqua saltem veritatis specie decertare: stat ergo fides inconvulsa Romani codicis Ghisiani, qui auctorem *Explanatorem Symboli ad competentes Nicetam Aquileiensem facit*; et cum auctor unius opusculi altioris pariter quidem sit *ad lapsam Virginem* appellati, nostra viget propositio, quod Romanianæ civitatis episcopus Nicetas seu Nicetas a Gennadio memoratus, sit dubio procul Nicetas seu Nicetas episcopus Aquileiensis, qui sancti Leonis Magni tempore floruit, et ad quem ejusdem sancti pontificis exstat epistola.*

Si auctoritatem vero addere placeat, accedit, quod vir eruditus Carolus Fea, qui primus nobis anno 1790 in sua Miscellanea Filologica Critica Antiquaria, tomo I, pag. 7 (quæ tamen nescio quo fato ultra primum tomum progressa non est), hujus nuperrimi opusculi de *Symbolo ad competentes*, uti in bibliotheca Ghisiana Romæ latentis, notitiam præbuit, quique etiam illud opportune nobis exhibere pollicitus fuerat, quod impletum non vidimus; Carolus, inquam, Fea, pro sua hujusmodi rerum peritia, clare asserere non dubitaverit, juxta criticas regulas hoc opusculum esse illius Aquileiensis Nicetæ qui ad sanctum Leonem Magnum varias proposuit Questiones. Præstat eundem audire ita citato loco breviter scribentem, prout simplex rei indicatio postulabat. *Explanatio Symboli beati Nicetæ Aquileiensis episcopi habita ad competentes*; di quello stesso Niceta, che propose varie questioni sul matrimonio dei Goti Ariani a san Leone Magno, la risposta del quale esiste fra le sue opere. Di lui parlano a lungo il de Rubéis, il Liruti, et altri; ma non parlano di questo opuscolo, che io credo suo, per quanto si può affermare colle regole della critica. — Ita ille: qui certe non sine cause cognitione judicavit; utpote qui et codicem illum Ghisianum propriis oculis aspiceret prout ac procul dubio etiam aspexit, et Lirutum nominat ac De Rubéis, quos certe cum aliis pluribus, ante hujus codicis detectionem, sententia suæ fautores non habebat. Utinam vero dedisset ille nobis hujusmodi opusculum: opinionem certe suam ita firmasset, ut nobis nunc minime necesse foret pro eadem, viribus licet imparibus, dimicare.

Rom itaque prosequi libet, et animadversione aliqua illustrare. Aut erravit Gennadius Massiliensis, qui Nicetam nostrum Romanianæ civitatis scripsit episcopum, cum scribere debuisset episcopum Aquileiensem; aut erravit Romanus codex, qui Nicetam exhibuit episcopum Aquileiensem, cum tradere debuisset episcopum civitatis Romanianæ. Si error reipsa **57** sit in altaruto; cui potius habenda fides est, Gennadio, an Romano codici? Porro Gennadius, utut diligens habeatur ac solers, scriptor tandem neque Ecclesiæ Aquileiensi proximus, neque Italus est, neque undequaque emaculatus, uti suo loco dicemus; et scriptor etiam est, qui aliena refert, et qui fortasse non omnia vidit de quibus scribebat, immo plura

A etiam relatu scriverit quam ipse per sese cognoverit. Romanus vero codex ipsa est Nicetæ abuebratio, quæ nomen prodit parentis sui, et episcopatus designat locum. Hic nimirum veluti de seipso testimonium perhibet, ille de alio. Quis vero non potius credat operi genuino præferenti nomen auctoris sui, quam scriptori alieno ac dissito alteri referenti? Romanus etiam codex, quamvis sæculi XIV in characteribus ostendat faciem, nullum dubium quin ex vetustiori, et fortasse ex eoræ ipsi auctori codice, sæculo XIV exscriptus sit. Cum vero ex epistola supracitata sancti Leonis papæ ad Nicetam Aquileiensem edoceamur Romanæ Ecclesiæ diaconum, *Adeodatum* nomine, ab Aquileia Romam reversum Nicetæ Aquileiensis episcopi consultationes ad pontificem detulisse; non male quidem quispiam conjectaverit, immo vero æque pro illius temporis disciplina judicabit, illum Romam attulisse Nicetæ Aquileiensis opusculum de *Symbolo*, atque hoc præ aliis Nicetæ ipsius opusculis selegisse quod Leoni papæ et Romanis omnibus exhiberet, utpote læstem fidei quæ in Aquileiensi Ecclesia publice tradebatur; maxime vero habita ratione ad novum Eutychnianum errorem, paulo pridem tam strenue a divo Leone in celebri epistola ad Flavianum prodigatum, et a Niceta ipsi Leonis sensibus ac momentis, immo etiam verbis, uti vidimus, ex eadem epistola sumptis exaggitatum. En igitur fortasse exemplar *Explanatorem Symboli* ad ipsum quintam sæculum pertinens, unde postea sæculo XIV eductum fuit apographum Ghisianum, quod tandiu in bibliothecarum forulis latitavit, ac tandem nostra hac ætate in lucem prodiit ad ecclesiasticam librorum suppellectilem novo hoc circello sane pretiosissimo augendam, ad catholicorum dogmatum traditionem validius confirmandam, necnon et ad novam in ecclesiastica historia lucem effundendam.

Non igitur ex Gennadiano opere (ubi error in alteruto subsit, qui nulla possit conciliatione auferri); non ex Gennadiano opere corrigenda est inscriptio Romani codicis, sed potius ex Romano codice corrigendus Gennadius est. Cum nondum ullus codex apparuisset, qui difficultatem de Romaniana civitate Gennadii in Niceta suo dirimeret, eundemque clare et perspicue *Aquileiensem* episcopum appellaret; prudentissime se gessisse fateor scriptores gravissimos, qui minime ausi sunt ex Romanianæ civitatis nomine episcopatum Aquileiensem prodere, neque cardinali Baronio subscribendum putarunt, aliisque paucis, qui haud satis quidem tunc firmis rationibus Aquileiensem hujus Nicetæ Gennadiani episcopatum tuebantur, asserentes confidenter *Aquileiensem* reapse civitatem pro *Romaniana* illa in Gennadio habendam. Quinimmo ignoscendum quoque eisdem existimo, quod Remisianam aut Remesianam seu Romessianam, etc., in Dacia inventientes apud geographos aliosque scriptores veteres, necnon alium quoque Nicetam episcopum Dacum sancti Paulini Nolani amicum, autumarunt hunc non dubie esse Nicetam a Gennadio memoratum, et Romanianam illam Gennadii civitatem facile esse posse, pro vocis similitudine, Remisianam aut Remesianam seu Romessianam, etc., in Dacia Cisdanubiana, cujus scriptores ac geographi veteres meminere. At postquam omnibus ignotus codex demum apparuit. **58** qui nulla neque falsitatis neque interpolationis nota, immo tanto sinceritatis characterem, tam simplici assertionem, unum ex illis septem opusculis, a Gennadio Nicetæ Romanianæ ascriptis, Nicetæ Aquileiensi episcopo tribuit, qui etiam talia offert in sinu illius opusculi, quæ minime possunt Nicetæ Daco Paulini Nolani amico convenire; quis ex eodem codice tam optima notæ rem actam non judicaverit, ac nequaquam amplius requirendum in Daciæ Remisiana seu Romessianam aut Remesiana, etc., episcopum civitatis Romanianæ Gennadii, quem Romanus codex episcopum Aquileiensem esse asserit; proindeque Romanianæ civitatis episcopum Nicetam seu Nicetam, ipsum esse Nicetam episcopum Aquileiensem?

Inscriptionem seu titulum opusculi falsatum putat clarissimus Zabeus ab illius exscriptore, qui forte legens in codice vetustiori *Explanatio Symboli beati Nicetæ episcopi*, addiderit ipse arbitrato suo vocem *Aquileiensi*, ex notitia quam habere potuerit, aliquem Aquileiensem episcoporum exstitisse, Nicetam nomi e. Ita in dissertationis parte I, num 20. Hoc videlicet Zabeo necesse erat excogitare ad propriam opinionem tuendam, et ut nimis apertam Romani codicis auctoritatem declinaret: at nescio quo vade hanc benemerito amanuensi, cui servatum debemus tam pretiosum Nicetæ opusculum, impingat arbitrii culpam; cum culpæ nullius, nullius alterius arbitrii vestigium in tota illa opusculi exscriptione occurrat. Quinimmo neque verosimile esse censeo arbitrariam illam in opusculi titulo additionem vocis *Aquileiensi*; et insuper inscriptionem illam, seu titulum opusculi talem esse puto, qui primævam suam et originalem sinceritatem ostendat; quod nunc videndum.

Et primo: aut vocem *Aquileiensi* arbitrario additam putat Zabeus in codice vetustiori hujus *Explanatio Symboli*, qui fuerit exempli gratia ipso quinto sæculo exaratus; aut in alio posterioris ævi; aut demum ab exscriptore postremo sæculi xiv, cujus est codex Romanus in bibliotheca Ghsiana nuper detectus, et adhuc in toto orbe unicus. Jam vero sæculo quinto, nimirum ipsius Nicetæ Aquileiensi ætate, et non longe ab obitu Nicetæ Daci, talis esse non poterat duorum horumcæ Nicetarum, maxime autem in Ecclesiis Italiæ, ignoratio, ut unus pro altero ab amanuensi pro arbitrio ex cognitionis defectu scriberetur. Certe Nicetas Aquileiensi Romæ ignotus esse non poterat, tum ob epistolam sancti papæ Leonis ad ipsum datam, tum ob Adeodati Romanæ Ecclesiæ diaconi testimonium, qui ab Aquileiensi Ecclesia redux postulationes Nicetæ Aquileiensi pontifici detulit, et procul dubio de eodem etiam, ac de illius Ecclesia nuper ex Atilianæ cladis angustiis emersa, cum Romano clero ac populo verba habuit. Nicetas etiam Dacus sancti Paulini Nolani amicus, qui, ipso Paulino teste epistola 29 ad Severum, *doctissimus, ex Dacia Romanis merito admirandus advenerat*, ignotus homo non erat, ut amanuensis pro illo Nicetam Aquileiensem intruderet in *Explanatio Symboli* inscriptione. Si igitur ponamus *Explanatio* hanc cum inscriptione sua a codice prodiisse sæculi quinti, qui etiam codex Romæ exstiterit, uti probabilius censei debet cum nihil adsit quod adversetur; nequaquam talis ignoratio in codicis exscriptore credi potest, ut unum Nicetam pro altero ipso quinto sæculo arbitrario scripserit in illius opusculi titulo.

Minus vero intrusionis illius suspicio esse potest, si *Explanatio* illam exscriptam velimus ex codice post quintum sæculum exarato. Cum enim 59 post quintum sæculum usus etiam in Occidente inoleverit archiepiscopos appellandi præsules illos qui metropolitana auctoritate fulgebant, qui usus jam communissimus factus fuerat sæculo viii, in universa Occidentali Ecclesia, ut apud eruditos constat, et monuit novissime clarissimus abbas Fumagallius in suis *Diplomaticis Institutionibus* Italicè editis, tomo II, libro II, parte II, cap. 14, num. 8, nec non et in codice diplomatico Santambrosiano, pag. 60, nota (2), sicut etiam nuper clarissimus item Cajetanus Marius in eruditissimo suo opere *I Papiri Diplomatici* pag. 289, in annotatione (15) ad papyrum 87; exscriptor prædicto quinto sæculo posterior, et Nicetarum non satis conscius, post voces illas *Nicotæ episcopi*, non ita facile addidisset *Aquileiensi*, quando nimirum Aquileienses præsules, jamdiu, et ante Nicetam ipsum, metropolitanæ, archiepiscoporum inducto titulo et ipsi cum cæteris gaudebant; sed addidisset potius *Romatianæ in Dacia*, quod melius ea ætate cum simplici episcopi titulo conveniebat: aut si voluisset de industria vocem *Aquileiensi* intrudere, non

omisisset præcedentem episcopi titulum in illum archiepiscopi commutare, ut consuetudini post quintum sæculum inductæ inserviret, et tam præclaræ sedis honorem non minueret. Quid autem si censeatur orta intrusio vocis *Aquileiensi* in opusculi inscriptione ipso sæculo xiv, quo Romanus codex bibliothecæ Ghsianæ exaratus dicitur? Tunc videlicet neque episcopi neque archiepiscopi titulo utebantur præsules Aquileienses sed ex inveterata sæculorum præcedentium consuetudine patriarcharum vocabulo appellabantur, uti ex ecclesiastica historia Aquileiensi satis notum. Minus itaque apposite intrusisset tunc temporis exscriptor Opusculi vocem *Aquileiensi* post illas *Nicotæ episcopi*, saltem absque immutatione præcedentis vocis *episcopi* in vocem *patriarchæ*, quæ sola erat præsulum Aquileiensi appellatio, quæque usurpata legitur quoad Nicetam ipsum etiam in calendariis Aquileiensi Ecclesiæ typis editis, quæ ipse vidi, ab anno saltem 1651, usque ad annum 1753, ubi ad diem 22 Junii officium indicitur *Nicetæ patriarchæ Aquileiensi confessoris*. Nullo igitur modo verosimilis videtur additio vocis *Aquileiensi* in Romano codice bibliothecæ Ghsianæ, quæ a clarissimo Zabeo judicatur ab illius exscriptore facta; sed vox illa primævæ cum codice ipso originis censenda est, sicuti tota illa inscriptio, quæ eidem voci auctoritatem addit, quod mox videndum.

Hæc nimirum Romani codicis inscriptio ita se habet: *Explanatio Symboli beati Nicetæ Aquileiensi episcopi habita ad competentes*. Nitor et simplicitas hujus inscriptionis quintum sæculum apprime sapient, et mire concordant cum *nitor* ac *simplicitate* totius opusculi, ob quas dotes a Gennadio commendatur; ideoque hæc ipsa opusculi inscriptio, nitoris ac simplicitatis merito, jure optimo conferri potest cum inscriptione etiam epistolæ divi Leonis Magni ad Nicetam ipsum, quæ talis est: *Leo episcopus Nicetæ Aquileiensi episcopo salutem*. Titulum beati, quem Nicetæ nomini præfixum videmus, non immerito conjectaverim fuisse ab initio appositum a primo opusculi exscriptore, et fortasse ab ipso Romanæ Ecclesiæ diacono Adeodato, qui probabiliter ex Aquileia *Explanatio Symboli* Nicetæ episcopi secum detulit Romam, uti antea innuebam. Certe beati denominatio honoris titulus erat, qui illa ætate etiam viventibus episcopis passim deferebatur, sicuti plura nos docent ejusdem sæculi monumenta, maxime vero epistolarum inscriptiones non pauca, quæ in 60 Operibus sanctorum Patrum habentur. Ejusmodi titulo beati donabantur eadem ætate etiam insignes doctrina ac pietate viri vita functi, et illi præcipue quorum in Ecclesiæ dedicationem exstabant Opera: et celebre est decretum Gelasii papæ ad annum pertinens 494, de Authenticis Libris, et de Apocryphis Scripturis, in concilio 70 episcoporum Romæ habito, quod videre est in conciliis Labbei cura Coleti, tomo V, col. 387, et apud Fontaninum de Antiquitatibus Hortæ in appendice sub num. 1, ubi titulo beatorum singillatim recensentur omnes ii quorum Opera commendantur veluti recipienda: nimirum beati Cypriani martyris et episcopi, beati Gregorii Nazianzeni episcopi, beati Basilii Cappadociæ episcopi, beati Athanasii Alexandrini episcopi, beati Cyrilli Alexandrini episcopi, beati Joannis Constantinopolitani episcopi, beati Theophili Alexandrini episcopi, beati Hilarii Pictaviensis episcopi, beati Ambrosii Mediolanensis episcopi, beati Augustini Hipponensis episcopi, beati Hieronymi presbyteri, beati Prospero viri religiosissimi, beati Leonis papæ. Si igitur beati titulo insignitum videnus Nicetam Aquileiensem in ejusdem opusculi inscriptione; sive adhuc vivens, sive paulo post decessum ita fuerit ab exscriptore opusculi appellatus; inscriptio illa procul dubio scribendi modum præbet et disciplinam ejusdem quinti sæculi, in quo Nicetas Aquileiensi floruit.

Istud vero eo etiam magis elucet, quod beatus ipse Nicetas simplici episcopi titulo nominatur; quod

ad ejsdem sæculi disciplinam perinde pertinet, licet Aquileiensis Ecclesia jam pridem metropoleos honore fulgeret: ipsa namque circa annum Christi 369, in sancto Valeriano episcopo Aquileiensi, qui rem catholicam contra Arianos strenue tuitus fuerat, omnium prima inter Italix Ecclesias hoc honore decorata fuit, Damaso pontifice Maximo, uti post viros clarissimos noviter etiam scripsit eruditissimus noster, multisque editis Operibus clarus, Innocentius Maria Lirutus, e Patavina nuper Benedictinorum familia, nunc autem episcopus Veronensium, in Exercitatione Patavii cusa anno 1787, de sero Metropoleon Ecclesiasticarum Ortu in Occidente, capite 2. Etsi vero septimi, atque etiam sexti sæculi adsint exempla in Occidentali Ecclesia, ex quibus deprehensimus metropolitanos episcopos jam tunc cœpisse archiepiscoporum titulo augeri, uti cum aliis supralaudatus Cajetanus Marinius loco citato; quinti certe sæculi nullum invenire est in sinceris monumentis: atque idem præclarissimus vir papyrum suam illustratis 86 anni 553, in qua presulum Ravennatensium mentio cum titulo archiepiscoporum, in annotatione (31) ad eandem pag. 287, admonet ipsius Ecclesix antistites simplici episcoporum nomine semper appellatos fuisse in papyris prædicto anno 553 anterioribus; licet eruditore concordi testimonio constet, Ravennatensem Ecclesiam, jam inde ab ætate saltem divi Petri Chrysologi, ecclesiasticam metropolim factam fuisse, ea etiam de causa, quod Ravenna Regia tunc esset civitas, ut apud eundem Lirutum citato loco habemus. Cum igitur hic videamus Nicetam nostrum Aquileiensem, quamvis metropolitam, episcopum simpliciter appellatum eo prorsus modo quo alii Orientis et Occidentis metropolitæ, Athanasius, ex. gr., et Theophilus episcopi Alexandrini, et Ambrosius episcopus Mediolanensis, alique in prædicto Gelasii decreto recensiti, nec non et eo prorsus modo quo eundem Leo Magnus appellavit in epistola ad ipsum data; quis inde quoque non colligat, inscriptionem illam seu titulum opusculi *de Symbolo* talem esse, qui primævani suam sinceritatem, 61 et originalem quinti sæculi cum eodem opusculo faciem ostendat, ac propterea improbabiliorum omnino reddat intrusionem illam vocis *Aquileiensis* a clarissimo Zabeo excogitatam?

Sed jam ab opusculi inscriptione ad ipsum opusculum descendamus; ubi primo ea sunt perpendenda quæ tempus quodammodo Nicetæ Aquileiensis designant, deinde quæ Aquileiensis Ecclesix tetum opusculum illud ostendunt. Jam supra notavimus Aquileiensis Nicetæ episcopatum anno 454 inchoatum, et ad annum 485 productum fuisse. Episcopatum nempe inchoavit Nicetas anno post datam a divo Leone epistolam ad Flavianum quinto, et post concilium Chalcodonense tertio; cum scilicet, quamvis Eutychanus error ubique ab Ecclesia reprobatus et anathemate percussus fuisset, nec vires tamen perdididerat, nec amiserat sectatores. Cum igitur Aquileiensem cathedram Nicetas episcopus conscendit, Eutychanus error præ cæteris erat, contra quem oportebat Ecclesix pastores gladio Verbi Dei dinicare, nec non et peculiari studio disertisque verbis fidelem populum commovere, ne se abripere pateretur a novis seclutoribus, a quibus non ita tunc solummodo periculum imminabat sicut ab hæreticis præcedentibus, sed qui ideo etiam periculosiores erant, quia sub specie tuendæ fidei, et Nestorianæ hæreseos profligandæ suum effundebant errorem. Quid autem Nicetas in opusculo *de Symbolo ad competentes*, ubi reapse ex professo illa novella germina catholicis erant dogmatibus imbuenda, atque in professione veræ fidei consolidanda? Dogma nimirum de vera in Christo, sicut divinitate, ita et humanitate, ita competentibus tradit, capite 4, quod in antecessum retulimus, quodque inferius etiam subjiciemus, ut et eloquentiis vi, et momentorum robore, et orationis instantia, et quadam etiam prolixitate sermonis satis ostendat hoc

esse præ cæteris, de quo tunc oportebat et aliquanto fusius dicere, et ardentiori studio instare, ne se sine- rent in errorem abduci ab adversariis, qui præsto essent ad eorum mentes decipiendas, si imparatas et minus cautas invenissent. Quid vero, quod Eutychem et Eutychanos falsa docentes ibidem designans Nicetas, non proprio eos nomine, sicuti alios quosdam hæreticos aut schismaticos ab eorum principibus appellat, sed quasi notissimos cunctis, atque insidiosam doctrinam præsentem, communi nomenclatura commemorat dicens, *erroneos hæreticos et magistros fallaciæ?*

Adhuc apertiora nihilominus sunt quæ sequuntur, ad indicandum Nicetæ Aquileiensis tempus, immo etiam, ut opinor, primos episcopatus sui annos. In citato capite 4 *Explanationis Symboli* non Eutychetis error tantummodo a Niceta impelitur, uti vidimus, sed etiam error Nestorii: hic autem, quanvis Eutychaniano errore viginti circiter annis anterior, secundo loco ponitur; et dum in illo nimius fortasse videtur Nicetas quam simplex Symboli explanatio requirat, in hoc e contrario brevissimus est, quasi scilicet parum aut nihil oporteret de eo disserere, qui jam, novo Eutychetis erumpente errore opposito, vires propemodum amisisset. En illius verba, quæ hic de utroque errore subjicimus, ut facilius conferantur: « Crede hunc, qui ex virgine natus est nobiscum, esse Deum; Deum ante sæcula de Patre; hominem ex Virgine propter homines. Vere incarnationem, non putative, sicut quidam dicunt erronei hæretici erubescens mysterium Dei. In phantasmate dicunt factam Domini incarnationem: quia non vere fuerit quod videbatur, sed oculos fefellerit hominum. Quod absit, absit omnino a Dei veritate. Si enim falsa incarnatio est, falsa est et salus hominum. Quod si vere salus in Christo est, vera æque incarnatio est. In ipso utrumque existens; homo, quod videbatur; Deus, quod non videbatur. Manducatus ut homo; et pasceus quinque millia hominum quinque panibus, quia Deus. Dormiens ut homo in navi; sed ventis et mari insperans, quia Deus. Manus cruci affligens velut homo; sed paradisi contenti se latroni tribuens, quia Deus. Mortem postremo suscipiens deposito ad modicum corpore, ut homo; sed quadriduanum mortuum de sepulcro surgens, quia Deus. Utrumque ergo credendus est Christus; Deus, et homo: quia sicut homo ex passionibus agnoscitur, ita Deus ex divinis operibus manifestatur. Habes ergo unde respuas magistros fallaciæ. » Hactenus contra Eutychanum errorem Nicetas: quæ vero continuo subdit, sunt contra errorem Nestorii; ait enim: « Si quis tibi hominem tantummodo Christum fuisse in auribus susurrare tentaverit, dicito quia homo per prædicta factus est. Quem ex virtutibus, et professionibus jam cognovi, dicente ipso Salvatore ad Judeos: *Si mihi non vultis credere, vel operibus credite, et cognoscite quia ego in Patre, et Pater in me.* » Quid sibi, quæso, vult hæc ordinis inversio, et hæc loquendi disparitas de Eutychaniano errore, ac de Nestoriano? Quid nimirum est, quod hic Nicetas non a Nestoriano errore qui primus eruperat, sed ab Eutychaniano monitionem suam incipit? Unde est, quod et tam accurate Eutychanum errorem exponit, et tam diligenter et tam valide antidotum prebet contra eum, sumptis ex evangelica historia argumentis, dum e converso pressus, et paucis verbis Nestorianismum notavit; nisi quia Eutychanus error tunc temporis erat adversus quem munire fideles oportebat quammaxime, dum interim Nestoriana hæresis patronos et sectatores, saltem qui magis nominis essent, veluti prorsus amiserat?

Verum et dictiones ipsas accuratius intueamur in utroque notando errore adhibitas, quæ certe non fortuito sed consulto sunt positæ; nihil enim censeri potest in Symboli explanatione, quod non omni ex parte sit mature perpensum. Cum itaque de Eutychaniana hæresi primo loco loquitur, ait, quod hæretic

dicunt, et his Idem repetit verbum; quod de publica et aperta istorum obloquendi ratione intelligendum venit, qui quamvis jam multum favoris et auctoritatis amisissent, maxime post evulgatam toto orbe epistolam divi Leonis ad Flavianum, et post œcumenicum Chalcedonense concilium, nihilominus, ut est omnium hæreticorum ac fuit semper, errorem suum prædicare non desinébant. Cum vero ad hæresim Nestorianam sermonem vertit, Nestorianos jam non palam dicere, sed *in auribus susurrare* ait, et quidem non sine aliqua circumspectione, ac simul etiam cunctatione, *tentando* nimirum veluti clanculum ac gradatim, prout illi se gerunt qui minus fidentes et cum timore de re quapiam aliquem alloqui aggrediuntur; qui etiam non illico, nec quandocumque, sed data opportunitate personæ loci ac temporis id faciunt. Quid namque istud? Nestoriani scilicet statim ab exorta Eutychniana hæresis vires suas amiserunt, quippe qui et catholicos ipsos et Eutychnianos adversos habent: catholicos, pro fidei integritate, quam adversus quascumque hæreses tuebantur; Eutychnianos vero, ex ipsa novi eorum erroris indole, qui ex nimio, et imprudenti fervore insectantæ Nestorianæ hæresis ortum habuit. Nestorianam itaque hæresis, Eutychniana exorta, vires suas amiserat, neque amplius, uti prius, se prodere audebat. Quid tunc audere potuisset?

Nestorianæ hæresis in orbe catholico, cum catholici ipsi, iidemque strenui catholice veritatis assertores adversus Eutychetis conatus, ab Eutychnianis passim Nestorianismum impudentissime insinularentur, ut omnibus notum est qui eorum temporum ac errorum historiam calleant? Non igitur sine ratione diversum agendi modum Nicetæ exposuit, Eutychnianorum, ac Nestorianorum; illorum nempe aperte *dicentium*, horum vero *in auribus susurrare tentantium*, proprios utinuscujusque partis errores. Hæc autem diversimode sese exprimendi ratio in hac *Symboli Explanatione ad competentes* quoad Nestorianum et Eutychnianum errorem, hæc etiam ordinis veluti inversio in utroque recensendo, hæc major vis atque contentio in relatione posterioris; hæc omnia, inquam, mirifice probant atque confirmant, Nicetam hujus *Explanationis* auctorem proprie pertinuisse ad ea tempora, quibus Eutychniana hæresis validius erat profliganda; ac proinde Nicetam hunc esse reapse Nicetam nostrum Aquileiensem, prout fert opusculi titulus in Romano codice Ghistano; illum nempe Nicetam qui anno 454 episcopalem cathedram Aquileiensem conscendit, qui propterea Leonis Magni vivebat ætate, et ad quem ejusdem sancti pontificis exstat epistola Decretalis. Quidni et hæc eadem loquendi ratio in *Symboli Explanatione* prius Nicetæ episcopatus annos designet, uti antea innuebamus; cum scilicet Eutychnianismus a primis ejusdem propugnatoribus atque propagatoribus adhuc pervicacius defenderetur, ac propterea Nestorianismus, qui neutiquam extinctus, qui etiam postea sas resumpsit vires, tunc veluti temporarij cedens latitare cogereetur? Sed ad alia properandum, quæ res hactenus dictas magis magisque confirmant.

In illa *Symboli Explanatione* non modo ea habemus quæ quodammodo tempus Nicetæ Aquileiensis designant, uti jam vidimus; sed etiam quæ Aquileiense Ecclesie fetum Opusculum illud ostendunt. Nolim tamen videri nimis confidenter agere, si opusculum illud Aquileiense Ecclesie esse fetum inde ostendere in primis aggredior, unde non esse clarissimus Zabeus in sua dissertatione affirmabat. Non esse fetum Ecclesie Aquileiense *Explanationem* illam *Symboli* eruditus vir, et longa quidem oratione, probare inde studuit in dissertationis suæ parte II, num. 3 et sequentibus, quia non peculiare Symbolum Ecclesie Aquileiense Nicetæ ille explanandum suscepit, sed commune Symbolum vetus Ecclesie Romanæ, cum additione vocis *catholicam* ad Ecclesiam, et postremi articuli *vitam æternam*. Esse vero fetum Ecclesie Aquileiense *Explanationem* illam inde ipse propugno, quia Aquileiense peculiaris *Symboli* ve-

stigia in ea apparent satis manifesta. Res igitur elucidanda est.

Quodnam fuerit Aquileiense Symbolum peculiare a Romano distinctum, seu potius quoniam *fecit* Aquileiense Symbolum additamenta peculiaris ad Romanum Symbolum, ex Rufino Aquileiense habemus in suo celeberrimo Commentario in Symbolum apostolorum, quem tot laudibus antiquitas commendavit; necnon ex Fontanino Historia Litteraria Aquileiense libro V capite 14, et ex De Rubecis Monumenta Ecclesie Aquileiense, capite 7, de Liturgiis aliisque sacris Ritibus, etc., capite 8, et dissertatione *Varia Eruditionis*, capite 2. Tria erant hujusmodi Aquileiense Symbolum additamenta ad Romanum Symbolum: primum scilicet voces, *invisibili et impassibili*, ad Deum Patrem omnipotentem; alterum, *descendit ad inferna*, ad Jesum Christum crucifixum et sepultum; tertium, vox *hujus*, ad carnis resurrectionem, qua nimirum dicebant, *hujus carnis resurrectionem*. Ed hæc præter variationem aliquam minoris momenti, ut *Credo in Deo Patre*, pro *Credo in Deum Patrem*; et *in et in Christo Jesu*, pro *et in Christum Jesum*, etc. Quod in usu fuerit apud Aquileienses tria hæc additamenta Rufini tempore, nullus dubitat: quamdiu vero post Rufinum perduraverint, hoc videndum.

Clarissimus rerum et antiquitatum Ecclesie Aquileiense investigator, et a Zabeo assidue ac merito laudatus Bernardus Maria De Rubecis in ea est sententia, quod *sæto*, atque etiam *quinto sæculo*, maxima vero in publicis *Symboli expositionibus occasione scrutinium*, Romanum Symbolum etiam apud Aquileienses plenissime obtinere poterit, atque illis tribus, quæ memoravimus, additamentis. *Divinis* additamentis, ait ille in dissertationibus *Varia Eruditionis*, capite 2, num. 3, formulam simpliciorum Romanæ Ecclesie prævaluisse in Ecclesia Aquileiensi, dubito nullus; colligiturque ex insigni vetustæ monumento, quod est Aquileiense catechumenorum scrutinium. Typis illud editum exstat in citata dissertatione nostra de Liturgiis, aliisque sacris Ritibus, etc., capite 9 et 11, etc. Hinc duas *Symboli* expositiones exstat ait in illo scrutinio Aquileiensi, ad scrutinium *postremum* quod appellat; brevem nempe unam, prolixiorem alteram, in quarum nulla apparent additamenta a Rufino notata. Post prolixiorem vero, quam integram exhibet, quamque autumat a divo Petro Chrysologo concinnatam, hæc subdit: « Quo vero hanc *Symboli* in scrutinio Aquileiensi expositionem attentius perpendo, eo magis promoveo existimo, ut eadem inter ejusdem Chrysologi sermones locum habere possit, proque ejusdem sancti Patris inedito sermone habeatur: stylus namque convenit apprimere. Id vero colligendum mihi est, hæc *Symboli* expositionem, ipsamque Romanum Symbolum quod exponitur, jam *quinto* aut *sæto* sæculo esse in usu potuisse in Ecclesia Aquileiensi. » Porro si sanctus Petrus Chrysologus, episcopatum inchoavit anno Christi 439, vel 440, qui fuit postremus Sixti papæ III, in quo sanctus Petrus ad Rovermatensem sedem *electus et ordinatus* dicitur a clarissimo ab. Bacchiniio in dissertatione 3 ad Agnellum sua parte II, num. 6, et in *observationibus* ad Vitam S. Petri Chrysologi; et si ad annum 451 eundem vitam produxisset ponamus, uti alibi dictum est ex eodem Bacchiniio, prolixior illa *Symboli* expositio jam in usu esse poterat apud Aquileienses in scrutiniis catechumenorum aliquot annis ante Aquileiensem Nicetæ episcopatum, puta nimirum sedente antecessore ejus Secundo, et aliquot etiam annis ante Attilianam Aquileiensem cladem. Quæ si vera sunt, non est igitur our Zabeus *Explanationem* illam *Symboli Nicetæ episcopi* inde negat esse posse fetum Nicetæ episcopi Aquileiense, quia in illa non Symbolum Aquileiense cum tribus illis Additamentis, sed commune Romanum Symbolum exponatur.

Quid vero si multo etiam ante Nicetæ tempus probabiliter cœpit in Ecclesia Aquileiensi Romanum

Symbolum prævalere, et tria illa Additamenta cum patet aliis variantibus paulatim in desuetudinem abire? In ultimâ Augustinianorum Operum editione Maurina existit sermo sub numero 242, in Appendice tunc primum collocatus, qui sub Augustini nomine in anterioribus editionibus inter alios ejusdem generis sermones locum habuerat. De Symbolo est hic sermo, qui etiam Symbolum ipsum, post præfationem quamdam, integrum exhibet, antequam per partes illud explanandum suscipiat. Peculiare vero in hoc Symbolo est, quod cum sermo prorsus conveniat cum veteri **65** Romano Symbolo, addita voce *catholicam* ad Ecclesiam, et ultimo articulo *vitam æternam*, necnon aliqua alia dictione quæ in hodierno Symbolo apostolorum habetur; quæque fortasse ab antiquiâ inferioris ævi per oscitantiam corrente calamo memoriter illata fuit; duo tamen continet, ex tribus quæ notavimus, singularia additamenta Aquileiensis Symboli, nempe *descendit ad inferna*, et *hujus carnis resurrectionem*, prætermissis additamento priori *invisibili et impassibili*, sicut etiam relicta modica illa superius notata variatione ablativæ casus pro accusativo, quæ in Aquileiensi formula existabat. Cum divi Augustini episcopi Hipponensis hic Sermo non sit, ut communi eruditorum calculo constat; quidni fuerit ea aliqua saltem parte Augustini Aquileiensis episcopi, qui sancto Chromatio in episcopatu successit, et qui ejusdem sancti Augustini episcopi Hipponensis vivebat ætate? Profecto non esset hæc prima, ejusdem nominis ejusdemque temporis ratio, orta allucinatio: quinimo, ut ex ipsa re quam agimus exemplam sumamus, Augustinus ipse Hipponensis creditus fuit Augustinus ille ad quem oblatas legitur quidam libellus fidei Pelagianorum, qui in Appendicibus Augustinianis editus fuit, quique eruditorum virorum judicio apud De Rubeis, et hujus quoque clarissimi viri sententia in Monumentis Ecclesiæ Aquileiensis, capite 14, oblatas reapse fuit Augustino episcopo Aquileiensi, sancti Chromatii successoris, a presbyteris allisque de clero Aquileiensis provinciæ, qui Pelagiana labe infecti erant, atque tractoris seu tractoriæ epistolæ Zozimi papæ, in qua Pelagius Cælestiusque damnati fuerant, subscribere detractabant. Si igitur Augustini episcopi Aquileiensis est hic sermo, uti Aquileiensis illa duo singularia vestigia suadent, jam Augustini istius tempore, ipso nempe initio sæculi quinti, et paulo ante seu paulo post Rufini mortem, qui septuagenarius obiit in Sicilia anno 410, uti ex Fontanino in Vita illius videmus in Ecclesia Aquileiensi coepisse morem tradendi explicandique Romanum Symbolum, posthabita Aquileiensi veteri formula; et coepisse quidem, non uno ictu, ut ita dicam, sed paulatim; cum hic unum tantummodo ex Aquileiensibus additamentis prætermisum appareat, dum ab aliis Symboli expositionibus quæ in Aquileiensi scrutinio catechumenorum superius memorato locum habent, tam brevi scilicet quam prolixiori, quæque medio ceteris eodem quinto sæculo in Aquileiensi Ecclesia obtinere poterant, omnia penitus tria illa additamenta exsultabant. Quod nunc ex dictis inferri potest, illud est, Nicetæ Aquileiensis tempore procul dubio veterem Aquileiensis Symboli formulam cum tribus illis additamentis, saltem in publicis Symboli expositionibus, penitus in desuetudinem abiisse; ac proinde non recte a Zabæo deduci Aquileiensis Ecclesiæ fetum esse non posse *Explanationem Symboli* sub nomine Nicetæ episcopi Aquileiensis nuper ex Ghisiano Romano codice erutam, quia in illa, non Aquileiensis vetus formula cum tribus suis additamentis, sed Romana prorsus exhibetur.

At dixerit fortasse quispiam: si non recte Zabæus conjicit, *Explanationem Symboli* ex Romano codice nuper erutam, esse non posse fetum Aquileiensis Ecclesiæ, quia in illa non vetus illud Symbolum Aquileiense sed Romanam competentibus traditur; quomodo quis inferre poterit, *Explanationem* illam vere

A esse fetum Ecclesiæ Aquileiensis, quia peculiaris Symboli Aquileiensis vestigia in ea apparent satis manifesta? Hoc nimirum est quod utne animadvertendum venit ut Aquileiensis Ecclesiæ fetum vere esse *Explanationem* illam **66** Symboli ostendamus: nam aliud est, non viguisse Nicetæ Aquileiensis tempore veterem morem tradendi exponendi Symboli ad Aquileiensem vetustam formulam cum tribus illis additamentis Aquileiensi Ecclesiæ peculiaribus; et aliud est, Nicetæ etiam Aquileiensis tempore adhuc exstasse Aquileiensis veteris Symboli veluti vestigia quædam, ex quibus dignosci possit vere Aquileiensem fetum esse opusculum aliquod, quod aliunde non repugnet eidem Ecclesiæ ascribi posse, et quod aliunde etiam probatur eidem convenire. Hoc vero illud est quod alebam, inde scilicet me ostendere opusculum *Explanationis Symboli ad competentes* esse fetum Ecclesiæ Aquileiensis, unde non esse clarissimus Zabæus affirmabat.

B Non totam simul, sed paulatim derelictam fuisse in Aquileiensi Ecclesia veterem suam Symboli formulam in publicis Symboli expositionibus, etsi probatum non esset satis ex supra dictis, confidenter addam nsque ad probationis vim vel conjectando deductum fuisse. Hoc autem etiam ex dictis non plane constaret, ipsa rerum hujusmodi natura nos doceret; ex qua videlicet discimus, in talibus gradatim semper incedere oportere ad evitandas offensiones, quæ non raro excitantur ex innovationibus hujusmodi quæ derepente fiunt, veluti opinioni publicæ, publicæque institutioni injecta vi. Quis igitur non intelligat veterem Symboli Aquileiensem formulam cum additamentis suis diu apud Aquileienses perdurare debuisse, etiam si publice in ecclesiasticis institutionibus amplius non traderetur; ita ut vetus illa, ab illis maxime qui Rufini tempore baptismum susceperunt, quique sub Chromatio et Augustino allisque fortasse episcopis adhuc in vivis erant, privatim saltem recitaretur, eaque ab illis ipsis traderetur filiis atque nepotibus perdiscenda, qui tandem utramque formulam primis illis temporibus perfecte callerent, et utraque etiam pro libito uterentur? Illud nempe tunc evenisse merito conjicimus, quod nostra ætate factum neque una vice neque uno tantum in loco vidimus, si non quoad Symboli apostolici formulam, quæ jam a sæculis eadem semper est, quoad profecto illas fidei professiones Italica simul ac vernacula lingua vulgatas, quas actus fidei communiter appellamus, quæque ad rudiorum memoriam juvandam breviores nunc editæ fuerunt, quam illæ essent quæ a patribus atque ab avis nostris recitabantur ex celebri ac pervagata institutione Christiana venerabilis Bellarmini. Quid inde factum? Factum nempe, ut actus fidei veteres in ore patrum avorumque nostrorum, qui eosdem ab hæunte ætate didicerant, vigerent adhuc; ut veteres simul ac novi a quamplurimis postea edicerentur; ut demum, novis etiam communiter obtinentibus veteres ipsi non omnino in oblivionem venirent; quod notum est omnibus. Nihil itaque magis consonum naturæ rerum hujusmodi, quam ut Romano Symbolo in Aquileiensi Ecclesia inducto ad usum publicum, Symbolum ejusdem veteris cum additamentis suis adhuc in Aquileiensem ore maneret, et tria illa additamenta nota essent omnibus, atque etiam usurpantur passim ad Romanæ formulæ veluti clariorem explicationem. Quod vero apud privatos quoscumque in usu positum facile intelligimus, quidni locum habuerit, immo et obtinuerit de industria apud Aquileiensis Ecclesiæ presules in his Symboli explanationibus, quas publice dabant ad catechumenos seu competentes instituendos? Ubi porro hujusmodi Aquileiensis Symboli veluti vestigia apparent in Symboli explanationibus quæ ipsum Romanum Symbolum tradant, non immerito Aquileiensis Ecclesiæ fetus *Explanationes* illæ censi possunt; habent enim formam quamdam, **67** ut ita dicam, et veluti faciem, quæ genus indicat unde originem trahunt.

Quid igitur in Nicetæ nostri Explanatione sese offert, quod vestigium veteris Aquileiensi Symboli censi queat, ut inde inferamus Explanationem illam vere esse fetum Ecclesiæ Aquileiensi? Ex primo scilicet Aquileiensi Symboli additamento, facillioris intelligentiæ et uberioris explicationis gratia, apparet vox *invisibilis* ad Deum Patrem, capite 2; sicut etiam vox *impassibilis* capite 5, ubi legitur: « Deum enim impassibilis semper est: » quam alteram vocem in hac Explanatione a Nicetæ usurpatam Zabens non animadvertit, et de qua immo scribebat Dissertationis parte II, num. 6, quod ibidem hæc vox, « *impassibilis* ne memoratur quidem. » E tertio additamento, non habet profecto Explanatio nostra vocem ipsissimam *hujus* a carnis resurrectionem; sed bis habet vocem *tuæ*, id est *tuæ carnis resurrectionem* capite 12 et 13, prout requirebat sermonis nexus atque proprietates, quo audientium singuli ibidem, veluti singillatim ab episcopo compellati, edocebantur: quam vocem *tuæ* ibidem positam, nemo non videt ex voce *hujus* Aquileiensi Symboli derivatam, ac ratione ipsius in Explanatione sitam; ut ex Aquileiensi Ecclesiæ peno, atque ex satis nota eisdem additione, Aquileienses ipsi vim articuli de carnis resurrectione et facilius et penitus assequerentur. Vestigia itaque veteris Symboli Aquileiensi Ecclesiæ in Explanatione Nicetæ episcopi satis apparet, ut inde inferamus Aquileiensi Ecclesiæ fetum explanationem illam esse, ac proinde illius auctorem Nicetam nostrum Aquileiensem proferre, prout fert illius opusculi inscriptio.

Horum Aquileiensium vestigiolorum vim aliquam etiam clarissimus Zabens intellexit dissertationis suæ loco citato, et subsequenti etiam num. 9: sed cum persuasum haberet Aquileiensem episcopum, nulla facta ætatis differentia, debuisse Aquileiense Symbolum tradere, non vero Romanum, facile se ab hujusmodi objectione expedire putavit, si vocem illam *invisibilem*, quam solam ipse de Deo dictam ex Aquileiensi Symbolo ibidem animadvertit, et si aliam quoque *tuæ* ad carnis resurrectionem positam, non ad mentem Aquileiensem ejusdem Symboli, neque propter rationes eas, ob quas in Symbolo a *majoribus nostris*, uti aiebat Rufinus, inductæ fuerunt, a Nicetæ usurpatas in Explanatione sua assereret; quod etiam ex Rufini ipsius Commentario comprobare non omisit, qui sane additamentorum Aquileiensium etiam rationem nobis ibidem tradidit. Verum si am Nicetæ Aquileiensi tempore usus publicus Aquileiensi Symboli in Ecclesia Aquileiensi obsoleverat, jam amplius non exstabant in Aquileiensi Ecclesia rationes ille pro quibus additamenta ipsa in Symbolo a *majoribus* inducta fuerant; ac proinde neque erat cur Nicetæ in vestigiis illis Aquileiensi Symboli quæ in sua Explanatione inseruit, intendere deberet animum ad rationes eas, quæ horum additamentorum ex Rufino causæ fuerunt ab initio apud Aquileiensem ætatis suæ *majores*.

Rufini vero nomen hic nos admonet, ut dum Aquileiensi Ecclesiæ fetum *Explanationem Symboli Nicetæ* episcopi asserimus ex eo quod vestigia præbeat veteris Aquileiensi Symboli, licet tunc publice jam desiverit in usu esse; admonet inquam, Rufini nomen, ut non omittamus inde quoque argumentum nostrum augere, quod in Explanatione illa multa adsint Rufini Commentario plane conformia, et ita quoque conformia, ut inde petita a Nicetæ episcopo facile quisquam sibi persuadeat. De Rufini itaque Aquileiensi Commentario in Symbolum ut aliqua præmittamus, Gennadii testimonium minime negligendum, qui tanti factum fuisse priscis illis temporibus Commentarium illud Symboli asseruit De Viris illustribus capite 17, ut in *ejus* *comparatione*, alii nec *exposuisse* credantur. Illud quoque in hujus Rufiniani operis laudem facit, quod dignum visum fuerit aliquando Cypriani et Hieronymi scriptis accenseri. Quo anno, quoque in loco positus Commentarium illud

A ediderit Rufinus, qui maximam vitæ partem peregre duxit, nihil compertum apud scriptores. Quis vero fuerit Laurentius ille papa id est episcopus, cui Commentarium suum Rufinus nuncupavit, etsi certo statui non possit, minime tamen videtur inhi contemnenda conjectatio clarissimi Fontanini Hist. Litterar. Aquil. libro V, capite 14, num. 1, unum scilicet fuisse ex episcopis metropoli Aquileiensi attribuitis, puta Concordiæ.... *cujus sedes vacat apud Ughellum ante sæculum sextum*. Id enim arguit eruditus præsal ex dicendi modis quos Rufinus adhibet in Commentario suo, qui indicare vide tur, et se, et illum cui opus nuncupaverat, ad eandem Aquileiensem Ecclesiam pertinuisse; uti exempli gratia num. 6, ubi, de vocibus illis *invisibili* et *impassibili* agens apud Aquileienses in Symbolo usurpatis, *Sermones istos ait, constat apud nos additos hæreseos causa Sabellii, illius projecto quæ a nostris Patripassivina appellatur: et mox: Ut ergo excluderetur utilis impietas de Patre, videntur hæc addidisse majores nostri*. Similiter num. 43, ubi a ditamentum exhibet Aquileiensem vocis *hujus*, ad carnis resurrectionem: *Satis caute, inquit, Ecclesia nostra fidem Symboli docet, quæ in eo quod a cæteris traditur, carnis resurrectionem, uno addito pronomine tradidit hujus carnis resurrectionem*. Quid porro hic *Ecclesia nostra*, nisi Ecclesia Rufini fuisset una simul et Laurentii, ad quem Rufinus scribebat? Quid illic *apud nos*, quid *majores nostri*, Aquileienses nimirum, et non alii, uti ex textu patet; si et Laurentius non ex illis erat, quorum erat Rufinus; et si non eosdem quos Rufinus in Aquileiensi Ecclesia *majores* habuisset etiam Laurentius? Non me quidem latet clarissimo De Rubens minus arridere hujusmodi Fontanini conjectationes in dissertationibus Varie Eruditionis, capite 3, quod præfate Rufini locutiones consistere possint etiam nullo habito ad Laurentium respectu; et quia iidem loquendi modi familiares Rufino sunt in eodem Commentario, etiam ubi ad Aquileiensem Ecclesiam peculiariter referri non possunt. Pace tamen dixerim tantum viri: non mihi hæc videntur ejusmodi esse, ut Fontanini conjecturam, quæ tandem conjectura est, penitus valeant elevare; et nihil interest quod Rufini locutiones consistere possint, etiam non habito ad Laurentium respectu, dum reapse oppido melius cedunt si etiam ad illum referantur, ut cuiquam legenti patere poterit: et satis quoque notum est, loquendi modos, etiamsi auctori cuiquam familiares, suam semper habere ex adjunctis vim, qua uno loco aliter, aliter alio intelligantur absque ulla ambage; ac propterea minime inde infirmari conjecturas, quæ validioris argumenti defectu etiam ex loquendi modis passim a criticis eruantur. Illud vero, quoad Rufini Commentarium, hic insuper annotandum cum eodem De Rubens loco citato; videlicet, sæculo VI, Venantium Fortunatum in sua Symboli Expositione quæ exstat initio libri XI Carminum et Prosarum ejus, ita ex Rufino Aquileiensi mutuatum fuisse quæ ibidem scripsit, ut videatur ipsum Rufini Commentarium veluti data opera in compendium redegeisse, quod collatione locorum facta, idem vir clarissimus eodem loco etiam patefecit.

66 Nunc igitur ut ad propositum accedamus, fatendum quidem est, non invictissimum fore argumentum, ad probandum Ecclesiæ Aquileiensi fetum *Explanationem* illam *Symboli Nicetæ* episcopi, quædam quæ hac illac in ipsa apparent Commentario Aquileiensi Rufini conformia; Commentarium enim Rufini nec ita solis Aquileiensibus episcopis innouit, ut ii tantum eodem uti valent; nec ita peculiari pro Ecclesia Aquileiensi fuit, ut alii quoque episcopi, si laborerent, eodem uti non possent. Verum post ea, quæ hactenus dicta sunt de Nicetæ nostri Explanatione, quæque eam Ecclesiæ Aquileiensi fetum non uno ex capite evincunt; quis inficias ierit, rerum ac sensuum, necnon et verborum convenientiam, quæ deprehenditur inter *Explanationem Symboli Nicetæ*

episcopi et Commentarium Symboli Rufini Aquileiensis, magis magisque comprobare Explanationem illam vere Aquileiensem alicujus episcopi censi posse, ac propterea illius absque dubio cujus nomen præfert? Rufini Aquileiensis Commentarium de Symbolo jam ab initio in Aquileiensi Ecclesia innotuisse dubitari nequit: minus vero dubitandum, si ponamus Commentarium illud a Rufino scriptum dum Aquileiæ degeret sub Chromatio episcopo, et Laurentium illum cui Commentarium nuncupaverat ad Aquileiensem Ecclesiam pertinuisse. Præterquam quod, etiamsi longissime positus ab Aquileiensi urbe Commentarium suum scripserit Rufinus, illudque Laurentio illi dicaverit qui fortasse ex Aquileiensi non esset, duo tamen suspicari minime possunt; vel scilicet Ecclesiam Aquileiensem non curasse ut sibi compararet tam præclaram filii ac presbyteri sui lucubrationem, quæ Christianæ fidei symbolum illustrabat, et Aquileiensi bus additamentis testimonium tam illustre reddebat, vel Rufinum ipsum non eandem mature misisse ad Aquileiensem Ecclesiam matrem suam, ubi, ipso teste Apologiæ libro 1, capite 4, sub Valeriano episcopo, dum monachus ibidem ageret, *per baptismi gratiam regeneratus signaculum fidei consecutus fuerat; et patrem ac doctorem Symboli ac fidei opinatissimum ipsius Ecclesiæ diaconum habuisse gloriabatur*. Præterea si Chromatio Aquileiensi episcopo adhuc in vivis agente, quocumque necessitudo maxima amicitie Rufino erat, id est si ante annum 407 opus illud suum Rufinus quocumque loco positus elucubravit, quod probabilius esse videtur, vix credi potest non illico Aquileiensi Rufini Commentarium, saltem Chromatii ipsius opera, innotuisse. Quod vero Rufini Commentarium Aquileiensi bus innotuerit, ac simul eodem, uti absolutissima ac probatissima de Symbolo lucubratione, et unica fortasse hujus generis quæ in Occidentali Ecclesia tunc esset, Aquileienses episcopi uterentur, facillime concipi potest ab iis quibus non sit ignota Rufini fama, qua etiam vivens fruebatur apud insigniores suæ ætatis viros, maxime vero apud Aquileiensi Ecclesiæ clerum, qui tanta tunc temporis et doctrinæ et sanctimonie laude, ipso Hieronymo teste, florebat; quidquid dissidii inter ipsum ac eundem Hieronymum esset Origenianorum operum causa, de quo tanta hæcenus erudit in utraque partem. Quod si etiam sexto sæculo Venantius Fortunatus, non Aquileiensi quidem vir, etsi ortu conterminus Aquileiensi provinciæ, ex Rufini Commentario sumpsit unde suam Symboli Expositionem conflaret, dum fortasse in Gallia versaretur; quid non fecerit quinto sæculo Aquileienses ipsi, qui merito supra cæteras Occidentis Ecclesias de tam insigni presbyteri sui Commentario in Symbolum gloriari poterant?

Sed jam ad locorum collationem, Nicetam inter et Rufinum, accedendum 70 est. Bene incipit a credulitate confessio, » ait Nicetas in *Explanatione Symboli*, capite 2. « Nihil est quod in vita geri possit, si non credulitas ante præcesserit, » aiebat Rufinus Commentarii in Symbolum num. 3; et tam ille quam hic ad eandem Symboli primam vocem *credo* explicandam. « Credis ergo, sequitur ibidem Nicetas, in Deum Patrem omnipotentem: Deum ingenitum, qui ortus a nullo est, a nullo cœpit: Deum invisibilem, quem nul us carnis oculus videre sufficit: Deum incomprehensibilem, qui omnia comprehendit: Deum immutabilem, qui non mutatur temporibus, nec senescit ætate, sed semper idem est. Qui non in tempore cœpit vivere, sed semper vivens, nullum patitur successorem. » Quid autem Rufinus? « Deum cum audis, aiebat Commentarii num. 4, substantiam intellige sine initio, sine fine, simplicem, sine ulla admixtione, invisibilem, incorpoream, ineffabilem, inæstimabilem, in qua nihil adjunctum, nihil creatum sit. Sine auctore est enim ille, qui est omnino omnium auctor. » Pergit Nicetas ibidem: « Hunc confiteris Deum, sed eundem confiteris et Patrem Filii necesse

A est: nemo enim Pater est sine filio. Pater ergo per Filium est, habens utique Filium cujus sit Pater. » Rufinus vero iisdem pene verbis, eodem num. 4, præluserat dicens: « Patrem cum audis, Filii intellige Patrem... sicut enim nemo dicitur dominus, etc... ita et Pater nullo pacto quis dici potest, nisi filium habens. Hoc igitur ipso nomine quo Deus Pater appellatur, cum Patre pariter subsistere etiam Filius demonstratur. » Iterum Nicetas, capite 3: « Jesus quidem Hebræorum lingua interpretatus, Salvator intelligitur. Christus vero regie dignitatis appellatio est: veluti Salvator et Rex, unus atque idem Christus Jesus. » Rufinus autem, Commentarii num. 6, ita scripserat: « Jesus Hebræi vocabuli est nomen, quod apud nos Salvator dicitur. Christus a chrismate, id est ab unctione appellatur... Christus quoque vel pontificale vel regium nomen est. » Nicetas Explanationis capite 5 ita de passione Domini loquebatur: « Et vide ne erubescas in passione Domini tui... Nec sane est unde confundaris, si in quo sacramento passus est Christus intelligas. Passus est non Divinitate, sed carne. » Rufinus vero de eadem passione, num. 16 et 17 Commentarii sui hæc ante Nicetam dixerat: « Sed fortasse terretur aliquis in hujusmodi doctrina, quod quem paulo ante cum Deo Patre diximus sempiternum, ac de ejus substantia esse progenitum... nunc de ejus morte tractamus. Sed nolo terrearis, o fidelis auditor, etc... Non ergo damno aliquo, aut injuria Divinitatis Christus in carne patitur, etc. » Nicetas de Spiritu sancto hæc, capite 7: « Hic Spiritus sanctus unus est sanctificans omnia... Ipse prophetas constituit, apostolos implevit. » Rufinus in Commentario, num. 35, de eodem Spiritu sancto ita scripserat: « Hic Spiritus sanctus... cuncta sanctificans; » et num. 36: « Hic Spiritus sanctus est, qui in veteri Testamento Legem et prophetas, in novo Evangelia et apostolos inspiravit. » Nicetas de sancta Ecclesia ita capite 10: « Ecclesia quid aliud quam-sanctorum omnium congregatio? » Et Rufinus in Commentario, num. 36, ita scripserat: « Sanctam Ecclesiam credendam esse, non ut Deum, sed ut Ecclesiam Deo congregatam. » Pergit Nicetas eodem capite dicens: « Sunt quidem et aliæ pseudoecclésiæ, sed nihil tibi commune cum illis; ut puta Manichæorum, Cathaphrygarum, Marcionistarum, vel ceterorum hæreticorum, sive schismaticorum; quia jam desinunt istæ Ecclesiæ esse sanctæ. » Rufinus quoque, num. 39, ita præluserat, rem tamen pro operis instituto fusius persequens: « Multi enim et alii Ecclesias congregaverunt, ut Marcion et Valentinus, et Ebion, et Manichæus, et Arius, et cæteri omnes hæretici. Sed illæ Ecclesiæ non sunt sine macula, vel ruga perfidie... Concilium namque vanitatis est, quod agit Marcion, etc. » Nicetas, capite 12, de Carnis resurrectione ita competentes instituebat: « Consequenter credis et carnis tuæ Resurrectionem; » et capite 13: « Qui in Christum credis, carnis tuæ resurrectionem profiteris. » Rufinus vero in Commentario scripserat num. 43: « Hujus (carnis) sine dubio, quam habet is qui proficitur... quo sciat unusquisque fidelium carnem suam, si mundam servaverit a peccato, futuram esse vas honoris. » De eadem re Nicetas, capite 13, ita præmonebat: « Multi quidem sunt hæretici, qui distorquent fidem resurrectionis, vindicantes solius animæ salutem, negata carnis resurrectione. Sed tu qui in Christum credis, carnis tuæ resurrectionem profiteris. *In hac enim Christus et mortuus est, et resurrexit, ut et viventium, et mortuorum dominetur.* » Per vocem *viventium* animas, per vocem *mortuorum* corpora intellexit Nicetas, carnis probans resurrectionem ex allata Apostoli auctoritate Rom. XIV, adversus eos qui solius animæ salutem admittebant, negata carnis resurrectione. In hac porro intelligendi ratione animas et corpora per voces *viventium* ac *mortuorum* Nicetæ præverat Rufinus: quamvis hic, non ad resurrectionem carnis astruendam, sed ad explicandum *vivorum* ac *mortuorum* extremum iudicium, singulari

opinandi modo, vivos animas, mortuos corpora intelligere voluerit, Commentarii sui num. 33, his verbis : Quod autem dicitur judicari vivos et mortuos, non ideo dicitur, quod alii vivi, alii mortui ad iudicium veniant : sed quod animas simul iudicabit et corpora, in quibus vivos animas, mortuos corpora nominavit. Hactenus Nicetas et Rufinus simul comparati.

Ut autem objectioni occurrat, quæ institui posset; negandum quidem non est, in eodem argumento, maxime vero in Symboli explanatione, facile esse ut auctores inter se, non modo sensibus, sed aliquatenus etiam verbis quandoque conveniant, licet alter alterum nunquam viderit. Hoc tamen non frequenter assolet, sed tantum accidit aliquando; neque in eadem lucubratione deprehenditur rerum veluti series, quæ parallelum quoddam cum altera ejusdem argumenti, ut ita dicam, continuum præbeat : ideoque non hic unum ut alterum locum Nicetæ cum Rufino contuli, sed data opera plura. Inde igitur patet non ambigue, minime fortuito, et ex rerum veluti convenientia, scriptores istos inter se rebus et sensibus, ac etiam verbis plerumque convenisse; sed Nicetam reapse multa ex Commentario Rufini, veluti ex uberiore et absolutiore tractatu, in suam *Symboli Explanationem* tra luxisse ad competentes instituendos, servata tamen, cum orationis brevitate quæ loci erat ac temporis, etiam simplicitate ac nitore proprii sermonis; quæ duo non æque eadem in Rufino sunt, homine scilicet, ob multam ætatem in Orientis partibus actam, Græcis litteris æsuetus, quique usum etiam *Latini sermonis in tam multis annis amiserit*, ut ipse ad Chromatium Aquileiensem scribebat in præfatione ad Eusebii Historiam a se, hortatu illius, Latinam factam.

Quid nunc igitur ad rem nostram **72** concludendum? Postquam superiori capite jam probavimus, ex Eutycheis errore in opusculo *Explanationis Symboli ad competentes* perspicue memorato atque percusso, sicut etiam ex nota ætate Paulini Nolani episcopi, necnon ex iis quæ in auctario addidimus, Romatiæ civitatis episcopum Niceam seu Nicetam a Gennadio relatum, non esse Niceam seu Nicetam illum Dacum ejusdem sancti Paulini amicun, ac ipsius laudibus celebratum : cum nunc insuper constet nullam esse rationem cur, quoad opusculi illius auctorem, discedamus ab auctoritate Romani codicis Ghisiani unde opusculum illud unice habemus, et Nicetam Dacum seu alium quemlibet pro Niceta episcopo Aquileiensi ibidem scripto accipiamus; cum inscriptio opusculi nihil habeat quod interpolationis aut erroris suspicionem præbeat, quinimo ea sit quæ undequaque quinti sæculi ætatem prodat, ubi etiam Nicetas unus pro altero non ita facile scribi poterat; cum opusculum ipsum Nicetæ Aquileiensis tempus non obscura designet, et alia etiam habeat quæ illud Ecclesie Aquileiensis fetum ostendunt; cum ad hæc omnia accedat opusculi hujus cum Rufini Aquileiensis presbyteri Commentario de eodem argumento clara consensus rerum, sensuum atque verborum; jam sequitur, Romatiæ civitatis episcopum Niceam seu Nicetam a Gennadio memoratum, esse dubio procul Niceam seu Nicetam episcopum Aquileiensem, illum nempe qui sancti Leonis Magni tempore floruit, et ad quem ejusdem sancti pontificis exstat epistola; quod erat hoc quarto dissertationis capite ostendendum.

MANTISSA AD CAPUT QUARTUM.

Hujus capiti nihilominus, majoris illustrationis gratia, mantissam lubet adjicere, quæ lectoribus fortasse non erit ingrata; ipsi enim non immerito dixerint se hactenus multa intellexisse ad propositam rem ex opusculo *Explanationis Symboli ad competentes* petita, nihil vero ex altero ad *Virginem lapsam*, seu de *lapsu Virginis consecratæ*; quod tamen cum ejusdem sit auctoria, uti ostensum capite primo, nonnihil facile habere poterit quod Aquileiensem parentis sui

A sedem ostendat. Atque ita sane, nisi mea me fallit opinio; quod nunc videndum.

Quæ prima fronte occurrunt opusculum illud legenti ad *Virginem lapsam*, ea sunt quæ non modo præclarum specimen exhibent optime institutæ florentisque Ecclesie loci illius ubi auctor episcopatum agebat, ex commemorato videlicet *solemni conventu Ecclesie Dei in die sancto Dominicæ Resurrectionis*, necnon *luce vigiliarum, et hymnorum spiritualium cantu*, etc.; sed etiam quæ singillatim memorant cætum ibidem positum sacrarum virginum, quæ solemniter Deo dicatæ et virginitatem professæ, peculiari episcopi cura fovebantur, et pietatis ac sanctimonie fama Dei Ecclesiam illustrabant. Eruditi viri, quotquot argumentum illustrare voluerunt de sacrarum virginum cœtibus, qui priscis Ecclesie sæculis in Occidentali Ecclesia obtinebant, ex hoc maxime opusculo ad *Virginem lapsam* pleraque hausere quæ ad earum institutum spectabant, quæ velationis ritum edocebant, quæ habitum earum, processum in Ecclesiam, et alia hujusmodi innuebant. *Monasterium* nempe *virginale* in hoc opusculo, num. 28, **73** indicatum habemus, quo, *domum patris oblitæ* sacræ virginis, habitaturæ *transibant*; quod etiam *in media civitate situm* fuisse, quoad eis de quibus opusculum nostrum, ex num. 12, non ægre conjicimus. *Diem sanctam Dominicæ Resurrectionis consecrationi virginum* destinatum, in qua *diu no altari sese offerebant inter luminu neophytorum, et inter candidatos regni cælestis*, et in qua, præsulis *allocatione ad eas* peracta, *sacro velamine tegebantur, omni populo acclamante: Amen*, ex numeris 19 et 20, edocemur. *Habitus præterea virginialis* innuitur num. 22, necnon et *processus in Ecclesiam virginis chori, ad vigiliis nocturnas, ad cantum spiritualium hymnorum, et ad cælestes lectiones*. Num. 24 instrumitur quoque, hunc sacrarum virginum cætum habuisse *in ecclesia locum tabulis separatam, in quo stabant a reliquis fidelibus honoris gratia segregatæ, ad quem etiam religiosæ ac nobiles matronæ certatim currabant earum oscula petentes*; et qui *in pariete oculis ipsarum virginum scripta ingerebat præcepta* ex divo apostolo Paulo desumpta, ad virgines et virginitatem spectantia. Ex numeris denique 28 et 29, patet peculiaris episcopi sollicitudo erga hunc virginum cætum, ex ibi indicata tum *spirituali earum dilectione, tum sancta commonitione, necnon et expositione hymni virginitalis, quo et gloriæ propositi, et observantiam pariter decantarent*. Hæc in opusculo ad *Virginem lapsam* de sacrarum virginum cætu ibi constituto, ubi hæc singula ad validius objurgandam lapsam virginem dicebantur; et præclara sane, ad eximiam animo concipiendam illius Ecclesie formam, in qua institutio hujusmodi viguisset tam rite ordinata, tantaque disciplina exulta.

Hic porro sacrarum virginum cætus in *Monasterio virginali* coactus, tantaque disciplina instructus, quam vidimus in opusculo nostro expressam, fueritne apud Niceam seu Nicetam illum in Dacia Transdanubiana episcopum, de quo superius loquebamur? Nihil profecto apud Paulinum Nolanum de istiusmodi sacrarum virginum cætu penes Nicetam suum in Dacia; de quo tamen tam multa in rem Christianam, ac tam mirabilia ipse canit in carmine, cui titulus : *Ad Nicetam redeuntem in Daciam*; uti vidimus capite tertio. Cum præcipuum Ecclesie decus sacratæ virginis censeretur a sanctis Ecclesie Patribus, qui virginitalis meritum ex divinis præconiis motiebantur; si institutum hujusmodi in Nicetæ Daci episcopali cura viguisset, neutiquam de eodem siluisset Paulinus, qui tamen in magna Nicetæ laudem non omisit commemorare, et *versos monachis latrones in montibus degentes, et tentem justum, quibus ipse latro visit in antris*, uti ex locis ejusdem carminis ibidem relatis. Præterea quid ad Daciam trans Danubium positam, *matrem orbis regionem* a Paulino dictam; quid nimirum inter Dacos et Bossos et Getas et Scythas, *mos ubi quondam fuerat serarum, eodem teste, ante Nicetam prædicatio-*

nem; quid, inquam, ibidem voces illæ *nobilium matronarum* sacrarum virginum oscula petentium? Non hæc barbararum gentium, quæ vix serenos mores exuerint, sed Romani orbis vocabula sunt: et in nus apposite has voces usurpasset Nicetas Dacus in regionibus illis, trans Danubium positis, etiamsi re ipsa inter illas gentes aliqua exstitisset familiarum ordinumque discretio; quæ tamen, sicut semper a Romanis moribus institutisque longe aliena, ita Romano eloquio non fuerat indicanda.

Hæc nimirum nos docent ad Nicetam Dacum minime pertinere posse opusculum seu libellum *ad lapsam Virginem*, de quo nunc agimus: atque hæc ea lem sufficienter ostendunt illud esse profecto Nicetæ 74 episcopi Aquileiensis, si insuper recolantur quæ in antecessum probavimus, opusculum scilicet istud germanum esse alterius *Explanationis Symboli ad competentes*, et illam Explanationem in siciti ab ætate Nicetæ Daci alienam, ita Nicetæ Aquileiensis ætati consonam, et Ecclesiæ etiam Aquileiensis peculiari characterem signatam. Verum quid in hac inantissima præcipuum nobis est, indicia illa sunt quæ ex hoc eodem opusculo deprehendi possint, unde Aquileiensis illius origo, etsi non clare pateat, saltem aliquatenus dignoscatur. Et generalia quidem indicia exstant amplissima; quis enim non intelligit præsentem in hoc opusculo lapsam Virginem oburgatam, præfuisse Ecclesiæ jamdudum institutæ, quæque prædecessorum astititum merito in tantum egregie formæ splendorem adoleverit, ut insigniores orbis æquaret? Quæ de *monasterio virginum* di supra retulimus in *civitate* sito, quæ de ritu et forma in virginibus *velandis*, quæ de earum *habitu et processu*, atque intra ecclesiam *loco*, abunde probant quæ dicimus. Tale autem fuisse Nicetæ nostri ætate Aquileien in Ecclesiâ, sanctorum Valeriani, Chromatii, aliorumque episcoporum sollicitudine informatam, eorumque merito metropoliticos honore auctum, quis ambigat? Celeberrimum sane in Aquileiensi Ecclesiâ exstitisse jam quarto sæculo vel quanto in eunte clericorum cætum, qui meruerit supra ceteros a divo Hieronymo oculato teste laudari, et unde postea *opinatissimi ac probatissimi* proficere episcopi aliis quoque regendis Ecclesiis destinati, ex ipso divo Hieronymo in Chronico, necnon ex Rufino Apologiae suæ libro 1, num. 4, edocemur. Monasterium quoque virorum eodem tempore laudatissimum Aquileiæ floruisse, ubi aliquamdiu Rufinus ipse atque Hieronymus mutuis se officiis coluerant, et pietatis ac doctrine laude certarunt, ubi etiam alii spectatissimi viri emicuerunt a divo Hieronymo in suis Epistolis memorati, Chrysoygnus et Heliodorus, quorum alter episcopus postea exstitit Almatium, itidem ex ipso Hieronymo ac Rufino intelligimus. Nec minor in muliebri sexu apud Aquileienses eadem ætate virtus enituit, cum non deessent quæ in propriis donibus virginitatis propositum custodirent, et ita *meliora charismata cõdarentur*; uti ex epistola divi Hieronymi 7, ubi Chromatius et Eudobius fratres, una cum Jovino amico, et matre, ac sororibus virginibus in eadem domo sancte viventibus dignis laudibus extolluntur. Quidni igitur et *monasterium virginale* in Aquileiensi Ecclesiâ tunc temporis exstitit, recipiens alendisque virginibus institutum, quæ ritu peculiari ab episcopo *sacro velimine tejeretur*? Jam si hoc pateat in Aquileiensi Ecclesiâ, saltem Nicetæ tempore, exstitisse, a suis indicia quæ requiramus, et peculiariora quidem, ut de opusculo *ad lapsam Virginem*, etiam ex illius intimo, ut ita dicam, ju heneus; et virginalem illam monasticam disciplinam, quam ex eodem opusculo deprehendimus, disciplinam sane sacrarum virginum Aquileiensis Ecclesiæ teneamus.

Non desunt quidem aperta ejusdem ævi monumenta, quæ de *virginali monasterio* in Aquileiensi Ecclesiâ tunc stante nos doceant: nihilominus nonnulla habemus, quibus monumentorum inopiam quadamtenus suppleamus. Andreas Dandulus in Chronico, lib. vi, cap. 1, apud Muratorium, Scriptores Rerum

Italicarum, tomo XII, col. 103, refert Heliam Aquileiensem antistitem, qui sexto inclinante sæculo eam regebat Ecclesiam, *templum quoddam paganorum.... in contiguo littore situatum in monasterium puellarum... transmutass.* Si fides habenda auctori sæculi xiv, de re ad sextum sæculum 75 pertinet: (auctori cæteroque gravissimo, criticisque viris probato, et qui multa præ oculis habere potuit vetera documenta, quæ ad nos minime pervenerunt); ecce *monasterii virginum* mentio in Ecclesiâ Aquileiensi altero post Nicetam sæculo. Verum non hæc prima *monasterii virginum* fundatio dici potest apud Aquileienses, sed magis accessio loci in commodum sacrarum virginum, quarum numerus novas aedes fortasse requireret. Et Dandulus quidem in allatis verbis videtur Heike merito tribuisse potius *paganorum templi transmutationem* ad Christianæ religionis usum, quam *monasterii puellarum* erectionem; cujus si vere primus institutor et auctor tunc fuisset Helias in Ecclesiâ Aquileiensi, id ipse eo loci indicare conceptis verbis non omisit. Sed alteri, et Aquileiensis quidem ejusdem Ecclesiæ monumento certissimo, animum adjiciamus.

Exstat concilium Foro-Julienae a sancto Paulino patriarcha Aquileiensi celebratum anno 796, tertio nimirum post Nicetæ Aquileien in ætatem elapso sæculo, quod videre est in conciliorum collectionibus, et inter Opera ejusdem sancti presulis a clarissimo nostro Joanne Francisco Madrisio Neriani Oratorio presbytero edita pag. 65, ubi canone 11 hæc legitur: « Placuit de feminis cujuscumque conditis, puellis scilicet, vel viduis, quæ virginitatis, sive continentiae propositum spontaneæ pollicentes, Deo emancipate fuerint, et ob continentiam signum *nigram vestem*, quasi religiosas, sicut antiquis mos fuit in his regionibus, indute fuerint: licet non sint a *sacerdote sacratæ*, in hoc tamen proposito eas perpetim perseverare mandamus. » Sequenti vero canone 12 hoc etiam jubebatur: « Hoc inviolato stylo juste a ceteris prospeximus, ut *monasteria puellarum*, quæ sub disciplina regula degunt, *obstructis munitis claustris*, nullo pateant, nisi forte summa compellente necessitate, aditu virorum. Sed neque presbyteri vel diacones, etc... Quin etiam nec episcopus absque sacerdotibus vel clericis suis, etc... Sed sive ipse, sive qualibet religiosa persona... dignum fuerit ut adeant *hæc Deo dicata loca*, non aliter, sed cum idoneis testibus peragant, ne propter incautam presumptionem sanctæ Ecclesiæ *infametur angelicus ordo*. » Quæ ex his duobus canonibus Aquileiensis Ecclesiæ, octavo labente sæculo editis, co jicere possumus, hæc sunt: alii scilicet fuisse in Aquileiensi Ecclesiâ simplex *virginitatis* seu *continentiæ propositum*, quod *spontaneæ puellæ* vel *viduæ pollicebantur*; et alii veluti solenne illarum virginum, quæ a *sacerdote*, id est ab episcopo, *sacrabantur*. Quod vero asserit, *sicut antiquis mos fuit in his regionibus*, absque ulla vi referri posse videtur ad utrumque institutum; ita nempe, quod ab antiquo, id est ab aliquot ante ipsum Paulinum sæculis, in Aquileiensi Ecclesiâ utrumque vigerit; sicut etiam quod utriusque instituti fuerit *nigram vestem* induere ob *continentiæ signum*. Illud vero quod dicitur, *licet non sint a sacerdote sacratæ* illas virgines seu viduæ de quibus primus canon loquitur, innere videtur, ex more virginum *sacrarum*, etiam alias si aplice propositi jam ab antiquo *nigram vestem* sumpsisse, licet fortasse non itidem velo uterentur, quod proprie *sacrarum* virginum erat, quæ in ipso *consecrationis* actu ab episcopo *tegebatur*, quodque erat *consecrationis* ipsarum veluti materia ac signum, sicuti etiam sub æcutis temporibus se aper fuit.

Sed quod ad *monasterium* præcipue pertinet, illud est quod altero sancitur canone, ut nomen *monasteria puellarum* quæ sub 76 *disciplinæ regula degunt, obstructis munitis claustris* nullo pateant aditu virorum. Puellæ istæ, quæ sub *disciplinæ regula degunt*, proculdubio sunt virgines *sacratæ*, distinctæ ab aliis, seu virginibus, seu viduis, de quibus in canone præcedenti, quæ simplex

virginitatis seu continentiae *propositum* emiserant, A quoque ex ipsa distinctione horum canonum non videntur sub alicujus disciplinae peculiaris regula fuisse, sed libere in propriis domibus habitasse. Jam vero quod in altero hoc canone sancitur, ut hæc *monasteria puellarum* sub disciplinae regula degentium *obstructius munitis claustris nullo pateant aditu virorum*, evidenter ostendit *monasteria* hujusmodi in Aquileiensi Ecclesia jam pridem stetisse, quando nimirum non ita erant, uti decebat, omnibus clausa, minus vero ita *obstructius munita* earum *claustra*, ut nulli omnino paterent. Quod autem a sæculis ante Paulinum hujusmodi exstiterint *monasteria* in Aquileiensi Ecclesia, ipsa hujus canonis providentia ostendit, quæ ex aliquo orto abusu procul dubio manavit: hæc namque abusu generalis veluti indoles est, ut nonnisi longo temporis lapsu paulatim inducantur: quod longius etiam sit oportet in personis, cœtibus, atque *locis Deo dicatis*; ibi etenim abusus ipsi ex locorum ac personarum instituto peculiarem quemdam renixum patiuntur, quem nonnisi diuturniori conatu et sensim tandem valeant superare. Quid igitur mirum, si ex hujusmodi canonibus Aquileiensi Ecclesie octavi labentis sæculi inferamus, in eadem Aquileiensi Ecclesia *sacrarum virginum monasterium* exstitisse etiam sæculo quinto sub Nicetæ episcopatu, ac propterea *monasterium virginale* in libello ad *lapsam Virginem* nominatum, *monasterium* esse *virginum sacratarum*, quod in Aquileiensi Ecclesia Nicetæ episcopo stabat; ideoque libellum ipsum indicium hoc præferre Aquileiensi originis, sicut alia sui generis exhibet indicia, quæ jam vidimus, etiam libellus alter *Explanationis Symboli*? Præterea sancti Paulini canon 12 addit etiam suæ peculiaris providentiæ causam his verbis expressam: *Ne propter incautam præsumptionem sanctæ Ecclesie infametur angelicus ordo*. Quidni præ oculis sanctus antistes tunc habuerit et peculiarem lapsum illius virginis de qua Nicetas, et libellum ipsum objurgationis a prædecessore suo elucubratum, ubi auctor vehementer dolebat ex illius lapsæ facinore *maculatam* esse Ecclesiam, ac *totam pene illius lucem obscuratam*; et ipsa lapsa virgo ad loquendum inducta falebatur, *propter se confusionem factam esse omnibus famulis Domini et eum digne colentibus*?

Verum non omnino desunt monumenta ipsius Nicetæ Aquileiensi ætatis, quæ *sacrarum virginum* Aquileiensi Ecclesie, ac propterea, uti ex dictis conicere licet, in *monasterio* etiam *virginali* degentium, meminerint. Papyris, membranis et chartis deficientibus, superest lapis omni ære pretiosior, qui sepulchralem inscriptionem exhibet unius ex his *sacratæ virginibus*, cui *Columbæ* nomen, quæ etiam cultum immemorabilem in Aquileiensi provincia obtinet; maxime vero apud incolas Foro-Julienis pagi, Osopum dicti, ubi cum ipsius reliquiis stetit ad hæc usque tempora in superposita arce ædícula ejus nomine Deo dicata. Inscriptionem hanc vidit atque descripsit in eadem ædícula, anno 1717, clarissimus Fontaninus, quam postea ære insculptam evulgavit, ac eruditissimo Romæ edito Italica lingua Commentario, anno 1726, illustravit. Hanc ipsam, et fortasse nonnihil accuratius post Fontaninum cœlatam, videre est etiam apud Joannem Dominicum Bertoli, qui eandem Fontanino teste iterato 77 inspexit, in suo Italico opere *Antichità d' Aquileja*, pag. 333. Ea autem, quæ salvificæ crucis signo incipit, superius quoque et inferius in medio Tabulæ repetitio, ex ambabus simul collatis incisionibus est hujusmodi:

†
 † HIC IN PACE REQVI
 ESCIT COLVBA VIRGO
 SACRATA DI QVE VI
 XIT IN DNO ANNOS
 P̄L M NONAGINTA

D̄ P̄ SVB D° VIII IDVS
 AGVSTAS OPILIO
 NE V̄ C̄ CONS̄ IN° SEC̄

†

Hanc vero inscriptionem ita leg't clarissimus præsul: *Hic in pace requiescit Columba virgo sacrata Dei, quæ vixit in Donino annos plus minus nonaginta. Deposita sub die octavo idus Augustas, Opilione viro clarissimo consule. In sæcula.*

Ex consulatu *Opilionis*, qui hic notatur, et quem ad consulem hujus nominis primum, non vero ad secundum annis septuaginta et uno posteriorem, vir clarissimus pertinere probat, infert ipse *depositionem* hujus *sacratæ virginis* ad annum Christi pertinentem 453, id est ad annum proxime sequentem Attilanæ Aquileiensi urbis excidium, qui itidem proxime præcessit Aquileiensem a Nicetæ capessitum episcopatum anno 454, uti superius innuimus. Popularis inter illos incolas fert traditio, ibidem reapse *sacratam* illam *virginem* nonagenariam suæ vitæ cursum consummasse; et adhuc in illius arcis rupe inaccessibilis specus non tam ostenditur quam indicatur, ubi ipsa latuit, quamdiu eo loci in *Domino* vixit. Infert igitur eruditissimus præsul *sacratam* hanc *virginem* ad cœtum virginum pertinuisse Aquileiensi Ecclesie, quæ imminente Attilanæ irruptione ab Aquileiensi urbe aufugit ad declinandam prævisam cladem, seque in hoc dissito atque abdito loco celaverit, trigesimo quarto ab eadem urbe lapide ab occidente in septentrionem sito. Quidni et hic fortasse habuerit hæc virgo natale solum; et ideo in tanta posita necessitate ad loca non sibi penitus ignota, ubi etiam popularium suorum solatio uti posset, tutius confugerit? Ita quoque mihi, nec invite, ut opinor, liceat conjectare. Illustratur porro clarissimus Fontaninus hujus lapidis inscriptionem, et probaturus hujusmodi *sacratæ virginis* jam tunc consuevisse in *monasteriis* habitare, plura profert de more suo ex ecclesiastica traditione monumenta, quæ hanc astruunt tunc vigentem tum in Oriente tum in Occidente disciplinam; inter quæ primum locum obtinet libellus noster ad *lapsam Virginem*, seu uti ibidem notatur de *lapsu Virginis consecratæ*, quem Fontaninus non dubitabat ad Nicetam Romatianæ in Dacia civitatis episcopum pertinere, sicuti eruditorum communis ferebat opinio, cum cætera omnia opuscula quæ Gennadius in Romatiano Nicetæ commemorat penitus lateant.

Differtendum hic tamen non est, allatam Fontanini interpretationem sepulchralis lapidis Foro-Julienis *sacratæ virginis Columbæ* adversarios nactam fuisse, qui allucinatum dicerent præsullem clarissimum, dum postrema inscriptionis sigla IN° SEC̄ iam quamdam acclamationem seu appreciationem ratus, voluit ea interpretari in *sæcula*, cum potius illa verba intelligenda essent veluti compendiarie 78 temporis notæ illius inscriptionis, quæ proinde non in *sæcula* legenda forent, sed *indictione secunda*; quo fieret ut non annus quidem indicaretur consulatus *Opilionis* primi, sed potius *Opilionis* secundi, ac propterea non annus Christi 453, sed annus 524, qui annus reapse fuit consulatus *Opilionis* hujus secundi, et in quem secunda itidem indictio incidebat. Non hæc quidem mutatio tanta esset quæ nos opinione prorsus dejiceret, in eo quod ex allata inscriptione ad rem nostram mutuamur. Si enim ad annum etiam 524 inscriptio illa pertineret, testimonium semper exhiberet *sacrarum virginum* instituti in Aquileiensi Ecclesia non multo post Nicetæ Aquileiensi ætatem; atque esset proinde quod non ægre conjiceremus idem institutum viguisse etiam sub Nicetæ ipsius episcopatu, nec non et *monasterium virginale* tunc exstitisse, licet nondum *claustris munitum*, sicuti octavo labente sæculo sanctus Paulinus præcipiebat; unde ex eodem tunc egredi fortasse li-

bere potuerit *Columba virgo sacrata*, ut vitam procul dubio severiorem ac sanctiorem duceret solitaria in Osopiensi specu. Faceret itidem eadem inscriptio hoc secundo modo accepta, ut indicia non obscura Aquileiensi fetus in libello *ad lapsam Virginem* similiter nosceremus, qui est hujus mantissæ scopus, etiamsi ad ipsam Nicetæ ætatem eadem inscriptio reapse non pertineret.

Verum interpretatio Fontanini nostri omnino videtur mihi amplectenda, ut ad Nicetæ Aquileiensi ætatem inscriptionem illam proprie pertinere dicamus, *Opitionem* primum consulens accipientes a:ni 453, non vero secundum anni 524. Nihil dixerim de censura clarissimi cæteroquin viri, ac de re litteraria universa præclare meriti, Francisci Antonii Zachariæ in sua *Historia Italiæ Litteraria*, italice scripta, tomo VIII, libro III, cap. 4; ipse enim Fontanium acriter carpens super hac inscriptionis interpretatione aerem verberavit, quia Fontanino errata apposuit quæ non commisit, et satis ostendit se numquam præ oculis habuisse aut Foro-Juliensem illam inscriptionem, aut Fontanini interpretationem, ac super eadem ab eo editum Commentarium. Illis potius respondendum est, qui singularitatem opponunt acclamationis illius in *sæcula*, et qui in lineola erecta, et nonnihil superius atque inferius flexa, quæ visitur post monosyllabam IN^a, compendium intelligi volunt elementorum ad integrum vocem *indictione* compleendam, quæ vox propterea in consequentibus litteris SEC¹, non *sæcula*, sed necessario exigit aliam vocem *secunda*. At acclamationum seu appreciationum Christianarum usum in sepulcralibus inscriptionibus satis Fontaninus ipse exposuit atque illustravit *Commentarii* sui capite 24, ubi etiamsi aliam inscriptionem nullam proferat quæ acclamationem habeat prorsus eandem cum Lapide nostro, id est in *sæcula*, quod idem est ac in *sæcula vivas*; alia pleraque indicat huic simillima, hoc est *vibe* aut *vive* in *æterno*, *bibas* aut *vivas* in *Deo*, *vives* in *Deo*, *bibas* aut *vivas* in *Domino*: quæ omnia auctoritatem addunt acclamationi nostræ Osopiensis lapidis in *sæcula*; cui propterea non sit singularitas opponenda, nisi quoad elementorum quibus constat qualitatem; quæ tandem, eodem sensu permanente, nihili omnino faciendæ est. Quod ad lineolam vero spectat, positam post monosyllabam IN^a, quæque ideo posita dicatur ut complementum vocis *indictione* significet, ausim dicere commentum profecto hoc esse, omni testimonio, omnique veterum inscriptionum exemplo destitutum. Plurimi quidem occurrunt lapides in collectionibus eruditorum quas habemus 79 qui notam exhibent *indictionum*. Videas in his vocem *indictionis* integre positam; videas per tres primas litteras tantum, singillatim ductas; videas quoque, per easdem hoc monogrammate NJ nexas, indicatam; videas similiter *indictionis* numerum, modo per vocem integre prolatum, modo per primas tantum litteras, modo etiam per numerorum signa expressum: at *indictionis* vocem (confidenter dicam) nullibi profecto invenias absque tertia saltem littera D aliquo modo signata, quæ omnem tollat ambigendi locum, quod ibi de *indictionis* nota sermo sit. Nihili igitur lineola illa in nostro lapide faciendæ; quæ oscitantia fortasse vel arbitrio quadratarii imperiti, et certe etiam valde inelegantis, ut cuique inscriptionem conspicienti tum apud Fontaninum tum apud Bertolium patere potest, addita fuit; ni dicere velimus hoc factum fuisse ad quamdam promendam festivitatem lætissimæ acclamationis, vitam cum Deo perpetuam *Columbæ virginis* indicantis. Cæterum cum lineola in hac ipsa inscriptione alicubi desit ubi superponenda fuisset, uti, ex. gr., litteris DI positis pro voce *Dei*, sicuti superposita apparet Siglis, ex. gr., DP significantibus vocem *deposita*, ac similiter aliis aliud indicantibus; quis jure mirabitur lineolam e contrario abundantius ac supervacuo prosiliisse post monosyllabam IN, ubi necessaria non erat; maxime vero cum lineola quo-

A que prosilierit, ac prorsus inepte, supra litteram C in dimidia voce CONS, cujus vocis pars altera jam significabatur lineola alia erecta, proxime et appositè sita? Mittimus difficultatem omisissæ diphthongi ad syllabam SEC; quæ diphthongus veluti necessaria censeatur ad vocem *sæcula* pronuntiandam potius quam *secunda*. Vox namque *sæculum*, et cum diphthongo, et absque diphthongo æque invenitur apud scriptores: et diphthongorum rationem sepe posthabitam in veteribus lapidibus, tum ethnicis, tum Christianis, inscriptionum veterum collectiones satis ostendunt; et notavit præsertim novis adductis exemplis pro eruditione sua clarissimus Antonius Maria Lupi In Epitaphium Severæ martyris, pag. 132 et sequentibus editionis Panormitanæ 1734. Præterea non est cur de diphthongo in voce *sæcula* inquiramus, eam expendentes inscriptionem, quæ exhibet etiam vocem QVE absque diphthongo. Hæc quidem dicere oportebat super illa inscriptione sepulcrali *sacratæ virginis* Aquileiensi Ecclesiæ: sed hæc interim dixisse sufficiat.

B Cum itaque de cœtu sacrarum virginum apud Nicetam Dacum nihil omnino asserere liceat; cum de *sacratæ virginibus* in Aquileiensi Ecclesia Nicetæ episcopi tempore constet ex dictis, ac singillatim ex pretioso lapide quem attulimus, et de quo disserimus; cum dubitare non liceat de *virginali monasterio* in Ecclesia Aquileiensi posito etiam Nicetæ tempore, tum ex rei ipsius convenientia, tum ex florentissimæ illius Ecclesiæ celebritate, tum etiam ex iis maxime quæ attulimus ex Foro-Julienensi concilio sub sancto patriarcha Paulino: si insuper recolatur probata germanitas opusculi *ad lapsam Virginem* cum altero opusculo *Explanationis Symboli*, quod (absit verbo invidia) plenissime constat Aquileiensi esse Nicetæ; jam indicia quæ requirebamus adsunt luculenta etiam in hoc opusculo *ad lapsam Virginem*, quæ Aquileiensem parentis sui sedem ostendunt, et robur addunt conclusioni nostræ quam superius enuntiavimus; Romatiænæ civitatis episcopum Niceam seu Nicetam a Gennadio memoratum, esse procul dubio Niceam seu Nicetam episcopum Aquileiensem, illum nempe qui sancti Leonis Magni tempore floruit, et ad quem ejusdem sancti pontificis exstat epistola.

C 80 Unum fortasse objectari adhuc poterit ad ea quæ ultimo loco, maxime ex lapide sepulcrali *sacratæ virginis Columbæ* lecto cum Fontanino, conjiciebamus; male scilicet nos inferre auctorem esse Nicetam Aquileiensem illius *ad Virginem lapsam* opusculi, ex eo quod et *sacratæ virginis*, et *monasterium virginalis* in Aquileiensi Ecclesia tunc temporis essent; cum potius ex eodem illo lapide constet, quod etiamsi in antecessum et *sacratæ virginis* et earum *monasterium* ibidem existerint, tunc certe, dispersis undequaque per Attilanam cladem virginibus, diruto quoque atque everso, uti credibile est, virginali ædificio, *sacer* virginum cœtus in Aquileiensi Ecclesia superesse non poterat. Quam ergo *sacratam* Deo virginem Nicetas Aquileiensi poterat objurgare, eidem etiam objiciendo, veluti ad majorem facinoris exprobrandam gravitatem, *monasterium virginalis*, ubi tuta esse poterat, si voluisset? Verum, utut gravissima fuerit in Aquileiensi civitate et Ecclesia Attilana clades, quæ dispersionem *sacri* virginis cœtus, quæ etiam *monasterii virginalis* eversionem attulerit; non hæc tamen talis fuit, quæ reparari in posterum minime potuisset. Jam anno 458, quo sanctus Leo papa Decretalem suam ad Nicetam Aquileiensem dedit, *rerum status* in eadem epistola dicebatur, quoad Aquileiensem Ecclesiam, *auxiliante Domino*, in *meliora conversus*; et hoc, teste etiam Adeodato Romanæ Ecclesiæ Diacono ibidem nominato, qui nuper ab Aquileia rediit, sicuti consultationes Nicetæ ad pontificem tulerat, ita eum de *statu* illius Ecclesiæ certiore procul dubio reddiderat. Invenerit itaque fortasse Nicetas anno 454, primo scilicet post *Columbæ sacratæ virginis* obitum, quo episcopatum Aquileiensem inivit; inve-

nerit, inquam, et dispersas *sacratas virgines*, et earum dirutum *monasterium*; hæc omnia nihilominus eo in anno 458 in pristinum statum fortasse jam erant restituta, cum maxime constet ex allata sancti Leonis epistola Nicetæ episcopi vigilantiam ac pastorallem curam in eo maxime positam, ut ea damna sollicitè repararet quæ bellica clades intulerat. Præterea triginta circiter annorum spatio quo episcopatus Nicetæ constitit, ab anno scilicet 454 ad annum 485, et *sacrarum virginum cœtus* in Aquileiensi Ecclesia restitui poterat, et *virginale monasterium* reedificari; ideoque et adesse potuit infausta Nicetæ occasio *lapsam virginem* objurgandi, eaque omnia dicendi quæ ad *sacrarum virginum* institutum eodem seculo pertinebant. Quid vero; quod ipse hujus virginis lapsus per procacitatem adolescentis, quem similiter ibidem graviter objurgat Nicetas, indicat sua quadam ratione tempus subsequens hostilitatis incursum, qui Religioni, moribus ac discipline infestissimi semper sunt? Sed hæc jam satis; ne forte locum habeat commune illud effatum: *Mantissa obscurum vincit*.

81 CAPUT V.

Romatiana civitas a Gennadio memorata, non est in Dacia inquirenda, sed in veleri diocesi seu provincia Aquileiensi; et probabiliter illa est, quæ Portus Romatianus, seu Romatinus, aut Romatius, non ita procul a Concordia, ex fluvio ejusdem nominis a Plinio appellata fuit; aut illa quæ hodie Portus Gruarius dicitur, et ad eundem Romatium, seu Romatinum, aut Romatianum fluvium sita est, qui eam interfuit.

Cum ex dictis capite tertio et quarto hujus dissertationis, jam extra ambiguitatem censi possit, et Romatiæ civitatis episcopum Niceam seu Nicetam a Gennadio memoratum, non esse Niceam seu Nicetam Dacum sancti Paulini Nolani episcopi amicum, ejuſdemque laudibus celebratum; et esse reipsa Niceam seu Nicetam episcopum Aquileiensem, qui sancti Leonis Magni tempore floruit, et ad quem ejusdem sancti Pontificis exstat epistola: numquid igitur erravit Gennadius ipse, qui hunc non Aquileiensem episcopum, uti oportuisset, sed *episcopum* appellavit *civitatis Romatiæ*? De Gennadio itaque Massiliensi pauca dicenda sunt, ut quanti facienda sit, et quo habenda loco illius auctoritas innotescat.

Ne ingrati simus viris illis per quos proficimus, fatendum quidem multam nos debere Gennadio gratiam, qui Hieronymiani operis de Scriptoribus Ecclesiasticis veluti continuator factus, librum et ipse nobis reliquit de Viris Illustribus; ubi notiones plurimas de auctoribus, eorumque Operibus, nec non de publica in qua tunc erant hominum opinione, omnes hausere quotquot litterarum illorum temporum historiam exornandam susceperunt. Nosmetipsi, qui de Nicetæ Romatiæ civitatis episcopo agimus, absque Gennadii Catalogo de Viris Illustribus, neque satis dicere de *Explanatione Symboli ad competentes* ac de *libello ad lapsam Virginem*, nec cognoscere potuissemus alia quæ idem episcopus exaravit; quæque aut periere omni o, aut fortasse alicubi delitescunt, posterorum inquisitioni ac studiis profutura. Sanctus Isidorus Hispalensis de divo Hieronymo ac de Gennadio scribens libro vi Etymologiarum, capite 6, ratione habita ad eorum opuscula quæ hic innuimus, ait: « Hieronymus quoque atque Gennadius, ecclesiasticos scriptores toto orbe querentes, ordine persecuti sunt, eorumque studia in uno volumine indiculo comprehenderunt. » Ad quæ verba clarissimus Arevalus, qui nuperam sancti Isidori Operum editionem Romanam adornavit, ita annotandum censuit: « Inuit Isidorus sanctum Hieronymum et Gennadium de iis scriptoribus in suis Catalogis verba fecisse, quos in suis haberent bibliothecis: quod quidem magna ex parte verum puto. »

Quod vero Gennadio Massiliensi in hoc opere vitio

vertitur, illud est, Semipelagianorum parti, cui additus erat, nimium fuisse, quod certe in historico viro peccatum est satis grave, quod sinceritatem kedit, præcipuum historici munus. De hoc Gennadii vitio ita venerabilis Bellarminus de Scriptoribus Ecclesiasticis: « Scripsit etiam librum de Viris Illustribus (Gennadius), in quo suspicionem non parvam reliquit suæ non recte fidei: laudavit enim Cassianum et Faustum, qui Semipelagiani fuerunt; et sanctum Prosperum depressit, qui pro gratia Dei contra Pelagium fortissime dimicavit. » Etiam Natalis Alexander, Hist. Eccles. 82 seculo quinto, c. 3, articulo 7, § 9, ita scripsit: « Gennadium Massiliensem presbyterum Semipelagianæ factioni addictum fuisse, liber ejus de Viris Illustribus satis probat anno circiter 490 conscriptus. Eo enim in libro sanctum Augustinum, ejusque discipulum ac defensorem egregium sanctum Prosperum, velut reos erroris insectatur; Cassianum vero et Faustum Semipelagianorum duces laudibus extollit: » quod etiam eruditus vir allatis ex Gennadio verbis luculenter probat.

Verum non hoc vitii tantum in Gennadii Catalogo notarunt eruditi. Alia sunt menda, et non levia quidem; quæ tamen partim arbitrio et inscientiæ tribuenda sunt librorum, partim oscitantæ ipsius. Et quod ad librariorum pertinet, nullum certe est opus quod magis subsit tum arbitrio tum levitati exscriptorum, quam opus quodcumque historicum, aut biographicum; in quo admodum facile est, ut horum quispian sub emendationis aut illustrationis specie aliquid de suo inserat, quod auctori in mentem non venisset, aut immutet aut demat quod sibi magis minusve placeat. Quod vero ad oscitantiam spectat auctoris, historica similiter, et maxime biographica opera sunt, in quibus veluti necesse est obrepat aliquando somnus, præcipue cum distenta cura sit in colligendis undique auctorum scriptis de quibus dicendum est: et scriptis ipsis postea legendis perpendendisque, rebus aliis atque aliis continue supervenientibus, aut tempus non suppetat, aut animus impar sit. Quod certe ad Gennadium spectat, eruditi viri, qui edendis operibus incubuere quorundam scriptorum de quibus ipse in Catalogo suo, non semel conquesti sunt peccatum in Catalogo illo fuisse, tum quoad rationem temporum, tum quoad substantiam rerum, tum etiam quoad locorum indicationem. Quis, ex gr., non miretur in sancto Leone Magno notari a Gennadio, capite 70, unicam ejus epistolam ad Flavianum, de qua toties in hac dissertatione sermo fuit, prætermisiss omnibus aliis tum ejusdem, tum alterius argumenti; et ne indicatis quidem tot illius sermonibus, qui tantam divinæ prorsus eloquentiæ laudem apud omnes eidem promerere? Hoc quamquam ad famam pertineat illius celeberrimæ epistolæ, uti an otant Ballerini fratres admonitione in eandem num. 4, nihilominus parum favet accuratiori ac diligentæ scriptoris de Viris Illustribus, cui nequaquam liberum esse debuisset tot omittere, ne generali quidem mentione facta, egregias lucubrationes, per quas pontificis sapientissimi celebritas ad sidera tollitur. Istud vero erratum omissionis, et quidem grave, Gennadii est, non exscriptorum illius. Et ipse quidem de Maximo Taurinensi loquens, capite 40, neutiquam omiserat ita et sermones et homilias illius varii argumenti recensere, ut pene dixeris singillatim easdem enumerasse. In Leone Magno itaque valde oscitanter ac indiligenter se habuit Gennadius. Sed numquid saltem in divo Maximo Taurinensi omni ex parte fuerit accuratissimus? Clarissimus Bruno Brunus ex Scholarum Piarum ordine illustrator et collector Operum sancti Maximi Taurinensis, quæ proutiere Romæ auctoritate et auspiciis immortalis memorie pontificis Pii papæ VI, in Vita quam adornavit illius sancti episcopi, Gennadium notavit, quod ipsum obiisse dicat *Honorio et Theodosio Juniore regnantibus*, cum constet longe post illos Augustos vitam produxisse usque ad annum saltem 465, ut ipse osten-

dit. En igitur Gennadii oscitantiam etiam in Maximo Taurinensi, quæ similiter exscriptorum arbitrio aut inscientiæ tribui non potest. Quod vero in aliquibus Gennadii codicibus legitur, *Moritur... 83 anno ab orbe redempto 420*, quod Gennadius profecto nunquam scripsisset; hoc inscientium additamentum est librarium inferioris ævi. Neque hic prætereunda annotatio est, quam illius Vite auctor, ad Gennadii oscitantiam validius comprobendam, subiecit pagine 133: « Atque oscitantæ quidem Gennadianæ ἀμυγγραμάτων exempla haud pauca ex eodem *Catalogo* proferre possem; sed ea, ne nimis esse videar, prætermitto. Unum esto illud de Juliano Eclanensi episcopo, quem errans, episcopum fuisse Capuanum scribit. Alterum de Attico antistite Constantinopolitano, a quo impugnatum ait fuisse dogma Nestorianum, id quod concedendum non est, cum multo ante obierit Atticus, quam Nestorius perversum dogma suum spargere cepisset. » Hæc ille.

Operæ pretium autem duco et aliud Gennadianæ indigentæ specimen afferre ex dissertationibus clarissimi nostri Francisci Florii ad opuscula Bachiarum monachi ab ipso Romæ edita anno 1748. Non unum, sed tria animadvertit eruditissimus vir Gennadii errata in unico Bachiarum articulo, qui caput constituit 24 sui de Viris Illustribus Catalogi: primum nempe adversus rationem temporis pagina 28, dum Bachiarum ante Augustinum et Orosium recenset, et Helvidium hæreticum post Bachiarum, licet hic junior fuerit, et Helvidiani erroris in suo Fidei libello diserte mernerit; ita ut accurate ex Gennadio conjicere non liceret quo tempore Bachiarum ipse floruit, et aliunde propterea petenda essent lumina: alterum adversus rei substantiam pagina 47, dum Bachiarum libri de Fide, quem a se lectum fatetur, argumentum refert quod *to cælo* a vero Bachiarum consilio et instituto aberrat: tertium de: ique adversus rectam viri agnitionem atque indicationem, cui libellus a Bachiaro inscribitur pagina 49 dum illum ait fuisse *Urbis pontificem*, id est pontificem Romanum; cum ex libelli ipsius lectione aperte colligi possit, non modo Urbis pontificem illum non fuisse, sed neque omnino episcopali dignitate insignitum. Post eas itaque Gennadiani operis maculas, quas hæctenus notavimus ex eruditorum maxime virorum testimonio, cuinam suspicari non liceret erratum abs Gennadio fuisse etiam in recensione Nicetæ seu Nicetæ episcopi; quem per errorem appellaverit *Romatianæ civitatis episcopum*, cum dicere debuisset *episcopum Aquileiensem*? Nobis profecto, qui tot tantaque pro episcopatu Aquileiensi hujus Nicetæ, Romatianæ a Gennadio dicti, in accessum attulimus, liceret omnium maxime Gennadium accensare erroris eidem consimilis, quem in Juliano Eclanensi admisit, dum illum Capuanum episcopum enuntiavit.

Verum fortasse non erravit Gennadius: et erraverunt potius dupliciter illi qui Gennadii verbis vim intulerunt, ut, contra ipsius propositum ac sensum, Romatianam illam civitatem, non modo extra Aquileiensem diocesim et provinciam, sed etiam tam procul inquirerent in Dacia Cisdanubiana sub metropoli Sardicensi, in Remisiana scilicet aut Remesiana seu Romessiana illa quæ a veteribus geographis aliisque ibidem indicatur; et ita non de nomine tantum civitatis, sed etiam de persona episcopi questionem facerent, ut ille Gennadii idem omnino non esset qui Aquileiensis fuit tempore divi Leonis, et alter propterea medio circiter seculo ab altero ætate distaret. At vero cum Nicetas ille Dacus, ipsis asserentibus, floruerit tempore Paulini Nolani episcopi, eidemque fuerit amicitia conjunctissimus; cumque a nobis ostensum sit capite secundo, Niceam seu Nicetam sancti Paulini Nolani episcopi 84 amicitia clarum, non fuisse episcopum civitatis Romatianæ in Dacia cis Danubium constitutæ; quinimmo trans Danubium Nicetam hunc episcopatum gessisse in regionibus illis longe lateque patentibus, et inter barbaras gentes

quæ Romanis legibus non parebant, ubi non liquet civitatem ullam exstitisse Romatianæ nomine, seu quocumque alio consimili, appellatam; jam de Romatiana civitate in Dacia cis Danubium constituta non est cur hic decertemus. Potius igitur videndum nunc est, quo in loco Aquileiensis diocesis seu provinciæ hæc Romatiana civitas sita fuerit, cum jam, ex dictis capite tertio et quarto, in dubium revocari non possit Niceam seu Nicetam episcopum civitatis Romatianæ a Gennadio nuncupatum, et non esse Niceam seu Nicetam illum Dacum sancti Paulini Nolani amicum, et esse reipsa Niceam seu Nicetam nostrum qui altera quinti sæculi parte Aquileiensem sedem obtinuit.

Jam vero quis interea non miratur civitatem a Gennadio Romatiana am dictam, quæ sita fuisse in Dacia cis Danubium sita, ob quamdam vocis similitudinem cum ea quæ ibidem exstabat, et apud geographos aliosque auctores veteres nominatur? Ast civitas illa Dacia in Tabula Peutingeriana segmento 7, littera A, pulcherrimæ editionis Vindobonensis anni 1753, Romesiana dicitur; in *Itinerario* vero Antonini pagina 135 editionis Amstelodamensis Petri Wesselingii 1735, dicitur Remisiana. Ipse autem clarissimus Zabeus, dissertationis suæ parte 1, num. 18, asserit varietates veterum monumentorum in una eademque Daciæ Cisdanubianæ civitate designanda esse hujusmodi: nimirum Romissiana, Remissiana, Remessiana, Romantiana, Romesiana, Romessiana; quas omnes, suis signatas locis unde erute fuerunt, exhibet clarissimus De Rubeis in dissertationibus Variæ Eruditionis, capite 19, pagina 194. Ubinam igitur in tot hisce nominibus, seu potius in tot ejusdem nominis inflexionibus apud veteres; ubinam, inquam, verum ac proprium Romatianæ nomen a Gennadio usurpatum? Qua itaque ratione, qua critices regula inferri potest Romatianam Gennadii esse civitatem illam in Dacia, quæ in veteribus monumentis appellata quidem diversimode cernitur, sed nunquam vere ac proprie Gennadiano vocabulo Romatiana ducta? Ipse clarissimus Wesselingius, in nota quam subiecit ad vocem *Remisiana* præcitati Itinerarii Antonini, opinionem carpit Antonii Pagii, qui in sua Critica Baroniana, ad annum 396, pro voce *Remisiana* quæ in eodem Itinerario legitur, videre voluisset vocem *Romatiana* a Gennadio adhibitam, ut Nicetam suam et ipse in Dacia collocaret. Et merito quidem: hanc enim si semel admittimus regulam conciliandarum rerum, ut, propter unius vocis cum altera similitudinem, una eademque res intelligi possit; quot novis erroribus januam non aperimus, dum ad ambiguitates ac errores tollendos incumbimus? Sed hic animadvertendum maxime est, quod fortasse concedi aliquatenus posset, Romatianam Gennadii, pro vocis similitudine, videri unam eandemque cum ea quam geographi veteres in Dacia signant; si iidem ipsi constantes essent in una ejusdem loci nominis pronuntiatione; aut saltem si inter varias, quas vidimus, exstaret etiam ipsa Gennadii propria Romatiana, aut Romaciana. Ast quodnam argumentum identitatis sumi potest, ubi tanta est varietas; et ubi in tanta varietate nusquam vox illa deprehenditur quæ præcipua est, et de cujus identitate queritur?

Sed jam propius ad rem propositam accedamus oportet; ut, quam Romatianam civitatem in Dacia Cisdanubiana 85 frustra queri diximus, in Aquileiensi diocesi seu provincia an invenire possimus expendamus. Hic vero cardinalis Baronius in primis est audiendus, qui in Notationibus ad Martyrologium Romanum, ad diem 22 Junii, quæ sacra est Nicetæ seu Nicetæ Romatianæ civitatis episcopo, ita scribit: « Quænam fuerit ista civitas, cujus Niceas fuit episcopus, diu multumque, fateor, querens laboravi: ac tandem, ni fallor, rem mihi videor assecutus. Censeo enim illam esse Aquileiam, Niceamque, vel Nicetam esse hujus civitatis episcopum, ad quem exstat sancti Leonis papæ epistola, etc. » Et post aliqua ita sequitur: « Cur autem Aquileiensis episcopus, Romatianæ, sive

Romanæ, vel Romanicæ invenitur scriptus episcopus, ea ratio esse videtur, quam ex prædicta Historia Aquileiensi deprompsimus: nam ex eo quod Aquileia fuisset nobilissima Romanorum colonia, Romana seu Romatiana dicta civitas reperitur. Sicut et Ausonius in carmine de Nobilibus Urbibus, Arelatensem nominat *Romam Gallicam*. . . . Leander recens cosmographus, dum agit de Aquileiensi civitate, eam *secundam Romam* vocatam dicit. Hæc Baronius. Cum Baronio vero in hanc sententiam proni ierunt criticorum ecclesiasticorum nonnulli, tum inter Protestantibus, uti ex. gr., Caveus, Oudinus, Joan. Albertus Fabricius, tum inter catholicos, uti Vallarsius, ac noster Joan. Josephus Lirutus. Caveus enim Scriptorum Ecclesiasticorum Historia Litteraria, pagina 399, editionis Basileensis 1741, ita scribit: « Nicas Romatianæ (hoc est, ut Baronius recte interpretatur, Aquileiæ), etc. » Oudinus autem de Scriptoribus Ecclesiasticis, tomo I, pag. 1248 editionis Francofurti ad Mœnum 1722, hæc habet: « Nicas Romatianæ episcopus, hoc est, ut recte interpretatus est Cæsar Baronius in notis ad Martyrologium Romanum, ad diem 22 Junii, Aquileiæ urbis episcopus, etc. » Joannes Albertus Fabricius in Bibliotheca Græca, tomo VI, pagina 439 primæ editionis, ita scribebat: « Nicetas Dacianus memoratur in Actis Eruditorum, tomo II Supplementi, pagina 212, ex Gennadio. Sed in Gennadii capite 23 (ita ibi) de Scriptoribus Ecclesiasticis est Nicas Romacianæ sive Aquileiæ, vel ut Martianæus in antiquissimo codice reperit, Romanæ civitatis episcopus. » Vallarsius in notatione ad epistolam, num. 8, sancti Hieronymi, quæ est ad Niceam hypodiæconum Aquileiæ, ita et ipse animadvertebat: « Hic Nicas vulgo idem esse creditur, quem sub Nicete nomine non semel laudat sanctus Paulinus, fuitque postea Daciæ episcopus. Minime vero idem ille est, sed quem refert Gennadius capite 22 *Nicas Romatianæ civitatis episcopus*, id est *Aquileiæ*, ut Baronius recte interpretatur, etc. » Lirutus denique noster in suo Italice scripto Opere, *Notizie delle vite de' letterati del Friuli*, tomo I, capite 11, rem hanc latissimo sermone persequitur, et ita quoque ut nimis etiam videri possit; ac profecto, ut hac præsertim de causa ab illius hoc loco referendis verbis non eximat. Hi sunt porro qui cardinali Baronio aut aperte conseaserunt, aut saltem non contradixerunt, existimanti Romatianam civitatem Gennadii esse Aquileiam, et rationem afferenti ex celebritate colonie Romanæ ibidem deductæ, nec non ex dignitate Urbis, quæ ita meruerit appellari, sumpta voce ex Urbe Romani imperii principie.

Verum longe plures sunt ii, et quidem magni nominis eruditi viri, qui veluti agmine facto opinionem Baronii rationemque ejus in discrimen vocarunt, **86** unoque ore rejecerunt, ut irent simul in eam sententiam, quæ Romatianam Gennadii in Dacia collocat Cisdanubiana. Hi vero sunt, Tillemontius, *Mémoires pour l'hist. ecclési. t. X*, pag. 621 et 826, *édit. de Venise pour Pitteri*; Bailletus, *Vies des saints*, 22 Juin, n. 2; Dupinius, *Biblioth. des auteurs ecclésiast.*, t. III, p. 154, *édit. de Paris*, 1693; Quesnellus; Notæ et Observationes in epistolam sancti Leonis Magni apud eundem 129; Holstenius, *Animadversiones ad Martyrologium Romanum*, die 22 Junii, pag. 80 primæ editionis; Florentinus, *Vetust. Occidentalis Ecclesiæ Martyrologium* ab eo notis illustratum, x kal. Julii; Pagius, *Critica Baroniana* ad annum 396, num. 4 et seq.; Henschenius, tomo IV Junii Bollandiani, pag. 243 et sequentibus editionis Antuerpiensis; Georgius, *Martyrologium Adonis* ab eo illustratum ad x kal. Julii; et inter Forojulienses nostros Fontanius, *Commentario di Santa Colomba*, capite 48; ac de Rubeis, *Monumenta Ecclesiæ Aquileiensis*, cap. 16 et 17, necnon dissertationes Variæ Eruditionis, capite 19. Singularum dicta, quæ nimis longum esset afferre, omitto, uno contentus novissimo indicato clarissimo viro Bernardo Maria De Rubeis,

A qui ad instar omnium esse potest, utpote qui Aquileiensi Ecclesiæ rebus illustrandis multa eruditionis et criticæ laude data opera incubuit. Hic itaque in pluries et nunc quoque citatis Monumentis Ecclesiæ Aquileiensis, capite 17, num. 4, ita scribit: « Aquileiam dictam aliquando civitatem Romacianam, non evincunt Baronii argumenta. *Fuit illa nobilissima Romanorum colonia*. Id negaverit nemo. Quis inferat vero, dictam propterea civitatem Romacianam? Simili nomine tot aliarum, quæ nobilissimæ fuerunt Romanorum colonie, nullam legimus nuncupatam. *Ausonius Arelatensem nominat Romam Gallicam*. Apposite celebrem hanc urbem vocat Romam auctor, non Romacianam; itemque Romam cum adjecto, scilicet *Gallicam*, sive *Gallulam*, ut ait ille; non simpliciter et absolute. . . . *Leander, recens cosmographus, dum agit de Aquileiensi civitate, eam secundam Romam vocatam dicit*. Id nempe asserit recens cosmographus absque teste; nemo enim historicorum, rhetorum ac poetarum veterum in re tam antiqua sic locutus fuisse perhibetur; ac demum de Romaciana civitate agitur, non de nova et secunda Roma. » Hæc de Rubeis adversus opinionem Baronii.

Quid igitur nunc? Defendendusne Baronius cum paucis asseclis suis; an relinquendus, auctoritate et exemplo illorum qui ab eodem unanimitè discesserunt? Si vacaret, Baronii opinio profecto posset, etsi non omnino, defendi, saltem aliquatenus illustrari, ex iis quæ refert in re non dissimili clarissimus Faustinus Arevalus Isidoriorum parte I, capite 23, quæ exstant tomo I Operum sancti Isidori episcopi Hispalensis recens ab eodem splendidissimis typis Romæ editorum, auctoritate et impensa præclaræ memorie viri, eminentissimi cardinalis Lorenzana. Expendens nimirum eruditissimus editor inscriptionem Isidoriani cujusdam operis, cui titulus *De Ordine Creaturarum*, quod in quodam peculiari codice directum dicitur ab auctore Braulio episcopo urbis Romæ, et ad quæ verba clarissimus Dacherius explanationis gratia addidit: *Urbis Romæ, hoc est, Casaraugustæ, cujus Braulio episcopus erat; interpretationem affert Nicolai Antonii, qui animadvertebat Urbis Romæ nomine regiam curiam in Hispania indicatam fuisse, Toletum quoque sedem Romuleam dictum, 87 ac generatim quamlibet regiam urbem antonastice sive per excellentiam Romam vocatam; et hoc eo prorsus modo, quo apud eosdem Hispanos quævis etiam Ecclesia metropolitana in monumentis ecclesiasticis Jerusalem dicebatur. At quoniam Casaraugusta Hispaniæ urbs numquam Gothorum tempore urbs regia fuit, videtur idem Nicolaus Antonius non longe esse ab ea etiam sententia, quæ admittebat, eas quoque urbes, quæ aliqua urbis Romæ prærogativa, sive sacra, sive profana quandoque functæ essent, secundæ sive alterius Romæ appellationem, promeruisse, uti de Trevirorum urbe aliisque ibidem afferuntur exempla. Accedit quoque auctoritas clarissimi Florezii, qui in suæ Hispaniæ Sacræ tomo V, pag. 512, num. 15, hanc ipsam interpretationem Dacherii tuetur de *Urbe Roma, hoc est, Casaraugusta*. Quidni igitur et Romatiana seu Romana civitas dici aliquando potuerit Aquileia juxta Baronii conjectationes, ex eo quod ipsa fuerit nobilissima Romanorum colonia, aliisque inclarerit urbis Romæ prærogativis, prout fuisse animadversum fuit in Auctario ad caput tertium? Haberet itaque opinio Baronii, etiam in hac litterarum luce, et post dissensum quoque tot clarissimorum virorum, unde fulciri aliquo modo posset, si liberet pro eadem decernere; quod nobis omnino propositum non est. Quinimmo Baronii certe interpretationem Romatianæ civitatis pro ipsa Aquileiensi urbe penitus derelinquendam censemus; sicuti etiam nihili faciendam esse rationem quam interpretationis suæ ipse de novo cudit, utpote nullo nixam fundamento, nullaque veterum auctoritate suffultam. In eo vero defendendum Baronium arbitror, quod Romatianæ civitatis nomine*

Aquileiensem Nicetæ intellexit episcopatum; licet fortasse in hanc opinionem descendit ex præconcepto errore, quem alii quoque ipsum secuti ab eodem hausere, quod nimirum Nicetas ille, quem hypodiatonum legimus Aquileiensi Ecclesiæ apud divum Hieronymum, epistola 8, in editione Vallarsii, quæ ad annum pertinet 374, ipse postea Nicetas Aquileiensi episcopus fuerit, qui a Leone Magno Decretalem epistolam accepit anno 458, et qui vitam produxit ad annum usque 485; quod rationi temporum minime convenire jam antea monebamus. Veritati itaque præluxisse Baronium puto, dum Niceam seu Nicetam Romatiæ civitatis episcopum a Gennadio appellatum, pro Nicea seu Niceta Aquileiensi episcopo habuit. Quam autem lucem detegendæ veritati Baronius prætulit, quid mirum nubeculis circumfusam tunc fuisse, quæ tandem novo accedente lumine depellerentur? Quid namque, si Romatiæ civitas, quæ illa Daciæ Cisdanubianæ esse non potest, quæque nullatenus cum Baronio Aquileiensi urbs proprie dicta intelligenda est; quid, inquam, si alia optime intelligi possit in Aquileiensi illius temporis diœcesi, et non ita longe ab Aquileiensi urbe sita, cui hactenus tot eruditii viri superius laudati, seu qui Baronium secuti sunt, seu qui Baronium oppugnarunt, animum non intenderunt?

Jam ad Gennadium iterum accedamus oportet; ut qui variantes inter antiquos geographos et scriptores ejusdem urbis Daciæ Cisdanubianæ nominis pronuntiationes animadvertimus, variantes quoque intelligamus inter Gennadianos codices Romatiæ illius, quam Gennadius nominat, civitatis, ut inde facilius ad quam vere ipse in Aquileiensi Ecclesia civitatem intendere potuerit cognoscamus. « Niceas Romatiæ civitatis episcopus, etc. Ita legimus in Gennadio ex editione Joannis Alberti Fabricii, qua ab initio usus sum, et inter Opera sancti Hieronymi ex editione Vallarsii 88 tomo II, pag. 962. Ad calcem vero paginæ ambo notant editores, loco Romatiæ seu Romatiæ, reperiri alicubi Romanæ, et etiam ex Suffrido Petri Romatiæ. Idem annotaverat etiam Baronius in Martyrologio Romano, ad diem 22 Junii dicens: « Diversa lectio item diversorum codicum reperitur de civitatis nomine, dum apud aliquos Romatiæ, ut hic ponitur, apud aliquos autem Romanæ, vel Romaniciæ civitatis episcopus dicitur. » Codicem Gennadianum San-Germanensem citat ac sequitur Lequienus, uti capite secundo inuebamus, in suo Oriente Christiano, tomo II, col. 306, ubi de episcopis Ecclesiæ Remesianæ in Cisdanubiana provincia Daciæ Mediterraneæ sub metropoli Sardicensi; qui codex in Niceta sic habet: « Nicetas Remesianæ civitatis episcopus, etc.; » ad quæ verba Lequienus hæc subdit: « Sic disertè codex San-Germanensis antiquissimus, non Romatiæ civitatis, ut antehac in editis: » qua dicendi ratione opinionem suam, quæ simul opinio fuit majoris eruditorum partis, confirmare vult; qua scilicet Gennadius Nicetas episcopus constituitur civitatis illius in Dacia Cisdanubiana positæ, quæ reipsa ab antiquis geographis ac scriptoribus et Remesiana seu Remessiana, ut ibi in citato codice, et Romissiana, et Remissiana, aut alia parum dissimili voce dicta fuit, numquam vero Romatiæ, aut Romana, aut Romaniciæ, prout in Gennadii jamdiu notis codicibus atque ejusdem editionibus. Ast viderit Lequienus ipse, num, juxta critices regulas, unico codici, licet antiquissimo, ut ipse ait, cujus tamen nec justa ætas nec aliæ indicantur necessariae notæ ad eisdem conciliandam auctoritatem; viderit, inquam, num huic unico codici ita fidendum sit, ut anteferri absolute possit aliis omnibus hactenus cognitis Gennadianis codicibus, eique maxime Vallicellani pridem in Urbe cœnobii postea Vaticanæ bibliothecæ, quem ob admirandam vetustatem tantopere celebrarunt eruditissimi viri Holstenius atque Georgius, ubi de Niceta hoc sermonem habent, alter in Animadversionibus ad Martyrologium Romanum,

die 22 Junii; alter eadem ipsa die in Martyrologium Adonis, necnon et Florentinius atque Pagius ibidem a Georgio citati; qui codices omnes numquam vocem Remesianæ exhibent, aut aliam huic consimilem juxta geographos ac scriptores veteres in notitiis Daciæ Cisdanubianæ. Viderit quoque num anteferri similiter possit codex ille suus San-Germanensis omnibus simul Gennadii editionibus, quas viris eruditissimis debemus, quasque pro instituto adornarunt inspectis collatisque cunctis, quos undique invenire potuerunt, Gennadii codicibus. Nobis certe codicis hujus San-Germanensis mentionem hoc loci fecisse sat erit, quin ulla ejusdem ratio hic ad rem nostram habenda sit.

Novam vero Gennadii variantem circa episcopalem Nicetæ locum hic addere præstat, quam nuper obtinui a codice Gennadiano membranaceo XII circiter aut XIII sæculi satis bonæ notæ, qui exstat in tabulario capitulari insignis collegiæ ecclesiæ Civitatis, ope humanissimi viri et manuscriptorum codicum solertissimi exploratoris, Michaelis a Turre e comitibus olim Vallissaxinæ, illius Ecclesiæ canonici; quem hic honoris, meique grati animi causa nominatum volo. Gennadius iste codex, in hujus Nicetæ articulo, nonnullas exhibet a communi lectione varietates, et sane singulares, de quibus infra opportuno loco: quod vero ad civitatem spectat episcopalem Nicetæ, ita habet: « Niceta Romathicianæ civitatis episcopus, etc. » Hanc eandem lectionem Romathicianæ ipse postea deprehendi in alio 89 codice chartaceo sæculi, ut videtur, XVI, aut desinentis XIII, signato L, qui exstat inter Guarnerianos codices bibliothecæ oppidi Sancti Danielis, in quo etiam eadem singulares varietates apparent quæ in nunc citato codice Civitatis; ita ut non ægre conjici possit, spectato quoque amborum veluti domicilio in eadem diœcesi atque provincia, unum ex altero, et hunc propterea ex illo, eductum fuisse. Habemus igitur unius episcopalis loci Nicetæ seu Nicetæ episcopi in editionibus ac codicibus Gennadianis, uno excepto codice San-Germanensi, has variantes lectiones: *Romatiæ civitatis, Romatiæ, Romanæ, Romaniciæ, Romanicæ*, ac demum *Romathicianæ*. Quis autem in Aquileiensi tunc temporis amplissima diœcesi locus, qui hisce appellationibus respondeat? Nostrum Lucretium Treum hic audire non pigeat, virum sane multa ac varia eruditione præditum, qui brevi ac simplici sermone, ad instar Gennadii Catalogi, anno 1724, Utinensibus typis edidit *Sacra Monumenta provincie Fori-Julii*; cujusque miror numquam, aut fere numquam, meminisse scriptores nostros posteriores, et maxime super hac re de qua agimus: virum certe meliori fato dignum, et qui non magnæ molis volumine multa complexus est dignissima scitu; licet, pro illius temporis conditione quo scribebat, quædam etiam habeat censura notanda, quæ ipsemet evitasset si in ampliori eruditionis luce vixisset. Hic primus itaque fuit qui Romatiæ Gennadii et Martyrologii Romani civitatem in Aquileiensi Ecclesia invenit; ita scribens in notis quas approposuit ad caput sui operis 36, cui titulus *De Sancto Nicea episcopo Aquileiense*. « Romatiæ civitatis episcopus forsitan dictus est (Niceas seu Nicetas), quia in provincia Fori-Julii illis temporibus ut plurimum insonuit hæc vox, præsertim de Portu Romano, nunc Portu-Gruario, prope Concordiam, et de flumine Romano, modo Leme dicto, ibidem excurrente, teste Plinio, libro III, capite 18. Præsides Romani missi ab imperatoribus, modo Aquileiæ, modo Concordiæ residebant: ideo et episcopus Aquileienses similiter fecisse probabile est. Immo Aquileia diruta, Niceas ad Portum Romanum forsitan confugit, sicut hæc de causa Romatiæ episcopus dictus est. Aliud insuper favet argumentum: nonnulli quoque episcopi Aquileienses sic nuncupati fuerunt, ut de seipso sanctus Chromatius in suo Commentario de octo Beatitudinibus... Sit quidem alibi alia

Romatiana civitas episcopalis, Niceam episcopum Aquileiensem nemo negare potest, etc. » Hæc Treus noster de Romatiana civitate, non ita procul ab Aquileia sita.

Quidquid interim sit de nonnullis quæ hic audet Treus, ut de præsidibus Romanis qui modo Aquileiæ, modo Concordiæ residerent, ac de sancto Chromatio episcopo Aquileiensi qui seipsum appellaverit Romatianum episcopum; quæ omnia, utpote nullo auctore prolata, eidem relinquimus: Romatianus certe locus, et Portus Romatino et e flumine similiter Romatino, qui Plinii auctoritate fulcitur, et suscipi debet, et meretur expendi. Plinius itaque Historiæ Naturalis libro III, capite 18, ex editione Harduini ita habet: « Sequitur decima regio Italiæ, Adriatico mari apposita... Oppidum Altinum, flumen Liguentia ex montibus Opiterginis, et portus eodem nomine, colonia Concordia; flumina et portus Romatinum; Tilaventum majus minusque; Anassum, quo Varramus defluit; Alsa, Natiso cum Turro, præfluentes Aquileiam, etc. » Ita Plinius. Ad immo vero paginæ hoc annotavit editor. « *Romatium*. 90 Nunc *Lemene*: Concordiam; refluit; portum denique efficit, *Porto Lematino*. » Hic quoque addendum, quoad vocem *Romatium* hujus editionis, quod in rariissima Pliniana editione Veneta Joannis de Spira 1469, quam consului in instructissima bibliotheca præstantissimi viri omnique eruditione præditi Philippi Florii Utinensis, qui mihi humanissime multorum librorum copiam fecit, legitur *Romatium*; et in alia similiter Veneta apud eundem Pauli Manutii 1559, cum emendationibus ipsius Manutii, et castigationibus Sigismundi Gelenii, legitur *Romatium*. Allatum Plinii locum, quoad Portum Romatinum, seu Romantinum dicas, aut Romatum, peculiari animadversione expendit etiam Philippus Cluverius Italiæ Antiquæ libro I, capite 18, ubi etiam Plinii verba ad Romatinum spectantia, et ab exscriptoribus, ut ipse suspicatur, tantisper inversa, in ordinem redigit. Ait itaque: « Flumen Concordiam perfluit, vulgari nunc vocabulo *Leme* et *Lemene* dictum: ejus ostium portum efficit apud Capulanas insulare oppidum, quod vulgo vocatur *Porto Lematino*. Ex quo vocabulo clare liquet, *Romatium* hunc esse *annem* ac *portum* Plinii, loco proxime perscripto. *Oppidum*, inquit, *Altinum*; *flumen Liguentia*, et *portus eodem nomine*. *Colonia Concordia*; *flumina et portus Romatinum*, majus minusque; *Tilaventum*, quo *Varramus defluit*; *Alsa*, *Natiso* cum *Turro*, *præfluentes Aquileiam*. » Et post aliqua, ita sequitur: « Ego, si Plinio errores objicere piget, sic ab eo scriptum censuerim: *Colonia Concordia*, *flumina et portus Romatinum*, majus minusque; *Tilaventum*, quo *Varramus defluit*; *Alsa*, *Natiso*. Quippe Romatinus major est is qui altius supra oppidum Valvasso em exortus, vulgo vocatur *Lemene*: Romatinus autem minor is dicendus est qui ab oppido Sancti Viti delabens, apud oppidum Portum Gruarum illi jungitur, vulgari vocabulo *Lemetto*: quod diminutivum est Italica lingua a *Leme*; ita uti recte id interpreteris *Romatium flumen minus*, » Hæc Cluverius.

Audien li nunc geographi alii in hanc rem: et primum Hofmannus Joannes Jacobus in Lexico universali Historico-Geographico-Chronologico, etc., ubi ita scribit: « *Romatiana*, urbs Carnorum, *Concordia Ortelio*, seu *Portus Romatinus*, sic a fluvio dictus. » Item: « *Romatium*, Carnorum fluvium Plinio, hodie Venetæ ditionis esse, et *Limino* dici, scribit Leander. » Fusius aliquanto in eandem rem Baudrandus Geographiæ tomo II, ubi post recensitam Romatianam, seu Remisianam urbem Daciæ, ita de Romatino nostro fluvio et portu scribit: « *Romatium*, fluvius Carnorum Plinio, *Lemene* nunc, teste Leandro cum aliis, ex Alpibus Carnicis inter Liguentiam et Tilaventum fluens, mareque Adriaticum ad Concordiam urbem subiens. » Idem sequitur: « *Romatium Portus*, locus Carnorum Plinio, nunc *Porto Lematino*, in

Forojulensi provincia, Cluverio teste, aliis autem est *Porto-Gruaro*. » Item continenter: « *Portus Romatinus*; oppidum Carnorum in Italia Plinio, nunc *Portus-Gruarii*, il *Porto-Gruaro*, oppidum Italiæ in provincia Fori-Julii, ad *Romatium* fluvium, in ditione Reipublice Venetæ, duobus milliariibus tantum distans in septentrionem a Concordia urbe excisa, ex cujus ruinis crevit, et in eo sedes est episcopi Concordiæ, a Venetiis 40 mill. passuum distans in ortum æstivum, Utinum versus 25, et ab Aquileia 25 in occasum. » Hæc ibi.

Quod igitur ex allato Plinii textu, quod ex animadversionibus Cluverii 91 ad eundem textum, quod tandem ex Hofmanni et Baudrandi geographicis scriptis inferre licet, hoc est: in episcopali Aquileiensi ditione antiqua, antequam ullum appareat recentioris Concordiensis episcopalis sedis sicut etiam et Capulanae vestigium, locum existisse, Romatinum tunc, seu Romantinum, aut Romatum dictum, 25 circiter milliariibus ab Aquileia distantem; qui locus etiam portus fuit, a Romatino, Romantino, seu Romatio flumine ita appellatus; qui nunc quoque existere creditur in hodierno Portu-Gruario ab incolis ejusdem, qui propterea etiam Pliniana appellatione ad nodum gloriantur. Quidni itaque hæc ipsa fuerit illa Romatiana civitas, seu Romanica, aut Romaniciana, aut Romathiciana, sive etiam Romana, quæ in editionibus et codicibus Gennadianis legitur? Certe a Romatio Plinii Manutianæ editionis, Romatiana, et Romaciana Gennadii civitas sponte fluit; a Romatino vero, seu Romantino, non ægre et eadem Romatiana, et Romanica et Romaniciana, et etiam Romathiciana procedit. Ex dictis igitur, satis, ni fallor, constare videtur, et Romatianam civitatem a Gennadio memoratam, non esse in Dacia inquirendam, sed in diocesi Aquileiensi; et probabiliter illam etiam esse posse quæ Portus Romatinus, seu Romatinus, aut Romatinus, non procul a Concordia, ex fluvio ejusdem nominis a Plinio appellata fuit.

Sed aiebam quoque in hujus capitis lemme, Romatianam Gennadii civitatem, eam esse posse quæ hodie Portus-Gruarius appellatur et ad eundem Romatinum, seu Romatinum, aut Romatianum fluvium sita est, qui eam interfluit. Querendum nunc igitur venit, num portus Romatinus seu Romatinus de quo Plinius loco supra citato, ac propterea num civitas etiam Romatiana de qua Gennadius in Niceta, iidem omnino sint cum hodierno Portu-Gruario ad Romatinum similiter seu Romatinum fluvium sito, sed citra Concordiam, a qua duobus circiter milliariibus distat, et ubi Concordiensis episcopi nunc sedes est? Certum est apud historicos, hodierni Portus-Gruarii locum ex ruinis Concordiensis civitatis crevisse post Atilianam cladem. Concordia itaque stante atque florente, Portus-Gruarii locus, aut pagi aut vici conditione, exstabat: at portum ipsum fuisse Romatinum a Plinio memoratum haudquaquam dixerim, cum Romatinus Plinii portus probabilis steterit ad ostium Romatini fluminis trans Concordiam, cujus quodammodo civitatis portus erat ad æstuarium situs. Id certe indicare videntur Plinii verba superius allata: *Colonia Concordia*; *flumina et portus Romatinum*: id est Concordia primum, deinde flumina quod eam alluit, ac postea portus trans ipsam Concordiam ad fluminis ostium, sive ubi fluminis cursus desinit. Plinii verba ita etiam intellexerunt scriptores hujusmodi rerum peritissimi atque gravissimi. Jam superius a notatum vidimus ab Harduino ad locum Plinii allatum, quod *Romatium* fluvius *Concordiam præfluit*, *portum denique efficit*; igitur post Concordiam secundo flumine Romatinus portus, juxta Harduinum, situs erat; immo ad fluminis ostium, ubi portum ipsum flumen effluebat. Præterea in Italia Antiqua Philippi Cluverii libro I, capite 17, exstat ejusdem tabula *Venetice, Histriae, et Carnici agri*, in qua portus Romatinus Plinii signatur post Concor-

diam ad ostium Romatini fluminis quod in æstuarium labitur, ubi etiam insula ante ostium ipsum conspicitur, quæ probabiliter eundem portum constituebat. Ipse vero, capite 18 tabulam suam explicans ad sensum Plinii, ita, uti superius vidimus, aiebat. « Flumen Concordiam perfluit... ejus ostium portum efficit apud Caprulas insulare **92** oppidum, qui vulgo vocatur Porto Lematino. Ex quo vocabulo clare liquet, Romatinum hunc esse amnem ac portum Plinii, loco proxime perscripto. » Idem habemus in tabula quoque, quam edidit clarissimus Filiasius, Venetiæ superioris et inferioris, sive terrestris et maritimæ, tomo III sui nuperrimi Italici operis, cui titulus, Memorie Storiche de' Veneti primi e secon li; ubi etiam æstuarii hujus, in quod labitur Romatinus, tum littoralia, tum insulas jam tunc habitatoribus abundasse scribit ante Venetorum tempora, id est stante adhuc Romano imperio, et ante Barbarorum in Italiam incursiones. De situ autem hujus Romatini portus Filiasius loquens capite 15 citati tomi III, ita scribit: « Il *Lemene*, allora *Romatino* chiamato, alla sua foce il *porto Romatino* formava secondo Plinio, che il porto marittimo dovea essere di Concordia.... Questo porto se fosse poi quello di *Caorle*, o quello di *Santa-Margarita*, od altro vicino è difficile il sapere, perche anche in quell' estuario succedessero grandissime mutazioni. » Ita Filiasius. Constat itaque portum Romatinum seu Romatinum a Plinio memoratum, non esse vere ac proprie hodiernum Portum-Gruarium, licet et hic ad eundem Romatinum seu Romatinum fluvium sit constitutus.

At si portus Romatinus seu Romatinus a Plinio memoratus nequit esse hodiernus Portus-Gruarius, fueritne saltem portus hic Gruarius illa civitas Romatiana, de qua Gennadius in Niceta? Id vero satis etiam probabile esse existimo. Portum certe Gruarium citra Concordiam positum, et a Gruarii villula unde nomen accepit ad meridiem non longe dissitum, ex ruinis Concordiæ crevisse communis opinio est. Concordia itaque diruta in Attilianæ clade una cum Aquileia atque Altino, clarissimis civitatibus hinc inde a Concordia sitis, Portus-Gruarius in novam quandam quam cito coaluit civitatem, quæ incolas fortasse accepit etiam Romatini portus, qui proculdubio eandem cum Concordia ejus portus erat, et a qua non longe distabat, subierat a Barbaris ruinam. Hinc Romatinus Plinii portus, seu in insula, seu in interno æstuarii litore situs, post epocham Attilianæ cladis, id est post annum 452, urgente fortasse postea etiam aquarum impetu, ut in hujusmodi locis frequenter accidit, ubi maxime manus hominum desint pro inus reparantes; Romatinus, inquam, Plinii portus veluti ab orbe evanuit, atque ipsius quodammodo loco surrexit Portus-Gruarius, qui jam Gennadii ævo, quanto nimirum labente sæculo, simul et portus et civitas facile potuit appellari; et Portus-Gruarius nempè, et civitas Romatiana: Portus quidem, nomine retento ab antiquo portu Romatino qui ad ostium fluminis steterat; addito quoque nomine civitatis Romatiæ ex civitatis forma quam portus hic de novo acceperat, et ex Romatino seu Romatio flumine quod illam interfluebat. Cæterum « nei secoli barbari, aiebat Filiasius supra citatus, tomo III, capite 12, nei secoli barbari il nome di *porto* davasi a tutti i luoghi di traffico su fiumi situati, e come l'ebbero *Porto-Buffoleto*, *Porto-Gruaro*, etc. » Dufresnius vero, in Glossario, verbo *Civitas*, annotabat, « nomine civitatis, non modo urbem caput gentis, aut unum ex capitibus, sed etiam totum urbis agrum, pagumve, aut diocesim apud veteres designari. » Minus propè itaque a proximo vico Gruario Portus ille Gruarius appellari potuit ab incolis post Attilianam cladem; cum potius portus Romatinus seu Romatinus novus, a Romatino veteri cui successerat, appellari debuisset, sicuti reapse erat; immo melius, a nova civitatis forma quam acquisierat, civitas **93** Romatiana. Quidni igitur hanc proprie civitatem Por-

tus-Gruarii Gennadius intellexerit, cum Nicetam nostrum Aquileiensem scripsit *episcopum civitatis Romatianæ*? Quidni etiam de industria Romatianam civitatem dixerit ex loco sibi forte noto, cujus tamen commune apud incolas vocabulum *Portus-Gruarii* ignoraret; locum scilicet designans civitatis illius quam et civitatem nosset, et sciret ad Romatinum fluvium positam, eundem scilicet qui jam nomen dederat veteri portui ad illius ostium in proximo æstuario sito? Romatiana itaque Gennadii civitas in Niceta, quæ non est in Dacia, sed in Aquileiensi veteri diocesi seu provincia inquirenda, aut portus ille fuit a Plinio memoratus ad ostium Romatini seu Romatini fluvii; aut etiam civitas illa, quæ ad eundem fluvium sita, ac Portus-Gruarius dicta, post ruinam Concordiæ crevit, ac locum quodammodo tenuit tum ipsius Concordiæ, tum Romatini portus qui ad ostium fluvii steterat.

Claudendum tamen hoc caput non est, antequam nonnihil proferamus etiam de voce *Romanæ*, quæ in aliquo Gennadii codice, ut supra vidimus, invenitur, loco communioris *Romatianæ*; ita ut scriptum appareat, *Nicetas Romanæ civitatis episcopus*, ut etiam Fabricius annotabat loco supra citato. Ex Gennadianis illis codicibus, qui vocem *Romanæ* exhibebant, eadem vox fortasse irrupit etiam in aliquo ex Martyrologis: et utrumque satis compertum erat clarissimo De Rubéis, qui lectionis hujus singularitatem notare non omisit tum in Monumentis Ecclesiæ Aquileiensis capite 17, num. 4, tum in dissertationibus Variæ Eruditionis, capite 19 num. 4. Eandem vicem, quam Nicetas seu Nicetas passus fuit etiam Aquileiensis Nicetæ prædecessor Chromatius, qui Romanus itidem episcopus appellatus fuit in vetustissimo codice, ex quo illius opuscula primus vulgavit Joannes Richardus Basileæ apud Adamum Petrum, anno 1528, in forma octavi sub hoc titulo: *Chromatii doctissimi episcopi Romani*, etc. In varia cum abiissent eruditi ad hujus vocis novitatem in Chromatio episcopo, quem sciebant, non utique Romanum, sed Aquileiensem episcopum exstitisse, et clarissimum quidem, tum Hieronymi, tum aliorum illius ætatis præstantissimorum virorum testimonio, en quomodo idem De Rubéis, pro eruditione sua, et pro rerum Aquileiensium singulari peritia, qua excelebat, rem explicaverit. « Aliam profero conjecturam (de Chromatii patria) ex titulo, qui Chromatii Operibus infra recensendis præfigitur in aliquibus editionibus: inscribuntur nempe opuscula *Chromatii Romani episcopi*.... Occurrit portus Romatinus, de quo Plinius Libro III, capite 18, in Venetia, decima Italiæ regione, sic habet: *Colonia Concordia, Flumen et portus Romatinum*. Dicitur etiam legitimus portum Romatinum, qui oppidum est (hodie incolis *Porto-Gruaro*) ad Romatinum fluvium (vulgo *Limino*) apud Concordiam urbem excisam. Quidni Chromatius dictus fuerit Romanus, vel potius dici debuerit Romatinus et Romatinus patria, episcopus Aquileiensis? » Ita in Monumentis Ecclesiæ Aquileiensis, capite 10, num. 2. Deinde capite 17, num. 4, ubi Baronii animadversioni pro sacro Niceta Aquileiensi occurrebat, ita de Romani episcopi titulo ad sanctum Chromatium aientis: *Sanctus Chromatius prædecessor sancti Nicetæ*, in commentario de octo *Beatitudinibus, inscriptus reperitur episcopus Romanus*: hæc in eundem sensum addidit. « Potuit ex patriæ fortasse loco vocari *Romanus* (sanctus Chromatius). Dicit potius debuerit Romatinus ex portu Romatino, sive Romatino, **94** quem collocat Plinius prope Concordiam. » Denum in dissertationibus Variæ Eruditionis, capite 18 num. 6, ita de conjectura hæc scribebat: « Tot inter conjecturas, mihi etiam quæ menti meæ inciderat, proferre licuit in Monumentis Ecclesiæ Aquileiensis, capite 10 num. 2, ut nempè eo vocabulo (*Romani*) patria Chromatii indicaretur, eaque fuerit Concordia, de qua sic habet Plinius libro III, cap. 18: *Colonia Concordia, Flumen et portus Romatinum*: adeoque Chromatius dici potius de-

huerit Romatius, seu Romatinus patria, ac deinde A episcopus Aquileiensis. »

Vidimus itaque quam apte eruditissimus De Rubéis difficultatem diremerit nuncupationis *Romani episcopi* in Chromatio Aquileiensis; et quam apposite in Aquileiensis Ecclesiæ finibus locum invenerit, ad quem, tenuissima vocis diversitate, seu potius modico ejusdem inflexu, *Romana* illa nuncupatio referri posset, quæ Chromatii veluti natale solum, ut ipse autumaverat, indicaret. Cur vero nihil hujusmodi vir eruditissimus excogitavit, ut Gennadianum Nicetam, quem Baronius Aquileiensis Ecclesiæ, non satis quidem firmis rationibus, asserebat, feliciori ipse ausu, qui jam antea in Chromatio bene cesserat, eidem vindicaret? Atqui non vox tantummodo *Romanæ civitatis* aliquorum codicum in Niceta episcopo, sed vox communior et explicatior *Romatianæ* quæ in editis omnibus legitur, monere illum efficacius debuisset, tum Romatii seu Romati i fluvii, tum Romatini portus, ad quem Nicetam quoque, saltem quoad patriam, referre posset, sicuti egerat in Chromatio; maxime vero post ea, B quibus illi præverat in Sacris Monumentis provinciæ Fori-Julii Lucretius Treus, uti superius dictum fuit. Verum alter Chromatius episcopus, præter Aquileiensem, in ecclesiasticis monumentis illorum temporum non aderat, ad quem illa *Romani* denominatio aptari posset; dum interim Nicetæ duo floruerent, etsi non eadem prorsus ætate, non longo tamen temporis intervallo a se invicem distantes; quorum uni si aliquatenus civitas Daciæ conveniret, non erat cur desudandum esset pro altero, quem Aquileiensem fuisse episcopum nemo negasset. Alia procul dubio nunc clarissimo viro, post detectam Nicetæ episcopi, sub *Aquileiensis* titulo, *Explanationem Symboli ad competentes*, placeret opinio: cumque elucubratio illa, et Nicetæ Daci sancti Paulini Nolani amici esse non possit, et sane Aquileiensis Nicetæ episcopi, necnon et Ecclesiæ illius indicia præferat, ut vidimus; Romatianam illam civitatem Gennadii, etiam pro Niceta Aquileiensi episcopo, hic in Aquileiensem finibus invenisset, sicuti pro Chromatio fecerat.

Ast, dicit aliquis, quid Romatiana civitas apud Romatium seu Romatinum fluvium sita, ad difficultatem nostram plene solvendam, si interim Romatiana hæc civitas Aquileia ipsa non est? Fuerit fortasse, addiderit quispiam, fuerit Romatiana civitas apud Romatium seu Romatinum fluvium Nicetæ Gennadiani patria: non erat certe cur ex patria diceretur Nicetas hic Romatianæ civitatis episcopus, si reapse Aquileiensis episcopus fuisset. Inventa igitur atque asserta in Aquileiensis veteris diocesis finibus Romatiana Gennadii civitate; ad plene nihilominus comprobandum Aquileiensem hujus Nicetæ Romatiani episcopatum, adhuc restat solvendus nodus; qui tamen, ni fallor, conjecturis ex ecclesiastica eruditione petitis satis commode sequenti capite dissolvetur.

95 CAPUT VI.

Niceas seu Nicetas, episcopus Aquileiensis, Romatianæ civitatis episcopus probabiliter dictus fuit; seu quia, antequam episcopalem sedem Aquileiensem conscenderet, episcopus auxiliaris fuit Aquileiensis Ecclesiæ ad portum Romatium sive Romatinum situs; seu quia ad portum vel civitatem ejusdem nominis non infrequenter sedebat, etiam cum Aquileiensis Ecclesiæ clavum teneret.

PARS PRIMA.

Cur Niceas seu Nicetas Gennadianus, quem non illum fuisse qui sancti Paulini Nolani amicitia clauit atque in Dacia episcopatum obivit jam probavimus, fuisse vero episcopum Aquileiensis Ecclesiæ, sancto Leone Magno pontifice variis rationum momentis evincere conati sumus; cur, inquam, Niceas seu Nicetas hic, non episcopus Aquileiensis, sed civitatis Romatianæ a Gennadio appellari potuerit, hic inquirendum venit. Jam in hujus Niceæ seu Nicetæ

patria investiganda non immoror: ac etiamsi fortasse Romatinus seu Romatianus patria esse potuerit, non ideo Romatianæ civitatis episcopum a Gennadio appellatum fuisse crediderim, sed alia prorsus potiori et aptiori de causa; ac primo probabiliter ex eo quod, antequam episcopalem Aquileiensem sedem conscenderet, episcopus auxiliaris fuerit Aquileiensis ejusdem Ecclesiæ ad portum Romatium seu Romatinum situs.

Romatius ille portus, qui vulgo hodie Portus-Gruarium, nunc quidem Concordiensi episcopo subest, immo Concordiensi episcopi sedes est; cum Concordia, Romanorum olim colonia, paucis nunc incolis paucisque habitationibus constet, quæ vix parvum pagum aut vicum efficiunt; nec aliud insuper spectandum præferat, præter cathedralem ædem vetustam, et pauca rudera, antiqui quidem nominis monumenta, sed non adeo insignia, ut cum iis vel comparari queant, quæ de Aquileiensi amplissima urbe hodieum supersunt, quæ idem subijt cum Concordia fatum ex Attiliana feritate. Portus tamen Romatinus, et ipsa Concordia civitas, quæ a Romatino hodierno portu vix duobus milliariibus distat, Aquileiensis latissimæ diocesis pars olim fuit, tum ante Nicetæ ætatem, tum etiam postea, ad extremum usque sæculi sexti; in quo apparet Concordiensi episcopo nomine clarissimus, qui apud Ughellum Italiæ Sacræ tomo V, et apud De Rubéis in Monumentis Ecclesiæ Aquileiensis, Concordiensem episcoporum seriem aperit. Eruditissimus quidem presul Fontaninus Historiæ Litterariæ Aquileiensis libro V, capite 14, num. 1, conjectabat inter Concordienses episcopos referri posse Laurentium illum, cui suum Rufinus presbyter nuncupaverat de Symbolo Commentarium. Ast, utut Laurentius ille videatur ad Aquileiensem Ecclesiam pertinere, sicuti antea monebamus Fontaninum ipsum secuti; nulla suppetit ratio, cur ipse peculiariter aut Concordiensi, aut alteri ex Ecclesiis Aquileiensi metropoli attributis assignetur: et probabilis unus ex iis episcopis dicendus est, qui auxiliares episcopi majorum dioceseon erant, de quibus nunc nobis agendum; et qui fortasse etiam Concordiæ aut ad portum Romatinum pro Aquileiensi episcopo sedere potuerit, sed auctoritate longe alia ab illa qua posteriores episcopi ibidem 96 decursu temporis in proprium titulum, uti aiunt, constituti.

Non modo vero Concordiensi et hodiernus Romatinus ager, tum Nicetæ tempore, tum antea et post, Aquileiensi immediate suberat episcopo, sed etiam Romatinus ipse Plinii portus, quem vidimus trans Concordiam probabilis olim positum ad ostium Romatini fluminis prope insulam Caprulanam. Late enim tunc, etiam per eadem littora Concordiensis, seu Romatini potius dicas, æstuarium, nec non per insulas circumjacentes, Aquileiensis episcopi cura sese protendebat, prout gravissima etiam fert opinio clarissimi viri Flaminii Cornelli Ecclesiarum Venetarum tomo XIII, pag. 5; cum nondum scilicet erectæ forent in Venetiâ maritima tot Ecclesiæ episcopales proprii juris, quæ partim adhuc perseverant, partim vero evanuerunt; cum nondum exstaret prope portum Plinii Romatinum, sive prope locum ubi Romatinus Plinii portus fuerat, ipsa quoque Caprulensis Ecclesia, quæ nonnisi labente sæculo VI, sancto Gregorio Magno pontifice, ortum habuit, uti ostendit vir eminentissimus cardinalis Norisius in dissertatione historica de Synodo Quinta, capite 9 § 5, contra ac staturat Ughellus Italiæ Sacræ tomo V, in Ecclesia Caprulensi; et uti fusius explicat noster De Rubéis in Monumentis, capite 32 num. 5, ac novissime ostendit peculiari sua dissertatione Italice scripta, ac Venetiis edita typis Coleti anno 1796, cui titulus: *Sopra a' primi vescovi Caprulensi*, etc., itidem noster superius laudatus Innocentius Maria Lirutus, nunc Veronensium presul.

Igitur cum absque episcopo propriæ sedis quinto sæculo adhuc essent Concordiensi ager, ac Romati-

nus quoque qua longe lateque patet, ac propterea partem constituerent Aquileiensis peculiaris amplissimæque in Venetia diocesis; valde probabile est ibidem ab Aquileiensi præsule collocatum fuisse auxiliarem episcopum, qui gregi ibidem posito, ex ipsius Aquileiensis episcopi auctoritate, prospiceret; talemque propterea Niceam seu Nicetam nostrum fuisse, antequam episcopalem Aquileiensem sedem conscenderet, ideoque Romatianæ civitatis episcopum appellatum fuisse a loco ubi auxiliarius episcopus Ecclesiæ Aquileiensis sedere consueverat. De auxiliariibus itaque majorum dioceseon episcopis in genere agendum nobis est, ac sigillatim etiam de episcopis auxiliariibus Ecclesiæ Aquileiensis. Ubi vero, Concordiensi agro atque Romatino nondum in diocesium propriam constitutis, ubi, inquam, constat in Aquileiensi etiam Ecclesiæ priscis temporibus, ac non ita longe a Nicetæ ætate, auxiliarium episcoporum viguisse institutum; in tanta rerum obscuritate, ac distantia temporum, hoc satis nobis est, ut inde quoque validius concijamus, Niceam seu Nicetam nostrum aliquando ad portum Romatino auxiliariis Ecclesiæ Aquileiensis episcopi munere functum, ideoque fortasse Romatianæ civitatis episcopum a Genadio non immerito appellatum.

Actum agere non est animus, dum hic de auxiliariibus majorum dioceseon episcopis aliquid scribere propositum est. Argumentum hoc, post veterum eruditorum investigationes, amplissime exornarunt recentiores quamplurimi ecclesiasticæ hierarchiæ ac politiæ tractatores; ut vix sperandum sit aliquid afferri posse in rem hanc ex ecclesiasticæ historiæ penu, quod eorum effugerit diligentiam. Licebit nihilominus veluti post messem colligere spicas, quoad rem in genere acceptam: neque ingratum fuerit aliquid in eadem re ex Aquileiensi etiam antiquitate depromere quod fortasse aut plane novum, aut hætenus non satis perpensum legentibus acciderit.

97 Majorum in Ecclesia dioceseon fuisse antiquitus consuetudinem, ut omnes, aut pene omnes presbyterii episcopalis sacerdotes, episcopali etiam ordinatione fulgerent, et nonnulli etiam in pagis et villis fuerint constituti ubi majores essent fidelium conventus, explorata res est, et apud Christianum Lupum in dissertatione præcæmiali ad Nicænos canones, capite 5, et apud alios quoque abunde probata. Licet vero postea non ita frequentes, uti primitus, fuerint presbyterorum episcopales ordinationes, in singulis tamen majoribus Ecclesiis nonnulli erant episcopali caractere donati; et qui apud episcopos primarios considerabant, vicarias i. s. manus, ubi opus esset, de eorum mandato præstaturi; et qui ab episcopis eisdem in dissita ac populosiora suarum dioceseon loca mittebantur ad episcopalia munia obeunda, ut ea fidelibus adjumenta salutis præsto essent, quæ non nisi ab episcopali ordinatione insignito dari possunt, quæque ibidem difficillime a diocesis episcopo suppeditata fuissent. Utriusque illius veteris instituti non desunt exempla in ecclesiasticis monumentis priorum sæculorum, quorum aliqua hic juvat afferre.

Sanctus ille martyr Hippolytus episcopus Portuensis, de quo multa et varia eruditi, et nuperrime etiam clarissimus Simon de Magistris ex Neriana congregatione Oratorii de Urbe, ac episcopus Cyrenensis; sanctus, inquam, ille martyr Hippolytus, episcopus Romæ dictus invenitur in antiquis codicibus; et in Daniele secundum LXX, Romæ edito ab eodem eruditissimo viro anno 1772, adest ejusdem sancti Martyris opusculum Græcæ et Latine pag. 95, sub hoc titulo: *Hippolyti episcopi Romæ (ἱεροκόπου Ῥώμης) Danielis et Nabuchodonosori visionum solutionum ambarum simul*. In præfatione vero pagina 28, hæc monuerat clarissimus editor super hoc peculiari titulo, quo hic ad rem totam illustrandam afferimus. « Duo nobis post complures eruditorum sententias de titulo Hippolyti, quo dicitur ἱεροκόπου Ῥώμης, quemadmodum sæpe a Græcis, verisimilius dici posse visa sunt, quod ipse

A cum esset gentium episcopus Romæ ordinatus, fuerit in urbe Roma episcopus, unde increbuit episcopus Romæ, quod est alienum. Vixit Hippolyti ævo Caius presbyter, idemque Romæ gentium episcopus.... Eo itaque tempore quoniam Urbs innumerabili frequentia populi florebat, indeque Christianorum numerus augebatur in dies, pontifices Romani viros lectissimos doctissimosque veluti adjuutores adhibuerunt, quibus in Ecclesiæ administratione uterentur, eosque in episcoporum gradu esse voluerunt. Ita de Magistris quoad primum e duobus, quæ illi dici posse videbantur super hac re; quod unum quoque hic sufficit retulisse.

Alterum ejusdem generis urbis Romæ episcopum, Macedonium nomine, sedente sancto Cornelio pontifice, exhibebant Acta quædam deperdita, seu Commentarii de Novatiana secta, ab Eulogio patriarcha Alexandrino cadente sexto sæculo confutati, cujusque confutationis similiter deperdita plura excerpta nobis servavit Photius in codicibus 182 et 280 suæ bibliothecæ. Quidquid sit de veritate illius facti, quod Commentarii illi Novatianæ sectæ, ad conflandam catholicis invidiam et Novatianæ partis vigorem fidei extolendum, exprobrabant huic episcopo urbis Romæ Macedonio; quod nempe, Novatiano schismatis auctore suisque asseclis fidem erecto animo in persecutione confessis, ipse Macedonius turpiter cedens in eodem certamine fidem sanctam violaverit (quod Eulogius a Novatiano falso confictum aiebat); id certe videtur 98 insciandum non esse, eo scilicet tempore, sancto Cornelio pontificatum agente, fuisse Romæ Macedonium quemdam episcopali honore insignitum, qui urbis Romæ episcopus diceretur. Quamvis enim Commentarii illi Novatianæ sectæ ab Eulogio confutati scaterent mendaciis atque figmentis, quod proprium eorum est qui malam causam tuendam suscipiunt; hujus tamen Macedonii persona, et episcopalis etiam gradus in urbe Roma revocari nequit in dubium: hoc enim falsitatis communiter proprium est, ut non omnia ex nihilo fingat; quod ad illudendum non omnino aptum esset: sed maxime ut personarum, et locorum, et temporum veritatem servet, quo magis fucum faciat figmentis suis, ac eisdem verosimilitudinis characterem quemdam impingat. Fuerit itaque Macedonius hic, Cornelii pontificis tempore, urbis Romæ episcopus: non alius certe fuit, quam unus ex episcopis auxiliariis ejusdem Cornelii papæ, eo prorsus modo quo et Hippolytus martyr et Caius, de quibus jam vidimus.

Tertium urbis Romæ episcopum, Felicem quemdam, sedente sancto Innocentio primo, produunt nobis Gesta collationis Carthaginensis inter catholicos et Donatistas anno 411, actione 1, quæ in conciliorum collectionibus exstant, et cum sancto Optato episcopo Milevitano editionis Dupinii. Hic Felix Roma profugus cum omni pene Romana nobilitate, ut in Actis dicitur, quæ Gothorum sub Alarico rege immanitatem fugiens ad Africanam littora se receperat, occasione hujus celeberrimæ collationis Carthaginem venerat, seque Donatarum parti addixerat. Hunc Baldwinus, in notis huic collationi appositis, putavit unum esse ex iis pseudoepiscopis Donatarum, qui, ut ex Optato habemus, Romæ præerant Donatistis suis, Montensibus ibidem appellatis, qui idcirco urbis Romæ episcopi titulum usurpaverit. At cum ex collatione ipsa appareat catholicos episcopos nihil omnino hujusmodi eidem objecisse, immo ad collationem admissum sub eodem titulo episcopi urbis Romæ, addito tantum, quod id intelligi deberet absque præjudicio primarii urbis Romæ episcopi, Innocentii papæ, qui tunc Ravennæ degebat apud Augustalem aulam, ne hujus Felicis, uti episcopi urbis Romæ, potior quam par erat videretur auctoritas; longe probabilius est, et hunc Felicem unum ex episcopis auxiliariis Romæ fuisse Innocentii papæ, qui Gothorum et ipse turbine pulsus, et in Africam vectus, siverit se Donatarum fraudibus a catholica unitate depelli, et hanc addiderit eisdem gratiam ad fucum hominibus faciendum, ut,

quamvis a Romana communione sejunctus, nihilominus priori titulo urbis Romæ episcopi voluerit appellari.

Patent itaque auxiliares episcopi Romanorum pontificum, qui Romæ eisdem præsto erant, et idcirco Romæ, aut urbis Romæ episcopi dicebantur. Hanc vero denominationem episcopi urbis Romæ posterioribus seculis non itidem tributam deprehendimus auxiliariis Romanorum pontificum episcopis, qui apud eosdem Romæ debebant. Res nihilominus eadem lubet bullam Stephani II papæ anni 753, quæ exstat apud Ughellum Italiae Sacræ editionis secundæ cura Coleti, tomo II, col. 86, in qua apparet Anastasius quidam episcopus, qui dicitur *primus episcopus diocesanorum sanctæ sedis apostolicæ*, nullo addito peculiaris ac propriæ sedis titulo. En, ni fallor, episcopos auxiliares octavo seculo summi pontificis, ex eorum numero qui cum eodem Romæ commorabantur; et qui ideo, non quidem sicut præcis temporibus episcopi urbis Romæ, sed 99 diocesanii episcopi sanctæ sedis apostolicæ appellabantur. Hic autem Anastasius, qui dicitur primus, forte inter hujusmodi auxiliares episcopos senior erat ordinatione, aut etiam alia de causa omnium dignitate præcipuus.

Sed et aliarum etiam per orbem majorum sedium exstant hujusce discipline vestigia, quorum unum aut alterum exhibere sufficit. In actione prima concilii Ephesini adversus Nestorium, apud Labbeum, tomo III Conciliorum editionis Venetæ curis Coleti, col. 1099, legitur epistola sancti *Cyrilli episcopi Alexandrini ad quosdam de Clero Constantinopolitano* super Depositione Nestorii; atque hæc Epistola inscribitur *Comario et Potamioni episcopis, et domino Dalmatio monasteriorum archimandrita, et Timotheo et Eulogio presbyteris*. Ecclesia igitur Constantinopolitana, præter archipræsulem, regie illius urbis antistitem, habebat in clero suo episcopos, quos certe credere fas est auxiliarios fuisse ejusdem Constantinopolitani antistitis; non enim alia de causa episcopi illi de clero Constantinopolitano esse poterant. In actione 4 ipsius concilii Ephesini tomo citato, col. 1166 et 1174, bis legitur inter fautores Nestorii, et assecclas Joannis Antiocheni qui Nestorii partes tuebatur, et peculiarem conventum suorum in Nestorii gratiam Ephesi egerat; bis legitur, inquam, fuisse etiam episcopos *soliis nominis, utpote nullas civitates obtinentes*; et hi actione 5, col. 1182, singillatim etiam nominantur cum aliis episcopis ejusdem factionis qui sedem propriam habebant; et episcopi illi, soliis nominis et absque sede aut ulla civitate, inveniuntur fuisse sex. Hoc nimirum Joanni Antiocheno inter alia objiciebant Cyrillus Alexandrinus et Memnon Ephesiorum episcopi, ut eo magis irritam ostenderent depositionis sententiam quam Joannes in eos ferre ausus fuerat; utpote latam cum eo etiam ab hominibus, quorum exigua esset et parvipendenda in Ecclesia auctoritas, quoniam solo nomine cum essent episcopi, nullam ex se jurisdictionem haberent. Hi vero sex episcopi solo nomine talem et nullas civitates obtinentes, quinam esse poterant, nisi auxiliares episcopi ejusdem Joannis Antiocheni, aut alicujus etiam ex aliis episcopis assecclis suis, quos ipsi secum Ephesum duxerit ad facinus perpetratum adversus sanctam synodum œcumenicam ibidem Cyrillo præside congregatam Nestorii blasphemias proscriptendis? Atque duo hæc Orientalis Ecclesiæ sunt exempla sæculi quinti.

Cum vero aliud etiam proferam ejusdem sæculi in Ecclesia Occidentali, et extra urbis Romæ atque Italiae fines, notum videri nimis audacter agere, si eruditissimi Sirmondi sententiæ adversari audeo, cui ejusmodi episcopi auxiliares minus erant probati. Sidonius Apollinaris hujus quinti sæculi scriptor in epitaphio Claudiani Mamerti, fratris sancti Mamerti episcopi Viennensis, quod exstat libro IV epistolarum ejus, epistola 11, ita de eodem scripserat:

Antistes fuit ordine in secundo,
Fratrem fasce levans episcopalli.
Nam de pontificis tenore summi,
Ille insignia sumpsit, hic laborem.

Sub nomine *antistitis in ordine secundo Sirmondus* in notis ad hanc epistolam intelligit Claudianum fuisse presbyterum fratris sui Mamerti, episcopi, non autem episcopum; et acriter eos carpit, qui jam tunc primi et secundi ordinis episcopos distinguebant in eam seculi, hoc est episcopos illius sedis proprios cujus gerebat titulum, et eorum episcopos auxiliares. Nimirum Sirmondi aetate nondum de episcopis auxiliariis res erat satis in luce posita. Verum quis vetat Claudianum 100 hunc, antistitem dictum in ordine secundo, intelligi posse episcopum auxiliarem fuisse sancti Mamerti fratris sui in Ecclesia Viennensi? Jam præmiserat in eadem epistola Sidonius, Mamertum habuisse in Claudiano fratre *consiliarium in judicio, vicarium in ecclesiis, procuratorem in negotiis*, etc. Hic vero in epitaphio addit *antistitem hunc ordine in secundo levasse fratrem fasce episcopali*, et *sumpsisse laborem* episcopatus fratris sui, qui ejusdem episcopatus habebat *insignia*. Quamvis et Claudiano presbytero hæc non prorsus disconveniant, quis tamen non videat melius in omnibus convenire Claudiano episcopo auxiliari fratris sui? Vox nempe *antistitis* etiam ad Claudianum deducta, episcopum illum indicat, non tantummodo presbyterum; sicut etiam officium *levandi fratrem labore* suo in onere episcopali, quod spectat ad ea etiam munia obedienda quæ episcopalis characteris sunt propria. Præterea cum presbyterum indicare voluit Sidonius epistola 25 ejusdem libri IV, non antistitem illum nominat in ordine secundo, sed appellat *secundi ordinis sacerdotem*. In eadem vero epistola, cum prius locutus fuisset de episcopo diocesis Cabillonensis qui ordinari debebat, cum lem *summum antistitem* dixit. Antistes igitur in ore Sidonii episcopus est, non simpliciter presbyter; summus antistes, qui præerat diocesi; antistes in ordine secundo, qui opem ferebat antistiti summo in gradu episcopali. Claudianus itaque Mamertus, antistes dictus ordine in secundo apud fratrem suum sanctum Mamertum episcopum Viennensem, episcopus ejusdem auxiliaris fuisse videtur; quidquid in contrarium sentiat doctissimus Sirmondus, ex præconcepta opinione adversus ejusmodi episcopos in una eademque diocesi, ac veluti in una cum majori episcopo sede consistentes. Claudianus hic nihilominus vocatur *presbyter Viennensis Ecclesiæ* a Gemadio de Viris Illustribus capite 83. Sed ideo fortasse presbyter, quia non summus diocesis antistes, et quia hujusmodi auxiliares episcopi, ut plurimum, a presbyteris non distinguebantur.

Sed jam ad aliud episcoporum auxilia-
rum genus transeamus; eorum nimirum, qui in magnis diocesis ab episcopis veluti quadam stabili sæle collocabantur in disitis ac populosioribus episcopatum suorum locis, ubi filium necessitas postulabat. De his, ni fallor, intelligendus est canon 6 concilii Sardicensis, Gentiano Herveto interprete, apud Labbeum curis Coleti, tomo II, col. 662, ubi ita statuit: « Non licere simpliciter episcopum constituere in aliquo pago, vel parva urbe, cui vel unus presbyter sufficit: non necesse est enim illic episcopum constitui, ne episcopi nomen et auctoritas vilipendatur. » Corrigit canon hic sextus ab usum inductum constituendi episcopos in pagis vel parvis urbibus, in quibus vel unus presbyter sufficiebat. Abusus autem non in eo erat, ut in pagis ac parvis urbibus, per episcoporum ibidem collocationem, tot exiguæ dioceses erigerentur; cum dioceses tunc, ut plurimum, latissime paterent, neque putari quidem possit tanta tunc temporis discipline jactura, ut minima hujusmodi ac infimæ dioceses passim cum Ecclesiæ delectore erigerentur. Sed abusus in eo erat, ut loco presbyterorum, qui in his pagis parvisque urbibus sufficere poterant, ab episcopis dioceseon collocarentur episcopi in eorum potestate positi, id est *simpliciter* ep-

scopi, prout citato loco etiam Græca canonis lectio habet *ἁπλῶς καθ' ἑαυτὴν ἐπίσκοπος*, qui ibidem præesent sub episcopi auctoritate a quo mittebantur. Dum vero Sardicensis canon hunc abusum corrigit **101** constituendi hujusmodi simplices episcopos in pagis et parvis urbibus; jam usum asserit in Ecclesia vigenem horum simplicium episcoporum, qui hic atque illic ab episcopis majoribus statuebantur in locis suarum dioceseon: et dum improbat nimiam hanc in parvis etiam locis episcoporum frequentiam, consequenter non improbat ejusmodi episcoporum simplicium constitutionem, quæ cum delecto fieret, in locis nempe dioceseon populosioribus, et in civitatibus quæ non ita parvæ essent, quibusque presbyteri non sufficerent; addit enim eodem ipso loco: « Si autem inveniatur urbs aliqua, quæ adeo populosa evadat, ut ipsa episcopatu digna iudicetur, accipiat. » En igitur auxiliares alterius generis episcopos in majoribus dioceseon, de quibus nunc agimus.

Hi chorepiscopi passim, maxime apud Græcos, ex muneris proprietate dicebantur; qui omnes etiam, prioribus saltem quinque seculis, in veri episcopatos gradu erant positi, licet in posterioribus non ita, etsi chorepiscoporum nomen diu retinuerint, tum apud Græcos, tum apud Latinos. Jam vero hujusmodi episcopi per variarum dioceseon loca constituti, et *sim* licet *chorepiscoporum* nomine utebantur absque adjuncto loci ubi ex diocesis episcopi auctoritate consistebant, et etiam episcoporum sæpe cum loci adjuncto, ut parum aut nihil ab episcopis propriæ sedis distinguerentur. Chorepiscopi nomine, absque adjuncto loci, multi sederunt in Nicæna synodo œcumenica, tercentorum decem et octo Patrum numerum constituentes; ubi chorepiscoporum titulo simpliciter, ad episcoporum propriæ sedis distinctionem, signati leguntur apud Labbeum citatæ editionis tomo II, col. 55 et sequentibus. Nullus vero chorepiscopi titulo legitur in concilio Constantinopolitano generali II, centum quinquaginta Patrum, ibidem col. 1134 et seq.: sed inter hos nonnulli presbyteri titulo apparent cum adjuncto loci; qui fortasse in presbyterorum gradu apud Ecclesiam suas positi, episcopali etiam ordine erant insigniti, et loco præerat designato uti episcopi auxiliares. In actione prima concilii Ephesini apud eundem Labbeum, tomo III, col. 1079, ad sententiam depositionis in Nestorium latam, inter subscriptiones episcoporum, legitur etiam *Perebius* (alias *Parebius*) *Thessalonicensium saltuum episcopus*. Quidni hic fuerit Thessalonicensis metropolitanae Ecclesie auxiliaris episcopus a dioceseano antistite in *saltuosis* locis propriæ diocesis constitutus, qui se ideo saltuum illorum episcopum scripserit?

Jam vero ad Romanæ Ecclesie consuetudinem investigandam accedere necesse est, etiam quoad hujusmodi auxiliares episcopos secundi generis, peculiaribus in locis constituto, de quibus modo est sermo; sicuti eandem consuetudinem jam perspeximus in auxiliariis alterius formæ, qui nulli peculiari loco præpositi, a nutu pendebant omnimode episcopi principalis qui totam dioceseon moderabatur, ac veluti penes ipsum fore semper consistebant. Eruditum sane opus præ manibus habens viri clarissimi Domini Georgii, cui titulus: *Dissertatio historica de Cathedra episcopali Sediæ ci itatis in Latio*: editum Romæ anno 1727, ea capituli 4 verba singulari ponderatione digna offendi, ubi animadvertendum lectoribus auctor præbet: « a Romanis pontificibus, non modo in Latio et Campania, verum etiam in Tuscia suburbicaria, episcopos passim in vilioribus etiam o. pidulis constitutos, quod eorum opera atque consilio in Romanis, quæ sæpe celebrabant conciliis ad fidei et disciplinæ ecclesiasticæ res stabilendas, uterentur. » Hoc eo fine abs **102** viro clarissimo dictum fuisse, ut probaret in hujusmodi locis priscis Ecclesie temporibus episcopales raris sedes institutas fuisse, prout nostrorum fert temporum usus, sedes nimirum pleni

A juris cum propria diocesi ad instar nostrarum, ea quæ ibidem sequuntur abunde ostendunt. Etenim uti episcopales veri nominis cathedras priscis temporibus, et ab ipsa veluti Christianitatis origine, existisse evincat ea loca quæ ibidem enumerat, et ea etiam quæ nullius prope nominis semper fuerunt, uti, ex gr., minimum locum Trium Tabernarum dictum, quod nihil aliud umquam fuit quam tres cauponæ aut tria publica diversoria; sicut etiam ea quæ urbis omnibus veluti inhærebant, uti locum Subaugustanum nuncupatum, et alia hujusmodi complura, de quibus idem ibi singillatim eruditissime disserit: ut hæc omnia, inquam, loca veras episcopales cathedras ostendat, nomina profert eorundem episcoporum e subscriptio ibus eruta, quæ in Romanis synodis supersunt ejusdem ætatis, uti, ex gr., *Felix a Tribus Tabernis*, ex concilio Romano sub Melchiade anno 315, apud Optatum Milevitanum, libro 1, capite 23, et *Crispianus Subaugustanus* ex concilio itidem Romano sub Hilario papa anno 465, Conciliorum tomo IV, editionis Parisiensis 1715 pag. 1060, et in Concilio Labbei, curis Coleti, tomo V, col. 86, ubi etiam alter Trium Tabernarum episcopus, Lucifer nomine, reponitur. Adit præterea, post recensitas hujusmodi sedes a capite 5 usque ad 47; addit sequenti capite 48: « Episcopales cathedras non modo in claris Latii et Tusciæ suburbicariæ urbibus, antiquis temporibus a Romanis pontificibus institutas atque ita spissas, ut veluti inter sese contingerent, sed etiam in nullius ferme dignitatis oppidis episcopos destinatos. » At fuerint quidem in singulis fortasse urbibus, quæ prioris Ecclesie sæculis adhuc clarebant, populique frequentia commendabantur; fuerint episcopales cathedra a Romanis pontificibus constitutæ; petita tamen venia a meritissimo viro, non aequè senserim episcopales itidem cathedras veri propriæ nominis, sive, ut ita dicam, juris, in Latio et Campania et Tuscia ita spissas ab iisdem Romanis pontificibus vel in ipsis urbibus constitutas, ut veluti inter sese contingerent; multoque minus episcopos destinatos etiam in nullius ferme dignitatis oppidis, si ejusmodi episcopos intelligas veræ ac propriæ sedis episcopos, eorumque exigua loca quasi peculiare eorundem minimas dioceseon. Quis facilius et probabilius non intelligat ejusmodi episcopos, quoad maximam certe partem, mere auxiliares episcopos fuisse Romanorum pontificum; quos ipsi in Latio et Campania et in Tuscia suburbicaria, quasi presbyterorum loco, collocaverint in amplissima diocesi Romanæ urbis, quam sibi peculiariter servaverint excolendam? Non negavim sane aliquos ex his episcopis decursu temporis, et Romani pontificis accedente auctoritate, in episcopos sedis propriæ, propriæque diocesis evasisse: sed id concedendum arbitror iis tantummodo locis qui celebriores essent, et frequentiori populo abundarent, et agro ampliori circumdarentur, ac magis quoque ab urbe distarent. Ceterum auxiliares tantum episcopos hic mihi videre videor Romanæ Ecclesie, qui in locis subsisterent sibi a Romano pontifice assignatis, quique inde evocati, ubi opus esset, ad Romana concilia accederent, atque in iis sese subscriberent cum adjuncto loci illius, ubi ex Romani pontificis destinatione auxiliares episcopi, illius vice et illius auctoritate, sederent.

Quo vero magis magisque id sentiam, illud etiam facit, quod arctis **103** admodum limitibus antiquitus circumscripta erat auctoritas episcoporum qui ab immediata Romani pontificis auctoritate pendebant; ita ut multa illis non liceret absque facultate ab eo concessa, quæ hodie, et a multis sæculis, episcopi, qui ordinarii appellantur Ecclesiarum, ubique peragunt jure suo; quæque similiter jam tunc egisse credibile est eos omnes qui longe a Romana urbe positi ad peculiarem synodum Romanorum pontificum non pertinebant, et ordinario jure in propriis Ecclesiis fruebantur. Exstat liber cui titulus: *Liber Diurnus Romanorum pontificum*, ab Holstenio primum, uti

perhibetur, deinde a Garnerio in lucem editus, qui collectus censetur sæculo septimo aut ineunte octavo, licet quoad substantiam longe antiquior reputetur; quippe qui in multis disciplinam referat aliquot retro sæculis penes Romanos pontifices obtinentem. In hujus autem libri capite 5 editionis Garnerianæ varix exstant formulæ spectantes ad episcopos suburbicarios, seu ad eos de quibus nuper dictum fuit, Latii, Campaniæ, et Tusciæ suburbicariæ, et forte etiam aliarum finitimarum provinciarum, qui ad Romani pontificis consecrationem speciatim pertinebant; quæ formulæ exhibent petitiones episcoporum, et responsa pontificum, per quæ flectat ipsis potestas consecrandi basilicas, oratoria, baptisteria, et altaria, levandi corpora sanctorum et honestiore loco reponendi, ordinandi presbyteros præficiendos oratoriis et basilicis, et hujusmodi alia peragendi, quæ non illis prius licuisset exsequi, quam a summo pontifice indultum fuisset. Ut ut vero septimo, octavo ac etiam nono sæculo in usu fuerit hujusmodi disciplina, et episcopi Romano pontifici speciatim subjecti veniam ab eodem petierint singulis vicibus hæc omnia peragendi cum opus esset, licet jam tunc ordinarii essent suarum Ecclesiarum; facile nihilominus conjectare licebit, tam arctam episcoporum hujusmodi suburbicariarum potestatem originem duxisse ab iis retro temporibus, cum vicariam omnino in illis Ecclesiis agerent auctoritatem, uti episcopi tantummodo auxiliares Romanorum pontificum in ea Italiæ parte, quæ sibi peculiariter, veluti propriam diocæsim, servaverint gubernandam; atque propterea tam arctam horum episcoporum auctoritatem, quæ septimo, octavo ac etiam nono sæculo perseverabat, opinionem confirmare, quæ in eisdem aliisque tam multis illarum regionum episcopis ante quintum vel sextum sæculum nonnisi auxiliares episcopos agnoscit Romani pontificis, qui absque jure proprio essent, quique idcirco ab eodem in omnibus, atque ab ejus veluti nutu omnino penderent.

Eadem disciplina ipso quinto sæculo similiter obtinebat in regionibus Ægypti, Libyæ, atque Pentapolis, quæ Alexandrino episcopo erant subjectæ. Et enim episcopi tredecim earum regionum, qui concilio Chalcedonensi aderant, actione 4 profitebantur, nomine etiam aliorum coepiscoporum qui Alexandrinæ sedi obtemperabant, nihil generatim peragi licere a quolibet ex episcopis Alexandrinæ sedi subjectis absque auctoritate archiepiscopi, uti aiebant, *magni nominis civitatis Alexandrinæ*; et hoc ex celebri canone Nicæno *trecentorum decem et octo Patrum*, qui sextus est, et videri potest in collectionibus conciliorum, et apud Christianum Lupum, *Operum* tomo I, pag. 244 editionis Venetæ 1724, ubi statutum fuerat, quod Antiqua consuetudo servetur per Ægyptum, Libyam, atque Pentapolim, ita ut Alexandrinus episcopus horum omnium habeat potestatem; quia et urbis Romæ episcopo parilis mos est. Hæc porro moris parilitas Ecclesiæ Romanæ, quæ in argumento a Nicænis Patribus adducitur pro archiepiscopo **104 Alexandrinæ civitatis**; hæc *antiqua consuetudo*, qua in Nicæno canone potestas roboratur Alexandrini episcopi super episcopos Ægypti, Libyæ atque Pentapolis; hæc demum nullitas, ut ita dicam, auctoritatis, quam iidem episcopi in conspectu Chalcedonensis concilii ex Nicæno canone fatebantur; hæc, inquam, omnia simul sumpta, nos inducunt ut facile credamus, eandem quæ in Romana Ecclesia obtinuisse etiam in Alexandrina disciplinam, ut, antiquis temporibus, atque etiam ipso quinto sæculo, aut omnes, aut pene omnes illarum regionum episcopi, mere auxiliares fuerint etiam ipsi archiepiscopi Alexandrini, qui plenam in illis regionibus obtinebat *omnium potestatem*.

Sed jam ad Africanos præsules sermonem convertamus oportet, qui ad supracitatum Carthaginensem collationem convenerunt anno 411, cum episcopis Donatianæ factionis. Cum in maxima Ecclesiarum

Africanarum parte duo tunc essent episcopi, catholicus unus, Donatianus alter; catholici complures episcopi, pro unitatis zelo quo ardebant, et ut sollicitius ac validius schismaticorum illorum tum violentiæ tum seductioni sese opponerent, episcopos quosdam in locis periculosioribus ac magis dissitis suarum diocæseon constituerant, qui rem catholicam præsentia sua juvarent, qui de electionem fidelium impedirent, ac resipiscentibus præsto essent: quod et Donatiani itidem, in invidiam acti, et ut vim quodammodo vi opponerent, ex adverso facere non omiserunt; licet catholicis objicere auderent, id ab eis factum, non unitatis zelo, sed vanitatis impulsu, ut eorum nempe *numerus augetur*. Catholicorum porro episcoporum rectum consilium ex divi Augustini epistola 209 satis elucet; qui et ipse, non multo post Carthaginensem collationem, in propria diocæsi, ad *Castellum*, *Fussala* dictum, nuper a Donatiano schismate, non sine ipsius ingenti labore, conversum, et ab Hipponensi sede quadraginta milliariibus distans, episcopum constituit, nomine *Antonium*, ex proprio monasterio erutum, ut ibi *sufficeret necessariæ adhibendæ*, ut ipse aiebat, illis fidelibus *diligentiæ*, cui ipse propter loci distantiam satisfacere posse dubitabat; licet postea sancti præsulis exspectationi tam male Antonius idem responderit, ut fusius in eadem epistola.

Quid igitur in gestis illis de hujusmodi episcopis? In actione 1 hujus collationis num. 117, Petilianus episcopus Donatista adversus catholicos conquerebatur dicens: *In una plebe Januarii collegæ nostri presentis, in una diocæsi, quatuor sunt constituti contra ipsum, ut numerus scilicet augetur*. Similiter, num. 121, Verissimus, alius episcopus Donatista, qui Tacaratis civitatis episcopum se dicebat, ubi catholicis erat episcopus Aspidius, conquerebatur et ipse dicens: *Quatuor sunt in plebe mea, Datianus, Aspidius, Fortunatus, et Octavianus*. Tunc catholici quoque, ut impactam calumniam propulsarent, ostenderentque adversariis super hac re non esse querimoniis locum, non omiserunt eos pro re nata nuntiare episcopos, quos et ipsi Donatistæ in diocæsesibus similiter addiderant schismatis promovendi gratia: ac propterea in eadem actione 1, num. 121, Victorianus episcopus catholicus plebis Mustitanæ dixit: *Habeo Felicianum Mustitanum, et Donatum Turensem contra me*: et similiter num. 126, Asmunius episcopus catholicus Tiguensis dixit: *In diocæse mea duo sunt, Gaius et Privatus*. Animadvertendum porro hosce episcopos utriusque partis, quos novos dixerim, et addititios, in nominali appellatione, qua singuli vocati ac recessiti fuerunt in illa collatione, non simpliciter episcoporum nomine enuntiatos fuisse, sed etiam cum adjuncto loci cui presidebant, **105** uti, ex. gr., inter catholicos Octavianus ille et Fortunatus, de quibus Verissimus Donatista conquerebatur; quorum alter Ressianensis episcopus, alter Casensis postea nuncupati fuere, sicut in ipsius editoris nota apud sanctum Optatum; et uti inter Donatianos Donatus ille qui vocatur Turenensis ab ipso catholico episcopo Victoriano, et Privatus, qui fortasse ille fuit qui in eisdem Gestis Azagensis dicitur; et sicut omnes alii in illa collatione præsentés, quorum nullus apparet absque loci nomine, cujus episcopus diceretur.

At fuerintne addititii illi novique episcopi, in locis quibus præfecti erant, ejusdem conditionis, ejusdem gradus, ejusdem auctoritatis cum primis veterum sedium episcopis, in quorum diocæsesibus erant constituti? Addam quoque: fuerintne plebes illæ, quæ hæc addititios episcopos crediditè conspiciunt? fuerintne tot novæ diocæses ejusdem ordinis cum primævis illis, in quarum sinu consistere videbantur? Hoc quidem visum plerisque, quibus diocæseon Africanarum ingentem numerum colligere placuit ex tot episcoporum nominibus, qui cum adjuncto loci episcopalis eorum curæ in Africanæ Ecclesiæ Actis conspiciuntur. Ut vero meam ipse sententiam confiden-

ter aperiam, quin aliquid detractum velim auctoribus seu propugnatoribus alterius, quos me fateor revereri; neque illam episcoporum in Africanis provinciis multiplicationem, fuisse dixerim tot novarum Ecclesiarum erectionem intra dioceseon antiquarum fines; neque illos additios novosque episcopos, saltem quoad maximam eorum partem, ejusdem conditionis, ejusdemque auctoritatis, cujus episcopi veterum cathedralium, quæ ante Donatiani schismatis propagationem in Africa exstabant. Petilianus ille, episcopus Donatianæ partis, in collationis actione 1, num. 165, catholicis exprobrabat quod, *absentibus nobis, aut in locis, aut in civitatibus, aut in dioceseis passim multas imagines erigunt, ut numerosi esse videantur.* Ut ut voluerit petulans ille rabula pro more suo catholicis insultare, numquam sane ausus esset tam procaciter illis exprobrare *multas imagines*, seu dioceseon, seu episcoporum; si illæ novæ fuissent veræ dioceses veteribus comparandæ, et illi pleni juris episcopi sicut ceteri qui longam antecessorum seriem numerabant. Præterea, num. 181, Alypius episcopus Ecclesiæ catholice, in eadem collatione, cum audisset recitata nomina multorum episcoporum ex parte Donati cum eorumdem plebibus, dixit: *Scriptum sit istos omnes (Donatianorum episcopos) in villis, vel in fundis esse episcopos ordinatos, non in aliquibus civitatibus.* Quid vero ad hæc sequenti numero Petilianus? *Sic etiam tu, reposuit illico schismaticorum princeps, multos habes per omnes agros dispersos. Immo crebros ubi habes, sane et sine populis habes.* Quis hic veras et proprii nominis dioceses ullo modo putaverit, sive in catholicorum, sive in Donatistarum parte, ut illæ fundorum vel villarum numero censerentur, et ut earum episcopi ex dioceseon tenuitate veluti sine populis essent?

Sed quænam horum episcoporum conditio, quænam auctoritas? Iterum confidenter dicam, additios novosque hujusmodi episcopos in *villis et fundis* constitutos, et per *omnes agros dispersos*, quoad maximam saltem eorum partem, fuisse simplices auxiliares episcopos quibusdam in locis ab episcopis primariis constitutos, veluti presbyterorum loco, qui prius ibidem fuissent, quique tunc necessitatis populorum, schismatis causa, non essent satis; ut efficacius videlicet illi atque enixius, pro superioris ordinis dignitate, rem catholicam procurarent. Alia præsto sunt ex eadem 106 actione 1 Gestorum collationis, quæ hoc mihi non obscure suadere videntur. Cum enim, num. 182, *Rogatianus episcopus Idassensis* Donatianæ partis dixisset: *Non habeo adversarium;* scilicet, non habeo in diocesi mea episcopum alium ex parte catholicorum; *Aurelius episcopus catholicus Ecclesiæ Macomadiensis* illico eidem reposuit: *Habeo presbyterum in Ecclesia Florentinum.* *Episcopi fuerunt tres catholici, jam decesserunt: non potuimus adhuc ordinare.* Ecclesia igitur Idassensis, Rogatiani episcopi Donatistæ, pars erat diocesis Macomadiensis Aurelii episcopi catholici; et quod ait: *Habeo presbyterum in Ecclesia Florentinum*, satis ostendit, et Ecclesiam illam ad se pertinere, et presbyterum hunc sibi subesse, et a se illum missum fuisse, illumque auctoritate ipsius ibidem in Idassensi plebe præsidere. Quod vero sequitur: *Episcopi fuerunt tres catholici;* illic scilicet ante hunc presbyterum Florentinum: hoc ostendit episcopos illos a se vel a prædecessoribus suis fuisse ibidem positos, non uti diocesanos episcopos, sed uti auxiliares Ecclesiæ suæ Macomadiensis, et loco presbyterorum qui ibidem in Idassensi plebe fuissent ante illos tres, sicuti post illos tres alius presbyter, Florentinum prædictus, inibi missus fuerat, qui illius locum teneret, ac plebem illam pro ipso regeret, donec episcopus alius ordinaretur, qui idcirco, non minus ac ille presbyter, locum teneret ipsius Aurelii episcopi, et illius auctoritatem, veluti non proprius sed auxiliarius episcopus, ibidem exerceret.

Sed adest alter locus sub numeris 187 et 188. *Victor episcopus Rotariensis, partis Donati, similiter*

conclamavit: *Adversarium non habeo.* Responsum illi fuit ab uno ex catholicis episcopis: *Episcopum illic habuimus. Occidisti illum, et invasisti.* Victor vero alius, episcopus Azurenensis catholicus, illico Donatistæ reposuit: *Dicit se non habere adversarium. Ego Ecclesiam illic habeo, quod te non fugit.* Sed si Victor Azurenensis habebat Ecclesiam in asserta Rotariensi diocesi alterius Victoris episcopi Donatistæ; ergo episcopus ille catholicus qui illic præsidebat, et occisus fuit a Donatistis, præsidebat in Ecclesia seu plebe quæ ad Victorem Azurensem spectabat; et ideo episcopus ille a Donatistis occisus, qui fortasse Rotariensis dicebatur, nequaquam episcopus propriæ diocesis, sed tantummodo auxiliarius episcopus fuerat catholici episcopi Azurenensis Victoris.

Tertium adhuc assero locum ex numeris 203 et 204 ejusdem actionis primæ, ubi recitatum fuit nomen cujusdam Donati episcopi, ex parte schismaticorum, qui se episcopum subscripserat a *Medianis Zabuniorum*, ubi nullus omnino exstabat Donatista; et ubi episcopus ipse, ita ab eodem loco dictus, numquam præsens affuerat. Responsum itaque primum illi fuit a Victore episcopo catholico in hunc modum: *Probet se accessisse ad unam domum quam dixit.* Deinde Novatus, episcopus et ipse catholicus Ecclesiæ Sitifensis, continenter addidit: *Scriptum sit Medianas Zabuniorum habere presbyterum. Ipse hodie tenet plebem et basilicam. Unitatem habet. Nullus illic est Donatistarum. Supra corpus episcopi catholici presbyterum ordinavi, et Deo volente ordinabitur illic episcopus. Episcopus autem Donatistarum in eodem loco non est.* Quid inde igitur inferendum? Quid est illud, quod ait episcopus Sitifensis: *Supra corpus episcopi catholici presbyterum ordinavi, qui hodie tenet plebem et basilicam in Medianis Zabuniorum*, nisi aperte innuere Medianas Zabuniorum ad episcopum pertinuisse Ecclesiæ Sitifensis Novatum, qui propterea *supra corpus episcopi* vita functi 107 qui ibidem præsidebat, id est illico post mortem illius, auctoritate sua ordinaria illic presbyterum ordinavit, qui tunc tenebat illam plebem et basilicam? Si vero presbyterum Novatus hic ordinavit pro defuncto episcopo, utpote in loco sibi subiecto; quid aliud esse poterat episcopus ille, nisi quod erat etiam presbyter post ipsum et ipsius loco ordinatus, id est episcopus ordinis, minime vero jurisdictionis propriæ, ideoque simplex episcopus auxiliarius Novati Sitifensis, qui et ipse nihilominus, sicut ceteri, titulum habuerit illius loci quem rexisset? Satis hucusque, ni fallor, ad evincendum auxiliariorum episcoporum disciplinam in Ecclesia Africana quarto et quinto sæculo vigiisse; eorum nimirum qui ab episcopis in dioceseon suarum locis collocabantur, et locorum eorumdem nomine nuncupabantur non minus ac primarum suarum sedium antistites.

Non negaverim tamen irrepisse etiam abusus in ipsa catholicorum Africana Ecclesia quoad hujusmodi episcoporum institutiones, ita ut reapse et in minimis ac exiguis locis, absque peculiari quodam delectu, episcopi passim, uti vidimus, contra disciplinam canonum ordinarentur; atque etiam non semper pro populorum aut necessitate aut utilitate, sed nonnumquam pro plebium poscentium ac pro quorundam presbyterorum seu ambitione seu importunitate: quibus abusus remedium ponere eadem Africana Ecclesia in pluribus conciliis, tum ante tum post collationem illam Carthaginensem habitis, satagebat, ut constat præsertim ex canone 5 concilii Carthaginensis anni 390, apud Labbeum, curis Coleti, tomo II, col. 1245, necnon ex numeris 53, 56 et 98 Codicis Canonum Ecclesiæ Africanæ, qui exstat Græce et Latine apud eundem Labbeum, ibidem, col. 1251. Neque diffidendum quoque decursu temporis aliquas ex his dioceseon antiquarum portionibus, quæ peculiaribus auxiliariis episcopis conceditæ fuerunt, in dioceses quasdam proprii nominis evasisse; in quas postea, aut parvam, aut nullam demum auctoritatem priores episcopi conservarint; ita ut qui eas regendas

susciperent, non amplius auxiliares episcopi essent aliorum episcoporum, sed episcopi jurisdictionis propriae, ad instar illorum, a quibus primitus originem duxissent. Hoc non una de causa, et legitima quidem, evenire potuit; a qua tamen expendenda hic supersedeo, ne nimium evagari videar in argumento, de quo nonnulla fortasse inferius atque ad rem opportuniore loco.

Interim non omitienda sancti Leonis Magni auctoritas in epistola quam direxit ad episcopos Africanos provinciae Mauritaniae Caesariensis seu ut alibi ad universos episcopos per Africanos constitutos, quae est 12, in editione Veneta Balleriniorum, et ad annum pertinet 446. Excreverat fortasse supra modum abusus in Africa, post Carthaginensem collationem anni 411, multiplicandorum episcoporum in parvis obscurisque locis, non sine maxima episcopalis dignitatis jactura. Ipsi episcopi veterum alioquarum dioceseon querimonias super hac re ad apostolicam sedem tulerunt; et ipsi, ut videtur, ex iis erant quibus amplius liberum non fuisset proprio nutu ac voluntate ab ordinandis episcopis abstinere, qui jam in parvis illis locis praedecessores habentes, et sede propria constituta, neutquam auxiliariam, sed diocesanam auctoritatem exercebant. Quid igitur sanctus pontifex in citata epistola? Illud sane, aiebat capite 10, quod ad sacerdotalem pertinet dignitatem, inter omnia volumus canonum statuta servari, ut non in quibuslibet locis, neque in quibuscumque castellis, et ubi ante non fuerunt, episcopi consecrantur: cum ubi minores sunt plebes, minoresque conventus, 108 presbyterorum cura sufficiat; episcopalia autem gubernacula non nisi majoribus populis, et frequentioribus civitatibus oporteat praesidere; ne, quod sanctorum Patrum divinitus inspirata decreta vetuerunt, vicibus et possessionibus, vel obscuris et solitariis municipiis tribuatur sacerdotale fastigium; et honor cui debent excellentiora committi, ipsa sui numerositate vilescent. Quod nunc in sua diocesi Restitutus episcopus factum esse causatus est, et rationabiliter postulavit, ut si episcopi eorum locorum, in quibus non debebant ordinari, humana conditione decederent, loca ipsa ad jus ejusdem antistitis cui olim propria vel contigua fuerunt, revertantur. Et inutile est ut sacerdotalis dignitas inconsiderata ordinantis facilitate superflua multiplicatione minuatur. » Haec sanctus pontifex ad episcopos Africanos. Quis porro non videat sanctum pontificem, sumptis in prima textus parte ex veteribus conciliis, et maxime ex Sardicensi canone 6 superius allato, tum sensibus, tum etiam verbis, cohibere voluisse nimiam illam in Africanis Ecclesiis facilitatem ordinandorum episcoporum in locis tanto honore haudquam dignis? Qui quidem episcopi cum a sancto pontifice veluti comparentur presbyteris in locis eisdem minoribus, in quibus ait *presbyterorum curam sufficere*; recte datur intelligi non aliam quam presbyterorum auctoritatem habuisse episcopos ipsos, qui ita abusive eligerentur pro minoribus locis, absque ullo scilicet detrimento auctoritatis episcoporum in quorum diocesibus fuissent constituti; quod episcoporum mere auxiliariorum proprium est, potestatem ordinis habentium, minime vero jurisdictionis, nisi quam libasset illis diocesano episcopo impertiri. Quod vero de episcopo Restituto secundo loco loquitur, qui tunc apud illum conquestus fuerat hujusmodi episcopos etiam in sua diocesi locum habuisse, et *rationabiliter postulabat*, tam pro se, ut videtur, quam pro aliis, ut illis decedentibus qui in locis erant in quibus non debebant juxta canones ordinari, loca ipsa ad priorum episcoporum jus revertentur, quibus olim propria fuerant vel contigua; jam videtur de iis locis dicere, qui decursu temporis, et quadam in eisdem locis episcoporum serie suffragante nec renitentibus fortasse iis quorum intererat, in peculiares demum novos episcopatus evaserant cum imminutione veteris diocesis; in quos propterea primævi episcopi jus veluti amisissent, ideoque superiori Romani

A pontificis auctoritate indigerent, ut loca ipsa decedentibus illis, in antiquum jus proprium vindicarent.

His itaque ita dictis de auxiliariis episcopis utriusque generis, qui praeis Ecclesiae sæculis obtinuerunt, de iis scilicet qui nulli loco peculiari addicti, vel episcopi simpliciter appellabantur absque ulla loci additione, vel etiam episcopi loci illius ubi ad nutum episcopi principalis auxiliares erant, uti episcopi Romæ aut urbis Romæ, sicut vidimus; ac de iis quoque, qui ab episcopis diocesanis peculiaribus quibusdam locis addebantur, et eorumdem locorum nomine passim appellabantur: his, aiebam, ita dictis, prima propositionis pars hoc capite enuntiata satis ex ecclesiastica disciplina priorum Ecclesiae sæculorum fulcita videtur; quod nempe Niceas seu Nicoetas episcopus Aquileiensis probabiliter dictus fuit Romatiana civitatis episcopus, quia antequam episcopalem Aquileiensem sedem consterderet, episcopus auxiliarium fuerit Aquileiensis Ecclesiae ad portum Romatium seu Romatinum situs. Adhuc tamen probabilior conjectura nostra evadit, si quam disciplinam auxiliarium episcoporum in Ecclesia 109 praeis sæculis generalem hactenus hinc inde collegimus, eandem in Aquileiensi quoque Ecclesia obtinuisse ex ipsis quæ supersunt, Aquileiensis Ecclesiae monumentis ostendamus; quod nunc præcipue sciendum.

Ad bibliothecam Photii iterum accedamus oportet, qui in superius citatis codicibus 182 et 280 Eulogii patriarchae Alexandrini opus recenset in sex libros divisum adversus Novatianorum sectam, quæ suo adhuc tempore, sexto nimirum cadente sæculo, Dei Ecclesiam non uno in loco dirixerat. Dum Photius Eulogiani operis deperdit excerpta nobis servavit, notitiam quoque in eisdem excerptis reliquit Commentariorum quorundam Novatianae sectae similiter deperditorum, quos Eulogius ipse, libro vi data opera consultaverat. Jam diximus, in his Commentariis Macedonium quendam, urbem Romæ episcopum nuncupatum, a Novatiano tractatum fuisse veluti dei desertorem in certamine habito coram Ecclesiae persecutoribus; dum e contrario Novatianus cum suis, Christiana fide fortiter asserta, victor evasisse perhibetur. Quinam vero ii, qui Novatiano adhaerebant, et cum eo fortiter in certamine se habuisse jactabantur? Commentarii illi nobis exhibent Novatiani socios episcopos tres, Marcellum nempe et Alexandrum, quos vocant *episcopos Aquileiae ἐπισκόπους Ἀκυλιᾶς*, et Agamemnonem episcopum Tibertidis aut Tiburis (vulgo Tivoli). Addebant idem Commentarii, Photio referente, tres illos episcopos imposuisse Novatiano manus, ut pontificatu Romæ perfunderetur adversus Cornelium papam; eosque una cum ipso habitasse ædicularum ab iis extructam; quod iis qui idolis immolassent uti, simulque sacris operari, recensarent. Habemus igitur hic duos una simul et eodem tempore episcopos, Marcellum et Alexandrum, qui Aquileiae episcopi dicuntur, non secus ac Macedonius urbis Romæ. Quidquid sit de facti seu factorum veritate, uti antea in Macedonio notabamus; personæ quidem, earumque nomina ac loca, necnon et munia, etiam in figmentis, a fictione ut plurimum vacant, ut fragmenta ipsa facilius credibilia reddantur.

Clarissimus tamen de Rubeis in Monumentis Ecclesiae Aquileiensis, capite 4, num. 7, totus est, ut a serie episcoporum Aquileiensium, quam ipse digessit, duos hos episcopos Marcellum et Alexandrum penitus excludat. Neque ipse contendam in seriem Aquileiensium episcoporum hos duos habendos; quamquam admodum incerta ac perturbata sit, et non sine hiatibus ac lacunis, Aquileiensium episcoporum series illis temporibus ad Theodorum usque, quem Arelatensi synodo contra Donatistas anno 314 subscriptum videmus, ut ipse scriptor eruditissimus animadvertit. Nihilominus, non sinit quidem de Aquileiensium episcoporum serie episcopi illi Marcellus et Alexander: non sine causa certe Aquileienses episcopi fieri solere, atque veluti uno eodemque tempore in eadem

Ecclesia episcopatum gerentes; et causa nullā probabilius, nulla magis conformis eorum temporum disciplinae, quam ita dictos, quia in amplissima Aquileiensi diocesi una simul fuerint auxiliares episcopi illius qui tunc Aquileiensem summus esset antistes, quisquis demum ille fuerit. Hoc vero inde ipse constat, unde eos De Rubéis ab Aquileiensi Ecclesia excludere conabatur. Ait ipse, quod Theodoretus libro in Hæreticarum Fabularum, capite 5 asserat, tres illos Novatiani ordinatores fuisse *παλιχίων*, scilicet *oppidulorum*, antistites. « Atqui non oppidulum, subdit vir clarissimus, non civitatum, sed amplissimam civitatem exhibent, ac laudibus ornant Aquileiam uno consensu scriptores 110 ejus ætatis. » Optime quidem, ut Marcellus et Alexander ab episcoporum Aquileiensem catalogo arceantur: sed optime quoque, ac valde apposite, ut idem intelligantur in Aquileiensi Ecclesia episcopi auxiliares a primario antistite hac illac per Diocesem latissime patentem missi, et in *oppidulis* fortasse etiam siti; qui tamen non titulo oppidulorum horumce ignotorum nuncuparentur, sed amplissimæ ac celeberrimæ civitatis, cujus episcopo inserviebant. Christiana res profecto tunc temporis exigebat maxime ut episcoporum ministerium fidelibus frequenter in persecutione positis non deesset: et adhuc distabat Ecclesia ab illa pacis securitate, in qua postea constituta prospicere potuit decori episcopalis fastigii, decernens in synodo Sardicensi aliisque, ut non ita passim in *pagis* vel *parvis urbibus*, multoque minus in *viculis* et *possessionibus*, vel obscuris et solitariis *municipiis* episcopi collocarentur, uti antea vidimus.

Pergit De Rubéis, et Cornelium papam inducit narrantem in epistola ad Fabium Antiochenum, apud Eusebium, Hist. Eccles. libro vi, capite 43, duos a Novatiano deploratæ salutis homines missos *εις βραχὺ τι μέρος, καὶ ἐλάχιστον τῆς Ἰταλίας*, quæ verba ipse interpretatur in *angustam*, et *minimam Italix partem*; ex qua Romam tres perducerentur episcopi, qui manus ipsi imponerent. « An vero, subdit Aquileiensem Monumentoriam scriptor, an vero Aquileiæ et Tiburis loca, quæ tam longe lateque distant, intra partem Italix angustam et minimam contineri, quispiam dixerit qui sana mente polleat? » Non equidem dixerim Aquileiæ et Tiburis loca *intra partem Italix angustam et minimam contineri*, seu etiam, ut Vallesius ibi, et Constantinus in Epistolis Romanorum pontificum interpretantur, *exiguam ac vilissimam*: dicam tamen veterem Eusebii Historiæ interpretem Rufinum, ab ipso Vallesio in notis etiam ad caput hoc lædatum; Rufinum, inquam, ex editione Cacciarum, libro vi, capite 53, Cornelianæ epistolæ verba ita reddidisse, ut non *angustam et minimam*, neque *exiguam ac vilissimam*, sed potius *remotam Italix partem* diceret, ex qua acciti fuerint tres illi episcopi Novatiani ordinatores. Dicam quoque verba illa Græca, quæ nunc in textu apparent Cornelianæ epistolæ, quæque De Rubéis ad litteram vertit in *angustam et minimam Italix partem*, accuratius fortasse, et magis ad auctoris mentem, versa fuisse apud Cacciarum ipsum in notis ad hunc locum, ut daretur intelligi ex *minimis Italix angulis* tres illos episcopos a Novatiano vocatos fuisse. Quis vero inficietur Aquileiam ac circumjacentem ditionem sitam esse in *remota Italix parte*, tum ratione habita ad Romanam urbem veluti in medio Italix positam, tum ex seipsa, quæ ad septentrionem, orientem versus, extrema Italix est? Quoad *angulos* autem, quo nomine loca veniunt aut minora aut etiam minima in extremis plerumque provinciarum sita, quæ quidem in quacumque regione, etiam amplissima ac celeberrima, numquam desunt; *angulos* certe etiam Aquileiensem regio habuisse dicenda est; loca nempe, et ab Aquileiensi urbe dissita, et conditione situque humilia, et nullo nomine clara, ubi fortasse et tempore persecutionum Christiani facilius ac tutius delitescerent, et episcopi minores, ut ita dicam, *consisterent*, ad religionis fideique res apud

A Christianos ipsos procurandas, loco episcopi totius regionis, qui ubique præsto esse non poterat. *Angulos* igitur hujusmodi et ipsa Aquileiensis provincia habuerit, et Romæ finitimus Tiburtinus ager, unde episcopi illi tres a Novatiano fraudulenter acciti fuerunt. Quin etiam 111 et litteralem ipsam Græci textus, qui in omnibus editionibus circumfertur, interpretationem admittamus; et *angustam* et *minimam* Italix partem cum De Rubéis, immo *exiguam ac vilissimam* cum Vallesio atque Constantio proferamus, unde tres illi episcopi Romam deducti fuerunt: non inde sequitur quod Aquileiæ ac Tiburis dignitas hujusmodi sit vocabulis, contra rei veritatem, indignissime minuenda: sed quod et urbes illæ, quamvis celeberrimæ, habuerint in earum circumjacenti ditione *angustas* ac *minimas* partes, immo *exiguas ac vilissimas*, ubi episcopi eo tempore fuerint, quos simplices ac rerum ignaros, uti eos appellat Cornelius papa, facile potuerit per nuntios suos, perditos ac vaferimos homines, decipere Novatianos. Quis, exempli gratia, non *angustam ac minimam* Italix partem, immo *exiguam ac vilissimam*, respectu Aquileiæ ejusque florentissimi agri, dixerit tunc temporis fuisse aut littoralia æstuariorum, aut in ipsis æstuariis insulas multas, nulla tunc certe celebritate donatas; quam tantummodo postea obtinuerunt, cum e Romani imperii ruinis res Veneta ex aquis quodammodo illorum æstuariorum emerit? Quis non eo nomine intelligat saltuosas etiam hinc inde, ac penè inaccessas regionis partes, quas etiam nunc Utinensis nostra diocesis ex Aquileiensi conflata, Germaniam versus et Noricum, complectitur? Nulla igitur difficultas est, ratio nulla quæ obsit, quominus Marcellus et Alexander, Aquileienses episcopi appellati, reapse Aquileienses episcopi fuerint eodem tempore, nimirum auxiliares episcopi in Aquileiensi Ecclesiæ locis dissitis atque remotis constituti pro Aquileiensi episcopo, qui tunc universam regeret late patentem Aquileiensem regionem.

C Aiebam vero superius, *quidquid sit de facti, seu factorum veritate*, quæ in Commentariis illis enuntiantur. Convenit enim inter eruditos, non duos illos Aquileienses episcopos in Commentariis Novatianæ sectæ apud Photium memoratos, et fortasse neque Tiburtinum, sed alios tres, imposuisse Novatiano manus; quorum duos idem eruditii nominant, Trophimum, atque Evaristum. Fortasse neque hi duo Aquileienses episcopi Marcellus et Alexander ex parte Novatiani umquam fuerint, neque conventus una cum illo Romæ celebraverint, uti Commentarii asserunt. Aquileienses hos duos cum Tiburtino Commentarii illi proculdubio adhibuerunt, ut ex amplissima et fere apostolica Aquileiensi Ecclesia, atque ex alia Romæ proxima, Novatianæ sectæ honorem et auctoritatem quodammodo conciliarent, eo prorsus modo quo falso etiam ostentabant Novatianum veluti catholicum Romæ episcopum ab Alexandrina Ecclesia habitum fuisse, uti ex eodem Photio intelligimus. Præstat interim hanc labem ab Aquileiensi Ecclesia depulisse, ratione etiam ab ea diversa qua de Rubéis usus fuit; salvis scilicet Aquileienses ejusdem Ecclesiæ episcopis Marcellus et Alexandro, qui una simul ea ætate Auxiliares in eadem Ecclesia episcopi fuerint, quorumque munus inibi eodem tempore gestum, minime pugnat, uti vidimus, cum historicis monumentis illorum temporum, quinimmo cum arte falsariorum optime facit: et nunc ad alia procedendum.

D Inter præclariora Ecclesiæ Aquileiensis monumenta, exstat concilium Aquileiæ habitum anno 381, adversus Palladium et Secundianum in Dacia Cisadnubiana episcopos, Ariana impietatis sectatores; quod videre est in Concilio Labbei, curis Coleti, tomo II, col. 1163, et inter Opera sancti Ambrosii a Maurinis monachis adornata. Hujus concilii celebritas, non in numero quidem episcoporum, sed in eo maxime sita est, quod insigniores illius ætatis doctrina ac sanctitate 112 viri Occidentalis Ecclesiæ

convenerint, quorum plerique in sanctorum album relati, publico in Ecclesia cultu potiuntur. Episcopi illi fuerunt numero 32, et paucis exceptis, ex superiori Italia pene omnes; quorum primus Valerianus, episcopus Aquileiensis, dein Ambrosius Mediolanensis, qui totius concilii moderator, et episcoporum omnium veluti anima ac lingua fuit. Quod vero in hoc consilio apposite ad rem nostram animadvertendum venit, illud est, complures adfuisse episcopos, qui proculdubio aliorum episcoporum, aut presentium aut absentium, auxiliares episcopi erant; quoniam ubi alii cum propria sedis nomine appellantur, hi episcopi tantum dicuntur, absque ulla loci indicatione cui addicti fuissent. Horum episcoporum omnium, qui concilio interfuerunt, syllabum habemus, seu subscriptiones, in eodem concilio, sub numero 76, inter Opera divi Ambrosii, et in fronte ipsius concilii in Labbeana Collectione citata; quem syllabum, seu subscriptiones, præ oculis habere præstat, ut facta demum collatione cum aliis infra ponendis, nulla de his episcopis, qui vere episcopi fuerint, licet absque propria sede, dubitandi ratio relinquatur: nonnulli enim allucinati sunt, episcopos hos pro presbyteris accipientes, uti videbimus.

Episcoporum et presbyterorum, qui concilio interfuerunt nomina: hic est Syllabi titulus, seu Subscriptionum enuntiatio. Syllabus deinde sequitur, utrobique, paucis immutatis, hoc modo: « Valerianus episcopus Aquileiensis, Ambrosius episcopus Mediolanensis, Eusebius episcopus Bononiensis, Limenius episcopus Vercellensis, Anemius (al. Armenius) episcopus Sirmiensis Illyrici, Sabinus episcopus Placentinus, Abundantius episcopus Tridentinus, Philaster episcopus Brixianus, Constantinus (al. Constantius) episcopus Arausicus, legatus Gallorum; Theodorus episcopus Octodorensis, Dominus (al. Dominus) episcopus Gratianopolitanus, Amantius episcopus Nicciensis, Maximus episcopus Emonensis, Bassianus episcopus Laudensis, Proculus episcopus Massiliensis, legatus Gallorum; Heliodorus episcopus Altinensis (al. Altinensis), Felix episcopus Jadertinus (al. Jadrensis), Eventius episcopus Ticiniensis (al. Citiniensis), Exsuperantius episcopus Dertonensis, Diogenes episcopus Genuensis, Constantius episcopus Scisciensis (al. Sciscianensis legatus Gallorum), Justus episcopus Lugdunensis, alius legatus Gallorum; Felix legatus Afrorum, Numidius legatus Afrorum, Evagrius presbyter et legatus, Artemius, Almachius, Januarius, Jovinus, Macedonium, Cassianus, Marcellus, Eustathius, Maximus, Chromatius presbyter. » En syllabum eorum qui Aquileiensi concilio interfuerunt, episcoporum atque presbyterorum. At postremi illi, qui absque episcopi titulo indicantur, quique cum duobus legatis Afrorum, similiter absque episcopi titulo nominatis, undeni sunt, fueruntne episcopi, an presbyteri? Ad titulum *presbyter*, qui in syllabo datur Chromatio, tunc sane presbytero Aquileiensi, ultimo loco posito, in citata editione Veneta Conciliorum annotatum legimus, ab editore ut videtur: *forte presbyteri*; ita ut juxta illum intelligendum sit una cum Chromatio presbyteros eos esse omnes qui ante illum simplici nomine enuntiantur; qui propterea, una voce post omnes posita, presbyteri dicti fuerint. Res tamen non ita se habet: et evidenter constat episcopos omnes fuisse, solis exceptis Chromatio Aquileiensi et Evagrío legato, qui presbyteri peculiariter in syllabo vocantur: constat vero ex concilii ipsius exordio, quod hujusmodi est. « Sygrio 113 et Eucherio viris clarissimis consulibus, III nonas Septembris (al. nonis Septembris) Aquileie in Ecclesia considentibus, cum episcopis (al. considentibus episcopis) Aquileiensium civitatis Valeriano, Ambrosio, Eusebio, Limenio, Anemio, Sabino, Abundantio, Artemio, Constantio, Justo, Philastrio, Constantio, Theodoro, Almachio, Dominio, Amantio, Maximo, Felice, Bassiano, Numidio, Januario, Proculo, Heliodoro, Jovino, Felice. Exsue-

rantio, Diogene, Maximo, Macedonio, Cassiano, Marcello, et Eustathio episcopis; Ambrosius episcopus dixit, etc. » Ita concilii Gesta exordium habent. Non idem porro hic ordo nominum, ut in syllabo, prout conferenti apparet; neque hic presbyteris duobus in syllabo nominatis, Evagrío et Chromatio, locus est. Cum episcopis vero propriae sedis in syllabo enuntiatas includuntur etiam undecim alii, quorum propria tantum nomina ex syllabo deprehendimus: et hi omnes, veluti episcopi proprie dicti, una cum illis indiscriminatim et indistincte, non semel, sed bis, in capite nempe et in fine hujus exordii episcopi appellantur. Præterea non ultimo hic loco omnes qui sine sede erant, ut in syllabo, apponuntur, sed permixtım cum aliis qui propriam sedem habebant, uti cuilibet patere potest ex intuitu nominum alio caractere data opera signatorum. Hi omnes igitur, scilicet tum duo legati Afrorum, tum alii novem, erant episcopi, licet nullius essent propriae sedis. Accedit quod aliquis eorum, cum sententiam dicere in concilio aggressus est, a Gestorum exceptoribus episcopi nomine indicatus fuit, uti, ex. gr., Felix legatus Afrorum, de quo ita in Gestis numero 16: *Felix episcopus et legatus dixit*; necnon et Januarius unus ex novem, de quo ibidem numero 64: *Januarius episcopus dixit*. Presbyteri vero duo Evagrius et Chromatius, cum aliquid in concilio effati sunt, semper presbyteri titulo ab exceptoribus ambo signati fuere, uti ex. gr., numero 11: *Evagrius presbyter et legatus dixit*; et numero 45 et alibi quoque: *Chromatius presbyter dixit*. Iterum igitur concludendum, undecim illos qui in syllabo seu subscriptionibus posteriori loco numerantur, duos scilicet legatos Afrorum Felicem atque Numidium, et novem reliquos, Artemium, Almachium, Januarium, Jovinum, Macedonium, Cassianum, Marcellum, Eustathium, Maximum, nequam simplices presbyteros, sed episcopos veri nominis exstitisse, licet nullius propriae sedis essent episcopi.

Hi porro qui nullam sedem habebant, quinam episcopi fuissent, nisi auxiliares aliorum episcoporum propriae sedis, quibus aut difficilis esset, aut late patens excolendus Dominicus ager? Missis duobus legatis Afrorum, de quibus nunc nostra non interest; non immerito conjectaverim novem alios ad episcopos pertinuisse majorum sedium, qui huic concilio interfuerunt; ad Valerianum præcipue Aquileiensem, et ad Ambrosium Mediolanensem, qui primi tunc in Italia metropolitico etiam jure gaudere coeperant. Quod ad Aquileiensem Ecclesiam spectat, Jovini certe nomen ad clerum hujus Ecclesie spectatissimum pertinebat in archidiaconi munere, tum anno 370, quo Rufinus in Ecclesia Aquileiensi baptismum suscepit, uti ex ejusdem lib. I *Investivarum* num. 3; tum etiam anno 373, quo Hieronymus ad Chromatium et Eusebium fratres, necnon ad eorundem amicum Jovinum litteras ab Oriente dedit, uti ex ejusdem epistola 7 editionis Vallarsii. Anno vero 399, quo Rufinus *Investivarum* libris componendis manum admovit, ut eruditi animadvertunt, Jovinum ipsum, Chromatium, atque Eusebium, 114 citato num. 3, jam tunc *opinatissimos et probatissimos Dei episcopos* appellabat. Jam pridem igitur archidiaconus ille Jovinus episcopatus honore auctus fuerat, qui jam cum aliis duobus *probatissimos* tunc atque *opinatissimos* in episcopali dignitate habebatur. Quid mirum propterea, quod idem ipse Jovinus, qui prius sub Valeriano anno 370 et 373 archidiaconus erat Aquileiensis Ecclesie, jam anno 381 auxiliarius ipsius Ecclesie sub eodem Valeriano episcopus fuerit, et concilio cum aliis episcopis præsens astiterit?

Inter episcopos absque sede, qui huic concilio interfuerunt, præter Jovinum, sunt etiam Januarius et Maximus, prout ex adductis et concilio locis apparet. Maximus vero quidam inter Aquileienses episcopos in catalogo exhibetur post Valerianum, Chromatium, Augustinum, atque Adelphum; et statim post eundem Maximum Januarius, qui successorem habuit Secun-

dum Nicetæ nostri proximum antecessorem. Ante annum 444, Maximum obiisse, et ad annum saltem 447 Januarium vitam perduxisse ostendit De Rubéis in Monumentis Ecclesiæ Aquil. capite 15. Fuerintne Maximus hic atque Januarius iidem ipsi qui, inter episcopos absque sede, Aquileiensi concilio interfuerunt sub Valeriano; quique auxiliares tunc Valeriani episcopi in Ecclesiæ Aquileiensi administratione, dein post Chromatium, Augustinum, atque Adelphum, sedem ipsam tenuerint, alter post alterum proxime? Hoc etiam valde probabile puto: neque conjecturæ huic meæ officere posse arbitror utriusque ætatem. Si enim tum Maximi tum Januarii fuisse ponamus triginta annorum ætatem anno 381, quo concilium Aquileiense celebratum est, cuique ipsi interfuerint episcopali gradu donati, jam anno 443 Maximus, si tandiu vixit, annum attingisset 92; et Januarius anno 447 annum et ipse complisset 96. Gravissima quidem, neque consueta, utrorumque fuisse ætas: verum tamen nullatenus improbabilis, neque facile rejicienda. Quam enim centenariam prope ætatem in aliis episcopis illius vel proximi ævi admiramur, puta in Hosio Cordubensi, in Remigio Rhemorum antistite, in Simpliciano sancti Ambrosii successore, in presbytero Salviano, et aliis, cur in duobus episcopis Aquileiensibus Maximo et Januario non æque suscipiamus?

Adest nihilominus cur eandem in utroque nulla vi adhibita, si lubeat, minuamus. In re namque, quæ tota disputabilis est, patet conjecturæ locus, ut difficultas, si fieri potest, quælibet auferatur. Ante annum 444 obiisse Maximum diximus cum De Rubéis, quia eodem anno Aquileiensi episcopus erat Januarius, ad quem, ut probat idem eruditissimus vir, eodem ipso anno epistolam dederat sanctus Leo papa, quæ nunc est in editione Veneta Balleriniurum ordine prima, licet nomen Januarii expressum non habeat. Quis vero inde conjiciat Maximum obiisse anno 443, et non potius anno 440, aut 435? Obiisse vero Maximum aliquot annis ante indicat illius epistolæ epocham anni 444, evincit, ni fallor, altera divi Leonis epistola ad eundem expresso nomine Januarium, data anno 447, quæ in editione citata est ordine 18, in qua ita eum alloquitur: « Lectis fraternitatis tuæ litteris vigorem fidei tuæ, quam olim noveramus, agnovimus. » Omissa nunc criticorum lite super hac epistola, satis hic dixerim placere mihi clarissimi viri sententiam supracitato capite 15 validissime, ut opinor, propugnatam, qua, alia rejecta ejusdem prorsus dictionis epistola, quæ secunda ibidem est, et ad Septimum, seu Septimum episcopum Altimensem 115 inscribitur, hanc ad Januarium solam admittit. Quid porro illud, *olim noveramus*, in hac epistola usurpatum, respectu vigoris fidei episcopi Januarii, si non longe ante annum 447, et anno saltem 440, quo ipse Leo pontificatum Romanum inivit, etiam Januarius Aquileiensem sedem tenuisset? Retrocedat igitur necesse est annus æmortalis Aquileiensi episcopi Maximi; qui propterea obierit octuagenario quidem major, sed certe aliquot annis nonagenario minor.

Quid nunc vero de Januario, cujus ætas, etiam si non excesserit annum datæ ad ipsum secundæ a Leone epistolæ 447, nonagenimum sextum annum attingisse dicenda est? Aliud hic proferendum, quod Januario æque ac Maximo bene cedat; quodque quinquennio et ultra minuat utriusque ætatem si opus sit. Annum ætatis trigesimum ambobus dedimus anno 381, quo episcopi in Aquileiensi concilio sederunt; arbitantes nimirum eodem circiter anno utrumque ad episcopatus honorem assumptum; sufficiebat enim trigesimus annus, sicuti hodie, etiam ex eorum temporum communitiori disciplina, ut quisque ad episcopatum ordinaretur, uti ex Neocesariensi concilii canone 14; licet per Siricium papam, non multo post Aquileiense concilium, in epistola decretali ad Himerium episcopum Tarraconensem, cap. 9, apud Constantinum, quadragesimus quintus fuerit constitutus; et licet quinquagesimus statuatur in Constitutionibus

A apostolicis, libro II, capite 1, quæ tamen Constitutiones tunc temporis, ut criticorum plerique animadvertunt, nondum fortasse in Ecclesia, generaliter saltem, innouerant. Trigesimus vero annus pro episcopali consecratione non ita tunc erat in Ecclesiæ positus disciplina, ut sæpe etiam vel trigesimo juniores ad episcopale fastigium non elevarentur, si necessitas præsertim postularet, aut singulare vitæ meritum suffragaretur. In Ecclesiastica Historia abundant hujusmodi exceptionum exempla, quæ originem ducent a divo Paulo apostolo, qui satis *juvenem*, immo *adolecentem* Timotheum episcopum ordinaverat; unde inter alia illum monebat ut ita in omnibus se gereret prudentia atque doctrina, quod nemo *adolecentiam* suam contemneret. *Adhuc juvenes* propterea, Eusebio teste Hist. Eccles. libro VI, capite 30, Ecclesiarum in Ponto episcopi ordinati fuerunt Origenis auditores Gregorius Thaumaturgus, ejusque frater Athenodorus. Similiter Acholius episcopus Thessalonicensium, teste Ambrosio epistola 16 ad Anysium. De Paulo

B quoque Constantinopolitano episcopo idem refert Socrates Hist. Eccles. libro II, capite 6, ac de Athanasio Alexandrino Theodoretus libro I, capite 25. Immaturitatem ætatis, in qua coactus propemodum fuerat episcopatum accipere, vehementer accusabat Gaudentius etiam Brixienis sermone 16 in Cominiana ejusdem Operum editione. Antonius ille, quem in Fussalensi Castello suæ diœcesis episcopum constituerat Augustinus, et ipse *juvenis* erat, immo *adolecens*, ut idem testatur epistola 209 superius citata, qui in Ecclesia Hipponensi lectoris tantum officio functus fuerat. Scimus præterea ex Nicephoro, Hist. Eccles. libro III, capite 29 Eleutherium, non amplius quam *viginti* annos natum, in Illyrico episcopum delectum fuisse; ex Hincmaro, apud Baronium, ad annum 470, Remigium anno ætatis *vigesimo secundo* ad episcopatum Rhemensem veluti raptum fuisse; et ex Ennodio, in Vita Epiphaniï Ticinensis, Epiphanium ipsum anno ætatis *octavo et vigesimo* episcopum ordinatum. Post exempla hujusmodi, tum Orientalis tum Occidentalis Ecclesiæ, quæ etiam aut non multum aut prope nihil ab ætate distant Valeriani 116 episcopi Aquileiensi, et concilii in Aquileiensi civitate celebrati anno 381; quis accusari umquam poterit critices laxioris, si alicujus difficultatis minuendæ gratia, cum pauca suppetant explorata ac certa, cum multa aut dubia sint aut obscura, cumque ex alia parte nihil obstet, nullique fiat aut injuria aut vis; quis, inquam, accusari poterit critices laxioris, si opinari velit ab eodem Valeriano episcopo ordinationem episcopalem accepisse Maximum et Januarium circa annum 381, ut ejus essent auxiliares per diœcesim episcopi, cum ipsi annum ætatis ægerent non amplius quam *vigesimum quartum*, aut *vigesimum quintum*? Ita nimirum Maximus vix octuagenarius in Aquileiensi sede obiisset, et Januarius fortasse nonagesimum non excessisset annum; quod a communi vivendi ratione prope nihil abhorret.

D Tres igitur in Aquileiensi concilio anni 381 deprehendimus auxiliares episcopos, quos ad Aquileiensem Ecclesiam pertinuisse admodum credibile est, Jovinum, Maximum, Januarium. De sex aliis nihil ausim dicere; cum eorum nomina nihil mihi nunc suppetant. Conjectaverim nihilominus, generatim loquendo, præter tres nominatos, alios quoque ex eorum numero ad Aquileiensem Ecclesiam pertinuisse, cum longe lateque patuerit diœcesis ipsa, sane amplissima, et inter Occidentis illustriores, atque tunc temporis maxime populosa, nondum scilicet ad Italiæ perniciem ingressis per Aquileiensem agrum agminibus Barbarorum; cumque probabile admodum sit Aquileienses præsules pluribus in locis propriæ diœcesis episcopos constituisse qui eorum vices gererent, et ibi potissimum, ubi postmodum decursu temporis nonnullæ cathedrales ecclesiæ surrexerunt, quæ suffraganæ hujus primæ sedis dictæ fuerunt. En itaque novum quasi problema quoad Aquileiensem nostram

Ecclesiam, respectu habito ad auxiliares ejus episcopos, quod singillatim enucleari meretur; quodque idcirco novis exhibitis monumentis, novisque conjectationibus præstare curabo.

A primis tamen illis temporibus quarti vel quinti sæculi, in quorum expendendis, quæ respectu Aquileiensis Ecclesiæ supersunt, ecclesiasticis monumentis hactenus incubuimus; non gradum quidem, sed potius saltum facere juvat ad sequiorem ætatem duodecimi sæculi, ac decimi tertii. Et sane, quas consuetudines antiquiorum sæculorum ex cœvæ scriptoribus, ob monumentorum defectum quæ injuria temporum perierunt, haurire non possumus; quam sepe optime conjicimus ex vestigiis earumdem, quæ nobis subsequens ætas servavit illæsa! Ita nimirum factum fuisse arbitror de auxiliariis Ecclesiæ Aquileiensis episcopis, qui primum hæc illac per diocesim amplissimam constituti, demum locum dederunt veris cathedralibus ecclesiis suffraganeis, quæ ibi erectæ fuerunt, ubi hi consistere ante solebant. Quænam itaque ad sunt vestigia in cathedralibus suffraganeis Ecclesiæ Aquileiensis, quæ indicent nobis illic olim existisse constitutos episcopos mere auxiliares Ecclesiæ Aquileiensis, antequam ad distinctæ cathedræ dignitatem eodem elevarentur?

Monumenta, inter alia, duo supersunt autographa in tabulario capituli olim patriarchalis Aquileiensis, nunc archiepiscopalis Utinensis; alterum ad annum pertinens 1183, alterum vero ad annum 1260, quæ hic dabimus appendicis loco in fine hujus dissertationis; quorumque omnium primus meminit clarissimus Utinensis Ecclesiæ præpositus Franciscus Florius in suo libello ita inscripto, *Discorso preliminar alla Vita del beato Beltrando patriarcha d' Aquileja*, quem publici juris fecit in altera illius Vitæ editione anni 1791, pag. 25 et 26. 117 Singulare quoddam, quod ex his duobus monumentis accipimus, ipso eruditissimo viro nobis præeunte, illud est, quatuor nempe suffraganeos episcopos Ecclesiæ Aquileiensis hic receuseri veluti ejusdem Ecclesiæ *canonicos natos*, uti appellant; utpote qui semper essent et illarum sedium episcopi, et metropolitanæ Ecclesiæ canonici. Hi vero erant episcopus Concordiensis, episcopus Tergestinus, episcopus Emoniensis, episcopus Justinopolitanus. Priores duos exhibet monumentum primum, posteriores alterum. Concordiensis et Tergestinus in monumento primo apparent inter Aquileienses canonicos per eorum *vicarios*, quos ipsi ad implendum munus canonicale in Ecclesia Aquileiensi data opera constituebant, eo prorsus modo quo et *patriarcha*, et *comes* (qui *comes*, ex illorum temporum usu, Ecclesiæ Aquileiensis *advocatus* erat). Hæc porro vicariorum præsentia pro his episcopis in Ecclesia Aquileiensi probat, Concordiensis ac Tergestinae sedis hoc fuisse proprium, ut earum episcopi habitualiter, uti aiunt, de Aquileiensis Ecclesiæ clero censerentur, veluti ipsius canonici; et non minus ac patriarcha ipse, et comes, qui similiter perpetui Ecclesiæ Aquileiensis canonici censebantur, et canonicorum munia per eorum vicarios obibant. Idem dicendum videtur de episcopis Emoniensi ac Justinopolitano, qui in documento altero exhibentur, et non quidem per vicarios, sed per se ipsos præsentem cum aliis canonicis Aquileiensibus ad quemdam actum capituli, qui de canonicorum numero in posterum providebat. Jam documentum primum auctoritatem præbet secundo, ut intelligamus Emoniensem quoque et Justinopolitanum episcopos, non minus ac Concordiensem et Tergestinum, *canonicos natos* Ecclesiæ Aquileiensis. Ipsa vero secundi documentum verba non obscure idem videntur asserere: quod ceteroquin, quatenus opus esset, ex aliis quoque anterioribus documentis ejusdem Ecclesiæ, ibidem a prælaudato viro clarissimo et Aquileiensi antiquitatum peritissimo indicatis, abunde confirmatur.

Novum quidem non est in Ecclesiastica disciplina, quod cathedralium ecclesiarum episcopi, canonici

A eodem tempore fuerint alicujus insignis Ecclesiæ, etiam extra propriam diocesim positæ, maxime vero suæ ecclesiæ metropolitanæ. In Gallia episcopi Andegavensis ac Pictaviensis, necnon et archiepiscopi Senonensis ac Bituricensis canonici erant ecclesiæ Sancti Martini Turonensis, uti ex Thomassino ibidem, num. 7, omnes et singuli suffraganei episcopi illius provinciae. Pro memoratis archiepiscopis et episcopis Gallicanis, ratio canonicatus eorum in Ecclesia Turonensi non alia fuisse videtur, quam sanctitas loci, ex celebritate ac merito sancti Martini Turonum episcopi, omnium suæ ac posterioris ætatis scriptorum laudibus clari. Pro episcopis vero Cantuariensium provinciae in Anglia, ratio tota illius loci ejusdemque circumstantiarum peculiaris fuit, quæ apud eundem Thomassinum videri potest. At quoad Aquileiensem Ecclesiam spectat, ubi quatuor indicati episcopi canonici, omnes erant episcopi provinciae Aquileiensis, et ubi omnino non patet quando hi quatuor esse ceperint, et illarum simul suffraganeorum episcopos, et metropolitanæ canonici; conjicere licebit id peculiariter indicare antiquam horum episcoporum Aquileiensem originem; ac propterea eorumdem in Aquileiensi Ecclesia canonicatus initium repetendum valde probabiliter ab eo tempore quo quatuor hi episcopi simpliciter auxiliares episcopi 118 erant Ecclesiæ Aquileiensis, in iis ipsis fortasse locis constituti, ubi postea cathedrales episcopi propriæ sedis propriæque jurisdictionis decursu temporis exstiterunt. Tunc porro, cum auxiliares episcopi essent Ecclesiæ Aquileiensis, dubium nullum est eos de Aquileiensis Ecclesiæ *gremio*, uti aiunt, fuisse, et ad majorem clerum ejusdem Ecclesiæ pertinuisse, unde quoque ex communi ecclesiastico censu stipendia acciperent ad vitæ sustentationem, et ad munera ipsis concedita obeunda. Nemo itaque negaverit, eos jam tunc reapse fuisse ejusdem Ecclesiæ canonicos, etsi non nomine tenus (quod canonicorum nomen nono aut decimo sæculo antiquius non sit), re tamen atque substantia. Quid vero si canonicorum inducto nomine, canonici et ipsi Aquileiensis Ecclesiæ, sicut et ceteri apud eandem per se ipsos ac jugiter degentes, appellati fuerint, et tales etiam reapse censerentur, veteri retenta consuetudine quæ eorum originem testabatur, et retenta fortasse etiam sua parte stipendiorum, quæ aliis ejusdem Ecclesiæ canonicis essent communia? En igitur quomodo ex monumentis quæ supersunt inferioris ævi Aquileiensis Ecclesiæ, vetus quodammodo emergat ejusdem Ecclesiæ disciplina, quam non satis perspicue, ob cœvorum monumentorum inopiam, percipere educere aliunde. En quomodo auxiliares episcopos, quos secundi generis dicebamus, hinc inde nimirum in variis præcipuarum dioceseon locis constitutos, etiam in Aquileiensi Ecclesia prisca sæculis existisse conjicimus, et probabiliter in iisdem etiam locis, ubi hi episcopi canonici olim perpetui ejusdem Ecclesiæ habebantur.

Sed res adhuc est clarius novis aliis animadversionibus, novisque conjectationibus explicanda. Quam late patuerit Aquileiensis episcopi cura aliquis fortasse requirat? Adeundus hæc super re eminentissimus cardinalis Norisius in dissertatione de Synodo v, capite 9, § 4. Audiendus etiam clarissimus De Rubis, qui in monumentis Eccles. Aquil., capite 20, numero 3, et in dissertationibus Variæ Eruditionis, capite 22, numero 2, Valeriano et Chromatio episcopis Aquileiensibus, scilicet quarto sæculo ad finem vergente et quinto ineunte, Istriam tribuit Aquileiensi metropolitæ, item Ecclesiam Tridentinam, necnon Sabionensem in Rætia II, item Augustanam fortasse in Vindeliciis; quin etiam Celeianam, Emonensem, Scabrantensem, Tibornensem in Norico et in Pannonia, ac totam insuper Venetiam qua late patebat ad fines usque Insubriæ atque Æmiliæ. Quod ad Noricum

spectat, Marcus Hanzisius tomo I Germaniæ Sacræ, capite 12, apud eundem De Rubeis candidè ac confidenter aiebat, « quod Ecclesiæ Norici originem accipere ab Aquileiensi : quod vel ipse locorum situs suadere videtur, contigui enim sunt Norici Aquileienses. » Illud vero quod de Ecclesiis Norici Hanzisius fatabatur, de aliis quoque dicendum est in Istria tunc positis et in Pannoniæ partibus, eoque magis in Venetiâ : ut omnes originem similiter acceperint ab Aquileiensi. Patet hinc amplitudo Aquileiense Ecclesiæ, antequam cæteræ orientur quæ ab ea duxerunt initium : necesse est enim ut Aquileiense episcopi cura per hæc omnia ubique loca sese diffunderet, priusquam peculiare Ecclesiæ proprii nominis ibidem instituerentur. Hinc facile quisquam inferre poterit, unum Aquileiensem antistitem curæ tam late pateuti sufficere minime potuisse ; illumque propterea, vel a primis per eas regiones Christianæ fidei incunabulis, episcoporum auxiliatorum ope indiguisse ; et eorum non modo qui apud eundem veluti stabili mansione consistent ejus nutibus semper parati, sed qui etiam hac illac 119 peculiaribus dissitisque regionibus præsiderent, quasi tot dioceses secundariis et ipsi præpositi ; quæ tandem in dioceses proprii nominis sui que juris, aliquæ citius, aliquæ serius, evaserunt, ac ita primitivas suffraganeas ejusdem Aquileiense Ecclesiæ dioceses constituerunt.

Jam vero quid referunt hæc super re etiam, quæ supersunt, Acta ad Ecclesiæ Aquileiense exordia pertinentia ? Acta intelligo sanctorum Aquileiense martirum, Hermagoræ, primi, apostolico ævo, Aquileiense episcopi, et Fortunati ejusdem diaconi, quæ exstant in Julio Bollandiano tomo III, pag. 251 editionis Antuerpiensis. Acta hæc rejecta omnino fuerunt a clarissimis viris Papebrochio ac Tillemontio : sed criticè profecto nimium severiori, uti admonent ipsi Bollandiani socii, qui Papebrochio successerunt, in Commentario prævio ad hæc eadem Acta, et fusius quoque atque accuratius De Rubeis in Monumentis, capite 1 ac 3, ubi eadem singillatim expendit atque tuetur, concludens, nihil hactenus a criticis viris proferrî potuisse, quod Actorum Hermagoræ præcipua capita elidat, eorumque fidem convellat ; ea vero quæ in eisdem Actis vindicari difficillime possunt, adjectas probare sequiore ævo interpolationes, quæ sinceritatem Actorum non evertunt. In his porro Actis, capite 1 num. 4, hæc ad rem nostram, post ea quæ hactenus dicta sunt, opportuna leguntur. « Tunc iter faciens (sanctus Hermagoras) cum beato Marco ad urbem Romam, ibique a beato Petro accipiens baculum pontificatus, et velamen sacramenti cum benedictione, factus est proton episcopus provincie Italiæ, et regressus est ad urbem civitatis Aquileiæ, et Ecclesiæ suæ moderationem composuit ; et Seniores et levitas inibi ordinavit : et post hæc ad civitatem Tergestinam presbyterum et diaconum direxit ; et per alias civitates similiter faciebat. Hæc agebat in urbe civitatis Aquileiæ, quæ est ex civitatibus Italiæ prima. » Hanc Actorum illorum particulam, quam peculiari animadversione perpendit idem de Rubeis citato capite 3, interpolatione vacuum, saltem quoad substantiam, cum eodem censere juvat. Videas hic porro quam late patentem episcopalis curæ provinciam omnium primus susceperit Hermagoras in hac Italiæ parte, quæ tunc proprie Italiæ nomine censebatur, uti ex laudato viro clarissimo intelligimus ; et qua patebat iter ad conterminas trans Alpes regiones, ubi quarto et quinto sæculo protensam novimus Aquileiensem metropolitanorum jurisdictionem. Videas quoque quam sollicitè sibi ad opus Ministerii et seniores et levitas ordinare studuerit Hermagoras. Videas demum ministros ejusmodi ab eodem missos per civitates, nominatim vero ad civitatem Tergestinam, quæ fortasse omnium prima Aquileiense protoepiscopi pastorem sollicitudinem experta fuit, cujusque præsules posterioribus sæculis vidimus Aquileiense Ecclesiæ canonicos natos. Hic quidem

A in Actis sermo est de presbyteris atque levitis a divo Hermagora ad civitates directis. Sed hi fortasse presbyteri erant etiam episcopali gradu donati, aut certe fuerunt non multo post ab Hermagoræ successoribus ; cum Christianorum messis undique uberior in dies evaderet. Patet hinc luculentius ex ipso Aquileiense Ecclesiæ exordio, quod nobis hæc Acta referunt, auxiliatorum ipsius Ecclesiæ episcoporum necessitas in tam ampla Aquileiense antistitem cura ; et roboratur opinio, quæ auxiliarios hujusmodi episcopos in iis locis præcipue collocat, aut certe non longe ab iis, ubi postmodum lapsu temporis suffraganeæ proprii nominis propriique juris Ecclesiæ surrexerunt.

Quærat nunc aliquis etiam de origine 120 Ecclesiarum suffraganearum, prout nunc appellantur ; maxime vero de suffraganeis Aquileiense Ecclesiæ ? Confidenter aperiunt meam sentiendi rationem super hac re. Metropolitanas Ecclesias veri nominis atque juris sero in Occidente ortas non negaverim ; et cum viris clarissimis Aquileiensem sub Valeriano, Mediolanensem sub Ambrosio episcopis, modico inter utramque temporis intervallo, metropolitanarum primas in Occidente habitas fuisse dixerim. Metropolitanarum tamen effligem quandam, seu potius primordia quedam, in majoribus diocesis, etiam ante Valeriani et Ambrosii ætatem, in Occidente ipso præluxisse opinor : nam ad instar metropolitanarum Ecclesiarum videntur mihi fuisse Ecclesiæ illæ, quarum antistites hac illac per proprias dioceses, amplioris, ut ita dicam, ambitus ac difficilioris excursus, auxiliares sibi episcopos, veluti suffraganeos constituebant, qui eorum in gregis cura ibidem agerent vices. An non ad instar Metropolitanæ Ecclesiæ cum suffraganeis suis, vel ipso Ecclesiæ secundo sæculo, fuerit in Galliis Ecclesia Lugdunensis sub Irenæo episcopo, de quo Eusebius Ecclesiasticæ Historiæ libro v, cap. 23 et 24 ? *Paræcias Galliæ* hic nominat Eusebius, quas Lugdunensis episcopus Irenæus regebat : *ac Elpnoios interurbas*. Paræcias porro illas in Galliis sitas sub Irenæi vigilantia, non a presbyteris curatas fuisse, sed ab episcopis, quos Irenæus ipse fratres appellabat, quibusque, Eusebio teste, ipse præerat, contra Massuetium, Quesnellum, et Constantium, ita probavit invicte ac luculenter, opinione secutus Petri de Marca, Henrici Valesii, Guiljelmi Beveregii, ac Stephani Baluzii, clarissimus noster Franciscus Florius in eruditissima sua dissertatione de Martyribus Lugdunensibus, capite 3, ut nihil hic addere necesse sit majoris confirmationis gratia. Quidni igitur metropolitani episcopi speciem vel ipso secundo sæculo gesserit in Galliis Irenæus, et veluti suffraganei ipsius fuerint cæteri paræciarum Galliæ episcopi, quibus ipse præerat ? Quidni cæteris paræciarum Galliæ episcopis ideo præfuerit Irenæus, quia Lugdunensis Ecclesia veluti mater fuerit aliarum in Gallia Ecclesiarum ; et quia Irenæus ipse, ejusque prædecessor, sanctissimus senex ac Christi martyr Pothinus, auxiliares ibidem constituerint episcopos, qui demum episcopi propriæ sedis decursu temporis singuli evaserunt, ac aliarum et ipsi Ecclesiarum sequentibus sæculis institutores fuerint ac parentes ? Idem profecto dicendum arbitror etiam de amplissima Aquileiensi ac vetustissima Ecclesia, quæ præter Venetiæ fines late patentes, Istriam complectebatur et Noricum, et Pannoniæ quoque partem obtinebat. Metropolitanæ speciem tulit hæc ipsa Ecclesia, etiam antequam Metropolitanæ vocabulo uteretur, Juraque metropolitica omnia exercebat ; et suffraganeas appellare quodammodo poterat Ecclesiæ Venetiæ Istriæ Norici atque Pannoniæ, ubi primum et Christi nomen ipsa invexerat, et episcopos auxiliares ipsa locaverat ; qui demum fuerunt episcopi peculiarium dioceseon distinctarum, quæ suffraganeas veri nominis constituerunt ejusdem ad metropolitica dignitatem evectæ, et in quas ipsa propterea jure quodam suo originario metropolitica auctoritatem non tam extendit, quam potius conservavit. Originem itaque

primitivam suffraganeorum Ecclesiarum exploratam habemus, quam repetere necesse est ab illa, ut ita dicam, materna auctoritate, quam in eas Ecclesiae principes profiterentur, a quibus suffraganeae ipsae sumperunt exordium.

Ut vero modum etiam aliquatenus investigemus, quo suffraganeae illae **121** quodammodo emergerunt, incongruum non erit e rebus notis ignotas conicere, ac per analogiam quamdam episcopatum suffraganeorum cum parœciis nostris secundi ordinis, eorum ortum imaginari non dissimilem fuisse ab ortu eandem parœciarum, quæ certe non ita longe a nostra ætate prodierunt, et sæpe etiam conspicientibus nobis in dies exsurgunt. Illud propterea quod in diœcesibus quibuscunque contigit, atque contingit, vetustis ecclesiis, baptismalibus dictis, seu plebanis, quoad parœciarum multiplicationem, quæ in earum sinu facta fuit; illud idem contigisse existimo in majoribus diœcesibus, quoad multiplicationem episcopatum intra earum fines. Vidimus nempe baptismales ecclesias in agris positas longo tempore præfuisse multis ecclesiis seu capellis, succursalibus appellatis, quæ quidem presbyteros proprios habebant, plene tamen obnoxios auctoritati presbyterorum ecclesiarum baptismalium; donec secutus inde divisionibus, episcoporum indultu ac voluntate, presbyteri ipsi succursalium proprii juris facti fuere, ac ita multæ intra unius parœciæ territorium emergerunt parœciæ minores ex partibus avulsis a veteri ecclesia baptismali; quæ proinde auctoritatem pristinam in eas amisit, servata tantum prærogativa primatus, et quadam honoris significatione, quam filias semper exercere decet erga matrem. Non itaque dissimili modo, ut videtur, amplè veteres diœceses, earumque episcopi, auxiliares episcopos habuere hinc inde positos in potioribus locis regionum suarum, ibique veluti succursales ecclesias superioris ordinis ab his auxiliariis episcopis administratas, plene tamen cum episcopis ipsis sibi subjectas. Decursu vero temporis, ac multiplicata fidelium segete, aliisque ortis necessitatibus, auxiliares isti episcopi cum suis territoriis, sive annitentibus populis, indulgenteque ipso episcopo principali, sive conciliorum accedente providentia, sive demum auctoritate Romani pontificis, cujus summa semper in his rebus per universam Ecclesiam, maxime vero in Occidentis partibus, fuit potestas, peculiare quasdam constituerunt diœceses intra ambitum diœceseon antiquarum, et ex partibus avulsis ab ipsis primariis diœcesibus; ita ut in eodem ipso locorum spatio, ubi olim unicus erat episcopatus et una ibidem vera auctoritas, plures deinde facti sint episcopatus ab Ecclesia principe separati, suique juris; ut antiquæ Ecclesie titulus tantum superioris remaneret, ac ea obsequii signa eidem rependerentur a novis, quæ naturaliter deferri solent, ac debentur iis, a quibus origo ducitur. En itaque etiam modum, quo suffraganeæ Ecclesie primitivæ in Christiano orbe surrexerunt; ut ita propemodum etiam Aquileiensis Ecclesie suffraganeas efformatas fuisse intelligamus in Venetia atque Istria, sicut etiam in Norici partibus et Pannoniæ; et quidem non uno tempore singulas, sed aliquas citius, serius alias, quasdam ante invectam in Occidente quarto circiter cadente sæculo metropolitanam provinciarum ecclesiasticarum formam, quasdam etiam postea: ut nihil interim proferamus de suffraganeis alterius generis atque originis, quas subsequens tulit ætas, pro locorum ac temporum necessitate, novarumque metropolcon erectione, sicut etiam pro varietate humanarum rerum, quibus non raro sancta Ecclesia studio pacis ducta morem gerere consuevit.

Quærat demum quispiam, quibus etiam honoris significationibus suffraganeæ Ecclesie, maxime vero Suffraganeæ Aquileiensis provincie, coluerint antiquitus metropolitanam? Clarissimus Mabillonius præfatione in sæculum v Benedictinum, num. 22, indicat nobis Folcum quemdam archiepiscopum **122**

A Rhemensem sæculi decimi, qui episcopos suffraganeos suos, *filiorum* vocabulo, appellabat. Hoc quamquam singulare fuerit hujus archipræsulis, qui, eodem scribente Mabillonio, aut primus fuit aut certe inter primos, qui, metropolitici juris obtentu, filios vocaverit episcopos suffraganeos; et quamquam hoc idem abhorreat ab Ecclesie disciplina, qua semper factum fuit ut episcopi minimorum etiam locorum, et simplicis quoque nuncupationis, ab episcopis quibuscunque *fratrum* vocabulo dicerentur, sicuti etiam Romani ipsi pontifices consueverunt, qui vel minimum episcoporum *fratris* vocabulo semper appellaverunt: hoc, inquam, nihilominus indicium est, tum maxime auctoritatis quam antiquitus in suffraganeos suos, veluti filiarum Ecclesiarum antistites, metropolitani episcopi exercebant, tum honoris eximii quo a suffraganeis metropolitani ipsi episcopi colebantur, qui idcirco veluti parentes institutoresque suffraganeorum Ecclesiarum censebantur. De Aquileiensibus vero suffraganeis ut aliquid innuam, breviter notissima memorabo, et apud De Rubeis, aliosque rerum Aquileiensium exploratores satis vulgata; nimirum suffraganeos istos, a priscis usque temporibus, tum electionis confirmationem, tum manuum impositionem a metropolitano accepisse; cui etiam, peculiari formula ipsorum manu exarata ac sacramento firmata, fidem atque obedientiam pollicebantur. Addam, suffraganeos Aquileienses, singulis annis, *ad limina* metropolitanæ Ecclesie accedere solitos fuisse in festo sanctorum martyrum patronorum Hermagoræ et Fortunati; necnon apud eundem metropolitanum episcopum frequenter diversatos, eidemque in solemnibus peragendis, honoris et obsequii gratia, astitisse, uti constat ex innumeris pene solemnium diplomatis, aliisque monumentis, in quibus singulorum nomina qui intererant recensentur. Hujusmodi diplomata ac monumenta non primæve quidem vetustatis sunt: pleraque nihilominus annorum millesimum antecedunt, aut proxime sequuntur; et nullus dubito, quin non modo illius ævi, sed etiam præcedentium sæculorum referant disciplinam. Hæc obiter sufficiat attigisse, quæ ad illustrationem faciunt eorum quæ hactenus dicta sunt de auxiliariis primum, deinde suffraganeis Ecclesie Aquileiensis episcopis.

Nunc itaque, ut ad conclusionem primæ partis hujus sexti capitis veniamus, in qua propositum erat ostendere, Niceam seu Nicetam episcopum Aquileiensem ideo probabiliter Romanam civitatis episcopum a Gennadio appellatum, quia, antequam episcopalem sedem Aquileiensem conscenderet, episcopus auxiliaris fuerit Ecclesie Aquileiensis ad portum Romatum seu Romatinum situs; nunc itaque, aiebam, ut ad conclusionem tandem veniamus, quid non satis probabile in rem nostram dictum fuit, sive generalem auxiliarium episcoporum duplicis instituti disciplinam priscis sæculis in Ecclesia vigentem respiciamus, sive peculiarem ejusdem prorsus modi in ipsa Aquileiensi Ecclesia ex peculiaribus monumentis ostensam? Probabilitas sane hujus auxiliaris Niceæ seu Nicetæ episcopatus ex his fontibus ducta nullam patitur exceptionem. Quid autem in re tam dissita atque obscura ubi nihil satis compertum atque exploratum, ubi conjecturis tantummodo patet locus; quid unquam sperari potest, quod meræ probabilitatis modum excedat? In rebus porro hujusmodi, ubi quod verum et indubium sit assequi non est datum, satis habemus, si saltem similima vero, probabilia, ac rationi conformia proferamus. Nihil interim negotii facessat, quod Nicetas noster, post auxiliarem episcopatum ad portum Romatinum gestum, supremam regiminis curam in Aquileiensi ipsa **123** cathedra obtinuerit. Cum episcopi mere auxiliares diœcesim propriam ac proprium titulum non haberent, non erat contra canones, si vacante prima sede episcopali, ad eandem occupandam assumerentur: immo cum ipsi uti episcopi auxiliares, præcipua membra essent cleri ecclesie principalis, seu presbyteri

episcopalis; juxta canones erat, quod ipsi quoque præcipue ad vacantem episcopalem sedem ascenderent. Cum itaque dixerim, Nicetam nostrum auxiliarem ad portum Romatinum episcopatum commutasse postea cum cathedra Aquileiensi; hoc nimirum dixi, quod ecclesiasticæ illorum temporum disciplinæ non adversabatur; quod etiam viri docti de aliis similiter auxiliariis episcopis autumarunt; et quod præsertim de nonnullis Romanis pontificibus priorum sæculorum, ad tollendas quasdam locorum ac temporum difficultates, excogitarunt clarissimi rerum hujusmodi investigatores, Petrus Coustantius, Epistolæ Rom. Pontif. pag. 3 et 6 editionis Parisiensis, et Franciscus Blanchinius, tomo II Anastasii, in Notis Historicis ad Vitam sancti Eleutherii papæ, pag. 142; quod hic obiter inuisse sufficiat.

Unum addere præstat, quoad locum Romatii, seu Romatini portus, ubi Niceam seu Nicetam nostrum probabiliter sedisse diximus, priusquam Aquileiensem capesseret episcopatum. Ex primo duodecimi sæculi monumento superius indicato habemus, Concordiensem episcopum, unum ex iis fuisse inter hujus metropolitaneæ episcopos suffraganeos, qui canonici nati Aquileiensi Ecclesiæ dicebantur: quod ideo factum coniciebamus, quia Concordienses quoque episcopi, veluti successores fuerint eorum auxiliarium episcoporum, qui priscis temporibus eo loci sedebant pro episcopo Aquileiensi; quique propterea, cum de Aquileiensi presbyterio tunc essent, perseveraverint in eodem recenseri (canonicorum quoque assumpto nomine, cum idem in Ecclesia primum insonuit), etiam postquam in cathedralem veri nominis sedem evecti fuerunt, peculiari diocesi constituta ex parte avulsa ab Ecclesia matre. Cum vero hodiernus portus Romatii seu Romatinus, vulgo dictus Portus-Gruarius, vix duobus milliariis distet ab excisa Concordia, quæ itidem ad Romatium fluvium sita est, per quem rectum ultro citroque iter; cum portus Plinii Romatinus ad ostium illius fluvii steterit per quod in æstuarium labitur, et portus olim fuerit Concordiensis civitatis; auxiliares episcopos Aquileienses in hac Venetiæ parte sitos, qui procul dubio totius regionis ab eodem fluvio peragrata curam hinc inde gerebant, ad Romatium seu Romatinum portum sedisse probabile est, et probabilius fortasse ad Romatinum Plinii portum, quamdiu stetit, ante ipsius et Concordiensis civitatis eversionem, uti locum eorum fortasse vigilantia opportuniorem, et ita ab eodem loco Romatinos seu Romatianos episcopos communiter appellatos: quamvis postea, cum cathedralis ibidem sexto sæculo emerit proprii nominis atque jurisdictionis, suffraganei illi novi episcopi nomen assumpserint Concordiensium episcoporum ab urbe illius loci principe, quæ licet tunc excisa, et a propria dignitate delapsa, non ita tamen prostrata, sicuti hac nostra ætate, dejecta erat atque prostrata, ut spe aliqua splendoris pristini recuperandi non teneretur; et interim nomen satis celebre in fastis veteribus obtinebat, quod episcopali novæ cathedræ decorandæ dignus videretur. Hæc de prima probabili causa, cur Niceas seu Nicetas, episcopus Aquileiensi, dictus fuerit a Gennadio Romatiane civitatis episcopus: nunc ad secundam.

124 CÁPITIS SEXTI PARS ALTERA.

Secundo loco propositum erat ostendere Niceam seu Nicetam episcopum Aquileiensem ideo fortasse appellatum etiam fuisse Romatiane civitatis episcopum, et ita a Gennadio quoque Massiliensi, cæterisque qui eundem excriserunt, inter scriptores ecclesiasticos nuncupatum; quia probabiliter ad portum Romatinum seu Romatinum sederit non infrequenter, cum Aquileiensi Ecclesiæ clavum teneret. Id itaque probandum est fieri potuisse, atque a Nicea seu Niceta episcopo Aquileiensi probabiliter etiam factitatum, tum ex ecclesiastica illorum temporum disciplina, tum etiam ex historicis monumentis, quæ Aquileiæ tunc ac totius Venetiæ statum nobis exhibeant. Quid vero

A si nihil repugnet de eodem enuntiari, et auxiliarem prius fuisse episcopum Niceam seu Nicetam ad portum fortasse Plinii Romatinum pro episcopo Aquileiensi, et eundem postea, episcopum factum Aquileiensi Ecclesiæ, in portu Romatino novo, seu potius in ejusdem nominis civitate, non infrequenter etiam diversatum? Confidentius itaque rem secundo loco propositam investigabimus, ut unicuique liceat, vel alterutram seligere, vel etiam utramque, si lubeat, amplexari. Quid autem si neutra placuerit? At dummodo non inde in dubium revocetur, Niceam seu Nicetam Gennadianum esse reapse Niceam seu Nicetam nostrum, episcopum Aquileiensem, pro quo hactenus dimicavimus; interim libenti animo super hac difficultate expectabimus meliora. Nunc ad rem propositam accedendum.

Sententia eruditorum est, quam prolixè valideque propugnat Michael Antonius Frances in suo de Cathedralibus libro, capite 2, num. 37 et sequentibus, ad pacem usque a Constantino Magno Ecclesiæ datam, nullam in toto orbe Christiano adem sacram existisse, quæ vere ac proprie cathedralis ecclesia dici posset, quæque veluti peculiaris episcopi sedes esset, ad distinctionem aliarum ecclesiarum, quæ inferioris ordinis censerentur ac dignitatis; cum omnibus, quæ tunc essent, ecclesiis, sive locis, pro sacris fidelium synaxibus peragendis, prout persecutionum tempora patiebantur, æque præset episcopos, vel per se, vel per alios, quin ulla vere ac proprie dici posset ecclesia ac sedes episcopalis, uti posteriorum temporum politia ac consuetudine factum fuit. Præstat ipsum audire ita citato loco scribentem. « Firmissime judico, non ex eo præcisè quod in aliqua urbe fuerit episcopus, et in ea aliqua fuerit ecclesia ædificata, ideo sequitur quod ipsa fuerit illius civitatis cathedralis, licet erecta sit ab illius loci episcopo..... Dubitari fas non est, prius fuisse in Ecclesia catholica episcopos, quam fuerint ecclesiæ cathedrales erectæ..... Constat, quod illis primis temporibus initio nascentis Ecclesiæ, episcopi in omnibus Ecclesiis erant, non tamquam in cathedralibus, cum cathedrales tunc temporis non essent..... Liqueat ecclesias cathedrales moderniores fuisse, et multo post episcopatus, unde originem trahunt: nec rectam deduci argumentationem ab episcopatus erectione ad ecclesiam cathedralem eo tempore erectam, ante divisionem Ecclesiarum. » Hæc ex Michaele Antonio Frances delibata sunt, qui tamen fusius rem persequitur toto eo capite, et alibi quoque; ut confidenter etiam asseveret, ante pacem a Constantino Ecclesiæ datam, prorsus nullam in rerum natura cathedralem fuisse.

Hæc eadem de cathedralibus novissime 125 tradiderunt etiam eruditi monachi Benedictini congregationis Cisterciensis, auctores Italici operis Mediolani editi quatuor voluminibus in forma quarti, uti aiunt, cui titulus *Delle Antichità Longobardico-Milanesi*; ita enim habent dissertatione 31, num. 12: « Quanto affermar possiamo si è, che le chiese cattedrali ebbero origine soltanto dopo incominciato il quarto secolo. I Cristiani avanti quest' epoca, durante la burrasca delle persecuzioni, hanno costumato per l'esercizio è il culto della religione adunarsi col loro vescovo e clero nei cimiteri, nelle grotte, ed in altri solinghi ritiri. Allorchè poi tornava la bonaccia, cioè eseguivano nelle case o in que' luoghi a tal fine deputati, che il nome di chiese e basiliche hanno sortito. Checchè dunque dicano in contrario molti e dotti, scrittori, ma troppo forse prevenuti della loro opinione, le cattedrali, le metropolitane, le distinzioni e le preminenze sono di data posteriore, ed effetti dir si denno della pace alla chiesa compartita dall' imperator Costantino: pace che non ispuntò se non dopo l' incominciamento del quarto secolo. » Hæc illi. Cardinalis vero De Luca, de Præeminentiis, disc. 3, num. 15, ultra quoque progreditur, et cathedrales ecclesias, quoad usum saltem et accommodationem hujus appellationis, longe etiam post pacem a Constantino da-

jam invaluisse scribit; cum nempe, pluribus hac illac per dioceses ecclesiis ædificatis tum in urbibus tum in agris, divisisque plebibus, necesse fuit illam distinguere ecclesiam quæ veluti cæterarum mater fuisset, et ubi tandem episcopus pace favente sedem quodammodo sui regimini collocasset. « Hoc nomen, ait ille, seu vocabulum *cathedralis*, longe post Ecclesie tranquillitatem usu haberi cœpit, quando parochialibus, aliisque inferioribus ecclesiis per civitates et reliqua loca diocesis constructis, contradistinguere oportuit illam ecclesiam matricem, quæ episcopi cathedra erat, et a qua reliquæ inferiores tamquam filiales normam acciperent, eique subjectionem profiterentur. » Cathedrales itaque Ecclesie, quoad rei veritatem atque substantiam, non nisi, quarto sæculo inchoato, aut etiam jam adulto esse cœperunt, ac fortasse etiam tardius; et certe alibi citius, alibi serius originem habuere, pro locorum diversitate, ac pro vario celeritatis gradu quo res Ecclesie juxta opportunitatem circumstantiarum prospere se habere potuerunt: quoad nomenclaturam vero longe etiam tardius communiter innovare in ecclesiastica politia.

Quorsum autem hæc de ecclesiis cathedralibus hactenus prænotata? Hæc nimirum ideo de cathedralibus ecclesiis dicta habeantur, ut quænam prioribus illis sæculis fuerit disciplina, etiam quoad loca ubi episcopi considerent, cognoscatur. Cathedralis enim ecclesie, et fixæ episcoporum sedes in civitatibus aut locis ubi cathedrales ecclesie essent constitutæ, pari ubique gradu processerunt, uti citato superius loco animadvertunt etiam Benedictini monachi, aientes: « Quæta fu l' epoca, in cui cominciarono a stabilirsi nelle città le sedi vescovili, fissando il vescovo la dignità cattedrale a quella chiesa che scelta avesse a tal onore. » Si nulla porro cathedralis ecclesia ante pacem a Constantino datam, immo si longe post Ecclesie tranquillitatem cathedralis vocabulum usu haberi cœpit; nulla quoque fixa episcoporum sedes in civitatibus ante id tempus; et fortasse diu etiam post Ecclesie tranquillitatem sedes eorum fixæ in civitatibus esse cœperunt. Hinc vero sequitur, quod etiamsi major episcoporum pars a primis usque temporibus **126** nomen habent præcipuæ civitatis illius provincie seu regionis ubi eorum episcopalis cura versaretur; non ideo in ea semper civitate, quasi in fixo ac stabili *residentiæ* loco, uti postea loquendi modus invaluit, commemorarentur; sed in minoribus etiam locis, aut pro libito aut pro opportunitate, aut pro quadam prudenti œconomia, quandoque consistent: atque ita quoque, ut non infrequenter postea dubitatio orta sit, cujus præcipue loci dicendus esset episcopus hic aut ille; nec non ut plurimi, non civitatum atque locorum, sed provinciarum aut populorum nomine, et dicerentur, et sese ipsimet appellarent atque subscriberent.

Abundat ecclesiastica historia hujusmodi exemplis. Eruditus Fogginius in suo opere de Romano divi Petri Itineris et Episcopatu, exercitatione 14, ubi de primis Florentinorum Apostolis, animadvertit quod sanctus ille Paulinus, unus ex Thuscie apostolis, de quo disputant Thوسي scriptores cujus ibidem proprii loci episcopus fuerit, « idem ille sit, ac Paulinus Lucensis episcopus, quem totius fere Thuscie episcopum fuisse facile est credere, quamquam suæ solum urbis, in qua obiit, et forte, utpote opportuna aut frequentata magis, diutius degebat, episcopum faciant Lucenses. » En igitur, juxta Fogginium, episcopum totius fere Thuscie, qui nullum in illa regione locum habebat, quem nos diceremus propriæ residentiæ, quamquam fortasse diutius Lucæ degeret; quique solummodo sequiori ætate Lucæ episcopus dictus fuit, quia ibidem diem clausit supremum. Exstat apud Eusebium, Hist. Eccles. libro VII, capite 26, epistola sancti Dionysii episcopi Alexandrini, inscripta ad Basilidem Pentapolitanum episcopum, seu ut Græca habent verba, *episcopum Parochiarum quæ per Pentapolim sunt*. Nulla hic certe loci mentio, ubi Basilides episcopus Pentapoli-

tanæ regionis, quasi in suo ordinariæ residentiæ loco commemoraretur, et a quo nomen episcopatus acciperet: quamquam hic probabiliter, non episcopus proprii juris in Pentapolitana regione, sed auxiliaris esset tantummodo pro episcopo Alexandrino, qui plenam obtinebat in eadem regione potestatem, uti superius admonuimus.

Ut vero ad posteriora etiam pacis tempora descendamus; in episcoporum subscriptionibus ad concilium Nicænum, quæ habentur tomo II Conciliorum Labbei, curis Coleti col. 55 et sequentibus, legitur *Joannes Persidis*, id est episcopus in Persarum regno, absque ullo peculiari sedis ac residentiæ titulo in aliqua Persidis civitate. In subscriptionibus episcoporum ad concilium Constantinopolitanum generale II, apud eundem Labbeum, ibidem, col. 1134, leguntur *Agapius* et *Bagadius* episcopi dicti *provincia Arabiæ*, similiter absque loci nomine ubi sedem episcopalem habent. Inter episcopos concilii Chalcedonensis apud ipsum Labbeum Conciliorum tomo IV, ejusdem editionis col. 855, legitur *Joannes Sarracenorum gentis* episcopus, et similiter *Eustathius gentis Sarracenorum* episcopus, et uterque absque nomine alicujus sedis aut loci, qui veluti caput esset eorum episcopalis curæ. Hæc nunc sufficiant exempla ad rem quam agimus illustrandam; quod nempe priscis Ecclesie sæculis nullum episcopi in propriis diocesis habere locum, qui, nostrorum temporum more, locus esset constantis eorum residentiæ, sicuti nullam habebant cathedralem ecclesiam proprie dictam; licet eisdem, ut plurimum, nomen acciperent civitatis præcipuæ aut celebrioris loci sui episcopatus, uti etiam prima habemus exempla Ecclesiarum Asiæ episcoporum in libro Apocalypseos, necnon et aliorum in Actibus apostolicis, ac in divi Pauli Epistolis.

127 Prima fortasse quæ in ecclesiasticis monumentis mentio apparet ecclesiarum cathedralium, et episcopalis mansionis, seu uti loquimur residentiæ, apud easdem, ad Ecclesiam attinet Africanam, et annum attingit 398, quo duo celebrata fuere Carthaginensis concilia sub Aurelio Carthaginiensi episcopo, quibus etiam interfuit Augustinus. In horum porro priori apud Labbeum, curis Coleti, tomo II, col. 1458, ita canone XIV statuebatur: « Ut episcopus non longe ab Ecclesia hospitium habeat. » In subsequenti vero, ibidem, col. 1455, ita canone 5 decretum fuit: « Placuit, ut nemini sit facultas, relicta principali cathedra, ad aliquam Ecclesiam in diocesi constitutam se conferre, vel in re propria diutius quam oportet constitutum, curam vel frequentationem propriæ cathedræ negligere. » Hi duo itaque canones Africanæ Ecclesie anni 398, qui nobis exhibent præceptum episcopis datum habendi *hospitium* suum, hoc est domum habitationis, non longe ab ecclesia, necnon denominationem *cathedræ principalis* ac *cathedræ propriæ*, ad indicandam ecclesiam diocesis præcipuam apud quam manere debuissent, discrimine facto ab aliis sacris ædibus minoribus quæ in diocesi essent; quique simul testantur pristinam episcoporum libertatem permanendi quocumque vellet loco in propria diocesi, ac transeundi quoque ad quamcumque libuisset diocesis Ecclesiam: hi canones, inquam, epocham quoque signant quarti labentis sæculi, quo cathedralium ecclesiarum mentio cœpit in ecclesiastica politia, et quo simul episcopis lex ferebatur mansionem stabilem faciendi, hoc est residentiam statuendi, apud easdem.

Quamquam vero vetus unius Ecclesie sæculi aut unius ætatis disciplina nequeat confundi cum alia alterius sæculi aut ætatis, licet proxime sese contingant; quoniam error esset vetusta sæcula generatim accipere sub unico aspectu, et nullo facto discrimine alterius ad alterum, nullaque habita ratione variationum quæ in eisdem identidem occurrerunt; eadem quoque disciplina quæ illius sæculi aut illius ætatis nomen obtinet, non ita illius sæculi aut ætatis propria est, ut aliquo modo non etiam et sæculum et ætatem

attingat quæ jam proxime præcesserunt, ac simul etiam non sese protendant ad sæculum et ætatem quæ proxime subsequuntur; atque error propterea pariter esset, aut certam Ecclesiæ disciplinam quæ quodam sæculo aut quadam ætate prævaluit, circumscribere velle, eamque veluti coarctare chronologica durationi ejusdem sæculi sive ætatis; aut etiam nolle animadvertere, variationem disciplinæ quæ tali sæculo aut ætati tribuitur, alibi citius contigisse, alibi serius sicut antea innuebamus, alibi integre pleneque, alibi quoque non sine aliqua exceptione quæ disciplinam quodammodo unius sæculi aut ætatis cum altera recens inducta componeret ac misceret. Hæc dixisse juvet, ut pateat amplissimum esse conjecturis locum ad ea quæ diximus, seu de cathedralium institutione post Ecclesiæ pacem, seu de more consequenter non ante id temporis in Ecclesia inducto, ut apud cathedrales ecclesias, in primariis dioceseon civitatibus plerumque constitutas, episcopi sedem suam stabilem ponerent. Quid igitur si dicamus etiam Aquileienses episcopos sero tandem in Aquileiensi civitate sedem stabilem collocasse, ut ab eadem absque loci diversitate universim nomen acciperent; et interim potuisse quandoque ab aliquibus non improprie appellari etiam Romatinæ seu Romatianæ civitatis episcopos, a loco ubi non infrequenter iidem consistent, cathedrali ecclesia vere ac proprie dicta nullibi adhuc constituta?

Non dixerim sane Aquileiensem civitatem, amplitudine loci populique **128** frequentia illustrem, sacra æde sub episcopis Nicetæ antecessoribus caruisse; sicuti neque domo aut domibus ecclesiasticis caruit, ubi et episcopus degeret cum ibidem commoraretur, et clericorum cœtus, quem cum episcopo esse decet. Quæ superius dicta sunt de monasterio virorum quod Aquileiæ erat, necnon de monasterio virginali, abunde probant sacram ædem Aquileiæ jam pridem existisse, in qua et cœtus coiret Christianorum, et solemnia ecclesiastica haberentur, et episcopus sacra faceret. Præterea ex divo Athanasio in Apologia ad Constantium imperatorem, num. 3 ac 15, intelligimus, Fortunatiani episcopi tempore, cujus ille hospes fuerat Aquileiæ, ædem sacram ibidem de novo extrui cœptam, et quidem, ut inde conjicimus, in alterius antiquioris locum, quæ jam tunc multitudini non sufficeret; atque in eadem, quamvis nondum absoluta, sed quia forsitan diruta erat vetus ut nova amplior ibidem exurgeret; in eadem, inquam, habitam fuisse collectam, cui ipse quoque Athanasius interfuit, et Augustus Constans prædicti Constantii frater tunc Aquileiæ et ipse degens: quod ad annum pertinet **348**, uti apud De Rubeis in Monumentis, capita 6, num. 5. In concilio quoque Aquileiæ habito anno **381**, sub Valeriano episcopo, Fortunatiani successore, quod superius expendebamus, Ecclesia Aquileiensis civitatis nominatur, in qua **52** episcopi ejusdem concilii Patres considerunt; quæ propterea eadem ipsa censenda est, quæ Fortunatiani tempore Athanasio feste extruebatur, quæque unica fortasse in ea civitate tunc erat, quia nulla distinctionis nota ibidem signatur. Digna sane illa sacra ædes fuit, quæ princeps haberetur in universa Aquileiensi diocesi, tum ob civitatis splendorem, tum etiam procul dubio ob structuræ majestatem, quæ amplitudini ac dignitati urbis impar non fuerit, multoque magis ob concilii in ea habiti præstantiam, quod, etsi non generale, generalis certe loco censi potest, et celebritatem maximam inde accepit, quod summi Occidentalis Ecclesiæ præcæres eminentesque tum sanctitate tum doctrina viri in eo convenirent. Hoc tamen satis non est, ut Ecclesia illa, more nostrarum, cathedralis habenda esset; neque ut civitas Aquileiensis ita stabilis ea tempestate jam evaserit residentię locus Aquileiensem episcoporum, ut liberum ipsis non foret, aut pro libito, aut pro opportunitate, aut etiam pro vicissitudinum ratione, alibi etiam libere commorari, aliisque uti sacris ædibus, quæ jam tunc in minoribus

etiam civitatibus, necnon in pagis ac villis populosisioribus, non infrequenter essent.

Affuerunt vero Aquileiensibus episcopis, et quidem sæpe sæpius, et plane dixerim plusquam cæteris episcopis totius Italiæ; affuerunt, inquam, causæ cur ad Aquileiensi civitate sese subducerent, et pacatiora ad securiora quærerent alibi domicilia in amplissima propriæ diocesis finibus. Ut ut porro concedamus Aquileienses episcopos ad Valerianum usque, Aquileiæ potissimum consedis; post Valerianum, dicere ausim, Aquileienses episcopos Nicetæ nostri antecessores, non Aquileiæ potissimum, sed alibi frequentius quam Aquileiæ, commoratos fuisse. Primus post Valerianum Chromatius fuit; qui anno **388**, eodem ipso quo Valerianus decessit, ordinatus Aquileiæ perhibetur a divo Ambrosio episcopo Mediolanensi, juxta morem duarum illarum Ecclesiarum, ut sese invicem earumdem antistites ordinarent, in civitate nimirum et ecclesia illius qui esset ordinandus. Novimus vero ex Historiis, ac Muratorius refert in Annalibus Italia, eodem ipso anno Aquileiensem civitatem obsidionem passam fuisse ab exercitu Theodosii Magni Augusti, qui tyrannum **129** Maximum insectabatur Aquileiam ingressum cum copiis avis, ut ibi se tueretur post acceptas clades in præliis antea commissis. Incertum quidem an ante vel post Chromatii ordinationem hæc obsidio Aquileiæ contigerit: certum tamen obsidionem hanc brevem fuisse, Theodosium urbem ingressum, captum Maximum, ac tertio ab urbe lapide imperatoris sententia capite obruncatum, mense Julio aut Augusto ejusdem anni, ut varie tradunt historici. Cum post Maximum, Valentiniano principe enecato, tyrannidem arripisset Eugenius, idem Theodosius ex Oriente iterum per Illyricum anno **394** in Italiam veniens cum magna militum copia, Juliarum Alpium munitas ab hoste vias sibi aperuit, atque ad Aquileiensem agrum pervenit, ubi ingens Eugenii exercitus situs erat. Ibi igitur commissum prælium fuit, quod exitium et mortem novo tyranno, novam ac plenam Theodosio victoriam attulit, qui proximam Aquileiensem urbem ingressus, ibi etiam a divo Ambrosio, qui data opera Mediolano Aquileiam venit, salutatus fuit. En igitur Aquileiensem agrum, non amplius quam sex annorum spatio, ingenti militum copia bis exundantem; bisque ibi ita pugnatum adversis aciebus, ut non minus quam de Occidentali imperio inter legitimum principem et usurpatorem duos actum fuerit. Verum non ita multo post, anno scilicet **400**, atque ab Eugenii internectione sexto, majoribus iterum Aquileiensis regio infortunata fuit obnoxia. Quis enim ignorat primam illam Gothorum Alarico duce Italiæ invasionem, quæ tunc non tam dominii acquirendi, quam abducendæ prædæ causa facta fuit? Patuit vero omnium primus Aquileiensis ager Barbarorum faucibus voracissimis, quos propterea nihil omisisse credendum est, ut, cum Aquileiensem rerum factura, jamdiu conceptam rerum omnium cupiditatem expleret. Quid porro in his angustiis Chromatii episcopus? Nil certe mirum ab Aquileiensi civitate et agro illum et semel et bis etiam secessisse; atque secunda præcipue hac vice moram etiam diuturnionem eo loci protraxisse, quem sibi prætulit incolendum; ac ita etiam, ut ejus loci episcopus, potius quam civitatis Aquileiensis, quodammodo videretur. Romatium vero portum seu Romatinum ad fluvium ejusdem nominis, locum reapse fuisse secessioni Chromatii tunc temporis opportunum, sive illius portus nomine locum intelligamus qui nunc Portus-Cruarius supra Concordiam, sive alium post Concordiam, a Plinio memoratum, ad fluvii ejusdem ostium, unde in æstuarium labitur, quod probabilius quoque videtur; locum hunc, inquam, secessioni Chromatii opportunum fuisse, tum ad bellicas Romanorum turbas vitandas, tum ad Barbarorum fugiendos incursus, facile quisque, ni fallor, intellexerit, qui Romanas vias tunc celebres noverit, maxime vero illam, sive Flaminiam dixeris, sive Postumiam, quæ ab Aquileia per

-Venetiam atque Æmiliam ad primas Italiæ urbes, ac demum ad ipsam orbis metropolim ducebat; et a qua, tum Romatius seu Romatinus portus, tum fluvius, ad levam ejusdem vix ab Aquileia venientibus, quasi ignotus aut minus certe a Barbaris tunc alio tendentibus expetitus, distabat. Videatur tabula Italiæ antiquæ, quam edidit Muratorius in fronte tomi primi Scriptorum Rerum Italicarum; necnon alia Venetiæ superioris et inferioris, sive terrestris et maritimæ, quam edidit Filiasius tomo III suarum *Memorie storiche de' Veneti primi e secondi*. Inde igitur probabiliter etiam Chromatius episcopus Aquileiensis, non Romanus quidem, uti animadvertat ipse quoque De Rubeis, sed Romatinus, aut Romatianus episcopus dictus fuit.

Anno 407, aut 408, mortalem vitam **130** cum cœlesti gloria Chromatius commutavit. Alaricus vero Gothorum dux, rebus ut videtur ad modicum saltem cum Honorio Augusto compositis, in Norico consistebat; Aquileiensem tamen finibus incumbens, et novam Italiæ inhians ruinam. Brevi desiderii compos efficitur: nam eodem ipso anno in Italiam descendens, Aquileiensem agrum iterum terrore concussit; licet Aquileiam, cæterasque Venetiæ urbes tunc præterierit, ut recto itinere Romam peteret, quam demum anno sequenti 409, aut, ut aliis visum, 410, fame prius oppressam, cepit, crudeliterque depopulavit. Successerat interim Chromatio Augustinus, cujus episcopatus anni varie in Catalogis et in Chronicis exhibentur. Augustino deinde successit Adelphus, Adelpho Januarius, Januario Maximus, Maximo Secundus, Secundo denique noster Nicetas, ut apud De Rubeis in Monumentis apparet. Augustino vero sedente, refert Dandulus in Chronico, libro v, capite 1, parte xii, quod «urbis Aquileiæ proceres ad *Aquas* veniunt *Gradatas*; et in littore castellum spectabile construxerunt, quod ab aquarum nomine *Gradus* appellatur.» Hoc sibi perflugium Aquileienses optimales considerunt non procul a patris laribus adversus Barbarorum incursum, quibus fere semper omnium primus Aquileiensis ager patebat. Perseveravit igitur, etiam post Chromatium, Aquileiensibus episcopis secessionis occasio et necessitas ad loca tuta atque pacata; ita ut facile conjicere possimus, etiam Chromatii successores non infrequenter extra Aquileiensem civitatem diversatos fuisse, ac probabiliter ad eundem portum Romatinum in interno æstuarii Concordiensis littore situm ad Romatini fluvii ostium. Nec interim defuerunt Aquileiensibus, præter extranea Barbarorum, etiam domestica, ut ita dicam, incommoda, quæ episcopis Aquileiensibus secedendi causas identidem ministrarent. Cum enim, Honorio Augusto defuncto, Occidentale imperium arripisset tyrannus Joannes, atque propterea ad eundem depellendum castra ex Oriente movisset Theodosius Junior imperator, iterum Aquileiensis ager, anno circiter 424 aut 425, militaribus copiis exundavit; atque Aquileia ipsa, quæ Joanni invasori parebat, obsessa et capta, in Theodosii potestatem rediit, ubi etiam paulo post idem Joannes meritis rebellionis pœnas persolvit.

Sed jam ad potissimam causam, quam secedendi ab Aquileiensi civitate et agro habuit Aquileiensis episcopus, proximus Nicetæ decessor, Secundus, anno 452, accedamus oportet. Is nempe est annus, quo famigeratus ille Hunnorum rex Attila, in *conclusionem gentium natus*, uti aiebat Jornandes seu Jordanus, et *flagellum Dei merito nuncupatus*, ex Pannonia in Italiam erupit cum immensa Barbarorum multitudine; atque Aquileiensem agrum primo impetu invasit, Aquileiamque dira obsidione vexatam, demum cepit, explavit, incendit, indeque progrediens, abductisque captivis, eandem intulit cladem Concordiæ, Altino, ac cæteris Venetiæ civitatibus, quarum primæ nunquam postea ad pristinam dignitatem surgere potuerunt. Quid Secundus Aquileiensis episcopus in his rerum angustiis egerit, ubi fuerit, quo confugerit, omnino incertum. Secedendi tamen ab

Aquileiensi civitate et agro, hanc fuisse Secundo episcopo occasionem ac necessitatem omnium maximam, nemo negaverit: quin etiam, non secedendi modo, sed alibi quoque longe ab Aquileiensi civitate et agro diutius permanendi. Portus vero Plinii Romatinus, ad ostium fluvii neque ita procul a Concordia situs, tutus refugii locus esse non poterat, ob ingentem Barbarorum multitudinem, qui in Concordiæ civitatis excidio nequaquam putandi sunt reliquisse immunem portum **131** ejusdem ad Romatium fluvium situm, ubi multa proculdubio necesse erat congesta fuisse ex mercibus omnis generis undequaque advectis, quæ eorum prædandi cupiditatem incitarent. Quinimmo portum ipsum Romatinum ad ostium fluvii situm, eandem tunc subiisse cum Concordia, cujus erat portus, fortunam, et ita, ut aquis demum, nemine cohibente, libere exundantibus penitus interiret, ac veluti evanesceret, sicut aliis etiam contigit clarissimis olim locis ac civitatibus prope aquas sitis, verosimillimum esse videtur. Tantam Aquileiensi provinciam cladem, ac tantarum civitatum excidium luxit proculdubio episcopus Secundus, ac demum anno 454, ut scribit Dandulus apud De Rubeis, morore fortasse plusquam ætate confectus, naturæ concessit.

Eodem ipso anno pro secundo Nicetas noster Aquileiensem episcopum renuntiatus perhibetur. Sed quid tunc Aquileiensis civitas, adhuc, ut ita dicam, incendiis fumans, suorumque civium sanguine madens habitatoribus orbata, et ab omni decoris pristini majestate delapsa? Saltem primis propterea Aquileiensis episcopatus sui annis, non immerito conjectandum, Nicetam nostrum, non quidem in Aquileiensi civitate, sed potius alibi moram traxisse, ubi major perterriti paventisque populi, qui Barbarorum servitutem evitasset, copia confluerit. Neque tunc insule in æstuariis positæ, tam subito abundare incolatibus ac populo potuerunt, ut ibi sedem ponere Aquileiensis episcopus facile posset, aut duceret expedire; neque Gradense castellum sub Augustino episcopo conditum, ex Dandulo, uti vidimus, et munimini temporaneo potius quam stabili incolatui accommodatum, tale erat, quod sustinende multitudinis satis esset. Novus vero Romatinus portus, qui Gruarius dictus fuit, et citra Concordiam positus, jam tunc fortasse, pro fluvii ac loci opportunitate, cœperat et populo et opibus abundare, et quandam novæ civitatis speciem exhibere, quæ Aquileiæ atque Concordiæ vicem veluti gereret. Quidni igitur, a primo capessiti episcopatus Aquileiensis tempore, in hoc portu Romatino sedem veluti fixerit Nicetas Aquileiensis episcopus, donec Aquileiensis civitas, statu rerum in meliora converso, saltem aliquatenus convalesceret; et exinde dictus interim fuerit episcopus civitatis Romatiæ, et ita etiam a Gennadio appellatus? Jam vero civitatis etiam nomen, potius quam portus, loco illi ad Romatinum seu Romatinum fluvium sito, Nicetæ ac Gennadii tempore conveniebat, atque ideo Romatianam illam dixit Gennadius ipse civitatem; civitatem nempe, quia ad instar novæ civitatis post Concordiam dirutam coarsurgebat; Romatianam vero, quia a Romatiano flumine alluebatur. Quidni etiam ad novum hunc portum Romatinum, seu civitatem Romatianam, sæpe diverterit Nicetas, etiam postquam Aquileiensis civitas aliquantisper e propriis ruinis extulerat caput; ad locum nempe, qui in dies cresceret, et frequentem ac multam præberet operandi materiam episcopo diocesis; et inde quoque ea Romatiæ civitatis episcopi appellatio in Niceta nostro percrebuerit?

Ut vero, quod de Niceta Aquileiensis ex illorum temporum vicissitudine, et ex Aquileiensis civitatis jactura non invite conjectamus, etiam exemplo aliquo tum ejusdem tum subsequentis ætatis illustretur, Mediolanensis Ecclesiæ præsto est Aquileiensis affinis, cujus civitas ex Attilana feritate idem subiit cum Aquileia fatum, licet non ita exitiale, utpote quæ, toto pene populo salvo ac sospite, post ruinas atque

incendia cito potuit ad dignitatem pristinam revocari. Eusebius nempe sanctissimus tunc illius civitatis episcopus, audita Aquileiensi clade, 132 et appropinquante videns etiam Insubriæ seu Liguriæ superioris civitatibus Hunnorum exercitum, Mediolano egressus cum clero ac populo, ad montana loca hostibus aut incognita aut impervia se recepit, ibique substitit, donec barbarus dux eloquentia victus sancti Leonis papæ, Italia relicta, ad patrias in Pannoniam sedes remeavit. Videri potest hac super re clarissimus Oltrocchius in recenti opere, cui titulus: *Ecclesiæ Mediolanensis Historia Ligustica*, libro III, capite 1; et digna sane est quæ legatur Homilia quædam sancti Maximi episcopi Taurinensis, quam habuit Mediolani coram Eusebio ipso, occasione peractæ reparationis illius templi, quod Attilano incendio una cum aliis civium ædibus conflagraverat; quæ homilia integra primum prodit in Romana sancti Maximi Operum splendidissima editione 1784, ubi est ordine 94. Eusebius quidem Mediolanensis, licet aliquando Mediolano profugus, numquam alio quam Mediolanensis episcopi titulo appellatus fuit: verum neque secus appellari poterat, qui jam ante Attilanæ cladem Mediolanensium esset episcopus, qui post brevem emigrationem Mediolanum regressus cum clero ac populo totus reparandæ ædi sacræ ac urbi restituendæ ibidem incubuit; quique numquam alio divertendi occasionem habuit aut necessitatem ad annum usque 462, quo ad superos evolavit, iuxta chronologicam synopsis episcoporum illius Ecclesiæ quæ exstat in fine Oltrocchiani operis indicati. Eadem sane, quæ episcopo Aquileiensi fuit etiam Mediolanensi occasio secedendi ab urbe suarum provinciarum principe: sed longe alia exstitit Aquileiensi civitatis conditio in eadem ærumna, ut propterea episcopus Aquileiensi Nicetas, qui secundo succedebat fere proxime post illius civitatis excidium, alibi fortasse debuerit potius quam Aquileiæ episcopatum auspicari, alibi etiam frequentius diversari, et probabiliter ad novum portum Romatinum, unde, ex diutino aut sæpium repetito incolatu, appellationem episcopi Romatiæ civitatis acciperet.

Ipsa Mediolanensis Ecclesia aliud nobis exhibet exemplum, et singulare quidem ac valde allato insignis, quod attinet ad alteram sexti sæculi partem, et Longobardorum respicit in Italiam irruptionem. Hæc siquidem gens, cum ad morum ac indolis nativam feritatem adderet tum ethnicæ superstitionis labem, tum Ariani erroris professionem (quæ duo utraque vetus odium in Christianos et catholicos perurgebant), totam metu concussit Italiam, cum hæc Alpinus appropinquante intellexit, non tam eorum exercitum, quam integram pene nationem, novarum in sinu suo sedium appetendarum cupidam. Scribit Paulus diaconus de Gestis Langobardorum, l. II, c. 16, Aquileiensem episcopum tunc temporis Paulum, seu Paulinum, pavore perculsum, Aquileiensem civitatem deseruisse, et in Gradum insulam se recepisse cum thesauris Ecclesiæ suæ, ut novorum hospitem primos occursus, seu potius novorum hostium primos impetus declinaret: quod et ab aliis quoque episcopis factitatum novimus, quibus evadendi opportunitas non deesset. Singulare vero Mediolanensis tunc episcopi sancti Honorati, in illis rerum angustiis illud perhibetur; quod una cum clero majori Ecclesiæ suæ Mediolano discedens, totamque relinquens propriam diocesim, ad oram Liguriæ maritimam descendit, Genavamque ingressus, ibi sedem fixit, ubi non modo eodem vivente, sed etiam in aliquot successoribus suis per annos 70 et amplius continenter perduravit; qui successores etiam, tum Mediolanensis, tum simul ipsius Genuensis Ecclesiæ episcopi fuisse creduntur, cum nullius peculiaris Genuensis episcopi 133 tunc temporis constituti existet memoria. Item Oltrocchius citato opere ac loco rem totam aperit, multa eruditionis ac diligentæ laude. Quod itaque episcopis Mediolanensibus contigit altero post

A Nicetam sæculo, ut a propria sede, causis ita exigentibus, longo tempore extorres, episcopi quidem essent Mediolanensis Ecclesiæ, sed simul etiam episcopi essent ac dicerentur Ecclesiæ Genuensis, ubi sedem fixerant; quid mirum factum fuisse etiam in Niceta, ut Aquileiensi, et ipse episcopus, nihilominus nuncuparetur episcopus civitatis Romatiæ, a loco ubi fortasse post Aquileiensi civitatis jacturam episcopatum fuerat auspicatus, et ubi sederit non infrequenter? Hoc inter utrumque discrimen adest; quod Mediolanensis episcopus Genuæ sedens, et Genuensem etiam regens Ecclesiam, duarum distinctarum Ecclesiarum episcopus erat, quæ tunc propter rerum adjuncta sub uno præsele unitæ, cessante postea unionis causa, proprium singulæ episcopum uti antea, receperunt: Aquileiensi vero episcopus Niceas seu Nicetas, etiam in portu Romatino sive Gruario non infrequenter degens, et inde Romatiæ civitatis episcopi nuncupationem obtinens, ejusdem propriæ Aquileiensi diocesis unice erat episcopus, ad quam etiam Romatinus portus tunc pertinebat, nondum scilicet suffraganea Concordiensi peculiari Ecclesia ac diocesi constituta ex parte avulsa ab Aquileiensi Ecclesia matre.

B Verum Concordiensi hujusce diocesis meminisse non possumus, quin ex ea novum aliud exemplum sumamus, et quidem nostro tempore vigens, et sub omnium oculis atque auribus positum, ut magis magisque confirmetur quod de Niceta Aquileiensi conjectamus. Concordiensi civitas, clarissima olim atque celebrata Romanorum colonia, paucis nunc ædibus, paucisque habitatoribus constat, uti jam supra monuimus: et quamvis cathedralis ædem habeat multa ac venerabili antiquitate insignem, necnon vetus episcopium prope eam situm, episcopum tamen suum non nisi statis paucisque per annum, non diebus quidem, sed horis tantummodo videt; qui propterea permanentem ac fixam sedem habet in proxima civitate Portus-Gruarii, ubi alia adest sacra ædes quæ cathedralis locum tenet, aliudque episcopium cum curia episcopali ac seminario clericorum, et ubi presbyterium episcopale consistit. Hujus diocesis episcopus, Concordiensi semper episcopus in Actis publicis appellatur, prout reapse est; at frequentior, immo communis loquendi usus, tum intra diocesim ipsam, tum extra in finitimis populis eundem semper dicit episcopum Portus-Gruarii, a loco nimirum ubi permanentem sedet, et unde in diocesim universam episcopalis illius cura dimanat. Simili prope modo contingere potuit Nicetæ nostro Aquileiensi, qui, quamvis Aquileiensi sane episcopus, diceretur nihilominus etiam episcopus civitatis Romatiæ, a loco nempe ubi non infrequenter sederit post Aquileiæ excidium; et ita prorsus, ut velut episcopus civitatis hujus Romatiæ innotuerit Gennadio, scriptori procul ab Aquileiensi provincia posito, qui propterea multa scriberet etiam prout vulgi fama ferebat, et tunc maxime cum Aquileiæ antiqua celebritas desiisset.

D Præter allatum autem Concordiense exemplum, eadem ipsa Aquileiensi Ecclesia præste est consimili facta, quod præterire non licet. Constat Aquileienses antistites, diu sedem stabilem in civitate Fori-Julii tenuisse, octavo præsertim sæculo atque nono, prout De Rubéis in Monumentis ostendit capite 36. Quid vero si ex Forojuliensi Aquileiensi antistitem domicilio, et ipsi quandoque episcopi Forojulienses, potius quam 134 Aquileienses, dicti fuerint; et Aquileiensi Ecclesia denominationem acceperit Ecclesiæ Forojuliensis? Ita porro factum fuisse novimus: nam Gregorius papa II, in quadam sua epistola ad Donatum Gradensem antistitem, et Marcellum ducem Venetiarum, quam refert Baronius ad annum Christi 729, num. 4, licet aliquot annis anterior esse debeat, ut idem De Rubéis citato loco evincit; Gregorius, inquam, papa II, Aquileiensem episcopum, seu patriarcham, illius temporis, Serenum

nomine, qui in civitate Fori-Julii degebat, Foro-Julien-
 antistitem nominat : et Carolus Magnus, qui
 in suis Testamentariis tabulis anni 814, ab Eginardo
 in ejus Vita relatis, capite 33, eleemosynarum benefi-
 cio cumulat ex Thesaurio proprio, unam supra viginti
 metropolitanas ecclesias regni sui ; Carolus, in-
 quam, Magnus in tabulis illis, nulla facta Aquileiæ
 mentione, Forum-Julium pro Aquileia nominavit ;
 quod scilicet in civitate Fori-Julii Aquileienses me-
 tropolitæ etiam tunc residerent. Adeatur super hac re
 prælaudatus De Rubéis in Monumentis, capite 46
 num. 1, et in dissertationibus Variæ Eruditionis, ca-
 pite 20 num. 3. Si igitur ex Foro-Julien-
 si episcoporum Aquileiensem domicilio, sæculi octavi ac ineuntis
 noni, Foro-Julien-
 antistitès eo tempore iidem dicti
 fuere, atque Aquileienses eorum Ecclesia sub Fori-Julii
 nomine indicata ; quid mirum quod sæculo quinto
 etiam Niceas seu Nicetas, Aquileienses pariter antistes,
 ex mansione aliquando probabiliter habita in novo
 portu Romatino, seu potius Civitate Romatiana, epi-
 scopos civitatis Romatianæ vulgo dici potuerit, et ita
 quære a Gennadio aliisque post eum scriptoribus
 nuncupari ? Sed hæc jam satis, ad id quod erat hæc
 sexti capituli parte altera inquirendum.

Unum hic addere juvat ex dictis hactenus tum in
 priori tum in altera hujus capituli parte : nimirum
 minime improbable esse, Niceam seu Nicetam epi-
 scopum Aquileiensem, et Auxiliarem prius fuisse epi-
 scopum pro antecessore suo Secundo, seu etiam pro
 alio Aquileiensi episcopo ante Secundum, ad portum
 Romatinum, qui Romatinus portus idem ille fuerit a
 Plinio indicatus, et ad ostium Romatini fluvii situs ;
 et eundem postea, post Secundi mortem ad A-
 quileiensem Ecclesiam regendam assumptum, ad portum
 Romatinum non infrequenter etiam sedisse, qui por-
 tus tunc novus ille fuerit ad eundem Romatinum flu-
 vium situs, et cis Concordiam positus, quique propter
 ea communiter tunc, ideoque etiam a Gennadio, non
 portus quidem, sed potius civitas Romatiana conve-
 nientiori vocabulo appellatus fuerit. In re tam dissi-
 taque obscura satis damus, dum probabilia afferi-
 mus ; hæc autem probabilia satis sperque sunt, ubi
 quod præcipuum erat disputationis in tuto est posi-
 tum : quod in præcedentibus capitibus factum fuisse
 confidimus.

CAPUT VII.

*Clarissimi Zabei, contra Aquileiensem Niceæ seu Ni-
 cetæ Gennadiani episcopatum, momenti fit satis.
 Occurrit quoque auctoritati et animadversionibus
 clarissimi viri Michaelis Denis.*

Post assertum in præcedentibus capitibus Aquileien-
 sem Niceæ seu Nicetæ Gennadiani episcopatum, qui
 scopus est præcipuus hujus nostræ disputationis ; post
 expensam atque explanatam difficultatem Romatianæ
 civitatis, 135 quæ causæ fuit potissima cur in aliam
 iret sententiam clarissimus Zabeus, ut eundem Ni-
 ceam seu Nicetam, non Aquileiensem, sed Dacum
 esse contenderet eum viri eruditissimis superioris
 ætatis, quibus tamen compertum non fuit illius opu-
 sculum super detectum de Symbolo ad competentes,
 in quo idem Nicetas Aquileiensis episcopus exhibe-
 tur, et ex quo in primis Dacum illum non fuisse
 deprehendimus ; ordo postulat, et rei gravitas ipsa
 requirit, ut ea quoque momenta expendamus, quæ ad-
 versus hujus Niceæ seu Nicetæ Aquileiensem epi-
 scopatum ab ipso Zabeo in sua dissertatione eidem opu-
 sculo anteposita prolata sânt. Dissertationem suam
 tribuit Zabeus in partes duas ; in quarum prima ea
 congerit quæ externa sunt, ut ipse ait, ad suam sui-
 ciendam opinionem ; in altera vero penitiora scruta-
 tur, ex ipso nimirum *Explanationis Symboli* opuscu-
 lo ea colligens, quæ parentem suum, non Aquileien-
 sem, sed Dacum ostenderent, ex illius sententia.
 Multa jam ex utraque dissertationis parte Zabei mo-
 menta, et præcipua sanè, incipientes ab ipso secundo

A capite lucubrationis hujus, hactenus confutavimus ;
 ut cuilibet patere arbitramur qui hæc nostra non æ-
 gre penitus lectitaverit : nonnulla impugnavimus ex
 professo, pleraque vero prout hinc inde occurrerant
 viam nobis veluti præcudentia, quam aperire oport-
 tebat ut suo cursu libera fluere disputatio. Alia
 nihilominus restant, et maxime in altera dissertati-
 onis parte clarissimi viri, quæ, ad integram sententiam
 nostræ confirmationem, peculiarem animadversionem
 requirunt. Ea itaque huic septimo capiti mate-
 riam dabunt ; in cuius fine illis etiam locus erit, quæ
 eruditissimum Vindobonensis bibliothecæ præfectum
 auctorem habent.

Cum omnia pene externa, quæ in priori parte dis-
 sertationis Zabei exhibentur pro Niceta Daco et con-
 tra Nicetam Aquileiensem, seu petita ex distinctione
 duarum civitatum, Aquileiensis atque Romatianæ,
 seu ex Romatiana in Dacia sita cis Danubium, seu
 etiam ex testimonio eruditorum virorum qui Roma-
 tianensem Gennadii Niceam seu Nicetam asseruerunt
 illum fuisse qui divi Paulini Nolani episcopi amicitia
 claruit, ac propterea ab Aquileiensi nostro et loco et
 ætate distinctum ; cum hæc omnia, in præ-
 cedentibus capitibus soluta atque explanata jam fue-
 rint, exordium ducimus hujus septimi capituli ab ea
 Zabei animadversione, quæ prima est in dissertati-
 onis suæ altera parte sub numero 1, ideoque prima ex
 illis penitioribus rebus, unde opinionem suam nititur
 confirmare. Romatianus Gennadii Nicetas, inquit
 Zabeus, librum scripsit *de erroribus gentilitatis*. Deinde hæc addit : « Immo de illo errore verba fecit, qui
 non nisi apud barbaras et efferatas gentes locum ha-
 bere poterat. Sic enim legimus (in Gennadio) : *Se-
 cundus (liber) de gentilitatis Erroribus, in quo dicit
 (Nicetas) suo pene tempore Melodium quemdam pa-
 tremfamilias ob liberalitatem, et Gadarium rusticum
 ob fortitudinem ab ethnicis esse inter deos translatos*.
 Jam vero quid opus erat ea prædicari Aquileiæ, ubi
 a tempore divi Marci evangelistæ idolorum templi
 dirui coeperunt, et idola ipsa a profanis aris everti ?
 Reliquiæ forte aliquæ gentilitatis et sæculo quinto
 ibi supererant ; sed paucissima certe, neque tales, in
 quibus serpere stollida hæc opinio possit, quæ crede-
 retur fortitudinem corporis esse causam cur quis ex
 homine fieret deus. Aquileiam enim cum nominamus
 iis temporibus, de illa urbe loquimur quæ inter Ita-
 liæ urbes post Romam cultissima fuit, quæ scientiis
 litterisque florebat, et magnorum 136 virorum præ-
 dicatione qualibet in ætate fuerat erudita. Præces-
 serat Nicetæ Aquileiensi Rufinus... Rufinus autem et
 ipse Symbolum explicavit, ut notum eruditis omni-
 bus est... Jam vero Rufinus ita loquitur de Dei veri
 unitate, et existentia, ut vel silens moneat sua in re-
 gione et suo tempore gentilitatem non eguisse dili-
 genti impugnatione. Anne dicemus eam anorem
 decursu virium accessionem fuisse nactam, et seden-
 te Niceta adolevisse ? Verum hoc adversatur histo-
 ricæ. Tres enim ad episcopos Aquileienses supersunt
 divi Leonis Magni epistole, quarum postrema est ad
 beatum Nicetam, ex quibus decem presbyteros in
 illis regionibus existisse non paucos, et religionem
 Christianam multo ibi in honore fuisse. Aderant in-
 super Aquileiæ monasteria, in quibus viri doctrina
 et pietate insignes morabantur, et voce atque scriptis
 Christianitatis incolunitati atque incremento conste-
 lebant... In tanta itaque lucis et eruditionis amplitu-
 dine, quomodo credi potest ignorantiam adeo trium
 phasse, ut homines plures adduceret ad ea credenda
 quæ in secundo sancti Nicetæ libro confutantur ? Adeo
 parum quinque sæculorum decursu Christianam reli-
 gionem a divo Marco predicatam profectis dice-
 mus ? » Hactenus Zabeus in prima sua animadver-
 sione, ducta ex penitioribus hujus argumenti indicis,
 contra Aquileiensem Niceæ seu Nicetæ Gennadiani
 episcopatum : et erudite quidem, atque eloquenter.

Ut vero huic animadversioni respondeamus, an-
 notandum est primo, neque barbararum atque effe-

reglarum gentium tantummodo fuisse, sed ethnicarum quarumcumque, etiam culte honesteque viventium, ut eos nonnumquam inter deos referrent, qui aliqua, aut sociâli virtute prout est *liberalitas*, aut corporis dote prout est *fortitudo*, excelluissent; neque *barbararum* aut *effretatarum* gentium nomen ullo modo convenire Dacorum populo cis Danubium posito, ubi Romaniana, Remesiana, Remissiana, seu Romatiâna civitas sita erat, et ubi hæc acta dictaque fuisse, potius quam Aquileiæ, Zabeus existimat: hic namque populus Romanæ ditionis Romanique cultus erat, immo Romanæ originis, utpote qui ab illis descenderet Romanorum colonium ex altera Danubii parte ab Aureliano principe evocatis, prout dictum fuit capite secundo. Præterea, non de errore, sed de *erroribus gentilitatis* librum scripsit Gennadianus Nicetas; id est de supersticioso idolorum cultu, ac de falsitate ethnicæ religionis, non uno ex capite, sed undequaque acceptæ. Quid ergo mirum si ad vetera hujus pseudoreligionis monstra validius exagitanda, cum ad apotheosim etiam insectandam atque irridendam venisset, qui unus est ex putidioribus *gentilitatis erroribus* atque deliramentis, recenti quoque ridiculo exemplo, data occasione, uti voluerit duorum illorum *Melodii patrisfamilias* ac *Gadarii rusticii*, qui suo pene tempore fuerunt ab ethnicis ob liberalitatem et ob fortitudinem inter deos translati? Hoc nimirum in ore Nicetæ ad inanitatem ac levitatem ethnici cultus uberius demonstrandam faciebat; quod erat illius libri argumentum: neque hoc interim ostendebat, hujusmodi *stolidam opinionem, qua crederetur fortitudinem corporis esse causam cur quis ex homine fieret deus*, serpere in ea ipsa potuisse aut civitate aut regione ubi Nicetas concionem habebat. Sed quoniam Zabei animadversio eo spectat ut omnino inutilem statuât in Aquileiensi præsule quinti sæculi prædicationem adversus idololatram, prout patet ex alia quoque animadversione hujus secundæ partis dissertationis ejus, sub numero 14, in ipsam *Explanationis* 137 *Symboli* opusculum, ut inde concludat Nicetam Gennadranum, qui *gentilitatis errores* perstrinxit in apposito libello, qui quæ eosdem exagitavit etiam in ipsa *Symboli Explanatione*, non esse Nicetam episcopum Aquileiensem, sed potius Nicetam Dacum sancti Pauli Nolani amicum; res est paulo latius explicanda.

Quamvis itaque ethnica superstitio ex Evangelii prædicatione, etiam tribus prioribus sæculis inter ipsos Casarum exertos gladios pro eadem tuenda, multum et dignitatis et ponderis per quotidianam Christianorum copiosam accessionem amisisset, ita ut Tertullianus, in Apologetico, capite 17, exprobrare gentilibus fidenter posuerit, quod licet *hesterni*, ut ipse aiebat, Christiani essent, omnia tamen ethnicorum loca suo tempore jam *impleverant, urbes, insulas, castella, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum*, omnia uno verbo, *solis idolorum templis* exceptis: quamvis hæc eadem ethnica superstitio ex pace Ecclesiæ data a Constantino imperatore, quarto sæculo ineunte, extremum veluti ictum acceperit, ita ut Christiana religio in toto Romano orbe locum subacti undique erroris occupaverit, et religio Romani imperii facta esset: non ita tamen tunc, ac diu etiam postea, hæc sola ac tranquilla regnavit, ut non jugiter cogere retur adversus multitudinem hominum dimicare, qui etiam in tanta Evangelii luce pristinae superstitiois tenebras tenaciter diligebant. Hujus multitudinis ethnicorum undique consistentium toto quarto Ecclesiæ sæculo, et etiam in primariis orbis Ecclesiis ab ipsis apostolis institutis, abundant in cœvæis monumentis indicia; eaque præsertim nobis exhibent ipsi sanctissimi Ecclesiarum antistites illius ætatis, in quorum lucubrationibus quæ supersunt ethnica superstitio ab illis exagitata, adhuc proculdubio vigens, nec viribus destituta omnino conspicitur. Hic interim nobis sufficit meminisse imperii Juliani Augusti, necnon et conatum Symmachi senatoris pro ara Victo-

riæ sub Valentiniano ac Theodosio Augustis; ut apertum fiat, quam multi tunc essent, quantique adhuc valeret idolorum cultores.

Quid nunc de sæculo quinto? Quintum sæculum veluti aperuerunt tot illæ calamitates, quæ Romanum imperium a fundamentis primum concutientes, illius demum ruinam in Occidente, barbaris undique prævalentibus, properarunt. Quis autem ignorat ethnicorum illius temporis in toto orbe clamores adversus Christianam religionem, et pro publico idolorum cultu restituendo, cujus cessationi omnia tribuebant incommoda, quibus imperium afflictabatur? Hinc nempe origo egregii operis divi Augustini de Civitate Dei, hinc etiam origo historiarum Orosii adversus paganos; quæ duo Opera, duo nova fuerunt diversi generis Apologetica illis circumstantiis opportuna pro Christiana religione, ad depellendam invidiam quam oblocutionibus suis undique eidem conflabant ethnice superstitiois cultores magno adhuc numero ubique presentes, et ad Christianorum hominum confirmandam etiam in tot adversis voluntatem ac fidem. Patet igitur ethnicorum multitudo etiam quinto sæculo ineunte, cum jam undique exstarent per universon orbem Ecclesiæ, necnon etiam florenter tum præstantissimis doctrina ac sanctitate episcopis, tum præclarissimis virtutum omnium exemplis, tum etiam sanctissimis institutis. Verum quidem est, Theodosii atque Honorii legibus clausa fuisse idolorum templa, ac prohibita publica sacrificia, ideoque cultum etiam illum quemcumque idololatriæ proprium, unde ethnicorum religio constabat: at leges ipsæ nec plenum ubique terrarum sortiebantur effectum, et silere nonnumquam debuerunt ante ipsos oculos Augustorum a quibus late fuerunt. Theodosio juniore imperante, adulto scilicet sæculo quinto, adhuc vigeat in ipsa urbe regia Constantinopoli ethnica superstitio: ipsius namque merito datum fuit, quod idolorum templa funditis everterentur, adeo ut nullum pristinae superstitiois vestigium remaneret. Ipse quoque templum in ea urbe dicatum dæmonis, appellatumque Tycheum, vero Deo in Martyris Ignatii honorem dedicavit, locatis ibidem ipsius reliquiis ex cœmeterio translatis quod erat extra portam Daphniticam, ut scribit Evagrius Scholasticus libro I, capite 16, anno 451, ut Muratorius monet in Annalibus Italicæ, Marcianus Augustus legem tulit adversus paganos, quæ exstat in codice Justiniano, libro VII, de Paganis. At anno 467, quo Anthemius imperator urbem Romam ingressus fuit, adhuc ibi Lupercalia celebrabantur in honorem dei Februarii, ut liquet ex epistola Gelasii papæ I, adversus Andromachum senatorem, quæ exstat in Concilio Labbei, cura Coleti, tomo V, col. 359. Liqueat insuper ex eadem epistola, etiam tempore pontificatus ejusdem Gelasii, qui ab anno 492 usque ad 496 Ecclesiam gubernavit, multorum studium viguisse in ipsa urbe Roma pro Lupercalium instauratione, quæ sublata non diu ante fuerant. Non negaverim quidem in eadem epistola reprehendi a pontifice maximo Christianos qui hujusmodi paganam Lupercalium celebritatem tuebantur, et restitui curabant: verum ex eadem epistola similiter constat, tunc quoque in ipsa Romana urbe non defuisse paganos homines, qui in hac celebritate Christianis veluti anteibant, quique etiam absque Christianorum societate Lupercalia inter se agere potuissent. Ait enim in fine illius epistolæ idem Gelasius pontifex: « Postremo quod ad me pertinet, nullus baptizatus, nullus Christianus hoc celebret, et soli hoc pagani, quorum ritus est, exsequantur. Me pronuntiare convenit, Christianis ista perniciosæ et funesta indubitanter existere. » En distinctionem a Gelasio adhibitam, Christianorum et paganorum. Christianis spectacula hujusmodi non convenire contendit: Paganos vero nominat qui talia tunc agebant, et quos cum impedire non posset, solos saltem, absque Christianorum accessu, agere volebat. Paganus igitur, etiam Gelasii pontificis tempore, Romæ adhuc exstabant, qui Lupercalium lasciviam

sectabantur, et Christianum etiam populum ad eorum imitationem alliciebant.

Romam vero cum dicimus, de qua Ecclesia loquimur? De ea nimirum tam *felici Ecclesia, cui totam doctrinam apostoli cum sanguine suo profuderunt*; uti non minus magnifice quam veraciter effatus fuerat Tertullianus de Præscriptionibus, capite 36. De ea Ecclesia loquimur cujus a Petro successionem episcoporum continuam absque ullo hiatu, ad ostendendam illibatæ doctrinæ traditionem, Irenæus, Augustinus, alique Patres hæreticis jam objecerant. De ea Ecclesia loquimur quæ sanctorum martyrum immenso numero gloriabatur, quæ præstantissimis sanctissimique viris jam tunc abundaverat. De ea Ecclesia loquimur, de qua Innocentius papa I epistola 25, apud Coustantium, editionis Parisiensis col. 856, ad Decentium Eugubinum jam scripserat, quod per *sacerdotes a venerabili apostolo Petro ejusque successoribus constitutos Ecclesiam instituerat in omnem Italiam, Gallias, Hispanias, Africam atque Siciliam, et insulas interjacentes*. Si talis porro ac tanta Ecclesia ab ipsis apostolorum principibus erudita, tanta gloria illustris, tantis meritis cumulata, totque Ecclesiarum mater; si hæc, 139 inquam, Ecclesia etiam quinto labente sæculo paganos homines in sinu suo et intra Urbis mœnia habebat, contra quorum insanas superstitiones ac turpitudines necesse erat ut Gelasius pontifex Christianum populum commoneret; non est cur clarissimus Zabeus scribere possit, repugnare omnino, quod Aquileiæ, Nicetæ tempore, quinto nimirum sæculo jam provento, fuerint idololatræ qui mererentur ab eodem apposita oratione perstringi, et contra quos admonendi essent fideles; propterea quod *Aquileia iis temporibus inter Italicæ urbes post Romam cultissima fuit, atque scientiis litterisque florebat, et quia Aquileia a divo Marco religionem Christianam acceperat, et maiorum virorum prædicatione qualibet in ætate jam fuerat erudita*; ut inde concludat, Nicetam hunc Gennadianum, auctorem libri de *Erroribus gentilitatis*, atque alterius *Explanationis Symboli*, non esse Aquileiensem nostrum Nicetam, sed potius Nicetam Dacum Paulini Nolani amicum. Sed jam propius ad Aquileiensem Ecclesiam nunc accedamus oportet; ipsam deinde, sed post aliquem etiam a recto itinere excursum, commodius inspecturi.

Roma iter facientes Aquileiam versus, gradum sistamus Ravennæ, quæ altera tunc regia urbs erat, populo opibusque potens, ubi imperii Occidentis aula posita, et ubi ipsa Augusta familia medio circiter hoc quinto sæculo fere semper commorabatur. Potissimum hujus urbis atque Ecclesiæ decus sanctus Petrus Chrysologus tunc florebat, universamque Ecclesiam illustrabat vitæ sanctitate, atque doctrinæ præstantia. Si porro illius sermones intueamur, et eos maxime quos habuit in Symbolum apostolorum, et alium quoque cui titulus de *Kalendis Januarii, quæ varia gentium superstitione polluebantur*, qui est ordine 155 in editione Sebastiani Pauli, liquido ex eisdem intelligemus fuisse paganos idolorum cultores etiam in illa Italicæ parte, et in ipsa Ravennatensi ejus diœcesi, qui zelum sancti præsulis exercebant, tum pro illorum conversione, tum etiam pro Christianorum in fide ac disciplina vitæ constantia. Pauca delibare præstat ex his sermonibus, ne gratis asseruisse videamur. « Hinc est quod veniens ex gentibus impositione manus, et exorcismis ante a dæmone purgatur, et aperitionem aurium percipit, ut fidei capere possit auditum, ut possit ad salutem prosequente Domino pervenire. » Ita sanctus Petrus Chrysologus sermone 52. Exstabant ergo gentiles Ravennatensibus noti, qui ad ecclesiam aliquando veniebant; si de eorum in ecclesiam ingressu, ac de cærenoniarum valore quæ erga eos adhibebantur, sanctus episcopus data occasione fideles suos; alloquebatur. Quod vero gentiles in Ravennatensi agro positi reapse ad ecclesiam venirent, ea insuper quæ sequuntur ostendunt. « Ergo de cordibus vestris expurgate perfidie cœnum, ut pura per vos fidei fluenta percur-

rant: incredulitatis fruteta in vobis radicitus amputate, ut excrescant ad alta credulitatis vestræ robusta plantaria... Deum suum qui vult scire, nesciat gentium deos: qui deos dicit, contradicit Deo. Servire uni libertas est, captivitas multis. » Ita sermone 51 in Symbolum apostolorum: « In Deum vos hodie merito confitemini credidisse, quando deos, deasque, sexu dispares, numero confusos, turba populares, viles genere, fama turpes, impietate maximos, primos scelere, crimine singulares, ipsis etiam sepulcrorum suorum vultibus accusatos, letamini vos fugisse: quia miseris, doloris, et infelicitatis est, tantos et tales habuisse servulos, quantos vos et quales dominos hactenus pertulistis: 140 sed ad unum vivum, verum, solum, sed non solitarium Deum vos pervenisse gaudete, dicendo: *Credo in Deum Patrem*. » Hæc ipse sanctus præsul sermone 57 in idem Symbolum apostolorum. Ad quos vero hæc utriusque sermonis verba, nisi ad catechumenos seu competentes, qui ad Ecclesiam ex gentilitate veniebant? Ad catechumenos profecto seu competentes, qui essent filii Christianorum, nequaquam dicere potuisset sanctus præsul, *fugisse deos deasque, quos hactenus dominos pertulissent*, quique tales ipsi *servulos habuerint*. Mitto plura alia quæ afferre possem loca ex hujus sancti præsulis sermonibus in Symbolum apostolorum, qui multi sunt, et ex quibus omnibus colligitur, ut animadvertit Dominicus Mita, vetus Sermonum Chrysologi editor et illustrator. « Sanctissimum archiepiscopum nostrum quamplurimos baptizasse infideles adultos, tum barbaros, tum Italos ac Ravennates, qui adeo sanctis exemplis, et sacra hujusce pastoris doctrina ad fidem suscipiendam invitabantur. »

Quod autem necesse haberet sanctus episcopus etiam Christianum populum commoneret, ne se sineret abripi ab idololatrarum exemplo, ne se eorum spectaculis immisceret, sequentia, ex supracitato sermone de kalendis Januarii, evidenter ostendunt. « Hinc est, fratres, hinc est quod hodie gentiles deos suos seditibus exquisitis, excogitato dedecore, et ipsa turpitudine turpiores videndos trahunt, distrahunt, pertrahunt, quos faciunt non videndos, etc. » Deinde sequitur. « Hæc diximus, fratres, ut proderemus causam quare gentiles hodie faciant deos suos talia committere quæ sustinemus, et faciant tales qui videndibus et horrori sint et pudori: faciant ut eos aliquando et ipsi qui faciunt, horreant et relinquunt, et Christiani gloriantur a talibus se liberatos esse per Christum: si modo non eorum ex spectaculis polluantur, si eorum non inquinent thura tactu, si hujusmodi fugiant de assensione discernim: quia factis semper est æqualis assensus, Apostolo probante, cum dicit: *Non solum qui faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facientibus*. » Ita Chrysologus. Quis porro ex his aliisque supra relatâ sancti præsul verbis, non satis intelligat, et paganos existisse in ejus diœcesi, et multos etiam existisse; contra quos Christiani commoneri deberent, et ex quibus quamplures etiam non infrequenter ad Christianam fidem accederent?

A Ravennatensi Ecclesia ad Taurinensem suam in Subalpinis sanctus Maximus ejusdem circiter ævi episcopus invitavit nos ut modicum divertamus, inde postea Aquileiense iter via recta repetituri. Exstant siquidem et hujus sancti præsul sermones, ex quibus aperte intelligimus multam in illis regionibus paganos copiam tunc fuisse, maxime vero inter rusticos in pagis ac villis constitutos. Lectorem igitur non pigeat illius verba perpendere. « Ergo viam Domino parere jubemur, nostræ equidem fidei puritate, qua non tantum idola vana, atque superstitiosa figmenta adverteremur, sed et in fratribus ea detestemur, et corrigamus. » Ita sermone 58, qui est 7 de *Nativitate sancti Joannis Baptistæ*, in novissima editione Romana. Quid *idola vana et superstitiosa figmenta* hic sanctus Maximus nominasset, quæ fideles *adversari* deberent, si hæc in illis regionibus non existissent? Quid ea in fratribus *detestanda*, immo et *corrigenda* fideles

suos docuisset, si pagani reapse, quos *fratres* appellat, inter eos non fuisset? Adversus paganorum *lustrationes*, quæ in diocesi **141** sua adhuc obtinebant, ita sermone 77, qui est 2 de sanctis martyribus Alexandro et sociis: « Et quia audivimus lustrum a nonnullis sacrilegis mitti solere exemplo sanctorum, objurgemus inpios, castigemus errantes... Cæterum, si videntes hoc tacemus, silentes et patimur, reos nos statuimus, si non operatione sceleris, attemen dissimulationis assensu... Quoties mandavit Deus idolorum sacrilegia destruenda, et nunquam ad hanc partem solliciti esse volumus? Semper dissimulavimus, semper sprevimus. Postea nos admonuit imperiale præceptum. Videte quanta Divinitatis, sit derogatio hæc humane potestatis adjectio... Principes quidem tam boni Christiani leges pro religione promulgant, sed eas executores non exerunt competenter. » Hæc sanctus Maximus; ubi indicatam videas imperialem legem, atque eam fortasse quam supra memoravimus, Marciani Augusti, latam anno 451; ubi quoque testatam accipias hujusce legis remissam atque incompletam observantiam, non secus atque aliarum præcedentium Augustorum, prout itidem notabamus ad harum legum inefficacem vim ostendendam pro omnimoda extinctione ethnicae superstitionis.

Duo alii adsunt sermones hujus sancti episcopi, nempe 96 et 97 sub hoc titulo: *De Idolis auferendis de propriis possessionibus*; ex quibus constat idolorum cultum plurimum tunc temporis in illis regionibus, et maxime inter rusticos, uti superius admonuimus, obtinuisse. Memorantur enim hic *aræ ligneæ, simulacra lapidea, congruens ministerium*: hic *aruspex, hic dianaticus*, hic *habitus* ipsorum describitur. Sed pauca ex utroque sermone verba afferamus, quæ in argumentum nostrum digna sunt quæ perpendantur. « Ante dies commonueram charitatem vestram, fratres, ut tamquam religiosi et sancti idolorum omnem pollutionem de vestris possessionibus auferretis, et erueretis ex agris universum gentilium errorem. Fas enim non est, ut qui Christum habetis in cordibus, Antichristum in habitaculis habeatis; cum vos Deum adoretis in Ecclesia, vestri diabolus venerentur in fanis. Nec se aliquis excusatum putet, dicens, Non jussi fieri, nec mandavi.... Tu igitur, frater, cum tuum sacrificare rusticum cernis, nec prohibes immolare, peccas; si non data copia, attemen permissa licentia... Grande igitur malum est idololatria; polluit exercentes, polluit habitantes, polluit intuentes, penetrat ad ministros, penetrat ad conscios, penetrat ad tacentes. Immolante enim rustico inquinatur domnedium, etc. » Hæc ex priori sermone. Ex altero vero sunt quæ sequuntur. « Non parum tractatu Dominicæ superioris profecisse vos credimus; siquidem prædicatione nostra ab omni idolorum inquinamento corda vestra purgavimus.... Cæterum, qui scit in agro suo idolis immolari, nec prohibet, quamvis ipse longe in civitate consistat, polluit tamen illum nefanda continget. Et licet aris assistat rusticus, ad domnedium contaminatio exsecranda regreditur. Particeps enim ejus efficitur, si non conscientia, certe notitia. » Hactenus sanctus Maximus. Quot igitur essent pagani, quæque late patens ethnica superstitio in Taurinensi diocesi medio circiter quinto sæculo, immo medio jam elapso, quo sanctus Maximus episcopatum gerebat, ex zelo ipsius insectandæ hujus superstitionis tum sermonibus appositis, tum data etiam pro re nata opportunitate loquendi, abunde apparet. Nunc vero a Subalpinis regionibus ad Aquileiensem Ecclesiam recto itinere procedamus.

142 Iter autem agentes, media circiter via, paululum sistere nos compellit Ecclesia Brixienis, quæ habet quod nobis proferat super paganismo suæ regionis ex sermonibus sancti sui episcopi Gaudentii, qui quarto desinente et quinto ineunte sæculo floruit; obiit enim juxta aliquos anno 410, juxta alios vero anno 427, uti ex præfatione Pauli Galeardi ad ejus Opera Patavii edita Cominianis typis. Quid igitur no-

his exhibent hi sermones? Tractatus quartus de Lectione Exodi hæc habet: « Vos igitur, neophyti, qui estis ad beatæ hujus ac spiritualis Paschæ epulas invitati, videte quomodo ab omni pollutione escarum quas superstitio gentilis infecerit, vestras animas conservetis. Nec sufficit ut a mortifero dæmonum cibo vitam suam custodiat Christianus; sed ut omnia abominamenta gentilium. et omnes idololatriæ trames, sicut quædam serpentis diaboli venena diffugiat. Partes enim idololatriæ sunt veneficia, præcantationes, suballigature, vanitates, auguria, sortes, observatio omnium, parentalia, inquam, unde idololatriæ malum extulit caput erroris. Nam gulæ suæ causa primum cæperunt homines prandia mortuis præparare, quæ ipsi comederent; post hoc etiam sacrificia ausi sunt eis sacrilega celebrare.... Cavete, quæso, ab his omnibus, etc. » Tractatus vero 13 ejusdem sancti episcopi Gaudentii die Natali Domini, hæc alia exhibet: « An existimatis quod Deum diligat tepidus ac negligens Christianus, qui idola in possessionibus suis coli permittit; qui fanum dæmonis et aram diaboli stare in contumeliam Dei patitur? » Exhibent itaque nobis sancti Gaudentii Brixienis sermones paganorum cultum ætate sua etiam in Brixienis diocesi, maxime vero in *possessionibus*, inter rusticos nempe in pagis ac villis, prout nuper vidimus in Subalpinis: nec talem quidem cultum, qui dici posset ethnicae superstitionis asperandæ *quædam reliquæ*, sed talem qui *idola* adhuc haberet omnium oculis exposita, qui *aras* et *zana*, qui sacrificia quoque animalium unde *escæ* fortasse venales, qui cæteras insuper foveret abominationes; de quibus omnibus necesse erat ut Christiani identidem ab episcopo monerentur. Hac quæque notitia non inopportune per viam instructi, et a Brixienis agro digressi, ecce jam adsumus Aquileiæ; quæ scopus est totius nostri per varias Italiæ partes, seu itineris seu excursus.

Ut primum vero Aquileiensem diocesim ingredi-mur, ecce nobis obvius sanctus Aquileiensium episcopus Chromatius, auctor Sermonum seu Tractatum, qui supersunt, in Matthæum; qui Ecclesiam Aquileiensem, quarto labente sæculo, gubernavit ad annum usque septimum seu octavum seculi quinti. Quid porro de paganis, qui ætate sua in Aquileiensium finibus essent, nobis prodit sanctus Chromatius? Non quidem ex professo de paganismo loquitur ipse, qui forte et alia scripsit quæ ad nos minime pervenerunt; sed ubi data occasione paganos nominat tractatu 7 in Matthæum capite 1, qui exstat in Bibliotheca Veterum Patrum Andreæ Gallandii, tomo VIII, hæc pauca notatu dignissima habet. « Habemus adversarios et gentiles qui fidei nostræ adversantur, qui nos interdum tempore persecutionis ad nefanda sacrificia cogunt. » Hæc verba profecto gentiles ostendunt in Aquileiensi ipsa diocesi, ubi Chromatius loquebatur, quarto exeunte et quinto incipiente sæculo, prout iudicant ipsæ voces, quæ tempus locumque disserentis respiciunt. Nec ita vero exiguus numero eos ostendunt, ut *reliquæ forte aliquæ gentilitatis et paucissimæ certe* dici possent, veluti **143** Zabeus existimat: neque enim paucissimi numero tales esse poterant, qui vel nominari deberent veluti *ad ersarii* nostri, *nostræque fidei adversi*, multoque minus qui nos *persecutionis tempore ad sacrificia cogere* valerent, prout hic accidere posse putabat Chromatius. Luculentiora nihilominus extant quæ dicenda veniunt, quæque petenda sunt ex eodem fonte, ad quem nos advocat ipse clarissimus Zabeus.

Hic nimirum ad Rufinum Aquileiensem nos provocat, qui cœvus Chromatio fuit et obiit anno 410, ut Fontaninus ostendit in Vita ipsius quam adornavit, assentiente etiam De Rubens in Dissertatione sua de Rufino, capite ultimo: « Præcesserat, ait Zabeus, Nicetæ Aquileiensi Rufinus... Rufinus autem et ipse symbolum explicavit... Jam vero Rufinus ita loquitur de Dei veri unitate et existentia, ut vel silens mo-

neat sua in regione et suo tempore gentilitatem non eguissime diligentem impugnatione. Anne dicemus eam annorum decursu virium accessionem fuisse nactam, et sedente Niceta adolevisse? » Rufinus quidem Aquileiensium Chromatio coævus, et presbyterorum Aquileiensium cœtus ab eodem aggregatus postquam ab Oriente digressus Aquileiam rediit, ut scribit idem De Rubens in præcitata dissertatione, capite 14; Rufinus, inquam, probabiliter dum Aquileia presbyterum ageret, quod usque ad obitum Chromatii fuit, Commentarium suum in Symbolum concinnavit, ab eodem nuncupatum Laurentio cuidam episcopo; quem unum fuisse ex episcopis Aquileiensis Ecclesie addictis, et unum ex iis qui auxiliarem episcopo diocesis operam præbebant, superius conjectavimus. Rufini proinde auctoritas in hoc Commentario, in iis quæ Ecclesiam suam Aquileiensem spectant, plurimi est faciendæ: immo cum præbyter ipse Aquileiensis ad episcopum scribat Aquileiensi diocesi addictum, ea ibidem scripsisse dicendus est, quæ Ecclesie suæ Aquileiensis usui maxime necessaria forent. At Rufini Commentarium huic in Symbolum valde obiter legisse debuit Zabeus, qui ita de Rufino scripsit; aut certe illum legit aliis atque aliis citationibus occupatus. Tantum enim abest quod Rufinus in suo in Symbolum Commentario, prout Zabeus asserit, *vel silens moneat sua in regione et suo tempore gentilitatem non eguissime diligentem impugnatione*; ut Rufinus immo totus ibi sit in *impugnanda* quoque, et *diligenter* quidem, *gentilitate*, ubicunque sese offert occasio. Res est igitur nucleandæ: quod dum facimus, Zabeo hic dupliciter respondemus; ostendentes nimirum, et Rufinum in suo Commentario impugnasse data opera etiam *gentilitatem*; et ejusmodi *gentilitatem* reapse Rufini tempore in Aquileiensi regione existisse, quæ *impugnari* etiam ex professo ac *diligenter* mereretur.

Rufini Commentarium in Symbolum præ manibus habeo, quem nobis exhibet clarissimus Rufinianorum Operum editor et illustrator Dominicus Vallarsius. Quod primo dicendum venit contra animadversionem Zabei, illud est, Rufinum in Commentario suo parum aut nihil de *Dei veri unitate et existentia* disseruisse, et nihil certe quod ad unitatem existentiamque probandam atque demonstrandam faceret; ut proinde nullam ex hoc capite occasionem haberit *impugnandi gentilitatem*. Dei veri existentia atque unitas, jam res erat ætate, et maxime apud illos majores nostros de qua non essent amplius Christiani homines muniendi adversus *gentilitatem*; et de qua gentiles ipsi, aut infideles quicumque qui contra sentirent, irridendi magis essent quam confutandi. *Gentilitas* nihilominus vel in ipso Commentarii sui exordio a Rufino data *144* opera impugnatur. Explanans enim, numero 3, priora Symboli verba: *Credo in Deo Patre omnipotente*, nonnihil immoratur in perpendenda prima voce *credo*, cujus propterea vim ostendit, ac necessitatem patefacit, adductis variis ex vita humana, atque ex communi agendi ratione aptissimis similitudinibus: quod a se ideo factum dicit, ut *paganorum* objectioni obviam iret, qui nobis, ut ipse ait, nimiam credendi facilitatem opponunt. Ipsam itaque audiamus loquentem: « Hæc autem idcirco in principiis præmissimus, quia pagani nobis objicere solent, quod religio nostra, quia rationibus deficit, in sola credendi persuasionem consistat: et ideo ostendimus, nec agi, nec stare aliquid posse, nisi præcesserit vis credendi. » Hic certe Rufinus ab initio Commentarii sui et *gentilitatem diligentem* impugnat, et *gentilitatem* suo tempore in Aquileiensi provincia fuisse insinuat quæ tam *diligenti egere impugnatione*.

A numero tertio hujus Rubricæ i Commentarii ad undecimam et duodecimam procedamus. Agit hic Rufinus de eo Symboli articulo, qui partem Virginis credendum proponit: *Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine*. In numero præcedenti attulerat oracula prophetarum, quæ de ineffabili hoc my-

sterio sunt, et contestationem evangelici sermonis, qui impletum asserit quod illa ante nuntiaverant aliquando futurum. In his porro duobus numeris, undecimo ac duodecimo, qui tres pene integras columnas constituunt Rufiniani Commentarii præcitatæ editionis in-folio, uti aiunt, totus est Rufinus in confutanda *gentilitate*, cujus orat adversus Christi fideles partem Virginis irridere. Ita autem incipit: « Verum hæc quia ex Scripturis prophetiis asseruntur, possunt forte Judæos, quamvis sint infideles et increduli, confutare. Sed pagani solent irridere nos, cum audiant prædicari a nobis Virginis partum: propter quod paucis eorum obreccationibus respondendum est. » Sequitur itaque Rufinus toto numero undecimo ac sequenti, et paganorum obreccationibus invicte ac erudite respondet, prout pagani auctoritatem sacram nostrarum litterarum non agnoscentibus conveniebat; partim nim. rom. ratione, quantum in re tanta sat est; partim ad hominem loquens, capta scilicet occasione tot natalium monstruosorum atque incredibilium ethnice religionis, quibus tamen cæca gentilitas silentium non denegabat; partim vero exemplis ac similitudinibus obviis, quæ rem supra hominum intelligendi modum positam, et rationi non adversam ostenderent, et insuper aliquatenus explicarent. Quomodo autem hæc omnia in Rufini Commentario tam fuse digesta adversus *gentilitatem* Zabeus non viderit, prorsus, fateor, non intelligo.

Alterum quoque referre placet ex Commentario eodem locum, ubi Rufinus *gentilitatem* ex professo exagitat; et est sub numero 40, in quo agit de articulo *Remissionem peccatorum*. Totus in hac parte Rufini sermo est contra *gentilitatem*: en propterea quomodo ipse loquitur: « Solent cum irrisione adversum nos dicere pagani, quod ipsi nos decipiamus qui potentes crimina quæ opere commissa sunt verbis posse purgari. Et aiunt: Numquid potest qui homicidium fecit homicidia non esse, et adulter non videri qui adulterium perpetravit? Quomodo ergo hujuscemodi criminum reus sanctus vobis effici subito videbitur? » Respondet itaque Rufinus et hæc *paganorum* objectioni adversus Christianorum fidem, ac deinde ita contra eos concludit: « Hoc modo fides nostra non invenitur naturalibus rationibus adversari, *145* dum remissio peccatorum, non gestis, quæ mutari non possunt, sed animo quem de malo in bonum converti certum est, deputetur. » Rufinus igitur Aquileiensis ipse est qui clarissimo adversario nostro Zabeo ostendit, et se adversus *gentilitatem* in suo Symboli Commentario non semel nec jejune, sed pluries ac prolixè quoque sermonem habuisse, et *gentilitatem* ipsam propterea in Aquileiensi partibus talem ævo suo fuisse, quæ tum ad eandem assidue profigendam, tum ad Christianorum roborandam confirmandamque fidem, *diligenti ac sedula impugnatione indigeret*.

A Chromatio episcopo Aquileiensi et a Rufino presbytero usque ad Nicetam, ab anno nimirum 410 usque ad 454, Aquileiensi monumenta non suppetunt, quibus ethnica superstitio in Aquileiensi diocesi valeat demonstrari. Aquileiensi præsumitur et presbyterorum incubationes post Chromatium et Rufinum usque ad Nicetam, si quæ fuerunt, ad nos minime pervenerunt; parvis duobus aut tribus exceptis opusculis hæc illa editis, de quibus querunt ac disputant eruditi. Sermo ille tantummodo 242 de Symbolo ad competentes, qui existat in appendicibus Angustinianis, quique, ut superius capite 4 diximus, probabiliter spectat ad Augustinum episcopum Aquileiensem Chromatii successorem; solus hic sermo *paganorum* mentionem facit, unde fortasse colligi posset paganos ibidem etiam tunc existisse: ad articulum enim, *Inde venturus judicare vivos et mortuos*, ait: « Christianos ju licat et paganos, justos et peccatores, fideles et impios. » Quid namque *paganorum* hic mentio ad competentes in Symboli explanatione, si *pagani* in ea regione non existissent, jam competen-

tibus eadem noti, et ex quorum numero probabiliter competentium illorum aliqui jam fuissent; ut differentiam iudicii divini inter eos ac Christianos intelligere possent ex simplici eorum indicatione, quemadmodum intelligebant inter *justos et peccatores, fideles et impios*, quibus numquam caruit area Domini? Sed hec obiter dicta habeantur, ne quidquam præmittatur eorum quæ in argumentum hoc afferri possunt.

Cæterum quid opus est monumentis ad coniecturam, etiam post Rufini tempora, viguisse *gentilitatem* in Aquileiensi regione; quandoquidem Rufino superstitio eam vidimus tam late diffusam, ut ipse quoque fusiori calamo eandem impetore coactus fuerit? Nil mirum proinde *gentilitatem*, etiam post quadraginta et amplius annos, inter Aquileienses fuisse; ut et Nicetas ipse cogere, tum apposito libello, tum data occasione competentes alloquendi, sermonem in eandem et convertere, et data opera instituire. Non nisi lento nimirum gradu *gentilitas* penitus delata fuit; quæ non modo integrum quantum sæculum, sed sextum etiam jam adultum ac labentem attigit in ipsa Italæ sinu, ut mox videbimus. Præterea Nicetæ Aquileiensi tempore potissime Aquileia mellioris esse conditionis quam Roma sub Gelasio papa, quam Ravenna sub Chrysologo, et Augusta Taurinorum sub Maximo episcopis, qui eodem nimirum, et etiam posteriori tempore floruerunt, uti in singulis vidimus? Etsi fortasse non ita frequentes numero essent pagani Nicetæ ætate in ipsa civitate Aquileiensi, abundabant procul dubio in Aquileiensi agro, inter rusticos nempe in pagis et villis constitutos; uti vidimus eodem tempore similiter abundasse in Subalpinorum agris, et non multo ante in *possessionibus* Brixienisium sub Gandentio episcopo. Immo cum maxime inter rusticos ethnica superstitio quinto sæculo sedem haberet, mirum videri 146 non debet, si idem idololatricæ, cæteris naturaliter superstitiosiores, crassiorisque ingenii, ad potentia et ad monstra quandoque descenderent, ut levi etiam ex causa, suos præsertim quos viderint aliqua virtute præstare, inter deos referre voluerint. Quidni igitur Nicetas in libello suo de *Erroribus gentilitatis*, ubi *Melodii* illius meminit atque *Gadarii*, quos suo *pene tempore* aiebat inter deos fuisse ab ethnicis relatos, exempla attulerit *apothæosis* ejusdem peractæ a rusticis paganis Aquileiensi ipsius provincie?

Verum liberaliter nimis a nobis actum fuit, cum diximus non ita fortasse frequentes Nicetæ tempore fuisse paganos in ipsa civitate Aquileiensi; ex eo enim quod *Aquileia* iis temporibus *inter Italie urbes post Romanam cultissima fuit, et scientiis litterisque florebat*, uti verissime admonet Zabeus, ex eo quoque quod *Aquileia*, dum secundæ res essent, veluti altera Roma in Italia haberetur, ut coniectimus ex historiis; inde inferre debemus, in eadem etiam abundasse paganos plusquam in reliquis inferioris ordinis ac dignitatis civitatibus. Clarissimus Innocens Ansalduus hanc nobis suppeditat animadversionem in eruditissimo suo opere, cui titulus: *Multitudo maxima eorum qui prioribus Ecclesie sæculis Christianam religionem professi sunt*, capite 16 pag. 343 editionis Taurinensis. Ait enim quod illud qualecumque pugne et contentionis genus, quod quarto fuit sæculo inter vices Christianæ religionis, ac idololatricæ, non a provinciarum ac regionum vel Orientis vel Occidentis oppositione, repugnantia, ac mobilitate derivatum est, sed a solis urbibus imperii præcipuis, quarum non exigua pars communicatiõe conditionis, negotiorum, ac munerum, adeo cum ethnicorum sacris implicata, involutaque erat, ut nisi difficillime non poterat illo ab impedimento expediri... Universam Romanum imperium jam Christianum factum ostendit (Bossuetus), dum Romæ magna pars suorum adhuc teneretur studio deorum, quorum numini victorias, potestatem et gloriam se debere suam somniabat... Idem prope diceres de cæteris urbibus provinciarum dominis, ut Romanam magnitudinem et fastum, ita superstitio-

A non et vitia emulantibus... Majora igitur obstacula in urbibus cæterarum dominis, quam in urbibus provinciarum, inque oppidis, et pagis, et vicis, cum passa fuerit religio, mirum esse non debet, si quarto etiam sæculo emulata in urbe omnium principe habuerit idololatricam, quam prope jam extirpaveras in cæcatis minoribus Romani imperii urbibus et locis. » Hæc Ansalduus de quarto Ecclesie sæculo, de quo sermonem habebat: quæ quomodo et ad quantum etiam extendi optime possint, ex hæcenus dictis super ethnica superstitioe quinti sæculi, maxime in præcipuis Italice urbibus, Roma atque Ravenna, satis elucet. Neque Interim repugnat de Aquileia itidem dici posse, etiam paulo post Attilianam cladem, ac Niceta sedente, quod ipse de præcipuis imperii urbibus affirmabat: non enim illico per cladem illam ea urbs a propria dignitate dejecta fuit, sed paulatim; atque tunc maxime, cum novis post Nicetam supervenientibus calamitatibus, irrisi denum caderent civium conatus ad eam in gradum pristinum restituendam. Sed progrediendum adhuc in hoc argumento, quod primum est inter oppositiones Zabei, quibus data opera nitimur satisfacere, et quod pro rei gravitate meretur etiam diligenter expendi.

Ut ostendat Zabeus Nicetæ Aquileiensi tempore opus non fuisse ea prædicari Aquileia adversus *gentilitatem* 147 quæ Nicetam suum prædicæ ad se Gennadius asserit, ait, quod Aquileia a tempore divi *Marci evangelistæ* idolorum templa divi cæperunt, et idola ipsa a profanis aris everti. Id certe lato quodam modo dici posse negaverit nemo, etsi nullum prodât Zabeus hujus rei testimonium; et quamvis magis probabile sit a primis istis trium priorum seculorum Christianis deserta potius fuisse idolorum templa quam *diruta*, et idola despecta potius quam *ab aris everta*, uti ex Tertulliani superstitis relatis verbis apparet. Quicquid vero fuerit Aquileia, a tempore divi *Marci* ac Nicetam usque, de idolorum templis, atque de idolis, qua de re alium in historiis silentium; habemus ex *Andree Danduli Chronico*, libro vi, capite 1, prout superius quoque, capite 4, aliud agentes referrebamus; habemus, inquam, quod *Helias* episcopus, seu *patriarcha*, ut ibidem appellatur, qui, sexto inclinante sæculo, Ecclesiam Aquileiensem regebat, *templum quoddam paganorum in honorem Bethel in contiguo littore situatum in monasterium puellarum sub sancti Petri apostoli vocabulo transmutavit*. Quod hic legimus *Bethel*, *Betenus* intelligi voluit eruditi nostrates apud *De Rubeis Monumentorum* capite 26, num. 2, quia *Betenus* celebre fuerat Aquileiense numen. Sexto itaque inclinante sæculo adhuc in Aquileiensi agro, et non procul ab Aquileia ipsa, templum idolorum exstabat, quod in Christianum usum potuit transmutari. Perduravitne igitur usque ad id temporis in Aquileiensi agro etiam idolorum cultus? Scimus quidem quod templum idolorum alicubi superstes nequit certum esse indicium vigentis eodem tempore ibidem idololatricæ cultus: verum secus fortasse sentiendum, ubi idololatricæ cultus indicia eadem ætate inveniuntur non pauca, etsi non in ipso loco ubi templum exstasse scimus, in aliis tamen locis, nec ita longe positus, nec minus fama ac celebritate donatis.

Ut autem vestigiis nostris insistamus, quid nobis exhibet de cultu idololatricæ, sexto corrente sæculo, exempli gratia, civitas Ravennatum? Ex *Cassiodori Variarum* libro 1, epistola 6 constat in urbe Ravennate Theodoricum regem, non longe post initium sæculi sexti, amplum *Herculis* templum excitasse; ideoque *Agapito* præfeto urbis Romæ præcepisse, ut marmorarios inde mitteret peritissimos ad illud opus perficiendum; ait enim: « In Ravennate urbe basilicæ *Herculis* amplum opus aggressi, cujus nominis antiquitas con-rue tribuit quicquid in aula predicabili admiratione fundavit, magnitudini tunc studiosissime delegamus, ut... de Urbe nobis marmorarios peritissimos destinatis, etc. » Non debent igitur initio sexti sæculi etiam in Ravennate regia urbe pagani

homines, qui veterem cultum idolorum sequerentur; cum Theodoricus rex, qui minime paganus erat, licet Ariana labe infectus, in eorum gratiam amplum Herculi templum in ipsa urbe regia excitavit, multaque impensa marmoribus etiam ornavit, ut in eadem epistola: Hercules namque Ravennatensium tutelare numen fuerat, ut ad hunc locum annotant eruditi Cassiodorii illustratores.

Post Ravennam, quid nobis de idololatræ cultu eodem sæculo sexto exhibet Roma? Helias Aquileiensis episcopus, qui templum idolorum ad Christianum usum convertit, jam anno 586 e vita migraverat, uti ex Monumentis De Rubeis, capite 29, et sedem Romanam post illius obitum sexto cadente sæculo sanctus Gregorius Magnus conscenderat, quam etiam sanctitate vite, doctrina, ac zelo religionis, tam mirifice illustrabat. Exstat porro hujus sancti pontificis epistola circa annum 597, aut 598, data ad Agnellum episcopum 148 Terracinae, non ita procul a Romana urbe positæ, in qua de idololatræ cultu adhuc illic superstite se notitiam habuisse scribit, et miratur cur ipse hoc emendare distulerit, ac demum hortatur ut diligenter inquirat, et puniat. « Pervenit ad nos quosdam illic, quod dici nefas est, arbores colere, et multa alia contra Christianam fidem illicita perpetrare. Et miramur cur hoc fraternitas vestra districtè emendare ultione distulerit. Eapropter scriptis vos præsentibus adhortamur, ut hos diligenti investigatione perquiri, et veritate cognita, tam in eis faciatis exerceri vindictam, quatenus et Deus placari possit, et aliis eorum ultio correptionis exemplum sit. » Hæc epistola 18 libri octavi in novissima Operum sancti pontificis editione Veneta curis Gallicciollii. Fortasse Terracinenses illi Christiani erant, in idololatræ cultu postea superstitionem seu delapsi, seu relapsi; et ideo in eos, tamquam in rem quæ juris esset Ecclesiæ, tam districtè animadvertendum scribit sanctus Gregorius, ut in officium revocarentur. Quidquid vero sit: quod ad nos atinet, constat profecto in ipso Italix sinu, quod supra dicebamus, et non ita longe a Romana urbe, sexto labente sæculo, aut idololatriam proprie dictam, aut certe idololatræ cultum viguisse, pro quo extinguendo tam sollicitus erat Romanus pontifex. Verum non Terracinae modo, sed in majoribus quoque insulis Italix adjacentibus, Sicilia nempe, Sardinia, et Corsica, eodem sancti Gregorii ævo, idololatria proprie dicta exstabat, uti ex aliis ejusdem sancti pontificis epistolis evidenter apparet. Ne nimis sim in ipsis verbis afferendis, pro Sicilia insula recolatur epistola 62 libri tertii, quæ est ad Eutyrium episcopum Tyndaritanum, in qua eum hortatur ut in convertendis idolorum cultoribus perseveret, et in qua eum certiore reddit sua se scripta misisse ad prætorem etiam Siciliae, ut ad tam præclarum opus cum eodem sua virtute concurrat. Quod ad Sardiniam spectat, videri possunt epistolæ 24 et 25 libri quarti, quarum prima est ad Zabardam ducem Sardinia, altera vero ad nobiles ac possessores in Sardinia nec non epistola 65 libri noni ad Januarium Caralitanum episcopum; in quarum singulis enixè agit adversus idolorum cultum ibidem adhuc vigentem, et maxime inter rusticos, quorum præcipue causa ad nobiles et possessores scribebat eorumdem dominos. Pro Corsica autem, adeunda est epistola 1 libri octavi ad Petrum episcopum Corsicæ, in qua eundem similiter hortatur, ut ab idolorum cultu incolas pergat avertere.

Cum hæc porro ita sint de idololatræ cultu per Italiam ac majores insulas adjacentes sexto exeunte sæculo, quid mirum si in Aquileiensi quoque agro exstiterit Hælicæ episcopi tempore, ubi templum supererat idolorum; et ita quidem, ut Hælicæ merito tribuendum sit quod circa sexti sæculi finem, cum transmutatione illius templi idololatræ in Christianum usum, idolorum cultus tandem in Aquileiensi provincia omnino desierit? Utinam vero hic Helias, sicuti pro religione zelator apparet eximius, ita ec-

clesiasticæ unitatis celebri fuisset, quam nimis lederebat pervercacia sua in eorum tunc temporis *trium capitulorum* negotio. Sed hæc jam satis in primam clarissimi Zabei animadversionem; contra quam concludere jure possumus, nequaquam repugnare quod Aquileiensis Nicetas, aut circa dimidium quinti sæculi, aut quinto sæculo inclinante, vel data opera libellam conscripserit adversus idololatriam, vel eandem pro re nata etiam alibi impugnaverit; ideoque ex hoc capite 149 non esse, cur Niceas seu Nicetas Genadianus intelligi debeat potius ille Dacus sancti Paulini Nolani amicus, quam Aquileiensis noster qui divi Leonis Magni tempore floruit.

Secunda Zabei animadversio, ex iis eruta quæ argumento *penitiora* sunt, in eo sita est: primo, non consuevisse episcopos Aquileienses *per se ipsos* Symboli explicationem *catechumenis* tradere; quod probat Rufini exemplo, qui de se ipso, qui baptizatus Aquileiæ fuerat, ita scribat libro 1 *Invectivarum* in sanctum Hieronymum: « Ego... ante annos fere triginta in monasterio jam positus per gratiam baptismi regeneratus signaculum fidei consecutus sum per sanctos viros Chromatium, Jovinum, et Eusebium opinatissimos et probatissimos Dei episcopos: quorum alter tunc presbyter beate memorie Valeriani, alter archidiaconus, alius diaconus, simulque pater mihi, et doctor Symboli, ac fidei fuit. » Ad illam hujus loci partem, ubi Rufinus dicit, *quorum alter tunc presbyter, etc.*, hæc duo lineolis clausa inserit Zabeus *vocabula (notate verba)*; ut ita veluti digito indicet, Valerianum episcopum Aquileiensem huic actui seu his actibus non interfuisse, ideoque Symbolum ipsum et Symboli explicationem Rufinum accepisse vel a Chromatio tunc presbytero, vel etiam ab Eusebio tunc diacono, de quo ipse asseruit, quod *pater mihi et doctor Symboli, ac fidei fuit*. Fatetur quidem illico Zabeus episcopos ipsos pristinis temporibus *aliquando* solitos fuisse his officiis fungi; sed addit scire se, hunc non omnium episcoporum *morem* fuisse, et certe deesse monumenta, quibus hic mos de Aquileiensibus asseratur sæculo quinto, immo contraria existere. Secundo loco animadvertit, eos *tantum* episcopos consuevisse *per se ipsos* Symboli explicationem *catechumenis* tradere, aut quibus fuerit familiare publice loqui ex tempore, aut quibus consuetudo scribendi calum effecerat promptiorem. At nihil tale, addit Zabeus, dicere possumus de beato Niceta Aquileiensi episcopo, *de cujus doctrina nulla exstant clara et illustra testimonia*, ut ait Henschenius. Si quid hujusmodi Nicetas hic scripsisset, et Genadii liber impedimento fuisset quominus librorum Nicetæ Aquileiensis oblivio caperet eruditos, et scientissimus Aquileiæ clerus caute scriptionem exemplaria in suis scriniis servasset, ac posteris tradidisset. Pergit tertio loco Zabeus ad stylum *Explanationis Symboli* beati Nicetæ; et stylum hunc asserit testari lucubrationem illam eum non habuisse auctorem, quia stylus nempe nitiuus est, comptus, Latinus, qui plurimum idcirco requirat exercitationem in scribendo, et maximam linguæ Latinæ cognitionem: quæ certe cognitio Nicetæ Aquileiensi tribui non potest; fuit enim, juxta illum, potius *origine Græcus*, ut Dandulus tradit, quam Aquileiensis, ut judicat noster Joannes Josephus Lirutus, qui nitor argumentis quæ certissimam fidem non faciunt. Quarto demum loco, ut exercitationem in scribendo deneget Nicetæ Aquileiæ i Zabeus, animadvertit quod si attendere velimus epistolæ ad eum datæ a divo Leone papa, Nicetas ipse fuit etiam scribe. di parior: nam cum quærere vellet a summo pontifice quidnam in difficillimis rebus sibi esset faciendum, non jam litteras misit, ut a cæteris episcopis factitatum novimus; sed Adeodati Romanæ Ecclesiæ diaconi voce usus est, ut constat ex ipso divi Leonis epistolæ ad eundem exordio. Ut autem certum est Aquileiensem Nicetam hanc a divo Leone epistolam suo scripto non impetrasse, ita certum pariter ait nullum superesse vestigium responsionis scriptæ a Niceta ad eandem

epistolam. **150** Post hæc, en quomodo concludat Zabeus : « Eum igitur qui ad supremum Ecclesie pastorem ne urgente quidem necessitate scripsit, sed aliena voce usus est ; quomodo illa quæ aliorum industria antecessores committebant, eum ipsum per se fecisse et scripsisse affirmabimus ? » Hactenus secunda Zabei animadversio, quam in quatuor partes tribuere placuit, ut iisdem singillatim expensis, clarior evadat responsio.

Sit itaque ad partem primam. Nimis certe fidenter asseruit Zabeus non consuevisse episcopos Aquileienses per se ipsos Symboli explicationem catechumenis tradere, ex eo solum quod de se perhibet Rufinus, etiamsi nullam Rufini factum explicationem admitteret. Quis namque ex uno simpliciter ac nudo facto audeat arguere alicujus Ecclesie disciplinam ; quæ maxime aliena sit a disciplina aliarum, quæ circum eam sunt positæ, Ecclesiarum, sicuti hæc esset quam Zabeus astruit, ut mox dicemus ? Quam autem abs re Rufini facto innitatur, ut inde eruat ipse consuetudinem quam Aquileiensi Ecclesie tribuere vellet, ex ipso Rufini facto a clarissimo De Rubéis in luce posito perspicue apparet. Hic nimirum in dissertatione sua de Rufino, capite 2, expendens hæc eadem e Rufino a Zabeo prolata verba, et annum inquirens quo Rufinus Aquileie baptismi gratia regeneratus fuerat, duo statuit adversus Fontaninum, qui idem argumentum pridem illustraverat ; Rufinum nempe, non anno 371, sed potius 372, baptismum Aquileie accepisse ; accepisse vero, non a Valeriano tunc episcopo Aquileiensi, sed a Chromatio ejusdem tunc Ecclesie presbytero, ut pronum quoque est ex ipsis Rufini verbis intelligere. Inquirens vero De Rubéis cur a Chromatio presbytero baptismum tunc ille acceperit, potius quam a Valeriano episcopo, cujus reipsa fuisset baptisma eidem adulto viro conferre juxta illius temporis disciplinam, annotat primo, quod « conferri a presbyteris baptisma, haud vetabant mores ævi illius, vel absente episcopo, vel alias ob causas facta ab episcopo facultate presbyteris id munus obeundi. » Deinde admonet quod tunc « fortasse aberat Aquileia sanctissimus Valerianus, utpote qui operam suam ea tempestate contra Auxentium Mediolanensem, et Arianos totus impendebat : ac Romanæ interfuit synodo sub Damaso papa celebratæ, quam ad annum 371 referunt alii, aliique verisimiliori conjectura ad annum insequentem 372, quo susceptum a Rufino baptisma credimus... Romani concilii, quod secundum sub Damaso numeratur, epistola synodica incipit : *Damasus, Valerianus*, etc. » Non est igitur cur ex Rufini facto arguat Zabeus non consuevisse episcopos Aquileienses per se ipsos Symboli explicationem catechumenis tradere : quia Valerianus episcopus tunc temporis probabiliter aberat Aquileia, seu Arianismi causa, seu potius Romani sub Damaso concilii ; ideoque quod sine episcopo in Rufini baptismate factum fuit, non ex consuetudine illius Ecclesie factum fuisse dicendum est, sed tantum ex accidenti, quia scilicet episcopus absens erat, aut alia de causa impeditus. Ex hoc autem Rufini facto si eruamus non consuevisse episcopos Aquileienses per se ipsos Symboli explicationem catechumenis tradere ; cur non similiter conjiciamus non consuevisse episcopos Aquileienses eodem ævo per se ipsos etiam baptismata conferre ? Videat Zabeus quo nos ducat hæc tam facilis conjiciendi ratio ex unico facto seorsim accepto, et nulla circumstantiarum aut verarum aut verosimilium expositione illustrato.

Fuerint igitur Chromatius presbyter **151** qui ea occasione explicationem Symboli tradiderit Rufino, loco absentis aut impediti episcopi Valeriani ? Id certe videtur rationi consonum, ut loco episcopi hoc peregerit presbyter ibi a Rufino nominatus, potius quam archidiaconus, aut diaconus ; quorum pariter mentionem facit. Sed cum de Eusebio tunc diacono scribat Rufinus, quod *pater mihi, et doctor Symboli ac fidei fuit*, hunc probabiliter censuit Zabeus explica-

tionem Symboli Rufino tradidisse, et hunc propterea crediderit, etiam quia *diaconus* erat, unum fuisse ex iis qui in Aquileiensi Ecclesia, episcopi loco, expositionem Symboli catechumenis tradebant ante baptismum. Hic vero, pare summi viri, dixerim, confundi minime debere Symboli expositiones privatas et publicas, domesticas et solemnes ; eas nimirum quæ fiebant intra domesticos illuminandorum parietes, aut in ædibus Ecclesie a templo sejunctis, et eas quæ in templo coram populo, aut in baptisteriis prope templum habebantur. Confundi quoque minime debent simpliciter catechumeni cum competentibus ; ii nempe qui Christianæ fidei nomen dederant, sed longe adhuc erant a baptismatis susceptione, cum iis qui proxime sacris undis abluendi essent : illis namque summa tantum Christianæ fidei capita commendabantur ; his vero solis Symbolum tradebatur, quod etiam reddere debebant statutis diebus, priusquam ad baptismum admitterentur. Videas hinc non solius episcopi esse potuisse hæc omnia peragere priscis illis temporibus, cum baptizandorum copia esset, et baptizandi ad ipsum adulti undequaque confluerent ; etiamsi in id unum incumbere voluisset. Inferiores propterea clerici, maxime vero diaconi, ut compertum est et abunde ostensum apud rerum hujusmodi tractatores, in unaquaque Ecclesia eligebantur, quibus privata commendabatur instructio seu catechumenorum, seu competentium. Illis nempe prima fidei rudimenta tradebant, quibus sufficienter instructi in competentium numerum acciperentur. His autem Symbolum concredebatur, quod redderent statutis diebus, ut tandem apti essent ad salutare lavacrum.

De Symbolo vero ut hic nonnihil attingam, quod uberius suo loco dicendum erit, quis nesciat oretenus tradi competentibus consuevisse, atque ab iis oretenus reddi, absque ullo scriptionis adjumento ; ita ut propterea diuturna opus esset eorum clericorum industria, assidua opera, repetitione frequenti, maxime vero apud eos qui non admodum memoria valerent, aut non ita prompto ingenio essent ? Distinguenda igitur est hæc privata et operosa, ut ita dicam, seu catechumenorum seu competentium instructio, quæ ab inferioris ordinis clericis fiebat, ab ea quæ postea præsertim competentibus ab episcopo peragebatur publico loco, et ad quam eos accedere oportebat jam satis prius quantum ad verba instructos, et nonnihil etiam quantum ad sensum, ut ex ea proficere possent. De prima itaque instructione privata quam habuerat Rufinus ante baptismum ab Eusebio diacono loquitur ipse, cum de eodem Eusebio dixit, quod *pater mihi, et doctor Symboli ac fidei fuit*. Jam ad vocem *pater* quod spectat, cum clarissimo viro De Rubéis loco citato eam affirmamus hoc loco significare *patrum, sponsorem ac susceptorem* ; quia talis nimirum fuerit Rufino Eusebius diaconus in salutari lavacro, prout ferebant illius temporis ritus, postquam illi fuerat in fide ac Symbolo institutor. Cum vero notet Rufinus se habuisse in Eusebio diacono *doctorem Symboli ac fidei*, et ita non sine ratione aliqua Symbolum a fide distinguat ; quidni distinguere **152** hoc modo voluerit duplicem suam ante baptismum conditionem, simplicis nempe catechumeni ac postea competentis, in quarum utraque *doctorem* seu institutorem habuerit in Aquileiensi monasterio, ubi positus erat, Eusebium diaconum ; in catechumenatu scilicet *doctorem fidei* quoad prima Christianæ fidei rudimenta, in competentium gradu *doctorem Symboli*, quod nonnisi competentibus, et ad baptismum proximis tradebatur ? Ita liceat conjectare ex Rufini verbis, atque ex disciplina eodem ævo vigente, quæ Aquileiensi Ecclesie procul dubio extranea non fuisse videtur.

Sed quid nunc de Symboli expositione publica et solemnī ab episcopis fieri solita competentibus ad baptismum, seu in Ecclesia seu in baptisteriis, de qua mentio nulla in Aquileiensibus monumentis veterum sæculorum ; unde Zabeus asseruit non consuevisse episcopos Aquileienses per se ipsos Symboli explicationem

catechumenis tradere? Ut multa omittam, quæ ex Orientali Ecclesia afferre possem exempla hujusmodi expositionum Symboli solemnium ab episcopis factarum, ut multa etiam præteream quæ nobis exhibet Ecclesia Occidentalis ex tot regionibus ubi olim hæc eadem obtinuit disciplina; satis sit duorum aut trium meminisse, ex Ecclesiis aut prope Aquileiensem positis, aut non ita procul ab ea distantibus, ut inde pateat quanta opus sit, prope dixerim, violentia, ut asseratur Aquileienses episcopos, hac disciplina cæterarum Ecclesiarum circumdatos, non consuevisse per se ipsos Symboli explicationem *catechumenis* seu potius competentibus tradere. Sanctus certe Ambrosius Mediolanensis episcopus ipsa Valeriani et Chromatii Aquileiensi ætate, quibuscum etiam necessitudinem quamdam, immo veluti affinitatem spirituales habebat ob datam acceptamque episcopalem ordinationem juxta antiquum duarum illarum Ecclesiarum morem, de quo alias mentio fuit; sanctus, inquam, Ambrosius ipse de se testimonium affert luculentissimum in epistola ad Marcellinam sororem, quæ 30 est in postrema Veneta illius Operum editione, ubi hæc habet: « Sequenti die, erat autem Dominica, post lectionem, atque tractatum, dimissis catechumenis, Symbolum aliquibus competentibus in baptisteriis tradebam basilicæ. » Consueverant igitur episcopi Mediolanenses per se ipsos competentibus Symbolum tradere aut Symboli explicationem: nam ita etiam de hac re scribit Ambrosius, ut nequeat dubitari ipsum simul et factum proprium commemorasse, et episcopale munus asseruisse quod esset Ecclesie suæ consuetudine roboratum.

Sed jam ad ipsam Nicetæ nostræ ætatem accedamus, et ipsas Symboli episcopales expositiones intueamur quæ adhuc supersunt, testes discipline eodem ævo vigentis in illis Ecclesiis, quarum erant episcopi earumdem expositionum auctores. Sancti profecto Petri Chrysologi Ravennatensis episcopi, cujus alias meminimus, exstant de Symbolo apostolorum ad competentium instructionem sermones complures, qui videri possunt in editione Sebastiani Pauli, ubi alius post alium exhibentur; et ubi quoque videas ejusdem sermones itidem complures de oratione Dominica, similiter ad competentes, quibus cum Symbolo eadem oratio ediscenda ac reddenda tradebatur. Sanctus quoque Maximus Taurinensis episcopus, de quo alibi alia attulimus, præclarum habet de Symbolo ad competentes sermonem, qui inscribitur homilia, et in novissima ejus Operum editione Romana est ordine 83 cum titulo de Traditione Symboli, seu ut alias de Expositione Symboli, aut 153 etiam in Traditione Symboli, de expositione ejusdem. Quid igitur? Dum Mediolanensis Ecclesia, dum Ravennatensis, dum Taurinensis exhibent nobis episcopos suos expositionem Symboli competentibus per se ipsos tradentes; solane fuerit Ecclesia Aquileiensis, ab his prope dixerim circumseptæ, cujus episcopi non consueverant per se ipsos Symboli explicationem *catechumenis tradere*, ut Zabeus existimat?

Ubi etiam animadvertas velim quam longe abierit ipse a vero, dum dixit episcopos ipsos, generaliter loquendo, pristinis temporibus aliquando solitos fuisse his officiis fungi, et scire se hunc non omnium episcoporum morem fuisse. Etiam quæ adhuc attulimus ex hac superiori Italici parte, cæteris de industria omissis aliarum per orbem Ecclesiarum testimoniis, satis ostendunt, non aliquando tantum, sed passim ac communiter, atque ex vigenti disciplina, sicut etiam ex proprio episcopali munere, solitos fuisse episcopos priscis temporibus his officiis fungi; ita ut etiam horum aliqui inveniantur, quos certo constaret his officiis functos non esse, hoc nequam ex more factum fuisse dicendum esset, sed alia omnino ex causa, quæ gravis quidem ac multiplex pro personarum locorum ac temporum qualitate esse potuit.

Ut autem aliquid attingamus etiam ex Aquileiensi

A Ecclesia sæculo quinto, ne omnino intactum relinquatur quod ipse addit, *desse scilicet monumenta* quibus hic mos de Aquileiensibus episcopis eodem sæculo asseratur; ecce nobis iterum ante oculos positus sermo 242 in appendicibus Augustiniani, quem antea diximus probabiliter auctorem habere Augustinum episcopum Aquileiensem divi Chromatii successorum. Hujus porro sermonis titulus est: *De Symbolo ad competentes*; ubi post integram Symboli recitationem, in quo desinentis jam tunc Aquileiensis peculiaris formulæ vestigium aliquod apparet, illius quoque articuli singillatim exponuntur, prout videre est in aliis Symboli expositionibus quas habemus, et in iis quoque quas nuper citavimus divi Petri Chrysologi, et divi Maximi Taurinensis.

Jam ad aliam partem secundæ animadversionis Zabeii accedimus, ubi ait, *eos tantum episcopos consuevisse per se ipsos Symboli explicationem catechumenis tradere*, aut quibus fuerit *familiare publice loqui ex tempore*, aut quibus *consuetudo scribendi calamum effecerat promptiorem*. Utrumque vero nos Zabeo negamus, eadem libertate qua ipse utrumque asserit. Pro Symboli enim expositione catechumenis, seu potius competentibus, etiam publice tradenda, necesse non erat ut cuiquam familiare esset publice loqui ex tempore, neque ut quis scribendi consuetudine calamum haberet promptiorem. Ex omnibus namque publicis locutionibus, quibus pro officii sui munere operam dabant episcopi, sicuti nulla frequentior quoad materiam, ita nulla certe facilius Symboli expositione; nulla in qua minus vel memoria, vel industria, vel ingenio, vel studio laborare deberent: ita ut etiamsi episcopus aliquis inveniretur, qui impar esset sermonibus ad populum ac hominibus publice habendis, aut quia dicere ex tempore non valeret, aut quia parum esset in scribendo exercitatus; nullus profecto esse potuerit, qui hisce de causis impar proprie dici posset habendis Symboli expositionibus ad catechumenos, seu competentes. Quicumque vel raptim perillustraverit eas quas habemus, vel eas tantum quas nos ipsi citavimus, Symboli expositiones ab episcopis factas, facile intelliget, stylam quidem pro locorum ac temporum ratione esse diversam, materiam quoque in una eademque re non eodem prorsus modo digestam, aliqui alibi pressius, aliquid alibi latius prædicatum; 154 sed nihilominus eundem ubique inesse rerum ordinem, non studio excogitatum, non arte inventum, sed ab ipsa articulorum Symboli successione derivatum; eadem fidei dogmata, eadem religionis mysteria, easdem ubique mysteriorum ac dogmatum explicationes; ut omnino nec memoria laborans, nec loquendi ex tempore aut scribendi exercitio destitutus, jure posset ad hoc munus obeundum ineptus judicari. Res hæc est hujusmodi, ut in ea non sit diutius immorandum. Quid igitur addit Zabeus, nihil tale de beato Nicetæ Aquileiensi dici posse; scilicet nec illi familiare fuisse publice loqui ex tempore, nec habuisse in scribendo calamum promptiorem, quia de illius doctrina nulla exstant clara et illustra testimonia, ut ait Henschenius? Etiam hoc verum esset atque exploratum, non inde sequeretur Nicetam Aquileiensem auctorem esse non posse illius *Explicationis Symboli ad competentes* quæ ipsius nomen præ se fert, atque ideo Nicetam Gennadianum hujus *Explicationis* auctorem, non esse Nicetam episcopum Aquileiensem.

Quid vero superaddit, quod si Nicetas hic aliquid scripsisset, Gennadii liber impedimento fuisset, quominus librorum Nicetæ oblivio caperet eruditos? Et exstant nimirum Nicetæ hujus clara et illustra testimonia, et horum Gennadii meminit in libro suo sub Nicetæ nomine civitatis Romanæ episcopi, ut data opera in capitibus præcedentibus explicatum atque ostensum est. Quod autem subdit Zabeus de clero Aquileiensi, qui caute servasset exemplaria scripturum Nicetæ in scriniis suis, ac posteris tradidisset, si ille reipsa aliquid scriptum reliquisset; hoc osten-

dit, Zabeum ipsum, dum hæc animadvertebat, præ oculis non habuisse tot infortunia, quibus Aquileiensis præsertim Ecclesia etiam post Nicetæ mortem obnoxia fuit, neque tot fata quæ universus orbis a quinto sæculo ad nos usque subivit, unde factum est ut locubrationum veterum immensus pene numerus undique interiret; et ita quidem, ut inter auctorum Opera de quibus memoria superest, plura fortasse sint quæ ab eruditissimis desiderantur, quam quæ agnoscuntur. At servavit fortasse posterorum utilitati Aquileiensis clerus scripta Nicetæ episcopi sui; ex quibus tamen duo tantum in luce publica sunt, alterum nuper Romæ detectum et Nicetæ ipsius Aquileiensis nomine inscriptum, alterum a multo jam tempore notum ac Nicetæ etiam Genadiano ab eruditissimis tributum, præter fragmenta aliqua quæ nuperime in venta fuerunt. Quis vero negare ausit hæc omnia ex Aquileiensi Ecclesia primitus prodiisse ubi ortum habuerunt, sive a Niceta ipso diffusa, sive post eum ab Aquileiensi clero apographis propagata, et hæc a propriis scribulis educta ubi autographa servabantur?

Tertio loco in secunda sua animadversione ad styli *Explanationis Symboli* beati Nicetæ se convertit Zabeus; et styli hunc ait satis testari Nicetam Aquileiensem non fuisse auctorem *Explanationis* illius, quia *stylus* nempe *nitidus, comptus, Latinus*, qui *piurimum exercitationis in scribendo requirit, et maximum Lutinæ linguæ cognitionem*; quæ certe cognitio Nicetæ Aquileiensi concedi non potest, qui potius fuit *origine Græcus* juxta Dandulum, quam Aquileiensis juxta Lirutum. Stylus certe hujus *Explanationis nitidum, comptum, Latinum*, unusquisque qui vere sapiat judicaverit. Quid inde porro? Inde igitur arguere licet, Aquileiensem fuisse potius quam Dacum Nicetam illum *Explanationis* hujus auctorem. Nicetam certe Dacum sancti Paulini Nolani amicum ex ipso Paulino novimus *Dardanum* fuisse, et patriam suam habuisse non longe a Scupis in ipsa Dardania, quæ partem **155** novæ Daciæ Cisdanubianæ constituerebat. Græcam linguam olim obtinuisse in Dardania, immo indigenam linguam fuisse, nemo inficias iverit. Temporibus vero Nicetæ Daci, et Græcam et Latinam pariter ibidem in usu positam, indubium quoque videtur. Latinam scilicet in novam Daciæ, ac proinde etiam in Dardaniam, intulerunt Romanorum colonie ab Aureliano principe e Transdanubiana Dacia evocate, atque illic posite; quas linguam eandem posteris transmisisse verosimillimum est: Græcam vero fidem pariter perdurasse apud veteres incolas illius regionis dubitari non potest; et ita Græcam æque ac Latinam hisdem in locis usurpatam fuisse. Quid autem in duabus Mæsiis, superiori nempe, atque inferiori, ex quarum etiam extremis partibus unicuique detractis, ubi sese invicem contingebant, Dacia Cisdanubiana in primis constabat ad dexteram Danubii ripam, uti cæpit secundo ex veterum monumentis vidimus? Eruditissimus canonicus Mazochius *Kalendarii Neapolitani* vol. III, pag. 663, colligebat ex *utrisque regionis numismatibus, Mæsiam inferiorem Græco sermone, sicuti superiorem Latino usam*, hæc deinde subdens: «Quantum equidem potui animadvertere, clare in primis urbis Marcianopolis, adhuc Nicopolis, Istri, Tomorum, Callatiæ, Serdica, quæ inferioris Mæsiæ urbes sunt, nummos nonnisi Græcos reperio, nec ullos ejus regionis nummos Latinos vidi. Contra vero Naisi, et Pinci, quæ in superiore sunt Mæsia, numismata Latinas inscriptiones præferunt.» Si hæc ita sunt, non modo igitur in Dardania Nicetæ Daci patria, sed etiam in illis duarum Mæsiarum partibus, superioris et inferioris, ex quibus una cum Dardania constabat nova Dacia Cisdanubiana, ejusdem Nicetæ Daci ætate, utraque lingua, Græca scilicet atque Latina, obtinebat; quod ita etiam intelligendum arbitror, ut ambæ pariter in illis extremis partibus utrinque obtinuerint, ex ipsa finitimarum quarumcunque regionum conditione,

A politico maxime ac naturali nexu unitarum; qua nempe fit, ut lingua unius, per aliquod saltem utriusque loci spatium, sit etiam quodammodo lingua alterius, quoad scilicet familiare loquendi usum, licet unaquæque propria sit peculiaris suæ regionis. Quid vero usuvenit, ubi duo idiomata pariter obtinent in una eademque regione, ex ipsa incolarum, ut ita dicam, indole atque natura? Ut nempe neutrum purissimum sit atque castissimum; neutrum ab omni prorsus peregrinitate alienum, neutrum immune ab omni alterius etiam vitiosa admixtione sensim inducta, etsi in totam verba, saltem quoad dicendi modos, et quoad syntaxim. Si igitur stylus *Explanationis Symboli* beati Nicetæ, Zabeo ipso iudice, *nitidus, comptus, Latinus* est, qui maximam ling. æ Latinæ *cognitionem* in scribente testatur, quomodo Nicetæ Daco sancti Paulini Nolani amico, et in hac nova Dacia ut Zabeus arbitratur episcopo, *Explanatio* hæc tribui tam facile potest, potius quam Nicetæ Aquileiensi qui sancti Leonis Magni tempore floruit?

Minus autem huic Nicetæ Daco sancti Paulini Nolani amico hæc *Explanatio Symboli* tribui potest, si ejus reipæ Daciæ hic episcopus fuerit recolamus. Jam dictum fuit, et toto secundo capite hujus disputationis proluxe, atque, ni fallor, satis etiam probatum, Nicetam Paulinianum, non in Dacia nova atque Romana cis Danubium posita episcopatum gessisse, sed in veteri Dacia barbara trans Danubium sita, quæ Dacos, Getas, Bessos, ac Scythas, barbaras gentes continebat, quæque longe lateque ad Aquilonem protendebatur; atque ibi Nicetam ipsam non **156** episcopum alicujus propriæ sedis fuisse, sed universæ illius amplissimæ regionis *episcopum gentium*, id est episcopum apostolicum. Quid igitur ibidem in Niceta episcopo stylus *Explanationis Symboli nitidus, comptus, Latinus*? Barbaræ illæ gentes, quæ sicut a Romanis legibus, ita et a Romanorum consuetudine, quamdiu ultra lævam Danubii ripam sese continuerunt, semper abhorruere; numquid ita fuerint Latino sermoni addictæ, ut necesse haberent episcopum suum audire *nitido, compto*, ac vere *Latino* sermone loquentem? Immo vero ausim dicere, gentes illas, ac eas maxime quæ paululum longe a læva Danubii ripa veterem illam Daciæm incolebant, Mediterraneam nempe atque Alpestem, Nicetæ ætate, id est centum et amplius annis ab Aureliani imperio, quo veteres suas sedes iterum pleno jure obtinuerant, ne minimam quidem amplius habuisse Latinæ linguæ cognitionem, etiam si eandem antea aliquatenus caluisse concesserimus; easque propterea tunc nativa sua barbarica usas fuisse, ita ut Nicetæ episcopus, qui probabiliter ex nova Dacia oriundus ibidem ad Evangelium prædicandum pro loci etiam opportunitate missus fuerat, licet fortasse eandem linguam non prorsus ignoraret, necesse habuerit nihilominus in eadem plenius addiscenda laborare, ejusque varios dialectos singillatim cognoscere, necnon eadem ipsa barbarorum lingua sermones, exhortationes, explanationes, et alia hujusmodi semper habere. Id intelligimus satis aperte ex ipso divi Paulini *poemate xvii, ad Nicetam redeuntem in Daciæm*, ubi ait:

Orbis in muta regione per te
Barbari discunt resonare Christum
Corde Romano.

Quid est illa *muta orbis regio*, nisi regio quæ *muta* quodammodo Romano orbi videretur etiam ob sonum insuetum barbaricæ linguæ, Romanis scribitis prorsus impervium, et similem stridori qui sæpe a mutis emittitur absque ulla vocis pronuntiatione, et absque ulla sensuum declaratione distincta? Quod vero subdit, *Barbaros discere a Niceta resonare Christum corde Romano*, id est mento, affectu ac fide Romanorum, et non dixit Romana voce, non lingua; hoc magis magisque confirmat, linguam eorum a Latina lingua omnino fuisse diversam; ideoque Nicetam

Gennadianum qui *Explanationem Symboli* ad competentes scripsit sermone nitido, compto, Latino, non fuisse Nicetam, barbararum gentium in Dacia institutorem, et sancti Paulini N'iani amicum, sed fuisse potius Nicetam nostrum Aquileiensem qui divi Leonis Magni tempore floruit. Difficultatem non moror, quam superaddit Zabeus ex Græca origine Aquileiensis Nicetæ a Dandulo asserta. Dixisse modo sufficiat, ex Græca Nicetæ nominis derivatione fortasse Dandulum conjectasse Aquileiensem Nicetam fuisse origine Græcum. Quis tamen vetat intelligi posse, Nicetam hunc et vere fuisse origine Græcum juxta Dandulum, et nihilominus fuisse patria Aquileiensem juxta Lirutum; nimirum Aquileiæ natum ex genitoribus, aut progenitoribus, qui essent ex Græcia oriundi; Aquileiæ proinde altum atque educatum, ita ut ibi tem nativam Aquileiensem Latinam linguam veluti cum lacte imberit, quam usu postea ac studio excoluerit, ut stylum demum conficeret, qualem in *Explanationem Symboli* cum Zabeo admiramur, nitidum, comptum, Latium? Sed de hac Nicetæ Aquileiensi origine inferius suo loco.

Venio ad quartam alterius animadversionis Zabei partem; in qua, ut verum fatear, nonnihil injuriosus videri posset memoriæ sancti nostri Aquileiensis episcopi Nicetæ, nisi aliunde illius nobis animus moderatione ac religione plenus innotesceret. Traducitur enim a Zabeo Nicetas Aquileiensis 157 veluti scribendi parior; qui urgente etiam Ecclesiæ suæ necessitate, laborem evitaverit scribendæ Epistolæ ad supremum Ecclesiæ pastorem, et aliena potius voce usus fuerit ad illius implorandam auctoritatem; qui accepta etiam a divo Leone Magno epistola, qua Ecclesiæ suæ necessitatibus providebatur, quæ est epistola 159 in editione Veneta Balleriniorum, eidem responsionem non dederit. Nicetam itaque nostrum Aquileiensem (quæ rei summa est) socordix in agendo, negligentix in pastorali officio, inurbanitatis immo et irreverentiæ in Romanum Pontificem, Zabeus vel etiam nolens accusat, ut ita Latine scribendi etiam exercitationem illi defuisse probet; ad confirmandum scilicet quod sibi propositum erat, illum nempe non esse auctorem *Explanationis Symboli ad competentes*, quæ quia nitida, compta, Latina, plurimum requirebat etiam in scribendo exercitationis, in eo qui ejusdem auctor fuisse.

Ut ad hæc quoque respondeamus, quæ cæterocum videri possent responsione non indigere, nonnulla sunt perpendenda. Si primæ lineæ recolantur præcitate epistolæ sancti Leonis papæ ad Nicetam episcopum Aquileiensem, intelligimus quidem Adeodatam apostolicæ sedis diaconum, ab Aquileiensi Ecclesia et ab ipsa Nicetæ conversatione atque colloquio Romanum regressum, memorasse sancto pontifici postulata Nicetæ; sed non inde colligimus nullam omnino Adeodatam ipsum secum tulisse Nicetæ scriptionem, in qua postulata ejusdem continerentur, quæ pontifici memoraret. Immo ex ipsa sancti Leonis papæ epistola satis, ni fallor, intelligimus scriptionem aliquam Nicetæ Aquileiensis Adeodatam diaconum secum tulisse, ex qua postulata ejusdem sancto Leoni memoraret. Capite 1 ejusdem epistolæ ad Nicetam ita scribit sanctus pontifex: *Cum ergo per bellicam cladem, et per gravissimos hostilitatis incursus, ita quædam dicatis divisa esse conjugia, etc.* Illud verbum *dicatis* pluraliter expressum, cum ad unum Nicetam Romanum pontifex scriberet, videtur certe respicere non minus Adeodatam oretenus memorantem, quam Nicetam aliquo modo id ipsum scriptione sua dicentem. Sed fortasse clariora etiam sunt quæ sequuntur, ut eruamus Nicetam nostrum aliquid scripto tradidisse Adeodato Romano diacono, quod sanctus Leo haberet præ oculis, dum epistolam illam suam ad Nicetam exarabat. Hujusmodi censi possunt quæ legimus eodem capite 1: *Merito charitas tua videtur ambigere, quid de mulieribus, quæ aliis junctæ sunt viris, a nobis debeat ordinari.* Hanc nimirum Nicetæ

A *ambiguitatem* nonnisi ex Nicetæ ipsius aliqua scriptione poterat sanctus pontifex deprehendere, in qua idem Nicetas *ambiguitatem* illam suam verbis appositis expressisset; quod etiam ex alia dictione *videtur* confirmari potest: non enim apte dixisset *charitas tua videtur ambigere*, si hac super re aliquid a Niceta scriptum non legisset, cui illud *videtur* recte posset accommodari. Ad solam certe relationem Adeodati diaconi, oretenus factam, illud verbum *videtur* minus apposite fuisse a divo Leone usurpatum. Sed alia quoque adsunt ad rem nostram opportuna. Capite 5 illius epistolæ ita scribit sanctus Leo: *De his autem Christianis, qui inter eos, a quibus fuerant captivati, immolatiis cibis asseruntur esse polluti, consultationi charitatis tuæ hoc etiam respondendum esse credidimus.* Capite item 6 hæc alia: *His vero, de quibus dilectio tua similiter nos credidit consulendos.* Capite demum 7, ita concludit: *Hanc autem epistolam nostram, quam ad consultationem tuæ fraternitatis emisimus, ad omnes fratres et comprovinciales tuos episcopos 158 facies pervenire.* Ubi certe tam crebro consultatio Nicetæ Aquileiensis asseritur a divo papa Leone in responsione sua, minus quidem probabile videtur hujus consultationis scriptum aliquod ipsius Nicetæ non exstissee, quod præseus sanctus pontifex haberet dum respondebat.

Præterquam quod, si etiam recolamus materiam consultationum Nicetæ episcopi, sane gravissimam, de conjugis nempe eorum qui e captivitate regressi proprias uxores aliis interim nuptas repetebant, de iis qui in captivitate positi idololatriis usi fuerant, aut ad iterandum baptismum compulsi; vix credi potest Nicetam Aquileiensem hæc talia memoriæ tantum commisisse Adeodati diaconi, nec suo scripto aliquo exposuisse, ut pontifici clare ac dilucide cum circumstantiis omnibus ac rerum serie innotescerent. Si ita negligens reipsa Nicetas Aquileiensis fuisset, vix etiam credi posset sanctum Leonem Magnum, qui in notandis sacerdotum negligentis adeo erat sollicitus ut ex ejusdem epistolis constat, non admonuisse Nicetam nostrum in hac eadem epistola ut sibi et Ecclesiæ suæ saltem in posterum diligentius ac sollicitius provideret. Sed alii episcopi, urget Zabeus, in rebus dubiis proprii muneris, datis epistolis sedem apostolicam consulant: cur non ita Aquileiensi Nicetas? Verum si Nicetas scripto aliquo, ut videtur, consultationes suas exposuit summo pontifici, quid refert si peculiarem epistolam ad ipsum non dederit? Ratio autem erat eidem Nicetæ non dandi peculiarem epistolam; quæ ratio vix pro alio fuerat umquam episcopo. Aderat quippe Adeodatus Romanæ Ecclesiæ diaconus, qui probabiliter ab ipso sancto pontifice Aquileiam missus fuerat, aut etiam ab ipso fortasse Niceta episcopo expetitus, ut illius Ecclesiæ statum præsens agnosceret, atque ad apostolicam sedem testis oculatus referret. Quid opus erat epistola, ubi præsens aderat is, qui locum tenebat illius ad quem danda esset epistola? Non alia re opus erat, Adeodato præsentem, quam lucubratione aliqua, qua Aquileiensi Ecclesiæ status, et rerum gravitas exponeretur, subjicienda apostolicæ auctoritati; quod et Nicetam fecisse probabile est, et nemo Niceta ipso accuratius facere poterat. Sed cur saltem Nicetas epistolæ sancti Leonis Magni responsionem non dedit? Verum ipsa sancti Leonis Magni epistola, erat responsio ad consultationes Nicetæ, quæ scripto ab eodem exarata verisimiliter fuerant, uti vidimus. Quid igitur responsio ad responsionem, absque nova necessitate scribendi? Atque hæc ad quartam secundæ animadversionis Zabei partem de ta sint; quæ simul ad purgationem Nicetæ Aquileiensis, a criminatibus in eum conjectis, abunde sufficiunt.

Tertiam suam animadversionem ex penitentiis causæ erutam Zabeus incipit a numero tertio ejusdem secundæ partis dissertationis suæ, eamque producit ad numerum usque decimum primum. Hæc tota versatur in formula Symboli apostolici quæ

apud Aquileienses olim obtinebat, tribus singularibus additamentis insigni, et quadam alia varietate distincta. Cum formulam hanc Zabeus ipsissimam non inveniatur in *Symboli Explanatione* Nicetæ episcopi, hinc est quod eam *Explanationem* Nicetæ Aquileiensi abjudicat; et longa quidem oratione, ex qua intelligimus unum esse hoc ex præcipuis argumentis causæ suæ. Huic responsum ex professo dedimus capite quarto hujus nostræ disputationis, ubi etiam, ex manifestis indicis quæ reperiuntur veteris Aquileiensis formule in hac ipsa *Symboli Explanatione* Nicetæ episcopi, eandem pertinere asseruimus ad Nicetam Aquileiensem: quapropter hic abstinemus ab omni alia disquisitione hac super re, **159** de qua ibidem satis superque dictum fuit.

Numero duodecimo, ac decimo tertio, solvendas sibi proponit Zabeus objectiones, quas prævidet sibi ab aliquo obtendi posse, ex *Latino* scilicet *sermone* quo exarata est *Explanatio Symboli* Nicetæ, et ex *cultura styli* ejusdem *Explanationis*. Objectiones vero istæ tales sunt quibus omnis Zabei responsio insufficientis videatur: et nos quoque paulo ante ostendimus, *culturam styli* in Latino eloquio apud Dacos cis Danubium positos non potuisse Nicetæ Daci tempore obtinere, quia simul in una eademque provincia duæ linguæ, Græca atque Latina, a multo tempore existebant, minus vero *Latinum* ipsum *sermonem*, etiam absque cultura styli, in Dacia barbara Transdanubiana, ubi reipsa Nicetas ille Dacus episcopatum gessit, locum habuisse. Ut autem nonnihil etiam hic pro re nata addamus ad confirmationem eorum quæ superius dicta sunt; Ulfilæ quidem episcopi factum, sibi a Zabeo oppositum, qui quarto Ecclesiæ sæculo in suorum Gothorum seu Getarum gratiam, qui cis Danubium Mœsiæ partem ac etiam Thraciæ Valentis Augusti concessione obtinuerunt (uti ex historia notum est), quatuor Evangelia in eorum linguam transtulit, quæ Dordaci, ex pretioso codice edita fuerunt anno 1665, a Francisco Junio et Thoma Mareschalo; hoc, inquam, factum tale est, quidquid Zabeus dicat, ut probet Latinam linguam eo tempore apud gentes barbaras, etiam cis Danubium in Romanas terras trajectas, non fuisse linguam, qua posset ipsis religio prædicari. Quid igitur si Danubium transeamus, ubi Nicetæ Daci episcopalis cura longe lateque protendebatur, etiam per eas ad Boream Rhipæasque oras regiones, quo nunquam Romanorum vestigia pervenerant; et ubi Barbarorum gentes, etiam quæ ad levam Danubii ripam sitæ erant, in proprio solo, et a Romanorum societate sejunctæ jamdiu permanebant? Sed hic ad linguæ etiam Latine fatum oculos convertamus oportet, postquam Barbarorum copiarum et Transdanubianis regionibus in Romanum imperium undique irruentes, orbis terrarum faciem quinto ac sexto sæculo immutarunt. Romanum orbem proculdubio gentes illæ ubique invenerunt, maxime in occidentis partibus, Latine loquentem. Si porro gentes illas ponamus Latini sermonis non ignaras fuisse, ita ut Nicetam episcopum quarto et quinto sæculo Latine culteque loquentem potuerint ubique Daci ac Getæ, Bessi ac Scythæ in suis regionibus intelligere, et ad illius vocem barbariem ipsam quodammodo exuere, et ad veræ religionis professionem accedere; cur linguam Latinam longe lateque in Occidente dominantem, maxime vero in Italia ubi natale solum ac sedem præcipuam habebat; cur, inquam, gentes illæ Latinam linguam protinus non didicerunt; cur eam potius ubique obtinentem adeo infecerunt barbarie proprii sermonis, ut jam lingua Latina, ipsarum gentium causa, passim desierit esse communis, ac demum sacris tantum addicta, et in scholarum angustiis relegata, novam linguarum formam ad omnium usum gignere veluti coacta fuerit, qualem nunc ipsi in Italia loquimur, qualemque in Galliis atque Hispaniis usurpari novimus? Sed ad alias progrediamur Zabei animadversiones.

Pergit itaque Zabeus *penitiora* scrutari, et numero

A 14 illud ait præcipue notandum, quod in *Explanatione Symboli* beati Nicetæ sermo est contra idololatricam, et contra hæreses præsertim in *Arianorum*, *Marcionitarum*, *Cataphrygum* et *Manichæorum*. Porro hæc absurda, ait ille, a cultissima Aquileiensi ea tempestate et provinciæ, ut supra indicavimus, abesse debuerant: contra vero **160** indoli barbararum ferarumque nationum coniecit; nihil est indoli Dacorum illorum, ut ipse autumat, qui cis Danubium Remissianensi episcopo suberant. Hic interim ad nonnisi iterum juvat, malè a Zabeo appellari *barbaras ferasque nationes*, eas quæ dexteram Danubii ripam Nicetæ tempore incolebant, maxime vero Dardanium, seu novam Daciam Mediterraneam, ubi, juxta illum, Nicetæ Daci episcopatu erat. Sed Zabeus in tota sua disputatione sæpe confundit Dacos Romanos cum Barbaris, et Daciam proinde Cisdanubianam cum Transdanubiana: quod probe necessario ipsi erat facientium post adoptatam opinionem, quod Nicetas Dacus sancti Paulini Nolani amicus episcopus fuerit Remissianæ civitatis in Dacia Romana positæ. Nam cum ex sancto Paulino constat, *barbaras* reipsa *ferasque* gentes eas fuisse, quæ beato Nicetæ episcopo amico suo suberant; *barbaræ* procul dubio *ferasque* dicentur erant etiam illæ cis Danubium positæ, et in Dardania seu nova Dacia Mediterranea constitutæ, in excogitato, Remissianensi Nicetæ episcopatu. Ipse vero Zabeus, qui contra Paulini Nolani apertam fidem cogitur asserere, non fuisse Nicetam episcopum qui primus omnium in Daciam intulit Christi religionem, uti aperte in nota secunda ad primam disputationis suæ partem; qui insuper fatetur ibidem ac probat, jam a tempore Nicæni concilii fuisse in eadem Dacia, in Dardania scilicet ac in Mœsia quoque, plures jam institutos episcopatus cum suis episcopis sub metropoli Sardicensi, quod sane ex monumentis ecclesiasticis aperte constat, et nos quoque secundo capite hujus disputationis jam fuse ostendimus; quomodo non intellexit *barbaras ferasque* gentes, nonnisi perperam ac injurie, dici posse eas quibus Nicetas episcopus Remissianensis in Romana Dacia præfuisset? Sed ad novam ipsius animadversionem jam accedamus.

De idololatria nihil est hic addendum ad ea quæ diximus ab initio hujus capituli, ubi ostendimus habuisse reipsa Aquileienses ipsos præsulcs cur adversus idololatriæ reliquias etiam quinto sæculo dimicarent. Qui nunc de hæresibus *Arianorum*, *Marcionitarum*, *Cataphrygum* et *Manichæorum*? Breviter animadvertamus oportet, nullam propemodum fuisse hæresim contra quam Aquileiensis episcopus ea tempestate non debuisset se suos communire, sive Aquileiæ sederet, sive alibi in diocesi suæ, et ad portum etiam Romanum ut non semel evenisse arbitramur; cum notum sit ex historia, eo tempore, ac multo etiam ante, ex toto Oriente, ex Græcia nimirum, ex Asia, ex Ponto Euxino, ex Ægypto, necnon ex aliis quoque mundi partibus, commercii causa, cujuscumque seu religionis seu erroris homines ad maritimum Venetiæ oras appulisse, Aquileiamque præsertim petiisse, ibique incolatam etiam permanentem habuisse, veluti in urbe quæ emporium erat locupletissimum, ac veluti centrum unionis totius orbis; Occidentalis nempe et Orientalis, mercaturæ faciendæ gratia. Adeatur super hac re clarissimus Filiasius, *Memorie storiche dei Veneti primi e second*, tomo II, capite 22, qui de hoc argumento erudite simul ac copiose agit.

Ut vero ita reapse de Aquileiensi episcopis fuisse confirmemus, ecce nobis Aquileiensi Ecclesiæ presbyter Rufinus, qui de Aquileiensi Ecclesia rem singularem nobis testatur, quod spectat ad hæreses, in Commentario suo sæpe citato in Symbolum apostolorum; et rem profecto, cujus vix aliud superest exemplum in tota Occidentali Ecclesia. Additamenta scilicet nobis exhibet, quæ apostolorum Symbolo inseruerunt veteres Aquileiensi Ecclesiæ præsulcs, *majores nostri* ab eodem ibidem appellati, ut **161**

obviam irent quibusdam hæresibus, quæ neutiquam quidem in Aquileiensi solo ortæ erant (cum nulla profecto hæresis apud Aquileienses ortum duxerit), sed quæ de longinquo adductæ fuerant ab extraneis hominibus, Aquileiam procul dubio adventantibus commercii causa. Ita additamentum illud duorum verborum, *invisibili et impassibili*, ad primum Symboli articulum, *Credo in Deo Patre omnipotente*, ideo factum dicitur apud nos, scilicet apud Aquileienses, ut hæresi Sabellianorum occurreretur, quæ una cum Filio etiam Patrem et natum et passum affirmabant: « Sciendum, ait ipse in citato Commentario, numero 5, sciendum, quod duo isti sermones, *invisibili et impassibili*, in Ecclesiæ Romanæ Symbolo non habentur. Constat autem apud nos additis hæreseos causa Sabellii, illius profecto quæ a nostris Patropassiana appellatur, id est, quæ et Patrem ipsum, vel ex Virgine natum dicit, et visibilem factum esse, vel passum affirmat in carne. Ut vero excluderetur talis impietas de Patre, videntur hæc addidisse majores, et invisibilem Patrem atque impassibilem dixisse. » Ita quoque additamentum aliud vocis *hujus* ad articulum *Carnis resurrectionem*, locum habuit apud Aquileienses ad apertius rejiciendam hæresim *Valentinianorum et Manichæorum*: « Nam Valentinus, addit Rufinus noster ibidem, numero 41, resurrectionem carnis omni modo negat, et Manichæi, sicut supra ostendimus. » Quapropter ita subdit numero 43: « Et ideo satis caute Ecclesia nostra (Aquileiensi nimirum) fidem Symboli docet, quæ in eo quod a cæteris traditur, *Carnis resurrectionem*, uno addito pronomine, tradidit, *Hujus carnis resurrectionem*. *Hujus*, sine dubio, quam habet is qui proficitur, signaculo crucis fronti imposito, etc. » En igitur quid agere coacti fuerint Aquileienses presules ante Rufini etatem ad verus absurdos Sabellianorum ac Valentinianorum errores, qui certe longe ab Aquileiensi Ecclesia exorti, Aquileiensi episcoporum zelum nihilominus excitabant, quia et in eorum sinibus disseminari cœperant ab exteris hominibus eisdem erroribus infectis, qui ad Aquileiensem fines ex toto orbe adventabant. Nihil est itaque quod, officii gratia, neget Zabæus in *cultissima Aquileiensi provincia* locum habuisse *abs rãa* quedam hæreticorum deliramenta; cum constet, et locum profecto habuisse sicut alibi quoque habebant, et ita etiam habuisse ut Aquileienses presules singulari quodam modo, additamenti scilicet data opera ad fidei Symbolum appositis, debuerint contra ea dimicare, et Christianæ professionis integritatem apud suos in tuto ponere.

Quid vero mirum si alios etiam hæreticos, præter Sabellianos ac Valentinianos, decursu temporis habuerint Aquileienses episcopi, a quibus egerentur fideles suos monere ut sibi caveant; et hi fuerint, Nicetæ tempore, Ariani potissimum, Marcionitæ, Cataphrygæ, et Manichæi? Arianos certe, Marcionitas, Manichæos expresso nominat Rufinus ipse Aquileiensi numero 30 præcitati sui in Symbolum commentarii, quem scribebat ad Laurentium episcopum, Aquileiensi sedi addictum ut superius innuebamus, et ad ipsius usum ut idem petierat: quapropter hujusmodi hæreticos in Aquileiensi provincia eo tempore existitisse, vel saltem notos communiter ibidem fuisse, valde probabile existimamus, quin ullam inde injuriam nobilissimæ illi Ecclesiæ impingamus; ejus certe non erat, vel impedire quominus exteri homines his erroribus inquinati, et Aquileiam venirent, et in Aquileiensi etiam provincia commorarentur; vel ita agere, 162 ut eorum saltem iniqua dogmata in tanta ac tam culta civitate etiam cum fidelium periculo non innotescerent. Eodem ipso loco Rufinus nominat una cum prædictis hæreticis etiam Ebionitas, et Eunomianos; nominat errores Pauli Samosatani, et Photini; nominat schismata Donatistarum, et Novatianorum; et ut intelligamus non frustra eundem hæc omnia errantium nomina numerasse, neque id fecisse eruditionis gratia, ac veluti ad operis comple-

mentum, sed quia reipsa in Aquileiensi etiam provincia necesse erat ut contra errores hujusmodi et errorum magistros fideles data opera et oblata occasione commoverentur; en quomodo ibidem Laurentium illum episcopum fidentissime alloquatur, etsi non quidem ut illum doceat, certe ut illi auctor sit qua esset ratione Christianus populus sibi subditus edocendus. « Qui ergo hanc fidem in Ecclesia suscipit, non declinet in concilio vanitatis, et cum iniqua gerentibus non introeat. Concilium namque vanitatis est, quod agit Marcion... Concilium vanitatis est, quod Ebion docet.... Concilium vanitatis est, quod docet Manichæus.... Concilium vanitatis est quod Paulus Samosatenus, et ejus post hunc successor Photinus asseruit... Concilium vanitatis est, quod Arius atque Eunomius docuit... Sed et illud concilium vanitatis est, quod Donatus per Africam traditionis Ecclesiam criminando contraxit, et quod Novatus sollicitavit... Has ergo omnes velut congregationes malignantium fuge. Sed et eos, si qui illi sunt, qui dicuntur asserere quod Filius Dei, etc... Ab his, inquam, omnibus fidelis declinet auditus, etc. » Quid porro ad Laurentium dixisset Rufinus ut *sugeret* ab his congregationibus malignantium hæreticorum atque errantium, quid ut *fidelis auditus* ab his declinaret; si hi non fuissent in ipsa Aquileiensi provincia, aut si eorum saltem prava dogmata ibidem satis comperta non essent? Non enim aufugimus ab iis qui procul a nobis sunt, neque auditum declinamus ab iis sermonibus quos facile audire non possumus. Sed nonnulli etiam singillatim de hæresibus, de quibus in Explanatione sua meminit noster Nicetas.

Arianorum quidem hæresim nunquam Nicetas Genadianus expresso nomine indicat in *Symboli Explanatione*, uti reipsa Marcionitas nominat, Cataphrygas et Manichæos. Catholicum dogma nihilominus de Verbi divinitate inculcat, prout oportebat, admonetque competentes suos ut sibi caveant ad iis hæreticis qui *sub nomine Christiano Christum creaturam tradunt*, ut capite Explanationis 9. Illi nimirum erant hæretici Ariani, contra quorum insidiâs muniendi erant qui in competentium gradu constituti Symbolum ediscebant. Cur vero adversus Arianos nihil diceret Aquileiensi episcopus quinti sæculi, postquam Aquileienses episcopi Valerianus sæculo quarto, et Chromatius ineunte etiam quinto tantopere de Ecclesia meriti fuerant ob Arianorum hæresim in Aquileiensi finibus profligatam? Cur nihil diceret quinto sæculo Aquileiensi episcopus adversus Arianos errores, cum adhuc memoria vigeret celeberrimi Aquileiensi concilii habitum anno 381, in quo præsertes damnati fuerant duo illi Ariani episcopi Daciæ Cisdanubianæ, ac signate *ex angulo*, seu *ex latere Daciæ Ripensis ac Mæsiæ*, ut sanctus Ambrosius scribebat epistola 14 et 12; duo, inquam, illi episcopi, Palladius ac Secundianus, alias hic nominati? Cur nihil diceret quinto sæculo Aquileiensi episcopus adversus sectatores Arii, cum jam ubique Arianismus adhuc grassaretur, ac pluribus in locis suas exeret vires, ut ex historia patet? 163 Sed alia quedam animadvertamus oportet, quæ rem, cæteris quibus satis notam, clarius astruant ac illustrent.

Comptum ex historia habemus, postremis Romani imperii temporibus, et quarto maxime desinente, ac quinto ineunte sæculo, Barbaras gentes in Romanis castris stipendia meruisse sub ducibus propriæ nationis. Hi erant præcipue Gothi, Getæ etiam a Romanis appellati, qui ex Transdanubianis partibus in Romanas terras iterum atque iterum variisque de causis transvecti, ut capite secundo innuehamus, Valentis potissimum Augusti indulgentia, deinde etiam Theodosii senioris ampliori concessione, novam Ripensem Daciæ, sicut etiam Mæsiæ inferioris partem quamdam ac Thraciæ incolebant, hac etiam conditione ut militare servitium Romano imperio exhiberent. Hi porro Gothi, seu qui a Christiana Gothorum Ecclesia a Tanai ad Tyram amnem posita Jampridem

advenerant, seu qui postea ab idololatria ad Christianam fidem conversi fuerant ut in Romanis terris cis Danubium consistere possent, prout legem illis tulerat Valens; hi Gothi, inquam, non ita post magna ex parte a catholica Ecclesia ad Arianismum defecerunt, eodem Valente Augusto praesertim auctore, qui Arianas partes impensius tuebatur; ita ut quarto circiter labente saeculo pene omnes Arianæ perfidiae sectatores essent. At vero Romani exercitus cum Barbarorum copiis auxiliariis, Gothorum nempe aliarumque gentium quæ sese Gothis adjuverant, non semel, sed pluries, quarto et quinto saeculo, et Aquileiensium fines inundarunt, et Aquileiensem ipsam urbem occupaverunt; ac tum praesertim cum Theodosius Magnus Augustus tyrannum primum Maximum, deinde et Eugenium persecutus est, et cum postea Theodosius Junior arma movit in tyrannum item Joannem, qui Ravennæ captus, Aquileiamque ductus, ibidem mortis sententiam subiit. Quid non igitur dicerent Aquileienses episcopi contra Arianam impietatem, cuius tam saepe veluti prædicatores aderant Gothorum copiae in Romanis exercitiis auxiliariæ? Gothi vero illi Arianæ perfidia inquinati, sub Alarico duce, non uti Romanorum auxiliares, sed uti hostes Romani imperii, Italiam prædandi animo ingressi, iterum Aquileiensem agrum invaserunt anno 400, iterumque anno 409, aut 410, quo demum Roma ipsa potius sunt, ejusque spoliis locupletati. Quicumque hæreticorum illius temporis, et maxime Arianorum, noverit irrequietam indolem, propriæque sectæ propagandæ studium, facile intellexerit quanta solertia vigilare tunc debuerint speculatores domus Israel, ac proinde Aquileienses etiam episcopi, ne falsi dogmatis virus, victricium etiam armorum robore auctum, in catholicorum pectora sese diffunderet.

Sed quinto saeculo procedente, crescit in dies Arianismi non solum, sed etiam cæterarum hæreseon quarumcumque insectandarum, episcopis maxime Aquileiensibus, occasio et necessitas. Cum primum enim Italiam invadendæ ac depopulandæ, Attila duce, rumor increbuit in Pannoniæ regionibus, examina undequaque coaluerunt, non tam gentium Barbararum et loco et nomine inter se diversarum, quam hæreseon errorumque apud diversos illos Barbarorum greges obtinentium; ut merito dubitares religioni potius an substantiis Italarum bellum esset inferendum, et probe cognosceres non minus substantiis quam religioni ex hoc tam terribino apparatu periculum imminere. Ut vero ex Alpibus faucibus in Italiam erupit immane agmen barbaricum, atque Aquileiæ primum, deinde cæteris Venetiæ, Æmiliiæ, ac 164 Liguriæ civitatibus, aut ruinam, aut supremum intulit exitium, combustis aut spoliatis ædificiis, agris depopulatis, captivorumque immensa procul abducta multitudine; tunc demum apparuit bellico illo incursu magnam etiam religioni illatam fuisse a Barbaris cladem, quæ non nisi sedula episcoporum diligentia reparari postea potuisset. Quod ad Aquileiensem Ecclesiam attinet, adest saepe citata sancti Leonis Magni ad Nicetam Aquileiensem epistola, data anno 458, ex qua intelligimus Aquileienses illos captivos qui remeare ad patrias sedes post annos aliquot potuerunt, religionis causa tentatos a Barbaris fuisse; et eorum aliquos, qui idololatriæ dominis servierant, immolatiis eibus pollutos fuisse; alios vero, qui in hæreticorum Barbarorum potestatem venerant, ad iterandum baptismum vel metu coactos vel errore traductos. Ut nihil jam de idololatria loquamur, qua pars magna illarum gentium barbararum tenebatur, quis non videt Arianarum partium sectatores, in iis qui captivos Aquileienses ad baptismum iterandum vel cogebant metu ac vi, vel insinuationibus allaciebant? Ariani certe, etsi ab initio detestabilem hanc consuetudinem non haberent, iterum baptizandi eos qui a catholica fide defecissent et ad eorum sectam accederent; hanc adoptarunt ab Eunomianis, Arianorum

A ipsorum surculo, qui Epiphanio teste, hæresi 76, non modo catholicos, sed et magistros suos Arianos ipsos ad se accedentes iterum baptizare consueverant; et hic erat communis Arianorum abusus Augustini tempore, qui eos hac etiam de causa non semel exagitat; et hujus abusus testis est quoque Victor Vitensis in sua Historia Persecutionis Vandalicæ.

Post Aquileiæ casum ex Atiliana irruptione, quam fuit imperii Occidentalis status, quamdiu perduravit, ad Romulum usque, Augustulum dictum, id est ad annum 476, quo imperii Occidentalis etiam umbra ipsa defecit? Nonne sub Romanis nominibus tot imperatorum unius pene diei, rerum summa et auctoritas stetit penes barbaros homines alienæ a catholica professionis, qui aula potius, et barbarorum exercituum quibus imperabant confisi potentia, res omnes suo arbitratu, invitatis etiam nonnumquam imperatoribus ipsis, ubique moderabantur? Barbarorum itaque dominationi Romanum Occidentale imperium subiacebat, etiam antequam eorundem violentia penitus interiret. Interiit vero anno prædicto 476, cum Odoacer nova Barbarorum omnis generis multitudine ex ultimis Pannoniæ finibus in Italiam deducta, Eruolorum nempe, Turcilingarum, Rugorum, Scytharum, aliorumque, omnem Romulo Augustulo potestatem ademit, novumque sibi condidit principatum, qui ad saeculum usque octavum a Barbaro in Barbaros successione continua transmeavit. Nicetas interim Aquileiensis in tanta humanarum rerum jactura, in tanta dominantium varietate, in tanto dominorum ipsorum discrimine, suam regebat Ecclesiam, et vitam perduxit ad decimum usque Odoacris principatus annum. Odoacer ipse, etsi Catholicis non infensus, Arianus tamen erat professione, Ariani conterranel illius, et pars multa illarum gentium barbararum, quas secum in Italiam adduxit ad Romanum Occidentale imperium abolendum.

Quid dixerim de tot aliis barbararum gentium agminibus, quæ secum fœdere inito, Italiam ea occasione inundarunt? Ut nihil addam de adhuc idololatriæ addictis, de quibus non est cur hic inquiramus; nihil certe contra veritatis probabilitatem audemus, si dixerimus, præter Arianismum, viguisse inter gentes illas et alios a catholica doctrina proscriptos errores, ac eos maxime qui in Orientis partibus 165 auctores suos ac propagatores habuere, ut sunt errores Marcionitarum, Cataphrygum, Manichæorum, quorum expresse meminit Nicetas Gennadius in sua *Symboli Explanatione*. Zabeus vero rem nostram agit, dum numeris 15, 16, 17 et 18, Marcionitarum, Cataphrygum ac Manichæorum errores inter barbaras Dacorum regiones obtinuisse probat ex quadam locorum propinquitate, unde errores illi ortum habuerunt, cum barbaris Daciarum populis; licet Daciam Cisdanubianam ipse autemet, quæ certe barbara non erat, ut alias dictum fuit; et licet, quod spectat ad Marcionitas qui in pluribus a fide catholica discrepabant, unum ex Marcionitarum erroribus videre voluerit, non vero Eutychanum, in iis quæ tam aperte contra Eutychem ipsum Nicetas Gennadius in *Explanationis Symboli* habet, ut supra, capite 3 ostendimus ex professo. Si porro inter barbaros Dacos Marcionitarum, Cataphrygum et Manichæorum errores, ipso teste Zabeo, iis temporibus locum habuerunt, utpote errores qui barbararum potius quam cultorum gentium indoli convenirent, ut ipse antea asserbat; hos errores procul dubio barbara illæ gentes et competentes maxime, commonendi, ut sibi ab horum non modo erroribus, sed etiam conventiculis ac societate ipsa caverent. Quid vero si addamus Barbaros illos Italiam invasores Odoacre duce, ac tot erroribus inquinatos, non hospites et advenas tunc fuisse ut antea fuerant, sed jam cives ac incolas factos a primis ipsius Odoacris principatus annis; utpote qui,

teste Procopio de Bello Goth., libro 1, capite 1, in præmium victoriarum, tertia ubique agrorum Italiae parte veteribus dominis dempta donati essent? Hujusmodi novis incolis, ac tertiae terrarum partis dominis, fortasse plus cæteris abundavit Aquileiensis provincia, quæ in tanta paulo pridem sub Attila duce rerum factura, hanc etiam omnium gravissimam passa fuit, ut veterum civium et habitatorum multitudine minueretur, quæ propterea non ita ægre Barbarorum familiis supplenda esset, in possessionem tertiae et fortasse etiam majoris partis Aquileiensis agri inductis. Quid non igitur Aquileiensis episcopus diceret etiam contra Marcionitas, Cataphrygas, et Manichæos, qui in novis hisce Barbarorum coloniis hic atque illic adessent, catholicis ipsis in humanis rebus necessario conjuncti, non sine gravi depravationis horum periculo, tum ob humanæ naturæ imbecillitatem, tum ob pravum errorum omnium indolem, qua sit ut sæpius ac facilius ab illis veritas corrumpatur, quam ut errores veritas comprimat, nisi sedula pastorum indesinenter vigeat sollicitudo?

Verum quod ad Manichæos et Manichæismum singillatim pertinet, Zabeus ipse supracitato numero 18 non inficiatur divi Leonis Magni ætate, ac propterea ante Odoacris etiam irruptionem, immo ante extremam Romani imperii in Occidente senectutem, Manichæos in Italia non paucos existisse, qui propterea ex Barbarorum ad Danubium grege fortasse non fuerint, quique Romæ ipsius sancti pontificis zelo ac diligentia detecti, inde quoque abire coacti fuerant, ipsis Augustorum principum Theodosii ac Valentiniani Legibus suffragantibus, quæ ejusdem sancti pontificis cura late fuerunt. Adversus Manichæos igitur Italiae episcopi jamdiu habebant cur agerent, ac prospicerent; ut ideo non sit ambigendum, etiam ad Italiae episcopos pertinere potuisse lucubrationes illas, in quibus sermo esset de Manichæis. Multo vero magis adversus Manichæos 166 episcoporum Italiae zelum exarsescere oportuit, postquam idem sanctus Leo Magnus, anno 444, datis literis ad universos episcopos per Italiae provincias constitutos, eos peculiariter in consortium suæ sollicitudinis advocavit contra hujus perversitatis sacrilegos sectatores, quorum *aliquanti*, ut ipse aiebat, Roma aufugerant, et timendum erat ne cum suarum plebium discrimine hac illac sese occultandi reperirent facultatem.

Quænam porro Manichæorum tunc hæresis, contra quam tam sollicite sancti Leonis Magni zelus ardebat? Audiatur ipse sanctus pontifex, qui sermone 16, de Jejuniis decimi mensis 5, capite 3, ita loquebatur: « Hujus (nempe demonis) arte Basilides, hujus Marcion callent ingenio, hoc duce agitur Sabellius, hoc præcipitur rectore Photinus, hujus potestati famulatur Arius, hujus spiritui servit Eunomius; tota denique bestiarum talium cohors hoc præside ab Ecclesiæ unitate discessit, hoc magistro a veritate descivit. Sed cum in cunctis perversitatibus multiformem teneat principatum, arcem tamen sibi in Manichæorum struxit insaniam, et latissimam in eis aniam, in qua se exsultantius jactaret, invenit; ubi non unius pravitatis speciem, sed omnium simul errorum impietatumque mixturam generaliter possideret. » En igitur quanta esset Manichæorum et Manichæismi impietas, quæ veluti omnes aliorum hæreticorum complectebatur errores; ita ut in hanc sectam potissimum acris debuerint etiam Italiae episcopi eo tempore decertare. Nullum proinde dubium, quin supracitata sancti Leonis epistola ad universos episcopos per Italiae provincias constitutos, quæ in editione Veneta Ballerini-
orum septima est, pervenerit eodem ipso anno 444 etiam ad Aquileiensem metropolitanum episcopum, qui tunc aut Maximus erat, aut Januarius; nullumque item dubium, Aquileiensem illum episcopum sollicitudinem omnem adhibuisse, ut Manichæi, si qui latenter obrepissent, detegerentur, atque extorres fierent ab Aquileiensiis finibus, legum etiam Augustarum auctoritate adhibita et impetrato subsidio, a quibus

A *Manichæi toto orbe pellendi*, etiam omnium retro principum statutis, pronuntiabantur. Cum itaque celebris fuerit ac pervagata per universam Italiam sancti Leonis hortatoria ad Italiae episcopos epistola adversus Manichæos anno 444 data, cum lex quoque Augustorum principum Theodosii ac Valentiniani eodem aut subsequenti anno promulgata non minus innotuerit; quid mirum si post decem aut quindecim aut etiam viginti annos, Nicetas episcopus Aquileiensis Manichæos quoque, jamdiu satis notos, cum cæteris hæreticis nominaverit evitandos, etiamsi fortasse nullus tunc amplius existeret in Italia? Verum quis Manichæos tunc temporis iterum in Italiam irrepisse negaverit, in tam turbato rerum omnium statu, cum silerent leges, cum Barbari ubique dominarentur, cum omnia licerent omnibus quæ in pacata republica minime licuissent? Ea nimirum sunt tempora, ut satis liquet, in quibus perversi homines, e latebris ubi prius delitescabant erumpentes, sese insolenter ac procaciter efferunt; et qui prius non sine metu vitam agere consueverant, dominari jam et pravis doctrinis et perditis moribus jactanter ubique contendunt. Non est igitur cur Zabeus ab hac se expediat objectione breviter asserendo, quod *Manichæos Aquileiæ fuisse affirmare non possumus*. Quavis enim monumenta non suppetant ut id affirmemus, contraria certe non adsunt ut id inficiari possimus; et interim satis sunt quæ atulimus, ut Nicetam Aquileiensem episcopum judicemus Manichæos nominare suo 167 tempore potuisse uti evitandos, etiamsi in sua nunquam fortasse existissent aut provincia aut diocesi.

Sed Zabeus ultra progreditur eodem numero 18; et dum uti supervacuum traducit Manichæorum mentionem in eo opusculo, quod es-et Nicete episcopi Aquileiensis, Pelagianorum ex adverso mentionem ibidem deesse ostendit, quæ certe in episcopo Aquileiensis Niceta deesse, juxta illum, minime debuisset; quia reipsa hæresis Pelagiana eo tempore sectatores habuit in Aquileiensi provincia inter *presbyteros, et diaconos, ac diversi ordinis clericos*, uti ex epistola divi Leonis papæ inscripta ad Aquileiensem episcopum, quæ prima est in citata editione Ballerini-
orum. Ut fiat satis huic etiam objectioni clarissimi viri, quæ postrema est ex *penitioribus* causæ ab ipso desumpta, nonnulla sunt animadvertenda ex admonitione prævia eorundem Ballerini-
orum ad primam et secundam ejusdem sancti pontificis epistolas, necnon ex capite 14 Monumentorum Aquileiensium eruditissimi nostri De Rebeis.

Negari non potest Pelagianorum errores in Aquileiensi provincia irrepisse vel ab initio sæculi quinti, ac jam inde habuisse sectatores ibidem inter ecclesiastici ordinis homines, apud quos potissimum hæc hæresis faciliorem aditum obtinuit. Conperitur namque est inter eruditos, cardinali Norisio duce, libellum illum Fidei Pelagiano fuffure scatentem, quem Sirmondus descripsit et manuscripto codice Veronensi, quem vulgavit Garnerius in editione Martii Mercatoris, ac demum Benedictini Sancti Mauri iterum ediderunt in appendicibus Augustinianis, seu in appendice ad tomum decimum editionis Parisiensis in-folio; libellum, inquam, hunc pertinere ad viros ecclesiastici ordinis provinciae Aquileiensis sub Augustino Aquileiensi episcopo metropolitano, Chromatii successore, qui sanctis Innocentio I, ac Zosimo Romanis pontificibus floruit. Zosimus porro Romanus pontifex, ille fuit qui anno 418 celeberrimam suam dogmaticam epistolam vulgavit adversus Pelagii ac Cœlestii errores, tractoriam, seu tractoriam nuncupatam, quam per universum orbem transmisit, ut episcoporum omnium subscriptionibus firmaretur, quo consensus universalis Ecclesiæ appareret in Pelagianorum dogmatum damnatione. Pervenit itaque procul dubio Zosimi pontificis tractoria etiam ad Augustinum episcopum Aquileiensem, ac primatem, ut eum appellat Norisius, *Venetiarum, Istriæ, Norici utriusque, et Rhetiae primas*. Hic vero cum pro officio suo tractoriam ipsam, ut

verosimillimum videtur, ad provinciales suos episcopos misisset, ut eorum ac presbyterorum uniuscujusque subscriptionibus firmaretur, libellum prædictum a nonnullis ex eisdem Pelagiana labe infectis accepit, quo et subscriptionem tractoriæ Zosimi eos apertissime recusasse intellexit, et ad plenariam etiam synodum provocare ausos fuisse. Incertum quidem qui fuerint illi; et æque incertum num presbyteri fuerint, an simul etiam episcopi aliqui, ex numero fortasse illorum decem et octo, qui, Juliano Eclanensi duce, soli in universa Ecclesia tractoriæ subscribere recusarunt: indubium tamen omnino videtur, post tot eruditorum iudicium, eos ad Aquileiensem provinciam pertinuisse, et ex ordine etiam sacerdotali fuisse, quibus a metropolitano episcopo ex mandato pontificis Zosimi subscriptio esset inducta.

Quid vero post hæc? Adest supracitata epistola sancti Leonis papæ ad Aquileiensem episcopum inscripta, et ad annum relata 442, in qua ex relatione Septimii seu Septimii episcopi, qui Altinatium episcopus erat in Aquileiensi provincia, se agnovisse 168 conqueritur, quosdam presbyteros, et diaconos, ac diversi ordinis clericos, quos Pelagiana sive Cælestiana hæresis habuit implicatos, ita in Aquileiensi provincia ad communionem catholicam pervenisse, ut nulla ab eis damnatio proprii exigeretur erroris, et pastoralibus excubiis nimium dominantibus, lupos ovium pellibus tectos in ore Dominicum, non depositis bestialibus animis introisse: quapropter metropolitano Aquileiensi episcopo præcipit, ut congregata synodo provincialium sacerdotum, omnes sive presbyteri, sive diaconi, sive cuiusque ordinis clerici, qui de Pelagianorum Cælestianorumque consortio in communionem catholicam ea imprudentia sunt recepti, ut non prius ad damnationem sui coarctarentur erroris, nunc saltem, posteaquam hypocrisis eorum ex quadam parte detegitur, ad verum correctionem, quæ et ipsis prodesse, et nullis possit nocere, cogantur; ut damnet scilicet apertis professionibus suis superbi erroris auctores, et quidquid in doctrina eorum universalis Ecclesia exhorruit, detestentur, etc. Hi igitur presbyteri et diaconi, ac diversi ordinis clerici de quibus sanctus Leo ad Aquileiensem episcopum, videntur ex illis fuisse Aquileiensi provincie ecclesiasticis, aut ex eorum asseclis, qui ante annos circiter viginti Pelagianis erroribus addicti tractoriæ Zosimi subscribere recusarunt, ac libellum illum Fidei super hac re Augustino Aquileiensi metropolitæ porrexerunt; qui propterea jam tunc ob contumaciam in damnatis erroribus ab ecclesiastica communione ab eodem Augustino rejecti, postea ab aliquo illius successore, cui fidem suam aliquo modo, sed fortasse minus apto aut non satis aperto probaverint, recepti fuerant; quique idcirco suspicionem non levem dederint animos adhuc gerendi erroribus pristinis occupatos. Hinc igitur Zabeus validius etiam confirmabit, Aquileiensem episcopum Nicetam, si vere auctor ipse fuisset illius *Explanationis Symboli ad competentes*, debuisse eo loci nominatim Pelagianos commemorare, utpote hæreticos homines, qui probabiliter adhuc suo tempore essent in Aquileiensi provincia, et a quibus, magis etiam quam a Manichæis, alisque ibidem memoratis hæreticis, Christiano gregi periculum immineret.

Verum nonnulla addamus oportet, quæ Zabei objectionem, si fallor, penitus solvant. Nicetæ Gennadiani in *Symboli Explanatione* hæc sunt verba, ubi hæreses singillatim nominat capite 10, ad articulum *Sanctam Ecclesiam catholicam*; neque enim alibi in tota *Explanatione* alicujus hæresis mentio, proprio nomine indicatæ: « Sunt quidem et alie pseudoecclésiæ, sed nihil tibi commune cum illis; ut puta Manichæorum, Cataphrygarum, Marcionistarum, vel cæterorum hæreticorum, sive schismaticorum; quia jam desinunt istæ Ecclesiæ esse sanctæ. » Auctoris igitur hujus opusculi hic scopus non fuit singulas hæreses ac singulas pseudoecclésiæ nominandi, uti apparet verba ipsa perpendenti; non singulas hæreses, quia

A non erat hic sermo de hæresibus; non singulas pseudoecclésiæ, quia ad illum spectabat de Ecclesia tantum catholica dicere. Quod si pseudoecclésiæ nominat Manichæorum, Cataphrygarum, Marcionistarum, evidenter patet eas nominasse causa tantummodo ponendi alicujus exempli falsarum Ecclesiarum, quo veritas Ecclesiæ catholice ex ipsarum falsarum comparatione magis magisque splendesceret. Satisfecit itaque fini quo mentem suam dirigebat, dum aliquas nominavit; non defuit officio si alias præterivit; quia non erat hic de singulis dicere, sed tantum de aliquibus exemplum ponere. 169 Nominatis tamen tribus illis pseudoecclésiis Manichæorum, Cataphrygarum, Marcionistarum, nonne de omnibus etiam æruonem habet dum subdit: *vel cæterorum hæreticorum, sive schismaticorum?*

Pelagianorum nihilominus distinctam mentionem videre hic voluisset Zabeus, si vere ad Aquileiensem episcopum Nicetam Explanatio hæc pertineret. Ast ut ut Nicetæ tempore Pelagiana hæresis in Aquileiensi provincia sectatores habuisset, de quo infra dicemus; Pelagianismo certe non erat hic locus apud Nicetam, quia hic pseudoecclésiæ erant indicandæ, seu hæreticorum, seu schismaticorum: Pelagiani vero, ut omnibus compertum esse potest qui eorum acta perlegerint, ab initio hujus hæreseos usque ad finem, numquam Ecclesiam seu pseudoecclésiæ peculiarem constituerunt, quæ a catholica distinguerentur, et a qua deberent catholici abstinere, sicuti pseudoecclésiæ constituerunt sibi, seu ab exordio errorum suorum, seu potius post temporis lapsum, alii ecclesiasticæ pacis turbatores, ut puta Maichei, Cataphrygæ, Marcionitæ, quos nominat Explanatio, aut etiam Ariani, Eunomiani, alique inter hæreticos, Novatiani, Donatistæ, et alii quoque inter schismaticos. Pelagiani siquidem, quamdiu eorum error invaluit, non destiterunt quidem quæ late potuerunt virus effundere, socios erroris asciscere, patronos sibi comparare, acutis disputationibus dimicare, captiosis etiam sermonibus illudere, subdolis confessionibus decipere, concilium plenarium petere, episcopos quoque non paucos in Galliis præsertim ac in Britannia sibi copulare, turbas etiam quandoque excitare, ac crimina perpetrare: at numquam eo devenerunt, ut conflato schismate secessionem ab Ecclesia catholica facerent, et Ecclesiam sibi seu pseudoecclésiæ constituerent peculiarem; quamvis pluries ab Asia et Africæ episcopalibus conciliis damnati, quamvis per tractoriam Zosimi ab universa Ecclesia anathemate plexi, et ecclesiastica communione privati, quamvis etiam Augustorum principum legibus non semel sed iterato mulctati, Italia pulsati, et ubique etiam fuerint exagitati. Ipsa namque Pelagianismi indoles, ut alii quoque animadvertunt, ea erat, quæ favorem populi non sibi facile compararet ad plebem aliquam peculiarem formandam contra catholicos: nam etsi liberi arbitrii vires pro instituto plus æquo extolleret, ac tueretur; non ideo id agebat, ut humanæ imbecillitati faveret, quod multitudinis votum in novis orientibus de religione disputationibus esse solet, sed potius ut vehementius et acrius in socordes Christianos insurgeret, qui humanam imbecillitatem in vitiis protendebant, nec vires proprias, juxta illos, sentiebant, quibus, secluso etiam divinæ gratiæ auxilio, possent ad Christianæ vitæ perfectionem contendere. Non erat igitur cur Nicetas Aquileiensis hoc loco Pelagianorum meminisset inter pseudoecclésiæ, quas exempli causa memorabat in explicatione articuli de Ecclesia catholica, etiamsi Pelagianii reipsa in sua provincia eo tempore exstitissent.

At fuerintne, Aquileiensis Nicetæ tempore, Pelagianii hæretici in provincia Aquileiensi? Hoc nimirum inquirendum restat super hac re, ut pœna undique sit ad Zabeum responsio. Inter memoratas Augustorum leges adversus Pelagianos, adest constitutio sub nomine Valentiniani III, ab ejus matre Placidia Augusta contra eos lata, quæ data fuit Aquileiæ anno 425,

vus idem Jetti, ubi post necem tyranni Joannis ipse cum illis degebat. Non inde tamen consequitur, Pelagianos tunc Aquileiam, aut in Aquileiensi provincia fuisse; quia constitutio illa directa fuit ad Amacium prefectum 170 praetorio Galliarum, et occasione tantum Pelagianis in Gallicanis regionibus excitati. Praecipua sancti Leonis Magni epistola ad Aquileiensem episcopum inscripta, qui forte aut Adelphus fuerit aut Maximus, ut Ballastini fratres conjiciunt in admonitione praevia, ad annum pertinet circiter 442, ut ibidem signatur. *Presbyteri* porro illi, *diaconi, ac diversi ordinis clerici*, de quibus ea ipsa epistola, quos Pelagiana sive Conquestiana haeresis habuerat implicatos, qui postea in Aquileiensi provincia ad communionem catholicam perreuerant, quia ulla ab eis damnatio propria exigeretur erroris, unde, hypocriti quoque eorum ex quadam parte detecta, suspicio orta fuerat eosdem in civile Dominicum introisse non depositis bestialibus animis; illi, inquam, non multi numero fuisse videntur, cum dicat sanctus pontifex: *Agnorimus quosdam presbyteros, et diaconos, ac diversi ordinis clericos, etc.* quapropter minus accurate scripserit videtur clarissimus ipse cardinalis Norisius Historicus Pelagianus libro II, capite 12, dum referens rem ex hac eadem epistola sancti Leonis, non *quosdam* dixit aut sanctus pontifex, sed *paucos clericos*; numerum scilicet absque idoneo teste nimium augens, quantum nempe *plurimi* superant *quosdam*. Ad hos vero *quosdam* tantummodo ecclesiastici catus pertinere videtur Pelagianismi suspicio, non item ad subditam etiam plebem; de qua nihil omnino in eadem epistola, nisi periculum contrahendi morbi ab his de quorum resipiscencia non satis constabat. Clerici igitur tantum, neque numero multi, erant ii qui Pelagianismi suspicionem ingerebant in provincia Aquileiensi anno 442: ubi etiam notandum maxime, suspicionem quidem illos dedisse Pelagianis erroris quo prius fuerant implicati, quia errorosa eundem conceptis verbis et peculiari aliqua formula non damnauerant antequam ad communionem catholicam reciperentur, et quia aliquid ejusdem furfuris ex eorum sermonibus fortasse apparebat, seu potius apparere videbatur, ut sepe contingit de iis quos aduersos habuimus aliquando, de quorum sinceritate etiam post reconciliationem facile dubitamus; non vero Pelagianos absolute eosdem fuisse etiam post receptam communionem, sicuti prius fuerant: ait enim ipse sanctus pontifex, quod *eorum hypocrisis ex quadam parte detegitur*; quod scilicet nihil aliud indicat quam suspicionem illos dedisse, et dubitationem etiam ingessisse de vera eorum resipiscencia; et non ideo quidem, quod haec non vera resipiscencia satis perspicue in eisdem appareret, sed maxime quia deerat illis peculiaris et aperta errorum auctorumque damnatio de qua ipse loquebatur, et quae sola tandem veluti remedium exigebatur ad abstergendam prorsus suspicionem ac dubitationem quam dederant. Patet hinc magnum profecto, et tanto pontifice dignum, fuisse zelum quo in Pelagianismum ardebat sanctus Leo, qui ad omne ubique periculum praesto erat auctoritate sua atque doctrina; sed patet etiam Pelagianismum reapse in Aquileiensi provincia non tanti tunc fuisse momenti, ut haberi posset veluti error aperte ac late vigens, contra quem instructa esset acie assidue dimicandum.

Quid autem de hac re in Aquileiensi provincia post annum 442? Duae alicae existant epistolae sancti Leonis papae, secunda nimirum ac decima octava, in sepe citata editione Balleriniurum, de quibus prolixè disputarant eruditi; prima inscripta ad Septimum seu Septimum episcopum Altinensem seu Altinatem, altera vero ad Januarium episcopum Aquileiensem. Disputationis occasio fuit illa sensuum, immo etiam et verborum pene eorundem in utraque consensio: 171 disputationis autem scopus erat inquirere num alterutra ex his, et quenam potius, suppositio censeri deberet; an utraque sincera ac legitima esset iudicanda. Clarissimus De Rubéis Monumentorum

capite 15, validissimis sano argumentis, quae assensum sibi valeant comparare, secundum ad Altinatem rejecta, decimam octavam ad Januarium Aquileiensem solum admisit. Sed si suffragia post rem utriusque disputatam colligamus, id inferendum censemus, quod, quidquid de secunda ad Septimum Altinatem epistolae queat, altera certe ad Januarium Aquileiensem nullatenus rejicienda sit. Haec porro ad Januarium Aquileiensem sancti Leonis Magni epistola ad annum pertinet 447, et est proprie responsio ad aliam quam sanctus Leo a Januario acceperat, quaeque non existat. Ut Januarii epistolam ex Responsione sancti pontificis colligamus, minime dubitandum videtur, Januarium, qui post Adelphum et Maximum Aquileiensem sedem tenebat, ceteroq; reddidisse sanctum Leonem pontificem de opera et cura a se exhibitae ut plenam executionem haberent quae in prima sua epistola ad episcopum Aquileiensem, tunc illi Ecclesiae praesidentem, ipse mandauerat de *presbyteris, seu diaconis, seu diversi ordinis clericis*, qui prius Pelagiana labe infecti, ac postea absque sufficienti cautione in communionem catholicam recepti fuerant. Fortasse sanctus pontifex post obitum Maximi iterum literas dederat sollicitudinis plenas super eadem hac re etiam ad episcopum Januarium, qui propterea ad pontificem ita respondit, ut mereretur hanc alteram laudationis et gratulationis epistolam ab ipso obtinere. Quid porro haec sancti Leonis e istola ad Januarium? « Lectis, inquit, fraternitatis tuae litteris, vigorem fidei tuae, quem olim noveramus, agnovimus, congratulantes tibi, quod ad custodiam gregis Christi, pastorem curam vigilantem exsequeris; ne lupi, qui sub specie ovium subintrant, bestialis severitatis simplices quosque dilacerent: et non solum ipsi nulla correctione proficiant, sed etiam ea quae sunt sana corrumpant. Quod ne viperea possit obtinere fallacia, dilectionem tuam duximus commonendam: in sinuantem ad animae periculum pertinere, si quisquam de his, qui a nobis in haereticorum atque schismaticorum sectam delapsus est, et se utcumque haereticæ communionis contagione maculavit, resipiscens, in communione catholica sine professione legitime satisfactionis habeatur. Saluberrimum enim et spiritalis medicinae utilitate plenissimum est, ut sive presbyteri, sive diaconi, vel subdiaconi, aut cujuslibet ordinis clerici, qui se correctos videri volunt, atque ad catholicam fidem, quam jam pridem amiserant, rursus reverti ambiunt, prius errores suos, et ipsos auctores errorum damnari a se sine ambiguitate fateantur, etc. » Et post aliqua: « Proinde dilectio tua, cujus devotione gaudemus, jungat curam suam dispositionibus nostris, et det operam ut circumspicte atque velociter impleantur, quae ad totius Ecclesiae incolumitatem et laudabiliter suggesta sunt, et salubriter ordinata. »

Quod ex hac epistola sancti Leonis ad Januarium Aquileiensem anno 447 datam merito colligere possumus, illud est: *vigorem fidei* Januarium episcopum jam pridem ostendisse in iis de quibus haec epistola agit, ac propterea antequam etiam episcopalem Aquileiensem sedem fortasse conscenderet, et dum adhuc auxiliaris episcopi munere in eadem Ecclesia fungeretur, aut sub Maximo, aut sub Adelpho, aut sub aliis etiam anterioribus episcopis; quod munus in 172 eodem Januario superius, capite 6, non invite conjiciebamus; Ideoque jam inde *vigorem* ipsius innotuisse Leoni pontifici. Colligimus quoque Januarium hunc, qui tantam pastoralis cura ac sollicitudinis laudem a sancto Leone promeruit, etiam post sedem Aquileiensem acceptam, egregiam navasse operam, ut ea executioni mandarentur, quae Romanus pontifex tam salubriter ordinaverat; et ita quidem, ut parum omnino aut nihil defuerit ad operis complementum super his rebus, cum epistolam illam sanctus Leo ad eundem dedit. Quis itaque dixerit Januarii episcopi tempore, in Aquileiensi provincia Pelagianos adhuc existisse, seu de Pelagiana labe suspectos; post tantam Januarii episcopi sollicitudinem ac devotionem ab

ipso sancto Leone laudibus commendatam? Immo cum in hac epistola sit peculiaris Belagianorum sive Coelestianorum sut mentio, prout in prima ad episcopum Aquileiensem, quam antea vidimus; cum insuper clare pat. at sanctum Leonem in hac epistola locutum fuisse generali sermone de hæreticis quibuscumque atque schismaticis ecclesiastici ordinis, qui ad communionem catholicam revertebantur; hinc ex hac ipsa epistola conjici posse censemus, nullas amplius eo tempore quo hæc data fuit, anno scilicet 447, fuisse in Aquileiensi provincia Pelagiani erroris reliquias, nullam Pelagianismi suspensionem in presbyteris, diaconis, ac diversi ordinis clericis, qui a Pelagi partibus ad communionem catholicam reversi fuerant; sive hi, cautionibus præstitis, morem gesserint metropolitanæ episcopi apostolicæ sedis monitis obsecuto, quod probabilis esse videtur; sive etiam satius duxerint Aquileiensem provinciam deserere, et vagam ac profugam vitam ducere, suorum exemplo magistrorum. Quod si anno 447 Pelagianismus ac Pelagianissimi suspicio ab Aquileiensi provincia exstulabat, sancti Leonis papæ sollicitudine, ac Januarii maxime episcopi opera; Secundus, proximus Januarii s. cessor, Aquileiensem procul dubio accepit Ecclesiam omni prorsus hac labe purgatam, et ita quoque eamdem accepit post Secundum Nicetas, qui Aquileiensem episcopatum adivit anno 454, altero nempe post Attilianum Aquileiensis civitatis excidium. Hic vero considerandum etiam subit, barbaras gentes quæ Attila duce ex Septentrione in Italiam tunc irruerunt, acsecum errorum quoque colluviem intulerunt quibus erant infectæ, timorem maximum procul dubio injecisse etiam Pelagianis hominibus, si qui forte in aliquo Aquileiensi provincia angulo latitarent; quos propterea longe auflugisse verosimile est, prout etiam Roma auferant ut se in Siciliam primum, deinde et in Africam reciperent, Alarici tempore, eorumdem coryphæi Pelagius ac Coelestius, uti ex Pelagiana historia notum est.

Ex his igitur quæ hucusque dicta sunt, satis apparet, et non ita multos in Aquileiensi provincia fuisse, etiam ex solo ecclesiasticorum cretu, qui Pelagian erroris suspensionem præberent circa annum 442, quo epistola ad Aquileiensem episcopum data fuit a sancto Leone pontifice Maximo; et paucos certe, aut omnino nullos amplius fuisse circa annum 447, quo altera ab eodem pontifice scripta fuit ad Januariam episcopum Aquileiensem; et nullos profecto Nicetæ episcopi tempore, qui ab anno 454 ad 485 Aquileiensem tenuit episcopatum; ita ut nulla illi esse deberit occasio Pelagianos nominandi aut Pelagianorum errores in sua *Symboli Explanatione*, etiam si propositum habuisset de hæresibus ibidem peculiariter agere. Atque hæcenus in animadversiones clarissimi Zabæi ex *penultimis* causæ ab ipso petitas.

Reliquum nunc est ut sermonem 173 ad clarissimum Michaelæm Denis convertamus, eruditissimum sane virum, bibliothecæ Vindobonensi Palatinæ præfectum, ac de re litteraria universa præclare meritum; cujus propterea obitus quem pridem doluimus, et i fortasse pro illius ætate non ita præproperus, nihilominus optimis studiis, ac studiosis omnibus jactura fuit. Inter alia ingenti monumenta quibus et eruditus profert, et litterariam republicam ditavit, exstat opus cui titulus: *Codices manuscriptorum theologicæ bibliothecæ Palatinæ Vindobonensis Latini, aliarumque Occidentis linguarum; Vindobonæ, 1802*. In hujus porro operis volumine II, parte tertia, cujus post auctoris mortem editor fuit dominus baro de Muller, recensetur, pagina 2041, *codex* quidam membranaceus Latinus sæculi decimi, foliorum 149, in-8°, *characteres luculentis bene exaratus, minio distinctus, titulisque multis littera quadra coloribus inclusa ornatus, ut ibidem describitur*. Quod exhibet hic codex primo ingressu, est ordo, *vel brevis explanatio de catechizandis rudibus*, quæ idcirco de baptismo quoque agit, ejusque ritibus; et tota constat ex verbis ac sensibus a sanctis Patribus depromptis, ut fit in *collectionibus*

A canonice, prout ait ipse Denis ibidem; ubi etiam suis opportuno locis Patres iidem indicantur, e quibus senes ac verba sumuntur. Patres hic indicati, sunt *Niceta, Clæmus, Isidorus Hisp., Albino (Alcuinus) Magister, Hieronymus, Gregorius M., Beda, Augustinus, Athanasius, Leo, et Origenes*. c. Alique de ceteris, subdit vir clarissimus, res est expedita... unus *Niceta, Nicetas, Nicaea* aurem vellit. Inquirat itaque quis Nicetas hic, Niceta, seu Nicaea esse possit; et in eam illic descendit sententiam. quod Gennadius reipsa sit, auctor *sex libellorum instructionis ad baptismum pro competentibus*; quem Romanianæ civitatis episcopum dicit in *Dacia Mediterranea*, et eundem propterea ac Nicetam sancti Paulini Nolani amicum. Quapropter, ut damnum aliquo modo imminuat perditorum ejusdem librorum, *καὶ τὰ αὐτῶν τῶν ἐπιγράμτων* ex illo codice profert, quæ non nisi gratissima studiosis ac eruditæ omnibus esse possunt; quæque nos ipsi post duo integra ejusdem Nicetæ opuscula libentissime exhibemus, qualia ex illius diligentia accepimus.

Fragmenta hæc Nicetiana sunt numero sex: ex quorum tertio argumentum sumit Denisius, sane speciosum, ac prima etiam fronte validissimum, ut eam confirmet sententiam; Nicetam scilicet Gennadianum eundem esse ac Nicetam Dacicæ episcopum, sanctique Paulini amicum. Ita namque ibidem ait Nicetas: « No. enim ante ad confessionem venit, nisi prius fuerit diabolo renuntiatum. Sicut nec arilegus (*aurilegus*) ante aurum mittit in sacculum, nisi prius terram vel limum laverit universum. » Quid vero ad hæc Nicetæ verba Denisius? « Vides, inquit, morem Daciæ ab episcopo domestico Kæleseri quinti confirmatum de quo plura Samuel Kæleserus in *Anraria Romano-Dacica, Cibinii, 1717, in-8°*. Operæ Paulini, carmine xvii ad Nicetam nostrum *aurilegus* vocat: *Callidos aurilegus in aurum veris, ad vitam Christianam videlicet eos instituendo; et carmine eodem: Bessus exaltat, quod humi manuque ante quærebat, modo mente celo colligit aurum.* » Ita in rem suam, et ingeniose sane, clarissimus auctor. Post fragmenta vero, hæc subdit, quæ integra damus, ne fides nostra desiderari possit in sensibus exponendis tanti viri, qui Zabæo ipse prælusit, tum quoad opinionem super Nicetæ hujus Gennadiani episcopatu, tum quoad emendationem quam proponit utili opusculi *Explanationis 174 Symboli* in voce illa *Aquileiensis*; quin Zabæus ipse, dum scriberet, quidquam compertum haberet de illius sententia, aut de codice Vindobonensi. Ait itaque Denisius: « Hæc in codice de Nicetæ restant... Nunc ad Nicetam tantisper respicere liceat. Dum enim hæc scripsissem, allatum est mihi Patavii typis seminarii, nuper 1799 excusum in-8° opusculum inscriptum: *Explicatio Symboli beati Nicetæ Aquileiensis episcopi habita ad competentes*, manu, ut habet præfatio Italica, eminentissimi Purpurati Stephani Borgie, litteratissimi litteratorum hominum fautoris, e codice ms. Chisiano membranaceo in-8° sæculi xiv descriptum. Plauderam enimvero, memoriam sancti præsulis eodem bene tempore cum a me, tum alibi rursus excitari; non poteram tamen consentire in eò *Aquileiensis*, quod si codex Chisianus præ se fert, certo *σφαλμα* est, scribendumque fuerit aut *Daciæ*, aut *civitatibus Romanianæ* cum Gennadio, aut *Romessianæ* cum tabula Penningiana, aut *Ῥωμαϊανῶν τῆς Δακίας* cum actione I concilii Chalcedonenis, tomo IV Conciliorum Labbei editionis Venetæ col. 802, quam civitate conflare cum Aquileia aggregam cardinalem Baronium in notis Martyrologii ad 23 Junii emendavere Papebrochius in Actis Sanctorum tomo IV Junii in dissertatione critica ad eandem diem pag. 245; Pagi in critica Annalium tomo II ad annum 396 pagina 8; De Rubis in Monumentis Ecclesiæ Aquileiensis, capite 17 col. 152; Quænellus in notis ad Leonis Magni epistolam 139, tomo II, pag. 506. Quod si igitur Romaniana civitas non est Aquileia, liquet non scripsisse episcopum Aquilei-

sem quo scripsit Romatianus. Immo Aquileiensem A saeculo pene integro Romatiano posteriorem litteris aliquid consignatum reliquisse nemo antiquorum tradit. At vero Gennadius jam superius a me productus, et Aquileiensi σύντομος, cap. 22, disertè Romatiano tribuit *instructionis libellos sex* pro competentibus ad baptismum, sequente Honorio Augustodunensi, libro II, capite 22, et Trithemio numero 118, atque inter hos *quintum de Symbolo*, quem eundem esse, qui e codice Ghisiano productus lucem nuper aspexit Patavii, eo minus ambigo, quod in eo mox sub ingressum editionis Patavinæ, pagina 7 eadem verba repetit auctor, quæ supra e libello ejus secundo citavi: *His ergo malis se homo expediens, has catenas post dorsum suum velut in faciem proficiens inimici, jam sincera* (in editione symbolica) *voce pronuntiat: Credo in Deum*, etc. Perpendat hæc lector, et haud gravate mecum statuet, si de recudenda isthac *Explanationem Symboli* sive separatim, seu in quodam Bibliothecæ Patrum supplemento res fuerit, *Nicetæ Aquileiensi* substituendum fore *Dacicum*, aut *Romatianum*. Hactenus clarissimus Michael Denis.

Quid nunc ad auctoritatem tanti viri? Quid ad momenta quæ affert, ut Gennadianum Nicetam eundem astruat ac Nicetam Dacum sancti Paulini Nolani amicum; et ut corrigendum proinde asserat novi opusculi titulum, prout Zabeus ipse autumavit, delendo vocem *Aquileiensis*, eique sufficiens vocem *Dacici*, seu in *Dacia Romatiani*? Contra dissertationem Zabei jam plura scripseram, cum perlatum fuit mihi, eundem jam præventum fuisse a viro clarissimo in eadem sentiendi ratione. Hæsi profecto ad inopinatum nuntium, et nihil non movi, ut præ oculis quam citius habere possem quæ Denisius scripserat super hac re: cum ecce **175** Zabeus ipse, cui innotuerat desiderium meum, humanissimis sponte sua ad me datis litteris die 26 Septembris 1805, copiam fecit totius Denisiani articuli super *Niceta*, quem ipse paulo ante exscripserat ex edito exemplari, quod Venetias jam pervenerat ad bibliothecam Marcianam. Avide cum legissem, viri auctoritas ac celebritas me quidem plurimum percellabat; maxime cum intelligerem illum non fama tantum novum cognovisse opusculum, sed etiam idem lustrasse oculis suis, unde deprehendere potuit lypsanorum etiam suorum cum ipso germanitatem. Verum cum nihil omnino viderem in Denisiano articulo quod esset contra ea quæ maxime capite secundo ac tertio jam lucubraveram, ut probarem, et Nicetam Dacum sancti Paulini Nolani amicum, non fuisse episcopum civitatis Romatianæ in Dacia Cisanubiana positæ, sed trans Danubium episcopatum gessisse; et Nicetam Gennadianum meminisse peculiari modo in *Explanationem Symboli* Eutyichiani erroris, de quo sermone habere non poterat Nicetas Dacus sancti Paulini Nolani amicus: cum nihil insuper deprehenderem contra ea quæ capite quarto propositum mihi erat scribere pro astruendo Nicetæ hujus Gennadiani Aquileiensi episcopatu; petita venia a summo viro, qui fortasse aliis atque aliis distentus curis, et codicum lustrandorum copia obrutus, penitus *Explanationem Symboli* considerare non potuit, inceptis standum esse decrevi. Neque vero movere me poterant quæ Denisius ipse asserbat. Quid enim in tota illius animadversione, quæ a nobis expensum non sit, et uberiori etiam calamo pertractatum, dum egimus contra Zabeum, ac præsertim capite quarto ac quinto, et ubi cardinalis Baronii sententiam a viris eruditissimis tanto clamore explosam in examen revocavimus? Nihil itaque hic addendum restat ad Denisii animadversionem, quæ tota innititur auctoritati virorum illorum, qui veluti agmine facto contra Baronium surrexerunt; et Denisii ipse, qui eisdem nulla rerum facta distinctione subscripsit, non gravate ferret, si adhuc in vivis esset, me ab illo discere ere, prout discendum putavi a toto eruditum cœtu, qui illum in hac sentiendi ratione præcesserunt.

Habet nihilominus clarissimus vir peculiarem suam

animadversionem, quam sane solerter ex fragmentorum suorum tertio hausit, quamque superius attulimus; et huic faciendum est satis. Aurilegorum in hoc Nicetiano fragmento fit mentio; sive eorum qui e montium venis, sive potius qui ex fluminum glareis ac luto aurum colligebant: de quibus in rem eam apposite dicebat Nicetas, quod sicut nec aurilegus seu aurilegulus ante mittit aurum in sacculum, nisi prius terram vel limum laverit universum; ita neque ante a competente pronuntiat confessio Christianæ veritatis in fidei articulis contentæ, nisi prius fuerit diabolus ab eodem renuntiatum. Cum aurilegorum meminert non semel in carmine ad Nicetam suum etiam Paulinus Nolanus, veluti incolarum Daciæ, ubi Nicetas ille Dacorum episcopus versabatur, et quos ipse Christo lucrifaciens in aurum verterat, ut idem dicebat; hinc arguebat clarissimus Denis, Nicetam auctorem illius fragmenti, ac propterea auctorem aliorum etiam opusculorum ad competentes, de quo Gennadius, esse reipsa Nicetam illum Dacum sancti Paulini Nolani amicum, qui ideo de aurilegis exemplum posuit in illo suo sermone, quia notissimi erant iis quibuscum loquebatur; et qui propterea, aurilegos nominans, satis indicavit se esse in Dacia episcopum, minime vero episcopum Aquileiensem. Hæc profecto viri clarissimi **176** animadversio tam feliciter ac naturaliter eruta ex collatione illius Nicetiani fragmenti cum carmine Paulini Nolani de Niceta Daco, facum prima fronte facere poterat, ad neutiquam rem conficere, ac persuadere. Valeret namque ad confirmandam illustrandamque sententiam, quæ potioribus innixa esset argumentis: non valet argumenti loco ad sententiam propugnandam ac defendendam. Denisius ipse hac animadversione usus est confirmationis et illustrationis gratia pro sententia sua, quam aliis argumentis jam firmam existimabat; maxime vero illorum auctoritate virorum qui in Baronium surrexerunt, quasi cum Aquileiensi civitate Romatiana, seu Remesiana, aut Remisiana, sive Romessiana civitatem Daciæ confudisset. His igitur argumentis cum abunde fuerit satisfactum, Denisii animadversio, quantumlibet naturalis atque spontanea, quanta nunc esse potest? Eandem nihilominus expendere juvat.

Ex aurilegis opportune ad rem quam agebat exemplum posuit in locutione sua ad competentes Nicetas, ut Denisius existimat; quia aurilegi erant in Dacia, ubi Nicetas Dacorum episcopus et Paulini Nolani amicus versabatur, uti ex eodem Paulino constat: *Vides morem Daciæ ab episcopo domestico sæculi quasi confirmatum*, aiebat ipse. Dacorum igitur erat episcopus, infert Denisius, Nicetas hic qui ita ad competentes suos loquebatur, non vero Aquileiensem. Verum cur non et aurilegorum exemplo uti potuerit Nicetas Aquileiensis, licet aurilegi in Aquileiensi provincia fortasse non essent? Sufficit nempe aurilegorum nomen atque industriam innotuisse communiter, ut inde quilibet in sermone, pro re nata, exempla sumere posset. Virgilius certe, cum aliquando Ennium in manu haberet, rogareturque quidnam faceret, fertur respondisse, *se aurum colligere de stercore Ennii*. En aurilegorum morem a Virgilio in exemplum sumptam, licet Virgilius tam procul esset ab aurilegis Daciæ. Etiam sanctus Hieronymus in epistola ad Lætam super institutione filiolæ Paulæ, quæ 107 est in editione Vallarsii, loquens, num. 12, de apocryphis libris, quorum aliquando lectionem puellæ virginis non vetabat; *sciat, inquit, multa his admixta vitiosa, et grandis esse prudentiæ, aurum in luto quærere*. Communis igitur erat eloquii, et ubique gentium in usu positi, exemplum sumere, pro sermonis opportunitate, ex aurilegorum industria, uti ex re omnibus nota: ideoque non est cur Dacus esse debuisset ille Nicetas qui ex aurilegis exemplum posuit in illo fragmento, propterea quod in Dacia aurilegi essent a Paulino Nolano episcopo nominati; cum æque Aquileiensis episcopus exemplum sumere potuerit ab au-

regis ubi sermo postulasset, sicuti a Marone primum, atque a divo Hieronymo factum postea legimus, necnon a tot aliis scriptoribus, quorum opportune mentio fieri posset, nisi res esset satis superque explorata.

Sed Aquileiensis episcopus peculiari etiam modo aurilegorum meminisse potuit, et fortasse etiam aurilegorum Daciae qui Aquileiensibus suis noti essent; cum constet Aquileiam emporium exstitisse gentibus ad Danubium positis. Etenim Aquileia, Strabone teste Geographiæ libro v, patebat emporium Illyricæ gentibus Istrum accolentibus. Aiebat etiam Herodianus, libro viii in Maximino: « Super civium ingentem numerum, etiam magnam vini hospitum ac mercatorum eam urbem (Aquileiam) frequentasse: eamque ad mare sitam, quasi terminum Illyriæ. » Quidni igitur Aquileienses sæpe viderint aut Dacos ipsos aurilegos suorum laborum **177** fructum Aquileiæ vendentes; aut alios Dacis limitum, qui ab ipsis comparatum aurum, sive auratum limum, venum Aquileiam detulerint? Quidni Romanæ Daciae incolæ a Dacis barbaris trans Danubium positis arenas emerint aureis particulis divites, aut auream terram et montium visceribus erutas; et hanc illasque ad aurilices Aquileiam ipsi detulerint negotiationis causa? Arenas dixi aureis particulis divites, aut auream terram. Ut ut enim Barbari illi aurilegi aurum a limo atque a terra lavationibus separare potuerint ut in sacculum mitterent, non ita tamen aurum illud purum reddebant, ut non coherentes sibi multas arenas aut terræ partes contineret, quæ aurilicium laboriosiore essent opera omnino separandæ. Hinc igitur negotiationis occasio, primum inter Dacos Barbaros et Romanos, qui materiam primam, ut ita dicam, a Barbaris emere t; deinde inter Dacos Romanos et negotiatores aut aurifices Aquileienses, qui materiam illam primam a Dacis Romanis Aquileiam adve. tam sibi acquirerent novi lucri faciendi causa ex opere adhibito ad integrum auri purgationem. Atque hæc super auctoritate quoque et a. inadversionibus clarissimi viri Michaelis Denis dicta sufficiant.

CAPUT VIII.

De sancto Niceta episcopo Aquileiensi, ejusque opusculis, tum nunc editis, tum etiam aut deperditis, aut adhuc latentibus; nec non et de fragmentis quæ nobis innotuerunt studio et industria eruditissimi viri Michaelis Denis. De illius quoque sanctitate ac cultu.

Cum non sit amplius ambigendum, ut videtur, Niceam seu Nicetam Gennadianum esse reipsa Niceam seu Nicetam episcopum Aquileiensem. et Niceam seu Nicetam hunc Aquileiensem auctorem esse duorum opusculorum quæ nunc rimum unita damus, nec non et fragmentorum quæ ex deperditis aut adhuc latentibus opusculis aliis supersunt; jam de hoc Nicea seu Niceta Aquileiensi, veluti auctore opusculorum quæ Gennadius Romatiano tribuit, libere disserendum existimamus. Quid autem de hoc Nicea seu Niceta Aquileiensi si dixerimus, quod lucem aliquam afferat ad eundem penitus agnoscendum? De Nicetis diatribam elucubraverat, quæ intercidit, Leo Allatius, ut admo- net Joannes Albertus Fabricius Bibliothecæ Græcæ tomo VI, pag. 429 primæ editionis; prout similes alias idem edidit, quæ supersunt, de Psellis et eorum scriptis, de Methodiorum scriptis, de Simeonum scriptis, de Nilis et eorum scriptis, nec non et de Georgiis et eorum scriptis. Nihil certe utilius quam ut ubi plurimi ejusdem nominis viri vita et scriptis inclauerunt, aliquis inve- niatur qui distincte de unoquoque agat, ut con- fusionis errorisque occasio et periculum auferatur. Hujus propterea eruditi viri exemplo alii quoque de homonymis disseruerunt, uti, ex. gr., Anselmus Bandurius de Nicephoris eorumque scriptis, licet illius dissertatio non prodierit; et nuper de claris Remigiis eorumque scriptis Franciscus Fontanius, tomo III *Novæ Eruditiorum Deliciæ*, etc., Florentiæ 1793. Quidni igitur

inter Nicetas illos ab Allatio illustratos, locum habuerit et Nicetas noster episcopus Aquileiensi a Gennadio memoratus? Quidni aliquid de hoc etiam Niceta ibidem dixerit Allatius, quod frustra alibi inquiramus? Dolendum sane clarissimi **178** viri opus intercidisse, quo nostra fortasse juvari potuisset oratio.

Nicetas multos, Nicetos, Niceas, Nicas, Nicetios habemus in Martyrologiis Latine Ecclesiæ, tum separatim editis, ut Romano, Hieronymiano, Adonis, et Usuardi, tum in iis quæ in collectionibus monumentorum veterum prodierunt; in Spicilegio nempe Dacherii, in Lectionibus Antiquis Canisii, et in Thesaurorum novo Anecdotorum, nec non et in Veterum Scripturum et Monumentorum nova collectione Martenii ac Durandi: sed quid in his præter nomen ac breve quanloque elogium; testimonia quidem sanctitatis eorum, ac cultus etiam qui in Ecclesia ipsis tributus fuit, sed quæ nihil plerumque de eorum gestis, nihil etiam de eorum ætate nobis exhibeant, si alia monumenta præsto non sint, quibus illorum exiguitas suppleatur? Menologia quoque Græcorum, ut illud præclarissimum, ac magullice Urbini impressum tribus tomis in-folio anno 1727; necnon et Kalendaria, uti Constantinopolitanum a clarissimo Stephano Antonio Morcello illustratum ac editum Romæ, duobus tomis in-quarto 1788, Nicetas nobis plures produnt martyres et confessores: sed hi ad Orientalem Ecclesiam spectant et nihil commune habent, præter nomen, cum Aquileiensi nostro, de quo Gennadius. Tota itaque a Gennadio proficiscatur oportet hæc nostra de Aquileiensi Nicea seu Niceta ejusque opusculis inquisitio; cui addenda ea etiam sunt, quæ de Aquileiensi Nicea seu Niceta hactenus viri docti tradiderunt, tum ex divi Leonis Magni epistola ad eundem, tum ex ipsius Aquileiensi Ecclesiæ monumentis, ac vetustioribus, quæ supersunt, memoriis fide dignis.

At potius quam a Gennadio, nonne ex divo Hieronymo auspicari debet hæc nostra de Nicea seu Niceta Aquileiensi inquisitio? Divus certe Hieronymus primus est qui meminerit Niceæ cujusdam, patria Aquileiensi, et amici sui, immo et socii peregrinationum; ad quem Aquileiæ tunc consistentem, atque hypodiaconi munera in Aquileiensi Ecclesia obeuntem, ipse ex Oriente epistolam dedit amicarum querelarum plenam, quæ est octava in editione Vallarsii, et ad annum pertinet, ut ibidem notatur, 374. Hunc autem Baronius aliique existimarunt eundem Niceam seu Nicetam esse, qui cum hypodiaconus primum fuerit Aquileiensi Ecclesiæ, postea ejusdem episcopus factus sit, atque a divo Leone Magno notissimam illam epistolam accepit; adentes etiam eundem in Aquileiensi sede proxime successisse Chromatio. Jam alibi innuimus, et hic pro instituto iterum monere debemus, dupliciter a Baronio, aliisque qui eum secuti sunt, erratum fuisse in hoc Aquileiensi Ecclesiæ hypodiacono Nicea seu Niceta; quia neque Niceas seu Nicetas Aquileiensi episcopus, qui a divo Leone Magno notam epistolam decretalem accepit, proximus Chromatii successor fuit, sed successor Secundi, qui post Chromatium quintus Aquileiensem tenuit sedem; et quia Niceas seu Nicetas, qui divi Hieronymi ævo hypodiaconus erat Aquileiensi, tandem vivere non potuit, ut etiam episcopus postea factus Aquileiensi Ecclesiæ, et citatam epistolam a divo Leone Magno accepit, et annos episcopus atus completeret quos Aquileiensi episcopo Niceæ seu Nicetæ vetera monumenta assignant. Rem utramque clarissimus De Rubis in Monumentis Ecclesiæ Aquileiensi capite 17 numero 3, ita exponit ac probat, ut nullum relinquat dubitandi locum: « Immediatam, inquit illi, Nicetæ successionem post Chromatium, convellunt Chronica duo, Aquileiense et Graden- se, et Catalogus Foro-Julienis patriarcharum. » **179** Numeratur quippe post ipsum Chromatium plures hoc ordine successores, *Augustinus, Adelphus, vel Delphinus, Maximus, Januarius, Secundus: ac*

deinde *Nicetas* locum habet. » Ita De Rubéis ad primum. Ad alterum vero ita prosequitur : « *Niceam* hypodiakonum distinguere oportere a *Niceta* episcopo, cogit ratio temporum. Ad illum scribebat Hieronymus anno circiter 374, ac *Leo Magnus* anno 458 ad istum : unde jam quatuor colligerentur supra octoginta anni ætatis ipsius *Nicetæ*. Adde annos, quos natus erat cum *Ecclesiæ Aquileionis hypodiacomus* epistolam ab Hieronymo accepit : adde rursam alios quibus regere *Aquileia* post annum 458 perrexit *Ecclesiam* : sitque tot annorum summa, immo excessus habetur, ut prudens nemo tam longam protractamque ætatem uni tribuat *Nicetæ*, sive *Nicææ*. » Hæc ille. Duo igitur necessario distinguendi sunt in *Aquileiensi* *Ecclesia* *Nicææ* seu *Nicetæ*; alter, qui illius *Ecclesiæ* hypodiacomus fuit, qui nequaquam *Chromatio* successit in *Aquileiensi* episcopatu, et de quo nihil competentum habemus, præter ea quæ in citata *divi Hieronymi* epistola ad eundem legimus; alter vero, qui *Aquileiensi* utique episcopus fuit tempore *divi Leonis Magni*, cuius existit ad illum epistola decretalis, et de quo *Gennadius* loquitur capite 22 de *Viris illustribus* sub nomine episcopi civitatis *Romaniæ*, ut in superioribus capitibus ostensum fuit. Porro cum nostrum sit de *Nicæa* seu *Niceta* *Aquileiensi* episcopo unice agere, facta duorum *Nicetarum* *Aquileiensium* distinctione, proæ oportebat, hypodiacomum *divi Hieronymo* relinquimus, episcopum a *Gennadio* accipimus illustrandum.

Verum *Aquileiensi* hic episcopus a *Gennadio* memoratus, *Nicææ* estne dicendus, an potius *Nicetæ*? Nimirum aliquid constet necesse est, quoad fieri potest, etiam de proprietate ac de vera nominis pronuntiatione viri illius, de cuius munere, ætate, scriptis, gestisque sermo habetur. Si *Joannem Josephum Lirutum* audiamus, qui de duobus *Aquileiensibus* *Nicæis* seu *Nicetis* prolixiori stylo disseruit in suis *Notizie delle Vita de' letterati del Friuli*, tome I, capite 10 et 11, *Nicetam* absque dubio dixerimus eum qui apud *divum Hieronymum* hypodiacomus est; *Nicæam* vero qui *Aquileiensi* episcopus fuit. At (quod semel hic monuisse juvat) pleraque aude in his capitibus *Lirutus*, tum quoad propria horum *Nicæarum* seu *Nicetarum* nomina, tum quoad res gestas, atque alia ad ipsos pertinentia, sicut et alibi quoque non infrequenter solet : quæ omnia multam quidem eruditionem viri ostendunt; critices vero usum, ut summis rerum estimatoribus visum fuit, non æque in eodem probant. Rem itaque alia via aggrediamur oportet. Hypodiacomus ille, quem nuper memorabamus, non sub *Niceta*, sed sub *Nicææ* nomine communiter exhibetur in editionibus *Hieronymianis* illius epistolæ, unde idem nobis innotescit; ac proinde indubium videtur, proprium hypodiacomum illius nomen, amici ac socii *divi Hieronymi*, fuisse *Nicæam*. Sub eodem *Nicææ* nomine etiam episcopus noster venit, tum apud *Gennadium*, *Honorium* *Augustodunensem*, ac *Joannem Trithemium*, ex editis eorundem operibus, tum in *Martyrologiis* similiter editis *Adonis*, *Usuardi*, atque *Romano*; *Nicæam* itidem eandem dixerunt *Kalendaria* vetustiora typis impressa *Aquileiensi* *Ecclesiæ*; ac *Nicæam* etiam nunc dicunt *Kalendaria* *Ecclesiæ* *Utinensis*, quæ ex prisco *Ecclesiæ* matris more festam illius sancti episcopi indicunt ad diem 22 Junii. Ac cum veteribus persuasum fuerit, *Nicæam* hypodiacomum *Aquileiensem*, 136 *divi Hieronymi* amicum et socium, eundem fuisse qui postea *Aquileiensi* etiam episcopus fuit; hinc facile factum censemus, ut ipse *Nicææ* communiter diceretur, tum in editis *Gennadii*, *Honorii* ac *Trithemii* operibus, tum in *Martyrologiis* ac *Kalendaris*. Verumtamen non *Nicæam*, sed potius *Nicetam* dicendum esse episcopum *Aquileiensem* huius nominis, et ita sane appellatum fuisse ipsa ætate sua, plura existimamus esse quæ aperte suadeant.

Sanctus certe *Leo Magnus*, non ad *Nicæam*, sed ad *Nicetam* *Aquileiensem* episcopum epistolam illam

suam decretalem direxit, ut in editionibus habemus tum *Quesselli*, tum *Cacciarii*, tum etiam *Baleriniorum* fratrum, quin ulla appareat diversa lectio : et sanctus hic pontifex probe nosse poterat verum ac genuinum illius episcopi nomen, etiam ex relatu *Adenati* *Romanæ* *Ecclesiæ* diaconi in eadem epistola nominati, qui *Aquileia* pridem fuerat apud *Nicetam*, quique inde redux *Nicetæ* ipsius consultationes ad *Romanum* pontificem attulerat, quibus ille in eadem epistola satisfacit. Præterea *Explanatio Symboli ad competentes* nuper educta ex codice *Christiano*, non *Nicæam*, sed *Nicetam*, præfert in titulo : *Beati Nicetæ Aquileiensi episcopi Explanatio Symboli habita ad competentes*. Celebris item *Gennadii* codex *Vallicellanus*, relatus ab *Holstenio* in *Animadversionibus* ad *Martyrologium Romanum* die 22 Junii, a *Florentino* quoque in *Vetust. Occidental. Eccles. Martyrol.*, ad x kal. Julii, atque ab aliis; celebris hic co. ex *Gennadianus* habet : *Nicetas Romanæ civitatis episcopus*. Similiter *Nicetas* habet alter codex *Gennadianus* *San-Germainensis*, quem citat, et antiquissimum dicit, *Michael Lequienus* in suo *Oriente Christiano*, tome II, col. 306. Addendus est hoc loco etiam codex *Vindobonensis* sæculi decimi, qui nobis fragmenta servavit opusculorum quæ desideranter *Nicetæ* episcopi, quoque industrie ac merito debemus *charissimi Michaelis Denis*, qui eadem ecclesiæ reipublice commodo vulgavit : in hoc enim codice *Nicetas* appellatur fragmentorum illorum auctor, non vero *Nicæas*.

Neque interim desunt domestica, et hæc dicam, ejusdem rei testimonia. Præsto sunt enim *Gennadii* codices duo; alter membranaceus, sæculi ut videtur duodecimi aut decimi tertii, insignis *Collegiæ Ecclesiæ Civitatis*; alter vero chartaceus, sæculi ut videtur decimi tertii aut decimi quarti, inter *Guarnerianos* codices publicæ *Fontaninianæ* bibliothecæ oppidi *Sancti Da ielis*; in quorum utroque legitur : *Niceta Romaniciana civitatis episcopus*. *Niceta* igitur seu *Nicetas*, non vero *Nicæas*, videtur fuisse proprium ac gentium episcopi nostri *Aquileiensi* nomen; quamquam exigua admodum et nullius momenti sit differentia inter utrumque, ut alterum etiam pro altero absque detrimento personæ facile possit usurpari. Eumvero quavis in *Aquileiensi* diocesi, uti notabamus, *Nicæas* per, etuo dictus fuerit episcopus noster in *Kalendaris* quæ singulis an is edita fuerat, ac propterea *Nicæa* etiam nominaretur in *lectionibus* secundi nocturni quæ a communi confessoris pontificis antea sumebantur, nec non in oratione similiter ex eodem communi petita, tum ad officium, tum ad missam; *Niceta* seu *Nicetas* nihilominus dictus fuit in *litaniis* *Majoribus* *sanctorum*, quæ olim in eadem *Aquileiensi* *Ecclesia* canebantur, quæque *Utriusque* fuerunt anno 1602, jussu celeberrimi *Aquileiensi* patriarchæ *Francisci Barbari* post discessum : introducta ab eodem *Coritius* habitum ipso anno die 25 Junii. Et enim inter sanctos pontifices et confessores in his supplicationibus invocatos, post sanctos *Silvestrum*, *Gregorium*, *Ambrosium*, *Augustinum*, etc., inter sanctos peculiare *Aquileiensi* *Ecclesiæ*, *Valerianum*, *Chromatium*, *Paulinum*, etc., legitur etiam : *Sancte Niceta, ora pro nobis*.

Post nomen hujus *Aquileiensi* episcopi, quem non *Nicæam*, sed *Nicetam* deinceps jure appellabimus, quid nunc de illius patria sentiamus? De hujus *Nicetæ* patria nonnihil paulo ante attingimus, dum *Zabeo* respondebamus : sed hic instauranda res est, ut suo ordine procedat oratio : *Origine* *Græcica* hæc assertit *Dandulus*; *Aquileiensem* vero contra *Dandulum* propugnat *Joannes Josephus Lirutus*. Quæ ipse audeam in rem tam dissitatæque obscura, ubi non argumentis, sed tantummodo conjectationibus patet locus? Affirmat *Lirutus* *Chronica* nostra *Aquileiensi* atque *Gradensi* nihil omnino de *Nicetæ* hujus origine tradidisse; *Dandulum* vero, qui non aliandam quam ex his *Chronica* notitiis subtrahit, propriam

partē Græcam originem addidisse, probabiliter ex Græca Nicetæ nomen derivatione. At quis nesciat Dandulum gaudere famâ diligētis accuratius scriptoris, qui non modo in rebus ætatis suæ, sed etiam in vetustis memoriis referendis, nihil temerè et inconsulto tradiderit? Præterea negaverit nemo Danduli ætate plura exstitisse vetera monumenta, quæ ad nos usque minime pervenerunt; ex quibus ipse haurire potuit quæ nobis scripta reliquit. Addit Lirutus, Nicetæ etiam Aquileiensi tempore viguisse morem, ut episcopi efigerentur ut plurimum ex clero vacantis Ecclesiæ, atque ex iis maxime qui ibidem in inferioribus gradibus meruissent. Quid igitur pergrinum et advenam in suum episcopum assumpsisset Aquileiensi Ecclesiæ; cum maxime constet Ecclesiâ eamdem sæpe etiam in sinu suo viros aluisse sanctitate ac doctrina insignes, quos aliis Ecclesiis faret episcopatus honorè sublimandos? Verum si ex Aquileiensi clero aliæ Ecclesiæ habuerunt episcopos; jam ex ipsa Aquileiensi Ecclesiæ historia a Liruto memorata constat morem illum non ita fuisse communem consuetudinè roboratum, ut exceptionem sæpe etiam non pateretur, cum hæc maxime cederet in maiorem Ecclesiæ utilitatem, quæ omnium temporum et locorum omnium præcipua regula disciplinæ fuit. Cur itaque Græcam hominem, seu potius originē Græcum, habere non potuerit Aquileiensi Ecclesiæ episcopum?

Placet hic nihilominus Lirutii ipsius sententia, ut Aquileiensi patria reipsa fuerit Nicetas noster episcopus; nequam vero repugnat ut simul et originē Græcum prout Dandulus traiecit, et patria Aquileiensi ut propugnat Lirutus, Nicetas noster fuerit. Græcam originem sonat etiam Nicetæ nomen in hypodiacocono illo Aquileiensi, amico et socio divi Hieronymi, de quo paulo ante dicebamus; quis autem dubitare possit eum fuisse reipsa patria Aquileiensem, post testimonium ejusdem sancti doctoris in supracitata epistola ad eundem, in qua ita eum Aquileiæ degentem amice compellabat: *Inter delicias patriæ, et communes quas habuimus peregrinationes, aliquando suspiras? En igitur Nicetam hypodiacoconum, et patria simul Aquileiensem, et probabiliter etiam origine Græcum, ut nomen indicat. Majores nimirum hujus Nicetæ e Græcia oriundi Aquileiam verosimiliter transmigrarunt, ibique sædem fixerunt, ut eamdem sibi novam patriam facerent, servatis tamen nominibus gentilium, quæ Græcam perpetuo eorumdem originem indicarent. Quodni et Nicetas Aquileiensi episcopus ex his fuerit, qui Aquileiæ prognatus majoribus ex Græcia oriundis, simul esset et origine Græcum, et patria Aquileiensi? Adhuc aliquid conjectationibus auTEAMUS. Quidni et Nicetas hic episcopus Aquileiensi ex ipsa fuerit agnatione Nicetæ hypodiacoconi, immo ex eadem ipsius familia, et fortasse fratris filius ejusdem Nicetæ, aut Nicetæ pronepos, qui nomen familiæ retinuerit, tantisper tamen inflexum, distinctionis gratia alterius ab altero? Veritatis exploratæ loco, ejus ob monumentorum inopiam expertes sumus, conjecturam danus, seu etiam divinationem, quæ tamen nullatenus veritati repugnat.*

Sequitur ut annum etiam inquiramus, quo Nicetas noster Aquileiensem episcopatum adivit, et annum insuper quo ad superos evolavit. Quo ad hujusmodi epochas non est cur immoremur in illa temporis nota, quæ visitat apud Trithemium in Francofurtiensis editione illius Operam an. 1601, typis Wecheliani in-folio, ubi legitur: *Claruit tempore Theodosii et Honorii principum, anno 420.* Sive enim hæc Trithemii verba sint, sive alicujus posterioris illius Operam excerptoris additamentum, ut probabiliter videtur; tamen hæc certe haberi non possunt, ut post ea quæ hactenus dicta sunt expendi mereantur. Quod igitur ad primum attinet, ad annum scilicet quo Nicetas Aquileiensem episcopatum adivit: cum, non divi Chronatii, sed Secundi proximus fuerit successor

Nicetas in episcopatu Aquileiensi; videndum est cum ante Aquileiæ excidium seu post, et quo probabilis anno, episcopatum inierit. Jam Aquileiæ excidium, ex communi historicorum et chronologorum sententia, ad annum 452 collocamus; et triennem ejusdem urbis obsidionem, ab aliquo historicorum veterum assertam, cum communi recentiorum suffragio respuimus. Necem quoque Nicetæ episcopo ab Hunnis illatam in ipso urbis excidio, quam in aliquo monumentorum veterum invenimus, vel synchrona auctoritate freti epistola divi Leonis Magni ad eundem, inter fabulas amandamus. Quando igitur episcopatum Aquileiensem post Secundum inivit Nicetas? Clarissimus De Rubéis in Monumentis, capite 16 Danduli chronologiam secutus, initium episcopatus Nicetæ illigat cum anno æræ vulgaris 454 ab eodem expresse notato, qui propterea secutus est ab Aquileiæ excidio. Dandulus tamen hoc loci in eo erravit, quod Aquileiæ excidium, fretus auctoritate Gotfridi Viterbiensis quem ibidem nominat, post epocham capessit a Niceta episcopatus Aquileiensi enarrat, ita ut unus esse videatur ex iis qui triennem Aquileiæ obsidionem admiserunt. Hoc Danduli errore permotus Joannes Josephus Lirutus, discedendum sibi esse persuasit ab epocha incepti a Niceta Aquileiensi episcopatus a Dandulo signata, aliamque excogitavit, quam melius convenire opinatus est; ut Nicetas nimirum episcopalem Aquileiensem sedem adierit anno Christi labente 451, antequam Aquileiensi urbs ab Attila caperetur, immo antequam ab ejusdem exercitu obsidione premeretur; quod longa etiam oratione ostendere nititur. Clarissimus De Rubéis nihilominus haudquaquam eruditi viri animadversionibus commotus, Dandulianam epocham incepti a Niceta Aquileiensi episcopatus propugnat in suis dissertationibus Variæ Eruditionis, capite 20 num. 2, quam distinguendam esse asserit ab aliorum eventuum factorumque nexu, in quibus Dandulus decipi potuit. Decipi fortasse potuit be emeritus chronologus etiam in Nicetæ signata epocha, ut idem De Rubéis ingenue fateatur; nulla enim suppetunt synchrona super hæc re monumenta, neque illa patet via qua certus in tot tenebris inveniri possit annus incepti a Niceta Aquileiensi episcopatus. At cum Danduliana episcoporum Aquileiensem 183 chronotaxis, ut ipse addit, nullum per hæc tempora enorme vitium præferat; immo cum eandem satis verosimilem probare videatur nonnulli synchronisui qui certioribus nituntur monumentis, ut ipse ibidem luculenter ostendit; quid est cur ab eodem discedamus in signanda epocha inivi a Niceta Aquileiensi episcopatus, ob eam dumtaxat causam, quod ipse erravit in recensenda Aquileiensi clade post eandem signatam epocham? Standum itaque probabiliter nobis videtur Danduli chronologie, quantum fas est, cum clarissimo eodem De Rubéis; ut Nicetam nostrum dicamus, et post Aquileiensi urbis excidium Aquileiensem episcopatum suscepisse, et hanc ab eo inivi episcopatus epocham illigendam esse anno æræ vulgaris 454, quem Dandulus ipse signat.

Quid nunc de anno, quo Nicetas ad superos evolavit? Variantia hic quoque habemus vetera monumenta; seu potius, monumentorum defectu, variantes habemus veterum opiniones. Absurda prorsus illa est quam notat etiam De Rubéis in Monumentis loco citato, quæ jugulatum in Aquileiensi excidio Nicetam refert, eique nihilominus annos sedis tribuit 52. Mitior est alia quam exhibent lectiones quædam ad officium sancti Nicetæ Aquileiensi episcopi, quas vulgaverunt Agiologi Bollandiani, tomo IV Junii ad diem 22, licet lectiones illæ nec perantiquæ sint, et certe nullius auctoritate fuerint usus in ecclesiastica liturgia Aquileiensi Ecclesiæ, quidquid in contrarium asserat absque idoneo teste præcitat Lirutus; ideoque potius censi possint privati alicujus tentamen pro sancti Nicetæ nostri cultu augendo, prout alia quoque supersunt ejusdem generis specimina quoad alios cœ-

licolas Aquileiensiſ diœceſis in ms. codice non antiquo, qui ſervatur in hac publica archiepiſcopali bibliotheca. In his itaque lectionibus aſſeritur, quod Nicetas Aquileiæ migravit ad Dominum anno Chriſti 458, decimo kalendas Julii. Hæc ſaltem epocha decessus Nicetæ non pugnat cum epocha ſignatæ eodem anno a divo Leone Magno ad Nicetam eundem epistolæ; xii *kalendarum Aprilium*; quæ unica eſt certiffima ac ſynchrona Nicetæ Aquileienſis episcopatus epocha. Unde autem lectionum earum auctor, recentioris plane dixerim ævi; unde hauſit Nicetam hunc poſt tres meſes a data Leonis epistolæ e vita migrasse? Dandum itaque potius quis non ſequatur etiam in anno ſignando quo Nicetas episcopos Aquileienſis ad ſuperos evolavit, prout eundem ſecutus eſt clariffimus De Rubeis? Ita namque ſcribit ſuper hac re Venetus Chronologus: « Nicetas Aquileienſis episcopos, tantis anguſtiis et laboribus circumſeptus, elapsus ab inthronizatione ſua annis 30 meſibus 9, ſenectute etiam oppreſſus, obiit anno 485. » Dies quoque illius obitus non eſt prætereunda; quæ certe ex conſenſu omnium Martyrologiorum quæ Nicetæ hujus meminerunt, incipiendo ab illo vetuſtiſſimo quod ſancti Hieronymi nomine inſignitum fuit, non alia eſſe poſteſt quam dies *vigesima ſecunda Junii*; in qua nempe, non modo illius memoria, ſed etiam, ut in plurimis videre eſt, illius *depoſitio* indicatur. Atque hæc ſint de præcipuis Nicetæ Aquileienſis epochis, tum aſſumpti videlicet episcopatus, tum obitus, de quibus aliquid dicere oportebat.

Ad epocham nunc illius episcopatus indubiam, ac ſane illuſtrem, gradum facere juvat; ad memoratam ſcilicet epistolam divi Leonis Magni ad eundem, hoc aſſociato tempore: *Data xii kalendarum Aprilium, conſulatu Majoriani Auguſti*: quæ propterea ad annum ſpectat 458, 184 qui quartus fuit Nicetæ episcopatus annus. Inter tot paſtoralis officii munera, quibus difficillimis illis temporibus inclareſcere debuit diuturnus Nicetæ triginta annorum episcopatus, hoc unum nobis, poſt opuscula de quibus infra erit ſermo, reſtat episcopatus illius ſollicitudinis certiffimum monumentum. Quale vero, quamque præclarum! En inſitium hujus epistolæ, quæ eſt 159 in editione Veneta Balleriniſſorum, in editione Romana Cacciarij 133, et in editione Queſnelli 129: « Regreſſus ad nos illius meus Adeodatus ſedis noſtræ diaconus, dilectionem tuam popoſciſſe memoravit, ut de his a nobis auctoritatem apoſtolicæ ſedis acciperes, quæ quidem magnam difficultatem dijudicationis videntur afferre. Sed pro inſpectione temporalium neceſſitatum adhibenda curatio eſt, ut vulnera, quæ hoſtilitatis adverſitate illata ſunt, religionis maxime ratione ſanentur. » Poſt hujusmodi ingreſſum, ſeptem ſequuntur epistolæ capita, quorum hæc ſumma. Primum: *De feminis, quæ occasione captivitatſ virorum ſuorum, aliis nuſperunt*. Secundum: *An culpabilis ſit, qui locum captivi mariti aſſumpſit*. Tertium: *Reſtituendam eſſe uxorem primo marito*. Quartum: *Excommunicandas eſſe mulieres ad primum maritum redire volentes*. Quintum: *De his qui captivi cum eſſent, idolothya fame vel metu compellente comederunt*. Sextum: *De his qui metu vel errore rebaptizati ſunt*. Septimum: *De his qui ſemel baptizati ſunt, ſed ab hæreticis*. Ita vero, poſt datum hiſce dubiis reſponſum, epistolam claudid ſanctus Leo: « Hanc autem epistolam noſtram, quam ad conſultationem tuæ fraternitatis emiſimus, ad omnes fratres et comprovinciales tuos episcopos facies pervenire, ut in omnia obſervantia data proſit auctoritas. »

Quod prima fronte ſeſe nobis offert ex hac divi Leonis ad Nicetam epistolæ, eſt inſelix ſane Aquileienſis Eccleſiæ ſtatus ex Attilana clade ſecutus, qui nultam propterea ac ſingularem medicationis operam exigebat, quam, nonniſi apoſtolica ſede conſulta, episcopos præſtare tuto ac uniformiter poſuiſſent in tot graviſſimis rebus quæ tunc occurrebant. Paſtoralis deinde elucet Nicetæ Aquileienſis ſollicitudo in ſuorum curandis morbis, juvandisque neceſſitatibus;

A maxima quoque prudentia, ac in apoſtolicam ſedem obſequium, ut ſibi diſſidens, illius poſceret in difficiliſſimis auctoritatein. Diaconum forteſſe apoſtolicæ ſedis ipſe expetivit, qui præſens adeſſet, propriisque luſtraret oculis ſuæ Eccleſiæ ſtatum, atque auribus perciperet querimonias præcipue maritorum, qui e captivitate reduces aliis nuptas viris uxores ſuas invenerunt. Fortaſſe et ipſe ſanctus pontifex Leo, miſeratione ductus erga Aquileienſium calamitates, et inſtaurandæ diſciplinæ zelo adactus, diaconum illum Adeodatum, motu proprio, veluti legatum ſuum ac viſitorem, ad Aquileienſem Eccleſiam aliasque per Italiam deſtinavit, medendis levandisque jacturis, quas in rebus fidei ac morum barbaricus turbo reliquerat. Hæc Nicetæ noſtri conſultationes, hæc divi Leonis epistolæ, teſtantur interim vigenſ tunc quoque inſtitutum, ut Romana ſedes undique ab episcopis conſuleretur in graviſſimis ac dubiis rebus, ſive doctrine, ſive communis eccleſiaſticæ diſciplinæ, prout tot alia exſtant exempla tum priorum tum ſubſequentium ſeculorum, quæ in his ingenitam auctoritatem apoſtolicæ ſedis oſtendunt. *Conſultationes ſynodicas Orientis et Occidentis*, quæ ad Damasum Romanæ urbis episcopum veniebant, et in quibus eundem *jurabat* in reſponſionibus exarandis ſanctus Hieronymus, ipſe memorat ſanctus doctor 185 epistolæ ad Agerruchiam, quæ 125 eſt in editione Valtarſii, num. 40. Rem vero totam exornant cumulatiffime eruditi eccleſiaſticæ diſciplinæ tractatores, et nuperrime illuſtravit ſolertiſſimus Selvagius Antiquitatum Chriſtian. Inſtitut. libro 1, capite 16, § 7, ita ut nihil hic addere opus ſit. Extrema epistolæ ſancti Leonis verba digna ſunt quæ pendantur ob memoratos comprovinciales Nicetæ noſtri episcopos, ad quos ſanctus pontifex præcipiebat ut per Nicetam ſua eſt iſtola perveniret, *ut in omnium obſervantia*, ut ipſe ait, *data proſit auctoritas*. Clariffimus De Rubeis in monumentis, capite 17 num. 1, ad hæc eadem verba ita ſcribit: « Comprovinciales metropoleos Aquileienſis antiſtites erant hoc ævo Iſtri, ac Veneti, alique ex Rhetia ſecunda et Norico. » Probabile igitur eſt, aut hos omnes provincie Aquileienſis episcopos, aut ſaltem plerofque, maxime vero Attinatem, alioſque terreſtris Venetiæ qui tunc erant, in eadem ſiſſe cum Aquileienſi metropolitano neceſſitate, et omnium harum Eccleſiarum ſollicitudinem geſſiſſe Nicetam, cum conſultationes ſuas ad apoſtolicam ſedem per diaconum Adeodatum direxit.

Ad opuscula nunc deſcendamus, quæ Gennadius memorat, et ad eorum etiam unumquodque ſingillatim. « Niceas (inquit Gennadius de Viris Illuſtribus cap. 22, ex Bibliotheca Eccleſiaſtica Joannis Alberti Fabricii) Niceas Romaciænæ civitatis episcopos. compoſuit ſimplici ac nitido ſermone competentibus ad baptiſmum inſtructionis libellos ſex. In quibus continet primus, qualiter ſe debeant habere competentes, qui ad baptiſmi gratiam cupiunt pervenire. Secundus eſt de gentilitatis Erroribus: in quo dicit ſuo pene tempore Melodium quemdam patremfamilias ob liberalitatem, et Gaſtadium ruſticum ob fortitudinem ab ethnicis eſſe inter deos tranſlatos. Tertius liber de Fide unice Majestaſtis; quartus adverſus Geneſiologiam; quintus de Symbolo; ſextus de Agni paſchalis Victimæ. Edidit et ad lapſam Virginem libellum, per e omnibus labentibus emendationis incentivum. » Poſt Gennadium, paucis immutatis aut demptis, ita ſcribit Honorius Auguſtodus enſis de Scripturis Eccleſiaſticis libro 11, capite 22, ex eadem Fabricii Bibliotheca: « Niceas, Romaciænæ civitatis episcopos, compoſuit ſimplici et nitido ſermone ſex competentibus ad baptiſmum inſtructionis libellos. Ex quibus primus eſt de Competentibus baptiſmi; ſecundus de gentilitatis Erroribus; tertius de Fide unice Majestaſtis; quartus adverſus Genealogiam (ſc. Geneſiologiam); quintus de Symbolo; ſextus de Agni paſchalis Victimæ. Condidit et ad lapſam Virginem libellum pene omnibus labentibus emendationis incentivum. » Poſt Gennadium

et Honorium, ita Joannes Trithemius, de Scriptoribus Ecclesiasticis num. 118, itidem ex Fabricii Bibliotheca. « Niceas Romacianæ urbis episcopus, vir in divinis Scripturis studiosus et eruditus, ingenio acutus, sermone apertus et nitidus, scripsit ad ædificatiōem legentium non contemnendæ lectionis opuscula, de quibus subjecta feruntur: Ad competentes qui ad baptismum disponuntur preparatorium lib. 1; de Erroribus gentilitatis lib. 1; de Fide unice Majestatis lib. 1; adversus Genealogiam (æ. Ge ethliologiam) lib. 1; de Symbolo quoque lib. 1; de Victima Agni paschalis lib. 1; ad Virginem lapsam lib. 1. » Hæc sunt quæ de Nicetæ Aquileiensis scriptis opusculis nobis reliquit antiquitas.

Patet ex his quoque, uno excepto libello ad Virginem lapsam, omnia 186 Nicetæ Aquileiensis opuscula ad competentes sunt. Quinam vero antiquitus in Ecclesia competentes? Explorata quidem rem attingimus, sed ab instituto hoc nostro minime alienam, immo etiam argumento necessariam; utpote quæ omnibus pene Nicetæ opusculis cognoscendis perquam opportuna. Sacramente tum nempe baptismatis, quod initio nascentis Ecclesiæ omnibus tradebatur, nulla interposita mora, simul ac animum ostendissent pietatis ac religionis plenum, ac fidei mysteria præcipua perciperent, ut patet ex Actibus apostolorum capite viii ac x; traditi postea cœptum sicut diligenter adhibita cautione, ut vita prius ac fides eorum qui petebant sedulo probarentur, quoniam experientia compertum erat non satis tutam fuisse fidem eorum omnium qui mox ab ostensa Christianæ vitæ amplectendæ voluntate baptismi donati fuerant. Institutus itaque in Ecclesia fuit, hujus probationis gratia, catechumenatus; qui etiam in duos, tres, aut quatuor gradus pro locorum aut temporum diversitate tributus fuit, quos percurrere oportebat qui Ecclesiæ nomen dabant, priusquam salutari lavacro abluerent, præstituto etiam singulis gradibus congruo tempore; quod tamen aut produci quandoque aut breviori solebat, prout catechumenorum fervor ac diligentia, aut ex adverso tepor ac segnitie exigere videbantur. Supremus catechumenorum gradus erat competentium; eorum nempe, qui emensis in catechumenatu cæteris gradibus, factio in Christiana institutione sufficienti progressu, datis non ambiguis pietatis, religionis ac constantiæ signis, habita insuper debita probatione, proximi erant ad regenerationis lavacrum accipiendum. « Competens intelligitur legitimo examinis numero examinatus, » aiebat sanctus Zeno Veronensis libro ii, tractatu 27. « Dies salutaris advenit, officii sacramenti Dominici, omnibus omni genere munerum largus. Namque piis mercedem sacerdotibus præstat... competentibus remissam omnium peccatorum. » Item ibi tractatu 50, de Pascha 6: in Vigiliis namque potissimum Paschæ competentes baptizabantur, et ita remissam obtinebant omnium peccatorum.

Quare vero dicti fuerint competentes catechumeni baptismi proximi, rationem tradunt unanimiter Latini Patres, maxime vero sanctus Augustinus pluribus in locis; a petendo nimirum baptisate, atque a simul unanimiter petendo, dato nomine inter eos qui proxime essent baptizandi. « Pascha appropinquante, dedit nomen inter alios competentes. » Ita sanctus doctor in libro de Cura pro Mortuis. « Qui paulo ante vocabantur competentes, modo vocantur infantes. Competentes dicebantur, quoniam materiam viscera, ut nascerentur, petendo pulsabant; infantes dicuntur, quia modo nati sunt Christo, qui prius nati fuerant sæculo. » Ita sermone 228 ad populum et infantes, id est ad nuper baptizatos, in die Paschæ, num. 1: « Qui aliud sunt competentes quam simul petentes? Nam quomodo condocentes, concurrentes. considerentes, nihil aliud sonat, quam simul doceantes, simul currentes, simul sedentes: ita etiam competentium vocabulum non aliunde quam de simul petendo atque unum aliquid appetendo compositum est. » Ita idem sanctus Pater, sermone 216 ad competentes capite 4.

Eadem ipsissimè pene verbis habet etiam sanctus Cæsarius, sermone 68, qui in appendice Augustiniana Sermonum est 267. Hinc clarissimus Mazochius rem explanans, pro sua omnigena eruditione, Kalendarii Neapolitani volumine III, pag. 678, ita scribit: « Nam quia non seorsim, 187 sed simul uno in loco nominabantur, hinc a simul petendo competentes dicebantur: id quod non prius fiebat, quam satis congruo tempore inter audientes catechismum imbibissent. Hujus ritualis petitionis vestigium hodie servatur illis verbis, *Quid petis ab Ecclesia Dei, etc.* » Habemus igitur quinam fuerint, tum re, tum nomine, competentes et ad quos sex numeratis opusculis sermonem habuit Aquileiensis noster Nicetas. Hi nimirum, qui jam satis eruditi Christianæ religionis principis, et Christianæ vitæ præceptis instituti, baptismum petebant, et in proxime baptizandorum ordine positi erant; qui proinde solidiori quodam divini Verbi cibo, separatim ab aliis catechumenis, nutriebantur; qui Symbolum accipiebant memoriter ediscendum atque reddendum postea statis diebus ante baptismum; quibusque nonnulla alia Christianæ religionis aperiebantur, quæ antea illis concedita minime fuerant. Hinc ratio patet opusculorum Nicetæ ad competentes: primi scilicet, *Qualiter se debeant habere competentes qui ad baptismi gratiam cupiunt pervenire*; secundi, *de Erroribus gentilitatis*; tertii, *de Fide unice Majestatis*; quarti, *adversus Genealogiam*; quinti, *de Symbolo*; ac demum sexti, *de Agni paschalis Victima*. Nunc ad singula veniamus.

Primum Nicetæ ad competentes opusculum, quod nobis Gennadius indicat quodque deperditum cum quatuor aliis dolemus, continebat, ut ipse scribit, *qualiter se debeant habere competentes qui ad baptismi gratiam cupiunt pervenire*. Hujus opusculi titulum paulo diversimode nobis exhibent duo nostrates alias citati codices Gennadiani, membranaceus Foro-Julien-sis seu Civitatis, et Guarnerianus chartaceus oppidi Sancti Danielis: habent enim similiter ambo: *Qualiter credere debeant competentes qui ad baptismi gratiam cupiunt pervenire ac agere*; nimirum *qualiter credere debeant, et qualiter agere competentes qui ad baptismi gratiam cupiunt pervenire*. Quænam præferenda sit lectio, non ausim dicere: dixerim tantum lectionem nostrorum codicum apertius ac clarius indicare opusculi illius argumentum, quale verisimiliter erat; quodque ex lectione nimis generali, quæ in editionibus Gennadii habetur, non satis elucet. Videas interim quo prima Nicetæ nostri ad competentes institutio tendebat; ut scilicet intelligerent qui in competentium gradu erant positi, atque ad baptismum suscipiendum proximi, quanta fide prestare deberent, et qua vitæ ratione excellere, ut ad regenerationis gratiam digne possent pervenire. Opusculum hoc Joannes Trithemius qui forte illud præ oculis habere potuit, ac propterea quid reapse esset cognoscere, uno ac simplici vocabulo preparatorium appellavit; seu quia veluti introductio esset ad alia ad competentes opuscula, seu quia quædam esset generalis ad baptismum preparatio, seu etiam quia utrumque complectebatur, ut verisimile valde videtur. Quandoquidem vero datum nobis non est opusculum illud cognoscere, illius saltem ideam quamdam ab aliquo ejusdem argumenti sanctorum Patrum opusculo hauriamus.

Inter sermones a divo Augustino habitos ad competentes, unus exstat, qui 216 est in Maurinorum editione et veluti preparatorius esse videtur ad baptismum quod erant accepturi, necnon et ad instructiones quibus erant in eodem gradu instituendi. Hic namque de competentium statu ac nomine ipso, iidem admonentur; ac de profectu ex sermonibus audiendis. Hic de mundi despectu, ac de regni cœlestis acquisitione; hic de sensuum refrenatione 188 ac de pugna adversus diabolum; hic de eorum cooperatione Christo patri et Ecclesiæ matri in nova accipienda per baptismum nativitate, ac de habendo desiderio hujus re-

generationis; hic demum alia ad rem opportuna et gratia accipienda servatur, et ut digni etiam sint qui ad mensam Domini post lavacrum accedant. Ita sanctus Augustinus: et probabiliter eodem sensu, aut parum dissimili, etiam beatus Nicetas in preparatorio illo opusculo quod amissimus, et cujus titulum tantum nobis servavit Gennadius.

Inter catecheses sancti Cyrilli archiepiscopi Hierosolymitani, *πρωτότυπον* dictas, seu *Illuminandum* (quo nomine iidem illi veniebant qui baptismum proximi erant et competentes apud Latinos dicebantur), exstat omnium prima, immo ante primam ipsam posita, quæ pro catechesi appellatur, seu prævixus catechesibus sermo; quæ etiam, ad Tritheimii sensum, preparatorium dici potuisset. Scopus porro hujus pro catechesi Cyrilliana est ut illuminandos moneat qua mentis sinceritate, quo spiritus fervore, qua cordis munditie, qua animi puritate ad baptismum accedere debeant; ut iidem interim intelligant superiorum ordinem, ad quem ex alijs catechumenatus gradibus ascenderunt, in quo ea percipere poterunt, quæ minime cæteris conceduntur; ut ad catecheses propterea audiendas festinent, ut in his perseverent, ut in perpetuum servent quæ in his audierint et didicerint, et ut nihil interim pandant alijs infra se positæ ac nondum illuminandis; ut demum ordinem in conventu et in catechesibus audiendis servent, ut orationibus insistant, ut diaboli insidias et infidelium tentationes devincant. Ubi vero illuminandos suus sanctus Cyrillus hortatur ut perseverantes sint in catechesibus audiendis, hæc ad rem nostram notatæ dignissima leguntur num. 10 ejusdem pro catechesi ex editione et interpretatione clarissimi Toutée. *Perseveres in catechesibus; etiamsi nostra relaxior futura sit oratio, tu ne unquam animo deficias. Arma enim accipies contra adversariam potestatem: arma capitæ contra hæreses, contra Judæos, Samaritanos et Gentiles. Multos habes hostes, multa tela accipis; cum plurimis jaculo decertas, addiscendum tibi quomodo transigas Græcum, quomodo pugnes contra hereticum, contra Judæum et Samaritanum. Et arma quidem parata sunt, gladius vero spiritus promptissimus: manus autem contendere oportet per bonam voluntatem, ut bellum Domini prælieris, ut oppositas potestates debelles, ut invictum te ab omnibus hæreticorum molitionibus præstes.* Ita sanctus Cyrillus. Quidni igitur et Nicetas noster Aquileiensis eundem ac Cyrillus Hierosolymitanus in pro catechesi sua habuerit scopum, aut certe consimilem, in primo suo preparatorio opusculo ad competentes in quo, Gennadio teste, disseverat, *qualiter se debeant habere, seu qualiter credere, qualiter agere competentes, qui ad baptismi gratiam cupiunt pervenire?*

Ubi etiam animadvertas velim, Cyrillianarum subsequenrium catecheson rationem in hac pro catechesi peculiariter indicatam, eam fuisse, ut ex iis illuminandi arma caperent, quibus opportune decertarent et contra hæreticos et contra gentiles; necnon et contra Judæos et contra Samaritanos, qui inibi habebantur veluti indigeni Christianorum hostes. Post primum vero *Preparatorium* suum ad competentes opusculum, nonne idem ac Cyrillus egit Nicetas noster in alijs libellis suis, in secundo nimirum *de Erroribus gentilitatis*, in tertio *de Fide unica Majestatis*, in quarto *adversus Gethelialogiam*; **100** arma præbens competentibus, ut sese defenderent et a gentilibus, et ab hæreticis et a Judæis? Unus ipse quintus qui superest, *de Symbolo*, ubi competentes tam sæpe data opera admonentur atque edocentur adversus errores et errorum magistros, satis indicat hunc profecto fuisse Nicetæ scopum, ut competentes in suis instructionibus paratos faceret contra Christianorum dogmatum osiores ac temeratores. Probabiliter itaque in primo suo *Preparatorio ad competentes* libello Nicetas noster eadem etiam præconavit, Cyrilli more, instructiones suas quas essent audituri, eo spectare, ut ipsi arma caperent, quibus

pro suscepta fide adversus quoslibet adversarios strenue dimicaret. Peculiare tamen aliquid habuisse primum Nicetæ nostri libellum, quod in consimilibus sanctorum Augustini et Cyrilli lucubrationibus non apparet, fragmenta quatuor ejusdem libelli quæ fortitate supersunt, et de quibus infra cum alijs erit sermo, satis ostendunt. Ubi enim ex fragmento primo satis intelligimus libelli argumentum reipsa fuisse quale hæctenus conjiciebamus ex Gennadii enuntiatione, et ex aliorum hujus generis sermonum recensionibus: ex tribus alijs, secundo nempe, tertio ac sexto, insuper deprehendimus, nonnulla quoque, præter ea quæ argumenti illius potiora essent, exposuisse Nicetam in eodem libello competentibus suis; maxime vero de abrenuntiatione faciendæ ac de abrenuntiationis valore, necnon et de exorcismis eorumque ratione; quæ omnia preparatorio sermone ad competentes, æque ac alia de quibus diximus, optime conveniebant.

Sequitur opusculum Nicetæ nostri secundum, iidem dependitum, *de Erroribus gentilitatis*. De hoc ita Gennadius, ex editione qua nuncupatur Joannis Alberti Fabricii in Bibliotheca Ecclesiastica, et ex alijs quoque quæ habentur: *Secundus (libellus) est de gentilitatis erroribus: in quo dicitur suo pene tempore Melchidium quemdam patremfamilias ob liberalitatem, et Gadarium rusticum ob fortitudinem ab ethnicis esse inter deos translatos.* Duo nostri citati codices Gennadiani paululum hic quoque ab editionibus discrepant hoc modo: *Secundus de gentilitatis erroribus, in quo indicat suo pene tempore Melchidium quemdam (seu Melgidium) patremfamilias ob liberalitatem, et Gadarium (seu Gradum) rusticum ob fortitudinem ab ethnicis in deos relatos.* Exigua est nominum variatio, quæ nullius videtur momenti, et quam propterea sufficit indicasse. Quod ad rem pertinet, dubium nullum est, competentes peculiarias suas accepisse institutiones *de Erroribus gentilitatis*, etiam dum in præcedentibus catechumenatus gradibus mererent. Sive enim ex gentilitate ad Ecclesiam accesserint, sive ex fidelibus nati parentibus ad adultam ætatem discesserint regenerationis accipere sacramentum, ut tunc, secluso mortis periculo, videtur in usu fuisse; adversus errores gentilitatis par erat in catechumenis ex professis munirentur, ob vigentem adhuc, et ubique diffusam gentiliū superstitionem, pro qua penitus extinguenda tantopere laborabant illius ætatis episcopi, etiam in Italice sinu, et in ipsa clarioribus urbibus constituti, ut capite præcedenti ostensum fuit, dum Zabæo responsum dabamus super hæc ipsa re. Non omnia tamen catechumenos in inferioribus gradibus catechumenatus positos accepisse ab eorum institutoribus contra errores gentilitatis, vel inde patet, quod gentilitatis errores in eo etiam sihi erant, et ut quasdam Christianas veritates inderent, quas, saltem plene atque perfecte, ex Ecclesiæ tunc temporis disciplina, non licebat catechumenis aperiri; et ut **100** sanctioribus quoque Christianorum rebus perperam acceptis insultarent, quæ similiter eisdem catechumenis ex eadem Ecclesiæ disciplina nondum explicabantur.

Uberiora itaque ab Ecclesiæ pastoribus accepissent necesse est catechumenis, etiam super gentilitatis erroribus, cum ad competentium gradum pervenissent, et ad baptismum paratores atque instructiores accederent; his solum exceptis, quæ non nisi jam baptizati debebantur. Ubi nempe de Deo adversus gentilitatis errores competentibus sermo erat, qui Dei existentiam, qui Dei unitatem, qui omnipotentiam, providentiam, justitiam, misericordiam, aliaque ad hæc spectantia atque his similia jam edocti fuerant in tyrocinio præcedenti; libere eos poterant pastores ad interiora perducere, ut Christianum dogma, exempli gratia, de Trinitate eisdem exponerent ac commendarent, ut Patris et Filii et Spiritus sancti nomina, in quibus erant baptizandi, eisdem aperirent, et in cætera eos edocerent super hæc re, quæ Christianum hominem scire et credere necesse est, quæque non prius eisdem, enu-

ciate saltem, tradi sinebat vigens tunc arcani ecclesiastica disciplina. Hic quoque, arrepta occasione tres in uso Deo distinguendi personas, earumque explicandi relationes, locus erat latus insectandi erroris gentilium, qui non modo plures colebant deos quos a majoribus accepissent, sed qui etiam inter deos referre homines ipsos audebant et vivos creptos cum aliqua aut præstante fama aut opinione virtutis. Hic namque roseranda etiam erat competentibus fides vite æternæ, et spes erigenda ejusdem consequendæ, quæ non deos quidem, sed divinæ gloriæ participes Christiani se futuros esse confidunt. Hic quoque resurrectionis carnis articulus mature ingrendus erat competentium mentibus, qui postea in Symbolo ex ordine traderetur; ut supra paganorum expectatione fidei Christianæ excellentia innotesceret, quæ non modo animæ, sed etiam corporis beatitudo perpetua et ore litur et expectatur.

Ubi vero gentilitatis errores erant insectandi in tot absurdis, quæ non minus falsæ quam maligne Christianis gentilitas impingebat, jam non sat erat ostendere competentibus Christianam religionem puram atque immune esse ab omni inquinamento atque flagitio, utpote quæ puritatem vite atque morum innocentiam exigeret a sectatoribus suis; quod ipsi abunde didicerant vel in primis institutionibus, quæ acceperant jam a suo in catechumenorum disciplinam ingressi: sed deducendi erant ad ipsam Christianæ religionis instituta subtilioris sapientiæ plena, atque gentilibus prorsus impervia, intimius cognoscenda; quibus, exempli gratia, sensuum custodia ac coercitio, corporis castigatio, odium sui, inimicorum dilectio, et alia hujusmodi præcipiantur; quibusque, hominibus perfectiora æmulantibus, consiliorum celestium aperitur via, ut vel in terra degentes vitam quodammodo angelicorum spirituum vivere videantur. His nimirum et omnes gentilium criminationes adversus Christianam religionem plenissime confundebantur, et competentes ipsi in Christianæ religionis puritate atque excellentia intimius perspicenda proficiebant, ut ita demum quotidie aptiores evaderent ad baptismi gratiam obtinendam. Hæc erant itaque, aut his pene similia, quæ competentibus dicerentur adversus gentilitatis errores ab Ecclesiarum pastoribus, juxta eorum temporum disciplinam. Quidni eadem traderit et Nicetæ Aquileiensis competentibus suis in opusculo, quod amissimus, *de Erroribus gentilitatis*?

Tertio loco recensetur a Gennadio Nicetæ libellus *de Fide unice Majestatis*; 191 qui eodem prorsus modo indicatur et ab Honorio Augustodunensi, et a Trithemio, et a nostris Gennadianis manuscriptorum codicibus. Hunc quoque Nicetæ libellum dolemus deperditum: sed nihilominus aliquid adest in antiquis monumentis, unde et libelli scopum et meritum aliquatenus cognoscere valeamus. In Diario Italico clarissimi Montisfaucii, pagina 81, publici juris facta fuit epistola Henrici clerici Pomposiani monasterii ad Stephanum quemdam, de Bibliotheca ejusdem monasterii, scripta anno Christi 1093; cui etiam subnectitur Catalogus librorum quibus tunc ipsa constabat, et locupletissimus sane pro illorum temporum conditione: ejus epistolæ meminit quoque Joannes Albertus Fabricius Bibliothecæ Græcæ tomo VI, pag. 429 primæ editionis. In quodam porro ex voluminibus hujus Pomposianæ bibliothecæ, quod recensetur pagina 84 ejusdem Diarii, post duodecim libros, ut ibidem dicitur, *Ambrosii de Trinitate*, et itidem *Fulgentii de Trinitate librum 1*, etc., indicatur etiam *Nicetæ episcopi de Ratione Fidei liber 1*. Cum nullius vero Nicetæ episcopi Opera nota sint in ecclesiastica antiquitate priorum quinque seculorum, præter ea quæ primus omnium Gennadius tribuit Nicetæ suo Romanianæ civitatis episcopo; hinc *liber unus de Ratione Fidei* hic ab Henrico clerico Pomposiano indicatus absolute ut *Nicetæ episcopi*, ideam esse videtur ac liber itidem unus *de Fide unice Majestatis*, de quo Gennadius scribit, et qui propterea Nicetæ nostri

Aquileiensis lucubratio est. Exstabat igitur undecimo cadente sæculo in Pomposiano monasterio liber hic Nicetæ nostri, qui postea interfit; et titulum etiam præferebat *de Ratione Fidei*, quo titulus alter nonnihil explicatur a Gennadio nobis transmissus, *de Fide unice Majestatis*; ita ut intelligamus librum hunc non solum egisse de fide habenda in unum Deum, verum etiam de credendi modo, ut inde competentes haberent plenam de fide in Deum institutionem, tum quoad scilicet interiorem credendi actum, tum quoad externam fidei professionem, juxta illud Apostoli: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. x, 10).

Sed illustriora et clariora quoque de hoc libello ex vetustiori monumento videamus. Cassiodorius in libro de Institutione divinarum Scripturarum, capite 16, hæc habet: « Si quis vero de Patre, et Filio, et Spiritu sancto aliquid summatim præcipiat attingere, nec se mavult longa lectione fatigare, legat Nicetæ (al. Nicæi) episcopi librum, quem de fide conscripsit, et doctrinæ celestis claritate completus, in contemplationem divinam compendiosa brevitate perducatur. Qui voluminibus sancti Ambrosii sociatus est, quos ad Gratianum principem destinavit. » Hic præfecto Nicetæ episcopi liber *de Fide* a Cassiodorio indicatus, non alius censi potest quam idem liber *de Fide unice Majestatis*, qui a Gennadio memoratur velut opus Nicetæ sui quem Aquileiensem episcopum jam probavimus. Clarissimus quoque Tillemontius, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiast.*, tome X, pag. 626, édit. de Venise pour Pittari, asserit relata Cassiodorii verba respicere Gennadianum Nicetam (quem tamen ipse, non Aquileiensem, sed Dacum existimat): verum addit, necesse se an libellum Nicetæ tertium indicent qui est *de Fide unice Majestatis* apud Gennadium, an quintum qui est *de Symbolo*, an sex simul collectos qui ad competentes sunt; an potius librum alium a sex illis diversum, qui nobis notus non sit. Ad quintum Nicetæ librum *de Symbolo* novimus; quem *de Symbolo*, facilius 192 quam *de Fide*, dixisset etiam Cassiodorius, si vere quintum hunc eo loci indicare voluisset. Sex vero simul sumptos ad competentes nequaquam poterat Cassiodorius significare, quia hi sex simul sumpti multo plura habuissent, nisi ex Gennadii indicatione patet, quam quæ ad *Patrem et Filium et Spiritum sanctum* pertinent; et quia horum sex librorum lectio, ad attingendum aliquid summatim de Patre et Filio et Spiritu sancto, non fuisset compendiosa illa brevis, quæ quis perduceretur in contemplationem divinam; sed potius lectio longa, atque ad animum fatigandum propria, cuius immo evitandæ causa Cassiodorius legendum proponit Nicetæ librum *de Fide*. Sed neque librum alium a sex illis diversum ex Cassiodorii verbis accipere fas est; cum liber utique *de Fide* ab ipso indicatus, et a Gennadio memoratus sub titulo *de Fide unice Majestatis*, aut *de Ratione Fidei* ut in Catalogo bibliothecæ Pomposianæ, ea dare summatim ex professo debuisset, quæ *de Patre et Filio et Spiritu sancto* Christianis quisque præcipiat attingere; cum hæc prima atque præcipua Christianæ fidei rudimenta sint, quæ competentibus quoque pro instituto, et compendiosa quidem brevitate dabantur. Cum itaque liber Nicetæ tertius, *de Fide unice Majestatis*, hic a Cassiodorio absque dubio indicetur; quam præclara de hac Nicetæ lucubratiōe ex Cassiodorii allatis verbis habemus? Liber hic simpliciter *de Fide* a Cassiodorio appellatur: sed clarius intelligimus ex eodem librum hunc *de Fide* egisse in *Patrem et Filium et Spiritum sanctum*, quoniam ad ea hinc haurienda, quæ ad hanc fidem pertinent, lectores suos ipse invitabat. Quidni hæc Nicetæ de Trinitatis fide institutio scopum haberit præcipuum, non modo competentes suos edocendi ea quæ credere oportebat super hoc Christianæ religionis mysterio, sed etiam cautos maxime reddendi adversus hæreticos, mysterii hujus audacissimos temeratores:

ut competentes tandem de omnibus instructi, apti essent ad reddendam, quatenus oporteret, fidei et spei suæ rationem, juxta illud apostoli Petri: *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea quæ in vobis est spe* (1 Pet. iii, 15)? *Compendiosa brevitatis* hujus Nicetæ libri hic a Cassiodorio asseritur, et commendatur; qualis nempe esse decebat in sermone ad competentes, qui proluxa nimium oratione fatigandi non erant, ut facilius memoria retinerent quæ audivissent. *Claritatem quoque cælestis doctrinæ* in hoc libello contentæ notat Cassiodorius; quæ *claritas* ad stylum pertinere videtur, *simplicem* scilicet atque *nitidum*, qualem in Nicetæ libellis indicaverat ipse Genadius, et cuius est *claritatem* rebus afferre. Meritum insuper libelli potissimum laude prosequitur Cassiodorius, cum eundem asserit et *cælestem* continere *doctrinam*, et hanc vim habere perducendi legentem in *contemplationem divinam*.

Quod autem hujus libelli et meritum auget et laudem, illud est quod Cassiodorius indicat ultimo loco; hunc videlicet Nicetæ librum de *Fide* sociatum fuisse voluminibus sancti Ambrosii, quos ad Gratianum principem destinavit. Notissimi sunt libri hujus sancti doctoris ad Christianissimum principem Gratianum Augustum, *Quinque nimirum de Fide*, ac tres alii *De Spiritu sancto*, diverso tempore, ac diversa occasione ab eo conscripti, ut morem gereret pater Caesaris voluntati, qui eundem semel atque iterum de hac scriptura rogaverat; et in quibus sanctus presul totus est ut catholicam de Trinitate astruat fidem, eamque vindicet ab hæreticorum, maxime vero Ariatorum, tunc procerit insolentium, **193** sophismatibus atque calumniis. Argumenti ejusdem ratio ac natura procul dubio ea fuit, quæ hanc conciliavit Ambrosii ac Nicetæ librorum societatem; ideoque probabile est etiam Nicetæ librum, et catholicum dogma de Trinitate competentibus tradidisse, et illud quoque vindicasse ab hæreticorum illius temporis depravationibus. Dignitas insuper Nicetæ libelli de *Fide* talis fuerit necesse est, ut societatem hanc cum Ambrosii libris magis magisque firmaverit. Hujus vero societatis Ambrosii ac Nicetæ librorum, quam sexto sæculo jam factam asserere Cassiodorius, monumentum habemus etiam undecimi labentis seculi in paulo a te memorato Catalogo bibliothecæ monasterii Pomposiani, ubi *Nicotæ episcopi liber unus de Ratione Fidei* citatur mox post *duodecim libros Ambrosii de Trinitate*, et *Fulgentii itidem de Trinitate librum unum*; et citatur etiam, veluti in eodem volumine cum eisdem Ambrosii libris contentus, atque compactus. Nulli quidem sunt Ambrosii libri de *Trinitate*; sed sub hoc titulo de *Trinitate* notabantur olim itidem ad *Gratianum principem* Ambrosii libri *quinque de Fide*, et libri *tres de Spiritu sancto*, ut admonet clarissimi Benedictini Ambrosianorum Operum editores in adnotationibus præviis ad eosdem libros: et ideo Nicetæ Aquileiensis liber de *Fide*, seu de *Ratione Fidei*, aut de *Fide unice Majes atis*, etiam undecimo labente seculo sociatus reperiebatur eisdem voluminibus sancti Ambrosii quos ad Gratianum principem destinavit, prout de ætate sua Cassiodorius testabatur: qui libri, cum sint tantum octo, ideo *duodecim* tunc fortasse potuerunt numerari, vel quia iidem in partes duodecim secti fuerunt pro exscriptum arbitratu, ut tunc non raro evenire solebat; vel quia illis octo alii quatuor ejusdem Ambrosii annexi fuerunt, etsi non similis argumenti, prout tunc facillime contingere potuit: maxima rei litterariæ obscuritate. Cur vero perierit liber hic Nicetæ, qui undecimo cadente seculo in celeberrimo Pomposiano monasterio servabatur? Pomposianum nempe monasterium, quod olim non procul a mari situm optima aeris salubritate fruebat: r: recedente postea mari a littore, inter silvas et stativas aquas esse cepit, et ita propterea paulatim saluti infestum, ut jam a *tercentis fere annis illud dimiserint monachi, ad novum atque multum magnificentum Sancti Benedicti monasterium translati Ferr-*

riam, ut scribebat D. Placidus Federicius in sua *Rerum Pomposianarum Historia*, Romæ edita anno 1781, libro 1, § 76, pagina 78. Quid igitur mirum, si in illa temporum vicissitudine, et domicilii translatione, multi interierint codices instructissimæ illius Bibliothecæ, atque Nicetæ etiam episcopi de *Fide* liber cum illis?

Quartus accedit Nicetæ liber ad competentes, qui a Genadio, Honorio ac Trithemio uniformiter nuncupatur, *Adversus Genethliologiam* (al. *Genethliologiam*, aut *Genethliologiam*, aut etiam *Genealogiam*; sed vere ac proprie *Genethliologiam*). Nostri vero duo codices alii citati, qui idem opus Nicetæ referunt, ambo ipissimis verbis non nihil addunt, sane singulare, atque animalversione dignum, hoc modo: « Quartus (Nicetæ liber) *Adversus Genealogiam*; in quo plus libero tribuit arbitrio, quam valet. » Primum igitur de Nicetæ libro dicendum; mox de nostrorum codicum Genethliologiarum a blitamento, seu potius de eorumdem censura ad librum. *Genethliologia*, proprium huic rei vocabulum, *Prædictio naturalis* est apud Suidam in Lexico G, L, tomo 1, pagina 472 editionis Cantabrig. 1705. Hujus namque, seu artis, seu verius præstigii professores, genethliaci dicti, et antiquitus **194** astrologi etiam ac mathematici et quandoque Chaldei nuncupati, ex stellarum positione, quam eo quo quis die natus erat investigabant, futura illius omnia prædicere audebant. « Genethliaci dicebantur qui ex natali constellatione omnia captabant, et prædictiones faciebant. » Ita P. tiscus in Lexico ad hanc ipsam vocem. Pro naturali hominum curiositate cognoscendi futura, maxime vero ea quæ ad uniuscujusque pertinent vitæ successus, plurimum valuit genethliologia apud gentes; licet et inter ipsos fuerint qui hujusmodi artem strenue insectati sint, et licet leges ipsæ ethnicorum principum eandem proscriperint, veluti et privatorum moribus et reipublice perniciosas, ut videre est apud Gellium a Pitiscus citatum, necnon in Tacito *Annalium* libro 11, cap. 53, et in codice Justiniano, libro 1x, tit. 38, de Malefic. et Mathemat. Cum vero, inducta in orbem Christianam religionem, gentium plurima quotidie fieret ad Ecclesiam accessio qui falsa numina detestabantur; ita tamen ex iisdem non pauci inveniebantur huic genethliacæ superstitioni addicti, ut eam difficile dimittere vellent; et inter ipsos Christianis parentibus natos, ac jamdiu Christianorum numero addictos, aderant qui libenter aures præbebant genethliacis præstigatoribus; qui de eorum vitæ cursu, de statu, de casibus aut prosperis aut adversis, de vitæ duratione, de mortis genere, etc., oracula venditabant. Ut missa faciam quæ antiqui scriptores nobis tradunt de Priscillianistis hæc: eticis, qui, inter alia errorum portenta quæ in eorum putidissima societate docebantur, hæc etiam addebant de stellarum in humanam vitam influxu, seu verius dominio, insanitatem; dicam potius, cultos etiam quandoque viros atque honestæ conversationis, in catholicæ Ecclesiæ sinu altos et enutritos, hæc fallacia fuisse deceptos; et ipso quinto sæculo, quo Nicetas noster floruit, Sidonius Apollinaris *Epistolarum* libro viii, epistola 44 narrabat, Lambridium quendam amicum suum haud vulgari doctrina præditum, oratoria et poetica facultate egregie excultum, necnon et socialibus virtutibus charum, *quondam mathematicos de vitæ suæ sine consuluisse*, ac tandem, Deo sic permittente, ea ipsa violenta morte necatum, quæ illi a mathematicis prædicta fuerat, necnon eo tempore quod ipsi signaverant: « nam quisque, ut ipse addebat, presumpserit interlicta, secreta vetitari rimari, vereor hujusmodi a catholicæ fidei regulis exorbitaturum, et effici dignum, in statum cuius respondeantur adversa, dum requiruntur illicita. »

Quanti propterea interesset Christianæ doctrinæ illis temporibus adversus genethliacorum prædictiones dinicare, et fideles etiam ac competentes instruere ne his auditum fidelemque præberent, neminem non videt. Nam præterquam quod ethnica origines atque superstitione genethliologia laborabat, sicut

varii generis divinationes quæ partem constituiebant A idololatriæ cultus; hæc insuper tota erat ut omnem reapse destrueret religionem, omnem ordi is ac discipline vim ac rationem everteret, omne boni ac mali discrimen tolleret, providentiam divinam auferens ab humana rebus, arbitrii libertatem hominibus negans, divinæ gratiæ virtutem respiciens, fatalismum erigens, ac divinam inducens in agendo necessitatem quam sidera voluissent. Frequentes ideo apud Patres tum contra genethliacos (seu mathematicos, seu astrologos etiam dicerent, aut Chaldaeos), tum contra eos qui eorumdem opera uterentur; frequentes, inquam, admonitiones, objurgationes, disputationes quoque, tam oblata suis in sermonibus occasione, quam in libris apposite exaratis. Tertullianus, 195 Origenes, Lactantius, Eusebius hæc mathematicorum artem sedulo impugnaverunt in suis operibus. Sub nomine sancti Pamphili martyris ex versione Rufini exstat liber A versus Mathematicos inter Opera Origenis editionis Gryncæi tomo I, pag. 758. Macarius monachus Romanus, a Gennadio memoratus de Viris Illustribus, capite 28, et a Rufino Invectivarum seu Apologiæ libro I, capite 11, in ipsa urbe Roma librum scripsit, seu opuscula, circa annum 401, ut notat Ursius Hist. Eccles. libro xxii, num. 26, eodem adjutore Rufino qui tunc ibi degebat, Adversus Fatum vel Mathesim, seu Contra Mathematicos. Quil plura? Christiani quoque principes legibus suis in hujusmodi præstigiatores et sæpe et acriter animadverterunt; uti, exempli gratia, Honorius imperator, qui lege lata, quæ ad annum pertinet 409, et adest in Codice Theodosiano, eos et Roma et urbibus cæteris pelli jussit; et Valentinianus III, qui alia similiter lege, quæ ad annum spectat 425, data Aquileiæ die 9 Julii ad Amacium PP. Galliarum, etiam mathematicos, una cum Pelagianis, Manichæis, atque hæreticis omnibus et schismaticis, non modo ab urbibus, sed et ab ipso aspectu urbium diversarum exterminandos pronuntiat. Cum satis igitur constet, quid genethliologia, quid genethliaci fuerint priscis Ecclesiæ sæculis; cum insuper pateat quam perniciosam Christianæ fidei haberetur, quamque Christiano nomini adversa, ideoque undique merito exagitata esset genethliacorum nugacissima vanitas; jam quid fuerit quartus Nicetæ nostri Aquileiæ liber ad competentes Adversus Genethliologiam, a Gennadio memoratus, satis quoque intelligimus; quamvis nihil de eodem, præter nudum titulum sicut de prioribus aliis, habeamus.

Quod animadversione hic dignum videtur, illud est, vix aliud opusculum, ac ne vix quidem, in tota a tiquitate aut inveniri, aut indicari ad competentes, quod data opera, et ex instituto ut dici solet, integre agat adversus genethliologiam, et genethliacos. Adversus hanc impiam nugacitatem, et impios ejusdem professores aut sectatores, pene omnes quidem, qui institutiones scripserunt ad competentes, stylum acieverunt, seu in Symboli seu in orationis Dominicæ explanatione, seu in aliis ad baptismum præviis allocationibus, ut videre est in tot sermonibus qui supersunt tum Latinorum tum Græcorum Patrum, maxime vero in sermo ibus divi Petri Chrysologi, et in Catechesibus Illuminandorum sancti Cyrilli Hierosolymitani: at nullus omnino, ausim dicere, penes ipsos invenitur aut sermo aut tractatus, qui ad competentes dictus fuerit, et hunc unum habuerit scopum, genethliologiam et genethliacos ex proposito insectandi. Hinc itaque crescit deperditii hujus Nicetæ opusculi iactura et dolor: deest namque in ecclesiasticarum rerum penu veluti annulus, qui in hac discipline parte, rerum seriem necat.

Non dissimulandum tamen nobis est egregius sancti Zeo is Verone nsis tractatus super hac re, qui est 45 libri n, in editione fratrum Balleriniorum: sed hic non ad competentes est ante baptismum, sed ad neophytos post baptismum, ut ibidem indicatur, et titulum habet: *De duodecim Signis*; de eisdem scilicet

zodiaci signis, ex quibus genethliaci captabant futuro- rum divinationem. Hic vero tractatus non est proprie adversus genethliologiam, quam immo pro certo habet a neophytissuis jam abdicatam atque despectam priusquam abluerentur; sed est quædam elegans et ingeniosa conversio profanarum observationum, quas genethliaci faciebant ex zodiaci sig. is, in sacrum usum, 196 comparate ad eos qui noviter per baptismum acceptum geniti fuerant ex sinu matris Ecclesiæ, et veteris superstitionis genethliologiæ memores erant. Præstat ipsum tantisper audire sanctum episcopum suos neophytos alloquentem, ut inde pateat quid super hujusmodi argumento competentibus, quid neophytis tradi par esset. « Ecce, pueri, adolescentes, juvenes, senes utriusque sexus, qui eratis rei, . . . mundi estis infantes: et quod est admirabile et gratum, subito uno momento facti ætatibus diversis æquævi. Sed curiositatem vestram bene novi veteris vitæ usurpatione; quod quidem vobis ulterius non licebit. Fortassis requiratis et a nobis qua genitura, quoque signo tam diversos, tam plures, tam di- spares una no partu vestra vos peperit mater. Sicut parvulis morem geram, sacrique horoscopi pandam tota brevitate secreta. Igitur, fratres, genesis talis est vestra. Prius vos, qui in se credentem reprobant nullum, non Aries, sed Agnus excepit: qui vestram nuditatem velleris sui niveo candore vestivit. . . Idem non tumidus cervice, non torvus fronte, non minax cornu Taurus, sed optimus, dulcis, blandus, ac mitis vos admonet Vitulus, ut nulla ullo in opere captantes auguria, ejus sine malitia succedentes jugo, terramque vestræ carnis domando fecundantes, lætam divinorum seminum messem coelestibus horreis inferatis, etc. » Ita ad neophytos sanctus Zeno; qui etiam per reliqua zodiaci sig. a eodem modo progreditur, profanitatem genethliacorum in instructionem convertens neophytorum. Atque hæc de libello Nicetæ Adversus Genethliologiam, seu potius hujus occasione libelli.

C Quid nunc de censura nostrorum Gennadii codicum manuscriptorum ad eumdem libellum; scilicet, in quo (Nicetas) plus libero tribuit arbitrio, quam valet? Nostrorum duorum Gennadii codicum manuscriptorum ita peculiare est hoc additamentum, quo Nicetæ libello Adversus Genethliologiam vitio vertitur liberi arbitrii immodica elatio, ideoque auctori tacite cul a etiam inuritur aut Pelagianismi, aut Semipelagianismi; ut nullibi in editis invenitur, immo nullibi, veluti saltem in aliquo manuscripto codice aliquando lectum, indicetur; si unum excipias Joannem Josephum Lirutum, qui totum quidem Gennadii de Niceta articulum ex altero horum codicum profert, tomo I, pag. 113, sui jam alias citati operis *Notizie delle Vite de' letterati del Friuli*, ubi de Niceta Daco pro ingenio suo sermone habet; quin ullam tamen addiderit animadversionem ad censuram hanc singularem. Quid autem dicendum vel pro Niceta vel contra super hac re, cum libellus non adsit, unde unice vel argui posset Nicetas erroris, vel a culpa purgari? Quod nobis interim verisimile valde videtur super hoc additamento, illud est, hanc non esse Gennadii scriptionem, sed arbitrium potius alicujus temeratoris, seu etiam amanuensis, et quidem probabiliter hujusce regionis, in cujus tantummodo manuscriptis codicibus, quorum etiam alter ex altero eductus videtur, additamentum hoc exstare cognoscimus. Gennadius certe, ut qui Pelagianismo aut Semipelagianismo nullatenus infensus, numquam in hoc Nicetæ opusculo reprehendisset nimiam liberi arbitrii exaltationem ultra proprias vires, quæ in Pelagianorum ac Semipelagianorum sententia magnæ sunt multaque virtute præditæ. Præterea, si reipsa Gennadius hanc censuram ad Nicetæ libellum Adversus Genethliologiam posuisset, Honorius Augustodunensis, qui Gennadium pene ad verbum ubique fideliter exscripsit in suo de Scriptoribus Ecclesiasticis 197 opere, quique de Niceta nostro ibidem iisdem prope quibus Gennadius

verbis mentionem fecit, de hac singularitate minime siluisset, quæ certe magni erat ponderis, et ad cognoscendam auctoris mentem opportuna. Trithemius quoque, qui a Gennalio et ab Honorio sumpsit quod in suo similiter de Scriptoribus Ecclesiasticis libro referret, quique, ex modo quo de Niceta nostro ejusque lucubrationibus scripsit, videtur ejusdem etiam opuscula præ oculis habuisse, censure hujus meminisset, si hanc re ipsa in vetustioribus auctoribus invenisset. Non videtur itaque Gennalii fetus hoc additamentum censorium ad Nicetæ opusculum *Adversus Genethliologiam*, quod nobis exhibent duo Gennadiani codices nostrates.

Sed neque Pelagianismi ullo modo aut Semipelagianismi simulandus videtur Nicetas noster, ex eo quod fortasse visus fuerit liberi arbitrii vires ulterius extulisse quam par esset. Cum neque Honorius, neque Trithemius quidquam habeant adversus rectam Nicetæ nostri sentiendi rationem super humani arbitrii facultate; quid est quod fidem habeamus incerto auctori, aut potius temeratori Gennadiani hujusce capituli de Niceta, sive etiam amanuensis, qui hanc sibi auctoritatem lædendi Nicetæ nominis arrogavit? Præterquam quod Nicetas noster, qui in illo libello adversus genethliologiam pugnabat, fatalismum et fatalistas ex professo debuit insectari; quorum erat hominum voluntatem mere patientem facere, et veram inducere in humanis actibus necessitatem, quam singuli homines, juxta genethlicos, ab ipsa origine acceperunt ex stellarum imperioso atque ineluctabili influxu. Liberi igitur arbitrii facultatem debuit Nicetas in eo opusculo totis viribus propugnare, ut contra genethliologiam et genethlicos instructa acie dinicaret: debuit hujus facultatis limites explicare, et quam longe lateque paterent ostendere, ut nullam sibi hominibus excusationem, prætextu necessitatis ingenitæ, in pravis actionibus compararent. Quid mirum, si causam agens liberi arbitrii contra fatalismum, visus sit Nicetas hujus arbitrii facultatem etiam plus æquo amplificasse ut fatalismum plenius profugaret? Ita namque evenire solet, cum ea sa aliqua hujusmodi agitur; ut nimirum in propriam partem nimis quis videatur, dum veritatem ab hoste lasam propugnat. Ita quoque de eodem libero arbitrio, quantum ad gratiam, animadvertit sanctus Augustinus in libro de Gratia Christi contra Pelagium et Coelestium, capite 47: « quia ista quæstio, aiebat, ubi de arbitrio voluntatis et Dei gratia disputatur, ita est ad discernendum difficilis, ut quando defenditur liberum arbitrium, negari Dei gratia videatur; quando autem asseritur Dei gratia, liberum arbitrium putetur auferri. » Non hic, dum ageret adversus genethliologiam et genethlicos, sermo erat Nicetæ de gratia Dei; sed de libero tantum arbitrio adversus fatalismum et fatalistas, quibus arbitrii libertas nulla erat. Quamvis igitur amplificaverit Nicetas, adversus hujusmodi hostes, humani arbitrii vires; id erat tantum ut fatalismum genethliologiæ destrueret, non ut Dei gratiam infirmaret, de ejus jurlibus tunc non erat cur disputaretur; quæque in conspectu liberi arbitrii, Augustino teste, evanescere quodammodo videbatur. Quis autem nesciat humani arbitrii facultatem, et amplam profecto esse, et talem, ut sine injuria pœnam Deus pro libertatis abusu peccatoribus infligat, et præmia conferat ex justitia prorecto ejusdem usu? Id solum metuendum est, ut aiebat idem sanctus doctor in libro de Gratia et Libero Arbitrio capite 4, ne quis in defensionem **199** sunt liberi arbitrii sic intelligantur, ut ad vitam piam et bonam conversationem, cui merces æterna debetur, adjutorio et gratiæ Dei locus non relinquatur; et audeat miser homo, quando bene vivit... In seipso, non in Domino gloriari, et spem recte vivendi in seipso ponere. » Licet itaque effusior fortasse fuerit Nicetas, pro argumenti ratione, in liberi arbitrii patrocinio adversus genethliologiam, quam libertatem arbitrii omnimode auferbat; quis

unquam sibi persuaserit eundem adjutorio et gratiæ Dei locum seipso non reliquisse, ita ut libertate sua bene vivens homo, nihilominus non in seipso, sed in Domino gloriari debeat, et in eodem spem ponere recte viveendi? Repudianda propterea est censura ignoti illius Gennadiani textus interpolatoris, qui certe scrupulosius et subtilius quam par esset illud Nicetæ opusculum investigavit, et dum erratum notare voluit, calumniam reapse intulit. Nunc ad opusculum quintum.

Dum de opusculo Nicetæ qui ito agimus, quod est *de Symbolo*, non patet conjecturæ locus super illius argumento ac materia: opusculum namque ipsum habemus integrum, quod Romæ erutum e bibliotheca Ghisiana, munificentie dehumus eminentissimis cardinalis, et litteratorum Italiæ omnium Mæcenatis ac prin ipsi, quem immature nobis erentum adhuc hujusmodi, Stephani Borgiæ: qui, dum Patavii degeret anno proxime elapsi sæculi nonagesimo nono, illud ibidem edendum tradidit, et eruditorem illustrationi permisit. *Explanatio* scilicet est *Symboli ad competentes*, in qua Symbolum ipsum per partes singillatim exponitur, declaratur, illustratur; atque opportunis ad loca singula monitis, pro temporis necessitate, ac pro audientium captu, instruitur. Opusculum hoc ejusdem nature est ejusdemque scopi, ac tot alii sermones de Symbolo ad competentes, qui in sanctorum Patrum Operibus passim leguntur; maxime vero apud sanctum Augustinum, sanctum Petrum Chrysologum, sanctum Maximum Tarrinensem, aliosque. Symbolum namque fidei catechumenis non tradebatur, neque explanabatur, antequam ad supremum competentium gradum pervenissent: et tunc, perdurantibus scrutinis, quæ habebantur proximo ad baptismum tempore ad competentium explorandam capacitatem atque progressum, Symbolum fidei solemniter eisdem tradebatur, addito plerumque sermone ad eorum excitandam in eodem memoriter addiscendo retinendoque solertiam, nec non aliqua ejusdem Symboli explanatione, quæ eorum quodammodo et memoriam adjuvaret, et intelligentiam aperiret. In postremis vero scrutinis, quæ proximis præcedebant baptismatis susceptionem, Symbolum fidei, quod dilicerant, competentes etiam memoriter ac solemniter reddebant, aut semel aut bis aut etiam pluries, pro Ecclesiarum diversis in hac parte consuetudine: et tunc quoque sermo subsequeretur episcopi, quo latius redditum Symbolum explanabatur; et monita quoque in sermone dabantur, seu ad fidem spectantia, seu ad mores, prout res postulabat, et audientium necessitas exigebat. In traditione Symboli, et in Symboli redditione, videri possunt sermones divi Augustini 212, 213, 214 et 215 in Maurinorum editione; nec non sancti Petri Chrysologi sermo 58, alique in Symbolum apostolorum: alia vero quæ spectant ad veterem hujusmodi disciplinam tradendi Symbolum competentibus atque ab iisdem reddendi, passim illustrantur ab ecclesiasticarum rerum tractatoribus, et notiora sunt eruditis, quam ut hic a nobis debeant explicari.

De Explanatione tamen hac nostra **199** sancti Nicetæ Aquileiensis episcopi quæri merito posset, num censi debeat ab ipso habita in traditione Symboli ad competentes, an vero in eorum redditione. Consulenda propterea est *Explanatio* ipsa, ut id quod quaeritur dignoscatur. Quod prima fronte in *Explanatio* Symboli Nicetæ episcopi occurrit, est abrenuntiatio, quæ innotuit jam peracta ab iis quibus Symbolum ibidem explanabatur; ait enim Nicetas: « Qui credit in Christo... abrenuntiat inimico, et angelis ejus, et universæ magicæ curiositati... His ergo malis se homo expediens, has catenas post dorsum suum velut in faciem projiciens inimici, jam symbolica voce pronuntiat: *Credo in Deum Patrem*, etc. » Idem quoque, de abrenuntiatione peracta ab iis quibus hic sermo habebatur, confirmatur in fine *Explanationis* hoc modo: « Quoties inimicus mentem tuam aut timore,

aut avaritia, aut ira titillaverit, responde sibi minacter, dicens: Et abrenuntiavi, et abrenuntio tibi, operibus patris, et angelis tuis, quia credidi Deo vivo, et Christo ejus, etc. Abrenuntiatio porro, prisce Ecclesie more, non modo fiebat baptismi tempore, id est proxime ante salutare lavacrum, sed etiam ante solemnem fidei professionem, quae in redditione acoꝛꝓi Symboli posita erat, et in iterata etiam responsione verbi *Credo* ad singulas interrogationes de Symboli articulis; quaeque locum habebat, aliquot ante baptismum diebus, in scrutinis quae precedebant. Quae est enim in baptismo salutari Christianorum prima confessio? Quae scilicet, nisi ut renuntiare se diabolo ac pompis ejus, adque spectaculis et operibus protestentur?.. *Abrenuntio enim, inquis, diabolo, pompis, spectaculis, et operibus ejus. Et quid postea? Credo, inquis, in Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum Filium ejus.* Ergo prima renuntiator diabolo, ut credatur Deo: quia qui non renuntiat diabolo, non credit Deo. Ita ipso quinto saeculo scribebat Salvianus de Gubernatione Dei. libro vi, capite 6; sanctus quoque Isidorus, altero post quintum saeculo, libro ii de Ecclesiasticis Officiis, capite 24: « Prima pactio, inquit, est, qua renuntiator diabolo, et pompis ejus, et universae conversationi illius. » Videatur super hac re Josephus Vicercomes, de antiquis baptismi Ritibus, lib. ii cap. 24.

Quid vero peculiariter de Aquileiensi Ecclesia? Sanctus ipse noster Nicetas testimonium super hac re praebet luculentissimum in tertio fragmentorum Vindobonensium quae supersunt, quoadque ad primum casum, ut videtur, pertinet libellum a Gennadio memoratum, de quo superius dicebamus; ubi competentes suos instituit etiam de abrenuntiationis ratione, aperte ait: « Non enim ante ad confessionem venitur, nisi prius fuerit diabolo renuntiatum. Sicut nec auribus ante auram mittit in sacrum, nisi prius terram vel limum laverit universam. » Sed Rituaia quoque aliquantulum intereri jurat hujus ejusdem Ecclesie, ut ipsius clarius adhuc pateat in re de qua agimus concors cum aliis disciplina: Rituaia autem non dicam ejusdem quoad sacrali, quo florebat Nicetas; sed Rituaia certe quae, quavis posterioris aevi, vestigia praeferebat priscae illius ejusdem Nicetas aetatis disciplinae. Clarissimus De Rubéis in dissertatione sua, de Sacris Forojulienensium Ritibus, etc., capite 26, ex codicibus primum insignis Collegiate Ecclesiae Civitatis variae antiquitatis, dein ex aliis quoque hujus provinciae, necnon et ex Agenda diocesis Aquileiensi Venetiis impressa anno 1575, ritus profert in Aquileiensi diocesi vigentes in 200 baptismi administratione, pueris maxime facienda, postquam catechumenorum et competentium gradus, sicut et scrutatorum ordo, in decetudinem jam abierant; quod factum creditur post nonum aut certe post decimum saeculum in universa Occidentali Ecclesia, licet non eodem ubique tempore, ut semper in similibus contingere solet. Hujusmodi porro administrandi baptismi ritus posteriori aetate inductus, constat ex his omnibus ritibus qui olim obtinebant in catechumenis et in competentibus, quique locum habebant in scrutiniis baptismum precedentibus, ut notat etiam idem De Rubéis, in dissertationibus Variarum Eruditionis, capite 51, num. 5; ita ut merito dici possit ritum hunc posteriorem, tum quoad substantiam, tum quoad ordinem, compendiam quoddam esse veteris ritus; quatenus brevi horae spatio compleretur, quod olim erat diuturni operis cursus, et exercitatio plurium dierum: quod similiter dicendum venit etiam de Romano ordine qui nunc viget, tum in baptizandis pueris, tum in baptizandis adultis; qui itidem compendiosus ordo censeri potest veterum rituum, qui prisca saeculis obtinebant. In his itaque posterioribus administrandi baptismi ritibus, qui in Aquileiensi Ecclesia ac diocesi vigebant, renuntiatio semper antecedit tum Symboli recitationem, tum fidei ex Symbolo professionem, sive ubi renuntiatio

A ipsa semel tantum, sive etiam ubi iterato locum habet ex prisco Ecclesiae more, ut ibidem videri potest, et maxime in citata Agenda typis edita. Tatis itaque fuisse credenda est etiam quinto saeculo Aquileiensi Ecclesiae disciplina super hac re; ut scilicet renuntiatio semper precederet in competentibus eorum fidei professionem, ita ut non nisi renuntiatione peracta Symbolum redderent in scrutinis quod prius addiscendum acceperant, et interrogationibus responderent ad articulos Symboli, de quibus singillatim exquirebantur.

B Cum igitur in *Explanatione Symboli* beati Nicetae Aquileiensi episcopi appareat jam factam fuisse renuntiationem ab iis competentibus quibuscumque tunc ille loquebatur; *Explanationis* ita propterea credi merito potest habita ad competentes scrutiniarum tempore in eorum Symboli redditione, immo statim post redditionem, ad eorum firmandam in fide propositum, nuntiandamque vi tutem. Quod vero rem ipsam, quam ex disciplina illius temporis atque ex disciplina quoque Aquileiensi Ecclesiae propria confirmamus, magis magisque confirmat, verba sunt Nicetae nostri *Explanationis* capite 13, ubi, sermo enim suum claudens, sic habet: « Quod cum ita sit, charissimi, manete in his quae didicistis, et tradita sunt vobis. Retinete semper pactum quod fecistis cum Domino, id est hoc Symbolum, quod coram angelis et hominibus confitemini. » Ecce nimirum Symbolum competentibus prius traditum, *tradita sunt vobis*; in competentibus postea memoratae mandatum, *quae didicistis*; inde solemniter ab iisdem redditum, professione fidei facta, *quod coram angelis et hominibus confitemini*; et ita propterea ut monendi essent ideam retinere, veluti pactum cum Domino factum, *retinete semper pactum quod fecistis cum Domino, id est hoc Symbolum*. In redditione igitur Symboli, scrutinarum tempore, habita fuit a Niceta nostro Aquileiensi ad competentes haec *Symboli Explanationis*. Jam vero ad Libellum seu opusculum sextum.

C Sextus ad competentes Nicetae liber titulum ubique eundem habet, *de Agni paschalis Victimae*. Cum sit liber hic iter deperditus, divinandum quodammodo est illius argumentum: quod tamen, sub metaphorico titulo **201** *de Victimae Agni paschalis*, fuisse plane de sanctissimo eucharistiae sacramento, ambigere minime possumus. Competentes certe, etsi ad penitentia quaeque Christianae religionis cognoscenda mysteria ante baptismum non admitterentur, de hoc mysterio augustissimo erudiri nihilominus aliquando, et saltem ex parte debebant, priusquam ad salutare lavacrum accederent. Quis enim ignorat competentes per sacrum baptismum renatos, et neophytos dictos, ac Ecclesiae matris infantes, eadem ipsa Paschalis nocte, ab ipso sacro fonte, ac veluti adhuc salutari aqua madentes, ad sacratissimam caelestis Agni mensam admissos? Rem ostendit multiplici eruditione, tum quoad adultos, tum quoad ipsos pueros, qui sacro baptismate ablucebantur, supraactatus clarissimus Vitecomes de Antiquis baptismi Ritibus, libro v, cap. 34 ac sequentibus, nec non alii post eum disciplinae veteris illustratores, ut non sit opus plura addicere. Sanctum Augustinum nihilominus quilibet libenter audierit de hac re ita loquentem, sermone 227; qui est in die Paschae 4, et titulum praefert: *Ad Infantes, de Sacramentis*. « Memor, inquit, sum promissionis huius. Promiseram enim vobis, qui baptizati estis, sermonem quo exponerem mensae Domihicae sacramentum, quod modo etiam videtis, et cuius nocte praeterita participes facti estis. Debetis scire quid accepistis, quid accepturi estis, quid quotidie accipere debeatis; etc. » En igitur in ipsa Paschae nocte competentes, jam factos Ecclesiae matris infantes per acceptum baptismum, *participes* non effectos mensae *Dominicae*, in qua Christi reipsa corpus et sanguinem acceperant. Edocendi propterea aliquando erant competentes, et saltem quantum sat esset, super eucharistiae sacramento, ut nosset quid essent accepturi post baptismum ea ipsa

Paschatis nocte : atque hic propterea fuerit Nicetæ scopus in libello de *Agni paschalis Victima*, qui sextus et ultimus est ex libris seu sermonibus ab ipso habitis ad competentes.

Sermonis nihilominus, qui ad competentes apposite habitus fuerit de eucharistiæ sacramento, vix aliam mentio, aut ne vix qui lem occurrit in tota antiquitate, uno hoc excepto Nicetæ, qui etiam perit, et cujus tantummodo titulum nobis servavit Gennadius. Quid igitur ita? Sa. e de eucharistiæ sacramento, non dum initiatis, plena atque absoluta institutio antiquitus non dabatur, ex diligenter tunc custodita arcani disciplina : nondum vero initiati censebantur ii qui salutari lavacro nondum erant abluti, sive catechumeni ii essent, sive etiam competentes. Quapropter sa. ctus Ambrosius qui librum scripsit de *Mysteriis* ad nuper baptizatos, ubi etiam tertio loco ex professo agit de eucharistiæ sacramento, quod quidem assertit ab ipsis acceptum statim post baptismum, ita ad eosdem loquebatur capite 1, num. 2 : « Nunc de mysteriis dicere tempus admonet, atque ipsam sacramentorum rationem edere : quum ante baptismum si putassetis insinuandam nondum initiatis, prodidisset potius quam edidisset æstimaremur. » Rationem vero aliam subjiciens hujus silentii sui de hisce mysteriis ante baptismum, ita proseguitur : « Deinde quod inopinantibus melius se ipsa lux mysteriorum infuderit, quam si eam sermo aliquis præcucurrisset. » Patet hinc, et re ipsa nondum initiatos intellige idos esse etiam competentes ipsos ante baptismum, quibus propterea sacramentorum ratio nondum erat insinuanda ; et nullum quoque precessisse sermonem ad eos de eisdem mysteriis, a deo ut inopinantibus mysteria ipsa prebita fuerint. Ac profecto non ad competentes, sed ad infantes, id est ad jam baptizatos, 202 dicitur fuerunt a divo Augustino sermo. es illi qui in die Paschæ de Sacramentis sunt, ut, exempli gratia, nuper citatus 227, et alius quoque 229, in quibus de eucharistiæ sacramento agit, et de eodem uti ab ipsis præterita nocte suscepto post baptismum. Sanctus quoque Gaudentius Brixianus, nequaquam ad competentes, sed ad egressos a fonte neophytos, id est ad statim baptizatos, tractatum suum habet, seu sermonem secundum, de Ratione Sacramentorum, in quo de eucharistiæ sacramento, quod mox accepturi essent, eos alloquitur. Quid ergo? Prodidisse dicemus Nicetam nostrum sanctissimum eucharistiæ mysterium, qui de eodem librum scripsit, seu sermonem, ad competentes?

Distinguendam atque illustrandam rem esse existimo, ut, quid re ipsa Nicetæ fuerit aut esse potuerit, sermo seu liber ad competentes de *Agni paschalis Victima*, intelligamus. Etsi enim eucharistiæ mysterium ex iis esset quæ nondum initiatis, ideoque ipsis etiam competentibus, patefieri non oportebat ; nihilominus, cum ejusdem mysterii participes esse deberent eadem Paschæ nocte, qua per lavacrum regenerabantur, fieri non poterat ut eisdem omnino inscii atque rudes ad sacram mensam admitterentur. Hæc propterea fuisse videtur super hac re illorum temporum œconomia : ut nimirum nihil omnino competente, toto eo tempore quo ad baptismum etiam proxime comparabantur, intelligerent de eucharistiæ mysterio ; ut de hoc non nisi instante Paschatis die quam brevissime edocerentur, et ea tantum quæ ad simplicem tanti mysterii fidem spectarent ; ut demum neophyti, de hoc ipso mysterio, atque de aliis rebus quæ ex Ecclesiæ disciplina non nisi initiatis trahebantur, plenus atque uberius erudirentur in reliquis hebdomadæ paschalis diebus. (Economie hujus rationem ex Catechesibus sancti Cyrilli Hierosolymitani aperte intelligimus, eamque hic recolare non abs re iudicamus. In catechesi namque 13 illuminandorum, id est baptizandorum (qui, ut supra monuimus, apud Græcos item erant ac in Latina Ecclesiâ competentes), cum capite 19 obiter sermo esset de corpore Christi sub specie panis, occasione illius prophetici textus : *Venite, et*

injiciamus lignum in panem ipsius ; ita illuminandos alloquebatur : « Si te Dominus dignum habuerit, in posterum cognosces, quod corpus ejus juxta Evangelium, figuram terebat panis. » Illuminandis itaque, id est competentibus, ex silentii religione, eucharistiæ mysterium nondum aperiatur, sed aperiendum in posterum promittebatur, si eos Dominus dignus esset habiturus ; id est si sacro baptismo digni esse mereantur, auditis catechesibus, peractisque scrutiniis. Quid vero illud in posterum ex sacro Cyrillo? Explicat semetipsum sanctus Pater, de hoc opportuno tempore aperiendi illuminandis eucharistiæ mysterium, in catechesi 18, quæ similiter est ad eosdem illuminandos ; ubi capite 32 et 33 in catechesi epilogus ita eos alloquitur. « Fratres dilecti, vos omnes hortatur præceptionis hujus sermo, ut animam ad celestium donorum receptionem comparatis. De tradita vobis ad confidendum sancta et apostolica fide, quod licet catecheses in præteritis hisce Quadragesimæ diebus per Domini gratiam diximus... Instante vero deinceps sancto Paschatis die, dum vestra in Christo per lavacrum regenerationis charitas illuminabitur ; iterum, Deo volente, de iis quæ consentanea sunt erudiemini : quanta nimirum cum pietate, etc... et quanta cum reverentia atque ordine oporteat a baptismo ad sanctum Dei altare 203 procedere, spiritualibusque et celestibus quæ ibi distribuuntur mysteriis frui ; ut anima vestra per doctrinæ sermonem prius illustrata per singula cognoscatis impetitorum vobis a Deo donorum magis utilinem. Post sanctum vero et salutarem Paschatis diem, a secunda sabbatorum die inchoando, singulis consequentibus hebdomadæ diebus... alias, Deo volente, catecheses augetis ; in quibus rursus singularium quæ in vobis præcæ fuerint rerum rationes et causas erudiemini... Et de iis quæ in altari habentur novi Testamenti mysteriis, quæ hinc initium accpere, quoniam de iis divine Scripturæ tradiderint, quæve illorum sit vis ac potestas. Et quoniam modo ad ea accedendum sit, et quando, ac quomodo illa habenda sint... Et hæc quidem, si Deus voluerit, a nobis explicabuntur. » Ita sanctus Cyrillus Hierosolymitanus. En igitur quid per illud in posterum intellexerit, quoad eucharistiæ mysterii explicitiorem faciendam iis, quibuscum tunc loquebatur, illuminandis, seu potius Latino dixeris more competentibus. Duplicem nimirum loquendi occasionem indicavit de hoc mysterio : alteram nempe instante sancto Paschatis die, dum jamjam per lavacrum regenerationis in Christo essent illuminandi ; quæ non nisi brevis atque compendiosa locutio esse poterat, ad excitandam tanti mysterii fidem ac reverentiam ; quod in competentibus jam in religione recens institutis operosum esse non poterat : alteram vero fusiorem, post sanctum Paschatis diem, in aliis catechesibus ; ubi de iis quæ in altari habentur novi Testamenti mysteriis, quæve de iis divine Scripturæ tradiderint, quæve illorum sit vis ac potestas, se dicturum promittit. Ut enim hic annotat clarissimus quoque Cyrillianorum Operum editor Toutée, « Cum in catechesibus ante baptismum nefas esset baptizandis mysteria aperire, nec tamen eos ad illa imparatos ac prorsus eorum inscientes admittere oporteret ; fusiore illorum expositione in subsequens tempus dilata, in ipsa nocte paschali de ipsis breviter, et quantum per tempus licebat, atqueam ad ea accederent, erudiebantur. » Fusiorem illam de eucharistiæ mysterio explanationem, quam Cyrillus illuminandis suis promiserat post baptismum, habemus ; eaque est catechesis 22 et mystagoga 4, quæ, juxta præcedens monitum clarissimi editoris, habita ab ipso fuit feria quinta paschali. Breviorem alteram vero, quam se habiturum spondederat instante sancto Paschatis die, id est in ipsa nocte paschali, desideramus : « sed hæc Cyrilli instructiones ipso baptismatis tempore date, videntur admonitionibus pro tempore datis, quam concionibus et suggestu habitis similiores, » ut idem pariter annotat eruditissimus illustrator ; unde mirum non est eas ad nos minime pervenisse.

utpote quæ fortasse ne scripto quidem a sancto Cy- A
cillo traditæ erant.

Quid nunc igitur de libello seu sermone Nicetæ nostri de Agni paschalis Victima ad competentes? Si vero ad competentes habita fuit hæc de Agni paschalis Victima Nicetæ sermocinatio, hanc dixerimus brevem fuisse de eucharistiæ mysterio ad eosdem allocutionem, proxime ab eo prolataam antequam ad baptisterium procederent, ideoque instante Paschalis die, dum jam jam essent illuminandi; ut post acceptam regenerationem ad sacrum altare accedere possent satis instructi de Agni paschalis Victima, cujus participes esse debebant. At vero fuerintne ad competentes proprie dictos hæc de Agni paschalis Victima institutio; an potius ad neophytos seu ad infantes, 204 quos in Nicetæ librorum recensione Gennadius et Honorius a competentibus non distinxerint, ob maximam posteri huius libelli affinitatem cum quinque aliis prioribus qui vere ad competentes habiti fuerunt, et quia iisdem dictus fuit auditoribus qui competentes paulo ante fuerant? Id quidem fieri etiam facillime potuit: et tunc libellus hic Nicetæ, seu sermo de Agni paschalis Victima, habitus fortasse fuerit ad com- petentes qui jam essent Ecclesiæ matris infantes, in ipso Paschalis die post eucharistiam ab ipsis acceptam, prout illi sancti Augustini superius memorati sermones; aut in reliquis paschalis hebdomadæ diebus, ut illi sancti Ambrosii, qui postea in citatum librum de Mysteriis coaluerunt, et ut catechesis mystagoga 4 sancti Cyrilli Hierosolymitani. Quidni dictus fuerit potius ad competentes jam neophytos, et simul egressi fuerunt a fonte, prout ille Gaudentii Brixien- sis secundus supra citatus, qui, eodem teste in sermone seu tractatu quinto, habitus fuit in illa splendidi-
sissima nocte rigiliarum Paschæ, ut edendi paschalis sacrificii disciplinam rudes neophyti discerent; ideoque statim post acceptum baptisma, et ante eucharistiæ assumptionem? Huiusmodi quoque esse videtur alter Augustini sermo, cui titulus: De Sacramento altaris ad infantes, qui est ordine tertius inter illius sermones ineditos, quos anno 17.2 e membranæ bibliothecæ Palatinæ Vindobonensis primo vulgavit Vindobonen- sibus typis clarissimus alias laudatus Michael Denis; qui etiam sermonem hunc pulchram appellat ad sanctam communionem præparationem, eique locum assignat in editione Maurinorum post sermonem 228.

Unum hic addam super hoc Nicetæ libello seu sermone, quodcumque habitus fuerit, et ad quos-
cumque seu competentes, seu egressos a fonte neophytos, aut infantes; titulum nempe quem præfert, de Agni paschalis Victima, optime respondere argumento totius tractatus seu sermonis secundi sancti Gaudentii Brixien- sis ad egressos a fonte neophytos; qui cum sit de eucharistiæ mysterio, totus versatur in exponenda allegoria agni paschalis Iudæorum, qui typus fuerat corporis Christi a nobis in altaris mysterio percipiendi; atque ex legibus immolandi comedendi-
que illius typici agni, in Exodi libro scriptis, eleganti-
ssime eruit, illustrat atque commendat eas animi dis-
positiones, quibus fidelis instructus ad sacram novi
federis mensam ibidem præligatam accedere de-
beat. Quidni et Nicetæ nostri libellus de Agni paschalis Victima eundem habuerit scopum in erudien-
dis de eucharistiæ mysterio auditoribus, ac sancti Gaudentii Brixien- sis sermo seu tractatus? Fieri etiam potuit, ut
titulus huic Nicetæ sermoni vel ab ipso auctore vel a Gennadio vel ab aliis poneretur de Agni paschalis Vi-
ctima, potius quam de eucharistiæ Sacramento, seu de altaris Mysterio, ut vetus arcani disci lina cautius servaretur; et sermonis argumentum, quod interim sub hoc etiam velamine initiati jam satis noverant, nondum initiati, etiam si ex relatione audissent, ne-
quaquam perciperent. Quid vero si dixerimus, libel-
lum, seu sermonem Nicetæ de Agni paschalis Victima, explanationem tantum fuisse illius typici ritus Iudæo-
rum, ad præparandos audientium animos ad myste-
rium suo tempore cognoscendum; quin ad ullam in-

terim mysterii explanationem oratio descenderet? Tunc fortasse ad competentes proprie dictos haberi potuit hic sermo ante baptismum, absque ulla disci-
plinæ vigenti læsione: et nullus propterea hinc pa-
teret difficultatibus locus, quibus enucleandis hactenus
in cubuimus; licet cæteroque, etiam 205 in hac posi-
tione, de eisdem dixisse non pigeat.

Ultimus Nicetæ liber, qui a Gennadio aliisque re-
censetur, jam non competentes respicit, sed peni-
tentes: est enim objurgatio quædam, et valde quidem
vehemens, ad Virginem lapsam, quam præsertim
habet penitentiam publicam ab episcopo accipientem
ob reatum publice notum. Gennadius et Ho-
orius libellum hunc indicant hoc modo: « Edidit (aut con-
didit) et ad lapsam Virginem libellum, pene omnibus
labentibus emendationis incentivum. » Duo nostrates
alias indicati Gennadiani codices ommissa voce pene,
ita habent: « Dedit et ad lapsam Virginem libellum,
omnibus labentibus emendationis incentivum. » Libel-
lus h.c. jamdiu natus, immo jamdiu solus qui ex septem
a Gennadio memoratis innotesceret eruditus, quin
tamen certum Nicetæ fetum sese proderet, incerto
vagabatur parente; hoc nihilominus felix eventu,
quod non indignus habitus aliquando fuit, qui et
Augustini, et Hieronymi scriptis accenseretur, maxi-
me vero quod inter Ambrosii genuina Opera locum
haberet etiam in absolutissima Ambrosianorum Ope-
rum Maurina editione. *Explanatio tandem Symboli ad
competentes* nuper emersa sub nomine Nicetæ epi-
copi nodum solvit, et lucem attulit, ut jam Gennadiani
Nicetæ opus, cujus *Explanatio* illa *Symboli* absque
dubitatione censetur, et libellus *ad lapsam Virgi-
nem* iudicaretur: quod eruditus viris, et Zahen ipsi
visum fuit, et nos quoque capite I dissertationis huius
data opera confirmavimus. Libellus hic, qui in Ver-
nensi editione Operum sancti Hieronymi a clarissimo
Vallarsio adornata locum habet inter supposititia
tomo XI, col. 178, titulum præfert, *In Susannam
lapsam objurgatio*; inter Opera vero sancti Ambrosii
genuina, ubi a Maurinis editoribus collocatus fuit
cum aliis sancti doctoris ejusdem argumenti notis
lubricationibus de Virginitate, ac de Virginitibus, tomo
II editionis Parisiensis in-folio, 1690, titulum habet,
De lapsu Virginis consecratæ. Hæc varietas titulorum
nihil officit huic libello; immo argumentum illius
simul collati enucleatius exlicent: est enim vera
objurgatio in Virginem consecratam, Susannam nomi-
ne, quæ lapsa fuerat.

Libelli epitome: describere præstat ab ipsa admo-
nitione, quam ad eundem præmiserunt eruditissimi
editores Benedictini. « Continetur hoc in opere vehe-
mentissima increpatio, qua puellam quæ post pro-
missam ad aras virginitatem vitari se ab im-
pudico adolescente sæpius passa, etiam conceptum ex eo
infantem, e casse dicebatur, summo cum animi dolore
objurgat ejusdem episcopus. Ingens erat suave natura
hoc flagitium, sed illud multo gravius cum alia multa,
tum se ut inde hominum offensio reddiderat. Susanna,
sic enim illa vocabatur, e nobili familia ducebatur
ortum. Cum autem perpetuam servare pudicitiam
sibi proposuisset, contrarias expugnare nequivit pa-
rentis voluntates, nisi postquam terrificis quibusdam
visis ad id se moveri sancte affirmavit. Ipso Domini
reviscentis festo in præcipua basilica, prope altare
quo eam neophytorum greges cum cereis accensis
deduxerant, vota sua, un-verso populo respondente,
Amen, pronuntiavit. Mox ipsi imposito post consue-
tam exhortatio em velo, illam aliis sancimonialibus
junctam idem præsul admisit in asceterium, ubi eam-
dem idoneis præceptis frequens imbueret non negligebat.
Vitam illic haudquaquam duxit ab omni criminiis
specie ac similitudine ita remotam, quin non multo
post ejus castitas adversis rumoribus traduceretur.
206 Hoc impatiensissime tulit Susanna. Episcopus
vero conjunctis cum ejusdem parente curis, frustra
ut auctores hujus calumniæ detecti canonicas leverent
poenas, desudavit. Ea cum fieri cautior hinc debuisset,

set, elapsis tamen tribus annis, crimen ejus falsa infamia prius laboraverat, non sine magno Judæorum ac gentium scandalo vere commisit. Omnem, ut illud celaret, lapidem movit: neque ulla ratione ad ipsius confessionem adduci potuit. Convicta demum apud antistitem, publicæ addicta est poenitentia. Quam cum illa jam coepisset agere, ipsam acerrima oratione, ex qua constat ista scriptio, idem præsul aggredi instituit. Ubi diritatem sceleris tum adjunctorum enumeratione tum copiosiore excusatione oculis subjecit, docet remedium unicuique ei superesse, æqualem peccato poenitentiam. Cujus quidem labores atque dedecus si generose ad extremum usque spiritum toleraverit, promittit fore ut inferri sibi debiti non desitura evadat supplicia. Compellat etiam ejusdem pseudonymæ virginis corruptorem, eique, Balthasaris nec non Sodomitarum et Gomorrhæorum exemplo, declarat, quæ ipsam prece maneat, nisi similes respicientis suæ ostenderit fructus, ad quos eundem extimulat, proposita extremi ju licii nemini evitanda necessitate. Tandem reversus ad Susannam, ei quotidianam psalmi recitationem indicit, ac præterea varios suggerit, quibus et se ad dolorem et Deum ad misericordiam moveat, mentis affectus. Hactenus Benedictini auctores; et ita sane Nicetæ nostri libellus.

In hujus autem libelli faciem scribit Gennadius, quod omnibus, aut pene omnibus tabentibus emendationis incendum sit. Elogio Gennadii, intinuum libelli meritum æstimantis, subscribitur libentissime, subscribetque quicumque libellum ipsum perlegerit: at omni elogio majora sunt, quæ apud nos, atque apud ecclesiasticarum rerum cultores, libellus hic meretur, ob pretiosa quæ continet illius quinti sæculi rituum monumenta, tum quantum ad virginitatis propositum ac sacrarum virginum disciplinam, tum quantum ad poenitentia orationem in his qui gravioribus delictis obnoxii publica esse et humilatione et afflictione plectendi ex Ecclesie instituto. Eruditi viri omnes, qui argumenta illustranda susceperunt tum sacrarum Ecclesie veteris virginum, tum publicæ quæ peragebatur pro peccatis publicis poenitentia, libellum hunc ad lapsam Virginem veluti thesaurum habuere, unaque notitias eruerunt ad rem opportunas, quarum etiam plerasque minime alibi invenisse: quod hic nobis ad alia præparanda sufficiat inuisse.

Expensis septem Nicetæ libellis a Gennadio enuntiat, ex quibus duo tantum integri supersunt, ad fragmenta aliqua seu reliquia nunc gradum facinus deperditorum; unicum in hujusmodi jactura solatum, quo ipso eruditi hactenus caruerunt, quoque fraudati etiam nos fortasse fuisset, nisi clarissimi viri Michaelis Denis Palatina Vindobonensis bibliothecæ præfecti, nuper vita sancti, litterarum amor et rei ecclesiasticæ juvante exortandæque solertia providisset. Sciens enim eruditissimus vir ex septem Nicetæ libellis a Gennadio memoratis unum aut alterum tantummodo integram superesse, gratissimum atque utilissimum fore justificavit, si *καὶ ἄλλα* saltem quedam deperditorum haberemus, quæ ipse in uno ex veteribus ejusdem bibliothecæ Latinis codicibus invenit, quos recensendos illustrandosque susceperat. Hæc *καὶ ἄλλα* itaque Nicetæ episcopi, numero sena, publicè jure facta fuerit volumine II, parte tertia 267 Vindobonensi operis Vindobonæ editi anno 1802, cui titulus: *Codices manuscriptorum theologicorum bibliothecæ Palatinae Vindobonensis et Latinae aliarumque Occidentis linguarum*; eaque nunc expensis singillatim aggredimur.

Non omnia hæc Nicetæ nostri *καὶ ἄλλα* vere ac proprie fragmenta deperditorum ejusdem opusculorum dici possunt: sed quædam sunt vere fragmenta, id est loca opusculorum prout in ipsis reperiebantur, et prout ab auctore scripta atque pronuntiata fuerunt, perfecte relata in opere quo codex ille constat, cuique titulus, *Ordo, seu brevis explanatio de Catechizandis Rudibus*; alia vero, potius quam loca opusculorum integra, sensus sunt eorumdem, quos codicis auctor in orationem suam accommodavit, ac veluti

A sibi ascivit, retentis tamen, prout sermo ferebat atque orationis ductus, ipsis auctoris, verbis; atque hæc porro, potius quam opusculorum deperditorum Nicetæ fragmenta, aptiori fortasse vocabulo, quo a veris propriisque fragmentis distinguantur, reliquia dixerimus.

Secundi itaque hujus generis videtur fragmentum seu potius reliquium primum, in quo non Nicetæ loquitur, sed ex Nicetæ, et ex Nicetæ sensibus ac verbis, auctor illius *Ordinis seu brevis explanationis de Catechizandis Rudibus*; ipse namque hic est, qui non competentes docet sicuti Nicetæ, sed eos qui in fide ac religione rudes instruere debebant, mox et de modo ac ratione docendi, sumpta sibi que accommodata Nicetæ doctrina, prout cuique legenti patere potest. Reliquum hoc (ita esse liceat) procul dubio pertinet, prout etiam in codice indicatur, ad libellum Nicetæ primum ad competentes, *Præparatorium* etiam dictum, in quo ex Gennadio docebat Nicetæ competentes suos, qualiter se debeant habere, seu potius qualiter credere et q. aliter agere competentes, qui ad baptismi gratiam cupiunt pervenire: ad hunc enim scopum reliqui hujus verba apprime referuntur: Instructiones necessarias ad hunc currentibus opus est explorare. . . . quibus edocetur ad baptismum electi, ut quid dimiserint sciant, et quid desiderant magis intelligant, et quid accepturi sunt, vel quid observare debeant certius recognoscant; quia magnum est quod desiderat, grande est quod inchoat, sive Deus inspiravit, sive homo commovuit et suscitavit. Generis vero prioris, ideoque fragmentum proprie dictum, videtur esse fragmentum illud brevissimum Nicetæ secundum, in quo quis catechumenus sit explicatur; atque hoc quoque partem constituisse ejusdem libelli Nicetæ primi ad competentes, verisimile valde videtur, sicuti ipsa voce *ibidem*, fragmento anteposita, signat etiam codicis auctor.

Sequitur fragmentum tertium, cæteris tum precedentibus tum subsequentibus prolixius, atque tam rerum pondere quam dictione ipsa prætantius. Totum constat ex ipsissimis Nicetæ verbis; ideoque vere ac proprie fragmentum est ex Nicetæ scriptis decerptum, insertumque Operi quo constat codex. Si dictionem *Fragmenti* hujus inspiciamus, elegantissima est oratio, quæ satis ostendit quantum valeret Nicetæ etiam in humanis literis, ac facultate dicendi. Si vero argumentum orationis i tueamur, præclara est ad competentes institutio de abrenuntiationi, tempore, ratione, ac valore; nec non et gravis suggillatio illius temporis tum virorum tum mulierum, qui peregrino capillorum ductu, et nimium exquisito capitis corporis ornatu, abrenuntiationi in baptismo lactæ contradicebant. Abusus hujusmodi descriptio in hoc fragmento ita viva est, ac vere pictoria, ut sibi quisque videatur, tum viros tum mulieres a Nicetæ reprehensos, præentes conspiceret in ipso eorum cultu qui erat reprehensionis occasio. Ab auctore codicis signatur hoc fragmentum veluti pertinens ad libellum eundem Nicetæ primum ad competentes, cui ascribuntur præcedentia duo; quod valde etiam probabile est ex noto illius libelli argumento a Gennadio indicato, qualiter nimirum se debeant habere competentes qui ad baptismi gratiam cupiunt pervenire; qui instruendi propterea erant in ipsa præparatoria concione super abrenuntiatione ab ipsis faciendâ, ut ad baptismi gratiam pervenirent, antequam ad abrenuntiationem ipsam accelerent, atque ad alia admitterentur que competentium essent.

Fragmentum quartum tribuitur in Vindobonensi codice libro Nicetæ secundo, qui, ut superius vidimus, erat de gentilitatis Erroribus. Hoc vero, neque ad libellum Nicetæ secundum penitus pertinere existimamus, neque fragmentum omnimodè esse, sed potius excerpta quedam, quæ sibi et orationi suæ ex variis Nicetæ locis auctor codicis accommodavit. Verba sunt: « Certe omne peccatum sine demonis operatione non fit; quæ omnia opera diaboli, vel ejus pompas non intelligimus, » facile ad libellum Nicetæ secundum de gentilitatis Erroribus pertinere posse cognoscimus: fit

quæ continuo sequuntur, nulla facta loci, urde sunt A
 eruta, distinctione : « His ergo malis se homo expe-
 diens, has catenas post dorsum suum velut in faciem
 projiciens inimici jam sincera voce pronuntiat : *Credo*
in Deum Patrem omnipotentem, et reliqua ; hæc qui-
 dem verba sunt, ipsissima libelli Nicetæ quinti *de*
Symbolo, capite 1, uno excepto vocabulo *sincera*, pro
 quo legitur *symbolica* in edito ex codice Ghisiano.
 Quæ vero postea legimus : « De Fide enim sicut in
 eodem Symbolo continetur, ple. iter ad fidem quisque
 atque ad baptismum pervenire desiderans instruendus est
 pariter et docendus, ut brevitate Symboli in corde
 memoriter teneat, quod quotidie dicit apud semet-
 ipsum, antequam dormiat, cum de somno surrexerit,
 quod omnibus horis in mente habeat ; » omnia hæc
 sunt potius Nicetæ sensa quam verba, quæ codicis
 Vindobonensis auctor hausit, sibi quæ ascrivit, ex eo-
 dem libello quinto *de Symbolo*, capite 15 et 16, ubi
 hæc admonitiones ad competentes habentur. Reliqua
 verba : « Similiter et orationem Domini, et signa-
 crucis (crucis) quo se contra diabolum munit ; » apud
 Nicetam ibidem non exstant, sicut nec sensus eorum,
 sed neque ubi exstare potuerint facile possumus con-
 jicere ; nisi dicamus peculiarem aliam ad competi-
 tes libellum scripsisse Nicetam de oratione etiam Do-
 minica, quæ modo notus non fuerit, et de signa-
 crucis disseruisse aut in primo aut in alio ex libellis
 a Genadio indicatis.

Fragmentum quantum, brevissimum omnium, ac
 veri nominis fragmentum, his verbis constat : « Sym-
 bolum est communitorium fidei, et sancta confessio,
 quæ communiter ab omnibus tenetur et discitur. »
 Hæc verba porro in *Explanatione Symboli* non habentur ;
 et verba sunt, ut videtur, quibus Symboli notio
 ingeritur, ut ad quæ primo *de Symbolo* sermo sit.
 Quidni hæc dicta fuerint a Nicetæ in *Symboli traditi-*
one ; et ita alium scripserit libellum ad competentes
 in traditione Symboli, qui similiter Genadio notus
 non fuerit ? Fragmentum hoc in codice Vindobo-
 ensi signatur quidem Nicetæ nomine in libro ad com-
 petentes, sed libri numerus non indicatur. Fragmentum
 demum sextum, itidem vere fragmentum, ac breve
 quoque, est quædam exorcismorum enuntiatio, sane
 concinna, et ad exorcismorum rationem generatim
 reddendam accommodata, sed quæ dicta cursim
 videtur in sermone qui plura alia competeretur,
 ideoque probabiliter in libello Nicetæ primo ad com-
 petentes, *Preparatorio* a Trithemio dicitur, prout
 etiam in codice notatur. Atque hæc de Nicetæ frag-
 mentis, seu rebus juis satis.

Stylus nunc opusculi rum Nicetæ nostri dignus est
 qui perpendatur ; de hoc enim non siluerunt veteres,
 qui Nicetæ meminerunt. « Compositus simpliciter ac ni-
 tidus sermone, ait Genadius, competentibus ad bap-
 tismum instructionis libellos sex. » Idem repetit Ho-
 norius Augustinensis. Duo nostri Genadiani co-
 dices habent, *simplici et mundo sermone*. Trithemius
 paulo latius ita scribit : « Niceas... vir in divinis
 Scripturis studiosus et eruditus, ingenio acutus, ser-
 mone apertus et nitidus, scripsit, etc. » Cassiodorus
 quoque, qui, uti superius vidimus, unum ex his Ni-
 cetæ libellis commemorat, librum nempe *de Fide* ;
 eandem commendat *ob doctrinæ celestis claritatem*
 quam continebat, et *ob compendiosam brevitatem* qua
 erat exaratus. His testimoniis veterum præcedentibus
 de Nicetæ stylo, jam quatuor in ejusdem opusculis
 admiramus quæ a l stylo spectant, aut quæ ad sty-
 lum proxime referuntur ; sermonis nempe simplicita-
 tem atque nitorem, Scripturarum eruditionem, in-
 genium atque compendiosam in scribendo brevitatem.

Sermonis simplicitas atque nitidus satis elucet ex
 ipsa opusculorum, quæ supersunt, lectione, necnon
 et fragmentorum, maxime vero ex lectione frag-
 menti tertii, quod est cæteris, sicuti prolixius, ita et
 luculentius. Etsi autem aliqua sit elocutionis diver-
 sitas inter opusculum *de Symbolo* et aliud *ad lapsam*
Virginem, prout diversa argumenti ratio postulabat,

ut latius capite primo dictum fuit, *stylus* idem bibli-
 ominus apparet, utrobique simplex, utrobique ni-
 tidus ac mundus, ut suavitatem quamdam redoleat,
 et peculiarem quidem, quæ Nicetæ nostri stylum a
 cæteris illius temporis scriptoribus ita distinguit, ut
 cum nullo prorsus plene atque exacte comparari
 queat. Cum absque certo auctoris nomine vagaretur
 superiori ætate libellus Nicetæ nostri *ad lapsam Vir-*
ginem, fuit quædam etiam styli propinquitas quæ
 eandem aliquando veluti copulavit Operibus divi
 Hieronymi ac divi Augustini : at non diu latuit mani-
 festa diversitas, qua factum fuit, ut neutrum omnino
 esse crederetur ; ac proinde ut istum Hieronymiano-
 rum Operum editores, critices demum regulis sua-
 dentibus, collocarent inter supposititia, editore vero
 Augustiniani nullum illi locum in editionibus divi Au-
 gustini concederent. Ipsi quoque editores Operum
 divi Ambrosii, qui libellum eundem genuinis fetibus
 sancti Mediolanensis præsulis inseruerunt, utpote
 tanto præsulæ dignum, non dissentent stylum libelli
 hujus non plane conformem esse stylo cæterarum
 Ambrosii lucubratorum. « Quæ cum ita sint (in-
 quunt in admonitione prævia ad hunc libellum), nihil
 jam contra Ambrosium pugnare potest excepto stylo.
 Licet enim hujusce operis elocutio quibusdam non
 multum videatur differre ab Ambrosiana ; satendum
 tamen est, si cum præsulæ ; etiam ubi orationem
 adhibet maxime concitatam, mirus densis ac brevibus
 incisis (ti.) » Si hanc styli diversitatem inter hunc
 libellum ac cæteros Ambrosii indubitos fetus Am-
 brosianorum Operum editores agnoscere cuncti sunt,
 licet eorum esset scriptus libellum hunc Ambrosio ad-
 judicare ; magis agnovissent ex libello altero *de*
Symbolo si notus ipsis fuisset : stylus enim alicujus
 melius ac clarior agnoscitur in pacata et simplici
 oratione, ubi is naturaliter disserit, et eloquii vitur
 210 sibi familiari ; quam in oratione concitata, ubi
 stylus ipse quamdam in hinc veluti necessario ex dis-
 serere tis animæ turbationem. Stylus itaque Nicetæ
 nostri, *simplex ac nitidus* non immerito a Genadio
 appellatus, stylus sui generis est, qui faciem quam-
 dam suam propriam gerit, qua a cæteris scriptoribus
 facillime distinguatur, maxime vero a tribus illis ma-
 joribus inter Latinos Patres, Hieronymo, Ambrosio
 et Augustino ; quibus nihilominus attributam at-
 qua. do fuisse, etsi per errorem, jure gaudemus.

Ad stylum proxime pertinet eruditio Scripturarum.
 Hæc porro quam late patet in duobus, qui supersunt,
 Nicetæ libellis ; qui Scripturam sensibus ac verbis
 concinne adhibitis, apteque insertis, undique scant-
 tent ! Ingeniæ acies elucet quoque, ac præcipue in li-
 bello *ad lapsam Virginem* ; ubi tanta, et tam apta
 congerit penitudinis argumenta, ut lapsæ animam
 attingat ad culpæ detestationem, et ad penitentiae la-
 bores suscipiendos. Compendiosa denique brevitatis
 Nicetæ stylum distinguit ; quæ prociat dubio refertur
 ad eos quos scripsit libellos ad institutionem com-
 petentium, qui prolixo sermone non erant fatigandi.
 De compendiosa brevitatem libelli *de Fide* testem ha-
 bemus Cassiodorum, cujus verba supra retulimus ;
 compendiosam brevitatem in latissimo Symboli ar-
 gumento nos ipsi conspiciamus in illius *Symboli Ex-*
planatione ; et ita quoque, ut eandem compendiosam
 brevitatem in reliquis ad competentes opusculis rectis-
 sime conjiciamus. Libellus *ad lapsam Virginem* fus-
 siori ut tur oratione, atque uberiori eloquentia, prout
 res exigebat : quod argumentum est Nicetam nostrum
 non in mo tantum elocutionis genere valuisse ;
 immo eo donatum ingenio fuisse, quo eloquentiores
 Ecclesiæ Patres, ut dicendi rationem, tum audientium
 captui, tum rei quam ageret, tum temporis quo
 disserbat, aptissime accommodaret.

Post opusculorum Nicetæ fragmentorumque re-
 censionem, nec non et post styli ipsius indolem in-
 dagatam, non inopportune queri posset, quo tem-
 pore aut loco scripta fuerint a sancto Aquileiensi
 Nicetæ indicata opuscula ; num scilicet ante Attianum

Aquileiæ excidium, an post; num Aquileiæ, an in portu Romatino? Distinguamus primum oportet Nicetæ libellos quos scripsit ad competentes, ab eo quem condidit ad *Virginem lapsam*; dum enim libelli hujus causa fuit peculiaris occasio illius lapsæ virginis objurgandæ, quæ probabiliter semel tantum in toto Nicetæ triginta annorum episcopali regimine locum habuit, originem illi habuerunt ex consueto episcopali munere instituendi quotannis appositis sermonibus, appropinquante paschali solemnitate, competentes ad baptismum, qui passim tunc temporis et ex gentilitate, et ex Judaismo, et ex Christianis etiam parentibus in adulta ætate veniebant. Horum porro opusculorum Nicetæ ad competentes ortum, si vel primis assignemus Nicetæ episcopatus annis, rem dicimus valde consonam veritati, valdeque Nicetæ episcopali zelo convenientem, qui certe pastorale munus a competentium etiam institutione adoriri debuit.

Quinam vero habendi sunt primi Nicetæ episcopatus anni? Jam erimus conjecturari ex Ecclesiæ etiam Aquileiæ monumentis petitis, Nicetam nostrum, antequam ad episcopalem Aquileiensem sedem conscenderet, unum fortasse fuisse ex auxiliaribus Ecclesiæ Aquileiæ episcopis, qui ad portum Romatino sederet, ibique vicarias ageret Aquileiæ episcopi partes in amplius imæ diocesis regimine, antequam peculiaris episcopatus Concoriæ etiam Caprulanus exurgerent; unde Romatianæ civitatis episcopus 211 vulgo dici potuit, et ita etiam a Gennadio appellari. Quidni igitur vel tunc, ideoque in portu Romatino, ac probabiliter etiam ante Attilanum Aquileiæ excidium, scripserit Nicetas sex instructionis libellos competentibus ad baptismum? At si res quidem ita se habuit, terminus nihilominus figendus videtur, seu temporis epocha statuenda, ante quam libellus saltem Nicetæ quintus *de Symbolo* ortum habuisse non potuit. Vidimus scilicet libellum Nicetæ quintum *de Symbolo*, et aperte meminisse hæresis Eutychiæ, et eandem quoque insectatum fuisse ipsissimum a divo Leone Magno adhibitis rationum momentis, necnon et pene verbis ipsis, in celebri sua ad Flavianum epistola, quæ communi eruditorum calculo data fuit anno 449. Non igitur ante annum eundem 449 scribi potuit a Niceta nostro libellus saltem quintus *de Symbolo*, si eundem scripsit ante Attilanum urbis excidium, et si in portu Romatino positus, ubi auxiliaris episcopi munus egerit Aquileiæ Ecclesiæ; nisi potius dicamus, post evulgatam sancti Leonis Magni ad Flavianum epistolam, Nicetam inseruisse libello suo quinto *de Symbolo*, a se jam pridem confecto, ea quæ ad novam hæresim ex eadem epistola confodiendam spectarent.

Quid vero si Nicetas noster, ante capessitum Aquileiæ Ecclesiæ episcopatum, episcopus nullatenus sederit in portu Romatino pro antecessore, seu antecessoribus episcopo is Aquileiæ? Tunc Nicetas episcopatum inivit Aquileiensem biennio tantum post urbis excidium, anno scilicet 454, ideoque antequam Aquileia caput aliquo modo efferre potuerit et propriis ruinis, ac probabiliter antequam e barbarorum captivitate reduces adessent Aquileienses cives, de quibus sanctus Leo Magnus in epistola ad eundem Nicetam anno 458, de qua superius dictum fuit. Primis igitur Aquileiæ episcopatus Nicetæ annis, post Aquileiæ excidium, et post annum 454, referendi tunc sunt sex illius ad competentes instructionis libelli: de quibus nihilominus adhuc incertum, num Aquileiæ habitati fuerint, an alibi, et in novo maxime Romatino portu, seu potius civitate Romatiana, quæ jam e Concordiæ portusque veteris Romatini ruinis, utriusque incolis ibidem affluentibus, sufficienter adoleverit; et ubi Nicetas primis episcopatus sui annis, Aquileia adhuc jacente, frequentius commoratus fuerit, unde quoque Romatianæ civitatis episcopus dici potuit.

In tanta rerum incertitudine, non incongruum erit

A nonnihil hic data opera attingere (quod superius quoque semel atque iterum pro re nata obiter ex parte al qua factum fuit) de Aquileiæ urbis statu post ejusdem excidium, et toto eo triginta annorum spatio, quo Nicetas vixit episcopus. Quidquid igitur Aquileia capta, crudelissimus egerit Hunnorum rex ferro atque igne, cædibus ac ruinis; non ita tamen in eam sevitum unquam arbitraret, ut urbem munitissimam, amplissimam, ac populosissimam, qualem historici veteres Aquileiam describunt, publicis privatisque ædificiis solidissimis instructam atque confertam, prout post tot sæcula rudera ipsius quæ adhuc effodiuntur ostendunt, solo penitus æquaverit, et inhabitabilem omnino reddiderit. Hoc nimirum immensi erat operis ac laboris, quibus etiamsi sufficere fortasse potuisset immensus pariter barbarorum exercitus, sufficere illum non sinebat ea prædandi progrediendique cupido, qua in alias quoque Venetiæ atque Æmiliæ civitates præceps ferebatur, quibusque exitium similiter intulit eodem ipso anno 452. Quapropter combustam licet eversamque dixerimus Aquileiam 212 ex Attilana feriatæ, atque civibus vacuum, qui partim necati fuerint, partim in captivitate abducti, partim fuga dispersi; non eam tamen ita prostratam dejectamque intelligamus, ut mox, Barbaris ex Italia eodem ipso labente anno egressis, civium plures et fuga reduces illam iterum incolere aliqua saltem ex parte non potuerint, eandemque non multo post aliquo etiam modo instaurare, illis quoque adjuvatis, qui, Attila insequenti anno e vivis sublato, fractoque inde Hunnorum imperio, incolæ demum ad patrias sedes et captivitate remearunt.

Aquileiæ fatum veteres historici descriperunt, non ea tamen narrationis consensione, ut disputandi conjectandique locum posteris non reliquerint. Muratorius, in *Annalibus Italicæ* ad annum 452, historica monumenta afferit nonnulla de Aquileiæ excidio; plura vero clarissimus De Rubeis in dissertationibus *Varie Eruditionis*, capite 20, num. 3, ubi peculiariter, et ad rem nostram apposite inquirat, *quo in loco Nicetam iniviserit Adeodatus Romanæ Ecclesiæ diaconus, de quo in præcitata divi Leonis papæ ad Nicetam epistola; et an illum iniviserit Aquileiæ, quæ sex annorum spatio post cladem Attilanam instaurata fuerit?* Muratorii sententia est, Aquileiam reipsa tunc, saltem ex parte, restauratam fuisse; alias vero aliis temporibus passam fuisse ruinas, et quibus demum emergere non potuit. De Rubeis vero, post allatas historicorum auctoritates, ad eam tandem, quam ultimo loco afferit, Liutprandi Ticinensis diaconi ac postea episcopi Crenonensis, qui seculo decimo scripsit, et *funditus dissipatam a rege Attila Aquileiam asseruit, nec ulterius elevatam*; id eo sensu a Liutprando dictum fuisse ait, non quod reapse numquam Aquileia post Attilanam cladem *elevata* fuerit, sed quod nempe ad primam redierit numquam magnitudinem, neque ita potuerit instaurari, ut cum aliis reparatis civitatibus conferri posset, ac in Venetia provicia caput erigere. Instaurata itaque recte censi potest Aquileia post Attilanam cladem, ac denovo a propriis etiam civibus ruina elapsis habitata. Hoc tamen recte tam subito fieri potuit, viribus deficientibus simul atque operibus, neque tanta celeritate, ut temporis spatium aliquod, et satis quidem diutinum, non intercesserit ab excidio ipso ad eam quamcumque instauracionem, qua merito diceretur ex priori solitudinis atque excidii statu egressa.

Quid igitur tam verosimile, quam ut Nicetas primis episcopatus sui annis vix Aquileiæ sederit, et alibi potius, ac maxime in civitate Romatiana, frequentius fuerit? Si hæc conjectandi ratio non improbat, certe, quod attinet ad Nicetæ libellos sex ad competentes, eos facilius dixerit us in civitate Romatiana ortum habuisse quam Aquileiæ, ubi probabiliter, Niceta ad episcopatum assumpto, et sacræ adhuc ædes reparandæ erant, et alia Ecclesiæ ædificia, ut episcopium, clericorum domicilia, monasterium virorum,

ac monasterium etiam sacrarum virginum, quæ omnia commune urbis fatum, biennio ante, proculdubio non effugerunt; et pro quibus reparandis, non modo prona voluntas, impendia et operæ, sed tempus etiam sufficiens requirebatur.

Aliter nunc dicendum de libello *ad Virginem lapsam*. Licet sacrarum virginum institutum ab ipsis Ecclesiæ incunabulis effluerit, ut unaquæque diœcesis parumper exulta et Christianæ perfectionis imbuta principiis, agmina earumdem numerare potuerit ad singularem religionis nostræ gloriam, non dum tamen plura erant condita Asceteria iisdem omnibus una simul continendis; et ut plurimum **213** unum erat tantummodo sub unoquoque episcopo, in præcipuo suæ diœcesis loco, ubi ipse frequentius adessee consueverat; dum interim cæteræ aut in propriis domibus viverent, aut in privatis ædibus simul quidem, at privatim quoque collectæ. Monasterium sacrarum virginum in Aquileiensi celeberrima Ecclesia, et in ipsa Aquileiensi urbe, immo in media civitate jamdiu existitisse, abunde superius conjiciebamus in mantissa ad caput quartum, ubi multa de hac re; et ubi etiam notabamus, quod etiamsi in Attiliano excidio monasterium sacrarum virginum Aquileiæ situm communem jacturam probabiliter pertulerit, non longe post reparari potuit, et ita etiam, ut prior in omnibus revivisceret disciplina, qualis in libello *ad lapsam Virginem* splendidissime efulget. Libellum itaque Nicetæ nostri, seu potius sermonem objurgationis *ad lapsam Virginem*, Aquileiæ ortum dictumque verisimiliter existimamus: immo, ut aliquid etiam de tempore addamus quo probabilis habitus fuit, hunc ad postremos potius Nicetæ episcopatus annos pertinere libenter dixerimus; cum demum, ex Nicetæ ipsius pastoralis sollicitudine, omnia aut pene omnia quæ ad Ecclesiam spectarent, ad fidelium conventus, ad liturgiæ ordinem ac decorem, ad festorum solemnitatem, et alia hujusmodi quæ ibidem memorantur, ita essent in statum pristinum restituta, ut florentissimæ Ecclesiæ speciem præberent, et ut vix in hac parte Attiliani excidii memoria ibidem amplius remaneret, cujus reapse ne minimum quidem indicium in tota illa lucubratione apparet.

Verum Nicetas, qui triginta annorum spatio Aquileiensem rexerat Ecclesiam, nihil ne aliud elucubravit præter septem illa opuscula a Gennadio memorata, ejusque exscriptoribus Honorio ac Trithemio, et de quibus hactenus disseruimus? Hoc quoque inquisitione aliqua non indignum existimamus, ut quæ ad Nicetam nostrum spectant, omnia, quoad fieri potest, investigemus. Quæ Trithemius habet de Niceta Romanianæ urbis episcopo in suo de Scriptoribus Ecclesiasticis libro, num. 118, superius nos retulimus ex Bibliotheca Ecclesiastica Joannis Alberti Fabricii Hamburgi edita 1718; ubi septem illa tantummodo Nicetæ opuscula referuntur, ad instar Gennadii atque Honorii: at in editione anteriori Operum ejusdem Trithemii ex Bibliotheca Marquardi Freheri, Francofurti, typis Wecheliani anno 1601, in-folio, post ultimum Nicetæ opusculum *ad Virginem lapsam*, hæc statim verba leguntur: *Et quedam alia*; ita ut ex eodem Trithemio intelligamus, alia quoque scripsisse Nicetam præter illa septem memorata opuscula, quorum titulos dederat. Cujusnam auctoritatis censenda sit hæc Trithemiana editio, quæ allatis verbis hoc loco abundat, et Nicetam nobis exhibet aliorum etiam opusculorum auctorem, non ausim dicere: quinquam et ipsa Trithemii superior enuntiatio, quæ eadem est in utraque editione, scilicet, *Scriptis ad ædificationem legentium non contemnendæ lectionis opuscula, de quibus subjecta feruntur*; satis innuit existimasse profecto Trithemium alia quoque scripsisse Nicetam præter ea quæ ex Gennadio et Honorio tunc ipse subjiciebat. Addam vero, etiam in Martyrologio Romano Petri Galesinii, Mediolani typis impresso anno 1578, Nicetam nostrum indicari hoc elogio: « In Romaniana civitate sancti Nicetæ epi-

scopi et confessoris, qui multis libris conscriptis, ac vita religiose acta, sanctimonix et doctrinæ laude florens, abiit ad Dominum. » Si multos itaque Nicetas libros conscripsit, probabiliter alios scripsisse dicendus est supra septem a Gennadio **214** aliisque memoratos.

Et sane in superius citata epistola Henrici clerici Pomposiani monasterii ex Diario Italico clarissimi Montfauconii, seu in librorum Catalogo ejusdem monasterii qui eidem epistolæ annectitur, ubi, pag. 84, indicatur liber *Nicetæ episcopi de Ratione Fidei*, qui certe idem esse videtur ac libellus Nicetæ tertius *de Fide unice Majestatis*, de quo antea suo loco dictum fuit; in hoc librorum Pomposianorum Catalogo, post indicatum *Nicetæ episcopi de Ratione Fidei librum unum*, continuo subjungitur: « Eiusdem (*Nicetæ scilicet episcopi*), de Spiritu sancti Potentia *librum* t. Eiusdem, de Diversis Appellationibus Domino nostro Jesu Christo convenientibus. » Ipsius igitur Nicetæ nostri Aquileiensis ecce probabiliter opuscula alia **B** duo, a Gennadio et Honorio non memorata; quæ undecimo labente sæculo servabantur in instructissima bibliotheca Pomposiani monasterii, una cum ejusdem libello *de Fide unice Majestatis*, et uno eodemque compacta volumine; quæque postea fortasse una cum illo penitus interierunt, cum nullibi, quod sciam, eorum mentio inveniatur, nec ulla hujusmodi in Veterum monumentorum collectionibus aut in sanctorum Patrum appendicibus exstet elucubrato, quæ vere Nicetam nostrum referat auctorem. Quidni et ad competentium institutionem hæc duo quoque Nicetæ opuscula pertinuerint; seu potius ad institutionem neophytorum post baptismum, quibus penitiora Christianæ religionis scripta exhibantur, eisdem antea non commissa?

Joannes Albertus Fabricius in sua Bibliotheca Græca, tomo VI, pag. 430 primæ editionis scribit, quod « in Bibliotheca nova Manuscriptorum Labbei pag. 27 memorantur sancti Nicetæ Dacorum episcopi, de quo sæpe Paulinus Nolanus, et Martyrologium Romanum ad diem 7 Januarii, tractatus duo; primus de Vigilii servorum Dei, alter de Bono Psalmodiæ, ex codicibus Vaticanis, et ex bibliotheca sancti Maximi Taurinensis. » At inveniunt quidem Labbeus inter codices Vaticanos et in bibliotheca sancti Maximi Taurinensis sub Nicetæ episcopi nomine hosce Tractatus duos: quis illum certum reddidit ad Nicetam Dacum pertinere, de quo sæpe Paulinus Nolanus, et Martyrologium Romanum ad diem 7 Januarii? Dacum proculdubio pronuntiavit Labbeus Nicetam auctorem duorum horumce tractatum ex præconcepta opinione, quæ tunc omnium pene erat eruditorum contra Baronium; quod Nicetas ille Dacus, sancti Paulini Nolani amicus, et in Martyrologio Romano ad diem septimam Januarii positus, idem esset ac Nicetas Romanianæ civitatis episcopus a Gennadio primum, deinde et ab Honorio ac Trithemio nominatus; et quod Nicetas Aquileiensis alius omnino a Niceta Gennadiano esset, neque alicujus operis auctor haberetur. Horum nihilominus duorum tractatum nequaquam dixerim auctorem esse Nicetam nostrum Aquileiensem. Binos nimirum hos tractatus, *de Vigilii servorum Dei*, ac *de Bono Psalmodiæ*, non sub Nicetæ, sed sub *Nicetii* episcopi nomine, ex codice manuscripto San-Germanensi erutos, vulgavit Dacherius Spicilegii tomo III primæ editionis, et tomo I, pag. 221 editionis secundæ in-folio; eosque in monito quod eisdem præmisit, optimis sane conjecturis, tribuit sancto Nicetio episcopo Trevirensi, qui medio circiter sexto sæculo floruit, et prius abbas fuerat cujusdam monasterii, ubi eundem putat hos tractatus habuisse ad fratres suos instituendos *de Vigilii et Psallendi Modo*. Quidquid interim sit de conjecturis ac de opinione Dacherii: hi duo tractatus, qui cæteris **215** virum doctum et in divinis Scripturis eruditum, multoque pietatis ac devotionis affectu ferventem, suum auctorem ostendunt, nequaquam fe-

tus sunt Nicetæ nostri Aquileiensis, uti vel maxime ex stylo nunc ejusdem satis noto cognoscere certissime possumus. Hæc vero dicere Nicetæ nomen nos compulsi, impositum titulis duorum horumce opusculorum in Labbei Bibliotheca nova Manuscriptorum: ceterum, non quæ non scripsit, sed potius quæ scripsisse Nicetam nostrum Aquileiensem existimamus, ultra septem libellos a Gennadio aliisque memoratos, inquisitionis hujus nostræ scopus et ratio sunt.

Cur non itaque, præter memoratos e Pomposiani quondam monasterii bibliotheca libros, de Spiritu sancti Potentia, ac de Diversis Appellationibus Domino nostro Jesu Christo convenientibus, alia quoque elucubraverit Nicetas Aquileiensis triginta annorum spatio, quo Aquileiensem tenuit episcopatum, in maxima rerum ac temporum difficultate, post bellicam cladem, cum removenda essent mala quæ hostilitas intulerat, et illata vulnera religionis ratione sananda, ut sanctus Leo pontifex maximus in notissima sua decretali epistola ad eundem scribebat? Consultationes propterea, quas Adeodatus Romanæ Ecclesiæ diaconus, Nicetæ Aquileiensis nomine, ad apostolicam sedem attulerat, Nicetas ipse scripto aliquo exaravit, etsi fortasse non epistolari modo, ut capite septimo contra Zabonem conjectavimus. Scripsit quoque proculdubio et ad episcopos suos comprovinciales, cum jussu ipsius sancti papæ Leonis ad eosdem direxit decretalem illius epistolam super consultationibus suis. Cur non et tractatus habuerit ad Aquileiensem populum peculiare super conjugii, ad normam acceptæ ab apostolica sede auctoritatis, ut ad priores viros facilius redirent mulieres quæ aliis nupserant, dum illos crederent in captivitate peremptos? Cur non, et super aliis rerum capitibus ejusdem epistolæ decretalis, exhortationes habuerit opportunas, dum medicas manus curandis suorū morbis afferre satagebat? Stylus ipse opusculorum Nicetæ, quæ versunt, abunde in eodem ostendit et scribendi facilitatem, et copiam in dicendo, et multam in Scripturis eruditionem, et zelum domus Dei vehementem; ut inde non invite inferamus alia quoque, et quidem non pauca, triginta annorum spatio scripsisse Nicetam, quæ Gennadio aliisque scriptoribus ejus non innotuerunt, quæque temporis injuria perierunt.

Præterquam quod ex eisdem sex, quos novimus, competentibus ad baptisum instructionis libellis, non ægre conjicimus alios quoque ad eorum similiter instructionem eundem scripsisse, prout illorum temporum disciplinæ ratio postulabat. Cum *Explanatio Symboli*, quam habemus, dicta fuerit, ut superius vidimus, in Symboli redditione; non omiserit certe Nicetas sermonem alium præmississe etiam in Symboli traditione, ad quem fortasse spectat fragmentum Quintum Vindobonense, uti suo loco invenimus. Cum orationis Dominicæ recitatio inculcetur in fragmento seu reliquo quarto, ex Nicetæ scribibus; quidni et opusculum seu libellum ipse exaraverit ad competentes de orationis Dominicæ explanatione, prout moris erat, seu cum competentibus traderetur, seu cum a competentibus, sicut Symbolum fidei, stato tempore redderetur? Post baptismum similiter, ad infantes seu neophytos, alia probabiliter exaravit Nicetas ad plenam divinis mysteriis instructionem, quæ ante baptismum non tradebatur, ut puta de baptismi ipsius ritibus ac de confirmationis et eucharistiæ sacramentis; et hoc pro illius temporis disciplina, et celeberrimum **216** Ecclesiæ Patrum exemplo, Ambrosii, Augustini, Cyrilli Hierosolymitani, aliorumque, quorum super hac ipsa re jam antea meminimus. Quid vero ex libello ad Virginem lapsam? Testatur ipse Nicetas in hoc libello num. 19, allocationem se habuisse ad Virginem illam ea die solemnique virginitatis velum acceperat. Testatur, num. 28, ex pastorali officio suo, se illi et cæteris aliis non defuisse, *communione sancta*; id est sermonibus, ut videtur, ad virgines habitis ex professo. Testatur denique et sequenti numero 29, se *hymnum virginitatis exposuisse*; quo fortasse nomine

homilie intelligi possunt in aliquem psalmum qui de virginitate esset ac probabiliter in quadragesimum quartum, unde sponsarum Christi dignitas emicat. Quanta itaque non invite inferimus elucubrasset Nicetam Aquileiensem, ultra septem a Gennadio memoratos libellos, illo triginta annorum spatio quo Aquileiensem rexit Ecclesiam!

Restat nunc ad hujus capitis complementum, ut de sanctitate Nicetæ episcopi Aquileiensis, ac de ejusdem cultu, tum in Ecclesia generatim, tum apud Aquileienses dicamus. Primo autem loco non est hic præmittenda clarissimi Muratorii in Annalibus Italie ad annum 401 parum certe melitata animadversio super sanctorum titulo, quoad Aquileienses priorum seculorum episcopos, dum obitum indicaret sancti Romani pontificis Anastasii, cujus in veteribus Catalogis mentio est cum sancti titulo, ut ipse ait; et cujus profecto etiam in Martyrologio Romano memoria recollitur ad diem 27 Aprilis, nec non et festum eodem die Romæ celebratur cum lectionibus propriis in patriarchalibus basilicis Vaticana, Lateranensi, atque Liberiana, ut constat ex earundem basilicarum propriis sanctorum. Sanctorum titulo donabantur, inquit ille, etiam viventes illorum temporum episcopi, prout etiam nunc Romani pontifices; et idem sanctos appellatos novimus omnes priorum seculorum Romanos pontifices, sicut etiam episcopos Mediolanenses, Ravenates, Aquileienses, Veronenses, etc.; quin tamen hic titulus haberi debeat veluti absolutum eorundem sanctitatis argumentum, quod comparari valeat cum iis quæ posteriori ævo pro sanctorum canonizatione decreta fuerunt. Suggillare hic voluissis videtur clarissimus vir nimiam quamdam in memoratis Ecclesiis facilitatem colendi sanctorum titulo omnes aut penè omnes veteres suos episcopos, ex eo quod in veteribus monumentis eorum nomina sancti titulo ornata conspicerentur.

Quidquid vero sit de aliis quas nominat Ecclesiis, de quibus hic singillatim dicere non est locus; quod ad nos attinet, non erat quidem cur in eorum numero hac de causa Aquileiensem Ecclesiam collocaret. Præter Aquileienses episcopos martyrii gloria coronatos, quorum duo tantum aut tres nobis innotescunt, quibusque cultus hæc etiam una ratione cum sanctitatis titulo jure debetur; quotiam sunt ceteri, qui licet viventes sancti titulo decorati fortasse fuissent pro illorum temporum more, sanctitatis cultum inde postea obtinuerint? Quinque priora secula integra excurremus, et tres tantummodo Aquileienses episcopos non martyres sanctitatis titulo cultos novimus, Valerianum videlicet, Chromatium, atque Nicetam de quo agimus; ut propterea Aquileiense Ecclesia inter eas potius numerari a Muratorio debuisset, quæ non sine magno detractu ac paritate episcopis suis et sancti proprie dicti titulum, et sanctitatis cultum a primis usque temporibus tributum voluerint. Inter Aquileienses episcopos quinti sæculi adest Augustinus, sancti Chromatii successor, **217** qui vivens sancti et sanctitatis titulo decoratus cernitur in eo Fidei libello qui eidem a quibusdam Pelagii sectatoribus oblatas fuit, et in appendedibus Augustiniani locum habet; quod unicum restat hujus rei monumentum, quantum ad illum attinet; quodque nihilominus satis est, ut Augustinum eundem sancti titulo, pro illius ævi consuetudine, communiter decoratum fuisse intelligamus. Hujus tamen Augustini episcopi nullus omnino unquam cultus apud Aquileienses. Adelphus quoque, seu Delpinius, Augustini in eadem seculo successor, eximii laudibus, etiam quoad vitæ meritum et pastorale officium, cumulatissime celebratus fuit, non a quolibet de trivio, neque fortuito, sed a viro sanctissimo atque doctissimo Petro Chrysalogo Ravennateni episcopo, in concione habita ex professo eodem præsentè, quæ sermonem constituit 136, in novissima ejus Operum editione; et ubi *Adelphi antiquitatis sanctus animus, ac beatus plane animus prædicatur, nec non et Homini Dei præconio idem commendatur. Num-*

quam tamen Adelphus apud Aquileienses sancti proprie dicti titulum et honorem obtinuit. Quid vero de seculis quinto posterioribus? Duo tantum post Nicetam ad nostra usque tempora Aquileienses episcopi, seu patriarchæ, ut mos subinde invaluit eos appellandi, sanctitatis titulo et honore aucti fuerunt; sanctus nempe Paulinus qui Caroli Magni tempore floruit, et beatus Bertrandus qui medio seculo quartodecimo Aquileiensem Ecclesiam illustravit; ita ut, exceptis martyribus, quinque demum Aquileienses episcopi inveniantur qui sanctitatis cultum obtinuerint, ab apostolico, ut perhibetur, illius Ecclesiæ exordio ad nostra usque tempora. Quenam aliarum Ecclesiarum, quas Muratorius memoravit aut memorare potuisset, non ampliori suorum sanctorum episcoporum numero gloriatur? A sua igitur censura, quæcumque illa domum sit, excludere debuisset Muratorius Aquileiensem Ecclesiam, quæ certe in episcopis suis sanctorum titulo cultuque decorandis nimium liberalis non fuit.

His præmissis, pro rei veritate in apicem ponenda super sanctis episcopis Aquileienses Ecclesiæ; ecce ad Nicetæ nostri sanctitatem cultumque descendimus. Romatiens civitatis episcopum Nicetam seu Nicetam a Gennadio memoratum, jam abunde probavimus suo loco, et non esse Nicetam Dacum sancti Paulini Nolanus amicum, et esse reipsa Nicetam nostram Aquileiensem qui sancti Leonis Magni tempore floruit, et ad quem ejusdem exstat decretalis epistola. Satis itaque constat jam nunc de Nicetæ hujus Aquileienses sanctitate, cum reapse ad Aquileensem hunc spectent quæcumque tum scriptores antiqui, tum Martyrologia de Romatiens Nicetæ hactenus prædicarunt. Ad sanctitatem vero alicujus ex veteribus Dei servis probandam, quis noscitat plurimum sane facere vetusta Martyrologia, quæ eorum cum laude meminerint; ubi maxime nihil adversus eos aut veterum memoriæ habeant, aut fama loquatur? Huic usmodi vetera Martyrologia, quantum ad Dei servos qui locum in illis habent, quedam sunt maximi ponderis testimonia, quæ fidem faciunt sanctæ opinionis in qua erant viri illi eo tempore quo Martyrologiis inscripti fuerunt, nec dubitare sinunt rite ac recte pro illorum temporum more opinionem illam invaluisse, et propagatam in Ecclesia fuisse; quidquid interim esse possit de aliqua, seu in pronuntiatione nominis differentia, seu in loci enuntiatione, quæ facile pro regionum, temporum ac scripto, tum diversitate evenire solet, quæque rei substantiam et personam minime afficit. In testimoniis porro quæ de **218** Nicetæ Romatiens, id est de Aquileiensi nostro, ut asserere libere possumus, in fronte hujus voluminis retulimus, non minus quam duodeviginti sunt ex variis Occidentalis Ecclesiæ Martyrologiis, variisque eorundem potioribus editionibus petita, quorum veluti agmen ducit testimonium peculiare ex Martyrologii vetusto codice ms., quod ex Notkero et Usuardo conflatum perhibetur, fuitque olim in usu apud monachos Mosacenses, diocesis Aquileienses; et in quibus omnibus ad diem x kal. Julii ejusdem Nicetæ mentio sit, ac fere semper cum beati, aut sancti, aut sanctæ memoriæ titulo, nec non et cum peculiari aliquo sanctitatis epodio, prout in postremis habetur, ac singillatim in eo quod nunc in Occidentali Ecclesia communis est usus, quo, quæ, post recognitiones Gregorii XIII, Urbani VIII, ac Innocentii XI, præstantissimam gerit auctoritatem doctissimi atque ac eruditissimi Benedicti pape XIV, cujus opera auctum proliit et castigatum.

Quandocumque vero locum in Martyrologiis obtinuisse Nicetæ dicendum est? Arduam rem attingo, disputatueque difficilem; in qua nihilominus conandum aliquid conjecturis arbitror, etsi fortasse nihil inde certè perspectivæ secuturum sit. Martyrologium omnium vetustissimum communis eruditorem calculo illud certe habetur quod divo Hieronymo tributum fuit, cujusque exemplaria duo aut tria ex variis varietate antiquitatis codicibus prodierunt. Edmundus Martenius ejus-

que socius Durandus, anno 1717, tomo III Thesauri novi Anecdotorum col. 1547, ex ms. codice monasterii Sancti Germani Autissiodorensis vulgavit *Martyrologium vetus ab annis circiter mille sub nomine sancti Hieronymi compactum*, ut in ejusdem titulo habetur: in quo tamen nulla Nicetæ nostri mentio, neque ad diem x kal. Julii, neque alibi. *Vetustissimum aliud Hieronymi presbyteri nomine insignitum, et abhinc circiter annos sexcentos scriptum*, ut tunc aiebat, ante Martenium et Durandum vulgaverat Dacherius anno 1661, ex ms. codice monasterii Corbeiensis, tomo IV, pag. 517 Spicilegii sui antiquæ editionis, quod in editione altera in-folio exstat tomo II pag. 1, quodque Vallarsius in sua divi Hieronymi Operum præclarissima editione inseruit tomo XI, pag. 475: atque in hoc ad x kal. Julii Nicetæ nostri mentio legitur hoc modo: « Depositio sanctæ memoriæ Nicetæ episcopi. » Franciscus Maria Florentinus aliud ex aliis, et antiquissimis, et *probatæ fidei codicibus* Italicis decimi aut undecimi sæculi (sed quorum exemplar multo etiam antiquius fuisse, ut ipse affirmat in sexta sua admonitione prævia) edidit anno 1668, *vetustius Occidentalis Ecclesiæ Martyrologium divo Hieronymo tributum, quod nuncupandum esse Romanum a Magno Gregorio descriptum, ab Adone laudatum, proximioribus sæculis præteritum et expetitum, non leviora argumenta suadere asserit*: et in hoc ad diem pariter x kal. Julii ita Nicetæ nostri mentio habetur: « Depositio sanctæ memoriæ Nicetæ episcopi. »

Quod hic prima fronte animadversione aliqua non indignum videtur, illa est Nicetæ episcopi enuntiatione in his vetustioribus Martyrologiis, non indicato loco cujus esset episcopus; et hoc contra ac postea fecerunt Ado, Notkerus, atque Usuardus, alique qui ex his martyrologia sua concinnarunt, ubi semper aut fere semper Nicetæ hic aut Romatiens civitatis, aut Romatiens urbis, aut Romane urbis, aut Romatiensensis episcopus enuntiat, ut ex allatis in fronte hujus libri Martyrologiorum testimoniis apparet. Quidni Aquileiensem reipsa absolute ac proprie **219** enuntiare voluerint, nulla Romatiens civitatis habita ratione, primi illi Hieronymiani Martyrologii confectores, aut ejusdem non longe postea amullicatores, quibus Nicetæ fortasse, sicut magis proximus, ita et satis notus; et Ado postea, Notkerus, Usuardus, regionibus nostris extranei ac tempore posteriores, quibus non satis Nicetæ fama ac sedes explorata, Romatiens civitatem sponte addiderint ex Gennadio et Honorio, unde postea eruditus tantarum disputationum occasio? Sed hæc obiter dicta habeantur.

Quoad vero tempus quo in Martyrologiis locum obtinuerit Nicetæ noster, in Martyrologiis scilicet vulgo dictis Hieronymianis, quæ primitiva fuerunt, quæque ortum suum, ut Dacherius animadvertit in fronte ad præcitatum a se editum, paulo post divi Hieronymi obitum habuerunt; quis non videat remotissimum esse, et Usuardi, Notkeri, atque Adonis ætatem longe antecedere, seu ex ipsa Nicetæ nominis enuntiatione absque loci additamento, seu ex ipsorum codicum Hieronymianorum ætate ab illis eruditissimis viris pensata, quorum opera ac studio prodierunt? Ad genus unum videlicet ac primigenium Hieronymianum Martyrologium Nicetæ nomen procul dubio est posterior accessio, ut patet ex citato nuper martyrologio mille jam tunc circiter annorum diei, nunc vero mille et amplius absolute dicendo, monasterii Sancti Germani Autissiodorensis, atque ex aliis quoque ibidem continenter editis, eodem scilicet tomo III Thesauri novi Anecdotorum, a viris clarissimis Martenio et Durando; ubi et in dies singulos exiguus sanctorum numerus exhibetur, et Nicetæ nostri nomen ubique desideratur: verum accessio ipsa postmodum facta Nicetæ nominis, nonnisi antiquissima esse debet, ut itidem patet ex aliis Hieronymianis similiter Martyrologiis, quæ Dacherius et Florentinus ediderunt, ubi Nicetæ nomen adest, quæque remotissima pariter sunt antiquitatis, ut a sæculo Nicetæ quinto non lon-

ge distare videantur, si maxime ponatur non autographa illa esse, sed potius apographa, ut de suis Florentiniis conjiciebat.

Nicetæ nostri sanctitas itaque, etiam ex tam antiqua ipsius nominis in Martyrologiis vetustioribus accessione, clarius elucescit; ita ut non immerito conjiciamus, eumdem cum sanctitatis odore apud suos et externos quoque ex hac vita migrasse, eundemque propterea pro illorum temporum more inter cœlestes habitum, cujus memoria cum aliis sanctis viris superioris ætatis recolenda esset in die anniversaria depositionis illius. Nihil est hic quod addamus de appellationibus beati, ac sancti, sanctæque memoriæ viri, quibus nomen Nicetæ nostri in Martyrologiis de quibus diximus honestatur. Ipsa nominis alicujus in Martyrologiis recensio, etiam absque ullo seu beati, seu sancti, seu sanctæ memoriæ præconio, satis de illius viri sanctitate testatur: et ita quoque Nicetas noster in allatis in fronte hujus libri Martyrologiorum testimoniis nuncupatus quandoque apparet; scilicet in Martyrologio Gellonensi a Dacherio edito, et circa annum 804 conscripto, ut idem in monito præcedenti animadvertit, ubi simpliciter Nicæ episcopi ad x kal. Julii mentio est. Hujusmodi hodie præconia communis sunt usus in Martyrologio Romano quo utimur; sed non ita olim apud omnes omnino Ecclesias: quinimmo, quod ad beati vel sancti prænomen potissimum spectat, admonuit doctissimus vir Joannes Baptista Sollerius in erudita sua præfatione ad Martyrologium Usuardi, articulo 4, quæ exstat tomo VI, parte I Junii Bollandiani, quod quanto rarius **220** sancti vel beati prænomen apponitur, tanto majori vetustate præstant martyrologiorum codices. Fatendum nihilominus arbitror, præconia hujusmodi etiam in antiquis Martyrologiis adhibita ad sanctorum quorundam nomina, quamdam probabiliter indicare eorundem nominum majorem celebritatem ac perspectiorem eorumdem sanctitatis notitiam, quæ hisce appellationum adjectionibus quodammodo distinguebatur. Cæterum inter hujusmodi appellationes beati ac sancti, sicut etiam sanctæ memoriæ, non est cur in veteribus Martyrologiis distinctionem requiramus ex vigenti nunc a pluribus sæculis Ecclesiastica disciplina, qua beati inferiores gradu a sanctis censentur in cultu. Voces enim *beati* ac *sancti* apud veteres indiscriminatim sumebantur ad indicandos insignes virtute viros, qui censebantur cœlitibus ascripti, ut erudite rem hujusmodi illustrarunt Fontanius in dissertatione de Sancto Petro Urseolo, capite 25, Mazochius de sanctorum Neapolitanæ Ecclesiæ episcoporum Cultu, parte II, capite 5, num. 2, annotatione 30, nec non et Benedicius papa XIV, in præclaro opere de servorum Dei Beatificatione et beatorum Canonizatione, aliique.

Animadversionem tamen hic dissimulare non licet, quæ fieri solet a viris clarissimis pene omnibus, qui Baronii opinionem oppugnarunt super hoc Romatiæ civitatis episcopo Niceta a Gennadio memorato; rati nimirum, non Aquileiensem nostrum, sed Dacum illum fuisse, eundemque propterea qui a sancto Paulino Nolano tot laudibus celebratur. In Martyrologiis, inquit, ad diem x, kal. Julii, non Nicetæ Aquileiensi mentio est, sed Nicetæ in Dacia episcopi: et ita accipienda sunt Martyrologia vetustiora, quæ simpliciter Nicetæ episcopi eodem die meminerunt; et ita quoque posteriora, quæ Romatiæ aut Romanæ civitatis, aut Romatiensis episcopi titulum addiderunt. Ad eandem diem in Martyrologiis mentio quoque est Paulini Nolani: cui additus propterea merito censeri potest etiam Nicetas Dacus, quia ambo viventes fuerant amicitia conjunctissimi, et quia fortasse dies natalis, seu obitus, hujus Nicetæ Daci martyrologis compertus non erat. Ipsa namque Nicetæ Dacorum episcopi mentio, quæ hodie in Romano Martyrologio legitur ad diem 7 Januarii, est posterior additio a Baronio pro arbitrio facta in Martyrologii Romani recensione, Gregorio XIII summo pontifice;

A ut propriæ serviret opinioni, qua Niceam seu Nicetam, Romatiæ civitatis episcopum, habere voluit pro Nicea seu Niceta, episcopo Aquileiensi. Quod igitur argumentum sanctitatis pro Niceta nostro Aquileiensi sumere possumus ex Martyrologiis, quæ aut simpliciter Nicetam, episcopum, aut Nicetam, Romatiæ civitatis episcopum, exhibent ad diem x kal. Julii?

At viri clarissimi adversæ sententiæ propugnatores, qui Gennadium, dicentem Nicetam, Romatiæ civitatis episcopum, explicare voluerunt ac si dixisset Nicetam in Dacia, episcopum civitatis illius, quæ non Romatiæ quidem, sed alio non admodum dissimili modo a scriptoribus et monumentis veteribus dicta fuit, uti suo loco vidimus; Martyrologia quoque eadem Gennadii verba referentia, eadem explanatione donare debuerunt, atque in eundem sensum simul pertrahere Martyrologia vetustiora, quæ simpliciter Nicetæ; episcopi, ad eandem diem x kal. Julii meminerunt. Verum quid novi in hac de Martyrologiis animadversione, quod mereatur expendi? Qui Gennadium superius contra eosdem viros clarissimos explicavimus, dicentem Nicetam episcopum civitatis Romatiæ; **221** Martyrologia quoque similiter habentia, eodem sermone interpretati sumus, ut hic actum agere, Martyrologiorum causa, necesse non sit. Cætera vero quæ adduntur, meræ sunt conjectationes, quæ conjectationibus aliis atque, ni fallor, validioribus, facile eliduntur.

Ac primo: vidimus deesse Nicetæ mentionem ad diem x kal. Julii in vetustissimo Hieronymiano Martyrologio, nec non et in aliis quæ subinde generatim citavimus ex tomo III Thesauri novi Anecdotorum Martenii et Durandi: quibus nunc adjicere æquum est, et Bedæ Martyrologium genuinum cum additamentis Flori diaconi distincto caractere excusis, apud Agiologos Bollandianos tomo II Martii; et Rabani Martyrologium, quod habetur in Thesaurio Monumentorum, sive inter Lectiones antiquas Canisii ex editione Basnagii, tomo II, parte II, pag. 314; et Wandalberti Martyrologium metricum, quod exstat in Spicilegio Dacherii, tomo V primæ editionis, et tomo II, pag. 40 editionis secundæ in-folio; nec non et Martyrologium Romanum vetus Heriberti Rosweydi, quod videri potest in fronte Adonis Dominici Georgii; sicut etiam Martyrologia alia duo, et vetustissima sane, Fuldense scilicet, atque Otobonianum, quæ habentur apud eundem Georgium ibidem in fine operis. In his autem Martyrologiis omnibus, in quibus ad diem x kal. Julii deest Nicetæ nomen; in his, inquam, omnibus, aut fere omnibus (quoniam eorum unum aut alterum, bibliothecarum quarundam nostrarum nuperrimis vicibus id vetantibus, iterato inspicere non licuit) mentio eadem die habetur Paulini Nolani; ita ut absque erroris periculo asserere possimus, omnia quidem Martyrologia quæ ad diem x kal. Julii habent Nicetam, habere quoque et Paulinum Nolanum; non omnia vero, immo bene multa, quæ habent Paulinum Nolanum, non habere Nicetam: ex quo facile conjicimus, Nicetæ nomen, licet antiquitus insertum Martyrologiis fuerit ut supra conjecimus, locum nihilominus habuisse, unius saltem ætatis spatio, aut etiam integro sæculo, post Paulinum Nolanum. Cum autem cœvi fuerint atque amicitia conjuncti duo illi sancti viri, Nicetas Dacus atque Paulinus Nolanus, quorum etiam alter alterius sanctitati testimonium præbet; alter sine altero, ut verisimile valde videtur, in Ecclesia notus esse non poterat, ideoque alter sine altero Martyrologiis inferendus non erat: aut si alter alterum præcedere in hac honoris significatione debuisset, Nicetas profecto Dacus qui ante Paulinum obiit, uti capite 3 ostendimus, ante Paulinum inscribi deberat Martyrologiis, seu potius ecclesiasticis tabulis, unde Martyrologia non multo post Hieronymi ætatem, ut dictum fuit, ortum habuere; atque inscribi saltem debebat Paulini ipsius superstitis opera, qui tam effusus in il-

lius viventis laudes fuerat. Quod si post Paulinum, ut constat, insertum Martyrologiis fuit Nicetæ nomen; jam Nicetas hic haberi non posse videtur pro Niceta, Dacorum episcopo, et sancti Paulini Nolanus amico, quamvis sub eadem die hoc nomen insertum Martyrologiis fuerit: ideoque Nicetas alter censendus est, qui ad sanctum Paulinum Nolanum minime pertinet; ac propterea Nicetas noster Aquileiensis, qui etiam sancto Paulino Nolanus posterior ætate fuit, et pro quo stant tot argumenta que in antecessum attulimus. Præterea quomodo ignotus præferri potest martyrologis natalis dies illius Nicetæ, quem Paulino Nolanus addiderunt ad diem x kal. Julii; cum Martyrologia non pauca, etiam a nobis in testimoniis relata, quæ illius eadem die meminerunt, et eorum aliqua magnæ vetustatis, nec non et 222 auctorum inter martyrologos clari nominis, ut puta Adonis, Usuardi, Notkeri; cum, inquam, Martyrologia hæc depositionem expresse notaverint illius Nicetæ cujus meminebant, id est diem decessus, quo deposito corpore spiritus ad superos evolavit?

Sed neque tertio loco ferenda est arbitrii imputatio Baronio facta in Romani Martyrologii emendatione, seu potius restitutione; quod ipse omnium primus ad diem 7 Januarii memoriam inseruerit Nicetæ, in Dacia episcopi, qui, juxta illos, non alius, sed idem ipse est ac Nicetas, Romatiænæ civitatis episcopus, qui solus ad diem x kal. Julii in omnibus Martyrologiis Baroniano antiquioribus locum habet. Scopum instituit sui, seu potius Romanæ Ecclesiæ, in eo opere, Baronius ipse aperuit capite 8 tractationis de Romano Martyrologio; fuisse nempe, non novum conscribere Martyrologium, sed vetus ex veteribus exemplaribus restituere. Necessæ est igitur Baronium aliosque lectissimos doctissimosque viros sui laboris socios, ex veteribus sub exemplaribus Martyrologiorum, quæ Romæ exstabant, quæque ipse consuluerat in opere sibi demandato, maxime autem ex eo fortasse, quod ibidem nominat, Martyrologio ms. Ecclesiæ Vaticanæ; ipsum, inquam, necesse est hausisse et duorum Nicetarum nomina, et distinctos eorum episcopatus, et diversos quoque natalitios dies, ut relicto Romatiæensi ad diem x kal. Julii, alium Daciæ episcopum nominatum, ac barbararum ferarumque ibidem gentium institutorem, ad diem 7 Januarii non tam primum collocaret, quam potius restitueret. Ita nimirum de tantæ religionis ac doctrinæ viro, ejusque sociis peritissimis, cogitare fas est in re tanti momenti; etiamsi pro nihilo prorsus habenda essent quæ ipse postea sub Sixto V, in notationibus ad Romatiæm Niceam seu Nicetam, illustrationis gratia, et non alia quam privati scriptoris auctoritate, posuit: quia tunc, potius quam Nicetam Dacum diei 7 Januarii a Romano Martyrologio expungere, alia sedes, quam Aquileiensis pro qua stamus, si res posuisset, inquirenda esset Nicetæ Romatiæno diei x kal. Julii.

Quod vero demum pro Baroniana Romani Martyrologii emendatione, seu potius restitutione, plurimum facit, ex sunt ejusdem Martyrologii recensione, quæ subsequenti temporibus habite fuerunt. Ut nihil dicamus de accuratissima recensione facta ab Urbano papa VIII, multis accitis etiam tunc doctissimis ac peritissimis viris; ut nihil itidem de alia sub Innocentio papa XI; ad eam animum intendamus, quam novissimus omnium perfecit doctissimus atque eruditissimus pontifex, immo eruditorum doctorumque omnium sæcæ ætatis et ultra facile princeps, Benedictus XIV. Jamdiu tunc communiter notæ erant eruditissimum plurimum criticorum querelæ super Baroniana opinione Nicetæ Romatiæni ad diem x kal. Julii, nec non super additione Nicetæ in Dacia episcopi ad diem 7 Januarii. Eidem pontifici jam dicaverat Adonem suum Romæ impressum anno 1745 clarissimum Dominicus Georgius; ubi ad diem x kal. Julii, pagina 288, indicantur censuræ criticorum super hac re, quibus etiam ipse adhærebat. Sapientissimus vero pontifex in hac Martyrologii Romani recensione sibi animo

A proposuerat, uti ex suis Litteris Apostolicis diei 1 Julii 1748, num. 2, ad Joannem V Portugallicæ regem; ut quæ post evulgatas correctiones supervacanea occurrunt, resecantur; quæ vero deficiunt, superaddantur; prout etiam multis in locis factum fuisse novimus, et non sine rerum matura consideratione, uti ex eisdem Litteris Apostolicis intelligimus. Quid vero 223 actum fuit de Nicetæ in Dacia episcopi memoria ad diem 7 Januarii, quam primus in Romanum Martyrologium intulit Baronius; quæque, juxta criticorum adversariorum placita, supervacanea certe occurrit, cum sufficere debuisset vetus illa quæ habetur ad diem x kal. Julii sub nomine Nicetæ aut Nicæ, Romatiænæ civitatis episcopi, qui idem prorsus est ac Nicetas in Dacia episcopus? Nihil omnino: ut inde intelligamus, nihil supervacanei sapientissimum pontificem deprehendisse in Baroniana additione Nicetæ in Dacia episcopi ad diem 7 Januarii; ideoque, ex illius quoque sententia, alium esse Nicetam, Dacorum episcopum, qui in Romano Martyrologio recensetur die 7 Januarii, et alium Nicetam, episcopum civitatis Romatiænæ, cujus memoria recollitur x kal. Julii; quidquid secus opinati fuerint critici viri, qui Baronii opinionem etiam ex hoc capite oppugnaverunt. Cum porro confundenda non sit horum duorum Nicetarum memoria, ac propterea Nicetas Romatiænus diei x kal. Julii alius sit a Niceta Daco diei 7 Januarii: cumque Nicetas Romatiænus, sive Romatiænæ civitatis episcopus, sit dubio procul Nicetas episcopus Aquileiensis, uti suo loco uberrime dictum fuit; jam Martyrologia, seu vetustiora quæ ad diem x kal. Julii Nicetæ episcopi simpliciter meminerunt, seu posteriora quæ ad eandem diem Nicetam habent episcopum civitatis Romatiænæ, et ita hujus Nicetæ Romatiæni sanctitati testimonium perhibent, sanctitatis utique Nicetæ nostri Aquileiensis probatissima argumenta sunt, prout antea notabamus.

C Nicetæ autem nostri sanctitas nulla ne alia ratione ostendi poterit, excepta Martyrologiorum de quibus diximus auctoritate? Multa hodie prædicari certe possunt de Nicetæ nostri sanctitate, quæ anteactis temporibus in comperto non erant; cum scilicet non satis constaret num Nicetas Gennadianus idem esset ac Aquileiensis, cum libellus ad lapsam Virginem minus certo parente vagaretur, et cum adhuc in tenebris delitesceret *Explanatio Symboli ad competentes*, quæ tantam in agnoscendo Nicetæ nostro Aquileiensi attulit lucem. Nicetæ Aquileiensis pastoralis cura in difficillimis Ecclesiæ sæcæ temporibus fulgebat quidem ex epistola divi Leonis Magni ad eundem data, unde Nicetæ consultationes apparent ad apostolicam sedem delatæ, quæ zeli illius indubia sunt argumenta pro reparandis jacturis quas bellica clades intulerat, curandisque morbis barbarorum incursu ac societate contractis; ut, *statu tunc rerum in meliorem converso*, Ecclesia illa ad primitivæ observantiæ dignitatem rediret. At quanta nunc addere possumus, ad viri sanctitatem prædicandam, ex duobus libellis qui sunt; ersunt, quique, ut probavimus, genuinus ejusdem sunt fetus?

Vestigia sequimur hac super re sapientissimi prælaudati pontificis Benedicti papæ XIV, in citatis Litteris Apostolicis ad Portugallicæ regem de nova Martyrologii Romani editione: qui sanctitatem ostensus antiquissimi prædecessoris sui Siricii papæ, cujus nomen in Martyrologium Romanum ipse prior inferre decrevit ad diem 26 Novembris cum elogio *doctrinæ, pietatis, ac zeli religionis*; illius potissimum Epistolas sibi examinandas proposuit a Petro Constantio editas in Collectione Epistolarum pontificum Romanorum, ut inde sanctitatis illius erueret argumenta. Quid porro in *Explanatio Symboli ad competentes* Nicetæ nostri, quod similiter doctrinam, pietatem ac zelum religionis non redoleat, unde viri sanctitas comprobetur? Elucet doctrina in mysteriorum et articularum fidei explicatione, necnon et in

Scripturarum **224** eruditione; pietas in verbis cœlestis gratiæ, quibus abundat oratio; zelus religionis in vindicandis ab hæreticorum fallaciis Ecclesiæ veritatibus, et in insituendis ad vitæ innocentiam et ad veram pietatem hominibus. Quid vero non habet pro Nicetæ sanctitate libellus *ad Virginem lapsam*? Morum illius integritatem, vitæ sanctimoniam, disciplinæ vigorem satis ostendunt ignita illa verba quibus lapsam virginem ejusque corruptorem tam libere potuit oburgare: quisnam enim qui non esset omnino irreprehensibilis, ac semetipsum constantissime non præberet in omnibus exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in gravitate, prout Apostolus ad Timotheum; quis ausus fuisset tam vehementi oratione in peccatis insurgere, et ita ut hæc oratio a scriptoribus ecclesiasticis singulari laude commendaretur, veluti emendationis incentivum omnibus labentibus? Novum etiam zeli illius argumētum eadem elucubratio in eo est, quod, posthabitis humanis considerationibus, lapsam illam virginem, etsi genere nobilem, pastoralis vigore ac apostolica libertate pro zelo domus Dei publice increpavit, ac publice pœnitentiæ laboribus addixit. Quanta vero nobis non expeditarent sanctitatis argumenta Nicetæ opuscula alia que desiderantur, et illud singillatim *de Fide unice Majestatis* seu *de Fide*, aut *de Ratione Fidel*, quod Cassiodorus tantopere commendavit in libro de Institutione divinarum Scripturarum, capite 16; ut superius vidimus? Sed sanctitas Nicetæ nostri Aquileiensis satis elucet ex his etiam perpauca que supersunt; ut inde quoque non invitè arguamus sanctitatis illius opinionem jure ac merito antiquitas inolevisse ab ipso decessus sui tempore, et non sine Ecclesiæ auctoritate juxta illorum temporum disciplinam; ideoque illius nomen in Martyrologiis locum habuisse, atque ibidem beati, et sancti sanctæque memoriæ præconia obtinuisse.

Que hæcenus dicta sunt de Nicetæ nostri Aquileiensis sanctitate, et maxime ex testimoniis Martyrologiorum, satis etiam haberi possunt pro illius cultu generatim in Ecclesia cognoscendo: cultus enim est ipsa alicujus sancti recensio in tabulis ecclesiasticis, et ipsa illius nominis recitatio cum aliis sanctis viris in publicis Ecclesiarum conventibus; ad quod opus Martyrologia a primis Ecclesiæ temporibus exarata fuerunt. At quid nunc de Nicetæ nostri Aquileiensis cultu in ipsa Ecclesia Aquileiensis? Vir clarissimus Alexander Politus e clericis regularibus scholarum piarum in Martyrologio Romano suis *Commentariis* illustrato ac typis edito Florentiæ anno 1751, ad diem 7 Januarii asserere non dubitavit, Nicetæ episcopi Aquileiensis *famam et opinionem sanctitatis novissimis tantummodo post Baronium temporibus natam esse, et percubuisse apud Aquileienses*; quos etiam imprudentiæ atque temeritatis non timet arguere ob solemnem et anniversarium cultum ab ipsis eidem præstitum *decimo kalendas Julias*, si, absque certo aliquo judicio Romane Ecclesiæ, id fecerint ex sola Baronii auctoritate, quam *meram et penitus falsum hæreticonem* appellavit. Zabeus quoque dissertationis suæ parte 1, num. 15, asserit Aquileiensem Ecclesiam serò admodum cepisse Nicetam suum colere peculiari officio et missa ad diem *decimam kal. Julii*, quoniam sancti hujus mentio nulla in antiquis Aquileiensium *Kalendaris*, nulla in *Missalibus* Aquileiensis veteris ritus, seu manu exaratis, seu typis editis: quod et ostendit, adductis auctoritate et verbis ipsis clarissimi De Rubéis, qui data opera nonnulla in hæc ipsam rem scrutatus fuerat **225** hujusmodi Aquileiensis *Kalendaria* atque *Missalia*, prout ex suorum Monumentorum capite 17 habemus, nec non ex dissertationum varix Eruditionis capite 19. Quid igitur post hæc de Nicetæ cultu apud Aquileienses?

Recentiorem Nicetæ cultum in Aquileiensis Ecclesia arguunt tum Politus tum Zabeus ex defectu Nicetæ nominis in *Kalendaris* ac *Missalibus* propriis Aquileiensis Ecclesiæ et Aquileiensis ritus, que fuerant in usu in Aquileiensis diocesi ac in tota pene Aquileiensis provinciâ ante annum 1506, quo ex decreto provincialis concilii Aquileiensis, veteri abrogato ritu qui pridem obtinebat, Romanus ubique indectus atque introductus fuit. Verum in *Kalendaris* illis veteribus atque *Missalibus* Aquileiensis Ecclesiæ, non modo Nicetæ noster desubteratur, sed etiam sancti Nicetæ ipsius decessores, Valerianus atque Chromatius, qui notissimi sunt in fastis Occidentalis Ecclesiæ, et de quibus dubitatio nulla, quin ad Aquileiensem Ecclesiam pertinuerint. Adsunt nempe typis edita *Missalia* tria secundum consuetudinem sanctæ Ecclesiæ Aquileiensis; quorum primum, aliis longe præciosissimum ac penes me positum, ad annum spectat, ut videtur, 1400 (multum enim tam in fronte tum in fine, et annus propterea editionis conjici potest, sed non certo indicari); alterum ad annum 1517, tertium ad annum 1519; que duo servantur in publica archiepiscopali nostra bibliotheca: adde insuper ejusdem Aquileiensis Ecclesiæ Ritualis liber sub titulo, *Agenda diocesis sanctæ Ecclesiæ Aquileiensis*, typis editus anno 1575, cujus exemplar unum in eadem bibliotheca, et aliud penes me. In his porro quatuor liturgicis libris Aquileiensis Ecclesiæ, quorum postremus non longe est ab epocha que peculiaris Aquileiensis ritus desiit, et Romano locum dedit; in his, inquam, singulis exstat in fronte *Kalendarium*, a quo semper abant tum Nicetæ de quo loquimur, tum etiam Valerianus atque Chromatius, sicuti etiam absunt a toto *Missalium* corpore. Que igitur faciunt, juxta Politum atque Zabeum, contra peculiarem Nicetæ cultum in Aquileiensis Ecclesia: æque facerent contra cultum etiam sanctorum Aquileiensium episcoporum Valeriani atque Chromatii, de quibus æque nihil tum in *Kalendaris*, tum in *Missalibus* Aquileiensibus ad finem usque sæculi XVI.

Notandum propterea cum viris clarissimis Joanne Frontono in prenotatis ad *Kalendarium Romanum* nonagēntis annis antiquius ab ipso editum § 1, 4 et 11, Theodorico Ruinariō, præfatione generali in *Acta Martyrum*, num. 18, Stephano Antonio Mercello, præfatione in *Kalendarium Ecclesiæ Constantinopolitanæ* § 1 pag. 6, ac alibi sæpe in decursu operis; notandum, inquam, non bene illationem fieri de cultu aut non cultu alicujus sancti viri ex inscriptione aut ex defectu illius nominis in veteribus seu civitatis seu diocesis suæ *Kalendaris*. *Kalendaria* enim tum in Orientali, tum in Occidentali Ecclesia eo spectabant in singulis locis, ut festa indicerent sanctorum qui peculiari officio et missa coli consueverant: at non omnes sancti peculiari officio et missa colebantur; sed si tantum quorum ibidem monumenta exstarent, reliquæ scilicet, aut loca sacra eisdem dicata, ut puta oratoria, basilicæ, aut cœmeteria. Alii vero sancti, etsi nullum diem sibi festum haberent in *Kalendario* cum officio et missa; veluti sancti habebantur nihilominus, et colebantur: invocabantur enim in litaniis, repræsentabantur in pietatis et in ornamentis altarium, et scribebantur in tabulis ecclesiasticis; quod erat signum cultus eisdem exhibiti, **226** etsi absque peculiari festo die eidem cultui cum officio et missa assignato.

Quod ad Nicetam vero spectat, ac simul etiam ad sanctos Nicetæ decessores Valerianum et Chromatium, qui nullum in *Kalendaris* veteribus Aquileiensis Ecclesiæ habuerunt diem festum sibi assignatum cum officio et missa; adsunt litaniæ superius indicatæ, Aquileiensis Ecclesiæ peculiare, a Francisco Barbaro patriarcha Aquileiensis edj jussu post diocesanam synodum ab ipso habitam Goritiæ anno 1602, et Utini eodem anno impressam; in quibus omnia cum aliis sanctis universalis Ecclesiæ, et cum peculiaribus Aquileiensis diocesis seu provinciæ martyribus, confessoribus, virginibus, suo loco invocantur etiam sanctus Valerianus, sanctus Chromatius, sanctus Nicetas. In nuper quidem memorato Rituali libro,

Agenda diocesis sanctæ Ecclesiæ Aquileiensis, bis leguntur litante Aquileiensis Ecclesiæ propriæ, nimirum in ordine ad inuigendum infirmum, ut ibidem dicitur, et in benedictione fontis in pervigillis Paschæ et Pentecostes; in quibus, etsi quidam ex martyribus et confessoribus Aquileiensibus invocantur, Valeianus tamen, Chromatius, et Nicetas desiderantur. Verum, cum clarissimo De Rubéis in dissertatione de Sacris Foro Jul. Ritibus, capite 31, num. 2, minores has litantis appellamus, id est minus prolixas, ad distinctionem aliarum litantarum, quæ in aliis ecclesiasticis functionibus, maxime vero in processio.ibus, adhibebantur, quæque, juxta illum, majores appellari possunt, eo etiam sensu quod prolixiores essent ac plurium sanctorum invocationes continerent; quarum ipse litantarum ibidem specimen etiam præbet ex mss. codicibus Aquileiensibus quos inviserat. Nihil igitur mirum in minoribus hisce litantis Aquileiensis Ecclesiæ aliquos deesse sanctos viros Aquileiensis qui in majoribus fortasse invocarentur; prout etiam plurimi ex omni ordine sancti desunt in litantis illis, æque minoribus nuncupandis, hodierni Romani Ritus, quæ recitantur in iisdem functionibus benedictionis fontis, et in commendatione animæ morientium, qui tamen in litantis plenis ac majoribus Rogationum et psalmorum penitentialium invocantur. Etsi autem nullus sane præsto sit hodie codex Aquileiensis antiquus unde eruatæ dici possint litantæ illæ majores Aquileienses quas Barbarus patriarcha cum synodo Goritienâ edi jussit, et in quibus tres illi Aquileienses episcopi confessores, Valerianus, Chromatius et Nicetas inter sanctos invocantur, optima ratio nihilominus suadet coniecere litantis illas ab antiquis retro temporibus in Aquileiensi Ecclesia usitatas fuisse; cum capite 24 ejusdem synodi, ubi illas *per nos pridem editas* appellat Aquileiensis præsul, et ubi eandem statim diebus recitandas præcipit in illa suæ diocesis parte cujus Goritia caput erat, pro peculiaribus tunc ibidem urgentibus belli adversus Turcas necessitatibus; cum, inquam, nihil dicat de nominibus Aquileiensium sanctorum veluti noviter ibidem adlitis ac insertis: quod certe fecisset, si ita reipsa fuisset; novitas enim hæc erat hujusmodi, quæ meruisset notari, nec non aliqua saltem ratione muniri, ac populis, qui novitates semper demirantur, commendari. En itaque cultum in Aquileiensi Ecclesia tributum Nicetæ, Aquileiensi episcopo, etsi nihil de illo in veteribus Aquileiensis Ecclesiæ Kalendaris, nihil in Missalibus.

Præterea non indignum est animadversione, vetusta Aquileiensis Ecclesiæ Kalendaria et Missalia veterem præferre universalis Ecclesiæ morem, ab eruditissimis viris omnibus, qui de hisce rebus sermonem habuerunt, in luce positum, et de quo singillatim 227 videri possunt idem Joannes Fronto, loco citato; Sarelus, Lettere Ecclesiastiche tomo VI, epistola 57, num. 4; Mabillonius, præfatione in Sæculum v Benedictinum, num. 95 et 97; Muratorius, dissertatione prævia ad Liturgiam Romanam veterem, ab ipso editam, capite 5; et Benedictus papa XIV de servorum Dei Beatificatione et beatorum Canonizatione, libro 1, capit. 5 et 6: morem scilicet, quo martyres tantummodo, festo die indicto cum peculiari officio et missa, colebantur, paucis tantum decursu temporis, eisque celebratoribus, inductis confessoribus. In præcætitis namque Aquileiensis Ecclesiæ Kalendaris et Missalibus, si binos excipias (sanctum videlicet Zoilum presbyterum confessorem ibidem dictum, sed nihilominus veluti martyrem ob exhibita, furente Diocletiani persecutione, martyribus Aquileiensibus pietatis officia; et sanctum Syrum episcopum confessorem, Aquileiensis Ecclesiæ alumnum, et episcopum Ticinensibus datum a sancto Hermagora Aquileiensis Ecclesiæ protoepiscopo, ut Aquileiensium fert traditio a Martyrologio quoque Romano ad diem 12 Septembris roborata; qui propterea veluti Ticinensis Ecclesiæ institutor, et illius

A regionis apostolico prope ævo inter paganorum persecutiones apostolorum, etiam absque martyrio proprie dicto cultum peculiarem merebatur); si hos, inquam, binos excipias, soli ex Aquileiensibus cælitibus sancti martyres, qui suum sanguinem pro Christo profuderunt, locum habent in præcætitis Aquileiensis Ecclesiæ Kalendaris atque Missalibus, cum festo scilicet die ac officio et missa: nec nisi sero tandem, ex confessoribus Aquileiensibus in Ecclesiæ pace defunctis, unus insertus fuit sanctus Paulinus patriarcha Aquileiensis qui Caroli Magni tempore floruit, ut cujus sacrum corpus in insigni Collegiata Civitatis Ecclesiæ religiose colluit: insertus namque fuit post sæculum xiii; quoniam in Kalendario Aquileiensis Ecclesiæ ejusdem sæculi, publici juris facta a clarissimo viro Friderico Althano in suo opere de Kalendaris, sancti Paulini nostri nomen non invenitur. Insertus propterea fuit cum jam undique in Ecclesia mos inductus fuisset colendi peculiaribus festis cum officio et missa etiam sanctos confessores; et cum ipsa Aquileiensis Ecclesia locum dedisset præcipuis sanctis confessoribus atque virginibus, qui jam communis essent cultus ob nominis celebritatem in Ecclesia universa.

B Cum autem prelaudatus patriarcha Franciscus Barbarus, insignis apud nos ecclesiasticæ disciplinæ instaurator, abrogato veteri Aquileiensium ritu, Romanum amplexatus fuisset; tunc ille, ut Romano ritu a sæculis viginti, colendi scilicet officio et missa etiam sanctos confessores, plene in omnibus sese accommodaret, cogitare cepit de inserendis Kalendario diocesis (quod tunc primum quotannis typis edi apud nos incæpit) etiam sanctis veteribus confessoribus diocesis suæ, qui jam veluti sancti communiter habebantur atque invocabantur, ut dictum fuit, et in Romano Martyrologio aliisque locum obtinebant; ut ipsi quoque, una cum martyribus nostris, et festos dies haberent, et officium ac missam. Ita siquidem factum fuit: sed non omnes una simul sancti nostri Aquileienses confessores locum in novis Kalendaris obtinuerunt; verum alius post alium, et non sine aliqua etiam alicujus nominis intermissione, sive ex proposito facta, sive ex accidenti nata. In primo namque typis edito Kalendario Aquileiensi ab eodem Barbaro, post inventum ab ipso in peculiari diocesi sua Romanum ritum etiam ante Provinciale concilium anni 1596, a quo universæ provincie indictus fuit; 228 in Kalendario scilicet anni 1595, cujus exemplar sane rarissimum, ac fortasse unicum, servatur in tabulario insignis Collegiati capituli Civitatis, quodque incipit a die prima Novembris precedentis anni 1594; in hoc, inquam, primo Aquileiensi separatim typis edito Kalendario, inter sanctos mensium Novembris atque Decembris utriusque anni, sanctos Aquileienses episcopos Valerianum et Chromatium inveni ex Martyrologio, ut ibidem dicitur, ex Martyrologio nempe Romano tunc primum in Kalendarium nostrum suo unumquemque die relatus; sed sanctum Nicetam non inveni. In altero, quod videre licuit, Kalendario Aquileiensi in amplissima bibliotheca, quæ amplius non superest, egregii quondam viri Caroli a Pace, Kalendario scilicet anni 1598 (duobus intermediis frustra quæsitis), sanctum Valerianum quidem inveni; at non Chromatium, neque Nicetam: Valerianum et Chromatium quidem, non vero Nicetam, in tertio subsequentis anni Kalendario 1599: Nicetam tandem, Valerianum atque Chromatium inveni in altero anni 1606 (quia nihil de sex intermediis asserere possum, quæ habere non potui); et ita demum in tota Kalendariorum nostrorum serie subsequenti, quæ, paucis deficientibus, integra nuper exstabat in selectissima bibliotheca congregationis oratorii Neriani hujus Ulcinensis civitatis. Nihil igitur adversus Nicetæ cultum apud Aquileienses facit, quod Nicetas ipse sero tantum locum habuerit in Kalendaris Aquileiensis Ecclesiæ; hæc enim quæpera illius nominis in Kalendaris nostris accessio, non initium cultus fuit, sed potius cultus jam vigentis

complementum; addito nempe eidem peculiari festo die, et officio ac missa, prout etiam cum aliis factum fuit, Chromatio scilicet ac Valeriano, de quorum antiquo cultu in eadem Ecclesia nemo unquam dubium movit.

Cur vero, tot sæculorum cursu, numquam cogitaverint Aquileienses in proprium Kalendarium inferre, et sacro die cum officio et missa honorare tres illos episcopos confessores, dum eodem cultu alios prosequerentur aliarum Ecclesiarum; cur hoc idem neque tunc eisdem in mentem venerit, cum sanctum Aquileiensem patriarcham Pāulinum in Kalendarium induerunt; ratio nulla nobis aptior ac probabilior ea videtur, qua, in re parum dissimili, usus fuit clarissimus canonicus Mazochius in suo opere, alias hic citato, de Cultu sanctorum Neapolitanæ Ecclesiæ episcoporum parte II, capite 8. Agebat ipse de quodam Probo, Neapolitano primævæ ætatis episcopo, qui sub Antonino Vero usque ad Septimum Severum floruisse dicitur, quemque mirabatur inter sanctos episcopos confessores Neapolitanæ Ecclesiæ, prædecessores ac successores suos, locum non invenisse neque in celebri a se illustrato Marmoreo Kalendario Neapolitanæ Ecclesiæ, neque in aliis aut superioris aut posterioris ævi, sicuti neque omnino usquam inter sanctos recensitum in aliis liturgicis libris, licet sanctitatis ejusdem non deessent vestigia pro illorum temporum ratione monumenta; eo ferme modo, quo et nosmetipsi, majori etiam quodam jure, admirati sumus in veteribus Kalendaris nostris tandem defuisse tres Aquileienses episcopos confessores, Valerianum, Chromatium, atque Nicetam, quibus nihilominus et sanctitatis prima etiam apud nos, et inter sanctos recensio ac cultus antiquitate non deerat. Hoc itaque pacto, pro eruditione sua, nodum solvere sibi proposuit Mazochius. « Quo minus Probus, alii que fortasse plures, ecclesiastica cultura potius reperiantur, ea una intercessisse causa videtur, quod eorum corpora in obscuro latentia, numquam in apertum **229** prodierint, ut per eam occasionem eorum summaria pro more temporum illorum canonizationi promoveri posset. Nam (quantum ex facto... simulque ex universa sequioris ævi sacra historia deprehendere possum) sanctorum paulo antiquiorum canonizationi ab inventione corporum sumebat initium. Tum si, quorum reliquæ repertæ fuissent, eorum sanctitatis fama constaret; exardescerant populi studia, ut ii inter sanctos ascriberentur. Ibi Ecclesiæ pastores populi desideria, quasi divinam vocem, minime contemnenda rati, in eorum de quibus agebatur vitam et sanctitatem inquirebant. Porro si Ecclesiastico judicio de eorum sanctitate constitisset; ad corporum elevationem, atque in decentiora loca translationem procedebatur. » Deinde ita concludit: « Quare hac una de causa mihi videtur tum Probus, tum et forsitan alii... cultu ecclesiastico claruisse: plane quia, eorum numquam inventis corporibus, defuit occasio, qua studia fidelium inflammarentur ad impetrandam ab episcopis causæ informationem, et quæ hanc consequerentur, nimirum canonizationem, elevationem corporis atque translationem: quorum nunc nomina scripta sunt in libro Vitæ. » Hactenus Mazochius, qui etiam super hac re ad ea se refert quæ scripserat in diatriba anteposita commentario suo in prædicatum Marmoreum Neapolitanæ Ecclesiæ Kalendarium numero 13 notationum, et Mabillonium citat in dissertatione qua agit de sanctorum Canonizatione sequorioris ævi. Eadem videas etiam apud Morcellum in Kalendarium Ecclesiæ Constantinopolitanæ, vol. I, pag. 134, ubi de Eudoxio martyre sermonem habet ad diem 6 mensis Septembris.

Post hæc igitur ut redeamus ad tres Aquileienses nostros episcopos confessores, Valerianum, Chromatium et Nicetam; certum est eos ad quartum et quintum Ecclesiæ sæculum pertinere, cum scilicet mos tantummodo incipiebat, ac quibusdam tantum in locis, ut eruditi animadvertunt, publico pleno

cultu donandi, festo nempe die officio et missa, etiam sanctos confessores; non sine tamen magno delectu, ita ut ii tantum hoc honore auferentur qui virtutum ac meritorum eminentia gloriam quodammodo ac famam æquarent martyrum, qui soli antea hoc publico pleno cultu potius fuerant; ut patet ex eo quod factum fuit cum sancto Martino Turonensi episcopo et confessore, qui inter primos habetur e confessoribus in Ecclesiæ pace defunctis, qui hoc pleno ecclesiastico cultu donati reperiuntur, quique idcirco a scriptoribus coævis suis in vitæ merito martyribus data opera comparatus fuit, ut eruditissime animadvertit citato superius loco Benedictus papa XIV. Dubitari interim nequit, tres nostros episcopos confessores cultum saltem aliquem sanctitatis ab initio consecutos fuisse in opinione communi, quæ, permittentibus aut etiam suffragantibus episcopis, legitime pro illis temporibus canonizationi æquiparetur; et ita eosdem in Agiologis seu Martyrologiis locum invenisse, et a fidelibus in invocationibus usurpatos. Insuper certum est, trium horum Aquileienseum episcoporum, Valeriani, Chromatii, atque Nicetæ, nullam hodie haberi sacrorum cinerum reliquam; neque constare quod existerit unquam in tam celebri thesauro Aquileiense Ecclesiæ, qui sanctorum martyrum Aquileienseum aliorumque aliarum Ecclesiarum reliquis abundabat, uti ex veteri reliquiarum indiculo celeberrimæ illius Ecclesiæ apud Bertolum nostrum Antichità d'Aquileja pag. 366: unde argui facile potest sacrorum eorum cinerum memoriam vel a primis temporibus perisse, durante tantum fama nominis **230** et sanctitatis. Jure igitur dici potest, quod prima illa ætate transacta, in qua adhuc raro admodum sancti confessores cultu publico diei festi officii ac missæ donabantur, atque hinc ignotis permanentibus locis ubi corpora sanctorum Aquileienseum episcoporum Valeriani, Chromatii et Nicetæ deposita fuerunt, et eo magis ob infastas rerum vicissitudines, quibus tunc temporis, ac deinceps tam sæpe obnoxia fuit Aquileiense urbs ac tota simul Aquileiense provincia; jure, inquam, dici potest, quod, juxta Mazochium, *defuit occasio qua studia fidelium inflammarentur*, ut sanctis his episcopis confessoribus ea publici cultus plenitudo accederet quæ eisdem ceteroquin debebatur, inscriptio scilicet in Ecclesiæ Aquileiense Kalendarium cum diei festi indicatione nec non et officii ac missæ, ac ita hoc honore caruerint ad finem usque sæculi XVI, quo tandem cum ulati fuerunt a clarissimo eorum successore Francisco Barbaro patriarcha, de quo superius diximus. Cæterum, quod ad Nicetam nunc nostrum singillatim spectat, de quo solo hic disputatio est, et cujus nomen ab antiquis temporibus in Martyrologiis recensitum vidimus; quis non miretur eundem in Martyrologiis locum habuisse tot retro sæculis antequam in Kalendarium propriæ Ecclesiæ inscriberetur, cum e contrario ex Ecclesiarum particularium Kalendaris potissimum antiquitus coaluerint Martyrologia, ut eruditi observant, et nuper clarissimus prælaudatus Morcellus animadvertit in præfatione ad Kalendarium Ecclesiæ Constantinopolitanæ § 4, pag. 6 et 7? Hoc nimirum nisi nostra nos fallit opinio, jamdiu ubique notæ atque exploratæ sanctitatis Nicetæ nostri, nec non et cultus eidem longe lateque apud suos exterosque præstiti argumentum est amplissimum; quo sermonem de illius sanctitate ac cultu libentissime claudimus, ac simul tandem finem imponimus octavo capiti dissertationis nostræ, in quo propositum erat dicere de sancto Nicetæ episcopo Aquileiensi, ejusque opusculis ac fragmentis; nec non et de illius sanctitate ac cultu.

CAPUT IX.

Nonnulla exhibentur observatu digna, tum quoad dogmata et mores, tum quoad disciplinam, ex sancti Nicetæ opusculis atque fragmentis.

Nulla major Christiano homini ab incunabulis san-

etæ catholicæ religionis dogmatibus, præceptis, ac institutis imbuto; nulla, inquam, major animi oblectatio, quam, cum sese offert occasio, et ingenii vires suppetunt, cognoscere demum atque perspicere ex sanctorum Patrum vetustis operibus, seu jamdiu editis, seu postea in apricum eductis, nihil se in Christianæ doctrinæ palæstra didicisse, quod a primis illis religionis nostræ magistris per singulas ætates custoditum traditumque non fuerit. Hæc siquidem religionis hujus præstantia, qua a quibuslibet falsi nominis religionibus, quas spiritus erroris invexit, distinguitur; ut nihil unquam novi tradiderit, nihil docuerit, seu in fidei regulis, seu in morum præceptis; et ut in rebus ipsis variabilis disciplinæ unum eundemque spiritum semper et ubique servaverit. Quare operæ pretium duxerunt quotquot sanctorum Patrum operibus edendis curam adhibuere, ut quæ ad dogmata, ad morum præcepta, ad ritus spectarent, quæque maxime aut novatorum 231 paterent calumniis, aut pravorum hominum contumeliis, notata digna in eorum præfationibus haberent, quo theologorum et concionatorum, nec non et legentium omnium utilitati simul ac facilitati consulere; et sub uno veluti aspectu doctrinæ nostræ institutis perfectissima consensio cum veterum magisterio poneretur. Horum igitur vestigia, impari licet conatu, nos quoque secuti, nonnulla hic ex Nicetæ nostri duobus quæ supersunt opusculis, nec non ex deperditorum laciniis investigabimus, quæ ad dogmata spectant, ad morum præcepta, ad disciplinam; ut, quoad per nos licet, nihil desit etiam in parvo tentamine, quod accurate alii ac copiose, tum pro ingenii viribus, tum pro materie abundantia præstiterunt. Quamquam, quid opus animadversionibus nostris, si sermo sit de dogmatibus quæ profitemur, aut de potioribus ducentæ vitæ præceptis; cum *Explanatio Symboli* Nicetæ nostri per sese clara sit, et omnia ex ordine tradat quæ nosmetipsi in institutionibus primævæ ætatis accepimus? Pauca itaque quæ de his subjicimus, atque alia quæ adiciemus, æqui bonique lector faciat.

Totius Christianæ institutionis basis simul ac columnen fides est: inde enim Christiani fideles, quasi per antonomasiam, appellantur. Propterea cum quis ad Ecclesiæ fores lavacrum regenerationis accepturus accedit, sacerdoti interroganti quid petat, fidem respondet. Hoc nempe a rationis particeps creatura primum Divinitati debetur obsequium, quo et supremam illius eminentiam et propriam profiteatur servitorem; ut nulla prorsus dubitatione iis præset assensum, quæ ab eadem hominibus revelata fuisse probantur, quamvis humanæ mentis aciem penitus vincant, et rationi etiam repugnantia quandoque videantur. Hic itaque totius libelli *Explanatio Symboli* scopus, ubi præcipua Christianæ fidei dogmata in Symbolo apostolorum contenta traduntur atque explicantur; eaque singillatim, ac fusiori quodam sermone, quæ aut ab hæreticis illius temporis temerata fuerant, ut dogma de vera in Christo Servatore nostro humanitate ab Eutyche ejusque asseclis tunc recens negata; aut quæ difficilius in hominum mentibus assensionem obtinere videbantur, ut illud de vera nostræ carnis futura resurrectione, quod nunquam, pene dixerim, non habuit, seu inter paganos, seu inter Judæos, seu inter hæreticos, adversarios. Quæ autem hic sunt quæ peculiarem quodammodo nostram animadversionem requirunt? Fidei integritas in omnibus et singulis articulis ad æternam salutem necessaria a Nicetæ nostro asseritur in *Explanatio* sua, capite 9, quemadmodum hodieque in catholica Ecclesia perpetua traditione docemur; ut nihil propterea sibi blandiri possint qui universam catholicam fidem profiteri gloriantur, si vel in uno fidei dogmate claudicaverint: « Nihil de hac Trinitatis professione nuntiabo, ne saluti meæ damnum, et fidei faciam detrimentum. » Ita nimirum competentes suos Nicetæ edocebat, ut responderent iis, seu gentilibus, seu Judæis, seu hæreticis, a quibus fortasse

A in Christianæ fidei dogmatibus tentarentur. « Retinete semper pactum quod fecistis cum Domino, id est hoc Symbolum quod coram angelis et hominibus confitemini. » Ita quoque ad eosdem capite 15. Neque tantum fidei integritas absoluta a Nicetæ nostro inculcatur; verum etiam ut fidei confessio, ore prolata atque in Symbolo contenta jugiter recolatur admonet ipse; quod nimirum ad res fidei, non modo oris confessione promendas, sed etiam sedulo mediandas atque ad actus interiores fidei frequenter eliciendos facit, quod Christianæ institutionis 232 ac professionis præcipuum semper fuit: ait enim capite 16: « Ita, charissimi, sive sedetis, sive operamini, sive dormitis, sive vigilatis, hæc salutaris confessio volvatur in pectoribus vestris. » Atque hæc de fide, fideique dogmatibus simul sumptis, nunc de aliquibus singillatim.

Quæ catholica docet ac docuit semper Ecclesia de sancti Spiritus operatione atque virtute, quoad donum divinæ gratiæ, quod nempe gratuita hæc sit, et ad salutem omnimode necessaria; hæc eadem docuit competentes suos ipse quoque Nicetas *Explanatio* capite 7, ubi ait: « Ipse (Spiritus sanctus) dividit gratiarum dona singulis prout vult... sine cujus operatione nulla potest creatura ad æternitatem pervenire. » Æterna porro hæc vita, cujus exspectatione solamur, cujus causa neque extollimur in prosperis neque dejicimur in adversis; æterna hæc vita quæ æque creditur speraturque a catholicis, ac simul ab omnibus quæ sub cælo sunt a catholica communione dissidentibus societatibus, comparari ne unquam poterit extra unam catholicam Ecclesiam? Minime sane juxta catholicum dogma; quidquid effutierint omni tempore, ac etiamnum garriant a catholica communione segregati, quibus nulla fortasse hac una infestior catholicorum doctrina est. Hæc propterea omnium temporum catholicorum doctrina fuit, cujus luculentissimum præbet quinto sæculo testimonium etiam Nicetas noster *Explanatio* capite 10, ubi ad *Symboli* articulum de sancta Ecclesia catholica sic ait: « Ergo in hac una Ecclesia crede te communionem consequitur esse sanctorum. Scito unam hanc esse Ecclesiam catholicam in omni orbe terræ constitutam; cujus communionem debes firmiter retinere. Sunt quidem et aliæ pseudoecclésiæ, sed nihil tibi commune cum illis, ut puta Manichæorum, Cataphrygarum, Marcionistarum, vel ceterorum hæreticorum, sive schismaticorum; quia jam desinunt istæ Ecclesiæ esse sanctæ. Siquidem demoniacis decepte doctrinis aliter credunt, aliter agunt quam Christus Dominus mandavit, quam apostoli tradiderunt. » Quid luculentius ad catholicum dogma confirmandum de communionem sanctorum ac de vita æterna in sola Ecclesia catholica obtinenda, exclusis omnino pseudoecclésiis quibuscumque, seu hæreticorum, seu schismaticorum?

Nihil tamen sibi blandiantur fideles catholici, quod ad unam hanc veram catholicam Ecclesiam pertinent, ita ut hoc solo ex capite vitam æternam sibi audeant polliceri, quin totis viribus obnitendum illis sit, ut vitis careant, ut peccata devitent et ut pie casteque vivant. Hoc nimirum ex doctrina divinitus revelata quotidie docent in catholica Ecclesia animarum curatores; et hoc ipsum docuit competentes suos in *Explanatio* *Symboli* Nicetæ noster capite 15 dicens: « Hanc vitam (æternam) nec gentilis habebit, nec Judæus incredulus possidebit; sed nec vitis et criminibus serviens Christianus; quia solis est fidelibus et caste viventibus preparata. » Quid vero de pœnarum etiam æternitate, quæ impios manet, censet Nicetas? Hæc scilicet pœnarum æternitas, quæ tam sepe unanimiter prædicatur in Ecclesia catholica, desidiosos homines ac peccatis servientes mirum angit in modum, ut facile sibi persuadere non erubescant, auxesim hanc esse concionatorum ad timorem incutiendum, potius quam fidei dogma divinitus traditum. Quid non comminiscuntur

de divina bonitate, de divina misericordia, ut pœnā-
tūm locum sibi fingant æternū utique non futurū?
Verum quid contra perpetuam hujus **233** dogmatis
fidem, quam nobis uno ore tradiderunt Patres, qui-
busque Nicetas quoque noster conelmit? « Impiis autem
eternæ pœnæ subjicit, » ait ipse Explanationis
cap. 6. « Scio graviora facinorosis servari tormenta, et
siue sine impias animas cruciatus manere, non tem-
porales utique, sed æternos. » Ita in libello *ad Lapsam*,
capite 8 num. 32. « Quantavis afflictionem, quanti-
avis laborem subire esto contenta, dummodo ab
æternalibus pœnis libereris. » Ita ibidem num. 34,
nec non alibi sæpe.

Catholicæ Ecclesie succensent hæretici homines,
quod doceat, merita sanctorum, eorumque in cœlo
orationes plurimum valere ad indulgentiam peccatorum
obtinendam; ac propterea irridet nostras sanctorum
invocationes. Utrumque vero tenuit semper
Ecclesia, et utrumque dogma sibi est, quibus et Ni-
cetas non ter testimonium perhibet. « Si fuisses com-
muni sorte defuncta (aiebat ipse *ad Virginem lapsam*
cap. 8, num. 16).... parentes... exsultassent gran-
diter; quia immaculatam premisisset virginem, hos-
tiam vivam Domini o, propitiatricem videlicet delictorum.
» En merita sanctorum, eorumque orationes
propitiaticæ apud Deum pro peccatis. « Sanctorum pe-
las auxiliū. » Ita ad eandem, capite 9, num. 40.
En invocationem sanctorum lapsæ virginis a Niceta
nostro propositam atque inculcatam veluti efficacem
ad obtinendam a Domino perpetrati facinoris veniam.
Atque pauca hæc de fidei dogmatibus, deque his quæ
ad dogmata spectant, ex Niceta attingisse sufficiat.

Nunc quæ spectant ad mores, ad agendæ scilicet
vitæ rationem, ad peccata eorumque variam dignos-
cendam gravitatem, ad pœnitentiam post peccata,
nec non et ad sacrarum virginum institutum pro mo-
dulo prosequamur. Quid frequentius apud nos in
ore omnium concionatorum et parochorum, nec non
et pædagogorum, vel in primis Christianæ vitæ insti-
tutionibus quas fere ab infantia accipimus, quam re-
cordatio aberrantionum in baptisate factarum,
diabolo scilicet, et operibus ejus, ac pompis? Nullo
nimium faciliore modo Christianorum animos in of-
ficio continemus, quam si sponiones ab iisdem in
baptisate tam solemniter factas mentis oculis sub-
jiciamus; nullo validiori argumento Christianorum
vitam perstringimus ab instituti proposito aberran-
tem, quam si vitam eandem sponionibus in baptis-
mate factis comparemus. Hæc propterea frequen-
tissima apud Patres objurgatio Christianorum; maxime
vero adversus eos qui natio corporis cultu vanitatem
sectantur, ac vitæ superbiam ostenderent; eosque
pæcipue qui spectaculis dediti, choreis ac theatris,
indeque sequi ut plurimum solitis, luxuriis et ebri-
tibus, Christianum propositum aperte mentiebantur.
Jam itaque et Nicetam nostrum videas eadem quinto
seculo predicantem tum in *Explanatōne Symboli*,
capite 1 et 16, tum maxime in tertio fragmentorum,
ubi competentes suos instituens, eos hortabatur at-
que docebat, ut non nudo sermone neque solis labiis
abreduerant, sed fide fortissimè et indubitata scien-
tia, ut ipse aiebat; et ubi coram ipsis eos elegantis-
sime carpit Christianos, seu viros, seu mulieres, qui,
contra ac sponiderant, vitæ cultum delicatorem
et ornatum corporis splendidiorem sectabantur. « Quid
dicimus, inquit, de his qui superfluo carnis ornatu
jactare se volunt, et videri mirabiles? Taceo de ex-
quisitis inutiliter vestimentorum subtilitatibus. Oro
vos, quid faciunt in viris capilli acui crispati, comæ re-
tro quidem cervicem cooperientes, ante autem fron-
tem penitus abscondentes, ita ut nec signo Christi
cruels locus liber **234** relinquatur in fronte, et unde
se putant habere aliquam gloriam vel decorem, inde
turpitudinem et ignominiam contrahant? Similiter et
mulieres caput ligantes ut sentum, ut frons tamquam
vallis inter duos subsistat colles, ut de auro pondera
lapillorum auro ligata dependeant, et brachia

A ōnerentur auro, ut cervicem premant catenas vel la-
pidēs, et pedibus sanguineæ calciamētis flammale
rutilent. Quis usus in his, quæ utilitas invenitur, nisi
sola inanis pompa, et mens desiderio infantili cor-
rupta? » Non itaque nostrorum temporum nimis se-
veritas censenda est, si hæc eadem frequenti populo
predicamus: sed hæc est morum doctrina, quæ una
cum articulis fidei ad nos usque defluxit, quæque ex
majorum traditio: e in catholica Ecclesia semper præ-
dicabitur ad mores hominum corrigendos, et ad vitam
instituentiam Christiano nomine dignam.

Quid nunc de peccatoribus, ac peccatis, deque pœ-
nitentia pro eisdem agenda? Peccata ad mortem du-
cere, et peccatrices animas sub diaboli dominatione
esse, quotidie admonemur, et hoc, ut a peccatis ab-
stineamus, et ut peccata patrata desineamus. Eadem
porro doctrina existit omnium temporum; et aiebat
quoque testimonium perhibet quinto sæculo Nicetas
episcopus apud nos in libello *ad Lapsam*, capite 1,
num. 4, ubi ait: « Vere hæc est captivitas, ubi ani-
mæ a peccato captivæ duuntur ad mortem, et a dia-
bolica dominatione possidentur. » Peccata graviora
esse que scandalum præbent fidelibus, quæque in-
deles etiam blasphemare faciunt nomen Domini, non
quorundam rigidiorum theologorum figmentum, sed
doctrina est Scripturarum, quam concursus Patrum
traditio Ecclesie commendavit. Hæc itaque doctrina
imbutus etiam Aquileiensis Nicetas, *lapsam Virginem*
suam ad majorem pœnitentiam excitabat ob patratum
crimen, quod scandalo multis fuerat, et infidelibus
prebuerat blasphemandi occasionem. Aiebat nempe
in eodem libello *ad Lapsam*, capite 7, num. 30 et 31:

B « Et quidem si tibi soli damnum fecisses, erat quidem
tristitia, sed forsitan tolerabilis. Nunc vero quantas
animas tuo scelere sauciasti; quantas animas propter
te de proposito suo pœnitere fecisti? Quanta labia
etiam fœlium inquinata sunt, viam Domini blasphe-
mando? Aperuit in nos gentilitas os suum; adversas
sanctam Ecclesiam Synagoga Judæorum per tota de-
decus exsultavit. Quod si is qui unum scandalizave-
rit, mola circumligatus jactari debet in mare, quid
de te pronuntias, per cujus scelus omnis anima sauci-
ata est, et nomen Domini in gentibus blasphematum
est? »

C Peccata præterea quædam sunt inter homines fre-
quentiora, et ea quidem lethalia, in quibus nihilomi-
nus ex multitudine sociolorum vellent sibi peccantes
indulgentiam et impunitatem facillime impetiri. Quis
non audiat hodieque avaros, rapaces, fornicarios et
alios hujusmodi, blandientes sibi de sodalium turba,
atque ex turba ipsa pecca: tum minere satagunt
peccatorum suorum gravitatem? His quotidie respo-
demus, fallacias eorum detegimus: at quam eleganter
simul ac solide Nicetas noster in eodem libello
ad Lapsam, capite 9, num. 41, conversus in violatorem
virginis oratione! « Nec tibi de multitudine peccan-
tium similitum blandiaris, et dicas: Non solus hoc ego
feci, multos habeo socios: sed recogita quia multi-
tudo sociolorum impunitatem non fecit criminum. »
D Dignam sane docto et sancto viro sententiam, quæ
totam super hæc re constituit morum doctrinam.

A peccatoribus et peccatis, ad pœnitentiam veni-
mus. « Pœnitudo, inquit **235** lapsis necessaria est,
sicut vulneratis sunt necessaria medicamina. » Ita ad
Lapsam, capite 8, num. 33. « Secundum conscientie
molem exhibenda est pœnitentie magnitudo... nec
aliud remedium constitutum est post unum bap-
tisum, quam pœnitentie solatio. » Ita sequenti num.
34: « Peccator ergo si sibi ipsi non pepererit, a Deo
illi parceretur. Et si futuras pœ: as genitricis perpetuas
in hoc parvo vitæ spatio compensaverit, seipsum ab
æterno judicio liberabit. » Ita ibidem, num. 55. Hæc
autem sunt quæ de pœnitentia prout virtus est, ac de
operibus pœnitentialibus prout sunt virtutis pœni-
tentie fructus, ac satisfactorie apud Deum actiones.
Patres omnes docuerunt, et nosmetipsi quotidie fide-
libus predicamus.

Jam vero de virginitatis proposito ac de virginitibus quid Nicetas senserit intueamur. Certant quodammodo inter se veteres Patres, eum de virginitatis proposito ac de virginitibus sermonem habent, in virginitatis ac virginitum laudibus celebrandis, ut cuique notissimum esse potest, cui sanctorum Patrum lectio extranea non sit. Hoc nimirum peculiare Christianæ religionis necesse est, humane philosophiæ prorsus ignotum, ac Synagoge ipsi penitus incompertum; ad quod tamen quibusdam, ut ita dicam, veluti gradibus ab ipso mundi exordio Ecclesiæ suam Deus sapientissime comparare non destitit, ut preclare sanctus Methodius episcopus et martyr dissertabat in Convivio Decem Virginum, pag. 16 et sequentibus editionis Romane G et L, a Leone Allatio adnotatæ anno 1656. Cominit itaque cæteris Ecclesiæ Patribus et communi Ecclesiæ præconio etiam Nicetas noster, qui de virginitatis proposito ac de virginitibus peculiarem habuit scribendi occasionem, licet tunc valde infansam, in sepe citato libello oburgationis ad virginem quendam Ecclesiæ suæ, quæ lapsa fuerat. De virginum namque instituto loquens capite 2, num. 5, ejusdem libelli, *gloriam* appellat *virginitatis* quam misera illa perdidit, et *gloriam* hanc sæpe etiam in libelli decursu commemorat, ut quanti institutum hoc ipse faceret satis appareat.

Quid vero virgo sacra apud Nicetam fuerit, ipse loquitur. « Eras (inquit eadem compellans ibidem, num. 6), eras virgo in paradiso Dei, utique inter flores Ecclesiæ; eras sponsa Christi, eras templum Dei, eras habitaculum Spiritus sancti.... Incelestas in Ecclesia tanquam columba illa de teta scriptum est: *Pennæ columbæ deargentatæ, et posteriora dorsi ejus in aspectu auri*. Splendebas ut argentum, fulgebas ut aurum, quando cum sincera conscientia procedebas. Eras tanquam stella radians in manu Domini, nullum ventum, nullas belli nebulas pertimescebas. » Et hæc quidem de sacra virgine, quæ oad status sui excellentiam, et quoad animæ dignitatem. Quid autem de corpore virginali? *Membra dicata Christo* sacrarum virginum membra pronuntiat Nicetas, capite 4, num. 13. *Sacrum virginis corpus* dixerat sanctus Ambrosius de Virginitibus libro II, capite 3, numero 20. *Sacratæ Deo corpora* virgines appellaverat sanctus Hilarius Pictaviensis in epistola seu lib. I ad Constantium Augustum, num. 6. *Membra Christo dicata* ipsissimis Nicetæ nostri verbis virgines dixerat sanctus Cyprianus, epistola 60 in editione Baluzii. *Carnem sanctificatam et carnem Christo traditam*, scripserat Tertullianus in libro de Velandis Virginitibus, capit. 3 et 16.

Sed quid de virginitatis gloria ac de virginitibus Deo sacris in communi tunc hominum opinione; quæ ceteris, etiam inter Christianos, non eadem semper est ac sana presulum et virorum præstantiorum doctrina? **236** Præclarum sane super hac re orbi univerbæ reliquerat exemplum non longe ab initio quarti sæculi piissima Constantini Augusti mater Helena, quæ Jerosolymis cum esset, ut Rufinus noster Aquileiensis refert Historiæ suæ Ecclesiasticæ libro I, capite 8, « Virgines quas ibi reperit Deo sacratas, invitasse ad prandium, et tanta eas devotione curasse dicitur, ut indignum crederet, si famulorum uterent officia, sed ipsa manibus suis, famulæ habitu succincta, cibum apponeret, poculum porrigeret, aquam manibus infunderet, et regina orbis ac mater imperii famularum Christi se famulam deputaret. » Quid autem quinto sæculo de iisdem virginitibus earumque proposito virginali? Intelligimus ex Nicetæ nostro Christianorum familiis summæ honoris ac laudis gloriæ sibi tribuisse ex aliqua sacra virgine, quam Ecclesiæ dedissent. Siquidem supracitato capite 4, num. 15, asserit quod virginitis lapsæ pater eam sibi, dum integra erat, *singularem suam gloriam commutabat*, et quod mater quoque per illius virginitatem *conspolabatur gemitum partus sui*. Hæc certe erat Christianorum illius ætatis communis ubique opinio;

A cuius illustrandæ gratia non incongruum erit ea hic inserere, quæ divus Augustinus de sacra virgine Demetriade, ex clarissima Anicetorum Romana familia, scribebat anno 413 aut 414; epistola 160 Maurina editionis ad nobiles viduas Probam et Julianam, virginis illius alteram matrem, alteram aviam, quæ eundem de velationis qua illæ, qua neptis solemnitate certior per litteras fecerant: « Quis verbis, inquit, explicet, quis digno preconio prosequatur; quantum incomparabiliter gloriosius atque fructuosius habeat ex vestro sanguine feminas virgines Christus, quam viros consules mundus? Nam volumina temporum, si magnum atque præclarum est nominis dignitate signare; quanto est majus atque præclarior corlis et corporis integritate transcendere? Magis itaque gaudeat puella nobilis genere, nobilior sanctitate, quod sit per divinum consortium præcipuam in cælis consecutura sublimitatem, quam si esset per humanum connubium prolem propagatura sublimem. Generosius quippe eligit Anicetana posteritas tam illustrem familiam beare nuptias hescendo, quam multiplicare parlando, et in carne jam imitari vitam angelorum, quam ex carne adhuc numerum atgere mortalium. » Hæc sanctus doctor; cui conciliat etiam divus Hieronymus epistola 130 ex editione Vallarsii ad Demetriadem ipsam, quam num. 1 appellat *primam in orbe Romano nobilitate et divitiis*, et ubi, num. 6, matrem illius et aviam sibi gratulantes inducit, « quod nobilem familiam virgo (Demetrias) virginitate sua nobiliorem faceret; » sicuti num. 3 Demetriadis patrem Olybrium jam vita functum, feliciorum dixerat, « qui Demetriadis proavæ nobilitatem insigniorem reddidit, Demetriadis illæ perpetua castitate: » ex quibus omnibus clarior adhuc elucet, præclarissimas quoque Christianorum familias maxime sibi gloriæ tribuisse, si quando aliquam ex progenie sua sacram virginem Ecclesiæ contulissent. Hæc autem priorum temporum communis existimatio virginitatis, merito nos ipsos erigit, apud quos, ex perpetua Ecclesiæ doctrina, non minor angelici hujus status ratio habetur: sed ultra pergamus.

Præclara licet ac sublimis virginitatis gloria haberetur, res ardua nihilominus ac difficilis censebatur virginitatem prosteri; ita ut non modo vis nulla licet puellis ut stadium hoc ingrederentur, sed etiam ut difficultates illius obeundæ vitæ eisdem præ oculis ponerentur; et nonnisi sero laudem, multisque adhibitis probationibus, ac divina explorata voluntate pro donis gratiæ tanto operi necessariis, atque iis demum ultro volentibus, ac vim quodammodo facientibus, copia daretur profectæ in conspectu Ecclesiæ virginitatis, ut ex eodem Nicetæ libello, capite 4, num. 17 et 18, ubi hæc omnia cum lapsa virgine peracta fuisse Nicetas ipse testatur, antequam ad virginitatem solemniter Deo dicendam admitteretur. Eadem porro est ratio quæ semper obtinuit in catholica Ecclesia, sacrarum virginum constituendarum; ex probata scilicet earumdem libera voluntate, ac patet facta divinæ vocationis indicis: cui tantæ curæ si quando fortasse exitus non respondit (quod tamen divino Spiritu protegente raro admodum contigit), minus certe indiligentiæ præpositorum parentive tribuendum fuit, quam artibus ejusdem antiquæ ac valerrimi illius serpentis, qui lapsam etiam sanctissimi Nicetæ nostri virginem decepit.

Ad quid reipsa illorum temporum doctrina ferebat depuellis virginitatem professis, quoad propositum seu sponsonem servandæ integritatis? Virgines nimirum hic intelligimus illius Instituti, cuius erat lapsa illa virgo Nicetæ; virgines sacras, quæ scilicet non privata virginitatis voluntatem explicitissent ac Divinitus etiam in corde suo spondidissent, sed quæ publice et in conspectu Ecclesiæ virginitatis Institutum professæ fuissent, accepto nempe velo ab Ecclesiæ præsuæ, aliisque peractis de more, solemnî die ac coram

presenti populo cæremoniis, de quibus infra; quæque propterea non simplex continentie votum emisisse dicendæ erant, sed prorsus solemnæ, si tunc ea vocabula, posterius inducta ad eandem rei substantiam indicandam, in usu fuissent. De his porro virginibus, illorum temporum doctrina idem profecto ferebat, quod semper postea dictum ac servatum fuit de virginibus iis quæ se voto solemniter obstrinxerunt servandæ castitatis, dum solemnem emisissent professionem in aliquo ex approbatis ab Ecclesia virginalibus institutis; nimirum propositum illud servandæ integritatis veram omnino ac gravem induxisse obligationem, animam sufficientem atque conscientiam; propositum illud fuisse perpetuum, indissolubile atque irrevocabile, et irritum quoque reddens quodcumque posterius intentatum vinculum eidem adversum. Videas propterea Nicetam nostrum in eodem ad *Lapsam* libello capite 5, num. 19, solemnitatem velationis illius virginis, *nuptias* appellentem illius cum *Sponso* suo ac *Domino*, et *fidem* postea commemorantem quam illa tunc eidem *pollicita* fuit; *fidem* utique peractis *nuptiis* respondentem, ideoque indissolubilem atque perpetuam. Videas sequenti num. 20 actionem illam velationis nuncupatam a Niceta *copulam spiritalem*, ab ea virgine *factam* cum Christo, *inter innumerabiles testes Ecclesiæ, coram angelis et exercitibus cæli*. Cum vero sibi objecisset sanctus præsul, num. 21, ad excusationem illius lapsæ, illud Apostoli I Cor. vii, *Melius est nubere quam uri*; en quomodo et auctoritatem simul rectissime interpretatur, et rem totam declarat super virginitatis proposito in iis quæ velum accepissent. « Hoc dictum (Apostoli) ad non pollicitam pertinet, ad nondum velatam. Cæterum quæ se spondit Christo, et sanctum velamen accepit, jam nupsit, jam immortaliter juncta est viro. Et jam si voluerit nubere communi lege conjugii, adulterium perpetrat, ancilla mortis efficitur. » Atque hoc eodem sensu iterum Nicetas, capite 9 num. 39, dum, conversa oratione in juvenem illius virginis corruptorem, ipsum de duobus simul criminibus objurgat **236** uno scelere perpetratis, de adulterio nempe ac de sacrilegio, dicens: « De te autem quid dicam, filio serpentis, ministro diaboli, violatore templi Dei; qui in uno scelere duo crimina perpetrasti, adulterium utique et sacrilegium? Satis ita confirmavit sanctus præsul quid sibi voluisset velatio illa solemniter quam lapsa virgo acceperat, cum duo distinguit crimina in illius corruptore, adulterium nempe et sacrilegium; adulterium scilicet, utpote in jam *nuptam* et *copulatam viro immortaliter*, viro nempe qui numquam morti obnoxius, numquam proinde locum sponsæ relinquat novis nuptiis licite ac valide ineundis; sacrilegium vero utpote in *nuptam* ac *copulatam viro immortaliter Christo Domino*, cujus spiritualis copulæ præcellentiam ac sanctitatem peculiari etiam quodam modo revereri ipse debuisset. Vox ipsa porro *adulterii*, utrobique a Niceta usurpata post datam de nuptiis ac copula spirituali doctrinam, id simul ingerit animo, quod nuptiæ celebratæ per illud non tolluntur, et vinculum maritalis non solvitur, juxta catholicam de matrimonii sacramento sententiam. Censuit igitur Nicetas virginitatis propositum publice a virginibus emissum cum solemniter susceptio velaminis, non minus ac postea semper in virginibus solemniter voto sacratis, fuisse perpetuum indissolubile atque irrevocabile, nec non et irritum quoque faciens quodcumque vinculum contra illud intentatum. Dum hæc vero tam fidenter Nicetas asserit de virginitatis proposito, ac de vi illius in virginibus quæ velum solemniter accepissent, dubitari nequit quin ex communi tunc Ecclesiæ doctrina in re tam gravi sit ille locutus. Hujusmodi autem doctrina, quæ quinto sæculo ex Nicetæ loquendi modo communis omnino apparet, doctrina proculdubio fuit etiam præcedentium seculorum: quod et ostenderunt viri docti plerisque adductis illorum temporum monumentis; ita ut ex ipsorum sententia eos merito errasse dicamus, qui

A negarunt per quinque priora sæcula irritas Ecclesiæ judicio fuisse nuptias illorum qui solemniter castitatem voverant. Sed jam ad ea quæ disciplinæ sunt gradum faciamus.

Dum hic disciplinam quinti sæculi ex Nicetæ opusculis atque fragmentis eruere nitimur in iis Ecclesiæ usibus seu ritibus, de quibus ibidem mentio est; non is est animus, ut eandem in omnibus disciplinam hodie quoque vigere ostendamus, prout de dogmatibus fidei ac morum doctrina factum fuit. Quædam ex disciplina illorum temporum adhuc vigent; quædam alia sunt illius disciplinæ vestigia; quædam etiam ex vetusta illa disciplina omnimode obsoleverunt, ut novis pro temporum ratione institutionibus locum darent. Hoc tamen in hac etiam disciplinæ varietate præclarum admiramur, quod Ecclesiæ spiritus unus semper idemque fuit, quo omnia et singula moderata est pro locorum et temporum diversitate, filiorum necessitatibus indulgentissima, modo rigorem tenens, modo remittens, modo vetera instaurans, modo veteribus nova substituens; de hoc uno in hac agendi ratione sollicita, ut omnes semper Christo homines lucrifaceret, atque ut inter omnes maxime servaret unitatem spiritus in vinculo pacis. Singula itaque ex ordine percurramus.

Disciplina quæ competentes respicit, prima est quam in Nicetæ opusculis intuemur, et de qua plura jam superiori capite diximus, dum singula Nicetæ opuscula recensebamus: sed hic peculiaris quidam ritus circa Symbolum fidei competentibus traditum, et a competentibus redditum, recolendum est. Competentes igitur compellens Nicetas in *Explanatione Symboli*, capite 8, post expositam de Trinitate doctrinam, ita loquebatur: **239** « Hanc Trinitatis fidem, fratres, in cordibus firmate vestris. » In hunc eandem sensum ita ex fragmento seu reliquo Nicetæ 4 habemus: « Ad fidem quisque atque ad baptismum pervenire desiderans instruendus est pariter et docendus, ut breviter Symboli in corde memoriter teneat. » Vetus hic, ni fallimur, Ecclesiæ disciplina innuitur, Nicetæ quoque tempore vigens, qua Symbolum fidei competentibus, ex vetustiori adhuc obtine:te arcaica religione, ore tenus tradebatur, et qua Symbolum fidei ore tenus quoque ab iisdem reddebatur, vetitio prorsus quocumque scripte paginæ adminiculo, etiam in memoriæ subsidium cæteroque oportuno. Sanctus certe Augustinus, sermone 212 in traditione Symboli, num. 2, præclarum habet super hac disciplinam testimonium. « Brevem, inquit, sermonem de universo Symbolo vobis debitum reddidi.... Nec ut eadem verba Symboli teneatis, ullo modo debetis scribere; sed audiendo percipere: nec cum didiceritis, scribere; sed memoria semper tenere atque recolere. Quidquid enim in Symbolo audituri estis, in divinis Scripturarum litteris continetur. Sed quod ita collectum et in formam quandam redactum non licet scribi, commemoratio fit promissionis Dei, ubi per prophetam prænuntians testamentum novum dixit: *Hoc est testamentum quod ordinaro eis post dies illos, dicit Dominus, dando legem meam in mente eorum, et in corde eorum scribam eam* (Jerem. xxxi, 33). Hujus rei significandæ causa, audiendo Symbolum discitur; nec in tabulis, vel in aliqua materia, sed in corde scribitur. » Sed digna quoque sunt quæ reclantur in hanc ipsam rem alia ejusdem sancti doctoris verba ex sermone, qui inscribitur de Symbolo ad cathecumenos, et reipsa dici debuisset in traditione Symboli ad competentes, atque extra numerum est aliorum sermonum in novissima ejus Operum editione. « Accipite, inquit, filii, regulam fidei, quod Symbolum dicitur. Et cum acceperitis, in corde scribite, et quotidie dicite apud vos: antequam dormiatis, antequam procedatis, vestro Symbolo vos munite. Symbolum nemo scribit ut legi possit: sed ad recensendum, ne forte delect obliquo quod tradidit diligentia, sit vol is codex vestra memoria. Quod audituri estis, hoc credituri: et quod credideritis, hoc etiam lingua reddi-

turi.... Hoc est enim Symbolum quod recensuri estis et reddaturi. » Ita sanctus doctor : ubi animadvertendum est, ita reapse, ex fide tutiorum Augustini operum editionum, legi debere allata verba ; cum lineola scilicet, quam *virgulam* dicimus, inter vocem *diligentia*, et *sit vobis* ; non vero cum puncto post vocem *diligentia*, sicut alicubi eundem Augustini textum adductum legimus, prout infra videndum erit. Punctum enim ibidem positum sensum textus reddit omnino diversum, et priori ipsius Augustini clarissimo loco prorsus contrarium.

Aliud illustre testimonium hujuscemodi vigentis discipline medio circiter quinto sæculo, et in celebri Ravennatensi Ecclesia sua, exhibet nobis sanctus Petrus Chrysologus sermone 58 in Symbolum apostolorum, ubi competentes Symbolum accepturos ita instruebat. « Accepturi Symbolum, hoc est pactum vite, salutis placitum, et inter vos et Deum fidei insolubile vinculum, pectora parate, non chartam ; sensum acuite, non calamum ; et audita, non atramento, sed spiritu ministrante describebunt : quia committi non potest caducis et corruptibilibus instrumentis æternum et cœlestis secretum, sed in ipsa ar. a animæ, i ipsa bibliotheca interni spiritus est locandum : ne profanus arbiter, ne **240** improbus quod dilaceret discussor inveniat : et licet ad contemptentis et ignorantis ruinam, quod confitentis et credentis donatum est ad salutem. » Hæc sanctus doctor. Sed et exeuntis quoque ejusdem quinti sæculi documentum pro eadem d. Symbolo disciplina præbet Romana Ecclesia in Sacramentario Gelasiano apud Muratorium Liturgia Romana vetus, tomo I, col. 540 editionis Venetæ in-folio, ubi in præfatione Symboli a. l. electos hæc habentur : « Intentis itaque animis Symbolum discite : et quod vobis, sicut accepimus, tradimus, non alicui materiæ, quæ corrumpi potest, sed paginis vestri cordis ascribite. »

Quid vero post hæc Aquileiensis Ecclesia ? Præsto est Rufinus noster celebri suo in Symbolum apostolorum Commentario, num. 2 ; ubi etiam disciplinam hanc, Symboli non scribendi, traditionem apostolicam appellat, dicens : « Idcirco hæc non scribi chartulis aut membranis, sed retineri credentium cordibus tradiderunt (apostoli), ut certum esset hæc neminem ex lectione, quæ interdum pervenire etiam ad infideles solet, sed ex apostolorum traditione didicisse. » Præterea Aquileiensis ipsa adest vetus Liturgia apud De Rubéis dissertatione de Sacris Forojuliens. Ritibus, capite 11, eruta ex vetustis Aquileiensis Ecclesiæ codicibus, ubi in officio scrutinii ad competentes, quod nuncupatur in aurium aperiitione, eadem primo repetuntur electis ipsissima verba quæ paulo ante retulimus ex Sacramentario Gelasiano, cui simillimum officium illud est ; deinde hæc alia, quæ in Gelasiano non habetur, peculiaris eisdem additur admonitio de Symbolo non scribendo, inter iteratas hæc de causa, quæ ibidem indicuntur, Symboli recitationes. « Hoc autem Symbolum non in charta, aut cera, aut fragili calamo, vel stylo mortali scribi permissum est : sed infigi animis nostris præceptum est graphio fidei et calamo verbi divini, quod penetrat venas, et omnia secreta rimatur. » Ita ibi. Hæc verba porro quamdam redolent antiquitatem, dicere audemus, Sacramentario Gelasiano vetustiore. Quidni hæc ipsa fuerint antiquiora ac veluti propria Aquileiensis Ecclesiæ verba in hoc ipso scrutinii officio ; quæ etiam post Gelasianum acceptum retenta fuerint, eidemque inserta ? disciplina itaque omnium erat Ecclesiæ generatim sæculo quinto, a quibus Aquileiensis non recedebat, ut Symbolum fidei oretentibus traderetur, oretentibus a competentibus ediceretur, oretentibus redderetur, excluso quocumque ejusdem scribendi modo : et ad hanc propterea disciplinam respexit Nicetas verbis illis superius allatis ex capite 8 Explanationis, atque ex fragmento seu potius reliquo ejusdem 4.

Non hic est tamen omnino prætereunda singularis

A opinio clarissimi Petri Lebrunii, tomo II Dissertationum Liturgicarum, quoad Symbolum apostolorum ; quod ille affirmabat per quatuor aut quinque Ecclesiæ priora sæcula non modo a competentibus, sed a nemine prorsus litteris exaratum, et Christianorum memoriæ tantummodo fuisse commendatum. Illum clarissimus Muratorius egregie refellit in dissertatione de Rebus Liturgicis, capite 1, præmissa operi supracitato Liturgia Romana vetus, ad quam lectorem mitimus : sed non nihil profecto et Muratorius ipse ibidem allucinatus est, dum ex Augustini potissimum loco superius relato in sermone de Symbolo ad catechumenos, et ab eodem perperam lecto, cum puncto scilicet sensum periodi claudente post vocem *diligentia*, loco simplicis virgulæ uti ibidem monebamus, nititur ostendere liberum semper cuique indiscriminatim fuisse **241** Symbolum scribere, etsi non ut legendo recitaretur, certe ut in memoriam ex scripto, si opus esset, revocaretur ; neque aliud sibi velle Patrum monitiones de Symbolo litteris non tradendo, nisi Symbolum ipsum tanti esse pretii, ut quisque fidelium memoriæ tradere, ac sæpe recitare jubeatur, ipsum in mente potius quam in charta scriptum retinens. Verum allata tum Augustini, tum aliorum loca veterem ritum proculdubio firman, quo competentibus omnimode vetabatur Symboli scriptio, ut fidem juxta Apostolum *ex auditu* haberent, atque ut extra spem positi juvandæ ex scripto memoriæ Symbolum et diligentius addiscerent et tenacius retinerent ; nec non ut arcani quoque disciplina servaretur, qua sicuti cavebatur ne Symbolum catechumenis traderetur antequam ad competentium gradum pervenissent, ita et caveri debebat ne forte ex pluribus quæ a competentibus scribi poterant ejusdem exemplis, aliqua in manu pervenirent eorum quibus illud habere nondum licebat ; sicut etiam ob quamdam Symbolo debitam reverentiam, qua conveniebat ut illud ex ore potius quam ex charta acciperent competentes, uti ex allatis textibus intelligimus. Dicamus igitur oportet, tum contra Lebrunium, tum contra Muratorium, vetitum quidem reipsa fuisse antiquitus competentibus Symbolum scribere etiam ad proprium usum, dum in competentium ordine permanebant ; minime vero vetitum fuisse Symbolum scribere episcopis, presbyteris, aliisque de clero, quibus docendi onus incumberebat, sicuti neque fidelibus quibuscumque e tirocinio Christianæ institutionis egressis.

Quæri nunc posset, quandiu hæc disciplina in Ecclesia perduraverit ? At monumenta quæ attulimus, disciplinam hanc ubique vigentem ostendunt toto sæculo quinto ; cum scilicet multi ex Judæis atque gentilibus quotidie et ubique ad ecclesiam venirent, et catechumenorum ac competentium institutio præcipua esset episcoporum clerique cura. Desiit igitur fortasse, cum ad ducto ubique Christianorum numero, immo provinciis per orbem ex integro Christianis factis, catechumenatus disciplina, prout fuerat ab initio instituta, pedetentim obsolevit.

D Cæterum, ut de Aquileiensi Ecclesia aliquid distinctius attingamus, occasione hujus ritus a Niceta nostro memorati : in quibusdam Collectaneis dictis de Antiquis Ritibus baptismi eorumque Significatu, quæ exstant cum epistola Maxentii patriarchæ Aquileiensis ad Carolum Magnum de Significatu rituum ac ceremoniarum baptismi, apud Bernardum Pezium, tomo II Thesauri Anecdotorum novissimi, quæque non improbabilius ab eodem Maxentio collecta dixerimus in suum et Ecclesiæ suæ usum, utpote quæ, ut admonet clarissimus editor, in eodem ipso codice et apud eandem Maxentii epistolam consistebant ; in his, inquam, Collectaneis dictis sub num. 4 eundem legimus Rufini textum a nobis superius relatum, de Symbolo non in membranis scribendo, sed cordibus retinendo ; unde inferimus eundem tunc quoque apud Aquileienses viguisse usum, quoad competentes, Symboli nimirum non scribendi, sed oretentis tantum accipiendi. Maxentius autem Aquileiensem rexit Ecclesiam ab undecimo

circa noni sæculi anno, ut apud De Rubeis in Monumentis. Præterea Aquileiensis ordo scrutini in aurium aperiitione superius memoratus, qui monitionem illam præbet Sacramentarii Gelasiani, aliamque insuper suam propriam, de Symbolo a competentibus non scribendo, uti vidimus; quamdam temporis notam habet, quæ in citata dissertatione sua, capite 10 expendit idem De Rubeis, et unde colligit scrutinium **242** illud in usu Aquileiæ fuisse nono certe aut etiam decimo Ecclesiæ sæculo. Hac igitur etiam sera ætate monitiones illæ fiebant in Aquileiensi Ecclesiâ inter scrutinia baptizandorum, de Symbolo ab eisdem non scribendo: atque hæc demum de hujusmodi ritu dixisse sufficiat.

Competentes itidem respicit ritus alter renuntiatio-num ab eisdem faciendarum, antequam redderent acceptum Symbolum. Hujus ritus meminit Nicetas Explanationis capite 1, et fragmento 3. Sed cum de hoc plura dixerimus superiori capite, dum libellum Nicetæ quantum de Symbolo recenseremus; hic hujus ritus sufficiat meminisse. Symbolum fidei appellat pactum Nicetas a competentibus cum Domino factum, communi tunc inter Patres dice-di modo et divinis Scripturis hausto, hisdemque usitatissimo; quo significaretur fides veluti Domino data a competentibus in Symboli redditione coram testibus, et a qua propterea illis recedere non licebat. « Retinete semper pactum quod fecistis cum Domino, id est hoc Symbolum, quod coram angelis et hominibus contulimini. » Explanationis capite 13. Hoc nimirum erant competentes singulari vinculo obstringendi, fidei scilicet semel date atque solemniter Christianæ religionis conservandæ, ob grave periculum apostasiæ quod tunc imminerebat, ex numero non exiguo, paganorum maxime, quibuscum erat vivendum. Aiebat præterea Nicetas, fragne. to 3, *Symbolum esse commonitorium fidei*; atque hoc ab omnibus communiter teneri ac disci. Satis apto vocabulo *commonitorium fidei* Symbolum appellabat, seu ratione habita ad fidem datam, ut jam dicebamus, Christiani: æ servandæ religionis in Symboli redditione, seu habita quoque ad mysteriorum fidei professionem in eo contentam: quod autem addit, *Symbolum ab omnibus communiter disci utque teneri*, perpetuum firmat Ecclesiæ morem, quo Symbolum fidei vel ipsis pueris baptisinate renatis, cum primum balbutire incipiunt, perdescendum tradimus, et quo ab omnibus omnino ejusdem professionem exigimus. Quam frequens in scriptis Patrum exorcismorum mentio ante baptismum! Horum autem meminit quoque Nicetas in fragmento suo 6, ubi quid exorcismi sint, et ob quam causam ante baptismum adhibeantur, breviter simul ac eleganter indicat. Hujusmodi igitur exorcismorum ritum in baptismatis administratione ex perpetua Ecclesiæ traditione sancte retinemus. Quod spectat autem ad *Neophytos*, id est recens baptizatos, die sancta Dominicæ Resurrectionis; ecce Nicetæ quoque testimonium de ritu luminum, hoc est *cereorum* ardentium, quos manu gestabant donec Liturgiæ ordo completeretur; nec non et de vestibus candidis, quas tunc induebant in signum gratiæ atque innocentie in baptisinate acceptæ: « In tanto tamque solenni conventu Ecclesiæ Dei, inter lumina neophytorum splendida, inter candidatos regni cælestis, etc. » Ita ad *Lapsam*, capite 3, numero 19. Utroque hos ritus in infantium baptisinate hodie quoque aliqua ex parte servamus, et in baptisinate adultorum ex integro retinemus.

Alia nunc nos vocant, quæ ædium tunc sacrarum cultum respiciunt, et nonnulla nobis exhibent quæ in Christianorum ibidem conventibus agebantur. Vigiliarum morem memorat Nicetas, ut plene ætate sua vigentem, in libello ad *Lapsam*, capite 6, numero 22; morem scilicet ducendi in sacris ædibus inter divinas laudes noctes illas quæ præcipuas anni festivitates præcederent. Hæc autem, non cleri tantummodo, sed et totius populi, ut notissimum est, consuetudo erat, cujus vestigium aliquod nobis **243** nunc superest in sola nocte Nativitatis Dominicæ. « Noctem convertistis

in diem per sacras istas vigiliis. nolite rursus diem in noctem per ebrietatem et crapulam, ac meretricios cantus convertere, » aiebat ad populum sanctus Joannes Chrysostomus, homilia 89 in Martyres. At præclarum præbet harum vigiliarum exemplum in Occidentali Ecclesia ipso Nicetæ quinto sæculo Sidonius Apollinaris Epistolarum libro v, epistola 17, ubi mentionem facit vigiliarum pro anniversaria solemnitate sancti Justi episcopi Lugdunensis; et ubi *ingens populus* ad has vigiliis præsens assertitur *setis ex utroque, quem capacissima basilica non caperet, et quamlibet cincta diffusis crypta porticibus*. Sed ad Nicetam nostrum. Non vigiliarum modo Nicetas ibidem meminit, sed lucem etiam notat vigiliarum, tantamque lucem quæ oculos perstringere posset: « Quomodo lucem tuos non perstringebat lux vigiliarum? » Quis hic non videat Aquileiensis Ecclesiæ cultum, decorum sane ac splendidum, et jam tunc in luminaribus præsertim sacrarum ædium effusum? *Numerosa lumina* in vigiliis solemnitate sancti Justi memorabat Sidonius ipse loco nuper citato.

Sed et cantus quoque hymnorum spiritualium ibidem a Nicetæ memoratur, veluti in Ecclesia sua obtinens: « Quomodo, inquit, . . . aures tuas non penetrabat hymnorum spiritualium cantus? » Jam tunc igitur in Aquileiensi Ecclesia obtinebat ritus cantandi psalmos et hymnos in conventibus sacris; quem ritum ex Oriente acceptum primus adoptaverat in Occidente sanctus Ambrosius, et quem postea cæteræ Ecclesiæ, causa spiritualis utilitatis inde manantis, protinus suum quoque fecerunt, ut ex Augustino intelligimus Confessionum libro ix, capite 7. Jam vero cantum Ecclesiæ suæ Nicetas commemoratur, non qui aures mitteret, sed qui *aures penetraret*, atque inde præcordia afficeret, sanctosque affectus gigneret: quæ utique cantandi ratio ea fuit, quam in sua Mediolanensi Ecclesia invenit sanctus Ambrosius, cujusque effectus sane mirificos in se ipso expertus fuit sanctus Augustinus, qui in citato Confessionum libro, capite 6, ita ad Deum conversus fatur: « Quantum flevi in hymnis et canticis tuis, suavisonantis Ecclesiæ tuæ vocibus commotus acriter! Voces illæ infuebant auribus meis, et eliquabatur veritas tua in cor meum: et exestuabat inde affectus pietatis, et currebant lacrymæ, et bene mihi erat cum eis. » En igitur quid sibi vellet etiam in Aquileiensi Ecclesia cantus de quo Nicetas loquitur; cantus scilicet qui *aures penetraret*.

Meminit demum Nicetas loco citato etiam lectionum cælestium, quæ in Ecclesiæ suæ conventibus habebantur; id est lectionum sacrarum librorum, quæ sacræ Liturgiæ partem constituiebant; atque hanc lectionum notat etiam virtutem: « Quomodo mentem tuam non ventilabat lectionum cælestium virtus? » Ab Ecclesiæ exordio sacræ lectiones veteris Testamenti usurpatæ fuerunt in ecclesiastica Liturgia, deinde etiam novi, simul ac Evangelia et reliqua scripta apostolica proliferant, ut ex monumentis antiquioribus habemus: sed sæculo quinto, ut Mabilionius aliique animadvertunt, jam erat in usu penes Ecclesias earumque ministros libellus quidam, cui nomen *Comes* (quod præsto semper esset sacris templi ministris), et antiquis sane, ita ut eum nonnulli sancto Hieronymo, quamvis perperam, attribuerint; qui libellus lectiones indicabat singulis diebus adhibendas in sacris. Numquid et in Ecclesia Aquileiensi hujus libelli usus Nicetæ ætate? Probabiliter sane: etenim eo tem **244** loco memorat Nicetas peculiares novi Testamenti Lectiones, quæ juxta illum *ventilare mentem* debuissent lapsæ illius: deinde subdit numero 23: « Hæc tanta et tam terribilia non tibi veniebant in mentem, cum ad illud opus nefarium tua membra peterent, etc. » Oportebat igitur statis per annum temporibus verba illa in Ecclesia Aquileiensi tunc temporis lecta fuisse, ac pluries præteritis etiam annis eadem verba recurrente tempore in Ecclesia lecta virginem lapsam audisse, ut juste a Nicetæ de oblivione cælestium earum lectionum exprobrari mere-

rit. Hoc autem facile suadere videtur, ordinem quemdam etiam Aquileie in usu positum, qui per anni circulum lectiones in sacris adhibendas indicaret; et hunc non alium fuisse quam libellam *Comes*, qui eodem seculo communis jam erat usus. Hic liber *Comes* maxime tunc erat utilitatis, addam etiam necessitatis, Ecclesie ministris ad legendas in sacris conventibus, debito ordine, iustoque modo singulis vicibus, et quæ diebus singulis convenirent, divinas Scripturas; quarum exemplaria tunc, indivisa atque integra, magna religione servabantur hæc de causa in ecclesiarum sacra. Nos a secularibus hoc *Comite* non indigemus, qui Scripturarum lectiones jam sectas in partes, suoque ordine dispositas, ac per dies singulos distributas habemus in nostris ecclesiasticis libris, qui typorum gratia in omnium manibus versantur.

Quid vero virtus cælestium illarum lectionum, quam notat Nicetas? Virtus procul dubio eisdem insita indicatur, juxta illud Apostoli (*Hebr. iv*): *Virtus est sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gladio aucipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et d. sceler cogitationum et intentionum cordis.* At virtus illa probabiliter etiam ex ministrorum legentium pronuntiatione veniebat, seu lectiones ille simpliciter legentur, seu etiam cantarentur *cum liquida voce et convenienti modulatione*, prout etiam nunc in Ecclesiis cantari solent; et cuius cantus *magnam utilitatem* agnoscebat sanctus Augustinus Confessionum libro x, capite 33.

Sed jam nos revocat sacrarum virginum institutum, de quo, quid doctrinæ Nicetæ Aquileiensis tempore esset, jam vidimus supra; ut nunc, quæ ad disciplinam quoque pertinent, exploremus. De sacris scilicet etiam nunc eisdem virginibus loquimur, quæ castitatem publice in Ecclesia profitebantur, accepto solemniter ab episcopo sacro velamine, aliisque peractis ad hujusmodi sacrum ritum ceremoniis. Monasterium itaque virginale in primis a Nicetæ nostro memoratur in fibello *ad Lapsam*, capite 7, num. 28: « Oblita domum patris tui, ut scriptum est, ad monasterium virginale transisti. » Ubiam vero situm hoc monasterium virginale Aquileiensis Ecclesie sub Nicetæ Aquileiæ nimirum, et in media civitate, ut non agere colligimus ibidem ex capite 4, num. 12. Prius sacras virgines in Ecclesia exstitisse solemne propositum virginitalis professas, quam earum receptacula, in quibus una simul diversarentur ac communi quadam regula viverent, res explorata videtur apud eruditos, ubi sacratarum virginum primævæ ætatis exempla complura, quæ propriis in domibus morabantur, aut solæ, aut certe paucis sociabus unitæ. A ceteris quædam nihilominus exstitisse sacrarum virginum, vel a primis Ecclesie temporibus, maxime vero in Orientis partibus, eruditi itidem probare contendunt. Præclarum quiddam de primis et antiquissimis sacrarum virginum votibus animadvertit clarissimus Alteserra in opere cui titulus *Aseeticæ*, 245 sive *Originum rei monasticæ*, libro III, capite 2, ubi ita scribit: « Temporibus apostolorum nequaquam auditum est nomen monachorum: ab ipsis tamen apostolis sacrarum virginum et viduarum collegia in Ecclesia esse cœpere. » Quidquid autem sit de collegiis his sacrarum virginum apostolicis, quæ ad instar fuerint asceteriorum posterioris ævi; de re scilicet haud quidem satis hactenus explorata; certum tamen ex monumentis veteribus jam videtur, sacrarum virginum societates, post datam a Constantino Ecclesie pacem, publice exstitisse etiam in Occidente, easque virgines una simul sub quadam disciplinæ regula vixisse in redibus ad hoc institutis, quæ monasteria vocarentur; etiamsi nihilominus consuetudo quoque vigeret ut quædam ex his sacris virginibus, etiam accepto ab episcopo sacro velamine, vitam domesticam inter parietes agerent, uti patet de celebri illa Demetriade ex Aniciorum progeme de qua superius dicebamus ex epistolis sanctorum Augustini atque Hieronymi, nec

A non et de Marcellina sancti Ambrosii sorore, aliisque.

Non multis abhinc annis prodit liber Italice scriptus, cui titulus *Delle Monache di Sant Eusebio, primo monastero d'Occidente*, cujus alteram editionem vidimus Vercellis cusam anno 1785, in forma octavi, uti aiunt. Longe absumus ut ea hic infirmare velimus, quæ eruditus auctor asserit primo et secundo hujus operis capite de fundatione et loco hujusce monasterii, sicut etiam de ejusdem regula: sed ea nihilominus firmioribus nisi mo ventis cuperemus, ut quilibet possent etiam per uacare, sicuti profecto erudiunt atque delectant. Hoc autem si vitium est, non est sane operis, sed peculiaris illius argumenti, quod, ob defectum hac in parte monumentorum in lignorum, sterilitate quadam laborat sua, aliunde propterea supplicanda, uti reipsa ab auctore abunde suppletur eruditione omnigena ab omni antiquitate petita, qua libellum instruxit, et gratum reddidit sacre antiquitatis cultoribus. Demum nihilominus, quarto vergente sæculo, aut etiam circa medium ejusdem sæculi, Vercellense Ecclesiam, Eusebii episcopi merito, sacrarum virginum monasterium habuisse, prout virorum habebat, qui simul et monachi erant et clerici, unde tantopere Eusebii episcopi memoria celebratur. Demum insuper hoc primum reipsa fuisse in Occidentis partibus sacrarum virginum monasterium. Quid interim de virginali monasterio Aquileiensi censelimus, post medium tantum quintum sæculum a Nicetæ nostro primum memorato? Conjicere sane possumus, neque prorsus invite, ad quartum Ecclesie sæculum pertinere etiam virginali monasterium Aquileiense, immo ad ipsam Eusebii Vercellensis ætatem, si vel ea recolamus quæ in mantissa ad caput quartum hujus dissertationis attigimus; et si mentem præsertim ponamus ad nonagenariam ætatem illius sacratæ virginis Columbæ, de qua ibidem ex nostrate lapide Osopiensi, quæque verisimiliter ad virginali monasterium Aquileiense pertinuit.

C Celebratissimum Ecclesie Aquileiensis clerum ibidem jam vidimus sub Valeriano episcopo, qui anno circiter 368 aut 369 episcopatum Aquileiensem inivit. Celebratissimum itidem monasterium virorum eodem tempore Aquileiæ sanctitatis ac doctrinæ fama florens agnovimus: cultumque simul virginitalis laudem a sequiori sexu ex divi Hieronymi testimonio intelleximus. Quidni et monasterium jam tunc steterit virginali, merito illius cleri tantis laudibus celebrati; præsertim vero si recolamus, magis semper interluisse tutelæ ac decori virginum providere, communi earumdem habitaculo constituto, quam 246 monachorum disciplina? Præterea nonagenaria illa sacrata virgo Columba, quæ anno 453 obiit, uti ibidem ex Fontanini animadversionibus innuebamus, quæque ad monasterium idem virginali Aquileiense verisimiliter pertinuit de quo Nicetas noster loquitur, uti ipse quoque eruditus præsul eodem loco ex iis quæ præmiserat procul dubio deduxisset, nisi aliam a nostra de Nicetæ hoc libelli *ad Lapsam* auctore sententiam cum communi tunc eruditorum calculo amplexatus esset; illa, inquam, nonagenaria Virgo ætate ipsa tunc ostendit monasterium virginali Aquileiense ad quartum sæculum pertinere. Ac certe Fontaninus idem Commentarii sui capite 16, virginem Columbam sacratam fuisse conjicit a Valeriano Aquileiensi episcopo, qui anno circiter 388 aut 389 ad superos evolavit, ut apud De Rubéis in Monumentis; etiamsi eandem dixerimus non ante vigesimum suæ ætatis annum sacrum velamen virginitalis accepisse: quanvis, pro tunc ibidem asserta, et obtinente in his regionibus disciplina, etiam junioris ætatis puellæ judicii maturitatem præferentes hujus voti compotes fierent, uti ex monumentis quæ idem profert, ac maxime ex quadam lapide Vercellensi apud Gruterum pag. 1170, num. 1, ubi virgo quædam demortua indicatur anno ætatis suæ 13, quæ jam tunc « Texerat... sacros casto velamine erines. » Jam igitur cum virginali mona-

sterio Aquileiensi, quantum conjectando licet, prope accedimus ad Eusebii Vercellensis ætatem, cujus extrema pars primos tetigit episcopatus annos Valeriani Aquileiensi. Sed adhuc aliquid tentandum est.

Quisnam fuit qui ex Oriente in Occidentem monasticam utriusque sexus disciplinam aut invehit, aut certe commendabiliorem reddidit et ampliavit? Magnus nimirum ille Athanasius, divo Hieronymo teste, epistola 127, num. 5, ad Principiam virginem, dum exsul a sede sua Alexandrina Italiæ partes peragraret. Athanasius porro, et Aquileiæ quoque tunc fuit, hospes Fortunatiani Aquileiensi episcopi, Valeriani prædecessoris, anno 348, ut apud De Rubéis in Monumentis, capite 6, num. 5, et ecclesiasticis Aquileiensi Ecclesiæ conventibus cum Fortunatiano episcopo operam dedit. Quidni auctor tunc ipse fuerit Fortunatiano eidem Aquileiensi, ut virgines sacras ibidem degentes in unum invitaret locum, et monastica Orientis disciplina erudiret; et ita monasterium virginale Aquileiense jam tunc Athanasii Alexandrini studio, et Fortunatiani Aquileiensi episcopi cura ortum habuerit? Hoc autem dixisse sufficit de virginali monasterio Aquileiensi a Niceta memorato, ut idem multo Niceta vetustius intelligamus, ac certe non ita posterius monasterio virginali Eusebii Vercellensis; etiamsi hoc fortasse fuerit in Occidente primum, ut auctori præcitati opusculi placuit.

At quotenis virginibus sacris constitisse putabimus virginale monasterium Aquileiense sub Niceta? Monasterii hujus virgineos choros memorat ipse ad *Lapsam*, capite 6, num. 22, dicens: « Quomodo tibi... non veniebat in mentem... processus in Ecclesiam inter virgineos choros? » Hæc autem dicendi ratio numerum procul dubio indicat non exiguum sacrarum virginum in illo monasterio virginali degentium. Ac profecto cum frequentiora tunc temporis non essent, prout postea fuerunt, in una eademque ecclesia, in una eademque urbe, saltem in Occidente, sacrarum virginum monasteria; illud unum aut alterum, quod exstabat, abundare debuit virginibus ex universa diocesi ibidem collectis. Jam vero, ut de numero etiam sacrarum virginum in monasteriis antiquitus viventium non nihil **247** dicamus; si de Ecclesia Orientali loquamur, ubi monastica tum virorum tum mulierum primum vixit disciplina, mirabilia sunt quæ ex ecclesiasticis monumentis habemus de numero virginum ibidem in monasteriis degentium vel ipso quarto Ecclesiæ sæculo. Sanctus Ambrosius in libro de Virginitate, capite 7, num. 36, ab eodem scripto, ut editoribus Maurinis visum fuit ex indicis quæ Ambrosius ipse suppeditat, circa annum 378, hæc habet: « Discite quantas Alexandrina, totiusque Orientis, et Africana Ecclesia quotannis sacrare (virgines) consueverint. Pauciores hic homines prodeunt quam illic virgines consecrantur. » Ac profecto ex Historia Lausiaca Palladii, capite 34, habemus, quod in Tabernensi solitudine, quæ est in Thebaide, *tercentiarum virginum* monasterium exstitit sub Helia abbate, qui illarum curam cum laude gessit per annos quadraginta. Non sine autem stupore maximo intelligimus ex Ruffino nostro, de Vitis Patrum, libro 1, capite 5, unam Oxyrinthis civitatem in Ægypto, ex relatione episcopi loci illius sibi facta, continuisse *sacrarum virginum viginti millia*, nec non et decem millia monachorum. Quid vero de monasterio virginali quod in sancta Bethlehem civitate fundaverat celebris Romana vidua Paula, Græchorum et Scipionum sanguine clara, sed longe clarior Christiana humilitate atque pietate; et de qua Hieronymus epistola 108 ad Eustochium filiam, ex editione præcitata Vallarsii? « Plures virgines, inquit ille, quas et diversis provinciis congregarat, tam nobiles, quam medii et infimi generis, in tres turmas monasteriaque divisit; ita dumtaxat, ut in opere, et in cibo separatæ, psalmodiis et orationibus jungerentur... Unumquodque agmen matrem propriam sequebatur, etc. » Magnam virginum copiam Bethlehemitico monasterii hic certe

A cognoscimus, ex ipsa dicendi ratione. Adeo vero monasterium hoc virginale decursu temporis sub Paula crevit, ut idem Hieronymus ibidem dicere potuerit num. 30, quod *fratrum et sororum*, id est monachorum et virginum, *immensam multitudinem* Paula moriens reliquerat.

At non eadem eo tempore in Occidentis partibus, et in Italia ipsa, virginum copia in virginalibus monasteriis. Præclarissimos habuit de virginitate sermones sanctus Ambrosius ad populum suum, qui postea eodem auctore in opuscula coaluerunt, quorum tituli: *De Virginibus ad Marcellinam sororem; de Virginitate; de Institutione Virginis; Exhortatio Virginitatis*. Sed conquerebatur idem sanctus præsul, sermonibus suis se parum aut nihil proficere apud Mediolanenses suos; ubi, matrum etiam opera, prohibebantur puellæ virgines prodire ad audiendum ipsum de Virginitate dicentem: atque asserebat de Placentino potius, de Bononiensi, ac de Mauritania quoque ad se venire virgines ut velum acciperent, prout libro 1 de Virginibus, capite 11. Ipse autem eodem loco summis laudibus extollit virgines præsertim Bononienses, *quæ mundanis se deliciis abdicantes, sacrarium virginitatis incolunt* (id est monasterium virginale), *relictoque parentum hospitio, tendunt in tabernaculis Christi, indefessæ milites castitatis*. Verum quotis denum virginibus constabat monasterium hoc Bononiensium virginum, adeo ab Ambrosio celebratum, ad pudorem simul atque fervorem in Mediolanensibus excitandum? Non amplius certe quam viginti, ut idem fateatur; licet parvum hunc numerum, ex copia fructus amplificare gestiat. « Sine contubernali sexu (aiebat sanctus doctor) contubernali pudore provecet ad vicenarium numerum et centenarium fructum. »

248 Quid iisdem prope temporibus ipsa Ecclesiarum omnium princeps Ecclesia Romana? Testis est sanctus Hieronymus supracitata epistola 127 ad Principiam virginem de Laudibus Marcellæ viduæ, num. 5, quod hujus Marcellæ tempore, id est circa medium sæculum quartum, « nulla nobilium feminarum noverat Romæ propositum monachorum, nec audebat propter rei novitatem, ignominiosum, ut tunc putabatur, et vile in populis nomen assumere. » *Prima* propterea quæ *Romanæ urbis virgo nobilis esse cepit*, juxta eundem Hieronymum, epistola 22, num. 15, ad Eustochium, data anno Christi 384, Eustochium ipsa fuit, Paulæ filia, quæ una cum matre in Bethlehemitico monasterio vixit. Quod itaque ad ipsam Romam pertinet, ubi monasticum propositum *rei novitas* erat juxta Hieronymum, nulla prorsus ante Marcellam videntur ibidem fuisse virginalia monasteria; atque hæc tandem cœpisse post Athanasii illuc adventum, immo et Petri qui Athanasio in episcopatu successit, ac Romæ et ipse fuit anno Christi 373 vel 374, et a quo probabilius Marcella ipsa « monasteriorum in Thebaide, Pachumii, et virginum ac viduarum didicit disciplinam, » ut Hieronymus ipse supracitata ad Principiam epistola, num. 5, et Vallarsii in notationibus. At quam tenue exordium tunc habuit primum illud Marcellæ Romanum monasterium femineæ sexus! Una scilicet et altera tantum constitit, Marcella nempe vidua, et Principia virgine, quæ *suburbanum agrum pro monasterio habuerunt, et rus electum pro solitudine*, ut Hieronymus ibidem, num. 8. Harum tamen duarum exemplum veluti semen fuit fecundissimum, unde brevi Romæ orta virginum monasteria, atque hæc multarum virginum numero aucta: « Multoque ita vixistis tempore, subdit Hieronymus, ut ex imitatione vestri, conversatione multarum gauderemus Romam factam Jerosolymam. Crebra virginum monasteria, monachorum innumerabilis multitudo; ut pro frequentia servientium Deo, quod prius ignominia fuerat, esset postea gloria. » Brevi igitur, id est jam anno 412, quo hæc scribebat Hieronymus, ex principio tam exiguo, ea Occidens habuit in sacrarum virginum cœtibus, quæ Orienti amplius non invideret, et ita, præsertim Romæ, abundare cœperunt virginibus inc-

nasteria, ut millesimum numerum longe excederet, et ut non minus quam tria millia reperirentur Gregorii Magni ætate, id est sæculo exeunte sexto, ut ex ejusdem epistola 26 libri vii, alias 23 libri vi. Nil propterea mirum, si etiam Aquileiæ, Nicetæ nostri ætate, id est quinto inclinante sæculo, monasterium virginalis, quod ibi positum erat, sacris virginibus abundaret, quæ vere choros virgineos constituerent. Sed ad alia virginalis disciplinæ capita procedendum.

Ipsa nunc virginum initiatio expendenda venit, quæ peculiariter a Nicetæ nostro in libello ad *Lapsam* indicatur capite 5, num. 19 et 20. Solemnis nempe velationis ibidem mentio, in qua sita erat virginalis propositi publica et plena professio; divini quoque altaris, ubi velationis cæremonia peragebatur; diei sanctæ Dominicæ Resurrectionis, qua post baptismatis solemnitatem, inter neophytorum candidatorum lumina, virgines procedebant, ut *velamen* acciperent, quo spiritales earumdem nuptiæ cum Christo rege significabantur: « Non es memorata diei sanctæ Dominicæ Resurrectionis, in qua divino altari te obtulisti velandam? In tanto, tamque solemnî conventu Ecclesiæ Dei, inter lumina neophytorum splendida, inter candidatos regni cœlestis quasi **249** Regi nuptura processeras. »

Mulierum velationem in ecclesia gravi quidem sermone præcepit Apostolus I Cor xi, quod præceptum non modo mulieres nuptas respicere, sed etiam non nuptas, ac maxime virgines ex proposito pluribus ostendebat, tertio ineunte sæculo, Tertullianus in libro de Velandis Virginibus, quem scripsit anno 210, ut Pamela visum, adversus abusum tunc alicubi exortum, quo virgines sacræ incedebant non velatæ: ubi inter alia hæc capite 16, notatu dignissima habet, atque ad rem nostram opportuna: « Adimple habitum mulieris (velando scilicet teipsam, o virgo), ut statum virginis serves. Mentire aliquid ex his quæ intus sunt, ut soli Deo exhibeas veritatem: quamquam non mentiris nuptam; nupsisti enim Christo: illi tradidisti carnem tuam, illi sponsasti maturitatem tuam. Incede secundum sponsi tui voluntatem. Christus est qui et alienas sponas et maritatus velari jubet, utique multo magis suas. » Hæc ille.

Velatione autem, vel a primis Ecclesiæ temporibus, peractam fuisse publicam et solemnem virginum initiationem, monumenta testantur. Virginum nimirum velatio spiritalis connubium indicabat, quod virgo inibat cum Christo sponso; quemadmodum velatio quoque novæ sponsæ adhibebatur apud Romanos in ritibus nuptialibus, ut satis notum eruditus. Licet vero exemplum aliquod in divinis Scripturis appareat velationis hujusmodi in Rebecca, ut primum vidit Isaac sponsum suum, Genesios xxiv, ac hodie quoque vigeat inter Hebræos exemplo Ruth Moabitidis, Ruth iii, 19, ut novimus ex Buxtorfio Synagogæ Judaicæ capite 39; velandi tamen virgines consuetudinem, ad connubium earum spiritalis indicandum, in Ecclesia inductam fuisse facilius crediderim ex more sæcularium nuptiarum qui tunc in Romano orbe vigeat, quique inter Christianos ipsos priscis temporibus locum habuit, omni tamen idololatriæ superstitione sublata, immo etiam velationis ejusdem usu ad divinum matrimonii originem ostendam sanctificato; ut præsertim patet ex epistola 1 Siricii papæ ad Himerium Tarraconensem episcopum, cap. 4, apud Constantium, data circa annum Christi 385, ubi velationis conjugaliter inter Christianos mentio est; et ut constat quoque ex divi Ambrosii epistola 19 classis I, eodem tempore data ad Vigilium episcopum Tridentinum, num. 7, ubi conjugii Christiani sermo, quod *sanctificari oportet velamine sacerdotali et benedictione*, id est velamine per sacerdotem sponsæ capiti imponendo, ut Maurini editores ad hunc locum annotant, Flammeum, seu etiam flammeus, velum illud conjugale apud veteres vocabatur: et flammeum quoque, ob rei similitudinem, appellatum fuit virginalis velamen inter Christianos; ut apud Hieronymum in

A epistolis supracitatis, apud Ambrosium in operibus similiter quæ scripsit de Virginitate et de Virginibus, ac apud alios passim, ut eruditus itidem notum. Cujus rei porro denotandæ causa velatio conjugaliter apud Romanos primitus adhibita? « Flammeo amicitur nubens (aiebat Festus Pompeius Grammaticus) omnis boni causa, quod eo assidue utebatur flaminia, id est flaminis uxor, cui non licebat facere divortium. » Quid non simile ad hanc ipsam innuendam rem, perpetuam scilicet atque indissolubilem sacrarum virginum cum Christo sponso unionem, in Ecclesiæ precibus ad hæc usque tempora, dum virginum capiti in earum initiatione velamen imponitur? « Accipe velamen sacrum, quo cognoscaris.... te Christo Jesu veraciter humiliterque, toto cordis annisu, sponsam perpetuam subdidisse. » **250** Ita in Pontificali Romano, de Benedictione et Consecratione virginum: neque dubium ullum quin ex vetustioribus Ordinibus, etiamsi fortasse hodie desideretur in Liturgicis Collectionibus quas habemus veteris Romani ritus; neque dubium pariter ullum, quin ex primæva prorsus Ecclesiæ disciplina. Videtur igitur non immerito velationis virginum cæremoniam originem duxisse ex conjugali veterum, tum ethnicorum, tum Christianorum etiam, velatione, ad indicandum spiritalis virginum, nec non et indissolubile quoque, cum Christo connubium; prout *omnis boni causa* prius inductum fuerat apud Romanos conjugale velamen, quo scilicet, etsi non omnimode apud illos admitteretur, optaretur saltem indissolubilibus nuptiarum nexum, ad exemplum uxoris flaminis quæ hoc velamine *assidue utebatur* juxta Festum, et cui non licebat *facere divortium*; et prout idem velamen etiam adhibebatur in connubiis Christianorum, ad absolutam nempe, ex Christianæ religionis institutis, vinculi conjugaliter perpetuitatem indicandam.

Quod nunc spectat ad vetustiora velationis virginum monumenta, adest pro primo Ecclesiæ sæculo in Martyrologii memoria, ad diem 7 Maii, *Beatissimæ atque Illustrissimæ Dei famulæ Flavie Domitillæ*, ut legimus apud Adonem; quæ etiam ibidem dicitur, sicut et alibi quoque, « a sancto Clemente sacro velamine ad integritatis perseverantiam consecrata. » Duo hic habemus: et sacro velamine sacratas fuisse ab ipso Ecclesiæ exordio in Romana Ecclesia Christianas Virgines; et sacrum ipsum velamen adhibendum reapse fuisse ad *integritatis perseverantiam* indicandam, id est perpetuam virginum hujusmodi cum Christo sponso unionem, prout *omnis boni causa*, juxta Festum, uti antea dicebamus, velabantur eodem tempore apud gentiles hominum sponsæ ad perpetuitatem initi seu ineundi connubii saltem auspiciandam, et prout similiter apud Christianos ad perpetuitatem eandem reapse et absolute asserendam. Nos quidem non latet, Adonem aliosque martyrologos Flavie Domitillæ virginis et martyris prolixum, quod exhibent, elogium hausisse ex Actis sanctorum Nerei et Achilei, quæ apud eruditos in sinceritate claudicare videntur, et in quæ *immitus* etiam præter suum morem fertur Tillemonius, tomo II, uti admonet clarissimus Dominicus Georgius in Adonis Martyrologio a se illustrato, ad hanc ipsam diem 7 Maii. Eodem itaque Georgio præeunte, humanius certe Acta illa haberi merentur, quæ, potius quam falsa, interpolata alicubi Baronius judicavit, quæque Henschenius Bollandianus optimæ fidei esse censuit. Non est autem cur interpolationem suspicemur in eo quod Flaviam Domitillam a sancto papa Clemente virginem consecratam dicant sacro velamine, si, post ea quæ supra attulimus de velaminis usu, quis etiam tunc esset in Romana Ecclesia virginitatis cultus et ardor intueamur. Quinam vero tunc fuerit, satis edocent epistolæ illæ dux ejusdem sancti papæ Clementis, de Virginitate, seu ad virgines, quas primum vulgavit e ms. codicè Syriaco, cum versione Latina, Lugduni Batavorum anno 1752 Joannes Jacobus Wetstenius, quasque in suam novam Bibliothecam Veterum Pa:

trum, veluti genuinum fetum ejusdem sancti pontificis, inseruit tomo I, Syriace ac Latine, abisque duobus addidit ad Corinthios Græce et Latine ejusdem sancti Clementis jam pridem notis epistolis, Andreas Gallandus. In his porro noviter detectis epistolis, quarum prima est ad Virgines fratres et ad Virgines sorores, id est ad virgines utriusque sexus, et agit de virginali ducendæ vitæ ratione, 251 altera vero de conversationis cautione cum virginibus sororibus adhibenda; in his, inquam, epistolis elucet studium jam tunc flagrantissimum inter Christianos profertendæ virginitatis, necnon et presulum cura et vitam virgines ducerent professæ virginitati non impari. Huic propterea tanto de virginitate ac de virginibus apparatus ipso Ecclesiæ primo sæculo, quis jure suspicabitur mentionem sacri velaminis accessionem esse posteriorem in Flavie Domitillæ Virginis initiatione?

At ipsa Romana Ecclesia aliud nobis suppeditat hujus velationis exemplum vetustissimum in quadam pictura, quam Bosius et Aringhius invenerunt in cœmeterio Priscillæ via Salaria, et habetur icone expressa tomo II Romæ Subterraneæ ejusdem Aringhii pag. 395, quamque iterum divulgavit illustravitque clarissimus Franciscus Blanchinius in notationibus ad Anastasium Bibliothecarium, tomo II, pag. 128. Hæc pictura refert pontificem sedentem ac veluti manum imponentem virgini sacre coram eo stanti cum velo, quod ambabus manibus tenet quasi ab eodem tunc acceptum: refert quoque presbyterum quemdam pontifici astantem, ac veluti operam suam præbentem huic sacre rei. Multa hic consideratione dignissima sacre antiquitatis cultoribus super pontificali cathedra ac pontificis vestimento, necnon super vestibus tum virginis tum presbyteri, sicut etiam super singularum earumdem trium personarum gestu ac sese habendi ratione. At, quod nostra nunc interest, conveniunt præcitatæ eruditæ viri, quibus alii quoque astipulantur, initiationem hic exhiberi Christianæ virginis per sacri velaminis traditionem; pontificem illum sedentem, esse sanctum Pium papam primum, patria Aquileiensem, qui circa medium secundum sæculum Romanam sedem tenebat: presbyterum astantem, esse Hermam, seu Hermetem, Pastorem etiam dictum, ejusdem Pii pontificis fratrem; virginem vero, sanctam Praxedem, seu sororem illius sanctam Pudenciam. His duobus exhibitis primi et secundi sæculi monumentis, en quanta gaudeat antiquitate velationis virginum cœremonia a Niceta nostro memorata et perpetuo quoque Ecclesiæ usu per sæculorum seriem ad nos usque deducta.

Velamen porro hoc, quod sacrum nunc quoque appellatum audimus, sacrum itidem appellavit Nicetas, ibidem, capite 5, num. 20 suæ *Lapsæ* dicens: « Sacro velamine tecta es; » et sacrum pariter ac sanctum tota appellavit antiquitas, *Flammeam virginalē sanctam*, dixerat Hieronymus epistola ad Demetriadem 130 num. 2; *Crinem sacro velamine consecrandum*, scripserat Ambrosius de Institutione virginis, capite 17, num. 108, alique similiter passim. Unde vero sanctitatem hanc virginalē velamen accipiebat? Ex divino certe akari, unde sumebatur ut virginum capiti imponeretur, et probabiliter ex quadam etiam supplicatione peculiari ad sanctificationem illius a Deo impetrandam; uti postea quoque utrumque in usu semper fuit, ac videri potest in Pontificali Romano, de Benedictione et Consecratione virginum; ac propterea: « num melius maforte me quam altare velabit, quod sanctificat ipsa velamina? » aiebat puella quædam apud Ambrosium de Virginibus libro I, capite 12, num. 66, quæ ad altare confugerat cum a parentibus invita urgeretur ad nuptias.

Plura de hoc virginali velamine apud veteres queri adhuc possent; cujus nimirum formæ esset, cujus materia, cujus qualitatis, cujus pretii, cujus coloris: sed ne longiores simus, hic sufficiat generatim innoisse, virginalē velamen, etiamsi a flammeo

A nubentium ortum duceret, diversum tamen 252 ab eodem fuisse in hoc præsertim, quod virginalē quædam in omnibus præferret humilitatis, devotionis, paupertatis ac castimoniz significationem. Diversitatem hanc ostendit divus Ambrosius in libro de Virginitate capite 5, num. 26, ubi ad virginitatem puellas dum hortaretur, et suum panderet dedicandi virgines desiderium, ita scribebat: « Utinam possem flammeum nuptiale pio integritatis mutare velamine! » En igitur velamen sacrarum virginum diversum a velamine nuptiali; ac certe tum forma, tum materia, tum qualitate et pretio et colore. Præterea quid virginalē velum, quoad formam maxime, necnon materiam, colorem et cultum, et quoad præcipuam ipsius scopum obnubendæ faciei, reipsa fuerit, ex Tertulliano aliquanto clarius intelligimus in alias citato libro de Virginibus Velandis, capite 15: « Confugit (virgo), inquit, ad velamen capitis, quasi ad galeam, quasi ad clypeum, qui bonum suum proleget adversus ictus tentationum, adversus jacula scandalorum, adversus suspiciones, et susurros, et æmulationem, ipsum quoque livorem... Quis audebit oculis suis premere faciem clausam, faciem non sentientem, faciem, ut dixerim, tristem? Quicumque malus cogitatus ipsa severitate frangetur. » En virginum itaque velamen totam faciem cooperiens, et claudens; imo non faciem modo, sed totam etiam corporis superiorem partem, quasi nempe *clypeum*; en virginum velamen *tristitiam* quamdam enuntians, et *severitatem* etiam præferens; ideoque nulla præstans materiz nobilitate, nullo cultus splendore, nulla coloris fulgentis illecebra. Quis hic non videat velum virginum subsequendum etiam sæculorum, ac virginum maxime claustralium, a Tertulliano jam sæculo ineunte tertio indicatum?

Hæc autem solemnns virginum velatio consecratio appellatur a Niceta, ibidem, num. 20: « in illo die consecrationis tuæ, etc. » De virginibus loquens etiam Tertullianus, libro citato, capite 13, aiebat, quod virginali suo proposito ipsam naturam Deo consecrarent. Sanctus quoque Ambrosius virginum consecrationem memorat in libro de Virginitate, capite 7, num. 56, et alibi sæpe. In Sacramentario Gelasiano, apud Muratorium Liturgia Romana Vetus, tomo I, col. 652 editionis Venetæ in-folio legitur hæc oratio secreta in una ex missis quæ titulum quoque habent, *Consecratio sacre virginis*: « Munera, quæsumus, Domine, famulæ et sacratæ tuæ N., quæ tibi ob consecrationem sui corporis offert, simul ad ejus animæ medelam proficiant. » Eadem loquendi ratio de virginibus solemniter velatis etiam nunc viget: et titulus adest hujusmodi in Pontificali Romano; scilicet, *De Benedictione et Consecratione virginum*; ubi, post præcitatam functionem, hæc quoque habetur episcopi monitio ad præpositam seu abbatisam monasterii: « Vide, et quomodo istas consecratas Deo serves, et representantes immaculatas, etc. »

Hæc autem virginum consecratio per sacri velaminis impositionem, ut ex Niceta monuimus, ad divinum altare peragebatur; quemadmodum et deinceps semper factum fuit ex Pontificali Romano, loco nuper indicato. Hujus consecrationis ad divinum altare meminit quoque sanctus Ambrosius de Virginibus libro I, capite 12, num. 66, ubi egregium illud facinus referens supradictæ puellæ, quæ invita a parentibus et propinquis urgebatur ad nuptias: « ad sacrificium, inquit, altare confugit. Quo enim melius virgo, quam ubi sacrificium virginitatis offertur? Ne is quidem finis audaciæ. Stabat ad 253 aram Dei pudoris hostia, victima castitatis: nunc capiti dexteram sacerdotis imponens, precem posceas, quæ justæ impatiens moræ, ac summum altari subjecta verticem. Num melius, inquit, maforte me quam altare velabit, quod sanctificat ipsa velamina? Plus talis decet flammeus, in quo caput omnium Christus quotidie consecratur, etc. » In sermone quoque, quem habuit ad virginem Ambrosiam

mox sacro velamine consecrandam, libro de Institutione Virginis, capite 17, num. 108, conversa ad Deum oratione, ita loquebatur: « Quibus (exemplis) hæc quoque famula tua ad huiusmodi virtutis gratiam accessita, tuis assistat altaribus, non rutilanti cesarie flavam deferens crinem flammeo nuptiali ducatum: sed illum crinem, quo evangelica illa mulier (sancta Maria) pedes Christi sedula pietate deterisit, et domum totam effuso implevit unguento, sacro offerens velamina consecrandum. »

Præterea dies sancta Dominicæ Resurrectionis a Niceta indicator, qua velationis virginum solemnitas agebatur post baptismatis collationem, et presentibus neophytis candida veste indutis ac lumina sua portantibus. Festivitati scilicet in Ecclesia omnium maximæ velationis virginum solemnitas servabatur, quæ Ecclesie gaudia, ob novæ prolis accessum et ob Christi Resurrectionem, ex castissimo quoque virginum cum eodem immortali viro connubio ampliaret. Quin etiam ad hanc festivitatem Dominicæ Resurrectionis virginum velatio peculiariter quodammodo pertinebat, ob virginum conditionem, qua veluti filie resurrectionis efficebantur, divo Cypriano illis dicente in libro de Habitu Virginum circa finem: « Quod futuri sumus jam vos esse cupistis. Vos resurrectionis gloriam in isto sæculo jam tenetis, per sæculum sine sæculi contagione transitis. . . Angelis Dei estis æquales. » Ac profecto dies sancta Dominicæ Resurrectionis, ætate etiam divi Ambrosii, dies erat velationis solemnis virginum toto orbe, eodem teste in libro cui titulus, *Exhortatio Virginitatis*, capite 7, num. 42, ubi ita legitur: « Venit Paschæ dies, in toto orbe baptismi sacramenta celebrantur, velantur sacræ virginés. » Non ita tamen paschæ dies erat velandis virginibus destinata, ut aliis quoque præcipuis per annum festivitatis non conveniret. Ac certe ex eodem divo Ambrosio habemus libro III de Virginibus, capite 1, quod Marcellina virgo, illius soror, Romæ in basilica Sancti Petri *virginitatis professionem* fecerat die *Natiæ Salvatoris* nostri; cuius etiam diei convenientiam ipse approbans, addebat: « quo enim melius die, quam quo virgo posteritatem acquisivit? » Præter vero diem Paschatis, et diem Dominicæ Nativitatis, alios quoque dies assignavit antiquitas virginum velationis; et in Sacramentario Gelasiano supra citato, ubi benedictiones, orationes, et missæ pro hac functione, titulum legitur huiusmodi: « Consecratio sacræ virginis, quæ in Epiphania, vel secunda feria Paschæ, aut in apostolorum nataliis celebratur. » Hæc tandem in Pontificali Romano præscribitur, quod « benedictio et consecratio virginum fieri debet in Epiphania Domini, vel in Albis paschalibus, aut in nataliis apostolorum, seu in Dominicis diebus. »

Licet autem velaminis impositio præcipua esset initiationis virginum cæremonia, non tamen in hac sola sita erat eadem initiatio, sed huic accedebat etiam mutatio vestium. Habitus propterea virginalis meminit noster Nicetas *ad Lapsam*, capite 6, num. 22; id est *habitus* sacrarum virginum peculiaris; ac certe tum materie simplicitate, tum colore, tum *254 forma*. « Allud pallium virginum est, aliud adolescentiæ circumforaneæ, » siebat etiam sanctus Ambrosius, de *Virginitate*, capite 14, num. 88. Ipse vero, de *Virginibus* libro III, capite 1, initiationem describens Marcellinæ sororis Romæ celebratam, huius mutationis habitus mentionem facit veluti eodem initiationis tempore peractæ: « cum Salvatoris Natali ad apostolum Petrum virginitatis professionem vestis quoque mutatione signares. » Probabile quoque est, virginales hæc vestes jam tunc peculiari aliqua oratione benedictas fuisse: ac certe huiusmodi benedictionis formula apparet in Sacramentario Gelasiano, loco supra citato, cum enumeratione, *Benedictio vestimentorum virginum*, ac postea, *Oratio super ancillas Dei, quibus conteris vestimenta mutantur*. Huius autem mutationis ratio in prima oratione indicatur, ubi hæc *inductio* dicitur *humilitatem cordis* et

A contemptum mundi significantia. Eadem vestimentorum virginalium benedictio, et in ipsa actione eorundem assumptio, etiam nunc usurpantur, veluti in Pontificali Romano præscripte: immo ibidem eadem quoque benedictio vestimentorum virginum legitur, quæ in Gelasiano Sacramentario habetur; ut inde intelligamus, quanta huiusmodi ritus gaudeat etiam antiquitatis auctoritate.

At quisnam tunc sacrarum virginum initiator? Lapsæ virginis Aquilejensis initiatorum non obscure se prodit Nicetas episcopus in libello ad eandem, capite 5, num. 19 et 20. Episcoporum autem officium reipsa fuisse, prout postea semper fuit, sacrarum virginum initiationem, vetera monumenta testantur. « Ab universis episcopis dictum est: Christum confectio et puellarum consecratio a presbyteris non fiant. » Ita canone 3 concilium Carthaginensæ II anni 390, apud Labbeum, conciliorum curis Coleti tomo II, col. 1245. « Ut presbyter, inconsulto episcopo, virgines non consecret, » statuerat canone 36 concilium Carthaginensæ III anni 397, apud eundem Labbeum ibidem col. 1404. Ad episcopos igitur pertinebat ordinario jure virgines consecrare, si hoc facere vebantur presbyteri, et si hoc iis omnino non licebat, episcopo inconsulto. Præterea virginum consecrator, episcopus dicitur, quasi antonomastice, apud Hieronymum, epistola 69 ad Oceanam, num. 9, ex editione Vallarsii. In epistola vero 130 ad Demetriadem, num. 2, ita eandem virginem sacram sanctus doctor alloquebatur: « Scio quod ad imprecationem pontificis flammam virgineale sanctum operuerit caput; » pontificis scilicet Aurelii, Carthaginensis episcopi, a quo velationem virginitatis Demetrias in Africa degens acceperat. Etiam Marcellina virgo, divi Ambrosii soror, Romæ velationem acceperat a *beata memoria* Liberio papa, ut ipse testatur Ambrosius de *Virginibus* libro III, capite 1. Ambrosius quoque solemnem prodit velationem a se factam Mediolani Bononiensis virginis Ambrosiæ, neptis clarissimi viri Eusebii, cui hæc de causa librum suum inscripsit de *Institutione Virginis*. Denique virgines illæ quæ Mediolanum veniebant de *Bononiensi*, de *Placentino* et *ex ultimis infra utraque Mauritaniam partibus*, ut illic velarentur, quia illic *sacrari gestabant*, eodem Ambrosio teste de *Virginibus*, libro I capite 11, Ambrosium episcopum proculdubio velatorem omnes habuere; nisi dicere velimus Ambrosium episcopum sermonibus et libris suis jam tunc ubique diffusis tantopere laborasse ad amorem virginitatis in puellarum cordibus accendendum, et signioreæ postea fuisse ad fructum operis sui manu veluti propria capiendum.

Non modo autem episcopi tunc virgines *255* consecrabant; sed consecrationis cæremoniæ allocutionem aliqua seu sermone ad præsentem virginem, antequam velationem acciperent, honestabant. Id factum fuisse in die velationis ejus cum lapsæ virgine Aquilejensi Nicetas testatur capite 5, dicens: « Non est memorata qualis ad te die illo facta est allocutio: *Aspic, filia; intueri, Virgo*, etc. . . . His tunc in illo die consecrationis tuæ dictis, et multis super castitate tua præconiis, sacro velamine tecta es. » Id factum fuerat etiam cum sacra virgine Marcellinæ a Liberio papa, cujus allocutionem tunc habitam, etsi non quoad ipsa pene verba, quoad sensus saltem suo stylo prolatis, nobis servavit Ambrosius citati de *Virginibus* operis libro III, capite 1, 2 et 3. Ipse quoque Ambrosius, ab eruditiss *doctor virginitatis* merito appellatus, hunc usum habebat sermocinandi in sacrarum virginum velationibus; et sermonem quem habuit in solemnem consecratione supradictæ virginis Bononiensis Ambrosiæ, illa ad Aram stante priusquam sacro velamine obnuderetur, ipse nobis servavit in præcitato libro de *Institutione Virginis*; qui liber, si unum et alterum demas caput, totus eodem sermone constat, ut Maurini editores notant in adnotatione prævia. Nunc quoque viget hic ritus, ut

virgines alloquatur episcopus, vel etiam quisquis alius episcopi loco, in earum solemnī velatione; seu antequam velum accipiant, ut in Pontificali Romano præscribitur; seu post velum acceptum, ut quorundam locorum fert usus: et exstant typis editi sermones, tum ab episcopis, tum episcoporum auctoritate a presbyteris ad virgines habitū in earum nuptialibus festis, qui totam redolent primævæ institutionis fragrantiam; quemadmodum illi, cedro prorsus digni, quorum hic meminisse operæ pretium ducimus, quique nuper posthumi Utinensibus typis prodierunt, præclarissimi undequaque viri Francisci Florii, hujus metropolitanæ ædis præpositi, ac præsulum nostrorum vicarii generalis, jam alias in hac lucubratione merito laudati. Atque hæc de initiationis virginum cæremoniis ac solemnitate.

Ipsa nunc earundem sacrarum virginum conversatio aliquid a nobis exquirat in iis de quibus apud Nicetam nostrum mentio est. Ac primo *processus* virginum in *ecclesiam* a Niceta memoratur, non singillatim quidem, sed agminatim, et *choro* facto; ad sacros videlicet fidelium conventus, ad *hymnorum spiritualium cantum*, ad *lectiones caelestes* audiendas, ad totum nempe Liturgiæ ordinem; necnon et ad ipsas *vigilias noctis*, juxta Christianorum omnium eo tempore consuetudinem, uti ad *Lapsam* capite 6, num. 22. Cum nimirum tunc temporis nondum essent in una eademque civitate satis multiplicatæ sacræ ædes, neque earum peculiaris aliqua virginalibus monasteriis addicta, cumque virginalia ipsa monasteria non ita essent omnino clausa, uti postea sapientissime factum fuit pro majori sacrarum virginum tutela; et his aliquando liberum erat e monasterio egredi pro aliqua necessitate, et necesse quoque erat eisdem prodire ut ad sacras ædes accederent, divinisque mysteriis ibidem cum Christiano populo intererent. Generale propterea regulam pro egressu quocumque sacrarum virginum e monasterio tradebat sanctus Hieronymus in sepe citata epistola ad Demetriadem 150 num. 49, ita scribens: « Quæ vivunt in monasterio, et quarum simul magnus est numerus, nunquam solæ, nunquam sine matre procedant. De agmine columbarum crebro accipiter unam separat, quam statim invadat et laceret, cujus carnis et cruore saturatur. » Hæc de monasteriis virginalibus 256 Africæ, ubi Demetrias virgo degebat; licet ipsa virginitatem domi suæ servaret cum matre et avia vivens, uti superius notabamus. Cæterum ibidem ipse divus Hieronymus eas commendabat virgines, quæ pudoris ac verecundiæ gratia, neque ad ecclesiam ipsam prodibant festis quibusdam diebus, in quibus major esset frequentia populi: « Scio ego sanctas virgines, quæ diebus festis, propter frequentiam populorum, pedem domi cohærent; nec tunc egrediuntur, quando major est adhibenda custodia, et publicum penitus devitandum. » Sed hoc fortasse ad eas sacras virgines pertinebat, quæ non in monasterio, sed domi suæ, aut solæ, aut cum paucis sociabus vivebant; quæque, potius quam festis, aliis per hebdomadam diebus ecclesiam adibant ut sacris interesse. Sanctus quoque Ambrosius in Exhortatione Virginitatis, capite 10, numero 74, hanc cautionem sacris virginibus inculcabat, maxime vero *adolecentulis*, ut raro scilicet etiam ad ecclesiam progredirentur: quod tum virginitas in monasterio degentibus, tum domi suæ viventibus, dictum facile existimaverim: « Attende, virgo, sacræ præsertim professionis.... Nullus sit tuus sine matre processus, quæ sit anxia custos pudoris. Ipsa quoque ad Ecclesiam progressio rarior sit adolescentulis. » Matrem fortasse genitricem intellexit, quæ domi et ubique custos esse deberet illi virgini sacro velo donatæ; licet et matrem similiter dixisse potuerit præpositam monasterii virginalis in sensu divi Hieronymi.

Sed disciplinam super hac re Bethlehemitici virginum monasterii sub Paulæ senioris institutione ac cura nobis exhibet idem sanctus Hieronymus, epi-

A stola 108, ad Eustochium num. 19: « Die tantum Dominico, inquit, ad ecclesiam procedebant, ex cuius habitabant latere. » Duo hic providentiæ capita animadvertenda veniunt, quæ in Paulæ senioris laudem cedunt, necnon et divi Hieronymi ac episcopi loci, qui proculdubio eidem in monasterii institutione a consiliis fuerunt; cavisse eam nimirum ut monasterium suum virginalē non longe ab ecclesia locaretur, quo brevissima virginibus via esset ad ecclesiam accedendi; et nihilominus non quotidie eas, immo nec pluries per hebdomadam, sed die tantum Dominico ad ecclesiam accessisse, ut certe cautius earundem pudori provideretur. Si conjectare licet, etiam monasterium virginalē Aquileiense sub Niceta episcopo, quod in *media civitate* situm superius dicebamus, proximum erat ecclesiæ loci; maxime vero si recolamus virgines illas in Ecclesia adfuisse etiam vigiliis cum reliquis Christi fidelibus, ad quas proinde noctu incedere necesse erat, quibusque minus erat conveniens ut virgines sacræ adessent, si non quam brevissimo viæ tractu ad ecclesiam accedere potuissent. Si hæc porro virgines monasterii Aquileiense etiam ad sacras vigilias in ecclesiam prodibant, frequentius fortasse quam solis Dominicis diebus Ecclesiæ sacris intererant. Virginum tandem devotioni simul ac pudori cumulate providit posterior ætas, cum unicuique earum monasterio, immo et unicuique earundem sodalitati indulsit, ut peculiare sacras ædes haberent, unde solatia religionis acciperent, quin pedem extra sua septa moverent.

Peculiare tamen quiddam super sacrarum virginum in sacra æde Aquileiensi mansione nobis exhibet Nicetas, quod nullibi fortasse in tota antiquitate memoratum invenias; quodque ad Aquileiensem Ecclesiæ ejusque præsulum institutorum commendationem maximam facit. Notissima est veteris Ecclesiæ sanctissima disciplina, qua cavebatur quam diligentissime, 257 ut in ædibus sacris mulieres a maribus discreta statione consisterent. Virginibus quoque sacris, in ea sacrarum ædium parte quæ ad mulieres pertinebat, locus dabatur a cæteris ejusdem sexus distinctus, ubi una simul sacris adessent mysteria: unde « quando simul estis in Ecclesia.... invicem vestram pudicitiam custodite, » aiebat sanctus Augustinus ad illas scribens, epistola 214, num. 10. At quid de Virginibus in Aquileiensi Ecclesia conventionibus tradit nobis Nicetas? Locum nimirum in Aquileiensi ecclesia non modo easdem habuisse peculiarē, prout ubique terrarum habebant, sed locum etiam tabulis separatam, ac fortasse a solo quoque tantisper sublatum, quo honor dignitatis earum ex ipsa etiam loci distinctione patesceret: « Nonne vel illum locum tabulis separatam, in quo in Ecclesia stabas, recordari debuisti?.... Oblita es propositum.... oblita es Ecclesiam totam, oblita gloriam virginitatis, oblita honorem dignitatis, etc. » Ita ad *Lapsam* Nicetas, capite 6, num. 24 et 27.

Quid insuper, in sacrarum virginum gratiam, Aquileiensi, Nicetæ tempore, ferebat Ecclesiæ consuetudo; seu potius, ut aptiori ad rem ipsam utamur vocabulo, elegantia? Locus ille, in quo virgines sacræ astabant, ornatus erat præceptis ex divina Scriptura petitis, atque in pariete scriptis, quæ virginitatis propositum respiciebant, illudque commendabant; ut vel ex hoc uno intelligas quanti fieret apud Aquileienses virginalis professio: « Nonne vel illa præcepta, quæ oculis tuis ipse scriptus paries ingerebat, recordari debuisti, etc. » ut ibidem Nicetas prosequitur. Sed aliud quoque peculiaris honoris argumentum, quo sacræ virgines donabantur in Aquileiensi Ecclesia inter divina mysteria; notat Nicetas; atque erat *occulum* pacis, quod illæ proculdubio inter divina mysteria, prout moris erat, a sacro altari accipiebant, quodque postea ab eisdem, veluti a traduce purissimo sanctitatis, sibi communicari gestiebant religiosæ ac nobiles matronæ ibidem sacris præsentēs: « Ad quem (locum) religiose matronæ et nobiles certatim

currebant, tua oscula petentes, quæ sanctiores et digniores te erant. » En quæ nobis præclara circa sacrarum virginum in sacris ædibus disciplinam, ex Aquileiensis Ecclesiæ more, vel unus in libello suo ad *Lapsam* servavit Nicetas; quæ fortasse neque ex illo umquam habuissemus, nisi occasio illi fuisset, quamvis profecto infausta, eundem scribendi libellum, quo tot argumentis undecumque petitis lapsam illam virginem objurgavit.

Præterea ex hoc eodem libello cura quoque enitet illius temporis episcoporum erga sacras virgines; quæ posita erat in dilectione spirituali eisdem exhibita, sicut etiam in commotione sancta ipsis peculiariter habita: « Et certe non habes quod de nostra negligentia conqueraris: quodcumque enim ad officium pastoris pertinet, et tibi et omnibus non negatum est. Dilectio spiritalis adhibita, communitio sancta non defuit. » Ita, capite 7, num. 28. Talis nimirum erat cum sacris virginibus suis Aquileiensis Nicetas, cujusmodi ante illum fuerant erga easdem celeberrimos Ecclesiæ præsules, qualesque postea semper fuerunt quicunque in virginibus sacris Ecclesiæ catholicæ decus, angelorum socias, Christique sponsas respexerunt. « Nunc nobis ad virgines sermo est; quarum quo sublimior gloria est, major et cura est. » Ita sanctus Cyprianus sermonem suum ad virgines inchoabat, et curam suam præcipuam erga illas testatur, in peculiari libello quem scripsit, de Habitu **258** Virginum: « Audite me itaque, virgines, ut parentem, audite, quæso vos, timentem pariter ac monentem, audite utilitatibus et commodis vestris fideliter consulentem. » En quomodo ibidem ipse erga virgines suas et dilectionem spiritalem ostendebat, et commotionem sanctam impertiebatur. De divo Ambrosio, cujus sæpe hic sensa retulimus, non est quid addamus; cum constet libros suos, quos de argumento virginitatis habet, coaluisse ex sermonibus quos dixit, seu cum ad amplectendam colendamque virginitatem hortabatur, seu cum ad virgines instituendas erudiendasque accederet. Quis autem nesciat sanctum Augustinum in Hipponensi Ecclesia sua cœtum virginum collegisse, optimisque institutis ordinasse, sub præposita sorore sua, necnon præposito quoque presbytero qui illarum curam spiritalem gereret? His ipse et dilectionem certe exhibuit, et præbuit commotionem: et exstat illius epistola 211 alias citata, quæ sollicitudinis suæ erga easdem testis locupletissima est, quæque ad informandos sacrarum virginum cœtus semper in Ecclesia habita fuit veluti norma absolutissima monasticæ perfectionis.

Asserit demum Nicetas ibidem, num. 29, se *Hymnum* etiam virginitatis exposuisse virginibus suis, quo et gloriam propositi, et observantiam pariter decantarent. Homilias fortasse Nicetas hic significare voluit, a se habitas ad virgines sacras super aliquo psalmo, ac probabiliter super psalmo XLIV, qui a versiculo decimo usque ad ultimum, ut notant etiam Maurini Ambrosianorum operum editores ad hunc locum, multa continet quæ ad gloriam pertinent, et ad observantiam virginalis propositi; ut hac spiritali ejusdem psalmi intelligentia illectæ virgines eundem lætius ac suavius in suis spiritualibus exercitationibus decantarent. Cum vero nihil hic de presbytero aut alio ex ecclesiastico cœtu appareat, qui monasterio virginali Aquileiensi præsesset, prout apud Augustinum in Hipponensi suo; reliquum est ut ad Nicetæ meritum coniciamus, eundem sibi hanc spartam peculiariter reservasse, propriis scilicet veluti manibus colendi irrigandique spiritalis hujus viridarii sanctitatis atque pudoris; quod etiam ex pluribus dicendi modis in toto opusculo usurpatis non invite colligimus. Atque hæcenus de quinti sæculi apud Aquileienses disciplina, quæ sacras virgines respicit.

Ad aliud nunc disciplinæ genus Nicetæ libellus ad *Lapsam* nos accit; ad eam videlicet publicæ penitentis rationem quæ tunc obtinebat ob peccata, præsertim publica, graviora: eo enim totus spectat Ni-

cetæ libellus, ut lapsam virginem, necnon et corruptorem illius, pro gravissimo scelere perpetrato, ad publicam penitentiam agendam impellat atque informet. Quod primo nobis occurrit in hoc Nicetæ libello super penitentiali illius temporis disciplina, ea est praxis, tum in Orientali, tum in Occidentali tunc Ecclesia vigens, qua majus nimirum et gravius, atque hinc majori etiam penitentia explandum, peccatum aliquod habebatur, quod peracta inquisitione innotesceret, quam si illud ultro peccator confessus fuisset. Ita propterea ad lapsam virginem, quæ scelus suum celare tentaverat, quodque nonnisi inquisitione peracta compertum fuit, loquebatur Nicetas, capite 8, num. 37: « Grandi plagæ alta et proluxa opus est medicina: grande scelus grandem habet necessariam satisfactionem. Nam non est dubium levius esse crimen, ubi peccatum suum ultro homo confitetur, et penitet: at ubi celat mala sua, inquit detegitur, et nolens publicatur; illud gravius scelus est. Quod tibi utique provenisse negare non poteris. Et ideo **259**

fortius dolendum; quia peccatum est fortius. » Disciplinam hanc veterem multis de more suo adductis tum Græcorum tum Latinorum Patrum testimoniis, necnon et hoc ipso Nicetæ nostri (quod ille existimabat Ambrosii), probat atque illustrat Morinus in suo Commentario Historico de Sacramento penitentis libro II, capite 6. Unum nos hic afferimus confirmationis gratia, et pro rei de qua agimus affinitate, Augustinum in supra citata epistola 211, qua virginea monasterii sui instituebat, et quomodo etiam puniendæ earum essent culpæ docebat quæ virgine propositum læderent. « Quæcumque, inquit num. 11, in tantum progressa fuerit malum, ut occulte ab aliquo litteras vel quælibet munuscula accipiat; si hoc ultro confitetur, parcatur illi et oretr pro ea. Si autem deprehenditur atque convincitur, secundum arbitrium præpositæ vel presbyteri, vel etiam episcopi, gravius emendetur. » En igitur gravius reipsa peccatum, et majori etiam animadversione multandum, ex illorum temporum praxi, quod veluti invito peccante deprehendebatur, quam si eodem sponte aperiente innotesceret.

Patet insuper ex hac disciplina, fuisse tunc aliqua etiam occulta peccata, quæ publica essent confessione pandenda, ad publicum subeundum penitentis remedium, prout illud fuerat virginis lapsæ apud Nicetam, et prout illud fuisset de quo Augustinus: patet quoque inquisitionem tunc viguisse in Christianorum mores, ad eorum maculas investigandas; et delationem ad Ecclesiæ præsules, ut iidem pro sua auctoritate ac prudentia cognoscerent, corrigerent, vindicarent. Laudatus Morinus rem hanc illustrat in opere supracitato, necnon Jueninus in suo Commentario Historico et Dogmatico de Sacramentis, dissertatione 6, de Penitentia, questione 5, de Confessione, et questione 6, de Satisfactione; alique post eos, quibus, ut opinamur, non satis fecerunt qui in contrariam iere sententiam. Ex tota hac veteri disciplina, quæ paulatim cum penitentis ordine in Oriente primum, dein in Occidente descivit, una, quantum ad episcopum, inquisitio adhuc viget in Christianorum mores, pro eo pastoralis officii munere, quo creditur sibi plebis tenetur incolumitati prospicere, et singulorum salutem providere, ut præsertim ex Pontificali Romano in ordine ad visitandas parochias: quantum vero ad plebem, pro eo charitatis præcepto quo *unicuique mandavit Deus de proximo suo, viget onus deferendi* seu ad Ecclesiæ præsules, seu ad secundi ordinis pastores, pro rerum gravitate, Christianos eos, seu qui contra fidei integritatem aliquid obloquantur, seu qui morum pravitate Christianam lædant professionem.

Sed quid nunc de peculiari peccato virginis sacræ, quæ se violari clanculum permisisset, ac postea detecta esset invita? quid de penitentia huic expiando peccato debita? Distinguit Nicetas inter Virginem sacram, quæ post acceptum sanctum velamen, post nuptias scilicet cum Christo initas, voluerit nihilominus

nubere communi lege conjugii; et inter virginem sacram, quæ occulta et furtiva turpitudine constuprata fuerit, et fingat postea se esse quod reapse non est. Illam porro adulterium perpetrasse dicit, ancillam mortis effectam: hanc autem bis adulteram appellat; et quia reipsa datam Christo fidem violaverit, et quia virginem nihilominus sese fluxerit, quæ amplius non erat. « Et jam si voluerit (sacra virgo) nubere communi lege conjugii, adulterium perpetrat, ancilla mortis efficitur. Si hoc ita est, quid de illa dicendum est quæ occulta et furtiva turpitudine **260** constupratur, et fingit se esse quod non est? Habitu virgo, facto non virgo: bis adultera, et in actu, et in aspectu. » Ita Nicetas *ad Lapsam*, capite 5, num. 21. De hac nunc igitur sacra virgine agimus *bis adultera* juxta Nicetam, quia scelus occulte perpetravit, et virginitatem habitu virginali nihilominus simulavit: ac de virgine sacra quæ nullatenus sponte vulnus suum aperuerat, sed quæ convicta, tandem invita ad confessionem compulsata fuerat. Miretur autem nemo, tanti hic factam a Niceta Lapsæ hujus simulationem, ut eam propterea *bis adulteram* appellaverit; cum constet quanta religione semper caverint antiqui Patres, ut, ad peculiarem honorem servandam integræ virginitatis, nulla viduarum quamvis continentiam proflentium velum acciperet; et ut virgines ipsæ, quæ absque propria culpa, per vim puta barbaricam, virginitatis jacturam fecerunt, corpore quidem, non item mente pollutæ, amplius in sacrarum virginum numero ac cœtu non censerentur; ut pluribus conciliorum et Patrum allatis testimoniis ostendit Ferdinandus de Mendoza, de concilio Illyberitano libro II, capite 27, in Conciliis Labbei cura Coletii tomo I, col. 1152 et seq. Nihil propterea, his perspectis omnibus circumstantiis, nihil hoc scelere gravius in hac sacra virgine; quæ nullam etiam de vi sibi facta excusationem afferre potuerat, quæ immo de suo voluntario consensu ex criminis iteratione convicta fuerat, ut capite 4, num. 12 et 13.

Quoti igitur temporis pœnitentia huic lapsæ virgini indicta fuit a Niceta; et quomodo peragendam docuit ipse? Quod ad tempus attinet, usque ad extremum vitæ indicitur a Niceta huic lapsæ pœnitentia, et quidem, ut prima fronte videtur, absque spe obtinendæ, præter quam a sola Domino misericordia, absolutio nis et venia. « Sed tu, (inquit capite 8, num. 38) quæ jam ingressa es agonem pœnitentiæ, insiste, misera: fortiter inhære tanquam in naufragis tabulæ, sperans per ipsam te de profundo criminum liberari. Inhære pœnitentiæ usque ad extremum vitæ, nec tibi presumas ab humana die veniam dari; quia decipit te qui hoc tibi polliceri voluerit. Quæ enim proprie in Dominum peccasti, ab ipso solo te convenit in die judicii expectare remedium. » Duriuscula sane videtur Nicetæ sententia in Lapsam suam, de expectanda a Deo solo misericordia et venia, absque ullo Ecclesiæ clavium adminiculo; de qua sententia erit dicendi locus sequenti capite decimo. Cæterum non est quod miremur, si usque ad extremum vitæ, pœnitentiam indicat Nicetas huic Lapsæ pro crimine perpetrato. In virgines namque sacras, quæ pactum virginitatis sua culpa non servassent, semper animadvertit antiquitas severioribus pœnis, pro disciplinæ ratione quæ juxta locorum ac temporum differentiam obtinebat; et non nisi erga eas quæ magis sexus fragilitatem quam pravam animi voluntatem ostendissent, aliquanto mitiorem se exhibuit. Hujusmodi fortasse fuerant virgines illæ de quibus ad Pomponium scribebat Cyprianus, epistola 62 in editione Parisiensis Balutii: atque ideo de earum pœnitentiâ ita decernebat: « Si de eis aliqua corrupta fuerit deprehensa, agat pœnitentiam plenam, quia quæ hoc crimen admisit, non mariti, sed Christi adultera est, et ideo æstimato justo tempore postea, exomologesi facta, ad Ecclesiam redeat. » Pœnitentia utique plena in sensu Cypriani, pœnitentia intelligi debet, etiam quoad *justi temporis* durationem, quæ tunc esset omnium rigidissima, licet non **261** usque

ad extremum vitæ producta; ad distinctionem aliarum minorum pœnitentiarum, quæ plenæ non erant, quæque propterea minori quoque temporis spatio explebantur. Quid vero idem Cyprianus in alias virgines sacras, quæ prava sua voluntate sexus infirmitatem superassent? Severiorem proculdubio se in eas exhibuit, ita ut numquam ad reconciliationem se eas admissurum testaretur. Ita namque subdebat: « Quod si obstinate perseverant, nec se ab invicem separant, sciant se cum hac sua impudica obstinatione numquam a nobis admitti in Ecclesiam posse, ne exemplum cæteris ad ruinam delictis suis facere incipiant. » Duplicem hanc peccantium virginum rationem, adeoque duplicem in easdem animadvertendi modum exhibet canon 13 celeberrimi concilii Illyberitani, quem hic emendatum asserre operæ pretium existimamus ex superius laudato opere Ferdinandi de Mendoza, apud Labbeum, loco supra citato. « Virgines quæ se Deo dedicaverunt, si pactum perdidierint virginitatis, atque eidem libidini inservierint, non intelligentes quid amiserint, placuit, nec in fine dandam eis esse communionem. Quod si sibi persuaserint, quod infirmitate corporis lapsæ fuerint, et toto tempore vitæ suæ hujusmodi feminæ egerint pœnitentiam, et abstinerint se a coitu, eo quod lapsæ potius videantur, placuit, eas in fine communionem accipere debere. » En hic in uno eodemque culpæ genere duplicem gravitate reatum, et diversa quidem animadvertens multandum: mitior tamen animadversio ea est quæ totum vitæ tempus in lapsa virgine exigit ad agendam pœnitentiam, ut veniam tandem in fine accipere mereatur. Lapsus virginis Aquileiensi apud Nicetam erat sane gravissimus multiplici ex capite, uti vidimus; ideoque non immerito eidem indicta fuit pœnitentiâ usque ad extremum vitæ, ut veniam a Domino sperare posset.

Sed quonam præsertim modo, quibusque actibus, hæc erat pœnitentia peragenda? *Agonem pœnitentiæ* appellat Nicetas pœnitentialem cursum, quem jam erat ingressa lapsa illa virgo; et hoc ex communi tunc loquendi modo, quo pœnitentium labores et afflictiones, ac veluti contentiones aptissime indicabantur, tam animæ quam corporis, ad præstandam satisfactionem et ad veniam impetrandam. In hoc autem pœnitentiæ agone hæc potissimum lapsæ virgini faciendæ indicuntur a Niceta, capite 8, num. 35. *Omnis in primis cura vitæ hujus interimenda* illi erat, nihilque cogitandum præter spirituales mortem in quam peccato suo inciderat, modumque reviviscendi. Deinde *lacrims vestis* erat accipiendæ, et *mens ac membra singula*, digna castigatione puniendæ. En habitum virginitatis in pœnitentialem mutatum, cujus peculiaris etiam color et forma, pœnitentibus usitata, voce *lacrims* aliquatenus indicatur. *Amputatio quoque criminum* præscribitur in pœnitentiæ signum; unde apparet contra eas eo tempore penes nos sacras virgines fuisse, contra ac alibi, ac præsertim in *Egypto ac Syria, esset in usu*, ut Hieronymus docet epistola ad Sabinianum 48. *Defluant insuper oculi lacrymis*, aiebat ad lapsam Nicetas, *pallescat facies*. Neque hic satis. « Denique totum corpus injuriis et jejuniis maceretur, cinere aspersum et opertum cilicio perhorrescat... Sensus etiam crederet. » Hæc de exterioribus pœnitentiæ signis ac de corporis afflictionibus Nicetas ad lapsam agendæ pœnitentiæ causa: ubi si per injurias corpori inferendas ad ejusdem macerationem, flagellationem etiam intelligas, aliasque id genus acerbiores castigationes, quarum **262** tam sæpe mentio est in *Vitis sanctorum* qui *carnem suam crucifixerunt cum vitis et concupiscentiis*, nihil certe intellexeris quod non apprime conveniat cum pœnitentia illius temporis disciplina: quæ dum postea descivit in pœnitentiam criminibus expiandis, remansit semper apud ferventiores Christianos qui innocentiam cum pœnitentiâ conjunxerunt, et pœnitentia libus afflictionibus usi sunt pro Christianis virtutibus facilius excolendis.

Quid nunc ad concipiendum animo, nutriendumque

dolorem perpetrati propodii? Præclara sunt quæ congerit Nicetas, capite 10, e divinis Scripturis, ut mentem lapsæ penitentis sensibus impleat, linguamque tum oris, tum cordis dirigat ad Domini misericordiam implorandam. Sed dignum notatu quod primo loco eidem suggerit, ut quinquagesimum psalmum quotidie recitet usque ad versiculum decimum nonum: « Et primum quidem nullo die quinquagesimus psalmus intermittatur; quia in tali negotio cantatus est: et usque ad versiculum illum: *Cor contritum et humiliatum Deus non spernit, cum lacrymis gemituque percorre.* » En quanta commendatur antiquitate psalmi hujus quinquagesimi recitatio inter penitentium afflictationes et preces, qui hodie quoque tam frequenter indicitur penitentibus a presbyteris confessariis in partem satisfactionis, confessione audita. Non integer tamen quinquagesimus psalmus lapsæ virgini a Niceta dicendus indicitur, sed usque ad versiculum decimum nonum, omissis duobus aliis quibus psalmus completur. Etenim non psalmodum verbosa et nuda recitatio, quasi in laborum piam exercitacionem, penitentibus indicetur, sed sensuum potius qui in psalmis continentur meditatio; et ideo psalmi eisdem recitandi dabantur ad eam usque ipsorum partem quæ ad animi dolorem exprimentum, et ad misericordiam implorandam vehementius urgebat, ne sensibus aliis, quamvis sanctissimis, abstracti quodammodo, compunctionem semel in corde ortam intermitterent. De hoc eodem psalmo quinquagesimo non in totum recitandum, sicut etiam de aliis similiter intercedendis pro opportunitate actionis, exempla habemus in antiquis penitentialibus libellis, quos addidit Morinus operi suo de Sacramento Penitentiae. In antiquo namque Penitentiali Romano ibidem, pagina 565 Venetæ editionis, sub titulo: *Incipit ratio ad dandam penitentiam*: hæc habemus: « In primis dicit psalmum tricesimum septimum totum, *Domine, ne in furore tuo arguas me*, et postea dicit *Oremus*. Et dicit psalmum centesimum secundum, *Benedic, anima mea, Domino*, usque, *renovabitur sicut aquila juvenis tua*. Et dicit psalmum quinquagesimum, *Miserere mei, Deus*, usque, *iniquitates meas dele*. Post hæc dicit psalmum quinquagesimum tertium, *Deus, in nomine tuo*, et dicit *Oremus*. Et dicit psalmum quinquagesimum primum, *Quid gloriaris*, usque, *videbunt justi, et timebunt*, et dicit *Oremus*, etc. » In alio quoque Penitentiali similiter antiquo ibidem, pagina 581, sub titulo, *Ordo penitentis ad mortem*, post orationes, et alia, hæc leguntur: « Deinde psalmos, *Domine, ne in furore tuo, usque Cor meum conturbatum est in me, et lumen oculorum meorum non est mecum. Miserere mei, Deus, secundum magnam*, usque, *Averte faciem tuam a peccatis. Benedic, anima mea, Dominum, et omnia interiora mea*, usque, *Sicut aquilas juvenis*. » En psalmum quinquagesimum, aliosque, in re penitentiali antiquitus adhibitos juxta Nicetæ morem, prout res postulabat, quin eorundem integritatis **263** ratio haberetur.

Verum si tali tantæque penitentiae subjiciebatur virgo sacra fœdifraga; quid ejusdem violator, adulteri simul reus et sacrilegii, ut superius innuebamus? In hunc quoque vehementer stylum convertit Nicetas, capite 9 ejusdem opusculi, hæc eundem acri oratione percellens: « De te autem quid dicam, filio serpentis, ministro diaboli, violatore templi Dei: qui in uno scelere duo crimina perpetrasti, adulterium utique et sacrilegium? » Ad penitentiam vero descendens huic violatori infligendam, eundem similiter perpetuæ addidit penitentiae: « luctu et fletibus continuis, dum in corpore tuo immundo anima illa tenebrosa versatur, remedium tibi in die necessitatis aquire. » Ita ibidem, num. 42. Vehementior videtur Nicetas in virginis stupratorem, quam in ipsam virginem lapsam, ea etiam fortasse de causa, quia ad penitentiam capessendam non ita facilem se is exhibebat; ideoque ita illum etiam alloquebatur: « Ne quid a pastore ovi morbide vel morituræ medicamini

A denegatum sit, do consilium: Petas ultro carcerem penitentiae. » Nondum igitur virginis violator ad penitentiam accesserat; secus ac lapsa, quæ agonem penitentiae jam erat ingressa, cum ad eam sermone haberet Nicetas.

Quid vero huic in penitentiae cursu agendum erat, ad corporis afflictationem et ad cordis compunctionem? *Catenarum* usum illi proponit Nicetas ad *viscera obstringenda*; gravius nimirum aliquid et acerbius quam lapsæ indixerat, quæ sexus gerebat imbecillitatem: unde colligas in penitentibus olim infligendis, seu potius in penitentialibus afflictationibus, habitam fuisse rationem et sexus et virium. Quam frequens porro catenarum usus legitur in Vitis sanctorum, inter eorum voluntarios cruciatus ad corpus castigandum redigendumque in servitatem, ne unquam spiritui rebelle insurgeret! Desinant delicatuli nostri ac male feriati homines cachinnis excipere, quod religiosi viri ac perfectionis Christianæ studiosi ex vetustissimis penitentium institutis sibi quandoque nostra etiam ætate asciscunt, etsi non ut corrigant quod deliquerint, certe ut aliquid in se coercent ne delinquant, et ut crucis Christi mortificationem semper in suo corpore exultantes circumferant. Neque catenas solummodo, sed et *jejunia* et *gemitus* indicit Nicetas huic virginis corruptiori, ad *animam cruciandam*. Communia hæc nempe penitentiam agentibus erant, sive feminis, sive viris. *Petat* insuper *sanctorum auxilium*, addebat Nicetas, et *jaceat sub pedibus electorum*: atque hæc omnia eodem capite 9, num. 40. Per *sanctorum auxilium* probabilius intellexit Nicetas opem sanctorum in caelis degentium; quam invocandam ait, ad peccatorum veniam a Domino facilius impetrandam: sed et *sanctorum* nomine significare potuit presbyteros quoque aliosque de clero, quorum se intercessionibus penitens commendaret. *Jacere vero sub pedibus electorum*, illa erat penitentium ante fores ecclesiae prostratio ad singulos fideles ecclesiam aduntes, ac veluti provolutio ad pedes ipsorum, ut eorum orationibus adjuvarentur: quæ omnia copiose illustrantur a rerum hujusmodi tractatoribus, quin hic diutius super his immoremur. Atque hic denum finis sermoni de disciplina, seu de his quæ ad disciplinam spectant, occasione opusculorum fragmentorumque Nicetæ Aquileiensis episcopi.

264 CAPUT X.

Nonnulla expenduntur, quæ a sancto Niceta aut minus exacte, aut durius dicta videri possent.

Alia nunc nos manent, quæ Nicetam ipsum attingunt, ejus nempe rectam sentiendam doendique rationem: suntque nonnulla in Nicetæ opusculis posita, quæ ab eodem aut minus exacte, aut durius dicta videri possent; et in quibus propterea Nicetas aut vindicandus, aut explicandus venit.

De fide loquens Nicetas Explanationis capite 2, eam appellat credulitatem: « Bene incipit a credulitate confessio; » ait ille, explicare incipientis priora Symboli verba: *Credo in Deum Patrem omnino entem*: Gentes quoque nominans capite 8 quæ Evangelio credidissent, eas gentes credulas dixit; « Hanc regulam fidei apostoli a Domino acceperunt, ut in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti omnes gentes credulas baptizarent. » Quid sibi vult in ore Nicetæ hæc *credulitas*, quæ in communi sermone defectum sapit, et quædam animi infirmitatem veræ fidei adversam; utpote quæ, aut sumitur pro nimia facilitate credendi; quæ actus est levitatis; aut pro opinione infirma et imbecilli, quæ in fidei dogmatibus sine gravi piaculo locum non habet? Idipsum scilicet Augustino, quoad primum hujus vocis sensum, objiciebat olim illius amicus Honoratus, Manichæorum fraudibus deceptus, in libro quem sanctus doctor ad eundem scripsit, de Utilitate credendi, capite 9, num. 22. « Ipsa credulitas (aiebat ille) a qua creduli nominantur, vitium quoddam mihi videtur esse: alio-

quin hoc nomen non pro convicio objectare soleremus. Nam si suspiciosus in vitio est, eo quod non comperta suspicatur: quanto magis credulus, qui in hoc a suspicioso differt, quod ille incognitis aliquam, iste nullam tribuit dubitationem. »

Absit tamen ut *credulitatis* et *creduli* voces a Niceta nostro usurpatae, aut hoc aut alio pravo sensu accipiamus. *Incredulitas* saepe in novo Testamento nominatur, ad fidei defectum innuendum: *incredulos* quoque in novo ac veteri frequenter legimus, veluti in fide errantes. Si contrariis vocibus *credulitatis* ac *creduli* usus est Nicetas, id fecisse jure dicemus ad sensum Scripturarum, et ad id significandum quod *incredulitati* et *incredulis* contrarium esset; plenam scilicet *fidem*, perfectumque *fidelem*. Hoc ipso sensu, ad Scripturarum rationem, *credulitatis* et *incredulitatis*, vocibus usus fuit sanctus Zeno libro 1, tractatu 1 de Fide ex editione Veronensi Ballerini, dicens: « Abraham placuit Deo credulitate sine lege, et Judaicus populus displicuit Deo incredulitate cum lege. » En vocem *credulitatis* adhibitam sensu prorsus *incredulitati* contrario; ideoque non ad vitium in fide indicandum, sed ad plenitudinem fidei ostendam. Præterea frequens in Patribus, tum ante Nicetam, tum Nicetæ ipsius ætate, *credulitatis* vox ad fidem veram perfectamque significandam, ac præsertim, ut videtur, ad ipsam fidei internum actum designandum. quo adheremus divinis veritatibus, et unde ad confessionem ore faciendam procedimus. « Ridere nostram fidem consuestis, atque ipsam credulitatem. » Ita Arnobius Adversus Gentes libro II, 265 fidem a credulitate distinguens, rem scilicet credendam ab ipso actu credendi. « Sufficiat nobis dicere unam substantiam, tres personas subsistentes, perfectas, æquales, coæternas.... Sufficiat nobis memorata credulitas, » aiebat sanctus Hieronymus, epistola 15 ad Damasum papam, num. 4, ex editione Vallarsii. *Credulitatem majorum*, pro recta fide actuque credendi ea quæ a majoribus accepimus, dixit Xistus papa III, in epistola ad Joannem Antiochenum, apud Constantinum, Epistola Romanorum pontificum. « Qui crassitudine carnalis ingenii passionis ejus mysteria comprehendere non valeamus; credulitate rectæ fidei, quæ præstitit, teneamus. » Ita sanctus Maximus Taurinensis, sermone 58 de Tempore, aperte credulitatem sumens pro interiore actu fidei, quo religionis mysteria indubitanter tenemus.

Sed nihil hac in re apertius, nihil enucleatius sancto Petro Chrysologo sermone 60 in editione Sebastiani Pauli, ubi suos veluti gradus in fidei professione constituit, et ubi in quo credulitas locanda sit, et quid reipsa credulitas valeat, aperte distinguit. « Sermo, inquit, creat auditum, auditus concipit fidem, credulitatem parit fides, confessionem credulitas nutrit; confessio perpetuam dat salutem. » Credulitas itaque est quæ fidem, animo semel, ex auditu conceptam, assensu intimo amplectatur et sequitur; et confessionem inde ore promendam antecedit et nutrit; ideoque est proprie actus internus fidei, quo rebus credendis firmus præbetur assensus, et unde ad confessionem externam venit. Hinc præclare Nicetas in Explanacione aiebat, quod *Bene incipit a credulitate confessio*, id est ab intima animi persuasionem qua indubitanter credimus et unde vox *credo* erumpit, qua exterius confitemur quod intus in corde tenemus. Præclare quoque gentes credulas dixit quæ in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti essent baptizandæ; credulas nempe, non ab aliqua in assensu præbendo seu præstito levitate, non a quadam opinandi ratione hæsitacioni simul obnoxia, sed a firma interius fide, quæ confessionem præcederet, ad baptismum suscipiendum necessariam.

Hoc plane sensu *credulitatis* vox etiam in actis Liturgicis invenitur usurpata: unde in Missali Gallicano veteri, in officio traditionis Symboli, apud Muratorium Liturgia Romana vetus tomo II, col. 710 alias citatæ editionis Venetæ in-folio, ita legi-

mus: « Adhibendum est itaque credulitatis salubre compendium; ubi imbecilla mens capere non potest cœlestis secretum. » Mentis igitur actio est credulitas, quæ *imbecillæ menti* subsidio datur. Sed clarius quoque in veteribus codicibus Liturgicis Ecclesiæ Aquileiensi apud De Rubeis, dissertatione de Sacris Forjuliensium Ritibus capite 11. Ibi enim in officio scrutini, quod appellatur in aurium aperitione, hæc ad competentes invitatio fiebat: « Venite, filii: venite, quia venit tempus fidei, credulitatis dies, confessionis hora. » Deinde ibidem in subsequenti *Expositione Symboli*: « Si credidisti, noli dubitare. Noli facere de credulitate perfidiam. Noli vitium sociare virtuti. » En hic credulitatem, ad sensum Chrysologi, a fide et confessione distinctam: en credulitatem virtutem dicant, et ab omni prorsus dubitatione discretam. Clarissimus De Rubeis animadvertit ibidem capite 12, Aquileiense scrutinium præcitatum, idem ferme esse ac illud quod in codice Gelasiano habetur. Verum in Gelasiano codice, apud Muratorium opere supra citato deest omnino tum invitatio prædicta ad competentes, tum subsequens *Symboli Expositio*, ubi credulitatis 266 mentio est. Quidni ex Nicetæ *Explanacione Symboli* in Aquileiensem liturgiam vox *credulitatis* manaverit? Hæc tamen eadem vox et in Romanis Ordinibus veteribus locum habuit, et hodie quoque non semel legitur inter preces Romani ritus qui communiter obtinet ac etiam in administratione baptismatis.

Ad aliam nunc procedimus Nicetæ nostri doctrinam, quam tradit Explanacionis capite 6, ubi de Symboli articulo agit: *Inde venturus est judicare vivos et mortuos*. « Crede, inquit, quoniam hic ipse Christus Dominus noster venit cum angelis et virtutibus eorum tam vivos quam olim mortuos judicare, ut reddat singulis secundum opera eorum. » Verbis illis, *tam vivos quam olim mortuos judicare*, videri potest Nicetas docere, ad universale judicium accessuros, absque morte præcedente, eos quos in fine mundi judicis adventus vivos reperit: quod certe a communi sentiendi ratione alienum cognoscimus, qua docemur subeundam esse ab omnibus omnino hominibus mortis pœnam; et omnes quoque homines juxta Apostolum, resurrecturos esse, quod non nisi morte interveniente fieri potest. Doctrina quidem Nicetæ nostri explicationem aliquam non prorsus invita pateretur, qua eundem concepisse animo judicarem, *vivos* eos, quos nominat e regione ut ita dicam cum *olim mortuis*, non prius ad judicium accessuros, quam mortem et ipsi, licet ad modicum, immo ad minimum temporis spatium, pertulerint; ita ut *vivi* illi mox morituri intelligantur, ut una cum *olim mortuis* et ipsi quoque *nuper mortui*, redivivi tandem omnes ad judicium sistantur.

Verum Nicetæ doctrina, etiam priori et obvio verborum illius sensu accepta, explicatione hic non indiget, sed defensione. In re scilicet numquam ab Ecclesia peculiari canone definita, atque tunc maxime temporis in utramque partem agitata, licuit Nicetæ doctrinam, seu potius opinionem tenere ac tradere quam clarissimus Touttée e congregatione Sancti Mauri, in notationibus ad sanctum Cyrillum Hierosolymitanum a se illustratum, ad catechesim 15, num. 23, aiebat communem opinionem esse Græcis Patribus et Latinorum quoque permultis: « Multos nempe secundo Domini adventu adhuc viventes deprehensum iri, et una cum redivivis ejus judicio, non prius obita morte, sistendos. » Ut Græcos Patres omittamus, pro quibus sufficere potest idem sanctus Cyrillus catechesi citata, quæ est de judicio postremo, ubi eodem num. 23 apertissime huic inhæret opinioni, tamquam penitus exploratæ, suisque auditoribus omnino perspectæ; nonnihili immoremur illustrationis gratia in Latinis, ut Nicetæ nostri explicatio ab omni censura immunis appareat.

Sanctus certe Augustinus, in libro de Fide et Symbolo, quem scripsit adhuc presbyter anno circiter

395, capite 8 ita scribebat : « Credimus etiam *inde venturum* convenientissimo tempore, et *judicaturum vivos et mortuos*. Sive istis nominibus justī et peccatores significentur; sive quos tunc ante mortem in terris inventurus est, appellati sint vivi, mortui verō qui in ejus adventu resurrecturi sunt. » In Enchiridio quoque de Fide, Spe et Charitate, quod scriptum judicator post annum 420, aut eodem etiam anno hæc habet capite 55 : « Duobus autem modis accipi potest, quod vivos et mortuos judicabit : sive ut vivos intelligamus, quos hic nondum mortuos, sed adhuc in ista carne viventes inventurus est ejus adventus; mortuos autem qui de corpore, prius quam veniat, exierunt vel exituri sunt : sive vivos justos, mortuos autem injustos; quoniam 267 justique quoque judicabuntur. » Ita sanctus Augustinus articulum Symboli de judicio futuro vivorum et mortuorum explicabat; ut absque ulla censura liberum cuique esset vivorum nomine comprehendere etiam eos quos vivos postremus Christi adventus offendet, quique ad iudicium una cum mortuis suscitatis venturi sint absque morte.

Rem nihilominus data occasione penitius inquirendam sibi proposuerat sanctus doctor; quod et fecit, epistola præsertim 193 ad Mercatorem, capite 4, quæ ad annum pertinet 418, deinde et de Civitate Dei libro xx, capite quoque 20, qui liber, ut conjicere possumus ex iis quæ annotant suis locis Maurini editores, post annum certe 425 scriptus fuit. In illa porro epistola, allatis Apostoli verbis I Thessalonicensium iv : *Et nos viventes qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obviam Christo in aera, et ita semper cum Domino erimus*, hæc pro sententia alias a se exposita scribebat : « Revera quantum ad verba beati Apostoli pertinet, videtur asserere quosdam in fine sæculi adveniente Domino, cum futura est resurrectio mortuorum, non esse morituros, sed vivos repletos in illam immortalitatem, quæ sanctis etiam cæteris datur, repente mutandos, et simul cum illis rapiendos, sicut dicit, *in nubibus* : nec aliquid aliud mihi visum est, quoties de his verbis volui cogitare. » Hærebat tamen sanctus doctor dum alia ejusdem Apostoli verba perpenderet I Corinthiorum xv : *Stulte, tu quod seminas, non vivificatur, nisi prius moriatur*; et alia quoque ibidem : *Omnes resurgemus*; seu, ut nonnulli codices : *Omnes dormiemus*; ex quibus a mortis subeunda sententia nullus hominum exceptus omnino videtur, ut immortalitatem perpetuam adipiscatur. Quid igitur sanctus doctor in hoc apostolica locutionis veluti conflictu? Relatis iterum verbis Apostoli I Thessalonicensium, quæ a postremis viventibus in adventu Divini iudicis mortem arcere videntur : « Vellem, inquit, de his audire doctiores, et si modo potuerint hæc ita exponi, ut in eis possit intelligi, omnes homines qui vivunt, vel post nos victuri sunt, esse morituros, corrigere quod hinc aliquando aliter sensi. Neque enim debemus indociles esse doctores. » Nihilominus propensionem suam pro immortalitate ultimorum viventium aperire non desinens, et majorem quamdam vim in verbis Apostoli ad *Thessalonicenses* se videre arbitratus, postulabat potius quomodo alia ad *Corinthios* relata verba ad prioris opinionis sensum essent accommodanda; ac propterea ita prosequabatur : « Si enim in his verbis Apostoli (*Ad Thessalonicenses*) nullus alius sensus potuerit reperiri, et hoc eum intelligi voluisse claruerit, quod videntur verba ipsa clamare; id est quod futuri sint in fine sæculi et in adventu Domini, qui non exspolientur corpore, sed superinduantur immortalitate, ut absorbeatur mortale a vita : huic sententiæ proculdubio conveniet quod in regula fidei confitemur, venturum Dominum, judicaturum vivos et mortuos; ut non hic intelligamus vivos justos, mortuos autem injustos, quamvis judicandi sint justī et injusti; sed vivos quos nondum exisse, mortuos autem quos jam exisse de corporibus adventus ejus inveniet. Quæ si ita esse constiterit

A illa verba excutienda erunt (*Ad Corinthios*), quomodo sic accipiemus, *Tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur*; et *Omnes resurgemus*, sive, *Omnes dormiemus*, ut non adversetur huic sententiæ, qua quidam creduntur 268 etiam cum suis corporibus in æternum, non degustata morte, victuri. » Anceps nihilominus super hac difficultate sanctus Augustinus, en quomodo, converso ad Mercatorem sermone in fine epistolæ, eundem alloquebatur, ut clarius aliquid de eadem intelligere posset : « Cæterum quod attinet ad quæstionem resurrectionis, propter illos, qui creduntur non esse morituri, sed ex hac mortalitate ad immortalitatem sine media morte transituri, inquisitio diligentior adhibenda est; et si quid hinc absolutum ac definitum disputatione rationabili atque perfecta vel audisti, vel legisti, vel etiam ipse cogitare potuisti, sive adhuc audire, aut legere, aut cogitare potueris, peto mihi mittere non graveris. Ego enim (quod confitendum est charitati tuæ) plus amo discere quam docere, etc. » Ita sanctus doctor Augustinus, anno 418, de vivorum et mortuorum intelligendo sensu, quod spectat ad iudicium, dum rem data opera inquireret.

Sed quid libro xx de Civitate Dei, post annos circiter septem ab eodem scripto, ubi rem eandem iterum sibi enucleandam proposuit? Verbis denuo allatis Apostoli tum ad *Thessalonicenses*, tum ad *Corinthios*, a priori sua opinione nonnihil hic declinare videtur; ita ut verba illa ad *Thessalonicenses*, ubi immortalitas ultimorum viventium asserta apparet ut idem Augustinus aiebat, explicanda hic potius asserat verbis aliis ad *Corinthios*, ubi omnino omnino hominum mors, omniumque resurrectio prædicatur. Hic namque totus est sanctus doctor, ut possibilem illorum ultimorum viventium mortem asserat ac resurrectionem, etiam in illo brevissimo ac minimo temporis spatio; et ut alia quoque Scripturæ verba conciliet, quæ contra eorum mortem facere videbantur. Quæri solet, inquit, utrum illi quos hic viventes inventurus est Christus.... numquam omnino morituri sunt; an ipso temporis puncto, quo cum resurgentibus rapiuntur in nubibus in obviam Christo in aera, ad immortalitatem per mortem mira celeritate transibunt. Neque enim dicendum est, fieri non posse, ut dum per aera in sublime portantur, in illo spatio et moriantur, et reviviscant. » Deinde post aliqua : « Si ergo sanctos, qui reperientur Christo veniente viventes, eique in obviam rapiuntur, crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros, et ad eadem mox immortalia redituros, nullas in verbis Apostoli patiemur angustias, sivi ubi dicit, *Tu quod seminas, non vivificatur, nisi moriatur*, sive ubi dicit, *Omnes resurgemus*, aut *Omnes dormiemus*; quia nec illi per immortalitatem vivificabuntur, nisi, quamlibet paululum, tamen ante moriantur; ac per hoc et a resurrectione non erunt alieni, quam dormitio præcedit, quamvis brevissima, non tamen nulla. Cur autem nobis incredibile videatur, illam multitudinem corporum in aere quodam modo seminari, atque ibi protinus immortaliter atque incorruptibiliter reviviscere, cum credamus, quod idem ipse Apostolus apertissime dicit, in ictu oculi futuram resurrectionem, et in membra sine fine victura tanta facilitate tamque inæstimabili velocitate rediturum antiquissimorum cadaverum pulverem? » Demum semper huic sententiæ insistens, alterique respondens difficultati, quam hic brevitatis gratia omitimus, ita caput illud 20 atque rem totam concludit. « Quomodo autem sit futurum quod nunc pro nostræ rationculæ viribus utcumque conjicimus (scilicet quomodo postremi illi viventes 269 et morituri sint et resurrecturi tam exiguo temporis spatio, ut antea fieri posse demonstraverat), tunc erit potius, ut nosse possimus. Resurrectionem quippe mortuorum futuram esse in carne, quando Christus venturus est vivos judicaturus et mortuos, oportet, si Christiani esse volumus, ut credamus. Sed non ideo de hac re ina-

nis est fides nostra, si quemadmodum futura sit, perfecte comprehendere non valemus. » Hactenus sanctus doctor super questione, de modo accipiendi vivos illos et mortuos quos venturus Dominus in fine mundi iudicabit; num scilicet vivi illi, quos reperiet, morituri sint, an non, antequam ad iudicium accedant : ubi quomodo ipse in utramque partem anceps fuerit satis apparet; ac demum quomodo ad eam magis deflexerit, quæ etiam ultimorum illorum viventium mortem, subitamque resurrectionem admittebat. Quid igitur si Nicetas noster post medium quintum sæculum, id est non ita longe ab Augustini ætate, in re non satis explorata, et in utramque partem disputata, steterit pro opinione, quæ Græcorum Patrum communis erat, et ad quam inter Latinos divus etiam Augustinus præpenderat aliquando?

Sed eadem Nicetæ ætate, et in Italiæ sinu, alii quoque Latini Patres id docebat quod Nicetas noster docuisse videtur de postremo iudicio viventium; qui scilicet absque morte ad immortalitatem perpetuam essent transituri. Ita namque sanctus Petrus Chrysologus in tribus suis sermonibus in Symbolum apostolorum, eundem articulum de iudicio vivorum et mortuorum explicabat. « *Inde venturus est iudicare vivos et mortuos.* Esto vivos; mortuos quemadmodum poterit iudicare? Sed illi vivunt, qui nobis mortui computantur. Ergo resurrecturos eos constemini ad iudicium, quos infidelitas existimat deperisse: ut qui mortui fuerint, et qui reperientur vivi, pariter suorum reddant actum vitæque rationem. » Ita sermone 57. « *Judicat vivos, iudicat et mortuos, quos utique iudicaturus exsuscitat.* » Ita sermone 59. « *Inde venturus est iudicare vivos et mortuos.* Quia veniente Christo, resurgent mortui, sistentur vivi, ut pariter causas reddant de suorum ratione factorum. » Ita sermone 60. Sanctus quoque Maximus Taurinensis eandem cum Niceta nostro et cum divo Petro Chrysologo videtur referre sententiam in sua homilia 83, cui titulus, *De Traditione Symboli*. « *Vivi autem, iudicandi referuntur, ac mortui, ut omnium hominum esse apud Deum cura credatur;* » cura scilicet tum eorum qui mortem subierunt, tum eorum qui adventu iudicis præventi mortem non obibunt, ut obvis verborum sensus innuere videtur. Communior itaque Nicetæ ætate adhuc erat inter Latinos Patres opinio, quod sub vivorum nomine in Symbolo habendi essent illi, quos viventes adventus Christi iudicis reperiet, quique absque prævia morte iudicium subire deberent cum vivis aliis a morte suscitatis.

Sed et post Nicetæ ætatem aliquamdiu hæc opinio in Occidente perduravit, ita ut nonnisi paulatim et quasi per gradus obsoleverit, et alia tandem plene obtinuerit, quæ morituros eos quoque affirmabat quos extrema dies vivos reperiet, prout communis nunc fert sententia, quæque procul dubio etiam ex disputata a divo Augustino, citato de Civitate Dei libro xx, majorem vim sumpsit. Hujus rei documentum exhibet liber, cui titulus, de Ecclesiasticis Dogmatibus, capite 8, in appendice Isidoriana 13, tomo VII, pag. 342, Operum sancti Isidori Hispalensis 270 novissimæ editionis Romanæ clarissimi Arevali, ubi ita legimus: « *Quod autem dicimus in Symbolo, in adventu Domini vivos ac mortuos iudicandos, non solum justos et peccatores significari, sicut Diodorus putat, sed et vivos eos qui in carne inveniendi sunt, credimus qui adhuc morituri creduntur; vel immutandi sunt, ut alii volunt, ut suscitati continuo, vel reformati cum ante mortui iudicentur.* » Auctor hujus libri, cui divo Augustino primum, deinde et Genadio Massiliensi tributus fuit, ex recentioribus investigationibus putatur Bracharius quidam Hispalensium episcopus, a sancto Isidoro quartus, qui sæculo exeunte VII vixit. Videantur ejusdem Arevali Isidoriana, capite 83, Operum prædictorum tomo II, pag. 31 et sequentibus. Sæculo igitur etiam septimo, quamvis potior, ut ex allato textu apparet, haberetur opinio sentientium vivos quoque illos, quos Christus

A iudex reperiet, non prius iudicio sistendos quam mortem et ipsi, licet brevissimam, obierint, ut cum aliis ante mortuis suscitentur; non prius rejiciantur altera, quæ vivos illos, absque prævia morte, et tantummodo cum immutatione vel reformatione quæ resurrectioni quodammodo responderet, iudicio sistendos asserbat; quoniam et hæc proponebatur saltem secundo loco, explicationis gratia, ad Symboli articulum percipiendum. Sed hæc demum in hujus rei illustrationem ac simul ad Nicetæ nostri super hac re defensionem, dixisse sufficiat.

Tertiam pariunt difficultatem quæ Nicetas habet Explanationis capite 7, ubi articulum Symboli exponit: *Credo in Spiritum sanctum.* « *Credis, inquit, et in Spiritum sanctum.* Hic Spiritus sanctus unus est sanctificans omnia, qui de Patre procedit. » Quid sibi volunt hæc verba: *de Patre procedit?* Numquid processionem sancti Spiritus a solo Patre, non autem et a Filio, tenuit ac docuit Nicetas? Verum non Nicetas solus in Symboli expositione ita locutus est, mentione scilicet prætermissa processionis Spiritus sancti etiam a Filio: simillimo namque modo et alii Patres, tum ante Nicetam, tum eadem Nicetæ ætate, locuti sunt in Symboli expositionibus quas habere ad competentes. « *Credimus in Spiritum sanctum, de Patre procedentem, nec tamen Filium,* » aiebat sanctus Augustinus sermone 214, in Traditione Symboli, num. 10. « *Secundum evangelicam veritatem, sicut Filius a Patre exivit, ita et Spiritus a Patre procedit;* » docebat sanctus Maximus Taurinensis supracitata homilia 83, de Traditione Symboli. Difficultatem itaque, quæ nobis in allatis Nicetæ verbis occurrit, viderat ante nos in consimilibus nunc relatis divi Maximi Taurinensis clarissimus illius Operum novissimæ editionis Romanæ illustrator Bruno Brunius superius a nobis laudatus, eamque pro eruditione sua enotare sibi proposuit peculiari notatione, quam eidem homiliæ subiecit, quæque ad rem quoque nostram pro Niceta uberrime facit; unde nonnulla opportune mutuari licet, quæ grata lectoribus futura atque argumento necessaria existimamus.

« *Mirabitur nemo, inquit ille, Maximum dixisse Spiritum sanctum a Patre procedere, neque addidisse eum quoque procedere a Filio; id enim egit tam aliis Patribus, qui illos hæreticos oppugnavant, facientes Spiritum sanctum Filio inferiorem; nam Eunomius eum *jussu Patris, operatione et potentia Filii procedere* docebat. Præcipue ergo tunc temporis doctrina catholica circa processionem Spiritus sancti a Patre versabatur; et explicitam confessionem 271 eum quoque a Filio procedere, Ecclesia non requirebat; nam satis illi erat, ut Spiritus sanctus verus Deus ab omnibus crederetur et coleretur. Postea vero quam ex cineribus Mæcedoniæ, atque Nestorii a Græcis excitatus fuit error, quo negabant Spiritum sanctum a Filio procedentem, tunc visa est Ecclesiæ necessaria obortæ hæresis proscriptio, et ab utroque, Patre scilicet et Filio, processionis confessio. Primum in Hispania illa accepta invenitur, celebratis hac de causa pluribus conciliis, et particula Filioque ad Symbolum addita. Tres insuper hæc Synodi, Gentiliacensis, Forojuliensis, et Aquisgranensis Græcorum errorem damnantes eam probaverunt. » Deinde post alia ita prosequitur Brunius: « *Ut de sancti Maximi, inquit, hoc de dogmate doctrina agam, et is processionis quidem Spiritus sancti ex patre meminit; ex Filio autem, explicate non meminit. Neque erit opus, ut in tradendo Symbolo hujus explicate mentionem faceret; cum nulla tunc a novatoribus contra catholicum dogma excitata esset contentio, et una omnium, Occidentalium præsertim, esset de Spiritu sancto etiam ex Filio procedente doctrina.* » Pergit deinde clarissimus illustrator, et ut sanctum Maximum suum clarius adhuc vindicet a suspensione negatæ processionis Spiritus sancti etiam a Filio, convertit se ad similes Maximo Augustini locutiones, quarum nos quoque unam pro Niceta nostro citavi-*

mus ex sermone suo 214, in Traditione Symboli. « Profecto, inquit Brunius, sanctus Augustinus, si præter tractatum de Fide et Symbolo, capite 8, et sermonem de Traditione Symboli... ubi ita prorsus, ut Maximus dixerit, memoratque ex Patre procedentem Spiritum, omittitque explicatam processionis ejusdem Spiritus ex Filio mentionem; si præter eos tractatus, inquam, nullos de Trinitate alios perscripserit; indeque quisquam conclusisset, Augustinum non concessisse Spiritus processionem ex Filio, nec is conclusor vehementer errasset. Nam etsi in indicatis tractatibus hujusce ex Filio processionis non meminit, credidit tamen reipsa Spiritum sanctum ex Filio item procedere, ut ex libro II Contra Maximinum capite 14, exque ejus de Trinitate libro xv, capite 27 constat. Quare si Maximus tractatus edidisset de Trinitate, in eamque incidisset questionem, non dubito quin Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere affirmasset.... Alioquin hoc etiam restaret, ut Patres Constantinopolitanæ œcumenicæ synodi, quod Spiritus sancti ex Patre processionem memorarint in Symbolo, tacuerint etiam ex Filio (confer tom I Conciliorum ad annum 384, pag. 814 edit. Paris. an. 1714), in negatæ processionis ex Filio crimen vocarentur, quo quid dici potest iniquius? Hæc eruditus vir pro sancto Maximo Turinensis: quæ æque et pro Niceta nostro, ejusdem ætatis episcopo, dicta censemus; ut nihil proinde miremur, ipsum quoque competentibus Symbolum explanantem, processionis quidem Spiritus sancti a Patre meminisse, ejusdem autem etiam a Filio explicate nihil dixisse.

Si hic vero aliquid addere pro Niceta nostro allatis viri clarissimi animadversionibus supervacaneum non sit, nonnulla quæ adhuc suppetunt æqui bonique faciat lector. Si Nicetam videmus, Augustinum et Maximum, dum articulum competentibus explanarent de fide in Spiritum sanctum, solius meminisse processionis Spiritus sancti a Patre, omissa professione explicata processionis ejusdem etiam a Filio; id fecisse non immerito 272 judicabimus, ut Symbolum apostolorum quod explanabant, non alius quam Symboli Constantinopolitani additamentis hac in parte enuclearent, facta sibi quodammodo religione aliquid addendi, quod ad fidem explicatam spectaret, et ibidem adjectum non haberetur; maxime vero cum nihil tunc contra peculiarem fidem processionis Spiritus sancti etiam a Filio in hæreticorum hominum officinis tentatum esset. Quis enim ignorat, quam sepe calumniâ ab hæreticis inusta fuerit catholicæ Ecclesiæ, de temerata in sacrorum dogmatum explicationibus Nicæna fide tercentorum duodeviginti Patrum, necnon et fide Symboli Constantinopolitani centum quinquaginta? Quis etiam nesciat quantopere allaboratum repugnatumque fuerit, antequam vox *Filioque* ad hanc processionem Spiritus etiam a Filio indicandam, Symbolo adderetur, et communiter reciperetur; ob reverentiam scilicet erga Nicænos Patres atque Constantinopolitanos, eorumque Symbola fidei, in quibus de hac processione Spiritus a Filio nihil? Celebra superest responsum super hac re sancti Leonis papæ III ad legatos concilii Aquisgranensis, qui approbationem additionis vocis *Filioque* in Symbolo ab eo posebant. Processionem namque sancti Spiritus etiam a Filio in eo concilio declaratam probavit ille quidem, sancteque retinendam dixit, additionem vero vocis *Filioque* in Symbolo non probavit; tum quia nihil addendum esse censuit ad ea quæ Nicæni et Constantinopolitani Patres in suis Symbolis *divina illuminati sapientia*, uti aiebat, admisserunt; tum quia opus non esse addebat, ut omnia fidei dogmata Symbolo insererentur, prout neque illi inseruerunt in Symbolis suis omnia prorsus, quæ jam tunc perspecta atque inconcussa habebantur. Videantur Acta collationis legatorum illorum cum Leone III apud Sirmondum, tomo II Conciliorum Galliæ, ad annum Christi 809, necnon in Conciliis Labbei, cura Coleti, tomo IX, col. 278 et sequentibus.

Præterea, ut clarius adhuc Nicetæ fides vindicetur circa processionem sancti Spiritus, non a Patre solum, sed etiam a Filio, quamvis de ea explicatè nihil in *Symboli Explanatione*; animadvertere juvat, quam communis tunc in Ecclesia hujusmodi fides esset, ut eum propterea ab hac communi fide alienum fuisse nentiquam existimemus. Divum Augustinum à clarissimo Brunio citatum vidimus ex libro II Contra Maximinum, capite 14, et ex libro de Trinitate xv, capite 27, quibus nos addere possumus capita quoque 26 et 28, ubi diserte ac lauculenter agit de processione Spiritus sancti a Patre et Filio. Non minus autem perspicue ac copiose idem agit sanctus doctor tractatu 99 in Joannem, num. 6, 7, 8, ubi collatis invicem docteqque perpensis novi Fœderis testimoniis, catholicum dogma processionis Spiritus sancti etiam a Filio, fidelium suorum, quos alloquebatur, cordibus ingererat: atque hoc quidem, nulla erroris contrarii facta mentione; ita ut communis tunc fidei hæc processio haberetur, quamvis solius processionis a Patre mentio esset in Symbolo Constantinopolitano. Sanctus quoque Leo Magnus, hujus processionis Spiritus sancti a Patre et Filio, veluti receptæ ubique doctrine, mentionem habet epistola 15 ad Terribulum Asturicensem, capite 1, quæ ad annum pertinet 447. « Quam impie, inquit, sentiant de Trinitate divina, qui et Patris, et Filii, et Spiritus sancti unam atque eandem asserunt esse personam... nec alius sit qui genuit, alius qui genitus est, alius qui de utroque processit (al. procedit), etc. » Quis igitur sibi persuadeat, in tanta hujus 273 doctrinæ luce apud catholicos, cæcutisse Nicetam, ut processionem sancti Spiritus etiam a Filio non admitteret, quod apertis eam verbis in sua *Explanatione Symboli* non decebat? Quinimmo domesticum hujus fidei testem habebat ipse, Rufinum nempe, presbyterum olim Ecclesiæ suæ, qui in uberrima illa sua Symboli explanatione, tantopere a scriptoribus commendata et ubique nota, Commentario nimirum in Symbolum apostolorum, num. 35, hujus processionis Spiritus sancti etiam a Filio, veluti doctrinæ omnibus exploratæ, apertissime meminit. « Ille, inquit, Pater intelligatur, ex quo omnia, et quia ipse non habet Patrem; iste Filius, tamquam qui ex Patre natus sit; et hic Spiritus sanctus, tamquam de utroque procedens, et cuncta sanctificans. » Non potuit itaque Nicetas aut dogmâ processionis hujus ignorare, aut ab hoc dogmate dissentire; cujus professio nullum tunc peculiarem adversarium patiebatur, et communis erat in Ecclesia doctrinæ.

Quin etiam (addere liceat) dogmatis hujus professionem quamdam fecisse videtur Nicetas ipse in hac eadem Explanatione sua, etsi non eo loci ubi de Spiritu sancto proprie loquitur, id est capite 7, alibi saltem, id est capite 9, ubi Trinitatis doctrinam perstringens atque inculcans, hæc habet: « Si quis hæreticus sub nomine Christiano aut Christum tibi creaturam facit, aut Spiritum sanctum alienum esse a Patre et Filii gloria persuadet, sit tibi tamquam ethnicus et publicanus. » Scopus quidem Nicetæ his verbis est, ut fidem firmet Divinitatis etiam Spiritus sancti, quæ in questionem vocata pridem fuerat, atque a Constantinopolitanis Patribus demum asserta, necnon et in Symbolo patefacta, confessione explicata processionis ipsius a Patre, cæjus Divinitas a nemine in dubium vocabatur, aut vocata olim fuerat: at dum asserit Nicetas alienum Spiritum sanctum non esse a Patre et Filii gloria, et ita Filium addit Patri in Spiritus Divinitate confirmanda; hoc videtur dixisse ex intima persuasione processionis etiam hujus Spiritus ab utroque, Patre scilicet ac Filio, unde Divinitas sancti Spiritus localitatis procedubio manifestatur.

Unum hic, data occasione, adjicere placet, quod ad Nicetam quidem proxime non pertinet, sed quod ad Aquileiensis Ecclesiæ fidem comprobendam circa processionem sancti Spiritus etiam a Filio optime fa-

cit; quodque Nicetam quoque respicere quodammodo potest; utpote ex præsulibus ejus Ecclesiæ a quibus fidei hujus traditio manaverit. Vox *Filioque*, quæ apostolica demum sede consentiente, et tota Occidentali Ecclesia plaudente, inserta Symbolo fuit ad solemniter et explicate profitendam processionem sancti Spiritus etiam a Filio; quæque in Hispania primum sexto exeunte sæculo obtinuerat, deinde septimo in Galliis quoque ac in Germania, ut eruditi animadvertunt; a quonam primum in Italiam invecata legitur? Is nempe fuit sanctus Paulinus patriarcha Aquileiensis in Synodo ab ipso habita Foro-Julii anno 796, in causa, ut præfertur titulus, sacrosanctæ Trinitatis et Incarnationis Verbi divini; ubi Symbolum Nicæno-Constantinopolitanum legitur cum voce *Filioque* suo loco inserta, et ubi, mox post Symbolum, Symboli expositionem habemus, in qua similiter dicitur: « Spiritus sanctus verus Deus, vere et proprie Spiritus sanctus est: non genitus, nec creatus, sed ex Patre *Filioque* intemporaliter et inseparabiliter procedens. » Exstat hæc synodus in Conciliis Labbei, cura Coleti, tomo IX supracitato, col. 31 et sequentibus: necnon inter Opera ejusdem sancti Paulini a Joanne Francisco Madrisio collecta et illustrata pag. 65; ubi etiam, quoad vocem **274** *Filioque*, ejusque in Italiam invectionem a sancto Paulino Aquileiensi primum factam, digna est quæ legatur ejusdem Madrisii dissertatio quinta, ibidem, pagina 229 et sequentibus.

Quæ quarto loco ex Nicetæ nostri locutionibus difficultatem facere possent, sunt ea quæ habet Explanationis capite 13, ubi de carnis resurrectione sermo est. « Cum homo, inquit, ex hac vita deficit, non anima moritur, sed ea recedente solum corpus emoritur; et putrescente in terra corpore, anima pro suo merito aut in loco lucis, aut in loco caliginis reservatur; ut in die adventus Domini de cælo, cum venerit cum sanctis angelis suis, resuscitatis omnibus, et animæ revocentur in corpora, et justa sit bonorum malorumque distinctio. Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum: impii vero et iniqui in tenebras inferi, ubi erit *fletus oculorum, et stridor dentium*, sicut scriptum est. » Dum ait Nicetas, post mortem corporis animam *reservari pro suo merito aut in loco lucis, aut in loco caliginis*, usque ad diem *adventus Domini de cælo cum angelis suis*; constituitne locum aliquem a cælo diversum, ubi animæ justorum ad illum usque diem collocentur; et locum similiter aliquem ab inferis diversum, ubi ad illum usque diem sint animæ impiorum? Dum ait quoque, *illa die, resuscitatis omnibus, et revocatis animabus in corpora, justam fore bonorum malorumque distinctionem, et tunc justos sicut sol refulsuros in regno Patris eorum, impios vero et iniquos in tenebras inferi*; numquid putavit Nicetas, ante illum diem, non satis *justam*, neque pro merito, esse *bonorum malorumque distinctionem*; sicut etiam ante illum diem *justos non esse refulsuros sicut sol in regno Patris eorum*, ideoque neque *impios et iniquos ante illum diem in tenebras inferi detrudendos*? Fuitne igitur Nicetas ex eorum numero qui putarunt coronam gloriæ pro vitæ merito justis non esse reddendam nisi in die judicii, sicuti neque impiis poenam; et interim justorum animas a corpore solutas, ad illum usque diem Christi consortio et beatifica Dei visione privari; sicut etiam a gehennæ incendiis interim eximi animas impiorum?

Si hæc Nicetæ Aquileiensis elucubratio nota eruditissimus fuisse cum Thomas Burnetius Anglus suum scriberet librum de Statu mortuorum et resurgentium, qui lucem aspexit Londini anno 1726, ipse proculdubio non omisisset hoc quoque Nicetæ textu suam fulcire sententiam, quam ex jamdiu obsoletis nonnullorum veterum opinionibus revocavit; tum enim scilicet justis præmia, injustis supplicia esse retribuenda, cum universum genus humanum Christus in judicium adducet; et interim mortuorum omnium ac morientium animas in statu quodam *quietis, silentii*

A ac veluti *dormitionis* ad illum usque diem novissimum permansuras. Nihil certe ille non movit, nullum promodum sanctorum Patrum auctoritumque antiquorum non torsit, ut communem Ecclesiæ veteris doctrinam esse sententiam illam ostenderet, et ut catholicos criminaretur, qui juxta Florentini concilii definitionem firmissime tenent: « Illorum animas, qui post baptismum susceptum nullam omnino peccati maculam incurrerunt, illas etiam, quæ post contractam peccati maculam, vel in suis corporibus, vel eisdem exute corporibus... sunt purgatæ, in cælum mox recipi, et intueri clare ipsum Dominum trinum et unum, sicuti est; pro meritorum tamen diversitate alium alio perfectius: illorum autem animas, qui in actuali mortali peccato vel solo originali decedunt, mox infernum descendere, poenis tamen **275** disparibus puniendas. » Jam pridem catholici theologi post sanctum Thomam, Sixtum Senensium, Alphonsum de Castro, cardinales Bellarminum, Vasquium, Petavium, alique argumentum hoc illustrarunt adversus dissentientes ab Ecclesiæ catholicæ fide, multis productis explicatisque Patrum sententiis, e quibus traditio catholici dogmatis in Scripturis sanctis clare firmiterque fundati emergit; quidquid interim sentire poterint eorum nonnulli aut Millenariorum errore præventi, aut peculiaribus opinionibus suis in re nondum ab Ecclesia definita indulgentes: at omnium accuratissime rem totam ab ovo recensuit, illustravit atque perfecit clarissimus Muratorius, libro edito contra ipsum Burnetium, cui titulus: *De Paradiso, regniq; cælestis Gloria, non expectata corporum resurrectione, justis a Deo collata*: ubi evidentem hujus dogmatis revelationem demonstrat ex Scripturis, ejusdem perpetuam in Ecclesiæ professionem ex Patrum doctrina aliisque Ecclesiæ monumentis ostendit; ubi etiam, sanctorum Patrum dictis ac sensibus mature discussis, numerum minuit eorum qui pridem censebantur in oppositam abiisse sententiam, et ubi præsertim sententias explicat ac peculiarias dicendi rationes sanctorum Hilarii, Ambrosii, Augustini atque Bernardi, qui aliquando visi sunt non modo ab Ecclesiæ dogmate postmodum definitio, sed etiam a semetipsis in re hujusmodi discrepare.

B

C

Quid nos interim de Nicetæ nostro censebimus, cuius verba neque a Burnetio in suam sententiam assumi poterunt, neque a Muratorio aliisque catholicis illustrari? Nulla quidem labe Nicetæ fidei integritati inferri posset, etiamsi ille aut cum Millenariis, aut cum paucis aliis reipsa sensisset, justorum beatitatem, impiorumque poenas ad mundi hujus finem judicii extreme diem differendas: licuit enim cuique in re nondum ab Ecclesiæ definita atque innoxie in utramque partem disputata; licuit veluti in proprio sensu abundare. Verum tam longe est, in ea fuisse Nicetam nostrum opinione, ut etiam eundem contrariam tenuisse ipsa prolata textus verba demonstrant. Ait Nicetas, post corporis mortem, *animas reservari pro suo merito, aut in loco lucis, aut in loco caliginis, ad diem usque adventus Domini, in quo animæ revocentur in corpora*. Animarum porro a corpore separatarum (quocumque in statu eadem sint, dum a corpore permanent separatæ) quædam est *reservatio* totum illud tempus quod intercedit ab earum a corpore separatione, usque ad novam cum corpore unionem: ad hanc quippe novam unionem in Resurrectione futuram, vere ac proprie *reservantur*. Neque *reservantur* solummodo ad hanc novam cum corpore unionem animæ defunctorum; sed *reservantur* etiam ad universalem judicium una cum corpore subeundum: nam, quantum etiam ad hoc judicium, reapse *animæ reservantur*, quoadusque dies a Domino præstitutus adveniat. Ex ingenio autem suo hanc *reservationis* vocem Nicetas nequitiam usurpavit: cui enim in hujusmodi sensum non pateat hæc eadem vox in *Petri* ac *Judæ* epistolis repetita: *in judicium reservari; in diem judicii reservare; in judicium magni diei reservavit?*

Quid nunc de loco lucis et de loco caliginis, in quibus animæ pro suo merito reservantur? His verbis intellexisse Nicetam non dubitamus veram in cœlis beatitudinem a justorum animabus obtentam seu obtinendam, simul atque a corpore extierunt aut exhibent; necnon veram apud inferos supplicii pœnam, in quam animæ impiorum injiciuntur, in ipso excessu earum a corpore. Non est prætereunda vel ipsa loci vox, qua Nicetas utitur, ad sensum proculdubio 276 sibi familiarissimum Scripturarum: quæque propterea, quod spectat ad animas justorum, respicit ea Christi verba ad discipulos suos, Joan. xiv: *Vado parare vobis locum*; et, quod atinet ad animas impiorum, alia fortasse quæ unanimiter apostoli dixerunt de Juda prævaricatore, Act. i, *Ut abiiret in locum suum*. En igitur loca seu receptacula animarum post mortem, in quibus pro suo merito reservantur ad diem adventus Domini juxta Nicetam.

Sed quid proprie locus lucis pro animabus justis? Ipsa mentio loci animarum justarum a corpore separatarum, qui non alius a Niceta intelligi potuit, quam ille, quem Dominus se apostolis in domo Patris sui paraturum spondit; ipsa, inquam, hujus loci mentio statim ingerit animo inenarrabilem illam in cœlis cum Christo beatitudinem apud Deum et Patrem, qua felices illæ animæ perfrui debent simul atque a corpore separantur; modo nihil luendum supersit; non enim Nicetam fugiebant reliqua Christi verba eodem sermonis contextu dicentis: *Et si abiiero, et præparavero vobis locum: iterum venio, et accipiam vos ad meipsum, ut ubi sum ego, et vos sitis*: quæ verba, utpote manifeste dicta de Christi adventu ad mortem uniuscujusque ex illius discipulis, ac de eorum cum ipso tunc incedenda perpetua societate, necnon et cum ipso mansionem ubi ille est, scilicet in gloria Dei Patris, qui est lux vera, et lucem inhabitat inaccessibilem; non aliam animo ingerere possunt sententiam, quam æternæ cum Christo beatitudinis in cœlo, absque ulla temporis post obitum dilatione, prout fert catholica fides. En igitur locum lucis in naturali atque obvio sensu Nicetæ pro animabus justorum a corpore separatis.

Quod autem hunc profecto sensum locus lucis habeat in ore Nicetæ, alia consimili modo a sanctis Patribus, vel primis Christi sæculis, usurpata verba demonstrant. « Multos sustinuit labores; atque ita martyri effectus, discessit ad debitum gloriæ locum (τόπον τῆς δόξης). » Ita de sancto apostolo Petro aiebat sanctus Clemens, illius discipulus ac successor, epistola prima ad Corinthios, capite 5, apud Cotelierum, Patres Apostolici, tomo I, pag. 150 editionis secundæ Amstelod. 1724. « Sinite me purum lumen haurire. Cum illic fuero, homo Dei ero. » Ita sanctus Ignatius martyr, de semetipso martyrum morti destinato, epistola ad Romanos capite 6, ibidem, tomo II, pag. 28: « Persuasi, quod hi omnes in vacuum non cucurrerunt, sed in fide ac justitia; et quod in debito sibi loco sint apud Dominum, cum quo et passi sunt. » Ita sanctus Polycarpus epistola ad Philipp., capite 9, ibidem, pag. 189, loquens de sancto Paulo cæterisque apostolis vita functis. « Colloca eum in sinu Patriarcharum, prophetarum, apostolorum, omniumque qui tibi a sæculo placuerant; ubi non est tristitia, dolor, gemitus, immo locus piorum sedatus, et pariter quieta terra rectorum, eorumque qui in ea vident gloriam Christi tui. » Ita in oratione pro fratribus qui in Christo requieverunt, libro viii, capite 41 Constitutionum Apostolicarum, ibidem, pariter tomo I pag. 423: quæ Constitutiones, etsi Clementis non sint cujus nomen præferunt, eruditorum tamen calculo conscriptæ videntur primis Ecclesiæ sæculis, et memorantur ab Athanasio, Eusebio, Epiphania aliisque. En locum, en lumen, pro animabus justorum a corpore egressis; verba nimirum, ut ex iisdem constat testimoniis, indicantia gloriam cœlestem, mansionem apud Dominum, visionem gloriæ Christi, et quidem post mortem illico obtinendam, si nihil expian-

dum remaneat. 277 Quis sibi persuadeat non eodem prorsus sensu locum lucis dixisse Nicetam, in quo animæ justorum corpore exutæ reservantur? Præterea catholica Ecclesia, quæ tam sæpe pro animabus justorum piacularibus pœnis addictis preces fundit, ut iisdem liberatæ, quamprimum in cœlis mercedem et gloriam sibi debitam consequantur, nonne iisdem quotidie utitur Nicetæ verbis: ut lucem scilicet sanctam adeant, ut in locum lucis ascendant? « Sed signifer sanctus Michael representet eas in lucem sanctam, quam olim Abraham promissisti et semini ejus.... Lux æterna luceat eis, Domine, cum sanctis tuis in æternum. » Ita in omnibus missis defunctorum. « Ipsis, Domine, et omnibus in Christo quiescentibus, locum refrigerii, lucis et pacis, ut indulgeas deprecamur. » Ita quotidie in canone missæ ad defunctorum commemorationem. Locus igitur lucis juxta Nicetam, in quo justorum animæ reservantur post excessum a corpore ad diem usque resurrectionis atque universalis iudicii, non est locus quidam a felici illa beatitudine diversus, quæ justorum est merces et corona justitiæ quam reddet in illa die justus iudex; sed est beatitas ipsa, quam, statim ab interitu corporis, animæ justorum quibus nihil luendum supersit consequuntur, quæque in eo sita est, ut Dei visione fruantur, et in Dei lumine ipsum videant lumen, ut personat regius Psaltes.

Similia ex adverso dicamus oportet de loco caliginis, in quo juxta Nicetam reservantur animæ impiorum. Caliginis vocem, luci oppositam, usurpavit Nicetas ad sensum Judæ apostoli in Epistola sua, versu 6, ubi de angelis prævaricatoribus loquens, eos dixit in iudicium magni diei vinculis æternis sub caligine reservados; ad sensum quoque Apostoli Petri, II Petr., ii, 17, qui hæreticos carpens, eos dixit fontes sine aqua, et nebulas turbinibus exagitatas, quibus caligo tenebrarum reservatur. Quis porro locus ille caliginis, ubi prævaricatores angeli jam vinculis æternis addicti sunt, ibique in iudicium magni diei reservantur, atque ubi pravi quoque homines et a vera fide extorres concijendi sunt? quis, inquam, locus ille caliginis, nisi locus in quem abiit Judas prævaricator ad pœnas conditionis suæ luendas: et quis locus hic Judæ, nisi locus tormentorum, cruciatus et flammæ apud inferos, in quo loco statim post mortem sepultus fuit dives ille qui induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide, despecto Lazaro mendico qui jacebat ad januam ejus, ut Lucæ xvi? Locus igitur caliginis, a Niceta memoratus pro animabus impiorum e corpore egressis, non differt ab inferno, non differt a gehenna ignis, ubi animæ cruciantur statim post corporis mortem, et minime exspectata universalis iudicii die.

Sed adhuc movere possent quæ addit Nicetas, in die nempe adventus Domini de cœlo cum sanctis angelis suis, resuscitatis omnibus, et revocatis animabus in corpora, justam fore bonorum malorumque distinctionem; atque tunc justos refulsuros sicut sol in regno Patris eorum, impios vero et iniquos in tenebras inferi concijendos, ubi erit fletus oculorum et stridor dentium. Verum nihil difficultatis hæc exhibent Nicetæ verba contra præsentem beatitudinem animarum justarum, et præsens supplicium animarum impiarum, si recolamus ea verba tantum respicere corporum resurrectionem et revocationem animarum in corpora: quia tunc sane, et tunc solummodo erit justa distinctio inter bonos et malos, cum hæc distinctio sub ipsum reapse cadens aspectum omnibus apparerit: cum scilicet boni et mali iterum homines esse 278 cœperint per novam conjunctionem animarum cum corporibus suis, unde ratione primæ originis hominum compago consistit. Justa quoque tunc erit distinctio inter bonos et malos, id est perfecta atque completa, ob corporum consortium seu ad gloriam seu ad pœnam, quibus antea solæ animæ afficiebantur. Quod autem addit Nicetas: « Tunc justii fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum; impii vero et iniqui in tenebras

inferi, ubi erit fletus oculorum et stridor dentium. » Hoc itidem ad corporum glorificatorum conditionem pertinet quoad justos, et ad corporum damnatorum infelicitatem quoad impios et Iniquos : corporum namque glorificatorum proprie tunc erit fulgere sicut sol in regno Patris, sicut corporum damnatorum in tenebris inferi tunc erit similiter flere oculis, et stridere dentibus. Præterquam quod, aiens Nicetas, in die adventus Domini de caelo, resuscitatis omnibus et revocatis animabus in corpora, justam demum futuram bonorum malorumque distinctionem, atque tunc justos refulsuros sicut sol in regno Patris eorum, impios vero et iniquos in tenebras inferi detrudendos, ubi erit fletus oculorum et stridor dentium; hoc ipse loquendi modo, ad eam respexit, quæ sanctorum Patrum, sacrorum interpretum, necnon et theologorum nostrorum communis est sententia, qua docemur, sanctorum animas, ante corporum resurrectionem ac universale iudicium, nondum potiri perfecta illa et consummata felicitate quæ eisdem debetur, sicuti neque animas impiorum toto affici iudicii pondere quo merentur; ideoque post resurrectionem ac universale iudicium augendam esse sanctorum beatitudinem, et impiorum poenam, quocumque demum ex capite augmentum hoc repetatur, quod hic inquirere nostrum non est.

De hoc interim augmento, seu beatitudinis in justis, seu poenarum in impiis, in quomodo sentiebat sanctus Augustinus. « Habent, inquit, omnes animæ cum de sæculo exierint diversas receptiones suas. Habent gaudium bonæ; malæ tormenta. Sed cum facta fuerit resurrectio, et bonorum gaudium amplius erit, et malorum tormenta graviora : quando cum corpore torquebuntur. » Ita tractatu in Joannem 49, num. 10. Sed luculentius rem eandem perscrquitur sanctus doctor sermone 280, in Natali martyrum Perpetuæ et Felicitatis, num. 4, ubi comparationem quamdam instituit inter præsentem statum animarum a corpore sejunctarum, et statum earundem post corporum resurrectionem ac universale iudicium. « Quid, inquit, cum resolutæ his vinculis animæ martyrum post labores periculosi certaminis, triumphis angelicis exceptæ atque reflectæ sunt . . . ? Quæ nunc jucunditate spiritaliter epulantur? Quam securi in Domino, et quam sublimi honore gloriantur, quis terreno docere possit exemplo? Et hæc quidem vita, quam nunc beati martyres habent, quamvis jam nullis possit sæculi hujus felicitatibus vel suavitatibus comparari, parva particula promissionis agitur, immo solatium dilationis. Veniet autem retributionis dies, ubi, corporibus redditis, totus homo recipiat quod meretur. Ubi et illius divitis membra quæ quondam temporali purpura decorabantur, æterno igne torreantur, et caro pauperis ulcerosi mutata inter angelos fulgeat : quamvis etiam nunc ille guttam ex digito pauperis apud inferos sitiât, et ille in sinu justi deliciose requiescat. Sicut enim plurimum distat inter letitias miserasque somniantium et vigilantium; ita multum interest inter tormenta vel gaudia mortuorum et resurgentium : non quod spiritus defunctorum sicut dormientium necesse sit falli; sed quod 279 alia est animarum sine ullis corporibus requies, alia cum corporibus celestibus claritas et felicitas angelorum, quibus æquabitur resurgentium multitudo fidelium : in qua gloriosissimi martyres præcipua sui honoris luce fulgebunt, ipsaque corpora in quibus indigna tormenta perpassi sunt, eis digna in ornamenta vertentur. » Hæc sanctus Augustinus; apud quem simillima videas etiam sermone 328 in Natali Martyrum, quæ hic ne longiores simus omitimus.

Patet hinc quænam sententia esset Augustino de statu, tum justorum, tum impiorum, post resurrectionem; licet justorum beatitatem et gloriam, etiam ante resurrectionem, inenarrabilem et inexplicabilem agnovisset, et impiorum quoque tormenta gravissima. Simili porro modo etiam Nicetas, postquam animas dixit pro merito reservari, seu in loco lucis, seu in loco caliginis, id est seu in loco beatitudinis cum Christo in cælis, seu apud inferos in loco tormento-

rum, cruciatus et flammæ; augmentum demum reliquis verbis suis asseruit, seu beatitudinis, seu tormentorum, post resurrectionem et iudicium; et augmentum hoc explicavit per justam bonorum eo tempore futuram, malorumque distinctionem, necnon et per justorum tunc fulgorem sicut solis in regno Patris eorum, impiorumque et iniquorum in tenebras inferi detrusione, ubi erit fletus oculorum et stridor dentium : et ad hoc etiam augmentum accipiendum in die adventus Domini de caelo cum sanctis angelis suis, non immerito dixit animas interim reservari; quia, ratione justorum, quicumque etiam felicissimus status est quædam reservatio, donec cumulus felicitatis eisdem accedat; et ratione impiorum ac iniquorum; reservatio similiter est presens eorum quamvis acerbissima statio tormentorum et cruciatuum, donec in novissimo die ex face calicis iræ Dei, quæ nondum est exinanita, bibant omnes peccatores terræ.

Quintam exhibent difficultatem alia Nicetæ verba, quæ habet in libello ad Virginem lapsam, capite 8, num. 36; ubi post hortationem huic lapsæ factam ad poenitentiam publice agendam, juxta formam ab ipso eidem propositam, pro crimine perpetrato, eam demum ad spem veniæ a Deo obtinende ita erigit et invitat. « Talis vita, inquit, talis actio poenitentæ, si fuerit perseverans, audebit sperare, etsi non gloriam, certe poenæ vacationem. » Videtur namque Nicetas hic innuere pro quibusdam, puta pro poenitentibus de gravioribus delictis, prout erat illa virgo lapsa, aut etiam pro frigidioribus Christianis parum in Christiana militia meritis; innuere, inquam, videtur medium quendam statum in alia vita inter æternam beatitatem et damnationem, ubi neque sit gloria neque poena : qui certe status, etsi concedatur parvulis sine baptismo decedentibus, ut fert benignior Theologorum sententia, Ecclesia non reclamante; minime sane conceditur adultis, quos pro vitæ merito aut supplicia manent ad præmia; uno excepto temporario illo purgationis statu pro animabus justorum, quibus aliquid luendum supersit cum ex hac vita migraverint. Quid igitur dicendum de hac Nicetæ opinione, cui Ecclesia neutiquam suffragatur?

Animadvertere oportet primo cum theologis ac eruditis, similes dicendi modos inveniri quoadque apud veteres Patres, tum Græcos, tum Latinos. Sanctus Gregorius Nazianzenus in celebri sua oratione de Moderatione in disputationibus servanda, etc., quæ est 26 in editione Parisiensi Fed. Morelli 1699, ex interpretatione Jacobi Billii, ita scribebat pagina 458 : « Tu majus aliquid salute quæris, nempe alterius vitæ gloriam 280 et splendorem : mihi vero salutem consequi maximum est, et futuras poenas vitare. Tu viam minime tritam et inaccessam ingrederis : ego tritam atque calcatam, et qua multi ad salutem pervenerunt. » Oratione autem 40 in sanctum baptisma, ubi etiam opportune eos objurgat qui baptismi susceptionem differebant usque ad extremum vitæ, cum scilicet inter baptismum et mortem parum aut nihil temporis intercedebat, hæc habet pagina 644 : « Inter gratiam ac mortem temporis aliquid intercedat : ut non solum pravæ litteræ deleantur, verum etiam earum loco meliores inscribantur, nec solum gratiam habeas, verum etiam præmium consequaris, nec ignis tantum supplicium effugas, verum etiam gloriæ hereditatem percipias, quam negotiatio dono adjuncta conciliat. Nam parvis quidem atque abjectis animis amplum ac præclarum videtur, penam vitare : at qui magno et excelso animo præditi sunt, ad mercedem quoque aspirant. » En Gregoriû Nazianzeni scæsa Nicetæ nostro similia; quibus nimirum statum aliquem videtur asserere, qui sit salutis quidem status, quatenus nempe non damnationis; sed status nihilominus præmii expers mercedis ac gloriæ, sicut etiam supplicii ignis atque aliarum poenarum. Similia ferunt loca Athanasii quoque in sua exhort. ad monach., et Origenis homilia 17 et 35 in Matthæum, quæ hic indicasse sufficiat.

Quod ad Latinos Patres et scriptores spectat, adest sanctus Ambrosius, qui epistola 71 classis II, ad Horontianum hæc habet: « Is qui sub ictu mortis convertitur, et constitetur Dominum Jesum, mereatur incolatum paradisi (ut latro, de quo ante dixerat): qui vero multo ante se exercuit, et Christo militavit, acquisivit populorum animas, pro Christo se obtulit; habeat paratum stipendii suis Dei regnum, cuius se remuneratione donatum gaudeat. Ideoque Petro dicitur: *Tibi dabo claves regni caelorum*. Ex latrocinio conversus requiem habeat, in apostolatu probatus acceptit potestatem. » In libro quoque de Fide Resurrectionis, num. 95: « In ipsa morte, inquit, quiescunt alii, vivunt alii. Bona quies, sed vita melior. » En hic paradusum latronis a Dei regno distinctum, statum requiei et quietis a statu vite et gloria; tertium proinde, seu medium statum, animabus quibusdam a corpore egressis assertum absque gloria et absque poenis, si Ambrosii verba prout sonant accipiamus. Quin etiam in appendicibus Augustinianis, tomo XVII Augustini Operum editionis Venetæ in 4° col. 1951, adest sermo cui titulus, *Sermo de Symbolo*, consarcinatus, ut admonet Maurini editores, ex Rufini præcipue aliorumque segmentis; ubi capite 18, col. 1966, eadem de hoc medio statu opinio videtur occurrere; ait enim illius auctor, seu consarcinator, quicumque is demum sit: « Verum has poenas, hos cruciatus (ignis æterni gehennæ) non solum evadere, sed etiam æternam beatitudinem, si modo de malis nostris poenitentiam agimus, possumus acquirere. » Videtur hic namque statuere evasionem poenarum, distinctam ab acquisitione æternæ beatitudinis; et statum proinde quemdam medium indicare in alia vita, ubi sit tantum poenarum et cruciatuum evasio, absque beatitudinis æternæ adeptione.

Accedit Aurelius Prudentius in Hamartigenia, ubi sub libri finem, preces Deo fundens pro anima sua tum cum corpore soluta fuerit, ita effatur:

O Deæ cunctiparens, animæ dator....
 Confiteor (dimitte libens, et parce fatenti),
 281 Omne malum merui: sed tu bonus arbiter aufer,
 Quod merui: meliora favens largire precanti.
 Dona animæ quandoque meæ, cum corporis hujus
 Liquerit hæc statum....
 Ne carnat truculentum aliquem de gente latronum,
 Immitem, rabidum, vultuque et voce minaci
 Terribilem, qui me maculosum aspergine morum
 In præceptis, ut prædo trahat, nigrisque ruentem
 Immergat specubus, cuncta exacturus ad usque
 Quadrantem minimum damnosæ debita vitæ.
 Nicha in thesauris Patris est habitatio, Christe,
 Dispartibus discreta locis, non posco beata
 In regione domum: sint illic casta virorum
 Agmina, pulvereum quæ dedignantia censum,
 Divitias petere tuas....
 At mihi tartarei satis est si nulla ministri
 Occurrat facies, avidæ nec flamma gehennæ
 Devoret franc animam, mersam fornacibus imis.

Deinde ita statim prosequitur Prudentius:

Esto, cavernoso, quia sic pro labe necesse est
 Corporea, tristis me sorbeat ignis averno:
 Saltem mitificos incendia lenta vapores
 Exhibent, æstuque calor languente tepescat.
 Lux humana alios, et tempora vincit coronis
 Gloriantur: me poena levis clementer adurat.

Totum hunc Prudentii locum referunt eruditi, catholici simul atque heterodoxi, ad purgatorii poenas a Prudentio evidenter assertas; quibus astipulatur etiam novissimus Prudentii carminum editor clarissimus Faustinus Arevalus in eruditissimis Prolegomenis ad absolutissimam editionem suam Romanam, quibus Prudentiani nomen dedit, capite 17 pag. 151 et sequentibus tomæ primi. Et quidem si de posterioribus Prudentii versibus, *Esto, cavernoso*, etc., sermo sit; dubium nullum, ad purgatorii poenas eundem respexisse: verum in præcedentibus satis aperta est illius locutio de cœlesti gloria beatorum, et de infernalibus damnatorum poenis. Dum itaque idem dixit,

se non *poscere beata in regione domum*, sibi que *satis esse si nulla tartarei ministri occurrat facies, nec flamma gehennæ devoret suam animam mersam fornacibus imis*, indicasse proculdubio videtur statum aliquem medium inter cœlestem gloriam et gehennæ poenas; quem statum cupiebat animæ suæ post mortem et post expiatis etiam in purgatorio *labes corporeas mitificis vaporibus lentis incendii*, quia majus aliquid non licere sibi *poscere* præ humilitate sentiebat. Quare Prudentii sensum assecutus nobis videtur auctor, ab Arevalo ipso ibidem relatus, cuiusdam notationis apud Fabricium Bibliothecæ Vet. Latine lib. iv, cap. 2 editionis Venetæ 1728, ubi dicit, in fine Hamartigeniæ subijci preces, « quibus auctor ait, sufficere sibi, si modo in tartara non detrudatur, licet poenæ lændæ sint in purgatorio. » Cum purgatorium porro, ex ipsa purgatorii notione, Prudentius nescire non posset æternum non fore, quid est dicere, *sufficere sibi si modo in tartara non detrudatur*; nisi sufficere reapse sibi, etiam post purgatorium, statum aliquem medium inter cœlestem gloriam et gehennæ flammam? Quæ tamen omnia dicta sint, quin aliquid detractum velimus animadversionibus prælaudati 282 Arevali, qui Prudentii verba nititur in rectum sensum explanare, et omnia ad purgatorium unice referre, ne Christianum piissimum poetam haberemus veluti spe dejectum cœlestis gloriæ obtinendæ.

Prudentio hic annectimus Salvianum, ejusdem Nicetæ sæculi scriptorem. Hic namque libro in Adversus Avaritiam, capite 18 divites oburgans, de censu proprio augendo sollicitos, de hæredibus locupletandis, atque etiam morti proximos nihil cogitantes de suorum peccatorum redemptione, oblatione aliqua opum suarum in remedium animæ propriæ, ita eos carpit: « Quid ergo causæ est, ut non vel moriens et in ultimis situs, id saltem supremæ oblationis officio, et omni verum tuarum ambitu agas, ut, si inveni a Deo potes, locuples ac beatus sis; sin autem id non potes, certe vel pro hoc merearis, ut miser non sis, certe non uraris, certe non torquearis, certe tenebris exterioribus non inficiaris, et ardentibus sine fine flammis non decoquaris. » Quid est, pro eo qui mereri non potest ut *locuples* post mortem sit ac *beatus*, id est ut cœli gaudiis perfruatur; quid est, inquam, vel illud mereri, ut *miser* non sit, ut non *uratur*, ut non *torqueatur*, etc., nisi mereri saltem, ut in eo tertio quodam statu sit, ubi neque beatitudo adsit neque damnatio, neque gloria neque poena? Hunc igitur tertium statum pro adultis baptizatis admisisse videtur etiam Salvianus, qui eodem Nicetæ nostri sæculo scribebat; ut proinde mirum non sit, in hoc eodem Salviani sensu, sicut in sensu etiam præcedentium scriptorum ac Patrum quos retulimus, Græcorum ac Latinorum, Nicetam nostrum aliquatenus aberrare potuisse, ut tertium quemdam et ipse statum pro adultis baptizatis crederet, qui neque digni essent qui cœlestis beatitudinis compotes fierent neque qui æternis inferni poenis addicerentur.

Verum aberravitne reipsa Nicetas; aberrarunt cum Niceta alii quoque scriptores et Patres, quorum verba perspeximus Nicetæ conformia? Hoc mirum est quod secundo loco animadvertere juvat; num relata Nicetæ verba, sicuti et alia aliorum quæ attulimus, justa donari possint interpretatione; ut non eundem quem extrinsecus præferunt, sed verum et catholicæ doctrinæ conformem sensum exhibeant. Immunes certe a quibusdam peculiaribus opinionibus, non plane consentientibus cum universali Ecclesiæ doctrinæ, quæque postea penitus obsoleverunt, veteres omnes Patres atque scriptores nequaquam dixerimus: ita ut non admodum solliciti simus, si reapse Nicetas noster, aliique cum eo, tertium illum statum, de quo diximus, in futura vita, pro adultis baptizatis, admiserint, ex perperam intellecto, ut eruditi notant, quodam Apostoli textu, Rom. x, versu 9. Nondum videlicet tunc omnia, quæ præcipua fidei capita non constabebant, ita erant explorata ut postea fuerant, cum pag

virorum doctorum disputationes, res, quæ antea veluti latebant, in apricum deductæ sunt. At, quod nunc ad rem nostram attinet, placet in primis eruditissimi viri Jacobi Billii sententia in Scholiis ad supracitam orationem vigesimam sextam Gregorii Nazianzeni, ubi ejusdem ibidem sensa expendens, necnon et alia orationis quadragesimæ prout supra, pronus est ut existimet sanctum doctorem, nequaquam salutem seu pœnæ vitationem a cœlesti gloria separasse, atque ita statum quemdam medium inter beatitudinem et damnationem pro adultis baptismate donatis admisisse; sed potius per salutis vocem aliosque consimiles dicendi modos, significare voluisse extremum beatitudinis gradum atque infamam cœlestis illius domus mansionem, pro iis qui nihil amplius meruerint **283** quam pœnæ vacationem. Hac sentiendi ratione, quæ Nazianzeni verbis nequaquam refragatur, facile in rectum sensum exponuntur etiam aliorum dicta quæ attulimus, et maxime Nicetæ nostri ad *Lapsam*, quorum causa hæc scribimus. *Gloriam* namque, quam ipse dubitabat *Lapsam* suam non posse promereri, seu potius quam, uti aiebat, ipsa sperare minime *auderet* pœnitentia sua quamvis sincera atque perseverante, intellexit proculdubio gradum aliquem gloriæ altioris, innocentis, quam ipsa perdidit, reservatum; et pœnæ vacationem, intellexit extremum illum beatitudinis gradum quo nihil in cœlo inferius, ubi pro meritatorum ratione mansiones donantur; et gradum propterea illum, qui (si ita loqui fas est) pro sua exiguitate veluti confinis est postremo pœnarum gradui damnatorum.

Præterea nullæne adsunt super hac re Nicetæ ipsius aliæ locutiones, unde clarioribus fortasse verbis, obscuriora quæ nunc nos urgent explicare possimus; prout ab eruditissimis factum fuit cum aliis Ecclesiæ Patribus veteribusque scriptoribus? Digna certe sunt animadversione quæ notant Maurini Ambrosianorum Operum editores ad duo relata loca Ambrosii, maxime vero ad alterum ex libro de Fide Resurrectionis, ubi medium illum statum, de quo agimus, nuda illius verba inspicientibus insinuare videtur. « Certe frustra sunt, inquit, qui ex hujusmodi locutionibus opinionem de medio inter gloriam ac pœnas statu affligunt sancto antistiti: namque infinitis locis immortalitatem supplicii à pœnis opponit, ut in hac ipsa oratione, num. 8, pœnæ addictos, immortalitati debitos. Quod quidem si Joannes Dallæus attentius considerasset, easdem loquendi formulas minore invidia traduxisset libro II de usu Patrum capite 4. » Salvianus quoque (ut cæteros nunc prætereamus) qui eadem Nicetæ ætate floruit, mentem suam super hac ipsa re clarius manifestaverat eodem citato libro *Adversus Avaritiam*, capite 3; ubi de statu animarum a corpore se junctarum loquens, nullum omnino inter damnationem et gloriam statum medium pro eisdem agnovit. « Ecce iturus es (inquit, avarum hominem compellans), iturus es, infelicissime omnium, ad examen sacrum, ad tremendum illud intolerandumque judicium, ubi peregrinanti animæ atque anxie nullum potest omnino esse solatium, nisi sola tantummodo bona conscientia... ubi reo homini nullum est adjutorium, nisi sola mens larga, nisi pœnitentia fructuosa... ubi denique pro diversitate meritorum, aut summum bonum invenies, aut summum malum, aut immortale præmium, aut sine fine tormentum. » Ubinam hic medius ille status, neque gloriæ neque pœnarum, quem Salvianus superius allato loco tam absolute innuere videbatur? Obscura igitur per clara optime enucleantur, si scriptores scriptoribus conferamus, ubi plures adsint unius ejusdemque scriptoris elucubrationes, aut ubi prolixior eadem sit elucubratio, et causa scriptori non desit rem eandem iterato attingendi. Tentandum propterea aliquid hujusmodi est etiam in Nicetæ nostro: quod fortasse facilius cederet, si alia illius, quæ interierunt, superessent opuscula.

Verum non abest omnino ab iis etiam Nicetæ scri-

ptis quæ interitum evaserunt, unde rectam illius mentem assequamur in ea de qua agimus re; et unde vera interpretatione donemus ambigua quæ habet ad *Lapsam*, capite 8, ex quibus medius ille status prima fronte apparet, qui neque sit gloriæ status neque pœnæ, sed pœnæ tantum *vacatio*. In superius namque expensis verbis *Explanationis Symboli*, capite 13, ubi de futuro universali judicio loquitur: « Tunc **284** justii, inquit, fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum: impii vero et iniqui in tenebris inferi, ubi erit fletus oculorum et stridor dentium. » Duo hic status a Nicetæ distinguuntur, *justorum in regno Patris, et iniquorum in tenebris inferi*. Ubinam igitur etiam hic apud Nicetam tertius ille, seu medius, status absque gloria et absque pœnâ, ubi sit tantum pœnæ *vacatio*? Notandum vero quod in *Explanatione Symboli* ita loquitur Nicetas; in lucubratione videlicet, quæ fidei dogmata tradit, quæque simul fidei auctoris sui testis est locupletissima. Tertium itaque, seu medium, hunc statum pro baptizatis adultis nequaquam agnovit Nicetas: ac merito propterea clarissimi Billii interpretatione donanda sunt ejusdem verba ad *virginem lapsam*, capite 8, ut ipse scilicet innuere voluerit *lapsam* illam, per sinceram suam ac perseverantem pœnitentiam, non gloriam quidem illam *audere sperare*, quæ innocentes in cœlo manet multumque promeritos, sed gloriam aliquam nihilominus infimam gradus, quam ipse per pœnæ vacationem significavit. Et gloriam certe aliquam indicare voluisse Nicetam per hanc pœnæ, quam dixit, vacationem; verba etiam illa, ni fallimur, satis docent, quæ ipse ibidem in os lapsæ illius, quam alloquebatur, veluti infundebat, ut iisdem oratione suam completeret, qua misericordiam a Domino eam deprecari debere inter pœnitentis labores edocebat, quibusque verbis *libellum* illum suum sanctus episcopus claudit: « Hoc mihi donum, hauc mihi gratiam de tuo fonte præstari cupio, Deus, ut in æternum tibi constiter. » Qui porro postulat ut in æternum *constitatur Deo*; quid, quæso, postulat, nisi ut in cœlo post hujus vitæ cursum compos sit aliquid saltem gloriæ beatorum, de quibus solis recte dicitur, juxta Scripturarum loquendi modum, quod in æternum *constitatur Deo*? Pœnæ igitur vacationem satis, ut videtur, explicavit Nicetas etiam in ipso ad *Lapsam* libello, non quidem per statum aliquem medium inter gloriam et damnationem, sed per ipsum gloriæ statum in cœlo cum beatis; etsi gloriæ fortasse exigui aut infimam gradus. Quidni vero per verba illa, etsi non gloriam, intenderit Nicetas peculiarem illam tantum atque sublimiorem in cœlis gloriam virginibus destinatam, quam certe sperare numquam ausa fuisset post lapsam suam virgo illa *sedifraga* quantalibet pœnitentia, ut optime annotant ad hunc locum laudati Maurini Ambrosianorum Operum editores? Adhuc itaque facilius in rectum communis doctrinæ sensum Nicetæ nostri verba habeamus ac suscipiamus oportet; ut tertium illum statum post mortem, pro baptizatis adultis, eundem neutiquam admisisse judicemus.

Gravius nunc aliquid sexto loco expendere aggredimur, quod ad rectam Nicetæ fidem spectat in re magni momenti. Novatianorum enim et Montanistarum errori Nicetam favisse suspicati sunt aliqui, super peccatorum remissione, in suo ad *Lapsam* libello capite 8, num. 38, ubi ita lapsam suam alloquebatur: « Inhere pœnitentiæ usque ad extremum vitæ, nec tibi præsumas ab humana die veniam dari; quia decipit te qui hoc tibi polliceri voluerit. Quæ enim proprie in Dominum peccasti ab ipso solo te convenit in die judicii expectare remedium. » Esto, quod usque ad extremum vitæ pœnitentiam agere debeat virgo hæc lapsa, juxta disciplinam de qua capite præcedenti dictum fuit: quid est nunc, quod præsumere ipsa non debeat ab humana die sibi veniam dari; id est quod sperare non possit ab Ecclesiæ clavibus adjutorium sive absolutionem a peccatis, et quod illam decipiat qui hoc eidem polliceri voluerit; **285** quoniam quæ proprie in Dominum peccaverat, ab ipso solo,

non autem ab ullo homine, eam *conveniebat expectare remedium in die iudicii*? Aliqua ne igitur sunt peccata, juxta Nicetam, Ecclesie clavibus non subjecta, prout Montanistæ ac Novatiani docebant; quæ ideo solius Dei iudicio reservabantur, etiam post datam actamque ad usque vitæ exitum pœnitentiam?

Hanc senserunt in Nicetæ verbis difficultatem tum theologi, tum eruditi; ex quibus, si lubet, videas Natalem Alexandrum *Historiæ Ecclesiasticæ* sæculo III, dissertatione 22, prope finem, necnon Benedictinos Ambrosianorum Operum editores admonitione in librum hunc *ad Virginem lapsam*. Quinimmo difficultatem hanc tanti fecerunt, Bellarminus præsertim ac Possevinus, ut in verbis illis sententiam viderint prorsus Novatianam, quam duobus libris de Pœnitentia impugnat Ambrosius, ideoque ex hoc etiam capite libellum hunc Ambrosio abjudicaverint. Verum, ut Nicetæ mentem hoc loci intimius exploremus et securius assequamur, ut eundem etiam ab omni prorsus Montanistarum ac Novatianorum errore vindicemus, distinguamus oportet in re hujusmodi doctrinam a disciplina. Aliud namque est negare Ecclesie facultatem peccata aliquot graviora remittendi; ut puta moechiam, homicidium, et lapsam in idololatriam; quod Montanistarum et Novatianorum capitale erat, et in quo præcipue a catholica doctrina dissentiebant: et aliud quorundam similiter criminum reis, etiam post actam ex Ecclesie instituto pœnitentiam usque ad extremum vitæ, pacem nihilominus ac communionem denegare; quæ severior quidem nonnullarum Ecclesiarum ac quorundam episcoporum, præcis Ecclesie sæculis, et quinto etiam Nicetæ nostri, disciplina fuit. Quis autem dixerit Nicetæ verba, de quibus agimus, potius sapere Montanistarum ac Novatianorum damnatam doctrinam, quam catholicorum disciplinam alicubi, Nicetæ etiam ætate, vigentem?

Communis interam apud Patres inventur distinctio peccatorum, ad sensum Scripturarum, inter *peccata videlicet in Deum, et peccata in fratres seu in homines*, ut videre est apud Morinum, de Sacramento Pœnitentiæ, pluribus in locis; ubi etiam intelligas quam acriter locuti sint adversus peccantes *in Deum*, quamve difficiliorem hie veniam semper ostenderint, ut ad majorem pœnitentiam sensum pro peccatis hujusmodi eos excitarent, majoresque pœnitentiæ labores exigèrent. Inter peccata porro *in Deum* merito recensebat Nicetas suæ virginis lapsam, quem tam sæpe in eodem libello et *adulterium in Dominum*, et *fidem Domino non servatam* appellaverat. Quin etiam, ex peccatis hujusmodi *in Deum*, dubium nullum est lapsæ hujus peccatum inter graviora locum habuisse penes Nicetam; seu quia pravæ voluntatis potius quam humanæ fragilitatis indicia manifesta præferbat, seu quia aliorum etiam peccatorum habuerat consecraria, seu quia ad idem demum aperiendum invita prorsus adacta fuerat, prout capite præcedenti suo loco dictum fuit. Quis igitur miretur Nicetam, ex sententia canonis 13 concilii Illiberitani, quem citato capite superiore retulimus ubi disciplinam pœnitentialem attingimus; quis, inquam, miretur Nicetam nostrum virginem illam lapsam in eam numero habuisse, de quibus Patres illi sanxerunt his verbis: « Placuit nec in fine dandam eis esse communionem, » id est peccatorum absolutionem, ut viri docti verbum illud *communio* ibidem intelligunt; ideoque eidem dixisse, ne sibi *præsumeret ab humana die veniam* dari, quoniam quæ *proprie in Dominum peccaverat, ab ipso solo eam conveniebat expectare* 286 *remedium*? Numquid Montanistarum aut Novatianorum tinctos errore Illiberitanos Patres dixerimus, qui lapsæ ex prava potius voluntate quam ex infirmitate virgines, etiam in exitu vitæ *communione*, hoc est absolutione, privarunt? Non id certe eos decrevisse, quia nullam agnoscerent in peccatis hujusmodi relaxandis Ecclesie facultatem, vel ipsum verbum *placuit*, quod usurpant, satis ostendit; unde eorum peculiaris hac super re voluntas emergit, quæ discipli-

A nam dumtaxat respicit, non doctrinam: quasi nimirum dixissent, *placuit*, id est visum fuit expedire, neque in fine dandam imposterum *communione* hujusmodi reis, quæ cæteroquin ex Ecclesie potestate dari posset, quæque data hactenus fuit.

Multam quidem disputandi materiam et hic et alii Illiberitani canones theologis et eruditis præbuerunt, ubi severior quædam disciplina in re pœnitentia statuta fuit, et ubi non uno in loco negatur *communio*, absolutio scilicet, quorundam criminum reis etiam in exitu vitæ. Verum non alia de causa id factum fuisse communis sententia est, nisi ut facilius homines abstererentur a gravioribus hisce peccatis, de quibus nullam sperare possent ab Ecclesia indulgentiam; et ut reapse nulla aut pene nulla adesset occasio severitatis hujusmodi adhibendæ. Hodie quidem severitatis hujus vestigium non exstat: sed ex hac etiam veteri severitate vigens disciplina processisse videtur, quæ quorundam peccatorum absolutio, extra mortis articulum, uni summo pontifici reservata est, et quorundam quoque singulis episcopis in propriis dioecesibus; ut aliqua saltem, aut major aut minor, obtinendæ ab Ecclesia veniæ difficultas promptiores homines reddat in his fugiendis criminibus, et ita generatim Christiani nominis sanctitati salubriter consultum sit. Alia similiter præcis sæculis obtinebant disciplinæ capita duriora, quæ postea aut ex parte aut ex integro in desuetudinem abierunt: atque de his generatim rationem reddens sanctus Augustinus, epistola 185, ad Bonifacium, num. 45, aiebat, quod multas cogunt invenire medicinas multorum experimenta morborum: » ubi etiam de quodam agens disciplinæ rigore erga clericos ob crimen aliquod pœnitentia functos, ita scribebat: « Ut constitueretur in Ecclesia, ne quisquam post alicujus criminis pœnitentiam clericatum accipiat, vel ad clericatum redeat, vel in clericatu maneat, non desperatione indulgentiæ, sed rigore factum est disciplinæ: alioquin contra claves datas Ecclesie disputabitur, de quibus dictum est, *Quæ solveritis in terra, soluta erunt et in celo.* » Disciplinæ itaque rigor, qui, ob commune bonum Ecclesie, Patres Illiberitanos induxit ad *communione*, id est absolutionem, lapsis ex prava voluntate virginibus, etiam in vitæ exitu, denegandam, licet de Ecclesie clavium virtute non dubitarent; rigor hic disciplinæ, non autem Novatiani aut Montanistici dogmatis persuasio, Nicetam quoque nostrum adiegit, ut lapsæ suæ *communio* itidem, omnis scilicet veniæ ab Ecclesia obtinendæ spem adimeret, et Dei unius misericordiæ eam reservaret.

Severior quidem hujusmodi disciplina, etsi Illiberitanorum Patrum auctoritate probata, numquam tamen communis Ecclesie disciplina fuit, ut notant eruditi, neque diu locum obtinuit. Quinimmo abusus fortasse hujus severitatis, qui in damnum demum cederet disciplinæ, id effecit, ut in desuetudinem tandem abiret, et ut Romani præsertim pontifices, benignitati potius quam severitati semper studentes, illam non semel improbarint. Quinto tamen sæculo eandem adhuc obtinuisse, ita ut ea, alicubi 287 tunc quoque locum habente, uti potuerit cum lapsa sua Nicetas absque censura, ex eorumdem Romanorum pontificum epistolis colligimus, qui hac super re eodem sæculo ad episcoporum consulta respondebant. Ita namque initio sæculi quinti, anno videlicet 403, scribebat sanctus Innocentius papa I, ad Exsuperium episcopum Tolosanum, epistola 6 apud Constantium, Epistolæ Romanorum pontificum, col. 792 editionis Parisiensis; qui Exsuperius eundem interrogaverat quid de iis observari oporteret, qui post baptismum omni tempore incontinentiæ voluptatibus dediti, in extremo hinc vitæ suæ pœnitentiam simul et reconciliationem communionis exposcebant, et contra quos Illiberitani præsertim canones stare videbantur, ut ipse annotat hoc loci eruditus editor. « De his (inquit sanctus pontifex) observatio prior, durior; posterior, interveniente misericordia, inclinatio. Nam consuetudo

prior tenuit, ut concederetur poenitentia, sed communio negaretur. Nam cum illis temporibus crebræ persecutiones essent, ne communionis concessa facilitas homines de reconciliatione securos non revocaret a lapsu, merito negata communio est; concessa poenitentia, ne totum penitus negaretur: et duriori remissionem fecit temporis ratio. Sed postquam Dominus noster pacem Ecclesiis suis reddidit, jam depulso terrore, communionem dari abeuntibus placuit, et propter Domini misericordiam, quasi viaticum profecturis, et ne Novatianis hæretici, negantis veniam, asperitatem et duritiam sequi videamur. Tribuetur ergo cum poenitentia extrema communio: ut homines hujusmodi vel in supremis suis, permittente Salvatore nostro, a perpetuo exitu vindicentur. » En ex Innocentii verbis duplicem in eadem re disciplinam, *duriozem veterem, inclinatiozem alteram*, utramque vero, pro temporis diversitate quo inducta fuit, laudabilem; atque illam quidem, quamvis duram et Novatianismo specie tenus affinem, a Novatianorum tamen placitis reapse alienam. En duriorem illam suo adhuc tempore alicubi obtinentem, cum posteriore interroganti Exsuperio præferendam ea ætate suadeat. Videri potest et alia ejusdem pontificis ad Decentium Eugubinum epistola ordine 25, ad annum spectans 416, apud eundem Constantium citatæ editionis col. 862, ubi capite 7, morem Romanæ Ecclesiæ eidem ostendit; non sinendi scilicet, ut quisque *de sæculo absque communiione discedat*. Exstat et alia Coelestini papæ I, ordine 4, anni 428, ad episcopos provincie Viennensis et Narbonensis, ibidem, col. 1067, ubi capite 2 *poenitentium morientibus denegantes graviter reprehendit*.

Sed sancti Leonis Magni epistola in editione Balzerianorum 108 Theodoro Forojulensi in Gallia episcopo inscripta, et ad annum pertinens 452, id est ad ipsam Nicetæ nostri ætatem, inspicienda est; quæ multum ad Nicetæ ipsius defensionem effundit luminis super severiori sua, quam sequitur, disciplina, negandæ veniæ in quibusdam majoribus in *Deum* criminibus, etiam post totius vite cursus poenitentiam. « His (inquit sanctus pontifex, capite 4) qui in tempore necessitatis, et in periculi urgentis instantia, præsidium poenitentiae, et mox reconciliationis implorant, nec satisfactio interdicenda est, nec reconciliatio deneganda: quia misericordiae Dei nec mensuras possumus ponere, nec tempora defluere, apud quem nullas patitur veniæ moras vera conversio... In dispensandis itaque Dei donis non debemus esse difficiles, nec accusantium se lacrymarum gemitusque negligere, cum ipsam poenitendi affectionem **268** ex Dei credamus inspiratione conceptam. » Capite vero sequenti, post notatam illorum Christianorum iacuriam, qui differunt de die in diem converti ad Dominum, et tempus sibi satisfactionis in fine vite constituunt, eligentes illius temporis angustias, quo vix inveniat spatium vel confessio poenitentis, vel reconciliatio sacerdotis, ita prosequitur: « Verum, ut dixi, etiam talium necessitati ita auxiliandum est, ut et actio illis poenitentiae, et communionis gratia, si eam, etiam amisso vocis officio, per indicia integri sensus postulant, non negetur. At si aliqua vi ægritudinis ita fuerint aggravati, ut quod paulo ante poscebant, sub presentia sacerdotis significare non valeant, testimonia eis fidelium circumstantium prodesse debent, ut simul et poenitentiae et reconciliationis beneficium consequantur: servata tamen regula canonum paternorum circa eorum personas, qui in *Deum* a fide discedendo peccarunt. » Hactenus sanctus Leo ad episcopi Forojulensis instructionem super peccatorum reconciliatione antequam e vita discedant. Hic interim obiter liceat annolare, ex hoc divi Leonis textu, sicut etiam ex alio prius allato sancti Innocentii papæ primi ad Exsuperium Tolosanum, ex his scilicet recte perpensis, confirmari, *communiois vocem* ab Illiberitanis Patribus, canone 13, et alias quocumque adhibitam, ac sæpe eodem sensu etiam postea

A priscis temporibus repetitam, idem valuisse ac veniam et absolutionem a peccatis, prout antea dictum fuit: de quo, si lubet, videas præsertim Selvagium Antiquitatum Christianarum Institut. lib. III, cap. 9, § 4, et cap. 11, § 4 et 5, necnon clarissimum præulem Joannem Devotum Institutionum Canonicarum lib. II, tit. 2, sectione 4, de Poenitentia, § 87.

Ut autem ad divum Leonem revertamur, atque ad scopum allatæ ex eodem pro Nicetæ nostro auctoritatis: non hic quidem ipsissima res est de qua Nicetæ, ut constat; sed eadem nihilominus ratio est disciplinæ, concedendæ ne scilicet, an negandæ in mortis articulo veniæ quibuslibet peccatoribus, poenitentiam simul ac veniam uno tempore flagitantibus, prout Forojulensis episcopus Romanum pontificem consulerat. Atque hic profecto poenitentiae mentio est, simulque: *reconciliationis illico post datam poenitentiam in fine vite largiendæ; ut prorsus nunquam contingat dare tunc poenitentiam, et nihilominus reconciliationem veniamque negare, ita ut peccator a Deo solo exspectet remedium; nisi tantum de personis eorum, agatur, qui in Deum a fide discedendo peccarunt, cum quibus solis servanda dicitur regula canonum paternorum, durior scilicet aliqua agendi ratio ab antiquis canonibus inducta, de qua Innocentius supra; atque ea ipsa fortasse, quam cum lapsa sua ad normam illorum canonum, ut diximus, servavit Nicetæ; quamque in primo et secundo ex causibus præcitati concilii Illiberitani, necnon in postremo canone 22 concilii prius Arelatensis anni 344 statutam habemus, ut hujusmodi scilicet apostatae neque in fine vite communionem accipiant, prout apud Labbeum, Conciliorum cura Coleti tomæ I, col. 992, et col. 1453. Concludamus igitur, Nicetæ nostri verba ad *Lapsam*, capite 8, num. 38, nequaquam Monachismum aut Novatianismum sapere, sed tantummodo rigidam quandam præ se ferre disciplinam; quæ justis de causis inducta olim fuerat, pro gravioribus in *Deum* delictis, apud quasdam Ecclesias; quæ auctoritate gaudebat venerabilium Conciliorum, simul ac præxi episcoporum pro orbem non infimi gradus; quæ ipsius Nicetæ quoque tempore adhuc obtinebat, maxime vero in Gallia; quæque etiam **269** ex divi Leonis sententia, etsi non amplius in tot criminibus quæ antiqui canones respiciebant, sicut neque fortasse in peculiari eventu alicujus sacre virginis lapsæ, qui Nicetæ eventus fuit; in apostatis tamen, qui in *Deum* a fide discedendo peccarunt, adhuc erat retinenda. Quid vero si dixerimus, potuisse Nicetam lapsæ sacre mentionem facere durioris illius veteris discipline, ut ita eam, quæ peccatum confessæ fuerat iuxta, et amplius terret, et ad majores poenitentiae fructus faciendos adigeret; quin ipse tamen propositum habuisset eam absque reconciliatione communionis dimittere saltem in exitu vite, aut etiam post justam temporis spatium inter poenitentiae labores summo fervore peractum? Utcumque domum sit, jam nulla in Nicetæ verbis, de quibus agimus, remanet difficultas, quæ fidem ipsius labefactare ullo modo videatur: quod hic nostrum erat ostendere.*

D Difficultatem aliquam septimo et ultimo loco facessero possent Nicetæ verba quæ legimus Explanationis capite 7, ubi, de Spiritu sancto ipse disserens, videtur in ea esse sententia, ut peccata in Spiritum sanctum prorsus irremissibilia arbitretur, tum in hoc sæculo, tum in futuro; ita ut non solum Ecclesie clavibus non sint subjecta, sed neque omnino ab ipso Deo misericordiam et veniam obtinere umquam possint; ait enim: *In quem Spiritum sanctum si quis blasphemaverit, non habet remissionem neque in hoc sæculo, neque in futuro, sicut ipse Dominus pronuntiavit.* » Verum Nicetæ nostra hic defensione non indiget; habet enim prolatae sententiæ defensorem ipsum Evangelicum textum, immo ipsissima Christi Domini verba, quæ ex Evangelio in suum sermonem Nicetæ assumit, nihil his addens, nihil demens, ut veluti severiorem ex sensu suo sententiam redderet. Ea namque Dominus noster *Markæ*

xii, 31 et 32 : « Ideo dico vobis : Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, Spiritus autem blasphemia non remittetur. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei : qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro. »

Joannes quidem Morinus in alias citato Commentario suo Historico de Sacramento Pœnitentiæ libro ix, capite 28, multis adductis sanctorum veterum Patrum testimoniis probandum sibi proposuit, antiquos Patres plerosque crimen unicum adeo execrabile iudicasse, ut illius reis veniam neque ab Ecclesia, neque a Deo umquam esse concedendam dixerint; atque hoc crimen præcipue illud esse, quod ex Evangelio crimen in Spiritum sanctum nuncupatur. Natalis vero Alexander, Historiæ Ecclesiasticæ sæculo iii, dissertatione 22, paulo ante medium, contra Morinum ostendit Patres reipsa nullum agnovisse crimen, quod a Deo et ab Ecclesia remitti non possit, quantumvis aliquorum verba specie tenus id præseferre videantur; quod et facit, pleraque expendens loca Patrum a Morino ipso relata, addens quod ille non semel omisit, et obscura clarioribus conferens et explanans, ut nihil super hac re desiderandum supersit. Cum Nicetas noster nihil omnino dicat in allato Explanationis suæ loco ex sententiâ propria, sed unice referat Christi verba quæ atulimus; non est cur illi gratis adpingamus sensum a communi aliorum Patrum sensu alienum, ut irremissibilia prorsus docere voluerit, tum in hoc sæculo tum in futuro, peccata in Spiritum sanctum. Nicetas igitur, ex communi aliorum Patrum mente, non potuit non intelligere ideo irremissibilia peccata in Spiritum sanctum tum in hoc sæculo tum in futuro, non quia reipsa peccatum aliquod hujusmodi remitti absolute non possit et a Deo et ab Ecclesia, neque quod nusquam reapse condonetur; sed quia remittitur difficiliter, quoniam qui in Spiritum sanctum peccant, seu, exempli gratia, fidem semel susceptam voluntarie ac nemine persequente deserentes, seu Dei opera negantes et naturæ viribus unice tribuentes, seu alio quovis modo in Spiritum blasphemantes, et dona gratiæ Dei minime agnoscentes; hi omnes majus apponunt gratiæ impedimentum ad misericordiam obtinendam, nullamque habeant peccati excusationem, seu ex ignorantia, seu ex infirmitate, prout alii peccatores; et ita in sualem etiam impoenitentiam, ut plurimum, a divina justitia derelinquantur, ob quam sane habere non possunt remissionem neque in hoc sæculo, neque in futuro.

Quid vero si verbis illis Nicetas indicare voluerit hæreticos Macedonianos, vere blasphemos in Spiritum sanctum, quia illius divinitatem, et cum Patre et Filio æqualitatem negabant? Probabilis sane videtur eo loci Nicetam, post assertam sancti Spiritus divinitatem, ejusque a Patre processionem, post explicata sancti Spiritus opera ad animarum sanctificationem, et beatæ æternitatis consecutionem, prout ibidem apparet, commuere tandem voluisse competentes suos adversus hujusmodi hæreticos, eorumque errorem, qui directa blasphemiam est in Spiritum sanctum; per quam Spiritum ipsum ita a se excludit creatura humana, ut dum in hac impietate perseverat, impos reddatur ad pœnitentiæ affectum, ad cordis compunctionem, et ita etiam ad indulgentiæ remedium. Hoc prorsus modo eadem Christi verba, eademque Nicetæ ætate, referebat sanctus Leo Magnus, sermone 75 de Pentecost. 1, capite 4, dicens : « Macedonianos pariter detestamur, qui licet Patri et Filio tribuant æqualitatem, Spiritum tamen sanctum inferioris putant esse naturæ : non considerantes eam blasphemiam se incidere, quæ neque in presenti sæculo, neque in futuro sit remittenda iudicio, dicente Domino : Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei; qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro. Permanens itaque in hac impietate sine venia est, quia excludit eum a se per quem poterat confiteri;

nec umquam perveniet ad indulgentiæ remedium, qui præcipaturum sibi non habet advocatum. Ab ipso enim est invocatio Patris, ab ipso sunt lacrymæ pœnitentium, ab ipso sunt gemitus supplicantium : et nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto (1 Cor. xii, 4). » Hactenus sanctus pontifex. Nihil igitur est cur suspicemur Nicetam nostrum a communi Patrum et Ecclesiæ sententiâ descivisse, dum peccatum seu blasphemiam in Spiritum sanctum ex Christi Domini voce asseruit remissionem non habere, neque in hoc sæculo, neque in futuro.

Hic tandem finis esto dissertationis nostræ de sancto Niceta episcopo Aquileiensi. Prolixitatem primo aspectu, uti in præfatione præoccupavimus, accusaverit quispiam; maxime vero in auctore illustrando, cujus Opera quæ supersunt, quæque nunc primum conjuncta eduntur, paucis constant paginis. Prolixitatem nos quoque non inviti fateamur, quam tamen, cum primum tabulæ manum admoveremus, neutquam prævidebamus; quamque ceteroquin in illustrando Ecclesiæ Patre quinti sæculi, nondum satis noto, frustra prorsus expensam acmo facile judicaret. Sed utinam hoc uno tantum laboret vitio lubricatio nostra. Plura utique deprehendit lector castigatione digna : neque nos ii sumus qui tenere persuasum habeamus numquam errasse; quamquam ab erroribus præcavere animus semper fuerit. Libuit in argumento suapte natura sterili, neque ubertori catamo utrinque plene hactenus agitato, hac illac per vagari amenitatis gratia, atque longius etiam quam par esset quandoque discurrere; licet demum ad centrum, uti aiunt, etiam procurrentes lineas quas diximus referri putemus. In hoc vero discursu non interdum offendere, tenuitatis nostræ quodammodo non fuisset. Quod præceptum operis erat, id confidimus perfecisse; ostendentes nimirum contra opinionem potissimum viri clarissimi Joannis Prosdocii Zabei, quem hic, in exitu quoque scriptionis, honoris causa nominatum volumus; ostendentes, inquam, Nicetam seu Nicetam illum, Romatiane civitatis episcopum a Gennadio, aliisque post eum scriptoribus appellatum, atque auctorem recens detectæ Explanationis Symboli ad competentes, necnon et jamdiu noti libelli ad Virginem lapsam, glorionque similiter opusculorum quæ Gennadius idem recenset, quæque aut interierunt aut adhuc latent, non esse Nicetam seu Nicetam Deorum sancti Paulini Nolani episcopi amicum, ejusdemque laudibus celebratum; sed esse reipsa Nicetam seu Nicetam episcopum nostrum Aquileiensem, qui sancti Leonis Magni tempore floruit, et ad quem ejusdem sancti pontificis percelebris exstat epistola. Difficultates erant solvendæ sententiæ huic repugnantes; quæ quæ ab eodem viro clarissimo in dissertatione sua productæ fuerant, necnon et ab eruditissimo Michaele Denis Palatiæ nuper Vindobonensi bibliothecæ prefecto; seu quæ probabiliter producendæ essent adversus momenta, quibus innuitur propositio nostra : idque præstitum fuit, prout res postulabat; ac nonnullis præsertim ad trutinam revocatis varic eruditionis capitibus, et expensis Aquileiensi quoque Ecclesiæ quibusdam peculiaribus monumentis quæ fortasse, post illustrium etiam virorum exercitationes, novam aliquam investigationem non respuebant. De Nicetæ insuper persona, ætate, patria, cæterisque ad eundem pertinentibus rebus, quæ quæri poterant, hic pertractari ex instituto debebant; sicut etiam de opusculis illius, tum quæ supersunt, tum quæ desiderantur, deque locis quæ in superstitibus, necnon in desideratorum laciniis, notatu utcumque digna erant; ne quidquam deesset, quod ad argumenti dignitatem gravitatemque spectaret. Hoc similiter, pro moduli nostri ratione, actum a nobis fuit; et ita quoque, ut facile videamur peccasse potius nimietate rerum quam paritate. Quidquid igitur sit, quod a nobis hactenus allaboratum est; conatum hunc qualemcumque indulgenti animo suscipiat lector, paratque nos semper sciat nostra deserere, molera sectari.

APPENDICULA.

VETERA MONUMENTA DUO CAPITULI AQUILEIENSIS,

Alterum duodecimi, alterum sæculi decimi tertii, de quibus in dissertatione mentio est capite sexto, parte prima, pag. 116 (Col. 979).

I.

Ex autographo tabularii Canoniconum Aquileiensium de anno 1183.

Nos Liuprandus Aquileiensis Ecclesie decanus, Oto diaconus, Joannes diaconus, Hermannus diaconus thesaurarius, Gompertus diaconus, Joannes diaconus, Rambaldus diaconus, Otacus diaconus, Mainardus subdiaconus, Artuicus subdiaconus, Rempotus presbyter, Petrus subdiaconus, Hermeinardus subdiaconus, Wernerius presbyter, Rodulfus diaconus, Megenardus presbyter, Eliseus presbyter, Leonardus diaconus, Magister Aldigerius acolythus, Thomas acolythus, Petrus presbyter de Utino, et Vodescalcus subdiaconus, omnes canonici ejusdem Aquileiensis Ecclesie, Bertoldus vicarius Domini patriarche, Natalis presbyter vicarius Concordiensis episcopi, Dominicus presbyter vicarius Tergestini episcopi, Joannes presbyter vicarius comitis, sicut jamdudum proposuimus, ita coram Deo et sanctis ejus promittimus manentem justitiam Aquileiensis Ecclesie, et prosequi ipsam coram Domino papa contra Gabrielem prepositum, qui contra privilegium institutionis communis vite a Vodalrico patriarcha apostolice sedis legato, consentiente cuncto capitulo, confectum, et contra privilegium beati patris nostri Lucii pape de confirmatione ejusdem communis vite per nuntios nostros nobis directum veniens, administrationem communis totius vite per comminationem propinquorum suorum, nobis propter timorem personarum nostrarum consentientibus, abstulit, et injuste detinet; et quidquid Domino pape super hac controversia statuere placuerit, nos cum omni obedientia et devotione volumus recipere.

Et ego Liuprandus presbyter Aquileiensis decanus dico, etc.

Omissis.

Ego Dominicus presbyter vicarius Wernardi Tergestini episcopi dico, etc.

Omissis.

Ego Natalis presbyter vicarius Concordiensis episcopi dico, etc.

Omissis.

Nos omnes prenominati canonici addimus ad hæc, et uno ore testificamur, quod per mediatores nostros obtulimus preposito redditus duodecim marcarum annuatim, si ipse vellet quiescere et non auferre nobis administrationem. Sed ipse nobis, consilio fratrum suorum et aliorum qui in rusticos nostros

A modo dominantur et bona eorum diriperunt, respondit quod nihil reciperet nisi sibi administrationem traderemus. Quod ipse prepositus præter debitum factum indebita exactione rusticos exspoliavit, et idem fecit sacerdotibus postquam accepit administrationem, unde multi ex rusticis nostris, sicut ipsi dixerunt, jam de mansis nostris aufugissent, nisi ad manus et potestatem nostram unquam redire sperarent. Et damus licentiam nuntiis sic jurandi in animabus nostris. † Signum suprascriptorum canoniconum, qui hoc rogaverunt fieri.

Petrus Vener. Capitulane Ecclesie presbyter et canonicus atque palatii Venet. notarius rogatus a decano et ab aliis fratribus suprascriptis, sicut ex ore eorum singillatim audivi, ita scripsi, complevi, et roboravi, anno Domini millesimo centesimo octuagesimo tertio, octavo die exeunte mense Octobr., indictione secunda, Caprulis.

II.

Actus Capituli Aquileiensis de anno 1260.

B Nos Asquinus decanus cum capitulo Aquileiensi, videlicet venerabilibus episcopis Bonacursio Emoniensi et Conrado Justinopolitano, Artico de Castellerio, Vuodolrico decano civitatensi, Vuarnerio de Cucanea, Magistro Henrico de Pulcinico, Magistro Valtero, Alberico cantore, Rozio de Osopio, Bonafide, Rodulfo de Moruzio, Magistro Villielmo scholastico, Conrado de Brazaco, Ricoldo preposito Concordiensi, Vuodalrico de Cucanea, Ferrarino, Leonardo de Feugnaco, Berardo preposito sancti Felicis, et Hermanno de Utino canonicis Aquileiensibus, statuimus et juramento interposito firmiter promittimus servare indulgentiam diminutionis numeri canoniconum usque ad 24 factam in Ecclesia Aquileiensi per venerabilem patrem D. G. patriarcham Aquil. auctoritate sedis apostolice, nec contrafacere vel venire aliquo modo vel ingenio, aliquem eligendo vel recipiendo in canonicum, et in fratrem, communiter vel divisim, vel alicui assignando præbendam aliquam seu locum in choro et capitulo atque stallum in præjudicium numeri supradicti canoniconum. Immo nos prædictam indulgentiam diminutionis numeri canoniconum usque ad 24 factam, pro posse bona fide, quantum de jure poterimus, defendemus. Si quis autem canoniconum contra hoc fecerit, vel attentare præsumpserit, per annum sit a præbenda Aquil. suspensus. Ad cuius rei certitudinem et stabilem firmitatem præsens statutum fecimus nostri sigilli pendens munimine roborari. Actum in capitulo Aquileiensi, corrente anno Domini 1260, die sexto intrante Martio, sexta indictione.

INDICES

IN OPERA S. PETRI CHRYSOLOGI.

INDICULUS ALPHABETICUS SERMONUM S. PETRI CHRYSOLOGI

A

De Adam primo et novissimo, cxvii, 520.
S. Adelfo episcopo, cxxxvi, 567.

De S. Andrea apostolo, cxxxiii, 565.

S. Apollinare episcopo et Marti, cxxxviii, 533.

Apostolorum convocacione, virtute, et paupertate cxxxix, 644

De Archisyagogi filia, xxxiii, 292; xxxiv, 296; xxxvi, 301.
Auro, xxix, 281.

C

De Cæco, clxxvi, 665.
Calendis Januariis superstitione pollutis, clv, 609.
Cananæ, c, 479.
Cathedra pestilentie, xliv, 322.
Centurione, xv, 234; cii, 484.
Charitate paterna in filios, lv, 352.
Christo apostolos pauperes eligente, xxviii, 278; xxix, 281; xxx, 284.
apostolos curatum morbos mittente, clxx, 644.
fabri filio, xlvi, 353; xlix, 387.
fornas varias suscipiente, clxx, 644.
fugiente in Ægyptum, cl, 399; cii, 603.
generato, seu Generatione ejus, cxlv, 588; cxlvi, 591.
jejunante, xi, 219; xii, 222; xiii, 226.
incarnato, seu Incarnatione, cxli, 577; cxlvii, 594; cxlviii, 596.
Magdalenam defendente, xciv, 464.
manducante cum Publicanis, xxviii, 278; [xxix, 281; xxx, 284].
Matthæum vocante, *ibid.*
nato, seu Nativitate, cxlix, 598.
resurgente, seu Resurrectione, lxxiv, 408; lxxv, 411; lxxvi, 414; lxxvii, 417; lxxviii, 420; lxxix, 422; lxxx, 424; lxxxii, 450.
Resurrectionem suam manifestante,
1° mulieribus e monumento regredientibus, lxxvi, 414; lxxx, 424.
2° duobus euntibus in Castellum, lxxxii, 450.
3° discipulis absente Thoma, lxxxii, 427; lxxxiv, 456.
4° præsentente Thoma, lxxxiv, 456.
5° ad mare Tiberiadis, lxxxviii, 430.
6° apostolis recumbentibus, lxxxiii, 432
templum ingrediente, lxxxv, 440.
tentato, xi, 219; xii, 222; xiii, 226.
Confessione peccatorum, xlvi, 328.
Consecratione episcopi. *Vid.* Episcopi.
Consilio implorum, xliv, 322.
Cursu pro corona gloriæ, cxix, 524.
S. Cypriano martyre, cxix, 526.

D

De Dæmoniaco, xvii, 245.
Dæmoniaco duobus, xvi, 238.
Dæmoniaco surdo et muto, li, 342; lii, 344.
Dei paterna in nos dilectione, lv, 352.
Deo, ut videatur, cxxxi, 557.
Delicti, abundantis propter legem, cii, 507.
Delicto fratri remittendo, cxxxix, 572.
Dilectione Dei. *Vid.* Dei.
Discipulis illotis manibus prandentibus, clxxi, 647.
Dispensatore fideli, xxvi, 272.
Divisione Ecclesiæ et Synagogæ, clxiv, 630.
Divisionem hæreditatis petente, clxii, 625.
Divite et Lazaro, lxvi, 386; cxii, 529; cxliii, 533; cxliii, 536; cxliii, 540.
Divite agrum feracem habente, civ, 490.
Drachma perdita, clxix, 641.

E

De Ecclesiæ et Synagogæ divisione, clxiv, 630.
Eleemosyna, vii, 205; viii, 208; ix, 211; xli, 314; xlii, 317; xliii, 320.
Eleemosynæ fructibus, xiv, 251.
Epiphania et Magis, clvi, 611; clvii, 614; clviii, 616; clx, 619; clx, 620.
Episcopi consecratione, cxxx, 536; clxv, 633; clxxv, 656.
Exultatione spiritali, et peccatorum confessione, xlvi, 328.

F

De S. Felicitate, cxxxiv, 564.
Fermenti parabola, xcix, 477.
Ficu infructuosa, cvi, 495.
Fide, sub qua reposita est salus, cx, 505.
Fidelium unitate, cxxxii, 561.
Figura sæculi vitanda, et forma Salvatoris assumenda, cx, 526.
Filiis duobus, prodigo et frugi, scilicet prodigi abcessus a patre, i, 185.
Nedius ad patrem, ii, 187.
Patris occurus ad filium, iii, 190.
Livor senioris in prodigum redeuntem, iv, 194.
Judæus et Gentilis in his illgurati, v, 197.

De Fillo viduæ a mortuis excitato, ciii, 487.
Fuga Christi. *Vid.* de Christo.

G

De Gentili populo, v, 197.
Gentilium vocationis lætitia, vi, 202.
Gentium superstitione in kal. Jan., clv, 538.
Gratia per Christum habita, cxii, 507.
Gratiæ legem abrogante, cxv, 515.
Gratiæ servis ac legis, cxiv, 512.
Gratitudine hominis in Deum, clxi, 622.

H

De Hæmorrholsa, xxxiii, 292; xxxiv, 296; xxxv, 299; xxxvi, 301.
Hæreditatis divisionem petente, clxii, 625.
Herode, et D. Joanne Baptista, clxiii, 630.
Homine, ut sit hostia et sacerdos Deo, cviii, 499.
Homine orante Deum, ne arguat in ira, xlv, 525.
Hominis gratitudine in Deum, clxi, 622.
Hostia corporis et animæ Deo rationabiliter offerenda, cix, 501.
Hypocritis, vii, 205; ix, 211; clxxii, 648.

I

De Igne celesti, clxiv, 650.
Implorum consilio, xliv, 322.
Infantium nece, clx, 604; clxi, 607.
Infidelibus ducendis ad Baptismum, x, 214.
Infirmitatis spiritum habente, cv, 492.
Injuria æquo animo toleranda, xxxviii, 506.
Invidia iv, 194; xlviii, 533; xlix, 387; clxxii, 648.

J

De Jejunio, viii, 208; xli, 314; xlii, 317; xliii, 320.
Jejunio quadragesimali, xii, 222; xiii, 226; clxvi, 654
Jejunio et tentatione Christi. *Vid.* de Christo.
Jejunio Pharisæorum et discipulorum Joannis, xxxi, 287.
Joannis Baptistæ Annuntiatione et Conceptione a *Sermone* lxxxvi ad xci, 441-458.
Joannis Bapt. Prædicatione, cxxxvii, 568; clxxvii, 656.
Joannis Bapt. Decollatione, cxxvii, 549; clxxiv, 665.
Joanne Bapt. et Herode, clxxiii, 650.
Jonæ prophetæ signo, xxxvii, 503.
Joseph sponso, cxlvi, 591.
Joseph volente dimittere Mariam, cxlv, 588.
Judæico populo, v, 197.
Judæorum admiratione, lxxxx, 440.
Judæorum livore et obstinatione, cxxxii, 537.
Judæorum poena, lv, 352.
Justificatione ex Deo per Christum, cx, 505.

L

De Lætitia spiritali, xlvi, 328.
Lætitia vocationis Gentium, vi, 202.
S. Laurentio martyre, cxxxv, 565.
Lazaro a mortuis suscitato, lxiii, 375; lxiv, 379; lxx, 586.
Lazaro, et Divite, lxvi, 386; cxii, 529; cxliii, 533; cxliii, 536; cxliii, 540.
Lege abrogata per gratiam, cxv, 515
Legis et gratiæ servis, cxiv, 512.
Lege, per quam cognoscitur peccatum, cxvi, 517.
Lege, per quam abundavit delictum, cxii, 507.

M

De Magdalens conversione, xciii, 460; xciv, 464; xcv, 467.
Magis. *Vid.* De Epiphania.
Manibus illotis in prandio. *Vid.* De Discipulis.
Manum aridam habente, xxxii, 289.
Manifestato Christo in Resurrectione. *Vid.* De Christo
Marcellino episcopo, clxxv, 656.
Margarita inventa, xlvii, 331.
Mariæ Virginis annuntiatione; cxl, 575; cxlii, 579
cxliii, 582; clxiv, 585.
Mariæ Virginis partu, clxxv, 656.
Maria sponsa matris, clxvi, 591.
Maris tempestate sedata, xx, 233; xxi, 237.
Matthæi Publicani et divitis vocatione, xxviii, 278; xxix, 281; xxx, 284.
Morte, cxviii, 532; cxxxii, 557.
Morte habita per hominem, cxii, 507
Morte a fidelibus contemnenda, et quare illam permittit Deus, ci, 481.
Morte pro Christo sumenda, cx, 505.
Muliere spiritum infirmitatis habente, cv, 492.
Muto et surdo, li, 342; lii, 344.

De Oratione, XLIII, 320.

Orationis perseverantia, XXXIX, 509.

Oratione hominis fragilis, XLV, 523.

Oratione Dominica & *Sermone* LXV ad CLXXX, 590-404.

Originali peccato, CXI, 365.

Ovium centum parabola, CLXVIII, 630.

P

De Pace, LIII, 347; CLXXVIII, 572; CLXXX, 596

Paralytico, L, 339.

Paschali solemnitate, LXXIII, 406.

Pastore bono, XL, 312.

Paterna Dei in nos dilectione, LV, 352.

Paterna in filios charitate, LV, 352.

Paupertate apostolis præcepta, CLXX, 644.

Peccato per legem cognito, CXVI, 317.

Peccato per legem abundante, CXII, 307.

Peccato confitendo, XLVI, 528.

Peccato non inhiærendo, ut gratia abundet, CXIII, 510.

Penitentia cathedra, XLIV, 322.

S. Petro episcopo Ravennae, CXL, 497.

Pharisæo murmurante, XCIV, 464.

Pœnitentia agenda, CLXVIII, 596.

Prodigo. *Vid.* De Filiis.

S. Projecto episcopo Cornéliano, CLXV, 635.

Q

De Quadragesimali jejuniis, XL, 222; XLII, 226; CLXVI, 605.

R

De Reductione infidelium ad Baptismum, X, 214.

Regni Dei promissione, CLXII, 263; XLV, 269.

Regni Dei felicitate, XLIV, 266.

Remittendo fratri delicto, CLXXIX, 572.

Resurrectione carnis, CLXVI, 528.

Resurrectione corporum, CLXII, 510.

Resurrectione Christi. *Vid.* de Christo.

De Sagena missa in mare, LXVIII, 590.

Salvatoris assumenda figura, CXX, 520.

Salute sub fide reposita, CX, 503.

Scandalo tollendo, XXVII, 275.

Scriba Christum sequi non permissio, XL, 240.

Sæculi vitanda figura, CXX, 526.

Separatione facta a Christo, CLXXIV, 600.

Servo regresso ab agro, CLVI, 602.

Servo vigili, XXII, 259; XXIV, 266.

Servis legis et gratiæ, CLXIV, 612.

Socrus Petri infirma, XLVIII, 246.

Sinapis grano, CLXIII, 474.

S. Stephano protomartyre, CLIV, 460.

Superstitione in kol. Januarius, CLV, 568.

Surdo et mutis, LI, 359; LII, 344.

Symbolo apostolorum a *Sermone*, LXI ad LXX, 584-571.

Synagoga et Ecclesie divisione, CLXIV, 379.

Syrophenissa. *Vid.* De Cananea.

T

De Tempestate maris sedata, XI, 253; XXI, 257.

Tentatione et jejuniis Christi. *Vid.* De Christo.

Terrenorum cura despicienda, XXII, 259; XXIII, 263; XLV, 269; CLXIII, 623.

U

De Unitate Fidelium, CLXXIII, 564.

V

De Via peccatorum, XLIV, 522.

Vidua filio excitato, CIII, 487.

Villico iniquo, CLXXV, 545; CLXXVI, 546.

Virtutibus inserviendo, CLXII, 536.

Vita per Christum habita, CLX, 307.

Z

De Zachæo, LIV, 548.

Zizaniis, CLXVI, 469; CLXVII, 471.

INDEX EVANGELIORUM ET EPISTOLARUM

Quæ in Chrysologo enarrata sunt.

(2^a editio Colonieasi.)

Cum intelligeremus, humanissime Lector, doctas D. Petri Chrysologi Conciones non parum Christianis Societatis subservire posse, si omnia in eum ordinem congesta essent, quæ sunt Ecclesiastico ritu in Lectione explicanda; volumus diligentia nostra nonnihil adhibere, ut tuum redimeremus laborem. Hunc itaque Indicem tibi confectimus omnium Evangeliorum et Epistolarum, quæ in Chrysologo enarrata invenies.

Die sancto Natiuitatis Domini.

Evangelium Lucae II. Exitu edictum a Cæsare. *Sermone* 175.

Die sancti Stephani protomartyris.

Sermo 154, citra Evangelicam lectionem.

Die sanctorum Innocentium.

Evang. Matth. II. Apparuit Angelus Domini in sanctis Joseph. *Serm.* 150, 151, 152, 153.

Die Circumcisionis Domini.

Sermo 155, citra Evangelicam lectionem.

In Epiphania Domini.

Evang. Matth. II. Cum natus esset Jesus. *Serm.* 156, 157, 158, 159, 160.

Dominica infra octavas Epiphaniæ.

Epistola ad Romanos. XII. Obsecro vos, fratres, per misericordiam Dei. *Serm.* 108, 109, 110.

Dominica IV post octavas Epiphaniæ.

Evang. Matth. VIII. Ascendente eo in naviculam, 20, 21.

Dominica V post octavam Epiphaniæ.

Evang. Matth. XIII. Simile est regnum caelorum homini. *Serm.* 96, 97.

Dominica in Septuagesima.

Epistola I Cor. IX. Nescitis quod si qui in stadio. *Serm.* 149.

Feria IV, die Cinerum.

Evang. Matth. VI. Cum jejunatis, nolite fieri. *Serm.* 7 8 22, 166

Feria V, in capite Jejuniis.

Evang. Matth. VII. Cum introisset Capharnaum. *Serm.* 15, 102.

Feria VI, in capite Jejuniis.

Evang. Matth. VI. Attendite, ne justitiam vestram. *Serm.* 9.

Dominica I in Quadragesima.

Evang. Matth. IV. Tunc Jesus doctus est. *Serm.* 11, 12, 13.

Feria II post Dominicam I.

In Psalmum XL. *Serm.* 14.

Feria IV post Dominicam I.

Evang. Matth. XII. Tunc responderunt ei quidam. *Serm.* 37.

Feria V post Dominicam I.

Evang. Matth. XV. Egressus Jesus venit in partes. *Serm.* 100.

Feria V post Dominicam II Quadragesimæ.

Evang. Luc. XVI. Homo quidam erat dives. *Serm.* 60, 121, 122, 123, 124.

Sabbato post Dominicam II Quadragesimæ.

Evang. Luc. XV. Homo quidam habuit duos filios. *Serm.* 1, 2, 3, 4, 5.

Feria III post Dominicam III Quadragesimæ.

Evang. Matth. XVIII. Si peccaverit in te, frater. *Serm.* 159

Feria IV post Dominicam III Quadragesimæ.

Evang. Matth. XV. Tunc accesserunt ad eum. *Serm.* 171.

- Feria V post III Dominicam.*
Evang. Luc. v. Surgens autem Jesus de synagoga. *Serm.* 18.
- Feria III post Dominicam IV.*
Evang. Luc. vi. Ibat Jesus in civitatem, quæ vocabatur. *Serm.* 103.
- Feria VI post IV Dominicam.*
Evang. Joan. xi. Erat quidam languens. *Serm.* 63, 64, 66.
- Dominica in Passione.*
Evang. Joan. viii. Quls ex vobis arguet me. *Serm.* 151.
- Feria V post Dominicam in Passione.*
Evang. Luc. vii. Rogabat Jesum quidam Phariseus. *Serm.* 93, 94, 95.
- Die sancto Pasche.*
Evang. Marc. xvi. Cum transisset Sabbatum. *Serm.* 73, 73, 74, 75, 76.
- Feria III Pasche.*
Evang. Luc. xxiv. Dum hæc loquuntur, stetit Jesus. *Serm.* 18.
- Feria IV Pasche.*
Evang. Joan. xxi. Postea manifestavit se iterum Jesus. *Serm.* 78.
- Dominica I post Pascha.*
Evang. Joan. xx. Cum ergo sero esset die illo. *Serm.* 84.
- Dominica II post Pascha.*
Evang. Joan. x. Ego sum pastor bonus. *Serm.* 40.
- Feria II in Rogationibus.*
Evang. Luc. xi. Quis vestrum habebit amicum. *Serm.* 53.
- Die Dominicæ Ascensionis.*
Evang. Marc. xvi. Novissime recumbentibus illis. *Serm.* 85.
- Dominica III post Pentecosten.*
Evang. Luc. xv. Erant autem appropinquantés ei. *Serm.* 168.
- Dominica IX post Pentecosten.*
Evang. Luc. xvi. Homo quidam erat dives qui habebat. *Serm.* 125, 126.

- Dominica XVI post Pentecosten.*
Evang. Luc. vii. Ibat Jesus in civitatem. *Serm.* 103.
- Dominica XXIV post Pentecosten.*
Evang. Matth. ix. Hæc illo loquente ad eos. *Serm.* 53, 54, 55, 56.
- Die sancti Andree.*
Serm. 135, citra expositionem Evangelicam
Die sancti Thomæ Apostoli.
Evang. Joan. xx. Thomas unus ex iis. *Serm.* 84
- Die Annuntiationis.*
Evang. Luc. i. Mense sexto missus est. *Serm.* 140, 141, 142, 143, 144.
- Die sancti Joannis Baptiste.*
Evang. Luc. i. Fuit in diebus Herodis regis. *Serm.* 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92.
- In festo sancti Petri.*
Serm. 107, citra expositionem Evangelicam.
Die sancti Laurentii.
Serm. 133, citra expositionem Evangelicam.
Die sancti Matthari.
Evang. Matth. ix. Cum transiret inde Jesus, vidit hominem. *Serm.* 28, 29, 30.
- Die Decollationis sancti Joannis Baptiste.*
Evang. Marc. vi. Audivit rex Herodes. *Serm.* 173, 175, 174.
- De beato Luca Evangelista.*
Evang. Marc. vi. Convocavit Jesus undecim. *Serm.* 170.
- De uno Martyre.*
Sermo. 129, citra textus expositionem.
Serm. 128, sine expositione Evangelica.
Evang. Luc. xii. Noli timere pusillus grex. *Serm.* 22, 23.
Evang. Luc. xii. Sint lumbi vestri præcincti. *Serm.* 24.
- De Virgine martyre.*
Sermo 154, sine textu Evangelico.
Die Dedicacionis Templi.
Evang. Luc. xix. Ingressus Jesus perambulabat. *Serm.* 54.

INDEX

RERUM ET VERBORUM NOTABILIIUM

IN SERMONES D. PETRI CHRYSOLOGI LOCUPLETISSIMUS.

Numerus sermonem indicat; ubi vero omissus est, proxime antecedentem subintellige.

A

- Aaron primus pontifex in Lege fuit sacerdotii origo, 89.
Filiæ Aaron puniuntur, 109.
Abscuc. Cur expaverit, late, 68.
Abel, portans agnum ad Dei sacrificium, sicut agnus assumitur, 109. Vox ejus in suo effusa sanguine magis sonat, 174.
Abraham. Se mactabat in filio sacerdos et sacrificium, 10. Victima erat illius dilectio. Princeps cælestis convivii ob humanitatem, 42. Deo Patri obediens, 55. Ejus encomia, 66. Deum, et favores illius recipit, 69. Ablactato Isaac facit epulum, 75. Decreptus generat Isaac, 90. Se immolabat in filio, 108. Epulonem divitem reprobat, 121. Inuocens et dives, 121. Peregrinus, et hospes adjuvat peregrinos, 8. Hospitatur Deum. In gloria est dispensator. Mensa illius egenis præparata. Epuloni non miseretur, 122. Epulonem filium appellat, 123. Deum vidit in humana forma, 131. Moritur, sed non in æternum. Diem natalis Christi vidit, 17. Mortuus corpore, vivit animo. Ex quibus non timeat, sed diligit Deum, 147. Nomen illi mutatur, 154. Manus pauperis est sinus Abrahamæ, 8. Filium offerens ligat, 10. Fidem suscipit, 14.
Abscessus mente et loco dicitur, 1. A patre quæ mala producat, 2. Redeat fidenter ad patrem, qui ab eo recessit, 5. Filius recedens a patre dives, nec calceatus rediit, 3.

- Abcondere virtutes, bonum est, 7. Facultates in situ pauperum, utile. Abcondere sua, nec accepta largiri, crimen est, 123. Jesus cur se abcondat a Judæis, 131.
Absentia corporis non obest, ubi fuerint corda sociata per fidem, 32.
Absolutio peccatorum datur amore, 93. Justis, non iniustis, datur apud inferos a Christo, 123.
Abstinentia est prima hominis medicina, quæ sit cum elemosyna, 41. Sanat quod voracitas sauciavit. Iter abstinentiæ ingrediens quid agat, 8.
Abstrahere quos peccatores debeamus a peccatis, ni volumus peccare, 155.
Abundantia ad impietatem effert, 124.
Accipere. Accipimus ea quæ ante non habebamus, 144.
Acquiescere in adversis necessitatis est, velle virtutis, 110.
Accusare. Beatus qui se coram Deo accusat etiam de non cogitis delictis, 123. Insontem accusare est crimina facere, 175. Convictum, velut solum accusatum Deus convenit, 125.
Actus membrorum in corpore mystico qui, 120.
Adam jejuniu servatus in paradiso, gula extractus, 12. Vestitur ex tonsione agui Christi, 25. Patria donatus a Christo, 49. Adamatico ex arboris Zachæus jubetur descendere, 51. Soporatus, ut de viro sumeretur virgo, 57. Puteus mortis, 63. Cito cecidit, quia cito credidit, 79. Deducitur a scientiæ ad sinapis arborem, 99. Inventus a Christo

ad fidem, 196. Culpa Adæ omnes obnoxii morti, 110. Ex illius prævaricatione vita amissa. Lamentandus Adæ lapsus, qui fuit conctorum ruina, 111. Et quomodo hereditatem Adæ nec libuit adipisci, nec licuit renuntiare. In Adam omnes peccaverunt. Mors ab Adam, vita a Christo. Peccatum per Adam regnavit in mortem, 112. Adam et Christus humano generi dedere principium, 117. Primus Adam factus a Christo novissimo Adam, et ipso auctore figuratus. Plasmatus ex limo, mutatur in carnem. Christi figura, primus, sed habet initium. Adam terra, Christus fructus. Chirographum debiti Adæ solvitur a Christo, 123. Naturæ, et successoribus quid fecerit, 136. In Adam totus grex generis humani, 168. De manu mulieris accepit mortem, 18. Invidia exclusus paradiso, 4. In ætate perfecta creatus, et recreatus quomodo, 151.

Adelphus episcopus laudatur, 39, et 156, *per tot.*

Adjuvium alienum a Deo inutile, 46. Alienum adjuvium requirit, qui hostem intus habet, 171.

Adolescens sensu et ætate dicitur, 1. Juniorem non tempora faciunt, sed mores, 5.

Adorator vacuus indevotus est, 103.

Adhortatio viri probi ac magni non recusanda, 107. Ut sit adorator in inferno, 15.

Adversa, cum vertuntur in prospera, Dominus versat stratum nostrum, 14. De adversis non queratur, qui sibi prospera non precatur, 43. In adversis necessitas voluntati non comparatur, 110. Fortes non prosternunt adversa, 124. Adversa qui non sentit, prospera servare nescit, 131. Adversis non miscenda prospera, 175. Adversa omnia nituntur viribus suis, 7. In adversis homo habet Christum consortem, 70.

Adversitatis mucrone prosternitur in Evangelio, 114.

Adulatio est dæmonis quarta et postrema tentatio, 27.

Adultera fuit synagoga, 115. Adulter Veneri deseruit, 153. Adulteros arguit Joannes, 174, ubi plura habentur de materia.

Advocatus noster est Christus, 70. In cælo sit oratio, jejunium, et misericordia, 43. Effectus hujus advocacionis. Paupertatis advocatio in iudicio, 14. *Vid.* Patronus.

Ægritudo fragilitatis sanatur abstinentia et eleemosyna, 41. Jussu curatur a Deo, 49. Mulieris incurvæ cur duodeviginti annorum, 105. De ægritudine non sic congratulandum, ut permaneamus in vulnere, 113. Recidiva sæpius lethalis. Quid agendum, si nos commoneat ad reddendam rationem, 125. *Vid.* Infirmus.

Ægrotus implorat, ut curetur, non quemadmodum, 33. Cur recipiat curam, 33. Ægrotus ex cholera describitur, 38. Cura illius e medico describitur, 2. Medico pareat spirituali, 41. Eius voluntas non respicitur a medico, quare, 50. Ægri duo uno medicamine curati, 94. Ægrotus per phrenesim se nescit insanum. Cur non omnes a Christo sanati, 102. Salutaria respuit ex infirmitate, non voluntate, 108. Infelix, si post curam non curat tormentum, 114. Ægrotus ex febre, et augmento ejus. Petit sibi noxia. Ingratus Deo medico, 131. Lædens proximum ægrotat febre, et furore, 139. Non recipiat antidotum morborum præter artem medicam et tempus, 156. Pœnitentiæ medicina succurrat ægris, quomodo, 167; qui pro suo curatur arbitrio sanitatem non recipit, 173. *Vid.* Infirmus.

Ægyptus recipit Christum fugientem, 150. Cur illuc fugiat, 151.

Æquitas sine bonitate, sensu cœlesti, sævitas est, 145.

Ær turbatur ventis, 34.

Æstus insultatur ab eo qui artificiosa nuditate indutus est, 122. Æstus corporis nescit, qui umbra divinæ virtutis protegitur, 142.

Ætas nostra ut passionibus perturbetur ad lapsum, 115. Vixit, non deficit in sanctis, 89. Ætates hominum quibus vitis subjiciantur, 118.

Æternitas, æterna. Excludit tempus, 34. Dolet æternum malum, 27. Æterna caeli emenda, 124. Homines æternos dæmon nec temporales esse permittit, 151. Orandum ut bona æterna credere possimus, 159. Homines nolunt æterna, 141. Quomodo hic æterna designantur.

Æthiops. Spado rapuit baptismum in transitu, 40. Fides illum ante rapuit ad gratiam, quam currus ad Indiam, 61.

Affectio non recipit falsitatem, 33. Violat affectum, 173. Quilibet incurrat affectionis desertor, 1.

Affectus desperatus quibus probetur, 33. Violatur affectio, 173; carni naturaliter insertus a dæmone commutatur in: parricidium, 96. *Vid.* Passiones.

Africa habet martyres diaboli, 13.

Ager humanus in humanum dominum sustinuit, 106. Ager æternus erit in cælo, 139. Cur igne purgetur exustis sentibus, 164.

Agon. A quibus abstinendum in agone terreno, ut vin-

canus, 119. In spirituali quid agendum. In eo quæ fiunt, *vid.* Certamen.

Agnus Dei tondetur ut vestiatur Adam, 23. Ut a pastore agni colligantur ad causas, 60. In Pascha carnes agnorum non reservantur in crastinum, 73. Abel portat agnum ad sacrificium Dei, 109. Agnus Dei cur in predicatione percutiat, 164. Per Agnum Dei non penetrat invidia cœlum, 168. Ut Agnum Dei immolet manducantes, 172.

Agricola quis sit, qui colens agrum, se deserat, 4. Male colens, sibi, non terræ causat malum, 7. Gaudet in fructu quod deflet in sulco, 40. Serens fructum sperat, 71. Cantat uberes fructus ad levandum vomeris laborem, 118. Industria reducit silvestria ad cultum, 152.

Aliena prorogare, est plus diripere dando, quam furando, 34. *Vid.* Eleemosyna. Aliena invadere et suis incubare criminosis est, 123. Aliena qui non restituit, ad inferos cum epulone descendit. Alienis malis intedere, quam sit damnosus, 139.

Altum. Ab alto cadit, qui in altum tendit, 151.

Altare corporis Christi recipiat eleemosynas, 103. Dei repleatur, ut horrea nostra abundent.

Ambitio cœca semper, 132.

Amicitia. Ad amicitiam Dei sublimamur, cum mortes despiciamus propter eum, 101. Amicitiam subruunt pecunia, 126.

Amicus. Habetur ex morum similitudine, 101. Dei fit amicus homo. *Vid.* Amicitia, Sancti, Martyres, Justi.

Amor occultat delicta, 3. Ea non videt. Filium licet contumacem recognoscit, 4. Ex donis cognoscitur amor, 10. Probatur passionibus, 14. Omnia vincit, et alia operatur, ut 40. Oculus amoris acutus intuetur, et vivacius sentit, qui diligitur, 78. Possidet bonos, 80. Quomodo sit inter debitorem, et creditorem contractus amoris, 88. Nemo nolens amat, 135. Amare non potest, qui satis timet, 147. Eo revocatur mundus. Jus amoris non respicit quid erit, ubi plura de natura amoris. Amor nisi ad desiderata pervaserit, necat amantem. Quod amat non potest non videre. Dilectio amplectenda, 55. Amore trahitur filius ad rigorem disciplinæ, 108.

Amor Dei. Est onus, et tollit onus peccatorum, 3. In nos, 23. Reducit, quem iudicium repulerat, 48. Cognoscitur ex generationibus animalium, 35. Quomodo redigit virum in parvulum, 62. Amore aguntur omnia inter Deum Patrem, et Filium, 65. Non capitur ab homine, 69. Amor Dei omne debitum remittit homini, 94. Plus amari quam timeri vult Deus, 108. Amor noster erga Deum qualis esse debeat, 147. Amatores Dei cooperunt velle videre Deum. Cupiens videre Deum habet studium pietatis. Natus ad Dei amorem timere non potest, 160. Amor Dei in genus humanum ex correptione et blanditiis, 165. Erga homines varie monstratur, 170.

Andreas apostolus satis ad gloriam habet prærogativam apostolatus et martyrii, 122. Nascitur in monte pro Christo, 133. Laudatur per tot, 133.

Angelus peccavit invidia, 4. Datur ad nostram defensionem, 15. Coram Deo peccans mutatur in diabolum, 26. Consilium impietatis angelum perduxit ad inferna, 44. In consumptione sæculi angeli parebit sanctis, 47. Angelus dialogat cum Tartaro, 65. Pro nobis excubias facit, 69. Laborem et lassitudinem nescit, 73. Blanditur et terret. Ignorat unde loquitur cum Deo, 86. In angelis nil sinisterum, 87. In iudicio erit timor carni, 88. Fugat a Zacharia timorem, 4. Cur illi de solo filio impetrando respondeat. Christum demonstrat. Angelus in terra. *Vid.* Joan. Baptista. Deus invisus angelis, 90. Loquitur virtutes Joan., 91. Præsul synagogæ impetrat inducias, 106. Ab angelis certantes spectamur, 119. Justus supergreditur angelos merito, 120. Angeli pauperem ad sepulchrum portant, 121 et 124. Angelus altitudinis superius deputata, 123. Christo ministrarunt, 125. Dolent de peccato publico. Est diversa substantia, et imago a Deo, 151. Angelus ad Mariam virg., 140. Metator dicitur, et alia de illo. Angelis invisibile sacramentum incarnationis, 141. Loquitur ad Mariam, 142. Miratur, et quare. Cum metu discit metum Virginis. Angelis cognata virginitas, 143. Majus est angelicam acquirere gloriam, quam habere. Angelus nobis dubia exponit, 145. Loquitur ad Joseph. Prostrati angeli in cælo a divino splendore, 147. Ad terras nimio pavore fugati. Angelus inter primos inviduit homini, 148. Maluit commutari in diabolum quam hominem plenum gloria videre. Cur angelus ad Mariam. Gaudium annuntiat in adventu Salvatoris, 149. Illis exultantibus dæmones sunt in confusione. Quando volitante pulvere turbentur angeli, 150. Natum Dominum nuntiant pastoribus, 149. Congratulantur Christo de reditu ovis Domini; nec sibi præsidere cum indignantur, 168. Fit diabolus ob scandalum, 27.

Angelus resurrectionis. Sedet super lapidem ad sepulchrum, ut doctor resurrectionis, 74. Ejus gloria refert spem.

dorem nostræ resurr. Cur revolvit lapidem, 75. Sedet, ut illam doceat. Cur ei fulgur, et alba vestis. Post sepulcrum Dominum agnoscit, 76. Ecclesiam duabus in feminis mittit ad sponsum. Revolvit lapidem ad nostram fidem, 77. Et contra Pharisæorum perfidiam. Rationes aliquæ cur sedeat super lapidem. Numquam recedit a Christi sepulcro. Vestitus nostram formam in resurrectione figurat. Cur vocat mulieres ad videndum sepulcrum, 80. Eum fatetur Dominum, qui fuit crucifixus. Cur sedeat in monumento, 82.

Angustias proximorum sublevandæ, ut a propriis liberemur angustiis, 105.

Animarum salus quærenda etiam ad propriam utilitatem, 10. Usque in fine salus animarum esuries Christi, 11. Animæ detur aliquid, 12. Jacet in corpore, ut in lecto doloris, 14. Describitur mortua sine Christo, 19. Ab excelsis cœli non demergenda in sepulcrum suri, 22. Cur Deo offerenda cum jejunio, 45. Ut turbetur stans inter vitia ac virtutes, 45. Destituta virtutibus jacet in stratis vitiorum, 1. Symbolum fœdei dicat, 62. Diu ante vocabat Deum, quem ignorabat. Animæ tempore passionis Christi mansabant resurrectionem mortuorum, 78. Penetrat muros, 81. Animarum demigrationes reprobatæ, 88. Anima de cœlo est, corpori dominatur, illud vivificat, sempiterna, immortalis, 109. Quibus corporis cruciatibus aggravetur. Est Dei sacrificium. Non exibat de tartaro ante Christi resurrectionem, 125. Animam hic perdit sancti, ut inveniat in cœlo, 128. Pabulum animæ temperandum, 166. A Christo eductæ animæ a fovea peccati ad sui triumphum gloriam, 170. Innovatur baptismate Christi, 181. Mortificat corpus, cum ab eo recedit, 8. Cupiens repetere cœlum, premitur corporis terra, 14. Ut convivis lædatur, 91. Habet arcam et bibliothecam, 58. Anima dominante corpus servit, 102.

Animalia duo in præsepio, quomodo Judæum ac gentilem significant, 159. Accedant ad præsepe Domini pro cibo vite. Sed integrum sumant.

Animus in cœlesti spœcula perseveret, 12. Animus incumbens parvis magna perdit, 22. Turbatur incipiti cogitatione, 88. Animus auditorum non diu suspendendus. Suspendus a Christo in regni similitudine inveniendus, 99. Animus ex gratia transcendit corporis angustias, et conculcat delicta, 116. A vitillis semel lactus ardet. Ducit gratos ad præmium, ingratos ad pœnam, 124. Devotus ex beneficiis erexit ad obsequium, 142. Est servilis, qui fetentia perquirat, cum regia possit habere obsonia, 165. Animo peregrinamur, 5.

Anna Samuele ablactato sacrificat et lætatur, 75; ejus lacrymæ.

Annus Domini perficitur temporibus, non senescit; currit in circulo, ut nos deducat ad diem retributionis, 75. Qui sint tres anni in quibus Christus fructum quærebat in Synagoga, 106.

Antidota contra morbos quomodo recipienda, 156.

Antichristus subruetur a Christo, 156.

Antiqui dicuntur Judæi plus malitiam quam vetustate, 58. Et cur refrenati ad vindictæ vicissitudinem. Antiqui dum veniens a Deo liberum recipiebant, 55. Eorum dignitas ut ad honorem præsentium accedat, 89. Antiquiora perscrutari temerarium, 166.

Anus feta erubescit, abscondit puerperam, risui subiacet, 92 et 154.

Apollinarius primus martyr episcoporum Ravennatum, 128. Cur ita appellatus, et alla de eo usque ad finem serm.

Apostoli offerunt gentes Deo, 18. Cur pauperes electi, 28. Describitur ipsorum paupertas, ac divitiæ spirituales, 28. De labore transeunt ad laborem. Occisi cum Christo occiso resurgunt in gloria, 40. Cur piscatores electi, 47. Cur femine apostolos præcedant ad sepulcrum, 75. Dicuntur pueri a timiditate, 78. Non crederent corpus surrexisse, nisi manducantem Dominum viderent. Revocatur ad dexteram. Ut pueri non poterant trahere rete. Apostolus, qui diligitur, primus Dominum videt. Cur pisces captos navigio trahant. Quomodo longi a terra. Feminis non postpositi, sed ad majora reservati, et quæ, 79. Christo victoriam reserunt. Defensi, non credentes resurrectionem mulieribus. Eam discipulis credunt. Tarde credunt ob magnitudinem mysteriorum. Illis non præjudicat mulierum annuntiatio resurrectionis, 80. An ad mensam, vel ad mœrorem recumberent, quando Dominus eis apparuit late, 83. Desperati, et sine fide. Ad mundum invitati, ut spes omnibus essent. Habentur aliis in irremem, aliis in vitam, 89. Apostolice vomere Synagoga fodienda ad fructum, 106. Sunt sal terræ, 120. Apostolorum vox fuit Joan, 127. Ad quod electi a Christo, 131. Ab eo recipiunt virtutum curatum, 161. Exemplo ad humilitatem revocati. Sibi utiles credebantur, verum inutiles apparent. Dominum relinquunt, quare. Quanto tempore ministraverunt discumbenti.

Moiti de futura beatitudine. Cur ignis imbre perfusi, 164. Sunt duodecim horæ diei Christi, 170. Ubi duodecim sicut figurati.

Aqua frigida febrem auget, 114. Aquæ poculum sitiim non extinguit viatori, 112. Cœlestis gratiæ vitiorum extinguit incendium, 116. Aqua ab epulone Lazaro negatur, 123. Lateris Christi temperat viam Paradisi, et extinguit ignem inferni, 125. Diluit chirographum debiti. Aqua est pœnitentium potus, 157. Jordanis aquam Christus intrat, ut lavet peccatum mundi, 160. Quomodo vox Domini super aquas. Cur aquis supernat Spiritus sanctus in specie columbæ. Cur in sanguinis mysterium convertenda, 160. Urget ignem, et flamma multiplicat undam, 164. Offerunt manibus hospitis venientis ad mensam, 171. Aqua exterior ut possit mundare corda. Aqua ardens fluentis inflammatur, et bibentis auget incendium, 172.

Aquila divina protegit nos pennis sapientiæ, 170.

Aquilo quando fecerit totius orbis naufragium, 20.

Arbitrarium hominis quomodo tenebatur a peccato captivum, 114. Cum Evangelio obaudit, est beneficium vocantis. Nostrum ut a Deo moderetur orandum, 67.

Arbor. Illecebrosa arbor aperiendo clausit oculos, 99. Gustus arboris infecerat ora. Sinapis arbor ut sanet. Infructuosa ut succedatur, 108. Infecunda palmitibus fecundis inimica. Post Evangelium infructuosa exciditur. Est tota in semine, 111. Seminis vitium est totius arboris vitium. Non dat fructum, quæ vernali tempore tota candescit in flore, 162. Noxia radicibus dissipat nexa monumenta majorum, 162. Ut arbores ambulantes visi sunt homines a cæco illuminato, 176. Arbores nascuntur in tempore, et cum tempore evanescent. *Vid.* Radix, Aspectus.

Archisynagogus. Cur petat Christum imponere manum super filiam, 53. Dedit viam hæmorrhoiisæ perveniendi ad Christum, 34. Quid ex illa discere possit. Stultus cur. Domino occurrit, et quid agat, 56. Est pater Synagogæ. Et quomodo. Cur annos duodecim ejus filia haberet. Filia quando suscitetur a Christo, 65. Indignantur, quod Christus sabbatis curet, 105.

Arguere crimosos est odium incurere, 127

Arma versa in luxum, 27.

Arrogantia in divite et potente dum cessat, est ipse beatus, 156.

Ars succurrit naturæ in opere perfectionando, 152. Etiam in homine mox nato Arte non quærenda, quæ arte inveniri non possunt, 160. Ubi curat, qui infirmitatis resti det lassitudo, 18. Ars nautica. *Vid.* Nauta.

Ascendere. Quando altius quis ascendit, tanto altius cadit, 26. Christus ascendit crucem, 58 et 144.

Aspectus illecebrosus prostravit mulierem, salutaris levavit, 74. Fumo obscuratur. Arboris maculavit oculos mulieris, sepulcri Christi mundat, 77. Aspectus solus rerum non facit judicium esse securum, 145. Humanus Deum capere non potest, 147.

Astrologia nutat conjectaris, fallit arte, fatum ponit, colligit numeros, et alias, etc., 158. Astrologus cœli regem non invenisset, nisi revelasset Deus. Errat cum astris errantibus, 160. Arguitur, quod stellis intendens, salutem negligat, 164. *Vid.* notat. in serm. 157.

Attendere sibi, quis dicatur, 139. Sibi attendit qui alii attendit. Qui sibi et proximo attendit beatus, 155.

Avaritia viatur elemosynis, 7. Nascitur de divitiis. Ejus simulacrum est jejunium sine misericordia, 8. Suedatur a dæmone in Quadragesima, 15. Per eam gravius fit aurum, 29. Calcauda, 54. Ejus rabies mitigatur, 104. Ejus tenebris se mancipat, qui lucem misericordiæ fugit. Generat penuriam. Cognoscitur per aurum, 116. Ex ea bono multa alii recondit ad sui cruciatum, 122. Paréntes negat, etc. Est radix omnium malorum, et quomodo, 162. Est schola impietatis, 50.

Avarus est invidus, 4. Computat perdidisse, quod alter habet. Quomodo servans substantiam perdat, 7. Est dives pœna, non censu, 22. Custos alienorum. Punitur in alio sæculo. Ejus cupiditati fit satis a Christo, quomodo, 25. Largitas illi quid sit, 28. Ejus mala, 50. Custos alienorum, non Dominus suorum, 42. In ipsum sacculum se redigit avarus. Servus divitiarum, et quomodo conculare possit avaritiam, 54. Derelinquit quæ sunt futuræ vitæ, 114. Accusat aurum, 116. Quærens semper non habet semper, 104.

Auctor mali si extinguatur, malum nil valet, 11. Despicit inimicitias, qui illarum calcat auctorem, 14.

Auctoritas jubentis tollit præsumptionem dicentis, 70. Auctoritas dicentis contumelias evacuat, 131.

Auditor accipit a doctore quod meretur, 86. Non diu suspendendus animus auditoris, 88. Postulet a Deo desiderium audiendi, 96. Auditorum animo a Christo suspensus, 99. Causæ sæculi tacentur quia debito modo non audimus eas, 101. Fastidium accipit ex frequentata lectione, 120.

Ex lassitudine, 122. Debite audit, cum animi vires sunt reparatæ. Qui decrevit errare, audit quod vult, non quod est, 151. Ad quid horretur, ut audiat cum fructu, 156. Temerarius auditor verbi Dei quid faciat, 156. Malo auditori quid eveniat, 158. Ubi non est, vacat clamor, 167. Verbi Dei ut se accomodet prædicatori, 175.

Auditus noster longo sermone operatur, 96. Ut sit perfectus, animi sit et corporis, 61. Malus tollit bonam visionem, 78. Piissimo auditu temperanda intelligentia Scripturarum, 126. Cur Deus cognita, velut audita imputat, 125. Audita nescire cruciatus est, 132.

Aves sordidæ innumera: ad columbam unam, 171. Criminum crucis hasta a cordibus pellendæ. Aves sunt dæmones in aera volitantes, 29.

Aurum de terræ profundum ad animæ sedem deferatur, 22. Habet sepulcrum. Est grave, sed per avaritiam fit gravius, 29. Natura malique effectus auri late. Una salus mittere aurum ad cælum per manus pauperum. Auri mala ab exemplis. Perdit mores hominum, naturam, Deum. Ubi dives auri vena, ibi tota ars, pro habendo impenditur, 91. Aurum non est avaritia, sed per illud cognoscitur ipsa, 116. Latet in terra, 159. Debetur regi, 157.

Austera et fortia sunt amica virtutibus, 74.

B

Baculus pastoralis contra lupum furentem arripiendus, 175.

Bajulus noster Christus est, 15. Nostrorum honorum est pauper, 25. Misericordiæ nascit lassescere, 170.

Balaam. Quod scandalum objecerit populo Israelitico, 27. Ut maledico benedicat ore, 69. Non fuit propheta, 159.

Baptismus. Cur datur post exorcismos, 52. Baptizati ante catechismum, 58. Ex eo nil remanet veteris delicti, 60. Ejus anima est fides, 83. Novum baptisma Magdalene, 93. Figura est triduanæ sepulturæ Domini, 113. In eo resurgit homo, vitæ novitate. Potest lavare sordes Judæorum, 137. Qualis fuerit bapt. Joannis. Qualis Christi. In Jordane tota Trinitas, et cur, 157. Ejus effectus a baptismo Christi qui, Christum Joann. baptizavit accepturus veniam, 160. Suo baptizanti Christus non servit, sed imperat sacramentis. Cur Christus baptizatur in suo sanguine 161. Ejus forma ex diluvio universalis, 166. Fontem baptismatis aperit Quadragesima. Domini baptisma unum est lavandis animabus et corporibus, 171. Diluit conscientiam ad salutem. Oculi peccatoris baptizati gutta roris sancti, 176. Forma baptismatis ex Christo, et cur talis, 80. Filius rediens figura hominis baptizati, 157. Baptismata peccatorum lacrymæ, 95. Lacrymæ fuere baptismata matrum innocentium occisorum, 152. De illius virtute, 54.

Beatitudo. Ejus qualitas docte explicata, 24. Præmittitur a David in Psalmis, ut homines ad victoriam provocet, 44. Perfectæ beatitudinis est panis eucharisticus, 72. Æterna est tactus Christi in celestibus, 76. Perfruantur ea viatoris, et qui, 89. In ipsa beati non cessant ab officiis hic sancte actis, 121. Cur scientes illam per fidem non quaerunt habere post mortem, 124. Promissa servientibus Deum, 161. Est vere vita, 11. Vid. Gloria, Æterna, Regnum.

Beatus qui vigilat, 22. Qui anticipat dolos hostium, 27. Beati facti a Christo municipes sanctæ civitatis, 50. Beati qui expectant Dominum in spe, 71. Et quos culpa non percutit, nec querela teligit, 91. Beatus qui se a Deo accipere bona, mala recipere credit, 123. Beatus qui sibi et aliis providit, 155. Beati curis presentibus liberati, 165. Beati æterna vident, etc., 176.

Bellum indicendum peccatis in Quadragesima, 12 et 15. Habet præmium pro æqualitate certaminis, 22. Bella Balaam quale, 27. Bella superata a multis, qui carnis pugnas perdidērunt, 41. Bella cogitationum discipulorum et pax, 84. Ubi non est pax misericordiæ, ibi intestinum est bellum, 104. Bella mortis quæ, 118. Bellum ex pecunia, 126. In bello pro rege moti virtus, sed major pro eo consummare certamina, 138. Bellicosus fugit arte, non timore, 150. Bella mundi prosternens cepit Christum ad se venire, 158. Bellandi novus ordo, cum de hamine contra hominem gentes exeunt bellature, et quæ, 171. Tuba magistri bellorum, 14.

Beneficia devotum animum augent ad obsequium, non ad arrogantiam, 142. Pro beneficiis quomodo quis reddet obsequium, si non videat largitorem? 147.

Bestiæ dimittere cum bestiis ante pronuntiantur præmia, 44. Jussæ a Deo subiacere humanæ potestati, non arti, 148. Tota bestiarius feritas ad unam ovem laudandam, 171. Crudeliores cum nequeunt prædam capere. Bestiæ fuit puella saltatrix, 127 et 174. Qui sicut, qui in bestiis transeunt, 11 et 25.

Bethleem dicitur domus panis, et ear Domine nascetur in ea, 156.

Biza. Bigam ascendit Trinitas, 170. Quid ibi egerit.

Blandimenta serviunt vitis, 74. Illis ducitur animus puerilis ad prudentiam, 108. Homini peccanti blanditur Dominus, 161.

Blasphemie Judæorum contra Christum docentem, 151. Bona opera figurantur in lucernis ardentibus, 22. Offendunt malos, 52. Celanda, 59. Habent fructus sui laboris, 97. Sunt facienda, 158. Facienda ex debito, 161. In eis habemus adiutorem Deum, 11.

Boni bonos possidet amor, 80. Eis vita paratur, 66. Confusio bonorum et malorum non turbat bonos, sed facit, 47.

Bonitas mater virtutum, 51. Bonitate Dei suscipitur, 81. Malis exosa, 151. Bonitas sine equitate apud Deum non habetur e converso, 145.

Bonum pauperis in alio sæculo extrahet lacrymas ab his qui hic de suo gavisi sunt malo, 47. Bona creatoris præcedunt, post sequuntur mala diaboli, 96. Quando et quomodo sumatur malum ex bono, 115. Bona pro malis recipere indigne malum est, 125. Bona a Deo accipere, mala recipere: credidit fidelis. Obfuerunt diviti bona, 134. Dissipata a villico, 125. Bona non agnoscuntur, nisi malemum cognitione, 151. Boni creator Deus, 11.

Brevitas amica sermonis, 152. Brevitas humani corporis deformem reddit, 163. Brevitas temporis ad poenitentiam non timenda, quare, 167.

Byssus extulit divitem ad luxum, 124. Vid. Purpura, Epulo.

C

Cadaver sepultum in limo nescit vermium morsus, 121. Vivum quale, 50.

Cadere. Cito cadit humana fragilitas, quæ socios despicit, 170. Elevati validius præcipitantur in ruinam, 15.

Cæcus juxta viam jussione sanatur, 176. Natus vero luto, et quare. Tertius cæcus extra vicum, et alia. Natus tenebris, non lumini. Cæco ante fides quam oculi dantur. Cur interrogatus an videat. Videbat auroram, non lamen. Errata cura vidit. Iste cæcus fuit Judæus.

Cælestes ut vestiantur, 82. Cælestis regio peccatorem non capit, 85. Terrant homines ut cælestes fiant, 117. Anguste audire cælestia desideramus, 124. In cælestibus quis non erubescit mendicare, 125. Cælestia cupientes inire non valent laqueis terreneorum, 129. Ad cælestem habitationem dirigamus desiderium. Ex verbis Domini cælestia intelliguntur, 159. Homines cælestia sperant, terrena comparant, 144. Cælestis qui dederit, non amittit, et accipiens sibi singulariter non recordit, 162. Non despicienda, 163. Ea cogitanti non desunt carnalia. Cælestem apparatus habebit homo. Cælestia queramus apprehendere, 125. In cælestibus stabilis homo, qui erat metastædus in terra, 57.

Cælum celo ruentes cœcum petunt, 16. Cælum qui possidet, quid illi cum terra? 25. In eo cur necessarii socii. De celo cadit, in cælestibus qui deliquit, 26. Divites cælum respicientes conculant terrena, 54. Cælum sit possessio terreneorum, 71. Cælum pulsant homo, sed ejus pondus non sustinet, 90. Cælum aere toto firmatum portat aquas, nec portatur, 101. Quid pulchrius cælo? Fuscè hquendum de eo, quod nos transmittit ad cælum, 117. Necessitate movetur. Cælo mutanda terra, 124. Clamatur peccato publico, 125. Suscipere, tenereque divites potest. Stellas fulget luminibus, 150. A celo per Adan everti ad illud per Christum reducti, 159. In celo clara ocris humanis, obscuratur, 160. Ad cælum pervolat poenitens, 167. Ab eo cum diabolo fugata invidia, 168. Invidia tentatum, 172. Cælo jungitur, qui a terra separatur, 164. Cælum caligant terræ nubes, 41. Regnum nostrum in celo quale, 144. Cain fratricida ob invidiam, 4 et 173. Mortis dedicatur, 96. Pontifex Ingratus. Quid egerit, 109. Stipulam gestans sibi fomentum invenit, per quod exureretur. Ex terrore mortem petiit, 147. Livore Zeli voluit esse solus, 4.

Caiphas cur propheta ore profano, 49.

Calor. Quando calor restinguatur in febriente, 114. Frigore nutritur incendium. Calor divitis in inferno, 122.

Calumniari. Qui præterita calumniari nititur, præsentia videre non meretur, 96. Verus miles calumniam non ingrit, sed repellit, 157.

Camelus describitur, 167

Cananea repentina fide habuit quod petebat, 60. De illa, ibid.

Canis. Prodit extraneum, turbat furem, et relevat curam servulorum, 60. In hominem commutatur, qui se canem fatetur, et in canes, qui se filios esse noiant. Canes divitis Lazari canibus pascebantur, 121 et 124. In canibus inetas viciat famem, 121. Lambendo semper curant vulnere

na. Canes Lazaro objecti, ne ad divitis puteum haberet aquam, 122. Gentilis dicitur canis, cur, *ibid.* Rabidus pane non vescitur, sed carnibus humanis, 174. Extraneus mordet, 40.

Cantica divina. Cum aliis sumenda in reditu peccatoris, 6. Jungeunda quadragesimali jejuniu, 10. Bona ex cantu David. Cur dicantur, 14. Ad levandum mœrorem, 46.

Cantilena. Ad laborem sublevandum varie, 10. Mercenaria est, ubi non est planctus, 19. Natalis Domini sanctitatis organo resonanda, 91. Animos defessos relaxat, 115. Mista, sed voce consona, est jucunda, 116. Agricola, nautæ, militis cur, 118. Resurrectio cantanda, ut mortis formido cesset.

Cantores suat læcocinia, 127.

Captivus de suo tyranno triumphans magnum illi dolorem ingerit, 113. Criminum captivo spiritualiter odiosa libertas, 127. Captivum dæmonem trahit homo ad Dei præsentiam, 16.

Caput Christi unguento linitur, quia in capite Christi Deus est, 93. Caput Joannis a saltatrice devoratur, 127. Honor capitis ad membra pertendit, 173. Caput viri est Christus, 174. Serpentis caput homini addictum, 175. Vis in capite Christi, 80.

Carnifex ex se nihil facit, ideo miser, qui illius favorem requirit, 17. Invidia est carnifex suorum, 172. Carnifices hominis vermes, 118. *Vide.* Tortor.

Caro. Quomodo versatur, et versat, 14. Non retardat ab occurso Dei, si sarcinæ componatur, 24. Constringenda continentiae ciaglio. Carnis pugna haud superata a fortibus, 41. Expavit, quando Deus descendit in eam, 68. Quomodo mutetur in Spiritum, 71. Resurgit ad premium laborantis, et penam peccatoris, 83. Numquam de sua conscientia est secura, 88. Quis illius negotia peragat, 89. Quomodo nimis de se præsumat, 90. Ejus vitia demergunt in lutum, 94. Caro peccati erit in resurrectione caro sanctitatis, 95. Affectus carni insertus ut mutatus a diabolo, 96. Mutatur Deo volente in spiritum, 102. Non insurgit in spiritum, 110. Homo carni deditus est gloriæ immemor, 114. In carne positi cur expositi dicantur, 115. In resurrectione possidebitur a Spiritu, 117. Parvia eget, 122. Natura de ea caro est, 142. In carne præter carnem vivere, est vita celestis, 143. Caro hominis promovetur in gloriam Dei ab incarnatione, 145. Cur sumpsit carnem, qui lutum sumpsit, 148. Caro pretiosior luto. Quod caro sentire non potest, est opus superni spiritus, 155. Lavata per indulgentiam deficit a Deo, 161. Humor varietate concretus, 163. Non credit expleri per solum manna. In luto carnis versatur homo, 161. Tumesit ex crimine, 167. Ad luxuriam inflammata quomodo ruat, 174. Sibi sufficit ad ruinam, non coarctanda cuneis. In Herode quid egerit. Rjus mollities vestium asperitate calcatur, 13.

Cassianus martyr. *Vide* notat. in serm., 165.

Cassitas insignie militiæ Christianæ, 22. Amplectenda, 24. Sacrificanda Deo, ut libio moriatur, 108. Joan. Baptista castitatis exemplum, 127. Inimica impudicis.

Catechumenus nondum natus per baptismum vocat patrem, 69, 70 et 71. Vocat patrem antequam videat matrem, 72. In utero adoptatus in filium, ut liber nascatur, 72. Ante regnat, quam vivat. In utero fatetur se superni germinis esse. Ad baptismum a Nero adducendus, 10. *Vid.* Ecclesia, serm. in Symbol. et Dominicam orationem.

Catenæ horreorum divitis quid egerint, 104.

Cathedra. Quomodo philosophus, Phariseus, hæreticus ponant cathedram pestilentie, 44. Cathedra doctrinæ celestis fuit lapis sepulcri Christi, 75.

Causa. Suam facit causam, qui pro altero vult cavere, 151. Causæ rerum ut possint investigari, 161. Facile deviat a justitia, qui in causis non Deum, sed homines pertimescit, 127.

Cellaria. Villa despicienda, ut manducemus omnia, quomodo, 163.

Centesimus numerus quid, 168. Centesimus fructus debetur Deo, 126. Ad centesimum fructum, qui pervenire avet, centurionem imitetur, 25. Hic desideratur ab auditoribus divini verbi, 156.

Centurio. De illo *vide* 15 et 102, *per tot.*

Certamen. Proponitur magnitudo præmii juxta certaminis magnitudinem, 22. Gravissima certamina subito prius coronæ pronuntiantur, 44. Certare volens a quibus absteat, 119. Hic certandum pro corona celesti, 144. *Vid.* Agon., Bellum, Luctari, Miles, Præmium.

Chaldaei siderum scrutatores, 158. Astrologi unum Deum sine Deo non adorant, 10. Tot dies strident in cælo, quot sideribus, *ibid.* *Vid.* Magus, Astrologia.

Charitas nos Deo jungit, 4. Sine Deo est, qui charitatem non habet, 53. Servetur, 6. Dolum non habet, 53. Dei erga hominem, 69, *per tot.* Charitate portamur, 81. Per vitam debitum Deo compensatur, 94. De præteritis subve-

nit; custos sanctitatis, 14. Divina nil simile reddidit homo, 110. Christi charitatem non habet, qui ei non credit, 110. Donum Dei, 135. Mixta sit libertas in correptione fratrum, 139. Erga Deum quid egerit, 147. Significata in auro, 159. Si est charitas non perit, 162. Est hæreditas major, meliorque, 3. Crescit morte, 164. Violatur ab invidia, 172. Muneribus probatur, 10.

Chirographum. Necessarium usque ad debiti restitutionem, 62. Paterei debiti Adæ quale ante Christum, 125. Illud aperuit, delevit Christus. Chirographa dominicorum debitorum saltem media solvenda, 125. Moderanda pro assensu, 126. Cur villicus laudatur de chirographis domini sui evacuatione, 126. Obei chirographum ad gentes pervenit. Chorus quid sit. *Leg.* 4. *Vid.* Symphonia.

Chrisma. *Vid.* Oleum, Unguentum.

Christianitas. Principatus militiæ Christianæ est jejuniu, 8. Supplex reditus Christiani ostenditur in figura filii prodigi, 1. Quæ arietum filios ad Christum ducat, 10. Non timeat dæmones, 17. Eorum tranquillitas, 20. Gloriosus vocatur, 22. Dicantur utres novi, 31. Particeps gloriæ sub jugo pietatis, 35. Eorum pœnitia animatur levioribus mandatis, 38. Virtutibus superet vitia, 5. Eorum primordia cor instituantur injuriis, 38. Oratone, jejuniu, ac misericordia munitus non timet, 45. Discat ab exemplo Hebræorum, 46. Navigatione perducitur ad patriam, 50. Non moretur in viis Judaicæ perditionis. Sua transmittit ad cælum, 54. Doctrina Christiana. *Vid.* Doctrina. Christianus sanctificet nomen Christi aciu suo, 69. Quando gentilis derogat nomini Christiano, Est designatus, non promotus ad divinum germen, 71. Expectet Dei hæreditatem. Scit creaturas addictas esse servituti, 69. Mauducat de Christo, 95. Vocat et perducit ad Christum, 108. Gentem Hebræam diligit, cum Christum ex ipsa fuisse fatetur. Verbo tantum, non corporali præsentia sensit Domini virtutes. Crudeles Christiani in pauperes et captivos, 103. Christiani sunt per manus impositionem, 105. Pontifex, et bonis ordinatus a Paulo, 108. Quomodo ambelet in nobilitate vitam, 115. Quomodo portet sui auctoris imaginem, 117. Ut resargat, Ne mortem timeat, resurrectionem modetur, 118. Accipit coronam gloriæ, 119. Non polluitur gentilium spectaculis, 153. Abstrahat errantes a peccatis, 158. Diabolo renuntiat, 158. Ut per aliam viam redeat ad cælum, 159. Certus de vita, regno, immortalitate, non sit anxius de vestitu, 163, et *per tot* serm. Fidelis simpliciter et doctus de fide differunt, 166. Judæis duriores Christiani, qui mundum sequuntur, et molles venire iudicium, 167. Lucernam matris Ecclesie sequatur, 169. Pœnitudo Christiani populi claruit in uno peccatore pœnitentiam agente. Se filium Dei credens, generi respondeat, 10. Ex quo dicantur Christiani, 60. Moritur legi, ut vivat gratiæ, 115. Insigne militiæ Christianæ est balteum castitatis, 22. Ut Christianorum membra debeant operari, 120. Ut Christianorum primitivæ Ecclesie fuerit nativitas dedicata, 173.

Chrysologus. Suo tempore fuit magna tempestas in Ecclesia Dei, et quæ, 20 et 21. Et predicanti vox deficit, 35. In fin. sermonis brevitate utebatur, 56. Diluculo cum fratribus stabat ante Dominum, 59. Scientiam Scripturarum a Deo petebat. Ut se excuset cum S. Adolpho episcopo, 39 et 156. Quid pro salute infidelium faceret, 40. Suo tempore fuit pestilentia et famas, 45. Suo tempore piscabantur gentes toto orbe pro Christo, 47. Auditores illius se comprimebant, 51. Parvulos in fide Symbolum docebat, 56. Senes ad fidem adducebat, 61. Baptizabat gentes etiam ante absolutum catechismum, 58. Gentes vocabat ad fidem, 59. Ut silerent auditores Symboli, 59. Velat mysteria fidel dari libris, sed memoriæ tradi jubet, habetur in serm. de Symb. 56, ad 62. Docendo parvulos totus redigebatur in parvulum, 62. Docebat catechumenes orationem Dominicam, 71. Labore vigiliarum et lassitudine jejunii siluit a predicatione, 74. Peregrinatus a suis rediens conciones resumit, 75. Fatigatur ex itinere. Ex compassione non valuit passionem Domini explicare, 77. Scripturas Deo revelante exponit, 82. Rationes illius cur silerit in predicatione, 86. Lacrymarum populus in dicto silentio. Auditores suos passim vocat fratres, 88 et alibi. Unguentum Domini esse cupit, 95. Sacramenta Evangelii Deo auctore exponit, 94. Revelante Spiritu sancto, 93, 97 et 109. Scripturam non exponit ob fastidium auditorum, 101. Dolet non dari pecunias altari pro redemptione captivorum, et pro pauperibus, 103. Ejus concio ad horæ spatium dicebatur, et ultra, 112. In eo erat Christus, 110. Quem dicat compendiosum sermonem, 120. Differrebat ad audientiam alteram, quod uno sermone explicare non poterat, 123. Sobrie Evangelium exponebat, 125. Deum orabat, ut scientiam infunderet mentibus auditorum, 126. Concussa illius viscera ex Herodis impietate, 127. Predicat, dum Ravenna consecratur archiepiscopus, 150. In eo sermone agit de officio episcopi. Laudat imperatricem: rogat sacerdotum

orare pro principibus ad fin. Fratres sanctos appellat auditores. 141. Vitam, salutem, gloriam suam auditores appellat. 147. Arguit gentilium corruptelam, 153. Prædicat ante sacrum, 160. Brevi sermone res amplas concludit. Sermonem latine prædicat: colligitur ex 159. Consecrat D. Projectum in episcopatum Fori-Cornelii, 165. per tot. Sacris initiatus a S. Cornelio. Consecrat Marcellinum in Vicobaventia episcopum, 175, per tot. Corripit jejuniu varium, et intemperatum, 166. Prædicat ante diem primum Quadragesimæ. Quid omnibus suis circa suam prædicationem suadeat, 175. Prædicat e gradu, et a sede sacerdotali. Non nisi per Deum se aptum agnoscebat ad intelligentiam Scripturarum, 5. Hortatur catechumenos ad baptismum cito suscipiendum, 5, et serm. 59. Vid. Petrus episcopus.

Cibus. Cruditas ciborum quos generet morbos, et illorum rescacatio, 41. Cibi parantur relaxandis mentibus post laborem, 95. Ut sumendum a convivantiis, 127. Dominus edit multiplices cibos, servus autem semicoctam cenulam, 161. Homo non credit sibi satis esse unicum cibum, 165, Salutaris cibus est febricitibus amarus, 164. Cibus animæ temperandus, 166. Noster cibus ut in crapulam deducatur a diabolo, 12. Agresti cibo frenatur Luxuria, 13. Cibus datus mortuis, 17.

Cilicia. Fiunt ex pilis caprarum, 167. Detergunt immunditiam corporis.

Cingulum, indicium servitutis, 24. Castitatis sumendum. Eo constringenda caro.

Cinis terram saginat, 164.

Circumspicere. Christum circumspicere quid sit, 52.

Civitas, Civis. Splendor civitatis principem ad habitandum invitat, 171. Civis civem a peccato abstrahere debet, 153. Civis solvit censum, miles stipendium percipit, 166. Civium invidia, 48. Civitas perfidiæ descripta, 95.

Clamor ad Dominum habendus, ubi nostra, vel fratrum pericula videmus, 20. Clamor cessat ubi non est auditor, 167.

Clavis regalis aulæ ut primam aperit januam, cæteras quoque mansiones penetrales reddit, 44. Quare Pharisæus acceperat claves scientiæ, 172.

Cæna divitis descripta, 161. Domini cenam præpararunt apostolis super mensas Ecclesiæ. Cæna Petri quomodo instructa, 165. Herodiana. Vid. Herodes.

Cogitatio. Peccata cogitationis non vitantur, 50. Cogitationes humanæ mysteria Dei non penetrant, sine Deo, 81. Extra se nemo potest cogitare, 104. Vana hominis cogitatio. Divitis dissipata. Ante responsum est maturi iudicii, 140. Quæ debeat homo cogitare, ut utile Deo, iutile sibi tribuat, 161. Deus humanas cogitationes exponit, 165. Per cogitationem non pervenit homo ad quod per fidem pervenit. Malæ cogitationes de homine contra hominem exeunt, 171. Ut nomine Domini ac crucis signo vincantur. Cogitationum familia confusa versatur in tecto conscientiæ, 15.

Cognitio malorum præstat cognitionem bonorum, 151.

Columna. Alæ columbæ sumendæ ad aereas potestates vitandas, 98. Columna Noe nuntiavit discessisse diluvium, et columna Spiritus sancti mundi cessasse naufragium, 160. Ad columbam innumeræ aves sordidæ, 171.

Columna ignea ad expellendas ignorantie tenebras, 170. Nubis columna ad temperandos animum æstus.

Communio cum fratre in præsentem, erit etiam in futuro, 4. Communio compellenda sermone communi, 45. Communionem Dei sacrilegus spernit, 50. Vid. Unio.

Compassio. Erga proximos nulla, 20. Causat dolorem. Compassio Christi patientis quid in auctore nostro causaverit, 77. Christi erga prodigum redeuntem, 5.

Compensatio possibilium et usulorum pro maximis si non fiat, nulla est excusatio, 114.

Concessa. Perdit, qui captat inconcessa, 152.

Concionator. Cessat a concione ob nimium æstum exemplo auctoris, 51. Benigne audiatur, 76. Sine Christo non habet quod auditoribus reddat, 77. Fastidio auditorum Scripturam, ut tenetur, non exponit, 101. Prædicat ad fructum, 136. Tacet dicenda, ne contumaces fiant contemptores, 137. Dicit ut facturus faciat, et ipse non offendat. Jubet auditores orare pro verbo Dei suscipiendo, 144. Silet, stupidus magnitudine mysterii, 146. Dicendo breviter laborem relevat, 96. Deo sibi gratiam dicendi, auditoribus desiderium audiendi postulet. Quomodo sit piscator et successus, 107. Servit interdum festinationi, et temporis, 112. Libentius auditor, cum doctrinam vario modo declarat, 116. Ante celos ascendat, quam alios ascendere doceat, 120. Ut audiatur cum fructu, 136. Se excusat, 158. Ex tempore prædicat, 159. Faciat quæ docet, 167. Sit et ipse in habitu penitentis. Quid populo suadeat circa prædicationem audiendam, 173. Facta Dei tantum liberaliter non exponat, 95. Ut auditores in prædicatione percussat exemplo Christi, 161. Vid. Sermo. Doctor. Magister.

Concordia est, dum per unitus Domini ordinem familia diversa voluntate sit una, 68. Concordia orantium omnia impetrat, 152. Vid. Unio. Depicta concordia in tabulis regum, vel fratrum, ad quid, 149. Dæmon illum scindere querit. Concordia cæli, et terræ nexa quæ, 148.

Concupiscentia. Ad illam perducit formæ decus, 116. Concupiscentiis famulari, est vivere peccato, 113. Vid. Fragilitas. Nati de concupiscentia, vid. Natus.

Condemnatio. Ab adventu Christi condemnationis humanæ sententia cessavit, 90. Illa manente condemnatus non justificatur, 110. Per Christum soluta mortis condemnatio. Æterna condemnatio est ira Dei, 157.

Confessio fidei, et peccatorum. Nos per januam fidei introducti, 6. Spreta mortem meretur, 29. Cur et quomodo confitemur, 29 et 50, a confusione et pudore prohibetur, 34. Peccatorum confessio ut ad Christi pedes faciendâ, 94. Ut peccatum remittatur sine confessione, 54. Quomodo confessio Deum præveniat, 46. E specula confessionis veniæ largitor videtur, 54. Est ingressus vitæ salutaris, 36. Fit ore. Sit inflammata, 57. Quæ salutem dat, unde sit, 60. Fidei confessio fit ore ad salutem, 61. Ad quid valeat, 71. Fructibus confessionum odore agri, 75. In exitu vitæ convertendum ad confessionis advocacionem, 125. Confessio significata in myrrha, 159. Vid. Peccator.

Confessor sanctus quotidie moritur pro Domino, cum vincit hostes, 128. In eo perfectior virtus quam in martyre. Optat Christum ad suam palmam venire, 158. Vid. Sancti. Iusti.

Conflictus divitis et pauperis in terra spectatur in cæco, 124.

Confusio inhæret vitis, 51. Bonorum et malorum in hoc sæculo non torbat bonos, 47. Mixtura bonorum et malorum pensabitur separatione. Confusio futuri iudicii timenda, 125. Crimium. Vid. Crimen.

Congregatio, seu cœtus. Et concilia sanctorum omnia impetrant, 152. In oratione negligens sanctorum cœtum dissipat corpus Christi. Ex unitate membrorum salus, et separatione pernicies. In congregatione bona, in separatione mala. Vid. Concordia, Unio, Charitas.

Conjuges. Sit unus spiritus in eis, et una virtus, 91. A Deo junguntur et quomodo, 99. Mors conjux diaboli, 158.

Conjugium. Singulare est, quando in duobus una mens est, 89. Non requiritur ab eo qui hic vult certare, 119. Cur permissum sacerdotibus in veteri lege, 92. Coniugio peccatorum tota mundi figura dissoluta, 120. Vid. Matrimonium.

Conscientia expulit hominem a Dei conspectu, 6. Mala impellit ad ruinam, 75. Caro haud secunda de sua conscientia, 88. Ex arbore scientiæ frigida, ex arbore sinapis calida fit, 99. Humanis conscientiis aptantur illecebræ temporales, 114. Calor conscientiæ epulonis in tormentis, 122. In inferno anhelat flamma sui criminis. Per Evangelium Christus conscientiam pandit, 125. Reus in iudicio de conscientia plus erubescit quam de incendio gehennæ. Quomodo conventa a villico, 126. Ex bona conscientia nullum est supplicium damnati, 155. Dolosa nil palam audet, 158. Diluitur Christi baptisate, 171. Timor et tremor conscientiæ, 56.

Consensus factis semper est æquale, et quomodo, 155.

Consilium. Ex consiliis proditur diabolus, 15. Scandalosum Balsam, 27. Consilium impietatis quid fecerit, 44. Vid. Impius. Consilio impietatis recepto nil pietatis remanet, 104. Quis secum consulat. Cui deest humanum consilium, mox subvenit divinum, 175.

Consolator. Non deest ei, cui imminet persecutor, 86. Malus consolator diabolus, 45.

Consuetudo deficit, cum miracula geruntur, 153.

Consummatio sæculi ut futura sit, 47.

Contagio gentilis quando sæculi contagionem vitaverit, 25. Dicitur peccatum carnale, 59. Oves rabidæ contagione luporum laniarum pastorem Christum, 100.

Contemptus Dei facit nobis tempora mala, 45. Contemptus prohibet ad patientiam, 124. Contemptores legis, ut contumaces fiant, 137.

Contentio mater dissensionum, 110. Furiosa contentio elongaverat a nobis vitam. Ne sit in hæreditate contentio, tollatur avaritia, 162.

Contentus quisque debet esse doni sibi a Deo dati, 120.

Contritio ut procuranda, 125. Ad eam convertatur homo, dum ad rationem vocatur. Ut gradatim acquiratur, 167.

Controversia inter quos geratur, 123.

Contumax et rebellis sit peccator, dum contra legem prævaricatur, 116. Ex contemptore fit contumax, 157. Pietas est, de lege non instruere contumacem.

Conversio peccatoris in Mathæo publicano. Lege, 28 et 50. Homo peccat, et Deus convertitur, 45. Conversio sensuum, adversa depellit, 46. Hodie fiat conversio. Conver-

slo subita ad fidem, 60 et 61. Peccatoris conversio allquando debetur sacro magistro, 107. Conversio peccatoris a Christo rogata, 108. Conversio a peccatis Christus veniam promittit, 123. Dominus iudicium moratur, ut peccator convertatur, 167. *Vid.* Penitentia, Timor.

Convictus penes Deum ut accusatus convenitur ad veniam habendam, 125.

Convivium peccatorum cur Jesus adiret, 29 et 50. Convivia sunt noxia animae, 41. Secretum convivii non praesunt intrare non invitatus, 93. Convivium poenitentiae Magdalenae mirabile. Semper vivit, qui Christo convivit, 95. In Christo convivio datur quid quid continetur in creatura. Qualiter factendum convivium, 127. Natales sanctorum non celebrantur in profusioribus convivii, 129. Describitur divitis convivium, 161. Convivio quæritus superare pondus operis et laboris, 170. Omnia polluta in convivio Pharisæorum, 171. Convivia longa quid mali parturiant, 174. In domo Petri Christus non quærebat convivium, 18. Convivium Herodis. *Vid.* Herodes, Cibus, Ebrietas, Eucharistia.

Coquinæ squalores perquirens, cum regium habeat apparatus, totus est animi servilis, 163.

Cor ex ventre onerato deponitur ad vitia, 2. Corde intramus ad Deum, 6. Cor penetratur a solo Deo, 50. Inter cor et linguam est salutis negotium, 56. Satiatur igne cœlesti, 57. Cor arca, et bibliotheca fidei, 58. Tollendum cor lapideum perfidiae, 63. Cor est cœlum, in quo regnat Christus, 75. Nec corde peccare, maximum est, 89. Dei est patefacere cordis arcam, 91. Corde loquimur ad Deum, 97. Corde, non corpore, jungimur Deo, 102. Quomodo tumultuationibus dissolvantur corda, 116. Ut sulcata et sata germinet corda, 119. Ut Deus tentaverit aperire cor divitis, 121. Cor simulatur a peccatore, ut poenitentiam a se extorqueat, 125. Corda illuminanda a Deo, 126. Fraugantur lacrymis parvulorum, 128. Corda, non verba iudicat Deus, 142. Corda hominum innumera crimina patiuntur, 171. Qua aqua corda mundenur. Ut peccata cordis vincantur. Deus invitatur ad habitandum in corde mundato. Deus de cordibus facta metitur, 9. Quid habitet in corde, 45. Aula cordis non est sive vitiorum strepitus. Cordibus per fidem sociatis non officit absentia corporis, 32. *Vid.* Animus, Mens, Sensus.

Cornelius centurio habuit Spiritum sanctum ante baptismum, 60. Corneliensis Ecclesia a Chrysologo specialiter dilecta, 165. Cornelius episcopus Fori Cornelii Pater spiritualis Chrysologi. *Vid.* notat. in eo.

Corona. Subituro gravissima certamina pronuntiantur coronis, 44. Eremitis coronas debentur, et certantibus in mundo, 107. Ad coronam gloriæ hortati ab Apostolo, 119. Multi currunt, sed catholice accipit coronam. Pro corona ut currendum, *ad fin.* Tot coronas accipimus quot vitia superamus. Vincenti reservata corona, 128. Militantibus in terra dantur coronæ cœlestes, 144. *Vid.* Miles, Triumphus.

Corpus nostrum est mystica navis, 8. Mortificatur cum anima recedit ab eo. In quid reducatur a dæmone per crapulam et ebrietatem, 12. Quid sit. Est lectus doloris nostri, 14. Mortuum sive anima, 19. Humana corpora vivum novum accipiunt, 31. Corporis presentia nil prodest dum mens abest, 32. Corpus breve nemini doleat, 34. Lavandum, ut Domino appropinquemus, 59. Corporis resolutio ad melius promovet, 101. Corporum occisores non timendi, quare. Corpus est servus, pretiosus, 102. Infirmatur ad mortem. Est tecum, *vid.* Tecum. Quando corpus sine corpore Deo offeratur, 108. Est hostia, si sit sine peccato. Vivit, quando. Corpus et terra regitur ab anima, 109. Corpus capitur peccata, et alia. Corpus comitur animam ad cœlum. Corpus febrientis describitur, 111. Corporales licentiæ a luxurioso contemendæ, 113. Corpus peccati. *Vid.* Peccatum. Quibus magis torquetur corpus in febre, 114. Corpus Christi liberavit nos a crimine, 113. Corpus et angustia animi, 116. A corrupto corpore scelera sciant, 120. Corpus mysticum reformatum a Deo, ut esse debeat. Corpus nostrum ad quid ornatur virtutibus. Pauperis corpus cur plenum vulneribus, 121. Pecunia dominatur corporibus, 126. Corporis divisa conjunctio, et conjuncta divisio quid nos doceat, 133. In uno corpore Deus homoque miscetur, quomodo, 142. Frena corpori non laxanda, 161. Corpus diversis constat membris, 163. Corpus pulchrum si sit procerum, ad quod fide pervenitur, non cogitatione, 165. Ejus incremento nil majus. In limo corporis versatur homo, 161. Corporum curationes a Deo sunt, cur et quomodo, 176. *Vid.* Membra, Christus homo.

Correctio secreta dum non prodest, succedit publica confusio, 127. Correctio criminosis parit odium. Joannes corrigit a simili, 137. Fraternalis est, increpare ut iudex, remittere ut frater, 139. In ea charitas sit libertati mixta. Et quomodo faciendâ. Qui nil de correctione cogitat, de

venia nil sperat, 158. A Deo correptus mox solatur, 165. Quomodo corripitur servus Dei ab ipso Deo in Pharisæus intonante, 171.

Corruptio deperit in resurrectione, non caro, 117. Corruptio germana mortis quid homini suadet, 118. Est rerum semper noverca, 146. Fragilitatis humanæ corruptio ex sanie vitiorum, 167. Corruptum corpus. *Vid.* Corpus.

Corvus avis describitur, 163.

Crapula et ebrietas quæ mala faciunt, 1. Cibus noster a dæmone in crapulam deducitur, 12. Diabolus dominatur crapulæ, 13. Ut vicit fortes, 41. Avarus indigeriem crapulæ ructat ad cœlum, 121. Mens oppressa crapulis male iudicat, 175. *Vid.* Ebrietas, Cibus.

Creata. Omnia creata a Deo sunt bona valde, 89. Bona a principio, mala facta a diabolo, 96. Solo jussu facta, iterum sola jussione solvenda, 101. Creata perire dolor est. Quid creatis pulchrius? Eorum descriptio, 103. Per se non sunt mala, sed per ea datur occasio delinquendi, 116. Res creatæ, fuerunt tamquam Deus ab homine adoratæ.

Creatio ex nihilo, 48. Creatio et recreatio ex una eademque potestate, 80. Creatio et nostra recreatio a Trinitate tota, 157.

Creator. Cognoscitur per contemplationem creaturæ, 89. Creator omnium Christus fidelibus in salutem, infidelibus est in ruinam. Non constringitur legibus naturæ, 90. A principio fecit omnia valde bona, 96. Creatori non perit creatura, sed vetustas perit temporis, 101. Creatori simus devoti, ut nobis sit creatura devota, 103. Creator ab humana ratione non capitur, 151.

Creatura. Nescit an potissimum miretur, quod Deus homo, vel quod homo Deus sit, 72. Tempore passionis Christi tota ei compatiatur, 77. Fugit injuriam Creatoris, et quomodo, 78. Non obsistit, sed deservit Creatori, 84. Stat inter vitia et virtutes, 89. Tentata arte dæmonis, 96. Hominis creatura juncta Deo in uno corpore, 104. Totâ non capit Deum, 140 et 142. In ortu Christi non est deleta creatura, 144. Terror creaturæ, quæ Deum videre non poterat, 147. Mala ob id. Totâ concurrat ad prandium Creatoris, 163. Omnes creaturæ pavent ad Dei conspectum, 6. *Vid.* Creator.

Crede. Corde creditur ad justitiam, 56. Totum habet homo, qui credit, Deum auctorem, 56. Credenda divina mysteria, 59. Quomodo credimus in Deum. Fides unde, 60. Quod credendum est, cordi, non chartæ mandandum, 61. Quod corde credimus, ore fateamur. Credenda remissio peccatorum, et carnis resurrectio quare, 61. Interrogatio quomodo non convenit credenti, 62. Credendo nobis vitam damus, desperando labimur in peccata. Nolunt referri visa, qui volunt audita non credi, 66. Credens se filium Dei generi respondeat, 68. Quid valeat credere ostenditur, 71. Dementia hominis nolle credere quod sibi desiderat evenire, 74. Alte dubitat, qui altius credit. Nec decipitur, qui difficile credit, 79. Cito credere, est cito cadere. Mundus credidit non viso Christo, 85. Cantelæ est tarde humilia de Deo credere, 90. Zacharias in se habuit regulam credendi, 90. In pace multi credunt in Christo; at in persecutione pauci martyres, 97. Jesus se Deum obscure manifestat ad credulitatem nostram, 102. Priores futura, posteri præterita credunt, et quomodo, 110. Sine causa credit, qui se natum ut periret credit, 118. Resurrectio credenda monstratur exemplis. *Vid.* Resurrectio. Christo fideliter credendum, 119. Credere non meretur revertenti ab inferis, qui Christo non credidit, 123. Credulitas sentit Deum, 131. Magi principes credulitatis gentium, 139. Quæ Christianus credere habeat, et quomodo, *late.* 83. Christo noluerunt credere Judæi, 133. Et ne ab aliis ei credatur tentant, 131. Eleemosynarius credit æternam in alio sæculo vitam, 34.

Creditor quando sit debitor, et e converso, 88. Cælestis totum debitum charitate compensat, 96. Cælestis præsens ubique et semper est, 126. Nec fraude prævenitur.

Creditum. Quanto majus est; tanto majus debitum, 26. Differre est inverecundi debitoris, mox solvere honesti, 123. Credita Dei dissipans, quid, 123. Creditum innocentie servans, usuram pœnæ non solvit, 167. Divinum creditum humana cautione non eget, 62.

Crimen. Crimina filii sustinet pater, qui pudicitiam non sustinet, 3. Amatores criminum virtutes accusant, 32. Crimen conscientiam vitiat, 62. Beati quos crimen non tangit, 91. Criminum suffragia ex mala divini verbi interpretatione, 113. Criminibus succumbere, est vivere peccato. Exempti ab omni crimine per corpus Christi, 115. Increpantur crimina, dum succiduntur, 116. Crimen per peccatum dominatur. Origo criminum est furor, 117. Criminum confusio quid agat mali, 120. Crimen, non persona perit in resurrectione, 117. Criminum magnitudo perdit virtutum magnitudinem, 127. Aves criminum hasta crucis pellendæ, 171. Testes criminis Herodis qui, 174. Quod est crimi-

non patetur esse naturæ. 11. Crimenis magnitudo ex loco, persona et officio probatur. 34.

Cruciatu non est parvus, quando, 132. *Vid. Afflicto.*
Crudelitas furit, quando se dilatam videt, 152. Semper possidetur a phrenesi, 173. Cur Marti se adiciat crudelis, 188. Crudelibus misericordia non ferenda, 127. Crudelis in pauperem fit œvior in se, 125.

Crux portanda post Deum, non ante, 54. Est lignum vitale. Per crucem majora reddita quam miserimus per arborem paradisi, 60. Ardenter accepta ab Andrea et Petro, 135. Eam nobis volebat auferre diabolus, 150. Crucis hasta pellenda sunt aves crininum, 171. In arbore crucis vela mentis tendenda, 8.

Calpa et alio omnia auferrebat, 42. Ex culpa quid acciderit naturæ, 87. Ex culpa perdimus fiduciam vitæ, 93. Calpa cuius defluxit ad omnium poenam, 111. In resurrectione culpa perit, non homo, 117. Culpa damnata in ortu Christi, 144.

Cultus divinus ratione præstandus, 109.
Cunabula materna suscipiunt hominem vagientem, 153. Cunei. Sunt agmina vitiorum, 43. Non necessarii ad carnem arcendam, 174. Cunei hostium, 132.

Cupiditas. Præcepit ad censum quid faciat, 1. Acquiritur de quæstu, de habendo, 7. Est mors, vel nox, 8. Ei jejunat, qui pauperi non jejunit. Satisfacti avarorum cupiditati Christus, quomodo, 25. Opprimat cupiditas, 29 et 30. Manu aridam facit, 52. Quis incendia cupiditatum non læsus a fumo transire potest? 89. Cupiditas divitiarum, 104, *per tot.* Humana illudat mentem, 117. Quomodo fiat humana mendicitas, ut inhumana cupiditas prodatur, 121. Præcepit et lucra quid faciat, 162. *Vid. Avaritia, Divitiæ.*

Cura terrenorum despicienda, 163. Nulla cura est dura, cui vita est chara, 167.

Curatio mulieris incurvæ quæ, 105, *per tot.* Curæ inimicus, qui curam, nec sanari desiderat, 113. Sanatus, si non permanet in cura, peccat: item si relinquat ignem, ferum, medicamenta, 114. Non curat, qui infirmam expectat arbitrium. Peccatum facit curam esse languiozem, 116.

Curiosi stellarum et orbis, sed propriæ salutis ignavi, a Domino arguuntur, 164. Nimia curiositas inutilis, et damnosa. *Vid. Astrologus.*

Currere qui scit melius, coronam accipit, 119. Ut hic currant Judæi, philosophi, hæretici, et Christiani pro corona gloriæ. Currere debemus fideli cursu pro corona quomodo.

Cyprianus martyr de diabolo triumphans virtutum nobis reliquit exemplum, 129. In die mortis illius adstabat turba matronarum, in festivitate multitudine fidelium lætatur.

D

Damnata. Damnatae novissime iudicio inhabiles sunt ad coelestia, 122. Damnatae cur filios vocat ab Abraham, 125. Nil habeat cum misericordia, 124. Sunt in ira Dei, 137. De felicitate beatorum magis torquentur quam de gehenna, 86. *Vid. Infernus.*

Daniel vidit Deum Patrem judicare, et Christum, quomodo, 151.

Dapes variz ex hominum sententia debent ostre corpe, 165. *Vid. Epulae.*

Dare Deo debemus quod vult, ut quod volumus recipiamus ab eo, 41. Qui non dat, non queratur, si non accipit, 105. Da Deo quod potes, et eris acceptus, 110. Nostra dare debemus in eleemosynam, alienaque celeriter reddere, 125.

David propheta agit medicum peccatorum in primo psalmo, 45. Ut oret pro venturo Messia, 45. Et pro se, licet sanctus. Psalmi dicuntur Davidica cithara, 115. Prophetica melodia, 116. David, persequente Saul, recipit viciniam, 150. Davidica cithara personanda in reditu peccatoris, 6. Quid egerit David flutula et cantu, 10. Pater Joseph vicesima octava generatione, 145.

Demoniacus ut curetur a Christo, 51. Cur debeat afferri ad Christum. In eo patiebatur dæmon. Cur Christus requirit in eo tempus passionis. Quomodo patiat, 17. *Vid. Obsessi.*

Dæmon. *Vid. Diabolus.*

Debita Deo reddenda, vel orandum, ut dimittantur, etiam non intellecta, 125. Debita remissa a Christo in passione. Priora pro nobis Christus solvit, 125. Debita solvere vix sufficienti non sunt agenda indebita, 157. Petere plus debito, est exigere fraudem, non tributum.

Debitor non solvens pacta callidus est, 5. Verecundia utitur, dum ejus credita diffamantur, 9. Verecundus mox promissa solvit, 56. Semper debere auxilium est, 88. Ubi creditor est debitor, et e contra, tibi contractus est auctoris.

Debitoribus dilatio crescit ad gratiam creditoris, 89. Ejus promissio expectanda. Debitum Deo charitate compensatur, 94. Quantum debeat homo Deo. Debitoris inverecundus est, aut differre credita, aut promissa denegare, 125. Honesti vero mox utraque solvere. Homo se accuset debitorem Deo. Si debitoris auferatur pudor, violatur innocentia, 126. Humanum est, quod debitor quærat compendia fraudulenta. Debitor noster, et debiti executor est Deus, quomodo, 25. Debitorum modos solvere, lucrosum, 126.

Decalogus. Ejus præcepta si non observentur, quid mali eveniat, 169. In eo latebat Christus.

Defensor legis fit ejus inimicus, quomodo, 96. Defensor debet esse miles, non concussor, 137. *Vid. Miles.*

Deformitas invitati est injuria invitatus, 25. Deformitas hominis ex brevitate corporis, 165.

Deicide fure Judæi, quomodo, 172, *cum notat.*

Delicta. Qui delicta discutit, prodit, 3. Ea non videt ris amoris, 24. Compensatur dolore, 30. In delictis habetur homo voluntarius, 55. In judicio de delictis misericorditer non judicabuntur, 42. Dulcia lenocinantur delictis, 74. Qui in delictis perambulat, in verticem habet diabolum, 105. Nostra delicta morte Christi deleta, 110. Præveniendæ delicta, ut conculcentur, 116. Quomodo decipiant nos. Non poterant ante superari, quam peccatum per Christum extingueretur. Delicta habent lethalia blandimenta, 117. Delicta finiuntur in resurrectione carnis, 117. Delictorum moribus ablata est imago confitoris, 120. Delicta remissa a Christo patiente, 125. Proximo dimittenda, 159. Utile est ante delicta sibi veniam providere, 2. Quomodo effusata de cordibus nostris, 171. *Vid. Peccatum, Vitium, Crimen, Debitum.*

Descendere jubetur Zachæus, ut ascendat, 51.

Deserta. Disciplinarum, non hominum, non locorum erant, ad quæ Joannes prædicabit, 167.

Desiderium. Christianorum dirigendum ad coelestem habitationem, 129. Malum est propriis desideriis mancipari, 152. Est filius amoris, 147. *Vid. Amor.*

Desperare. Qui desperat, ad omnia peccata dimittitur, 61. Desperato potest Deus reddere quod promittit, 89. Ad eorum curam fiat Christus, 16. Deus desperatis dat salutem, 65.

Desperatio inter omnia mala peior in adversis venit semper extrema, 85. Exprobrata apostolis. Procul sit a peccatore, 94. Desperatio serva mortis quid persuadeat homini, 118. Prostruit hominem, 71.

Destructio. Ah ea semper incipit diabolus, 104. Destructio corporis peccati qualiter fiat, 113.

Devotio cauta remuneratur, servitius præsumptrix postur, 109. Penes Deum sit magis cauta quam penes homines. Perfecta devotio hoc debet imaginari quod regi, 117.

Devotus animus infulus beneficiorum crescit ad obsequium, non ad superbiam, 142.

Deus dicitur homo 3. Ejus nomen et misericordia, 6. Vita animæ, 19. Executor et debitor, 25. Soli, et medio æquiparatus, 55. Jussu omnia facere potest, 54. Est ubique præsens semper totus, 34. Mors apud illum est somnus. Deus, qui ubique est, quo se ipsum fugiat non est, 37. Magnus Dominus vel in corpore nostro, 40. Et nihil cuncta perficit. Curat jussu, 49. Cruciat dæmones, 52. Ejus providentia, 18. Ut iram habere dicatur, 45. Nostrum non indiget, 22. Quomodo ministrat gloriam beatis, 31. Ad ejus conspectum omnia pavent, 6. Post jejunium non querit panem, 12. Est Dominus sanitatis, 15. Quomodo dicatur uti passionibus, 32. Non inquinatur sensibus, vel humanis cogitationibus, 55. Vulnere peccatorum, non corporum, Dei conspectum offendunt, 35. Audit tacentes, videt absconditos. Non minoratur in homine. Non potest sortidan ad tactum creaturæ suæ, 56. Ubi Deus, nullum est peccatum, 44. Non manducat neque esurit, 11. Dei bonitas, 25. Videt cor hominis, 50. Creator boni, 11. Dat posse quod jubet, et facit quæ præcipit. Hominem manu, cætera verbo creavit, 35. Dat et tollit temporalia, 46. Deus solus, sed non solitarius, 57. Deus Pater habet Filium, et quomodo. Multos filios habet per gratiam, unum tantum per naturam. Filius Dei coæternus Patri, 58. Filius est germen permanent in æternum intra æternum Genitore, 59. Deo nil addi potest, 58. Deus unus est, sed Trinitate, 60. Deus Pater ut generet Filium, 60. Omnipotens, 60 et 62. Est omnipotens; in se, ex se, et semper secum habet Filium, 61. Deus nec fraudat, nec fraudatur, 62. Furata tenet, negata possidet. Deo salva est ratio sua semper. Filius Dei semper fuit, 62. Deus Pater Filium general, notis dum revelat, 62. Deum nec absentant loca, nec tempora representant, 65. Ex se dat, non a se petit. Deo non fertur, quod homini fertur, 65. Auctor temporum. Inter Patrem et Filium omnia geruntur amore. Dei promissio certa, 68. Inaccessus mente se communicavit homini, 69. Deus homo factus patitur adversa. Moritur. Docuit orare. Ut Deus sit deus.

71. Deus homo est pavor sanctorum, 72. Deus est regnum et locum in se regni continet potestatem, 72. Non minoratur in carne, 76. Non videtur in loco perfidie, 80. Dei Filius contulit humanitati, quod semper cum Patre possedit, et Spiritu. Recreat ad salutem, qui creavit ad vitam. Deus Trinitatis nomen est, 85. Deus omnipotens, quia omnia peccata donare potest. Deus est, qui vivit ex morte, resurgit ex vulnere, 84. Non discit litteras, sed docet, 85. Dat loqui, et tacere, 86. Deus quis sit, absque quo non est alius, quomodo, 88. Omnia a Deo creata sunt bona, 89. Desideratus, incognitus, et angelis invisus, cognoscitur ex Joanne, 90. Claudit et aperit ora hominum; facit ex sterili fecundam, et e contra. Potest facere quod vult, et desperato reddere quod promittit. Deo velle est facere; dare, promittere. Apud Deum nullus reatus, ubi nulla culpa, 92. Cum stat, corripit, cum sedet iudicat; prostratus coniacet, cum decumbit, 95. Deus est in capite Christi, et in pedibus evangelizantium pacem. Omnia bona a principio fecit; quidque fecerit homini, 96. Deo non perit, quod ipse custodit, 97. Testis fraudis et laboris. Dei infirmum fortius est hominibus; stultum sapientius; minimum tota magnitudine mundi magnificentius, 98. Quod vult potest, 100. Auctor vite, non mortis, 101. Ut valeant cognosci ejus profunda mysteria, 101. Cur mortem cum auctiore non exstinxit a principio. Ejus jussio firmat aquas super cœlum, etc., in carne se manifestavit obscure, et nihilo daret locum, 102. Verbo fecit omnia, et resuscit, ex nihilo creavit, ex aliquo reparat. Deus est vis, veritas, et vita, 106. Non est auctor mortis, 112. Deus fraude non prævenitur, 126. Corporeis oculis non videtur, 131. Nec quantus est, sed quia est. Est diversa substantia, et imago ab angelo. Deus Pater loquitur ad Filium, cum dicit: *Faciamus hominem ad imaginem nostram*. Ante humana in corpore suscepit obsequia, quam beneficia homini divina concederet, 156. Deus est Verbum, 157. Deus super Joannem, etc., 137. Intra thalamum suum solum Virginem capit, 141. Totum est possibile Deo. Attendit corda, non verba, 142. Teneri locis non potest, qui totus ubique est, 145. Non est ejus injuria incarnatio Verbi, et quomodo. In utero plasiatur hominis. Deum cepit Virginalis uteri magitudo, 144. Deus verus de Deo vero, homo verus de Maria. Deo radiante, aspectus animorum sauciatur, 146. Deus in carne honor creaturæ, non injuria Creatoris, 148. Deus fugit hominem persequente, 150. Finiri non potest, 158. Deus Pater testis sui Filii, cur, 160. Est nobis rex, dominus, et pater, 163. Nescit arctari tempore, 167. Cur magna relinquens amat minora, 168. Sic sequitur perditam, ut teneat quæ reliquit. Amissa sic invenit, ut quæ servata sunt, non amittat. Caput omnia, nec ab ulla creatura ipse capitur: se coarctat in nostro corpore, 170. Immensus circuit, apparet, videtur in locis. Cur apparet in rubo, columna, nube. Humanum cum vult Deus, facit esse divinum, 102. Profusus in largiendo, non erit in reddendo durus, 25. Deus non potest mentiri. Cur claudit vel aperit oculos, 21. *Vid.* Pater cœlestis, Trinitas.

Deus erga homines. Dei Patris amor in filios, 5. Pater cœlestis. Dei affectus in malos filios ad eum redeuntis, 5. Pietas miscuit hominem et Deum, 5. Pastoris inducit personam ad ovium utilitatem, 6. Miseretur salva justitia. Quid det pro humana misericordia, 8. Agit nobiscum ne quid pereat in alio seculo, 9. Corda metitur, non manus, nec loca. Gratis dat omnia, quæ habemus. Parva possit, maxima redditurus, 9. Adjuvat in bonis, 11. In nos jejunat. Ad nos descendit diaboli milites superaturus, 12. E cœlis ad inferos descendit, ut esset resurrectio mortuorum, 13. Qualis amor Dei in pauperes, pro totum. Quod pauperi injuria est, Dei est honor, 14. Cibis pauperis saginatio Dei. Ejus bonitas est circa malos, 15. Quare in homine ad hominem venerit. Homines querit, non humana, 18. Mittit flagella ob culpas nostras, 20. Dormit quando nos invadunt tempestates. Sibi immutabilis nobis mutatur, 23. Eleemosynariis centesimam usuram pronittit, 25. Suscipit pauperes, et divites non repellit, 28. Velatur humano corpore, nos ne terreat, 29. Abstergit humana vulnera, 36. Amore pauperis vendit regnum fragmento panis, 41. Tantum petit ab homine, quantum scit illum habere. Dei misericordia differt judicium ad mortem, 42. Est debitor misericordii. Homo peccat, Deus convertitur quomodo, 45. Nobis militat ad salutem, 46. In humanitate charitatem ostendit, 47. Humanis se aptat angustiis, ut salvet nos, 48. Quos odit, declinat. Parens per sæcula, 49. Ex gratia subvenit infirmo ad alterius fidem, 50. Deus revertitur ad peccatores, si ipsi convertantur ad eum, 20. Deus, quem videt, ad gloriam vult videre, 54. Quærens peccatorem, non peccata, sed hominem querit. Hominem inter peccata querit, et pro ipso Tartara penetrat. Oblationes, ex rebus alienis non acceptat. Amor Dei cognoscitur ex generatione humana, 35. Deus Pater dat totum ad salutem. Vocat popu-

los per ora sacerdotum, 62. Deus querit Symbolum a nobis, ut nos credamus. Dat nos se non videndo videre. Amari ab homine perquirat. Dat vitam mortuis, desperatis salutem, fetentibus vigorem, 65. Fecit creaturas ad servitum hominis, 69. Etiam angelos. Se communicavit homini. Tentat nos, cum sinit ire ad laqueos tentationum, 70. Commodavit Christum terris, ut diabolum vinceret. Ut sit panis, 71. Amore Dei in utero adoptati, ut liberi nascamur, 72. Dat hominem sentire divina, 79. Et cogitare divina, 81. Gratius odoratur sanctitatem cordis quam incensum Arabia, 87. Currit per veniam hominum, 90. Delinquentium gemitus esurit, sicut lacrymas peccatorum, 85. Delictum nostrum charitate compensat, 94. Majora tribuit quam rogatur, 95. Quid homini fecerit a principio, 96. Refert ad messem collectionem zizaniorum et tritici, quomodo, 97. Vocat omnes absque discretionem personarum, 99. Martyribus amicus, 101. Creavit omnia propter hominem, 105. Repetit animas sanctorum, 104. Per Paulum rogat hominem per misericordiam, cur, 108. Per misericordiam dilatat viscera, et alia facit. Fidem, non mortem querit. Placatur voluntate, non necesse. Deo placet homo, si bene vivat: placatur hostia Deus si sancte offeratur, et si immaculata, alias exacerbatur, 109. Acceptat ab homine id quod ipse dare potest, 110. Naturam fecerat ut homines crearet ad vitam, 111. Pro magnitudine vulneris adhibuit magnitudinem medicinæ, 115. Homini, non peccato largitus est gratiam. Infundit pietatis umbrem ad deleanda peccata. Hominem perquirat hominis tantum amore, 114. Avidus inquisitor humanæ salutis, quomodo, 121. In paupere clamat ad divitem. Spretus in paupere, non subvenit, ut pater, 122. Omnibus pro suo munere prospexit ad salutem, 125. Pauperem et divitem e conspectu ponit, ut vicissim curentur, 124. Morienti Deus apparet ad judicium, 125. Homini bus formam hominis demonstrat, ut videatur, 131. Dat munera divina. Cum fugit peccatorem, parit, 21. Deo unitas accepta non singularitas, 152. Merita martyrum Dei dona sunt, 153. Hominem resumpsit ex utero mulieris, 145. Nascitur, ut reficiat naturam. In ambiguis aperit veritatem, 145. Amore mundum invitat, timore labentem, 147. Cur humanis assumpsit naturam, non angelicam. Voluit se videri in homine, cur, 148. Deus adest, cui non est homo qui adsit, 156. Quæ beneficia dederit homini, et quæ reparaverit amissa, 161. Deus requirit nostram servitutem, humano more, cur. Redarguit dubitantes de suis promissis, 163. Dubium in fide mittit ad corvum, cur. Quos corripit, mox solatur. Quantum se deponat hominis more. Pater noster curam sumit de nobis. Mori non potest, cui vita Deus est, 166. Recipit peccatores, quos sanctificat, cum propinquat, 168. Deus non est criminis receptor, sed hominis. Gaudet de reditu peccatoris. Amor in nos ostenditur, ex quo, 170. Cur protegat sicut Aquila et Gallina. Errantem ovem querit ut pastor. Mutat et commutat sua officia, ut nos mutet in melius. Operariis suis præmia promittit. Dedit nobis omnia. Beatis ostendit æterna et gloriosa, 176.

Homines erga Deum. Ad Dei conspectum intramus corde, et per gratiam, 6. Ad ejus conspectum omnia pavem, sed homo exultat, et cur. Deo debemus quod nascimur et sumus. Deo negare quod vult, est velle sibi Deum negare, quod desiderat, 8. Deo filii arietum asserendis, et qui, 10. Ad Deum ducendus est proximus, etiam trahendo illum, 10. Deo aliquid dandum, 12. Iter ad Deum impeditur a dæmone, 16. Ad Deum per Deum pervenitur. Deo consignandæ opes in paupere, et servantur, 25. Non movendus loco, 34. Tactus a creatura non sordidatur, 36. Publice laudandus ob gratias acceptas. Fugitur Deus a peccatoribus, 38. Qui audit supplicentem, Dei auditum sibi aperit, 45. Quod non placet astare Deo, est surreptio diaboli. Dei contentus facit nobis tempora mala. Deo vero cognito gaudendum, 46. Dei lumine opus est in opere Dei, 51. Revertitur ad peccatores, si ipsi convertantur ad eum, 20. Oblationes ex alienis rebus Deus non acceptat, 54. Amor Dei cognoscitur ex generatione humana, 55. Dolor non posse de Deo loqui, quod sentitur, 57. Munera Dei cum redduntur, non amittuntur, 59. Accedentes ad Deum sint mundi corpore et animo. Quod sit Deus, credendum, 61. Qui Deum videre cupit, visionis ejus teneat mensuram. Humana quæ Dei sunt homo non capit, 62. Terrilius, quod homo detur cœlo, quam quod Deus detur terris, 67. Sed amantius quod iudicem mutaverit in patrem. Dei nomen aut honoratur ex nostro actu, aut blasphematur, 67. Divina beneficia nos exavent, 68. Cum timore custodienda. Qui se filium Dei credit, generi respondeat. Ejus amorem non capit homo, 69. Omnia divinitus gesta sunt pavenda, 70. Timor cum Deo loqui, 86. Coram Deo magnus, quantum erit penes homines? 88. Apud Deum esse justum muneri est divini, 89. Cautelæ est, tarde de Deo humilia credere, et tardius contumelias sentire, 90. Amore

deletur debitum cum Deo, 94. Deus inonorator si ejus facta humano modo tantum exponatur, 95. Miratur homo quod Deus vexetur humano in corpore, 102. Apud Deum sit cauta devotio, et cur, 109. Divinae charitati non potest homo simile reddere, 110. Homo sit peccator, ut Deus sit justus, 112. Deo quis tantum famulatur, quantum mundo servit, 114. Homo est debitor Deo, cur. Coram Deo non gloriatur homo de justitia, merito, etc., 125. Qui in causis hominem, non Deum timet facta a justitia deviat, 127. Homo sequatur Deum, non praecedat, quomodo, 131. Evasperatur Judaeus videns Christum Deum, cur, 131. Quae a Deo petenda, 152. Deum timent omnia quae timentur, 144. Tristabatur creatura non valens Deum videre, quomodo, 147. Amor erga Deum valens esse debeat. Amans cupit videre Deum. Homo in terrenis est Dei vicarius, 148. In se vadit, qui in Deum vadit, 152. Vero Deo contradicit, qui se Deum facit, 155. Dei imaginem portare recusat, qui Idoli portat personam, 155. Deum quaerere et nescire quaerere, magis necessitas est quam reatus, 157. Paulus Dei amore peccabat in Deum ex ignorantia. Deum nasci non vult profanus, 158. Soli Deo tenetur homo servire, 16. Dubitans de praesentibus, cum futura jam sentiat, deputatur ignibus gehennae, 165. Cum Deo commemorantibus vitae subsidia non desunt, 166. Deum non violat peccator propinquans, 168. Peram, panem et aes, quod portare debemus, Deo jubente, 170. Invitatur ad habitandum splendore civitatis, templi et cordis, 171. Dei Filium dum Joannes revelat, suscipit mortem, 174. Servi Dei stant, non jacent, 15. Mala patiuntur ad coronas.

Dextera Domini est Christus, 53. Virtus est opus dexterae, quomodo, 9. Christus revocat apostolos ad dexteram, 78. Fugiamus quae a sinistris sunt; si a dextris astare desideramus, 9. De dextera ad sinistram transire quid sit, 168. *Vid. Sinistra.*

Diabolus, seu daemon, auctor desperationis. Quid desperato faciat, et mercenario suo, 2. Vellet homines criminosos fieri, criminumque magistros, 2. Nec sinit eos exsultari, quare. Diabolus est mendax, et porcas, et quibus pascatur, 5. Saginatur vitibus. Non tollit famem. Auctor mali, et quae mala agat, 11. Tentat primordia virtutum. Exstinguit bona in ipso ortu. Nequam per se, nequior provocatus, 12. Saturatur ex culpa. Cibum in crapulam vertit. Qui sint ejus milites, et quid agant. Dolis pognat, ubi non suppetunt vires, 15. Dominatur crapulationi. Elevat ut praecipitet. Lapsus quaerit. Saepe victus non cedit. Promittit ut fallat. Dum petit adorari, quae faciat mala. A Domino repercussus contra nos sevit. Etiam tempore quadragesimali, et quomodo. Est inimicitiarum princeps, 14. In monumentis habitat, 16. Gestit homines sepelire vivos. Mala patitur, ut homines intereant. Quibus fraudibus utatur, ubi aperte non potest expugnare. Curat ne homo redeat ad Deum, 16. Non possidet hominem, nisi a divina servitute subductum. Injuste lamentatur de tempore, 16. Mutat fetores. Cœnum petit. Mititur in gregem porcorum. Cur porci moriantur. Omnia perdere cupit. Cruciatur de vita hominis, vivos ingerit sepulcris, mortuis cibos apponit, 17. Culpa diaboli ad hominis poenam redundat, et quomodo. Cur regna promittit, habitetque ipse in sepulcris, 17. Promittit superna, ut ad inferna protrahat. Adulatione utitur. Timet, et simulat. Et cum legione ad unum. Est miles desidiosus. Sordibus, et cœno delectatur. Ejus odor nec sustinetur a porcis. Avis caeli nidificat, et fructificat, 19. Ex angelo effectus diabolus, 26. Ejus laqueus est superbia. Abstulit humana, dum divina promisit, 27. Ejus scandalum. Scandalum fecit diabolus. Describitur ut spiritus, 52. Quomodo humanis angustetur sensibus, surdus mutusque dicatur. Antiquus refuga, sensus hominum obsessit, 52. Fallit homines, ut mala obsessi credantur naturalia, incurabilia, lunatica. Pacem penitus evellit, 55. Diaboli latrocinium collocavit hominem in speluncam, 65. Ab eo est omne malum, 67. Diabolus dicitur malum, quare, 70. Ut non decipiat, et trahat in peccata, 71. Tentatio diaboli est prœvia ministra ejus, 72. Mundum reddidit immundum; hominem traxit ad mortem; et affectum commutavit in paricidium, 96. Bonis mala supereminavit ad nostram ruinam, et quae. Fraude contendit, ne creatura in suo statu consistat, 96. Seminat haerese inter fideles, inter sanctos peccatum, inter pacificos lites, dolos inter simplices, inter innocentes nequitiam, cur, 96. Laborat justos capere, non possidere peccatores. Ad ruinam hominem impellens derelinquit, ut intereat. Gaudet nostris malis, et alia. Hominem non vult habere, sed perdere; cur. Servis dormientibus supereminat vizania, 97. Infamat Dei servos, ut poenam vice praemii reportent. Nostrum dominum suum computat lucrum. Dæmones dicuntur aves rapaces, voraces, aereae, 98. Machinatus est in vitam, 101. Incipit a destructione, 104. Ejus descriptio in muliere incurvata, 105. Obscundat ma-

lis voluntatibus, et turpissima servitute dom natur. Arte decipit. Oneribus peccatorum deprimit homines ad terram. Equitat in verticem eorum, qui perambulant in delictis. Ad pejora impellit, qui suo studio vadunt ad mala. Quomodo honore servitutum sibi ab homine factam, 111. Conturbat passiones hominum ad lapsum, 115. Habet pro conjuge mortem, 118. Qui contra D. Apollinareum fecerit, 128. Promittit mala, non bona, homines nec æternos vult, nec temporales, 131. Angelus commutari maluit in diabolus, ne hominem pleum gloria videret, 148. Feminam Evam dolis aggreditur. Insanit ad firmitatem fidei, et tentat scindere concordiam, 149. Volebat nobis auferre crucis vexillum, 150. Quid sentiret de virtutibus Christi vir facti. Nato Salvatore, genuit numerosa portenta, et cur, 153. Diaboli locum tenens fuit Herodes, 155. Circuit ut devoret, 170. Mentius fuerat se Deum. Invidia fecit diabolus ex angelo, 172. Christi passionem degustabat in capite Joannis, sitiens, 174. Quomodo sit supersator, 96. Dæmonis surreptio, quod oratori mane non intramus Ecclesiam, 45. Christus et homo erga diabolus. Diabolo qui se jungit, est daemon unus, 5. Diabolo ignota sint nostra bona, 7. Eo victa vitia nil valent, 11. Impugnandus dicente Christo. Christo vincitur, ut cedat Christianis, 2. Capitur suo laqueo, quando primis tentationibus resistitur. Coram Christo perdit artes, 16. Signa sunt diabolo ad ruinam. Non prœvalet vigilantibus, et sobriis, 12. Jejunantibus nobis esurit. Deus descendit, ut diabolus vinceretur. Reprimatur a Christo ejus ausus, 12. Ex consiliis proditur, 13. Cavendi dæmones, non timendi, 16. Fugatur solo nomine Christi. Ab homine trahitur ad Christi praesentiam. Dæmones non cedunt, nisi victi; non laedunt, nisi jussi. Ex vitibus nostris habent potestatem nocendi, quam ex virtutibus perdunt. Christi transfretatio liberavit nos a dæmone, 17. Ad nutum Christi torquetur daemon, homo liberatur. Ab obsessis patitur mala. *Vid. Obsessi, Dæmoniacus.* Timet inermem, fugit armatum, 17. Nisi Deo permittente, nec prœvalet contingere porcos. Quando homo coeperit sequi dæmones, 38. Non est daemon, qui Christo non cedat, 51. Dæmon torquetur in obsessio. Diabolus confunditur a Christo, 52. Fugatur, et vincula solvuntur. Diabolo non detur locus, 53. Statim paret Christo, ne mora sibi sit damnosa, 65. In terra sit diaboli voluntas, 70. Dæmonis insidiae a Domino vigilante panduntur, 97. Quomodo mala dæmonum vitentur, 98. Nil potest in homines cautiores, 105. Christo regnante, diabolus peribit, 139. Superatur a Christo in publico conflictu, cur, 151. Qui jocatur cum diabolo, non gaudebit cum Christo, 155. Diabolo renuntiant, qui festinant ad Christum pervenire, 158. Mitis bellator exagnat diabolus, 170. Vincitur a suis olim victis. Quid valeat ad Deum, 172. Divinae virtutis est dæmonem proprio truncare mucrone, 57. Dæmon captivus hominis ab adventu Christi, 18.

Dicere ex ordine proposito saepe non possumus religiosa necessitate, 114. Auctoritas dicentis continuelis vacuatur, 151. Dicere timet concionator, ne auditoribus contemptioribus obsit, 157.

Dies qua Jesus locutus est de sero, quae fuerit, 21. Dies gratus, sed gratior serenus, 41. Dies Dominicus a Christiano servandus, 105. Dies moritur, et resurgit, 118. Die non tenetur conditor dierum, 151. Christus propter nos diem suscepit et tempus. Dies illustratur corona martyris, 135. Dies verus illuxit, quando Dominus natus est, 159. Dies salutis agnoscendus, 164. Christus æternus dies, 170.

Dignitas. Dignitatem non invadit, qui sine infulis dignitatis est, 109. *Vid. Domus.*

Dii gentium criminosi, 57. Ignorentur ab eo qui vult scire Deum, 61. Captivitas multis diis servire Dii fecerant non videre Deum, quem homines videbant, 62. Ut infamarentur in kalend. Januarii, late, 155. Dii multi a dæmone figurati, ut unus, versusque Deus nescitur, 16. Gentis diis innumeris serviebant, quia verum Deum ignorabant, 18. Dilabi. Dei nutu cuncta dilabuntur, 176.

Dilatatio. Debitoribus dilatio crescit ad gratiam creditoris, 89. Differtur sermo, cum tempus dicendi elapsum est, 121.

Dilectio. *Vid. Amor, Pax, inimicus.*

Diluvium ad expiationem mundi, 69 et 165. Ab eo tempore aperitur sacramentum jejunii quadragesimalis, et non ultra, cur.

Dimittere. Peccata in nos dimittere debemus ex Dei mandato, 159. Alias nobis non dimittentur. Quomodo dimittenda. Dimittendum proximo, 68. *Vid. Oratio Domiica.*

Discero. Humana ut possimus, tota vita brevis est quanto magis divina, 112. Ut discatur, 101.

Discessus Dei ab anima causat et mortem, 19.

Disciplina aspera sensibus immaturis recipitur amorem, 108. Disciplina opifex succurrit naturae imperfectis, 152. Disciplina quadratae fidei est in Quadragesima, 11

Discipuli Christi configiunt ad eum in tempestate, 20. Suscitant Christum. Quare ad dormientem confugiunt, 21. Cur Christum sequantur ad suam patriam redeuntem, 49. Eorum impotentia in curando demoniaco magistro attribuitur, 51. Ut fugent demones a gentibus. Non sanant demoniacum, cur, 52. De resurrectione Christi nutantes revocantur ad fidem, 76. Pueri vocantur, quia erant parvulli in fide. Discipuli Domini in tenebris passionis relictii. 78. Dicuntur fratres Domini, 80. Magistrum fide sustulerunt vivum. Conflictus fidei perfidiaeque discipulorum, 81. Pace confirmati a Domino. Confortati. Christum a mortuis rediisse credebant in anima cum sola imagine carnis. Bella cogitationum discipulorum. Verba Christi ad discipulos: *Videte manus meas et pedes*, declarata per discursum aureum, 81. Invitantur ad renovanda vulnera. Tardius credere ex amore. Et ex magnitudine causae. Poena Dominice passionis transierat ad discipulos, *late*, 85. In orbem missi, ut sint spes omnibus qui sibi desperationis causa fuere. Eorum in credendo mora est firmamentum nobis. Terror ex Judaeis, et facinus mortis Christi concluserat domum, et corda discipulorum, 84. Conflicti Christo ablato, sed reddito pacifici. Internam aeternamque pacem illis offert Christus. Missi a charitate Christi ad patiendam mala. Etiam ad remittenda peccata. Discipulus est injuria magistro, si illius non sequatur institutum, 94. Et discipuli prohibitas laus est magistri. Discipuli credebant Domini tacitum esse solo corpore; 100. Discipulorum labor et poena in discendo litteras, 101. Discipuli Christi armantur ad Synagogae iterum, cur et quomodo, 157. Eorum fuga excusatur a Christi fuga in Aegyptum, 150. An culpabilis fuerit, 153. Discipulis Christi beatitudo promissa, 161. Cur bini a Christo missi, 170. Cur prohibentur tollere quidquam in via. Quomodo ederent non lotis manibus, 171. Discipulus scientiam non obtinet, si pro sua voluntate doceri contendit, 175.

Discordia concors inter ignem et aquam, 164. Discordias gentium pacificus praeliator aufert, 170. Discordias et lites suscitavit diabolus in Quadragesima, 13.

Discretio inter fidelem et infidelem ex quo sumatur, 96. *Vid. Separatio.*

Discutere delicta, prodere est, 3. Discutere aliquid est illud ampliare, 115. Discussio severa dicentem audientemque onerat, 126.

Dispensator. Parabola de fidei dispensatore omnes tangit, 26, *per tot.* *Vid. Dux, Ecclesiastici, Paterfamilias, Pauper, Servus.*

Dispensator honorum non incubator est dives, 121.

Dives poena, non census, qui custos est auri, 22. Confunditur in alio saeculo. Cor habet vel in caelo, vel in terra. Quanto plus habet, tanto amplius debet, 26. Dives sancti, quomodo divitiis possederunt, 28. Dives semper vult dare, cum declinat ad pauperem, 39. Dives malus ut puniatur, 47. Dives misericors tot servos habet quot nummos, 54. Inhumanus, ex filio Abrahamae fit filius gehennae, 54. Dives det pauperi et Deo, 66. Despicendo pauperem quid habeat. De eo, 104. Describitur dives congregans divitiis. Quomodo intra se cogitat, se usus consiliario. A divite interrogatur diabolus, qui erat in corde ipsius. Dives avidus non habet semper. Ignarus de praesentibus, disputat de futuris, 104. Claudens horrea pauperi, sibi claudit. Cur stultus. Cogitata perdit. Vigilet in opera bono. Sit dives in misericordia, ut spiritualiter sit dives. Divitem deglutiit infernus, 121. Est dispensator, non incubator divitiarum, 121. Servus est opum. Ignobile sepulchrum pompae. Durior adamante. Semper eget avarus. Ejus cum paupere conflictus, 124. Dives pauperem videat, et e converso. Diviti perit, quod pauperi negatur, vel spargitur ad pompam. Homo dives erat Christus, et quomodo, 125. Dives in tempore, mendicus in sempiternum erit dives malus. Divitis virtus in humilitate, 136. Dives servicus Christo quomodo peram, panem et pretium habere debeat, 170. *Vid. Avaritia, Avarus, Epulo.*

Divina contraria sunt humanis, et e converso, 21. Cur humanis insinuantur exemplis, 39. Largitas divina, *fuse per tot.*, 39. Divina scire, Dei munus est, 76. Item sentire, 79. Quando se miscuerunt humanis, 89. Quod tempus sufficiat ad divina intelligenda, 112. Divinus sensus verbis celtatur humanis, 139. Divina verba modis humanis non pensanda, 146. Bonis divina succurrunt, cum desunt humana, 156. Divina generatio testem nescit, 160. Divina beneficia homini data naturalia, et supernaturalia, 161. Divina haereditas quare dari, nec dividi potest, 162. Lex docuit penetrare secretum sensus divini, 162. Lex docuit penetrare secretum sensus divini, 168. Mancipata divinis officiis ministeriis purificanda, 171. Divina servitus praeposenda humanis affectibus, 19. Divinum humano auditu non accipiendum, 74. *Vid. Trinitas.*

Divinatio fugienda, quare, 18. *Vid. Astrologus.*

Divinitas nec initium capit, nec recipit finem, 57. Nil sinistrum recipit, 57 et 59. Nec Trinitate dividitur, nec unitate confunditur, 60. Deitas una in Patre, et Filio, et Spiritu sancto, 61. Non est humano modo aestimanda, 67. Divinitatis et humanitatis cognatio sempiterna pavenda, 72. An mirabilis quod Deus homo, an quod homo Deus, 72. Deitas Trinitate distincta, non est unitate confusa, 83. Nescit exteriora. Uterum Marianum ingressa absque virginitatis detrimento, 84. Deitas non clauditur mente carnali, 151. Nota per Christum, 151. Externam non recipit nationem, 160. Deitatis plenitudo ubi habitat, 6. Divinitas crassata mysterio, quomodo, 84. *Vid. Trinitas, Deus.*

Divisio. Cain ex mala divisione Deum offendit in sacrificio, 109. Cupiditas vellet facere Christum auctorem divisionis, 162. Bonorum caelestium non petenda divisio, 162. Ut tres in duo, et duo in tres dividantur ex Christi doctrina mystice, 164.

Divitiæ. Quæ mala agant. Et eorum cupiditas. Quomodo serrentur, 25. Quomodo possideri debeant, 26. Divitiæ quid Mathæo publicano fecerint. Ut prosint respicientibus caelum, 54. Relinquendæ a serviente Deo, 170. Sunt onera gravantia. Earum fallax illecebra quando fugatur, 104. Illarum finis, 121, *per tot.* Num sint criminiosæ per se. Cur in Abraham et epulone diversos operatæ sint effectus. Divitiæ pereunt homini, non crimit in inferno, 122. Animus, non divitiæ, ducit ingratos ad penam, 124. Ex eis tumor mentium, 136. Non sequuntur morientem, 170. Hic sumus earum prorogatores, 125.

Docere non debent mulieres, sed discere, 82. Quomodo Paulus docuerit, 101. Labor est docere, 163.

Doctor docens omnibus profutura loquatur, 45. Disputat lecta, ut optime intelligantur, 52. Doctori praestandus benignus auditus, 76. Hoc accipit doctor, quod meretur auditor, 86. Ut fiat deprecator, 96. Supplicat discipulum, ut velit scire, 101. Quando possit obscurare sacram Scripturam, 112. Doctor verbi Dei ante caelos concendat quam homines doceat penetrare caelos, 120. Teneat sensus moderatos Scripturæ, et cur, 125. Malus, si obediens non doceat, plus non docendo contemptores, 137. Doctor noster sit Christus in insinuandis præceptis, 165. Doctor faciat quæ docet, 167. *Vid. Concionator, Scriptura sacra, Evangelium, Magister.*

Doctrina Christiana prius ad verbum discenda, ut deinde mysteria intelligantur, 56. Cur Christi doctrina sit obscura mysteriis, 96. Sit varia in docendo rudem, 106. Quomodo variis declaranda, 112. Ejus ordo moderandus, ut aliud non impediatur ex alio, 114. Evangelica tripartito ordine sermonis salutifere præbetur, 115. Cælestis vario modo, de prompta suavius aperit sacramentum Ecclesiasticæ scientiæ, 116. Moderata sumatur ex sensibus Scripturæ, 125 et 126. Cælestis a scribis corrupta, 158. Doctrina familiaris a Christo tradita, 161. Est filia humilitatis. Doctrina fidei est utilior simplicitate, 166. Doctrina in dictis scientia est, in factis virtus, 167. *Vid. Verbum Dei, Concio, Scriptura sacra, Evangelium.*

Dolor compensat et delet peccata, 50. Vis doloris in arduis languoribus sepe dat consilium, 53. Revocat dolor quod blandimenta depulerunt, 64. Dolor est perire caelum, etc., 101. Dolor major est habita perdidisse quam non habuisse, 123. Dolor prohibet ad virtutem, 124. Revocat interdum dicentem a serie electionis. Dolor quando nos compellit ad reddendam rationem quid ageudum, 123. Quæ moveriat auctori nostro dolorem, 175. Dolor superhumano est, cum est propter Deum, 57. *Vid. Afflicto, Mæror.*

Dolus polluit labis, 62. Dolositas fremit se deceptam, 152.

Dominari. Omnibus dominatur, qui propriis non tenetur, 22. Christianus dominetur elementis, 113. Dominatit sempiterna ex servitute Christi, 114. Vera dominatio est famulatus Dominicæ sanctitatis, 115. Patris, et Filii una est nobis dominatio, 61. *Vid. Præsider.*

Domus, cum domi occisus est scelere servorum, ad totam domum vindicta pertendit, 78. Manumittens servos, 96. Terrenus exigit sollicitam servitutem, 109. Non dominum, sed villicum hic quisque se agnoscat, 125. Est super servum, 157. Abstrahat servum a peccatis, ne peccet et ipse, 153. Domino nascenti parantur laquei a servo contumace, 158. Dominus cœmans, et servus ministrans describuntur, 161. Quidquid egerit circa servum, justitia est. Ex sibi præstita servitute intelligat quomodo debeat servire Deo. Fidelibus servis justa cibaria ministrat, 163. Est nobis Deus. Non quare, sed quid fieri velit Dominus inquirendum, 166. Ad dominum pertinet peculium servi, 15.

Domus ampla duos non capit ex invidia germanos, 4. Domum patris habitent filii ubi multa bona, 1. Terrenam domum cur Dominus caeli intret, et quando, *late*, 18, *per tot.* Domum nostram intret Christus, 51. Ex apparatu

mansuetudo dignitas hospitii innotescit, 92. Elisabeth domus mystica ut reparatur. Claustra domus non prorumpit extraneus, 93. Domus propria gratior post tempus, 114. Domus Mariani uteri qua pensioe fuerit a Deo satisfactum, 140. Ad eam nullus pervenit præter viam, 142. Domus mundi pro homine facta, 148. Quid sit sua domus sapit, qui sentit alienam, 151. Ejus ornatus inuitat auctorem ad habitandum, 171. Domus penetrabilia tripudlare, et lætari dicuntur, 175. In domo sua cur est propheta sine honore, 48. *Vid.* Habitaculum, Hospitium.

Donatio Christi perpetua, 123. Dono Dei largientis unusquisque sit contentus, 120. Nec alterius donum velit occupare. *Vid.* Munera.

Dormiens est homo, cum male facit, 22. Profunde dormit, qui non exoritur ad somnum cœlestium nuptiarum. Dormire dicitur peccator, 31. Profunde dormientes tota nocte, quid perdant, 32. Dormientibus solent imagines corporum apparere, 81. Irruere in dormientes signum debilitatis, 97. Cum servi dormirent, Dominus vigilabat, quando.

Drachma perdita et inventa describitur, 169. Mulca dubia circa illam solvuntur.

Dubia firmanda sunt, 112. In dubiis vitandum iudicium, et Deo remittendum, 145.

Dubitans. De divinis promissis arguitur, 163. Cur ad corvum mittatur. Invectiva contra illum. Depatatur ignibus mortis, et gehennæ, et quare.

Duodenarius. Numerus apostolorum per quaternarium format tripartitum quadrigam, et ad quid, 170. Duodecim patriarchæ distincti in duodecim tribus, et alia figura sunt apostolici numeri, 170.

Dux militum quam redditurus sit Deo rationem, 86. Dux vitiorum. *Vid.* Mercenarius.

E

Ebrietas vires enervat, 12. Potus noster in ebrietatem diffunditur a dæmone, 12. Ebrietas mundum demersit, et alia mala fecit. Ebrietas cominatur diabolus, 13. Est ebrietas sacrilegium in sacerdote, 26. Ebrietas quid sit et effectus, 26. D. mergit corpus, 41. Ex vino est, et in ea non est Spiritus sanctus, 88. Filios vocis facit, 104. Cognoscitur per vinum, 116. Ebrius vinum accusat. Ebrietatis incedia in epulone, 124. Ebrietas calicis Domini sobria abolet lamenta peccatorum, 137. Ebrietas terrena deformis, decora cœlestis. Divini amoris quid egerit, 147. Mous ebria ut male iudicet, 175.

Ecclesia rogat pro eleemosynario, 14. Navem Ecclesiæ ingressus Christus, mare sæculi turbatur, 20. Placatur. Ecclesiæ tranquillitas. Tempestas. Sponsa Christi, et thalamus ornatus, quomodo, 22. Ecclesia quando a Christo desponsata, 31. Figuratur in hæmorrhoidis, 33. Dum Christus ad Synagogam tendit, Ecclesia fundebat sanguinem humanum, 36. Ecclesia accessit retro ad Christum, quomodo. Quale vestimentum tetigit. Ecclesiæ dum Christus attendit, moritur Synagoga. Mane ad orandum ecclesiam intrare debemus, 43. Et quare id non fiat. Ut ex templis idolorum fiat Ecclesia, 51. Ecclesia est in Deum, 57. Conjuncta Christo, 58. Gloria Christi, 59. Consors divinitatis Christi, 60. Perpetua sponsa Christi, 61. Est in Christo, et Christus in ea, 62. Si generat est cœlestis mysterium, 67. In partu ipso quantum dei filii gloriam, 68. Mater virgo generat nos beatos, et quomodo, 72. Figura illius. Ablactat filios in Pascha, 73. Ejus filii diversarum ætatum quomodo nutriantur. Nos hortatur ad penitentiam. In Ecclesia clarescit sabbatum in die Dominico, 75. Duæ Mariæ deferunt typum Ecclesiarum ad Dominicum sepulcrum, 75. Ecclesia ex duobus populis veniens una est. Sponsa cur salutata a Christo, 76. Reducta a Christo ad fidem suam fidei stationem, 78. In femina figurata loquitur, 82. Ecclesia una figura in duabus feminis et discipulis duobus. Habet corpus Christi ad manducantum, 85. Figura in Magdalena peccatrice, 95. Lacrymatum, quia Christum abeuntem non vidit, 93. In iudicio Christus ad Ecclesiam revertitur Synagogam increpans. Semper recipit redemptes. 98. Sponsa, et hortus, in ea salum granum sinapis, 98. Accipit a Domino fermentum, 99. Ecclesiæ lacrymas impetrabant resurrectionem mortuorum, 103. Figurata in muliere inclinata, 103. Ecclesia curat per impositionem manus. Ut pariat Christo filios, 117. Ejus intercessio ut liberavit animas ex inferioribus locis, 123. Quid pro Apollinari consecuta sit a Christo, 128. Exultat in consecratione Chrysologi, et quare, et quomodo, 130. Ejus conventus non contemendus, 132. In ea quisque maneat, ut sit aliquid. Præter Ecclesiam vitam querere, quæ mala. Illuminata incenso heptalismi S. Felicis, 134. Ecclesia sponsa figurata in Maria virg., 146. Ecclesiæ pax et hæreticorum ira, late, 149. Ejus figura, quod anteponeuda

erat Synagoga, 151. Ex fuga Christi habet innocentes martyres, 155. Habet messas, super quas cenam Domini apostoli præpararunt, 161. Ecclesia et Christus divini ab hæreticis, et a Synagoga suo spiritu junguntur, 144. Ecclesia filia Synagoga. Illius nurus. Ex resurrectione Christi tota in ejus conjugio. Cornelienis chora Chrysologo, cur, 165. Ecclesia erat mulier drachmarum, quomodo, 169. Est lucerna ardens, qua Christum invenimus. Ecclesia in principio sui partus iter fecit, 174. Vicohaventia, ut lætubunda genuit Marcellinum episcopum, 178. Virginitatis coronam parturiendo magis acquirit. In ea Judæus lucem fidei videt per libertatem gratis, 170. Ante ecclesiasticam administrationem mandeatur a sanguine manus, 18. Ecclesia Ravennas. *Vid.* Ravenn., Templum, Festivitas.

Ecclesiastici. Ut verbum Dei, et doctrinam cœlestem dispensare teceantur, 26. A principio circa amicitia peccantes quodammodo periculum subeant, 26. Inde oritur sumunt peccantes, unde alii veniam impetrant. Tangunt Christi corpus, nec curantur ob fidei certitatem, 33. *Vid.* Conciliator, Christianus, Sacerdos, Lectio.

Edictum Cæsaris edicto, et pagani obtinuerantur occurrit Dominus, 175.

Eleemosyna. Sit comes jejunii, et maxima inde bona, 8, per 161. Impetrat divinam misericordiam. Publicana est hostilis, etc., 9. Venditur, non doatur. Ubique facienda, dummodo non terre, sed Deo sit nota. Sit secreta ob pauperis veracitiam. In ea dextera nascitur sinistra, et quomodo. Eleemosyna in Quadragesima dispenditur a diabolo, 15. De ea optime toto serm. 14. Eleemosyna prima tractatur in coelis, 14. Facit beatum. Est auxilium adversus sæculi mala. Totâ Ecclesia rogat pro eleemosynario. Eleemosyna datur, et quomodo, 22. Secare nostra servat. Nobis servatur a Deo, 22 et 23. Eleemosyna libenter a paupere ponatur in cœlum, 25. Erogata recendatur sanat manum aridam, 53. Eleemosyna cum jejunio quas affert virtutes et bona, late, 41. Semper sit cum oratione et jejunio. Ubi dicuntur effectus, late. Quomodo crederet vivere post mortem eleemosynarius, 54. Facta de toto, vel parte, quid. Offerenti dantosa, cum sit de fratribus, vel bonis alienis, 54. Eleemosynam querit Deus ex eo tantum quod habes, 103. Quid nobis prosit. Eleemosynam qui de suis non facit, criminisus est, 123. Nostra danda, aliena vitanda. Facienda est eleemosyna ab eo qui jejunare non potest, et cur, 166. Facienda in gaudiis natalium, 127. Supplicat pro delictis, 107.

Elementa peccatorum solentur, quando, 47. Elementa mundi peritura, 101. Prædicant jugiter resurrectionem hominum, 118. Serviebant Christo, 125. Deus auctor elementorum, 160. Vestorum turbines elementa confundunt, 41.

Elias. Quid egerit suffragio orationis, jejunii et eleemosynæ, 45. Carrus asetheres: eum vexit ad cœlum, 82. Ejus lingua clavis cœli, 127. Tanquam reus fugit a facie mulieris. Occurrit in monte ad videndum Christum promissum, 131. Esurit victum Vidue, ut sataret, 136. Ex timore mortem repetebat, quam prius fugerat, 147. Ad latebras illi domus satis est unius vigiliæ, 150. Missos contra se igne cœlesti consumit, 151. Ad cœlum levatus Quadragesimæ jejunio, 160, 12. Car ei non obicit igneus curus, 166.

Elisabeth. Sterilis, et decrepita cur pariat, 87. Sterilitas illius aperitur hora incesu. Ejus laudes, 89. Dicitur filia Aaræ, et cur. In ea servata generositas steuamalis sacerdotalis, 91.

Ambo justi. Declamatur varie. Corpore sterilia, virtutibus fecunda, 91. Cur partus ejus dicitur quinque. Concipit. Eius virtutes et Zacharie narratur ad gloriam Joannis, 91. Ut præparet ad conceptum, 92. Totum Domino tribuit, et se occultat. Tacet ex verecundia. Ex illius tacurnitate vox nascitur. Cur Maria mittatur ad eam, 142. *Vid.* Zacharias, Joan Baptista.

Eloquentia. Voluptas eloquentiæ deponenda, quando possit fortitudo scientiæ, 18. Eloquentia secularis superstitiosem invenit, et substantiam naturalem, et Dei notitiam amisit, 3.

Eloquium imperitum proderet præstantius quam officium negare sermonem, 107.

Emerere servanda, non perdenda soleamus, 80. Homo emptus est a Deo, 161.

Epiphania dicitur, quia trino modo Deltas Christi illuxit in ea, 157. In ea magi Deum muneribus confitentur. In ea Christus in nuptiis aquas saporavit in vinum. Et baptizatur in Jordane, cur. Est solemnitas una de trina ostensione Christi. Revelat multis modis Doum humanatum, cur, 160. Tribus modis revelat. *Vid.* Magus.

Episcopus. Dum consecratur Chrysologo, facit sermonem hic in ordine, 130. Ubi et officium episcopi describitur,

et virtutes. *Lege totum serm.* Episcopus ait, subditos esse vitam, salutem, gloriam suam, et eos debet docere quæ scit, 147. Episcopus sponsus, et filius suæ Ecclesiæ sponsæ et matris, quomodo, 175. Zachæus episcopus, 64. Cornelius, Projectus, Marcellinus. *Vid. suis locis.*

Epistola. Dulcis usque dum veniat, qui misit, 62. Epulæ diaboli, quæ, 12. Numquid per se damnandæ, 121. Epulæ divitis et pauperis, 124. Epulis nostris interest Christus, 127. Festa sanctorum non solemnizantur in epulis, 129. Dantur operario ad laborem lavandum, 170. Epulæ eminentes Herodianiæ cœnæ, 174. *Vid. Convivium, Ebrietas, Cœna, Potus.*

Epulo dives. Ejus cum Lazaro stupendæ vices, 66. Surreptum Lazarum gratis respicit. Pungitur a pœna. Cur clamat. Negatum misericordiam petit. Sinit aquam. Cur magis cruciatur in litibus, 66 et 124. Pro malis a Deo recepit bona, 66. At nunc pro bonis mala. Stultus putans apud inferos mutare locum. Lazari felicitate torquebatur. Frustra petebat mitti ad suos. Abraham dicitur suus non pater. In epulone petimus omnes, Ohi si quis veniret a mortuis; sed id esset gratis. Dives epulo ab inferno deglutitur, 121. Illius more, et vita a vita et morte Lazari deviata. Funera divitis et Lazari describuntur. Ejus culpa. Cur divitiis hunc fecerunt criminiosum. Divitiarum captivus. Ad ferrea viscera ejus projecti Deus confessorum pauperis. Pauperis vocem audire contemnit. Canes epulone mitiores, et alia de hoc descriptive. Oculos sursum levat, sed contra se, 122. Abraham patrem vocat, sed frustra, 4. Contraversa inter eum et Lazarum e diversis loco et situ. Quare non possit ex Abraham misericordiam consequi. Adhuc crudelis in Lazarum, et cur, 4 et 123. Lazaro invidet, 122. Cur ad stratum ejus non mittatur Lazarus. Una torquereur anima. Non erat damnatus novissimo iudicio. Lingua magis vitur, quam insultavit pauperi, et hic gustum habuit. Temporaria illi perire, non crimini. Gutta et mica illum reddidit misericordem. Aquam putei sui Lazaro negavit. Virtus habet manus, ne aquam sumat, cur. In Lazarum humilis, in se magis crudelis fuit, 123. Cur filius dicitur ab Abraham. Criminosus, quia recepit bona. Deum sibi debitorem credit. Impius, quia pius non fuit in alium. Pro malis bona recepit indignus. Patrem vocat quem amisit, mentitur in pœna. Fratibus suis non sufficeret Lazarus ad profectum. Hi fratres figurant Hebræos. Descriptiva contrapositio divitis cum Lazaro, 124. Accepit autem animam quam corporis populiuram. Semper vivit pœnæ. Ejus cum Lazaro immutatio. Stulte petit misericordiam a patre, quam negaverat fratri. Cur petit Lazarum mitti. Putat stulla extinguere ignem inferni, qui vivis multos incensa ebrietas non exstinxit.

Eremitus. Eremiti cœtores Petrum episcopum videntes quid discant, 107. Eremiti dicuntur squaleus, 15.

Errare cui decrevit, audit semper quod vult, non quod est, 131.

Error. Erroris materia per Christum fit occasio salutis, 157. Errori succurrit a Deo iudicio pietatis ab exemplis.

Esuriens. Esuriens vita plus delinquit, 2. Esuriem sentire et vincere est laboris humani, eam non habere divinæ virtutis est, 11. Esurientem tentat diabolus.

Eucharistia cura humiliate et pavore sumenda, 15. Cur quotidie sumpta non sanet nos a peccatis, 33. Ut det medicum peccatis, 34. Indigne sumpta dat vulnus. De illa gustum hic et in patria salutem capiunt, nam est prælibatio mensæ beatæ et vaticum, 68. Hic sumitur in altari, et de ea in æternitate vivitur, 70. Est corporis mentisque virtus Eucharisticus panis ut fuerit factus, 71. Et effectus. Dicitur panis quotidianus, quia jugis, 72. Perfectæ beatitudinis panis est. Si Christus se manducandum dedit hic, quid faciet in gloria? 95. Est vaticum. Est regale convivium. Datur in Ecclesia ad salutem. Quomodo caro Christi manducetur, ait Christianus pius. Fuit preparata per apostolos Domini super mensas Ecclesiæ, 161. Eam novit tantum fidelis. Ut sumenda sit, 172. Mundities nostra in ea sumenda imputat, 91. *Vid. Panis, Oratio Dominica.*

Funiculus voluntaria castitate transfertur in obsequium Christi, et mutat Palatii in alas, 86.

Euphemia plus solvit in fructu quam promisit in flore, quæ manente virginitatis flore ad fructum martyrii pervenit, 97.

Eve scandalum accepit ab oculo, 27. Melius illi si fuisset sine oculo et manu, quam sine justitia originali. Item si in paradiso fuisset impedita, 74. Quæ vidit arborem scientiæ, videt arborem sinapis, ut sanetur, 99. Mors ad omnes per eam. Eva maledicta fuit per naturam mater mortem, 140.

Evangelium dicitur pannus rudis, et principium texturæ ex vellere agni Dei, 31. Pannus tinctus sanguine Christi. Nunc pannus non immittitur Judaicæ velutati. Evangelicæ lectiones commoda præsentis futuræque vitæ largiuntur,

34. A discipulis prædicandum omnibus, 83. Ejus aurora quando, 86. Ejus lectiones sunt bonis intelligentiæ salutaris, et malis occasio erroris, 89. Ejus sensum promovet ad altiora, 92. Quadrifida Evangeliorum homines transmittit ad cœlum. Evangelicam segetem cum hæreticis zizania ignimicos confundit, 96. In eo celatur sensus divinus, 99. Quod Evangelio ephraïmus est ex vocante Deo, 114. Servitius Evangelii quid operetur in nobis. Mira pietas ex evangelicæ doctrina, et cur. Ejus memenda principia intonantur ad suscitandos hominum sensus, 115. Illius auctoritas mentes reparat ad laborem, 115. Libentius auditur, cum vario modo declarat, 116. Declarandum cum moderato sensu, et cur, 123. Quid agat in homines Evangelium. In eo plurimæ questiones velantur, nec faciles, quæ ab homine solvantur, 126. Ejus sanctio fuit Joannes, 127. Vilius non habeatur evangelicus sermo simplicitate sua, 132. Gentibus præparatum a Joanne, 137. Ex eo coronæ æternæ, 144. Ejus apices, litteræ, syllabæ, verbum, nomina, personæ plenæ divinis figuris, 146. Quæ loquatur, et non loquatur, Evangelium, 156. Mulieres typus evangelicæ prædicationis, 76. Totum plenum mysticis sensibus, 169.

Evangelistæ utuntur mystico sermone 79. Evangeliorum profunditas nos promovit in altum, 173.

Evangelizantes pacem sunt pedes Christi, 95. Et vestigia ipsius, 76.

Exactor pietatis nescit lassescere, 170.

Exactor avidus de solutionis tarditate conqueritur, 77. *Vid. Publicanus.*

Excelsa contueri ne præsumas, et cur, 161.

Excubiæ deputatæ cubilibus Christi fuerunt innocentes, 152. *Vid. Vigiliæ.*

Excusatio non est ubi usitata præcepta sunt pro maximis reprehenda, 114. Excusatio dicitur in principio orationis, 158. Excusatio non relicta Herodi, 152. Ea caret, qui facinus ipso iudice teste committit, 26.

Exemplum bonum prodest, 34. Vernaculis exemplis Dominus nos informat ad capiendâ divinâ, 39 et 47. Christus exemplo hominem reformat, 48. Exemplis insinuat Dei affectus, 53. Dat spem, 74. Exemplo confirmamur, 108. Singularitas non admittit exemplum, 153. Cur Deus det exempla externa et vilia, 163. Cur Christus descendat ab exemplo foedissimæ avis ad exemplum floris odorati, 163. Exempla horant præcepta, 166. Comprobant factum, 173. Judæus sit exemplum utile Christianis, 46. Exempla multa generant fastidium, 29.

Experientia vires naturæ demonstrat et hominis, 90.

Explorator. Exploratores terram quadraginta diebus circumvoluti quid significent mysticæ, 166.

Exponere facta Christi litteraliter et mystice debemus, 95.

Expugnator suus esse non potest cui est intus inimicus, 171.

Expectare. Servus hic Dominum expectans in gloria tionem habebit, 21. Longa expectatio magnæ promissionis fatigat mentem, 150.

Exsultatio. Qui intrat exsultans ad Deum, est liber a reatu, 6. Et cur id audeat. Qui possit exsultare Domino, 48. Et quomodo. Exsultatio sit communis in natalitiis sanctorum, 129.

Extraneus. Extraneus non intercedit apud patrem, 2. Qui se negat patri, et extraneo se committit, quid inveniat, 1.

Ezechiel exlimis prophetarum, 40 diebus faciens latere uno captivitatem futuram dum præfiguratur, absolvit, et ratio, 166.

F

Faber. Fabri filius dicebatur Christus, cor, 48. Et cuius fabri esset filius, 48 et 49.

Facere debemus quæ a Domino jussa audivimus, 102.

Fecit Christus quæ mandavit 151. *Vid. Facta Christi.*

Facies. Ex facie tantum non sunt res iudicandæ, 145. Simulata facies exclusa in jejunio a Deo, et cur, 7.

Facultates. *Vid. Divitiæ.*

Falsitas. Exemplum falsitatis in villico cur dicatur plumb, 126. Inter nuntia falsitatum iudex dominus non invenit verum, 131. Falsitas ex obstinatione. Falsitas sola semper veritatem impugnat, 169.

Fama. Famae Christus non credit, sed inquit, eam terra accusat, 125. Si fama verisæ substantiæ non præcedat ad Patrem tunc tempus moriemur. Famae carpitur ob pecuniam, 126. Quis famam quærat de hominis ruina? 171. Eleemosyna ad famam data est hypocrisis, 9. Fama virtutum respondet ad nominis gloriam, 67. Ex turpitudinæ et infamia sepellitur fama, perit gloria, 1.

Fames est tortor gulæ et luxuriæ, f. Reducit filium ad patrem, 11 et 5. Simulacrum famis est jejunium sine misericordia, 8. Esuriem non habuit Christus per quadraginta dies, 11. Esuriem vincere humanum est, non habere divi

num. Ex fame diabolus iudicat posse tentare. Fames tempore Chrysologi, 45. Fames Christi non est pro cibo, sed pro suorum charitate, 78. Prohibit ad jejunium, 124.

Fastidium sinitur ex frequentato sermone, 120. Ex lassitudine tam dicentis quam audientis, 122.

Febris. Ut ex frigido humore succendatur, 114. Quid agendum, cum febris a villicatione nos excludit, 125. Febre aestuat frater qui fratrem lædit, 139. Febrientibus cibis salutaris amarus, 164. Febris aestuabat in domo Petri, 18. *Vid.* Phrenesis, Ægrotus, Infirmus. Arefacta membra longa febre ut curentur, 41.

Felicitas sancta tot habuit filios quot mundus dies, 154. Mater luminum, fons dierum, et alia de illa, *per tot*, 154, *cum notat*.

Felicitas prima est non peccasse, secunda peccatis veniam invenisse, 54. Unica felicitas justum in omnibus esse, 91. Prima felicitas est perpetua innocentia, 167. Felicitas aliena est invidio cruciatus, 172.

Felix. Ex felicitate aliena livor, 132. Dolor est felicem videre illum quem aliquando putavimus infelicem, 123.

Ferculum. Crudelitas fuit caput Joannis Baptistæ, 174.

Feræ innumeræ ad unam ovem, crudeliores, quod capere nequeunt, et vorare, 171.

Feritas lenitate mitigatur, 6.

Fermentum est similitudo regni Dei, 99, *per tot*, et cur dicatur granum accipi ab homine, fermentum a muliere, 99. In eo tres fariæ mensuræ ut Trinitati applicentur. Fermentum habent fides, perfidia, et resurrectio. Est sacramentum celestis doctrinæ. Non est moles magnitudinis, sed tumoris, 172.

Ferrum duratum in teneris uberibus, quando, 152.

Fertilitas erit ei qui fuerit largus in pauperes, 104.

Fervor est obsequium rationale, 109.

Festivitas ecclesiastica non est infructuosa, 85. Non consecranda pro nostris voluntatibus, sed pro suis virtutibus. Diem festum e celo nobis præstat Deus. Natiuita Domini a sole revocata, 87. Festivitatibus gaudium habeat misericordiam in egenos, 105. Festivitates celestes Judæus decimis honoravit, Christianus vel centesimis honorat. Earum pompa reddidit obstinatos Judæos, 11. In festivitatibus sanctorum eorum laudes referendæ in quantum sufficit, 122. Gaudia festivatum hominum sint cauta, quomodo, 127. Festivitates sanctorum non celebrantur in epulis profusioribus, sed in imitatione sanctorum, 129. Annua celebrantur ad nostram recordationem. Ecclesia lætatur in sui filii festivitate, 150. Festivitas martyris ut celebretur, 155. Festivitas septimi mensis, 159. Festivitates Domini suis vocabulis causas suas eloquuntur, 157. Epiphaniæ fit quotannis ad hominum memoriam, 160. In festivitatibus procurandum, ut omnes ad Dei gratiam recurrant, 10. *Vid.* Solemnitas, Sabbatum, Epiphania.

Fœnus. Triste est semper vinculis fœnoris alligari, 88. Christus dedit, non accipit in fœnore, et promittit se exaturum, 125. *Vid.* Usura.

Fetor. Quod alienis operis eversori fetet, non fetet sui operis amatori, 65. Fetor Lazari ad ostendendum divinum miraculum. Deus fetentibus dat vigorem. *Vid.* Lazarus, Martha.

Ficus. Quomodo tegit Adam, et Zachæum, 54. Arbor pro similitudine data, 106. Proditur grossos in florem, sed proficit, 106. Symbolum Synagogæ. Non signat præsentia, sed indicat futura. Ad eam currit post culpam Adam, et sub ea quærit illum Christus. Non tegebat, sed nudabat vercunda, et stimulabat pudorem. Sterillis stercoratus.

Fiducia impetrandi postulata tunc est, quando oratori rex dicat supplicationem, 70. Fiducia nostra ex familiaritate Christi, 144. Fiducia data credituris ex fuga Christi, 150.

Fidelis. Christus fidelibus ministrabit epulas, infidelibus sententiam, 24. Eis Vesper lucescit, 75. Gaudeat invenisse Christum verum Deum, 88. Illum non latet divinus sensus celatus in verbo Dei, 99. Dignus dicitur Dei auxilio, 102. Fidelibus semper notus Christus, 151. Cum fidei Deus est, cum infideli homo, quomodo, 145. Fideliter currentibus occurrit Christus, 80. Fidelis clarior sole, 38.

Fides. Pater divinus fide quæsitus statim adest, 5. Fides non requirit arbitros, 9. Ad fidem ducendi sunt infideles, 10. Et qui, et a quibus. Quibus, et quomodo danda sint fidei signa, 11. Per fidem salus gentium, 18. Dæmonisque debellatio. Cur modica fides discipulorum Christi, 21. Fides subito curat quod ars diu non curat, 33. Dat salutem, 54. Nebulæ fidei mulieris hæmorrhoiisæ fugantur, 58. Fides stat per orationem, jejunium et eleemosynam, 43. Cur a Christo respiciatur fides offerentium paralyticum, 50. Fides patris filio prodest, infidelitas ohest, 51. Fides et confessio, salutis sacramentum, 58. In corde, non in chartis ponenda. Auditur capitur. Fidei compendium est corde credere, et ore confiteri, 56. Fidei sacramentum purgat labia immunda, et alia facit, 57. Non committenda chartis, 57 et

58. Qui fidem quærit, rationem non quærit, 58. Compensatur a Deo. Unde fides colligat argumentum resurrectionis Christi. Fides ex auditu, auditus ex verbo, 59. Res sequitur in fructu, si fides præcessit in semine, 60. Fides tradenda memoriæ, non libro. Perfidis fide sacramentum perniciosum. Radicata fides in profundo pectoris extollitur in cacumen credulitatis, 61. Fidei confessio fit ore ad salutem. Fide homo designatur iucola cæli, etc., 62. Reverenter amplectenda. Fidei confessio cito remanerat, 68. Quid valeat fides, 71. Fides mulieris de sepulcro, 74 et 77. Fidei fundamenta super petram, 74. Docuit resurrectionem Christi, 76. Recepti Christum ab inferis, 77. Fides mulierum turbata in passione Christi. Stabilita, 18. Fides discipulorum Christi altius requisita, 81. Mulierum cæcos, 82. Fidem susceptores a terra divisos, magos, Græcos, Romanos, prophetatum, 83. Moritur qui sine fide est, et quomodo. Fides curat morbos, 85. Paulatim perfidus infundenda, 87. Fides primum ex credulitate. Fides dat verbum, infidelitas negat, 90. Fidei mentitur, si quod facit magus, non facit Christianus, 91. Fides requiritur in conceptu et partu Virginis, 92. In fide putati pares, aliquando sunt disparæ, 97. Fide accedimus ad Deum. Fides habet suum fermentum, 99. Inclinat Dei voluntatem ad revelanda secreta, 100. Ea jungitur Deo. Fides gentium rapuit, quod sprevit perfidia Judæorum. Et fecit vim ut raperet patris hæreditatem. Christus se Deum ita manifestat, ut etiam sit locus fidei, 102. Fides servos promovet in amicos. Vivit et viget in gentibus. Fidem quærit Deus, non mortem, 108. Fides offerenda Deo ad perfidiæ destructionem. Vexillum fidei erectum ad Judæorum et gentium salutem, 110. Salus tota in fide. Fides est dux viæ Christi, in qua stamus. Fides unde tota esset periculis plena, lex aperuit, 116. Tota spes fidei est in resurrectione mortuorum, 118. Accipienda fides, quia datur gratis. Fides et devotio martyrem facit, 128. Fides sola attingit Deum, 151. Fidelis agnoscit quod nescit infidelis. Fides non arsit in Laurentio, sed ardentem consolata est, 135. Fidelem tenet promittentem. Orandum ut augeatur ad æterna bona credenda, 139. Fide cognoscitur Verbi incarnatum, 141. Sine fide ne minima operum Dei assequi possumus. Fides ratione Dei subsistit, non hominis. De fide Evangelii codicilli sumendi ad coronas æternas, 144. Fides promissionis factæ David impletur in Joseph, 145. Corda mortalium ad fidem excitata per Christum, 151. Significata in thure, 159. Fides gentium dedicata ex credulitate magorum, 160. Eo pervenit fides, quo non perveniunt cogitationes humanæ, 165. Auget nos ad mensuram Christi, 165. Christus ad fidem promissi auditores perducit exemplo. Differentia inter simpliciter fidelem, et scienter fidelem, 168. Ad firmitatem fidei dæmon insanit, 149. *Vid.* Perfidia, Confessio. Qui auditu fidei secretum conscendit, ad totam rem pervenit, 142. Ne fidei germina necarentur, tempora partita sunt in stillicidia, 145. Christum non tangit manus, qui fide prius non tangit, 76. Flumine linguæ bibitur fidei auditus, 79.

Figura, seu parabola filii prodigi tribus de causis profertur, 1. Figura dicitur a Domino ad nostram correctionem, 2. Prodigii figura quomodo applicetur nobis. Quomodo Hebræo et gentili attribuitur, 5, *per tot*. Figura de fidei dispensatore omnes tangit, 28. Paralyticus figura Judæorum, publicanus gentium, 30. Manum aridam habens cujus figura sit, 52. Hæmorrhoiisæ figura Ecclesiæ, 53. Figuris præsentibus futura mysteria nascenda 56. Joannes figura Christi. Jacob figura Christianorum, 75. Christus loquitur in parabolis et obscure, cur, 96. Figura de grano sinapis, 98. De fermento, 99. Parabolæ traduntur de rebus notis omnibus, et cur, 99. Dicuntur ad instruendos populorum animos, 106. Adam figura Christi, 117. Figura villici iniqui pertinet ad populum, 125. Est figura populi gentilis, 126. Filii redeuntis ad patrem significat hominem baptizatum, 157. Figura Ecclesiæ sponsæ est Maria virgo, 146. Christi est Joseph. Figura Christi fugientis in Ægyptum quid significet, 151. Duo animalia præsepium sunt figura duorum populorum, 159. Populi Judaici figura rubus, 164. Figura adimplendæ, 166. Figura oris perditæ explicatur, 168. Drachmæ perditæ, 169. Fratres epulois figura Hebræorum, 125. Dæmoniacus figura populi gentilis, 52. *Vid.* Fornax.

Filius indignus prærogativa filii, quando non possidet bona cum patre, 1. Prodigus quo ausu petierit portionem a patre. Beatus, si pater substantiam ejus teneat. Infelix, et quomodo si sine patre possideat. Convivens parentibus et propinquis, quæ bona. Patri ingratus transit in bestiam, 2. Apud patrem intercessore non eget. Cur dicit: *Non sum dignus vocari filius*. In libertate, ad quæ mala tendat. Ut caveat diabolum, maneat cum patre. Et ut fratur semper paternis bonis. Filiorum peccata redimuntur osculo, 5. Filii peccatores redeant ad patrem. Filius abscedens dives

a patre, redit discalear. Senior filius ob invidiam perdidit bonum frugalitatis, 4. Ignarus filius iudicans patris pietatem, 4. Filius est substantia patris. Filius senior est Judæus; junior gentilis, quomodo, 5. Filius celestis patris veniam petat, et panem. Filius non generatur absque Dei auctoritate, 6. Patri non credens nescit se filium, 7. Est patri ingratus, si illum non honoret muneribus, 10. Filii sint grati erga parentes, 33. Fabri filius. *Vid.* Faber. Filius Dei nil requirit præter celestem patriam, 49. Filius quando repleatur dæmone, 51. Filius suspectus de largitate patris quid agat, 54. Filius Dei probatur, qui non obscuratur vitis, etc., 67. Filius generi respondeat, 68. Impetrat a patre quæ sancta sunt, 70. Multa prece non laborat, 71. Filius petit ex necessitate, pater dat ex charitate. Placet justa petens, displicet stulta requirens, 71. Filii degeneres puniuntur. Dura tempora dominationis paternæ, propter spem hæreditatis, 71. Filii Dei hæreditatem vivente patre possidebunt. Filii nihilant Deo, antequam parentibus nascantur, 72. Filius non est uni tantum genitus, qui cunctorum est creatus ad gaudium, 88. Filius decrepiti vinum nescit. Laudatur ex gloria patris, 89. Filius dicitur illius cuius vitia, seu virtutes habet. Quod parentes de filiorum meritis iudicent, e celo est, 107. Filius magis impius ex pietate patris, 125. Vocatus sub nomine filii, et damnatus graviter dolet. Filius quod patitur iudicii est, non furoris. Qui genitoris opera non facit, negat genus. Filius dicit, qui plenissimam charitatem relinquit, 162. Pro se sollicitus filius culpam superstitem patrem, 163. Prodigum non passus est esse in secundis pater, 3. *Vid.* Pater.

Fimbria vestimenti Christi, quam tetigit hæmorrhøissa. *Vid.* Hæmorrhøissa. Quæ sit hæc fimbria mystice, 34.

Finis quem iusto dat Christus in morte non suscipit finem, nec interficit, sed perficit, 114. Finis delictorum erit in resurrectione carnis, 117.

Flagellum Dei est propter culpas nostras, 20. Super nos inundat. Deus dormire dicitur, ideo excitandus, quomodo. Homines a Deo flagellati penuria pestilentiaque, peccatis tamen inhærebant, 45. Ex contemptu Dei venit, 45. Flagella Dei cessabunt, si convertamur ad Deum, 20.

Fletus. Fletum est, quod unius delicto totus mundus fuerit condemnatus, 111. *Vid.* Lacrymæ, Planctus.

Flores camporum grati, sed gratior panis, 18. Grati sunt flores, sed usque dum perveniatur ad pomam, cur, 62. Multi flores multitudinem fructuum pollicentur: sed ventorum flabris exanimati, paucissimi ad fructum perseverant, 97. Quando aliud apparet habeatur in specie. Hortus Ecclesiæ flagrat sempiternis floribus, 98. Flores odorati sumuntur a Christo ad nostrum exemplum, 163. *Vid.* Lilium, Rosa.

Flosculi verborum non quærendi, sed fructus in explanatione sacræ Scripturæ, 18. In fructu horrendi flosculi miri odoris germinantur, 49. Flosculi legales deceperunt Judæos, 106.

Femina. Femina apostolos præcedunt ad ministerium, quæ ordine sequuntur discipulos, 75. Deferunt tyrum Ecclesiarum ad Dominicum sepulcrum, 75. Cur venerunt videre sepulcrum, non Dominum, 75. Femina generat nobis Christum ex sepulcro. Feminae duæ figura Ecclesiæ, 76. Tenent tyrum evangelicæ predicationis. Fide tangunt vestigia Salvatoris. Femina mortis interpret fit nuntia resurrectionis, et alia, 79. Non præponuntur apostolis. Per virum et feminam causa mundi finitur, 99. Per feminam vitam meruimus, 142. Femina virgo seducta maritum virginem inducit ad esum cibi, 148. Fit materia totius ruinæ, quæ facta fuerat ad solatium singulare. Hincque primum hominis peccatum. Feminarum pericula si Joannes non evasit, quis inter eas vivens securus evadet? 174. *Vid.* Mulier.

Fons frigidus sitiienti lætus, 46. Ore angusto manans magis fluviorem laticibus ampliatur, 61. Ut sensim crescat, 39. Fons Solyne abundat, cum impellit angelus, non cum sicut hauritor, 86. Fons non sicut, 110. Fontes natura grati, salsedine ingrati, 111. Fluvius deservit fonti, 11. Si ejus vena ditatur suo irriguo, felix, 136. Siticulosus fons in pectore Pharisæorum, 172. Fons veniæ. *Vid.* Veniæ. Christus fons voluit dilui, 90.

Forma seu figura sæculi ab Apostolo correpta, 120. Quæ sit, declaratur ab eodem. Ad formam Christi nos revocat Apostolus, et quomodo. Variæ formæ a regibus Persarum sumptæ ridiculæ, 120. Formam passionis Christi Petrus et Andreas in se ipsis exprimebant, 133. Cur formæ variantur a Deo, 170. Imperfectis oculis grandescunt formæ, 176.

Fortis malis non turbatur, 47. Fortis milles provocat palam spectantibus omnibus, 97. Fortes non prosternunt adversa, 124. Fortium sudor superatur a lacrymis parvulorum, 129.

Fragilitas est febris, quæ erumpit in phrenesim vitiorum, 41. Quæ sit, et multa de illa, 41. Mala quæ veniunt ex ea. Ut curetur. Fragilitas semper tendit ad lapsum, 42. Humana quos effectus producat, 43. Ejus descriptio, 68. Ut succumbat in conflictu, 68. Humana circa divina quanta sit, 90. Humana jubetur tantum dare Deo quantum dedit mundo, 114. Humana ut passionibus in qualibet ætate perturbetur ad lapsum, 115. Humana succumbit portatura Deum, 142. Corruptitur sanie vitiorum, 167. Cito cadit; quæ socios despicit, 170. Innata cogit nos peccare, 34. *Vid.* Infirmilas, Passiones.

Frater oratione, jejunio et lacrymis juvandus, 20. Fratri qui subvenit, sibi subvenit. Quis frater dicatur apud Hebræos, 49. Cur discipuli a Domino fratres dicantur, 80. Fratres epulonis figura Hebræorum, 123. Frater est in febre et furore, fratrem cum lædit, 139. Christus frater noster factus est, 162. Invidus animus fratri, patri gratum non est, 4. Invidius credit damnum, dum conspicit cohæredem. Fratrem vult perdere Hebræus per invidiam, 5. Fratrum pictura cum concordia quod significet, 149.

Fraterna charitas orat Dominum in periculo fratrum, 20. Per eam abstrahendi sunt peccatores a perditione, 133. Ubi non est, nec gratitudo erga patrem, 4. *Vid.* Unio, Concordia, Amor, Proximus.

Fraus lædit homines, 62. Fraudis manent pœnæ, 97. Fraudem timere non potest, cui deperire nil potest, 97. Quando fraus sit pia, 125. Fraus villici, 126. Ex ea tota perditur fides. Creditor supernus fraude non prevenitur. Villici quare probata a Domino, 126. Fraus in se reversa colliditur in Herode, 152. Felix quæ, 35.

Fremere. Cur Christus in resurrectione Lazari fremat variis rationes, 65.

Fructus factus post terram, dat vitam et substantiam, 117. Centesimus quando debeatur ab homine suo auctori, 126. Fructus a terra non habet homo ante laborem, 142. Fructum copiosum quando villicus habet, domonium venire ad lucrum suum cupit, 158. Interpretantur mysticas Scripturas, 96.

Frugalitas summum bonum est, 4.

Fuga sumenda de hypocritis, alias cademus, 7. Fugendum a facie mulieris, 127. Nostra fuga excusatur ex fuga Christi, 130. Fuga bellicosus ars est, non pavor. Fuga potentis se subducentis infirmo, cur. In persecutione melius est fugere quam negare, 150. Fuga utilis, 151. Fuga martyris non comprehensi necessaria. De invidia statim sumenda, 172. Devoti militis non est sui ducti describere fugam, 150. Fuga discipulorum Christi, dum ipse capitur, an culpabilis, 153.

Fugientes ut revocet, Christus fugit, 150. Fugientes homines excusantur fuga Christi. Domino fugiente non est indignum fugere servum, 151. Fugiens Deus peccatorem, parcat, 151.

Fulgur non illuminat, sed dat pavorem, 64. Fulgur angeli resurrectionis Christi, 74. Fulgura cum aliquid dissolvunt, sensus, mentesque hominum corripunt, 171.

Funus divitis et pauperis describitur, 121.

Fures de necessitate nascuntur, 7. Sua largiantur, qui furabantur aliena, 115. Qui semel cepit furari, nec desinet in oculis Domini, 126. Fur amat noctem, 158.

Furor est irrationabile obsequium, 109. Furor est fratris, proximo cum ipse deliquit, 139. Furor fratris in fratrem ægritudini ascribendus. Furor nescit carere dementia, et quomodo, 173.

Furtum hæmorrhøissæ nullum dedit furato detrimentum, 35. Fuit pius, quia fide attrahente commissum: Fuit felix, 35. Furtum tota celeritate reddatur, 125. *Vid.* Latro.

Futurum datur intelligi ex presentibus, 47. Futura non accipit judæus, quia de presentibus est ingratus, 48. Futura jam facta sunt Deo, 70.

G

Gabriel Angelus apparuit, locutusque fuit Zachariæ, et est servus Dei, 90. *Vid.* Maria virgo, Angelus.

Galla Placidia, mater Valentini Imperatoris, interfuit consecrationi Chrysologi archiepiscopi, 150. Possedit augustam Trinitatem, et quam, et cur. Sacerdotes rogantur orare pro illa, et filio Augusto.

Gallina, Gallus. Deus sicut gallina nos educat, ducit, vocat, et descriptive, et cur, 170. Gallus quid impendat hosti, 21.

Gaudium habet pater plus de venia in filium, quam de justitia, 3. Gaudendum cum cæteri gaudent, 6. Ad gaudium cur terra vocetur. Gaudium David cum agni Christiani nutritentur lacte, 6. Gaudium nostrum est cooperari Deo in salutem animarum, 10. Socius in labore etiam in gaudiis habendus est, 40. Ut gaudium conveniat cum lacrymis, 46. Gaudium de malo pauperis luctu compensabitur, 47.

Gaudium post lacrymas, 65. Ex resurrectione Lazari. Gaudia desiderata vix creduntur, et dant stuporem, 81. Gaudium gratias post mortem, 84. Gaudium festivitatis sit cum misericordia in egenos, 103. Gaudia cauta sint in festivitibus, 127. Sumendum gaudium ex victoria, et exemplo sanctorum, 129. Gaudium cum Ecclesia est in pace. Hæretici in ira, 149. Gaudis non miscenda tristitia, 173.

Gazophylacium Christi est manus pauperis, 8.

Gelema, que exarit eos, innocens dicitur, 106. Ejus ignibus qui deponentur, 163. Vid. Infernus.

Genitus noster non necessarius, quando, 100.

Generatio hominum et animalium ostendit divinum amorem, 55. Duplex, qua nascimur, et qua renascimur, 136. Generatio divina testem nescit, 160. Primordia generationis sunt omnibus duriora, 175. Via generatur in via, quomodo. Hominis non sit sine Deo, 6. Generatio Verbi divina. Vid. Trinitas, Divina.

Generosus animus facile contemnit quæ magna putat, 20. Ut delicta præveniat, et concutiat, 116.

Gentilis populus dicitur filius junior, 5. Benedicta quinquæ naturalia fuerunt ei portio substantiam. Hæc poterant illum ducere ad cognitionem Patris celestis. Fuit in principio mundi idololatra. A Deo peregrinus non loco, sed animo. Sæculari scientia dissipavit patris substantiam, 3. Demoniis idololatra. Nec veritatem didicit. Eius stultitia. Recensus a Deo ad pulam. Gentilis a Deo permissus, ut ex malo fieret bonum. Rediit ad Patrem. Peccavit in cælum idololatrando. Ad congregandas dispersas gentes, Deus induit personam pastoris, 6. Gentilis sanatur in vespera, 18. Est idololatra. Ad gentes Christus venit non carne, sed Verbo. Gentilis extra quatuor Domini sævam, 21. Ut insurgat contra fideles, 40. In demoniaco figuratus non sanatur, nisi a Christo, 32. Gentilis veniens ad Christi fidem prius exorcismiis purgatur. Latet gentilis se deos fugisse profanos, 57. Derogat nomini christiano, 69. Cæcitas in parte facta in Israel, donec penitudo gentium intraret, 73. Salus gentium et Judæorum a Christo juncta, 78. Gentilis credit non viso Christo, 83. Gentes exteræ, quæ suscepunt fidem. Gentilis fecit sibi creaturas esse Deos, 89. Fides gentium rapuit quod Judæorum peridia sprevit, 100. Et vin fecit Christo. Canis quomodo lambat Christum panem, 100. Gentilis, id est Christianus alios ducit ad Christum, 102. Diligit gentem Hebræorum. Tantum gentili Christus est junctus, quantum a Judæo disjunctus. Gentilis laudat ex lege, Gentium vocatio et obedientia. Gentilis sacrilegus, 105. Deorum monstis obsequens Deum verum ignorat, 111. Cur per naturam superbiere non debeat, 110. Gentilis figuratus in villico iniquitatis, 126. Conventus ad proleptam naturalis boni rationem. Gentilis jam Christianus Judæum interrogat. Gentiles Christiani effecti, quomodo Judæis prudentiores sint. Gentes a Joanne præparantur ad Evangelium et penitentiam, 137. Cur simulacra inveniunt, 147. Christus venerat ut gentes introduceret ad fidem, 151. Gentes antepenitentiæ Hebræis, 151. Gentiles quos deos ludibritibus trahunt videndos, 153. Gentiles vindices injuriarum Dei, et quomodo, 159. Gentium credulas dedita ex fide magorum, 160. Sata gentium a Christo purgata igne artificiali, 161. Gentilium conversio operata ab apostolis, qualis, 51. Fuit bestia, quomodo, 23.

Genus. Temerarius est qui descendit de genere, 72. Genus negat, qui gebitoris opera non facit, 125.

Gladus vitalis quando occidit, non dat mortem, 108.

Gloria comitatur virtutes, 31. Christi resurgentiis sepevit injuriam mortuæ, 73. Gloria filii laus est patris, 89. Major est inania quam quæsitæ, 89. Ad gloriam nascitur qui liber est, 101. Gloriæ tantum subjiciatur homo, quantum fuit subjectus turpitudini, 114. Ad coronam gloriæ hortamur ad Apostolo, 119. Pro ea currunt Hebræus, philosophus, hæreticus, et Christianus, sed hic unus illam accipit. Pro æterna gloria ostendendum, et contra quos. In gloria ut sancti exerceant officia pia, hic ab eis præstita, 121. In gloria sancti vident cruciatum malorum, 122. Gloriam æteram laborem possidere, 124. Gloria æterna hic paratur quomodo, 144. Nostra ut sepeliatur, 1. In ea sancti vident quicquid est divini luminis, honoris et gloriæ, 176. Vid. Beatitudo, Æterna. In gloria non erit tempus, 82.

Glorificare Deum debemus publice post gratias acceptas, 36.

Gratia Dei nos docet ad illius conspectum, 6. Ut infirmis detur a Deo, 50. Quomodo justificat peccatorem abortivum, 56. Gratia Dei audimus, et respondemus de fide, 58. Gratias agende de præstito, 63. Gratia facit hominem terrenum esse cælestem, 72. Gratia vocatur, 81. Intromittit in templum quod lex ducit ad janam, 86. Joannes Baptista, ut pervenit ad gratiam, 88. Gratia referatur ad gloriam nominis Dei. Per eam justificamur, 91. Gratias singularis est, esse in omnibus justam. Præveniens, et efficacis,

ut docet ad Christum, 95. Gratiam agnoscere indignus est, qui legem abscondit, 96. Gratiam habere justis placet, per quam stant, et sine qua pereunt, 97. Gratia etiam reprobis offertur, 100. Gratia a domino aperta datur servo. Gratia vocat ad Deum, 102. Gratia Christi redimus ad vitam, 112. Ut gratia abundet, non permanendum in peccato, 113. Data est a Deo homini, non data peccato. Gratia manumittente liberatur a servitute peccati qui sub lege sunt, 114. Gratia vocat hominem servum, qui est vere liber. Adoptat hominem in Dei filium. Per gratiam solvendum quod per naturam non potest, 120. Gratias baptismatis effectus, 137. Qui gratiam invenit, timere nescit, 142. Gratia Spiritus sancti docet mysticos sensus in Evangelii latere, 169. Lavat unicum gratias lavacrum, 171. Gratia libertas, 176. Ad Dei gratiam quilibet ducatur, 10. Mariæ gratia. Vid. Maria virgo. De illius liberali gratia, *fuse, per tot.* Gratias magnitudo cognoscitur ex magnitudine reatus, 54. Gratia perseverans quando, 68.

Gratus Deo sit dives, quando pauper in malis est gratus, 124. Gratiore sunt accepta, quam possessa, et inventa magis quam subjecta, 69. Resurrecturus homo sit gratus Deo, 101.

Grex demonum mittitur in gregem porcorum, cur, 16. Quare Christiani vocantur pusillus grex, 22. Grex mitis quomodo vicit varia genera bestiarum, 23. Imitatur Christum. Vincit cum perdit.

Gula ducit ad famem, 1. Epicurus de gula auctor desperationis, 5. Gulæ complacere noli, dum jejunas, 12. Adam et paradiso gula extraxit, 12. Gulæ pretio mulier emit mortem, 63.

Gutta quam petit epulo ad quid, et quid egerit, 124. Gutta et mica sufficit ad refrigerium pauperis. Gutta roris sancti Christo oculos peccatoris baptizat, 176. Ex ea resurrectionis credibilia ostenditur. Vid. Mica.

H

Habita perdidisse major est dolor quam nunquam habuisse, 123.

Habitaculum innocens torquetur sedere habitatoris, 17. Vid. Domus.

Habitus. Ad quid mutetur a Deo, 170.

Hæmorrhoïssa. Oculo vulneri ut remedium quærat, 33. Ancipitibus cogitationibus cumulata. Fide curatur. Car stabat a longe, nec loquebatur. Cur furatur sanitatem. Ad fidem furtumque confugit, 34. Ut agebatur procellis cogitationum. De summitate sibiriaz ad somnum Deitatis pervenit. Quomodo accessit retro. Fides illius, 34 et 35. Docuit quantum sit corpus Christi tangere, 33. Ut habeat veniam tacita confessione, 34. Ut Christus ad illam convergeret sit. Media inter vulnus pudoremque quid fecerit, 35. Conscia doloris, non peccati, accessit retro. Cur tetigit sibiriam. Scientia, sacramentum, et fide magna. Est figura Ecclesiæ. Dominus non quesitus illi occurrit, 36. Inter ipsam et Dominum est commercium furtivæ salutis. In multitudine est sola cum Christo. Cur quærit Christus quis tetigit vestimenta sua, 36. Deus laudatur in ea. Ante curam latet ex verecundia, post venit in medium, ut gloriam Deo referat. Cur annos duodecim infirmitatis haberet. Ejus pudor celatus etiam a Chrysologi silentio, 86. Tangens Domini sibiriam non eam polluit, sed ipsamet sanatur, 94. De ea, 100.

Hæreditas filiorum, id est, Judæorum translata ad gentes, 100. Adæ parentis nostri crudelis, quam nec placuit adipisci, nec licuit renuntiare, 111. Hæreditas melior non est vinculo divinæ charitatis, 162. Mudana quæ secum mala tenet. Est pigna, est verca filiorum. Divina hæreditas dari, sed divi non potest. In hæreditate non est contentio, si removeatur avaritia.

Hæres erit Christianus beatus patre semper vivente, 71. Homines hæreses Adæ sui, et necessarij, 111. Bona collata amiserunt, mala adepti sunt. Bonorum mundanorum hæres quid petierit a Domino, 162. Hæreses dicit, qui illis plenissimam charitatem relinquit. Christo per gratiam co-hæreses sumus. Hæres impatiens est, qui patris fatigatur ad vitam, 1.

Hæreses tot pene Ecclesia patiebatur, quot divinæ legis erant quæstiones, 21. Ad quid hæretica zizania a demone supereminata est Evangelio, 96. Hæreses Arii et Photini, 109. Omnes Deum blasphemarunt. Hæresus est dicere, Christum corpus aerium assumissis, 144. Item quod Pater sit major Filio, 2. Hæreses sunt circa nativitatem Christi, 145.

Hæreticus intra, gentilis extra Dominicam navem quærit, 21. Blasphemat Christum, 24. Quasi canis extraneidete rabido carpunt Christianos, 40. Sedit in cathedra silentiæ, 41. Est contra generationem filii æternam, 60. Post sepulturam Christi dicit : expectet, 62. Pæsetur in

juris Christi. Christum esse Deum credat, et qua ratione, 68. Redeat ad Ecclesiam, 98. Cognoscat Dominum venisse ad servos. Perdit Deum per naturam, invenit per fidem. Currit pro corona gloriæ, sed eam non accipit, 119. Assertio fidelis hæreticorum est venenata, jejulant, dant elemosinas, sed frustra. Hæreticorum non credit post causam, 142. Ubi generet perfidias sue nebulas, 144. Quomodo in ira sunt, cum Ecclesia est in pace, 149.

Hebræus, seu Judæus. Ejus invidia ostenditur in figura filii prodigi, 1; item, 4, per tot. Judæus fuit filius senior, 5. Ejus portio substantiæ fuit lex divina, 5. Non ingreditur Ecclesiam ob invidiam. Gentilem judicans ex pristinis moribus se privat gaudiis paternis, 5, 31. Loquitur, sed non facti. Est cum patre per sanctos Hebræos. Habet omnia quæ patris sunt, etiam Christum. Sed per invidiam omnia perit. Christus manibus Judaicæ gentis operatur salutem, 18. Ejus manus immunda a Christo mundatur. Miratur cur Jesus misceretur convivis peccatorum, 29. Figuratur in paralytico, 50. Judæi sunt germin viperinum, 51. Eorum insidiæ et doli erga Christum. Sunt utres veteres. Vinum novum Evangelii non habebunt nisi Christiani fiant, 51. Hebræus non recipit Christum Synagogam intrantem, 52. Hebræus jungitur Herodianis, ut Christianos invadat. Error Hebræorum pravor fluctibus maris. Infamat Judæos resurrectionem Christi, 57. Ut querat Christum. Condemnabitur a Ninivitis et regina Austri. Quomodo faceret vindictam, 58. Sit utile exemplum Christianis, 46. Lex spiritualis Judæorum quomodo amissa, 44. De Christi mitatur ex indignatione, 48. Tentat obscurare virginitatem Mariæ. Nequitiæ Hebræorum contra Christum, late, 49. Factur veritatem invito. Quid dicat de Christo et discipulis ejus daemonicum curare non valentibus, 51. Hæbulo nequiores. Conversi ex hominibus in canes, 55. Videt Christum petram, serpentem, scorpionem. Ultra sepulturam nil aliud dant Christo, 62. Ad Lazari resuscitatum non convertuntur, 64. Judæorum Pascha non conjungitur cum nostro, 75. Dies illis ventur in noctem, 75. Cæcus peccata taxat pretio, emit sanguinem Redemptoris, et perfidiam resurrectionis Christi, 76. At pecuniam perdidit, se et posteros occidit. Doleat Christum resurrexisse, non illum occidisse, 80. Emit, ut perdat. Vult Christi resurrectionem esse fictum. Discipulos perdere querit. Quid causaverit in morte Christi, 81. Quære Christum scire miratur, cum non didicerit, 85. Hebræorum sanctitas usque ad tempus Herodis, 86. Cur illis a Christo in parabolis prædicatur, 96. Laniat pastorem, 100. Rogat pro gentili, non pro se, nec pro filiis, 102. Odit gentem suam. Judæus ornatus, laudatus a Christianis. Non corpore, non mente cum Christo. Hebræus quantum se a Christo sequebat, tantum Christus jungebatur gentili, 102. Inimicus Christiano. Hebræorum repulsa. In eis signa et virtutes alii prociunt. Cælestes sensus terrenæ intelligentia perolvit, 108. Præter rationem querens Deum, amittit, 109. Excolens legem sine ratione legis, auctorem legis interemit. Non debet excelli, per legem, 110. Perdidit templum, sacerdotium, sacrificium, incensum, purificationem, devotionem solennitatem, 114. Circumciditur, quia præsentis bonis absensus est. Maledictus quia in omnibus offendit. Per legem currit pro corona gloriæ, 119. Sed eam non accipit. Christo credere de bonis cæli et malis inferi noluit, 123. Interrogatur a gentili facto Christiano, 126. Cur debet centum cados olei. Relictus in filium sæculi, et est minus prudens gentili Christiano. Exasperatur videns Deum hominem, 131. Hebræos omnes perfidia excepit. Livor ejus et blasphemiam erga Christum docentem. Lapides toleravit, ut se, non Deum, occiderent. Sordes illorum flumen lavare potest, 137. Nuncupantur gentinima viperarum, 137. Judæi a diversoriis Dominum excluderunt, quem fumenta suis in præsepibus susceperant, 141. Pavet Judæus, quod Christus nascatur, 146. Partus Virginis Judæo celatur, ne occidatur. Venit Christus ut de contemptu legis veniret Judæus, 151. Castigator illorum perfidia fide gentium. Judæus fugavit Dominum, Ægyptus recepit. Gentes anteponebat Judæis in fide, 151. Turbat infantia Christi, 158. De venia non sperant, nec de correctione. Nuntius salutis Judæo male audienti conversus in riuam. Domino nascenti parat mortem. Bos Hebræus Dominum suum agnovit, quomodo, 159. Cruelitas Judæorum notata ex fide magorum, 160. Cæpes Judaicus pro tritico lolium, pro vitibus spinas dedit, 164. Ut dividatur pater in filium, et filius in patrem allegorice. Gloria Christi est illi pœna. Judæus pater Christi a filio per invidiam separatur. Judæus prædicatur a Joanne, 167. Judaica domus caeca, 169. Fuit prius homicida legis quam Christi. Decalogi corpus retorsit in Christum. Judæi si Dominum Deum credidissent, ad ruinam barathrum non venissent. Lavat ad purificationem vasa, non seipsum, 171. Deicidæ fuerunt ex invidia, non facto, sed voluntate, 172. Judæus est cæcus a Christo

sanatus, quomodo, 176. Vid. Phariseus, Scriba, Lex. Herodes similis Vulpi, 19. Inimicus Christo. Mala quæ fecit Hebræis, 86. Sacrum morem sacerdotum violavit, 89. Non est ausus in Zachariam Rex nefandus. Ejus opprobria viginti enuntiantur, 127. Sanguinem Joannis absorbulit. Judex perversus, et quomodo. Furi, quia arguitur. Ejus puella saltatrix, 5. Infra vid. Saltatrices. De natali suo mortuus est. Occidit infantes, 146. Per Herodem diabolo quærebatur Christum ad mortem, et cur, 150. Pro temporali regno quærit extinguere æternum, 152. Doleat se illusum, innocentes necat. Ejus vitia. Fugitur a Christo. Mala in quæ cadit. Querit Christum gladiis. Rector populi quid mali agat. Omnia paravit ad accusationem, et penam, nil ad excusationem. Herodes tyrannus quid fecerit Judæis, 156. Infantia Christi turbatus, descriptivo, 158. Cur occulte vocat magos. Timet regnum, non Deum. Cur dicit *renuntiate mihi*. Erat locum tenens diaboli. Ad quid vellet ire ad puerum. Significat diabolum, 159. Ex invidia sævit in pueros, 172. L, norans confletur, quia in Christo resurgit occisus, 173. Cur Joannem resurrectum occidit? Testis criminis sui. Laudatur ironice. Cur tacet, quare decollaverit Joannem? Herodes et Herodias nomine et vita consimiles. Quid illa fecerit et ob eam quid Herodes. Judicat secundum crapulam. Herodianæ cœnæ cruentas epulas terra et cœlum horruit, 174. Filius noctis, non diei. Vocat omnes potestates in socios convivii, in testes criminis. Suam credit Herodes filiam saltantem cum impudicam vidit. Caro in Herode oppressa crapulis, quid promitteret, et cur. Ejus convivium quid causaverit. Dum honestatem abjurat, virtutem jurat. Interemit penitentiam in morte Joannis. Herodes et Herodias nomina sociata crimine, vocem occidere credunt: eorum contrapositiones cum Joanne. Herodiani juncti Hebræi, 53. Vid. Saltatrices, Elvrietas, Jejunium, Joan. Baptista, Historia. Relatio historica ad altiore intelligentiam sublinanda est, 56. Qui puræ historiæ tantum adheret, dictione Deum inhonorat, 95.

Homicida nil habet amoris, 152. Homicidium damnavit Joannes occisus, 174.

Homo. Videlicet bona hominis. Filius Dei appellatur, 10. Quod nascitur, quod est, debet Deo totum, 6. Respondeat generi, 10. Lapides ut convertantur in homines, 15. Ad Christi præsentiam liberatur a pœna, 16 et 17. Duo nocturne vigilet, et ad quid, 21. Sua in cælo reponat, 22. Sibi parcat, 25. Obligatur exigua cartula, 25. Habet, quod dat pauperi, 41. Ad Deum confugiat, 43. Ad vocem Dei convertatur, 46. Illi salus ab egressu et ingressu Domini, 49. Per generationem nascitur, ut divinum agnoscat amorem, 55. Sæpe nascitur in septimo mense, 56. Habet ex Christo novum ortum, 57. Accessurus ad Deum mundetur, 59. In obscuritate noctis lucernam Verbi Christi petat, 64. Quod homo detur cælo, terribiliss est quam quod Deus detur terris, 67. Filius Dei vel per gratiam, et servus, 67. Omnia creata propter hominem, 69. Redeat ad Deum anantem, 70. Clamet ad Deum: Libera nos a malo. Deum vocat Patrem, postquam Deus Jussit, 71. Vitam cœlestem ostendat. Filius Dei designatus in habitu servitutis. Quod homo Deus, creatura miratur, 72. De matris utero patrem fatetur in culis. Semper parcens criminis non timeat. Humane cogitationes. Vid. Cogitatio. Homo sibi sit medicus per fidem, 85. Quantum debet Deo, 94. Absolvitur amore. Homini comparatur regnum cœlorum, 96. Queritur in vocatione Dei, non persona discernitur, 99. Homo mundo jucundus, sed non utilis, et quare, 101. Ut agere debeat gratias. Initio suscitatus ex limo, in fine resuscitabitur ex pulvere, 105. Omnes homines, ut sint hostia et sacerdotes, 106. Veniat ad placitum Deo sacrificium, 109. Placet Deo, ex eo quod bene vivit. Fit hostia, si sancte se offerat. Si dat, quod potest, acceptus est, 110. Moriatur pro Christo. Sit peccator, ut Deus sit justus, 112. Per gratiam conditoris redit ad vitam. In baptismo fit domicilium virtutum, 115. Homo novus commutet vitia in virtutes. Hominem Deus perquirat solo hominis amore, 114. Homo moritur legi, 118. Deo, non terræ, fructum deferat. Ut præventat et concitet delicta, 116. Per Christum capit libertatem querere. Doctus a lege, unde esset virtus ardua, etc., et delicta multiplicia. Duo homines, Adam, scilicet, et Christus humano generi dedere principium, 117. Homo terrenus ut fiat cœlestis, imaginem Creatoris portet, 7. Homo justus major cælo et angelis, 120. Si non habet numinum, det pauperi manum, 122. Accuset se dehitorem Deo, et oret, ut dimittat, 125. Coram homine gloriatur de justitia, etc., coram Deo non. Est villicus Christi ad colendum mundum, 125. Caput bonæ faciæ, quando mors tempus admittit faciendi. Homines se villicos, non dominos agnoscant. Sequatur Deum, non querat præcedere, 131. Deus in forma hominis demonstratur, ut possit videri. Hominis pietas et ars hominem perducunt, 152. Ejus in ductria ut, honoretur a Deo. Eisdem caribus redit ad

vitam quibus dilapsus fuerat ad mortem, 142. Factus ex fimo intacto, 148. Deo pretiosus. Ad quid factus sit. Domus mundi pro eo facta. Factus de terra, ut esset dominus terrenorum, et de celestibus participaret, quomodo. Imago Dei, vicarius Dei in terrenis. Homo proprietatis Dei, qui ante erat similitudo. Creatus cum imperio terræ, ut delicias possideret. Sine homine non poterat salvari homo, 151. Perfectus ad vitam factus, reparatus in vitam perfectam. Abstrahit homines a peccatis, 155. Magis debet Deo quam homini, 161. Quid homini fecerit Deus in naturalibus. Quid in supernaturalibus. Liber a servitute omnium, soli Deo serviat, 161. Ei peccanti blanditur Dominus. Per gratiam cohæredes Dei, 162. Divisionem celestium non petat. Quomodo debeat habere hæreditatem cum Christo. Et omnia manducet, quid faciat, 163. Deus tendit hominem in formam Christi, ut sit decorus. A Deo correptus mox solatium accipit. Habet Deum patrem, apparatusque celeste. Ante productus ad mortem, jam productus ad vitam, 166. Dei beneficia in homines ex variis formis et habitibus Dei, *late*, 170. Quid det invitatis ad opera. Ut triumphet de diabolo. Homo non horreat hominem, 176. Duce manu cæcum lucis faciat nescire orbitatem. Homo semper vivit celesti verbo, terreno pane non semper, 11. Ex quibus fiat angelus, ac Deitatis habeat honorem, 45.

Hominis mala. Peccavit in paradiso, 4. Servus dominorum crudelium, 6. Post jejunium querit panem, 12. Facilis ad lapsum, difficilis ad ascensum. Cadit, et Deus ascendit, 13. Servi hominis jacent, et mala patiuntur ad poenam, 15. Homo nequit in desperatione suis subvenire servis. Vivus sepelitur a dæmone, 16. Ab eo impeditur, ne ad Deum eat. Obsessus quomodo loquitur a diabolo, 17. Miratur de potestate Christi, 20. Propter peccata flagellatur a Deo, 20. Quando est ignavus, et dormiens, dicitur Christus dormire in sua navi, 21. Bestia, et quomodo, 25. Callidus generat scandalum, 27. Figuratus in eo qui habebat manum aridam, 52. Ejus dura conditio quæ, 54. Voluntarius in delictis, invitus in poenis, 55. Solitus horrere magis quam curare vulnera, 56. Impietatis consilio e paradiso pulsus, 44. Homine quid infirmius? et quomodo, 45. Peccat, et Deus convertitur, quomodo, 45. Est in obscuritate noctis, 64. Non capit naturæ gratiam orationis Dominicæ. *Vid.* Oratio Dominica. Sursum per gratiam levatus, jacet subter per naturam, 68. Non capit magnitudinem divinæ charitatis, 69. Propriis viribus non liberatur a diabolo, 70. Dolet se mori, et ne resurgere possit, oppugnat, 74. Homo timuit angelum cum respexit, 88. Numquam securus de sua conscientia, 88. Ejus natura imbecilla ad divinas virtutes, 90. Nimis de se præsumit ante experimentum. Nascitur ad labores, gemitus, pericula: vult bona, et non facit, et alia ejus mala, 90. Noscit culpas corporum, vitia mentis ignorat, 91. Corde peccat, cogitatione, dubitatione, trepidatione, 91. Quod supra homines est, homo referre non sufficit. Vacat hominis sermo ubi adest præconium angelicum. A paradiso deliciarum ad mortem huc detractus, 96. Cur percat morte, 101. Creaturas sibi deos fecit. Ex pulvere factus naturæ totum, se sibi, Deo nil dedit, et cur Deus permittit illum in pulverem revocari, 101. Sterilis, vel ingratus, homo e vita mereur excedi, 106. Homo ignavus si populus præsit, sibi et multis fit noxius. Homo vivit mortitur pro justo, quia necessitate ducitur ad mortem, 110. Per hominem peccatum intravit in mundum et per peccatum mors, *late*, 111, *per tot.* Salvari non poterat sine Christo, cur, 111. Homines participes culpæ Adæ, et socii poenæ, 112. Prius receptaculum vitiorum, 115. Nil habet suum. Non prævalet obedire legalibus mandatis, 114. Carni deditus et mundo nil in se, quod futuræ vitæ est, relinquit. Passionibus tota vita conturbatus, 115. Homo vetus, totam perdidit disciplinam, 118. Homo sine Christo peccata cognoscebat non ut vinceret, sed faceret, 116. Hominis robur ab incendio vitiorum in favillam redigitur. Ut cepit velle virtutes, sed vitia sequi. Captivus, et servus sub lege. Ut nascatur in peccatis, 117. In vitis sepultus, 120. Homo hominis est sepulchrum. Homo hominem negligit, 121. Idem homo et filius qui dissipavit substantiam, 125. Homines se villicos agnoscant, non dominos. Qui homines, non Deum in causis timet, facile a justitia deviat, 127. Homo non intuetur quantus est Deus, sed quia est, 131. Dæmon non vult homines æternos, immo nec temporales. Cur homo moriatur. In cunabulis homo latet in homine, est corpus, et non est, 152. Ex timore homines tracti ad idola, 147. Est sibi vilis, qui Deo pretiosus est, 148. Ex invidia diaboli quæ bona perdidit. Ejus mala ex peccato originali. Obscuritatis ignorantia involutus, 160. Cur magis debeat Deo quam homini, 161. Deo nullam dependit servitutem. Inutilis ad divina et humana. Versatur in luto carnis, in limo corporis. Partem substantiæ perdidit, unde paradisi exsul factus est, 162. Homo ingrattissimus omnium. Erat cum Christo in paradiso, et extra Chri-

stum perlit. Dubitans de divinis promissis arguitur, 163. Ante diluvium nati producti ad mortem, 166. Mentis et sensus hominum correpti a malo fulguris, 171. De homine contra homines gentes exeunt bellaturæ. Querunt famam hominis de ruina. Homines sunt ut arbores ambulantes, 176.

Hora dicitur punctum, et momentum temporis, 112. Horæ duodecim diei Christi sunt duodecim apostoli, 170.

Hortus Ecclesiæ quomodo cultus et satus mystice, 98. Producit germina sua, 130.

Hospes. In hospite suscipitur Christus, 39. Hospite suscepto Christus subvenire tenetur suscipienti. Hospitis meritum ex apparatu mansionis innotescit, 92. In hospitis figura Deus apparuit Abraham, 131. Fuit hospes Chrysológus, 158, *per tot.* Mundanus hospes receptus quid agere soleat, 18. Qui e propriis sedibus injuste expellunt hospites, ut puniantur, 47.

Hospitalium humanitatis fit templum Deitatis, 144. Ejus indignitas in hospitis manet injuriam, 15. Hospitalium nostræ carnis Deus intravit. *Vid.* Habitatulum, Domus.

Hostia et sacerdos est homo, quæ maciatur et vivit, et quomodo, 108. Hostia viva est Christus, quomodo. Totus homo sit hostia placeus Deo, 109. Et erit, si se Deo sancte offerat. Immaculata Deum placat, exasperat maculata. Hostia viva, et rationale obsequium, quomodo Deo offerendum. Hostia jejunii quomodo offerenda, 15. Quam hostiam offerre Deo debeamus, quæ et nobis maneat, 45.

Hostis terrenus non prævalet celestibus, 12. Repentinus perniciosus, 27. Magis ducem quam militem petit, nec obsidet mortuos, sed viventes, 96. Melius est sæpe regi suo de hostibus referre victoriam quam semel mori, 128. Hostem proprio mucrone turbare, insigne virtutis, 157. Tolerabilior est hostis cum muris arietat extrinsecus, 171. Qui hostem intus habet, per se liberari non valet. Inquit in alios ut puniantur, 67.

Humana cum spinis cæcamur ex nobis, 76. Salmus humana reparatur fisdem lineis quibus perierat, 77. Humannum, Deo volente, fit divinum, 102. Ad humana perdiscenda brevis est tota vita hominis, 112. Quæ Dei sunt, non capiuntur a nobis, 62.

Humanitas Christi ostendit charitatem, 47. Ubi non est humanitatis iudicium, ibi Deitatis est signum, 153. Humannus sensus non est in eo qui fratri suo peccata non dimittit, 159.

Humilitas centurionis, 15. Hominum ex nostra imbecillitate sumenda, 88. Elevat nos ad mensam celestem, 100. Voluntaria magna virtus, 156. Quæ excusat a dicendo, cogit ad obediendum, 158. Est mater doctrinæ, 161. Acquisivit quod superbia amisit, 25.

Hydrops bibendo sinit, 7. Hypocrisis quid sit, effectus, nomina, et mala, 7. Laborat frustra. Naufragat in portu. Hypocrita est usurarius. De remediis creat morbos. Sibi damnum, non Deo causat. Hypocrisis est jejunium sine misericordia, 8. Quid agat hypocrisis, 9. Cæca est, et cæcat oculos. Fugienda, et cur, 9. Est species arte composita, quæ aliud in re agit, aliud promittit vultu, 172. Hypocrisis cum invidia quid agat. In secreto hypocrita facit nil secretum, 9.

I

Idolum. Graviora pondera Synagogæ sarcinis idolorum, 105. Ad idolorum lupanaria confugit Synagoga, 115. Idola periere ad apostolorum prædicationem, 170. De idololatria, 5, *ad fin.*

Ignarus stulte loquitur, 19. Decipitur a grossis fici, 106. Ignari non recipiunt Christum.

Ignavia hominum dicitur somnus, 21. Ignavus natus est qui post exemplum invenitur incautus, 79. Ignavus dicta et facta obscura Christi non intelligit, 96. Ignavus prospera non erigunt, 124. Ut obsit ignavus aliis præcedens, 106.

Ignis divinus nescit exurere misericordem, 42. Aabelat inclusus in carne, et alia mala facit, 57. Cælestis mundat labia. Satiat cor. Frigit in lapide, latet in ferro, 96. Et eorum collisione flammatur. Ignis terreni non admovendi divinis, 109. Febribus ex humore frigidus succenditur in corpore, 114. Quod est ignis segeti, hoc vitia sunt humano corpori, 116. Epolonis qualis fuerit, 122. Inferni ex parte sanctorum a Christo extinctus, 123. Inferni stilla quæ non exstinguitur, 124. Ignis a Christo spargitur verbis, 164. Cultor igne purgat agrum. Eo purgantur sata gentium. Cur super apostolos. Ignem urget aqua, et ignis multiplicat undam. Ignis gehennæ reos exurens innocuos deservit, 166. Ignis in rubo, in columna, 170. Ignis Spiritus sancti. *Vid.* Spiritus sanctus.

Ignorantia. Peccans ex ignorantia illius plagas non vitabit, 26. Peccata ignorantis non vitantur, 50. Secum habet

fastidium, 98. Ignorantia hominum quid fecerit, 112. Vitia necantur ignorantia, 116. Hominis ignorantia sublata a lege, 116. In nostra ignorantia peccatum sepultum. Ignorantiae Deus subvenit ex pietate, 157. Obscuritatibus ignorantiae involuta mortalitas, 160.

Illecebræ temporalis vim humanis conscientiis Apostolus apavit, 114. Contra illecebras peccatorum certandum pro caelesti gloria, 119. Ab illecebris superatus non vult Christum venire, 158. Eas quare homo sustinere cogatur, 117.

Illuminatio est a Deo, 126. Illuminatio Ecclesiae facta a filiis sanctæ Felicitatis, 134. Magorum illuminatio. *Vid. Magus.*

Imago Christi portanda a nobis, quomodo, 117. Perfecta devotio hoc dat imagini quod regi, 147. Imago Dei est homo, 148. Regum vel fratrum depictæ imagines cum concordia, cur, 149. Imaginem Dei portare noluit, qui idoli portat personam, 153. *Vid. Magus.*

Inmolare Deo debemus viscera virtutum, et quomodo, 108. Vita virtutum Deo immolatur morte vitiorum. Deo optima immolanda, 109. *Vid. Oblatio, Sacrificium.*

Imperans Imperantis ira subditio ius est, 161.

Impetrare aliis poenitentiam impudenter præsumit, qui sibi ad veniam nil providit, 125.

Impietas. Quid homini creato jam fecerit, 157. Semper febrit, 175. Incauta assumit criminis testes, arbitros facinoris, 174. Ut doceat, 44, et *de ea per tot. ser.*

Impius recedens a Deo a se obit, nec stat in consilio, 44. Fertur modo ad caelum, modo ad terras, se nescit. Quid fecerit consilium impietatis. Saporem trahit de pinguedine peccatorum. A Deo recedit, cum delinquit. Impio grassante, pius turbatur, 47. Declinat a Deo, 48. Interdum loquitur invito veritatem, 49. Impium vult Deus redire, non perire, 51. Impiis imputandum, si gratiam non recipiant claritatis, 55. Impius ruit, destruitur, stare non potest, 75. Possessus a terra, et morte in resurrectione justorum, 77. Terret impium timor, 80. Certior factus a Thoma de Christi resurrectione, 84. Timebit supernam potestatem, 88. Stat in trivis, 89. Sui ipsius consiliarius. *Vid. Consilium.* Eorum animæ repetuntur a ministris Tartari, 104. Ex pietate patris magis proditur impietas filii, 123. Impius non est, qui in alium pius non est. Impius et justus apud inferos ante Christi Resurrectionem erant, 123. Qui sibi impius, cui pius? Impiis non ferenda pietas, 127. Proprietate quam det mercedem. Impius si est contra justum, sibi lethalis est, 175. *Vid. Peccator.*

Impudicus. Impudicis inimica castitas, 127. Impudica ex impudico nata, 174.

Incedere. Qui non stat in trivis peccatorum, incedit, et alia facit, 89. Incedunt qui virtutibus currunt, et ad mandatorum pleuitudinem perveniunt, 9.

Incensum Arabicum non tam libenter odoratur a Deo, quam sanctitas cordis sinceri, 87. Incensum est thuris et puræ supplicationis. Incensum Ecclesiam illuminans mystice quale, 154. Debetur Deo, 157.

Incendium febrile exstinguitur calore, nutritur frigore, 114. Inextinguibile ex ardore vitiorum, 116. Incendia cupiditatis quæ fumi nescit transit, 89.

Incredulitas filia mortis, quid persuadeat homini, 118.

Indigna non petenda a Deo et cur, 132. Promissio non redditur indigno, 100.

Indocilis ad excessa contendens mergitur in profundum, 119. Vitatur a Christo ad illius salutem. Fatigat ingenium magistri, 106.

Indulgentia. Tempore indulgentiæ poenitendum, 46. Indulgentia legis antiquæ erga sacerdotes, 92. Indulgentia magna ex magno reatu, 95. *Vid. Venia, Remissio, Poenitentia.* Indulgentia decubuit, ut peccatores levaret ad veniam, 30. Jus indulgentiæ est penes hominem, qui proximo debita dimittit, 71. Quæ res pelant justorum indulgentiam, 43.

Industria hominis ut honoretur, Deus occultat divinum in humano sermone mysterium, 132, et alia, etc., 96, a principio.

Infantia, infans. Filiorum ut fuerit olim tradita diabolo, 51. Infans demone repletur, quando a parentibus offertur diabolo, ut curetur. Gloria Christianæ infantiae, 68. Infantia Ecclesiae tempore S. Apollinaris, 128. Infantia totum obtinet, plus lacrymis quam virium ratione. Homo in infantia latet in homine, et hominis labore proficitur, 132. Habet vagitum ex verbo Dei, 144. Infantes non condemnantur descriptive, 152. Infans lætus moriens describitur. Infans omnem hominem non bostem respicit, sed parentem. Passiones ignara rapuit martyrii palmas, 153. Infans lacrymis uberum nutrimenta disquirat, 158. Vincit barbariem, potestatem, etc., et amorem expostulat. Infantia Christi turbat Jerosolymam.

Infernus. Devorando Christum, j-junium incurrit, 57.

Christum Judæis ablatum dat gentibus. Præparat mansionem Christo. Dirumpitur vita deglutita, 57. Ejus tremenda servitus, 65. In eo non est venia, 66. Mala ejus docemur a Christo. Resurgente Domino inferna sistuntur, 74. Amisit carceratos Domino ad illum descendente, 78. Carcer illius destruitur, 82. In eo peccatores vivunt poenæ, pereunt vitæ, 96. Ejus flamma non tam linguæ quam mentis et conscientiæ, 122. Membra quæ hic magis peccarunt, magis in inferno torquentur. Ei non resistit purpura, et nudus in eo sudat. Ante Christi resurrectionem tenebat impios et justos, 123. Ejus portæ æreus januis et ferreis vectibus claudebantur animalibus. Christus illum aperuit. Parens inferni est mors, 118. In eo damnati mentiuntur, 123. Non crederemus ab inferis revertenti. Ejus mala vitare conemur, 123 et 124. Est fovea peccati, 170. Rapit peccatores nudos ad poenam. In eo gemitus et stridor, 174. *Vid. Damna, Gehenna, Ignis, Tartarus.*

Infidelis. Illis perniciosum fidei sacramentum sine fide, 60. Sacramentum fidei non divulgandum scripto inter infideles, 61. Illis tenebrescit dies, 75. Est indignus, 102. Se ipsum demergit in obscurum incredulitatis, 151. Nec audit, nec videt, quod fidelis audit, etc. Eorum poena redundat ad gloriam fidelium, 152. Baptizati et instructi a Chrysologo, 58, 57, *per tot.*, et 56-62, 67-72. *Vid. Perfidus.*

Infidelitas cavenda, ne nos reducat sub potestate diaboli, 18. Incredulitate Hebræorum nec unus daemon captivo fugatur ex corpore, 51. Patris obest filio. Callida non habet excusationem, 102. *Vid. Perfidia.*

Infirmus. Cum recitantur, animos deponunt, 150. Infirmus non stat ibi, ubi Christus est, 18. Homine nil infirmius, et cur, 45. Infirmus recurat ad medicum caelestem. Infirmi nullus locus est, ubi virtus est sociata virtuti, 57. Ubi infirmitas est ignota, Christus illuc primum curam vertit, 94. Infirmus humana vult, et non potest, 100. Incurvat mulierem, 105, *per tot.* Oculorum non sustinet magnitudinem lucis, 112. Infirmus culpanda, ut fratri detur venia, 139. Alia corporis, alia mentis, 164. Cur eadem varie curata sit a Domino, 176. Nutu Christi percunt infirmitates. Familiaris dum fit publica, dolorem affert et pudorem, 15. Ejus lassitudo remanet, ubi ars curat, non virtus, 18. *Vid. Ægritudo, Fragilitas, Febris.*

Infirmus turbatur malis, 47. Infirmum non curat, qui illius arbitrium querit et exspectat, 114. Versatur in strato, 14. Stulta sunt illius desideria, 50.

Infula. Qui dignitatis infulam non habet, nomen dignitatis non invadit, 109. Mors quando infulus suæ potestatis amisit, 10. Infulus divini potestatis in se perdit, qui proximo peccata non dimittit, 139. Æternas infulus quis habeat, 144. Eunuchus infulus palatii mutavit, 56.

Ingenium periti magistri ut faugetur in docendo rudes discipulos, 106. Depravatur dolis, 116.

Ingratitudo hominis ægroti erga Deum medicum quid causaverit, 151.

Ingratus ad poenam ducitur, non divitiis, vel paupertate, sed animo, 124. Homo est omnium ingratus, 102. Ut merito puniatur, 66.

Inimicus. Inimico parcendum, *late*, 38, etiam exemplo Christi. Ei dimittere proficuum, 67. Illi dimittenda peccata, alias, etc., 68. Inimico qui totum dimittit, nihil de suis delictis Domino debet, 70 et 71. *Vid. Venia, Diabolus.* Inimico dimittenda peccata, *late*, 129. Inimicus extraneus et internus quæ mala faciat, 171.

Iniquitas condita ab Herode evaginatur, 152. Illi semper est amica iniquitas, cui est æquitas odiosa. Est in plateis, 95.

Injuria æquo animo toleranda, *per tot.*, 38. Est divina philosophia tolerare injuriam. Injuria proximum afficientes phrenetici sunt, ideo pietate curandi, 38. Christus indignatur, dum pro honore sibi fertur injuria, 48. Injuria Creatoris fugitur a tota creatura, 78. Injuria humani corporis sublata in Nativitate Christi, 144. Sine humanis injuriis humanæ injuriæ non poterant amputari, 151.

Innocens, sine Christo non habetur in terris, 30. Innocentium resurrectio erit terror impiis, 77. Quis innocens inter gurgites vitiorum, et vitæ lubricum? 89. Innocens vocatus ad reatum, dum purgari æstuat, stimulat cognitorem, 97. Dum innocens puniatur, reatus redundat ad judicem, 112. Innocente reum accusante, gratis iudex pro misericordia rogatur, 122. Innocens non facile condemnatur a reo, 175. Si accusetur, quid, 175. Innocens ab initio, qualis erit in fine? 91.

Innocentes martyres ab Herode occisi, 146. Quare, 146 et 152, *per tot. optime.* Solum, quod nati sunt fuit illis crimen, 152. Sunt milites innocentæ Christi, excubiæ cubicularum. Nati martyrio, non sæculo. Merores in gaudium commutarunt. Ipsi in sanguine baptizati, matres eorum in lacrymis. Moriuntur lætantes. Præmo i regi suo, quam commori gestiunt, *descriptive*, 153. Martyres gratiæ

quomodo. Eorum martyrium virginitati comparatum. Christus fugit, ut illos habeat, non Synagoga tebeat. Oculi ob Christi infantiam, 158.

Innocentia nostra non ex nobis, sed ex patris celestis venit, 4. Intromittit nos ad Dei conspectum, 6. Numquam nota, 73. De innocentia male se glorians homo ducitur in debitum et poenam parentis, 112. Pro ea moriatur, qui hactenus illam exstinguere molitus est, 113. Christum resurgentis amplectenda. Unde esset innocentia difficilis, diu ignoravit homo, 116. Auferitur a pecunia, 126. Ejus inimicis sit odiosa libertas, 127. Innocentia prima felicitas, et quomodo, 167. Qui creditum innocentiae servat, poenitentiam non solvit usuram. *Vid.* Justus, Integritas.

Invidiator latitat in noctibus, appetit dormientes, fugit vigilantes, 97.

Insuperantia interdum fallitur, sed affectus non decipitur, 25.

Instrumentum quod fuit perditionis, potest esse occasio salutis, 126.

Intelligentia est de oculis, non de visis, 14. Ejus vis in videndo pauperis nuditatem. In paupere intelligitur adesce Christus. Minor intelligentia Scripturarum generat pernicem, 52. Homini acutior ab obscuris Domini verbis, 96. Est magna arbor, 98. Altitudine sensus tota levatur ad caelum. Humanarum et divinarum rerum non habetur perfectio in tota hominis vita, 112. Christianum sese intelligat, 113. Intelligentia potest benigne relevare quos onerat severa discussio, 126. Humana non facile capit sensus evangelicos.

Intentio. Ex ea judicat Deus, non ex operibus, 9.

Interna peccata ut emundentur et propellantur, 171.

Interpres litterarum quid agat, 32. Verbi Dei. *Vid.* Verbum Dei.

Integritas est poena corruptus, 127. Integritas testis innocentiae fugat timorem, 144. Integritas Mariae V. *Vid.* Maria Virgo.

Intercessio Ecclesiae. *Vid.* Ecclesia.

Intrare possumus ad Dei conspectum, si non loco, vel corde, 6.

Invenire. Qui quod amisit invenit, donat culpas, iram vertit in gaudium, dolorem mutat in gratiam, 168. Jucundus nobis perdita invenisse quam non perdidisse servata. Magis delectant inventa quam subjecta, 96.

Invidia Hebraeorum in Christianis, 4, *per tot.* Non admittit pietatem nec charitatem. Dissipat rationem naturae: malum antiquum, et alia. Malum angeli, et hominis, ac Hebraei, armat contra Christum, quatit cor et animam. Vitanda. Pellit gaudium. Non patitur socium. Simulat; mentitur. Dolet de bono alterius, non de suo proprio damno. Invidus est avarus. Invidia perdit omnia bona, 5. Invidet sibi, qui elevatus ad summa, se ad humilia dejicit, 25. Ut jungat, consuetia disjungere, 31. Caecat et tenebrat mentem, 48. Mala illius ab exemplis, 48. Malum incurabile. Et alia multa de ea. Fuga vitatur. Invidia Hebraeorum in Christum, 49. Diabolus invidia spiritus quid agat, 97. Invidia Judaeorum privavit illos lege et gratia, 102. Invidia epulonis in Lazarum, 123. Grave est malis, eos videre felices, quos aliquando habuere contemptui. Invidia claudit oculos, 131. Quo feratur, apparet ex immanitate Herodis, 153. Invidus quid mali agat, 168. De caelestibus cum diabolo fugata, 168. Invidia Phariseorum, 172. Invidia carnifex suorum quid mali agat. Qui haec recipit, sua sustinet supplicia. Bonum alterius invidio est poena; est malum multiplex; statim fugienda. Est morbus. Quid suaserit peritis in lege. Mala quae fecit invidia, *late ab exemplis.* Spoliata a Christo suis commodis. In Phariseis quid egerit. Invidia cum hypocrisis suis propinat. Fax invidiae. *Vid.* Livor, Zelus. Est oculus nequam, 139.

Ira exstinguenda in ipsis scintillis, 58. Alias sanguine non sedatur. Ut vincatur. Quomodo sit in Deo, 45. Cur David petat argui a Deo, sed non in ira. Ira ventura est aeterna damnatio ad tartara, 157. Ira imperantia subito jus est, 161. Nutritur a demone, quomodo, 16.

Isaac gaudet cum sit hostia, 35.

Isaias evangelista non minus quam propheta, 57. Tactus dolore, quia quod sensit de Deo non potest annuntiare. Purgatur a seraphim. Cur Deum habitu regio videtur, 131. Praedixit virginem Deum parituram, 146.

Iter ad Deum fit non pedum gressu, sed mentis incesso, 5. Iter ad Deum Patrem est compendium viae salutaris. Iter gentium a Deo ad diabolum fuit animo, non loco, 5. Iter Jejunii ingrediens caeteras curas deponat, 8. Iter Christi ad mortem et gloriam, 19. Itineris terreni homo incassum diu sudores pertulit et labores, 175. Iter praebuisse pauperi plus est quam panis dedisse fragmentum, 176.

J

Jacere. Hominum servi jacent, et cur, 15. Jacemus in vilis, et jacemus oppressi, 54.

Jacob plus mysticus quam dolosus, nos figurabat sub pellibus hircorum, 75. Ei vianit occurrit Deus cooperator, et luctat cum eo, 131. Quid agat Deus cum eo, ut ametur, non timeatur, 147. Cur illi mutatum nomen, 154. Jacob ante triumphat quam vivit, 70.

Jacobo apostolo quare non commendata beata Virgo, 49. Janua clausa non denegat ingressum egressumque suo creatori, 81. Janua mortis fuit homo, per quem peccatum intravit, 111. Janua inferni. *Vid.* Infernus. Januae inferi contraeas sunt arietes crucis Domini, 125.

Jejunium quid possit facere, ostenditur ex fame prodigi, 2. Et ex aliis. Est prima virtus nobis, 7. In jejunio quid sit ungere caput, lavare faciem. Jejunium sine misericordia esurit, alget, 8. Misericordia est ver terrae jejunii, et alia. Variæ deflutiones, seu epitheta jejunii, 8. Vincit duce misericordia. Ejus alae sunt misericordia et pietas. Sine misericordia est simulacrum laemis, et avaritiae, et hypocrisis. Jejunium sublevarit cael. sti symphonia, 10. Arina jejunii sumenda contra diabolum, 11. Tempore jejunii quid agendum, 12, *per tot.* Jejunium nostrum est esuries diaboli. Essentia et virtus. Vincit diabolum, 12 et 13. Jejunans creditur Deus, 13. Cunctis virtutibus anteponitur. Timetur a diabolo. Diaboli tentationes tempore jejunii quae. Hostia jejunii quomodo Deo offerenda. Sit voluntarium. 31. Est aratum sanctitatis. Cur discipuli Christi non jejunant, etc., *late per tot.*, 31. Jejunium purgat corpora a squalore carnalium delictorum, 31. Verum jejunium non admisceatur fraudulento. Jejunandum Christi praeccepto. 41. Sit cum misericordia. Et ita multas habebit virtutes. Fata jejunium sine pietate jejunat, 42. Sine misericordia est lames avaritiae, et alia, 1. Semina jejunii jactanda in pauperum lacrymas, 42. Vacillat sine misericordia. Sit cum misericordia et oratione, 43, *per tot.* Jejunium habet lassitudinem. Deo offerendum, ut voracitas ceaset, 108. Quadragesimale cur institutum, et ut debeatur fieri, *late*, 166. *Vid.* Abstinencia, Quadragesima.

Jephthae filia moritur gaudens, 55.

Jericho. Cur per eam ambulat Christus, 54.

Jeroboam scandalum fecit in populo, 27.

Jerosolyma quare turbatur Christo nato, 158.

Jesus cur fabri et Mariae filius appellatus, 48. Dicitur Jesus a salute, 57 et 59. Filius unicus per naturam. Jesus Hebraice, Salvator Latinae, 60. De Maria natus Dei Filius est. Nomen Jesu caelum et infernum submisisse constituit, 61. Dicitur Salvator, 142 et 144. In eo nomine tota majestas Deitatis adoratur, et ab omnibus, 144. Virtus et potestas. Quis sit Jesus natus ex Virgine, 145. Jacet in stabulo, 142. Natalis Jesus quis, et ad quid, 156.

Joannes Baptista, quid egerit virtute jejunii et orationis, 45. Ejus Epitheta, 86. Erat lucerna sensum demonstrans Dominum, 87. Dicitur angelus, quando. Exsultat in utero. In utero propheta. Filius sacramenti, et alia ejus epitheta, 88. Gaudium cunctorum, magnus coram Domino. Cur non sit potatorum vinum. Ejus privilegia. Praecursor Christi. Habuit spiritum Elias. Eliam et Christum virtutibus representat. Asiricus vinculis, extinctus adulteris, 89. Cur non moritur communi morte. Angelus in terra Deo obsequium praestitit. Laudatus ab originali gloria parentum. Est totus sanctitas, 89. Omnia prima debeantur ei, etiam primogenita. Ut Angelus nascatur, quid factum sit. Ejus encomia ex angelo, 90. Quid fecerit Christo, et cur, 90. Nascitur ex sterili, cur, 90. Prius dedit patri veniam, quam diluget peccata populorum. Dicitur filius ex singularitate, 91. Major homine, par angelis, et alia, 91. Lucifer, praeco, tuba, angelus; et alia quae antelucanus fecit, 91, *optime.* Miratur se peregrinus in utero, 92. Vox, tuba, praeco nascitur ex silentio, 92. Ejus encomia, 127. Traditur adulterae. Alligatur, ut veniat locus non sit. Herodem corrupti, ne periret. Offendit, quia arguit. Ejus decollatio optime descripta. De morte sua natus est, 127. Genibus praeparat novalla Evangelii, 157. Quare verbum Domini super Joannem, non ad Joannem. Quare vox, non verbum. Cur venit ad Jordanem. Ejus baptismus quale. Corripit exemplo, ut mores naturamque possit immutare. Appellat Hebraeos genuina viperarum. Christum in Jordane tenet, veniam accipitur, 160. Intrepidus inter caelestia. Natus ad Dei amorem, 2. Doctor et magister poenitentiae, 167. Poenitentiam suadet. Per quae deserta praedicaret. Accipit vestimentum de pilis camelorum. Cum vesceretur locustis et melle. Lucerna ardens Christum drachmam invenit, 169. Quomodo ex dicto Herodis resurrexerit, 175. Venit ad omnium medicinam. Effusione sui sanguinis exstinxit germina tota serpentis antiqui. Ejus caput in disco pretioso fertur, 174. Erat, ut lucerna super candelabrum, ut

judex in tribunali. Oecisus damnavit homicidium. Toto orbe clamat ocellus. Nasctur, quando perit Herodes. Contrapositiones Joannis et Herodis. In multis superstat Joseph. Major inter natos, quia arguit adulteras: et licita mulierum eousortia calcavit. Pericula feminarum non evasit. Major in natis mulierum ex jejuniis, 12. In utero Deum agnoscens matri refert, 70. *Vid.* Herodes.

Joannes evangelista ne Christum abnegaret aufugit, 150. Quare ei fuerit commendata beata virgo, non Jacobo ejus fratri, 49. In passione fugit nudus, sed fuga cooperatus est, 78. Fugit in passione, quare, 170.

Jonas propheta fuit figura Davidi, 37. *per totum.* Jordanis. Cur alveum Jordanis intrat Christus, 160. Et quare facta sint in eo. Si fugit ad presentiam legis Arcae, cur non fugit ad presentiam Trinitatis.

Joseph. An amittat virginitatem incarnatione Verbi, 140. Quomodo justus, si conceptum sponsae noluisset discutere, 145. Fuit pius et justus. Describitur ejus animus aeternus. In eo tota Davidis prosapia nuncupatur, 145. Vigesima octava generatione a David natus. In eo fides promissionis impletur. Sponsae causas ne timeat admonetur. Erat securus de conscientia Mariæ. Angeli locutio cum Joseph circa Virginis conceptum. Sponsus figura Christi sponsi Ecclesie quomodo implet figuram passionis Christi in altero Joseph adumbratam, 146. Joseph maritus nomine, conscientia sponsus, anxius de sponsa prægnante, *descriptive*, 175. Mox ei angelus occurrit, et cur. Timebat, quia erat in causa maxime pavor, 175.

Joseph patriarcha comparatur Joan. Baptiste, 174. Jubilatio dulcis oves ad pasqua ducit, 6. Ut Deo jubilandum, 46 et *seqq.* Qualis jubilatio ad quam David invitat, 6. Pastoralis inclinatio oves ad pasqua, 25.

Jubilæus adducit ad totam plenitudinem vesie, et remissionis, et quomodo, 159.

Judas fecit scandalum scandalorum, 27. Lapidem Christum traxit ad scandalum pusillum, ut non panem vitæ, sed doloris conficeret. Quid illi fecerit aurum, 29. Ut quietem Christi, 37. In ejus animo diabolus doli fructum concipientem crimen peperit proditoris, 19.

Judæus. *Vid.* Hebræus.

Judex facit ex arbitrio proprio, carnifex ex alieno, 17. Judex sustinebit iudicium sui superiorem iudicem, 26. Cum vult ignoscere, hominem respicit, non culpam, 54. Cur Deus judex noxiorum personam suscepit, 90. A reo supplicante tactus non maculatur, 94. Ad iudicem non intrat non vocatus, 102. Ad illum redundat reatus, si poena percellit innoxium, 112. Eum gratia ille rogat, quem innocens confessor accusat, 122. Judex Deus visus a Daniele, 151. Judex quos arguit et iudicat, 152. Judex in tribunali resplendens fuit caput Joannis in disco, 174.

Judicium. In finali iudicio Deus cætera tacens de misericordia in pauperes clamabit, 14. Pauper erit advocatus in die iudicii. Et Judex debitor est illi qui generatur pauperi. Per iudicium omnia deperierant, sed misericordia occurrit, 42. Servatum in die mortis, ut penitentiam agamus. De crimine non iudicatur, qui facit misericordiam. Vicinum iudicium quid sit operatum in homines, 47. Separatio in iudicio consolator sanctos, 47. Quare Christus iudicatur ab Hebræis, 49. Fiet iudicium de vivis et mortuis, quomodo, 57. Iudicium non credit, qui male vivit, 59. Ex eo comprehensit terra, 77. Est terror impiorum. Iudicium manifestabit quis fuerit quisque, 97. Iudicium Dei tempus messis hominum. Profunda iudicia Dei quomodo possint cognosci, 101. Ejus securis arbores steriles occidet et cremabit, 106. Miser, cui in iudicio non miseretur genitor, 122. Gestit Deus venia prævenire iudicium, 125. Ad iudicium vocatur tempore mortis. In iudicio non est tempus penitentiae, sed poenarum. Iudicium Herodis perversum, 127. Ira ventura erit iudicium iniqui, 137. Iudicium evadit, qui ante delictum veniam sibi prævidit, 159. Iudicium ut custodiatur, causa temperanda est, 144. In dubiis iudicium fugiendum, et Deo remittendum. Iudicium præveniendum penitentia, 167. Christiani nolent venire iudicium. Quia adhuc non venit, est, quia Dominus nos ad se ire desiderat. Ne judicemur, iudices nostri simus. Iudicium crapulae, et vini quale, 175. Confusio impiorum in iudicio ex quibus causis erit, 23.

Jumenta Christum natum fatentur, 141. Et suis suscipiunt in præsepiis, 141 et 156.

Jussio superioris temeritate tollit dicentis, 70. Jussio Dei appendit cælum, 101. Sic terram, mare. Jussu solo omnia creata, et sola jussione solvenda. Jussio et sanctitas imperantis cogit loqui etiam sermone sterilem, 107. Ad jussus arbitrium timor obedientis invigilat, 109. Jussioque parere est virtus, 138. *Vid.* Præceptum.

Justi spernunt aurum popularem, 21. Justo nomine tantum, sed factio iniusti a Christo repellunt, 28 et 29. Christus non vocat justos, quia omnes reperit peccatores, 50.

Justi Domino exsultant, 46. Dent iudicij malis, 47. Justus turbatur ex apparitione Angeli, 89. Esse justum apud homines est virtus humana, apud Deum est numerus divini, 89 et 91. Ex quibus dicatur justus Zacharias et uxor. Justus roboratur in perfectum virum tribulatione, patientis, probatione, spe, 110. Justis dabit Christus vitam, regnum, gloriam. Quomodo dicat justus: Ego moriar pro Christo. Justi in morte illudunt mortem, et ad vitam transferuntur, 114. Justi cælo majores, pares angelis, immo meritis superiores, 120. Justum aliquem patiuntur paupertate et miseris cruciari ad pietatem malorum, 122. Accusant se ipsos apud Deum, ut ipsos Deus excuset, 123. Justi et impii ante Christi resurrectionem erant apud inferos, licet diversis in locis. A Christo descendente ad inferos absoluti. Eorum mors pretiosa coram Domino, 174. Et est mors eorum vita. Cupiunt Christum ad palmam eorum venire, 158. *Vid.* Sancti, Confessor, Innocens.

Justificatio. Montes justificationis sunt a nobis ascendendi, ut beatitudine perfuamur, 89. Pauci incedunt in omnibus justificationibus. Manente condemnatione justificari non potest condemnatus, 110. Justificati sumus per Christi resurrectionem.

Justitia nostra ne fiat coram hominibus quomodo intelligatur, 9. Per se sibi abundat ad gloriam. A Deo genita cælum exspectat. An occultari possit. Hypocritis non est justitia. Se locans humanis oculis non exspectet mercedem divini patris. Justitiæ tantum serviat, quantum hactenus iniquitati, 114. Laboriosa est, 116. Non ferenda ab injustis, 127. A justitia deviat, qui in causis homines, non Deum pertimescit. Injustis inimica, 151. Sine pietate est crudelitas apud Deum, 145. Justitia est, quidquid fecerit Dominus erga servum, 161. Justo si desit humanum consilium, subvenit mox divinum, 175. Salva justitia miseretur Deus, 6.

Juvenis insipiens dicitur juvenis, quamvis sit ætate senex, 5. *Vid.* Adolescens.

L

Labia immunda habebat Isaias, 57. Talia nos habere delectandum. Labiis mundatis passionem et resurrectionem Christi referamus. Labia a dolo polluta, 62.

Labor philosophorum. *Vid.* Philosophia. Cantilepa levatur, 10. Ubi non est labor, ibi nec fructus adest, 14. Vincitur usu et exercitatione, 28. Humanus labor apostolorum profuit divino labori. Ex labore fructus. Ad labores descendit Joan. per gratiæ dignationem, 88. Gloriæ ex labore superatur a gloria ex origine, 89. Labor communis habeat commune lucrum, 91. Labor illius qui scripturas mystice interpretatur, 96. *Vid.* Sudor. Labore acquisita magis delectant. Labor requiritur ad agnoscenda profunda iudiciorum, 101. Labor et poena in discendo litteras. Labor ex quiete, et e converso, 103. Labor susceptus a certantibus in agone pro corona, 119. Labor doctoris sumitur a Christo pro nobis, 163. Labor itineris viatoris hominis diu incassus, 175. Deus in nostro labore socius cur, 147. Labori proprio nemo invidet, 97.

Lacrymæ pauperum jejuniis rigant, 42. Cælum rigant. Qui Deum verbis non orat, nec lacrymis orabit, 45. Beati, qui lugent mundo, 46. Lacrymæ a gaudio et dolore producuntur, 46 et 64. Cordis affectum testantur, 46. Iniquus lacrymabitur in alio sæculo de bono pauperis, 47. Reparant perdita ex cibo, 66. Lacrymæ Magdalena, Jædæorum et Christi ex diverso capite, 64. Pro peccatis Deo lacrymandum, 65. Lacrymæ impetrant filios, 73. Lacrymæ mulierum potentissimæ, 79. Eorum sunt arma. Filiorum lacrymæ ex natura, 89. Deus sinit lacrymas peccatorum, 93. Peccatorum lacrymæ rigant cælum, terram diluunt, exstinguunt gehennam, et delent divinam sententiam. Sunt baptismata peccatorum. Lacrymæ viduæ impetrant resurrectionem ejus filii, 105. Sunt jucundæ, quæ emunt gaudium immortalitatis, 107. Lacrymæ parvulorum sunt arma potentissima, et cur, 128. Lacrymæ sunt potus penitentium, 137. Lacrymæ fuere baptismata matrum innocencium occisorum, 152. Martyrii gaudium non caret, lacrymas martyrii qui fudit. Infans lacrymis uberum nutrimenta disquirat, 158. Lacrymæ abluunt ulcera reatus, 167. Domi Petri non vicia fundebantur, sed lacrymæ, 18.

Lædens. Lædentem proprio mucrone truncare, est iustitiae divinæ virtutis, 57.

Læsus. Læsis quod longum est, breve est ad lædentes, 16. Læsus dimittat fratri, 159.

Lamentari non potest de morte, qui voluntarie recipit illam, 25. Parturiens lamentatur ex dolore, natus ex matre, 89.

Læces doloris fixa in cordibus discipulorum Christi, 85.

Lapis sepulchro Christi avolutus mortem, revolutus resurrectionem probavit, 74. Lapis sepulchri evolutus. Revolutus ab angelo ad fidem resurrectionis, 84 et 75; et

ad alia, 75. A Judæis constitutus ad janam mortis, fit cathedra vitæ. Revolvitur ab angelo ad salutem, fidem, ad evolutionem mortis, 77. Ei angelus insidet, ut præses, et ob alia. Lapis clauderat ostium cordis mulierum, 82. Lapis magnus plus merito quam forma. Non potest consistere Christo resurgenti, 84. *Edificantes* turrim providerunt sibi lapides, ut alius caderent, 131. Judæi lapides attulerunt, ut se occiderent, non Deum.

Laqueus. Herodes cecidit in laqueum quem tetenderat, 152. Laqueus diaboli, 11.

Lascivus formam accusat in ejus lapsu, 116. *Vid. Luxuria*. Lassitudo. Generat fastidium et dicenti, et audienti, 122. Lassari ne-cit, cui panis Deus est, 166. Nec bajulus misericordiam lassatur, 170.

Latro evangelicus in ipso momento mortis paradisum invasit, 60. Rapuit veniam, 167. Quando solvebat penas latrocinii, 61. Latro in occulto tendit insidias, 158. Latro callidus dicitur, 173.

Lavare. Ante mensam lavandæ sunt manus, 171. Multa lavacra legis lavant, et non lavant, sed lavacrum gratiæ lavat. Et quomodo. Lavanda sunt quæ divinis mancipantur mysteriis. Corda lavanda a peccatis, quomodo.

Laurentius, martyr passione insignis, 133, *per tot.*

Laus Patrum redundat ad gloriam filiorum, 89. Viro illustres laudare quomodo debeat orator. *Vid. Sacrificium laudis.*

Lazarus a Bethania forma vincendæ mortis, exemplum resurrectionis, 65. Ejus resurrectio est signum signorum, 65. Resuscitatur quadriduanus, ut servus, et cur. Ejus infirmitas tantum significatur Christo amanti. Christus in eo dat locum morti. Cur gaudeat Christus in morte Lazari. Si mulier non fuisset in paradiso, Lazarus non moreretur. Lacrymatas Lazarus a tribus diverso modo, 64. Ejus mors ad Dei gloriam. Gaudium ex resurrectione illius, 85. Cur Christus fremat. Spelunca quid, 65. Cur tolli lapidem jussit. Martha dixit, quod fetet. Quod quadriduanus. In Lazari resurrectione dialogus tartari cum angelo, et alia *fuse*, 63, *ad fin.* Cur ligatis manibus et pedibus surgit, *pulchre*. Lazarus propinavit nobis gustum resurrectionis. Est argumentum resurrectionis Christi, 81.

Lazarus Pauper. Stupendæ vices illius cum divite, 66. Pro malis recepit bona. Vulnera Deo in hostiam offerebat. Ut jacuit ad divitis janam. Ejus mors et funus cum funere divitis, 121. Ponitur pro confatorio divitis, et alia mire et descriptive, 14, *ad finem*. Pectus judicis et arcana possidebat, 122 et 124. Non fecit bona, sed recepit mala, 125. Cur beatus. Mortalium miseria cognoscitur ex Lazaro et divite, 124. Contrapositio Lazari et epulonis. Non fractus malis. Curari ab epulone debeat. *Vid. Epulo, Dives.*

Lectio ecclesiastica peritiss et simplicibus prodest, 20. Quod pandit verbo, tempus commendavit exemplo, 20 et 21. Evangelica bonis est salutaris intelligentiæ, malis occasio erroris, 89. Sedula et iterata profundam scientiam præstat, 120. Frequentata fastidium generat audienti. Pars illius differitur, ne longitudo fastidium generet auditoribus, 122. Lectio prolata trahit in longum, 173. Legere vel aurem legendibus præbere idem est, 159.

Lectus doloris nostri est corpus nostrum, 14. Lectus paralytici jubetur portari in testimonium sanitatis, 50.

Lex naturæ quæ. 5. Lex Dei quæ in principio mundi. Divina docuit, quod humana sapientia ignorabat, 11. Prodidit diabolum mali auctorem. Legis antiquæ suppellex studiis Judæicis atrita, 31. Ex Evangelii pannus rudis dicitur, et est principium texturæ, quomodo. Præcepta legis non suffecerunt commendare nobis divinum amorem, 55. Lex adducit ad janam, quos gratia intronit in templum, 86. Legalibus in tabulis Deus descripsit normam disciplinæ, 88. Lex antiqua illicita prohibuit, licita non negavit, supra naturam nil potuit, 92. Lex fidei janua, gratiæ nuntiata, Evangelii prævia, etc. Legem satam veracibus præceptis cur dæmon mendacibus fucavit inventis, 96. Cur in lege celatur sensus divinus, 99. Qui sine lege erat, in lege positus demonstrat legis auctorem, 102. Flosculus comparata, 106. Lex cum ipso homine cœpit; sed Adam mox prævaricatus est, ut accipit: Moyses prævaricatoribus promulgavit acceptam, 111. Per legem mors regnavit, quia gravius prævaricatores, quam peccatores devoravit. Fecit copiam, non diminutionem delictorum, 112. Vulnus hominis prodit, et supernum medicum venire denuntiat. Attrahit in cutem internum vulnus, et gladio præceptorum apostema aperit antiquum. Nec vulnus claudere, nec perfectam dare sanitatem per se valebat. Ampliavit vulnus, et quomodo. *Ægrolantem* levavit, fovit, et ad medicum perduxit. Lege exclusa cultores illius arguuntur, 114. Lex expectans hominis voluntatem cultorem suum non solvit a peccato; sed crimine prævaricationes obligat, quomodo. Qui sub lege sunt, peccato incurvantur. Lex non obtinuit eum Synagoga speciale consortium, 115. Lex despexit

Synagoga. Legem non deserit, qui ad ejus auctorem recurrit. Non lex homini; sed homo moritur legi. Lex reum astringit, punit criminiosum. Per legem passiones peccatorum notiores dominantur membris humanis, 115. Lex non proficit, sed ducit ad mortem. Homo sine Christo, lege armabatur ad crimina, non victurus sed facturus, 116. Lex data a Deo ad salutem, per hominem facta est ad sui ipsius ruinam. Prodit, quod hostiliter latebat in humano corpore, quomodo. Ex ea cœpit homo velle virtutes, sed sequi vitia. Sub lege homo servus, et captivus. Lex pervexit ad gentes, cur, 126. Summa legis fuit Joannes, 127. Data non uni, sed omnibus, 132. Per legem legis scientia quaerenda, 148. Quid per eam Christus promiserit, 150. Christus fugit in Ægyptum, ut staret legis veritas. Lex impugnabatur a Paulo per zelum legis, 157. Lex divina docuit penetrare secretum sensus divini, 166. In legis Decalogo latebat Christus, 169. Multa legis lavacra non muniant, quod unicum gratiæ lavacrum lavat, 171. Occipitata a Pharisæo ob invidiam, 172. Sub legis velamine nil videbat Judæus, 176. Ejus umbra transit. *Vid. Synagoga, Hebræus.*

Liberalitas Dei ample ostenditur, 39. Libertas est serva penes extraneum, 2. Libertas hominis a servitutibus inimicorum decantanda, 6. Probatur libertas a virtute, 101. Liber nascitur ad gloriam. Libertas naturæ recepta per Christum, dum tollit peccatum mundi, 111. Præsumpta et vaga postponitur devotæ famulationi, 114. Libertas mentitur in peccato. Libertas peccati pro fructu dat poenam et confusionem. Libertas quando et quomodo quaesita ab homine, 116. Odiosa libertas captivis criminum, inimicis innocentium, 127. Libertas misceatur charitati in corrigendo fratre, 139. Libertas sine fine in cælo. Libertas incerta hominem perdidit, 161.

Libido. *Vid. Luxuria.*

Licita qui requirit, multiplici coruscet in lumine, 22.

Ligare. Qui ligat veniam, locum veniæ non relinquit, 127.

Lignum. Ex ligno pendit vita credentium, ubi mors pependit perditionem, 57. Per lignum mors et vita, 59. Per lignum mors venit et mortificatur, 60. Ligno redempti, ligno consummantur ad palmam Petrus et Andreas, 133.

Lilium. Ejus gloria et præcellentia, 105. In crastinum petit. Ariditati et incendio cibani deputant. Epitheton virginitalis et castitatis, 22 et 96.

Limites. Limitibus affixi tituli indicant Dominum prædiorum, 154.

Lingua naturalis clara simplicibus, et doctis dulcis, 45. Susurronis et bilinguis est laqueus mortis, 145. Inter cor et linguam versatur salutis sacramentum, 56. Si lingua interpretis mentis non potest evaporare sermonem, dolore cruciamur, 57. Lingua maledicta contaminat, 62. Cur lingua divitis magis crucietur in inferno, 66, 8 et 122. Lingua in capite caput mali, 124. Lingua flumen fidei, 79. *Vid. Epulo.*

Lites procul sint a nobis, ut servemus charitatem, 55. Præscribuntur triginta annorum spatium, 145. Cupiditas credit Dominum arbitrum litium, 162. Ad litigatoris arbitrium Christus arbiter esse non poterat, 162. Lites non sunt, ubi avaritia non est.

Litteræ epistolares dulces: sed usque dum veniat ipse qui misit, 62. Ut labore et poena litteræ discantur a discipulis, 101. Littera vetus totam perdidit disciplinam, 113. Cur sensus lateat in littera, 132. Interpretes tantum litteræ quid agunt, 32.

Livor. *Vid. Invidia, Zelus.*

Locus. Non de locis, sed de sensu Deus operum colligit qualitatem, 9. Locorum mutatio inutilis, ubi non est conversio sensuum, 46. Deus loci capacitate non clauditur, 77.

Locustæ pastus figura poenitentiae, cur, 167. Ut locusta debemus a loco peccati in locum poenitentiae exsilire.

Longinqua ne ambias conspiciere, et cur, 164. Longinqua mundi et peregrina, quæ, 2.

Loqui debemus secundum tempus, 57. Loqui in Ecclesia non datur mulieribus, 82. Cum Deo loqui exparescimus, 86. Loqui debemus, imperiti licet, quando adest Jesus imperantis, 107. De eo quod nos æternat loqui longo sermone debemus, 117.

Lorica impenetrabilis est amor, 40. Lorica Lazari pæperis, qualis, 124.

Loth fugit ignem ex misericordia, 42. Per manus angelorum extractus a flammis, 10. Per jejunium extinxit incendium, qui per ebrietatem incesti est adustus incendio, 12.

Lucerna ardens significat opera bona alios edificantia, 22. Habeatur in manibus, 24. Testimonium innocentiae. Est bonum exemplum. Lucerna verbi Christi ostendit mysteria cælestia, 64. Furem prodit, 84. Lucerna erat Joannes, 87, 127 et 169. Lucerna templi illis non est necessaria quibus sidus cæli perlucet, 136. Lucerna cordis

accendenda, ut drachmam scientiæ salutaris quæramus, 169. Non lucebat Ecclesiæ sine igne divino. Lucerna est mater Ecclesia. Caput Joannis in disco erat lucerna ardens super candelabrum, 174. Lumen lucernæ succendit olei pinguedo, ut ad noctis solatium perluceat, 8.

Luctari. Mundo præsentē difficilium; sed gloriosius, 107. Quomodo spiritualiter luctandum in Quadragesima, 13.

Luctus profanus est adhibere extranea lamenta super cadaver, 19. Beati qui lugent mundo, 46.

Ludus præsentis vitæ dignoscitur ex mutatis vicibus Lazari et epulonis, 124. Non est de impletate ludus sumendus, nec de sacrilegio, 155. Cum serpente nemo securus ludit.

Lumbi a servis vigilantibus præcingendi cum lucernis in manibus, 24. Et cur lumbi præcingendi.

Lumen. Lumine Dei opus est in opere Dei, 51. Lumen tenerum oculis teneris, 64. Lumina a Christo suppletur cæco nato, 176. *Vid.* Oculi.

Luna a diabolo infamata, 52. Non lædit, sed servit homini. Cur lunæ incrementis obsessi torquentur. Quid luna gratius? 101. Luna lumine suppari soli, 103. Sanctus erit lucidior luna, et quomodo, *descriptive.* 120.

Lupus. Luporum feritas dicitur astuta, 173. Eorum contagio, 100.

Lutum quo factus est homo supplet lumina Celidonio, 176. Limo intacto factus homo; Christus natus corpore intacto, 148.

Lux multiplex perquiritur ab eo qui licita facit, fugitur ab eo qui illicita peragit, 22. Luce recedente, redeunt tenebræ, 44. Lux in nocte resurrectionis, 77. Grator post tenebras, 84. Luminibus obscuratis sensim refundenda: est oculis condita, 87 et 112. Lux misericordiæ, 104. Lucent in oculis martyres, qui in terris putabantur extincti, 108. Ejus magnitudo oculos non bebetat, verum infirmitas luminum claritatem fere non potest, 112. Lucis auctor Deus, densis in tenebris invenitur a magis, 157.

Luxuria. Quæ mala parturial, quæque protrahat, 21. Desperationi similis, 5. Dicitur contagio, 59. Totam profanat sanctitatem, 27. Luxuriosus contemnat etiam licentias corporales, 115. Qui luxuria ardet, mavult cum ea perire quam redire, 127. Luxuriosus adversa frugalitas. Ex ea nascitur impietas. Homo luxuriosus, id est immodice profundens helluo partem principalem substantiæ perdidit, 162. Luxuria petit castitatis interitum, pudicitiam necem, mortem sanctitatis, 174. Titillabat in Herode. Luxuriosi dicuntur porci diaboli, 2. Qui ab luxuriam alios inducit dicitur mercenarius diaboli. Luxuriosi non satiantur, et quare. Agresti cibo mundi frenatur luxuria, 13.

M

Magister dicitur Christus, quia factor et rector elementorum est, 21. Magistro addicitur, et scholæ affigitur, qui scire cupit, 101. Paulus quomodo docuerit. *Vid.* Paulus. Peritus, ut rudes discipulos doceat, 108. Magistro reserant scripturæ quæstiones, qui convertitur, debet absolutionem, 107. Magisterium stat de scientia; sed ejus auctoritas constat ex vita, 167. *Vid.* Doctor, Concionator, Præceptor. Magister criminum. *Vid.* Mercenarius, ut magistro faciat injuriam discipulus, 94. *Vid.* Discipulus.

Magnus dicitur quis animo, licet corpore sit pusillus. 54. Magnus coram Deo, quantum erit penes homines? 88. Magna relinquere, amare minora, Dei potestatis est, non cupiditatis humanæ, 168.

Magus. Cur oculos committat stellæ, 64. Incola noctis dicitur a stella ad lumen, 87. Rigat auro cunabula Christi, 103. Munere et adoratione Deum nasci fatetur, 117. Claritatem Dominici ortus habuit a stella, 144. Deum adoravit in terris, 145. Ex Magorum nuntio Herodes molitur perdere Christum, 146. Magus signifer diaboli, sit dux Christi, 150. Errat per astra, 156. Ortum Christi stella duce non cognovit. Venit ab Oriente ad Orientem, jussus a Deo venire. Plus cœlestis de magis quam de stella signum est, et quare. Cognovit stellam servam, et conservam. Insultat Judæis. A mago non quærent Judæi de Christo. Expositio verborum: *Ubi est, qui natus est rex Judeorum.* Ex stella jussa nolens cognoscit magus Christum. Deum se invenisse in humana carne miratur. Christum Deum muneribus conlatur, 157. Cultor siderum, noctis incola Christum lucis auctorem ex gratia, invenit. Ducitur per stellam, ut materia erroris fiat per Christum occasio salutis. Apud eum ignorantia et error erant in culpa, non voluntas. Erant magi de genere Noe, et per Deum Christum nasci didicerant. Jussus magus adorare, testari, et videre, 158. Ei pie interroganti datur responsum impium. In sereno Christianæ fidei ad Dominum pervenerunt. Dant munera Domino crediturisque scientiæ thesaurus. Per

viam innocentiae ad sua redeunt. Magus gentilis a stella Dominum natum cognovit, 159. Inter duo animalia Christum inveniunt. Duces fidei nostræ, et principes credulitatis. Ut quærat, et Deum inveniat magus, 160. Carnem lucidiorē sole, luna, stellis in terris contemplatur. Non discutit, sed credit Deum regem, moriturum, et gaudet invenisse. Judæum prævenit confitendo Deum manibus. Ex fide magorum credulitas gentium dedicata.

Mala propria cum dolore, externa festinanter audiuntur, 2. Permittuntur a Deo, ut inde bona sequantur, 5. Quæ mala a diabolo sint, 11. Malum est accidens, non creatum, et quomodo. Mala a Deo propter nostras culpas, 20. Mala temporalia si dolent, quid æterna? 22. Quibus mala videantur gratiora bonis, 25. Mala ex morbis peccatorum, 58. Mala tempora faciat nobis Dei contemptus, 43. Mala temperantur, 86. Mala inducta in mundum a diabolo, 96. Malum est accidens, non naturale. Passiones peccatorum a lege ampliatur, quomodo, 115. Mala recipere, bona accipere a Deo credit fidelis, et qualiter, 125. Et quam bonum mala recipere. Mala pauperis ei profuerunt, 124. Mala dinumerat Christus, et poenam minatur, et veniam permittit, quomodo, 125. Mala non bona promittit dæmon, 131. Malorum cognitione agnoscimus bona, quam sint bona. Mala a Deo non petenda, cur, 132. Mala declinanda, 158. A malo liberati omnes. *Vid.* Oratio Dominica.

Maledictio. Si maledictus est, qui in uno offendit, quoties maledictus est qui in omnibus? 114.

Mali de bono quærent malum, et alia, etc., 52. Quam mansionem sibi eligant, 47. Eis tormenta parantur, 66. Semper stulti, 97. Invident bono illorum, quos spreverunt, 122. Torquentur videre felicem, quem aliquando miserum putaverunt, 123. Malus qui monet, offendit, 127. Illius bonitas exosa, 131. Herodes malus omnibus, suis peior, pessimus sibi, 152. *Vid.* Oratio Dominica.

Malignus ut omnia in malum interpretetur, 168.

Malitia origo vitiorum, 51. Non relinquatur vel in poenis, 122. Convertit homines in viperas, 137. Mammona id est pecunia quomodo dominetur, optime, 126.

Mandata Dei. Colles ipsorum intrepide ascendendi, ut gloria perfruemur, 89. Nemo, vel pauci incedunt in omnibus mandatis et justificationibus. Mandatum non præterit, sed ille deficit mandato, qui a mandato labitur, 115. Ex illis peccator accipit occasionem, ut sit etiam contumax et prævaricator, 116. *Vid.* Lex, Preceptum.

Manna pavit Hebræos 40 annis, 166.

Mansio. *Vid.* Domus, Habitatulum.

Manus arida hominis curati a Christo figurat genus humanum, late, 52. Tetigerat vetita. Ariditas nostræ manus quando dissolvatur. Et alia multa. Quomodo et quando aruerit manus. Cur surgat in medium, qui manum aridam habet. Jussione solvitur ariditas manus, quæ fuerat jussione devicta. Manus arida in Ecclesia quæ sit, et quomodo curanda. Manu Dei homo creatus, et recreatus, 55. Manus dextera Domini Christus est. Manus impositio curat in Ecclesia gentilem, 105. Expandere manus est habitum rogare, 108. Cur manus epulonis ligatur, 122. Manum ad mensam det pauperi, qui nummum dare non potest, 122 et 176. Manus Dei assumpsit carnem in nostram reparationem, 148. In magis loquuntur manus, quomodo, 160. Lavandæ manus pro mensa, 171. Manus Domini in faciendo, reparando, componendo hominem, 176. Deus non de manibus, sed de cordibus, facta metitur, 9. Cur Christus tenuerit manum febricentis varie, 18. Manus sanctificantur in operibus bonis, in malis polluantur. Dominus manufecit hominem, et manu homini supplet lumina, 176.

Marcellinus episcopus Vicohaventiæ Ecclesiæ laudatus, 175.

Mare jejunii qui ingrediuntur quid agant, 8. Mare Christo fit via, *descriptive.* 20. Cur sævit usque ad periculum Christi. Ex sedata maris tempestate Jesus creditur Deus. Mare sæculi turhatur, cum illud intrat Christus, et placatur. Mare sanguinis humani in terris, quando, 20. Mare quando mater, 146. Maris procella facta est ad fidem, 21. Judæorum error pravior fluctibus maris, 52. Mare sæculi quid sit mystice, 47. Maris descriptio cum Ægyptiis submersit. Mare diluit sordes Petri, 78. Habet iter molle, 90. Frenatur ob Dei præceptum a tenuibus arenis, 101. Mare quid utilius? Mare evangelicum ut navigetur, 168. *Vid.* Mundus, Sæculum.

Margaritæ evangelicæ, quæ sint. Margarita etiam perquiritur inter stercorea, 44.

Maria Magdalena fuit bajula nominis matris Christi, 74 et 64. Ejus lacrymæ pro morte Lazari, 64. Cur venit ad monumentum, 74. Venit ipsa, sed altera; eadem mutata. Prohibetur tangere Christum, quia non credebatur esse Deum, 76. Quod Maria tangat, et non tangat, distinguuntur, 76. Venit Maria, et altera Maria declaratur, 77. Venit mulier, redit Maria. Quid quærit in domo Pharisæi non

vocata 93. Jussa a Domino venit. Venit retro pro venia. Mensam penitentiae cum symphonis parat, quomodo. In ea reatus magnus, et indulgentia magna. Erat peccatum civitatis ex mala fama. Cur ad decubentem accedat. Credit sibi Christum propitium, quia cum Pharisaeo mauducat. Oleum portat, quia medicinam requirit. Cur stetit secus pedes. Illos lacrymis rigat. Suis lacrymis baptizata, quomodo, et capilli sanctificati. Lacryma illius sui documentum satisfactionis. Ungit ex sacramento humanitatis. Proprium vulnus agnoscentis medicum perquirebat. Cur Christus ad Magdalenam conversus Simon loquatur, 94. Imitanda Magdalena a peccatore in penitentia. Magdalena est figura Ecclesiae, 95.

Maria Virgo. Ejus virginitas a Judaeo obscurata; sed declarat quos fratres habuerit Christus, 48 et 49. Si Maria filios habuisset, non fuisset a Christo commendata Joanni; et cur ei, et non Jacobo. Maria stupuit, ut vir repararetur ex Virgine, 58. Virgo, et mater non potuit esse, nisi per Deum, 58. Deum virgineo portabat in templo, 59. Virgo genuit, 60. Salus mulierum, quia prima recepit Christum, 64. Maria ante per gratiam a Christo suscepta, quam homo liberatus a peccato. Anhelat viro referre vitam. Sine Maria mors non fugatur, nec vita reparatur, 64. Uterum Virginitatis habitavit Christus, ut mortui resurgant, quomodo. Concepti integra virginitate, 84. Ut partus ex virgine credatur, conceptus steriliis praemittitur, 87. Ut ad Virginis conceptum et partum perveniamus, removeatur carnis intelligentia, 92. Per Mariam rediit omnibus vita, 99. Fermentum evangelicis implet typum. Mariae virginitatis conceptus et partus non exequandi mulierum partibus, cur, 117. Virgo ante, in, et post partum, quomodo. Ejus uterum Spiritus sanctus arana huminis sui admixtione fecundat. Cur salvatur ab angelo aligeri, 140. In salutatione offertur et plenitudo gratiae. In ea Dominus est. Mater viventium per gratiam. Turbatur de sermone, non de aspectu angeli. Cogitat ex prudentia. Quam pensionem domus, et uteri mercedem exigit a Deo intra se suscepto. Animus Mariae mirabilis. Quae homini sunt necessaria ad Mariae secretum pectus penetrandum, 141. In ejus pectore tota Divinitatis requiescit majestas. Conceptus Virginitatis credendus, non discontendendus. Angelus Mariae fugat metum duabus ex causis ortum, 142. Maria Hebraice, Latine Domina, et car. Fuit gratia plena, ut largo imbore totam infundat creaturam. Angelus miratur, et timet, cur. Christum genuit praeter fastidia materni doloris. Virgo concipit et parit. Ejus virginitas solidata in conceptu et partu. Genuit Salvatorem. Cur interrogando non incurrat, uti Zacharias. Ex ea factus est vir. Virginitatem vovit, in not. cur Dei virtus illam obunabret. Quem sanctum sit paritura. Mittitur ad Elisabeth. Se confidetur ancillam. Credit verbo, et concipit Verbum. Quia mittitur ad illam angelus, homo aliud non quaerit, 143. Virginitas quanta. Gratia qualis. Plenitudo gratiae. Verbum descendit, sicut pluvia in vellus. Ante praecursorem Dominus erat cum ea. Benedicta, quia virgo, et mater. Major caelo, fortior terra, orbe latior. Turbatur, quia sensit Deitatis ingressum. Deus injuria non afficitur in incarnatione, et quomodo. Concipiendo invenit gratiam, et pariendo non amisit virginitatem, 144. Cur timere non debeat. Reperit intra se Verbum. Magnum erat templum Deitatis. Concipit in utero, ut conceptus sit veritas, non figura. Et salva omnia, quia omnium genuit Salvatorem. Virgo concipit et parit celeste germen. Christus vocatur Mariani utari fructus ob illius virginitatem perpetuam, 145. Dicitur mater virginitate manente, et conjux permanente pudore. Parit hominem, Christum Deum. Concipit de spiritu, parit ut Emmanuel. Ex ejus utero Christus non suscepit, 146. Virginitate sponsa, fecunditate mater. Mater ante conceptum, post partum virgo mater. Quid fecerit, cum sit virgo. Cur Christus nascitur ex desponsata. Maria figurat Ecclesiam sponsam. Cur nascitur Christus ex matre Maria. Maria semper mater, et praevia salutis humanae quomodo. Mariae nomen quid sit, fusa. Quid sit: Virgo concipit, parit, etc., 148. Ut Christus nascatur ex Virgine. Quia ex Virgine est conceptus, cessat humana pudor. Cur angelus ad Marianam mittitur. Mysterium virginei partus aperire non est humani sensus, 153. Quod Virgo concipiat, pariatque divinum est. In utero Mariae Christus ovem amissam invenit, 168. Ut pareret primogenitum totius creaturae viam totius patriae percurrat, 175. Vid. Partus, Christi activitas, Christi incarnatio, Virginitas.

Martha. Quid dixerit Christo in morte Lazari, et ejus responsio, 65, 64. Quam utile fuerit Marthae occurrere Christo, culpas fateri, et ab eo expectari, 64. Cur dixit: *Lazarus felet*, 65.

Martyres. Voluntarie mortem obeunt, 23. Sanant morbos peccatorum, 38. Quid patiatur pro Christo, 79. Martyres pauci in persecutioe, 97. Eorum gloria conquiritur effusione sanguinis, 98. Sunt rose. Scripti in catalogo san-

corum Dei, 101. Morte nascuntur, sine inchoant, et in caelis lucent, 108. In agone certaminis vitia mortemque vicerrunt, 119. Eorum felicitas ex severitate persecutoris, 127. De morte nascuntur. Non tam mors quam fides et devotio facit martyrem, 128. In morte martyris astat turba, sicut in annua festivitate; sed modo diverso, 129. Natales martyrum annua laetitia celebrantur ad memoriam facti. Natalis illi est dies, cum pro rege fundit sanguinem, 133. Crudelitas persecutoris illius multiplices martyrum cumulavit triumphos, 134. Eorum merita sunt Dei dona, 135. Fessa illorum celebrantur oratione ferventi, et imitantur. Martyr comprehensus tenet constantiam, non comprehensus fugit persequentem, et cur, 131. De patientia subeat palam, non de temeritate discrimen. Martyres fugientes Paulum martyrem Paulum fecerant. Vere vivunt, qui pro Christo merentur occidi, 152. Martyrium venit per gratiam, non ex merito. Est munus divinum. Non habet coronam per Christum, qui sua virtute currit ad martyrium. Innocentes martyres gratiae, 153. Ex fuga Christi. Martyr inchoat vivere, cum pro Christo meretur occidi, 174. Martyres diaboli in Africa qui, 13.

Mater laborat in vanum, cum non adeat in germine auctoritas Conditoris, 6. Currit praecipuus post filium, 54. Data matris discutere non licet, 55. Vera non est, quae filios amare nescit, ut fecit supra Felicitas, 134. Maria semper mater, quomodo, 146. Castra ad sicut matrum; ferrum duratum in uberibus; lac fusus ante sanguinem, 153. Matres innocentium baptizatae in lacrymis suis. Passa in martyrio filiorum debet esse consortes praemii. Vid. Innocentes, Pater, Filius.

Matrimonium. Ejus dignitas est procreatio filiorum, alias grave carere virginitate et filiis: opera matrimonii sustinere, et ad fructum ejus non venire, 92.

Matthaeus. Quomodo vocatus a Domino in discipulum. Cur vocatus, cum esset dives, ad *fra* Quare sedebat, 22. Non reliquit, sed mutat telonium. Usurarius per ignorantiam. Mirabilis illius conversio, 30. Comparatur paralytica. Figura gentilium.

Medicina. Virginitatis pro magnitudine vulnera, 113. Medicina pauperis est dives, et e converso, 124. Sera non est sine dolore, 131. Sit pro modo vulnera, 167. Medicina penitentiae succurrit aegris.

Medicus. Ex tactu vulnerum non computat injuriam, sed honorem, 35. Ejus cura circa phreneticum, 38. Corporali et spirituali medico parendum, 41. Cura medici in sanando aegrum, 44. Medicus qui non avertit sanitatem, et cum infirmo non infirmatur, nescit curare, 50. Vadit ad aegrum, 54. Sine medico poculum vitae fit lethale, 60. Homo est sibi medicus per fidem, 85. Tangens vulnera non pollutur a putredine, 94. Rogat, non compellit aegros austeram recipere remedia, 108. Non vulnere, sed cura proficit et saluti, 115. Congaudet sanitati, non putredini. Medico ingratus, qui semper curari astat, nec saqui. Non expectat in cura arbitrium infirmi, 114. Anticipat. Gratius medicus, qui morbos quam qui morbis ingerit seram medicinam, 131. Non fit ingratus, qui per dolorem revocat ad salutem, 167. Vid. Aegrotus, Morbus, Vultus.

Membra non separantur a capite, 57. Quae serviantur daemioni, servantur Deo, 93. Infirma vario passionum genere vexantur, 116. Invicem consentiant, nec unum occupet alterius officium, 120. Omnia membra credant suum esse, quod fecerit unum. Membra vitiorum et virtutum ab Apostolo declarantur. Homo sua membra debilibus impertitur, 122. Si: gula membra habent proprium officium, 132. In eorum separatione pernicies, in vultate species. Illorum poena ad dolorem injuriamque capitis redundat, 173. Vid. Corpus.

Mendaces. Quo casu repellantur a Christo, 28, 29. Ne queunt cognoscere veritatem, 131.

Mendicatus. Fit humana, ut prodatur inhumana cupiditas, quomodo, 121. Dives in tempore, mendicatus semperne est miser, 123.

Mens nostra quomodo fiat amens, 12. Imbecillis nescit dispensare mysteria corporis Domini, 49. Mensum tollit peccatum, 78. Mentis auditus laetior sit post nocentem, 79. Migrat a se nimio pavore excessu, 88. Mens una in duobus, quando, 89. Accutur ex verbis obscuris, 96. Descriptio mentis intelligentiae, 98. Ad Deum pervenimus mente, non corpore, 97. Mente eundem cum Jesu, 102. Mentibus inique dominatur pecunia, 126. Fatigatur a longa expectatione magna promissionis, 130. Mens simulata palam nil audet, 158. Jaculo peccati condigitur, 167. Hominum corripitur a malo fulguris, 131. Mens ebria, ut male judicet, 173. In mentis domo familia cogitationum incondita versatur, 15. Nihil est praesentia corporalis, ubi est mentis separatio, 32. Vid. Animus, Sensus.

Mensa. Ad mensam nostram sedet Christus, 31. Mensa acquirit nobis debitorem. Si Lazarus fuisset ad Epulorum

mensam, ille non esset in tormentis, 68. Mensa sedere, mortuo Dozimo, non est filium servorum, 83. Mensa regis. *Vid.* Rex. Ad mensam divitis non admissus Lazarus, nec ad stratum cruciatu ejus admittitur, 129. Ad mensam ducendus est pauper debilis data manu. Mensa pauperis et divitis per contrapositionem, 134. Nostra ut preparanda, 137. Ante mensam lavandæ manus, 171. *Vid.* Convivium, Prædium, Cibus, Vinum, Gloria, Beatitudo.

Mercurarius. Dura servitus mercenarii, 2. Qui stat, qui quat demouls mercenarii, et qui agant. Cur demouls suos mercenarios mittat ad porcos. Mercurario debita pro labore merce, 5. *Vid.* Operarius.

Merces que ab imple pro pietate recipitur, 127. Operarius recepturus mercedem optat adventum patris familias, 129. Serviando Deo merces tua sit tibi in pretium, 176.

Meretrix. Facta est Synagoga, quomodo, 115. Quando apem salutis et vitam amisit, ut mercenaria diaboli, et que mala agit, 2. *Vid.* Maria Magdalena.

Meritum nostrum non salvat nos, sed divina misericordia, 45. Joannes Baptista meritum conquisivit, antequam illud sciret querere, 88. Meritum hominis innotescit ex apparatu mansueti, 92. Nemo de meritis, nec de operibus gloriatur, 116. Ex culticia manipulis meritum ad centesimam fructum pervenit, 119.

Metator Domini fuit Joannes Baptista, 127. 91. Fuit angelus ad Mariam, 140. Deus metitur cunis, 48.

Metus suscitatus sensus nostros, 115. *Vid.* Timor.

Mica. Accipit totum, qui uncam dat pauperi, 8. *Vid.* Gutta, Nummus.

Miles a tuba ducitur ad bellum, 6. Commilitandam hic pauperi, 9. Præstantes cantu incitantur, 10. Miles in vere procedit ad campum, 13. Miles peritus recipit disciplinam a tuba, 14. Desidia militis quando sit, 17. Expositus a curis divitiarum Christo militare potest, ut regnet, 22. Quam rationem reddat, 26. Miles Christi. *Vid.* Christianus, mittit acquiescentem ad patriam, 54. Fidelis, qui regis sui presentiam sinit, 68. Sperat honores in senectute, 71. Juventutem in periculis agit. Militis sepulcri Christi cur exterrit, 75. Miles Christianus orat ne in tentationem inducatur, 68. Miles rudis ad aciem currit, veteranus sensum incedit, 79. Christus hortatur suos milites non timere interfectores corporis, 101. Penes militem quando fuerit stipendium gratiæ, 102. Non audeat se militem profiteri, qui est sine titulo militari, 109. Christus dignatus est nobis militare, 115. Miles ne vulnera timeat, prædas persumat et triumphos, 118. Quid agat ut salvetur, 137. Devotus tacet fugam regis sui, et refert constantiam, 150. Innocentes flere milites coacti Christi, 152. Cur post victoriam optet regis presentiam, 158. Militans stipendii suis derogat regi, 163. Precepit stipendia, quando civis solvit censum, 166. Differentia inter civem et militem. Militum cohors suo regi gessit præmori, non commori, 155. *Vid.* Insidiator, Fortis, Centurio.

Militia christiana quantæ virtutis sit, 58. Temeræ militiæ est de omnibus criminibus solo amore reportare victoriam, 94. Qualis sit cum armis Christi, 144. Militiæ Christianæ invictus principatus est jejunium, 8. Insigne vere est balteum castitatis, 22. Militia sine successore est in regno Christi, 144.

Minister est homo quilibet bonorum suorum, non possessor, quomodo, 125. *Vid.* Divitie.

Miraculum. Ejus virtutes sunt a Deo, 48. Miraculum singulare visa non videre, scita nescire, credita non credere, 81. Inicium creditatis ex miraculis discipulorum Christi, 85. Ostendunt Christum esse Deum, 109. Miracula lassant, nec proficiunt in Judæis, 102. Quid fecerit miraculum Christi, 108. Cum miracula gerunt, consuetudo deficit, 135. Signa seu miracula quibus præstanda, 11. *Vid.* Signum.

Misericordia Dei et hominum. Per eam ablata est amarissima mundi sententia, 6. Dei misericordia non est sine justitia. Et comes jejunii, per tot. Alia jejunii, 8. Per terrenam misericordiam pervenitur ad divinam. Revocat sententiam condemnatoriam. Liberat peccatores, et sanctos restituit. Divina emittitur per misericordiam s pauperum. Eam vendunt, non domant hypocritæ, 9. Facienda omni loco, et tempore quomodo. Testis, et remunerator misericordie Deus. Misericordia filenter petitur a misericorde, 14. Misericordiam volo, quomodo interpretetur, 28. Quomodo prosit juncta jejunio, 41. Est anima jejunii. Eam vult Deus. Pro ea debet regnum. Sit cum oratione jejunioque, late. Qui non dat alteri, sibi tollit: qui pauperi seminavit, sibi metuit, 42. Ipsa arat cæli campos. Est maxima operum Dei. Ni subvenisset misericordia, opus Dei perisset. Difertur judicium ad mortem, ut penitentiam agamus, 42. Per misericordiam reddit Deus, quod per judicium deperierat. In judicio ante Christum de misericordia disputat, quam de reatu iudicat. Nil nocet in terra, cum est in cælis patrona

misericordia. Facienda cum oratione et jejunio, late, 45. Quomodo sit sibi forma misericordie homo, 45. Misericors tot servos quot nummos habet, 54. Dum perditur pax misericordie adest bellum intestinum, 101. Misericordie lucem fugiens, se mancipat tenebris avaritiæ, 104. Cur Paulus obsecrat nos per Dei misericordiam, 108. Per illam crimen evadens Paulus factus est apostolus. Per eam rogat Deus homines, ne vindicent per rigorem. Ipsa assumenda, et avaritiæ deleatur. Ab epulone despecta, 121. Non est pro se, qui accusatur ab innocente, 123. Misericordia est pariri membra propria delinibus. Major dare manus pauperi ad mensam quam nummum. Fratri negata stulte petitur a patre, 124. Ad suffragium misericordie recurendum in vitæ extremo, 125. Non serventia crudelibus, 127. Dulcis temperat amara penitentia, 167. Ejus bajulus non lassescit, 170. *Vid.* Venia, Indulgentia, Pietas, Eleemosyna, Charitas.

Missa. *Vid.* Eucharistia, Sacrificium.

Mista. Plus est discernerere mista quam prohibere mixturam, 97.

Moderator pius ascribit causam, non homini, quiddam accidit, 48.

Mæror. Somno mæroris consternati discipuli, 81. Sed mæror vertitur in gaudium, 84. Ex mærore ut sero. Caligini mæroris nullæ tenebræ noctis comparentur. In mærore adest solatium, 86.

Monere malos, offendere est, 127. *Vid.* Corrigrere.

Monumenta majorum solvantur, ac dissipantur a noxiis arborum radicibus, quomodo, 162.

Mora tristem facti expectantem; at grandis promissio relevat onus expectationis, 24. Mora solventis compensatur usura, 77. De mora expectationis, 150.

Moralia magis explicanda populis quam doctrinæ, 2.

Morbus peccatorum que mala fecerit hominibus, et quomodo sanetur, 58. Morbo sanato tamen in cura permanendum, 104. *Vid.* Infirmus, Ægritudo, Medicus, Cura.

Mores juviorem vel senioreni faciunt, non ætates, 5. Ex pristinis malis moribus si quem iudicamus, horremus, 5. Mali hominum mores tempore Chrysologi, 47. Diversi sexus moribus redduntur in unum, 69. Morum imitatio lætæ amicos, et conjungi, 101. Quot mores homini, tot Paulo fuerit passionis. Mores arguuntur per Evangelium, 125.

Mors vituli vita filii est, et totius familie sagina, 5. Mors ex diabolo, 11. Auctor mortis incubat mortis mansiones, 17. Mors non accedit ubi est Christus, 18. Mors animæ est accessus Dei ab ea, 19. Mors justi libens, iniusti non, 22. Voluntarie moriens non conqueritur, 25. Voluntaria mors potestatis est, coacta necessitatis. Apud Deum mors somnus est, 34. Mors unius pro salute multorum, 37. Mors pastoris ntrum commoda gregi, 40. Quomodo innocens moriatur, qui vixit in crimine, 42. Mors moritur morte, 57. Mortificata per Agnum, 60. Mors ad gloriam resuscitant non lamentanda, 65. Ad penam peccati data. Mors a muliere, a qua et vita, 61. Plus conurbat exemplo. De morte non potest non dolere mortalis. Est ex delicto hominis. Mors dura, sed durior janua ejus, etc., 66. Mortis rapacitas Dei plasma in speluncam includebat, 65. Mors quid perdidit in resurrectione Christi, 74. Quo pacto non tulisset incrementa mortis. Quæ dedecet servus agere in morte Domini, 85. Secunda mors non est in æterna vita. Qui ex morte vivit, Deus est, 84. Regnavit ex culpa hominis, 90. Mors nata a discordia humanam scindit charitatem, 96. Mors sanctorum somnus est, peccatorum mors est. Mors ad omnes per Evam, 99. Despicimus mortem, si Dei amicos, 101. Mors sanctorum. *Vid.* Sancti, Martyres, Justi. Antiqui de bono mortis scribentes scopum non attigerunt, 101. Diabolus mortis auctor. Cur Deus non mortem cum auctore non exstinxerit. Moritur homo, ut quid fuerit, sic videat. Mors corporum facit vitam de temporali sempiternam. Mors permissa a Deo, quia suscitare potest. Corpus nostrum ad mortem infirmatur, 102. In morte deponimus paleas vetustatis, 108. Ea instante non congregandum, 104. Mors expeditur et punitur in sacrificio Christi, 108. Mors nascuntur martyres. Non potest mori, qui vitali gladio meretur occidi, 108. Ex culpa Adæ nos habet obnoxios, 110. Mors pœna peccati, ut infulas amittat. Homo vix moritur pro justo; quia ad mortem non tam voluntas quam necessitas ducit. Est volenti subiecta, dominatur nolenti. Mors inter homines reparatio pietatis fit per Christum commendatio divinæ charitatis. Mortem nolens generat naturam, 111. Quod moritur homo, id debet Adæ, 26. Homine est acquisita posteris, non a Deo facta, 112. Mors penes homines est etiam criminum pœna. Ex peccato est hominis. Moritur homo peccato, non Deo, 115. Quo causa mors moriatur morte, 114. Mors peccatorum vitam finit, inchoat pœnam. Justorum non interficit, sed perficit. Mors per Christum moritur, 116. Mori nunquam libet, 118. Formido mortis

resurrectione calcatur. Mors desperationis Domina, mater incredulitatis, germana corruptionis, inferni parens, diaboli conjux, omnium malorum regina, impugnans omne genus hominum, et quo ordine, *fuse*. Ejus bella, *optime*. Ipsa invincibilis. Inflexibilis. Cur scribentes de bono mortis erraverint. Mors prohibet ad vitam. 124. Ejus tempore apparitio supra constringit, iudicium vocat. 125. In morte benefacere cupit homo. Quos præoccupet, 123. Immatura ex quo procedat. In periculo mortis ad poenitentiam convertatur. De morte sua nascitur martyr, 127. Semel mori pro rege, quid, 128. Mors ex dæmonis suasionem, 131. Omnis, qui nascitur de conditione mortali, moritur. Per mortem vult Deus hominem transire ob suam ingratitude. Mors occisa a bellatore cælestis militia, 133. Mortem non meretur illa quæ vitam parit, 145. Mors abstulisset nobis bonum, si Christus occisus fuisset in utero, 146. Mors ipsa pavore levior, 147. Mortem sentiunt innocentes ante vitam, 152. *Vid.* Innocentes. Mortis causa facta est per Christum causa vitæ, 157. Morte non separatur charitas, sed crescit, 164. Cui Deus vita est, mori non potest, 166. In ejus articulo etiam locus poenitentiae, 167. Justorum est coram Domino pretiosa, 174. Eorum mors est vita. Mors nutu Dei finitur, 176. Mors philosophanda, 54.

Mortalis. Cur vita nostra mortalis dicatur, 1.

Mortui plangendi, non caudendi, 19. Mortui quomodo mortuos sepeliant. Mortuus citius resuscitatur a Deo quam dormiens ab homine, 34. Mortui iudicandi resurgent, 62. Mortui non plangendi cum gentibus, 63. Habent vitam a Deo. Mortui resurgendo peccatoribus non prodessent, 66. Resuscitati a Christo sunt argumentum resurrectionis ejus, 81. Plangit mortuos qui nescit illos creatos ex pulvere, 101. Cur a Christo in vita non omnes resuscitati, 102. Quomodo sinus mortui peccato, non peccatum mortuum sit, 113. In mortuos sævit corvus crudelior ferro, 163. Cur Christus discipulo non permisit sepelire mortuos, 19. Gentes cibos apponebant defunctis, 17.

Moses fit Deus suffragio orationis, eleemosynæ et jejunii, et quæ mirabilia faciat, 45. Iterum ejus mirabilia, 66.

Moysi se communicat Deus, 69. Honor funeris illius, 83. Cur non faciem, sed posteriora Dei tantum videat, 131. Occurrit in monte, ut promissum conspiciat Christum. Ut amet Deum, et alios doceat amare, quid a Deo recipiat, 147. Jejunio quadraginta dierum totus mutatur in gloriam divinitatis, 126. Meruit sancire legem, cur. Jejunium Moysen divini fervoris fecit lumine perlicere, 12.

Mulier. Taceat in Ecclesia, domi discat a viro, 26. Lascivæ mulieres quod bellum egerint, 27. Mulier dedit forniam delendi peccatum tacita confessione, 34. Consilium impietatis qualem poenam dedit mulieri, 44. Si mulier non fuisset in paradiso, non moreretur Lazarus, 65. Lacrymas quæsiit, et pretio gulæ mortem comparavit. Currit pro morte quæ cucurrerat ad mortem, 64. Quæ prima peccaverat, prima curatur. Mater viventium per Deum, mater mortuorum per diabolum. Perisset mulier, si ante Christum ad virum pervenisset, et quomodo, 64. Suscitavit virum de sepulcro venris sui. Inceperat a Christo. Fraus mulieris collocavit virum in speluncam, 65. Mulier ad sepulcrum fetorem sentit, cur. Sero currit ad veniam, quæ mature cucurrerat ad culpam, 74. Vespere quærit Christum, quæ perdidit Adam in matutinis. E paradiso perfidiam sumpserat, fidem vero de sepulcro sumit: rapuit de morte vitam, quæ de vita rapuerat mortem. Ut fiat mater viventium, 74. Est resurrectionis nuntia, quæ fuerat reclusa. Decepta ex visione arboris, reparatur videndo sepulcrum. Utinam impedimentum peccati habuisset in paradiso. Vitale colloquium habet cum angelo. Venit ad sepulcrum; sed redit Maria, quare, 77. Adam duxit ad inferos, Christum recepit ab inferis. Sepulcrum est mulieris opprobrium, 77. Ex eo fidem recepit. Prima ad perfidiam, ad mortis auctorem, ad diabolum; et prima ad fidem, ad Salvatorem, ad angelum, 77. Sepulcrum Christi ingreditur, ut consurgat ad fidem. Mala, quæ ex muliere fuerunt, et cur ad lacrymas paratæ, *optime*, 79. Cur ad sepulcrum lacrymantem. Ferunt pro Christo lacrymas. Quomodo non derogat apostolis præcurrans ad resurrectionem, 80. In sepulcro vident effectum peccati. Absolvitur a reatu. Non præponitur apostolis. Fit socia passionis, et fide resurgit. Timet, et gaudet. Mulieres salutantur a Christo, tenent pedes ejus. Mulier est in pedibus Christi. Sequitur, non præit virum. Devota erga mortuos, 82. Dubiam lucem corporis et animi sustinent. Cur fugiant de monumento. Tacent, quia audire, non loqui, discere, non docere, datum est eis, et quando loquitur mulier Ecclesiam repræsentat, 82. Tactus malæ mulieris urit malæ conscium, parem pollutum, suspectum notat, hominem malæ voluntatis infamat, 94. Mulier peccatrix fit bona, si Dominum tangat. Neque mulier sine viro, neque vir sine muliere in Domino, 99. Mulierem dome-

stica cura domi constringit, 99. Accipit a Deo fermentum fidei, quæ a diabolo acceperat perfidiæ; et cur abocedit in farinae satis tribus. Mulier quæ fermentum accepit, est Ecclesia. Describitur mulier, quæ spiritum habebat imitatis, 105. Figura est Ecclesie. Cur incruva in Synagoga. Ejus malitia quæ, et mala quæ fecit Adæ et posteris, 127. Abstulit vitam mundo ob unius arboris poenam; fugiendæ ab Eliæ exemplo. Mulier nova bellua, ut caput Joannis truncat. Reddat ad se virum, quem perdidit per se, 142. Mulier habens drachmas decem declarat, 169, *per tot.* *Vid.* Femina, Sepulcrum, Hæmorrhœissa.

Mundus. Ejus latitudo tota ex livore est duobus fratribus angusta, 4. Est belli campus cum diabolo et vitis, 11. Ejus naufragium, quando, 20. Conversus ad obedientiam (Christi), 20. Finis illius, 47. Peccatores nolent mundum transire, 66. Fabrica mundi elementis dissonis consonat, 68. In arca Noe fuit semen mundi, 69. Vespere mundi. *Vid.* Vespere. Mundus contendit vitare necem sui Domini, 78. Tota mundi compago se devolutam credebat ad primum chaos in morte Christi, 78. Sed Dominus suscitavit ad gloriam, 78. Discipuli mittuntur in mundum ad Evangelium prædicandum, 85. Crediti auditui tantum. Quem Deus faciens vocavit mundum, inimicus inficiens reddit immundum, 96. Sterilis fecundatus, 99. Jussione faciens, jussione solvetur, 101. Mundo præsentem luctari difficilius est, sed gloriosius, 107. Ejus figura et reformatio, *late*, 120. Mundus principum est ludus, 121. Mundus est ager hominis, 125. In mundo petit Deus rationem a nobis, ne petat in iudicio. Mundo dominatur pecunia, 126. Gloriosum est mundum cum suo principe contemnere, 128. Septem accipit dies, 134. Erit vere mandus, quando mors non erit, 139. In mundo paratur, quæ in cælis habere debemus, 144. Christum nasci triste mandans est, 146. Perire maluit quam timere, 147. Vanis erroribus occupatus ex timore. Amore reductor. Pro homine factus, 148. Quod de mundo non est, non potest subjacere mundano intellectui, 153. Columba in Jordane indicat mundi naufragium cessasse, 160. Sordescens squalore vitiorum lavatur diluvio, 166. Moritur diluvio, et tali re-nascitur baptismate. Totus aperitur fonte baptismatis gentibus innovandis numero quadragenario. Jam puer nunc senex, et interitui proximus, 167. Christiani sequuntur mundum fugientem. Ejus superbia inclinatur a mansueti victore, 170. In secundo adventu Christi semper visionem sui auctoris habebit, 83.

Munera probant amorem, 10. Qui Patrem muneribus non honorat, ei est ingratus. Divina hominem exspectat, pro quibus cautior esse debet, 68. Zacharias munera respiciens divina, condemnatur, 89. Divina qui reddit, non amittit, 89.

Murmuratio Phariseorum et Scribarum superba a Domino compressa, ex quibus vitis augetur, 168.

Musica ad funera non conducenda, 19.

Mutatio in hac vita potest esse de hæretico in fidelem, de peccatore in justum, et e contra, 97. Lamentanda in divite et paupere, 121. Epulonis et Lazari, 124. Mutatio officiorum Dei fit ad mutandum hominem in melius, 170.

Myrrha mortuorum offertur, 157.

Mysterium cæleste non semper debet publicari cum scriptis, 86. Pretiosum in vilitate jacet, 99. Evangelicæ lectiones sunt divinis mysteriis obscurate, 126. Cur divinum mysterium occultatur in humano, 132. Ejus magnitudo et altitudo cogit comprehendere, 144. Quæ humanis oculis clara videntur in cælo, sunt profundius obscurata mysteria, 160. Mysteria Christianæ fidei scienter investigata, quod prosunt, 166. Cælestis mysterii declaratio a Deo oranda, et quomodo faciendæ, 64.

Mystica dicta, et facta Christi quare sint talia, 96. Mystica expositio divinæ Scripturæ faciendæ, 95.

Natalis dies hominis lacrymis et querellis abundat, 80. Sanctorum dies natalis est, cum de terra transferuntur in cælum, 129. Iste dies non celebratur epulis, sed imitatione. Celebratur quot annis ad nostram recordationem. Natalis sanctorum est ex martyrio vel morte, 153. Natium solemnitas tenet in exultatione mensuram, 127.

Nationes feræ a Christo pastore ad lenitatem reducitur, 6.

Nativitas regis festivitate et symphonia honoratur, 91. Ab ortu Joannis ad ortum Salvatoris accedimus ex Evangelio, 92, 88. *Vid.* Christi nativitas, Maria Virgo. In nativitate Christi cur auctor taceat, 146. Nascimur ad dolores, cum dolore, etc., 87. *Vid.* Filius.

Natus. Quomodo nondum natus vocat patrem, 67. *Vid.* Catechumenus. Natus lacrymatum ex natura, 89. Nati et terreno Adam, ut flant cælestes, 117. Nati de concupiscentia, ut per Christum renascamur. Natus de carne caro, de spiritu spiritus est, 142. Cur Joannes major in nativitate mulierum, 174. Nati in diversis mensibus, 56.

Natura. Portio naturalis, et lex naturæ data homini a Deo, quæ et qualis, 5. Miratur de partu Virginis, 57. Na-

nra infans ad virtutes, crescit per Deum, 85. Longo usu natura aut producitur, aut obduntur, 87. Felix Deum concipiens, et cur, varie. Generat ad dolores, devorat parvos suos. Cur sterilitate pasceret. Liberata a servitute mortis per nativatem Domini. Natura hominis imbecilla supernam potestatem sentiens trepidabit, 88. Natura lege constringitur, non auctor, 90. Trepida ad Deum, imbecilla ad divinas virtutes. Alta de se præsumit, priusquam se rebus probet. Ei imperat Deus. Miratur in conceptu Elisabeth, 92. Sibi sufficit ad obsequium creatoris, 93. Quid sit peccatum ipsi naturæ, 111. A Deo facta, ut homines crearet ad vitam: generat mortem obnoxia peccato. Nollet suos partus extinguere. Dum condolet, amissam suspirat libertatem. Sed illam recepit dum Christus peccatum mundi sustulit. Sibi per se subvenire non potuit, ideo auctor illam in se suscipit reparandum. Naturæ peccata tribuere, est vivere peccato, 113. Natura humana ex peccato prona ad lapsum, 116. Portat ex gratia imaginei Christi, 117. Paucis contenta, 122. Non perfectit omnia, ut arti aliquid relinquat, 132. Decoratur ex arte. In rebus præsentibus infirmata. Joannes optat naturam venenosi germinis immutare, 137. Humana natura roboratur ad portandum Deitatis gloriam, 142. Ejus incrementum præter naturam quis non suscipit, 142. Vulnerata lethaliter cepit esse origo mortis quæ erat initium vitæ, 143. Curatur nativitate Christi, et fit vivificatio filiorum, 143. Natura virgo rerum mater, 146. Quod natura non habet, est auctoris, 153. Docet quid valeat infantia, 158. Naturam fecit Deus, 160. Quomodo hebetudo naturæ nostræ proficiat in vigorem Divinitatis.

Naufragium mundi cessare indicavit Spiritus sanctus in forma columbæ, 160.

Navis. Ecclesiæ navem dum Christus intrat, mare sæculi quomodo perturbetur, 20. Sedatur tamen a Christo. Navis Christi quando fluctuabat. Quoties Christus nostra dormit in navi, irruiat procella, 21. Dominica navis extra quatuor a gentili, intra ab hæretico. Navis Ecclesiæ indiget Christo, 50. Cur illam ascendat ipse. Navis corporis nostri ut armanda in Quadragesima, 8. Fluctus navem demergit. Nauta intrans mare cæteras curas deponit, 8. Peritus regit navem in tempestate, in sereno quilibet, 20. Intrat mare lucra sperans, 71. Cantat portus et lucra, ne pertimescat ruinas, 118. Artem navigandi invenit, 168. Cantu superat marina discrimina, 10. Vigilat, et cur, 24.

Necessaria providet Deus suis operariis, 170.

Necessitas facit furem, 7. In causis desperatis est sæpe magistra, 35. In adversis voluntati non potest comparari, 110. Necessitatis est acquiescere, velle virtutis. Religiosa necessitas compellit oratorem discedere ab ordine proposito dicendi, 114. Necessitas naturæ quid fecerit homini, et quid gratia, 117. Provehit ad voluntatem, 124. Peccandi abolebitur in gloria, 130. Necessitas magis est quam reatus, querere Deum, et necesse querere, 157. Fragilitas jus necessitatis imponit, 41.

Negare Deo quod vult, est sibi negare quod desiderat, 8, 38. Gratias petentibus non negat Deus, 39. Improbis petitor est, qui quod aliis negat sibi postulat, 45. Nequeunt negari promissa, quando negata solvuntur, quomodo, 89.

Negligentia. Peccata negligentia vitari non possunt, 30.

Negotiator. Ex margaritis est Dominus, et quomodo, 47.

Nequitia spiritualis descripta, 52. Perditorum ligat manus Christo, 100. Cordis confundit iudicium, 131. Cui nequitia sodalis est, ille fas nefasque confundit, 132. Gentes nequitiarum Christo propugnante vincendæ, 171.

Ninivite. Quare surrecturi sunt in iudicio contra Judæos, 57. Salvati ex misericordia, 8.

Noe parens novi sæculi habet in arca totius sæculi partem, et cur, 147. Ejus columba quid indicaverit, 160. Vector novi sæculi, 163. Servata a Noe apponitur cœnæ Petri. In arca custoditus a jejunio, 12. Servavit mundum, 14. Semen sæculi, 69.

Nomen imponitur regibus a triumphis, 57. Dei nomen quomodo sanctificandum in nobis. Vid. Oratio Dominica. Nominum mutatio potest esse, ubi non est varietas personarum, 125. Diversa nomina possunt imponi eisdem personis. Nomina sanctorum sæpe indicant merita et insignia, 154. Gloria et injuria nominis ex bona et mala fama, 69.

Nonagesimus nonus numerus in sinistra laet clausus, addito uno mox transit ad palmam dexteræ, quomodo, 168, cum notat.

Nostra largienda, licet non sint nostra sed pntentur, quomodo, 125.

Novalia ut purgantur, 164.

Novitas vitæ qualis esse debeat, 113. In novitate spiritus serviamus Domino, 115.

Nox. Quare de nocte vult Dominus e cubili inquietari a nobis, 39. Ut oratio facta in media nocte prosit. Quod natus sit tota nocte dormire. Nox mutatur in lucem, resur-

gente Domino, et lætatur a servitute tenebrarum liberata, 77. Dicitur terra, 170. Tenebrat diem, 74.

Noxia. Specie noxiorum sæpe dantur filiis salutaria, 25. Arbor noxia quid faciat monumentis majorum, 162.

Nubes speciem rerum obscurat, 74.

Nuditas filii non sustinetur a patre, 5. Nec in pede. Homini tegitur venia, calet vestita fide, 99. Epulo indutus erat artificiosa nuditate, 123. Nudus erit in tartaro, qui dives esse noluit in celo, 125. Alget nuditas Adæ tecta a Christo, 106.

Numerus centesimus, octogesimus, quinquagesimus, quadragesimus, septenarius, nonagesimus nonus, duodenarius. Vid. suis locis. Numerare per dexteram et sinistram manum, 168, cum notat.

Nuntius sponsalium Dei dat arrham, dotem suscipit, 140. Duobus Christi nuntiis duorum populorum monstratur vocatio, 170. Joannes Baptista nuntius fervens, 91.

Nuptiæ facibus sunt amicæ, 22. Castitas earum. Christi cum Ecclesia quomodo decorentur. Ad clamorem harum nuptiarum Christiani suscitentur. Cur nuptiis interfuerit Christus varie, 157. Felices, quibus Christus est præsens.

Nutritor pueri optime describitur, 62. Totus redactus in parvulum habet mendacium proprietate, etc. S. Paulus factus nutritor, quomodo. Pater non irridet nutritorem parvuli imitatore. Chrysologus spiritualis nutritor parvulorum, quomodo.

O

Obediens, invigilat timore ad arbitrium jubentis, 109. Obedienti dicenda dicantur, ne Doctor offendant, 137. Est mansuetus, discutiens vero immanis, 143.

Obedientia præstita Deo facit ut nobis Dominus succurrat in necessitatibus, 39. Præstanda Deo circa jejunia, 41. Creaturarum Deo præstita. Vid. Creatura omnia, Jussio. Obedientia cogit ad orandum, 138. Obedientia fidelium est gratia Dei, 58.

Oblatio facta Deo de rebus alienis damnosa, 54. Publica oblatio regi nascenti paratur, 102. De divitiis Deo facienda, 86.

Obscurum fidei quid operetur, 102. Facta dictaque Christi obscura nostrum acunt intellectum, 96. Obscura ludanda, 112. Mortalitas obscuritibus involuta, 160.

Obsecratio facta a Paulo per misericordiam Dei cur, 108.

Obsequium rationabile placat Deum, irrationabile exacerbat, 109. Ad obsequium regis militaris statio contemiscit. Rationabile est fervor, irrationabile furor. Deo præstandum cum virtutibus et humilitate, quomodo.

Obsessi a dæmone quæ ei mala faciant, 17. Torquentur, et torquent, 51. Ut invadantur a dæmone, 52. Lunaribus incrementis vexantur. Cur ab hominibus liberantur, 170. Vid. Dæmoniacus.

Obstinatio dure amputat rationem, 131. Judæorum quærit dicere falsitatem.

Occasio dicitur fumans, et ardore ac sanguinibus incenditur, 126. Ni tollatur, peccata non vincuntur. Delinquendi occasio data hominibus ex creatis rebus. Occasio accepta quæ. Occasio salutis fit interdum instrumentum perditionis, 126. Quod est occasio erroris hæretico, Christiano argumentum fidei sit, 144. Occasio perditionis quando fiat materia vitæ, 156. Occasio inducit in peccatum, illative, 15. Ad occasionem peccatorum contumaciter vadens deserit a Deo, 70. Vid. Oratio Dominica. Occasiones peccatorum ut faciant charitatem deseri, 162.

Occidere non vivificare solet dæmon, 151. Tulerunt Judæi lapides ad se ipsos, non Deum occidendum. Non meretur occidi illa quæ vitam parturit, 145.

Occisus pro Christo resurget in Christo, 175. Occiso nemo providere poterat, nisi Christus, qui vitam reparavit occisus, 116.

Ocurrere debemus Domino nostro venienti, 22. Occursus patris ad filium misericordiam ostendit, 3. Dominus occurrit gentili, dum esset peccator, 5. Occurrit in Filio per incarnationem. Occursus Dei non retardatur a carne, 24.

Occultum. Aliqua videntur occulta ex profunditate sui mysterii, 85. Occultum in herba manifestatur in spica, 97. Per Evangelium Christus nudat occulta, 125.

Octogesimus numerus totam fidem præfiguratur et gratiam, 126.

Oculus. Oculi parentum et propinquorum lucernæ sunt filiis, 1. Oculi Dei vident peccatorem, licet peregre profectum, 2. Illustrant visum peccatoris, 3. Levant oculorum caliginem. Hypocritis oculis capitur, 7. Oculi Dei clauduntur, ne puniant, aperiuntur ut adjuvent, 21. Oculi fuere scandalum Evæ, 27. Dei liberant peccatorem, 28. A Deo visus malis caret, bonis donatur, 31. Sine lumine Dei falluntur oculi humani in Dei opere, 51. Oculus impius Deum videre non potest, 55. Teneri oculi lamine tenero committis

landi, 64. In applicatione sarcum elevandi, 65. Maculae aspectu arboris mundantur visione sepulcri, 77. Discipulorum cæcæti a tenebris passionis Domini, 78. Amoris intuentur acutius. Mulierum clausi incredulitatis obscuro, 82. Obscuratis oculis sensum lux refundenda, 87. Arbor oculos aperiendo clausit, 99. Sinapis gramum claudendo aperit oculos. Oculis negata salus, ut tota esset in fide, 110. Oculus purus conturbatur fumo, 111. Oculi non hebetantur magnitudine lucis, sed propria infirmitate, 112. Oculi ministerium pedis non offendat, 120. Epulonibus sursum levati malum ei causant, 122. Oculorum vices mutæ in Lazaro et epulone. Oculi hominum non intuentur quantum sit Deus, sed quia est, 131. Oculus est pretiosus, si perseverat in corpore, 132. Cæcus ad sua crimina, lucidus ad aliena, et alia, 139. Oculus auctor prævaricationis, et alia mala oculorum. Est Dei, quod oculus arcatur in pupillam, et cur. Vix suffert jubar nascentis solis, 140. Effusus perdit lumen, 164. Augustus oculus non capit multa, excelsa, longinqua. Oculi sanati a Christo tribus cæcis varie, 176. Cur sputo Dominico sanantur, 176. Oculi peccatori baptismi gutta roris sancti. Oculis imperfectis grandescunt formæ, turbantur species, res falluntur, cur. Venia oculos aperit, quos clauserat culpa, 176. *Vid.* Aspectus, Visio.

Odiū ex diabolo, 53. Inveritū odiū, criminōsus qui arguit, 127. Sensus humanus perversus audire non potest quod semel statuit odisse, 131.

Officiū. Terrena officia se miscuerunt cœlestibus, cum natus est Christus, et Joannes, 89. Officia a Deo commutata, ut nos mutet in melius, 170. Membrorum non confundantur, 120.

Oleum cur debebat Judæis, 126. Quando sit figura Christiani chrisimatis. Oliva a Judæo sicca reviviscit Christiano. Oleum in caput Christi, quando, 160. Quod oleum est lucernæ hoc jejunio est pietas, 8. Ut fiat chrisma, 95.

Omnia. Post Deum sunt omnia, 151. *Vid.* Creatura. Omnia contulit nobis Deus, 25.

Onus onere levatur, 3. Onustus non potest per angustam viam ad opus Dominicæ mensis pervenire, 170. Onustus aut tardior incendit ad opera.

Opera. De operibus nemo gloriatur in justificatione, 110. Opera genitoris, qui non facit, negat genus, 125. Operum qualitatem de sensu, non de locis colligit Deus, 9. *Vid.* Facta.

Operarius diligens mercedem recepturus adventum patrisfamilias desiderat, 158. Habet ab homine invitante necessaria victus; immo epulas ad superandum laborem, 179. Quanto magis habebit a Deo? *Vid.* Mercenarius.

Opes. *Vid.* Divitiæ.

Opifex habet honorem ex restauratione operis, 143.

Ora gustu arboris venenosæ infecta, 99. Gustu salutaris arboris sanata. Tot ora pauperis quot vulnera, quando, 121.

Oratio fidelium adhibenda ut pastores idonei fiant ad explicandum Scripturam, 5. Orantes timet diabolus, 15. Orationibus perseverantia, 39, *per tot.* Affectus et desiderium Dei erga orantes, ut det gratias, *late*, 59. Bona oratio, etiam facta ex necessitate. Pulsat oratio sustinendo moras dantis. Optima cum jejunio et elemosyna, 42. Hæc tria conjunctim esse debent, *per tot.* 45. Mane orandum, vel humano timore, si non amore divino, 45. Deus orandum dum flagellat, 45. Revocat nobis bona temporalia deperdita, 46. Oratio plurium unitorum quantum valeat, 152. Communionis neglecta quid mali afferat. Ferveat oratio in festis sanctorum, 153. Orandum ut æterna bona credere, videre, et tenere possimus, 159. Christus docuit nos breviter orare, quia cito dare vult, 87. Oratione a Christo ante liberati, quam passione redempti, 24.

Oratio Dominica explicatur, *late*, 67-72, *inclusive ut infra*. Est stupor cœli, pavor terræ, 67, 70, 72. Non capitur ab homine, 68. Est forma orandi data a Deo, 69, 70. Cur Deus vocetur Pater, 68-71. Cur in cœlis esse dicatur, 67, 70. Ut nomen Dei sanctificetur, 67, 72. Regnum advenire, quale et quomodo, *ibid.* Voluntas Dei ut facienda, *ibid.* Panis quem petimus, qualis, *ibid.* Quomodo peccata dimitti oremus, *ibid.* Ne nos inducat in tentationem, quomodo, *ibid.* Ut liberet nos a malo, et a quo, *ibid.*

Oratores magni viros laudantes avos, atavosque commemorant, 89. Eorum excusatio in principio orationis, 186, *per tot.* 158. Finit orationis. *Vid.* Concionator, Doctor, Præceptor.

Orbis. *Vid.* Mundus.

Ordo. Quæ per ordinem non aguntur, ordinem tenere non possunt, 64. Humana convalescent ordine, 109. Ab ordine dicendi sæpe compellit discedere religiosa, 114. Ordo doctrinæ sic moderandus est, ut aliud non impediatur ex alio.

Originale peccatum. *Vid.* Peccatum mundi.

Origo. Gloria ab origine præcedit gloriam ex labore, 89. Origines causarum interdum non necessarium peracru-

tari, sed temerarium, 166.

Oscula redimunt peccata filiorum, 5. Salus ex osculo confessionis, 60. Sunt reconciliationis indicium, 93. Oscula cruenta Judæ, 157.

Ossa conturbata a quibus, et quomodo, 45. Ossa Christi astruunt carnis veritatem, 81.

Ovium corporis et animæ tollendum in Quadragesima, 12, 15. Quid perdat otiosus.

Oves sunt gentes a Christo pastore reductæ ad caulas, et alia de ovibus suis, 6. Res Julcedo jubilationis ductæ ad caulam. Filii ovium quales Deo portandi, et quomodo, 10. Fetis ovium a pastore perducuntur ad caulas, 40. Ovibus Christi utrum fuerit commoda mors pastoris, fuisse, 40. Ut jubilent pastori, 46. Ut ei parent, 53. Oves Judæorum rabidæ pastorem suum lesarunt, 100. Sunt vita, salus, gloria Pastoris, ideo decendæ, quæ pastor scit, 147. Oves Domini cum sunt in toto, insanunt lupi, 149. Christum pastor ovium amisit, 168. Una perdit totum dissipaverat centenarium numerum, et de dextera redegerat in sinistram, quomodo. In una omnes inveniuntur, et quomodo, 2. Ovis hæc fuit Adam. Ad usam ovem tota feritas bestiarum, 171. Bona ut vocem audiat pastoris, 175. Oves suas alloquitur auctor. Si pro suo libito pervagetur, non pervenit ad caulas. Nostri domus est ovile Dei, si ibi habet pecus Dei, 10.

Ovum est verbum Dei, quomodo, 53.

P

Palatium. Vilis et indignus ad fores palatii non propinquat, 141. *Vid.* Domus.

Palmas sunt verbera parvulorum, non virorum, 58. A Christiano tolerandæ, cur. Palmas faciem non negari Christus. Palma reportatur de patientia, 151.

Panis de cœlo est Christus Judæis conversus in petram, 53. Panis eucharisticus quomodo confectus, 71. Panis lemana ratione datur canibus, 100. Gentilis lambere festinavit panem quem conculcavit Hebræus. Gentilis miasa ex toto pane epulatur. Panis non esurit, 110. Panem querit Deus in paupere, 121, 42. Mica et gutta sufficiunt ad pauperis refrigerium, 124. Dandus pauperi, 157. Quinque panes ampliat, quomodo, 160. De cœlo delapsus quadraginta annis pavit Hebræos, 166. Panem dabit Deus servientibus se, 170. Panis noster sit Christus. Terrestris præparatus a Joseph, cœlestis a Joanne ostensus quid sensit, 174. De cœlo descendens est Christus, 15. Panis non indiget pane. *Vid.* Eucharistia, Pauper, Elemosyna.

Pannus novus et rudis, 51.

Parabolæ. *Vid.* Figure.

Paradisus. Si in paradiso impedimenta peccati fuissent, mors et injuria Creatoris non fuissent, 74. Ante Christi ascensionem flamma rithompha in paradisi janua erat, ne illuc homini pateret accessus, 125. Ignea paradisi via temperata ex aqua lateris Christi. Ejus amona flammeo cuncto declusa, 172.

Paralyticus descriptive Matthæo publicano comparatur, 50. Figura populi Judaici. Corporis, non animæ, teadæ ab curam, 80. Jesus cognoscitur Deus in sanatione paralytici. Cur lectum portare jubetur.

Parcere sibi jubetur homo, 25. Tenetur parcere injuriantibus, 58, *per tot.* Qui semper parcat, crimina non timet, 72. Peccantibus in nos parcendum, ut nobis dimittamus, 159. *Vid.* Dimittere, Inimicus, Oratio Dominica, Venia.

Parcus. *Vid.* Abstinencia, Sobrietas.

Partes redduntur a virtute, quos natura fecit impares, 89.

Partus sæpe acerbi sunt, veluti hominis in septimo mense, 56. Talis est partus cœlestis gratiæ. Ut partus Virginis irradiaret oculus perditorum, præmisit Deus conceptum annozæ sterilitatis, 87. Virginis partus est sine partu. Virginis nobis ignotus, 87. Partus sterilis dat documentum resurrectionis et salutis, 90. Cur partus Elisabeth dilatus, 91. Evangelium de partu sterilis ad Virginis partum nos conducit, 92. Partus Virginium in via quare, 175.

Paschalis solemnitas novis vetera non connectit: sed novæ regenerationis ablatam infantiam, et alia, 75. Ablatat nos a lacte, ut solidiorem cibum sumamus. Non conjungitur cum vetustate Judaica paschalis solemnitas. Parvuli Ecclesiæ filii, ut in Pascha nutriantur, et ablectantur. Pascha Domini ut celebrandum ex Apostolo, 172. Quomodo in eo immolatur Agnus Dei. In eo Christus natus, et immutatus ad totam lætitiæ et gloriam. Paschali tempore sacramenta symboli explicabantur, 56. Est portus, lætæ vitæ et gaudium resurrectionis, 8.

Pascua terrena morsus luporum habent, 176. Porcorum pascua sunt lutulenta.

Passiones. In arduis languoribus passio sibi medicina

invenit, 55. Passionum particeps, erit et gloriæ, 40. Passio- nis procella idem mulierum turbaverat, 77. Tot passio- nes recepit Paulus docens, que horum sunt mores, 101. Dejecit corpus, 109. Peccatorum dominantur membris humanis, quomodo, 115. Ut urgeant homines in quavis etate, et lex faciat illas notiores. Resecat per legem magis pullulant. Legem vitæ instrumentum, faciunt esse moris instrumentum. Ut triumphemus de passionibus, quæ extrinsecus exclusæ tentant, 115. Eas amputare haud potest, qui non compatitur, 151. Nostras pertulit Christus, ut tolleret. In passione tacet Christus, 164. Passionibus probatus verus amor, 14. Centurio non videbat in Christo passiones, 15.

Pastor. Pastoris personam induit Deus ad variam ovium utilitatem, 6. Christus pastor animarum quarit socios. Oves committit Petro. Pastor portet agnos tenues. Scit fecunditatem gregis sui, et oves, et fetus commendat. E cælis pro salute ovium descendit, 6. In oves affectio, 25. Fetus ovium colligit, et ad caulas perducit, 40. Mors Christi pastoris utrum commoda ovibus suis, late, 40. Mavult mori quam de suis ovibus mala videre. Pastor Christus moriendo viam vincende mortis aperit ovibus suis. Ut gregem pascat, 46. Officium in plebe, 85. Auhelus it ad ovem perditam, 54. Oves a Deo vocatur per ora pastorum, 62. Cogitur ex officio prædicare, 77. Est mysticus canis, 100. Sancti pastores etiam post mortem suo gregi assistunt in spiritu, 129. Animarum pastor ut vocet suas oves, 147. Eas doceat quæ ipse scit. Pastor animarum beatus, qui se custodiens salutis ahenæ providet, 153. Pastores Israel ab angelis cognoscunt Dominum natum, 159. Ad eos sapient missi sunt prophetae. Pastor ovis perditæ non est terrenus, sed celestis, 168. Cur ex centenario numero unam amisit, et alia. Christus ut nos in montibus requirat, et suis humeris perducat ad caulas celestes, 170. Pastor bonus ut gregi pervigilet, 175. Pastor animarum duobus ex locis prædicare potest. Pastoralis baculus arripitur contra farentem lupum. Pastor vigilat, cur, 24.

Pater celestis et terrenus. Celesti tempore non clauditur, nec solvitur morte, 1. Tenet filiorum substantiam ex vi amoris et providentiæ. Filio convivens bona offert. Non eget Intercessore ad dandam veniam filio, 2. Cooperit filii reatum. Filium cupit redire, non perire. Pastor celestis est, cui in cælo peccatur, 2. Videt longinqua. Filio occurrens veniam largitur, 5. Divinus pater fide quæsitus statim adest. Illuminat filium peccatorem. Misericordia movetur, qui loco non movetur. Ex misericordia super nos vadit. Cadens jacentes erigit. Tollit onus peccatorum. Peccanti filio dat oscula. Curat vulnera filiorum, 5. Patris aspectus quid agat in filium. Filii nuditatem non sustinet, licet crimina sustineat. Plus de venia quam de iustitia gaudet. Cito misericors. Restituit innocentiam et honorem. Charitas ejus in filium redeuntem. Moribus filiorum turbatur, 4. Stultus, qui iudicat pietatem patris. Charitas tegit filii delicta. Patri non gratus filius qui invidet fratri. Patris substantia est filius. Filium licet contumacem recognoscit. Solutus pater querendus. Nova et futura querit, filio pauperi. Pater celestis duos habet filios, gentilem et Hebræum, 5. Occurrit nobis in incarnatione filii, et cecidit, etc., 5. Oculatur nos. Dedit stolam gloriam immortalitatis. Quasi annulus eo iubente datus est. Calciamenta dedit in prædicatione Evangelii. Vitulum id est filium occidit. Pater terrenus sine Deo in generatione nihil operatur, 6. Positi in domo patris celestis symphoniam assumant. Servat nostra bona in cælis, 7. Patri non credens nescit quid sit, nescit se filium. Sentit amorem ex donis celestis Pater, 10. Ei afferendi filii arietum, id est homines. Terreno celestis præponendus, 19. Regnum servis suis promittit, 25. Ditare vult servos, non nudare. Pater dat salutaria pueris sub specie noxiarum. Parentum passiones ex affectibus et amore filiorum, 33. Deus compensat opera parentum in filios. Reatus Patris aggravat filium, 51. Pœna filii reducat in patrem. Dum vult misereri filio, affectum cogitat, non delictum, 54. Amat filium, dat illi bona, 55. Mortem non refugit pro filio. Deus vult hominem esse patrem, ut divinum amorem agnosceret, 55. Quod a Deo Patre, licet durum veniebat, libenter recipiebant antiqui. Pater dat filio breviter petenti, 71. Sponte præstat. Culpas non videt, cum filium recipit, 81. Ejus laus redundat in gloriam filii, 89. Amore, non potestate trahit filium ad disciplinam, 108. Pater vult esse Dominus. Filium a peccatis abstrahat, 155. Ditat filios, dum plenissimam charitatem relinquit, 162. Dat filiis panem, 165. Est nobis Deus. Ut dividatur in filium, et e contra, mystice, 164.

Paterfamilias quid agere debeat, et quam rationem Deo reddat, 26. Caveamus ne ad patrem nos fama præcedat veræ substantiæ, 125.

Pati dignum duxit Dominus, ergo servum pati non est indignum, 58. Patiendus Christus remisit quod ipse inia-

lerat imperando, 125. Patitur Christus in suis, 175. Patitur sepulcrum, 58.

Patientia malis est brevis; ultio tarda bonis, 16. Christi erga peccatores, 19. Præmia patientiæ, 38. Habeatur in petendo bona a Deo, 59. Dei erga nos, 51. Per patientiam expectamus ea quæ spei sunt, 71. Dei subvenit peccatoribus, et quæ alia bona veniant ex ea, 97. Probat juvenem aptum virtutibus, 110. Ipsa curat lædentem, 159. De patientia venit palma, 151.

Patria. Cur propheta est in ea, et in domo sua sine honore, 48. Redditur Adæ quam perdidit, 49. Eam Christus habebat ut homo. Nostra coram est, a quo per Adam eiecit, per Christum rediit ad illud, 159.

Patronus. Misericordia patrona in iudicio quid operetur, 8. Vid. Advocatus.

Paulus apostolus collega Petri in grege pascendo, 6. Notitiam Christi per orbem diffudit, 34. Quomodo fuit abortivus et maturus, 56, 58. Subita conversio ejus, 61. Spiritualis nutritor parvulorum, 62. Vidit invisibiliter arcanum Dei, et prodidit non prodendo, 72. Paulum eradicare volebat Ananias, 97. Cur vapulando docuit, 101. Medicus et pater quid egerit, 108. Crimen evadens effectus est Apostolus. Quomodo imperitis se participet, 113. Quid nobis prosit sua doctrina rigorosa, 115. Ejus sermo communiter lectus quid operetur, 120. Cur tertium cœlum conscendit. Martyres fugiendo Saulum fecerunt illum esse Paulum, 151. De persecutore prædicator factus ex pietate per zelum legis legem impugnabat, et in Deum Dei amore peccabat, 157. Car se verberaret, 161. Missus persecutor, rediit prædicator, 168. Judeus cecidit, ut resurgeret Christianus, cœcatus in lege, ut videret in gratia, 176.

Pavor. Vid. Timor.

Pauper bona nostra portat ad cœlum, de hoc habet Deum fideiussorem, 7. Serrat nobis quod venter disperdidisset, 8. Est sinus Abraham, est thesaurus cœli, gæophiladium Christi, 16. Misericordia pauperis emittit divinam misericordiam. Pauperi datum nostrum est, non datum ei alterius est, 16, 9, 25, 52. Verecunda paupertas in pavore, 9. Auxilium in conflictu a paupere cibato, 12. Quod est era bescentia pauperis, Dei gloria est, 14. Cibo pauperis sagiatur Deus. Peccata pauper exusat. Fert nostra in cœlum libens, quia non deprimitur pondere, sed levatur, 25. Præno pauperi dato, Deus dat tibi centum, 25. Pauper quid agere debeat, 26. Pauperiori det; at si non habet, sit illi animus dandi. Pauper terræ dives in cœlo, 28. Pauperi qui fenerari nescit, sanari nescit, 52. Prandium nostrum sit pauperis cœna. Qui dat pauperi, segetem colligit in cœlo. Ad. Manducat Deus panem datum pauperi. Quid possit dare pauperi, 45. Stridebit in alto osculo, qui nunc gaudet de malis pauperum, 47. Non fraudandus, nec de fraude alicuius danda est eleemosyna, 54. In pauperis hospitio invenitur similitudo regni Dei, 99. De eo quod habet faciat eleemosynam, 105. Ejus sepultura, late, 121. Cum suscipitur et hospitatur, quæ bona. In paupere Deus querit panem. Ejus caro composita in scenam pietatis, quando. Pauperum oppressores ut sibi obiant, 121. Ejus victus et vita in gutta et mica consistit, 123, 24. Debili danda manus ad mensam, 123. Pauperis et divitis conflictus, 124. Divitem videat, ut videatur, ac vicissim curetur. Gutta negata pauperi frustra petitur ad refrigerium. Perit, quod pauperi negatum spargitur ad pompam. Illis danda manus noster, ut celestia cogitemus, 129. Dives qui apud pauperem diversatur, ante humanitatis debitor est quam largitor, 156. Pauperi danda vestis et esca, 157. Pauper communis est semper, patet omnibus solitarius, 164. Qui pauperum gemitus eleemosynis redimit, a Domino non requiritur illius gemitus, 166. Ei danda manus ab homine, 176. Pauper egenus describitur, 14. Vid. Eleemosyna, Misericordia, Pietas.

Paupertas cognata virtutibus; exemplum est athleta, nauta, miles, philosophus, 28. Temporalis vix fertur, quanto magis æterna, 54. Vacat ab excusatione in divine obsequio, 95. Christi appetenda, quæ divitias sempiternas possidet in celestibus, 117. Ejus finis, 121, per tot. Provehit pauperem ad philosophiam, 124. Ad regnum. Non paupertas, sed animus ducit gratos ad præmium, aut ad penam deducit ingratos. Divina sufficit, 170. Est amplum habitaculum Deo, 14.

Pax Christiana facit nos appellari filios Dei, 55. Quid sit, et effectus pacis. Omnia a Deo obtinet. Conservanda ex præcepto nostri regis. Dei est illam plantare. Plebis est gloria pastoris. Custodienda, quare, 55. Amada. Pax ubi plures sunt voluntate concordet, 68. Terris ablata, quando, 81. Cur repetita discipulis, 84. Ejus bona interna et externa. Divina reddidit nobis vitam, 110. Quomodo pacem habeamus per Deum. Pax mundi queritur pro commoda, vel servatur pro timore, 158. Pax Christi oranda, et quæ ait. Oratur a Deo. Fulgor pacis Ecclesiam illuminat, 149.

Nomen pacis desiderabile. Est nomen ipsius Christi. Pax Christi nos omnes amplectitur. Deo occurrendum cum muneribus pacis. Est exultatio angelorum, dæmonum lamentatio. Laudatur a sanctis Cœlestes et terrestres sibi invicem militunt munera pacis. Pro pace secuta laudandus est Deus.

Peccata jejuniis vincuntur, 12. Pauper excusat peccata, 14. Ea arguit Christus, quando, 21. Quanto majus peccatum, tanto abundantius gratia, 30. Est peccatum, qui se peccatorem negat. In hac vita non possumus vitare peccata cogitationum, negligentia: et ignorantia. Pudet peccata confiteri, 34. Prima felicitas non peccare, secunda veniam invenisse peccatis. Morbus peccatorum quæ mala fecit, 38. De peccato non judicabitur misericors, 42. Ubi peccatum, non ibi Deus, 44. In remissione peccatorum Deus cognoscitur Deus, 50. Nemo sine peccato, 54. Peccata per Christum remittuntur, 57, 59. Alienis peccatis ignoscere utile sibi, 68. Non timenda peccata ab eo qui semper parcat, 72. Ut peccato moriamur, 73. Non capitur peccatum in latissima regione cœlesti, 83. De peccatorum magnitudine non desperandum. Homines per homines remittuntur, 84. Peccatum civitatis a solo Christo aboletur, 93. Peccata amore vincuntur, 94. Non peccandum satis, ut major charitas comparetur, 94. Quando erit peccatorum remissio, 95. In peccato non permanendum, ut gratia abundet, 115. Nos mortui peccato: sed peccatum non est omnino in nobis mortuorum, 113. Est aculeus mortis. Quis sit, qui peccato vivit. Corpus peccati, ut debeat destrui. Peccatum non regnet, immo conculeetur. Peccatum morietur in alio sæculo. Tribuere peccata naturæ, est vivere peccato. Est accidens peccatum, non creatum a Deo. Habet crudele imperium in peccatores, 114. Mentitur hominem esse liberum. Peccatum non cognovi, nisi per legem declaratur, 126. Peccatum intulit mortem, et pronom fecit naturam ad lapsus. Peccatum auctor delictorum sublatum a Christo. Erat mortuum, et sepultum in ignorantia nostra, 116. Per mandatum revixit, dum peccatorem fecit prævaricatorem. Tyrannus crudelis quid egerit. Instrumentum suæ poenæ secum portat, 109. Peccatorum connubio tota mundi figura dissoluta, 120. Publicum ut puniatur a Deo tolerante privatum, 125. Commisum punitur a Christo per Evangelium. Peccata remittenda fratri, 139. Peccatum qui dimittit Deus est, 145. Peccata vendere, est convertere veniam in quæstum, 158. Peccatum sordescit, fetet et obscurat, 166. Qui nullum peccatum facit, Deum in suo corpore portat, 168. Peccati fovea est infernus, 170. Peccatis bellum indicandum in quadragesima, 15. Peccatum est paralysis, 15. Deus peccanti homini blanditur, 164. Trivix peccatorum, 89.

Peccator a se recedit, antequam a Deo, 2. Impius dat, non accipit pretium suæ servitutis, 1. Surgit, dum se jacentem agnoscit, 2. Transit in bestiam. Peregre profectus non refugit accusatores et Dei oculos, 2. Peccator penitens quomodo cupiat esse mercenarius. Desperatus de salute, quæ mala agat. Cedit in ruinam mentis et corporis, et in infernum, 3. Est cæcus. Illuminatur ab oculis Dei, 3. Est confusus caligine. Ad Deum recurrit. Est coram Deo, et sine Deo, in se, et non secum, 5. Multæ servitutes peccatoris, 6. Rediens ad Deum exultandum est, 6. Ejus malum sub prædictis servitutibus. Fugitur a Christo propter ipsius salutem, 19. Licet corpore vivat, mortuus est in anima. Ad Deum conversus flagella cessabant, 20. Gravius punitur scienter peccans, quam ignoranter, 26. Illi salus ex facto Matthæi, 29. Mortem meretur, cum se peccatorem negat. Et peccatorum magister sit, immo peccatum, 30. Peccatum cognoscat, ac fateatur. Peccator virtutes accusat, 32. Est ex fragilitate innata, 34. Pudet, non mala facere, sed confiteri. Ubi sit prima et secunda felicitas. Cur poenam recipiat, 35. Morbus peccatorum sanabatur patientia ac morte Christianorum, 38. Peccator saltem deserat restum, quando illum jam relinquerit reatus, 42. Peccatori omnia sunt perversa, 44. Deus peccatores contemnit. Deus quærens peccatorem, hominem quærit, non peccata, 54. Zachæus peccator ut convertatur, late, 54. Peccator sibi dat veniam confidens per Christum peccata remitti, 57. Præterita sibi remissa non credens, dubitat percipere futura bona, 59. Dicit se penitentiam acturum, si ex mortuis quis resurgeret, sed fide, 66. Peccatores judicium refugunt, et mundum præterire dolent, 66. Magnus homo, qui carne non peccat, maximus, qui nec corde, 89. Currunt ad perditionem peccatores, et alia mala, 163. Dei amore Paulus peccabat in Deum, 157. Peccator cupidus non corrigitur, 158. Illecebris superatus Christum venire non vult. Desinat peccare, et sufficit, quomodo, 125. Hujusmodi peccanti blanditur Deus, quomodo, 161. Quæ mala faciat peccator, de quibus penitentium sit, 167. Joannes volebat salvos esse peccatores. A Domino promota spes peccatorum, 168. Peccatores recipiens Deus sanctificat. De reddito peccatoris gaudet Deus. Peccatores dono vocantis, non proprio arbitrio sanantur, 176

Peccatum mundi lavatum a Christo suo sanguine, 164. Ad peccatum intravit in mundum per culpam, per hominem, 111. Non est natura, neque substantia, sed accidens; et nobis adversatur. Peccatum est naturæ, quod est fumus oculis, febris corpori, dulcissimis fontibus amara salsedo, 5. Est janua mortis. Fera crudelis trino ore devorans. Hereditas parentis Adæ. Per unum in omnes transiit. In Adam, seu ejus peccato omnes peccaverunt, 111, 112. Peccatum non est verum in naturam; sed per mortem exigit poenam sibi debitam per naturam, 111. Mors poena peccati sublata a Christo. Omnes in Adæ peccato eramus, sicut arbor tota in senine. Mors poena peccati mundi devorabat noxios et innoxios. Peccatum vivit, et deservit in nostram mortem. Ortum ex diabolo, et femina peccatum mundi, quomodo, 148. Per hoc homo ante Dominus omnium, in omnium dejectus est servitutum.

Pectus illud sepulcrum est, in quo Christus adhuc habetur mortuus, et sepultus, 75.

Pecunia. Possessi a pecunia liberantur in Matthæo, 23. Hebræi pecunia compensant delicta, 76. Fidem resurrectionis Christi negat. Datur pro emptione servandorum, non perdendorum, 80. Mundo, mundanisque dominatur, 136. Est crudele pondus. Quid mali agat in omnes homines. Inique humanis dominatur corporibus et mentibus. Claudii oculos recipientes illam, 37. Corrupta, redimit mendacium, tollit veritatem. Vid. Divitiis.

Pensio. Quam pensionem uteri sui exegerit a Deo Virgo, 140.

Penuria fructuum venit nobis, quia non subvenimus egeno, 105.

Pera nostra sit conscientia nostra, 170.

Perdere. Habita perdere gravius est quam non habuisse, 123. Perditionis instrumentum fit occasio salutis, 126. Perdita invenisse jucundius est nobis quam non perdidisse servata, 168.

Peregrinus est homo in hoc sæculo, 89. Gratum habet reditum ad propria, 114. Qui eum hospitatur meretur Deum cum angelis suscipere, 121. Peregrinatio dura, etiam inter cives et fratres, 151. Vid. Viator.

Perfectio semper est quadrata, 11. Nostra venit ex gratia Dei, 91. Perfectus est, qui de toto facit eleemosynam, 54. Socius vero virtutum, qui de dimidio facit. Perfecta beatitudinis est panis Eucharisticus, 72.

Perfidia existimanda de cordibus, 61. Contractibus semper inimica, 62. Perdidit vitam, 63. Optat aliquem ex mortuis resurgere, qui narret, etc., 66. Nec mortuis, nec Christo credit. De paradiso sumpta, 74. Duxit Adam ad inferos, 77. Volvit lapidem quem fides revolvit a Christi sepulcro. In resurrectione Christi emit mendacium, 80. Ubi est, Deus non videtur. Longa paulatim tollenda fidei claritate, 87. Habet suum fermentum, 99. Nos reddit indignos gratia, 100. Redigit filios in poenam servitutem, 102. Quando exceptit omnes Hebræos, 151. Ejus arma de fide sumpta, 152. Ejus morbus quid causet, 94. Civitas perfidiæ descripta, 93. Vid. Infidelitas, Incredulitas.

Perfidus. Ante Christum perfidiæ ignotus, 151. Illis obscurata, quæ fidelibus patent, 152. Ex fuga Christi perfidiæ sublata est materia excusationis, 150. Non vult nasci cogitorem, 158. Perfida Bethsaida, 176. Cadaver perfidiæ quomodo perfidis agebatur obsequium, 19. Vid. Infidelis, Fides.

Perculum despicit, qui tendit ad regnum, 22.

Peritia gubernatoris navis non in sereno, sed in tempestate probatur, 20. Vid. Nauta.

Persecutio. In ea melius est fugere quam negare; exemplum in Petro et Joanne, 150.

Persecutor ubi imminet, non deest consolator, 86. Occubuit in morte D. Apollinaris, 128. Persecutorum fecit, qui provocat; corrigit, qui declinat, 151. Pro illis orandum, ut sanentur.

Perseverantia in oratione. Vid. 59, per tot.

Pestilentia dicitur anhelans, id est ardens nos devorare, 18. Fuit tempore Chrysolgi, 45. Saltatrices pestis sunt, 127. Cavenda quæ de remediis creat morbos, 7. Cathedra pestilentia quæ sit, 44, per tot. Vid. Contagio.

Petere quid debeamus a Deo, ut sit proficuum, 59, per tot. Cur media nocte. Utile est petere ex necessitate. Obediens Christo petat sibi necessaria. Supplex petitor moras expectat patientissimus. Deus juxta vires hominis petit ab eo, 41. Cur petitioni panis opponitur lapis, etc., 53. Suum petere est amoris, non necessitatis, 65. Quæ sint a Deo petenda, 152. Petere plus debiti, est exigere fraudem, non tributum, 157.

Petræ sono accusarunt facinus mortis Christi, 78. Vid. Lapis.

Petrus apostolus a Christo habet omnes, etiam agnos commendatos, 6. Cinctus virtute Dei, ut iret ad martyrium, 10. Cur Christum a se exire rogat, 15. In verbo Dei retin

laxat. In domo Petri non vina, sed lacrymæ fundebantur, 18. Cur, et quando domum Petri intrat Christus, 18. Quid egerit Christum sequendo, 29. Negat ante victoriam Domino, quam Dominum, ideo post ipsum vadit, 27. Una cum Paulo dat notitiam Christi, 34. Tardius vidit Dominum, quia facile audivit ancillæ vocem, 78. Nudus ex negatione se demersit in mare indutus, cur, 78. Se præcinxit præcingendus. Ut veteranus miles tarde credit, ne ut puer incurrat, 79. Ei non præjudicatur, quod resurrectio primo a mulieribus nuntiatur, 80. Nisi pacem a Christo habuisset, putatus esset alius inferior, 84. Per pœnitentiam rediit, et potestatem dimittendi aliena peccata recepit, 84. In mari ante supplicat de lapsu, quam de donato gaudet, 90. Necessitate magis quam voluntate moritur, 90. Frater ejus Andreas illi similis, 133. Venia illos æquavit. Conscendit crucem. Ex timore abscessum Domini petebat, 147. Quia noluit fugere, abnegavit, 150. Dicitur a petra, 154. Princeps apostolorum quid agat. Et manducatoru apponuntur genera totius creaturæ, 163. Ejus decreto servus adhuc obsistit, 175. Gestivit habere collegam Marcellinum piscatorem. Crucem resupinus ascendit, 14. Negavit in passione Christum, 171.

Petrus episcopus e cœlo habuit vocabulum apostolicum, et privilegium summi sacerdotis, 107. Laudatur, per tot.

Pharisæus arguit Christum euntem ad prandium peccatorum, 30. Exhortatur ad salutem. Eorum invidia, 31. Ut impie Christum accuset, 32. Et quia sanat in sabbato. Sedens in cathedra pestilentiarum humanas traditiones decretis cœlestibus anteponit, 44. Confitetur et negat Christum esse Deum, 50. Cur ad illius prandium iverit Christus, 93. Convivium Pharisæi. Christi pietas arguitur ex manducatione cum Pharisæo. Pharisæus arguitur, et docetur, 94. Dominum prophetam non credit. Se ægrum non agnoscit. Instruitur. Cur dicitur catholicus Judæorum, 95. Ructans justitias suas est publiciano deterior, 123. Murmur eorum a Domino comprimitur, 169. Ut semper redderentur peiores. In discipulos Domini lavacra superstitionis suæ perquirebant, 171. Nesciebant unum esse Domini baptismum. Credit aqua exteriori mundari. Habuit claves scientiæ legis, sed ne ulter intraret, ipse foris permanere maluit per livorem, 172. Hypocrisis penes Pharisæos tumescebat per scientiam.

Philosophus ut Dei cognitionem, et substantiam sibi divinitus datam amiserit, 5. Labor ejus. Sedit in Cathedra pœnitentiæ, 44. Ut detumescat ab opinioibus suis, 110. Pro corona gloriæ currit per inanem sapientiam, 119. Sed non accipit bravium. Ejus labor vanus circa Christi nativitatem, 148. Philosophia cur a dæmone ficta, 16.

Phrenesis. Phrenesi laborans se insanum nescit, 94. Phrenesis vitorum unde oriatur, 41. Phrenesis impietatis quid egerit, 38. Synagogæ, 48.

Pietas Domini ostenditur in figura filii prodigi, 1. Refuga pietatis quæ mala incurrat, 1. Patris cœlestis innocentiam restituit et honorem, 3. Est ala jejunii, 8. Fraudem non habet, 55. Pietas cum quis exorat ut precetur, 108. Assumenda ad impietatis destructionem. Dei est ad delenda, non multiplicanda delicta, 115. Divina pietate tantum sanctitati dare jubemur, quantum dedimus iniquitati, 114. Pauper est pietatis confessorium, 121. Sub specie pietatis aliquando revocatur ad mala, 125. Pietas Christi velat hominum peccata, 125. Ad ejus patrocinium confugimus in vitæ extremo. Cur dicatur quod falsitatis præstet exemplum, 126. Ad lacrymas parvulorum inclinata, 128. Pietas est non docere contemptorem, 137. Non est pietas sine justitia apud Deum, 145. Pius animus dum compatitur, plus pavescit. Pietatis arcem inter ubera oppugnat Herodes, 152. Eam persequitur tota impietas. Qui pietati obsequitur, incipit non esse timori, 160. Piis filiis Deus non denegabit, quod impiis avibus subministrat, 165. Pietas Christi perquirat nos, 170. Pietatis evector non lascescit. Pietas iram vincit, 38. Occultatur a Deo, 59. Non videtur ab impio, 55. Pietate sustinemur, 81. Patris maxima ex filii impietate, 75. Cui pius erit, qui sibi impius est? Ut violetur, 16.

Piscatores a Christo mittuntur ad mare hujus sæculi, 47. Eorum retia. Ecclesiasticus piscator quid faciat, 107. Marcellinus episcopus primum fuit piscator, 176.

Pisces confusi capiuntur; sed discretionem eliguntur, 47. Et cito. Christus erat piscis, 55. Capiuntur ad vitam hominis, 173.

Planctus, ubi non est, adest mercenaria cantilena, 19. Diaboli, cur, 53. Deo pro peccatis, non pro defunctis faciendus, 65. Vid. Fleus, Lacrymæ.

Planta. Quis poma ante industriam non carpit ex planta, 142. Vid. Arbor.

Plebs. Ejus officium ac pastoris, 55. Vid. Oves, Populus, Coucionator.

Pluvia. Quod est semini pluvia, hoc est resurrectoris Dominicus imber, 176.

Poculum. Frigido poculo ardor propinatur ab hypocrisi, 7. Sanguinem Joannis absorbit Herodes poculo crudelitatis, 127. Vid. Sitis, Aqua.

Pœna ibi sævit, ubi pœnalis reatus exarserat, 1. Ordo pœnarum convertitur ad nutum Christi, 17. Sumitur a culpa, 27. Redimitur inde, unde comparata culpa, 28. In pœnis homo tenetur invitus, 33. Pœnam paritur medicus, ut ægrotum liberet ab ea, 38. Alienam pœnam suam computare solatium, est phrenetici. Pœna eorum qui abierunt in consilium impietatis, 44. Diaboli pœna apparet in cruciatu humani corporis, 51. Filii redunda in patrem. Pœna punit, quem pœnitudo non punxit, 66. Totæ pœna passionis Domini transit ad discipulos, 65. Pœna dicentis literas, 101. Quam pœnam olim infans luerit, 111. In ea non deseritur malitia, 122. Datur in membro quod peccavit. Inferorum pœna ut Christi gratia et Ecclesiæ intercessione solvatur, 125. Pœnæ flendæ. Ad premium duxit pauperem, 124. Animus, non divitiæ, ducit ad pœnam. Ei semper vivit, qui semel moritur vitæ, 124. Pœnas inferni æternas evadere quæramus. Pœnam minatur Christus persistenti in peccatis, 125. Pœnarum tempus satisfactionis tempus excludit. Pœnarum tempus in Judicio. Ubi non est pœna peccati, nullum est supplicium damnati, 135. Evaditur, si ante delictum sibi provideatur de venia, 159. Eam timens peccator, nollet Christum ad se venire, 158. Ad pœnam trahitur, qui noluit in obsequium venire.

Pœnitens ante in se quam ad patrem redit, 2. Cognoscit Deo patere omnia. Agnoscit quam malum sit in Dei oculis peccare. Naturalibus amissis non judicat mereri quod est gratiæ. Ut cupiat fieri mercenarius, 2. Surgit de mentis ac corporis ruina, et de inferno, 3. Plus de venia surgit quam corrui de reatu. Est longe, cum tantum est attritus. Ei sufficit pater, 4. De innocente lætatur. Pœnitenti nova perquiruntur. Petit non gloriam, sed veniam, 5. Petit argui a Deo; sed non in ira, 45. Deum medicum adit, 45, 94. Pœnitentes recipiuntur a Petro, et solvuntur a peccatis, 84. Cum pœnitens respicitur a Christo, arguitur oblatrans, 94. Pœnitens triumphat de suo Tyranno, 113. Saltem det tantum Deo, quantum carni, vitæque concessit, 114. Impudenter aliis pœnitentiam impetrare præsumit, qui sibi nil ad veniam providit, 123. Pœnitentes aquam bibant, 137. Qui pœnitentiam facere debeant, 167. Christianus agat pœnitentiam pro modo vulneris. Pœnitens pennis veniæ pervolat ad cœlum. Curvet genua ad pondera pœnitentiæ. Ut triumphet de diabolo pœnitentes, 170. Redeat calceatus ad cursum anterioris vitæ, 5. Pœnitenti venia permittitur, 125. Ei sufficit ut desinat dissipare, cætera Christus solvit.

Pœnitentia peccatoris verbis lætis describitur, 2. Pandit patrem. Potest fieri in tota vita, 42. Etiam in senecta, et quando amplius peccari non potest. Confitendum tempore pœnitentiæ, 46. Fiat statim. Ad eam hortatur Ecclesia, 75. Ac Petrus se mittens in mare, 78. Pœnitentia erat Joannes Baptista, 88. Convivium pœnitentiæ a Magdalena Christo exhibitum, 95. Ad tempus pœnitentiæ refertur messis nostra, cur, 97. Sera inutilis in divite, 122. Cito faciendæ, 125. Ut ex corde procuranda. In judicio non est tempus pœnitentiæ, sed pœnarum. Moribundi convertamur ad pœnitentiam. Cur pœnitentiæ usura solvenda sit a Judæo, 126. Ejus via fuit Joannes, 127. Cur temperanda, 166. Cur agenda cum propinquat regnum cœlorum, 167. Ea præveniendum judicium. Pœnitendum cito, quia judicium venit. Si adhuc judicium non venit, est quia Dominus nos expectat. Facienda etiam in arcto temporis. Ægrotis succurrit, non sanis. Quomodo faciendæ. Est usura non servatæ innocentia. Ad eam per Joannem revocamur. Ejus amara temperantur dulci misericordia. Pœnitentia populi Christiani claruit in uno peccatore pœnitente, 169. Fuit interempta in morte Joan., 174. Ut satisfactione fieri debeat ab exemplo, 64.

Pompa sæcularis obscurat sensus, 117. Vid. Dives Epulo.

Pontifex. Ejus officium non coarctandum inter domesticas tantum curas, 88. Primus pontifex legis fuit Aaron, 89. Fuit Zacharias. Vid. Zacharias, Abel, Cain, Homo, Sacerdos, Episcopus, Præsules.

Populus. Populis populariter est loquendum, 45. Auditor Dei legem vestes lavabat et corpora, 59. Christus vitam salutemque junxit duorum populorum, 78. Invitatur ad auditum Evangelicum, 106. Quilibet de populo aptet sibi figuram villicis iniqui, 125. Vocato duorum populorum figurata in duobus nuntiis Christi, 170. Populos vastat invidia, 172.

Porcus est pecus cœnosum, 1. Grex inquietus habet pascua lutulenta. Cur dæmonum grex rogat se mitti in porcos, 16. Grex porcorum non valuit sufferre dæmones.

Cur porci perdantur a dæmonibus, 16. Qui porcorum tradatur servituti, 1. Qui sint porci diaboli mystica, 2. Porcos pascit, qui alios inducit ad peccandum, *ibid.* Dæmon dicitur porcus, et quomodo pascatur a gentili, 3.

Portare Deum tota sanctitate debemus in nostro corpore, 168.

Potestas eadem recreat ad salutem, quæ creatur ad vitam, 80.

Præcedere. Dupliciter præcedere possumus, 137.

Præceptor. Cum docenda facit, auditu instruit, et informat exemplo, 167. *Vid.* Doctor, Magister, Concionator.

Præceptum Domini observandum, si volumus promissam ab eo, 38. Servanda Dei præcepta, 33. Dicuntur fomenta et gladius, 112. Christus, quos docuit præceptis, firmavit exemplis, 151. Sua præcepta Deus insinuat labore doctoris, 163. Præceptis instituta exemplo sunt roboranda, 166. *Vid.* Jussio, Mandata Dei.

Præcingere. Ibi præcingenda virtus, ubi voluntas est comprimenda, 22. Petrus præcinxit se. *Vid.* Petrus apostolus.

Præda. Miles verus non querit civium prædam, sed stipendium regis, 157. Prædones innumeri ad unam ovem, vel columbam, 171.

Prædestinati Christum sequuntur, 49. Cura sibi adhuc non sunt, sunt Deo, 70.

Præmium statuitur certare debentibus; et pro magnitudine certaminis, 22. Ad præmium animus gratus ducit, 124. Quando sumitur ex corona, unde reatus jam sumptus fuerat, 153. Quis securus exigit præmium a Christo, 170.

Præscriptio legalis dirimi questiones litigiosas intra annos triginta, 145.

Præsens. Præsentia non meretur videre, qui præterita calumniatur, 96. Homo præsentibus se occupatur, ut nil in se relinquat, quod vitæ futuræ deserviat, 114.

Præsiderè. Alis, cum sit ipse ignavus, sibi et multis est noxius, 106. *Vid.* Episcopus.

Præsules. Ecclesie sint dispensatores fideles divini verbi, 26. Angelus præsul Synagogæ, 106. *Vid.* Episcopus.

Præsumptio dicentis non est, ubi est auctoritas jubentis, 70. Ad divinas virtutes ante probationem magna est, 90. Impudens præsumptio alis velle impetrare penitentiam, et sibi nil ad veniam providere, 123. Est semper pessima, 68, 152. Præsumptio scribæ dicentis se velle Christum sequi repudiatur.

Prævaricatio. Lex posita est prævaricationis causa, 111. Quomodo lex obliget crimine prævaricationis, 114. Peccator factus est ex mandato prævaricator; id est rebelis, et contumax in mandatum, 116. *Vid.* Contumax.

Prævenire quomodo debeamus Deum in confessione, 46.

Prandium nostrum sit in facie auctoris, 127. Regium prandium habere, ac tententia obsonia perquirere, est animi servilis, 163. Nostri prandii semper Deus præparator assistat. Ad prandium Creatoris tota advolat creatura. *Vid.* Cena, Convivium.

Preces. Si preces dicuntur a supplicando, est impetrandi fiducia, 70. Quid prosint ægrotis, et filio, 108. Solitaria preces non præponendæ congregationi, 132.

Primordium. Cum primordia bonorum tentantur a diabolo, 11. Si sit malum, qualis erit finis? 44. Bonum si sit, qualis futurus est finis? 91. Sunt dura primordia rerum, sed duriora primordia generantis, 175.

Primus qui est, post alterum non est; novissimus post se alterum non relinquit, 57. Primus est ille, quem generat gratia celestis, non natura mortalitatis, 73.

Princeps primus redeat ad Christum, 78. Invictus militum Christianæ principatus est jejuniu, 8. Ad principis thalamum non accedit extraneus, immundus, infidelis, 144. Et quomodo quis accedat. *Vid.* Rex, Archisynagogus.

Profluvius nasci non vult Deum, 158. Luctus profani qui, 19.

Prohibere aliquid, est de illo admonere, 115. Christi sequela prohibita scribæ, cur, 19.

Projectus. Episcopus Corneliensis consecratus, 165. Laudatur, *ibid.* cum nota.

Promissa. Divinis promissis fidendum, 165. Et qui non credit, tota infelicitate dignissimus est. Promissa negari nequeunt ab eo qui negata solvuntur, 100. Indigno non redditur de jure. Promissa denegare, inverecundi debitoris est; mox solvere, honesti, 125. Promissio dum expectatur, accendit animum; dum datur, suscitatur sensus, 150. Dat, non accipit, qui promittit, 88.

Propheta. Eorum pavor in sacramento, quod Deus homo fiat, 72. Scit tantum quantum dederit Deus, 94. Deus auctor prophetiæ. In eis celatur divinus sensus, 99. Lamentare verus populi et hominis discrimen, 111. Silentium prophetarum fuit. Joannes, 127. Mortui sunt; sed

non in æternum, 151. Quid per eos Christus promiserit? 180. Fugit Christus, ut staret fides prophetis. Eorum veritas implenda, 156. Sæpius missi ad pastores Israel, 179. Prophetizat Christus, quomodo, 14.

Propinare. Lazarus nobis propinavit gustum resurrectionis, 65. Mera pocula de vase corporis sui Christus bibentibus propinavit, 160. Hypocritis ministrante quid visis levitia propinet, 172. Ardorem frigidis poculo propinat hypocrisis, 7.

Propinquus. Si honorem debet propinquo, computat servitutum, 48. Ut male honoret, 49.

Proprietas. Ea detenta, cum quid conceditur, parva, vel nulla exigit concedens, 14. Proprium non custodit, sed alienum, qui relinquenda servat, 22.

Prospera neque ignavos erigunt, neque fortes adversa prosternunt, 124. Non servantur ab eo qui non sensit adversa, 151. Quot hominum prosperitates, tot invidiorum tormenta, 173. Adversis non miscenda, 175. In prosperis et adversis consors hominis est Christus, 70. *Vid.* Adversum.

Providentia celestis attendit quid auditor capere possit, 30. Beati qui divinas providentiæ credunt, 163, *per tot.* De ea erga servos suos, 170. Dei providentiæ, 18. Divina providentia occultavit Deitatis pavorem in habitum humanitatis, 6.

Provisor alienæ salutis, et castos propriæ vitæ est beatus, 135. Provisorem fugiens indulgentem, incidit in severum judicem, 1.

Proximus adjuvandus in spiritibus, 10, 20. Quomodo proximo dimittenda peccata, 159. Non judicandus ex dubiis, vel apparentibus tantum, 146. Qui proximum liberat a peccatis præmium, qui negligit, acquirit offensam, 158.

Prudentiores filii sæculi qui sint; et quomodo intelligatur, 126.

Psalmus. David primus est princeps psalmodum, 44. Clavis aliorum. Cur in eo dicat, *Abire in consilio, et in via stare.* Psallendum ad provectum salutis, 46.

Publicanus vocatus scandalum fecit, 28. Zachæus princeps publicanorum. *Vid.* Zachæus. Publicanus pressus a diabolo, ne oculos levaret ad celum, 165. Reus est, cum plus debito petit, 157. Exactor crudelissimus, 54, *per tot.* *Vid.* Exactor.

Publicum. Quomodo secreto factum dicatur, quod publice factum est, 9. Peccatum publicum a Deo puniatur, quare, 128.

Puer parvulus ut a natura nutriatur, 39. Non nisi bona recipit a patre, 35. Cum parvulus, seu incipientibus in Dei servitio ut agere debeamus, 25. Pueris dantur salutaris, sub specie noxiorum. Pro armis utitur lacrymis ad corda frangenda, 123. Describitur Christus parvulus, et mitis, 164. *Vid.* Infancia.

Pueritia Christianorum animatur levibus mandatis, ut juvenis ad gravia accedat, 58.

Pulchritudo corporis non est concupiscentia sed ducit ad lapsum concupiscentiam, 116. Corporis pulchritudinem concupiscentia procerum se esse exoptat, 165. Ut homo sit pulcher, quid faciat Dominus.

Pulsare. Dicimus celeste secretum preces iterando, et moras sustinendo, 39.

Pulvis. Ex ea factus homo in pulverem cur redigatur? *suæ*, 101, *ad fin.*

Purificanda sunt mancipata divinis ministeriis, 171.

Purpura divitem ad superbiam extulit, 124. Eam perdidit Herodes, 174. Martyrum sanguine tincta. *Vid.* Epulo, Dives, Martyr.

Pusillus corpore, magnus animo esse potest, 54. Solei petere ovam a patre, 55. Quis sit grex pusillus, 22.

Q

Quadragesimarius numerus sacratissimus, mysticus, in maximo Dei negotiis adhibitus, 168.

Quadragesimus. Ejus pelagus ingrediens quid debet agere, 8. Annosum portet. Et hæc sit elemosyna et misericordia. Quid sit misericordia jejuniu quadragesimali. Quadragesimali jejuniu cantica divina jungenda, 10. Divinum institutum continet quadratam fidei disciplinam, 11. Est tempus spirituum bellorum, 12. Quid agendum in ea. Est in prociecto mendii hoc jejuniu. Diaboli insidias ostendit, 20. In ea virtutes pugnant cum vititiis, 115. Est tempus dependentiæ ignavia, 18. Quid in ea perdat otiosus. In ea a Christo promissa victoria. In ea angeli dantur ad nostram defensionem. Jejuniu quadragesimale inimicos vincit. In ea quales sint dæmonum tentationes. In ea a Pastoribus recipiuntur partus Ecclesie ad baptismum, 20.

Jejuniu quadragesimale curat navigia corporum nostrorum, 60. Quare traditum, 166. Per eam currimus ad fontem baptismatis et salutis. Et evocamus ad celum. Et alia multa de ea, 166. *Vid.* Jejuniu, Abstinencia

Quadrige est Evangelium, 92. Car ejus sessionem concendimus. Tripartita quæ sit, et ad quid, 170.

Quærere. Ad quid Christus quæreretur a Judæo, 57. Quid quærere debeamus a Deo, 59. Anima diu ante Deum quærebat per lapides et ligna, 62. Non habet semper, qui quærit semper, 104. Deum quærere, et nescire, necessitas magis est quam reatus, 157. Arto quærere non debemus, quæ arte inveniri non possunt, 160.

Quæstio de Matthæo publicano cur electus sit a Domino, 26. De Christo a Judæis facta malitiose, 49.

Quæstus publicani non perditur, sed mutatur, 54, 29. Qualis quæstus sit de peccatis, 158.

Qualitas. Operum a Deo colligitur, non de locis, sed de sensu, 9.

Querela. Sunt beati, quos querela non tetigit, 91. Pueritia, adolescentia, juvenitusque est tota querela. Quis incedat sine querela, 89.

Quies non est, ubi servatur aurum, 23. Quies ex labore, et e contra, 163.

Quinquagesimus numerus ad misericordiam pertinet, exemplum ex David, et ex jubileo, 126.

Quomodo est sermo dabitantis, non credentis, 62.

R

Rabidus panem non vescitur, 174. Fera raves in convivio Herodis.

Radix alte fixa in excelsum germen se protendit, 61. *Vid.* Arbor.

Ratio dat quietem fessis sensibus, 101. Cum ratione divina et humana facienda, 109. Rationem reddere cito petit Deus, ut debita relaxet, 125. Compendia de nostris, ne aliena reddamus. Amara dicitur vocatio ad reddendas rationes. Ratio humana rerum non capit conditorem, 151. Alia est ratio Dei, alia hominis, 141. Terrena ratione Christi mysterium non judicandum, 148. Qui teneantur rationem reddere Deo, 26.

Ravennas Ecclesia ut primum pareret, sensit dolores, et cur, 175. *Vid.* Apollinaris.

Reatus semper relinquit ad velamen, 78. Reatus, non reus perit in morte, et resurrectione Christi, 110. Unde sumitur reatus, inde sumi potest præmium, 135. Sensu carentia per naturam nesciunt reatum, 171. Ejecit homines e Dei conspectu, 6. Reatus relinquatur a nobis saltem, quando nos ipse relinquit, 42. *Vid.* Peccatum, Crimen.

Rebellis. Rebellis cum a Deo declinat, ei bonum est, 151. Non vult principem nasci, 158.

Reccidiva Egritudo sapiens lethalis est, 115.

Rector populi qualis, et ejus mala, 152. Quam rationem reddat Deo, 26. Ignavus ut sibi, et populus obicit, 108.

Reddere divinum munus, non est amittere, sed habere, 159. Reddeandum, si quid sustulimus alienum cito, et cur, 125. Ut debeamus reddere rationem villicationis, 125. Ad eam reddendam dicitur amara vocatio. Qui teneantur Deo reddere rationem, 26.

Redemptio per Christi corpus facta, 116. Hominis a Deo facta est, 161. *Vid.* Reparatio.

Reditus filii prodigi ad patrem, 3.

Regia aula describitur, 42. Regio ortus festivitas honorat et symphonia, 91. Ad regiam servitutem quis non propit non vocatus, 119. Regia vestimenta nos deserunt in inferno, 122. Quando adest princeps, quæ reverentia et quod obsequium regæ, 141. Regium apparatus habens, et squalores coquina perquirrens, degenere animam habet, 163. *Vid.* Rex.

Regina austri contra Hebræos in judicio, 37. Regina omnium malorum est mors, et cur, 118.

Regnum celeste promittitur fidelibus certantibus, 23. Regnatorum propria dimitat. Servum velle regnum adire, non timere, quid sit, 23. Regnatorum villa abiciat. Ad regnum ascitus proprium, et privatum distribuit indigentibus. Regno promisso excluditur timor, 23. Certus de regno mundana despiciat. Quale sit, quod pater celestis promittit. Regnatori sua præmittant per manus pauperum. Deus vendit regnum fragmento panis, 41. Cælorum margaritis comparatur, 47. Invadendum, 56. Qui olim regnarint in nobis, 67. Quando sit regnum Dei, 67. Regnum Dei est semper, 69. Est intra nos in spe, 70. Mors et peccatum regnavit in nos. Diabolus ut regnum Dei a nobis elonget, 74. Regnum est Deus Pater, et totam regni in se continet potestatem, 72. Ad promissum regnum qui non anhelat, ignavus. Cælorum grano sinapis comparatur, late, 98. Quale sit regnum cælorum. Quomodo veniat in nos. Ejus similitudines varie, et usitate, ut ad omnes perveniat, 89. Etiam ad diversum sexum. Regnum peccati in nobis non permittendum, 115. Ut Deus sibi dederit regnum in Christo, 144. Regnum non ambigit homines, 144. Pre temporali quærit Herodes æternum extinguere, 153. Regnum

cælorum præmium justorum, iudicium peccatorum, impiorum pœna, 167. Cælorum vicinum esse dixit Joannes, quando mundus adhuc puer erat, quid nunc? Quomodo Christiani regnum Domino differant.

Relatio. Veritas relationis comprobatur indicis loci, temporis et personæ, 140.

Religio. De religione diabolus tentavit componere ridiculum, 155. Religionis societas, et sacramenti cura inter Joannem et Mariam virginem, 49.

Relinquere propria ad serviendum Deo, est præmium exigere securum a Christo, 170. Relinquenda servare, non suorum, sed alienorum custos est, 22.

Remissio peccatorum credenda, 58. Facultas remissionis peccatorum tradita Petro et sacerdotibus, 84. Peccatorum remissio tunc erit, quando tollitur materia tota peccandi, 95. Ejus magnitudo ex magnitudine reatus agnoscur, 54.

Renovatio creaturæ fiet de vetustate in novitatem, 101.

Reparatio salutis humanæ fit iisdem lineis quibus perierat, 77. Majus est reparare perditam quam illam servare, 97. Per mulierem fit hominum reparatio, 99. Ex reparatio ne creaturarum rerum demonstratur illas non esse deos, 101. Quomodo nostra reparatio facta fuerit a tota Trinitate, 157.

Reprobi. Eorum nequitia ligat manus Christo, 100. Non arguant Christum, quod gratiam non obtulerit eis. In judicio confusi ex quibus, 22.

Requies ipsa non lassescit, 110. Laboris hominum ex Sabbato, 139. Quies ex Jesu, 54. *Vid.* Quies.

Ras familiaris dimittenda ab eo qui vocatur ad regnum, 22, 25. Dicitur res angusta, 88.

Respondere cito, est facilitatis humanæ, 140. Ac cogitare, est judicii permaturit.

Resurrectio mortuorum fuit Christus, quomodo, 15. Citius resuscitatur defunctus a Deo, quam dormiens ab homine, 54. Ejus velocitas exemplis declaratur. Sancti resurgunt ex resurrectione Christi, 40. Et hoc certo. Hominis resurrectio fit per Deum, 57. Carnis cur credenda, 58. Corporum ex sepultura Christi, 59. Credenda ob multa exempla. Resurgens vivet in æternum. Caro resurgit, ut sumus, et cur, 60. Post eam nec filius bonorum, nec malorum. Christi resurrectio et nostri corporis resurrectio est, 62. Caro putrefacta per Deum resurgit. Resurgit vir de sepulcro uteri mulieris, cur, 64. Duplex resurrectio, ex morte corporis, et ex perfidia animi, 65. Gustum resurrectionis Lazaro propinante suscipimus, 65. In Christo resurgit occisus pro eo, 175. Qui resurgant in Christo. Caro resurgit per Christum, 62. A gloria angeli referunt species nostræ resurrectionis, 74. Etiam a vestitu, et forma, 77. Dementia illam non credere, 74. Homo in sua carne resurgit, 76. Innocuis resurgentibus, terror et mors impios possidebunt, 77. Homo restituetur ipsa sui corporis claritate. Habet nostra resurrectio formam ex gestis resurrectionis Christi, 89. Dies ejus æterna, 79. Atas in ea juvenis, et a dextris, 82. Orandum, ut æternitatem resurgamus. Vestes resurrectionis perpetuæ. In ea tollitur tota materia peccandi, et alia, 95. Habet suum fermentum, 99. Resurrectio filii viduæ non miranda iis qui universalem credunt, 105. Ex pulvere suscitabitur homo. Arguitur resurrectio ex temporibus et seminibus. In baptismo resurgimus cum Christo, vitæ novitate, 115. Homo per Christum illam factam agnoscat. In resurrectione caro possidebitur a Spiritu; ubi deperit corruptio, culpa, crimen, 117. De ea transcursum non est loquendum. Est tota spes fidei Christianæ, 118. Probat eam Apostolus. Semper de illa loquendum, ut mortis terror effluget. Persuadetur ex vicissitudinario ortu, et occasu diel, solis, temporum: ex semine tritici descriptive. Credenda, quia sine pretio promittitur. Promittitur ex verbis Christi, 151. Mortuorum resurrectio est pensio debita utero Mariano, 140. Resurrectio Joannis Baptistæ dicta ab Herode, quomodo, 175. Mors morte succumbit in ea. Per legem promissa. Credibilis monstratur ex illuminatione cæci, 176. Quod est pluvia semini, hoc resurrecturis Dominicus imber. Sepultum in morte surget in vita. Resurgens videbit æterna, et gloriosa. *Vid.* Gloria.

Reus animus post tergum stat ad vaniam, 95. Reus convictus penes Christum, velut accusatus convenitur, 125. Christus factus reus sui rei. Judicem nasci non vult, 158. Facile non potest dicere sententiam contra innocentem, 175. Reus ut ruat, 75.

Rex non admittit cultum plebeium, 75. Quare jussit ligari non indutum veste digna. Quam rationem reddet Deo de sua dispensatione, 26. Rex cæli ubi non subvenit, vacant aliena præsidia, 46. Hostibus se immisceat, cum vult liberare captivum. Rex triumphorum suorum titulis nominantur, 57. In mensa regis manducatur quicquid dominatio possidet, et potestas, 95. Ad eum non vocatus non

intrat, 102. Regi nascenti publica paratur oblatio, 103. Ad ejus obsequium militaris stato contremiscit, 109. Nobilis et fortis hostibus longius occurrit, 116. Reges Persarum ut formas sumant ridiculas, 120. Pro rege succumbere in acie virtus; perfecta tamen est consummare certamina, 128. Non possunt regere, nisi a Deo regantur, 151. Miles currit ad regis stipendia, 137. Eis terribile Christum nasci, 146. Aviditate regnandi quid faciat rex ab Herodis exemplo. Quod regi, hoc imagini debet perfecta devotio, 147. Rege procedente omnia mundantur et ornantur, 149. Devotis militibus procurat annonam, 165. Rex nobis est Deus. Cunctos excellit specie, gloria. Reges urget invidia, 172. Eorum pictura cum concordia quid significet, 149. Rex prævigil in castris, 24. *Vid. Regia.*

Risus. Væ qui rident mundo, 46.

Roma. Ejus exercitus ultor fuit sanguinis Christi, 42. Penes Romanum est fidei doctrina, 102. Romani olim persecutores, nunc executores verbi Christianæ fidei, 20. Ros de cælo. *Vid. Manna.* Roris sancti gutta oculi peccatoris baptizantur, 176.

Rosa est in spinis, 49. *Vid. Flores.*

Rubigo. A rebus servivis nutrita, 7. Epitheton verecundia, 22. Martyrii, 98.

Rubus portavit, non cepit divinum incendium, 164. Figure populi Judaici. Igneus Deus resplendet, cur, 170. In rubo igneus Deus glomeratur ad Moysen, 69.

Rudis est tardus ingenio, ut magistrum fatiget, 106.

Rusticus audit parabolam a Domino vulgarem de arbore fici, 106. *Vid. Agricola, Villicus.*

S

Sabbatum. Cur sacerdotes Christum observarent, si curaret in sabbato, 32. Pro salute provisum, ideo debet ægrotus in eo curari. Christus quietem mortalibus fessis dedit in sabbato. Illuminatur per Christum, non deletur; ut in die Dominico luceat in Ecclesia, 75. Sabbatum primum est dies Dominicus, secundarium est Judaicus, et ad quid deputatum, 77. Ut male servetur a Judæo, 150. Benedictum ad requiem laboris humani et divini operis deputatum, 139. *Vid. Festivitas.*

Sacculus. Cur paratur in cælo, 25. Avarus vel sacculos sequatur. Sacculi Matthæi non requiruntur a Christo, 28. Sacculo jejunare est ultio, non devotio, 42. Ipsum se redigit in sacculum avarus.

Sacerdos ut peccet in cælestibus, 26. Ex homine in angelum substitutus. Cur penam de sacrificio sumant Nabad et Abiud sacerdotes, 26. Ebrietas sacerdotum damnatur. Quomodo sacerdotes Hebræorum observant Christum, 32. Sumit quotidie corpus Domini, nec sanatur ex defectu fidei, 33. Sacerdotis gloria est pax plebis, et officium amborum, 35. Prolaturus gratiam, quid dicere debeat, 60. Deus vocat populum per ora sacerdotum, 62. Sacerdotibus tradita a Christo facultas remittendi peccata hominibus, 84. Ejus sermo datur cum Deus vult, non sacerdos, 86. Primus fuit Aaron, 89. Cur legis antiquæ sacerdos jus conjugii haberet, 92. Quomodo fiat persecutor legis, 98. Omnis homo ex Paulo est sacerdos et hostia, 108. Ad hoc hortatur. Saul audens sacerdotium, amittit regnum, 109. Sacerdotes profanaverunt sancta, et in quæstum veniam converterunt, 158. Cur nolent nasci Christum. Judæorum sanctus usque ad Herodis tempora, 86. Sunt pedes Christi, 95, 95. *Vid. Ecclesiastici, Conciliator*

Sacramentum pietatis nobis aperitur a Christo, ne fiat erroris occasio, 160. Sacramentis imperat Christus. Sacramenti cura fuit inter Joannem et Mariam virginem, 49.

Sacrificium Deo immolandum, præcipue tempore paschali, et cur, 75. Hominis mirabile, et cur, 108. Istud descendit a forma sacrificii Christi. Optima Deo sacrificanda, 109. Sine ratione quando mutetur in supplicium, 109. De divitiis Deo offerendum, 66. Laudis non persolvit Adam creatus, 101.

Sæculum ejus consummatio. *Vid. Consummatio, Mundus.* Figuram sæculi corripit Apostolus, videlicet, vitam, mores, institutum vanitatis, luxuriam, pompam, 120. Mare sæculi desæviens, 20. Contagium sæculi qui vitaverint, 23.

Sal terræ sunt Apostoli, 120. Grana salis incorrupta saliant si in medullas descendant. Sal ciborum salubre condimentum, si mensura non desit, 125. Nimieta salis amarat cibum.

Salomon probat unde sit sapientia, 48. Inter omnes reges singulari gloria et oruatu speciosus effulsit, 163. Fit rex adhuc parvulus, et populum virtute, non fastu regit, 48.

Saltatrices sunt pestes, 127. De illis *toto serm. Salta-*

trix puella describitur, 174. In ea latebat serpens, et ad quid. Erat bellus, 127.

Salutaria cum respuit æger, infirmitatis est, non voluntatis, 108. Fiunt causa periculi, si male sumantur, 153. Velut noxia declinare saluifera, afflictio est, 132.

Salus. Salutem animarum quærere proficuum, 10. Salutem hominum esurit Christus, 11. Quid, cum multorum salus petit unius mortem, 37. Deus est desperatis salus, 63. Humana salus iisdem lineis reparatur quibus perierat, 77, 79. Quomodo speratur, cum steriliis parit, 90. Salus antecedentium et sequentium oculis negata, ut esset tota in fide, 110. Salus non est sine Christo, 111. Ejus occasio fit instrumentum perditionis, 126. Perditorum salus a Deo, est merces uteri Mariz, 140. Nostra salus elusa, si Christus occisus fuisset parvulus, 151. Salutis alienæ provisor beatus, 155. Ex materia erroris facta est occasio salutis per Christum, 157. Salus perire non potest, 158. Arguuntur a Christo, qui tempus salutis agnoscere nolant, 164. Salus proximi infirmi ante omnia quærenda, 18. Nemo per se salvari præsumit, 68.

Sancti. Eorum gesta sunt mysteriosa, 37. Separabuntur a malis in judicio, 47. Pavor sanctorum, quod Deus homo factus est, 72. In eis ætas vixit et processit, 89. Eorum lapsibus erigimur, trepidatione fundamur, 90. Tantum scint, quantum Deus indulsit, 97. Eis fit mors pretiosa, quare, 101. Eorum animas repetit Deus, 104. Gavisi sunt de adventu Christi, 106. Inter peccatores esse sanctum difficile; sed gloriosum, 107. Ut tres inimicos vincant, 120. Majores cælo, angelis æquali. Clariores sole, luna lucidiores, et stellis, quomodo, 120. Tot virtutibus elucescant quot cælum stellis. Permanebunt in claritate Dei, non transibunt cum cælo, etc. In gloria ut officia exercent, quæ hic sancta exercere, 121. Virtutes sanctorum in festis eorum sobrie referendæ, 122. Eis sufficit sua prærogativa ad gloriam. Post Christi triumphum a custodia inferni dissoluti, 123. Post labores quiescunt. Hic perdunt animam, ut illam inveniant in vitam sempiternam, 128. Morientes præcedunt viventes ad tempus, 128. Mortui ut assistant suo gregi. Eorum natalis est cum de terra nascuntur in cælum, 129. In natali sanctorum imitanda vita eorum proponitur, non epulis indulgere. Eorum virtutes a Deo petendæ. Sanctorum congregatio hic omnia imperat, 132. Eorum festivitates rite celebrantur oratione et imitatione, 133. Omnia quæ meruerunt, parva duxerunt, si Dominum non viderent, 147. Sanctorum nomina sæpe indicant merita insigniaque illorum, 154. Humana cum desunt, divina succurrunt sanctis, 156. In eorum morte perit infirmitas, non persona, 175. In cælesti mensa vescuntur cum angelorum choris, 174. Audiunt semper cælestem symphoniam. Quidquid non assequuntur, expavescent, 175. Eis semper diabolus inimicus, 11. Stant et subeunt mala ad coronas, 15. *Vid. Confessor, Martyres, Beatitudo.*

Sanctitas. Tota profanatur a luxuria, 27. Immolanda, ut consummetur stultitia, 108. Sanctitati tantum impenditur quantum immunditiæ, 114. Anxia, 116. Animæ et corporis custodienda, 117. Membra sanctitatis donis largitoris sint contenta, 120. Ejus forma fuit Joannes, 127. Sacrilegis exosa. A diabolo versa in sacrilegium, 153. Semper contraria luxuriæ, 174.

Sanguis humanus quando fecit mare in terra, 20. Quando offeratur sine sanguine, 108. Stephani primus fusus in martyrio, 154. Primus effusus in terram fuit Abel justus, 172. *Vid. Martyres.*

Sanitas. Nescit sanari, qui pauperi nescit fenerari, 32. Super effusa ubi dilatatum est vulnus, 112. Ingratus medicus, qui illam non desiderat, 115. Redit jussu Dei, 176.

Sapiens ex creatis rebus sumit doctrinæ materiam; stultus erroris causam, 89. Unde ex contemplatione creaturæ cognovit Creatorem. Sapientes sæculi a dæmone stulti facti, 96. Mundi sapientes unde se magnos æstiment, 118.

Sapientia facit virum, et contra insipientia, 5. Mundana nescivit quod lex divina docuit, 11. Christi ignoratur ab eo qui Deum ignorat, 48. Est a Deo. Sapientia humana cæcitas est nobis, 76. Domini infinita, 90. Vera Dei sapientia Christus est, quæ fide cordis agnoscitur, 119.

Sara sterilis et anus præparat tres subcinericos panes Dominicæ hospitalitati, *mysice*, 99. Cur illi mutatum nomen, 154. Cur filium vocat Isaac.

Satisfactio. Tempus illius durat usque ad mortem, 125. *Vide Penitentia.*

Saul sibi sacerdotium arrogans, regnum amittit, 109.

Scandalum. Triplex, 27. Scandalum et hostis, idem activum et passivum, et ejus effectus. Scandalum scandalorum fuit Judas proditor. Cur lapis molaris aliiq̄ter collo scandalizantis, *pulchre*. Scandalum Balaam objectum populo, 27. Publicatum ut puniatur a Deo, 125.

Scena pietatis erat caro pauperis ulcerati, 121. Tragedia, et comœdia habentur, 173.

Scientia humana quid egerit, 5. Ejus fames quid egerit. Capit res latas in angusto sermone, 5. Dat alimentum salutis, 18. Humana scientia cœcamur ex nobis, 76. Christi merito a Judæo miratur, 85. Habet ramos, 98. Sanctorum quanta, 119. Divina hic ex parte est, in cœlo erit plena. Scientia fecit passiones esse notiores, 115. Est a Deo, 126. Scire meretur ille, qui scire timet, 143. Scientia legis per legem queratur, 148. Per Deum quesita, ab hominibus non querenda, 156. Scientia Dei credituris data a magis, 158. Fidei habet palmam magis quam simplicitas illius, 166. Vera est, quæ est mixta virtuti, 167. Ad quid Pharisæus accipiat claves scientiæ, 172. Ex Pharisæorum scientia quæ mala. Eam non acquirit discipulus, qui vult pro sua voluntate doceri, 173. Scire interrogata ut possumus, 101.

Scribæ Jerusalem quid fecerint de cœlesti doctrina, 158. Scriba præsumens quid audierit a Christo, 19. *Vid.* Pharisæus.

Scriptura sacra doctis confert, et indoctis, 20. Ejus mysteria innumera si singula verba singulis libris essent mandata, nec ad plenum pateret, 61. Sacra sæpe non exponitur in longum ob fastidium auditorum, 101. Æmulis caute declaranda, filiis secure, credentibus confidenter, incredulis constanter, 112. Dum est clara, illi inutilendum tota simplicitate. Sacra Evangelii tota mysteriis plena, 146. Sacra, cavendum ne per audientes imperitiam veniat ad animarum detrimentum, 156. Melius per Deum explicatur, orantibus ad hoc fidelibus, 5, ut manifestetur, 96. *Vid.* Evangelium, Doctor, Concionator.

Secretum. Quomodo dicatur secretum, quod coram hominibus sit, 9. Secretum potest esse publicum, et e contra. Sciri non potest, 61. Aperiretur, si homo diligentius attenderet, 101. Christo declaratum, cur, 160.

Segetes aridæ igne consumuntur, cum eis adjungitur, 116.

Semina describuntur; de corruptione suscitantur in propria forma, 105. In semine tota arbor, et vitium seminis est vitium totius arboris, 111. Semini fructus deservit, 112. Docent nostram resurrectionem, 118. Boni certaminis, quæ, 119. Eis dat incrementum Deus.

Sempiterna deseruntur ab iis qui temporalibus inhiant, 22. Pro illis laborandum, 124.

Senex dicitur extraneus esse conjugii, 88. Sibi mortuus et soboli negatus. Cur senis filius nescit vinum. Senectus defsecata vitibus, et incendiis juvenilibus exempta. Longa senectus spem posteritatis amittit, 90. Senectutis sacramentum est procedere in virtutibus, 91. Habet membra arida et rugis exarata, 92. Senectus prægnans est omnis risu, 92. Senex dicitur moribus et sapientia, non tempore vel ætate, 5. Dicitur senectus ætas occidua, 87. *Vid.* Anus.

Sensus nostri quomodo faciant nobis scandalum, 27. Dati ad vitam. Sensus spirituales in avibus cœli, 96. Divinus celatur in lege, prophetis et Evangelio, 99. Sensus nostri suscitantur ex metuenda inonatione Evangelii, 115. Attinentur apostolico vigore. Fucis deceptivus, 116. Cur modum tenere debeant sensus sacræ Scripturæ, 125. Ille mellis, qui ore profert nil amarum. Humani perturbantur ex virtute Joannis et feritate Herodis, 127. Sensus perversus audire non potest quod semel statuit odisse, 131. Cur lateat in littera, 132. Divinus verbis celatur humanis, 139. Humani ab innumeris vitibus rapiuntur, 171. Sensus licet malevolus, potest esse verus, 175.

Sententia condemnationis humanæ cessavit ab Adventu Christi in mundum, 90. Eam accelerare in reum non vult Christus, 125. Eam fugit, qui accusatorem refugit, 145. Ad eam rapitur qui noluit pervenire ad gratiam, 158. Cognitoris decepta, quæ interemptum non perdidit, sed promovit, 173. Mundi amarissima per misericordiam sublata, 6.

Separatio bonorum et malorum in judicio sanctos consolatur, 47. Vita separatione vincuntur, 116. In separatione membrorum fœda pernicies, 152. Separatio dat mala, congregat vitam. Separatio terrena est conjunctio cœlestis, 164. *Vid.* Discretio.

Septimus numerus amplissimus sacramentis, et quomodo, 159. Natus septimo mense, 56.

Sepulcrum habet januam duræ mortis duriorem, et clauditur durissimo lapide, 68. Ejus visus elevat mulierem visu arboris prostratam, 74. Domus mortis fit mansio vitalis. Ex sepulcro fidei nascitur Christus, 75. Lapis ejus quomodo titulus vitæ et mortis. Sepulcrum est peccus in quo Christus adhuc habetur mortuus. Est opprobrium prævaricationis mulieris, 77. Titulus reatus illius, et alia. Mulieres sepulcrum ingrediuntur, ut consepulcræ Domino totam fidei resurgerent in salutem. Et Christo consurgerent, 82. Qui mori non potest, sepulcrum timere nescit. Sepulcrum erat domus, ubi recumbebant discipuli propter metum Judæo-

rum, 85. Sepulcrum carcer cadaverum describitur, 118. Homo est sepulcrum hominis, 120. In naturali limo cadaver vermium morsus nescit, prævenit patredines et fetores, 121. Sese sepulcris dæmones mandant, ut homines adhuc vivos redigant in sepulcra, 16. Ad Christi presentiam de sepulcro exeunt homines, 16. Epulo erat pompæ sepulcrum, 121. *Vid.* Dæmon, Angelus.

Serenitas gratior post tempestatis obscura, 84.

Sero. Declaratur hoc adverbium quando Dominus discipulis apparuit, 84. *Vid.* Vespero.

Sermo. Angusto sermone latæ res non bene aperiantur, 5. Sermo ornatus est auribus, sicut naribus odor, 18. Accommodetur tempori, 20, 21. Conceptus sermo, dum evaporari non potest, quid faciat, 57. Brevis et subitus, antequam illustret oculos, jam refugit: nec dat lucem, sed pavorem, 64. Divinus sermo sine Deo populus non redditur, 77. Festinus et fugit, et transvolat questiones, 82. Mundanus servit humanis ingenis; divinus est in potestate dantis, non dicentis, 88. Divinus dominatur, non servit. Cum venit audiendus; cum non venit sustinendum. Sacerdotis si differatur, non auferatur. Exuberat, cum dat Deus, 86. Brevis non potest concludere omnia, 86. Totus occupandus in utilioribus, 91. Humanus vocat, ubi est angelicus. Auditor longum fastidium sermonem, 101. Jussus imperantis profertur secure, 107. Officiosus non negatur, licet eloquium sit imperitum. Festinus non revelat divini scientiæ secretum, 112. Tripartitus ordo sermonis quid faciat, 115. Sermo Apostoli communiter lectus quid agat, 120. Frequentatus generat fastidium. Differendus, cum tempus dicendi tractatum est, 121. Melius auditur, cum vires animi sunt reparatæ, 122. Cur angeli sermo Mariam turbaverit, 140. De die in diem differatur ex magnitudine mysterii, 145. Sermone brevi interdum res ampliæ concluduntur, 160. Dominicus sermo imperitis contrarius, et quomodo, 164. Differendus potius, quam festinandus, 175. Sermo angelicus divina loquitur, 156. *Vid.* Evangelium, Concionator, Doctor.

Serpens habet caput addictum homini, 175. Fuit puella saltatrix. Germina serpentis antiqui extincta ab effusione sanguinis Joannis. Serpens latebat in saltatrice, 174. Tunc tendebat ad mortem Christi. *Vid.* Diabolus, Herodes.

Servare. Servans relinquenda, alienorum custos est, non suorum, 22. Ex avaritia homo multa servat, non sibi, sed aliis; et ad suum cruciatum, 122.

Servire Deo non possunt qui servantur pecuniæ, 28. Uni Deo servire libertas; pluribus captivitas, 61. Quam utile servire pauperi debili, 122. Domino debemus servire, et quomodo, 161. Et soli, non aliis, et cur. Attamen totam homini, Deo nullam impendimus servitutem. Ut servientium Domino ex debito.

Servitus est libera penes patrem, 3. Hominis ante incarnationem Christi, 6. Nostra sit Deo; ne potestatibus iniquis sit, 20. In habitu servitutis manent hic filii Dei designati, 71. Metus indicat servitutem, 101. In tota servitute sæculi fuit notitia Domini, quando, 102. Præsumptrix punitur, cauta remuneratur, 119. Turpissima peccati, 116. In Evangelio non est amissa, sed mutata. Mellior devota servitus quam vaga et præsumpta libertas. Evangelica maculam abstergit servitutis. Servitus servitute pellitur. Evangelica tantum Deo dare jubet quantum olim mundo, 114. Servitus peccati tollitur, et succedit servitus Dei. Diaboli habet pro præmio finem vitæ, et inchoationem pœnæ. Servitus Dei est vera dominatio, 115. Tota servitutis conditio abolebitur in cœlo, 159. Sæculi tota tollitur post Antichristum, 156. Præstita hero cenanti describitur, 161. Facit magnificum Dominium, 170. Divina præponenda humanis affectibus, 19.

Servus Dei stat, hominis jacet, 19. Servus Dei mala patitur ad coronam, hominis ad pœnam. Servus ventris dicitur jumentum, 22. Vult regnum cum timore, 25. Quid agat erga Dominum, 26. Servus Dei injuriantibus parci, 38. Erit cum Deo in gloria, 40. Tot servos habet misericors, quot nummos, 54. Domini occidit domino servorum scelere, ad totam domum vindicta percendit, 78. Nulla charitas servorum, quando epulantur recenti adhuc funere Domini, 85. Servi Domini ipsum præveniunt, ne de silentio reatum sustineant, 97. Servi Domini ut ad Deum accedant, et illi loquantur, et quid, 97. Non patiuntur videre fœditatem Dominiæ messis. Dei quantum habeant scientiam. Servus rapit gratiam a Domino spretam, 100. Servus est, qui pretio taxatur, 102. Anima dominante, corpus est servus pretiosus. Devotus jussa facit, contumax non facit. Nemo servus fit ex se, sed vocatus, 109. Servus et captivus fuit homo sub lege, quomodo, 116. Sed gratia Dei liberatur. Non vult nasci Dominum, 158. Illi mortem præparat, ut careat servitute, 158. Servus Dei est homo, qui creatus, redemptus et emptus est, 161. Servus cœnæ Domini assistens descriptus 161. Ni vigilet in crastinum manebit ad verbera.

Et lex est, quidquid circa illum fecerit Dominus. Ut cognoscat homo quomodo Deo serviat. Suis sumptibus vivens accusat Dominum, 163. Inquirat, non quare velit, sed quid fieri velit Dominus, 168. Servus Deo famulans vacet a terrenis, 170. Quam peram, panem et aes portare debeant. Servi peculium pertinet ad dominum, 15. Manumissus a Domino induto servitutis habitu, 96.

Sibi attendere quis dicatur, et quomodo. *Vid.* Attendere. Signa indicant rem inveniendam, 159. Signa, seu miracula cui præstanda, et ad quid, 11. *Vid.* Miraculum. Signa diabolo obstant, 11.

Silentium per quod peccator pervenit ad veniam quale, 54. Cur sileat Chrysologus tempore passionis Christi, 77. Dominus auget et reponat pili silentii usuram. Chrysologi silentium, 86. Silentium et verbum a Deo. Ne simus de eo ingrati Deo. Culpa tacentis non est, si jubetur silentium, 46. Ex silentio nascitur vox, quomodo, 94. Arguit reatum, 97. Ex sterilitate fundi inducitur silentium, 107. Silere virtutes est opus dextere; proplare, sinistra, 9.

Simeon sanctus Dominum videt antequam moriatur, 106. Similitudines. Cur vernacula tradantur, 39. Cur data a Christo, 47. Ad docendum ignaros, 106. *Vid.* Exemplum, Figura, Vulgaria.

Simplicitas habet gratiam innocentiae, fructum fidei, non scientiae, et virtutum præmium, 166. Civem bonum facit, non facit militem fortem. Hypocritam prorsus ignorat, 174. Cum ea et cum veritate Agnum Dei immolamus, et cur.

Simulacra idolorum semetipsos facientes Dei imaginem amittunt, 155. Nec sunt hæc ludicra, sed crimina.

Sinapis granum simile regno caelorum, late, 96, et cur. Seminandum in nostris mentibus. In integritate ejus grani virtus occulta apparet, si teratur. Sinapis arbor, dum claudit oculos, aperit, 99.

Singulare. Non refertur exemplo, 61. Singularitas Deo non est accepta, sed unitas, 152. Illa non admittit exemplum, 155. Est mala singularitas, 170. A dæmone, cur, 16.

Sinistra. In ea est nobis pars vitiorum, et quæ, 9. Mala sinistra. Sinistrum non recipit divinitas. In angelis nil sinistrum, 87. Ut ovis Dominica ceciderit de dextera in sinistram, 168. *Vid.* Dextera.

Sitis. Ut cævetur frigido fonte, 46, 79. Poculum aquæ frigide viatori pentius sitim non exstinguit, 112. Ad tolerantiam provehit, 124. Unda ardenti non exstinguitur, sed augetur, 172. Draconis erga Dominum, 174. *Vid.* Poculum.

Sobrietas cautissima servanda in sensibus evangelicis, et cur, 125. Sobrietas in cibo utilis, 41.

Societas bona, et cur, 170. A divina societate subdueti possidentur a dæmone, 16. Societatis amor timorem servitutis aufert, quomodo, 166. *Vid.* Unio.

Socrus dividitur a sponse et sponsa, quomodo, 164. Socrus Synagoga occidit filium, ne videret consortium nurus. Socrus Petri infirma.

Sol. Jubar solis clariorem perficit diem, 8. Ejus radii occultari non possunt, 9. Tangit stercorea, nec inquinatur, 94, 95. Hæmorrhœsa non minor sole, 56. Fraudatores accusat, 54. Oculis liquentibus dat tenebras, 60. Importunum tenebrat aspectum, 61. Eo fugiente, ad noctis solatium, quid de splendore lætæ et stellarum potest remanere? 78. In resurrectione Domini ante tempus occurrit, 82. Totius anni metas temporum percurrit, 87. Revocat festa natalitia. Quis splendidus sole? 101. Habet lucem geminam, 103. Non indiget luce, 110. Quotidie nascitur et moritur, 118. Sole sancti clariore, 120. Solis radii erumpentibus visus hebetatur humanus, 146. Ejus splendor illuminat cælum, 149.

Solatium est in pœnis, cum sunt generales, 101.

Solemnitas. *Vid.* Festivitas.

Solitarius patet omnibus semper, 164. Solus ut possit esse in multitudine, 38.

Solvere. Jussione solvitur manus, quæ jussione fuerat ligata, 52. Quomodo tarditas solutionis a Deo compensatur, 77. Solvere indebita coactis, maxime deprimitur, 157. Solutio cautionem rapit, 62. Solvetur mundus, quomodo, 101.

Somnia revelata a Joseph illi vitam servarunt, 174.

Somnus Christi in navi periclitante, cur, 21. Somnus sæculi est insonans, 23. Cur somno indulgendum, 24. Mors apud Deum somnus est, 34. Dominus adhibet somnum in muneribus dandis, ut pietatem velet, 59. Est etiam somnus mæroris, 81.

Spectaculum est in cælo, ubi in terra est conflictus divitis et pauperis, 124. Mala spectacula bonos polluunt, 165. *Vid.* Scena.

Specula cælestis ostendit mammonam dominari mundo, 126. De specula confessionis Zachæus vidit veniæ largitorum, 54.

Spelunca. Cur memorata in sepulchra Lazari, 65.

Spes. Speramus quod non videmus, 62. Expectemus quod speramus: cum adventi spes cessat, 10. Spe, non re homo designatus, non promotus ad cælum, 62, 71. Spes non videtur, et per patientiam expectatur. Omne genus hominum spe subsistit. In spe gloriamur, 110. Spes ad mensuram plenitudinis Christi perducit. Perfectæ virtutis est, quod in re non teneas spei robora possidere. Spes tota fidei Christianæ est in resurrectione mortuorum, 118. Est donum Dei, 135. Spes peccatorum promotæ ad veniam a Domino, 168.

Spinae per falcem dum succiduntur, magis accrescunt, 115. Spinae camporum uruntur, 164.

Spiritus sanctus. Quomodo faciat interdum partus acerbos, 56. Ubi generat, Virgo parturit, 57. Unius substantiæ cum Patre, et Filio, 58. Deus est cooperator Patris, et Filii, 60. Negatus ab homine, negatur Pater, et Filius, 62. Non est in ebrio, 88. Vitiatorum victor intrinsecus receptus passionibus forinsecus concidens, 115. Mariam fecundat, 117. Unitis illabitur apostolis, 132. In Pentecoste significatur per numerum septenarium, quomodo, 139. De spiritu natus spiritus est, 142. Cur adferuit cum Patre in baptismo Christi, 157. Cur aquis supernatat in specie colombe, 160. Cur in igne super apostolos, 164. Ejus ignis mortuorum frigida corda succendit, 169. Una cum Patre et Filio cuncta sæcula disposuit per omnia avi spatia, 174. *Vid.* Amicus, Trinitas, Deus. *Vid.* serm. 56-62.

Splendor ad cæcitatem ducit, 124. Splendor superans est velamentum, 142.

Sponsa Christi est Ecclesia, quomodo, 23. Non separatur a sponso, 57. Sponsam suam M. virginem recipit Christus, non præripit alienam, 140. Conjux sponsa vocatur ex divina lege, 145. Mater et sponsa pastoris est ejus Ecclesia, 175.

Sponsalia. A quo bene tractentur, et quomodo, 140.

Sponsus quaerens sponsam, jejunia deponit, et totus datur gaudiis, 31. Facit quod vult sponsa. Christus Ecclesiam sponsam salutari, cur, 76. Ad sponsi thalamum quis admittatur, 141. Sponsus Joseph, cur, 146.

Sputum. Sputo Domini sanatur cæcus, 176.

Stare. Stant omnia Dei nutu, 176. Stames cum bonis operibus eriguntur ad profectum, 54. *Vid.* Servus.

Stella. Quid stellis ornatius? 101. Illæ signant tempora noctibus, et vantiibus dant ducatum, 185. Quot cælum stellis, tot virtutibus sancti elucescunt, 120. Unam cepit habere Christus, 156. Servit magis. Magis apparuit non arte, sed a Deo, *descriptio*, 186. Stella duicens magos erit Christi, non Christus stellæ, et quomodo, *serm.*, 156, 157. Et cur per stellam ducatur magus. Cui militat sidera terreno imperio non tenetur, 158. Est lingua cælorum, 159.

Stephanus. Sic dictus a corona, et cur, 154. Martyrum primus. Et alia de eo.

Sterilitas nature, cur, 87. Partus mulieris sterilis dicitur intempestivus, 88. Abraham, Sara, Rebecca, et Anne fecundata, 90. Cum parit, dat documentum vitæ mortuorum, et salutis desperatorum. Est opprobrium, 92. Misera apud homines; non apud Deum, 92. Sara, 92. Mundi fecundata. Sterilitas fandi attentiam indicat, 107. *Vid.* Elisabeth.

Stillicidia rigant, non necant germina, 143.

Stimulus. Stimulus peccati inservire, est vivere peccato, 115.

Stipula. Cain in sacrificio fuit ejus incendiæ fomentum, 109.

Stultus. Ex cretibus rebus causam invenit erroris, 90. Creaturas existimat deos. Dives congregans, 104. Qui turpitudini vitisque servit, 114.

Sublimitas ducit ad ruinam, 124.

Subsidia vitæ non desunt commorantibus coram Deo et cum Deo, 166.

Substantia data filio facit eum egere, negata divitem servat, 1. Patris est tota in Filio, 4. Hominis sunt beneficia naturalia, 5. Ac libri legis. Servata generat lineam, 7. Direptioni exponitur. Ecclesiæ substantia quæ fuerit, 55. Cælestis necit includi terrenis ergastulis, 81. Substantia versæ caveamus ne fama ad patremfamilias nos præcedat, 125. Quam substantiam acceperit homo, et perdidit, 162. Substantia escæ et potus quando portanda, 8.

Succurrere. Succurrunt genti sanctæ divina, quando desunt humana, 156.

Sudare. Qui sudat in interpretatione verborum Christi, habet fructum, 96. *Vid.* Labor.

Superbia perdit quod labor acquisierat, 161. Ut de bono quærat facere inalum, 168. Mundi a mansueto victore inclinatur, 170. Murrurantium a Domino compressa, 168. Quod superbia amittit, acquisivit humilitas, 25. Flamma superbæ quid causet, 94. Ex pompa, quare, 16.

Supplicare. Forma supplicandi est oculus sursum levare, 65. Inter Deum Patrem et Filium non est necessitas supplicandi. Pura supplicatio est incensum Deo gratum, 87.

Supplicium. De eo Dominus perficit argumentum fidei, 90. Damnatū nullum est, ubi non est poena peccati, 135.

Superstitio gentiliū Irridenda quā mala fecerit, 5. Ab omni superstitione cavendum, 18. Gentilium in kal. Januarii, 153. Phariseorum in lavandis manibus, 171.

Surgere. Peccator per penitentiam surgit de ruina, de inferno, et plus surgit quam corruit, 5. Item, 2. Surgit Martha prius in fide quam Lazarus in carne, 63. Mulier prostrata visu arboris, surgit visu sepulcri, 74.

Sursum. Quod sursum est, super omnes est, 137. *Vid.* Supplicare.

Symbolum est pactum vitæ, salutis placitum, 58. In corde ponendum. Debet audiri et reddi, 59. Corpore et animo ejus auditores mudentur. Meni, non chartis mandandum, 59, 60, 61. Brevitas illius dat meatus latissimos credulitati, 61. Humano more quid sit, 62. Illud querit Deus a nobis non per se, sed propter nos. Quisque illud memoriæ mandat. Explicatio illius in parte a morte Christi, 85. Explicatur à Chrysologo, 56-62.

Symphonia ex variis instrumentis, quam auribus Christi Magdalena exhibet, 93. Citharæ Davidicæ ad permulgendos animos ex intelligentia, 115. Fit ex diverso genere, sed voce consona, 116. Cœlestis jugiter auditur a sanctis, 174. Cœlestis cantata in reditu peccatoris, 6. Quando assumenda symphonia spiritualis, 6. Cœlestis quid agat, 10. Pietatis fugat invidum, 4.

Synagoga figurata in sacro Petri febrientis, 19. Habet manum aridam, ser. 32. Proruit ante Christum, 33. Figurata in illa archisynagoga, 36. Dum ad eam Christus tendit, Ecclesia gentium sanguinem fundebat. Moritur, dum Christus Ecclesiæ subvenit. Cur sit Hebræorum, non Christi, 48. In ea accubuit Christus, quando occubuit, 95. Ut perdidit Christum ab Ecclesia inventum, 95. In iudicio arguatur a Christo. Semper diruta, nec surgit in fabricam cœlestem, nisi Christianus eam in culmen Ecclesiæ apparaverit, 102. Ejus pondera graviora sarcinis idolorum, 105. Optime comparata arbori fici, 106. In ea Christus nullum fidei fructum reperit. Stercoratur miseratione gentium. Accepta lege ad multa fuit fornicaria, et adultera, *descriptive*, 115. Despiciat a lege. Adulterii accusata. Eam ad Christum mittit Apostolus revocare. Ipsa mortua, non lex. Ejus filii progenies viperarum, 137. Haberet innocentes filios, si Christus non fugisset, 153. Suo marito divisa, *mystica*, 164. Hæres divisa de consortio Ecclesiæ et Christi. Mater Ecclesiæ et socrus occidit fittum, ut illius in nuntium exstinguat amorem. Christum habebat, et non videbat, 169. Verbum unum, id est Christum ex decem verbis legis perdidit, et quomodo. Repulit Christum juncta diis gentium. Furata est Dominicam resurrectionem; testes falsos conquisivit. *Vid.* Lex, Hebræus.

T

Talentum. Moritur ante tempus homo qui Dei talentum sibi creditum dissipat, 125.

Tartarus. Tartareus odor nec sustinetur a porcis, 17. Causa ejus cum Christo in resurrectione Lazari, *discursive*, 65. Jussus capere reos tenebat et innocuos. Deo dicit servare præcepta sua. Restituit Lazarum subito, ne eo moram agente omnes resurgerent mortui. Ante Domini adventum justos injustosque tenebat, 66. Domino resurgente corripitur, 74. Ejus lex solvitur, 82. Ejus ministri impiorum animas repetunt, 104. Januæ illius contractæ ariete crucis, 123. Cum sit carcer tartari, quare non curamus a malis evadere? 124. Divites recipit nudos, 125. In eo Herodes mercedem habuit, 174.

Tectum centurionis quare negat Christus intrare, 15. Corpus est tectum repellens divinum accessum, quomodo, 102. Illud Dominus intrat.

Temeritas. De ea sublimis crimen, 151. Est, tacita loqui; diu reposita proferre; origines causarum aliquando perscrutari, 166.

Tempestas gravis, et quæ tempore Chrysologi, 20, 21. Dum adest, dicitur Christus dormire in nostra navi. Magna commutatur in maximum tranquillitatem, quando, 21.

Templum Dei est Christianus, 85. In quod Dominus ascendit, ut diem festum e celo præstet perfectum. Et ni ascendat, homo cum Christo in celum non ascendet. Dei mundandum, 91. Ut servient sacerdotes templo Salomonico, 92. Factum massa sanctitatis, 99. Templum Deo factum de limo carnis nostræ, 142. Est corpus humanum, 143. Maria est magnum Deltatis templum, 144. Ejus sanctitas Deum invitat ad habitandum, 171. Dei est corpus nostrum, 12. Humana pectora per quæ consurgant in templum Dei, 43. Dei virginis uterus, 59.

Temporalia. Illis inhians deserit sempiterna, 22. Si temporalia mala dolent, quanto magis æterna? Bona depedita revocantur oratione ad Deum, 46.

Tempus. Dæmon non observans tempus, de tempore queritur, 16. Exclsum ab æternitate, 34. Tempus atulit temporalitatem. Tempora mala facit nobis Dei contemptus, 45. Tempore indulgentiæ confitendum, 46. De præteritis penitentiam, de præsentibus gaudendum, de futuris metuendum, quare, 46. Tempus aliquando impedit explicationem mysteriorum Dei, 58. Ad tempus loquendum, 57. Temporis in articulo non negatur gratia, 60, 61. Brevitas temporis experspredicationis longæ, 61. Deus auctor temporum, 65. Non sinit morari in aliqua re, 72. Zacharias offendit, 88. Præscribit homini, non Creatori leges, 90. Quomodo revocatur, 92. Ad tempus nostræ penitentis referatur mensis, 97. In miraculis Christus tempori servit, 102. Tempora eundo veniunt, 103. Legem exclusit, 114. Elapso tempore dicendi sermo differtur, 121. Ponatur excludit tempus satisfactionis, 125. Cito penitentium, ne perdamus tempus satisfactionis. Quod exclusit tempus villicationis, includat perpetuas donationis Christi. Adempto tempore benefaciendi, homo cupit benefacere. Tempora deficient ad laborem. Villicationis qui amittit, cito moritur. Tempora nescit auctor temporis; ac Christus propter hominem diem suscepit et tempus, 134. Cum non patitur omnia dici, dicantur aliqua, 134. Ex tempore loquendum, 140. Respiscendi dandum peccatori, 151. Salus non agnoscentes arguuntur a Christo, 164. Numquam est breve ad penitentiam, 167. Tempus non erit in gloria, 82.

Tenebras vitii auctas, 24. Lucem fugant, redeunt luce discedente, 44. Fugas in nocte resurrectionis Christi, 77. Occupaverunt discipulos in passione Domini, 78. Mæroris et formidinis causas, 84. Avarticiæ, 104.

Tentatio. In eam vadit, qui ad orationem non vadit, 45. Est vita hominis, 67. Quid sit, 71. Est prævia ministra diaboli, 72. Ejus pondus incurvat, 77. Utilis dum superatur, 115. Quando dicitur Deus inducere in tentationem, 70, 71. *Vid.* Oratio Dominica.

Terra cur vocatur a Davide ad jabilum, 6. Tremuit, quando Dominator ab inferis ascendit, 74. Supernata liquido elemento jussu Dei, non natura, 101. Quid ea salubris? Prius facta quam fructus; sed ille pretiosior, cur, 117. Provehit ad cœlam, 124. Cum peccatorem accusat, tunc Deus inquirat, 125. Vernat floribus satis, 150. Ab ipsa producta silveascat, deficiente Agricola solertia, 152. Non fructum ante laborem, 142. In terris a nobis parantur, quæ habeamus in coelis, 144. Diluvio ablata, 147. Jussa a Deo proferre fructus spontanea servitute, 148. Terra saviente quomodo tripudet cœlam, 150. Seo cinere saginata, 164. Purgatur igne, ut reddat fructum. In terra calore germinant omnia, humore nutriuntur. Nostri corporis origo, 166. Prælibavit nostri baptismatis formam. Natos homines ante producebat ad mortem, hos ad vitam producit jam renatos. Terram urit invidia, 172. In terra fit saepe voluntas nostrorum hostium, 70. Præservat cadaver nostrum a vermibus et putredine, 121.

Terræmotus in Christi resurrectione, 74. Utinam levit turbo fuisset in Paradiso. Maximus erit in iudicio, 77. Si conservi præsentiam terra non sustinet, quomodo judicem sustinebit?

Terreni velantur terrenis indumentis, 82. Renati cœlestes imaginem Dei portant, 117. In terrenis rebus Vicarius Domini est homo, 148. Herodes terrenis inhians, irruit in Divina, 152. Ubi nil est terreni usus, ibi totum est cœlestis ordinis, 155. Terrena despicienda, 163. Terrena habere dubitans, cum sentiat jam sibi dari cœlestia, punitur incendio, 163.

Terror noxios prosternens, mox ad conscios recurrit, 77.

Thalamus. Ad sponsi thalamum quis admittatur, 141. Intra thalamum Deus solam Virginem capit.

Thesaurus noster in celo repositus conservatur, 7. Vectores thesauri nostri in celum sunt pauperes. Thesaurus est celis munus pauperis, 8. Regalibus thesauris nummulum anteponeus animum plebeium habet, 23. Ad secretitatem pone thesaurum, ubi Christus est. Elevat et demergit cor hominis; et quomodo præmittendus in celum, 11 et 25. Thesaurus bonorum omnium Christus est, 129. Noster pauperibus dandus. Thesaurus scientiæ Dei a magis datus credituris, 158. Exhaustiri non potest ille, de quo sufficit nummus, 14. Temporalis thesaurizatio arguitur a Domino, æterna vero jubetur, 25.

Thomas. Cur vulnera tangere ovet, *late*, 94. Ejus curiositas quid potuisset parere. Omnium hominum incertum curavit. Spiritu prophetico cognovit Dominum retinuisse vulnera. Cæteris præstat sponte, quod ille tardius implerat. Necessaria illi vulnerum Christi ostensio, quia putabatur spiritus. Ex vulneribus effudit scientiam.

Timor. Cum timore et humilitate communicandum ex centurione, 15. Cessat, ubi est cupiditas victoriae, 22. Ad eum venit qui vult vitam, 63. Eius caligo superat tenebras noctis, 84. Timor est cum Deo loqui, 86. Nilius a se mentem expellit, 88. Indicat servitatem, 101. Timor pristini lapsus non debet nostram tardare conversionem, 115. In causis homines, non Deum timere, facile a iustitia deviat, 127. Nemo volens timet, 155. Timet dicens interdum, ne obsit audientibus, 137. Timorem non habet qui invenit gratiam, 142. Non est timor, ubi divinum est negotium, 144. Timor ex majestate Dei invisibilis quid fecerit toti creaturae, 147. Amare non potest, qui satis timet. Pavore mors ipsa levior. Timor non temperatus amore devotam servitatem efficit contumacem. Timeri non est, qui pietati obsequitur, 160. Timere non potest natus ad Dei amorem. Salutari timore quomodo concipiatur a Domino, 171. Timet, qui perdit, non qui invenit, 144. Quis est, qui non timeat? Timere nescit infans, 150. Timor magister noster, 15. Timor conscientiae, 36. Timens scire quæ mereatur scire, 145. *Vid.* Pavor.

Tinea claustris clauditur, non excluditur, 7.

Tituli affixi limitibus dominum praediorum proloquuntur, 154. Tituli servitutis D. Pauli, qui, 161. Inhumanitatis epulonis, 66.

Torques Joseph fuit ex auro, 174. Joannis ex cruore.

Tortor. Domesticam tortorem in se habere semper diligit invidus, 172. Tortor gulae, ventris et luxuriae est famel, *l. Vid.* Carnifex.

Traditiones Patrum temporibus roboratae a Christiano non disputantur, sed venerantur, 85.

Trahere proximum ad Deum, licet invitum, debemus, et quomodo, 10. Dæmones trahuntur ab hominibus ad Christi praesentiam pro sententia recipienda, 16. Quomodo trahamur a Christo invit, 50.

Tranquillitas maris Christiani est a Christo, 20. Quando sit ex tempestate, 21.

Transfretare. Quid sit mystica maris transfretatio Christi, 17. Cur, quando turba est circa Christum, ipse transfretat, 19.

Trepidatio aliorum cautela et munimen nostrum est, 175.

Tria exempla protulit Dominus in commendationem suae pietatis, 55. Tribus testibus pii animantur, impii confutantur. Christus cur tribus diebus mortuus, 59. Tres mensurae ut Trinitati applicentur, 99. Tria tempora per quae Christus a Synagoga fructum quæsit, 106.

Tribulatio. Permissa a Deo, ut ad ipsum redeamus, 5. Tribulatio est prima quae justis viri conturbat infantiam: sed patientem majora erudit, 110. *Vid.* Adversa, Mala.

Tributa non citra justum exigenda, 137.

Trinitas. Ei placet, quod Filio placet, 25. Tres vigiliae, et quae in expectatione ejus, 24. Quis ad ejus beatitudinem mereatur pervenire, 44. Divina Filii generatio ut sit, 57. Gratia Trinitatis in triduo sepulturae Christi declarata. Aequa in omnibus. Una Deitas, virtus, gloria in Trinitate, 59. Aperta in *Credo in Deum*, etc., quomodo, 60. Trinitas in personis, unitas in Divinitate, distincta personis, non divisa substantiis. Divinitas nec Trinitate dividitur, nec confunditur unitate. Personae sunt unius majestatis, et gloriae. Quid valeat Trinitatis confessio, ostenditur, 71. Deus Pater homines dignatur haereditas, Deus Filius non dignatur servulos coheredes; Deus Spiritus sanctus carnem consortem Divinitatis assumit, 71. Deus unus est, in omnibus aequalis majestas, 85. Et alia de Trinitate. Pater est alius persona, sed ipse substantia, et alia de Trinitate, 88. Figurata in tribus farinae satis, 99. Medius, ex quo Trinitas tota cognoscitur, fuit Joannes, 127. Remunerat ferventes in sui amore, 130. Cur tota in Christi baptismo, 157. Cur ad ejus praesentiam non refugit Jordanis, ut ad arcem praesentiam, 160. Ut curru, seu quadriga toto orbe feratur, et ad quid, 170. Ascendit bigam, duos populos vocaturus.

Tripartitus ordo sermonis praebet salutiferam ecclesiasticam doctrinam disciplinam, 115.

Tripudiare dicuntur penetralia domus in exultatione, 175.

Tristia non miscenda gaudiis, 175.

Triticum. Ex Apostolo docet nostram resurrectionem, *descriptive*, 148. Docet non tam manducare quam sapere; eogit non tam laborare quam credere. Granum tritice est Christus, 126. Judaeus pro tritico lolium dedit, 164.

Triumphare de suo tyranno, id est peccato, ut homo possit, 113. De passionibus gratia Christi possumus, 115. Saeculis qui vult mandare triumphum, occultum conflictum non patitur inire, 150. Triumphus singularis trophaum quale, 170.

Tuba dicit militem ad bellum, 6. Militaris quid agat, 14. Spiritualis quid. Coelestis mentes ovium inclinatas tollit ad

divina, 25. Quae mortuos revocabit ad vitam, erit vox divina, 105. Tubae materialis descriptio. Quae in principio mundi vocavit ex nihilo, in novissimo mundum revocavit ex perditio. Tuba divinae vocis creavit omnia. *Vid.* *Descriptionem*.

Turba dimittitur, cum a iustis aurae populari renuntiat, et virtutibus studetur, 21. Indocilis ad excelsa contentens mergitur in profundum, 49.

Turbatio. Anima stans inter Dei praecipua et cordis passionibus turbatur, 45. Mariae virginis salutatae turbatio, 140. *Vid.* Maria V.

Tyrannus. Illo extincto acies ejus sunt solutae, 11. Crudelis est peccatum, ingemiscit, cum subjicitur pedibus iam suorum captivorum, 113, 116. Tyrannus est, qui tyranni habitum praesumit, 155.

U

Ultio bonis est tarda, 16. Ultio et culpa auferebant quid quid in mundum venerat; sed misericordia succurrit, 42. Romanus exercitus ultor sanguinis Christi. Christos de ultione confirmat nutantem, 90. *Vid.* Vindicta.

Umbra. Nescit aestus corporis, quem protegit umbra divinae virtutis, 142.

Unguentum. Cum offertur, est oblatio; chrisma, cum redundat de Dominicis vestigiis, 95. Exsulit diviteam ad marcorem, 124.

Unio fraterna subvenit fratribus in periculo corporis et animae, 20. Omnes unum, et unus omnes sunt, quando Dei spiritus in omnibus vivit unus, 72. Unio conjugum quae, 89. Plurium in oratione quantum valeat, 132. In Ecclesia unio dat vitam, separatio dat mala, et quae.

Unitas Patris et Filii ostensa, 25. Et Divinitatis. Deo accepta unitas, non singularitas, 132. Christus venerat ad restituendam unitatem generis humani, 162. Unitas mundi, ac discretio rerum, 103.

Urbs habet delicias, 15. *Vid.* Civitas.

Usura mundi ceutum ad unum; Deus unum accipit ad centum, 25. In Matthaeo videbatur tolli ad caelum, et Deo grata, 28. In ipso curata. Quomodo usura temporis repensetur a Deo, 77. *Vid.* Fenus. Usura honoris quae sit, 88.

Peccati, quae, 94. Temporum ad sobolis noxam ex peccato Adae, 123. Usurarii duri ut silices, 95. Innocens non solvit usuram poenitentiae, 167.

Usus admittit laborem, 28. Longus vitae dat doctrinam, 90. De usu res agendae, 99.

Utile docere legem obedientem; alias doctor offendit, 137. Utilitas nostra Christus, 161. Ab eo tota est.

Utres veteres Judaei, novi Christiani, ut purgantur, et alia, 31.

Uxor felix, quando ei est cum viro mens una, 89. *Vid.* Unio, Conjuges.

V

Vana gloria. In iustitia facienda est vitanda, et cur, 9. Vellus. Cum sit de corpore, nescit corporis passionem, 113. Ex vellere Agni Christi quid factum sit, 31, 22. Vellus ovium Christi, 40.

Velle et non posse, est humanae infirmitatis, 100. Velle virtutis, acquiescere necessitatis est, 110. Mors subjecta volenti, dominatur nolenti.

Vendere. Deus regnum vendit fragmento panis, 41. Peccator non accepit, sed dato pretio miseram se vendit servituti, *Vid.* Emptio.

Venia. Fidenter petitur a peccatore, qui peccanti libenter ignoscit, 68, 72. Alias minime, 71. Veniam habens in pectore, crimina non timet, 72. Tanta venia quanta injuria Domini, 80. Arguitur ex dignatione Christi exhibita aliis peccatoribus, 95. Peccatorum datur solo amore in Deum, 94. Tegit hominem, 99. Repromittitur converso per Evangelium, 125. Christus venia gessit praere iudicium. Venia vincula locus veniae non reliquitur, 127. Fratri data nostrum redundat ad praemium, 159. Bona semper, sed dulcissima cum debetur. Utile veniam sibi providere ante delictum. Quare lege constringatur. Venia relinquatur arbitrio sacerdotis, poenitenti danda, 159. Septimus numerus veniae deputatus. Illam non sperat, qui de correctione nil cogitat, 158. Aperuit oculos, quos clauserat culpa, 176. *Vid.* Misericordia, Pietas, Indulgentia, Remissio, Poenitentia.

Venire. Cur venerit ad nos Deus, *late*, 50. Venit ad timorem, qui vult vitam, 62.

Venter oneratus ad vitia cor deponit, premit mentem, ne supernam valeat sentire pietatem, 2. Vacuandus jejunio. *Vid.* Crapula. Venter accipitur pro interioris cordis, 68. Ex utero materno effundimur ad praesentem vitam, 153.

Ventus. *Vid.* Elements.

Ver. Flatus veris tota facit germina flores camporum,

8. Est tempus quo miles procedit ad campum. Christianus recurrit ad Dei jejunia, 15.

Verbum Dei in Quadragesima audiendum, 12. Omnia Dei verbo facta sunt, 15. Aliud loquendi, aliud faciendi, 15. In eo sunt omnes virtutes. Dimissum a Chrysologo ob nimium calorem, 51. Dicitur ovum, 53. *Vid.* Sermo. Est in potestate dantis, non dicentis, 86. Dominatur, non servit, 86. Obscure prolatum ingenti acuit nostram intelligentiam, 96. In Verbo Dei divinus sensus celatur, cur, 99. Quam varie variis explicandum, 112. Verbo Dei sanatur homo ægrotus, 112. Qui illud sua interpretatione corrumpunt, increpantur a Paulo, 115. Ex eo male interpretato concipiuntur suffragia criminum. Debito auditu capitur, dum vires animorum sunt reparatæ, 122. Quare super, non ad Joannem, 157. Cur attendendum, 159. Dat infantæ vagitum, 144. Divina verba modis non pensanda humanis, 146. Si præter dogma fidei auditur, fit perditionis occasio, 156. Contrarium imperitis, et quomodo, 164. Ut audientium, 175. Dei verbum vivit in Verbo Dei, 15. *Vid.* Scriptura, Evangelium, Lex, Trinitas, Divina, Doctor, Concionator.

Verbum obscurum collatione verbi ac sensus resplendet, 96. Verbum super vocem, 157. Verbum judicat, vox prætonat. Corda, non verba judicat Deus, 142.

Veritas interdum dicitur a pessimo invito ob Dei impulsam, 49. Violatur a pecunia, 126. Amara auget odium, 135. A sola falsitate impugnatur, 169. Nescit tumorem, 172. Cum veritate Christum manducamus, cur. Veraci sensu licet malevolo dici potest aliquid, 175. Veritas relationis. *Vid.* Relatio. Verum non invenitur ab animo iudice inter falsitatum nuntia, 151.

Vermes carnifices corporis humani, 118. Cadaver in limo nescit vermes, 121.

Vespere est cum finitur dies sæculi, 18. Sero quando fit, 21. Sæculi finis non inchoat diem; sed mutat ordinem, dum agnoscit auctorem, 74, 75. Lucescit fidelibus; infidelibus tenebrescit resurgente Christo, 75. Lucescit, quod solet esse noctis principium, 77. Vesper Judaicæ doctrinæ, 86.

Vestimentum corporis mortificati indendum, 75. Angeli vestimentum nostram formam præfigurant in resurrectione, 77. Terrena indumenta splendent novitate, vetustate sordescunt, 82. Cælestia vetustate non fœdantur. Numquid per se damnanda? 121. Vestitur quis artificiosa nuditate, 122. Lazari et epulonis, 124. Tunicas carceras in dampnum pauperis frigore consumitur, 137. Vestimenti Lillii gloria, 163. Quid vestimento minus? Nobis præstat a Deo. Dabit vestimentum Deus servientibus se, 170. Asperum mollietate carnis calcat, 15. Indumentum carnis sumitur a Virgo, 117. *Vid.* Panuus.

Vetustas non est in creatis rebus quæ perseverant sicut natæ vel factæ sunt, 101. Vetustas perit tempori, non creatura suo Creatori.

Vexillum fidelis erectum ad salutem quid faciat, 110. *Crucis. Vid.* *Cruz.*

Via peccatorum, non vitæ carpitur ab homine, vel ex utero, 44. Est lata et spatiosa, quæ ducit ad mortem. Via est vitæ præsens, in quam venit et vadit homo. Omnes in viam peccatorum venimus: in ea stat, qui permanet in peccatis. Viam pertransit, qui mala patiens vicit. Cur viis peccatorum præmissum impietatis consilium, 44. Quomodo gravius in via peccatorum labitur homo. Via paradisi inflammata temperatur aqua lateris Christi, 135. Per se molesta semper fit, molestior per timorem, 150. Quomodo, et cur Christus generatur in via, 175. Triviæ peccatorum, 89.

Viator fatigatur, quia credit ad destinata pervenire, 71. Sitim penitus non extinguit poculo aquæ frigidae, 112. Viator Christo invento petit cœlum, 175. Viaticum vitæ ecclesiasticæ est jejuniu, 8. Viator castifera calles arduas transcendit, 10. Cur vigilat, 24. *Vid.* Peregrinus.

Vicarius Domini in terrenis est homo, 148.

Victima. *Vid.* Hostia.

Victoria. Melius est sæpe de hostibus suo regi referre victoriam, quam semel pro illo mori, 128. Gloriosa, si in aperto hostis vincatur, 150. Secreta exemplum posteris non reliquit. Cupidus victoriæ timere nescit, 22. Victoria multorum de gentibus reportata, qui victi sunt a vitibus, 41.

Videre Christum qui quærit, cœlum intueatur, 54. Quantum alteri videt homo, videbit alter ipsi, 139. Multa ne studeas videre, ut te ipsum videas. Videt nihil, qui totum existimat videre, 164.

Viduas filius quando resuscitatus, 65. Omnibus stupor fuit, 103. Ad lacrymas viduæ suscitatus filius, *descriptive.*

Vigilare debet homo pro salute propria, 21. In nocte ut gallus. In die ter. Et Dominum excitare, ut procella fugiat. Pro beatitudine vigilandum, 22. Plus vigilare, plus vivere est, 24. Vigiliæ ad omnia salutares. Optimum media nocte vigilare ad orandum Dominum, 59. Diluculo

vigilandum. Qui vigilat factum videt, 97. Vigilat bonus Pastor pro ovibus suis, 175.

Vigiliæ. Tres tantum vigiliis novit expectatio Trinitatis, et quas, 24. Militum, 27. Christianorum quæ. Semper salutares, 24. In oratione utiles. Vigiliæ Chrysologi, 74. Vigilare in nocte jubemur ad orandum Dominum, 51.

Villa cur non sit a Deo petenda, 132.

Villa diaboli quæ sit, 2.

Villicus Christi est homo positus ad colendum mundum, 123. Idem villicus et filius appellatur ex diversitate causarum. Dissipavit substantiam et bona. Ut rationem reddat villicationis. Erubescit mendicare. Villicum se quisque agnoscat, non dominum: ministrum temporalem, non perpetuum possessorem. Qui villicationis amittit tempus, non pervenit ad statutum vitæ terminum. Vocatus ad rationes quid agere debeat, *mystice.* Cur laudatur de iniquitate, *late,* 126. Non fraudem, sed poenitentiam suadet Judæo. Quando optet Dominum ad suum lucrum venire, 158.

Vincula peccatorum solverat Joannes, et vinculis peccatoris alligatur, cur, 127.

Vindicta antiquorum Judæorum, 58. Ad totam domum pertendit, in qua fuerit Dominator scelere servorum occisus, 78. Non sumenda de fratre lædente, sed parcendum, 139. Vindictam differre, est evadere crimeu, 145. *Vid.* Ultio.

Vinum novum Evangelii mittitur in utres novos, qui sunt Christiani, 51. Quid mali fecerit, 41. Febrientium vires enervat, non reparat, 60. Parit ebrietatem et vitia, 88. Vinum non est ebrietas, sed per illud cognoscitur ipsa, 116. Ex aqua factum a Christo fuit ostensio Deitatis, 157. Cur ex aqua factum vinum, 160. Vina mutantur in cœlis divitum, 161. Vinum quod cum mensura emittit, et sine mensura bibitur, quid pariat, 174. *Vid.* Ebrietas. Vinum appositum mortuis. *Vid.* Cibus.

Vipera. Quomodo homines peccatores sint germina viperarum, 137. Soboles ingrata naturæ oritur morte genitorum. Vipera conceptus et parentum mors describitur. Vipera fuit Synagoga cum filiis erga Christum.

Vir resurgit in Christo, 80. Quantum præcellit Dominus angelum, tantum vir mulierem præcedit in honore. Est in capite Christi; mulier in pedibus, 80. Eum sequitur mulier. Per virum et feminam mundi causa finitur, 99. Virum foris expectat labor. Quomodo mulier reddat virum, *mystice,* 142.

Vires animi cum sunt reparatæ, debito modo sermo auditur, 122. Vires febrientium euervantur a vino, 60.

Virga portatura fructum humani generis Maria est, cui metus fugatur ab angelo, ne frangatur, 142.

Virginitas. Nescit recusare partum suo Creatori, 84. Præmittitur a Deo conceptus sterillis, ut partus Virginis credatur, 87. Virginis conceptus, et partus ignotus. Grave est virginitate carere, et filius, 92. Laboribus continentie comparatur, 98. Lillii comparata. Parit Filium Dei, 142. Quod Virgo pariat, secretum est non discutiendum, sed credendum, 145. Virginitas semper cognatæ angelis, et major illis, cur. Cum sit in carne, vitia carnis ignorat. Sicuti vellus est. Corruptionis nescia contulit honorem Mariæ, 155. Ejus amore quid fecerit Joannes, 174. *Vid.* Maria virgo.

Virtus poena facientis de virtute vitium, 7. Est in dextera parte, 9. De dæmone triumphat, 16. Cingulum ejus deprensens, nescit vincere vitia corporis, 22. Ut coruscet multiplici in lumine. 22. Illustratur libertate, 51. Eam horret peccator, 58. De necessitate fit virtus, 42. Omnes virtutes sine misericordia vacillant. Christianæ virtutes virescunt in pacifico, 55. Austera et fortia sunt amica virtutibus, 74. Creatæ nobis a Deo stant media inter vitia et virtutes, 89. Bonorum virtutibus mali opprimuntur. Virtus reddit pares, impares quos dedit natura. Ejus mansiones asperæ. Probat libertatem, 101. Virtutum viscera immolanda Deo, ut aries vitiorum moriantur, 108. Et quomodo id fiat. Perfectæ virtutis est, quod in re non teneas spei robore possidere, 110. Iter arduum virtutum ab homine sit amplectendum, 115. Virtutes expellant vitia, et quæ. Virtuti det tantum homo quantum dedit vitia, 114. Cœpit homo velle virtutes; sed non attingit, 116. Est ardua. Deficiunt virtutes, dum coluntur. Per Deum in humana mente, ac sensibus dominantur. Ejus præmium accipiunt in cælestibus, 119. Virtutes sanctorum. *Vid.* Sancti. Virtutum magnitudinem perdit criminum magnitudo, 127. Virtus contraria vitiosis. Virtus pro rege mori in acie; sed perfectior consummare certamina, 138. Afflicto est, virtutes, quasi vitia, cavere, 132. Virtutes cum læguuntur, animos erigunt ad profectum, 150. Virtus latens posteris exemplum non reliquit. Singularis est, hostem proprio turbare mucrone. 137. Vera est scientia, quæ est mixta virtuti, 167. De necessitate acquirenda. Virtutes potitæ non manebunt, 7. Bellum virtutum et vitiorum est jejuniu quadragesimale, 15.

Virtus ubi sanat, ibi languor vestigium non relinquit, 18. In virtutibus currendum, 91. Ubi virtus sociatur virtuti, nullus restat infirmitatis locus, 57.

Virtutes supernae. Caeteros regunt, sed illas a Christo reguntur, 46. Virtutes sanctorum imitandae, 129.

Vis facta Christo a fide gentium, 100.

Visa non cernere, cruciatus est, 152. Chrysologo concessa ex impietate Herodis in Joanneum, 127. Humana testantur quid valeat infantia, 158.

Visibile facit cognoscere invisibile, 47.

Visio. Visus arboris decepit mulierem, visio sepulcri reparavit, 74. Ejus sinceritas in cognoscenda nativitate Christi, 140. Visio Dei in caelo. *Vid.* Gloria, Aspectus, Oculi.

Vita nostra mortalis dicitur, et cur, 1. Miser, vivens porcis, cum non possit convivere illis. Cum parentibus et propinquis vivendum. Vita hominis incerta, 10. Vera est impassibilis, et aeterna, 11. Viam vitae non carpit homo, sed peccatorum, 44. Vita praesens est via. *Vid.* Via. Praesens vita gratior paralytico, quam futura, 50. Morte moriente succedit aeterna vita, 58. Fide quaerenda, 65. Aeterna secundam mortem non habet, 83. Est lubrica vita, et in ea lapsus, 89. Rediit omnibus per Mariam, 99. Temporalis vita fit sempiterna per mortem, 101. Non potest mori, qui vitali occidit gladio, 108. Vita ab alio, quam a se vivificari non potest, 110. Vita mori non potest. Restituta nobis per Deum. Qui vita vivit, Christo, non sibi debet, 111. Vita hominis brevis ad intelligentiam humanarum divinarumque rerum, 112. Reddita per Christum. In novitate vitae quomodo ambulandum, 115. Christi resurgentis imitanda vita. Futura derelinquitur ab homine, 114. Hominis passionibus conturbata, 115. Conversa in lethale gladium a peccato, 116. A Christo occiso reparata. Quae ad vitam perpetuum nos transmittunt, longo sermone tractentur, 117. Parum est, quod sufficit vitae, 122. Quomodo sit ludus praesens vita, 124. Ad vitam statutum terminum non pervenit, qui villicationis amittit tempus, 125. In periculo vitae convertendum ad penitentiam. Praesentem vitam pro Domino contemnere summum licrum, 128. Vitam redonat Christus et aeternam, 151. Vita redeunte mors non erit, 159. Ad vitam redit homo iisdem cursibus, quibus dilapsus fuerat ad mortem, 142. Vita caelestis est, in carne praeter carnem vivere, 143. Beatus, qui vitae custos est, et provisor salutis alienae, 155. Vitae materia quando fiat perditionis occasio, 156. Causa mortis per Christum facta est causa vitae, 157. Vita interire non potest, 158. Praesens somno similis, 159. Vitae subsidia non desunt cum Deo commorantibus, 166. Cum vita chara, nulla cura est dura, 167. Vita oritur nutu Dei, 176. Vita corporis est anima; animae vero est Deus, 19. In hac vita sumus peregrini, et dolet esse miserum, quid fiet in alia? 22.

Vitis arbori infecundae subjecta recipit mortiferam umbram, 106.

Vitium. Moritur virtutibus, qui vivit vitibus, 1. Esurientes vitia plus delinquant, 2. Vitiourum pars in sinistra, 9. Non obsequendum vitibus, quasi concreatis naturae, 11. Contra vitia sumenda sunt arma. Diabolo victo vitia nil valent. Jejunio vincuntur, 12. Bellum illis in Quadragesima indicendum, et quomodo, 13. Vitiourum strepitus in aula cordis nostri, 15. Vitia dant potestatem demonibus nocendi, 16. Vitibus cibatur daemon, 17. Vincuntur virtutibus, 22. Vitium secundum, non membrum, 27. Tegitur dolis, 31. Superanda vitia virtutibus, 38. Vitia captivarunt victores gentium, 41. Vitia aetatum hominis, 42. Vitia praeterire grave est peccatoribus, 66. Illis blandimenta serviunt, 74. Orandum ut vitibus moriamur, 82. Creata a Deo stant media inter vitia et virtutes, 89. Per vitiourum gurgites quis impolutus incedit? 89. Artes vitiourum toties moriuntur, quoties Deo immolantur viscera virtutum, 108. Corruptunt vitia corporis, 109. In virtutes commutanda, 115. Obsecundare vitibus, est vivere peccato. Vitia non nosse felicitatis est, nosse periculi: vicissae virtutis, 116. Sunt corpori humano, ut ignis aridae segeti. Securis separatione vincuntur. Gignunt incendium ardens robur humanum. Data lege cepit homo non detestari, sed sequi vitia, etc., 116. Dum vitia succiduntur, increscunt. Cessent vitia, ut imago Creatoris portetur a nobis, 117. Habent pestiferum prurium. Vitiourum membra, 120. Sanie vitiourum humana corrumpitur fragilitas, 167. Quot vitia rapiant humanos sensus, 171. Illuc vitia redire nequeunt, ubi Christus commoratur, 171. Vitia omnia ad suorum intendunt lesionem, 172. Vitibus nos obsidet daemon, 71. *Vid.* Crimen, Error, Peccatum, Delictum.

Vitulus moritur pro filio, et totam saginat familiam, 3. Est Christus pro nobis occisus, et quotidie immolatus, 5.

Vivere in verbo Dei, ut vivamus, 15. Peccatis mortui vivunt in Christo, 36. Post mortem credit vivere eleemosynarius, 54. Vivunt Deo per Christum, qui per Adam

mortui erant inferno, 65. Vivere peccato qui dicatur, 115. Vivere semper delectat, 118. Vixit sine causa, qui credit se natum solum, ut periret, 118. Vivit Deo semper, qui nescit sibi vivere in mundo, 124. Semper vivit poena, qui semel moritur vitae. Vivit aeternae omnia, qui renascitur de generatione vitali, 151. Vivit homo unus in multis, et ex multis quomodo, 152. Aliud est vivere otio et securitati suae; aliud pro omnibus ferre labores, 166. Inter feminas vivere, non securum est, 174. Homo vivit semper caelesti verbo, pane non semper, 11.

Vocatio. Vocari pertinet ad gratiam, esse ad naturam, 2. Vocatio Christiana bonos malosque congregat; sed electio divina discernit, 47. Vocat Deus populum per ora sacerdotum, 62. Divina vocatio est ad omnes absque discretionem personarum, 99. Christiana virum non separat a muliere, ad Deum non imus, nisi vocati, 102. Deus vocat Judaeos et gentes, 105. Dei vocatio est, quod suo obediamus Evangelio, 114. Vocatio nostra facta a Christo per Evangelium, 125. Ad reddendas rationes vocatio dicitur amara. Quae agendum, cum ad id vocamur. Vocatio duorum populorum figurata in duobus nutritis Christi, 170. Vocantis dono cantantur peccatores, 176.

Voluntas prima in nobis bona, malave reportat a Deo, 5. Voluntas, non necessitas facit peccatum, 92. Quae non est libera et absoluta succumbit necessitati, 100. Voluntate, non nece placatur Deus, 108. In adversis necessitas non potest voluntati comparari, 110. Peccandi voluntas non tollitur timore hominum, 127. Voluntas ardens vocatur charitas, 135. Qui de voluntate meritum non quassavit, acquirit vel de necessitate virtutem, 167. Nostra ut constringatur a Deo, orandum, 67. Quomodo in familia fit una. Ea fida pax, 68. Voluntas unitorum inimicorum fit saepe in terra, 70. Dei in caelo. Cum Dei fit voluntas, quid sit, 72. *Vid.* Oratio Dominica, Velle, Arbitrium.

Voluptas nescit expleri, 2. Voluptas et desperatio sociae sunt, 5. Exigua voluptas divitiarum 'guem succendat, 47. Ex ea nascitur crudelitas, 127. Cum voluptatibus suis viveret homo, Deus non negavit victus necessaria, 170. *Vid.* Divitiarum, Luxuria.

Vox bajula fidei, 62. Oranda concionatori a populo ut possint audire sermonem, 86. Eam Zacharias amittit, cum vocem percipit, 88. Nascitur ex silentio, *mystica*, 92. Vox unius tantum interdum nil valet, 121. Quomodo vox praecedit, non praecellit Verbum, 157. Verbum iudicat, vox praetorat. Quomodo vox Domini super aquas, 160. Occidi non potest; sed magis clamat angustiis corporis absoluta, 174. Vox ad tempus amittitur, 90.

Vulgaria non ignorantur ab eo qui docet profunda, 15. Cur vulgares Christi parabole, 99.

Vulgus indocilis intrans naufragia scientiarum mergitur, et Christus illum deserit, 19. Aura vulgi deseritur a justis, qui virtutibus student, 21.

Vulnus. Dominus de vulnere curat infirmantem, 90. Vulnus hominis internum aperitur a lege, sanatur a Christo, 112. Hominis ampliatum a lege. Ubi dilatatum est, supereffusa est sanitas. Medicina adhibita pro magnitudine vulneris, 115. In eo non permanendum. Tot ora pauperis quot vulnera, 121. Vulnus totius corporis Lazari erat lorica, 124. Vulpis describitur, 19. Est similis Herodi.

Z

Zachaeus. Ex humanitate illius ac fide provehimur ad gaudium, 54. Princeps publicanorum, et alia de eo.

Zacharias. Dum exorat obmutuit, licet fuerit genitor clamoris, 86. Nutu imperat, ne quis ejus silentii causas inquirat. Propheta populis, tacet sibi. Recepit verbum a filio. Tacens consolatur Chrysologus. Sanctus inter impios. Ejus meritum, et vita superavit iniquitatem temporis. Exorat ut populus intromittatur in templum. Turbatur et tacet. Silentium ejus vis jubentis. Erat templum Dei, 87. Offerebat incensum supplicationis. Videt angelum a dextris. Turbatur, 88. Tempore placationis offendit, et quomodo. Antistes pro communi salute orat, 88. Laudatur, 89. Ab Herode non fuit laesus in sacerdotio. Erat in sancto conjugio. Incedebat in omnibus mandatis et justificationibus, 89. In eo amputata causatio lamentandi. Castigatus perfidia, et cur, 90. Orat Deum pro humana salute. Cur Deus permittat filium ex sterili senectute, 90. Ex quibus dubitaverit. Expositio verborum: *Unde hoc sciam*, etc. Peccati venialiter non credendo. Ex se et in se habuit credendi regulam. Egre diens de templo gestabat in ore sterilitatis indicium, et in pectore conceptionis figuram. In eo caelestis thesaurus latet, 91. Explicantur verba: *Erant ambo justi*. Tacet poena, 92. Ex silentio ejus vox nascitur. Cur dum interrogat incurrit, et Maria virgo non, 14. *Vid.* Elisabeth.

Zelus. Consuetus disjungere juxta Phariseos ac discipulos Joannis, 31. *Vid.* Invidia.

Zizania. De zizania per tot. 96. 97.

INDEX RERUM ET MATERIARUM

IN HOMILIAS SANCTI VALERIANI ET THEOPHILI RAYNAUDI APOLOGIAM.

Numeri in hoc indice paginationem indicantes respondent numeris in textu crassiori caractere.

A

- Abraham filium suum offert, 25.
Africa videtur esse patria Massiliensium erroris, 50, n. 18.
S. Ambrosii sententia de martyribus, 40. Sentit in materia de gratia et libero arbitrio cum Valeriano, 70, n. 8; 76, n. 19.
Amicitiam colere quid sit? 15.
Anania et Saphira fraudulentem agentes graviter puniuntur, 6.
Animalia docent nos servare ordinem disciplinæ, 2. B.
Annianum fuisse illum, qui Valerianus noster, criminatur Parcus charitatis, 36.
S. Anselmi de gratia et libero arbitrio sententia, 154.
Arausicanum concilium habitum anno 529, 41, n. 1. Damnat errorem Cassiani, 49, n. 15.
Arbitrium liberum molestias levat, quas coactio gravat, 5. Qui voluntarie servit, non est famulus Dei, sed filius, 5. Voluntarias famulatus non ad servitium, sed ad officium pertinet, 5. Voluntarie et coactæ servitutis discrimen, *ibid.* Arbitrium liberum quomodo defendat S. Chrysostomus, 61. Et S. Bernardus, *ibid.*
Avaritia multa agit, ne audiat voces pauperum, 15, 14. Omnium malorum fons est, 37. *Vid.* Cupiditas.
S. Augustini sententia de auxilio gratiæ et viribus naturæ, 39, n. 6. Consentit nostro Valeriano in eadem materia, 75, n. 14.

B

- Baptismus. Per baptismum acquisivimus libertatem, 5. Baronii conjectura de Valeriano nostro, 36.
S. Basilii sentit in materia de gratia et libero arbitrio cum Valeriano nostro, 70, n. 6.
S. Bassus M. Nicæensis, 35.
Beda eadem docet in materia de gratia, etc., quæ Valerianus noster, 75, n. 16.
S. Bernardi sententia de auxilio gratiæ et viribus naturæ, 39, n. 6. Non est contrarius nostro Valeriano, 76, n. 20.
Bona temporalia, mala nostra sunt, 3. Non sunt in manu nostra, 16.

C

- Carnis desideria qui vincit, facilius vincit tormenta carnis, 23.
Cassianus ut ut cum Semi-Pelagianis senserit, semper tamen magno in honore habitus est, 41, n. 2; 42, n. 7. Cur Semi-Pelagianis accensetur? 49, n. 16.
Celedensis Ecclesia in Syria fuit, 37.
Cella, *Cemelium*, vel *Cemelium* urbs hodie diruta, sedes S. Valeriani, 34. Cemeliensis episcopus post tempora S. Leonis idem fuit ac Nicæensis, 34.
Christus sit haeres noster, 7. Non longe a nobis querendus est, 10. Sibi factum repatit, quidquid in pauperes erogavimus, 14. Christo placere qui vult, sæculo prius displiceat, 24.
S. Joan. Chrysostomus quid sentiat de auxilio gratiæ et viribus naturæ, 39, n. 6. Concordat super hac materia cum Valeriano nostro, 71, n. 9. Illum Pelagiani pro sua opinione fuisse citant, 72.
Coactio labores aggravat, 5.
Cælestini Rom. pontificis auctoritas interponitur Semi-Pelagianistarum erroribus, 50, n. 18.
Conscientia bona tantum soli prodest, non item aliis, 5. *Vid.* Fama. Male creditur cupidus, 29.
Contemptus mundi necessarius est ad veram conversionem, 25. Item illi, cui animus est cælestia possidere, 4.
Conversio vera in quo consistat, 2.
Convivorum luxus castigandus, 27.
Crimen non evasit, qui in iudicio sæculari absolutus fuit, 2.
Crudelitatis nomen imponitur disciplinæ, 1. Impedit ab itinere ad cælum, 4.
Cultus corporis animæ nocet, 29.
Cupiditas nimis impedit iter ad cælum, 4. Principatum sibi vindicat inter cætera vitia, 9. Oculos valde infestat, 25. Illius effectus recensentur, 22, 27, 28, 29. Ea sublata omnibus vitiis occurritur, 27.
S. Cyrilli sententia de martyribus, 40, n. 8.

S. Cyrillus Hierosolymitanus sentit in materia de gratia et libero arbitrio cum Valeriano nostro, 90, n. 5.

D

- S. Joan. Damascenus non dissentit in materia de gratia et libero arbitrio a Valeriano nostro, 75, n. 17.
Deltiosus non patet virtutis janua, 4.
Desperatio nihil arduum in se suscipit, 4, 5.
Deus cur lamenta nostra aliquando non exaudiat, 6. Ubi sit? 16. Mirabilia operatur per Sanctos, 23. B. Dei auxilium quam necessarium? 16. Ejus servi sumus, 16. Eum videt, qui opera misericordiæ exercet, 2.
Diabolus fur est, 11.
Dilectionis gradus enumerantur, 17. Diligere amantem minoris fructus est, 17. Dilectio inimicorum suadet, 17. Diligit se ipsum, qui inimicum diligit, 19. Quid sit inimicum cum diligere, *ibid.* Hujus dilectionis gradus, *ibid.*
Diligentia naturam vincit, 24.
Disciplina quid et quantum bonum sit, 4. Hanc omnium primo fecit Deus, *ibid.* Cuncta vitia e medio tollit, *ibid.* Non numquam crudelitas vocatur, 1. Quos ad disciplinam hortari debemus sub lege non vixerunt, 2. Eam spernens hostis est animæ suæ, 2. Perversis dura, honestis vero dulcis est, 2. Necessaria est vitiosis, ut pateat janua cælestis, 3.
Divitiæ incitant ad superbiam, 28.
Domestici nostri qui sint, 11.
S. Dorotheus idem sentit in puncto gratiæ et liberi arbitrii ac Valerianus, 74, n. 16.

E

- Ebrietas humanum corpus gravans impedit iter ad cælum, 4. Principatum sibi vindicat inter cætera vitia, 9. Carpitur, 27.
Eleemosynæ necessitas, 22.
Elementa omnia disciplinæ serviunt, 1.
Error communis et vulgatus quam gravis sit, 42, n. 8.
Eucherii laudationes laudantur ab Hilario Arolatensi, 33. Cognatus fuit S. Valeriani, 55.
Eucherius Lugdunensis concordat cum Valeriano nostro variis in locis, 74, n. 15.
Exultare in Domino quid sit? 15.

F

- Fama. Bonam famam negligere non debemus, 5.
Faustus Rhegiensis quantumvis Semi-Pelagianismi erroribus infectus, magno tamen in pretio habitus, 41, n. 2; 42, n. 7.
Fides. In fide consistit spes vincendi omnes difficultates, 23.
S. Fulgentii sententia de auxilio gratiæ, etc., 39, n. 6.

G

- Garatius Joannes quid in S. Valeriani homiliis carperit, 40.
Genua urbs Semi-Pelagianorum erroribus imbuta, 50, n. 18.
Gloriari in quo possimus, 10, 17. Quando oporteat, 16.
Gottescalcus monachus Suessionensis creditur auctor esse Prædestinatorum, 44, n. 4.
Gradus ad paradisum qui sint? 25.
Gratia volentes tantum salvat, 56, n. 3. Illam in nobis fieri per creationem contendebant antiqui scholastici, 52.
S. Gregorius Naz. in materia de gratia et libero arbitrio ejusdem sententiæ est cum Valeriano nostro, 70, n. 7.
S. Gregorius Nyssen. in eadem materia sentit cum Valeriano nostro, 70, n. 6.
S. Gregorius M. idem, 75, n. 16.
Guilielmi Parisiensis perelegans doctrina de spiritualibus nuptiis, 53, n. 3.
Gulæ desideria castiget, qui Christo placere disponit, 27. *Vid.* Ebrietas. Effectus gulæ recensentur, 27.

H

- Hæretici quoniam sint, 41, n. 1. Eis non in omnibus contradicendum, 53, n. 1. Per umbram sanctitatis simplicibus factum faciunt, 78, n. 2. Probitatis et sanctimoniz similes sunt, *ibid.*

Hierocles gentilis electionem bonorum in bonis esse, perfectionem autem eorum a Deo esse affirmat, 38, n. 5. S. Hieronymi cum Valeriano consensus in materia de gratia et libero arbitrio demonstratur, 73, n. 13.

Hilarius Arelatensis laudat Eucherii lucubrationes, 53.

Hilarius qualis ille fuerit, qui Semi-Pelagianos ad Augustinum detulit? 45, n. 2. Resolvitur, fuisse Hilarius Narbonensis episcopus, 44. Ejus querelæ adversus Massilienses, 45, n. 7.

S. Hilarius Latine eloquentiæ Rhodanus sentit cum Valeriano nostro, 69.

S. Hildegardis agnoscit Dei esse perficere bona opera, quæ nos voluerimus, sicut Valerianus noster, 77, n. 21.

Hostiam immaculatam exhibet, qui Domino fideliter servit, 5.

Hugo Victorinus similia docet de gratia et libero arbitrio quæ Valerianus, 76, n. 20.

Humilitatis utilitas exponitur, 20. Humilitas sancta quænam sit, 20. Illius effectus, 21. Ejus laudes, 27. Humillimus etiam arrogantia movetur, 28.

I

Ignorantia in rebus ad salutem non datur, 5.

S. Ildephonsus conformis est Valeriano nostro in materia de gratia et libero arbitrio, 75, n. 16.

Indicium sæculare quomodo contemni possit, 2.

J

Justificationem nostram ex Deo esse, non tamen sine nostra voluntate pulchre ex S. Augustino probatur, 60.

Justitia nostra ex Deo est, 10. Conjectam habeat bonitatem, 18.

L

Labor omnia exsuperat, 4. Est spes obtinendæ gloriæ, *ibid.* Etiam otiosis accrescit, *ibid.* Labor noster requiritur ad acquirendam gratiam, 57, n. 5. *Id per totum cap.* 6. Pulchra similitudine explanat S. Ephrem, 61. Egregio textu S. Augustinus, 62, n. 7. S. Macarius, 58. Laborare nos vult Deus, ut nostra quoque sit victoria, 63.

S. Laurentius Justinianus libero arbitrio et gratiæ tantum tribuit, quantum Valerianus noster, 77, n. 21.

Lerinense monasterium plana magnorum montium altitrix, 55, n. 6.

Lex Christiana amara est dulcis, 18. Legem Christi qui impleat, 19.

Libertas. Omnis homo ad libertatem vocatus, 5.

Lingua indisciplinata multum impedit viam vitæ, 4. A. ejus insolentia describitur, 7. Remedia præscribuntur, 7. Ejus vulnera sunt insanabilia, 8, 40. Silentio frenanda, 8, 25. Quinam loquantur, quive taceant, 8. De otiosis verbis reddenda est ratio, *ibid.* et 9. Otiosum verbum quid sit? *ibid.*

Lugdunensis Ecclesia, quid de auxilio gratiæ et viribus naturæ senserit, 50, n. 6. Ejusdem Ecclesiæ opinio de auctore Prædestinatorum, 44, n. 4.

Luxuria impedit iter ad cælum, 4.

M

S. Macarius Ægyptius sentit cum Valeriano nostro in materia de gratia, 69, n. 5. Illius egregia prorsus similitudo, quomodo homo peccato mortuus bonum agere possit, 58.

Machabæorum mater laudatur, 25. Eorum pugna describitur, 25.

Manus abscindere quid sit? 10.

Marcus Eremita concors est doctrinæ Valeriani nostri, 75, n. 17.

Martyrium ingens bonum, 21, 22, 24, 40. Subire possumus superatis vitiis, 22. Martyrii corona paucis debetur, 24. Martyrum reliquiæ a longinquis terris requiruntur, 24. Eorum corpora in summo honore habita, 24.

Massiliæ præprimis ortæ sunt scintillæ Semi-Pelagianismi, 44, n. 5.

Mater quænam vere amet filios suos? 26.

Maxentii Joan. dogma de auxilio gratiæ et viribus naturæ, 39, n. 6.

Medicus quem æger decipit difficulter sanat, 6.

Mendacia jocosa lædunt animam et injuria proximum afficiunt, 9. Magnam quandoque excitant incandium. *Ibid.* Remedium contra illa, 10.

Mendicitatis pars est pecunias in secreto possidere, 12.

Miserentis est Dei, quid sit, seu splendida interpretatio S. Joan. Chrysostomi in illa verba S. Pauli: *Non est volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei*, 76, n. 7.

Misericordia opus est, ut nobis pateat regnum cælestis, 10, 76. Ejus gradus sunt varii, 11. Multiplices fructus recipit, 12. Non respicit personam, 12. Sit spontanea, *ibid.* Sæpius exercenda, 15. *Vid.* Pauper.

Molanus Joan. primus expunxit Faustum Rhegiensem ex Martyrologio Gallicano, 41, n. 2.

Mors sanctorum pretiosissima, 21.

Muto os aperire quid sit? 33.

N

Naufragium patitur qui pondere et mensura utitur iniqua, 29.

Navigaciones amore lucri suscipiuntur, 28.

Negligens omnibus periculis subjacet, 27.

Nuptiæ spirituales in quo consistant, 53, n. 3.

O

Oculus eruere quid sit? 10.

Odia multis criminibus incusantur, 17. Quomodo vitari queant? 18.

S. Optatus Milevitanus sentit in materia de gratia et libero arbitrio cum Valeriano nostro, 70, n. 4.

Origenes in materia de occurso gratiæ et voluntatis sentit cum Valeriano nostro, 68, n. 2.

Osculari manum suam quid sit? 66, n. 4.

Otiosa verba, *vid.* Lingua.

Otiosis non dantur præmia, 4.

P

Parasitorum mores describuntur, 15.

Parcus charitatis quis sit? 35. Ejus hallucinationes in S. Valerianum, 35, n. 7. Ejus argumenta, quæ evincere conatur S. Valerianum fuisse Semi-Pelagianistam, 57, n. 2.

Patientia quibusdam ignavia vocatur, 17.

SS. Patres non omnia ubivis dicunt, 77, n. 21. Sanctitatis titulo gaudent, etiamsi pravis nonnumquam dogmatibus adhæserint, 78, n. 5. Ad eorum definitiones in dubio confugiendum, 68, n. 1. *Aliquorum speciosa encomiata recensentur in Apologia Raymundi toto capite nono.*

Pauperes etiam tenentur erogare elemosynam, 14. Illis statim benefaciendum, 7, 14. *Vid.* Misericordia.

Peccator quomodo bonum agere possit egregia similitudine declaratur ex B. Macario, 58.

Pecunia quomodo comitentur mortuos avaros et misericordes? 29. *Vid.* Cupiditas.

Pelagius gratiam sanctificantem aperte non sustulit, 51, n. 20. Ejus scripta recenseantur, 35, n. 2.

Semi-Pelagianismus in quo consistat, 45, n. 2; 46, n. 8. Summa hujus erroris, 49, n. 17. Cur Massilienses dicti? 50, n. 18. Quæ falso Semi-Pelagianis affingantur? 57, n. 20.

Perficere, seu Perfectio in quo consistat, 62, n. 8.

Perfidia semper clausam creditorum januam invenit, 5.

Pœnas luit, si frequenter judici iluserit, 6.

Perseverantiæ donum est gratia Dei, nec viribus nostris obtinetur, 67, n. 6.

Philo quid de auxilio gratiæ senserit, 58, n. 5.

Philotheus Constantinopol. in materia de gratia et libero arbitrio tenetur sententiam Valeriani, 76, n. 19.

Pœna temporalis quos non affligit, æternam damnatur, 2.

Pœnitentia necessaria vitiosis, 5. *Vid.* Disciplina.

S. Pontius M. Ceneliensis, 34.

Prædestinatorum hæresis unde et quando orta, 44, n. 4.

Promissa negasse est inimicitias dixisse, 5. Melius est non promittere, quam promissa non servare, 6. Illa invito solvens nihil præstat, 6.

Prosperi querelæ adversus Massilienses, 45, n. 6.

Proximus noster quis sit, 18.

Q

Quadragesima sola contenti ne simus, 26. B. finita ea non est redeundum ad vitia, quæ durante illa cessarunt, *ibid.*

R

Rabanus eodem modo disserit de gratia et naturæ viribus, quo Valerianus noster, 76, n. 2.

Religionem non habet, qui studet sæculo, et plus præsentis vitæ quam futuræ, 6.

Richardi Victorini doctrina de nuptiis spiritualibus, 53, n. 3.

Rupertus eodem modo disputat de gratia, etc., quo Valerianus noster, 77, n. 2.

S

Sacrificium acceptabile est honestati et misericordiæ studere, 6.

Salviani sententia de Martyribus, 40

Saphira et Ananias fraudulenter agentes graviter puniuntur, 6.

Sancti titulum non meretur, qui Ecclesiam Catholicam sponte deseruit, 78, n. 2 et 3. Sancti titulo unquam utitur

Christiani condecorabantur, 79, n. 5. Etiam muta animalia et res inanitate, *ibid.* Etiam Hæretici et de fide suspecti, *ibid.* Etiam Idololatæ, *ibid.* Defuncti passim, 80, n. 5. Sancti quomodo margaritis similes, 53. Eorum facta ante oculos ponenda, 23.

Scoti Joannis propositio de auxilio gratiæ et viribus naturæ ab Ecclesia Lugdunensi rejicitur, 39, n. 6.

Seneca quid de auxilio gratiæ senserit, 38, n. 5.

Sententia secularis magis est ad confusionem quam ad absolutionem, 2.

Servus utilis non est, qui feriatis dies ad hoc exspectat, ut dormiat, 26.

Silentium laudatur, 17. *Vid.* Lingua.

Soliloquiorum auctor saltem maxima ex parte est S. Anselmus, 66, n. 2.

Spectacula quænam hominem Christianum decedant? 15.

Strabus Fuldensis eadem habet de gratia et viribus naturæ quæ leguntur apud Valerianum, 76, n. 18.

Superbi sunt non solum divites, sed etiam pauperes, 21.

Superbia est ubi negligitur disciplina, 1. Gravata hominem ad superiora tendentem, 4. Superbiæ vitium carpitur, 20.

Suspicio non facile habetur, nisi ab eo, qui ejusdem vitii reus est, 77, n. 22. Cavendum ne falsis de nobis suspicionibus locus detur, 3.

T

Templum Dei quædo simus? 16.

Terrenis debet renuntiare, qui vult cælestibus mandatis satisfacere, 5.

Tertulliani sententia de Martyribus, 40, n. 8.

Testamenta quomodo cupiditas impugnet? 28.

Textus truncare aut e medio avellere quid mali exinde sequatur, 67, n. 6.

S. Thecla inter flammam pudicitiam custodit, 28.

Theophilactus nihil aliud scripsit de gratia et voluntate nostra, quam Valerianus noster, 76, n. 18.

Thesaurus ubi reponendus? 11.

Tinea vermis est invidiæ et avaritiæ, 11.

V

S. Valerianus. Ubi ejus sedes? 34. Vixit sub annum Christi, 450, 54. Plures fuerunt Valeriani Gallorum episcopi, 34. Natthone Gallus fuit, *ibid.* Eucherii cognatus fuit, 35. Illustri genere ortus, 35. Ante episcopatum monachus, 35. A. B. An conjugatus fuerit, *ibid.* Habetur pro S. Valerio Lerinensi, 55. A Semi-Pelagianismo immunis est, 37 et n. 1, etc. Enumerantur quædam loca, e quibus Nicolaus Chichon probare contendit S. Valerianum fuisse Semi-Pelagianistam, *ibid.* A Semi-Pelagianismo penitus abhorruit, 51, n. 1. Sancti titulo jure gaudet, 77, per totum cap. 10.

Velle quomodo in nobis sit, 64, n. 12. Quid significet, 65, n. 14, 15 et 16, ac per totum cap. 8.

Verba otiosa. *Vid.* Lingua.

Via angusta est ad cælum et spatiosa ad infernum, 3, 4. Quare hæc frequentius et illa rarius curralur, 3. Quodlibet in angustiis impedit, 3. Via mortis qualis sit? 4. Viæ multæ sunt, per quas venit ad gloriam, 25.

Virtus tendit in ardua, 4. Non sine adjutorio Dei comparatur, 15. Magna in minoribus semper experimentum capit, 24.

Vita nostra ita sit lucida, ut sit omnibus nota, 5.

Voluntarium. *Vid.* Arbitrium.

Voluntas quid possit ostenditur ex Eucherio, 55, n. 3. Ex S. Augustino, 56, n. 3. Ex S. Ambrosio, *ibid.* n. 4. Ex aliis multis SS. Patribus, *ibid.* Per totum illud cap. 6. Ex S. Prospero, 60, n. 3. Velle et Nolle nostrum esse diserte probat S. Joann. Chrysostomus, 61.

INDEX RERUM IN OPERA S. NICETÆ.

Numeri in hoc indice paginationem indicantes respondent numeris in textu crassiori charactere impressis, a col. hujus vol. 875 usque ad 0000

A

Abrenuntiationis formula ante baptismum, non eadem quæ priscis Ecclesiæ sæculis, 45. Deerat pompæ vocabulum in Aquileiensi formula, S. Nicetæ Aquileiensi ætate; quod tamen ipse addidit in ejusdem formulæ explicatione, 45. Unica, duplex, triplex, et quadruplex obtinebat renuntiationi, juxta rerum ac verborum divisionem, et juxta Ecclesiarum morem, 50. Duplex obtinebat renuntiationi in Ecclesia Mediolanensi, S. Ambrosii ætate; et, ut videtur, etiam in Aquileiensi, 50, 51. Abrenuntiationi ferebat olim a competentibus, non modo proxime ante baptismum, sed etiam scrutiniorum tempore, ante Symboli redditionem, 199, 200. *Vid.* Pompæ.

Abrenuntiationum in baptisate factarum recordatio frequens apud Patres, ad Christianorum animos in officio continendos, etc., 255.

Acclamations, seu apprecationes, in sepulchralibus inscriptionibus, 78. Defenditur interpretatio Fontanini acclamationis *In sæcula* in sepulchrali inscriptione sacre virginis Columbe, 78, 79.

Adelphus, seu Delphinus, episcopus Aquileiensi post Augustinum, eximilis laudibus celebratus fuit coram populo Ravennatensi, et eodem presente, a divo Petro Chrysologo: et nihilominus sanctitatis cultum numquam habuit post mortem apud Aquileienses, 217.

Adeodatus, Romanæ Ecclesiæ diaconus, Romam secum probabiliter attulit S. Nicetæ opusculum de Symbolo ad competentes, 57. Ex hoc fortasse quidam sæculi exemplari eductum fuit apographum Ghisianum sæculi decimi quarti, 57, 58.

Africana Ecclesia. Magnus episcoporum numerus in Ecclesia Africana, quarto et quinto sæculo, tum ex parte catholicorum, tum ex parte Donatianorum, 104. Multi tamen ex his inter catholicos probantur fuisse mere auxiliares sedium vetustorum, 105, seqq. Abusus in his; quibus consultum fuit, et a conciliis Africanis, et ab apostolica sede, 107, 108.

Alexandrina sedes. Alexandrini episcopi potestas, ex Nicæno canone 6, in omnes Ægypti, Libyæ, atque Pentapolis Ecclesias, 105.

Allatus Leo de Nicetis diatribam elucubraverat, quæ intercidit, 177.

S. Ambrosius. Ejus de renuntiatione in baptisate facta

monitiones; unde renuntiationis formula in Mediolanensi Ecclesia tunc vigens eratur, 50. Aquileiæ ordinationem episcopalem contulisse perhibetur S. Chromatio Aquileiensi episcopo, 128. S. Ambrosii libris de Fide et de Spiritu sancto sociatus invenitur sexto sæculo atque undecimo S. Nicetæ Aquileiensi liber de Fide, quem Gennadius memorat, quemque nos desideramus, 192, 195. Doctor virginitatis S. Ambrosius ab eruditissimis appellatur, 253. Illius libri de virginittatis argumento coalescent ex sermonibus ab ipso habitis super hac re, 258. Medium quemdam statum inter beatitatem et damnationem in futura vita non admittit, 280, 285.

Anastasius quidam episcopus, in bulla Stephani papæ II, anni 755, dicitur primus episcopus diocæsanorum sanctæ sedis apostolicæ, 98.

Aquileiensi æger multa et sæpe passus est, quarto et quinto sæculo, bellorum causa, 128, 129, 130. Maxime vero ob Barbarorum in Italiam adventum; quibus, omnium Italiæ primus, aut semper, aut fere semper patuit, *ibid.* Barbari, qui sub Odoacre tertiam terrarum Italiæ partem obtinuerunt, tertia quoque proculdubio, et fortasse plusquam tertia, Aquileiensi agri donati fuerunt, 165.

Aquileiensi Ecclesia. Hujus Ecclesiæ veneratio erga epistolam S. Leonis papæ ad Flavianum, 28. Aquileiensi Ecclesia, Italicarum omnium prima, circa annum 369, in S. Valeriano episcopo, metropolitæ honore aucta fuit, 60, 120. Aquileiensi cleri celebritas, quarto et quinto sæculo, 74. Intra Aquileiensi Ecclesiæ fines, Romatiana Gennadii civitas, 89, 90, 91. Aquileiensi amplissima diocæsis pars fuerunt, ad exitum usque sæculi sexti, Ecclesiæ Concordiensi et Caprulana, 95, 96. Aliæ quoque episcopales Ecclesiæ in Venetia maritima; quæ partim adhuc perseverant, partim evanuerunt, pars olim fuerunt ejusdem Aquileiensi Ecclesiæ, 96. Celeberrimum Aquileiense concilium anni 381, sub S. Valeriano episcopo, 111. Quam late patuerit Aquileiensem episcoporum cura priscis Ecclesiæ sæculis, 118. Nonnulla de sacra sede Aquileiensi sub Fortunatiano et S. Valeriano episcopis: et num hæc cathedra, more nostrarum, dici posset? 127, 128. Num Aquileiensi urbs fixa esset Aquileiensem episcoporum sedes, ac veluti eorum residentis locus? *ibid.* Multas ab Aquileiensi urbe secedendi causas habere post S. Valerianum Aquileienses episcopi, 128, seqq. Aquileienses episcopi, sæculo

octavo et nono, dicti fuerunt episcopi Forojuliensis, et Aquileiensis Ecclesia dicta fuit Ecclesia Forojuliensis, a diuturna sede quam habuerunt Aquileienses episcopi in civitate Fori-Julii, 133, 134.

Intra fines diocesis Aquileiensis, quarto et quinto sæculo, pagani non pauci exstant, qui zelum episcoporum Aquileiensium exercebant, 137, *seqq.* Inmo in ipsa Aquileiæ urbe aderant, 146. Nulla quoque propemodum erat hæresis, contra quam Aquileiensis episcopus dimicare non posset, atque etiam deberet, ob Aquileia conditionem, quæ commercii causa, veluti centrum erat unionis totius orbis; Occidentalis nempe atque Orientalis, 160. Non obicit celebritati Ecclesiæ Aquileiensis, quod multi variis hæresibus inquinati, et Aquileiam venissent, et in Aquileiensi etiam dititione commorarentur, 161. Contra Arianorum errorem peculiaries habebant rationes agendi, et frequentes etiam occasiones, Aquileienses præsules, 162, *seqq.* Quinto vero sæculo, quo Aquileia, aliæque clarissimæ urbes excisæ fuerunt, et quo Occidentale imperium demum occubuit opera Barbarorum, apud quos omne errorum genus dominabatur, nulla propemodum erat hæresis, contra quam Aquileienses episcopi instituere aciem non deberent, 163, *seqq.* Apud viros ecclesiastici ordinis Aquileiense provinciæ habuit quidem accessum, vel ab initio sæculi quinti hæresis Pelagiana, 167. Ad episcopum Aquileiensem extat epistola S. Leonis papæ, super suspectis de hæresi Pelagiana, presbyteris et diaconis, et diversi ordinis clericis, *ibid.* et 168. Hi vero quidam erant, ex epistola S. Leonis; non autem plurimi, ut Norisius assererat, 170. At S. Nicetæ Aquileiensis tempore, nulla Pelagianismi labe in Aquileiensi Ecclesia, 170, *seqq.* Vide Pelagianis, et Pelagianismus. Quiaam essent comprovinciales antistes metropoles Aquileiensis, S. Nicetæ Aquileiensis ævo? 183. Aquileiensem Ecclesiam immerito notat Muratorius, quasi nihilominus fuerit liberalis in episcopis suis sanctitatis cultu donandis, 216.

Aquileiensis Ecclesiæ ritus peculiaris in divinis officiis peragendis abrogatus fuit anno 1396, 225. Recensentur veteris Aquileiensis ritus Missalia tria typis edita, et Ritualis liber, cum eorum Kalendaris in fronte positus, *ibid.* Absunt ab his omnibus Liturgicis libris Aquileiensis Ecclesiæ sanctorum Aquileiensium episcoporum nomina, Valeriani, Chromatii, atque Nicetæ, *ibid.* Rationes afferuntur hujus defectus; et cultus nihilominus astruitur trium horum sanctorum in Aquileiensi Ecclesia, 225, 226.

Vigiliarum sacrarum usus vigeat in Aquileiensi Ecclesia S. Nicetæ ætate; qui etiam harum vigiliarum lucem memorat, 242. Cantus quoque hymnorum meminit S. Nicetæ, qui in sacra Liturgia obtinebat; et lectionum celestium quæ habebatur, *ibid.*, et 243. Numquid in Aquileiensi Ecclesia S. Nicetæ ætate, usus libelli, cui nomen Comes, pro sacris lectionibus Scripturarum? 243, 244.

Aquileiensis Ecclesiæ Symbolum. Vide Symbolum Ecclesiæ Aquileiensis. Formula abrenuntiationis in Ecclesia Aquileiensi, S. Nicetæ episcopi tempore. Vide Abrenuntiationis Formula. Virginum sacrarum institutum et disciplina in Ecclesia Aquileiensi. Vide Virgines Sacræ, et Monasterium Virginalis. Auxiliarium episcoporum monumenta in Ecclesia Aquileiensi. Vide Auxiliaries, seu Auxiliarii episcopi. Suffraganeæ Ecclesiæ, et suffraganei episcopi Ecclesiæ Aquileiensis. Vide Suffraganeæ Ecclesiæ, et Suffraganei episcopi.

Aquileiensis urbs. Hujus urbis laudes, ex veterum testimoniis, brevi sermone concessit Nicolaus Madrisius, 47. Multis probatur instructam eam circa fuisse, tum ante Attilianam cladem, tum etiam postea, 46, *seqq.* Celebre Jovis templum habuerat, et Capitolium; collegium Augustalium; Decurionum ordinem, splendidissimum appellatum; et consules, *ibid.* Theatris quoque non caruit, et fortasse neque amphitheatro, 48. Per Attilianam cladem non ita excisa fuit Aquileia, ut solo æquata fuerint majora et solidiora ædificia, quemadmodum circus erat, atque theatra, 49. Romanianam, seu Romanam civitatem dictam aliquando fuisse Aquileiam, scripsit Baronius, 85. Huic tamen De Rubéis, aliique assensum non præbent, 83. Illustrari nihilominus aliquatenus posset, etsi non defendi, Baronii opinio, etiam in hac litterarum luce, *ibid.* Aquileiensis urbs, in qua tyrannus Maximus se receperat, obsidionem ab exercitu Theodosii Magni passa est anno 388, 128. Iterum obsessa fuit et capta anno 424, aut 423, ab exercitu Theodosii Junioris, quod ipsa stare pro Joanne tyranno, 130. Anno denique 452, ab Attilia Hunnorum rege obsessa, capta, atque excisa fuit, *ibid.* Aquileiæ conditio, respectu habito ad commercium, tum S. Nicetæ ætate, tum etiam antea, 160, 176. Triennalis Aquileiæ obsidio ab Attiliæ exercitu, communiter ab eruditis rejicitur, 182. Aquileiæ status post Attilianam cladem iterum inquiritur, 211. Eruditorum sententia super hac re, ex veterum testimonis, 212.

Archiepiscopi titulus in præsulibus metropolitanis usurpanti cœpit in Occidente post sæculum quintum; et sæculo octavo communissimus factus apparet in universa Occidentali Ecclesia, 59. Hujus tituli in Occidente nullum exemplum in monumentis sinceris sæculi quinti, 60.

Arianismus, et Ariani. Arianismum impugnat S. Nicetas in *Symboli Explanatione*; tacito tamen Ario, seu Arianorum nomine, 40. Non statim ab ortu Arianæ hæreseos Ariani homines constituerunt pseudo-ecclesiam a catholica separata, 41. Hoc tantummodo fecerunt post concilium Sardicense, et conciliabulum Philippopolis, 42. Aquileienses episcopi sæpissime habuerunt, cur contra Arianismum aciem instituerent, 162. Ariani, etsi non ab initio, postea tamen abusum admiserunt rebaptizandi accedentes ad se, 164.

S. Athanasius, Alexandrinus episcopus, Aquileiæ hospes fuit Fortunatianus episcopi Aquileiensis, ibique sacris interfuit, 128. Hic fuit qui ex Oriente in Occidentem monasticam utriusque sexus disciplinam aut invehit, aut certe reddidit commendabiliorum; quique fortasse Aquileiensi episcopo auctor fuit, ut virgines sacras ibi degeat in unum cogeret locum, etc., 246.

Attilia Hunnorum rex, Aquileiam obsedit, cepit, expulvit, incendit anno 452, sequente in Aquileiensi episcopali sede Secundo, 150. Vide Aquileiensis urbs.

Augustinus, episcopus Aquileiensis, S. Chromatii successor, auctor probabiliter, aliqua saltem ex parte, sermone 242 in appendice Augustinianorum Operum ultimæ Maurinorum editionis, 64. Huic Augustino Aquileiensi, non vero S. Augustino Hipponensi, oblatum fuit libellus ille Fidei Pelagiana labe infectus, qui in appendicibus Augustinianis editus fuit, 65, 167. In præcitato sermone mentio est paganorum, qui forte notæ essent eis qui audiebant, 145. Hic sermo est de Symbolo ad competentes; id est Symboli expositio secundum ordinem articulorum, pro ut alia sanctorum Patrum expositiones, 153. Hic Augustinus, sancti et sanctitatis titulo vivens honoratus fuit; cultum tamen post mortem nunquam habuit, 216.

S. Augustinus, Hippon. episcopus. Ex quodam ejus sermone ad competentes, arguitur quale esse potuerit argumentum libelli primi S. Nicetæ, similiter ad competentes, qui desiderat, 187. Ejus ælogium de sacra virgine Demetriade ex clarissima Anicorum gente, 236. Ejus textus in sermone de Symbolo ad catechomenos, perperam lectus a clarissimo Muratorio, 239, 240. Ejus peculiaris cura erga sacras virgines, 238. Ejus inquisitio super judicio extremo ultimorum viventium; num scilicet prævia morte, an absque morte, judicio sistendi sint, 266, usque 269. Ejus sententia de augmento beatitatis in justis, et tormentorum in impii post resurrectionem et judicium, 278.

Aurilegi, seu aurileguli, quanam sint? 175. Eorum industria communiter nota, 176. Ex his exemplum sumere poterat in sermone ad competentes etiam episcopos Aquileiensis; ac peculiari de causa, 176, 177.

Auxillares, seu auxiliarii episcopi, præcis Ecclesiæ sæculis, in majoribus diocesium, 96, *seqq.* Duplicis erat generis: alii apud primarios episcopos considerantur; alii in dis-lita ac populosiora dioceseon loca mittebantur, 97. Auxillares episcopi Romanorum pontificum, qui Romæ aderant, urbis Romæ, aut Romæ episcopi dicebantur: tria hujusce rei priorum sæculorum exempla, 97, 96. Posterioribus sæculis, auxiliaries hi episcopi Romanorum pontificum, alio nomine donabantur; scilicet, episcopi dioceseon sanctæ sedis apostolicæ, 98. Horum auxiliarium episcoporum prioris generis exempla alia sæculi quinti in Ecclesia Constantinopolitana, atque in Antiochea, 99. Aliud ejusdem sæculi in Ecclesia Occidentali, extra Romam, et extra Italiæ fines, 99, 100. Alterius generis auxiliarium episcoporum disciplina, ex canone Sardicensi, et ex chorepiscoporum instituto, 100, 101. Quid in Ecclesia Romana? 101. Quid in Alexandria? 103. Quid in Africana? 104.

Auxiliarium episcoporum in genere auctoritas, ex semetipsis, prorsus nulla: dicebantur enim solius nominis episcopi, et nullas civitates obtinebant, 99. Auctoritas auxiliarium episcoporum Romani pontificis, secundi generis, arcis admodum limitibus circumscripta erat, 103. Similiter episcoporum in regionibus Ægypti, Libyæ, atque Pentapolis, quæ Alexandrino episcopo erant subjectæ, 103.

Auxiliarium episcoporum monumenta in Ecclesia Aquileiensi, 109. Primum ex Photii Bibliotheca, ubi duo eodem tempore viventes, et Aquileienses episcopi nuncupati, Marcellus et Alexander, *ibid.* Expenderit sententia clarissimi De Rubéis super hac re, *ibid.*, *seqq.* Alterum ex concilio Aquileiensi anni 381, ubi complures episcopi absque sede, 111, *seqq.* Ex quibus tres ad Aquileiensem Ecclesiam absque dubio pertinuisse videntur, 113, 114. Alii quoque verisimiliter ad eandem pertinuerunt; quia probabile est Aquileienses antistes pluribus in locis pro-

præ amplissimæ dicecæ episcopos constituissæ; atque ibi præsertim, ubi postmodum suffraganeæ hujus primæ sedis cathedrales Ecclesiæ surrexerunt, 116. *Vide* Suffraganeæ Ecclesiæ, et Suffraganei Episcopi. Latissime olim patuit Aquileiensem episcoporum cura: pro qua auxiliorum episcoporum ope indigebant; tum scilicet eorum qui apud ipsos permanerent, tum etiam eorum qui in distans regionibus, ipsorum loco, mansione stabili præsiderent, 118. Id ostendunt etiam Acta quæ ipsius Aquileiense Ecclesiæ exordia exhibent; et unde opinio roboratur originis suffraganeorum episcoporum ex auxiliariis primæ ætatis, 119. Non abhorrebat ab Ecclesiæ disciplina, quin immo consonum erat, quod episcopi mere auxiliares, tum Aquileienses, tum aliarum Ecclesiarum, assumerentur ad episcopatum totius dicecæ cum opus esset, 122, 125.

S. Avitus Viennensis episcopus. Ejus sensus, et Opera adversus Eutyochianam errorem, 52, *seqq.*

B

Bacharius monachus. Tria Gennadii errata animadvertit. cl. noster Franciscus Florus in unico Bacharii articulo, 85.

Baptismales Ecclesiæ, seu plebanæ. Ex modo, quo novæ Ecclesiæ Parochiales ortæ fuerunt, atque oriuntur in dies, ex partibus avulsis ab Ecclesia baptismali seu plebana; modus conficitur, quo ortæ olim fuerunt etiam suffraganeæ episcopales Ecclesiæ primitivæ intra sinum majorum dicecæseon, et ex partibus avulsis ab episcopalibus Ecclesiis matribus, 121. *Vide* Suffraganeæ Ecclesiæ.

Baptismatis sacramentum. Pro sacramentum baptismatis institutum olim catechumenatus fuit; et quare? 186. Baptismi administrandi ritus, posteriori ætate inductus, quique nunc obtinet, compendium quoddam est ritus veteris; cum catechumenatus disciplina in sua integritate vigeret, 200. Exorcismorum, luminum, ac vestium candidarum mentio apud S. Nicetam, 212.

Barbarus Franciscus, patriarcha Aquileiense. Hujus clarissimi præsulis merita indicantur erga Aquileiensem Ecclesiam, et cultum veterum sanctorum ipsius episcoporum, post invectum in dicecæsi ac provincia Romanum ritum, 227, 228.

Baronius cardinalis Romanam Gennadii civitatem Aquileiam dixit; et quare? 85. Nonnulli ex eruditissimis eidem consenserunt, *ibid.* Longe tamen plures eidem assensum negarunt; et qui? 85, 86. Baronii opinio, seu opinionis fundamentum, etiam in hac litterarum luce, si liberet, posset illustrari, et aliquo modo fulciri, *ibid.* Sed deserendus omnino videtur Baronius, in eo quod Romanam Gennadii civitatem, ipsam voluit esse Aquileiam: defendendus vero, quod Romanam civitatis nomine, ipsum S. Nicetam intellexit Aquileiensem episcopatum, 87. Defenditur quoque Baronius ab arbitrarij imputatione, in eo quod ipse omnino primus in Martyrologij Romani emendatione memoriam inseruerit S. Nicetæ Daci ad diem 7 Januarii, 222, 223.

Beati denominatio, titulus erat honoris, qui sæculo quinto passim dabatur etiam episcopis viventibus; necnon et insignibus doctrina ac pietate viris vita functis, quorum maxime existant Opera in Ecclesiæ ædificationem, 60. Beati ac sancti denominatio in veteribus Martyrologiis, quomodo accipienda sit? 219, 220.

Belenus, celebre Aquileiense numen; cujus templum non procul ab Aquileia, sexto inclinante sæculo, adhuc exstabat, 147.

Benedictus papa XIV, in novissima Martyrologij Romani recensione, ubi supervacanea reserare sibi proposuerat, intactam reliquit mentionem S. Nicetæ Daci ad diem 7 Januarii, a cardinali Baronio invectam, 222, 223. Ipse prior in Martyrologium Romanum intulit nomen S. Siricii pape; et sanctitatem illius data opera demonstravit ex ejusdem epistolis, 223.

Beasi, Barbara gens, ubinam siti, S. Nicetæ Daci ætate? 14.

Brunius Bruno, editor et illustrator Operum S. Maximi Taurinensis, quæ Romæ prodierunt anno 1784, varia Gennadii errata notavit, 82. Præclare S. Maximum di fendit in omissione processionis Spiritus sancti etiam a Filio; et rem totam ea occasione illustrat, 70.

Burnatus Thomas librum scripsit de Statu Mortuorum et Resurgentium, Londini editum anno 1798; quem Muratori solidissime confutavit, 274, 275

C

Candidæ vestes. Candidas vestes Neophytorum memorat S. Nicetas, 242.

Canonici. Canonici nati metropolitane Ecclesiæ Aquileiense exhibentur in monumentis Aquileienseis sæculi

duodecimi ac decimi tertii. Quatuor ejusdem episcopi suffraganei, Concordiensis, Justinopolitanae, Tergestius, et Emonensis, 117, 296, *seqq.* Exempla aliorum episcoporum in Gallia et in Anlia, qui simul canonici erant aliarum Ecclesiarum, *ibid.* At canonici quatuor Suffraganeorum Aquileienseum indicare videtur antiquam horum episcoporum Aquileiensem originem; cum scilicet simpliciter auxiliares episcopi essent, in his ipsis fortasse locis constituti, ubi postea eorum cathedrales Ecclesiæ erectæ fuerunt, *ibid.* et 118.

Cantus. Usus cantus in Ecclesia Aquileiensi inter divina officia, S. Nicetæ ætate, 243, 244.

Caprulensis, seu Caprulina Ecclesia. Nonnulli habente sæculo sexto hæc episcopalis Ecclesia ortum habuit, quæ prius Aquileienseis amplissimæ dicecæsi pars fuerat, 96.

Carnis Resurrectio. Cur Aquileienses addiderint vocem hæjus in Symbolo, ad articulum *Carnis resurrectionem?* 161. *Vide* Resurrectio Mortuorum.

Cassiodorius. Ejus testimonium de S. Nicetæ; ac præsertim de libello illius tertio de *Fide*, quem Gennadius memorat, quemque nos desideramus, 191. Tillemontii super hæc re auctoritas et opinio, *ibid.*

Catechumenatus, et catechumeni. Pro sacramentum baptismatis institutus olim catechumenatus fuit; et quare? 186. Catechumenatus varii gradus; quorum supremus erat competentium, *ibid.* Catechumenatus disciplina, prout antiquitus instituta fuit, in desuetudinem abiit post novum, aut certe post decimum sæculum in universa Occidentali Ecclesia, 200. *Vide* Baptismatis sacramentum.

Catenarum usum, ad viscera obstringenda, præscribit inter alia S. Nicetas Aquileienseis violatori suæ virginis lapsum, 265.

Cathedralis Ecclesia. Cathedralis Ecclesiæ, quoad rei substantiam, nonnulli post Ecclesiæ pacem ortum habuerunt; quoad usum vero hujus appellationis, longe etiam post Ecclesiæ pacem, 124, 125. Cathedralis Ecclesiæ, et hæc episcoporum sedes in locis ubi cathedrales essent constitutæ, pari ubique gradu processerunt, 123, 126. Prima fortasse cathedralium ecclesiarum mentio in Ecclesiastica Politia, et legis episcopis factæ manendi apud easdem, ad exitum pertinet sæculi quarti, 127.

Chorepiscopi, iidem ac episcopi auxiliares secundi generis, per variarium dicecæseon loco constituti; et, prioribus saltem quinque sæculis, in veri episcopatus gradu positi, 101.

Chori sacrarum virginum, 233, *seqq.*

S. Chromatius Aquileienseis episcopos, Tractatu in Matthæum, et agonothetas, et munerarios memorat, et stadium quoque; veluti res suis auditoribus notas, 47, 48. Dicitur aliquando fuit episcopus Romanus; sed potius Romanus aut Romanus dici debuerat, ex portu Plinii Romatino, ut conjiciebat De Rubens, 93. Aquileiense ordinationem episcopalem accepisse perhibetur a divo Ambrosio Mediolanensi episcopo, 128. Probabiliter ad portum Plinii Romatini secessit anno 400, quo Aquileiense Ager, omnium Italia primus, patuit Barbarorum copiis, Alarico duce; ubi etiam cum moram fortasse traxerit diuturniorem, Romanus seu Romatius episcopus dici potuit, non autem Romanus, 129. Numerantur S. Chromatii successores in Aquileiensi episcopatu usque ad S. Nicetam, 150. Non pauci gentiles, Chromatii tempore, in Aquileiensi dicecesi exstant, 142. S. Chromatii nomen ubi est a kalendis et Missalibus typis editis Aquileienseis ritus; et nihilominus astruitur illius cultus in Aquileiense Ecclesia, 223, 226. Hujus sancti episcopi nullæ in Aquileiensi Ecclesia notæ sunt, aut fuerunt, sacrorum eorum Reliquiæ, 229.

Circus. Multa de circo, de pompis, deque spectaculis quæ in circo edebantur, *Vide* a p. 44 usque 50. Circi apud gentes barbaras non exstant, 45. Multis probatur Aquileiam instructam circo fuisse, tum ante Attilianam cladem, tum etiam postea, 46, *seqq.* Quod Latini circum, Græci stadium, vel agon vocaverit, ac etiam hippodromum, 48. Populorum insania erga circenses ludos et spectacula theatrorum, etiam inter majores ærumas, 49.

Claudianus Mamertus, dictus antistes ordine in secundo a Sidonio Apollinari, id est, ut videtur, episcopus auxiliaris, sancti Mamerti fratris sui, episcopi Viennensis, 99 et 100.

S. Clemens papa I. Ejus epistolæ duæ de Virginitate, seu ad Virgines, quæ primum in lucem prodierunt anno 1732, etc., 250.

Clericus Joannes, de scriptorum stylo, 3.

Cluverii Philippi animadversiones ad locum Plinii de Roma: suo portu et lumine, 90.

Codex Gennadianus San-Germanensis a Lequieno citatus. *Vide* Gennadius.

Codex Christianus *Explanationis Symboli B. Nicetæ Aquileienseis episcopi*, cujus auctoritatis censeri debeat? 53

Codex Vindobonensis, unde lipsana habemus opusculo- rum S. Nicetæ, quæ desiderantur, 173.

Codices Gennadiani duo Forojulienses, qui singulare ali- quid protendant de Nicetæ Romatiano. *Vide* Gennadius.

S. Columba, virgo Deo sacra Aquileiensis Ecclesiæ, 76. Ejus inscriptio sepulchralis ab eruditissimis viris edita; atque a Fontanino Commentario quoque illustrata, 77. Nonagenaria obiit Opilione consule, id est anno, 453, ut Fontaninus judicat, *ibid.* Defenditur hæc Fontanini sententia, 78, 79. Consecrata fuit hæc sacra virgo Columba a S. Valeriano episcopo Aquileiensi, ut idem conjicit Fontaninus, 246.

Competentes. Quinam antiquitus in Ecclesia competen- tes? 186. Quare dicti competentes Catechumeni baptismo proximi? *ibid.* S. Nicetæ Aquileiensis episcopi opuscula sex ad competentes singillatim recensentur, 187, *seqq.* Qui competentes apud Latinos dicebantur, illuminandi appella- bantur a Græcis, 188. Pleraque institutionis Christianæ ca- pita competentibus tradebantur, quæ aliis in inferioribus Catechumenatus gradibus constitutis non dabantur, 189, 190. Solis competentibus Symbolum fidei ab episcopo tra- debatur, addito sermone, etc., 198. Symbolum fidei com- petentes ipsi reddebant; et hæc redditionem sermo epi- scopi subsequerebatur, *ibid.* *Vide* Symbolum. Competentibus institutio plena atque perfecta non dabatur de Eucharistiæ sacramento: ingerebatur nihilominus aliquid, ne rudes omnino, post salutarem lavacrum, ad sacram mensam accederent, 202, 203. Varia super hac re, occasione opusculi sexti S. Nicetæ Aquileiensis episcopi, *ibid.*, 204. *Vide* Eucharistiæ sacramentum.

Communio. Communione nomine, viri docti intelligunt peccatorum absolutionem in canone Illiberitano xii, 285. Similiter in aliis quoque, ubi communio negatur quorundam criminum reis, etiam in exitu vitæ, 286. Hæc eadem vox, precisis temporibus, eodem sensu usurpata fuit, etiam post concilium Illiberitanum, 288.

Concordiensis Ecclesia. Concordiensium episcoporum, sæculo desinente sexto, seriem aperit apud Ughellum, et apud De Rubels, episcopus nomine Clarissimus, 93. Ante id temporis Concordiensis diocesis erat pars amplissimæ diocesis Aquileiensis, 95, 96. Non suppetit ratio, qua Laurentius ille episcopus, cui Commentarium suum in Symbolum Rufinus nuncupavit, inter Concordienses episcopos collo- cetur, 95. Concordienses episcopi, in veteribus monu- mentis Aquileiensibus, exhibentur veluti Canonici nati Me- tropolitane Ecclesiæ Aquileiensis, 117, 295. Concordiensis episcopus, qui Concordiensis appellatur in publicis Actis, episcopus nihilominus vulgo dicitur Portus-Gruarii, ab episcopali fixa sede quam habet in civitate Portus-Gruarii, 133.

Concordiensis urbs. Hujus urbis erat Portus, ante Attilanæ cladem, ipse Romatino Plinii portus ad æstuarium situs, 91. Quis hodiernus Concordiæ status? 95. Ex hac urbe, ob antiquam ejus claritatem potius quam ex portu Plinii Romatino qui amplius non exstabat, aut ex portu Romatino novo qui recens erat, probabiliter nomen sump- sit, sexto cadente sæculo, Concordiensis episcopatus, Suffraganeus Ecclesiæ Aquileiensis, 123.

Cotelerius Joannes Baptistæ, omnium primus tribuit Ni- cetæ Gennadiano libellum *ad Virginem lapsam*, 5.

Credulitas, et credulus, quid sint in ore S. Nicetæ? 264. Frequens in Patribus, tum ante S. Nicetam, tum Nicetæ ipsius ætate, *credulitatis* vox, ad fidem veram significan- dam; ac præsertim internum fidei actum, *ibid.* et 265. Similiter in Liturgicis Actis, ac signate Aquileiensis Eccle- siæ, *ibidem*.

Crines sacrarum virginum intonsas fuisse, quinto sæ- culo, apud Aquileienses, probat ea crinium amputatio quam S. Nicetas præscribit, inter alia Pœnitentiæ externa signa, virginis lapsæ monasterii sui, 261. *Vide* Virginitas, et Virgines Sacræ.

Crucis signum duplex, majus et minus. Conquereretur S. Nicetas de Christianis illis qui frontem ita capillis tege- bant, ut locum liberum non relinquerent eidem terendæ signaculo crucis, 53.

S. Cyprilianus episcopus Carthagenensis. Ejus peculiaris cura erga sacras virgines, 257, 258. Expenditur ejus auctori- tas super pœnitentiâ virginibus lapsis infligenda, 260.

S. Cyrillus Hierosolymitanus. Ex ejus procatechesi ad illuminandos, arguitur quale fuerit argumentum libelli primi S. Nicetæ ad competentes qui desideratur, et quem Præparatorium appellavit Trithemius, 188. Ex eodem quo- que accipimus qualis Ecclesiæ fuerit œconomia in danda, seu Competentibus, seu neophytis, institutione de sacra- tissimo eucharistiæ mysterio. 202, 203.

D

Dacia. Daciæ duæ: alia Trajani dicta, trans Danubium, quæ etiam barbara appellata fuit; alia Aureliani, cis Danu-

bium, quæ etiam Romana, et nova, 9. Non in hac nova Da- cia, sed in veteri, barbara dicta, episcopatum gessit S. Nicetas Dacus, S. Paulini Nolani amicus, 10, *seq.* Daci Arctoi, quinam ex Paulino habendi sint? 12. Gens Scythica, 14. Daciam illam *mutam orbis regionem* appellat S. Paulinus, 15. Daci Cisdanubiani, Romanæ ditionis, et Romanæ ori- ginis, dici non possunt barbaræ atque efferatæ gentes, 136. In hac Dacia Cisdanubiana, ubi Græci simul ac Latini sermonis usus erat S. Nicetæ Daci ætate, Latinus sermo nitidus, comptus, Latinus haberi non poterat, 155. In Da- cia vero barbara, ubi reapse Nicetas Dacus episcopatum gessit, Latini sermonis usus nullus tunc amplius esse po- terat, 155, 156.

Dandulus Andreas. Ejus de S. Nicetæ Aquileiensis epo- chis sententiæ expensæ, 181, *seqq.*

Dardania, ab Aureliano Novæ Daciæ addita fuit, 10. Dar- dania oriundus fuit S. Nicetas Dacorum episcopus, 12. Græca lingua Dardaniæ olim propria fuit: S. Nicetæ vero Daci tempore, Græca et Latine pariter ibidem in usu po- sitæ, 135.

Demetrias, celebris virgo sacra, ex clarissima Aniciorum familia: et quid de ea sancti Ecclesiæ Patres, Augustinus et Hieronymus? 236. Ab Aurelio Carthagenensi episcopo velationem virginitatis acceperat, 234.

Denis Michael, qui publici juris fecit fragmenta opuscu- lorum, quæ desiderantur, Nicetæ Gennadiani; hunc, non Aquileiensem episcopum judicavit, sed episcopum Daciæ, 173. Hujus Nicetæ sex *fragmenta* vulgavit ex codice Vin- doboensi sæculi decimi, 175. Ut Nicetam hunc Dacum pro- baret, ex tertio *fragmentorum* speciosum eruit argumen- tum, *ibid.* Huic tamen fit satis, 173, 176.

Diphthongus. Diphthongorum ratio sæpissime posthabita in veteribus lapidibus, tum ethnicis, tum Christianis, 79.

Disciplina. Quid animadvertendum sit, dum disciplinam unius aut alterius sæculi, unius aut alterius ætatis, perpe- tuamus ac nominamus? 137. Disciplina alienius Ecclesiæ ar- gui nequit ex uno simplici ac nudo facto; maxime si hæc disciplina aliena sit a disciplina aliarum, quæ circum eam sunt positæ, Ecclesiarum, 130. Ex priorum temporum disci- plina, quædam adhuc vigent; quædam alia sunt illius disci- plinæ vestigia; quædam etiam ex vetusta illa disciplina omnimode obsoleverunt, etc., 258.

Discipline rigor in re Pœnitentiæ antiquitus vige- bat, et maxime ex canonibus concilii Illiberitani, 236. Quid S. Augustinus de durioribus quibusdam capitibus discipli- næ? *ibid.*

Dogmata fidei, quæ in aliqua sanctorum Patrum non sat- is explorata lucubratione traduntur, etsi non semper, sæpe tamen argumenta præbent firmissima ad judicandum de illius auctore, 21. Dogma de vera in Christo humanitate, quod B. Nicetas asserit, explicat, ac propugnat in *Symboli Explanatione*, argumentum præbet ad judicandum num S. Nicetas Dacus auctor esse possit Explanationis illius, 22.

E

Ecclesia, quid sit; et quam necessaria communio cum una catholica Ecclesia? 252.

Emoniensis Ecclesia. Episcopi Emoniensis, in veteribus monumentis Aquileiensibus, exhibentur veluti canonici nati metropolitane Ecclesiæ Aquileiensis, 117, 297.

Episcopi. Simplicis episcoporum titulo in Occidente uni sunt etiam metropolitani episcopi ante sæculum sextum, 59, 60. *Vide* Archiepiscopi titulus. Episcopali ordinatione fulgebant antiquitus omnes, aut pene omnes presbyteri episcopalis sacerdotes, 97. Persecutionum tempore, sta- tuebantur episcopi auxiliares ab antistite primario etiam in oppidulis et parvis locis propriæ diocesis, ad fidelium uti- litatem et consolationem; quod postea, pace Ecclesiæ da- ta, vetitum fuit, 110. Id vetabatur maxime canone 6 con- cilio Sardicensis, 100. Atque prohibitionem hanc confirma- vit, quoad Ecclesiæ Africæ, S. Leo magnus, 107, 108. Episcoporum longævæ ætatis exempla, 114. Quo anno æ- tatis consecrari quis episcopus poterat, quarto sæculo decli- nante? 115. Multorum exempla, qui in juvenili ætate episcopalem consecrationem acceperunt, *ibid.* Episcopi minorum etiam locorum, et simplicis quoque nuncupa- tionis, ab episcopis majoribus, et etiam a Romanis pontifi- cibus, numquam filii, sed semper fratres appellati fuerunt, 122. Episcopi, ante pacem a Constantino datam, nullam habebant cathedralem ecclesiam proprie dictam, neque fixum residentie locum, 124, *seqq.* *Vide* Cathedralis Eccle- sia. Exempla episcoporum qui ante et post Ecclesiæ pa- cem, non ab aliquo eorum residentie loco, sed a regione in qua episcopatum agebant, appellati fuerunt, 126. Epi- scoporum officium erat Symbolum solemniter tradere com- petentibus, et Symboli expositiones eisdem facere, 151, 153. Exstant sermones sanctorum episcoporum ad compe- tentes, qui titulum habent: *In traditione Symboli*, atque

etiam: In *Symboli redditione*, 198. In *Symboli redditione* habitus fuit ad competentes libellus, seu sermo 5 de Symbolo S. Nicetæ Aquileiensis episcopi, 199, 200. Episcoporum etiam officium semper fuit virgines consecrare, 254.

Episcopi auxiliares, seu auxiliares. *Vide* Auxiliares, seu Auxiliares.

Episcopi gentium, 11. Unus ex episcopis gentium, et quidem certæ Dacorum gentis, fuisse videtur S. Nicetas Dacorum episcopus, et S. Paulini Nolani amicus, *ibid.* Alii episcopi gentium, sed non certæ gentis; qui Romæ auxiliari episcopi erant summi pontificis, et Romæ, aut urbis Romæ episcopi dicebantur, 97.

Eucharistiæ sacramentum. Libellus, seu sermo sextus S. Nicetæ Aquileiensis episcopi ad competentes, qui titulum habet, *De Agni paschalis Victimæ*, videtur plane fuisse de SS. eucharistiæ sacramento, 201. Hujus sacramenti participes fiebant competentes, seu potius neophyti, post acceptum baptismum, eadem ipsa Paschatis nocte, *ibid.* Quamquam competentibus institutio non daretur plena atque absoluta de eucharistiæ sacramento, aliquid tamen eisdem ingerebatur, ne rudes omnino, post baptismum, ad sacram mensam accederent, 202, 203. *Vide* Competentes.

Eunomiani, Arianorum surculus, ad se accedentes iterum baptizabant; quem abusum Ariani omnes suum postea fecerunt, 164.

Eutyches, et Eutychiani. Eutyches archimandrita sæculo quinto contra veram in Christo humanitatem veterum hæreticorum suscitavit errorem, 25. Eutychen, et Eutychianos data opera impugnavit Nicetas seu Nicetas Gennadianus in sua *Symboli Explanatione* cap. 4, non autem Eutychetis præcessores, *ibid.* S. Leonis Magni ætate, et S. Nicetæ Aquileiensis tempore, nondum Eutychetis sectatores peculiare societates constituerant, et quamdam Pseudo-Ecclesiam a catholica distinctam, 40.

Evangelia quatuor, quarto Ecclesiæ sæculo, ab Ulfilâ Gothorum episcopo in Gothicam linguam translata fuerunt, 139.

Exorcismi. Exorcismorum ante baptismum mentio apud S. Nicetam; et qua de causa adhibiti? 242.

Explicatio Symboli beati Nicetæ Aquileiensis episcopi, habita ad competentes, *Vide* S. Nicetas seu Nicetas. *Vide* Symbolum Apostolorum.

F

Fariatus Daniel, auctor Illyrici Sacri, agit ibidem de Dacis cis et trans Danubium, 9.

Faustus Relensis. Ejus textus adversus Eutychetis errorem, assutus cuidam sermone sub nomine S. Augustini in appendixibus Augustinianis; conformis sensibus S. Leonis Magni in epistola ad Flavianum, 52.

Fca Carolus, primus notitiam præbuit eruditus anno 1790. Opusculi *Explanationis* Symboli S. Nicetæ in Bibliotheca Ghsiana lateatis, 56.

Felix quidam, urbis Romæ dictus episcopus, sedente sancto Innocentio papa primo; et quare? 98.

Fidei integritas in omnibus articulis, ad salutem necessaria, 251. Fidei confessio ore prolata, jugiter est recollenda, 251, 252.

Filioque. Hæc particula ubinam primum Symbolo addita? 271. Antequam communiter reciperetur, multum allaboratum fuit; et quare? 272. Hæc vox *Filioque* a quonam primum in Italiam invecta legitur? 273.

Flaminia, id est flaminis uxor, flammeo assidue utebatur; et cur? 249.

Flammeum, seu Flammeus, quid? 249.

Flammeum conjugale. *Vide* Velatio Conjugalis.

Flammeum virginale. *Vide* Velatio Virginalis.

S. Flavia Domitilla virgo, a S. Clemente papa sacro velamine consecrata; et quare? 250.

Fletus oculorum, in textu evangelico. *Vide* oculorum fletus.

Florius Franciscus tria Gennadii errata notavit in unico Bachiarum articulo, 85. In duobus monumentis Ecclesiæ Aquileiensis sæculi duodecimi et decimi tertii vidit quatuor suffraganeos episcopos Aquileiensis sedis, canonicos natos metropolitanae ejusdem Aquileiensis Ecclesiæ, 116, 117. In dissertatione de Martyribus Lugdunensibus luculenter probavit parocias illas Galliæ, quas S. Irenæus Lugdunensis episcopus regebat, non a presbyteris curatas fuisse, sed ab episcopis, quibus idem S. Irenæus præerat, 120. Illius sermones indicantur quos habuit in nuptialibus festis sacrarum virginum, 255.

G

Gallicana Ecclesia, in epistola sua synodica ad S. Leonem Magnum, testabatur epistolam illius ad Flavianum habitam fuisse ab omnibus, atque memoriæ mandatam, ut Symbolum fidei, 27.

S. Gaudentius Brixienis. Ex ejusdem Sermonibus intelligentes paganos et Paganorum cultum suo tempore existisse in Brixienis diocesi, maxime vero inter Rusticos, 142. Ejus tractatus, seu sermo de ratione sacramentorum, quem habuit ad egressos a fonte neophytos, 202, 204.

Gennadius Massiliensis, in libro, seu catalogo de Viris Illustribus, recenset Niceam Romaniæ civitatis episcopum, 2, 185. Gennadianus codex San-Germanensis a Lequeno citatus vocem exhibet Remesianæ, 18, 19. Gennadii libro de Viris Illustribus multum debemus, 81. In hoc tamen opere nimium favit Gennadii Sempelagianorum parti, cui erat addictus, *ibid.* Alia quoque menda in eodem opere notarunt eruditi, 82. Ac præcipue operum S. Maximi Taurinensis nuperus editor ac illustrator, cl. Bruno Brunius, *ibid.* Non unum, sed tria errata in unico Bachiarum articulo notavit cl. noster Franciscus Florius in dissertationibus suis ad Bachiarum monachi opuscula, 85. Numquid igitur erravit Gennadius etiam in Niceæ seu Nicetæ articulo, dum illum Romaniæ civitatis scripsit episcopum? *ibid.* Et vide Romatiana Civitas. In voce Remesianæ, quam habet Gennadianus codex San-Germanensis, unicus idem est; nec videtur antefereendus omnibus alijs Gennadii codicibus quos novimus, et omnibus simul editionibus, quæ ex collatione codicum optimæ notæ factæ fuerunt, 88. Alii Gennadii codices duo, alter Civitatis, alter oppidi Sancti Danielis, qui in voce *Romatianæ* aliam variantem exhibent, 88, 89, 180. Hi duo codices uniformiter singulare habent additamentum, seu potius censuram, ad libellum Nicetæ quartum *adversus Genethliologiam*, 195. Gennadii tamen fetus hoc additamentum seu censura non est, 196.

Genethliologia, quid sit; et quid genethliaci? 193. Genethliologia plurimum valuit apud gentiles, 194. Non pauci etiam ex iis qui Christianam religionem amplectebantur, genethliacis aurem præbebant, *ibid.* *Adversus Genethliologiam* libellum ad competentes scripsit S. Nicetas episcopus Aquileiensis, 195. Antiquiores etiam Patres *adversus genethliacorum* nugacitatem styllum acuerunt; necnon et Christianorum principum leges, *ibid.* Egregius S. Zenonis tractatus ad neophytos, in quo profanitatem genethliacorum in instructionem convertit neophytorum, 195, 196.

Gentilitas, et gentiles. *De erroribus Gentilitatis* libellum scripsit S. Nicetas Aquileiensis; quia suo adhuc tempore, et in Aquileiensi ditione gentiles aderant, contra quos dimicare oportebat, 155, *seqq.* Multitudo gentium in toto orbe Romano, quarto et quinto sæculo, 157. Quid in ipsa Urbe Roma? 138. Quid in Ecclesia Ravennatensi? 159. Quid in Taurinensi? 140. Quid in Brixienis? 142. Quid deim in Aquileiensi? *ibid.* Hic vero expenditur Rubai auctoritas a cl. Zabeo adducta, ut probaret gentilitatem in Aquileiensi Ecclesia non eguisse, Nicetæ tempore, diligenti impugnatione, 145, *seqq.* Etiam sæculo ineunte sexto in Ravennate urbe pagani erant, qui veterem idolorum cultum sequerentur, 147. Itidem, eodem cadente quoque sæculo, Terracina, non procul ab urbe Roma, paganismus aderat; sicut etiam in Sicilia, Sardinia, et Corsica, 148.

Georgius Dominicus, editor Martyrologii Adonis, non bene opponit epistolam S. Innocentii papæ I pro astruendo S. Nicetæ Daci episcopatum in Romatiana civitate cis Danubium, 20. In dissertatione quoque historica de Cathedra Episcopali Setiæ, etc., non recte agnovit episcopales veras cathedras, et episcopos propriæ sedis ac veri juris, in tot Latii, et Campaniæ, et Tusciæ Suburbicariæ minimis etiam locis, etc., 101, *seqq.* In suo Adonis Martyrologio iis adhæret viris clarissimis, qui non probant S. Nicetæ Daci mentionem in Martyrologio Romano additam ad diem vi Januarii, 222.

Getæ, barbara gens, Gothi etiam dicti, ubinam siti Nicetæ Daci tempore? 14.

Gothi, seu Gothorum pars, ad Christianam fidem perducti; et quomodo? 17. Hinc Gothorum Ecclesia, et Ecclesiæ Gothicæ martyres, *ibid.* Gothorum Ecclesia ubinam sita? *ibid.* Gothorum episcopus Theophilus, qui Nicenæ synodo interfuit, *ibid.* Gothi Christiani in Romanas cis Danubium terras admissi, pagani trans Danubium permanentibus, 18. Gothi Ariani, *ibid.* In Gothorum gratiam, quarto sæculo, quatuor Evangelia in Gothorum linguam translata fuerunt, 159. Gothorum copias militares Arianismo fœdatæ pluries quarto et quinto sæculo et Aquileiam, et Aquileiensem agrum occupaverunt, 165.

Gradus, insula in æstuario Aquileiensi. Sedente Augustino Aquileiensi episcopo, proceps Aquileienses Castellum in insulæ littore construxerunt, 150. In Longobardorum adventu, Paulus Aquileiensis episcopus in Gradum insulam se recepit cum Thesauris Ecclesiæ suæ, 152.

Gratiæ divinæ dona per Spiritum sanctum; et gratiæ necessitas ad salutem, 252.

S. Gregorius Nazianzenus. Num medium quemdam sta-

tum pro adultis admiserit in alia vita; ubi neque sit gloria, neque poena? 279, 282.

H

S. Helena, Constantini Augusti mater; quid virginibus Deo sacris, honoris causa, praesitit? 256.

Helias, Aquileiensis antistes, sæculo sexto inclinante, templum quoddam paganorum in monasterium puellarum transmavit, 74, 147.

S. Hermagoras, protoepiscopus Aquileiensis et martyr. Ejus Acta, quæ severius habita olim fuerunt a viris criticis, sincera postmodum judicantur alii; quibusdam exceptis sequiore ævo additis interpolationibus, 119. In his protoepiscopus provinciæ Italiæ factus dicitur a beato Petro S. Hermagoras, *ibid.* Ad civitatem Tergestinam direxit presbyterum et diaconum; et per alias civitates similiter fecit, *ibid.*

Hieronymiana Martyrologia. Vide Martyrologia. Hierusalem dicebatur apud Hispanos, in monumentis ecclesiasticis, quævis ecclesia metropolitana, 87.

S. Hippolytus, episcopus Portuensis, et martyr, Romæ episcopus dictus invenitur; et quare? 97.

Honorati S. Maria, de argumento a stylo petito sententiæ, 6.

Honorius Augustodunensis, de Scriptoribus Ecclesiasticis, loquitur de Nicea Romaniæ civitatis episcopo, 183.

Hymnantes in Christo vera, sæculo quinto negata fuit ab Eutyche archimandrita, sed eam ante Eutychem negarunt plures alii hæretici, 22, 23.

Hæni. Hunnorum gens, e Scythia majori post Tanaim, adventus in Daciam Transdanubianam, 178.

Hymnus virginitatis, quid sit apud sanctum Nicetam? 216.

I

Imberitani concilii canon 13, quid decernat de virginibus quæ pactum perdidissent virginitatis? 261. Ex hujus canonis disciplina probabiliter S. Nicetas sancivit suam virginem lapsam a Deo solo expectare debere remedium peccati, 285.

Imperium Occidentale occubuit, Barbarorum opera, anno 476, sancto Niceta Aquileiensem Ecclesiam regente, 164.

Indictionis nota in lapidibus, quam varie signata? 78, 79.

Itala Latina versio sacrorum Bibliorum. Hæc in Occidente obtinuit usque ad sancti Gregorii Magi ætatem; ac postea obsolevit, atque etiam interit, 6. Hanc nobis restituit, non sine ingenti labore, manentibusque hiac et illinc lacunis, Petrus Sabatierius, *ibid.* Quid in hac veteri Latina versione in textu Evangelico: *Ibi erit fletus et stridor dentium?* 7.

Italia. Italiæ provinciæ protoepiscopus factus dicitur a beato Petro apostolo S. Hermagoras in ejus Actis, 119. Tertiam terrarum Italiæ partem obtinuerunt Barbari sub Odoacre rege, 163.

Januarius, unus ex episcopis absque sede, qui Aquileiensi concilio interfuerunt anno 381. Idem fortasse est, qui Aquileiensis postea episcopus fuit ante Secundum, proximum S. Nicetæ antecessorem, 114. Difficultates ætatis exemplis et conjecturis solvuntur, *ibid.*, et seqq. Hujus Januarii Aquileiensis vigorem fidei S. Leo Magnus commendabat, *ibid.*, et 171.

Jovinus, archidiaconus Aquileiensis; deinde unus fortasse ex episcopis absque sede, qui anno 381 Aquileiensi concilio interfuerunt, 115.

Judicium extremam. Num senserit S. Nicetas ad iudicium extremum venturos absque morte, eos, quos Christi adventus vivos repererit? 266. Quænam Græcorum Patrum opinio super hac re? *ibid.* Quid S. Augustinus, qui rem ex professo sibi proposuit enucleandam? *ibid.*, usq. ad pag. 269. Alii quoque Latini Patres, sancto Nicetæ contemporanei, id docuerunt quod Nicetas ipse docuisse videtur de iudicio ultimorum viventium, absque prævia morte, 269. Post S. Nicetæ ætatem, quamdiu hæc opinio perduraverit? *ibid.*, et 270. Num senserit S. Nicetas differendam esse iustorum gloriam, et impiorum poenam usque ad extremi iudicii diem? 274-277.

Justinopolitana Ecclesia. Episcopi Justinopolitani, in veteribus monumentis Aquileiensibus, exhibentur veluti canonici nati metropolitane Ecclesiæ Aquileiensis, 117, 297.

K

Kalendaria. Recensentur Kalendaria Aquileiensis Ecclesiæ, edita in fronte veterum Missalium Aquileiensium, etc., 225. Kalendarium Aquileiensis Ecclesiæ sæculi decimi tertii vulgavit cl. Althaus in suo opere de Kalendaris, p. 237. Primum Aquileiensis Ecclesiæ Kalendarium Romani ritus typis editum indicatur, 227-228. Ex Kalendaris po-

tionem particularium Ecclesiarum antiquitas coaluere Martyrologia, 250. Vide Missalia.

L

Laurentius ille papa (hoc est episcopus) cui suum Rufinus nuncupavit Commentarium in Symbolum apostolorum, ad quam Ecclesiam pertinuerit? 68. Hic probabiliter unus etiam fuit ex episcopis auxiliaris Ecclesiæ Aquileiensis, qui fortasse aut Concordiæ sederit, aut ad Portum Romanum pro episcopo Aquileiensis, 95. Vide Rufinus.

Lebrantius Petrus. Singularis hujus cl. viri opinio de Symbolo apostolorum quam refellit Muratorius, 210, 241.

Lectiones propriæ ad edificium S. Nicetæ Aquileiensis episcopi, quæ vulgarum agiologiae Bollandianæ, nullius auctoritatis sunt, et nullius unquamque fuerunt in Ecclesia Aquileiensis, 183.

S. Leo Magnus epistolam dedit ad S. Nicetam episcopum Aquileiensem, super variis necessitatibus Ecclesiæ ipsius, de quibus consultus fuerat, 9. Ad Flavianum episcopum Constantinopolitanum contra errorem Eutycheus, 21. Ad alios quoque super eadem re, *ibid.*, seqq. Celebritas et auctoritas epistolæ S. Leonis ad Flavianum; quæ veluti Symbolum fidei habita fuit, 27. Textus epistolæ ad Flavianum collatus cum textu Explanationis S. Nicetæ, 18, 29. S. Leo non sumpsit a sancto Niceta (qui Dacus fortasse fuerit), quæ habet in citato textu epistolæ ad Flavianum contra Eutycheus errorem, 37. Testimonia collegit S. Leo Græcorum et Latinorum Patrum, pro dogmate asserendo veræ in Christo Humanitatis, contra Eutycheus errorem; in quibus nihil omnino ullius Nicetæ, 38. Genælii ommissio gravissima in S. Leone Magno, 82. S. Leonis epistola ad episcopos Africanos; ubi de abusu multiplicandorum episcoporum in parvis obscurisque locis, 107, 108.

S. Leo aliquam scriptionem præcurisio a S. Niceta Aquileiensi accepit super Ecclesiæ suæ necessitatibus, 157. Non erat vero ear S. Nicetæ responsum daret epistolæ S. Leonis, 158. S. Leonis epistola ad episcopum Aquileiensem super suspectis de hæresi Pelagianam, 167, 168. Alia ejusdem ad Aquileiensem episcopum Januarium, 171. Disputationes eruditorum super duabus epistolis S. Leonis, secunda nimirum ac decima octava, juxta editionem Balerinorum; et quid post rem disputatam inferendum? 170, 171. Expenditur epistola S. Leonis ad Aquileiensem episcopum S. Nicetam, 184. S. Leo explicatam mentionem fecit processionis Spiritus sancti etiam a Filio, 272. Quid de Macedonianis, et de peccato contra Spiritum sanctum? 290.

Lequienus Michael, auctor Orientis Christiani, exhibet nobis statum Christianæ rei in regionibus cis Danubium positis, S. Nicetæ Daci tempore, 16. Fatetur S. Nicetam Dacum verbum Dei prædicasse gentibus barbaris trans Istrum constitutibus; et nihilominus eundem Remesianæ cis Danubium facit episcopum, ex quodam codice Sangermanensi, quem citat, 18.

Libellus ad Virginem lapsam, sancti Nicetæ Aquileiensis episcopi. Vide S. Nicetæ seu Nicetæ. Liberius papa, beatæ memoriæ, Romæ, virginem consecravit S. Marcellinam, sororem S. Ambrosii; atque ea occasione allocutionem habuit, quam nobis ipse S. doctor servavit, etc., 251, 253.

Lirutus Innocentius Maria, auctor Exercitationis, de sero metropoleon ecclesiasticarum Ortu in Occidente, 60. Et Italiæ dissertationis *sopra a primi vescovi Capriatesi*, etc., 96.

Lirutus Joannes Josephus plura de duobus Nicetis, seu Nicetis Aquileiensibus scripsit: sed pleraque audit; quæ a viris clarissimis non probantur, 179, 182, 183.

Litanie peculiare Aquileiensis Ecclesiæ, in quibus S. Nicetas invocatur, 180. Invocantur etiam cum S. Niceta, sanctus Valerianus et sanctus Chromatius, 226. Alie Hænicæ minores ejusdem Aquileiensis Ecclesiæ, id est minus proximæ; a quibus absunt hi tres sancti Aquileienses episcopi, *ibid.*

Locus lucis, et locus caliginis, ubi animæ reservantur usque in diem iudicii juxta S. Nicetam; quid respice sit? Et num ipse senserit differendam iustorum gloriam et impiorum poenam usque ad extremi iudicii diem? 274-279.

Lugdunensis Ecclesia, vel secundo sæculo, ad Iustar Metropolitane fuit, cum suffraganeis suis, sub sancto Irenæo episcopo, 120.

Lullius. Neophytorum lumina memorat S. Nicetas, 242. Lucem quoque sacrarum vigillarum, quæ perstringere oculos posset, 245.

M

Macedoni hæresis. Macedonianismus et Macedonianus impugnat S. Nicetas in *Symboli Explanatione*, capite 9; tacito tamen Macedonii et Macedonianorum nomine, 40.

Probabiliter Macedonianos indicare voluit etiam capite 7, atque contra horum errorem communire competentes suos, 290.

Macedonius quidam, dictus urbis Romæ episcopus, sedente S. Cornelio papa; et quare? 97.

Manichæi, et Manichæismus. Aderant in Italia Manichæi S. Leonis Magni ætate, qui anno 444 contra eos ad omnes Italiæ episcopos scripsit, 163. Quanta Manichæorum et Manichæismi impietas? 166. Quam severe habiti Manichæi ab ipsis principum legibus? *ibid.* In Aquileiensi episcopatu fortasse non deerant Manichæi, S. Nicetæ ætate, ob infelicem temporum conditionem, *ibid.*

S. Marcellina, S. Ambrosii soror, Romæ in basilica S. Petri virginitatis professionem emisit, die Natali Salvatoris nostri, 253. A beatæ memoriæ Liberio papa velationem tunc accepit; qui etiam allocutionem ad eam habuit, 254, 255.

Marcionitæ. Unum ex Marcionitarum erroribus vidit cl. Zabeus in verbis Explanationis S. Nicetæ, cap. 4, non vero errorem Eutychanum, 165.

Martyrologia. Testimonia ex Martyrologiis petita, de S. Nicetæ Aquileiensi episcopo, *Proleg.* S. Nicetæ sanctitas, et sanctitatis opinio in qua decessit, ex illius nominis inscriptione in Martyrologiis comprobatur, 217. Martyrologium omnium vetustissimum illud est quod S. Hieronymo tributum fuit, cuiusque duo aut tria prodire variae antiquitatis exemplaria, 218. Hieronymiana martyrologia paulo post obitum divi Hieronymi ortum habuerunt, 219. Ipsa nominis alicujus in Martyrologiis recensio, etiam absque ullo seu beati seu sancti titulo, satis testatur de illius individui sanctitate, *ibid.* Martyrologia antiquitus coaluere potissimum ex Calendariis particularium Ecclesiarum, 250.

Matronæ nobiles a S. Nicetæ memorantur in libello *ad Virginem lapsam*, quæ sacrarum virginum oscula in ecclesia petebant, 75.

Maximus, unus ex episcopis absque sede, qui Aquileiensi concilio interfuerunt anno 381, idem fortasse est, qui Aquileiensi postea episcopus fuit inter Adelphum et Januarium, 114. Difficultates, quæ ex ætate oriri possunt, exemplis et conjecturis solvuntur, *ibid.*, *seqq.*

S. Maximus Taurinensis. Ejus sensus adversus Eutychanum errorem, conformes sensibus S. Leonis papæ in epistola ad Flavianum, et S. Nicetæ in Symboli Explanatione, 50. Gennadii erratum in S. Maximo Taurinensi, 82. Ex S. Maximi sermonibus intelligimus paganos non paucos eo tempore fuisse in Subalpinorum regione; et maxime inter rusticos in pagis et villis constitutos, 140, 141. S. Maximus in Homilia de Traditione Symboli explicatam mentionem non fecit processionis Spiritus sancti etiam a Filio; et quare? 270, 271.

Mazochius, canonicus. Ejus animadversio de duarum Mæsiarum linguis, 153. De sanctorum corporum intentione, a qua antiquitus sanctorum canonizatio sumebat initium, 229.

Mediolanensis Ecclesia. Hujus Ecclesiæ veneratio erga epistolam S. Leonis papæ ad Flavianum, 28. Mediolanensis episcopus S. Eusebius, sæculo quinto, ad Attilæ adventum, Mediolano aufugit cum clero et populo, etc., 131, 132. Idem fecit sæculo sexto S. Honoratus ad Longobardorum adventum; qui cum clero majori Ecclesiæ suæ Genuam perexit, ibique sedem fixit, etc., *ibid.*

Medium quemdam statum inter beatorum gloriam et damnatorum pœnas, num admisit sanctus Nicetas? *Vid.* Status medius, etc.

Metropolitana quælibet Ecclesia in Hispania, in monumentis ecclesiasticis, Jerusalem dicebatur, 87. Metropolitanæ ecclesiæ, veri nominis atque juris, sero in Occidente ortum habuerunt, 60, 120. Nihilominus, etiam ante ortum metropolitanae, ad instar metropolitanae fuerunt Ecclesiæ illæ majores, quarum antistites, auxiliares sibi episcopos, veluti suffraganeos, hic atque illic in propriis diocesis constituebant, 120.

Missalia Aquileiensi Ecclesiæ. Recensentur Missalia tria typis edita Aquileiensi Ecclesiæ, una cum Rituali libro, 225. Vetusta Aquileiensi Ecclesiæ Missalia et Calendaria veterem præ se ferunt Ecclesiæ morem; solos videlicet colendi Sanctos Martyres, festo die iudicio cum peculiari officio et missa, paucis tantum decursu temporis, iis, que celebratoribus inductis confessoribus, 226, 227. *Vid.* Calendaria.

Mœsia. Mœsiæ duæ superior et inferior. Ex partibus utriusque detractis, ubi sæc invicem contingebant, Daciam suam novam Aurelianus imperator constituit, cui et Dardaniam addidit, 9, 10. Mœsia a Romanis Cereis horreum appellata, 13. In Mœsia superiori Latini sermonis olim unus fuit, in inferiori Græci: Latini vero simul ac Græci, S. Nicetæ Daci ætate, in iis duarum Mæsiarum partibus,

quæ una cum Dardania novam Daciam constituiebant, 153.

Monasterium virgineale. Monasterii virginialis mentio in libello *Ad Virginem lapsam*, 75, 244. Monasteriorum virginialium sub S. Nicetæ Daci cura, mentio nulla apud S. Paulinum Nolanum, *ibid.* Aquileiæ vero, S. Nicetæ Aquileiensi ætate, monasterium virgineale existitisse, plura sunt quæ suadent, 74, *seqq.* Elias Aquileiensi antistes, sæculo sexto inclinante, tempulum quoddam paganorum in monasterium puellarum transmutavit, *ibid.* S. Paulini patriarchæ Aquileiensi decreta in synodo anni 796 de Monasteriis puellarum, ac de eorum præcipue clausura, 75. Monasterium virgineale Aquileiense, etsi fortasse dirutum in Attiliana clade, fuit postea S. Nicetæ opera probabiliter restitutum, 80.

Iterum de monasterio virginali Aquileiensi, ejusque situ, 244. Quid de monasteriorum virginialium ortu in Occidente? 244, 245. Quid de monasterii virginialis Aquileiensi antiquitate? 243, 246. Quotenis virginibus sacris constabat sub S. Nicetæ monasterium virgineale Aquileiense? 246, 247. Exempla monasteriorum virginialium numerosorum in Orientis partibus, in Ægypto, in Africa, in Pælestina, 247. At non ita eodem tempore in Occidente, atque in Italia ipsa, *ibid.* Quid de monasterio virginali Bononiensi? *ibid.* Quid in Ecclesia Romana, immo et in ipsa urbe Romæ? 248.

Monasteria virginalia antiquitus sacras sedes proprias non habebant; unde virginibus necessitas prodeundi, ut sacris adessent, 255. Hæc tamen monasteria, ut plurimum, proxima erant sacris ædibus; ut probatur de Bethlehemitico, et ut conjicitur de Aquileiensi, 256. *Vide* Virginitas, et Virgines sacræ.

Monasterium virorum, quarto sæculo, Aquileiæ exstabat; in quo Rufinus ac Hieronymus, alicujus viri spectatissimi floruerunt, 74.

Montanistarum error, quo negabant Ecclesiæ facultatem peccata aliquot graviora dimittendi. *Vide* Novatianus.

Mulierum vanitatem in corporis cultu objurgat S. Nicetas, eamque graphice describit, 34.

Muratorius Ludovicus Antonius. Aquileiensem Ecclesiam in merito inter eas enuemerat, quæ, juxta illum, nimium liberales fuerunt in colendis Sanctorum titulo suis priorum sæculorum episcopis, 216. Egregie refellit opinionem Lebrunii de Symbolo Apostolorum a nemine prorsus per quatuor aut quinque priora sæcula scripto: sed non nihil et ipse allucinat est, ex textu potissimum Augustini perperam lecto, etc., 240. Solidissime quoque confutavit, librum Thomæ Buraetti, de Statu Mortuorum et resurgentium, etc., 275.

N

Nestorianismus. Etiam Nestorianismus impetitur a S. Nicetæ in *Symboli Explanatione*, sed post Eutychanismum, et paucis verbis, 61. Nestorianismus S. Nicetæ tempore non audebat se prode, quia et catholico et Eutychanos habebat adversos, 62.

Niceas multos, Nicetas, Nicetos, Nicas, Nicetios, exhibent nobis Martyrologia Latine Ecclesiæ, Menologia quoque Græcorum, necnon et Calendaria, 178.

Niceas Hypodiaconus Aquileiensis, de quo S. Hieronymus, non est Niceas seu Nicetas qui episcopus fuit Aquileiensi post Secundum, et qui a divo Leone Magno decretalem epistolam accepit, 55, etc. Proprium hujus Aquileiensi hypodiaconi nomen, non Nicetas, sed Niceas est, 179. Hic Niceas hypodiaconus, patria Aquileiensi fuit, 181.

S. Niceas, seu Nicetas, Dacorum episcopus, et S. Paulini Nolanus amicus, non fuit episcopus civitatis Romanæ, constitutæ in Dacia cis Danubium; sed episcopatum gessit trans Danubium, 8 *seqq.* Civitatis Romanæ in Dacia cis Danubium nunquam invenit S. Paulinus Nolanus in prolixo carmine quod scripsit ad Nicetam redeuntem in Daciam, 10. Fuit hic S. Nicetas in Dacia Transdanubiana episcopus apostolicus, et ex ordine eorum qui gentium episcopi dicebantur; atque a Romana sede fortasse illic missus, 11. Fuit et Dardania oriundus, 12. Meminit S. Paulinus gentium barbararum, quas S. Nicetas Dacus ad Christianam religionem perduxit; quæque non cis, sed trans Danubium sitæ erant, 12, *seqq.* S. Paulinus ita describit regionem et gentes ubi Nicetas suum episcopatum agebat, ut Daciam Transdanubianam et barbaras gentes in ea positas intelligimus; nullatenus vero novam Daciam Romanam et populos in ea degentes, 14, 15. Hujus Nicetæ Daci mentio et elogium in Martyrologio Romano ad diem 7 Januarii, 16.

Nova Dacia Cisdanubiana, S. Nicetæ Daci tempore, non agebat alicujus episcopi apostolici opera; et quia pagani barbari aut nulli aut pauci ibidem aderant, et quia episcopi propriis ac episcopalibus sedibus abundabat, 16. Et con-

tra in Dacia Transdanubiana, et paganismus inter illas gentes barbaras dominabatur, et nulla episcopalis sedes erat; et unam Gothorum excipimus Ecclesiam, quam procul ad Tanaim sita, ad Daciam proprie dictam non pertinebat, 16, 17, 18. Gentibus trans Istrum positus prædicasse S. Nicetam Dacum fatetur Lequienus; et nihilominus eundem Kemesianæ cis Danubium facit episcopum, ex quodam Gennadii codice, 18. Quo circiter anno apostolatam suam inchoaverit S. Nicetas inter barbaras gentes trans Danubium, et quo circiter anno obierit? 19. Hujus S. Nicetæ merita prædicavit etiam S. Hieronymus; dum Bessorum, Scytharum, Hunnorum, atque Getarum in Christiana fide progressus testaretur, *ibid.* Georgius Dominicus in suo Adonis Martyrologio non bene opponit S. Innocentii papæ I Epistolas duas, pro astruendo S. Nicetæ Daci episcopatu in Romatiana civitate cis Danubium, 20.

S. Nicetas seu Nicetas Dacorum episcopus auctor esse non potuit *Explanationis Symboli ad competentes*, quam Gennadius tribuit Nicetæ seu Nicetæ Romatianæ civitatis episcopo; quia in ea Eutylianæ hæreseos mentio est, quam morte sua sanctus hic Nicetas longe præverat, 54. Sancti Nicetæ Dacorum episcopi ætas inquiritur, et annus quo circiter ad superos evolavit; et hoc ex S. Paulini Nolani perpensa ætate, ex ejusdem dicendi modis, atque ex multis ipsius S. Nicetæ meritis inter barbaras gentes, 55, 56. Pomparum et Theatrorum, apud barbaras gentes quas erudiebat, meminisse non poterat S. Nicetas Dacus, 45. Neque illi occasio fuisse videtur ea dicendi, quæ habentur in *fragmento* tertio S. Nicetæ Gennadiani contra superfluum carnis ornatum, etc., in maribus et in feminis, 51. Libellus *ad Virginem lapsam*, quem Gennadius tribuit Nicetæ seu Nicetæ Romatianæ civitatis episcopo, S. Nicetam Dacum, Paulini Nolani amicum, auctorem habere non potuit, 75.

S. Nicetas seu Nicetas Dacorum episcopus, et Dardania oriundus, styllum habere non poterat nitidum, comptum, Latinum, quale in *Explanationis Symboli* admiramus, 155. In Dacia vero barbara, ubi reapse episcopatum gessit, non erat cur Latino uteretur sermone, barbaris illis gentibus incomperito, 155, 156. S. Nicetas Dacus non est auctor Tractatum duorum qui sub ejus nomine memorantur in Bibliotheca nova Manuscriptorum Labbei, de Vigilii servorum Dei, ac de Bono psalmodiæ, 214. Defenditur inventio hujus sancti Nicetæ Daci in Martyrologium Romanum ad diem 7 Januarii a Baronio facta, 222, 225.

S. Nicetas seu Nicetas, quem Gennadius memorat in libro de Viris Illustribus, et quem Romatianæ civitatis episcopum dicit, non est Nicetas seu Nicetas ille Dacus qui sancti Paulini Nolani amicus fuit, etc., 21, *seqq.* Hic Nicetas seu Nicetas in *Symboli Explanatione*, cap. 4, Eutylianum errorem impugnat contra veram in Christo humanitatem; de quo errore sermonem habere non poterat Nicetas seu Nicetas Dacorum episcopus, 25, *seqq.* Errorem hunc Eutylianum indicat Nicetas Gennadianus iisdem dicendi modis, quibus S. Leo papa pluribus in locis, 24, 25, 26. Errorem eundem impugnat Nicetas in *Symboli Explanatione* iisdem sensibus, iisdem momentis, iisdem pene verbis, quibus a S. Leone Magno impugnat in epistola ad Flavianum, 27, 28, 29. Nec non eodem prorsus modo quo idem error post S. Leonem Magnum impugnatus fuit eodem petro sæculo pluribus in locis a S. Maximo Taurinensi et S. Pietro Chrysologo in Italia, et a Fausto Relensi ac S. Avito Viennensi in Gallis, 30, *seqq.* Inquiritur ætas Nicetæ Daci. ut clarius appareat Nicetam hunc Dacum Explanationis illius auctorem esse non posse, in qua Eutylianus error impetitur, 34, *seqq.* Non S. Leo a S. Nicetæ, qui illum præcesserit, et Dacus fortasse fuerit; sed S. Nicetas a S. Leone sumpsit, quæ adversus Eutylianum errorem scripsit in *Symboli Explanatione*, 37. Non oportebat quod Nicetas Gennadianus Eutylichen expresse nominaret in *Symboli Explanatione*, 40. Eutylianorum vero pseudoecclesiam nec poterat tunc nominare, 40, 41. Memorat Nicetas pompas atque theatra, oblectamenta scilicet Romani orbis, quæ apud gentes barbaras non obtinebant; quæque memorare Nicetas Dacus non potuisset, 45, *seqq.* Objurgat nimium corporis cultum, et superfluum carnis ornatum; abusus nempe, qui apud gentes barbaras, easque noviter ad fidem perductas, haberi non poterant, 51.

S. Nicetas seu Nicetas, Romatianæ civitatis episcopus a Gennadio appellatus, est dubio procul Nicetas seu Nicetas episcopus Aquileiensis, qui S. Leonis Magi tempore floruit, et ad quem ejusdem S. pontificis exstat epistola, 55, *seqq.* Probatum standum esse, ex præmissis, auctoritati codicis Ghisiani, qui S. Nicetam episcopum Aquileiensem auctorem facit *Explanationis Symboli ad competentes*; ejusdem nempe libelli qualitas de Symbolo, quem Gennadius tribuit Nicetæ seu Nicetæ Romatianæ civitatis episcopo, 55, 56. Judicium Caroli Fea, qui primus eruditus notam

fecit inventionem in codice Ghisiano *Explanationis Symboli*, *ibid.* Si error aut in Gennadio subsit, aut in codice Ghisiano, credendum potius Ghisiano codici, quam Gennadio, 57. Ignoscendum illustribus viris qui, ante inventionem *Explanationis Symboli* in codice Ghisiano, in contrariam ieressentiam, *ibid.* *Explanationis Symboli* titulos non est falsatus ab exscriptore, 58. Non est verisimilis intrusio vocis *Aquileiensis* in titulo opusculi *Explanationis Symboli*, *ibid.* Titulus hujus opusculi primævam suam et originale sinceritatem ostendit, 59. Opusculum *Explanationis Symboli* ea habet quæ tempus Nicetæ Aquileiensis designant, 61. Immo ea etiam quæ Aquileiensis Ecclesiæ fetum opusculum illud ostendunt, 63. Hoc secundum probatur ex vestigiis peculiaris Symboli Aquileiensis, quæ in Explanatione S. Nicetæ apparent satis manifesta; licet illius Symboli usus, saltem publicus, tempore temporis in Aquileiensi Ecclesia in desuetudinem abiisset, *ibid.*, usque ad 67. Item probatur ex multis quæ in Explanatione adsunt Rufini Aquileiensis Commentario in Symbolum plane conformia, 67-72. Etiam libellus *ad Virginem lapsam*, qui germinans est *Explanationis Symboli*, et a Gennadio citatur inter Nicetæ Romatiani opuscula, indicia habet tum generalia tum particularia Aquileiensis originis; quæ propterea Gennadianum Nicetam magis magisque confirmant non alium esse quam S. Nicetam Aquileiensem episcopum, 74, *seqq.*

Sanctus hic Nicetas in aliquo ex Gennadianis codicibus enuntiatur, non Romatianæ, sed Romanæ civitatis episcopus, 95. Hæc enuntiatio monere fortasse clarissimum De Rubeis debuisset felicis interpretationis suæ pro S. Chromatio Aquileiensi, qui similiter Romanus episcopus dictus fuerat, 94.

Sanctus Nicetas seu Nicetas episcopus Aquileiensis, probabiliter dictus fuit Romatianæ civitatis episcopus, quia, antequam episcopalem sedem Aquileiensem conscenderet, episcopus fortasse fuerit auxiliaris Aquileiensis Ecclesiæ ad portum Romatium, seu Romatium situs, 95, *seqq.* Hic Romatius seu Romatium portus, ubi fortasse S. Nicetas, veluti auxiliaris episcopus Aquileiensis Ecclesiæ, sedit, antequam Aquileiensem capesseret episcopatum, fuit probabiliter ipse Romatius seu Romatium Plinii portus, qui ad ostium fluvii ejusdem nominis situs erat, 125. Romatianæ civitatis episcopus dici quoque potuit S. Nicetas seu Nicetas, quia probabiliter ad portum Romatium seu Romatium sederit non infrequenter, etiam cum Ecclesiæ Aquileiensis clavum teneret, 121, *seqq.* Neque repugnat dici posse, et eundem ad Romatium Plinii portum prius sedisse veluti auxiliarem episcopum Ecclesiæ Aquileiensis; et postea Aquileiensem episcopum constitutum, non infrequenter etiam diversatum fuisse in portu Romatino novo, seu portus in ejusdem nominis civitate, *ibid.*, et 154. Anno 454, episcopatum Aquileiensem inchoavit S. Nicetas: sed alibi probabiliter, potius quam Aquileiæ, habitavit, primis saltem episcopatus annis; et fortasse in portu Romatino novo, qui jam tunc speciem quandam civitatis haberet; unde episcopus civitatis Romatianæ facile dici potuit, 151.

Diluuntur criminationes cl. Zabei in S. Nicetam Aquileiensem; parcitatis nempe scribendi, etiam in urgenti necessitate Ecclesiæ suæ, et neglectus responsionis ad S. Leonem, 157.

Aquileiensis hic episcopus, Nicetas est ne dicendus, an potius Nicetas? 179. Quid de illius patria sentiendum? 181. Quo anno Aquileiensem episcopatum adivit? 183. Quo anno, et quo die ad superos evolavit? 185. Expenditur epistola S. Leonis papæ ad eundem, 184. Opuscula recensentur S. Nicetæ ex Gennadio, Honorio, atque Trithemio, 185. Quid opusculum S. Nicetæ primum *ad Competentes*, quod desideratur, continere poterit, ex Gennadii indicatione, atque ex consimilibus SS. Patrum lucubrationibus, inquiritur, 187. Similiter de secundo, quod pariter desideratur, *de Erroribus Gentilitatis*, 189. Item de tertio, quod est *de Fide unice Majestatis*, 190. Præclara quædam de hoc opusculo tertio, 191, 192, 193. Quid fuerit opusculum quartum, quod itidem desideratur, *adversus Genethliologiam*? 195. Vix aliud appositum opusculum hujus argumenti, quod ad competentes esset, in tota antiquitate invenitur, 195. Expenditur censura ad hoc S. Nicetæ opusculum duorum nostrorum Gennadii codicum, et S. Nicetæ a Pelagianismi, seu Semipelagianismi nota defenditur, 196, 197. Quid sit opusculum S. Nicetæ quintum *de Symbolo*, quod super inventum fuit, explicatur, 198. Num hoc opusculum, seu hic sermo *de Symbolo* habitus fuerit a S. Nicetæ ad competentes in Symboli traditione, an vero in eorum redditione, inquiritur, 199, 200. Quid sit opusculum S. Nicetæ sextum, quod desideratur, *de Agni paschalis Victimæ*; et num ad competentes proprie dictos habitum fuerit, an potius ad neophytos seu ad infantes? 200, 204. Septimus S. Nicetæ liber recensetur jamdiu notus, est qui *ad Virginem lapsam*: ejus vices indicantur, ejus

epitome datur, ejus meritum aperitur, atque ejus usus apud ecclesiasticæ eruditionis cultores. 205, *seqq.* *Fragmenta* expenduntur opusculorum S. Nicetæ, quæ desiderantur; et cui quæque opusculo adjudicanda sint inquiruntur, 206, *seqq.* Quis opusculorum S. Nicetæ stylus? 209, 210. Quo tempore, quoque in loco positus, opuscula indicata scripserit S. Nicetas? 210, *seqq.* Num, præter opuscula indicata, aliquid aliud elucubraverit S. Nicetas? 215. Recensentur ea quæ alibi indicantur de S. Niceta, aut sub alicujus Nicetæ nomine; et ea quoque quæ ab eo scripta fuisse conjicimus, 214, 215, 216.

Sancti Nicetæ Aquileiensis episcopi vitæ sanctitas demonstratur, et sanctitatis opinio in qua decessit ex illius nominis inscriptione in Martyrologiis, 217. Quandonam locum obtinuit in Martyrologiis S. Nicetas? 218. Licet ad genuinum et primigenium Hieronymianum Martyrologium S. Nicetæ nomen non pertineat, vetustissima nihilominus est illius nominis accessio in liisdem Hieronymianis Martyrologiis, 219. Fit satis objectionibus virorum clarissimorum, qui in Martyrologiis, ubi ad x kal. Julii mentio est S. Nicetæ, etc., videre volunt Nicetam Dacum; non autem Aquileiensem; quique S. Nicetæ Daci mentionem ad diem 7 Januarii in Martyrologio Romano positam, posteriorem additionem dicunt pro arbitrio factam, 220, 225. Sancti Nicetæ sanctitas alia etiam ratione ostenditur, ac præcipue ex duobus opusculis quæ de eodem supersunt, 223, 224.

Quid nunc de S. Nicetæ Aquileiensis cultu, maxime vero in Ecclesia Aquileiensi? 224, 230. Fit satis animadversionibus eruditorum, atque etiam clariss. Zabei super hæc, 225, *seqq.* S. Nicetæ Aquileiensis episcopi (sicut et aliorum Aquileiensium episcoporum S. Valeriani et S. Chromatii) nullæ exstant apud nos sacrorum cinerum reliquiæ; neque constat quod exstiterint aliquando in tam celebri sacrarum reliquiarum thesauro Aquileiensis Ecclesiæ, 229. Quid inde inferimus cum clarissimo Mazochio? 230.

Nonnulla expenduntur quæ a S. Niceta aut minus exacte, aut durius dicta videri possent, 234, *seqq.*

Norisius, cardinalis, non satis accurate scripsit, plurimos fuisse in Aquileiensi Ecclesia ex ordine clericali, qui S. Leonis Magni tempore de hæresi Pelagiana erant suspecti, 170. *Vide* Pelagiani, et Pelagianismus.

Novatianus, pseudopapa, ordinatus episcopus dicebatur a duobus Aquileiensibus episcopis, Marcello et Alexandro, 109. At hi non alii fuisse ostenduntur quam auxiliares episcopi Ecclesiæ Aquileiensis, *ibid.*, et *seqq.* Immo neque Novatiani ordinatores fuisse; et probabiliter neque illius assecæ in schismate, 111.

Novatianorum error, quo negabant Ecclesiæ facultatem peccata aliquot graviora dimittendi; et num S. Nicetas quodam loco ad *Virginem lapsam* sententiam Novatianam protulerit? 234, *seqq.* In re hujusmodi doctrinam distinguere oportet a disciplina, 235.

O

Oculorum vox in textu evangelico, *Ibi erit fletus et stridor dentium*, invenitur apud S. Nicetam in utroque opusculo, 6. Hæc vox paucissimorum omnino codicum fuit in veteri Latina versione Italia dicta. 7. Hujus vocis usus in utroque opusculo germanitatem illorum opusculorum confirmat, *ibid.* Hanc vocem *oculorum*, bis a S. Niceta usurpatam in libello ad *Virginem lapsam*, non animadvertenter Maurini editores Operum S. Ambrosii, 8. Hæc voce nunquam usi sunt, in eodem Evangelico textu referendo, sancti Ecclesiæ Patres, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, in genuinis Operibus quæ habemus, *ibid.*

Opiliones consules duo; alter anni 453, alter anni 524, 78. Defenditur consulatus primi in inscriptione sepulcrali sacræ virginis Aquileiensis Columbæ, *ibidem*.

Oratio Dominica. Competentibus ad baptismum, una cum Symbolo fidei, etiam oratio Dominica tradebatur; et etiam de hac oratione sermones ab episcopis habebantur, 152.

Ospitium lapis sanctæ Columbæ virginis. *Vide* S. Columba.

P

Paganismus. *Vide* Gentilitas, et Gentiles.

Pagius Antonius, a Wesselingio notatus ob vocem *Romanianam* Gennadii, quam videre voluisset etiam in Itinerario Antonii, 84.

S. Pamphili martyris Apologia pro Origene; et quid de eadem sentiret divus Hieronymus, 4. Sub nomine S. Pamphili, ex versione Rufini, exstat liber adversus Mathematicos, etc., 195.

S. Paulinus Nolanus episcopus, S. Nicetæ Daci amicus. Ejus carmen ad Nicetam redeuntem in Daciæm, 10, *seqq.*, 35, 36. Quo anno ætatis atque æræ vulgaris ad superos evolavit? 35.

S. Paulinus patriarcha Aquileiensis. Ejus concilium Fo-

rojullense, et canones duo ad disciplinam virginalem pertinentes, 75. Hujus S. Paulini nomen non invenitur in calendario Aquileiensi Ecclesiæ sæculi decimi tertii, 227. Hic vocem *Filitoque* ad Symbolum in Italiam primum invenit, 273.

Peccata, et peccatores. Peccata ad mortem ducere docebat S. Nicetas, 234. Peccata sunt graviora quæ scandalum præbent fidelibus, quæque infideles blasphemare faciunt nomen Domini, 234. Nihil sibi peccatores blandiantur in peccatis ex multitudine sociorum, 234.

Communis Ecclesiæ praxis erat, S. Nicetæ Aquileiensis ætate, ut majus et gravius peccatum censeretur, quod inquisitione facta innotesceret, quam si illud ultro peccator confessus fuisset, 238. Ex illius temporis disciplina, aliqua etiam occulta peccata publica erant confessione pandenda, ad publicum subeundum poenitentiam remedium, 259. Quid inquisitione unæ temporis in peccata, atque delatio; et quid ex ea nunc vigeat disciplina? *ibid.* Quid de peculiari peccato virginis sacræ, quæ se violari clanculum permisisset, ac postea detecta esset invita? 259, 260. Virginis sacræ violator, cujus criminis reus censebatur? 263.

Distinctio communis apud Patres inter peccata in Deum, et peccata in fratres, seu in homines, 235. Inter peccata in Deum, imo inter graviora hujus generis peccata, merito recensebat S. Nicetas peccatum suæ virginis lapsæ, 235. Quid peccata in Spiritum sanctum? Et num S. Nicetas alique Patres prorsus irremissibilia dixerint peccata hujusmodi in Spiritum sanctum? 239, 240.

Pelagiani, et Pelagianismus. Hæresis Pelagiana habuit quidem sectatores in Aquileiensi provincia, vel ab initio sæculi quinti, Ecclesiastici ordinis homines, 167. Epistola S. Leonis Magni ad episcopum Aquileiensem anno circiter 442, super suspectis de hæresi Pelagiana, *ibid.*, et 168. Pelagiani, numquam pseudoeccliam peculiarem sibi constituerunt, *ibid.*, et 169. Pauci erant numero in Ecclesia Aquileiensi sancto Leone Magno pontifice, et ex ordine tantum clericali; neque vero absolute atque aperte Pelagiani, 170. Quid de Pelagianismo in provincia Aquileiensi, post citatam S. Leonis epistolam anni 442? *ibid.* Quid sedente Aquileiensi episcopo Januario; ad quem alia S. Leonis epistola anno 447? 171, 172. Quid demum S. Nicetæ episcopi tempore, qui ab anno 454 ad 485 Aquileiensem tenuit episcopatum? *ibid.*

A Pelagianismi seu Semipelagianismi nota S. Nicetas Aquileiensis episcopus vindicatur, contra censuram duorum Gennadii codicum Foro-Julienisium, 196, 197.

S. Petrus Chrysologus episcopus Ravennatium. Ejus epistola ad Eutychem; et ejus sensus adversus Eutychanum errorem, conformes sensibus S. Leonis papæ in epistola ad Flavianum, et S. Nicetæ in *Symboli Explanatione*, 31. Ex ejusdem S. Petri Sermonibus erulius paganos non paucos exstitisse tunc temporis in ea Italiæ parte, et in ipsa sua Ravennatensi diocesi, 139. Eximiis laudibus celebravit Adelphum seu Delphinum episcopum Aquileiensem in concione habita ad populum Ravennatensem, eodem præsentem, 217. Præclare suos veluti gradus constituit in fidei professione; et snum assignat credulitati locum, et quid credulitas valeat aperit, 265. Quid senserit de judicio extremo ultimorum viventium; num prævia morte, an absque morte sistendi iudicio sint? 269.

Phantasma. In phantasmate dicebant Eutyches et Eutychaniani factam Domini incarnationem, 23, 25. Phantasmaticos Christianos appellabat Eutychanos S. Leo Magnus, 25. Phantasmatis prædicator dictus fuit Eutyches a S. Avito Viennensi, 32. Contra Phantasma idem S. Avitus libros scripsit, 33.

S. Pius papa I, patria Aquileiensis, exhibetur in quadam pictura apud Bosium et Aringhium, veluti initiationem peragens Christianæ virginis, etc., 231.

Plinii locus, de Romatino portu et fluvio, 89.

Prenarum æternitas pro impiis, a S. Niceta luculenter asseritur, 232, 235.

Pœnitentia, prout est animi affectio, qua peccata detestamur, et pro peccatis Deo libere satisfacimus. Pœnitentiam lapsis necessariam docebat S. Nicetas, 235. Secundum conscientiam molem exhibenda est pœnitentiæ magnitudo, *ibid.*

Pœnitentia, prout est veteris ecclesiasticæ disciplinæ pars. Communis Ecclesiæ praxis erat, S. Nicetæ Aquileiensis ætate, ut graviori pœnitentia puniretur peccatum aliquod, quod inquisitione facta innotesceret, quam si illud ultro peccator confessus fuisset, 238. Quoti temporis pœnitentiam indixerit S. Nicetas suæ virgini lapsæ? 260. Super pœnitentia publica virginibus lapsis infligenda expenditur auctoritas S. Cypriani, et canon 13 concilii Illiberitani, 260, 261. Agonem pœnitentiæ appellat S. Nicetas cursum pœnitentiam; et quare? 261. Quibus exterioribus actibus pœnitentiam publicam agere debebat, ex S. Nicetæ prescri-

pto, lapsa virgo monasterii sui? 261. Quid agere quoque debebat eodem tempore ad concipiendum animo, nutriendumque dolorem perpetrati pro pudii? 262. Quoti temporis poenitentiam publicam indixerit S. Nicetas violatori virginis sacræ? 265. Quibus actibus poenitentialibus constare debebat hujus violatoris publica poenitentia? 265. In infligendis antiquitus publicis poenitentis ratio habebatur et sexus, et virium, *ibid.*

Poenitentia, prout est sacramentum, quo absolutio peccatoribus impertitur. Juxta veterem nonnullorum canonum sanctionem, quorundam criminum reis, neque in exitu vite absolutio impertiebatur, 283, 286. Ex hac veteri severitate processit fortasse hodiernus disciplinae vigor, quo absolutio quorundam peccatorum, aut summo pontifici, aut locorum ordinariis reservatur, *ibid.* Vetus illa severitas non fuit tamen communis totius Ecclesiæ disciplina: sed nihilominus allicubi obtinebat etiam sæculo quinto, atque eadem S. Nicetæ ætate, 286, 287. Eodem quinto sæculo primum posuerunt Romani pontifices huic severitati: ac tandem S. Leo Magnus sancivit eandem servandam esse in posterum tantummodo circa eorum personas qui in Deum a fide discedendo peccaverunt, 287, 288.

Politus Alaxander. Novitatis accusat opinionem sanctitatis Nicetæ episcopi apud Aquileienses; et cultum non approbat eisdem ab ipsis præstitum, si id fecerint absque certo aliquo iudicio Romanæ Ecclesiæ, 224.

Pompæ diaboli, quibus ante baptismum renuntiabant veteres Christiani ante Constantinum Magnum, quid? 44. Quid *pomparum* vocabulo intelligeretur, postquam pompæ veri nominis, data Ecclesiæ pace, desierunt? 44 et 45.

Pomposianum monasterium. Celebrissimi hujus olim monasterii bibliotheca, sæculo cadente undecimo, possidebat S. Nicetæ libellum de *Fide unice Majestatis*, sive de *Ratione Fidei*, quem Gennadius memorat, quemque nos desideramus, 191. Cur vero libellus hic S. Nicetæ, qui in Pomposiano monasterio undecimo desinente sæculo exstabat, postea perierit? 195. Duo alia S. Nicetæ opuscula eadem bibliotheca habebat, eodem cum præcedenti libello compacta volumine, et a scriptoribus veteribus non memorata, 214.

Portus Gruarius hodiernus non est portus Romatinus a Plinio indicatus, 91, 92. Portus Gruarius post Attilianam cladem e ruinis Concordiæ crevit, *ibid.* Portus Gruarius probabiliter est illa civitas Romatiana, de qua Gennadius, 92, 93. Portus Gruarius, melius fortasse dici debuisset portus Romatinus novus, aut civitas Romatiana, *ibid.* Ad hunc portum Romatinum novum probabiliter aliquandiu sedit S. Nicetas episcopus Aquileiensis; indeque Romatiense civitatis episcopus appellatus fuit, 151. Ad hunc Portum Gruarium hodie sedet episcopus Concordiensis; qui ideo episcopus Portus Gruarii vulgo etiam appellatur, 133.

Portus Romatinus a Plinio indicatus, trans Concordiam stetit, ad ostium Romatini fluminis, 91, 92. Post Aquileiæ et Concordiæ fatum, Romatinus Plinii portus veluti ab orbe evanuit, 92. Ad hunc Romatinum Plinii portum, aut Aquileiæ et Concordiæ fatum, probabiliter sederunt auxiliares episcopi Aquileiensis Ecclesiæ in hac Venetiæ parte siti, 125. Et fortasse etiam S. Nicetas, si auxiliaris episcopus Ecclesiæ Aquileiensis fuit ad portum Romatinum, antequam ejusdem Ecclesiæ clavum teneret, 124, 134.

Presbyteri, et presbyterium. Omnes, aut pene omnes presbyterii episcopalis sacerdotes, antiquitus episcopali etiam ordinatione fulgebant, 97. Episcopi mere auxiliares a presbyteris, ut plurimum, non distinguebantur, et presbyteri etiam appellabantur, 100. Concilium Sardicense statuit ut episcopus non constitueretur in pago aut parva urbe, ubi presbyter sufficiebat, *ibid.* Hoc ipsum recolendum dedit Africanis episcopus S. Leo Magnus, 108. In concilio Aquileiensi anni 581, non plures quam duo presbyteri interfuerunt; et alii omnes fuerunt episcopi, 112. Presbyteri illi, qui in Actis S. Hermagoræ protoepiscopi Aquileiensis dicuntur ab eodem directi ad civitatem Tergestinam, et ad alias similiter civitates, fortasse erant etiam episcopali gradu donati, 119.

Prudentius. Num admisit in alia vita medium quemdam statum pro adultis; ubi neque sit gloria, neque pœna, 280, 281.

Psalmi quinquagesimi recitatio quotidiana indicitur a S. Nicetæ virginis lapsæ monasterii sui; sed usque ad versiculum decimum nonum, 232. Hujus ejusdem psalmi intercessa recitatio, sicut etiam aliorum similiter, præscribitur in antiquis poenitentialibus libellis, *ibid.*

Pseudoecclésiæ. Pseudoecclésiæ Manichæorum, Catechrygarum, Marcionistarum nominat S. Nicetas in *Symboli Explanatione*, 39. Cur non pseudoecclésiæ Eutychnianorum? 40. Pseudoecclésiæ, ut plurimum, non statim ab ortu errorum suorum constituerunt sibi hæretici homines;

sed post temporis lapsam, 41. Pseudoecclésiæ Arianorum exemplum, *ibid.*, et 42.

R

Ravennatensis Ecclesia. Hæc ab ætate saltem S. Petri Chrysologi metropolitæ ecclesiastica facta fuit: et nihilominus illius antistites ante annum 533 simplici episcoporum titulo appellati fuerunt in papyris, 69.

Renuntiatio. Vide Abrenuntiatio.

Reservatio animarum, seu in loco lucis, seu in loco caliginis, ad diem usque adventus Domini; quid apud S. Nicetam? 275, 279.

Residentia episcoporum. Liberum olim erat episcopis in propria diocesi quocumque vellant loco permanere, 125, *seqq.* Vide etiam Cathedralis Ecclesia.

Resurrectio mortuorum. Quid sibi velit S. Nicetas verba, quod, resuscitatis omnibus, justa erit honorum malorumque distinctio; et quod tunc fulgebant justi sicut sol, etc., impii vero, etc.? 277, 278.

Revelationes divine, alicui privata persone de privata rebus, sæculi Ambrosii et sancti Nicetæ Aquileiensis ætate, minime raræ, 152.

Riphæi montes, sive Riphææ oræ, 13.

Romana Ecclesia, Romana sedes, Romanus pontifex. Romani pontifices a prisca usque temporibus gentium episcopos ordinabant, pro gentium conversione, pag. 11. S. Nicetas Dacus a Romana sede fortasse in Daciæ barbaram missus fuit, ut ibi illarum gentium esset apostolus, 11, 15. Auxiliarium episcoporum Romanorum pontificum, qui Romæ apud eisdem debebant, et Romæ aut urbis Romæ episcopi dicebantur, exempla tria, 97, 98. Dicti etiam hæc posterioribus sæculis episcopi diocessani sanctæ sedis apostolicæ, 98. Alii alterius generis auxiliares episcopi Romanorum pontificum, qui ab ipsis passim constituebantur in Latio et Campania et in Tuscia suburbicaria, etiam in vicioribus oppidulis, 101, 102. Quam arcis limitibus circumscripta esset horum episcoporum auctoritas, 103. Apostolicæ sedis providentia pro nimium multiplicato episcoporum numero in Ecclesiis Africa, 107. Romani pontifices, etiam quinto sæculo, dimicare debuerunt adversus ethnicam superstitionem in ipsa urbe Romæ sese extolentem, 152. Romanæ Ecclesiæ præconia, *ibid.* Consultationes synodice Orientis et Occidentis ad apostolicam sedem, 184. Consultationes S. Nicetæ Aquileiensis episcopi ad eandem, *ibid.*

Romatiana civitas; seu potius Remesiana, aut Bemisiana, vel Romessiana, in Dacia Cisdanubiana sita erat, 10 Civitatis hujus non meminit S. Paulinus Nolanus in carmine ad Nicetam redeuntem in Daciæ, *ibid.* Varietates veterum monumentorum in hac Daciæ Cisdanubianæ civitate nominanda, 84.

Romatiana civitas, a Gennadio memorata in Nicetæ an Nicetæ articulo, non est in Dacia inquirenda, sed in veteri diocesi, seu provincia Aquileiensi, 81, *seqq.* Fortasse non erravit Gennadius, dum Nicetam suum scripsit Romatiense civitatis episcopum; sed erraverunt potius illi qui eandem civitatem, non modo extra diocesim et provinciam Aquileiensem, sed etiam tam procul in Dacia Cisdanubiana quaesierunt, 85. At civitas illa Daciæ in veterum monumentis nunquam Gennadiano vocabulo Romatiana, seu Romaciana dicta fuit, 84.

Cardinalis Baronius Romatianam civitatem Gennadii, Aquileiam esse dixit; et cardinali Baronio nonnulli ex eruditissimis consenserunt, 85. Longè tamen plures opinionem illius, et opinionis fundamentum in discrimen vocarunt, ut Romatianam Gennadii uno ore in Dacia Cisdanubiana collocarent, 86. Opinio Baronii, seu opinionis fundamentum, etiam in hac litterarum luce, si luberet, posset illustrari et aliquo modo fulciri, *ibid.* Sed deserendus hoc loco omnino videtur Baronius, in eo quod Romatianam Gennadii civitatem, ipsam voluit esse Aquileiam; defendendus vero, quod Romatiense civitatis nomine ipsum Nicetæ intellexit Aquileiensem episcopatum, 87. Variantes lectiones vocis Romatiense in editionibus et codicibus Gennadianis, *ibid.*, et 88, 89.

Quisnam in Aquileiensi amplissima diocesi, S. Nicetæ tempore, locus, qui respondeat appellationibus Romatiense, etc., etc., quæ inveniuntur in Gennadii editionibus atque codicibus? 89. Hic locus est portus Romatinus; et locum hunc primus omnium indicavit in sancto Aquileiensi episcopo Nicetæ noster Lucretius Treus, *ibid.* Verba Plinii afferunt de portu Romatino, et variantes editionum Plinianarum lectiones in voce Romatino, *ibid.*, et 90. In Plinii verba animadversiones Philippi Cluverii: item Hofmanni, et Baurandri seu de Romatiense urbe, de Romatino fluvio, et Romatino portu, *ibid.*, et 91. Portus tamen Plinii Romatinus post Attilianam cladem veluti ab orbe evanuit, 92. Portus Gruarius hodiernus, ad eundem Romati-

num fluvium ortus, probabiliter est illa civitas Romaniana quam Gennadius memorat in Niceta, 92, 93. Vide *Portus Romanus*, et *Portus Grusarius*. Vide etiam *De Rubis*.

Probabiliter ad portum Plinii Romanium se recepit S. Chromatius Aquileiensis episcopus, anno præsertim 400, quo Aquileiensis ager patuit barbarorum copiis, Alarico duce; ubi etiam cum moram fortasse traxerit diuturniorem, Romanus, seu Romanus episcopus dici potuit, potius quam Romanus, 129. Ad portum vero Romanium novum, sive Gruarium probabiliter episcopatum suum Aquileiensem inchoavit S. Nicetas, ibique etiam diuturnam traxi moram, aut iterato ibidem etiam rediit, unde Romaniana civitatis episcopus dici potuit, et ita a Gennadio quoque nuncupari, 131. Exempla aliquot in hanc rem ex Ecclesiâ Mediolanensi; item ex Concordiensi, ac demum ex ipsa Aquileiensi Ecclesiâ, *ibid.*, seqq.

De Rubis Bernardus Maria, Aquileiensium rerum illustrator, Baronii opinionem impugnavit de civitate Romaniana Gennadii, 86. Difficultatem nuncupationis Romani episcopi in S. Chromatio episcopo Aquileiensi apte direxit, ut eum potius Romanium patria diceret, ex Romano portu Aquileiensis ditionis, 93. Cur vero nihil saltem huiusmodi excogitavit pro sancto Niceta, quem Gennadius dixit Romanianæ civitatis episcopum, aut etiam Romanæ, ut in aliquo codice? 94. Duos Aquileienses episcopos nuncupatos, Marcellum et Alexandrum, rejectit; sed ad auxilium episcoporum disciplinam antium non advertit, 109, seqq.

Rufinus Aquileiensis. Ejus Commentarius in Symbolum apostolorum, et huius Commentarii laudes, 67. Quo anno, quoque in loco positus Commentarium illum elucubraverit, nihil compertum apud scriptores, 68. Ab initio Commentarium hunc innotuisse Aquileiensibus dubitari nequit, 69. Restitit Commentarium veluti data opera in compendium redegit Venantius Fortunatus in sua *Symboli expositione*, 68, 69. Multa Rufini Commentario conformia in *expositione* S. Nicetæ, 70, 71. Probabiliter dum Aquileiæ presbyterum ageret Rufinus, Commentarium illum suum concinnavit, 143. Rufinus in Commentario data opera et diligenter impugnavit gentilitatem, *ibid.*, seqq. Rufinus Aquileiæ baptismum accepit, non a S. Valeriano episcopo, sed a S. Chromatio tunc Aquileiensis presbytero, 150. In Commentario suo rationem affert cur Aquileienses præsulibus Symbolo apostolorum inseruerint nota Aquileiensis formulæ additamenta, 160, 161. Explicatam quoque mentionem fecit processionis Spiritus sancti etiam a Filio, 273.

S

Sabatierius Petrus, Italæ Latine versionis editor, vocem *oculorum* in textu Evangelico, *Ibi erit fletus et stridor dentium*, bis tantum usurpatam vidit apud veteres, ideoque eam in textu Italæ suæ non admisit, 7.

Salvianus. Quid de Trevirensium insania erga circensia ac theatralia spectacula, in ipso eversæ Urbis exordio? 49, 50. Num modum quemdam statum admisit Salvianus pro adultis in alia vita, ubi neque sit gloria, neque pœna? 282, 283.

Sancti et sanctorum cultus. Omnes episcopi antiquitus sancti et sanctitatis titulo viventes donabantur, 216. Non ideo tamen omnes post mortem sanctitatis cultum obtinebant, exceptis episcopis martyrii gloria coronatis, *ibid.* Tres tantummodo sunt Aquileienses episcopi non martyres quinque priorum sæculorum, qui sanctitatis cultum obtinuerunt, *ibid.* Exempla afferuntur Aquileiensium episcoporum quinti sæculi, qui quamvis et sancti et sanctitatis titulo viventes honorati fuerint, sanctitatis cultum post mortem minime obtinuerunt, 217. Sanctitatis alicujus testimonium est, ipsa illius nominis in Martyrologiis recensio, *ibid.* Et hoc, etiamsi recensentur absque ullo seu beati seu sancti titulo, 219. Sancti ac beati denominatio in veteribus Martyrologiis non est æstimanda juxta vigentem Ecclesiæ disciplinam, qua beati inferiores gradu a sanctis censentur in cultu, 220. Quenam antiquitus ratio fuerit colendi sanctos, cum viris clarissimis investigatur, 225. Soli sancti Martyres antiquitus in Ecclesiâ colebantur, festo die indicto cum peculiari officio et missa, paucis tantum, decursu temporis, eisque celeberrimis, inductis confessoribus, 226, 227. Sanctorum non martyrum paulo antiquiorum canonizatio ab inventione corporum sumebat initium, 229.

Sanctorum merita et orationes pro nobis a S. Niceta asseruntur. Sanctorum invocationem docet, 235.

Sardicensis concilii canones, de non constituendis episcopis in pagis vel parvis urbibus, sed tantum in urbibus populosis et episcopatu dignis, 101.

Scythæ, harliara gens, ubiannam positi? 14.

Sidonius Apollinaris in Epitaphio Claudiani Mamerti fratris S. Mamerti episcopi Viennensis, eum vocat antistitem

ordinis in secundo, id est, ut videtur, episcopum auxilium S. Mamerti fratris illius, 99.

Sirmoudi opinio, non faret episcopis auxiljaribus, 99.

Spiritus sanctus. Spiritus sancti processio, etiam a Filio. Hujus processionis Spiritus sancti etiam a Filio, explicite non meminit S. Nicetas Aquileiensis in sua *Symboli Expositione*; sed id commune habuit cum alijs Patribus, tum ejusdem, tum anterioris ætatis, 270. Cur S. Nicetas alique Patres, processionis Spiritus sancti etiam a Filio explicite non meminerint, *ibid.*, 271. Non ideo tamen S. Nicetas, alique Patres, negatæ processionis Spiritus sancti etiam a Filio argui possunt, 271, 272. Fides processionis Spiritus sancti etiam a Filio, communis erat professionis, S. Nicetæ ætate; licet explicite in Symbolo non traderetur, *ibid.*, 273. S. Nicetas nihilominus hujus processionis sancti Spiritus etiam a Filio mentionem quamdam fecisse videtur, 275. *Vid.* Filioque.

Status mediis in alia vita, ubi neque sit gloria, neque pœna. Huncne statum in alia vita admisit S. Nicetas? 279. Expenduntur complures sanctorum Patrum, tum Græcorum, tum Latinorum, Nicetæ similes dicendi modi, *ibid.*, usque 282. Cum Jacobo Billo recto sensu donatur tum sancti Nicetæ, tum aliorum Patrum, scriptorumque, in hanc rem aut ambigua, aut non satis aperta loca, 282, 283. Verba eorumdem ambigua, aut non satis aperta, clarioribus alijs explicantur, maxime vero in S. Niceta, 283, 284.

Stylus cognoscentium operum optima regula, 4. Ex stylo germanitate agnosimus opusculorum S. Nicetæ, de *Symbolo*, et ad *Virginem Iansum*, 5. Aliquid præter stylum in didicandis scriptionibus desiderari solet, 6. Stylus *Explanationis Symboli* Nicetam autorem illius prodidit Aquileiensem, potius quam Dacum, 154. Stylus opusculorum S. Nicetæ perpenditur, et sui generis stylus asseritur, 209, 210.

Suffraganæ Ecclesiæ, et suffraganei episcopi. Suffraganæ cathedrales ecclesiæ metropolis Aquileiensis, ibi decursu temporis, ut plurimum, erectæ fuerunt, ubi primitus auxiliares episcopi pro eadem Aquileiensi Ecclesiâ sedere consueverant, 116. Episcopi quatuor suffraganeorum cathedralium Ecclesiæ Aquileiensis, in monumentis duodecimi et decimi tertii sæculi, recensentur veluti canonici nati Aquileiensis Ecclesiæ, 117. Adsunt exempla episcoporum et archiepiscoporum in Gallia, qui canonici erant ecclesiæ sancti Martini Turonensis; nec non et episcoporum provincie Cantuariensis in Anglia, qui canonici erant metropolitane ipsius Cantuariensis Ecclesiæ, *ibid.* At canonicatus in Aquileiensi Ecclesiâ quatuor suffraganeorum episcoporum ejusdem Ecclesiæ, indicare videtur Aquileiensem eorum originem, ab eo tempore quo, auxiliares cum essent episcopi, ibidem fortasse constituti pro episcopo Aquileiensi, de ejusdem Aquileiensis Ecclesiæ gremio censentur, *ibid.*, et 118. Suffraganæ Ecclesiæ in Occidente quodammodo existerint, etiam antequam earundem Ecclesiæ matres metropolitanarum nomine et dignitate gauderent, 120. Modus aperitur quo suffraganæ Ecclesiæ primitivæ in Christiano orbe surrexerunt, et quo etiam efformatæ fuerunt suffraganæ ecclesiæ metropolis Aquileiensis, 121. Quibus honoris significationibus suffraganæ Ecclesiæ, maxime vero suffraganæ Aquileiensis provincie, coluerint antiquitus metropolitanam? 121, 122. Filius vocabat suffraganeos episcopos suos, sed singulari exemplo, Foleus quidam Rhemensis archiepiscopus sæculo decimo, *ibid.*

Symbolum apostolorum. Symbolum apostolorum Ecclesiæ Aquileiensis, in quo differbat a veteri Symbolo apostolorum communi Romano? 63. Sancti Nicetæ tempore jam obsoleverat usus Symboli Aquileiensis in ipsa Aquileiensi Ecclesiâ, maxime vero in publicis Symboli expositionibus, 64. Probabiliter multo etiam ante S. Nicetæ episcopatum coepit in Ecclesiâ Aquileiensi Romanum Symbolum prævalere, *ibid.* Etiamsi S. Nicetæ ætate Romanum Symbolum publice in Aquileiensi Ecclesiâ traderetur, non ita tamen obsoleverat vetus Aquileiensis formula, ut ea privati non uterentur, et ut Ecclesiæ ejusdem præsulibus ipsius additamenta quandoque non adhiberent, explanationis gratia, in Romani Symboli explanationibus, 66. Ubi in Romani Symboli explanationibus vestigia adsint veteris Aquileiensis Symboli, non immerito eadem explanationes censeri possunt Ecclesiæ Aquileiensis fetus, *ibid.* Apostolorum Symboli additamenta inseruerunt Aquileienses præsulibus, ut obviam irent quibusdam hæresibus, quibus facilis esset accessus apud Aquileienses, ac probabiliter commercii causa, 160, 161.

Symboli aristolici expositiones, aliæ erant domesticæ ac privatæ, aliæ publicæ et solennes, 151. Privatas dabant competentibus inferiores clerici, ac præsertim diaconi; publicas semper, aut fere semper, et ex munere proprio

episcopi, 151, 152, 153. Symbolum competentibus oretenus tradebatur; a competentibus oretenus reddebatur, velito prorsus quocumque scriptæ paginæ adminiculo, 238, seqq. Atque hæc eadem erat Aquileiensis Ecclesiæ disciplina, 240. Quandiu hæc disciplina in Ecclesia perduraverit, ac præsertim in Ecclesia Aquileiensis? 241.

Symbolum fidei sanctus Nicetas appellat pactum a competentibus cum Domino factum, 242. Appellat quoque commonitorium fidei, 242.

T

Tergestina Ecclesia. Tergestini episcopi, in veteribus monumentis Aquileiensibus, exhibentur veluti canonici nati metropolitana Ecclesiæ Aquileiensis, 117, 295. Ad Tergestinam civitatem presbyterum et diaconum primus duxit, apostolico ævo, S. Hermagoras protoepiscopus Aquileiensis, 119.

Theatrum. Theatris instructa fuit Aquileiensis urbs ante Attilanam cladem, et fortasse etiam postea, 48, 49. Theatra frequentia erant in minoribus etiam urbibus ac municipiis, atque exstabant interdum in ipsis pagis, 48.

Theophilus, Gothorum episcopus. Vide Gothi.

Treus Lucretius, auctor operis cui titulus: *Sacra Monumenta provincie Fori-Julii*, omnium primus Romanam Gennadii et Martyrologii Romani civitatem in Aquileensi Ecclesia invenit, 89.

Trithemius Joannes. Ejus de S. Niceta testimonium in opere de Scriptoribus Ecclesiasticis ex editione Fabricii, 185. Quid vero peculiare in editione Francofurtensi 1601, typis Wecheliani? 182. Libellum S. Nicetæ primum ad competentes, quem Gennadius describit, unico vocabulo *Præparatorium* appellat Trithemius, 187.

U

Urbis Romæ et Romæ appellatione donabantur antiquitus in Hispania quælibet regniæ urbes, 86.

Urbis Romæ et Romæ episcopi, priscis sæculis dicebantur auxiliares episcopi pontificum Romanorum, qui Romæ debebant apud eosdem, 97, 98.

V

S. Valerianus Aquileiensis episcopus. Fo sedente, ac presidente una cum S. Ambrosio Mediolanensi episcopo, celebratum fuit Aquileiense concilium anno 381, 112. Ad hunc Valerianum probabiliter pertinebant aliqui ex episcopis absque sede, qui huic concilio interfuerunt, 115. Non baptizavit Rufinum, quia tunc aberat Aquileia; religionis causa, 150. S. Valeriani nomen abest a Kalendaris et Missalibus typis editis Aquileiensis ritus; et nihilominus astruitur illius cultus in Aquileiensi Ecclesia, 225, 226. Hujus sancti episcopi nullas in Aquileiensi Ecclesia notæ sunt, aut fuerunt præteritis sæculis, sacrorum cinerum reliquæ, 229.

Velatio conjugalis, quid apud ethnicos Romanos? quid apud Christianos? 249, 250.

Velationis mulierum in Ecclesia præceptum ab Apostolo factum, ad virgines etiam Deo dicatas Tertullianus extendit; et quare? 249.

Velatio virginialis. Vide Virginitas, et Virgines Sacræ.

Venantius Fortunatus, in sua *Symboli Expositione*, veluti data opera, in compendium redegit Commentarium Rufini in Symbolum apostolorum, 68.

Vercellensis Ecclesia. Monasterium virginale Vercellense, S. Eusebii nuncupatum, primum in Occidente asseritur in quodam libro, etc., 245.

Vestimenta subtilia reprehendebat S. Nicetas in fidelibus sibi commissis: quid vero per hanc vestimentorum subtilitatem? 52. Horum vestimentorum abusus apud barbaras gentes non videtur obtinuisse; facile vero apud Aquileienses, etiam post Attilanam cladem, 52, 53.

Vigiliæ sacræ. Vigiliarum sacrarum usum in Aquileiensi Ecclesia vigentem memorat sanctus Nicetas, 242.

Virginitas et Virgines sacræ. Ex libello S. Nicetæ ad *Virginem lapsam* eruditi omnes semperunt, qui argumentum illustrarunt de sacris virginibus, earumque coetibus ac instituto, 72. Virginitas culta a muliebri sexu apud Aquileienses, 74. De virginibus, seu sacratis, seu non sacratis, quid sanctum fuerit in concilio Foro-Julienis anni 706, sub S. Paulino patriarcha Aquileiensi? 75. S. Columba, virgo sacra Aquileiensi Ecclesiæ, quæ nonagenaria obiit anno 483, ejusque inscriptio sepulchralis, 76, 77. Quid de virginitatis proposito, ac de virginibus sancti Patres? 253. Quid virgo sacra apud S. Nicetam fuerit? 255. Quid virginale corpus in ore ejusdem atque aliorum Patrum? *ibid.* Quid Virginitatis gloria et virgines Deo sacræ in hominum opinione priscis sæculis? 256. Quanta cura probarentur puellæ, antequam ad virginitatem Deo dicandam admitterentur? 256. Quid de virginitatis proposito solemniter explicato, S. Nicetæ ætate, Ecclesiæ doctrina ferebat? 257, 258.

Quenam ætas requirebatur in puellis ut ad virginitatis propositum emittendum admitterentur? 246.

In velatione solemniter sita erat virginialis propositi publicæ et plena professio, 248, 249. Quid velatio virginum indicaret; et unde sumpta hæc velationis in virginibus cæremonia? *ibid.* Velationis virginum monumenta, primi et secundi sæculi, in Ecclesia Romana, 250, 251. Virginum velamen sacrum ac sanctum appellavit antiquitas: et unde illius sanctitas veniebat? 251. Plura de hoc velamine virginali traduntur, quæ formam illius, materiam, qualitatem usumque respiciunt, ex quodam potissimum Tertulliani textu, 251, 252. Virginum velatio, consecratio antiquitus dicebatur; et ita semper appellata fuit, 252. Hæc vero ad divinum altare peragebatur, ac maxime die sancta Dominica Resurrectionis, 252, 253. Die quoque Natali Salvatoris nostri agebatur hæc solemnitas; cui demum alia quoque festivitates præstitutæ fuerunt, *ibid.* Quid vero de habitu sacrarum virginum? *ibid.*, et 254. Quis sacrarum virginum initiator? *ibid.* Virginum initiationem comitabatur episcopi ad eas allocutio, 255. Vide Crines sacrarum virginum.

Processus virginum in ecclesiam, choro facto, ad hymnorum spiritualium cantum, ad lectiones celestes, et etiam ad sacras vigiliis noctis, 255. Cautiones a patribus incalcatæ et a virginibus adhibitas pro ipso ad ecclesiam accessu, 256. Die tantum Dominica ad ecclesiam procedebat virgines Bethlehemitici monasterii, *ibid.* In ecclesia vero sacræ virgines omnes simul uno loco aderant; qui locus in ecclesia Aquileiensi erat etiam tabulis separatus, ac peculiari elegantia ornatus, 257. Ad hunc locum matronæ religiosæ ac nobiles veniebant, ut a sacris virginibus osculum pacis acciperent, *ibid.* Episcoporum peculiaris cura erga sacras virgines; ac præsertim S. Nicetæ episcopi Aquileiensis erga sacras virgines monasterii sui, 257, 258.

Virgines sacræ quæ se violari permisisset adulteram dixerunt sancti Patres, 259, 260. Bis adulteram appellavit S. Nicetas suam virginem lapsam; et quare? *ibid.* Ad peculiarem honorem servandum integræ virginitatis nulla viduarum adhibebatur ad velum accipiendum; et virgines ipsæ quæ virginitatis iacturam fecissent absque propria culpa, amplius in virginum coetu ac numero non habebantur, *ibid.* In virgines sacræ, quæ pactum virginitatis sua culpa non servassent, semper animadvertit antiquitas severioribus penis, *ibid.* Vide etiam Peccata, Pœnitentia.

Vita æterna extra unam catholicam Ecclesiam comparari non potest, 252. In hac tamen etiam catholica Ecclesia vita æterna solis est fidelibus et caste viventibus præparata, *ibid.*

Vivos et mortuos. Quomodo hæc verba Symboli explicaverit Rufinus Aquileiensi in suo Commentario in Symbolum apostolorum? 71. Quomodo S. Nicetas in *Symboli Explanatione*? 266. Quomodo S. Augustinus alicuique Patres? *ibid.*, usque ad 270. Vide Judicium Extremum.

W

Wesselingus Petrus, editor atque illustrator Itinerarii Antonini, opinionem carpi Antonii Pagii, qui in eodem Itinerario, pro voce *Remisiana*, videre voluisset vocem *Gennadii Romaniana*, 84.

Z

Zabeus Joannes Prodocimus, peculiari sua dissertatione Venetiis edita anno 1803, probandum sibi proposuit *Explanationem Symboli* tribuendam probabilis esse sancto Nicetæ Dacorum episcopo, quam beato Nicetæ episcopo Aquileiensi, 1. In eorum sententiam ivit, qui Nicetam seu Nicetam, a Gennadio appellatum Romanicæ civitatis episcopum, alium ab Aquileiensi Nicetæ seu Nicetæ dixerunt, eumque propugnatum illius in Dacia civitatis episcopum, quæ Remisianæ, aut parum dissimili alio nomine appellatur; eundemque propterea qui S. Paulini Nolani amicus fuit, 1. Agnovit Zabeus germanitatem duorum opusculorum Romaniani Nicetæ quæ extant; *Explanationis* scilicet *Symboli*, et libelli ad *lapsam Virginem*, 5. In verbis S. Nicetæ, *Explanationis* cap. 4, non animadvertit Zabeus confutationem noviter exorti Eutycheiani erroris; sed obiter tantum asperit reprobationem veterum illorum hæreticorum, qui veram in Christo humanitatem negarunt, et ita quodammodo Eutychei præluserunt, 27. Verba tituli ex codice Ghislano, *Beati Nicetæ Aquileiensis episcopi*, gratis asserit Zabeus converti debere in *Beati Nicetæ vel Nicetæ Romanicæ in Dacia episcopi*, 56. Titulum *Explanationis* frustra falsatum putat ab illius exscriptore, qui vocem *Aquileiensis* arbitrario addiderit, 58. Non esse S. Nicetæ Aquileiensis *Explanationem Symboli* ostendere nititur Zabeus, quia in ea non peculiare Symbolum Ecclesiæ Aquileiensis explanatur, sed commune Symbolum vetus Ecclesiæ Romanæ; neque advertit Symbolum Aquileiense S. Nicetæ tempore jam in desuetudinem abiisse, quoad publicum

eiusdem usum, ut Romano Symbolo locum daret, 63. Vocem *Impassibilis*, Aquileiensis Symboli, in Explanatione S. Nicetæ adhibitam, Zabeus non vidit, 67. Voces alias, ex Aquileiensis Symbolo a S. Nicetæ in Explanatione usurpatae, quæ indicia sunt Aquileiensis originis Explanationis illius nullius momenti existimat pro asserendo eidem Nicetæ Aquileiensis episcopatu. *ibid.* Varietates veterum monumentorum in signanda Dacæ civitate, cuius episcopus perhibetur Nicetæ Gennadianus; inter quas ipsa Gennadii Romatiana seu Romaciana locum non habet, 84.

Capite 7 data opera fit satis Zabei momentis contra Aquileiensem Nicetæ seu Nicetæ Gennadiani episcopatum, 134, *seqq.* Non probat Zabeus Aquileiensem episcopatum quinto sæculo non habuisse cur gentilitatem libello apposito aut data occasione impugnet, prout impugnavit Gennadianus Nicetæ, 135, *seqq.* *Vide Gentilitas et Gentiles.* Barbaræ et efferatæ gentis epitheta non conveniunt Dacorum populo cis Danubium sito, ubi Nicetæ Gennadiani episcopatum figit Zabeus, 136. Non evincit Zabeus, non consuevisse Aquileienses episcopos per seipsos Symboli explanationem catechumenis tradere, 150. Non innititur veritati Zabei assertio, quod il tantum episcopi consueverint per seipsos explanationem Symboli tradere catechumenis, aut quibus fuerit familiare loqui ex tempore, aut quibus consuetudo scribendi calamum effecerat promptior, 153. Stylus opusculorum Nicetæ Gennadiani Zabeo non suffragatur, ut eundem astruat non Aquileiensem fuisse, sed Dacum: quinimmo Aquileiensem illum fuisse, potius quam Dacum, ex stylo ipso cognoscimus, 154. Defectum exercitationis in scribendo non probat Zabeus in Aquileiensis Nicetæ, ex criminationibus quas eidem apponit; parcitatis nempe scribendi, etiam in urgenti necessitate Ecclesiæ suæ, et neglectus responsionis ad epistolam S. Leonis 157. Objectiones ex Latino sermone, quas prævi-

det Zabeus non solvit: quinimmo Ulfilæ episcopi factum, quod sibi Zabeus objicit, tale est, ut omnino contra illius sententiam faciat, 159. Iterum barbaras ferasque nationes perperam appellat populos novæ Daciæ cis Danubium; et Dacos barbaros cum Romanis confundit, 160. Nihil omnino probat contra Aquileiensem Nicetæ Gennadiani episcopatum mentio quæ in Explanatione habetur Marcionitarum, Cataphrygarum, Manichæorum, et erroris etiam Ariatorum, 160, *seqq.* Immo rem nostram agit Zabeus, dum Marcionitarum, Cataphrygarum ac Manichæorum errores obtinuisse asserit inter barbaras Dacorum regiones, etc., 164, 163. Hos enim errores barbaræ gentes secum in Italiam tulerunt, atque in Aquileiensem ditionem, in tot eorum irruptionibus, etc., *ibid.* Manichæi vero, etsi non barbari, Nicetæ ætate in Aquileiensi episcopatu adesse poterant, ob infelicem illorum temporum conditionem, 166. Non erat cur Pelagianorum aut Pelagianismi mentionem faceret S. Nicetæ Aquileiensis in Explanatione capite 10, ubi de pseudoeclesiis hæreticorum et schismaticorum; et quare? 167, *seqq.*

Novum S. Nicetæ Aquileiensis cultum probare nititur Zabeus in ipsa Aquileiensis Ecclesia, ex defectu Nicetæ nominis in omnibus Calendariis ac Missalibus propriis Aquileiensis Ecclesiæ, quæ supersunt: sed huic animadversionis fit satis, 224.

Zacharia Franciscus Antonius perperam Fontaninum criminatus est super interpretatione inscriptionis sepulchralis sacræ virginis Aquileiensis Columbæ, 78.

S. Zeno, Veronensium episcopus. Egregius illius tractatus, seu sermo, de duodecim Signis, ad neophytos post baptismum, 195, 196.

S. Zosimus, Romanus pontifex, anno 418, tractoriam evulgavit adversus Pelagii ac Cælestii errores, 167.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. PETRUS CHRYSOLOGUS.

Seb. Pauli præfatio in novam hanc editionem.	
VITA S. PETRI CHRYSOLOGI, ex Libro Pontificali	
AGNELLI.	13
CAPUT PRIMUM.	<i>Ibid.</i>
CAP. II. — Petri Chrysologi ordinatio cœlitus imperata.	16
CAP. III. — <i>Ædes</i> Petro curante constructæ. Ejusdem cum Projecto Corneliense synchronologia. S. Barbatiani funus.	17
CAP. IV. — Petrus mortem suam prævidet, prædicatque. Forum Cornelii pergit ibique decedit. Locus sepulchri.	18
<i>Observationes Rucchinii abbatis ad Vitam Petri Chrysologi ex Agnelli Pontificali.</i>	19
VITA PETRI CHRYSOLOGI, ex Castillo.	27
§ PRIMUS. — Chrysologi patria, ortus et nomen proponuntur.	27
§ II. — Chrysologi educatio, ad episcopatum Ravennæ electio et ejusdem consecratio referuntur.	30
§ III. — Varia Chrysologi episcopi Ravennatis gesta virtuteque referuntur.	34
§ IV. — De pretiosa Chrysologi morte ejusque sepulchro glorioso.	37
§ V. — De scriptis divi Petri Chrysologi.	40
VITA PETRI CHRYSOLOGI per Dominicum Mitam.	43
SCHOENEMANNI NOTITIA, in qua locus, tempus et forma omnium editionum S. Petri Chrysologi indicantur.	79
DISSERTATIO de Metropoli ecclesiastica Ravennatensi, per Jos. A. Amadesium.	91
<i>Proœmium.</i>	<i>Ibid.</i>
CAPUT PRIMUM. — Utrum Mediolanensi Ecclesiæ subjecta fuerit Ecclesia Ravennas quatuor prioribus sæcæ Christianæ sæculis.	92
CAP. II. — De litteris Clementis II, Romani pontificis præminentiam in concilio Ravennati episcopo super Mediolanensem asserentis.	111
CAP. III. — Quid operari liceat de origine Metropolitice dignitatis in Ecclesia Ravennatense.	143
CENSURA Sermoanum Petri Chrysologi.	179
PETRI CHRYSOLOGI SERMONES.	183
SERMO PRIMUS. — De duobus filiis, prodigo et frugi, et primo de abcessu prodigi a patre.	183
SERMO II. — De <i>eisdem</i> , ubi de reditu filii ad patrem.	187

SERMO III. — De <i>eisdem</i> , ubi de occursu patris ad filium.	190
SERMO IV. — De <i>eisdem</i> , ubi de livore senioris filii in prodigum redeuntem.	194
SERMO V. — De <i>eisdem</i> , Judæum et Gentilem figurantibus.	197
SERMO VI. — De lætitia ob inductionem gentium ad fidem et gratiam. <i>In Psalmum xcix.</i>	202
SERMO VII. — De hypocritis et eleemosyna. In illud Matthæi vi: <i>Cum jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes.</i>	205
SERMO VIII. — De junio et eleemosyna.	208
SERMO IX. — De <i>eisdem</i> . In illud Matthæi: <i>Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus.</i>	211
SERMO X. — De infidelibus ad baptismum ducendis. <i>In Psalmum xxviii.</i>	214
SERMO XI. — De jejuniis et tentationibus Christi.	219
SERMO XII. — De <i>eisdem</i> .	222
SERMO XIII. — De <i>eisdem</i> .	226
SERMO XIV. — De fructibus eleemosynæ. <i>In Psal. xl.</i>	231
SERMO XV. — De centurione.	234
SERMO XVI. — De duobus dæmoniacis.	238
SERMO XVII. — De dæmoniacis.	245
SERMO XVIII. — De socru Petri infirma et sanata.	246
SERMO XIX. — De scriba, cui Christus sequi se non permisit.	249
SERMO XX. — De sedata maris tempestate.	253
SERMO XXI. — De <i>eisdem</i> .	257
SERMO XXII. De terrenorum cura despicienda, deque servo vigili.	259
SERMO XXIII. — De terrenorum cura despicienda, et promissione Regni.	263
SERMO XXIV. — De servo vigili et felicitate regni Dei.	266
SERMO XXV. De terrenorum cura despicienda, et promissione regni.	269
SERMO XXVI. — De fideli dispensatore.	272
SERMO XXVII. — De scandalo tollendo.	275
SERMO XXVIII. — De Matthæi publicani ac divitis vocatione, et de Christo cum publicanis manducante, et apostolos pauperes eligente.	278
SERMO XXIX. De <i>eisdem</i> , et de auro.	281
SERMO XXX. — De <i>eisdem</i> .	284
SERMO XXXI. — De pharisæorum et discipulorum Joannis jejuniis.	287

SERM. XXXII. — De eo qui habebat manum aridam,	299	SERM. XCV. — De eadem, ubi de Magdalene allegorica conversione.	467
SERM. XXXIII. — De filia archisynagogi, deque muliere sanguinis profluvio laborante.	299	SERM. XCVI. — De parabola zizaniorum.	469
SERM. XXXIV. — De eisdem.	296	SERM. XCVII. — De eadem.	471
SERM. XXXV. — De muliere profluvio sanguinis obnoxia,	299	SERM. XCVIII. — De parabola grani sinapis.	474
SERM. XXXVI. — De hæmorrhoida, et filia archisynagogi.	301	SERM. XCIX. — De parabola fermenti.	477
SERM. XXXVII. — De Jonæ prophetæ signo.	303	SERM. C. — De Syrophœnissa, sive Cananæ.	479
SERM. XXXVIII. — De injuria æquo animo toleranda.	306	SERM. CI. — De morte contentenda a fidelibus, et quare illam permiserit Deus. In illud Lucas: <i>Nolite timere eos qui occidunt corpus, etc.</i>	481
SERM. XXXIX. — De Perseverantia orationis.	309	SERM. CII. — De centurione.	484
SERM. XL. De bono Pastore.	312	SERM. CIII. — De filio viduæ excitato a mortuis, deque corporum resurrectione.	487
SERM. XLI. — De jejuniis et eleemosyna.	314	SERM. CIV. — De divite cujus ager ferax fuit.	490
SERM. XLII. — De eisdem.	317	SERM. CV. — De muliere quæ habebat spiritum infirmitatis.	492
SERM. XLIII. — De oratione, jejuniis et eleemosyna,	320	SERM. CVI. — De sicu quæ fructum non protulit.	495
SERM. XLIV. — De consilio impiorum, via peccatorum, et cathedra pestilentiæ. In <i>Psalmum</i> I.	322	SERM. CVII. — In D. Petrum episcopum Ravennæ.	497
SERM. XLV. — De homine fragili Deum orante, ne se arguat in ira. In <i>Psalmum</i> VI.	325	SERM. CVIII. — De homine, ut sit hostia et sacerdos Dei. In verba Apostoli: <i>Obsecro vos per misericordiam Dei, etc.</i>	499
SERM. XLVI. — De exultatione spiritali, et confessione peccatorum. In <i>Psalmum</i> XCIV.	328	SERM. CIX. — De hostia corporis et animæ, Deo rationaliter offerenda. In eadem verba Apostoli.	501
SERM. XLVII. — De parabolis inventæ margaritæ, et sanguis missæ in mare.	331	SERM. CX. — De salute sub fide reposita, justificatione a Deo per Christum, et de morte pro Christo subeunda. In verba ejusdem: <i>Non est autem scriptum propter Abraham tantum, etc.</i>	505
SERM. XLVIII. — De Christo, fabri filio appellato, et de invidia.	333	SERM. CXI. — De peccato originali. In verba ejusdem: <i>Propterea sicut per unum hominem peccatum in hanc mundum intravit.</i>	505
SERM. XLIX. — De eisdem, secundum Marcum.	337	SERM. CXII. — De morte per hominem, vita et gratia per Christum habita, deque abundantia delicti propter legem: In verba ejusdem: <i>Si enim unus delicto mors regnavit per unum.</i>	507
SERM. L. — De paralytico curato.	339	SERM. CXIII. — De non permanendo in peccato, ut gratia abundet, et de virtutibus inseruiendo. In verba ejusdem: <i>Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato, ut gratia abundet? etc.</i>	510
SERM. LI. — De dæmoniaco surdo et muto curato.	342	SERM. CXIV. — De servis legis et gratiæ. In verba ejusdem: <i>Peccabimus, quia non sumus sub lege, sed sub gratia, etc.</i>	513
SERM. LII. — De eodem.	344	SERM. CXV. — De lege abrogata per gratiam. In verba ejusdem: <i>An ignoratis, fratres, scientibus enim legem loquor, etc.</i>	515
SERM. LIII. — De pace.	347	SERM. CXVI. — De cognitione peccati per legem. In verba ejusdem: <i>Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit, etc.</i>	517
SERM. LIV. — De Zachæo.	348	SERM. CXVII. — De Adam primo et novissimo. In verba ejusdem: <i>Factus est primus homo Adam in animam viventem.</i>	520
SERM. LV. — De paterna Dei in nos dilectione, de patrum in filios charitate, et de Judæorum pœna.	352	SERM. CXVIII. — De morte et resurrectione carnis.	522
SERM. LVI. — De Symbolo apostolorum.	354	SERM. CXIX. — De vero cursu pro corona gloriæ. In verba ejusdem: <i>Nescitis quod hi qui in stadio currunt, etc.</i>	524
SERM. LVII. — In Symbolum apostolorum.	357	SERM. CXX. — De figura sæculi vitanda, et forma Salvatoris assumenda. In verba ejusdem. <i>Nolite configurari huic sæculo, etc.</i>	526
SERM. LVIII. — In idem.	360	SERM. CXXI. — De divite et Lazaro.	529
SERM. LIX. — In idem.	362	SERM. CXXII. — De eisdem.	533
SERM. LX. — In idem.	365	SERM. CXXIII. — De eisdem.	536
SERM. LXI. — In idem.	368	SERM. CXXIV. — De eisdem.	540
SERM. LXII. — In idem.	371	SERM. CXXV. — De villico iniquo.	543
SERM. LXIII. — De Lazaro a mortuis suscitato.	375	SERM. CXXVI. — De eodem.	546
SERM. LXIV. — De eodem.	379	SERM. CXXVII. — De Decollatione D. Joannis Baptistæ.	549
SERM. LXV. — De eodem.	382	SERM. CXXVIII. — In Apollinarem episcopum et martyrem.	552
SERM. LXVI. — De divite et Lazaro.	386	SERM. CXXIX. — In D. Cyprianum martyrem.	555
SERM. LXVII. — In Orationem Dominicam.	390	SERM. CXXX. — In consecratione episcopi.	556
SERM. LXVIII. — In eandem.	393	SERM. CXXXI. — De Deo, ut videatur; de livore et pertinacia Judæorum, deque hominis Morte.	557
SERM. LXIX. — In eandem.	396	SERM. CXXXII. — De unitate fidelium.	561
SERM. LXX. — In eandem.	398	SERM. CXXXIII. — In D. Andream apostolum.	565
SERM. LXXI. — In eandem.	401	SERM. CXXXIV. — In D. Felicitatem martyrem.	564
SERM. LXXII. — In eandem.	404	SERM. CXXXV. — In D. Laurentium.	565
SERM. LXXIII. — De paschali solemnitate.	406	SERM. CXXXVI. — In Adelphum episcopum.	567
SERM. LXXIV. — De Resurrectione Christi.	408	SERM. CXXXVII. — De prædicatione D. Joannis Baptistæ.	568
SERM. LXXV. — De eadem.	411	SERM. CXXXVIII. — De pace.	572
SERM. LXXVI. — De eadem, deque secunda Christi manifestatione facta mulieribus a monumento regredientibus.	414	SERM. CXXXIX. — De remittendo fratri delicto. <i>Ibid.</i>	573
SERM. LXXVII. — De resurrectione Christi.	417	SERM. CXL. — De Annuntiatione D. Mariæ Virginis.	575
SERM. LXXVIII. — De septima Christi manifestatione facta discipulis ad mare Tiberiadis.	420	SERM. CXLI. — De Incarnatione Christi.	577
SERM. LXXIX. — De resurrectione Christi.	422	SERM. CXLII. — De Annuntiatione D. Mariæ Virginis.	579
SERM. LXXX. — De Christi resurrectione, et secunda manifestatione facta mulieribus a monumento regredientibus.	424	SERM. CXLIII. — De eadem.	582
SERM. LXXXI. — De quinta Christi manifestatione facta discipulis, cum Thomas abesset.	427	SERM. CXLIV. — De eadem.	585
SERM. LXXXII. — De Christi resurrectione, et quarta manifestatione facta duobus euntibus in castellum.	430	SERM. CXLV. — De generatione Christi, et Joseph Mariam dimittere volente.	588
SERM. LXXXIII. — De noua Christi manifestatione facta recumbentibus undecim discipulis.	432		
SERM. LXXXIV. — De quinta Christi manifestatione facta discipulis, cum abesset Thomas, deque sexta, cum adesset.	436		
SERM. LXXXV. — De ingressu Christi in templum, et Judæorum admiratione.	440		
SERM. LXXXVI. — De Annuntiatione et Conceptione D. Joannis Baptistæ.	441		
SERM. LXXXVII. — De eisdem.	444		
SERM. LXXXVIII. — De eisdem.	446		
SERM. LXXXIX. — De eisdem.	450		
SERM. XC. — De eisdem.	452		
SERM. XCI. — De eisdem.	455		
SERM. XCII. — De eisdem.	458		
SERM. XCIII. — De conversione Magdalene.	460		
SERM. XCIV. — De eadem, et Pharisæo murmurante, ac Christo respondente.	464		

SERM. CXLVI.—De eadem, ac Joseph sponso, et sponsa matre.	591
SERM. CXLVII.—De Incarnationis sacramento.	594
SERM. CXLVIII.—De eodem.	596
SERM. CXLIX.—De Nativitate Christi, et pace Christianorum.	598
SERM. CL.—De fuga Christi in Ægyptum.	599
SERM. CLI.—De eadem.	602
SERM. CLII.—De infantium Noce.	604
SERM. CLIII.—De eadem.	607
SERM. CLIV.—In D. Stephanum protomartyrem.	608
SERM. CLV.—De kalendis Januarii, quæ varia gentium superstitione polluebantur.	609
SERM. CLVI.—De Epiphania et Magis.	614
SERM. CLVII.—De eisdem.	614
SERM. CLVIII.—De eisdem.	616
SERM. CLIX.—De eisdem.	619
SERM. CLX.—De eisdem.	620
SERM. CLXI.—De parabola servi ab agro regressi, deque hominis erga Deum gratitudine.	622
SERM. CLXII.—De eo qui volebat dividere hæreditatem.	625
SERM. CLXIII.—De terrenorum cura despicienda.	628
SERM. CLXIV.—De igne cœlesti, de separatione facta a Christo, et de Ecclesiæ et Synagogæ divisione. In illud Lucæ: <i>Ignem veni mittere in terram</i> , etc.	630
SERM. CLXV.—De consecratione D. Projecti episcopi Forocorneliensis.	635
SERM. CLXVI.—De quadragesimali jejunio.	634
SERM. CLXVII.—De D. Joanne Baptista prædicante, deque pœnitentiæ agenda.	636
SERM. CLXVIII.—De parabola centum ovium.	639
SERM. CLXIX.—De parabola drachmæ perditæ.	641
SERM. CLXX.—De Christo pro nobis varias formas suscipiente, apostolos vocante, morbos curatum mittente, et pauperatam præcipiente.	644
SERM. CLXXI.—De discipulis illotis manibus prædentibus.	647
SERM. CLXXII.—De invidia et hyprocrisi.	648
SERM. CLXXIII.—De D. Joanne Baptista, et Herode.	650
SERM. CLXXIV.—De Decollatione D. Joannis Baptistæ.	653
SERM. CLXXV.—De Marcellino episcopo Vicohaventino, et D. Mariæ Virginis partu.	656
SERM. CLXXVI.—De cæco.	663

APPENDIX.

SERM. I.—De Oratione Dominica.	665
SERM. II.—De eadem.	668
SERM. III.—De eadem.	670
SERM. IV.—De eadem.	673
SERM. V.—De eadem.	675
SERM. VI.—De verbis Evangelii Matth. xvii: <i>Hoc genus in nullo ejiciatur, nisi oratione et jejunio</i> .	678
SERM. VII.—De verbis Evangelii Joann. xiv: <i>Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis</i> .	679

S. VALERIANUS.

J. Sirmondi Epistola de hac S. Valeriani editione.	681
Notitia in S. Valerianum.	683
Testimonia de S. Valeriano.	689
S. VALERIANI HOMILIÆ.	691
HOMILIA PRIMA.—De bono disciplinæ.	<i>ibid.</i>
HOMIL. II.—De arcta et angusta via.	696
HOMIL. III.—Item de arcta et angusta via.	700
HOMIL. IV.—De promissis et non redditis.	702
HOMIL. V.—De oris insolentiâ.	706
HOMIL. VI.—De otiosis verbis.	709
HOMIL. VII.—De misericordia.	715
HOMIL. VIII.—Item de misericordia.	716
HOMIL. IX.—Iterum de misericordia.	719
HOMIL. X.—De parasitis.	722
HOMIL. XI.—Qui gloriatur in Domino gloriatur.	725
HOMIL. XII.—De bono conservandæ pacis.	728
HOMIL. XIII.—De eodem.	731
HOMIL. XIV.—De bono humilitatis.	735
HOMIL. XV.—De bono martyrii.	738
HOMIL. XVI.—De eodem.	741
HOMIL. XVII.—De eodem.	744
HOMIL. XVIII.—De Machabæis.	746
HOMIL. XIX.—De Quadragesima.	749
HOMIL. XX.—De avaritiâ.	751
S. VALERIANI Epistola ad Monachos.	755
APOLOGIA PRO S. VALERIANO, auctore. Theophilo Raynaudo.	757

PROLOQUUM.—Agendi pro Valeriano causæ et modus.	757
CAPUT PRIMUM.—Valeriani sedes.—De ejusdem ætate, natione, genere, statu privato, conjectanea.	759
CAPUT II.—Quæ adversus Valerianum facere visa, aut videri poterunt.	764
CAPUT III.—Quæ prima Valeriani quoad Semipelagianismum defensio, ejusque improbatio.	771
CAPUT IV.—Germana Semipelagianismi expositione tradenda, proluditur ad legitimam Valeriani ab ea labe exemptionem.	774
CAPUT V.—Demonstratur directe Valerianum a Semipelagianismo proxime exposito abhorruisse.	789
CAPUT VI.—Quæ prioribus locis Semipelagianismum subolere in Valeriano visa, demonstrantur catholica.	792
CAPUT VII.—Catholice omnino a Valeriano dictum esse, nostrum esse velle, Dei autem perficere, multipliciter ostenditur.	801
CAPUT VIII.—Valerianus modum loquendi Scripturatum æmulatus, atque adeo male notatus.	811
CAPUT IX.—Cum Valeriano gravissimi Patres æque causa caderent.	816
CAPUT X.—An Valerianus Sancti titulo, quo jam olim in mss. politur, exuendus.	832

S. NICETAS.

Petri Braidæ Præfatio.	837
Notitia in S. Nicetam.	839
De S. Niceta Veterum testimonia.	843
DE RATIONE FIDEI.	847
DE SPIRITUS SANCTI POTENTIA.	853
DE DIVERSIS APPELLATIONIBUS D. N. JESU CHRISTO CONVENIENTIBUS.	863
EXPLANATIO SYMBOLI.	865
Fragmenta sex.	873
DISSERTATIO BRAIDÆ in S. Nicetam.	875
PROLOQUUM.—Scopus et ordo dissertationis.	
CAPUT PRIMUM.—Sive Aquileiensi Ecclesiæ episcopus sit, sive alterius in Dacia, ille quem Gennadius Romanianæ civitatis appellat episcopum, procul dubio unius auctoritas sunt tum <i>Explanatio Symboli ad competentes</i> , tum <i>libellus ad lapsam Virginem</i> , quæ duo nunc primum una simul sub nomine sancti Nicetæ Aquileiensi episcopi damus optuscula.	877
CAPUT II.—Niceas seu Nicetas sancti Paulini Nolani episcopi amicitia clarus, non fuit episcopus civitatis Romanianæ in Dacia cis Danubium constitutæ, quinimo trans Danubium episcopatum gessit.	882
CAPUT III.—Romanianæ civitatis episcopus Niceas, seu Nicetas, a Gennadio memoratus, non est Niceas seu Nicetas ille Dacus sancti Paulini Nolani episcopi amicus, ejusdemque laudibus celebratus.	893
CAPUT IV.—Romanianæ civitatis episcopus Niceas seu Nicetas, a Gennadio memoratus, est dubio procul Niceas, seu Nicetas, episcopus Aquileiensi, qui sancti Leonis Magni tempore floruit, et ad quem ejusdem sancti pontificis exstat epistola.	924
CAPUT V.—Romaniana civitas a Gennadio memorata, non est in Dacia inquirenda, sed in veteri diocesi seu provincia Aquileiensi; et probabiliter illa est quæ Portus Romanianus, seu Romaninus, aut Romatinus, non ita procul a Concordia, ex fluvio ejusdem nominis a Plinio appellata fuit; aut illa quæ hodie Portus Guarinus dicitur, et ad eundem Romatinum, seu Romatinum, aut Romatinum fluvium sita est, qui eam interfuit.	947
CAP. VI.—Niceas seu Nicetas, episcopus Aquileiensi, Romanianæ civitatis episcopus probabiliter dictus fuit, seu quia antequam episcopalem sedem Aquileiensem conscenderet, episcopus auxiliaris fuit Aquileiensi Ecclesiæ ad portum Romaninum sive Romatinum situs, seu quia ad portum vel civitatem ejusdem nominis non infrequenter sedebat, etiam cum Aquileiensi Ecclesiæ clavum teneret.	959
CAP. VII.—Clarissimi Zabel, contra Aquileiensem Niceam seu Nicetæ Gennadiani episcopatum, momenti fit satis. Occurrit quoque auctoritati et animadversionibus clarissimi viri Michaelis Denis.	995
CAP. VIII.—De sancto Niceta episcopo Aquileiensi, ejusque opusculis, tum nunc editis, tum etiam aut deperditis, aut adhuc latentibus; nec non et de fragmentis quæ nobis innotuerunt studio et industria eruditissimi viri Michaelis Denis. De illius quoque sanctitate ac cultu.	1033
CAP. IX.—Nonnulla exhibentur observatu digna, tum quoad dogmata et mores, tum quoad disciplinam, ex sancti Nicetæ opusculis atque fragmentis.	1080
CAP. X.—Nonnulla expenduntur, quæ a sancto Nicetæ aut minus exacte, aut durius dicta videri possent.	1110
APPENDICULA.—VETERA MONUMENTA DUO CAPITULI AQUILEIENSIS.	1136